ORIGENIS ADAMANTII

OPERVM PARS SECVNDA, COMPLECTENS EA MAXIME, QVÆ IPSE IN NOVVM TESTAMENTVM EST COMMENTATVS, EX QVIBVS

antehac à nobis non æditi, apparent iam Commentarij in Euangelium Ioannis, tum Dialogi aliquot aduerſus Marcioniſtas. Præter quos denuo Libri aduerſus Celſum. Diuerſi denique tractatus è Regia Bibliotheca deprompti quibus quantum cum veteri tranſlatione conueniat prudens lector iudicabit.

PARISIIS,
Ex officina Petri L'Huillier via Iacobæa ſub Oliua.

M. D. LXXII.

CVM PRIVILEGIO REGIS.

A D

COMMENTARII ORIGENIS ADAMANTII IN EVANGELIVM MATTHÆI, CVM ACCESSIONE DVORVM AC dimidiati tomi, Des. Eras. Roterod. interprete.

CAPVT DECIMVMTERTIVM.

B

TVNC dimissis turbis venit in domum suam, & accesserunt ad eum discipuli ipsius dicentes: Edissere nobis parabolam zizaniorum agri.] Quando cum turbis est Iesus, non est in domo sua: Nam extra domum sunt turbæ facítq; hoc illius erga homines charitas ac beneuolentia, vt domum relinquat, & abeat ad eos, qui ad ipsum peruenire non possunt. Posteaquam autem satis disseruisset turbis per parabolas, dimittit illas, ac venit in domum suam. Vbi accesserunt ad eum discipuli ipsius, qui non remanserant cum his quos ille dimiserat. Et quicunque sanè syncerius audiunt Iesum, primum sequuntur illum, mox percontati vbi domum habeat, inuitantur, vt videant illum. Veniẽtes vident, & manẽt apud illum, omnes quidem diem illum, quidam autem illorum fortasse diutius. Atque huiusmodi quiddam arbitror significatum in Euangelio Ioannis, his verbis: Postero die rursus stabat Ioannes, & ex discipulis eius duo. Insuper ad demonstrãdum quod ex his quibus fuerat concessum, vt irent cum Iesu, viderentq; domum illius, is qui præstantior erat, fieret etiam apostolus, his quæ dicta subnectuntur hæc: [Erat Andreas frater Simonis Petri, vnus ex duobus qui audierãt à Ioanne, & sequuti fuerant Iesum.] Proinde nos quoque, si volumus

γνωσιώτερον. *Cap. 1.*

C audire Iesum non more turbarum, sed eorum more, quibus permittit & in domum venire, eximium quiddam vltra turbas suscipientes, familiares ac domestici reddamur Iesu, vt velut illius discipuli, ad eum iam domum ingressum accedamus, & accedẽtes doceri postulemus enarrationem parabolæ, siue zizaniorum agri, siue cuiusuis alterius. Vt autem plenius intelligatur quid nobis commendet domus Iesu, colligat aliquis ex euangeliis quęcunque de Iesu domo dicta sunt, tum quæcunque in illa vel dixerit, vel fecerit. Hæc enim in vnum coaceruata, persuadebunt huic attento lectori, quę sunt in euangeliis, non simpliciter tantum, vt quidam existimant, esse scripta, sed simplicibus ob dispensationem veluti simplicia prodita sunt. Cæterum qui acutius volunt & possunt aures intẽdere, his illic reconditæ sunt res magnæ sapientię, deíque verbo dignę. Post hæc respondens dixit, ab eo loco: Qui seminat bonum semen, est filius hominis, de quibus tametsi pro viribus in superioribus nobis dissertum est, nihilominus dicentur & hic, quę possunt illis adaptari, Quanquam & secundum alteram enarrationem absurda non sunt. Ac mẽtem adhibe si possis & aliter pręter ea quæ disserta sunt prius, bonum semen pro filiis regni accipere. Quoniam quæcunque nascuntur in hominis animo bona, hęc à verbo quod in principio erat apud Deum, cõdita sunt, quum sint germina regni Dei, vt sani de re quaque sermones sint, filij regni. Dormientibus autem his, qui non agunt iuxta Christi pręceptum dicẽtis, Vigilate & orate ne intretis in tentationem, diabolus obseruans superseminat quæ vocantur zizania, praua dogmata: superseminat autem naturalibus, vt quidam appellant, cogitationibus, boníque seminibus, quæ profecta sunt à verbo. Porrò iuxta hanc interpretationem, ager accipi possit totus mundus, non tantum ecclesia Dei. Siquidem in toto mundo filius hominis seminauit bonum semen, malus autem ille zizania quæ sunt sermones praui, qui sunt ex malitia nati, mali filij. Oportebit autem in fine rerum fieri messem, quam appellat consummationem seculi, vt angeli Dei, quibus hoc datum est negocium, colligant quæ prius animę fuerant agnata peruersa dogmata, & tradãt ea in cõsumptionem agni qui dicitur exurere, nimirũ subuertentes ea. Et hoc pacto colligẽt angeli verbi & iidem ministri, ex vniuerso Christi regno omnia quę inerant animabus offendicula, cogitationesq; quę pariunt iniquitatem. Quas collectas coniicient in caminũ ignis ardentem. Vbi simul & qui ad se reuersi senserint, eo quod dormitum est, in ipsis illius mali semina locum occupasse flebunt, ac sibi quoddammodo indignabuntur. Nam hic & stridor dentium, vnde & in psalmo dictum est: stridebant in me dentibus suis. Tunc maxime iusti fulgebunt, non iam varie, quemadmodũ initio, sed omnes velut vnus sol in regno patris sui. Itaque veluti mysterium aperiens seruator, fortasse quũ propter omnia quæ dicta sunt in explicanda parabola, tũ verò potissimum propter hoc quod dictũ est, Tunc iusti fulgebunt vt sol in regno patris sui, subiungit: [Qui habet aures ad audiendum audiat:] docens eos qui putabant ipsum in enarranda parabola dilucidissime rem explicuisse, vt vel à quibuslibet posset intelligi, & ipsam parabolæ enarrationẽ opus habere explicatione. Verum quoniam superius diximus in hæc verba, tunc iusti fulgebunt vt sol, quod non vt prius varie fulgebunt iusti, sed erunt omnes velut vnus sol, necessario exponemus de hoc loco, quid nobis videatur. Videtur Daniel scite lumen mundi dixisse, intelligentes, vulgusq; iustorũ gloria præcellentes, quum ait: Et intelligentes refulgebunt vt splendor firmamenti. Ac de vulgo iustorum, vt stellæ in æternitates. Insuper & Apostolus, quum ait, Alia gloria solis, & alia gloria lunæ, & alia gloria stellarum, Stella enim à stella differt in gloria, Sic & resurrectio mortuorum: eadem dicit quæ Daniel, sensum hunc ab huius prophetia mutuatus. quæret igitur aliquis quomodo hi de differẽtia luminis quod est in iustis loquuntur, quum contra seruator ita dicat, vt vnus sol fulgebunt. Opinor equidem, quod in exordiis beatitudinum quæ sunt in his quæ salui fiunt, quoniam nondum purificati sunt, qui tales non sunt, differentia sit luminis eorum qui salui fiunt. Cæterum vbi, quemadmodum diximus, collecta fuerint à toto Christi regno, omnia scandala, & cogitationes quæ gignunt iniquitatem coniectæ fuerint in caminum ignis, consumptáque fuerint deteriora: & dũm hæc geruntur, ad se redierint qui receperant sermones, mali illius filios, tunc iusti vnicum solare lumen facti, fulgebunt in regno patris sui. Sed cui fulgebunt, nisi his quibus deest,

Sed desunt tomi. *Mar. 13.* E *ἐννοίαις.* *Ager totus mũdus.* *Zizania praui sermones.* *Messis consummatio sæculi.* *Psal. 36.* F *Dan. 12.* *1 Cor. 15.*

G qui fruentur illorum lumine, non aliter quam nunc sol lucet super terrã: Non enim profectò lucebunt sibi ipsis. Vide num forte & illud quod dicitur, Luceat lux vestra coram hominibus, describi possit super latitudinem cordis, iuxta id quod dictum est à Solomone, trifariam: vt & nunc luceat lux discipulorum Iesu coram cæteris hominibus, & post obitum ante resurrectionem pariter ac post resurrectionem, donec occurrant omnes in virum perfectum, ac fiant omnes vnus sol, tunc fulgebunt vt sol in regno patris sui.

Matt. 5.

1. Thess. 4.

De parabola thesauri in agro absconsi.

RVRSVM simile est regnum cœlorum thesauro abscondito in agro, quem repertum homo abscondit.] Reliquas quidem parabolas dixerat turbis, hanc verò cum duabus hanc sequentibus non parabolas, sed similitudines ad regnum cœlorum pertinentes, videtur iam ingressus domum dixisse discipulis: cuius lectioni attentus, examinet & reliquas duas sequentes num forte non sint parabolæ, quandoquidem in illis scriptura non grauata est parabolę cuíque titulum pręponere, in his verò non fecit idem, Idque fecit congruenter. Nam si turbis loquebatur in parabolis, & hæc omnia loquutus est in parabolis, & sine parabolis non loquebatur eis: cæterum vbi venerat in domum non loquitur turbis, sed accedentibus ad ipsum in ea discipulis, perspicuum est, non esse H parabolas quæ in domo loquutus est. His enim qui foris sunt loquitur per parabolas, & quibus non est datum scire mysterium regni cœlorum. Dixerit igitur aliquis: Si non sunt hæ parabolæ, quid igitur sunt? An igitur scripturæ vocem sequuti, dicemus esse similitudines, differre autem similitudinem à parabola? Scriptum est enim in Marco, Cui assimilabimus regnum Dei, aut cui illud conferemus? Ex hoc siquidem demonstratum est discrimen esse inter similitudinem & parabolam, id est, collationem. Videtur igitur similitudo esse generalis, parabola verò specialis. Fortassis & similitudo quum vox sit maxime generalis ad parabolam, vt complectitur in se speciem parabolam, sic & similitudinem speciem cognominem voci generali. Quod quidem & in aliis accidit, quemadmodum obseruatum est ab iis, qui callent multorum nominum vsurpationem. * Qui dicunt etiam maxime generalem esse ὁρμὴν, id est, motum, multas complectentem species, velut ἀφορμὴν, id est, occasionem, quæ aliunde oblata mouet, & ὁρμὴν, id est impetum animi vltro natum, dicentes ὁρμὴν, id est, impetum, in specie communi cum generali nomine vsurpari, ad distinctionem παρὰ φορμῆς, id est occasionis. Atqui hic seorsum quærendum est quis sit ager, seorsum quis sit thesaurus in eo absconsus, & quomodo homo qui inuenit hunc absconditum thesaurum, præ gaudio abit, vendítque omnia quæ habet, vt emat agrum illum. Quin & illud quęrendum, quæ sint illa quæ vendit. Mihi quidem iuxta hæc, videtur ager esse scriptura, consita manifestis historiæ verbis, & legis & prophetarum, ac cæterarum sententiarum. Copiosa siquidem variáque plantatio est, & eorum quæ tota scriptura dicuntur. Porrò thesaurus in agro absconsus, sunt reconditi & sub manifestis verbis latentes sapientiæ, in mysterio reconditæ, sensus: hoc est, in Christo, in quo sunt thesauri sapientiæ & intelligentiæ occulti. Alius autem dicet, agrum esse illum vere plenum cui benedixit dominus, videlicet Christum Dei. Thesaurum autem in eo absconsum, esse ea quæ dicuntur apud Paulum esse recondita in Christo, sic de Christó loquentem, In quo sunt thesauri sapientię & scientię occulti. Res itaque cœlestes, ac regnum cœlorum velut in imagine depicta sunt in scripturis, quæ sunt regnum cœlorum: aut ipse Christus rex seculorum est regnum cœlorum, assimilatum thesauro in agro absconso. Quum autem veneris in locum, quæres an regnum cœlorum soli thesauro sit assimilatum, qui absconsus est in agro, vt regnum cœlorum per similitudinem complectatur & agrum & absconsum in agro thesaurum. Veniens autem homo quidam in agrum, siue scripturas, siue Christum qui ex manifestis & occultis constat, inuenit absconditum sapientiæ thesaurum, siue in Christo, siue in scripturis. Obambulans enim agrum, scrutánsque scripturas, & quærens intelligere Christum, inuenit in eo thesaurum & inuētum abscon- K dit: non existimans esse tutum occultos scripturarum sensus, aut qui sunt in Christo sapientiæ & scientiæ thesauros prodere quibuslibet. Et postquàm abscondit, abit, secum agitans quomodo emet agrũ aut scripturas, vt eas faciat sibi propriam possessionem. Postquam ex Dei scripturis acceperit oracula Dei, quæ primum Iudæis concredita sunt, & posteaquam à Christo doctus emerit agrũ, auferrur ab illis regnum Dei, quę est viris iuxta aliam parabolam, datúrque genti facienti fructus eius: quæ per fidem mercata est agrũ, ex eo quod venundedit omnia quæ habebat, neque quicquam eorum quæ prius habebat apud se retinuerit: nihil autem illi suppetebat, præter malitiam. Hoc ipsum verò accommodabis, etiamsi ager habens thesaurum absconsum Christus intelligatur. Nam qui relictis omnibus sequebantur eum, veluti secundũ aliam considerationem vendiderunt quæ habebant, vr ob diuendita illa traditáque, & acceptam auxilio Dei in illorum locum bonam voluntatem, à Deo insignem ingentíque precio dignum mercarentur agrum, habentem in se thesaurum. Rursum simile est regnum cœlorum homini negociatori, quærenti pulchras margaritas.] Quoniam regnum cęlorum simile est nulli quidem cæterorum negociatorum, quum multi sint multa commercantes, sed ei tantum qui quęrit pulchras margaritas, quíque posteaquam inuenit, vnum multis aliis æquiparandum preciosum margaritum pro omnibus emit, locus postulat, vt de natura margariti disquiramus. Obsetua verò diligenter, quod non dixit, vendidit omnes quas habebat. Non enim L solas eas, quas is qui quærebat pulchras margaritas emerat, vendidit, verumetiam vniuersas facultates suas distraxit, vt emeret margaritum illud. Inuenimus igitur apud eos qui de gemmis tractarũt, de margaritæ natura hæc. Margatitarum alias esse terrestres, alias maritimas: ac terrestres quidem apud solos Indos nasci, quę congruunt sigillis, anulis, ac monilibus: Maritimas autem si quę sunt insignes, apud eosdem Indos inueniri, quæ etiam optimæ in mari rubro nascũtur. Proximum autem in margaritis locum habent, quæ ex oceano Britannico capiuntur. Tertij autem ordinis inferiores sunt, non solum primis illis, verumetiam secundis, quę in Bosphoro iuxta Scythiam inueniuntur. Insuper & hæc dicuntur de Indico margarito, quod conchis innascitur, quæ similem habent naturam cum pręgrandibus cochleis, quę natrantur veluti turmatim in mari pasci, velut armenti duce quopiam exploratore, qui referat, qualis aut quanta sit regio: atque hanc aiunt præminere cæteris sub ipsa degentibus, vt res similitudinem habeat cum examine quod dicitur apum. Narrant autem & de ratione capiendi pręstantiores, hoc est, eas quæ in India repeṙiuntur, quod incolæ posteaquam magnum littoris ambitum retibus cinxerunt adnatant vrinantes, studentes ducem agminis, vnum ex omnibus apprehendere: Siquidem hoc capto, M ferunt nullo negocio capi huic subditum agmen, quippe nulla iam subsistente ex toto grege, sed vnaquaque ceu loro vincta sequente gregis ducem. Dicitur autem & generatio margaritarum Indicarum temporum spaciis confici, animali multas versiones ac mutationes capiẽte, donec perficiatur. Quin & illud narrant, concham animantis ferentem margaritum diduci, in morem oscitantis, ac diductam, cœlestem in se rorem recipere: quo si puro limpidóque fuerit expletum, lucidum fit margaritum, concipítque concha grandem & concinnam gemmam. Quòd si quando turbidum, inæqualem & hybernum rorem acceperit, nubilum concipit margaritum, & variis obnoxium maculis. Quin & illud comperimus, si concha procedens, vt impleatur gemma qua solet esse grauida, interim corripiatur à fulmine, contrahitur, ac veluti metu constringitur, fœtum eiiciens in ea quę dicuntur φυσήματα, hoc est, inflationes: nonnunquam velut abortiuæ generantur breues ac nebulæ nonnihil habentes, tametsi concinnæ. Iam & illud habet Indicum margaritum præter alia, colore candidum est, argento pellucenti adsimile, sic vt splendor subuiridis paulum subluceat, cæterum vndique figuram habens rotundam, siue turbinatam. Est autem colore blando, & omnino tenerius quàm pro lapidis natura. Insuper est adeò iucundum aspectu, vt quemadmodum tradit is qui scripsit de natura gemmarum, admotum illustrioribus laudem auferat.

Prætcrea

**Hoc dicit, nonnunquã speciei deesse peculiare vocabulũ, ac tum eã generis nomine designari. Velut apij multæ sunt species, & tamẽquum apium dici mus vnam apij speciẽ ab aliis diuersam significamus*

Ager scriptura.

Thesaurus in agro mysticus sens.

Col. 1.

Margaritæ duplicis generis.

Cochleæ habẽt in mari regem sicut apes in terra.

Margarita ex rore.

G Præterea est & optimi margariti signum, ambitum habere sculptum, præterea colorem habere candidissimum, maximéque pellucidum: postremo granditate maximum esse. Hactenus igitur de margarito Indico. Cæterum quod apud Britanniam aiunt inueniri, summo quidem colore accedit ad auri speciem, cæterum nebulosum ac turbidum, lucéque obtusiore. Iam quod inuenitur in portu iuxta Bosphorum, obscurius est ac liuidum, & omnino luce carens, tenerúmque, & ingenti magnitudine. Nascitur autem in sinu iuxta Bosphorum, non in conchis, quod est testæ genus ferens margaritas, sed in his qui vocantur mures: de his loquor, qui iuxta Bosphorum in palustribus pascuntur. Fertur autem & quartum esse margaritarum genus circa Acarnaniam, in ostreorum conchis. Verum hæ non admodum probantur, sed & incompositæ sunt, tum figura, tum colore: denique turbidæ vndique ac sordidæ. Sunt autem & aliæ iuxta eandem Acarnaniam, omnibus nominibus reiiciendæ. His itaque collectis ex eorum libris qui de gemmis tractarunt, dico seruatorem scientem differentiam margaritarum, quarum in genere sunt & bonæ, & rursus aliæ viles, hæc dixisse: [Simile est regnum cœlorum homini negociatori quærenti bonas margaritas.] Nisi enim essent in margaritarum generibus etiam malæ, nequaquam dictum esset, quærenti bonas margaritas. In omnigenis autem sermonibus, qui veritatem profitentur, & gemmas ferunt, quærit margaritas. Ac sint, vt

Margaritis in maribus & palustrib.

Mala margarita.

H ita vocem, quæ ex rore cœlesti concipiunt conchæ, verbóque veritatis grauidæ fiunt cœlitus, prophetæ, qui iidem sunt illæ pulchræ margaritæ, quas iuxta id quod proposuimus dicere, quærit homo negociator. Quod verò ducit agmen margaritarum, quo inuento, simul & reliquæ inueniuntur, videlicet illud preciosum margaritum est Christus Dei verbum, quod superat preciosas literas sensúsque legis ac prophetarum, quo inuento simul & omnia cætera facile capiuntur. Loquitur autem seruator discipulis omnibus vt hominibus negociatoribus, qui non solum quærunt pulchras margaritas, verumetiam & inueniunt eas & possident, dum ita dicit: [Ne proiicite margaritas vestras ante porcos.] Quod autem hæc discipulis dicta sunt, liquet ex eo, quod hos sermones præcedit illud, Videns autem turbas, ascendit in montem, & quum consedisset, accesserunt ad eum discipuli ipsius. Conuenit enim hic sermo cum eo, Nolite dare sanctum canibus, neque proiiciatis margaritas ante porcos. Proinde vide ne qui non habet margaritas, aut qui non habet preciosum illud margaritum, nec discipulus sit seruatoris. At margaritas inquam bonas, non nubilas, non sordidas ac turbidas, quales sunt sermones ab ecclesiæ decretis dissentientium, quæ nascuntur non ad Orientem, sed ad Occasum ac Boream, si tamen & has oportet adiungere, ob

I eam quam inuenimus differentiam margaritarum diuersis in locis nascentium. Fortassis autem turbidi sermones & in operibus carnis volutatæ hæreses, nubilæ sunt & in limo palustri nascentes margaritæ non bonæ. Adaptabis autem quærenti bonas margaritas & illud, Quærite & inuenietis. Item illud: Omnis qui quærit inuenit. Quid enim quæritis, aut quid omnis qui quærit, inuenit? Dicam audacter, Margaritas, & illud margaritum, quod diuenditis omnibus, ac omnium iactura facta, possidet. Ob hanc dicit Paulus; Omnium iacturam feci, vt Christum lucrifacerem. Quum omnia dicit, sentit bonas margaritas: quúmque dicit, vt Christum lucrifaciam, sentit vnicum illud preciosum margaritum. Itaque preciosa res est lucerna iis qui sunt in tenebris, & opus habent lucerna, donec oriatur sol. Preciosa verò & gloria, quæ fuit in facie Moysi. Ego verò puto & prophetarum pretiosam esse gloriam, ac pulchrum esse conspectum, per quem inducimur ad hoc vt possimus videre gloriam Christi, cui testificatus pater dicit: Hic est filius meus dilectus, in quem mihi complacui. Verum ne glorificatum quidem fuit quod glorificatum erat in hac parte, propter eminentem gloriam. Et prius opus est nobis ea gloria, quæ recipit abolitionem pro eminente gloria, quemadmodum opus est cognitione, quæ est ex parte, quæ aboletur, quum venerit quod perfectum est. Omnis igitur anima quæ venit ad adolescentiam, pergens ad perfectionem, opus habet donec ac-

Luc.11.
Matt.7.

Philip.3.

Matt.17.

cesserit ipsi plenitudo temporis, pædagogo dispensatoribus K & actoribus, vt post hæc omnia, qui prius nihil differebat à seruo, quum esset Dominus omnium, liber factus, recipiat à pædagogo, œconomis & actoribus bona paterna, quæ respondent precioso margarito, & ei quod perfectum est venturo, per quod aboletur id quod ex parte est, quum eminentiam cognitionis Christi capere quis potuerit, prius exercitatus in cognitionibus, succumbentibus, vt ita loquar, cognitioni Christi. Sed plerique non intelligentes pulchritudinem plurium margaritarum legalium & quæ adhuc ex parte est scientiam omnem prophetarum, credunt se sine illis haustis ac comprehensis omnino inuenturos vnicum illud preciosum margaritum, contempları́que eminentiam scientiæ Christi Iesu, cuius comparatione cuncta quæ ante talem ac tantam scientiam fuerunt, quum non sint suapte natura stercora, tamen apparent esse stercora, quæ quidem fortasse sunt illa quæ à cultore vineæ ficui admouentur rudera, efficientia vt ea fructum adferat. Omnia igitur tempus habent, & opportunitas est omni rei quæ est sub cœlo. Est aliquod tempus colligendi pulchras gemmas, & tempus est post harum collationem, inueniendi vnum preciosum margaritum, quo reperto conueniet abire quempiam, ac vendere cuncta quæ possidet, vt emat margaritum illud. Quemadmodum enim eum qui futurus sit sapiens in sermonibus L veritatis, prius oportet elementis institutum esse, & hinc ad maiorem pergere institutionem, magníque facere elementariam institutionem, non tamen in hac oportebit permanere, veluti qui iam eam in precio habuerit initio, sed progressum ad perfectionem habere gratiam hactenus vtiliter factæ institutioni: Sic ad plenum intellecta quæ sunt legis ac prophetarum, institutio quædam elementaris est ad intelligendum euangelium, atque omnem sensum de Christi Iesu factis ac dictis. Rursus simile est regnum cœlorum sagenæ missæ in mare.] Quemadmodum in imaginibus ac statuis similitudines non omni ex parte respondent iis ad quæ conferuntur, sed in plano quidem ligno, vt exempli causa loquamur, cera depicta imago, superficie tantum cum colore similitudinem habet; verum non seruat depressiones atque eminentias, sed harum rerum significationem tantum. In fingendis verò statuis, similitudinem quæ est secundum eminentiam ac depressionem seruare conatur ars, in colore verò nequaquam. Quòd si cerea fiat effigies, conatur quidem vtranque seruare similitudinem, nimirum & iuxta colorem, & iuxta depressiones ac prominentias, cæterum in profunditate non est imago. Similiter mihi cogita & de similitudinibus quæ sunt in euangelio: regnum cœlorum dum simile dicitur rei cuipiam, simile dici non secundum M omnia quæ adsunt illi, ad quod confertur similitudo, sed ad quædam duntaxat, quæ conducunt ad assumptam rationem. Et hic igitur regnum cœlorum simile est sagenę missæ in mare, non quemadmodum quidam opinantur, qui docent verbo naturas subiectas esse diuersas, malorum scilicet ac iustorum qui sub rete venerunt, vt ex eo quod scriptum est, ex omni genere congreganti, credamus iustorum diuersas ac varias esse naturas, similiter autem & malorum. Nam huic intellectui repugnant omnes scripturæ, declarantes esse liberum arbitrium, dum & accusant eos qui delinquunt, & probant eos qui recte faciunt, haudquaquam merito in eos competente vel reprehensione, qui ex mali generis natura tales sunt, vel laude in eos, qui tales sunt ex genere meliore. Siquidem vt pisces boni sint ac mali, causa non est in animabus piscium, sed secundum illud, quod verbum omnia sciens, dixit producant aquæ reptilia animarum viuentium. Quo tempore & fecit Deus cete grandia, omnémque animam animalium reptilium, quæ produxerunt aquæ iuxta genus suum. Illic igitur aquæ produxerunt omnem animam animantium reptilium, iuxta suum quanque genus, quum causa non esset penes illam. Hic vero nos sumus in causa, vt sint bona genera, dignáque vasis quæ vocantur, aut mala dignáque quæ proiiciantur. Non enim in nobis natura causa est malitiæ, sed voluntas quum sit libera, propensa est ad malefaciendum. Sic nec iustitiæ causa est natura, tanquam quæ non recipiat iniusticiam, sed verbum quod accepimus

Liberum arbitrium.

Natura in nobis nō est causa malitiæ cōtra Manichæos

G est quod reddit nos iustos. Nam inter genera degentium in aquis, non videbis quæ transmutentur à malis, vt in piscium generibus, in bona, aut à melioribus ad deteriora: in hominibus contra bonos ac malos semper videre licet, qui vel ex malicia peruenerint ad virtutem, vel à profectu virtutis ad maliciæ dissolutionem reciderint. In hoc autem quod scri-
Ezech. 18. ptum est: Si iustus auersus fuerit à iustitia sua feceritque iniustitiam, ac cætera quæ sequuntur, vsque ad illud, & in peccatis suis quæ peccauit in his morietur, aut dicant nobis qui ex sagenæ parabola naturas inducunt. Iniustus qui post auertit se ab iniquitatibus suis quas fecit, ac seruat præcepta Domini, facitque iusticiam ac misericordiam, cuius erat naturæ quum esset iniustus? non sanè laudandæ, ergo vituperandæ. Et cuius naturæ merito dicetur, quum auertit se ab omnibus iniquitatibus suis quas fecit? Nam si propterea quæ prius fecit erat malæ naturæ, quomodo bonæ naturæ quum esset, erat iniquus? In simili re præterea dubitabis & de iusto qui se auertit à iustitia sua, fecitque iniustitiam & omnes iniquitates. Priusquam enim se auerteret à iustitia, in iustis operibus versans, non erat malæ naturæ. Mala siquidem natura nequaquam possit esse in iustitia, quoniam non potest mala arbor videlicet malicia fructus bonos facere, qui à vir-
H tute proficiscuntur. Rursus è diuerso, qui bonæ naturæ sit & immutabilis, nequaquam auertere se possit à bono, posteaquam semel habitus est iustus, à iustitia sua ad faciendam iniustitiam, iuxta omnes iniquitates suas quas fecit. His autem dictis, existimandum est, regnum cœlorum esse simile sagenæ missæ in mare, & ex omni genere congreganti, ad probandam varietatum voluntatem in hominibus, quamplurimum inter se discrimen habentium, vt quod dicit, congreganti ex omni genere, significet laudabiles ac vituperabiles, in applicationibus animorum ad virtutum aut vitiorum species. Sagena verò vario contextu similis est regno cœlorum, ob veterem ac nouam scripturam ex omnigenis variisque sensibus plexam, dum ex his qui veluti pisces incidunt in rete, alij quidem in his sagenæ partibus reperiuntur, alij rursus in aliis, & vnusquisque qua parte captus est, sic inuenias etiam ex his qui scripturarum sagenam venerunt, quosdam esse captos sub inuolucro prophetico, vt exempli causa loquar,
Sagena scriptura. Esaiæ, iuxta hanc expositionem, aut Hieremiæ, aut Danielis: alios rursum sub textu legali, insuper alios iuxta partem Euangelicam, nonnullos iuxta apostolicam. Primum enim qui capitur à verbo, aut capi videtur, ex aliqua totius sagenæ parte apprehenditur. Nihil autem absurdi, si nonnulli pisces ex his qui saliunt, vndique continentur toto sagenæ contex-
I tu, qui est in scripturis, & vndiquaque constringuntur tenentúrque, sic vt aufugere non possint, sed velut omni ex parte seruitute coherciti, facultatem non habeant elabendi.
Mare vita hominum. Missa est autem hæc sagena in mare, videlicet in vitam hominum, vbique per orbem terrarum fluctibus irrequietem, & in amaris vitæ negotiis natantem. Hæc autem sagena ante Christi Iesu seruatoris nostri aduentum nondum tota erat impleta, deerat legali propheticóque texto, is, qui dixit: No-
Matt. 5. lite putare quod veni ad soluendam legem aut prophetas, non veni ad dissoluendum, sed ad implendum. Et impleta est sagenæ textura per Euangelia, pérque ea quæ Christus per apostolos loquutus est. Ob id igitur simile est regnum cœlorum sagenæ missæ in mare, & ex omni genere congreganti. Potest autem præter hæc quæ disserta sunt, illud quod dicit ex omni genere congreganti, significare vocationem
Vocatio gentium ex natione. gentium ex omni natione. Qui verò subministrabant sagenæ missæ in mare, Iesus Christus est, sagenæ dominus, & angeli qui accesserunt & ministrauerunt ei: qui non educunt è mari sagenam neque deferunt in littus extra mare, hoc est, extra vitæ negocia, nisi fuerit impleta sagena, hoc est, nisi plenitudo gentium in eam intrauerit. Tunc educent eam à retibus huius seculi, & ab humilibus negociis, perducéntque in littus, sic tropo vocatum. Ibi partes erunt eorum, qui hanc eduxerunt, & sedere iuxta littus atque illic sese collocare, vt quotquot boni sunt in sagena, in suum ordinem digerãt, iuxta sua quę hic nominantur vasa, rursus his diuersos qui hic vocantur mali, foras eiiciant. Quod autem vocat foras, caminus est ignis, quemadmodũ ipse seruator interpretatus est, dicens:

[Sic enim erit in consummatione seculi, exibunt angeli, & se- K
parabunt malos de medio iustorum, & mittent illos in caminum ignis.] Veruntamen hic obseruandum est, quod iam per zizaniorum parabolam, pérq; propositam similitudinem docemur, angelis hoc negocij dandum esse, vt discernant separéntque malos à iustis. Superius enim dicitur, Mittet filius *Matt. 24.*
hominis angelos suos, & colligent ex regno eius omnia scandala, quíque faciunt iniquitatem, & mittent eos in caminum ignis, ibi erit fletus & stridor dentium. Hic autem dicit: [Exibunt angeli & separabunt malos de medio iustorum, & mittent eos in caminum ignis.] Cæterum his illud non congruit, vt opinantur quidam, quod homines qui in Christo salui fiunt, sint etiam sanctis angelis superiores. Quo nanque modo possunt, qui à sanctis angelis in va- *Sancti an-*
sa mittuntur, cum his qui mittunt in vasa, conferri quum *sint angelis*
sint illorum potestati subditi? Hæc autem dicimus non i- *superiores.*
gnorantes, quibusdam angelis quibus hæc dispensatio non est tradita, imò ne his quidem omnibus homines qui per Christum salui fiunt, esse præstantiores. Nam legimus & il- *1. Pet. 1.*
lud, in quem desiderant angeli prospicere, quo loco non *1. Cor. 6.*
dictum est, omnes angeli. Nouimus & illud: Angelos iudicabimus, vbi non dictum est, omnes angelos. Hæc autem cum scripta sint de sagena, déque his qui in sagena L
continentur, qui vult ante consummationem seculi, & ante egressos angelos separare malos de medio iustorum, vt sagena non contineat etiam malos ex omni genere, videtur neque scripturam intellexisse, & concupiscere, quod fieri non potest. Quapropter ne miremur, si priusquam separati fuerint mali de medio iustorum ab angelis ad hoc mittendis, videmus nostras congregationes etiam malis esse refertas. Sed vtinam hi qui coniiciendi sunt in caminum ignis, non plures essent quàm iusti. Cæterum quoniam diceba- *Parabola*
mus initio parabolas ac similitudines non per omnia opor- *& simili-*
tere accommodari iis ad quæ confertur parabola aut simili- *tudines nõ*
tudo, sed in quibusdam duntaxat. Hoc amplius proban- *in omnibus*
dum est ex his quæ dicentur. In piscibus quod ad vitam il- *respondent.*
lorum attinet, mali quiddam accidit, quum intra sagenam deprehenduntur. Priuantur enim naturali sua vita, & neque qui in vasa mittuntur, neque qui foras proiiciuntur, quicquam patiuntur amplius, nisi quod amittunt vitam quæ quidem est in piscibus. In his autem quorum gratia sumitur parabola, malum est esse in mari, nec venire in sagenam, vt in vasa cum bonis mittantur. Sic autem mali quidem pisces foras mittuntur & abiiciuntur, Porrò qui mali sunt, iuxta propositam similitudinem mittuntur in caminum M
ignis, vt quæ in Ezechiele de camino scripta sunt, ad hos *Ezec. 22.*
quoque pertineant. Et factus est sermo Domini ad me dicens: Fili hominis, ecce facti sunt mihi domus Israel, mixti omnes ære & ferro, & quæ sequuntur, vsque ad illa, & agnoscetis, eo quod ego Dominus effudi iram meam in vos. [Intellexistis hæc omnia? Dicunt, Etiam.] Qui nouit quæ *Ioan. 2.*
sunt in cordibus hominum Christus Iesus, sicuti de hoc *Quorsum*
docuit in Euangelio Ioannis, non ignarus interrogat, sed *interroget*
quoniam semel assumpserat hominem, vtitur omnibus quæ *Christus.*
sunt hominis. Quorum vnum illud est interrogare. Nec mirandum si id facit seruator, quum ipse etiam omnium Deus moribus hominum sese accommodans, perinde ac si quis homo morem gerat filio suo, percontetur, velut in hoc, Adam vbi es? & vbi est Abel frater tuus? Cæterum qui vio- *Gen. 3. 4.*
lentior fuerit, hic dicet, illud intellexistis, haud dictum esse percontatorie, sed pronunciatiue, dicétque & discipulos assentientes eius affirmationi respondisse. [Etiam.] Verum siue interrogat, siue pronunciat, necessario dicitur, non solum. [Hæc,] quod est demonstrationis, neque solum. [Omnia,] sed [Hæc omnia.] Videtur autem nunc indicare, discipulos ante cœlorum regnum fuisse scribas, sed his repugnat,
quod in Actis apostolorum refertur in hunc modum: Quum *Act. 4.*
vidissent autem Petri ac Ioannis fiduciam, comperissentque quod homines essent illiterati & idiotæ, admirabantur: Agnouerunt autem illos quod cum Iesu fuissent. Aduersus hæc igitur aliquis mouebit quæstionem, Si scribæ fuerant, quomodo illiterati dicuntur in Actis & idiotæ? Sin erant illiterati & idiotæ, quomodo manifestissime scribæ vocantur

A vocantur à seruatore? Verũ ad ea quæ quæruntur, responsum esto, aut non omnes, sed Petrum & Ioannem in Actis illiteratos esse dictos, plures verò fuisse discipulos de quibus omnia scientibus dictum sit, [Omnis scriba,] & quæ sequuntur: aut omnem discipulum, qui iuxta literam legis doctrina fuerit institutus, scribam dici: videlicet vt qui quanquam sint illiterati & idiotæ, ducuntur tamen sub legis litera, scribæ dicantur, iuxta significationem aliquam. At sanè maxime competit in idiotas, qui non norunt tropologias & anagogas scripturarum, sed simplici credunt literæ, eámque defendunt, appellari scribas. Ad hunc verò modum quispiam enarrabit & illud. Væ vobis scribæ & pharisæi & hypocritæ, vt quod cuiuis dictum est, qui præter literã nihil sciat. Hic percontaberis, an quemadmodum est scriba legis, ita sit & Euangelicus, & an quẽadmodum est qui legem audit, legit, ac loquitur, quæ per allegoriã dicuntur, sic sit & qui Euangelium, vt intelligamus seruata iuxta rerum gestum fidẽ historia, anagogen esse certam ducem ad spiritualia, vt spiritualis doctrina non sit malitiæ, sed aduersentur potius spiritualibus malitiæ, spiritualia bonitatis. Instituitur autẽ regno cœlorum scriba, secundum id quod simplicius est, quoties aliquis à Iudaismo recipit Iesu Christi doctrinã ecclesiasticam. Verum idem iuxta quod profundius est eruditur, vbi quis à litera scripturarum adeptus institutionem, ascendit ad spiritualia, quæ vo-

Discipulorum Christi aliqui ...ba.

Allusit ad illud Ephesio. 6.

Contra spiritualia nequitia in cœlestibus.

B cantur regnum cœlorum. Ac iuxta singulos sensus qui occurrunt, & eum qui per subductionem ad altiora intelligitur, & qui per exempli collationem, & qui per demonstrationem, licet accipere regnum cœlorum, vt qui abundat scientia, qui caret mendacio, fiat in regno vnus ex multitudine cœlorum, ad eum modum acceptorum. Sic autem per tropologiam

Matt. 4.

exponet & illud: Appropinquat enim regnum cœlorum, vt scribæ qui in simplici litera acquiescunt, resipiscẽtes ab eiusmodi intellectu, erudiãtur spirituali doctrina, quæ est per Iesum Christum, viuum verbum, quæ vocatur regnum cœlorum. Eóque quatenus Christus Iesus, qui erat in principio apud deum deus verbum non inhabitat animam, in ea non est regnum cœlorum. Vbi verò quis prope accesserit ad capiendum verbum huic appropinquauit regnum cœlorum, Quod si in re nullum est discrimen, atque etiam sensu, quum dicitur regnum cœlorum & regnum Dei, nimirum ad quos dicitur, regnum Dei intra vos est, ad eosdem dici poterit, regnũ cœlorum intra vos est, maximéque propter resipiscentiam à li-

2. Cor. 3.

tera ad spiritum. Quum enim aliquis conuersus fuerit ad dominum, aufertur ab eo velamen quod est in litera, Dominus autem spiritus est. At qui verè paterfamiliâs est, & liber est, & diues, abundans, eo quod ex tractatione literæ eruditus sit regno Dei, in omni sermone veteris testamenti, & in omni

Matt. 6.

scientia nouæ Iesu Christi doctrinæ, & has diuitias reconditas habens in suo thesauro, quem reponit tanquam eruditus

C regno cœlorum, in cœlo, vbi neque tinea corrumpit, neque fures perfodiunt. Licet sanè etiam verè pronũciare de hoc, vt exposuimus, Qui in cœlis recondit thesaurum, quod nulla tinea cupiditatũ spirituales ac cœlestes eius possessiones potest attingere. Tineã autem cupiditatum dixi, occasione sumpta

Prouer. 26.

ex prouerbiis, in quibus scriptum est: Quemadmodum in ligno vermis. sic dolor viri lædit cor, Vermis enim ac tinea dolor est lædens cor, quod thesauros non habet in cœlis, nec in spiritualibus reconditos, in quibus si quis thesaurum reponat, quoniam vbi thesaurus ibi & cor, & in cœlis habet cor, & propterea dicit, Si consistant aduersum me castra, non time-

Psal. 27.

bit cor meum. Similiter neque fures, de quibus dixit seruator:

Ioan. 10.

Omnes quotquot venerunt ante me, fures sunt & latrones, perfodere valent thesauros in cœlo reconditos, & cor quod

Ephes. 2.
Col. 3.

illis adest, ita loquẽs, Simul resuscitaui, ac simul sedere nos fecit in supercœlestibus in Christo. Et nostra cõuersatio in cœlis est. Quoniam autem omnis scriba doctus regno dei similis est patrifamiliâs, qui profert de suo thesauro noua & vetera, haud dubium, quin & iuxta prioris dicti inuersionẽ, quisquis non profert de thesauro suo noua & vetera, non sit scriba doctus in regno cœlorum. Omnibus igitur modis conandum est, vt congregemus in corde nostro, attendentes lectioni, exhortationi & doctrinæ, & in lege Dei meditando die ac nocte, non solum noua Euangeliorum oracula & aposto-

D lorum, & horum explanationes, verum etiã vetera legis, vmbram habentis futurorum bonorum, ac prophetarum qui his consentanea prædixerunt. Hæc autem colligentur, quum & legerimus & intellexerimus, & memores horum, spiritualia spiritualibus tempestiue comparauerimus, non incomparabilia inter se comparantes, sed comparabilia quandam sermonis similitudinem idem declarantis habentia, tum in sensibus, tum in dogmatibus, vt in ore duorum triúmve aut plurium testium è scriptura citatorum, fundemus & confirmemus omne verbum Dei. Ac per hoc silentium imponendum est his, qui quod in ipsis est, deitatem diuidunt, & à veteribus noua dissecant, quippe qui procul absint à similitudine patrisfamiliâs proferentis de thesauris suis noua ac vetera.

Collatio scripturarum.

Quoniam autem qui similis dicitur alicui, alius est ab eo cui dicitur similis, erit quidem qui doctus est in regno cœlorum, scriba qui dicitur similis, sed alius ab hoc paterfamiliâs, qui profert de thesauro suo noua ac vetera. Cæterum qui huic similis dicitur, tanquam illum imitans, quod ad illius exemplum accedat facere studet. Vide igitur, num forte homo paterfamiliâs sit ipse Iesus, proferens de thesauro suo iuxta doctrinæ opportunitatem noua quædã spiritualia, quæ semper ab ipso renouantur in interno iustorum homine, qui & ipsi semper indies renouantur. Vetera verò quæ per literas insculpta sunt lapidibus & lapideis cordibus veteris hominis, vt comparatione literæ, & collatione spiritus, diuitem E

Cõtra marcionem, qui duos faciebat deos.

reddet scribam, qui doctus est in regno cœlorum, faciátque ipsi similem, donec discipulus fuerit vt magister: Primum imitans imitatorem illum Iesu Christi. Post hunc autem & ipsum Christum, iuxta id quod à Paulo dictũ est: Imi- *1. Cor. 4.*
tatores mei estote, sicut & ego Christi. Potest autem & simplicius Iesus paterfamiliâs proferre de thesauro suo, noua quidem, videlicet Euangelicam doctrinam, vetera verò, comparationem dictorum quæ à lege ac prophetis assumuntur, quorum exempla licet in euangeliis inuenire. Portò de his veteribus ac nouis audire oportet & spiritualẽ legem in Le-
uitico, dicentem: Et comedetis vetera & vetera veterum, & *Leuit. 25.*
vetera ex facie nouorum educentur: & ponam tabernaculum meum in vobis. Comedimus enim in benedictione vetera, nimirum propheticos sermones, & horum veterum vetera, videlicet legis verba, mox vbi noua venerint & Euangelica, viuentes secundum Euangelium, vetera literæ ex facie nouorum educimus, & ponit tabernaculum suum in nobis, implens quam dixit repromissionem, inhabitabo & inambulabo in illis. [Et factum est quum consummasset Iesus parabolas has transiit illinc, & quum venisset in patriam suã, &c.] Quoniam superius expendimus, an quæ turbis dicta sunt parabolæ fuerint, quæ verò discipulis similitudines, & in hanc materiam incidentes obseruationes exposuimus, quas opinor non esse contemnendas, sciendum est quod illis omnibus obsistere videbitur, quod adiungitur non so- F
lum parabolis, verumetiam vt docuimus, similitudinibus. [Et factum est, quum consummasset Iesus parabolas has transiit illinc.] Quærimus igitur, vtrum illa omnia reiicienda sint, an dicendum duo parabolarum esse genera, alterum earum quæ turbis dicuntur, alterum earum quæ discipulis promittuntur: an etiam parabolæ nomen æquiuocum esse putandum, an quod dicitur, factum est cum consummasset Iesus parabolas has, referendum sit ad superiores parabolas solas quæ præcesserunt similitudines. Ob id enim quod dicitur, vobis datum est nosse mysteria regni cœlorum, cæteris autem in parabolis, non possumus dicere, discipulis, vt qui non erant de numero exterorum, per parabolas illas seruatorem fuisse loquutum. Huic autem cõsequens est, vt aut quod dictum est, factum est quum consummasset Iesus parabolas has, transiit illinc, referatur ad illas primo loco dictas parabolas, aut parabolæ nomen sit æquiuocum, aut vt duo sint genera parabolarum, aut vt omnino nõ sint parabolæ, quas appellauimus similitudines. Animaduerte verò, quod extra patriam suam dicit parabolas, quas vbi consummasset, transiit illinc, & vbi venisset in patriam suam docebat illos in synagoga ipsorum. Marcus autem ait, Et venit in patriam suam
& sequuntur eum discipuli ipsius. Quærendum igitur & de *Mar. 6.*
hoc sermone, vtrum, Nazareth dicat patriam ipsius, an Beth-

Duo parabolarum genera.

G leem. Nazareth quidem est, ob quam Nazaræus vocabitur, Bethleem aut quòd in ea natus sit. Insuper insta nũ forte quũ euangelistæ dicere potuerint, vbi venisset in Bethleẽ aut Nazareth, hoc quidem nõ fecerint, sed patriam nominarint ob aliquid, quod mystice per locum patriæ ipsius significetur, videlicet totius Iudææ, in qua contemptui habitus est, iuxta il-
Luc. 3. lud, Non est propheta contemptus, nisi in patria sua. Et si quis sanè cogitarit, Iesum Christum Iudæis quidem scandalum, apud quos in hodiernum vsque diem persequutionem patitur, in gentibus contra prædicatum & creditum: In omnem enim terram cucurrit sermo illius, videbit quod Iesus in sua patria caruerit honore, apud peregrinos verò & à testamentis alienas gẽtes honoratur. Quid porrò docens dixerit in synagoga eorum, nequaquam scripto tradiderunt Euangelistæ, sed illud scripserunt, tanta taliáque fuisse, vt omnes obstupescerent. Et probabiliter coniectandum est, suprà scripturam fuisse quæ dicta sunt, nisi quod in synagoga illorum docuit, non se rescans à scriptura, neque abrogans il-
Matth. 12. lius autoritatem. Quod autem dicitur, [Vnde huic sapientia,] palàm declarat magnam & eximiam fuisse sapientiã verborum Iesu, dignã illo testimonio: Et ecce plus quàm Solomon hic, Et, Virtutes maiores fecit quàm fuerãt in Helia aut Helizęo, addatur & hoc quàm in Moyse aut Iesu Naue. Dicebant autẽ qui mirabantur, ignari eum esse filium virginis, ne
H crediturі quidem, si dictus fuisset filius virginis, sed arbitrantes illum esse filium Ioseph fabri, [nónne hic est ille fabri filius?] Et omnem sanè quæ videbatur illum proxime attingere cognationem despicientes, [Nónne, inquiebant, mater illius dicitur Maria, & fratres illius Iacobus, & Ioseph, & Simõ, & Iudas? Et sorores illius nónne omnes apud nos sunt?] Existimabãt igitur illum esse Ioseph & Mariæ filium. Fratres
Euangeliũ iuxta Petrum liber Iacobi. autem Iesu putabãt nonnulli esse, ex traditione Hebræorum sumpta occasione, ex Euãgelio quod titulum habet, iuxta Petrum, aut ex libro Iacobi, filios Ioseph, ex priore vxore, quæ conuixerat ipsi, antequã duceret Mariã. Qui verò talia dicũt, dignitatem Mariæ in virginitate ad finẽ vsque seruare volũt, ne corpus illud quod designatum erat, vt subseruiret sermoni
Luc. 1. dicenti: Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi obũbrabit tibi, cognosceret viri thorum, posteaquã in eã superuenerat spiritus sanctus, ac posteaquã virtus ex alto obũ-
Iesus & Maria primitiæ virginitatis. brasset illi. Arbitrórque rationi cõsentaneum esse, virilis quidem puritatis in castitate primitias fuisse Iesum, muliebris verò Mariam. Non enim plausibile est, alij præter hanc virginitatis primitias ascribere. Iacobus autem hic est de quo
Gal. 1. loquitur Paulus, quod eum viderit, in epistola ad Galatas ita scribens: Alium verò ex Apostolis non vidi quenquam, præter quàm Iacobum fratrem domini. Intantum autem in
Ios. lib. 20. Antiq. ca. 8. populo refulsit hic Iacobus ob iustitiam, vt Iosephus qui viginti libris descripsit antiquitatem Iudaicam, dum vult causam adducere, quare Iudæorum populus tam acerba passus
I sit, vt etiam templum subuerteretur, dixerit, per Dei vindictam hæc illis euenisse, ob ea quæ in Iacobum fratrem Iesu, qui dicebatur Christus, ausi fuerant. Quódque mirum est, quum non probarit hanc sententiam, Iesum nostrum fuisse Christum, nihilo secius Iacobo tam magnificum iustitię testimonium præbet. Dicit autem & populum in hac fuisse opinione, propter Iacobum eam calamitatem accidisse. Et Iudas scripsit Epistolam, paucorum quidẽ versuum, sed plenam efficacibus verbis gratiæ cœlestis. Qui in principio dicit: Iudas Iesu Christi seruus, frater autem Iacobi. Porrò de Ioseph ac Simone nos nihil cõperimus. Cęterum illud, [Et sorores eius nónne omnes apud nos sunt?] mihi videtur tale quiddam significare, nostra sapiunt, nõ quæ Iesu Christi, neque quicquã habent peregrinũ eximię cognitionis, quẽadmodũ habebat Iesus. Fortassis ex his existet addubitatio, an ne homo quidẽ, sed diuinius quiddam sit Iesus, quum filius quidem esset, vt existimabant Ioseph & Mariæ, frater autem quatuor simúlque & aliarum fœminarum, neque quicquã habens cuiquam cognatorum simile, quíque non ex institutione & eruditione ad tantam sapientiam virtutémq; peruenerat. Siquidem &
Ioan. 7 dicunt, Quomodo hic nouit literas, quũ non didicerit? Quibus affinia sunt quæ hic dicuntur. Veruntamen qui hæc dicebant, adeo mirantes ac stupentes, nõ credebant, sed offende-
bantur in eo, propterea quod oculi mentis illorũ tenebantur K
à potestatibus, quas tempore passionis triumphaturus erat in ligno. [Iesus autem dixit illis, Non est propheta inhonorus, nisi in patria sua.] Quærendum vtrum quod dicitur æquè ad vniuersos propheras referatur, vt accipiamus vnũquenq; prophetam in sola patria sua contemptum esse, an quoniam singulariter dictum est, de vno hæc dicta sint. Itaque si de vno dicuntur, sufficiunt ea quæ dicta sunt, nobis referẽtibus quod scriptum est ad seruatorem. Quod si generaliter est dictum, secundum historiam quidem non est verum: Nec enim Helias in Thesbon Galaad contemptus fuit, neque Helizæus in Ebalmaula, Neque Samuel in Armathaim, neque Hieremias in Anathoth, verum iuxta tropologiam omnino verum est. Oportet autẽ illorum patriam existimare Iudæam, cognatósque Israelem illum, domum autem fortasse corpus. Contempti sunt omnes in Iudæa, ab Israele iuxta carnem, dum adhuc erant in corpore, quẽadmodum in Apostolorum Actis scri- Act. 7.
ptum est, quod dicitur aduersus populum arguendi gratia. Quem enim prophetarum non persequuti sunt patres vestri, ex his qui prius annunciabant de aduentu iusti illius? In priore verò Pauli ad Thessalonicenses epistola similia dicta sunt. 1. Thess. 2.
Vos autem imitatores facti estis fratres ecclesiarum Dei quæ sunt in Iudæa in Christo Iesu, quoniam & vos eadem passi estis à propriis contribulibus, quemadmodum & illi à Iudæis, qui & dominum Iesum occiderunt, & prophetas, & nos persequuti sunt, & Deo non placent, & omnibus hominibus ad- L
uersantut. Non est igitur propheta contemptus inter gentes, aut enim omnino non nouetunt illum, aut cognitum & receptum ptophetã honorant. Tales autem sunt, qui pertinent ad ecclesiam. Dehonestãtur autem prophetæ, primũ quidem Dub' modis dehonestãtur propheta.
iuxta historiam persequente illos populo: deinde dum illorũ prophetiæ non habetur fides à populo: Nam si credidissent Moysi & prophetis, credetent vtique & Christo: qui docuit cohærere, vt qui credunt Mosi ac prophetis, credant & Christo: & qui non credunt Christo, non ctedant Mosi. Ad hæc autem quemadmodum per transgressionem legis peccator Deum ignominia afficere dicitur: ita dum non creditur prophetiæ, ignominia afficitur propheta ab eo qui non credit prophetiis. Operæ precium autem fuerit recensere iuxta historiam, quæ passus est Hieremias in populo, de quibus dixit, Et dixi, Non loquar, neque nominabo nomen domini. Et Cap. 20.
rursus alibi, Iugiter subsannabar. Quæcunque vero passus est à rege Israhelitico, in eiusdem prophetia scripta sunt. Quin & de Mose, quod frequẽter ex populo venerint ad lapidandum eum, & hoc scriptum est: & erat illi pattia, non alicuius loci lapides, sed qui sequutus fuerat illum populus, apud quos & ipse ignominia affectus est. Quin & illud historia narrat, Esaiam à populo dissectũ fuisse. Quod si quis non recipit hãc historiam, eo quod inter apoctypa Esaiæ fertur, cre- M
dat iis, quæ in epistola ad Hebræos hunc in modum scripta Heb. 11.
sunt, lapidati sunt, secti sunt, tentati sunt. Nam & illud, secti sunt, ad Esaiam refertur, quẽadmodum illud, Occisione gladij mortui sunt, ad Zachariam occisum inter tẽplum & altare, quemadmodum seruator docuit, astipulans, vt opinor, suo testimonio, scripturæ: quæ quanquã non fertur in communibus ac publicatis libris, probabile tamen est, eam extare in a- Apocryphi libri qui.
pocryphis, hoc est, in his qui screto legũtur. Sunt autem affecti ignominia in patria apud Iudæos, Et circumeuntes in pellibus ouillis & caprinis, destituti, afflicti, & cętera quæ sequũtur. Omnes enim qui volunt piè viuere in Christo Iesu, persequutionem patientut. Est autem probabiliter coniectandum quod Paulus sciẽs prophetam expertem honoris esse in propria patria, quum vbique sermonem Euangelicum prædicauerit, nõ prædicauerit Tarsi: & hanc ob causam Apostoli re- Paulus nõ prædicauit Tarsi.
liquerunt Israhelem, facientes, quod præceptum erat à seruatore, Docete omnes gentes. Et illud. Eritis mihi testes Hiero- Mar. vlt.
solymis, & in tota Iudæa, Samariáque, & vsque ad extremum Act. 1.
terrę. Fecerunt igitur quod erant iussi in Iudæa & Hierosolymis. Sed quoniam propheta in sua patria caret honore, quum non recepissent Iudæi verbum, abierunt ad gentes. Adhibe vero mentem, num possis propter hoc quod dictum est, Effundam de spiritu meo super omnem carnem, & propheta- Ioel. 2
bunt, dicere post seruatoris aduentum hoc impletum esse

in ex

A in ex gentibus collectis ecclesiis: quoniam qui prius fuerant de mundo, quia crediderunt, factum est, vt non amplius sint de mundo, in propria patria, videlicet mundo, accepto spiritu sancto, ac prophetantes honorem non habent, sed ignominia afficiuntur. Quapropter beati dicũtur, qui omnia passi sunt quæ prophetæ, iuxta id quod à seruatore dicitur, Iuxta hæc enim faciebant prophetis patres illorum. *Matt. 23.* His qui diligenter adhibuerit mentem, si quoniam admodum seuere vixit, ac redarguit delinquentes, haberetur odio, & insidiis peteretur, vt persequutionem patiens, & probris affectus propter iusticiam, non solum non dolebit, verum etiam gaudebit & exultabit, certus se ob hæc mercedem habiturum copiosam in cœlis, ab eo qui ipsum prophetis æquauit, eo quod eadem passus est. Proinde oportet affici ignominia in hoc mundo & apud peccatores, quibus grauis est vita iusti, eum qui æmulatur vitam propheticam, & qui spiritum qui fuit in illis accepit. Deinceps illud considerare licet quod dicitur. [Non fecit illic virtutes multas propter incredulitatem illorum.] Per hæc enim docemur, quod virtutes in his factæ fuerint qui credebãt, Quoniam omni habenti dabitur, & abundabit. In incredulis autem non solum non operabãtur virtutes, verum, vt Marcus scribit, ne poterant quidem operari. Attende enim illud quod dicitur, [Nõ potuit illic vllam virtutem facere.] Non enim dixit, Noluit, sed nõ potuit, quasi auxilium quidem veniret ad virtutem operãtem, à fide illius in
B quem operatur virtus, sed vetaretur operari ab incredulitate. Vide igitur quod discipulis interrogantibus, quare non potuimus eiicere dæmonium? respõdit propter exiguitatem vestræ fidei. Et Petro incipienti mergi dictum est, exiguam hăbens fidem, quare dubitasti? Quin & sanguinis profluuio obnoxia, quum non postulasset sanari, sed tantum in animo reputans, si fimbriam vestimẽti illius contigisset, fore saná, confestim sanata est, & assentitur modo sanationis seruator dicens, Quis me tetigit? Nam ego noui virtutem exisse ex me. Ac fortassis quemadmodum in corporibus naturalis quidã attractus quibusdam ad quædam inest, veluti magneti lapidi ad ferrum, & bitumini quod dicitur naphtha ad ignem, sic huiusmodi fidei ad diuinam virtutem. Iuxta quod & illud dictum est, Si habueritis fidem vt granum sinapis, dicetis monti huic: Transfer te hinc illuc, & transferet sese. Accuratè vero Matthæus & Marcus declarare volentes diuinæ virtutis eminentiam, quæ & in incredulitate valet, sed amplius potest quicquid potest per fidem illorum, qui beneficiis afficiuntur, mihi dixisse videntur, non eum non fecisse virtutes propter incredulitatem illorum, sed ibi non fecisse virtutes multas. Ac Marcus non dixit, non potuit illic vllam etiam virtutem facere, ibíque substitit, sed adiecit, nisi quod paucos male habentes impositis manibus sanauit, sic quoque virtute quæ erat in illo superante incredulitatem. Mihi vero videtur, quod
C quemadmodum in rebus corporalibus, nec agricolatio per se sufficit ad cõuehendos fructus, nisi cœlum quod terræ circumfunditur, opituletur, imò potius, nisi opituletur is qui cœlum gubernat, faciens illud qualecunque vult, neque cœlum vel potius ille penes quem est rerum prouidentia fecerit, vt exoriantur è terra, ea quæ solẽt è terra exoriri, sine agricultura. *Gen. 1.* *Liberũ arbitrium.* Semel enim hoc fecit in hoc quod dixit, Producat terra herbam graminis, seminans semen iuxta genus ac similitudinem: sic neque virtutum operationes absque fide illorũ qui sanantur, perfectum opus præstant ad sanitatem cõferendam, neque fides qualiscunque fuerit, absque diuina virtute. *Fides non sine diuina virtute.* Atque id quod scriptum est de sapientia, accommodabilis & ad fidem, & ad virtutes singulas, vt eam hũc in modum alloqui possis. Etenim si quis fuerit perfectus in fide inter filios hominũ, si tua virtus absit, pro nihilo æstimabitur: aut si quis perfectus pudicitia inter filios hominum, si quæ abs te proficiscitur abfuerit pudicitia, pro nihilo æstimabitur: aut si quis perfectus in iusticia, reliquísque virtutibus, si absit quæ abs te proficiscitur iustitia, reliquæq; virtutes, quæ abs te proficiscũtur, pro nihilo æstimabitur. Vnde ne glorietur sapiens in sapiẽtia sua, neque robustus in robore suo. Quod enim gloriatione dignum est, id nostrum non est, sed donum est Dei, ab eo proficiscitur sapientia, ab ipso proficiscitur robur, atque item cætera.

CAPVT XIIII. D

IN illo tempore audiuit Herodes tetrarcha famam Iesu, ac dixit pueris suis, Hic est Ioannes Baptista.] Apud Marcum ita loquitur, itidem & apud Lucam. Iudæi varias habebãt hisce de rebus opiniones, nõnulli quidẽ falsas sententias habebãt, videlicet Sadducæi de resurrectione mortuorum, quasi non resurgerent: Item de angelis, quasi non essent, sed quasi quæ de illis erant scripta tantummodo per tropologiam essent accipienda, neque quicquam haberent veri secundum historiam. *Tropologia Saducæorum.* Alias rursum habebant veras, veluti de resurrectione mortuorum, quod resurgent docebant pharisæi. Quod igitur hoc loco quæritur illud est, an talis quepiã fuerit de anima opinio, quam falso habebat Herodes, & ex plebe nonnulli, quod Ioannes qui paulo ante ab ipso fuerat interfectus, resurrexisset à mortuis post amputatum caput, quódque esset idem alio vtens nomine nunc dictus Iesus, capax illius virtutum quæ prius operabantur in Ioanne. Quam igitur habet probabilitatem, quòd eum qui tantopere notus erat omni populo; & in omni celebratus Iudæa, quem dicebant esse fabri Mariæq; filium, & fratres ac sorores habere tales, existimarint non alium ab Ioanne fuisse, cui pater fuerit Zacharias, mater Elizabet nec ipsi obscuri in populo. Verisimile est autẽ, quod populus existimans Ioannẽ esse verum prophetã, cuius tanta fuit multitudo, vt pharisæi E metuerint, & quoniã videbatur id placere populo, flagitatunt à Ioanne responsum, baptismus ipsius, vtrum è cœlo esset an ex hominibus, nõ ignorauerit eum esse filium Zachariæ. Fortassis & ad quosdã illorum peruenerat visionis historia, quæ visa fuit in templo, quum apparet Zachariæ Gabriel. Proinde probabile est vel Herodem, vel quempiam è plebe sic errasse, *Luc. 1.* vt arbitraretur non duos fuisse Ioannem & Iesum, sed vnum & eundem Ioannem posteaquam surrexerat ex mortuis post decollationem, vocatum fuisse Iesum. Dixerit autẽ quispiam, mutandorum corporum falsam opinionem fuisse in Herode, ac in nonnullis ex plebe, qua putabant eum qui natus fuerat Ioannes, ex mortuis redisse in vitam, tanquam Iesum. Sed quo minus probabile sit hãc falsam opinionem illos habuisse, obstat tempus, quod intercessit inter natiuitatem Ioannis & natiuitatem Iesu, quod non erat longius quàm sex mensiũ. Fortasse talis potius quædam suspicio fuit in Herode, quod virtutes quæ operabantur in Ioanne, translatæ fuerint in Iesum, ob quas Ioannes Baptista Messias esse creditus fuerat in populo: & vti poterit quispiam tali argumento: quemadmodum propter spiritum ac virtutem Heliæ, & nõ propter animam eius de Ioanne dicitur, Ipse est Helias, qui venturus est, nimirum spiritu qui fuerat in Helia, ac virtute quæ in illo fuerat, translatis in Ioannẽ: sic existimabat Herodes virtutes quæ fuerant in Ioanne, in Ioanne quidem operatas fuisse baptismum ac doctrinam, Ioãnes enim nullum ædidit miraculum, F in Iesu vero prodigiosas virtutes. Simile quiddam dicet aliquis & illos opinatos, qui dixerunt Heliam apparuisse in Iesu, aut vnum è veteribus prophetis resurrexisse. Nihil autem ad hanc quæstionẽ pertinet eorum opinio, qui dicebant, Iesum prophetam fuisse, velut vnum è numero prophetarum. Mendax igitur est sermo, siue is qui scriptus est esse Herodis de Iesu, siue ab alio quopiam dictus. Verũtamen mihi videtur probabilius per similitudinẽ esse dictum, vt sicut in spiritu & virtute Heliæ Ioãnes præcesserat, sic isti nunc suspicẽtur de Ioãne & Iesu. Quoniã autem primũ didicimus, quod post tentationẽ seruator, quum audisset Ioannẽ esse tradirũ, secesserit in Galileã: Deinde didicimus, quod quum Ioannes esset in carcere, quum audisset quæ ferebantur de Iesu, missis duobus discipulis suis, dixerit illi: Tu es qui venturus es an alium expectamus? Tertio planè simpliciter didicimus Herodem dixisse de Iesu, ipse Ioannes est Baptista, ipse suscitatus est à mortuis: nec alicunde tamen prius cognouimus, quomodo sublatus est Baptista. Quapropter & hoc nunc describit Matthæus, ac item Marcus similiter. Cæterum Lucas pleraque quæ ad hanc pertinent historiã, silentio præteriit. Itaque Matthæi narratio ad hunc habet modum: Herodes enim captum Ioannem vinxit in carcere.] De his igitur mihi videtur, quod quemadmodum lex & prophetæ

G durarunt vsque ad Ioannẽ,post quem cessauit in Iudæis prophetica gratia: sic eorum potestas qui regnarant in populo, quæ hactenus valebat,vt eos qui digni morte viderētur,possent interficere,vsque ad Ioannem fuit: & interfecto inique ab Herode prophetarum nouissimo, priuatus est Iudæorum rex occidendi potestate. Nisi enim hac potestate fuisset spoliatus Herodes, nequaquam Pilatus pronunciasset in Iesum mortis sententiam,sed ad id satis fuisset Herodes,pontificum ac seniorum populi consilio in hoc adhibito. Ac nũc opinor impletum est illud quod à Iacob ad Iudam hunc in modum dictum est,Non deficiet princeps ex Iuda,neque dux ex Israhel,donec venerit cui repositum est,& ipse expectatio gentium. Fortassis etiam hac potestate priuati sunt Iudæi, diuina prouidentia Christi doctrinæ locum præparante in populo, vt etiam si hæc prohiberetur à Iudæis,non tamen procederet vsque ad interemptionem credentium, quæ videretur iuxta legem fieri. Herodes autem captum Ioannem vinxit in carcere ac reposuit,signum quoddam hoc facto præbens, quod quantum erat in ipso situm,& in malicia populi, concluderet & alligaret sermonem propheticum, vetarétque ne posthac maneret in libertate veritatis præco, quẽadmodũ prius.

Ioannes baptista prophetarum nouissimus

Gene. 49.

H Hoc autem faciebat Herodes propter Herodiadem vxorem Philippi fratris sui.Dicebat enim illi Ioannes: Non licet tibi habere eam. Hic autem Philippus erat tetrarcha Itureæ & Thraconitidis regionis.Itaque nonnulli arbitrabantur,quod mortuo Philippo relicta filia, Herodiadem vxorem fratris Herodes duxerit, quum lex concedat hoc matrimonium, si absint liberi.Nos vero quoniam nusquam reperimus mortuũ fuisse Philippum, arbitramur maiorem etiam iniquitatem fuisse in Herode,qui viuenti etiamnum fratri coniugem abduxerit,eóque prophetica libertate præditus Ioannes, neque veritus regiam Herodis dignitatem,neque ob mortis metum silentio dissimulans tantam iniquitatem,dicebat Herodi, diuino repletus spiritu,Non licet tibi habere eam. Non enim licet tibi habere vxorem fratris tui. Herodes quidem cepit Ioannem ac vinctum reposuit in custodia, non audens omnino occidere,hoc est propheticum sermonem tollere à populo.Regis autem Thraconitidis vxor,quæ est peruersa quæpiam opinio,maláque doctrina, filiam peperit eiusdem nominis,cuius motus quoniam videbantur decori, placuissentque Herodi genethliacas res amanti,in causa fuerũt quo minus deinceps esset in populo caput prophetarum.Quin & in hodiernũ vsque diem,motus populi Iudaici,qui videntur secundũ legẽ esse,nihil aliud esse puto,quàm Herodiadis filiæ saltationes.Sed Herodiadis saltatio contraria erat sanctæ saltationi,quam qui non saltauerint,his exprobrabitur audiéntque.Tibiis cecinimus vobis,& non saltastis: sed in nataliciis iniqui sermonis qui regnabat in illis, saltant, sic vt placerent

Duplex Herodis iniquitas in ducta Herodiade.

I illi sermoni motus illorum. Obseruauit quidem quidam eorum qui vixerunt ante nos,Pharaonis natalem in Genesi descriptum,exposuítque quod malus ille gaudens negociis generationis,festum celebrat natalicium.Nos vero ab illo hanc nacti occasionem,in nulla scriptura comperimus à iusto celebratum diem natalem. Nam Herodes illo Pharaone fuit iniquior:Siquidem ab illo in nataliciis pistorum princeps occiditur,ab hoc autem Ioannes,quo maior inter natos mulierum non surrexit.De quo seruator dicit:Sed quare existis?ad videndum prophetam?etiam dico vobis, & plus quàm prophetam. Verum oportet gratias agere deo,quod prophetiæ quoque gratia populo adempta est,quæ tota illa maior effusa est in gentes,per seruatorem nostrum Iesum,qui fuit inter mortuos liber. Quanquam enim crucifixus est ex infirmitate,viuit tamen ex virtute dei. Insuper autem vide rationem, iuxta quam purorum & impurorum ciborum discrimen expeditur.Despicitur autem prophetia, quum in disco obsonij loco infertur:caput vero prophetiæ Iudæi non habent,Christum Iesum totius prophetiæ caput negantes: & amputatur caput prophetiæ propter iusiurandum, quod peierandum erat potius quàm seruandum. Non enim tantum erat crimen præcipitasse iusiurandum,quantum erat crimen ob præcipitatum iusiurandum occidere prophetam. Ac non ob id tantum decollatur,verumetiam ob eos qui simul accumbebant, malentes prophetam occidi quàm viuere.Simul autem accũbebant,simúlque conuiuabantur cum sermone malo Iudæorum rege,qui de illius natiuitate gaudebant. K Hoc autem dicto nonnunquam eleganter veteris,aduersus eos qui præcipites sunt ad iurandum, nolúntque ratum esse iusiurandum, quod in rem impiam susceperunt,dicens non quoduis iusiurandum oportere seruari,veluti nec Herodis.Ad hæc autẽ & illud animaduerte,quod non palàm,sed clam & in carcere Ioannem occidit Herodes,neque enim palàm nunc abnegat Iudæorum sermo prophetias.Atqui re ipsa,& clanculum eas negat ac deprehenditur illis non credere. Quemadmodũ enim si credidissem Mosi,credidissent & Iesu: ita si credidissent prophetis,recepissent vtique qui fuerat à prophetis nunciatus.Quoniam autem huic non credunt, nec illis credunt, ac truncant in carcere conclusum sermonem propheticum, habéntque illum mortuum ac diuulsum miniméque integrum,quia non intelligunt eum: sed nos integrum habemus Iesum,expleta quę de illo fuerat prophetia dicens,os non cõminuetis.Discipuli vero Ioannis sepeliunt illius reliquias, & abeuntes renunciauerunt Iesu.At ille secessit in locum desertum,nimirum ad gentes:ac post prophetarum interemptionem,turbæ sequebantur illum ex omnibus vndique ciuitatibus:quas cum vidisset esse numerosas, miseratus est illos, ac sanauit ægrotos illorum,ac post hęc,alit benedictis ac multiplicatis paucis panibus eos qui sequuti fuerant ipsum.Quum audisset autem Iesus,secessit illinc nauigio in locum desertũ L seorsum.]Hic quidem sermo docet nos,quantum valeat, à persequentibus & ab expectatione eorum qui per sermones insidiãtur, secedere.Hoc enim bona ratione fieri potest.Cæterum cum qui possit ab imminentibus abesse,omni ex parte eos recipere temeritatis est & confidentiæ.Quis autem posthac dubitet, an à talibus liceat declinare, quum non solum post ea quæ Ioanni acciderant Iesus secesserit, verumetiam hoc docuerit dicens:Si persequuti vos fuerint in ciuitate hac, fugite in aliam.Quoties igitur inciderit tentatio,quam vitare non licet, necesse est fortiter magnóque animo sustinere. Quod si liceat effugere,audaciæ fuerit hoc non facere.Quoniam autem post id quod dictum est, etiam iuxta anagogen oportet locum examinare,dicendum est quod postea quàm apud Iudæos insidiis petita est prophetia,occisáq; propterea quod apud illos in pretio essent natalitia festa vaníque motus qui fiebant in conuiuio, iudicio veritatis incompositi & inconditi,cæterum opinione principis malorum, & eorum qui cum ipso conuiuium agitant,compositi & concinni, ipsísque grati,secedit Iesus à loco,in quo prophetia structis insidiis condemnata est:secedit autem in locum à deo desertũ, qui est apud gentes,vbi dei verbum,sublato regno ab illis,datóque genti facienti fructus ipsius,nascatur inter gentes,pérque hoc verbum nascantur filij desertæ, quæ neque legem, M neque prophetas didicerat,multo plures quàm eius quæ habet virum,videlicet legem. Quum igitur olim apud Iudæos esset verbum, non sic erat apud illos quemadmodum apud gentes.Ideo dictus est in naui,hoc est in corpore, in locum desertum seorsum venisse,quum audisset de sublatione prophetiæ.Quum autem venisset in eremum,seorsum erat in ea, quod verbum illius ac doctrina esset singularis, vltra consuetudines & opiniones apud gentes receptas.Turbæ vero quæ erant in gentibus,quum audissent verbum adesse in deserto suo,ídque seorsum esse,vt ante exposuimus,sequutæ sunt illud relictis propriis ciuitatibus, dum illorum quisque relinquit patriæ superstitionis consuetudines, & Christi legi accedit. Sed pedestri itinere,non nauigio illum sequuti sunt, vt puta non corpore,sed nuda anima,ac voluntate per verbum persuasa sequuti imaginem dei.Et ad hos sanè Iesus exit, quũ non possent ad illum accedere,vt veniens ad eos qui foris erant,introduceret eos qui erant foris.Multa autem turba foris erat,ad quam egreditur dei verbum,& effuso lumine suæ visitationis in illam,vidit eam.Et quum vidisset illos ob hoc esse magis dignos miseratione,quod in talibus malis essent, velut hominum amator,qui alienus erat ab affectibus, in hoc affectus sentit,quod commotis visceribus miseratus est, Nec miseratus solum,verum etiam ægrotos illorum sanauit,habẽtes varios & omniiuges ex malitia morbos. Quod si videre vis,quales sint animi morbi,cogita mihi,auaros, gloriæ cupidos,

Matth. 11.

Exod. 12.

A dos,& puerorum amatores,& si quis est mulieribus deditus. Nam & hos in turbis visos,eósque miseratus sanauit. Non tamen putandum est,quoduis peccatum esse morbum, sed id quod in tota computruit anima. Tales enim videre est pecuniarum amatores,totos incumbentes argento, & in huius tũ custodiam,tum coarceruationem, auidos laudum, gloriolis inhiantes. Inhiant enim captandis à vulgo vilibúsque hominibus laudibus. Ac iuxta consimilem rationem cogirabis de reliquis morbis quos nominauimus,& si quis alius est horum consimilis. Quoniam igitur inter enatrandum, quod dictum est,Sanauir ægrotos eorum diximus non quoduis peccatum esse morbum,operę precium est & è scripturis de horum differẽtia disserete. Ait sanè apostolus Corinthiis,qui variis peccatis labotabant,scribens,Propterea inter vos infirmi multi, *1.Cor.11.* & valetudinarij, & dormiunt multi. Audi siquidem apostolum in his etiam vinculum nectentem,contextúmque faciẽtem ex diuersis peccatis,iuxta quod,alij quidem sunt infirmi, álij vero ægroti,videlicet plus quàm infirmi:rursus alij vtrisque peius habentes,qui dormiunt. Nam qui propter imbecilles animi vires,procliues sunt ad labẽdum in quoduis peccatum,etiamsi non toto animo fuerint obnoxij alicui peccato peculiari,quemadmodum sunt ægroti,tantũ infirmi sunt.

B Porrò qui pro deo quem diligere debebant,tota anima, toto corde,& tota mente,diligũt pecuniam aut gloriam, aut mulieres,aut pueros,hi peius affecti sunt quàm infirmi, súntque ægtoti. Dormiunt autem,qui quum debeant attendere& aduigilare animę suæ,non faciunt id,sed nimia negligentia dormitant volũtate,& somniculosi sunt cogitationibus,qui quidem somniantes,catnem quidem polluunt,autotitatem vero spernunt,gloriis autem maledicunt. Isti sanè quia dormiunt, in visis inanibus versantur,& insomniorũ simillimis, ea quæ superne veniunt,quæque vera sunt non recipientes,sed infirmi per inania simulacra falluntur. De quibus & in Esaia di- *Esa.29.* citur illud,Quemadmodum somniat sitiens quasi bibat, & experrectus adhuc sitit,anima vero illorum inaniter sperauit: Sic erunt diuitiæ omnium gentium, quæcunque militarunt in Hierusalem. Itaque quanquam videmur digtessionem fecisse,dum exposuimus differentiam infirmorum,ęgrotorum, & dotmientium,proptera quod apostolus in ad Corinthios epistola dixit quæ enarrauimus fecimus digressionem,studẽtes ostendere,quid intelligendum significetur his verbis, & sanauit ægrotos illorum. Post hæc habet sermo Euangelicus: Quum autem esset facta vespera,accesserunt ad eum discipuli ipsius dicentes,Desertus locus est,& hora iam pręteriit,dimitte itaque turbas,vt abeuntes in vicos emant sibi cibaria.] Ac primum obserua,quod quum daturus esset benedictionis panes discipulis,vt apponerent turbis,sanauit ægroros, vt sani participes fierent panum benedictionis. *Panes benedictionis* Non enim possunt qui adhuc ægrotant, capere panes benedictionis Iesu: verum etiam si quum aliquis audire debuerit illud,ptobet au-

C tem vnusquisq; seipsum,& sic comedat ex illo pane, reliquáque quæ sequuntur,hæc non audierit, sed temere sumpserit panem domini & poculum eius,infirmus fit aut ægrotus,aut etiam vt ita loquar,ex gtauedine quæ nascitur ex huius panis vi,dormiens. Vespere autem facto adierunt eum discipuli ipsius,hoc est in consummatione seculi,de quo tempestiue dixeris illud,quod positum est in epistola Ioannis, Nouissima hora est. Qui quum nondum intelligerent, quid facturus esset dei filius,dicunt illi. [Desertus est locus] videntes dei, & legis,& verbi solitudinem in plerisque. Dicunt autem illi,[& hota præteriit:]quasi præteriisset opportunũ tempus legis & prophetarum. Fortassis autem hoc dicebanr, huc spectantes, quod decollatus esset Ioãnes,& legem & prophetias, quæ erant vsque ad Ioannem,cessasse. Prætetiit igitur,inquiunt, hora. Nec adest cibus, eo quod tempus illius iam nõ amplius sit præsens,vt qui in deserto sequuti sunt te, legi ac prophetis seruiant. Insuper dicunt discipuli:[Dimitte illos] vt si minus queant à ciuitatibus,certe à vicis,locis vilioribus, emãt cibaria. Hæc quidem dicebant discipuli,desperantes turbas inuẽturas,eo quod dimissa est litera legis ac prophetiæ cessassent, insignes ac nouos cibos. Sed vide quid Iesus responderit discipulis,tantum non clamans ac manifeste dicens. Vos quidem opinamini turbas si à me discesserint egentes cibariis, ea in vicis inuenturas potius quàm apud me,& in conuenti- D bus hominum,non ciuium,sed vicanorum potius quàm si apud me permãserint. Cæterum ego patefaciam vobis, quod eo quo creditis illos egere non egent,neque enim opus habent vt discedant. Eo vero quod creditis eos non habere opus,hoc est me,quasi nõ possim eos alere, hoc iuxta vestram expectationem opus habent. Quoniam igitur vos docui,reddidíque sufficientes ad dandum egentibus animi cibum, vos date turbis quæ me sequutæ sunt quod edant. Habetis potestatem à me traditam,vt detis turbis cibum,cui si fuisseris intenti, nimirum intelligeretis,me multo magis illos alere posse:nec diceretis,dimitte turbas,vt abeãt,emántque sibi cibaria. Iesus igitur per potestatem quam dederat discipulis alios etiam alendi,dixit,Date eis vos,quod edant. Illi vero nõ negantes se posse dare panes,sed arbitrati pauciores esse, nec sufficere pascendis qui sequuti fuerant Iesum,neque considerantes, quod Iesus acceptum vnumquenque panem, id est, verbum,in quantum vult dilatat,efficiens vt omnibus sufficiat,quoscunque velit pascere: Aiunt,[Non habemus hic nisi quinque panes ac duos pisces:] per quinque panes fortassis innuentes sensibilia scripturarum verba, & ob hoc numero respondentia quinque sensibus:per duos vero pisces,vel propheticum & in affectibus situm sermonem,quasi obsonia rerum sensibilium,quæ in scripturis reposita sunt: aut fortassis sermonem qui iam ad illos peruenerat de patre & filio. Quã ob causam & ipse comedebat de pisce posteaquam resurrexisset,parte sumpta à discipulis,vbi iam recepisset ab illis,quã E ex patte poterãt ipsi de parte profiteri theologiam. Nos quidem sermones de quinque panibus ac duobus piscibus hunc in modum explicare valuimus. Probabile est autem, quod qui magis quàm nos colligere possũt quinque panes ac duos pisces apud sese,copiosiorem ac meliorem de his reddere valeant intelligentiam. Illud tamen obiter annotandum, quod quinque panes ac duos pisces habere se discipuli profitentur apud Matthæum,Marcum & Lucam,nullam dantes significationem,an triticei sint, an hordeacei, Solus Ioannes hordeaceos fuisse dicit,vnde fortassis nec discipuli in Euangelio Ioannis eos panes apud se esse fatentur,sed apud hunc ita loquuntur,Est puer hic, qui habet quinque panes hordeaceos, ac duos pisces. Et donec hi quinque panes cum duobus piscibus non adferebantur à discipulis Iesu,non creuerunt,neque multiplicati sunt, neque poterant multos alere. Quum autem illos accepisset seruator, primum suspexit in cœlum, nimirum oculorum suorum radiis veluti deducens illinc potentiam robur addituram quinque panibus ac duobus piscibus,ad nutriendum quinque hominum milia. Post hæc benedixit quinque panibus & duobus piscibus verbo & benedictione augens illos ac multiplicans,Mox diuidens ac frangens dedit discipulis,vt illi turbis apponerent. Tunc suscipiebant illi panes ac pisces ad hoc,vt ederent ac saturarentur F omnes,adeo vt quosdam ex benedictis panibus non potuerint comedere,Tam multa turbis supererant, quæ apud turbas quidem non erant,sed apud discipulos, volentes tollere quod supererat fragmentorum, reponeréque in cophinos, plenos fragmentorum totidem numero, quot erant tribus Israel. De Ioseph quidem scriptum est in Psal. Manus eius in cophino seruierunt. De Iesu vero discipulis,quod quum essent nimirum duodecim,sustulerint ex eo quod superfuerat, duodecim cophinos non dimidiatos,sed plenos. Et sunt,nisi fallor,ad hunc vsque diem & erunt vsque ad consummationem seculi,duodecim cophini pleni fragmentorum panis viui,apud Iesu discipulos turbis præstantiores, quæ turbæ non possunt comedere. Erant autem qui comederant de quinque panibus,qui erant antequam superfuissent duodecim cophini,cognati numero penradis. *Pentas Quinquernio.* Vsque ad quinque sensibilia peruenerant ij qui comederant. Quandoquidem & hi ab eo qui suspexerat in cœlum,quíque benedixerat ac fregerat illos aliti sunt,iíque non pueri,neque fœminæ,sed viri. Sũr enim, ni fallor,& in sensibilibus eduliis discrimina,vt quædam sint eorum,qui euacuauerunt ea quæ sunt paruuli: quædam rursus eorum qui paruuli sunt adhuc & carnales in Christo. Ac nobis hæc dicta sint propter hæc verba. Qui comederant erant viri quinquies mille præter pueros ac mulieres.] Quod

G quidem ambigue dictum est, vtrum qui comederant fuerint viri quinquies mille, nec inter hos edentes vllus fuerit puer aut fœmina: an viri tantum fuerint numero quinquies mille, non annumeratis neque pueris neque mulieribus. Nonnulli quidem vt ante diximus, ad hunc modum explicuerũt, quod neque pueri, neque mulieres adfuerint iis quæ ex quinq; panibus ac duobus piscibus aucta multiplicatáque sunt. Dixerit autem aliquis, quod quum multi comederint, iuxtáq; dignitatem ac vires participes facti fuerint panum benedictionis, alij quidem numero digni erant, iuxta similitudinem eorum, qui in libro Numerorum nominati sunt, annos viginti nati, Israelitæ viri erant. Alij vero qui digni non erant tali ratione numeróque pueri erant ac mulieres. Iam mihi tropologiam de pueris tracta, iuxta illud, Non potui vobis loqui vt spiritualibus, sed vt carnalibus, vt paruulis in Christo. De mulieribus autem, iuxta illud, Volo autem vos omnes virginem castam exhibere Christo. De viris vero iuxta illud, Posteaquã factus sum vir, euacuaui ea quæ erãt paruuli. Ne prætereamus inenarratum & illud, quum iussisset turbas discumbere super gramen, acceptis quinque panibus & duobus piscibus, sublatis in cœlum oculis, benedixit, quúmque fregisset dedit discipulis panes discipuli vero turbis, & comederũt omnes. Quid enim significat illud, quod iussit omnes turbas discumbere

H super gramen, & quid intelligere possumus dignum iussione Iesu, de loco? Opinor autem, quod turbas iusserit discumbere

Esa. 40. in fœno, propter id quod dicitur in Esaia, Omnis caro fœnũ, hoc est subiicere carnem, ac subditum reddere carnis affectũ, vt sic aliquis possit esse particeps panũ quibus benedixit Iesus. Deinde quoniam varij sunt ordines eorum qui egent alimonia Iesu, nec iisdem sermonibus alũtur omnes, propterea, ni fallor, Marcus dixit dominum hoc fecisse: & præcepit eis omnibus, vt discumberent, per conuiuia super viride fœnum: & accubuerunt per singula viridaria centeni & quinquageni. Lucas autem sic: Dixit autem ad discipulos suos, Facite vt discumbant, per singulos ordines fermè quinquageni. Oportebat enim eos qui requieturi erant in Iesu cibariis, aut esse in ordine cẽtum, qui numerus sacer est, ac deo propter vnionem consecratus: aut in ordine quinquaginta, qui numerus continet remissionem, iuxta mysterium iubilei, qui solitus quinquagesimo quoque anno innouari, iuxta mysterium festi Pentecostes, quod est die quinquagesimo. Arbitror autem duodecim cophinos fuisse apud discipulos quibus dictum est, Sedebitis super duodecim sedes, iudicantes duodecim tribus Israel, & quemadmodum dicere posset aliquis mysterium esse in throno iudicantis tribum Ruben, & in throno iudicantis tribum Simeon, & in alio throno iudicantis tribum Iuda, atque item de cæteris: ita fuerit & cophinus cibariorum Ruben, & alius Simeon, alius Leui. Sed non est præ-

Centenarius sacer. Quinquagenarius symbolum remissionis.

I sentis tractationis nunc tantum à proposito digredi, vt coaceruemus quæ dici possent de duodecim tribubus, ac peculiariter de harum singulis, & quæ sit quæq; tribus Israel explicare. Et protinus compulit discipulos ingredi nauim, & præcedere ipsum in vlteriorem ripam, donec dimitteret turbas.] Obseruandum est obiter, quoties iisdem locis repetuntur hoc modo, turbæ, Item aliud nomen, discipuli, vt ex hac obseruatione, & ex huius nominis coaceruatione, perspicuum fiat, Euangelistis fuisse propositum, per euãgelicam narrationem ostendere voluisse differentias accedentium ad Iesum, quorum alij sunt turbæ, nec vocantur discipuli: alij vero discipuli qui sunt turbis præstantiores. Sed satis est in præsentia nos pauca verba adducere, quo videlicet ex his incitatus aliquis idem faciat in omnibus Euangeliis, Scriptum est itaque, quum turbæ essent loco humiliore, de discipulis ad Iesum qui montem conscenderat volentibus accedere, quò turba peruenire non poterat, hunc in modum. Quum vidisset turbas conscendit in montem, quúmque consedisset, accesserunt ad eum discipuli ipsius, & quum aperuisset os suum, docebat eos, dicens, Beati pauperes spiritu: & cætera quæ sequuntur. Et rursus alio in loco, turbis desiderantibus sanationem dictum est, Sequutæ sunt eum turbæ multæ, & sanauit eos. Non reperimus de discipulis scriptum, quod eos sanauerit: propterea quod si quis iã est discipulus Iesu, ille sanus est, & quum bene habeat, opus habet Iesu, non quatenus est me-

Differẽtiæ accedentiũ ad christũ.

Matt. 5.

dicus, sed secundum alias illius vires. Rursus alibi, quum Iesus loqueretur turbis, mater ipsius ac fratres stabant foris, quærentes ei loqui, quod quidem illi significatum est, Renunciante respondit extensa manu non ad turbas, sed ad discipulos, dicítque, Ecce mater mea & fratres mei: ac testimonium ferens discipulis quod facerent voluntatem patris qui in cœlis est, ipse inquit, meus & frater & soror & mater est. Rursus alio loco scriptum est, quod omnis turba steterit iuxta litus, & loquutus sit eis per parabolas multa. Deinde post parabolam sementis, accedentes non iam turbæ, sed discipuli dicebãt ei, non, quare loqueris nobis per parabolas, sed quare per parabolas loqueris illis. Quo tempore respondit non turbis, sed discipulis, Vobis datum est nosse mysteria regni cœlorũ, cæteris autem per parabolas. Proinde inter hos qui accedunt ad nomen Iesu, ij qui nouerũt mysteria regni cœlorum, discipuli vocari possunt, ij vero quibus hoc datũ non est, turbæ, quæ discipulis inferiores dicentur. Attende vero diligenter, eum discipulis dixisse, Vobis datum est nosse mysteria regni cœlorum: de turbis vero dictum est, illis vero non datum est. Itẽ alibi dimittit turbas & ingreditur in domum, non autem dimittit discipulos. Et in domum eius accedunt ad eum, non turbæ, sed discipuli eius dicentes: Edissere nobis parabolam zizaniorum agri. Quin & alio in loco, quum audisset de Ioanne, Iesus secessit nauigio in desertum locũ seorsum, turbæ sequutæ sunt eum: quum egressus vidit multam turbam, & misericordia motus super illos, sanauit ægrotos illorum, videlicet turbarum, non discipulorum. Vespere autem facto, accesserunt ad eum non turbæ, sed discipuli dicentes velut alij à turbis: Dimitte turbas, vt digressi in vicos, emant sibi cibaria. Insuper quum acceptis quinque panibus & duobus piscibus, & sublatis in cœlum oculis benedixit, ac frangẽs dedit discipulis, vt discipuli darent turbis, quę non poterant ab eo capere, sed vix per discipulos accipiunt panes benedictionis Iesu, ac ne hos quidem omnes comedunt: nam saturatæ turbæ reliquerunt quod superfuit in cophinis duodecim plenis. Cæterum cuius gratia has annotationes obiter adiunxerimus, est illud quod in manibus est, videlicet quod Iesus separãs à turbis discipulos, compulit eos ingredi in nauim ac præcedere ipsum in vlteriorem ripam, donec ipse dimitteret turbas. Nõ enim possunt turbæ in vlteriorem ripam transire, velut Hebræi mystice, quæ vox sonat nobis, transmissorij: verum hoc erat opus discipulorum Iesu, videlicet in vlteriorem abire ripam, ac transcendere ea quæ videntur, quæque corporalia sunt ac temporaria: peruenire autem ad ea quæ non videntur, æternáque sunt. Satis igitur beneficentiæ collatum erat in turbas à Iesu, quæ non poterant, eo quod essent turbæ, abire in vlteriorem ripam, si dimitterentur à Iesu. Qua dimissione nullus habet autoritatem dimittendi, nisi Christus solus, neque fieri potest, vt dimittatur aliquis, nisi prius comederit de panibus, quibus benedicit Iesus. Non potest autem edere de panibus benedictionis Iesu, nisi fecerit quemadmodum præcepit Iesus, ac discubuerit in gramine, quemadmodũ disseruimus. At ne id quidem possunt facere turbæ, nisi, relictis suis ciuitatibus, sequutæ fuerint Iesum, secedentem in desertum locum seorsum. Ac prius quidem rogatus à discipulis, vt dimitteret turbas, non dimisit, donec aluisset eas panibus benedictionis. Nũc vero dimittit discipulis prius compulsis ingredi nauim, & relinquit eos in loco quopiam humiliore, Nam desertum inferius est: Ipse autem ascendit in mõtem, vt oraret. Quin & illud obseruandũ, quod illico posteaquam pauerat quinque milia hominum Iesus, compulit discipulos ingredi nauim, & præcedere ipsum vltra lacum. Verum non possunt discipuli præcedere Iesum trans lacum, sed vbi peruenissent vsque ad medium maris, ac nauis iactaretur fluctibus, eo quod ventus esset aduersus, timuerunt, circiter quartam noctis custodiam, quum venisset ad illos Iesus. Et nisi ascendisset in nauim Iesus, neque nauigantibus discipulis ventus desisset esse contrarius, neque traiicientes venissent in alterum litus qui nauigabant. Ac forrasse volens illos experimento docere, quod non possent absq; ipso abire trãs lacum, cõpulit illos ingredi nauim, ac præcedere trans lacũ. Cæterum illis non valentibus vltra mediũ maris pertingere, apparens ac faciens quæ scripta sunt, declarauit, quod qui ad vlteriorem

K *L* *M*

Hebræi transmissorij.

A vlteriorem ripam tendit, Iesu simul cum ipso nauigante perueniet illuc. Quid autem est nauigium, in quod Iesus compulit ingredi discipulos, nisi fortassis tentationum ac periculorum imminentium certamen, in quod compulsus aliquis à verbo, velutíque nolens, venit, sed ita saluatore volente exercere discipulos in hac naui fluctibus iactata, ob ventum aduersum. quoniam autem confestim compulit discipulos suos ingredi nauim, & præcedere ipsum trans lacum, Marcus paulum immutatis verbis sic posuit, Et confestim compulit discipulos suos ingredi εἰς τὸ πλοῖον, id est in nauim, ac precedere ipsum trans lacum in Bethsaidam: operæ precium est intendere huic verbo, compulit, si prius considerauerimus exiguam Marci variationem, certam nauim significantis per additum articulum. Non enim idem significatur ab eo loco, confestim compulit discipulos, sed amplius habet illud, discipulos suos, quod apud Marcum scriptum est, præ illo quod simpliciter dictum est, discipulos, fortassis vt etiam dictionis modo immoraremur. Discipuli quum sic essent affecti, vt ægre distraherentur à Iesu, non quauis de causa possunt ab eo separari, cupientes illi adesse. At ille quum decreuisset, vt illi facerent experimentum fluctuum ac venti reflantis, quod nequaquam accidisset, si fuissent cum Iesu, necessitatem illis iniecit, vt ab ipso seiuncti nauim ingrederentur. B Compellit quidem igitur discipulos seruator, ingredi nauim tentationum, ac præcedere ipsum trans lacum, vtque vltra malorum insultus vincendo peruenirent. At illi quum essent in medio maris, ínque tentationum fluctibus, ventis aduersis vetantibus, quo minus peruenirent in vlteriorem ripam, luctantes non potuerunt absque Iesu fluctus vincere ventúmque reflantem, ac pertingere ad ripam vlteriorem. Quapropter miseretur illorum dei filius, omnia quæ quidem in ipsis erant facientibus, vt in vlteriorem ripam peruenirent, venit ad illos ambulans super mare, quod illi non habebat vndas neq; ventũ, qui posset aduersari, etiam si voluisset. Non enim dictum est, venit ad eos ambulans super vndas, sed super aquas. Quin Petrus primum dicente ipsi Iesu, veni, descendens è naui, ambulabat non super fluctus, sed super aquas, vt veniret ad Iesum. Simulatque vero dubitauit, vidit validum ventum, haudquaquam validum ei, qui deposuerat exiguam fidem & hæsitationem. Et quum ascendisset Petrus post Iesum in nauim, cessauit ventus, nihil amplius potens in nauim agere, posteaquam Iesus eam ingressus erat. Ac tum discipuli transmisso lacu peruenerunt in terram Genesareth, cuius interpretationem si cognosceremus, & hinc nonnihil iuuaremur ad huius enarrationem loci. Obserua vero, quoniam fidelis deus, qui non sinit tentari turbas supra quàm possunt, quomodo filius dei discipulos quidem compulit ingredi nauim, vt valentiores, quíque possent ad medium vsque maris peruenire, ac sustinere fluctuum iactationem, donec diuino digni reddantur auxilio, donec videant Iesum, audiántque illum ingressum, traiiciant C ac perueniant in terram Genesareth. Cæterum dimissis turbis, quæ non ceperant experimentum nauis, fluctuum, & reflantis venti, velut imbecilliores, ascendit in montem seorsum ad orandum. Pro quo vero orandum, nisi forte pro turbis quidem, vt dimissæ post gustatos benedictionis panes, nihil committerent, quod repugnaret dimissioni à Iesu factæ. Pro discipulis autem, vt ab ipso compulsi nauim ingredi, & ipsum præire trans lacum, nihil paterentur in mari, nec à vento contrario. Nec verear dicere, ob preces Iesu ad patrem pro discipulis fusas, nihil accidisse mali, quum & mare, & fluctus, & ventus aduersus illos oppugnarent. Ergo qui simplicior est, contentus sit historia: nos autem si quando in tentationum necessitatem incideremus, meminerimus quod Iesus nos compulit ingredi nauim illam, volens nos præcedere trans lacum. Fieri nanque non potest, qui tentationes fluctuum aduersantésque ventos non sustinuerunt, eos in vlteriorem peruenire ripam. Deinde vbi cõspexerimus multis nos circumuallari negociis ac periculis, ac mediocriter laborantes ea aliquo vsque tranauerimus, cogitemus nauim nostram in medio maris esse quæ tunc iactatur fluctibus, hoc agentibus, vt naufragium faciamus circa fidem, aut circa virtutem aliquam. Cæterum vbi viderimus spiritum il-

Nauis tentationum.

lius mali obsistere nostris actionibus, cogitemus tum nobis esse ventum contrarium. D Ergo quum hæc patientes tres noctis vigilias, hoc est, tenebrarum quæ sunt in fluctibus peregerimus, pro viribus bene certantes, cauentesque nobis, ne naufragium faciamus circa fidem, aut circa virtutem aliquam, Primam vigiliam aduersus patrem tenebrarum ac maliciæ: secundam aduersus filium eius, qui aduersatur & extollitur supra omnem qui dicitur deus aut religio: tertiam aduersus spiritum, sancto spiritu contrarium: tunc credimus quod instante quarta vigilia nox præcessit, dies autem appropinquauit. Veniet ad nos filius dei vt nobis componat mare, ambulans super illud. Qúmque viderimus nobis apparere verbum, turbabimur quidem, priusquam certo cognouerimus seruatorem adesse nobis, existimantes nos adhuc phantasmata videre, territíque protinus clamabimus. At ille statim nobis loquetur dicens: Confidite, ego sum, nolite timere. Et si quis vehementius commotus eo verbo, confidite, repertus fuerit in nobis Petrus tendens quidem ad perfectionem, non dum tamen eam assequutus, descendens è naui, quasi iam positus extra tentationem illius nauis in qua iactabatur, initio quidem ambulabit, cupiens venire ad Iesum super aquas. Cæterum vt pusillam adhuc habens fiduciam, vt adhuc dubitans, videbit validum ventum, ac timebit: & incipiet quidem mergi, non tamen hoc eueniet, E eò quod Iesum magna voce inclamabit, dicens ei, Domine serua me. Post hæc protinus adhuc loquente Petro talia, ac dicente, Domine serua me, extendet Iesus manum porrigens eiusmodi homini auxilium, & apprehendet eum iam incipientem mergi, exprobrabítque illi, quod parum habuerit fiduciæ, quódque dubitarit. Verum obserua, quod non dixit, diffidens, sed pusillæ fiduciæ, quódque dictum est, quare dubitasti? quod haberet quidem nonnihil fiduciæ, sed inflectens etiam in partem diuersam, hoc est, ad diffidentiam. Et post hæc sanè tum Iesus tum Petrus ascendet in nauim, & cessabit ventus. Atque ij qui in naui sunt, cogitantes à qualibus periculis sint seruati, adorabũt dicẽtes, non tantum filius dei es, quẽadmodũ dicebã & illi duo qui dæmoniis fuerũt obnoxij: sed verè filius dei es, quod dicũt in naui discipuli. Neq; enim alios à discipulis arbitror hoc dixisse. Vbi vero versati fuerimus in his omnibus, transmisso lacu, veniemus in terram quò iusserat nos præire Iesus. Fortassis autem significatur aliquod arcanum ac reconditum mysterium de his qui seruati sunt à Iesu, ex eo quod scriptum est, [Et agnoscentes eum viri loci illius,] nimirum in vlteriore ripa, emiserunt in totam finitimam regionem illam, videlicet finitimam vlteriori ripæ, non in ipsa ripa, sed in locis circumiacentibus. [Et obtulerunt illi omnes male habentes.] Hic autem obserua, quod obtulerunt illi non solum multos male habẽtes, verũ etiam omnes qui erant in eius regionis vicinia. Hi vero adducti ad Iesum, qui male habebãt, rogabant illum, vt vel fimbriã vestis eius contingerent, hoc ab illo beneficium postulantes. Quoniam non erant tales qualis illa mulier F quæ laborarat profluuio sanguinis annos duodecim, & accessit à tergo, tetigítque fimbriam vestimenti illius, quum apud se dixisset, si tantum tetigero vestimentum illius, ero salua. Obserua etiam de fimbriis vestimenti eius, vnde confestim sistebatur profluuium sanguinis eius. Cæterum ij qui venerant ex finitima regione Genesareth, in quam transmisso lacu venerat Iesus cum discipulis suis, non ex sese adeunt Iesum, sed adducti sunt ab iis qui emiserant, vt qui per se non possent ad Iesum accedere, eo quod vehementer male haberent: neque ipsi furtim tetigerunt fimbriam, sicut illa profluuio sanguinis laborans, sed orantibus illis. Quamquam, & ex his quicunque tetigerunt, salui facti sunt. Porrò num qua differentia sit huius verbi, [salui facti sunt,] quod de his dictum est, quantum ad salutem datam: Nam profluuio sanguinis laboranti fœminæ dictum est, Fides tua te saluam fecit, ipse etiam per te dispicies.

Cap. XV.

G VNC accedunt ad eum è Hierosolymis pharisæi & scribæ dicētes, Quare discipuli tui trāsgrediuntur traditiones seniorum, non enim lauant manus, quum panem comedunt.] Si obseruaueris quo tēpore adierint Iesum ab Hierosolymis pharisęi & scrib ędicētes, Quare discipuli tui transgrediuntur traditionem seniorum? & quæ sequuntur: scietur necessario Matthæum non simpliciter scripsisse, quòd pharisæi & scribæ ab Hierosolymis accesserint ad seruatorem, percontantes eum quę dicta sunt, sed ita loquutus est: [Tunc veniūt ad eum ab Hierosolymis.] Quando igitur illud tunc intelligendum est? Quum transmisso lacu venissent in terram Genesareth nauigio, Iesus & discipuli eius, iam sedato vento, ex quo nauim conscenderat Iesus. Et quum agnouissent eum viri loci illius, emiserunt in totam illam finitimam regionem & adduxerunt ad eum omnes male habentes, & obsecrabant eum, vt vel tantū fimbriam contingerent vestis illius, & quotquot tetigerunt, salui facti sunt. Tunc accesserunt ad eum ab Hierosolymis pharisæi & scribæ, non admirati potētiam quæ erat in Iesu sanans etiam illos, qui tantum fimbriam vestis ipsius attigerant, sed accusandi studio criminantes discipulos apud præceptorem, non de transgressione præcepti Dei, sed vnius ex traditionibus seniorum Iudaicis. Et probabile est,
H quod hoc ipsum crimen quod intendunt calumniandi auidi, commendat pietatem discipulorum Iesu, qui nullam reprehensionis ansam dederint in alijs veluti de transgressione præceptorum Dei, Pharisæis ac scribis: qui nequaquam adduxissent hanc criminationē aduersus discipulos de transgressione, quod violassent præceptum seniorum, si potuissent deprehendere quos incusabant, & ostendere eos transgredi præceptum Dei. Ne putes autem his probari, Mosis legem seruandam esse iuxta literam, quod discipuli ad id vsque temporis eam seruabant. Non enim priusquam pateretur, redemit nos à maledictione legis, qui patiendo pro nobis factus est maledictio. Sed quemadmodum Paulus congruenter Iudæis Iudæus factus est, vt Iudæos lucrifaceret: quid absurdi est, si apostoli quum inter Iudæos versarentur quamuis intelligerent spiritalia, legis vulgata vtebantur consuetudine? Sicut & Paulus, qui Timotheum circumcidit, & sacrificium iuxta votum quoddam Iudaicum obtulit, quemadmodum in apostolorum Actis scriptum est. Veruntamen rursus apparēt auidi criminandi, qui de præcepto Dei nihil criminis intendere poterant in discipulos Iesu, sed tantum de vna seniorum traditione. Atque hinc potissimum dilucet criminandi studium, quod apud eos ipsos, qui à morbis sanati fuerant, crimen intendunt, specie quidem aduersus discipulos, reuera tamen ipsum præceptorem infamare volentes, quasi quod etiam à senioribus erat institutum de lauandis manibus, necessarium foret ad pietatem. Existimabant enim immundas &
I impuras esse manus eorum qui non lauissent, antequam sumerent cibum. Contra puras ac sanctas esse factas eorum, qui eas abluissent aqua, quum id non respondeat Mosaicæ iuxta literam legi. Nos vero non secundum seniorum Iudaicorum traditionem, sed iuxta rectam rationem, purgare conuenit nostras actiones, & hoc pacto lauare manus animarum nostrarum, quoties comesturi sumus tres panes, quos à Iesu petimus, qui nobis amicus esse cupit. Si quidem immundis, illotis & impuris manibus, non oportet horum panum esse participes. Iesus autem non incusat eos de traditione seniorum Iudæorum, sed de duobus dei præceptis maxime necessariis, quorum alterum quintum est in decalogo, sic habens: Honora patrem tuum & matrem tuam & bene sit tibi, & fias longæuus super terram, quam dominus deus tuus daturus est tibi. Alterum verò in Leuitico hunc in modum scriptum est: Si homo maledixerit patri suo aut matri suæ, morte moriatur, Patri suo aut matri suæ maledixit, reus erit. Cæterum quoniam ipsa verba volumus intueri, quę prodidit Matthęus, Qui maledixerit patri aut matri, morte moriatur: attende num forte sumptum sit è loco vbi scriptum est, Qui verberat patrem suum, aut matrem suam, morte moriatur. Et qui maledixerit patri suo aut matri suę morte moriatur. Sic igitur habent verba legis de duobus illis præceptis, sed Matthęus illa non tota, sed concise retulit, nec iisdem verbis. Quur autem incusset pharisęos & scribas, qui venerant Hierosolymis seruator, dicens eos transgredi pręceptum dei propter ipsorum traditionem, considerandum est. Et deus quidem dixit, Honora patrem tuum & matrem tuam, docens filium honorem debitum persoluere suis parentibus. Huius erga parentes honoris pars erat, illis impartiri de rebus externis, quæ ad victus & tegumentorum vsum pertinent: & si qua alia in re gratificari posset parentibus. Pharisęi vero & scribæ traditionem huiusmodi legi contrariam prodiderant, quam obscurius refert Euangelium, quam ne nos quidem quicquam eramus explicaturi, nisi quidam Hebręus exposuisset nobis, quę ad hunc locum pertinent, ea sic habent: Interdum, inquiebat, fit vt creditores incidant in debitores difficiles, qui quum possint, nolint quod debetur reddere, eóque creditores referebant debitum in rationem pauperum, quibus pecunia coniiciebatur in gazophilacium, ab vno quoque pro cuiusque viribus eis communicare volentium. Interdum itaque dicebant debitoribus iuxta suę linguę proprietatem, corban est, quod mihi debes, hoc est, donum: consecraui enim illud in rationem pietatis erga deum, pauperibus. Deinde debitor, vt qui iam non hominibus sed deo deberet, & in hunc religione, quodammodo constringebatur, vt vel volens redderet debitum, non iam quidem creditori, sed deo in rationem pauperum, creditoris nomine. L
Quod igitur creditor faciebat debitori, hoc interdum quidam filij faciebant parentibus, ac dicebant illis. Donum quodcunque ex me est, eo tu iuuaberis pater aut mater: hoc scitote ex corban accipere, nimirum ex ratione pauperum de his quæ deo consecrata sunt. Itaque quum audirent parentes quod ipsis dandum erat, esse corban, hoc est deo consecratum, iam nolebant accipere à filiis, etiam si valde necessariorum inopia premebantur. Seniores igitur talem traditionem apud plebeios proferebant, quod quisquis patri aut matri dixisset, quod datur ex iis cuipian, corban esse ac donum, hic non amplius obligatus esset patri aut matri, ad suppeditanda vitę necessaria. Hanc igitur traditionem reprehendit seruator, quippe non probam, sed aduersantem præcepto dei. Etenim si deus dicit, honora patrem & matrem, ex aduerso traditio dicebat eum non debere honorare patrem & matrem dono, qui quod daturus erat parentibus consecrauit deo quippe corban: palàm est dei pręceptum de honore parentibus exhibendo per traditionem pharisæorum & scribarum abrogari, quę dicit non amplius oportere honorare patrem ac matrem eum, qui semel deo cōsecrauit, quod accipere solent parentes. Ac pharisęi quum essent auari, quo sub prętextu pauperum acciperent & illa quæ danda forent alicuius parentibus, docebant huiusmodi. Testatur autem illorum auariciam & euangelium ita dicens: Audiebant autem hęc omnia pharisæi, qui erant auari, & deridebāt eum. Si quis igitur & ex his qui apud nos presbyteri, vocan- M
tur, aut ex eorum numero qui quocunque modo principatum gerunt in populo malunt sub pretextu reipublicæ dare pauperibus, quàm domesticis eorum qui dederunt, si forte necessariorum penuria grauentur, nec possint ij qui dederant vtrunque facere, vt & domesticis & publicis subueniāt pauperibus: hic iure merito frater dicetur eorum qui irritum fecerunt legem dei propter suam traditionem, videlicet pharisęorum & hypocritarum, quos seruator redarguit. Et sanè vehementer abominandum est, quempiam ex ratione pauperum libenter accipere, simúlque pro quæstu ducere pietatem aliorum: sed non hęc tantum, verumetiam illa quę de Iuda proditore scripta sunt: qui in speciem quidem causam agebat pauperum, atque indignans dicebat: Poterat hoc vnguentum venundari denariis triginta, & dari pauperibus: cæterum reuera fur erat, & loculos habebat, quæque mittebantur portabat. Itaque si quis nunc quoque loculos ecclesiæ gestans, loquitur quidem, vt Iudas loquebatur, pro pauperibus, cęterum quę mittuntur portat, partem sibi ipsi ponat cum Iuda, qui talia fecit: ob quę veluti gangrenam habenti in anima diabolus immisit in cor eius, vt seruatorem proderet, & quum hoc telum ignitum accepisset ab ipso, rursus idē diabol⁹ ingressus in animā illius impleuit illū. Ac fortassis quum ait

Quousque lex Mosis fuit seruanda.

Exod.20.

Leuit.26.

Cum quadam Hebreo de hoc loco Euangelij cōtra Origene.

Luc.6.

A ait apostolus: radix omnium malorum est auaritia, propter Iudæ dicit auariciam, quæ radix omnium malorum in Iesum commissorum fuit. Sed nunc redeamus ad ea quæ sunt in manibus, in quibus seruator duo ex lege præcepta concise proposuit, alterum quidem ex decalogo Exodi, alterum è Leuitico, aut alterum ex aliquo locorum qui sunt in Pentateucho. Deinde quoniam exposuimus quomodo irritum fecerint verbum dei, dicens, honora patrem tuum & matrem tuam, hi qui dicebant, non honorabit patrem & matrem suam, quicunque dixerit patri aut matri suæ, donum quodcunque ex me est, tibi proderit: quærere poterit aliquis, quomodo cohæreat quod additur, qui maledixerit patri aut matri morte moriatur. Esto si quidem, non honorat patrem ac matrem, qui quæ daturus erat in subsidium patris ac matris consecrat ei quod vocatur corban: quomodo pharisæorum traditio irritam facit legem etiam illam, quæ dicit qui maledixerit patri aut matri morte moriatur, Sed vide num fortè quisquis dixerit patri aut matri, donum quodcunque ex me fuerit tibi proderit, quodammodo conuicium ingerat patri ac matri, perinde quasi parentes appellet sacrilegos, qui capiant ea quæ sunt consecrata corban ab eo qui illa consecrauit. Iudæi igitur filios quasi patri matríque maledicentes, qui dicunt donum quodcunque ex me fuerit tibi

1. Tim 6.

B proderit, puniunt iuxta legem. Vos autem vnica vestra traditione, duo dei præcepta facitis irrita. Et post hæc non pudet vos criminari meos discipulos, qui nullum omnino dei præceptum transgrediuntur. Ambulant enim in omnibus eius præceptis ac iustitiis, sine reprehensione, transgrediuntur autem traditionem seniorum religionis gratia, ne transgrediantur præceptum dei. Quod idem si vobis propositum esset, vtique præceptum de honorando patre ac matre seruassetis, cum eo quod dicit, Qui maledixerit patri aut matri morte moriatur, Traditionem autem seniorũ his præceptis aduersam non seruaretis: Post has omnes Iudaicas seniorum traditiones, volens eos accusare ex Prophetatum dictis, citauit illud quod est apud Esaiam, quod quidem ad verbum sic habet: Et dixit Dominus, Appropinquat mihi populus iste ore suo: & cætera quæ sequuntur. Ac prædiximus Mattheum non iisdem verbis retulisse Prophetæ testimonium. Quòd si vobis pro viribus exponendum est, eo quòd Euangelium illud vsurpauit, assumemus quod supèriùs dictum est, vtiliter ni fallor, nobis seruatum ad enarrationem prophetici sermonis ab Euangelio vsurpati. Habet autem sic ab initio quod dictum est in Esaia, Dissoluamini, & obstupescatis, & attoniti reddamini, non à sicera neque à vino, quoniam potauit vos Dominus spiritu compunctionis, & laborare faciet oculos eorum contra Prophetas suos

Esa.42.

De hypocrisi & cæcitate Iudæorum.

Esa.19.

C ac principes ipsorum, qui vident occulta. Et erunt vobis verba hæc omnia, vt sermones libri obsignati, quem quisquis dederit homini scienti literas dicens, Lege hæc: & dicet, Non possum legere, obsignatus est enim. Et dabitur liber hic in manus hominis nescientis literas, & dicet illi, Lege hunc: & dicet, Nescio literas. & dixit Dominus: Appropinquat mihi populus: & cætera quæ sequuntur, vsque ad eum locum, Væ qui in occulto facitis consilium, & erunt in tenebris opera eorum. Assumpto igitur hoc dicto, quod in Euangelio propositum est, posui quædam quæ præcedunt illud, & quædam quæ sequuntur, vt ostenderem quomodo Dei verbum minetur se effecturum, vt deficiant oculi populi, stupefacti & attoniti, ac potati spiritu compunctionis. Minatur autem effecturum se, vt & Prophetæ illorum deficiant, & qui profitentur se videre occulta, videlicet principes eorum: quæ quidem opinor esse facta post Seruatoris aduentum in populo illo. Facta sunt enim eis omnia verba, quum omnium scripturarum, tum ipsius Esaiæ, quasi sermones libri obsignati. Dictum est autem, Obsignati, quasi dicas, Propter obscuritatem clausi, nec aperti perspicuitate: qui pariter obscurus est tum his, qui quod omnino literas nesciant, ne legere quidem possunt: tum his qui se profitentur scire literas, quum nesciant, quis sensus in eo scriptus sit. His igitur quæ dicta sunt, videlicet posteaquam populus peccatis dissolutus, & in furorem versus insanierit aduersus ipsum, quibus factis etiam debacchabitur ad-

Iudæorum ignorantia quanta sit.

D uersus ipsum spiritu compunctionis, quo potabitur à Domino, qui deficere faciet eorum oculos, vt indignos qui videãt, & oculos Prophetarum eorum, ac principes eorum, qui profitentur se videre secreta mysteriorum, quæ sunt in sacris literis. Et quum defecerint oculi eorum, tunc erunt illis prophetica verba obsignata & abscondita: id quod accidit populo non credentium in Iesum veluti Christũ. Posteaquam autem verba prophetica facta fuerint illis, vt sermones libri obsignati, non solùm nescientibus, sed iis etiam qui se profitentur scire literas: his inquam pulchrè subnectit illud, Tunc dixit Dominus, solo ore populum Iudæorum appropinquare Deo, séque labiis ab illo honorari, propterea quòd cor illorum ob incredulitatem erga Iesum procul esset à Domino. Et nunc maximè abest, posteaquam abnegarunt Seruatorem nostrum, dici potest à Deo de illis, Frustra colunt me, non enim amplius docent præcepta Dei, sed hominum, ac doctrinas, quæ iam nõn sunt in sapientia spiritus, sed ab humana. Vnde quoniam hæc illis acciderant, transtulit Deus populum Iudæorum, & perdidit sapientiam eorum qui apud ipsos erant sapientes. Non enim est ampliùs apud illos sapientia, neque prophetia. Quin etiam prudentiam populi defodit Deus & occultauit, nec est ampliùs splendida & il-

Ore Deo appropinquare & labiis ei seruire.

E lustris, eóque etiam si videantur aliquod profundum consilium facere, quoniam non faciunt hoc propter Dominum, fiunt miseri: & si qua recondita profiteantur diuini consilij, mentiuntur, eo quòd ipsorum opera non lucis sunt, sed tenebrarum ac noctis. Visum est nobis paucis exponere prophetiam, & aliqua ex parte illius enarrationem proferre: quoniam illius meminit Matthæus, meminit & Marcus. Ex quo vtiliter accommodabimus de transgressione seniorum, qui decretum fecerant, lauandas esse manus, quoties Iudæi comederent panem, eáque eo loco sic habent. Nam Pharisæi & omnes Iudæi, nisi crebrò lauerint manus non comedunt, seruantes traditionem seniorum, & à foro redeuntes, nisi lauerint, non sumunt cibum. Et alia nonnulla sunt, quæ seruanda sunt acceperant, lotiones poculorum, & vrceorum, & æramentorum, & lectorum.

Que res impurum hominem reddant vel nõ reddant.

Rom.2.

ET cùm aduocasset turbas, dixit illis: Audite & intelligite: reliquáque quæ sequuntur.] Palàm per hæc à Seruatore docemur, cùm legimus in Leuitico & in Deuteronomio, quæ de mundis & immundis dicuntur, de quibus nos vt transgressores accusant corporales Iudęi, & minimum ab his differentes Ebionæi, ne putemus scripturæ scopum esse, sensum hisce de rebus obuium. Nam si non quod ingreditur in os, coinquinat hominem, sed quod egreditur ex ore, maximéque posteaquam hęc Seruator apud Marcum locutus est, purificans omne ciborum genus: perspicuum est nos non inquinari vescentes iis, quę Iudęi literæ Legis seruire volentes, aiunt esse immunda. Tunc

Tit.1.

F autem inquinamur, quoties cùm oporteat labia ratione vincta esse, cúmque oporteat nos iis quę loquimur iugum ac stateram adhibere, loquimur quidem quę nihil ad rem faciunt, cogitamus autem quę non oportet, quibus ex rebus nobis fons oritur peccatorum. Ac decet sanè Dei legem vt vetet ea quæ pertinent ad malitiam, eáque pręcipiat, quę faciunt ad virtutem: cęterum quę suapte natura sunt indifferenter, hęc suo loco relinquere, cùm possint ex animi nostri proposito, rationéque, si per delictum agantur, mala fieri, si cum officio gerantur, rectè fieri. Hęc autem quisquis attentè considerauerit, videbit etiam illa quę videntur esse bona, posse si quis ea malè & ex prauo animi affectu susceperit, cum peccato fieri: & quę dicuntur impura si his iustas ob causas fuerimus vsi, posse pro puris haberi. Quemadmodum enim Iudęi peccantis circumcisio pro pręputio habebitur, contra Gentilis rectè agentis pręputium pro circumcisione: sic & quę pura creduntur pro impuris imputabuntur ei, qui non vt oportet, neque quando oportet, neque quantum oportet, neque vnde oportet illis vtitur: sed quę dicuntur immunda, omnia sunt munda mundis. Nam inquinatis & incredulis nihil mundum, quoniam inquinata est illorum & mens & conscientia, & hæc inquinata reddunt impura omnia quęcunque tetigerint. Quemadmodum è diuerso pura mens & pura conscien-

G tia, omnia pura reddit, etiam si videantur esse impura. Non enim ob voluptatis amorem, neque cum hæsitatione in vtramque partem trahente, iusti vtuntur cibis aut potu, memores dicti Paulini, Siue editis, siue bibitis, siue quid aliud facitis, in gloriam Dei facite. Quòd si designanda sunt, quæ sint iuxta Euangelium impura cibaria, dicemus hæc esse, quæ per auaritiam ac fraudem comparata sunt, turpísque lucri studio accumulata. Item quæ voluptatis gratia sumuntur, ac ventris causa, quem honorando Deum facimus, quoties ipse venter & huius appetitus, potiùs quàm ratio dominatur animæ nostræ. Quinetiam si sciamus aliquem dæmonum vsum commercio, aut si nesciamus quidem, suspicemur tamen, déque hoc hæsitamus, si talibus fuerimus vsi, non in gloriam fuerimus vsi, neque in nomine Christi, nimirum non modò opinione, qua creduntur esse simulachris immolata, condemnante vescentem, verumetiam hæsitatione super hac re. Etenim quisquis hæsitat, iuxta Apostolum, si comederit, condemnatus est, quoniam non vescitur ex fide. Quicquid autem ex fide non est, peccatum est. Ex fide igitur vescitur, qui quod editur credit non fuisse immolatum in sacrificiis idolorum, neque suffocatum esse, aut sanguinem. Cæterum non ex fide vescitur, qui de horum aliquo dubitat, & tamen

Cibaria impura.

Rom.14.

H fit particeps dæmoniorum, qui quum sciat hæc dæmoniis immolata, nihilo secius vtitur, ídque cum polluta imaginatione, de dæmoniis eius sacrificij consortibus. Quanquam Apostolus quum sciret non ciborum naturam esse in causa, vt lædatur vtens, aut iuuetur abstinens, sed opiniones, quæque in his subest ratio, dixit, Cibus autem nos non commendat deo. Neque enim si comederimus abundauimus, neque si non comederimus, aliquid deerit nobis. Et quoniam nouerat eos, qui sublimiùs intelligebant, secundum Legem quædam esse pura, quædam impura, neglexisse discrimen in vtendis cibis, vt mundis aut immundis contempta superstitione in rebus, vt opinor, indifferentibus, ne discrimen facerent in vsu cibariorum, & hanc ob causam à Iudæis, veluti legis transgressores iudicatos, ideo dixit alicubi, Ne quis igitur iudicet nos in cibo & potu: & quæ sequuntur: docens nos ea quę iuxta scriptum legis sunt vmbram esse: cæterum veros legis sensus in his reconditos, futura esse bona, in quibus reperire licet quæ sint escæ mundæ animæ, videlicet spirituales: & rursus quæ immundæ in verbis mendacibus & veritati contrariis, lędentes eum qui his alitur. Vmbram enim habebat Lex futurorum bonorum. Quemadmodum autem in multis animaduertendum est, id quod admirabantur Iudæi, quum in Seruatoris dictis dicerent inesse potestatem, sic & in his quæ tractantur hoc loco. Turbam itaque quum ad se vocasset, dixit illis.

Coloss.3.

I AVDITE & intelligite: & reliqua quæ sequuntur.] Et hoc dicebat quum Pharisæi hoc sermone offenderentur, quippe qui ob prauas opiniones, humilémque Legis intellectum, non essent plantatio, quam plantauerat pater ipsius cęlestis, & ob id eradicabantur. Eradicati sunt enim, eo quòd non receperunt à patre agricola satam veram vitem, Iesum Christum. Quínam poterant esse plantatio patris, qui Iesu verbis offendebantur, dehortantibus quidem ab illis, Ne tetigeris, neque gustaueris, neque contrectaris: quæ erant omnia in corruptionem ipso abusu, iuxta præcepta ac doctrinas hominum, sed allicientibus intelligentem sui auditorem ad quærendum super his ea quæ sursum sunt, non quæ super terram, quemadmodum faciebant Iudæi. Et quoniam ob peruersas opiniones Pharisæi non erant plantatio patris, qui in cœlis est, ideo relictis illis velut insanabilibus, loquitur discipulis, Sinite illos, Sinite, propterea quod quum sint cæci, debeántque sentire cæcitatem suam, ac vitæ duces quærere, carentes sensu cæcitatis, profitentur etiam se duces esse cæcorum, non reputantes futurum vt in foueam inciderent: de qua scriptum est in Psalmis: Lacum cauauit & effodit eum, & incidit in foueam quam fecit. Alibi quidem igitur scriptum est, quòd cùm vidisset turbas, ascendit in montem, & quum consedisset, accesserunt ad eum discipuli ipsius. Hîc autem extendit manus ad turbam aduocans illam ad se, & abducens ab intellectu præscripto quæstionum Legis, vbi primùm quidem dicebat illis: Audite & intelligite, cùm nondum intellexissent quæ audierant: pòst autem in parabolis loquebatur illis: Non quod ingreditur in os, inquinat K hominem, sed quod egreditur. Post hæc operæ precium est videre, quæ dicuntur ab istis qui calumniantur, non esse eundem Deum Legis & Euangelij Iesu Christi. Nam hi dicunt non esse Iesu patrem cœlestem, plantatorem eorum, qui iuxta Mosis legem videntur Deum piè colere: ipse Iesus dixit, Pharisæos qui colebant Deum, qui condidit mundum ac Legem, non esse plantationem, quam plantasset pater ipsius cœlestis, atque ob eam causam eradicari. Dixerit autem aliquis & hæc, etiamsi esset pater Iesu, is qui induxit ac plantauit ab Ægypto egressum populum, in montem hæreditatis suæ, in paratum habitaculum ipsius, tamen dicere poterat Iesus de Pharisæis: Omnis plantatio quam non plantauit pater meus cœlestis, eradicabitur. Ad hæc autem respondebimus: Quicunque ob peruersum legalium scriptorum intellectum non fuerunt plantatio patris cœlestis, hi mente erant excæcati, quippe non credentes veritati, sed consentientes iniustitiæ, excæcati, inquam, ab eo quem ipsi Deum fecerant, filiorum huius seculi. Eóque cùm dicitur apud Paulum Deus seculi huius, ne putes Paulum illum verè Deum dicere. Quemadmodum enim venter quum non sit Deus, tamen voluptatibus deditorum, qui pluris faciunt voluptatem quàm amorem Dei, à Paulo dicitur Deus: sic & qui non est Deus princeps huius seculi, de quo dicit Serua- L tor: Princeps mundi huius iudicatus est: Deus esse dicitur eorum, qui recusant accipere Spiritum adoptionis filiorum Dei, vt fierent filij seculi illius ac resurrectionis ex mortuis, & propter hoc perseuerarunt in conditione filiorum huius seculi. Hæc tametsi per digressionem dicta sunt, tamen mihi videntur vtiliter assumpta propter hæc verba, Cæci sunt duces cæcorum. Qui tandem? Nimirum Pharisæi, quorum Deus huius seculi sensus excæcauit, eo quòd sunt increduli, quia noluerunt credere in Iesum Christum: & excæcauit illos, ne illis splendesceret lux Euangelij gloriæ Dei in facie Christi. Non solùm autem cauendum est, ne ab illis ducamur cæcis, qui sentiunt sibi opus esse ducibus, eo quòd nondum acceperint vim per se videndi, verumetiam ab omnibus, qui profitentur se duces in sana doctrina, diligenter oportet auscultare, sanúmque loquentibus iudicium adhibere, ne fortè si secundum ignorantiam cæcorum, nec perspicientium ea quæ sunt sanæ doctrinæ ducamur, reddamur & ipsi cæci, non cernentes scripturarum intellectum, vt ambo, tum qui ducit, tum qui ducitur, incidant in foueam, de qua diximus. Post hæc scriptum est, quomodo Petrus respondeat Seruatori, tanquam non intelligens illud, Non quod ingreditur in os inquinat hominem, sed quod egreditur ex ore, dicens: M

Cōtra Marcionem, Basilidem & Valentin.

Philip.3.

EXPONE nobis parabolam. Ad quod Seruator ita respondit: Adhuc & vos intelligentia caretis?] Quasi diceret, Quum tantum temporis mecum vixeritis, nondum intelligitis quid sibi velint ea quæ dicuntur, & nondum intelligitis, ideo non polluere hominem quod ingreditur in os eius, quoniam in ventrem abit, & hinc pergens in secessum proiicitur. Non iuxta Legem cui credere videbantur, non erant plantatio patris Iesu; Pharisæi, sed iuxta peruersam de Lege déque in ea scriptis intelligentiam. Quum enim duo intelligantur in Lege: ministratio mortis impressa literis, neque quicquam habens affinitatis cum spiritu: & ministratio vitæ, quæ intelligitur in spirituali lege: qui poterant affectu veraci dicere illud Pauli, Nouimus enim quod lex spiritualis est, & ideo lex sancta, & præceptum sanctum ac iustum bonúmque: hi erant plantatio, quam plantauerat cœlestis pater. Contra qui tales non erant, sed occidentem tantum literam amplectebantur, non erant plantatio Dei, sed eius qui excæcauerat illorum cor, qui velamen imposuerat illi, quod valuit in illis, donec non conuerterentur ad Dominum. Nam si quis conuersus fuerit ad Dominum ab hoc tollitur velamen. Dominus autem spiritus est. Dixerit autem quispiam in hunc incidens locum, quod sicut quod ingreditur in os, non polluit hominem, etiam si putetur à Iudæis pollutum: ita quod ingreditur in os, non sanctificat hominem, etiam si à simplicioribus credatur sanctificare, nimirum is, qui vocatur panis Domini. Et est, ni fallor, oratio non contemnenda, cóque

Rom.7.

1.Cor.11.

A que desiderans dilucidam expositionem, quæ mihi quidem talis esse videtur. Quemadmodum non cibus, sed conscientia cum hæsitatione vescentis polluit edentem, eo quod qui hæsitat, si vescatur, iudicatus est, quia non ex fide, Et quemadmodum nihil est impurum per se, polluto & incredulo, sed propter ipsius immundiciem & incredulitatem: ita quod sanctificatur per verbum Dei, & per obsecrationem, non suapte natura sanctificat vtentem. Nam id si esset, sanctificaret etiam illum, qui comedit indigne Domino, neque quisquam ob hunc esum infirmus aut ægrotus fuisset, aut obdormisset. Nam tale quiddam Paulus demonstrat, quum ait: Propter hoc inter vos infirmi, & male habentes, & dormiunt multi. Proinde etiam in pane Domini tum vtilitas est vescenti, quum impolluta mente puráque conscientia, particeps est panis illius. Sic quod ad esum per se attinet, nec ex hoc qui[illegible]non edimus de pane verbo Dei & per obsecrationem sanctificato, fraudamur aliquo bono, nec ex edendo abundamus aliquo bono. Siquidem causa defectus, est malitia peccatáque, & abundantiæ causa est iustitia ac recte facta: vt tale sit quod dicitur apud Paulum, his verbis. Neque si comederimus abundabimus, neque si non comederimus, minus habebimus. Quòd si quicquid ingreditur in os, in ventrem abit, & in secessum eiicitur, & ille cibus qui sanctificatur per verbum Dei, pérque obsecrationem, iuxta id

Cœne. Nam [...] domi [...] suapte natura sanctificat, per credens. i. vitio indigne sumentum, non item.

B quod habet materiale, in ventrem abit, & in secessum eiicitur: cæterum iuxta precationem quæ illi accessit pro portione fidei fit vtilis, efficiens vt perspicax fiat animus, spectans ad id quod vtile est. Nec materia panis, sed super illum dictus sermo est, qui prodest non indigne Domino comedenti illum. Et hæc quidem de typico symbolicóque corpore. Multa porrò & de ipso verbo dici possent, quod factum est caro, verúsque cibus, quem qui comederit, omnino viuet in æternum, quem nullus malus potest edere. Etenim si fieri possit, vt qui malus adhuc perseueret, edat verbum factum carnem, quum sit verbum & panis viuus, nequaquam scriptum fuisset: Quisquis ederit panem hunc, viuet in æternum. Deinceps illud videamus, quomodo quæ egrediuntur & polluunt hominem, non ob id quod ex ore progrediantur, polluunt hominem, sed causam polluendi habent in corde, quum egrediantur ex corde; ante illa quæ egrediuntur per os, cogitationes malæ, quarum species sunt, cædes, adulteria, scortationes, furta, falsa testimonia, blasphemiæ. Nam hæc sunt, quæ polluunt hominem, quum egrediuntur ex corde, & hinc egressa proficiscuntur per os: vt si non prodissent foras à corde, sed inibi circa cor fuissent cohibita, nec permissum esset illis per os loqui, celerrime fuissent abolita, nec amplius pollueretur homo. Fons i-

Ioan.6.

C gitur & origo omnis peccati sunt prauæ cogitationes. Nam hæc si non vicerint, nec homicidia, nec adulteria, nec aliud quicquam talium malorum erit. Quapropter omni custodia seruandum cuique suum cor. Etenim in die iudicij, Dominus vbi venerit, illuminabit occulta tenebrarum, & manifestabit consilia cordium: interim omnibus cogitationibus homines accusantibus aut excusantibus, quum illos circumsteterint consilia ipsorum. Tales autem sunt malæ cogitationes, vt interdum quæ videntur bona, & iuxta vulgi iudicium probanda, reddant improbanda. Itaque si facimus eleemosynam coram hominibus, aliud in cogitationibus nostris spectantes, vt hominibus videamur humani, & humanitatis nomine gloriam aucupemur, recepimus ab hominibus mercedem. Atque in vniuersum, quicquid ita fit, vt facientis conscientia expectet gloriam ab hominibus, non habet fructum ab eo qui videt in occulto, redditque mercedem in iis, qui in occulto puri sunt. Sic igitur & quæ videtur esse puritas, si cogitationes habeat spectantes inanem gloriam, aut lucri studium: quin & doctrina quæ putatur ecclesiastica, si in verbo per illiberalem adulationem, aut causa lucri fiat, aut quærat aliquam ab hominibus doctrinæ nomine gloriam, non est probata ab his quos Deus posuit in ecclesia: primum quidem apostolos, deinde prophetas, tertio doctores. Similia vero dices de eo, qui desiderat Episcopi munus ob parandam apud homines gloriam, aut ab hominibus adulationem, aut ob quæstum capiendum ex his,

qui accedunt verbo, dántque causa pietatis. Talis igitur episcopus non desiderat bonum opus, neque potest esse sine crimine, neque vigilans, neque sobrius, quum sit ebrius gloria, qua se intemperanter ingurgitauit. Idem vero & de presbyteris & de diaconis dices. Hæc autem tametsi videmur per digressionem dixisse, vide tamen, an necessario dicta sint, propterea quod omnium peccatorum fons sunt prauæ cogitationes, quæ polluere possunt & ea, quæ iustificatura fuerant facientem, si sine his fierent. Quæ sint igitur quæ polluunt, pro viribus nobis expensa sunt. Cæterum illotis manibus edere, non inquinat hominem, sed si libere dicendum est, inquinat illoto corde, quouis cibo, quouis tempore vesci, quem solet edere nostra ratio. D

De Chananæa.

ET egressus inde Iesus secessit in partes Tyri & Sidonis, & ecce mulier Chananæa.] Vnde inde? nisi quòd à Genesareth, de qua prædictum est: Et trãsmisso lacu, venerunt in terram Genesareth. Secessit autem fortassis, quòd offenderentur Pharisæi posteaquam audierant, non quod ingreditur, sed quod egreditur inquinat hominem. Quòd autem ob eos qui clàm cogitabant insidias, dixerit, Secessit; liquet ex his verbis: Quum audisset, quòd traditus esset Ioannes, secessit in Galilæam. Fortasse propter hoc & Marcus referens hunc locum, ait: Surgens, venit in fines Tyri, & ingressus in domum, neminem volebat scire: probabili coniectura, quòd Pharisæos doctrina ipsius offensos declinauit, expectans magis idoneum pulchréque præfinitum patiendi tempus. Dixerit autem quispiam, Tyrum & Sidonem pro gentibus esse dictas. Secedens igitur ab Israële, ad gentium partes accedit. Tyrus quidem apud Hebræos sonat, idem quod nobis Venantes. Inter gentes autem venantes etiam sunt improbæ potestates, & apud easdem vehemens est constrictio, à malitia & cupiditatibus proficiscens. Quum igitur venisset Iesus in Genesareth, secessit quidem ab Israële, venit autem non in Tyrum ac Sidonem, sed in partes Tyri ac Sidonis, eo quòd nunc ex parte credunt gentes. Quòd si in totam Tyrum ac Sidonem peruenisset, nullus in ea relictus fuisset incredulus. Iuxta Marcum verò: Surgens Iesus venit in fines Tyri & Sidonis, quod est confinium gentium, vt & ex illis finibus seruari possent credentes, posteaquam fuissent eos egressi. Obserua enim illud: E

Imo verò Tyrus sonat petrã, rupẽ, Sidon autẽ venantem, aut potius piscantem.

ECCE mulier Chananæa à finibus illis egressa, clamabat dicens: Miserere mei, fili Dauid, filia mea grauiter torquetur à dæmonio.] Et arbitror, quòd si non fuisset egressa à finibus illis, non potuisset clamare ad Iesum, videlicet ex ingenti fide, F quod ipsius Iesu testimonio probatur. Et sanè iuxta portionem fidei, egreditur quis à finibus gentium, quos cùm diuideret gentes Altissimus, statuit iuxta numerum filiorum Israël, vetans ne longiùs proferrentur. Hîc igitur fines quidam dicti sunt Tyri & Sidonis. In Exodo verò fines Pharaonis, in quibus, vt aiunt, fiunt aduersus Ægyptios flagella plagæque. Et quidem existimandum est, quemque nostrûm vbi peccat, in finibus esse Tyri ac Sidonis, siue Pharaonis, siue Ægypti, aut alterius cuiuspiam, qui sit extra Dei distributionem. Rursus vbi mutatur à malitia ad virtutem, egreditur è viciorum finibus, venit autem in fines partis Dei. Quanquam & in his est differentia, quæ perspicua est iis qui quæ de partitione ac distributione sortium Israël scripta sunt, possunt per similitudinem ad legem spiritualem accommodare. Animaduerte vero, quomodo Iesus velut occurrit mulieri Chananææ. Nam ille quidem egreditur in fines Tyri & Sidonis, illa vero egressa à finibus illis clamabat dicens, Miserere mei fili Dauid. Chananæa porrò erat mulier, quod translatum sonat, paratam dimissioni. Iusti quidem parati sunt regno cœlorum, & exaltationi, quæ est in regno cœlorum. Contrà peccatores parati sunt deiectioni malitiæ, quæ in illis est, & factis quæ ex malitia proficiscuntur præparantibus eos illi, ac peccato, quod regnat in illorum mortali corpore. Veruntamen Chananęa egressa à finibus illis, exierat ab eo quod parata fuerat deiectioni, clamans ac dicens, Miserere mei

Deut.32.

G Domine fili Dauid. Collige vero ex euangeliis, quidam appellant eum filium Dauid, veluti cæci, qui erant in Hiericho: quidam vero filium Dei, idque bifariam, vel non addito aduerbio, vere, sicut qui à spiritibus agitabantur, Quid nobis tecum est rei fili Dei? vel addita hac dictione, verè, velut in naui adorantes illum dicebant ei, Vere Dei filius es. Etenim vtilis, ni fallor, tibi fuerit horum collectio, ad perspiciendum differentiam eorum, qui accedunt ad Iesum. Quidam accedunt velut ad eum qui natus est ex semine Dauid secundum carnem: quidam rursus velut ad declaratum filium Dei in virtute iuxta spiritum sanctificationis: & horum alij accedunt cum hac adiectione, verè: alij contrà sine hac adiectione. Deinde attende & illud, quod Chananæa non pro filio, quem ne genuisse quidem adhuc videtur, sed pro filia interpellabat, grauiter dæmonio laborante. Altera vero mater filium, qui efferebatur mortuus recepit viuum. Et rursus archisynagogus pro filia ferè duodecim annos nata, rogat veluti iam mortua. Regulus autem pro filio, velut adhuc ægrotante, & mox morituro. Itaque filia dæmonio obnoxia, & filius mortuus, duarum erant matrum: & filia mortua, & filius ad mortem vsque laborans, duorum erant patrum, quorum alter erat archisynagogus, hoc est, synagogæ princeps, alter erat regulus. Habent autem hæc, vt arbitror, materiam loquendi de variis animarum generi-

Rom. 1. *Ariani.*

H bus quas Iesus viuificans sanat, imò omnia mala quæ sanat in populo, præcipue quæ ab Euangelistis scripta sunt, tum quidem facta sunt, vt qui alioqui non credunt, nisi viderint signa & prodigia, crederent. Si quidem symbola quædam erant, quæ tunc gerebantur, eorum quæ semper Iesu virtute perficiuntur. Nunquam enim vnumquodque eorum quæ scripta sunt de potentia Iesu, non fit iuxta cuiusque dignitatem. Itaque quod ad genus quidem attinet, Chananæa non erat digna, quæ vel responsum impetraret à Iesu, profitente se non ad aliud esse missum à patre, nisi ad oues perditas domus Israël, genus animarum perspicacium, perditum. Verum ob animi propensionem, & adorando Iesum filium Dei, responsum impetrauit, dum ipsa prodit sui generis ignobilitatem, dúmque suam ipsius indignitatem profitetur, quod micis vt catella, non panibus esset digna. Vbi vero intendisset instanter animi voluntatem, & approbato Iesu sermone, seipsam suo iudicio huc deiicit, vt veluti catella saltem micis potiatur, fatetúrque dominos esse qui generosiores erant: tunc impetrat responsum alterum, quod testimonio suo comprobat ingentem esse ipsius fidem, pollicetúrque futurum illi quod vult. Arbitror autem per similitudinem relatum ad supernam Hierosolymam liberam, matrem Pauli, Paulóque similium, intelligendum Chananæam esse matrem puellæ grauiter à dæmonio vexatæ, quæ

Israel interpretatur vir videns Deum, quũ Hebræi doceant sonare, vir præualēs Deo.

I symbolum est matris talis animæ. Simul inspice, an cum ratione congruat, esse plures patres ac plures matres, vt respondeant patribus Abrahæ, ad quos abiit patriarcha, & Hierosolymæ matri, vt Paulus loquitur de seipso, déque sui similibus. Consentaneum est autem egressam hanc, cuius symbolum est Chananæa, à finibus Tyri & Sidonis, quorum figuræ erant illius terræ loca, venisse ad seruatorem, rogasséque eum, & nunc etiam rogare dicentem, Miserere mei Domine fili Dauid, filia mea grauiter à dæmonio vexatur. Post hæc is qui & illis qui foris sunt, ac discipulis, quum opus est respondet, dicebat: Non sum missus, docens esse quasdam animas præcipuas & intelligentes ac perspicaces, sed perditas, quæ per tropum dicuntur oues domus Israël: quæ ni fallor, simpliciores existimantes de Israël carnali esse dicta, necessario & illud adiungent, quòd seruator noster missus fuerit à patre non ad alios quàm ad illos Iudæos qui perierant. Nos autem qui gloriamur nos vere dicere, Et si Christum aliquando iuxta carnem cognouimus, nunc tamen non amplius cognoscimus, scimus verbi præcipuum opus esse, seruare eos qui sunt intelligentiores. Hi siquidem sunt illi magis familiares quàm cæcutientes. Sed quoniam oues perditæ domus Israël, præter reliquias, quæ erant secundum electionem gratiæ, non crediderunt verbo, propterea elegit stulta mundi, videlicet eum qui non erat Israël, neque perspicax, vt confundat sapientes Israël: & vo-

Gal. 4.

1. Cor. 5.

cauit ea quæ non sunt tradens illis gentem intelligentem, K quæ potuit capere stulticiam prædicationis: & placuit illi seruare credentes huic, vt confutaret ea quæ sunt, ex ore infantium & lactentium perficiens sibi laudem, posteaquam illa facta est inimica veritati. Veniens autem Chananæa adorauit Iesum vt Deum dicens, [Domine succurre mihi. At ille respondens ait: Non licet sumere panem filiorum, & proiicere canibus.] Quæret autem aliquis, quid & hic sibi velit sermo. Quoniam quum adesset ea mensura panum, vt non possent simul & filij comedere panes, & catelli familiæ, aut alij præterea panem bene confectum, fieri non poterat iuxta congruentem rationem, vt canibus in cibum darent panem filiorum bene confectum. Nihil autem tale videtur in Iesu potentia, à qua poterant & filij participes esse, & qui dicuntur catelli. Vide igitur num forte ad hoc quod scriptum est, Non licet sumere panem filiorum, illud referendum sit, quod qui exinaniuit semetipsum, serui formam accipiendo, mensuram potestatis, iuxta quam capiebat ea quæ sunt in mundo, portarit, à qua virtute etiam senserat aliquantam portionem à se exisse, quod dilucet ex eo quòd ait, Tangit me aliquis. Nam ego noui virtutem exisse à me. Ex hac igitur mensura virtutis dispensabat, iis quidem qui præminebant, vocabantúrque filij, plus addens: rursus iis qui tales non erant, minus nimirum canibus. Quanquam autem hæc sic habebant, nihilominus quum esset magna fi- L des, dedit panem filiorum, vt filio, ei quæ propter generis ignobilitatem in Chananæa fuerat canis.] Fortassis autem sunt etiam panes aliqui verborum Iesu, quos solis ratione præcellentibus, vt filiis dare fas est. Item alij sermones sunt, veluti miculæ, de magno conuiuio, déque mensa nobilium ac dominorum, quibus animæ nonnullæ vtuntur vt canes: etiam iuxta Mosi legem de quibusdam scriptum est, vt ea canibus proiicerentur. Et cura fuit spiritui sancto, præcipere de nonnullis escis, vt canibus relinquerentur. Alij quidem igitur peregrini ab ecclesiastico sermone alieni, opinantur animas à corporibus hominum migrare in corpora canum, iuxta differentiam vitiorum. Nos vero nequaquam hoc comperientes in scriptura diuina, dicimus quod affectus rationalis mutatur in brutum, tale quiddam patiens ex multa socordia negligentiáque. Similiter autem & bruta voluntas ob neglectam rationem, nonnunquam conuertitur in hoc vt fiat rationalis: vt qui prius erat canis, amans comedere de micis cadentibus de mensa dominorum suorum, veniat in statum filij: vehementer enim conducit virtus quidem ad hoc, vt fias filius Dei, malitia contra, multáque graueolentia in verbis contumeliosis, & impudentia valet ad efficiendum vt quis iuxta scripturæ sermonem vocetur canis. Porrò similia cogitabis de cæteris item nominibus reliquo- M rum brutorum animantium. Verum enimuero, qui reprehensus vt canis non indigne fert, quod dicitur indignus pane filiorum, omníque cum tolerantia loquitur verbis Chananææ illius, ac dicit, Etiam Domine, Nam & catelli edunt de micis, quæ cadunt de mensa dominorum suorum: impetrabit mansuetum responsum, Iesu ipsi dicente, Magna est fides tua: posteaquam approbata tali fide, dixerit, fiat tibi sicut vis: vt & ipse sanetur, & si quem fructum genuerit, cui opus sit sanatione, hic quoque sanetur.

Exod. 22. in fine.

μετεμψύχωσις aliena à fide. hunc locum citat Pamphilus Martyr in Apologia pro Origene, vltima criminatione.

De turbis sanatis.

ET quum transisset Iesus illinc, haud dubiũ quin ex his locis quæ dicta sunt, nimirum à partibus Tyri & Sidonis, venit iuxta mare Galileę, quod vulgato nomine dicitur stagnum Genesareth. Vbi cùm ascendisset montem, consedit. Possit igitur dici, quòd in montem eum, vbi sedet Iesus, non solùm ascendunt, qui sani sunt, verumetiam cum sanis hi qui diuersis laborāt malis. Et fortassis hic est mons, quæ vulgatiore vocabulo dicitur Ecclesia, erecta per verbum Dei, vltra reliquã terram, supráque eos qui in terra degunt. Quò ascẽdunt non discipuli, relictis turbis, quemadmodum factum est, cùm doceret beatitudines: sed multæ turbæ, quæ ipsæ quidem non accusantur, quòd surdæ sint, aut aliquo affectæ malo, sed habent

Allegoria de ecclesia quæ instar montis excelsa

A bent secum tales. Etenim videre est cum turbis accedentibus ad hunc montem, vbi sedet filius Dei, quosdam surdos ad ea quæ repromittuntur, alios animo cæcos, non cernentes veram lucem: rursus alios claudos, nec valentes iuxta rationem ingredi: item alios mutilos & mancos, non valentes iuxta rationem operari. Isti igitur quorũ animus talibus malis tenetur, quique cum turbis in montem conscenderant, vbi erat Iesus, quàm diu non erant ad pedes Iesu, non sanabantur ab illo. Cæterum vbi qui talibus morbis erãt obnoxij, proiecti fuerint à turbis ad pedes eius, & ad extrema corporis Christi, ne hoc quidẽ honore digni, quod quidem ad ipsos attinet, tunc demũ ab eo sanãtur. Et quum videris in frequentia, quæ verbo vsitatiore dicitur Ecclesia, proiectos post extremos Ecclesiæ, velut ad pedes Ecclesiæ, quę est corpus Iesu, catechumenos, qui aduenerant cũ sua surditate, cæcitate, claudicatione ac debilitate progressu tẽporis sanati per verbum: non aberraris, si dixeris tales ascendisse cum turbis ecclesię in montem vbi erat Iesus: proiectósq; ad pedes illius & sanatos ab illo, ita vt Ecclesię turba miretur, conspiciens illos à tantis malis ad meliora mutatos, vt dicere possit, Qui prius erant muti, postea loquuntur verbum dei, qui claudi, ambulant. Interim completur & Esaiæ prophetia, non tantùm in corporalibus, verumetiam in spiritualibus, ita dicentis: Tunc saliet vt

B ceruus qui claudus erat. Fatebimur haud frustra, ceruo animãti puro, ac serpentium hosti, quódq; nihil ab illorum veneno lędi potest, cõparatos esse qui priùs fuerant claudi, & propter Iesum saliunt vt ceruus. In hoc autẽ quòd loqui videntur, qui priùs fuerant muti, completur prophetia quæ dicit: Et expedita erit lingua balborum: aut illa potius quæ dicit: Surdi audite. Cæci verò recipiunt visum, iuxta prophetiam, quæ mox sequitur: Surdi audite, & cæci recipite visum, vt cernatis. Vident autẽ cæci, quum cernentes hunc mundũ immensa pulchritudine rerum conditarum, collatione facta conspicantur & ipsum mundi opificem: quúmque inuisibilia ipsius dei ex creatione mũdi, quæ ex operibus intelliguntur, contẽplantur hoc est diligenter & euidẽter cernunt & intelligunt. Hæc autem videntes turbæ, glorificabãt Deũ Israel, & hodie glorificant persuasi, quòd ipse est pater eius qui sanauit eos, de quibus antè dictum est, & Deus Israel. Non enim Iudæorũ tantùm Deus est, sed & gentium. Subuehamus igitur vobiscũ in montem vbi cõstituit Ecclesiam suã Iesus, eos qui nobiscum volunt ascendere, nimirum mutos, cæcos, claudos, mancos, aliósq; multos proiiciamus illos ad pedes Iesu, vt sanet eos, vt super horum sanatione mirentur turbę. Non enim scriptũ est discipulos talia miratos, quãquam etiam tunc præsentes, quod claret ex eo quod scriptum est: Iesus autẽ ad se vocatis discipulis suis, dixit: Misereor super turbã: & cætera quæ sequun-

C tur. Fortassis autem si diligenter attenderis huic dicto: Accesserunt ad eum turbæ multę: cõperies quòd discipuli tum non accesserint ad eum, sed vt olim cœperant illum sequi, ita & in montem sequuti sunt eum. Sed accesserunt ad eum qui erant discipulis inferiores, quiq; tum primùm ad illũ venerant, non iisdem obnoxij malis, quibus tenebantur ij qui cũ ipsis ascenderant. Obserua verò & illud in Euãgelio, de quibusdam esse scriptum, quòd sequuti fuerint Iesum, de quibusdam rursus quòd accesserint ad eum, de quibusdam autem quòd adducti fuerint, postremò de quibusdam, quòd diuisi sint in præcedentes, & sequentes. Ad hæc ex his qui accesserunt ad eũ, quidam accesserunt in domo, quidam accesserũt ad eum alibi versantem. Multa namque comperies ex obseruatione, spiritualia spiritualibus comparans, digna exacta sapientia quæ latet in Euangeliis.

malos in- [illegible] Chri in Canales [illegible] (margin)

Catechumeni. (margin)

Esa. 35. (margin)

Rom. 1. (margin)

De septem panibus.

IEsvs autem vocatis ad se discipulis suis, dixit.] Superiùs quidem in simili de panibus historia, ante nominatos panes, egressus Iesus, vidit turbam multã & affectu misericordiæ cõmotus est erga illam, & sanauit ægrotos illorũ. Vespere autẽ facto, accesserunt ad eum discipuli ipsius dicentes: Desertus locus, & hora iam præteriit, dimitte eos: & cętera quæ sequuntur. Nunc verò post sanationem mutorũ, ac reliquorum, affectu misericordiæ mouetur erga turbã, quæ triduo iam adhęserat ipsi, nec habebat quod ederet. Et illic quidem discipuli, pro quinq; millibus interpellabãt dominũ, hîc autem vltrò de quatuor millibus loquitur. Et illic quidẽ vespere pascuntur, diẽ apud illum cõmorati: hîc verò de quibus restatum est, quòd triduum apud ipsum manserint, participes fiunt panum, ne deficiant in via. Et illic quidẽ discipuli non percontanti, fatentur se tantum habere quinq; panes & duos pisces, hîc verò percontãti respõdent, de septẽ panibus & septem piscibus. Atq; illic quidem iubet turbas accumbere, siue considere in gramine: nam Lucas scripsit, Facite illos discumbere: Marcus item, Præcepit, inquit, illis, vt facerent discumbere: hîc verò non præcipit discipulis, sed turbæ dicit, vt discumbant. Rursus illic iisdem verbis tres Euangelistæ dicunt, quòd acceptis quinque panibus & duobus piscibus sublatis in cœlũ oculis, benedixit: hîc sicuti scribunt Matthæus & Marcus, cùm gratias egisset Iesus, fregit. Et illic quidem in gramine discumbunt, hîc verò discumbunt in terra. Sed quæres quod apud Ioannem de locis variatum est qui in factis illius narratione scripsit, dixisse Iesum: Facite homines discumbere, quódque cùm benedixisset dederit discumbentibus de panibus huius autem facti omnino non meminit. Considerans itaque differentiam secundum loca, eorum quæ scripta sunt de panibus, hos puto excellentioris ordinis esse, quàm illos: eo quòd hi quidem in mõte aluntur, illi verò in loco deserto. Et hi quidem posteaquam triduum permanserant apud Iesum, illi verò vnicum commorati diem, in cuius vespera pasti sunt. Insuper autem si non idem est, & si quid interest, verbum ex sese faciat Iesus, an faciat à discipulis admonitus, vide num antecellant, qui ab ipso Iesu beneficium accipiunt, qui protinus benefaciẽdo pauit eos. Sin iuxta Ioannem hordeacei erãt panes, vnde superfuerunt duodecim cophini, quanquam nihil de his dicitur, an non hi prioribus illis sunt potiores? & illorum quidem ægrotos sanauit: hîc verò eos qui cum turba venerant sanat, non ægrotos, sed cæcos & claudos, mutos ac debiles. Eóque & super his admirantur quatuor millia, quum de ægrotis illis tale nihil dictũ sit. Præstantiores autem sunt ni fallor, qui comederunt de septem panibus, pro quibus sunt actæ gratiæ, iis qui comederunt de quinque super quos facta est benedictio: & qui comederunt de paucis pisciculis potiores sunt illis, qui comederũt ex duobus. Fortassis & hi qui discubuerunt super terram. Et illi quidem de paucioribus panibus duodecim cophinos relinquũt, hi verò de pluribus septem sportulas, eò quòd plurium essent capaces. Ac fortassis hi superiores sunt omnibus terrenis, & discumbunt super illa. Illi verò super gramen, hoc est super solam carnem ipsorum, omnis enim caro fœnum. Vltra hæc animaduerte & illud, quòd hos Iesus non vult dimittere ieiunos, ne deficiãt, quippe vacui panum Iesu, noxámq; capiant, quum adhuc essent in via quæ tendit ad res domesticas. Cæterũ illud annota, sicubi Iesus scribitur dimisisse, quo perspicias discrimen, eorum qui post pastum ab illo dimissi fuerũt, & eorum quos aliter dimisit. Exemplum autem aliter dimissi fuerit illud, Mulier dimissa es ab infirmitate tua. Ac hęc autẽ discipuli perpetuò cũ illo viuentes nõ dimittuntur ab eo, sed turbę cibo sumpto dimittũtur. Sicuti rursus discipuli nihil magni sentientes de Chananæa dicũt, Dimitte illam quia clamat post nos. At Seruator videtur nequaquã illam dimittere. Quũ enim dixisset illi, O mulier magna est fides tua, fiat tibi sicut vis: sanata quidem est illius filia ex illa hora, non tamen scriptum est, quòd dimiserit illam. Hæc sunt quæ in præsentia circa locum hunc peruestigare perspiceréque valuimus.

Cõfert narrationes. (margin)

COMMENTARIORVM IN Matthæum Origenis tomus XII.

CAPVT XVI.

G ET accedentes Sadducæi ac Pharisæi tentâtes postulabant ab eo vt signũ de cœlo ostẽderet ipsis.] Qui inter sese de dogmatibus maximi momenti dissentiebant: Sadducæi erant & Pharisæi. Definiũt enim Pharisæi, mortuorum resurrectionem, sperâtes aliquod futurum seculũ: Sadducæi contra cẽsent, post hanc vitam nihil homini repositum præmij, siue ad virtutẽ profecerit, siue nunquam vel studuerit à vitiorum terminis excedere. Hi vt tentent Iesum, cõcordes sunt. Simile quiddã vsu venit, vt scribit Lucas, inter Herodem & Pilatum, qui inter se facti sunt amici, vt Iesum occiderẽt. Fortassis mutua inter ipsos simultas effecisset, vt Herodes in gratiã populi dicentis, crucifige, crucifige, postularet vt occideretur. Pilatus autem propensus nõnihil ad hoc, ne condẽnaret illum, si inimicitia aduersus Herodem accessisset ad propẽsionem dimittendi illũ, quæ prius illi aderat, fortasse non condemnasset Iesum. Cæterum amicitia, quæ videbatur inter illos orta valẽtiorem reddidit Herodem ad interpellãdum aduersus Iesum apud Pilatum, fortasse cupientem etiã propter recẽtem amicitiam gratum aliquid, tum Herodi, tum toti Iudæorum populo facere. Frequenter autem & nunc videre licet in vita, eos qui maxime discrepant opinionibus siue in Græcorũ philosophia, siue in aliis disciplinis, apparere cõcordes, vt irrideãt oppugnẽtq; Iesum Christũ, qui est in suis discipulis. Ab his autem opinor H digredi licet ad considerandum, an aduersariis operationibus discordiam inuicẽ habentibus, veluti Pharaone aduersus Nabuchodonosor, & Tiracha rege Æthiopũ aduersus Senacherim regem Assyriorum, aliquando fiat cõcordia aduersus Iesum & populum eius. Sic fortassis etiã astiterunt reges terræ & principes conuenerunt in vnum, prius minime concordes, vt intentatis insidiis, aduersus dominũ & aduersus Christum eius, dominum gloriȩ interficerent. Ad hunc autẽ sermonem deuenimus propter simul accedentes ad Iesum Pharisæos & Sadducæos, quum essent de resurrectione dissentientes, velut in hoc inita concordia, vt tentarent seruatorem nostrũ, & postularent ab eo vt signum ostenderet ipsis de cœlo. Nõ enim contenti iis, quæ sanandis morbis omnibus, omnibúsq; languoribus in populis ædiderat, prodigiis, aliísq; miraculis, quȩ spectantibus plerisq; fecerat seruator noster, volebant vt etiã signum ostenderet ipsis è cœlo: coniecturã ducor illos opinatos signa quæ fiebant super terrã posse ex deo non esse. Itaque non veriti sunt dicere, Iesum in Beelzebub principe dæmoniorum eiicere dæmonia. Existimabant autem signum de cœlo non posse à Beelzebub, aut ab aliqua praua virtute fieri. Sed errabant in vtrisque signis, tũ in his quæ fiebât in terra, tũ in his quæ veniebant è cœlo, haud quaquã probati trapezitæ, neq; gnari discernere spiritus operâtes, qui sint à deo, qui desertores illius. Atqui conueniebat illos scire, multa quæ per Moysen aduersus Ægyptios prodigia facta sunt, quũ non venirent è cœlo, tamen certo dei fuisse. Et ignis è cœlo delapsus I super oues Iob, non erat à deo. Siquidem eiusdẽ erat ignis ille, cuius erant & illi qui in captiuitatem duxerunt, quíq; fecerunt tres turmas equitum & iumentorum Iob. Arbitror autẽ & in Esaia demonstrari posse signa, partim è cœlo partim è terra, quȩ vera fuerint ex deo. Cæterum inter omnem virtutẽ, signa ac prodigia quæ veniũt ab illo malo, dictum est Achaz,
Es. 7. Postula tibi signum à domino deo tuo, in profundum & in excelsum. Nã si non essent signa nõ venientia à domino, quȩdã in profundũ, quædã in excelsum, nequaquam dixisset, Postula tibi signum à domino deo tuo in profundum, aut in excelsum. Nec me fugit, fore vt alicui coarctior videatur hic intellectus horum verborum, postulato tibi signum à domino
2. Thess. 2. Deo tuo. Sed attende quod dictum est apud apostolum de homine peccati, filio perditionis, quod in omni virtute, & signis & prodigiis mẽdacij, cum omni fallacia iniustitiæ iis qui pereunt adparebit, imitâs omnia prodigia, quæ sunt veritatis, quemadmodum incantatores Ægyptij, ac malefici, tanquam inferiores illo homine peccati & filio perditionis, virtutes quasdam imitati sunt, signáq; & prodigia veritatis, facientes signa mendacij, ne veris haberetur fides: sic arbitror hominẽ illum peccati signa æmulaturum ac virtutes. Fortassis hęc suspicâtes ob prophetias hac de re proditas, Pharisæi, quæro autem an & Sadducæi, tentantes postulant, vt signum de cœlo ostenderet ipsis. Quod si non dicemus hoc illos fuisse suspi- K catos, quo tandem affectu dicemus illos fuisse erga miracula, quæ fiebant à Iesu, quum manerent inflexibiles, nec reuerentur incredibilia quæ fiebant. Quod si quis existimat nos defendendi sui dedisse occasionem Pharisæis & Sadducæis, vel illic vbi dicunt præsidio Beelzebub à Iesu profligari dæmonia, vel illi vbi tentantes postulât à Iesu signum cœleste: sciat quod dicimus illos à probabilitate quadã inuitari ad nõ credendum Iesu miraculis, non tamen vt etiam veniã mererentur, qui non inspicerent verba prophetarum impleta in factis Iesu, quæ praua vis nequaquã facere potuisset. Siquidem animam egressam reuocare, vt iam fœtens & quatriduanus è monumẽtis prodiret, nullius erat, nisi illius qui audierat à patre, Faciamus hominem secundum imaginẽ & similitudinem nostram. Quin & imperare ventis, & impetum maris sedare, nullius alterius est nisi illius, per quem omnia, & ipsum mare & venti facti sunt. Est autem etiam doctrina ad amorem cõditoris prouocans, legi ac prophetis concinens, atque animi motus cohibens, moresque ad pietatem formans. Quid aliud declarabat iis, qui videre poterât, quàm quod vere deus esset, qui talia operaretur. De quibus & Ioannis discipulis dicebat, Euntes renunciate Ioanni quæcũque vidistis & audistis, cæci visum recipiunt, & cætera quæ sequuntur. Post hæc consideremus, quomodo vt vnum signum è cœlo ostenderet postulantibus Pharisæis & Sadducæis respõderit, dicens, [Generatio praua & adultera, signum insuper quærit, & signum non L dabitur ei, nisi signum Ionæ prophetæ,] quo tempore & illis relictis abiit. Signum autem profecto Ionæ, secundum illorũ postulationem, non solum erat signum, verum etiã signum è cœlo, vt tentantibus etiã, signúmq; de cœlo quærentibus, nihilominus pro sua immẽsa bonitate signum dederit. Quemadmodum enim Ionas egit in ventre ceti tres dies ac tres noctes, ita filius hominis in corde terræ, & post hoc ex ea surrexit. Vnde autẽ dicemus resurrectionis Iesu signum fuisse, nisi è cœlo? & maxime sanè, quando in ipso passionis tempore signũ fuit latroni, Christi beneficio subuecto in paradisum dei. Vltra hoc etiã, quum descenderet ad inferos ad mortuos tanquam inter mortuos liber. Ac mihi quidem videtur seruator signum quod ex sese promittit, applicare ad signi rationem quod est Ionæ, dicens se non tantũ illi simile dedisse signum ex sese, verum etiã illud idem. An nota siquidem illud, [Et signum non dabitur illi, nisi signum Ionæ prophetæ.] Igitur illud signum hoc erat signum, eo quod illud huius erat significatiuum: vt illius signi explicatio, quod ex se ipso obscuritatẽ habebat, sit quod seruator passus est, quod in corde tres dies ac tres noctes egerit. Simul autem & generale quiddã discimus, quod si signum significat aliquid, vnumquodq; signorũ quæ scripta sunt, vel in historia rerũ gestarũ, vel in præcepto, alicuius rerum significatiuũ est post implendæ: veluti signum Ionȩ post tres dies egressi de ventre ceti, significabat seruato- M ris nostri resurrectionẽ, post tres dies ac tres noctes resuscitati à mortuis. Item circuncisio quæ apud Paulum declaratur esse signũ in hoc quod scribit, Nos enim sumus circũcisio. Quin tu etiã quære signum omne quod est in antiquis literis, cuius signum sit in nouo testamento. Rursus quod in nouo dictum est signũ, quid significet vel in futuro seculo, vel in sequuturis ætatibus. Porrò posteaquã fecerat signum, etiã illos appellat prauam generationem, ob malitiȩ qualitatem illis innatam. Est autem malitia, vbi quis volens male facit. Adulteram autem vocat ob id, quoniã eum qui iuxta tropum vir dicitur, videlicet veritatis sermonem aut legem deserentes Pharisæi & Sadducȩi, adulterio corrupti sunt à mendacio & lege peccati. Nam si duæ sunt leges, altera quæ est in membris militãs aduersus legem mentis: altera mentis, id est lex spiritualis: dicendum est legem mentis esse virum illum, cui desponsa est à deo vt sit vxor anima, videlicet viro legi, iuxta quod scriptum est, A deo vero iũgitur viro vxor. Altera vero lex, adulter est, ipsi subiectæ animæ, & propter hunc adulteræ nomen habẽtis. Cæterum quòd lex est animæ vir, palàm docet Paulus in epistola ad Romanos, dicens. Lex dominatur homini quàm diu viuit. Nam mulier subdita viro, alligata est illi, nimirum viro legi, donec viuit, & reliqua quæ sequuntur. Aduerte autem in his, quod lex dominatur homini, quàm diu viuit lex, &

Gen. 1.
Mat. 11.
Quod in ue testamẽto dictũ est, signum est rerũ in [illegible] futurarum
Duæ leges.
Marc. 10.
Rom. 7.

A & vir vxori. Nam viro subdita mulier, est anima subdita legi, ea viuenti viro alligata est, puta legi. Quod si mortuus fuerit vir, hoc est lex, liberata est à lege, quæ est vir. Moritur autem lex ei qui ascendit ad beatitudinem, nec amplius versatur sub lege, sed, facit quod fecit Christus: qui quanquam factus est sub lege, propter eos qui erant sub lege, vt eos qui legi erant obnoxij redimeret, neque ipse tamen mansit sub lege, neque passus est eos manere sub lege, quos redemerat. Subuexit enim illos vnà secum ad diuinam vitæ rationem, supra legem quæ veluti data infirmioribus & adhuc peccantibus, continebat sacrificia pro remissione peccatorum. Itaque qui iam expers est peccati, nec amplius habet opus legalibus sacrificiis, is perfectus transcendit fortassis & spiritualem legem, ac cœpit esse in verbo, quod est supra legem: quod iis qui in carne viuebant caro factum est: iis vero qui nequaquam iam secundum carnem militant, quod erat in principio apud Deum Deus, verbum conspicitur, & patefacit patrem. Tria proinde circa hunc locum sentienda sunt. Mulier subdita viro sub viro lege: & mulier adultera, quæ viuente viro, puta lege, iuncta fuerit alteri viro, nimirum anima iuncta legi carnis: & mulier quæ fratri mortui viri nubit, videlicet viuenti, ac nō mortuo verbo, quod excitatum à mortuis, non amplius moritur. Mors enim ei non amplius dominatur. Et hæc quidem diximus propter illud, Si mortuus fuerit vir, liberata est à lege B viri. Item propter illud: Ergo viuente viro, adultera vocabitur, si fuerit cum altero viro. Rursus propter illud, Quod si mortuus fuerit vir, libera est à lege viri, vt non sit adultera, si iuncta fuerit alteri viro. Hoc ipsum autem, ergo viuente viro adultera vocabitur, assumpseramus, studentes clarius explicare, quare Iesus tentantibus Pharisæis ac Sadducæis, requirentibus signum è cœlo sibi ostendi, dixerit, non solum generatio praua, verum etiam adultera. Generaliter itaque, lex quæ est in membris militans aduersus legem mentis, veluti vir adulter, adulter est animæ. Iam autem omnis etiam potestas aduersaria, quum deuicerit humanam animam, eique fuerit admixta, adulter illius est, quæ sponsum habet ipsi à Deo datum, nimirum verbum. Post hæc scriptum est, [Relictis illis abiit.] Nam quî fieri potuit, vt verbum qui sponsus est, nō relinqueret adulteram generationem, & diuerteret ab ea? Poteris autem dicere, quod Iudæorum synagogam vt adulteram relinquens Dei verbum, discesserit ab ea, ceperitque vxorem scortationis, videlicet eos qui sunt ex gentibus. Quoniam illi quidem qui erant ciuitas fidelis Sion, facti sunt scorta: hi vero veluti Rhaab meretrix, quę exceperat exploratores Iesu, cum tota familia seruata est, postea non amplius meretricem agens, sed veniens ad Iesu pedes, eósque rigans pœnitentiæ lachrymis, vngénsque sanctæ vitæ fragrantibus odoribus: cuius gratia Simoni leproso, nempe priori populo Iesus exprobrans dixit omnia illa quæ scripta sunt.

C

De fermento Pharisæorum.

ET quum venissent discipuli illius in ripam vlteriorem, obliti fuerant accipere panes, quandoquidem inutiles erant quos habebāt antequam transmitterent, discipulis iam in vlteriorem ripam transuectis. Aliis enim opus erat ante traiectionem, aliis post traiectionem: eóque quoniam neglexerant adferre panes, quum abirent ad traiiciendum obliti fuerant illos secum recipere: vltra lacum autem peruenerant discipuli Iesu, qui transierant à corporalibus ad spiritualia, & à sensibilibus ad intelligibilia. Ac fortassis vt deterreret eos, qui quoniam peruenerant vltra lacum, spiritum acceperant, ne recurrerent ad carnalia, dixit iis qui transierant, Iesus, [Videte & attendite.] Erat enim conspersio quædam doctrinæ fermentíque vere veteris, quæ est secundum simplicem literam, eóque non libera ab his quæ sunt malitiæ, quam præbebant Pharisæi & Sadducæi, vnde Iesus non vult amplius edere suos discipulos, quos fecerat nouam & spiritualem conspersionem, seipsum præbens iis qui discesserant à fermento Pharisæorum ac Sadducæorum, & ad ipsum accesserant, panem viuum qui de cœlo descendit, quíque vitam dat mundo. Quoniam autem hæc via est ei qui non amplius vsurus sit, fermento, conspersione, ac doctrina Pharisæorum ac Sadducæorum, primum quidem videre, deinde attendere, ne quando quis eo quod non videat, D neque attendat, particeps fiat veteri illorum fermenti: ideo primum dicit discipulis, videte: deinde, attendite. Perspicacium igitur est & attentorum, separare fermētum Sadducæorum ac Pharisæorum: breuiter omnem cibum, qui non caret fermento, nec est synceritatis ac veritatis, à viuo pane, qui de cœlo descendit, sic vt Pharisæorum ac Sadducæorum panes non admittat, sed vt viuum ac verum panem comedens aliquis, corroboretur animo. Cæterum hoc dictum etiam tempestiue accommodabimus iis, qui simul cum Christianismo volunt corporaliter Iudaizare. Si quidem hi non vident, nec attendunt à fermento Pharisæorum ac Sadducæorum, sed præter voluntatem Iesu, qui vetuit eo vesci, Pharisæorum panem comedunt. Quin & omnes opinor, quicunque nolunt sapere, quod lex spiritualis est, & vmbram habet futurorum bonorum, & vmbra est futurorum, neque inquirunt cuius boni futuri sit vmbra vnaquæque lex, non vident neq; attendunt à fermento Pharisæorum. Quin illi quoque qui reiiciunt mortuorum resurrectionem, non cauent à fermento Sadducæorum: & complures profecto inter istos qui diuersum sentiunt ab ecclesia, propterea quod non credunt resurrectionem mortuorum, sunt qui inficiuntur Sadducæorū fermento. Hæc sanè quum diceret Iesus, cogitabant apud sese, non quidem fatentes quod acciderat discipuli, sed in cordibus suis, [Panes non accepimus:] ac talia quodammodo erāt E quæ dicebant, Si panes haberemus, nequaquam de fermento Pharisæorum ac Sadducæorum accepissemus. Quoniam autem ob inopiam panum periclitamur, ne de illorum fermento capiamus, nec vult nos seruator recurrere ad illorum doctrinam, ideo nobis dixit, [Videte & attendite à fermento Pharisæorum ac Sadducæorum.] Et hæc quidem illi cogitabant. Iesus autem videns quæ erant in cordibus, & audiens sermones qui ibi fiebant, vt pote verus cordium inspector obiurgat illos veluti non intelligentes, neque memores panum quos ab ipso acceperant, per quos quum se crederent egere panibus, non opus habebant Pharisæorum ac Sadducæorum fermento: mox explicans & clarius exhibens ambigentibus, propter variam acceptionem panis ac fermenti, quod non de pane sensibili loquutus esset, sed de doctrinæ fermento, subiungit, Qui fit, vt non intelligatis, quod non de panibus loquutus sum vobis, sed attendite à fermento Pharisæorum ac Sadducæorum. Quanquam autem non aperuisset dominus explanationem, sed adhuc perseuerasset in figurato sermone, tamen intellexisse debebant discipuli, seruatorem de doctrina loqui, quæ figurate dicta est fermentum, quam docebant Pharisæi & Sadducæi. Proinde quoad habemus nobiscum Iesum, qui præstat quod pollicitus est dicens: Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, vsque ad consummationem seculi, non possumus ieiunare, nec egere ci- F bo, vt inopia coacti, quæramus vel à Pharisæis ac Sadducæis vetitum fermentum accipere ederéque, & incidat nobis aliquando tempus, illo nobis præsente, vt alimonia careamus, quemadmodum in superioribus dictum est his verbis, Iam triduum manent apud me, nec habent quod edant. Imo etiam si id acciderit, ille nolens nos ieiunos dimittere, ne forte deficiamus in via, benedicit panibus qui sunt apud discipulos, ac facit è septem panibus, vt iam exposuimus, septem sportas. Insuper autem & illud obseruādum, ob eos qui putant ex Euangelio Matthæi, nullo pacto doceri seruatoris diuinitatem quod discipulis apud sese cogitantibus dicentibúsque panes non habemus, Iesus cognouit cogitationem illorum, ac dixit, Quid cogitatis apud vos exigua præditi fide, quod panes non acceperitis, haud erat humanum. Vnus enim omnium ac solus cognoscit corda hominum dominus, sicut ait Salomon in tertio Regnorum libro. Vbi vero Iesus dixisset, attendite à fermento, intellexerunt discipuli, quod non iuberet cauere à panibus, sed à doctrina Pharisæorum ac Sadducæorum, Vestigabis sicubi fermentum figurate nominatur pro doctrina, siue in ipsa lege siue in scripturis legem sequutis. Similiter autem, an forte fermentum nō offeratur in sacrificium: non enim oportet preces habere doctrinæ modū, sed nihil aliud esse, quàm postulationes bonorū à deo. Quæsierit autē aliquis ob hæc quæ dicta sunt de

Iudaizantes.

Doctrina figuratè fermentū.

Quidā putarunt ex Euangelio Matthæi nullo modo doceri diuinitatē Christi.

3. Reg. 8.

G discipulis, qui traiecerant, num possit aliquis vbi transmiserit, obiurgari quod sit modicæ fidei quódq; nōdū intelligat, neq; meminerit eorū quæ facta fuerant à Iesu. Non arbitror autē difficilem esse ad hoc responsionem, videlicet quod ad id quod perfectū est, quod vbi venerit, cessabit id quod ex parte est, omnis fides quæ hic habetur, exigua fides est: & quod ad illud attinet, nondum intelligimus, ex parte cognoscētes, neque meminimus. Non enim possumus capere memoriam sufficientem ac parem multitudini naturæ rerum speculandarum. Licet autem & illud hinc discere, quod interdum de solis cogitationibus, quas intra nos versamus, reprehēdimur, ac velut exiguam habētes fidem, obiurgamur. Ego vero sum in hac opinione, quod sicut qui adulterium committit in solo corde, nondum omnino progressus ad opus: ita si quis fecerit in corde cætera quæ prohibita sunt, Verbi causa, si quis corde tantum sit furatus, aut corde tātum falsum testimoniū dixerit, non vt ille qui facto furatus est aut furtim testimoniū re perpetrarit, sed tantū vt qui corde solo talia fecerit punietur, idque si per ipsum stetit, quo minus peruenerit ad prauū facinus. Quod si præterquam quod voluit aggressus quidem est, sed non successit, punietur, vt qui non solum corde, verū etiam opere peccauerit. Super hæc quæret aliquis, an adulte-
H rium committat aliquis solo corde, etiamsi factum adulterij non peregerit, sed in solo corde fuerit impudicus. Simili vero modo facies de cæteris laudabilibus. Habet autem hic locus, quo probabiliter falli possumus, quod hac opinor ratione rollendum est. Adulterium quidem in corde peractum, minus est peccatum, quam si quis adiungat etiam factum. Non potest autem fieri, vt pudicitia sit in corde, quæ obstet impudico facto, nisi quis hic quoq; in exemplum sumat virginem, iuxta quod lex dicit, in solitudine violatam. Fingamus enim cor alicuius esse purissimum, cæterum violentam pertulisse corruptionem corporis pudicæ, in eo quod lasciuum est. Hæc sanè mihi videtur prorsus esse casta in occulto quidem, corpore vero non esse pura, quemadmodum erat ante vim illatam. At non quia non pura, statim & impudica. Hæc ob id quod scriptum est, [Cogitabant secum dicentes, panes non accepimus.] Cui subiicitur illud, [Vt autem cognouit Iesus dixit, O modicæ fidei, quare cogitatis intra vos? & cætera quæ sequuntur.] Oportebat enim vituperationem eorum quæ in occulto sunt expedire, & ex aduerso laudem eorum quæ in occulto. Miror autē, si discipuli putabant priusquam Iesus illis explanaret sermonem quod dominus ac præceptor præciperet ipsis, vt cauerent à sensibili fermento Pharisæorū ac Sadducæorum, tanquam impuro, & ob id vetito, vt quoniam panes non acceperant ne tum quidem illorum fermento vterentur. Similiter porrò & in aliis inquireremus, sed exēpli gratia satis est quod legimus de Samaritana, cui dicit dominus, Quisquis biberit ex aqua hac, sitiet iterum. Quisquis
I autem biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in æternum. Si quidem illud quod ad verba quidem attinet, Samaritana putare videtur, seruatorem aquam sensibilem promittere, quum ait: Quisquis autem biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in æternum. Et illa igitur ad tropologiam vocanda sunt simúlque expendenda aqua fontis Iacob, vnde hauriebat Samaritana, conferendo cum aqua Iesu. Atque hic idem est faciendum. Fortassis ne panes erant cocti, sed fermentum modo quodam doctrina Pharisæorum ac Sadducæorum.

Praua voluntas minus peccatum quàm factum.

Ioan. 4.

De eo quod dominus in Cæsarea percontatus est, quem ipsum dicerent esse homines. Tractatus I.

Matth. 16.

Cvm autem venisset Iesus in partes Cæsareæ Philippi, interrogauit discipulos suos.] Sciscitatur à discipulis suis Iesus quem ipsum dicerent homines esse, quo nos disceremus ex apostolorum responso, id temporis apud Iudæos varias fuisse de Christo opiniones. Fortassis & ideo percontatur, vt discipuli Iesu doceātur, semper esse curiosi sermonum qui dicuntur ab hominibus de illo. Quod facientibus conducit ad hoc, si quid mali dicitur, vt huius occasiones modis omnibus auferant: sin boni quippiam, huius causas adaugeant. Attamen vide quoniam apud Iudæos varij erāt affectus de Christo, quomodo ex quibusdam non sanis de illo opinionibus loquuti sint. Quidam K dicebant eum esse Ioannem Baptistam, quemadmodum & Herodes tetrarcha dicens pueris suis: Hic est Ioannes. Alij rursus dicebant: Helias est, qui nunc dicitur Iesus, siue quod denuo natus esset Helias, siue quod iam olim in carne viuēs, eo tempore apparuisset. Porrò qui dicebant Iesum esse Hieremiam ipsum, non autem Hieremiam Iesu typum, fortasse commoti sunt iis verbis, quæ sunt in principiis Hieremiæ de Christo, quæ rum quidem in propheta non fuerant impleta, sed impleri cœperant in Iesu, Quem constituit deus in gentes & regna, vt eradicet, subuertat, ac perdat, ac rursus ædificet, plantétque, videlicet constituens eum prophetam venturum ad gentes, quibus prædicauit verbum. Quin & hi qui dicebant eum vnum quempiam esse de numero prophetarum, talia de illo opinabantur, ob ea quæ in prophetis ad ipsos quidem dicta fuerant, in ipsis tamen nondum fuerant implera. Sed Iudæi quidem, vt digni velamine, quod habent cordi impositum, falsas opiniones habebant de Iesu. Cæterum Petrus tanquam non carnis aut sanguinis discipulus, sed qui patris etiam cœlestis reuelationem acceperat, confessus est eum esse Christum. Erat quidem igitur haud ita magnum, quod à Petro seruatori dicebatur: Tu es Christus, quum id incognitum esset Iudæis: verum illud maius erat, quod credidit eum nō solum esse Christum, verum etiam filium dei, qui & per prophetas locutus est: Viuo ego, & me dereliquerunt fontem aquæ viuæ. Erat L autem & is vita à fonte vitæ patre, qui dixit: Ego sum vita. Et attende diligenter, an quemadmodum sicut idem non sunt, fons fluuij, & fluuius ipse, ita fons vitæ, & vita. Et hæc quidē adiecimus, eo quod pertinerent ad id quod scriptum est, Tu es Christus filius dei viui. Oportuit enim eximium quiddam proponere, in eo quod dicit de deo & patre vniuersorū, tanquam viuo, & inter eum qui est ipsa vita, & inter ea quæ vitā participant. Quoniam autem diximus eos qui pronunciabāt Iesum esse Ioannem Baptistam, aut quempiam ex iis qui subiiciuntur, nequaquam ex sanis opinionibus hæc dixisse: conabimur & hoc probare dicentes, quod si interfuissent baptismo, cum Iesus venisset ad Ioannem, ac Ioannes baptizaret Iesum, nequaquam dixissent Iesum esse Ioannem: imò si intellexissent sententiam, quam dixerat Iesus: Si vultis recipere, ipse est Helias, qui venturus erat. Et si velut aures habētes audissent id quod dictum est, haudquaquā dixissent quidam illorum Iesum esse Heliam. Et qui dixerunt illum esse Hieremiam, si perspexissent quod plerique prophetarū symbola quædam Iesu in se susceperunt, nequaquam dixissent illum esse Hieremiam. Similiter nec alij dixissent vnumquempiam esse de numero prophetarum. Fortassis autem quod Simon Petrus respondens dixit: Tu es Christus filius dei viui, M si dixerimus ita quemadmodum dixit Petrus, non à carne & sanguine nobis reuelatū, sed à luce quæ illuxit cordi nostro, à patre qui est in cœlis, sumus & ipsi quod fuit Petrus: similitérque vt ille, prædicamur beati, propterea quod quæ illi causæ extiterunt beatificationis, eadem ad nos quoque peruenerunt, eo quod caro & sanguis nobis non reuelauit, Iesum esse Christum filium dei viui: sed ab ipsis cœlis pater qui est in cœlis, vt in cœlis conuersationem habeamus, reuelauit nobis reuelationem subducentem in cœlos, eos qui non solum velamen omne tollunt à corde, verum etiam acceperunt spiritum sapientiæ dei ac reuelationis. Quod si nos quoque locuti quod dixit Petrus: Tu es Christus filius dei viui, tanquam non accepta huius reuelatione à carne & sanguinē, sed luce cordi nostro illucescente, à patre qui in cœlis est, efficimur Petrus: & nobis dicetur, quod hunc sermonem sequitur: Tu es Petrus, & cætera quæ sequuntur. Petra est enim, quisquis Christi discipulus est, ex quo biberunt de spirituali consequēte petra. Et super talem petram construitur omnis ecclesiastica doctrina, & secundum hanc vitæ institutio. In vno quoque enim perfecto habente congregationem eorum qui cōplent beatitudinem verborum, factorum, & sensuum, est quę à deo ædificatur ecclesia. Quod si super vnum illum Petrum tantum existimas ædificari totam ecclesiam, quid dicturus es de Ioanne filio tonitrui, & Apostolorum vnoquoque? Quin alio-

Matth. 4.

Hiere. 1.

Hiere. 2.

Ioan. 14.

1. Cor. 10.

A alioqui num audebimus dicere, quod aduersus Petrum vnũ non præualituræ sint portæ inferorum, aduersus cæteros autem Apostolos ac perfectos præualituræ sint, ac non potius in omnibus ac singulis eorum, de quibus dictum est, fit illud quod dictum est, & portæ inferorum non præualebunt aduersus eam? Item illud, Super hanc petram ædificabo ecclesiam meam. An vero soli Petro dantur à Christo claues regni cœlorum, nec alius beatorum quisquam eas accepturus est? Quod si dictum hoc, tibi dabo claues regni cœlorum, cæteris quoque commune est, cur non simul omnia, & quæ prius dicta sunt, & quæ sequuntur, velut ad Petrum dicta, sunt omnium communia? Nam hic & illud velut ad Petrum videtur dictum, Quæcunque ligaueris super terram, erunt ligata & in cœlis, & quæ sequuntur. Cæterum in Euangelio Ioannis, seruator dans spiritum sanctum discipulis, per insufflationem, ait: Accipite spiritum sanctum, & cætera. *Ioan.20.* Proinde multi dicunt seruatori: Tu es Christus filius dei viui: sed non omnes qui dicunt hoc, dicent illud, nequaquam à carne & sanguine accepta reuelatione docti, sed ab ipso patre qui in cœlis est, tollente velamen, quod impositum erat cordi eorum, vt postea retecta facie gloriam domini speculantes, in spiritu dei loquantur, dicentes de eo illud: Dominus Iesus: & ad eum illud, Tu es Christus filius dei viui. *1.Cor.12.* B Et si quis hoc ad illum dixerit, non ex carnis aut sanguinis reuelatione, sed patris qui in cœlis est, consequetur ea quæ dicta sunt, vt Euangelij quidem scriptum habet ad illum Petrum, vt vero docet illius spiritus ad quemuis, qui talis factus fuerit, qualis erat ille Petrus. Siquidem nomen ducunt à petra, quicunque sunt imitatores Christi, qui est petra spiritualis, comitans eos qui salui fiunt, vt ex ea bibant potum spiritualem. Hi vero non solum nomẽ ducunt à petra, quemadmodum Christus, verum etiam Christi membra quum sint, ab eo nomen habent, dicti Christiani: à petra vero Petri. Porrò ex his occasione sumpta dices iustos nomen habere deductum à Christo, qui est iustitia, & sapientes à Christo, qui est sapientia: & similiter facies de reliquis eius nominibus, nomina deriuans ad sanctos: & ad omnes qui tales sunt dicetur illud seruatoris, Tu es Petrus, & cætera, vsque ad illud, Non præualebunt aduersus eam. Quã autem eam? Vtrum aduersus petram, super quam Christus ædificat ecclesiam? An aduersus ipsam ecclesiam? (Nam sermo anceps est) an ad vnum & idem, quod ipsum sit petra & ecclesia? Hoc autem arbitror esse verum. Neque enim aduersus petram, super quam Christus ędificat ecclesiam, neque aduersus ecclesiam portæ inferi præualebunt. Quemadmodũ nec via serpentis in petra potest inueniri, iuxta quod scriptum est in Prouerbiis. Quod si quis fuerit, aduersus quem præualituræ sint portæ inferorum, talis neque petra fuerit super quam Christus ædificat ecclesiam, neque quæ à Christo super petrã ædificatur ecclesia. Nam & petra serpenti est inaccessa, validiórque portis inferorum ipsi reluctantibus vt ob robur ip- C sius inferorum portæ nihil valeant aduersus illam: & ecclesia tanquam Christi structura, qui ædificauit suam domum prudenter super petram, non recipit portas inferorum, præualẽtes quidem aduersus omnem hominem, qui est extra petram & ecclesiam, sed nihil valentes aduersus ipsam. Vbi vero considerauerimus quod vnũquodque peccatorum, ob quæ Christus iturus erat ad inferos, portæ sunt inferorum, comprehẽdemus quod anima quæ maculam habet, aut rugam, aut aliquid huiusmodi, ac propter malitiam nec sancta est, nec irreprehensibilis, ea neque petra est, super quam Christus ædificat, neque ecclesia, neque ecclesiæ pars, quam super petram Christus ædificat. Quod si quis nos ob ista pudefactos silere vult, propter multitudinem ecclesiasticorum, qui credere putantur, dicendum est illi non solum illud, Multi vocati, sed pauci electi: *Matth.22.* *Luc.13.* verum etiam hoc quod à seruatore dicitur ad eos qui accesserant ipsum, sicuti in Euangelio Lucæ dictum est, hunc in modum: Contendite intrare per angustam portam: quoniam dico vobis, multi quærent ingredi per illam angustam portam, & non valebunt. Insuper & illud quod in Matthæo scriptum est hunc in modum dicendum est, Angusta est porta, & stricta via quæ ducit ad vitam, & pauci sunt qui inueniunt eam. *Matt.7.* Porrò si attenderis illi quod dictum est, Multi, dico vobis, quærent ingredi, & non valebunt, intelliges hoc ad illos referri qui se gloriantur esse de ecclesia, sed infirmiter D ac secus quàm verbum præscripsit, viuunt. Hi proinde non valentes ingredi, quum sint de numero eorum qui quærunt ingredi, eo quod inferorum portæ pręualent aduersus eos, haudquaquam valebunt ingredi: aduersus quos autem inferorum portæ non præualent, hi quærentes ingredi poterunt, omnia valentes in eo, qui corroborat ipsos, Christus Iesus. Atque ita quisque qui pater est prauæ sententiæ, architectus factus est alicuius inferorum portæ. Cęterum cooperarij huius architecti, sunt homines huiusmodi doctrinę ministri ac dispensatores, seruientes prauo impietatis fabricatori verbo. Porrò quum multę sint, neque recenseri numero possint inferorum portæ, nulla porta inferorum valet aduersus petram, aut ecclesiam quam Christus super illam ędificat. Quanquam habent nõnullam vim hę portę, qua nonnullos superant, nimirum eos qui non resistũt nec decertant aduersus illas: sed eędem ab aliis superantur, videlicet ab his, qui quoniam non recesserunt ab eo qui dicit, Ego sum ostium, omnes inferorum portas demoliti sunt ab anima sua. *Portæ inferorum multæ.* Verum enimuero & illud scire oportet, quod sicuti munitatum portę proprium quęque nomen habent, eodẽ modo portę inferorum nominari possunt, iuxta species peccatorum: vt vna quidem inferorum porta vocetur scortatio, per quam ambulant scortatores: altera verò negatio, per quã qui deum abnegant, descendunt ad inferos. Iam autem & vnusquisque diuersa sentientium, quique genuerunt aliquam falsi nominis scientiam, portam ędificant inferorum: aliam E quidem Marcion, Basilides aliam, aliam Valentinus. Atque hic quidem portę inferorum dictę sunt. *Psal.107.* Cęterum in Psalmis Propheta gratias agit, dicens: Qui exaltauit me à portis mortis, vt enarrem omnes laudes tuas, in portis filię Sion. Ex hoc illud quoque discimus, fieri non posse vt quisquam enarret omnes dei laudes, qui non exaltatus sit à portis mortis, & peruenerit ad portas Sion. Sion autem portę, intelligantur contrarię portis mortis, vt mortis quidem porta sit intemperantia, porta vero Sion temperantia: *Psal.118.* atque itidem mortis porta sit iniustitia, Sion vero porta iustitia, quam ostendens Propheta ait: Hęc porta domini, iusti intrabunt per eam. Ac rursus mortis porta sit ignauia, fortitudo contrà porta Sion: & imprudentia porta mortis, prudentia vero huic cõtraria porta Sion. *Ephe.6.* Omnibus autem portis falso dictę scientię, vna porta opponitur, quę est verę scientię. Inspice vero, num ex eo quod dictum est, non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, & cętera, possis vnamquamque potestatem, ac mundi tenentem huius caliginis ac spiritualia malitię in cœlestibus dicere portam inferorum & portam mortis. Itaque portę inferorum dicentur etiam principatus ac potestates, aduersus quas nobis est colluctatio: contrà portæ iustitię, ministratorij spiritus. Quemadmodum autem de pręstantioribus multę prius dicuntur portę, & post portas, vna porta nominatur, F quum dicitur: Aperite mihi portas iustitię, ingressus per eas confitebor domino: Et, Hęc porta domini, iusti intrabunt per eam. Itidem & in contrariis, portę quidem multę sunt inferorum ac mortis, singulę potestates, super omnes autem has, ille malus intentus in vnumquodque peccatum: & attenti profecto simus in vnoquoque peccato, velut in aliquam inferorum portam descendentes, si peccemus. Quin potius exaltari de portis mortis, enarremus omnes laudes domini, in portis filię Sion: exempli gratia, in vna porta filiæ Sion, quæ vocatur temperantia, enarrabimus ex temperantia laudes dei: & in alia quæ vocatur iustitia, enarrabimus ex iustitia laudes dei. In summa, in omnibus laudabilibus in quibus versamur, in his sumus in aliqua porta filię Sion, iuxta illam narrantes aliquam laudem dei. Excutiendum autem & illud, quomodo in vno duodecim prophetarum dictum est: Oderunt in portis arguentem, & sermonem iustum abominati sunt. Vide igitur ne forte in portis arguens sit ex his qui consistunt in portis filię Sion, redarguẽs eos qui sunt in portis huic portæ contrariis, nimirum in portis inferorũ ac mortis. Sin ad hunc modum non intelligis illud Prophetę dictũ, oderunt in portis arguentem, aut per adiectionem erit dicta hæc particula, in portis, aut quęre quomodo tandem quod dictum est dignum esse possit prophetico spiritu. Post hęc

G videamus quomodo dictum est Petro, & quicunque petra est, dabo tibi claues regni cœlorum. Ac primũ quidẽ arbitror hoc dictum, portæ inferi non præualebunt aduersus eam, respõdere illi: Dabo tibi claues regni cœlorum. Dignus est qui ab ipso filio dei accipiat claues regni cœlorũ, qui munimentũ opposuit aduersus inferorũ portas, ne præualerent aduersus ipsum, veluti præmij loco accipiens, eo quod nihil valuerunt aduersus ipsum inferorũ portę, claues regni cœlorum, vt sibiipsi aperiat portas, clausas iis qui vincuntur à portis inferorum: & ingreditur, veluti temperans, per quandam temperantiæ portam, quæ aperitur claue, quę aperit temperantiam. Item per aliã vt iustus, portam iustitiæ, quæ aperitur claue iustitiæ. Et simili modo de cæteris virtutibus. Arbitror enim quod pro vnaquaque virtute cognitionis, aliqua sapientiæ mysteria respondentia generi virtutis aperiuntur ei qui secũdum virtutem vixerit, seruatore dante iis qui superati nõ sunt à portis inferorum, totidẽ claues quot sunt virtutes: quæ claues aperiunt totidem numero portas, iuxta mysteriorum reserationem, respondentes vnicuique virtuti. Et fortassis vnaquæque virtus est regnum cœlorum, vt iuxta hunc sensum iã in regno cœlorum sit, qui secundum virtutes viuit: vtque hoc quod dictum est, pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnũ cœlorum: non ad tempus referatur, sed ad actiones affectúsque.

Claues multæ.

H Christus siquidem qui est omnis virtus inhabitat ac loquitur, & propter hoc intra discipulos illius est regnum dei, non autem hic & hic. Vide vero quantam habeat vim petra, supra quam à Christo constituitur ecclesia, & omnis qui dicit: Tu es Christus filius dei viui: vt huius iudicia firma maneant, tanquã deo in illo iudicante: vt in hoc ipso quod iudicat, non præualeat aduersus eũ inferorũ portæ. Aduersus illũ igitur qui iniuste iudicat, neq; iuxta verbũ dei ligat super terrã, neq; secundũ voluntatẽ illius soluit super terrã, portæ inferi præualent. Is vero aduersus quẽ portæ inferorũ non præualent, iuste iudicat, eo quod claues habet regni cœlorum, aperiens iis qui soluũtur super terram, sic vt & in cœlis sint soluti ac liberi: claudénsq; iis qui iusto ipsius iudicio ligati sunt in terris, vt & in cœlis sint ligati condemnatíque. Quoniam autem ij qui episcoporum locum sibi vindicant, vtuntur eo dicto sicut Petrus, & claues regni cœlorum à seruatore acceperunt, docéntque ea quæ ab illis ligata fuerint, hoc est condemnata, eadem & in cœlis ligata: rursus ea quæ soluta fuerint ab ipsis, eadem & in cœlis esse soluta: dicendum est illos recte loqui, si pariter & facta habuerint, ob quæ dictũ est illi qui erat Petrus, Tu es Petrus: sique tales fuerint, vt à Christo super eos ædificetur ecclesia, & ad eos illud iure referri possit. Portæ autem inferorum non debent præualere aduersus eum, qui ligare vult ac soluere. Quod si funibus suorum peccatorum constringitur, frustra vel ligat vel soluit. Fortassis & illud poteris dicere, in cœlis, id est, in virtutibus, quæ sunt in sapiente, ligatus est malus. Ac rursum solutus est in illis homo probus, qui percepit obliuionem & abolitionẽ eorum quæ ante virtutem peccauerat.

Episcopi qui claues regni cælorũ sibi vẽdicãt quales esse debeant.

I Quemadmodum autem qui non habet funiculos peccatorum, neque peccata quæ cõparãtur funi longo, aut loro iumẽti, quod est in iugo, ne deus quidem ligare possit, neque quisquis fuerit Petrus. Porrò si quis cum non sit Petrus, nec habeat quæ hic dicta sunt, sicut habuit Petrus, credit se ligaturum in terra, vt quæ ligauerit ligata sint & in cœlis, ac se soluturum super terram, vt quæ soluerit, soluta sint & in cœlis, hic inflatus est nõ intelligẽs quid sibi velint scripturæ, & tumefactus incidit in diaboli ruinam.

Hactenus Des. Erasmus vertit.

Tunc præcepit Iesus discipulis suis, vt nemini dicerent, quoniam ipse esset Christus. Exinde cœpit Iesus ostendere discipulis suis, quoniam oportet eum ire in Hierusalẽ, & multa pati à senioribus, & principibus, & scribis, & occidi, & tertia die resurgere.) Superius quidem scriptum est, quoniã hos duodecim misit Iesus dicens eis: In viã gentiũ ne abieritis, & in ciuitates Samaritanorũ ne introeatis, sed ite potius ad oues perditas domus Israhel, & cætera quæ dixit ad eos mittens eos ad prædicandũ. Videamus ergo si apostolatus iam opera facientes eos volebat etiam prædicare quoniã ipse erat Christus: & si volebat, dignũ est quærere quid est quod nũc præcipit discipulis suis, vt nemini dicant quoniam ipse est Christus. K Si autem nolebat, quomodo soluentur quæ de testimonio mandata sunt eis, quale est illud: Tradent enim vos, in cõsilio & synagogis suis flagellabunt vos, & ante præsides, & reges stabitis propter me in testimonium illis, & gentibus: vel illud: Cum tradiderint vos, nolite soliciti esse quomodo aut quid loquamini: dabitur enim vobis in illa hora quid dicatis, & cætera quæ sequuntur vsque, Non consummabitis ciuitates Israhel donec veniat filius hominis. Nescio quomodo hęc intelligi possint, nisi confiterentur Iesum esse Christum. Nec non etiam illud quod dicit: Omnis qui confessus fuerit me coram hominibus, qualem significet confessionem in Christo: nisi aliquis audeat dicere quia nolebat tunc prædicari, quoniam Iesus ipse est Christus. Sed hæc dixit vt interpretationem loci huius non ad futurum tempus trahat, secundum quod postea discipuli Iesu nominati sunt Christiani, incipiẽte ab Antiochia nomine isto. Illud etiam in hoc loco quærẽdum est, vtrum cum mitterentur, iam cognoscebãt quoniam ipse erat Christus. Et si cognoscebant iam, sine dubio cognoscebat Petrus. Quomodo ergo post tanta interrogat eos: Vos autem quem me esse dicitis? quando & respondenti & dicẽti Petro: Tu es Christus filius dei viui, dixit: Beatus es Simon Bariona, quia caro & sanguis nõ reuelauit tibi, sed pater meus L qui est in cœlis? Per hęc enim sermo demonstrat, quoniam tunc primum confessus fuerat eum Petrus Christum filiũ dei viui. Et vide si potes huiusmodi facere quęstionis solutionem dicens, quoniam credere Iesum esse Christum minus est quã cognoscere. Quoniam autem minus est manifestatur ex eo quod refert Ioannes ita: Dicebat ergo Iesus ad eos qui crediderant ei Iudęos, Si vos manseritis in verbo meo, cognoscetis veritatem, & veritas liberabit vos: vt dicamus, quando mittebantur ad prędicandum, credebant quidẽ Iesum esse Christum, non tamen adhuc cognoscebant. Postea autem proficientes per doctrinam & plura miracula, etiam cognouerũt, quando & interrogati confessi sunt, Tu es Christus filius dei viui. Aut si existimentur iam tunc apostoli cognouisse Iesum esse Christum, ita est respondendum, quia inter cognoscere & agnoscere differentia est. Vtputa quis sapiens non intelligit quoniam Timotheus cognoscens Iesum esse Christum, non tantum in agnitione eius erat illuminatus quantum Paulus? Quis autem etiam hoc ignorat, quia etsi multi vera dicũt dicentes de deo, quoniam ipse mihi dedit eorum quæ sunt sciẽtiam veram: non tamen omnes similiter manifeste aut perfecte cognoscunt ea quæ sciunt: vt dicamus quoniam tũc quidẽ apostoli initia cognitionis Christi habebant, & exigua cognoscebant de illo: postea autem profecerunt in agnitione ipsius: vt possent capere scientiam Christi reuelatam sibi à patre quemadmodum Petrus, cui & dixit: Beatus es Simon, quia non caro & sanguis reuelauit tibi, sed pater meus qui est in cœlis. Et beatificatur non solum in eo quod dixit, Tu es Christus, sed in eo magis quod addidit, Tu es Christus filius dei viui. M Marcus enim & Lucas scripserunt Petrum respondentem dixisse, Tu es Christus, non adiicientes quod in Matthæo positum est, filius dei viui: propterea nec scripserũt ad confessionem Petri relatam beatitudinem, neque benedictionem dicentem, Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam, & cætera. Aut ita tractandum est, non quia tunc docebant Iesum esse Christum, & modo præcepit eis vt nemini dicant: sed tunc quidem leuiter de eo annunciabãt, quasi de magno & admirabili viro Christũ autem esse eũ nõdũ annunciabant sed quasi ad inductionẽ Iudæorũ quædam modica præmittebant de eo, vt præparatis ex parte modica ad fidẽ eius, tempore opportuno etiã hoc adderetur quod ipse esset Christus. Aut certe ita quæstio est soluenda, vt dicamus quod plura quæ tunc Christus ad apostolos dixit, non tantum ad apostolos pertinebant, quantum ad omnes credentes in Christum. Nec enim solis conueniebat apostolis quod est dictum, Ante præsides & reges stabitis propter me in testimonium illis & gentibus. Item quod ait, Tradet autem frater fratrem in mortem, & pater filium, & insurgent filij in parentes, & in mortem adigent eos. Sed & illud, Omnis qui confessus fuerit me coram hominibus,

Matt. 10. *Ibid.* *Act. 11.* *Ioan. 8.* *Agnoscere & cognoscere differ.* *Matt. 10.*

A bus, & cætera non solis apostolis, sed omnibus credentibus dicta sunt. Secundum hoc ergo dicendum est quod præmissa fuit illa doctrina quæ facta est ad apostolos, postea autem implenda: vt videantur ea quidē quæ superius de annunciando Christo sunt dicta à Christo, non ad tēpus pertinere quod fuit ante Christi resurrectionem, sed ad tempora post futura: hæc autem quæ mandat vt nemini dicant, tunc apostolis cōuenire. Adhuc autē qui vult & Christum esse prędicatū prius ab apostolis, dicet quoniam leuiter prœmittere voluit eos mētionem nominis sui, vt interim facto silentio prædicationis huiusmodi hoc ipsum quod leuiter de Christo auditum fuerat, digeratur in sensibus auditorū, sic & opportunius insinuetur eis Iesus Christus crucifix⁹, & ex mortuis suscitatus. Quod in primis nec ipsi apostoli cognoscebant, sicut pręsens sermo testatur dicēs: [Exinde cœpit ostendere discipulis suis, quoniam oportet ire eum in Hierusalem, & multa pati à senioribus, & principibus, & scribis, & occidi, & tertia die resurgete.] Si autē tunc apostoli hæc discebāt de Iesu quæ erat passurus, quid existimare debemus scisse prius de Christo eos qui ab apostolis docebātur? Nam etsi annūciabatur eis Christus, quasi in inductione, & non manifeste annūciabatur. Ideo & saluator mittens apostolos volebat vt nemini dicerēt manifeste quoniā ipse erat Christus, videlicet vt perfectiorem de eo B doctrinā in posterum opportunius reseruarent, quando poterant annunciare eis qui eum viderant crucifixū de resurrectione eius ex mortuis. Si enim apostoli qui semper iuxta eū fuerunt, & viderunt miracula vniuersa quæ fecit, & testimonium perhibuerūt verbis eius, quoniā verba vitę æternæ erāt, scandalizati sunt in ea nocte qua tradebatur: quid arbitramur eos passuros fuisse qui primū audiebant, si audissent quia ipse erat Christus? Sicut fecit Paulus Atheniensibus adhuc rudibus constitutis, annunciās eis non Christū filium Dei, sed virum quendam hoc modo. Tempora igitur ignorantiæ despiciens Deus, nunc denūciat omnibus hominibus vbiq; pœnitentiā agere, eo quod statuit diem iudicare orbē in æquitate, in virum quē statuit præstare fidem omnibus, resuscitās eum à mortuis. Qui ergo vult, hęc quę tūc ad apostolos dicta sunt, pertinere ad tempora post futura, & necdum apostolos tunc prædicasse quia ipse esset Christus, huiusmodi dat rationem: quoniam interim quidem nomen Iesu voluit prędicari: Christum autē crucifixum tēpore opportuno post passionem, & resurrectionem, quando & rebus ipsis quod dicebatur poterat approbari. Quod sciēs dicebat Apostolus ad Corinthios: Nec enim iudicaui me scire quid in vobis, nisi Iesum Christum, & hunc crucifixum. Ergo primum quidem Iesum prædicauerunt talia & talia facientem, & hæc & hæc prędicantem. Nunc autem postquam Petrus confessus est eum Christum filium Dei viui, quasi nolens eos hoc interim prędicare, præcepit dicens, vt nemini dicant quia ipse est Christus. Propter quam autē causam nolebat se interim prædicari Christū, dat rationem, quoniam oportet eum abire in Hierusalem, & multa pati. Si quis ergo confunditur in cruce Christi, confun- C ditur in dispensatione per quam triūphati sunt in ligno principatus & potestates, qui genus hominum debellabant, cum deberet potius gloriari quasi fidelis & sciens hæc dispensata esse in cruce domini nostri Iesu Christi, per quem crucifixo mundo traducti sunt, & triumphati sunt principatus eis solis qui credunt. In quibus principatus arbitror fuisse etiam principem huius mundi. Propterea iuxta passionem factus dicebar: Nunc princeps huius mundi iudicatus est: Nunc princeps huius mundi expelli tur foras. Quo expulso, Si fuero, inquit, exaltatus à terra, omnes traham ad meipsum: videlicet iam non tantum quantum poterat prius potēte principe, qui vetabat venire ad Christum eos qui trahebantur ab ipso. Necessaria ergo res est prædicari Christū Iesum crucifixum: inutile autem est ipsum quidem prædicare, crucem autē eius tacere. Et non sic inutilis mihi videtur qui Iesum quidem Christum dicit, tacet autem natiuitatem eius ex virgine, aut stellam ostendentem natiuitatem ipsius, aut angelos in natiuitate eius gloriantes, atque dicentes: Gloria in excelsis Deo, & pax super terram hominibus bonæ voluntatis: aut alia miracula vel signa quę fecit: quomodo qui Christum quidem eum dicit, crucifixum autē eum abscondit. Propterea volens post-

Ioan. 6. *Matt. 26.* *Act. 17.* *1. Cor. 2.* *Triumphus crucis.* *Ioan. 12.* *Crucis prædicatio necessaria.* *Matt. 1. 2. Luc. 2.*

modum perfectius pędicari, præcepit vt nemini interim di- D cant quia ipse est Christus: & præparabat eos vt postmodum dicant quoniā ipse est Christus qui crucifixus est, & surrexit à mortuis. Et vide diligēter quia nō dixit: [Exinde cœpit dicere, vel docere quia oportet eum abire in Hierusalem:] sed ita, [Exinde cœpit ostendere discipulis suis,] quoniā sicut corporalia ostendi dicūtur, sic ostendi dicūtur à Christo ea quæ loquebatur: & non sic puto eis qui corporaliter eum multa patientē viderunt, ostensa fuisse ea quæ videbantur, quomodo discipulis ostensus est sermo rationabilis de mysterio passionis & resurrectionis ipsius. Et tunc quidem cœpit ostendere, cōsequēter autē postea capacioribus factis, plenius demōstrauit: nō iam quasi rudibus incipiēs ostēdebat, sed proficiens in ipsa ostēsione demōstrabat. Et sic rationis est intelligere, quia omnino quod cœpit Iesus, hoc & perfecit. Aliquādo demonstrabat quod cœperat ostēdere discipulis, quoniā oporter eū abire in Hierusalē, & pati. Quādo enim de mysteriis istis perfectam scientiā ex verbo quis fuerit consecutus, tunc dicendum est ex rationabili ostēsione sensu videnre quę ostenduntur, consummatā esse ostēsionem, quoniā non capit prophetam perire extra Hierusalem ea perditione, de qua etiam alibi dicitur: Qui perdiderit animam suam propter me, inueniet *Matt. 10.* eam. Quare oportebat eū abire in Hierusalē, vt multa passus in Hierosolymis, & interfectus in eis, primitias resurrectionis E ex mortuis faciat in Hierosolymis illis quæ sunt sursum, derelinquēs & destruens & dissoluens Hierusalē quę fuerat super terrā cum omni cultura eius. Quandiu enim non resurrexerat Christus, nec discipuli eius consurrexerant ei, deorsum quærebatur ciuitas Dei, & templū quod erat in ea, & altare, & sacerdotes eius, & Leuitæ, & dona, & sacrificia pro peccato, & *Heb. 9. 10.* mundationes. Postquā autē resurrexit Christus primitiæ dormientiū, & consurrexerūt ei qui facti sunt conformes morti *1. Cor. 15.* eius, & resurrectioni eius, iam tunc non deorsum ab eis qui consurrexerūt ei quæritur Hierusalē, vel domus orationis in ea, vel altare, vel cultura, vel cultores, sed sursum: & quasi qui cōsurrexerunt & contenderūt in cœlestibus in Christo, viderunt ea quidē quæ fuerant super terram destructa: quæ autem erant in cœlis, splendentia. Quæ vt instituerentur, oportebat eum abire in Hierusalē quæ erat deorsum, & multa pati illic à senioribus eius, & principibus sacerdotū, & scribis, vt glorificetur ab eis qui cupiūt beneficia eius cœlestibus senioribus, & diuinioribus principibus sacerdotum, & scribis populi qui vacant circa literas nō atramento scriptas, sed spiritu Dei viui manifestatas: vt occidatur quidem in Hierosolymis, quæ est deorsum: regnet autem resurgens in Sion monte, & ciuitate Dei viui Hierusalem, cœlesti Sion, de qua dictum est in Psalmo secundo: Ego autē constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum eius, prædicans pręceptum domini. Tertia autem die resurrexit à mortuis, vt eripiens à maligno, & à filio eius in quo mendacium erat, & iniustitia, & prælium, & omnia contraria eis in quibus Christus habetur, adhuc autem & à spiritu immundo qui transfiguratur in spiritum sanctum, acquirat eis qui fuerint liberati hoc donum, vt bap- F tizentur spiritu, & animo, & corpore, in nomine patris, & filij, & spiritus sancti, qui sunt tres dies simul instantes perpetue eis qui per eos facti fuerint filij lucis. Et accipiens Iesum Petrus, cœpit eum increpare: Propitius esto tibi domine, & hoc tibi non erit. Cui dixit: Vade post me Satana, scandalum mihi es: quoniam non sapis quæ Dei sunt, sed quæ hominis.] Quoniam cœperat Iesus ostendere discipulis suis quia oportet eum abire in Hierosolymam, & multa pati, adhuc initia eorum quæ ostendebantur discens Petrus, indigna hæc filio Dei viui arbitrabatur, & indigna Deo patre qui reuelauerat ei. Nec enim reuelatum fuerat ei adhuc oportere pati filium Dei, & occidi talem & tantum Christum. Ideo accipiens eum, & quasi oblitus dignitatem Christi, quoniam filius Dei viui nihil dignum increpatione dicit aut agit, cœpit eum increpare, & quasi necessariam habenti propitiationem dicere: [Propitius tibi esto domine.] Nec enim sciebat adhuc, quoniam hunc posuit Deus propitiationem per fidem in sanguine ipsius. Cuius affectū quidem suscipiens Iesus, ignorantiā autē exprobrās, dixit ei: [Vade post me] quasi desistenti per ignorantiam, & per ea quæ non recte dicebat,

Baptismus in nomine S. Trinitatis. *Rom. 3.*

G ire post Iesum Christum. Satana autē dixit ei, quasi per ignorantiam aliquid habenti contrarium Deo: quod Hebræi interpretati sunt contrarius. Si autem non per ignorantiam di- *Satanas q. contrarius.* xisset, neque increpasset filium Dei viui, dicens: Propitius tibi esto domine, & hoc tibi non erit: nunquam dixisset ei: Vade post me: quasi desinenti ire post eum, & sequi eum. Et si non dixisset contraria eis quæ dicta fuerant ab eo, non ei dixisset Satana. Nunc autem præualuerat in eo Satanas, vt desineret ire post eum, & sequi eum: & fecit eum per ea quæ in ignorantia dixit, dignum vt audiat, Satana: &, Scandalum filij Dei: &, Non sapis quæ Dei sunt, sed quæ hominis. Quoniam autem fuerat post filium Dei. Petrus antequam peccaret, manifestum est ex eo quod in principio *Matt.4.* vocationis eorum ita est dictum ad eos: Venite post me, & faciam vos piscatores hominum: & relictis omnibus secuti sunt eum. Simul autem considera differentiam verbi: quoniam ad Petrum quidem dixit, Vade post me Satana: ad diabolum autem dicentem sibi: Hæc omnia tibi dabo, si procidens adoraueris me: dixit, Vade Satana, sine additamento post me. Nam ire post Iesum, bonum est. Propter- *Mar.1.* ea secūdum Marcum sic dicit: Vidit Simonem & Andream fratrem eius, & dixit eis: Venite post me, & faciam vos piscatores hominum. Tale est etiam illud quod dicit: Si quis nō H tollit crucem suam, & sequitur me, non est me dignus. Et *Post me.* vt breuiter dicam, considera vbicunque dicitur verbum Post me, in bono dicitur. Bonum est enim quando quis post dominum vadit: contrarium autem, quando aliquis reiicit ser- *Eccl.18.* mones domini post se: vel qui transgreditur illud manda- *3.Reg. 19.* tum: Post concupiscentias tuas ne vadas. Item Helias in tertio Regnorum libro ad populum dicit: Vsquequo claudicatis vos vtrisque pedibus vestris? Si dominus est Deus, ite post Deum. Si autem Baal dominus est, ite post illum. Hæc autem dicens, propter quod diuertebantur ad diabolum, quia ipse est Satanas. Et non vade ante me Satana, ad Petrum ait: sed vade post me Satana. & hoc dicit Petro Iesus conuersus ad eum: nam & hoc prodificans ei fecit. Et beatus ad quem conuertitur Christus, etiam si corripiendi causa conuertitur, sicut conuersus est ad Petrū. Et tu quidem poteris plura congregare huiusmodi exempla, in quibus positum est, Conuer- *Lam.5.* sus: & inuenies plerumque ad vtilitatem eorum positum esse, ad quos conuertitur Iesus. Mihi autē proferre sufficit in præ- *Matt.26.* senti illud propheticum dicens: Conuertere domine aliquantulum. Item: Conuersus respexit Petrum. Vbi & conuersione *Ioan.1.* eius illuminatus Petrus cognouit peccatum suum, & amarissime fleuit. Item secundum Ioannem: Et audierunt duo discipuli eius, & secuti sunt Iesum. Conuersus autem Iesus, vidit illos sequentes se, & dixit eis: Quid quæritis? At illi dixerunt ei: Magister vbi manes? Adhuc autem requiro quare dixit ad Petrum, Scandalum mihi es: maxime cum in centesimo de- I cimooctauo Psalmo Propheta pronunciet dicens: Pax multa diligentibus legem tuam, & non est eis scandalū. Dicet enim aliquis: Quoniam proprium est eorum qui perfectam habent *1. Cor. 13.* benedictionem erga Deum, vt non scandalizentur aliquando. Charitas enim omnia sustinet, omnia credit, omnia sperat: charitas nunquam excidit. Quomodo ergo ipse dominus qui confirmat omnes qui confirmantur, & erigit omnes eli- *Perfecti nō scandalizantur.* sos, dicit ad Petrum: Scandalum mihi es? Sed ita est respondendum, quoniam non solum Iesus non scandalizatur, sed nec omnis homo qui in dilectione Dei perfectus est: sed quātum ad se qui tale aliquid vel agit, vel loquitur, scandalum est alteri, licet ille scandalizabilis sit. Aut certe omnem discipulum peccantem scandalum sibi appellat: sicut & Paulus de *2. Cor.11.* huiusmodi discipulis: Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis scandalizatur, & ego non vror? Si ergo Petrus propter hoc solum quia dixit: Propitius tibi esto, & hoc tibi non erit: scandalum à Christo est dictus, quasi qui non saperet quæ Dei erant, sed quæ hominis: quid est dicendum de homini- *2. Cor.3.* bus illis qui profitentur se discipulos Christi, non autem sapiunt quæ sunt Dei, nec aspiciunt ea quæ non videntur æterna, sed quæ hominum sunt aspiciunt, quæ videntur, & temporalia sunt? Sine dubio multo magis huiusmodi homines *Matt.25.* scandala Christi sunt appellandi. Sed & qui fratrem suum in scandalum mittit, scandalum Christi est, secundum quod ipse dicit: Esuriui, & dedistis mihi manducare, & cætera. Sicut K ergo qui fratrem suum cibat, Christum cibat: sic & qui fratri suo scandalum fuerit factus, Christo factus est scandalū. Non est ergo leue peccatum sapere quæ hominum sunt, cum debeat quis in omnibus sapere quod est Dei. Hoc autem quod dicit, Scādalum mihi es, quia non sapis quæ Dei sunt, sed quę hominum: non solum dicendum est peccantibus in conuersatione, sed & omnibus qui à dogmatibus Dei ceciderint, & ab omnibus ecclesiasticis verbis, & ab omni sapientia veritatis, & dogmata sapuerint (verbi gratia) Basilidis, vel Valentini, vel Marcionis, aut cuiuscunque eorum qui humana docent quasi diuina.

Tractatus. II. *Cap.* XVI.

IN illo tempore dixit Iesus discipulis suis: Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me] Quoniam superius diximus magni boni esse ire *Christum sequi.* post Christum, ideo conferamus omnium Euangelistatum de hoc loco conuenientia verba. Et Marcus *Mar.8.* quidem dicit hoc modo: Et conuocans populum cum di- L scipulis suis, dixit eis: Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me. Lucas *Luc.9.* autem ita: Dicebat ad omnes: Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me. Ergo per hos omnes manifeste cognoscimus, quoniam non est qualiscunque virtutis ire post Christum, & sequi eum. *Abnegare seipsum.* Et nemo potest ire post Christum, nisi denegauerit se. Denegat autem seipsum, qui priorem vitam suam malam bona conuersione relinquit: vtputa aliquando luxuriosus denegat se luxuriosum, conuersus ad castitatem: & qui erat iniustus, denegat se iniustum cum cœperit seruare iustitiam. Sic & qui insipiens fuerat aliquando denegat se insipiētem, sapientiam dei suscipiens. Et timidus aliquando confirmatus in virtute dei, timidum denegat se. Sic & in omni malitia est dicēdum: qui se ab ea conuerterit secundum quod præcepit Iesus, denegat quod fuerat. Consequenter autem est requirendum *Confiteri seipsum.* ne forte quis sicut denegat seipsum, sic & confiteatur seipsum, denegans se quidem iustum, confitens autem se iustum. Sed si iustitia Christus est, qui iustitiam suscepit, non se confitetur, sed Christum. Sic & qui sapientiam inuenit, post hoc ipsum quod sapiēter agit confitetur Christum. Nam & is qui *Rom.10.* corde credit ad iustitiam, ore autem confitetur ad salutem, & operibus Christo testimonium præbet, & verbis, quasi qui per omnia hæc confessus est Christum coram hominibus, vt confiteatur illum coram patre omnium Christus. Sic & ecōtra qui non denegat semetipsum, se quidem confitetur, denegat autem Christum: & quasi qui denegauerit Christum, M denegabitur & ipse à Christo. Propterea omnis cogitatio nostra & intellectus, & omnis sermo, & omnis actus nostram quidem denegationem spiret, Christi autem testimonium atque cōfessionem. Credo enim hominis perfecti omnes actus testimonium Christi esse: & abstinentiam omnium peccatorum denegationem hominis esse ducentem eum post Christum. Iste enim talis Christo crucifixus est, & tollens crucem suam sequitur eum, qui propter nos crucem suam portauit: secundum quod scriptum est in Ioanne. Receperunt ergo Ie- *Ioan.19.* sum, & adduxerunt, & imposuerunt super eum crucē, & portans crucem suam egressus est in locum qui dicitur Caluarię. Adhuc autem in eo quod dicit: Abneget semetipsum: vide- *Gal.2.* tur mihi vtile esse exemplum Pauli denegantis seipsum, & dicentis: Viuo autem iam non ego: viuit autem in me Christus. Quod enim dicit: Viuo iam non ego: vox est denegantis *1. Cor.1.* seipsum: & quasi qui deposuit suam vitam: suscepit autē Christum in se, vt ipse viuat in eo quasi iustitia, quasi sapiētia, quasi sanctificatio, quasi pax nostra, quasi virtus Dei, in eo operans omnia hęc. Adhuc autem vide & hoc, quod cum multi essent modi mortis, in ligno suspensus crucifixus est filius Dei: vt *Gal.6.* omnes qui moriuntur peccato, non alio modo moriantur ei nisi secundū crucē, vt dicere possint, Christo crucifixus sum. Item: Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce domini nostri Iesu Christi, per quē mihi mūdus crucifixus est, & ego mūdo.

Quamuis

A Quamuis ergo videatur se abstinere aliquis à peccato, & sit mortuus quantum ad peccatum, tamen nisi in crucem Christi crediderit, & in fide eius qui crucifixus est abstinuerit se à peccato, non potest dicere: Ego autē Christo crucifixus sum. Forsitan autem & vnusquisque eorum qui cum Christo crucifiguntur, exuit se principatus & potestates, & traducit eas, & triumphat eas in ligno: magis autē Christus in eo hæc omnia facit. [Qui enim voluerit saluam facere animam suā, perdet illam. Qui autem perdiderit animam suam propter me, inueniet eam. Quid autem proficit homo, si totum mundum lucretur, & animæ suæ detrimentum faciat? Aut quam dabit homo commutationem pro anima sua?] Dupliciter possumus intelligere hoc verbum. Primū hoc modo. Si quis amator vitæ præsentis, & putans hanc vitam præsentem esse optimam parcit animæ suæ timens mori, & putans animam suam per hanc mortem perire, iste volens hoc modo saluare animā suam, perdet illam, alienam faciens eam à vita æterna. Si quis autem contemnens vitam præsentem propter Christi verbū, & confidens de vita æterna, vsque ad mortē pro veritate certauerit, perdet quidem animam suam quantum ad vitam præsentem, tradens eam pro pietate in mortem, quæ abusiue dicitur mors: sed quoniam propter Christum perdidit animam suam, magis eam faciet saluā in vita æterna. Alio autem modo sic intelligimus textum. Si quis intelligit quæ est vera salus, & acquirere vult eam salutem animę suę: iste abrenūcians hanc vitam, & denegans seipsum, & tollens crucem suam, & sequens Christum, perdit quantum ad voluntates carnales animam suam propter Christū, & propter omnem doctrinam eius: & perdens animam suam hoc modo, saluat eam per opera pietatis. Denique quasi ad superiora reddens rationes, sic adiecit: [Qui enim voluerit saluam facere animam suam, perdet illam.] Dicendo, Qui enim voluerit, præcedentem & sequentem vnum sensum esse ostendit. Si ergo quod superius dixit: Abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me de morte sola dixit: & hoc quod dicit, Qui voluerit saluam facere animam suam, perdet illam: consequenter de sola morte dictum intelligere debemus. Si autem abnegare, & tollere crucem, non solum est mori pro Christo, sed carnalem conuersationem reiicere: sine dubio & perdere animam, non solum mori est, sed etiam deponere voluntates carnales. Simul autem considera, quoniam in principio quidem non dicit, qui saluauerit animam suam, perdet illam: sed qui voluerit animam suam saluare, perdet eam. In sequentibus autem nō dicit, qui autem voluerit animam suam perdere propter me, hic saluam faciet eam: sed ita: Qui perdiderit animam suam propter me, hic saluam faciet eam. Volentes ergo saluare animam nostram, perdamus eam huic mundo, quasi C crucifixi cum Christo, & habentes gloriationem in cruce domini nostri Iesu Christi, per quem nobis crucifixus est mundus, & nos mundo, vt consequamur salutem animarū nostrarum in conuersatione vitæ melioris. Itaque secundum ea quę diximus videtur mihi simile esse hoc ei quod dixit: Abneget semetipsum, & tollat crucem suam. Qui enim denegat se, & tollit crucem suam, ipse est qui perdit animam suam propter Christum: & perdens, melius eam saluat. Et qui perdit animam suam quantum ad voluntates carnales, ipse est qui denegat se, & tollens crucem sequitur Christum. [Quid autem proficit homo, si totum mundum lucretur, animæ autem suæ detrimentum faciat?] Puto quod mundum lucretur, qui non abnegat semetipsum, nec tollit crucē suam, & sequitur Christum, secundum ea quæ diximus: nec perdit animam suam quantum ad voluntates carnales, vt saluet eam in conuersationibus spiritalibus, cui mundus non crucifigitur in cruce domini nostri Iesu Christi. Cui autem non crucifigitur mundus, ipse facit animæ suæ detrimentum. Ideo duobus nobis propositis, vt si voluerimus lucrari, perdamus animas nostras: aut si animas nostras voluerimus lucrari, perdamus hunc mundum: magis est eligendum vt mundum perdamus, & lucremur animas nostras, ex eo quod propter Christum perdimus eas. [Aut quam dabit commutationem homo pro anima sua? In prima quidem facie commutatio animæ est substantia, vt det substantiam suam homo pauperibus, & saluet animam suam. Puto autem quod non habet aliquis

Mors abusiue quæ?

Gal. 6.

Mundū lucrari aut perdere.

homo quod dans quasi commutationem animæ suæ quæ te- D netur à morte, liberat eam de manu eius. Ergo homo quidem non potest dare aliquam cōmutationem pro anima sua, Deus autem pro animabus omnium dedit commutationem preciosum sanguinem filij sui: nec enim empti sumus corruptibili argento, vel auro, sed precioso sanguine agni immaculati. Nam filius hominis venturus est in maiestate patris sui cum angelis suis, & tunc reddet vnicuique secundum opera eius. Nunc quidem filius hominis venit, sed non in gloria sua. Vidimus enim eum, & non habebat speciem neque decorem, sed species eius inhonorata, & contemptibilis præ filiis hominum, homo cum esset in plaga & dedecore, & sciens ferre infirmitatem, quoniam auersa est facies eius, & pro nihilo æstimata. Et vere oportebat eum talem venire vt peccata nostra portaret, & pro nobis doleret. Nec enim decebat eum in gloria constitutum peccata nostra portare, neque dolere pro nobis. Sed & veniet in gloria sua cum antè præparauerit discipulos suos per aduentum suum, non habentem speciem neque decorem, factus sicut illi, vt illos faceret sicut seipsum conformes imagini glorię suæ. Quoniam prius factus est ipse conformis corpori humilitatis nostræ, quando semetipsum exinaniuit formam serui suscipiens, vt restituat eam in forma Dei, quando ista prouenient, quando Apostolicum illud im- E plebitur quod dicit: Omnes enim nos oportet stare ante tribunal Christi, vt recipiat vnusquisque propria corporis prout gessit, siue bonum, siue malum. Si autem vnicuique secūdum actum est redditurus, nec pro solis bonis actibus reddet sine malis, nec pro solis malis sine bonis, sed secundum omnem actum bonum, & secundum omnem actum malum recipiet vnusquisque. Arbitror autem in istis quidem credens Apostolo, Ezechieli autem in illis, quoniam eius delentur peccata qui perfecte conuertitur, & qui plenius ceciderint, eis pręcedens iustitia non imputatur. Nobis autem qui inter perfectos, & inter apostatas medij sumus, reddetur ante tribunal Christi secundum quod gessimus siue bonum siue malum: quia nec sic plenius conuersi sumus ad Deum, vt nobis omnino mali actus non imputentur: nec sic auersi sumus, vt obliuiscatur Deus si quæ fecimus opera bona. Si autem moraliter potueris intelligere differentias verbi, quod & in stultitia prædicationis annunciatur credentibus, & in sapientia inter perfectos: videbis quomodo verbum Dei eis quidem qui nouiter inducuntur ad fidem, formam habet serui, vt dicant: Vidimus eum, & non habebat speciem neque decorem: perfectis autem venit in gloria patris sui, vt dicant: Et vidimus gloriam eius, gloriam tanquam vnici à patre, plenum gratiæ & veritatis. Perfectis enim apparet gloria verbi, & quia vnicum est à patre, & quia plenum est gratia simul & veritate: quod non potest capere qui indigens est stultitiæ prędicatio- F ne. Nam filius hominis vēturus est in maiestate patris sui non solus, sed cum angelis suis. Et si intelligere potes omnes cooperarios verbi, quod in sapientia demōstratur, quod est Christus, conuenientes ei, videbis quomodo venit filius hominis in maiestate patris sui cū angelis suis. Angeli enim illius sunt prophetarum sermones: & vide si potes dicere quoniam prophetarum sermones qui prius sunt passi ante istius verbi aduentum, contemptibiles erant non habentes speciem neque decorem, secundum similitudinem huius verbi non habentis speciem neque decorem. Sicut autem venit filius hominis in gloria patris sui, sic prophetarum sermones angeli facti veniunt cum eo in maiestate secundum similitudinem verbi venientis in maiestate: quia nec possibile est ante spiritaliter secundum veritatem intelligere prophetarum sermones, nisi cum spiritaliter intellectum fuerit verbum Christi, vt videantur simul apparere in maiestate. Quando autē huiusmodi verbum venerit cum angelis suis ad sensum credentis, dabit vnicuique de gloria sua & de claritate angelorum suorum secūdum actum vniuscuiusque: quoniam quanto melior fuerit in actibus suis, tanto spiritalius intelligit Christum vel prophetas ipsius. Amen dico vobis, quoniam sunt quidam hic stantes qui non gustabunt mortem donec videant filium hominis venientem in regno suo.

Preciū pro nostris animis.

Es. 53.

2 Cor. 5.

Ezech. 18.

Medij inter perfectos & Apostatas iudicantur secundum opera sua.

Esa. 53.

Ioan. 1.

Angeli prophetici sermones moraliter.

Tractus. III. Cap. XVII.

G N illo tempore, assumpsit Iesus Petrum, &
Iacobum & Ioannem fratrem eius in montem
excelsum seorsum: & transfiguratus est ante
eos.] Quidam sic intelligunt, quoniam non
gustauerunt mortem hi tres Apostoli prius-
quam viderent filium hominis venientem in regno suo,& in
gloria sua. Videntes enim ante se Iesum transfiguratum, ita
vt fulgeret facies eius tanquam sol,& vestiméta candescerent
sicut lumen, viderunt regnum Dei veniens in virtute. Nam
quemadmodum si consistant circa imperatorem quidam ar-
mati, sic Moyses & Helias visi sunt circa Christum eis qui as-
cenderant super montem excelsum apparentes in maiestate,
& loquentes cum Iesu, dicebant exitum eius quem impletu-
rus erat in Hierusalem. Hæc autem expositio quam diximus
1.Pet.2. conuenit eis qui tales sunt quales nominat Petrus, facti sicut
1.Cor.3. modo generati infantes, desiderantes rationabile & sine do-
lo lac. Ad quos etiam Paulus loquebatur dicens: Lac vobis
Lac scriptu potum dedi,non escam: nondum enim poteratis,sed nec vs-
rarum sim que adhuc potestis. Et omnem expositionem quæ secundum
plex text⁹. textum exponitur, & potest ædificare eos qui expositionem
Gen.21. non capiunt fortiorem,arbitror recte lac appellari,quod fluit
Fortior de sancta scripturarum terra. Qui auté ablactatus est, quem-
cibus. admodum Isaac, dignus lætitia & susceptione quam fecit in
H ablactatione filij Abraham,sine dubio quæret & in istis,& in
omni scriptura fortiorem cibum, qui alter est ab eo cibo qui
cibus quidem est,sed non fortis cibus,qui appellatur holera:
qui ablactato quidem,non autem forti,sed infirmo est cibus,
Rom.14. secundum quod ait Apostolus, Qui autem infirmatur holera
1.Reg.1. N manducet,Sic & Samuël ablactatus,& transmutatus à matre
ad Deum,& appositus Deo à matre, quæ vocabatur Anna,
interpretata hebraice gratia, & si quis fuerit gratiæ filius vt
quærat quasi in templo Dei nutritus carnes, sanctam escam
perfectorum simul & sacerdotum. Quæ autem videntur mi-
hi in loco præsenti,sunt ista. Erant quidem stantes vbi stabat
Iesus,& fundatas habentes apud Christum animæ bases. Hi
ergo stabant ibidem apud Iesum, id est verbum Dei, sed non
omnes æqualiter stabant. Est enim & inter eos qui stabant a-
pud Iesum, ad alterutrum differentia standi. Propterea non
omnes qui stabant apud Iesum, sed quidam ex eis quasi qui
melius stabant,dicuntur non gustare mortem donec videant
verbum Dei quod venit ad homines. Ideo autem verbum il-
lud quasi filius hominis venire in regno suo refertur,quia nō
semper quando venit verbum in regno suo venit. Eis enim
qui in primis inducuntur ad fidem tale est,vt dicant videntes
eum non gloriosum, neque magnum, sed inferius multis ho-
Esa.53. minum verbis:Vidimus eum & non habebat speciem,neque
decorem, sed species eius sine honore, & abiecta præ filiis
I hominum. Hæc dicent qui vident gloriam eius de præteritis
temporibus suis,quando in primis non videbatur eis verbum
habere speciem gloriosam secundum quod in primordio suo
intelligebant.Ergo extra istum vulgarem & manifestissimum
intellectum, quem in primordio suo intelligunt accedentes
Regalis in- ad fidem,est aliquis dignior,& quasi regalis intellectus in ver
tellectus bo,quem non omnes stantes apud Iesum vident:sed qui pos-
scripturæ. sunt eum sequi præcedentem & ascendentem super excel-
sum suę manifestationis montem:qui sunt sicut Petrus,quem
supra descripsimus, vel sicut filij tonitrui qui nascuntur ex
Mar.3. magniloquio Dei tonantis, & magnifica cœlitus clamantis
ad eos qui habent aures & sapiunt. Isti ergo qui sunt sicut
Petrus,vel sicut filij tonitrui Iacobus & Ioannes, non gusta-
bunt mortem, donec viderint filium hominis venientem in
regno suo, & in gloria sua,& regnum Dei veniens in virtute.
Vt autem manifestius exponamus quid sit videre verbum ve-
niens in regno suo, & in gloria sua, & quid significet videre
regnum Dei veniens in virtute, siue dum ex se splendet in
cordibus nostris,siue dum quærentibus inuenitur, siue dum
ingreditur in cogitationes nostras,vnusquisque iudicet quod
exponimus, prout vult. Tamen qui videt & comprehen-
dit eminentiam verbi Dei, quod soluet, & conuincet o-
mnes persuasiones mendaciorum profitentium verita-
tem, videt filium hominis,id est, verbum, venientem in re-
gno suo. Et qui verbum Dei filium videt, non solum sol-
uentem & conuincentem aduersariorum persuasiones, sed
etiam suas euadentias declarantem,videt non solum regnum,
sed & gloriam verbi Dei. Et iste talis in seipso videt regnum K
Dei veniens in virtute, non in infirmitate. Qui autem non
est ita confidens in regno Dei vt omnia pati contentus sit
propter illud, sed est dubius,& timidus de spe regni,ille non
videt in se regnum Dei veniens in virtute.Et hoc ille videt in
quo non regnat peccatum,nec tenetur sub dominatione pec-
cati quod regnat in corpore mortali peccantium, sed est sub
rege omnium Deo. Dicit enim Apostolus: Et ego fratres *1.Cor.3.*
non potui vobis loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnali-
bus: quasi paruulis in Christo, lac vobis potum dedi, non
escam: nondum enim poteratis, sed nec vsque adhuc pote-
stis. Nam cum sint inter vos æmulationes, & contentiones,
nonne carnales estis & secundum hominem ambulatis? Item
alibi: Sapientiam autem loquimur inter perfectos. Si ergo
qui adhuc carnales & paruuli sunt in Christo, & non sunt
perfecti, non possunt intelligere sapientiam verbi, nec ca-
piunt spiritalem eius intellectum, quomodo videant mente
sua eminentiam verbi, id est regnum verbi, & gloriam ver-
bi, qui diuersis sunt inuoluti peccatis. Quid est autem mor-
tem gustare, videamus. Duæ res sunt sibi contrariæ, mors *Mortem gu-*
& vita. Et vita quidem est ille qui dixit: Ego sum vita. De *stare.*
qua scriptum est: Quod autem factum est in eo, vita est, id *Ioan.14.*
est in verbo. Inimica autem vitæ huius, mors est: quæ & *Ioan.1.*
nouissima inimicorum omnium destruetur, qua peccans a- L
nima moritur, quando dicitur in lege: Dedi ante faciem *1.Cor.15.*
tuam vitam & mortem, elige vitam. Ex quibus alterum v- *Deut.30.*
nusquisque nostrum per ea quæ agit, eligit semper.Sicut er- *Ioan.6.*
go vita est & viuus panis qui de cœlo descendit, & vitam de-
dit huic mundo: sic & inimica eius mors,panis est mortuus.
Omnis autem rationabilis anima, aut viuo pane nutritur,
aut mortuo, per ea quæ suscipit opera vel dogmata bona vel
mala. Et quemadmodum est in communi pane, vt quis ali-
quando quidem gustet eum tantum, aliquando autem & am
plius eum manducet: sic & in istis panibus, quidam quidem
modicum manducant, tantum gustantes: quidam autem &
abundantius ex eis manducant: boni quidem de viuo pane
qui de cœlo descendit: mali autem ex mortuo pane, qui est
mors.Et forsitan qui & raro, & modicum peccant, tantum-
modo gustant mortem: qui autem perfectius susceperint spi-
ritalem virtutem, neque gustant eam, sed viuo pane semper
vescuntur. Consequens ergo erat Petrum, cui portæ infero-
rum non præualebant, vt neque gustaret mortem: quoniam *Petro non*
tunc quis gustat vel manducat mortem,quando portæ mor- *præualent*
tis præualent contra eum, vel parum vel multum. Sed & fi- *inferorum*
liis tonitrui natis ex magniloquio, id est ex tonitru, impossi- *portæ.*
bile erat mortem gustare.Hoc ergo perfectus sermo prophe- *Mar.3.*
tat, vt ex eo quod stantes sunt apud verbum, tantum profi- M
ciant, vt neque gustent mortem donec videant aduentum,
& gloriam, & regnum, & eminentiam verbi Dei secundum
quam eminet super omne verbum quod adhuc interim di-
uellit & trahit homines suspitione veritatis, eos qui non pos-
sunt dirumpere vincula diuulsionis,& ascendere ad eminen-
tiam verbi veritatis. Sed forsitan videtur quibusdam, quasi
promissio hæc Saluatoris tempore aliquo terminetur,vt non
quidem gustent mortem donec videant filium hominis ve-
nientem in regno suo, postea vero gustent. Ideo oportet vt
proferamus exempla, secundum quam scripturæ consuetu-
dinem positum sit quod dicit, Donec videant:] non omni-
no definiens tempus,vt postquam transierit illud donec, fiat
quod ante non fuerat factum: sed rem quæ necessaria est ex-
ponit.Dicit enim Dominus ad vndecim discipulos suos cùm
surrexit à mortuis: Et ecce ego vobiscum sum omnibus die-
bus vsque ad consummationem seculi. Ergo vsque ad con- *Matt.28.*
summationem seculi cum illis erat futurus: post consumma-
tionem autem seculi huius instante futuro seculo iam non se
promittebat fore cum eis, vt melius esset discipulis hoc tem-
pus quod est ante consummationem seculi quàm illud futu-
rum. Nam etsi audeat aliquis dicere, quoniam post consum-
mationem seculi iam non erit cum discipulis suis Iesus, quo-
niam sermo tamdiu cum illis eum futurum esse demonstrat:
manifestum est tamen quoniam quod quærebatur hoc erat,
si ante futurum seculum, & ante promissiones illas spera-
tas

A tas dei, cum discipulis suis erat futurus filius Dei. Conuenienter autem requiro, cum sit manifestum quia vsque ad consummationem seculi cum discipulis suis sit, vtrum semper cum discipulis suis sit, aut aliquando quidem est, aliquando autem non est. Hoc autem quæro propter illud quod dixit: Et ecce ero vobiscum omnibus diebus: ne forte per dies quidem sit cum discipulis suis, per noctes autem non sit. Si autem propter hoc quod dixit in diebus cum discipulis se futurum, non est in noctibus, absurdum putamus dicere quoniam in noctibus, denegauit se cum discipulis suis futurum, sine dubio non cogimur illum suscipere intellectum vt dicamus, gustare eos mortem qui viderunt filium hominis venientem in regno suo, postquam digni habiti sunt talem illum videre. Sed quemadmodum in ea scriptura quam diximus, necessarium erat cognoscere quoniam vsque ad consummationem seculi non fuerat nos relicturus, sed nobiscum futurus omnibus diebus: post consummationem autem seculi reliquit quasi manifestum, quia multoq; magis nobiscum erat futurus: sic & in hoc loco arbitror manifestissimum esse omnibus qui intelligere possunt consequentiam rerum, quoniam qui semel vidit filium hominis venientem in regno suo, & vidit eum in gloria sua, & regnum veniens in virtute, post tantorum bo-
B norum spectaculum iam nequaquam gustabit mortem. Sine verbo autem promissionis Iesu, non sine ratione forsitan existimabimus gustare mortem quamdiu digni habiti non fuerint homines videre filium hominis venientem in regno suo, & in gloria sua, & regnum Dei in virtute. Quoniam hic quidem scriptum est apud tres Euangelistas, non gustabunt mortem, in aliis autem scripturis varia de morte sunt dicta: non est superuacuum vt etiam illa conferentes cum istis discutiamus largius quid sit mortem gustare, In Psalmis dictum est. Quis est homo qui viuet & non videbit mortem? Item alibi: Veniat mors super illos, & descendant in infernum viuentes. Item apud aliquem Prophetarum: Absorbuit mors præualens. Item in reuelatione, mors & infernus quosdam sequuntur. Videtur ergo mihi in istis, quia aliud est mortem gustare, aliud autem mortem videre, aliud venire super aliquos mortem, aliud absorbere mortem, aliud autem mortem sequi. Quæro autem in istis, ne forte grauius sit gustare mortem quàm videre: item peius est quem sequitur mors, quàm qui gustat: & non solum vt sequatur, sed etiam vt veniat super aliquem mors, & comprehendat quem sequebatur. Absorberi autem à morte, omnibus videtur mihi grauius esse. Si autem consideraueris peccantium differentias, puto quod non dubitabis suscipere hæc quæ de mortis differentia sunt
C tractata à nobis, & dicta in scripturis per spiritum sanctum. [Post dies autem sex secundum Matthæum & Marcum, assumens Petrum, & Iacobum, & Ioannem fratrem eius, duxit eos super montem excelsum, seorsum, & transfiguratus est ante eos.] Videntur mihi qui dicuntur à Iesu super montem excelsum, & digni habentur videre transfigurationem eius secrete, quia non in vanum post sex dies dicuntur. Quoniam enim in sex diebus perfecti numeri totus factus est visibilis mundus, ideo arbitror eum qui transcendit omnes mundi res, considerans iam non quę videntur, temporalia enim sunt, sed quæ non videntur, quoniam sunt æterna, ille potest ascendere super montem excelsum Christo se præcedente, ille potest & gloriam aspicere verbi Dei. Si ergo quis nostrum cupit Christo se assumente ascendere super montem excelsum, & videre secrete transfigurationem ipsius, transcendat opera sex dierum, non aspiciens quæ videntur, neque diligens mundum, nec ea quæ sunt in mundo, nec concupiscat aliquam concupiscentiam mundialem, quæ est concupiscentia corporum, & corporalium diuitiarum, & gloriæ corporalis: nec omnia quæcunque solent auellere & trahere à melioribus, & diuinis, & ad inferiora deponere. Cum autem transcenderit sex (secundum quod diximus) dies, nouum Sabbatum sabbatizat exultans in monte excelso, in eo quod videt transfiguratum Iesum ante oculos cordis sui. Diuersas autem habet verbum Dei formas apparens vnicuique secundum quod videnti expedire cognouerit, & nemini supra quod capit semetipsum ostendit. Quæres autem quando transfi-

Psal.89.

Mortem gustare & videre differunt.

Nouum sabbatum.

guratus est coram eis quos duxerat super montem excel- D sum, si apparuerit eis in forma Dei in qua fuerat prius: vt his quidem qui erant deorsum haberet formam serui, sequentibus autem se post sex dies super montem excelsum, iam non haberet formam serui, sed Dei? Sed audi si potes quasi spiritalis, quia non dixit simpliciter transfiguratus est, sed cum quodam necessario addiramento quod scripserunt Matthæus & Marcus. Secundum ambos enim sic est dictum, [Transfiguratus est coram eis.] Secundum ergo hoc dices possibile esse Christum coram quibusdam quidem transfigurari ista transfiguratione: coram aliis autem in ipso tempore non transfigurari, sed esse in forma serui. Si autem vis transfigurationem Christi videre factam coram eis, qui ascenderunt super montem excelsum secrete cum eo: considera mihi in Euangeliis Iesum, quomodo simpliciter intelligitur ab eis qui non ascendunt per ascendentia opera, & per exercitationem verborum spiritalium super excelsum sapientiæ montem: eis autem qui ascendunt iam non secundum carnem cognoscitur, sed Deus verbum intelligitur, & creditur, & colitur secundum Dei formam. Coram his ergo transfiguratur Iesus, & non coram illis qui sunt deorsum, in conuersatione terrena viuentes. Siquando autem fuerit transfiguratus, & facies eius fulgebit sicut Sol, vt clarus inueniatur filiis lucis qui spoliauerunt se opera tenebrarum, & indue- E runt se arma lucis, & iam non sunt filij tenebrarum & noctis, sed facti sunt filij Dei, & sicut in die honeste ambulant: & manifestus fulget eis non simpliciter sicut Sol, sed ostenditur eis Sol esse iustitiæ. Et non solum transfiguratur coram talibus discipulis suis, sed etiam vestimenta ipsius fiunt candida sicut lumen, quæ sunt sermones & literæ Euangeliorum quibus Iesus est indutus. Puto autem etiam illa, quæ ab Apostolis dicuntur de eo, vestimenta esse Iesu, quæ fiunt ascendentibus super montem excelsum cum Iesu candida. Sed quoniam candidorum differentiæ sunt, non fiunt qualitercunque candida, sed candida, sicut lumen. Siquando ergo videris aliquem non solum erga diuinitatem Christi cautum, atque perfectum, sed & dicta Euangeliorum omnia manifestantem, non dubites dicere, quod ei tali vestimenta Christi facta sunt candida sicut lumen. Quòd si ita intelligatur, & conspiciatur transfiguratus filius Dei, vt facies eius sit sicut Sol & vestimenta eius candida sicut lumen, statim apparebat coram huiusmodi hominibus videntibus Iesum talem, etiam Moyses, id est lex, & Helias, id est prophetæ colloquentes cum Iesu. Tale est enim aliquid quod significat sermo dicens, [colloquentes cum eo.] Secundum Lucam autem Moyses & Helias visi in gloria dicebant exitum eius, quem impleturus erat in Hierusalem. si quis autem intelligit F spiritalem legem conuenientem sermonibus Iesu, & in prophetis absconditam in mysterio sapientiam, ille vidit Moysen & Heliam in gloria, quando viderit eos vnum cum Iesu. Itaque & illud quod secundum Marcum dicitur, oportet exponere, quod est tale, [Et dum orat transfiguratus est:] ne forte tunc maxime videamus verbum coram nobis transfigurari, si ea quæ prædicta sunt fecerimus, si ascenderimus super montem, & viderimus Iesum colloquentem cum patre, id est, conuenientia patri loquentem, & orantem, id est subdentem se patri soli vero Deo. Cum autem sic visus fuerit loquens cum patre, & orans eum, tunc secundum Marcum vestimenta eius splendida & candida fiunt sicut nix, qualia fullo super terram non potest facere candida, coram eis qui vident eum loquentem cum patre, & orantem patrem. Et forsitan fullones super terram possumus moraliter existimare sapientes seculi huius, qui præsunt, & diligentiam adhibent quibusdam hominibus per sermonem doctrinæ suæ, quem ipsi existimant clarum & mundum, ita vt putentur ornare etiam turpes intellectus, & dogmata falsa fullonicare ingeniis suis. Qui autem splendentia vestimenta sua ascendentibus super montem ostendit, & splendidiora quàm illorum ars fullonia facere potest, sermo est qui ostendit spiritalium intellectuum splendorem in dictis scripturarum imperitis, quæ à plurimis contemnuntur. Post hæc videamus quid intelligens Petrus Domino dixit: [Domine bonum est nos hic esse. Si vis, faciamus hic tria taber-

Rom.13.

Mar.9.

Marc.9.

Fullones sapientes.

Matt.17.

G nacula: vnum tibi, vnum Moysi, vnum Heliæ.] Propterea autem maxime hoc existimo requirendum, quoniam Marcus quidem quasi ex sua persona adiecit dicens. [Nec enim sciebat quid responderet.] Lucas autem dicit, Hoc inquit Petrus nesciens quid loquebatur. Si enim nesciens quid loquebatur hæc locutus est. considerandum est ne forte per excessum mentis hæc loquebatur motus quodam spiritu alieno. Spiritum autem sanctum existimare non possumus. Nec enim venerat super aliquem credentium in Iesum spiritus sanctus sicut testatur Ioannes, quia Iesus nondum fuerat honorificatus, sed alieno spiritu motus loquebatur qui nesciebat quod loquebatur. Necdum enim principatus & potestates traducti & triumphati erant in ligno. Et iste forsitan spiritus erat quem supra scandalum sibi pronunciauerat Christus & satanan, dicens: Vade post me Satana, scandalum mihi es. Scio autem quod hæc quæ dico multis legentibus & non sapienter iudicantibus contraria & aspera videbuntur, quasi in blasphemiam Petri dicta, qui paulo ante beatus à Christo est dictus, cui non caro & sanguis, sed Deus pater reuelauit notitiam filij sui. Sed qui putant Petrum vel cæteros Apostolos ante passionem Christi fuisse perfectos, & liberos ab omni spiritu alieno, dicant quomodo eos eripuit à maligno, vel vnde eos redemit precioso sanguine suo. Aut dicant in tempore transfiguratio-

Excessus mentis. *Ioan.7.* *Matt.16.*

H nis Christi vnde erant grauati somno, sicut exponit Lucas. Aut certe vt ad præsentem expositionem præterita reuocemus, putas est vt aliquis scandalizetur in Christo, sine operatione diaboli scandalizantis? Et potest aliquis denegare Christum, & hoc in conspectu ancillulæ & ostiariæ, & in conspectu omnium abiectorum, nisi fuerit inimicus, & denegator spiritus cum spiritu & sapientia quæ datur eis qui adiuuantur à Deo secundum aliquam animæ dignitatem ad confitendum? Si ergo ita est, ne forte ille spiritus qui voluit quantum ad se Christum scandalizare vt recederet à passione omnibus hominibus salutari, ipse etiam operans hic seductoriè vult auellere Christum sub colore boni, vt non condescendat hominibus, nec veniat ad eos, nec suscipiat mortem pro eis, sed remaneat in monte excelso cum Moyse, & Helia. Promittit autem & facere tria tabernacula, vnum priuatim Iesu, alterum Moysi, aliud Heliæ: quasi non eos capiente tabernaculo vno, in quo omnes simul consistere deberent. Forsitan & in hoc malitiose operabatur per eum qui nesciebat quid loquebatur, nolens esse simul Iesum, & Moysem, & Heliam, sed separare eos ab inuicem trium tabernaculorum obtentu: quod fieri non poterat. Nam si in vnum sint Christus, & lex, & prophetæ, tunc & Christus Dei filius comprobatur, & lex & prophetæ

Vnũ tabernaculum trium. *Christus à lege & prophetis non seiungẽdus*

I vera prophetasse inueniuntur: quoniam lex & prophetæ testimonium dederunt de Christo, prædicentes ea quæ futura erant de Christo: & Christus testimonium dedit legi & Prophetis, quoniam vera prophetarunt, prophetiam eorum ipsis rebus adimplens. Si autem separentur ab inuicem, nec Christus ostenditur, nec Prophetæ vera dixisse inueniuntur. Quod fieri cupiebat mala suggestio Petri dicentis: [Faciamus tria tabernacula, vnum tibi, vnum Moysi, vnum Heliæ,] propter quod Euangelistæ dixerunt de Petro, [Nesciens quid loquebatur.] Falsum autem erat & illud quod dicebat, [Bonum est hic nos esse.] Si enim bonum fuisset illic eos esse, mansissent vtique ibi, non recusassent quod erat bonum. Si autem falsum fuit quod dixit, Bonum est nos hic esse, intellige quis suggessit loqui falsum, nisi ille qui mendax est & pater eius? Et sicut non est veritas sine opere eius qui dixit, Ego sum veritas, sic non est loqui mendacium sine diabolo autore mendacij. Contraria ergo sibi adhuc erant in Petro, veritas & mendacium. Et de veritate quidem dicebat, Tu es Christus filius Dei viui: in quo & beatificatus est, & per promissionem meruit fieri ecclesiæ fundamentum. Ex mendacio autem, quod dixit: Propitius tibi esto, & hoc tibi non erit. Falsum enim inuentum est quod dixit, & hoc tibi non erit. Postquam enim abiit in Hierosolymam, multa passus est à quibus passus est. Et quod dixit: Bonum est nos hic esse, dixit suggerente sibi mendacio. Qui autem non vult ex aliqua operatione mali spiritus Petrum ista dixisse, sed ex arbitrio suo puro, quomodo defendat illud quod Euangelistæ dixerunt de eo, [Hæc autem dixit Petrus nesciens quid loquebatur?] Vere autem quoniam & illic quasi execrabile existimabat atque indignum occidi filium Dei viui, quem iam reuelauerat ei pater, dixit: [Propitius tibi esto, & hoc tibi non erit.] Et hic vt vidit duas formas Iesu Christi, multum autem distantem eam quæ ex transfiguratione in eo fuerat demonstrata, delectatus in ea dixit: Bonum est nos hic esse, vt ipse & qui erant cum eo delectarentur videntes transfigurationem ipsius & splendentem faciem eius quemadmodum solem, & vestimenta eius candida sicut lumen, nec non etiam Moysen & Heliam quos semel in gloria viderunt semper viderent, & delectarentur audientes eos ad inuicem colloquentes, Moysen & Heliam ad Christum, Christum autem ad eos. Quia necdum moralem aliquem huius loci contigimus sensum, sed simplicem verborum intelligentiam exequentes, hæc sumus locuti, videamus nunc ne forte ascendentes ad altitudinem dogmatum veritatis, & transfigurationem Christi videntes, & gloriam Moysi, & Heliæ, forsitan cupiebant in seipsis tabernacula verbo Deo habitanti in eis, & legi ipsius quæ visa fuerat in eis in gloria, & prophetiæ quæ Christi exitum loquebatur: & concupiscens illam spectabilem vitam Petrus, & delectationem ipsius, præponens suam vtilitatem vtilitatibus plurimorum, quæ poterant euenire hominibus ex descensu Christi ad eos, dicebat: Bonum est nobis hic esse, faciamus si vis tria tabernacula. Sed quoniam charitas non quærit quæ sua sunt, hoc quod videbatur bonum Petro non fecit Iesus, sed descendit de monte ad eos qui non poterant ascendere super eum, & videre transfigurationem filij Dei, vt vel qualem capere eum poterant talem viderent. Iusti est ergo, & charitatem habentis, & non quærentis quæ sua sunt, vt cum ab omnibus quidem sit liber, omnium tamen se faciat seruum, eorum maxime quorum vita deorsum est, vt plures lucrifaciat. Adhuc eo loquente, ecce nubes lucida obumbrauit eos & vox de nube dicens: Hic est filius meus dilectus, in quo complacui, ipsum audite.] Tale aliquid sentio in hoc loco. Deus prohibens Petrum facere tabernacula tria, in quibus habitarent secundum voluntatem illius, ostendit vnum, & melius, & multo præclarius tabernaculum quàm ille facere cupiebat. Tabernaculi enim hoc est proprium opus obumbrare aliquos sub se. Lucida autem nubes obumbrans eos, diuiniorem & splendidiorem repensationem exemplo suo demonstrabat eis futuram, quæ protegeret eos simul & illuminaret. Quæ sit autem nubes lucida obumbrans sanctos, nisi forte virtus paterna ex qua venit vox patris dans testimonium filio quasi dilecto, & exhortans eos qui obumbrabantur ab eo, ipsi non alij obedire? Forte & spiritus sanctus est lucida illa nubes obumbrans sanctos & prophetans Deo in se operante atque dicente: [Hic est filius meus dilectus, in quo complacui.] Audens autem dicam etiam Saluatorem nostrum esse lucidam nubem. Nubes enim lucida obumbrat semper dilectos Christi discipulos, & Euangelium, & legem, & Prophetas, sicut intelligunt qui possunt aspicere lumen ipsius in Euangelio, vel in lege, vel in Prophetis. Vox autem de nube aut ad Moysen & Heliam dicit: Hic est filius meus dilectus in quo complacui, ipsum audite, qui desiderabant videre filium Dei & audire eum: aut discipulos docebat, quoniam qui proprie erat filius Dei, & dilectissimus apud Deum, in quo complacuit, quem præcipue oportet audire, ipse erat qui tunc & visus, & transfiguratus splenduit sicut Sol, & vestimenta eius facta sunt sicut lumen. Post hoc scriptum est, quoniam audientes lucidam nubem testimonium dantem filio Dei Apostoli tres non sustinentes gloriam vocis, neque virtutem procedentem ex ea, supplicati sunt Deum, cadentes in faciem suam. Valde enim timuerũt spectaculi nouitatem, & testimonium vocis. Intelligentes enim discipuli ipsum esse filium dei viui, qui visus est Moysi, & dixit, Non videbit homo faciem meam & viuet, postquam viderunt faciem filij Dei factam sicut lumen, & audierunt testimonium Dei de ipso, non sustinentes, humiliati sunt sub valida manu Dei. Hoc enim ostenderunt præ timore cadentes in faciẽ suam. [Eleuantes autem

Ioan.14. *Matt.16.* *Petrus Ecclesiæ fundamẽtum.*

K L M

1.Cor.13. *Nubes tabernaculi cælestis symbolum.* *Ad quos vox facta.* *Exod.33.*

A tem oculos Iesum solum viderunt.] Simplex quidem voluntas verbi est ista, quod Moyses & Helias visi in gloria & locuti cum Iesu, abierunt vnde & venerant, forsitan tradituri sermonem quem loquutus eis fuerat Iesus, eis qui nondum fuerant prodificati ab eo, qui in tempore passionis quando multa corpora sanctorum dormientium apertis monumentis itura fuerant in sanctã ciuitatem Hierusalem, illam super quã non plorauerat Iesus, vt illic appareãt multis. Spiritus autem secundum mysterium intellectus est iste, quòd surgentes neminem alium viderunt nisi Iesum solum. Facti enim fuerant vnum Moyses, id est lex, & Helias, id est prophetæ, conuersi ambo in Euangelium Christi, & non sicut prius fuerant tres, sic & mãserunt, sed tres vnum sunt facti. Post mysterium ergo ostensum in monte descendentibus de monte discipulis præcepit Iesus dicens: vt nemini dicerent visum, donec filius hominis resurgat à mortuis. Hoc simile illi, quod superius est iam tractatum, quando præcepit discipulis vt nemini dicerẽt quòd ipse erat Christus. Propter hoc ea quæ illic dicta sunt, possunt nobis & in hoc loco esse vtilia, quoniam & hic vult Iesus vt nemini manifestetur gloria eius ante gloriam passionis & resurrectionis ipsius. Et interrogauerunt eum discipuli eius dicentes: Quid ergo Scribæ dicunt quòd Heliam oportet venire primum?] Sermo interrogationis discipulorum dicentium: Quid ergo dicunt Scribæ, ad aliquid eorum

B quæ superius scripta sunt respicit: propter quod in quantum valemus, tentemus hoc facere manifestum. Discipuli qui cum Christo ascenderant super montem, recordabantur traditionum Scribarum de Helia propheta, quoniam ante aduentũ Christi erat venturus, vt præparet animas quæ suscipiant eum. Visio autem quæ facta erat in monte, in qua etiam Helias est visus, videbatur eis non conuenire cum traditione Scribarum de Helia: quia non ante Christum eis videbatur Helias venisse sed cum Christo. Ideo falsum existimantes traditionem Scribarum propter huiusmodi visionem de Helia, dixerunt: [Quid ergo dicunt Scribæ quoniam oportet Heliam venire primum?] Tu enim nobis manifestatus es ante Heliam, & priusquam ille ad hanc vitam humanam venisti. Ad hoc respondit Iesus non reprobãs quidem quæ à Scribis tradita fuerant de Helia, sed alium Heliȩ aduentũ ante se indicans factum, quem ignorauerant Scribæ. Ignorãtes autem eum quodammodo participes facti interfectionis eius, fecerunt ei quanta voluerunt, similiter facturi Christo. Ideo respondens Iesus dixit: Helias quidem venturus est primum, & *Contra pythagoricã transcorporationem.* restituet omnia. Dico autem vobis, quoniã Helias iam venit, & non cognouerunt eum.] Quod dicit propter Ioannẽ, Helias iam venit, non anima Heliæ est intelligenda, vt ne incidamus in dogma transcorporationis, quod alienum est ab ecclesiastica veritate. Nam & contrarium est his quæ dicit Apostolus: quæ videntur, temporalia esse: & mundum istum *2.Cor.3.* *Matt.24.* *Psal.102.*

C finem habere, & ei quod ipse dominus ait: Cœlum & terra transibunt: & prophetico ei quod ait: In initio terram tu fundasti domine, & opera manuum tuarum sunt cœli, ipsi peribunt. Si enim secundum opinionem eorum eadem anima bis potest fieri in corpore secundum statum eundem, ab initio seculi vsque in finem, interrogo quare fit bis? Si propter peccatum, quare non & ter, & frequentius fit in corpore anima, vt propter vitam hanc & peccata quæ cõmittuntur in ea, patiatur pœnam transcorporationis, quæ sola secundum opinionem animabus peccatricibus infertur causa vindictæ? Quæ si consequenter inferatur, non erit cito vt anima desinat iterum atque iterum suscipere corpus. Semper enim propter delicta præcedentia reuertetur, & sic locum nõ habebit consummatio mundi, Si enim secundum hoc argumentum, ei animæ datur non redire ad corpus quæ non habet omnino peccatum, per quot annos existimas vnam animam inueniri, quæ omnino munda sit à peccato, & non habeat opus transfigurationem suscipere? Tantum & sic vna quadam anima semper ex definito numero animarum translata; & iam non reuertente ad corpus, deficiet aliquãdo per aliqua innumerabilia secula natiuitas, mundo redacto ad vnum aliquem vel duos, vel tres. Post quos cum & ipsi fuerint propter perfectã iustitiam suã irreuertibiles facti, consummabitur mundus, deficientibus videlicet qui reuertãtur ad corpus. Quod scripturarum non placet veritati. Sciunt enim multitudinem pecca- D

torum esse inueniendã in tempore consummationis, secundum quod ipse dominus manifestat dicẽs: Tamen cum venerit filius hominis, putas inueniet fidem super terrã? Item alibi. *Luc.18.* *Luc.17.* Sicut fuit in diebus Noë, ita erit aduentus filij hominis. Sicut enim fuerunt ante diluuium mãducantes, bibentes, & nuptũ tradẽtes, donec intrauit Noë in arcã, & venit diluuium & tulit omnes: sic erit & aduentus filij hominis, & erit eis qui tũc fuerint peccatores punitio, non in transcorporatione, sed in igne. Vnde necessarium, qui transcorporationis dogma defendunt gentiles, quasi consequentias ibi dicere cupiẽtes, denegant mundum esse aliquando consummandum. Contra quos respondemus. Si non consummatur mundus, sed erit sine fine, non est Deus omnia sciens priusquam fiant, sed forte ex parte vnum, vel alterũ scit futurũ priusquã fiat, omnia autem nescit: quæ enim nata sunt sine fine, definitione aliqua comprehendi non possunt: & consequens est vt nec prophetiæ possint fieri de omnibus, quasi sine fine omnibus constitutis. Adhuc dicimus eis qui putant animam Ioãnis, animam fuisse Heliæ, & primum quidem vocatam Heliam, postea *Luc 1.* Ioannem, quare angelus qui visus est Zachariæ ita dixit: Ecce Helizabet vxor tua concipiet, & pariet tibi filium, & vocabis nomen eius Ioannem? Si enim anima ipsa fuit Heliæ, oportuit & secunda vice natum vocari Heliam, aut ostendi aliquam mutati nominis causam, sicut in Abram, & in Abraham: & in Saram, & in Sarai, & in Iacob, & in Israel, & in Simonem, & in Petrum. Tamen nec sic ratio valida vincitur, E quoniam illorum in vna eadémq; vita mutata sunt nomina. Sed dicit aliquis eorũ: Si non Heliæ fuit anima Ioannis, quare Saluator Heliã appellauit Ioannem? Et puto quod Gabriel *Luc.1.* in verbis quæ locutus est Zachariæ, demonstrauit quid Heliæ translatum est in Ioannẽ, Dicit enim ita: Et ipse præcedet ante eum in spiritu & virtute Heliæ, conuertere corda patrũ ad filios, & incredulos ad sapientiã sanctorum. Et non dixit, ipse præcedet ante eum in anima Heliæ. Manifeste enim scriptura cognoscit aliud esse animam, aliud autem esse spiritu sicut *1.Thess.5.* testatur Paulus dicens: Deus autem sanctificet vos ad perfectum, & integer spiritus vester & anima, & corpus conseruetur in aduẽtu domini nostri Iesu Christi. Et apud Danielem: *Dan.3.* Benedicite spiritus & animæ sanctorũ dominum. Helias ergo Ioannes non propter animam est appellatus, sed propter *Anima et spiritus diuersa.* spiritum & virtutem: quæ non contristant virtutem scripturæ si primum fuit in Helia spiritus, & postea in Ioanne factus est, sicut conuenienter Apostolus ait: Spiritus prophetarum, *1.Cor.14.* prophetis subiectus est, non animæ prophetarum prophetis subiectæ sunt. Adhuc ad confirmationem eorum quæ angelus dixit: Et ipse præcedet in spiritu in virtute Heliæ, accipiamus de quarto libro Regnorum, quod est tale. Et factum *4.Reg.2.* est cum transisset, dixit Helias ad Helisæum. Pete quid faciam tibi priusquam tollar à te. Et dixit Helisæus. Fiat spiritus tuus duplex in me. Et dixit Helias. Dure petisti. Tamen si F videris me ascendentẽ à te, fiat tibi sic: si autem non, nõ fiat. Et quoniam dixerat: Si videris me, fiat: si non, non fiat: volens scriptura ostendere quia factum est sic Helisæo sicut ipse petierat, sic addit. Et ascendit Helias in commotione quasi vsque in cœlum, & Helisæus intuebatur, & ipse exclamauit, & dixit: Pater pater agitator Israel, & non vidit eum am- *Ibidem.* plius. Quoniam ergo vidit, propterea requieuit spiritus non anima Heliæ in Helisæo. Item postquam percussit aquas Iordanis Helisæus, & scissæ sunt inde & inde, transiit Helisæus, & viderunt eum filij prophetarum qui erant in Hiericho, & dixerunt. Requieuit spiritus Heliæ in Helisæo. Et venerunt obuiam ei, & adorauerunt eum in terra. Hoc diximus, vt intelligamus Ioannem dictum Heliam non propter eandem animam, sed propter eundem spiritum, sicut & discipuli intellexerunt Christi. Quoniam autem spiritus Heliæ in Helisæo quidem tantum requieuit, Ioannes autem præcessit ante Christum non solum in spiritu, sed etiã in virtute Heliæ, ideo Helisæus quidem non est dictus Helias, Ioannes autem dictus est ipse esse Helias. Et si sermo aliquis intelligatur Helias inferior eo verbo quod erat in principio apud deũ, & sic potest procedere vt videatur Helias esse verbũ quod præmittitur quasi ad exercitationem hominum præparatorum, vt fiat

G perfecti ad susceptionem verbi perfecti. Et hunc ipsum sensum sicut potuimus ex parte tetigimus supra vbi tractauimus: Et si vultis suscipere, ipse est Helias qui venturus est. Qui habet aures audiendi, audiat. Et fecerunt ei quanta voluerunt. *Matt. 14.* Adhuc autem videamus quod ait. Et fecerunt ei quāta voluerunt, ad quem refertur: vtrū ad scribas, de quibus interrogantes discipuli dicebant, quid ergo dicunt Scribæ? Sed non inuenimus aliquid passum Ioannē à Scribis, nisi forte, quia non crediderunt ei. Aut nisi forte, quod superius diximus, socij fuerant facti in eis quæ intulit Herodes Ioanni. Alius autem dicit, quod ait: Et fecerunt ei quanta voluerunt, non ad Scribas referri, sed ad Herodem, & ad Herodiadem, & filiam eius: Propter hoc autem quod sequitur: Sic & filius hominis patietur ab eis, consequenter dicitur, si primum ad Scribas pertinet, & hoc ad Scribas. Si autem primum ad Herodem, & Herodiadem, & filiam eius, & secundum ad ipsos. Nam inuenitur & Herodes in morte Christi fuisse conscius, & omnis domus eius.

Tractatus IIII. *Cap.* XVII.

H IN illo tempore, descendente Iesu de monte, accessit ad eum homo, eius genibus prouolutus dicēs: Domine, miserere filio meo, quia lunaticus est, & male patitur. Aliquoties enim cadit in ignem, & aliquoties in aquā, & obtuli eum discipulis tuis, & non potuerunt eiicere eum.] Qui patiuntur, aut qui patientium domestici sunt, cum plebe habētur, non in mōte. Propterea populi causa ad dispensationem descendit humanā, quasi de mōte excelso diuinitatis: quemadmodum discipulorum electorum consequentium se gratia ascendit in montem excelsum, & ibi se transformauit in gloriam suam. Nam prius quidem descendit, propter ignorantes se, ad humilitatem humanā, cum autem factus fuerit eis notus, ducit eos ad notitiam diuinitatis suæ vt dicant cum Apostolo. *2. Cor. 5.* Si autem nouimus secūdum carnem Christum, sed iam non nouimus. Descendit ergo ad turbam, vt qui non poterant ascendere sursum propter infirmitates animarum suarū, prodificentur ab eo. Et nunc ergo nō accessisset ad eum homo genibus prouolutus, dicens: Domine miserere filio meo, nisi cum discipulis suis electis venisset ad turbam. Considerandum est autem in quibus quidem infirmitatibus qui patiuntur credunt, & deprecantur pro sua salute, aut tangunt fimbriam vestimenti eius, & sanantur: in quibus autem ipsi quidem qui patiuntur non faciunt hoc, pro eis autem qui faciunt: vtputa Centurio pro puero suo, Regulus pro filio, *Matt. 8.* *Ioan. 4.* Archisynagogus pro filia, Chananæa pro filia sua vexata, & nūc qui genibus prouoluitur pro filio suo lunatico. Cum his considerabis & illud, quando à semetipso Saluator etiam à I nullo rogatus sanat, sicut paralyticum eum qui triginta & octo annos in infirmitate habebat. Ipsæ enim saluationes ad alterutrum in id ipsum comparatæ & discussæ, multa eis qui possunt audire absconditam in mysterio sapiētiam Dei dogmata demonstrabunt de differentiis infirmitatum animæ, & de modo saluationis eius. Sed quoniam nunc non de omnibus, sed de proposita dictione sermo est mihi, videamus moraliter primum quem esse lunaticum hunc dicere possumus, deinde quem existimemus patrem eius rogantem pro eo, tertio quid est cadere patientem non semper, sed frequenter, aliquoties quidem in ignem, aliquoties autem in aquam, & quid est quòd minime potuit à discipulis Christi sanari, sed ab ipso domino Iesu. Nam & ista est ratio. Siquidem omnis languor & omnis infirmitas quam sanauit Saluator tunc in populo, referuntur ad infirmitates spiritales *Infirmitates spiritales.* animarum secundum differentias passionum, vt solutos quidem animo, & iacentem habentes animam super corpus, paralyticos animo existimemus: cæcos autem animo esse, qui mente sua non cōsiderant quod iustum est, vel iniustum: surdos autem animo, qui non sunt ad susceptionem salutarium verborum parati: secundum ea conueniens est vt de lunatico requiramus. Est ergo passio hæc mutatio à melioribus ad deteriora, quia nihil differt à sanis qui patitur hoc, in tempore quando non operatur in illo ipsa mutatio. Tabet autem iuuenis infirmitas animæ in quibusdā hominibus, qui frequenter existimantur sani esse in castitate, vel misericordia, & viuere secundum iustitiæ voluntatem. K Aliquando autem quasi quadam correptione spiritus à passionibus comprehenduntur, & cadunt ab eo statu boni in quo stare putabantur, & transuertuntur ad seductionem seculi huius, & ad cæteras concupiscentias carnales. Forsitan non peccabis si huiusmodi homines dixeris (vt ita dicam) spiritaliter lunaticos esse, qui deiiciuntur à spiritalibus nequitiis in cœlestibus, & male habent frequenter in tempore quo comprehensi fuerint à passionibus animæ eorum, & cadunt in ignē incendij, quando adulterantes (sicut ait Osee) fiunt sicut clibanus ignis ardens. *Osee 7.* Huiusmodi autem homines interdum cadūt in aquam, quando rex omnium, qui sunt in aquis, draco deiicit eos à libertate animæ in profundum fluctuum maris, id est in mala pessima vitæ istius humanæ, quæ mari assimilatur. *Spiritus à ter lunæ.* Commendat autem hanc nostram de lunatico interpretationem, quod dicit Sapientia, de constantia quidem iusti, Sapiens sicut sol permanet: de inconstantia autem peccatoris ita: Insipiens autem sicut luna immutatur. *Eccl. 27.* Et est videre in talibus impetus quosdam quasi operum bonorum subreperé, ita vt subripere possint ab hominibus laudes, ab eis tamen hominibus, qui nesciunt occultam incōstantiam cordis eorum. Vides autem eos minui iterum, & quod videbatur in eis lumen, inuenitur nō esse lumen diurnum, sed nocturnum, & lunare, & tandiu minui vt nec videatur lumen esse omnino, quod existimabatur lumen. L Forsitan ergo angelus qui sortitus est lunaticum illum talem (si tamen dicēdum est omnem animam hominis sub aliquo angelo constitutam, quasi sub aliquo patre) pater huiusmodi lunatici appellatur, deprecans quasi pro filio medicum animarum, vt liberet eum qui non potest sanari à passione per verbum humile discipulorum Christi. Si autem etiam mutum & surdum dæmonium intelligi moraliter oportet, dicimus quoniā ipse impetus irrationabilis, qui boni speciem videtur habere, mutū & surdum dæmonium est dicendum, quod à verbo expellitur Christi solius: quoniam ille qui talis est nec videt iustum, vel iniustum, quēadmodum cæcus: nec recipit ammonitionē discipulorum Christi, quemadmodum surdus, Ideo opus est ei Christi sermone, vt qui faciebat irrationabili prolatione quę putarentur à videntibus bona, iā de cætero sine ratione non agat. Secundum verbum autem doctrinæ Christi difficiles sunt ad sanandum huiusmodi passiones, propter quod fortiter deiiciūtur postquam egerint ea quæ putabātur bona, & est operatio quæ operatur in illis mala, & sic magna & fortis inter omnia mala, vt monti assimiletur, nec expellatur à patiente, nec exeat, nisi per omnem fidē eius qui passiones huiusmodi sanare nouerit. Ex omni enim fide mōtes huiusmodi transferuntur. Omnis autem fides grano sinapis cōparatur, sicut potest fieri manifestum ex eo quidem quod scribitur: Si habueritis fidē sicut granum sinapis, M dicetis monti huic, Transi hinc illuc, & transibit. *Mar. 4.* Apud Apostolum autem: Si habuero omnē fidem ita vt montes transferam: *Luc. 17.* Ideo arbitror quoniā omnis fides grano sinapis comparatur: *1. Cor. 13.* quoniam contemnitur quidem fides ab hominibus, & modicum aliquid & vile apparet, cū vero consecutum fuerit bonam animam, id est recti hominis terram, semen huiusmodi fit arbor magna, ita vt sine pennis quidē nemo, pennati autem qui sunt spiritaliter volucres cœli, habitent in ramis eius. Sed quoniam oportet & ipsa verba interpretari, primum quæramus quare lunaticus appellatur qui à spiritu immundo vexatur, & quare passio ipsa nomen accepit à luna, quæ post solem, magnum luminare vocatur. Medici ergo loquātur sibi quæ volunt, qui nec immundum spiritum arbitrātur, sed corporalem aliquam passionem, & dicunt humida moueri in capite secundum aliquam comparationem ad lumen lunare, quod humidam habet naturam. *Cōtra Medicos dicens de morbo lunaticorum.* Nos autem qui Euāgelio sumus credētes, dicimus hanc passionem immundum spiritum in hominibus operari. Obseruat enim quædam schemata lunæ, & sic operatur, vt ab obseruatione quorundam schematum lunæ pati homines mētiatur, & per hoc culpabilem dei creaturam ostendit: *Satanæ fictio.* vt omnes sicut diximus iniquitatem in excelso loquantur, qui existimāt ex efficientia stellarum consistere causam omnium infirmitatum, siue generalium, siue specialium,

A specialium, criminantes opera dei, & quasdam quidem stellas
dicentes maleficas, quasdam autem beneficas, cum nulla stel-
la à Deo sit facta vt malefaciat. Secundum Hieremiam enim,
sicut in Lamentationibus dicit: De ore domini non proce-
Thren.3. dent mala & bona. Forsitan autem sicut iste immundus spiri-
tus obseruat quędā lunæ schemata vt operetur in eo qui pro-
pter aliquas causas traditus est: sic & alij dæmones secundum
aliqua stellarum schemata insidiantur eis, qui non præbuerūt
se dignos custodia angelorū sanctorum, vt nō sol, ac luna, sed
etiā stellæ cęrerę blasphemētur ab hominib⁹, quī in excelsum
iniquitatē loqui nō dubitāt, & ponere in cœlos os suum. Post
hæc videamus, quod loquēs ad patrē lunatici dn̄s dixit: O ge-
neratio incredula & peruersa quousq; ero vobiscū? Vsquequo
patiar vos?] Nam quoniā non potuerūt eum sanare neq; ipsi
discipuli Iesu quasi adhuc modicæ fidei constituti, propterea
dixit: O generatio incredula. Et si illis dixit: O generatio in-
credula nobis quid dicet? Et ꝙ ait peruersa, ostēdit quoniam
ex peruersitate malitiæ est introducta extra naturā facta. Puto
autem propter peruersitatē totius humani generis, quasi gra-
uatus malitia eorū & conuersatione cum eis dixit: Vsquequo
ero vobiscum? quousque patiar vos? Videamus etiam illud
quod dicit: Hoc genus non eiicitur nisi in ieiuniis & oratio-
nibus:] & si aliquando oportuerit nos circa curationem tale
B aliquid patientium permanere, non adiuremus, neq; interro-
gemus, neque loquamur quasi audiēti spiritui immundo: sed
permanentes in orationibus & ieiuniis impetremus patienti
salutem à Deo, & abigamus ieiuniis & orationibus nostris
spiritus malignos. Conuersantibus autem illis in Galilæa di-
xit eis Iesus: Futurum est vt filius hominis tradatur in manus
hominum, & occident eum, & post tertium diem resurget. Et
contristati sunt vehementer.] Et paulo superius dictum est.
Exinde cœpit Iesus ostendere discipulis suis, quoniā oportet
eum ire in Hierosolyma, & multa pati à senioribus, & prin-
cipibus sacerdotum, & scribis populi,, & occidi, & tertia die
resurgere. Et videntur quidem hæc illis similia esse, vt facile
quis dicat dominum eadem ipsa repetere. Quod non est ita.
Nec enim id ipsum est, ostendere discipulis quoniam oport-
tet eum ire in Hyerosolyma, & multa pati, & cætera: & dice-
re discipulis in Galilæa constitutis quod non dicimus supra,
quoniam futurum est vt filius hominis tradatur. Tradendum
superius non est dictum: hic autē non solum tradendum, sed
etiam in manus hominum tradēdum audimus. In quo requi-
ramus à quo est tradēdus in manus hominum, aut in quorū.
Illic enim docemur à quibus patietur, & in quo loco patie-
tur. Hic autem discimus quod multa passurus est à supradi-
ctis, non ipsis causam præbentibus vt multa patiatur, sed vel
eo, vel eis qui tradiderunt eum in manus hominum. Traditū
C igitur filium Apostolus narrans, à Deo patre traditum mani-
Rom.8. festat ita: Qui vnico filio suo nō pepercit, sed pro nobis om-
Christus à nibus tradidit illum. Alius autem non solum illud, sed etiam
quibus tra- consequentia congregans in id ipsum, dicit ipsum quidem à
ditus. deo traditum filium principi seculi huius, cæterisque princi-
pibus eius: deinde ab istis traditum in manus hominum qui
occiderunt eum. Et exēpli causa accipe & illud quod est scri-
Iob 1. ptum de Iob, qui primum traditus est à deo in manū diaboli,
sicut dicit: Ecce trado tibi omnia quæ possidet. Ecce trado
tibi eum, tantum animā eius serua. Accipiens autem diabolus
bona eius in potestatem, tradidit prædonibus, & equitibus,
qui fecerunt cornua tria. Vide ergo ne forte sicut bona Iob
diabolus tradidit in manus prædonum accepta prius potesta-
te à Deo, sic & aliqua operatione princeps potestatis aëris,
qui operatur in filiis diffidētiæ, tradidit eum in manus homi-
num, in quibus hominibus erat & Iudas, in quem post panē
ingressus est Satanas. Considera tamen quoniam pater tradēs
filium contrariis potestatibus, non simpliciter tradidit eum,
sed propter misericordiā suam, vt saluaret genus humanum.
Contrariæ autem potestates tradentes dominum in manus
hominum, non pro salute aliquorum tradiderunt eum: sed
quantum ad se, quia nemo eorum sciebat sapientiam Dei
absconditam in mysterio, tradiderunt eum, vt inimica e-
ius mors subiiciat eum sibi, sicut omnes homines qui mo-
riebantur in Adam: Sed & homines qui occiderunt eum,
voluntatem habebant non secundum voluntatem Dei iam

ordinatam, sed secundum voluntatem potestatum, quæ fi- D
lium Dei volebant fieri subditum morti. Non ergo ab ho-
minibus in manus hominum traditus est, sed à potestati-
bus quibus eum pro nobis omnibus tradidit pater, vt in
eo quòd traditur & fit sub eo cui traditur, destruat eum *Interpreta-*
qui mortis habebat imperium. Imperium autem mortis *tur locum*
intelligendum est habere diabolum, non istius mortis com- *Pauli ad*
munis, secundum quam moriuntur omnes qui composi- *Hebræos 2.*
ti sunt ex anima & corpore, anima eorum à corpore rece-
dente: sed mortis illius quæ contraria est, & inimica ei qui
dixit, Ego sum vita: secundum quam anima quæ peccaue-
rit ipsa morietur. Ostenditur autem quoniam non Deus do- *Ezech.18.*
minum in manus hominum tradidit, ex eo quòd ipse dicit,
Si de hoc mundo esset regnum meum, ministri vtique mei
resisterent ne traderer Iudæis. Traditus autem Iudæis in ma- *Ioan.18.*
nus hominum traditus est, non à suis ministris, nec ab ali-
quo eorum qui erant ipsius, sed à principe seculi huius, vel
à principibus, de quibus est dictum, Astiterunt reges terræ, *Psal.2.*
& principes conuenerunt in vnum aduersus dominum, &
aduersus Christum eius. Et isti quidem corporales reges a-
stiterunt, sicut Apostoli in Actibus docuerunt. Nos autem
ex eo quod traditus est à principibus in manus hominum
prodificati dicimus, hoc quod ait: Disrumpamus vincula
eorum, & proiiciamus à nobis iugum ipsorum, etiam de
inuisibilibus regibus, & principibus seculi huius intelligi pos- E
se. Nam cum facti fuerimus conformes mortis Christi, iam
non sumus sub vinculis regum terræ, neque sub iugo prin-
cipum seculi huius, qui aduersus dominum conuenerunt
in vnum. Propterea & pater vnico filio non pepercit, sed
pro nobis omnibus tradidit eum, vt suscipientes eum prin-
cipes, & tradentes in manus hominum, ab eo qui habi-
tat in cœlis irrideantur, & à domino subsannentur, quo-
niam in dissolutionem proprij regni, & principatus sui om-
nia agebant, tradentes eum in manus hominum: qui tertia
die resurgens, & inimicam suam destruens mortem, non
solum mortis suæ conformes nos fecit, sed etiam resurre-
ctionis. Prædicente autem domino quoniam futurum est
vt filius hominis tradatur in manus hominum, & occidant
eum, & tertia die resurgat, tristati sunt discipuli vehemen-
ter: tradendum quidem in manus hominum, & occiden-
dum intelligentes, non autem attendentes ad illud quod ait:
Et tertia die resurget,] nec considerantes quis esset, cui ad de-
struendam mortem trium dierum tempus sufficiebat. Cum
venisset autem in Capharnaum, accesserunt qui didrachma
exigebant ad Petrum & dixerunt: Magister vester non soluit
didrachma? Ait: Etiam. Et cum intrasset in domum, præuenit
eum Iesus dicēs: Quid tibi videtur Simon? reges terræ à qui-
bus accipiunt tributū, vel censum, à filiis suis, an ab extraneis?
Dicit ei Petrus: Ab alienis. Dicit ei Iesus: Ergo liberi sunt filij. F
Vt autem non scandalizemus eos, vadens ad mare mitte ha-
mum, & eum qui prius ascenderit piscem tolle, & aperiens
os eius inuenies staterem. Illum accipiens, da eis pro me, &
te.] Sunt ergo aliqui reges terræ, & eorum filij, qui non dant
tributum, vel censum, & alij præter filios eorum extranei à
regibus terræ, ex quibus accipiunt reges terræ tributum, vel
censum. Et sunt filij quidem eorum liberi apud reges ter-
ræ, sicut apud patres filij: Extranei autem extra terram qui-
dem liberi sunt, propter eos autem qui dominantur eorum,
& deprimunt eos, sicut Ægyptij filios Israel, serui. Pro-
pter quos seruientes, formam serui suscepit filius Dei, qui
nullum opus fecit luteum, & seruile. Quasi ergo habens
formam serui illius tributum & censum dedit, non aliud
ab eo quod dedit discipulus eius: Ipse enim stater suffi-
ciebat, & vnum numisma quod dabatur pro Iesu & pro
discipulo eius. Hoc autem numisma in domo quidem Ie-
su non erat, in mari autem erat, & erat in ore piscis mari-
ni: quem ipsum piscem arbitror adiuratum ascendisse ad
hamum Petri, & comprehensum ab eo qui hominum pi-
scator fuerat factus, in quibus erat qui nunc moraliter di-
citur piscis, vt tollatur ab eo numisma quod habebat i-
maginem Cæsaris, & fiat inter eos qui piscati sunt eum.
Qui ergo haber quæ sunt Cæsaris, Cæsari ea reddat, vt
post hac valeat reddere Deo quæ sunt Dei. Quoniam Ie-

G ſus non habuit imaginem Cæſaris, princeps enim ſeculi huius nihil habebat in eo, propterea non ex proprio, ſed ex conuenienti loco maris imaginem Cæſaris accepit eam, vt det regibus terræ pro ſe & pro diſcipulo ſuo, vt nec arbitrētur qui didrachma accipiebant, eſſe eum debitorem regũ terræ, reddit enim debitam non ſuſcipiens eum, neque poſſidens, neq; acquirens, neque faciens eum ſibi poſſeſſionem, vt ne ſit aliquando imago Cæſaris apud inuiſibilem deum. Iſta diximus ſecundum vnum modum, quoniam duplicem ſenſum habet hic ſermo. Secundum alterum autem talia dici poſſunt. Filiorum ſunt quidam filij regum terræ: alij autem propter hoc ipſum quòd alieni ſunt à filiis regum terræ, nullius quidẽ eorum qui ſunt ſuper terram filij ſunt, ſed aut dei, aut filij dei, aut alicuius filiorum dei. Quando ergo Saluator interrogat Petrum, dicens, Reges terræ à quibus accipiunt tributum vel cenſum, à filiis ſuis an ab extraneis? dicente Petro, non à ſuis filiis, ſed ab extraneis, tale aliquid exiſtima dictum. Dominus dicit de illis qui extranei ſunt à regibus terræ: ergo filij liberi ſunt, quoniam liberi ſunt qui filij ſunt dei. Filij autem regum terræ liberi non ſunt, quoniam omnis qui facit peccatum ſeruus eſt peccati. Liberi autem ſunt qui manent in verbis Ieſu, & propter hoc cognouerunt veritatem, & veritas liberauit eos à ſeruitute peccati.

De liberis & ſeruis allegoria.

H Si ergo in myſterio quodam reges terræ à filiis dei liberis conſtitutis exigunt didrachma Cæſaris habentia imaginem, conſequens eſt intelligere quoniam & quotieſcunque exurgunt quidam qui per iuſtitiam tollāt noſtra terrena, reges huius terræ eos tranſmittunt vt exigant à nobis quæ ſunt ipſorum. Quicunque ergo filius eſt ſimpliciter, & non filius regum terræ, ille eſt liber. Tamen cum ſit liber ſollicite agit vt ne ſcandalizet vel ipſos reges terræ, vel filios eorum, vel eos qui accipiunt didrachma. Ideo ſic dicit. Sed ne ſcandalizemus eos, vadens ad mare mitte hamum, & cætera. Et quamuis eſſent iniqui, tamen ſolicite egit Chriſtus, vt ne ſcandalizaret eos, & ſuo exēplo prohibet aliquod ſcandalum fieri etiam huiuſmodi hominibus: ſiue vt ne amplius peccent ſcandalizati, ſiue vt ſaluentur ſuſcipientes eum qui pepercit eis quo minus ſcandalizentur: & ſic in agro conſolationis (ſic enim interpretatur Capharnaum,) cōſolatur omnem diſcipulum, & liberum eum & filium eſſe pronunciat, & dat ei virtutem piſcandi piſcem primum, vt aſcendente eo conſolationem accipiat Petrus ſuper eum quem piſcatus eſt. Et propter hoc quod ablatus eſt ſtater de ore ipſius aperto, dandus ei quorum proprius eſt ſtater, & exigunt huiuſmodi numiſma quaſi ſuum: conuenienter poteris vti hoc textu aduerſus auaros, qui nullam habēt in ore ſuo loquelam niſi pecuniæ: cum autem videris huiuſmodi hominem ab aliquo Petro correptum, qui abſtulit non ſolum de ore eius verbũ pecuniæ, ſed & de toto affectu concupiſcentiam pecuniæ, dices huiuſmodi hominem in mari fuiſſe, & in falſis rebus huius

Cur nemo ſcandalizandus.

Auari.

I vitæ, & in fluctibus ſolicitudinum auaritiæ, & habuiſſe in ore ſuo ſtaterem quandiu infidelis extitit, & auarus: aſcendiſſe autem de mari ad hamum rationabilem, & comprehenſum, atque ſaluatum ab aliquo Petro, qui eum docuit veritatem, vt ne habeat aliquando in ore ſuo ſtaterem, ſed pro eo habeat imaginem dei, eloquia dei. Et ſigna tibi ex Numeris, quoniam pro ſanctis ſecundum legem dei non ſimpliciter didrachmũ datur, ſed didrachmum ſanctum. Scriptum eſt enim: Et accipies quinque ſiclos ſecundum didrachmum ſanctum. Sed & pro omnibus filiis Iſrahel ſecundum caput datur didrachmũ ſanctum. Quoniam ergo non licet ſanctis dei cum ſanctis didrachmis habere didrachmum inquinatum, ideo accipientibus non ſancta didrachma, & interrogantibus Petrum, & dicentibus. Magiſter veſter non ſoluit didrachmum, præcepit Saluator dari ſtaterem, in quo erant duo didrachma, qui inueniebatur in ore piſcis aſcendentis primum: quod dedit magiſter, & dant ſemper diſcipuli eius pro ſua ſalute, & gloria Chriſti, vt longe faciant à ſe omnia quæ imaginem Cæſaris habent.

Num. 3.

TRACTATVS V.

Cap. XVIII.

IN illo tempore, acceſſerunt ad Ieſum diſcipuli eius, dicentes: Quis putas maior eſt in regno cœlorum? Et accipiēs puerum, ſtatuit eum in medio eorum, & dixit: Amen dico vobis, niſi conuerſi fueritis, & facti quemadmodum pueri non intrabitis in regnum cœlorum. Si quis ergo humiliauerit ſe ſicut puer iſte, ipſe eſt maior in regno cęlorum. Et qui acceperit puerum talem in nomine meo, me recipit.] K Cum poſſet Matthæus noſtræ eruditionis cauſa hoc ſolum exponere, quid accedentes diſcipuli Ieſu: interrogauerunt eum, & quomodo ad interrogationem eorum reſpondit, addidit ſecundum quædam quidem exemplaria in illa, accedentes diſcipuli Ieſu ſecundum alia autem, In illa die. Et neceſſe eſt vt non indiſcuſſam voluntatem relinquamus Euangeliſtæ. Propter quod exponentes in primis quod ait in illa hora, vel in illa die, videamus ſi neceſſaria eſt adiectio iſta diei, vel horæ. Venerunt enim in Capharnaum Ieſus cum diſcipulis ſuis, vbi & didrachma exigentes acceſſerunt ad Petrum, & interrogantes dixerunt. Magiſter veſter non ſoluit didrachma? Ita Petro reſpondente ad eos, etiam, faciens verbum de didrachmis Ieſus, mittit Petrum cum hamo comprehendere piſcem, in cuius ore dicebat inueniendum eſſe ſtaterem, vt daretur pro ſe & Petro. Ego arbitror, quoniam maximum hunc exiſtimantes honorem in Petrum à Chriſto collatum, quaſi per hoc iudicaſſet eum cæteris diſcipulis meliorem, cupiebant L quod ſuſpicabantur caute cognoſcere. Simul autem ſperabāt quod & cauſam ipſam reuelationis interrogantes indicarēt. Hoc ergo oſtendere volens Matthæus adiicit propter illud quod ait, Hunc accipiens da propter me & te: in illa die vel hora acceſſerunt diſcipuli ad Ieſum dicentes: Quis putas maior eſt in regno cœlorum? Forſitan autem & dubitabant etiā propter illud quod ſuperius tres diſcipuli magis erant dignificati, aſſumpti in montem cum ipſo vt viderent transfigurationem gloriæ eius. Dubitabāt autem quis de tribus illis melior iudicatus eſſet à Chriſto. Diſtrahebatur autem exiſtimatio ſenſus eorum per varias cauſas. Interdum quidem, Ioannem forſan meliorem putabant eſſe eo quod recubuerat ſuper pectus Saluatoris in cœna, & ſecreta conſilia ei præ cæteris fuerant declarata. Interdum autem arbitrabantur Petrum maiorem in regno cœlorum, vel propter ſtaterem hunc qui datus eſt pro Chriſto & Petro, vel propter illud quod Petrus dixit ad Ieſum præ cæteris, Tu es Chriſtus filius dei viui: & Chriſtus ad eum, Beatus es Simon Bariona, quia caro & ſanguis non reuelauit tibi, ſed pater meus qui eſt in cœlis: & ego dico tibi quia tu es Petrus, & ſuper hanc Petram ædificabo eccleſiam meam, & portæ inferorum non præualebunt ei, & cætera. Iterum autem forſitan eorũ reuocabatur opinio, propterea quod dixerat Chriſtus ad Petrum, quod aliis non dixerat diſcipulis, vade poſt me Satana, ſcādalum mihi es, quia non ſapis quæ dei ſunt, ſed quæ hominum: ne forte non eſſet M maior Petrus, ſed vnus ex filiis Zebedæi. Hæc diximus propterea quod ait in illa die vel hora, quando de ſtatere ſermo fuerat factus. Poſt hoc autem videamus quod ait, Et acceſſerunt diſcipuli ad Ieſum, quaſi diſcipuli ad magiſtrum, proponentes interrogationem, quis eſſet maior. In his autem imitatores diſcipulorum Chriſti eſſe debemus, ſi quando aliquid in nobis quaſi dubium quæritur & non inuenitur, vt cũ omni conſenſu accedamus ad Ieſum ſemper præſentem, vbicunque duo vel tres in nomine eius fuerint congregati, qui potēs eſt illuminare corda omnium, qui ex toto corde diſcere volunt ab eo, ad intelligendum ſolutionem omnium quæſtionum. Non eſt autem abſurdum vt ſecundum Chriſti exemplum interrogemus aliquem eorum doctorum qui præpoſiti habentur eccleſiis. Quid ergo iam ſciebant diſcipuli ſecundum hanc interrogationem, quid autem adhuc ignorabant, videamus. Nam quia non eſt æqualitas ſanctorum in regno cœleſti, ſciebant: & quia cùm nō ſit æqualitas, eſt aliquis maior & minor: ſed quomodo maior & qualiter viuens minimus, hoc diſcere cupiebant. Niſi forte cautius eſt dicendum, quoniam qui eſſet quidem minimus ſciebant ex eo quod alibi docuerat ipſe: Si quis ſoluerit vnum ex mandatis iſtis minimis, & docuerit ſic homines, minimus vocabitur in regno cœlorum. Et quis eſſet maior ſciebant ex eo quod ait, Si quis fecerit

Matt. 17.

Matth. 16.

Doctores conſulendi in dubiis quæſtionibus.

Matth. 5.

A fecerit & ſic docuerit,hic magnus vocabitur. Sed ex multis
magnis quis eſſet maior,hoc eis non erat manifeſtū Et quod
multi quidem ſunt magni,non autem æqualiter magni indi-
cat nomen magni poſitum in perſona Iſaac , qui proficiens
magnus fiebat,donec efficeretur magnus valde valde.Scriptū
eſt autem id ipſum etiam in Moyſe,& in Ioanne Baptiſta, &
ipſo etiam ſaluatore.Et omnibus conſtat quoniam etſi om-
nes hi magni fuerunt ſecundum ſcripturas , tamen maior eis
erat ſaluator.Ex eo ergo,quod eſt propoſitum in Iſaac , do-
nec fieret magnus valde valde,non ſimpliciter,ſed cum addi-
tamento duplice , valde valde , cognoſcere poſſumus quo-
niam differentiæ ſunt magnorum , & alius quidem eſt ma-
gnus,alius autem magnus valde valde. Ergo diſcipuli qui-
dem quæſierunt quis eſſet maior:ipſe autem pleniorem facit
ſermonem,demōſtrans eis etiam quomodo quis actibus ma-
ior efficiatur in regno cœlorum , ſicut ſubſequens ſermo de-
monſtrat dicens, Et vocans Ieſus puerum ſtatuit eum in me-
dio eorum & dixit : Amen dico vobis, niſi conuerſi fueritis
vt efficiamini ſicut pueri,non intrabitis in regnum cœlorum.
Quicunque ergo humiliauerit ſe ſicut paruulus iſte, hic ma-
ior erit in regno cœlorum.Et qui acceperit puerum talem in
nomine meo,me accepit.] Primum ſimpliciter exponamus
propoſitum verbi:hoc eſt,ſi quis vir conſtitutus vſq; eo mor-
B tificauerit viriles concupiſcentias ſuas in ſpiritu mortificans
corporales actus,& ſemper mortem Ieſu circumferēs in cor-
pore ſuo,vt puer qui muliebria nondum tentauit , nec ſenſit
motus viriles,iſte talis conuerſus factus eſt ſicut puer.Et quā-
to amplius appropinquauerit pueris recedens ab huiuſmodi
motibus,tanto amplius cæteris continentibus,& ad perfectū
continentiæ aſcendere non valentibus maior habetur.Quod
autem propter muliebres paſſiones dictum de paruulis eſt,
hoc ipſum dicere conuenit, & in cæteris paſſionibus & lan-
guoribus & cęteris infirmitatibus animę,in quas omnes pue-
ri non incurrunt prius quàm incipiant abſolutum proferre
ſermonem:vtputa vt conuerſus quis fiat ſicut paruulus puer
in ira,cum ſit vir:& ſicut eſt paruulus puer ad triſtitiam, qui
interdum in tempore mortui patris vel matris vel alicuius a-
mici ridet & ludit , talis fiat vir habitudinem puerilem circa
triſtitias repellendas perfectioris animę ratione commutans.
Similiter dices circa extollentias quibus irrationabiliter ex-
tolluntur homines qui non ſunt dei , quas pueri non patiun-
tur,nec qui conuerſi fuerint ſicut pueri. Et nulla pene paſſio
cadit in pueros,antequam abſolute incipiant loqui.Si autem
nulla,manifeſtum eſt quia nec timor,niſi forte ſecundum æ-
ſtimationem cęterarum paſſionum leuis & tranſitorius.Pue-
ri enim malum timorem non patiuntur,vtputa ſi quis puero
comminetur ne mammam petat,vel ne ploret, terretur qui-
dem,ſed timor eius ſtabilis nō eſt. Si quis autem terreat pue-
rum talem & dicat,niſi hoc feceris occido te,incendo te,aut
ſimile aliquid,nūquid timet huiuſmodi puer? Sicut ergo cæ-
teræ paſſiones non ſunt firmæ in pueris,ſic neque timor. Si
C autem quis & humiliet ſe ſicut puer : nec enim magnum ali-
quid ſapere cadit in puerum,neque iactantia generis vel di-
uitiarum,vel aliarum rerum quæ exiſtimantur bonæ,non au-
tem ſunt,cadit in puerum : vnde videmus infantes vſque ad
tertium vel quartum annum,licet fuerint generoſi, ſimiles ſe
præbent pueris degeneribus , nec amplius diligunt diuites
pueros quàm pauperes. Si quis ergo vir habitudinem quam
habent pueri ex ætate,in ſe ratione ſuſceperit , expellens ea
quæ mouent inſenſatos,factus eſt ſicut puer,non ſe extollens
in honoribus,neque efferens ſe in diuitiis , neque eleuans ſe
claritudine generis:iſte talis ſuſcipiendus eſt, & honorandus
in nomine Ieſu,quoniam præcipue in talibus eſt Ieſus. Ideo
dicit:Si quis ſuſceperit vnum talem in nomine meo,me ſuſci-
pit. QVI autem ſcandalizauerit vnum de puſillis creden-
tibus in me,expedit ei vt ſuſpendatur mola aſinaria in collo
eius,& demergatur in profundum maris.] Hoc exponere
laborioſum eſt ſecundum conſequentiam prædictorum. Di-
cit enim aliquis:quomodo qui conuerſus eſt,& factus eſt ſi-
cut puer,& humiliauit ſeipſum quemadmodum puer, quem
ſtatuit Ieſus in medio diſcipulorum , minimus eſt & potens
ſcandalizari,cum ſit ſcriptum:Pax multa diligentibus legem
tuam,& non eſt illis ſcandalum? Vide autem ſi rationabiliter

Quibus in rebus puere ſimiles eſſe debeamus.

Quando paßio cadit in pueros.

hoc poſſumus explanare. Omnis qui Ieſu quaſi filio dei cre- D
dit,& conuerſatur ſecundum euangelicos actus ad viuēdum *Pſal.118.*
recte conuerſus,ambulat quemadmodum puer. Qui autem
non conuertitur vt fiat quemadmodum puer , hunc quidem
impoſſibile eſt intrare regnum cœlorum. Multi enim con-
uertuntur vt fiant quemadmodum puer,ſed non omnes qui
conuertuntur vt fiant quemadmodum puer,iam perueniunt
vſque eò,vt fiant ſimiles pueris:ſed vnuſquiſque tanto minus
habet de ſimilitudine puerorum,quantum longe eſt de habi-
tudine puerili erga paſſiones carnales. In omni ergo creden-
tium multitudine ſunt quidam quaſi nuper conuerſi,vt fiant
quemadmodum pueri. Hi propter hoc ipſum quod ſic con-
uerſi ſunt vt fiant quaſi pueri,nondum autem ſunt facti, ſed
videntur nuper eſſe conuerſi,puſilli habentur in Chriſto , &
paruuli ſunt,ſcandali receptores,quibus occaſionem ſcanda-
li non debemus prębere. Alioquin qui ſcandalizauerit vnum
de puſillis quos Chriſtus oſtendit credentibus in ſe, expedit
ei quaſi vtile ad medelam peccati,vt ſuſpendatur mola aſina-
ria ad collum eius,& demergatur in profundum maris. Sic
enim reddens dignam vindictam in mari,vbi & draco habe-
tur,quem formauit deus ad illudendum ei,& ſic quod expe-
dit paſſus,qui punitus eſt , poſtea erit extra dolores qui ſunt
in profundo maris , quos pertulit tractus ab aſinaria mola,
ſunt autem & molarum differentiæ , vt ſint quædam earum
(vt ſic appellem) humanæ, aliæ autem aſinariæ. Et humana E
quidem eſt illa de qua ſcriptum eſt:Duæ erunt molentes ad *Matth. 24*
vnam molam,vna aſſumetur & altera relinquetur. Aſinaria
autem quæ imponitur ſcādalizanti vnum de puſillis in Chri-
ſto credentibus,vt demergatur in profundum maris. Aſina-
ria autem mola non irrationabiliter dici poteſt corpus gra-
uiſſimum hominis mali,quod ſemper deorſum trahit , quod
ſuſcipiet in reſurrectione vnuſquiſque peccator,vt demerga-
tur in abyſſum quæ dicitur profundum maris. Introducimus
autem extra eam quam diximus,alteram expoſitionem, ſiue
dogmatis cauſa,ſiue exercitationis. Quærimus enim quem *Allegoria*
puerum vocans Ieſus conſtituit in medio diſcipulorum : & *lōge petita.*
vide ſi poſſumus puerum hunc intelligere ſpiritum ſanctum,
qui ſeipſum humiliauit. Hunc Ieſus accepit, & poſuit in me-
dio ſenſus diſcipulorum. Vult ergo Ieſus omnes nos,vt auer-
tamur ab omnibus & conuertamur ſecundum exemplū ſpi-
ritus ſancti,vt efficiamur ſicut pueri, id eſt Apoſtoli , qui &
ipſi conuerſi facti ſunt ſimiles ſpiritui ſancto,qui poſitus erat
in medio ſenſus eorum. Quos pueros Chriſto deus pater de-
dit,ſecundum quod ſcriptum eſt in Eſaia dicente : Ecce ego *Eſa. 8.*
& pueri quos dedit mihi deus. Et nō eſt intrare regnum cœ-
lorū,niſi qui à rebus ſecularibus auerſus fuerit & ſimilis fue-
rit factus pueris illis qui ſpiritum ſanctum in ſe habuerunt.
Quem ſpiritum ſanctum vocans Ieſus à ſua perfectione de-
ſcendēs ad homines,quaſi puerum ſtatuit in medio diſcipu-
lorum ſuorum,vt vnuſquiſque humiliet ſe,non ſimpliciter ſi- F
cut puer,ſed quemadmodum ſcriptum eſt,ſicut puer iſte: ita
tamen vt propter deum quis humiliet ſe,ſicut & ſpiritus ſan-
ctus propter ſalutem hominum ſe humiliauit. Quoniam au- *Humilia-*
tē & Ieſus & ſpiritus ſanctus à patre miſſi ſunt in hunc mun- *tionē ſpiri-*
dum propter ſalutem hominum , manifeſtum eſt apud Eſaiā *tus ſancti*
prophetam ex perſona Saluatoris ipſius dicentem , Et nunc *appellat*
dominus me miſit , & ſpiritum ſuum. Quoniam autem in *mißionem.*
Græco ſpiritus ſanctus neutri generis eſt , & non maſculini *Eſa. 48.*
quemadmodum apud nos,& tres caſus habet ſimiles, nomi- *Hac ſunt*
natiuum accuſatiuum & vocatiuum,propterea transferentes *interpretis.*
in Latinum ſermonem nominatiuum pro accuſatiuo caſu
tranſtulerunt & dixerunt,Et nunc dominus miſit me & ſpi-
ritus eius:cum ſit verius ſic eſſe in Græco, Et nunc dominus
miſit me & ſpiritum ſanctum. Tamen ſi quis violenter con-
tra rationem veritatis defendere vult quod ita ſit dictum,Et
nunc dominus miſit me & ſpiritus eius,ſine dubio ita intel-
ligimus filium Dei miſſum à ſpiritu ſancto, quemadmodum
& ductum à ſpiritu ſancto in deſertum ſecundum humanam
naturam,quam Chriſtus ſuſcipiens per omnia imitatus eſt,vt *Matt. 4.*
etiam à ſpiritu ſancto agatur,quemadmodum omnes homi-
nes dei. Maior ergo eſt in regno cœlorum qui ſe humiliaue-
rit præ omnibus humiliantibus ſe , ſecundum imitationem
illius pueri : & multi ſunt qui nolunt ſe humiliare ſicut puer

G ille. Sed qui præ omnibus factus fuerit propinquior puero, il-
li, ille erit omnibus maior. Debemus ergo suscipere puerum
talem in nomine Iesu, quoniam in eo habitat Iesus. Et quem-
admodum Iesum suscipit, qui susceperit vnum puerum ta-
lem in nomine Iesu, quoniam in nomine eius: sic Christum
refutat & pellit, qui non vult suscipere puerum talem in
nomine Iesu, licet si minimus, ita vt possit scandalizari pro-
pter quod non plenius humilitatem imitatus est puerilem. Et
conferamus euangelistarum dicta de capitulo isto, si forte
manifestior fiat sensus, propter spiritum sanctum quem dixi-
Mar. 9. mus puerum illum intelligi posse. Et Marcus quidem dicit:
Et accipiens puerum statuit in medio discipulorum, & com-
plexus eum dixit eis: Si quis vnum puerum talem receperit
in nomine meo. Lucas autem ita: Et accepit puerum, & po-
suit eum non solum in medio eorum, sicut ait Matthæus &
Luc. 9. Marcus, sed apud se: & dixit discipulis suis non ita, si quis ac-
ceperit vnum puerum talem, vel vnum de talibus pueris: sed
ita, si quis acceperit puerum hunc in nomine meo. Secūdum
Matthæum ergo & Marcū, potest quis dubitare vtrum pue-
rum spiritum sanctum dicat: quia sic dixerunt, Si quis acce-
perit vnum puerum talem. Secūdum Lucam autem quis am-
bigit posse intelligi puerum illum spiritum sanctum, cum di-
cat, Si quis acceperit puerum hunc in nomine meo? Secun-
H dum Lucam ergo debemus puerum illum, id est spiritum san-
ctum, quem accipiens Iesus posuit apud se, suscipere in nomi-
ne Iesu. Viuit enim puer ille quasi immortalis: & debemus
eum ab ipso Iesu constitutum apud Iesum suscipere in nomi-
ne Iesu: quoniam cum sit Iesus nunquam recedens à puero
illo, fit apud eum qui receperit puerum in nomine eius. Et
quoniam nec pater recedit à filio, si quis receperit filium, re-
cipit apud se simul & patrem. Qui autem recepit & puerum
in nomine Iesu, & Iesum in nomine patris, in omnibus mi-
norem se præbet discipulis Christi seipsum minorans: &
quanto magis se minorauerit, tanto maior efficitur ab eo qui
ei minorationis dedit mandatum. VÆ huic mundo à scan-
dalis. Necesse est enim venire scandala. Veruntamen væ ho-
mini illi per quem scandalum venit.] Digna est res quæ-
rere in hoc loco, qui dicit esse mundum cui promittitur væ,
cui omnia scandala afferunt væ. Intelligere autem aliquid
poterimus, si congregemus scripturarum exempla, in qui-
bus nominatur mundus. Arbitror ergo quia non cœli &
terræ spacium secundum scripturas diuinas dicitur mun-
dus, sed terrenus iste tantummodo locus, vel homines
Ioan. 1. qui sunt habitatores loci istius. Sic enim intelligitur il-
lud quod ait: In mundo enim erat verum illud lumen, id
est in loco terræ nostræ quam habitamus: & mundus per
ipsum factus est, id est orbis terræ: & mundus eum non co-
gnouit, id est homines habitatores terræ istius. Incongruum
enim est, Et mundus eum non cognouit, referre ad elementa
cœli & terræ: vt dicat aliquis, quoniam sol & luna & stel-
I læ vel aqua vel terra vel angeli qui sunt in vniuerso hoc mun-
do, lumen illud verum non cognouerunt, & non cogno-
Ioan. 17. scentes eum conseruauerunt ab eo sibi ordinem constitu-
tum. Secundum hunc enim sensum, intelligitur etiam il-
lud. Et nunc honorifica me tu pater eo honore quem ha-
bui ante quàm mundus esset apud te. Manifestaui nomen
tuum hominibus, quos dedisti mihi de mundo. Et post
pauca: Ego (inquit) pro eis rogo, non pro mundo rogo,
sed pro eis quos dedisti mihi. Item post pauca: Et hi in mun-
do sunt, & ego ad te venio. Et iam non sum in mundo, &
isti in mundo sunt. Item post pauca: Et ego ad te venio, &
hæc loquor in mundo, vt habeant gaudium meum plenum.
In se ergo mundus dicitur, vel locus iste terrenus, vel ho-
Mundus mines qui sunt in eo. Ex mundo enim dedit filio homines
bifariã di- pater, pro quibus rogat filius patrem solis, & non pro om-
citur. nium hominum mundo. Nam vbi magis necessarium est
vt seruemur à patre, quàm in mundo, quem dicit Ioan-
1. Ioan. 5. nes: & mundus totus positus est in maligno? Item in se-
quentibus. Vt mundus credat quia tu me misisti. Ergo lo-
cus iste, & homines qui sunt in eo dicuntur mundus, qui-
bus væ à scandalis. Omnibus enim hominibus, quos ta-
men scandala vincere possunt, væ à scandalis. Quod non
procedit vt de elementis mundi intelligamus. Si autem væ
est mundo à scandalis, non autem sunt discipuli Iesu de hoc K
mundo, sicut nec magister eorum de mūdo est, nemini disci-
pulorum Christi potest esse à scandalis væ: quoniam pax mul-
ta diligentibus nomen dei & non est illis scandalum. Si au- *Psal. 118.*
rem aliquis videtur quidem esse discipulus Christi, adhuc au-
rem est de mundo, propterea quod diligit mundum, & quæ
sunt in eo: id est aut vitam istam carnalem, aut possessiones
terræ istius, aut pecunias, aut speciem qualemcunque, vt non
conueniat ei quod dictum est discipulis Iesu, quoniam non
sunt de mundo: sine dubio possidebit, quasi de mundo con-
stitutus væ, quod mundo accidere solet. Si ergo volumus de-
clinare hoc væ, suscipiamus in nobis affectum apostoli Pauli
dicentis, Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce domini mei
Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego *Gal. 6.*
mundo. Nemo autem amator corporalium specierum vel iu-
mentorum vel aliquarum concupiscibilium rerum, vel vitæ
istius carnalis, potest vere dicere: Mihi mūdus crucifixus est,
& ego mundo. Sancti enim qui sunt in hac habitatione, in-
gemiscunt corpore humilitatis grauati, & omnia faciunt vt
digni efficiantur in illo resurrectionis mysterio inueniri, quã-
do transformabit deus corpus humilitatis non omnium, sed
tantum discipulorum fidelium Christi, vt fiat conforme cor-
poris gloriæ Christi. Sicut ergo nihil eorum ex quibus væ cõ-
tingere solet, contingit discipulo Christi: nam etsi mille sint L
scandala, non tangunt eum qui non fuerit de hoc mundo: sic
qui receptor fuerit factus scandali, aut propter incõstantiam
fidei suæ, aut quia non ex toto corde consentit salutaribus
Christi mandatis, vt iam non videatur discipulus Christi, tan-
ta scandala comprehendent eum quantis fuerit obligatus in
mundo. Necesse est enim venire scandala. Aliud enim sunt
ipsa scandala, aliud autem homines per quos veniunt scan-
dala. Ergo venientia scandala sunt angeli satanæ, & malignus
chorus dæmoniorum, qui quærunt organa digna per quos
operentur: & plerunque quidem inueniunt, qui omnino ex-
tranei sunt à cultura dei: interdum autem & eos qui videntur
fideles: quibus maius væ per quos contingit, quàm mundo
cui contingit. Nam multo peius erit qui scandalizat quàm *Differentia*
qui scandalizatur: si quidem verum est esse differentiam tor- *& grauium*
mentorum, secundum illud quod ait: Remissius erit Tyro & *tormentorum*
Sidoni quàm ciuitatibus in quibus fecit virtutes, & correptæ *infernorum.*
non sunt. Si enim væ mundo à scandalis, ei quidem qui scan- *Matt. 11.*
dalizatur iuste est væ, quia miscens se mundo, voluntarie re-
ceptor scandali factus est. Ei autem grauius erit væ, per quem
scandalum venit, quoniam præbuit se spiritibus immundis
scandalizantibus ministrum ad scandalizandum homines in-
firmos & mundiales. Si autem hæc diligenter intelligeremus
quæ dicuntur: Vę per quem veniunt scandala, &: Qui scanda-
lizauerit vnum de pusillis istis, expedit ei vt alligetur mola a-
sinaria collo eius, & demergatur in profundum maris, quo-
niam sic vindicat deus eos qui scandalizati fuerint ab eis qui
scandalizauerunt, & quæ intelligeremus timeremus: nunquã
peccaremus in fratres, nec percuteremus conscientias eorum
infirmas, pro quibus Christus mortuus est, propter quos quasi M
in Christum peccantes subibimus pœnas cum requisitæ
fuerint animæ, quæ propter nos perierunt ex nobis. De-
inde videamus quomodo intelligere debeamus quod ait:

Necesse est vt veniant scandala.] Similiter enim expo-
nit etiam Lucas dicens: Impossibile est vt non veniant
scandala. Et sicut necesse est mortalem mori, & impossibi-
le est vt non moriatur: & sicut necesse est manducare ho-
minem in corpore constitutum, & impossibile est vt si-
ne esca qui corporalis est viuat: sic necesse est venire scan-
dala, & impossibile est vt non veniant. Et si potes acci-
pere ad exemplum malitiam, quæ est in cœlestibus, ne-
cessarie copulatam esse virtutibus. Impossibile est enim in-
ueniri hominem omnino sine peccato, & absque pecca-
to suscipere posse virtutes: quia nec potest esse verum bo-
num, nisi habeat impugnationem mali. Sicut ergo ne-
cesse est sustinere malitiam cœlestium, & impossibile est
eam non sustinere: sic necesse est venire scandala, & impos-
sibile est vt non veniant. Maxime si intellexeris malitiam
malignarum virtutum principalem esse malitiæ isti quæ in
hominibus est, & semper quærentem organa quædam per
quæ

A quæ operetur aduerſus homines mundi. Fortiſan autem & ir-
ritantur magis malignæ virtutes, quanto magis verbum Chri-
ſti in hominibus inualeſcens expellit ab eis malignas virtu-
tes, quæ prius conſueuerant habitare in animis eorum: &
dæmones qui delectabantur in ſanguine ſacrificiorum, ira-
ſcuntur dum eorum cultura minuitur, nec offeruntur eis ſa-
crificia conſueta: ideo ſcandala venire neceſſe eſt. Et ſcan-
dala quidem ipſa venire neceſſe eſt, non tamen per illum ne-
ſcio quem venire neceſſe eſt: propter quod ei per quem ve-
nerint, erit væ, quoniam dedit locum malignæ operationi
in ſe volenti ſcandalizare. Ne putes in natura aliqua vel in
ſubſtantia eſſe ſcandala, quæ homines quærunt per quos o-
perentur. Sicut enim Deus mortem non fecit, ſic nec ſcan-
dala creauit, ſed libertas proprij arbitrij in quibuſdam ge-
nuit ſcandalum nolens pro virtute ſuſcipere laborem.

QVOD ſi manus tua vel pes tuus ſcãdalizat te, excide eum
& proiice abs te. Bonum enĩ tibi eſt introire in vitam claudũ
vel debilem, quàm duas manus vel duos pedes habentẽ mit-
ti in ignem ęternum. Et ſi oculus tuus ſcãdalizat te, erue eum
& proiice abs te. Bonũ eſt tibi vnum oculum habẽtem in vi-
tam intrare quàm duos oculos habentem mitti in gehennam
ignis.] Docet nos per parabolã ſermo, quoniã nec proximis
B noſtris, vel adhærentibus nobis debemus parcere ſcandali-
zantibus. Superius quum dixiſſet: Antiquis dictum eſt, non
Matt.5. adulterabis, ego autem dico, ſi quis viderit mulierem ad con-
cupiſcendum eam, iam mœchatus eſt eam in corde ſuo: poſt
hæc verba ſtatim ſubiunxit: Si dexter oculus tuus vel manus
ſcandalizauerit te, oſtendens quoniam de illis membris ſcan-
ſcandaliʒantia membra. dalizantibus loquebatur quæ ſunt intra nos. Propterea volũ-
tates animæ expoſuimus ibi eſſe ſcandalizantia membra. Hic
autem cum dixiſſet: Væ mundo à ſcandalis, neceſſe eſt enim
venire ſcandala, ſed væ per quem veniunt, videlicet hominẽ,
ſtatim ſubiungit: Si manus tua, vel pes tuus, vel oculus tuus
ſcandalizauerit te: oſtendẽs quoniam non de membris ſcan-
dalizantibus quæ ſunt intra nos loquitur, ſed de hominibus
qui ſunt extra nos pertinentes ad nos, ita vt manus aut pedes
aut oculi exiſtimẽtur gratia charitatis coniuncti. Et vere quę-
dam ſcandala ex nobis ipſis naſcuntur: ſicut ait Iacobus in
Iac.1. epiſtola ſua: Deus neminem tentat, ſed vnuſquiſque tentatur
in concupiſcentiis ſuis. Quædam extrinſecus veniunt, vel ab
extraneis, vel à proximis, de quibus pręſens loquitur ſermo: &
bonum quidem erat, vt laudabilis eſſet & oculus & manus,
vt ne poſſit iuſte dicere oculus manui, neceſſaria mihi non es.
Si autẽ aliquis ex toto eccleſiæ corpore videatur manus pro-
pter aliquem actum, conuerſus autem factus fuerit ſcandali-
zans, oculus dicat huiuſmodi manui, neceſſaria mihi non es,
& dicens præcidat eam & pellat à ſe. Sic bonum eſt, vt ſit &
caput beatum, & pedes tali capite digni, vt ne poſſit caput
iuſte dicere pedibus, neceſſarij mihi non eſtis. Si autem ali-
quis fuerit in eccleſia pes ſcandalum faciens corpori vniuer-
C ſo, dicat caput huiuſmodi pedi, neceſſarius mihi non es, &
præcidens repellat eum à ſe. Melius eſt enim vt reſiduum
corpus intret in vitam ſine membro ſcandalizante, quàm
totum corpus eccleſiæ, morbo ſcandali per omnes curren-
te, mittatur in gehennam. Sic bonum quidem erat vt ille
qui factus eſt oculus, dignus eſſe capiti Chriſto, & toti ec-
cleſiaſtico corpori. Si autem conuerſus oculus ille factus fue-
rit ſcandalum corpori vniuerſo, eiiciatur oculus ſcandali-
zans, & extra omne corpus expellatur, vt ſine illo oculo re-
ſiduum corpus ſaluetur, quàm cum illo oculo debilitato to-
tam eccleſiam mittat in gehennam, intenebratam videlicet
1 Cor.11. per oculum malum. Chriſtum autem eccleſiæ caput eſſe, non
ego, ſed apoſtolus intellexit. Sacerdotes autem rationabi-
liter poſſunt dici eccleſiæ oculus, quoniam & ſpeculatores
habentur: Diaconi autem cæteríque miniſtri manus, quo-
niam per eos opera ſpiritalia vniuerſa geruntur: Populum au-
tem eſſe pedes eccleſiæ: quibus omnibus parcere non opor-
tet, ſi ſcandalum eccleſię fuerint facti. Poſſumus autem hoc
textu vti etiam de domeſticis noſtris, & quaſi membris ita
nobis dilectione coniunctis, ſiue parentibus, ſiue amicis
quadam familiaritate dilectis, quibus parcere non oportet
animæ noſtræ nocentibus. Præcidamus ergo à nobis quaſi
manum vel pedem vel oculum, patrem aut matrem volentes

nos agere contraria pietati, aut filium vel filiam, qui quan- D
tum ad ſe, faciunt nos recedere ab eccleſia Dei & à Chriſti
dilectione. Sed & ſi vxor gremij noſtri, vel amici vnanimes,
facti fuerint ſcandala nobis, præcidamus eos ab anima no-
ſtra quaſi non amicos, ſed aduerſarios noſtræ ſalutis. Qui e-
nim non oderit patrem & matrem, & cætera, quando tem-
pus fuerit eos odire quaſi aduerſarios & inſidiatores, vt Chri-
ſtum lucremur, hic non eſt dignus filio Dei: & iſtis eſt di-
cere, quoniam claudus ſaluatur qui perdiderit pedem, id eſt
fratrem, & ſolus hæreditans regnum Dei ſaluatur. Et ſicut
ſine manu quis ſaluatur perdens patrem vel matrem, vt il-
lis pereuntibus ſolus ſaluetur: ſic & ſine oculo quis ſaluatur
præcidens oculum ſuum à ſe, id eſt coniugem fornicantem,
vt ne cum tali oculo duos oculos habens intret in ignem.
Poteſt autem & ſic intelligi, vt actus animæ peccans, manus
intelligatur: & inceſſus animæ peccans, pes: & viſus animæ
peccans, oculus: quos oportet præcidere ſi ſcandalum fa-
ciunt. Frequenter enim ipſa opera membrorum pro mem-
bris in ſcriptura ponuntur, quale eſt illud: Et tuli manus
meas ad mandata tua: Non ipſas manus, ſed opera manuum
tollimus ad mandata Dei, quando facimus opera digna Deo.
Et, ad te leuaui oculos meos. Non oculos iſtos, ſed mentem *Pſal.118.*
quæ per oculos videt. Item: Conuerti pedes meos in teſtimo- *Pſal.122.*
nia tua. Non pedes, ſed motus animæ conuertuntur ad teſti-
monia Dei, quando cœperimus velle conuerſari ſecundum E
Deum. Quos omnes, id eſt vel viſum, vel actũ, vel inceſſum,
oportet abſcindere ſi fuerint mali, vt ſine illis intremus in vi-
tam non facientes quod volumus, quàm vt intremus in ignẽ
facientes proprias voluntates. Et primum quidem beata eſt
res ab omni ſcandalo abſtinere, vt nulla virtus animæ com-
prehendatur in malo, ſed omnibus vtamur bonis. Sic enim
cum duobus pedibus & duabus manibus, & duobus oculis
animæ corporíſque intrabimus in vitam æternam. Si autem
futurum eſt male vtentes quadam virtute animæ perire pro-
pter illam, melius eſt præcidere, id eſt repellere vſum virtu-
tis illius ſcandalizantis, quàm vt cum reliquis virtutibus pe-
reamus in toto. VIDETE ne contemnatis vnum de pu-
ſillis iſtis. Dico enim vobis, quoniam angeli eorum in cœ-
lis ſemper vident faciem patris mei qui in cœlis eſt.] Primum
videamus qui ſunt puſilli quos non oportet contemnere.
Arbitror autem quoniam ſicut in corporibus differentia eſt,
vt quidem eorum ſint puſilli, alij autem magni, alij vero me-
diocres: ſic in animabus ſunt quædam puſillæ, aliæ autẽ ma-
gnæ ſecundum ſpiritalem menſuram, ſecundum quam vi-
det ſolus Deus & iudicat. Sed in corporibus non culpa ho-
minis, ſed propter rationes aliquas ſeminis eſt alius breuis,
alius magnus, alius vero mediocris. In animabus autem ex
nobis eſt eſſe aliquem vel paruum vel magnum, aut ſecun-
dum opera, aut ſecundum fidem, aut ſecundum aliquos mo-
tus: & arbitrij noſtri eſt, ſi proficere volumus in ſtatu ani-
mæ, & fieri magni, aut non proficere & paruuli remanere. Sic F
audio & Chriſto ſuſcipienti naturam humanam, & ſecun-
dum naturalia incrementa creſcenti quod ſcribitur: Ieſus au-
tem creſcebat ſapientia & ætate & gratia coram Deo & ho- *Luc.2.*
minibus. Vnde conſequenter Apoſtolus ait: Donec occur-
ramus omnes in virum perfectum in menſuram ætatis ple- *Eph.4.*
nitudinis Chriſti. Occurrere enim in virum, & hoc perfe-
ctum, ſecundum interiorem hominem intelligendus eſt ille,
qui tranſcenderit quæ paruuli ſunt, & euacuans ea peruene-
rit in virum perfectum. Hoc modo intelligenda eſt eſſe men-
ſura ſpiritalis ętatis in ſingulis animabus, per quam proficit a-
nima vna quæque, & ex eo quod magnificat Deum, magnifi-
catur à Deo. Secundum hanc magnitudinem ſpiritalis ętatis,
& ſpiritalium incrementorum, & Moyſes dicitur fuiſſe ma-
gnus & Ioannes: & ipſe dominus Ieſus de quo Gabriel pro- *Luc.1.*
teſtatur: Et erit magnus. Puſilli autem ſunt qui nuper in Chri-
ſto ſunt nati, aut tales permanent ſine profectu, quaſi nuper
nati, quibus rationabile lac neceſſarium eſt, qui adhuc carna- *1 Cor.3.*
les ſunt: ſicut ait Apoſtolus, & paruuli ſunt in Chriſto, nec
capere poſſunt eſcam virilem. Puſilli enim quamuis ſint hæ-
redes, tamen quia puſilli ſunt quaſi nihil differentes à ſeruis *Gal.4.*
quàm diu puſilli ſunt, ſeruitutis habent ſpiritum in timore.
Qui autem per dilectionem Dei perfectã, miſerit foras timo-

G rem, iam non habet seruitutis spiritum in timore, sed spiritũ adoptionis filiorum in dilectione Dei. Item requires pusillorum istorum angeli qui præsunt eis quando incipiunt curam eorum habere, vtrum ex quo per lauacrum regenerationis geniti sunt in Christo, quasi tunc nascentes infantes, & vltra non subiecti cuidam aduersariæ potestati: an ex tempore natiuitatis eorum carnalis secundum præscientiam Dei & præordinationem ipsius, quos præsciuit & prædestinauit, vt sint conformes gloriæ Christi. Vides quoniam qui caute vtrumque discusserit, illius est affirmare, vtrum eorum sit verum, & ad testimonium proferre scripturam vni ex duobus consentientem. In vtraque enim parte multus quidem sermo fieri potest, tamen ex multo parum aliquid proferamus. Qui enim volunt, mox vt quis fuerit natus eorum qui præcogniti sunt à Deo, accipere angelum præpositum sibi, vtentur Apostoli voce dicentis: Qui me segregauit ab vtero matris meæ vt reuelaret filium suum in me: quasi ex eo necessarium habeat angelum se regentem, quoniam segregatus est secundum præscientiam Dei. Item in epistola Iudæ scriptum est ita: In Deo patre dilectis, & in Iesu Christo conseruatis & vocatis. A quo conseruatis, nisi ab angelis quibus traditi fuerant, vt conseruentur & eruantur ab omni malo, qui præcogniti & præordinati habebantur? Item

Angeli quando pusillorũ curã suscipiant. *Rom.8.* *Gal.1.*

H proferet & illud quod in Psalmis est dictum: De ventre matris meæ tu es meus protector: vt sit protector præcognitorum Deus, per angelos ad hoc ipsum ministerium deputatos. Sic & illud accipiet: Suscepisti me de vtero matris meæ. Item: Ad te proiectus sum ex vtero, & alia mille huiusmodi habentia sensum. Qui autem vult ex eo hominibus dari angelum adiutorem, ex quo per lauactum regenerationis facti sunt tunc nati infantes in Christo, dicet non esse credibile, insensatis & incredulis, & errantibus & seruientibus desideriis variis, & immundis in malitia & inuidia degentibus, odibilibus & odientibus inuicem, fornicariis & adulteris, interdum autem & masculorum concubitoribus, latronibus & ebriosis atque rapacibus præesse angelum sanctum, vt maculetur in huiusmodi actibus hominis cui datus est custos. Sed est homo quidem in tempore infidelitatis suę, & peccatorum suorum ex infidelitate nascentium sub angelis Satanæ & spiritibus malignis, & immundis dæmoniis. Cum autem susceperit fidem, tunc Christus qui est redemptor, qui precio sui sanguinis eum redemit à malignis dominis, credentem in Deum tradit eum angelo sancto, & propter munditiam semper videnti faciem patris. Secundum ea quæ sumus interpretati de pusillis discipulis conueniens est dicere: quoniam non habuit necessarium Christus mandare de magnis & perfectioribus fidelibus non contemnendis, sed de pusillis: propterea non simpliciter dictum est, ne contemnatis vnum de istis omnibus discipulis quos videtis: sed ita, vnum de pusillis istis: quos cognoscebat esse pusillos qui videre poterat modicitatem & magnitudinem inuisibilium animatum. Talia & superius diximus: Si quis scandalizauerit vnum de pusillis istis credentibus in me. Alius autem forsitan dicit pusillum hic dici perfectum, secundum illud quod alibi ait: Qui autem minor fuerit in omnibus vobis, hic erit maior. Qui enim humiliauerit se, imitator existens illius qui semetipsum humiliauit pro salute humana in medio omnium credentium, siue ille apostolus fuerit siue episcopus, ipse est pusillus quem Christus ostendit. Talem se pusillum etiam Paulus ostendit dicens: Mihi minimo omnium sanctorum data est gratia hæc. Sed huiusmodi expositioni illud quod dicitur: Si quis scandalizauerit vnum de pusillis istis, & cætera, non videtur conuenire, vel illud quod dicitur sic: Non est voluntas patris mei qui in cœlis est, vt pereat vnus de pusillis istis: quoniam talis pusillus qui vere perfectus est non scandalizatur, nec perit. Pax enim multa diligentibus legem Dei, & non est illis scandalum. Et quoniam non perit pusillus huiusmodi, dicere potest: Quis nos separabit à charitate Dei, quæ est in Christo Iesu? & cætera. Sed qui hanc expositionem existimat veram, dicit quoniam & iusti hominis anima vertibilis est, & scandalizatur aliquando etsi non facile, sicut testatur Ezechiel, dicens etiam iustum à mandatis Dei posse

Psal. 70. 138 & 22. *Arg. à coiectura.* I *Eph.3.* *Psal.118.* *Rom.8.* *Ezech.33.*

recedere, ita vt nõ imputetur ei iustitia prior. Propterea dicit: Si quis scandalizauerit vnum de pusillis istis: & quia non est voluntas patris mei vt pereat vnus de pusillis istis. Qualis autem expositio sit verior, & tu sicut potueris iudicabis. Post hanc parabolam sequitur de ouibus centum, & vna ex eis errata pariter & inuenta. Hanc sicut potuimus tractauimus, exponentes euangelium quod est secundum Lucam, quoniam & ille memor fuit parabolæ huius. Ne ergo repetere videamur, hic prætermittentes transmittimus ad expositionem euangelij secundum Lucam, omnem volentem cognoscere quid senserimus in ista parabola. K

Tractatus VI.

IN illo tempore, dixit Iesus Petro: Si peccauerit in te frater tuus, vade & corripe eũ inter te & ipsum solũ. Si te audierit, lucratus es fratrẽ tuũ. Si autem non audierit, adhibe tecum adhuc vnum vel duos, vt in ore duorum vel trium testium stet omne verbũ. Quod si non audierit eos, dic ecclesiæ. Si autem ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus & publicanus.] Videamus ne forte sententia hæc non de quocunque peccato posita sit. Quod si aliquis qui nominatur frater peccauerit aliquid eorum peccatorum quæ sunt ad mortem, vtputa masculorum concubitor est factus, aut adulter, aut homicida, aut mollis, nunquid & istum talem sicut aliquem modica peccantem rationis est vt arguat solus ad solum: & siquidem audierit qui talia illa peccauit, statim eum dicere lucrifactum: & si non audierit, non prius eum expelli de ecclesia, nisi priusquam & coram testibus argutus & ab ecclesia perstiterit in actu priori? Non autem ignoramus, quoniam sequens alius verba, & aspiciens ad immensam misericordiam Christi dicere potest, quoniam cum verba ipsa Christi nullam differentiam faciant peccatorum, superfluum faciunt, & contra Christi misericordiam, qui hæc ad minima tantum pertinere distinguunt. Sed eum qui taliter sentit, non arbitror ad vtilitatem communem ista sentire. Alius autem ipsa verba caute considetans, & nihil extrinsecus subaudire volens, non de omni peccato hæc dicta defendit, quoniam qui grandia illa peccat, nec est frater, nisi forte nominetur frater. Differentia enim est inter fratrem & eum qui nominatur frater. Et quoniam distant à se, propterea dicit Apostolus: Si quis frater nominetur in vobis, sit autem fornicarius aut auarus, aut idolorum cultor, & cætera, cũ talibus nec cibum sumere. Nemo enim idolorum cultor aut fornicator, aut auarus frater est. Et quamuis nomen baiulet Christi, tamen frater nominetur, non autem & proprie frater est. Sicut ergo æstimatione eminentis misericordiæ Christi negligentibus peccandi occasionem dat, qui ad omne peccatum generaliter hæc pertinere exponit: sic econtra qui docet in minimis & humanis peccatis peccantem, post agnitionem testium, vel ecclesiæ fieri oportere sicut publicanũ, & ethnicum in peccatis, quæ non sunt ad mortem, aut sicut lex appellat in Numeris, non mortiferis, aliquid crudelitatis videtur inducere. Nec enim existimo cito aliquem inueniri in ecclesia, qui non iam ter in eadem culpa argutus sit, vtputa in detractione, qua inuicem homines detrahunt proximis suis, aut inflatione, aut in epulatione, aut in verbo mendacij vel ocioso, aut in tali aliqua culpa leui, quæ etiam in illis qui videtur proficere in ecclesia frequẽter inueniũtur. Cõsidera ergo ne forte & illos qui ęstimatione immẽsę misericordiæ Christi, etiã ad peccata maiora hęc pertinere intetpretãtur, prætererit intellectus loci: & istos qui hęc ad minima peccatorũ nisi bis pertinere, & ꝓpterea peccatorẽ minimorũ peccatorũ nisi bis vel ter argut⁹ emẽdauerit se, statim sicut ethnicũ & publicanũ fieri arbitrãtur. Quid ergo? is qui ter argutus quasi ethnic⁹ & publicanus fact⁹ fuerit arguẽti, vtrũ omnino pereat, aut aliquid patiatur? Deus scit, nos autem pronũciare non possumus secundũ quod scriptum est: Nolite iudicare, vt non iudicemini. Item: Nolite ante tẽpus quid iudicare, donec veniat dominus qui illuminabit occulta tenebrarũ, & manifestabit consilia cordiũ. Primũ quidem quoniam licet ei qui ter argutus nõ obaudiuit, in quarto audire, vt iã non sit sicut ethnicus & publican⁹. Memores eñ esse debemus eius quod dictũ est: Sic non

Peccata quædam mortalia. L *1 Cor.5.* M *Peccatum mortiferu.* *culpa leui.* *Matt.7.*

A Sic nō est volūtas patris mei, vt vnus ex minimis istis pereat. Sic enim oportet nos omnes præsentari ante tribunal Christi, vt reportet vnusquisq; propria corporis prout gessit siue bonum siue malū. (2.Cor.5.) Deinde quia scriptū est. Secundū opera manuum vestrarū continget vobis: & nō multipliciter, aut dupliciter aut septupliciter recipient de manu domini peccatores. Aliquando autē non secundum opera manuum hominis redditur ei, sed amplius quam peccauit, Hierusalē enim sicut docuit Esaias, duplicia recepit de manu domini ob sua peccata. (Esa.40.) Vicini autē Israël quicunque sunt illi, septuplū recipiūt, secūdum quod ait in Psalmo: Redde vicinis nostris septuplū in finibus eorum, (Psal.39.) Et alij inueniuntur redditionis modi, quos si intelligamus, sciemus quoniā expedit recipere in hoc mundo. Nouissime autē quia nō puriter dixit, sicut ethnicus & publicanus, sed ita sit tibi. Qui ergo in peccato leui corrept⁹ ter, secundum quod diximus, nō se emēdat, nos quidem sic eum debemus habere quasi publicanum & ethnicum, abstinentes ab eo vt confundatur. An autē etiam à Deo quasi publicanus & ethnicus iudicetur, nō est nostrum pronunciare, sed est in iudicio Dei. Conuenienter autem adiunxit post tres argutiones facto aliquo sicut publicano & ethnico: [Quæcunque ligaueritis super terram, erunt ligata in cœlo, & quæcunq; solueritis super terram, erunt soluta & in cœlo.] Iuste enim ligauit qui ter arguit, & non est auditus, eum qui factus est sicut publicanus & ethnicus. Propterea ille talis alligatus est, & cōdemnatus est apud omnes qui sunt in cœlo. Ita & si argutus emendauerit se, vt iam funiculus peccatorum suorum non sit ligatus, iuste solutus est etiam ab eis qui sunt in cœlo. Tamen & illa quæ superius soli Petro sunt dicta, videntur etiam istis omnibus dicta, qui ter peccantes arguerint, si auditi non fuerint, & alligauerint super terrā iudicantes peccatorem sicut publicanum & ethnicum. Sed quoniā oportebat aliquid maius habere Petrum præ illis qui ter arguerant, ideo illi quidem sic dixit: (Matt.16.) Et tibi dabo claues regni cœlorum, & quęcunque solueris super terram, erunt soluta & in cœlis: & quęcunque ligaueris super terram, erunt ligata & in cœlis. Non ergo modica differentia est quod Petro quidem datæ sunt claues non vnius cœli, sed multorum cœlorum, vt quæcunque ligauerit super terram, sint ligata non tantum in vno cœlo, sed in omnibus cœlis: & quæ soluerit super terram, sint soluta nō solum in vno cœlo, sed in omnibus cœlis. Ad eos autem qui multi sunt ligatores & solutores in terra sic dicit, vt soluant & alligent, non in cœlis sicut Petrus, sed in vno cœlo, quia non sunt in tanta perfectione sicut Petrus, vt alligent vel soluant in omnibus cœlis. Quanto ergo melior fuerit qui ligat, tanto qui alligatur amplius quam in vno cœlo alligatur: & quanto melior fuerit qui soluit, tanto beatior erit qui soluitur, quoniam in omnibus solutus est cœlis. [Iterum amē dico vobis, quia si duo vestrum consenserint super terram de omni re, quamcunque petierint fiet illis à patre meo qui in cœlis est. Vbi enim duo vel tres fuerint congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum.] In primis videamus sapienter, si potest iste consensus esse in multis, vel in toto conuentu, vt in medio eorū sit Christus: quia angusta & tribulata via est quę ducit ad vitam, & pauci sunt qui inueniunt eam. Forsitan autem hoc tali consensu nec pauci consentiunt sibi per omnia, sed duo forte vel tres, sicut Petrus & Iacobus & Ioannes, quibus quasi consentientibus sibi per omnia ostēdit verbum Dei gloriam suam, ex eo quod non habebat speciem neque decorem, vertens se ad gloriam suam, vt vestiméta sua ostenderet eis splendentia sicut lumen. Consenserunt autem & duo, Paulus & Sosthenes scribentes Corinthiis epistolam primam. Item Paulus & Timotheus mittentes secūdam. Et tres consenserunt, vt esset Christus in medio eorum, Paulus & Syluanus & Timotheus scribentes Thessalonicensibus. Item in veteri testamento inuenimus consentientes tres super terram, vt esset in medio eorum verbum Dei, sicut ostendit suprascriptio psalmi quadragesimiprimi cōtinens ita: In finem in consensu filiis Chore. Cum essent tres filij Chore quorum nomina inuenimus in Exodo, Asir, qui interpretatur eruditio, secundi Helcana, quod intelligitur Dei creatura, tertij Abiasaph quod interpretatur congregatio patris: ꝓphetiæ ergo nō sunt diuisę, sed quasi ex vno spiritu, quasi ex

D vna anima, & ex vna voce, cōsensu videlicet operante in eis, sunt dictę & scriptę, & loquuti sunt tres quasi vnus dicentes: Sicut ceruus desiderat ad fontes aquarū, ita desiderat anima mea ad te Deus. Dixerunt autē & pluraliter in quadragesimo tertio, Deus auribus nostris audiuim⁹. (Psal.24.) Ideò & Apostolus pręcipit dicēs: Vt sitis perfecti in eodem sensu & in eadē sententia. (1.Cor.1.) Et in actibus de cō sentientibus dicit, Erat autē credentiū cor vnū, & anima vna: quoniam facti fuerant vnum, si tamen possibile est sicut diximus in multis inueniri per omnia vnū sentientes, vt nec modica sit dissentio inter eos. (Act.4.) Non autem consentiebant Corinthij dicētes, Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego vero Cephę & ego Christi: sed etiam in illis schisma, quo soluto congregabantur cum spiritu Pauli & virtute domini Iesu, vt iam non essent alius aliū se mordentes & comedentes, vt consumerentur ab inuicē. Consumit enim dissensus, sicut congregat consensus, & separat Iesum qui in medio consentiētium sibi solummodo inuenitur. Et proprie quidem in duobus istis generibus fit consensus: in fide, sicut ait Apostolus: Vt sitis perfecti in eodē sensu, id est secundum eadem dogmata: & in eadem sentétia, id est vt similiter conuersentur. Ideo dicit: [Si duo vestrum conuenerint super terram de omni re, quicquid petierint fiet eis.] Manifestum est autem quoniam vbi non sit de omni re consensus, nec duo conuenerūt super terram. E Et ista est causa, propter quam non exaudimur orantes, quia non consentimus nobis per omnia super terram, neque dogmate, neque conuersatione. (*Cur nō exaudiamur orantes.*) Adhuc autem, si corpus simus Christi, & posuit Deus singula membra in corpore, vt id ipsum sapiant membrà, & consentiāt, & solicita sint, & patiente membro vno compatiantur omnia, & glorificato congaudeant omnia, debemus in nobis musicum istum seruare concentum. Sicut enim in musicis nisi fuerit conuenientia vocum, non delectat audientem: sic & ecclesia nisi consensum habuerit, non delectatur Deus in ea, nec audit voces eorum. (*Similitudo elegans.*) Consentiamus ergo, vt congregatis nobis in nomine Iesu, sit Iesus in medio nostrum, verbum scilicet Dei & sapientia & virtus ipsius. Est & alia expositio verborum istorum, quam exposuit aliquis ante nos exhortans ad castitatem coniuges. (*Alia expositio de coniugum continētia.*) Si duo (inquit) vestrum conuenerint, id est vir & vxor ex consensu semetipsos abinuicem separantes à corporali coniunctione, vt vacent orationi: tunc enim orantes de omni re quamcunque petierint consequentur, præstante eis Deo per talem castitatis consensum. Et iste consensus non videtur coniugium soluere, sed virtutem continentię exercere. Si autem alter voluerit caste agere, alter vero noluerit aut non potuerit, & propterea ille volens & potens non condescenderit nolenti & non potenti, non erit in eis quod dicitur, De omni re quamcunque petierint fiet eis. Scio & aliam expositionem. In malis enim hominibus peccatum carnis animę dominatur ad obediendum ei in desideriis eius. In his autem qui expulerunt quasi de throno corporis sui peccatum, quod regnauerat prius in eis, & certant aduersus ipsum, caro quidem cōcupiscit aduersus spiritum, spiritus autem aduersus carnem. F In viris autem perfectis obtinuit spiritus, & opera carnis mortificauit, & cōmendauit vitā suam carni, vt viuificet mortalia corpora sua propter inhabitantem spiritū in eis, & fit cōsensus duorū, spiritus & carnis super terram: quo consensu expleto, & oratio transmittitur corde quidem credenti ad iustitiam, ore autem cōfitenti ad salutem, vt cor non sit longe à Deo, sed cū eo, vt iam nō labiis appropiet ei: & sic fiunt duo congregati in nomine Iesu. Adhuc autem beatius est, si tres cōuenerint in nomine Iesu, vt impleatur Apostolicum illud votū. (1Thes.5.) Deus autem sanctificet vos ad perfectum, & integer spiritus vester & anima & corpus sine macula seruetur in aduentum domini nostri Iesu Christi. Potest autem fieri, vt duo conueniant sine tertio. Iucundum est autē istum consensum intelligere etiam circa conuenientia duorum testamentorū. (*Consensio vtriusque testamenti.*) In quo enim testamenta duo conueniunt sibi, vt nullus sit inter ea dissensus, eorum inuenitur oratio de omni re acceptabilis Deo. Si autem & tertium congregatorem duorum requiris, non te pigeat dicere spiritū esse sanctū: quoniam sermones sapientium siue ante aduentum, siue in ipso aduentu, siue post aduētum sunt quasi stimuli, sunt quasi fixorij implantati, dati ab vno pastore. Sicut enim duos bo-

G ues altercantes ſtimulus cogit in vnum venire, ita & ſermo ſapientium duo teſtamenta conuenientia reddit, etiam ſi in quibuſdam inconuenientia videantur apud eos, qui non poſſunt attingere profundum conſenſum eorum. Nec illud prætereas, quoniam non dixit in medio eorum ero, ſed in medio eorum ſum. Ergo non medius futurus eſt, neque medius eſſe tardabit, ſed mox vt conſenſerint inuenitur Chriſtus in eis, quoniam & Chriſtus confeſſus eſt ipſe.

TVNC accedens Petrus dixit ei: Domine quoties peccauerit in me frater meus, & dimittam ei? vſque ſepties? Dicit ei Ieſus, non dico tibi vſque ſepties, ſed vſque ſeptuagies ſepties.] Quod putatur ſimpliciter dictum à Petro, quaſi putante ſeptem peccata fratri dimittere peccanti in ſe, octauum autem nequaquam: à Saluatore autem quaſi docente proximi in ſe peccata non ſolum ſeptem dimittere oportere, ſed etiam ſeptuaginta ſeptem: poſt ſeptuaginta autem ſeptem iam neque fratri dimittere: ſatis mihi videtur contemptibile & indignum, & quantum ad Petri profectum in Chriſto, & quantum ad Chriſti eminentiſſimum intellectum. Ergo ne forte etiam hæc verba habent aliquem ſimilem intellectum

Gen. 4. eis quæ dicuntur in Geneſi? Numerus ergo ſextus videtur eſſe operis & laboris. Septimus autem repauſationis. Et vide ſi potes intelligere, eum quidem qui diligit mundum, & ea quę ſunt in mundo operatur, & ſecularia agit, dicere ſepties pec-

H care, & finem ei peccatorum eſſe numerum ſeptimum. Tale ergo aliquid intellexit Petrus, ſeptem peccata exiſtimans indulgere proximi ſui in ſe. Quoniam autem decades & hecatontades aliquem ſermonem communem habent ad numerum qui in monadibus eſt, & ſciebat Chriſtus extendere aliquos peccata ſua etiam vlterius, propterea exiſtimo Chriſtum iuxta ſeptenarium numerum, etiam ſeptuaginta addidiſſe, vt dicat remiſſionem fieri oportere fratribus in hoc mundo degentibus, & ſecundum res huius mundi peccantibus. Si autem aliquis ſupergrediens ea peccata quæ fieri ſolent in rebus mundialibus & ſecularibus vltra peccauerit, ſi tamen & hoc poſſibile fuerit, iam non habebit iuſtam remiſſionem peccatorum ſuorum: quoniam remiſſio in iſtis rebus locum habet, & in iſtis peccatis iuſte præſtatur, ſiue tardius fiat remiſſio, ſiue cito. Non eſt ergo remiſſio neque fratri qui ſupra ſeptuagies ſepties peccat. Conſidera autem ſi potes, & in natura omnium peccatorum vbicunque, vel quandocunque factorum, vel fieri potentium quoniam eſt differentia, cogitationem aliquam habens ad numeros: vt dicas omnium peccatorum peſſima eſſe quæ ſunt ſupra numerum ſeptuaginta ſeptem, quando nec Ieſus conſiliatur Petro ſuo remittere ſupra numerũ illum peccata, & ſi à fratre fiant in eum. Adhuc

I autem conſidera ſi potes ſecundum ea quæ de Petro tradimus, cui portæ non præualent inferorum, & hic intelligere eum, vt quaſi in Petrum aliquis peccet, qui in talem peccauerit qualis fuerit Petrus, & ſecundum eiuſmodi quidem peccata eſſe eum in minori numero non habenti peccatorum remiſſionem.

TRACTATVS VII.

IN illo tempore, dixit Ieſus diſcipulis ſuis parabolam hanc: Simile eſt regnum cœlorum homini regi, qui voluit rationem ponere cum ſeruis ſuis. Et quum cœpiſſet rationem ponere, oblatus eſt ei vnus qui debebat decem milia talenta. Et reliqua.] Propoſitum quidem parabolæ vult

Propoſitum parabolæ. docere faciles nos eſſe ad indulgẽdum eis qui nocuerint nobis, maxime ſi poſtquam nocuerint, ſatisfaciant nocitis nobis, & deprecentur dari ſibi veniam eorum quæ offenderunt. Illud quoque nos inſtruit, quod etiam eorum peccatorum quę iam nobis à Deo indulta ſunt, reuocationem faciet Deus etiam poſt indulgentiam, niſi indulſerimus offendẽtibus nos ita ex corde, vt nec modicam aliquam memoriam offenſionum earum apud nos reſeruemus. Poſt hanc parabolæ voluntatem, eſt quidem & ſimpliciter per ſingula verba eam diſcutere vniuerſam, vt negotietur quis ex ipſa diſſenſione dictorum, qui ſingula diligenter inquirit. Eſt & ſublimior

Allegoriæ ſemina. expoſitio & myſterialior, ſecundum quam rationis eſt quærere quis eſt rex & qui ſerui, & quod principium ponendi rationem cum ſeruis, & quis eſt debitor talentorum multorum, & quæ vxor eius & filij eius, & quæ omnia eius quæ rex K vendi præcepit, vt reddatur debitum de facultatibus eius: quid eſt egredi eum qui accepit indulgentiam talentorum multorum: vel quis eſt ille conſeruus vnus, qui non patrifamiliâs, ſed ſeruo indulgentiam debitorum ſuorum conſecuto debebat: & quid ſibi vult numerus centum denariorum, & quid eſt effocare & dicere, redde quod debes: & quis eſt ille carcer in quem conſeruum ſuum detruſit indulgentiam conſecutus talentorum multorum: & qui conſerui, qui ſunt contriſtati, domino nunciantes omnia facta, & qui ſunt tortores quibus traditus eſt is qui conſeruum ſuum detruſit in carcerem, & quomodo reddidit tortoribus traditus omne quod debuit, vt iam nihil deberet. Iam nunc propoſitam expoſitionem tangimus. [Simile eſt (inquit) regnum cœlorum homini regi.] Si regnum cœlorum aſſimilatum eſt cuidam homini regi, videamus in primis quid ſit hoc ipſum regnum cœlorum quod aſſimilatum eſt homini regi, niſi filius Dei. Ipſe eſt enim regnum cœlorum. Et ſicut ipſe eſt ſapientia, ipſe eſt iuſtitia, ipſe veritas, ita ipſe eſt regnum. Regnum autem non alicuius eorum qui ſunt deorſum, nec quorundam *1. Cor. 1.* eorum qui ſurſum habentur, ſed omnium qui ſunt ſurſum qui appellati ſunt cœli. Secundum hoc dicere potes, quoniam ipſorum eſt Chriſtus ſecundum quod ipſe eſt regnum, regnans quotidie in ſenſibus eorum, ſicut eſt regnans & iuſtitia & ſapientia & veritas, cæteræque virtutes in eo qui fa- L ctus eſt cœlum per hoc quod portauit cœleſtis imaginem. Hoc ergo regnum cœlorum quando factum eſt in ſimilitudine carnis peccati, vt de peccato damnaret peccatum: tunc ſimilis factus eſt homini regi vniens eum ſibi, & per omnia faciens eum ſibi vnum: & ſecundum hoc myſterium ſuſcepti hominis factus eſt Ieſus Chriſtus, quoniam qui coniungit ſe domino, fit ſpiritus vnus cum eo. Hoc itaque *Anticipatio.* regnum cœlorum quod aſſimilatum eſt homini regi, per anticipationem dicitur, quia voluit ponere rationem cum ſeruis ſuis. Nondum enim ponit. Poſiturus eſt autem, vt appareat quomodo vnuſquiſque domini ſui & regis probabilibus & intelligibilibus pecuniis vſus eſt. Quas quidam quidem amplius, alius autem accipit minus: ſecundum enim virtutem vniuſcuiuſque alij quidem dantur quinque talenta quaſi tantum ſufficienti tractare, alij autem duo, quaſi minus potenti, alij autem vnum, quaſi adhuc impotentiori. Et ſi quis *Varietas ingeniorum.* conſideret varietatem humanarum animarum, & ingenia hominum diſtantia inter ſe, quoniam iſte quidem facit ad plures virtutes, ille autem ad pauciores, alius vero ad iſtas facit, ad illas autem non facit, forſitan intelligere poteſt quomodo vnaquæque anima venit cum aliquibus dominicis pe- M cuniis in hunc modum. Adhuc autem quæres vtrum omnes homines ſerui ſunt regis huius, aut quidam quidem ſerui, quos præſciuit & prædeſtinauit, alij autem non ſerui, ſed qui negotiantur cum ſeruis? De quibus & dicitur cuidam ſeruo. *Matt. 25.* Num oportebat te dare pecuniam meam ad menſam, vt ego veniens cum vſura recepiſſem eam? Et ſic requires vtrum extra ſeruos habentur, à quibus cum vſuris promittit ſe recepturum dominus, non ſolum qui ſunt alieni à fide, ſed etiam credentium quidam: ſerui autem hi ſoli quantum ad iſtas parabolas, qui diſpenſatores verbi habentur, & quibus hoc eſt commiſſum, vt negocientur, & fœnerent. Nec enim omnibus conſequens eſt intelligere dictum, Negotiamini donec *Luc. 19.* redeo. Et ſequitur, vt cum poſita fuerit ratio cum ſeruis, requiratur etiam quæcunque fecerunt ſerui ad eos qui extra domum fuerant regis. Nec enim conſeruus inuenitur fuiſſe villico illi iniquitatis, qui centum tritici coros debebat, aut centum olei batos; ſecundum quod ipſe villicus manifeſtat dicens: Quantum debes Domino meo? Et non dixit Domino noſtro. Intellige autem mihi omnem quidem actum bonum lucrum dici, malum autẽ diſpendium. Et ſicut eſt differentia inter lucrum & lucrum pecuniarum, ſic & in bonis operibus differentia eſt inter bonum opus, & bonũ: ſic differentia eſt inter malum opus, & malum. Quorũ differentiam ſolus Deus ſcit, qui poteſt talia iſta diſcutere, & ex ipſo affectu verborum & actuum videt quæ noſtra ex nobis videntur, ſed non ſunt ex nobis: & quod eſt opus magnum lucrum, vel quod mediocre,

A diocre,vel quod exiguum: econtrario quod peccatum, magnum dispendium inuenitur cum ratio ponitur,vel quod minimum,vel quod est damnum nouissimi quadrantis. Omnis ergo virę nostrę ratio est ponenda à rege,quando omnes nos præsentari oportuerit ante tribunal Christi,vt reportet vnusquisque propria corporis prout gessit siue bonũ siue malum: & adducetur ad rationem etiam omne verbũ otiosum quod locuti fuerint homines, vel si quis aliquando potauerit aliquem calicem aquæ frigidæ tantum in nomine discipuli. Hæc autem non sic dici putamus, quasi opus habentia multo tempore vt ponatur nobis ratio de omnibus actibus vitæ nostræ: vt suspicio sit rege ponente singulis in tanta seruorum multitudine rationem, ne forte res ipsa necessarium habeat longum tempus, quoadusque ad finem perueniant omnia, quæ ab initio mundi vsque ad consummationem seculi non vnius,sed multorum seculorum sunt gesta ab omnibus. Sed non est ita. Volens enim Deus ventilare omnium mentes: vt vnusquisque sentiat proprios actus bonos vel malos, cito omnia ab omnibus omni tempore gesta singulis quibusque faciet in mente ineffabiliter quadam virtute. Nec enim sicut nos volentes in mente facere alicui ea quæ fecit, opus habemus tempore sufficienti ad cõsummationem eorum quæ dicuntur à nobis, & in memoriam redeguntur: sic & Deus opus habet tempus volens nobis in mente facere

2.Cor.5. *Discussio operum momentanea.* *Deus omnia nostra opera ĩ memoriam reuocabit in momento.*

B omnia quæ gessimus in vita, vt cognoscentes vniuersa quæ fecimus,intelligamus propter quæ aut punimur aut honoramur. Si quis autem celeritati diuinæ virtutis circa hæc omnia consummanda non credit,hic nondum intellexit Deum qui omnia fecit, & non indiguit spatio temporis alicuius ad faciendam cœli & terræ & omnium quę in eis sunt creaturam. Nam etsi videtur in sex diebus fecisse omnia Deus, maxime quia dicit,Hic est liber generationis cœli & terræ,qua die facta sunt cœlum & terra: audendum est tamen & dicendum, quoniam tempus futuri iudicij non opus habebit spatio temporis,sed sicut resurrectio dicitur futura in momento, in ictu oculi,sic puto & iudicium fore. Post hæc videamus quid est quod ait,[Incipiente eo ponere rationem, oblatus est ei debitor vnus multorum talentorum.] Initium iudicij est incipiens à domo Dei, qui dixit sicut scriptum est in Ezechiele, angelis qui constituti fuerant super pœnas, A sanctis meis incipite. Quod initium ictui oculi simile est,quoniam in ictu oculi omnium sanctorum acta considerans iudicat eos. Sic & tempus ponendæ rationis erit, quod concipitur mente. Nec enim obliti sumus quæ dicta sunt suprà de debentibus plura. Propter quod non quidem scriptum est, ponente autem eo rationem,sed ita: Incipiente autem ponere rationem. Oblatus est in principio ponendæ rationis debitor multorum talentorum, qui ad milia multa fecerat damna, & magna qui-

Gen. 4. *1.Cor.15.* *Iudiciũ futurum in momento.* *Ezec. 6.*

C dem ei erant iniuncta, & creditus multa nullum domino attulit lucrum,ita vt debitor efficeretur multorum talentorum. Et forsitan ideo multorũ talentorum factus est debitor quoniam secutus est mulierem super talentum plumbi sedentem, cuius nomen iniquitas. Intellige autem vnumquodque maximum peccatum dici talentum damni dominici, qualia peccant fornicatores, adulteri, molles, masculorum concubitores,idololatræ, homicidæ,sicut & iste nihil modicum, sed omnia magna & pessima peccauir,qui oblatus est regi. Qui forsitan tot talenta perdidit,quantos perdidit homines qui receperunt eum in se talia operantem peccata,grande est enim & hoc & honorabile vir misericors, & honorabile quasi talentum dignum siue aureum, qualis fuit lucerna illa talenti aurei, siue argenteum talentum, aut cuiuslibet alterius metalli intelligibilis, quorum mysteria in Verbis Dierum scripta habentur: sicut & Dauid ditatus talentis multis,quorum & numerus est ostensus in talentis aureis tantis,& argenti tantis,& reliquorum metallorum quæ illic nominantur, ex quibus fabricatum est templum. Et cum non haberet vnde redderet, iussit eum vendi, & vxorem eius & filios eius, & omnia eius, & reddi debitum.] Opus est ergo dicere secundum voluntatem Christi,quis est debitor talentorũ multorum,& quę vxor eius,& qui filij eius,& omnia eius, & quis est debitor qui ipsi debitori debebat,& qui conserui videntes hunc quidem effocantem,illum autem effocari. Et sicut est quidem,vere confi-

Zach.5.

teor neminem exponere posse,nisi solum Christum,qui discipulis suis omnia secreta soluit,veniens in sensum eorum,& aperiens eis parabolarum thesauros,obscutos, secretos,inuisibiles,& confirmans demonstrationibus indubitabilibus: aut eum quem voluerit illuminare scientiæ lumine, vt intelligat omnia parabolæ huius: siue autem potest esse diabolus, siue homo peccati,siue & neuter eorum,aut alius aliquis eorũ qui sub diabolo sunt. Est enim sapiẽtiæ hoc opus. Quando autem secundum parabolam homo rex voluit ponere rationem, videre est dignum,& ad quod tempus quæ dicuntur referre debemus. Si enim post consummationem aut cum ipsa consummatione secũdum tempus sperati iudicij,quomodo quis soluet quod dicitur de eo qui denarios centum debebat,& effocabatur ab eo qui multorum talentorum veniam fuerat consecutus? Si autẽ ante iudicium,quis potest ostendere positam rationem ab homine rege cũ seruis suis? Dicimus igitur,quoniam videtur de temporibus iudicij prædictis hoc fore. Probatio autem huius est,vna quidem parabola istius ipsius euangelij posita in extremo, altera autem secundum Lucám. Sed ne exponentes eã prolongemus sermonem,breuiter dicimus quoniam parabola quidem secundum Matthæum, Homo quidam peregre profectus vocauit seruos suos, & tradidit eis substantiam suam,& alij quidem quinque,alij autem duo,alij autem talentum vnum. Et post multum tempus reuersus est dominus seruorum eorum. Et his ipsis sermonibus scriptũ est, quoniam posuit rationem cũ seruis suis. Considera ergo quod ait,Et posuit rationẽ cum eis,& confer cum isto quod dictum est,Incipiente autem eo ponere rationẽ: & videbis quoniam peregrinationem quidem patrisfamiliâs appellauit tempus secundum quod donec sumus in corpore peregrinamur à Deo: aduentum eius,quando post multum tempus venit dominus seruorum eorum,tempus esse iudicij cum venerit in consummationem. Secundum Lucam autem clarius manifestat,quoniam homo quidam nobilis profectus est in regionem longinquam accipere sibi regnum,& reuerti. Proficiscens autem vocauit decem seruos suos,& dedit illis decem mnas,& dixit eis,Negotiamini dum venio. Iste autem nobilis vir,qui odiebatur à ciuibus suis,qui miserãt legationem post eum, nolentes eum regnare super se,reuersus est regno accepto,& vocauit seruos quibus dederat pecuniam, vt videret quæ esset negociatio eorum. Quis ergo non dicat quoniã nobilis ille homo qui abierat in regionem lõginquam accipere sibi regnum & reuerti, Christus est,qui abiit accipere regnum, & mundi & omnium quæ in eis sunt? Qui autem decem acceperunt mnas,sunt quibus dispensatio verbi credita est. Ciues autem eius secundum quod natus fuerat in hoc mundo, & susceperat humanam naturam,qui noluerunt eũ regnare, Iudæi sunt qui ei credere noluerunt,& cæteri infideles. Hæc retulimus, ex eis volentes ostẽdere,quoniam & hoc quod dicit,Qui voluit ponere rationem cum seruis suis,ad tempus consummationis refertur, quando etiam rex est regno accepto: quo accepto voluit ponere rationem cum seruis suis,& incipiente eo ponere oblatus est ei vnus debitor talentorum multorum. Oblatus est autem quasi regi à suis ministris,videlicet angelis. Et forsitan vnus est iste cui commissa fuit quædam villicatio magna: & quia non bene villicauit, sed dispersit omnia sibi commissa,quasi factus debitor talentorũ multorum. Hic non habens vnde redderet, iubetur venundari à rege,cum vxore, cui communicans factus est pater multorum natorum. Opus est autem non mediocre videri in intelligibilibus patrem & matrem & filios. Sicut enim Hierusalem quę sursum est Pauli & omnium similium ei: sic mater est quorundam quidem Syene Ægypti vel Memphis,aliorum autem Tyrus & Sidon: & cæteræ ciuitates quæ nominatæ sunt in scripturis gentium impiarum. Et sicut Hierusalẽ sponsa est ornata viro suo Christo,sic & illæ matres virorum quorundam possidentium eas, coniuges sunt,vel sponsæ. Et sicut sunt quidam filij Hierusalem quasi matris, & Christi quasi patris, sic sunt quidam filij Syenes vel Memphidis,vel Tyri,vel Sidonis,& præpositorum eis principum quasi patrum. Et forsitan & iste vnus qui oblatus est homini regi habet vxorem,& filios: quos primum quidem iussit rex venundari: postea autem misertus dimisit ei omne debitum non ignorans futura,sed vt nos discamus quod

D E F

Matt.25. *Luc.19.* *Parabola de nobili mnas seruis ad negotiationem danti.* *Luc.19.* *Gal.4.*

G actum eſt. Vnuſquiſque ergo habentium ſecundum quod diximus vxorem, vel ſponſam, vel filios, daturus eſt rationẽ cum venerit rex ponere rationem, etſi in initio ponendæ rationis oblatus eſt. Vnuſquiſque enim eorum habet & debitores, quaſi princeps alicuius vel Syenes, vel Memphidis, vel Tyri, vel Sidonis, vel alicuius huiuſmodi. Iſte ergo dimiſſus eſt, & indulgentiã conſequutus exiens à rege inuenit vnum de conſeruis ſuis qui debebat ei denarios centum, & effocabat eum dicens, Redde ſi quid debes. Ideo arbitror effocabat eũ, quoniam à rege exierat, nec enim effocaret conſeruum ſuum, niſi exceſſiſſet à rege. Adhuc conſidera ſubtilitatem ſcripturæ, quoniam ſeruus quidem multorum talentorum debitor, procidens adorauit regem quaſi regem, qui acceperat regnum, & venerat ad rationem ponẽdam. Qui autem centum denarios debebat, procidens non adorauit, ſed rogauit conſeruum dicens, patiẽtiam habe in me, & omnia reddam tibi. Et rex quidem miſertus dimiſit eum cum debito vniuerſo, iſte autem nec miſereri voluit ſuo cõſeruo. Et ille quidem & priuſquam dimitteret nõ miſit in carcerem debitorem talentorum multorum, ſed iuſſit eum venundari, & vxorem & filios eius, & reddi debitum. Iſte autem vadens in carcerem miſit conſeruum, donec redderet quod debebat. Sunt autem & conſerui quidam eius qui indulgentiam eſt conſequutus talentorum multorum: qui vidẽtes quæ facta ſunt à ſeruo immiſericorde, habentes videlicet miſericordiam ſimilem regis, contriſtati H ſunt valde ſuper eum qui centum debebat denarios, & in carcerem fuerat miſſus: & volentes iuuare miſſum in carcerem, enarrauerunt domino quæ fuerant acta. Et vide quia non eſt ſcriptum, detraxerunt, vel dixerunt, ſed enarrauerunt. Et tunc vocans eum dominus eius, dixit ei quod non dixerat prius, Sicut enim pius & miſericors rex, non dixit in primis ſibi ei oblato quaſi debitori talentorum multorum, ſerue nequam & male: hoc enim reſeruauit, vt non de pecuniis, ſed de conſeruo in carcerem miſſo diceret. Tunc autem & improperauit ei de indulgentia debitorum donata propter petitionem. Vide autem & humilitatem regis, quoniam aliud quidem fecit debitor talentorum multorum, aliud autem nominat rex. Debitor enim ille procidens adorauit eum dicens. Dominus autem eius & rex vocans eum non dixit, omne debitum dimiſi tibi quoniam adoraſti me, ſed quoniam rogaſti me. Et iratus tradidit eum tortoribus, donec redderet omne debitum. Et iam non iuſſit eum venundari, & vxorem eius, & filios eius, quia peius eum oportuerat pati, propter malitiam ſuam traditum tortoribus, donec redderet omne debitũ tortus ab eis. Qui autem ſunt iſti tortores? qui conſtituti ſunt ſuper pœnas.

Matt.19. Et factum eſt, cum conſummaſſet Ieſus ſermones iſtos, tranſiit inde, & venit in fines Iudææ, & reliqua.] Non ad mediam Iudæam, ſed ad fines vbi erat Iordanis diuiI dens: vſque trans illum ſecutæ ſunt enim turbæ multæ, quos & ſanauit in ipſis finibus Iudææ trans Iordanem, vbi baptiſmum dabatur hominibus. Et forſitan ideo dicitur de turbis ſequentibus Dominum ad baptiſmum Iordanis, Et ſanauit eos ibi. *Baptiſmi efficacia.* Vere enim omnes ab infirmitatibus ſuis ſpiritalibus ſaluantur in baptiſmo. Qui autem in Iordane fuerint baptizati, qui eſt in myſterio Chriſti ex duobus fontibus factus diuinitatis & carnis. Conſidera autem differentiam turbarum, & Petri qui omnia reliquerat & ſequutus fuerat eum. *Iordanis enim duo fõtes Ior & Dan propè Paneadem ad radices montis Libani.* Turbæ enim non dixerunt ei quod dixit Petrus, Ecce nos omnia reliquimus, & ſequuti ſumus te, quid vtique erit nobis? Et de turba quidem ſcriptum eſt: Et ſecutæ ſunt eum turbæ multæ. Matthæus autem dicente Domino ſibi, Sequere me, non ſimpliciter ſecutus eſt, ſed ſurgens ſecutus eſt. Magnum enim eſt ſurgere, & ſic ſequi Chriſtum. Ergo multi quidem ſequuntur Chriſtum ſicut turbæ ſecutæ ſunt, tamen non ſurgentes vt ſequantur, neque relinquentes omnia ſua propria. *Matt.14. Matt.9.* Pauci ſunt autem qui ſurgentes ſequuntur, & omnia relinquentes. Acceſſerunt autem ad Ieſum ſcribæ & Phariſæi, tentantes eum & dicentes: Si licet homini dimittere vxorem ſuam quacunque ex cauſa?] Ergo accedentium & interrogantiũ Chriſtum, erant quidam tentantes. Tentato autem Domino tali, quis diſcipulorum eius grauiter ferat, qui poſitus eſt ad docendum, ſi tentatus fuerit à quibuſdam? Tamen tentatoribus reſpondit dogmata pietatis, Quidam ergo dicebãt, Si licet homini dimittere vxorem ſuam quacunque ex cauſa? Quibus reſpondens dixit: Num legiſtis, quoniam qui fecit ab initio maſcu- K lum & fœminam fecit eos, & dixit: Propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & iungetur vxori ſuæ, & erunt duo in carne vna? Itaque iam non ſunt duo, ſed caro vna. Quod ergo Deus coniunxit, homo non ſeparet.] Et puto quod Phariſæi qui dicebãt, Si licet homini dimittere vxorem ſuam quacunque ex cauſa, ideo propoſuerunt hoc verbum, volentes eum reprehendere quicquid dixiſſet: vt ſi quidem dixiſſet, licet dimittere, culparent eum quaſi ſoluentem coniugia: ſi autem dixiſſet non licet, iterum culparent eum quaſi iubentem viros conuincere mulieribus etiam cum peccatis. *Dilemma Phariſæorum.* Non autem videbant quomodo eis manifeſte & irreprehenſibiliter fuerat reſponſurus. Sic & alibi interrogauerunt eum, Si licet dare tributum Cæſari? *Matt.22.* vt ſi quidem dixiſſet, date, culparent eum quaſi ſubdentem hominibus populum Dei, & addicentem eum Romanis, & non legibus dei. Si autem dixiſſet non licet dare, iterum culparent eum quaſi ſeditiones & prælia concitantem, & facientem populum diſcedere à Cæſare, qui mundum tenebat. Vide autem quomodo irreprehenſibiliter reſpondit. Primum quidem interrogantibus, ſi licet dimittere vxorem quacunque ex cauſa, dicens: Num legiſtis quoniam qui fecit maſculum & fœminam fecit eos, & cætera. *Gen.2.* Ad illud autem quod obiecerunt dicentes: Quomodo Moyſes præcepit dare libellum repudij? ait: Propter duritiam cordis veſtri, Vidit enim quia non omnis cauſa iuſte ſoluit coniugium. Sed L quoniam oportet virum cohabitare mulieri, quaſi vaſi infirmiori, & reddere ei honorem, & ſuſtinere onera vitiorum eius, eos qui in litera legis gloriabantur, ex ipſis Moyſi ſcripturis conuicit dicens: Num legiſtis quoniam qui fecit ab initio maſculum & fœminam fecit eos? Et cætera. Tamen quoniam tetigimus iſtum locum vbi vel illud ſcriptum dicitur: Hęc vocabitur mulier, quia de viro ſuo aſſumpta: ſciendum quia nihil proprium habet quantum ad Gręcum, vel ad Latinum ſermonẽ: vt ideo vocetur mulier, quia de viro ſuo aſſumpta eſt. Proptetea legentes Hebraica, inuenimus originationẽ iſtam conuenienter poſitam in Hebræo. Habet autem Hebraicum ita quod intelligitur & mulier & aſſumpta. *Iſſa Hebraicè quaſi vixiſſa, quia viro ſumpta.* Apud Hebræos enim mulier, aſſumpta vocatur. Item quod eſt à viro. Vides quomodo iunctum eſt iuxta id eſt à viro ſumpta. Vnde Theodotion ſic poſuit. Hæc vocabitur mulier ſumptio, quia de viro ſuo ſumpta eſt. Symmachus autem ita, Hæc vocabitur quod eſt mulier à viro. Et quod debet eſſe inter eos qui ex Deo iunguntur dignum Deo qui iunxit, addidit dicens: Itaque iam non ſunt duo. Vbi enim concordia eſt & conſenſus viri ad mulierem, & mulieris ad virum, huius quidem quaſi principis, illius autem quaſi obſequentis, ſecundum quod dictum eſt, Et ipſe tui domina- M bitur, vere de eis dicitur, Iam non ſunt duo. Ergo Deus eſt qui coniunxit duos in vnum, vt iam non ſint duo, vbi ex Deo comparatur vxor viro. Et quoniam Deus coniunxit, ideo gratia eſt in eis, quos Deus coniunxit. Quod Paulus ſciens, *Caſta coniunctio gratia Dei.* caſtam coniunctionem gratiam appellauit, dicens: Volo omnes eſſe ſicut meipſum, ſed vnuſquiſque propriam habet gratiam ex Deo, alius quidem ſic, alius autem ſic. *1.Cor.7.* Qui enim ex Deo ſunt iuncti, & ſapiunt & faciunt quod mandat Apoſtolus, *Ephe.5.* Viri diligite vxores veſtras ſicut Chriſtus dilexit eccleſiam: Item mulier vt timeat virum ſicut eccleſia Chriſtum: eorum coniunctio gratia Dei eſt. Sed quoniam Apoſtolus *Ephe.4.* profert, Et erunt duo in carne vna, ſacramentum hoc magnum eſt, ego autem puto in Chriſto & in eccleſia: dicendum eſt quoniam non dimiſit Chriſtus primam vxorẽ ſuam, id eſt primam ſynagogam, ſecundum aliam ſpeciem ſpiritalem ſeruans quod dictum eſt, Quod Deus coniunxit homo non ſeparet: niſi quando adultera eſt vxor illa corrupta ab adultero inimico, cuius conſilio & inſidiata eſt viro, & interficere eum voluit dicens: Tolle de terra huiuſmodi: & *Matt.27.* crucifige, crucifige eum. Illa ergo potius abſtinuit, quàm vit eius eam dimiſit. Et reliquit propter eccleſiam Chriſtus vit patrem, cum quo erat, cum in forma Dei eſſet. Reliquit etiam matrem cum eſſet & ipſe filius Hieruſalem quæ erat ſurſum ſecundum corpus, & coniunctus eſt vxori ſuæ, iſti quæ ceciderat huc, & facti ſunt duo in carnę vna. Propterea enim

A enim & ipse caro est factus, cum esset verbum, & habitauit in nobis, & sunt vna caro, quoniam de muliere ecclesia dicitur: *1.Cor.12.* Vos estis corpus Christi & membra ex membro. Nec est aliud corpus Christi à corpore ecclesiæ, sed vnum sunt corpus. Et Deus illos vniuit, mandans vt homo non separet ecclesiam à Christo, quos Deus coniunxit. Vnde omnis anima *Rom.8.* quæ cognoscit se inseparabilem esse à Christo sic dicit: Quis nos separabit à charitate Christi? tribulatio, an angustia? & cætera. Et confido, quia neque mors, neque vita, neq; aliquid eorũ quæ sequuntur poterit nos separare à charitate Dei, quę est in Christo Iesu. Post hęc accedamus ad verbum Pharisæorum quod dixerunt ad Iesum. Quid ergo Moyses præcepit dare libellum repudij, & dimittere?] Quoniam Moyses legem scribens non tantum aspexit quæ sit vera iusticia, sed secundum infirmitatem eorum propter quos lex ponebatur condescendens plura mãdauit, sicut est & lex dandi repudij. Quoniam autem secundum infirmitatem eorum dabatur, & non secundum iustitiam, subiectus sermo demonstrat dicẽs: Ab initio autem nõ fuit sic.] Et in nouo quoque testamento sunt quędam non secundum verã iustitiam, sed secundum duritiam cordis hominum carnalium constituta, vtputa propter duritiam cordis vestri lex data est dicẽs: Bonum est mulierem non tangere: propter fornicationem autem vnusquisque propriam habeat vxorem, & vnaquæque proprium virum: & cætera.

In euangelio quædã secundum duritiam hominum.

1.Cor.7. A

Si autem hoc propter duritiam cordis nostri B mandatum est, quanto magis illud propter duritiam cordis nostri est, quod alibi dicit de viduis volentibus iterum nubere, Quod si se non continent, nubant, melius est enim nubere quàm vri? Scio enim quosdam, qui præsunt ecclesiis, extra scripturam permisisse aliquam nubere viro priori viuente: & contra scripturam quidem fecerunt dicentem, Mulier *Rom.7.* ligata est quanto tempore viuit vir eius. Item viuente viro adultera vocabitur, si facta fuerit alteri viro. Non tamen omnino sine causa hoc permiserunt: forsitan enim propter huiusmodi infirmitatem incontinentium hominum, peiorum comparatione quæ mala sunt permiserũt aduersus ea quæ ab initio fuerant scripta: Dico autem vobis quoniam quicunque dimiserit vxorem suam nisi ob causam fornicationis, & aliam duxerit, mœchatur.] Forsitan audax aliquis, & Iudaicus vir aduersans doctrinæ saluatoris nostri dicet quoniam & Iesus dicens: Quicunque dimiserit vxorem suam excepta causa fornicationis facit eam mœchari, permisit vxorem dimittere quemadmodum Moyses, quem retulit propter duritiam cordis Iudæorum hoc præcepisse: & hanc ipsam inquiet esse causam fornicationis per quam iuste vxor à viro dimittitur: secundum quam & Moyses præcepit dimittere vxorem, si inuenta fuerit res turpis in ea. Sed ad hoc ita est respondenC dum, quoniam si secundum legem adultera lapidatur, manifestum est quoniam non secundum hoc intelligitur res turpis. Nec enim in causa adulterij oportet dare libellum repudij. Sed forsitan Moyses omnem culpam mulieris turpem rẽ appellauit: quæ si inuenta fuerit in vxore nõ inuenienti gratiam coram viro suo, scribitur ei libellus repudij, & dimittitur de domo mariti. Quod ab initio non sic fuit.] Post hoc autem dominus nõ permittit propter aliam aliquam culpam vxorem dimittere, nisi propter solam causam fornicationis, dicens: Quicunque dimiserit vxorem excepta causa fornicationis, facit eam mœchari.] Quærendum est autẽ, si propter solam causam fornicationis dimittere iubet vxorem, quid sit si mulier non quidem fuerit fornicata, sed aliud quid grauius fecerit, vtputa venefica inueniatur, aut interfectrix communis infantis nati, aut in quocunque homicidio, aut exportans domum, & male dispergens substantiam viri, aut furta viro faciens, si iuste huiusmodi mulier dimittatur, cum dominus excepta causa fornicationis dimittere vetet? Ex vtraque enim parte aliquid inhonestum videtur: nescio autem si vere inhonestũ. Talia enim mulieris sustinere peccata quæ peiora sunt adulteriis & fornicationibus, irrationabile esse videbitur. Itẽ facere contra voluntatem doctrinæ Saluatoris, omnis confitebitur impium esse. Disputo ergo quia nõ præceptiue mandauit, vt nemo dimittat vxorem excepta causa fornicationis, sed quasi exponens rem dixit: Qui dimiserit vxorem excepta causa fornicationis, facit eã mœchari. Et vere quidem quantum ad se facit eam mœchari, dimittẽs eam nõ mœchantem. D Si enim viuente viro adultera vocatur si facta fuerit alteri viro, sine dubio qui dimittit, dat ei occasionem secundarum nuptiarum, & propter hoc facit eam mœchari. Sed vir qui quantum ad se vxorem dimittens fecit mœchari, vtputa veneficam, vel homicidam, aut aliquid huiusmodi constitutam, si iustam excusationem habet apud Deum, tractabis. Potest autem & citra dimissionem propter alias causas facere vir vt vxor eius mœchetur: vtputa qui supra mensuram permittit vxorem suam agere quod vult, & in amicitiam descendere virorum quorum vult, frequenter enim ex simplicitate virorum huiusmodi vitia nutriuntur in mulieribus. Sed si est excusationis locus viris talibus in huiusmodi casibus, diligenter requirens pronũtia. Item & qui abstinet se à muliere sua frequenter, facit eam mœchari, non adimplens auiditatem ipsius, forsitan spe irrationabili sanctitatis & castitatis ductus. Et forsitan iste amplius reprehensionis dignus, quàm ille qui quantum ad se facit eam mœchari dimittens non quidem fornicantem, in veneficio autem, vel in homicidio, vel in quibuscunque aliis grauioribus peccatis inuentam. Qua enim ratione adultera est mulier quamuis legitime nubere videatur viro viuente: eadem ratione & vir quamuis legitime accipere videatur dimissam ab aliquo viro, non accipit legitime secundum sententiam Christi, sed magis mœchatur, quasi alienam accipiens. Post hæc intelligentes apostoli quanti sint casus inter coniuges quos debet vir sustinere, & propterea te- E nete quidem interitum esse, dimittere autem peccatum esse in domino, responderunt ei quasi ad rem facilem refugientes ad castitatem, & magis vtilẽ, & dixerunt: Ergo non oportet nubere si ita est causa viri cũ muliere. Ad hæc autem Christus respondit dicens: gratiam esse donatam à Deo continentibus se omnino. Quæ gratia non solum per continentiam apprehenditur, sed multis orationibus à Deo præstatur. Hoc enim significat dicens: Non omnes capiunt hoc verbum, sed quibus datum est.] Quoniam autem quidam calumniantur quod Christus ait: Quibus datum est, quasi excusationem habentes, & volentes quidẽ esse in castitate, non autem præualentes. Quibus est respondendum: Si quidem accipimus simpliciter quod dictum est, Sed quibus datum est: non autem attendimus quod alibi dicit: Petite & dabitur vobis: & omnis qui petit, accipit: aut fideles non sumus, aut scientes scripturas, qui enim vult capax esse verbi quod de castitate positum est, petat credens dicenti, & accipiet, nõ dubitans de illo quod dictum est: Omnis qui petit accipit. Quis est ergo qui petit? Qui credit Christo dicenti: Si steteritis orantes, credite quoniam accipietis. Debet autem qui petit, omnia facere quantum ad se, vt oret spiritu, oret & mente, memor F Apostolici verbi quod ait, Sine intermissione orantes. Vtile *1.Cor.14.* est autem scire quid debeat petere quis, vt mereatur accipere. Et quod ait: Dico vobis, etsi non dabit ei surgens propterea quod amicus est eius, tamen propter importunitatem eius dabit ei quantos voluerit. Et addit: Et ego vobis dico, Peti- *Luc.11.* te & dabitur vobis, quærite & inuenietis, pulsate & aperietur vobis. Omnis enim qui quærit inuenit, & pulsanti aperietur. Sunt eunuchi, qui ex vtero matris suæ nati sunt sic. Et sunt eunuchi, qui ab hominibus facti sunt. Et sunt eunuchi, qui se ipsos eunuchos fecerunt propter regnum cœlorum. Qui potest capere capiat.] Priusquam exponamus quæ nobis videntur in loco, notum facimus duas esse expositiones loci istius. Quorundam quidem duas eunuchizationes carnales aspicientes, quasi consequenter dicere existimantes ausi sunt etiam tertiam eunuchizationem dicere corporalem, vtputa si propter timorem Dei corporaliter eunuchizant, & obiecerunt se opprobriis, & confusionibus non solum apud alienos fidei, sed etiam apud eos qui ignorantiæ hominum ignoscere solẽt. Alij autem & plerique sic intellexerunt non discutientes modum consequentiæ verborum: duas quidem eunuchizationes priores similiter prioribus expositoribus carnales esse dixerunt, & nihil spiritaliter intelligendum in eis: tertiam autem eunuchizationem dixerunt ex verbo, non corporalem, quando spe regni cœlestis à seuerissimo verbo præcidunt concupiscentiæ passionem. Et primi quidem facti sunt amatores euangelicæ literæ, & non

In causa adulterij nõ dabatur libellus repudij.

An præter adulterium alia esse possit causa repudij.

Obscura solutio.

Propositam quæstionem inexplicatam relinquit.

Repudiatã non licet accipere secundũ sententiam Christi.

Contra hæreticos quibus castitas videtur impossibilis.

Matt.7.

Mar.11.

G intelligẽtes quod etiam hæc in parabolis loquutus est Iesus, consequenter prioribus eunuchizationibus duabus corporalibus intellexerunt & tertiam, non quidem peccantes quantum ad consequentiam: necessarie autem peccauerunt, quoniam ab initio duas illas eunuchizationes corporaliter tantum intelligi putauerunt: consequens enim erat postquam priores corporaliter intellexerunt, vt tertiam quoque corporalem existimarent. Secundi autem interpretatores tertiam quidem eunuchizationem salubriter exposuerunt fieri verbi præcisione: non autem considerauerunt quoniam talis expositio conueniens erat etiam in prioribus eunuchizationibus duabus, secundum similitudinem illius tertiæ. Quibus autem displicet, quoniam est & euangelica litera occidens,
Luc.22. audiat (exẽpli gratia) quod dicit ad Apostolos suos: Quando misi vos sine sacculo & pera & calceamentis, an ne aliquid vobis defuit? Qui dixerunt: Nihil. Respondit Iesus: Sed nunc qui habet sacculum, accipiat similiter & peram: & qui non habet, vendat vestimentum suum, & emat gladium. Si quis ergo literam volens aspicere, & non intelligens volũtatem verborum, vendiderit vestimentum suum corporale, & emerit gladium, talis contra voluntatem Christi suscipiens verbum eius, peribit forsitan & in gladio peribit. De quo autem gladio dicat, non est loci huius exponere. Sed & illud
Luc.10. aspiciat. Neminem in via salutaueritis. Si quis non discutiens
H quid volẽs Iesus hoc loco præcepit, quasi zelans vitam Apostolorum, neminem in via salutauerit, is quasi inhumanus & stultus videbitur omnibus: & sic decebit odire omnes verba Christi quasi agrestes & inhumanos docentia homines esse. Forsitan autem & morietur in odium cunctorum deductus, litera se occidente. Si autem & dextrum quis oculum eiiciat, aut manum, aut pedem, post opprobrium insaniæ, infructuosum patietur interitum. Nos autem si spiritales sumus, verba spiritus spiritaliter accipiamus, & de tribus istis eunuchizationibus ædificationem introducẽtes moralem. Eunuchi nunc moraliter abstinentes se à veneriis sunt
Cõtinentiũ tres differẽtiæ. appellandi. Eorum autem qui se continent, differentiæ tres sunt. Et quidam quidem sunt natura frigidiores præ cæteris viris, de quibus recte dicitur: Sunt quidam eunuchi, qui de vtero matris suæ nascuntur sic. Quidam autem continentes sunt propter verba hominum: quorum concupiscentiam virilem præcidit non verbum diuinum, sed verba humana: vtputa qui philosophati sunt apud antiquos in gentibus, aut apud eos qui prohibent nubere, apud hæreses: isti sunt eunuchi qui ab hominibus fiunt. Qui autem suscipit verbum viuum & efficax, & acutius super omnem gladium bis acutum, & gladium spiritus sicut Apostolus, & præciderit concupiscentiam suam, corpus suum non tangens: & hoc fecerit non incitatus propter timorem hominum, neque propter laudem humanam, sed propter solam spem regni cœlestis: isti sunt qui eunuchizauerunt seipsos propter regnum Dei,
I Magna ergo res est propter regnum Dei suscipere eunuchizationem: quod non capiunt omnes, sed quibus datum est. Datum est autem omnibus qui huiusmodi gladium petunt sibi ex Deo. Si autem oportet secundum historias moraliter intelligere eunuchos, dicimus quoniam sunt quidam eunuchi Pharaonis non generantes bonum, vt sunt eunuchi illius escam ei offerẽtes. Eunuchizati sunt autem & homines Dei, propter hoc ipsum eunuchi nunquam generantes malum,
Gen.40. vt reædificent casus Hierusalem. Et de primis quidem in Ge-
2.Esd.2. nesi scriptum est: de secundis autem in libro secundo Esdræ, qui dixit: Et ego eram eunuchus regis. Et tu ergo considerans inuenies, quare ad restaurandum templum Dei principari eunuchus electus est dignus. Dicunt enim filij Hebræorum Danielem & pueros tres in Babylonia fuisse eunuchizatos: vt impleatur verbum Dei dicentis ad Ezechiam, Quoniam ex semine tuo accipient, & facient spadones in domo regis Babylonis. Dicunt & quod de eis prophetauit etiam
Esa.38. Esaias dicens: Ne dicat eunuchus quia ego sum lignum aridum. Hæc dicit dominus eunuchis: Si custodierint mandata mea & elegerint quæ volo: ego dabo eis in domo mea locum electum & nominatum, & meliorem filiis & filiabus. Bonũ est ergo secundum mysterialem locum nec generare in Babylonia, sed sine semine esse quantum ad Babyloniam sicut Daniel, vt generemus de spiritu sancto, sicut & ille & qui cũ K eo fuerunt, visiones & prophetias, & cætera opera bona.

Tunc oblati sunt ei pueri, vt manus eis imponeret. Discipuli autem increpabant eos. Iesus autem dixit: Sinite pueros & nolite prohibere. Talium est enim regnum cœlorum. Et imponens eis manus abiit inde.] Sciendum quoniam non est quãdo non offeruntur pueri Iesu de quibus dicit, quasi depositum suscipiens à Deo: Ecce ego & pueri quos dedit mi- *Esa.8.* hi Deus. Puerorum autem iustorum quidã quidem sunt infantes: alij autem dicuntur lactentes, quasi inferiores infantibus. Et dominus noster ex ore vtrorumq; percipit laudem, vt cognoscẽtes alia beneficia eius in pueris, dicamus, Ex ore in- *Psal.8.* fantium & lactentium perfecisti laudem. Pueros autem dicimus, qui adhuc in Christo carnales sunt & infantes, quales esse Corinthios Apostolus sciens dicebat: Et ego non potui *1.Cor.3.* vobis loqui quasi spiritualibus sed quasi carnalibus, quasi paruulis in Christo. Tales autẽ pueri & tunc oblati sunt, & quotidie offeruntur Iesu. Signum autẽ oblationis puerorum sunt multi, qui in Christo paruuli cõstituti atque lactentes, & lacte opus habẽtes nõ esca perfecta, accedunt ad fidem: de quibus dicit, qui dixit: quemadmodum si nutrix foueat filios suos nutriens eos, Lac vobis potum dedi non escam: nondum enim *1.Thes.2.* poteratis, sed nec vsque adhuc potestis. Exponentes autem euangelistæ hunc locum, quoniã quidem oblati sunt pueri Iesu retulerunt: non autẽ manifestauerunt à quibus oblati sunt, L nobis videlicet relinquentes vt quæramus quod ab illis est prætermissum: vtrum euangelistæ omnes euentu prætermiserint cum possint conscribere vtrum à parentibus sint oblati, an à matribus: an ratione diuina & sapientia hoc fecerint, vt ostendant quoniam qui offerunt pueros Iesu angeli sunt qui accedunt & ministrant ei: quoniã ipsi sapienter cognoscunt differẽtiam puerorum vel infantium, quales Christo oportet offerri. Voluntas autem offerentium pueros est, vt manus eis imponat Iesus & oret. Oratio enim Iesu Christi & tactus eius, pueris & infantibus qui non possunt audire quæ audiũt iam spiritales, sufficit ad auxilium eruditionis eorum. Apprehendit enim eos virtus Iesu Christi cum manus suæ speculationis posuerit super eos, & iam nullum malum eos contingit. Forsitan autem quantum ad textum, etiam offerentium ei pueros & infantes voluntas huiusmodi erat, considerantiũ quoniam impossibile est vt postquam dominus tetigerit pueros vel infantes, & per tactum dederit eis diuinam virtutem, vt ruina aut dæmonium aliquod tangere eos possit. Existimo autem quoniam multæ malignæ virtutes circa animã hominis ab initio vocantis iugiter ei insidiantes, ideo offerebant vt tangeret eos, quasi iam ex præcedentibus virtutem eius experti, qui offerebant pueros vel infantes Saluatori: quoniam per impositionem manuum eius, & per orationem eius pro pueris & infantibus factam, & per tactum eius repelluntur mala. Virtus enim facta in eis non solum ad præsens suffi- M ciens est custodire, verum etiam in posterum quasi prohibitoria constituta tactum cõtrarium repellet ab eis. Et saluator ergo non quasi superfluum aliquid sciens hoc esse, sed salutare omnibus qui impositionem manuum eius acceperint, dicit ad discipulos suos prohibẽtes pueros vel infantes offerri: Sinite pueros venire ad me, & nolite prohibere eos. Si quidẽ habent rationem quæ supra diximus de offerentibus, qui erãt qui offerebant: consequenter cum eis discipuli Iesu egregiæ intelliguntur virtutes, & doctæ à filio Dei. Potest enim & ad illas nomen discipulorum Iesu peruenire, vt nõ solum homines discipuli eius sint, sed etiam angeli. Si quis autem hoc quod dicimus putauerit violentum, & voluerit discipulorum nomen non aliis nisi tantum hominibus applicare, discipulis eius qui prohibent offerri pueros Iesu & infantes: sic intelligendus est hic locus, vt eorum qui profitentur verbi doctrinam simpliciores quidem, & quasi puerilem sermonem habẽtes & similẽ lacti quo nutriuntur adhuc nouitij quibus lac opus est & non solida esca, intelligantur esse doctores qui offerunt Saluatori pueros & infantes. Nec enim possunt magis specialiori sermone eos nutrire quàm postulat status angusti sensus eorum, qui dicere possunt sicut ille qui dixit: Græcis ac Barbaris sapientibus & insipientibus debitor sum. His er- *Rom.1.* go offerẽtibus Saluatori huiusmodi pueros & infantes, id est nouitios

A nouitios fidei & minus eruditos adhuc, qui videtur esse perfectiores doctoribus illis simplicioribus: & ideo sunt discipuli Iesu, priusquam discant rationem iustitiæ de pueris & infantibus talibus reprehendunt eos qui simpliciter docent, & per simplicem doctrinã pueros & infantes offerunt Christo. Manifeste autem intelligere poteris hoc, si consideraueris quod ait Apostolus: Videre vocationem vestram fratres, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi fortes, non multi nobiles, sed quæ stulta sunt mũdi elegit Deus, & quæ infirma, & quæ ignobilia, & quæ non sunt, vt ea quæ sunt destrueret. Si videat ergo quis eorum qui doctrinam ecclesiasticam profitentur, offerentem aliquem quosdam stultos mundi, & ignobiles & infirmos qui propter hoc appellati sunt pueri & infantes: videns non prohibeat quasi sine iudicio facientem eum qui offert tales Saluatori atque magistro pueros & infantes. Et vide si non conuenit referre quæ tractamus ad discipulos: quosdam quidem offerentes pueros vt manus eis imponat Iesus & oret, alios autem prohibentes eos, vt dicat ad eos qui prohibent offerentes pueros Christo, magister & Saluator & Dominus: Sinite pueros, & nolite prohibere eos venire ad me. Post hoc cohortans discipulos iam viros constitutos condescendere vtilitatibus puerorum, vt fiant pueris quasi pueri, vt pueros lucrentur, dicit Iesus. Talium est enim regnum cœlornm.] Nam

B cum & ipse in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed factus est puer, vt dicat de eo Matthæus, quoniam stella quam videtant in Oriente præcedebat eos donec veniens stetit vbi erat puer. Non solum Mattheus, sed etiam ipse angelus qui apparuit Ioseph, talem & tantum Saluatorem nostrum puerum appellauit, dicens: Surgens accipe puerum & matrem eius, & vade in Ægyptum. Humilians ergo se factus est quasi puer, recte dicat: Sinite, & nolite prohibere pueros venire ad me: talium est enim regnum cœlorum.] Hæc ergo debemus diligenter attendere, vt ne æstimatione sapientiæ excellentioris & profectus spiritalioris contemnamus quasi magni, pusillos ecclesiæ: sed scientes quod dictum est: Talium est enim regnum cœlorum, tales efficiamur, vt etiam paruuli sensu saluentur per nos: non solum non prohibentes pueros ad Iesum ire, sed etiam ipsi cum pueris effecti pueri in humilitate voluntatem domini adimpleamus: vt exaltemur à Deo. Scito autem quoniã pueri huiusmodi quamuis nõ omnia quæ dicuntur sequi possunt quasi pueri, tamen imposuit eis manus Iesus. Ponens autem abiit inde, & virtutem relinquens in pueris, per actum abiit à pueris, videlicet pueris non potentibus sequi Christum, sicut & cæteri discipuli eius perfecti. Siquidem autem eloquia domini euangelica eloquia sunt casta, & argentum igne examinatum, argentũ probabile, transmissum terræ, & valde mun-

C datum, & septies mundatum: sine dubio debet esse aliqua idonea causa propter quam Matthæus exponens hunc locũ, duas quidem causas ostendit offerendi pueros, non autem ad duas præcedentes causas intulit quæ sequuntur. Oblati sunt enim pueri non solum vt manus eis imponat, sed etiam vt oret: Scriptum est autem post hoc, quoniam imponens eis manus abiit inde: & nõ addit & orans, potuit enim dicere: & imponẽs eis manus & orãs abiit inde. Et vide si potes dicere: quoniam maioribus quidem puerorum seruatur oratio Christi: qui possunt capere non solum impositionem manuum eius super se, sed etiam orationem eius ad patrem pro se. Minoribus autem pueris sufficit impositio manuum eius. Dicens autem: Talium est enim regnum cœlorum, hortatur vt nemo quamuis sit sapiens in ecclesia glorietur aduersus paruulos Christi: quoniam non eorum talium puerorum est regnũ cœlorum, sed eorum qui per humilitatẽ facti sunt sicut pueri cum essent sensu perfecti. Hanc autem expositionem commendat apud Lucam positus sermo: quoniam cum dixisset offerebant ei pueros & infantes vt tangeret eos, videntes autem discipuli prohibebant eos: Iesus autẽ dixit: Sinite pueros venire ad me, talium est enim regnum cœlorum, statim quasi conuenientia sensui præcedenti addidit, dicens: Amen dico vobis, qui non receperit regnum Dei sicut puer, non intrabit in illud.

1. Cor. 1.

Phil. 2.

Matt. 2.

Psal. 19.

Tractatus VIII. *Cap.* XIX. D

Nterrogauit Iesum vnus de turba dicens: Magister bone quid boni faciam vt habeam vitam æternam? Qui dicit ei. Quid me dicis bonum? Nemo bonus nisi vnus Deus.] Cum scriptum sit & de homine bono, Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bona: & de angelis bonis, & de spiritu sancto bono, & de filio Dei bono: hic saluator ad eum qui dixit, Quid boni faciam vt habeam vitam æternam: ita respondit, vt proprie nulli conueniat esse bonum, nisi tantummodo Deo, dicens: Quid me dicis bonum? Vnus est enim bonus Deus. Scire autem oportet quoniam hic quidem proprie bonum soli conuenire dicitur Deo: in aliis autẽ abusiuè. Quod ergo inuenitur in aliis appellatio boni, non est contrarium huic dicto quod ait, Nemo bonus nisi vnus Deus: quoniam omnes (sicut diximus) abusiue dicuntur boni, vnus autem proprie. Ipse quoque dominus qui est imago Dei inuisibilis, sic & bonitatis illius imago est: & sicut ipse distat à bonitate patris quasi imago bonitatis à principali bonitate, sic & omnes in quibus bonitatis nomen positum inuenitur, distant à bonitate filij. Plus autem distant omnes boni à bonitate filij, quàm bonitas filij à bonitate paterna: quoniam plus filius propinquus est patri in omnibus bonis, quàm omnes filio. Forsitan autem & propter eum qui dixit: E Quid boni faciam vt habeam vitam æternam: hoc Christus respondit ad eum, Quid me dicis bonum? Nemo bonus nisi vnus deus, vt illud confirmet quod alibi dicit: Cùm omnia feceritis quæ præcepta sunt vobis, debetis dicere: Serui inutiles sumus: quod debuimus facere fecimus. Nam etsi omnia fecerimus quæ præcepta sunt nobis nec sic quantum ad hæc verba bonum aliquid fecimus. Nec enim si vere bona essent quę facimus, scriptum fuisset, vt faciẽtes ea dicamus esse nos inutiles seruos, si proprie cõueniret hominibus appellatio bonitatis: quoniam omne bonũ nostrum, abusiue & non proprie dicitur bonum. Vere enim quando declinamus à malo & facimus bonum, quantum ad comparationem cæterorum hominum nolẽtium declinare à malo & facere bonum, dicuntur bona quæ agimus: quantum autem ad veritatem, secundum quod dicitur in hoc loco quia vnus est bonus, bonum nostrum non est bonum. Et sicut nõ iustificatur in conspectu Dei omnis viuens, quoniam quantum ad comparationem iustitiæ Dei, omnis iustitia hominum inuenitur neque iustitia esse: sic nec bonus inuenitur quisquã in conspectu dei, quantum ad comparationem bonitatis illius, quamuis quãtum ad comparationem cæterorum hominũ bonus quis appelletur. Dicere autem poterit quis, quoniam sciens dominus propositum interrogantis satis abesse vt faciat vel humanum bonũ, F dixit ei interroganti: Quid boni faciam, quid me interrogas de bono? tanquam si dicat: cum sis imparatus ad ea quæ dicuntur bona, quid me interrogas de bono, quid boni faciens vitam æternam possidebis: Et sic docet quoniam vere vnus est bonus. Considera autem quomodo bonitatem eius omnia sperant etiam ea quæ videntur contraria esse: quale est, Ego percutiam, & ego occidam: non minus quàm quod dicit: & viuere faciam, & ego sanabo. Et si ipse facit dolorem, scire debemus, quoniam & medicus frequenter facit dolorem. Faciens enim Deus dolorem iterum restituit. Sic & ex bonitate quos percutit, percutit quasi filios. Quis enim est filius quem non corripit pater? Sed & omnis disciplina ad præsens nõ videtur esse gaudij, sed mœroris: postmodum autem fructum pacificum reddet eis qui per eam exercitantur. Propterea sicut percutit Deus, sic & sanat. Verum est enim quod scribitur, Percussit, & manus eius sanauerunt. Et si nouum videtur quod dicere volo, tamen dico: Boni dei est ipse quoque qui dicitur furor eius: quoniã opus salutis operatur arguens: & quæ dicitur ira eius, quoniã est boni dei, corripit vt emẽdet. Et multa possunt dici de bonitate eius ad ædificationem hominum, vt non conturbentur de bonitate ipsius. Multa enim iuste abscondit à timentibus se, vt ne diuitias bonitatis eius, & longanimitatis contemnentes, secundum duriciam cordis sui, & sine pœnitentia cordis thesaurizent sibi iram, quam non thesaurizabunt si abscõsa fuerit multitudo bonitatis eius ab eis. Post hoc autem dicit:

Col. 1.

Heb. 1.

Luc. 17.

Bona abusiuè.

Psal. 37.

Deut. 32.

Heb. 12.

1. Reg. 2.

Rom. 2.

G Si vis ad vitam intrare, serua mandata.] Vbi considera quoniam adhuc quasi extra vitam constituto ei qui interrogabat de bono, ita respondit, Si vis intrare in vitam. Hic autem requiro quomodo quis sit extra vitam, & quomodo intret in vitam: & ne forte secundum vnum quidem modum sit homo extra vitam, qui est extra eum qui dixit, Ego sum vita. Alias autem omnis qui super terrã est, quamuis iustissimus esse videatur, potest quidem in vmbra esse vitæ, non autem in ipsa vita, cum sit corpore mortis circundatus, & dicens: Quis me liberabit de corpore mortis huius? & sedens in regione & in vmbra mortis, eo quod nondum venit in terram viuorum. *Rom. 7.* Introibit autem quis in vitam abstinens quidem se ab operibus mortuis, appetens autem opera viua, etiam nũquam quidem mortua loquens, sed secũdum verbum dei viuum viua: & non habens iam cogitationes mortuas in corde, sed viuas. Sicut enim sunt opera mortua, & opera viua, & verba mortua & verba viua, ita sunt & cogitationes mortuæ, & cogitationes viuæ. *Cogitationes & opera mortua & viua.* De quibus dicit Apostolus: Cogitationibus inuicem accusantibus, aut etiam defendentibus in die cum iudicauerit dominus occulta hominum. Et saluabitur quidem ille cuius cogitationes fuerint defendentes: peribit autem, cuius fuerint accusantes. *Rom. 2.* Si ergo & nos volumus introire in vitam, audiamus dicente Iesu: Si vis introire in vitam, serua H mandata:] & secundum mensuram obseruationis mandatorum ingrediemur in vitam, aut in interiora eius & beatiora, aut in mediocria, aut ad quancunque partem vitæ illius ad quam induxerit nos obseruantia mandatorum. Ille autẽ audiens: Serua mandata, respõdit, Quæ? vt discamus qualia maxime mandata vult nos Iesus obseruare. Ad quam interrogationem dixit: Non occides, non adulterabis, non furtum facies, non falsum testimonium dices, honora patrem tuũ & matrem: & diliges proximum tuum sicut te ipsum.] Et forsitan ista sufficiunt vt in principium (vt ita dicam) ingrediatur quis, non autem sufficiunt hæc vel alia similia istis, ad interiora vitæ introducere quẽquam. Qui autem præterierit vnum mandatorum istorum, nec in principium vitæ intrauit. Abstinendum est ergo omni volenti vel in principium vitæ intrare, ab adulterio, ab homicidio, à furto. Sicut enim adulter & homicida non intrant in vitam, sic nec fur. In hoc enim peccato multi etiam eorum qui videntur credidisse Christo incurrunt negotia huius mundi agentes, & pecuniarios actus qui creduntur eis, & qui operantur artes istas mediocres, qui omnes non sunt mundi à furto. Non solum autem fures non intrant in vitam: sed nec socij eorum, nec qui cõsentiunt eis: Scriptum est enim in Esaia: Socij furum diligentes munera. *Esa. 1.* Item in Psalmo quadragesimonono prohibetur enarrare iustitias domini & assumere in ore suo testamentum eius consentiens furibus, ita: Si videbas furem concurrebas ei, quod I primum dictum est, In secundo autem loco: Et cum adulteris partem tuam ponebas. Et vide quia nec ipsum furem, nec ipsum adulterum dicit: sed concurrentem furibus, & cum adulteris partem suam ponentem. Qui vult intrare in vitam, nec falsum testimonium dicere debet. Expellitur autem à vita, & qui non honorabit patrem suum & matrem. Sed forsitan hæc seruare mandata nõ satis difficile est: opus autem est omnibus qui per mandata præcedentia inducuntur, quasi maius & vtilius quod mandat implere: Diliges proximum tuum sicut te ipsum: quoniam & secundum quod ait, non occides, & non furtum facies, non adulterabis, & si quod est aliud mandatum in hoc verbo recapitulatur: Diliges proximũ tuum sicut te ipsum. *Matth. 22. Leuit. 19. Rom. 13.* Et si omne mandatum in hoc verbo recapitulatur: Diliges proximum tuũ sicut te ipsum, perfectus est qui impleuerit omne mandatum, qui impleuerit, & hoc quod est: Diliges proximum tuum. Si autem iste est perfectus qui diligit proximum suum sicut se, quære quomodo dicenti adolescenti: Hæc omnia seruaui à iuuentute mea, quid adhuc mihi restat? respondit dominus quasi adhuc nondum perfecto constituto qui hæc omnia fecit: & quasi consentiens ei qui dixit: Hæc omnia feci, respondit. Si vis perfectus esse, vade & vende omnia quæ possides, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlis, & veni, sequere me. Vide ergo si possumus ad propositam quæstionem secundum vnum quidem modum taliter respondere: quia ne forte quod ait, Diliges proximum tuum sicut te ipsum, suspicari potest non à domino positum in hoc loco: sed ab aliquo nescio quo non intelligente subtilitatem dictorum istorum additum esse. K Hoc autem adiectum esse commendat, quod ipsum locum Marcus & Lucas exponentes, neuter addidit, Diliges proximum tuũ sicut te ipsum. Dicet autem qui adiectum hoc esse defendere vult: si eadem ipsa diuersis sermonibus à tribus sunt exposita, nunquam dixisset dominus: adhuc vnum tibi restat, aut vnũ tibi deest, ei qui professus est, se impleuisse mandatum quod ait: Diliges proximum tuum sicut te ipsum: maxime si secundum Apostolum, quod dicitur, Non occides & cætera, & si quod aliud est mandatum in hoc verbo recapitulatur, Diliges proximum tuum sicut te ipsum. *Rom. 13.* Nam secũdum Marcum sic dicit: Intendens in eum qui dixerat: Omnia hæc seruaui à iuuentute mea, dilexit eum vel osculatus est eũ. *Marc. 10.* Videtur enim affirmasse professionem eius qui dixit se omnia ea impleuisse. Intendens enim in eum, mente vidit hominem ex bona conscientia confitentem, se proposita impleuisse mandata. Nunquam enim si extra cætera mãdata etiam illud se impleuisse dixisset, Diliges proximum tuum sicut te ipsum, capitale & maximum Marcus & Lucas prætermisissent mandatum: nisi forte quis similia quidem dicat scripta, non autem de eodem ipso dicta esse. Quomodo autem quasi nondum perfecto ei qui extra cætera etiam hoc impleuit mandatum, Diliges proximum tuum, sicut teipsum: Iesus responderet, Si vis L perfectus esse, vade, vende omnia quæ possides, & da pauperibus?] Multam enim differentiam inter exemplaria inuenimus, siue per negligẽtiam scribentiũ, suis ex temeritate quorundã siue propter eos qui negligunt emẽdare scripturas, vel propter eos qui quod ipsis videtur in emẽdationibus vel adiiciunt, vel subducunt. *Negligẽtia eorum qui euangelicos codices describunt.* Et in exemplaribus quidem veteris testamenti quæcunque fuerunt inconsonantia deo præstante coaptare potuimus, vtentes iudicio cæterarum editionum: ea enim quæ videbantur apud Septuaginta dubia esse propter consonantiam exemplariorum, facientes iudicium ex editionibus reliquis conuenientia seruauimus: & quędam quidem notauimus quasi non posita in Hebræo, non audentes ea omnino auferre: quædam autem cum asteriscis addidimus, vt sit manifestum quoniam quæ non fuerunt posita apud Septuaginta, ex editionibus cæteris addidimus conuenienter Hebræo. *Quid orig. in codicibus sacris præstiterit.* In exemplaribus autem noui testamẽti hoc ipsum me posse facere sine periculo non putaui. Tantum suspiciones exponere me debere, & rationes causásque suspicionum, non esse irrationabile existimaui, sicut in hoc loco quod dicitur, Diliges proximum tuum sicut te ipsum, quoniam apud Marcum & Lucam positum non est. Iudicent autem qui possunt, vtrum vera sint quæ tractamus, an falsa.

M Tamen quasi posito etiam hoc, Diliges proximum tuum sicut te ipsum, age aliter tractemus hunc locum. Scriptum est in Euangelio quodam, quod dicitur secundum Hebræos, si tamen placet alicui suscipere illud, non ad autoritatem, sed ad manifestationem propositæ quæstionis. *Euangeliũ secundum Hebræos.* Dixit, inquit, ad eum alter diuitum: Magister quid bonum faciens viuam? dixit ei. Homo leges & prophetas fac. Respondit ad eum. Feci. Dixit ei, vade vende omnia quæ possides, & diuide pauperibus, & veni sequere me. Cœpit autem diues scalpere caput suum, & non placuit ei: Et dixit ad eũ dominus. Quomodo dicis, legem feci & Prophetas? quoniam scriptum est in lege, Diliges proximum tuum sicut te ipsum, & ecce multi fratres tui filij Abrahæ amicti sunt stercore morientes prę fame, & domus tua plena est multis bonis, & nõ egreditur omnino aliquid ex ea ad eos. Et cõuersus dixit Simoni discipulo suo sedenti apud se. Simon fili Ioannæ, facilius est camelum intrare per foramen acus, quàm diuitem in regnum cœlorũ. Verum est ergo quia non impleuit diues mandatum, Diliges proximum tuum sicut te ipsum: qui multos despexit pauperes, & non est eis partitus aliquid de tantis facultatibus suis. Impossibile est enim & implere mandatum quod dicit, Diliges proximum tuum sicut te ipsum, & esse diuitem, & maxime tantas possessiones habere. Qui ergo non existimat esse abiiciendum verbum hoc quasi falsum: Diliges proximum sicut te ipsum: sed recipiendum quasi verum à Domino dictum, dicet non satis arguitione reperta: quoniam strictum &

non

A non satis odibiliter volens arguere diuitem illum Dominus noster quasi non vera dicentem, quod ait se impleuisse etiam illud mandatum, Diliges proximum tuum sicut te ipsum, dixit ad eum: Si vis perfectus esse, vade vēde omnia quæ possides, & da pauperibus. Sic enim apparebis dicere verum, si dilexisti, aut diligis proximum tuum sicut te ipsum. Si quis autē aspiciens humanam infirmitatem, & difficile hoc putans hominem posse implere, dispiciat verba, & ad allegoricum se intellectum conuertat: audiat etiam historiam quorundam gentilium, in qua propter sapientiam mundi referunt, quod hic dominus diuiti facere mandat, quendam Thebæum fecisse propter libertatem animæ suæ, & exemplum vitæ facilioris: & volentem se beatum demonstrare gentibus, & nihil mundi istius opus habentem, tradidisse omnem substantiam suam populo Thebanorum. Si ergo propter sapientiam gentium, & dogmata liberantia animam (sicut illi putabant) hoc facere potuit homo gentilis, quomodo non facilius potest facere qui concupiscit in se suscipere Christi perfectionem? Si autem & de diuinis scripturis placari quis vult quoniam possibile est quod præcepit Christus, audiat historiam de Actibus Apostolorum ita conscriptam: Omnes autem qui crediderant in idipsum habebant omnia communia, & possessiones, & substantias vendebant, & diuidebant prout quisque opus habebat. Quotidie autem permanens in idipsum in tē-
B plo, & frangentes in domibus panem, percipiebant cibum cum lætitia & simplicitate cordis, laudantes Deum, & habētes gratiam ad vniuersum populum. Et post modicum iterū dicit. Multitudinis autem credentium erat cor vnum & anima vna, & nemo eorum dicebat aliquid suum esse, sed erant illis omnia communia, & cætera. In quo loco introducitur de Anania & Saphira coniuge eius qui vendiderunt prædium suum, & de precio prædij partem aliquam subtraxerunt, & ideo passi sunt quæ passi sunt, digni enim erant in hoc seculo recipere peccatum suum, vt mundiores exeant ab hac vita mundati castigatione sibi illata per mortem communē, quoniam credentes erant in Christum. Puto autem quoniam audiens Ananias hæc verba ideo cadens expirauit, quoniam nō sustinuit arguitionem Petri, sed cruciatus in se adeo est punitus vt expiraret, verbis videlicet Petri catechizantibus animā eius. Nec Petrum hic existimare debemus interfecisse Ananiam, sed illum non sustinuisse acritudinem verborum Petri dicentis ad se: Vt quid repleuit satanas cor tuum, vt mentiteris spiritui sancto, & fraudares de precio prædij? Nónne manens tibi manebat, & venditum in tua erat potestate? Quid quoniam posuisti in corde tuo facere rem talem? Non es mētitus hominibus sed deo. Audiens autem, inquit, Ananias verba hæc, cecidit & expirauit. Conuenienter aliquis quærere potest, quoniam si perfectus est qui omnes habet virtutes, vt
C iam ex malitia nihil agat, quomodo sit perfectus qui vēdidit omnia sua, & pauperibus dedit? Ponamus enim aliquem hoc ipsum fecisse, quomodo fiet statim & sine ira? Et si contigerit eum esse sine ira, quomodo fiet statim & sine tristitia? Quomodo fiet etiam extra timorem, vt non timeat aut dolorem aut mortem, vel quælibet alia quæ possunt animam imperfectiorem turbare? Quomodo qui erogauit substantiam suam pauperibus, erit absque omni concupiscentia? Deinde quoniam possibile est ex hoc ipso quòd tradidit omnia sua, vt patiēs aliquid humanum ex paupertate, pœniteat eum facti, desideret autem similia possidere. Si autem & quę dicitur voluptas irrationabilis constituta eleuatio animæ passio est, quomodo quis mox vt tradiderit omnia sua pauperibus statim liberabitur à passione iactantię vanæ? Adhuc autem adiiciens aliquis dicat. Quomodo potest ex eo quod tradiderit bona sua pauperibus, etiam sapiens fieri, & suscipere sapientiam dei, vt possit reddere rationem omni homini interrogāti se de fide, vel de omnibus quæ in scripturis absconsè sunt dicta? Siue enim ex hoc ipso dicimus quenquam fieri perfectum, si habuerit ea quæ diximus, ad irrationabilitatem venimus, dicentes aliquem & perfectum esse simul & peccatorē. Peccator est enim omnis qui irascitur sine causa, & si quis seculi tristitia contristatur, & qui dolores timet, aut mortem, & qui desiderat quod non habet, & qui sine ratione extollitur quasi in bonis quæ non sunt bona. Siue simul vt tradiderit

Thebæi factum.

Act. 4.

Act. 4.

Act. 5.

Ananiæ & Saphiræ mors purgatio præcedentium peccatorum.

Peccator quis.

bona sua pauperibus, dicimus eum quasi receptaculum dei D factum, suscipere omnes virtutes, & deponere malitiam vniuersam, fideliter quidem vt communiter neminem dicimus, nescio autem si vere. Et forsitan deridebunt nos quasi non sapienter dicentes, qui audierint solutionem huiusmodi. Sapienter ergo videbitur forsitan dicere quis seruans simplicitatem verborum, & non moraliter aliquid dicens de eis, si sic responderit quasi fidelis, dicens quoniam qui pauperibus tradit bona sua, ipsorum orationibus adiuuatur, accipiens ad suā spiritalem inopiam spiritalem abundantiam eorum qui patiuntur inopiam carnalem, sicut ait Apostolus ad Corinthios scribens: & fit hoc modo perfectus, quamuis aliquas (quod humanum est) habuerit passiones, & si quis alius hanc inopiā passus fuerit, & magno adiutorio fuerit adiuuatus, deo exaudiente tantorum pauperum refrigeratorum preces: qui tamē similes sunt Apostolis, aut paulo inferiores, pauperes quidem in corporalibus sicut illi, diuites autem in spiritalibus. Aut ita. Iste qui mutauit pro diuitiis paupertatē vt fiat perfectus, credens sermonibus Christi, adiuuabitur statim sicut Apostoli Christi, vt sapiens fiat in Christo, vt magnanimis, vt iustus, vt castus, & absque omni omnimodo passione. Non tamē sic debemus intelligere, vt in ipsa die, vel in ipso tempore quo tradiderit bona sua pauperibus, efficiatur omnino perfectus. Sed consequenter ex illa quidem die incipiet speculatio dei adducere eum ad omnes virtutes, vt incipiat ex eo proficere sicut Isaac propter adiutorium dei collatum in se, & magis E atque magis crescet per singulos dies donec adiutus sicut Isaac magnus efficiatur valde in omni virtute, omni videlicet malitia auulsa de anima eius. Et sic qui hāc expositionem defendere vult, dicere non cogetur perfectum fieri hominem per hoc ipsum quod tradiderit bona sua pauperibus, alias delinquentem. Aliter autem forsitan abundans fide & studio transeundi ad subtiliora, & ad magnitudinem aliquam intellectuum eminentium & digniorum Christo, relinquens verbi simplicitatem & expositionem moralem transibit, dicens substantiam esse vniuscuiusque animæ, actus ipsius post exitum, vt sit substantia quidem iustorum boni actus, ipsorum autem malorum, mali. Hic ergo dicit eum qui multas habebat possessiones diuitē fuisse in mysterio eius qui multa possidet opera mala, in quibus potest esse & amor pecuniarum, & concupiscentia gloriæ, & aliæ res terrenæ replentes animā eius. Quoniam ergo potest aliquando qui hic modo diues est abstinere quidem se à malis quibusdā, vtputa ab homicidio, ab adulterio, à furto, à falso testimonio, & quæ conueniunt parentibus reddere cum quodam honore: potest etiam esse aliquis & misericors ad proximos, non tamen & perfectus: ideo consilians huiusmodi viro imperat Christus vēdere omnem substantiam malam, & quasi tradere eam virtutibus o- F perantibus eam, quæ ab omni bono pauperes sunt, & propter hoc non sufferunt minas secundum quod scriptum est: Pauper autem non suffert minas. Sed scio quia valde violenta videbitur expositio ista, soluens quidem honeste quæ de perfectione sunt dicta, non autem valde persuadens, vt deponens quis quæ malitiæ sunt, vendere intelligatur substantiam, & dare pauperibus. Quasi in tali autem præuentus loco dicam: qui hanc expositionem defendit, dicere potest quoniam plenus est peccator spiritibus secundum mensuram peccatorum suorum: vtputa fornicarius, secundum quod dicitur in scripturis, spiritu fornicationis, furibundus, spiritu furoris: & maliloquax, spiritu criminationis. Istam substantiam acquisiuit qui malus fuit, & factus est participatione malorum spirituū abundantior & multiplicior in ipsis malis. Sicut autem acquisiuit quis eam emens arbitrio proprio complacens malis, sic vendit eam, & dat talibus pauperibus, de qualibus loquitur sermo, per hoc quod credidit verbis Christi, & reliquit eam. Sicut enim pax Apostolorum reuertitur ad ipsos, nisi fuerit filius pacis: sic fornicatio, & vniuersa peccata reuertūtur ad pauperes qui auctores sunt peccatorum, cum non fuerit vtens malis eorum. Et sic neque dubitatio erit quin statim fiat perfectus qui sic vendidit omnes sicut tradidimus proprias facultates, & dedit pauperibus. Si autem & tēpore multo huiusmodi facultates venduntur & multum tempus necessarium est vt tradantur quibus dixi pauperibus, nihil con-

Preces pauperum.

1. Cor. 13.

Gen. 25.

Arbitriū proprium αὐτεξούσιον.

Matt. 10.

G trarium est: sed secundum æstimationem tradirorum malorum pauperibus per tempora fit perfectus qui talia fecit. Manifestum est autem, vt qui talia egit habeat thesaurum in cœlo, & ipse factus cælestis. Qualis enim terrenus, hoc est malignus, tales & terreni: Et qualis cœlestis, id est Christus, tales & cœlestes. In parte ergo sui cœli habebit thesaurum qui voluerit esse perfectus, & vendiderit omnes facultates suas, & dederit pauperibus. Sed ne existimes huiusmodi virum inueniri inter diuites huiusmodi quales sunt modo. Quis enim horum deponit amorem diuitiarum, & (vt ita dicam) mũdi amorẽ? Quis ad plenum deposuit spiritum gloriæ vanæ, vt suscipiat in suo cœlo thesaurũ gloriæ dei, & diuitias quæ sunt in omni verbo, & in omni sapiẽtia dei? Quis enim deposuit spiritum concupiscẽtiæ & timoris, aut iræ, aut voluptatis propriæ? Ergo qui vult secundum subtilitatẽ discutere veritatis, pronunciabit hoc in Apostolis esse, & qui similes fuerint eis. Iste autem talis & poterit sequi Christum, qui sicut diximus vendidit vniuersa & habuit thesaurum in cœlo. Nec enim distrahitur huiusmodi vir ab aliqua mala possessione, quo minus Christum sequatur. Audiẽs autem verbum adolescens, abiit tristis. Erat enim habens possessiones multas.] Et considera secundum conuersationem humanam quomodo cum difficultate diuellimur à bonis terrenarum diuitiarum, vel à concupiscentia gloriæ vanæ. Magis enim volumus adipisci etiam ea quæ male desideramus, quàm liberari à desideriis malis: & magis volumus vt nõ incidamus in ea quæ arbitramur esse timenda, quàm deponere inimicum timori dei timorem. Sed vide quia non senior aliquis introducitur in hoc loco, neque vir qui euacuauerit quæ paruuli erant: sed adolescens, qui audiens verbum abiit tristis. Adolescens enim erat secundum animam, & propterea relinquens Christum abiit. Ad vituperationem enim dictum est eius, Et abiit tristis: tristatus tristitia seculi quæ mortem operatur. Erat enim habens possessiones multas quas diligebat, diligens irasci, diligens tristari: propter quod & abiit tristis: & quantacunque ei nascebantur ex malo, quæ tenebant animam eius. Si autem intelligere vis historiam secundũ expositionem aliquorum, quam superius ex parte tetigimus, in dimidio inuenis hunc adolescentem laudabilem, in dimidio autem vituperabilem. Laudabilem quidem, quia nec occidit, nec adulteratus est, nec aliquid eorum fecit quę prohibet lex: sed adhuc adolescens constitutus honorauit patrem, & matrem, vituperabilem autem, quia tristatus est in verbis Christi vocantibus eum ad perfectionem: & promittentibus ei vt si tradidisset omnia quæ habebat, magnus efficeretur. Abeunte autem eo, dixit Iesus discipulis suis: Amen dico vobis, quoniã diues difficilè intrabit in regnum cœlorum.] Ex quo cõsiderandus est sermo Christi cautissimus, quoniam non simpliciter dixit: Diues non intrabit in regnum cœlorum. Quod si dixisset, exclusisset vtique diuites à regno cœlorum. Nũc autem dicit, diues difficile introibit, difficultatem quidem salutis diuitum manifestans: nõ autem impossibilitatem suæ potentiæ damnans. Quod ex hoc ipso textu manifestissime declaratur, posse diuitem cum difficultate quidem resistere passionibus suis atque peccatis, tamen posse. Si autem moraliter intelligamus diuitem, secũdum quod supra diximus, eum qui multorum malorum habet substantiam congregatam, quæres quomodo vel cum difficultate introibit diues in regnum cœlorum. Difficultatem autem introitus vtriusque diuitis ad salutem manifestat subiecta parabola dicens: Facilius est camelum per foramen acus intrare quàm diuitem in regno cœlorum.] In qua parabola diues comparatur camelo non solũ propter immunditiam animalis, sicut docuit lex, sed etiam propter totius corporis eius tortuositatem. Regnum autem cœlorum foramini acus assimilatur, vt demonstretur ex eo quoniam satis arctus est, & supra modum contribulatus regni cœlestis introitus. Ostendit autem quoniam ex seipso impossibile est camelum per foramen acus intrare, possibile autem quantum ad deum. Sic & diuitem quantũ ad ipsum pertinet, impossibile est intrare in regnum cœlorum, possibile autem quantum ad deum, qui potens est ineffabili sua virtute, aut crassitudinem malorum mali hominis subtiliare, aut angustiam introitus facere ei capacem. Quoniã autem propter difficultatem introitus, & non propter impossibilitatem K accepit ad exemplum foramẽ & camelum, claret ex eo quod ad discipulos dicentes: Quis ergo potest fieri saluus, respondet: Apud homines impossibile est, apud deum autem omnia possibilia.] Ergo possibile est & camelum per foramen acus intrare, non tamen apud homines, sed apud deum. Quomodo autem faciat hęc possibilia deus, ipse scit, & Christus eius, & cui reuelauit Christus. Qui autem proficit in sapientia & sermone, audebit forsitan abundantius & de acu, & de foramine eius exponere. Nos autem hoc adiicimus solum, quoniam sunt quædam quæ fiunt in lege artificio consutili, necessariam habentia acum, vt secundum sapientiam dei faciat opera quis artificij, quod suscepit. Qualitercũque ergo intellecta fuerint opera consutilia, ipsa consutura dabit intelligere quæ intelligi debeant in hoc loco. Quæ nunc dicere & manifestare forsitan quidem & supra nos est, forsitan autem & scienti multum & importunum exitum habere videbitur. Duobus ergo propositis, camelum per foramen acus intrare, & diuitem in regnum cœlorum, facilius esse dixit primum. Quære autem inter homines, alium quidem camelum constitutum per foramen acus intrantem: alium autem diuitem impossibiliter quidem quantum ad homines, possibiliter autem quantum ad deum intrantem in regnum cœlorum. Quicunque ergo inuentus fuerit esse camelus, & quodcunq; intellectum fuerit acus foramen, intrabit per illud. Puto gentiũ L introitum in regnum cœlorum faciliorem ostendere volẽs, quàm Iudæorum diuitum, hanc similitudinem introduxit. In quibus autẽ gentes dicebantur pauperes, in his Iudæi diuites erant. Vtrum autem manifestent hæc fines aliquos secundũ mysteria quædam adducentes ad fines aliquos per quasdam vias deo soli possibiles, nec ne, discutiat qui discutere potest.

1. Cor. 15.

Ægre auellimur ab amore diuitiarum & honorum.

H

I

De iis qui confidunt diuitiis suis non deo.

Matt. 7. Deo possibilia quæ nobis impossibilia.

TRACTATVS IX.

IN illo tempore: Dixit Simon Petrus ad Iesum: Ecce nos reliquimus omnia, & secuti sumus te. Quid ergo erit nobis?] Hoc poterit quis simpliciter interpretari, & moraliter. Qui ergo simpliciter vult intelligere, talia dicet. Sicut enim in datis non ipsum datum, sed affectum dantis aspiciens deus iustificat, & melius suscipit parua dantem cum magno affectu, quàm magna ex affectu modico, sicut manifestum est ex his quæ scribuntur propter data diuitis magna, & duo minuta viduæ: sic & in his qui propter dei dilectionem dimittunt quæ possident, vt inseparabiliter Christum sequantur, omnia secundum verbum eius agentes, non magis acceptabilis erit qui plura reliquerit eo qui parua dimiserit. Ergo & si minima, & contemptibilia Petrus cum fratre suo reliquit, quando audientes, Venite post me, & faciam vos piscatores hominum, statim relictis retibus secuti sunt eum, sed non minima sunt æstimata apud deum, considerantem quoniam M ex tanta plenitudine dilectionis illa minima reliquerunt, vt etiam si multas habuissent possessiones, omnia sine dubio reliquissent, nec ab eis vllo modo retenti fuissent, aut impediti ab impetu dilectionis huiusmodi. Et puto quòd magis confidens Petrus de affectu suo, quàm de ipsa quantitate rerum relictarum, fiducialiter dixit: Ecce nos reliquimus omnia & secuti sumus te, quid ergo erit nobis?] Consequens est autem sentire, quoniam non solum retia, sed etiam domum & vxorem forte reliquit, & filios, & possessiones quasdam etsi paruas. Magnum ergo aliquid demonstratur de Petro, & de fratre ipsius, quoniam audientes: Venite post me & faciam vos piscatores hominum, nihil cogitantes statim relictis retibus secuti sunt eum, nec sunt imitati eum qui dixit: Sed primum permitte mihi ire & renunciare eis qui sunt in domo: nec simile aliquid fecerunt ei qui dixit: Permitte mihi primum vt sepeliam patrem meum. Et diligenter attende, quoniam honestissime percussi Christi præcepto, & promissionibus eius, & credentes quoniam modicam capturam piscium relinquentes, homines piscaturi fuerant ad salutem, statim relictis retibus & quasi obliti suorum omnium, secuti sunt eum vt digni efficiantur hac interrogatione, quam fecit dicens:

Mar. 12.

Matt. 4.

Luc. 5.

Matt. 8.

A cens: Ecce nos reliquimus omnia, & secuti sumus te. Obserua simul & hoc, quoniam occasio interrogationis huiusmodi ex illo facta est Petro, quod verbum Christi audiuit dicentis: Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ possides, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlis, & veni sequere me. Deinde quia considerauit adolescentem cum tristitia abeuntem, quoniam præposuit multas possessiones habere in terris, quàm esse perfectus in Deo: considerans quoque & difficultatem diuitum ingrediendi in regnum cœlorum, ideo quasi qui ipse non facilem rem consummauerit in eo quod vniuersa reliquit & secutus est Iesum, dixit: Ecce nos reliquimus omnia, & secuti sumus te. Propterea Petro fiducialiter ista dicenti, respondit promissionem istam maximam Christus, vt sit vnus de iudicibus illis. Quoniam autem verbi simplicitas non est satis idonea auditorem ingenij eminentioris placare, honestatem sensus in moralibus expositionibus considerantem, etiam hunc locum ita trademus, quomodo hoc ipsum quod ait: Ecce nos reliquimus omnia, & secuti sumus te. Retia contemptibilia reliquisse, vel pauperem domum, & vitam in paupertate doloribus plenam, non adeo magnum est, neque dignum tali discipulo, cui non caro & sanguis reuelauerat esse Iesum Christum filium Dei

Matt. 16. B viui, sed pater cœlestis: cui etiam fuerat dictum, Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam, & portæ inferorum non præualebunt ei. Ergóne forte ea quæ tradita sunt superius de verbis Christi dicentis: Vade & vende omnia quæ possides, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlis, & veni sequere me, vtilia & vera sunt in præsenti? Petrus enim omnia reliquit, in quibus erat peccator. Propter

Luc. 5. quæ & dixerat: Exi à me domine: quoniam homo peccator sum ego. Et magna laus erat eius confitentis vt de cætero

Anagoge de Petro peccata relinquente. non peccaret, qui dixit: Ecce nos reliquimus omnia: & non solum mala reliquimus, sed & te secuti sumus. Quod autem dicit: Et secuti sumus te, potest dici secundum omnia quæ pater reuelauit Petro esse filium suum, secuti sumus te iustitiam secundum quod iustitia es: secuti sumus te sanctificatio-

1 Cor. 1. nem, secundum quod sanctificatio es, & sapientia, & pax, & veritas, & vita ducens ad Deum, & vita vera. Propter quod quasi victor athleta post luctamen agonothetam interrogat quæ sint præmia certaminis huiusmodi quæ adhuc nesciebat. Quid vtique erit nobis:] Et nos si volumus percipere quæ sunt Petro promissa, similiter omnia relinquamus, vt de cætero nulla teneamur malicia, neque aliquibus operibus eius, sed verbum Dei sequamur, vt dicatur & nobis, & omnibus sequentibus eum, quæ in sequentibus dicit: Amen dico vobis, quod vos qui secuti estis me, in generatione cum sederit filius hominis super sedem maiestatis suæ, sedebitis & vos super duodecim thronos iudicantes duodecim tribus Israël.] Quod & ipsum & simplicem habet interpretationem exhortantem relinquere bona seculi propter Chri-

C stum, & spiritalem & altiorem. Qui ergo secundum literam vult intelligere, talia dicere: non omnes dicit sequi Christum sermo, sed eos qui tunc fuerunt Apostoli, & qui similiter eis secuti fuerant eum, secutos se appellauit. Posteriores autem manifestauit per illud quod dixit: Et omnis qui reliquerit fratres, aut sorores, & cætera.] Qui ergo se-

Prima regeneratio resurrectio. cuti sunt Christum non quædam sed omnia relinquentes, sedebunt super duodecim thronos, iudicantes duodecim tribus Israël. Et hanc potestatem accipient in resurrectione mortuorum, Ipsa est enim generatio, & noua quædam na-

2 a Baptismus. tiuitas constituta, quando & cœlum nouum, & terra noua creatur his, qui seipsos renouauerunt, & nouum traditur testamentum, & calix ipsius. Illius autem regenerationis

Tit. 3. præmium est, quod apud Paulum vocatur lauacrum rege-

Originis peccatum. nerationis, & illius nouitatis mysterium est hæc renouatio spiritus. Et forsitan quidem secundum hanc natiuitatem ne-

Psal. 50. mo est mundus à sorde, etsi vnius diei sit vita eius, propter natiuitatis nostræ carnalis mysterium: secundum quod ait Dauid ex persona omnium nascentium ex carne & sanguine, Quoniam in iniquitatibus conceptus sum, & in delictis concepit me mater mea. Secundum regeneratione͂ autem baptismatis, omnis quidem est mundus à sorde, qui renatus fuerit ex aqua & spiritu: vt audacter autem dica͂, mun-

dus est per speculum in ænigmate. Secundum tertiam au- D tem regenerationem, quando sederit filius hominis in sede *Tertia visio Dei.* gloriæ suæ, omnis, qui in illam regenerationem venerit quę est in Christo, mundissimus erit à sorde, & facie in faciem videbit, & ipse per lauacrum regenerationis veniens ad ipsam regenerationem. Si autem vis intelligere illud lauacrum, intellige quomodo Ioannes in aqua baptizans in pœnitētiam, dicit de Saluatore, Quonia͂ ipse vos baptizabit in spiritu san- *Matt. 3.* cto, & in igne. In ista ergo regeneratione baptismatis consepulti sumus Christo secundum Apostolum per baptismum: in illius autem regeneratione baptismatis, quod erit in spiritu, & in igne, conformes efficiemur corpori gloriæ Christi sedentis in sede gloriæ suæ, & ipsi sedentes super duodecim thronos, si tamen relinquentes omnia secundum vtraque interpretationem superius factam, magis autem iuxta secundam, secuti sumus Christum. Tunc autem cum filius hominis sederit in sede gloriæ suæ, implebitur prophetia quæ dicit: Dixit dominus domino meo, sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Et tunc o- *1. Cor. 15.* portet eu͂ regnare, donec ponat Deus omnes inimicos suos sub pedibus suis, donec nouissima inimica mors destruatur. Qua destructa, iam non erit mors ante faciem saluatorum, sed sola credita vita. Morte enim constituta ante faciem hominum, non creditur vita ab his qui tenentur à morte: de- E structa vero morte, ab omnibus vita creditur. Tale aliquid *Deut. 30.* positum est in lege ita. Posui ante faciem tuam vitam & mor- *Deut. 28.* tem. Item. Erit vita vestra suspensa ante oculos vestros, & non credetis vitæ vestræ. Sedebit autem filius hominis super sedem gloriæ suæ, cum nullus contemptibilis, & inglorius fuerit in regno eius. Omnes enim tunc qui gloriam ab hominibus non acceperunt, nec fecerunt aliquid vt ab hominibus glorificarentur, sed gloriam solam quæ ex Deo est quæsierunt, regenerabuntur ab eo qui sederit super sedem gloriæ suæ. Tunc implebitur oratio Christi, quam orauit & dixit. *Ioan. 17.* Pater glorifica me ea gloria quam habui priusquam mundus fieret, apud te. Si autem potes intelligere verbum restitutum postquam factus fuerat caro, & omnia quæcunque factus est, secundum quod vnusquisque necessarium fieri habuit eum sibi vt omnes lucretur, & postea restitutum, vt fiat qualis fuit in principio apud Deum, Deus enim erat verbum in gloria sua, quasi verbum videbis eum sedentem super sedem gloriæ suæ, quando non alium ab eo intellexeris filium hominis qui secundum corpus homo existimabatur. Tunc autem cum hæc in restitutione Saluatoris fuerint facta, & qui reliquerunt omnia, & secuti sunt eum, sedebunt quasi conformes facti corporis & sedis glorię eius super duodecim thronos iudicantes duodecim tribus Israël. Omnis enim vita iustorum iudicabit tribus Israël quæ non crediderunt, & iudicabunt Apostoli, & qui Apostolorum imitati sunt vitam: & iudicabunt generosos quidem propter quod sunt Israël, non autem egerunt digna genere suo. Forsitan autem quod dicit Apostolus, In vobis iudicabitur mundus, dicitur ad eos qui venerunt ex gentibus. Quod autem dicit, Sedebitis & vos su- F per duodecim thronos iudicantes duodecim tribus Israël, *1. Cor. 6.* dicitur ad Apostolos, & ad eos qui apostolicam imitati sunt vitam, iudicatores Israël, qui generosiores toto mundo habentur. Si quis ergo reliquerit omnia, & secutus fuerit Iesum, quæ Petro promissa sunt & ipse recipiet. Si autem non omnia reliquit, sed quædam quæ specialiter inferius referuntur: hic multiplicia recipiet, & vitam æternam possidebit, secundum quod ait: Omnis qui reliquit fratres, aut sorores, aut parentes, aut filios, aut agrum, aut domum propter nomen meum, centuplum accipiet, & in futuro vitam æternam possidebit.] Et hoc quidem quoniam habet non contemptibilem rationem, & secundum simplicem traditionem exhortatoriam ad contemnendam omnem carnalem cognationem, & omnem substantiam mundialem, omnis homo fatetur: quoniam multi credentium Christo odio habiti sunt à parentibus suis, & elegerunt eos & omne͂ substantiam spernere vt vitam æternam possiderent, credentes quia omnis qui reliquerit fratres secundum carnem & sorores corporis, & parentes carnales, aut filios carnis, & in terra maledicta agros & domos in ea, & reliquerit propter aliud nihil

G nisi propter nomen Christi, multiplicia recipiet: & si oportet sic nominare, inæstimabiliter multiplicia spiritalia magis quàm carnalia. Et adhuc supra quod multiplicia recipit, non in vita hac temporali, sed in illa vita æterna factus recipiet ea. Et multiplices quidem fratres, & sorores exponere facile est. Nam & in hoc seculo pro fratribus carnalibus, quos propter infidelitatem reliquit, multos inuenit fratres secundum fidem. Sic & parentes omnes irreprehensibiles episcopos & presbyteros sine crimine constitutos inuenit quis patres, pro eo quod reliquit infideles parentes. Similiter & filios omnes ætatem habentes. Quomodo autem intelligatur multiplices agros vel domos quæ reliquerit, inuenire, non similiter tradere possumus. Sunt ergo sicut existimo, & angelis fratres & sorores omnes qui exhibuerunt se Christo castas virgines, tam istæ quæ adhuc in terris habentur, quàm illæ quæ iam viuunt in cœlis. Parentes autem quales dicti sunt Abrahæ. Tu ibis ad patres
Gene.15. tuos in pace nutritus in senecta bona. Si autem facti fuerint aliquando secundum illos patres isti aliorum patres, multipliciter recipiunt etiam natos. Agros autem & domos multiplices intellige mihi in requie paradisi, & ciuitate Dei, de qua dicta sunt gloriosa, in cuius gradibus dignoscetur Deus cum suscipiet eam, vt dicatur ad eos qui illic possident
Psal.86. domos: Sicut audiuimus, ita & vidimus in ciuitate domini virtutum, in ciuitate Dei nostri. De qua dicitur: Distri-
H buite gradus eius. Super hæc autem omnia vitam æternam possidebit. Multi erunt primi nouissimi, & nouissimi primi.] Et hoc habet aliqua & secundum simplicem sensum exhortari potentia eos, qui nuper accedunt ad verbum diuinum, vt festinent per ea quæ constituta sunt hominibus ad prouectum ascendere præ multis, qui videntur senuisse in fide ad verbum & vitam, quæ est super illos, cum neque tempus, neque parentes infideles impediant eos qui nuper accedunt. Potest etiam huiusmodi sensus, & destruere, & extollere, qui gloriantur eo quod à Christianis parentibus sunt enutriti in ipsa Christianitate, maxime si fuerint ex patribus sacerdotali sede dignificatis, id est episcopatus, aut presbyteratus, aut diaconatus in populo Dei. Audientes enim quia multi erunt primi nouissimi & nouissimi primi, recordabantur vt non glorientur in eo quod videntur priores, neque humilientur & pusillanimes fiant, quasi minus aliquid prioribus possidentes, pro eo quod Christianitatis dogmata nouissimi receperunt. Habet etiam alterum intellectum, vt sint quidem primi Israëlitæ, qui facti sunt nouissimi pro-
Rom.11. pter infidelitatem suam, & proditionem in Christo: gentes autem nouissimi facti sunt primi: si tamen permanserint in fide, non alta sapientes, sed humilibus consentientes, &
I sic communicantes radici patriarchatum, & pinguedini verbi patrum in qua plantati fuerint secundum propositum spiritalis legis, & secundum voluntatem prophetarum: si tamen & ipsi intelligatur spiritaliter sicut lex, illis videlicet à bona oliua propter infidelitatem præcisis. Christo enim in iudicio veniente in istum mundum, vt gentes quæ non videbant viderent, Israëlitæ autem videntes vt propter infidelitatem fierent cæci, nos proselyti ascendentes per fidem, facti sumus sursum & primi: Israëlitæ autem qui fuerũt priores, sunt facti nouissimi per infidelitatem cadentes. Sic intelligitur & quod ait: Si quis vult primus esse, erit nouissimus, Tanquam si dicat: quoniam nunc primatum accipient qui ex gentibus credunt in me, qui existimantur nouissimi esse apud Israëlitas: nouissimi autem iudicabuntur à Deo omnes Israëlitæ, etsi videntur propter tempora primi. Si quis ergo vult fieri verè primus, fiat in istis qui nunc nouissimi existimantur ab Israëlitis. Quicunque autem voluerit esse in illis qui primi esse videntur, primatu ad gentes trãslato computabitur inter nouissimos. Vide autem caute quid loquatur sermo. Multi, inquit, erunt primi nouissimi. Non omnes primi erunt nouissimi, nec omnes nouissimi erunt primi. Sunt enim qui primi fuerunt, & nihilominus permanent primi, sicut Apostoli Christi qui Israëlitę fuerunt de semine Abrahæ, qui etiam nunc primi habentur: Et sunt nouissimi nihilominus permanentes, qui male tractant de populo Christiano, & videntur de ecclesia esse cum sint. Adhuc autem vide si potes dicere primum genus esse angelorũ, K
quasi honorabilius hominibus, qui nouissimi præ angelis esse videntur. Nam sicut scriptum est in Iob, quando factæ sunt *Iob 38.* stellæ, laudauerunt Deum omnes angeli eius, quasi antiquiores non solum homine post creato, sed & omni creatura propter eum creata. Et sic audebit aliquis dicere, quod multi angelorum qui priores fuerunt hominibus efficiuntur inferiores quibusdam hominibus. Multi autem hominum qui natura nouissimi sunt, efficiuntur per vitam angelicam & verbum Dei quibusdam angelis superiores, qui primi quidem fuerunt constituti, facti sunt autem nouissimi propter aliquas culpas. Accipe autem ad hæc scripturam Apostoli dicentis. An nescitis quoniam angelos iudicabimus? Nunquid secularia? *1.Cor.6.* Sed & Iudas dicit: Quoniam angelos Dei qui non custodierunt principatum suum, sed reliquerunt suam habitationem, Deus in iudicio magnę diei vinculis grauibus sub ca- *Iudæ 1.* ligine conseruabit. Vide ergo nisi isti quidem quam diu custodierunt principatum suum, & non reliquerunt propriam habitationem, multo fuerunt hominibus meliores, & erant hominum primi, quorum anima humiliata erat in puluerem, qui facti fuerant in corpore humilitatis, vt vix dicerent ali- *Rom.7.* quando, Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Homines autem qui angelorum comparatione nouissimi erant, angelorum primi efficiuntur, eorum qui non L
conseruauerunt principatum suum, sed reliquerunt propriam habitationem accipientes principatum secundum quod scriptum est, Esto potestatem habens super decem ciuitates, aut *Luc.19.* super quinque ciuitates. Facti ergo in habitatione quidam angelorum derelinquunt eam: efficiuntur autem homines primi, siquando prædicato sibi regno cœlorum, fecerintquę possunt eos subleuare ad illam habitationem quam angeli reliquerunt. Et multi ex nouissimis & natiuitatem habentibus super terram, ascendentes vt fiducialiter dicere possint, nostra autem conuersatio in cœlis est, efficiuntur primi. Et ip- *Phil.3.* se quoque sicut fulgor cecidit de cœlo. Primus fuit quando incedebat immaculatus in omnibus viis suis, donec iniquitas inueniretur in eo, & factus est nouissimus in infernũ descendens, vt admirentur videntes eum, & dicant: Et tu consumptus es sicut & nos. In nobis autem existimatus *Esa.14.* es & descendit ad inferos honor tuus, & multa gloria tua. Sic cum nouissimus esset omnis qui insipiens & incredulus erat, seruiens voluptatibus variis, & desideriis in malitia & inuidia, odibilis & odiens, sed factus est primus quando benignitas apparuit Domini saluatoris per lauacrum re- *Tit.2.* generationis & renouationis spiritus, & suscepit eum qui dixit: Qui me suscepit, suscepit eum qui me misit. Sed se- *Luc.9.* cundum hæc quidem primos esse tradidimus eos qui saluantur, nouissimos autem qui non sunt digni totali ordine saluatorum, sed pœna, & vt relinquantur, siue donec intrauerit gentium plenitudo, siue donec compleantur quę peccatis propriis meruerunt. Parabola autem quæ subsequi- *Rom.11.* tur istos sermones, significat esse saluandos etiam nouis- M
simos, qui primi quidem sunt operati, nouissimi autem acceperunt mercedem, & ideo cum primi fuissent, nouissimi sunt existimati: Meliores autem eis dicit, qui nouissimi quidem ad opera sunt vocati, receperunt autem mercedem non solum primi, sed etiam æqualem eis qui aduersus patremfamiliâs murmurauerunt, & dixerunt: Isti nouissimi vnam horam fecerunt, & æquales fecisti eos nobis, qui portauimus pondus diei & æstum. Et primi vocantur qui ad opera nouissimi sunt vocati, ex eo quod primi acceperunt mercedem.

Tractatus. x. *Cap.* xx.

IN illo tempore, dixit dominus Iesus discipulis suis. Simile est regnum cœlorum homini patrifamiliâs, qui exiit primo mane conducere operarios in vineam suam.] Videtur quidem omnis parabola hęc propter hoc esse suscepta, quasi vt discamus quomodo nouissimi venientes ad opera, & quomodo qui primi vocati primi acceperunt mercedem: & quomodo qui vocati fuerant primi, in nouissimo loco à patrefamiliâs sunt statuti.

A ſtarati, propterea quod & nouiſſimi acceperunt mercedem. Scire autem debemus quoniam ſi parabola Ieſu in quo theſauri ſapientię & ſcientię abſconditi ſunt, diſcuſſa fuerit, tanta dogmata ſapientiæ in myſterio abſcõdita inueniuntur his qui poſſunt talia inuenire, vt maxime de iſta parabola dicat Saluator: Aperiam in parabolis os meum, loquar propoſitiones ab initio, & eructabo abſcondita à conſtitutione mundi. Neceſſe eſt enim vt videat qui vult intelligere, quę ſit dies quæ refertur in ea, & quę horę illius, & quod non euentu paterfamiliâs quinque ordinibus operariorum tradidit opera vineæ. Deinde quęrenda eſt cauſa ei qui quęrere poteſt, quare quidem operarij mane conditi ſunt: & poſt hoc non circa horam ſecundam, ſed circa tertiam horam alij ſunt conducti: & poſt eorum conductionem, quare non circa horam quartam vel quintam, ſed circa horam ſextam: ita non circa ſeptimam, vel octauam, ſed circa nonam: & nouiſſime non circa decimam, ſed vndecimam. Debet enim eſſe quædam ratio digna Ieſu, quare inter matutinam & tertiam tempus modicum eſt aſſumptum, & non ſecundum tempora quæ poſita ſunt inter tertiam & ſextam, vel inter ſextam & nonam. Poſt hoc autem quare vna ſit hora inter nonam & vndecimam, quemadmodum ſuperius inter matutinam & tertiam. Non autem negligenter eſt attendendum, qua ratione B paterfamiliâs cum mercenariis quidem quos mane cõduxerat pactum fecit ſpecialiter in die denarium: conductis autem circa tertiam horam non conſtituit nominatim certam mercedem, ſed ita: Quodcunque iuſtum fuerit dabo vobis.] Similiter & circa ſextam horam & nonam fecit vocatis. Et quia his qui circa vndecimam erant vocati, excuſantibus ſe propter otium totius diei, ſic dixit: Ite & vos in vineam.] Sed & quoniam quaſi extra vineam conſtitutus paterfamiliâs, & inueniens operarios ibi, primos quidem miſit in vineam, ſecundis autem dixit: Ite & vos in vineam: ſimiliter eundem ſermonem, & qui circa vndecimam fuerant vocati: Ite & vos in vineam. Intelligat autem qui poteſt, quid ſit forum, quod in Græco nundina ponitur, in quo otioſos ſtantes inuenit Ieſus. Secundo ſimiliter eſt requirendum, qui ſunt qui inuenti ſunt ſtantes circa vndecimam, quibus dicit: quid ſtatis hic tota die otioſi?] Aſpiciat autẽ quis, quę ſit excuſatio eorum qui toto die ſteterant otioſi, & quis eſſet dolor ſtandi eorũ, qui toto die ſtare otioſi ſuſtinuerunt, vt cum fiducia reſponderent, quoniam parati quidem fuerũt ad opus, nemo autem eos conduxit: quaſi plurimi eſſent qui conducerentur, non autem & qui conducerent. Necnon & diligenter oportet attendere, & quod ſero facto dixit dominus vineę procuratori ſuo. Voca operarios, & redde eis mercedem, incipiens à nouiſſimis vſque ad primos.] Quæres autem quid mouit dominum vineę vt iuberet procuratorem vineæ vocare operarios, & reddere eis mercedem incipientem C à nouiſſimis, & aſcendentem vſque ad primos: vt primi quidem accipiant, qui circa vndecimam erant conducti, ſecundi autem qui circa nonam: tertij qui circa ſextam: quarti qui circa tertiam: nouiſſimi vero qui mane. Hoc enim maniſeſtiſſime declaratur ex eo quod dicit: Redde mercedem inſipiens à nouiſſimis vſque ad primos.] Quis autem & extra dominum vineæ ſit domini procurator dans mercedem iuxta domini iuſſionem. Sed & ſi qui vocati fuerant circa nonam non portauerunt pondus diei & æſtum, manifeſtum eſt quoniam non illi murmurauerunt aduerſus patremfamiliâs dicentes: quoniam hi nouiſſimi vnam horam fecerunt, & æquales eos feciſti nobis, qui portauimus pondus diei & æſtum.] Neque illi qui ſexta hora vocati ſunt pondus portauerunt diei, niſi forte diei dimidium. Et qui tertia ſunt vocati, non totius diei põdus ſuſtinuerũt, ſed ſi oportet caute dicere, dimidium diei, & quartam partẽ diei. Soli autem qui ex mane cõducti ſunt, pondus diei ſuſtinuerũt, & ęſtũ totum: Cæteri autem ſecundum menſuram temporis quod fecerunt in vineam, portauerunt. Quoniam autem diuerſæ parabolæ ſunt vineam nominantes, quęrendum eſt vtrum ſecundum diuerſas res & vinea intelligitur, aut ſecundum ipſam rem. Ego arbitror oportere diſcurere, & quare non ad omnes qui primi venerunt, & exiſtimauerunt quoniam plures eſſent accepturi, & murmurauerunt aduerſus patremfamiliâs, ſed vni eorum dixit: Amice non tibi facio iniuriam. Denarium conueni tecum. Et volo huic nouiſſimo dare quemadmodum & tibi.] Quoniam autem hęc & talia ſuſcipit parabola pręſens, poteſt quidẽ requirere quis in ea: digna autem dicere eſt nullius niſi eius qui dixit: Nos autem ſenſum Chriſti habemus. Age nos qui multum deſumus à profunditate parabolę, quædam modica quę ſuſpicamur, in ea dicamus. Et primum quidem videbimus de die parabolæ, quę ſit dies. Et vide ſi poſſumus totum hoc ſeculum præſens dicere vnum diem, magnum quidem quantũ ad nos, modicum autẽ & exigui temporis, quantum ad Dei patris, & Chriſti, & ſancti ſpiritus vitam. Et quid dico quantum ad vitam patris, & filij, & ſpiritus ſancti? Forſitan & quantum ad vitam quarundam beatarum virtutum & ſublimium cõparatione generis multorum. Nam quantum eſt vna hæc dies quantum ad vitam omnium diu viuentium, tantum eſt omne ſeculum hoc quantum ad vitam ſupernarum virtutum. Et ſi tantum eſt quantum ad vitam ſupernarum virtutum, iam vide quàm nullius momenti eſt omne hoc ſeculum, qnantum ad vitam Dei patris, & filij, & ſpiritusſancti. Vtrum autem aliquod tale myſterium demonſtretur in Deuteronomij cantico in quo dicit: Mementote dies ſeculi, aut non: quærat qui poteſt: & ſi tales ſunt dies ſeculi, conſequens erit traditionem ſimilem eſſe intelligere quæ dicit: Et annos æternos in mente habui, & meditatus ſum nocte cum corde meo, exercebar, & cõtribulabã ſpiritũ meum & dixi, non in ſecula proijciet Deus. Et forte vt audactet dicam, in ſecula quidem non proiiciet Deus: multum eſt enim & in vno ſeculo proijcere Deum: proiiciet autem forſitan & in ſecundo ſeculo, quando quędam peccata non remittuntur, nec in hoc, nec in futuro ſeculo. Quis ergo idoneus eſt ſex illos dies & ſeptimum requietionis ad huiuſmodi dies referre, & poſt ſabbata & neomenias, & in primo menſe feſtiuitates, & in quarta decima die menſis paſcha, & in cæteris azymorum? Sic autem ſequens quis rationem in abyſſum cadet intellectuum, cęteras feſtiuitates exiſtimans ſecundũ huiuſmodi dies, & totũ ſeptimanale magnum, in quo pauperibus, & aduenis, & beſtiis terrę donat Deus fructus, qui ex prima terræ operatione ſint geniti in tempore cum iam nemo operabitur terram. Abyſſum autem dico propter altitudinem dogmatum, vt aſcendens qui videat quinquageſimum annum, & quę de eo in lege conſtituuntur, & adimplentur. Sed quęrentes vnam propoſitæ parabolę diem, & exiſtimantes eam eſſe totum hoc ſeculum præſens, intrauimus in altitudines, opus habẽtes ſpiritu Dei qui omnia ſcrutatur, etiam altitudines Dei. Ego autem exiſtimo quoniam ſicut in exitu conſummationis anni quędam dicta ſunt fieri oportere, ſic (verbi gratia) & in conſummatione ſeculorum multorum ſiue annum aliquem complentium, ſiue aliud aliquid, in abiectione peccati apparuit Ieſus noſter: vt poſt conſummationem ſeculorum, quaſi anni vnius dierum, iterum aliud ſuccedat principium, & oſtendat in ſeculis ſuperuenientibus ſupereminentes diuitias bonitatis ſuę in eos quos ipſe nouit oſtendere oportere. Et hæc quidem diximus propter diem qui in parabola nominatur pręſenti, quem poteſt quis confirmare etiam ex Ioannis epiſtola ita dicentis, Filioli nouiſſima hora eſt, & ſicut audiſtis quoniam Antichriſtus veniet, nunc autem Antichriſti multi facti ſunt: vnde cognouimus quoniam nouiſſima hora eſt. Nouiſſima enim hora eſt poſt vndecimam, in qua homo paterfamiliâs egreſſus inuenit alios ſtãtes, & dixit eis. Quid hic ſtatis tota die otioſi? Poſt hoc requiramus quomodo non fortuitu paterfamiliâs quinque ordinibus operariorum tradit opera vineę. Primum quidem, quando egreſſus eſt mane, Secundo, quando egreſſus eſt circa horam tertiam, vidit alios ſtantes ocioſos in foro. Tertia vice & quarta, quando iterum circa ſextam & nonam egreſſus ſimiliter fecit. Quando autem circa vndecimam, inuenit alios ſtantes. Et vide ſi potes primum quidem ordinem dicere Adam in principio creationis mundi, & eos qui fuerũt in tempore illo, vt operarẽtur vineam culturę Dei. Secundũ autem ordinem Noe, & teſtamentum quod diſpoſitum fuit ad eam cum eis qui fuerunt in tẽpore illo. Tertium autem Abrahã, & qui poſt ipſum fuerũt patres, vſq; ad Moyſen. Quartũ Moyſen & eos omnes qui de Ægypto ſunt egreſſi, & legiſlationẽ

Margin notes (right column): D (beside "eorum dixit: Amice…"); *Expoſitio parabolæ* (beside "magnum quidem quantũ ad nos…"); *Deut. 32.* (beside "ritusſancti. Vtrum autem…"); E (beside "conſequens erit traditionem…"); *Pſal. 77.* (beside "cte cum corde meo…"); *1. Cor. 2.* (beside "altitudines Dei. Ego autem…"); F (beside "pereminentes diuitias…"); *1. Ioan. 2.* (beside "hora eſt, & ſicut audiſtis…"); *Ordines operariorum in vinea domini.* (beside "ramus quomodo non fortuitu…").

G quæ facta est in deserto. Nouissimum autem ordinem, Christi aduentum. Tamen vnus homo paterfamiliâs quantum ad parabolam istam, quinquies est egressus, & ad negotia peruenit huiusmodi, vt inconfusibiles operarios docenres verbum veritatis mittat in vineam operaturos opera eius. Si enim Christus qui condescendit hominibus multoties, vocationem operariorum semper dispensauit, & si de mundo sensibili, & à sensu incipiente opera facere mysterium aliquod habent quinque operariorum ordines introducti, qui potest, cognoscat. Exerceatur autē, etsi non vult quis suscipere dogmata, & quæ dicuntur à nobis. Dicet enim aliquis quoniam tactus est in prima vocatione, propterea quod mulier dixit
Gen. 3. serpenti. Dixit Deus, Non manducabitis ex eo, neque tan-
Gen. 9. getis eum. Odoratus autem misericordia, propterea quod dictum est de Noe, Odoratus est Dominus odorem suauitatis. Gustus vero est in Abrahæ vocatione: propter quod & pascens angelos apposuit eis absconditos, sicut est in Latino, subcinericios de similagine, & vitulum tenerum. Auditus autem in Moyse, quando de cœlo audita facta est vox Dei. Visus autem, qui super omnes sensus honorabilior est, in aduentu Christi significatur, quando oculi beati Christum viderunt. Dicamus autem & hæc, siue exercitationis rationabilis gratia, siue vult quis accipere quasi dogmata propter quinque vocationes. Arbitror autem quoniam & opera vineæ huiusmodi erant, vt opus haberent operariis secundum
H horas. Oportebat enim mox mane opera fieri in vinea, & vidit paterfamiliâs qui vocabat operarios, qui essent apti ad opera quæ primo mane fieri oportebat. Aliud autem opus circa tertiam horam erat, quod fuit in diebus Noe, quando testamentum disposuit ei. Ita decem generationes à Noe vsque ad Abraham, qui fuit principium alterius operis eminentioris: & erat operarius vineæ tunc incipiens Abraham, & post eum Moyses, & qui fuerunt cum ipso in vinea. Deerat autem vineæ aliquod nouissimum opus, quod opus habebat noua vocatione, quæ deerat in vinea breuiter operante, quod est opus noui testamenti. Cognouimus ergo interuallum vocatorum, circa tertiam & sextam, & nonam, & vndecimam: in qua tantum fuit interuallum à nona Moysi hora vsque ad vndecimam, in qua est aduentus Christi carnalis,
Merces. quantum fuit à prima Adam vsque ad tertiam Noe. Conuenit autem paterfamiliâs qui primo mane vocati sunt denarium. Hunc autem puto nouissima esse salutis, non simul collatis eis quæ sunt secundum gloriam. Salutis enim arbitror nomen esse denarium: gloriæ autem quæ sunt super denarium. Sic alicubi nominata sunt numismata eius, qui datam sibi mnam amplificauit in quinque mnas, vel in decem. Quid autem dicit his qui circa tertiam erant vocati? Quod iustum fuit, dabo vobis.] Inuitauit quidem operarios tertiæ horæ ad totum: quicquid autem potuerint operari, iudicium sibi re-
I seruauit secundum opus quod fuerit factum, vt iustam reddat mercedem. Quoniam autem similiter fecit etiam eis qui circa sextam, & nonam venerunt, manifestum est: quoniam & ipsis dixit, quod fuerit iustum dabo vobis. Poterant autem æquale opus facere in vinea eis, qui ex mane sunt operati, quicunque in tempore breui volebant operantem virtutem ad opus extendere, quæ ante non fuerat operata. Sed quæret aliquis, quare sic dicit ad eos, quasi non solum fuissent ibi, sed etiam tota die stetissent, id est per totum tempus quod fuit ante vndecimam horam, secundum quod scriptum est, quia egrediens paterfamiliâs circa vndecimam horam dixit ad eos: Quid hic statis tota die otiosi?] Ego autem suspicor de anima etiam in istis secretam & absconditam rationem. Quomodo autem otiabantur tota die vsque ad vndecimam horam volentes quidem operari, non autem assumebantur in vineam, qui fideliter se excusabant dicentes, quia nemo nos conduxit? Nos autem ausi fuimus talia quædam, & de multis scripturis suspicionem accipientes, & de presenti quoque parabola dicere, vt ostendamus quomodo tota die otiosi steterunt propterea quòd nullus eos conduceret, qui circa horam vndecimam sunt vocati. Quibus autem non placent dogmata ista, interpretentur nobis diem illam totam, & eos qui stabant tota die otiosi, volentes quidem operari, non autem vocabantur in vineam: & quod fiducialiter se excusantes dixerunt, nemo nos conduxit. Si enim conseminata esset K
anima corpori, quomodo tota die steterunt otiosi? Aut dicant nobis, quæ sit illa dies tota, & in ea diuersæ secundum diuersas horas operariorum vocationes? Vtrum autem beati quidem qui secundum parabolam istam à patrefamiliâs sunt conducti: erant autem & alij operatores qui conducebantur, siue ab aliis patribusfamiliâs, siue ab ipso, & siue non beati, aut non sic beati: supra nos est hoc intelligere digne, aut secundum quod intelligimus credere. Ego quæro & quæ extra vineam sunt, vbi & inueniuntur operarij ab eo qui exiit conducere eos. Et considera ne forte locus animarum est ante corpus, qui est extra vineam locus. Vinea autem non solum hic in corpore est, sed etiam extra corpus vbi operantur operatores. Nec enim in otio sunt animæ operariorum à patrefamiliâs conductorum, cum à corpore sunt liberatæ. Et Samuël ergo extra corpus operabatur prophetans, & Hiere- 1.Reg.28.
mias orans pro populo: proptereáque contendimus, & ope- 2.Mac.15.
ramur vineam, siue constituti in corpore, siue exeuntes à corpore, accepturi quod fuerit iustum. Et nemo est quantum ad parabolam istam, qui non est operatus opera vineæ, qui tamen transmissus fuit in eam. Neminem enim, quasi qui minus fecerit opera paterfamiliâs reprehendit, quanquam de mercede maiore vel minore sperata culpauit. Et forsitan locus qui extra vineam est, forum est, vbi erant stantes otiosi, magnam excusationem habentes ad hoc vt digni efficiantur totius diei mercede, secundum quod excusauerunt seipsos L
dicentes: nemo nos conduxit. Propter quod & paterfamiliâs libenter conduxit eos, & vt ita dicam, reddidit eis mercedem pro eo quod magnanimiter tota die steterunt, & expectauerunt vsque ad vesperam conductorem. Post vespere facto, id est seculi consummatione & diei illius quæ in parabola ista refertur, dicit dominus vineæ procuratori suo, siue De mercedis dispensatione.
alicui angelo, qui super mercedes tribuendas positus est, siue alicui ex multis procuratoribus procuratori, secundum quod scriptum est, sub curatoribus & actoribus esse hæredem in Gal.4.
tempore quo paruulus est. Secundum præceptum ergo patrisfamiliâs vocantur operatores à procuratore, vt merces nouissimis detur in primis. Primi enim operarij testimonium habentes per fidem, non acceperunt Dei promissionem, pro Heb.11.
nobis melius aliquid prospiciente patrefamiliâs, qui vocati sumus vndecima hora, vt non sine nobis perficiantur. Et misericordiam consecuti sumus, pro eo quod tota die stetimus, & voluimus conductorem nobis venire. Otiati autem fuimus, & cum excusatione ad opus assumpti: & misericordiam consecuti, primi mercedem speramus accipere, qui noti sumus Christi. Post nos autem dabit mercedem eis, qui ante nos operati sunt: & sic etiam eis qui fuerunt ante illos, & sic vsque ad primos. Videns autem quis locum illum vbi commorabatur Samuël, & qui consequenter considerauit de eis, M
qui ante vndecimam horam sunt conducti, videbit quomodo portauerunt primi pondus diei & æstum: nos autem qui vndecima sumus vocati, sicut illi quidem, non portauimus pondus diei & æstum, portauimus autem pondus, eo quod stetimus otiosi antequam paterfamiliâs veniret ad nos, qui dixit nobis: Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati e- Matt.11.
stis. Onus enim erat otiositas ipsa, & quod non iudicabantur interim ad opera vineę digni. Æstum autem portauerunt, qui ante vndecimam erant vocati, vnusquisque secundum æstimationem vocationis. Non autem scientes patrisfamiliâs dignitatem primi, & quoniam non debebant aduersus eum murmurare, amplius aliquid salutis quā nouissimi accipiunt, accipere putauerunt: & murmurauerunt contra patremfamiliâs, inuidentes nobis nouissimis, qui vnam horam vsque ad consummationem fecimus, & similes facti sumus eis, qui à principio diei ad diuinam vineam sunt vocati. Sed paterfamiliâs vni eorum dixit (forsitan Adæ) Amice non facio tibi iniuriam. Nónne denario conueni tecū? Accipe quod tuum est (Tuum est enim salus, quod est denarium) & vade.

Volo autem & isti nouissimo dare sicut & tibi.] Et non dixit istis nouissimis, sed ostendit aliquem secundum exitum vnum, quem remeritatis quidem est dicere, non tamen incredibiliter potest quis arbitrari Apostolum Paulum, qui vna hora est operatus, & forsitan super omnes qui ante fuerunt,

A runt, ſicur ipſe teſtatur dicens : Sed plus omnibus laboraui. 1.Cor.15.
Si autem oporter & de vinea dicere aliquid, accipio occaſionem ab eo ipſo, qui interpretatus eſt in alia parabola de vinea, quoniam vinea eſt regnum Dei. Sic enim ipſe dixit. Auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructum eius. Omnes ergo qui operantur opera vineæ, opera regni Dei, & ſalute digna perficientes, denarium conſequentur. Poſtquam autem dictauimus hæc in parabola hac præſenti, ſubueniunt nobis etiam hæc quæ poſſunt eſſe vtilia eis, qui in altiori & ſecretiori expoſitione proficiunt. Dicet enim aliquis omnem vitam eſſe diem vnum ſecundum parabolam hanc. Hoc ergo oſtenditur, quoniam quidam à pueritia ante ætatem ad operandum opera regni Dei accedunt, & ipſi ſunt qui primo mane conducuntur in vineam : alij autem in adoleſcentia veniunt ad Dei culturam, & ſunt ipſi, qui hora tertia inuitantur : alij vero viri perfecti, & ipſi ſunt qui in ſexta vocantur : alij autem iam ſenes adducuntur ad Dei culturam, & ipſi ſunt qui circa nonam vocantur: alij autem in ipſo exitu vitæ ſenes ad plenum, & ipſi ſunt qui circa vndecimam vocantur. Quoniam ergo affectus non tempus reſpicitur quod quis fecit in fide, ideo non aſpicitur ex quo quis vocatus eſt, ſed quantum operatus eſt quis : & propterea omnibus æqualiter tribuitur merces ſalutis. Vnde indignantur qui à pueritia ſunt fideles qui laborauerunt, & ſubiugauerunt iuuentutem ſuam, & portauerunt totius ætatis feruidæ æſtum, & ten-
B tationum accidentium pondus, ſi æqualem ſalutem habituri ſunt ocioſis à pueritia vſque ad ſenectutem, qui otiantes in infidelitate ante modicum tempus ad fidem & opera fidei venerunt. Vineam autem ſecundum hanc expoſitionem intelligimus regnum Dei, quod in eccleſia prædicatur. Forum autem eſt, quicquid eſt extra vineam foris, id eſt extra eccleſiam Christi, extra verbum veritatis : vnde ſermo dominicus accepit eos qui vocantur à Christo, & mittit in vineam, id eſt in eccleſiam. Non autem numerabantur, ſecundum expoſitionem iſtam, inter operarios vineæ, quotquot vocati ſunt quidem primum ad Dei culturam, non autem conſeruantes quæ fidei erant, victi egreſſi ſunt de vinea, id eſt de eccleſia Dei, vel de fide veritatis, vel de iuſtitia regni cœleſtis, peccantes, & poſt adimpletionem voluptatum ſuarum in peccatis ſuis voluerunt quaſi pœnitentes iterum ab initio vineam operari. Nec enim poſſunt dicere patrifamiliâs, nemo nos con duxit. Conducti enim fuerunt ſecundum tempus primum, quo ſunt vocati ad fidem. Sed neque dicetur eis, quid hic ſtatis tota die otioſi ? maxime ſi incipientes ſpiritu poſtmodum carne perficientur, & ſi poſt ea regredi volunt, vt iterum ſpiritu viuant. Et non diximus hæc diſſuadentes ſurgere eos qui ceciderunt, aut impedientes ne conuertantur auerſi, vt ne ad
C domum patriam reuertantur laſciui filij qui viuendo luxurioſe Euangelicæ doctrinæ ſubſtantiam conſumpſerunt. Habent enim propter pœnitentiam quoniam victi ſunt à vitiis peruerſis, meliorem eis qui in peccatis comprehenſi fuerint, conſolationem ſalutis: non tamen debemus exiſtimare, quoniam ſimiles ſunt eis qui propterea peccauerunt in iuuentute ſua, quoniam nondum didiciſſent quæ fidei erant. Vult ergo paterfamiliâs nouiſſimis dare quemadmodum & primis denarium ſalutis, quoniam licet ei facere quod vult in propriis ſuis, & arguere eum qui malum oculum habet, propterea quod paterfamilias bonus eſt. Erunt ergo multi ex nouiſſimis vocatis primi, & quidam primorum nouiſſimi. Nam & multi vocati ſunt, pauci autem inueniuntur electi.

Anagoge. *Vinea Eccleſia.* *Luc.15.*

TRACTATVS XI.

IN illo tempore, Aſcendens Ieſus Hieroſolymam, accepit duodecim diſcipulos ſuos ſeorſum in via, & dixit eis: Ecce aſcēdimus in Hieroſolymam, & filius hominis tradetur principibus ſacerdotum.] Paulus qui hortatur nos fieri ſuos imitatores, ſicut ipſe imitatus eſt Christum, ſciens Christum per hæc ad manifeſta pericula promptiſſime aſcendiſſe, ſcientem quoniam tradendus fuerat principibus ſacerdotum & Scribis, & condemnandus fuerat morte, & gentibus erat tradendus ad deludendum & flagellandum, & cru- 1.Cor.11.

cifigendum, ſimile aliquid fecit. Cum enim Agabus accepiſ- D
ſet zonam eius, & alligaſſet ſibi manus, & pedes dicens: Hæc *Act.21.*
dicit ſpiritus ſanctus, virum cuius zona hæc eſt, ſic eum alligabunt Iudæi in Hieruſalem, & tradent in manus gentium: audiens iſta Paulus, imitatus ſuum magiſtrum, in Hieruſalem promptiſſime aſcendebat. Et cum aliquid humanum paſſus fuiſſet ab his, qui propter dilectionem eius cœperant flere, & prohibere ne aſcenderet in Hieroſolymam, dixit. Quid facitis flentes, & confringentes cor meum? Ego enim non ſolum alligari, ſed & mori paratus ſum pro nomine domini noſtri Ieſu Christi. Hæc ergo conſiderātes & cognoſcentes, ſcire debemus quoniam frequenter tentationes aliquas ſubituri ſumus, dolori noſipſos ſecūdum quod iuſtum eſt ad obuiandas tentationes offerre debemus, accipientes exemplum huiuſmodi, primum quidem à Saluatore, deinde autem ab Apoſtolo Paulo. Et ne arbitreris hæc contraria eſſe eis quæ ſuperius diximus, & frequenter : quoniam ſi quis vos perſecutus fuerit in ciuitate iſta, fugire in alteram : & quod audiens dominus, quod Ioannes traditus erat in carcerem, ſeceſſit inde. Sed ſciendum, quoniam nec ſemper conuenit declinare pericula, nec ſemper obuiare periculis. Tamen ſapientis eſt alicuius in Christo, vt cognoſcat quale quidem tempus exigit declinationem, quale autem obuiationem periculorum. *Matt.10.* *14.*
Et hæc quidem diximus ſecundum voluntatem ſcripturæ præſentis, hortantes homines aliquando ſpernere pericula E
mortis. Poſt hoc obſeruandum eſt, quoniam aſcendens in Hieroſolymam, duodecim accepit ſeorſum. In duodecim autem adhuc erat & Iudas, ergo & Iudam accepit ſeorſum. Adhuc enim forſitan dignus erat cum cæteris ſeorſum accipi, & audire quæ paſſurus erat magiſter : & non reprobo, quoniam adhuc neſciebat Iudas quid eſſet facturus, ſed nec aliquis noſtrum. Nam & omnibus nobis eſt dictum, Noli *Prou.27.*
gloriari in craſtinum, nec enim ſcis quid pariet ſuperuentura dies. Necdum enim arbitror, immiſerat in cor Iudæ ſatanas vt traderet Ieſum. Et videat qui poteſt, quoniam ab initio Euangelij vſque nunc Matthæus nuſquam accuſauit Iudam, niſi in catalogo duodecim Apoſtolorū dixit: Et Iudas Simonis Iſcariotes, qui & tradidit eum. Multa autem de hoc, quo- *Matt.10.*
niam & Iudam ſimilem fecit cæteris, tractauimus vbi diximus : Hos duodecim miſit Ieſus præcipiens eis & dicens, quæ dicta ſunt ibi. Conferamus itaque hæc eis, quæ ſupra ſunt dicta ſimilia : quoniam illic his ipſis verbis domino prophetante quæ erat paſſurus, accepit eum Petrus, & cœpit increpare dicens : Propitius eſto tibi domine, & hoc tibi non *Matt.16.*
erit. Hic autem non referuntur diſcipuli dixiſſe, aut feciſſe, cum audiſſent triſtia hæc Christo futura. Et puto quoniam ideo nunc tacuerunt, quoniam ſuperius quando Petrus accepit Ieſum, & increpans dixit quæ dixit, conuerſus Ieſus F
dixit Petro : Vade poſt me ſatana, ſcandalum mihi es, quoniam non ſapis quæ Dei ſunt, ſed quæ hominum. Conſequens ergo erat, vt recordantes quæ Dominus dixit ad Petrum obſeruarent diſcipuli, ne audiant talia, vel peiora à ſuo magiſtro. Non eſt autem abſurdum reuocare in memoriam ea quæ ſimiliter iſtis ſunt dicta ſuperius. Tunc præcepit diſcipulis ſuis vt nemini dicerent quia ipſe erat Christus. Exinde cœpit oſtendere Ieſus diſcipulis ſuis, quoniam oporter eum in Hieroſolymam ire, & multa pati à ſenioribus, & principibus ſacerdotum, & Scribis populi, & occidi, & tertia die reſurgere. Et in illis dicitur quoniam accipiens eum Petrus, & cætera. Adhuc autem illic dictum eſt occidendum Saluatorem : hic autem & ſpecies ipſa occiſionis eſt ſcripta, id eſt, ad crucifigendum. Quid eſt ergo quod dixit oportet? Quamdiu quidem Ieſus non tradebatur in Hieroſolymis principibus ſacerdotum & Scribis, nec condemnabatur morte, nec deludebatur, nec flagellabatur, nec crucifigebatur, ſtabat Hieruſalem : & quod vocabatur ſanctuarium, non deponebatur. Poſtquam autem hæc in Ieſum auſi ſunt, tunc qui tradiderunt eum derelicti ſunt : & ſacerdotes qui condemnauerunt eum morte, & Scribæ qui excæcati mente, & alienati ſenſu non viderunt voluntatem ſcripturarum ſanctarum, traditi ſunt morti inimicæ Christi : & qui deluſerunt Ieſum in deluſione ſunt facti, Hieruſalem exercitu circundante, quando & venit deſolatio eius : & qui flagellaue-

G runt Iesum flagellati sunt, & flagellantur donec intret gentium plenitudo: quoniam qui lapidem mittit in altum, super caput suum mittit. Et hæc omnia facta sunt, vt ab illis quidem recedat speculatio Dei, transeat autem ad gentes, *Rom. 11.* saluatis videlicet cum gentibus & reliquiis Iudæorum secundum *Esa. 1.* electionem: quoniam nisi Dominus Sabaoth reliquisset illis semen, sicut Sodoma facti fuissent. Ego autem arbitror quoniam sicut exemplum & vmbra culturæ quod antea implebatur, propter cœlestia solutum est, & veniente vero principe sacerdotum figuralis sacerdos cessauit, & veris sacrificiis pro peccato in vsum venientibus figuralia sa- *Matt. 21.* crificia sunt destructa: sic quoniam vera Hierusalem suscepit Iesum ascendentem super subiugalem corporis sui, in quo & gaudebat valde filia Sion, & prædicauit filia Hierusalem quæ sursum est, tunc destructa est Hierusalem quæ fuerat vmbra, & cecidit templum quod de lapidibus mortuis erat constructum, propter templum quod de lapidibus viuis fuerat erigendum. Effossum est autem & altare quod fuit deorsum, quoniam apparuerat quod erat cœleste, cu- *Ioan. 12.* ius Encænia in deseruitione vera fecit Iesus. Si autem secundum quandam significationem homines ciuitas sunt, & nunc in Hierosolymis: sic enim eos voco qui spem suam habent in locum illius Hierusalem quæ aliquando fuit in terris: & nunc ergo traditur Iesus eis qui profitentur esse se Dei seruos Iudæis: & quasi principes sacerdotum constituti, & qui H diuinas literas scire se arbitrantur Scribæ, condemnant Iesum morte per ea quæ maledicunt de eo, & non est quando non tradunt gentibus Iesum deludentes eum & doctrinam eius apud se, & semper linguis suis flagellant eum, & culturam Dei quæ per Iesum introducta est. Et ipsi quidem crucifigunt eum, per hoc quod anathematizant & tollere volunt doctrinam ipsius. Ille autem melior illis omnibus constitutus paululum deficiens surgit, & viuens gentibus, quæ acceperunt posse videre, apparet.

TRACTATVS XII.

Cap. XX.

IN illo tempore, Accessit ad Iesum mater filiorum Zebedæi cum duobus filiis suis, adorans, & petens aliquid ab eo. Ille autem dixit ei, Quid vis? Dicit ei. Dic vt sedeant hi duo filij mei, vnus ad dexteram, & alter ad sinistram in regno tuo.] Dignum est in præsenti loco quærere sensum non contemptibilem, sed vere dignum Euangelio Christi. Hoc autem præmisi quoniam textus simplicibus quidem, & altitudines Dei & scripturarum eius nescientibus I quærere, simplicitatem postulationis alicuius ostendit, & responsionem simplicem Christi ad eam. His autem qui vel ex aliqua parte scripturarum propositiones discutere possunt, profundior & spiritalis ostenditur intellectus. Qui ergo hinc ostenditur sensus, breuis & contemptibilis est, & nihil habens magnum. Sicut enim in regno mundiali in honore esse videntur qui sedent cum rege sedenti in veste regali, & aliquid regalium negotiorum agenti: sic mater filiorum Zebedæi, secundum simplicem dico textum, videtur postulare à saluatore, vt vnus filiorum suorum sedeat ad dexteram eius, alter ad sinistram in regno ipsius. Et nihil fuit mirum, si mulier ex muliebri simplicitate vel imperitia talia debere se petere existimauit. Pone autem quoniam & ipsi fratres, secundum quod Marcus exponit, quasi homines constituti, & adhuc imperfecti, & nihil altum intelligentes de *Regnum Christi.* regno Christi, talia arbitrati sunt de his qui sedebunt cum Iesu: quid dicemus de Iesu, qui ostendens magnum esse sedere aliquem ad dextram, vel ad sinistram suam, tollit postulationem, & dicit: Nescitis quid petatis: & non est meum dare vobis, sed quibus paratum est à patre meo.] Quæret autem qui sapiens est auditor scripturæ, quid sit sedere ad dexteram Iesu, & ad sinistram in regno eius. Et conueniebat quidem congregare quæ sunt scripta de sessionibus Dei, vel Christi, vt ex tractatu eorum, & ex collatione eorum ad inuicem clarescere posset aliqua dogmatis magnitudo. Sed prolixitatis declinandæ gratia proponimus vnum quod dicit Micheas: Vidi Deum Israël sedentem in sede sua, & omnis K militia cœli stabat in circuitu eius ad dexteram eius & sini- *3. Reg. 22.* stram. Omnis ergo qui est spiritalis, & cum iudicio vult cuncta discutere, dicet quoniam spiritalis est sessio Dei super spiritali sede: similiter etiam Christi. Nihil enim in omnibus sessionibus huiusmodi Dei, vel Christi, de corporali sessione significat sermo. Ridiculum enim est propter has corporales sessiones appellatas existimare sedes aliquas corporaliter esse ædificatas de materia nescio qua, in quibus sedeat Deus vel Christus eius, vel qui ad dexteram eius sessuri sunt, vel ad sinistram, quibus hoc à patre paratum est: & nescio si sit corporale quod dicitur, militiam cœli stare ad Dei dextram vel sinistram: & iterum existimare quoniam qui saluantur quidem & laudabiles sunt, à dextris corporalibus sunt regis nostri Iesu, mali autem & perditi similiter in sinistris corporalibus. Sed vide ne forte quod dicitur Christum restitui in regno suo recipiētem proprium principatum: sic intelligere debeamus, vt destructo peccato quod in corporibus mortalibus hominum est, & omni principatu alienarum virtutum, & potestate destructa, hoc sit sedere Christum in sede gloriæ suæ. Quod autem Deus omnia facit ad dexteram, & ad sinistram, hoc est vt iam nullum malum sit ante eum: Intelligat ergo qui potest, eminentiam quidem regni in hominibus Christum recepisse, & glorificatum esse ad gloriam *Ioan. 17.* quam habuit priusquam esset mundus, priusquam peccarent L qui peccauerunt, & habebat gloriam apud patrem: eorum autem qui appropiant in primo, vel secundo, vel in tertio loco, quasi homines constituti secundum mensuram suam habentes sedere ad dexteram vel sinistram Christi in regno eius, quos restituet Deus cooperans eis, & parans eis vt appropient eminentiæ Christi. Qui quidem præcellunt præ cæteris appropinquantibus Christo, sunt à dextris Christi: videlicet qui tangunt eum, coniuncti sunt dextris ipsius verbi: qui autem inferiores sunt, à sinistris eius sunt. Dexteram autem vide si potes intelligere Christi inuisibilem creaturam: Sinistram autem visibilem & corporalem. Et Christus quidem omnibus regnat: appropinquantium autem ei quidam dextram sortiuntur, & intelligibilia: alij autem sinistram, & sensibilia. Et ne forte vera mater filiorum Zebedæi, quos appellauit filios Tonitrui Christus, magniloquentia ipsa indi- *Mar. 3.* cans magna de filiis suis, Iacobo & Ioanne: nam & vere magni erant: & existimans eos prima habere posse super omnem naturam humanam, quasi qui potuerunt capere magniloquium eius, accedens Deum precabatur, vt confirmaret vnum quidem à dextris, alterum à sinistris. Saluator autem reprehendens etiam huiusmodi magniloquentiam, matrem Iacobi & Ioannis quasi ignorantem qui essent eminen- M tiores, & quoniam huiusmodi donum solius dei est qui super omnia est, conspirantis, & cooperantis, & confirmantis in huiusmodi eminentia quos viderit aptos, & ideo dixit: Nescitis quid petatis. Sedete autem mecum non est meum dare vobis, sed quibus paratum est à patre meo.] Arbitror autem quod volens ostendere matri filiorum Zebedæi, & ipsis quoniam adhuc minus habebant de perfectione quàm homines possunt habere non mediocres, ideo respondit postquam dixerat: Nescitis quid petatis: Potestis calicem bibere quem ego bibiturus sum? aut baptismo baptizari quo ego baptizor?] Denique cum dixissent: Possumus, non ita respondit Christus: Calicem quidem meum bibere potestis, sed ad futuram eorum perfectionem respiciens dicit: Calicem quidem meum bibetis, & baptismo baptizabimini. Adhuc autem quærere oportet in loco, quid est calix, & *Calix & Baptisma Christi.* quid est baptisma. Quasi distent enim ab inuicem, sic vtrunque est nominatum. Multi enim vtrunque dicunt ad passionem martyrij pertinere, non attendentes quoniam nisi duos & diuersos intellectus ostenderet calix & baptismus, nunquam vtrunque nominaretur. Nos autem & istam quidem traditionem non reprobamus, alteram autem statuimus: quoniam calix quidem ipsa passio intelligitur esse dolorum. Quod confirmatur non solum eo exemplo quod dicit: *Matt. 26.* Pater si possibile est transfer calicem hunc à me, qui cum doloribus bibitur ab eo qui suscepit certamen martyrij, & nec biberit eum sustinens in tentatione martyrij vniuersa quę

inferuntur

A inferuntur:sed etiam eo quod in alio loco dicitur: Quid retribuam domino pro omnibus quæ retribuit mihi? Calicem *Psal.116.* salutaris accipiam, & nomen domini inuocabo. Vota mea domino reddam in conspectu omnis populi eius. Preciosa in conspectu domini mors sanctorũ eius.Nihil enim dignum reddere possumus Deo pro omnibus bonis quæ fecit in nobis,nisi vt calicem salutarem prompte accipiamus,& nomen domini inuocemus,vt possimus magnanimiter bibere eum: in quo bibendi vota nostra reddimus domino in conspectu omnis populi eius.Manifeste autem ostendit in his quoniam *Calix martyrium.* calix martyrium est,ex eo quod statim propter bibitum calicem addidit, sic:Preciosa in conspectu domini mors sanctorum eius.Intellectu autem omne martyrium duplex est,quorum *Martyriũ duplex.* vnum vocatur calix salutaris,reliquum autem baptisma. Et hoc quidem quod quis perfert dolores: calix est quem bibet omnis qui sustinet omnia sibi illata, nec reiicit, nec euomit aliquid eorum: quod autem quis in passione remissionẽ accipit peccatorum, baptismus est.Si enim baptismus indulgentiam peccatorum promittit,sicut accepimus de baptismo aquę & spiritus:remissionẽ autem accipit peccatorum,& qui martyrij suscipit baptismum:sine dubio ipsum martyrium rationabiliter baptismus appellatur.Quoniam autem remissio fit peccatorum omni martyrium sustinenti, manifestum est ex eo quod ait: Omnis qui confessus fuerit in me coram ho- *Matt.10.*
B minibus, & ego confitebor in illo coram patre meo qui est in cœlis. Cõfitetur ergo corã patre suo Saluator omnem hominem qui confessus fuerit eum coram hominibus, etsi fuit ante confessionem aliqua habens peccata. Si enim eos qui aliqua habentes peccata confessi sunt,non confitetur & Christus corã patre suo,iam nõ erit verum quod dixit:Omnis qui me cõfessus fuerit,& cætera. Aliâs autem peccatorem nescio si confitetur Christus corã patre suo.Confessio enim filij gloriantis est in conspectu paterno super eo quẽ confitetur,quasi digno Christi cõfessione ad patrem.Secundum hæc videntur & calicem bibisse, & baptismo baptizati filij Zebedæi: *Act.12.* quoniam Herodes quidem interfecit Iacobum fratrem Ioãnis gladio:Imperator autem Romanorum,sicut docet traditio,condemnauit Ioannem dantem testimonium verbi Dei in insulam Patmon,sicut ipse de suo martyrio docet, non dicens quis eum condemnauit,sed vbi fuit condemnatus.Dicit autem in reuelatione sua hoc modo.Ioannes frater vester, & *Apoc.1.* socius in tribulatione, & in regno & in patientia Iesu fui in insula quæ vocatur Patmos,propter verbum Dei, & propter testimonium Iesu Christi. Et fui in spiritu in die dominico: & audiui post me vocem magnam quasi tubam, & cætera. Et ex hoc intelligitur quoniam reuelationem hanc in insula constitutus vidit. Adhuc autem addimus iuxta ea quæ diximus: sicut est aliqua esca Christi, de qua dicit: Mea est esca *De esca & potu domini.* vt faciam voluntatem eius qui me misit, & perficiam opus ipsius: sic secundum æstimationem escæ illius, est etiam po- *Ioan.4.*
C tus. Quod temeritatis quidem est abditimere, & rebus ipsis ostendere. Tamen qui potest intelligat,ne forte quod est in actu, esca sit: quod autem in consideratione, potus. Manducare est enim Christi, facere voluntatem eius qui misit eum, & perficere opus eius. Bibere autem, sapere secundum volũtatem eius qui misit eum,& perficere notitiã eius.Secundum hanc differentiam intelligitur & quod ait: Caro mea vera est *Ioan.6.* esca, & sanguis meus verus est potus. Esca enim animarũ vera,est actus.Verus autem potus, est agnitio veritatis. Ideo & primum dat panem benedicens & frangens discipulis suis, quoniam in primo loco est actus. Et post accipiens calicem, & gratias agens,dixit:Bibite ex hoc omnes. Quoniam cõuenit *Luc.22.* primum quæ sunt actus implere,& opus bonum delectare, & sic ad sciẽtiam rerum venire: & secundum Prophetam *Osee.10.* qui dicit: Seminate vobis ad iustitiã, & vindemiate fructum vitæ,vt primum bona opera faciamus, post hoc autem quod dicit: Illuminate vobis lumen scientiæ, quasi per viam quandam postquam emẽdauerit quis mores suos,proficiscatur ad scientiam & illuminetur. Et in Psalmo vigesimosecundo dictum est primum: Præparasti in conspectu meo mensam aduersus eos qui tribulãt me,impinguasti in oleo caput meum. Et post hoc: Poculum tuum inebrians quàm præclarum est. Non autem reprehendat nos qui legit hæc verba, quoniam oportuit interpretari quodãmodo, quæ de sessionibus dicta D sunt Dei,vel Christi.Respondemus enim quoniã placare tantummodo de scripturis propositum fuit de sessionibus,& legentẽ auertere ab humili illa traditione.Alterius autem temporis est,principalem expositionem facere de sedere Dei, & stare,& ambulare, quod non exigit expositio præsens. Et audientes decem contristati sunt de duobus fratribus, quoniam rogauerunt cæteris præponi.) Et vide quoniã & Iudas erat inter indignãtes.Et si inter indignantes cæteros erat, ne forte nec dum immiserat diabolus in cor eius vt traderet dominũ,sed erat in ipso proposito,quo & cæteri apostoli erant. Iesus autem conuocans eos dixit. Scitis quia principes gentium dominantur eorum,& qui maiores sunt,potestatem exercent in eos.Non ita erit inter vos:sed quicunq; voluerit inter vos maior esse, erit vester minister: & quicunque voluerit inter vos primus esse,erit vester seruus.) Quoniã duo fratres super cæteros Apostolos sibi gloriam præripere voluerunt indignantibus cæteris,inde occasionem accipiens Iesus, regulam iustitiæ fidelibus ponit, quomodo quis apud Deum *Regula iustitiæ.* potest obtinere primatum. Principes gentium non contenti tantum regere suos subiectos, violenter eis dominari nituntur.Inter vos autem qui estis mei, nõ erunt hæc.Ne forte qui videntur habere aliquem in ecclesia principatum, dominentur fratribus propriis,vel potestatem in eos exerceant. Quo- E
niam sicut omnia carnalia in necessitate sunt posita,nõ in voluntate: spiritalia autem in voluntate, non in necessitate: sic & principes spiritales, principatus eorum in dilectione subiectorum debet esse positus,non in timore corporali. Sed & qui voluerit apud patrem meum maior esse comparatione fratrum suorum cæterorum,efficiatur minister eorum quibus vult esse maior. Et qui principatum desiderat ecclesiæ, debet fieri omnium seruus in humilitate seruili, vt obsequatur omnibus in his quæ pertinent ad salutem. Et hæc docet nos sermo diuinus.Nos autem siue nõ intelligentes voluntatem diuinam positam in scripturis, siue contemnentes talem commendationem Christi, tales sumus, vt etiam malorum principum mundi excedere superbiam videamur: & non solum *In pastores superbos.* quærimus sicut reges acies præcedentes, & terribiles nos, & accessu difficiles maxime pauperibus exhibemus, & tales sumus ad eos qui nos interpellant vt propter aliquid deprecentur, sicut nec tyrãni, & crudeliores principibus mundialibus ad subiectos. Et est videre in quibusdam ecclesiis præcipue ciuitatum maximarum, principes populi Christiani nullã affabilitatem habentes,vel habere ad se permittentes. Et Apostolus quidem etiam dominis dat mandatum de seruis dicẽs: Domini quod iustum est & æquum seruis præstate, scientes *Ephes.6.* quoniam & vos habetis dominum in cœlis. Docet autẽ & remittere minas. Episcopi autem quidam crudeliter comminãtur,aliquãdo quidem occasione peccati,aliquando autẽ con- F
temnẽtes pauperum curam,cum sit scriptum:Quantum magnus es,tantum humilia te,& inuenies gratiam coram domino.Item in Prouerbiis: Ante cõtritionem extollitur cor viri, *Prouer.16.* & ante gloriam humiliatur. Principes ergo gentium dominentur eorum,principes autem ecclesiarum seruiãt subditis. Sed & maiores gentium potestatem exerceant fidelium, audiãt autem eum qui dicit:Discite à me quia mitis sum, & humilis corde. Non ista dicimus vt inclinemus ecclesiasticum *Matt.11.* principatum.Est enim interdum quando secundum vocem *1.Tim.5.* apostolicam peccantes coram omnibus arguant, vt & cæteri *Quomodo episcopi animaduertere in peccãtes debeant* metũ habeant.Est aliquãdo,vt vtens potestate sua tradat peccantem Satanæ in interitum carnis, vt spiritus saluetur in die domini nostri Iesu Christi.Tamen raro hoc fieri debet. Corripiendi enim sunt inquieti,consolandi autem pusillanimes, sustinendi infirmi & ad omnes magnanimitas est habenda. *1.Cor.5.* Nulli malum pro malo reddendum, vt non existimetur inimicus qui peccat,sed corripiatur vt frater.Hæc autẽ diximus *Rom.12* volentes ostendere, quod ecclesiarum principes, principum mundialium imitatores esse non debent, sed imitari debent Christum accessibilem,& mulieribus loquentẽ,& pueris manus imponentẽ,& discipulis suis pedes lauãtem, atq; tergentem,exemplum eis dantem,vt & ipsi similiter faciãt fratribus *Ioan.13.* suis.Forsitan autem & quoniã dominus constitutus seruiebat pro salute hominum generi nostro, propterea dicitur formã *Phil.2.*

G serui suscepisse,& humiliasse se vsq; ad mortem, propter quod & dominus eum superexaltauit. Qui vult ergo exaltari, similia faciat vt exaltetur per ea: sicut filius hominis nō venit ministrari, sed ministrare. Nā etsi angeli ministrauerunt ei quando accesserunt & ministrabant ei, etsi Martha ministrauit ei, tamen non ideo venit vt ministretur, sed vt ministret: & tantum creuit ministrās, vt animam suam daret redemptionem pro multis qui crediderunt in eum. Cui dedit animam suam redemptionem pro multis? Nec enim conuenit dicere, Deo. Ne forte ergo maligno. Ille enim dominabatur in nobis, donec daretur ei nobis redemptio anima Iesu, decepto videlicet & existimanti quasi possit dominari eius, & non videnti quia non poterit sustinere in tenendo eam tormēta. Propter quod & mors putans se dominari, eius dominata non est: quoniam erat solus inter mortuos liber, & fortior omni potestate mortis, & vsque adeo fortior, vt omnes sequi se volentes qui tenebantur à morte liberaret à morte, nihil valente in eis postmodum morte. Omnis enim qui sequitur Iesum, incomprehēsibilis est à morte. Data autem anima eius in redemptionem pro multis, non mansit apud eum cui fuerat data. Propter hoc dicit propheta: Quoniam non derelinques animam meam in inferno.

Cur data anima chri sti pro redēptione hominum.

Psal. 15.

Tractatus XIII. *Cap.* XX.

H IN illo tempore: Egredientibus illis ab Hiericho, secutæ sunt eum turbæ multæ. Et reliqua.] Quæ sunt secūdum historiam huius loci, in aperto cōsistunt. Quæ autem spiritaliter nobis videntur, dicamus. Et primum consideremus, quid est quod dicit: Egredietibus discipulis Iesu cum ipso Iesu ab Hiericho, secutæ sunt eum turbæ multæ. Vide ergo si memor eorum quæ à nobis sunt dicta apud Lucam in parabola de homine descendente ab Hierusalem in Hiericho, & incidente in latrones, potes dicere: ne forte & hic Hierico intelligitur mundus iste terrenus. Qui ergo ab Hierusalem in Hiericho descendit fuit Adam, id est homo, qui incidit in latrones. Propter quem Iesus descēdit in eam cum discipulis suis: & egressus est mercatus multos in ea fideles, & volentes eum sequi. Nec enim sciunt qui sunt in Hiericho exire de sapientia mundiali, nisi viderint non solum Iesum exeuntem de Hiericho, sed etiā discipulos eius. Hæc ergo videntes secutæ sunt eum turbæ multæ. Et est videre eos qui secundum verbum viuere volunt, & mundū & mundialia vniuersa contemnere cupientes, Christum sequentes & discipulos eius, vt post eum incedentes, & eo duce vtentes, ascendant in Hierusalem illam cœlestem. Et ecce duo cæci secus viam sedebant: & audientes quod Iesus transit, exclamauerūt dicentes: Miserere nobis domine, fili Dauid.] Duos cęcos possumus dicere Iudā, & Israel, qui ante Christi aduentum cæci fuerunt, tamen secus viam sedētes legis & prophetarum commorabantur. Et cæci quidem erant, quia non videbant ante aduentum Christi ad animam suam verbum verum quod erat in lege & prophetis. Clamabant autem: Miserere nobis domine fili Dauid, propterea quod sentiebant esse se cæcos, non intelligentes voluntatem scripturarum, & volentes respicere & videre gloriam quæ erat in eis, quasi adhuc cæci & nihil magnum de Iesu existimantes, sed secundum carnem de eo tantum intelligentes, clamabant ad eum qui factus est ex semine Dauid secundum carnem, quia nihil amplius intelligebant quàm filium esse Dauid: & omnis quæ videbatur eorum propter Deum eloquentia, nihil amplius sciebat de Christo, nisi quia filius erat Dauid. Duos cæcos autem diximus populos duos in duo regna diuisos tempore Roboam: & vide prophetas, quomodo nunc Israel, nunc Iudæ prophetauerunt, aliquādo autem simul ambobus. Hi ergo populi quoniam signo quodā prophetico audierant transire Iesum, clamauerunt. Puto enim quod audierunt ab eis qui aduentum Christi prophetauerunt. Et quoniam trāsit, veniens quidem in eam, egrediens autem ex ea, & timētes ne forte pertranseat eos, nequaquam misericordiam faciens super eos, clamabant: Miserere nobis domine fili Dauid. Iesus autem non pertransit, sed stat, vt stante illo non trāsfluat beneficium, sed quasi de fonte stante proflués misericordia deueniat vsque ad eos. Turba autem, id est præcedens eorum qui crediderant, etiam increpabat eis clamātibus: Fili Dauid miserere nostri, vt tacerent, & non appellarent eum contemptibili nomine, sed potius dicerent: Fili Dei miserere nostri. Stans ergo Iesus clamoribus eorum retentus & precibus, vocat eos ad se, principium beneficij ostēdens. Nec enim in vacuum vocauit eos. Vtinam & nobis clamantibus & dicentibus: Miserere nobis domine, vocet nos incipiētes à filio Dauid: stans autem vocet nos, quasi intendens deprecationibus nostris. Dixit autem eis: Quid vultis vt faciam vobis?] Quod existimo esse tale. Quod vultis ostēdite manifeste, vt omnes qui egrediuntur de Hiericho & sequuntur me, audiant & videant factum. Illi autem responderunt. Vt aperiantur oculi nostri.] Ingenui quidem, eo quod erant de Israel, & Iuda, cæci autem ignorantia, & intelligentes propriam cæcitatem, & audientes eos qui prædicauerunt de Iesu, dicunt se velle vt aperiantur oculi eorum. Et præcipue hoc dicunt, qui legentes diuinas scripturas intelligunt cæcitatem suam ad sensum scripturarum. Hi enim dicunt: Miserere nobis, & quia volumus vt aperiantur oculi nostri. Et vtinam & nos intelligentes in quibus cæci sumus, & nō videmus, sedentes iuxta ipsam scripturarum viam, & audientes quoniam Iesus transit precibus nostris faciamus eum stare dicentes: Volumus vt aperiantur L oculi nostri. Quod si dixerimus ex affectu desiderante videre quæ donat, tangens oculos animarum nostrarum aperiet, quasi verbum, & virtus, & sapientia, & omnia quæ de eo dicuntur constitutus. Et sic eo tangente recedet à sensibus nostris tenebra ignorantiæ, vt statim non solum videamus, sed etiam sequamur eum, qui dedit nobis posse videre propter nihil aliud, nisi vt eum sequamur, & illius ducatu transeamus ad Deum, & videamus oculis nostris per eum apertis Deum. Quoniam autem Marcus & Lucas secundum quosdam quidem ipsam exponunt historiam, secundum autem aliquos alteram similem, dignum est & quæ ab eis dicuntur videre. Et primum videamus de Marco ita scribente. Et venit in Hiericho. Et exeunte eo inde, & discipulis eius, & turba multa. Qui ergo corporaliter intelligunt, propter diuersitatem verborum dicunt alia vice duos istos cæcos Christum sanasse: alia autem vice illum quem Marcus exponit: tertia vero, quod scribit Lucas. Qui autem spiritaliter intelligunt, vnam eandémque rem diuersis modis euangelistas exposuisse defendūt. Duo enim cæci sunt sicut diximus, Iudas & Israel. Vnus autem est mixtus ex vtroque populus vniuersus. Turba ergo multa ex gentibus exeunte cū Iesu & discipulis eius de mundo, Iudaicæ quædam reliquiæ iuxta viam sedentes, id est iuxta propheticas scripturas, & mendicātes intellectum necessarium animarum suarum, sicut Marcus exponit, fortiter cla- M mabant, filium appellantes Dauid. Et cum videris eos qui ex Iudæis crediderunt in Iesum, aliquando quidem ex Maria & Ioseph esse eum putantes, aliquando autem de sola Maria & spiritu sancto, videbis quomodo ille cæcus clamabat, fili Dauid miserere mei. Quem increpant multi qui de Hiericho egressi ex gentibus sunt, populum videlicet qui videtur credere ex Iudæis, vt taceant qui pauperes sunt in fide Christi: & putant eum ex semine viri & mulieris esse, trahentem genus ex Dauid. Sed multis increpantibus magis clamabat, credens quidem in Iesum, secundum autem hominem credens, & clamans dicit: Fili Dauid miserere mei. Iesus autem stans, iam non sicut in Mathęo, ipse eum vocat, sed iubet eum vocari. Post hæc inquit: Ille autem abiiciens vestimētum suum, exiliens venit ad Iesum. Ne forte vestimentum cæci & mendicantis, velamentum intelligatur cæcitatis, & mendicitatis quo fuerat circundatus: quod abiiciens venit ad Iesum, & digniosiori voce cōfessus est dicens: Raboni. Digniosius enim est dicere Raboni, vel sicut in aliis dicit domine, quàm fili Dauid. Vnde & dominus propter illud quidem quod dixit: Fili Dauid miserere mei, non præstitit sanitatem, nec quando sedebat veste cæcitatis & mendicitatis velatus, nec quando sedebat secus viam mendicans. Propter hoc autem quod dixit: Raboni vt videam, dixit ei: Vade, fides tua te saluum fecit. Nunc videamus secundum Lucam, quæ communiter dixit prætereuntes, propria autem eius tāgentes. Et primum quidem

Luc. 17.
Hiericho mūdi typ⁹.
Allegoria de cæcitate Israelitarū secundum carnem.
Rom. 1.
3. Reg. 13.
Mar. 10.
Ebionitæ intelligit.

A quidem quod Marcus & Matthæus egrediente Iesu de Hiericho ponunt: Lucas autem ita. Et factum est cum appropinquaret Hiericho, & factus in proximo, cæcum illuminauit. Et dicet aliquis secũdum mysterium spiritale, quoniam prius est quod ait Lucas, secundum autem quod Marcus, tertium vero quod dixit Matthæus. Primum enim oportet appropinquare Hiericho, & ita intrare in eam, postea autẽ exire de ea. Lucas ergo scribit: Et factum est cum appropinquaret Hiericho. Marcus autem ita. Et venit Hiericho, & exeunte eo inde. Matthæus vero neque appropinquasse Hiericho scribit, nec quia venit Hiericho, sed tantum exeuntibus eis ab Hiericho. Potest ergo secundum Lucam quidem appropians Hiericho fecisse hoc, secundum Marcum autem veniens in Hiericho, secundum Matthæum autem exiens ab Hiericho. Post hæc considera quoniam clamanti cæco atque dicenti: Miserere mei fili Dauid, qui præcedebant, increpabant eũ vt taceret. Tanquam si dicat: Qui primi crediderant, increpabant ei clamanti: Fili Dauid, vt taceret, & non appellare eũ contemptibili nomine, sed potius diceret: Fili Dei miserere mei. Ille autem magis clamabat: Fili Dauid miserere mei. Et stans Iesus, iussit eum adduci ad se. Et vide nisi, sicut diximus, inferior est cæcus iste. Nam nec Iesus eum vocauit, nec dixit eum vocari, sed quasi non capientem hæc iussit eum quasi nõ poten-
B tem à semetipso venire adduci ad se. Et cum appropinquasset ei, interrogauit eum: Quid vis vt faciam tibi? Et non prius interrogauit eũ, aut interrogatus appropiauit ei, sed quoniam appropiauit, ideo interrogatus dixit: Vt videã domine. Item hoc amplius habet Lucas, quod in illis quidem secutus est tãtummodo cæcus: hic autem secutus est dans gloriam Deo, vt videntes eum omnes, Deo laudem offerrent.

Tractatus. XIIII. *Cap.* XXI.

IN illo tempore: Cum appropinquasset Hierosolymis, & venissent Bethphage ad montem Oliueti, tunc misit. Et reliqua.] Dignum est ostendere hic voluntatem Euangelistarum conscribentium, & propositum eorum, quid considerantes, post mirabilia eius & opera gloriosa, etiam de exhibitione asinæ & sessione domini super eam facerent mentionem. Pone quia de visione cæcorum, de paralyticorum constrictione, de resurrectione mortuorum, de mundatione leprosorum scripserunt Euangelistæ, vt ædificent homines in fide Christi legentes in scripturis opera eius: quid autẽ voluerunt conscribere quod appropians Iesus Hierosolymis cum discipulis suis, & veniens Bethphage iuxta mõtem Olíueti, misit duos discipulos mãdans eis de asina & pullo eius, vt soluentes adducant eam ad se, qui frequenter non pigritauit maiorem viam pedibus ambulare, sicut fecit quando ab
C Hierosolymis transiens per Samariam ibat in Galilæam, cum
Ioan.4. venisset ad puteum ex itinere lassus, & super eum sedisset? Quid autem est quod & ipse Iesus asinam cum pullo eius ligatam soluere iubet, & mandat vt dicenti sibi, quare soluitis, respondeant, quia dominus operam eius desiderat, confestim autem remittet eam. Nec enim huiusmodi dominus necessariam habens asinam & pullum eius aliquando ligatos, ostendit in prima facie aliquid dignum magnificentia sua. Quid autem est vt de hoc etiam Zacharias propheta prędiceret verbis huiusmodi: Gaude valde filia Sion, prædica filia Hierusalem, ecce rex tuus venit tibi iustus, & saluans, ipse mansuetus, & sedens super subiugalem, & pullum eius nouellum? Si autẽ vis discere ex Propheta, quomodo hoc magnum gaudium habuit Sion, audi quod dicit: Et exterminauit currus ex Effrata, & equum de Hierusalem, & exterminabitur arcus bellicus, & multitudo, & pax ex gẽtibus, & principabitur aquarum vsque ad mare, & fluminum exitus terræ. Et tu in sanguine testamenti dimisisti vincula tua de lacu nõ habenti aquam. Notauimus autem, sicut in aliis, quod non iisdem sermonibus Matthæus & Ioãnes protulerunt prophetiam eãdem. Nec enim est idem, Gaude valde filia Sion, prædica filia Hierusalem, quod ait: Dicite filiæ Sion, aut noli timere filia & cætera, quæ non similiter posuerunt. Quærere autẽ oportet quomodo rationabiliter mandat Propheta valde gaudere filiam Sion & prædicare filiam Hierusalem, pro- D
pter eum qui sedit super asinã & pullum nouellum: cum post modicum videns Hierusalem Iesus fleuit super eam, dicens: *Luc.19.*
Hierusalem Hierusalem quæ occidis Prophetas & cętera. Vide ergo ne forte gauisuram Sion, & prædicaturam Hierusalem, non illam dicit quæ dominum crucifixit, sed istam quæ crucifixum suscepit, cœlestem Sion de qua dicit Apostolus ad Hebræos: Sed accessistis ad Sion montem, & ciuitatem *Heb.12.*
Dei viui Hierusalem cœlestem, & cætera. Item ad Galatas. *Gal.4.*
Hierusalem autem quæ sursum est, libera est, quæ est mater nostra. Ne forte ergo mysteria sunt hęc omnia Saluatoris, qui soluit vincula per discipulos suos populi ex Iudæis, & populi qui venit ex gẽtibus. Ligata enim erat peccatis quæ tunc fuit synagoga, ligatus fuit & pullus cũ ea, qui postmodũ factus est nouellus ex gẽtibus populus credẽs. Et hos ambos appropiãs ad Hierusalem cœlestem, id est ascẽdens in cœlum, iussit discipulos suos vt soluerent eos, dans eis spiritum sanctum di- *Ioan.20*
cens: Accipite spiritum sanctum. Si cuius dimiseritis peccata dimittentur eis: & si cuius tenueritis, tenebuntur. Et semper discipuli Christi soluentes ligatam asinam, & pullum, adducunt ad Iesum volentem eis vehiculis vti per discipulos suos solutis à vinculo peccatorum priorum. Et dignum est filio Dei, vt sic necessarios habeat eos. Misericors enim est super asinam alligatam, & pullum cum ea. Necessarios autem habet eos, vt sedẽs super eos repauset magis eos super quibus E
sedet, quàm vt repausetur ab eis. Sed quæret aliquis, quomodo eis quę diximus conueniens sit sermo qui sequitur, dicens: Confestim remittet eos?] Solutio autẽ istius quæstionis sicut arbitror hæc est: quoniam dominus quidem eorum qui fue- *1.Cor.8.*
rant ligati, nemo alius erat, nisi ille de quo ait Apostolus: Nobis autem vnus dominus Iesus Christus, per quẽ omnia. Cui quoniam nequaquam contradicturus fuerat aliquis dicentium, quare soluitis pullum? manifestum est. Nam quasi nullo contradicere potenti, sic dicit Christus: Et si aliquis vobis dixerit, dicetis quoniam dominus operam eorum desiderat. Et vide quia postquam ascenderit Iesus in Hierosolymam sedens super pullum hunc vel illum, missio quædam ad opus aliquod necessarium ad ipsum locum erat futura, vt aliquid operis, faciant asina & pullus eius. Et hoc quidem significat, non tamen clare. Sensum autem huiusmodi intellectus accipio credẽs ordini beatitudinũ, quẽ facit Matthæus. Nã postquam dixit: Beati pauperes spiritu, quoniã ipsorũ est regnum cœlorum, post hoc scriptum est: Beati mansueti, quoniã ipsi *Matt.5.*
possidebunt terram. Dicimus enim in his quoniam primum quidem beatorum est regnum cœlorũ: in secundo autẽ loco possidebunt terram: nõ vt per omne seculum sint super eam, sed consolati pro eo quod esurierunt, & sitierunt iustitiam F
satiati in ea, & misericordiam consecuti, iterum restituantur in regnum cœlorum. Aut certe quoniã multi ex populo Iudæorum, vel gentium, vel quos asinam & pullum supra sumus interpretati, qui crediderunt in Christo, & susceperunt super se, postea missi à Christo reuersi sunt ad populũ Iudaicum, vel ad cæteras gentes nondum credentes, vt prædicarẽt eis dominum Iesum filium Dei. Et hoc est quod significat dicens: Confestim autem remittet eos. Si ergo asina & pullus eius illi sunt quos diximus supra, super quos verbum ascẽdit, nõ tibi videatur sermo insulsus quod fideles homines animalibus comparentur. Forsitan enim tale aliquid intelligens & Propheta dicit se factum esse quasi iumentum, non simpliciter iumentum, sed sicut iumentũ apud Deum, vel apud Christum eius, secundum quod ait: Vt iumẽtum factus sum apud *Psal.73.*
te. Nam quantum ad Deum, iumenta sumus non solum nos, sed etiam multo nobis prudentiores. Sic autem quantum ad pastorem Christum etiam oues eius sumus: quoniam tãta distantia est inter eum & nos, quanta inter hominem & qualecunq; iumentũ. Et forsitan cũ ascenderint in Hierosolymã sedẽte Iesu super se, asina & pullus, & facti illic, nõ manebũt ibi, sed remittẽtur mutati iam, & prodificati, & enutriti verbi diuinitate, & eminentia, scientia, honestate: vt ad gloriã Dei digni habeãtur remitti in locum vnde assumpti fuerant, prius domino eos meliorante & quasi mercedem hãc eis præstante pro eo quod portauerunt eum & requieuerunt in se: vt (sicut diximus) digni habeantur remitti in locum terræ

G huius ex qua assumpti fuerant,non iam ad opera priora. Nec enim fas est vt misericors deus,dominus constitutus postquã semel eos suscepit,& honorauit,& à vinculo soluit, & fecit eos propriam sessionem,vt mittat eos rursus ad vincula,& opera mala,postquàm semel susceperũt super corda sua filium dei.In his omnibus conueniebat valde gaudere,& extendere gaudium fructum spiritus sancti filiam dei Sion, & filiam eius Hierusalem prædicare. Veniebat enim ei rex iustus & saluans,& non simpliciter saluans,sed iustus & saluans,id est cum iudicio & iustitia saluans:veniebat sedens super asinam & pullum nouellum quos diximus,visitans Israel,&exterminans currus ex Effrata,similes constituros curribus Pharaonis quos proiecit in mare, Veniebat autem vt exterminet etiam equum animal bellicum de Hierusalem,vt pacẽ faciat Israel, conuertẽs perditas oues ipsius. Quomodo nõ erat res digna gaudio magno sic venire regem iustũ atque saluantẽ in Hierusalem ex qua erat exterminandus omnis arcus bellicus, vt iam nunquam peccatores in ea intendant arcum,neque pręparent sagittas in pharetra vt sagittent in obscuro rectos corde?Erat tunc pax futura ex fide gentium saluatarum domino

Gal.5. *Exod.15.*

H principante aquarum vsque ad mare,id est populorum:principatum autem & fluminis emissionis terræ,& exitus facientium,& irrigantium multa ipsius.Qui autem simpliciter vult intelligere Sion populos Iudæorum ad quos venit Saluator, sic dicere potest,quoniam verbum quidem dei præcepit gaudere filiam Sion,& prædicare filiam Hierusalem. Si autem aliqui eorum discrediderint,non digna gaudio opera facientes,neque suscipientes prædicandi præceptum, ipsi sibi causa sunt facti, vt patiantur ea quæ passi sunt, vt recte dicatur ad eos:Vobis quidem missum fuerat dei verbum, sed quia indignos vos iudicatis æternæ vitæ,ecce conuertimur ad gentes. Videamus autem & de nomine Bethphage secundum Matthæum,Bethaniæ autem secundum Marcum,Bethphage autem & Bethaniæ secundum Lucam.Et hic erat locus in mõte qui vocabatur Oliueti.Interpretatur autẽ Bethphage quidem domus maxillarum.Erat autem villa sacerdotum, quoniam maxilla propria pars erat sacerdotum ex lege. In quo possumus dicere maxime occasionem accipientes de libro Iudicum,quoniam in his erat fons qui vocabatur fons maxillæ,de quo biberat Sampson cum sitisset.Aut forsitan fons ille,mysterium erat patientię fidelium,ad quos dominus dicit, Qui te percusserit in maxillam vnam,præbe ei & alterã. Bethania autem,domus obedientiæ. In domum ergo obedientiæ adducuntur omnes qui soluuntur à vinculo peccatorum suorum,vel ad domum sacerdotalem maxillarum,vel patientiæ,vt inde ascendat dominus super eos,quos secundum pręceptum soluerunt discipuli eius,& perduxerunt ad eũ.Mons autem oliuarum est ecclesia, in quo fructificantes fideles dicere possunt:Ego autem sicut oliua fructifera in domo dei.

Act.16. *Bethphage.* *Iudic.15.* *Matth.5.* *Bethanici.*

I Qui autem in primis adducuntur ad eum habentes initia fidei, sunt sicut nouella oliuarum in circuitu mensæ Christi, quia sunt filij eius. Si autem oportet & duorum discipulorũ quos dominus misit enarrare mysterium; forsitan non irrationabiliter dicere possumus, fuisse eos in mysterio Petri & Pauli,qui dextras sibi dederunt societatis: vt Petrus quidem in circuncisionem ad subiugalem iret, prædicaturus populo Iudæorum sub iugo legis degenti:Paulus autem ad gẽtes, ad nouellum & indomitum pullum. Erant autem ambo(id est populus ex Iudæis,& populus ex gentibus)in villa,&non in ciuitate Sion, vel Hierusalem:sed discipuli Christi soluunt vtrunque,& ad Christum perducunt, vt ascendat super eos cum soluti fuerint à peccatis accipiẽtes remissionem eorum. Super alligatis autem adhuc & vinculis peccatorum suorum constrictis,non sedet Iesus. Secundum Marcum autem & Lucam etiam pullus introducitur alligandus,super quem nemo hominum sedit:nihil enim rationabile, neque quod secundum mores humanos fieri solet,in gentibus factum fuerat aliquando,neque fundatum in eis aliquid disciplinæ, sed contra meritum suum à deo sunt consecuti, vt verbum dei super eos sederet,vt eo ducente ascendant in Hierusalem dei. Euntes autem discipuli fecerunt sicut præcepit eis Iesus. Et adduxerunt asinam & pullum,& imposuerunt super eum vestimenta sua, & sedit super eum.] Adducentes ergo ad

Mons oliuarũ ecclesia. *Gal.1.* *Gentes cõtra meritũ suũ misericordiã consecutæ.*

Christum asinam & pullum,nudos eos non dimiserunt, sed ornamenta eis imposuerunt quibus fuerant adornati, & vestibus quibus ipsi fuerant cooperti, honestatem eis adiicientes quos suo studio soluerant ipsi: vt super ornatos vestibus discipulorum Christi,Christus ascendat & requiescat in eis, & apud eos dei verbum fundetur: quoniam vnumquenque discipulorum decebat aliquid Christo conferre regi mansueto,vt possint dicere,quoniã Christi sumus operis participes. Plurima autem turba strauerunt vestimenta sua in via. Alij autem cædebant ramos de arboribus & sternebant in via.] Multus ergo populus cum Christo ascendebat in Hierusalem, qui & ipsi fructum susceptionis Christi demonstrauerunt, vestimenta sua & quæcunque habuerunt ornamenta sternentes in via, per quam asina transibat,videlicet vt mundè incedentes,terram& rerum terrenarum puluerem nequaquam contingant,vel patiantur in via illa qua in Hierusalem ascendebant.Et tertium agmen post discipulos,& plurimam turbam sternentem vestimenta sua,introducitur,qui pulchritudinem aliquam itineri faciebant,per quod proficiscebatur in Hierusalem Iesus. Turba autem quæ præcedebat, & quæ sequebatur,clamabant dicentes:Osanna filio Dauid.Benedictus qui venit in nomine domini,osanna in excelsis.] Et K

L præcedentes quidem ante Iesum dicentur qui ante aduentũ Christi fuerunt sancti Prophetæ,& cæteri iusti:sequentes autem qui fuerunt post aduentum ipsius Apostoli cæterique fideles qui sequuti sunt verbum dei.Tamen non aliud dicebãt qui præcedebant, aliud autem qui sequebantur, sed omnes clamabant insimul consona voce,humanam quidem Christi dispensationem laudantes in eo quod dicebant, Osanna filio Dauid benedictus qui venit in nomine domini: restitutionem autem eius in sancta, in eo quod dicebant, Osanna in excelsis.

Prophetæ acclamant Christo.

TRACTATVS XV.

Cap. XXI.

IN illo tempore,cum intrasset Iesus Hierosolymam, commota est vniuersa ciuitas, dicens: Quis est hic.]In istis nunc duobus clamoribus dictis ex consensu præcedentium & sequentiũ Iesum,ipse quidem intrauit in Hierosolymam veram:admirantes autem virtutes,cœlestes quæ appellantur ciuitas,dicebant,Quis est hic?secũdum quod fuerat prophetatum in Psalmo de ascensione ipsius,& de admiratione virtutum cœlestium propter nouum vehiculum corporis eius. Habet autem ita.Tollite portas principes vestras,&eleuamini portæ æternales, & introibit rex gloriæ. M Quis est iste rex gloriæ?Dominus fortis & potens,dominus potens in prælio. Et in Esaia similia quædam prophetantur de reditu eius in cœlum post dispensationem passionis ipsius hoc modo.Quis est iste qui venit ex Edom, rubra vestimenta habens ex Bosor,iste formosus in stola?Hoc autem diximus,vt ostẽdamus mysterium eius quod dicitur,quoniam ascendente eo inHierusalem commota est vniuersa ciuitas dicens: Quis est hic. Et intrauit Iesus in templum dei,& eiiciebat omnes vendentes,& ementes in templo, & mensas nummulariorum euertit,& cathedras vendẽtium columbas.Et dixit eis: Scriptum est,Domus mea,domus orationis vocabitur.Vos autem fecistis eam speluncam latronum.] Supra mensuram dignitatis Christi fuerat,secundum quod videbatur filius esse fabri, vt tanta fiducia vteretur & potestate eiiciens nundinam de tẽplo,qua nec princeps alicuius gentis vtens facile poterat explicare quod fecit Iesus.Et hæc diximus secundum simplicẽ intellectum. Secundum moralem autem talia dicemus. Et primum quidem de templo,de quo per prophetã dixit deus: Domus mea,domus orationis vocabitur.Ergo secũdum corporalem circuncisionem carnis, & secundum corporales legis festiuitates,&sacrificia,consequenter & templum dei existimabatur, quod ex lapidibus insensatis erat constructum, primum quidem à Salomone, deinde reparatum ab Esdra, postea vero post Christi aduentum à Romanis destructum: & illa existimabatur domus esse orationis. Qua destructa, necesse est vt Iudæi quasi non iam habentes domum orationis,

Psal.23. *Esa.63.* *Templi repurgatio.* *Esa.56.*

A nis,iam non habeant priuilegium speculationis dei,nec possint secundum legẽ deo seruire. Hoc ergo facto,omnia Christus eiecit in mysterio spiritualium actuum suorum: & tunc fecit visibiliter,quod semper inuisibiliter agit, eiiciens vendentes & ementes de templo, & mensas nummulariorum euertens & cathedras vendentium columbas, ad correptionem populi, vt non pro mundi festiuitatibus in nomine dei emptionibus & venditionibus vacent in loco non competenti,in quo non debent vẽdere,nec emere, sed orationibus vacare,qui congregantur quasi in domo orationis. Nunc autem arbitror esse templum dei ex lapidibus viuis constructũ, ecclesiam Christi. Sunt autem multi in ea non sicut decet viuentes spiritaliter,sed secundum carnem militant,qui & domum orationis de lapidibus viuis constructam faciunt speluncam esse lattonum,actibus suis non ecclesia dei dignis, sed spelunca lattonum. Qui enim considerat in multis ecclesiis talium Christianorum peccata,qui arbitrentur quæstum esse pietatem, & cum deberent de Euangelio viuere secundum quod viuere decet seruos dei,hoc non faciunt,sed diuitias & multas possessiones acquirunt:nonne dicet speluncam lattonum factam esse sub illis ecclesiam,vt recte dicat Christus ad eos propter dissipationem ecclesiæ suæ, Quæ vtilitas in sanguine meo dum descendo in corruptionem? Item ipse per Michæam tali modo:Væ mihi quoniam factus sum sicut qui

Ecclesia domus templum.

B colligit stipulam in messe,& sicut qui racemum in vindemia, cum non sit bottrio ad manducandum ptimogenita. Væ animæ meæ,quia periit timoratus à terra, & qui corrigat in hominibus non est, Et cum intellexeris Iesum dicentem talia,& lugentem peccata nostra,aspice simul & illud quod in Euangelio scribitur. Cum vidisset Hierusalem fleuit super eam, & dixit. Et si rationabiliter fleuit super Hierusalem, & rationabilius flebit super ecclesiam ædificatam quidem vt esset domus orationis, factam autem propter turpia lucra & luxus quorundam(quod vtinam non esset)principum populi speluncam lattonum. Sed tunc quidem intrauit Iesus in templũ dei,& mundauit illud eiiciens vendentes & ementes in templo,& mensas nummulariorũ euertens & cathedras vendentium columbas: nunc autem quamdiu non visitantur, qui in nomine Iesu Christi conueniunt in ipsum,sunt in conuentibus vendentes & ementes in templo,& reliqua omnia faciẽtes,& nusquam eis Christus apparet, vt eiiciens eos reliquos saluet. Si autem visitauerit super peccata nostra, & quasi lugens nos veniat,& corripiat, & castiget quasi filios, vt recipiat nos,tunc ingredietur Christi potestas congregatis nobis & spiritu sancto & ingrediens eiiciet omnes vendentes & ementes in templo. Vendẽtes quidem & alienantes à se quicquid habebant boni,emẽtes autem pro eis mala. Et destruet mensas nummulariorum, id est auarorum & pecuniæ cupidorum,qui aliorum quidem pecunias cum iniquitate vertũt

Mich. 7.

Luc. 19.

Nũmularij

C ad se,ipsi autem non ad quod expedit eas expendunt. Sunt & alij in templo vendentes Christi columbas,& tradentes simplices sicut columbas,& orantes dicentes, Quis dabit mihi pennas sicut columbæ,& volabo,& requiescam? tradẽtes eas principibus,quibus non oportebat. Et arbitror conuenire verbum de venditoribus columbarum,eis qui tradunt ecclesias auaris,& tyrannicis,& indisciplinatis, & irreligiosis episcopis,aut presbyteris. Propter quod & cathedras tantummodo appellauit Euangelista euersas esse à Iesu. Et vtinam audirent hæc cum decenti ammonitione scripturæ, qui gloriantur de cathedris Moysi in quibus sedent,& vendũt omnes ecclesias columbarum, & tradunt eas talibus præpositis, ad quos recte dicatur à domino per Hieremiam prophetam. Principes populi mei me non cognouerunt: filij enim sunt insipientes,& non intelligentes. Sapientes sunt ad male faciendum,bene autem facere nesciunt. Et apud Michæam similiter. Principes populi mei expellentur de domo epulationis suæ. Si autem audient,nunquam venderent Christi colũbas,sed constituerent principes eorum parcentes colũbis,& prouidẽtes saluti earũ,& non despiciẽtes nec occidẽtes pingues columbas. Si autem oportet tres ipsas species reiectas à templo cautius exponere, possumus dicere. Quicunque in populo Christiano ad nihil aliud vacant in seculo isto, nisi circa venditiones & emptiones, rarius autem in orationibus

Venditores colũbarũ.

Hiere. 4.

Mich. 1.

permanent vel aliis actibus rectis,quos quærit sermo diuinus, D ipsi sunt vendentes & ementes in templo dei, facientes domum orationis speluncam latronum. Diaconi autem qui nõ bene tractant ecclesiasticarum pecuniarum mensas, sed semper de eis fraudant,& ipsas quas dispensant, non secundum iustitiam dispensant,& diuites fiunt de rebus pauperum,ipsi sunt nummularij pecuniarum mensas habentes quas Christus euertit. Quoniam autem mensis ecclesiasticarum pecuniarũ diaconi præsunt, docent nos in Actibus suis apostoli. Cum factum fuisset,inquit,murmur Græcorum ad Hebræos, eo quod despicerentur viduæ eorum in ministerio quotidiano, dicentes:Non est bonum relinquentes verbum dei ministrare mensis. Eligite ergo ex vobis septem quos constituamus in hunc vsum,nos autem verbo dei intenti erimus. Episcopi autem,& presbyteri quibus creditæ sunt cathedræ, qui tradunt ecclesias quibus non oportet,& constituunt principes quos constituere non expedit,ipsi sunt qui vendunt colũbas,quorum cathedras Christus euertit. Vnusquisque ergo sedentium super cathedram ecclesiasticam,& amantium primas cathedras in Synagogis,videant ne forte sic sedeant in eis, vt veniens dominus eas euertat quasi dignas euersione. Et vnusquisque diaconorum qui congregant sibi diuitias, fraudantes pauperum pecunias,intelligant præsentem scripturam, vt E iam non congregent,ne forte veniens dominus euertat mẽsas dispensationis eorum. Sed & qui solicitudinibus mundialibus feruntur,semper ad venditiones & emptiones currentes,ne forte veniẽs dominus eiiciat eos de templo dei,quando eiectus nec spem habet regrediẽdi vnde eiectus est. Scrutanti mihi scripturas apparet, ne forte hæc faciat Iesus in secundo aduentu,& in futuro iudicio. Tunc enim ingressus in omnes ecclesias eiiciet vel euertet quos inuenerit secundum ea quæ diximus,templo dei indignos. Si quis autem inuentus fuerit non habens aliquid de his criminibus tribus,& inuentus fuerit esse in templo,confidat. Nec enim eiicietur à Christo,nec aliquid eius euertetur,nec exprobrabitur quasi fecerit domum orationis speluncam latronum. Puto autem & in hoc tẽpore inuisibiliter venit Iesus ad singulas ecclesias dei, & eiicit quos supra diximus dignos eiectione. Quotiescunque enim excitat tentationem super ecclesiam,venit ad eam, & visitat eã,vt faciat quod facere scribitur in hoc loco. Post hæc videamus ne forte & sic locus iste intelligi possit. Omnis enim natura rationabilis templum est dei, quæ ad hoc est creata,vt capiat gloriam dei. Hoc ergo quod est naturaliter templum dei,id est anima, implemus peccantes quibusdam quidem vendentibus,quibusdam autem ementibus cogitationibus malis, & si aliquid sanctum reliquum est in anima nostra,quod est columba. Dicit ergo ad eos qui peccant, & pleni sunt furibus cogitatibus,Domus mea, domus orationis vocabitur. Vos autem fecistis eam speluncam latronum. Et F Iesus quidem eos qui speluncam fecerant latronum domum orationis,fures eiicit de templo:illi autem qui consentientes erant furibus,de Iesu quidem dixerunt, Crucifige, crucifige eum:de Barabba autem latrone,Dimitte nobis Barabbam. Propter quod vsque hodie Iudæi Iesum quidem non habẽt: nec enim crediderunt in eum: habent autem de spiritalibus nequitiis latronem Barabbam,quem iam tentum,& in carcere clausum aduersus se petierunt dimitti. Ideo princeps infidelium Iudæorum est Barabbas latro. Et accesserunt ad eum cæci & claudi in templo,& sanauit eos.] Quæ sunt quidem secundum simplicem intellectum,habentur manifesta. Secundum consequentiam autem prædictorum moraliter expositorum,dicendum est quoniam in templo dei, id est in ecclesia,non sunt omnes videntes, neque recte ambulantes: sed alij quidem sunt cæci,alij autem claudi. Qui ex eo quod intelligunt propriam cæcitatem:& scientes quia nullius alterius opus est nisi Christi Iesu & verbi dei vt sanentur, vt percipiant sanitatem accedentes ad verbum dei sanantur. Videntes autem principes sacerdotum & Scribæ mirabilia quæ fecit,& pueros clamantes in templo,& dicentes: Osanna filio Dauid,indignati sunt, & dixerunt ei. Audis quid isti dicunt? Iesus autem dixit eis,vtique. Nunquam legistis, Ex ore infantium,& lactentium perfecisti laudem?] Quemadmodum secundum historiam vituperabiles sunt isti principes &

Res pauperum bona ecclesiæ.

Act. 6.

Notẽt episcopi.

Tẽtationes ecclesiæ vnde.

Matth. 27

G ſcribæ:ita & ſecundum eccleſiam Chriſti vituperabiles ſunt quidam epiſcopi & presbyteri, qui vitam ſuam minime adornantes, nec induti ſcientia veritatis, & quidem videntes miracula Chriſti, nihilominus contemnunt puſillos eccleſiæ, & paruulos deum laudantes & Chriſtum ipſius, & indignantur in eorum profectu, & accuſant eos apud ipſum Ieſum quaſi peccantes, cum non ſint peccantes: & quaſi ad non audienté, neque ſeruanrem ordinem omnem dicunt: Audis quid iſti dicunt? Et hoc magis intelligere poterimus, ſi cognouerimus quomodo frequenter eos qui feruent ſpiritu, & vſque ad carcerem contra infideles luctantur, & pericula vniuerſa conténunt, & cum omni virtute continentiam & virginitatem ſeruare ſtudent, ſunt autem imperiti ſermone, coarguunt quaſi incontinentes, ſacerdotes vituperabiles, & culpant eos apud Ieſum quaſi ipſi ſint iuſtiores talibus pueris ſimplicibus, & benignis, & ſtudioſis. Ieſus autem pueris quidem teſtimoniũ præſtat, ſacerdotibus autem ignorantiam ſcripturarum imputat dicens: Nunquam legiſtis quod ſcriptum eſt, Ex ore infantium & lactentium perfeciſti laudem?] Qui adhærent eccleſiæ, quaſi nuper nati infantes, rationabile & ſyncerum lac deſiderantes, & ſugentes ipſum, laudant deum fide & conuerſatione, & completur in eis quod dictum eſt, Ex ore infantium & lactentium perfeciſti laudem. Ipſe enim ſibi deus in talibus perficiet laudem. Pro quibus gratias agens filius patri dicebat: Confiteor tibi pater domine cœli & terræ, quo- *Matt.11.*
H niam abſcondiſti hæc à ſapientibus, & manifeſtaſti ea paruulis. Etiam pater, quoniam ſic fuit bona voluntas ante te.

TRACTATVS XVI.
Cap. XXI.

IN illo tempore, Abiit Ieſus foras extra ciuitatem in Bethaniam, & manſit ibi. Mane autem reuertés in ciuitatem eſuriit.] Quos relinquens exiit ab Hieroſolymis Ieſus, & manſit in Bethania, niſi principes, & ſcribas, qui ſciebant quidem mirabilia quæ fecit Ieſus, & pueros clamantes in templo, nihilominus indignantes aduerſus eos qui deum laudabant, quaſi qui non intellexerunt quod fuerat ſcriptum: Ex ore infantium & lactétium perfeciſti laudem? Et quoniam reliquit illam Hieruſalem, & factus eſt extra eam, ideo cecidit, & lapis ſuper lapidé ibi ſtare non potuit. Venit autem in Bethaniam ad domum obedientiæ, id eſt eccleſiam, in qua eſt etiam commoratus, & requieuit: eo quod non habebat in Hieroſolymis, vbi caput reclinet, quæ talibus ſacerdotibus & populo impio erat repleta, cum autem requieuiſſet in Bethania, in domo obedientiæ, poſt principium conſtituendi eccleſiam, poſtquam repauſauit aliquantulum in ea, tunc reuertitur in ciuitatem quã pau-
I lo ante reliquerat. Et reuertens eſuriit. Et vidit vnam ficulneam ſecus viam, arborem, populum circumciſum. Et veniés ad eam nullum fructum manducabilem inuenit in ea, ſed tãtum ſpeciem vitæ. Folia enim ſine fructibus erant in ficu. Et quoniam arbor illa erat animam habens, quaſi audienti dignam maledictionem ſuam dicit: Nunquam ex te naſcatur fructus in ſempiternum.] Id eſt quam diu ſtat hoc ſeculum præſens, nũquam ex te fructus naſcatur. Ideo infructuoſa eſt Synagoga Iudæorum: & hoc erit ei vſque ad conſummationem ſeculi, donec intrauerit gentium plenitudo. Et aruit ficulnea adhuc peregrinante in hac vita hominum Chriſto, & inter homines quaſi homine conuerſante. Et videntes diſcipuli mirati ſunt, oculis enim ſpiritalibus viderunt myſterium fici ſiccatæ: non tantum quia ſiccata eſt, ſed quia confeſtim ſiccata eſt, id eſt populus Iudæorum. Reſpondens autem Ieſus, ait illis: Amen dico vobis ſi habueritis fidem, & nõ hæſitaueritis, non ſolum idem de ficulnea facietis, ſed etiam ſi monti huic dixeritis, Tolle te, & iacta te in mare, fiet.] Ergo diſcipuli Chriſti fideles & non hæſitantes areſcere faciunt ficulneam illam, dicentes ad eam. Vobis primum miſſum fuerat verbum dei, ſed quia indignos vos iudicatis æterna vita, ecce conuertimur ad gentes. Et relinquentes eam, ſiccam faciunt eam, cum vitalis virtus eius tranſierit ad gentes. Super illud autem quod poterunt ſiccare ficulneam adhuc diſcipu-

Synagoga cæca vſque ad finem ſæculi.
Rom.11.

lis ſuis promittit, quoniam ſi habuerint fidem, & non hæſita- K uerint, etiam monti qui à Chriſto videtur & manifeſtatur, id eſt contrariæ poteſtati extollenti ſe contra homines dicent, Tolle te, & mitte te in mare, & fiet. Tollitur enim à ſingulis qui adducuntur ad fidem verbo diſcipulorum Chriſti, altitudo illa malitiæ, mons ille Satanas, & mittitur in mare, id eſt abyſſum dignum ſe locum. De quo mari dicit in Pſalmo. Hoc *Pſal.103.* mare magnum & ſpatioſum, illic naues pertranſibunt, animalia puſilla cum magnis, Draco iſte quem formaſti ad illudendum ei. Item. Tu confregiſti capita draconum ſuper aquas, & dediſti eum eſcam populis Æthiopum. Ipſa autem eſt Bethania, vbi ex mortuis ſuſcitatus amicus Chriſti Lazarus mora- *Ioan.11.* batur. Et omnis qui obedit verbo dei confirmato, & commoranti in ſe, Bethania eſt, & domus obedientiæ, & commoratur Chriſtus in eo, & requieſcit. Et forſitan ſimplices dicũt de eo quod ſcriptũ eſt, Relictis illis abiit in Bethaniam: quomodo enim poterat fieri extra ciuitatem niſi reliquiſſet priores apud quos fuerat prius? Sapientiores autem auditores dicunt: Non omnes reliquit priores quando fit apud alios, ſed malos quidem & peccatores reliquit. Quando fuerit apud iuſtos, fiet & apud alios poſt illos, & cum illis. Nam & in Bethania commorans Ieſus, non relinquens Bethaniam venit in ciuitatem: erat enim in Bethania, & venit in ciuitatem. Eſurit autem Ieſus ſemper in iuſtis, volens manducare fructum ſpiritus ſancti in eis: & ſunt eius eſcæ, vt ita dicam, ficus quas eſuriens edit, id eſt, L charitas eius qui eam fructificauit, qui primus fructus eſt ſpiritus ſancti, & gaudium, & pax, & patientia, & reli- *Gal.5.* qua. Quæ quidem quamdiu fructificamus, non areſcimus. Si autem venienti domino, & quærenti huiuſmodi fructum vt manducet in nobis, non exhibuerimus, dicet ad nos. Nunquam ex vobis fructus naſcatur in ſempiternum. Et vide quoniam ſecus viam erat hæc ficus, quæ folia tantum habuit ſine fructu: Sic enim & terra quæ ſecus viam *Matt.13.* eſt, licet fuerit ſeminata, nullum fructum producit, diripientibus volucribus ſemina ſeminata. Quandiu ergo non venit Ieſus ad aliquam ficum, nec quærit fructum eius, ſed patienter agit, & ſuſtinet ſi forte proferat fructum, non exiccatur. Si autem venerit eſuriens, & fructum requirens, & inuentus fuerit aliquis nihil iuſtitiæ habens, niſi profeſſionem tantummodo fidei, quod eſt folia ſine fructu, mox exiccatur, etiam hoc ipſum quod videtur fidelis amittens. Et eſt multos in eccleſia videre tales, qui multo tempore portauerunt fidei nomen, oſtendentes tantummodo quia viuunt, omnino autem ſunt ſicci. Quos quia non fructificabant, videmus recedentes à verbo dei ad plenum, & ſiccos. Quem talem cum viderint diſcipuli ſiccum, mirantur, dicentes: Quomodo confeſtim ſiccata eſt? Adhuc manifeſtius de hoc ipſo dicamus: quomo- M do in tentationibus petit fructum Ieſus à ficulneis quas plantauit, id eſt in perſecutionibus confeſſionem & teſtimonium quærit fidelium. Et cum mulier meretrix inſa- *Gene.39.* niens excitata fuerit ſuper aliquem, quærit in eo Chriſtus fructum continentiæ. Quem protulit & Ioſeph, cum fureret eius domina ſuper eum. Et ſic in ſingulis quibuſque tentationibus intellige Chriſtum venire ad Chriſtianos in tentationibus eſurientem & fructum virtutibus quærentem. Qui autem non fuerit præparatus vt exhibeat fructus eſurienti, aut confeſſionis, aut caſtitatis, confeſtim ſiccatur. Qui enim denegat in perſecutione, ſiccatur. Similiter & qui fornicatur ſiccatur, quamuis oſtenſione fidei quam antea baiulabat, quaſi foliis coopertus. Et ſuper tales mirantur diſcipuli quomodo mox ſiccantur. Et frequenter per multos annos quis conſtitit ficus, & non eſt ſiccatus, veniente autem in vltimo vitæ eius ad eum Chriſto, videlicet in tentationibus, & quærente fructum in eo, & non inueniente, ſiccatur, & tantorum annorum perdidit ſubito vitam. Et hoc fit, vt impleatur ſermo dominicus di- *Matt.13.* cens: Qui habet dabitur ei, & abundabit: qui autem non habet, & ipſum quod habet auferetur ab eo, vt non ſit otioſum quod habet. Et vnuſquiſque diſcipulorum ſi habuerit fidem, & non hæſitauerit, & ficum areſcere facit, & quod ſequitur eum. Et eſt operis demonſtrare, quo-

modo

A modo Christi discipulus quaerens fructum in ficu, & non inueniens dicat ad eam, Nunquam ex te fructus nascatur in aeternum, vt cōfestim siccetur. Vtputa, pone mihi aliquem quae sunt quidem fidei profitentem, & pronunciantem se in nomine Iesu manducare & bibere coram ipso, & Iesum in plateis cordis eius docuisse: ita veniat discipulus Christi quaerens fructum sapientiae & verbi in eo secūdum professionem docendi quae Dei sunt: quaerens & scrutans eum per verbum, nullum inueniat fructum in eo: & ideo manifestum faciens eum vidētibus vacuum à Christo exhibeat per verbum, quoniam non est possibile aliquē fructum fieri in eo in sempiternum qui ex arbitrio laesus est. Sicut & Petrus dixit ad Simonem, arefaciens eum qui videbatur Christi professor: Pecunia
Act.8. tua tecum sit in interitum, quoniam donum Dei existimasti te per pecuniam possidere. Cor enim tuum non est rectū coram Deo. In felle enim amaritudinis & obligatione iniquitatis video te esse. Et melius est fallacem ficum quae viuere existimatur, non autem fructificat quasi viua, argutam quia est infructuosa siccati verbis discipulorum Christi, & fieri manifestam: quàm vt furetur dum viuere existimatur, per figmentum professionis innocentium corda, & eorum qui facile seducuntur à talibus. Arbitror autem & in vnoquoq; infideli & iniquo montem esse secundum mensuram infidelitatis & iniquitatis ipsius, qui verbis discipulorum Christi tol-
B litur & mittitur in mare tormentorum eius. Et omnia quaecunque petierint in oratione credentes discipuli Iesu percipient, quasi discipuli Christi, nihil quod non oportet petētes: & quia credentes magistro nihil aliud petunt nisi magna & coelestia, sicut ipse dicit ad discipulos suos: Petite magna, & minima vobis adiicientur. Petite coelestia, & adiicientur vobis terrena. Marcus autem in hoc eodem loco scribens, aliud aliquid quantum ad textum adiecisse videtur: dicens, quoniā videns Iesus ficum de longe habentem folia, venit quasi inuenturus aliquid in ea. Cum venisset autem & nihil inuenis-
Mar.11. set nisi folia tantum, nec enim erat tempus ficuum, respondēs dixit ad eam: Nunquam ex te in aeternum quisquam fructum
Quaestio. manducet. Dicet aliquis. Si non erat tempus ficuum, quomodo venit Iesus quasi inuenturus aliquid in ea? Et quomodo iuste dixit ad eam, nunquam ex te quisquam fructum manducet? Contra haec respondemus, quoniā numerati ab apostolo
Gal.5. fructus spiritus sancti hi sunt, Charitas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, continētia. Hi omnes aliquando in tempore suo redduntur. Melius autem est, quando circumstantibus aduersariis, & prouocantibus ad nō fructificandum, potuerit aliquis propterea quod satis est prodificatus in verbo, nihilominus proferre spiritus sancti. Quod autem dico tale est. Vnus de fructibus spiritus sancti charitas est. Huius tempus est quando non est difficile fructum reddere charitatis & diligere diligentem: & est quidem fructus iste spiritus sancti, tamen in tempore suo. Si autem aliquis excitetur ad odium fidelis constitutus, & circumueniatur, & insidias patiatur, & diligat insidiantem sibi: aut certe si fuerit aliquis male moratus & odio dignus, ille iustus nec hunc talem odiat, sed quasi filius eius qui so-
C lem suum oriri facit super bonos & malos, etiam tunc eum
Matt.5. diligat: vtputa non in tempore ficuum fructum dans charitatis, beatus est. Similis & de gaudio potest esse tractatus. Qui profert fructum gaudij, nullo eum ad tristitiā prouocante. Quando autem praesentia prouocant eum ad tristandum, vel ad pusillanimitatem, prouocatus autem ille per verbum in tantum proficit, vt etiam in tempore tristitiarum gaudeat, & in tempore opprobrij vel castigationum glorietur & in omni tempore periculi memor sit eius quod dictū est, Semper gaudete, beatus est huiusmodi Chi-
Phil.4. stianus fructum gaudij ferens, etiam non in tempore ficuum. Similiter in omnibus fructibus sancti spiritus est tractandum. Vult enim Christus fideles suos meliores esse humana omni natura, & exigit eos supra naturam, & (vt dicam) opera Dei magis quàm hominum. Propter quod hominibus dicit, quoscunque ad beatitudinem vocat: Ego dixi dij estis,
Psal.82. & filij excelsi omnes. Arguens autem eos qui nolunt esse dij, nec filij esse excelsi: Vos autem sicut homines moriemini. In singulis enim quibusque peccatis quando sumus car-

nales, & secundum hominem ambulamus, nihil operamur D
nisi vt moriamur. Et verum est quia si secundum carnem vi- Rom.7.
uimus moriemur, sicut docet Apostolus.

Tractatus. XVII. Cap. XXI.

IN illo tempore cum venisset Iesus in templū, accesserūt ad eum docentē principes sacerdotum, & seniores populi, dicentes, In qua potestate haec facis? Et quis tibi dedit hanc potesta- Matt.21.
tem?] Tribus Euangelistis idipsum quasi ne- Mar.11.
cessariū conscribentibus, dignum est videre quid intelligētes Luc.20.
principes sacerdotum, & seniores populi interrogauerūt Iesum, non vnā interrogationē, sed duas proponētes: vnā quidem, In qua potestate facis hęc: alteram autē, Quis tibi dedit hanc potestatem: & quid volēs dominus propter hoc solum cōtra interrogauit, vt ne responderet ad interrogationē eorū. Quod autē nō (sicut arbitrantur quidam) simplex est intellectus loci istius, & facilis, sed mysterialis & altus, manifestum Duae pote-
erit ex eo quod ostendemus. Dicunt enim simpliciores quo- states.
niam sciētes duas esse potestates, vnam quidem Dei, alteram autē diaboli, principes sacerdotū & populi seniores interrogabant in qua ex duabus his potestatibus vna prodigia facie- E
bat, & à quo eam accepit. Ita dominus vt ne ad interrogata eorum daret responsum, interrogauit econtra, simul vt interrogantes argueret, quasi qui nō rectè fecerunt credere nolentes Ioanni: & vt abiiceret interrogatores indignos à suo responso, vt videretur eis rationabiliter non respondere. Sed dicet aliquis contra haec, quia ridiculum erat interrogare, in qua potestate haec faceret Iesus. Nec enim poterat fieri, vt responderet qua in potestate diaboli. Et non dicam, Iesus hoc non responderet, sed nec ipse homo peccati, qui aduersatur, & extollitur supra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur, responderet quod erat verum, quoniam in po- 1 Thes.2.
testate diaboli facit omnes virtutes, & signa, & prodigia, quibus seducat si possibile est, & electos Dei. Si ergo nec ille diceret se in potestate diaboli facere signa & prodigia mendacia in omni seductione iniquitatis his qui pereunt: quanto magis dominus & Saluator nequaquā etsi non interrogasset econtra, aliud aliquid responderet, nisi in potestate Dei? Ad talem ergo manifestissimā rationē horum, & illos interrogare, & Christū non respondere, satis vtile mihi videtur. Si quis autem dicat, quoniam non interrogabant principes vt audiētes discerent, sed vt illū terrerent: vtputa, si facit aliquis quod nobis non placet in nostris, dicimus ei, Quis te iussit hoc facere: non volentes audire, sed eum terrentes, vt ille sciēs quia nemo eum iussit, recedat ab actu: sic & principes interrogabant dominum terrentes potius quàm interrogantes, vt ille quasi sciēs se non in potestate Dei hoc agere, cessaret ab opere. Sed quid quod & Christus ita respondit: Dicite mihi vos hoc, & ego vobis dico in qua potestate hoc facio.] Quod nūquam diceret Iesus, si eos non discendi causa, sed terrendi, in- F
terrogare sensisset. Vide ergo ne forte intelligatur sic hic lo- Potestates
cus. Sunt potestates diuersae, quae generaliter quidē sunt duae: diuersae.
vna ex parte Dei, altera ex parte diaboli: Specialiter autē plu- Col.1.
res & incōparabiles. De quibus Apostolus Christum glorificans, scribit ad Collossenses, dicens omnia in eo esse secreta quae in coelis sunt & in terris, siue visibilia, siue inuisibilia, siue sedes, siue dominationes, siue principatus, siue potestates. Non dixit vnum principatum, aut vnam dominationem, aut Eph.6.
vnam sedem, aut vnam potestatem, sed multas. Et sicut sunt in parte Dei, ita sunt, in parte diaboli multi principatus, multae potestates, sicut testatur Apostolus dicens: non est nobis colluctatio cum carne & sanguine, sed aduersus principatus, & potestates, aduersus rectores huius mundi tenebrarum harum, aduersus spiritalia nequitiae in coelestibus. Ego autem arbitror, quoniam & omnia eorundem nominum sunt apud diabolum, quaecunque sunt apud Deum: & est forte potestas ex potestatibus vniuersis, quae ipsi Christo ministrat, alia autē quae prophetis cooperabatur facientibus signa: Gradus fa-
& non omnibus vna potestas, sed alia forte istis, alia autem ciendorum
illis secundū dignitatem fidei eorū, quam solus sciebat Deus. miraculo-
Et nec in omnibus virtutibus faciendis vna eadémque po- rum.

G testas cooperabatur, sed in quibusdam quidem hæc, in quibusdam autẽ alia:& ad res forsitan inferiores, inferior: ad res autem eminentiores, eminẽtior. Principes ergo sacerdotum, & seniores populi cognoscẽtes plura de potestatibus, & gradibus sacramentorũ cœlestium, siue ex traditione maiorum, siue de secretis quibusdam, vtrum autem rationabiliter, aut irrationabiliter excitati videbant Iesum multa prodigia faciẽtem non sine potestate aliqua ei subiecta: & ideo potestatis illius speciem & proprietatem volebant audire à Christo. Et si quidem fuissent principes sacerdotum aliqui sancti, qualis fuit Aaron, vel Eleazar, vel Phinees, vel quicunque eorũ qui bene functionem suam consummauerunt, quasi non tentantibus, sed discere cupientibus, & dignis huiusmodi scientia, sine dubio declarasset mysteria potestatum, & differẽtias earum, & de contrariis potestatibus rationem & differentias earum manifestasset. Quoniam autem illi principes sacerdotum, & populi seniores non fuerant digni talia audire mysteria, propterea non eis dat responsum, sed contra interrogauit, vt propter hoc quod non respondent ad interrogationem sibi propositam de Ioanne, rationabiliter nec ipse respondeat eis. Quæro autem si vnusquisque eorum qui signa fecerunt in aliqua potestate, vtrum in vna fecerunt semper, aut in primis quidem in ista, proficientes autem in alia potestate maiori. Tamen saluator videtur in vna potestate vniuersa fecis-
H se, quam accepit à patre. Nam hoc quod respondet, dicens: Nec ego vobis dico in qua potestate facio hæc: docet quoniam in potestate quidem vna fecit: in quali autem potestate non declarauit, nec proprietatem eius manifestauit, nec eminentiam quam habebat illa potestas super alias potestates in quibus ante eum prophetæ fecerũt virtutes. Et nunc in templo ecclesiæ Christus habetur, & docet in ea, & sunt quidam principes sacerdotum similes principibus illis, & seniores similes senioribus illis, & interrogant Iesum, & non accipiunt responsum ab eo, quia non sunt digni scire quę cupiũt. Item quæro, vtrum volens eos Iesus à se remouere, fortuito hanc eis interrogationem proposuit de Ioanne, tanquam si aliam quancunque interrogationem proposuisset, aut necessariè propter vtilitatem eorum de Ioanne specialiter eos interrogauit. Et mihi videtur quoniam non fortuito hoc eos interrogauit, sed quia Ioannes fuerat vox clamantis in deserto, parate vias domini, rectas facite semitas eius. Et hic erat de quo Deus per prophetam dicebat: Ecce mitto angelũ meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te. Propter hoc (existimo) interrogauit de illo, non quidẽ ignorans quoniam cogitantes dicturi fuerant, Nescimus, secundum quod scriptum est, sed quantum ad se significantes quasi ex hominibus esset. Ita quasi respondentibus illis quoniam ex hominibus erat, consequentem parabolam introducit.
I

Es. 40. Matt. 3. Malach. 3.

Tractatus XVIII. *Cap.* XXI.

IN illo tempore, dixit Iesus discipulis suis parabolam hanc. Homo quidam habuit duos filios. Et accedens ad primum dixit: Fili, vade hodie operari in vineam meam & reliqua.] Solus Matthæus hanc parabolam scribit, sicut mihi videtur, continentẽ Israël non credentẽ verbis Dei, & de populo credituro ex gentibus. Isti sunt enim filij duo quos habuit Deus, quasi homo morẽ hominum gerens. Hic ergo accedens ad primum quem acquisiuit in primis, quem pręcognouit, & præfiniuit, dixit ad eum. Fili, vade hodie, & operare in vineam meam.] Et distulit, fugiens hanc vineam propter ęstum qui habetur in ea & labores, & dixit, Nolo, Postea circa consummationem pœnitens quod dixerat patri suo, nolo, venit in vineam, & operatus est voluntatẽ patris. Quando autem primus respondit nolo, accessit pater ad alterum, & similiter dixit. Secundus quidem respondit, Etiam domine: non autem venit ad vineam verbi, & in agrum patris. Et manifestum est quoniam qui dixit nolo, postea autem compunctus abiit & operatus est in vinea, voluntatẽ patris impleuit non verbis, sed factis. Qui autẽ verbis promisit, non autẽ fecit, operibus negauit voluntatem facere patris. Vide autẽ si potes vti parabola ista ad eos qui modicum quidem aut nihil promittunt, neque virginitatem, neque alium secundum Euãgelium spiritalem actum, operibus
K autẽ ostẽdunt quod nec ab initio vsq; ad verbũ promiserũt. Econtra eos qui magna promittunt, nihil autẽ secundũ promissionẽ suam huiusmodi agunt. Dicit eñ aliquis: Virginitas super me est, propter quod nolo eã: & maius est quàm virtus mea abrenunciare hanc vitã, & vacare spiritalibus verbis: & postea recogitans ad meliora se tradit quàm profiteri videbatur in primis. Alij autẽ audacter multa promittunt, operibus autẽ cõtraria suis promissionibus agũt. Post parabolam autẽ dicit de eo qui dixit nolo, postea autẽ recogitauit, & sic abiit, Amen dico vobis, quoniã publicani & meretrices pręcedunt vos in regno Dei.] Ad eum autẽ qui dixit, Vado domine, & nõ abiit, hoc refert. Venit Ioãnes ad vos in via iustitię, & non credidistis ei.] Iterum de primo quidẽ, Publicani autẽ & meretrices crediderunt ei. Ad eum autẽ qui dixit, Vado domine, & non abijt: Vos autẽ videntes nec pœnitentiã egistis, vt crederetis ei. Considera & illud quod ait, Pręcedunt vos in regno Dei: quoniã non exclusit Iudęos, vt non ingrediantur aliquando in regnum Dei. Nemo enim dicitur pręcedere eum, in aliquo loco, qui non sequitur eum per ipsum locum. Vide
L ergo ne forte hoc indicet sermo, vt cũ plenitudo gẽtium intrauerit, tunc omnis Israël saluus efficiatur. Intellige autẽ mihi Israëlitas qui non secundũ carnem sunt, sed qui ingenuitate animę Israël intelliguntur in fide & operibus bonis.

De Iudæis & gẽtibus parabola. Virginitas promissa. Professi. Rom. 11.

Tractatus XIX. *Cap.* XXI.

IN illo tempore, dixit Iesus discipulis suis parabolã hanc. Homo erat paterfamiliâs, qui plantauit vineam, & reliqua.] Qui non abundantius discutiũt Parabolam hanc, neque singula verba scrutantur, satis manifesta videntur, si hoc modo intelligatur. Populus qui fuit ante nos cum esset pars Dei, qui plantatus est à Deo, vinea fuit Dei. Custodia autem Dei quę extitit circa eam, fuit sepes ipsius. Turris autem, templum. Torcular autem, locus libationum. Coloni autem, sacerdotes, & sapientes populi. Peregrinatio vero domini, quando dominus qui fuerat cum illis in nube diei, & in columna ignis per noctem, donec plãtaret eos introducens in montem sanctum suum, & in tabernacula sua, nequando postea similiter apparuit eis. Tempus autem appropians fructuum perẽdotum, tempus extitit prophetarum exigentium à colonis & à vinea ipsa, vt ostendant qui acceperunt legem, si secundum eam vixerunt. Serui autem missi ad colonos ad fructus accipiendos, prophetæ qui prius fuerunt: quos principes & sapientes populi iniuriauerunt, cædentes quosdam, & occidentes, & lapidantes. Alij autem serui plures post eos tempore prophetarum multorũ, quotum nomina in secũdo Paralipomenon sunt conscripta, & in Hieremia, & in duodecim, & in Daniele. Dicet autem aliquis, & Ananiam, & Azariam, & Misael, prophetas fuisse temporis eius. Et his ergo plurimis similiter sunt abusi cædẽ-
M tes, & occidentes, & lapidantes. Nouissime autem mittit paterfamiliâs filium suum Iesum Christum, qui poterat reuerentiam eis incutere. Sed principes sacerdotum, & seniores populi, & prudẽtes, videntes, filium, non omnino insensati existentes eminentiæ suæ hæredem eum esse intellexerunt. Ausi sunt autem interficere eum, vt ipsi efficerentur domini super vineam illam, & eiicientes eum extra res Israëlitarum, foris eum iudicantes esse interfecerunt. Dominus autem qui statim rediit, quem occiderunt, venit resurgẽs à mortuis: & malos quidem colonos male perdidit, aliis autem colonis, id est apostolis vineam suam consignauit, id est eos qui ex Iudaico populo reliqui crediderunt, qui darent in tempore suo fructus domino suo. Item docet eos ex prophetia, quoniam ab istis quidem ædificatoribus reprobatus est, à Deo autem electus, & caput totius ædificationis, & caput mirabile factus in oculis eorum qui possunt eum videre, ita prophetans gentiũ fidem, dicit nõ credẽtibus sibi doctoribus Iudæorũ, Tolletur à vobis regnũ Dei, & dabitur genti facienti fructus suos.] Ad quàm multa quis spiritalis constiturus, & ad discutienda omnia paratus poterit dicere, pulsans obscuritatem eius, id est ostium clausum, & quærens inueniet: & nos secundum mediocritatem nostram talia suspicamur in loco: quoniã paterfamiliâs

Breuis parabolæ explicatio. Psal. 117. Expositio tertiæ ...

A familiâs homo Deus eſt,de quo ſcriptum eſt:Morigeratus eſt dominus Deus tuus,quemadmodum ſi homo morigeraretur filium ſuum.Sic enim eo quod morigeratur homines, vt hominum prodificet mores,in quibuſdam parabolis dicitur homo,quemadmodum ſi pater cum paruulo filio ſuo colloquatur infantia , vt deſcendat ad verba filij ſui , & morigeretur eum. Propterea puro,omnes iuſtitiæ quas tradidit Deus hominibus,quaſi pueriles ſunt quantū ad proprias iuſtitias Dei,
ꝑa. Quæ eſt ergo vinea alia pręter colonos priores & ſecundos, quam plantauit paterfamiliâs?Quæ iſta vinea primum quidē tradita eſt iniurioſis colonis , poſtea autem aliis colonis facientibus fructum eius in tempore ſuo, ſecundum quod dominus ait: Auferetur à vobis regnum Dei , & dabitur genti faciēti fructum eius.Putas ergo id ipſum debemus dicere regnum Dei, & vineam quæ colitur à colonis prioribus & datur alteri genti?aut aliud quidē debemus exiſtimare vineam, aliud autem regnum Dei? Videamus ergo primum probātes de ſcripturis,quoniā vinea appellatur populus , ſi omnia eius ſecundum huiuſmodi expoſitionem valeant conuenire. Dicit enim Eſaias,Cantabo nunc dilecto canticum , dilectæ vi-
Eſa.5. neæ meæ. Vinea facta eſt dilecto in cornu in loco vberi , & ſepe circundedi, & cariciaui eam & plantaui vineam Sorech
B & ædificaui turrim in medio eius , & torcular fodi in ea , & expectaui vt faceret vuam, fecit autem ſpinas. Et poſt aliqua ſic.Vinea enim domini Sabaoth domus Iſraël eſt , & homo Iuda,nouellum dilectum.Protuli itaque canticū Eſaiæ, volēs conſiderare ſecundum parabolam hanc,ſi ſecūdum illam vineam,& hæc vinea intelligi poſſit.Et vide quoniam quędam quidem ſimilia habent,alia autem diſſimilia : vt videns differentias ſimilium ad ſimilia,diſcas ſenſum ſcripturę.Simile eſt ergo quod ait:Plantauit vineam,& ſepe circundedit eam, & fodit in ea torcular,& ædificauit turrim.Diſſimile autē,quoniam in Eſaia quidem ipſam vineam accuſat plantator , dicens: Expectaui vt faceret vuam,fecit autem ſpinas.In Euangelio autem manifeſte non vinea accuſatur , quaſi quæ non dederit fructus in tempore ſuo , ſed coloni qui ſuſceperunt, & patriſfamiliâs ſeruos contumeliis affecerunt diuerſis : nouiſſime & ipſum filium patriſfamiliâs occiderunt. Iterum in Eſaia ipſi vineę minatur dicens : Auferam ſepem eius & erit in rapinam, & deſtruam maceriam eius & erit in conculcationem,& cętera.Sed & nubibus promittit ſe mandaturum, vt ne ſuper vineam pluant illam quę fuit ſecundum prophetam domus Iſraël, & homo Iuda , qui nullum fructum fecerunt.In Euangelio autem vineam non inuenimus aliquid patientem,ſed adhuc prouiſionem Dei conſecutā,vt poſſit fructus ſuos paterfamiliâs dare. Ablata eſt em̄ à colonis impiis, & data genti meliori.Coloni autē omnē ſuſcipiunt iram.Dicentes enim,cū venerit paterfamiliâs malos male perdet,ſiue
C ratione verbi coacti,& cōſequentia parabolę , ſiue nolentes prophetauerunt de ſe,quoniā cum venerit , malos male perdet,& vineæ prouiſionē faciens,aliis eam dabit colonis.Item conſequenter & Hieremias dicit ad populum : Ego plantaui te vineam fructiferam omnē veram,quomodo conuerſa es in amaritudinem vineę alienę? Vides ergo quoniā in prophetis populus Iudaicus vinea appellatur, & cōminatio patriſfamiliâs contra vineam fit:in euangelio autem omnino vinea non culpatur,ſed eius coloni.Sed qui vult euangelica verba cautè cōſiderare,nequaquam poterit clariter approbare , quoniam vinea populus eſt.Sed ne forte ſecundum euangelium vinea regnum eſt Dei,id eſt doctrina quę prouidentiā habens Dei, ſcripturis inſerta eſt ſanctis. Quod enim dicit , tolletur à vobis regnum Dei,& dabitur genti facienti fructum eius,manifeſte ſicut arbitror demonſtrat myſteria regni Dei vineā eſſe, id eſt legem,& prophetas,& omnes diuinas ſcripturas , quas tradidit dominus vineæ primum quidem colonis populo illi priori,quoniam & primis credita ſunt eloquia Dei , ſecundis
Rom.3. autem gentibus facientibus fructum : cuius vineæ ſepes nihil tale patitur,quale ſcriptum eſt in propheta dicente: Auferam
Eſa.5. ſepem eius & erit in rapinam. Vide ergo ne forte naturali ratione,vineam poſſimus dicere eloquia Dei. Conſequenter autem ſecundum eandem naturæ rationem vitam reprehenſibilem hominum & mores ſpecioſiſſimos fructus ipſius vineæ:ipſas autem ſcripturas,& literas ſcripturarum,eſſe vineæ

Quæ in Eſaia & hoc Euang. diſſimilia.

Hier.6. & 11.

Altera vineæ & partiū eius expoſitio.

D ſepem extrinſecus circumpoſitam , vt non videatur vinea ab eis qui foris ſunt , maxime fructus eius qui ſunt in abſconſo. Profunditas autem eloquiorū Dei,torcular eſſe vineæ eius,in quā qui profecerūt de eloquiis Dei,& facti ſunt perfecti fructus eorū,infundūt ſtudia ſua quaſi fructus quos de ipſis eloquiis colligunt.Turrim autem ædificatam in ea,aſcentum habentem,& eminentiā,& altitudinem ſuper vineam ipſam,& ſepem & torcular,exiſtimo verbū eſſe de ipſo Deo, & de diſpenſationibus Chriſti,& templū diuini ſenſus qui habentur in eo. Et de tali turre puto dicere ſaluatorē in eo loco euangelij:Quis veſtrū volens turrim ædificare, non prius computat ſi poteſt prius ponere fundamentum,& conſummare , ne forte incipiant videntes deridere eum qui non cōſummauit: quoniam qui vult dicere de Deo , debet conſiderare ſi poteſt incipiēs omnia quę quęrūtur circa Dei expoſitionem cōſummare ne forte inſipiēs dogmata pietatis, imperfectam relinquat turrim verbi de Deo,& coronam nō ſuperædificet ei.Si enim non ędificauerit ei coronam,cadet aliquis ab intellectu Dei ſcandalizatus,& morietur.Hanc vineā tradidit colonis, id eſt populo ante nos,tam ſacerdotibus quàm laicis, & profectus eſt ad ſuam profectionem,dans occaſiones colonis ex eo quod ipſe plantauit,& circumpoſuit ſepem , & fodit torcular,& ędificauit turrem,proferendi fructus,cum appropinquaſſet tempus fructuū. Appropinquant enim & ſecundum vnumquęque quidem tempora fructuū, puto autem generaliter populo vniuerſo. Appropinquationem autem temporis fructuum exponere vere ſicut eſt,ſupra noſtrū ingenium eſt, & cordis eſt mundioris. Tamen ſecundū virtutem noſtrā incipimus hoc modo incipiētes ſecundum vnumquenq; hominū.Ergo intellige mihi in vnaquaque anima,quaſi vinea verbum Dei plantatū. Vinea enim occaſiones ſunt omniū propoſitionum quę neceſſarię ſunt ad ſalutē. Sicut ergo in vineis eſt aliquod tempus quando principiū fructus demōſtrant, & aliud quando florent quæ ſunt demonſtrata,& aliud quando acerbeſcunt fructus,& aliud quando variant, & aliud quādo vindemiandi eſt tempus fructus perfectos,& paratos ad prębendum vinum.In omnibus itaque primum vitæ tempus eſt infantia, & tunc vinea nihil oſtendens,niſi tantum habens in ſe vitalem virtutē.Cum autē cœperit poſſe loqui , tempus eſt generationis.Quantū autē proficit anima pueri operata, tantum & vinea quę operatur in eo , id eſt verbum Dei naturaliter implātatum proficit,& producit indicia botrionum futurorum florentium quidem adhuc,& odorem ſuauitatis futuræ virtutis in primis dantium. Poſtea autem & acerbeſcūt, quando malitia quidem eſt in iuuentute non autem permaner , ſed neceſſarie ſuperueniens eſt propter ætatem , ſed vt ita dicam ſemper ad virtutem pergens. Quam ſi quis manducauerit, ſecundum prophetam obſtupeſcere facit dentes: ſi autem nō ea fuerit vſus,ſed ſemper quaſi per aliquam viam adducat eam ad virtutem,ex parte incipit variare,non autem F & vnam habet perfectam.Eſt autem & poſt perfectum ſtatus aliquis ſtudioſus,quando vinea operata fructum profert maturum,& ſtudioſos botriones,diuerſoſ, atque perfectos charitatis, & gaudij,& pacis , & longanimitatis , cæterarúmque virtutum quas Apoſtolus refert,& multæ ſcripturę.Eſt enim aliqua botrio ſecundum quod ſcriptū eſt: Beati pauperes ſpiritu:& altera, Beati qui lugent:& alia,Beati manſueti : & alia, Beati pacifici : & alia , Beati mundo corde. Et quid neceſſarium eſt dinumerare ſingulas beatitudinum cauſas , quaſi diuerſas botriones ? Hæc autem diximus volentes oſtendere quid ſit quod ait:Cum autem appropiaſſet tempus fructuū.] Patriſfamiliâs autem ſolius eſt cognoſcere vere quādo vniuſcuiuſque hominis tempus appropiat , vel quando adhuc longe eſt fructuum tempus. Et nos ſi abundanter conſideremus comparationem facientes temporum ex quo ſumus vocati ad omne tempus fidei noſtræ, poterimus videre quomodo quidam cum deberent eſſe magiſtri ſecundum tempus , iterum opus habent doceri qualia ſunt elementa principij eloquiorum Dei. Sic cum deberent quidam quantum ad tempus diſpenſationis Dei, & ſecundum vocationem omnium, iam fructus afferre,aut omnino non habent : aut cum deberent habere perfectos, habent extra tempus florentes,& non in tempore ſuo acerbos. Si autem intellexiſti in ſingulis qui-

Torcular. Turris. Luc.14. Puto legendū domatæ. E Tempus fructuum. Hier.31. Gal.3. Matt.5. Heb.5.

G bušque hominibus quomodo oporteat intelligere quod dicitur: Cum autem appropiasset tempus fructuum, transi ad populum illum, qui tunc acceperunt legem per Moysen, quoniam & illis tempus fructuum appropiauerat aliquando. Et misit seruos ad priores colonos quibus credita fuerant eloquia Dei, vt acciperent fructus vniuscuiusque vitis. Facile quidem est dicere quoniam seruos dicit prophetas, sed quærere conuenit quomodo mittuntur ad colonos accipere fructus vineæ. *Serui.* Dicit enim aliquis, quoniam non ad accipiendos fructus mittuntur prophetæ, sed operari magis. Vide ergo si possumus dicere, quia spiritales fructus, & diuinæ oblationes dantur ab iis qui coluerant vineam, prophetis transmissis vt offerant quasi sacerdotes Deo populi fructus. Sed accipientes coloni ex populo illo, alium quidem ceciderunt, sicut Michæam percutiens in maxillam Sedecias filius Chanaan, quando & dixit ei prophetanti pseudopropheta: Qualis spiritus Dei qui locutus est in te? Alium autem occiderunt, sicut Zachariam inter templum & altare. Alium lapidauerunt sicut Zachariam Azariam filium Ioiadæ sacerdotem, sicut in secundo libro Paralipomenon positum est. Cum spiritus Dei induisset Azariam filium Ioiadæ sacerdotem, surrexit super populum, & dixit: Hæc dicit Dominus. Quare præteritis mandata domini, & non prosperabimini? Dereliquistis dominum, & derelinquet vos. Et superpositi sunt ei, & lapidauerunt eum per mandatum Ioas regis in atrio domus domini, & non est recordatus Ioas misericordiam quam fecerat

3.Reg.23. *Matt.23.* *2.Para.24* *Ibidem.*

H cum eo Ioiada pater ipsius, & mortificauit filium eius. Et cum moreretur dixit: Videat Dominus & iudicet. Iterum misit plures prioribus, & fecerunt eis similiter. Plena est omnis scriptura eorum quæ acciderunt prophetis, quos misit ad populum vt fructus eorum offerat per orationes suas Deo quasi sanctissimi sacerdotes. Nouissime autem misit filium suum, dicens: Reuerebuntur filium meum.] Quæres autem quomodo Deus quidem mittens filium suum, dicit: Reuerebuntur filium meum, quasi qui non præsciebat quod ei fuerat euenturum. Nec enim videntur secundum textum præsentem Iudæi reueriti eum, & inuenitur in hoc Deus nescisse futurum. Sed dicere aliud esse factum impium est: iterum dicere quoniam reueriti sunt eum coloni, falsum est. Coloni enim videntes filium dixerunt apud se, Hic est hæres, venite occidamus eum, & nostra erit hæreditas.] Nisi forte hoc modo soluamus. Sicut enim quasi de omnibus Iudæis occisuris Christum sic dicit generaliter, Coloni autem dixerunt, Hic est hæres, venite occidamus eum. Et tamen non omnes Iudæi occiderunt Christum, sed qui secundum carnem fuerunt Iudæi. Secundum spiritum autem Iudæi non occiderunt Christum, sed crediderunt in eum. Sic generaliter quasi de omnibus colonis dicit, reuerebuntur filium meum: & tamen non omnes illum reueriti sunt, sed illi tantummodo qui se-

Quinā Iudæorum occiderunt Christum, & qui non.

I cundum spiritum fuerunt Iudæi, qui crediderunt in eum: vt illud quidem quod ait: Reuerebuntur filium meum, videatur impletum in illis Iudæis qui intelligentes Christum crediderunt in eum: hoc autem quod dictum est, Hic est hæres, venite occidamus eum, in illis impletum sit qui videntes Christum, & cognoscentes filium Dei, nihilominus occiderunt eum. Simul autem quæret aliquis qui sint isti coloni, qui dixerunt: Hic est hæres, venite occidamus eum. Nec enim videntur Iudæi occidisse eum quasi filium patrisfamiliâs Dei. Econtra hoc aliquis dicit: quando loquebantur ad alterutrum quis esset, quidam dixerunt: Hic est Christus. Ad quos alij responderunt: Christus cum venerit, nemo scit vnde sit: hunc autem scimus vnde est, ita quoniam per signa & prodigia compuncti, intellexerunt quidem eum esse Christum, non autem & confessi sunt. Recognoscens autem aliquis & quæ scripta sunt de Herode, cum didicisset à Magis natum esse regem Iudæorum, videbit quoniam qui occiderunt Christum cognoscentes quia filius Dei erat, nihilominus ausi sunt contra eum. Nam & Herodes condiscens à scribis, quoniam in Bethleem nascitur Christus, & consentiens quoniam Christus erat qui nascebatur, promittit quidem, dicens: Ite & requirite caute de puero, vt & ego veniam & adorē eum. Nihilominus autem ausus est contra puerum, credens quia Christus erat. Nec enim si non credidisset, omnes occidisset infantes in Bethleem à biennio & infra, secundum tempus quod didicisset à Magis. Sic & cæteri Iudæi cognouerunt quidem eum secundum quæ diximus: cognoscentes autem non diuulgauerunt, vt sermo eorum etiam ad alios perueniret: sed quasi qui non cognoscerent, eiecerunt extra vineam filium, & occiderunt eum. Quod autem dicit: Eiecerunt eum extra vineam, tale mihi videtur: quantum ad se, alienum eum esse iudicauerunt à vinea & colonis, quando sententiam mortis contra eum tulerunt. Et dixit eis Iesus: Cum venerit paterfamiliâs, quid faciet colonis illis?] Responderunt ore proprio iudicati, quòd malos male perdet, & vineam dabit aliis agricolis. Aut enim prophetant quemadmodum Caiphas sacerdos, qui non ex se dixit verum, sed quia sacerdos fuit anni illius prophetauit: sic & isti non ex se prophetauerunt contra se, quoniam tollenda eis erant eloquia Dei, & gentibus danda fructum in tempore suo daturis. Dicit illis Iesus. Nunquam legistis in scripturis: Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli: A domino factum est istud, & est mirabile in oculis nostris?] Quoniam ergo putabant se esse ædificatores populi sacerdotes illi, cum non essent ædificatores probabiles: nec enim si fuissent probabiles lapidem huiusmodi reprobassent: tamen dicit illis de scripturis, quoniam lapidem se constitutum & reprobatum ab eis Pater collocauit in totius ædificij caput, vt comprehendat duos angulos veteris testamenti & noui, & duorum populorum ædifica-

Matt.2. *An Iudæi cognouerit Iesum esse Christum.* *Ioan.7.* K *Prophet. sacerdot. Iudæor. pharisæ.*

L tionem. Hoc est enim quod ait: Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli. Et iste lapis donum est donatum à Deo ædificio vniuerso, & admirabile caput in oculis nostris qui possumus eum videre oculis mentis. Si ergo verum est, quod ait: Auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur aliis colonis, qui reddent ei fructum temporibus suis, sine dubio nemini datur regnum Dei, id est verbum domini, nisi facientibus fructum de eo: & nemini qui à peccato regnatur, datur regnum Dei, Sed dicet aliquis: Si nemini datur regnum Dei fructus eius non facienti, quomodo illi populo datum est à quo & ablatum est? Considera si possumus dare idoneam rationem in tanta difficultate quęstionis huiusmodi. Considera quia cum vinea illi populo traderetur, non est dictum, & dedit eam colonis: sed ita, locauit, aut sicut in Græco habetur, tradidit eam colonis. Hic autem habetur, auferetur à vobis regnum, & dabitur aliis colonis. Indissolubilis enim erat quæstio si quemadmodum dixit illic locauit, aut tradidit, similiter & hic dixisset, locauit: aut tradidit, eā aliis colonis: aut quemadmodū dixit hic: Dabit eam aliis colonis, & illic ita dixisset, dedit eam colonis. Quoniam quod datur, intelligitur quod gratis datur, quod locatur autem & traditur, non omnino gratis datur. Quibus ergo tradidit, aut locauit, non omnino quasi electis & fidelibus tradidit aut locauit: quibus autem donauit, cum iudicio electionis merito eorum donauit. Et cum audissent principes sacerdotum & pharisæi parabolas eius, cognouerunt quod de ipsis dicit. Et quærentes eum tenere timuerunt turbas, quoniam sicut Prophetam eum habebant.] Et quicunque insidiatoriè volunt tenere verbum veritatis, vt quantum ad se mortificent eum, hi nunquam poterunt eum tenere, neque mortificare, quoniam multus est populus qui existimant eum Dei esse prophetam, & præconem veritatis, & largitorem salutis: & ideo tenent eum in cordibus, qui & auellent ab eis qui volunt eum tenere & opprimere eum. Deinde sciendum est, quoniam volentium Iesum tenere differentia est. Aliter enim principes & pharisæi quærebant eum tenere, aliter autem illa sponsa quæ in Canticis canticorum quærebat eum, & subiens ibat in ciuitatem, in plateis, & nundinis, & vix inuenit eum. Postquam autem modicum pertransiit custodes, & circumeuntes in ciuitate, & inueniens tenuit eum, quando & dixit, tenui eum, & non dimittam eum, donec introducam eum in domum matris meæ, & in cubiculum eius quæ concepit me. Hæc enim eadem sponsa in principio quidem Cantici canticorum sic dicit: Tenui eum in domo matris meæ, & in cubiculum eius quæ concepit me: circa finem autem ipsius libri quasi iam prouecta, & aliter eum tentura, melius quàm in primis sic dicit: Dixi ascendā super palmam, &

Psal.117. M *Iesū tenere...* *Cant.3.*

A & teneam altitudines eius. Vt autem intelligas qui sunt volentes eum tenere principes & pharisæi, non autem tenuerunt, considera quoniam alia quidem verba extra verbum Christi possibile est comprehendere, & tenere, & separare de sensu, eorum videlicet qui aliud qualecunque extra veritatem habuerint dogma, & manifeste in irritum eum facere possibile est. Verbum autem veritatis nemo potest comprehendere, id est intelligere: neque tenere, id est conuincere: neque separare à sensu credentium, neque mortificare, id est destruere. Dicit enim apostolicus sermo. Spiritalis diiudicat omnia, ipse autem à nemine iudicatur. Diiudicat enim, & discutit, & conuincit alia verba siue sapientiam huius mundi, siue hereticorum: non autem diiudicatur, neque comprehenditur sensus qui est in Christo, neque coinquinatur ab eis qui proponunt eum irritum facere. Quis enim cognouit sensum domini qui instruat eum? Et manifestum est, quoniam qui instructurus est sensum alicuius, primum cognoscit eum, & post hæc instruet. Sensum autem domini nemo cognoscit. Propterea nemo est qui instruat eum. Qui habebãt tanquam prophetam eum, sapiunt quidem aliquid de eo quod verum est, non autem & magnitudinem eius intelligunt. Erat enim Iesus & Propheta quidem sicut ostenditur intelligentibus ex eo quod scriptũ est. Prophetam suscitabit vobis dominus Deus vester de fratribus vestris, tanquam me ipsum audite secundum omnia quæcunque loquutus fuerit. Quicunque autem non audierit Prophetam illum, interibit de populo.

1.Cor.2. *Rom.11.* *Deut.19.*

B Tamen eminentia eius non erat in eo quòd erat propheta, sed in eo quod erat filius Dei, primogenitus vniuersæ creaturæ, in quo creata sunt omnia in cœlis, & in terris, & cætera: & eminentia eius erat in eo quod erat sapientia dicente: Dominus creauit me in principio viarum suarum, in opera sua prius quàm aliquid faceret, & cætera. Istas autem turbas sic sapientes de eo, & paratas pugnare pro eo contra impugnantes, timent principes & Pharisæi, & non possunt insidiari Iesu, volentes eum tenere. Et quamuis quasi prophetam eum habentes turbæ nihil magnum sapiebant de diuinitate ipsius, tamen principes, & scribæ, neque eorum scientiam comprehendere possunt, qui ex parte eum cognoscunt, nihil dignum declarantes de eo. Hoc autem dico de his qui vere pro eo sunt. Qui autem mendaciter sapiunt, non sunt pro eo, qui glorificare se putant eum: quales sunt hæretici qui confundunt patris & filij substantiam, vnum dicentes esse patrem & filium, suspicione sola & nominibus solis diuidentes eos, quos existimant vnum: quasi magna de eo sapere proponentes iniquitatem in excelso loquuntur, & male loquentes de Deo non sunt pro eo: nec enim sunt cum eo, ptopterea sunt contra eum, sicut dicit: Qui non est mecum,

In quo eminētia Christi. *Coloss 1.* *Prou.8.* *Substantiā pro subsistētia accipit Sabellianos perstringēs.*

C aduersum me est. Sic & si congregant qui non sapiunt de Christo quod verum est in nomine Iesu, dispergunt magis quàm congregant, sicut ipse dicit: Qui non congregat mecum, spargit. Et vide quia non simpliciter dixit, qui non congregat, spargit: sed cum cauta adiectione: Qui non congregat mecum. Qui enim congregat, cum Christo congregare debet. Quid sit autem congregare cum Christo intelliges, si consideraueris quod dicit Apostolus: Congregatis vobis & meo spiritu cum virtute Domini nostri Iesu Christi tradere eum qui talis est Satanæ in interitum carnis. Quod enim dicit: Congregatis vobis & meo spiritu, cum virtute Iesu Christi, manifestat quid sit congregare cum eo. Et hoc non conuenit ad eos dicere: Congregatis vobis cum virture domini nostri Iesu Christi. Qui enim congregant cum male sapientibus de Christo, non congregant cum Christo Et manifestius hunc sensum habes apud Lucam ita dicentem: Et erat docens quotidie in templo. Principes autem sacerdotum, & scribæ, & seniores populi volebant eum perdere, & non inueniebant quid facerent. Populus enim omnis suspensus erat in eum audiens eum. Et in his ostenditur, quoniam qui præsunt inique Iudaicis turbis, & nominantur principes sacerdotum, & scribæ, & seniores populi, inimici Christi, volunt quidem perdere Christum, & disperdere nomen eius ex hominibus, & fidem de eo, sed non inueniunt quid faciant secundum quod volunt, quoniam præueniens omnis populus qui credidit ei pendet in dilectione ipsius, & pēdet vt audiat

Matt.12. *1.Cor.5.* *Luc.19.*

doctrinam eius. Et est hoc vsque nunc videre, quomodo quęrunt exterminare qui se profitērur esse sacerdotes Dei, & scripturas eius cognoscere, quasi scribę essent, antiquitatem se tenere putantes quasi seniores, & quærunt perdere Iesum, & exterminare fidem veritatis ipsius, omnia consequēter secundum voluntatem patrum suorum agentes. Non tamen inueniunt quid faciant, quia non possunt populum Christi pendentem in eum ab eo diuellere, neque delere eum de sensu eorum. Forsitan autem & omnes qui non recte sapiunt de diuinitate, sed aliud loquuntur de ea quam est Christi doctrina, perdere volunt Christum, non autem possunt, quia totus populus fidelis pendet in eum, audiens eum. Sed & quicunque ad sensum scripturarum extranearum aspiciunt, ideo moraliter dicuntur scribæ, & omnes alieni presbyteri à Christi doctrina, id est philosophi gentium, cæterorúmq; barbarorum prudēres, perdere volunt Christum, non autem possunt, victi à populo Christi pendente, & audiente doctrinam ipsius. D

TRACTATVS XX. *Cap.* XXII.

IN illo tempore, dixit Iesus discipulis suis: Simile est regnum cœlorum homini regi qui fecit nuptias filio suo &c.] Hæc quoque parabola simpliciter intellecta, videtur ostendere quod homo rex moraliter Deus & Pater domini nostri Iesu Christi dicatur. Nuptiæ autem filij regis, restitutio sponsæ ecclesiæ ad Christum sponsum ipsius. Qui autem mittuntur serui vocare inuitatos ad nuptias, secundum tempus habentur prophetæ conuertentes ex populo per suas prophetias ad lætitiam restitutionis ecclesiæ ad Christum. Qui autem noluerunt venire in primis inuitati, qui noluerunt audire verba prophetarũ. Item alij transmissi, alia congregatio prophetarum. Præparatum autem prandium, in quo tauri, & saginata regis occisa erant: solidæ & rationabiles mysteriorum Dei escæ. Sic autem & omnia apparata, id est de omnibus quę necessaria sunt pręparati sermones: quos cum venerit quod perfectum est, qui inuitationem secuti sunt Dei manducabunt & bibent. Quoniam autem vocatorum per Prophetas quidam quidem neglexerunt tantummodo, quæ dicebantur, secularibus occupati negociis, non autem & malignati sunt aduersus prophetas, alij autem & malignati sunt contra eos, ideo differentiam eorum ostendere volens, dixit: Quidam quidem negligentes abierunt, alius quidem in agrum suum, alius autem in negociationem suam: reliqui autem tenentes seruos eius iniuriis affecerunt, & occiderunt. Adhuc autem secundum simplicem hanc traditionem ira intelligitur regis: de qua & Apostolus dicit propter Iudæos: Præuenit autē illos ira vsque in finem: & prophetatur aduersus Iudęos bellum, & interitus Hierusalem, & interfectio populi post ascensionem domini facta, in eo quod ait: Mittens autem exercitum suum interfecit homicidas illos, & ciuitatem eorum succendit igni. Quod autem dicit: Tunc dixit seruis suis, nuptiæ quidem paratæ sunt, inuitati autem non fuerunt digni: Ite ergo ad exitus viarum, & quoscunque inueneritis vocate ad nuptias:] refertur ad apostolos Christi dicētes Iudæis: Vobis primum missum fuerat verbum Dei: sed quoniam indignos vos iudicatis æterna vita, ecce conuertimur ad gentes. Exitus ergo gentium sunt res gentium foris extra Israël, ex quibus quoscunque inueniebant Apostoli vocabant ad nuptias. Vocabant autem obedientes tantum, non autem & curabant vtrum aliquando ante vocationem mali fuerint an boni qui vocabantur: omnes enim quos inuenire poterant, vocabant. Bonos autem intelligere hic simpliciter conuenit humiliores & rectiores ex eis qui veniebant ad cultũ dei, quibus conueniebat apostolicum dictum quod ait: Cum gentes quę legem non habent, naturaliter quæ legis sunt faciunt, huiusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium eis perhibente conscientia eorum. Et impletæ sunt Christi & ecclesiæ nuptiæ, & restituti Deo qui ab apostolis sunt inuēti recubuerunt ad epulandũ in nuptiis. Sed quoniam bonos & malos oportuit quidem vocari, non autem vt mali permanerent mali, sed vt exuerent & deponerent vestimenta contraria nuptiis, & induerent se nuptialia

Rex in hac parabola quis. E *Filiꝰ Regis. Inuitantes ad nuptias.* *1.Thess.2.* F *Apostoli. Act.13.* *Rom.2.* *Christi & Ecclesiæ nuptiæ.*

G indumenta, id est viscera misericordię, benignitatem, humilitatem, mansuetudinem, longanimitatem, hæc enim sunt nuptialia indumenta: ideo rex ingreditur vt videat discumbẽtes priusquam apponatur prandium præparatum eis, tauri, & saginata, & omnia præparata: vt videns retineat quidem habentes nuptialia vestiméta ad quæ delectetur, condemnet autem contrarios. Ingrediens ergo inuenit quendam qui non mutauerat proprios mores, nec induerat se nuptialia indumenta, & dixit ei. Quomodo intrasti huc non habens nuptialia indumenta?] Et quoniam qui peccat, & renouatus non est, nec induit dominum Iesum, quasi non habens excusationem aliquã, ideo dixit: Obmutuit, & non solum reiectus est à nuptiis qui iniuriã nuptiis fecit, sed adhuc à ministris regis super vincula constitutis ligatis pedibus incessione, qua non est vsus ad bonum, & manibus apprehensoria virtute, qua nullũ bonum opus impleuit, cõdemnatus est in loco ab omni lumine alieno, & quantum ad omnes tenebras pressioribus tenebris quę vocantur tenebræ exteriores. Sed & si quis nostrum ad inuitationem quidem regis veniens ad nuptias filij eius, non autem & indutus fuerit qualia prædiximus nuptialia vestiméta, similia patietur, ligatus manus & pedes expelletur in tenebras exteriores, vbi erit fletus, secũdum quod scriptum est: Væ qui nunc ridetis, quoniam flebitis. Et vt ostendat sermo tristitias & dolores eorum in quibus erunt qui vestiti non fuerint nuptialibus vestimentis, ideo dixit: Illic erit non solum fletus, sed

Vestis nuptialis.

Tenebræ exteriores.

Luc. 6.

H etiam dentium stridor. Hæc ergo secundum simplicem traditionem sint dicta, tentemus autem repetentes scrutari subtilius. Regnum ergo cœlorũ simile est secundum eum quidem qui regnat, homini regi: secundum eum autem qui cõregnat, filio regis: secundum ea vero quæ sunt in regno regis assimilatum est seruis, & inuitatis ad nuptias, quorum quidam quidem nolentes venire neglexerunt propter occupationes seculi huius, alij autem iniutiis affecerunt seruos, & occiderunt. Adhuc autem ex eis qui regnabantur fuit etiam ille exercitus regis: & qui ab exitibus viarum congregantur boni & mali, donec implerentur ex recumbentibus nuptię: & qui inter discumbentes non habuit vestimentum nuptiale, & ministri qui iussi sunt pedibus & manibus alligatum mittere in tenebras exteriores. Poterat quidem dicere, simile est regnũ cœlorum regi, sine additamento hominis: sed quoniam additum est etiam homini, necessarium est exponere etiam hoc. Et ante me alius quidã interpretatus est sicut & mihi videtur. Fecit enim librum de legibus sanctis, & protulit sermonem vbi Deus secundum passibilem naturam hominum vertitur: & primum quidem dixit, vbi secundum passibilem naturam vertitur dispensans homines, secundum quod dictum est: Morigerauit te dominus Deus tuus, quemadmodum si pater morigeret filium suũ. Deinde protulit vbi non est Deus quemadmodum homo, secundum quod dictum est: Non sicut homo Deus noster. Nos autem multam abundantiam exemplorum habẽtes

Anagoge.

De sanctis legib⁹ liber. ἀνθρωποπάθεια.

Num. 23.

I de euangelicis, in quibus Deus pater assimilatur homini, exponimus parabolas nominantes quasi hominem Deum, & dicimus ad quosdam hæreticos, qui non intelligentes quæ hoc modo dicuntur in scripturis veteribus, peccant in Deũ legis, & prophetarum totius creatoris: quoniam si homini assimilatur Deus secundum parabolas Euangelij, secundum consequentiam parabolarum istarum suscipere conuenit & iram Dei, & furorem, & pœnitẽtiam, & auersionem vultus, & sessionem, & stationem, & incessionem, & somnum: quę omnia de Deo scripta sunt in prophetis: & ab exitu ostẽduntur: quia nec veteris testamenti scripturas intelligunt. Nã si nihil Deus habet in se quod videtur humanum, dicant vtrum iste Deus qui secundum parabolas Euangelij & homo dicitur, & iratus proponitur, secundum humanam naturam ipse est pater Christi: aut alius pręter eum? & necesse habent, aut alium aliquem dicere patrem Christi extra hunc quem parabolæ & patrem Christi appellant, & similẽ eum humanæ naturæ proponunt: aut si dixerint hunc ipsum esse patrem domini nostri Iesu Christi, cogendi sunt confiteri quoniam multa in eo secundum passibilem naturam hominum esse dicuntur, non quia ipse passibilis est, sed quia morigerat passibilem naturam hominum. Quamdiu ergo homines sumus, & non expediunt nobis diuinæ bonitates Dei, & multitudo miserationum

Antropomorphitæ & alij hæretici qui negabant deũ legis et prophetarũ esse patrem domini nostri.

eius abscondita apud eum, vt ne noceamur videntes eam, necesse est, vt simile sit regnum Dei homini regi: vt hominibus quasi homo apud homines loquatur, & dispẽset homines non capientes dispensari à Deo: qui omnino quidem Deus est, & in eo quod loquitur per prophetas, & in eo quod dispẽsat homines, & tũc cessabit regnũ cœlorũ simile esse homini, cum cessante zelo, & contentione, & residuis passionibus & peccatis cessauerimus secundum hominẽ ambulare, & digni facti fuerimus audire à Deo: Ego dixi dij estis, & filij excelsi omnes: iam non agentes talia propter quæ dicatur ad nos: Vos autem sicut homines moriemini. Ego autem arbitror, quoniam non solum homini regi simile fieri regnum cœlorum cessabit, sed & alia multa, quibus opus habet homo peccator: vtputa dicit in Osee: Ego autem sum sicut panthera, & sicut leo domui Iudæ: & in alio loco: Et obuiabo eis sicut vrsus turbatus. Cessabit ergo aliquando esse sicut panthera, & sicut leo, & vrsus turbatus: cũ desinentes talia facere iam non opus habuerint homines Deo sicut panthera, & sicut leone, & vrso turbato, nec ipse habeat eos tales qui talẽ necessarium habent: tunc manifestabit se sicut est. Ego autem sic intelligo, quod ait: Deus noster ignis consumens est, cõsumens ea. Cum autem consumpta fuerint ab igne consumente, ea quæ consueta sunt consumi ab eo, tunc iam non erit Deus noster ignis consumens, sed lumen, sicut dicit Ioannes: Deus lumen est. K

Psal. 81.

Osee 13.

Deut. 4.

Deus ignis consumens & lumen.

Quoniam autem nouimus hæc, vide si potes etiam secũdum hunc intelligere modum ex Ioannis epistola Catholica sic habente: Charissimi, nunc filij Dei sumus, sed nondum apparuit quid erimus Scimus autem quoniam si apparuerit similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est. Nunc quidem & si digni fuerimus Deum videre mente & corde, videmus eum non quemadmodum est, sed quẽadmodum propter nostram dispensationem factus fuerit nobis. In fine autem rerum, & restitutionis omnium quæcunque locutus est per os prophetarum à seculo, videbimus eum non sicut modo, quod nõ est: sed quẽadmodum tũc docuerit, secundũ quod est. Quoniam autem semel diximus hæc in eo quod ait: Simile est regnum cœlorum homini regi, possumus inuenire & causas propter quas sæpe & Saluator filium se hominis nominat: ostendens quoniã sicut Deus homines dispensans, quasi in parabolis dicitur homo, forsitan sic & Saluator principaliter quidẽ filius dei existens, & deus, & filius charitatis eius, & imago dei inuisibilis, non autem manẽs in eo quod est principaliter, efficitur secundũ dispensationem filius hominis eius qui in parabolis dicitur homo, secundum similitudinẽ hominis, cum cœperit homines dispensare. Sed deum qui in parabolis dicitur, & fit quasi homo, non debemus quęrere quis homo, vt illius dicamus esse filium Saluatorem: sed stantes in sensu Dei, & parabolarum dicentium ipsum esse hominem, sapienter audiamus eum dicentem se filium hominis. Apud nos ergo homines, simile est regnum cœlorum homini regi: apud eos autem qui secundum scripturas dij vocãtur, quorum in Synagoga stetit Deus in medio deos discernens, regnum cœlorum simile est regi Deo. Quæres autem si quemadmodum in hominibus qui sunt inferiores quantum ad suam naturam, & angelis, & sedibus, & dominationibus, & principatibus, & potestatibus: simile fecit regnum cœlorum homini regi: sic in sedibus, simile est regnum cœlorum sedi regis, dominationibus autem dominationi regis, principatibus autem principatui regis, potestatibus potestati regis. Dicit enim aliquis: Quæ discretionis est ratio, vt hominibus quidẽ assimiletur regnũ cœlorum homini regi, superioribus autẽ non similiter fiat? Iste igitur qui assimilatus est homini regi faciens nuptias filio, misit seruos suos vocare inuitatos ad nuptias. Et cõsidera si quẽadmodũ in corporalibus alia est quæ nubit spõsa, alij autẽ inuitatores, alij autẽ qui inuitantur ad nuptias: sic & in rebus mysterialibus quidã quidem sunt qui accipiuntur in constitutionẽ sponsæ, alij autẽ in ordine transmissorũ seruorũ inuitatos vocare, tertij autem præter istos qui vocantur ad nuptias. Deus autẽ scit diuersos ordines istos animarũ earũmque virtutes & causas, ob quas hi quidem in constitutionem sponsæ accipiuntur, alij autem in ordine seruorum ministrantium vocationi huiusmodi, & alij in numero inuitatorum ad nuptias. In spiritalibus autem nuptiis communicationem sponsi

L

1. Ioan. 3.

Quare Christus filius hominis.

Col. 1. 2.

Heb. 1.

Psal. 81.

M

Homines inferiores natura angelis cuiuscunque ordinis.

Diuersorũ ordines animarum.

A sponsi ad sponsam,id est Christi ad animam, verbi susceptionem intellige. Partus autem opera bona animæ nuptæ, quæ non corrumpitur à verbo sponsi,sed quotidie per communicationem eius,incorruptibilitaté cōsequitur, & generat qualia decet ex talibus nuptiis rationabilia generamina. Et in talibus nuptiis intellige prandiū quod paratur esse eloquiū dei, vt fortia quæq; eloquiorum dei,tauri intelligantur:suauia autem & delectabilia eorum sint saginata. Varietatem auté diuersam omnium eloquiorum dei diuersitaté intellige. Quod ait omnia præparata. Rex enim in abundantia regali existens digna regno & diuitiis suis prandia facit. Puto auté ingenuarum aliquarum animarū & Israeliticarum primam hanc fuisse vocationem ad nuptias. Principaliter enim vult deus venire ad epulationem istam beatam eos, qui ad intelligendum sint ingeniosiores: & est videre plerunque, quoniam qui huiusmodi sunt,nolunt ad istā vocationem venire: & ideo trāsmittuntur alij serui prouocantes eos qui venire nolebant, & promittentes si venerint inuitati, percipient à rege prādium præparatum, carnes taurorum, quæ inter munda omnibus mundis mundiora habentur: manducabunt etiam saginata, id est ad vnamquamq; propositioné,exempla multa rationis probatione repleta & bene diuisa,quæ motaliter intelliguntur occisa, quæ in vnaquaq; ptopositione afferunt multā ostensionem. Vtputa (argumenti gratia dico) si quis aduersus B aliquam propositionem proferat quædam dicta modica, & infirma,& non magnā virtutem rationis habentia,nónne videntur tibi tenuia esse, & exilia, & macra quæ proferuntur, & vt ita dicam sicca & sine carnibus verba? Sed non sunt talia quæ præparata sunt in conuiuio regis,in quo dicit: Tauri mei,& saginata occisa, & omnia parata. Vtputa (manifestādi intellectus gratia dicam) loquitur aliquis apostolorum de castitate sermonem,sermo ille recte intelligitur turtur. Sed eum ipsum castitatis sermonem cū multa rationis probatione de scripturis repletum protulerit,ita vt delectet animum audiétis pariter & confirmet, protulit eum saginatum. Si de charitate loquutus fuerit,protulit columbā. Et sic in omnibus eloquiis Dei intellige,quid est exile & quid saginatum. Sed qui principaliter quidé fuerant inuitati, primos inuitatores quasi pauperes sensu neglexerunt,& egenos sermone, & abierunt sua sequentes,& magis sunt delectati in illis,quàm in his quæ per seruos suos rex promittebat: & vnus quidem eorum habens proprium quendam agrum non venit ad nuptias: alius autem negotiationem exequens,imitari quodammodo volēs illum negotiatorem margaritatum,&quærentem margaritas bonas,qui cum inuenisset preciosissimam margaritam, vendidit omnes vt emeret vnam. Sed non bona negotiatio ista, ad quā vadens qui fuerat inuitatus nō percepit prandiū quod à rege fuerat præparatum. Qui ergo ex intelligentibus inuita- C tis non veniunt quidem, non autem & seruos ad vocandum transmissos iniuriant, nec interficiunt, leniores sunt illis qui ausi sunt talia. Et requiescunt quidem in agro proprio,alij autem in sua negotiatione:reliqui auté extra eos, videamus qui sunt. Puto quòd hi sunt qui ceciderunt in præparatione contentiosorum & astutorum verborum, in quibus tenuerūt,aut visi sunt renuisse seruos transmissos,qui nō fuerunt præparati ad soluendas eorum quæstiones versutas,& contumeliis affecerunt ministros vocationis. Et est videre quotidie,quomodo inuitatores Dei simplices, & non valde astuti secundum carnem, cum diuina sapientia sua volunt illos tales docere: sed iniurias patiuntur ab eis qui intelligunt quidem, non autem volunt credere veritati. Alij auté & interficiuntur ab eis, quibus rex iratus dicitur,quoniam præuenit super eos ira vsq; finem. Et iratus rex misit exercitum suum,siue multitudinem cœlestis militiæ,siue eos angelos qui positi sunt super pœnas, & interficiūt interfectores ministrorum verbi,& omnem ciuitatem eorum succendūt. Puto ciuitas impiorum est, secundum vnumquodq; dogma,cōgregatio eorum qui cōueniunt in sapientia principum huius seculi. Hác succendit rex,& exterminat, quasi ex malis ædificationibus consistentem. Et si quando videris exterminationem siue alicuius falsi nominis scientiæ,siue quorumliber verborum profitentium veritatem destructionem validam,non pigeat te dicere hoc factum esse à militibus Dei, qui succendere solent ciuitates inimicorum

Morales cibi. *Mat.13.* *Administratio vltionis diuinæ.* *1.Thess.2.*

veritatis Dei. Succensa est ergo & ciuitas doctrinæ Iudaicæ D post Christi aduentum:qua succēsa dixit rex seruis suis, id est apostolis,aut angelis Dei, qui præpositi erant super vocationem gentium,dicens: Nuptiæ quidem paratæ sunt, inuitati autem non fuerunt digni. Ite ergo ad exitus viarum, & quantoscunque inueneritis, vocate ad nuptias.] Et est videre ex omni via imperitorum dogmatum, quæ fuerunt secundum gentium mores,& ciuitatum,& villarū, vocatos ad nuptias: Et egredientes serui,siue de Iudæa & Hierusalem apostoli Christi, siue ab interioribus finibus in quibus fuerāt angeli sancti,& venientes ad vias diuersas diuersorum morum, congregauerunt & congregabunt quoscunque inuenerint, malos quidem vt deponentes malitiam, quod est extraneum à nuptiis vestimentum,& induentes se opera bona, quæ sunt nuptialia vestimenta,impleant conuiuium nuptiale, recumbentes & requiescentes in fide. Cum autem impletæ fuerint nuptiæ ex requiescentibus in fide,& cultura Dei, tunc ingredietur rex ad videndum & iudicandum de discumbentium qualitate, vt eum quidem qui vestem non habuerit nuptialem arguens damnet, reliquis autem prandium præparatum apponat. Vidit autem vnum non habentem nuptialem vestem: id est quia vnius sunt generis omnes qui seruant malitiam post fidem quam habuerant ante fidem, & non deponunt eā,arguit eos quasi qui male fecerint: eo quod ausi sunt E in huiusmodi nuptias introire non recipientes digna nuptiis indumenta,id est texturam virtutum claram vestem, de qua etiam Salomon in Ecclesiaste præcipit, dicens:In omni tempore sint vestimenta tua candida. Obmutuit autem qui ausus fuerat in huiusmodi nuptias introire sine vestimento dicenti, & sic condénatur ab eo qui dixit ministris suis,videlicet præter exercitum illum qui erat desursum,vt alligantes eum manus & pedes quibus non sicut debuerat vsus est (Nec enim ad bonum cucurrerat aliquādo, nec aliquos bonos impleuerat actus) eiiciant eum non solum de conuiuio nuptiali, sed etiam in tenebris exteriores,& omni lumine alienas mittant, vt sitiés lumen cum fuerit in tenebris exterioribus ploret ad eum qui potens est ei misereri, & eripere inde, & dentibus strideat, qui quoniam acerba manducauerant, malitia stupidi erant effecti. Vua enim acerba intelligitur malitia eius qui non obliuiscitur posteriora, nec appetit priora,sed permanet in idipsum,cum deberet ad maturitatem proficere dulcem, & offerre virtutis alicuius manducabilem bottionem. Et addit:Multi vocati, pauci vero electi. Et si quis considerat multitudinem hominum,quæ in ecclesiis congregatur, & discusserit quanti sunt qui conuersantur disciplinatè,& reformantur nouitate sensus sui, quanti autem negligentissime conuersantes configurātur seculo huic,videbit quia verus est sermo domini dicens:Multi vocati, pauci autem electi.

Eccl.9.

F

Tractatus XXI. *Cap.* XXII.

IN illo tempore abierunt Pharisæi,& consiliū acceperunt vt eum caperent in sermone, & mittūt discipulos suos cum Herodianis,dicentes:Magister, scimus quia verax es,& viam Dei in veritate doces,& non est tibi cura de aliquo,nec enim respicis personas hominum,&c.] Voluntas loci præsentis secūdum textum talis mihi videtur. Iudæi propriam habentes cōuersationem ex lege,extraneam ab omni conuersatione gentium, & habentes præceptum quod ait: Vsq; ad mortem certa pro veritate,& dominus pugnabit pro te,ideo contradicebant gentibus dominantibus sibi,vt non transgrederentur legem Dei: & frequenter radicitus interire periclitati sunt sub Romanis volentibus statuam Cæsaris introducere in templum Dei,resistentes & prohibentes fortiores super se factos propter peccata. Inuenimus autem in historia Iudaica, quod in tempore Tiberij Cæsaris sub Pōtio Pilato periclitatus est populus, Pilato quidem cogente vt susciperent statuam Cæsaris in templo,Iudæis autem & supra vires suas resistentibus. Similiter autem scriptum est factum in tempore Caij Cæsaris. Existimamus ergo quoniam quamdiu quidem speculabatur populum illum Deus, circundatus fuerat sepe dominicæ tuitionis, quasi vinea domini Sabaoth,nihil huiusmodi contin-

Ios.lib.18. antiq. c.4. *Ibid.ca.11.*

G gebat eis. In primis autem ipſe Pilatus cui tradiderant Chriſtum,auſus eſt populum inquinare, quod grauius erat captiuitatibus vniuerſis. Quoniam omnis captiuitas quam frequenter ſunt paſſi, corporis erat vexatio, introductio autem ſtatuæ in templum,animatum erat interitus. Et in tempore ergo Chriſti, quando tributum iuſſi ſunt dare Romanis, cogitatio, & conſilium erat apud Iudæos, vtrum deberent qui Dei populus erant, & portio eius, tributum dare principibus: aut potius pro libertate bella ſuſcipere, niſi permitterentur viuere ſicut ipſis placebat. *Ioſ. lib. 18. ca. 1. & 2.* Et refert hiſtoria quòd Iudas quidem Galileus,cuius memor eſt Lucas in actibus Apoſtolorum, *Act. 5.* auellens multam multitudinem Iudæorum, docebat non oportere Cæſari dare tributum, neque dominum Cæſarem appellare. Qui autem erat in tempore illo Tetrarcha, ſuadere populo feſtinabat, vt ſtatui præſenti conſulerent, & non voluntarie contra fortiores ſuſciperent bellum, ſed acquieſcerent dare tributum. Et ſermo quidem Euangelij præſentis, non quidem manifeſte, tamen hæc ipſa oſtendit. Qui autem diligenter conſiderat verborum præſentium ſenſum,inueniet hoc & in hoc loco præſenti. Nec enim haberent occaſionem Phariſæi, volẽtes Chriſtum capere in ſermone, mittentes diſcipulos ſuos cum Herodianis vt eum interrogarent vtrum liceret, Cæſari dare tributum, an non, ſi manifeſtum apud eos fuiſſet, quoniam non oportet dare, & ſi conſonantia voluntatum apud eos fuiſſet vt non darent tri-
H butum. Et vide niſi manifeſtatur hiſtoria illa ex eo quod volentes Chriſtum capere in ſermone, non ſolum miſerunt diſ- *Herodiani.* cipulos ſuos interrogantes de cenſu, ſed cum Herodianis. Forſitan enim in populo tunc qui quidem dicebant oportere dare tributum Cæſari,vocabatur Herodiani ab his qui hoc facere recuſabant. Qui autem proſpectu libertatis dare tributum vetabant,videbantur eſſe phariſæi,ſubtilitatem Iudaicarum diſciplinarum cautius obſeruãtes, *Scopus inſidioſæ quæſtionis.* vt ſi quidem Chriſtus reſponderet non oportere Cæſari dare triburum, traderent eum Romanis quaſi receſſionis autorem. Si autem iuberet dari,Phariſæi accuſarent eum quaſi perſonas hominum aſpicientem,magis quàm docentem viam Dei in veritate. Conſidera autem,& vide quoniam Phariſæorum diſcipuli dicẽtes: Magiſter ſcimus quia verax es,& viã Dei in veritate doces,& nõ eſt tibi cura de aliquo,neque enim aſpicis perſonas hominum,prouocabant eum per huiuſmodi laudem vt nõ acciperet Herodianorum perſonas,qui partes Cęſaris defendebant: aut reſpondens ſecundum voluntatem Phariſæorum quia nõ licet Cæſari dare tributum, traderetur Herodianis. Vnde & dominus videns nequitiam eorum ita dixit: Quid me tentatis hypocritæ? Oſtendite mihi numiſma cenſus. At illi obtulerunt ei denarium. Et ait illis Ieſus: Cuius eſt imago hæc, & ſupraſcriptio? Dicunt ei: Cæſaris. Tunc ait illis: Reddite ergo quæ ſunt Cæſaris, Cæſari: & quæ Dei ſunt, Deo.]

Ex hoc loco diſcimus Saluatoris exemplo, vt non his quæ à
I multis dicuntur, & propterea glorioſa videntur, occaſione pietatis attendamus, ſed quæ conuenienter ſecundum ordinem rationis dicuntur. Nam cum quæreretur ab eo vtrum licet Cæſari dare tributum,an non:non ſimpliciter dedit reſponſum ſecundum quod videbatur eis,ſed dixit: Oſtendite mihi numiſma cenſus: & interrogauit, cuius eſt inſcriptio. Et dicentibus eis, quod Cæſaris,reſpondit quod oportet reddere Cæſari,quæ Cæſaris ſunt, & non eum oportet fraudare à propriis eius pietatis occaſione. Nec enim ex eo quod reddit *Moralis interpretatio.* quis Cæſari quæ Cæſaris ſunt, impeditur reddere Deo quæ Dei ſunt. Poteſt aliquis moraliter intelligere locum iſtum hoc modo. Omnes conſiſtimus ex anima & corpore: differamus nunc dicere quoniam & ex ſpiritu:&debemus quædam dare quaſi tributum corporum principi qui dicitur Cæſar, id eſt neceſſaria corpori, & habẽtia imaginem principis cor- *Corpori & animę quid tribuendũ.* porum corporalem,hoc eſt eſcas,& veſtimenta,& ſomnum, & quæcunque neceſſaria ſunt ad repauſationem ſimplicem naturæ carnalis, ſine quibus conſiſtere non poteſt carnis natura. Item quoniam anima quantum ad naturam ſuam ſecũdum imaginem eſt Dei regis ſui, quæcunque ſunt cõuenientia animarum naturæ, id eſt viæ omnes quæ ducunt ad virtutem,debemus ea Deo offerre. Qui ergo ſupra modum docẽt legem Dei,& de rebus corporalibus & debitis corpori nihil curare præcipiunt, ipſi ſunt Phariſæi qui reddere tributum K Cæſari vetabant:id eſt qui tota virtute ſuadent omnino ieiuniis & vigiliis debere affligere corpus, & abſtinere ab omnibus quæ ſunt corporalia,& neceſſaria corpori,vt nihil ex nobis corporis principi tribuatur: quales ſunt de quibus ait Apoſtolus. *1. Tim. 4.* Nouiſſimis temporibus recedent quidam à fide attendentes ſpiritibus erroris & doctrinæ dæmoniorum in hypocriſi loquentium mendacium,cauteriatã habentium cõſcientiam ſuam,prohibentium nubere, & iubentium abſtinere à cibis quos deus creauit ad percipiendũ cum gratiarum actione fidelibus. Alij autẽ ſunt qui ſupra modum exiſtimãt oportere corporibus indulgere, & per omnia ſatisfacere principi corporum: & ipſi ſunt ſecundum ſimilitũdinẽ Herodianorũ dicentium oportere Cæſari dare tributum. Saluator autẽ noſter verbum Dei,dilucide ſeparãs rationabilia corporis debita à debitis ſpiritalibus animæ,dixit. Reddite Cæſari quæ Cæſaris ſunt: & quæ Dei ſunt,Deo. Imaginem enim Cæſaris habet omnis res corporalis, & imaginem Dei habet omnis virtus. Si ergo ſic reddimus principi carnis quæ carnalia ſunt, vt non fraudemus Deum à ſpiritalibus eius virtutibus, tunc reddimus principi corporum quæ corporis ſunt, id eſt ea ſola quæ neceſſaria habet carnis natura, & nihil amplius quod pertineat ad rationem virtutum. Et ſic virtutibus ſeruiamus vt nõ grauetur carnis natura à neceſſariis ſuis, tunc reddimus L Deo quæ Dei ſunt: vt nec virtus minoretur dum ſupra modum carni ſeruimus, nec carnis natura grauetur dum abundantius virtutibus adhæremus. Scio & huius loci aliam traditionem, *Alterum valde interpretatio ſiue Anagoge.* quoniam princeps mundi moraliter dicitur: ſicut & omnium gentium principes,in perſona principum mũdi ponuntur. Rex autem omnium ſeculorum Deus,nõ in vno myſterio ſed vbique eſt Deus. Quoniam ergo habemus quædam in nobis quæ ſunt principis huiuſmodi, id eſt diuerſas malitias, & non poſſumus prius reddere Deo quæ Dei ſunt, niſi reddiderimus principi quæ principis ſunt,id eſt niſi depoſuerimus malitiam vniuerſam:ideo dominus oſtenſo ſibi numiſmate, & imagine eius reſpondit: Reddite Cæſari, quæ Cæſaris ſunt: & Deo, quæ Dei ſunt. Et hoc diſcamus ex loco præſenti, quoniam ſi quando tentati fuerimus ab eis qui volunt occaſionem, & proponunt nobis quaſdam propoſitiones non vt diſcant, ſed vt cauſam accuſationis inueniant cõtra nos, nec omnino tacere debemus,nec ſimpliciter reſpondere,ſed cum cogitatu, & circunſpectu,vt quantum poſſibile nobis fuerit præcidamus occaſionem quærentiũ in nobis occaſionem, & doceamus irreprehenſibiliter ea quæ poſſint ſaluare volentes ſaluari.

M

TRACTATVS XXII.
Cap. XXII.

IN illo die, acceſſerunt ad Ieſum Sadducæi, qui dicunt non eſſe reſurrectionem, & interrogauerunt eum dicentes: Magiſter, Moyſes dixit: Si quis mortuus fuerit, & cætera.] *De mortuorum reſurrectione.* In qua die? in illa die ſine dubio, quando ineuntes Phariſæi conſilium acceperunt aduerſus eum vt caperent eum in ſermone, & interrogauerunt eum de cenſu. Forſitan enim reſpondente domino: Reddite quæ ſunt Cæſaris Cæſari,& quę ſunt Dei Deo:& admirantibus cunctis de reſponſo ipſius, bene æſtimauerunt Phariſæi videntes ſenſata eius reſponſa. *Sadducæi.* Sadducæi autem per interrogationem huiuſmodi voluerunt ſe oſtendere prudentiores habere ſermones,dicentes reſurrectionem non eſſe. Sadducæi enim qui dicunt reſurrectionem non eſſe, non ſolum hanc quæ in conſuetudine à ſimplicioribus carnis reſurrectio nominatur negabant, ſed etiam animæ immortalitatem tollebant. *Samaræi ſiue Samaritani.* Secundum quos etiam nunc ſapiunt Samaræi. Nec non etiam Apoſtolorum tempore quidam ex Corinthiis ſimilia ſapiebant, animæ vitam poſt mortem negantes. *1. Cor. 15.* De quibus talia ſcribit Apoſtolus, Si Chriſtus prædicatur quod à mortuis reſurrexit, quomodo quidam dicunt in vobis, quia reſurrectio mortuorum non eſt? & cætera quæ de ipſa cauſa ſequuntur. Quod autem Corinthij permanſionem animæ denegabant ſecundum ſententiam Sadducæorũ, illud oſtendit quod ait Apoſtolus: *Ibidem.* Si in

A Si in hac vita tantum sperãtes sumus in Christo, miserabiliores sumus omnibus hominibus. Quamuis enim quis carnis resurrectionem non credat, tamen qui animam existimat immortalem, non tãtum in hac vita sperat in Christo: sed ille in hac vita tantum sperat in Christo, qui animam victuram non credit post mortem. Quoniã ergo ad defensionem sui erroris proferũt Sadducæi exemplum de lege Mosaica, dignum mihi visum est ponere ipsum textum legis quem proferũt Sadducæi, habentẽ hoc modo in Deuteronomio. Si habitauerint fratres in idipsum, & mortuus fuerit vnus ex eis, semen autẽ non fuerit ei, nõ erit vxor mortui fratris viro non appropinquanti. Frater viri eius ingredietur ad eam: & accipiet eam sibi in vxorem, vt habitet cum ea: & erit infans quicunque fuerit natus, constituetur ex nomine fratris eius mortui, & non delebitur nomen eius ex Israel, Si autem noluerit homo accipere vxorem fratris sui, ascendet vxor fratris eius ad portam ad seniores, & dicet: Non vult frater viri mei suscitare fratris sui nomen in Israel. Et vocabunt eum seniores ciuitatis illius, & dicent ei: Et si stans dixerit: Nolo eam accipere, accedens vxor fratris eius ad eum ante conspectum seniorum excalceabit calceamentum eius de pede ipsius, & expuet in faciem eius, & respondens dicet: Sic facient homini, qui non ædificat domum fratris sui, & vocabunt nomen eius in Israel, Domus excalceati calceamẽtum. Hæc verba legentes Sadducæi, & nihil dignũ Deo intelligentes in eis, arbitrati

Deut.25. Lex de vxore fratris defuncti.

B sunt nõ posse fieri propter hæc verba, vt mortui resurgant, vt vir iterum sit virilia habens membra, aut mulier sit muliebria habens membra. Et dominus quidem respondens eis, voluntatem verborum legis non exposuit quasi indignis huiusmodi agnitione mysterij, sed tantum simpliciter eis dixit resurrectionem futuram, contestantibus hoc etiam scripturis diuinis, quoniam illic nuptiæ non sunt, sed erunt qui resurrexerint sicut angeli in cœlo, & quia transformabunt corpora humilitatis eorum secundum corpora angelorum cœlestia atque luminea. Non autem existimaui superfluum, ex quo semel ipsa verba protulimus legis, vt sensum eorum aliquatenus explanemus. Quæro ergo quæ sit hæc mulier vna & duo fratres, quorum primus quidem habuit vxorẽ, & fructum non reliquit ex ea: alter autem mortui frater, qui accepit eam, & generauit ex nomine mortui: & quis est ille qui non vult accipere vxorem fratris sui, & propterea coram senioribus excalceat eum mulier calceamentum vnum, & expuit in faciem eius ascendens ad portam dicens: non vult frater viri mei suscitare nomen fratris sui in Israel: & qui sunt seniores, & quæ porta ad quam ascendit mulier illa. Duo igitur fratres sunt, primus quidem sermo legis, secundus vero Euangelij sermo. Hos ambos vna peperit sapientia mater, & vna eos semper habuit domus, id est eadem scriptura veteris testamenti, & in idipsum habitauerunt semper. In

De corporibus angelorum error. Sensus legis.

C aduentu autem Christi mortuus est frater prior, id est sermo legis, ex eo quod euacuatus per nouum testamentum irritus factus est. Mulier autem sermonis illius est omnis anima, vel synagoga quæ prius fuit sub lege: qualis fuit anima Pauli, vel Petri, cæterorúmque ex populo illo. Omnis autem anima recta quæ fuit amatrix sermonis illius, & vult memoriam illius & nomen apud se semper seruare, vt nunquam desinat dici vxor illius, efficitur vxor fratris alterius, non peregrini & extranei verbi quod non appropinquat. Peregrinum autem & extraneum est omne verbum gẽtile, quod longe est à genere legis Dei: sed accepit sibi virum Euangelicum sermonem, fratrem viri sui defuncti atque propinquum secundum genus diuinum, vt faciat natos ex eo. Ex priore sermone nullum potuit facere natum, quia ex operibus legis nemo iustificatur. Nati autem mulieris de viro secundo opera eius sunt sancta, & ipsa est mulier seruãs legis mandatum. Et omnis puto anima in primordiis suis prius accepit verbum secũdum simplicem historiam legis, qui sine dubio morietur, cũ cœperit anima illa ad maiora proficere. Sic mortuo simplici verbo, specialiori iungitur verbo, qui est secundum mysteria altiora in scripturis. Anima autem quæ non seruat legis mandatum, quæ prius fuit sub lege, post mortẽ legis fit vxor viro non appropinquanti, quando suscipit verbum quod nõ appropinquat omnino legi priori, nec est secundum sensum eius, sed omnino habetur extraneum. Et tales sunt omnes animæ hæreticorum: quibus sermo quidem legis antiquæ mortuus est, voluerunt autem verbo nubere spirituali, quod semper habitauerat in idipsum cum lege antiqua sub vna eadémque domo eiusdem scripturæ: sed nupserunt alicui extraneo verbo, & alieno tam à nouo quàm à vetere testamento, & nunquam eis appropinquanti. Cum autem anima recta mortua sibi sicut diximus lege, acceperit super se euãgelicũ verbũ, fratrem defunctæ legis, tunc frater mortui, hoc est verbũ nouæ legis intrat ad animam illam, & fit intus in ea, & accipit illam sibi vxorem, & cohabitat animæ illius in omni beatitudine eius, & ex ea fructificat, & infans quicunque natus fuerit ei (id est opus quodcunque factum fuerit ei) bonum efficitur ex nomine fratris mortui: & quãuis non sit ex lege natum, tamen baiulat nomen legis prioris, & dicitur opus illud generatum ex lege, & nomen legis Dei nominatur in opere illo bono, quoniam & illa lex, Dei lex vocabatur: & non deletur nomẽ legis illius ab omni opere animæ sanctæ, licet sit ipsa euacuata. Sequitur autem quod ait: Si autẽ noluerit homo accipere vxorem fratris sui, ascendet vxor fratris eius ad portam ad seniores, & dicet quæ scripta sunt dici. Et primum

Animæ fidelium.

Animæ hæreticorũ.

D

E vide quamdiu quidem & mulier faciebat quod præceptum ei fuerat ex lege, & vir intrans ad eam habitabat cum ea, & generabat ex ea, non dicebatur homo, sed frater defuncti. Quando autem non vult accipere vxorem fratris sui, nec vult suscitare fratris sui nomen in Israel, & vocatus à senioribus ciuitatis dixerit, nolo eam accipere: tunc iam non dicitur frater, sed homo. Vtputa quamdiu quidem facit legis mandatum, dicit ad eũ scriptura, Ego dixi, dij estis, & filij excelsi omnes. Si autem præterierit, dicitur ei. Vos autem sicut homines moriemini. Propinquus autem qui non vult accipere fratris sui vxorem, habetur omnis hæresiacus sermo: quoniã post mortem legis, facta est altera quędam traditio legis erratica, & non spiritalis, neque vera: quæ quamuis sit peruersa, tamen generationem habet ex lege, quoniam ex occasionibus eorum quæ dicuntur in lege sumit originem: & ideo dicitur homo propinquus nolens suscitare nomen fratris sui, & honorare nomen legis. Hoc autem verbum cum sit prauum, non vult accipere vxorem fratris sui, id est animam rectam, ad fructificandum & reparandum nomen legis. Propter quod mulier illa non deorsum stat quæ parata fuit honorare virum suum priorem, sed ascendit ad portam, de qua scriptum est: Hæc porta domini, iusti intrabunt in eam: & ad seniores ciuitatis illius, id est ad presbyteros ecclesiæ Dei: & cõuincet mulier verbum illud prauum dicens, quod non vult frater viri mei suscitare nomen fratris sui in Israel. Qui enim contraria docet legi, non vult suscitare semen legis. Ita seniores ciuitatis illius interrogant virum illum talem si vere non vult. Quando enim sacerdotes discutiunt verba dogmatis alicuius, quasi interrogant illud. Et cum in-

Psal.82.

F uenerint ipsum quod legi contraria profitetur, videtur dogma illud senioribus dare responsum, & dicere quia nolo accipere eam quæ fuit legis. Cùm ergo ille responderit nolle se, accedit ad eum anima sancta, & sub præsentia seniorum excalceat eum calceamẽtum eius vnum & ignominiat eum. Et vide in his ex eo quod alibi scriptum est, Solue calceamenta pedum tuorum ad Moysen: & iterum in Euangelio dicit: Cuius non sum dignus ego soluere calceamenta pedum eius: ne forte non sit hoc ipsum soluere calceamentum, & excalceare. Nec enim excalceare iubetur Moyses, nec Ioannes de Saluatore loquens excalceare dixit, sed soluere. Iste autem qui contra legem agit excalceatur. Omne enim dogma quoniã ex occasione veritatis scripturarum nascitur, plerumque in aliqua quidem parte verum dicit, in alia autem falsum. In qua ergo parte falsum dicit, in ea parte arguitur, & conuictum ab anima sancta excalceatur à calore verisimilis erroris sui, quod fuerat calceatum. Et ideo omnis hæresiacus sermo nec ad plenum excalceatus est, nec ad plenum calceamẽtis ornatus. Propter quod expuit in faciem eius coram senioribus mulier illa abrenuncians eum. Expuere enim videtur in faciem dogmatis erratici omnis anima in eo quod abrenunciat ipsum, & abdicat. Et vere nisi abrenunciauerit anima omne dogma peruersum, non potest

Exod.3.

Matt.3.

Dogmata hæreticorũ qualia.

G firmiter verbo nubere veritatis. Et reſpondens dicet: Sic facient homini, qui non ædificat domum fratris ſui. Omnis ergo qui videt hunc hominem excalceari à muliere & expui, & audire dicentem: Sic facient omni homini qui non ædificat domum fratris ſui, omnia ad ædificationẽ fratris facere debet. Si autem non ædificauerit domum fratris ſui legis, excalceabitur ſimiliter vnum calceamentum, & expuetur, & nomen eius vocabitur in Iſrael ab omnibus vidẽtibus eum, domus excalceati calceamentum. Quoniam autem animæ vir prior fuit ſermo Moſaicæ legis, ſecundus autem Euangelicus ſermo, cui nubit omnis anima recta mortua lege, illud eſt documentum quod Apoſtolus dicit hoc modo, An ignoratis fratres (ſcientibus enim legem loquor) quoniam lex dominatur homini, inquãtum temporis viuit? Si autem mortuus fuerit vir, ſoluta eſt à lege viri. Igitur viuente viro adultera eſt, ſi facta fuerit alteri viro. Si autẽ mortuus fuerit vir, liberata eſt à lege viri, ita vt nõ ſit adultera ſi fuerit cum altero viro. Hæc in exceſſu diximus ad manifeſtandum legẽ Moyſi, cuius memoriam facientes Sadducæi, Chriſtum interrogabant dicentes: Moyſes dixit: & cætera, putauerunt omnia ſic futura eſſe illic, quomodo ſunt in ſeculo iſto viri & vxores, patres & filij,

Rom. 7.

Reuertitur ad inſtitutam Sadducæorũ quæſtionem.

H fratres & ſorores. Debuerunt enim conſiderare tunc Sadducæi ea quæ ſequebantur opinionem eorum: quoniam ſi ſunt ibi nuptiæ, & partus: ſi partus, & mortes & infirmitates: ſi natiuitas, & pueritia & aſcenſiones à pueritia ad maturitatem virilem, & minorationes ſenectutis. Si autem hæc omnia, erit & malitia, & vix alicubi virtus inuenietur in raris hominibus quærentibus eam. Et his quid poteſt eſſe amplius vanum? & melius eſt vt nec ſit reſurrectio, quàm vt ſit talis qualem exiſtimant Sadducæi. Si autem eſt ibi aut pater, aut frater, aut aliquid eiuſcemodi, non tamen eſt ſecundum natiuitatem carnalem, neque per mulierem, neque per turpes corporis partes. Ego autem exiſtimo non tantum ibi patres & filios eſſe ſecundum impaſſibilem ſpiritum, ſed etiam vxorem & virum in ſpiritus vnitate, ſecundum parabolam illam quæ dicit: Simile eſt regnum cœlorum homini qui fecit nuptias filio ſuo, & cætera. Ergo filius regis in reſurrectione mortuorum faciet nuptias extra omnes nuptias quas oculus vidit, & auris audiuit, & ſuper cor hominis aſcendit: & erunt illæ nuptiæ caſtæ, & diuinæ, & ſpiritales in verbis myſterialibus conſtitutæ, quæ non licet hominibus loqui. Et quæres ſi in reſurrectione poſſunt eſſe & aliorum nuptiæ ſecundũ nuptias Chriſti, aut potius ſolus Chriſtus ſponſus, deſtruens nuptias omnes, faciet nuptias, vt ſint duo in carne vna: magis autem non ſolum duo in carne vna, ſed duo ſpiritus vnus, id eſt ſponſus & ſponſa. Sed vide ne tu audiens hæc aberres audiens fabu-

Rom. 10.

I las aliquorum dicentium eſſe ſecula maſculina, & fœminina, qui finxerunt & coniunctiones ſeculorum illorum quæ non ſunt, neque fit eorum memoria in ſcripturis. Nunc videamus Chriſti reſponſa, quibus ait: Erratis neſcientes ſcripturas, neque virtutem dei. In reſurrectione neque nubũt, neque vxores accipiunt, ſed ſunt ſicut angeli in cœlo.] Queritur hic Saluator, qui dicit ad Sadducæos, Erratis neſcientes ſcripturas, neque virtutem dei. Indicat enim quoniam in quibuſdã ſcripturis poſitum eſt, vt in reſurrectione nuptiæ non ſint, hominibus videlicet factis in ſimilitudinem angelorum. Quæ ergo ſcriptura eſt docens quoniam in reſurrectione neq; nubent, neque vxores accipiunt? Et in qua ſcriptura vel legis, vel prophetarum diſcimus, quoniam erunt qui reſurrexerint ſicut angeli in cœlo? Manifeſte enim in veteri teſtamento hoc non legitur ſcriptum, & quærat qui vult ſi poterit inuenire. Nos autem dicimus quia ſcriptum eſt, non tamen in ipſis ſermonibus manifeſte iſta dicentibus, ſed in myſterio indicantibus ſecundum intellectum moralem. Nam cum ſit lex vmbra futurorum bonorum, & dicens quædam de viris & vxoribus, & exponens nuptias, non principaliter de ipſis nuptiis intelligitur, quas non ſimpliciter ſecundum carnem nuptias exiſtimamus, ſed de talibus nuptiis quales nos ſupra de Chriſto & eccleſia expoſuimus in ſeculo illo fore. Vtputa Abrahã duos filios habuit, vnum ex ancilla, alterum ex libera: & qui ex ancilla, ſecundum carnem natus eſt: qui autem de libera, ſecundum promiſſionem, non omnino oportet me ſtare in intellectu carnalium nuptiarum liberæ & ancillæ, ſed hæc a-

Contra Valentinianos qui æonum συζυγίας fingebant Iren. libr. 1 & 2.

Tropologiæ in hiſtoriis ſacris de Nuptiis.

Gal. 4.

lia ſignificant ex aliis. Et iterum. Propter hoc linquet homo patrem & matrem, & iungetur vxori, & erunt duo in carne vna, non ita debemus exiſtimare quod dicitur, quaſi nullum myſterium demonſtretur in eis, quoniam myſterium illud magnum eſt de Chriſto & eccleſia. Et ſunt alia mille loca de nuptiis ſcripta: & vnuſquiſque locus caſtum & diuinum de nuptiis continet intellectum, ſecundum expoſitionem moralem. Quicunque ergo ſcripturas legit, & nuptias virorum atque vxorum, & nihil amplius exiſtimat demõſtrari in eis, niſi ſimplices nuptias, errat in eis neſciens ſcripturas, neque virtutem dei: ſicut errabant Sadducæi, nuptias legentes in ſcripturis, & carnaliter eas intelligentes. Quæret aliquis, hoc quod dicit Sadducæis: Erratis neſcientes ſcripturas, vtrum in hoc eos errare ſignificet, quoniã ſcripturas alias extra libros Moſaicos non legebant, aut quia nec ipſos libros Moſaicos legẽtes intelligebant. Et dicet aliquis: In hoc illos increpabat errare, quia non legebant cæteras ſcripturas quæ ſunt extra legem, id eſt libros ſecretos: & ideo errabant neſcientes ſcripturas. Alius autem dicit: Sufficit ad arguendum errorem Sadducæorũ, quod neſciebant Moſaicæ legis ſcripturas, ex eo quod diuinum ſenſum earum non ſcrutabantur. Duas tamẽ res dicit Sadducæos neſcire, vnam quidem ſcripturas, alteram autẽ virtutem Dei per quem reſurrectio fit, & noua vita in ea. Poteſt aliquis dicere: quoniam dominus arguens Sadduceos neſcire virtutem Dei, ſe eos nõ cognoſcere arguebat. Ipſe enim erat virtus dei, & ſapientia, & non cognoſcebant eum Sadducæi quaſi neſcientes ſcripturas quæ loquuntur de eo. Propterea nec reſurrectionem credebant quam factutus fuerat ipſe ſanctorum ſuorum. Qui autem non vult intelligere dictum hoc, vt Sadducæi ideo videantur culpari, quia ſcriptura de nuptiis quibuſque poſitas moraliter non intelligebant ſecundum ſpiritalem expoſitionem, ſed ſimpliciter ſecundum corporalem hiſtotiam, neceſſe habebit vnum facere ex duobus: aut non credere præſentibus verbis Chriſti, quaſi male Chriſto dicente, qui dixit poſitũ eſſe in ſcripturis quod poſitum non erat: aut refugere ad libros ſecretos in quibus de vita illa beata manifeſtius videtur eſſe conſcriptum: & dicet ad illas ſcriptutas referendum eſſe, quod hic dominus dicit ad Sadducæos, Erratis neſcientes ſcripturas. Et vide niſi ex omni parte cadat quicunque moralem ſcripturatum reſpuit intellectum. Propterea nõ aliter mihi videtur ſolui poſſe quod dicitur: Erratis neſcientes ſcripturas, neque virtutem dei: niſi ſcripturas quis moraliter audiens, aliam ex aliis intellexerit, demonſtrantes in quibus aliquid de viris, & vxoribus loquũtur ſcripturæ: & quemadmodum errant qui propheticas ſcriptutas non intelligentes moraliter, putant poſt reſurrectionem homines manducaturos, & bibituros eſcas carnales: & poſt quoniam & ſcripturæ propheticæ talia continent quædam ſicut & de nuptiis virorum & mulierum ſcripta, ſecundum textum intelligentes, putant nos etiam poſt exitum futuros eſſe in vſu carnalium nuptiarum, propter quas nec vacare quis orationibus poteſt abſque macula nec in hoc mundo. Item quæro, quod dicit: Erratis neſcientes ſcriptutas neque virtutem dei, vtrum ad illud ſolum pertinet quod dicit: In reſurrectione neque nubunt, neque vxores accipiunt: aut etiam ex eo quod ait: Sed erunt ſicut angeli in cœlo. Nec inuenio alicubi ſcripturam dicentem, ſanctos poſt exitum fore ſicut angelos dei: niſi forte quis & hoc moraliter intelligat ſecundum illud quod dicitur: Tu autem ibis ad patres tuos cum pace nutritus in ſenecta bona. Item appoſitus eſt ad populum ſuum, aut adpoſitus eſt ad genus ſuum. Reſtat vt dicamus de eo quod ait: Non legiſtis de reſurrectione quod dictum eſt vobis à deo? Ego ſum deus Abraham, & deus Iſaac, & deus Iacob: non eſt deus mortuorum, ſed deus viuẽtium. Et hic dicimus quoniam cum poſſet mille exempla proferre oſtendentia reſurrectionem futuram, hoc non fecit ex prophetis, ſed tantum ex lege, quoniam Sadducæi tantum Moſaicam legem legebant, ex qua volens illos placare, protulit inde exemplum. Deus enim qui eſt dicit: Ipſe ego ſum qui ſum, & hoc mihi nomen eſt ſempiternum. Si impoſſibile eſt vt dicatur eorum deus eſſe, qui non ſunt, & ſi hoc impoſſibile eſt, ergo eorum eſt deus qui ſunt, & qui viuunt, & ſentiunt beneficium eius. Et vide quia non dixit, Ego ſum deus Abraham,

K (margin) *Gen. 2. Ephe. 5.*

L (margin) *1. Cor. 1. Ioan. 5.*

Libri ſecreti.

M (margin) *Chiliaſtas perſtringit.*

Gen. 15. 3. Reg. 2. Exod. 3. Exod. 3.

A ham, & Isaac & Iacob, sed deus Abraham, & deus Isaac, & deus Iacob. In alio autem loco sic dixit: Vade & dic ad Pharaonem, deus Hebræorum misit me. Qui enim perfectissime sunt circa deum, quantum ad comparationem dico cæterorum hominum, plenius totum habent deum in se: propterea non communiter, sed singulariter eorum dicitur deus. Vtputa si dicatur, ager ille eorum est, ostendimus quod vnusquisque eorum qui possident agrum illum, partem modicam habent de eo, & non habent eum in toto. Si autem dicimus, quoniam ager ille illius est, demõstramus quia totum agrum illum possidet ille. Sic & vbi dicitur deus Hebræorum, imperfectio demõstratur eorum, quoniam vnusquisque eorum aliquid modicum de deo habebant. Abraham autem totum habebat deum, & Isaac totum habebat deum, & Iacob totũ habebat deum, ideo non dicitur in communione, deus eorũ: sed deus Abraham, & deus Isaac, & deus Iacob: quasi singuli eorum totum habeant deum. Sic & alibi dicitur deus Heliæ. Christi autem & deus & pater est. Quod beneficium singulare donauit etiam discipulis suis, vt non solum deus sit eorũ, sed etiam pater, sicut dicit ad Mariam post resurrectionem suam: Vade ad fratres meos, & dic eis: Ascendo ad patrem meum, & patrem vestrum, ad deum meum, & ad deum vestrum. Lucas autem hoc addidit amplius dicens: Nõ est deus mortuorum, sed virorum. Omnes enim ei viuunt, quod non B ad modicam laudem respicit patriarcharum qui non solum viuebant, sed deo viuebant quod viuebant, & nemini alteri, vt nos festinemus nemini viuere nisi deo.

Exod. 3. *Ioan. 20.* *Luc. 20.*

TRACTATVS XXIII.

Cap. XXII.

IN illo tempore, Audientes autem Pharisæi quod silentium imposuisset Iesus Sadducæis, conuenerunt in vnum, & interrogauit vnus ex eis tentans eum: Magister quod est maius mandatum in lege? Ipse autem dixit eis. Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua. Hoc est maximum, & primum mandatum, & reliqua.] Cum dominus ad interrogationem Sadducæorum esse resurrectionẽ audire nolentibus demonstrasset legis exemplo (sicut dixit Matthæus) silentium Sadducæis imposuit Iesus: volens ostẽdere, quoniam amaram & nociuam mendacij vocem obtumescere fecit claritas veritatis. Sicut ergo Saluator verbo doctrinæ suæ silentium imposuit Sadducæis, & falsum dogma, quod apud illos veritas putabatur, conuicit fiducialiter: sic facient & Christi imitatores exemplis scripturarum, quibus oportet secundum sanam doctrinam omnem vocem obmutescere Pharaonis in qua glorians dicit: Mea sunt flumina, & ego feci ea, sicut scriptum est apud Ezechielem. Sadducæi ergo qui dicunt resurrectionem non esse, interrogauerunt Sal- C uatorem ea quæ scripta sunt, existimantes silentium imponere ei. Sed nec Iesus, nec dilecti discipuli eius aliquando obstruuntur ab impiis. Proprium est enim vt Sadducæis silentiũ imponatur à Christo. Iustus enim tacet quidem sciens tempus tacendi, & tempus loquendi, non autem obtumescit. Et sicut proprium est iusti tacere, non autem obmutescere: sic proprium est Sadducæorum vel omnium qui mendacij sunt doctores, obmutescere quidem, non autem tacere. Nam etsi obmutescunt quantum ad rem, non tamen tacent. Ideo & dominus non homini dixit, sed mari: tace, & obmutesce: increpans illud cum turbaretur. Tamen Pharisæi qui resurrectionem consentiunt, audientes quod silentiũ imposuit Sadducæis, conuenerunt in vnum, videlicet resurrectionis dogmate præualente, & congregati sunt qui non congregabantur quamdiu Sadducæis silentium non imponeretur. Nihilominus tamen & si congregati fuerint, propterea quod tenuit resurrectionis probatio, tamen vnus ex eis interrogauit, non quasi volens ab eo discere quæ interrogabat, sed tentans dominum deum. Omnem ergo hominem qui non discendi gratia, sed tentandi causa, neque ex affectu simplici interrogat aliquem doctorum de qualicunque capitulo, existimare debemus fratrem Pharisæi illius qui Saluatorem interrogatione sua tentabat. Omnia enim quæ fiunt in sanctos Christi

De dilectione Dei & proximi. *Ezech. 29.* *Eccl. 3.* *Matth. 8.*

siue ab insidiatoribus, siue à diligẽtibus, in se suscipit vniuer- D sa, secundum ea enim quæ scripta sunt, tractare debemus & ea quæ scripta non sunt. Scriptum est enim propter esurientes, & sitientes eum dixisse, Esurij & sitij: & propter nudos, & peregrinos, & ęgrotantes, & in carcere positos, Nudus fui, & hospes fui, & in carcere fui, & infirmus fui. Secundum cõsequẽtiam similitudinis addamus & nos: iniurias passus sum, cæsus sum, & tentatus sum, & omnia. Et sicut in illis quę scripta sunt, verus est sermo domini dicentis: Quamdiu vni ex minimis istis fecistis, mihi fecistis: sic cum iniuriã passus fuerit iustus, vel blasphematus, vel aliquid tale passus, pone Christũ in eos qui fecerunt dicentem eis: Quãdo vni ex minimis istis fecistis iniuriam, me tentastis, me blasphemastis. Videamus nunc propositionem tentantis. Magister (inquit) quod est mandatũ maius in lege?] Tentans dicebat Magister, quoniã non quasi discipulus Christi proferebat hanc vocẽ. Hoc autẽ manifestius erit ab exemplo quod dicemus. Puta, pater filij sui pater est, & nemo eum proprie potest dicere patrẽ nisi filius eius, & mater filię suæ mater est: & nulla eã potest dicere patrem, nisi sola filia eius. Sic & magister discipuli sui magister est, & discipulus magistri sui discipulus est. Propterea nemo potest dicere bene magister, nisi discipulus. Et vide nisi propter hoc, quia non omnes qui dicunt eum magistrum, bene dicunt, sed hi soli qui habent discendi voluntatem ab eo, E dicebat ad discipulos suos: Vos vocatis me magistrum, & dominũ, & bene dicitis: sum etenim. Bene ergo discipuli Christi vocant eum magistrum & seruientes verbo ipsius bene illum dominum vocant. Vnde bene dicebat Apostolus: Nobis autem vnus dominus Iesus Christus, per quẽ omnia, & nos per ipsum. Et illud considera quod ait: Satis est discipulo, vt fiat non simpliciter sicut magister, sed sicut magister eius. Si quis ergo aliquis non discit à verbo, nec tradit se ex toto animo suo, vt fiat dilecta plantatio eius, dicit autem ei, Magister, frater est Pharisæi tentantis Christum, & dicentis ei, magister. Sic & omnis qui dicit: Pater noster qui es in cœlis, non debet habere spiritum seruitutis in timore, sed spiritum adoptionis filiorum. Qui autem non spiritum adoptionis filiorum habet, & dicit: Pater noster qui es in cœlis, mentitur, cum nõ sit filius dei, deum patrem suum appellans. Interrogatio autem ipsa est talis. Quod est magnum mandatum in lege?] In quo dignum est vt de mandatorũ differentia aliquid exponamus. Quædam enim mandata sunt magna, quædam autem subsequentia: & sic per ordinem vsque ad minima mandata est requirendum. Si enim tentanti Pharisæo, & dicenti: Quod est maius mandatum in lege, non respondisset, consequẽter existimabamus non esse mandatum maius altero mandato. Nũc autem cum respondens dicat: Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua, hoc est magnum mandatum & primum, necessariam discimus sententiam de mãdatis, quoniam & sunt magna, & sunt F inferiora, vsque ad minima. Adhuc autem & illud attende, quòd Pharisæus interrogauit quod est magnum mandatum in lege, dominus autem respondens ei docet nos, quia nõ solum magnum est mandatum diligere dominum, sed etiam primum. Primum autem non ordine scripturæ, sed dignitate virtutis. Et hoc quasi conueniens huic loco est attendẽdum, quia quasi multis mandatis constitutis, ita nũc magnum hoc, & primum dixit mandatum: Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mẽte tua.] Secundum & simile est priori, & propter similitudinem magnum: Diliges proximum tuum sicut te ipsum,] vt secundum hoc intelligamus & aliud esse quod sit magnitudine & ordine tertium, aliud vero quartum: & sic per ordinem dinumerans legis mandata, accipiens à deo sapientiã, ordinet ea quis vsque ad minimum. Quod opus nullius alterius est nisi Christi solius qui est dei virtus, & dei sapientia. A temporibus igitur Moysi vsque ad Saluatoris aduentum cum legeretur lex, forsitan quærebatur quod esset magnum mandatum in ea. Nec enim interrogasset hoc Pharisæus, nisi diu apud illos de hoc quæsitum fuisset, & non inuentum, donec inueniens Iesus docuit nõ solum quod esset magnum, sed etiam primum & quod esset secundum simile priori. Ipsius ergo est opus inuenire & tertium, & quartum, & reliqua. Quæres autem si est

Matth. 25. *Ioan. 13.* *I. Cor. 8.* *Rom. 8.* *Matt. 6.* *De mãdatorum differentia.* *Primum mandatũ dignitate virtutis.* *I. Cor. 1.*

G aliquod mandatum non habens vtrumque,id est vt & primũ
sit & magnum,sed vnum ex eis.Et puro tale aliquid dicit A-
Ephes.6. postolus ad Ephesios:Honora patrem tuum & matrẽ, quod
est mandatum primum in promissione,vt bene sit tibi,& eris
longæuus super terram.Ergo primum quidem,non autem&
magnum,Honora patrem tuum & matrem: & si est aliquod
magnum quidem non autem & primum , quæres differentiã
magnitudinis mandatorum.Et quia ad comparationem qui-
dem mandatorum sunt alia minima , vtile est ad exemplum
Matt.5. proferre quod ipse dominus ait : Si quis soluerit vnum de
mandatis his pusillis,& docuerit sic homines,minimus voca-
bitur in regno dei. Et saluator quidẽ tradens quod esset ma-
gnum mandatum,& primum , ad interrogationem pharisæi
tentantis:adiiciens autem & secundum simile priori,quod e-
Rom.13. rat,Diliges proximum tuum sicut teipsum,addit dicẽs:In his
duobus mandatis,omnis lex & prophetæ pendent. Aposto-
lus autem ad Romanos dicit:Non mœchaberis, nõ occides,
non furtum facies,& si quod est aliud mãdatum, in hoc ver-
bo recapitulatur:Diliges proximum tuum sicut teipsum.Vi-
deamus ergo vtrum aliud est pendere omnem legem & pro-
pheras in his duobus mandatis de dilectione Dei & proxi-
mi:aliud autem , recapitulari omne mandatum in hoc man-
dato,Diliges proximum tuum sicut teipsum: aut omnia mã-
data & pendent,& recapitulantur in vtroque mandato. Di-
H cit ergo aliquis pendere à mandatis mãdata: & à primo qui-
dem & magno pendere secundum & simile primo , à secun-
do autem tertium,& sic deinceps omnia quæ sunt post secũ-
dum,pendere à præcedentibus Et Apostolum quidem secũ-
dum considerationem rei dixisse pendere omne mandatum
à mandato,Diliges proximum tuum sicut te ipsum: Saluato-
rem autem docuisse , quoniam dominationem habent om-
nium mandatorum hæc duo mandata. Alter autem discutiẽs
quæret,quomodo dictum est illud,Non mœchaberis,nõ oc-
cides,non furtum facies,& si quod aliud est mãdatum in le-
ge,in hoc verbo recapitulatur,Diliges proximum tuum sicut
teipsum. Dicet ergo:& illud mandatum,Diliges dominum
deum tuum ex toto corde tuo,& ex tota anima tua,& ex to-
ta mente tua,recapitulatur in eo mãdato, Diliges proximum
tuum sicut te ipsum.Quomodo autem verũ sit quod ait:Et si
quod aliud est mandatum in hoc verbo recapitulatur,nisi &
mandatum quod positum est de dilectione dei , recapitule-
tur in secundo,& simili priori?Et si primum mandatum re-
capituletur in secundo,necesse est maius esse secundũ priore.
Recapitulatur ergo omne mandatum,sed & primum illud&
magnum in hoc secundo,Diliges proximũ tuum sicut te ip-
I sum:quoniam diligentes nosmetipsos si quid fecerimus , &
ipsum diligimus deũ qui factus est auctor dilectionis nostrę,
Diligere deũ ex toto corde ex tota anima,&c. vt alterutrum diligamus,&diligamur ab inuicẽ.Gratias enim
agẽtes in eo quod rationabiles sumus,& vocati sumus ad dei
agnitionem,& consequimur beneficia eius,& gratiam, reca-
pitulamus dei dilectionem in secundo,& simili priori. Ma-
gnum ergo & primum mãdatum in lege est hoc, Diliges do-
minum deum tuum ex toto corde tuo,& ex tota anima tua,
& ex tota mente.Et forsitan omnes qui diligũt deum,& do-
minũ suum,nisi sequentes partes impleuerint,& ex toto cor-
Anima. de dilexerint,& ex tota anima,& ex tota mente,ex parte ser-
uant mandatum:Hi autem soli magnitudinẽ eius in se susci-
piunt & primatum,qui non solum diligunt dominum deum
suum,sed etiã tria illa susceperint, id est vt ex toto corde suo
apud se illam totam recondant,& operationes eius, & cogi-
tationes eius:& ex tota anima sua,id est,vt parati sint ponere
eam pro pietate dei qui vniuersa creauit,quando vtilitas exe-
gerit verbi:ex eo quod ex tota anima diligit deum,ita vt nul-
la pars animæ euellatur ad aliquam rem quę à fide est aliena:
& in tota mente nostra nihil aliud cogitantes vel proferentes
nisi ea quæ dei sunt.Et vide si potes cor quidem accipere pro
Cor. intellectu,qui est in intelligibilibus speculans , & ostendens
fontem & principium eorum quod est deus:mentem autem
Mens. ad proferendas res.Mente enim proferimus singulas res , &
per vnumquodque significatum quasi mẽte nostra inambu-
lamus,atque proferimus.Et si quis ingeniose intelligat man-
datum,quod de dilectione positũ est in omnibus illis tribus
quę sunt nominata,& cõsiderauerit in singulis quibusq; fide-
libus dei dilectionẽ,inueniet forsitam totum mandatum aut
apud vnũ forsitan,vel secundũ,vel tertiũ,& hoc si fuerit datũ K
in omnibus,aut dei dilectionẽ minus habẽtem, vel modicũ,
vel amplius , aut ex eo quòd dicit ex toto corde : aut ex eo
quòd ait,ex tota anima,aut ex tota mente. Simile est & secũ-
dum mandatum priori,quoniam est dilectio hominis qui fa-
ctus est secundũ imaginem dei,forsitan & secundum simili-
tudinẽ.In expositione autem mãdati quod est de dilectione
proximi positũ,etiam hæc sunt discenda.Quoniam secũdum
quod dictũ est in decimo psalmo:Qui diligit iniquitatem,o- *Prou.15.*
dit animam suã:& secundũ quod in Prouerbiis dicitur: Qui
repellit disciplinam,odit se ipsum : manifestum est quoniam
nemo diligens iniquitatẽ diligit proximũ suũ sicut se ipsum,
cum nec seipsum diligat:& nemo repellens disciplinam dili-
git proximum suũ sicut seipsum,quippe qui nec ipsum se di-
ligit:Et ita fit,vt qui diligit iniquitatem,& odit animã suam,
nec possit seruare secundum mandatum. Similiter & qui re-
pellit disciplinã,peccatum diligit:ideo& qui repellit aliquod
verbũ disciplinæ dei,odit animam suã.Post hæc quæres quo-
modo omnis lex & prophetæ pendent in duobus istis man-
datis.Videtur enim textus ostendere,quod omnia quæcunq; *Lex & prophetæ quomodo pendent in duobus mandatis.*
sunt scripta,vel in Exodo,vel in Leuitico,vel in Numeris,vel
in Deuteronomio,pẽdeant in his duobus mãdatis.Quomo-
do autẽ lex quæ posita est de leprosis,vel de fluxum sanguinis
patientibus,vel de menstruatis mulieribus , pendeant in istis
mandatis:adhuc autẽ quomodo & prophetia quæ de Hieru- L
salẽ captanda posita est,vel visio Aegypti apud Esaiam cæte-
rósq; prophetas,quomodo & visio Tyri , vel quæcunq; pro- *Esa.6.*
phetantur de Tyro,vel de principe Tyri,quomodo etiam vi-
sio quadrupedũ in deserto apud Esaiam pendeant in duobus
istis mãdatis?Quod autẽ videtur mihi in hoc loco,huiusmo-
di est.Qui omnia impleuit quæ scripta sunt de dei dilectione
& proximi,dignus est maximas gratias à deo percipere, qui-
bus præpositus est sapientiæ sermo per spiritum sanctum,per
quem sermo scientię qui secundum spiritũ est.Dignus autem
constitutus his omnibus donis exultat in sapientia dei,plenũ
habens cor de dei dilectione,& totã animam, lumine scien-
tiæ illustratã,&totam mentem verbo dei.Consecutus autem
huiusmodi dona ex deo,profecto intelligit omnem legem &
prophetas,partem aliquã esse ex omni sapientia,&sciẽtia dei,
& intelligit omnem legem,& prophetas pendere, & adhæ-
rere à principio dilectionis domini dei , & proximi , & quo-
niam perfectio pietatis in dilectione consistit,sufficiẽtia qui-
dem sunt & ista quæ diximus : tamen ad demonstrationem
magnitudinis eius nihilominus conuenit & ista subiungere. *Dilectionis laus.*
Charitas patiens est,benigna est.Charitas non inflatur, non
agit perperam,non est ambitiosa,non irritatur , non cogitat *1.Cor.13.*
malum,non gaudet super iniquitatem,congaudet autem ve-
ritati,omnia sustinet,omnia credit,omnia sperat,chatitas nũ- M
quam excidit.Nemo enim pusillanimis constitutus charita-
tem habet,nec contrarium aliquid faciens benignitati , neq;
zelans zelũ quem habuerunt patriarchæ aduersus Ioseph, vel
Aaron & Maria cõtra Moysen.Et nemo inflatus habet dile- *Num.12.*
ctionẽ,neq; perperam aliquid agens,nec qui in iracundiã ex-
citatur.Item nemo cogitans malũ,charitatem habet in corde
coinquinatus.Qui charitatẽ habet,nunquã de aliqua re iniu-
sta gaudet,sed semper veritati cõgaudet.Qui charitatẽ habet,
omnia accidentia sustinet mala,& non pro parte credit , sed
omnia credit,& non ex parte sperat,sed omnia sperat,nec est
quod non sustinet dilectio,sed omnia sustinet . Et quoniam
charitas nunquã excidit,confidens Apostolus totã eam se su- *Rom.8.*
scepisse,dicebat:Quis nos separabit à charitate dei? Tribula-
tio,an angustia,an fames,an nuditas,an periculũ, an gladius?
Sicut scriptũ est,Quoniam propter te mortificamur tota die,
existimati sumus vt oues occisionis. Propter dilectionẽ enim
dicebat,Sed in his omnibus superamus propter eũ qui dilexit
nos.Ex charitate enim nunquã excidente erant illæ voces di-
cẽtis,Cõfido enim quia neq; mors,neq; vita,neq; angeli,neq;
principatus,neq, pręsentia,neq; futura,neq; virtutes,neq; al-
titudo,neq; profundum,neq; alia aliqua creatura poterit nos
separare à charitate dei , quæ est in Christo Iesu domino no-
stro.Et quoniã habebat duo Apostolus dilectionis mandata,
dei,& proximi,ideo habebat in se totius legis & prophetarũ

manifestata

A manifestata mysteria,vt intelligens ea diceret, quoniã omnis lex & prophetę in his duobus mandatis pẽdent. Congregatis autẽ Pharisęis interrogauit eos, Iesus dicẽs: Quid vobis videtur de Christo,cuius est filius? Dicũt ei, Dauid. Dicit eis Iesus: Quomodo ergo Dauid in spiritu dominũ eum vocat,dicens: Dixit dominus domino meo,sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum? Si ergo Dauid dominum eum vocat,quomodo filius eius est? Et nemo poterat respondere ei verbum, nec ausus est quisquam ex illa hora interrogare quicquam.] Verba quidem ipsa posita sunt in Psalmo centesimonono, Dixit dominus domino meo, sede à dextris meis,donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Quasi confitentibus autẽ pharisæis,quoniã qui dixit quidem est dominns Deus,ad quem autem dixit secundus dominus Christus, interrogat eos saluator dicens, Quid vobis videtur de Christo,cuius est filius: & ad responsionem eorũ qui dixerunt Dauid, addit dicens : Si Dauid dominum eum vocat,quomodo filius eius est? Digna est ergo res vt videamus quid volens proponat saluator Pharisęis quęstionem de Christo, vt responderent quid eis videretur, & quæ fuit causa vt non possint ei dare responsum. Et simplicior aliquis ex discutientibus ista dicet,quia voluntas saluatoris fuit hæc, vt cõpesceret Pharisæorum audaciam, multas propositiones B proponentium ei:similiter & Saducęorum qui proposuerant ei de septem fratribus, & vna vxore eorum. Quoniam ergo multa proponentes Pharisæi & Saducæi aliquid dicere videbantur,& hoc facientes non quasi discipuli discere cupiebãt, sed tentabant Christum,& sic videbantur legis esse doctores cum nõ essent: ideo fuit & dominum interrogationem proponere eis necessarium,profitẽtibus legis habere se sciẽtiam, vt coram populo argueret eos,cum responsum ad interrogata non dederint,ipse ad omnia respõdens: quoniam ipse quidem idoneus erat secundum professionem doctoribus condocentem manifestare & tradere doctrinam diuinam:illi autem,nec ipsum prophetam qui erat fastigiũ prophetarũ sciebant. Adhuc autem cui hæc expositio placet adiiciens dicit. Propterea & sic adiicit scriptura Euangelij,dicens: Et nemo poterat respondere ei verbum,nec ausus est quisquam ex illa hora interrogare eum verbum.] Causa autẽ vt non essent ausi interrogare eum postmodum verbum,hæc fuit,quia interrogati respondere ei non potuerunt. Si enim interrogatio eorũ fuisset ex voluntate discendi,nunquam talia eis proposuisset, vt postmodum non essent ausi interrogare. Sed tentantes interrogabant, ideo obstruere eos voluit interrogatione sua,vt erubescentes quiescant ab audacia sua, & postmodum nihil interrogent eum. Hæc secundũ intellectũ simplicis interpretatoris sumus locuti. Nos autem dicimus, quoniã cognoscebat seipsum saluator & dominus noster, factum quidẽ ex semine Dauid secundum carnem,prędestinatum autem filium Dei in virtute:& quoniam hæc omnia erat quæ ipse de se do- C cens dicebat: Ego sum via,veritas,& vita:ego sum ianua,ego sum resurrectio, ego sum panis viuus qui de cœlo descendi, & sciens esse se ante natiuitatem etiam ipsius Abrahæ : propter quod & dicebat: Ante Abraham ego sum:& sciens quoniam sapientia erat, & verbum viuum : sapientiam quidem quam Deus creauit principium viarum suarum in opera sua: verbum autem quod erat in principio apud Deum,Deus verbum:hęc omnia de ipso cognoscens,& videns Pharisęos quia illud quidem quod secundum dispensationem humanam & propter homines erat vt capere possint sciebant ex diuinis scripturis,quoniã de semine erat Dauid secundum carnẽ,forsitam autem quoniam & omnino eum arbitrabantur filium esse Dauid:videns autem longe eos esse ab intellectu diuinitatis suæ secundum quod principium erat vniuersæ creaturę, nullius filius constitutus nisi Dei qui super omnia est,arguere titubantem existimationem eorum de se, & prouocare eos sermonibus suis,vt velint ascendere verbo, & videre secundum quod Deus verbum erat, qui erat in principio apud Deum,in primis quidem dixit:Quid vobis videtur de Christo,cuius est filius? Ita respondentibus,& dicentibus : Dauid, iterum eis respondit : manifestans sublimitatem diuinitatis suæ,quę demonstrabatur in ipso principio psalmi dicens:Dixit dominus domino meo,sede à dextris meis,donec ponam

Anagoge de Christo. *Rom.1.* *Ioan.14.10 6.8.* *Prou.8.* *Ioan.1.* *Psal.109.*

inimicos tuos scabellum pedum tuorũ:vt etsi tunc ei respon- D dere non possent,tamen occasionem acciperẽt ex verbis ipsius, vt totum psalmum considerantes,aliquid amplius sentirent de Christo,qui non solum excedens erat humanam naturam, sed etiam cæteras genitas, secundum quod ait : In splendoribus sanctorum ex vtero ante luciferum genui te. Non enim specialiter designauit in splendoribus aliquorum sanctorum, sed generaliter de omnibus sanctis, id est,non solum hominum, sed etiam angelorum dicens: In splendoribus sanctorum ex vtero ante luciferum genui te. Et siquidem sapienter considerassent & illud,Iurauit dominus, nec eum pœnitebit, tu es sacerdos in ęternum secũdum ordinem Melchisedech,subiecissent vtique se sicut discipuli tali saluatori nostro,qui à Deo erat transmissus magister, atque sacerdos. Sed causa fuit propter quam Pharisæi non potuerunt respondere sermonibus Christi ista, quoniam nihil magnum de Christo in sanctis scripturis positum sentiebant, sed tantummodo de dispensatione eius humana, sed nec ipsam digne diuina dispensatione. Puto enim quod nec illud sciebant quod dixit : Ecce virgo in vtero concipiet, & vocabitur nomen eius Emmanuel:nec illud, Ecce orietur stella ex Iacob, de natiuitate videlicet Christi. Hoc autem ipsum quod dicit in Psalmo : Dixit dominus domino meo, sede à dextris meis,donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum : opportunius quidem exponet quis, cum ipsum sibi E exponere proposuerit psalmum. Et nunc tamen sensum eius leuiter degustemus. Nec tibi describas sensibiles sessiones, & duas cathedras, & sedentes super eas humano schemate patrem & filium : sed intellige hæc moraliter dici de regno Dei, & de regno filij, quod à patre est stabilitum, & est semper ad dexteram patris. Si quis autem hæc moraliter intelligi non vult, exponat quomodo & hoc sit verum quod ait : Dixit dominus domino meo sede à dextris meis : & illud quod alibi dicit : Sedere autem ad dexteram meam,& ad sinistram, non est meum dare vobis, sed quibus paratum est à patre meo. Cogendus est ergo dicere qui non vult hæc intelligere digne, secundum magnitudinem sensus Christi, quoniam aliquando quidem ad dexteram sedet patris, aliquando autem dignitatem huiusmodi derelinquens sedendi ad dexteram patris,priuatim sedet cum eis quibus parauit pater vt sedeant ad dexteram, vel ad sinistram. Item adhuc cogendus est dicere, quoniam ad dexteram quidem sedens patris,adhuc inimicos habet. Tandiu enim sedet iuxta eum donec ponãtur à patre scabellum pedum Christi. Cum vero desierit sedere ad dexteram patris, tunc iam non habebit inimicos, cum sedere ad dexteram eius vel sinistram cœperint secundum ordinationem patris,qui prius fuerant scabellũ pedum ipsius. Et ita fit vt sedentium aliqui in loco priori sedeãt patris. His autem quid magis ridiculum potest esse? Deinde corporalem volens intelligere sessionem, inuenies in eodem Psalmo,quoniam & filius ad dexteram sedet patris, secun- F dum quod ait : Dixit dominus domino meo, sede à dextris meis:& pater sedet ad dexteram filij,secundũ quod in sequẽtibus declaratur, dicens: Dominus à dextris est tuis, confringet in die iræ suæ reges. Nos autem dicimus non esse necesse corporalem considerationem introducere in his quæ spiritaliter sunt intelligenda. Nam moraliter & filius ad dexteram patris est : & pater ad dexteram filij semper. Quomodo & inimici saluatoris ponuntur à patre scabellum pedum eius: congruum est videre digne, secundum benignitatem Dei ponentis inimicos eius scabellum pedum ipsius. Nec enim est existimandum similiter ponere Deum inimicos Christi scabellum pedum eius, quemadmodum ponuntur inimici sub pedibus regum terrenorum exterminantium proprios inimicos. Nonne illi sine misericordia conculcant aduersarios proprios ? Deus autem non ad perditionem ponit inimicos Christi scabellum pedum eius, sed ad salutem ipsorum, sicut proferemus scripturarum sanctarum exempla idipsum significantia. Scriptum est enim in Lamentationibus Hieremiæ in secũdo Aleph, Quomodo cõtenebricauit dominus in ira sua filiam Sion, deiecit de cœlo in terram gloriam Israël, & non fuit memor scabelli pedum suorum. Et vide quoniam quãdo quidem erat Israël scabellũ pedum Dei, in cœlo erat glorio-

Esa.7. *Num.24.* *Sessio Christi ad dexteram patris de regno accipienda.* *Matt.20.* *Psal.109.* *Cur Deus inimicos Christi pedibus eius subiciat.* *Thren.2.*

G sus:postquam autem est deiectus vt non sit scabellum pedum
eius, desiit esse in cœlo. Attende enim diligéter quod ait: De-
iecit de cœlo in terram gloriam Israël, & non fuit memor
Esa. vlt. scabelli pedum suorum. Item & illud, Cœlum mihi sedes,
terra autem scabellum pedum meorum, non ignominiam,
sed gloriam significat terræ, quæ de Deo modicam aliquam
& nouissimam intelligit partem, quæ moraliter appellatur
pedes eius. Sic & ecclesia super terram in initiis quidem cul-
turæ Dei & notitiæ Dei scabellum pedum eius: sicut & pœ-
nitentiá agés mulier illa peccatrix ad pedes erat Iesu in prin-
cipiis pœnitentiæ suę: nec enim poterat vnguentum odoris
actuum suorum bonorum effundere super caput Christi. O-
ptabile enim erat vel secus pedes domini stare & vngere. Et
ad Tit. 3. vnusquisque nostrum se intelligens esse quod dicit Aposto-
lus, Eramus & nos aliquando sine intellectu, increduli, erran-
tes & seruiétes desideriis, & voluptatibus variis, videbit quo-
modo quando quidem talis erat, priusquam lauaretur ab il-
lis, inimicus fuerat Christi inimicus iustitiæ, veritatis, sapien-
tiæ, pacis. Postquam autem benignitas apparuit saluatoris
nostri Dei, primum factus est scabellum pedum Christi. Et e-
go confités quoniam iste est sensus scripturæ, non dubito af-
firmare quoniam sic dicit filio pater, Sede à dextris meis do-
nec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Et A-
1 Cor. 15. postolus in prima ad Corinthios talem introducit sensum
H scripturę, vt ad subiectionem intelligamus eorum qui aliquá-
do fuerant inimici, fieri eos scabellum pedum Christi hoc
modo dicens: Nunc autem Christus resurrexit à mortuis, pri-
mitiæ dormientium factus est: quoniam quidem per homi-
nem mors, & per hominem resurrectio mortuorum. Sicut e-
nim in Adam omnes moriuntur, sic & in Christo omnes viui-
ficabuntur, Vnusquisq; autem in suo ordine: initio Christus,
deinde hi qui sunt Christi, qui in aduentu eius crediderũt, de-
inde finis, cũ tradiderit regnũ Deo & patri, cum euacuauerit
omnem principatũ & potestatem & virtutem. Oportet enim
illum regnare donec ponat inimicos eius sub pedibus eius,
nouissima autem inimica destruetur mors. Omnia enim sub-
iecit sub pedibus eius. Cum autem dicat, quia omnia subiecta
sunt ei, manifeste præter eum qui subiecit ei omnia. Cum au-
tem subiecta illi fuerint omnia, tunc & ipse filius subiectus e-
rit ei qui sibi subdidit omnia, vt sit Deus omnia in omnibus.
Horum quidem omnium manifestationem fecimus in pro-
prio loco. Vide tamen quomodo in omnibus istis nomé sub-
iectionis ad salutem ponitur subiectorum.

Tractatus. XXIIII. *Cap.* XXIII.

Discipuli turbis meliores. IN illo tempore, loquutus est Iesus ad turbas & ad
discipulos suos dicens: Super cathedram Moysi se-
derunt scribæ & pharisæi: omnia quæcunque dixe-
rint vobis facite, secundum autem opera eorum ne
I faciatis.] Frequenter quidem, maxime autem apud Matthęũ
seruatur, quoniam meliores sunt discipuli Christi cæteris tur-
Matt. 5. bis, Et inuenis quidem in ecclesiis quosdam quidem cum di-
lectione audientes diuinas doctrinas, & effectuosius accedé-
tes ad verbum. Iuste ergo huiusmodi homines dicuntur esse
discipuli Christi: cæteros autem multos qui non sunt tales,
populum esse illius. Et quædam interdum quidem discipulis
suis solis dicit, non etiam turbis, sicut beatitudines illas in e-
uangelio scriptas, de quibus Matthæus quidem dicit ita, quo-
niam videns turbas ascendit in montem, & sedente eo acces-
serunt ad eum discipuli eius, & aperiens os suum docebat eos
dicens: Beati pauperes spiritu, & cætera. Lucas autem tollens
(inquit) oculos super discipulos suos, dicebat: Beati pau-
peres, quia vestrum est regnũ cœlorum. Alia autem annũciat
turbis, sicut parabola seminantis declarat, Matthæus auté ita
scribit: Loquente autem eo ad turbas, ecce mater & fratres e-
Matt. 12. ius stabant foris quęrentes loqui cũ eo. Turbis ergo loqueba-
rur quę scripta sunt ante hæc. Cum auté dixisset ei aliquis, Ec-
ce mater tua & fratres tui stant volentes re videre, respondés
nuncianti sibi dixit: Quę est mater mea & fratres mei? Non
iam extendens manum suam super turbas, sed super discipu-
los suos dixit: Ecce mater mea & fratres mei. Qui enim fece-
rit voluntaté patris mei qui in cœlis est, ipse est mihi & mater
& frater, & pręcedétes parabolas exponens Matthęus scribit: K
Egressus Iesus de domo, sedebat secus mare. Et congregatæ
sunt ad eum turbæ multæ, vt ingrediens in nauem sederet, & *Mat. 13.*
totus populus stabat in litore, & locutus est eis multa in para-
bolis dicés: Ecce exiuit qui seminat seminare semen suum. Et
ne putes euẽtu sic positam parabolæ narrationem seminãtis,
quia turbis eam Iesus loquebatur, considera Marci & Lucæ *Mar. 4.*
expositioné, qui similiter conscripserunt. Marcus quidem ita:
Cœpit iterum docere ad mare, & cõgregatus est ad eum po-
pulus multus vt intraret in nauem, & sederet in mari, & totus
populus secus mare in terris erat: & docebat eos in parabolis
multa & dicebat eis, exiit qui seminat seminare. Lucas autem *Luc. 8.*
hoc modo: Conueniente autem populo multo, & per singu-
las ciuitates exeunte ad eum, dixit parabolam talem, Exiit qui
seminat seminare semen suum. Manifeste autem differentiam
populi & discipulorũ scientes euangelistæ, post parabolá ad-
diderunt, quod iam non turbis, sed discipulis exponebat cau-
sam ꝓpter quá turbis in parabolis loqueretur. Matthęus qui-
dé dicit ita: Accedentes discipuli dixerunt ei: Quare in para-
bolis loqueris eis? Lucas autem ita: Interrogabant auté disci-
puli eius quæ esset hæc parabola. Marcus vero sic: Et cum fa-
cti fuissent secreti, interrogabát eum discipuli quæ esset para-
bola hæc. Et vide si potes ex euágelio Ioánis audire & disce- L
re, quoniá si tantummodo credũt, & in verbo ascendere non
cõcupiscunt, Christi populus sunt. Qui auté æmulantes sunt
dona meliora, & quod est primũ omnium gratiarũ, sapientiæ
verbum student suscipiétes, discipuli sunt ipsius. Dicit autem *Ioan. 8.*
Ioannes ita, quoniá dicebat Iesus ad eos qui crediderũt ei Iu-
deos: Sed si manseritis in verbo meo, cognoscetis veritatem,
& veritas liberabit vos. Ergo quædam quidem discipulis suis
dicit, quædam auté turbis, alia vero turbis simul atq; discipu-
lis: sicut & sunt hæc ipsa præsentia de quibus loquimur mo-
do. Quid ergo dicit turbis & discipulis videamus. Super ca-
thedram Moysi sederunt scribæ & pharisæi. Quod arbitror
huiusmodi esse. Qui legem Moysi profitentur se interpretari, *Super cathedrã Moysis sedẽtes.*
& in hoc gloriantur, aut qui superascendere hæc se profiten-
tur, hi sedent super cathedram Moysi. Qui ergo nõ recedũt à
litera legis, scribæ dicuntur. Qui auté maius aliquid profiten-
tes diuidunt seipsos quasi meliores à multis, secundum hoc
pharisęi dicuntur, qui interpretãtur diuisi & segregati. Phares
enim diuisio appellatur, Est ergo videre vsque nunc apud Iu-
dęos, sedentes super cathedram Moysi, scribas & pharisæos. *Phares diuisio.*
Non hoc dico, quia soli scribæ & Pharisęi sederunt super ca-
thedram Moysi qui dicebant non faciebant, & alligabant o-
nera grauiá & importabilia super humeros hominum, ipsi au- M
tem nec digito volebant ea mouere. Arbitror enim quoniam
qui Moysen secundum spiritalem virtutem intelligunt & ex-
ponunt, sedent quidem super cathedrá Moysi, sed non sunt
scribæ & pharisęi, sed his meliores. Tales sunt dilecti Christi
discipuli, qui & verbum eius per gratiam Dei interpretãtur,
& inueniunt ea quæ sunt aliud ex alio significantia. Ergo an-
te Christi quidem aduentum super cathedram Moysi sede- *Cathedra ecclesiæ.*
bant bene, qui bene & secundum rationem dicta Moysi in-
terpretabantur. Post aduentum autem Christi sedét super ca-
thedram ecclesiæ, quæ est cathedra Christi & thronus. Sicut
autem super cathedram Moysi male quidem sedebant scribæ
& pharisæi, bene autem qui recte intelligebant legem atque *Matt. 5.*
tradebant: sic & super ecclesiam sedent quidam dicentes quæ
facere oporteat vnumquenque, non autem facientes: & alli-
gantes onera grauia, & imponunt super humeros hominum,
ipsi nec digito volentes ea mouere: De quibus dicebat sal-
uator: Quicunque exoluerit vnum de mandatis istis mini-
nis, & docuerit homines sic, minimus vocabitur in regno
cœlorum. Alij autem sedentium faciunt antequam dicant,
& dicunt sapienter moderantes differentias humerorum, &
onera eis parce imponunt: ipsi ea prius mouentes ad hor-
tationem audientium cæterorum, de quibus dominus ait:
Qui autem fecerit & docuerit sic, hic magnus vocabitur in
regno Dei. Adhuc autem secundum simplicem traditionem
dicti huius quo ait: Secundum omnia quæcunque dixerint
vobis facere facite, secundũ opera eorũ ne faciatis,] dicimus
quoniá per hæc ostendere voluit quosdam in ecclesia esse, qui
quantũ ad verbum quidem potétes sunt docere mirabilia, &

A exponunt eá secundum rationem, non autem volunt secundam quod dicunt agere: quorum quidem doctrina est audiéda, non autem est & conuersatio imitanda. Reprehédit ergo huiusmodi præceptores qui non solum quæ docent non faciunt, sed etiam crudeliter & sine misericordia, non secundũ existimationem virium vniuscuiusque audientis, sed maiora virtute ipsorum iniungunt: vtputa qui prohibent nubere, & ab eo quod expedit, ad immoderatam munditiá compellũt. Qui docent etiam abstinere à cibis, & alia huiusmodi, ad quæ non omnino oporter cogere homines fideles, alligát per verbum expositionis suæ onera grauia, circa voluntatem Christi dicentis, Iugum meum suaue est, & onus meum leue est: & imponunt ea quantum ad verbũ suum super humeros hominum curuátes eos, & cadere facientes sub pondere grauium mandatorum eos qui baiulare ea nõ sufferunt. Et frequenter videre est eos qui talia docét, cõtraria agere sermonibus suis, & nec modica virtute animæ quæ moraliter digitus appellatur, volunt eá mouere. Castitaté enim multi docentes, castitatem non seruauerunt. Abstinere à cibis hortátes alios, ipsi siue propter simulationem, siue propter hoc quod victi sunt à cõcupiscentiis suis, cibos huiusmodi susceperunt quos abrenũciauerant verbis, alia docentes in publico, & alia secrete, & occulte agétes, omnia facientes proptet personas hominum, B & glorias vanas, sicut subsequens sermo demonstrat dicens: Omnia opera sua faciunt, vt videátur ab hominibus.] Et plerunq; omnes illi sunt tales qui diligunt primos discubitus in cõuiuiis, & salutationes in foro, & vocari ab hominibus Rabi, aut aliquid quod simile est Rabi huic: vtputa qui volũt vocari episcopi aut presbyteri, aut diaconi, cum deberet vnusquisque eorum etiam si vocaretur ab aliquo vel conscientiam suam ostendere Deo, quoniam non vult hoc nomine nominari, cuius nec scientiam habet nec actum. Et si habet, tamen non debet velle vocari eo nomine, quod proprie alterius est. Proprie enim episcopus dominus Iesus est. Et presbyteri Abrahá, Isaac & Iacob, sicut manifestũ est his qui in Genesi cõsiderant, quę de semine eorum sunt scripta, vel cęteri qui hoc nomine digni habiti sunt, quales fuerũt apostoli Christi. Diaconi vero septem archangeli sunt Dei: ad quorum mysteria septem diaconi in Actibus sunt ordinati. Præcedit ergo dominus huiusmodi concupiscentias ab anima nostra per hæc verba quæ posita sunt, & hortatur magis zelare humilitatem quę est prima exaltationis occasio apud Deum: sicut econtrario humiliationis occasio est apud Deum, diligere primas cathedras in synagogis, & primos discubitus in cõuiuiis, & primas salutationes in foro, & vocari Rabi. Et vide qm̃ super hęc addit & dicit: Qui maior est inter vos fiat minister, & qui se exaltauerit humiliabitur, & qui se humiliat exaltabitur. Ita ex phylacteriis & fimbriis ad ostentationem eorũ qui vanas glorias concupiscunt, & ex iactationibus propter pompam, & ex vestimentis, & ex annulis & calceamétis, manifestum est qui sunt, qui diligunt ab hominibus vocari Rabi. Si ergo secundum quod diximus, scribæ & pharisæi sedentes super cathe- C dram Moysi sunt Iudæorũ doctores, secundum literá docentes legis mandata: quomodo iubet nos dominus pręsentibus verbis, secundum ea quæ dicunt illi facere, quum omnes Apostoli vetent fideles viuere secundum literam legis, sicut testatur epistola Apostolorum in actibus, quam miserunt ad gentes, & nihil seruent ex lege nisi immolatum & suffocatum & fornicationem? Sed illi docent secundum literam legem, legis sensum spiritaliter non intelligentes, sicut de illis ait Apostolus. Finis autem est legis charitas de corde puro & fide non ficta: à quibus quidam aberrantes conuersi sunt in vaniloquium, volentes esse legis doctores, non intelligentes neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant. Qui enim legem Moysi exponunt secundum literam, cadentes à dilectione quæ est ex corde puro, & à fide non ficta in quibus posita est lex spiritalis, omnes vaniloqui sunt. Vaniloquiũ enim est circumcisio, azyma, pascha, & de mundis & immundis secundum literam legis. Hi ergo qui conuersi sunt in vaniloquium, & volunt esse legis doctores, nec tamen sunt secundum veritatem legis, dicunt quidem legis mandata, non autem intelligunt ea quæ dicunt, nec quid significent legis dicta de quibus affirmant, Ideo dicit de illis saluator, Dicunt enim & non faciunt, vtputa dicunt de circuncisione, de D pascha, de azymis, de escis, de festiuitatibus, de neomeniis, de sabbatis cæterisque legis mandatis, non autem faciũt secundum voluntatem legis, nec enim circunciduntur, sicut est legis voluntas. Vnde ait Apostolus: Nos enim sumus circuncisio, qui spiritu Deo seruimus, & non in carne confidimus. Nec immolant pascha, ignorátes quod pascha nostrum pro nobis immolatus est Christus. Nec manducant azyma secundum legis propositum, quod interpretatur Apostolus dicens: Epulemur non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ & nequitiæ, sed in azymis synceritatis & veritatis. Sed nec corporaliter pascha celebrant, quum præcipiat lex in Hierusalem ciuitaté quam elegit domin⁹ Deus, oportere immolare agnum, & ter in anno apparere omnem masculum in conspectu domini Dei. Nos autem qui discipuli sumus Iesu, intelligentes eos qui sedent super cathedram Moysi, scribas & pharisæos seruantes circuncisiones, & cætera corporalia legis mandata, longe autem constitutos à spiritalibus legis mandatis, quæcunque dicunt nobis ex lege intelligentes sensum legis facimus & seruamus, nequaquam facientes E secundum opera eorum. Nam quæ loquuntur ex lege quidem videntur dicere, tamen sicut lex docet non faciunt. Nec enim suscipiunt charitatem in corde puro, nec fidem non fictam, in quibus sensus legis positus est: nec intelligunt velamen esse super literam legis, nec audiunt prophetam hæc intelligentem pariter & petentem: Reuela oculos meos, & cõsiderabo mirabilia de lege tua. Et sic alligant onera grauia, & sicut Lucas ait importabilia, & imponunt super humeros discipulorum audientium se. Nam corporalia legis mandata secundum literam onera sunt grauia & alligationes non leues, sicut Petrus testatur in actibus Apostolorum dicens: Quid tentatis Deum, & vultis imponere iugum super ceruicem discipulorum, quod neque nos, neque patres nostri potuimus portare? sed per gratiam Dei credimus salui fieri. Spiritale autem eius onus est leue: ideo & dominus dicit ad eos qui legis mandatis corporalibus erant grauati & alligati: Venite ad me qui laboratis & onerati estis, & ego vos reficiam, Suscipite iugum meum super vos, & videte quia iugum meum suaue est, & onus meum leue est. Onus autem leue euangelium est, quod est lex spiritalis. Adhuc autem sedentes super cathedram Moysi scribæ & pharisæi, omnia opera sua faciunt vt ab hominibus videantur, visibilem suscipientes circuncisionem, & visibiliter corporalia fermenti auferentes de domibus suis, & pro eis similiter corporalia azyma inducentes, & Hierusalem visibilem hominibus requirẽtes, & similia his agentes vniuersa. Aspiciunt enim ea quæ videntur & temporalia sunt, & eleemosynas facientes vt ab hominibus glorificentur, & stantes in plateis orant vt videátur esse religiosi, Christi autem veri discipuli qui aspicunt F quæ non videntur, & sunt æterna, orant in occulto promptuario suo & eleemosynas in occulto faciunt, & legem in occultis implent, quasi in occulto constituti iudæi, secũdum quod ait Paulus: Non enim qui in manifesto Iudæus, neque quę palàm in carne circuncisio, sed qui in occulto Iudęus est, & circuncisio cordis in spiritu, non in litera. In occultis enim & in azymis inuisibilibus epulátur sinceritatis & veritatis: manducant etiam pascha immolatum Christum pro nobis, qui dixit: Nisi manducaueritis carnem meam, non habebitis vitam manenté in vobis. Et per hoc quod bibũt sanguinem eius verum potum, vngunt superliminaria domorũ animæ suæ, quærentes non sicut illi ab hominibus gloriam, sed à Deo occulta videnti. Post hæc videamus quid est quod ait,

Dilatant phylacteria sua, & magnificant fimbrias vestimentorum suorum.] Sciendum est in istis, quia quod scriptũ est in lege de verbis diuinis dicens, Alligate eam super manum vestram, & erunt mobilia corá oculis vestris. Qui ergo omnia faciunt vt ab hominibus videantur scribæ & pharisęi, scribentes legis dicta in duabus præcisuris membranis alligant: & alteram quidem in domibus portant, quasi coronam ponentes in capitibus suis, quod scriptum est secũdum frontem: alterá auté super brachiũ manus suę, & vocant eas phylacteria. Similiter & de fimbria aliquid inuenientes in Deuteronomio, existimátut seruare legẽ, fimbriá aliquam facientes

Marginalia (left column): *[illegible] perperam.* — *Tim. 1.* — *Digitus quid moraliter.* — *Episcopus proprie.* — *Apo. 1. & 2.* — *Act. 6.* — *Matt. 20.* — *Act. 15.* — *1 Tim. 6.* — *Chorus [illegible] taxat.*

Marginalia (right column): *Phil. 3.* — *1. Cor. 5.* — *Ibid.* — *Deut. 16.* — *Psal. 119.* — *Lex Dei quatenus onerosa.* — *Act. 15.* — *Quatenus leuis.* — *Matt. 11.* — *Euangeliũ lex spiritualis.* — *Matt. 5.* — *Rom. 2.* — *1 Cor. 5.* — *Ioan. 6.* — *Deut. 6.* — *Deut. 22.*

G in aliqua parte vestimentorum suorum quæ portant. Etiam hæc ergo dominus reprehendens scribas & pharisæos in corporalibus & visibilibus eorum obseruationibus dicit: Omnia faciunt vt ab hominibus videantur. Dilatant enim phylacteria sua, & magnificant fimbrias vestimentorum suorum.] Discipuli autem Iesu omnia opera sua faciunt, vt à Deo videantur solo. Alligant enim legem Dei super manum suam, spiritaliter super opus suum bonum: & per meditationem diuinarum disciplinarum semper ea mouentes, mobilia faciunt diuina præcepta coram oculis animarum suarum, & fimbriam virtutis Iesu plenam in eo quod imitantur magistrum. Quid autem oportet dicere de his qui amant primos discubitus in conuiuiis, & primas cathedras in synagogis, & primas salutationes in foro, & vocari ab hominibus Rabi? Manifeste huiusmodi delicta non tantum apud tunc scribas & pharisæos solos inueniebantur, vel inueniuntur apud ipsos: sed etiam in ecclesia Christi inueniuntur non solum conuiuia, & facientium ea mensas suscipientes, sed etiam cathedras primas in eis amantes, & multa facientes: primum quidem vt diacones fiant non tales quales dicit scriptura, sed quales sunt qui comedunt viduarum domos, occasione longa orantes: & proptetea accipient iudicium maius. Et qui tales diaconi fieri volunt, consequenter visibiles primas cathedras eorum qui dicuntur presbyteri præripere ambiunt. Quidam autem nec istis contenti plurima machinantur, vt episcopi vocentur ab

Ambitio quorundã Ecclesiasticorum.

1.Tit.3.

H hominibus quod est Rabi: quum deberent intelligere episcopum fieri oportete irreptehensibilem, & cætera quæ sequuntur, vt si non dicatur ab hominibus esse episcopus, tamen sit apud Deum. Qui enim habet in se quæ Paulus enumerat de episcopo, etsi non est coram hominibus episcopus, episcopus est apud Deum, etsi non per ordinationem hominum ad eum gradum peruenit. Sicut & medicus est qui medicinalem didicit disciplinam, & potest medicare quasi medicus: etsi ægrotantes non ei credant corpora sua, medicus est: sed & gubernator est qui didicit gubetnatoriam artem, & potest ea sicut conuenit vti: etsi non crediderit ei aliquis gubernacula nauis, tamen est gubernator. Inuenies autem nouæ glorię amatotes zelantes ab hominibus glotiam, & à Deo non desiderantes, quasi ante iudices & præsides, sic quosdam adduci ante eos: & si dicere opottet, per hoc ipsum leuissimum Christi onus, intolerabile faciunt onus. Chtisti autem discipulus sustinet, & adhuc intercedit: omnia facit vt videatur à Deo, gloriam contemnens humanam. Iste videns parabolarum euangelicarum cœnam, & cœlestes ptimitiuorum ecclesias & congtegationes & nundinas, in quibus erat secundum Canticum Canticorum sponsa, diligit quidem in spiritalibus cœnis discubitus ptimos, vt meliora spiritalium ciborum & primitias conuiuij spiritalis manducet, & non reliquias cęterorum. Diligit etiam cum apostolis sedentibus super thronos duodecim, primas cathedras, actibus bonis dignum se præbere festinans cathedris huiusmodi. Sic autem & salutationes quæ fiunt in nundinis, quas exposuimus suprà. Vnus est magister omnium. Vocati aut Rabi, neque ab hominibus, neque ab alio aliquo diligit iustus, certus quia vnus est magister omnium. Omnes autem qui sub eo sunt, alterutrum sunt fratres. Sed & qui superna natiuitate non solum ex aqua, sed etiam de spiritu natus est, spiritum adoptionis accepit, vt dicant de eo, quia non est ex carne, neque ex voluntate viri, sed ex Deo natus est: nullius eorum qui in terris habentur & deorsum filius adhuc existens, non vocat patrem in terris, quasi qui per omnem actum secundum Deum impletum dicit, Pater noster qui es in cœlis. Et si ministrat quis verba diuina, nequaquam se præbet vt magister vocetur, quasi sciens quia Christus in eo est, quando bene profecerit, quem opottet vocari magistrum à cunctis prodificatis: se autem profitetur ministrum secundum mandatum Christi dicentis, Qui maior est inter vos sit omniũ minister. Quoniam & ipse Christus quum esset vere magister, ministrum se esse ptofessus est dicens: Ego autem sum in medio vestrum non quasi qui recumbit, sed quasi qui ministrat. Bene autem post omnia quibus vanæ gloriæ vetuit concupiscentias, addidit dicens, Qui se exaltauerit humiliabitur, Quod vtinam omnes quidem audirent, maxime autem diaconi & presbyteri & e-

Ti.1.

Cant.1.

I

Ioã.1.&3.

Matt.6.

Luc.17.

piscopi, maxime qui arbitrantur sibi hęc non esse scripta, Qui se exaltauerit humiliabitur: propterea quod quasi neque illud scientes, Qui se humiliat exaltabitur, non audiunt eum qui dixit: Discite ex me quoniam mitis sum & humilis corde. Inflati sunt autem, & per inflationem decidunt in iudicio diaboli, nec quærunt per humilitatem ascendere à iudicio inflationis, quum deberent recordari sapientiæ verbum dicentis: Quantum magnus es, tantum humilia te, & coram Deo inuenies gratiam: quod primum dominus consummauit. Quantum enim fuerat magnus, tantum se humiliauit. Quum enim esset in forma Dei, non rapinam arbitratus est esse se parem Deo, sed semetipsum exinaniuit: formam serui accipiens in similitudine hominum factus, & in specie inuentus vt homo humiliauit se vsq; ad mortem, mortẽ autem crucis: propter quod & Deus illum superexaltauit, & donauit ei nomen quod est super omne nomen, Qui est benedictus in secula seculorum. Amen. K

1.Pet.5. *Eccl.3.* *Philip.2.*

TRACTATVS XXV.

Cap. XXIII.

IN illo tempore, dixit Iesus turbis Iudæorum: Væ vobis scribæ & Pharisæi hypocritæ, quia clauditis regnum cœlorum ante homines. Et reliqua.] Qui L audent Deum dicere non bonum ptoptet maledictiones quas aduersus peccatores in lege sua posuit Deus, audiant quomodo quasi vere filius Dei illius qui legem dedit, secundum similitudinem quidem benedictionum quæ positę sunt in lege, dicit & ipse beatitudines eorum qui saluantur, Secundum similitudinem autem maledictionum positarum in lege, ponit aduersus peccatotes væ, dicens: Væ vobis & vobis, Et hæc audientes qui Deum legis causantur, non intelligentes quod & illa à Deo benigno sunt dicta, dicant quid debemus intelligere de Iesu dicente: Væ vobis scribæ & pharisæi, Qui fatētur bonitatis esse aduersus peccatotes ista pronunciare, intelligant quod simile est ptopositum Dei in maledictionibus legis proferendis in lege. Siue autem illa maledictio, siue illud væ pronunciatum, non ex ptonunciatione pronunciantis vnicuique contingit peccanti, sed ex peccatis ipsius peccantis, qui dignum se ptæbet ad susceptionem vel illarum maledictionum, vel istotum væ, quæ Deus disciplinæ causa pronunciauit aduersus illos, vt conuertat illos ad bonum. Nam & pater increpans filium, ptofett frequenter ad emendationem eius quosdam sermones qui videntut esse maledictiones: & tamen non vult dignum fieri maledictionibus illis, sed auertere eum magis cupit ab eis. Hæc diximus, vt demonsttemus Euangelia conuenientia esse legi. Similiter & nunc dicẽs: Væ vobis sctibæ & pharisæi qui clauditis tegnum M cœlotum, tetruit scribas & pharisæos vt ne claudant tegnum cœlotum ante homines. Claudentes autem regnum cœlorum scribæ & pharisæi duo ad semel delinquunt. Vnum quidem, quod ipsi non ingrediuntur in regnum cœlorum. Secundum, quod intrantes introire non sinunt. Hæc duo peccata naturaliter inseparabilia sunt ab inuicem. Qui enim alterum ex istis peccat, ab altero se non potest abstinete. Item è contrario, qui ab alteto se abstinet, impossibile est vt non ab altero se abstineat, vtputa non inuenitur aliquis, vt ipse quidem ingrediens in regnum cœlorum alios ingtedi non permittat: quoniã qui vetat alios intrare in regnum, sufficit ei ad expulsionem quo minus intret in tegnũ cœlorum, hoc ipsum quod alios non permittit intrare: quoniã qui scandalizauerit de pusillis ecclesiæ, prohibens aliquem inttare in regnum cœlorum, patietur quod scriptum est in euangelio væ. Item e contrario, qui potest aliquem facere intrare in tegnum cœlotum, si tamen in eius potestate fuerit & permittete & vetare, multo magis ipse introibit in regnum cœlotum. Cum frequenter dicat dominus sctibis & pharisæis væ, vniuscuiusque væ causam in loco proprio exponemus, Nunc autem huius præsentis væ exponemus causam. Præsentis ergo væ causa est, quia claudebant regnum cœlorum ante homines, Claudentes autem ante alios, nec ipsi intrabant propter hoc ipsum quod introire vetabant eos qui introissent vtique, si ab istis non fuissent exclusi. Et primum quidem simpliciter quasi

Contra Valentinũ Basilidem & Marcionē.

Leui.26.

Duo peccata inseparabilia.

Matt.23.

A quasi de scribis & pharisæis qui apud Iudæos habentur, sermo præsens est exponendus. Hi enim non contenti quod ipsi domino non credebant, adhuc derogabant doctrinæ eius, & subuertebant omnem prophetiam scriptam de eo, & blasphemabant omne opus ipsius quasi falsum, & à diabolo fictum, dicentes: hic non eiicit dæmonia nisi in Beelzebub, & homic. dialiter se præbebant eis qui crediderant Christo, & omni modo prohibebant aliquem ad Christianitatem venire per quam introitur in regnum cœlorum. Claudebant illud quod in conspectu omnium palàm esset annunciatum & prædicatum, & apud omnes homines conclamatum, Et claudentes regnum cœlorum nec ipsi intrabant, nec enim volebant eum audire qui dixit: Si quis per me introierit saluabitur, & introibit & exiet & pascua inueniet. Nec intrantes, id est eos qui credere poterant propter fidem quæ à lege & à prophetis ante fuerat declarata de Christo, introire sinebant, omnino dissipantes principium consensus eorum: & cum omni terrore & ferali audacia, quantum ad se omnes volentes introire per ianuam, prohibebant ipsi eam claudentes. Huic simplici expositioni iungemus etiam hoc, de his qui peccant apud nos: quoniam omnes qui mala conuersatione suadent exemplum peccandi in populo, & qui faciunt iniuriam eis qui adhuc sunt pusilli in Christo & imperfecti, & exanimantes & scandalizantes claudere videntur ante homines regnum B cœlorum, & nec ipsi intrant, nec alios introire permittunt. Et hoc peccatum inuenitur quidem etiam in popularibus, maxime autem in doctoribus, qui docent quidem secundum iustitiam euangelij homines, non autem faciunt quæ docent, quia sunt mali pastores: & ideo non parcunt ouibus, neque curant de salute earum, sed semper aspiciunt ad lucra ex hominibus venientia sibi, pro eo quod videntur pascere populum quum non pascant: & deprehenduntur in sordidis lucris & concupiscentiis glorię vanæ. Istæ enim sunt mercenariorum mercedes, qui claudunt ante homines regnum cœlorum, nec intrant in illud, nec volunt intelligere quod est dictum, Contendite intrare per angustum ostium: & quoniam super omnia certamina hoc est certamen, vt sit aliquis vim faciens & rapiens regnum cœleste: Ad eos ergo tales doctores conuenienter ista dicuntur: Nec vos intratis, nec intrantes sinitis intrare: maxime si videamus eos vita sua mala, & superbia & conuitiis & auaritia, non dicam vnum de pusillis, sed etiam quantum ad se, omnes in scandalum inducentes. Væ ergo illis qui claudunt regnum cœlorum ante homines, vel hoc modo, vel alio. Beati autem qui aperiunt illud, vel verbo, vel opere suo bono, sicut ille qui dixit, Ostium C mihi apertum est magnum & euidens: vel sicut cæteri apostoli aperuerunt. Et si quis fuerit imitator eorum, aperit regnum cœlorum ante homines sua iustitia & veritate & castitate & sapientia. Et quanto magis quis proficit pietate, tanto magis aperit ante homines regnum cœlorum. Arbitror ergo omnes qui profitentur se in ecclesiam intrare, omnino aut claudunt regnum cœlorum ante homines malis conuersationibus suis secundum quod peccant ipsi, aut aperiunt actibus bonis suis secundum quod iuste fuerint conuersati. Maxime hoc faciunt qui videntur in ecclesia clariores, quales sunt episcopi, presbyteri, diaconi. Bene enim viuentes, & bene docentes verbum veritatis, aperiunt ante homines regnum cœlorum: & dum ipsi intrant, alios prouocant introire. Mali autē qui non sunt pastores, sed mercenarij, claudunt regnum cœlorum ante homines, nec audiunt quod ait apostolus: Sed omnia sustinemus, vt non offendiculum demus euangelio Christi. Est vere videre multos doctores non permittentes intrare in regnum cœlorum intrare concupiscentes, maxime quando sine iudicio & sine ratione non propter peccata quę faciunt, excommunicant quosdam, sed propter aliquem zelum & contentionem prohibent intrare frequenter & meliores quàm sunt ipsi. Et ipsi quidem non permittuntur introire, illi autem qui sobrij sunt mente, & animo vigilantes, vincentes sua patientia & longanimitate tyrannides eorum, quamuis vetiti, tamen intrant & hæreditant regnum cœlorum. Deinde videamus extra eos quos diximus, si possibile est etiam alios videre qui claudunt & aperiunt regnum cœlorum. Qui enim digni habiti sunt, & idonei ad Euangelium exponendum, & qui tales se præbent vt vere dicere possint, An experimentum quæritis eius qui in me loquitur Christus? aperiunt ante homines regnum cœlorum, quando altitudinem diuinorum eloquiorum quæ non de terris dicta sunt, sed de cœlo, & de sensu domini qui venit ad homines cum omni manifestatione & probatione demonstrant: ita vt quantum ad se est gentiles & barbaros, sapientes & insipientes inducere velint ad pietatem Christi. Qui autem per suam indocilitatem, & iniustitiam cum multa temeritate seipsos dederunt ad professionem docendi priusquam discerent & cognoscerent veritatem, & propterea fabulas vanas Iudaicas imitantes, tradunt corporales historias scripturarum & non sensum spiritalem, aut voluntatem earum: & adhuc detrahunt eis qui Christo consurrexerunt, & quæ sursum sunt in scripturis requirunt, & non super terram, nec in terrenis scripturarum positam existimant veritatem: claudunt quantum ad se ante homines regnum cœlorum, claudentes illud iniustitia sua, & trahentes ad se eos qui poterant audientes diuiniorem & maiorem doctrinam & altitudinem veritatis intrare per cœlestes doctrinas, & per conuenientes eis actus in regnum cœlorum. Huic expositioni conueniens est quod scribit Lucas: Væ vobis legisperitis, quoniam abstulistis clauem scientiæ, & ipsi non introistis, & alios intrantes prohibuistis. Qui enim criminantur expositionem allegoricam, & docere volunt, quia manifesta est diuina scriptura, & nihil habens amplius quam textus ostendit, neque diuiniorem aliquem sensum, & de circuncisione, vel de pascha, vel de azymis, vel de escis & potibus, vel de festiuitatibus, vel de neomeniis, vel de sabbatis, & non respiciunt, quoniam in ostensione & vmbra futurorum tunc seruiebant Iudæi, legisperiti quidem sunt, tamen tulerunt clauem scientiæ quantum ad verbum suum, id est, omnem legis viam ad intelligenda legitima auferentes: propterea nec ipsi intrauerunt, nec alios quantum ad se intrare permiserunt. Væ vobis scribæ & Pharisæi hypocritæ, qui circuitis mare & aridam vt faciatis vnum proselytum: & cum fuerit factus, facitis eum filium gehennæ duplo quam vos estis.] Hæc conuenienter dicuntur post aduentum Christi ad scribas & pharisæos Iudaicorum verborum, qui diligenter circumeunt plurima loca mundi, vt aduenas Iudaizare suadeant. Quicunque enim post saluatorem iudaizant, docentur imitari affectum eorum qui dixerunt in illo tempore: Crucifige, crucifige eum. Et iterum: Tolle, tolle à terra huiusmodi. Docentur autem & accusare eum, sicut tunc accusabant sacerdotes plebis. Est autem eos videre vsque nunc, cum iudicatur latro, & testimonium dat veritati Christianus, volentes magis absolui imitationem Barabbæ quam Christi disciplinam. Quæ omnia non simpliciter faciunt proselytum filium gehennæ, sed sicut scriptum est dupliciter super Scribas & Pharisæos, qui proselytum eum fecerunt. Sed dicet aliquis in hoc loco: Quomodo discipulus F proselytus eis qui nunc sunt Scribæ & Pharisæi miserabiles constituti, non æqualiter efficitur filius gehennæ doctoribus suis, sed dupliciter? Dicit enim quoniam debebat minus fieri gehennæ filius: aut si forte, pro dimidia parte ei qui fecit proselytum eum. Aut si & aliquis concedat vt sit discipulus sicut magister eius, debebat discipulus æqualiter magistro suo fieri filius gehennæ. Arbitror ergo omnem hominem qui ex conuersatione gentili Iudęorum factus est proselytus, filium gehennæ fuisse & priusquam proselytus efficiatur. Sufficiens est enim etiam vita idololatriis subdita, facere hominem filium gehennæ. Talem ergo filium gehennæ saluat quidem & liberat per lauacrum baptismatis sermo domini nostri Iesu Christi, dans ei potestatem fieri filium Dei, & viam ei ostendens vt efficiatur filius Dei patris qui est in cœlis. Sermo autem Iudæorum non credentium Christo, non solum gentilē non soluit à gehenna, sed adhuc addit illi damnationis numerum, vt etiam secundum Iudaismum fiat filius gehennæ. Et sic facit Scriba vel Pharisęus filium gehennę alterum plusquam se, nō quia ipse dupliciter facit, sed quia cum factus fuerit homo dupliciter filius gehennę per doctrinam doctoris efficitur: & sic fit ille qui docuit causa secundi erroris illius, vt fiat dupliciter filius gehennæ supra illum qui male docuit eum. Alius autem dicit alio modo: quoniam qui ab initio nutriti sunt in

Ioan.10. De iis qui suo exēplo alios peccare faciunt. Mercenarij Matt.7. 1.Cor.16. Quinā aperiant regnū cœlorum. Excommunicatores quidam. D 2.Cor.13. Rom.1. Indocti & flagitiosi pastores. Coloss.3. Luc.11. Allegoricā expositionem tuetur cōtra vituperatores legis. E Hebr.10. Matt.27.

G lege Moysi, iam sunt filij gehennæ, propterea quod non crediderunt in Christum. Qui autem gẽtilem reliquerunt vitam semel iudicantes relinquere idololatriam, in qua fuerant enutriti, & apprehenderunt Iudaicam vitam, duplici pœna sunt digni, qui non cum requisitione reliquerunt, neque discutere voluerunt Iudaicum verbum, & ipsum quod videtur Iudaico verbo esse cognatum, id est professionẽ Christianorum: nec scrutari sunt ab eis qui vtranq; sectam idonei sunt docere, vt intelligerent quod verbum verius esset, & potius eligendum.

Professio Christianorũ cognata Iudaicæ.

Simul dicimus ex hoc loco, quoniam & eorum qui in gehenna futuri sunt, erit differentia tormentorum: quoniam alter quidẽ est simpliciter filius gehennæ, alter autẽ dupliciter. Sed & hoc videre oportet, si adhuc abundantius fiat aliquis filius gehennæ, vtputa tripliciter vel multipliciter secundum multitudinem peccatorum: & si generaliter est fieri aliquem filium gehennæ, vtputa Iudæorum, vel gentilem, aut cuiuscunque falsi dogmatis professorem, aut & specialiter, vt per singulas species peccatorum fiat quis filius gehennæ: vtputa qui fornicatur sit filius gehennæ: & qui adulteratur, dupliciter sit: & qui furtum facit, adhuc tripliciter, secundũ quod scriptum est: Qua mensura mensi fueritis eadem mensura metietur vobis: vt iustus quidem secundum numerum iustitiarum suarum augeatur in gloria: peccator autem secundum numerum peccatorum suorum multiplicetur in gehenna. Quæ sit autẽ hæc gehenna, & in quo loco scripturarum prius est nominata, qui

In gehẽna differentia tormẽtorũ.

Luc. 6.

H potest requirat, maxime in diuisione hæreditatis Iesu filij Naue, vbi interdum quidem appellatur vallis filiæ Nom, interdum autem vallis Enon quæ est in gehenna. Gehenna enim est vallis. Et obseruet, quoniam sicut Hierusalem sors est tribus Benjamin, & aliæ quædam ciuitates electæ vel vici, sic & gehenna. Consequens autem est ei qui cognoscit quæ sit Hierusalem in diuisione veræ hęreditatis filiorum Israël, vt intelligat sermonem de gehenna. Qui autem legit diligenter Iesum Naue, videat & qui vici referuntur illic vicinare valli ei quæ dicitur gehenna. Hæc prolixius & manifestius tradere per atramentum & calamum & chartam visum mihi est non esse cautum: vtinam & hæc ipsa quæ dicimus non videamur temere & periculose dixisse. Væ vobis duces cęcorum qui dicitis: Quicunque iurauerit per templum, nihil est. Qui autem iurauerit per aurum templi, debet. Stulti & cæci, quid enim maius est? aurum, an templum quod sanctificat aurum? Et quicunque iurauerit per altare, nihil est: sed quicunque iurauerit per donum quod super illud est, debet. Stulti & cæci: quid enim maius est? donum, an altare quod sanctificat donum? Qui ergo iurat per altare, iurat per illud, & in omnibus quę sunt super illud. Et qui iurat per templum, iurat per illud, & per eum qui habitat in ipso. Et qui iurat per cœlum, iurat

Gehenna.

I per thronum Dei, & per sedentem super eum.] Per hoc quoque verbum criminatur traditiones pharisæorum, quasi non rectas. Hoc facit & in eo loco vbi vituperat traditiones pharisæorum factas aduersus Dei mandatum, quod positum erat de honore patris vel matris. Dicentibus enim pharisæis, quicunque dixerit patri vel matri, donum quod ex me, tibi proderit, non honorabit patrem suum. Post quæ addit & dicit: Irritum fecistis mandatum Dei, vt statuatis vestram traditionem. Et profert Esaiæ exemplum dicens: Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est à me. Sine causa autem colunt me, docentes doctrinas, & mandata hominum. Vna autem ex pharisaicis traditionibus erat talis de iurantibus, quoniam quidam quidem per templum iurabant, alij autem per aurum templi: item alij per altare, alij per donum altatis: & dicebant debitorem esse eum qui per aurum templi iurauerit, aut per donum altaris: eum autem in nulla re obnoxium esse, qui iurauerit per templum, vel per altare. Ideo ergo aduersus eiusmodi traditiones loquens Iudæis saluator, & volens eos corrigere ab humanis traditionibus ad diuina mandata, dicit quoniam cæci & fatui sunt qui talia tradunt, non videntes quoniã omne quod positum est in templo, non per ipsum sanctificatum est, sed per templum. Sic & quod positum est super altare, donũ iam Dei esse iudicatur ex eo quod super altare susceptum est. Si ergo causa sanctificandi auri tẽplum est, & sanctificandi doni altare, quomodo non videatur fatuum, hunc qui iurat per sanctificantem non esse reum, qui autem per sanctificatum iurauerit, reum videri? quasi melius

Traditiones pharisæorũ de iureiurando &c.

Matt. 15.

Esa. 29.

K sit quod sanctificatur, quàm quod sanctificat. Ita quoniam Iudæi consuerudinem habent & per cœlum iurare, pręcedentibus addidit etiam hoc ad reprehensionem eorum, qui facilius iurabant per cœlum quam per Deum: quoniam similiter irrationabiliter agit qui iurat per cœlum, sicut qui iurat per templum vel altare: quoniam qui iurat per cœlum, & per sedentem super eum iurare videtur: & non sicut arbitratur euadit periculum ex eo quod non per ipsum Deum iurat, sed per thronum Dei. Et hæc loquitur ad Iudęos, prohibens homines pharisæorum attendere traditionibus. Alioquin manifeste superius vetuit omnino iurare. Si autem oportet quasi in talibus euangelij agri absconditum, & non à quibuscunq; comprehẽsibilem sensum scripturæ, vel ex parte altius publicare, dicendum est: Omne iuramentum colligatio est & confirmatio verbi de quo iuratur. Iuramentum ergo esse intelligẽdum est omne testimonium scripturarum quod profertur ad confirmationem & colligationem nostri verbi quod loquimur: vt sit quidem templum gloriæ Dei omnis scriptura diuinitus inspirata, aurum autem positus sensus in ea. Debemus ergo ad testimonium omnium verborum quæ proferimus in doctrina, proferre sensum scripturæ, quasi confirmantem quem exponimus sensum. Sicut enim omne aurum quodquod fuerit extra templum nõ est sanctificatum: sic omnis sensus qui fuerit extra diuinam scripturam, quamuis admirabilis videatur

Matt. 5.

Iuramentũ quid.

L quibusdam, non est sanctus, quia non continetur à sensu scripturæ, quæ solet eum solum sensum sanctificare, quem habet in se, sicut templum propriũ aurum. Non ergo debemus ad confirmandam doctrinam nostram nostros proprios intellectus iurare, & quasi testimonia assumere quos vnusquisq; nostrum intelligit, & secundum veritatẽ existimat esse, ni ostenderit eos sanctos esse, ex eo quod in scripturis continẽtur diuinis, quasi in templis quibusdam Dei. Stulti ergo & cęci omnes qui non cognoscunt quoniam templum, id est lectio scripturarum, magnum & venerabilem facit sensum, sicut aurum sacratum. Adhuc autẽ vide, ne forte secundum similitudinem templi & auri positi in templo, intelligere debeamus altare, & donum quod positũ est super altare. Altare ergo quod votum sanctificat, est hominis cor, quod principale habetur in homine: Vota autẽ & dona quæ ponuntur super altare, omne quod superponitur cordi. Vtputa proponis orare, votum orationis posuisti super cor tuũ, quasi super quoddã altare, vt orationẽ offeras Deo. Proposuisti psallere, votũ psalmorum posuisti super cor tuũ, quasi super quoddã altare, vt offeras Deo votum psalmorũ. Proposuisti eleemosynas facere, votũ eleemosynarũ posuisti super cor tuũ, quasi super quoddã altare, vt votũ eleemosynarũ offeras deo. Proposuisti ieiunare, votum ieiunij posuisti super cor tuum, quasi super quoddã altare. Venerabile ergo & sanctũ facit omne votum hominis cor eius, ex quo votum deo offertur. Ideo nõ potest honorabilius esse

Qui sensus scripturæ rectus.

Allegoria.

Cor votũ probat.

M votum quã cor hominis, ex quo transmittitur votum. Cæcus est ergo omnis homo qui videt aut eleemosynas alicuius magnas, aut psalmos, aut preces magnas, aut ieiunia, & sine iudicio beatificat illa, & nõ considerat ex quali corde eleemosynę offeruntur, vel psalmi, vel preces, vel ieiunia offeruntur. Altare est enim cor quod sanctificat votum eius qui mundi est cordis. Si enim cor & conscientia hominis non compungit, fiduciam habet ad Deum, non propter dona sua, neque verba orationis vel psalmi, quamuis videantur bene composita, & de scripturis electa, sed quia (vt ita dicam) altare cordis sui bene construxit. Qui ergo testem altare, id est cor principale & conscientiam assumit, iurat per altare, complectens omnia quæ continentur in eo. Et qui iurat secundum quod tradidimus per templum, idem per scripturam iurare videtur, & per verbum sensúmque dei qui continetur in ea. Tertium autem est vt dicamus, quoniã super templum, id est super omnem scripturam, & super altare, id est super omne cor, est intellectus quidam super intellectum omnium scripturarum, & super omne cor, qui super cor hominis nondum ascendit, qui moraliter appellatur cœlum, & thronus iã non gloriæ dei quemadmodum tẽplum, sed dei ipsius. Templum enim gloriæ dei, templum est in quo per speculum videmus in ænigmate: Cœlum autem, quod est super templum ipsius Dei, in quo

1. Cor. 13.

A quo thronus est Dei, in quo est cõsiderare facie reuelata quũ venerit quod perfectum est, faciem mysteriorum veritatis sedentiũ in huiusmodi cœlo. Væ vobis scribæ & pharisæi hypocritæ, qui decimatis mentham & anethum & cyminum, & relinquitis quæ grauiora sunt legis, iudicium & misericordiã & fidem. Hæc autem oportuit facere, & illa non omittere. Duces cæci liquantes culicem, camelum autem glutientes.] Hic sermo opportuno tempore est dicendus eis, qui circa res quidem minimas religionem ostendunt ad Deum: circa res autem magnas & necessarias contẽnunt mandatum, & deum ipsum qui ea mandauit. Talia & apud Iudæos fiebant, qui arbitrabantur se legem Moysi seruare, qui præcipit ex omnibus fructibus decimas dare Leuitis & sacerdotibus. Ita quoniam facile erat implere legem in minimis, mentham quidem & anethum & cyminum decimabant, & omnia vt ita dicam minima, & quę leuia erant legis: grauia autem eius non obseruabant, id est iudicium & misericordiã & fidem. Iudicium quidem, vt vnusquisque iusto iudicio de omnibus iudicaret, non de quibusdã, & acquiesceret ei qui dixit: Misericordiam volo quàm sacrificium: vt sacrificia misericordiarum deo offerret, vt discutiens ea quæ fidei sunt, esset fidelis. Sed quoniam cõueniens erat, vt audientes quidam de decimandis rebus minimis dominum ista loquẽtem, contemnerent minimarum rerum decimationem, sapiẽter addidit dominus dicens: Et hæc oportuit facere, hoc est iudicium & misericordiam & fidem, & illa non omittere, id est decimationem menthæ & anethi

Osee 6.

B & cymini. Et dicit eos qui talia agũt scribas & pharisæos, qui omittunt grauiora legis, & decimant contẽptibilia fructuum, duces esse cæcos. Et sapienter dicit eos tales liquare, id est expellere à se minima delicta, quæ culices nominauit: glutire autem, id est cõmittere maxima delicta, quæ nominauit camelos, animalia videlicet tortuosa & grandia. Secundum hos itaque sermones, omnis homo qui omittit grauiora legis, maxime iudicium & misericordiã & fidem, camelum glutit. Nõ solum autẽ apud Iudæos, sed etiã apud nos, multos est inuenire peccata huiusmodi peccantes & glutiẽtes camelos, in eo quod maxima delicta committunt: & oportet huiusmodi homines frequenter considerare quomodo in rebus minimis religionem suã ostendant. Et bene eos hypocritas appellat. Volentes enim religiositatem acquirere corã hominibus, nolunt suscipere religiositatem illam quã Deus iustificauit. Fugiendę sunt ergo nobis scribarum & pharisæorum simulationes huiusmodi, ne væ illud etiam nobis contingat quemadmodum & illis. Existimo autem omnes moraliter scribas dici, qui amplius nihil existimãt positum in scripturis, quàm simplex sermo scripturæ demonstrat, sed adhuc contemnunt eos qui scrutantur altitudinem Dei. Similiter pharisæi sunt omnes qui iustificant semetipsos & diuidunt se à cæteris dicentes, noli mihi appropiare, quoniam mundus sum. Interpretantur

Apud nos qui glutiat camelum.

Qui pharisæi & scribæ dici possint.

C autem pharisæi secundum nomen phares, diuisi, qui seipsos à cæteris diuiserunt. Phares autem dicitur hebraica lingua diuisio. Si autem oportet in eiusmodi euangelij verbis etiã moralem assumere intellectum, sciendum est: quoniã sicut mentha & anethum & cyminum ciborũ sunt conditura, nõ ipsi principales cibi: sic in conuersationibus nostris quædam quidem sunt principalia, & necessaria ad iustificationẽ animarum nostrarum, qualia sunt hæc grauia legis, iudicium & misericordia & fides. Alia autem quasi condientia actus nostros, & cõmendantia eos, & suauiores eos facientia, vtputa abstinentia risus, ieiunium, flexio genuum, permansio in collectis, assiduitas communicationis, & alia his similia, quæ non ipsæ iustitiæ sunt, sed conditura iustitiarum habentur. Res autem spiritales quæ à semetipsis iustitiæ sunt, dicuntur iudicium & misericordia & fides. Turpe est ergo in iis minimis obseruare, quod est decimare: rerum autẽ necessariarum obseruationes non offerre deo, id est nõ decimare. Qui autem hæc agunt & docent sicut & priores, duces sunt cæci. Quomodo autem nõ existimentur cæci quos latet magnitudo & tortuositas camelorum, id est actuum peruersorum: nec vident quoniã nihil prodest liquare, & cautum esse discussorẽ in rebus minimis, quum principalia & vere ad gloriam Dei pertinentia negligantur? Quoniam ergo multi sunt & in nobis, qui circa res leues caute viuere existimantur, circa res autẽ necessarias con-

Morales sensus.

temnunt seipsos, huiusmodi homines sermo præsens confundit, non quidem leuia illa prohibens obseruare, sed principalia & magis salutaria præcipiens cautius custodire. Omnia D ergo liquat, qui in omnibus quæcunque agit vel loquitur vel cogitat segregat quod est sordidum & terrenum, & non diuinis rationibus adornatum, ab his quæ natura lucida sunt & syncera & iusta, secundum eum qui docet: Epulemur non in fermento malitiæ & nequitiæ, sed in azymis synceritatis & veritatis. Inuenies autem multos qui credere existimantur, non liquatos sermones & actus & cogitationes habẽtes. Propterea sicut fœnum carnalia eorum acta ignis comedet, crucians etiam animam simul cum corpore propter concreta ei delicta corporalia. Sicut enim non est possibile superfluitates corporibus innatas sine magno dolore & cruciatibus amputare ab eis qui patiuntur: sic nec commissa carnalia ab eis, qui (vt ita dicam) animas suas carnes fecerunt. Propterea dictum est de talibus animabus: Nõ permanebit spiritus meus in hominibus istis quoniã carnes sunt. Væ vobis scribæ & pharisæi hypocritæ, qui emũdatis quod foris est calicis & paropsidis, intus autem pleni estis rapina & intemperantia & dolo. Pharisæe emunda prius quod intus est calicis & paropsidis, vt fiat id quod foris est mundum.] Hic sermo nos instruit, vt festinemus esse iusti, non apparere. Qui enim studet vt appareat iustus, quæ à foris sunt mundat, & quæ videntur curat: cor autem suum & conscientiam negligit, non considerans: quoniam qui studet ea quæ intus sunt & cogitationes suas studet mundare, consequens est, vt etiam ea quæ à foris sunt studeat E facere munda. Si quis autem ea quæ videntur studet, negligit autem interiora animæ suæ, necesse est, vt huiusmodi homo impleatur ab intus auaritia, lasciuia, malignitate, cæterisq; plurimis malis. Quoniam omnis qui de salute sua solicitus est, quod est ab intus, & de opinione solicitus est, quod est à foris: non autem omnis qui de opinione solicitus est à foris, etiã de salute sua solicitus est ab intus. Vtputa scriptũ est: Qui viderit mulierem ad cõcupiscendum eã, mœchatus est in corde suo. Iste ergo qui abstinet se ab opere fornicationis, fornicatur autẽ in concupiscentia cordis sui, mundauit quod à foris est calicis & paropsidis aut catini: ab intus autem intẽperantia plenus est. Sed & qui facit eelemosynas vt gloriam ab hominibus consequatur, mundare quidem videtur quod à foris est calicis & paropsidis faciens eleemosynas corã hominibus: ab intus autem plenus est cupiditate gloriæ. Et quicquid boni fecerit homo non ex conscientia munda propter Deum, à foris quidem mundus videtur, ab intus autem plenus est malis. Sed & omnes falsi dogmatis professores calices sunt à foris, quasi mundati propter speciem religionis quam simulãt, ab intus autem pleni rapina, seductione, quibus rapiũt homines ad errorem, & lupi rapaces sub pellibus ouium latitãtes & deuorantes animas simplices, qui videre eos nõ possunt F lupos esse rapaces, propter ouilium pellium tegumentum. Si oportet autem omnia in sermonibus Euangelicis moraliter considerare, videndum est, quare apud Matthæum quidem à foris calicis & paropsidis scribæ & pharisæi mundare dicuntur: apud Lucam autem calicis & catini mentio fit. Vterq; ergo vasa ponũt cibi & potus, & calicem quidem ambo nominant, qui est ad potum: paropsidem autem non ambo, sed ille quidem catinum, hic autem paropsidem: vtrunq; tamen vas cibi habetur. Ergo secũdum vtrunque Euangelistã est aliquis spiritalis potus & spiritalis cibus, quẽ appetimus in sermonibus scripturarum legis & prophetarum. Omnis itaque sermo per quem potamur spiritaliter, vel omnis narratio per quam enutrimur, vasa sunt potus & cibi. Ammonemur ergo, vt non curam habeamus sermonum vel narrationum quę foris sunt, sed quæ ab intus sunt: vt cor nostrum sensibus mũdis potatoriis & enutritoriis impleatur, & non verbis, neque compositionibus eorum ornatis: quia non in sermone est regnũ Dei, sed in virtute. Vtputa qui studet cõpositum proferre sermonem magis quàm salutari sensu repletum, calix narrationis eius à foris mundatus est, ab intus autem sordibus vanitatibusque repletus. Vnde Paulus qui non solebat à foris calicis & paropsidis mundare, sed ab intus, imperitum se cõfitetur sermone, sed non scientia: & erat sermo ipsius rusticus quidem tamen mundus propter scientiæ munditiam. Illi autem qui

1.Cor.5.

Gen.6.

Matt.5.

Matt.6.

Hæretici quales sint.

Matt.7.

Rom.16.

Luc.11.

Cibus & potus spiritalis.

1.Cor.2.

G in ſapientia verbi loquebatur,& per hoc Chriſti crucem euacuabant,à foris quidem mundos præbebant ſermones ſuos, ab intus autem immunda ſciẽtia plenos, & rapinis & intemperantia vitæ. Item qui audiens verbum, aut aliquam legis ſcripturam, compoſitionibus eius exterioribus magis quàm interioribus & ſalutaribus ſenſibus delectatur: calicẽ vel paropſidem diligit à foris mũdatum,ab intus autem ſordidum.

Tertia expoſitio. Si oportet autem & tertiam cognatam prioribus ſuperinducere expoſitionem, dicimus quoniam literæ legis & prophetarum calices ſpiritalium potuum animæ, & paropſides neceſſariatũ eſcarum ſunt fidelium hominum,vel catini ciborũ ſapienter conditorum: quorum calicum, & paropſidum, & catinorum legalium vel propheticorũ,ſcribæ quidem & phariſęi ſtudent ſenſum exteriorem atq; vulgarem,& hunc mundum & ſanctum demõſtrare feſtinant. Diſcipuli autem Chriſti ſenſum interiorem & ſpiritalem mundare feſtinãt, & ſanctificare ſcientia & demõſtratione probabili: vt ab intus mũdatam legem & prophetas manducent & bibant,interiorem & myſterialem ſenſum audire & ſuſcipere concupiſcentes, & tranſcendentes ſenſus exteriores verborum. Bonum eſt ergo ab intus caute mundare calicis vel paropſidis vel catini, quia ei qui mundauerit primum quod ab intus eſt calicis,fiũt etiam ea quæ foris ſunt vere mundata: & tunc inueniuntur vaſa ſermonum munda, quando manifeſtati fuerint veri &
H ſpiritales ſenſus eorum. Væ vobis ſcribæ & phariſæi hypocritæ, quia ſimiles eſtis ſepulchris dealbatis, quæ à foris quidem parent ſpecioſa, intus vero plena ſunt oſſibus mortuorum & omni ſpurcitia: ſic & vos à foris quidem paretis hominibus iuſti, ab intus autem pleni eſtis hypocriſi & iniquitate.] Sicut enim ſuperius ab intus pleni ſunt rapina & intẽperãtia,ſimiliter & hic pleni ſunt hypocriſi & iniquitate,quę comparantur oſſibus mortuotum,immunditię vniuerſę. Hy-

Hypocriſis emortua eſt pietas. pocriſis enim cum ſit aliqua ſimulatio boni,nihil quidem habet vitale ex eo bono quod ſimulat. Oſſium autem (vt ſic dicam) virtutis illius quam ſimulat mortua iuſtitia eſt,aut caſtitas. Si enim ſapienter audiamus quod vult oſtendere ſermo præſens, intelligimus quod omnis iuſtitia ſimulata, mortua iuſtitia eſt. Sicut homo mortuus videtur quidem homo, ſed non eſt homo: ſic & mortua caſtitas, nec caſtitas eſt. Mortua autem,quæ non propter Deum, ſed in ſimulatione propter homines ſit. Et queadmodum eſt in mimis qui perſonas ſuſcipiunt aliquorum, & non ſunt ipſi quos ſimulant, ſed videntur: ſic qui iuſtitiam ſimulat,ſimulata iuſtitia eius non eſt iuſtitia,ſed videtur. Eſt enim non iuſtitia, ſed figmentum iuſtitiæ. Sic & in ſeductione, caſtitas ficta nõ eſt caſtitas, ſed videtur. Propter quod bene aſſimilantur huiuſmodi homines ſepulchris dealbatis. A foris videntur iuſti in cõſpectu eorum qui neſciunt interiora conſiderare: ab intus autem pleni ſunt oſſibus mortuorum. Tanta ſunt oſſa in eis & immundiciæ,
I quanta opera ſimulantur bona ex malo affectu:& videntur à
Pſal. 82. foris iuſti coram hominibus, non eis quos ſcriptura deos appellat,ad quos factum eſt verbum Dei, ſed coram eis qui ſicut homines moriuntur. Et malum quidem eſſe,vel vnum oſſium mortui habere intus in ſe, vel immundiciam aliquam vnam. Nunc autem vide exaggerationem ſcripturæ de malitia hypocritarum. Sicut enim ſepulchra plena ſunt oſſibus & immundicia omni,ſic & illi pleni ſunt hypocriſi & iniquitate,non in vna aliqua re ſimulantes, neque in conſpectu vnius in omni vita ſua,vel duobus vel tribus, quamuis & hoc eſſet peſſimum malum:ſed omnibus diebus vitæ ſuæ in ſimulationibus viuunt,& aliud quidem ſunt,aliud autem eſſe putãtur. Sunt laſciui quidem abintus,à foris autem caſtos ſe eſſe oſtẽdunt,ſimulatores caſtitatis, & virginitatis fictores. Et alij ſimulatores iuſtitiæ, quum ſint ab intus iniqui: & alij aliarum virtutum ſimulatores exiſtunt,cum ſint ab intus cõtrariis vitiis pleni. Sunt quidam & martyrij ſimulatores: quidam autẽ

Epiſcopi ſimulati. epiſcopatus vel presbyteratus, vel diaconatus, vel eccleſiaſticæ ſcientiæ vel doctrinæ, tantum perſonas & oſtentationem virtutum habentes,vere autem ſunt inimici earundem virtutum quas ſimulant.

TRACTATVS XXVI.

Cap. XXIII.

IN illo tempore: dixit Ieſus turbis Iudęorum & principibus ſacerdotum: Væ vobis ſcribæ & phariſæi hypocritæ qui ædificatis ſepulchra Prophetarum,& ornaris monumenta iuſtorũ, & dicitis: quia ſi fuiſſemus in diebus patrũ noſtrorum,non eſſemus ſocij eorum in ſanguine Prophetarum. Itaque teſtimonium redditis vobis, quia filij eſtis eorum qui occiderunt Prophetas. Et vos implete menſurã patrum veſtrorum. Serpentes generatio viperarum, quomodo fugietis à iudicio gehennæ? Ideo ecce ego mitto ad vos Prophetas & ſapientes & ſcribas, & ex illis occidetis & crucifigetis, & ex illis flagellabitis in ſynagogis veſtris, & perſequemini de ciuitate in ciuitatem, vt veniat ſuper vos omnis ſanguis iuſtus qui effunditur ſuper terram.] Quantum ad primam faciem pertinet textus, non ſatis rationabiliter comminari videtur aduerſus eos qui ædificant ſepulchra Prophetarum, & ornant monumenta iuſtorum. Quantum ad hoc enim ſolum, laudabile aliquid faciebant, quia ſepulchra Prophetarũ ædificabant & ornabant monumenta iuſtorum,operibus patrum ſuorum quibus auſi ſunt contra Prophetas & ſanctos non conſentientes, maxime in eo quod dicunt: ſi fuiſſemus in diebus patrum noſtrotum,nõ eſſemus ſocij eorum in ſanguine Prophetarum. Quomodo ergo digni erãt ſuſcipere væ? *Laudabile ornare monumenta iuſtorum.*

Si autem dicit aliquis: quãtum ad opus quidem illud,& profeſſionem verborum ſuorum non erant rei: propter illud au- L
tem quod teſtimonium ſibi reddebãt,eſſe ſe eorum filios qui occiderunt Prophetas,culpabiles erant: quod nec ipſum verum eſt. In re enim quæ ex arbitrio hominis non contingit, quomodo poteſt homo fieri reus? Non enim ex arbitrio vniuſcuiuſque hominis eſt, cuius ſit filius, boni viri, aut mali viri. Ergo neque propter illud quia ædificabãt ſepulchra Prophetarum,& dicebant,ſi fuiſſemus in diebus patrum noſtrorum non eſſemus rei,vel rei erant,vel innocentes: ſed quia rebus ipſis & ſimilitudine facinorum teſtimonium ſibi reddebant eſſe ſe filios eorum qui occiderunt Prophetas,implentes menſuram patrum ſuorum,& adhuc adiicientes quod fuerat minus,ſupplentes interfectionem Prophetarum atque iuſtorum interfectione Chriſti fili Dei. Propter quod poſſibile nõ erat qui huiuſmodi actu detinebantur obnoxij fugere à iudicio gehennæ. Quibus nec ſuffecit ſanguis Chriſti, ſed adhuc illos propheras & ſcribas qui fuerunt miſſi à Chriſto,interfecerunt, & crucifixerunt, in ſynagogis ſuis flagellauerunt & perſecuti ſunt de ciuitate in ciuitatem. Pro quibus omnibus homicidialibus commiſſis, iuſtum fuerat eos pati excidium Hieruſalem, captiuitatem populi, patientia Dei magnitudinem & multitudinem facinorum eorum vlterius non ſuſtinente. *Solutio dubij.*

Venit autem in generationem eorum qui impleuerant menſuram patrum ſuorum, & ſuperpoſuerunt Ieſu Chriſti
prophetas,& ſapiẽtes & ſcribas, omnis ſanguis iuſtus qui ef- M
funditur ſuper terram à ſanguine Abel iuſti vſque ad ſanguinem Zachariæ filij Barachiæ, cuius interfectionem imputat ſcribis & phariſæis, quaſi non eſſet interfectus à patribus eorum,ſed ab ipſis illis. Sic enim ſcriptum eſt: Quem occidiſtis inter templum & altare. Non autem poſſunt qui exprobrantur à Chriſto dicere: Zachariam filium Barachiæ vnum fuiſſe ex prophetis duodecim, quorum ſcripta habemus in manibus: ſed Zachariam dicit patrem Ioannis: de quo per ſcripturas quidem canonicas oſtendere non poſſumus,nec quoniam filius fuit Barachiæ, nec quia ſcribæ & phariſæi interfecerunt eum inter templum & altare. Sed venit ad nos quædam traditio talis, quaſi ſit aliquis locus in templo vbi virginibus quidem conſiſtere licet,& orare Deum: expertæ autem thorum virilem, non permittebantur in eo conſiſtere. Maria autem poſtquam genuit Saluatorem, ingrediens adorare ſtetit in illo virginum loco: prohibentibus autem eis qui nouerant eam iam filium genuiſſe, Zacharias ſtetit,atque dixit prohibentibus eam,quoniam digna eſt virginum loco, cum ſit adhuc virgo. Ergo quaſi manifeſtiſſime Zachariam aduerſus legem agentem,& in loco virginum permittentem ſtare mulierem, occiderunt inter templum & altare viri generationis illius. Tamen eos qui huiuſmodi traditioni non credunt, exigamus rationem quomodo non quaſi filios eorũ qui interfecerunt prophetas etiam Zachariam exprobrat Ieſus *Matt. 23.* *Luc. 1.* *De Zacharia traditio.*

A sus propter Zachariam, sed quasi qui ipsi occiderunt Zachariam, inter templum & altare. Si ergo verum est verbũ Christi quod dicit ad præsentes tunc pharisæos & scribas: Quem vos occidistis, inter templum & altare, nõ est possibile illum intelligi Zachariam, qui est ex duodecim vnus. Nec tamen est mirum si contigit eiusdem nominis esse & vtrunque Zachariam, & patres eorum. Tale aliquid dicere vult sermo quẽ loquitur Christus: quoniam vos qui à sanguine prophetarum excusatis, & dicitis, si fuissemus in diebus patrum nostrorum non essemus socij eorum in sanguine prophetarum: & ædificatis sepulchra prophetarum interfectorum: per hæc ipsa quę ausi estis aduersum me, testimonium redditis vobis, quoniam homicidarum patrum vestrorum filij estis: quod minus fuerat iniquitatibus eorum, per meum & meorum prophetarum sanguinem adimplentes. Nec enim Christum illi crucifixerunt, vos autem crucifixistis adimplentes, & facti earum viperarum qui interfecerunt prophetas generamina, serpentes pessimi, viam fuge à iudicio gehennæ vobis ipsi claudentes propter magnitudinem facinorum quæ commisistis in Christum, & in sapientes eius, & in prophetas, & in scribas ipsius, & adhuc ausi estis à societate patrum vestrorum disiungere vos, & excusare à sanguine prophetarũ. Sed consequens est. vt aliquis qui secundum simplicem historiam scripturæ intelligit obiiciat, & requirat, quare nõ dixit vsque ad sanguinem Ioannis filij Zachariæ: maxime cùm lex & prophetæ vsque ad Ioannem prophetauerint. Dicemus ad eum quoniam

Cur martyrium baptistæ Ioannis nõ fecerit mẽtionem.

B manifesta est res, quod scribæ & pharisæi non occiderunt Ioannem, sed Herodes. Nam etsi nõ crediderunt Ioanni scribæ & pharisæi, vt scriptum est: Si dicimus, baptismus Ioannis de cœlo est, dicet nobis, quare ergo non credidistis ei? tamen adhuc reuerentiam quandã habebant nominis eius, non audẽtes aduersus interrogationem dicere Christi de baptismate ipsius quod ex hominibus erat. Timebant enim populum, credentes quoniã vere Ioannes erat propheta. Quomodo ergo improperaret eis qui non occiderunt Ioannem, quasi interfectoribus eius? Sed improperauit quasi interfectoribus Zachariæ dicens: Quem occidistis inter templum & altare. Adhuc in textu dicendum est, quia nõ statim vt factum fuerit peccatum, punitur peccantium generatio, sed cum subsequens generatio debens emendare in se peccatũ patrum suorum, adhuc adiecerit peccatis patrum suorum peiora: & sic si multæ generationes peccauerint in gẽte aliqua, vel in ciuitate, punitur gens, vel destruitur ciuitas. Sic ergo & gẽs Iudæorum multa inferens mala prophetis, non vt cœpit homicidiũ cõtra eos statim fuerat punienda, sed post patientiã dei, postquã addiderunt super sanguinẽ prophetarum sanguinẽ Christi, & impleuerunt mensurã patrum suorum, tũc dignius sunt puniti. Non ergo peccatum quod peccauit Cain interficiens fratrẽ suum, aut peccatum eorũ qui interfecerunt prophetas, suscepit hæc generatio Iudæorum, quæ fuit in tẽpore Christi: sed oportebat patientiã dei quæ fuit in gente Iudęorum fini-

Mat.14. Mar.6. Matt.21.

Pœnæ peccatorũ differuntur.

Gen.4.

C ri mensuris, vt post multas effusiones sanguinis prophetarum & iustorum, non desolata prius Hierusalem & Iudæa, hoc pateretur postea in sanguine Christi, & propter hoc longanimiter deo agente, vt accipiant scribæ & pharisæi, populo cõplacente, sanguinem prophetarum Christi, & secundum euãgelium sapientium & scribarum quos occiderunt, & crucifixerunt, & castigauerunt in synagogis suis, & persecuti sunt de ciuitate in ciuitatem: vt eiectis omnibus de Iudæa, desoletur locus euacuatus ab omnibus sanctis, & patiatur quæcunque sunt passi à Vespasiano & Tito. Hæc corporaliter exposuimus. Si autem & moraliter hæc ipsa oportet exponere, talia dicemus in loco. Arbitror sicut Christus celatus venit in corpore, vt à carnalibus quidem speciem corporis eius aspicientibus, & non virtutes considerantibus homo videretur: à spiritalibus autem non speciem corporis attendentibus, sed opera virtutum eius considerantibus, Deus intelligatur: sic est omnis scriptura diuina incorporata, maximè autem veteris testamenti. Spiritalis enim & propheticus sensus scripturæ celatus est in historia rei propositæ: vt omnis scriptura à mediocribus quidem secundum historiam intelligatur, à spiritalibus autem & perfectis secundum mysterium spiritale. Hac præmissa pręfatione redeamus ad verbum. Quoniam sicut in

Sensus moralis.

Scriptura habet sensum accommodatum rudibus & doctis.

ipsis prophetis recedentibus ab hac vita, corpora quidem eorum erant in sepulchris, animæ autẽ & spiritus in regione viuorum: sic & in propheticis dictionibus est animaduertendum: vt narratio quidem eorum secundum historiam simplicem sit corpus: spiritalis autem sensus, & ipsa scripturarũ intima veritas sit anima, & spiritus qui inhabitat in narrationibus simplicioribus secũdum historiã. Sepulchra autẽ prophetarum non inconuenienter possumus existimare literas ipsas scripturarum, & libros, in quibus collocata narratio permaner, quasi corpus aliquod positum in sepulchris. Qui ergo spiritalia scripturarum, & veritatem earum interius celatam intelligunt, & suscipiunt, habẽt in se animas & spiritus prophetarum, ipsi quasi regio viuentium prophetarum effecti. Qui autem illa non capiunt, neque requirunt, sed simplicem narrationem, & historiam rei solam attendunt, corpora prophetarum colunt in literis posita, & in libris quasi in quibusdã sepulchris, quales fuerũt & pharisæi, qui rectè pharisæi sunt appellati, id est præcisi qui spiritalia prophetarum à corporali historia præciderunt, quasi animã prophetarum expellentes à corpore, & occidentes ipsas prophetias, & exanimes facientes quasi nihil spiritale habentes. Et vere hypocritæ sunt sola sepulchra prophetarum corporalem historiam cõtinentia ædificantes, & ornantes, id est scripturas ipsas, & libros prophetarum studentes: qui non intelligentes quoniã corpora mor-

D

Corpus & anima scripturæ.

Pharisæorũ etymus.

E tua colentes, id est historiales narrationes, videntur quidẽ piè agere circa memoriam prophetarum, impij autem sunt: & non esse se socios eorum qui interfecerũt prophetas per hoc ipsum defendere volunt, arguuntur autem adiicientes super facinora eorũ qui interfecerunt prophetas, & implentes mẽsuram iniquitatis ipsorum per hoc ipsum quod non credũt in Christum, quem nõ simplices historiæ prophetarum, sed spiritalis earum prædicat sensus. Scio autem indubitanter, quod vbique causa incredulitatis Iudæorum extitit ista, vt nõ intelligerent Iesum quasi Christum Dei: quoniam semper animũ suum dederunt circa historias corporales, nihil spiritale in eis credere volentes. Vtputa exempli introducimus causa, quod in Zacharia prophetatur, & dicitur: quasi super asinam & pullum ingressurus in Hierusalem, & exterminaturus currus ex Effrem, & equum ex Hierusalem. Hoc si quis secundum literæ historiam intelligere velit de Christo, non conuenit. Nec enim exponitur Christus exterminasse ex Effrem corporales ac sensibiles currus, nec equum corporalem ab Hierusalem corporali. Sed si videris apud hæreticos cõuentus ipsius mendacij quasi quodam iugo copulatos, & inter se male cõcordes, quos sermo veritatis destruere solet, videbis quomodo Christus Dei verbum, exterminat currus spiritales ex Effrem spiritali. Effrem enim semper in figura hæresum ponitur, qui se separauerunt à Christi ecclesia, sicut Effrem à tribu Iuda. Sic enim spiritaliter equum & ascẽsorem Ægyptiorum proiecit in mare sermo diuinus, id est impium virum cũ diabolo ascẽsore & instigatore ipsius. Sic & equum extermi-

Causa incredulitatis Iudæorum.

Zach.9.

Ephraim hæreticorũ figura.

Exo.13.15.

F nauit ab Hierusalem, quicunque diabolo ascensori subiectus fuerit, & non Christo, sicut illi equi acceptabiles Christi, de quibus dicit Abacuc: Quis ascender super equos tuos? & equitatus tuus sanitas, id est super apostolos, cæterósque sanctos in quibus habitat Christus. Propterea dicimus, hi in curribus, ostendentes Ephrem: & hi in equis, ostendentes aduersarios Hierusalem, nos autem in nomine Dei nostri magnificabimur: ipsi obligati sunt, & ceciderunt, nos verò surreximus, & erecti sumus. Qui testimonium sibi reddunt, quia sunt filij eorum qui interfecerunt Prophetas, per hoc ipsum quòd implent mensurã patrum suorum, super illorum incredulitatẽ adiicientes incredulitatẽ in Iesum, quę nõ aliũde descendit, nisi ex eo quòd non alibi vacant, nisi circa ędificia sepulchrorum propheticorum, id est, circa diligentias propheticarum literarum tantummodo, atque librorum. Alij autem sunt scribæ infelices legis, alij autem sunt scribæ qui mittuntur à Christo secundum euangelium, cuius & spiritus viuificat, & litera non occidit, sicut litera legis: quoniam literam legis sequentes in infidelitatem & in vanas superstitiones incurrunt. Literam autem euangelij qui sequuntur, id est simplicem narrationem ipsius, saluantur: quoniam & ipsa sola euangelij narratio simplex sufficit simplicioribus ad salutem.

Abac.3.

Psal.20.

Cherinthũ & cæteros Iudaizantes intelligit.

G Et si videris scribas legis, & pharisæos agentes non solum aduersus sapientes euangelij, & quæ Christi sunt prophetantes, sed etiam aduersus scribas noui testamenti, videbis quomodo quantum ad se occidunt Christi prophetas & scribas crucifigunt per detractionem verborum suorum, flagellant in synagogis suis. Frequenter ergo audire est apud hæreses, qui sunt spiritales pharisæi, quomodo linguis suis quasi quibusdā verberibus maliloquij sui Christianos flagellant, & persequuntur de ciuitate in ciuitatem, interdum quidem & corporaliter, aliquando autem spiritaliter, volentes eos expellere quasi de propria ciuitate legis, & prophetarum, & euangelij, & apostolorum, & in aliam & extraneam quandam ciuitatem euangelij alicuius alterius, mendacibus persuasionibus suis quasi persecutionibus pellunt. Secundum quod & apostolus dicebat propter falsos apostolos: Miror quòd sic cito transferamini à gratia dei, qui vos vocauit, ad aliud euangelium, quod non est aliud, nisi sunt quidā qui conturbant vos. Propter quod veniet super eos omnis sanguis iustus, quem effundunt per hoc ipsum quòd euertere volunt veritatem scripturarum, quæ recte sanguis & vita dicitur scripturarū: quia omnis scriptura, nisi secūdum veritatem intelligatur, mortua est. Effundunt ergo veritatem scripturarum quasi sanguinem earum, sicut effusus est sanguis Abel. Et non solum tunc vox

Litera Euangelij sufficit ad salutem.

Gal.1.

Scriptura mortua quæ.

H sanguinis Abel clamabat ad deū, sed semper veritas scripturarum ab impiis effusa, secundum quod diximus à sanguine Christi, id est à veritate euangelij cœpta, per omnes scripturas interpellat ad deum, aduersus eos qui auertere eā volunt: & sanguis testamenti, id est veritas scripturarum propheticarum, aduersus eos qui immundam eam existimauerūt, & noluerunt sanctificari in ea quasi in sanguine viuo & sanctificanti. Sic effundunt etiam sanguinem Zachariæ, qui interpretatur memoria dei. Omnis enim qui memoriam dei perdere festinat in eis quos scandalizat, Zachariæ sanguinem videtur effundere filij Barachiæ, qui & ipse interpretatur benedictio dei. Per benedictionem dei memores sumus dei. Si autē nec Abel nomen indiscussum debemus relinquere: dicimus quoniam Abel luctus interpretatur. Qui ergo suscipit, quod scriptum est: Beati qui lugent, saluat Abel: qui autem nō recipit, sanguinem effundit Abel, hoc est veritatem luctus salutaris. Propterea implebitur super ipsum quod scribit: Vę vobis qui ridebitis nunc, quoniam plangetis & flebitis. Inter templum & altare ab impiis memoria interficitur dei, quando & templum dei à lasciuis corrumpitur, & altare ipsius per negligentiam orationum sordidatum coinquinatur, quando & oratio alicuius fit in peccatum ipsius, sicut & de oratione Iudæ dictum est Et oratio eius fiat in peccatum eius. Hierusalem Hierusalem quæ occidis prophetas & lapidas eos qui ad te

Gen.4.
Heb.11.

Marc.5.
Luc.6.

Psal.108.

I mittuntur, quoties volui congregare filios tuos, sicut gallina congregat pullos suos sub pennas, & noluisti? Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta. Dico enim vobis: quoniam amodo non me videbitis donec dicatis: Benedictus qui venit in nomine domini.] Dignum est quærere quomodo coram auditoribus loquens Saluator, inter quos erant scribæ & pharisæi, qui gloriabantur quæ legis sunt & prophetarū caute cognoscere, qua ratione dixit Hierusalem occidisse prophetas, & lapidasse ad se transmissos, cum non satis talis prophetetur historia in scripturis veteribus quæ legebatur in synagogis eorum. In lacum quidem luti missum Hieremiam legimus, non tamen interfectum in Hierusalem. Sed nec Esaiam, vel Ezechielem, vel aliquem prophetarum tale aliquid legimus passum, inquantum suggerit memoria mea. Sed scrutans in secundo libro Paralipomenon, vbi multa de Prophetis claris scripta sunt: inuenio quoniam Asa iratus Ananiam prophetam se arguentem posuit quidem in carcerem, nihil tamen amplius fecit in eum. Sed & Michæam Achab prophetantem aduersus se, iussit quidē in domum carceris ire, & manducare panem tribulationis, non tamen & occidit. Vnū autem legimus lapidatum Zachariam filium Ioiadæ sacerdotis, populum arguentem. Non ergo inuenimus in Hierusalem prophetas occisos amplius, vel lapidatos præterquàm dixi transmissos ad Hierusalem. Propterea videndum ne forte oporteat ex libris secretioribus qui apud Iudæos feruntur, ostendere verbum Christi, & non solum Christi, sed etiam di-

Hiere.38.
De prophetarū martyriis.

2.Par.16.
3.Reg.22.

2.Par.24.

Libri secretiores Iudæorum.

scipulorum eius: Stephani quoque martyris, & Pauli Apostoli. Stephanus enim sic dicit: O dura ceruice, & non circuncisi corde & auribus, vos semper spiritui sancto restitistis sicut patres vestri. Quem enim prophetarum non sunt persecuti? & occiderunt eos qui annunciabant aduentum iusti, cuius nunc vos proditores & interfectores estis. Et post hoc expulerunt eum extra ciuitatem, & lapidabant Stephanū clamantem, & dicentem. Paulus autem in epistola ad Thessalonicēses prima: de interfectione prophetarum talia dicit. Vos imitatores facti estis ecclesiarum dei quæ sunt in Iudæa in Christo Iesu: quoniam eadem passi estis & vos à contribulibus vestris, sicut & ipsi à Iudæis, qui & dominum occiderūt Iesum & prophetas, & nos persecuti sunt, & deo non placent. Ad Hebræos autem ita: Lapidati sunt, secti sunt, tentati sunt, in gladio mortui sunt. Circuierunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes, & angustiati, afflicti doloribus, quorum non fuit dignus mundus, in solitudinibus errantes, & in montibus, & speluncis, & foueis terræ. Fertur ergo in scripturis non manifestis setratū esse Esaiam, & Zachariam occisum, & Ezechielem. Arbitror autem circuisse in melotis, in pellibus caprinis Heliam, qui in solitudine & in montibus vagabatur. Sed pone aliquem abdicare epistolam ad Hebræos, quasi non Pauli, necnon & Secretum abiicere Esaiæ, sed quid faciat in sermones Stephani, vel Pauli ad Thessalonicenses de prophetis K

Act.7.

1.Thess.2.

Heb.11.

Digressio de libris canonicis & Apocryphis.

L interfectis prolatos, vel ipsius domini nostri? Aut quomodo abdicet illud, quod ad Timotheum Paulus protulit dicens: Sicut Iannes & Mambres restiterunt Moysi: sic & isti resistūt veritati? Nec enim scimus in libris canonizatis historiam de Ianne & Mambre resistentibus Moysi. Si autem aspiciant & quod ad Corinthios prima positum est: Quæ oculus non vidit, nec auris audiuit, nunquid poterit hæc omnia aliquis abdicare? Hæc omnia diximus discutientes sermonē non ignorantes, quoniam multa secretorum facta sunt à quibusdā impiis & iniquitatem in excelsum loquentibus: & vtuntur quibusdam fictis Hypythiani, aliis autē qui sunt Basilidis. Oportet ergo caute considerare, vt nec omnia secreta quæ feruntur in nomine sanctorum suscipiamus propter Iudæos, qui forte ad destructionem veritatis scripturarum nostrarum quædam finxerunt confirmantes dogmata falsa, nec omnia abiiciamus quæ pertinent ad demōstrationem scripturarum nostrarum. Magni ergo viri est audire, & adimplere quod dictū est: Omnia probate, quod bonum est tenete. Tamen propter eos qui non possunt quasi trapezitæ inter verba discernere, vera habeantur an falsa, & non possunt semetipsos caute seruare, vt verum quidem teneant apud se, ab omni autem specie mala abstineant, nemo vti debet ad confirmationem dogmatum libris qui sunt extra canonizatas scripturas. Tamen si quis suscipit ad Hebræos quasi epistolam Pauli, dicit: quoniam pluralia non debemus omnino referre ad plures. Nec enim plures sectati sunt, sed Esaias solus. Nec plures lapidati sunt, nisi Zacharias tantummodo filius Ioiadæ. Nec occisione gladij, nisi Zacharias filius Barachiæ. Sed & in melotis, & in pelle caprina Helias, & cætera similia. Adhuc autē quęramus quod in Luca scriptum est, dicente domino: quia non capit Prophetam perire extra Hierusalem, si ergo non capit prophetam perire extra Hierusalem, id est interfici, si post destructionem Hierusalem iam nemo propheta est, ne forte qui interficitur extra Hierusalem Propheta, falsum verbum Christi demonstret. Si autem cogūt nos scripturæ propter Agabum, & filias Philippi euangelistæ, nō propter falsos Phrygiæ prophetas, quæramus ne forte omnis iustus sit in Hierusalem, & non extra Hierusalem. Quoniam non capit eum qui est extra Hierusalem, passionibus affici propter verbum. Sed quomodo Hierusalem occidit Propheras videndum. Existimo autē, sicut vulgariter dicere solent, clamauit ciuitas, tanquam si dicatur qui sunt in ciuitate: item ciuiras egressa est obuiam, id est qui sunt in ciuitate: sic Hierusalem occidit propheras, id est qui erant in Hierusalem: quorum causa dictum est Hierusalem occidisse propheras. Et si ciues pro ciuitate ponuntur: iterum occurrit ad quæstionem, qui sunt dicendi filij Hierusalem, de quibus dictum est: Quoties volui congregare filios tuos. Sed dicimus semper ciuium successores, filios præcedentium dici. Hierusalem autem quæ libera est à seruitute peccati, M

2.Tim.3.

1.Cor.2.

Hypythiani, Basilides.

1.Thess.5.

Luc.13.

Hierusalē superna. Gal.4.

A ti, quæ sursum est conuersatione, quæ est mater nostra, non occidit prophetas, nec lapidat eos qui mittuntur ad eā. Aliud est quod secundum similitudinem illius Hierusalem occidētis & lapidantis prophetas, frequenter sunt quidā in ista Hierusalem imperiti constituti, & deū non metuentes, qui quantum ad se occidunt, & lapidant verbis sine iudicio prolatis viros verbo & vita prouectos, & ecclesiarum quidem canonem non requirētes, propter profunditatem autem dogmatum suspectos ab his qui consueti sunt noua quędam dicere, & non attendentes verbum sanum domini nostri Iesu Christi. Dicit ergo dominus ad Hierusalem interfectricem & lapidatricem prophetarū. Quoties volui congregare filios tuos sicut gallina pullos suos sub alas, & noluisti?] Quomodo hic dominus Iesus, quasi qui frequenter voluit congregare Iudæos, non autem congregauit propter contumaciam nolentium credere, ita dicit: Quoties volui: cum sit manifestum semel eum docuisse in corpore Iudæos? Sed non solum in præsentia, verum etiam substantialiter semper Christus præsens fuit & in Moyse & in Prophetis, magis autē & in angelis ministrantibus saluti humanæ, & per singulas generationes, & sic impletur: Quoties volui. Per singulas enim generationes semper voluit, & festinauit perficere voluntatem patris in eis: etsi non in corpore constitutus, sicut nunc in fine seculorum, tamen semper festinauit congregare filios Hierusalem. Ipsius enim volentis congregare filios Hierusalem voces habentur in lege & in prophetis. Et de ipso scriptum est: Expandens alas suas accepit eos, & suscepit eos super scapulas suas: & quotidianum opus est Christi cōgregare filios Hierusalē: de quibus in Esaia & in reliquis prophetis plura dicuntur: & quotidie dei filius congregat dispersos filios dei, sicut gallina pullos suos sub pennas suas. Si quis autem non fuerit congregatus ab eo, iudicabitur quasi qui noluerit congregari ab eo. Venit enim filius hominis quærere quod perierat, & saluare: & mortuus est non pro gente sola, sed vt dispersos filios dei congregaret in vnum: Iudæis quidem qui erāt filij illius Hierusalem quæ erat deorsum comminatus, & nolentibus congregari sub pennas suas, dicens: Ecce nunc relinquetur vobis domus vestra deserta.] Semper autem eis qui noluerunt congregari sub pennas ipsius, comminari, & dicere Christus videtur: Ecce nunc relinquetur vobis domus vestra deserta, id est anima vestra, & corpus. Non solum enim corpus, sed etiā anima peccātium, deserta relinquitur: & sicut in deserto vulpes faciunt in eis foueas, & serpentes generatio viperarū cubationes. Dicit autem nolentibus congregari ad eum: Quoniam non me videbitis amodo donec dicatis: Benedictus qui venit in nomine domini.] Et nec Iudæi tunc Christum viderunt: nec enim visus est eis resurgens à mortuis sicut prius, sed iudicio & gratia patribus tantummodo dignis. Et donec intelligentes desertionem propriam dixerint pœnitentes: Benedictus qui venit in nomine domini: non videbunt filium dei, nec videbunt verbum eius, nec considerabunt pulchritudinem sapientiæ dei. Sed & si ex nobis voluerit aliquis congregari sub pennas Christi, sed operibus malis recusauerit cōgregari sub pennas eius, iam non videbit verbum dei, maxime ex tempore illo ex quo congregantem illum per singulos dies refugit actu magis quàm corpore: & tandiu non videbit pulchritudinem verbi, id est Christum, donec conuersus & pœnitens à proposito malo dicat: Benedictus qui venit in nomine domini. Tunc enim verbum dei benedictum, & benedicta sapientia dei veniens venit in nomine dei patris super cor hominis, quando fuerit quis conuersus ad deum.

Christus ad antiquos prophetas.i. re uera secundū diuinitatē nō per carnem.

B

Deut. 32.

Ioan. 11.

Ibid.

Luc. 19.

C

TRACTATVS XXVII.

Cap. XXIIII.

IN illo tempore: Egressus Iesus de templo ibat. Et accesserunt ad eum discipuli eius vt ostenderent ei structuras templi. Iesus autem respondens, dixit eis: Videtis hæc omnia? Amen dico vobis, non relinquetur hic lapis super lapidem qui non destruatur.] Postquam omnia quæ super Hierusalem ventura fuerant Christus prædixit, exiit de templo, qui conseruarat templum ne caderet, donec fuit in eo. Quandiu enim fuit verbum apud Iudæos, non auferens regnum dei ab eis, tamdiu stetit, & incolumes fuerunt res Iudæorum. Postquàm vero secundum verbum ipsius quod dixerat: Auferetur à vobis regnum dei, & dabitur genti facienti fructum suum: abstulit regnum dei, & gentibus dedit: tunc & Iesus, & regnum dei facti sunt apud gentes. Vnde nunc nec Iesus nec regnum dei apud Iudæos habetur, quia relicti sunt sicut tabernaculum in vinea, & sicut casula in cucumerario, & sicut ciuitas quæ expugnatur propter facinus quod commiserunt in Christum. Et vnusquisque suscipiens verbum dei, templum est dei, vt recte dicatur ad deum. Nescitis quia templum dei estis, & spiritus dei habitat in vobis? Vnusquisque ergo cum sit templum sanctum dei propter spiritum dei inhabitantem in se, si peccauerit ipse, fit causa suæ desertionis, vt egrediatur Christus ab eo: vt qui fuerat ante templum filij dei, postmodum sit domus deserta, vt non relinquatur in eo lapis super lapidem ex omnibus dogmatibus, & bonæ vitę ædificationibus, quod non destruatur. Propter quod recordātes historiam desertionis Hierusalem, prospicere nobis debemus, vt ne egrediatur Christus ex templo quod est ex nobis, vt ędificationes tēpli nostri incolumes sint lapidibus & donis adornatæ: vt qui viderint ædificationes quæ sunt in nobis, dicāt mirantes: Vide quales lapides, & quales structuræ. Illud autem dignum est peruidere, quomodo quantum ad textum sic loquuntur discipuli ad Iesum, & ostendunt ei structuras lapidum, quasi qui nunquàm viderit ipsum templum, sed aliūde in primis peregrinus aduenerit. Ad hoc ita est respondendum: quoniam prophetans superius ruinam ipsius futuram Christus & desertionem, sic comminatus est. Ecce nunc relinquetur vobis domus vestra deserta. Audientes discipuli mirati sunt talem & tantam templi structuram ad nihilum redigendam: Propterea dicunt ad Iesum, sicut alter manifestius dicit Euangelista: Magister vides quales lapides, & quales structuræ? Videlicet vt flecterent eū ad misericordiam loci illius, ne faceret quod fuerat comminatus. Et hæc corporaliter dicta sint. Moraliter autē hoc modo. Cum sit humanæ naturę admirabilis constructio facta, videlicet templum dei & verbi eius, discipuli cæterique sancti, non solum tunc, sed etiam modo miranda opera dei erga figmentum humanum confitentes, ante conspectum Christi intercedunt, & prouocant Christum, vt ne deserat genus humanum propter peccata ipsorum, sed magis moueāt eum ad indulgentiam opera eius miranda, quàm ad iracundiam iniquitas eorum. Aliter. Sicut illud templum non insemel est dirutum, sed paulatim tempore procedenti: ita & omnis homo qui suscipit in se verbum dei, templum est. Et si quidem post peccatum non ad plenum decidit à verbo dei, sed adhuc saluat ex parte vestigia fidei, & religionis in se mandatorū dei, templum est ex parte destructum, & ex parte consistens. Qui autem postquàm peccauerit curam sui nō habet, sed semper à fide decurrit, & à vita quæ est secundum Euangelium paulatim minuitur, donec ad plenum recedat à Deo viuenti: hic est templum in quo non relinquatur lapis dogmatis super lapidem mandatorum dei qui non destruatur. Nos ergo prospicere nobis debemus, vt omnis ædificatio pietatis in nobis integra perseueret, vt & lapidibus salutarium dogmatum adornati, & donis bonorum operū decorati capiamus in nobis dei virtutem, & gloriam, & Christum, qui est verbum & sapientia dei. Et tertiam expositionem introducit quidā huiusmodi, quoniam templum erat dei ædificatum compositione sermonum significantium, omnis scriptura veteris testamenti secundum historiam videlicet constructa. Quam qui construxerunt Moyses vel prophetæ circumpositione literarum, & ordinatione dictorum ædificauerunt omnibus admirandam propter pulchritudinem lapidum, id est electorum dictorum, & donis sensuum laudandorum. Hanc discipuli ostendunt Iesu suscipientes omnes scripturas: ad quos Christus respondit, dicens destruendam esse à verbo hanc corporalem & primam editionem, vt ædificetur diuinius & mysterialius templum scripturæ alterius. Templum autem esse scripturam exposuit quidam ante nos. Et quoniam qui aduersatur, & extollitur supra omne quod dicitur deus, qui sedet in templo dei, Antichristus, falsus est sermo qui in scripturis habetur: qui simulat veritatem, proferēs testimonia impiorum

Matt. 21.

D

Esa. 1.

1. Cor. 6.

E

Moralis sensus.

F

Tertia expositio.

2. Thes. 2.

G dogmatum de scripturis placari aliunde nolentibus: & ipse est qui aduersatur, & super cathedram scripturarum, & super ædificationem earū sedet, ostendens se quasi sit deus. Et semper est videre sermones hęresum Antichristos in templo scripturarum sedentes, & ex ipsis volentes eos placare qui audiūt tanquam vnusquisque eorum, ipse sit deus verbum in scripturis. Sedente autem ipso super montem Oliueti, accesserunt ad eum discipuli eius secreto dicentes: Dic nobis quando hæc erunt, & quod signum aduentus tui, & consummationis seculi?] Egressus de templo Iesus postquàm dixit de eo, venit in montem Oliueti, & ibi sedebat cum discipulis suis. Puto autem mysterium esse montem Oliueti ecclesiæ quæ ex gentibus est, in qua sunt plantatæ oliuæ, quarum singulæ possunt dicere: Ego autem sicut oliua fructifera in domo dei. Forsitan autem & in hoc oliuarum monte radices sunt bonæ oliuæ. Rami autem inserti sunt oleastri in loco ramorum qui ex infidelitate præcisi sunt. Agricola autem in monte residens Oliueti, verbum est dei in ecclesia confirmatum Christus, qui semper oleastri ramos inserit in bonam oliuam patrum Moysi & cæterorum prophetarum, vt accipientes pinguedinem à sanctis prophetis per hoc quod sensum eorum caute intelligunt, & suscipiunt, & Christum qui prophetatur ab illis offerant fructum abundantem, & pinguiorem prioribus videlicet oliuis, propter maledictionem quæ erat in lege decussis, vt non possint esse in vsu. Post hoc considerandum est H illud: quoniam accedentium discipulorum ad Iesum, quidam quidem secrete accedunt ad eum, maiorem in hoc ipso habentes fiduciam apud ipsum quasi domestici eius, sicut cum interrogarent eum, de solutione parabolarum: quidam autem non secrete, sed in commune eum interrogabant. Obserua adhuc differentiam istorum, quoniam interdum quidem pharisæi accedunt, siue tentantes, siue quolibet modo interrogantes: interdum autem alij discere cupientes: tamen nunquam secrete accedunt ex multitudine, Et forsitan vsque nunc qui præcipuam susceperunt vitam, & propter hoc habent fiduciam ante Christum, aliquid amplius habentes quàm illi qui ex fide communi accedunt ad Iesum, dicunt ad eum: Dic nobis, quando erunt hæc?] Quæ [Quod ait, Non stabit hic lapis super lapidem qui non destruatur.] Et non hoc solum discere volunt, sed etiam signum aduentus Christi, & consummationis seculi: & duo petunt ab eo, signum aduentus ipsius, & consummationis seculi. Est ergo in multis quidem creditus aduentus filij dei, & consummationis seculi, præcipue tamen in eis qui elegantiorem vitam sectantur. Est & aliter videre duplicem Christi aduentum, id est aduentum verbi in animam, Primum quidem rudes, & tunc incipientes cognoscere Chri- I stum, quoniam non possunt videre luciditatem pulchritudinis, dicunt: Vidimus eum, & non habebat speciem neque decorem, sed species eius inhonesta, Species autem inhonesta verbi, stulta prædicatio est de Christo, quando prædicamus Christum natum & crucifixum. Secundus autem aduentus Christi, in viris perfectis: de quibus dicit dispensator verbi ipsius: Sapientiam autem loquimur inter perfectos. Hi autem perfecti amatores facti sunt pulchritudinis eius, & rogant verbum vt accingat se rationabilem gladium suum, & circumponat eum super mysterium natiuitatis carnalis, quæ appellata est mysterialiter femur. Huiusmodi enim discipuli laudant pulchritudinem & decus verbi: & huic secundo aduentui, iuncta est consummatio seculi in viro ad perfectionem venienti, & dicenti: Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce domini nostri Iesu Christi, per quam mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. Si enim mundus crucifixus est iustis, quibus mundus crucifixus est, & ego mundo. Si enim mundus crucifixus est iustis, quibus mundus crucifixus est, facta est eis etiam consummatio mundi. Necessarie ergo qui habent fiduciam accedendi secrete ad Christum, si volunt discere signum aduentus Christi, & consummationis seculi, præbeant se dignos videre secundum aduentum ipsius, & secundum quod tradidimus seculi consummationem. Et respondens Iesus dixit eis: Videte ne quis vos seducat. Multi enim venient in nomine meo dicētes quod ego sum Christus,

Mons oliueti. *Rom. 11.* *Secretè ad christum accedentes.* *Esa.53.* *1.Cor.2.* *1.Cor.3.* *Gal.6.*

& multos seducent.] Qui simpliciter intelligunt, arbitrantur K quod hoc solum hæc verba significant: quoniam multi erant venturi Christos se asserentes, habentes in se etiam quasdam virtutes mirandas, & verba quibus prouocent multos ad credendum, qui dignos seductione se præbuerint. Ioannes autē in epistola sua dicit: Et sicut audistis quoniā Antichristus veniet, nunc Antichristi multi facti sunt: vnde scimus quoniam nouissima hora est. Docet his verbis, omne verbū quod à veritate extraneum est, & asserit se verbū esse, sic enim possibile est intelligere quod ait: Et nunc Antichristi multi facti sunt, cum vnū sit quod est verbum. Sicut autē manifestat historia lectionum, non multi fuerunt homines in tēpore Apostolorum, qui Christos se esse dixerunt: nisi forte Dositheus Samareus, vnde & Dositheani dicuntur: & Simon, de quo referūt Actus Apostolorū, qui se virtutem esse dei magnam pronunciabat. Præter hos neq; ante, neq; postmodū fuerunt, quantū ad scientiam meā. Sed omnis sermo qui profitetur expositionem scripturarum, & fidem earum, non autē habet veritatē, iuste Antichristus esse intelligendus est, veniens in nomine Christi, & dicens quod ego sum Christus, mentiēs, & minime potens ostendere veritatis formam in se. Et quoniam eis qui discutiūt verba scripturæ vti inueniāt sensum eius, frequenter occurrūt quidā intellectus quasi veri, cū nō sint veri, aliquādo autē traduntur & ab aliis verisimilibus colorati sermonibus, vt nō facile inueniatur qui verus est sensus, priusquā ad- L uersus mendaces existimationes inuētus fuerit verior sensus, & firmior: propterea puto quod Christus ad interrogationē discipulorū suorū dicentium, quando hæc erunt? & quod signū aduentus tui, & consummationis seculi? ita respōdit, Videte ne quis vos seducat, Multi enim venient in nomine meo dicentes, eo sum Christus, & multos seducent. Vere enim qui implet illud mandatū quod ait: Estote prudentes nummularij: & illud quod ait: Omnia probate, quod bonū est tenete: ab omni specie mala abstinere vos: multos videbit seduci à multis intellectibus & verbis profitentibus esse se Christū dei verbū. Et vtinam soli qui extra ecclesiam sunt seducerentur, facile erat cauere seductionē. Nunc autem ipsi qui profitentur se ecclesiasticos esse, de necessariis quibusque capitulis falluntur, & seducuntur, sicut ipsa dissensio eorum testimonium est, quoniam & qui intus sunt seducuntur. Sed consequenter quemadmodum solet esse in errātibus, vias has corporales differentia erroris, & quidam quidem etiam contra ipsam publicam viam quæ quæritur, vadunt errantes, alij autem modicum aliquid de semita recte declināt, vt sint reuocabiles: & multæ sunt errantium differentiæ: hoc modo videmus etiam eos qui à veritate aberrant. Et Marciones quidem, & Basilides & Valentiniani, & Apelliani, & Ophitæ, multū à proposita errant via, qui omnino contraria sapiunt veritati. Quidam autem de publicis quidē & manifestis capitulis non M dissentiunt: vtputa de vno deo, qui legem & euangelium dedit: aut de Christo Iesu primogenito vniuersæ creaturę, qui in fine seculi secundum prædicationes Prophetarum venit in mundum, & suscepit in se veram humanæ carnis naturam, vt etiam natiuitatē subiret ex virgine, & mortē crucis suscepit, & surrexit à mortuis, & deificauit quam susceperat humanam naturam. Adhuc autem & de spiritu sancto, quoniam ipse ille fuit in Patriarchis & Prophetis, qui postea in Apostolis datus est, & de resurrectione mortuorum sicut Euangeliū docet certissime credunt, & omnia quæcunq; feruntur in ecclesiis. De aliis autem non paucis tamen modicis, noua proponunt dogmata, & ipsi vtique sunt ex illis qui seducuntur à falsis intellectibus, & verbis venientibus in nomine Christi, qui est verbum & veritas. Et malum quidem est inuenire aliquem secundum mores vitæ errātem, multo autem peius arbitror esse in dogmatibus aberrare & non secundum verissimam regulam scriptutarum sentire. Quoniam sicut in peccatis mortalibus, puniēdi sumus amplius propter dogmata falsa peccantes. Si enim sufficeret conuersatio morum bonorum hominibus ad salutem, quomodo apud gētes philosophi, aut apud hæreticos multi continenter viuentes nequaquam saluantur, quasi obscurante & sordidante conuersationem eorum dogmatis falsitate? Arbitror autem quoniam generalem munditiam quæ est non solum in actibus, sed etiā in scientia, volens

1.Ioan.2. *Dositheus.* *Act.8.* *Lege Epi. libr.1.C.* *Irenæum lib.1.* *1.Thes.5.* *Veteres hæretici.*

A volens ostendere sermo in Psalmo vigesimotertio dicit: Quis ascendet in montem domini, aut quis stabit in loco sancto eius? Innocens manibus, & puro corde. In Prouerbiis autem: Qui gloriabitur castum se habere cor, aut quis confidat mundum se esse à peccatis? Mundum ergo corde, & castum corde, non alium arbitror esse nisi eum, qui ab omni dogmate falso mundum & castum possidet cor: Sic & innocentē manibus, & mundum à peccatis eum existimo esse, qui in actibus vitæ suę irreprehensibilis est. Sciendum est autem, quoniā quantū ad veritatem impossibile est esse aliquem innocētem manibus, & mundum à peccatis, vt non sit purus corde, & castus à dogmatibus falsis: sicut econtrario impossibile est mundum quidem & castum esse corde à dogmatibus falsis, vt non sit innocens manibus, & mūdus à peccatis. Hæc enim alterutrum se sequuntur & non separātur ab inuicem, sermo mundus in anima & vita irreprehensibilis. Abundantius autem de capitulo isto tractauimus, docentes nos ipsos secundum ea quę visa sunt nobis in loco, vt custodiamus nos ab omni errore falsorum dogmatū, siue de manifestis & principalibus capitulis, siue de his quę vidētur minora, vt audiamus qui dixit: Non declinabis ad dexteram, aut sinistrā: ab eo qui dixit: Ego sum via. Nec seducamur, sed vigilem⁹, ne quis nos

Prou.20. Mundū cor

Deut.5. Ioan.14.

B fallat eorū qui veniunt in nomine Christi dicentes, Ego sum Christus, ego sum veritas, & sapientia, & lumē verū. Puto autem quia non solū est sermo Christus, est & sermo Antichristus, Veritas Christus, & simulata veritas Antichristus: sapiētia Christus, & simulata sapiētia Antichristus, fallens amatores sapientię Dei & veritatis, quę omnia pertinēt ad fidei rationem. Sed etiam in his virtutibus quibus conuersamur secundum Deum inuenimus omnes virtutes esse Christum, & omnes simulatas virtutes Antichristū. Quoniam omnes species boni quascunque habet Christus in se in veritate ad ędificationem hominum, eas omnes habet in se diabolus in specie ad seductionem sanctorum. Si enim Christus iustitia est: sunt autem frequenter viæ viri quæ videntur esse iustæ, nouissima autem earum respiciūt in profundum inferni. Quando ergo videtur iustitia cùm non sit iustitia vera, ea talis iustitia Antichristus est, aduersus iustitiam Christum. Arbitror & castitatem esse Antichristum, quæ est apud hęreticos in errorem mittens homines, ne intelligāt ecclesiasticam castitatem Christum. Sic & misericordia est Antichristus contra misericordiam Christum, qui faciunt eleemosynas, sed non propter iustitiam Dei. Est & patientia Antichristus in eis qui videntur quidem pati pro Christianitate, & vsq; ad effusionem sanguinis concertantes, videlicet ne videātur denegare Christianitatem: iniquitatem autem in excelsum, in ipsa etiam effusione sanguinis sui loquuntur, & ponūt in cœlo os suum. Est & virtus Antichristus seducens ignorantes, quoniam multi dicturi sunt Christo in illa die, Domine in nomine tuo dæmonia eiecimus, & virtutes multas fecimus. Ad quos respondebit: Discedite à me omnes qui operamini iniquitatem, nunquam vos noui. Si enim nunquam eos Christus cognouit, virtutes autem se fecisse gloriātur in nomine Christi, non

Antithesis christi & Antichristi.

Prou.16.

Martyria hæreticorū.

Matt.7.

C erāt virtutes illę à Christo, qui nō nouerat illos, sed ab eo qui trāsfigurat se non solū in angelū lucis, sed etiā in ipsum Christū. Opus est ergo nobis Deo auxiliatore, & ipso Christo viuente in nobis, vt apertis oculis nostris videamus ne quis nos seducat, vel sermo, vel virt⁹, vel ab intus, vel à foris, promittēs se esse Christum cum sit inimicus eius cæterarūmq; virtutum ipsius. Considera etiam illud, quod multi veniunt in nullo alio nisi in nomine meo. Solum enim nomē Christi Antichristus suscipit, nec opera facit, nec verba veritatis eius docet, nec sapientiam eius ostendit in se. Et quemadmodum secundum quosdam Barabbas dicebatur & Iesus, sed latro erat, nihil habens Iesu præter nomen: sic multos existimo Christos sed nomine tantum. Nota autem quoniam nusquam inuenitur Dominus in scripturis hoc ipso sermone vtens, & dicens: Ego sum Christus, vt ne simile aliquid dicat multis vēturis in nomine eius atque dicentibus, ego sum Christus. Sufficiebāt enim ei ad credētium fidem, quoniam ipse est Christus, opera Dei, quæ solus poterat facere Christus, & sermo quem docebat, & virtus, super mille voces clamantes: Ego sum Christus. Sic autem nunquam manifeste dixit, ego sum: sed per

Ioan.5.

opera dixit: & per doctrinam pietatis, vt ipse dicat ad Petrum, quasi qui nūquam ab eo audisset, didicisset autem à Patre, quia ipse erat Christus filius Dei viui: Beatus es Simō Bar Iona, quia non caro & sanguis reuelauit tibi, sed Pater meus qui est in cœlis. Si enim ipse in corpore constitutus manifeste dixisset ad eum, ego sum Christus, caro eum reuelasse videbatur, non tantum Pater. Propterea sufficit ad seductionem Antichristorum hoc solum, quod dicunt, ego sum Christus, quod nūquam Christus legitur dixisse: & multi sunt qui seducuntur. Lata est enim porta & spatiosa via quæ ducit ad perditionem, & multi intrant per eam. Pauci autem qui inueniunt eam viam, quæ ducit ad vitam. D

Mat.16.

Tractatus XXVIII. *Cap.* XXIIII.

N illo tempore, dixit Iesus discipulis suis. Audietis autem prælia, & opiniones præliorum. Videte ne terreamini. Oportet enim hæc fieri, sed nondum est finis. Lucas autem hoc modo. Cum audieritis prælia & seditiones, ne terreamini.] Duo proponit, Vnum quidem ita, Audietis prælia: alterum autem Auditiones præliorum. Et primum quidem videamus secundum simplicem traditionem, secundum quod multi intelligunt, quid distant auditiones præliorum à præliis. Pone mihi prælia esse vbi ciuitates super ciuitates insurgant, aut gentes gentibus, aut alter alterius rem tollat, vel fortior interficiat forrē. E Quid ergo post prelia auditiones significent præliorum? Maxime quia non est dictum, videbitis prælia, & audietis de pręliis, sed vtrinque posuit audietis: id est & prælia audietis, & præliorum auditiones audietis. Et ponamus audire quidem prælia esse, quando filij pacis à præliis custodiunt oculos suos mundos, vt non videant maligna: & quoniam non possunt aspicere super labores & dolores, audiūt de pręliis qualis ciuitas pugnet aduersus quā ciuitatē, aut qualis gens à quali expugnetur gente: quid autē erit extra hoc alterū audire prælia, & audire auditiones præliorum? Vide ergo si potes (quantum ad simplicitatem verbi dico) talem differentiā dare: non est idipsum lōge prælium positum audire quia pręlium est: & iuxta pręlium esse, & ipsas pręliantium voces audire. Habet ergo vtrunque suam sanctificationem. Et forte qui quidem audit ipsas voces quæ fiunt in pręliis, audit prælia: qui autem de præliis longe gestis audit, auditiones audit præliorum: nec enim ipsa pręlia audit. Cum sint autē sermones ambigui, potest quis & ex diuerso dicere, quoniam qui longe quidem est amplius audit de illis: qui autē est iuxta pręlia, audit ipsorum pręliorum auditiones. In vtroq; ergo videtur esse aliquis differentiæ intellectus. Ascende nunc ad moralem intellectū & spiritalem, si quo modo possis aliquem sensum de eminentia scientiæ Christi, & de subtilitate Euangelistarum inuenire dignum, vt non deponas euangelicæ sapientiæ dignitatem. Vide ergo si recordantes ea quæ superius tradita sunt de eo quod ait: Multi venient in nomine meo dicentes, ego sum Christus, & multos seducent: possumus secundum eorum consequentiam etiam ista interpretari. Omnis igitur qui perfectus est, & videt in animam suam gloriosum aduentum verbi, quod corrumpit & consummat mundum, & crucifigit cum viro iusto, vt moriantur ei omnes res mundiales, & qui exercitatos habet sensus ad capiendum, necesse est vt quærens & discutiens in multa incurrat dogmarum prælia, audiet etiam multos profitentes veritatem, & diuersas de ea traditiones: vt sicut bonus miles verbi inuulnerabilis animo maneat ab omnibus profitētibus veritatem, non autem videntibus eam, neque manifestantibus, sed contraria veritatis quasi veritatem pronunciantibus, & dignus efficiatur suscipere in animam suam gloriosum Christi aduentum, secundum quod est Deus verbum, quod fuit in principio apud Deum: quod solet venire ad eos qui postquam cognouerint Christum secundum carnem, & susceperint verbum quod factum est caro, tantum ascendunt præ multis vt possint capere non qualemcunque gloriam, sed gloriam quasi vnici à patre. Et forsitan in diuersis gloriis verbum Dei apparet secundum virtutem vniuscuiusque animæ, vidēris secundum quod se capacem anima vnaqueque præbuerit. Ei ergo qui perfectus est, & ad consummationem seculi per-

Discrimen inter parabolas & præliorum rumores.

Moralis intellectus.

F

Ioan.1.

G uenit quantum ad ſe, tale apparet verbum vt qui viderit eum dicat: Vidimus gloriam eius, gloriam quaſi vnici à patre, plenum gratia & veritate. Ergo ſi quis dignus habendus eſt vt tale ſuſcipiat verbum, & videat neceſſe habet ante huiuſmodi viſionem verbi audire in anima ſua prælia per alios autem qui quaſi veritatem aſſerunt quicquid illis fuerit viſum, præliorum auditiones. Et bene ſaluator proficientibus ad perfectum diſcipulis poſtquam locutus eſt de præliis, ſuperaddidit, Videte, & non dixit audite: hortans eos ſolicitos eſſe vt oculis animæ poſſint videre, poſtquam audierint prælia, & auditiones præliorum, ſingulorum quæ audiuntur naturam, & videntes eam non terreantur: quoniam talia intelligibilia prælia ſolent in diuerſis perſuaſionibus occurrere hominibus iuſtis, & conturbare & commouere animas eorum ad dubitandum ne forte vera ſint quæ veriſimilia eſſe videntur, cum ſint falſa, aut certe vel ad credendum eis perfecte quaſi veris.

Prælia hæreſum & philoſophiæ Quotquot ergo proficiſcuntur ad perfectionem quæ eſt in Chriſto, & ad conuerſationem cœleſtis eccleſiæ, cum audierint prælia hæreſum, quæ aduerſus veram fidem, & aduerſus ſeipſos inuicem præliantur: & audierint auditiones præliorum philoſophiæ, & vanæ ſeductionis ſecũdum traditionem

H hominum, ſecundum elementa huius mundi, & non ſecundum Chriſtum, exercitantes ſeipſos in his quæ dicuntur: quærunt & cogitant mandatum Chriſti dicentis, videte: & vident quidem quæ dicuntur: videntes autem cum veriſimilitudine mendacia, non ſeducũtur, ſed ſperant ſine vulnere talium præliorum, glorioſum aduentum videre Chriſti, qui eſt verbum: maxime ſi audiẽtes ſecũdum Chriſti mãdatum prælia, & auditiones præliorum, nullam perturbationem animæ patiãtur: ſed ſub pace Dei protecti, quæ cuſtodit corda & ſenſus dignorum, non fuerint territi. Si quis autem audiẽs prælia

Eſa. 22. & auditiones præliorũ, ſecũdum quod expoſuimus, non fuerit ſolicitus ad videndum ea quæ dicuntur in diuerſis veriſimilitudinibus: & quia non fuit ſolicitus ad vidẽdum, territus fuerit: non ſolum decipietur à multis venientibus in nomine Chriſti, & dicentibus, Ego ſum Chriſtus: verumetiam interficietur ab huiuſmodi gladijs inſanabilia ſuſcipiens vulnera. De quibus gladijs dictum eſt, Vulnerant gladij, quorum vulnera ſapientium linguæ ſolent ſanare. Hi autem qui perturbantur, & quia non ſibi proſpiciunt, in huiuſmodi prælium cadunt: illi ſunt qui in valle Sion vulnerantur & moriuntur, de quibus dicit ſcriptura: Vulnerati tui non vulnerati gladio: nec mortui tui mortui in bello. De quibus nunc tantum ſignificare oportet nos: ſed non cuiuſcunque hominis eſſe præpa-

I rate ad audiendum prælia, & auditiones præliorum, vt audiens videat, & non terreatur, ſed viri perfecti in Chriſto, in

Refutatio hæreſeon. carne quidem viuentis, non tamen ſecundum carnẽ militantis, cuius militiæ arma non ſunt carnalia, ſed fortia Deo, & valentia deſtruere munitiones, & cogitationes extollentium ſe aduerſus ſcientiam Dei. Nam ſecũdum Salomonem, multas ciuitates munitas hæreſum ſuaſione verborum aſcẽdit vir ſapiens, & aſcendens deſtruxit munitionem, in qua impij cõfidebant. Paulus deſtruxit, qui paratus fuerat ad deſtructionẽ ciuitatum munitarum aduerſantiũ veritati. Qui talis eſt, poſtquam audierit prælia, & auditiones præliorum, vidẽs, & quaſi ſapiens aſcendens ſuper ciuitates munitas, & deſtruẽs muni-

Hier. 6. tiones in quibus impij confidebant, laudans Deum, & gratias

Ioel. 2. agẽs Deo, & à quo didicit talia prælia præliati, & ſeruare mã-

Pſal. 143. datum, quod ait: Sãctificate bellũ, clamat & dicit, Benedictus Dominus Deus qui docet manus meas in bellum, & digitos

1. Reg. 23. meos in prælium, miſericordia mea & refugiũ meum. Et propter huiuſmodi prælia dicitur de Dauid ab vxore Nabal: Prælia Domini Dominus meus pugnabit, Puto autẽ & myſteria eſſe talium præliorũ prælia quæ in ſcripturis legũtur: myſteria

Ioſ. 10. etiam eſſe deſtructionis præliãtium aduerſus veritatis cõgregationem: maxime quæ legũtur in libro Ieſu Naue, de deſtructionib. ciuitatũ: & myſteria ſunt omniũ congregationũ aduerſariarum virtutum. Audiẽtes ergo prælia, & auditiones talium præliorum, attẽdamus quod ait: Videte ne terreamini.]

Perſeuerãtia ſanctorum. Et debemus ſcire quoniam oportet hæc fieri expectãti aduentũ verbi, vt audiat prælia, & auditiones præliorũ: ſed non ſtatim vt audierit, mox erit finis. Propter quod finem oportet expectare omnem hominẽ qui vult fieri ſaluus: quoniam qui perſeuerauerit vſque in finẽ, hic ſaluus erit. Secũdum Lucam K

autem, ſi audierimus prælia & ſeditiones ne cõturbemur. Prælia quidem, quæ fiunt à ſciẽtia falſi nominis, & à ſapiẽtia principum huius mundi. Seditiones autẽ, non conſentiẽtium ſibi inuicem in conuẽtu eccleſiæ: Diuerſas enim ſentẽtias de varijs negotijs manifeſte audimus: maxime qui volumus proficiſci ad perfectionẽ quæ eſt in Chriſto. Non ſolum extra eccleſiã prælia, verum etiam in eccleſia intus ſeditiones. A quibus omnibus alieni fuerunt Apoſtolorũ diſcipuli, quorũ omnium ſicut in Actibus Apoſtolorum eſt ſcriptum, Erat cor vnum & anima vna. Cõfirmati enim erant in eodem ſenſu, & in eadem ſcientia. Tamen nos & ſi audiuimus eiuſmodi prælia, & ſeditiones eiuſmodi, non terreamur. Oportet enim primum antequam videamus perfectionem ſapiẽtiæ quæ eſt in Chriſto, hæc fieri: ſed non ſtatim erit finis quẽ quærimus. Oportet enim nos ſtabiliri & cõfirmari in pace, vt ſine terrore ſimus, nec à ſeditionibus cõturbemur: vt poſt hæc valeamus capere finem, qui non eſt in auditione præliorũ, neq; in ipſis ſeditionibus: pacificus enim finis longe eſt ab omnibus iſtis. Exurget enim gens aduerſus gentem, & regnum aduerſus regnum, & erunt fames, & peſtilentiæ, & terræmotus per loca: Hæc enim omnia initia ſunt dolorum.] Marcus eadem, addit autem & turbelas: Lucas ſimiliter ipſa, addit autem. Terroreſque de cœlo, & ſigna magna erũt, & hyemes. Primum ſimplicia loci, & corporalia exponamus. Sicut enim ægrotãt corpora, ante mortem eorum qui vim non extrinſecus patiũtur, & queadmodum in omnibus, per infirmitatẽ fit via ad ſeparandam animam à corpore ſuo: ſic talis & tanta creatura mundi, cùm corrũpi cœperit, quaſi initium habẽs & finem: quoniam quæ videntur, tẽporalia ſunt, & quia cœlũ & terra tranſibũt, neceſſe eſt ante corruptionẽ vt langueat: vt terra quidem frequentius terræmotibus cõquaſſetur: aër autem vim quandam morbiferam cõcipiens, peſtilẽs fiat. Adhuc aũt & vitalis virtus terræ repẽte deficiẽs offocet fructus, & omnes naturas arborum deficiẽs generatrix earũ virtus. His igitur accidẽtibus, conſequẽs eſt vt mobilis natura quaſi totius mũdi pars aliqua conſtituta cõpatiatur vniuerſarum rerum mutationi: vtputa conſueta eſcarum nutrimẽta non reſumẽs, veniat ad defectũ & corrũpatur. Nam cœli peribũt: quoniam ſicut veſtimẽtum veteraſcẽt. Quicquid aũt veteraſcit & ſeneſcit, prope interitũ eſt. Conſequẽs eſt vt & propter inopiã ciborum in auaritiã & bella homines excitẽtur aduerſus eos qui non tãtam patiuntur inopiam, & vt ex cõparatione aliorũ quæ in rebus neceſſarijs ſunt abũdantium, fiat inſurrectiones aliorũ aduerſus alios, & gens pugnet aduerſus gẽtem, & regnum aduerſus regnum. Poſſibile eſt aũt cum aliarũ indigentia rerũ etiam hominum bonũ ſenſum habentium indigẽtiam fieri, vt per hæc trãquilla & pacifica vita non inueniatur in multis, ſed inſurrectiones & lites & perturbationes fiant, interdũ quidem propter auaritiam, interdum autem propter concupiſcentiam principatus, aliquando autem & propter gloriæ vanæ cupiditatem inſanam, interdum autem & cupiditate vanæ gloriæ principum, qui non ſunt contenti proprio regno: ſed volunt ſuum quidem extendere principatum, & multas ſibi ſubdere nationes. Adhuc autem profundiorem dabit aliquis cauſam eorum quæ ante conſummationem mundi ſunt euentura: maxime autem de prælijs. Quoniam ſicut aduentus Chriſti in plurimis gentibus diuina virtute fecit pacem, ſecũdum quod dicit Propheta de illo: Orietur in diebus eius iuſtitia & abundantia pacis, donec extollatur luna: & ſic pax multiplicata eſt mundi propter incrementa eccleſiarum futura, vt ea pars ſalutis multorum fiat occaſio, dum non coguntur exire ad bella, & pugnare pro patriis ſicut pridem fiebat: ſic conſequens eſt, cùm propter abundantiam iniquitatis refrigerit charitas multorum, & ideo dereliquerit eos Deus & Chriſtus eius, iterum fieri prælia: videlicet dum non prohibentur operationes ſeminatrices bellorum à ſanctitate, ſed magis adhuc nutriuntur propter malitiam hominum ſupercreſcentem, vt omnium accidentium malorum cauſa eſſe dicantur: qui acceſſerunt quidem ad verbum, ſed poſtea declinauerunt omnes, & ſimul inutiles facti ſunt in mundialibus malis. Nam quandiu ſteterint ſales terræ, ad quos Dominus dixit: Vos eſtis ſal terræ: & omnia conſtant ſalibus temperata.

Marginal notes (right column): *Lucæ 21.* — *Seditiones in eccleſia.* — *Act. 4.* — L — *2. Cor. 4.* — *Effeta mundi ſenect.* — *Pſal. 101.* — *Heb. 1.* — M — *Pſal. 71.* — *Chriſti aduentus pacẽ mũdo attulit.* — *Matt. 5.*

A rata. Postquam autem infatuati fuerint ipsi sales (vt secūdum scripturam dicamus) & ea quæ saliebantur ab eis sicut insulsa infatuantur, corrumpuntur, & fœtent, & resoluuntur. Adhuc autem & quandiu steterit lux mundi, omnia diriguntur à claro lumine dispensata. Cum autem hoc ipsum lumen diminutum fuerit in animis hominum, dum propria & naturali esca non nutritur, tunc occupantibus omnia tenebris cum in tristitia facta fuerint omnia & calamitatibus, fiet quasi conuentus super omnia aduersariarum virtutum, dum non vetātur à sanctis & à Christo in eis, qui solebat eos vetare: sed quasi in tenebris sine aliqua prohibitione operabuntur in cordibus hominū, vt excitent gentē aduersus gētem, & regnum aduersus regnū. Si autem (quemadmodum & placet quibusdam) & fames & pestilentiæ ab huiusmodi operationibus fiunt, & ab angelis Satanæ: similiter & fames & pestilentiæ tunc inualescent ab aduersariis virtutibus, quando fuerint sales terræ & lux mundi, Christi discipuli, qui sunt principes potestatis Dei, B destruentes in hominibus prælia quæ faciunt aduersariæ potestates, & omnia quę ex earum malitia seminātur. Et aliquādo quidem in Israël fames & pestilentiæ fiebant propter peccata, & siccitates, quas orationes sanctorum soluebant, Samuelis, Hieremiæ, cæterorúmq; similium. Bene autem positum est: Erunt fames, & pestilentiæ, & terræmotus per loca.] Nec enim in semel vult Deus perdere humanum genus: sed iudicans per partes paulatim in eo dum fiunt fames, & pestilentiæ, & terræmotus per loca, dat pœnitentiæ locum his qui ex modicis castigationibus emēdātur & cōuertūtur ad Deū. Et quemadmodum incipientibus infirmitatibus possibile est afferre medicinalia adiumenta: sic incipientibus fame, & pestilentiis, & terræmotibus per loca, possibile est quibusdam hominibus ad conuersationem, & fidem, & sapientiam sanctorum purgatoria dare. Si autem incipientibus huiusmodi malis non fuerit facta pia correctio, proficiēt ad peius fames, & pestilentiæ, & terræmotus, cum locum habuerit abominatio desolationis, non contenta parte alia mundi: veniet vt etiam in loco sancto consistat. Tamen insurrectionis gētium super gentes, & regnorum aduersus regna, & fames, & pestilentiæ, & terræmotus per loca exurgentes, initia esse dicuntur peiorum calamitatum, quas dominus appellauit dolores. Si ergo tales erunt primitiæ dolorum, qualia putas erunt incremēta dolorum? Qualis autem & finis erit generalium dolorum in vniuerso mundo, vt non iam per partes sed vniuersum exterminent mundum? Tamen arbitror quæ sunt secutura aduersus impios fore tantummodo, vt in doloribus acutissimis, & diutinis crucientur, donec deponant quæ conceperunt & formauerūt semina peccatorum ab operationibus contrariis. Et Pharao quidem non bene facere cupiens præcepit omne masculinum quodcunque fuerit natum Hebræis, vt proiiciatur in flumen: Deus autem bonus quasi vere bonus occidit semina malorum quæ receperunt, vt per multos C labores & dolores ea deponat, quoniam conceperunt dolorem, & pepeterunt iniquitatem. Et quid aliud decet Deum, nisi vt occidat omnem iniquitatem quam generant peccatores? quibus huiusmodi mortis dies melior est quàm dies natiuitatis ipsius, secūdum quod scriptum est, Melior dies mortis super diem natiuitatis? Sic & abortum meliorem eo quod nascitur, bene quis dicet. Et dixi bonum super eum abortum. Nam abortus huiusmodi in natiuitate venit, & in tenebris ambulat, & in tenebris nomine eius contegetur. Et hæc tractauimus abundantius consequentia aspicientes, secundum quod ait: Hæc omnia initia sunt dolorum. Quoniam autem & moralem intellectum existimo esse etiam in isto loco, secundum ea quæ dixi, consequenter & hic sunt dicenda: quoniam si quis gloriosam & regalem formam verbis visurus est, aduentum ipsius gloriosum, necesse est ei vt excitetur non solum audire prælia & auditiones intelligibilium præliorum, vt videns discat nequaquam terreri: sed etiam vt videat gentem mendacij alicuius, & motum verborum trahētium ad aliquam sectam insurgentem aduersus aliam aliquam mendacij gentem: quoniam huiusmodi gentibus nunquam est pacificus finis. Quod frequenter videmus inter hæreses fieri, & inter ecclesias malignantium surgere alterius hæresis gentem super gentem alterius hæresis. Sic & regnum alicuius verbi insurgit aduersus alterius verbi erratici regnum, D quoniam satanas & omne mendacium aduersus seipsum diuiditur semper, propterea non potest stare. Ergo qui proficiscitur ad videndam gloriam Christi, & regnum, hoc est verbi perfectionem, & regnum quod regnat, & dominatur, ponens omnes aduersarios sermones sub pedibus suis, & in conculcationem pedum suorum: necesse est ei vt quærens veritatem, frequenter inopiam sensuum patiatur, quibus proprie anima nutritur ad requisitionem eorum quæ sunt quærenda. Et sicut aliquando qui proficiscebantur ad terram promissionis, afflicti sunt, famē passi sunt carnaliū ciborū trāsitu, vt cęleste accipiāt manna: sic oportet inopia sensuum tentari eum frequēter, & nihil pati ex ea, qui perfectione verbi est nutriēdus. Et quotidie hoc ipsum videmus in nobis, quando quærimus aliquē veritatis sensum in scripturis: priusquam inueniamus quod quęrimus, aliquā inopiam sensuū patimur, donec soluitur in nobis eiusmodi inopia sensuum à Deo, qui dat dignis escā in tēpore oportuno ad manducandū, & vestimentū ad induendum. Oportet etiam eum qui videt gloriosum ad- E uentum, id est, aduentum sapientiæ in animam suam, necesse est eum videre pestilentias morbidorum sermonum, & nihil pati ab eis. Pestiferi autem sermones sunt omnes qui ab hominibus pestiferis proferuntur, iniquitatem in excelsum loquentibus, & ponentibus in cœlo os suum in superbia & magna promissione: vtputa Marcionis sermones aduersus creatorem mundi, & impiæ blasphemiæ, quędam pestilentię sunt animarum, corrumpentes hominum mentes, & facientes animas in eorum suspicionibus ægrotare. Valentini etiam de masculinis & fœmininis seculis fabulæ, & de natiuitate creatoris mundi, quam ex falsa sapientia confinxerunt, & quæcūque alia garrulant, quid aliud sunt nisi pestilentiæ? Basilidis quoque sermones detrahentes quidem eis qui vsque ad mortem certant pro veritate, vt confiteantur coram hominibus Iesum, indifferenter autem agere docentes ad denegandum, & ad sacrificandum diis alienis, non minus pestificant & corrumpunt audientes se, qui in iisdem sermonibus docent non esse alias peccatorum pœnas, nisi transcorporationes animarum post mortem. Nam vt dimittam manifeste falsum esse quod dicitur, adhuc autem tollunt ab hominibus salutarem timorem, & qui vel propter timorem futurarum pœnarum seruaturi se fuerant à multitudine peccatorum nutriūt audaciam impietatis eorum. Multæ igitur fames & pestilentiæ erunt omnibus videre volentibus gloriosum Christi aduentum in anima sua, sed nihil eis nocebunt. Videbunt enim tantummodo eas, sed nihil patientur ab eis. Patientur autem & motus eorum quę quęrentur in plurimis locis scripturarum, verisimilitudinem contrarietatis vel mendaciorum habentibus: sed postmodum patientur nihil, nec motus auditionum falsarum vellet eos ab expectatione gloriosi diuini & perfecti aduentus Iesu Christi verbi. Et qui dicturus est, A timore tuo domine in vtero tuo cōcepimus, & parturiuimus, & peperimus spiritū salutis quem fecisti super terram, aut secundum quod dictum est, Filij mei quos iterum parturio donec formetur Christus in vobis, necesse est F eum in primis in omnibus istis doloribus fieri famis & pestilentiarum & motuum: quod sustinens pariter quod concepit & formauit in se Christum verbum, vt dicat in natiuitate eius, Ecce euangelizo vobis gaudium magnum, & gloriam in excelsis Deo, & pacem super terram. Tunc tradent vos in tribulationes & occident vos, & eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum. Et tunc scandalizabuntur multi, & inuicem tradent, & odio habebunt inuicem, & multi pseudoprophetæ insurgent, & seducent multos: & quoniam abundauit iniquitas, refrigescet charitas multorum: sed qui permanserit in finem, hic saluus erit. Et prædicabitur hoc Euangelium regni in vniuerso orbe in testimoniū omnibus gentibus, & tunc veniet finis.] Et sine expositione quidem, textus à seipso est manifestus, quoniam frequenter traditi sunt discipuli Christi in tribulationes, & propter verbū sunt interfecti, & propter Christum odio habiti gentibus. Si autē discutere quis velit quod ait omnibus gentibus, non satis inueniet certum, quoniam omnibus etiam in vltimis partibus terrę cōmorātibus gētibus odio habetur popul⁹ Christi:

Differt deⁿ pœnaudans locum pœnitentiæ. — *Primitiæ dolorum.* — *Exod.1.* — *Eccl.6.* — *Moralis sensus.* — *Heresis in heresim.* — *Sensus inopia & inscitia nostra.* — *Marcionitarum, Valētinianorū & Basilidianorum delyria.* — *Esa.26.* — *Gal.4.* — *Luc.2.* — *Persecutio aduersus præcones Euangelij.*

A nisi forte & hic aliquis dicat propter exaggerationem multarum positum omnibus pro multis. Proponens autem tibi quod dicit: Tunc tradēt vos, inuenies quæstionem. Nec enim postquam insurrexerunt gens contra gentem, & regnum aduersus regnum, & post fames & pestilentias per loca, tunc traditi sunt in tribulationes & occisi sunt, & odio habiti ab omnibus gentibus propter nomen Christi: nam & prius quàm hæc fierent, traditi sunt Christiani in tribulationes, & dantes testimonium veritati sunt interfecti, & odio habiti sunt gentibus cum quibus habitauerunt. Aduersus hanc autem quæstionem qui secundum verba vult intelligere, respondebit quoniam tunc maxime tradentur Christiani in tribulationes, quemadmodum nunquam, tunc odio habendi maxime ab omnibus gentibus cohabitantibus sibi sicut nunquam: & omnia patientur pro nomine Christi, cum surrexerit gens contra gentem, & regnum aduersus regnum, & fient fames & pestilentiæ, & terræmotus per loca. Amant enim qui in calamitatibus sunt, causas earum discutientes, inuenire aliquid quod loquantur. Cum hæc ergo contigerint mundo, consequens est quasi derelinquentibus hominibus deorum culturam, vt propter multitudinem Christianorum dicant fieri bella & fames & pestilentias. Frequenter enim famis causa

Gentilium calumnia de famis et aliorũ malorum causis, de qua etiã Arnobius, Aug. de ciuit. & Orosius.

B Christianos culparunt gentiles, & quicunque sapiebant quæ gentium sunt: Sed & pestilentiarum causas ad Christi ecclesiam retulerunt. Scimus autem & apud nos terræ motum factum in locis quibusdam, & factas fuisse quasdam ruinas, ita vt qui erant impij extra fidem, causam terræmotus dicerent Christianos, propter quod & persecutiones passæ sunt ecclesiæ, & incensæ sunt: Non solum autem illi, sed & qui videbantur prudentes, talia in publico dicerent, quia propter Christianos fiunt grauissimi terræmotus. Quod autem dicitur, Et eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum, sic saluate quis poterit, quia nunquam quidem in vnum consenserunt omnes gentes aduersus Christianos, cum autem contigerint quæ Christus prædixit, tunc quasi succendendi sunt omnes à quibusdam gentibus incipientibus Christianos culpare, vt tunc fiant persecutiones iam non ex parte sicut ante, sed generaliter vbique aduersus populum Dei. Tunc continget illud vt multi scandalizentur qui videntur in fide consistere, & se alterutrum tradent, & erit odium inter ipsos etiam qui videntur fideles. Tunc pseudoprophetæ multi insurgent, multitudinem insensatorum fallentes: tunc & refrigescente charitate, non solum apud infideles, sed etiam in ipsis fidelibus: & feruor charitatis ex multis iniquitatibus refrigescet, ita vt pauci remaneant certantes pro veritate vsque ad finem, qui & saluandi sunt soli. Et in hoc statu constitutis rebus, Euangelium quod prius non fuerat prædicatum in toto mundo: multi enim non solum barbarorum,

C sed etiam nostratum gentium, vsque nunc non audierunt Christianitatis verbum: tunc autem prædicabitur, vt omnis gens Euangelicam audiat prædicationem, & nemo derelinquatur qui non audiuit, & tunc erit seculi finis. Si autem hæc ita se habent, iam non ignorabimus de eo quod dicit: Tunc tradent vos, nec falsum suspicabimur quod ait: Et eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum: dicentes veritatem huius verbi nondum esse impletam, quamdiu non est factum quod ait: Tunc scandalizabuntur multi & inuicem tradent. Nondum enim multi proditores de ecclesia facti sunt, & nondum falsi prophetæ exiterunt multos fallentes: sic & nondum odio habiti sunt ab omnibus gentibus, etiam in vltimis partibus terræ habitantibus propter nomen Christi: sic & nondum est prædicatum Euangelium regni in toto orbe. Non enim fertur prædicatum esse Euangelium apud omnes Æthiopias, maxime apud eos qui sunt vltra flumen: sed nec apud Seres, nec apud Orientem audierunt Christianitatis sermonem. Quid autem dicamus de Britannis, aut Germanis, qui sunt circa Oceanum, vel apud Barbaros, Dacos, & Sarmatas, & Scythas? quorum plurimi nondum audierunt Euangelij verbum, audituri sunt autem in ipsa seculi consummatione. Aspice enim quod ait, Et prædicabitur hoc Euangelium regni in toto orbe in testimonium omnibus gentibus, & tunc erit finis.] Si autem vult quis temere dicere prædicatum esse iam Euangelium regni in toto

Euangeliũ quibus populis tẽpore Orig. nõdum prædicatum.

De mundi fine.

orbe in testimonium omnibus gentibus, consequenter dicere poterit & quod ait, Tunc erit finis, iam finem venisse: D Quod dicere temeritatis est magnæ & hominis non intelligentis quæ Paulus ad Thessalonicenses Epistola secunda dicit, dicens: Ne quis vos seducat vllo modo quasi instet dies domini: quoniam nisi venerit primum discessio, & reuelatus fuerit homo peccati, filius interitus, & cætera, non erit domini dies. Hæc secundum simplicem exposuimus traditionem. Si autem debemus secundum quod moraliter supra tradidimus, & hic intelligere moralem tractatum, talia exponemus: quoniam qui visitatus est secundum verbi Dei aduentum illum gloriosum in animam suam, necesse est vt secundum mensuram profectus sui ad verbi perfectionem insidias à contrariis operationibus patiatur, quasi magnus athleta, & traditus in tribulationes derelinquatur. Multæ enim tribulationes iustorum: & quanto quis iustior voluerit fieri, tanto magis quasi angustam & tribulatam cum affectu ambulans viam in tribulationes incurrit, & tribulatus occiditur mundo: & quanto ad manifestiorem proficiscitur visionem verbi, tanto amplius tribulatur. Quoniam perfectior inuenitur Christus in eo, ab omnibus odiētibus Christum odietur, non tantum à gentibus omnibus secundum carnem, quantum à E gentibus spiritalium nequitiarum. Ipsa enim implantata manifestatio proprietatum Christi in eo, propter quas & dicitur Christianus, facit eum ab omnibus habētibus spiritum mundi odiri, ad perfectionem adhuc Christi amplius & amplius contendētem. Sed & in dissensionibus & quæstionibus pauci erunt intenti veritatem plenius attingentes. Plures autem scandalizabuntur, & cadent ab ea, proditores & accusatores effecti alterutrum propter dissensionem dogmatum veritatis, quam non omnes apprehendere possunt: quæ causa fiet, vt odiant se inuicem. Et cum huiusmodi quæstiones in plures venerint, multi quidem erunt non sane tradentes de futuris sermonem, & quomodo non oportet interpretantes prophetas, quos pseudoprophetas quis dicere non peccabit, seducere multos. Valde autem pauci erunt veritatem inuestigantes. Falsæ autem doctrinæ à proposito veritatis fontem quidem soluent, eos autem qui prurientes sunt aure, multiplicabunt, ad delectamentum eorum loquentes iniquitatem legi contrariam: & tantum nocebunt verba docentium multorum contraria, vt etiam feruentem dilectionem quæ prius fuerat in simplicitate fidei, refrigescere faciant existimatione comparationis diuinorum mysteriorum & veritatis. Sed qui potuerit videns omnia hæc manere in primo Apostolicæ traditionis & ecclesiasticæ inductionis proposito, ipse saluabitur: & sic prædicatum Euangelium in animas omnium, erit in testimonium omnibus genti- F bus, id est, omnibus cogitationibus incredulis omnium animarum.

2.Thess.2.

Moralis sensus.

Pauci veritatis studiosi.

2.Tim.4.

TRACTATVS XXIX.

Cap. XXIIII.

IN illo tempore, dixit Iesus discipulis suis: Cum videritis abominationem desolationis, quod scriptum per Danielem prophetam stantem in loco sancto, qui legit intelligat.] Verba prophetæ quæ locutus est de abominatione desolationis futuræ, sunt hæc, Et confirmabit testamentum multis septimana vna, & in dimidio septimanæ tolletur sacrificium, & libatio, & super templum abominatio desolationis erit, & vsque ad consummationem temporis consummatio dabitur super desolationem. Vere quidem comprehendere sermones Danielis nullius alterius est, nisi spiritus sancti qui fuit in Daniele, vt de septimanis omnem manifestet sermonem, & de abominatione desolationis dicta ab eo. Si autem oportet & nos pauca secundum quod nobis videtur exponere de hoc loco, dicendum est quoniam septuaginta annos, qui fuerunt post aduentum saluatoris nostri, demonstrare videtur sermo. Hæc enim septimana quæ propter septem decadas annorum dicitur septimana, confirmat testamentum multis, quando & Apostoli Christi post ascensionem ipsius orationi & verbo instantes à Deo illuminabantur in omnem

Dan. 9.

Ebdomadis Danielis expositio.

A nem scientiam voluntatis diuinarum scripturarum, & à spiritu sancto. In dimidio autem septimanæ, id est in tribus & semis decadis annorum sublatum est sacrificium altaris, id est in triginta quinque annis, & impletum est quod fuerat scriptum, In dimidio septimanæ tolletur sacrificium & libatio. Tunc autem super templum quod fuit in Hierosolymis facta est abominatio desolationis templi, & ciuitatis, in eo videlicet tempore quando viderunt circundatam Hierusalem ab exercitu, vt secundum quod propheterauerat saluator de ea, cognoscant quod appropiauit desolatio eius, Et hanc desolationis abominationem factam super templum ab exercitu Hierusalem circundare, dicit propheta vsque ad tempus consummationis manere, vt consummatio fiat mundi super desolationem Hierusalem, & templi quod est in ea. Et vbi sunt qui se dicunt Iudæos & non sunt? qui dicunt, ædificabitur Hierusalem quæ est deorsum, priusquam seculi consummatio fiat? Consummatio, inquit, dabitur super desolationem eius. Si autem ædificabitur templum, ædificabitur ei qui aduersatur & extollitur supra omne quod dicitur Deus, aut colitur, vt sedeat in templo huiusmodi ostendens se quasi sit Deus, quem dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, & destruet illuminatione aduentus sui. Siue ergo placeat quibusdam ædificari hanc Hierusalem super terram, tamen non erit falsum quod dicitur, consummatio est danda super desolationem ipsius. Si autem oportet & de temporibus aliquid dicere, dicimus quoniam in Chronicis Phlegontis cuiusdam dicitur, si tamen debemus & hunc quasi vera dicentem de templo suscipere, quoniam circa quadragesimum annum à quintodecimo anno Tiberij Cæsaris facta est destructio Hierusalem, & templi quod fuit in ea. Deduc ergo prædicationis domini fere annos tres, & tempus resurrectionis ipsius, quando per dies quadragintaapparens illis docebat eos de regno Dei, & inuenies forsitan plus minus: quoniam circa dimidium septimanæ computans per decadas annorum est completum quod dictum est, Tolletur sacrificium meum & libatio: quando & super templum abominatio desolationis est facta, quæ desolatio vsque ad tempus consummationis manebit. Consummatio enim secundum quod diximus dabitur super desolationem. Si autem constat nobis talis traditio septimanæ, dicentibus quantum ad dictum impletum esse quod dictum est, non solum, Tolletur sacrificium meum, & libatio, sed etiam illud quod scriptum est, vt abominatio desolationum super templum contingat: sine dubio manifeste ostenditur aduentus Christi etiam ex verbis Danielis prophetæ dicentis, Septuaginta septimanæ concisæ sunt super populum tuum, & super ciuitatem sanctam vt consummetur peccatum, & signetur peccatum, & deleantur iniquitates, & vt adducatur iustitia æterna, & vt signetur visio, & prophetia: & C vngetur sanctus sanctorum, & cognoscet intelligens ab exitu verbi respondere & ædificare Hierusalem vsque ad Christum ducem septimanæ sexaginta duæ, & conuertetur & reædificabitur platea & murus, & euacuabuntur tempora: & post septimanas sexaginta duas interibit vnctio, & iudicium non est in ea. Ciuitatem autem & sanctum corrumpet cum duce veniente, & excidetur in diluuio, & vsque ad finem belli concisi interitus, & confirmabit testamentum multis septimana vna: & in dimidio septimanæ tolletur sacrificium, & libatio, & pinnæ vsque ad consummationem festinationis. Post hæc sequitur sermo quem exposuimus sic habens: & confirmabit testamentum multis septimana vna, & cætera. Arbitror autem septuaginta septimanas concisas super populum & super ciuitatem sanctam, vt consummetur peccatum, quatuor milia nongentos esse annos ab Adam vsque ad septuaginta annos qui fuerunt post dispensationem Christi. Consummatum est enim peccatum populi, propter quod & à Deo est derelictus. Et illorum quidem peccatum signatum est, credentium autem iustitia est deleta: & post deletionem eius, adducta est in Christo vita æterna. Sed quoniam lex & prophetæ vsque ad Ioannem, qui ostendit Christum, propterea puto dictum, signari visionem & prophetiam. Nam quoniam nequaquam sunt in prophetis visiones post Ioannem, ideo signata est visio & prophetia. Signata autem visione & prophetia vnctus est vnigenitus sanctus sanctorum Christus. Quem Christum

2.Thess.2.

Contra chiliastas.

B

Phlegontis chronica.

Dan.9.

Anni mūdi

D vnctum cognouerunt prophetæ, & Daniel, & intellexerunt aliquo modo ab exitu verbi, quando verbi domini cœli firmati sunt, & ab exitu verbi respondere in sanctis qui ab initio fuerunt & prophetis domini, sed & ædificari Hierusalem vsque ad Christum ducem transierunt septimanæ sexaginta duæ, hoc est primum quidem anni quadringenti nonaginta, quæ fiunt per decadas computatæ septimanæ septem. Post hoc autem anni quatuor milia trecenti quadraginta, qui fiunt similiter per decadas computatæ septimanæ sexagintaduæ. Post quos reuersus est Christus & ædificauit plateam, in qua sapientia fiducialiter agit, & murum, in cuius fastigio prædicatur. Euacuata sunt autem populi tempora, propterea quod super additas septem septimanas, sexaginta duas septimanas, sublatum est à populo Chrisma quod fuit in templo, vt iam non sit iudicium apud eos. Sed & ciuitas, & sanctum corruptum est cum superueniente postea duce populo illi siue Herode, siue Agrippa. Hunc enim dicit esse historia Iudæorum. Sed vide ne putes quod ait corrumpi cum duce veniente, referri ad Christum. Vbi enim voluit ipsum intelligi Christum, vtrisque nominibus vsus est Daniel, dicens: Vsque ad Christum ducem. Quando autem tacet nomen Christi, corrumpendum introducit ducem, quoniam defecit dux post Christum, & dux de fœmoribus eius, venit enim cui reposita erāt. Post quem excisus est in diluuio populus vsque ad finem belli concisi super eos. Sed his accidentibus illis confirmauit E Deus testamentum multis in septimana vna: in cuius septimanæ dimidio cessare fecit incensum, & sacrificia, & templum, quod arbitror à pinna nominauit interiturum vsque ad consummationem in festinatione, quando & derelicta est peccantibus eis domus eorum. Quæ autem sequuntur in textu Danielis, sicut potuimus exposuimus. Hæc autem omnia visa sunt nobis ex Daniele iuxta interpretationem Euangelici textus opponere, vt manifestemus verbum quod ait: Cum videritis abominationem desolationis, quod dictum est per Danielem Prophetam stantem in loco sancto, qui legit intelligat. Nunc autem ipsum textum Euangelij declaremus. Diximus stare quidem in loco sancto abominationem desolationis, principem esse qui Hierusalem circundedit exercitu. Itaque quoniam pessima contigerunt his qui tunc fuerant in Iudæa, ideo hæc futura prophetans populo dominus dicit.

Tunc qui in Iudæa sunt, fugiant in montes.] Et talia fuerunt quæ contigerunt in tempore illo, vt ita dicamus, vt qui esset super tectum domus, non haberet tempus descendere, & tollere aliquid de domo sua: & qui in agro erat, non posset reuerti in ciuitatem, & tollere vestimentum suum. Et non erat tunc tempus misericordiæ, neque super prægnantes, neque super lactantes, neque super infantes earum. Ideo dicit F (quantum ad verba dico) Væ prægnantibus, & nutrientibus in illis diebus. Et quasi ad Iudæos loquens, qui arbitrabantur in sabbato non oportere vel agere, vel ambulare viam amplius quam est sabbati iter, ideo dicit: Orate autem ne fiat fuga vestra in hyeme, vel sabbato. Non solum enim in sabbato, sed etiam in hyeme pessimum erat salutē quærere per fugam. Refertur autem ab his qui Iudaicam historiam conscripserunt de illis quæ tunc contigerunt, quoniam tribulatio magna facta est populo, qualis nunquam fuit ab initio mundi vsque ad tempus Christi, sed nec postea fieri potest, vt talia eis contingant, propterea quod ausi sunt manus inferre in verum Christum Dei: cuius mysterium & nomen venerans Dauid, dicebat de Saule persequēte, & occidere se volente: Non iniiciam manus meas in Christum domini. Præcisionem autem dierum illorum futuram propter electos Dei qui credunt in Christum, abbreuiationem intelligimus dierū illorum. Tunc autem in magna calamitate populo constituto, & electis qui sunt in Iudęa pericula patientibus, multi seductores dicebāt, ecce hic Christus, ecce illic. Quos obseruare docens discipulos suos, dicebat tunc. Si quis vobis dixerit, ecce hic Christus, ecce illic, nolite credere. Surgent enim pseudochristi, & pseudoprophetę, & dabunt signa magna, & prodigia. Dicere autē quis potest aut Simonē magum qui dicebat se esse virtutem Dei magnam: aut si quis ei similis fuit, seducere volens si possibile esset & electos? Hæc præuenientes diximus non adiicientes in hoc loco aliam expositionem, nisi eam quæ secun-

Chrisma sublatum.

Gen.39.

Sabbati iter, de quo Act.1.

1.Reg.4.

Act.8.

G dum textum est, propter eos qui traditione simplici delectantur, vt quæ videntur eis vtilia diceremus, quoniam hęc dominus futura prophetans præscius veritatis exposuit. Si autem oportet propter eos qui volunt & possunt ascendere verbo ad altiora, replicemus ab initio proposita Euangelij verba, & secundum quod possumus exponamus eadem iterum spiritaliter.

Moralis interpretatio.

Et primum quidem suscipiamus verbū de abominatione desolationis stante in loco sancto. Debet enim qui legit diligens esse, & intelligere, vt non seducatur à desolationis abominatione. Locus igitur sanctus intelligibilis est omnis dictio scripturæ diuinæ, quam locuti sunt sancti prophetæ qui fuerunt à seculo, Moyses, & post eum cæteri. Non solum autem, sed etiam dictio Euangelistarum, vel Apostolorum Iesu Christi. In hoc ergo loco sancto omnium scripturarum tam veteris testamenti quam noui Antichristus, quod est falsum verbum, stetit frequenter, per hoc ipsum quod stare videtur in scripturis diuinis, ostendens se quasi sit Deus, & quasi ipse sit Christus Dei verbum, & ipse est abominatio desolationis. Est enim frequenter videre in argumentationibus impiis dogmatum apud hæreses hanc abominationem desolationis, id est Antichristum verbum falsum abominationum, desolantem à Deo omnem hominem qui receperit eam in se abominationem aduersantem veritati, extollentem se super omne verbum quod est extra eum, quod annunciatur esse
H extollentem se & super omne verbum Dei, quod vnusquisque hominum colere vult, siue vere siue mendaciter. Nam vnumquodque hæresum dogma non solum veritati aduersatur, sed etiam cæteris dogmatibus similiter falsis. Et quoniam sic extollitur, vt etiam in templo scripturarum sedeat, per ipsum templum, id est per ipsas scripturas, volens se ostendere, quoniam ipse vere est Deus verbum, semper ergo qui diuinas legit scripturas intelligat eas: maxime quando viderit abominationem desolationis, secundum ea quæ diximus, stantem in eo quem exposuimus loco sancto sanctarum scripturarum. Qui autem intellexerit eum, destruet vera traditione, id est illuminatione aduētus Christi qui est veritas, cum verbum qui in alieno loco sancto stare videtur: & intelligens talem abominationem desolationis, irritam faciet eam, & eiiciet à loco sancto in quo stare videtur. Maxime autē destruet eum Christus qui loquitur in eo verum lumen. Iste autē Christus si in aliquo loquatur volente audire & prodificari, non infirmatur, sed omne falsum verbum quod est abominatio desolationis stans in loco sancto, & sedens in tēplo Dei quod est Antichristus, interficiet spiritu oris sui per eos qui se præbuerint capaces ipsius. Quod verbum falsum frequenter non stat, sed etiam sedet in templo, quando quasi rationabiliter & bene constructum videtur. Qui autem vident hanc abominationem desolationis, ita vt possint de ea dicere: Non enim
I versutias eius ignoramus, in eo dum legunt intelligentes quæ vera sunt, fugiant falsum, & recedant vbi eos mendaciū comprehendere non valebit. Non autem potest comprehendere mendacium eos qui ex Iudæa litera fugiunt ad spiritalia & intelligibilia, & sublimes veritatis montes. Vt autem intelligamus: Fugiant in montes, accipe exēplum, quod dicitur manifeste de fuga laudabili, quale est quod ait Apostolus: Fugite fornicationem, & quod ait sapientia: Quasi à facie serpentis fuge peccatum: vel quale est, quod in mysterio dicit Rebecca Iacob. Ecce Esau frater tuus minatur occidere te. Nunc ergo fili audi vocem meam, & surgens fuge ad Laban fratrem meum in Carran, & habita cum illo aliquot dies, donec auertatur ira fratris tui. Et omnis arbitror qui filius est Iacob, opera consummans Iacob, intelligens omnem morem odibilem Deo, qui est Esau, fugit quasi intelligens. Si autem non fugiat eum qui fornicarius est, & pollutus sicut Esau, & quasi non fugiens Esau, sed cohabitans ei, non fit filius Iacob qui fugerat eum. Ipse autem Iacob habitans cum Laban vtiliter sibi & dispensationi quæ erat secundum Deum, abscondit cor suum, vt non annunciaret ei, quoniam fugiebat, & fugiebat ipse & omnia eius. Bonum est ergo fugere etiam à Laban, à conciliatore carnalium qualitatum, in quibus habitantem non oportet permanere in eis, sed fugere cum omni domo sua. Nam & si voluerit persequi post eum, Deus illum auertet à fugientibus eum: vt etsi comprehenderit eum

2.Thes.2. *Fuga laudabilis.* *1.Cor.6.* *Gen.26.* *Heb.12.*

postmodum aliquando, nihil mali facere ei possit fiducialiter pronuncianti: Apud quem inueneris deos tuos, non viuat in conspectu fratrum nostrorum: cognosce quid tuorum est apud me, & accipe. Nec enim cognosci poterit aliquid apud Iacob de rebus Laban. In his ergo Euangelicis dictis, quę in præsenti tractamus, imperatur vt qui cognoscunt abominationem desolationis stantęm in loco sancto, intelligant in eo dum legunt, vt fugiant in montes. Qui ergo in tali Iudæa, quam diximus, id est in vetustate literæ constitutus habetur, fugiat in montes spiritalium nouitatū. Et si quis inuentus fuerit ascēdisse super tectum verbi, & stare in fastigio ædificationis eius, non descendat inde occasione, vt auferat aliquid de domo sua & vadat. Nihil enim opus habebit manēs in tecto, & abstinens se nequando inde descendat. Et si fuerit quis in agro, siue in eo in quo abscōditus est thesaurus: sicut dominus ait in parabola quadam, aut qualis fuit ager ille Iacob plenus, cui assimilauerat eū benedicens pater ipsius, & dicens: Ecce odor filij mei, sicut odor agri pleni quem benedixit dominus. In quo agro secundum spiritales benedictiones legis, benedicitur omnis qui secundum legē vixerit, dicente scriptura: Benedictus tu in ciuitate, benedictus tu in agro. Qui ergo est in tali agro totius plantationis quā plantauit pater cœlestis, non reuertatut retro. Non enim tātūmodo ille qui mittit manum in aratrū, & reuersus fuerit retro, non est aptus regno Dei: sed etiam qui in agro est quē tradidimus, & reuersus fuerit retro, L causa eorum quæ oportuerat obliuisci, sine dubio incurret in abominationem desolationis, id est in seductionē verbi mendacis: & maxime si spoliauerit se vestimentum suum vetus, id est veterem hominem cum actibus eius, & iterum conuersus fuerit retro, tollere vestimentum suum. Diligenter ergo debemus attendere, ne forte aliquid eorum quæ sunt deorsum, & sunt in domo, velimus descendentes tollere, aut relictum vestimentum retro repetere relinquentes agrum, & conuersi retro, cum debueramus appetere ea quæ sunt ptiora, & obliuisci posteriora, & neque stare in aliqua regione illa, sed in monte saluari, vt non comprehendamur cum his qui sunt cōbusti, propter quod in Sodomis sunt comprehensi. Væ autem prægnantibus & nutrientibus in illis diebus.] Quoniam sunt & aliquæ animæ concipientes generationes, manifestauit Propheta, dicens: A timore tuo domine in vtero concepimus, & parturiuimus, & peperimus spiritum salutis quem fecisti super terram. Sicut enim in pręgnantibus formatur & figuratur semen, sic & in anima quæ suscipit verbum, paulatim formatur & figuratur conceptio verbi in ea. Et hoc puto dicere Paulum ad Galatas. Filij mei quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis. In epistola ad Timotheum dicit idem, saluādam mulierem per filiorum generationem, si permanserit in fide, & dilectione, & sanctitate cum castitate. M Quæ est autem hæc mulier, nisi anima quæ verbum concipit Dei & veritatis, & parit opera bona similia Christo? Irrationabile autem est existimare de sensibili generatione dictum quod ait: Mulier seducta in præuaricationem facta est, salua autem erit per filiorum generationem si permanserit in fide, & dilectione, & sanctitate cum castitate. Animæ ergo quæ nouiter susceperunt verbum, & adhuc prægnantes cōstitutæ, necdum fructificauerunt in eo in vtero intelligibiliter habētes, non possunt sustinere stātem in loco sancto aduersantem veritati sermonem, neque stare quo minus seducantur persuasionibus eius. Propterea si aliquando abominationem desolationis secundum quod tradidimus stantem in loco sancto viderit anima in vtero habens, quæ necdum fructificauit ex verbo, incurrit in væ quod dominus dicit: Væ prægnantibus. Proiiciet enim conceptionem, & euacuabitur à spe quæ est in actibus veritatis. Sed & si videatur formatum & fructificatum verbum, non autem fuerit enutritum sufficienter augentibus & magnum facientibus eum nutrimentis, sed manserit immaturum, secūdum similitudinem sugentis factū est, super huiusmodi generationes veniet quod super sugentes. Si autem sicut in multis exemplaribus scriptum est: Væ sugētibus, dicendum est: quoniam animæ quæ lactantur adhuc, ad quas dicit Apostolus: Lac vobis potū dedi nō escam, nondū enim poteratis, sed nec vsq; adhuc potestis, adhuc enim estis carnales. Dicit autē & alibi. Facti estis opus habētes lacte, & non solida

Matt.13. *Gen.25.* *Gen.19.* *Esa.26.* *Gal.4.* *1.Tit.2.* *1.Cor.3.*

A solida esca. Omnis enim qui lacte alitur, imperitus est verbo iustitiæ: paruulus enim est. Istę sunt ergo animæ quæ propter infirmitatem, & quia facile seducuntur, non possunt inseduhibiliter permanere in conspectu abominationis desolationis stātis in loco sancto: seductę enim cōsentiunt ei, vtpote Deo. Et est videre hæreticorū ecclesias plenas de lamentandis pręgnātibus, vel nutrientibus, vel sugentibus Plerunq; enim animæ quæ in ecclesia prægnātes fuerunt, aut nutrientes, aut sugentes, fuerunt seductæ à desolationis abominatione: & seductæ ab eo verbo falso qui stat in loco sancto per falsam traditionem dogmatū peruersorum, abominationis illius susceperunt væ, quod à domino factū est: Væ in vtero habentibus & nutrientibus. Non autem quandocūque, sed in diebus illis abominationis desolationis desolationum. Omnis enim qui audit verba, iniquitatē in excelsum loquentium, & suscipit ea in diebus eius, ille abominatione desolationis subditus fit.

Dan.9.

Orate autē vt ne fiat fuga vestra hyeme vel sabbato.] Est enim sicut diximus quædā fuga hominū secūdū pręceptū verbi, vt qui fugit quæ fugere oportet, melior sit eo qui non fugit, sed semetipsum subditum facit perdētibus animam malis. Quòd est autem cōstituta fuga atq; laudabilis, manifeste docet apostolus dicens: Fugite fornicationem. Fugit autem fornicationem qui omnem occasionem irritantem & prouocantem ad fornicandum euitat, & neq; iuuenibus in fabulis iuuenilibus

1.Cor.6.

B cōmiscetur inquantum potest, ne forte consumatur per eas, neque descendit ad consuetudines eorum talium, sed auertit se omnino ab huiusmodi hominū concitationibus. Qui vult fugere fornicationem, audiat & illud quod dicitur: Cū saltatrice noli assiduus esse, ne forte consumatis in desideriis eius. Fugit autem fornicationem abundantius, qui accendentes & excitatrices seminis escas inquantum valet euitat, & vino si potest fieri non vtatur, donec transeat feruentior ætas. Si autem vtitur, modico vtatur, secūdum apostolicum pręceptum, dicens Timotheo: Iam noli aquam bibere, sed vino modico vtere propter stomachum tuum, & frequentes tuas infirmitates. Et quid plura? Ille est qui fornicationē fugit, & semper fugam istam laudabilem operatur quæ à Deo fugere nō permittit. Operatur autem hanc fugam qui promptus est ad fugiendam fornicationem. Et nō solum fornicatio nobis est fugienda, sed & omne peccatū. Ideo bene dixit scriptura. Quasi à facie serpentis, fuge peccatum. Frequenter autem conuenit fugere ab Antichristo, verbo & falsi nominis scientia: maxime quando necdum sic idoneus est homo, vt habeat in se dominum operantem, qui interficit spiritu oris sui persuasiones mendaciorum: nec ascendit ad tantum altitudinis, vt habeat in se eum qui destruit illuminatione aduentus sui omnē persuasionem veri, similitudinem veritatis habentem, & assimilantem se veritati. Qui autem fugit, debet cognoscere etiā locum ad quem fugere debet, & orare etiam propter tēpus,

Eccl.9.

1.Tim.5.

Omne peccatum fugiendum.

2.Thess.2.

C vt nō in eo tempore fugiat, quod est aduersarium fugæ. Loca ergo fugientibus erunt montes, quos Christus ostendit dicens: Tunc qui in Iudæa sunt, fugiant in montes.] Et qui fugiunt in istos montes dicant psalmū graduum sic habentem. Leuaui oculos meos in montes vnde veniet auxilium mihi. Ideo autem tollit oculos suos in montes, quia scit abundantiam quæ est in montibus illis, propterea dicit. Fundamenta eius in montibus sanctis. Et si fugerit in montes quos præcepit dominus, veniet ad locum sanctum, in quo factus & videns visum illum magnum, dicet quod dictum est, Transiens videbo visum hunc magnum. Et qui huiusmodi est, audiet: Solue calceamentum pedum tuotum, locus enim in quo tu stas, terra sancta est. Fugiāt ergo in montes qui fugiunt secundum Dei mandatum. Quoniam ergo in tranquillitate animæ constitutę possunt impetrare fugam salutis, hyeme autem cōprehendente incurrunt in eos quos fugiunt, ideo orent vt ne fiat fuga eorū hyeme vel sabbato, si quidem vigilauerit Christus in eis. Si autem obdormierit, tunc descendēs procella vēti in stagnum, descendent etiam super eum qui fugit, quia nō Iesus fugit cum ipso, ostendens ei fugam optime viæ. Tamen si descenderit aliquando procella, & hyemen fuerit operata, oret quis & suscitet orationibus suis Christum vt imperet vento & mari, vt tranquillitate facta iterum fugiat, vt non comprehendatur à fornicatione, aut auaritia, aut à gloria va-

Psal.120.

Psal.87.

Exod.3.

Matt.8.

na, aut ab aliquo malo persequente se, vel ab ipsa abominatione desolationis, id est dogmate falso. Orate vt ne fiat fuga vestra hyeme vel Sabbato.] Deus in sex diebus fecit opera mundi, & requieuit in sabbato. Requieuit autem ab operibus mundi quæ facere cœpit. Opera autem iustitiæ semper sine initio operatur, & operabitur sine fine, & sic hominum genus ante Christi aduentum operati sunt omnes opera mūdi: & nemo requieuit ab eis, sabbatizans iugiter ab operibus bonis. Veniens autem dominus noster sabbatum nostrum, & requies nostra, attulit nobis requiem sabbati sui, vt sicut ille requieuit in sabbato ab operibus mundi, non autem requieuit ab operibus iustitiæ, sic & nos per ipsum sabbarizemus ab operibus mundialibus & carnalibus & nociuis, opera autem iustitiæ semper exerceamus. Quoniam autem ipse nobis allaturus fuerat huiusmodi sabbatum, in quo nullum opus faciamus seruile, restatur & ipse per prophetam dicens de indignis Iudæis ita: Donec iuraui in ira mea, si introibunt in requiem meam. Et iterum Lamech nomen imponens filio suo Noe in mysterio Christi, ita dixit de eo, & vocauit nomen eius dicens Noe, quoniā hic dabit nobis requiem à mœroribus nostris, & ab operibus manuum nostratum, & à terra quā maledixit dominus. Omnis ergo qui viuit in Christo, semper in sabbato viuit & in requie requiescens ab operibus malis: operatur autem opera iustitiæ incessanter. Multi autem nomen Christi habentes non gratiam, econtra sabbatizant ab operibus bonis, operātur autem opera mala. Mediocres autē interdum dimittunt sabbatismū operum malorum, & sabbatizant ab operibus bonis, nō bona operantes, sed mala. Quidam autem ab operibus malis sabbatizant, nō autem exercent opera bona, cum oporteat non solum mala fugere, sed etiam bona exercere. In tali ergo sabbato operum bonorum quādo bona opera non facit homo Christianus, iubet nos Christus orare, ne fuga nostra fiat in illo. Cessante enim te ab operibus bonis, si quidem steteris ante faciem abominationis, & vltro te subdideris ei voluntarie, mortuus es gladio verbi mendacis. Si autem volueris fugere, & abominatio desolationis secuta fuerit te, sine persecutionibus suis franget te, quia non operantur in te virtutem patientię opera tua bona: sine seductionibus suis capiet te, quoniā intelligentię lumen non operatur in te opera tua bona. Nemo enim in tali periculo falsi dogmatis facile superatur & fallitur, nisi quia nudus est ab operibus bonis. Propterea & Apostolus dicit de ipso periculo. Pro eo quod charitatem veritatis non acceperunt, dabit illis operationem erroris, vt credant mendacio, vt iudicētur homines qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati. Cū autem viderimus abominationem desolationis quæ dicta est per Danielem prophetam stantem in loco sancto, videbimus & magnam tribulationem instantem, qualis facta non est ab initio mundi vsque ad illam ipsam, neque fiet postea. Quæ enim maior tribulatio quàm videre fratres nostros seduci propter sanctum locum à desolationis abominatione stāte in eo? Et siquidem amici alicuius aut proximi mors corporalis magnam operatur tribulationem ei qui non fuerit meditatus vt sufferat eam: qualē putas tribulationem ei qui compatitur quando vnum passum fuerit membrum, & ei qui viderit quando scādalizatus fuerit aliquis frater? Si autem & quis viderit seipsum moueri & conturbari à desolationis abominatione, quasi non sit abominatio desolationis, & viderit se periclitari propter dilectionem quam habet in sanctum locum, ita vt pene consentiat ei abominatione tanquam sit Deus, & tradat semetipsum abominationi quasi Deo: quomodo putas eum tribulari magna tribulatione, qualis non fuit ei ab initio ex quo venit in mundum, vsque ad illud tempus? Sed nec alia tribulatio talis eum poterit comprehendere aliquando: & maxime si quis trahitur vt existimet abominationem stantem in cœlo sancto, nō esse abominationem desolationis, sed Deum verbum. Adhuc autem & si quis manifeste quidem videat abominationem desolationis stantem in loco sancto, & si sequatur eam accipiens sibi excusationem de diuinis scripturis, quasi indifferēter liceat Christianitatem negare, dicens denegationem non esse denegationem, & escas immolatorum quasi nihil nocentes mā-ducanti fuerit arbitratus, proferens de scripturis exempla &

D

Gen 2.

Deus opera iustitię semper operatur.

Psal.94.

Gen.5.

De sabbato spirituali.

E

2.Thes.2.

F

Tribulationum maxima.

Error fuit Helcesaitarum licere fidem ore negare in persecutione.

G quia indifferenter licet in vno eodémque tempore mulieribus commisceri diuersis, quasi & patribus ista facientibus olim, omnibus istis peccatis maius est abominatio desolationis, id est, verbum quod in loco scripturarum sanctarum cōsistit, iniquitatem in excelsum loquens & persuadens à creatore discedere, qui solus & verus est Deus, & credere alteri nescio cui Deo super istum, cui nullus similis est: cū talis noster saluator dicat: Pater qui misit me maior me est. Magna ergo tribulatio generatur à desolationis abominatione stante in loco sancto, ita vt talia dicantur de ea. Et nisi abbreuiati essent dies illi, non esset salua facta omnis caro. Propter electos autem abbreuiabuntur dies illi.] Tāta autem, & sic magna in illa abominatione desolationis fit tribulatio, vt Deus operetur abbreuiationem dierum tribulationis illius, superfluum eorum præcidens, quod additur à desolationis tribulatione & abominatione. Aliter enim nō est possibile vt sanetur omnis quæ saluanda est caro, nisi acceperit abbreuiationem à Deo. Dies enim intelligūtur præcepta & dogmata veritatis, posita in scripturis ad illuminationem intelligentium animarum. Omnes autem intellectus à scientia falsi nominis venientes, qui adduntur sermonibus scripturarum, & cōiunguntur, intellige mihi additamenta esse supra magnitudinem naturalem dierū scripturæ: quod additamentum bonus Deus abbreuiat per quos vult. Et quotiescunq; videris aduētu verbi veritatis in sensu tuo præcidi altitudines extollentes se aduersus scientiam Dei: toties intellige abbreuiatos dies tribulationis, & circuncisam superfluam magnitudinem, quam cōtra naturam abominatio desolationis semper superaddit diebus domini qui sunt in scripturis. Et propter electos abbreuiantur dies illi, vt videntes in sensu suo præcisionem superfluitatis dierum, & remanentem illā solummodo lucem, quæ secundum verbum est veritatis, nihil patiantur à desolationis abominatione, vel eo quod additum fuerat super veros & naturales dies scripturarum. Tunc si quis vobis dixerit, ecce hic Christus, ecce illic, nolite credere. Exurgēt enim pseudo Christi, & pseudoprophetæ, & dabunt signa magna, & prodigia, ita vt in errorem inducantur si fieri potest etiam electi. Ecce prædixi vobis, ecce in solitudine est, nolite exire: ecce in domibus, nolite credere. Sicut enim fulgur exit ab Oriēte, & apparet vsque ad Occidentem, ita erit aduentus filij hominis. Vbicunq; enim fuerit cadauer, illic congregabuntur aquilæ.] Quoniam diximus abominationem desolationis stantem in loco esse mendacij verbum, quod in loco scripturarum sancto stare videtur, dicet aliquis: & quomodo quasi non stante ea illic ita dicet aliquis discipulus Christi: Ecce hic Christus, ecce illic: alius autem dicet: Ecce in solitudine est, alius autē, ecce in domibus? Vide ergo si ad hæc dicere possumus quod ait: Ecce hic, ecce illic: quoniam ecce hic, ecce illic, non extra I scripturā foras aspiciendum est. Dicet enim qui seducere voluerit nos, & defendere contraria veritati, Ecce hic Christus, demonstrans (verbi gratia) hunc Euangelij locum. Alterius autem erroris auctor dicet: Ecce hic Christus, offerens ad exemplum alterum textum, qui videtur defendere mendacij illius verbum quod proposuit vindicare: & sic ex lege & prophetis, & Apostolis profert vnusquisq; quæ videntur defendere mendaciū illud vtpote veritatem. Vel sic impletur quod ait: Ecce hic Christus, ecce illic, ostendens non Christum, sed aliquem fictum eiusdem nominis: vtputa secundum Marcionis doctrinam, & secundum traditiones Valentini, aut Basilidis longam fabulositatem, aut secundum Appellis aduersus Paulum testimonium falsum. Erunt autem & alij plures qui dicturi sunt discipulis ex diuinis scripturis, coniungentes eis suum proprium sensum: Ecce hic Christus, ecce illic. Si autem dixerint vobis: Ecce in solitudine, nolite exire: ecce in domibus, nolite credere. Quidam enim secreta proferentes dicunt, ecce in solitudine. Quando enim secretas & non vulgatas scripturas proferunt ad confirmationem mendacij sui, videntur dicere: Ecce in solitudine verbum est veritatis. Secretæ enim scripturæ, rectè solitudines appellantur, in quibus aut pauci sunt credentes aut nullus. Quoties autem Canonicas proferunt scripturas, in quibus omnis Christianus cōsentit & credit, videtur dicere: Ecce in domibus verbum est veritatis. Sed nos illis credere non debemus, nec exire à prima

Perstringit Valētinum & Marcionem.
Ioan.14.
Additamēta hominū affictæ scripturis.
Signa pseudoprophetarum.
Secretæ scripturæ.

& ecclesiastica traditione, nec aliter credere, nisi quēadmodum per successionem ecclesiæ Dei tradiderūt nobis. Vel sic. K Eorum verborum falsorum professores quidam quidem nec ab initio simulant scripturas, & sic fallere tentant. Ideo (existimo) eos sermones qui sunt omnino extra scripturam ostēdere volens dixit: Si dixerint vobis, ecce in solitudine est, nolite exire de regula fidei. Eos autem qui ad schisma simulant diuinas scripturas, ostendere volens dixit. Si dixerint vobis, ecce in domibus, nolite credere. Quodcunque professi fuerint de scripturis, & de mysteriis quæ sunt in eis ad demōstrationem, nolite credere quæ dicuntur. Veritas enim similis est fulguri egredienti ab Oriente, & apparenti vsq; ad Occidentem. Qualis est veritas ecclesiæ Dei: ab ea enim sola sonus in omnem terram exiuit, & in fines orbis terræ verba eorum, & velociter currit sola verè veritas Dei.

Qualis veritas ecclesiæ.

TRACTATVS XXX.

Cap. XXIIII.

IN illo tempore, dixit Iesus discipulis suis. Sicut fulgur enim exit ab Oriente & apparet vsque ad Occidentem, ita erit & aduentus filij hominis, L Et reliqua.] Scire debemus & illud, quoniam veritatis fulgor non aliquo quidem scripturarum loco apparet, ex alio autem scripturarum loco non defenditur, sed ex omni loco scripturarum, id est siue ex legis, siue prophetarū, siue ex Euangeliorum, siue ex Apostolorum scriptura defenditur: Et exiens hic fulgor veritatis ab Oriente (id est ab initiis Christi) apparet vsque ad dispēsationem passionis ipsius, in qua est occasus ipsius. Et huic tali fulgori similis est filij hominis aduentus, id est verbum veritatis. Et sic autem intelligere possumus quod ait: Exit ab Oriente, & apparet vsque ad Occidentem. Christus verbum esse & veritas & sapientia ostenditur, à primo initio creaturæ mundi vsque ad nouissimā Apostolorum scripturam: id est à Genesi vsq; ad Apostolicos libros: post quos nullis scripturis ita credendum est sicut illis. Aut ita, quoniā lex & prophetæ vsq; ad Ioannem, in quibus est fulgor veritatis. Et oriens quidem est lex, occidens autem finis legis Ioannes. Sola autem ecclesia neque subtrahit huius fulgoris verbum & sensum, neq; addit quasi prophetiā aliud aliquid. Sed si oportet subtiliter quærere quod non singulariter dicta est oriens, neque singulariter occidens, sed ita, ab orientibus vsque ad occidentes: dicemus quoniam vna oriēs, & vna occidens, lex & prophetæ vsque ad Ioannē: alia oriens vsque ad occidentem, Christus Iesus vsq; ad Paulum, cui nouissimo Apostolorum quasi abortiuo apparuit Christus. Cōsidera autem & hoc, quoniā vnam superius diximus abomiM nationem desolationis quæ dicta est per Danielem prophetā stātem in loco sancto: superaddit autē quasi de multis: Exurgent enim pseudochristi. Generaliter enim vnus est Antichristus, species autem illius multæ: tanquā si dicamus, mendaciū generaliter vnum est, secundum differentias autem falsorum dogmatum inueniūtur multa esse mendacia. Si enim mendacium nihil differt à mendacio, puta Basilidis, aut Marcionis, aut Valentini, aut Appellis, aut aliquorum similium, vnum videtur esse mendaciū. Si autē secundū diuersa dogmata mentiuntur, multi sunt qui exurgunt. Hi enim sunt Antichristi: & quicunque post eos resurrexerint. Sicut autem veri Christi, & vnius facti sunt qui à seculo fuerunt sancti prophetæ, prænunciantes Christi passiones, & postmodum glorias eius futuras: sic mihi intellige secūdum vnumquenque pseudochristum, multos eius falsos prophetas. Non ergo alicuius vnius mendacij doctores, sed omnium pseudoprophetæ sunt illius Antichristi, cuius falsos sermones prædicant quasi veros, & docent. Secundum hæc ergo quæ diximus, qui Ecclesiasticè docent verbum, prophetæ sunt Christi. Qui autem Marcionis, vel alicuius eorum prædicant verbum falsum, prophetæ sunt Antichristi eius qui est secundum Marcionem, id est, illius mendacij quod introduxit Marcion: & alij falsi prophetæ sunt mendacij illius quod est secundum Basilidem, alij vero illius quod secundum Appellem. Similiter dices & de prædicatoribus singularum hæresum. Omnia enim & per-

suasoria

1.Cor.15.
Dan.9.

A suasoria quæ proferuntur ad defensionem Antichristi verbi, signa sunt illius Antichristi & prodigia, quæcunque suggeruntur à sapientissimo omnium bestiarum terræ serpente, & à magno sensu principe Assyriorum, signa sunt magna & prodigia, vt in errorem inducantur si possibile est etiã electi. Exaggerationis autem sermo est dicens: Si possibile est.] Non enim pronunciauit, neque dixit, vt in errorem mittãtur etiam electi, sed ostendere vult quoniam frequẽter valde persuasorij sunt sermones hæreticorum, & cõmouere potentes etiam eos, qui sapienter audiunt. Sed prædicente nobis omnia Saluatore neque in solitudinem exeamus, neque qui profitentur Christum in domibus esse credamus. His autẽ quæ diximus, adiiciamus adhuc, quoniam omnis sermo profitens se esse veritatem cum non sit veritas, siue apud gentiles, siue apud barbaros, aliquo modo Antichristus est, volens seducere quasi veritas, & separare ab eo qui dixit: Ego sum veritas. Propterea non debemus attendere eis qui dicunt: Ecce hic Christus, non autem ostendunt eum in ecclesia quæ plena est fulgore ab Oriente vsque ad Occidẽtem, quæ plena est lumine vero, quæ est columna & firmamentum veritatis, in qua tota totus est aduentus filij hominis, dicentis omnibus qui vbique sunt: Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus vitæ vsque ad consummationem seculi. Et vbicunque fuerit, quod est secũdum dispensationem passionis eius, cadauer eius, qui ideo cecidit vt erigat eos qui ceciderunt, illuc congregabuntur non qua-

Gen. 3. *Ioan. 10.* *1. Tim. 4.* *Matt. 28.*

B lescunque, sed aquilę discipuli. De quibus etiam propheta dicebat: Pennigerabunt sicut aquilæ, & current, & non laborabunt, & ibunt, & non esurient. Et Salomon in Prouerbiis assimilat eum qui in Deo est diues, dicens: Paratæ sunt ei pennæ sicut aquilæ, & conuertetur in domo præpositi sui. Et vide quoniam non dixit: Vbicunque fuerit cadauer, ibi congregabuntur vultures, aut corui, sed volens ostendere magnificos & regales esse omnes qui in passionem domini crediderunt, proprie dixit: Vbi fuerit cadauer, illic congregabuntur & aquilæ. Statim post tribulationem dierum illorum sol obscurabitur, & luna non dabit lumen suum, & stellæ cadent de cœlo, & virtutes cœlorum mouebuntur. Et tunc parebit signum filij hominis in cœlo, & tunc plangent se omnes tribus terræ.] Considerantes maiores propositiones incurrere quàm est sensus hominum, etiam eorum qui plurimum in sapientia profecerunt præ aliis, age discutiamus sermonem: primum quidem quærentes quæ facile recipi possunt ad expositionẽ Euangelici textus quasi domino in ipso prophetante: deinde requiremus quæ sit veritas horum verborum secundum eos qui altiùs & subtilius esse aliquid arbitrantur in verbis, seruãtes consequentiam moralium traditionum etiã in his quemadmodum supra. Dicet ergo aliquis: Quemadmodum in magnis ignibus succendi incipientibus, tenebræ ex fumo plurimo videntur extolli: sic in cõsummatione mundi ab igne qui

C accendendus est obscurabuntur etiam luminaria magna, vt sole obscurato consequenter obscurationi solis etiã luna impedita nec à sole percipere lumen, nec proprium lumen dare sinatur. Et sic necesse est comprehendat mundi naturam primum tenebræ magnæ: sic autem permarcescẽte stellarum lumine, reliquum earum corpus crassius factum vt non valeat exaltari sicut primum cum à lumine ipso portatũ extollebatur, cadet de cœlo. His accidentibus consequens est cœlorum rationabiles virtutes patientes stuporem, commotionem aliquam pati, & conturbari, remoras videlicet à primis functionibus suis. Ita qui hæc sic intelligit esse, adiiciet quia signum filij hominis in quo cœlestia facta sunt quæ in cœlis erant, & quæ in terris, tunc apparebit: vtputa virtus quam operatus est filius suspensus in ligno: & in cœlo maxime fulgebit signum ipsius: & homines ex omnibus tribubus qui prius non crediderunt Christianitati annunciatæ, adhuc autem male de ea dixerunt, tunc recognoscentes per signum illud manifestatum, plangent se, & lamentabunt propter ignorantiam suam atque peccata, quia verbum domini non receperunt. Alius vero aliter arbitrabitur de his verbis: quoniam sicut hæc verba demonstrant, nec per ignem fieri mundi corruptio, sed per defectionem ipsius. Et alius vtitur exemplo: quoniam sicut deficiente lumine lucernæ paulatim minuitur lumen, sic cœlestium luminum deficiente nutrimine, Sol obscurabitur, iam non habens super se venientia spiramenta ab eis. Maiori autẽ luminari hæc patiẽte, multo magis & luna nec ipsum poterit exhibere splendorem igneum illum, & secũdum defectiones suas apparentem. His ergo cõtingentibus super solem, lumen etiam stellarum deficiet, vt quod remãserit in eis quasi terrenum cadat de cœlo: & omnes cœlorum virtutes his accidentibus mouebũtur. Sicut enim in dispensatione crucis, sole deficiente tenebræ factæ sunt super omnem terram: sic & signo filij hominis apparente in cœlo deficiet solis lumen, & lunæ adhuc & stellarum, quasi cõsumptum à multa virtute signi illius. Quo apparente, quæ tũc in terris remãserint tribus plangent se. Vtetur ad hæc exemplo Esaiæ prophetæ dicentis hoc modo. Ecce dies domini insanabilis venit, iræ & furoris, ponere orbem terræ desertum, & peccatores perdere ex ea. Stellæ enim cœli, & Orion, & omnia ornamenta cœli nõ dabunt lumen suum, & obscurabitur in oriente sol, & luna non dabit claritatem suam. Et præcipiã orbi terræ mala, & impiis peccata eorum. Item & de Ioël talia. Ante faciem eius cõfundetur terra: & mouebitur cœlum. Sol & luna cõtenebricati, stellæ nõ dabunt lumen, & dominus dabit vocem suam ante faciem virtutis suæ, quia valida sunt castra eius nimis, quoniam fortia sunt opera verborũ eius. Itẽ, Et dabo prodigia in cœlo sursum, & in terra sanguinis & ignis & vaporũ. Sol conuertetur in tenebras & luna in sanguinem, priusquã veniat dies domini magnus & præclarus. Et his similia multa inuenies in

D *Signa & prodigia fa-cta in cru-cis ostenta-tio... co-mitantia.* *Esa. 13.* *Ioel. 3.*

E scripturis, si nihil aliud in locis Euangelicis aspicere volueris præter simplicia verba. Nã & secundum hoc quod dicit, Tũc plangent se omnes tribus terræ, quasi nulla habẽs opus interpretatione, accipies de propheta Zacharia talia verba. Et erit in illa die, quæram auferre omnes gentes quæ venient super Hierusalem, & effundã super domũ Dauid, & super omnes habitantes in Hierusalẽ spiritũ gratiæ & miserationis: & respicient ad me propter quod saltauerunt, & plãgent super se plãctum sicut super dilectũ, & dolebunt dolore sicut super primogenitũ. In illo die magnificabitur plãctus super Hierusalẽ, sicut plãctus mali granati in cãpo excisi, & plãget se terra per tribus: tribus domus Dauid seorsum, & mulieres eorũ seorsum: Tribus domus Nathan seorsum, & mulieres eorũ seorsum: Tribus domus Leui seorsum, & mulieres eorũ seorsum: Tribus domus Simeon seorsum, & mulieres eorum seorsum: Oẽs tribus quæ subrelictæ sunt, seorsum, & mulieres eorum seorsum. Videbitur ergo quibusdam vsq; hoc interpretationẽ debere producere, & nihil discutere supra textum. Quoniam autem qui loquitur de scripturis diuinis, debet curare non solum simplices, vt negligat causa eorum illos qui possunt abũdantius sustinere verborum subtilium naturam, ne forte falsæ sint traditiones huiusmodi, & nihil tale, quale debet esse quod à Deo dici debeat de huiusmodi rebus: propter huiusmodi ergo viros pauca quædam secundum quod possumus

Zach. 12.

F moraliter exponemus. Dicent autem huiusmodi homines. Quomodo potest dici de sole, quoniam obscurabitur lumen eius, quando Esaias propheta profectum aliquem solis in consummatione fore declarat, hic autem sermo ademptionem? Similiter & de luna Esaias quidem refert, quoniam erit sicut sol, præsens autem sermo, quia non dabit lumen suum. De stellis autem talia dicent, quoniã de terra in cœlum, multum spatium est maxime ad zonam mediam, in qua non sunt erraticæ stellæ: secundum considerationem ergo altitudinis eius est existimare, quoniã nisi supra modum essent magnæ stellæ, neque tãto spatio lumen eorum videretur ab omnibus qui sunt in omni parte terrarum, Sicut autem quidam dicere tentant, aut omnes, aut plures earum maiores esse quàm ipsa est terra, argumento vtentes ad commendandam rationem verborum suorum, quoniam omne cœlum in modum sphæræ collectum vniuersam complectitur terram, dicent etiam aliquid tale: quoniã qui veritatem dictorũ istorum simpliciter ex ipso colligũt textu, rem natura ipsa impossibilem dicunt vt possibilem, vt stellæ tantæ magnitudinis cadant de cœlo. Quò enim & cadant cùm magnitudine earum non sufficiat terra, nec capere possit (vt ita dicam) magnitudinem duarum stellarum? Pone tamen capere eã duas vel tres, nunquid & tantam multitudinem capere potest? Ne ergo aliquid aliud forte moraliter sentire oportet in scripturis diui-

Allegoria. *Astrorum quantitas.*

G nis. Et audaciæ quidem est, necessarium autem: tamen multo
tractu opus est in his locis, qui vult simul & possibilitatem o-
Allegoria de diabolo & ecclesia malignantium. stendere scripturarum & veritatem. Dicet ergo obseruandű,
solem esse diabolum, qui transfigurat se in angelum lucis, &
quasi sol multos seducit, Quoniam ergo in consummatione
est arguendus, cum sit tenebræ, simulat autem esse se solem;
propterea de illo intelligi potest quod ait: Sol obscurabitur.
Et dicet honestiorem esse hanc rationem, quàm existimare
talem solem passurum obscuritatem. Omnes, inquit, consen-
tire conuenit absque periculo aliquo huic probato sermoni
de huiusmodi sole sic obseruando. Et secundum consequen-
tiam huiusmodi solis intelligenda est etiam luna quæ videtur
illuminari ab huiusmodi sole. Omnis enim ecclesia malignã-
tium, quę frequenter lumen se habere & dare promittit, tunc
autem arguita, & manifestata cum reprobatis dogmatibus
suis, non dabit claritatem suã. Sed & quicunque siue in dog-
matibus, siue in virtutibus falsis, hominibus quidem promit-
tebant veritatem, mendaciis autem seducebant se attenden-
Prou. 4. tes, hi conuenienter dicendi sunt stellæ cadentes de cœlo. De
cœlo autem (vt ita dicam) suo, vbi erant altitudines constitu-
tæ extollentes se aduersus scientiam dei. Ad commendatio-
nem autem sermonis huiusmodi, vtentur exemplo Prouer-
biorum dicente: Lumen iustorum semper inextinguibile est:
H lumen autem impiorum extinguetur. Scientiam quidem ve-
ram quam illuminauerunt sibi qui audierunt dicentem: Illu-
minate vobis lumen scientiæ, lumen esse iustorum, falsam au-
tem scientiam lumen esse impiorum: & sanctorum quidem
lumen semper inextinguibile esse cadentium autem à verita-
te lumen extingui. Obscurabitur ergo lumẽ solis illius quem
diximus, & lunæ illius quam exposuimus: sed & omnes qui
extollunt se contra scientiam dei, cadẽt ab altitudine sua qua
se arbitrati sunt esse cœlum. Forsitan & sic conuenit quod est
dictum, Videbam satanam sicut fulgur cadentem de cœlo.
Luc. 11. His autem accedentibus de huiusmodi sole, & luna, & stellis,
virtutes cœlorum diuinæ non omnino immobiles erunt: sed
mouebuntur quando arguitus fuerit ille obscuratus sol, &
luna illa non exhibebit claritatem suam, & tales stellæ ceci-
Iudæ. 1. derint, sicut & Iudas dicit in Epistola sua. Tunc quod clarum
est apparebit in cœlo, & omnis qui portauit imaginem cœle-
stis. Cum autem hæc ita fuerint facta, tribus quidem cœli læ-
tabuntur, terræ autem tribus quę imaginem portauerunt ter-
ræ, plangent se. Adhuc autem pro commendanda huiusmo-
di sua traditione adiiciet dicens qui hanc fecit interpretatio-
nem, quoniam sensibili sole obscurato (vt hoc ita esse conce-
datur) & luna claritatem non dante, & cadentibus stellis, nec
est possibile esse hominum tribus in terris. Si autem possibi-
le non est, vtique nec secundum quod loquitur textus: Et
Luc. 5. plangent se tribus terræ, Tunc ergo sicut ait dominus in E-
uangelio: Qui nunc rident, tunc plangent se, & plangẽt quasi
quis in tribubus terræ. Secundum hæc & Esaiæ sermones, &
Ioelis tentabit interpretari, qui vult ad moralem expositio-
nem subleuare quæ dicta sunt. Adhuc autem ad ea quæ dicta
Apoc. 12. sunt de cadentibus stellis, non sine ratione est assumere de re-
I uelatione Ioannis, de tertia parte stellarũ tracta à cauda dra-
conis in terram. Dicit enim ita. Et visum est aliud signum in
cœlo, & ecce draco magnus rufus habens capita septem, &
cornua decem, & super capita sua coronas septem, & cauda
eius traxit tertiam partem stellarum cœli, & misit eas in ter-
ram. Omnia hæc exponere singillatim de capitibus septem
Apoc. 13. Orig. scripsit in Apocalipsim. draconis, quæ forsitan possunt referri ad aliquos principes
rerum nequitiæ, siue ad tanta ducentium ad mortem pecca-
ta, non est temporis huius: exponetur autem tempore suo in
reuelatione Ioannis. Sed & decem cornua dicere, quoniam
sunt regna serpentinæ malitiæ, & habentis serpẽtis naturam,
& semper pectore & ventre incedere per peccata, nec modo
exponere tempus est. Quid narratio præsens de septem dia-
dematibus quæ draco videtur habere super septẽ capita sua?
Vtputa diademata per singulos qui iunguntur suscipit ali-
Draco tertiam partẽ stellarum cauda trahens quid. quod caput draconis. Has autem principales expositiones at-
que probationes oportet fieri cum ipse liber propositus fue-
rit nobis ad exponendum: Nunc autem hoc solum oportet
de reuelatione illa exponere, quoniam cauda draconis traxit
tertiam partem stellarum cœli, & misit eam in terram. Existi-
mo enim quoniam qui debet audire, post dominum deum K
tuum ibis, & venite post me, & ad hæc quidem obstruit au-
res suas, peccarum autem sequitur, trahitur à cauda draconis
videns post eum. Si autem contigerit eum qui sic vixit vt au-
diat: Vos estis lux mundi, & aliquando splenduerint opera
eius bona: hic aliquando constitutus stella, & in cœlo habens *Matth. 5.*
conuersationem, si auulsus fuerit à dracone in terram, hic erit
stella à cauda draconis tracta, & missa in terram. Sic stellæ à
cauda draconis trahuntur, & mittuntur in terram. Sunt autẽ
aliæ, quarum pars aliqua obscuratur, & quod maius est qui-
dem, luminosum est: quas videtur ostendere de reuelatione
sermo sic habens. Et quartus angelus tuba cecinit, & percus- *Apoc. 8.*
sa est tertia pars lunæ, & tertia pars stellarum, vt obscuraretur
tertia pars eorum. Sunt quidam autem qui nec omnino ser-
uauerunt quod dictum est: Sic luceat lumen vestrum coram
hominibus, nec omnino extincti & obscurati sunt, sed ex par-
te. Quidam enim propter scientiam quidem fulserunt sicut
splendor cœli, quidam autem propter conuersationem facti
sunt sicut stellæ. Sed videmur quibusdam non consequenter
secundum præcedentes expositiones hæc protulisse, & pro
parte exposuisse. Quoniam illic quidem stellas casuras dixi-
mus, qui videbantur fuisse stellæ, non autem erant: hic autem
de his qui vere fuerunt stellæ, & aut ad plenum ceciderũt, aut L
ex parte. Ad quos respondeamus quoniam proferentes exẽ-
pla hæc quæ protulimus, hoc demonstrauimus quia omnino
stellæ homines sunt intelligendi, non quales stellæ. Alioquin
ille locus suam habet interpretationem, & hic suam. Tamen
his ita factis parebit signum filij hominis in cœlo, & plangẽt
se tunc tribus terræ. Ad hæc non est absurdum vti exemplis
Zachariæ prophetæ ita habentibus. Et erit in illa die, quæram *Zach. 12.*
auferre omnes gentes quæ veniunt super Hierusalem, & ef-
fundam super domum Dauid, & super habitantibus in Hie-
rusalem spiritum gratiæ & miserationis, & respicient ad me
quoniam saltauerunt, & plangent super se planctum sicut su-
per dilectum, & dolebunt dolore sicut super primogenitum.
Et in die illo magnificabitur planctus in Hierusalem sicut
planctus mali granati excisi in campo, & planget se terra per
tribus: Tribus domus Dauid secũdum se, & mulieres eorum
secundum se: Tribus domus Nathan secundum se, & mulie-
res eorum secundum se: Tribus domus Leui secundum se, &
mulieres eorum secundum se: Tribus domus Simeon secun-
dum se, & mulieres eorum secundum se: & omnes relictę tri-
bus secundum se, & mulieres eorum secundum se. Omne i-
gitur terrenum agmen cum sit tribus terræ, quod esse sibi ip-
si attribuerunt, maxime si oportet in aliquo peccatorũ abun-
dantius plangere, plangent cum similibus suis. Arbitror autẽ *Differẽtia*
per hæc ostendi differentias eorum qui videntur in fide fuis- *fidelium.*
se & in suo agmine, non autem placuerunt deo: Est ergo do-
mus Dauid plangens, qui ex populo constituti digna planctu
egerunt, aut de regibus & magnatibus. Qui autem ex docto- *Docere est*
ribus male vixerunt, sunt tribus Nathan plangens, quoniam *prophetare.*
Nathan fuit propheta, docere autem est prophetare. Ita qui
sunt peccatores ex his qui præpositi fuerunt ecclesiæ, & sa-
cerdotium habuerunt iumentum, & non bene dispensauerũt M
præposituram suam, tribus sunt domus Leui plangens. Et ve-
rum quidem dicere, vel de his quæ diximus, vel de tribu Si-
meon, dei solius est: nos autem in pręsenti aptamus, quoniam
omnes qui catechizati fuerunt, & instructi sunt diuino my-
sterio, nec fuerunt ordinati in aliqua tribuum quas diximus
supra, & peccauerunt peccata grauia, quales sunt plurimi lai-
corum, tribus sunt Simeon: Reliqui autem homines, quas di-
xit tribus relictas, quas specialiter non nominauit. Non autẽ
qualecunque est opus dicere & de mulieribus singularũ tri-
buum plangentibus se secundum se. Et vide si potes in sin-
gulis quibusque classibus eos quidem qui corporaliores, &
mundialiores fuerunt, dicere mulieres: qui autem eorũ com-
paratione meliores fuerunt viros fuisse. Et videbunt filium
hominis venientem in nubibus cum virtute & gloria multa.] *Traditio ecclesiæ catholicæ & [illegible]*
Quoniam videtur suscepisse ecclesia catholica cum aliis tra-
ditionibus etiam de Christi aduentu secundo, quoniam erit
in gloria manifestum est, Vtrum autem secundum quod scri-
ptum est in hoc loco, nubes corporales atque sensibiles existi-
mare debemus vehiculum esse ipsius, & secundum huiusmo-
di

A di nubes multam illam virtutem & gloriam expectare debemus, aut iuxta obseruationem verbi simplicioris, etiam moraliter est considerandum, aut nec omnino obseruare debemus simplicitatem verbi, sed solummodo moralem exequi intellectum, non cuiuscunque est de liberare, & diligenter scrutari singula loca, & postquam tractauerit verbum secundum ea, sic pronúciare quid potissimum verius sit eorum, & continens euangelicum sensum, & voluntatem Christi, qui ista locutus est. Sed age, nos pauca de modica virtute, si tamé vel ipsam habemus, exponamus his in locis: & primum quidem secundum textum. Videbunt oculis corporalibus filium hominis in specie humana venientem super nubes supernas, quæ ideo nubes cœli dicuntur, cum virtute & gloria multa. Et conueniunt huic expositioni quæ superius in euangelio
Matth.17. dicuntur hoc modo, Cum assumpsisset Iesus Petrum, & Ioãnem & Iacobum, eduxit eos super montem excelsum nimis, seorsum, & transfiguratus est coram eis, & splenduit facies eius sicut sol, & vestimenta eius facta sunt sicut lumen, & visus est eis Moyses & Helias colloquentes cum eo. Et ecce, inquit, nubes lucida obumbrauit eos, & ecce vox de nube dicens, Hic est filius meus dilectus, in quo complacui, ipsum audite. Sicut ergo quando transformatus est, resplenduit facies eius sicut Sol, & vestimenta eius facta sunt sicut lumen, & vox venit de nube dicens: Hic est filius meus dilectus, in quo complacui: sic cum venerit iterum forsitan in speciem transformabitur gloriosam: aut sicut tunc transformatus est
B coram tribus discipulis suis, postea veniet non super vnã nubé, sed super multas, quæ erũt vehiculum eius. Quoniam autem consequens est vt in meliorem gloriam reformetur, quã fuit transformatus in monte, manifestum est ex eo quod tũc quidam coram tribus tantummodo transformatus est: in cõsummatione autem mundi totius, apparebit in gloria multa, vt videant eum omnes in gloria. Et tunc quidem descendens lucida nubes adumbrauit eos, postea auté multæ nubes portabunt filium hominis venientem cum vehiculo digno glo-
Gen. 2. ὑποτυπί-ζει. riæ suæ. Dicet autem aliquis, quoniam sicut in fictione hominis accepit deus limum de terra, & finxit hominem, sic vt appareat gloria Christi, accepit deus de cœlo & de cœlesti corpore, & corporauit primum quidem in nubem lucidam, in cõsummatione autem in nubes lucidas, propter quod & nubes cœli dicuntur, secundum quod & limus terræ est dictus.
Phil.2. Et dicet patrem talia miranda donare filio suo, qui seipsum humiliauit, & propter dilectionem non rapinam arbitratus est esse se æqualem deo, sed semetipsum exinaniuit formam serui accipiens, & factus est agnus dei vt tollat mundi peccata. Propter hoc enim & deus superexaltauit eum, & donauit illi nomen quod est super omne nomen. Non solum autem exaltauit eum secundum spiritum, sed etiam secundum corpus, vt per omnia sit exaltatus. Et corpus quod suscepit de
Luc.1. virtute altissimi, & de virgine huiusmodi ministerium mini-
C strante, debebat honorari vt & super talibus nubibus veniret: forsitan super nubibus animatis & rationabilibus vt ne sine anima & irrationabile esset vehiculum filij hominis glorificati, sicut fuit sine anima currus, irrationabiles autem equi
4.Reg.2. in quibus visus est assumi Helias, secundum scripturam dicé-
Psal. 36. tem: Et ecce currus igneus & equi ignis. Quoniam autem
Esa.5. animatæ & rationabiles nubes erunt, quæ erunt vehiculum filij dei, proferimus exépli causa quod dicitur: Et veritas tua vsque ad nubes. Et iterum: Mandabo nubibus ne pluant su-
Matt. 17. per illam pluuiam. Maxime autem ex eo quod dicitur: Et ecce nubes lucida adumbrauit eos, & ecce vox de nube dicens: Non quia nubes filij erat pater, sed (vt ita dicam) verbum dei
Esa.1. factum est ad eam, sicut factum est ad prophetas. Et sicut qui audit Esaiam dicentem: Filios genui & exaltaui, ipsi auté me spreuerunt: non Esaiam, sed deum patrem audit in Esaia: sic qui audiebant de nube vocem dicentem: Hic est filius meus dilectus: non nubem, sed patrem in ea testificantem gloriæ filij audiebãt. Si ergo ante passionis dispensationem talis fuit nubes prophetans, quid debemus dicere de nubibus cœli, super quibus venientem filium hominis videbunt cum virtute & gloria multa qui viderint eum tunc? Et si quidé vt ne terram calcaret filius dei in Hierosolymis, diligentes eum strauerunt vestimenta sua in via, neque asellum qui portabat eũ volentes terram calcare: quid mirum si pater & deus omniũ, D nubes sternat cœlestes sub corpore filij descendentis ad opus consummationis? Et primum quidem venit Iesus cum virtute & gloria qua glorificauerat eum pater, ex qua virtute faciebat signa & prodigia in populo, & omnem infirmitatem & languorem sanabat: propter quam & dicebat: Tetigit me aliquis, ego enim scio virtutem de me exisse. Omnis autem Matt.9.
illa virtus comparatione virtutis illius multæ cum qua in fine venturus est, modica erat. Virtus enim erat exinanientis seipsum. Virtus autem illa multa de qua scribitur: Videbũt filium hominis veniétem super nubibus cum virtute & gloria multa, erit dei verbi, qui restitutus est in statum quem habuit à principio apud deum prius quàm exinaniret seipsum. Sic & multam gloriã eius intellige, incipiens à gloria vultus Moysi, & transiens ad Heliam, qui visi sunt in gloria quando facta est species vultus filij dei altera, & mutatum est vestimétum.
Intelligens autem etiam quod dicitur: Si enim quod euacuatur per gloriam, multo magis quod manet in gloria: videbis 2.Cor.3.
multam illam gloriam filij, de qua scriptum est: Cum virtute & gloria multa. Adhuc autem magis intelligẽs, de qua loquitur textus, accipiens de Actuum volumine quod taliter habet: Et cum hæc dixisset, videntibus illis eleuatus est, & nubes Act.1.
suscepit eum ab oculis eorum. Et cum intenderent in cœlum eunte illo, ecce duo viri steterunt in veste alba qui & dixerũt, Viri Galilæi, quid statis aspicientes in cœlum? Hic Iesus qui assumptus est à vobis in cœlum, sic veniet quemadmodũ vidistis eum euntem in cœlum. Si enim credimus istis quibus E
nubes dicitur eum suscepisse, & sustulisse in cœlum, quomodo non secundum textum veniet de cœlo, sicut viderũt eum euntem in cœlum discipuli eius? Et in reuelatione Ioãnes similiter dicit: Ecce veniet cum nubibus, & videbit eum omnis Apoc.1.
oculus, & qui eum pupugerunt. Intelligat autem qui potest, vtrum id ipsum est super nubes cœli venire eum, & cum nubibus eum venire, aut aliæ quidem sunt nubes super quas veniet, aliæ autem cum quibus veniet? Considera autem in visione Ægyptia Esaiã dicétem: Ecce dominus sedet super nubé leuem, & veniet in Ægyptum: vtrum Ægyptum dicit hãc Esa.19.
quę communiter intelligitur, an totum mundum. Secundum enim ipsum Ioannem, locus in quo dominus eorum est crucifixus, vocatur spiritaliter Sodoma & Ægyptus, siue totus mundus, siue Iudęa Sodoma & Ægyptus appellatur. Qui autem super nubem leuem venit in Ægyptum, primum ascensionem faciet in Iudæam. Rationis est enim venientem eum iterum illic primum fieri. Sodoma autem vbi dominus eorũ crucifixus est appellatur: sicut & aliquãdo dictum est ad po- Apo.11.
pulum illum & principes eius, Audite verbum domini principes Sodomorum, attendite legem dei plebs Gomorræ. In Esa.1.
his traditionibus vtitur etiam illud quod dicitur: Rapiemur 1.Thess. 4.
in nubibus obuiam domino in aërem, & sic semper cum domino erimus. Et dicet: Si beati homines in nubibus rapiuntur in aeré, quid mirum est in nubibus filium dei venire cum Exod. 14.
F
virtute & gloria multa? Item nubes obumbrabat populũ venientem ex Ægypto. Si ista creduntur quomodo non consequens est, domino populi in vehiculum fieri nubes cœlestes Liber Apocryphus.
vt sedeat super eas? Si autem recipitur liber qui dicit, quoniã sapientia est quæ facta est populo tũc columna nubis in die, & flamma ignis in nocte: dicet aliquis quoniam nubes super quibus videbunt filium hominis venientem, virtus altissimi est & spiritus sanctus, quæ fient ei in nubibus cœli, vt veniat illis inuectus. Cum sit ergo fortior & non contemptibilis ratio hæc, qui vult quidem secundum vtrumque modum suscipere quæ dicuntur, non reprobabit: & si dixerit quis intelligibiles nubes in quibus veniet filius hominis, siue sanctas & diuinas virtutes, siue beatissimos prophetas. Et dicet qui secundum & gloriosum verbi aduentum futurum hominibus in consummationem seculi moraliter confitetur, sicut supra diximus traditum, sed non destruet etiam textum. Qui autem dispiciés gloriosum & admirabilem textum loci, & sicut dei amicus in solo spiritali putat consistere verum, ignoscendum esse dicet quasi pueris & paruulis in Christo eis qui corporaliter suscipiunt ista. Cum multa autem virtute venit quotidie Verbi dei aduentus.
ad animam omnis credentis secundus verbi aduentus in nubibus propheticis, id est in scripturis prophetarum, & apo-

G stolorum, quę manifestant eum, & in omnibus verbis suis veritatis lumen ostendunt, & exorientem eum diuinis & super humanam naturam intellectibus suis declarant. Sic autem eis qui intelligunt manifestatorem dogmatum in prophetis atque apostolis dicimus apparere etiam gloriam multam, quæ in secundo verbi aduentu videtur. Et mittet angelos suos cum tuba magna, & congregabunt electos eius à quatuor ventis, à summis cœlorum vsque ad terminos eorum. Similiter apud Marcum hoc dicit modo. Et tunc mittet angelos suos: & cōgregabunt electos à quatuor ventis, à summo terræ vsque ad summum cœli. Quod dicit saluatorem mittere angelos suos cum tuba magna, quæcunque est illa, ad cōgregandos electos eius, consequenter dicitur eis, quæ in parabola alia referuntur de seminibus & zizaniis: & interpretans parabolam sic dicit: quoniam messis consummatio est. Messores angeli sunt. Sicut ergo colliguntur zizania, & igni cremātur, sic erit in consummatione seculi. Mittet filius hominis angelos suos, & colligent de regno eius omnia scandala, & eos qui faciunt iniquitatem, & mittēt eos in caminum ignis: illic erit fletus, & stridor dentium. Tunc iusti fulgebunt sicut sol in regno patris sui. Tale & aliquid dicit in parabola sagenæ missæ in mare. Ergo messores angeli mittuntur à Saluatore colligentes vniuersa zizania, vt post hæc sancti fulgeant sicut sol in regno patris sui, vt postea congregentur electi à quatuor ventis, à summis cœlorum vsque ad terminos eorū.

Angeli cō gregabunt electos. — *Matt. 13.* — *Ibid.*

H Considera vtrum sicut opinantur simpliciores, eos tantum qui tunc inuenti fuerint in corpore congregandos: aut certe omnes qui in deo patre dilecti sunt, & Iesu Christo sunt conseruati: & vide nisi melius est dicere, congregādos esse ab angelis Christi omnes ab aduentu Christi vsque ad consummationem vocatos atq; electos. Quæres autem si etiam eos qui fuerunt à constitutione mundi vsque ad aduentum: si tamen electi Christi non solum sunt illi qui ex aduētu eius sunt sancti, sicut quidam magistri hæresum dicunt, sed omnes qui à constitutione mundi fuerunt, qui viderunt sicut Abraham Christi diem, & diuina exultatione exultauerunt in eum. Si autem non tantum sicut simplices arbitrantur, eos qui inueniuntur in corpore cōgregaturi sunt angeli, sed omnes Christi electos, considerare est dignum, quid interea facientes, aut in quo loco cōmorantes congregabunt electos: Quoniam autem non tantum illos qui in corpore fuerint comprehēsi, dicit cōgregandos Christi electos, sed etiam illos qui de corporibus sunt egressi, manifestat sermo dicens congregandos electos non solum à quatuor ventis, sed etiam à summis cœlorum vsque ad terminos eorum. Nemini autem super terram arbitror conuenire quod ait, vt congregentur à summis cœlorum: nisi forte eos qui inter homines interim apud angelos docentes cœlestia commorantur, congregabunt angeli sancti, vt ante eruditos in summis cœli vsque ad terminos eo-

Ioan. 8. — *Omnes omniū temporū electi in vnum congregandi.*

I rum & instructos tradant perfectos magno deo verbo filio dei ad congregandum ei, & ad susceptionem eorum quę tradiderit filius dei his qui doctrinam cœlestem ante susceperint. Quoniam autem vmbra est hæc vita nostra in terris, consequens est vt nunc lege & prophetis erudiātur qui in illa plenitudine temporis reliqua sunt scituri, & pleniora à filio dei scituri secundum res ipsas cœlestes, vt qui sunt in summis cœlorum, quasi in quibusdam eruditionibus sint, vt possint postmodum capere sapientiam dei, magis autem sapientiam ipsum filium dei, cum venerit quod vere perfectum est. Et quatuor ventos ex quibus electi Christi congregabuntur, intelligimus quærentes quorum bonorum futurorum habuerunt vmbram quæ in numeris sunt conscripta de vnaquaque tribu filiorum Israel. Vnde primus fuit ordo castrorum Iuda cum virtute ipsorū, constituēs ad Orientem, & cū his ex vtraq; parte Isachar, & Zabulon. Et ad Aphricū tribus Rubē, & ex vtraque parte Simeon, & Gad: & tribus Ephrē secundū mare, & ex vtraque parte Beniamin & Manasse nouissima. Et tribus Dan ad Aquilonē, & ex vtraq; parte Aser, & Neptalim. Forsitan ergo ex tunc, tribus egressæ vmbræ erant castrorum secundum mysteria veri Israel. Et sicut tunc ex quatuor ventis congregatæ sunt in Iudæam, & in hæreditatem per Iesum post Moysen pædagogum, & procuratorem institutæ, sic à quatuor ventis angeli congregabunt electos: à vētis au-

1. Cor. 13.

tem non terrenis, à summis cœlorum vsque ad terminos eorum, vt ab Iesu nostro congregati percipiant diuinam & veram hæreditatem. Apud Matthæum ergo qui congregantur Christi electi, ex quatuor ventis congregantur, à summis cœlorum vsque ad terminos eorum. Apud Marcum autem, à quatuor ventis, à summo terræ vsque ad summū cœli: postea autem à summis cœlorum vsque ad terminos eorum. Intelliges autem eos qui congregantur à summo terræ, considerans conuersationem eorū qui fuerunt in terris, & secundū quod possibile est perfectionem eorum qui sunt conuersati in terris. Omnes ergo qui super terram bene vixerunt, non simpliciter congregātur à terra, sed à summo terræ, vtputa à summa conuersantium super terram. Si autem post summam cōuersationis quæ fuit in terris, susceperit subsequens conuersatio eos qui conuersationem habuerunt in cœlis, non simpliciter à summo cœlo sicut à summo terræ, sed à summis cœlis, quoniam vnumquodq; cœlum suæ institutionis & initia habet & perfectiones, id est terminos. Vtputa post cōuersationē summam quæ fuit super terram, suscipit iterum hominē conuersatio vnius cœli, & perfectio quæ in ea est. Iterum suscepit eū secunda conuersatio secundi cœli, & perfectio quæ in ea est, Iterum suscepit eum tertia cōuersatio tertij cœli, & perfectio quæ in eo est. Et sic intellige mihi multorū cœlorum multarū conuersationum initia esse & terminos, id est perfectiones, à quibus initiis & terminis diuersorum cœlorum congregat deus suos electos. Aut ita: A summis cœlotum vsq; ad terminos eorum.] Cœli sunt vel scripturæ diuinæ, vel auctores earum, in quibus habitat deus. Summa autem scripturarū sunt initia earum, termini autem consummationes earum. Cōgregantur ergo sancti à summis cœlorum, id est ab eis qui cœpto viuunt in initiis scripturarum, vsq; ad eos qui viuunt in consummationibus earum: ac vt plus dicam, à rudibus eorū vsq; ad perfectos eorum. Qui autem mittuntur angeli à saluatore ad congregandum electos eius, congregabunt eos non cum voce qualicunq;, sed cum tuba quæ vocatur magna, non vocem dante incertam, sed certam & manifestam, vt qui audierint, & didicerint, parent se ad vitam perfectionis, quæ ducit ad filium dei. Quoniam autem volumus intelligete quid est tuba magna, debemus spiritalibus spiritalia comparare. Age nunc & de tubis inquantum capere possumus, breuiter exponamus: si tamen possumus ex congregatione, & admonitione istorum exemplorum intelligere & magnam angelorum tubam. Scriptum est enim in Numeris: Et locutus est dominus ad Moysen, dicens: Fac tibi duas tubas argenteas: ductiles facies eas, & erunt tibi ad congregandam Synagogam, & erunt tibi ad promouenda castra, & tubabis in eis, & congregabitur in te omnis Synagoga ad ostium tabernaculi testimonij. Si autem in vna tuba venerint ad te omnes principes milium Israel, tubabis significationē primam, & promouebunt castra qui consistunt ad Orientem: Et tubabis significationem secūdam, & promouebunr castra qui consistunt ad austrū. Et tubabis significationē tertiam & promouebunt castra qui consistunt secundum mare. Et tubabis significationem quartam, & tollent castra qui consistunt ad aquilonem. Ergo tubabūt tuba in promotione eorum. Et quando congregatis congregationem, tubate & non significatione. Et filij Aaron sacerdotes tubabunt tubis, & erit vobis legitimum sempiternū in generationibus vestris. Si autē exieritis ad bellum in terra vestra cōtra aduersarios, tubabitis tubis, & rememorabimini in conspectu dei vestri, & saluabimini ex inimicis vestris: & in diebus letitiæ vestræ, & in festiuitatibus, & Neomeniis vestris, tubabitis tubis, & in holocaustis vestris, & in sacrificiis salutarium vestrorum, & erit memoria vestri in conspectu dei vestri. Ego dominus deus vester. Vide etiam in istis, quoniam in prima significatione tubę promouent castra qui sunt secundum Orientem. in secunda autem promouent castra qui sunt secundum austrum, & vt breuiter dicam, ex quatuor ventis congregant sacerdotes tubātes, eos qui sunt ex castris Israel: & secundum cōparationem sacerdotū tubantium, angeli Christi cum tuba magna congregabunt electos eius, à quatuor ventis. Sed in Numeris quidem hæc facta scribuntur in terris, in Euangeliis autem à summo terræ vsq; ad summum cœli. Post hæc autem à summis cœlorum vsq; ad sum-

L — M

Cœli in cœlis. — *Tuba magna.* — *Num. 10.* — *Ecclesia.*

ma

A ma eorum. Et forsitan lex vmbram habet futurorum bonorũ: & in Numeris quoq; quod positũ est de turbis, & ordinibus Israël, vmbra est futurorũ. Ne forte ergo argenteæ tubæ, quoniam argentũ in multis locis pro verbo suscipitur, magna vox verbi intelligitur tuba argẽtea cõgregans vnũquenque in ordine. Secundũ vmbrã quidẽ sicut Moyses nominauit, secundum mysteriũ autẽ, secundũ quod dicit Paulus in epistola ad Corinthios secunda. Primũ autem cum tubis rationabilibus promouent castra. Ita legislatio fit de his rebus quæ ad bellũ pertinent Israël memorantis per illam significationem tubarũ bellicas res: quæ tubę ferunt eos qui commemorantur per eas significationes tubarũ, ad saluandũ eos ab inimicis eorũ. Voces autem argentearũ & productiliũ tubarũ in diebus lætitiæ Israël, quæ assumuntur in neomeniis ipsorum, erãt, vmbræ futurarũ neomeniarũ, de quibus dicit Apostolus: Nemo vos iudicet in esca, aut in potu, aut in parte diei festi, aut neomeniæ, aut sabbatorum, quæ sunt vmbra futurorum. Assumũtur autem & in holocaustis, & in sacrificiis salutariũ Israel. Quas significationes tubarũ exemplo, & vmbra cœlestis culturæ, quasi alicuius cœlestis & conuersationem habentis in

1. Cor. 14. *Colos. 2.*

B cœlo, exponere cõuenit. Hæc autẽ exempla accepimus, vt vel ex parte intelligere valeamus quod scriptũ est: Mittet angelos suos cum tuba magna, & congregabũt electos eius. Euangelicas autem tubas ostendit & in prima ad Thessalonicenses Apostolus dicens: Hoc autẽ vobis dicimus in verbo domini, quoniam nos qui viuimus, qui remanebimus in aduentu domini non præueniemus eos qui dormierunt, quoniã ipse dominus in iussu, & in voce archangeli, & in tuba Dei descẽdet, de cœlo. Item ad Corinthios prima: Omnes quidẽ dormiemus, non autẽ omnes immutabimur, in momento, in ictu oculi, in nouissima tuba. Tubabit enim, & mortui resurgẽt incorrupti, & nos immutabimur. Est autẽ & aliqua secundũ legem & tubarum festiuitas, neomenia septimi mensis, forsitan mysterium alicuius veræ festiuitatis, & tubæ alicuius spiritalis & magniloquij. A ficu autẽ discite parabolã. Quãdo enim iam ramus eius factus fuerit tener, & folia produxit, scitote quia prope est æstas. Sic & vos cum videritis hæc omnia, scitote quia prope est in limine. Amen dico vobis quoniam nõ præteribit generatio hæc, donec omnia fiant. Cœlum & terra transibunt, verba autem mea nõ transient.] Quomodo de ficu similitudo eorũ quæ dicta sunt intelligi possit, secũdum quod possumus exponemus, ne forte totus hic mũdus & cõsummatio eius ficui assimiletur: vnusquisque proficiscentium ad vitam beatam, vt videat Christi verbi gloriosum in se & perfectũ aduentum, ficui similis habeatur. Sicut enim ficus in tempore quidẽ hyemis vitalem quidem virtutem habet in se, absconditam autem habet eam, & non satis manifestam: postmodũ autem cum virtus ipsa vitalis prodire cœperit ad manifestationẽ prætereunte hyeme, ex ipsa valetudine eius ramus efficitur tener, producit & folia: & sicut arbor in virtute

1 Thes. 4. *1. Cor. 15.*

C ipsa folia habet & fructus, & primum quidem est gemma, deinde paulatim proficiscitur, nouissime autem est in ipso effectu: sic & mundus, & vnusquisque eorum qui saluantur, in fine ante Christi aduẽtum quasi in hyeme, in se absconsam habet vitalem virtutem: Christo autem inspirante qui sunt teneri & non duricordij rami, & quæ abscondita erant in eis progrediuntur in folia, æstate instante, & manifestos fructus ostendunt, quos qui aspicit in Christo iam videt. Sic & in aliqua parabola refertur Pastoris, si cui placeat etiam illum legere librum, quoniam seculum præsens hyems est iustis, qui apparẽt similes proximis suis natura, & arboribus videlicet cæteris siccis, tẽpore autem opportuno in fructibus suis apparent. Si autẽ & in primo psalmo tale aliquid fit quod de beato dicitur illo, quod erit tanquã lignum quod plantatum est, secus decursus aquarũ, quod fructum suum dabit in tempore suo, & folium eius non defluet, & omnia quæcunque faciet prosperabuntur: & tu considera quod est scriptum: Hyems transiit, abiit sibi, flores apparuerũt in terra, sicut scriptum est in Cantico canticorum: ex quo Christus aduenit qui tẽperiem introduxit, & hyemales spiritus fecit cessare, & ficus (id est mũdus) tenerũ ramum (id est ecclesiam) fecit nunc quidem folia proferentem, donec est in proximo æstas, nondum tamen aduenit: facta autẽ æstate plenius perfectos & maturos

Liber Hermę qui pastor inscribitur. *Psal. 1.* *Cant. 2.*

Christo ficus præstabit, quando secundum Hieremiam ficus D bonæ, bonę sunt valde, congregatæ in cophinis bonorum ficorum, ex quibus Christus accipere vult, & quasi edere dulcedinem eorum. Absit autem à nobis vt Iesu veniẽte ad nos, & volente mãducare de ficu, vt non inueniatur fructus in ea. Si enim non fuerit inuentus fructus in ea, dicet ad eam in suo aduentu, quæ non ostenderit fructus: Nunquam ex te quisquam fructum manducet. Potest autem ficus illa intelligi populus circuncisionis, ad quos esuriens dominus venit, & cum non inuenisset fructum in ea, sed solam speciem vitalem, dixit: Nunquam ex te quisquam fructũ mãducet. Propter quod in aduentu eius continuo arefacta est illa ficus, id est populus ille: illa autẽ altera ficus quæ quantũ ad priora tempora sterilis erat, quæ fuerat iam excidenda propterea quod nullã habuerat adhibitã sibi diligentiã à suo fossore, cũ stercus illi cœperit circummitti proferet fructus: quæ aliquando euacuauerat terram, nunc autem largiores fructus producit etiam pro tempore transacto in quo sterilis fuit. Et vnusquisque nostrũ post hyemes tentationũ, & post tristitiã periculorũ trãsactorum ad æstatẽ festinet proferens tenerum ramum, non illum durũ, sed molle cor ad credẽdũ Deo: & profectus nostri proferãt folia interim & flores operũ, vt postmodũ etiã perfectissimos fructus cum venerit quod perfectũ est in Christum exhibeamus. E Adhuc & ipsi qui saluantur habent in se verã vitẽ, eum qui dixit: Ego sum vitis vera: & secundum existimationem vitis, & ficũ veram offerentem salutares fructus, vbi requiescit vnusquisq; secundũ spiritalẽ promissionẽ Dei sub vite sua, & sub ficu sua. Et vitis quidem illa in his qui proficiunt floret, & dat suũ odorẽ: Ficus autẽ & ipsa profert fruct9 suos, vt post dignum profectum, digni efficiãtur cœlestibus torcularibus fructus eorũ, & cophinis ficorũ valde bonorum eius ficus, quæ teneros fructus & bonos protulit ante æstũ. Cuius fructũ etiã languẽtes, non autẽ pigritantes orare medicãtur, sicut scriptũ est de Ezechia rege in Esaia, qui saluatus est per ficus, vt ne moreretur: sed & sol super eũ in gradibus demonstrauit maiorẽ & clariorem ei diẽ effectã. Multa est ergo spes in ficu quę ex Dei verbis primum quidẽ fecit tenerũ ramum suum, postea autẽ nascentia folia. Talibus prope est æstas, & prope est in limine gloriosus, & in nubibus Christi aduentus, & aduẽtus gloriæ verbi Dei, & prope est huiusmodi hominibus regnũ Dei. Amen dico vobis, qm̃ non trãsibit generatio hęc, donec omnia hæc fiant. Cœlũ & terra trãsibũt, verba autẽ mea nõ trãsibunt.] Videamus quę sit generatio hæc de qua loquitur Christus. Et simplices quidẽ ad destructionem Hierusalẽ referũt verba, & de illa generatione existimant dictum quę fuit tẽpore Christi, & passionẽ eius aspexit, nõ transiturã priusquã fieret destructio ciuitatis illius. Nescio autẽ si verbũ ad verbũ exponere possunt quod ait: Nõ videtis hæc omnia? Amen dico vobis, non relinquetur hic lapis super lapidẽ qui F nõ destruatur: vsq; ad illud quod ait: Prope est in limine. Forsitan enĩ in quibusdã poterunt, in aliis autẽ omnino non poterunt. Et satis coangustati, nescio si aliquid dicere potuerint. Nos autem in locis multis obseruantes, nomen generationis dupliciter accipimus. Arbitramur enim duas esse generationes. Vnam quidem Iudæorum, alteram autem gẽtium. Sic intelligimus & Ecclesiasten dicentẽ: Generatio vadit, & generatio venit, & terra inæternum stat. De populo enim Iudæorum prophetans, qui fuerat trãsiturus, ait, Generatio vadit. De populo autẽ gentiũ credituro dixit: Generatio venit. Tale aliquid puto & in psalmo octogesimonono dici à Moyse in oratione ipsius: Domine refugium factus es nobis à generatione in generationem. Duarum enim generationum refugium est Deus: quia vnus est Deus qui iustificat circuncisionẽ ex fide, & præputium per fidem. Et quoniam non tantum Iudęorum, sed etiam gentium est Deus, ergo non præteribit generatio noui testamenti quę est in facie Saluatoris, neque abibit ad illas beatas promissiones illius seculi, donec omnia fiant quæ locutus est Christus. Vnicuique enim nostrum oportet omnia fieri quæ prædicta sunt, sicut per singulas expositiones tradidimus. Vna ergo generatio est ecclesiæ quæ cœpit ex doctrina Domini Saluatoris vsque ad consummationem: & hęc ipsa generatio transiuit quidem aliquando totũ seculũ hoc, & pertransibit ipsum vt hæreditet illud futurũ: tamen

Populus circuncisionis. *Luc. 13.* *Ioan. 15.* *Esd. 38.* *Duplex generatio vna Iudæorum altera gentium.* *Eccl. 1.* *Rom. 3.* *Rom. 1.*

G donec fiant hęc omnia, non transibit. Quando autem in his omnibus sufficiens fuerit & impassibilis, permanserit vsque ad gloriosum Christi aduentum, tunc pertrāsibit. Tamen donec fiant hæc omnia, non quædam eorum quæ dicta sunt, quædam autem non sunt futura, tamen transibit generatio hæc, cùm omnia hæc fuerint facta, cùm transierit non solum terra, sed etiam cœlum: id est, non solum ij homines, quorum vita terrena est, & propterea terra dicuntur: sed etiam illi quorum conuersatio est in cœlis, & ideo cœlum vocantur. Transibunt autem ad futura, & omnis status eorum, vt veniant ad eminētiora & meliora. Quorum reuelationem cum sint filij Dei, expectatio creaturę expectat, & omnis creatura *Rom.8.* congemiscit eis & dolet, donec à timore Domini in vtero accipientes pepererint spiritum salutis facientes suas fœturas, & tunc transibit generatio de qua loquitur Christus, & cœlum secundum quod exposuimus, & terra secūdum quod *Verba Mosis & prophetarum transierūt.* tradidimus. Verba autem quæ à Saluatore sunt dicta, non transibunt, quoniam quę sua propria sunt operantur & nunc, & semper operabuntur. Perfecti autem & qui non recipiūt, vt iam meliores efficiantur, transeuntes quod sunt, perue-

H niunt ad illud quod non sunt. In eo autem quod dixit: Verba autem mea non præteribunt, & hoc existimo quęrendum: ne forte Moysi quidem verba & Prophetarum transierunt, verba autem Iesu Christi non transierunt: quoniam quæ prophetabantur, quidem ab illis impleta sunt, verba autem Christi semper sunt plena: & in actu impletionis sunt semper, & quotidie implentur, & nunquam perimplentur. Ipsa enim sunt quæ in sanctis & impleta sunt & implentur, & adhuc sunt implenda. Aut forte neque Moysi verba vel Prophetarum dicere debemus impleta omnino: proprie enim & illa verba filij Dei sunt & semper implentur. Ergo bonum est altitudines verborum diuinorum, verbis simplicibus explicare: tamen propter paucos discutiamus, hæc tātum intelligentes, quoniam verbum quod in verbo Dei humanum est à creatione mundi vsque ad consummationem non transiit. Instat enim & operatur, quia neque principium operandi ante tēpora dierum accepit, sed cum creatura cœpit, & cum creatura transibit. Verbum autem quod fuit ante creaturam, non transibit cum creatura. De die autem illa & hora nemo scit, neque angeli cœlorum, neque filius nisi Pater solus.] Videntur hæc arguere eos qui promittūt de cōsummatione, & corruptione mundi se cōprehendere, & pronūciant quasi instet *2. Thess.2.* dies Domini, quales dicuntur fuisse quidam Thessalonicēses in tēpore Apostoli, de quibus scribit: Rogamus autē vos fratres per aduentum Domini nostri Iesu Christi, & nostrā congregationem in ipso, vt non cito moueamini à sensu vestro,

I neque conturbemini, neque per spiritū, neq; per verbū, neq; *Secretæ Hebræorū scriptura.* per epistolam quasi per nos missam, quasi instet dies domini. Forte quoniā apud Iudæos erant quidam siue per scripturas profitentes de tēporibus consummationis se scire, siue de secretis: ideo hæc scribit docens discipulos suos, vt nemini credant talia profitenti. Et seipsum saluator secundum hunc locum coniungit ignorātibus diem illū, & horā. Et rationabiliter est quęrendū quomodo qui cōfidit se cognoscere patrē, dicēs: Nemo nouit patrem nisi filius, & cui voluerit filius re- *Matt.11.* uelare, patrem quidē nouit, diem autē & horam consummationis nō nouit? & quomodo hoc abscōdit pater à filio? Omnino enim ratio esse debet, quod à saluatore tempus cōsummationis absconditū sit, & ignoret de eo. Audebit autem aliquis dicere quoniam homo qui secundū saluatorem intelligitur proficiens sapientia, & ætate & gratia coram Deo & *Luc.2.* hominibus, qui proficiens proficiebat quidem super omnes *Quomodo filius nescit diē iudicij.* scientia & sapiētia, non tamen vt veniret iam quod erat perfectum priusquam propriā dispensationē impleret: Nihil ergo mirum est, si hoc solum nesciuit ex omnibus, id est diem cōsummationis, & horā. Forsitan autē & quod ait nescire se diem consummationis & horam, ante dispensationem suam dixit, quia nemo scit, neque angeli, neque filius, nisi solus pater. Post dispensationē autē impletā nequaquā hoc dixit, postquam Deus illū superexaltauit, & donauit ei nomen quod est super omne nomen. Nam postea & filius cognouit scientiā à patre suscipiēs, etiā de die consummationis & hora, vt iam non solum pater sciret de ea, sed etiam filius. Et in Actibus quidem Apostolorum cōuenientes Apostoli interrogauerunt eum dicentes: Domine si in hoc tempore resti- K tues regnum Israël? Ille autē dixit ad eos. Non est vestrū nosse tēpora vel momenta quæ pater posuit in sua potestate. *Act.1.* Et quoniā in sua potestate tēpora & momenta cōsummationis mundi, & restitutionis regni Israël posuit, ideo quod nondū fuerat prędefinitum à Deo, nemo poterat scire. Vnumquodque autē eorū quæ præfinit non ab inexperibili præfinit, non possibile est enim hoc. Quod autem pręfinit principium prędiniendi faciens. Si autem ita est, pręfiniuit quidem consummationem facere mundi, non autem & tempora & momēta præfiniuit quæ posuit in sua potestate, vt si voluerit ea augere sic iudicans augeat ea: si autem abbreuiare, abbreuiet, nemine cognoscente. Et ideo de temporibus & momentis consummationis mundi, in sua posuit potestate, vt consequenter humano generi in suo arbitrio constituto talia vel talia agenti definiat iudicium debitum. Multa & in prophetis est inuenire ad vtilitatem audientium scripta præceptis & denunciationibus quasi non præueniente quicquam de eis, sed puniēte quidem si peccauerint, saluante autem si præcepta seruaue- L rint. Et sicut in illis non introduxit scriptura Deum præfiniētem, sed secundum vtilitatem audientium proloquentem: sic intelligendum est & de die consummationis & hora. Alia *1 Cor.15.* expositio quæ famosior est eis quæ iam tradita sunt, aliud dicit de eo quod scriptum est: Neque filius, nisi solus pater. Dicit, inquit, alicubi de Saluatore apostolus, & de rebus in fine seculi ordinandis, hoc modo. Cum autem subiecta illi fuerint omnia, tunc & ipse filius subiectus erit ei qui sibi subdidit omnia, vt sit Deus omnia in omnibus. His verbis videtur ostēdere quoniam priusquā subiiceret ei omnia, non erat subiectus ei qui sibi subdidit omnia. Quod ex hoc demonstratur, quoniam nisi subiectus fuisset filius patri qui subdidit omnia, nunquam ei pater omnia subiecisset. Et videtur per hæc dicere subiectionem omnium qui ei erant subiicien- *Scire pro experiri.* di, & aduentum eorum per filium ad Deum & perfectionem. Si ergo bene dicitur hoc de filij subiectione ad patrem futura, vt tunc hi qui futuri sunt Christi, & adhæserunt ei, cum ipso Christo patri subiiciantur: quare non & de die illa & hora neminem scire neque filium similiter exponemus? Donec enim ecclesia quæ est corpus, nescit diem illum & horam, tamdiu nec ipse filius dicitur scire diem illam & horam, vt tunc intelligatur scire quando scierint & omnia membra eius. Bene autem dicitur scire secundum propriam *2 Cor.5.* significationem, sicut est in cōsuetudine scripturarum. Quid est scire, quoniam cognoscet diem illum & horam qui occurrerit ad finem, & abbreuiationem diei illius & horę. Quoniam autem talis aliqua significatio est scire & cognoscere in scripturis, manifestū est ex eo quod dicitur in Ecclesiaste hoc modo. Qui custodit mandatum, non sciet verbum malum, id est non experietur verbum malum. Et in apostolo de ipso Saluatore est dictum. Eum qui nesciuit peccatum, pro nobis M peccatum fecit. Et nescientem peccatum saluatorem dicit, tanquam si diceret eum qui non peccauit, nec in natura fuit peccati. Tale aliquid significat & quod dicit, cognouit Adam Euam vxorem suam. Quamdiu enim illa nō fuit ei ad- *Gen.4.* mixta, non cognoscebat eam. Et diem ergo consummationis huiusmodi & corruptionis seculi nemo scit, neque angeli cœlorum, neq; filius Dei, de sanctis Deo melius prouidente, vt simul fiant in beatitudine quæ futura est post diem & horam consummationis illius. Et sicut apud Hebræos scriptum est de eis qui testimonium habent in fide, quoniam hi omnes testificati per fidem non receperunt promissionem Dei, *Heb.11.* Deo de nobis melius aliquid prouidente, vt nec sine nobis consummarentur: sic sciendum est & in hoc, quia Deo melius aliquid prospiciente de his qui erant saluandi, nondum enim receperunt promissionem, qui non cognouerūt de die illa & hora, neq; angeli cœlorum, neque filius. Prępara enim filius scientiam diei illius & horæ cohęredibus promissionis illius, ex quo seipsum exinaniuit formam serui accipiens, operans viam quæ ducit ad restitutionem omnium propter quos formam serui accepit: vt omnes simul sciant, id est re ipsa experiātur horam illam & diem, quia quod oculus non vidit, nec auris audiuit, & super cor hominis nō ascēdit, præparauit.

A rauit Deus diligentibus se, in scientia priorũ exercens, & pręparans omnem quem vult scire diem illam & horã, cum sanctis angelis, & cum ipso Domino nostro Iesu Christo. Et vniuscuiusque autem consummationem in his quibusdam futuram supradictis, & de singulis solus scit Pater: quoniam filius comitans, & præcedens ante sequentes, & volens (vt ita dicam) venturus est, & tardat vt possint eum sequi qui certãt sequi eum, & sequentes cum inueniãtur cum eo in die illa & hora. Sicut enim fuit in diebus Noe, sic erit & aduentus filij hominis. Sicut enim fuerunt in diebus ante diluuium manducantes & bibentes, nubentes & nuptum tradentes, quousque intrauit Noe in arcam, & non cognouerunt donec venit diluuium, & tulit omnes: sic erit & aduentus filij hominis.] Eis qui cognoscunt verborum præsentium textum, siue spiritaliter ea volentibus intelligere, siue simpliciter: consequens est de consummatione dicere mundi istius, quoniam subito erit, quasi qui iam ęgrotauerit prius ęgrotatione idonea & manifestante corruptionem suam futuram. Hoc enim ex eo pręcipue demonstratur, quod dicit, quoniam similis erit diebus Noe aduentus filij hominis: subito enim tunc perierunt omnia quę fuerant super terram. Qui autem vult dicere quoniã B paulatim erit consummatio mundi, dicet similiter factum & in diebus Noe. Quadraginta enim diebus, & quadraginta noctibus pluuia descendente: consequens fuit primos perisse, qui in depressioribus terrę partibus habitabant, post eos autem qui modice in altioribus, & sic nouissimos qui in altissimis montibus morabantur. Sic, inquit, in consummatione mundi cùm descenderit ignis, incipiet quidem de sublimioribus locis, & paulatim ad inferiora descendet. *Luc.21.* Lucas autem subiungens etiam similitudinem ignis Sodomorum, dat nobis occasionem intelligendi, quoniam subito consummatio est futura. Dicet autem aliquis quoniam per hoc declaratur, quoniam non moraliter pluuia illa fuit aut ignis, sed propter peccata hominum abundantia. *Duobus modis mũdi corruptio futura.* Duobus ergo modis mundi corruptio existimatur futura. Vno quidem secundum moralem ignis detentionem: altero autem secundum iudicium Dei. Gentiles autem inflãmationem illam, vel causam inflammationis illius non dicunt fuisse peccata, sed ignis fuisse virtutem. Diuini autẽ sermones, omnia teneri & gubernari docent à Deo, & non culpant ignis violẽtiam, sed Dei pronunciant voluntatem, saluantis quidem super terram, qui salute sunt digni in ea: perdentis autem eos, in quibus propter abundãtiam iniquitatis charitas refrigescit. Comparatio enim Sodomitici ignis manifestissime docet subitaneam fore mundi corruptionem, *Subitanea mundi corruptio.* ex eo quod angelus dixit ad Loth: Ecce admiratus sum faciem tuam in verbo hoc, vt non destruam ciuitatem de qua dixisti. Festina ergo saluari illic, nec enim potero facere quicquam, donec tu eas illuc. Vides quoniam ignis ille qui super Sodomam mittebatur, voluntate continebatur diuina, donec Loth intraret in Segor. *Gen.19.* Sic puto & in consummatione futurum, secundum quod saluatus est & Loth: vt tunc ignis ille consummationis obtineat mundum secũdum iudicium Dei, cùm saluati iusti fulserint sicut sol in regno Patris sui: tunc iniquos colligent de regno Christi, & mittent C eos in caminum ignis. Quomodo enim non est manifestum, quia subito erit corruptio mundi, ex eo quod dicit: Erunt manducantes & bibentes, nubentes & nuptum tradentes, quę pacis & securitatis sunt signa? Fames enim & pestilentię forsitan ante aliquod tempus consummationis erunt: circa ipsam autem consummationem, neque fames, neque bellum erit. Quomodo autem manducantes & bibentes, nubentes & nuptum tradentes, plantantes & ędificãtes, ementes & vendentes sunt comprehẽdendi, nisi ita sit ordinatum? *1.Thess.4.* Sed & illud hoc manifestat quod ait Apostolus: Quoniam dies Domini sicut fur, ita in nocte veniet, cùm dixerint pax & securitas, tunc repentinus illis superueniet interitus, sicut dolorem partus in vtero habẽti, & non effugient. Docet nos quoniam subito & insperato eueniet dies cõsummationis hominibus, cùm rerum status quasi ad melius visus fuerit esse conuersus, de fame priore ad vbertatẽ, de pestilentia & prælijs ad pacem atque securitatem. Qui autem altius Euãgelium audiunt, & omnia agunt, vt omnino in nulla parte Euangelij sit eis velatum, non multum curant de consummatione se-

Orig.tom.2.

culi generali, vtrum subito, & generaliter sit futura, an per partes: sed hoc tantum considerant, quoniam vniuscuiusque consummatio fit ipso non cognoscente, neque diem, neque horam exitus sui: & quia super vnumquẽque nostrum dies Domini ita veniet sicut fur. Propter quod opus est vigilare, siue vesperi, id est in iuuentute, siue media nocte, id est in medio vitæ humanæ tenebrosæ, siue gallicantu, quando iam senior est, siue mane, quando iam senectute prouecta est: vt cùm venerit Deus verbum afferens consummationem profectionis vitæ istius, comprehendatur qui non dedit somnum oculis suis, neque dormitationem palpebris suis, & custodiuit mandatum dicentis: Vigilate in omni tempore. Tamen vani *Vani sunt, qui mundi & vitæ suæ finẽ se præscire somniant.* sunt omnes, siue qui consummationem mundi scire se profitentur quando erit, siue qui vitæ propriæ finem scire se gloriantur, aut per signa auium, aut per ventriloquos, aut per magos seducti, & putantes cognoscere diem & horam exitus sui. Sicut enim est, nemo cognoscere potest, nisi forte Propheta aliquis fuerit sancto spiritu illuminatus, sicut ille *3.Reg.14.* qui vxori regis prophetauit, volenti cognoscere si surgeret ex infirmitate filius eius: & sicut Helias prophetauit Ochoziæ *4.Reg.1.* dicens quæ à Domino fuerant constituta: hæc dicit Dominus, propterea quod non erat Deus in Israel, tu vadis quærere ad Baal aut Beelzebub virum muscarum, Deum Accaron: ideo dicit Dominus, de lectulo super quem ascẽdisti non descendes, quoniam morte morieris. Hæc etsi in excessu diximus, E tamen quasi vtilia introduximus, quoniam & de cõsummatione vniuscuiusque, id est de die exitus sui nemo cognoscere potest, quamuis multi profiteantur talia scire, nisi forte qui audierint ex prophetis. Scio & aliam consummationem viri iusti, qui Apostolico profectu dicere potest: Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi, per *Gal.6.* quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. Cui enim mundus est crucifixus, ei quodammodo consummatio iam facta est mundi, & qui mortuus est mundialibus rebus, cui transgresso dies non Domini venit Domini dies in qua fit aduentus filij hominis super animam eius, quia iam non viuit peccato & mundo.

Tunc duo erunt in agro, vnus assumetur & alter relinquetur.] Sicut in eo quod dicit, Aut facite arborem malam, & fructus eius malos: aut arborem bonam, & fructum eius *Matt.12.* bonum. Duæ sunt arbores generales in cordibus hominum, aut bona virtutis, aut mala malitiæ. Sicut mundus est ager secundum parabolam quandam, duo generaliter sunt in eo, vnus quidem sicut Noe operarius terræ, alter autem sicut *Genes.4. & 9.* Cain operans terram. His talibus in agro huiusmodi constitutis vnus assumetur, id est qui similis est Noe operarius terræ: & alter relinquetur, qui sicut Cain terram operans est. Talis enim est omnis qui odit fratrem suum: & propter odium fratris, homicida à Ioanne appellatur Apostolo. Sic *1.Ioan.3.* autem & de animabus molentibus in graui mola mundi vel corporis, bona quidem anima assumitur, mala autem relinquitur, donec digna efficiatur assumi. Aut ita: Duo in agro, F sensus hominis boni, & sensus hominis mali. Sensus bonus assumitur, malus relinquitur. Nec enim possumus dicere spiritum mali hominis non assumi: quia didici apud Ecclesiasten de omni spiritu, quoniam conuertitur ad Deum qui *Eccl.12.* dedit eum: sicut & de omni carne, quoniam reuertitur ad terram vnde sumpta est: & sicut ipse Dominus docuit nos vt timeamus eum qui corpus & animam potest perdere in *Matt. 10.* gehennam: & ex eo quod nihil de spiritu dixit, euidenter ostendit, quoniam spiritus cum corpore vel anima peccatrice non simul punitur. Qui enim peccauit, diuiditur & pars quidem eius cum infidelibus ponitur: quod autem non eius, reuertitur ad Deum qui dedit eum. Duo in lecto vno, vnus assumetur, & alter relinquetur.] Extra eos qui sunt duo in agro, extra eas quæ sunt duæ ad molam, sunt duo corpora in vna materia, ex quibus corporibus vnum quidem corpus est iusti quod assumitur, alterum autem corpus eiusdem materiæ quod relinquitur. Et corpus quidem quasi infirmum in lecto est carnalium passionum quamuis assumatur: Anima autem propter multa quæ sustinet in hoc mundo, molit in mola mundi: sensus autem in agro secundum ea quę diximus operatur quæ operatur.

G

TRACTATVS XXXI.

IN illo tempore, Dixit Iesus discipulis suis: Vigilate, quia nescitis qua hora dominus vester veniet. Et reliqua.] Non dantes somnum oculis animæ nostræ, neque dormitationem palpebris, vt expectemus vel nostrum vel seculi finem, siue vt de hac vita egrediamur, siue vt nobis consummetur hic mundus. Quæret autem aliquis quomodo pręsens iuxta discipulos dominus constitutus, ita loquitur quasi non præsens, sed venturus ad eos, dicés: Vigilate, quia nescitis qua hora dominus vester veniet. Et dicet quidem qui simplicior est, quoniam de secundo aduentu in quo venturus fuerat, hunc dicebat sermonem. Alius autem intelligibilem & futurum in sensum discipulorum verbi dicebat aduentũ: quia nondum erat in sensu eorum quemadmodum erat futurus: quoniam sicut per hunc locum demonstrat, in vigilantibus operatur diem aduentus sui in animam eorum qui illuminantur à lumine vero venientis ad animas ipsorum. (*Intelligibilis aduentus.*) Illud autem scitote, quoniam si sciret paterfamiliâs qua custodia fur venit, vigilaret vtique, & non sineret perfodi domum suam.] Quomodo non sineret? Sine dubio per vigilantiam suam. Ideo & vos estote patati, quia qua custodia non speraris, filius hominis venturus est.] Sed Matthæus quidem indefinite: Marcus autem etiam tempora diei

H tanquam furis venientis definit dicens: Vigilate ergo, quia nescitis quando dominus domus veniet, sero, an media nocte, an gallicantu, an mane. Paterfamiliâs autem domus est sensus hominis: Domus autem eius anima. Fur vero qui patrefamiliâs dormiente subito venit & perfodit domum, puto quod diabolus est, aut omnis sermo contrarius, secundum quod Euangelista Ioannes nos docet hoc modo dicens: Amen amen (*Ioan.10.*) dico vobis, qui non intrat per ianuam in cohortem ouium, sed ascendit aliunde, ille est fur & latro. Sicut ergo qui per ianuam intrat in cohortem ouium pastor est ouium, cui ostiarius aperit: qui autem non intrat per ianuam, sed ascendit aliunde, fur est & latro: sic dominus domus fiducialiter per ianuam quando vult ingreditur in eam remunerás vigilantem. Fur autem quasi fur, non per naturalem introitum intrat in domum ad animã negligentis, sed quasi qui iam foderit eam, primum destruens quædam naturalia ædificia animæ eius & naturales intellectus in eo qui non vigilauit, quos ædificauerat Deus verbum. Et per ipsam dirutionem ingressus fur diripit eam exarmans sensum, quando & sepeliens non vigilantem patremfamiliâs spolia eius distribuet. Alioqui autem inuenit quis furem in ipsa perfossione, & comprehendens eum quasi arma sua habens percutit furem, & percussorem sermonem immutans eum, interficit eum, quando & interficiens homicida non existimatur, absq; omni dilatione interficiens

I eum. Si autem non apud se, sed apud eum qui occulta omnia manifesta facit, comprehenderit quis eum qui furatus fuerat bona eius, & intellexerit eum, & redarguerit eum, id est interfecerit eum, nullam veniam habet mortuo atque manifestato furi: & ipse enim morietur. Et vide ne forte tale aliquid significet lex Moysi dicens: Si autem in ipsa perfossione inuentus (*Exod.22.*) fuerit fur, & percussus mortuus fuerit, non est ei homicidiũ. Quòd si ortus fuerit sol super eum, reus est: morietur pro eo. Qui enim priusquam faciat malum cognoscit malum & confringit in seipso, ipse est qui comprehendit, & interficit in eo, dum perfoderetur ab eo. Qui autem postquam fecerit malũ, quamuis redarguerit eum extra se malum comprehendisse, & extra domum suam interfecisse videtur, nihil ei prodest, reus enim factus est mortis. Nam omnem hominem postquã peccauerit reuersum in se, sensus diuinus qui est in nobis illuminat quasi lux, vt intelligamus quod gessimus malum ad pręiudicium nostrum, non ad salutẽ: tamen in textu hoc euágelij in quo loquimur, non in die fur venit, quando illuminata est à sole iustitię anima hominis studiosi, sed in nocte, & in tẽpore adhuc malitiæ permanentis. In qua cum fuerit aliquis, possibile est, etsi non habuerit virtutem solis, tamen vt illustretur ex aliquo splẽdore modico verbi quod est lucerna, adhuc quidem manens in malis, iam tamen habens propositum meliorum, & vigilantiã, vt ne perfodiatur propositum eius ad meliora respiciẽs. (*Pastor Hermæ.*) Nam sicut legimus apud Pastorem, vasa plena non cito quis gustat: nec enim mutantur facile: semiplena au- K tem quia facile creduntur mutari, frequenter gustantur. Et (*Luc.12.*) vide si potes ad talem trahere intellectũ illud, quod alibi scribitur. Sint autem lumbi vestri succincti, & lucernæ ardentes, & vos similes hominibus expectantibus dominum suũ quando reuertatur. Quoniam qui nondum est in lumine, & in die virtutum, pręber autem se iam doctrinæ illuminanti animam suam, secundum quod possibile est, in primis succinctus est, & auertens seipsum ab effusione malitiæ vtitur nondum quidem quasi diei lumine claro virtutis, sed lucerna qua possibile est illuminari etiam qui in malitia est. Hic ergo cuius sic lucerna accensa est, expectans est dominum suum deũ verbum, vt reuertens veniat ad eum qui interim habuit in semetipso lucernam, & illuminauit totam mẽtem ipsius, videlicet quasi sol. Et vnusquisque secundum suum profectum incendit lucernam aut minus, aut amplius à lumine scientiæ, & oleũ per meditationem infundit, & in ipsa vigilans aduersus peccatricia opera, sperans per abstinentiam huiusmodi, & meditationem dominum suscipere in seipsum. Et tamen qui abundantius proficit, & posteriora quidem obliuiscitur, id est malitiã, modicum autem eius adhuc habet in se, iam ad virtutem propinquat, conuenienter dicitur: Nox promouit, dies autem ap- (*Rom.13.*) propinquauit. Signandum est autem, quoniam dixit: Dies autem instat. Instar enim perfectis, & nullum habentibus in se vestigium noctis: appropinquat autem proficienti ad melius, L & quæ diei sunt meditanti, & sicut in die honestatem suscipienti: & prope est iam iste qui talis est, vt dicat: Non sumus (*1.Thess.5.*) noctis, neque tenebrarum. Quoniam autem semel venimus in hunc locum, debemus & de custodiis diuersis reddere rationem. (*Ratio diuersitatis custodiarum.*) Alius quidem reprehenditur vigilans statim in vespere ipso, & continuat vigilias vsque ad mediam noctem, adhuc autem vsque ad gallicantum, & adhuc vsque ad mane. Qui enim mox vt cœperit malitiã, id est mox, vt cœperit infans plenum proferre sermonẽ, ex eo enim incipit esse malitia, quod est in nocte, si statim tradiderit se, vt fiat & auditor legis, & factor, si quidem permanserit vsque ad finem in ipso proposito, vigilauit à vespere, & cõtinuauit vsq; ad mediam noctem, & non dedit somnum oculis suis, neq; vsque ad gallicantum, neque vsque ad mane, inter beatos seruos huiusmodi vir computatur. Qui autem fuerit inuentus post tempus sermonis impleti partem aliquam noctis transigere in comessationibus & ebrietatibus & cubilibus, & impudicitiis, cœperit autem postea vigilare, & iste spem bonam habebit si permanserit vsq; ad mane, incipiens à media nocte vigilare, id est, à virilitate. Si autem perfectus in tempore ætatis corporis sui audiens diuinam doctrinam susceperit inde lucernam, quasi volens viuere secundum Dei præceptum, & iste habens lucernam à galli cantu, & vigilans, & permanens vsque ad mane, non perdit bonæ seruitutis mercedem in tempore modico. Si possibile M autem est & statim circa ipsam consummationem noctis (id est postquam pene totum tempus vitæ suę consumpserit malitia) vt credens accendat sibi lucernam, & vigilet vel residuo tempore, & si venerit dominus domus cũ gratia sua, quibusdam quidem à vespere commorabitur vsq; ad mane, aliis autem à media nocte, illuminans eos in reliquum, aliis verò à gallicantu minus conuersans cum eis. Sed neque mane accendentes lucernam, & vigilantes propter expectationem domini derelinquet: sed etiam istos inueniens minime dormiẽtes, neque cubilibus & impudicitiis attendentes, honorabit eos honore quo dignos esse cognouerit. Et fur ergo custodia quadam, & hora noctis aduentat, & perfodit domum eius, quem non inuenerit vigilantem, neque habentem lucernam accensam. Et quibusdam quidem superuenit vespere, aliis autẽ media nocte, quibusdam autem & gallicantu: sunt autem & quibus mane. Et dominus custodia quadã & hora noctis venit, & forsitan dominus illi venit, cui fur veniens nihil facere potuit, videlicet non permissus perfodere domum vigilantis, & lucernam accensam habentis. Ad eum autem qui domum habet perfossam, non venit dominus, maxime si didicerit aliquis, quod dictum est: Sint lumbi vestri præcincti & lucernæ (*Luc.12.*) ardentes, & vos similes hominibus expectantibus dominum suum, & contemnens ea quæ dicta sunt dederit somnum oculis suis & palpebris suis dormitationem. Ad manifestan-

dum

A dum autem sensum loci istius qui nobis incurrit, tali vtamur exemplo. In tempore tentationum, vel qualiumcunque calamitatum maxime fur solet venire, volens perfodere animæ domum: sed veniente fure, qui accidentia sustinet, & propter Dei dilectionem omnia suffert, nihil passus ab eo confestim ad se venientem videbit dominum. Qui autem à fure in tempore calamitatis suæ perfossus fuerit domum, quasi indignus aduentu ad se domini sui, non erit dignus aspicere eam. Quis enim fidelis seruus & prudens, quem constituit dominus eius super domum suam, vt det cibos in tempore? Quod ad apostolos cæterósque episcopos & doctores parabola ista pertineat manifestum est: maxime ex eo quod apud Lucam Petrus interrogat dicens: Ad nos parabolam istam dicis, an ad omnes? Sed tamen cum sint multi dispensatores, difficile est inuenire & fidelem & prudentem. Propter quod ait apostolus. Ita nos existimet homo vt ministros Christi, & dispensatores mysteriorum Dei: hic iam quæritur inter dispensatores, vt fidelis quis inueniatur. Peccat autem in Deum quicunque episcopus, qui non quasi conseruis seruus ministrat, sed quasi dominus. Frequenter autem & quasi amarus dominus dominãs per vim, similis constitutus Ægyptiis qui affligebant vitam filiorum Israël cum vi. Ergo memores esse debent verborum Christi dicentis: Vos vocatis me magistrum & dominum, & bene dicitis. Sum etenim. Si ergo ego laui pedes vestros, & vos debetis alterutrum lauare pedes. Exemplum enim dedi vobis, vt sicut ego feci, sic faciatis. Et illud. Principes gentium B dominantur earum, & maiores eorum potestatem exercent in eis. Inter vos autem non sic erit, sed qui vult inter vos esse primus, erit nouissimus: sicut filius hominis non venit ministrari, sed ministrare, & dare animam suam redemptioné pro multis. Audite autem oportet & Paulum dicẽtem. Cum possimus oneri esse vt Christi Apostoli, facti sumus paruuli in medio vestrum, quemadmodum si nutrix foueat natos suos, sic desiderantes cupimus participari vobiscum non solum Euangelium, sed etiam animas nostras. Et non oportet percutere conseruos, sed corripere inquietos, cõsolari pusillanimes, sustinere infirmos, & patientes esse ad omnes: quoniam seruum Dei non oportet litigare, sed mansuetum esse ad omnes, cum modestia docẽtem eos qui resistunt. Quasi recedens autem ipse à mala inductione conseruorum, Paulus culpat eos qui non erant tales, qui superbis quidem erant subiecti, contemnebant autem mansuetos, hoc modo dicens: Sustinetis si quis vos in seruitutem redigit, si quis deuorat, si quis accipit, si quis extollitur, si quis in faciem vos cædit, quasi nos infirmi fuerimus. Considera autem in istis quomodo eos qui in seruitutem redigunt, & in faciem cædunt propter quod amarius principentur, repreheđerit ipse dicens se abstinere ab eis: non C quia infirmus erat, quod minus faceret ea, sed vt faciat ipsa quæ docet. Docet autem cum modestia docere eos qui resistunt. Propter quod & definiens quales debeant esse episcopi, sic dicit: Non litigiosi, non percussores, sed mansueti, ornati, & quęcunque inter fideles, & sapientes seruos inueniuntur, & dispensatores, quos constituit dominus super familiam suam, sicut dicit Lucas. Ex his autem cognoscere est, quoniam non solum qui fideles sunt & sapientes, illos constituit dominus super domum suam, sed etiam malos seruos dicentes in cordibus suis, semper moram facit dominus meus venire: propterea percutiunt conseruos, manducant & bibunt cum ebriis, vel ebriosis, & inebriantur. Si quando ergo arbitrantur se esse in magno fastigio qui præsunt ecclesiis Christi, propterea quod constituit eos dominus super familiam suam, cognoscant quoniam non hoc eos saluat, quod constituti sunt à domino super familiam eius, sed illud vt dent in tempore cibos, & vt abstineãt se à percussionibus, & à comessationibus, & potationibus cum ebriosis. Si autem non se abstinuerint ab huiusmodi, & magnum sapuerint propterea quod constituit eos dominus super familiam suam, sciant quoniam venit dominus eorum in die qua non putant, & hora qua nesciunt, & diuidet eos, & partem eorum cum hypocritis & infidelibus ponet: & cum fuerint inter hypocritas & infideles positi, nihil eis proderit quod constituti à domino sunt super familiam eius. Vt autem timeamus illud quod ait: diuidet eum, conuenit recordari ea quæ à Daniele sunt dicta contra presbyteros malos. Quoniam angelus domini habens gladium D scindet te medium. Scindens autem diuidet. Ausi sumus vti in hoc loco Danielis exemplo, non ignorantes quoniam in Hebræo positum non est, sed quoniam in ecclesiis tenetur. Alterius autem temporis est requirere de huiusmodi. Attende autem etiam illud quod ait: Fidelis seruus & prudens, beneuolenter audiens verbum, & acquiescens voluntati Christi ea dicentis, & conscribentis Matthæi. Diligenter ergo est audiendum de fideli seruo atque prudenti, qui in fide proficit. Aut si nondum in ea perfectus est qui communiter & ipse fidelis vocatur, & qui naturalem habet mentis velocitatem, & dicitur prudens. Et villicus ergo iniquitatis prudenter facit, non quidem faciens secundum prudentiam ex virtutibus, sed quia velox erat ingenio. Et filij seculi huius pruđetiores sunt quam filij lucis in generatione sua. Non quia secundum pruđetiam vnam ex virtutibus sunt prudentes, aut qui filij lucis secundum aliud aliquid sunt eis minores in sapientia, aut in acumine naturali mentis sunt inferiores. Scit enim & prudentiam vnam esse ex virtutibus sermo diuinus, sicut in Prouerbiis docet dicens. Dic sapientiam sororem tuam esse, notam autem fac tibi prudentiam, vt custodiat te à muliere aliena. Nunc autem communiter audire debemus quod ait: quis est seruus fidelis & prudens: quasi quidam quidem secundum communiter intellectam fidem sint fideles, non autem sint prudentes, neque veloces ingenio: & iterum alij quidem sint veloces, & secundum quod hic significatur, prudentes, non autem omni- E no & fideles. Si quis autem considerat multitudinem volentium esse se Christianos, inueniet quidem fideles multos & studium fidei exercentes, non autem & prudentes, vt sint filij huius seculi pruđetiores eis in generatione sua, scientes quoniam quæ stulta sunt mundi, elegit Deus vt confundat sapiẽtes. Et videbit iterum alios qui credidisse putantur, veloces quidem esse, & sapientes, modicæ autem fidei: & si non infideles, tamen minus fideles, quoniam stulta mundi quæ Deus elegit contemnunt. Cõuenire autem in vnum fidelem atque prudentem, vt secundum vtrumque det conseruis suis cibum in tempore, valde rarissimum est. Vt enim in tempore det cibum, necessariam habet quis prudentiam: vt autem non adimat cibos in tempore indigentium, opus est fide. Non autem est importunum monere propter peccata, quæ in hominibus qui videntur credere Christo, & in dispensatoribus ecclesiarum plerũque fieri solent: quoniam & secundum simplicem intellectum multi opus habemus vt fideles simus pariter & prudentes ad dispensandos ecclesiæ reditus: fideles quidem vt non deuoremus quæ sunt viduarum, & vt memores simus pauperum, & occasionem accipientes ex eo quod scriptum est, Dominus constituit his qui Euangelium prædicant de Euangelio viuere, amplius quæramus cibo simplici, & necessariis vestimentis, vt ne amplius teneamus nobis quam demus F esurientibus fratribus, & sitiẽtibus, atque nudis, & eis qui necessitatem patiuntur in secularibus curis. Prudentes autem vt vnicuique secundum dignitatem vniuscuiusque subministremus recordantes quod dictum est: Beatus qui intelligit super egenum & pauperem. Non enim simpliciter de rebus Ecclesiasticis dare oportet, vt vnũ hoc obseruemus, vt ne quæ pauperum sunt deuoremus, aut furtum faciamus de eis: sed vt prudenter intelligamus indigẽtium causas propter quas sunt indigentes: & vniuscuiusque dignitatem quomodo aduocatus est, quantum necessarium habet, vel propter quam causam indiget. Non ergo similiter est agendum in eis qui ab infantia duriter sunt educati & strictè, & in eis qui large & deliciose nutriti sunt, & postea ceciderunt. Nec eadem sunt ministranda viris & mulieribus, aut multũ senibus & iuuenibus, aut iuuenibus quidem, & debilibus, propter quod non possunt sibi acquirere escas, & eis qui vel ex parte possunt sibi succurrere. Requirendum est autem & si multos habeant natos non negligentes, sed omnia facientes, & non sibi sufficienter occurrentes. Et ne plura dicamus, multa sapientia opus est qui vult bene dispensare ecclesiasticos reditus, vt etiam in istis fidelis & prudens dispensator inuentus, beatus efficiatur. Forsitã autem & propter multitudinem Christianorũ qui non satis circa requisitionem verbi habentur, & tales sunt ad principatum subleuati, magis necessarium habemus audire, quis est fidelis

Marginal notes (left column): *[illegible]* — *Ibidem.* — *De dispensatoribus verbi Dei.* — *1.Cor.4.* — *Episcoporũ ministeriũ.* — *Ioan.13.* — *Luc.22.* — *1.Thes.2.* — *2.Cor.11.* — *1.Tim.3.* — *Luc.12.* — *Quid Mercenariis & malis seruis Deus interdum permittat.*

Marginal notes (right column): *Dan.13.* — *Prou.7.* — *Nõ omnes seruos domini fideles & prudentes esse.* — *1.Cor.1.* — *1.Tim.6.* — *Psal.40.* — *Ecclesiastici reditus sapienter dispesandi.*

G seruus & prudens quem constituit dominus super familiam suam, vt det illis cibum in tempore: vt non effundant rationabilem & spiritalem cibum conseruis quibuscunque simpliciter, & quibus non oportet, volentes se ostendere esse prudentes: & magis necessarium habentibus verbum quod mores eorum ædificet, & vitam componat, quam quod producit ad sapientiam, & illuminat scientiæ luce eos quorum mens potest sufferre huiusmodi lucis splẽdorem: aut vt ne eis qui possunt acutius audire, pigeat exponere altiora, vt ne exponentes vilia, ab ingeniosioribus contemnantur qui naturaliter sunt ingeniosi, aut per exercitationem forsitan secularis sapientiæ habentur acuti. Difficile est ergo vtrũque in vno, vt & prudẽs sit & fidelis: non aũt & impossibile: nec enim beatificat eum qui non potest esse, dicens: Beatus seruus ille quem dominus veniens inuenerit faciẽtem sic. Amen dico vobis, quod super omnia bona sua constituet eum.] Beatus ille seruus, quem veniens dominus inuenerit faciẽtem sic. Magna promissio fidelibus & prudẽtibus dispensatoribus prædicatur, & cũ eis quibus ait: Esto potestatem habẽs super quinq; ciuitates, aut esto potestatem habens super decem ciuitates. Nam super omnia bona patrisfamiliâs fieri, quid aliud manifestat nisi hæredes Dei & cohæredes Christi, & conregnantes cum Christo? Cui omnia sua tradidit pater, sicut ipse dicit: Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra: & quemadmodum boni patris filius super omnem patris substantiã constitutus participat hu-

Dispensatio cibi spiritalis. i. doctrinæ.

Rom. 8.

Matt. 28.

H iusmodi dignitatẽ & gloriã fidelibus & prudentibus dispensatoribus suis, vt sint & ipsi super omnem creaturam, & potestatem, vt sint cum Christo. Et vide interpretationẽ eius quod dicit: Amen dico vobis quod super omnia bona sua cõstituet eum. Intellige mihi quasi in exemplum accipiens aliquem regem omne regnum sub se habentem: cũ quo sunt gentes multæ, & ciuitates & loca diuersa. Itaq; diuidat ipse satrapis & cęteris principibus qui aliquid præclare gesserũt plenitudinem regni sui: omnes quidem constituet super omne regnũ suum, non autem singulos super omnia, sed vnumquenq; eorum super aliquam partem regni sui, vtputa hunc quidem super decem ciuitates, alium super quinque. Et sic omnes erunt super omnia bona. ipse aũt solus teneat omnia quasi solus omnium rex. Et tale est quod dicit: Super omnia bona sua constituet eum.] Sicut autem audiuimus de beatitudine danda seruis fidelibus & prudentibus, sic audiamus & de tormentis malorũ seruorum. Dicit enim malus seruus in corde suo præsentem voluptatem præponens bonis futuris, & contemnens dominum suum, dicit. Moram facit dominus meus venire.] Mentiens autem hoc dicit, volens manducare & bibere cũ ebriosis: & semper somniat, quia post multum tẽporis venturus est dominus eius: & quasi domino moras faciente percutit conseruos suffetentes, & in seruitutem redigit eos, & in faciẽ eos cædit. Et percutiens manducat, & bibit cum ebriosis, occasione obsequij Ecclesiastici: & non esurientes suscipit, sed epula-

Malus seruus pœnas dabit.

I tur cũ ebriosis & multis huiusmodi quibus Ecclesiastica cura commissa est: quibus veniet dominus faciens consummationem eorum in die qua nesciunt, & hora qua non putant, & diuidet eos qui non timuerunt eum, qui potens est animam & corpus perdere in gehennam. Diuidit autem eum quando spiritus quidem eius reuertitur ad Deum qui dedit eum: anima autem cum corpore suo vadit in gehennam. Iustus autẽ non diuiditur, sed anima eius vadit cum spiritu ad regna cœlestia. Propter quod scriptum est. Benedicite spiritus & animæ iustorum domino. Eorum autem qui diuiduntur & deponunt spiritum reuertentem ad eum qui dederat eum, & nõ habent postmodum in se partem aliquã quę erat ex Deo, relinquitur eis pars eorum quę erat ipsorum, id est anima, quę cũ corpore suo punitetur à domino veniẽte cum infidelibus & hypocritis in tormentis. Vide ergo differentiam seruorũ quos dominus constituit super domum suam: quoniam quidam quidem quasi fideles & prudentes dispensatores qui dederunt conseruis cibum in tempore, super omnia bona patrisfamiliâs constituuntur: qui autem contraria eis egerunt, extra quod ceciderunt de gloria tanta, adhuc diuidentur, & pars eorum cum hypocritis & infidelibus ponetur. Ibi erit fletus eis qui male in hoc mundo ridentes fuerunt, dicente scriptura: Væ qui nunc ridetis, quoniam flebitis & plangetis. Consequen-

Matt. 10.

Psal. 139.

Luc. 6.

tet autem propter requiem & resolutionem qua requieuerunt & resoluti sunt, rationabiliter erit eis dentium stridor. K Quod hoc forsitan significat, quoniam qui puniuntur cogitantes fore finem doloris, & propter hoc volentes viriliter eos sufferre, compulsi tormentis insufferibilibus, dentibus strident. Illis videlicet dentibus quibus manducauerunt acerbitatem malitiæ, & propterea patiuntur dentium dignum stridorem.

TRACTATVS XXII.

IN illo tempore, dixit Iesus discipulis suis parabolam hanc. Simile est regnum cœlorum decem virginibus, quę accipientes lampades suas, exierunt obuiam sponso & sponsæ. Quinq; autem ex eis erant fatuæ, & quinque prudentes. Et reliqua.] In omnibus quę didicerunt verbum Dei, regnum cœlorum assimilatur virginibus decem. Et siquidem in eis sunt qui recte & credunt & viuunt, & ideo iuste assimilatur quinque prudentibus: qui autem profitentur quidem fidem in Iesu, non autem præparant se bonis operibus ad salutem, reliquis quinque assimilantur virginibus fatuis: non irrationabiliter dicimus sensus omnium qui didicerunt diuina, quomodocunque verbum domini receperunt, siue occasione siue veritate, quod virgines sunt virginificatæ per verbum Dei qui crediderunt, aut credere volunt. Tale est enim verbũ Dei, L vt de sua munditia accommodet omnibus qui per suam doctrinam recesserunt quidem ab idolorum cultura, vel cultura elementorum creationis Dei: accesserunt autem per Iesum Christum ad Dei culturam, quamuis non fuerunt subsecuta opera pietatis, neque ad beatitudinem præparauerint semetipsos. Sicut autem secundum verbum veritatis sequuntur seipsas alterutrum virtutes quæ sunt substantia Christus, ita vt qui vnam habuerit omnes habeat: & qui vnam minus habuerit, nec vna habeat: Christus enim à seipso intecessibilis est: sic & sensus omnes alterutrum se subsequuntur: & vbicunq; minus fuerit vnus de sensibus secundũ rectam verbi doctrinam, ibi omnino & omnes sensus quasi fraudati à verbo sapientiæ infatuantur. Sensus autem dico & eos qui communiter intelliguntur, visio, auditio, odoratio, gustatio, palpatio: & eos qui in Prouerbiis appellantur diuini, hoc modo dicentibus. Sensum diuinum inuenies. Iterum autem quoniam verbum Dei causa est vt rectus fiat sensuum vsus, & non est possibile eum cum sit in sensibus, vt in quibusdam quidem sensibus operetur, & diligenter tribuat quæ prudentiæ suæ sunt, in aliis autem negligat: ideo si vnum de sensibus fecerit sapientem, vt virgo constituatur, necesse est vt in aliis sensibus sapientiam suam effundat. Propterea non est videre de quinque sensibus in aliquo, quosdam quidem fatuos, quosdam autem prudentes: sed necesse est, vt aut omnes quinque sint prudentes, aut omnes fatui. Omnes isti sensus lampades suas accipiunt, id est, organa sua naturalia, siue secundum verbum Dei vti volentes, siue contra voluntatem Dei, tamen accipiunt eas quando recipiunt sponsum esse ecclesiæ verbum Dei, & filium Dei: & egrediuntur de mundo, & de erroribus deorum multorum, & veniunt in obuiam saluatori, qui semper paratus est venire ad virgines eas vt simul ingrediantur cum dignis eorum ad beatã sponsam ecclesiam. Sed quandiu quidem post verbum receptum lucet lumen fidelium coram hominibus, vt videntes opera eorum bona, glorificent patrem eorum qui in cœlis est, hæ & prudentes sunt, & accipientes oleum nutrimentum luminis sui quod semper infunditur actibus bonis, id est verbum doctrinæ, & vasa animarum suarum ab hoc verbo implentes à doctoribus & traditoribus qui illud venundant, quod satis sit eis etiam tardante exitu & remorante verbo veniente ad consummationem eorum, vt consummatę & extra mundum factę festinent illuc. Quantis autem nõ fuit cura post inchoationem Christianitatis tantam accipere verbi doctrinam, quanta sufficere eis durare vsque ad finem, negligentes circa susceptionem doctrinæ quæ confortat fidem & bonorum actuum lumen illuminat: quid autem sic cõfortat sicut moralis sermo, quod oleum luminis appellatur: hæ fatuæ sunt, & acceperunt lampades in primis quidem

Matt. 25.

De quinque sensibus allegoria.

Imò verò.

Sap. 7.

M

Lampades organa naturalia.

Matt. 5.

A quidem accensas, sed ad tantum iter obuiam exeundi sponso oleum non acceperunt. Moram autem sponso faciente dormitauerunt omnes virgines, & dormiebant.] Ita sponso tardante, & non cito veniente verbo ad consummationem vitę eorum, hinc patiuntur aliquid quasi sensus, & quasi in nocte mundi agentes & dormitantes. Dormierunt quidem, vtputa remissius egerunt à sensu vitali: non tamen & lampades perdiderunt, neque desperauerunt de cōseruatione olei illæ prudentes. Media autē nocte clamor factus est, ecce sponsus venit, exurgite obuiam ei. Tunc surrexerūt virgines illæ omnes, & cōposuerunt lampades suas, Fatuæ autem prudentibus dixerunt: Date nobis de oleo vestro, quia lampades nostræ extinguuntur. Respōderunt autem prudentes, dicentes: Ne forte non sufficiat nobis, & vobis, ite potius ad vendentes, & emite vobis. Abeuntibus autem illis emere, venit sponsus. Et quæ paratæ erant intrauerunt cum eo ad nuptias, & clausa est ianua. Nouissime autem venerunt & reliquæ virgines dicentes: Domine, domine aperi nobis. At ille respondens ait: Amen dico vobis, nescio vos.] Media autem nocte, id est in altitudine remissionis, & in medio tempore iam transacti luminis vespertini, & adhuc sperati diurni, factus est clamor omnes suscitare volentium sicut existimo angelorum, qui omnes sunt ministratorij spiritus qui mittuntur ad ministerium *Ebr.1.*
B propter possessuros salutem, qui & soliciti fuerūt eos qui sunt sensibiles excitare in obuiam sponso, & dicunt intus clamantes in sensibus omnium dormientium: Ecce spōsus venit, surgite in obuiam ei. Et suggestionem quidem oportere in obuiā ire responso verbo, & ecclesiæ immaculatæ, omnes quidē audierunt & surrexerunt: nō autem omnes decentem imposuerunt lampadibus suis ornatum, sed quæ audierūt prudentiam eas ornantem. Ita non in tempore opportuno, fatuæ dixerunt prudentibus, date nobis de oleo vestro, quasi qui non sibi congregauerāt antè prudentiā: vt intelligant quoniā non omnium habentiū oleum, est etiā dare ex eo volentibus aliis, sed eorum tantummodo, qui adhoc ipsum positi sunt vt venundent, & tribuant, & accipiāt precium olei venundati, cuius precium est perseuerantia & instantia & amor discendi & diligentia, & labor cupientium discere. Date nobis de oleo vestro, quoniam lāpades nostræ extinguuntur.] Nam etsi fatuæ erant tamen hoc intelligebant, quoniā cum lumine debebant obuiā ire sponso, omnes lampades sensuum illuminatas habentes. Videbant autem & illud, quoniā ex eo quod minus habebant oleum rationale iam propinquātibus tenebris, lampades earum fuerant obscurandę. Sed sapientes trāsmittunt fatuas ad olei venditores, videntes quoniam non tātum oleum, id est, verbum doctrinæ congregauerant, vt sufficeret & ipsis ad vitā, & illas docerent ornare lampades suas. Et si consideraueris aliquē aliquando, quod congregauit quidem
C doctrinam verbi quod sibi sufficiat ad bene viuendum, non tamen vt etiā doctor fieri possit, videbis hunc talem respondentem volentibus ab eo discere quæ sunt Dei, & dicentem: Ne forte non sufficiat nobis & vobis.] Sufficienter enim mihi ad bene viuendum habeo doctrinam, nō tamen vt & vobis possim accōmodare doctrinam. Et respōdebunt volētibus à se discere. Ite magis ad vēditores, & emite vobis.] Id est ad doctores, & ab eis accipite. Et fatuæ nō quando oportebat euntes ad doctrinam sibi emendam, perdūt tempus introeundi cum spōso ad nuptias. Et est videre eos qui talia patiuntur: qui quando debuerunt quidem discere, neglexerunt discere aliquid vtile ex eis à quibus discere debuerunt. In ipso autem exitu vitæ suæ dum disponūt discere, comprehenduntur à morte, & propterea non ingrediuntur cū verbo ad spōsam ecclesiā, nec cum Christo ad eos qui simul in requie sunt futuri, & in beatitudine regnaturi. Clauditur autem postea ostium adhuc fatuis virginibus oleum accepturis, quæ & sine causa postea venient dicentes: Domine, domine aperi nobis. Itaque respondens sponsus dicit: Nescio vos] Itaq; quoniam parabola omnibus audientibus dicebatur, subiungit ad discipulos suos, dicens: Vigilate ergo, quia nescitis diem & horam.] Ornantes autem lāpades sensuum Euangelicis vsibus, atq; rectis, vt sit quidem oculorum ornamentum rectus vsus videndi, vt oculi videant quidem admirādum factorem, claudantur autem vt ne videant iniquitatem. Auditus autem est

Non omnes ad docēdū idonei.

Vsus rectus sensuum.

ornamentum quando quis auditionem quidem non suscipit F vanam, sed obturat aures suas, vt nō audiant iudicium sanguinis. Audit autem Iesum dicentem ad se, A daperire, vt tantum ad verba salutaria & necessaria præbeantur. Sic & de ornamento gustus quis dicere potest, & de odorationis & palpationis, secundum ea quæ dicta sunt. Quoniam qui male vtuntur sensibus suis, eorum nullum est ornamentum, aut in oculis, aut in auribus aut in reliquis sensibus. Obseruandum est autem, quoniam scriptum est quidem, fatuas trāsmissas ad oleum comparandum, non tamen referuntur emisse, aut accepisse: sed hoc in silentio prætermisso, postea dictum, quoniam post hoc veniunt & reliquæ virgines dicentes: Domine domine aperi nobis. Cum potuisset dicere, postea venerunt accepto oleo vel comparato, cōuenienter siluit, vt ne habentibus oleum, vel in extremo ornantibus lampadas suas diceret: Nescio qui estis. Nec enim scribitur, quia ornantes lampadas suas venerunt. Tamen finis verbi est iste, vt in omni tēpore præparemus nos ad exitum, vt nō demus somnum oculis nostris, neque palpebris nostris dormitationem, quia nescimus diem & horam exitus nostri.

TRACTATVS XXXIII.

IN illo tempore, dixit Iesus discipulis suis parabolā hāc: Homo quidā peregre proficiscens vocauit seruos suos, & tradidit eis bona sua. Et reliqua.] Et primum quidem videamus quare peregrinanti homini assimilatur dominus noster, qui vnus est dominus noster, de quo ait Apostolus. Nobis autem vnus dominus Iesus Christus per quem omnia, & nos per ipsum, si tamen [illegible]as eo tantummodo dominemur, & neque mammona dominū habeamus, neque aliquem dominorum eorum, quos multos esse significās ipse Apostolus dicit: Sicut enim sunt dij multi, & domini multi. Ergo primum quæramus de peregrinatione ipsius, maxime quia peregrinationi eius videtur esse contrarium quod ipse de se discipulis suis promittit, dicēs. Vbi fuerint duo vel tres cōgregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum. Item illud. Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus vsq; ad cōsummationem seculi. Et quod Baptista dicit de eo, vbiq; eum esse demōstrans, ita: In medio autem vestrum stat quem vos nescitis, ipse est qui post me venit. Propterea dicet aliquis: si in medio etiam nescientium se stat, si vbicūque duo vel tres congregati fuerint in nomine eius, inter eos habetur, si per omnes dies vitæ discipulorum cum eis est vsq; ad consummationem seculi, quomodo in ista parabola proponitur peregrinans? Tractantes autem assumere debemus & illud quod Paulus ait de se, Ego autem absens corpore, pręsens autem spiritu, iam iudicaui vt præsens cōgregatis vobis & meo spiritu cum virtute domini Iesu, eum qui talis est tradere Satanę in interitū carnis, vt spiritus eius saluus sit in die domini nostri Iesu Christi. Si enim virtus Iesu congregatur cum his qui congregantur in nomine eius, nō peregrinatur à suis, sed semper præsto est eis. Quod si semper omnibus suis est præsens, quomodo introducunt eum parabolæ eius peregrinan- D tem? Vide si possumus soluere hoc modo quod quæritur. Qui enim dicit discipulis suis: Ecce ego vobiscum sum vsq; ad cōsummationem seculi: & item, Vbi fuerint duo, vel tres congregati in nomine meo, & ego sum in medio eorum, & cætera: & qui in medio etiam nescientium se consistit, vnigenitus Dei est Deus verbū, & sapientia, & iustitia, & veritas, qui non est corporeo ambitu circumclusus. Secundum hanc diuinitatis suæ naturam non peregrinatur, sed peregrinatur secūdum dispensationem corporis quod suscepit. Secundum quod & turbatus est, & tristis factus est dicens: Nunc anima mea turbatur. Et iterum: Tristis est anima mea vsq; ad mortem. Hæc autem dicentes non soluimus suscepti corporis hominem, cū sit scriptum apud Ioannem: Omnis spiritus qui soluit Iesum nō est ex Deo: sed vnicuique substantiæ proprietatem seruamus. Si enim omnis homo fidelis qui cōiungitur domino vnus spiritus est: quanto magis homo ille quem secundum dispensationē carnis Christus suscepit, non est soluendus ab eo, nec aliter est dicendus ab eo? Et vide quomodo ait: Sicut homo peregre futurus: quoniam nō erat homo, sed sicut homo: & quasi homo peregrinabitur, qui erat vbique secundum di-

E *De dispensatione donorum Dei parabola.*
1.Cor.8. *Matt.18.* *Mar.28.* *Ioan.2.et 8* *1.Cor.5.* *Christus cū perpetuo ecclesiæ suæ adsit quomodo dicatur peregrinans.* *Solutio.* *Ioan.12.* *Matt.26.* *1.Ioan.4.*

G uinitatis naturam. Simul considera, quoniam nõ videtur redditio sermonis ita cõscripta: Sicut homo peregrinãs sic & Iesus: aut ita, sic & filius hominis: quoniã ipse est qui in parabola proponitur peregrinans quasi homo. Nec enim est homo, qui est, vbicunq; duo vel tres in nomine eius fuerint congregati. Neque homo nobiscum est omnibus diebus vsq; ad consummationem seculi. Nec cõgregatis vbique fidelibus homo est præsens, sed virtus diuina quę erat in Iesu. Possumus etiam talia dicere de hoc loco. Nihil contrarium eum ipsum Iesum secundum quendã quidem intellectum esse vbique, secundũ alium autem peregrinari. Si enim nos dum sumus in corpore, peregrinamur à domino: per fidẽ enim ambulamus, non per speciem: in omnibus qui sunt in corpore & peregrinantur à domino, peregrinatur ab eis & dominus per fidẽ ambulantibus non per speciem. Si autem peregrinantes à corpore cum domino fuerimus, & ipse tunc erit nobiscum & pro eo quod per fidem ambulauimus, vt & per speciẽ postea ambulemus. Speciem autem dicimus verbi & sapientiæ, & veritatis, & iustitiæ, & pacis, & omnium quicquid est vnigenitus deus, Speciem autem verbi, & speciem sapientiæ intelliges, cum intellexeris quod ait apostolus: Filij mei quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis. Formatum enim Christum intelligens in aliquo, videbis consequenter secundum formationem huiusmodi etiam speciem Christi. Iste ergo qui

Corp⁹ christi nõ vbique.

2.Cor.5.

Gal.4.

H quasi homo peregre est profectus, vocauit seruos suos, & tradidit eis probatam pecuniam suam in eloquiis castis. Quoniam eloquia eius, eloquia sunt casta, argentum ignitũ, probabile, purgatum septies. Et vni dedit quinque talenta, alij autem duo, alij vero vnum. Vnicuique autem secũdum propriam virtutem, Et profectus est statim. Abiit autẽ qui quinque talenta acceperat, & operatus est in eis, & lucratus est alia quinq; talenta, Similiter qui duo accepit, lucratus est in eis duo alia. Qui autem vnum accepit, abiens fodit in terram & abscondit pecuniam domini sui.] Ergo si quando videris eorum qui acceperunt à Christo dispensationem eloquiorum Dei, alios quidem habere amplius & diuinius & abundãtius, alios autem minus, & vt ita dicam, neque in dimidio intelligentes rerum negotia, comparatione eorum qui multo sunt meliores, alios autem adhuc minus habere, videbis differentias eorum qui eloquia Dei susceperunt à Christo: quoniam alia fuit virtus eorum quibus data sunt quinque talenta, alia quibus duo, alia quibus vnum, & alter alterius non capiebat mensuram. Et qui accepit talentum vnũ, accepit quidem datum non contemptibile: multum est enim & vnum talentum talis domini. Tamen tres sunt proprij serui eius qui peregre profectus est quasi homo, sicut & tria genera sunt eorum qui fructum faciunt. Quorum quidam quidem faciunt centum, quidam autem sexaginta, quidam vero triginta. Sed ibi etiam ille qui triginta fecit saluatur: hic autẽ sermo arguit eum qui

Psal.19.

Dispensatio eloquiorum Dei secundum mensuram donationis Christi.

I vnum acceperat talentum, & abscondit in terrã. Et quæro qui quinque acceperant talenta, si possunt intelligi perfectiores, qui diuiniorem & sublimiorem acceperunt sensum scripturæ: qui duo autem acceperunt, super literam quidem, paulo autem superius ascenderunt, & non ad magnitudinem illam ascẽdere potuerunt: tertij autem, qui nihil super literã quam acceperunt in primis. Est ergo & de numeris omnino in his quæ loquimur dignus sermo tali nostro domino saluatore. Dico autem de quinque, & duobus, & vno. Nos autem modici & talia minus explicare potentes existimamus, ne forte quia omnia quidem sensibilia scripturarum possunt deducere ad sensus diuiniores quos Salomon diuinos appellat, & quos dicit Hieremias sensus cordis, & qui ad Hebræos dicũtur à Paulo sensus exercitati ad discretionem boni quoq; & hi sunt qui extra quinque talenta alia quinque sunt lucrati operantes in eis, & per doctrinã exercitantes seipsos, & ad maiorem scientiam erigentes. Conuersati enim salutariter & studiose docentes, operati sunt & lucrati sunt alia quinque: quia nemo facile additamentum accepit virtutis alterius, nisi eius quam habet: vtputa sapiens in sapientia crescit, fidelis in fide. Aut ita. Alia acquisiuit quinque, quoniã vnusquisq; quod ipse scit hoc docet alterum, & quãta ipse scit tanta alterum docet, non amplius. Proptetea quicquid habuerit quis in se, hoc alterum docendo acquirit in altero, faciẽs eum habere quod

Sap.7.
Hier.4.
Heb.6.

habet ipse. Propterea quinque habuit, & non amplius acquisisse dicitur, nisi quinque quæ habuit. Et qui duo, nõ amplius nisi duo quæ habuit. Si autem debemus & de duobus talentis dicere, & de illis dicimus, quoniam qui nõ permanserunt in litera, sed quærentes ascendere sensu suo super eam, non autem potentes peruenire super ordinem prædictorum duorũ, hi sunt qui ab eo qui cognoscebat virtutem eorum, acceperũt talenta duo, corporalem doctrinam edocti: Duo enim videtur carnalis numerus esse: & super hæc lucrati sunt duo, id est corporalem eruditionem, & aliam paulo eis sublimiorem. Erat autem aliquis seruorum minorem colligens sibi virtutem, propter quam quasi minus potenti vnum talẽtum paterfamiliâs dedit: quod accipiens seruus habens aliquam terram fodit, & in altitudines posuit eius, cum debuisset sursum & in mẽsas id mittere. Quoniam autem proprij serui tres referuntur illius patrisfamiliâs esse, quæro si possunt postquã crediderunt & serui facti sunt eius, quasi potẽtes negotiari. Postea acceperunt à patrefamiliâs pecuniam eius, vt quidam quidem operatus sit & lucratus, alius autem lucratus, alius vero præ timore non satis fidelis, domini sui infodit & abscondit pecuniam, Et apparet in ipsa defensione per quam loquitur, quoniam timuit quidem dominum habẽs Dei timorem, sicut alter zelum Dei, non autem secundum scientiam timens, abscondit talẽtum suum in terra. Tales sunt autem qui neq; mouent, neque discutiunt quæ dicuntur, neque seipsos ad prodi- L ficandas animas tradunt, sed latere volunt quæ acceperunt, & crediti sunt. Si quando ergo videris aliquem qui virtutem quidem aliquam acquisiuit & habet dicendi, & animas quãtuncunque prodificantẽ, & hanc virtutem occultat, vt tãtummodo tradat verbũ nudũ quod creditus est & accepit, & depositum eius domino suo, & viuit in obscuro multis ignotus etiã magna peccata habẽtibus, & nõ se profert in bono quod à Deo accepit, quãuis habeat quandam religionem conuersationis non vituperabilem multis, nõ dubites dicere eum talẽ esse qui vnum talentum accepit, & abscõdit id in terra. Si autem propter illud quod scriptũ est, eum talem mitti in tenebras exteriores, displicet tibi quod dicitur, si propterea quod nõ docuit quis iudicatur quasi qui data sibi virtute & prodificationem animarum nõ est vsus, recordare apostolicum dictum quod ait: Vę enim mihi est si non euangelizauero. Non enim propter aliam quancunque cõuersationem suã vituperabilem, sed propter hoc solum si non prædicauerit Euangelium, Væ sibi confitetur futurũ. Manifeste enim apparet, quoniam ille sperauit audire, serue male, & piger, & cætera, nisi Euangelizasset: quamuis alia vitæ eius recta fuissent. Hæc enim & his similia debent in mente habere maxime qui mittunt manum suam, id est actum ac aratrum docendi doctrinam Christi, vt cognoscentes quibus est Væ, nõ propter aliud nisi quia non docent repositum, non cõuertantur retro postquam semel miserint manum suã ad aratrum arãtem animas M hominum, vt post hoc & semina suscipient verbi. Iste autẽ qui sicut homo peregre profectus vocauit seruos suos, & tradidit eis bona sua, post multum temporis venit, postquã dimisit aptos ad negotiandum animarum salutẽ: & ideo forsitan non facile inuenitur quis ex eis qui apti fuerint ad huiusmodi opus, vt cito trãseat de hac vita: sicut est manifestũ ex eo quod & apostoli senuerunt, ex quibus dicit ad Petrum. Cum senueris extendes manum tuã, & cætera. De Paulo autem dictũ est ad Philemonem. Nunc autem vt Paulus senex, cum esset adolescentulus quãdo Stephanus pro Christi testimonio lapidabatur, & ipse vestimenta seruabat interficientium eum. Hoc autem diximus propterea quod dicit: Post mulrum temporis venit dominus seruorum illorum. Er obserua in hoc loco, quoniam non ad dominum vadunt vt iudicentur & digna actibus suis recipiant, sed dominus venit ad eos cùm fuerit impletum quod dictum est, quoniam venit tempus. Veniẽs autem ponet rationem cum eis de omnibus quæcunque egerũt, compensans lucra bonorum operum, & dispendia peccatorum, vt ponens rationem, & diligenter vniuersa discutiens, vnoquoque sicut oporter vratur. Debemus ergo quasi qui peccando damnum fecimus, bona autem operantes lucremur, sic omni custodia corda nostra seruare, vt cùm venerit dominus noster & posuerit rationem nobiscum, non inueniamur

K

Erudit. corporal.

Qui defodiunt talentum.

1.Cor.9.

Ministerium docendi nõ relinquendum.

Negotium animarum salutem.

Ioan.21.
Philem.1.
Act.8.

A niamur nec pro otioso sermone damnum fecisse. Et accedēs qui quinque talenta acceperat, obtulit alia quinq; dicēs: Domine quinque talēta mihi dedisti, ecce alia quinque superlucratus sum. Ait ei dominus eius: Euge serue bone & fidelis: quia super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam, intra in gaudium domini tui. Accedens autem & qui duo talēta acceperat, ait: Domine duo talenta mihi dedisti, ecce alia duo lucratus sum. Ait illi dominus eius. Euge serue bone & fidelis: quia super pauca fuisti fidelis, supra multa te cōstituā, intra in gaudium domini tui.] Ita accessit primus quasi qui habuit fiduciam eo quòd operatus fuerat & lucratus. Nam fiducia ipsa fecit eum audere, vt ad dominū primus accederet, & audacter faceret sermonem dicens: Domine quinq; talenta mihi dedisti, ecce alia quinq; talenta lucratus sum super ea. Ad quem dominus dixit vocē omnibus nobis optabilem, cū posuerit rationem etiā nobiscum dominus noster dicēs: Euge serue bone & fidelis: contrariā ei voci quam dixit ad tertium, serue male & piger. Quis nō optet exhortationem accipiēs ex ista scriptura, vt audiat à domino suo, fidelis? Quod simile esse existimo ei quod dictum est de Abraham, Quo- *Gen.15.* niā credidit Abraham Deo, & reputatum est ei ad iustitiā, si- *Rom.4.* cut & ei qui audiuit à domino suo, serue fidelis. Sine dubio fides eius ad iustitiam reputata est ei, vt reputata est ad iustitiā fides ipsius qui in modico fuit fidelis. Modica autē sunt om-

B nia vitæ istius, vt omne resurrectionis mysteriū ei credatur & administratio supernorum bonorū. Videamus autem & quò ingreditur seruus iste bonus & fidelis, qui in modico vitæ istius fuit fidelis. Intra, inquit, in gaudium domini tui. Omnia enim ibi delectabilia, & omnia gaudia, quando qui hic flent, ibi ridebunt, & qui laudabiliter lugent, consolationem accipient dignā. Quod autem dicit vel in eo qui quinq; talenta acceperat, vel in isto qui duo, accedens, intellige mihi accessum & trāsitum de hoc mundo ad illum: & vide quoniā non aliam vocem dominus protulit ad secundum, nisi quā protulit ad priorē dicens: Euge serue bone & fidelis, super modica fidelis fuisti, super magna te constituā. Quæro quoniam eadē dicta sunt ambobus, ne forte & qui minorem habuit virtutē, & totam illā quam habuit secundum quod oportebat exercuit, nihil minus habitutus sit apud Deū, quàm ille qui fuit in *Exod.16.* maiore virtute, vt impleatur in eis quod dictū est: Qui multū, non abundauit: & qui modicum nō minorauit. Tale aliquid ostenditur & circa mandatum dilectionis ad Deū vel ad pro- *Matt.22.* ximum dicens ita: Diliges dominū Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua. Sine dubio enim cum ex toto corde suo quis dilexerit Deum, & ex tota anima sua, & ex tota virtute sua, talem dilectionis habet mercedem, qualem ille qui maius habuit cor, vel qui eminētiorē habet animam, vel qui maiorem accepit virtutem, Hoc enim solum quæritur, vt quicquid habuerit homo ex Deo, toto eo

C vtatur ad gloriam Dei. Accedens autem & qui vnum talentum acceperat, ait: Domine scio quia homo durus es, & metis vbi non seminasti, & congregas vbi non sparsisti, & timens abij, & abscondi talentum tuum in terra. Ecce habes tuum. Respondens autē dominus eius dixit ei: Male serue & piger, sciebas quia meto vbi nō seminaui, & cōgrego vbi non sparsi. Oportuit ergo te cōmittere pecuniam meam nummulariis, vt veniens recepissem eam cum vsuris.] Videtur mihi iste *Christiani* qui vnum talentū accepit, fuisse inter credentes quidem, non *clandestini* autem & fiducialiter agentes in fide, sed latere volentes, & omnia facientes vt non cognoscantur quasi Christiani. Forsitan autem & alij mores eorum non satis erant culpabiles, & quod acceperunt custodiunt quidem, non autem & addunt, neque negotiantur, neque fiducialiter agunt in eo: propterea verbum in eis non profecit ad maius, neque alios acquisiuit. Adhuc videntur mihi qui huiusmodi sunt, timorem Dei habere & sapere de eo quasi de aliquo austero, & duro, & implacabili. Sic enim verba ipsa significāt respondēris, & dicentis: Sciebam quia durus es: & quasi qui sciebat eū metere vbi non seminauit, & congregare vbi nō sparsit.] Propter quod respōdens ei dominus eius, & arguens eum quasi malum seruum & pigrum, nō quidem cōfessus est se esse hominem durum, sicut ille arbitrabatur, cęteris autem sermonibus eius cōsensit dicens: Et sciebas quia meto vbi nō seminaui, & congrego vbi non sparsi. Quomodo autē intelligamus quod vere dominus noster metit vbi nō seminauit, & congregat vbi D non sparsit? Mihi hoc videtur in loco isto, quoniam iustus seminat in spiritu, ex quo & metet vitam æternam. Omnia autē *Gal.5.* quæ ab altero, id est à iusto viro seminantur, & metuntur ad vitam æternam, metit Deus. Dei enim est possessio iustus, qui metit vbi non ipse seminauit: sed ille iustus. Consequenter & illud dicemus, quoniā iustus dispersit dedit pauperibus. Dn̄s autem in suo colliget vniuersa, quantacunq; iustus dispersit, & dedit pauperibus. Metens autem quæ non seminauit, & cōgregans quæ non sparsit, sibi cōputat & sibi arbitratur esse *Eleemosy-* collata, quæcunque pauperibus fidelibus fuerint seminata vel *næ fructus.* sparsa, dicens ad eos qui bene proximis suis fecerunt: Venite benedicti patris mei, hæreditate regnum quod vobis paratū est, Esuriui enim & dedistis mihi manducare, & cætera. Et *Mat.25.* quia vult metere vbi non seminauit, & congregare vbi non sparsit, cum non inuenerit dicet ad eos qui nō præbuerunt ei metere & congregare: Discedite à me maledicti in ignem æternū, quem præparauit pater meus diabolo, & angelis eius, Esuriui enim & non dedistis mihi manducare, & cætera. Nā & vere durus est, secundum quod ait Matthæus, & austerus secundum quod ait Lucas. Sed his qui misericordia Dei abutuntur ad negligentiam suam non ad conuersionem suam, sicut ait apostolus: Vide bonitatem Dei & seueritatem. In eos *Rom.11.* quidem qui ceciderunt seueritatem, in te autem bonitatem si permanseris in bonitate. Qui enim bonū iudicat Deum, cre- E dens indulgentiam accipere si fuerit cōuersus ad eum, illi bo- *Qualis de⁹* nus est Deus. Qui autem existimat eum sic bonum, vt nō cu- *erga homi-* ret de peccatis peccantium, illi nō est bonus Deus, sed auste- *nes.* rus. Zelans est enim super peccata hominū contemnentium se. Tamen quasi Christo metente quæ nos seminauimus, & congregāte quæ nos sparsimus, seminemus in spiritu, & spargamus pauperibus, & talentū Dei non abscondamus in terra. Nec enim bonus huiusmodi timor, nec liberat nos talis timor ab exterioribus tenebris illis cū fuerimus damnati quasi mali serui, & pigri. Mali quidē, quia nō sumus vsi probata illa pecunia dominicorū verborum cū quibus poteramus negotiari & discutere christianitatis eloquia, & acquirere bonitatis dei altiora mysteria. Pigri autē, quia nō fuimus operati cū eloquiis dei salutem vel nostrā vel aliorū, cum deberemus mittere pecuniā domini nostri, id est eloquia auditoribus nūmulariis qui omnia tentāt, & probant, vt bonū quidem dogma & verum teneant, reprobū autem & falsum repellant, vt cū venerit dominus, eloquia illa quæ cōmisimus nos cum vsuris recipiat, & cū additamentis ab eis qui acceperunt à nobis. Omnis enim pecunia, id est omne verbū quod habet in se formā dei regalem & imaginē verbi eius, legitimum est. Nūmulariis ergo viris iubet credere verbū, qui possunt eius reddere vsuras. Reddit autē vsuras verbi qui iterū festinat saluare cū eo, sicut ipse saluatus est: sicut Andreas, Petrus, Philippus, Nathanael, Matthæus publicanus. Et hoc est quod dicit apostolus, F Quæ audisti à me per multos testes, hæc cōmenda fidelibus *2.Tim.2.* hominibus qui idonei erunt & alios docere. Similiter & dominus dicit: Nemo accendit lucernam, & ponit eam sub modio, sed super candelabrū, vt introeuntes videant lumen. Tol- *Matt.5.* lite ab eo itaque talentum, & detur ei qui habet decem talenta. Vides quia tollitur talentum à malo seruo & pigro, & date ei qui habet decem talenta. Quomodo autem tollitur ab aliquo quod datum fuerat ei, & alteri datur bene agenti, vt habeat etiam hæc super illa quæ acquisiuit, nō satis facile est explicare: tamen possibile est. Quoniā qui idoneum facit in ali- *Incremēta* quo sensum in dogmatibus veritatis, potest sua diuinitate *donorū &* Deus auferens sufficientiam ab eo qui pigrius ea est vsus, da- *decremēta.* re ei qui eā multiplicauit, Omni enim habenti dabitur & abundabit, ab eo autem qui non habet, & quod habet auferetur ab eo.] Vtputa fidē habenti quæ est ex nobis, dabitur gratia fidei quæ est per spiritū fidei, & abūdabit: & quicquid habuerit quis ex naturali creatione, cū exercuerit eū accipit idipsum & ex gratia dei, vt abūdet & firmior sit in eo ipso quod habet. Non enim de sapientia sola, sed de omni virtute intelligendū est nobis quod ait Salomō: Et si fuerit quis perfectus *Sap.9.* inter filios hominum, si abfuerit ab illo sapientia tua, in nihilum reputabitur, Sic & qui perfectus fuerit in castitate, aut in iustitia, aut in veritate aut pietate, nō fuerit autem ei aut castitas, aut iustitia, aut virtus, aut pietas quæ venit ex gratia

G dei,in nihilum reputatur huiusmodi homo.Propterea si volumus vt detur nobis virtus perfectior, & abundet in nobis quod perfectum est inter homines per diligẽtiam omnimodo acquiramus:& postquàm acquisierimus quasi intelligentes quoniam in nihilum hæc reputantur sine gratia dei,humiliemus nosmetipsos sub manu valida dei, & oremus sine ira & disceptatione leuãtes puras manus, vt omnium bonorum quæ sunt in nobis perfectio detur ex deo, & faciat nos perfectos,& acceptabiles deo quasi filios dei.Iste autem qui vnũ acceperat talentum,& absconderat ipsum in terra, nõ solum quasi malus & piger arguitur,sed quasi inutilis mittitur in tenebras exteriores,vbi nulla illuminatio est, forsitan nec corporalis,nec est respectio dei illic , sed quasi indigni speculatione dei qui talia peccauerunt condemnantur in his quæ exteriores tenebræ appellantur:forsitan donec intellexerint, vt conuertantur & digni efficiantur exire ab eis. Forsitan & propter aliam causam quam nos ignoramus : quoniam legimus aliquem qui fuit ante nos exponentẽ de tenebris abyssi, & dicentem,quoniam abyssus est extra mundum foris & tenebræ.Consideremus ergo si potest vera esse expositio eius, vt exteriores tenebras illas intelligamus, vt quidam quasi indigni toto mundo in abyssum illam quam ille exposuit foras eijciantur,in qua sunt tenebræ nemine eas illuminante, cum sint extra totum mundum.

1.Tim.2.

Purgatoriũ

Infernus tamen locatur circa mundi centrum.

H

TRACTATVS XXXIIII.

Cap. XXV.

IN illo tempore,dixit Iesus discipulis suis. Cũ venerit filius hominis in gloria sua , & omnes angeli cum eo, tunc sedebit super sedem gloriæ suæ, & congregabuntur ante eum omnes gentes, & cætera.] Indiscussus quidem sermo videtur esse manifestus, quasi exhortans homines ad dandum & largiendum,& auertens ab omni inhumanitate & parcitate. Videamus tamen quid quærere oportet in eo propter eos qui nihil arbitrantur aliud in eo nisi exhortationem humanitatis,Certe secundum & gloriosum Christi aduentum fore credit omnis ecclesia, quando & filius dei qui assumptus est in gloria, sic cum gloria huc reuertetur in specie sua & pulchritudine sua , vt corpus eius sit quale fuit cum transformatus fuisset in mõte coram tribus discipulis coascendẽtibus ei:vt iam nõ tribus, nec aliis paucis,sed vniuersis gentibus congregatis ante eum appareat,& sedeat super sedem gloriæ suæ , & tunc segregabit malos à bonis.Vtrum autem omnes ab omnibus qui in omnibus generationibus fuerint , aut illæ tantum quæ in consummatione fuerint derelictæ , aut illæ tantum quæ crediderunt in deum per Christum , & ipsæ vtrum omnes , an non omnes,non satis est manifestum,Tamen quibusdam vi-

I detur de differentia earum quæ crediderunt hæc esse dicta. Quantum ergo ad simplicem textum , nec qui à dextris consistunt alia causa laudantur,& in præparatum regnum vocãtur,nisi propter solam humanitatem : nec qui sunt à sinistris alia causa confunduntur & deputãtur in ignem, nisi propter inhumanitatem . Quid ergo? Si isti qui humani fuerunt circa virtutes cæteras negligentes fuerunt, consequentur talia hæc promissa?aut illi qui non fuerunt humani,si alias impleuerũt virtutes maledicti erunt omnino,& in ignem sunt condemnandi,& hoc cum ipso diabolo?Vides ergo quia necessariam habet sapientiam sermo.Item tractandum est vtrum in loco futurus est saluatoris aduentus in gloriam,an alteram expositionem debemus exquirere. Quis enim erit locus ille,vt capiat in vno aspectu , & omnes angelos venientes cum Christo,& omnes gentes illic congregatas?Et de sede gloriæ eius quid est dicendum?Putas corporale aliquod subsellium erit? an etiam hoc opus habet interpretationem subtiliorem?Propterea qui vult omnia rationabiliter intelligere, multam sapientiam inueniet & in istis. Et periculosum quidem est de huiusmodi rebus exponere , sed ne propter intellectus difficultatem plenius tacentes derelinquamus eos qui mouentur in istis ad fluctuandum,pauca de multis secundũ quod possibile est exponamus.Existimo ergo quoniam erit tempus aduentus Christi quando tanta manifestatio futura est Christi & diuinitatis,vt non solum nullus iustorum , sed nec aliquis

De iudicio extremo.

Matth.17.

Quæstio.

Solũ gloriæ an corporale.

K peccatorum ignoret Christum secundum quod est , quando & peccatores cognoscent in conspectu suo sua delicta,& iusti manifeste videbũt semina iustitiæ suæ,ad qualem eos perduxerint finem.Et hoc est quod dixit: Congregabuntur ante eum omnes gentes.] Si enim modo quando nec omnes cognoscunt Christũ secundum quod est , nec ipsi qui videntur cognoscere palam eum cognoscunt,sed in fide tantum intrãt homines in conspectum eius,quando agnitionem eius accipiunt per fidem,sicut scriptum est : Intrate in conspectu eius in exultatione , quanto magis recte dicuntur omnes gentes ante eum congregandæ, & constituendæ , quando palã omnibus tam bonis quàm malis,tam fidelibus quàm infidelibus fuerit factus manifestus,ante oculos mentis eorum iam non fidei aut diligentiæ alicuius inquisitione repertus, sed ipsius diuinitatis suæ manifestatione prælatus?Non in aliquo quidẽ loco apparebit filius dei cum venerit in gloria sua , in altero autem non apparebit,sed sicut ipse secundum comparationẽ fulguris exeuntis,aduentum suũ voluit demonstrare dicẽs:Si dixerint vobis:ecce in deserto,nolite exire:ecce in domo,nolite credere:sicut enim fulgur egreditur ab Oriẽte,& apparet vsque ad Occidentem,sic erit aduentus filij hominis, Sicut enim fulgur egrediens ab Oriente,& propterea quod omnia implet,apparet vsque ad Occidentem:sic cum venerit Christus in gloria sua,proptereáque vbique futurus est , & ipse in conspectu omnium erit vbique , & omnes vbique erunt in conspectu ipsius,& sic constituentur ante sedem glorię eius, hoc est ante regnum eius & potestatem dominationis ipsius. Sedes autem eius aut certe quidam perfectiores sanctorum dicuntur,de quibus scriptum est,Quoniam illic sederunt sedes in iudicio:aut quædam virtutes angelicæ,de quibus dicitur:Siue sedes,siue dominationes. Ergo rex seculorum deus verbum,qui in forma factus est hominis,sedebit super huiusmodi sedem gloriæ suæ : & congregabuntur ad eum omnes gentes iam nõ dispersæ in dogmatibus falsis & multis de eo: & sic erunt ante eum,vt non localiter audiamus omnes gentes fieri ante eum,sicut nec localiter audimus iustos ea dicturos quæ sunt dicturi.Quandiu ergo confusi sunt iniqui , nec se cognoscentes,nec Christum,sed in erroribus in tenebricati tenẽtur:& iusti quamdiu per speculum & in ænigmate vident,& ex parte seipsos cognoscunt,non secũdum quod vere sunt:tandiu non sunt segregati boni à malis : Cum autem propter manifestationem filij dei omnes ad intellectum venerint suum,tunc saluator segregabit bonos à malis. Oues autem dicti sunt qui saluantur,propter mansuetudinem quã didicerunt ab eo qui dicit:Discite à me quia mitis sum & humilis corde:& propter quod vsque ad occisionem parati fuerunt venire imitantes Christum,qui sicut ouis ad occisionem ductus est,& sicut agnus coram tondente se sine voce : & nõ simpliciter sine voce,id est coram auferente quæ sunt ipsius

M & diripiente. Hœdi autem dicuntur mali,quia aspera & dura saxa male ascendunt,& per præcipitia eorum incedũt. Sic intellige mihi & sanctos à dextris qui dextra opera operati sunt,& plenius sunt conuersi ad iustitiam, quæ semper à dextris est dei.Propterea secundum dignitatem actuum suorum dextrorum à dextris consistunt,& acceperunt mercedẽ suorum dextrorum,dexteram regis, in qua requies & gloria est. Qui autem ad peruersitatem vitę seipsos separauerunt à dextris propter opera sua pessima & sinistra , ceciderunt in sinistram,id est in tristitiam tormentorũ damnati, propter quod à sinistris consistunt. Tunc dicet ad eos qui sunt à dextris, inuitans eos ad se,Venite:vt quicquid minus fuerat eis,cũ perfectius vniti fuerint Christo consequantur audientes:Venite: & facientes.Tale est & quod dicit apud Lucam. Auferte talentum ab eo,& date ei qui habet decem , Omnis enim qui habet,additur ei:qui autem non habet , & quod videtur habere auferetur ab eo,Vocat autem illos benedictos patris,addito benedicti patris mei,vt eminentia benedictionis eorum manifestetur , qui benedicti sunt à domino qui fecit cœlum & terram : & forsitan quia sunt aliqui qui benedicti quidem sunt,non autem patris.Accipite regnum quod vobis præparatum est à constitutione mundi.] Quod in latino habet, A constitutione mundi,in Græco sic habet:A depositione mũdi,

Psal.93.

De loco aduentus.

Vbique futurus christi aduẽtus, sed successiue.

L

Tribunal christi.

Psal.121.

Col.1.

Memento te legere allegoriam Origenis. Alioqui status aduentus christi et iudicij nõ tam erit spiritualis.

Matt.11.

Luc.19.

A di,& secundum Græcum sermionem exponit,quæ secundum latinum non conueniebat exponere. Quare autem nomine depositionis de mundo frequenter vtuntur scripturæ sicut & hic dicens : A depositione mundi,quærat qui potest, sciens quia nõ omne quod creatum est depositum dicitur, nec scriptum est alicubi,à depositione sedium, ant dominationum, aut principatuum.Congregans autem ex omnibus nomẽ depositionis,si forte in altero aliquo dictum est, & comparans ea cum his quæ dicuntur de mundi depositione, ascendens per verbum ad cætera creata quidem,non autem deposita,ex eo quod non est eorum facta depositio,videbis causam nominatæ depositionis,quod nomen tantum de mundo suscipitur. Credere autem hæc talia literis quæ possunt & in manus hominum male moratorum venire, & calumniatorum, & nouitatis amatorum,non est religiosum, vt ne margaritæ nimis exoperatæ ante porcos mittantur, neque sancta canibus dentur. Esuriui,& dedistis mihi manducare, & cætera.] Videtur mihi per hæc,quia non vnius iustitiæ species remuneratur,sicut existimant multi. Absurdum est enim nihil aliud intelligere virtutis in eo qui ita remuneratur, nisi tantum communicationẽ humanitatis.Non enim hoc dicimus, vt negligentius studeamus humanitatem, cum sit omnibus fidelibus pręcipue obseruanda,sed vt omnia æqualiter,aut vt pene æqualiter studeamus,vt propterea ex omnibus omnem benedictionem percipiamus in cœlestibus in Christo Iesu.

[illegible]

Quæ[dam] offendebant vnde Origene Allegoria.

B Primum autem sciendum est, quoniam sicut quãtum ad textum non sufficit ad consequendam regni cœlestis hæreditatem,dare esurientibus manducare, nisi & cætera fecerimus quæ subsequuntur:sic non est possibile omnia illa secundum textum implere,sicut existimant multi,nisi ex parte egerimus contra dei mandatum. Necesse est eum & quæstuosum esse, vt det cibum,& potum,& vestimentum Christo esurienti,& sitienti,& algenti in sanctis,vt hoc modo& peregrinum eum colligat,& infirmum visitet,& eat ad eum in carcerem. Vere autem siue secundum simpliciora & corporalia bene facta intelligamus,siue secundum spiritalia,certum est, quoniam siue hoc,siue illo modo quis faciat opus bonum & nutriat animas spiritalibus cibis,siue qualemcunque speciẽ boni operis quis fuerit operatus propter deum,Christo esurienti & sitienti dat cibum & potum.Siue quæ facimus sanctis qui sunt diuites meritis,pauperes rebus, siue in quibuslibet qui meritis pauperes sunt, etsi fuerint diuites rebus, siue in qualibuscunque causis mandatum Christi quis fecerit,Christum cibat & potat,qui fidelium iustitiam & veritatem manducat & bibit.Item Christum algentem teximus vestimento, accipientes sapiẽtiæ tecturam à deo,vt per doctrinam aliquos doceamus,& induamus eos viscera misericordiæ,castitatem, mansuetudinem,humilitatem,cæteráſq; virtutes: quæ omnes virtutes spiritalia sunt vestimenta eorum, qui audiũt doctrinam docentium eas,secundum eum qui dicit: Induite vos viscera

Cibum & potũ quinã & qua ratione christo dent.

Spiritalia indumẽta.

C misericordiæ,benignitatem,humilitatem,mansuetudinem& cætera.Magis autem & ipsum Christum qui hęc omnia fidelibus est,secundum eum qui dixit: Induite dominum Iesum. Cum ergo huiusmodi vestimentis vestierimus vnum de minimis in Christo credentibus, ipsum dominum videmur vestisse,vt ne quantum ad nos nudum sit verbum dei in mũdo. Sed & peregrinum dei filium constitutum, & domesticos corporis eius peregrinos in mundo ab omnibus actibus corporalibus,sicut ipse & de se & de discipulis suis dicit : Et isti non sunt de hoc mundo, sicut & ego non sum de hoc mundo. Et quærit Christus cum suis animam vbi succedat.Quando ergo præparamus cor nostrum diuersis virtutibus ad receptaculum eius,vel illorum qui sunt ipsius, ipsum peregrinantem suscipimus in domum pectoris nostri facientes cœnaculum magnum,mundatum & ornatum ad susceptionem Christi peregrinantis in mundo, cæterorúmque discipulorũ ipsius.Quorum enim verbum suscipimus, & ipsos suscepisse videmur in nobis,& per ipsos Christum, cuius baiulant verbum.Item in infirmatis hominibus,siue à fide siue ab aliquo opere bono,aut scandalum patientibus Christus infirmatur, & scandalum patitur,sicut ipse dicit ad Petrum, quæ carnis sunt,sapientem,Scãdalum mihi es,hoc est infirmitas mihi es. Sed & omnes discipuli eius dilecti simul cum talibus infirmantur,& scandalum patiuntur dicentes : Quis infirmatur, & non infirmamur?Quis scandalizatur, & non vrimur nos? Et si discipuli eius confirmantur infirmis,quanto magis ipse saluator creator ipsorum?Nam quem maior misericordia tenet hominum infirmorum,grauior constringit infirmitas talis.Cum ergo vnum fratrum infirmorum visitauerimus, aut per doctrinam,aut per increpationem, aut per consolationẽ, aut precibus,aut terrore iudicij,aut aliqua bona opera faciẽtes in eum,fecerimus meliorare in Christo, ipsum Christum visitauimus, & confortauimus infirmatum, & cæteros discipulos Christi talibus passionibus confirmantes refrigeramus,sicut Paulus ad Philemonem dicit : Gaudiũ enim magnum habuimus,& consolationem in charitate tua, quia viscera sanctorum requieuerunt per te frater. Et ne putes esse blasphemum infirmum dicere Christum. Ipse enim ex infirmitate est crucifixus propter misericordiam,& ipse infirmitates nostras portat,& omnes noti ipsius. Deinde omne quod hic est,carcer est Christi & eorum qui sunt ipsius. Propterea eamus ad eos qui in domo vinculorum istorũ habentur quasi in carcere,& sunt in hoc mundo degẽtes,quasi carcere naturæ necessitate constricti. Cum ergo abierimus ad tales, & omne opus bonum fecerimus in eis,visitauimus eos in carcere,& Christum in eis. Videamus autem nisi generaliter hæc intellecta,& ad simplicem humanitatem nos exhortantur,& ad omnia laudabilia facta,vt benedictionem dignis dicentẽ: Venite benedicti patris mei,consequi quis valet digne. Non autem iusti obliti eorum quæ gerunt, tunc respondebunt ei dicentes:Domine quando te vidimus esurientem, & cætera: sed humilitatis causa laude benefactorum suorum indignos se proclamantes.Ipse autem volens eis ostendere suam compassionem in suis,etiam se pronunciat esse in quibus fuerint fratres eius,dicens:Amen dico vobis, ex eo quod fecistis vni minimorum istorum fratrum meorum,mihi fecistis.] Videamus nunc quod dicit iustis:Venite benedicti patris mei : Iniustis autem:Discedite à me:cum fuissent vtique fideles : & intelligemus impletum in eis quod scriptum est : Omni habenti dabitur,& abundabit:ab eo autem qui non habet, etiã quod videtur habere auferetur ab eo. Nam propinqui sunt verbo,qui seruant dei mandatum,& vocantur vt adhuc magis propinquiores efficiantur audientes:Venite benedicti patris mei. Longe autem ab eo sunt,etsi videãtur assistere ei, qui non faciunt mandata ipsius. Propter hoc tolletur ab eis, & quod sibi videbantur assistere ei audientes:Discedite à me:vt qui modo vel videntur esse ante eum, postea nec videantur. Propter quod & nos debemus nos conseruare ne audiamus & ipsi,& quasi elongantes nos ipsos à domino : Discedite à me:& omnia faciamus,vt dicat ad nos:Venite benedicti patris mei. Considerandum est autem,quoniam in sanctis non solum dictum est benedicti,sed cũ additamento, non qualẽcunque honorẽ habẽtes,id est benedicti nõ alicuius alterius, nisi dei patris. Ecõtra autẽ quibus dicitur maledicti nõ dicitur maledicti patris mei.Nã benedictionis quidẽ ministrator est pater,maledictionis autẽ vnusquisq; sibi est autor,qui maledictione digna est operatus. Qui autem recedunt ab Iesu, decidunt in ignem æternum, qui alterius generis est ab hoc igne quem habemus in vsu,Nullus enim ignis inter homines est æternus,sed nec multi temporis,extinguitur enim cito. Æternus autem ignis est ille, de quo & Esaias dicit in fine prophetiæ suæ.Vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguitur.Forsitan talis substantię est,vt inuisibilia cõburat ipse inuisibilis constitutus,secundum quod ait apostolus:Quoniam quæ videntur temporalia sunt,quæ autem non videntur æterna.Si ergo quæ videntur temporalia sunt, quæ autem non videntur æterna sunt:necesse est si visibilis est ille ignis,& temporalis sit. Si autem æternus est, & inuisibilis est,quo puniuntur qui recedunt à saluatore. Tale est quod dicit & Iob:Comedet eum ignis qui non accenditur.Ne autem mireris audiens esse inuisibilem ignem& punientem,cũ videas inter homines calorem corporibus accidentem,& nõ mediocriter cruciátẽ,maxime eos qui ab eo validissime molestantur. Et considera, quoniam regnum quidem non aliis præparatum dicit à constitutione mundi,nisi iustis, & ideo reddet eis ipsum rex eorum Christus.Ignem autem æternum

Coloss.3. — *Ioan. 17.* — *Luc.22.* — *Matth.16.* — D — *Philem.1.* — *Es.53.* — E — *Qui longè à deo absint* — F — *Benedictionis & maledictionis qui sint autores.* — *Esa. vlt.* — *Ignis æternus qualis.* — *2.Cor.3.* — *Iob.20.*

G non illis quibus dicitur : Discedite à me maledicti, paratum ostendit, sicut regnũ iustis, sed diabolo & angelis eius. Quia quantũ ad se homines non ad perditioné creauit, sed ad vitã & gaudium: peccantes autem coniungunt se diabolo, & sicut qui saluantur sanctis angelis coæquantur, & fiunt filij resurrectionis & filij dei & angeli: sic qui pereunt, diaboli angelis coæquantur, & fiunt filij eius. Esuriui enim & non dedistis mihi manducare, & cætera.] Scriptum est ad fideles: Vos estis corpus Christi, & mẽbra ex parte, Sicut ergo anima habitans in corpore cum non esuriat quantum ad suam substantiã spiritalem, esurit tamen vnumquenq; corporis cibum : quia copulata est corpori suo: sic & saluator patitur quæ patitur corpus eius ecclesia, cũ sit ipse impassibilis quantũ ad suam diuinitatem. Sanctis enim indigentibus cibo, & ipse esurit. Aliis autem membris suis necessariam habentibus medicinam, & ipse quasi infirmus necessariam habet. Item aliis susceptione opus habentibus, ipse quasi peregrinus in eis quęrit vbi caput suum reclinet. Sic & in nudis alget, & in vestitis vestitur. Et si ex dilectione Paulus dicit: Quis infirmatur & non infirmor? & hoc magis ad laudem respicit apostoli, ostendentis magnitudiné charitatis suæ circa fideles: quomodo nõ magis quàm Paulus & omnis homo dilectione ornatus filius charitatis dei saluator dicere potest conuenienter? Quis infirmatur & non infirmor? quis scandalizatur, & non ego vror ? Propter quod

1. Cor. 12. *Christi erga fideles affectus.* *1. Cor. 11.* *Psal. 91.*

H dicit, infirmus fui, sic & in carcere fui, & non visitastis me. In carcere enim membro Christi constituto, ipse non est solutus à carcere qui dicit de iusto: Cum ipso sum in tribulatione, hoc est cõtribulor ei. Sicut enim qui meus est, in tribulatione mecum est, sic & ego in tribulatione cũ eo sum. Et hoc dico nõ ignorans vulgariorem illam traditionem. Et hoc considera, quia immoratur in vnoquoque verbo loquens ad iustos, & laudans eos, & per singulas species eorum benefacta dinumerat, Loquens autem ad iniustos præcidit compendians, & cõcolligens malefacta eorum in breue: id est iustis quidé de infirmitate dicit: Infirmus fui, & visitastis me. Separatim autem de carcere: In carcere fui & venistis ad me. Ad iniustos autem cũ potuisset similiter facere, infirmus fui, & non visitastis me, in carcere fui, & non venistis ad me: præcidens narrationem subnauit vtrumq; dicens: Infirmus fui & in carcere, & non visitastis me. Quoniã misericordia iudicis erat, benefacta quidem hominum largius prædicare & ampliare, malefacta auté eorum transitoriè memorare & breuiare. Sed & iusti immorantur in vno quoq; verbo dicẽtes: Quando te vidimus esurientem & cibauimus, aut sitientem & potauimus, aut nudũ & vestiuimus, aut peregrinũ & collegimus? Aut quando te vidimus infirmum, aut in carcere?] Quoniam proprium est iustorum, beneficia sua relata sibi in facie, diligenter & per singula refutare causa humilitatis: tanquàm si dicente domino, hoc & hoc & hoc bonum in me fecistis, illi recusantes dicãt, nec hoc, nec hoc, nec hoc fecimus tibi. Iniusti non ita per singula, sed cursim dicũt: Quando te vidimus esuriẽtem, aut si-

Iustorum propria humilitas.

I tientem, aut peregrinum, aut nudum, aut infirmũ, aut in carcere, & non ministrauimus tibi? verbũ ministrauimus tibi ad omnia referentes, & quasi præcidentes & prætereũtes crimina singula, vt non grauiora videantur diligẽter & singillatim enumerata : quia proprium malorum hominũ est culpas suas excusationis causa, aut nullas velle ostẽdere, aut leues & paucas, Sed & responsio Christi tam ad iustos facta quàm ad iniustos, hunc ipsum significat intellectum. Volens enim iustorũ benefacta ostendere grandia, peccatorum auté culpas non grandes, ad iustos quidé dicit : Ex eo quod fecistis vni ex minimis istis fratribus meis, mihi fecistis.] Ad iniustos autem sic: Ex eo quod nõ fecistis vni ex minimis istis, nec mihi fecistis] non adiiciens fratribus meis, quemadmodũ cum loqueretur ad iustos. Nam abusiue quidem omnes credentes in Christo fratres sunt Christi: Reuera auté fratres eius sunt, qui perfecti sunt, & imitatores sunt eius, sicut ille qui dixit: Imitatores mei estote sicut & ego Christi : qui possunt dicere : Pater noster qui es in cœlis. Gratius est auté apud deum opus bonũ quod fit in sanctioribus, quàm in minimis sanctis : & leuior culpa est negligere minus sanctos quàm sanctiores. Minimos auté hic dicit, aut quasi in mundo minimos existimatos, aut quia apud seipsos minimi erant, Volentes enim apud deum fieri magni, seipsos minimos faciebant, quasi charissimi discipuli eius qui dixit : Discite à me quia humilis & mitis sum corde.

Non fateri peccatum proprium malorum. *1. Cor. 10.* *Matth. 6.*

K Et hoc attende, quoniã cum prius dixisset: Venite benedicti: deinde: Discedite maledicti: quoniam proprium boni dei est prius recordari benefacta bonorũ quàm malefacta malorũ: postea in exitu vtrorumq; prius nominat pœnam malorum, deinde vitam bonorum dicens: Et abibunt illi in pœnã ęternam, hi auté in vitam æternam : vt primum quæ timoris sunt euitemus mala, postea quæ honoris sunt, appetamus bona. Et factum est postquàm consummauit Iesus omnes sermones hos, dixit discipulis suis.] Volens ostendere quod omnia in pondere & numero & mensura constituit deus, dicit in aliquo loco ad matrem suam : Nondum venit hora mea. Item: Nunc anima mea turbatur, & quid dicam? Pater salua me ex 12
hac hora. Sed propter hoc veni in hãc horam, Item: Pater ve- 17
nit hora, clarifica filium tuũ, vt & filius tuus clarificet te. Sic & horam constituit passionis filij sui. Ideo etsi frequenter insidias passus est à Iudæis, nihil potuit pati discedente ab eo diabolo vsq; ad tẽpus: & nihil pati poterat, donec cõsummaret omnes sermones suos, quos proposuerat dicere discipulis suis. Propterea postquã consũmauit omnes sermones hos, tũc dixit discipulis suis. Et vide quia non dixit simpliciter, postquam consummauit omnes sermones, sed addidit hos omnes, id est quos iam locutus fuerat, non quos adhuc fuerat locuturus. Adhuc enim oportebat eum etiã alios loqui sermo- L
nes, postquã traderetur, & in Bethania in domo Simonis leprosi de muliere accedente ad se: Item & pascha facere cum discipulis suis, & conuincere proditorem latentem, & gratias agere, & porrigere eis panem & calicem. Oportebat eum & prædicere discipulis suis, quod essent scandalizandi: & Petro, quoniam ante galli cantum ter fuerat negaturus. Adhuc auté oportebat eum hora appropinquante magis orare nõ semel, nec bis, sed ter, donec hora plenius aduenirer.

Initiũ ex plicationis *Cap. 25. Matthæ.* *Ioan. 2.* *Marc. 1.*

TRACTATVS XXXV.

Cap. XXVI.

IN illo tempore, dixit Iesus discipulis suis: Scitis quia post biduũ pascha fiet, & filius hominis tradetur ad crucifigendum. Et reliqua.] Si ergo etiã hora fuerat definita secundum quod diximus, vt nõ traderetur ante omnem doctrinã, quomodo nõ magis & dies fuerat definitus, vt pascha nostrum Christus immolaretur, dissoluens Iudaicum pascha, & tradens secũdum nouum testamentum discipulis suis ? Oportebat etiam mensem esse definitum paschæ. Ego autem puto etiam annum, de quo & propheta dicebat: Prædicare annum domini acceptum & dié salutis. Prædicit ergo discipulis suis præmuniens eos, vt ne priusquã audiant quæ fuerant euentura subito videntes tradi ad crucem magistrum, obstupescant pauore propter passioné domino accidentem. Ideo dixit eis: Scitis quia post biduum M
pascha fiet, & filius hominis tradetur ad crucifigendum.] Nõ autem sicut arbitrabantur quidam, hoc dicere vult, quia post biduum paschæ dies aduenier, sed quia post biduum nouum pascha fiet. Nec enim dixit, post biduum pascha erit, aut veniet, vt ne ostenderet illud pascha futurum quod fieri solebat secundum legem : sed pascha fiet, hoc est quale nunquàm fuerat factum, vt per hoc nouum pascha illud succidat antiquum. Denique sic addit: Er filius hominis tradetur ad crucifigendum.] Post duos autem dies factum est pascha secundum quod fuerat prophetatum ab eo, quando traditus est in nocte, & dixit osculanti se Iudæ : Amice ad quid venisti? Si autem post biduum pascha factum est, quarta decima luna, manifestum est quia quando ista dicebat, secundum Iudæos vndecima erat luna, quando & parabolas supradictas exposuit. A quo autem traditus est, hic non est scriptum. Congregabis autem de scripturis, quoniam & pater tradidit eum secundum quod scriptum est: Qui vnico filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum. Secundum alias autem scripturas Iudas tradidit illum. Sed & satanas qui intrauit in Iudam tradidit eum. Sed & principes sacerdotum & seniores tradiderunt eum, Propterea hic impersonaliter posuit tradetur, non dicens

1. Cor. 5. *Esa. 61.* *Pascha nouum.* *Rom. 8.*

A cens à quo: quod verbum poteſt ad omnes reſpicere qui tradiderunt eum. Sed non omnes eodem propoſito tradiderũt. Deus enim tradidit eum propter miſericordiam circa genus humanum, quod vnico filio non pepercit, ſed pro nobis omnibus tradidit eum. Cæteri autem tradiderunt eum iniquo propoſito, vnuſquiſque ſecundum malitiam ſuam, Iudas propter auaritiam, ſacerdotes propter inuidiã, diabolus propter timorem, ne auelleretur de manu eius genus humanum per doctrinam ipſius, non aduertens quoniam magis eripiendum fuerat genus hominũ per mortem ipſius, quàm fuerat ereptũ per doctrinam & mirabilia. Traditus eſt enim ad crucifigendum, vt exuens principatus & poteſtates fiducialiter triumphet eos in ligno. Tunc congregati ſunt principes ſacerdotũ & ſcribæ & ſeniores populi in atrium principis ſacerdotum qui dicebatur Caiphas, & conſilium fecerunt, vt Ieſum dolo tenentes occiderent. Dicebant autem: Non in die feſto, vt ne tumultus fiat in populo.] Quod dixit propheta: Et principes conuenerunt in vnum aduerſus dominum & aduerſus Chriſtum eius, tunc impletum videtur cum principes ſacerdotum & ſeniores populi congregati ſunt in domum principis ſacerdotum aduerſus dominum & aduerſus Chriſtum eius.

Diverſus ſtatus tradentium.

Pſal. 2.

B Non veri ſacerdotes, ſed populi, & ſeniores non aliorum, ſed illius qui videbatur populus Dei, vere autem populus erat Gomorræ, quoniam dixerunt: Crucifige, crucifige eum, & tolle talem de terra. Et quod dixerat Eſaias: Audite verbum domini principes Sodomorum, attendite legem Dei plebs Gomorræ, conuenit illis inſidiantibus Iudæis qui fuerunt in generatione temporis Chriſti. Et quod dicit Ezechiel ad Hieruſalẽ: Iuſtificata eſt magis Sodoma ex te, magis conuenit dici ad Hieruſalem ſuper quam dominus fleuit, quàm ad tempus prophetæ. Peiora enim Sodomis peccauerunt principes populi: quia non intelligentes ſummum ſacerdotem Dei, inſidiati ſunt ei: & ſeniores populi non cognoſcentes primogenitum vniuerſæ creaturæ, & ſeniorem omnibus creaturis, cõſiliati ſunt cõtra eũ. Et propter atriũ puto illud in quo cõſiliũ fecerunt vt Ieſum dolo tenerent, deſolata eſt Hieruſalem. Oportebat enim iam nõ eſſe ciuitatẽ quæ aduerſus totius mũdi egerat fundatorẽ: quę prius quidẽ occiderat prophetas, poſtmodũ autem dñm prophetarũ. Vt dolo eum tenerent.] Ideo conuenienter de eis dixit propheta: Diſperdat dominus vniuerſa labia doloſa. Dolo autẽ eum tenere & occidere voluerũt, vt ne tumultus fiat in populo illo, qui multa ſigna & prodigia Ieſum viderat facientem. Et propterea multi quidem ex his erant pro eo qui forte dixerãt, quia magnus propheta ſurrexit in Iſraël. Alij autẽ erant aduerſus eum qui dixerant: Hic non eiicit dęmonia niſi in Beelzebub principe dęmoniorum. Neceſſe ergo erat tumultũ fieri domino cõprehenſo, propter diuerſa ſtudia populi diligentis Chriſtum & odientis, credẽtis & non credentis. Stetit enim conſilium eorum quaſi firmum, cum ipſi qui conſiliabantur ſtaturi non eſſent, vt non in die feſto occideretur, ſed in alio die: videlicet vt paſcha noſtrum immolaretur Chriſtus, vt relinquentes azyma Iudæorum feſtiuemus in ſpiritalibus azymis & veris.

Matt. 27.
Eſa. 1.
Ezech. 16.
Luc. 21.
1. Cor. 5.

C Cõſidera autẽ ſi potes omne verbum quod profitetur quocunq; modo doctrinã Dei, dicere principẽ eſſe ſacerdotum Dei. Cũ ſint autẽ multa falſorũ dogmatũ verba quaſi ſacerdotes Dei, nõ autem Dei ſed populi qui ſeductus ab eis eſt, conſiliantur aduerſus vnum & verũ Dei verbum. Verbũ autem Dei prębet quidem ſe inſidiantibus, nihilominus tamen reſurget, nõ immutatum neque corruptum ab eis: & in cœlum aſcẽdet, vt ſuſcipiat eos qui tollunt crucẽ ſuam & ſequũtur eum. Cum autem eſſet Ieſus in Bethania in domo Simonis leproſi acceſſit ad eum mulier habens alabaſtrum vnguenti precioſi, & effudit ſuper caput eius, recumbente eo. Videntes autem diſcipuli eius indignati ſunt, & cætera.] Multi quidem exiſtimant de vna eadẽque muliere quatuor euangeliſtas expoſuiſſe, quia cõſcripſerunt tale aliquid de muliere, & omnes ſimiliter alabaſtrum vnguenti nominauerunt. Ioannes autem pro alabaſtro poſuit librã vnguenti. Sed & quod dicitur: Potuit hoc venundari, & pauperibus dari, dixerunt Matthęus & Marcus & Ioannes: & quoniam ad ſepulturam ſuam vnguẽtum illud Chriſtus pronunciauit effuſum, ipſi expoſuerunt: & quoniã in Bethania in domo Simonis leproſi factum eſt, ipſi tres conſcripſerunt.

Allegoria.
Ioan. 12.

Ioannes autẽ Bethaniã quidem dixit, vbi fecerunt ei cœnam, & Martha miniſtrabat, & Lazarus vnus erat ex diſcũbẽtibus, & Maria accepit libram vnguẽti nardi piſticæ precioſi, & cętera. Ex quibus apparet, quia ipſi ei fecerunt cœnã. Lucas autem, quãuis non leproſum poſuit Simonẽ, tamen phariſæum dixit fuiſſe, qui rogauerat Ieſum vt manducaret cum eo, ſicut de nomine eius dominus ipſe teſtatur, dicens ad eum ibi: Simon Simon habeo quid tibi dicere. Multa ergo ſimilitudo & cognatio quædam de muliere apud quatuor euãgeliſtas. Dicam tamen ad eos qui arbitrantur vnam fuiſſe mulierem de qua omnes euangeliſtæ ſcripſerunt. Putas quod hæc mulier quæ effudit ſuper caput Ieſu precioſum vnguentũ, ſicut Matthæus & Marcus expoſuerunt, ipſa & myrrha vnxit pedes ipſius, ſicut Lucas & Ioannes expoſuerunt? Non eſt autem poſſibile, vt de eadem muliere exponentes euangeliſtæ cum eſſent conſummati in eodem intellectu, & in eodem ſpiritu, & in eadem ſententia qui fuerant miniſtraturi ſalutem eccleſiarum, contraria ſibi dixiſſent. Si autem aliquis arbitratur ipſam fuiſſe quæ vnxit vnguento domini pedes apud Lucã & Ioannem, dicat nobis ſi Maria ipſa erat quæ apud Lucam fuiſſe ſcribitur in ciuitate peccatrix, quæ diſcens quoniam recubuit in domo phariſæi attulit alabaſtrum vnguenti, & ſtans retro

D

Luc. 7.

E ſecus pedes eius plorans lachrymis lauabat pedes eius. Nec enim credibile eſt, vt Maria quam diligebat Ieſus, ſoror Marthæ quę meliorem elegerat partem, peccatrix in ciuitate fuiſſe dicatur. Et putas quia mulier quæ ſecundum Matthæum & Marcum effudit ſuper caput Ieſu precioſum vnguentum, euentu non ſcribitur fuiſſe peccatrix? Quę autem ſecundum Lucam peccatrix refertur, non fuit auſa ad caput Chriſti venire, ſed lachrymis pedes eius lauit, quaſi vix etiam ipſis pedibus eius digna, præ triſtitia pœnitẽtiam in ſalute ſtabilem operante. Et quæ ſecundum Lucam eſt, plorat & multum lachrymat vt pedes Ieſu lachrymis lauet: quæ autem ſecundum Ioannem eſt Maria, neque peccatrix, neque lachrymans introducitur. Forſitan ergo quis dicet quatuor fuiſſe mulieres, de quibus conſcripſerunt euangeliſtæ: ego autẽ magis cõſentio tres fuiſſe: & vnam quidem de qua conſcripſerunt Matthæus & Marcus, nullam differentiam expoſitionis ſuæ faciẽtes in vno capitulo: alteram autem fuiſſe de qua ſcripſit Lucas: aliam autem de qua ſcripſit Ioannes: quoniam differt ab aliis mulieribus, non ſolum in his quæ ſcripta ſunt de vnguẽto: ſed quoniam & diligebat Ieſus Mariam & Marthã: quamuis & ipſa in Bethania referatur fuiſſe, ſicut & mulier de qua exponunt Matthæus & Marcus. Tertia differentia eſt, quoniam Matthæus quidem & Marcus in domo Simonis leproſi hoc factum fuiſſe exponunt: Ioannes autem, quoniam Ieſus ante ſex dies paſchę venit in Bethaniam vbi erat Lazarus, quẽ ſuſcitauerat Ieſus, & fecerunt ei cœnam: & non ſimul, ſed Maria & Martha, forte & Lazarus: & Martha miniſtrabat, Lazarus autem erat vnus ex diſcumbentibus. Adhuc autem ſecundum Ioannem ante ſex dies paſchę venit in Bethaniam, quando & fecerunt ei cœnam Maria & Martha. Hic autem quando & recumbentem in domo Simonis leproſi, acceſſit ad eum mulier, poſt biduum paſcha erat futurum, ſicut dictũ eſt ſupra.

An maria ſoror Lazari peccatrix illa Euangel.

Tres mariæ.

Ioan. 10.

F Reſtat vt aliquis dicat: Si de altera muliere Matthæus & Marcus ſcripſerunt, de altera autem Ioannes, de tertia vero Lucas, quomodo in perſona vnius mulieris ſemel à Chriſto increpati diſcipuli quaſi male indignantes de facto mulieris non ſe emendauerũt, vt ne ſuper alteram mulierem ſimiliter facientem indignarentur? Propterea ſciat quia apud Matthæũ & Marcũ diſcipuli indignãtur ex bono propoſito, apud Ioannem autem ſolus Iudas furandi affectu, apud Lucã autem murmurat nemo. Ex his ergo & aliis quæ & ipſe poteris obſeruare, certum eſt quoniam aut ſibi contraria dicunt euangeliſtæ, vt quidam eorum mentiantur: aut ſi hoc impium eſt credere, neceſſe eſt dicere non de eadẽ muliere omnes cõſcripſiſſe euãgeliſtas, ſed aut de tribus, aut de quatuor. Dicet autem aliquis paulo audacior. Forſitan ſecundum hiſtoriam vna quædam mulier fuit quæ tale aliquid fecit. Pone autem & alteram ſi vis & tertiã, tamẽ & principaliter euãgeliſtarum propoſitum fuit reſpiciens ad myſteria: & non ſatis curauerunt, vt ſecundum veritatem enarrent hiſtoriæ, ſed vt rerũ myſteria quæ ex hiſtoria naſcebantur, exponerent. Pro-

Obiectio.

G pter quod & adtexuerunt quosdā ſermones myſteriorū intellectibus conuenientes & cōſonos. De his autem quę apud quatuor exponuntur euangeliſtas cauſa mulierum vel vnius mulieris, ſicut exiſtimāt multi, diligētius tractauimus exponētes euangelium ſecundum Ioannem, quæ videbantur nobis cum ſimilia eſſent & cognata, quaſi contraria & diſtantia. Nunc autem ea breuiter perſtringamus. Rationabiliter ergo Lucas cum de peccatrice muliere loqueretur, introduxit eam flentē abundātius, vt etiā Ieſu pedes lauaret: & non infundētem quidem vnguentum, ſed tantum vngentē non caput, ſed pedes. Illa autem quæ non accuſabatur peccatrix, non vnxit, ſed effudit, & non ſuper pedes, ſed ſuper caput. Si autem quis & quæ de Maria Lazari ſorore ſcripta ſunt tractet, quæ & ipſa vnxit domini pedes notet ſibi quę ſcripta ſunt ibi, quoniā omnis domus repleta eſt ex odore vnguenti: quod non eſt ſcriptum de ea quę dicebatur eſſe peccatrix. Sed nec de muliere de qua ſcripſerunt Matthæus & Marcus, quæ non dicebatur fuiſſe peccatrix, tale aliquid ſcriptum eſt, quia omnis domus repleta eſt ex odore vnguēti. Forſitan per differentias

Ioan.12.

Differētiæ fidelium.

H iſtarum mulierum, differentiæ fidelium demonſtrantur: quorū quidā quidē effundunt ſuper caput Ieſu precioſum vnguētum: alij autē non caput vngunt, ſed pedes: alij autem nō infundunt largiter, ſed vngunt tantum. Vnguentium vero quidam tali vngunt vnguento, vt omnis domus impleatur ex odore diuinitatis ipſius: alij autem non tali quidē, tamen & ipſi acceptabili apud Chriſtum, quoniam & ipſi vngunt pedes eius vnguento, quos phariſæus nec oleo vnxit. Oportebat autem hęc in Bethania fieri, quæ interpretatur domus obediētiæ, & ab hac quæ ſuper caput domini effudit vnguentū, non accuſata quaſi peccatrix in ciuitate, & à Maria, apud quam cū fieret conuiuium Ieſu, acceſſit ad eum & vnxit. Domum autē obedientiæ, eccleſiā intelligi oportere dubitat nemo. Illa autem quæ apud Lucā dicebatur peccatrix, adhuc non erat digna in Bethania eſſe, quamuis pœnitentiam peccatorum ſuorum agebat. Adhuc enim minus habebat, vt poſtmodum inueniretur in domo obedientię facta, vt iam conſummata neque peccatrix diceretur, nec lachrymans & lauās domini pedes, ſed & ipſa effundens vnguentum ſuper caput ipſius. Sed & Simon obedientię myſterium eſt, quoniam ſic interpretatur, ſed obedientialiter non ſpiritus: propter quod Simon eleuatus à litera legis per Ieſum ad legem ſpiritalem, iam non erat Simon tantum, ſed factus eſt etiam Petrus, & pro ædificatione Iudaica dignus habitus eſt ędificatione eccleſiæ ſuper petrā fundandæ. Factus eſt ergo Ieſus in domo Simonis quidem & alicuius obedientis, tamen leproſi, & adhuc opus habentis mundatione ab Ieſu. Non autē memoratum eſt apud Lucam de Simone, quoniam & leproſus erat. Exiſtimo quoniam ipſe debitor erat quinquaginta deniariorum, & iam acceperat remiſſionem eorum, quoniam dilexerat modicum. Tamen diligens aliquantulum, rogauit eum vt manducaret

Eccleſia domus obedientiæ.

Simon obedientiæ Symbolum

I cum eo. Acceſſit autem mulier, non peccatrix ſecundū Matthæum & Marcum alabaſtrum habens vnguenti precioſi. Et cōſidera quam caute apud hos qui peccatricē non retulerūt, vnguentum eius quaſi precioſum laudatur. Apud Lucam autem qui expoſuit peccatricem, vnguentum ſimpliciter nominatur, nec precioſum, nec nardi piſticę, vt ex odore eius impleretur domus. Adhuc em̄ habere non poterat vnguēta huiuſmodi: ſed hoc erat magnum, quia vel vnguēto poterat vngere domini pedes. Huius autem mulieris precioſum fertur vnguentum. Nec enim decebat eſſe non precioſum quod ſuper caput ſaluatoris effundebatur. Et ſuper vnguentum quidem peccatricis vngentis domini pedes, & non effundentis, neque indignati ſunt diſcipuli, neq; doluerūt, nec dixit Iudas: Quare vnguentum hoc non eſt venundatum trecentis denariis, & datum eſt pauperibus? Super mulierem autem apud Matthæum & Marcū indignati ſunt diſcipuli, & doluerunt perditionem vnguenti quod decurrebat à capite eius ad cæterum corpus. Nam etſi poterat venundari vnguentū illud multo precio & dari pauperibus, tamē nō debebat fieri hoc, quia cōueniens erat vt ſuper caput Chriſti infunderetur ſancta & decēti infuſione. Qui autē cōtendūt intelligere iſta ſecundū ſimplicē textū, dicant effuſum vnguentū ſuper caput Ieſu laudabiliter, qualem habebat ſecundū textum decorē, vt effunderetur ſuper caput talis & tanti magiſtri. Non erat ergo vnguentū illud pauperibus dignum, nec cōueniens, quantum ad ſuum honorē, vt diuideretur in multos, ſed vt integrū manens effunderetur ſuper caput tantummodo Ieſu. Propter quod & mulierem quæ fecerat hoc, ſuſcipit Ieſus, & indignātibus diſcipulis dicit: Sinite eam, & nolite ei moleſti eſſe, quoniam bonum opus operata eſt in me. Vſque adeo autem efficax eſt huiuſmodi laus operis boni, vt exhortetur omnes nos odoriferis & diuitibus operibus implere domini caput: vt & de nobis dicatur, quia ſemper quidem habemus quādiu in hac vita conſiſtimus, pauperes nobiſcum, & opus habentes cura eorum qui profecerunt in verbo, & diuites facti ſunt in ſapientia Dei, non autem poſſunt ſufficere, vt ſemper diebus & noctibus habeant ſecum filium Dei, verbum Dei & ſapiētiam, & omnia quicquid eſt dominus noſter ſaluator. Vide & quod ait: Bonum opus operata eſt in me, quia non dixit de peccatrice vngente pedes ipſius: quia bonum opus fecit in me. Si autem oportet diſcutere & quod ait: Ad ſepeliendum me fecit, comparans ei quod dicitur: Conſepulti ſumus Chriſto per baptiſmum, & conſurreximus ei. Adhuc autem hoc conſidera, quoniam de muliere ſecūdum Lucam non eſt dictum, Amen dico vobis vbicunque prædicatum fuerit Euangelium hoc in toto mundo, dicetur & quod fecit hæc in memoriam eius. De muliere autem ſecūdū Matthęum & Marcum, hoc ſcriptū eſt. Iuſtum enim erat nō de illa quæ vnxerat pedes, ſed de hac quę vnguentum effuderat ſuper caput eius, dici: Vbicunque prædicatum fuerit Euangelium hoc in toto mundo, dicetur & quòd fecit hæc in memoriam eius. Si ergo volumus vt de nobis dicatur quod facimus in Ieſu, effundentes precioſum vnguentū ſuper caput ipſius, proficiamus ab vnctione pedū eius ad effundendū precioſum vnguētum ſuper caput eius. Quid autē eſt oleum, & quid vnguētum? Vnguentum autē quod proficit ad corpus Chriſti vngendum, & quod ad caput, difficile eſt explicare. Tamen id quod nobis videtur, demonſtrare tētabimus, certiſſime cognoſcētes, quia oleum vbique in ſcripturis aut opus miſericordię intelligitur, quo lucerna verbi enutrita clareſcit: aut doctrina, cuius auditu aſſiduo verbum fidei quod eſt accēſum in nobis nutritur, & clarius lucet. Sicut ergo generaliter omne quo quis vngitur oleum appellatur, olei autem aliud eſt vnguentum, item vnguenti aliud eſt mediocre vnguentum, aliud precioſum: ſic omnis actus iuſtus opus dicitur bonum. Operis autem boni, aliud eſt quod facimus propter homines, vel ſecundum homines: aliud autem quod propter Deum & ſecundum Deum. Item hoc ipſum quod facimus propter Deum, aliud eſt quod proficit ad vſum hominum, aliud quod non proficit ad vſum hominum, ſed tantum ad gloriam Dei. Vtputa, bene quis facit homini naturali iuſtitia motus, non propter Deum, quomodo faciebant interdum & gentes, & multi faciunt homines: opus illud oleum eſt vulgare, non magni odoris, & ipſum tamen acceptabile apud Deum: ſicut Daniel ſignificat dicēs ad Balthaſar Deū non cognoſcentem: Audi conſilium meum rex, & peccata tua eleemoſynis redime. Tale aliquid dicit & Petrus apud Clementem, quoniam opera bona quæ fiunt ab infidelibus in hoc ſeculo eis proſunt, nō & in illo ad conſequendā vitam æternam. Et conuenienter, quia nec illi propter Deum faciunt, ſed propter ipſam naturam humaná. Qui autē propter Deum faciūt, id eſt fideles, non ſolū in hoc ſeculo proficit eis, ſed in illo, magis autem in illo. Quod autē fideles faciunt propter Deum, hoc eſt vnguentum boni odoris. Hoc ipſum autem opus fidelium propter Deum, quod eſt vnguentum, aliud fit ad vtilitatem hominum, vtputa eleemoſynæ, infirmorum viſitationes, peregrinorum ſuſceptiones, humilitas, manſuetudo, indulgentia, & cætera huiuſmodi quæ hominibus proſunt. Hęc qui facit in Chriſtianos, pedes domini vngit vnguento, quia ipſi ſunt domini pedes cum quibus ambulat ſemper: quod præcipuè ſolent facere pœnitentes pro remiſſione peccatorum ſuorum. Et illud eſt opus quod dicitur vnguentum odoriferum quidem, non autem ſummum. Qui autem caſtitati ſtudet, in ieiuniis & orationibus permanet, in aduerſis patientiam habet ſicut Iob, in tentationibus veritatem Dei non timet confiteri: quę omnia cæteris hominibus nihil proſunt, ſed tantum ad gloriam Dei

K L M

Chriſtus mulieres, quæ ſe ... probat.

Rom.6.

Quomodo nos Domini corpus poſſumus vngere.

Non omnia opera infidelium eſſe peccatum.

Dan.4.

D.Petri dictum ... elucubrat.

A Dei proficiunt:hoc est vnguentum quod vngit caput domini Christi,& exinde per totum corpus Christi, id est per totam decurrit ecclesiam: & hoc est vnguentum valde preciosum,ex cuius odore tota repletur dom⁹,hoc est ecclesia Christi.Et hoc opus est proprium non pœnitentium, sed perfectorum sanctorum. Aut certe doctrina quæ necessaria est hominibus, per quã nutriuntur animæ pauperes in spiritalibus bonis,aut forte & debiles in peccatis,hoc est vnguẽtum mediocre,quo pedes domini vnguntur. Agnitio autem fidei veręque ad solum pertinet Deũ vnguentũ est preciosum, quo vngitur caput Christi Deus. Tunc abiit vnus de duodecim qui dicitur Iudas Scariot ad principes sacerdotũ & dixit eis: Quid vultis mihi dare,& ego vobis eum tradam? At illi constituerũt ei triginta stateres,& exinde quęrebat opportunitatẽ,vt eũ traderet eis.] Iudas interpretatur cõfessor. Cum sint ergo duo discipuli hoc nomine nominati,secundũ quod Lucas Euangelista dinumerat inter duodecim fuisse Apostolos, Iudã Iacobi,& Iudam Scariotã: Quum nihil ergo à mysterio vacuum sit apud Christum, existimo duos discipulos Iudas in mysterio fuisse Christianorum confitentium fidem Christi: quorum vna quidem pars fideliter permanet apud Christum,cuius mysteriũ fuit Iudas Iacobi, altera autẽ pars postquam credidit & confessa est fidem Christi, propter auari-

Iudas.

B tiam reliquit Christum, & facta proditrix veritatis ipsius,trãsiit ad hęreses,& ad falsos sacerdotes Iudæorum falsorum, id est simulatorum Christianorum,& tradidit eis Christũ quantum ad se, id est, verbum veritatis, vt crucifigatur & occidatur verbum veritatis ab eis: cuius mysterium fuit Iudas Scariota,qui abiit ad sacerdotes, & de traditione Christi pactus est precium. Audiui quendam exponentem patriam proditoris Iudæ secundum interpretationem Hebraicam exsuffocatum vocari.Quod si ita est,magna conuenientia inuenitur nominis patriæ eius cum exitu mortis ipsius,quoniam & ipse laqueo se suspendens prophetiam nominis patrię suę suffocatus impleuit. Hic ergo Iudas ad quem dictum est per prophetam:Tu autem homo vnanimis mihi dux meus & notus meus,cecidit cum fuisset vnus eorum quos Christus ad ducatũ suscepit populi Christiani.Et vide quomodo quod scriptũ est:Vos autẽ sicut homines moriemini,& sicut vnus de principibus cadetis,refertur modo ad illum principem qui cecidit tanquam fulgur de cœlo: modo ad Iudam, qui electus ad principatum Apostolatus, & quasi in cœlo constitutus, & ipse quasi fulgur antè cõstitutus cecidit in proditionis ruina, vadens aduersus vnum principem sacerdotum, qui in ęternum factus fuerat sacerdos secundum ordinem Melchisedec,ad multos principes sacerdotum & aduersarios vnius sacerdotis summi, vt venderet precio volentem redimere totũ

Matt. 27. *Act.1.* *Psal. 82.* *Psal.110.*

C mũdũ à maledictione legis & totius peccati,& redimere nos non corruptibilib⁹ pecuniis,sed precioso sanguine suo.Quid autem dixit Iudas ad sacerdotes,audiamus. Quid vultis mihi dare,& ego vobis eum tradam? Volebat enim accipere pecuniam,& tradere verbum Dei. Quod faciunt omnes qui accipiunt aliquid corporalium aut mundialium rerum,vt tradant & eiiciãt ab anima sua saluatorem, & verbum veritatis quod erat in eis. Et opportune hoc vteris exemplo ad omnes qui quodcũque peccatum facientes propter auariciam & causam pecuniarum,aut alicuius lucri, verbum Dei tradunt & contemnunt.Nam huiusmodi homines quasi manifeste clamare videntur, & dicere virtutibus aduersariis præstantibus lucrũ aliquod pro peccato transgressi verbi: Quid vultis mihi dare & ego eum vobis tradam? Quod & si traditus fuerit, fit quidem extra tradentem: vincens autem eos qui eum suscepisse videntur,operatur decentia se,vt euacuare cupientes eum,nihil operantur in ipsum. At illi statuerunt ei triginta stateres, tantam ei dationem constituentes, quantos annos saluator peregrinatus fuerat in hoc mundo. Triginta enim annorum baptizatus cœpit Euangelium prędicare, quasi Ioseph factus triginta annorum erogaret frumenta fratribus suis. Nam sicut tunc propter filios quidem Israël à Deo fuerat præparatũ frumentum illud, erogatũ est autẽ etiam Ægyptiis:sic Euangelium sanctis quidem fuerat preparatum, tamen prædicatum est etiam infidelibus & iniquis.Ex tũc quęrebat opportunitatem vt traderet eum. Qualem autem opportunitatem

Luc.3. *Gene.42.*

quærebat Iudas,Lucas manifestius explanauit dicens: Et quęrebat opportunitatẽ,vt traderet eum eis sine turba:id est quãdo populus non erat circa eũ,sed secretius erat cum discipulis suis.Quod & fecit eum tradẽs post cœnã cum secretus esset in prædio Gessemani. Arbitrabatur enim Iudas opportunitatem sibi esse post pactũ quod fecit,quando cum multitudine nõ erat Iesus. Et vide nisi vsque nunc opportunitas ista videtur proditoribus verbi veritatis,qui nolũt prodere Christum Deum verbum in tẽpore persecutionis Christianorum, quãdo multitudo credentiũ non est circa verbum veritatis, nec potest impedire aut prohibere persecutores,maxime vbi pauci fideles habentur.Et cum sit omnium rerum tẽpus, Salomone dicente, Tempus patiendi, & tempus moriendi & cętera:tempus proditorum veritatis proprium hoc est,quãdo non sunt circa Christum multi fideles.Prima autẽ azymorum accesserunt discipuli ad Iesum dicentes ei.Vbi vis paremus tibi pascha manducare? Iesus autem dixit: Ite in ciuitatem ad quendã,& dicite ei,& cętera.]Apud Marcũ autẽ sic dicitur: Et prima die azymorum quando pascha immolabatur, dicẽt ei discipuli eius: Quouis eamus & præparemus tibi vt manducemus pascha? Et misit duos ex discipulis suis, dicens: Ite D

Luc.22. *Proditores christi & veritatis.* *Eccl.3.*

E in ciuitatem, & ingredientibus vobis occurret vobis homo amphoram aquæ portans:& vbicunque ingressus fuerit,dicite patrifamiliâs.Magister dicit:vbi est diuersorium meum, vbi cum discipulis meis manducem pascha? Et ipse vobis ostẽdet locum in superioribus stratum magnum paratũ, illic parate nobis.Sic ergo apparet quod vna eademq; dies erat paschæ,quãdo oportebat immolare pascha azymorum,& quando oportebat tollere fermẽtum vetus, & azyma manducare cum carnibus agni.Et dies quidem paschæ vna erat,azymorũ autem septem,cõnumerata videlicet die paschę cum cæteris sex.Secundum hæc forsitan aliquis imperitorum requiret,cadens in Ebionismum ex eo quod Iesus celebrauit more Iudaico pascha corporaliter,sicut & primam diẽ azymorum & pascha,dicens quia conuenit & nos imitatores Christi similiter facere:non considerãs quoniã Iesus cum venisset temporis plenitudo & missus fuisset,factus est de muliere,factus est sub lege, non vt eos qui sub lege erant sub lege relinqueret, sed vt educeret eos ex lege. Si ergo ideo venit vt educeret eos qui erant sub lege, quanto magis non conuenit illos introire in legem, qui prius fuerant extra legem? Ergo de litera quidem egredimur legis: infra virtutem autem spiritalem legem constituti, spiritaliter celebrantes implemus omnia, quæ illic corporaliter celebranda mandantur. Expellimus enim vetus fermentum malitiæ & nequitiæ, & in azymis synceritatis & veritatis celebramus pascha, Christo nobiscum coëpulante secundum voluntatem agni dicentis: Nisi manducaueritis carnem meam, & biberitis sanguinem meum, non habebitis vitam manentem in vobis.Qui tulit peccatum

Ebionitarum de Iudaismo deliratio refutat. *Gal.4.* *I Cor.5.* *Ioan.6.*

F mundi,& prohibet verum exterminatorem non solius Ægypti, sed totius generis humani exterminatorem tangere nos celebrantes festiuitatem paschæ secum. Et ascendimus ipso domino nobiscum constituto ab inferioribus ad locum superiorem, in quo diuersorium est quod demonstratur ab intellectu, qui est in vnoquoque homine paterfamiliâs discipulis Christi.Hæc autem domus superior sit nobis magna, vt capiat Iesum verbum Dei & sapientiam & veritatem, & omne quod est filius Dei, qui non capitur nisi à magnis sensu. Et sit domus hæc præparata à patrefamiliâs intellectu filio Dei,non solum in loco superiori, nec tantummodo magna,sed etiam mundata, nullo modo habens malitiæ sordes, quasi à scopis legis coadunatas atq; prolectas. Sit domus ista & in ciuitate Dei, id est in ecclesia. Sit autem domus illius princeps non qualiscunque cognitum habens nomen, ideo & mystice dicit Iesus: Ite ad quendam. Et illi dicant, qui Christo præparant pascha: Magister dicit, apud te faciam pascha cum discipulis meis: Annuncient etiam patrifamiliâs illi & quod dicit, Magister dicit, vbi est diuersorium vbi cum discipulis meis manducem pascha? vt paterfamiliâs ille qui pręparat diuersorium Iesu & discipulis eius ascendat locum superiorem & stratum & paratum & magnum,vt veniens illuc Iesus festiuet cum discipulis suis. Ego autem puto quod homo qui ingrediẽtibus discipulis in ciuitate occur-

Allegoria de esu agni paschalis.

G rit eis amphoram aquæ portans, quem voluit Iesus vt sequerentur discipuli eius euntem in domum, qui subtilem illam aquam domui apportabat, vt non solum esset mundata, sed etiam aquis plenius eluta: erat quidam ministrans patrifamiliâs, id est intellectui, portans mundatoriam aquam in fictili vase, vt sublimitas virtus sit Dei. Aut certe potabilem aquam subministrabat in illo fictili vase, vt filius quidem Dei generationem præbeat vitis: ille autem intellectus minister ex lege & prophetis aquam portet quę misceatur cum vino Euangelici verbi. Nos ergo qui optamus de ecclesia esse, volentes celebrare pascha cum Iesu, sequamur hominem illum qui vas baiulat huiusmodi aquæ, quem puto esse Moysen legis datorem, spiritalem doctrinam portantem in corporalibus historiis. Qui autem accedunt ad legem & prophetas quasi ad eloquia ipsius Dei, non autem sequuntur eum spiritaliter qui vas baiulat aquæ viuæ, non celebrant pascha cum Iesu, nec calicem bibunt noui testamenti. Præparent autem discipuli pascha Iesu: & post sermones discipulorum quibus catechizauerunt patremfamiliâs, id est intellectum, veniat & diuinitas vnigeniti coëpulans discipulis suis in domo prædicta. Scire tamen debemus quoniam qui in epulationibus & solicitudinibus secularibus sunt, non ascendunt in domum illam superiorem, nec vident magnitudinem eius, nec considerant stratus illius ornatum. Propterea nec celebrant cum Iesu pascha, nec accipiunt panem benedictionis ab eo, nec calicem noui testamenti.

Aquæ gestator Moses.

H Vespere autem facto discubuit cum discipulis suis, & edentibus eis dixit: Amen dico vobis, quoniam vnus ex vobis tradet me.] Discipulis edentibus pascha secundum legis mandatum, dixit Iesus: qui sciebat quid esset in homine, & propterea non habebat opus vt aliquis testimonium daret ei de homine, & dixit de Iuda cum consueto sibi iureiurando. Amen dico vobis, quoniã vnus ex vobis me tradet. Cum enim potuisset à principio proditorem specialiter demonstrare, hoc quidem non fecit: dixit autem generaliter, quod vnus ex vobis me tradet, vt ex testimonio percussi cordis singulorum qualitas probaretur: vt & discipulorum ostenderet bonitatẽ, quia plus credebant verbis Christi, quam conscientiæ suæ: & Iudæ malitiam, quia nec cognitori consiliorum suorum credebat vt turbaretur aut tristaretur: existimo, quia in primis putauit latere quasi hominem. Qui postquam vidit conscientiam suam notam Christo, amplexus est occultationem positam in verbis ipsius: quorum primum infidelitatis erat, secundum autem impudentiæ. Et contristati nimis cœperunt singuli dicere: Nunquid ego sum domine?] Quæret autem aliquis quomodo si bonæ conscientiæ erant vndecim Apostoli, quia mundi erant ab omni proditione magistri, vt quid contristati sunt de auditu, quasi potuisset fieri vt vnus esset ex ipsis de quo dicebatur? Existimo autẽ quoniam vnusquisque discipulorum sciebat ex his quæ docuerat Iesus, quoniam mutabilis & ad malum vertibilis est natura humana: & quoniam in colluctatione aduersus principatus & potestates & rectores huius mundi tenebrarum potest fieri vt decidat homo, aut circumuentus, aut vim passus ab aduersariis virtutibus ad malum perficiendum. Hoc ergo considerantes vnusquisque discipulorum, ne forte ipse esse qui præcognitus esset proditor, cõtristati sunt valde, propterea quod dictum fuerat eis, vnus ex vobis me tradet: & cœperunt dicere quasi nesciẽtes singuli futurum de se: Nunquid ego sum domine? Si autem habet rationem, quoniam propter hanc causam timens vnusquisque eorum dixit, nunquid ego sum domine? de omnibus futuris timendum est nobis infirmis, qui nondum sapientiam perfectionis accepimus, secundum quam dixit Apostolus: Confido enim quia neque mors, neque vita & cætera, potest nos separare à charitate Dei quæ est in Christo Iesu. Qui autem nondum perfectus est, dubitat de seipso quasi possit & cadere. Secundum quam infirmitatem humanam scribens Corinthiis Paulus dicebat: Sed castigo corpus meum, & seruituti redigo, ne forte cum aliis prædicauerim ipse reprobus efficiar. Et vide quod dicit: Ne forte cum aliis prædicauerim ipse reprobus efficiar, sic pronunciat quasi timens ne forte & cadere possit & reprobus fieri. Quod autem dixit: Confido & cætera, confidentis hominis infirmi est propter suam perfectionem, quoniam mille contraria separare eum à charitate Christi non valeant. Quod autem Apostoli adhuc erant infirmi, & iuste timebant, manifestum est ex eo quod dicit qui sciebat propositum singulorum: Quoniam omnes vos scandalum patiemini in me in hac nocte. Et quod proponens quis meliora aliquoties ad malitiam transuertitur victus in colluctatione contrariarum virtutum, manifestum est ex eo quod scriptum est de Petro: quoniam ipse quidem considerans propositum suum, qualem circa Christum haberet affectum, respondit non cum simulatione, sed ex veritate cordis sui quantum ad se, Quoniam si omnes scandalizati fuerint, ego solus non scandalizabor. Saluator autem sciens infirmum eum in suis promissionibus fore, & quoniam breuis timor hominis facturus esset eum recedere à proposito meliori, dixit ad eum: Amen dico tibi, quoniam in hac nocte priusquam gallus cantet, ter me negabis. Et talibus non est importunum dicere semper: ne glorieris in domino, nec enim scis quid pariat dies superuentura. Et Paulus similiter, Fratres, inquit, si preoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spiritales estis, confirmate huiusmodi in spiritu mansuetudinis, considerantes ne & vos tentemini, docens quoniam incertus est exitus noster de nobis, quamuis forte meliorum propositum habeamus. Hæc autem omnia recordantes, quoniam nescimus quid pariat nobis dies superuentura, non inflabimur, neque superbiemus, neque gloriabimur aliquando, quamuis sciamus nos multa bona habere: sicut & Paulus cum dixisset de se: Nihil mihi conscius sum, superaddit, Sed non in hoc iustificatus sum, tanquam sciens Deum sanctificantem quos pręcognoscit, & quos prædestinauit vocantem.

Querela Christi de proditore.

Ioan. 2.

Naturã humanam ad lapsum procliuẽ esse.

I

Rom. 8.

1. Cor. 9.

K

Gal. 6.

L

1. Cor. 4.

Qui intingit mecum manum in paropside, hic me tradet. Videns eos de seipsis timentes, demonstrauit proditorem indicio propheticæ vocis dicentis: Qui manducat panem meum mecum, amplificauit aduersus me supplantationem. Nec enim discrepat illud ab hoc quod dicit: Qui intingit mecum manum in paropside, hic me tradet. Et hoc quoque considerandum est, quid vtique nos volens docere Saluator signum dat discipulis de Iuda proditore, ex eo quod cum Iesu manum suam in paropsidem intulisset, in quam sicut existimo intingebant carnes pascha edentes. Existimo autem quod malitiam eius multam manifestam facere volens hoc dixit: quoniam quem suscepit ad mensam communem, & commanducauit ei, forte quia à principio bene agebat, ipse Iesum prodidit tantis honoribus se complectentem: & neque salis eiusdem, neque mensæ, neque panis communicati memor est factus, sed omnia illa transgrediens propter triginta staterum promissionem tradidit largitorem tantorum bonorum. Et hæc est vere propria consuetudo hominum nimis malorum, vt post salem & panem insidientur hominibus, maxime nihil nocentibus eis, cum quibus communicauerunt panem & salem. Denique Daniel de quibusdam huiusmodi hominibus feralibus & valde malis ita prophetans dicebat: Super mensam vnam falsa loquentur. Si autem potes spiritalem mensam & cibum spiritalem & dominicam intelligere cœnam, quibus omnibus dignificatus fuerat à Christo, abundantius videbis multitudinem malitiarũ eius, quibus magistrum cum cibo diuinæ mensæ & calicis & hoc in die paschæ tradidit saluatorem: non recordatus nec in corporalibus bonis magistri dilectionem, nec in spiritalibus doctrinam eius sine inuidia semper communicatam. Tales sunt omnes in ecclesia qui insidiantur fratribus suis, cum quibus ad eandem mensam corporis Christi, & ad eundem potum sanguinis eius frequenter simul fuerunt. si autem oportet & ipsius paropsidis interpretationem accipere, nos quidem ab huiusmodi nos abstineamus, ne aliquid frigidum quibusdã dicere videamur. Tamen qui vult etiam in hoc aliquid inuenire morale, consideret in lege vbi dona à principibus singularum tribuum offeruntur in dedicatione altaris. Forte intelliget ibi etiam paropsidem aliquid esse intelligendam. In prima, inquit, die obtulit donum suum Naason filius Aminadab princeps tribus Iuda: & obtulit donum suum paropsidem argenteam, siclorum triginta & centum pondus eius, & phialam vnam argenteam siclorum septuaginta, secundum siclum sanctum.

Psal. 4.

Mensa communis.

Alludit ad vetus di[illegible]

Dan. 11.

M

Iudæ similes.

Num. 7.

Et filius quidem hominis vadit sicut scriptum est de eo: Væ autem homini illi per quem filius hominis tradetur.] Et Iesus

A Iesus quidem secundum quod videbatur ibat passus per crucem: secundum autem quod vere erat, & ibat, & remanebat in mundo cum discipulis suis custodiens eos in fide. Nec enim potuissent permanere in fide ipsius, præcipuè cum mortuum eum vidissent, nisi ab ipso inuisibiliter custodita fuissent corda eorum. Et non dixit, væ homini illi à quo traditur, sed per quem traditur, ostendens alterum à quo tradebatur, id est, à diabolo: ipsum Iudam autem ministrum esse traditionis. Væ autem non solum Iudæ, sed omnibus proditoribus Christi. Quicunque enim discipulos Christi tradit, ipsum Christum tradit. Propterea à diabolo quidem traduntur, tamē per homines illos: & ideo væ illis. Nam si omnē malitiam in hominibus diabolus per homines operatur, & quicunque interficitur ab aliquo, etsi non ab ipso, tamen per ipsum est interfectus, Et si iudex aliquem interfecerit iniuste mortis sententiam ferens in aliquem, sciendum est quia ipse locum diabolo dans in se, ministrum se præbuit diabolo ad interfectionem hominis innocentis. Bonum erat ei si non fuisset natus homo ille.] Hoc est, illi bonum erat si natus non fuisset: quia nec hoc bono fuerat dignus vt non nasceretur. Sed quoniam aptus fuerat ex arbitrio suo vt hoc ministeriū proditionis consummaretur per eum, ideo natus est malo suo, vt in malum quod secundum propositum suum merebatur incideret. Respondens autem Iudas dixit: Nunquid ego sum Rabbi?] Et vide quoniam expectans Iudas tantū sermonem

Seipsum aptauit Iudas ad proditionē magistri.

B Christi de se, non præcidit narrationem eius sua responsione, sed post omnes respondit dicens: Nunquid ego sum Rabbi? Non ex affectu discendi, sed secundum consuetudinem nominandi magistrum, eum vocauit magister: quasi subsannans eum, quia vocabatur magister, eum non esse hoc vocabulo dignum. Et dixit eis Iesus: Tu dixisti.] Vt ex ore ipsius iudicaret eum: quoniam ille quasi dubitans dixerat, Nunquid ergo sum Rabbi? Non quidem secundum conscientiam dubitans, sed fingens se de hoc dubitare. Non enim habebat ipsum timorem quem cæteri Apostoli habuerunt: sed ille sine timore, quasi timens dicebat. Et ideo forsitan post omnium Apostolorum singillatim interrogationes, & post Christi narrationem de ipso, vix aliquando & ipse interrogauit, quasi ex cogitatu quodam & versuto consilio, vt similia cæteris Apostolis interrogando, celaret interim proditionis suæ consilium. Nam vera tristitia & vrgens non sustinet moram, sicut nec Apostolorum sustinuit. Edentibus autem eis accipiens Iesus panem & gratias agens, fregit & dedit discipulis suis dicens: Accipite & manducate, Hoc est enim corpus meum. Et accipiens calicem, & gratias agens dedit eis dicens: Bibite ex hoc omnes. Hic est enim sanguis meus noui testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum.]

Cœnæ domini institutio.

C Panis iste quem Deus verbum, corpus suum esse fatetur, verbum est nutritorium animarum, verbū de Deo verbo procedens, & panis de pane cœlesti, qui positus est super mensam de qua scriptum est: Præparasti in conspectu meo mensam aduersus eos qui tribulant me. Et potus iste quem Deus verbum sanguinem suum fatetur, verbum est potans & inebrians præclare corda bibentium, qui est in poculo de quo scriptum est. Et poculum tuum inebrians quam præclarū est. Et est potus iste generatio vitis veræ quæ dicit: Ego sum vitis vera. Et est sanguis vuæ illius, quæ missa in torcular passionis protulit potum hunc. Sic & panis est verbum Christi factum de tritico illo quod cadens in terram bonam multum reddidit fructum. Cur autem non dixit, hic est panis noui testamēti: sicut dixit, hic est sanguis noui testamenti? Quoniam panis est verbum iustitiæ, quam manducantes animæ nutriuntur: Potus autem est verbum agnitionis Christi, secundum mysterium eius natiuitatis & passionis. Quoniam ergo testamentum dei in sanguine passionis Christi positum est ad nos, vt credentes filium Dei natum & passum secundum carnem, salui efficiamur non in iustitia, in qua sola sine fide passionis Christi salus esse non poterat, ideo tantum de calice dictum est: Hic est calix testamenti. Amen dico vobis, quod amodo non bibam de generatione vitis huius, nisi cum bibam illud vobiscum nouum in regno patris mei.] Sed & de pane dictum est apud Lucam similiter. Desiderio desideraui hoc pascha manducare vobiscum. Dico vobis quod amodo non

Psal.23.

Ioan.15.

Luc.22.

manducabo illud, nisi impletum in regno Dei. Ergo manducabit saluator & bibet, panem illum & potum paschalem renouatum in regno Dei, & manducabit & bibet cum discipulis suis. Sicut enim non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum humiliauit vsque ad mortem, sic manducabit panem, & bibet de generatione vitis, & bibet nouum, & propter multam bonitatem suam & dilectionem hominum manducabit & bibet cum discipulis suis, cum tradiderit regnum Deo & patri. Attende enim quod dicit. Cum bibero ipsum vobiscum nouum, non alio tempore nisi in regno patris mei. Et alias autem non regnum Dei esca & potus. Corporaliter enim & secundum similitudinem præsentis cibi & potus, non est regnum Dei esca & potus his qui exhibuerunt se dignos pane cœlesti & pane angelorum, & esca illa de qua dicit saluator, Mea esca est, vt faciam voluntatem eius qui me misit, & perficiam opus eius. Quoniam autem in regno Dei manducabimus & bibemus: ex multis locis scripturarum est demonstrare, præcipuè ex eo quod scriptum est: Beatus qui manducauerit panem in regno Dei. Ergo implebitur in regno Dei hoc pascha, & manducabit eum Iesus cum discipulis suis, & bibet: Et quoniam quod dicit Apostolus, Nemo vos iudicet in esca & in potu, & cætera, quæ sunt vmbra futurorum, reuelationem habet ad futura mysteria de escis & potibus spiritalibus quorum vmbra fuerunt quæ de escis & potibus in lege fuerant scripta. Manifestum est autem quoniam veram escam & verum potum manducabimus & bibemus in regno Dei, ædificantes per ea & confortantes verissimam illam vitam, & quod dicit: Accipiens Iesus panem, similiter & accipiens calicem, qui paruulus quidem est in Christo, & in Christo adhuc carnalis, intelligit communiter: prudentior autem quærat, à quo accipiens Iesus, Deo enim dante accipit & dat eis qui digni sunt à Deo accipere panem & calicem. Quomodo autem dat Deus panem, significat & Iacob dicens: Si fuerit dominus meus mecum, & dederit mihi panem ad manducandum & vestimentum ad vestiendum, omnia quæcunque mihi domine dederis decimam decimabo tibi. Item scriptum est in Euangelio secundum Ioannem: Non Moyses dedit vobis panem, sed pater meus dat vobis panem de cœlo verum. Et semper Iesus his qui secum pariter agunt festiuitatem, accipiens panem à patre gratias agit, & frangit, & dat discipulis secundum quod vnusquisque eorum capit accipere, & dat dicens: Accipite & manducate: & ostendit quando eos hoc pane nutrit, proprium esse corpus, cum sit ipse verbum, quod & nunc necessarium habemus, & cum fuerit in regno Dei impletum: Sed nunc quidem nondum impletum, tunc autem impletum, cum nos præparati fuerimus ad capiendum pascha plenum, quod venit vt impleat, qui non venit soluere legem, sed adimplere. F
Et nunc quidem implere quasi per speculum in ænigmate impletionis: tunc autem facie in faciem implere, cum venerit quod perfectum est. Si ergo & nos volumus panem benedictionis accipere ab Iesu, qui consuetus est eum dare, eamus in ciuitatem in domum cuiusdam, vbi facit Iesus pascha cum discipulis suis præparantibus ipsum notis ipsius: & ascendamus ad superiorem partē domus magnam & stratam & præparatam: vbi accipiens à patre calicem, & gratias agens, dat eis qui cum ipso ascenderint, dicens: Bibite, quia hic est sanguis meus noui testamenti, qui & bibitur & effunditur: bibitur quidem à discipulis, effunditur autem in remissionem peccatorum commissorum ab eis à quibus bibitur & effunditur. Si autem quæris quomodo etiam effunditur, discute cum hoc verbo etiam quod scriptum est, Quoniam charitas Dei diffusa est in cordibus nostris. Si autem sanguis testamenti infusus est in corda nostra in remissionem peccatorum nostrorum, effuso eo potabili sanguine in corda nostra, remittuntur & delentur omnia quæ gessimus ante peccata. Ipse autem qui accepto calice dicit: Bibite ex hoc omnes, nobis bibentibus non discedit à nobis, sed bibit eum nobiscum cum sit in singulis ipse: quoniam non possumus soli, & sine eo vel manducare de pane illo, vel bibere de generatione illius vitis veræ. Nec mireris quoniam ipse est & panis, & manducat nobiscum panem, ipse est & potus generationis de vite, & bibit nobiscum. Omnipotens enim est verbum Dei, & diuersis

D — Philip.2. — 1.Cor.15. — Rom.14. — Ioan.4. — Luc.14. — Col.2. — E — Gen.28. — Ioan.6. — Matt.5. — 1.Cor.13. — Sanguis Christi bibitur & effunditur. — Rom.5. — Sanguis Christi effusus & funditur in corda nostra in remißionem peccatorū.

G appellationibus nuncupatur, & innumerabilis est ipse secundum multitudinem virtutum, cum sit omnis virtus vnus & ipse. Deinde docebat discipulos qui festiuitatem celebrauerant cum magistro, & acceperant benedictionis panem, & manducauerant corpus verbi, *Corpus verbi.* & biberant calicem gratiarum actionis, pro his omnibus hymnum dicere patri, & de alto transire in altum: quia fidelis non potest aliquando aliquid agere in conualle: propterea ascenderunt in montem Olíueti, in quo vnaquæque oliua quasi arbor faciens fructum dicere potest, *Psal.128.* Ego autem sicut oliua fructifera in domo Dei. Et qui nondum sunt facti quasi oliua fructifera in domo Dei, sed sunt adhuc quasi nouella oliuarum in circuitu mensæ spiritalis patris sui, possunt esse in monte Olíueti, de quo prophetat & Zacharias. Et quàm apte mons misericordiæ est electus, vbi prænunciaturus fuerat scandalum infirmitatis discipulorum suorum: quia non optabat vt fieret, sed prænunciabat quod erat futurum, iam tunc præparatus non vt repelleret discipulos discedentibus, sed vt reciperet conuertentes. Tunc dicit eis Iesus: Omnes vos scandalum patiemini in me in hac nocte. Scriptum est enim: Percutiam pastorem, & dispergentur oues gregis. Cum autem surrexero, præcedam vos in Galilæam.] Qui scandalizantur, non in die scandalizantur, sed in nocte, & in nocte illa in qua proditur Christus. Sic enim & Petrus denegans, non in die denegat, sed in nocte, & in nocte cui nondum *H* propinquauerat lux. Ante cantum enim galli negat. Si quis autem quærat quomodo post tanta & talia signa, & prodigia & sermones non ex inferiori virtute, quàm ex qua facta fuerant signa & prodigia, dicto scandalizantur discipuli: sciat quia vult ostendere per hæc sermo: quoniam sicut nemo potest dicere dominum Iesum nisi in spiritu sancto, *1.Cor.12.* sic nemo potest sine scádalo esse sine spiritu sancto. Quádo autem implebatur quod dixerat Iesus: *Ioan.7.* Omnes vos scandalum patiemini in hac nocte, nondum datus erat spiritus sanctus adhuc, *Rom.8.* quoniam Iesus nondum fuerat honorificatus. Nos autem postquam confessi fuerimus dominum Iesum in spiritu sancto, quoniam qui spiritu Dei aguntur, hi filij Dei sunt, si post spiritum sanctum scandalum passi fuerimus, aut denegauerimus, non habemus excusationis locum, quasi scandalizati sine spiritu sancto, aut denegantes sine spiritu sancto. Et illi quidem scandalizati sunt quasi adhuc consistentes in nocte, nobis autem iam nox remota est, dies autem appropinquauit. *Rom.13.* Propter quod dicitur: Sicut in die honeste ambulemus. Qui autem honeste ambulat, in luce est, non denegat Christum, quia non est in nocte. Adhuc autem ideo illi scandalizati sunt in nocte, sicut dominus ipse testatur, *Rom.8.* quoniam secundum scripturam pro nobis omnibus pater filio vnico non pepercit, sed tradidit eum pro nobis in passionem, vt ad modicum dispergantur oues gregis scan- *I* dalum passi, post hoc autem congregentur à resurgente Christo, *Esa.9.* & præcedentes eos in Galilæam, qui se sequi voluerint in Galilæam, vt gentium populus qui sedebat in tenebris videat lumen magnum, & qui in regione & vmbra mortis, lux eis oriatur. Respondens autem Petrus dixit ei. Si omnes scandalizati fuerint, ego nunquam scandalizabor. Dixit ei Iesus: Amen dico tibi, quoniam in ista nocte priusquam gallus cantet, ter me negabis. *Rom.3.* Dicit ei Petrus: Et si oportuerit me tecum mori, non te negabo, Similiter & omnes discipuli dixerunt.] Dicit Apostolus in epistola ad Romanos, Sit autem Deus verax, omnis autem homo mendax, sicut scriptum est: non præcipiens omnem hominem fieri mendacem, sed pronuncians esse mendacem, Psalmo dicente: Ego dixi in excessu mentis meæ, omnis homo mendax. Hic autem Petrus audiens saluatorem dicentem: Omnes vos scandalum patiemini in me hac nocte, dominum nostrum profitebatur facere mendacem per ea quæ sibi confidens dicebat: Si omnes scandalizati fuerint, ego non scandalizabor: non considerans quoniam qui dixit: Ego sum veritas, mentiri non poterat. Propter hoc, sicuti existimo, omnes quidem discipuli scandalizati sunt tantum in Iesum: Petrus autem qui existimauit mendacem posse facere veritatem, non tantum scandalizatus est, sed etiam derelictus propter audacem suam promissionem, iuxta scandalum etiam denegauit.

Et quoniam non solum inconsideratè, sed penè etiam impie dixit: *K* Et si omnes scandalizati fuerint in te, ego non scandalizabor, nec cogitans lubricam naturam humanam, magnum protulit verbum: ideo nec ad modicum est derelictus, vt scilicet denegaret, vel semel denegaret, sed abundantius derelinquitur, vt ter denegaret: vt arguatur audacia promissionis eius per vnam ancillam, & hoc verbum interrogantem, & dicentem: Et tu cum Iesu Galilæo eras. Et denegauit coram omnibus dicens: Nescio quid dicis. Et iterum denegauit non simpliciter, sed cum iuramento. Et tertia vice non solum cum iuramento, sed cum aduocatione, quia nescio hominem. Per hoc autem instruimur, vt nunquam sine consideratione aliquid promittamus super habitudinem nostram humanam, quasi qui valeamus Christi implere confessionem ex nobis, aut aliquid præceptorum Dei, ammonente nos Apostolo, & dicente: Noli altum sapere, sed time. *Rom.11.* Debuerat enim, postquam audiuit, *Orandus Christus ne labamur.* quia omnes vos scandalum patiemini in hac nocte, & postulasse dominum, & dixisse: Et si omnes scandalizati fuerint in te, esto in me, vt non ego scandalizer: & dona mihi præcipuè gratiam hanc, vt in tempore cum omnes discipuli tui fuerint scandalum passi, ego in denegationem non cadam, nec ab initio scandalizer. Si eum postulasset, forsitan amotis ab eo ancillis cæterisque ministris, non denegasset. Nec enim poterat fieri, vt facta interrogatione potuisset dicere dominum Iesum in spiritu sancto, aut con- *L* fessus fuisset, cum spiritus sanctus nondum fuisset datus. Quæres autem, si possibile erat vt nec scandalizaretur semel Saluatore dicente: *An possibile vt non scandalizarentur discipuli, supposita Christi prædictione.* Quia omnes vos scandalum patiemini in me? Ad quam quæstionem aliquis respondebit, quoniam necesse erat ore verissimo prædicente, quia omnes vos scandalizabimini, fieri quod prædictum erat ab Iesu. Alius autem dicet: quoniam qui exoratus à Niniuitis quæ prædixerat per Ionam non fecit propter pœnitentiam Niniuitarum, sic possibile fuit vt repelleret etiam à Petro scandalum deprecante. *Ioan.2.* Nunc autem promissio eius audax ex affectu quidem prompto, non tamen prudenti, facta est ei causa vt non solum scandalizaretur, verum etiam ter denegare. Quæres adhuc, si postquam audiuit Iesum dicentem: Amen dico tibi, priusquam gallus cantet in hac nocte, ter me negabis, non addidisset, Si fuerit mihi mori tecum, non te negabo: sed deprecatus fuisset, vt repelletetur ab eo præcognita ipsius denegatio, si forte non denegasset. Et aliquis quidem dicit, quoniam locum quidem habebat deprecatio Petri, cum dixisset: Omnes vos scandalum patiemini in me, auxilium accipere vt ne scandalizaretur. Nec enim cum Amen prolatum fuerat, dictum est, omnes vos scandalum patiemini. Postquam autem cum affirmatione iuramenti pronunciauit, non erat possibile vt non denegaret. Si enim iuramentum erat Christi amen, men- *M* titus fuisset dicens: Amen dico tibi, si verum dixisset Petrus, quia non te negabo. Videntur autem mihi cæteri discipuli Iesu cum prospectu & cogitatu, quod primum quidem fuerat dictum, Omnes vos scandalum patiemini in me in hac nocte, nihil dixisse, neque professos fuisse quasi non essent scandalizandi, Videbant enim veracem esse Iesum hæc prædicentem. Ad hoc autem quod soli dictum est Petro, Amen dico tibi antequam gallus cantet, ter me negabis: promiserunt similiter & Petro: Et si fuerit nobis mori tecum, non te negabimus. Quod Petrus quidem non conuenienter facit post Christi prophetiam de eo negaturo ter ante galli cantum. Cæteri autem quasi qui non erant comprehensi in illa propheria, nec tenebantur in illis quæ ad Petrum fuerant dicta, responderunt promittentes, non promissionibus suis mendacem dominum facere cupientes, sicut facere voluit Petrus. Sicut enim cum transfiguratus fuisset in monte excelso, apparentibus in gloria simul cum Iesu Moyse & Helia dixit: *Matt.17. Luc.9.* Vis, faciamus hic tria tabernacula, vnum tibi, & vnum Moysi, & vnum Heliæ, nesciens quid loqueretur, sicut scriptura testatur de eo: sic & hic nesciens quid loqueretur dixit: Si fuerit mori mihi tecum, non te negabo. Cum Iesu enim mori pro nobis omnibus moriente vt nos viuamus, hominum non erat: quo-

niam

A niam omnes fuerant in peccatis, & omnes opus habebant vt pro eis alius moreretur, non ipsi pro aliis. Tunc venit Iesus cum illis in prædium quod dicitur Gethsemani.] Scienti Hebraicorum nominum interpretationem, etiam nomen huius prædij quod vocant Gethsemani prodest ad manifestationem loci istius, quoniam non sine causa positum est apud Matthæum & Marcum etiam prædij nomẽ. Nos autem prætermittentes illud, hoc solũ suggerimus, quomodo Iesus cum discipulis venit ad prædium hoc quod vocatur Gethsemani, accipiens eos ex loco illo, in quo pascha cum eis manducauit. Nec enim conueniebat cum proderetur, ab illo capi loco, vbi cum discipulis manducauerat pascha. Conueniebat autem & priusquam proderetur orare, & orandi eligere locum mundum ad orationem. Sciebat enim quoniam sicut differt aër ab aëre mundiore, sic terra sancti loci & sanctioris, sicut scriptum est: Locus in quo tu stas, terra sancta est. *Exod. 3.* Et quæras, si præter affectum orantis, etiam ex loco orationis in quo quis orat, fit oratio mundior & acceptabilior, secundum quod scriptum est: Domus mea, domus orationis *Esa. 56.* vocabitur. De qua & alibi dicitur: Et exaudiuit de templo *Psal. 17.* sancto suo vocem meam. Et vir quidem Iudaicus nec dubitat *Ioan. 4.* de huiusmodi: qui autem propter Christi doctrinam recessit à Iudaicis fabulis, & ab omnibus quæ corporaliter ab eis intelliguntur, dicit non propter locum fieri orationem distantem ab oratione, sed quia melius est cum nullo orare quàm *Nõ orandũ cũ malis.* B cum malis orare. Ad demonstrationem autem traditionis istius vtetur exemplo, quod Iesus in domo Iairi sacerdotis oraturus pro mortua filia eius, omnes eiecit foras, & tres tantum elegit secum, qui & super montem facti fuerant testes trãsfigurationis ipsius. Propter hoc enim & in ecclesiis Christi cõsuetudo tenuit talis, vt qui manifesti sunt in magnis delictis, eijciantur ab oratione communi, & ne modicum fermentum non ex corde mundo orantium totam vnitatis conspersionem & consensus corrumpat. *Cõsuetudo ecclesiæ de eijciẽdis publicis peccatoribus.* Habet autem & hic sensus, quod iuste objiciatur his qui nõ quomodo debent sic intelligunt, accipientes sic occasionem, vt dicant proximo suo: Ne appropinques mihi, quia mundus sum. Quod fecit & *Luc. 18.* Pharisæus ad Publicanum longe orãtem & pectus suum percutientem & dicentem: Domine propitius esto mihi peccatori. Mẽsuratè ergò facere hoc debemus, vt nec cum indignis oremus propter honorem orationis, secundum eum qui dixit: Si duo in vobis conuenerint in idipsum, de omni re quácunque petierint fiet eis. *Matt. 18.* Nec inferiores spernamus nos præponentes propter iactantiæ casum, secundum eum qui dixit: Qui se exaltat humiliabitur. *Luc. 18.* Hæc autem tractauimus propterea quod dictum est: Sedete hic donec eo illuc orare. Accipiens autem Petrum, & duos filios Zebedæi, cœpit tristari, & tædiari.] Vel sicut Marcus exponit, cœpit pauere & tædiari. Hos ipsos autem discipulos assumpsit, & super C montem cum esset transfigurandus, & ad filiam Iairi sacerdotis. Et quæro si aliquid secretius forte vidit in tẽpore priusquam pateretur Iesus, & ibi vadens voluit orare. Forsitan enim vidit assistentes reges terræ, & principes congregatos in vnum aduersus dominum, & aduersus se Christum eius. *Psal. 2.* Propter quod quasi multis illis constitutis, & in malitia potentibus cœpit tristari & tædiari, vel & pauere. Et considera quia non dixit tristabatur & tædiabatur, sed cœpit tristari & tædiari. Multum enim interest inter tristari & incipere tristari. Si ergo aliquis defendens passiones humanas profert nobis etiam ipsum tristatum fuisse Iesum, audiat quoniam qui tentatus est per omnia secundũ similitudinem præter peccatum, hic non est tristatus tristitia passionis ipsius, *Heb. 2.* *Tristitia passionũ non cadit ĩ christum sed propassio, j. inchoata passio.* sed factus est secundum humanam naturam tantum in ipso principio tristitiæ & pauoris, vt ostendat discipulis suis præsentibus maxime Petro magna de se existimanti, rebus ipsis, quod postea eis dixit: Quia spiritus promptus est, caro autem infirma. Et non est aliquando confidendum in ea, sed semper timendum de ea: quia incauta confidentia ad iactantiam ducit, timor autem infirmitatis ad auxilium Dei confugere adhortatur, sicut & dominum ipsum paululum progredi, & cadere in faciem, & orare. *Incauta cõfidentia.* Ergo cœpit quidem tristari secundum humanam naturam quæ talibus passionibus subdita est, non autem secundum diuinam virtutem, quæ ab huiusmodi passione longe remota est. Et hæc dicimus de Iesu, D vt non arbitreris, sicut quædam hæreses, hominem eum fuisse, sed Deum veram humani corporis suscepisse naturam, qui *Perstringit Cherinthū.* poterat compati infirmitatibus nostris, quoniam & ipse circundatus erat infirma natura humani corporis: similiter & ipse participans corpus & sanguinem, quemadmodum & *Heb. 2.* pueri de quibus dicit: Ecce ego & pueri quos mihi dedit Deus, participant carni & sanguini. Videns ergo instans sibi certamen quod non erat ei aduersus carnem & sanguinem, *Eph. 6.* sed aduersus tantos reges terræ assistentes, & principes congregatos in vnum aduersus se, quantos nunquam cœpit pauere, vel tristari, nihil amplius tristitiæ vel pauoris patiens nisi principium tantum. Nec enim scriptum est, quia pauit, vel *Principiatũm passionum in Christo.* tristatus est, sed cœpit pauere, & cœpit tristari, quando & dixit, Tristis est anima mea vsque ad mortem.] Quod ipsum tale aliquid significare videtur, tanquam si dicat: tristitia cœpta est in me, vt non omni modo sim sine gustu tristitiæ: non semper, sed vsque ad tempus mortis in me est, vt cũ mortuus fuero peccato, moriar & vniuersæ tristitiæ, cuius principium tantum fuit in me. Sustinete hic, & vigilate mecum.] Ac si dicat: etsi aliis discipulis dixi: Sedete hic donec vado illuc orare, & adduxi vos tres vsque huc, nolo vos vlterius progredi, necdum enim potestis. Propter hoc manete hic vigilantes, sicut & ego vigilo, sciẽtes quoniam cæteros quidem iussi sedere ibi quasi firmiores adduxi, vt mecum E conlaboretis in vigiliis & orationibus. Tamen & vos manete hic, vt vnusquisque in gradu suæ vocationis consistat: quoniam & omnis gratia quamuis fuerit magna, habet & superiorem. *Gradus gratiæ.* Quod autem hoc significat dicẽs: Manete hic, manifestum est ex eo, quod in sequentibus dicitur: Progressus autem pusillum cecidit in faciem suam. Propter quod maneamus vbi præcepit Iesus, secundũ quod & Apostolus mandat. *1. Cor. 9.* Vnusquisque in qua vocatione vocatus est, in hac maneat apud Deum, vt omnia faciamus, vt cum eo pariter vigilemus, qui non dormit, neq; dormitat custodiens Israel. Ad hoc autem adduxit eos, maxime Petrum magna de se confidentem, vt videant & audiant vbi est posse hominis, & quomodo impetratur. Videant quidem cadentem in faciem suam, audiant autem dicentẽ: Pater, si possibile est trãseat, calix iste à me: & *Posse hominis infirmum.* discant non magna de se sapere, sed humilia æstimare, nec veloces esse ad promittendum, sed soliciti ad orandum. Ideo & illos duxit qui videbantur fideliores, & fortes similes Petro, in quibus similiter facile poterat locũ inuenire iactantia propter fiduciam fidei. *Iactantia propter fiduciã fidei.* Mediocres autem quantum ad periculũ dico iactantiæ, ipsa fidei exiguitate muniti sunt. Et progressus pusillum cecidit in faciem suam orans, & dicens: Pater, si possibile est transeat calix iste à me.] Qui dixit, discite à me quia mitis sum & humilis corde, laudabiliter se humilians, & nunc cadit in faciem orans, & adhuc amplius postmodũ humiliat se factus obediens vsq; ad mortem: quoniam precium exaltationis humilitas est. F Nec enim exaltatur à Deo, nisi qui humiliauerit se propter deum. *Matt. 11.* Cadit autẽ in faciem orans, nõ multum progressus sed pusillũ à tribus discipulis suis manentibus secũ. Nolebat enim longe fieri ab eis, sed iuxta eos constitutos orare. Quod autẽ dicit orans: Si possibile est, transeat calix iste à me, manifestãs in oratione suã deuotionem, quasi dilectus filius & complacens dispositionibus patris, addidit.

Sed non sicut ego volo, sed sicut tu.] Docens vt non oremus nostram fieri voluntatem, quando factum fuerit vt aliquid aliud velimus quàm Deus. Pater si possibile est transeat calix iste à me, sed non sicut ego volo, sed sicut tu.] Secundum quod cœpit pauere & tristari, secũdum illud & orat calicem passionis transire à se, sed non sicut vult, sed sicut vult pater. Suscipiens enim naturam carnis humanæ omnes proprietates impleuit, vt non in phantasia habuisse carnem existimaretur, sed in veritate: *Phantasia carnis.* secundum quod in hoc loco orat calicem passionis transire à se, sed nõ sicut vult ipse, sed sicut vult pater. Quoniam proprium est omnis hominis fidelis, primum quidem nolle pati aliquid doloris, maxime quod ducit vsque ad mortem, quia homo est carnalis: si autem sic voluerit Deus, acquiescere etiam contra voluntatem suam, quia fidelis est, ne plus videatur in se desperare, quàm in Deum sperare. Nam sicut multum confidere non debemus ne no-

G ſtram virtutem videamur profiteri: ſic multum puſillanimiter agere, & diffidere non debemus, ne Dei adiutoris noſtri impotentiam videamur pronunciare. Hæc ergo voluntas quam dicit: Si poſſibile eſt tranſeat calix iſte à me, ſed non ſicut ego volo, ſed ſicut tu: non eſt ſecundum ſubſtantiam eius diuinam & impaſſibilem, ſed ſecundum naturam humanam eius & infirmam. Altera autem interpretatio loci huius eſt talis, quoniam quaſi filius charitatis Dei, ſecundum præſcientiam quidem diligebat eos qui ex gentibus fuerant credituri: Iudæos autem quaſi ſemen patrum ſanctorum, quorum adoptio, & gloria, & teſtamenta, & repromiſſiones, diligebat quaſi ramos bonæ oliuæ. Diligens autẽ eos videbat qualia erant paſſuri petentes eum ad mortem, & Barabbam eliſo, magnã gentes ad vitam, ideo dicebat dolens de eis: Pater ſi poſſibile eſt tranſeat calix iſte à me. Rurſus reuocans deſiderium ſuum, & videns quanta vtilitas mundi totius eſſet futura per paſſionem ipſius, dicebat: Sed non ſicut ego volo, ſed ſicut tu. Videbat adhuc propter illum calicem paſſionis, etiam Iudam qui ex duodecim vnus erat, filium fore perditionis. Rurſus intelligebat per illũ calicẽ paſſionis principatus & poteſtates triumphandas in corpore ſuo. Propter hos ergo quos in paſſione ſua nolebat perire dicebat: Pater ſi poſſibile eſt tranſeat calix iſte à me. Propter ſalutem autem totius humaH ni generis quæ per mortem eius Deo fuerat acquirẽda, dicebat quaſi recogitans: Sed non ſicut ego volo, ſed ſicut tu. Id eſt ſi poſſibile eſt, vt ſine paſſione mea omnia illa bona proueniant, quæ per paſſionem meam ſunt prouentura, tranſeat paſſio hæc à me, vt & mundus ſaluetur, & Iudæi in paſſione mea non pereant. Si autem ſine perditione quorundam, multorum ſalus non poteſt introduci, quantum ad iuſtitiam tuã non tranſeat ſicut ego volo, ſed ſicut tu, Ac ſi dicat: iſta quidem eſt mea voluntas, ſed quoniam tua voluntas multò eminentior eſt, quaſi ingeniti Dei, quaſi patris omnium, propterea magis volo tuam voluntatem fieri, quàm meam. Calicem autem hunc qui bibitur paſſionis in multis locis nominat ſcriptura, præcipuè quæ à martyribus propriè bibitur, ſicut eſt ibi: Quid retribuam domino pro omnibus quæ tetribuit mihi? Calicem ſalutaris accipiam & nomen domini inuocabo. Si ergo calix ſalutaris calix martyrij eſt, neceſſe eſt vt ſaluemus calicem illum, totum illum bibentes, quia calix eſt ſalutaris, vt nihil fundamus ex eo. Bibit ergo calicem totum, qui patitur pro teſtimonio quicquid fuerit ei illatum. Effundit autem accipiens, qui vocatus ad martyrium denegat ne aliquid patiatur. Eſt & alterius generis calix inebrians quem bibit quis poſtquam manducauerat præparatam ſibi menſam à Deo aduerſus illos qui tribulant iuſtum. Notandum eſt autem quoniam Marcus quidem & Lucas hoc ipſum ſcripſerunt, qui & tentatum exponunt à diabolo Ieſum. Ioannes autem paſſionem quidem exponit quemadmodum alij: orantem Ieſum vt tranſiret ab eo calix non introducit, ſicut nec tentatum exponit à diabolo Ieſum. Cauſam autem I hanc arbitror eſſe, quoniam hi quidem magis ſecundum humanam eius naturam exponunt de eo, quàm ſecundum diuinam: Ioannes autem magis ſecundum diuinam quàm ſecundum humanam interpretabatur naturam, diuinitas autẽ intentabilis erat. Ideo tres quidem Euangeliſtæ expoſuerunt tentatum: Ioannes autem ſecundum quod cœperat, In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum: neſcit Deum verbũ poſſe tentari. Sic & hic tres quidem iſti retulerunt Ieſum poſtulaſſe à patre vt tranſiret calix ab eo, quoniam & proprium hominis erat quantum ad infirmitatem pertinet carnis, velle euadere paſſionem. Ioãnes autem propoſitum habens exponere Ieſum Deũ verbum, ſciens quia ipſe eſt vita & reſurrectio, neſcit Deum impaſſibilem refugere paſſionem. Et venit ad diſcipulos ſuos, & inuenit eos dormientes. Et dixit Petro: Sic non potuiſtis vna hora vigilare mecum? Vigilate, & orate ne intretis in tentationem.] Quamdiu quidem affuit Ieſus diſcipulis ſuis, non dormierunt: puſillum autem progrediente eo ab eis, nec vna hora potuerunt vigilare eo abſente. Propter quod oremus vt nec modicum aliquando Ieſus progrediatur à nobis, ſed impleat quod promiſit in nobis dicens: Ecce ego vobiſcum ero: omnibus diebus vſque ad conſummationem ſeculi. Sic enim vigilabimus eo excutiente ſomnum ab anima noſtra, ſine K quo poſſibile non eſt implere mandatum quod dicit: Nec ſ... des ſomnum oculis tuis, aut palpebris tuis dormitationem, vt euadat ſicut damula ex retibus & ſicut auis ex laqueo. Tamen veniens ad diſcipulos, & inueniens dormientes, ſuſcitat eos verbo ad audiendum, vt iam quaſi audiẽtibus dicat, quod dicet ſic. Non potuiſtis vna hora vigilare mecum? Præcipit autem vigilare, vt vigilantes oremus. Vigilat autem qui facit opera bona: vigilat qui ſolicite agit de fidei veritate, ne in aliquod tenebroſum dogma incurrat. Qui enim ſic vigilans orat, illius exauditur oratio. Hoc enim ſignificat dicens: Vigilate, & orate: vt primum vigilemus, & ſic vigilantes oremus. Vt ne intretis in tentationem.] Hoc ſecundum quod multi intelligunt tale eſt, ac dicat, vt non tentemini: Si autem ſic placuerit Deo, acquieſcite Deo, ſicut me audiſtis orantem. Conſidera autem ſi poſſibile eſt ſic intelligere magis, quoniam vita noſtra ipſa tentatio eſt ſecundum Iob, Intrare autem in tentationem aut venire in tentationem, eſt cadere in tentationem & vinci ab ea. Et puto quia nemo venit ad Ieſum ſimul & in tentationem: ſed ſi quidem venit ad Ieſum, non venit in tentationem: ſi autem venit in tentationem, nõ venit ad Ieſum. Ad Ieſum enim nemo venit, niſi quem trahit pater ad Ieſum, vt reſuſcitetur ab eo. Ad Ieſum ergo veniamus, vt & ſi tentator nos fuerit perſecutus, & mala ex eo, non comprehendamur ab eis ſicut ſcriptum eſt: Perſequentur te L mala, & non comprehendent. Ad peccatorem autem dicitur: Conſequentur te mala, & comprehendent te. Spiritus quidem promptus, caro autem infirma.] Sicut & tuus ô Petre ſpiritus fuit promptus ad promittendum, caro autem erat infirma ad confitendum. Sed hoc eſt conſiderandum, vtrum ſicut omnium hominum caro infirma eſt, ſic omnium ſpiritus promptus eſt: an omnium hominũ caro quidem infirma eſt, non autem & omnium hominum ſpiritus promptus eſt, ſed tantum ſanctorum. Ergo ad ſolos Apoſtolos, vel ad eos qui ſimiles eis inueniuntur dicit, quoniam ſpiritus promptus eſt, caro autem infirma. Infideliũ autem & ſpiritus ſegnis eſt, & caro infirma. Si ergo ad ſanctos tantum Chriſtum dicere hoc procedit, prouocat nos, vt quæramus quoniã eſt aliis caro infirma, eorum tamen ſolorum quorum ſpiritus promptus eſt. Ego autem dico carnem infirmam eſſe illius, qui non habet peccatum, nec carnis ſapiẽtiam fortem ſed defectam, qui cum ſpiritu prompto carnis opera morificauit, & ſapientiam carnis ad nihil reduxit, vt ſemper mortem Chriſti circunferat in corpore ſuo, præualente videlicet ſpiritu in cõcupiſcentiis ſuis aduerſus concupiſcentias carnis: quoniam caro concupiſcit aduerſus ſpiritum, ſpiritus autem aduerſus carnem. Et hæc in imperfectis quidem aduerſantur inuicem: in perfectis autem iam non aduerſatur caro ſed mortificata eſt, & infirmata eſt ſapientia carnis in carne, & concupiſcentia eius extincta eſt: viuit autem in ea ſapientia ſpiritus, viuit autem & operatur. De qua infirmitate & dominus ad Apoſtolum dicit: Quoniã virtus in infirmate perficitur, id eſt in infirmitate carnis & ſapientiæ eius. Propter quod ait Apoſtolus: Cum enim infirmor, tunc potens ſum. Potens enim tunc fit vnuſ- M quiſq; noſtrum, cum infirmata fuerit caro ipſius, vt non perficiat opera carnis, ſed habitet virtus Chriſti in ea. Vnde dicebat: Sic certe repugno, & caſtigo corpus meum, & in ſeruiturem redigo. Quoniam per multas caſtigationes facit homo carnem ſuam infirmam proficiens ſpiritu, & mortificans opera carnis. Hoc ergo dicere vult ad diſcipulos ſuos ſecundum iſtam traditionem. Vigilate & orate ne intretis in tentationem, vos quorum ſpiritus quidem promptus eſt, caro autem infirma. Quoniam qui ſpiritalior & perfectior eſt, ſolicitior eſſe debet ne magnum bonum ipſius grauem habeat lapſum. Iterum vadens Ieſus orauit dicens: Pater meus ſi non poteſt hoc tranſire à me niſi illud bibam, fiat voluntas tua.] Petit autem nunc vt tranſeat calix ab eo: & ſi non ſic quomodo voluit ipſe, tranſeat quomodo vult pater. Hic iam ſecundum quod poſſumus intelligere exponemus, vt cũ hoc etiam præcedentia videamur expoſuiſſe. Exiſtimo enim quoniam calix ille paſſionis omnium quidem ab Ieſu fuerat tranſiturus, ſed cum differentia: vt ſi quidem biberet eum & ab ipſo tranſiret poſtmodum, & ab vniuerſo genere hominum.

Præſumptionem & puſillanimitatem reprehendit. Col. 1. Rom. 9. 11. Doluit chriſto, magnã Iudæorum & gentiũ partẽ, ſpretis ipſi⁹ beneficiis perituram. Sententia precationis Chriſti. Pſal. 115. Calix martyrij. Euangeliſtarum ſingularia. Pſal. 131. Ioan. 11. Matt. 28. Iob. 7. Infideliũ ſpiritus ſegnis. In ſanctis caro mortificata. Gal. 5. 2. Cor. 12. 1. Cor. 9. Traditionẽ vocat expoſitionem ſcripturæ.

A hominũ. Si autẽ non biberet eũ & ab ipso quidẽ forsitã transiret, ab hominibus autẽ non trãsiret, sed maneret apud eos donec perficeret eos. Hũc ergo calicem passionis principaliter quidẽ volebat à se transire, sic vt omnino neq; gustaret amaritudinem eius, si tamen possibile esset quantum ad iustitiam Dei. Quod enim dicebat: Si possibile est, non ad potentiam Dei referebat solam, sed etiam ad iustitiam eius: quoniam inquantum ad potentiam quidem Dei omnia possibilia sunt, siue iusta siue iniusta, Quantum autem ad iustitiam eius, qui non solum potens est, sed etiam iustus, non sunt omnia possibilia, sed ea sola quæ iusta sunt. Si autem non poterat fieri, magis volebat vt biberet eum, & sic transiret ab eo, & ab vniuerso genere hominum, quàm vt faceret contra voluntatem paternam bibitionem eius effugiens. Propter exitũ ergo bonum qui erat futurus post bibitam amaritudinem calicis, orat vice secunda dicens, Pater meus si nõ est possibile vt transeat nisi bibero eum, fiat voluntas tua.] Manifestum est itaque, quia bibere eum volebat. Quantum ad cõparationem enim, melius erat vt propter bibitionem eius transiret, quàm vt non transiret propter quod non biberat eum. Pone enim dominũ non bibisse calicem illum, & propter hoc eum non transisse, sine dubio nec à genere humano transissent spiritus operãtes peccata. Conuenienter autem neque pœnæ trãsissent quæ de-

De potentia Dei & iustitia.

B bebantur peccatis. Ergo expediebat omnibus, vt transiret calix ab eo, propterea quod biberat eum saluator, vt nos omnes credentes in eum qui biberat eum, non bibamus calicem illum vini meri, qui potat & potaturus est omnes gentes, vt bibentes inebrientur, & euomant, & insanire desistant. Sicut enim pro nobis omnibus mortuus est, vt transeat nos mors inimica Christi: sic pro nobis omnibus qui debitores eramus vt in æternum biberemus, calicem illum bibit, vt per hoc ipsum quod transit ab eo calix, transeat & à nobis non bibentibus illum. De quo calice dicit Hieremias: Dixit dominus Deus Israel ad me. Accipe calicem vini meri huius de manu mea, & potabis omnes gentes ad quas ego mitto te, & bibent, & euoment, & insanire desistent à facie gladij quem ego mitto in medio eorum. Qui ergo audiunt dominum, & viuunt secundum verbum eius, & sunt emundati per fidem ipsius, iam non opus habent illa mundatione quæ fit per calicem illum iræ. Sicut enim qui loti sunt non opus habent lauari, quia sunt mundi, quia Christi discipuli sunt: sic qui non sunt mundi, necessarium habent calicem illum, domino eos hortãte: Bibite, & inebriamini, & euomite. Audi enim quomodo loquitur Hieremias, magis autem Deus in Hieremia exhortans eos qui necessarium habent calicem illum talem: quoniam voluntarie debent eum bibere, qui necessariam habent talem mundationem. Quoniam autem exhortans ad bibendum hæc dicit Deus, considera quod dicit

Hier.25 *Ioan.13.*

C inferius. Et erit, inquit, cum noluerint suscipere calicẽ de manu tua ad bibendum, dices eis: Hæc dicit dominus virtutum: Bibẽtes bibetis, quoniam in ciuitate super quam inuocatum est nomen meum, super ipsam incipiam ego inducere mala, & vos mundatione mundabimini, Vide autem quoniã post primam orationem venit ad discipulos, & inuenit eos dormientes: similiter post secundam veniens inuenit eos dormientes. Quoniam erant oculi eorum grauati.] Puto autem non tantum corporum eorum oculi, quãtum animarum eorum. Adhuc enim nõdum amouerat ab oculis discipulorum suorum grauamen impositum, nec enim fuerat adhuc honorificatus. Et sicut nondum erat spiritus datus, quoniam Iesus nondum erat honorificatus, sic oculi eorum nõdum fuerant releuati à grauamine, quoniam Iesus nondum fuerat honorificatus. Vnde non eos reprehendit, sed vadens iterum tertia vice orauit idipsum: docens & nos per hoc ipsum, vt non deficiamus in oratione, sed permaneamus in ipso verbo orationis, donec impetremus ea quæ postulare iam cœpimus. Tunc veniens dixit discipulis suis: Dormite nunc, & requiescite. Ecce appropiat qui me tradet.] Tunc sine dubio post orationem. Non autem est ille ipse somnus quem iubet nũc discipulos suos dormire, & ille qui bis superius scribitur contigisse discipulis. Illic enim dormientes inuenit, & non requiescentes: & iterum dormientes inuenit grauatos oculos habentes: Nunc autem præcepit eis non simpliciter dormi-

Ibidem. *Ioan.7.*

re, sed cum requie. Multum enim differt secundum præceptum Christi dormire, & requiescere à dormitatione contra voluntatem ipsius dicentis: Manete hic & vigilate mecum: & improperantis propter somnum, & dicentis: Sic nõ potuistis vna hora vigilare mecũ: Non ergo contraria sibi dixit, dicens illic: Vigilate mecum, hic autẽ Dormite, & requiescite: sed vt ordo seruetur, vt primum quidem vigilemus orantes, vt nõ intremus in tentationem, & postea dormiamus & requiescamus secũdum Dei præceptum. Quem somnum & Salomon ponit in promissione bene viuentibus, dicens in Prouerbiis suis: Si enim sederis, sine timore eris, Si autẽ dormieris, suauiter dormies, & non timebis pauorẽ superuenientem, nec impetus impiorũ irruentes. Et Dauid diuersas sciens vigilias & dormitiones, iurauit domino & votum vouit Deo Iacob, non ascendere supra lectum stratus sui, nec dare somnum oculis suis, nec palpebris suis dormitationem: & hoc tãdiu facere donec inueniat locũ domino, tabernaculum Deo Iacob: vt cum inuenerit locum domino ascendat supra lectũ stratus sui, & det somnum oculis suis renouantibus se, & post requiem præparantibus ad nouam & diuiniorem surrectionem, secundum quod solet corporalibus hominibus euenire post somnum naturalem & sanum. Forsitan autem & anima non potens semper sufferre labores quasi creata & incarnata,

Prouer.3 *Psal.131.*

E & non sufficiens sine intermissione seruare bonum, remissiones sine reprehensione aliqua consequetur, quæ moraliter somnia atque dormitationes dicuntur: vt vsque aliquantulũ temporis habens remissionem, surgens renouata resuscitetur. Si autem hoc erit semper an non, abundãtius quærat qui potest de talibus & quærere, & intelligere de diuinis scripturis, & sine periculo pronunciare. Ecce appropinquauit hora, & filius hominis tradetur in manus peccatorum.] Propter hanc horam puto & ad matrem suam dicebat: Nondum venit hora mea. Et hic enim docet, quoniã hora appropians hoc agebat, vt filius hominis traderetur in manus peccatorum. Vtinã & in illorum peccatorum tãtummodo manus Iesus traditus tunc fuisset: nũc autem arbitror semper in manus peccatorũ traditur Iesus, quãdo hi qui videntur in Iesum credere, habẽt Iesum in manibus suis cum sint peccatores. Sed & quotienscunq; iustus habens in se Iesum in potestate factus fuerit peccatorum facientium ei quod possunt, Iesus est traditus in manus peccatorũ. Surgite eamus, ecce appropiauit qui me tradet.] Postquam suscitauit eos ab illo somno quem diximus, consequenter dicit discipulis suis: Surgite eamus. Et vidẽs in spiritu appropinquantem Iudam traditioni, qui nondum videbatur à discipulis eius, dixit: Ecce appropiauit qui me tradet. Ego autem puto nõ esse idipsum, ecce appropiauit mihi, & ecce appropiauit qui me tradet. Nec enim ipsi Iesu appropinquabat traditor eius, qui se elongauerat peccatis suis ab

Ioan.2.

F Iesu, & proditione qua tradere eum cõsiliatus est, sed appropiauit ad tradendũ filiũ Dei quem iã prodiderat. Sed & omnes transgressores prius prodũt Iesum, postea tradunt. Et adhuc eo loquente, ecce Iudas vnus ex duodecim venit, & cum eo turba multa cũ gladiis & fustibus missi à principibus sacerdotũ, & senioribus populi.] Quæret autẽ aliquis etiã causam cur multa turba fuerit cõgregata cũ gladiis & fustibus super eũ. Erat autẽ secũdũ Ioannẽ, multa hęc turba cohors militũ, & ministri à principibus sacerdotũ trãsmissi. Et potest dicere aliquis, quoniã propter multitudinẽ eorum qui iã crediderãt in eũ ex populo, tanti venerũt aduersus eũ, timentes ne multa multitudo credentiũ de manibus eorũ raperet eũ. Ego autẽ existimo alteram causam congregatæ multitudinis contra eum, quoniam qui putabant eum in Beelzebub eiicere solere dæmonia, arbitrabantur eum ex quibusdam maleficis disciplinis & magicis posse effugere de medio volẽtium eum tenere. Et forsitan quidam eorum audierant, quomodo aliquando cum iam præcipitandus fuisset de supercilio montis effugit manus iam tenentium se, non fuga simplici & humana, sed alia quadam extra naturam humanam. Propter hanc etenim causam etiã apud Marcum Iudas dicebat turbæ, quæ veniebat cum ipso cum gladiis, & fustibus. Quemcunq; osculatus fuero ipse est, tenete eum, & adducite diligenter: maligne & cum significatione videtur dixisse, tanquam si dicat, nisi diligenter eũ tenentes adduxeritis, cum voluerit effu-

Ioan.18. *Mar.14.*

G giet vos. Illi autem audientes ſecundum exiſtimationem Iudæ quaſi non paterna diuinitate adiutum hoc agere, vel alia multa, omnia faciebant vt diligenter eum tenerent, & cuſtodirent. Multi & nunc cum ſpiritalibus gladiis, ſpecie malignorum, & fuſtibus ſimiliter cõtra Ieſum militantes, quemadmodum illi: quorum inſidiis omnino melior fit Ieſus, quãuis pro tempore ſuſcipiat in ſe eorum incurſus, vt impleantur peccata inſidiantium ei, & manifeſtata fiat malitia voluntatis eorum aduerſus veritatem vnigeniti verbi. Qui autem ſic cũ gladiis & fuſtibus militant contra Ieſum, variis & diuerſis dogmatibus venientes, expoſito inſidiantur Ieſu. Sunt autem & qui à presbyteris impij ſui tranſmiſſi populi contra verbũ militant veritatis, quod eſt in Ieſu. Qui autem tradidit eum dedit eis ſignum dicens: Quemcunque oſculatus fuero ipſe eſt, tenete eum. Et confeſtim accedens ad Ieſum dixit: Aue Rabbi. Et oſculatus eſt eum. At Ieſus dixit ei: Amice ad quid

Matt. 4. veniſti?] Dignum eſt quærere quam ob cauſam cum palam docuiſſet Ieſus per ſingulas ciuitates, & vicos, & ſynagogas, prædicans euangelij verbum, ita vt fama eius exiret in omnẽ regionem & ſecundum faciem manifeſtatus eſſet omnibus habitantibus in Iudæa, quaſi non cognoſcentibus effigiẽ eius dedit ſignum Iudas miſſis à principibus ſacerdotum dicens: Quemcunque oſculatus fuero, ipſe eſt. Quod autem & ipſi qui venerant cum Iuda ad comprehendẽdũ eum, frequenter

H eum vidiſſent, manifeſtatur ex eo quod ipſe Ieſus dicit ad turbas. Quaſi ad latronem veniſtis cum gladiis & fuſtibus comprehendere me, quotidie vobiſcum ſedebam in templo docens, & non tenuiſtis me.] Similiter & Ioannes refert eũ dixiſſe: Ego palam locutus ſum huic mundo, ego ſemper docui in ſynagoga, & in templo, vbi omnes Iudæi conueniunt. Venit ergo traditio talis ad nos de eo, quoniam non ſolum duæ

Ioan. 18. *Traditio de duabus chriſti formis.* formæ in eo fuerunt, vna quidem ſecundum quam omnes eũ videbant, altera autem ſecundum quam trãsfiguratus eſt coram diſcipulis ſuis in mõte, quando & reſplenduit facies eius tanquàm ſol, ſed etiam vnicuique apparebat ſecundum quod fuerat dignus. Et cum fuiſſet ipſe, quaſi non ipſe omnibus videbatur. Secundum quod de manna eſt ſcriptũ, quando deus

Exod. 16. *Sap. 16.* filiis Iſrael panem miſit de cœlo omnem delectationem habentem, & ad omnem guſtum conuenientem: quando deſiderio offerentis obſequẽs ad quod quis voluerat vertebatur. Et non mihi videtur incredibilis eſſe traditio hęc, ſiue corporaliter propter ipſum Ieſum, vt alio & alio modo videretur hominibus: ſiue propter ipſam verbi naturam, quod nõ ſimiliter cunctis apparet. Si autem hoc ita ſe habet, poſſibile eſt ſolutionem eius inuenire quod quæritur. Quoniam & ſi frequenter eum viderunt turbæ venientes cum Iuda, nihilominus opus habebant propter transformationes eius qui eum oſtenderet eis, habens notitiam eius familiariorem per multam commorationem cum eo, vt intelligeret transformationes eius ſecundum quas ſuis apparere ſolebat: Hoc idem ſi-

I gnificatur etiam per Ioannem euangeliſtam, vbi ſciens Ieſus quæ ſuperuentura erant ei, procedẽs foras dixit: Quem quæritis? At illi dixerũt, Ieſum Nazarenum. Et dixit eis: Ego ſum.

Ioan. 18. Et abierunt & ceciderunt retrorſum. Vides quia non eum cognoſcebant cum frequenter vidiſſent, propter transfigurationes ipſius. Si autem etiam illam cauſam quærat aliquis, cur oſculo Iudas tradidit Ieſum, hanc dabimus rationem. Quoniam ſecundum quoſdam quidem, voluit reuerentiam quandam ad magiſtrum ſeruare, non audens manifeſte in eum irruere, & impudenter profiteri ſe proditorem magiſtri. Secũdum alios autem hoc ideo fecit Iudas, timens ne forte ſi manifeſtum ſe aduerſarium præbuiſſet, & proditorem magiſtri, ipſe ei fieret cauſa euaſionis, cum poſſet quantum ad ipſius opinationem ex quibuſdam ſecretioribus diſciplinis effugere, & facere ſe in paruum. Vt ergo nihil tale ſuſpicans Ieſus ſecundum quod Iudas opinabatur, ſed putans eum amicum, quomodo neſcit ſic inſpiratè comprehendatur, ideo hoc dedit ſignum ſciens iam quoniam ſi noluiſſet cõprehendi, nunquàm comprehenſus fuiſſet, ſed volens præbuit ſe manibus

Allegoria oſculi Iudæ. peccatorum. Ego autem puto quod etiam omnes proditores veritatis amare veritatem fingentes, & oſculi ſigno vtentes quaſi quadam indicatione charitatis prodũt verbum dei volentibus ipſum tenere aduerſariis eius, nihil pacificum indutis: bellicos autem gladios, & iniurias & fuſtes habentibus. Et K dicit proditor Ieſu, Rabbi. Omnes enim hæretici quemadmodum Iudas ſic Ieſu dicunt, Rabbi: qui & oſculantur eum ſicut & Iudas. Ad quos omnia placabilia dicit Ieſus, cum ſint omnes Iudas proditor. Iuda oſculo filium hominis tradis?] *Euang. Iuda pro-* *le.* Dicit autem ei improperans ſimulationem amicitiæ eius. Amice ad quid veniſti?] Hoc enim nomine neminem bonorum in ſcripturis cognoſcimus appellatum. Ad malum enim, & non indutum nuptialibus veſtimentis, dicit: Amice quid *Matt. 22.* huc veniſti non habens veſtem nuptialem? Malus autem eſt qui & in parabola denarij audit: Amice non tibi facio iniuriam, Nónne ad denarium conueniſti mecum? Accipe quod *Matt. 20.* tuum eſt, & vade. Volo autem & huic nouiſſimo dare ſicut & tibi. Tunc accedentes, manus iniecerunt in Ieſum, & tenuerunt eum.] Poſt oſculum continuo nihil differentes turba illa, forſitan timẽtes ne de manibus eorum effugiat Ieſus, manus iniecerunt in eum. Et ecce vnus ex his qui erant cum Ieſu extendens manum exemit gladium ſuum, & percutiens ſeruum principis ſacerdotum amputauit auriculã eius.] Vnus autem eorum qui erant cum Ieſu, nondum manifeſte concipiens apud ſe euangelicam patientiam illam traditam ſibi à Chriſto, nec pacem quam dedit diſcipulis ſuis, ſed ſecũdum poteſtatem datam Iudæis per legem de inimicis, extendens manum accepit gladium, & percuſſit ſeruum principis ſacerdotum, & amputauit auriculam eius. Sicut autem dicit L Ioannes, ei dextram auriculam amputauit, apud quem & nomen ſerui dicitur, quia Malchus vocabatur. Et forſitan quod *Allegoria amputatæ auriculæ.* agebat Petrus myſterium erat: quoniam Iudaici populi dextra auditio fuerat amputanda propter malitiam eorum demonſtratam in Ieſum. Nam & ſi videntur audire legem modo, cum ſiniſtro auditu audiunt vmbram traditionis de lege, non veritatem: cum ſint ſerui ſermonis profitentis ſeruitium dei, non autem ſeruientis in veritate. Huius ſermonis myſte- *Eſa. 6.* rium erat aduerſus Chriſtum, aduerſarius Chriſti princeps ſacerdotum Caiphas. Videtur autem mihi, quoniam qui ex gẽtibus crediderunt omnes vnus populus conſtituti in Chriſto, per hoc ipſum quòd crediderunt in Chriſtum facti ſunt cauſa, vt præcideretur Iudæorum auditio dextra, ſecũdum quod fuerat prophetatum de eis: Graua aures populi huius, & oculos eorum deprime, vt ne videntes videant, & audientes intelligant & conuertantur, & ſanem eos. Tunc ait Ieſus ei. Conuerte gladium tuum in locum ſuum.] Mox Ieſus ad eum qui fuerat gladio vſus, & abſtulerat auriculã ſerui illius dexteram, non dicit, exime gladium, ſed conuerte gladium in locum ſuum. Eſt ergo gladij aliquis locus, ex quo non licet accipere eum qui non vult perire, maxime in gladio. Pacificos enim vult eſſe Ieſus diſcipulos ſuos, vt bellicum gladiũ hunc deponentes, alterũ pacificũ accipiant gladiũ, quem dicit ſcriptura gladiũ ſpiritus. Simile autem mihi videtur quod dicit. M Omnes qui accipiũt gladiũ gladio & peribunt.] Id eſt, omnes qui non ſunt pacifici, ſed belli concitatores, in eo bello peribũt quod concitãt, vt ſit in eis gladius myſteriũ belli & litis. Et puto quod omnes tumultuoſi, & concitatores bellorum, & conturbantes animas hominum, maxime eccleſiarum, accipiunt gladium in quo & ipſi peribunt. Quoniam qui fodit foueam, ipſe incidit in eam. Quoniam cõuertetur dolor eorum in caput ipſorum, & iniquitas eorum in cerebrum eorũ deſcendet. Sed & ſimpliciter audientes quod dicit, Qui accipiunt gladiũ, gladio peribunt, cauere nos cõuenit, vt ne occaſione militiæ aut vindictæ propriarum iniuriarũ eximamus gladiũ, aut ob aliquã occaſionẽ, quã omnẽ euangelica abominatur hæc Chriſti doctrina, præcipiens vt impleamus quod ſcriptum eſt: Cum his qui oderunt pacem eram pacificus. Si *Ioan. 15.* ergo cum odientibus pacem debemus eſſe pacifici, aduerſus neminem gladio vti debemus. Ita volens ad eum qui non didicerat loquens nos docere omnes, quoniam volens tradidit ſemetipſum pro nobis omnibus, addidit & dicit. An putas quoniam non poſſum modo rogare patrem meum, & exhibebit mihi pluſquam duodecim legiones angelorum?] Tanquam ſi dicat: Tu quidem ſic gladium exemiſti, & percuſſiſti principis ſeruum, quaſi mihi auxilium præſtans: ego autem ſi voluiſſem poteram rogans patrem non humanum auxilium impetrare, ſed meliorum, id eſt angelorũ, nec vnius, ſed pluſ-

quàm

A quàm duodecim legionum. Ex hoc demonstratur, quoniam secundum multitudinem angelorum militiæ mundialis sunt & angelorum legiones militiæ cœlestis, militantium contra legiones dæmonum habitantium in sepulchris. Nam & apud Lucam multitudo militiæ cœlestis audita est laudantium deum propter Christi natiuitatem. Si autem multitudo militiæ cœlestis erat laudantium Deum, militia autem omnis propter aduersarios intelligitur constituta, consequenter & illa militia propter aduersarios militat deo, Sed etiam Iacob locum aliquem vocauit castra domini, quoniam militiam illic aspexit angelorum. Et vbicunque sunt deum timentes, circa eos sunt castra angelorum. Immittet enim angelus domini in circuitu timentium eum, & eripiet eos: sicut fuisse & circa Helisæum liber refert Regnorum. Et attende, putas, quasi angelis inferior saluator, aut indigens auxilio angelorum dicebat: An putas quia non possum rogare patrem meum, & exhibebit mihi plusquam duodecim legiones angelorum? Aut forte secundum existimationem Petri volentis ei auxilium ferre, & gladium proferentis, & amputantis auriculam serui, talia est locutus? Magis enim angeli opus habent auxilio vnigeniti filij dei, quàm ipse illorum. Propter hoc & quod scribitur. Quoniam angelis suis mandauit de te vt custodiant te in omnibus viis tuis, nō de filio dei vnigenito intelligitur dictum: sed aut in persona Christi de omni viro iusto quem Christus portabat in corpore suo, aut de Christo secundum humanam eius naturam.

Luc. 2. *Gen. 28.* *4. Reg. 6.* *Christus non egebat auxilio angelorum.* *Psal. 90.*

B Denique & quod dicit: Liberabit te à ruina, & dæmonio meridiano, nequaquam conuenit filio dei. Sed & quod dicit: Non timebis à timore nocturno, à sagitta volante per diem, à negotio perambulante in tenebris, magis conuenit viro iusto, quàm filio dei. Cum ergo posset accipere legiones, nolebat accipere, vt per patientiam eius implerentur scripturæ prophetantes de ipso, quoniam ita eum pati conueniebat. In illa hora dixit Iesus ad turbas. Sicut ad latronem existis cum gladiis & fustibus comprehendere me: quotidie apud vos in templo sedebam docens, & non tenuistis me.] Voluntas eorum quæ in hoc loco dicuntur talis mihi videtur, quod dicit saluator ad turbas. Si quis latronē vult tenere, non est incongruum cum gladiis & fustibus venire ad eum, quia talis est & latro, vt omnia audeat, dummodo nihil mali patiatur: & si potest, paratus est & gladio vti, & fuste aduersus comprehēdere se volentes, potius quàm vt vltro tradat se in manus eorum. Ego autem quod non sum talis, omnes qui sunt in Iudæa sciunt, alij quidem videntes doctrinam meam & opera mea, alij autem auditum habentes de me, aut cōuersationem meam sequentes: quoniam quotidie sedens in loco sancti tēpli, quasi congruo ad doctrinas diuinas, manifestabam quæ pertinentia erant ad pietatem & vitam sanam secundum legem dei, & per hoc commēdabam pacificum me esse. Quod autem nullam habet rationem idoneam, neque insidiatio vestra aduersus me, neque militia vestra cum gladiis & fustibus facta, manifestum est omnibus cognoscentibus me. Quomodo autem & non estis placati quotidie permansionem

C meam videntes in templo dei, & præbentem me omnibus volentibus me audire, vt coniungerem eos mihi ad prodificationem eorum per verbum & vitam ad beatitudinem Dei? Aut tunc quidem non tenuistis me videntes docentem & nihil facientem dignum reatui, nunc autem quasi mutatum me existimatis, vt quasi latronem debere cōprehendi putetis? sed nec in hoc occasionem aliquam inuenitis, quasi ad verbum mutatum ab eis quæ in primis proposueram prodesse volentibus verbis & factis, Et vide postquam dixit ad Petrum: Reconde gladium tuum in thecam suam, quod est patientiæ, postquam auriculam restituit amputatam, sicut alter dicit euangelista, quod & summæ benignitatis indicium fuerat pariter & diuinæ virtutis, tunc ista verba locutus est, vt fidelia viderentur ex præcedentibus verbis & factis: vt si præterita benefacta non recordantur, vel præsentia recognoscant. Hoc autem totum factum est, vt implerentur scripturæ prophetarum de huiusmodi.] Multum autem est nunc eligere de prophetis, qualia quæ tunc impleta sunt eloquia prophetarum, quando hæc se pati Christus dicebat: & studiosi hominis est & multa scientis congregare verba prophetarum quæ sunt

Mar. 14.

impleta. Et in centesimooctauo psalmo forte pleraque inueniēs conuenientia istis qui venerunt cum Iuda comprehendere Iesum, sicut & alia de Iuda in eodem dicta sunt psalmo. Tunc simul omnes derelicto eo fugerunt.] Timentes ergo turbas, & principem eorum Iudam fugerunt. Nec enim habebant adhuc spiritum, quoniam Iesus nondum fuerat honorificatus, nec spiritum virtutis, & charitatis. Quem si habuissent, nō essent infirmati, nec aliquid aliud extra diuinam charitatem egissent. Et illi tenentes Iesum duxerunt ad Caipham principem sacerdotum, vbi scribæ, & seniores conueniebant.] Arbitror enim, quoniā sermo deseruitionis Iudaicæ quo nunc derelicti deseruire profitentur, Caiphas est qui aduersus veritatem militat Iesu, qui dicitur princeps sacerdotum. Iesus autem secundum veritatem sacerdos est verbum dei, sub quo constituti sunt omnes, qui acceptabiliter seruiūt deo patri. Vbi autem Caiphas est princeps sacerdotum, ibi congregantur scribæ, id est literati, qui præsunt literæ occidenti. Et secundum literæ qualitatem scribarum sunt seniores, qui non in veritatem, sed in vetustatem literæ simplicis sunt recumbentes, & nihil amplius negotiari volentes. Petrus autem sequebatur eum de longe vsque in atrium principis sacerdotum. Et ingressus intro, sedebat cum ministris, vt videret exitum rei.] Cum duceretur autem magister, sequebatur quidem Petrus: non autem poterat de proximo eū sequi, sed de longinquo, nec omnino recedēs ab eo, nec cum eo incedens, nec iuxta eum, sed de longe sequens peruenit ad atrium principis sacerdotum. Et ingressus Petrus intus sedebat, neque quod illi ministri ministrans, neque faciens quæ docuerat Iesus, sed expectabat exitum omnium horum volēs videre: quoniam adhuc non intelligebat, neque videbat exitum dispensationum Christi quo tenderēt, Nec enim est exitus eorum in atrio Caiphæ, nec vbi scribæ, & seniores populi illius congregantur. Si tamen proprie quis videat exitū ipsum, videbit verbum dei & sapientiam dicentem, Ego sum α & ω, principium & finis. Principes autem sacerdotum, & seniores, & vniuersum concilium quærebant falsum testimonium contra Iesum, vt eum morti traderent, & non inuenerunt: & multi falsi testes accesserunt, & non inuenerunt.] Et per hæc manifestum est, quoniam peccatum non fecit Iesus, nec fuit dolus in ore eius. Mundissimam autem fuisse vitam ipsius, & omnino irreprehensibilem, & auferentem occasiones eorum qui quærunt occasiones, ex hoc demōstratur, quia non inueniebant aduersarij eius quod dicere possent aduersus eū, vel colorare: sed quærebant omnes sacerdotes & concilium vniuersum, & nihil verisimile poterant inuenire. Quoniam falsa testimonia tunc locum habent, quando cum colore aliquo proferuntur: aduersus Iesum autem nec color inueniebatur qui posset contra Iesum adiuuare mendacia: & hoc cum essent multi volentes gratiam tribuere Caiphæ, & principibus sacerdotum, & scribis, & senioribus, & vniuerso concilio hoc ipsum audire desideranti. Et hæc qui cōsiderat, maximam laudem exhibet Iesu propter vitam eius, & doctrinam ipsius, qui sic omnia irreprehensibiliter & dixit, & fecit, vt nullam verisimilitudinem reprehensionis inuenirēt in eo, nec mali, nec multi, nec tales astuti, & ingeniosi. Nouissime autem accedentes duo falsi testes dixerunt. Hic dixit: Possum destruere templum dei, & post triduum illud reædificare.] Non arbitreris Matthæum duos hos testes sine causa falsos dixisse, cum vera viderentur esse testimonia eorum ex eo quod exponit Ioānes Christum dixisse: Soluite templum hoc, & ego in tribus diebus excitabo illud: quando & additur: Hoc autem dicebat de templo corporis sui. Sed vide versutiam falsorum testium duorū, qua persuasione vtentes sumpta ab aliquo dicto vero quod dixerat Iesus, finxerunt testimonium falsum. Iesus autem non dixit soluo templum hoc, & in tribus diebus suscito ipsum: sed Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo ipsum. Falsi autem testes retulerunt eum dixisse quod non fuerat dictum ab eo, nec dixit: Possum soluere templum dei, & in tribus diebus reædificare illud. Impietatem ergo solutionis templi, non ipse promisit facere, sed illis qui fuerant apti ad huiusmodi opus commisit dicens: Soluite templum hoc. Sibi autem quod reseruauit, id est: Et in triduo suscitabo ipsum. Et quod ille dixit de tem-

D *Ioan. 7.* *E* *Apo. 1.* *F* *Ioan. 2.* *Ioan. 18.*

G plo corporis sui, Iudæi præpediti malitia transaudierunt, & intellexerunt de templo illo lapideo. Quod manifestum est ex eo quod respondentes dixerunt: Quadraginta & sex annis ædificatum est templum hoc, & tu in tribus diebus suscitas illud? Et considera quoniam nō vnus falsus testis processit in testimonium hoc: nec enim sufficiebat vnus volentibus interficere Iesum: quoniam lex præcipiebat: Non manebit restis vnus testimonium dare aduersus hominem. Sed nec tres erant: multis enim accedentibus testibus falsis, vix duo inuēti sunt, qui aliquid dicere viderentur. Sed nec ipsorum testimonia conuenientia erant, sicut Marcus exponit: dicit enim hoc modo, quoniam principes sacerdotum, & cōcilium vniuersum quærebant contra Iesum testimonium, vt eum morti traderent, & non inuenerunt. Multi enim falsum testimonium dixerunt aduersus eum, & conuenientia non erant testimonia eorum. Alij autem exurgentes falsum testimonium dicebant aduersus eum, quoniam nos audiuimus eum dicentem: quoniam ego soluo templum hoc manibus factum, & in tribus diebus aliud non manibus factum faciam. Sed nec sic conuenientia erant eorum testimonia. Tunc enim est couenicns testimonium quando eadem dicunt: non autem sunt conuenientia quando dissonant sibi, qualia erant testimonia horum qui aduersus Iesum testimonia proferebant. Et si verum dicunt Matthæus & Marcus, quod credere nos oportet,

Marc. 14.

H tentemus ostendere quomodo non erant conuenientia neque duorum ipsorum testimonia, quoniam non eadem protulerunt. Secundum Matthæum enim dixerunt: Hic dixit: Possum soluere templum dei, & in tribus diebus reædificare illud. Secundum Marcum autem, quoniam nos audiuimus eum dicentem, quoniam ego soluo hoc templum manibus factum, & in tribus diebus aliud reædificabo non manibus factum, Siue ergo bis dicentes hæc, quoniam non eadem dixerunt, non sunt inuenta testimonia eorum conuenientia sibi: siue autem vnus quidem dixit quod exponit Matthæus, alter autem secundum quod scripsit Marcus, ac per hoc testimonia eorum non erant conuenientia sibi. Et exurgens princeps sacerdotum dixit ei: Nihil respondes ad ea quæ isti testificantur aduersus te? Iesus autem tacebat.] Potest in istis impleta intelligi prophetia quæ dicit: Dum consistit peccator aduersus me, obmutui, & humiliatus sum, & silui à bonis: vt peccator ille in istis prophetatus intelligatur Caiphas qui cōsistit contra Iesum. Simul & discimus ex hoc loco contemnere calumniantium, & falsorum testium voces, vt nec respōsione nostra dignos eos habeamus, nec defendere nosmetipsos, vbi non sunt conueniētia quæ dicuntur aduersus nos. Quid enim opus est illis resistere qui sibiipsi contraria dicētes resistūt? maxime vbi maius est libere & fortiter silere quā defendere sine vllo profectu, vt non humiliemur à testibus falsis, & calumniatoribus improbis. Et dixit ei princeps sacerdotum: Adiuro te per deum viuum, vt dicas nobis si tu es Christus filius dei, Et dixit ei Iesus: Tu dixisti.] Et in lege quidem adiurandi vsum inuenimus, In Numeris enim dicit lex: Quoniam adiurabit eam sacerdos, id est mulierem illam in cuius viro factus est spiritus zeli, & dicet mulieri sacerdos: Si non dormit aliquis tecum, & nisi transgressa es vt macularis à viro non tuo, innocens eris ab aquā argutionis hac maledicta. Et post pauca. Et adiurabit, inquit, sacerdos mulierem in adiurationibus maledictionis huius. Item in tertio Regū dixit rex Achab ad Michæam. Adiuro te vt loquaris ad me veritatem in nomine domini. Adiurauit autem rex prophetam, & adiurauit non sicut sacerdos in Numeris. Ille enim ex legis præcepto, iste autem ex arbitrio suo. Et nunc in loco præsenti Iesum sacerdos adiurat per deum viuum. Existimo autem quoniam non oportet vt vir qui vult secundum euangelium viuere, adiuret alterum. Simile est enim quod dicit in euāgelio dominus ipse: Ego autem dico non iurare omnino, & non adiurare omnino. Si enim iurare non licet quantum ad euāgelicum Christi mandatum, verum est quia nec adiurare alterum licet. Propterea manifestum est quoniam princeps sacerdotum illicite Iesum adiurauit, quamuis videatur per Deum viuum adiurasse. Quæret aliquis si conuenit vel dęmones adiurare: & qui respicit ad multos, qui talia facere ausi sunt, dicet, non sine ratione fieri hoc. Qui autem aspicit Iesum imperantem dæmonibus, sed etiam potestatem dantem discipulis suis super omnia dæmonia, & vt infirmitates sanatent, dicet quoniam non est secundum potestatem datam à Saluatore adiurare dæmonia: Iudaicum est enim. Hoc & si aliquando a nostris tale aliquid fiat, simile fit ei, quod à Salomone scriptis adiurationibus solent dęmones adiurari. Sed ipsi qui vtuntur adiurationibus illis, aliquoties nec idoneis constitutis libris vtuntur: quibusdam autem & de Hebræo acceptis adiurant dæmonia. Tamen non decebat dominum nostrum ad adiurationem principis sacerdotum respōdere, quasi vim passum ab adiurante contra propriam volūtatem. Propter quod nec negauit se Christum filium dei esse, nec manifeste confessus est, sed quasi ipsum testem accipiens adiurātem, quoniam ipse est qui in interrogatione sacerdotis pronunciatus est Christus filius dei, dicens: Tu dixisti. Et quoniam omnis qui facit peccatum ex diabolo natus est: faciebat autem peccatum etiā princeps sacerdotum insidians Iesu: & propterea de diabolo erat natus, & quasi de diabolo natus imitabatur propriū patrē qui his dubiè interrogat Saluatorē, si tu es filius dei, sicut scriptum est in tentationibus eius. Simile est enim, si tu es filius dei, & si tu es Christus filius dei, Recte enim quis dicere potest in loco hoc, quoniam dubitare de filio dei vtrum ipse sit Christus, opus diaboli est, & principis sacerdotum insidiātis domino nostro: sed non talis inuentus est Petrus. Nam sine aliqua dubitatione pronunciauit, tu es Christus filius dei viui, nec posuit ibi, si. Propter quod beatus est appellatus, quia non caro & sanguis reuelauerat ei, sed deus pater qui est L in cœlis. Qui autem cum dubitatione dicūt, si tu es filius dei, ab omni beatitudine sunt alieni. Nam quia non erat dignus princeps ille sacerdotū Christi doctrina, propterea non eum docet, nec dicit quia ego sum, sed verbum oris eius accipiens in redargutionem ipsius, conuertit dicens: Tu dixisti, vt eo modo videretur argui, non doceri. Amen dico vobis, amodo videbitis filium hominis sedentem à dextris virtutis, & venientem supra nubes cœli.] Quoniam non est scriptum à dextris Dei, sed apud omnes euangelistas ad dexteram virtutis sedere filium hominis: item tres euangelistæ similiter scribunt, videbitis sedentem: simplicibus quidem cōceditur qui nihil altum possunt audire in eo quod dicit sedentem, acsi dicat, supra virtutem fundatum. Quibus autem possibile est spiritu omnia perscrutari etiam altitudines Dei, & quod scriptum est: Qui sedes super Cherubim appare, & Vidi dominum sedentem super sedem excelsam & eleuatam, &: dixit dominus domino meo sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum, & alia similia quæ de Deo sedente dicta sunt, similiter & de Christo dicuntur quæ conferre oportet cum dicto præsenti, vt ex humili existimatione & fabulosa videamus quid significet more humano sessio Christi. Videtur autem mihi, quoniam fundationem quandam, & firmitatem regalem significat sessio filij hominis. Iuxta virtutem ergo qui solus est virtus, & proprie nominatur, & à dextris fundatus est, & qui accepit om- M nem potestatē à patre sicut in cœlo & in terra. Et hāc fundationem videbunt etiam aduersarij, postquàm cū lætitia viderint eum beati. Sed secundum Marcum quidem non habet amodo, sed puriter, id est videbitis filium hominis à dextris sedentē virtutis: secundum quem nihil erit contrariū his quæ tradidimus. Secūdum Matthæum autē qui dicit: Amodo videbitis, & secundū Lucā dicentē: Ex hoc erit filius hominis, & cætera, quærendū est, si ex quo hæc dixit saluator impleta sunt & in eis qui audierūt quod dixit: Amodo videbitis filiū hominis sedentē à dextris virtutis. Et dicimus quoniā potest impletū videri, quoniā ex illo, id est tēpore dispensationis filius hominis sedit ad dextrā virtutis, & viderūt eū discipuli resurgentē à mortuis, & per hoc viderūt eū fundatū ad dexterā virtutis, secundū quod tradidimus supra, Aut ita: vide si potes horā & diē metiri nō secundū breuitatē, quæ est apud homines horarū atq; dierū, sed secundū longitudinē, quæ est apud dominū sempiternū, cui à cōstitutione mūdi vsq; ad cōsummationē eius est vnus dies: quod demōstrat parabola, vbi dicit de cōductis mane in vineā, & tertia hora, & sexta, & vsque ad vndecimam. Nihil ergo mirū & quod hic dicit saluator amodo spaciū esse breuissimū vsq; tunc in quo spatio dicebat: Videbitis

Psal. 38.

Num. 5.

Adiurare possunt magistratus ex lege.

3. Reg. 22.

Matt. 5.

An dæmones adiurandi.

Matt. 4.

Matt. 16.

Psal. 80.

Esa. 6.

Psal. 109.

Sessio domini.

Marc. 14.

Luc. 22.

Matth. 20.

A Videbitis filium hominis sedentem à dextris virtutis, ad illos qui tunc eum audiebant, forte tunc, quando dixit Dominus domino meo, sede à dextris meis, donec ponã inimicos tuos scabellum pedum tuorum: in quibus erant & illi ad quos dicebat: Amodo videbitis. Inimicus enim erat & Caiphas qui insidiabatur Christo. Et non solum sedentem eum ad dextrã virtutis visuros hos prophetabat, sed etiam visuros eum venientem sicut Matthæus quidem dicit super nubes cœli. Quę sunt autem nubes super quas veniet qui fundatus est à dextris virtutis, aut cum quibus veniet, aut ad quas pertinget veritas Dei secundum quod scriptum est: Et veritas tua vsque ad nubes? Hæ sunt viuæ nubes, prophetæ Dei, & apostoli Christi, quibus mandat pluere cum oportuerit, aut non pluere super vineam sine fructu. Si quas autem nõ vult esse huiusmodi nubes super quas & cum quibus veniet filius hominis apparens, ipse scit. Semper enim super illas, & cum illis venit, ostendẽs suum aduentum dignis se Deus verbum, & sapientia & veritas & iustitia. Hæ autẽ quas tradidimus nubes, quasi portãtes imaginẽ cœlestis nubes sunt cœli non trãseuntis sedis Dei, & regno Dei dignificatæ, quasi hæredes Dei & cohæredes Christi, & cõregnant ei. Tunc princeps sacerdotum cõscidit vestimẽta sua dicẽs, blasphemauit.] Hæc Domino prophetãte inimicus Domini sacerdos illi quasi non erat propinquus, vt videret filius hominis, & virtutẽ à cuius dexteris sedebat, quasi inclinatus & non potens aspicere sursum, non audiens quæ dicebat, conscidit vestimenta sua: ostendens turpitudinem suam, & nuditatem animæ suæ, & mysterium manifestans, conscindendum esse sacerdotium vetus, & stolam sacerdotij eius, & culturæ quæ secundum literam fuerat. Blasphemiam autem arbitratus est esse magnitudinem verborum Christi, & gloriam existimauit Iudaicam & fabulosam historiam literæ occidentis. Et putabat quasi intelligens Christi sermones sufficientes esse ad testimonium contra ipsum, qui testes erant diuinitatis ipsius, quantũ ad eos qui intelligere possunt: & dicit ad eos qui eadem sapiebant: ecce nunc audistis blasphemiam eius, quid vobis videtur? donec respondentes & ipsi aduersus animam suam pronuncient de Iesu, quoniã reus est mortis. Quantum putas fuit erroris ipsam principalem omnium vitam ream mortis pronũciare, & tantorum resurgentium testimonio non aspicere fontem vitæ, de quo in omnes viuentes vita fluebat? quoniam sicut pater vitam habet in se, sic & filio dedit vitam habere in semetipso. Tunc expuerunt in faciem eius, & colaphis eum ceciderunt. Alij autem palmas in faciem ei dederunt, dicentes: Prophetiza nobis Christe quis est qui te percussit.] Pessime, sicut arbitror, illi qui audierunt dicentem Iesum: Amen dico vobis, quoniam amodo videbitis filiũ hominis sedentem à dextris virtutis Dei, & venientem in nubibus cœli, ausi sunt expuere in faciem eius. Arbitrabantur enim in eo quod cõfunderent eum mentientem, & quia non sustineret expuitionis opprobrium, qui sedebat ad dexteram virtutis, & venturus erat in nubibus. Quoniam ignorabant sermones Esaiæ prophetæ, hæc eadem prophetantis de eo, & dicentis ex persona ipsius Domini Saluatoris: Quid, quoniam veni & non erat homo, C vocaui, & non erat qui obediret. Nunquid non valet manus mea eruere, aut non possum eripere? Ecce increpatione mea desertum faciam mare, & ponam flumina deserta, & siccabuntur pisces eorum ex eo quod non habent aquam, & morientur in siti, & induam cœlum tenebris, & sicut saccũ amictum eius, Dominus dat mihi linguam doctrinæ, vt sciam quomodo me oporteat dicere verbum. Posuit me mane, apposuit mihi autem ad audiendum, & doctrina Domini aperiet aures meas. Ego autem non sum incredulus, neque contradico. Dorsum meum præbui ad flagella, & maxillas meas ad palmas. Faciem autem meam non auerti à cõfusione sputamentorum, & dominus deus factus est adiutor meus. Omnes enim qui sunt ab ecclesia, confitentur Christum esse qui dicit: Dominus deus dedit mihi linguam doctrinæ, & cætera quæ exposui. Ego autem conuenienter & ea quæ superius his erant cõiuncta exposui, volens ostendere de illo glorioso esse hoc prophetatum, vt expuatur, colaphizetur. Cui autem alij conuenit dicere, veni, nisi Christo qui venit in mundum? aut quem decebat dicere: Vocaui & non erat qui obediret, nisi

Psal. 110. Nubes cum quibus venturus est Christi. Psal. 35. B Sacerdotij veteris cõscissio. Ioan. 5. Esa. 50. Esa. 50. Ioan. 1.

eum qui venit ad vocandum populum Iudæorum, & non est D auditus, & ideo non eruit populum, neque eripuit eum, sed dereliquit? Christus est autem qui dicit: Ecce increpatione mea desertum faciam mare, & ponam flumina deserta: qui consummationem facturus est mundi. Ipse est enim qui cœlum induet tenebras, & induet id velut saccum: & accipiens à patre linguam doctrinæ sciebat quomodo oporteat dicere verbum quod cõmiserat ei deus: & apposuit ei aurem, vt amplius audiat audientibus cunctis, & doctrina patris aperuit ei aurem: quia non fuit incredulus patri mittẽti, sed neque contradicens, & opere ipso docuit discere cupientes mansuetudinem laudabilémque humilitatem. Opus autem erat in eo quod factis ista docebat, dorsum suum exhibẽs ad flagella, & maxillas ad palmas, & faciem non auertens à cõfusione sputamentorũ, vt nos sicut arbitror qui digni fueramus omnes has infamias pati, erueret ipse pro nobis patiens eas. Nõ enim mortuus est pro nobis, vt nõ moriamur, sed vt pro nobis non moriamur: & alapis cæsus est pro nobis, & expurus est, vt ne nos qui digni fueramus omnibus his, propter nostra peccata patiamur ea, sed vt pro iustitia patientes ea gratanter excipiamus. Et Paulus quidem dicit de saluatore: quoniam humiliauit se factus obediẽs vsque ad mortem, mortem autẽ crucis. E Non enim est indecorum ei qui vult numerare in quantis se Christus humiliauit, vt dinumeret extra ea quæ Paulus exposuit dicens: Humiliauit se factus obediens vsque ad palmas, vsque ad confusionem sputamentorũ, & flagellorũ, & mortis: propter quæ omnia exaltauit eũ deus, Nec enim propter mortem solam quam pertulit propter nos exaltauit eum, sed etiam propter palmas & sputamẽta, & cætera. Quoniam autem ad extremam iniuriam accipitur sputamẽtorum iniuria, manifestum est etiã in lege: in qua scriptum est vt mulier defuncti, si noluerit frater viri eius accipere eã, accedens ad eum qui noluit eam accipere sibi vxorem coram senioribus excalciabit calciamentum eius vnum ex pedibus, & expuet in faciem eius, & dicet: Sic facient homini qui non ædificauerit domum fratris sui. Non ergo auertit faciem suam Chtistus à confusione sputamẽtorum, vt magis glorificetur vultus eius, quàm fuit vultus Moysi glorificatus, tãta & tali gloria, vt cõparatione glorificationis istius, vultus illius glorificatio destruatur: sicut in conspectu solis lumen lucernæ destruitur, & sicut scientia quæ ex parte est, destruitur cum venerit quod perfectum est, Sed & colaphis ceciderunt sanctum ecclesiæ caput, propter quod ipsi colaphizantur à Satana: non vt non extollantur, neq; vt virtus eorũ perficiatur: sed vt traditi inimico & vindici, recipiãt quod fecerũt peccatũ, colaphizãtes Iesum. Et non cõ tenti tantummodo expuere in faciem eius, & colaphis eum cædere, sed adhuc & palmis eum ceciderũt, & deludentes dixerunt: Prophetiza nobis quis te percussit. Propter quod receperũt alapã æternã, & ab omni prophetia priuati sunt, percussi & castigati, & nec sic volentes recipere F disciplinã, secundum quod prophetauerat hoc ipsum de eis Hieremias: Flagellasti eos, & non doluerunt, & noluerũt suscipere disciplinam. Et nunc qui iniuriant vnum aliquem de ecclesia, & faciunt ei hæc, in faciem expuunt Christi: & Christum colaphis cædentes castigãt & palmis. Petrus verò sedebat foris in atrio. Et accessit ad eum vna ex ancillis dicens: Et tu eras cum Iesu Galilæo? At ille negauit coram omnibus dicens: Nescio quid dicis. Exeunte autẽ illo ianuã, vidit illum alia ancilla, & ait ei ibi: Et hic erat cũ Iesu Nazareno. Et iterum negauit cum iuramento, quia non nouit hominem. Post pusillum autem accedentes qui stabant, dixerunt Petro: Vere ex illis es tu, etenim loquela tua manifestum te facit. Tunc cœpit deuotare, & iurare, quia nescio hominem. Et continuo gallus cantauit. Et rememoratus est Petrus verbi Iesu dicentis ei: quia priusquã gallus cantet, ter me negabis. Et egressus foras, amarissimè fleuit.] Abundantius considerãtes Petri negationem dicimus, quoniã nemo potest dicere dominũ Iesum, nisi in spiritu sancto, sicut Paulus nos docet, Et nondum erat tunc in hominibus spiritus sanctus, quoniam Iesus nondum fuerat honorificatus, sicut dicit Ioannes. Propterea non erat possibile, neque illum talem Petrum tunc Iesum confiteri: nec tamẽ erat reprehẽdendus non cõfitens Iesum. Quoniam ad confitentes dicitur: Non estis vos qui loquimini, sed spiri-

Phil. 2. Deut. 25. 2 Cor. 3. 2. Cor. 12. Hier. 5. Ioan. 7. Matt. 10.

G tus patris vestri qui loquitur in vobis. Non autem cum sit potens spiritus ille patris nostri loqui in nobis, & cum in nostra sit potestate locum dare in nobis spiritui sancto, & non diabolo, si denegauerimus, excusationem vllam habemus. Forsitam autem & quicunque est in atrio Caiphæ principis sacerdotum non potest cõfiteri dominũ Iesum, nisi fuerit egressus ex atrio eius, & foris fuerit factus ab omni doctrina cõtraria Iesu. Nam qui illic sunt, Iudaicas tradunt traditiones, & non secundum voluntates scripturarum, sed secundum mandata hominum & doctrinas. Considera enim quoniam Petrus foris sedens ab Iesu segregatus, & in atrio principis constitutus, coram omnibus Iesum denegauit: & iterum vice secunda similiter, non extra ianuam foris factus, sed volens exire, nondum autẽ egressus ianuam, denegauit. Sed & tertia vice quando qui stabant dixerunt: Vere ex illis es, & quando cœpit se deuotare, & iurare quia nescio hominem, adhuc non erat foris. Et omnes denegationes factæ sunt ei in nocte, & in tenebris priusquam veniat dies, & signum diei, id est gallicantus, qui suscitat volentes à somno. Et vt verbi gratia dicam, si

Rom. 13. post gallicantum Petrus negasset, vt diceretur: Nox promouit, dies autem appropinquauit, sicut in die honeste ambulemus, nulla excusatione dignus fuisset Petrus. Forsitan autem & omnes homines quando denegãt Iesum, ita vt pecca-

H tum denegationis eorum recipiat medicinam, ante galli cantum denegare eum videntur nondum eis nato sole iustitiæ, nec appropinquante eis ortu ipsius: Si autem post ortum huiusmodi solis ad animam, volentes peccauerimus, postquam accepimus scientiam veritatis, iam non relinquitur nobis sacrificium pro peccato, sed terribile iudicium, & zelus ignis

Heb.6. qui comesturus est inimicos. Et in Petro quidem tunc dene-

& 10. ganre non conueniebat dicere, quomodo ne putatis peiora mereri supplicia qui filium Dei cõculcauerint, & sanguinem testamenti communem existimauerint vnde sanctificati sunt, & spiritum gratiæ iniuriauerint? Nondum enim sanctificatus fuerat Petrus sanguine Christi, qui fuerat sanguis noui testamenti, nec iniuriauit spiritum gratię quem à principio nec

Ioan.7. acceperat, quoniam Iesus nondum fuerat honorificatus, nec erat in hominibus spiritus sanctus. Si autem in nobis hoc impium fuerit factum denegationis peccatum, omnia hæc dicere conuenit: quoniam & in sanguine testamenti sanctificati sumus, & spiritum gratiæ suscepimus. Propterea communem putare sanguinem testamenti preciosissimum, & iniuriare spiritũ gratiæ, omnibus peccatis deterius est, ita vt nec in hoc seculo, nec in futuro remissionem possimus accipere si Dei filiũ denegemus. Quoniam ergo nobis nox promouit, dies autem appropinquauit, & signum diei galli cantus insonuit nobis, propterea vsque ad sanguinem stemus cõtra peccatum certantes, & propter charitatẽ nunquam excidentem omnia sufferamus, vt cum perfectis in ea consequamur hæreditatem. Et hoc attende quoniam ante galli cantum, & ante spiritum sanctum, & in tẽpore noctis profundæ, etiam si frequenter denegauit quis viuere potest, quod manifestum est

I ex eo quod ter denegauit Petrus. Si autem post galli cantum vel semel in quocunq; periculo constitutus denegauit quis, impossibile est eum renouari in pœnitentiã, vt iterum crucifigat sibi filium Dei. Qui autẽ in huiusmodi denegationis peccato fuerit cõprehensus, aspiciat illud quod scriptũ est: Væ his

Esa.5. qui attrahunt peccata sua sicut funem longum, & sicut iuge lotum vituli iniquitates, & nõ dicat, peccata nostra in nobis sunt, & quomodo viuemus? Viuo, inquit, dominus, quoniam

Ezech.33. nolo mortẽ peccatoris, sed pœnitentiam, Ipse autẽ scit Deus, de quo scriptũ est: Et ipse sapiẽs adducet super eos mala, qualia mala adducet super denegantes & non pœnitẽtes, & qualia super denegantes & pœnitẽtes, qualia bona super eos qui nunquam denegauerunt, neq; verbo coram hominibus, neq; operibus: longe autem efficiamur à priore ancilla, & altera, & ab omnibus qui stant in atrio eius, vel in ianua eius, vt ne in proximo existamus facientibus denegare eum, qui fuerit iux-

De ancillis & atriis allegoria. ta eis, Cognoscemus autem quæ sit ancilla principis, si intellexerimus quę sit ancilla Dei, de qua scriptum est: Ego seruus tuus & filius ancillæ tuæ. Quæ sint autem atria principis, po-

Psal.134. teris scire si intellexeris quæ sint atria domus domini: de quibus scriptum est: Ecce nunc benedicite dominũ omnes serui domini, qui statis in domo domini in atriis domus Dei no-

K stri. Si autem & de ancilla altera debemus aliquid dicere, vt etiam ab illa recedamus, intelligamus quod scriptũ est. Sicut oculi ancillæ in manibus dominæ suæ, ita oculi nostri ad dominum Deum nostrum, donec misereatur nostri. Puto primam ancillam intelligi principis facientem denegare discipulos Christi, synagogam esse Iudæorum secundum carnem, qui denegare frequẽter cõpulerunt fideles. Secundam autem ancillam, congregationem gentium, qui & ipsi persequentes Christianos, denegare cogebant. Tertios autem stantes in atriis, ministros esse hæresum diuersarum, qui & ipsi veritatem Christi denegare compellunt. In nocte autem non solum ter denegat Petrus, sed etiam deuorat seipsum & iurat, quia nescio hominẽ. Et quidem tunc adhuc secundũ carnem Christũ sciebat, nec adhuc poterat dicere: Et si Christum cognouimus aliquãdo secundũ carnẽ cognouimus: sed nũciam nõ cognoscimus. Quamdiu enim signũ diei nõ existebat, denegans Petrus verborum Iesu non fuit memor, Postquã autem angelus diei clamauit ei, tunc recordatus est verborum Iesu dicẽtis ad se: Antequam gallus cantet ter me negabis. Et quando recordat⁹ est verbũ Christi, iam nõ erat in atrio prĩcipis sacerdotũ, nec iuxta ianuam eius, sed foris: alioquin nequaquam plorasset: Sicut enim scriptum est, egressus foras, amarissime plorauit. Ergo & secundum Lucam peccatrix mulier iuxta pedes *Luc.7.*

L domini pœnitens fleuit, & hic Petrus egressus atrium principis, ad ianuam eius plorat ex amaritudine peccati, examaricãs in pœnitentia fletum suum. Mane autem facto, consilium acceperunt omnes principes sacerdotum, & seniores plebis aduersus Iesum, vt eum morti traderent: & vinctum eum adduxerunt, & tradiderunt Pontio Pilato præsidi.] Qui in tenebris & nocte offendit, venia dignus est: qui autem in die clara offendit, nunquam potest culpare errorem quasi continẽtem se, maxime quando habens in se lucernam corporis offendit, sed incontinentiam suam. Hoc autem diximus, ostendentes quoniam Christi quidem discipuli in nocte scandalizantur, secundum quod dominus eis prædicit: Omnes vos scandalum patiemini in me in hac nocte, & quia Petrus ante galli cantum ter denegauit. Qui autem consilium accipiunt contra Iesum omnes principes & seniores plebis mane facto, in lumine peccant, id est scientes, secundum quod scriptũ est de hoc consilio: Quoniam consiliati sunt ex consensu in vnũ, sicut scriptum est in psalmis, vt morti traderent Christũ: putantes per mortem extinguere eius doctrinam, & fidem eius apud eos qui crediderũt in eum quasi in filium Dei. Talia autem contra eum cõsiliantes principes culturæ literę occidentis, & ministri damnationis seniores, alligauerunt Iesum soluentem à vinculis, & dicentem eis qui sunt in vinculis, Exite: & cõpeditos soluentem, atque dicentem: Dirumpamus vincula eorum: & qui filiam Abrahæ alligatam à Satana decem & octo annis à vinculis soluerat, vt iam nequaquam sit inclinata, quæ non poterat sursum aspicere prius: & alligauerũt

M eum volentem, & in eo quod alligaretur vinculis ipsis insidias dirumpentem, vt iam non habeant principes sacerdotũ, & seniores Iudæorum aduersus homines vincula, domino ea videlicet dirumpente in se. Si quis autem exigit à me scripturam hæc de disrumpendis vinculis ostendentem, quibus alligauerunt Iesum principes sacerdotum, & seniores, intelligat quod propter ipsum hoc dicit ipse Iesus per prophetam: Dirumpamus vincula eorum, tanquam si dicat, principum, sacerdotum & seniorum, aut multo magis eorum principum qui sunt operati in eis, & regnum terræ illorum qui astiterũt, & principum qui conuenerunt in vnum aduersus dominũ, & aduersus Christum eius: quorum & iugum proiiciamus à nobis. Adhuc autem amplius te placabit, vt suscipias quoniam etsi alligantes Iesum induxerunt qui consilium fecerunt aduersus eum, tamen dirupit Iesus vincula: si intellexeris quæ scripta sunt de Sampsone, qui frequenter fuit ligatus: & dirupit alienigenarum vincula, quoniã Nazareus fuerat Dei, & habebat comam plenam virtutis. Si ergo ille propter comę virtutem quam habebat in capite, potuit rumpere vincula alienigenarum, quibus alligauerant eum frequenter: quanto magis Christus qui post tanta prodigia & virtutes quas fecit volens tradidit se ad vincula, soporans in se diuinitatis virtutem.

Hic incipit cap.27. explanatio *Matt. 26.* *Psal.2.* *Luc.13.* *Iudic.16.*

A autem, & acquiescens vt alligaretur, sine dubio dirupit vincula circũdantia se? Quorum vinculorũ mysteria, vincula Sampsonis fuerunt. Et tradiderũt eum Pontio Pilato.] Vtrum autem etiam nomina vtraq; præsidis habeant aliquã rationem conuenientẽ dispẽsationi domini saluatoris: nõ facile est sententialiter respõdere. Poterunt eñ aliquẽ mouere principalia ex quibus hæc vocabula deducũtur, Põtius & Pilatus. Vtrum autẽ bene quis moueatur, an non, vnusquisq; potentiũ considerare cognoscat. Tunc videns Iudas qui eum tradidit quoniam damnatus est, pœnitentia ductus, retulit triginta argenteos principibus sacerdotũ & senioribus dicẽs: Peccaui quod tradiderim sanguinem iustum. At illi dixerunt: Quid ad nos? Tu videris. Et proiectis argenteis in templo recessit, & abiẽs laqueo se suspendit. Principes autẽ sacerdotum acceptis argenteis dixerunt: Non licet mittere eos in corbonã, quia precium sanguinis est. Consilio autem accepto inter se, emerunt agrum figuli in sepulturam peregrinorum. Propter hoc vocatus est ager ille Acheldemach, quod est ager sanguinis, vsq; in hodiernum diem. Tunc impletũ est quod dictũ est per Hieremiam prophetam dicentem: Et acceperunt triginta argenteos, precium appreciati quod appreciauerunt à filiis Israël,

B & dederunt eos in agrum figuli, sicut constituit mihi dominus.] Respondeant mihi qui de naturis quasdam fabulas introducunt, existimantes se dicere vera, & non cognoscentes quod eorum opinio iniquitatem creatoris accusat: qui fecit quędam quidem vasa in honorem, non ex causa virtutis eorum ducentia eos ad honorem: quædam autem in contumeliam, non propter peccata eorum ducẽtia eos ad contumeliã. Si enim perdibilis naturę erat Iudas, quomodo pœnitentiam tãtam suscepit, vt nõ vinceretur cupiditate triginta argenteorum, propter quã impiam proditionis suscepit audaciam? Si enim ad proprietatẽ naturarũ referunt quod est dictum: Non potest arbor mala fructus bonos proferre, dicant, nisi bonitatem aliquam spiret: & si non perfecte, neque sicut debuit conuersus fecit Iudas hoc ipsum quod retulit triginta argenteos: vnde est & quod dicit cognoscens peccatum suum: Peccaui tradens sanguinem iustum: nisi ex bona plãtatione mentis, & ex seminatione virtutis quæ seminata est in omni rationabili anima, quam non coluit Iudas, & ideo cecidit in tale peccatum. Si autem naturæ pereuntis est aliquis hominum, sine dubio magis huiusmodi naturæ pereuntis fuit & Iudas. Quod sine dubio fuisse videretur, si tradens sanguinem iustum, aut non retulisset pecunias condelectatus in eis, aut auferens non dixisset, quia peccaui tradẽs sanguinem iustũ. Et si quidem post resurrectionem Christi ex mortuis dixisset Iudas quæ dixit, forsitan verisimiliter erat dicendum, quoniam cõpulit eum pœnitere de facto, & confiteri de suo peccato, ipsa virtus resurrectionis ipsius. Nunc autem mox vt vidit eum traditum esse Pilato cõpunctus pœnituit: forsitan autem & recordatus ea quæ frequenter Iesus dixerat discipulis suis de

Refellit hæresin de naturis bonis vel malis.

Matt. 7.

C resurrectione sua futura. Videns igitur Iudas magnitudinem facinoris sui, pœnituit quidem, & locutus ex pœnitentia cordis, confessus peccatum suum eo quod tradiderit sanguinem iustum: non autem & secundum scientiam pœnituit, sicut debuit pœnitere. Existimauit enim præuenire in morte moriturum magistrum, & occurrere ei cum anima nuda, vt confitens, deprecans, misericordiam mereretur. Propter quod ipse se iudicauit, & condemnauit in eo quod sciens peccauit, & non aspexit in hoc quod dixerat Iob in tantis cladibus constitutus: Vtinam possem me interficere, aut aliquem rogare vt faceret mihi hoc: nec vidit quia non conuenit seruum Dei seipsum expellere de hac vita, sed expectare etiã de hoc Dei iudicium. Videamus nũc si quod latet multos, loci istius Deo donante possimus explicare quod dictum est: Videns autem Iudas qui tradidit eum, quoniam condemnatus est, pœnitentia ductus retulit triginta argẽteos principibus sacerdotum, & cætera. Si enim scriptum fuisset post sententiam Pilati, postquam flagellis cæsum Iesum tradidit Iudęis vt crucifigerẽt eum, quod ita fecisset Iudas, nihil sine dubio huiusmodi quæreremus in eo quod dictum est: Videns autem quia condemnatus est. Nunc autẽ quomodo vidit Iudas quia condẽnatus est? Neque enim adhuc condẽnatus fuerat Iesus, neque à Pilato interrogatus. Forsitan ergo dicit aliquis vim

Nemo sibi mortem cõsciscere debet.

Iob. 7.

Elegit suspendiũ anima mea.

faciens, quoniam consideratione mentis suæ vidit exitum rei D quia condemnatus est, ex eo quod traditum aspexit à principibus sacerdotum, & senioribus plebis. Alius autem dicet hoc modo: quoniam quod scriptum est: Videns autem Iudas quia condemnatus est, ad ipsum Iudam refertur. Cum enim tradidissent Iesum principes sacerdorum, & seniores plebis Pilato, tunc sensit malum suũ Iudas, & intellexit quoniã qui talia ausus est, sine dubio iudicatus, & condẽnatus à Deo est. Forsitan & Satanas qui post panem intinctum fuerat ingressus in Iudam, præsto fuit ei donec Iesus traderetur Pilato: postquam fecit quod voluit, recessit ab eo: Recedente autem diabolo intellexit & vidit, quoniam tradens sanguinem iustum condemnatus à Deo est, & potuit intelligere sensus eius iam vacans & non habens diabolum operantem in se. Potuit ergo à se recedente diabolo capere pœnitẽtiam, & referre triginta argenteos his qui dederant eos: & potuit dicere recedente diabolo, quod priusquam ab eo recederet, dicere non potuisset. Nec enim adhuc implente diabolo cor eius potuit dicere: Peccaui tradens sanguinem iustum. Sed non hoc dicimus, quoniam diabolus recedens ab aliquo tali iam nequaquam ei insidiatur, sed obseruat iterum tempus, si potuerit iterum se apponere ei: & postquam cognouerit

Diabolus qua ratione miseros exagitet.

E secundum peccatum suum quis, obseruat etiam tertiæ deceptionis locum in eo diabolus. Si autem opus est & exemplis vti, videamus in epistola ad Corinthios prima, eum qui vxorem habuit patris: nec enim in huiusmodi malo sine magno opere diaboli potuit esse. De quo malo pœnituit, sicut scriptura ipsa testatur, & tristatus est tristiciam secundum Deum, tristiciam quæ pœnitentiam in salutem stabilem operatur, sed postquam suscepit huiusmodi tristiciam, apposuit iterum se ei diabolus, volens ipsam tristiciam eius supra modum exaggerare, vt iam non esset secundum Deum, sed vt abundantior facta absorberet tristantem supra mensuram, & vltra quàm tristare deberet, & sic eum absorberet Satanas in abundantiori tristicia. Quod præcognoscens Apostolus consilium Corinthiis dat, vt confirment charitatem in eum, dicens huiusmodi causam, Vt ne, inquit, abundantiori tristicia absorbeatur qui huiusmodi est. Non eñ versutias eius ignoramus. Similiter aliquid factum est & in Iuda qui tradidit Iesum: & secundum similitudinem illius tristiciæ, quæ pœnitentiam in salutem stabilem operatur, tristatus & ipse, postquam pœnitentiam ductus est retulit triginta argẽteos principibus sacerdotum dicens: Peccaui tradens sanguinem iustũ: quod ipsum pœnitentiæ erat, & tristicię salutaris. Sed quia nunquam seruauit cor suum, neque sapienter tristatus est, sed suscepit abundantiorem tristiciam à diabolo sibi submissam, qui voluit eum absorbere in abundantiori tristicia, ideo referens argenteos illos in templum, abiens, laqueo se suspendit. Si enim postquam retulit pecuniam, & confessus est se peccasse eo quod tradidit sanguinem iustum, non abiens laqueo se suspẽdisset, sed locum pœnitẽtiæ requisisset, & tempus pœnitentiæ obseruasset, forsitan & inuenisset eum qui dixit: Vi- F
uo ego quoniam nolo mortem peccatoris, sicut pœnitẽtiam eius. Ego autem existimo quoniam & maius aliquid de saluatore intelligens Iudas non alibi proiecit triginta argenteos nisi in templum, vbi sciebat dominum eiecisse de tẽplo oues & boues, & dixisse venditoribus columbarum: Tollite hæc hinc, & nolite facere domum patris mei domum negociationis. Satis ergo desperans ex se quod intellexit magnitudinem sui peccati, iactans argẽteos illos in templum, abiit, & laqueo se suspendit. Accipientes autem argenteos illos, voluerunt aliquid legitimum obseruare, & non mittere eos in corbonam. vbi data populi propter necessitates pauperum congregabãtur: sanguinis enim precium impium existimabant mittere in corbonam. Propter quod consilium accipientes, comparauerunt ex pecunia illa agrum figuli, & operantis lutum. Videbant enim quoniam circa mortuos magis eam pecuniam cõueniebat expendi, & circa locum mortuorum, & sepulturæ, quoniam precium sanguinis erat, quàm in corbona, aut in aliqua necessitate honesta. Sed quia & inter loca mortuorum differentiæ sunt: quoniam multi quidem secundum votum optabiliter sepeliuntur in monumentis suis paternis: quidam autem propter quasdam calamitates frequenter in peregrinis

1. Cor. 5.

2. Cor. 7

2. Cor. 2.

Ezech. 3

Ioan. 2.

Corbona qualis lo...

Sepeliri in monumẽ... paternis e... voto.

G monumentis ſepeliuntur : ideo accipientes precium ſangui-
nis Ieſu, vſi ſunt eo ad comparationem agri figuli alicuius, vt
in eo peregrini morrui ſepeliantur, non ſecundum votum,
ſed ſecundum caſum aliquem contrarium hoc promerentes.
Si autem & peregrinos ſpiritaliter intelligere conuenit, pe-
regrinos dicimus eſſe qui vſque ad finem extranei ſunt à Deo,
& peregrini teſtamentorum eius. Tales igitur peregrini hu-
iuſmodi habent finem, vt in agro figuli ſepeliantur, qui pre-
cio ſanguinis eſt comparatus. Nam iuſti ſunt qui dicunt :
Rom. 6. Conſepulti ſumus Chriſto in nouo monumento quod exci-
Ioan.18. ſum habetur in petra, in monumento dolato, vbi nondum
quiſquam mortuorum poſitus eſt. Qui autem vſque ad finem
peregrini ſunt à Chriſto, & alieni à Deo, dicent ſine dubio
conſequenter : Conſepulti ſumus peregrinis in agro figuli o-
perantis lutum, qui precio ſanguinis eſt comparatus, & ſu-
mus in agro qui ager ſanguinis nominatur. Sed quoniā quod
poſt hæc dicit Euangeliſta, Tunc impletum eſt quod di-
ctum fuerat per Hieremiam prophetam dicentem. &c] inter
ea quæ ſcripta ſunt, non inuenitur hoc Hieremias alicubi
prophetaſſe in libris ſuis, qui vel in eccleſiis leguntur, vel a-
pud Iudæos referuntur : ſi quis autem poteſt ſcire, oſtendat
vbi ſit ſcriptum : ſuſpicor aut errorem eſſe ſcripturæ, & pto
Mendum exēplariū. Zacharia poſitum Hieremiam, aut eſſe aliquam ſecretam
Hieremiæ ſcripturam in qua ſcribitur, Talis eſt autem textus
Zach.11. apud Zachariam Prophetam. Et dicam ad eos : Si bonum eſt
H in conſpectu veſtro, date mercedem meam, aut abnegate: &
ſtatuerunt mercedem meam triginta argenteos. Et dixit do-
minus ad me. Depone eos in fornacem, & vide ſi probum
eſt, ſicut probatus ſum pro eis. Et accepit triginta argenteos,
& miſit eos in domnm domini in fornacem. Si autem hæc
Secreta. Hieremiæ. dicens aliquis exiſtimat ſe offendere, videat ne alicubi in ſe-
cretis Hieremiæ hoc prophetatur, ſciens quoniam & Apo-
ſtolus ſcriptutas quaſdam ſecretorum profert, ſicut dicit ali-
1.Cor.2. cubi, Quod oculus non vidit, nec auris audiuit : in nullo e-
Secreta Heliæ. nim regulari libro hoc poſitum inuenitur, niſi in ſecretis He-
liæ prophetæ. Item quod ait, Sicut Iamnes & Mambres re-
ſtiterunt Moyſi, non inuenitut in publicis ſcripturis, ſed in
libro ſecreto, qui ſupraſcribitur, Iamnes & Mambres liber.
2.Tim.3. Vnde auſi ſunt quidam epiſtolam ad Timotheum repellere,
quaſi habentem in ſe textum alicuius ſecreti, ſed non potue-
runt. Primam autem epiſtolam ad Corinthios, propter hoc
aliquem refutaſſe quaſi adulterinam, ad autes meas nunquam
peruenit. Ieſus autem ſtetit ante præſidem. Et interrogauit
eum præſes, dicens : Tu es rex Iudæotum ? Dixit ei Ieſus: Tu
dicis.] Vere Ieſus non rapinam arbitratus eſt eſſe ſe æqua-
Philip.2. lem Deo. Et non ſemel, ſed frequenter pro omnibus ſeipſum
humiliauit. Et nunc ergo Iudex totius creaturæ conſtitutus à
I patre, rege regum, & domino dominotum, vide in quantum
ſe humiliauit vt acquieſceret ſtate ante iudicem tunc terræ
Iudææ : & vocatus, interrogatus eſt interrogationem, quam
forſitan deridens, aut dubitans Pilatus interrogauit dicens :
Ioan.18. Tu es rex Iudæorum ? Ad quam interrogationem quod pu-
tauit eſſe condecens, teſpondit, dicens : Tu dicis. Et à prin-
cipe quidem ſacerdotum adiuratus vt diceret ſi ipſe eſt Chri-
ſtus filius Dei, reſpondit: Tu dixiſti : à Pilato autem interro-
gatus: Tu es rex Iudæorum? reſpondit: Tu dicis. Vide inter-
rogationes, niſi illa quidem interrogatio : Si tu es Chriſtus fi-
lius Dei, Iudaicæ conueniebat perſonæ : Romano autem iu-
dici dicenti interrogatoriè, non tu es Chriſtus, ſed tu es rex
Iudæotum ? Qui autem caute conſiderat ipſos apices Euan-
gelicorum ſermonum, videbit quoniam princeps quidem ſa-
cerdotum dubitanter dixit : Si tu es Chriſtus filius Dei. Si e-
nim ſyllaba, dubitationem interrogationis oſtendit. Pilatus
autem pronunciatiue : Tu es rex Iudæorum. Quoniam au-
tem pronunciatiue hoc dixit Pilatus, illud quoque confir-
mat, quod etiam alibi ſupraſcribit in titulo, Rex Iudæorum,
in ttibus linguis, Hebraice, Græce, & Latine, vt Hebræi, &
Græci, & Romani cognoſcetent quoniam & Pilatus ſciebat
Pilati reuerentia erga Chriſtum. eum regem Iudæorum eſſe. Propter quod apparet cum qua
reuerentia requirebat de Ieſu, & prouocabat populum vt Ie-
ſum magis ad dimittendum peterent, quàm Barabbam. Re-
uerentiæ autē Pilati illud etiam fuit ſignum, quod lauans ma-
nus ſuas dixit : Innocens ego ſum à ſanguine huius, vos vi-
deritis. Quod autem dixit ad principem ſacerdotum, Tu di- K
xiſti, dubitationem eius oblique arguens conuincit. Et quod
ait Pilato : Tu dicis, ſententiam eius pronuncianris confir-
mat. Marcus autem pro, ſi tu es Chriſtus filius Dei, ſic ſcribit: *Mar.14.*
Tu es filius benedicti ? Forſitan aut illud quod ſimpliciter
ſcriptum eſt, aut hoc quod dubitanter, neſcio ſi non mendo-
ſa habeant exemplaria, cum debuiſſent ambo æqualiter dice-
re, Si tu es, aut, Tu es. Et cum accuſaretur à principibus ſa-
cerdotum, & ſenioribus plebis, nihil reſpondebat. Tunc di-
xit ei Pilatus. Non audis quanta aduerſus te dicunt teſtimo-
nia? Et non reſpondit ei vllum verbum, ita vt miraretur præ-
ſes vehementer.] Iudaicæ literæ occidentis miniſtri & ſenio-
res filij ſunt eorum ſacerdotum & ſeniorum qui accuſauerunt
Ieſum, accuſationem eorum vſque nunc ſuſcipientes, & ac-
cuſantes Ieſum. Proprerea permanente eis ipſo peccato, & *1.Theſ.2.*
præueniente eos ſemel ira, vſque in finem adhuc patiuntur o- *Eſa.1.*
peratores ipſi, derelicti cum populo vniuerſo ſicut taberna-
culum in cucumerario, & ſicut ciuitas quæ expugnatur. Ac-
cuſatus autem Ieſus, ſicut tunc nihil reſpondit, ſic & modo
aduerſus accuſationes iſtorum ſacerdotum, & ſeniorum, ni-
hil reſpondit. Tacet enim eis verbum Dei, & iam nō audiunt
vetbum Dei, ſicut aliquando factum fuerat ad ptophetas &
in conſummatione ſeculorum caro factus eſt, & habitauit in *Hier.1.*
nobis. Et non ſolis ptincipibus ſacerdotum & ſenioribus *Ioan.1.*
plebis falſa accuſantibus non reſpondit, ſed neque Pilato,
quoniam volebat eum audire defendentem ſe contra accu- L
ſationes eotum mendaces. Quando enim dixit ei Pilatus poſt
accuſationes principum, ſacerdotum & ſeniorum : Non au-
dis quanta te accuſant ? neque ipſi reſpondit. Nec enim erat
dignum reſpondere, vel dubitanti vtrum debeat aduerſus ac-
cuſatores eorum falſas reſpondere. Hoc diximus, non obliti
quod dictum eſt de Pilato, quia vel momentum aliquod
benignum erga Chriſtum habebat. Hoc enim verum eſſe de
Pilato, ex omni natratione eius oſtenditur. Non autem dice-
re quis audebit, quorum permanens & firmum erat in eo de
Chriſto iudicium. Trahebatur enim & ad cōtraria: propterea
& nunc trahenti ad deteriorem opinionem, dominus non
reſpondit, contemptis omnibus quæ dicta fuerant in accuſa-
tionem ipſius. Miratus eſt autem Pilatus conſtantiam eius,
forſitan ſciens quomodo cum idoneus eſſet pronunciare &
remittere crimen, miratus eſt videns eum in tranquilla &
quieta ſapientiæ grauitate, & inturbabili eum iudicio ſtare,
in quo ad mortem periclitari exiſtimabatur ab his qui fuerāt
ibi, & fortior erat humana natura, & omni eius infirmitate
volente obtundere virtutem ſpiritus eius, non autem præua-
lente facere hoc. Quod autem ſcriptum eſt, non ſolum mira-
ri Pilatum, ſed etiam valde mirari, mouet me vt exiſtimem,
quoniam dignum ei videbatur magno miraculo, vt exhibitus M
ad ctiminale iudicium Chriſtus inturbabilis maneret, & ſta-
ret ante mortem quæ apud omnes homines terribilis exiſti-
matur. Per diem autem ſolennem conſueuerat præſes di-
mittere populo vnum vinctum quem voluiſſent.] Non mi-
reris ſi adhuc primordium habens Romanus principatus in
eis, & nouiter Iudæis iugum ſuſcipiētibus Romanorum, quia
donatum erat Iudæis vr in ſolennitate paſchali peterent v-
num quem voluiſſent, quamuis mille homicidiis obnoxius
videretur. Sic enim quaſdam grarias præſtant gentes eis quos *Gratia principum.*
ſubiiciunt ſibi, donec confirmetur ſuper eos iugum ipſorum.
Tamen conſuetudo hæc abſoluendi vincti fuit aliquando & *1.Reg.14.*
apud Iudæos. Nam cùm Saul decreuiſſet vt ne quis accipe-
ret cibum, Ionathas autem fauum mellis guſtaſſet contra re-
gis decretum, inuenit obnoxium Ionatham : & quamuis fi-
lium conſtitutum, tamen propter aliquod iuramentum ſuum
decreuerat interficere eum : ſed non interfecit, omni popu-
lo Iſraël interueniente, & petente eum ad vitam. Sed quod
Pilatus dimiſit vnum vinctum populo, vel Saul ſecundum
petitionem populi quod dimiſit Ionatham, non eſt mirum:
ſub culpa enim erat amborum perentium vitam, quoniam
Iudæi ſemper obnoxij erant. Sed illud quæramus, ſi tale ali-
quid fiat & in iudicio Dei, & omnis eccleſia petere poſſit a-
liquem peccatorem vt ſoluatur à condemnatione peccati,
maxime autem ſi quando habeat perditionis cætera opera,
ad benefaciendum autem eccleſię impiger ſit. Tales enim in-
uenies

A uenies sæpe in potentibus constitutos, alias quidem peccatores, tamen pro Christianis quantum possibile eis est multa agentes. Adduceris autem magis ad requirendum talia, si rationem habet idoneam quod etiam Israel pro vita Nabuchodonosor & Balthasar filij eius Deum orabat. Sed hoc si videtur alicui dignum requisitione, requiret. Quod autem manifestum est, omnes curare tentemus, vt ex petentibus inueniamur esse, & in ordine eorum qui bene vixerunt, magis quàm ex illis pro quibus petitur quasi pro omnibus malis. Nam etsi concedatur aliquis peccator ad preces ecclesiæ, non tamen iustum est gloriam & beatitudinem consequi eum, qui huiusmodi est: sufficit enim quod à pœna dimittitur. Arbitror autem propter istum diem festum Iudæorum in quo Barabbas ad vitam electus est, Christus autem neglectus, dominum dicere per prophetam: Ieiunia, & ferias, & dies festos vestros odit anima mea: & quia magis solennitatem agere voluerunt cum latrone dimisso, quàm cum Iesu. Verbi gratia dicam: Si egissent solennitatem rectè sicut Iosias, aut aliquis similis ei, & data eis fuisset quem vellent petendi licentia, sine dubio Iesum postulassent, Barabbam autem condemnassent. Nos autem oremus vt festum diem colentes, non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ & nequitiæ, sed in azymis synceritatis & veritatis, Barabbam quidem condemnare, Iesum autem ab omnibus vinculis liberum accipere nobis mereamur in regem & dominum. Et quamdiu hęc facimus non

Baruch.1.

Preces ecclesiæ pro peccatore.

Esa.1.

1.Cor.1.

B conuertuntur dies festi nostri in luctum, neque cantica nostra in lamentationem, sed erunt in nobis solennitatis veræ, solennitates Dei. Habebat autem tunc vinctum insignem qui dicebatur Barabbas. Congregatis ergo eis, dixit eis Pilatus. Quem vultis dimittam vobis, Iesum Barabbam, an Iesum qui dicitur Christus? Sciebat enim quod per inuidiam tradiderunt eum.] In multis exemplaribus non continetur, quod Barabbas etiam Iesus dicebatur, & forsitã rectè, vt ne nomen Iesu conueniat alicui iniquorum. In tanta enim multitudine scripturarum neminem scimus Iesum peccatorem, sicut in aliis nominibus inuenimus iustorum, vt eiusdem nominis inueniantur esse etiam iniqui, vtputa Iudas Apostolus Zelotes, & Iudas patriarcha, item & Machabæus Iudas, omnes laudabiles: sed Iudas proditor. Et in Genesi inueniuntur eiusdem nominis esse filij Set, & filij Cain, sicut Enoch, & Lamech, & Matusalem: non autem conueniebat esse tale aliquid & in nomine Iesu. Et puto quod in hæresibus tale aliquid superadditũ est, vt habeant aliqua conuenientia dicere fabulis suis, de similitudine nominis Iesu, & Barabbæ. Existimo enim in istis, rerum aliquod mysterium demonstrari, vt Barabbas quidem constitutus sit ad seditionem, & bella, & homicidia facienda in animabus hominum: Iesus aut quasi filius Dei, & pax constitutus, & verbum, & sapientia, ad omnia bona. Hi

Nomina bonis et malis cõmunia.

C ergo duo cum sint vincti in rebus humanis & corporibus, populus ille sibi postulauit absolui Barabbam: propter quem non cessat gens illa habens seditiones, & homicidia & latrocinia, secundum quosdam gentis suæ in rebus quæ foris habentur: secundum omnes autem Iudæos qui non credunt Iesum, intus in anima. Vbi enim non est Iesus, illic seditiones, & lites, & prælia sunt. Vbi autem est Iesus, vt dicere possint: Si autem Christus in nobis, corpus quidem mortuũ propter peccatum, spiritus autem vita propter iustitiam: ibi sunt omnia simul bona, & innumerabiles diuitiæ spiritales in manibus eius, & pax. Ipse est enim pax nostra qui fecit vtraque vnum. Et si quis videat contrariam illam operationem, cognoscet quoniam ipse est in omnibus vinctus insignis Barabbas, quem sibi solui desiderant, non solum tunc peccans Israel secundum carnẽ, sed & omnes qui eis similes sunt, vel in dogmate, vel in vita. Quicunque ergo mala agit, solutus est in corpore eius Barabbas, Christus autem vinctus. Qui autem bona agit, Christus ei solutus est, Barabbas autem vinctus. Sedente autem eo pro tribunali, misit ad eum vxor eius dicens: Nihil sit tibi, & iusto illi. Multa enim passa sum hodie per visum propter eum.] Et Iesus quidem per inuidiam traditus erat: & ita per inuidiam manifestam, vt etiam Pilatus eam non ignoraret Volunt autem Euangelistæ non præterire rem diuinæ prouidentiæ laudem Dei continentem, qui voluit per visum conuertere Pilati vxorem, vt quantum ad se vetaret vi-

Rom.8.

Ephe.2.

rum suum, vt ne audeat contra Iesum proferre sententiam. Et D visum quidem non exposuit Matthæus, tantum autem dixit, quia multa passa erat per visum propter Iesum. Et ideo per visum passa est, vt ne amplius pateretur. Vt beatam fuisse dicamus Pilati vxorem, quæ per visum passa est multa propter Iesum, & recepit per visum quod erat passurus. Ex quo audebit quis dicere, quoniam melius est recipere aliquem mala in visu, quàm recipere in vita. Quis enim non eligat per visum mala sua recipere in vita sua, nisi forte talia mereatur, vt expediat ei acriora recipere in vita sua, potius quã recipere leuiora in visu? Consolatur enim, & requiescit in finibus Abrahæ, qui recepit mala in vita sua, & non hæc mala quæ recepit in visu suo: secundum quod & cõsolationem habebit. Vtrum autem & initium habeat conuersionis ad Deum ex eo quod multa propter Iesum fuerat passa per visum, Deus scit: tamen continetur etiam hoc in scripturis quibusdam non publicis. Et vide, quia iustum appellauit Iesum vxor Pilati, ne forte mysterium sit hæc vxor Pilati ecclesiæ ex gentibus: quæ aliquando quidem regebatur à Pilato, nunc autem iam non est sub eo propter fidem suam in Christo. Principes autem sacerdotũ, & seniores persuaserunt populo vt peterẽt Barabbam, Iesum vero perderent. Respondens autem præses dixit illis. Quem vultis de duobus dimittã vobis? At illi dixerunt, Barabbam.] Et est videre vsque nunc quomodo populus Iudæorum à senioribus suis, & Iudaicæ culturæ doctoribus suadetur, & excitatur aduersus Iesum vt perdant eum, quantum ad se, & habeant Barabbam solutum. Credunt enim turbæ principibus, & sacerdotibus suis. Plerunque & præses quidem dicit ad populum, Quem vultis ex duobus dimittam vobis? Turbæ autem, quasi veræ turbæ, & multæ, quæ spatiosam & perducentem ad perditionem ambulant viam, petierunt Barabbam solui, volentes eum sibi habere solutum. Dicit eis Pilatus. Quid ergo faciam de Iesu qui dicitur Christus? Dicunt omnes. Crucifigatur, & cætera.] Volens eis pudorem tantæ iniquitatis incutere Pilatus, dicit eis: Quid ergo faciam de Iesu qui dicitur Christus? Non solum autem, sed & mensuram colligere volens impietatis eorum. Illi autem nec hoc erubescentes, quod Pilatus Iesum Christum esse confitebatur, nec modum impietatis seruantes, dixerunt omnes, crucifigatur. & siquidem Barabbam petissent dimittere, non autem econtra & Christum postulassent ad crucem, vtputa Barabbam quidem petissent absolui, hunc autem non petissent crucifigi, sed in potestate dimisisẽt Pilati, vt faceret de eo quod vellet: adhuc magnæ essẽt impietatis, quod relicto iusto, homicidam petissent. Nunc autẽ multiplicauerunt impietatis suæ mensuram, non solum homicidam postulantes ad vitã, sed etiam iustum ad mortem, & ad mortem turpissimam crucis. Adhuc autem permanens in eo ipso quod confundere eos volebat, vt vel confusi ad electionem iusti venirent, etsi non ex iudicio cordis, dicit eis. Quid enim male fecit?] Contra hoc nihil habentes quod responderent, amplius clamauerunt, non deponentes, sed augentes iram, animositatẽ, blasphemiam, & dixerũt, Crucifigatur. Pilatus autem videns quod nihil proficeret, Iudaico vsus est more, volens eos de Christi innocentia non solum verbis, sed etiam ipso facto placare si voluerint: si autem noluerint, condemnare, faciens non secundum aliquam consuetudinem Romanorum. Accepit enim aquam in cõspectu omnium, & lauãs manus suas dixit: Innocens ego sum à sanguine huius, vos videritis.] Et ipse quidem se lauit: illi autem non solũ se mundare noluerunt à sanguine Christi, sed etiam super se susceperunt dicẽtes. Sanguis eius super nos, & super filios nostros.] Propter hoc rei facti sunt non solum in sanguine prophetarum, sed implentes mensuram patrum suorũ facti sunt rei in sanguine Christi, vt audiant Deum sibi dicentem: Cum expanderitis manus vestras ad me, auertã oculos meos à vobis, manus enim vestrę sanguine plenę sunt. Propterea sanguis Iesu non solum super eos factus est qui tunc fuerunt, verumetiam super omnes generationes Iudęorum pòst sequentes vsque ad consummationẽ. Propterea vsque nunc domus eorũ derelicta est eis deserta. Pilatus autẽ oblitus verborum suorum bonorum quibus cœperat defendere innocentiam Christi, declinans ad malum, non solum tradidit Iesum, sed etiam flagellis cęsum tradidit, vt crucifigerent eum. Tunc mi-

Luc.16.

De conuersione vxoris Pilati dubitat.

Matt.7. E

F

Matt.23.

Esa.1.

G lites pręsidis susceperunt Iesum in pretorium,& congregauerunt ad eum totam cohortem,& induerunt eum chlamydem coccineam, & purpuram circundederunt ei,& coronam de spinis posuerunt super caput eius,& arundinem in dextera eius,& adgeniculantes se, deludebant eum dicentes: Aue rex *Milites quo modo illuserunt domino.* Iudæorũ.] Verisimile est,vt in primordiis tunc nouiter erecti imperatoris,milites nondum disciplinæ ordinem conseruantes decentem,extra consuetudinem disciplinæ quæ nunc est, facerent in saluatorem,quando accipiẽtes eum in prætorium congregauerunt totam cohortem,& fecerunt quæ fecisse dicuntur,lusum sibi Iesum facientes, propter quod nominatus fuerat rex Iudæorum.Ego autem puto milites fecisse,operantibus in se inuisibilibus regibus, & principibus seculi huius, *Psal.2.* qui astiterunt & conuenerunt in vnum aduersus dominũ,& aduersus Christum eius,vt videatur illa delusio eorum potius fuisse quam hominum.Eorum autẽ qui non cognouerunt in illa dispensatione sapientiam Dei:si enim cognouissent,nunquam dominũ maiestatis crucifixissent.Ergo cohors illa mysterium erat militiæ alicuius malignæ. Et expoliauerunt eum vestimẽta eius quæ desursum habebat,tunicam inconsutilem & stolam: hæc enim vestimenta eius talia describit Ioannes: & induerunt eum deludentes propter nomẽ eius regale,coc- *Coccinea chlamis mystica erat.* cineam chlamydem,non intelligẽtes quod agunt.Illa autem coccinea chlamis mysteriũ erat coccinei signi,quod scriptum *Iosu.2.* est in Iesu Naue,quod ad salutem suam habuit illa Raab,& in *Gen.38.* Genesi quod factum est in vno filiorum Thamar ad manum nascentis, vt coccũ alligaretur in signo futuræ passionis Chri- H sti.Ergo& nunc suscipiens dominus coccineam chlamydem, in se sanguinem mundi suscepit:& in spinea illa corona,suscepit spinas peccatorum nostrorum intextas in capite suo. Et de chlamyde scriptum est,quoniam denuo spoliauerunt eum chlamidem coccineam,de corona autem spinea nihil tale Euangelistę scripserunt,propterea quod & nos quętere volue- *Corona spinea.* runt exitum rei de corona spinea semel imposita, & nũquam detracta.Ego igitur arbitror quoniam spinea illa corona consumpta est à capite Iesu, vt iam non sit spinæ nostræ antiquæ postquam semel eas à nobis abstulit Iesus super venerabile caput suum.Si autem & de calamo quidem posuerũt in dextera eius,aliquid dicere conuenit, huiusmodi dicimus ratio- *Calami mysterium.* nem. Calamus ergo ille mysteriũ fuit sceptri vani & fragilis, super quem incumbebamus omnes priusquã crederemus sceptrum maligni. Confidebamus enim in virga calamina Ægypti,vel Babylonis,vel cuiuscunque regni contrarij contra regnum Dei:& accepit calamum illum,& virgam fragilis regni de manibus nostris, vt triumphet eum, & conterat in ligno crucis:& pro calamo illi priori super quem prius recumbebamus, dedit nobis sceptrum regni cœlestis, & virgam de qua scriptũ est: Virga æquitatis,virga regni tui: vel virgã quæ corripiat eos qui opus habent correptione,de qua dicit Aposto- *1.Cor.4.* lus.Quid vultis in virga veniam ad vos? Dedit nobis & bacu- I lum vt celebremus pascha,secundũ quod scriptum est,Baculi *Exod.12.* vestri in manibus vestris sint:vt celebremus pascha deponẽtes virgã calami eam quã habebamus prius quàm celebraremus domini pascha.Percutiunt autem cum hoc fragili &vano calamo caput Iesu venerabile, quoniam & semper regnũ illud contrarium conuitiat & verberat Deum patrẽ caput domini saluatoris,Et in his omnibus vnigenita virtus nocita non est, sicut nec passa est aliquid,facta pro nobis maledictum, cum naturaliter benedictio esset:sed cũ benedictio esset,consumpsit,& absoluit, & dissipauit omnem maledictionem humanam. Exeuntes autem inuenerunt hominem Cyrenæũ, nomine Simonem: hunc angariauerunt vt tolleret crucẽ eius.] Sicut enim secundum tres Euangelistas tentatur à diabolo Iesus:secundum Ioannem autẽ qui spiritalis naturæ eius fecit sermonem,non teneatur:nec enim tentatur veritas,& vita,& resurrectio,& lumen verũ:sed tentabatur secundũ hominem quem susceperat vnigenitus Deus:sic secundum Ioannẽ quidem saluator imponentibus eis qui susceperunt eum,crucem *Ioan.18.* suam portãs egressus est in locum qui dicitur Caluarię locus, secundum reliquos autẽ sibi eam non portat.Exeuntes enim qui ducebant eum ad crucifigendum, inuenerunt quendam Cyrenæum nomine Simonem, quem angariauerunt vt acciperet crucem Christi. Non autem solum saluatorem conueniebat accipere crucem suam,sed & nos conueniebat portare eam saluatorem nobis angariam adimplentes. Nec iterum K autem sic prodificandi fueramus crucem eius accipientes, quãtum modo prodificamur à cruce eius,cum & ipse sibi accipiat eam & portet.Quæres si secundum textũ vtrunque est factum,& non dissonant sibi Euangelistę ab inuicem,& quid eorum prius est factum: vtrum enim qui susceperunt Iesum ad crucifigendum, & imponentes ei crucem,vt portans eam exeat in locum Caluariæ, hoc primum fecerunt,antequã angariarent Simonem Cyrenæum:aut egressi quidẽ angariauerunt Simonem,facti autem ad locum in quo eum fuerunt suspensuri,posuerunt crucem ei ipsi,vt ipse eam portaret.Et qui potest discutere quęrat discutiens in vtroq; vt inueniat,vtrum finem portandæ crucis accepit, aut magis Cyrenæus Simon, non fortuitu angariatus, sed secundum aliquam de eo præscientiam Dei, secundum dispositionem Dei ductus ad hoc, vt Euangelica scriptura dignus inueniretur,& ministerio crucis Christi,in qua mũdus crucifigitur sanctis,& sancti mũdo. *Gal.6.* Quidam autem & moraliter exponere voluerunt hũc ipsum *Allegoria de Simone Cyrenæo.* Simonem Cyrenęum,ex eo quod de Pentapoli esset Cyrenes secundum Libyam,accipientes occasionem de sensibus quinque:vt dicant,quasi quinque sensus portauerunt dispensationis illius crucem.Simon autem interpretatur obedientia.Cui autem magis conueniebat vt crucem Christi portaret nisi obedientię? aut sicut secundus Lię filius vocatur Simeon? Dupliciter enim apud Gręcos nominatur& patriarcha,& Petrus secũdum proprietatẽ Hebraici sermonis,vt conueniat ei qui ita vocatur,vt & Simon dicatur, & Simeon,quoniam iisdem L literis scribunt Hebræi & Simeonis nomen,& Simonis. Locus autem Caluariæ dicitur non qualemcunque dispensationem habere,vt illic qui pro hominibus moriturus fuerat moreretur. Venit enim ad me traditio quædã talis quod corpus *Traditio de Adamo in loco Caluariæ sepulto.* Adæ primi hominis ibi sepultum est vbi crucifixus est Christus:vt sicut in Adam omnes moriuntur,sic in Christo omnes viuificentur: vt in loco illo qui dicitur Caluariæ locus,id est locus capitis, caput humani generis resurrectionem inueniat *Rom.5.* cum populo vniuerso per resurrectionem domini Saluatoris, qui ibi passus est,& resurrexit.Incõueniens enim erat,vt cum multi ex eo nati remissionem acciperent peccatorum, & beneficium resurrectionis consequerentur, non magis ipse pater omnium hominum huiusmodi gratiam consequeretur.

Et dederunt ei acetum bibere felle mixtum.Et cum gustas- *Adam remissionem consecutus.* set noluit bibere.] Sufficiebat enim nobis,vt tantum gustaret pro nobis sicut mortem tridui temporis non longiorem, sic & acetum felle permixtum, Aliud autem vinum nõ mixtum cum felle, nec cum alio aliquo contrario accepit & bibit, & gratias agens discipulis dedit, & promisit se biturũ nouum ipsum in regno dei. Postquam autem crucifixerunt eũ,diuiserunt sibi vestimenta eius,sortem mittentes:& sedentes seruabant eum.] Et sunt vsque nunc qui ipsum quidem non habentes,vestimenta autẽ verba in scripturis posita habent,nec M ipsa ad plenum,sed ex parte nihilominus hoc ipsum propheta dicente mysterium quod nunc est impletum. Vtrum autem conscissum est aliquod vestimentorum eius in illa partitione, aut mansit vnumquodque eorum integrũ sicut fuit,& qualia illa vestimenta fuerunt, non legimus apud tres Euangelistas: apud Ioannem autem didicimus quod milites postquã crucifixerunt Christum, acceperunt vestimenta eius, & fecerunt quatuor partes,vnicuique militi partem. Tunicam autẽ quoniam erat nõ consutilis,sed à sursum textilis per totum, dixerunt ad inuicem:Non cõscindamus eam,sed sortiamur de ea. Non ergo omnes acceperunt eam,sed qui sortitus est. Disputans autem aliquis de differentia eorum qui vestimenta domini habent,inueniet sine dubio qui in dogmatibus suis, etsi non habent ipsum,tunicam tamen desursum textilem per totum habent:alij autem nec ipsam,sed aliquam particulam vestimenti eius.Et hoc considera, quod secundum Matthæum quidem Iesus accipiens acetũ cum felle permixtum gustauit, & noluit bibere: secundum Marcum autem cum daretur & myrrharum vinum non accepit.Et sedentes seruabant eũ ibi. *Mar.15.* Et milites quidem seruabant corpus, submissi à principibus sacerdotũ,quasi furandum à discipulis eius si non seruaretur: dispensatio autem resuscitauit eum, & testes resurrectionis eius

A eius esse fecit non duos tantum, aut tres, sed multo plures. Visus est enim Cephæ, postea illis vndecim, deinde apparuit amplius quàm quingentis fratribus, nouissime autem omnium Paulo. Et non erat modicum signum resurrectionis eius, quod à tantis est visus, his qui susceperunt periculum, vt prædicent eum viuentem in populis qui petierant eum ad crucem. Et nunc noui principes sacerdotum, videlicet filij principum illorum, verbum veritatis positum in scripturis crucifigunt falsis expositionibus suis, & occidunt mendaciis: verbum autem veritatis, quia apud illos quidem occiditur, viuit autẽ in sua natura, semper inuenit, & eligit sibi vasa in quibus resurgat, & viuat, & adhuc confundat suos interfectores, multis testimoniis viuere demonstratum. Et imposuerunt super caput eius causam eius scriptam, hic est Iesus rex Iudæorum.] Siue occasione siue veritate, Christus rex pronunciatur, & omnis litera regnum eius testatur, siue Græcorum, siue Romanorum, siue Hebraicorum, & pro corona super caput eius scriptum, Hic est Iesus rex Iudæorum. Et cum nulla inueniatur causa alia mortis eius, nec enim erat, hæc habetur sola, rex fuit Iudæorum: de qua & locutus est, dicens: Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion mõtem sanctum eius. Et princeps quidem sacerdotum secundum literam legis portabat in capite suo formam signi, & sanctificationem domini scriptam in metallo: verus autem princeps sacerdotum, & rex Iesus, in cruce quidem habet scriptũ, Hic est rex

1. Cor. 15. *Titulus crucis.* *Psal. 2.*

B Iudæorum: ascendens autem ad patrem & suscipiens patrem in se pro literis & pro nomine habet qui nominatur, & habet eum coronam, & dignus eo effectus, & domus Dei patris digna effectus, solus sufficienter patrem capere potest. Tunc crucifixerunt cum eo duos latrones, vnum à dextris, & vnum à sinistris.] Crucifixus inter latrones dominus sicut ipsi latrones impleuit prophetiam dicentem de se, & cum iniquis deputatus est: Et est videre discipulos eius testimonium dantes culturæ Dei quæ per eum est introducta, cũ iniquis reputari, & cum eis crucifigi, aut passiones reliquas sustinere, sicut & illi. Mũdus enim & spiritus qui in eo est, summos semper persequitur viros, & punit malitiæ quidem summos propter vtilitatem multorum: summos autem virtutis, quoniam non est dignus mundus iste eis qui non considerãt quæ videntur, sed quæ non videntur: & contemnunt eum, sicut & olim sancti ambulantes in melotis, & in pellibus, & in speluncis & in foueis terræ, quorũ non erat dignus mundus.

Esa. 53. *Heb. 11.*

Transeuntes autem blasphemabant eum mouentes capita sua, & dicentes: Vah, qui destruebas templum, & in triduo reædificabas. Libera teipsum. Si filius Dei es, descende de cruce. Similiter & principes sacerdotum deludentes eum cum Scribis, & senioribus, & Pharisæis dicebãt: Alios saluos fecit, seipsum non potest saluũ facere. Si ipse est rex Israel, descendat nunc de cruce, & credimus illi. Confidit in Deum, liberabit nunc eum si vult: dixit enim, quia filius Dei sum.] Nemo

C stans Iesum blasphemat, neque recte incedens. Transeuntes enim blasphemabãt eum, & sicut in Græco habet prætereuntes, qui etiam macerie vineæ dissoluta à Deo, vindemiant eos qui remanserunt. Scriptum est enim: Vt quid posuisti maceriem eius, & vindemiant eam omnes qui prætereunt viam? Quamdiu ergo quis non præteriuit viam, neque declinauit à via, stans dicere potest Deo, Statuisti supra petrã pedes meos, & non blasphemat Iesum. Si autem ceciderit, aut præterierit, vel transierit, vel declinauerit, tunc eum blasphemat. Sicut adhuc qui in mala opera ceciderunt, & sicut qui dereliquerunt terminos æternos, & viam ecclesiæ cœlestis, & fluctuantur, & circunferuntur ab omni vento doctrinę in fallacia hominum, in astutia, ad remedium erroris. Omnes enim hæreses prætereuntes & declinantes esse si quis dixerit, non peccabit: propterea quod & ipsi inter prætereuntes habentur, & blasphemant Iesum non habentes caput firmum, sed mouentes ipsum sursum & deorsum: quoniam non sunt prudentes, nec habent oculos suos in capite suo, in quo habere debuerãt Ecclesiaste dicente: Sapientis oculi in capite eius sunt. Prætereuntium ergo & declinãtium opus est Iesum blasphemare filium Dei, quia nemo in spiritu loquens dicit anathema Iesu. Diuersi autem blasphemantium sermones habẽtur, quorum vnum est blasphemum, quod dicitur ab eis qui non intelli-

Eccl. 2. *1. Cor. 12.*

gunt, nec audiunt quæ dicuntur, nec de quibus affirmant: D Iesus enim dixit: Soluite templum hoc, & ego in triduo suscitabo illud. Prætereuntes autem quasi falsi testes contra Iesum dicebant quod non erat dictum de eo, appetentes eum: Vah qui destruit templum Dei, & in triduo reædificat illud. Non enim ipse destruit templum, sed quod alij destruunt ipse ædificat: siue templum proprium corporis, quod à Iudæis fuerat traditum morti, siue templum restium suorum & omnium qui habuerunt verbum Dei in se, & ex insidiis impiorũ propter pietatem mortui sunt. Venit enim hora, quãdo omnes qui in monumentis sunt audient vocem filij Dei & resurgent. Et non solum in eo quod dicebant. Qui destruit templum, mentiti sunt, sed etiã illud quod dixerunt, Et ego in triduo reædificabo ipsum. Nec enim dixit reædificaturũ se tẽplum, sed resuscitaturum. Sermo enim ædificationis non ostendit subitaneum opus, suscitationis autem ostendit. Et qui quidem deridebant, dicebant, Salua teipsum: ipse autem accipiens virtutem à patre, & hoc fecit, & amplius. Cunctis enim capientibus verbum suum, salutem suam ostendit. Et illi quidem deridentes dicebant: Si filius Dei es, descende de cruce: Ipse autem filium Dei se deridentibus quidem non ostendebat, ostendit autem credentibus sibi postquã dispensauit quæ oportebat eum dispẽsare in tribus illis diebus, postquam descendens ad inferos mortificatus corpore, viuifica- E tus autem in spiritu, spiritibus qui erant in carcere prædicauit quod non crediderant aliquando quando expectabatur patientia Dei in diebus Noe, cũ fabricaretur arca in qua pauci, id est octo animæ, sunt saluati per aquam. Et non est derelictus illic, sicut ipse dicebat: Quoniam non derelinques animam meam in inferno. Oportebat autem eum & ascendere ad proprium patrem & Deum, vt ascendens in altum captiuet captiuitatem, & accipiat dona in homines, & post hæc ostendat se fortiorem morte dicens ad eam. Vbi est mors aculeus tuus? Similiter autem cæteris prætereuntibus, & blasphemantibus eum, principes quoque sacerdotum, & scribæ prætereuntes, & ipsi dicebant ad eum victi virtutibus ante gestis ab eo: Alios saluos fecit, seipsum saluum facere non potest. Videlicet non credentes, quoniam qui alios saluare potuit, multo amplius poterat & seipsum saluare, & promittebant se credituros in eum, quasi in regem Israel, si descendens à cruce, videretur ab eis. Ipse autem non curabat indignum aliquid agere propter derisionis iniuriã, & facere quod dicebatur ab eis extra rationem & ordinem. Idipsum autem & latrones qui crucifixi erant cum eo, improperabant ei. Et apud Ioannem sicut potuimus exposuimus de duobus latronibus qui fuerunt crucifixi cum Christo, qui secundum Matthæum quidem & Marcum improperauerũt ei ambo in cruce. Secundum Lucam autem dicentem quoniam vnus de pendentibus latronibus blasphemabat dicens: Si tu es Christus, salua teipsum & nos: Respondens autem alter increpabat eum, dicens: Nõ times tu Deum quod in eadem damnatione es? Et nos quidem iuste, nam condigna factis recipimus, iste autem nihil mali fecit. Et dicebat ad Iesum. Memento mei cum veneris in regnum tuum. Respõdens autem Iesus dixit ad eum, qui increpauerat blasphemantem: Amen dico tibi, hodie mecũ eris in Paradiso. Cõueniens ergo est, vt in primis quidem ambo latrones intelligãtur dominum blasphemasse: post hoc autem vnum ex eis cõuersum esse, & credidisse tractantem apud seipsum his miraculis quæ audiebat facta ab eo: forsitan autem & videns conuersionem aëris, & tenebras fieri insuetas, & non sicut fieri frequenter solebant. Aut ne forte sicut & illic diximus, alij sunt hi duo latrones, qui ambo blasphemarunt. Sed ille latro qui saluatus est, potest esse mysterium eorum qui post multas iniquitates crediderunt in Christum, & dixerunt Christo: Confixi sumus & configurati in morte Christi: & semper dicunt filio Dei: Memor esto nostri cum veneris in regnum tuum, & ideo in Paradiso sunt cum ipso. A sexta autẽ hora tenebræ factæ sunt super vniuersam terram vsque ad horam nonam.] Ad hunc textum quidam calumniãtur Euangelicam veritatem, dicentes quomodo secundum textum potest esse verum quod dicitur, quia factæ sunt tenebræ super omnem terrã à sexta hora vsque ad nonam, quod factum nulla refert historia: Et di-

Ioan. 2. *Ioan. 5.* *1. Pet. 3.* *Psal. 15.* *Eph. 3.* *1. Cor. 15.* *Luc. 23.* *Latrones.* F *Tenebræ.*

G cunt, quia ſicut ſolet fieri in ſolis defectione, ſic facta eſt tunc defectio ſolis. Defectio autem ſolis à ſeculo ſemper fuit in ſuo tempore facta. Sed defectio ſolis quæ ſecundum conſuetudinem temporum ita currentium fieri ſolet, non in alio tépore fit, niſi in conuentu ſolis & lunæ, quando luna ſubtus currens ſolis impedit radios occurrentes ei, & occurſu ſuo lumen eius obtundit. In tempore autem quo paſſus eſt Chriſtus, manifeſtum eſt quoniam conuentus non erat lunæ ad ſolem, quoniam tempus erat paſchale, quod cōſuetudinis eſt agere quãdo luna ſolis plenitudinem habet, & in tota eſt nocte. Quomodo ergo poterat fieri defectio ſolis cum luna eſſet plena & plenitudinem ſolis haberet? Quia autem credentium volentes defenſionem aliquam introducere cōtra hæc, anguſtiati ſermonibus profitentium talia, ita dixerunt. Si nullum prodigium nouum factum fuiſſet in tempore paſſionis Chriſti, ſed omnia ſecundum conſuetudinem, crederetur ſecundũ cōſuetudinem facta fuiſſe illa defectio ſolis. Nunc autem cum cōſtet cætera prodigia quæ tunc facta ſunt non ſecundum conſuetudinem facta fuiſſe, ſed noua & admiranda: nam & velum templi ſciſſum eſt in duas partes à ſurſum vſq; deorſum, & terra contremuit, & petræ diruptæ ſunt, & monumenta aperta ſunt, & multa corpora dormientium ſanctorum reſurrexerunt: manifeſtum eſt quoniam & illa defectio

De defectione ſolis ordinaria & extraordinaria.

H ſolis conſequenter ſecundum cætera prodigia, noua contra conſuetudinem facta eſt. Item aduerſus hæc filij ſeculi huius, qui prudentiores ſunt filiis lucis in ſua generatione, talia dicunt. Pone quia extra conſuetudinem facta eſt illa defectio ſolis in tempore non antiquo ſub principatu Romanorum, ita vt tenebræ fierent ſuper omnem terram vſque ad horam nonam, quomodo hoc factum tam mirabile, nemo Græcorũ, nemo Barbarorum, factum cōſcripſit in tépore illo, maxime qui Chronica cōſcripſerunt, & notauerunt ſicubi tale aliquid nouum factũ eſt aliquando, ſed ſoli hoc ſcripſerunt veſtri auctores? Et Phlegon quidem in Chronicis ſuis ſcripſit, in principatu Tiberij Cæſaris factum, ſed nō ſignificauit in luna plena hoc factum. Vide ergo ne fortis eſt obiectio hæc, & potens mouere omnem hominem ſapientem, qui nec illis dicẽtibus, nec iſtis ſcribentibus conſentit, ſed omnia cum ratione & iudicio audit. Et non eſt quidem durum, quod vnuſquiſq; fidelium qui credit quidem, nō tamen cum ratione, & cum iudicio credit, vt ita ſit cōſtans in fide, vt etſi mille crimina obiiciant contra Euangelicam fidem volentes deſtruere fidem noſtram, vt in nulla parte eorum commoueatur ſermonibus, qui fingens ſe credere ſcripturis Euangelicis, per occaſionem vnius aut alterius quæſtionis aut difficilis, aut forte & indiſſolubilis, aduerſantes ſcripturis feſtinant fidem Chriſti & Euangeliorum eius tollere de anima noſtra, introducẽtes quaſdam mirabiles res, & mirabilia Dei virtute cōſummata ad ſeculares quaſdam conſuetudines transferre volentes. Iudicaui igitur bonum, vt accipiens bonum propoſitum eorum qui in fide cōſtantes eſſe deſiderant, ſolutiones criminationum eo-

Luc. 16.

Phlegō profanus author meminit huius ecclipſis.

I rum, inquantum mihi ex Deo eſt virtus, inueniam pro Euangelica veritate: vt fideles non ſolum fide ſimplici, ſed etiã ratione fidei muniantur in fide. Dicimus ergo quod Matthæus & Marcus nō dixerunt defectionem ſolis tunc factam fuiſſe, ſed neque Lucas, ſecundum pleraque exemplaria habentia ſic: Et erat hora fere ſexta, & tenebræ factæ ſunt ſuper omnẽ terram vſque ad horam nonam, & obſcuratus eſt ſol. In quibuſdam autem exemplaribus non habetur, Tenebræ factæ ſunt, & obſcuratus eſt ſol: ſed ita, Tenebræ factæ ſunt ſuper omnem terram ſole deficiente. Et forſitan auſus eſt aliquis quaſi manifeſtius aliquid dicere volens, pro, Et obſcuratus eſt ſol, ponere, deficiente ſole, exiſtimans quod non aliter potuiſſent fieri tenebræ, niſi ſole deficiente. Puto autem magis quod inſidiatores eccleſiæ Chriſti mutauerunt hoc verbum, quoniam tenebræ factæ ſunt ſole deficiente, vt veriſimiliter Euangelia argui poſſint ſecundum adinuentiones volentium arguere ea. Arbitror ergo: ſicut cætera ſigna quæ facta ſunt in paſſione ipſius, in Hieruſalem tantummodo facta ſunt: ſic & tenebræ tantummodo ſuper omnem terram Iudæam ſunt factæ vſque ad horam nonam. Quæ autem dico in Hieruſalem tantummodo hæc facta ſunt, quod velum templi ſciſſum eſt, quod terra contremuit, quod petræ diruptæ ſunt,

Et fide & ratione fidei nos in fide confirmari oportet.

Luc. 23.

Putat hāc Ecclipſin nō fuiſſe generalem.

quod monumenta aperta ſunt. Nec enim extra Iudæam, petræ diruptæ ſunt, aut monumenta aperta ſunt alia niſi ea tantum quæ in Hieruſalem erant, aut forte in terra Iudæa. Nec alia terra tremuit tunc niſi terra Hieruſalem: nec enim refertur alicubi quod omne elementum terræ tremuerit in tépore illo, vt ſentirent (verbi gratia) & qui in Æthiopia erant, & in India, & in Scythia: quod ſi factum fuiſſet, ſine dubio inueniretur in hiſtoriis aliquibus eorum qui in Chronicis ſcripſerunt noua aliqua facta. Sicut ergo quod dicitur: Terra contremuit, refertur ad terram Hieruſalem, aut ſi latius voluerit quis extendere ad terram Iudæam: ſic & tenebræ factę ſunt ab hora ſexta vſque ad nonam ſuper omnem terram, intellige quod ſuper omnem terrã Iudæam ſunt factæ, aut certæ ſuper Hieruſalem tantum. Sic ergo qui intelligit, ſine culpa intelligit, & non magnitudinem miraculi oſtendere volens, incidat in riſum ſapientiũ ſeculi huius, & magis infidelitatem in hominibus ſapientibus operetur quam fidem. Dicit autem aliquis contra hæc. Si non ex defectione ſolis factæ ſunt tenebræ, tunc ſuper omnem terrã Iudæam, & Hieruſalem, ſed ex altera cauſa, oſtende cauſam. Cui talia reſpondemus. Primum quidem, quod omnino Euangeliſtæ nec nominauerũt ſolem in iſto loco, ſed tantũ quia tenebræ factæ ſunt ſuper omnem terram. Si enim tenebrę factę ſunt ſuper omnẽ terram ſole non nominato, ſine dubio conſequens eſt intelli- L gere quaſdam tenebroſiſſimas nubes, & forte non vnam, ſed multas & maiores cōcurriſſe ſuper terram Iudæam & Hieruſalem, ad cooperiendos radios ſolis, & ideo profundæ factæ ſunt tenebræ à ſexta hora vſque ad nonam. Quomodo autem factæ ſunt in tali loco diximus, ne forte & tenebræ palpabiles in Ægyptum hoc modo factæ fuerunt tribus diebus, non ex ſolis defectione, ſiue autẽ ex eo quod nubes tenebroſæ concurrerunt in vnum, ſiue quod aër illic tunc ſpiſſior factus eſt ſuper Ægyptios tantum. Omnibus enim filiis Iſrael, ſicut teſtatur ſcriptura, fuerat lumen, in quibus fuerãt cõmorati. Nam & impoſſibile eſt in ſolis defectione, quæ fit ex cõcurſione lunæ ad ſolem, tribus diebus continuis fieri tenebras: & crederetur aliqua alia tenebrarum cauſa fuiſſe in Ægypto, ſi vel nominatus fuiſſet Sol, ſiue quaſi obſcuratus in tẽpore illo, nunc autem ſcriptura Exodi nihil aliud dicit, niſi quia Moyſes extendit manum ſuam in cœlum, & factæ ſunt tenebræ, & calîgo, & cætera ſuper totam terram Ægypti tribus diebus, & nemo vidit fratrem ſuum, neque ſurrexit aliquis de lecto ſuo tribus diebus. Quod autem dico ſuper omnem terram Iudęam vel Hieruſalem, vt non omne elementũ terræ intelligamus, illud eſt argumẽtum, quod ſcriptum eſt in tertio libro Regnorum, vbi Abdias diſpenſator Achab dixit Heliæ: Quid peccaui, quia dediſti ſeruum tuum in manus Achab, vt mortificet me? Viuit Deus tuus ſi eſt gens aut regnũ vbi non miſit dominus meus quęrere te, & dixi: nõ eſt: & cõ- M buſſit regnũ & regiones eius, quoniam non inueniat te. Quis enim tam lapideus ſit legens iſta, vt exiſtimet quoniam rex Iſrael Achab in omnem gentem mundi, & in omne regnum orbis terræ miſit quærens Heliam, & combuſſit vbicunq; dictum eſt, non eſt Helias? Sed ſine dubio exaggeratorie dicta ſunt illa, oſtendentia quod ſatis eum quæſiuit in gentibus, quæ fuerunt circa Iudæam ſecundum quod potuit requirere. Diximus autem etiam in aliis locis, quod cum duæ creaturæ generales in ſexta die factæ fuiſſent, primum quidem animalia, deinde homo ſecundum Dei imaginem factus, conſequens eſt vt & dies ille ſextus diuiſus fuiſſe intelligatur in duas ſpecies creaturæ: vt ante ſextam quidem animalia intelligantur fuiſſe creata, in ſexta autem hora dixiſſe dominum, faciamus hominem ad imaginem noſtrã, & feciſſe eum tunc. Propter quod conueniebat pro ſalute eiuſdem hominis morientem, in ipſa hora ſexta ſuſpendi, ac à ſexta hora propter hoc tenebras fuiſſe factas ſuper omnem terram vſque ad nonam. Et ſicut Moyſe manus extendente in cœlum factæ ſunt tenebræ ſuper Ægyptios ſeruos Dei tenẽtes in ſeruitute, imago futurarum tenebrarum quæ comprehenſuræ fuerant Ægyptios: ſimiliter & Chriſto in ſexta hora manus extendente in cruce ad cœlum ſuper populum qui clamauerat: Tolle de terra hunc, & crucifige, crucifige eum, factæ ſunt tenebræ, & ab omni lumine ſunt priuati & imago fuit tenebrarum

Exod. 9.

Exod. 9.

3. Reg. 18.

Cōfert Moyſen cum Chriſto.

A rum illa futurarum quæ comprehensuræ fuerant gentem Iudæam, quia ausi sunt lumini vero manus suas inferre. Vnde ex tunc omnis illa gens tenebris est repleta, sicut dicit propheta. Obscurentur oculi eorum ne videant. Item sub Moyse factæ sunt tenebræ, & caligo super omnem terram Ægypti, tribus diebus: & nemo vidit fratrem suum, neque surrexit de lecto suo aliquis tribus diebus. Omnibus autem filiis Israel, erat lumen in omnibus locis in quibus cômorabantur. Sub Christo autem tenebræ factæ sunt super omnem terram Iudęam tribus horis, lumen autem fuit super omnem reliquã terram, quod vbique illuminat omnem ecclesiã Dei in Christo. Et si vsque ad nonam horam tenebræ fuerunt super omnem terram Iudęam, manifestum est quoniam iterum lumen eius refulsit: quia cum plenitudo gentium intrauerit, tunc omnis Israel saluus futurus est. Quod autem tribus horis factę sunt tenebræ super terram Iudæam, illud ostêdit quoniã propter peccata sua priuati sunt à lumine Dei patris, & à splêdore Christi, & ab illuminatione spiritus sancti. Circa nonã autê horã clamauit Iesus voce magna, dicens. Eli Eli lama zabachthani, hoc est Deus meus, Deus meus, vt quid me dereliquisti? Qui autem illic stantes erant, & audientes, dicebât, quia Heliam vocat iste.] Digne Deo requirendum est quæ fuit illa magna vox Christi, vtrum magna rebus significantibus magna mysteria, aut magna sensibili & corporali magnę vocis auditu. Puto autem quod omnis vox Christi filij Dei magna est, & si fuerit lenis: & testatur de hoc ipso scriptura in locis maxime illis, in quibus vult erigere auditorem, vt transgrediatur illud quod multi intelligere possunt in locis, & non manet in eo, quamuis secundum simplicem intellectum habeo in eo aliquam veritatem, vt intelligere possit aliqua digne propter magnam domini vocem. Quoniam ergo his verbis ostendit aliquid esse absconditum magnum quod clamat ad Deũ dicens: Quare me dereliquisti? ideo requirendũ est quid est quod à Deo derelictus est Christus. Nec enim fas est credere eum mentiri dicentem: Quare me dereliquisti? Et quidam colore religionis pro Iesu, & quia non possunt exponere quid sit Christum derelinqui à Deo, arbitrantur & dicunt: verum quidem est quod dictum est, tamen per humilitatem dictum est. Nos autem vidêtes eum, qui in forma Dei fuerat constitutus, ab huiusmodi magnitudine descendentem, & semetipsum exinanientem per hoc quod formam serui suscepit, & videns in his voluntatem eius qui ad hæc talia eum misit: intelligimus quoniam quantũ ad illa in quibus fuerat forma dei inuisibilis, & imago secundũ patrem, derelictus à patre est, quando suscepit serui formã, & derelictus pro hominibus, vt talia & tanta susciperet, & vsq; ad mortem veniret, & mortê crucis, quæ inter homines turpissima esse videtur. Extremum enim dilectionis eius factum est quando crucifixerunt eum, & posuerunt super caput eius, quasi deridentes eum, literas dicentes: Hic est Iesus rex Iudæorum. Extremum autê dilectionis eius erat & illud, quod inter latrones est crucifixus, & quod prætereuntes blasphemabant eum mouêtes super eum capita: & quod principes cum scribis dicebant: Alios saluos fecit, seipsum non potest saluum facere. Adhuc autem & illud, quod etiam latrones improperabant ei in cruce. Ergo manifeste intelligere poteris quid sit quod dicit: Quare me dereliquisti? faciens comparationem gloriæ illius quã habuit apud patrem, ad confusionem quam côtemnens sustinuit crucem. Si enim ille erat sicut sol in conspectu Dei, & sicut luna perfecta in æternũ, & erat testis eius fidelis in cœlo, postea autem & pro quibus dicit: Quare me dereliquisti, superaddit dicens: Tu autem repulisti, & pro nihilo deduxisti, & distulisti Christum tuum, euertisti testamêtum serui tui, profanasti in terra sanctitatê eius, & cętera. Et quandiu quidem fuit solis lumen etiã tanta & talia sustinens, non dicebat: Quare me dereliquisti? postquã autem vidit super omnem terrã Iudæam vsq; ad horam nonam tenebras factas, dixit magna voce sua: quare me dereliquisti? Illud ostendere volens per hæc, quoniã volens dereliquisti me pater, & talibus exinanitum calamitatibus tradidisti, vt populus qui fuerat apud te honoratus, recipiat quæ in me ausus est, implens mensuram patrum suorum, & quæ super prophetas fecit, vt priuetur à lumine tuæ prospectionis, & efficiatur in tenebris quasi te Deo iam nequaquam eis præsente. Sed & pro salute gentium dereliquisti me, vt derelictio Israel fieret gentium salus. Quid autem tã bonum fecerunt qui ex gentibus crediderunt, vt precioso sanguine meo super terram effuso pro eis, emerem eos à maligno qui tenuerat eos? & quare faciem tuam auertisti, & factus sum côturbatus, vt dicam: Tristis est anima mea vsq; ad mortem? Aut quid tale dignum facturi sunt homines pro quibus patior ista, vt pro eis ego patiar hæc? sicut & propheta iã ante de hoc ipso prædixit, quasi clamans ad te, & dicens: Quæ vtilitas ô pater hominibus facta est in sanguine meo dum descendo in corruptionem? Nunquid confitebitur tibi puluis, aut annunciabit veritatem tuam? Forsitan autem & videns peccata hominum pro quibus patiebatur, dicebat: Quare me dereliquisti? vt fierê quasi qui colligit stipulam in messe, & sicut qui colligit racemos in vindemia, cum non sit botrio ad manducandum primitiua. Et hæc dico, quia periit timoratus à terra, & qui corrigat inter homines non est. Vnde non existimes humano more Saluatorem ista dixisse propter calamitatem quæ comprehenderat eum in cruce. Si enim ita acceperis, nô eris audiens magnam vocem in qua ista locutus est, nec digna voce diuina requires. Ergo tenebrę quidem à sexta hora factæ sunt super omnem terram vsq; ad nonam: prius autê quàm finiretur nona, clamauit dominus circa eam voce magna, dicens quæ scripta sunt, quasi postulans vt oriatur sol terræ, soluens in ea tenebras trium horarũ, secundum quod tradidimus supra. Quidam autê illic stantes, & audientes dicebant, quia Heliam vocat iste. Cæteri autem dicebant. Sine videamus si venit Helias, & liberet eum.] Tanquam si audissent quoniam Deum vocat, vtiq; mirati fuissent orationem eius in cruce maiôrem quàm fuit oratio Ionæ orãtis in vtero ceti & prodificati fuissent, vt etiam in extremis calamitatibus constituti orare non desinant deum. Maiorem autê dico orationem Christi fuisse, quàm Ionæ in vtero ceti, propter magnitudinê rerũ quæ demonstrantur ex ea, & propter magnum affectum voluntariæ passionis eius. Et côtinuo accurrens vnus ex eis accepta spôgia impleuit aceto, & imposuit arundini, & dabat ei bibere.] Et impleuit prophetiam in se dicentem de se: Et dederunt in escam meam fel, & in siti mea potauerunt me aceto. Ideo & secundum Ioannem cum accepisset Iesus acetum cum felle, dixit: Consummatũ est, etiã hoc quod de me scriptura prædixerat. Iucũde autê quis potest vti hoc textu aduersus eos qui maligna vel scripserunt vel scribunt aduersus Christũ, de quibus dicit Esaias: Væ qui scribunt maligna. Scribentes enim maligna scribunt. Dico autem de illis qui conscriptiones aliquas dimiserunt iniquitatem in excelsum loquêtes: & vtetur quis hoc textu vidês eos quibusdam auditionibus siue ethnicorum verborum, siue barbaricorũ sermonum côgregantes, & facientes narrationem quasi spongiam quandã, adimplentes eam non de verbo potabili, neque vino lætificãte cor hominis, neque de aqua refectionis, sed de aliquo contrario, & nociuo & non potabili aceto intelligibili: & hanc spongiam imponunt calamo scripturæ suæ, & quantum ad se, læsiones inferunt Iesu ex huiusmodi potu. Et quidã quidem dant Iesu bibere vinũ cum felle permixtum, quod non vult bibere Iesus filius Dei: alij autem non vinum, sed acetum. Et forsitan quanticunque secundum doctrinam quidem ecclesiasticã sapiũt, viuunt autem male, dant ei vinum bibere felle permixtum: qui autem alienas à veritate sapientias applicant Christo quasi eo ea dicenti, hi spongiam implentes aceto imponunt calamo, & potãt eum. Sunt autem qui & acetum, & fel sicut Ioannes scribit, offerunt ori eius: & forsitan qui sapiunt tantummodo male, spongiã implent aceto, & imponunt calamo scripturæ suæ, & potãt eum: qui autem & sapiunt male de dispêsationibus Christi, & viuunt nequiter, hi spongiã plenam ex aceto cũ felle & hyssopo imponentes calamo scripturæ, offerunt ori eius. Qui autem neq; vinum eius bibere vult propter fellis commixtionem, multo magis non bibet acetũ, neque acetum felle permixtum. Propterea nos vinum mundum ab omni acerbitate & amaritudine, vinũ quod lætificat cor hominis, & cor ipsius filij Dei, accipientes ex eo ipso saluatore nostro Iesu, qui est vitis vera, potemus eum & discipulos eius, vt dicat de nobis bene potantibus eum & disci-

Marginalia: Psal.69. — Lux in ecclesia. — Rom.11. — Psal.21. — B — Christi quo modo à patre derelictus. — Phil.2. — C — Psal.66. — D — Rom. 11. — Matt. 26. — Mich.7. — E — Ioan.2. — Ioan.18. — Esa. 10. — Allegori. — F — Ioan.19.

G pulos eius, ſitij, & dediſtis mihi potũ. Accipiamus & aquam
refectionis cum qua nutrit iuſtos paſtor bonus, vt qui paſcũ-
Matt. 25. tur ab eo dicant, Super aquam refectionis educauit nos. Ie-
ſus autem iterum clamans voce magna emiſit ſpiritum.]
Quantum ad Matthæum quidem dicentem iterum clamaſſe
Ieſum voce magna, & emiſiſſe ſpiritum, non autem manife-
ſtantem quę fuerit illa magna qua clamauit iterum, erat dice-
Luc. 23. re quoniam eãdem vocem clamauit iterum quam ſupra cla-
mauerat dicens: Deus deus meus. Lucas manifeſte ſcribit,
quam vocem clamauit cum emitteret ſpiritum, dicẽs: In ma-
nus tuas commẽdo ſpiritum meum. Eſt intelligere & in iſto
Ioan. 18. loco, quòd vox illa quam iterum clamauit emittens ſpiritum
fuit iſta, In manus tuas commendo ſpiritum meum. Si ergo
emittere ſpiritum, aut ſicut Ioannes ſcribit tradere ſpiritum
idipſum erat quod eſt mori, ſimpliciter erat intelligendum
quod dicitur in hoc loco, emiſit ſpiritum. Nunc autem cum
Mortis definitio. mortem nihil aliud eſſe definiant ſapiẽtes, niſi ſeparationem
animę à corpore, videamus ne forte aliud eſt ſimpliciter mo-
ri, aliud autem magna voce clamare & emittere ſpiritum, ſi-
cut præſens exponit Matthæus: aut in manus dei commen-
dare ſpiritum, & dimittere ſpiritum, ſecundũ quod dicit Lu-
cas: aut inclinare caput & tradere ſpiritum, ſicut Ioannes ex-
ponit. Et mori quidem omnium hominum eſt, etiam malo-
Gen. 3. rum, quoniam omnium animæ ſeparantur à corpore, etiam
iniquorum, qui dicere non poſſunt quæ dixit Chriſtus exiens
de corpore ſuo: Magnam autem vocem clamare, & ſic emit-
tere ſpiritum, quod eſt in manus domini commendare ſpiri-
H tum, & ſic dimittere ſpiritum, aut inclinare caput & tradere
ſpiritum, non eſt niſi tantum ſanctorum qui bonis operibus
deum ſibi præparauerunt ſicut & Chriſtus, vt poſſint exeun-
tes de mundo fiducialiter in manus dei commẽdare vel tra-
dere ſpiritum ſuum. Si ergo intelleximus quid eſt magnã vo-
cem clamare, & ſic emittere ſpiritum id eſt in manus dei cõ-
mendare: ſic enim expoſuimus ſupra proferentes expoſitio-
nem euangeliſtæ Lucæ: ſi intelleximus quid eſt inclinare ca-
Quomodo nobis moriendum. put, & tradere ſpiritum, feſtinemus vitam noſtram ſeruare, vt
in exitu noſtro poſſimus & nos magnam vocem clamare, &
ſic emittere ſpiritum, aut inclinare caput & tradere ſpiritum,
ſicut Ieſus qui inclinauit caput, & quaſi ſupra patris gremium
illud repauſans exiit, qui poterat illud in ſinu ſuo fouere, &
Pſal. 51. confortare. Quod ſi vis audire quid profuit Chriſto magnã
vocem clamaſſe, & ſic emiſiſſe ſpiritum, id eſt in manus do-
mini commendaſſe ſpiritum, & ſic emiſiſſe: aut inclinaſſe ca-
put ſuper gremium patris, & tradidiſſe ſpiritum: audi quod
dicit Propheta: Propter hoc enim nõ dereliquit animam eius
in inferno, nec dedit eum videre corruptionem. Si ergo &
nos ita nos geſſerimus vt poſſimus commendare ſpiritus no-
ſtros in manus dei, aut inclinare caput ſuper gremium dei, &
ſic tradere ſpiritum: ſine dubio neque noſtras animas dere-
I linquet in inferno, nec dabit nos in corruptione in perpetuũ
manere: ſed qui illum poſt diem tertium reuocauit ab infe-
ris, & nos reuocabit in tempore opportuno: & qui illi dona-
uit, vt non videat caro eius corruptionem, nobis donauit, nõ
quidem vt non videat caro noſtra corruptionem, ſed vt libe-
retur à corruptione tempore opportuno: quoniam ille qui-
dem peccatũ non fecit, neque dolus inuentus eſt in ore eius:
nos autem iuſti erimus, ſi vel aliquando à peccatis receſſeri-
mus. Deinde autem quoniam iterum voce magna clamans &
dicens: Pater, in manus tuas commẽdo ſpiritum meum, emi-
ſit ſpiritum, ideo eo ſpiritum emittente ſigna facta ſunt ſuper
eum, & prodigia teſtificantia dignitatem eius hoc modo. Et
ecce velum templi ſciſſum eſt in duas partes à ſummo vſque
Gene. 49. deorſum.] Quandiu quidem Ieſus non ſuſceperat pro homi-
nibus mortem, ipſe expectatio gentium conſtitutus, velum
templi interiora templi velabat: oportebat enim ea velari,
donec ille qui ſolus ea poterat reuelare, manifeſta faceret ea
videre volentibus, vt per mortem Chriſti Ieſu deſtruẽtis cre-
dentium mortem, qui liberati fuerint à morte, poſſint aſpice-
re quæ ſunt intra velum: Quæ autem fuerint illa non eſt tem-
poris huius exponere, quoniam multam & difficilem inter-
pretationem ſunt habentia. Conuenit autem ea exponere in
tertio libro Regnorum, & in ſecundo libro Paralipomenõ,
in quibus ſcriptum eſt de templo, & de his quæ poſita ſunt

intra velum: hic autem hoc tantum ſcriptum eſt, quia velum K
templi cõſciſſum eſt in duas partes, à ſurſum vſque deorſum.
Quæret autem aliquis qui non negligenter intelligit ſcriptu-
ras, & aſpicit duo eſſe vela, vnum quidem interius quod velat *Duo ve[la]*
ſancta ſanctorum, alterum autem exterius ſiue tabernaculi, ſi-
ue templi, quæ figuræ erant tabernaculi ſancti, quod præpara-
uit ab initio pater. Quorum velorum templi vnum ſciſſum
eſt in duas partes, à ſummo vſque deorſum, quando voce ma-
gna clamans Ieſus emiſit ſpiritum: hoc oſtendens ſicut puto
myſterium, quoniã in paſſione domini ſaluatoris velũ quod
erat à foris, conſciſſum eſt à ſummo vſque deorſum, vt ab ini-
tio mundi vſque ad deorſum, id eſt vſque ad finem eius, con-
ſciſſo velamine myſteria publicentur, quæ vſque ad Chriſti
aduentum rationabiliter fuerant occulta. Et niſi ex parte co-
gnoſceremus, ſed iam nunc manifeſtarentur omnia, adhuc in
corpore conſtitutis dilectis Chriſti diſcipulis, vtrumque ve-
lum fuerat conſcindendum, id eſt quod à foris eſt & interius.
Nunc autem quoniam ad ſcientiam rerum nouarum produ-
cimur, ideo quod à foris quidem fuerat velum, interim con-
ſcinditur à ſurſum vſque deorſum: vt quando venerit quod
perfectum eſt, & reuelata fuerint cætera quæ reſtabant, tunc
aufetatur etiam ſecundum velum, vt videamus etiam quæ
intra ſecundum velum ſunt occultata, veram arcam teſtamẽ-
ti, & ſicut ipſa ſe habet natura, videamus Cherubim, & pro-
piciatorium verum, & repoſitionem mannæ in aureo vaſe, & *Heb. 10.*
omnia manifeſta atque maiora illis, quæ per legẽ Moyſi fue-
rant demonſtrata, in quibus dixit deus ad eum: Facias omnia L
ſecundum formam eorum, quæ tibi oſtenſa ſunt in monte.
Nihil ergo eſt mirum quod velum templi conſciſſum eſt, *Exod. 2[5]*
quod interiora velabat myſteria, vt videant diſcipuli Chriſti
accipientes oculos ſpiritales, ea quæ nulli ante Ieſum fuerant
demonſtrata. Nemo enim niſi ſolus princeps ſacerdotũ, quæ
fuerant ante velum ſecundum videt. Sed Aaron quidem, &
qui ex eo erant, neque virtutem, neque dignitatem habebant
reuelare quæ ipſi videbant alicui alteri: ſolus autem qui cum
iureiurando factus eſt princeps ſacerdotum in æternum ſe-
cundum ordinem Melchiſedec, potuit per diſpenſationem *Pſal. 109.*
mortis ſuę conſcindere velum templi in duas partes à ſurſum
vſque deorſum, vt videantur quæ fuerant intus oculis qui ta-
lia poſſunt videre. Et terra mota eſt, & petræ ſciſſæ ſunt
& monumenta aperta ſunt, & multa corpora ſanctorum dor-
mientium reſurrexerunt, & exeuntes de monumentis poſt
reſurrectionem ipſius introierunt in ſanctam ciuitatem, &
apparuerunt multis.] Et terra mota eſt, id eſt omnis caro, no-
uo verbo, & nouis rebus ſecundum Nouum teſtamentum, & *Allegoria*
nouo cantico, & nouis omnibus, atque cœleſtibus venienti-
bus ſuper terram, ſicut & propheta de hoc ipſo in aliquo di-
cit loco: Conturbati ſunt omnes qui videbãt eos, id eſt diſci-
pulos Chriſti, & timuit omnis homo. Item per alterum pro-
phetam dominus dicit: Adhuc ſemel & ego mouebo cœlum M
& terram, & mare, & aridam. Dicentes autem pauca de mo-
tu terræ, non inutiliter iterum dicamus & de petris ſciſſis in
paſſione domini ſaluatoris, quæ myſterium fuerunt ſicut ar-
bitror prophetarum: manifeſtatæ ſunt enim in Chriſti aduẽ- *Aggæi 2.*
tu lex & prophetæ: propter quod ad dominum conuerten-
tibus cum legitur Moyſes velamen quod poſitum erat ſuper *2. Cor. 3.*
cor eorum tollitur, & quod in lectione veteris teſtamẽti po-
ſitum erat velamen, in Chriſto aboletur. Apertæ ſunt ergo
nunc petræ, & ſciſſæ ſunt, vt in profundo eorum poſita ſpiri-
talia myſteria videamus. Probamus autem ſciſſas tunc petras
eſſe prophetas, primum quidem ex eo quod Chriſtus dicitur
petra ſpiritalis, & rationis eſt, omnes imitatores Chriſti, dici *1. Cor. 10.*
ſimiliter petras eſſe, ſicut & lux mundi dicuntur, ex eo quod
ipſe dominus eorum lux eſt mũdi: deinde etiam ex eo quod
ipſe Petrus à domino petra eſt appellatus cum dicitur ei:
Tu es Petrus, & ſuper hãc petram ædificabo eccleſiam meã, *Matth. 16.*
& portæ inferorum non præualebunt ei. Maxime autem hoc
demonſtratur ex eo quod omnes quibus non præualent por-
tæ inferorum, qui opus nominis petræ habent in ſe, id eſt a-
poſtoli & prophetæ, petræ ſunt ipſi, & ſunt fundamenta eo-
rum qui ſuper eis ædificantur, ſecundum quod ait apoſtolus: *Epheſ. 2.*
Superædificati ſuper fundamentum apoſtolorum & prophe-
tarum, ipſo ſummo angulari lapide Ieſu Chriſto domino no-
ſtro.

A stro. Superædificantur autem apostolis & prophetis maxime qui sunt de ecclesia immaculata, & apostolos Christi imitantur, & prophetas non spernunt, sed scrutantur etiam eorum scripturas. Nunc & de monumentis apertis dicamus. Venit autem hora secundũ quod promiserat Christus, vt qui in monumentis sunt, audiant vocem filij dei, & viuant. Propterea audientibus eis vocem filij dei, monumenta sunt aperta, quæ clausa quidem fuerunt quamdiu mortui erant in eis: aperta sunt autem vt qui resurrexerant egrediantur ex monumentis, non ante resurrectionem primogeniti ex mortuis, sed post resurrectionem ipsius, & resurgentes derelinquant quidem monumenta, ingrediantur autem in ciuitatem sanctam, & appareant & manifestentur multis volentibus & potentibus sanctam ciuitatẽ dei videre, & quæ in ea resuscitata sunt corpora sanctorum. Monumenta enim dicuntur corpora peccatricum animarum, id est mortuarum deo. Cùm autẽ per gratiam dei animæ huiusmodi fuerint suscitatæ ad fidem, corpora earum quæ fuerant prius monumenta mortuarum animarum, efficiuntur corpora sanctarum, & videntur à seipsis exire, cum desierint esse monumenta mortuarum animarum, & cœperint corpora esse sanctarum. Magna ergo sunt facta ex eo quod magna voce clamauit Iesus, & emisit spiritũ, & semper hæc eadem magna quotidie fiunt, Velum enim templi ad reuelanda quæ intus habentur, quando non scinditur sanctis à sursum vsque deorsum, & à principio vsque ad finem? B quando & terra eis qui salute sunt digni non mouetur, & tremit, quæ ante Christi mortem immobilis erat? quando & petræ secundum quod tradidimus non finduntur? Sic semper & monumenta aperiũtur, & multa corpora sanctorum quidem dormientium surgunt, & egrediuntur de monumentis, post resurrectionem tamen eius in eis qui mortuus est pro nobis, & sequuntur eum qui resurrexerunt, & in nouitate vitæ ambulant cum eo, Sic & qui digni sunt habere conuersationem in cœlis dicentes: Nostra autem conuersatio est in cœlis, ingrediuntur in sanctam ciuitatem per singula tempora, & lumen eorum lucet coram hominibus, & multis apparent videntibus & intelligentibus opera bona ipsorum, & propterea glorificantibus patrem ipsorum qui est in cœlis. Sed & dicere debemus de istis & sapere, quoniam omnis quidem litera euangelij quasi litera viuificans angelicos, vt ita eos appellem, scribas: spiritus autem qui supergreditur literarum naturam diuinioribus motibus magis eos illuminat quibus euangelium non est velatum: omnia enim agunt vt videant quæ in anima sua per resurrectionem Christi fiunt mysteria. Prodificãt enim quadam prodificatione eum qui credit scripturis, maiori autem repletur scientia qui videt quod conscinditur velũ scripturæ à sursum vsque deorsum, & videt quę sunt intra ipsum. Beatus est autem & cui terra, & omnia terrena mouentur: propterea enim & à Christo sunt mota: nec mouebũtur pedes eius nec dicet: Mei autem pene moti sunt pedes. Quanto autem beatior est qui videt oculis animæ scissas petras, quàm illi qui tunc corporaliter fieri ista viderunt? Si C autem quis videns & monumenta aperta, & corpora multa dormientium sanctorum surgentia, & de monumentis egredientia post resurrectionem corporis Christi, omnino alienus efficitur à monumentis, & domesticus efficitur ciuitatis dei ingressus in eam, quãto magis prodificabitur amplius eis, qui corporaliter prodigia ista viderunt? Satis autem puto distare hunc qui ingreditur in ciuitatem sanctam, & apparet multis quia est in ea, ab illo qui secundum historiam credit & non ascendit à fide simplici ad altiora mysteria. Centurio autem, & qui cum eo erant custodientes Iesum, viso terræ motu, & his quæ fiebant, timuerunt valde, dicentes: Vere filius dei erat iste.] Marcus autem sic scribit. Videns centurio qui astabat ibi, quoniam clamans expirauit, dixit, Vere hic homo filius erat dei. Lucas autem: Videns Centurio quæ facta sunt, glorificauit deum, dicens: Vere hic homo iustus erat. Secundum Marcum quidẽ: Centurio non quia velum templi fuerat scissum à sursum vsque deorsum, nec quia alia facta sunt signa, secundum quod refert Matthæus, id est quia mota est terra & quia petræ sunt fissæ, aut aperta sunt monumenta, est ammirans. Dignum est ergo videre quid postea factum est super illud quod scriptum est apud Marcum vt miraretur Centurio

Ioan. 5. — *Monumentorum allegoria.* — *Rom. 6. Phil. 3. Matt. 5.* — *Matt. 15. Luc. 23.*

dicens: Vere hic homo filius erat dei. Et vide si dicere possumus secundum vnum quidem modum, quoniam miratus est in his quæ dicta fuerant ab eo ad deum cum clamore & magnitudine sensuum, secundum quod capiebat intelligere, suspicans admiratus est, & dixit: Vere hic homo erat filius dei. D Secundum alterum autem modum, quoniam forte præstare volens Pilatus populo vniuerso qui dixerat: Crucifige, crucifige eum, & timens populi totius tumultum, non iussit secundum consuetudinem Romanorum de his qui crucifiguntur persecuti sub alas corporis Iesu: quod faciunt aliquando, qui condemnant eos, qui in maioribus sceleribus sunt inuenti. Quoniam ergo maiorem sustinent cruciatum qui non percutiuntur post fixionem, sed viuunt cum plurimo cruciatu, aliquando autem & tota nocte, & adhuc post eam tota die: Iesus ergo cum non fuisset percussus, & speraretur diu pendens in cruce maiora pati tormẽta, orauit patrem, & exauditus est, & statim vt clamauit ad patrem receptus est: aut sicut qui potestatem habebat ponendi animam suam, posuit eam quando voluit ipse, quod prodigium stupuit Centurio factum, & dixit: Vere hic homo filius erat dei. Miraculũ enim erat quoniam post tres horas receptus est, qui forte biduum victurus erat in cruce secundum consuetudinem eorum qui suspenduntur quidem, non autem percutiuntur: vt videretur beneficium dei fuisse quod expirauit, & meritum orationis eius magis quàm violentia crucis. Illud etiam quod in sequẽtibus exponit Marcus, cum Ioseph intrasset ad Pilatum, & petisset corpus Iesu, hoc ipsum significat. Sic enim dicit, quoniam Pilatus miratus est si iam mortuus esset, & vocans Cẽturionem E interrogauit eum si iam mortuus esset & cum audisset à Centurione, donauit corpus eius Ioseph. Si enim cõsuetudo quæ apud Romanos fuerat de crucifixis, atque percussis, in Christo seruata fuisset, quomodo miratus fuisset Pilatus si iã mortuus est? Vide ergo nisi nouum demonstrat miraculum quod iam mortuus erat, & quod vocauit Centurionem Pilatus, & interrogauit si iam mortuus est. Vide autem nisi huiusmodi cruciatum fuisse Christi etiam Matthæus ostendit, dicens: Centurio & qui cum eo erant seruabant Iesum. Quare autẽ eum seruabant, nisi vt diutius pendens in cruce amplius cruciaretur, neque interfectus, neque depositus? Tamen Centurio secundum Matthæum non tantum dixit de Iesu: Vere filius dei erat iste, sed & timuit eum, terræ motu eum in timorem mittente. Forsitan autem & experimento sciebat, super terræ motus qui in gentibus fiunt, eum terræ motum fuisse: & in hoc stupuit dicens. Et obserua quoniam apud Marcum vbi Centurio nullum miraculum vidisse refertur, hominem dixit Iesum filium dei: qui autem conscissione veli, vel à terræ motu stupuit, hominem illum fuisse non dicit, sed filium dei. Consentit autem nobis ad tractatum quem fecimus de scriptura Marci, etiam sermo conscriptionis Lucæ, quoniam & ipse sic scribit: Vere hic homo iustus erat: apud quem nihil aliud dicitur, nisi de velo. Videns, inquit, quæ facta sunt Centurio glorificauit deum, dicens: Vere iustus erat hic homo. Quoniam autem tale aliquid factum est in tempore condẽnationis Christi, & non iussit Pilatus consuetudinem seruare F vt percutiatur corpus Christi, manifestat etiam Ioannes hoc modo scribens, quoniam rogauerunt Pilatum vt frangerẽtur crura eorum, & tollerentur. Quid autem necessarium fuerat rogare, & preces offerre de hoc, si secundum consuetudinem factum fuisset? Miserti sunt ergo Iudæi post crudelem condemnationem eorum, qui quantum ad existimationem eorũ viuebant in cruciatu terribili. Et prioris quidem crura fregerunt, similiter & secundi: Iesus autem non opus habuit intercessionibus eorum, aut precibus quas obtulerunt Pilato: propter quod venientes ad Iesum, quoniam iam mortuus erat, crura eius non fregerunt. Aut forte non propter misericordiam hoc fecerunt Iudæi, sed principaliter propter sabbatũ, vt non maneant corpora super crucem in sabbato. Erat enim magnus dies ille sabbati. Hæc tractauimus propterea quod scriptum est, quod centurio & qui cum eo seruabant Iesum, & cætera, videntes terræmotũ, & quæcunque fiebant, timuerunt. Verisimile est quod viderunt quomodo velum templi conscissum vsque deorsum, & cætera mysterium ostendentia eorum quæ supra tradidimus, & timuerũt valde: hoc enim

Crucifixi biduũ aut triduũ viuebant in cruce vt ei notat Iosephus in vita sua. — *Mar. 15.* — *Ioan. 18.* — *Cur crura crucifixorũ fracta.*

G significat quod dicitur valde, Vide autem ne forte & moralē expositionem suscipit sermo hoc modo, quoniam sunt quidā qui suscipiunt Christum & seruant: quasi quando viderint secundum quod tradidimus velum scindi, & petras sicut exposuimus findi, & monumenta secundum quod exposuimus aperiri, & corpora mortuorum sanctorum exeuntia de monumentis, & introeuntia in ciuitatem sanctam, id est ecclesiam, adducuntur in timorem dei, & testimonium perhibent quoniam filius dei est qui talia passus est. Et non erit mirū si confessus fuerat aliquis filium dei, verbum & sapientiam & veritatem, & omnia quæcunq; dicitur filius dei. Et laudabilis est, qui non conturbatur in his quæ videntur contigisse ei more humano, & confitetur quia filius erat dei. Erant autem ibi mulieres à longe videntes, quæ secutæ fuerant Iesum à Galilæa ministrantes ei: inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi & Ioseph mater, & mater filiorum Zebedæi.] De istis mulieribus prophetasse referunt Esaiam dicentem: Mulieres venientes ad spectaculum venite: nō enim est populus habens sapientiam. Vocat enim mulieres quæ fuerant de lōge, & de longe videbant Iesum, vocat eas ad verbum, vt derelinquāt quidem populum insensatum & derelictum, & accedant ad Nouum testamentum. Beatas autem arbitror esse mulieres quæ ædificantur ad beatitudinem à spectaculo verbi & à morte corporis Iesu. Omne enim quod est in Christo,

Allegoria

H si vere videatur, beatum facit videntem. Aspiciunt ergo mortificationem corporis Iesu, & modum quo cum precibus spiritum suum commendauit patri. Hæ primum secutæ sunt à Galilæa, & vt audens dicam, vtens auctoritate scripturæ dicētis: A Galilæa gentium secutæ sunt, non à recta neq; à firma, sed circuitum quendam habente: hoc enim intelligitur Galilæa, id est volutatio vel vertigo: quam relinquētes secutæ sunt Iesum, non otiose, sed facientes quæ mandabantur ab eo, & delectabant eum, ministrātes enim sequebantur eum. Omnis anima autem diuisionem aliquam gratiarum, & ipsum dominum participans, ministrat Iesu ministerium simile ministeriis angelorum, de quibus scriptum est, quoniam accedentes angeli ministrabant ei. Multæ ergo erant expectantes tunc Iesum: præcipuæ autem nominatæ sunt, & quasi attētius spectantes, & amplius ministrantes, & melius sequentes, Maria Magdalena, magis interpretationi nominis patriæ suæ côueniens quæ Magdalena appellatur. Interpretatur autē magnificatio locus ille. Et erat hæc Maria Magdalena de magnificatione propter nihil aliud nisi quia secuta fuerat Iesum & ministrauerat ei, & spectauerat mysterium passionis ipsius. Erat autem inter præcipuas & Maria Iacobi & Ioseph mater, aut sicut Marcus dicit, Iacobi minoris & Ioseph mater, secundum nomen patriarchę Iacob supplantatoris fratris sui, & Ioseph super quem natum genitrix dicit: Adiiciat mihi dominus filium alterum. Et hæc igitur sequens dominum, & ministrans, & spectans dispensationem passionis ipsius, quoniam fidelis alicuius fuerat mater, non magni alicuius qualis fuerat patriarcha Iacob, sed minoris, Ioseph alterius. Erat autem in-

Es. 9.

Matt. 4.

Marc. 15.

I ter mulieres & mater filiorum Zebedæi, forsitan aliqua consistens in mysterio tonitrus propter fidem & vitam sanctam, & quia dominum sequebatur, & ministrabat, & spectatrix fuerat omnium quæ gesta fuerant circa eum, quia filij Zebedæi vocati sunt filij tonitrui. Erant enim filij eius Ioannes & Iacobus: ideo Ioannes audiuit septem tronitruum verba, quę quasi eminentiora omni scriptura vt non scriberet accipit mandatum. Si autem oportet opinari, & dicere etiam nomē matris filiorum Zebedæi, dico quoniam hæc ipsa fuerat Salome pacifica appellata. Opinatus sum autē hoc videns apud Matthæum & Marcum tres præcipuas mulieres nominatas, de quibus præsens sermo habetur. Et duas quidem esse præsens euangelista exponit, Mariam Magdalenam, & Mariam Iacobi: tertiam autem dici matrem filiorum Zebedæi. Apud Marcum autem tertia illa Salome appellatur: & secundum Marcum, quæ secutæ fuerant Iesum à Galilæa, cum Christo ascenderunt in Hierusalem. Iste est enim finis eorum qui derelinquunt Galilæam gentium, & sequuntur Iesum, vt nō solum ascendant in Hierusalem, sed etiam cum Iesu ascendant in eam. Hoc enim significat quod simul ascendisse referūtur cum Christo. Cum sero autem factum fuisset, venit quidam

Marc. 3.

Tres Mariæ.

Ioseph Arimathēsis.

homo diues ab Arimathia nomine Ioseph, qui & ipse discipulus erat Iesu. Hic accessit ad Pilatum, & petiit corpus Iesu. Tunc Pilatus iussit reddi corpus.] Qui petit corpus domini a Pilato, nō qualiscunque aliquis erat, sed laudabilibus diuitiis diues: & quia decurio constitutus, mysterium nominis Christi portabat in veritate, quod est decem: ideo libenter pro beneficio magno postulauit corpus Iesu à Pilato, & nō permisit eum pendere in ligno. Propterea laudatur ab euangelistis quasi iustus: & discipulus fuerat Iesu, & fructus discipulatus sui reddidit forte sicut in multis sic & in corpore Christi, quia expectans erat regnum dei, sicut docuerat Iesus. Et accepto corpore Ioseph inuoluit in sindone mūda, & posuit ipsum in monumento suo nouo, quod excidit in petra, & aduoluit lapidem magnum ad ostium monumenti, & abiit.] In sindone munda inuoluit, & in monumento posuit nouo vbi nemo mortuus erat, seruans corpus Iesu ad resurrectionem præcipuam. Puto autem magis munditiam sindo illa habebat ex quo inuolutū est corpus Christi quàm prius: corpus enim Iesu etiam in morte constitutum, quasi corpus Iesu mūdabat omnia quæcunque tangebat, & magis innouabat monumentum illud nouum quod fuerat excisum in petra. Et ne existimes quia fortuito scriptum est, & euentu dictum est, quoniā inuoluit corpus in sindone munda, & in monumento posuit nouo, & quia monumentum illud erat excisum in petra monumentum mundum quod à corpore Iesu mundius erat factum quàm fuerat prius quàm poneretur Iesu corpus in eo. Quæres autem si sunt homines nihil amplius habentes quàm corpus Iesu, noui quidem & excisi in petra, & monumentum sunt eius mundum, & ideo salui efficiuntur. Consequēter autem & alij sunt extra eos qui habent Iesum viuentem: & quidam eorum habent Iesum & ante passionem viuentem, quidam autem resurgentem à mortuis, quidam secundum quod multis apparet, non habentem speciem neque decorem. Alij autem habent in gloriam reformatum, alij autem vident eum ascendentem, & sperant cum eo rapi in nube, vt semper habeantur cum ipso. Ergo Matthęus nouum esse monumentum cōscripsit, & in petra excisum non exposuit manifeste. Et quod nouum erat ab omni corpore mortuo manifestauerunt Lucas & Ioannes: quorum vnus quidē dixit, in quo nōdum erat aliquis positus: Ioannes autem in quo nondum aliquis positus erat, plane si nunquàm aliquis positus fuerat ibi, postea autem positi sunt: nam quod dicit: In quo nondū aliquis positus erat, caute considerantibus verbum hoc significatur. Dicimus ergo ne forte simpliciter intelligere debemus hunc locum, quoniam qui dixit: Cōsepulti sumus Christo per baptismum, & consurreximus ei, in monumento nouo & intelligibili exciso in petra consepultus est & ipse post Christū cum Christo, & omnes qui consepulti sunt Christo in baptismo vt resurgant cū eo ex nouo monumento primogeniti ex mortuis, & in omnibus primatum tenentis. Voluit autem Ioseph non lapides multos ad ostium monumenti, sed vnum, & magnum, & maiorem quàm poterat esse insidiantium virtus, non tamen maiorem quàm virtus erat angeli descēdentis de cœlo, & reuoluentis ab eo lapidem, & sedentis super ipsum: quoniam omnia quæ sunt circa corpus Christi Iesu munda sunt & noua, & non simpliciter magna, sed valde omnia magna. Erat autem ibi Maria Magdalena, & altera Maria sedentes contra sepulchtum.] Post hæc charitas duarum Mariarum, Magdalenæ & matris Iacobi & Ioseph, colligauit eas ad monumentum nouum, propter corpus Iesu quod fuerat ibi. Et hoc obserua, quoniam superius duę istę Marię, & mater filiorum Zebedæi quam existimamus ipsam esse Salomé, de longe spectabant mirabilia quæ in passione Christi fiebant, & corpus eius suspensum in ligno. Hic autem non permanserunt tres: mater enim filiorum Zebedæi non scribitur cum Maria Magdalena, & cū Maria matre Iacobi & Ioseph simul sedere contra sepulchrum. Forsitan enim vsque hoc peruenire potuit mater filiorum Zebedæi: istæ autem quasi maiores in charitate, neq; his quæ postea gesta sunt defuerūt. Altera autē die quæ est post Parasceuen, conuenerūt principes sacerdotū & pharisæi ad Pilatum, dicentes: Domine, recordati sumus quod ille seductor dixit adhuc viuens: Post tertium diem resurgam. Iube ergo custodiri sepulchrum vsq; in

K

Esa. 53. *1. Thess.*

L

Rom. 6.

M

A in diem tertium, ne fortè veniant discipuli eius, & furentur eum, & dicant plebi: Resurrexit à mortuis, & erit nouissimus error peior priore. Ait autem illis Pilatus: Habetis custodes: ite, custodite sicut scitis. Illi autem euntes munierunt sepulchrum, signantes lapidem cum custodibus.] Rationis est interrogare principes sacerdotum, qui venerunt ad Pilatum, vt dicerent hæc quæ dixerunt: Dicite sacerdotes: cum dixisset Iesus: Soluite templum hoc, & ego in triduo illud suscitabo, ad quod propositum eum dixisse putastis? an de solutione & resurrectione corporis sui? an de templi destructione, & reparatione ipsius? Si enim intellexistis sic, quia de resurrectione sua ista dicebat, quomodo testimonium dantes aduersus eum dixistis, quoniam hic dixit: Possum destruere templum hoc, & in triduo reædificare illud? Si autem vere de templo illo non intellexistis secũdum quod & testimonium præbuistis, vnde modo sciris quoniam dixit, post tres dies à mortuis se resurrecturum? Vide ergo quomodo impietas seipsam suis verbis expugnat. Per hæc enim verba ipsi testimonium suum illud condemnant, quoniam vere intelligentes eum de resurrectione corporis sui illa dicere, & scientes conuetterunt sermones eius ad destructionem & reparationem illius insensibilis templi. Adhuc autẽ interrogo: Quid dicitis sacerdotes? nempe quia dicebat hominibus: Post tres dies resurgam, & secreto mandabat discipulis suis, vt furentur eum noctu, & dicant post tres dies, quia surrexit à mortuis. Sed hoc ex hoc ipso incredibile est, post tãtos sermones morales quos in populo docuit vniuerso, & post tales & tãtas virtutes quas vbique in omni Iudæa ostendit, vt falleret discipulos suos verbis, vt etiam ipsi culparent ista mandantem, & ideo nequaquam facerent quod mandabat, maxime propter periculum quod imminebat eis à populo, si confiterentur eum qui ante modicum fuerat crucifixus, & doctorem se habere & Christum. Si autem hoc dixisse eum incredibile est, vide nisi consequens est, vt sicut prodigia fecit, vt sicut euangelium suum prædicandum in toto mundo prædixit, & sicut: Ante præsides & reges stabitis, & sicut Hierusalem destruetur ab exercitu: sic & de resurrectione sua prædixit quod ait: Soluite templum hoc, & ego in triduo suscitabo ipsum. Propterea & in præiudicium suum locuti sunt sacerdotes & pharisæi ad Pilatum dicentes, quoniam ille seductor dixit adhuc viuẽs, quoniam post tres dies resurgam. Adhuc autẽ vide quoniam quidam venientes de custodibus in ciuitatem nunciauerũt non aliis, sed ipsis principibus sacerdotum omnia quęcunque fuerant facta, vt ex omni parte inexcusabilis eorum constituatur impietas: illi aut nec sic miserrimi acquieuerunt documentis tantis, vt susciperent, quia Iesus erat Christus, sed & post omnia hæc malignabantur propter duritiam cordis sui. Sicut induratum fuerat cor Pharaonis super tãtis & talibus prodigiis quæ in Ægypto fuerant facta: sic & isti sunt indurati, vt congregati cum senioribus & consilium accipiẽtes darent pecuniam auaris, vt dicant, quia discipuli eius venientes noctu furati sunt eum dormientibus nobis: & qui legebant in lege: Non falsum testimonium dices, etiam alios ad falsum testimonium inuitabant, expendentes pecuniam multam, vt milites quidem falsum testimonium dicãt, propter auaritiam periculis se subdentes si furatum esset corpus Iesu: præsidem autem multo magis placarent, & ei suaderent tantis pecuniis quantis poterat præses placari, siue autem & precibus, volentes eruere eos de periculis aduersus se ipsos falsum testimonium præbuerunt dicẽtes, contra disciplinam militarem obdormisse se tunc tanto somno, vt discipuli ausi essent: venire simul & multi, confidentes quoniam milites dormiũt abundantius, & sic furarentur corpus Iesu. Et hęc omnia gerebantur ab operantibus contrariis virtutibus cõtra Christi doctrinam, existimantibus quoniam poterant extinguere à vita hominum, de resurrectione domini prouidentiam Dei, & fidem. Et sicut nimia duritia Pharaonis non est mollita multis prodigiis factis per Moysen, sic aut amplius duritia cordis istorum non solum factis signis & prodigiis non est flexa, sed neque custodibus nunciantibus crediderunt: qui venerunt in ciuitatem, & nunciauerunt omnia quæcunque fuerant facta. Et Pharaoni quidem dictum est: Ad hoc ipsum te suscitaui, vt ostendam in te virtutem meam, & vt annuncietur nomen meum in vniuersa terra: istos autem supportauit magnanimitas Dei, vt vasa iræ præparata in interitum, fiat salus in gentibus.

Ioan.2. *Impietas seipsam expugnat.* B *Matt.10.* *Ioan.2.* C D *Exod.7.* *Exod.20* E F *Exod.9.* *Rom.9.*

Finis Tractatuum Origenis in Matthæum.

PROLOGVS SANCTI HIERONYMI PRESBYTERI
IN EXPLANATIONEM SANCTI LVCÆ
ab Adamantio Origene.

NTE paucos dies quorundam in Matthæo & in Luca commentarios vos legisse dixistis: è quibus alter & sensibus hebes esset, & verbis, alter in verbis luderet, in sententijs dormitaret. Quamobrem petistis vt contemptis istiusmodi nugis, saltem Adamantij nostri in Lucam Homilias sicut in Græco habentur interpreter, molestam rem & tormento similem, alieno (vt ait Tullius) stomacho & non suo scribere. Quam tamen idcirco nunc faciam, quia sublimiora non poscitis. Siquidem illud quod olim Romæ sancta Blesilla flagitauerat, vt xxxvi. Tomos illius in Matthæum, & quinque alios in Lucam, & xxxix. in Ioannem, nostræ linguæ traderem, nec virium mearum, nec otij, nec laboris est. Perspicitis enim, quantum apud me, & auctoritas vestra, & voluntas valet. Prætermisi paululum Hebraicarum quæstionum libros, vt ad arbitrium vestrum lucrati operis hæc, qualiacunque sunt, non mea, sed aliena dictarem, præsertim cum à sinistro oscinem coruum audiam crocitantem, & mirum in modum de cunctarum auium ridere coloribus, cum totus ipse tenebrosus sit. Fateor itaque antequam ille obijciat in his Origenem tractatibus, quasi iterum talis luderem, alia sunt virilia eius, & senectus seria. Quæ si libuerit, si potuero, si dominus vt in latinum sermonem vertam dederit commeatum, & prætermissum opus prius expleuero, tunc videre poteritis, imo per vos Romana lingua cognoscet, quantum boni & ante nescierit, & scire nunc cœperit. Præterea commentarios viri eloquentissimi Hilarij, & beati martyris Victorini, quos in Matthæo diuerso sermone, sed vna gratia spiritus ediderunt, post paucos dies ad vos mittere disposui, ne ignoretis quantum nostris quoque hominibus sanctarum scripturarum quondam studium fuerit.

IN PROOEMIVM LVCAE VSQVE AD EVM LOCVM VBI AIT, SCRIBERE TIBI OPTIME THEOPHILE, DICTÆ homiliæ in diebus dominicis. *Homilia prima.*

SICVT olim in populo Iudęorum multi prophetiam pollicebãtur, & quidam erant pseudoprophetæ, è quibus vnus fuit Ananias filius Agot: alij vero Prophetę: & erat gratia in populo discernendorũ spirituum, per quem alij inter prophetas recipiebãtur, nonnulli quasi ab exercitatissimis trapezitis reprobabantur: ita & nunc in Nouo testamento multi conati sunt scribere Euangelia, sed non omnes recepti. Et vt sciatis non solum quatuor Euangelia, sed plurima esse conscripta, è quibus hæc quæ habemus electa sunt, & tradita ecclesiis, ex ipso procemio Lucæ quod ita contexitur cognoscamus. Quoniam quidem multi conati sunt ordinare narrationem.] Hoc quod ait: Conati sunt, latentem habet accusationem eorum qui absque gratia spiritus sancti ad scribenda Euangelia prosilierũt. Matthæus quippe, H & Marcus, & Ioannes, & Lucas non sunt conati scribere, sed spiritu sancto pleni scripserunt Euangelia. Multi igitur conati sunt ordinare narrationem de his rebus quę manifestissimè cognitæ sunt in nobis. Ecclesia quatuor habet Euangelia, hæreses plurimas: è quibus quoddam scribitur secundum Ægyptios, aliud iuxta duodecim apostolos. Ausus fuit & Basilides scribere Euangelium, & suo illud nomine titulare. Multi conati sunt scribere, sed & multi conati sunt ordinare: Quatuor tantum euangelia sunt probata, è quibus sub persona domini & saluatoris nostri proferenda sunt dogmata. Scio quoddam Euangelium, quod appellatur secundum Thomam, & iuxta Matthiam, & alia plura legimus ne quid ignorare videremur, propter eos qui se putãt aliquid scire, si ista cognouerint. Sed in his omnibus nihil aliud probamus, nisi quod ecclesia, id est quatuor tantum euangelia recipienda. Hæc idcirco, quia in principio lectũ est: Multi conati sunt ordinare narrationem de his rebus quæ confirmatæ sunt in nobis. Illi tentauerunt, atque conati sunt de his rebus scribere, quæ in nobis manifestissimè sunt compertæ. Effectum suum Lucas indicat ex sermone quo ait: In nobis manifestissimè sunt ostensæ, id est πεπληροφορημένων, quod vno verbo latinus sermo non explicat. Certa enim fide & ratione cognouerat, neque in aliquo fluctuabat, vtrũ ita esset, an aliter. Hoc autem illis euenit, qui fidelissimè crediderunt, & id quod propheta obsecrat, cõsecuti sunt, & dicunt: Confirma me in sermonibus tuis: vnde & Apostolus de his qui erant firmi, atque robusti, ait: Vt sitis radicati & fundati in fide, Si quis enim radicatus in fide est atq; fundatus, licet tempestas fuerit exorta, licet venti flauerint, licet se imber effuderit, non conuelletur, nec corruet, quia super petram ædificiũ solida mole fundatum est. Nec putemus oculis istis carnalibus firmitatẽ fidei dari, quam mens & ratio tribuit. Infideles quique credant signis, atque portentis, quæ humana acies contuetur. Fidelis vero magis prudens atq; robustus, rationem sequatur & verbũ, & sic diiudicet quid verum quidue falsum sit. Sicut tradiderunt nobis qui ab initio ipsi viderũt, & ministri fuerũt sermonis.] In Exodo scriptum est: Populus videbat vocem Dei. Et certè vox auditur potius quàm videtur, sed propterea scriptum est, vt ostẽderetur nobis aliis oculis videre vocem Dei, quibus illam aspiciunt qui merẽtur. Porrò in Euangelio non vox cernitur, sed sermo qui voce prę̃stantior est. Vnde nunc dicitur: Sicut ab initio tradiderunt nobis, qui à principio ipsi viderũt, & ministri fuerunt sermonis. Igitur Apostoli ipsi viderunt sermonem: non quia aspexerant corpus domini saluatoris, sed quia verbum viderunt. Si enim iuxta corpus vidissent Iesum, hoc est Dei vidissent sermonem, ergo & Pilatus qui condemnauit, sermonem Dei vidit, & Iudas proditor, & omnes qui clamauerunt, Crucifige, crucifige eum, tolle de terra, talem dei viderunt sermonem. Sed absit vt quisquam incredulus sermonem Dei viderit. Videre sermonẽ Dei, tale est quale saluator ait: Qui videt me, videt & patrem qui misit me. Sicut tradiderũt nobis qui à principio ipsi viderunt, & ministri fuerunt sermonis. Clàm Lucæ sermonibus edocemur, quod cuiusdam doctrinæ finis sit ipsa doctrina, alterius vero doctrinę finis in operę computetur. Verbi gratia. Sciẽtia geometriæ finem habet ipsam tantum scientiam atque doctrinam. Alia vero scientia est, cuius finis opus exigit: velut in medicina oportet me rationem, & dogmata scire medicinę, non vt tantummodo nouerim quid debeam facere, sed vt faciam, id est vt secem vulnera, victum moderatum castigatumq; disponam, æstus febrium in pulsu venarum sentiam, vt curationibus cyclicis humorum abundantiam siccem, temperem atq; restringam. Quæ si quis tantum scierit, & nõ opere fuerit subsecutus, cassa erit eius scientia. Simile quid scientiæ medicinæ & operi, etiam in notitia L ministerioq; sermonis est. Sicut tradiderũt nobis qui à principio ipsi viderũt, & ministri fuerũt sermonis. Vt ex eo quod dixit: Ipsi viderũt, doctrinam & scientiam significari, & ex eo quòd dixit: Ministri fuerunt sermonis, demonstrari opera cognoscamus. Assecuto à principio. Visum est & mihi assecuto ab initio:] Inculcat, ac replicat, quoniam ea quæ scripturus est non rumore cognouerit, sed ab initio ipse fuerit consecutus. Vnde & ab Apostolo merito collaudatur dicente: Cuius laus in euangelio est per omnes ecclesias. Hoc enim de nullo alio dicitur, & nisi de Luca dictũ traditur. Visum est & mihi assecuto à principio omnia diligenter ex ordine tibi scribere optime Theophile.] Putat aliquis quod ad Theophilũ quempiam euangelium scripserit: omnes qui nos auditis loquẽtes, si tales fueritis vt diligamini à Deo, & vos Theophili estis, & ad vos euangelium scribitur. Si quis Theophilus est, iste optimus & fortissimus est, hoc quippe significantius Græco sermone dicitur κράτιστος. Nemo Theophilus infirmus est. Et quomodo scriptum est de populo Israel, quando egrediebatur ex Ægypto, quod non fuerit in tribubus eorum infirmus: sicut audacter loquar, dicã, quod omnis qui Theophilus est, sit robustus, habens fortitudinem robustam à Deo tanquam à sermone eius, vt cognoscere possit eorum verborũ quibus M conditus est veritatem, intelligens sermonẽ euangelij in Christo, Cui gloria in secula seculorum, Amen.

Marginalia: *Gratia discernendorũ spirituũ in ecclesia.* — *Luc. 1.* — *Pseudeuãgelia.* — *Psal. 118.* — *Eph. 3.* — I — *Matt. 7.* — *Exod. 19.* — *Videre sermonem.* — *Matt. 26.* — *Ioan. 14.* — *Fines scientiarum.* — *Cyclicæ curationes.* — *2. Cor. 8.* — *Exod. 14.*

De eo quod scriptum est: Erant autem iusti ambo in conspectu Dei, ambulantes in omnibus mandatis, & iustificationibus domini sine querela. Cap. I. Homil. II.

QVI volunt peccatis suis obtẽdere aliquã excusationẽ, existimãt nullum esse absq; peccato, & vtũtur testimonio quod in Iob scriptũ est: Nemo mũdus à sorde, ne si vnius quidẽ diei fuerit vita eius super terrã. Numerabiles autẽ menses eius. Cuius sonum tantũmodo proferunt, interpretationẽ penitus ignorãtes. Aduersus quos breuiter respõdebimus, quoniam absq; peccato esse in scripturis, dupliciter intelligitur: vt sit alterũ, nunquã omnino peccasse, alterũ, peccare desisse. Si igitur aiunt eũ absq; peccato dici qui nunquã peccauerit, & nos assentimus nullũ esse absq; peccato: quia omnes homines aliquãdo peccauimus, licet postea virtutẽ secuti sumus. Si vero sic intelligũt hominẽ non esse absq; peccato, vt negẽt quempiam post vitia ita se ad virtutes referre, vt nunquam omnino peccet, falsa eorum sententia est. Potest enim fieri, vt qui ante peccauerit, & peccare desiuerit, sine peccato esse dicatur. Sic & dominus noster Iesus Christus exhibuit sibi gloriosam ecclesiam, non habentem maculam: non quia ecclesiasticus vir nunquam habuerit maculam, sed quia nequaquam vltra maculetur, non habẽtem rugam, non quod ruga veteris hominis in eo aliquando non fuerit, sed quod eam habere desierit.

Marginalia: *Iob 14.* — *Absque peccato dupliciter intelligitur.* — *Ephe. 5.*

A desierit. In hunc modū & illud quod sequitur est intelligendum, vt sit sancta & immaculata, non quod à principio immaculata fuerit: hoc enim suspicari quidem de homine non potest quod anima eius maculosa non fuerit: sed quod repute tur pura atq; syncera, quę maculari vltra desierit. Hęc idcirco diximus, vt doceremus posse hominē ob id quod peccare desiuit, vocari absq; peccato, & immaculatū. Vnde & manifestissimè de Zacharia & Elizabeth scribitur: Erant iusti ambo in cōspectu Dei ambulantes. In omnibus autē erant iusti ambo ante dominum, incedentes in mandatis & iustificationibus dn̄i sine querela.] Diligentius laudes Zachariæ & Elizabeth, quas sanctus Lucas in sua scribit historia, cōtemplemur: non tantùm vt sciamus illos fuisse laudabiles, sed vt sanctū zelum assumentes, etiam ipsi laude digni efficiamur. Poterat simpliciter scribere, erant iusti ambo, ambulantes in omnibus mandatis: nunc autem necessario additur, iusti ambo in conspectu Dei. Potest quippe fieri vt sit aliquis iustus in conspectu hominum, sed in conspectu Dei non. Verbi gratia, quando non habet homo quod de me male loquatur, & in me vniuersa considerans nihil cui detrahat reperit, iustus sum in conspectu hominum. Finge omnes de me æqualem habere sententiam, & quærere quid detrahant mihi, & tamen inuenire non posse, sed cōsono me ore laudare, iustus sum in conspectu hominum plurimorum: verum hominum non est certum iudicium. Nesciunt enim vtrum in abscondito cordis mei aliquādo peccauerim, vtrum viderim mulierem ad concupiscendum eam, & adulterium mihi in corde sit natum. Ignorant homines cum me viderint secundum vires meas eleemosynam facere, vtrum propter mādatum Dei fecerim,

Iustus in conspectu dei & iustus in cōspectu hominum.

Matt. 5.

B an hominum laudem fauorémque quæsierim. Difficilis res est in cōspectu Dei iustum esse, vt non ob aliam causam quid boni facias nisi propter ipsum bonum, & Deum tantū quæras boni operis retributorem. Tale quid & Apostolus loquitur. Quorum laus non ex hominibus, sed ex Deo est. Beatus qui in cōspectu Dei iustus est atq; laudabilis. Homines enim quāuis certum iudicium habere videantur, tamen nō possunt ad liquidum pronunciare. Euenit quippe interdum, vt laudent eum qui non est laudabilis, & ei detrahant qui minime detractione dignus est. Solus Deus & in laude & in vituperatione iustus est iudex. Vnde dignè & nunc additur in laude iustorum: Erant iusti ambo in conspectu Dei. Tale quid & Salomon in Prouerbiis cohortatur dicens: Fili, prouide bona in conspectu Dei & hominum. Sequitur Zachariæ & Elizabeth alia laudatio. Ambulantes in omnibus mandatis & iustificationibus domini] Quando bene & recte de aliquibus iudicamus, in iustificationibus domini gradimur. Quando hoc aut illud facimus, in mandatis illius ambulamus. Vnde puto & sanctum Lucam volentem eos prædicare laude perfecta, dixisse: Erant iusti ambo, ambulantes in omnibus mandatis & iustificationibus domini. Dicat mihi quispiam: Si laus ista perfecta est, quid sibi vult hoc quod dicitur, sine querela? Sufficiebat enim dicere, ambulantes in omnibus viis

Rom. 2.

Prou. 3.

C & iustificationibus domini, nisi posset fieri vt ambulet quis in omnibus mandatis Dei, & tamen sine querela non ambulet. Et quomodo potest euenire, vt in omnibus mandatis & iustificationibus Dei ambulans sub querela sit? Cui breuiter dicam. Nisi hoc ita esset, nunquam in alio loco nosceremus scriptum referri: Iuste id quod iustum est sequere. Nisi enim esset iustum aliquid quod non iuste sequeremur, nequaquam nobis preciperetur, vt iuste id quod iustum est sequeremur. Quando enim facimus mandatum Dei, & in conscientia nostra vanæ gloriæ sordes respergimus, vt placeamus hominibus, aut alia quæcunque non placet Deo boni operis causa præcedit, quamuis faciamus præceptum Dei, tamen illud absque querela non facimus, & iniuste id quod iustum est sequimur. Difficile ergo est ambulare in omnibus mandatis & iustificationibus domini sine querela, secundum testimonium & laudem Dei in Christo Iesu. Quæ laus reddenda est in die iudicij ab eo, cui omnes nos manifestari oportet ante tribunal eius, vt recipiat vnusquisque quæ per corpus gessit, siue bona, siue mala. Omnes enim stabimus ante tribunal Dei, vt recipiamus quod meremur in Christo Iesu. Cui est gloria & imperium in secula seculorum. Amen.

Deut. 16.

2. Cor. 5.

De eo quod scriptum est: Apparuit ei angelus domini stans à dextris altaris accensi. Cap. I. D

Homilia III.

QVÆ corporalia sunt, & sensu carent, vt videantur ab alio, ipsa nihil efficiūt, sed tantummodo oculus alterius intentus in ea, siue voluerint illa, siue noluerint, videt quando in ea contemplationem direxerit. Quid enim potest homo, aut alia res quæ circundatur corpore crasso, cum in præsenti fuerit, facere ne cernatur? Econtrario ea quæ sunt superna & diuina, ea cum in præsenti fuerint nō videntur nisi ipsa voluerint: & in voluntate eorum est videri vel non videri. Gratia Dei fuit vt appareret Abraham, vel cæteris prophetis: non quod oculus tantum cordis Abraham in causa fuerit vt cerneret Deum, sed quod gratia Dei vltro se aspiciendam præbuerit viro iusto. Hoc autem non solum super Deo patre intelligas, sed etiam super domino saluatore, & super spiritu sancto, & vt ad minora perueniam, super Cherubim & Seraphim. Fieri enim potest, vt & nunc nobis loquentibus assistat angelus, & tamē quia non meremur eum videre nequeamus. Quamuis enim oculus siue corporis, siue animæ nostræ ad contemplandum intendat, nisi sponte apparuerit angelus, & se videndum præbuerit, & ille qui vere desiderat non videbit. Itaque vbicunque scriptum fuerit, apparuit Deus illi, vel illi, vt & nunc: Apparuit ei angelus domini, stans à dextris altaris incēsi, ita vt dixi, intellige. Siue Deus, siue angelus Abrahæ vel Zachariæ cum voluerit vel noluerit, aut nō videbitur. E
Et hoc non tantum in præsenti seculo dicimus, sed etiam in futuro cum migrauerimus è mundo, quod non omnibus vel Deus, vel angeli appareant, quod scilicet & angelos & spiritum sanctum & dominum saluatorem & ipsum Deum patrem, is qui de corpore exierit statim mereatur videre: & ille tantū videbit qui mundū habuerit cor, & talē se præbuerit vt dignus Dei sit aspectu. Et quamuis in eodē loco sit qui mūdo corde est, & is qui adhuc aliqua sorde respergitur, vnus locus nec nocere quempiā poterit, nec iuuare: quia qui mundū cor habuerit, Deum videbit: qui autē talis fuerit, id quod alij cernunt nō videbit. Tale quid mihi intelligendū & de Christo, qui quondā in corpore videbatur, quod nō quicunq; eum videbant poterāt videre. Videbant quippe tantū corpus illius: secundū vero hoc quod Christus erat, eū videre nō poterant. Porrò discipuli eū videbant, & magnitudinē diuinitatis illius contēplabantur. Propter quod puto & ad Philippū deprecātem atq; dicentē: Ostende nobis patrem & sufficit nobis, respondisse saluatorem: Tanto tempore vobiscū sum, & nō cognouistis me? Philippe, qui videt me, videt & patrem. Neque enim Pilatus qui videbat Iesum intuebatur patrē, nec proditor Iudas: quia nec ipse Pilatus, nec Iudas Christum secūdum hoc quod erat Christus videbāt, nec multitudo quæ coarctabat eum. Illi tantū videbant Iesum, quos aspectu suo dignos esse sciebat. Laboremus ergo & nos, vt & impræsentiarū nobis Deus appareat. Sanctus quippe scripturarum sermo promisit, quod inuenietur ab his qui non tentant eum, apparet F
autem his qui non sunt increduli in eum: & in futuro nō abscondatur à nobis, sed videamus eum facie ad faciem, & habeamus fiduciam bonæ vitæ, fruamúrque conspectu omnipotentis Dei in Christo Iesu, & spiritu sancto: cui est gloria & imperium in secula seculorum. Amen.

Quādo inuisibilia videntur.

Matt. 5.

Ioan. 14.

Homilia Quarta, de eo quod scriptum est: Ne timeas Zacharia, vsque ad eum locum vbi ait de Ioanne: Præcedet coram ipso in spiritu & virtute Heliæ. Cap. I.

Homilia IIII.

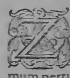

ZACHARIAS cū angelū vidisset, expauit. Noua quippe facies humanis obtutibus se præbens turbat mentem, animúmque consternat. Vnde angelus sciens hanc esse humanam naturam, primum perturbationi medetur dicens: Noli timere Zacharia: & trepidantem refocillat, nouóque lætificat nuncio inferēs: Exaudita est oratio tua, & vxor tua Elizabet pariet filium, & vocabis nomen eius Ioannem, & erit tibi gaudium & exultatio.] Quando iustus quis oritur mūdo, & stadium huius vitæ

G ingreditur, ministri natiuitatis eius lætantur, & se efferunt in sublime. Quando vero ille nascitur qui malæ vitæ præparatus est, & quasi ob pœnas in ergastulum relegatus, minister consternatur & concidit. Vis exemplum accipere sancti viri cuius omnis fructus in laude sit? Vide Iacob duodecim genuisse mares, qui omnes populi Dei & partis illius patriarchæ & principes extiterunt: in his omnibus Iacob lætabatur pater, sicut & nunc de Ioannis natiuitate cunctis gaudium nunciatur: & qui semel ob vtilitatem aliorum ad liberorum opera descenderit, & se voluerit huic ministerio mancipare, obsecret Deum vt talis ei filius ingrediatur seculum, super cuius natiuitate lætior sit. Scribitur ergo de Ioanne: Erit magnus

Luc. 1. in conspectu domini.] Magnitudinem animæ Ioannis ostendit, quæ oculis Dei pateat: & aliquid minus, quod proprie in animæ virtute conspicitur. Ego ita intelligo & illud quod in euangelio dicitur: Nolite contemnere vnum de minimis istis qui in ecclesia sunt. Minimus ibi ad distinctionem maioris intelligitur. Non mihi præcipitur, vt eum qui grandis est contemnam, quia non potest contemni ille qui grandis est: sed dicitur mihi, ne contemnas vnum ex minimis. Vt autem

Matt. 18. scias quod minimus & paruus non fortuitu dicatur, sed cum ea ratione quam posuimus, scriptum est: Quicunque scandalizauerit vnum de minimis istis. Minimus scandalizatur, grandis non potest scandalum sustinere. Sequitur

H de Ioanne: Et spiritu sancto replebitur adhuc de vtero matris suæ.] Et natiuitas Ioannis plena miraculo est. Quomodo enim domini nostri ac saluatoris aduentum archangelus nunciauit, ita & Ioannis ortum archangelus nunciat. Spiritu sancto replebitur adhuc de vtero matris suæ. Populus Iudæorum facientem dominum nostrum signa atque portenta, & curantē infirmitates eorum, nequaquam videbat: Ioannes vero adhuc in vtero matris constitutus exultat, etenim non potest, & ad aduentum matris Iesu de vtero gestit erumpere. Ecce enim, ait Elizabet, vt facta est salutatio tua in aures meas, exultauit in gaudio infans in vtero meo. Adhuc in

Matt. 4. matris vtero erat Ioannes, & iam spiritum sanctum acceperat. Non enim illud principium erat substantiæ eius, atque naturæ, de qua scriptura loquitur, quod plurimos filiorum Israël conuertet ad dominum Deum ipsorum. Ioannes plurimos conuertit, dominus autem non plures, sed omnes. Hoc opus illius, vt omnes conuertat ad Deum patrem. Et præcedet coram ipso in spiritu & virtute Heliæ.] Non ait in anima Heliæ, sed in spiritu & virtute Heliæ. Fuit in Helia virtus, & spiritus sicut in omnibus prophetis, & secundum dispensationem corporis in ipso quoque domino saluatore, de quo post paululum ad Mariam dicitur. Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi. Spiritus ergo

I qui fuerat in Ioanne, & virtus quæ in illo erat, in hoc quoque apparuit. Ille translatus est, hic vero præcursor domini fuit. Et mortuus est ante eum, vt ad inferna descendens illius prædicaret aduentum. Ego puto, quod sacramentum Ioannis vsque hodie expleatur in mundo. Quicunque crediturus est in Christum Iesum, præcurrit antè spiritus & virtus Ioan-

Matt. 3. nis ad animam illius, & præparat domino populum perfectum, & in cordis asperitatibus planas facit vias, & dirigit semitas parare domino plebem perfectam. Non illo tantum tempore præparatæ sunt viæ, & directæ semitæ sed vsque hodie aduentum domini saluatoris spiritus Ioannis virtúsque

Ioan. 1. præcedit. O magna mysteria domini, & dispensationis eius. Angeli præcurrunt Iesum: Angeli quotidie aut ascendunt, aut descendunt super salutem hominum, in Christo Iesu, cui est gloria & imperium in secula seculorum, Amen.

De eo quod Zacharias obmutuit. Cap. 1. Homilia V.

ZACHARIAS sacerdos cum in templo offerret incensum, silentio condemnatur, & retinetur, imò tantum nutibus loquitur, & mutus vsque ad ortum Ioannis filij perseuerat. Quò hæc tendit historia? Silentium Zacha-

Silentium prophetarũ riæ silentium prophetarum est in populo Israël. Nequaquam loquitur eis Deus, & sermo qui à principio erat apud patrem Deus, ad nos transiit, nobísque non tacet Christus, apud illos K vsque hodie silet: quamobrem & Zacharias propheta tacuit. Manifestissimè ex sermonibus ipsius comprobatur, quod & propheta fuerit & sacerdos. Quid vult autem hoc quod sequitur, Annuebat eis, & damnum vocis nutibus compensabat? Ego puto talia esse opera absque sermone, quæ ratione nihil nutibus differunt. Vbi vero ratio & sermo præcesserit, & ita opus fuerit subsecutum, non debent existimari simplices nutus qui ornantur sermone, aut ratione. Si igitur videris conuersationem Iudęorum sine ratione atque sermone, ita vt non queant eorum quæ agunt rationem reddere, intellige quod tunc in Zacharia præcessit, in imagine ipsius hucusque compleri. Circumcisio eorum nutibus similis est. *Circumcisio nutus & opus mutum.* Nisi enim circuncisionis ratio reddatur, nutus est circumcisio & opus mutum. Pascha & aliæ solennitates nutus magis sunt quam veritas. Vsque hodie populus Israël surdus & mutus est: neque poterat fieri, vt non surdus esset & mutus, qui à se sermonem abiecerat. Et olim quidem Moyses loquebatur, Ego autem alogos sum: *Exod. 4.* quod licet Latinus aliter expresserit; tamen proprie transferri potest absque sermone siue ratione: & postquam hoc ait, accepit rationem & sermonem, quem confessus fuerat se antea non habere. Populus autem Israël priusquam legem acceperat, absque ratione & sermone quodam modo mutus erat: *Populus Israel quasi mutus.* deinde accepit sermonem, cuius imago fuit Moyses. Iste igitur non confitetur modo quod tunc confessus est Moyses, eo quod sit mutus & alo- L gos, sed nutibus & silentio indicat se non habere sermonem, & non habere rationem. Nónne tibi videtur confessio esse stultitiæ, quando nullus eorum potest legalium præceptorum, & prophetici vaticinij rationem reddere? Cessauit Chri- *Esa. 1.* stus esse in eis, reliquit eos sermo, completum est illud quod in Esaia scribitur: Relinquetur filia Sion sicut tabernaculum in vinea, & sicut custodia in cucumerario, vt ciuitas quæ expugnatur. Quibus relictis salus translata est ad nationes, vt illi concitentur ad zelum. Intuentes ergo dispensationem & *Deut. 32.* arcanum Dei, quomodo Israël abiectus sit in salute nostra, cauere debemus ne forte & illi nostri causa eiecti sint, & nos *Rom. 11.* maiori supplicio digni simus, propter quos & alij derelicti sunt, & nos nihil dignum adoptione Dei & eius clementia fecerimus, qua adoptauit nos, & in suos filios reputauit, in Christo Iesu: Cui est gloria & imperium in secula seculorum, Amen.

De eo quod scriptum est: Cum autem concepisset Elizabet abscondebat se: vsque ad eum locum vbi ait: Hic erit magnus. Cap. 1. Homilia. VI.

QVANDO concepit Elizabet abscondebat se mensibus quinque dicens: quia sic mihi fecit M dominus in diebus quibus respexit auferre opprobrium meum in hominibus.] Quæro quam ob causam postquam intellexit se esse *De castitate coniugũ.* prægnantem, publicum declinarit? Ni fallor hoc est etiam quod hi qui nuptiis copulati sunt non omne tempus coitus liberum inter se habent, sed est tempus quando recedunt ab opere nuptiarum. Si enim vir senex fuerit & mulier anus, pudoris est maximi seruire eos libidini, seruire coniugio, quæ vel curæ corporis & senectæ esse Dei videntur voluntate sublata. Hæc autem quæ ad sermonem angeli & dispensationem Dei rursum fuerat viro copulata, erubescebat quod anus & penè decrepita ad opus iuuenum reuertisset. Vnde & abscondebat se mensibus quinque: non vsque ad nonum mensem, donec partus ingrueret, sed vsquequo conciperet Maria. Quando enim illa concepit, & venit ad eam, & facta est salutatio in aures eius, exultauit in gaudio infans in vtero Elizabet, & prophetauit spiritu sancto plena, & locuta est quæ euangelicus sermo describit. Et diffamata sunt per omnem montanam verba hæc.] Quando enim in populo rumor egressus est habere eam in vtero prophetam, & aliquid maius esse homine qui gestabatur à virgine, tunc non abscondirur, sed tota libertate se prodit, & exultat se habere præcursorem in vtero saluatoris. Deinde scriptura commemorat, quod mense sexto conceptus Elizabet, missus sit angelus

A angelus Gabriel à Deo in ciuitatem Galilææ, cuius nomen Nazareth, ad virginem desponsatam viro, cui nomen Ioseph de domo Dauid, & nomen virginis Maria. *Cur virgo habuit spōsum.* Rursum in mea mente voluens quæro quare Deus cum semel saluatorem iudicaret nasci ex virgine, non elegit puellam absque sponso, sed eam potissimum quæ iam fuerat desponsata. *Matt. 1.* Et nisi fallor hæc causa est. Debuit de ea virgine nasci, quæ non solum sponsum haberet, sed, vt Matthæus scribit, iam viro tradita fuerat, licet eam vir needum nosset, ne turpitudinem virginis habitus ipse monstraret, si virgo videretur vtero tumenti. *Ignatii verba de diabolo nesciente Mariæ virginitatem.* Vnde elegáter in cuiusdam martyris epistola scriptum reperi, Ignatium dico episcopum Antiochiæ post Petrum secundum, qui in persecutione Romæ pugnauit ad bestias, Principem seculi huius latuit virginitas Mariæ: latuit propter Ioseph, latuit propter nuptias, latuit quia habere virum putabatur. Si enim non habuisset sponsum & putabatur virum, nequaquam potuisset principi mundi huius abscondi. Statim enim cogitatio diaboli tacita subrepsisset: Quomodo ista quæ non concubuit cum viro prægnans est? Debet iste conceptus esse diuinus, debet aliquid humana natura esse sublimius. Econtrario disposuerat Saluator, dispensatione suam, & assumptionem corporis ignorare diabolum: vnde & in generatione sua celauit eam: & discipulis postea præcipiebat, ne manifestū eum facerent. Et cum ab ipso diabolo tentaretur, nusquam confessus est Dei se esse filium, sed tantummodo respondebat, Non oportet vt adorem te, nec vt lapi- *Matt. 4.* des istos panes faciam, vt me de alto præcipitem. B Et cum ista diceret, tacuit semper se esse filium Dei. Quære & in alia scriptura, & repeties voluntatis Christi fuisse, vt aduentum filij Dei diabolus ignoraret. Apostolus enim passionem eius asserens nescisse contrarias fortitudines, ait: *1.Cor.3.* Sapientiam loquimur inter perfectos, Sapientiam autem non seculi huius, neque principum seculi huius qui destruūtur, sed loquimur Dei sapientiam in mysterio absconditam, quam nullus principum huius seculi cognouit. *1.Cor.2.* Si enim cognouissent, nunquam dominum gloriæ crucifixissent. Absconditum igitur fuit à principibus seculi mysterium Saluatoris. Quod autem econtrario obiici potest, soluendum mihi videtur antequam ab alio proponatur, qua ratione quod principes huius seculi latuit, dæmonem non latuit eum præsertim qui in Euāgelio loquebatur, *Matt. 9.* venisti ante tempus torquere nos, scimus te qui sis filius Dei. Sed considera, quia minor in malitia nouerit Saluatorem: qui vero maior est in scelere, & versipellis, & nequam, ex eo ipso quod in malo maior est, impeditur nosse filium Dei. Nos quoque ipsi si minus habuerimus mali, facilius possumus ad virtutem procedere. Si vero magis in nobis fuerit mali, ingenti labore sudandum est, vt maiori malitia liberemur. Hæc de eo quod sponsum habuerit Maria.

Nouo sermone Mariam salutat angelus. Quia vero angelus nouo sermone Mariam salutauit, quem in omni scriptura inuenire non potui, & de hoc pauca dicenda sunt. Id enim quod ait: Aue gratia plena, quod Græce dicitur κεχαριτωμένη, vbi in scripturis alibi legerim non C recordor: sed neque ad virum istiusmodi sermo est, salue gratia plena. Soli Mariæ hæc salutatio seruatur. Si enim scisset Maria & ad alium quempiam similem factū esse sermonem, habebat quippe legis scientiam, & erat sancta, & prophetarum vaticinia quotidiana meditatione cognouerat, nunquam quasi peregrina eam salutatio terruisset. Propter quod loquitur ei angelus: ne timeas Maria, inuenisti enim gratiam coram domino. Ecce concipies in vtero & paries filium, & vocabis nomen eius Iesum. Is erit magnus & filius altissimi vocabitur.] Dicitur & de Ioanne, erit magnus: & hoc ipsum Gabriel angelus contestatur: sed quando venit Iesus vere magnus, vere sublimis, ille qui prius magnus fuerat minor effe- *Ioan. 5.* ctus est. Ille enim (inquit) fuit lucerna ardens & lucens, & vos voluistis ad horam exultare in lumine eius. Magnitudo Saluatoris nostri non tunc apparuit quando natus est, sed nunc postquam oppressa ab aduersariis videbatur, emicuit. *Psal.18.* Vide magnitudinem domini: in omnem terram exiuit sonus *Rom.10.* doctrinæ eius, & in fines orbis terrarum verba illius. *1.Cor.1.* Dominus noster Iesus, qui virtus est Dei, in omnem diffusus est orbem, & impræsentiarum nobiscum est, iuxta illud quod in *1.Cor.5.* Apostolo legitur, Congregatis vobis & spiritu meo cum virtute domini nostri Iesu Christi. D Virtus domini Saluatoris & cum his est qui ab orbe nostro in Britannia diuiduntur, & cum his qui in Mauritania, & cum vniuersis qui sub sole in nomine eius crediderunt. Vide ergo magnitudinem Saluatoris quomodo in toto orbe diffusa sit, & certe needum eius veram magnitudinem exposui. Ascēde in cœlos, & vide eum quomodo cœlestia repleuerit. Apparuit siquidem angelis. Descende cogitatione in abyssos, & videbis eum etiam illuc descendisse. Qui enim descendit, ipse est & qui ascendit, vt impleret omnia, vt in nomine Iesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium, & infernorum. *Ephe. 4.* Considera virtutem domini quod impleuerit mundum, id est cœlestia, terrestria, & infernalia, quomodo & cœlum ipsum penetrauit, & in superna ascenderit. *Heb. 4.* Legimus enim, quod pertransierit cœlos filius Dei. Si hæc videris, pariter intueberis non transitorie dictum, Magnus erit, sed verbum opere completum. Magnus est dominus noster Iesus, & præsens, & absens, tribuitque consortium fortitudinis suæ huic cœtui nostro atque conuentui: quod vt & singuli mereamur accipere, deprecemur dominum Deum, Cui est gloria & imperium in secula seculorum, Amen.

De eo quod scriptum est, Exurgens autem Maria cum festinatione venit in montana, vsque ad eum locum, vbi ait: Erit consummatio eorum quæ dicta sunt. Cap. 1. Homilia. VII.

E MELIORES ad deteriores veniunt vt eis ex aduentu suo aliquid tribuant emolumenti. Sic & Saluator venit ad Ioannem, vt sanctificaret baptisma illius: & Maria statim vt audiuit angelum nunciantem, quòd conceperit Saluatorem, & quod cognata illius Elizabet haberet in vtero, consurgens cum festinatione venit in montana, & ingressa est domum Elizabet. Iesus vero qui in vtero illius erat, festinabat adhuc in ventre matris Ioannem positum sanctificare. Denique antequam veniret Maria, & salutaret Elizabet, non exultauit infans in vtero: sed statim vt Maria loquuta est verbum, quod filius Dei in ventre matris suggesserat, exultauit infans in gaudio, & tunc primum præcursorem suum prophetam fecit Iesus. Oportebat quoque Mariā cum Dei prole dignissima, post alloquium Dei ad montana conscendere, & in sublimioribus commorari. Vnde & scriptum est. Consurgens Maria in diebus illis, venit in montana.] Debuerat etiam cum esset solicita non pigra, properare solicitudine, & spiritu sancto plena ad sublimiora perduci, & virtute Dei protegi, à qua fuerat obumbrata. Venit ergo in ciuitatem Iudæ, & in domum Zachariæ, & salutauit Elizabet. Factum est cum audisset salutationem Mariæ Elizabet, exultauit infans in vtero eius, & repleta est spiritu sancto.] Non est itaque dubium quin quæ tunc repleta est spiritu sancto, propter filium sit repleta. Neque enim mater primum spiritum sanctum meruit, sed cum Ioannes adhuc clausus in vtero spiritum sanctum recepisset, F tunc & illa post sanctificationem filij repleta est spiritu sancto. Poteris hoc credere, si simile quid etiam de Saluatore cognoueris. Inuenitur beata Maria sicut in aliquantis exemplaribus reperimus, prophetare. *B. Maria prophetat.* Non enim ignoramus, quod secundum alios codices, & hæc verba Elizabet vaticinetur. Spiritu itaque sancto tunc repleta est Maria, quando cœpit in vtero habere Saluatorem. Statim enim vt spiritum sanctum accepit, dominici corporis conditorem, & filius Dei esse cœpit in vtero, etiam ipsa completa est spiritu sancto. Exultauit ergo infans in vtero Elizabet, & repleta est spiritu sancto, & clamauit voce magna, & dixit.

Benedicta tu inter mulieres.] Debemus in hoc loco ne simplices quique decipiantur, ea quæ solent opponere hæretici, confutare. In tantam quippe nescio quis prorupit insaniam, vt assereret negatā fuisse Mariam à Saluatore, eo quod post natiuitatem illius iuncta fuerit Ioseph: & loquutus est: quæ quali mente dixerit qui ipse nouerit locutus est. Si quando igitur hæretici vobis tale quid obiecerint, respondete *Cōtra hereses cuiusdam.* eis, & dicite. Certe spiritu sancto plena Elizabet ait: Benedicta tu inter mulieres. Si sancto spiritu benedicta canitur

G Maria, quomodo eam Saluator negauit: Portò quòd asserunt eam nupsisse post partum, vnde approbent non habent. *Heluidius post Orig. hanc hæresim tenuit.* Hi enim filij qui Ioseph dicebantur, non erant orti de Maria, neque est vlla scriptura quæ ista commemoret. Benedicta tu inter mulieres, & benedictus fructus ventris tui. Et vnde mihi hoc, vt veniat mater domini mei ad me?] Quod ait: Vnde mihi hoc, non ignotans dicit: & maxime spiritu sancto plena, quasi nesciat quod iuxta Dei voluntatem mater domini venerit ad eam: sed isto sensu loquitur. Quid boni feci? quæ opera mea tanta sunt, vt mater domini ad me veniat? per quam iusticiam, ex quibus bonis, de qua fidelirate mentis hoc merui, vt mater domini mei veniat ad me? Ecce enim vt facta est salutatio tua in aures meas, exultauit in exultatione infans in vtero meo.] Sancta erat anima beati Ioãnis, & adhuc in matris vtero clausa, venturáque in mundum quasi per experientiæ sensum sciebat quæ Israël ignorabat. Vnde exiliuit: & non simpliciter exiliuit, sed in gaudio. Senserat enim venisse dominum suum, vt sanctificaret seruũ suum, antequam de matris vtero procederet. Vtinam mihi eueniat, vt ab infidelibus stultus dicar, qui talibus credidi. Ipsum opus ostendit & veritas, non me stultitiæ, sed sapientiæ credidisse: & quia hoc quod stultum apud illos putatur, mihi salutis occasio sit. Nisi enim fuisset cœlestis, & beata natiuitas Saluatoris, nisi habuisset diuini aliquid, & humanitatem hominum H superegrediens, nunquam totum orbem illius doctrina penetrasset. Si tantummodo fuisset in Mariæ vtero, & non Dei filius, quomodo poterat fieri, vt & illo tempore & nunc, non solum corporum, sed etiam animarum morbi multiplices curarentur? Quis nostrum non insipiens fuit, qui nunc propter misericordiam Dei habemus intelligentiã, & sitimus Deum? Quis nostrum nõ incredulus iustitiæ, qui nunc propter Christum iusticiam habemus, sequimúrque iusticiam? Quis nostrum non etrabundus & vagus, qui nunc propter aduentum *Ioan. 10.* Saluatoris non fluctuamus, atque turbamur, sed sumus in via, in illo videlicet qui ait: Ego sum via? possumus & reliqua congregantes videre quoniam omnia quæ scripta sunt de eo, *Natiuitas & Christi etiam nũc operatur in nobis.* diuina admiratione digna referuntur: quòd & natiuitas illius, & nuttimenta, & virtus, & passio, & resurrectio non solum illo tempore, sed etiam nunc operentur in nobis. Quis vos ô catechumeni in ecclesia congregauit? quis stimulus impulit, vt relictis domibus in hunc cœtum coëatis? Neque enim nos domus vestras singillatim circuiuimus, sed omnipotens pater virtute inuisibili subiicit cordibus vestris quos scit esse dignos, hunc ardorem, vt quasi inuiti, & retractantes veniatis ad fidem, maxime in exordio religionis, cum veluti trepidi, & pauentes salutis fidem cum timore suscipitis. Obsecro vos ô catechumeni nolite retractare: nemo vestrum formidet, & paueat, sed sequimini præeuntem Iesum. Ille vos I trahit ad salutem, congregat in ecclesiam, nunc quidem super terram, si autem dignos fructus feceritis, in ecclesiam pri- *Heb. 12.* mitiuorum qui scripti sunt in cœlestibus. Beata quæ credidit, quia erit perfectio his quæ dicta sunt ei à domino. Super quibus & beata Maria magnificat dominum Iesum. Magnificat autem anima dominum, spiritus Deum. Quæ quam habeant interpretationem, si concesserit dominus vt rursus in ecclesiam congregemur, vt festiui veniatis ad domum Dei, & diuinæ lectioni præbeatis aures, quæremus, ventilabimus, disseremus, in Christo Iesu: cui est gloria & imperium in secula seculorum, Amen.

De eo quod scriptum est, Magnificat anima mea dominum, vsque ad illum locum vbi ait, Timentibus efficit virtutem: Cap. I. *Homilia* VIII.

ANTE Ioannem prophetat Elizabet, ante ortum domini saluatoris prophetat Maria. Et quomodo peccatum cœpit à muliere, & deinceps ad virum vsque peruenit: sic & principium salutis à mulieribus habuit exordium, vt cæteræ quoque mulieres, sexus fragilitate deposita, imitarentur vitam, conuersationémque sanctarum earum quæ *Vaticiniũ virginale.* vel maxime nunc in Euangelio describuntur. Videamus ergo vaticinium virginale. Magnificat (ait) anima mea dominum, & exultauit spiritus meus in Deo salutari meo.] Duæ K res, anima scilicet & spiritus, duplici laude funguntur. Anima dominum prædicat, spiritus Deum. Non quòd alia laus domini, alia Dei sit: sed quia qui Deus est, idem & dominus est: & qui dominus est, idem & Deus sit. Quæritur quomodo magnificet dominum. Si enim dominus nec augmentum, nec decrementum recipere potest, & quod est, est: qua ratione nunc Maria loquitur: Magnificat anima mea dominum? *Quomodo magnificetur dominus.* Si considerem dominum Saluatorem imaginem esse inuisibilis Dei, & videam animam meam factam ad imaginem conditoris, vt imago esset imaginis, neque enim anima mea specialiter imago est Dei, sed ad similitudinem imaginis prioris effecta est: *Col. 1.* tunc videbo quoniam in exemplum eorum qui solent imagines pingere, & vno (verbi causa) vultu regis accepto ad principalem similitudinem exprimendam artis industriam commendare, vnusquisque nostrum ad imaginem Christi formans animam suam, aut maiorem ei, aut minorem ponit imaginem, vel obsoletam, vel sordidam, aut claram, atque lucentem, & splendentem ad effigiem imaginis principalis. Quando igitur grandem fecero imaginem imaginis, id est animam meam, & magnificauero eam opere, cogitatione, sermone, tunc imago Dei grandis efficitur, & ipse dominus cuius imago est in nostra anima magnificatur. Et quomodo crescit dominus in nostra imagine, sic si peccatores fuerimus minuitur, atque decrescit. Sed nos pro imagine sal- L uatoris alias nobis imagines induimus: pro imagine verbi sapientiæ, iustitiæ, cæterarúmque virtutum, diaboli formam assumimus, vt dicatur de nobis: Serpentes, generatio vipera- *Matt. 23.* rum. Et leonis personam induimus & draconis, & vulpium, quando venenati, crudeles, callidi sumus: necnon & hirci, vel porci, quando ad libidinem promptiores. Memini quondam *Deut. 4.* Deuteronomium disserentem in eo loco vbi scriptum est: Ne faciatis omnem similitudinem omnis animalis, dixisse me quoniam spiritalis est in alios facere imaginem masculi, in alios fœminæ: illum similitudinem habere volucrum, illum reptilium, atque serpentium, & alium facete similitudinem Dei. Hęc quomodo intelligantut sciet qui illa legerit. Anima itaque Mariæ primum magnificar dominum, & postea exultat in Deo. Nisi enim antea crederemus, exultare non possemus. Quia respexit (inquit) in humilitatem ancillæ suæ.] In quam humilitatem Mariæ respexit dominus? Quid habebat mater Saluatoris humile atque deiectum, quæ Dei filium gestabat in vtero? Quod ergo dicit: respexit in humilitatem ancillæ suæ, tale est quasi dixerit: Respexit in iusticiam ancillę suæ, respexit in temperantiam, respexit in fortitudinem, atque sapientiam. *Humilitas hęc sumitur pro virtute non abiectione.* Dignum quippe est, vt virtutes respiciat. Respondeat aliquis: & dicat: Intelligo quomodo Deus iusticiam ancillæ suæ sapientiámque respiciat: quomodo autem intendat M humilitatem, non satis liquet. Consideret qui quærit talia, quoniã proprie in scripturis vna de virtutibus humilitas prædicetur. Ait quippe Saluator: Discite à me, quia mãsuetus sum, *Matt. 11.* & humilis corde, & inuenietis requiẽ animabus vestris. Quòd si vis nomen huius audire vittutis, quomodo etiam à philosophis appellatur, ausculta eandem esse humilitatem quã respiciat deus, quæ ab illis ἀτυφία, siue μετριότης dicitur. Sed & nos quodam eam possumus appellare circuitu, cũ aliquis non est inflatus, sed ipse se deiicit. Qui enim inflatur, cadit secundum Apostolum in iudicium diaboli: siquidẽ & ille ab inflatione cępit, atq; superbia. *1. Tim. 3.* Vt non (inquit) inflatus in iudicium incidat diaboli. Respexit super humilitatem ancillæ suæ. Humilem me (inquit) & mansuetudinis sectantem deiectionisq; virtutem respexit deus. Ecce enim amodo beatam me dicunt omnes generationes.] Si simpliciter intelligã omnes generationes, super credentibus illud interpretor. Si autem altius aliquid fuero scruratus, animaduertã quanti profectus sit dicere: Quia fecit mihi magna qui est potens: quoniam omnis qui se humiliat exaltabitur. *Luc. 18.* Respexit autẽ deus in humilitatẽ beatæ Mariæ, propterea fecit illi magna qui potens est, & sanctũ nomen eius. Et misericordia eius in generationes generationũ.] Misericordia Dei non in vnam generationem, nec in duas, neque in tres, sed nec in quinque, verum in sempiternũ extenditur in generationes generationũ, timentibus potentiã eius. Fecit virtutẽ in brachio suo.] Licet infirmus ad dominum accesseris,

A cesseris, si timueris eum, audire poteris repromissionem quā tibi ob timorem suum dominus pollicetur. Quæ est ista repromissio? Timentibus (inquit) se fecit virtuté. Virtus siue imperiū, potestas est regia. Etenim κράτος quod nos imperiū possumus appellare, ab eo dicitur quod imperet, siue sub se vniuersa cōtineat. Si ergo timueris dominum, dat tibi fortitudinem siue imperium, dat regnum, vt factus sub rege regum, possideas regnum cœlorum, in Christo Iesu: cui est gloria & imperium in secula seculorum. Amen.

De eo quod scriptum est: Manebat cum ea mensibus tribus, vsque ad eum locum vbi ait: Et loquebatur benedicens dominum. Cap. I.
Homilia IX.

TAM eorum quæ dicta sunt, quàm illorum quæ facta referuntur, debet ratio esse sancto spiritu digna, & Christi fide, ad quam credentes vocamur. Vnde & nunc causa quærenda est, quare Maria post conceptum venerit ad Elizabet, & manserit cum ea mensibus tribus: aut quid causæ fuerit, vt Lucas qui Euangelij scribebat historiam, etiam hoc scriberet, quod mãserit cum ea mensibus tribus, & postea regressus sit in domum suam. Vtique debet aliqua esse ratio: quam, si dominus aperuerit cor nostrum, sequens sermo B monstrabit. Si enim eo quòd tantum venit Maria ad Elizabet, Et salutauit eam, exultauit infans in gaudio, & spiritu sancto plena Elizabet prophetauit ea quæ in Euangelio scripta sunt, & in vna hora tantos profectus habuit, nostræ coniecturæ relinquitur, quid in tribus mensibus Ioannes profecit assistente Maria Elizabet. Valde quippe indignum est in puncto horæ atque momēto exultare infantem, & quodammodo gaudio lasciuisse, repletámque esse spiritu sancto Elizabet: per tres vero menses, nec Ioannem, nec Elizabet ex vicina matris domini & ipsius saluatoris præsentia profecisse. Exercebatur ergo, & quodammodo in athletico sancta matre per tres menses vngebatur Ioannes, & præparabatur in matris vtero, vt mirabiliter natus, mirabili⁹ nutriretur. Quod enim extra cōsuetudinem nutritus est, non refertur scriptum quomodo matris fuerit lactatus vberibus, quomodo in sinu gerulæ constitutus, sed statim sequitur: Et erat in desertis, vsque ad diem ostensionis suæ ad Israel. Deinde legimus. *Mat.3.* Elizabet autem completum est tempus vt pareret, & peperit filium.] Multi putant superfluè dici, Elizabet autem completum est tempus vt pareret, & peperit filium. Quæ enim mulier potest parere, nisi tempus pariendi ante compleuerit? Sed qui scripturas diligentissime contemplatur, & audit populum loquentem, attendat lectioni, obseruans tam in veteri, quàm in nouo testamento sicubi scriptum in ortu peccatoris inueniat, completum est tempus vt pareret: nunquam C omnino reperiet. Sed vbicūque iustus nascitur, ibi complentur dies, illic in mundum completur aduentus sui. Ortus iusti, plenitudinem habet, peccatoris natiuitas, vt ita dicamus, vacuitatem atque inanitatem. Hæc de eo quod scriptum est, Completum est tempus vt pareret. Cōgratulabantur matri eius vicini, & cognati, & volebant in honorem patris puero nomen ponere, vt vocaretur Zacharias. Porrò Elizabet, sancto spiritu suggerente aiebat. Ioannes est nomen eius. Deinde cum illi causas iustas quærerent, cur Ioannes potissimum vocaretur, cum in genere ipsius nullus haberet hoc nomen, interrogant patrem: qui non valens respondere, manu & literis est locutus. Scripsit enim in pugillari, Ioannes est nomen eius. Statímque vt stylus impressus est ceræ, lingua quæ prius fuerat vincta, laxata est. Recepit eloquium, non humanum, quoniam ligata fuit lingua eius, Humana tamen non fuit. Vinxerat enim eam incredulitas. Statim vt soluta est, humana esse desiuit, & loquebatur benedicens Deum & prophetauit ea quæ scripta sunt in Euangelio, de quibus præbente domino Iesu Christo cum tempus fuerit disseremus: cui est gloria & imperium in secula seculorum. Amen.

De eo quod scriptum est, Plenus spiritu sancto prophetauit vsque ad eum locum vbi ait: Antecedit enim coram domino parare vias eius. D

PLENVS spiritu sancto Zacharias, duas prophetias generaliter nunciat: primam de Christo, alteram de Ioanne. Quod manifeste de verbis ipsius approbatur, in quibus quasi de præsentia, & qui versaretur in mundo loquitur Saluatoris, ac deinde de Ioanne. Repletus enim spiritu sancto prophetauit dicens: Benedictus dominus Deus Israel, quia visitauit & fecit redemptioné plebis suæ.] Visitante enim & Deo volente redimere populum suum, mansit Maria cum Elizabet, postquam ei locutus est angelus mensibus tribus, vt per ineffabilem quandam virtutem, non solum Ioannem, sicut dudum diximus, sed etiam Zachariam, vt nunc Euangelicus sermo declarat, præsens Saluator instrueret. Paulatim quippe & hic per tres menses sancti spiritus augmenta capiebat, & cum nesciit erudiebatur, & de Christo prophetauit dicens: Qui dedit redemptionem populo suo, & suscitauit cornu salutis nobis in domo Dauid, in qua secundum carnem natus est Christus. Et vere quia fuit cornu salutis in domo Dauid, prophetia ista concinitur. Vinea enim facta est in cornu. In *Esa.5.* quo cornu? In Christo Iesu, in illo in quo nunc scribitur: Suscitauit cornu salutis nobis, in domo Dauid pueri sui, sicut E locutus est per os sanctorum suorum prophetarum, Salutem ex inimicis nostris.] Non putemus nunc de corporalibus inimicis dici, sed de spiritalibus. Venit enim dominus Iesus, foris in prælio, destruere omnes inimicos nostros, vt nos de insidiis eorum liberaret. De manu inimicorum nostrorum, & de manu eorum qui nos oderunt. Facere misericordiam cum patribus nostris.] Ego puto, quod in aduentu domini Saluatoris: & Abraham, & Isaac, & Iacob fruiti sint misericordia Dei. Neque enim credibile est, vt qui prius viderunt diem illius, & læti sunt, postea in aduentu ipsius, & natiuitate de virgine, nihil vtilitatis acceperint. Et quid de patriarchis loquor? Ad altiora scripturarum autoritatem sequens audacter ascendam, quoniam præsentia domini Iesu & dispensatio illius non solum terrena, sed etiam cœlestia iuuerit. Vnde & Apostolus ait: Pacem faciens per sanguinem *Eph.2.* crucis suę, siue super terram, siue in cœlis, Si autem in cœlis & in terra præsentia domini profuit, cur paueas dicere quod aduentus illius etiam maioribus profuit, vt impleatur quod dicitur: Facere misericordiam cum patribus nostris, & recordari testamenti sancti sui, iuramenti quod iurauit ad Abraham patrem nostrum, vt daret nobis absque timore de manu inimicorum liberari?] Crebro de hostium manu aliqui liberantur, sed non absque timore. Cum enim metus discrimen ante F præcesserint, & ita de inimicorum manu quis fuerit erutus, liberatur quidem, sed nō sine timore. Porrò aduentus domini Iesu, de manu inimicorum absque timore nos eruit. Non enim sensimus inimicos nostros nec eos vidimus repugnantes, sed nescimus quomodo repente de faucibus eorum & insidiis erepti sumus, in puncto atque momento, & transtulit nos in hæreditatem partémq; iustorum. Et liberati sumus de manu inimicorum sine metu, vt seruiamus Deo in sanctitate & iusticia coram eo omnibus diebus nostris. Et tu puer propheta altissimi vocaberis.] Apud memetipsum quærés rationem quare non quasi de Ioannne, sed ad Ioannem ipsum dicens: Et tu puer propheta altissimi vocaberis, & reliqua: superfluum enim fuit ad nō audientem loqui, & ad paruulum atque lactantem apostropham facere: hanc puto posse me reperire: quod quomodo mirabiliter Ioānes natus est, & angelo prædicante venit in mundū, & tribus mensibus Maria iuxta Elizabet commorante fusus est in terram, sic etiam cuncta quæ super eo scripta sunt mirabiliter facta referuntur. Quod si dubitas statim de vtero matris effusum posse verba patris audire & scire quid sit hoc quod ad se dicitur: Et tu puer propheta altissimi vocaberis, considera multo fuisse mirabilius quod præcessit. Ecce vt facta est vox salutationis tuæ in aures meas, exultauit infans in gaudio in vtero meo. Si enim adhuc in ventre matris conclusus audit Iesum, & audiés exiliuit, atq; lætatus est· quare non credas eum iam genitum

Duæ prophetiæ Zachariæ.

Hostes spiritales.

G prophetiam patris audire & intelligere potuisse, dicentem ad se: Et tu puer propheta excelsi vocaberis, antecedes enim coram domino parare vias eius? Ideo reor Zachariam festinasse vt loqueretur ad paruulum, quia sciebat eum post paululum in eremo moraturum, nec se eius posse præsentiam habere. Puer enim erat in desertis vsque ad diem ostẽsionis suæ ad Israel. Et Moyses in desertis moratus est, sed post & expletis iã ætatis suæ annis, fugit ex Ægypto, & per alios annos pecora custodiuit. Ioannes vero statim vt natus est, transiit ad deserta, & qui maior fuit inter natos mulierum, maiori nutrimento dignus apparuit. De quo propheta loquitur. Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam. Recte angelus dicitur, qui missus fuerat coram domino, & prophetantem patrem statim vt natus est audire potuit, & intelligere. Quamobrẽ nos qui tantis mirabilibus credimus, credamus pariter resurrectioni, credamus & repromissionibus quæ venturæ sunt, regnóque cœlorum quod nobis quotidie spiritus pollicetur. Quæ omnia vt scripta sunt mirabiliter plusquam sentire possumus, accipiamus in Christo Iesu: cui est gloria & imperiũ in secula seculorum, Amen.

Exod. 3.

Malach. 3.

Ioannes Angelus.

De eo quod scriptum est, Puer autem crescebat & confortabatur spiritu, vsque ad eum locum, vbi ait: Hæc est descriptio prima quæ facta est sub Præside Syriæ Cyrino. Cap. I. & II.

H *Homilia XI.*

Bifariam crescimus.

BIFARIE in scripturis sanctis crescere quid dicitur: vnum corporaliter, vbi voluntas humana nihil prodest: alterũ spiritaliter, vbi causa crescendi in studio cõsistit humano. De hoc ergo quod secundum posuimus, id est spiritali, nunc Euangelista narrat: Puer autem crescebat, & confortabatur spiritu.] Quod dicit, tale est: crescebat spiritu, nec in eadem permanebat mensura qua cœperat, sed semper crescebat in eo spiritus, & per singulas horas atque momenta spiritu succrescente, anima quoque sua incrementa capiebat: & non solum anima, sed etiam sensus & mens augmenta spiritus sequebantur. Illud quod præcepit Deus: Crescite & multiplicamini, qui simpliciter & iuxta literam accipiunt quomodo exponere potuerint, nescio. Esto enim multiplicamini referatur ad numerũ, & dum plures fiunt quàm prius fuerant, multiplicatio habet locum: hoc vero quod sequitur: Crescite, non est in nostra potestate. Quis enim hominum non velit ad staturam suam adiicere vt longior fiat? Si ergo propterea quid præcipitur vt fiat: stultum est quippe præcipere, quod is cui præcipias facere non possit: & præcipitur nobis vt crescamus, vtiq; id præcipitur quod facere non possumus. Vis scire quomodo intelligitur, Crescite? Ausculta

Gen. 1.

Matt. 6.

Gen. 21.

I quid Isaac fecerit, de quo dicitur: Isaac proficiebat, & maior fiebat, donec factus est magnus, vel vehementer nimis. Semper enim voluntas illius ad meliora se tendens, habebat profectus suos, & mens diuinius aliquid cõtemplabatur, & exercebat se memoria, vt plura in thesauro suo cõderet, vt firmius retineret. Atque in hunc modum euenit, vt qui omnes virtutes suas in animæ agro excoluerit, impleret mandatum præcipiens, crescite. Quamobrem & Ioannes adhuc paruulus crescebat, & multiplicabatur. Difficillimũ autem est paruulum spiritu crescere, & inter mortales petrarũ. Puer autem crescebat, & confortabatur spiritu.] Aliud est crescebat, aliud confortabatur. Infirma est humana natura, & vt fieri possit fortior, diuino auxilio indiget. Legimus: Caro infirma. Quo igitur auxilio confirmanda est? Vtique spiritu. Sanctus enim spiritus promptus, caro autem infirma. Qui vult fortior fieri, non debet nisi in spiritu confortari. Multi confortantur carne, corpore roborantur: Athleta autem Dei spiritus roborandus est: & cum sic fuerit confortatus, sapientiam carnis elidet, & spiritalis effectus subdet corpus animi imperio. Non putemus ergo simplicem de Ioanne historiam esse conscriptam, & quæ nihil ad nos pertineat, in eo quod dicitur, crescebat & confortabatur spiritu: sed ad imitationem nostram, vt multiplicati spiritaliter iuxta eum quem diximus sensum, incrementa capiamus. Et erat in desertis vsq; ad diem osten-

Matt. 29.

De carne & spiritu.

sionis suæ ad Israel.] Dixi nuper quod & conceptus Ioannes stupendum quid habuerit quando exultauit infans in vtero, & suum necdum genitus dominum recognouit: & natiuitas non impar miraculum, quando ad eum velut audientem Zachariæ prophetantis sermo conuertitur, dicens: Et tu puer, propheta altissimi vocaberis. Digne igitur qui sic conceptus fuerat, & natus, non expectauit vt à patre nutriretur vsque ad diem ostensionis suæ ad Israel, sed recessit, fugiens tumultum vrbium, populi frequentiam, viciniam ciuitatum, & abiit in deserta, vbi purior aër erat & cœlum apertius, & familiarior Deus: vt quia necdum sacramẽtum baptismi, nec prædicationis tempus aduenerat, vacaret orationibus, & cũ angelis conuersaretur, appellarétque dominum, & illum audiret respondentem atque dicentem: Ecce adsum. Sicut enim Moyses loquebatur, & Deus respondebat ei, sic puto quòd Ioannes locutus fuerit in deserto, & dominus responderit ei. Hoc arbitror, certa de scripturis ratione commotus. Si enim maior in natis mulierum Ioanne Baptista fuit nemo, Moysi autem respondit Deus, consequenter respondit & Ioanni qui maior Moyse fuit, qui est nutritus in eremo, cuius natiuitatẽ idem archangelus qui & domini nunciauit, cuius pater qui eũ nasci non credebat obmutuit. Erat igitur in deserto Ioannes, & nutriebatur nouo & extra humanam naturam modo, id ipsum Matthæo memorante. Cibus autem eius erãt locustæ, & mel syluestre. Quia enim minister fuit primi saluatoris aduentus, & tantummodo de dispensatione carnis dominicæ loquebatur, ac prophetia illius eum qui natus fuerat ex virgine præcinebat, non habuit domesticũ mel, & humana diligentia percolatum, sed syluestre mel, & volucre nõ grãde, non in sublime se eleuans, verum volucre paruum, & vix à terra consurgens, & saliens potius quàm volans. Quid plura? Manifestissime dicitur quod locustæ fuerint cibus eius, paruulum animal & mundum. Considerate ergo fratres charissimi, quod qui nouè natus fuerat, nouè nutritus est. Post quæ scriptura subiicit. Factũ est autem in diebus illis, exiuit edictum à Cæsare Augusto, vt describeretur omnis orbis. Hæc fuit descriptio prima, à præside Syriæ Cyrino.] Dicat aliquis. O Euangelica narratio, quoniam prima descriptio vniuersi orbis sub Cæsare Augusto fuerit, & inter omnes etiã Ioseph cum Maria desponsata sibi atque prægnante nomen retulerit in censum, ac priusquam descriptio compleretur ortus fuerit Iesus, diligentius intuenti sacramentum quoddam videtur significare, quod in totius orbis professione describi oportuerit & Christum, vt cum omnibus scriptus sanctificaret omnes, & cum orbe relatus in censum, communionem sui præberet orbi, vt post hanc descriptionem, describeret quoq; ex orbe secum in libro viuentium, vt quicũque credidissent in eo, postea cum sanctis illius scriberẽtur in cœlis: cui est gloria, & imperium in secula seculorum. Amen.

K

Matt. 11.

Matt. 3.

L

Luc. 2.

Christus omnia in se ... omnes ... sanctificare.

M

De eo quod scriptum est: Angelum venisse de cælo, & ortum domini nunciasse pastoribus. Cap. II.

Homilia XII.

NATVS est dominus meus Iesus, & angelus descendit de cœlo annũcians natiuitatem eius. Videamus itaque quum quæsierit, vt eis nunciaret aduentum. Non venit Hierosolymam, non quæsiuit Scribas, & Pharisæos, non synagogam ingressus est Iudæorum, sed pastores reperit per greges suos vigilias excubantes, eísque loquitur: Natus est hodie saluator, qui est Christus dominus.] Putas ne nihil aliud diuinius scripturarum sermo significat, sed tantum hoc quod ad pastores venerit angelus, & eis locutus sit? Audite pastores ecclesiarum, pastores Dei, quòd semper angelus eius descendat è cœlo, & annunciet vobis, quoniam natus est vobis hodie saluator, qui est Christus dominus. Etenim pastores ecclesiarum, nisi ille pastor venerit, per se bene gregem seruare non poterunt: infirma est eorum custodia, nisi Christus cum eis pauerit, atq; seruauerit. Dudum in Apostolo lectum est, Dei coopetatores sumus. Pastor bonus, qui imitatur pastorem bonum, cooperator est Dei & Christi. Et propterea pastor bonus est, qui habet secum pastoré optimum compascentem

Ad pastores ecclesiarum.

1. Cor. 3.

Ioan. 10.

A pascentem sibi. Posuit enim Deus in ecclesia Apostolos, prophetas, Euangelistas, pastores, doctores, omnia in perfectione sanctorum. Et hęc quidem sunt dicta simplicius. Cæterum si ad sacratiorem oportet ascendere intelligentiam, dicam quosdam fuisse pastores angelos qui res humanas regerent. Et cum horum vnusquisq; suam custodiã conseruaret, & diebus ac noctibus vigilans iam laborem ferre nõ posset, & hoc ageret industrie, vt gentes quę sibi creditę fuerãt gubernaret, venisse angelũ nato domino, & annunciasse pastoribus quod verus esset pastor exortus. Verbi gratia, vt ad exemplum veniam, erat quidam pastor Macedoniæ, hic necessarium habebat auxilium domini: propterea apparuit in somnis vir Macedo Paulo, dicens: Transiens in Macedoniam, adiuua nos. Quid de Paulo loquar? cum hæc non Paulo, sed qui in Paulo erat, locutus sit Iesu? Indigent itaque pastores præsentia Christi. Quamobrem angelus descendit de cœlo, & ait: Nolite timere. Ecce enim annuncio vobis gaudium magnum. Vere gaudium magnum, his quibus hominum fuerat & prouinciarum cura permissa, Christum venisse in mundum. Multum vtilitatis accepit angelus, qui dispensabat Ægyptias res, postquam dominus descendit è cœlo, vt Ægyptij Christiani fierent. Profuit & cunctis, qui diuersas prouincias obtinebãt. Verbi causa, Præsidi Macedoniæ, præsidi Achaiæ, reliquarũque regionum. Neque enim fas est credere, malos angelos B suis præesse prouinciis, & bonos non easdem prouincias habere permissas. Hoc autem quod de singulis prouinciis dicit, puto etiam de vniuersis hominibus generaliter debere credere. Vnicuique duo assistunt angeli, alter iustitiæ, alter iniquitatis. Si bonæ cogitationes in corde nostro fuerint, & in animo iusticia pullularit, haud dubium quin nobis loquatur angelus domini. Si vero mala fuerint in nostro corde versata, loquitur nobis angelus diaboli. Quomodo igitur per singulos homines bini sunt angeli, sic opinor & in singulis dispares esse prouinciis, vt sint & boni, sint & mali. Verbi gratia, in Epheso propter eos qui in illa vrbe peccatores erant, pessimi angeli præsidebant. Rursus quia multi erant credentes in ea, erat & angelus ecclesiæ Ephesiorum, vtique bonus. Hoc autem quod de Epheso diximus, super omnibus prouinciis cognoscendum. Ante aduentum domini saluatoris, isti angeli parum poterant creditis sibi vtilitatis afferre, & conatus eorum sequi non valebat effectus. Quoddam est signũ, quàm parum prodesse poterant subiectis: Ausculta quod dicimus: Quando angelus Ægyptiorum Ægyptios adiuuabat, vix vnus proselytus credebat in Deum: & hoc fiebat, Ægyptios angelo dispensante. Denique quia plerique de Ægyptiis & Idumæis proselyti accipiebant fidem Christi, propterea scriptura dicit: Non abominaberis Ægyptium, quoniam aduenæ eratis in terra Ægypti: & Idumæum, quia frater tuus est. Filij si nati fuerint eis, in generatione tertia in- C trabunt in ecclesiam Dei. Atque ita fiebat, vt de omnibus gentibus nonnulli proselyti fierent, & hoc ipsum angelis qui gentes habebant subditas adnitentibus. Nunc autem populi credentium accedunt ad fidem Iesu, & angeli quibus creditæ fuerint ecclesiæ roborati præsentia saluatoris multos adducunt proselytos, vt congregentur in omni orbe conuenticula Christianorum. Quapropter consurgentes laudemus dominum, & fiamus pro carnali Israel, spiritalis Israel. Benedicamus omnipotenti Deo opere, cogitatione, sermone, in Christo Iesu, cui est gloria & imperium in secula seculorum. Amen.

Eph.4. — *Angeli pastores gentium.* — *Act.16.* — *Angeli duo vnicuique assistunt.* — *Deut.23.*

De eo quod scriptum est: Et facta est multitudo exercitus cœlestis, vsque ad eũ locum vbi ait: Inuenerunt Mariam, & Iesum positum in præsepe. Cap. II.

Homilia XIII.

DOMINVS noster, atque saluator in Bethleem, & multitudo cœlestis exercitus laudat Deum, & dicit: Gloria in excelsis Deo, & super terram pax hominibus bonæ voluntatis.] Hæc autem loquitur multitudo cœlestis exercitus, quia iam defecerat præbere hominibus auxilium, & videbat se opus quod sibi creditum fuerat implere non posse absque eo qui vere saluare poterat, & præsules quoq; ipsos iuuare, vt homines saluarentur. Quo- D modo igitur scriptũ est in Euãgelio, quòd quidam remiges sulcantes mare aduersus contrarios ventos iam fessi erant, & viginti quinque siue triginta stadiis laborantes, portum tenere non poterant, & postea dominus superuenit, & quiescere fecit fluctus tumentes, nauemque cuius hinc inde latera tundebantur ab imminenti discrimine liberauit? sic intellige quoniam & angeli volebant quidem hominibus præbere auxilium, & eis ab ægrotationibus suis tribuere sanitatem, quia omnes sunt apparitores spiritus in ministerium missi propter eos qui consecuti sunt salutem, qui quantum in suis viribus erat, adiuuabant homines. Videbant autem multo inferiorem suam esse medicinam, quàm illorum cura poscebat. Porro vt de exemplo possis intelligere quod dicimus, vide mihi vrbẽ in qua ægrotent plurimi, & medicorum frequens adhibeatur manus: sint diuersa vulnera, quotidie in emortuã carnem serpens putredo penetret: & tamen medici qui adhibiti sunt ad curandum nequeant alia vltra inuenire medicamina, & artis suæ scientia magnitudinem mali vincere: cum hæc in talibus nacti sint, eueniat aliquis archiater qui habeat summam in arte noticiã, & illi qui prius sanare nequiuerant cernentes magistri manu putredines cessare vulnerum, non inuideant, nõ liuore crucientur, sed in laudes erumpant archiatri & prædicent Deum qui & sibi & ægrotantibus tantæ scientiæ hominem miserit. In hanc ergo similitudinem, & multitudo exer- E citus angelorum audita est dicens: Gloria in excelsis Deo, & super terram pax in hominibus bonæ volũtatis. Postquam enim dominus venit ad terrã, pacem fecit per sanguinem crucis suæ, siue eorum qui in terra erãt, siue eorum quæ in cœlis. Siquidem volentes angeli vt recordarentur homines creatoris sui, cum fecissent omnia quæ in suis viribus erant vt sanarentur, & noluissent illi respicere sanitatem, cernunt eum qui sanare potuit, & glorificantes dicunt: Gloria in excelsis Deo & super terram pax. Diligens scripturæ lector inquirat quomodo saluator loquitur: Non veni pacem mittere super terram, sed gladium: & nunc angeli in eius natiuitate decantant, super terram pax. Siquidem & in alio loco ex persona ipsius dicitur: Pacem meam do vobis, pacem relinquo vobis. Nõ sicut mundus iste dat pacem, ego do pacem. Videat ergo quod inferimus, an possit soluere quæstionem. Si scriptum esset super terram pax, & hucusq; esset finita sententia, recte quæstio nasceretur. Nunc vero in eo quod additum est, hoc est, quod post pacẽ dicitur, in hominibus bonæ voluntatis, soluit quæstionem. Pax enim quam non dat dominus super terram, nõ est pax bonæ voluntatis. Neque enim ait simpliciter, non veni pacem mittere, sed cum additamento super terram: neque econtrario dixit, non veni pacem mittere super terram hominibus bonæ volũtatis. Hæc locuti sunt angeli ad pastores, qui non solum eo tempore loquebantur, sed vsque hodie nisi locuti fuerint ad pastores, & sua eis opera copularint, dicitur ad eos: Nisi dominus ædificauerit domum, in vanum laborauerunt qui ædificant eam. Nisi dominus custodierit ciuitatem, in vanum laborabit qui custodit eam. Si audacter expe- F dit loqui scripturarum sensum sequenti, per singulas ecclesias bini sunt episcopi, alius visibilis, alius inuisibilis: ille visui carnis, hic sensui patens. Et quomodo homo si commissam sibi dispensationẽ bene egerit, laudatur à domino: si male, culpæ & vitio subiacet: sic & angelus. Scriptum est enim in Apocalypsi Ioãnis. Sed habes ibi nomina pauca quæ polluerunt illud vel illud: & rursus habes ibi qui doctrinam Nicolaitarum doceant: ac deinde habes illa, vel illa peccata facientes: & accusantur angeli, quibus creditæ sunt ecclesiæ. Si autem angelis solicitudo est quomodo ecclesiæ gubernentur, quid necesse est de hominibus dicere quantum metum habeant, vt possint cum angelis laborantibus laborantes salutem consequi? Ego puto inueniri simul posse & angelum & hominem bonos ecclesiæ episcopos, & quodammodo vnius operis esse participes. Quod cum ita sit, petamus omnipotentem Deum, vt angeli & homines ecclesiarum episcopi adiumento sint nobis, & sciamus quoniam vtrique pro nobis à domino iudicentur. Quod si illi fuerint iudicati, & vitium atque peccatum non in eorum incuria, sed in nostra negligẽtia fuerit inuentũ, nos arguemur, atq; plectemur.

Ioan.6. — *Heb.1.* — *Similitudo* — *Archiater princeps medicus.* — *Eph.1.* — *Matt.10.* — *Ioan.14.* — *Legit ergo Origenes cũ latinis bonę voluntatis, nõ vt Græculi bona voluntas.* — *Mat.10.* — *Psal.127.* — *Bini episcopi in singulis ecclesiis.* — *Abac.2.* — *Caue.*

G Illis enim vniuersa facientibus,& pro nostra salute nitētibus, nos nihilominus à peccatis vacabimus. Porro frequēter euenit, vt nobis laborantibus illi suum officium non expleant,& in culpis sint. Et factū est (inquit) cum abiissent ab eis angeli in cœlos, pastores dixerunt ad inuicem. Transeamus vsq; Bethleem,& videamus hoc verbum quod factum est, quod dominus ostendit nobis. Venerunt festinantes, & inuenerunt Mariam & Ioseph & puerum.] Quia festinantes venerant, & non pedetentim, neque fesso gradu, ideo inuenerunt Ioseph dispensatorem ortus dominici, & Mariam quæ Iesum fudit in partum,& ipsum saluatorem iacentem in præsepio. Illud erat, de quo propheta vaticinatus est dicens: Cognouit bos possessorem suum,& asinus præsepe domini sui. Bos animal mundum est, asinus animal immundum. Cognouit asinus præsepe domini sui: Non populus Israel cognouit præsepe domini sui, sed immundum animal ex gentibus. Israel vero me non cognouit,& populus meus me non intellexit. Intelligentes hoc præsepe, nitamur cognoscere dominum,& digni fieri scientia eius, assumere quoque natiuitatem & resurrectionem carnis eius, sed & inclytum ac secundum maiestatis eius aduentum, cui est gloria & imperium in secula seculorum, Amen.

Lucusque. *Esa. 1.*

H *De eo quod scriptum est: Cum autem impleti essent dies circuncisionis eius, vsque ad eum locum vbi ait: Par turturum & duos pullos columbarum. Cap. II. Homilia. XIIII.*

QVOD mortuus est Christus, pro peccato mortuus est. Non quia ipse peccauerit, neque enim peccatum fecit, nec inuentus est dolus in ore eius, sed mortuus est, vt nos qui mortui sumus illo moriēte peccatis, nequaquam peccato & vitiis viueremus. Vnde scribitur: Sicut igitur commortui sumus tunc illo moriente, & consurreximus resurgenti: sic cum eo circuncisi sumus, & post circuncisionem solenni purgatione mundati. Vnde non iam indigemus circuncisione carnali. Et tu scias propter nos fuisse, illum circuncisum, audi Paulum manifestissime prædicantem. In quo habitat (inquit) omnis plenitudo diuinitatis corporaliter,& estis in illo repleti qui est caput omnis principatus,& potestatis, in quo & circuncisi estis circūcisione sine manibus in expoliatione corporis carnis, in circuncisione Christi, consepulti ei in baptismate, in quo & consurreximus per fidem operationis dei qui suscitauit eum à mortuis. Et mors igitur,& resurrectio,& circuncisio eius, pro nobis factę sunt. Cum impleti, inquit, essent dies circuncidendi puerum, vocatum fuerat nomen eius Iesus, quod vocatum est ab angelo antequam conciperetur.] Vocabulum Iesu gloriosum omni adoratu, cultúque appellari, neque ab eis efferri in mūdum, sed ab excellentiori quadam maiorique natura. Vnde
I signāter Euangelista addidit dicēs. Et vocatū est nomen eius Iesus, quod vocatū fuerat ab angelo antequam in vtero conciperetur. Dehinc sequitur, Cum iam impleti essent dies purgationis eorum secundum legem Moysi, duxerunt eum Hierosolymam.] Propter purgationem (inquit) eorum. Quorum eorum? Si scriptum esset propter purgationē eius, id est, Mariæ quæ pepererat, nihil quæstionis oriretur, & audacter diceremus Mariam quæ homo erat, purgatione indiguisse post partum. Nunc vero in eo quod ait dies purgationis eorū, non videtur vnum significare, sed alterum siue plures. Ergo Iesus purgatione indiguit & immundus fuit, aut aliqua sorde pollutus. Temerarie forsitan videor dicere, sed scripturarum autoritate commotus. Vide quid in Iob scriptum est. Nemo mundus à sorde, nec si vnius quidem diei fuerit vita eius. Nō dixit nemo mundus à peccato, sed nemo mundus à sorde. Neque enim id ipsum significant sordes atque peccata, Et vt scias aliud sordem, aliud sonare peccatum: Esaias manifeste docet dicens. Lauabit dominus sordem filiorum & filiarum Sion,& sanguinem mundabit de medio eorum, spiritu iudicij sordem,& spiritu combustionis sanguinem. Omnis anima quæ humano corpore fuerit induta, habet sordes suas. Vt autem scias Iesum quoque sordidatum sentiendum secundū ignominiam crucis, non secundum ipsam quam assumpsit

Rom. 6. *Col. 1.* *Iesus.* *Iob. 15.* *Esa. 4.*

sanctam carnem de qua Apostolus ait: in similitudine carnis K
peccati fuisse propria volūtate, quia pro salute nostra humanum corpus assumpserat, Zachariam prophetam ausculta dicentem: Iesus erat indutus vestibus sordidis. Quod quidem & aduersus eos facit, qui negant dominum nostrum humanū habuisse corpus, sed cœlestibus & spiritalibus fuisse contextum. Si enim de cœlestibus,& vt illi falso asserunt, de sideribus & alia quadam sublimiori spiritaliq; natura corpus eius fuerit, respondeant quare potuerit spiritale corpus esse sordidum, aut quomodo hoc interpretentur quod posuimus, Iesus erat indutus vestibus sordidis. Si autem fuerint necessitate compulsi vt suscipiant spiritale corpus sordidum intelligi vestimentum, debent cōsequenter dicere quoniam illud quod in repromissionibus ponitur completum sit, id est, Seminatur corpus animale, surgit corpus spiritale: & quod polluti & sordidi resurgamus, quod etiam cogitare piaculum est maxime eum qui scit scriptum esse, Seminatur in corruptione, surgit in incorruptione: seminatur in ignobilitate, surgit in gloria: seminatur in infirmitate, surgit in fortitudine: seminatur corpus animale, surgit corpus spiritale. Oportet ergo, vt pro domino & saluatore nostro qui sordidis vestimentis fuerat indutus,& terrenum corpus assumpserat, ea offerentur quæ purgare sordes ex lege consueuerant. Quod frequenter inter fratres quæritur, loci occasione commota retracto. Paruuli baptizantur in remissionem peccatorum. Quorum peccatorum? vel quo tempore peccauerunt? aut quomodo potest vlla lauacri in paruulis ratio subsistere, nisi iuxta illum sensum de quo paulo ante diximus, Nullus mundus à sorde, nec si vnius diei quidem fuerit vita eius super terram? Et quia per baptismi sacramentum natiuitatis sordes deponuntur, propterea baptizantur & paruuli. Nisi enim quis renatus fuerit ex aqua & spiritu, non poterit intrare in regnum cœlorum. Cum (inquit) expleti essent dies purgationis eorum.] Explentur dies & iustitiæ. Neque enim statim vt nata fuerit anima purgatur, nec potest perfectam in ipso ortu consequi puritatem: sed sicut scriptum est in lege, si masculum peperit, septē diebus mater sedebit in sanguine immūdo, ac deinde triginta tribus in sanguine puro, & ad extremū & ipse infans sedebit in sanguine purissimo: sic quia lex spiritalis est,& vmbrā habet futurorū bonorū, possumus intelligere purgationem veram nobis euenire post tempus. Ego puto, quod & post resurrectionem ex mortuis indigeamus sacramento eluente nos atque purgante: nemo enim absque sordibus resurgere poterit: nec vllam posse animam reperiri quæ vniuersis statim vitiis careat. Vnde in regeneratione baptismi assumitur sacramentum, vt quomodo Iesus secundum dispensationem carnis oblatione purgatus est, ita etiā nos spiritali regeneratione purgemur. Duxerunt illum secundum legem Moysi in Hierosolymam, offerre ante conspectum domini.] Vbi sunt qui M
deum legis negant, qui aiunt non istum, sed alium à Christo fuisse in Euangelio prædicatum? Misit deus filium suum factum ex muliere, factum sub lege. Ergo putandum est, vt filium suum bonus deus sub lege fecerit creatoris,& sub inimici iure, quod ipse dederat? Quin potius ideo sub lege factus est, vt redimeret eos qui sub lege erant,& aliȩ legi subiiceret, de qua dudum lectum est, Attendite popule meus legē meā, & reliqua. Adduxerunt ergo eum,& statuerunt ante conspectum domini.] Cuius scripturæ præcepta complentes: Nempe illius: Sicut scriptum est (inquit) in lege Moysi, quia omne masculinum quod aperit vuluam, sanctum domino vocabitur,& ter per annum apparebit omne masculinum in conspectu domini dei. Masculina quę ex eo quod vuluam matris aperuerunt sancta erant, offerebantur ante altare domini. Omne (inquit) masculinum quod aperit vuluam. Sacratum quippiam sonat. Quemcunque enim de vtero effusum marē dixeris, non sic aperit vuluam matris suæ, vt dominus Iesus: quia omnium mulierum non partus infantis, sed viri coitus vuluam reserat. Matris vero domini eo tempore vulua reserata est, quo & partus editus, quia sanctum vterum & omni dignatione venerationis venerandum ante natiuitatem Christi masculus omnino non tetigit. Audeo quid loqui, quia & in eo quod scriptum est, Spiritus Dei veniet super te, & virtus altissimi obumbrabit te, principium seminis & conceptus fuerit,

Zach. 3. *Valentiani.* *1. Cor. 15.* *De puerorū baptismo.* L *Peccatum originale.* *Ioan. 3.* *Luc. 2.* *Rom. 7.* *Heb. 10.* *Caue* *Valentiniani.* *Basilides.* *Marcion.* *Gal. 4.* *Num.* *Caute lege.* *Luc. 1.*

A fuerit,& sine vuluæ reseratione nouus in vtero fœtus adoleuerit. Vnde & saluator loquitur: Ego sum vermis & non homo, opprobrium hominum,& abiectio plebis. Videbat in matris vtero immundiciam corporum, visceribus eius hinc inde vallatus, terrenæ fecis patiebatur angustias: vnde assimilat se vermi,& dicit: Ego sum vermis,& non homo. Ex mare quippe ac fœmina homo nasci solet: ego vero non ex masculo& fœmina secundum ritum humanum atque naturam, sed in exemplum vermis natus sum, cuius non est aliunde semẽ, sed in ipsis, & ex ipsis in quibus coalescit corporibus origo est. Propter quod quia omne masculinum quod aperit vuluam, sanctum domino vocabitur, ductus est in Hierosolymam, vt appareret ante conspectũ dei: & propter illud quod sequitur, vt daretur munus pro eo quod in lege domini scriptum est, Par turturum, aut duos pullos columbarum.] Turturum par,& duos pullos columbarum, pro saluatore videmus oblatos. Ego & aues istas beatas puro quæ pro ortu domini oblatæ sunt: & quomodo asinam Balaam miror,& felicitate accumulo, quia digna fuerit non solum videre angelũ dei, sed etiam ore reserato in humanum sermonem erumpere sic multo amplius has volucres prædico, eásque sustollo, quod pro domino nostro & saluatore oblatæ sunt. Vt offerrent pro eo par turturum, aut duos pullos columbarũ. Nouũ quid forsitan videar inferre, sed pro maiestate parum dignũ. Sicut noua fuit generatio saluatoris, non ex viro & muliere,

B sed ex sola tantum virgine: sic & par turturum & duo pulli columbarum non fuerunt tales quales oculis carnis aspicimus, sed qualis spiritus sanctus est qui in specie columbæ descendit,& venit super saluatorem quando in Iordane baptizatus est. Tale fuit & par turturum: nõ erant illæ volucres vt istæ quæ per aërem volitant, sed diuinum quiddam & humana contemplatione augustius, sub specie columbæ & turturis apparebat, vt non talibus victimis qualibus omnes homines, ille qui pro toto mundo nascebatur,& pati habebat, coram domino mundaretur, sed vt dispensatio eius noua omnia ita nouas quoque haberet hostias, secundum voluntatem omnipotentis dei in Christo Iesu, cui est gloria & imperium in secula seculorum, Amen.

Gal.21.

Mar.23.

Matt.3.

De Simeone, quod in spiritu ad templum venerit, vsque ad eum locum vbi ait: Nunc dimittis seruum tuum domine in pace. Cap. II.

Homilia. XV.

DIGNA dei munere quęrenda est ratio. Simeon vir sanctus & domino placens, sicut in Euangelio scriptum est, expectans consolationem Israel, responsum acceperat à spiritu sancto, non se prius mortem obiturum quàm videret Christum domini. Quid ei profuit vt videret Christum? Vtrũ hoc

C tantum in promissione habuit, vt videret illum, nihílque ex visu eius consequeretur vtilitatis? an latet aliquod donum dignum deo, quod beatus Simeon & meruit,& accepit? Fimbriam vestimenti Iesu mulier tetigit,& sanata est. Si illa ad extremam partem vestimenti tantum emolumenti habuit, quid putandum est de Simeone qui in suas vlnas accepit infantem,& brachiis tenens lætabatur, atque gaudebat videns paruulum à se gestari qui ad vinctos venerat resoluendos, séque ipsum nodis corporis liberandum, sciens neminem posse de claustro corporis quempiam emittere cum spe futuræ vitæ, nisi eum quem in brachiis continebat? Vnde ad eum loquitur: Nunc dimittis domine seruum tuum in pace. Quandiu enim Christum non tenebam, quamdiu illum meis brachiis non arctabam, clausus eram,& de vinculis exire nõ poteram. Hoc autem non solum de Simeone, sed de omni humano genere sciendum est. Si quis egreditur è mundo, si quis è carcere vinctorum domo dimittitur vt ad regnandum vadat, sumat Iesum in manibus suis, & circundet eum brachiis suis, totum habeat in sinu,& tunc exultãs ire poterit quo desiderat. Considerate quanta dispensatio præcesserit vt filium dei Simeon mereretur tenere. Primum responsum à sancto spiritu acceperat, non eum videre mortem nisi prius vidisset Christum domini. Deinde nõ fortuitu, ac simpliciter ingressus est templum, sed venit in templum in spiritu dei. Quot-

Matt.9.

D quot enim spiritu dei aguntur, hi filij sunt dei. Spiritus igitur sanctus eum duxit in templum. Tu quoque si vis tenere Iesum & amplexare manibus, & dignus fieri exire de carcere, omni labore nitere, vt ducem habeas spiritum, veniásque ad templum dei. Ecce nunc stas in templo domini Iesu, hoc est in ecclesia eius: hoc est templum de viuis lapidibus extructũ. Stas autem in templo domini, quando vita tua, & conuersatio ecclesiæ fuerit appellatione dignissima. Si veneris spiritu ad templum, inuenies paruulum Iesum: leuabis illũ brachiis tuis,& dices: Nunc dimittis seruum tuum domine in pace, secundum verbum tuum. Simúlque attende, quòd solutioni, & dimissioni pax addita sit. Non enim ait: dimitti volo, sed cum additamento in pace dimitti. Nam & beato Abrahæ hoc idem promissum est. Tu autem vades ad patres tuos in pace, nutritus in senecta bona. Quis est qui moriatur in pace, nisi qui habet pacem dei quæ omnem sensum superat, custodítque cor possessoris sui? Quis est qui de seculo isto recedit in pace, nisi is qui intelligit quòd deus erat in Christo mundũ reconcilians sibi, nihílque inimicum habet aduersarium dei, sed omnem pacem atque concordiam bonis in se operibus assumpsit,& sic in pace dimittitur pergere ad sanctos patres, ad quos & sanctus Abraham profectus est? Quid de patribus loquar? ad ipsum quoque qui patriarcharum princeps & dominus est, ire Iesum, de quo dicitur: Melius est resolui & esse cum Christo. Ille habet Iesum, qui audet loqui: Viuo iam nõ ego, viuit vero in me Christus. Vt igitur & nos stantes in tẽplo,& tenentes dei filium amplexantésque eum, digni remissione,& profectione ad meliora simus, oremus omnipotentẽ deum, oremus & ipsum paruulum Iesum, quem alloqui & tenere desideramus in brachiis: cui est gloria & imperium in secula seculorum. Amen. E

Rom.8.
Ephe.2.
Spiritu impulsore venientes in templum.

Phil.1.

De eo quod scriptum est: Erant pater eius & mater mirantes super his quæ dicebantur de eo, vsque ad locum vbi ait: Ecce iste positus est in ruinam & resurrectionem multorum in Israel. Cap. II.

Homilia XVI.

ET erant (inquit) pater illius & mater admirantes super his quæ dicebantur de eo. Congregemus in vnum ea quę in ortu Iesu dicta scriptáque sunt de eo,& nunc scire poterimus singula quæque digna esse miraculo. Quamobrem mirabatur & pater: sic enim appellatus est Ioseph, quia nutriticius fuit: mirabatur & mater super omnibus quæ dicebãtur de eo. Quænam ergo sunt quæ de paruulo Iesu fama disperserat? Pastores erant in regione illa, vigilantes & obseruantes custodias noctis supra gregem suum. Venit angelus sub ipsa hora natiuitatis Iesu,& ait ad eos. Annuncio vobis gaudium magnum. Ite,& inuenietis infantem inuolutum pannis, & positum in præsepio. Nec dum angelus verba finierat,& ecce multitudo cœlestis exercitus laudare cœpit & benedicere deum. Cum hoc pastores trepidi perspexissent & angelus recessisset ab eis, dixerunt ad inuicem. Eamus Bethleem, & videamus factum quod dominus ostendit nobis. Venerunt & inuenerunt paruulum. Tam illi quàm parentes videntes quæ facta fuerant, admirabantur super hoc. Et de Simeone scribitur, quod rumorem auxerit miraculi, vel magna pars fuerit, tenuítque puerum in brachiis suis,& ait: Nunc dimittis domine seruum tuum in pace secundum verbum tuum, quia viderunt oculi mei salutare tuum. Fastigium,&, vt ita dicã, culmen super his quæ iactabantur de Iesu, & pater & mater illius mirabantur, sermo Simeonis fuit. Nõ enim sufficit ei tenere paruulum,& ea quæ de semetipso scripta sunt proloqui, sed benedixit patri illius & matri,& de ipso quoque prophetauit infante dicens: Ecce hic positus est in ruinam & resurrectionem multorum in Israel,& in signum cui contradicetur. Tuam quoque ipsius animam pertransibit gladius, vt reuelẽtur de multis cordibus cogitationes. Quid sibi vult quod ait: Ecce hic positus est in ruinam & resurrectionem multorum in Israel? Huic quid simile in euangelio secundum Ioã- F

De miraculis suæ christi natiuitatem consecuta sunt.

Ioan.9.

G nem reperi scriptum, In iudicium ego in mundum istum veni, vt qui non vident videant, & qui vident cæci fiant. Quomodo ergo in iudicium venit, vt non videntes de nationibus viderent, & qui prius videbant de Israel cæci fierent: sic venit in ruinam & resurrectionem multorum. In aduẽtu enim domini saluatoris qui prius steterant corruerunt, & qui ceciderant surrexerunt. Vna hæc est interpretatio de eo quod dictũ est: Ecce hic positus est in ruinam & resurrectionem multorum in Israel. Est autem & altius quid intelligendum aduersus eos vel maxime qui contra conditorẽ latrant, & hincinde de Veteri testamento, quæ non intelligunt testimonia congregantes simpliciũ corda decipiunt. Aiunt enim. Ecce deus legis & prophetarum, videte qualis sit. Ego, inquit, occidam, viuere faciam: percutiam, & ego sanabo: & non est qui eruat de manibus meis. Audiunt occidam, & non audiunt viuificabo: audiunt percutiam, & audire contemnunt, & ego sanabo. Istiusmodi occasionibus creatorem calumniantur. Igitur antequam interpretetur quem sensum habeat: Ego interficiam & viuificabo, percutiam & sanabo, opponam eis testimonium euangelij, dicámq; aduersum hæreticos. Innumerabiles quippe hæreses sunt, quæ euangelium secundum Lucam recipiunt. Si propterea cruentus, & in tantum sæuus & crudelis est conditor, quia dicit: Ego interficiã & viuificabo, percutiã & sanabo, manifestissimè est & Iesum ipsius esse filium: eadem siquidem de eo scripta sunt: Ecce hic

Contra Valentinianos

Deut. 32.

H positus est in ruinam & resurrectionem multorum in Israel. Non in resurrectionem tantũ, sed & in ruinam. Si malum est interficere, malum sit & in ruinã venire. Quid respondebũt? Vtrúmne recedent à cultu eius, an quærent aliquam interpretationem, & ad tropologias confugient, vt quod in ruinã venerit, benignitatem magis quàm austeritatem sonet? Et quomodo iustum erit quando quid in euãgelio tale reperitur, ad allegorias & nouas intelligentias confugere: quando vero in Veteri instrumento, statim accusare, & nullam explanationẽ, quamuis probabilis sit recipere? Sed & hoc quod sequitur: In iudicium ego veni in mundum istum, vt nõ videntes videãt, & qui vident cæci fiant, quamuis quærant vt edisserant, implere non poterunt. Ego vero quia opto esse ecclesiasticus, & non ab hæresiarcha aliquo, sed à Christi vocabulo nuncupari, & habere nomen quod benedicitur super terram, & cupio tam opere quàm sensu & esse & dici Christianus, æqualem & in veteri & in noua lege quæro rationẽ. Loquitur deus: Ego interficiam: libenter habeo vt interficiat me deus. Quando enim vetus in me homo est, & viuo adhuc quasi homo, cupio vt occidat in me deus veterem hominem, & viuificet me ex mortuis. Primus enim, ait, homo de terra terrenus, secundus homo de cœlo cœlestis. Sicut portauimus imaginem terreni, portemus & imaginem cœlestis. Secundum hunc sensum intelligitur & illud: In iudicium ego veni in mundum istum, vt qui non vident videant, & qui vident cæci fiant. Habemus in nobis omnes homines, & aspectum & cæcitatem. Adam & videbat, & non videbat. Eua quoque, antequam aperirentur oculi eius, vidisse describitur, Vidit, inquit, mulier lignũ, quia

Ad allegorias confugere.

Optatum Origenis.

I. Cor. 15.

In eodẽ homine & visus & cæcitas.

I bonum ad comedendum, & optimum oculis ad videndũ, & tollens de fructu ligni comedit, & dedit viro suo, & comederunt. Igitur non erant cæci, sed videbant. Deinde sequitur: Et aperti sunt oculi eorum. Ergo cæci fuerãt, nec videbant, quorum oculi postea sunt aperti: Sed qui bene ante viderãt, postquam domini mandatum prætergressi sunt, cœperunt videre male, & aspectum obedientiæ subripiẽte delicto postea perdiderunt. Ego sic intelligo & illud quod dicit deus: Quis fecit mutum & surdum, videntem & cæcum? Nónne ego dominus deus? Est oculus corporis quo terrena ista conspicimus, oculus secundum sensum carnis, de quo scriptura dicit: Frustra incedis inflatus sensu carnis. Cui habemus alium cõtrarium meliorem, & diuina sapientem: qui quia cæcus in nobis erat, venit Iesus vt faceret eũ videre, vt qui non videbant, viderent, qui autem videbant cæci fierent. Iuxta hunc ergo sensum, & hoc quod nunc habemus in manibus est intelligendum: Ecce iste positus est in ruinam, & in resurrectionem multorum in Israel. Habeo aliquid in me quod male stat, & peccati superbia se erigit: hoc cadat, hoc subruatur. Quod si ceciderit, quod ante ruerat, surgens stabit. Interior homo meus quondam iacebat elisus, & exterior stabat erectus. Antequam crederem in Iesum, bonum in me iacebat, malũ stabat. Postquam ille venit, tũc quod in me malum fuit, corruit, & expletum est illud, Semper mortificationem Iesu in corpore circumferentes: & illud: Mortificate membra vestra super terram, fornicationem, immunditiam, luxuriam, idololatriam, veneficia, & cætera. Horum omnium vtilis ruina facta est. Et de hac ruina dicitur: Vbicunque erit cadauer, illic congregabuntur aquilæ. Cadauer quippe, à casu nomen accepit. Vna est hæc ruina, ad quam primum venit Iesus: nec potest facere resurrectionem, nisi ruina præcesserit. Venit ante destruere quod in me malum fuit, vt illo destructo & mortificato, consurgat in me, & viuificetur id quod bonum est, vt consequamur regnum cœlorum per dominum nostrum Iesum Christum: Cui est gloria & imperiũ in secula seculorũ, Amen.

Gen. 3.

Exod. 4.

Colos. 2.

K

Matt. 24.

De eo quod scriptum est: Erant pater eius & mater ammirantes super his quæ dicebantur de eo, & rursum vsque ad eum locum vbi de Anna scribitur. Cap. II.

Homilia. XVII.

LVCAS qui scripsit: Spiritus sanctus veniet super te, & virtus altissimi obumbrabit tibi, propter hoc & quod natum fuerit sanctum, vocabitur filius dei: & qui manifeste nobis tradidit, quoniam virginis filius Iesus est, nec de humano conceptus est semine: iste patrem eius Ioseph testatus est, dicens: Erant pater illius & mater ammitantes super his quæ dicebantur de eo. Quæ igitur causa extitit, vt eum qui pater non fuit, patrem esse memoraret? Qui simplici expositione contẽtus est, dicit: Honorauit eum spiritus sanctus patris vocabulo, quia nutrierat saluatorem. Qui autem altius aliquid inquirit, potest dicere, quia generationis ordo à Dauid vsque ad Ioseph deducitur, & ne videretur frustra Ioseph nominari, qui pater non fuerat saluatoris, vt generationis ordo haberet locum, pater appellatus est domini. Ammirabantur igitur pater illius & mater super his quæ dicebantur de eo tam ab angelo, quàm à multitudine cœlestis exercitus, nec non à pastoribus. Omnia quippe hæc audientes, vehementissimè mirabantur. Dehinc scriptura ait: Benedixit eis Simeon, & dixit ad Mariam matrem eius: Ecce iste positus est in ruinam & in resurrectionem multorum in Israel, & in signum cui contradicitur. Et tuam ipsius animam pertransibit gladius, vt reuelentur ex multis cordibus cogitationes. Quomodo saluator in ruinam & in resurrectionem multorum venerit, est contemplandum. Qui simpliciter exponit, potest eiicere in ruinam eum venisse infidelium, & in resurrectionem credentium. Qui vero curiosus interpres est, dicit nequaquam eum cadere qui ante non steterit. Da mihi igitur qui fuerit ille qui steterit, & in cuius ruinam saluator aduenerit, nec non & eum qui consurgat. Nam vtique ille consurgit, qui ante corruerat. M

L

Ioseph cur pater dominus dictus.

Matt. 1. Luc. 3.

Videndum est vtique, ne forte saluator non aliis atque aliis in ruinam venerit & resurrectionem multorum, sed iisdem & in ruinam & in resurrectionem venerit. In iudicium, ait, ego veni, vt qui non videbant videant, & qui videbant cæci fiant. Est enim in nobis quod videbat prius, & postea videre desiuit, & aliud quod non videbat, & postea cœpit videre. Verbi gratia, volo videre illis oculis quibus antea non videbam, & qui mihi postea reserati sunt, quoniam post inobedientiam & Adam & Euæ oculi sunt aperti, de quibus superiori sermone tractauimus. Nunc autem interpretandum quid sibi velit hoc quod ait: Ecce hic positus est in ruinam, & in resurrectionem multorum in Israel. Me oportet primum cadere, & cum cecidero postea bene resurgere, ne saluator causa fuerit malæ ruinæ. Sed propterea cadere me fecit, vt consurgam, & multo mihi ruina vtilior fuerit, quàm illud tempus quo videbar stare. Stabam enim in peccato eo tempore quo peccato viuebam: & quia peccato stabam, prima mihi vtilitas fuit vt caderem, & peccato morerer. Denique & sancti prophetæ quando augustius aliquid contemplabantur, cadebant in faciem suam. Propterea autem cadebant, vt

Allegoria de ruina & resurrectione.

Ioan. 9.

A vt peccata per ruinam plenius purgarētur. Hoc ipsum & saluator tibi primum cōcedit, vt corruas. Ethnicus eras, cadat in te ethnicus: diligebas scortum, primum in te scortū intereat: peccator eras, cadat in te peccator, vt possis dehinc resurgere & dicere: Si commortui sumus, & conuiuemus: & si mortis conformes, simul & resurrectionis erimus. Iste igitur in ruinam & in resurrectionem multorum positus est in Israel, hoc est in his qui plena possunt acie, & ratione conspicere. Et in signum cui contradicetur.] Omnibus quæ narrat historia de saluatore, contradicitur. Virgo mater est, signum est cui contradicitur. Marcionitæ contradicunt huic signo, & aiunt, penitus eum de muliere non esse generatū. Ebionitæ contradicunt signo, dicentes ex viro & muliere ita natum esse, vt nos quoque nascimur. Habuit corpus humanū: & hoc signum est cui contradicitur. Alij enim dicunt eum venisse de cœlis: alij tale quale nos corpus habuisse, vt per similitudinē corporis etiā nostra corpora redimeret à peccatis, & daret nobis spem resurrectiōis. Resurrexit à mortuis: & hoc signū est cui cōtradicitur, quomodo resurrexit, & vtrū ipse, & talis qualis mortuus est, an certe in melioris substātiæ corpus resurrexerit. Et est infinita contentio: aliis dicentibus, fixuram clauorū Thomæ ostendit in manibus suis: aliis è regione tractantibus, si idem corpus habuit, quomodo clausis ingressus est ostiis, & stetit? Vides igitur quemadmodum argumentis variis etiā resurrectioni eius quæstio concitetur, & fit signum cui contradicitur. Ego & hoc quod prophetarū ore prædictum est, puto signū esse cui contradicitur. Sunt enim plures hæretici, qui

Rom. 6.

Hæreses de Christi humanitate.

Valentiniani dicūt eū tulisse corpus de cœlis.

Ioan. 20.

B asserunt eum à prophetis penitus non fuisse prædicatum. Et quid me necesse est multa prosequi? Omnia quæ de eo narrat historia, signum est cui contradicitur. Non quod cōtradicant hi qui credūt in eum: nos quippe omnia scimus vera esse quæ scripta sunt: sed quia apud incredulos vniuersa quæ de eo scripta sunt, signum fit cui contradicitur. Deinde Simeon ait: Et tuam ipsius animam pertransibit gladius.] Quis est iste gladius qui non aliorum tantum, sed etiam Mariæ cor pertansiit? Apertè scribitur, quod in tempore passionis omnes sint apostoli scandalizati, ipso quoque domino dicente: Omnes vos scandalizabimini in nocte hac. Ergo scādalizati sunt vniuersi, in tantum vt Petrus quoque apostolorum princeps tertio denegarit. Quid? putamus quod scādalizatis apostolis mater domini à scandalo fuerit immunis? Si scādalum in domini passione non passa est, non est mortuus Iesus pro peccatis eius. Si autem omnes peccauerunt & egent gloria Dei, iustificati gratia eius & redempti, vtique & Maria illo tempore scandalizata est. Et hoc est quod nunc Simeon prophetat dicens: Et tuam ipsius animam, quæ scis absque viro peperisse te virginem, quæ audisti à Gabriele: Spiritus sanctus veniet super te, & virtus altissimi obumbrabit tibi, pertransibit infidelitatis gladius, & ambiguitatis mucrone ferieris, & cogitationes tuæ te in diuersa lacerabunt, cum videris illum quem filium Dei audieras, & sciebas absque semine viri esse generatū, crucifigi & mori, & suppliciis humanis esse subiectum,

Gladius cor da penetrās.

Matt. 26.

Caue.

C & ad postremum lachrymabiliter conquerentem atque dicentem: Pater, si possibile est, pertranseat calix iste à me. Et tuam ergo animam pertrāsibit gladius, vt reuelentur ex multorum cordibus cogitationes.] Cogitationes erant malæ in hominibus, quæ propterea reuelatæ sunt, vt prolatæ in medium perderentur, & interfectæ atque emortuæ esse desinerent, & occideret eas ille qui pro nobis mortuus est. Quādiu enim abscondite erant cogitationes, nec prolatę in medium, impossibile erat eas penitus interfici, Vnde & nos si peccauerimus, debemus dicere: Peccatum meum notum feci tibi, & iniquitatem meam non abscondi. Dixi annunciabo iniustitiam meam contra me domino. Si enim hoc fecerimus, & reuelauerimus peccata nostra non solum Deo, sed & his qui possunt mederi vulneribus nostris atque peccatis, delebūtur peccata nostra ab eo qui ait: Ecce delebo vt nubē iniquitates tuas, & sicut caliginē peccata tua. Post Simonis prophetiam, quia necesse erat vt mulieres etiā saluarentur, venit prophetes mulier, de qua scribitur: Et erat Anna ꝓphetissa filia Phanuel de tribu Aser. Quàm pulcher ordo. Non venit ante virū mulier, sed primum venit Simeon, qui apprehendit infantem, & tenuit in brachiis suis: deinde mulier, cuius non sunt quidem

Matt. 26.

Psal. 32.

Confessio peccatorū.

Esa. 44.

D verba digesta, sed dictū est generaliter quod cōfessa sit domino, & locuta de eo omnibus qui expectabāt redemptionem Israel. Et iustè sancta mulier spiritū prophetandi meruit accipere, quia longa castitate, longisq; ieiuniis ad hoc culmen ascenderat. Videte mulieres testimoniū Annæ, & imitamini illud, si quando vobis euenerit vt perdatis viros. Considerate quid de ea scriptū sit, Septē annis vixit à virginitate sua cum viro suo, & reliqua, propterea prophetes fuit. Neque enim vt libet & fortuito spiritus sanctus habitauit in ea. Bonū est, & primum, si qua potest virginitatis gratiam possidere. Si autem hoc nō potuerit, sed euenerit ei vt perdat virum, vidua perseueret. Quod quidem non solum post mortem viri, sed etiam cum ille viuit debet habere in animo, vt etiam si non venerit voluntas ipsius & propositū, à domino coronetur, & dicat: Hoc voueo atq; promitto si mihi humanū aliquid quod non opto contigerit, nihil aliud faciā quàm incōtaminata viduaq; perseuerē. Nunc vero & secundæ & tertiæ & quartæ nuptiæ, vt de pluribus taceā, reperiūtur, & non ignoramus quod tale coniugiū eiiciet nos de regno Dei. Sicut enim ab ecclesiasticis dignitatibus non solū fornicatio, sed & nuptiæ repellunt, neq; enim episcopus, nec presbyter, nec diaconus, nec vidua possunt esse digami: sic forsitan & de cœtu primitiuorū immaculatorumq; ecclesiæ, quæ nō habet maculā, neq; rugam, eiicietur digamus: non quo in æternū mittatur incēdium, sed quo partē non habeat in regno Dei. Memini cum interpretarer illud quod ad Corinthios scribitur: Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi cū omnibus qui inuocāt eū, dixisse me diuersitatem

De virginū & viduarum castitate.

Caue.

Nuptiæ repellunt ab ecclesiasticis dignitatibus.

Eph. 5.

E ecclesiæ, & eorum qui inuocant nomen domini. Puto enim monogamū & virginē, & eum qui in castimonia perseuerat, esse de ecclesia Dei: eum vero qui sit digamus, licet bonā habeat conuersationē, & cæteris virtutibus polleat, tamen non esse de ecclesia, & de eo numero, qui non habēt rugā aut maculam, aut aliquid istiusmodi: sed esse de secūdo gradu, & de his qui inuocant nomen domini, & qui saluantur quidem in nomine Iesu Christi, nequaquā tamen coronantur ab eo. Cui est gloria & imperium in secula seculorum, Amen.

Digami sunt de secūdo gradu piorum.

De eo quod scriptum est: Puer autem crescebat & confortabatur, Vsque ad eum locum vbi ait: An nesciebatis quia in his quæ patris mei sunt oportet me esse?

Cap. II. Homilia XVIII.

NATVS est dominus meus Iesus, & ascenderunt parentes eius in Hierosolymam, vt complerēt ea quæ fuerāt in lege præcepta, & offerrent pro eo par turturum, & duos pullos columbarū. Tenuit eum brachiis suis Simeon, vt dudum lectū est, & prophetauit de eo quæ narrat historia: & postquam omnia in more cōpleta sunt, reuertuntur parentes quo Iesus nunc agebat, & tamen crescebat & confortabatur sapiētia & gratia. Necdum quadraginta dies purgationis impleuerat, necdum Nazareth venerat, & iam totam sapiētiam

F respiciebat. Potuit scriptura dicere, crescebat & cōfortabatur, & accipiebat spiritum, sed qui euacuauerat se formam serui accipiens, statim vt pro mundatione eius sacrificiū oblatum est, id quod vacuefecerat adimpleuit: non quod corpus eius illico maius fuerit effectum, sed quod sacratius quippiam demonstraretur, scriptura referente: Puer autem crescebat & cōfortabatur, & replebatur sapientia.] Quæramus sicubi alibi de paruulo scriptum sit, crescebat & confortabatur, vt ex collatione multorū quid plus in domino nostro dicatur, intelligere valeamus. De Ioanne: Puer autem crescebat & confortabatur, & tamen non additur, & replebatur sapientia, sed confortabatur spiritu. Hic vero de domino: Crescebat, inquit & confortabatur, & replebatur sapientia, & gratia Dei erat super eum. Hæc omnia de puero, qui necdum duodecim annos impleuerat, dicta sunt. Cum autē duodecim esset annorum, remanet in Hierusalem. Parentes eius ignorātes, quærūt eum solicitè, & non inueniūt. Quærunt inter affines, quęrunt in comitatu, quærunt inter notos, & in his omnibus non reperiunt. Quæritur ergo Iesus à parentibus suis cum patre, qui nutricius & comes fuerat Ægyptum descendentis, & tamen nō statim vt quæritur inuenitur. Non enim inter cogna-

Phil. 2.

Luc. 1.

Luc. 2.

In multorū comitatu Christus nō reperitur.

G ros & carnis propinquos inuenitur Iesus, non in his qui corporaliter ei iuncti sunt. In multorum comitatu Iesus meus non potest inueniri. Disce vbi eum quærentes reperiant, vt & tu quærens cum Ioseph Mariáque reperias. Et quærentes, inquit, inuenerunt illum in templo. Non vbicunque in alio loco, sed in templo. Neque in templo simpliciter, sed in medio doctorum, audientem & interrogantem eos. Et tu ergo quære Iesum in templo Dei, quære in ecclesia, quære eum apud magistros, qui in templo sunt, & non egrediuntur ex eo. Si enim ita quæsieris, inuenies eum. Porrò si quispiam dicit se magistrum esse, & Iesum non habet, iste nomine tantum magister est, & ideo apud eum nō potest inueniri Iesus verbum Dei & sapientia. Inuentus est, inquit, in medio doctorum.] Quomodo in alio loco de prophetis scriptū est, sic & nunc intellige in medio doctorum. Si, inquit, alteri reuelatum fuerit sedenti, primus tacet. *1. Cor. 14.* In medio doctorum sedentem inueniunt eum: & non solum sedentem, sed & sciscitātem & audientē eos. Et nunc præsens est Iesus, interrogat nos, & audit loquentes. Et mirabātur, inquit, omnes.] Super quo mirabantur? Non super interrogationibus eius, licet & ipsæ mirabiles erant, sed super respōsionibus eius. Aliud est enim interrogare, aliud respondere. Interrogabat magistros: & quia respondere non poterant, ipse his de quibus interrogauerat, respondebat. Quod autem responsio non vicissitudinem sermocinandi, sed doctrinam in scripturis sanctis sonet, lex diuina te doceat. Moyses loquebatur, Deus autem respōdebat ei voce.

H Responsio illa eorum erat, super quibus ignorātem Moysen dominus instruebat. Interdum interrogat Iesus, interdum respondet, sicut supra diximus. Quanquam mirabilis eius interrogatio sit, tamen multo mirabilior est responsio. Vt igitur & nos audiamus eum, & proponat nobis quæstiones, quas ipse dissoluat, obsecremus illum, & cum labore nimio & dolore quæramus, & tūc poterimus inuenire quem quærimus. Non enim frustra scriptum est: Ego & pater tuus dolentes quærebamus te.] Oportet enim qui quærit Iesum, non negligēter, non dissolutè, nō trāsitorie quærere, sicut quærunt nōnulli, & ideo inuenire non possunt. Nos autē dicamus: Dolentes quærimus te. Et cum hoc dixerimus, ad laborātem animā nostrā, & cum dolore quærentē, respondebit, & dicet: Nescitis quia in his quæ sunt patris mei me oportet esse? *Contra Valentinianos & Martionitas.* Vbi sunt hæretici impij atque vesani, qui asserunt non esse patris Iesu Christi, legem & prophetas? Certè Iesus in templo erat, quod à Solomone constructum est, & confitetur templum illud patris sui esse, quem nobis reuelauit, cuius filiū esse se dixit: Respōdeāt quomodo alter bonus, & alter sit iustus Deus. Quia igitur saluator creatoris est filius, in cōmune patrem filiūmque laudemus, cuius lex, cuius & templum est. Cui est gloria & imperium in secula seculorum, Amen.

De eo quod scriptum est: Puer autem crescebat & confortabatur, vsque ad eum locum vbi ait: Seniores in templo interrogat. Cap. II.
Homilia XIX.

I

Hæretici negantes diuinitatē saluatoris.

QVIA nonnulli qui sanctæ scripturæ videntur credere, quasi in gloriam omnipotentis dei diuinitatem saluatoris negant, iustū mihi videtur vt ipsarum scripturarum auctoritate doceantur in humanum corpus quiddam venisse diuinum, & non solum in humanum corpus, sed in humanam quoque animam. Quanquā si diligenter sensum intendimus scripturarum, plus aliquid anima illa habuit, quàm cæteræ hominum animæ. Omnis quippe anima hominis antequam ad virtutes veniat, vitiis sordidatur. *Anima Christi omnibus modis immaculata, & sapiētia cōpleta.* Porrò anima Iesu, nunquam peccati sorde maculata est. Siquidem antequam ad duodecimum ætatis peruenerit annum, spiritus sanctus de eo in Lucæ scribit euangelio: Puer autem crescebat & confortabatur, & replebatur sapientia. Hoc hominum natura non recipit, vt ante duodecim annos sapientia compleatur. Aliud est partem habere sapientiæ, aliud sapientia esse cōpletum. Non ambigimus ergo diuinum aliquid in carne Iesu apparuisse: & non solum super hominem, sed super omnem quoque rationalem creaturam. Et crescebat, inquit. Humiliauerat enim se, formam serui accipiens, & eadem virtute qua se humiliauerat crescit. K *Phil. 2.* Apparuerat infirmus, quia infirmum corpus assumpserat, & ob id iterum confortatur. Euacuauerat se filius Dei, & propterea rursum cōpletur sapiētia, & gratia Dei erat super eum. Non quando venit ad adolescentiā, non quando manifestè docebat, sed cū adhuc esset paruulus habebat gratiā dei: & quomodo omnia in illo mirabilia fuerāt, ita & pueritia mirabilis fuit, vt dei sapientia compleretur. Ibant itaque parentes eius iuxta consuetudinē in Hierusalem ad solennem diem Paschæ. Et cum factus fuisset annorū duodecim.] Diligenter obserua, quia priusquam duodecim esset annorum, sapientia Dei & cæteris, quæ de eo scripta sunt, complebatur. Cum ergo, vt diximus, duodecim esset annorū, & iuxta morem dies solennitatis expleti essent, & reuerterentur parentes cum infantulo Iesu, remāsit puer in Hierusalem, & nesciebāt parētes eius. Et hic sublimius quiddam quàm humana natura patitur intellige. Non enim simpliciter remansit, & parentes eius vbi esset ignorabant, sed quomodo in Ioannis euangelio scriptū est, quoniam insidiabantur ei Iudæi, & elapsus est de medio eorū, *Ioan. 8.* & non apparuit, sic & nunc puto remāsisse puerum in Hierusalem, & parentes eius vbi remanserit ignorasse. Nec miremur parentes vocatos, quorū alter ob partum, alter ob obsequiū, patris & matris meruerunt vocabula. Sequitur: Dolentes, inquit, quærebamus te.] Non puto eos idcirco doluisse, quia putarēt errasse puerū vel perisse: nec poterat accidere, vt Maria quę sciebat se de spiritu sancto concepisse, quæ & angelum loquentē, & currētes pastores, & Simeonem audierat prophetantē, timeret, ne puerū perderet oberrantem. L Amoue hāc opinionē maxime de Ioseph, cui ab angelo præceptū fuerat, vt tolleret puerum, & in Ægyptum pergeret: qui audierat: Ne timeas tollere Mariā coniugē tuam, quod enim in ea natū est, de spiritu sancto est. *Matth. 1. & 2.* Nunquam fieri poterat vt perditū formidaret infantem, quem diuinū esse cognouerat. Aliud quiddā dolor & quęstio parentū, quàm simplex lector intelligit, sonat. Quomodo enim tu siquādo scripturas legis, quæris in eis sensum cum dolore quodā ac tormēto, non quo scripturas errasse, aut perperā quid habere arbitreris, sed quod illæ intrinsecus habeant veritatis sermonem atq; rationē, & tu nequeas inuenire quod verū est: ita & illi quærebāt ne fortè recessisset ab eis, ne relinquens eos ad alia trāsmigrasset, & quod magis puto, ne reuertisset ad cœlos, cum illi placuisset, iterum descensurus. Dolentes ergo, quærebant filium Dei. Et cum quęrerent, non inuenerunt inter cognatos. Neque enim poterat humana cognatio Dei filium continere, Non inuenerunt inter cognatos, quia diuina maiora erāt notitia scientiāque mortali. *In templo inuenitur filius Dei.* Vbi igitur inueniunt eum? In templo, Ibi enim inuenitur filius Dei, Si quando & tu quæsieris filium Dei, quære primum in templo, illuc propera, ibi Christum sermonem atque sapientiam, id est filium Dei, reperies. M Quoniam vero paruulus erat, inuenitur in medio præceptorum, sanctificans & erudiens eos. Quia paruulus erat, inuenitur in medio non eos docēs, sed interrogans, & hoc pro ætatis officio, vt nos doceret quid pueris, quamuis sapientes & eruditi sint, conueniret, vt audiant potius magistros, quàm docere desiderēt, & se vana ostentatione non iactent. Interrogabat, inquam, magistros, non vt aliquid disceret, sed vt interrogans erudiret. Ex vno quippe doctrinæ fonte manat & interrogare & respondere sapienter: & eiusdem scientiæ est, scire quid interroges, quídue respondeas. Oportuit primum saluatorem eruditæ interrogationis magistrum fieri, vt postea interrogationibus respōderet iuxta rationē Dei, atque sermonem. Cui est gloria & imperium in secula seculorum, Amen.

De eo quod scriptum est: Quid est quod quærebatis me, vsque ad eum locum vbi ait: Conseruabat Maria omnia verba in corde suo. Cap. II.
Homilia XX.

QVÆREBANT Maria & Ioseph inter affines Iesum, & non inueniebant: in comitatu, & inuenire non poterant. Quæsierunt in templo, sed apud magistros, & in medio præceptorum inueniunt eum. Vbicunque magistri fuerint, in medio magistrorum inueni-

A inuenitur Iesus, si tamen magister sedeat in templo, & nunquam egrediatur ex eo. Profuit Iesus magistris suis, & eos quos interrogare videbatur, docuit in medio eorum loquẽs, & quodammodo concitabat eos ad quærenda, quæ vsque ad id locorum, vtrum scirent, an ignorarent, nosse non poterant. Inuenitur Iesus in medio magistrorum, & inuentus dicit quæsitoribus suis: Quid est quia quærebatis me? Nesciebatis quia in his quæ sunt patris mei oportet me esse? Primum simpliciter sentientes armemur aduersus impios hæreticos, qui dicunt non esse conditorem patrem Christi Iesu, neque Deum legis, sed nec prophetarum. Ecce pater, Deus templi asseritur. Erubescãt Valentiniani audientes Iesum inquientem: In his quæ sunt patris mei oportet me esse. Erubescant omnes hęretici, qui euangelium recipiunt secundum Lucam, & quæ in eo sunt scripta contemnunt. Hæc vt dixi, sint intellecta simplicius. Quoniam vero infertur: Ipsi autem non intellexerunt sermonem, sensum scripturæ diligentius ventilemus, si erant stulti & insipientes, vt nescirent quid diceret, quia hoc quod ait: In his quæ sunt patris mei, me esse oportet, significaret in templo, an aliud quiddam altius significet, & quod magis ædificet audiẽtes. Vnusquisque nostrum si bonus fuerit atque perfectus, possessio Dei patris est, & habet in medio sui Iesum. Credamus quippe dicenti, quoniam in his quæ sunt patris mei, me oportet esse. Magis rationabile

Refutatio hæreseos de duobus dijs

B atque viuens, & verum templum Dei hoc esse suspicor, quàm illud quod typice terreno opere constructum est. Vnde illo in tẽplo vt typice fuit, ita recessit & typice. Egressus est enim de templo terreno dicens: Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta, & relinquens domum illam venit ad possessionem Dei patris, ad ecclesias in toto orbe dispersas, & dicit: In his quæ sunt patris mei, me oportet esse. Tunc ergo non intellexerunt verbum, quod locutus est eis. Simul & illud attẽdite, quod quamdiu in possessione patris sui fuit sursum erat, quia necdum plenam fidem Ioseph & Maria habebant, propterea sursum cũ eo manere non poterant, sed dicitur descẽdisse cum eis. Crebro Iesus descendit cum discipulis suis, nec semper versatur in monte, nec absque fine sublimia tenet. In monte cum Petro est, cum Iacobo, cum Ioanne, & rursum in alio loco cum cæteris discipulis. Porrò quia non valebant hi qui variis ęgrotationibus laborabant in montem conscendere, idcirco descẽdit, & venit ad eos qui deorsum erant. Nunc quoque scribitur, descendit cum eis, & venit Nazareth, & subiiciebatur eis.] Discamus filij subiecti esse parentibus nostris, maior minori subiicitur. Nam quia maiorem Ioseph videbat ætate, propterea eum parentis honore coluit, omnibus filiis exemplum tribuens, vt subiiciantur parentibus. Quod si patres iis non fuerint, subiiciantur his qui patrum ætatem habent.

Matt. 23. Possessiones Dei patris.

Matt. 17.

Adhortatio ad filios familias.

C Quid loquor de parentibus & filiis? Si Iesus filius Dei subiicitur Ioseph & Mariæ, ego non subiiciar episcopo, qui mihi à Deo ordinatus est pater? Nõ subiiciar presbytero, qui mihi domini dignatione præpositus est? Puto quod intelligebat Ioseph, quia maior se erat Iesus, quod subiiciebatur sibi, & sciens maiorem esse subiectum, trepidus moderabatur imperiũ. Videat ergo vnusquisque, quod sæpe melioribus præpositus sit inferior, & nonnunquam accidat, vt ille qui subiectus est, melior sit eo qui sibi videtur esse præpositus. Quod cum intellexerit dignitate sublimior, nõ eleuabitur superbia ex eo quod maior est, sed sciet ita sibi meliorẽ esse subiectũ, quomodo & Iesus subiectus fuit Ioseph. Deinde sequitur. Maria autem conseruabat omnia verba hæc in corde suo.] Plus aliquid quàm de homine suspicabatur, vnde & custodiebat omnia verba eius in corde suo, non quasi pueri qui duodecim esset annorum, sed eius qui de spiritu sancto conceptus fuerat, quem videbat proficere sapiẽtia & gratia apud Deum & homines. Iesus proficiebat sapientia, sapientior per singulas videbatur ętates. Nunquid sapiẽs non erat, vt sapientior fieret? An quoniam euacuauerat se formã serui accipiẽs, id quod amiserat resumebat, & replebatur virtutibus, quas paulo antè assumpto corpore visus fuerat relinquere? Proficiebat ergo nõ solum sapiẽtia, sed ætate. Est ætatis profectus. Duæ in scripturis feruntur ætates, altera corporis quę non est in potestate nostra, sed in lege naturæ, altera animæ, quæ propriè in nobis sita est, iuxta quam si volumus quotidie crescimus, & ad summitatem venimus: vt non simus vltra paruuli

De obedientia erga episcopos & presbyteros

D fluctuantes, & qui circumferamur omni vento doctrinæ, sed esse paruuli desinentes, incipiamus esse viri, atque dicamus: Quando factus sum vir, destruxi ea quæ erant paruuli. Huius vt dixi ætatis profectus, qui incremẽtum habet animæ, in nostra est potestate. Si autem nõ sufficit testimonium, etiã aliud de Paulo sumamus exemplum. Donec perueniamus, inquit, omnes in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis corporis Christi. In nobis ergo est, vt ad mẽsuram perueniamus ætatis corporis Christi, & si in nobis est, omni labore nitamur deponere paruulum, & destruere illum, & ad ætates reliquas peruenire, vt nos quoque audire possimus: Tu autem ibis ad patres tuos cum pace, nutritos in senecta bona, vtique spiritali, quæ est vere senectus bona, canescens & in finem vsque perueniens in Christo Iesu: Cui est gloria & honor & imperium in secula seculorum, Amen.

1. Cor. 13.

Ephes. 4.

De eo quod scriptum est: Quintodecimo anno imperij Tiberij Cæsaris, vsque ad eum locum vbi ait: Rectas facite semitas eius. Cap. III.

Homilia XXI.

QVANDO ad Iudæos tantum sermo propheticus mittebatur, Iudaici reges ponebantur in titulo: Verbi gratia, visio quam vidit Esaias filius Amos, aduersus Iudæam, & aduersus Hierusalem in regno Osiæ & Ionathan, & Achaz,

Esa. 1.

E & Ezechiæ: nec alium quemquam exceptis Iudææ regibus, Esaiæ video tempore designatum. In quibusdãm prophetis & Israel reges legimus, sicut ibi: Et in diebus (inquit) Hieroboam filij Ioas regis Israel. Quando vero sacramentum euangelij prædicandum erat, & in toto orbe euangelium disseminandum, cuius princeps Ioannes in eremo fuit, & orbem Romanum Tiberij regebat imperium, & tunc in quintodecimo anno verbum domini ad Ioannem factum esse describitur. Et si tantum his qui de nationibus credituri erant annuncianda salus fuisset, & penitus excludendus Israel, suffecerat dicens: In quintodecimo anno Tiberij Cæsaris, pręside Iudææ Pontio Pilato. Quia vero & de Iudæa & de Galilæa multi credituri erant, idcirco & hæc regna ponuntur in titulo: dicitúrque, Tetrarcha Galilææ Herode, & Philippo fratre eius Tetrarcha Ituræ & Trachonitidis regionis, & Lysania Tetrarcha Abilenæ, sub principibus sacerdotũ Anna & Caipha factum est verbum domini ad Ioannem filium Zachariæ in deserto.] Olim verbum Dei fiebat ad Hieremiam filium Elchiæ in Anathoth in diebus Iosiæ regis Iudæ: nunc sermo Dei fit ad Ioannem filium Zachariæ, qui nunquam factus est ad prophetas in deserto. Sed quia plures filij credituri erant desertæ magis quàm eius quæ habet virum, idcirco factum est verbum Dei ad Ioannem filium Zachariæ in deserto. Simúlque considera quod magis rationem habet si mysticè intelligatur desertum, & non secundum simplicem literam. Qui enim in deserto prædicat,

Amos 1.

Ioãnes festo tubarũ prædicare cœpit Tiberij an. 15.

Hier. 1.

Gal. 4.

Esa. 54.

F superfluè facit ibi vociferari, vbi se loquentem nullus exaudiat. Præcursor ergo Christi, & vox clamantis in deserto, prædicat in deserto animæ, quæ non habebat pacem. Non solum autem tunc, sed & in præsenti primum lucerna ardens & lucens venit, & prædicabat baptisma pœnitentiæ, in remissionem peccatorum, deinde lux vera subsequitur: quando lucerna ipsa loquitur: Illum oportet crescere, me autem minui. Fit verbum in deserto, & venit ad omnem circa regionem Iordanis. Quæ enim alia loca debuit circuire baptista, nisi vicina Iordanis, vt quicunque voluisset agere pœnitentiam, præsto essent ad lauacrum aquæ? Porrò Iordanis descendens interpretatur. Descendens autem & largo impetu currens fluuius Dei saluator noster dominus est, in quo baptizamur. Quam veram aquam salutarem, in remissionem quoque peccatorum in baptisma prædicat, venite catechumeni, agite pœnitentiam, vt in remissionẽ peccatorum baptisma consequamini. In remissionem peccatorum ille accipit baptisma, qui peccare desistit. Si quis enim peccans ad lauacrum venit, & non fit remissio peccatorum. Propterea obsecro vos ne absque cautela & diligenti cir-

Ioan. 1.

Mar. 1.

Ioan. 4.

Adhortatio ad cathecumenos.

G cunspectione veniatis ad baptismum, sed ostendatis primum fructus dignos pœnitentiæ. Facite aliquid temporis in conuersatione bona, mundos vos à cunctis sordibus vitiisque seruate, & tunc vobis remissio peccatorum fiet, quando cœperitis & ipsi propria peccata contemnere. Dimittite delicta vestra, & dimittentur vobis. Hoc autem ipsum quod nunc de Veteri instrumento ponitur, in Esaia propheta scriptum legimus. Ibi enim dicitur: Vox clamantis in deserto: Parate viam domini, rectas facite semitas eius. *Esa. 40.* Vult dominus in vobis reperire viam, vt possit in vestras animas ingredi & iter suum facere. Præparate ei semitam, de qua dicitur: Rectas facite semitas eius: Vox clamantis in deserto. Vox clamat, præparate viam. Primo enim vox ad aures peruenit: deinde post vocem imò cum voce, auditum sermo penetrat. Iuxta hunc sensum à Ioanne annunciatus est Christus. Videamus ergo quid vox de verbo annunciet. Præparate (inquit) viam domino. Quam viam domino præparemus? Nunquid corporeã? Aut potest sermo Dei tali itinere pergere? An intrinsecus præparanda est domino, & in corde nostro recta & æqualis semita componenda? Hæc est via per quam ingressus est sermo Dei, qui in humani corporis capacitate consistit. Magnum est cor hominis & spatiosum & capax, si tamen mundum fuerit. Vis eius magnitudinem latitudinémque cognoscere? Vide quan-
H tam diuinorum sensuum magnitudinem capiat. Ipse ait: Dedit mihi eorum, quæ sunt, notitiam, rationem mundi scire, & *Sap. 7.* opera elementorum, principium & finem & medietatem seculorum, temporum varietates, & translationem mensium, annorum circulos, & siderum sedes, naturas animalium, & furores bestiarum, spirituum violentias, & cogitationes nominum, diuersitates arborum, & vim radicum. Vides non paruum esse cor hominis, quod tanta capiat. *Cor hominis quã sit capax.* Neque in corporis quantitate, sed in fortitudine eius intellige, quæ tantam scientiam capiat veritatis. Vt autem & simplices quósq; quotidianis exemplis ad credendum adducam quod grande sit cor hominis, videamus. Quascunque vrbes transiuimus, habemus illas in animo, & qualitates, & situs platearum, murorúmque, & ædificiorum in corde nostro versantur. Viã quam ingressi sumus, in memoriæ pictura ac descriptione retinemus, mare quod nauigauimus tacita cogitatione amplectimur. Non est prauum, vt dixi cor hominis, quod potest tanta capere. Si autem non est paruum tanta capiens, consequenter in illo via domini præparatur, & recta fit semita, vt ambulet in illa sermo Dei, atque sapientia. Præpara viam domino per conuersationem bonam, & egregiis operibus tene semitam, absque offensa vlla deambulet in te verbum Dei, & donet tibi mysteriorum [illegible]um aduentúsque notitiam: Cui est gloria & imperium in secula seculorum, Amen.

I *De eo quod scriptum est: Omnis vallis implebitur, vsque ad eum locum vbi ait: Potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. Cap. III.*
Homilia. XXII.

VIDEAMVS quæ in Christi prędicentur aduentu, inter quæ primum de Ioanne scribitur: Vox clamantis in deserto: Parate viam domini, rectas facite semitas eius.] Et quod sequitur proprie de domino saluatore est. Neque enim à Ioanne omnis vallis impleta est, sed à domino saluatore. Seipsum vnusquisque consideret, quis erat antequam crederet: tunc animaduertet vallem humilem, vallem se fuisse præcipitem & in ima demersam. *Spiritus S. vicarius Christi.* Quando vero venit dominus Iesus, & misit spiritum sanctum vicarium suum, vallis omnis expleta est. Expleta est autem operibus bonis, & fructibus spiritus sancti. Charitas non sinit permanere te vallem. Quod si pacem habueris, & sapientiam & bonitatem, non solum vallis esse desistes, sed etiam mons esse incipies Dei. Quod tamen de gentibus quotidie magis fieri videmus, atque compleri: Omnis vallis implebitur, quam de populo Israël, qui de excelso depositus est: Omnis (inquit) mons & collis humiliabitur. Mons erat quondam ille populus & collis, qui depositus est atque destructus. Illorum delicto salus gentibus data est ad æmulandum eos. *Rom. 11.* Quod & si contrarias fortitudines, quæ aduersus mortales erigebantur, dixeris montes & colles K esse depositos, non peccabis. Vt enim impleantur huiuscemodi valles, humiliandæ sunt. Sed & hoc quod in aduentu Christi prophetatum est, vtrum expletum sit contemplemur. Sequitur enim: Et omnia praua erunt in directa.] Vnusquisque nostrum prauus erat, si tamen non & vsque hodie perseuerat, & per aduentum Christi qui factus est ad animam nostram, praua quæque directa sunt. Quid enim tibi prodest, si Christus quondam venit in carnem, nisi quoque ad tuam animam venerit? Oremus vt illius quotidie nobis aduentus fiat, & possimus dicere: Viuo autem iam non ego, viuit autem in me Christus. Si enim Christus viuit in Paulo, non viuit in me, *Gal. 2.* quid mihi proderit? Cum autem & ad me venerit, & fruitus illo fuero, sicut fruitus est Paulus, tunc & ego Paulo similiter loquar: Viuo iam non ego, viuit vero in me Christus. Consideremus ergo cætera, quæ in Christi prædicentur aduentu. Nihil te asperius erat. Vide pristinos motus tuos, vide iram, & cætera vitia, si tamen cessauerunt esse quæ fuerant, & intelligis nihil te asperius, & (vt significantius loquar) nihil fuisse inæqualius. Conuersatio tua inæqualis erat, & sermo & opera inæqualia. Venit ergo dominus meus Iesus, & exæquauit asperitates tuas, incomposita quæque vertit in vias planas, vt fieret in te iter sine offensione, & leue, atque purissimum, graderetúrque in te Deus pater, & Christus dominus mansionem apud te faceret, diceretque: Ego & pater meus venie- L mus, & mansionem apud eum faciemus. Sequitur: Et vide- *Ioan. 14.* bit omnis caro salutare Dei: Tu quondam caro eras, imò vt *Car.* mirabilius loquar, cum adhuc in carne sis vides salutare Dei. Quid autem sibi velit quod dicitur, omnis caro, eo quod nulla excipiatur quæ non videat salutare Dei, relinquo intelligendum his qui sciunt scripturarum mysteria. Quænam egredientibus ad baptismum Ioannes loquitur, attendendum. Si quis vult baptizari, egrediatur. Manens enim in pristino statu, & mores suos & consuetudinem non relinquens, nequaquam rite ad baptismum venit. Vt autem intelligas quid sit egredi ad baptismum, accipe testimonium & ausculta verba quibus Deus loquitur ad Abraham: Egredere de terra tua, & *Gen. 12.* reliqua. Egredientibus itaque ad lauacrum turbis, non egressis, sed tantum egredientibus, Ioannes loquitur quæ sequuntur: Si enim iam egressi fuissent, nunquam ad eos diceret, generatio viperarum. Quæcunque igitur ad illos loquitur, ad vos, ô catechumeni & catechumenæ, loquitur. Qui disponitis venire ad baptismum, considerate ne forsitan vobis dici possit, generatio viperarum. Sed & illud quod sequitur, nisi prauitatem venenáque serpentum de corde vestro expuleritis, dicetur ad vos: Quis ostendit vobis fugere ab ira ventura?] Magna huic seculo impendet ira, omnis iram Dei passurus est mundus: tantam vastitatem cœli, & latitudinem terræ, & stellarum choros, splendorem solis, & lunæ nocturnæ solatia, Dei ira subuertet. Hæc enim omnia propter hominum peccata transibunt. Et olim quidem super omnia tantum in terra M venit ira Dei, quia omnis caro reliquerat viam suam super ter- *Gen. 6.* ram: nunc autem & super cœlum, & super terrã ventura est ira *Psal. 101.* Dei. Cœli pertransibunt, tu autem permanebis (ad Deum dicitur) & omnes sicut vestimentum veterascent. Videte qualis & quanta ira sit, quæ mundum omnem consumptura sit, & puniet eos qui pœna digni sunt, inueniétque materiam in qua se exerceat. Vnusquisque nostrum ex eo quod gessit, iræ materiam præparauit. Secundum duritiam enim tuam & impœ- *Rom. 2.* nitens cor thesaurizas tibi iram in die irę & reuelationis iusti iudicij Dei, dicitur ad Romanos. Dein sequitur: Quis ostendit vobis fugere ab ira ventura? Facite ergo fructus dignos pœnitentiæ.] Et vobis qui venitis ad baptismum dicitur: Facite fructus dignos pœnitentiæ. Vultis scire qui sunt fructus pœnitentiæ? *Fructus pœnitentiæ.* Charitas fructus est spiritus, gaudium fructus est spiritus, pax, patientia, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, continentia, & reliqua huiuscemodi. *Gal. 5.* Si hæc omnia habuerimus, fecimus fructus dignos pœnitentiæ. Rursum dicitur ad eos qui ad Ioannis baptismum veniebant. *Ioãnes propheta iu reiectione Iudæorum & vocatione gẽtium.* Et ne incipiatis dicere intra vosmetipsos, patrem habemus Abraham: dico enim vobis, quia potest Deus de lapidibus istis suscitare filios Abraham.] Prophetat Ioannes nouissimus prophetarum expulsionem prioris populi, & vocationem gentium.

Illis

A Illis enim qui de Abraham gloriabantur dicit: Et ne incipiatis dicere in vobismetipsis, patrem habemus Abraham, Et de gẽtibus rursum loquitur: Dico enim vobis, quia potest Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. De quibus lapidibus? Non vtique lapides irrationabiles corporeósque monstrabat, sed homines insensibiles & quondam duros, qui quia lapides & ligna adorabant, impletũ est illud quod in psalmo cantabatur: Similes illis fiunt qui faciũt ea, & omnes qui confidunt in eis. Vere qui faciunt idola, & confidunt in eis, similes sunt diis suis, absque sensu, siue vlla ratione, in lapides lignáque conuersi sunt. Cum enim tantum videant creaturarum ordinem, decorem, officium, tantam mundi pulchritudinem, nolunt de creaturis intelligere creatorem, neque considerant tantæ dispensationis aliquam prouidentiam aliquem esse rectorem, sed sunt cæci, his tantum oculis mundum videntes, quibus irrationabilia iumenta & bestiæ vident. Non enim animaduertunt in his quæ vident ratione regi, aliquam inesse rationem. Hæc propterea, quia Ioannes dixerat: Potest Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. Et nos igitur obsecremus Deum, vt siquando fuimus lapides, vertamur in filios Abrahæ pro his filiis qui eiecti sunt, & repromissionem adoptionémque suo vitio perdiderunt. Vnum testimonium adhuc de lapidibus ponam, Siquidem in cantico Exodi scribitur: Vertantur in lapides donec pertranseat populus tuus domine, donec transeat populus tuus iste quem possedi-

B sti. Rogatur itaque Deus, vt paulisper conuertantur in lapides: hoc enim Græcus sermo significantius sonat, ἀπολιθωθήτωσαν, donec pertranseat populus Iudeorum. Haud dubium quin postquam illi transierint, gentes lapideæ esse cessabunt, & pro duro corde recipient humanam in Christo rationabilémque naturam: Cui est gloria & imperium in secula seculorum, Amen.

Psal.115. *Idololatra.* *Exod.15.*

De eo quod scriptum est: Ecce securis ad radices arborum posita est, vsque ad eum locum vbi ait: Venerunt autem & Publicani, vt baptizarentur ab eo. Cap. III.
Homilia XXIII.

IOANNES illo iam tempore loquebatur: Ecce securis ad radices arborum posita est:] Et siquidem iam ingrueret consummatio, & temporum finis instaret, nulla mihi quæstio nasceretur. Diceret enim hoc quod ait: Ecce securis ad radices arboris posita est: & illud: Omnis enim arbor quæ non facit fructum bonum præcidetur, & in ignem mittetur: propterea prophetatum, quia in illo tempore complebatur. Cum autem tanta post secula fluxerint, & tam innumerabiles anni ab illo tempore vsque ad præsentem diem

C transierint, quomodo spiritus sanctus in propheta dicat: Ecce securis ad radices arborum posita est, debemus inquirere. Ego puto Israëlitico populo prophetari, quod præcisio eius vicina sit. His enim qui egrediebantur ad eum vt baptizarentur, inter cætera loquebatur: Facite fructus dignos pœnitentiæ, & quasi Iudæis dicebat: Ne incipiatis dicere in vobismetipsis, patrem habemus Abraham. Dico enim vobis, quia potest Deus ex lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. Hoc ergo quod ait: Ecce securis ad radices arborum posita est, Iudæis loquitur. Cui sensui & apostolicum illud congruit, fractos esse ab hac securi infidelitatis ramos, atque succisos, vt amputaret ex arbore non radicem, sed ea quæ de radice pullularunt, vt in radice pristinę arboris, rami possint oleastri inseri. Omnis ergo arbor quæ non facit fructum bonum præciditur, & in ignem mittetur. Hunc enim finem habet, vt incendio concremetur. Deinde tres ordines inducuntur sciscitantium Ioannem super salute sua: vnus quem scriptura appellauit pópulos exeuntes ad baptisma, alius quem publicanos nominat, tertius qui militum appellatione censetur. Interrogabant enim turbæ, dicentes: Quid faciemus? Qui respondens, ait eis: Qui habet duas tunicas, det ei qui non habet: & qui habet cibos, similiter faciat.] Quod quidem, nescio si turbæ conueniat præcipi. Magis enim apostolis quàm vulgo congruit, vt qui duas tunicas habet, vnam tribuat non habenti. Et vt scias magis hoc apostolis quam populis conuenire, audi quid à saluatore dicatur ad eos: Neque duas tunicas tollatis in via. Duplex itaque vestimentum quo vnus quisque vestitur, & præcipitur vt alterum tribuat non habenti, aliam intelligentiam sonat. Vult enim nos saluator, quomodo non habemus duobus seruire dominis, sic nec duas habere tunicas, nec duplici veste circumdari, ne sit vnum indumentum veteris hominis, & alterum noui. E contrario autem cupit vt expoliemus nos veterem hominem, & induamus nouum. Hucusque facilis expositio est. Porro quæritur, quomodo iuxta hanc interpretationem iubeatur nobis non habenti tribuere vestimentum. Quisnam est ille qui ne vnum quidem indumentum super carnem suam habet, qui nudus est, qui omnino nulla veste coopertus? Neque vero hoc dico, quo non præcipiatur liberalitas, & in pauperes misericordia. Hyperbolica clementia: vt etiam nudos, altera tunica protegamus. Sed hoc aio, quod & profundiorem locus iste respiciat intellectum, & oporteat ei dare tunicam qui omnino non habebat. Quis est ergo iste, qui tunicam non habet? Nempe ille qui penitus Deum non habet. Debemus igitur exuere nos, & ei dare qui nudus est. Alius habet Deum, alius omnino non habet, contraria videlicet fortitudo. Et quomodo scriptum est, vt in profundo maris præcipitemus delicta nostra, sic proiici à nobis oportet vitia atque peccata, & iacere super eum qui eorum nobis causa extitit. Et qui habet (inquit) cibum, similiter faciat.] Qui habet cibos tribuat non habenti, vt non solum ei vestimentum, sed etiam id quod possit comedere largiatur. Venerunt autem & Publicani baptizari ab

E eo. Hoc & iuxta simplicem intelligentiam docet publicanos, nihil amplius quærere, quàm in lege præceptum est, qui enim plus exegerint, non Ioannis mandatum præuaricant, sed spiritus sancti qui locutus est in Ioanne. Nescio autem vtrum, vt secundum ἀναγωγὴν, aliud quiddam excellentius sermo significet, & an debeamus in tali auditorio res tam mysticas prodere, maxime inter eos qui scripturarum medullas non introspiciunt, sed tantum superficie delectantur, Periculosum quidem est, sed tamen strictim, breuitérque tangendum. Cum exierimus à seculo, & hæc vita nostra fuerit commutata, erunt quidam in finibus mundi sedentes velut publicanorum officio diligentissime perscrutantes, ne quid sui in nobis inueniant. Videtur mihi princeps seculi huius quasi publicanus esse, vnde scriptũ est de eo: Venit princeps mundi istius, & in me habet nihil. Illud quoque quod in apostolo legimus: Reddite omnibus debita, cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal: cui honorem, honorem, nemini quid debeatis nisi vt inuicem diligatis: facatè intelligendum est. Quamobrem consideremus ne forte cum nõn habuerimus quod pro vectigali queamus reddere, ipsi trahamur ob debitum, vt solet apud seculi quoque fieri vectigales, quando quis pro debito ipsi reipublicæ seruiturus includitur. Complures è nobis, ab istiusmodi publicanis tenendi sunt: quos Iacob ille vir

F sanctus non magnopere formidabat, nec verebatur, vt de publicanorum vectigalibus in eo aliquid reperiretur. Vnde & audacter ad publicanum illum loquebatur Laban: Cognosce si quid tuarum rerum est apud me. Super quod agit testimonium scriptura dicens: Et non cognouit Laban apud Iacob quicquam. Docet igitur saluator noster & spiritus sanctus qui loquutus est in prophetis, non solum homines, sed etiam angelos, & virtutes inuisibiles. Quid loquar de saluatore? Prophetæ quoque ipsi & apostoli, omne quod resonant, non solum hominibus, sed & angelis prædicant. Quod vt scias verum: Attende (inquit) cœlum & loquar: & in conspectu angelorum psallam tibi: & Laudate dominum cœli cœlorum, & aquæ quæ super cœlos sunt laudent nomen domini: & Laudent eum angeli: & In omni loco potestatis eius benedic anima mea domino. Inuenies in plurimis locis, & maxime in psalmis, & ad angelos sermonem fieri, data homini potestate, ei tamen qui spiritum sanctum habet, vt & angelos alloquatur. E quibus vnum exemplum ponam, vt sciamus angelos quoque humanis vocibus erudiri. Scriptum est in Apocalypsi Ioannis: Angelo Ephesiorum ecclesiæ scribe. Habeo aliquid contra te, Et rursum: Angelo ecclesiæ Pergami scribe. Habeo quippiam contra te. Certe homo est qui scribit angelis, & aliquid præcipit. Ego non ambigo &

De reprobatiõe Iudæorum. *Rom.11.* *Tres ordines sciscitantium Ioãnẽ super salute sua.* *1.populus.* *Matt.10.* *Mich.7.* *2. Publicanorum ordo & oratio.* *Anagoge.* *Ioan.14.* *Rom.13.* *Gen.31.* *Angeli edocti ab hominibus.* *Deut.32.* *Psal.148.* *Apoc.2.*

G in cœtu nostro adesse angelos, non solum generaliter omni ecclesiæ, sed etiam singillatim. De quibus saluator ait: Angeli eorum semper vident faciem patris mei qui in cœlis est. *Matt.18.* Duplex hic adest ecclesia, vna hominum, altera angelorum. Si quid iuxta rationem, & iuxta scripturarum dicimus voluntatem, lætantur angeli, & orant nobiscum. Et quia præsentes angeli sunt in ecclesia, in illa duntaxat quæ meretur & Christi est, propterea orantibus fœminis præcipitur, vt habeant velamen super caput propter angelos, vtique illos qui assistunt sanctis, & lætantur in ecclesia. *1.Cor.11.* Quos quidem nos quia peccatorum sordibus oculi nostri obliti sunt non videmus, sed vident apostoli Iesu ad quos loquitur: Amen amen dico vobis, videbitis cœlum apertum, & angelos Dei ascendentes & descendẽtes super filium hominis. *Ioan.1.* Quòd si haberem hanc gratiam, vt quomodo apostoli, sic viderem, & sicut Paulus aspexit intuerer, cernerem nunc angelorum multitudinem, quod videbat Helisæus, & Giezi qui cum eo steterat non videbat, In metu erat Giezi ne ab hostibus caperetur, solus Helisæus videns. Sed Helisæus vt prophetes domini, deprecatur, & dicit: O domine aperi oculos pueri istius, & videat quoniam multo plures nobiscum sunt quam cum illis. Et statim ad preces sancti viri, angelos quos prius Giezi non videbat intuitus est. *4.Reg.6.* Hęc idcirco diximus, vt ostenderemus & publicanos doceri à Ioanne, & non solum eos qui reipub. vectigalibus seruiunt, H sed etiã illos qui veniebant ad pœnitentiam. Et alij erant à corporalibus publicani, sicut & alij milites, qui egrediebantur ad baptismum pœnitentiæ. Venit enim non Ioannes & propheta tantum, sed etiam ipse saluator, & hominibus, & angelis, & virtutibus cętetis salutarem pœnitentiam prædicare, vt in nomine Iesu omne genu flectatur, cœlestiũ, & terrestrium, & infernorum: & omnis lingua confiteatur, *Rom.10.* quia dominus Iesus Christus in gloria est Dei patris: Cui est gloria & imperium in secula seculorum, Amen.

De eo quod scriptum est: Ego quidem baptizo vos aqua, vsque ad eum locum vbi ait: Ipse vos baptizabit spiritu sancto & igne. Cap. III.
Homilia XXIIII.

IOANNEM qui minor est Christo suscepit populus, reputans & cogitans ne forte ipse esset Christus: eum vero qui maior illo venerat non suscepit. Vis causam scire? Cognosce: Ioannis baptisma videbatur, Christi baptismus inuisibilis erat. Ego enim, inquit, baptizo vos in aqua: qui autem post me venit maior me est, ipse vos baptizabit spiritu I sancto & igni.] Quando baptizat Iesus spiritu sancto, & rursum quando igne baptizat? Nunquid vno atque eodem tempore spiritu & igni baptizat, an vario atque diuerso? *De baptismo aquæ et spiritus.* Vos autem baptizabimini spiritu sancto, non post multos hos dies, Baptizati sunt apostoli post ascensionem eius ad cœlos spiritu sancto: *Act.1.* quod autem igni fuerint baptizati, scriptura non memorat. *Baptismus ignis.* Sed quomodo Ioannes iuxta Iordanem fluuium venientes ad baptismum præstolabatur, & alios abigebat dicens, Generatio viperarum, & reliqua: porro eos qui confitebantur vitia atque peccata suscipiebat: sic stabit in igneo flumine dominus Iesus iuxta flammeã romphæam, *Gen.3.* vt quemcunque post exitum vitæ huius qui ad paradisum transire desiderat, & purgatione indiget, hoc eum amne baptizet, & ad cupita transmitat: eum vero qui non habet signum priorum baptismatum, lauacro igneo non baptizet. *Purgatoriũ, igneum flumẽ, flammea romphæa, lauachrũ igneũ post vitæ exitum.* Oportet enim prius aliquem baptizari aqua & spiritu, vt cum ad igneum fluuium venerit, ostendat se & aquæ & spiritus lauacra seruasse, & tunc mereatur etiam ignis accipere baptismum in Christo Iesu: Cui est gloria & imperium in secula seculorum, Amen.

De suspicione quam habebat populus de Ioanne, ne forte ipse esset Christus. Cap. III.
Homilia XXV.

HABET periculum & dilectio, si modum transeat. *Charitas debet habere modum.* Debet enim qui aliquem diligit naturas & causas considerare dilecti, & non eum plus diligere quam meretur. Nam si mensuram charitatis, modúmque transcenderit, & qui diligit, & qui diligitur, in peccato erunt. Quod vt manifestius fiat, ponamus exemplum. Ioannem populus mirabatur, & diligebat eum: & re vera erat dignus miraculo, vt plus ei quam cæteris hominibus deferretur, quia aliter quàm cuncti mortales vixerat. Non omnes sumus simplici contenti cibo, sed varietate delectamur escarum: vnum nobis ad potandum vinum sufficit, varij gustus vina mercamur: Ioannes vero semper locustis, semper vescebatur melle syluestri, & contentus erat simplici & tenui cibo, ne corpus illius crassioribus pulmentis pinguesceret, & exquisitis dapibus grauaretur. *Simplex cibus, ne pinguescamus.* Huiusmodi quippe natura corpora nostra sunt, vt escis superfluis aggrauentur: & cũ corpus fuerit aggrauatum, anima quoque oneretur, quæ per totum diffusa corpus, passionibus illius subiacet. Quamobrem recte præcipitur eis qui obseruare possunt. Bonum est non manducare carnem, neque bibere vinum, neque in quo frater tuus scandalizetur. *Rom.14.* Erat igitur Ioannes vitæ mirabilis & multum ab aliorum hominum conuersatione diuersus. Non habebat sacculum, nõ famulum, non saltem vile tugurium. Morabatur in deserto non solum vsque ad diem ostensionis suæ ad Istaël, verum eo tempore quo pœnitẽtiam populo prædicabat erat in solitudine Iudææ, & aqua simplici L irrigabatur, vt & in potu esset diuersus à cæteris. Nos qui versamur in vrbibus, qui in medio populorum sumus, & vestes quærimus lautiores, & cibos, & habilia: ille vero qui in eremo morabatur, videte quali vestimẽto indutus fuerit. De pilis camelorum sibi tunicam fecerat, & zona pellicea cingebatur. Omnia ergo in illo nouerant, & propter dissimilitudinẽ vitæ vniuersi qui videbant admirabantur eum, & mirantes studiosissime colebant, super omnia quod pœnitentes in remissionẽ peccatorũ baptizabat. Quas ob causas diligebant quidẽ eum iustissime, sed non seruabant in charitate modum: cogitabant enim ne forte ipse esset Christus. Quam inordinatam & irrationabilem charitatem cauẽs Apostolus Paulus, de semetipso loquebatur. *2.Cor.12.* Timeo autẽ ne quis de me cogitet super id quod videt in me, aut audit ex me, & ne magnitudo reuelationum extollat me, &c. Quod metuens ne etiam ipse incurrat, nolebat omnia de se iudicare quæ norat, ne quis de eo plus arbitretur esse quam cerneret, & mensuram honoris excedens diceret quod dictum fuerat de Ioanne, quia ipse esset Christus. Quod quidem nonnulli etiã de Dositheo Samaritarum hęresiarcha dixerunt, M alij vero de Iuda Galilæo. *Dositheum hæresiarcham Christum quidam putarunt, item Iudam Galilæum.* Denique in tãtam quidã dilectionis audaciam proruperunt, vt noua quędam & inaudita super Paulo monstra confingerent. Alij enim aiunt hoc quod scriptum est, sedere à dextris Saluatoris & sinistris, de Paulo, & de Marcione dici, quòd Paulus sedet à dextris, Marcio sedeat à sinistris. Porrò alij legentes, Mittã vobis aduocatum spiritũ veritatis, nolunt intelligere tertiã personam à patre & filio, & diuinam sublimẽq; naturã, sed Apostolum Paulũ. *Ioan.14.* Nonne tibi omnes vidẽtur plus amasse quã expedit, & dum virtutem vniuscuiusque mirantur, dilectionis perdidisse mensurã? Quod quidẽ in ecclesia patimur: pleriq; enim dum plus diligunt quã meremur, hæc iactant & loquuntur, sermones nostros doctrinãq; laudantes, quę conscientia nostra non recipit. *Modestia Origenis.* Alij vero tractatus nostros calumniãtes, ea sentire nos criminantur, quæ nunquã sensisse nos nouimus. *Queritur de calumniatoribus.* Sed neque hi qui plus diligunt, neq; illi qui oderunt, veritatis regulã tenent: & alij per dilectionẽ, alij per odium mẽtiũtur. Vnde oportet charitati frena imponere, & tantũ ei vagãdi permittere libertatem, quantũ in pręrupta non corruat. Scriptum est in Ecclesiaste. Ne sis iustus multum, neque ampliora cogites, ne fortè obstupescas. Quod exẽplum sequens possum similẽ quid dicere, Ne diligas hominem ex tota anima tua, & ex tota virtute tua: ne ames angelum de toto corde, de tota anima, de tota virtute, sed præceptum iuxta eloquium saluatoris soli serua Deo. Diliges enim, inquit, dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota virtute tua. Respondeat mihi aliquis, & dicat: Saluator præcipit, Diliges dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex *Matt.22.*

A ex tota virtute tua,& proximum tuum tanquam teipsum. Volo diligere Christum: doce ergo me quomodo eum diligam. Si enim dilexero eum ex toto corde meo, & ex tota anima mea, & ex tota virtute, contra præceptum facio, vt alterum absque vno Deo sic diligam Sin autem minus eum dilexero, quàm omnipotentem patrem, timeo ne in primogenitum vniuersæ creaturæ impius & profanus inueniar. Doce me & ostende rationem, quomodo inter vtrunque medius incedens, diligere debeam Christum. Vis scire qua charitate Christus diligendus sit? Breuiter ausculta. Diliges dominũ Deum tuum in Christo. Putas diuersam habere posse in patre & filio charitatem? Simul dilige dominum Christum, Dilige patrem in filio, filium in patre, ex toto corde,& ex tota anima, & ex tota virtute. Quod si aliquis sciscitatur, & dicit: hoc quod asseris de scripturis proba: audiat Apostolum Paulum, qui habebat rationabilem charitatem, loquentem. Certus enim sum, quia neque mors, neque vita, neque angeli, neque potestates, nec præsentia, nec futura, nec fortitudo, nec altitudo, nec profundũ, nec alia creatura poterit nos separare à charitate Dei, quæ est in Christo Iesu, domino saluatore nostro, Cui est gloria & imperium in secula seculorum, Amen.

Non est diuersa charitas in patrem & filium. *Rom. 8.*

De eo quod scriptum est, Cuius ventilabrum in manu, & mundabit aream suam, vsque ad eum locum vbi ait: Et congregabit triticum in horreum. Cap. III. Homilia XXVI.

B

Christvs est Deus: & qui adorat eum, in spiritu & veritate oportet adorare. Deus quoque noster, ignis consumens est. Dupliciter appellatur Deus & spiritus, & ignis. Iustis spiritus, ignis peccatoribus. Sed dum & angeli spiritus ignísque dicuntur: Qui facit, inquit, angelos suos spiritus,& ministros suos ignem vrentem: angeli sanctis quibusque sunt spiritus: his vero qui merentur, addicunt ignem, & feruorem subministrát. Iuxta quem sensum, & Deus noster atque saluator cum sit spiritus, ignem venit mittere super terram. Spiritus, secundum illud quod scribitur, Cùm autem conuersus fueris ad dominum, auferetur velamen: & dominus spiritus est. Ignem autem venit mittere non super cœlum, sed super terram, vt ipse demonstrat dicens: Ignem veni mittere super terram,& quid volo nisi vt iã ardeat? Si enim conuersus fueris ad dominum qui est spiritus: Christus tibi spiritus erit, & non venit ignem mittere super terram. Quod si non conuerteris ad Deum, sed habes terram & fructum eius, ignem venit mittere super terram tuam: Huic quid simile etiã de Deo scriptum est: Ignis accensus est furoris eius, non vsque ad cœlum sursum, sed vsque ad infernũ deorsum:& deuorabit non cœlum, sed terram & germina eius. Quorsum ista memoraui?
C Quia & baptismus quo baptizat Iesus, in spiritu sancto est,& igni. Memini eorum quæ nuper locutus sum, nec præterit explanatio superior, sed volo & nouũ aliquid inferre. Si sanctus fueris, spiritu sancto baptizaberis: si peccator, in ignem mergeris: & vnum atq; idem baptisma indignis & peccatoribus in condemnationem ignémque vertetur: his vero qui sancti sunt & tota fide ad dominũ conuertuntur, spiritus sancti gratia salúsque tribuẽda est. Is ergo qui spiritu sancto & igne dicitur baptizare, habet ventilabrum in manu sua,& mundabit aream suam, & congregabit triticum suum in horreum, paleas autem comburet igni inextinguibili.] Volo inuenire rationem, quare dominus noster habeat ventilabrum:& quod blando vento leues paleæ huc illúcque rapiantur, graue vero triticum in vnum deferatur locum: neque enim absque vento possunt triticum & paleæ separari: existimo tentationes pro vento intelligi, quę confuso credentium aceruo, alios paleas, alios triticum esse demonstrant. Cum enim anima tua fuerit aliqua tentatione superata, non tentatio te vertit in paleas, sed cum esses palea, leuis videlicet & incredulus, ostendit te esse tentatio quod latebas. Econtrario autem cum fortiter tentamenta toleras, non te facit fidelem tentatio, atque patientem, sed virtutem quæ in te erat patientiæ & fortitudinis, & latebat, profert in medium. Putas enim, ait dominus, aliter me tibi locutum fuisse quàm vt pareres iustus?

Ioan. 4. *Deut. 4.* *Heb. 1.* *2. Cor. 3.* *Luc. 12.*

Et alibi. Afflixi te,& affeci penuria, vt manifesta fierent quæ D erant in corde tuo. In hunc modum & tempestas non facit super arenam ædificium consistere, sed super terram. Quæ cum fuerit exorta, id quod super terram fundatum est, non euertet: quod vero super arenam fluctuat, probat illico non bene fuisse fundatum. Quapropter antequam oriatur tempestas, antequàm ventorum flabra consurgant, priusquam intumescant flumina, dum adhuc silent vniuersa, omne studium nostrum ad ædificiorum fundamenta vertamus, ædificemus domum nostram variis firmísque lapidibus præceptorum Dei, vt cum persecutio sæuierit aduersus Christianos, durúsque turbo surrexerit, ostendamus nos habere ædificium super petram Christum Iesum. Si quis autem (quod procul absit à nobis) negauerit, iste sciat non se illo tempore quo negasse visus est, Christum negasse, sed semina & radices habuisse negandi iam veteres, tunc vero fuisse agnitum quod habebat, & in medium esse productum. Oremus igitur dominum, vt simus ædificium quod tempestas nulla subuertat, fundatum supra petram per dominum nostrum Iesum Christum, cui est gloria & imperium in secula seculorum, Amen.

Matt. 7.

De eo quod scriptum est: Multa quidem & alia exhortans annunciabat, vsque ad eum locum, vbi ait: Spiritus sanctus descendit super eum. Cap. III. Homilia XXVII.

E

Qvi Euangelij sermonem docet, non vnam rem nunciat, sed plurimas. Hoc quippe scriptura significat dicens: Multa quidem & alia exhortans annunciabat.] Itaque etiam alia quę scripta non sunt, Ioannes populo prædicabat: quæ autem scripta, considerate quanta fuerint quæ annunciant Christum. Monstrauit enim baptismum spiritus sancti, prædicauit publicanis salutem, docuit milites disciplinam, aream purgari, succidi arbores, & cætera quæ Euangelij narrat historia, exceptis ergo his quæ scripta sunt, etiam illa quæ scripta non sunt annunciasse monstratur in eo quod dicitur: Multa quidem & alia exhortans annunciabat populo. Et quomodo in Euangelio secundum Ioannem de Christo refertur, quia multa & alia locutus est quæ non sunt scripta in libro isto, quæ si scriberentur, neque ipsum puto mundum capere potuisse libros qui scribendi erant: sic & in præsenti loco intellige, quod forsitan Lucas quoniã maiora quædam à Ioanne annunciabantur quàm vt deberent literis credi, voluerit ea nominatim dicere, sed tantum significauerit quod dicta sint: & idcirco dixisse, Multa quidem & alia exhortans annunciabat populo. Miremur quidem Ioannem ex his quæ sequuntur, maxime quod inter natos mulierum maior Ioanne Baptista nemo fuerit, & in tantam opinionem F merito virtutis ascenderit, vt à plerisque Christus putaretur: sed aliud multo mirabilius: Herodes Tetrarcha habebat regiam potestatem, & poterat eum cum voluisset occidere:& cum rem fecisset iniustam,& contra legem Moysi vt vxorem fratris sui acciperet, quæ habebat filiam de priori viro, non eum timuit, non accepit personam, non cogitauit, vt dixi, regiam potestatem, non formidauit interitum, sciebat enim etiam si propheta non esset, quod lacessitus eum posset occidere. Hæc igitur vniuersa cum nosset, libertate prophetica corripuit Herodem, & incestas nuptias arguit, & ob id clausus in carcere, non de morte solicitus, non de incerto iudicij, sed in vinculis de Christo quem annunciauerat, cogitabat. Et quia ipse ad eum ire non poterat, mittit discipulos suos sciscitantes: Tu es qui venturus es, an alium expectamus? Animaduertis, quod & in carcere docuerit, videns eum & in illo loco discipulos habere, & quam ob causam ibidem per se erudiebat. Inter quæ etiam cum de Iesu orta esset quæstio, mittit ex discipulis & interrogat: Tu es qui venturus es, an alium expectamus? Reuertuntur discipuli, & nunciant magistro, quæ Saluator iusserat nunciari: cuius verbis Ioannes armatus ad prælium confidenter emoritur, & libenter capite truncatur ipsa vox, domini voce firmatus, verum esse Dei filium quem credebat. Hæc de Ioan-

Ioan. 21. *Matt. 11.* *Mar. 6.* *Ioannes etiã in carcere docuit.*

G ne & libertate eius, & Herodis insania, qui super multa scelera etiam hoc addidit, vt Ioannem primum carcere clauderet, & postea decollaret. Quia vero dominus baptizatus est, & cœli aperti sunt, & spiritus sanctus descendit super eũ, vóxque de cœlis intonuit dicens: Hic est filius meus dilectus in
Matt.17. quo mihi complacui: dicendum est in baptismo Iesu, cœlum esse reseratum & ad dispensationẽ, remissionémque peccatorum, non illius qui peccatum non fecerat, neque inuentus est dolus in ore eius, sed totius mundi apertos esse cœlos,
Eph.4. & spiritum sanctum descendisse: vt postquã dominus ascendisset in excelsum, & captiuam duxisset captiuitatem, tribueret nobis spiritum qui ad se venerat: quem quidem dederat & resurrectionis tempore dicens: Accipite spiritum
Ioan.20. sanctum. Si cui dimiseritis peccata dimittentur eis: si cui tenueritis, tenebuntur. Descendit enim spiritus sanctus super Saluatorem in specie columbæ, auis mansuetæ, innocentis, & simplicis. Vnde & nobis præcipitur, vt imitemur innocentiam columbarum. Talis est spiritus sanctus, mundus, & volucris, & sublime consurgens. Quamobem orantes dicimus:
Psal.55. Quis dabit mihi pennas vt columbæ, & requiescam? id est, quis dabit mihi pennas spiritus sancti? Et in alio loco sermo
Psal.68. propheticus pollicetur: Si dormieritis inter medios cleros pennæ columbæ deargentatæ: & posteriora dorsi eius in virore auri. Si enim inter medios cleros veteris & noui testamenti requieuerimus, dabuntur nobis pennæ columbæ de-
H argentatæ, id est sermones Dei, & posteriora eius auri fulgore & virore radiantia, vt sensus noster spiritus sancti sensibus compleatur, id est sermo & mens illius compleatur aduentu, & nec loquamur aliquid nec intelligamus, nisi quod ille suggesserit, sed omnis sanctificatio tam in corde quàm in verbis, & in opere, à sancto spiritu veniat in Christo Iesu, cui est gloria & imperium in secula seculorum, Amen.

De Genealogia Saluatoris, eo quod in Matthæo & in Luca diuersi eius referantur autores. Cap. III. *Homilia* XXVIII.

DOMINVS noster atque saluator, qui multorum saluator, cuius generationem scriptura non docuit, quæ melior fuit, nunc secundum patrum ordinem natus esse describitur. Et cum diuinitas eius non subiaceat exordio, propter te qui ortus in carne es, nasci voluit, & tamen non æque ab Euangelistis natiuitatis eius ordo narratur: Quæ res nõnullos plurimum conturbauit. Matthæus enim incipiens natiuitatis illius seriem texere, ab Abraham vsque ad id peruenit vt diceret, Christi autem Iesu generatio sic erat: & describit non eum qui baptizatus est, sed qui venit in mundum. Lu-
I cas vero exponens natiuitatem eius, non à superioribus ad
1. Ordo. inferiora deducit: sed cum baptizatum ante dixisset, vsque ad ipsum peruenit Deum. Nec eædem personæ sunt in generatione eius, quando descendere dicitur, & quando conscendere. Qui enim fecit eũ cœlis tibi descendentem, mulie-
2. personæ. res non quaslibet, sed peccatrices, & quas scriptura repre-
Mat.1. henderat introducit: qui vero baptizatum narrat nullius facit mulieris mentionem. In Matthæo enim vt diximus nominatur Thamar, quæ cũ socero fraude concubuit, & Ruth Moabitis nec de genere Israel: & Raab, quæ vnde sumpta sit scire nequeo: & coniunx Vriæ, quæ violauit mariti thorum. Quia enim dominus noster atque saluator ad hoc venerat vt hominum peccata susciperet, & eum qui non fece-
2.Cor.5. rat peccatum, pro nobis peccatum fecit Deus: propterea descendens in mundum assumpsit peccatorum hominum vitiosorúmque personam, & nasci voluit de stirpe Salomonis, cuius peccata conscripta, & Roboam cuius delicta feruntur, & de cæteris è quibus multi fecerunt malum in conspectu Dei. Quando vero de lauacro conscendit, & secundus ordo
3. Stirps esse describitur, non per Salomonem, sed per Nathan nasci-
nõ vna post tur, qui eius arguit patrem super Vriæ morte ortúque Salo-
Dauidem. monis. Sed in Matthæo semper generationis nomen adiungitur: hic vero penitus siletur: Scriptum est enim ibi: Abraham genuit Isaac: Isaac genuit Iacob: Iacob genuit Iudam, & fratres eius: Iudas genuit Phares & Zaram de Thamar: & vsque ad finem, genuit, semper apponitur. In Luca ve- K
ro vbi de lauacro conscendit Iesus filius dicitur sicut putabatur filius Ioseph: & in tam multa serie nominum, excepto quod putabatur filius Ioseph generationis nomen ascriptum non est. In Matthæo non est scriptum incipiebat: hic vero quia de baptismate conscensurus erat, incipiebat legitur, scriptura referente: Et ipse erat Iesus incipiens. Quando enim baptizatus est, & mysterium secundæ generationis assumpsit, vt tu quoque priorem natiuitatem destruas, & in secunda regeneratione nascaris, tunc dicitur incepisse. Et quomodo populus Iudæorum quando erat in Ægypto non habebat initium mensium: quando vero egressus est ex Ægypto nunc dicitur ad eum, mensis iste initium mensium primus erit vobis de mensibus anni: sic qui necdum est baptizatus, nec cœpisse narratur. Nec enim frustra additum putemus Post regene-
ad id quod dicitur, Ipse erat Iesus, quod sequitur, incipiens. ratione ve-
Sed & quod ait: Quasi annorum triginta, considerandum. re esse inci-
Ioseph triginta annorum erat quando dimissus è vinculis, & pimus.
interpretatus somnium Pharaonis Ægypti effectus est prin- Gen.41.
ceps, vbertatísque tempore triticum congregauit, vt famis tempore haberet quod distribueret. Ego puto quod triginta anni Ioseph, in typo triginta annorum præcesserint Saluatoris. Iste enim Ioseph non tale triticum congregauit, quale in Ægypto ille Ioseph, sed triticum verum, atque cœleste, vt tempore vbertatis tritico congregato haberet quod L
distribueret, cum fames esset missa in Ægyptum, non fames panis, neque sitis aquæ, sed fames audiendi sermonem Dei. Congregat de prophetis, de lege, de Apostolis, verba abundantiæ: vnde quando iam non scribuntur libri, nec nouum aliquod conficitur instrumentum, nec mittuntur ab Apostolis ea quæ ab Iesu in horrea Apostolorum fuerant cõportata, hoc est in animas eorum, omniúmque sanctorum, tunc distribuat & nutriat Ægyptum fame periclitantem, maximéque fratres, de quibus scribitur: Narrabo nomen tuum Psal.22.
fratribus meis, in medio ecclesiæ cantabo te. Habent & alij homines verba patientiæ: verbáque iudicij & reliquarum verba virtutum: hoc est triticum quod Ioseph Ægyptiis distribuit. Sed aliud est frumentum quod fratribus, id est, discipulis suis distribuit de Iessen terra, de ea quæ ad orientem respicit, triticum Euangelicum, triticum Apostolicum. De hoc tritico debemus panes facere, ita tamen vt non commisceatur veteri fermento, habeamúsque panem nouum de scripturarum tritico, farinámque commolitam in Christo Iesu, cui est gloria & imperium in secula seculorum, Amen.

De eo quod scriptum est, Iesus autem plenus spiritu sancto reuersus est: & de tentatione eius prima. Cap. IIII. *Homilia*, XXIX. M

QVANDO legis in Euangelio, Iesus autem Act.2.
plenus spiritu sancto reuersus est, & in Actibus Apostolorũ vbi dicitur: quod repleti fuerint spiritu sancto, vide ne æquales putes esse Apostolos Saluatori: sed & Iesum, & Apostolos & alium quemlibet sanctorum plenos spiritu sancto cognosce secundum mensuram vasculi sui: & quomodo, verbi gratia, si volueris dicere hæc vasa plena sunt vino vel oleo, non statim iudicas quod æquali mensura plena sint: siquidem aliud sextarium capere potest, aliud vrnam, aliud amphoram: eodem modo & Iesus & Paulus pleni erant spiritu sancto: sed multo vas Pauli minus erat vase Iesu, & tamen erat secundum mensuram suam vtrunque completum. Accepto itaque baptismo, Saluator plenus spiritu sancto, qui super eum in specie columbæ de cœlis venerat, ducebatur à spiritu. Quia enim quotquot spiritu Dei ducuntur, hi filij sunt Dei, iste autem extra omnes proprie filius Dei erat, Matt.4.
ideo & ipsum oportebat spiritu sancto duci. Siquidem scri- Rom.8.
ptum est: Ducebatur autem in desertum à spiritu. Quadraginta diebus tentatur Iesus, & quæ fuerint tentamenta nescimus: quæ ideo forsitan prætermissa sunt, quia maiora erant quàm vt literis crederentur. Et si sic oporter dicere, sicut mundus capere non poterat omnes libros si scripta fuissent quæ fecit

A fecit & docuit Iesus: sic quadraginta dierum tentationes quibus tentatus est dominus à diabolo, mundus ferre non poterat si scriptura docuisset. Sufficit nobis hoc tantum scire, quod quadraginta diebus in deserto fuerit & tẽtabatur à diabolo, & non comederit quicquam in diebus illis. Mortificabat enim sensum carnis iugi continuóque ieiunio: & cum compleri fuissent dies, esuriit. Dixit autem ei diabolus. Si filius Dei es, dic lapidi huic vt panis fiat. Dic, inquit, lapidi huic. Cui lapidi? vtique monstrabat diabolus quem vult panem fieri. Quænam est ista tentatio, vt rogato patre à filio panem, nec lapidem quod ne ipse quidem aduersarius voluit versipellis fallax, det lapidem pro pane? hoc est enim quod diabolus voluit, vt lapis panis fieret: & non potius, vt non in panem lapidem, sed hominem in lapidem verteret, quem diabolus pro pane monstrauerat? Ego puto quod vsque hodie lapidem diabolus ostendat, & hortetur singulos ad loquendum: Dic vt lapis iste panis fiat. Omni tentatione qua tentandi erant homines, primus secundũ assumptionem carnis tentatus est dominus. Tentatur autem ob id, vt nos quoque illo vincente vincamus. Obscurum fit forte quod dico, nisi manifestius exemplo fiat. Si videris hæreticos dogmatum suorum mendacium pro pane comedere, scito lapidem eorum esse sermonem: quem monstrat diabolus. Neque vero existimes vnum eum habere lapidem: habet plures lapides, de

Hæreticorũ figmenta lapidibus comparat.

B quibus à Matthæo introducitur loquens: Dic vt lapides isti panes fiant. Dixit & Marcion & lapis diaboli ei factus est panis. Dixit Valentinus, & alius lapis ei est versus in panem. Habuit & Basilides eiusmodi, & cæteri hæretici. Vnde sollicite prouidendum, ne forte diaboli lapidem comedentes, putemus pane vesci Dei. Alioquin quæ erat tentatio de lapide panem fieri, & à saluatore comedi? Fingamus enim quod diabolo proponente dominus lapidem in panem vertit, & id quod virtute sua ipse fecerat comederit, & satiarit esuriẽ, quænam esset ista tentatio, quæ victoria diaboli, si hæc simpliciter scriberentur? Quæ vt diximus ratione perspecta & tentationem ostendunt fuisse si fierent, & victoriam quod contempta sunt fieri, Simúlque monstratur istum panem qui de lapide fiat, non esse verbum Dei quod pascit hominem, de quo scriptũ est: Nõ in pane solo viuit homo, sed in omni verbo quod egredietur per os dei viuet homo. Respódeo tibi ô versipellis, & nequam qui me tentare non metuis: alius est panis, sermo Dei qui viuificat hominem. Simúlq; videamus quod hæc loquatur nõ filius Dei, sed homo, quem filius Dei dignatus est assumere, quasi de homine enim respondet, & dicit: Scriptum est, non in pane solo viuit homo, ex quo manifestum, non Deum, sed hominem fuisse tentatum. Scripturæ sensum diligenter euentilans, teor inuenire me causam quare Ioannes tẽtationem domini non descripserit: sed tantum Matthæus, Lucas, & Marcus. Ioannes enim qui à Deo exordium fecerat dicens: In principio erat verbum, & ver-

Deut.6.

Ioan.1.

C bum erat apud Deum, & Deus erat verbum: nec poterat diuinæ generationis ordinem texere, sed tãtummodo quod ex Deo & cum Deo esset expresserat, adiecit: Et verbũ caro factum est. Porrò quia Deus tentari non potest, de quo ei erat sermo, ideo tentari illum à diabolo non introducit. Quia vero liber generationis Iesu Christi de eo in Matthæi Euãgelio narratur, & in Luca generatio eius describitur, & in Marco homo est qui tentatur, propterea eius fertur simile responsum, Non in pane solo viuit homo. Si igitur filius Dei Deus, pro te homo factus est, & tentatur, qui natura homo es, non debes indignari si forte tẽtaris. Quod si tentatus illum imitatus fueris qui pro te tentatus est, & omne viceris tentamentum, habebis spem cum eo qui tunc homo fuit, nunc autẽ homo esse cessauit. Nam si qui quondam homo erat, postquam tentatus est, & recessit ab eo diabolus vsque ad tempus mortis, à mortuis resurgens vltra non morietur, omnis autem homo morti subiacet: iste ergo qui nequaquam moritur iam nõ est homo, sed Deus est. Si autem Deus est qui quondam homo fuit, & oportet te illi similem fieri quando similes eius fuerimus, & viderimus eum sicuti est, te quoque necesse erit Deum fieri, in Christo Iesu, Cui est gloria & imperium in secula seculorum, Amen.

Desiit esse mortalis, sed non desiit esse homo.

Tentatio Saluatoris Secunda. Cap. IIII. D

Homilia XXX.

TAM filio Dei, quàm Antichristo regnandi studium est. Sed antichristus regnare desiderat, vt occidat quos sibi subiecerit: Christus ad hoc regnat vt saluet. Et vnusquisque nostrũ si felix est, regnatur à Christo, sermone, sapientia, iustitia, veritate. Si autem amatores voluptatis sumus magis quàm amatores Dei, regnamur à peccato, de quo Apostolus loquitur: Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore. Duo igitur reges certatim regnare festinãt: peccati rex peccatoribus diabolus, iustitiæ rex iustis Christus. Sciénsque diabolus ad hoc venisse Christum vt regnum illius tolleret, & hi qui sub eo erant, inciperent esse sub Christo, ostendit ei omnia regna mundi, & hominum huius seculi, quomodo alij regnentur à fornicatione, alij ab auaritia, illi populari rapiantur cura, hi formæ capiantur illecebris. Neque vero arbitrandum est, quod regna ei mundi ostendens, Persarum, verbi gratia, regnum, Indorúmque monstrauerit: sed ostendat ei omnia regna mũdi, id est, regnum suum quomodo regnaret in mundo, vt cohortans eum facere quod volebat, inciperet etiam Christum habere subiectum. Vis, inquit, in hominibus his regnare? Ostendit innumerabiles hominum multitudines, quæ suo tenebantur imperio. Et re- E
uera si miseriam & infelicitatem nostram simpliciter volumus confiteri, penè totius mundi rex diabolus est: vnde & princeps istius seculi à Saluatore vocatur. Quod ergo dicit: Vides hos homines qui sub meo regno sunt: ostendit ei in puncto temporis, hoc est in præsenti temporum cursu, qui ad comparationem æternitatis puncti instar obtinet. Neque enim necessariũ habuit Saluator, vt ei dignitates seculi istius & negocia monstrarentur: statim vt aciem luminum suorum ad contemplandum vertit, & peccata regnantia, & eos qui regnarentur à vitiis conspexit, & ipsum principem seculi diabolum superuenientem, atque gaudentem in propriam perniciem, quia tantos sub suo habebat imperio. Dicit ergo ad dominum diabolus. Ideo venisti vt aduersus me dimices, & tollas de imperio meo quos nunc subiectos habeo? Nolo contendas, nolo nitaris, ne habeas vllam in certando molestiam. Vnum est quod precor: procidens adora me, & accipe regnum omne quod teneo. Verum dominus noster atque Saluator vult quidem regnare, & omnes gentes subiectas esse vt seruiant iustitiæ, veritati, cæterísque virtutibus: sed vult regnare quasi iustitia, vt absque labore regnet, vt nihil faciat indecorum, & non vult absque labore subiectus diabolo coronari, nec sic regnare cæteris, vt ipse regnetur à diabolo. Vnde loquitur ad eum Iesus. Scriptum est: Dominum Deum tuum adorabis, & ipsi soli seruies. Hos, in- F
quit, omnes propterea volo mihi esse subiectos, vt dominum Deum adorent, & ipsi soli seruiant. Hæc est cupido regni mei. Tu autem à me vis accipere peccata, quæ dissoluturus veni, quæ etiam à cæteris auferre desidero. Scito atque cognosce me in hoc manere quod dixi, vt adoretur dominus Deus solus, & hos omnes sub meam faciam potestatem, meóque regno subiiciam: cui gaudeamus nos quoque esse subiectos, & deprecemur dominum, vt regnans peccatũ in corpore nostro mortificet, & regnet nobis solus Christus Iesus: cui est gloria & imperium in secula seculorum. Amen.

De regno christi & antichristi.

Rom.6.

Matt.4.

De tertia tentatione Saluatoris. Cap. IIII.

Homilia, XXXI.

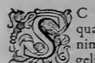

SCRVTAMINI scripturas, vt & in his quæ putantur esse simplicia, reperiatis non minima sacramenta. Scrutemur principium Euangelicæ lectionis, quotquot hodie audiuimus, & id quod latebat, procedit in medium. Adduxit autẽ diabolus Iesum in Hierusalẽ. Hoc incredibile est, vt diabolus duceret filiũ dei, & ille sequeretur. Sequebatur planè quasi athleta ad tentationẽ, sponte proficiscens. Non formidabat tentantem, neque insidias callidissimi pertimescebat inimici, & quodam-

G modo loquebatur. Duc quo vis, tenta vt placet. Ad tentandũ sponte me tribuo, sustineo quæ suggesseris. Præbeo me in quibuscunque tẽraueris, inuenies me in omnibus fortiorem. Adduxit ergo eum in Hierusalem, & posuit super pinnam templi, & dixit: Si filius dei es: mitte te deorsum.] Adduxit eum in culmen ad summitatem templi, & hortatur vt se inde præcipitet. Quod cum ille fraudulenter proponeret, & sub ostentatione gloriæ niteretur, dicebat Saluator, Scriptum est: Non tentabis dominum deum tuum. Simúlque considera quomodo tentet diabolus. Non aliunde tẽtare audet, nisi de diuinis libris, & de psalmis sumens testimonium ait: Si filius dei es, mitte te deorsum. Scriptum est enim: Quia angelis suis mandauit de te, & in manibus tollent te, ne forte offendas ad lapidem pedẽ tuum.] Vnde tibi diabole hoc scire quod ista scripta sunt? Nũquid legisti prophetas, vel diuina eloquia cognouisti? Licet tu taceas, ego pro te respondebo. Legisti non vt ipse ex lectione sanctorum melior fieres, sed vt simplicitate eos qui amici sunt literæ interficias. Scis quia si de aliis ei voluminibus loqui volueris non decipies, neque habere poterunt autoritatem assertiones tuæ. Sic legit scripturas Marcion vt diabolus, sic Basilides, sic Valentinus, vt cum diabolo dicerent Saluatori: Scriptũ est, quia angelis suis mandauit de te, & in manibus tollent te, ne forte offendas ad lapidẽ pedẽ tuum: Si quãdo testimoniũ de scriptura audieris, vide ne statim loquenti acquiescas, sed cõsidera illum cuius sit, ac cuius sentẽtiæ, cuius sit voluntatis: ne forte simulet sanctum se esse quod nõ est, & venenis infectus hęreseos, sub ouis pelle lupus

Quomodo tentet diabolus.

Quo fine satan legerit scripturas.

H latitet, ne forte loquatur in eo diabolus de scripturis. Quomodo autẽ diabolus per occasionẽ temporum de scripturis loquitur, sic econtrario Paulus pro vtilitate eorũ qui audiunt non solum de scripturis, sed etiam de secularibus libris assumit testimonium, & ait: Cretenses semper mendaces, malæ bestiæ, ventres pigri. Et rursum de alio. Ipsius enim & genus sumus. Necnon & de Comico: Corrumpunt mores bonos colloquia mala. Sed neque diabolus si de scripturis loquutus fuerit, poterit me hac occasione decipere: neque Paulus, si de gentilibus literis aliquod exemplum sumpserit, quoquo modo me eloquio deterrebit. Ideo enim assumpsit Paulus verba etiam de his quæ foris sunt, vt sanctificet ea. Videamus ergo quid de scripturis diabolus loquatur ad dominum. Scriptum est enim: Angelis suis mandauit ad te, & in manibus tollent te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum. Vide quo modo & in ipsis testimoniis versipellis est. Vult enim imminuere gloriam Saluatoris: quasi angelorum indigeat auxilio, offensurus pedem, nisi eorum manibus subleuetur. Assumit testimonium, & interpretatur illud de Christo, quod non de Christo, sed de sanctis generaliter scriptum est. Libere quippe & tota confidentia contradico diabolo, super Christi persona hoc non posse intelligi. Neque enim indiget angelorũ auxilio, qui maior angelis, & melius ipsis hæreditatem consecutus & nomen. Nulli angelorum vnquam dixit deus: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Ad nullum eorum quasi ad filium loquutus: Qui facit angelos suos spiritus, & ministros

Matt. 7.

Tit. 1.

Act. 17.

1. Cor. 15.

Heb. 1.

Psal. 2.

I suos ignem vrentem: sed ad filium proprie suum, de quo innumerabilia loquitur in prophetis. Non indiget inquam angelorum auxilio filius dei. Quin potius disce diabole, quod nisi Iesus adiuuerit angelos, offendẽt pedem suum. Et si quis angelorum visus est offendere, de quibus dudum lectum est, quia angelos iudicabimus, ideo offendit, quia non extendit manum suam ad Iesum, vt apprehensus ab eo nõ offenderet. Quoniam enim in propria virtute confidens, non inuocas præsidium Iesu, offendis, & credere in Iesum Christum filiũ dei noluisti. Vt autem scias quod male interpretatus est, & non de Christo, sed de sanctis intelligi quæ sequantur, ausculta. A ruina & dæmonio meridiano non Iesum Christum liberat deus, sed sanctos. Lege nonagesimum psalmum, cuius principium: Qui habitat in adiutorio altissimi, in protectione dei cœli commorabitur, & inuenies hæc magis iusto viro, quàm dei filio conuenire: Cadent à latere tuo mille, & decẽ millia à dextris tuis, ad te autem non appropinquabit, veruntamen oculis tuis videbis, & retributionem aspicies peccatorum, & reliqua, super personam iusti interpretans. Sed & sic quoque peruerse afferens diabolus testimonia, vt assereret su-

Filius dei nõ indiget angelorum auxilio.

Psalmus, citatus à Satana nõ conuenit christo.

per Saluatore intelligi, silet & transit versiculos qui contra se K
scripti sunt. Cum enim dixisset: Angelis suis mandauit de te,
& in manibus tollent te, ne forte offendas ad lapidem pedẽ
tuum, tacuit illud quod sequitur: Super aspidem & basiliscũ
ambulabis, & conculcabis leonem & draconem. Quare dia-
bole siles, nisi quod tu es basiliscus, tu es omnium serpẽtium
regulus nocentiora habens venena quàm cæteri? Qui statim
vt videris aliquem, interficis, & aliam fortitudinem contra-
riam sociam tui assumis, quæ aspis appellatur, & viro iusto
subiecta est, & idcirco omnia taces. Tu es draco, tu es leo, de
quibus scribitur: Super aspidem & basiliscum calcabis, & cõ-
culcabis leonem & draconẽ. Sed licet tu taceas, nos qui scri-
pturas rectius legimus, scimus habere vos potestatem cõcul-
candi te, & datam nobis hanc ditionem, non solum in veteri
testamento sicut nunc cãtatur in psalmo, sed etiam in nouo,
Saluatore dicente: Ecce do vobis potestatem calcandi super
serpentes & scorpiones, & omnem virtutem inimici, & nihil
vobis nocebunt. Sumamus arma tanta potestate firmati, &
vniuersa faciamus: vt per conuersationem nostram leonem
conculcemus & draconem. Porro vt scias quomodo concul-
cetur leo, & conteratur draco, Pauli epistolam lege, in qua as-
serit conculcari peccatores filio dei. Sicut ergo qui peccator
est conculcatur filio dei, sic econtrario qui iustus est concul-
cat leonem & draconem, & omnem virtutem inimici con-
culcat in nomine Iesu Christi, cui est gloria & imperium in se-
cula seculorum, Amen.

In veteri & nouo testamẽto potestas data contra Satanam.

Luc. 10.

De eo quod scriptum est: Reuersus est Iesus in virtute spiritus, vsque ad eum locum vbi ait: Et omnium oculi erant in synagoga intendentes in eum. L

Cap. IIII. Homilia. XXXII.

PRIMVM quidem Iesus plenus spiritu sancto reuersus est à Iordane, & agebatur in spiritu in deserto diebus quadraginta, Cum tentaretur à diabolo, quia adhuc vi certaturus erat aduersus eum, & semel, & bis, non cum additamento aliquo spiritus ponitur. Quando vero tres tẽtationes quas scriptura commemorat pugnando superauit, quid de spiritu signanter cautéque ponatur ait: Et reuersus est Iesus in virtute spiritus.] Virtus addita est, quia conculcauerat draconem, & tentatorem cominus vicerat. Reuersus est ergo Iesus in virtute spiritus in Galilæam terram, & fama exiit per omnem regionem de eo: & ipse docebat in synagogis eorum, & glorificabatur ab omnibus. Caue ne beatos illos tantum iudices, & te arbitreris primum esse doctrina. Si vera sunt quæ scripta sunt, non solũ tunc in congregationibus Iudæorũ, sed & hodie in hac congregatione dominus loquitur: & non solum in hac, sed etiam in alio cœtu, & in toto orbe docet Iesus, quærens organa per M quæ doceat. Orate, vt me quoque compositum ad canendũ, aptúmque reperiat. Sicut enim quęrit omnipotens deus prophetas eo tempore quo prophetia mortales indigent, & inuenit, verbi gratia, Esaiam, Hieremiam, Ezechielem, Danielẽ: sic quærit deus organa per quæ doceat sermonem suum, vel erudiat populos in synagogis eorum, & glorificetur ab omnibus. Nunc magis glorificatur ab omnibus Iesus, quàm illo tẽpore quo tantum in vna prouincia cognoscebatur. Deinde venit Nazareth vbi nutritus fuerat, & ingressus iuxta morem in synagogam die sabbatorum surrexit legere, & datus est ei liber Prophetæ Esaiæ, & reuoluens librum, inuenit locũ vbi
erat scriptum: Spiritus domini super me, propter quod vnxit
me.] Non fortuitu reuoluit librum, & apud se vaticinans re-
perit lectiones, sed & hoc prouidentiæ dei fuit. Sicut enim
scriptum est, in laqueum non cadit passer sine voluntate pa-
tris, & quia capilli capitis Apostolorũ omnes numerati sunt:
sic forsitan & hoc quod Esaiæ potissimum liber inuentus est:
& lectio nõ alia, sed hæc quæ Christi mysterium loquebatur:
Spiritus domini super me, propter quod vnxit me. Christus
est enim qui ista commemorat, non vt libet & casu venisse
arbitrandum est, sed prouidentia, & dispensatione dei. Quæ
sunt igitur quæ in propheta loquebatur, & postea de se ipse
in synagoga personet, contemplemur. Euangelizare (ait) pau-
peribus misit me.] Pauperes, nationes significant. Isti enim
erant

Matth. 13.

Esa. 61.

A pauperes, nihil omnino possidentes, non Deum, non legem, non prophetas, non iustitiam, reliquásque virtutes. Ob quam causam misit eum deus, vt pauperibus nunciaret, Prædicare captiuis remissionem.] Captiui nos fuimus, quos tantis annis vinxerat Satanas, habens captiuos sibiq; subiectos. Venit Iesus prædicare captiuis remissionem, & cæteris vt viderent. Sermone quippe, & prædicatione doctrinę eius, cæci vident. Prædicatio ergo remissionis intelligatur non solum super captiuis, sed etiam super cæcis. Emittere confractos in libertatem.] Quid ita fractum, atque collisum fuit, vt homo qui à Iesu dimissus est & sanatus? Prædicare annum domini acceptum.] Iuxta simplicem intelligentiam aiunt vno anno Saluatorem in Iudæa Euangelium prædicasse, & hoc esse quod dicitur: Prædicare annum domini acceptum, & diem retributionis: nisi forte quiddam sacramenti in prędicatione anni domini diuinus sermo significat. Futuri sunt enim alij dies, non tales quales nunc in mundo cernimus, & menses alij, & Calendarum ordo diuersus. Sicut igitur ista alia, sic annus domini futurus est placens. Ista autem omnia prædicta sunt, vt post visionem ex cæcitate, post libertatem ex vinculis, post sanitatem à diuersis vulneribus veniamus ad annũ domini acceptum. Cum enim hæc legisset Iesus, inuoluens librum reddidit ministro & sedit, & omnium oculi erant in synagoga attendentes in eum.] Et nunc si vultis, in hac synagoga cœtúque possunt oculi vestri attendere in Saluatorem. Cum enim B principalem cordis tui direxeris aciem ad sapientiam & veritatem, deique vnigenitum contemplandum, oculi tui intuentur Iesum. Beata congregatio, de qua scriptura testatur, quod omnium oculi erant attendẽtes in eum. Quàm vellem istum cœtum simile habere testimonium, vt omnium oculi, & catechumenorum, & fidelium, & mulierum & virorum, & infantium non corporis oculi, sed animæ aspicerent Iesum. Cum enim respexeritis ad eum, de lumine eius & intuitu clariores vestri vultus erunt, & dicere poteritis: Signatum est super nos lumen vultus tui domine, cui est gloria & imperium in secula seculorum. Amen.

Pauperes scilicet. — *Psal. 4.*

De eo quod scriptum est: Vtique dicitis mihi parabolam istam, & cætera, vsque ad eum locum vbi ait: Sed nullus eorum mundatus est, nisi Naaman Syrus.
Homilia XXXIII.

IN Capharnaum quantum ad lucem historiæ pertinet, necdum moratus est Iesus, nec aliquod in ea signum fecisse describitur, quippe in qua non fuit. Porro antequam veniret in Capharnaũ, in patria sua, hoc est in Nazareth, fuisse signatur. Vtique dicitis mihi parabolam istam. Medice cura teipsum. Quæcunque audiuimus facta in Capharnaum, C fac & hic in patria tua.] Vnde puto aliquid in sermone præsenti latitare mysterij, & Nazareth in typo Iudæorũ, Capharnaum in typo pręcessisse gentilium. Sciens itaque Iesus quod non haberet in patria sua honorem, ne ipse, nec propheta, nec Apostoli, noluit ibi prædicare, sed prædicauit in gentibus, ne sibi à patriæ suæ hominibus diceretur: Vtique dicitis mihi parabolam istã, Medice cura te ipsum. Erit enim tempus, quando dicturus sit populus Iudæorum: Quæcunque audiui facta in Capharnaum apud gentes signa atque portẽta, fac & apud nos in patria tua. Quæ ostendisti vniuerso orbi, ostende & nobis. Prædica sermonem tuum populo Israel, vt saltem cum intrauerit plenitudo gentium, tunc omnis Israel saluus fiat. Quamobrem mihi videtur cõsequenti ordine Nazarenis interrogantibus respõdisse Saluator: Nemo propheta acceptus est in patria sua.] Et puto plus iuxta sacramentum quàm iuxta literam verum esse quod dicitur, licet Hieremias in Anatoth patria sua non fuerit acceptus, & Esaias quæcunque fuit patria illius, & reliqui prophetæ: sed magis mihi videtur sic intelligi, vt dicamus patriam fuisse omnium prophetarũ, populum circuncisionis, & hanc nõ recepisse prophetas, & eorum vaticinia: porro nationes quæ longe fuerãt à prophetis, & eorum notitiam non habebant, suscepisse vaticinium Iesu Christi. Nemo est ergo propheta acceptus in patria sua, hoc

Rom. 11. — *Hiere. 1.*

est in populo Iudæorum. Nos autem qui eramus alieni à testamento & peregrini à promissionibus, toto prophetas corde suscepimus, magisque habemus Moysen & prophetas de Christo prædicantes, quàm illi qui ex eo quod non susceperunt Iesum, nec illos susceperunt qui de illo annunciauerant. Vnde ad id quod dixerat: Nemo propheta acceptus in patria sua, & aliud adiungit: In veritate enim dico vobis, quia multę viduæ erant in diebus Heliæ in Israel, quãdo clausum est cœlum annis tribus, & mensibus sex.] Quod dicit tale est. Helias propheta erat, sed erat in populo Iudæorum. Sed quando mirabile quid facturus erat cum essent plures viduæ in Israel, reliquit eas, & venit ad viduam in Sareptam Sidonię ad gentilem mulierculam, figuram futuræ rei explicans, quia occupante fame non panis, neque siti aquæ, sed fame audiendi sermonem dei, venit ad viduam, de qua & propheta testatur dicens: Multi filij desertæ, magis quàm eius quę habet virum. Et cum venisset, panem illius & alimenta multiplicat. Tu eras vidua in Sarepta Sidoniæ, è cuius finibus Chananæa mulier egreditur, & cupit sanari filiam suam, & propter fidem meruit accipere quod petebat. Multæ ergo viduæ erant in populo Israel, sed ad nullam earum missus est Helias nisi in Sareptis ad mulierem viduam. Sed & aliud ad eundem sensum pertinens loquitur. Multi erant leprosi in Israel in diebus Helisæi prophetæ, & nemo eorum mundatus est nisi Naaman Syrus, qui vtique non erat ex Israel.] Considera vsq; ad præsentem diem multos leprosos in Israel secundum carnem, vide ecõtrario lepræ squalore perfusos, atque spiritali Helisæo domino nostro & Saluatore, te autem purgari baptismi sacramento, & dici ad te: Surge & vade in Iordanem, & lauare, & restituetur tibi caro tua. Surrexit Naaman & abiit, & locutus impleuit mysterium baptismi, & facta est caro eius quasi caro pueri, qui in lauacro regenerationis ortus fuerit in Christo Iesu, cui est gloria & imperium in secula seculorum, Amen.

D *Ephe. 2.* — *Esa. 54.* — E — *4. Reg. 5.*

De eo quod scriptum est: Magister quid boni faciens vitam æternam possidebo, vsque ad eum locum vbi ait: Vade & tu fac similiter.
Homilia. XXXIIII.

CVM multa in lege præcepta sint tantum Saluator in Euangelio posuit quæ quondam compendio ad ęterna obedientes ducerent. Ad id enim respicit quod legis doctor interrogauerat eum dicẽs: Magister quid faciens vitam æternam possidebo?] Quæ lectio secundum Lucam hodie vobis recitata est, respondit. In lege quid scriptum est? Quomodo legis? Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota virtute tua, & ex tota mente tua, & proximum tuum tanquam teipsum. Ac deinde, Bene (ait) respõdisti: hoc fac, & viues. Haud dubium quin sempiternam vitam hoc faciendo accepturus sis, de qua & legis doctor interrogauerat. Simúlque perspicuè docemur in legis præcepto, vt diligamus deum. In Deuteronomio scriptum est. Audi (inquit) Israel, dominus deus tuus, deus vnus est. Et diliges dominum deum tuum ex tota mente tua, & reliqua, & proximum tuum quasi teipsum. Et Saluator super his testatus est dicens: In his duobus mandatis tota lex pendet & prophetæ. Volente autem doctore legis iustificare semetipsum & ostendere quod nemo sibi esset proximus, atq; dicente: Quis est proximus meus, intulit dominus parabolam cuius exordium est: Homo quidam descendebat de Hierusalem in Hiericho, & reliqua: & docet nullius fuisse proximum descendentem, nisi illius qui voluerit custodire præcepta, & preparare se, vt sit proximus omni homini qui auxilio indiget. Hoc enim est quod post parabolam in fine ponitur. Quis de his tribus videtur tibi proximus esse eius qui in latrones incidit? Nec enim sacerdos, nec Leuites proximi eius fuerunt, sed vt ipse quoque legis doctor respondit, ille qui fecit misericordiam, proximus eius fuit. Vnde & à Saluatore dicitur, Vade, & tu fac similiter. Aiebat quidam de presbiteris volens parabolã interpretari, hominem qui descendit esse Adam: Hierusalem, paradisum. Hierico, mundum, latrones contrarias fortitudines, sacerdotem, legem, Leuitem, prophetas, Samaritem, Christum: vulnera vero inobedien-

De iustificatione legis. — *Deut. 6.* — F — *Matth. 22.* — *Luc. 10.* — *Allegoria de Adam.*

G tiam,animal,corpus domini: Pandochium, id est, stabulum
quod vniuersos volentes introire suscipiat, ecclesiã interpre-
tari. Porro duos denarios, patrem & filium intelligi: Srabu-
larium ecclesiæ præsidem cui dispensario credita est. De eo
vero quod Samarites reuersurum se esse promitrit, secundum
saluatoris figurabat aduentum. Hæc cum rationabiliter pul-
chréq; dicantur, non est tamen existimandum quod ad om-
nem hominem pertineant. Neque enim omnis homo descé-
Altera allegoria de homine peccante. dit de Hierusalem in Hiericho, nec vniuersi propterea in præ-
senti seculo commorantur, licet ille qui missus est, propter
perditas oues venerit domus Israel. Homo igitur qui de Hie-
rusalem descendit in Hiericho, quia voluit ipse descendere,
Ioan. 10. propterea in latrones incidit. Latrones autem nulli sunt alij,
nisi de quibus saluator ait: Omnes qui ante me venerunt, fu-
res fuerunt & latrones. Veruntamen non incidit in fures, sed
in multo furibus nequiores latrones, qui descendentem eum
de Hierusalem cum incidisset in illos spoliauerunt, & impo-
suerunt ei plagas. Quæ sunt plagæ? quę vulnera quibus vulne-
ratus est homo? Vitia, atq; peccata. Deinde quia latrones qui
nudauerant eum, & vulnerauerant, non assident nudo, sed
plagis rursus impositis relinquunt eum, idcirco scriptum est:
spoliantes eum, & vulnera apponentes abierunt eo nõ mor-
tuo, sed seminece. Factum est autem vt in eadem via primus
sacerdos, deinde leuites descenderent, qui forsitan aliis homi-
nibus bona quędam fecerant, non tamen huic, qui descende-
rat ab Hierusalem in Hiericho. Hunc enim vidit sacerdos,
puto lex vidit: Leuites vt reor, sermo propheticus. Et cum vi-
H dissent reliquerunt, & transierunt. Seruabat quippe seminecẽ
prouidentia ei qui fortior erat lege & prophetis, Samaritano
videlicet qui interpretatur custos. Iste est qui non dormitat,
neque dormit custodiẽs Israel: propter seminecem profectus
est iste Samaritanus non de Hierusalem in Hiericho, sicut sa-
cerdos & leuita descendens: aut si descendit, idcirco descen-
dit, vt saluaret, custodirétq; moriturum. Ad quem locuti sunt
Ioan. 8. Iudæi: Samaritanus es tu & dæmonium habes. Qui cum ne-
gasset se habere dæmonium, Samaritẽ negare se noluit. Scie-
bat enim se custodem. Itaque cum venisset ad seminecem, &
vidisset eum in suo sanguine volutari, misertus accessit ad eũ
Esd. 1. vt fieret eius proximus. Ligauit vulnera, infudit oleum vino
mixtum neque dixit quod in propheta legitur, Non est ma-
lagma imponere, neq; oleum, neq; alligaturas. Iste est Sama-
ritanus, cuius cura & auxilio omnes qui male habent indigẽt.
Huius vel maxime Samaritani indigebat auxilio qui de Hie-
rusalẽ descendens inciderat in latrones: & vulneratus ab eis,
semianimis fuerat derelictus. Vt autem scias quod iuxta pro-
uidentiam dei Samarites iste descenderit vt curaret eum qui
inciderat in latrones, manifesto doceberis ex eo quod secum
habebat alligaturas, secum oleum, secum vinum. Quæ quidẽ
Psal. 104. ego puto propter istum vnum seminecem, sed propter alios
quoque qui ob varias causas fuerant vulnerati, & indigebant
alligaturis, & oleo, & vino, secum portasse Samariten Habe-
bat oleum de quo scriptum est: Vt exhilaret faciem in oleo,
I haud dubium quin eius qui curatus fuerat, oleo etiam tumo-
res vulnerum sedarentur. Sed & vino mundat vulnera, asperi-
tatis aliquid admiscẽs: eumq; qui fuerat vulneratus imposuit
iumento, id est proprio corpori, iuxta id quod est hominem
Es. 53. dignatus assumere. Iste Samaritanus peccata nostra portat, &
Ecclesia pandochiũ. pro nobis dolet, portat seminecem, inducit in pandochium,
id est, in ecclesiam, quæ omnes suscipit, & nulli auxiliũ suum
Matt. 11. denegat, ad quam cunctos prouocat Iesus dicens: Venite ad
me omnes qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiam vos.
Et postquam induxit eum non statim recedit, sed vno die in
stabulo cum seminece perseuerat, & curat vulnera nõ solum
in die, verum etiam in nocte, reliquam solicitudinem suam
& industriam tribuens. Cúmque vellet mane proficisci, de
probato argento suo, de probata pecunia sua tollit duos de-
narios, & onerat stabularium, haud dubium quin angelum
ecclesiæ, cui præcipit vt diligenter curet eum, & ad sanitatem
vsque perducat, quem pro angustia temporis etiam ipse cura-
uerat. Duo denarij notitia mihi videtur esse patris & filij, &
scientia sacramenti, quomodo pater in filio, & filius in pa-
tre sit, qui velut mercedes donantur angelo, vt diligentius cu-
ret sibi hominem commendatum: & promittitur ei quicquid
de suo in medelam seminecis expenderit, illico esse redden- K
dum. Vere legis & prophetiæ custos animarum iste vicinior,
qui fecit misericordiam ei qui inciderat in latrones, & proxi-
mus eius apparuit non tam sermone quàm opere. Quia ergo
possibile est iuxta illud quod sequitur, imitari nos Christum,
& misereri eorum qui inciderãt in latrones, accedere ad eos,
ligare vulnera, infundere oleum & vinum, imponere super
proprium iumentum, & ferre onera ipsorum, propterea ad ta-
lia nos cohortans filius dei, non tam doctori legis quã nobis
quoq; omnibus loquitur. Vade & tu fac similiter. Quæ si si-
militer fecerimus, vitam consequemur ęternam in Christo Ie-
su, cui est gloria & imperium in secula seculorum, Amen.

De eo quod scriptum est: Quando vadis cum aduersario tuo & cætera, vsque ad eum locum vbi ait: Et nouissimum minutum reddes.

Homilia. XXXV.

NISI esset nobis natura insitum id quod iustum
est iudicandi, nunquam Saluator diceret: Quare *Matt. 5.*
autem & à vobismetipsis nõ quod iustum est iu-
dicatis? Verum ne ad probationem huius senten-
tiæ longius euagemur, maxime cum multa difficiliora huic
capitulo subnexa sint, tantum superbos significasse sufficiet.
Quin potius animarum nostrarum ad deum vela pendamus,
deprecemúrque aduentum sermonis eius, vt interpretur pa- *Ibid.*
rabolam de qua scribitur: Quando vadis cum aduersario tuo
ad principem, in via da operam, vt liberes te ab eo, ne forte L
tradat te iudici, & iudex tradat te exactori, & in carcerẽ mit-
taris. Amen dico tibi non inde exies, donec nouissimum mi-
nutũ reddas. Quatuor personas poni video, aduersarij, prin-
cipis, iudicis, exactoris, & quia videtur Euangelista Matthæus
simile quid locutus in eo quod ait: Esto beneuolus aduersa-
rio tuo dum es in via cum eo, quæro vtrum idem sensus sit,
an aliqua sit vicinia, siquidem apud Matthæum vna persona
prætermissa sit, & alia immutata. Prætermissus est princeps,
& pro exactore minister insertus: aduersatius vero, & iudex
similiter ab vtroque sunt positi. Imus itaque cum aduersario
nostro ad principem, & oportet nos dum adhuc in via sumus
fortiter laborare, vt liberemur ab eo. Quoniam ambiguum
quippe verbum est, & potest tam ad principem quàm aduer-
sariũ, referri: Ne forte tradat te, siue aduersarius, siue princeps
iudici, & iudex tradat te exactori, & nõ inde exies, donec no-
uissimum minutũ reddas: pro quo Matthæus ait: Donec red- *Ibidem.*
das nouissimum quadrãtem, verbum vero nouissimum vtér-
que scribit: discrepare autem sunt visi, quod hic quadrãtem, *Angelorũ bonorum et malorũ de salute Abrahæ concitatio.*
ille minutum posuit: quædam mihi sunt secretiora tangenda,
vt intelligamus alium esse aduersarium, alias tres personas, id
est principem, iudicem, exactorem. Legimus (si tamẽ cui pla-
cet huiusmodi scripturam recipere) iustitiæ & iniquitatis an-
gelos super Abrahæ salute & interitu disceptantes, dũ vtræq;
turmæ suo eùm volunt cœtui vẽdicare. Quod si cui displicet, M
transeat ad volumen quod titulo pastoris scribitur, & inue-
niet cunctis hominibus duos adesse angelos: malum qui ad
peruersa exhortatur, & bonum qui ad optima quæque per-
suadet. Scribitur alibi, quod assistant homini siue in bonam,
siue in malam partem duplices angeli: De bonis etiam Sal- *Matth. 18.*
uator meminit, dicens: Angeli eorum semper vident faciem
patris mei qui in cœlis est. Simul quære vtrum paruulorum
in ecclesia semper videant angeli faciem patris, & aliorum
angeli non habeant libertatem vultum patris attendere:
Neque enim sperandum est, omnium angelos videre fa-
ciem patris qui in cœlis est. Si fuero de ecclesia, quamuis
minimus sim, habet libertatem angelus meus & fiduciam
semper videre faciem patris mei qui in cœlis est. Si autem
forinsecus, nec de illa ecclesia quæ non habet maculam aut *Ephes. 5.*
rugam, aut quid istiusmodi, & ipsa re probor alienus esse
à tali congregatione, non habet fiduciam angelus meus re-
spiciendi vultum patris mei qui in cœlis est. Quam ob
causam angeli pro bonis soliciti sunt, scientes quod si nos
bene gubernauerint, & ad salutem vsque perduxerint, ha-
beant etiam ipsi fiduciam videndi faciem patris. Quo-
modo enim si per curam eorum & industriam salus homi-
nibus

A nibus comparatur, faciem patris semper attendunt: sic si per negligentiam eorum homo corruerit, etiam sui periculi rem esse nō nesciūt. Et sicut bonus episcopus, & optimus ecclesiæ dispēsator scit sui meriti esse atque virtutis, si oues gregis sibi crediti fuerint custoditæ, ita intellige & de angelis. Ignominia angelo est si homo iustus creditus fuerit, & peccauerit: vt ecōtrario gloria est angelo si creditus sibi saltem minimus in ecclesia fuerit. Videbunt enim non aliquando, sed semper, faciem patris qui est in cœlis, cum alij semper non videant. Secūdum meritum enim eorum quorū angeli sunt, aut semper aut nunquam, vel parum, vel plus, faciem Dei angeli cōtemplabūtur. Cuius rei ad liquidum notitiam Deus nouerit, & si quis (licet raro) fuerit inuentus quē Christus illuxerit. Videamus ergo primū quis sit aduersarius cum quo iter faciamus. *Aduersarius.* Semper nobiscum est aduersarius. Infelices nos, atq; miserabiles. Quotiescunque peccauerimus, aduersarius noster exultat, sciens quoniam habet facultatem apud principem seculi huius, qui se miserat exultandi & gloriandi, eo quod aduersarius (verbi gratia) huius, vel illius, eum fecerit principi seculi huius esse subiectum per talia rotq; peccata, per hoc illūdque delictum. Euenit autem interdum, vt si qui fuerit præparatus armatura Dei, & ex omni parte se texerit, conetur quidē aduersarius vulnus inferre, sed facultatem non habeat percutiendi. Semper nobiscum aduersarius graditur, nunquam nos B deserit, quærit occasionem insidiarum, si quo modo nos subuertere queat, vt in principali cordis nostri malam subiiciat cogitationem. Quando vadis ad principem. Quisnam iste princeps est? *Princeps.* Quando diuidebat altissimus gentes, quādo dis- *Deut.32.* seminabat filios Adam, statuit terminos nationum secūdum numerum angelorum Dei, & facta est portio domini populus eius Iacob, funiculus hæreditatis eius Israel. Igitur principibus, id est angelis, ab exordio terra diuisa est. Daniel quip- *Dan.10.* pe manifestius quos Moyses angelos nominarat, principes esse testatur, dicens: Princeps regni Persarum, & princeps regni Græcorum, & Michael princeps gētium. Et vnusquisque nostrum secum habet aduersarium cohærentem, cuius opus est ducere nos ad principem, & dicere: O princeps, verbi gratia, regni Persarum, iste qui subter erat tibi, cum vt opus fuerat, custodiui: nullus enim de reliquis principibus ad se potuit transducere, ne ille quidem, qui ad hoc se venisse iactabat, vt de cunctis hæreditatibus Persarum, siue Græcorum, omniūmque nationum raperet homines, & hæreditate Dei faceret esse subiectos. Christus dominus noster omnes principes vicit, & terminos eorum transiens captiuos populos ad se transtulit in salutem. Et tu de parte alicuius principis eras, C venit Iesus & rapuit te de potestate peruersa, & Deo patri obtulit. Aduersarius ergo noster ambulat, ducens nos ad principem suum. Vnde ego credens omnia scripturarum verba habere rationē, non puto frustra iudicem apud Græcos, cum articulo positum, qui singularitatis significator est, principem vero sine articulo scriptum esse simpliciter. Quando vadis cum aduersario tuo. Signanter ait tuo. Neque enim omnes omnium sunt aduersarij, sed singuli singulos habent, qui vbique eos sequātur, & sint comites. Quando vadis cum aduersario tuo ad principem. Non cum articulo principem posuit, ne certum videretur ostendere, sed sine articulo, vt è pluribus vnum esse monstraret: quod apud Græcos magis intelligitur. Vnusquisque enim nostrum, nō habet proprium principem. Qui Syrus est, sub Syrorum principe est, & vnusquisque sub suo principe gentis est: si tamen hucusque processisse me sufficit, & ab hac disputatione ad aliam transire maiorem, vt cæteras quoque gentes etiam commemorem. Vnde dicitur: Vi- *Num.11.* dete Israel secundum carnem. Prudenti cœpisse, dixisse est: licet & hoc in populo cœpisse sermonem. Qui te vult, inquit, ducere ad principem suum, & ab alio principe conducere, quando vadis cum aduersario tuo ad principē, in via da operam vt libereris ab eo. Nisi omni studio laboraueris, dum adhuc viam carpis, antequam ingrediaris ad principem, priusquam princeps tradat te iudici ab aduersario præparatum, postea frustra conaberis. Da ergo operam, vt libereris ab eo, siue à principe ad quem te trahit aduersarius. Da operam, vt habeas sapientiam, iustitiam, fortitudinem, atque temperantiam, & tunc cōplebitur: Ecce homo, opera eius ante faciem suam. Nisi dederis operam, nō poteris aduersarij pactum in- D fringere, cuius amicitia est in Deum. Quando vadis cum aduersario tuo ad principem, in via da operam. Latitat in hoc loco nescio quid, & secretum est, in via da operam. Saluator ait: Ego sum via, veritas, & vita. Si dederis operam, vt libere- *Ioan.14.* ris ab aduersario, esto in via: & cū steteris in eo qui dicit: Ego sum via, stetisse non sufficit, sed da operam, vt libereris ab aduersario. Nisi dederis operam, vt ab aduersario libereris, quæ te sequantur ausculta. Trahit te ad iudicem aduersarius, siue princeps cū te susceperit ab aduersario, trahit te ad iudicem. Quàm elegans verbum, trahit, vt ostendat quodammodo retractātes, & nolētes ad cōdemnationem trahi, & ire cōpelli? Quis enim homicida concito gradu pergit ad iudicem? quis gaudens ad cōdemnationem suam ire festinat, & non inuitus trahitur, ac repugnans? Scit enim se ad hoc ire, vt sententiam mortis accipiat. Ne fortè trahat te ad iudicem. Quis putas iste *Iudex Christus.* iudex est? Ego nescio alium iudicem nisi dominum meum Iesum Christū, de quo alibi dicitur. Et statuet oues à dextris, *Matt.25.* hœdos autem à sinistris. Et iterum: Qui confessus fuerit me, cōfitebor & ego eum coram patre meo qui in cœlis est. Qui autem negauerit me coram hominibus, negabo eum coram patre meo qui in cœlis est. Trahat te ad iudicem, & iudex tradat te exactori. Vnusquisque nostrū per singula peccata dam- E num sustinet, & iuxta qualitatem rationemq; delicti, damni magnitudo reputatur. Debeo aliquod de scripturis afferre testimonium super damno, mulctaq; pecuniæ. Alius damnum sustinet quingentorum denariorum, & debet eos, alius quinquaginta denariis condemnatur: quæ summa ambobus à creditore cōceditur. Porrò alius, sicut scriptura dicit: Oblatus est *Matt.18.* ei vnus qui debebat decem milia talēta, decem milibus talentorum condemnatur. Et quid me necesse est pluta persequi? Vnusquisque pro qualitate & quantitate peccati, diuersam mulctæ sententiam expendit. Si parū est quod peccas, ferieris damno minuti, vt Lucas scripsit, vt vero Mattheus, quadrātis. Veruntamen etiam necesse est hoc ipsum quod extitisti debitor, soluere. Non enim inde exies nisi & minima quæq; persolueris. Qui vero fidelis est, nullo dāno percutitur, sed quotidie ditatur. Totus enim mūdus diuitiarum eius est. Infidelis autem nec obulū habet. Alius damnatur denario, alius mna, alius talento. Et quæsitor huius negotij, qui mensuras vniuersorum nouerit peccatorū. Hoc delictum talento condemnatur: illud peccatū mulctam istiusmodi meretur. Scriptum est enim, Cum autem cœpisset facere rationem. Supputanda est F omnibus nobis gratia. Non est aliud tempus faciēdæ rationis *Tēpus reddēdæ rationis.* nisi tempus iudicij, quando liquido cognoscetur quid nobis creditum est, & quid lucri, quídue detrimenti fecerimus, quis nostrum acceperit mnam, quis vnum talētum, quis duo, quis *Matt. 25.* quinque. Necesse non est pluta indicare, cum hoc in commune dixisse sufficiat, reddituros nos esse rationem: & si debitores inuenti fuerimus trahi ad iudicem, & à iudice exactori tradi. Singuli exactores proprios habemus: omnis verò multitudo, pluribus traditur, secundum id quod in Esaia scriptum *Esa.3.* est: Populus meus, exactores vestri spoliant vos, & qui potentes sunt dominantur vestri. Dominantur exactores, si debuerimus aliquid. Si autem habuerimus fiduciam, & fronte libera vixerimus, seruabo præceptū libens: Reddite omnibus *Rom.13.* debita, cui tributum, tributum: cui timorem, timorem: cui vectigal, vectigal: cui honorem, honorem. Si omnibus vniuersa reddidero, venio ad exactorem, & intrepida mente respondeo, nihil tibi debeo. Venit exactor ad deposcendum, resisto ei. Scio enim quod si nihil debuero, in me non habet potestatē. Quod si debitor fuero, mittet me exactor meus in carcerem, illo ordine qui prædictus est. Aduersarius enim me ducit ad principem, princeps ad iudicem, & iudex tradet me exactori, & exactor mittet in carcerem. Quæ est lex carceris istius? Non egredior ex eo, neq; me exactor patitur exire, nisi debitum omne persoluero. Non habet exactor potestatē, vt mihi saltem quadrantem, vel minimam portionē valeat concedere: vnus est, qui debitoribus non habentibus vnde persoluant, potest concedere. Accessit, inquit, ad eum vnus qui debebat quingentos denarios, & alius quinquaginta: & cum *Luc.7.* non haberent vnde redderent, ambobus donauit. Qui donauit, dominus est: iste vero qui exactor est, non est dominus,

G sed à domino ad exigenda debita præpositus. Non fuisti dignus vt tibi quingenti, siue quinquaginta denarij donarentur, nec audire meruisti, dimissa sunt tibi delicta tua: sed mitteris in carcerem, & ibi exigeris per laborem & opera, siue per pœnas atque supplicia, & non inde exies nisi reddideris quadrantem, vel nouissimum minutum, quod Græcè tenuè
λεπτός. dici potest. Peccata autẽ nostra pinguia sunt. Scribitur enim: Incrassatum est enim cor populi huius. Aut comparatione maioris, tenue atque subtile. Beatus est igitur, primum qui non peccat, secundo vt in collatione aliquis saltem tenue peccatum habeat. Et inter ipsa quoque tenuia atque subtilia, est diuersitas peccatorum. Nisi esset pecunia subtilis, nunquam diceretur: Non exies inde, donec reddas nouissimum quadrãtem. Quomodo sine pecunia diceret nouissimum minutum, quod est denarius, siue nummus, siue obolus, vel sta-
Matt.18. tera. Quod si magnam pecuniam debuerimus, sicut ille qui scribitur decem millia talenta debuisse, quãto tempore claudamur in carcere donec reddamus debitum, non possum manifestè pronunciare. Si enim qui parum debet, non egreditur nisi exoluat minutum quadrantem: vtique qui
H tanto debito fuerit obnoxius, infinita ei ad reddendum debitum secula numerabuntur. Quapropter debemus operam, vt liberemur ab aduersario, dum sumus in via, & iungamur domino Iesu: Cui est gloria & imperium in secula seculorum, Amen.

De eo quod scriptum est: Qui voluerit animam suam saluare, perdet eam, vsque ad eum locum vbi ait: Regnum Dei intra vos est. Homilia XXXVI.

Luc.17. QVI quæsierit, inquit, animam suam saluare, perdet eam: & qui perdiderit eam, saluabit eam.] Martyres quærũt saluare animam suam: propterea perdunt, vt saluent eam. Qui verò volunt saluare animam suam, vt non perdant eam, hi & corpus & animam perdunt pariter in gehennam. Quamobrem nolite timere eos, ait, qui possunt corpus occidere, sed timete magis eum qui potest animam & corpus perdere in gehennam. Hoc ad propositum, iuxta vires ingenij nostri breuiter dixerimus. Animalis autem non reci-
1 Cor.2. pit ea quæ sunt spiritus, & idcirco saluari non potest. Se-
1.Cor.15. minatur corpus animale, surgit corpus spiritale. Porrò qui adhæret domino, spiritus vnus efficitur. Si ergo qui domino copulatur, cum animalis esset per id in spiritalem vertitur, & vnus est spiritus: nos quoque perdamus animam nostram, vt adhærentes domino in vnum spiritum trans-
I formemur. Sed & de regno Dei interrogatus, respondit
Luc.17. Saluator Pharisæis: Quando venerit, inquit, non venit re-
De regno Dei & peccati. gnum Dei cum obseruatione, neque dicunt, ecce hîc, aut ecce ibi. Regnum enim Dei intra vos est. Non omnibus Saluator dicit, regnum Dei intra vos est: siquidem in peccatoribus regnum peccati est, & absque vlla ambiguitate, aut regnum peccati, aut regnum Dei in corde nostro imperat. Vnde siue quæ facimus, siue quæ loquimur, siue quæ cogitamus contemplemur attentius, & tunc videbimus vtrum Dei imperium regnet in nobis, an imperium delictorum. Quam diuersitatem sciens apostolus, quosdam commonet, dicens:
Rom.6. Non regnet peccatum in mortali vestro corpore. Si quis nostrum desiderat regnum Dei, regnatur ab eo. Si quis auaritiæ ardore cruciatur, regnatur ab auaritia. Porrò qui iniustitiam reginam habet, regnatur ab ea. Qui vanæ gloriæ ambitione sustollitur, regnat ei aura popularis. Qui mœret, qui aliquid reformidat, qui amat, qui desiderat, imperant ei singula, prout perturbationibus variis possidetur. Quæ omnia cognoscentes, & quàm multa sint genera regnorum surgamus, precemúrque Deum, vt auferat à nobis regnum inimici, & possimus sub regno esse Dei omnipotentis, id est sub regno sapientiæ, pacis, iustitiæ, veritatis, quæ cuncta in vnigenito Dei filio intelliguntur, cui est gloria & imperium in secula seculorum, Amen.

De eo quod à discipulis pullus asinæ solutus est. Homilia XXXVII.

LECTVM est in Euangelio secũdum Lucam, K
quomodo cum venisset Saluator Bethphage, &
Bethaniam, iuxta mõtem olieri, miserit duos Luc.19.
è discipulis suis, vt soluerent pullum asinæ, qui vinctus erat, & super quem nullus hominum aliquando sederat. Quod quidem mihi videtur magis ad altiorem intelligentiam, quàm ad simplicem historiam pertinere. Asinus vinctus erat. Vbínam? Contra Bethphage, & Bethaniam, E quibus Bethania interpretatur domus obedientiæ, Bethphage verò domus maxillarum, sacerdotalis quidam locus. Maxillæ enim sacerdotibus dabantur, sicut in lege præcipitur. Illuc ergo vbi obedientia, vbi locus sacerdotibus mancipatus, mittit Saluator discipulos suos, vt soluant pullum asinæ super quem nullus hominum aliquando sederat. Porrò quid aliud super asinum sedere potest absque homine? Volo paulisper exemplum sumere, vt quod dicturus sum, possit intelligi. Scriptum est in Esaia: Visio quadrupedum in tribulatione & angustia, & reliqua, vsque ad eum Esa.30.
locum vbi ait: Non proderunt eis diuitiæ aspidum. Vnusquisque nostrum consideret quantas opes aspidum ante portauerit, quantas diuitias bestiarum, & quomodo nunquam rationabilis homo sederit super asinum nostrum, non sermo Moysi, non Esaiæ, non Hieremiæ, nec reliquorum omnium prophetarum: & videbit tunc sedisse super nos sermonem Dei atque rationem, quando venit dominus Iesus, & præcepit discipulis suis, vt euntes soluerent pullum asinæ, qui prius L
vinctus fuerat, vt liber incederet. Solutus itaque pullus asinæ adducitur ad Iesum, ad cuius solutionem mittens discipulos dixerat: Si quis vos interrogauerit quare soluitis pullum, dicite ei quia dominus necessarium illum habet. Multi erant domini huius pulli antequam Saluator eum haberet necessarium: postquam verò ille cœpit esse dominus, plures domini esse cessauerunt. Nemo enim potest Deo seruire & mammonæ. Quando malitiæ seruierimus, multis sumus passionibus vitiísque subiecti. Soluitur ergo pullus, quia dominus necessarium eum habet. Vos estis pullus asinæ, quid vestri filius Dei necessarium habet? quid à vobis expetit? Salute ve-
Vincula peccatorũ. stra opus habet, cupit vos solui vinculis peccatorum. Deinde mittunt discipuli vestes suas super asinum, & sedere faciunt Saluatorem. Assumunt sermonẽ Dei, & imponunt eum super animas auditorum. Vestibus exuuntur, substernunt eas in via. Super nos sunt vestimenta apostolorum: opera eorum bona, ornaméta nostra sunt: volunt apostoli induméta sua calcari à nobis. Et reuera solutus à discipulis asinus, & portans Iesum, incedit super vestiméta apostolorum, quando doctrinam eo- M
rum imitatur & vitam. Quis nostrum ita beatus est, vt sedeat super illum Iesus? Qui quamdiu in monte fuit, cum suis apostolis morabatur: quando verò cœpit vicinus esse descensui, tum occurrit ei turba populorum. Si non venisset ad descensum, non ei poterat occurrere multitudo. Descẽdit, sedítque super pullum asinæ, & omnis populus voce cõsona laudabat Deum. Quod Pharisæi vidẽtes, dicebãt domino: Increpa eos. Quibus ille respõdit: Si isti tacuerint, lapides clamabũt. Quãdo nos loquimur, lapides silent: quando nos tacemus, lapides Matth.3.
clamant. Potest enim dominus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. Quo tempore nos tacebimus? Quando refrixerit charitas multorum, quando illud quod à Saluatore prædicatum est, fuerit impletum: Putas veniens filius hominis inueniet fidem super terrã? Propterea domini misericordiam deprecemur, ne nobis tacẽtibus lapides clamitent, sed loquamur, & laudemus Deum in patre, & filio, & spiritui sancto: Cui est gloria & imperium in secula seculorum, Amen.

De eo quod scriptum est: Cum autem appropinquasset, vidit ciuitatem, & fleuit super eam, vsque ad eum locum vbi ait: Eiecit omnes vendentes columbas. Cap. XIX. *Homilia* XXXVIII.

CVM appropinquasset Hierusalẽ dominus noster, videns eam fleuit, & dixit: Si cognosceres & tu in die ista quæ ad pacẽ sunt tibi, nunc autẽ abscondita sunt ab oculis tuis, quoniã veniẽt dies super te, &

A te,& circũdabunt te inimici tui vallo.] Sacramenta sunt quæ dicuntur, & speramus pandente Deo aperire posse quod latitat. *Matt.II.* Primum ergo de fletu eius videndum. Omnes beatitudines quas locutus est in euãgelio Iesus, suo firmat exemplo, & quod docuit pro testimonio probat. Beati, inquit, mites. Huic simile est de semetipso: Discite à me, quoniã mitis sum. Beati pacifici. Et quis alius ita pacificus vt dominus meus Iesus, qui est pax nostra, qui soluit inimicitiã, & in sua eam carne destruxit? Beati qui persecutionem patiũtur propter iustitiam. Nemo sic persecutionem passus est propter iustitiam vt dominus Iesus, qui pro peccatis nostris crucifixus est. Omnes igitur beatitudines in semetipso dominus ostẽdit. Ad quam similitudinẽ etiam illud quod dixerat, Beati flentes, ipse fleuit, vt huius quoque beatitudinis iaceret fundamenta. Fleuit autem super Hierusalem, dicens: Si cognouisses & tu in die ista quæ ad pacem sunt tibi, nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis, & reliqua, vsque ad eum locum vbi ait: Eo quod non cognoueris tempus visitationis tuæ. Dicat aliquis auditorum: Manifesta sunt quæ dicuntur, & opere completa de Hierusalem. Circundedit enim eam Romanus exercitus, & ad internecionem vsque vastauit, tempúsque veniet quando lapis super lapidem non relinquetur super eam. Non nego & B illam quidem Hierusalem propter habitatorum scelera fuisse *Allegoria.* destructam, sed quæro si & ad hanc nostram Hierusalem fletus iste pertineat. Nos enim sumus Hierusalem quæ defletur, qui nobis videmur intuitum habere maiorem. Quod si post mysteria veritatis, post sermonem euangelij, post doctrinam ecclesiæ, post visionem sacramentorum eius, aliquis è nobis peccauerit, plangitur, atque fletur. Nemo enim gentilis fletur, sed ille qui fuit de Hierusalem, quod post peccata circundant eam inimici, contrariæ videlicet fortitudines, spiritus nequam, & immittant in circuitu eius vallum, & obsideant eam, & lapidem super lapidem non relinquant: maximè si post multam continentiam, post aliquot annos castitatis victus quis fuerit, blandimentísque carnis illectus patientiam pudicitiámque amiserit. Si fueris fornicatus, lapidem super lapidem non relinquent super te. Ait *Ezech.28.* enim in alio loco. Non recordabor priorum iusticiarum eius: in peccato suo in quo deprehensus fuerit, in ipso iudicabo eum. Hæc est ergo quæ defletur Hierusalem. Post quæ dicitur: Ingressus est templum. Quod cum fuisset ingressus, eiecit, eos qui vendebant columbas.] Non eiecit ementes, qui enim emunt, & non emerint possident. Illos eiecit de templo patris Iesus, qui vendunt & abiiciunt quod habuerant: in similitudinem illius luxuriosi filij, qui substantiam C suam accepit à patre, & vniuersa perdidit nimiè potando. *Luc.15.* Si quis ergo vendit, eiicitur, præcipuè si vendebat columbas. Quare alias aues non posuit nisi columbas? Hoc animal simplex est, & decorum. Vereor ne & in nobis vitium istiusmodi deprehendatur. Si enim ea quæ mihi à sancto spiritu reuelata sunt & credita, vt in vulgus efferrem, precio vendidero, & absque mercede non docuero, quid *Columbas qui vẽdãt.* aliud facio nisi columbas, id est, spiritum sanctum vendo? Quem cum vendidero, eiicior de templo Dei. Quapropter rogemus dominum, vt omnes emamus potius quàm vendamus. Si enim non vendiderimus, cognoscimus & intelligimus salutem nostram: alioquin inimici circumdabunt vrbem nostram. Quod si semel nos exercitus hostilis cinxerit, lachrymas Dei non merebimur. Surgamus ergo diluculo, & obsecremus dominum, vt saltem micas quæ de mensa eius cadunt, comedere possimus. *3.Reg.10.* Miratur scriptura reginam Saba venisse ab extremo terræ audire sapientiam Salomonis: quæ cum vidisset prandium, & supellectilem, & ministeria domus eius, obstupuit, & tota in miraculo fuit. Nos si tantas domini nostri opes, tantam sermonis supellectilem, & abundantiam doctrinarum non libenter amplectimur, si non comedimus panem vitæ, si non carnibus Christi vescimur, & cruore potamur, si contemnimus dapes Saluatoris nostri, scire debemus quod habeat Deus & benignitatem, & seueritatem. E quibus benignitatem eius magis orare debemus, in Christo Iesu domino nostro. Cui est gloria & imperium in secula seculorum, Amen.

Orig.tom.2.

De quæstione Sadducæorum quam proposuerant domino, mulieris eius quæ septem viros habuit. Et rursus de denario quem sibi Saluator iussit ostendi. Cap. XX. D

Homilia XXXIX.

EST hæresis in Iudæis quæ dicitur Sadducæorum. *Hæresis Sadducæorum.* hæc resurrectionem mortuorum negat, & putat animam interire cum corpore, nec post mortem vltra respirare. Igitur quæstionem domino proponentes, composuerunt fabulam mulieris septem virorum, quæ post primum virum ad resuscitandum semen prioris alterum duxerit: quo mortuo, tertium quoque, & rursum quartum: atque in hunc modum ad septimum vsque peruenerat. Quæritur ergo in resurrectione mortuorum quis eam sibi è septem fratribus sit vendicaturus vxorem. Hoc autem problema insidiantes verbis Saluatoris eo tempore proposuerunt, quo eum viderant de resurrectione docere discipulos. Quibus respondens Saluator, ait: Erratis, nescientes scripturas neque virtutem Dei. In resurrectione enim mortuorum, neque nubent, neque nubentur, sed erunt sicut angeli in cœlis.] Qui erunt sicut angeli, vtique angeli erunt. Simúlque discendum quod angeli connubia non habeant. Hic vero vbi mors, & nuptiæ, & liberi necessarij sunt: vbi immortales, nec coniugio opus est, nec E filiis. Proponam mihi quæstionem valde molestam, & quæ non facile soluitur, ex persona eorum qui studiosissimi scripturarum sunt, & die ac nocte meditantur in lege domini. Vbi inquiunt scriptum est, quia neque nubent, neque nu- *Psal.1.* bentur? Tam vetus quàm nouum Testamentum memoria ac mente perlustrans, nusquam memini tale quid relatum. Quod si fortè me fallit, qui plus nouit doceat. Libenter disco quod nescio. Sed quantum ego existimo, nec in veteri, nec in nouo instrumento quicquam tale reperiet. Omnis ergo eorum error, de prophetica quam non intelligunt lectione surrexit: è quibus illud est in Esaia, Lecti mei non habe- *Esa.65.* bunt liberos in maledictionem: & in Deuteronomio in benedictionibus: Benedicti filij vteri tui. Et putant hæc futu- *Deut.28.* ra in resurrectione, non intelligentes spiritales benedictio- *Benedictiones spiritales.* nes esse prædictas. Paulus enim vas electionis omnes has benedictiones quæ ponũtur in lege, spiritaliter interpretans, & sciens non esse carnales, ad Ephesios loquitur: Benedictus *Ephes.1.* Deus, & pater domini nostri Iesu Christi, qui benedixit nos in omni benedictione spiritali, cum à mortuis resurgentes æternam beatitudinem consequeremur. Sed & in psalmis simile quid reperientes, eodem labuntur errore, Vxor, inquit, *Psal.127.* tua sicut vitis abundans in lateribus domus tuæ, filij tui sicut nouellæ oliuarum in circuitu mensæ tuæ: vsque ad eum F locum vbi ait: Benedicat te dominus ex Sion, & videas quæ bona sunt Hierusalem. Ergo cum instructa fuerit Hierusalem & instaurata in antiquum statum, tunc visurus est bona quæ scriptura commemorat. Qui spiritaliter intelligunt Hierusalem, & de ea dici sciunt quæ cœlestis est, quæ sursum est, *Gal.4.* quæ est mater nostra: videbunt bona illius de quibus sæpe diximus, & id quod nunc de psalmo posuimus: Vxor tua sicut vitis abundans in lateribus domus tuæ, filij tui sicut nouellæ oliuarum in circuitu mensæ tuæ. Quæ omnia corporaliter intelligentibus Sadducæis, qui erant portio Iudæorum, dicit Saluator: Nescitis scripturas, neque virtutem Dei. Hæc de quæstione quam Sadducæi domino proposuerunt, breuiter dicta sint. Porrò quia adiectum est de imagine Cæsaris, etiam super hoc debemus pauca perstringere. Putant quidam à Saluatore dictum esse simpliciter: Reddite quæ sunt Cęsaris, Cęsari, id est, tributum reddite quod debetis. Quis enim nostrum de tributis reddendis Cęsari contradicit? Habet igitur locus quiddam mystici atq; secreti. Duę sunt imagines hominis: vna quam accepit à Deo factus in principio, sicut in Genesi scriptum est, Iuxta imaginem & similitudi- *Gen.1.* nem Dei: altera Choici, id est terreni, postquam propter in- *Duæ hominis imagines.* obedientiam atque peccatum eiectus de paradiso assumpsit eam, principis seculi huius suasus illecebris. Sicut enim nummus atque denarius habet imaginem Imperatorum mundi, sic qui facit opera rectoris tenebrarum istarum, portat imaginem eius cuius habet opera, Quam pręcepit Iesus esse red-

G dendam & proiiciendam de vultu nostro, assumendámque eam imaginem, iuxta quam à principio ad similitudinem Dei conditi sumus. Atque ita fit vt quæ Cæsaris sunt Cæsari, & quæ Dei, reddamus Deo. Ostendite, inquit, mihi nummum.] Pro quo in Matthæo scribitur denarius. Quem cum accepisset, ait: Cuius scriptionem habet? Qui respondẽtes, dixerunt: Cæsaris. Ad quos rursum: Reddite ergo, inquit, quæ sunt
1. Cor. 15. Cæsaris Cæsari, & quæ sunt Dei Deo.] Quorum consequentiam & Paulus locutus est, dicens: Sicut portauimus imaginem choici, portemus & imaginem cœlestis. Quod ergo ait: Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, hoc dicit: deponire personam choici, abiicite imaginem terrenam, vt possitis vobis personam cœlestis imponentes, reddere quæ sunt Dei Deo. Repetit nos Deus. Quidnam repetit? Lege Moysen. Et nunc quid dominus repetit à te? Et reliqua quæ sequuntur. Postulat igitur à nobis Deus, & deprecatur, non quia necessarium habet aliquid vt ei tribuamus: postulat vt postquam ei dede- K
rimus idipsum tribuat in salutem. Quod vt manifestius fiat, ponam parabolam mnarum. Qui vnam acceperat mnam & fecerat decem, & obtulit domino à quo sibi credita mna fuerar, accepit & aliam quam antea non habebat. Illius enim mnam qui non multiplicauerat quod accepit, iubet dominus auferri, & dati ei qui alias habet. Tollite, inquit, mnam, & date ei qui habet decem mnas. Atque in hunc modum quæ dederimus Deo, nobis ea ipsa restituet cum his quæ ante non habueramus. Exigit & postulat à nobis Deus vt habeat occasionem donandi, vt ipsi tribuat qui erogauit. Ipsius enim gratia duplicata est mna, & dignis quibusque plus datum est quàm sperabant. Quapropter surgentes oremus Deum, vt digni simus offerre ei munera quæ nobis restituat, & pro terrenis cœlestia largiatur, in Christo Iesu. Cui est gloria & imperium in secula seculorum, Amen.

COMMENTARIORVM ORIGENIS ADAMANTII IN EVANGELIVM IOANNIS.

TOMVS PRIMVS.

PRÆFATIO.

H
De populi Dei ordinibus & sacerdotio.

QVEMADMODVM qui olim populus Dei cognominabatur, in duodecim tribus, ordinémque Leuiticum diuisus erat, cùm cæteras tribus honore præstantem, tum etiam Deum pluribus ordinibus sacerdotalibus, & Leuiticis colẽtem, ita meo iudicio quisquis fuerit Christi populus, iuxta interiorem cordis hominem, scilicet in occulto Iudæus, & spiritu circuncisus, tribuum ipsarum proprietates habet, idque sacratius (vt ab Ioanne ex Apocalypsi apertius possumus discere) cum nec reliqui Prophetæ, iis, qui
Apoc. 7. sciunt audire, talia reticuerint. Sic autem inquit Ioannes. Et vidi alterum angelum ascendentem ab ortu solis, habentem sigillum Dei viui, & clamauit voce magna quatuor angelis, quibus datum est nocere terræ & mari, dicens: nolite nocere terræ, neque mari, neque arboribus, quoad vsque signemus seruos Dei nostri in frontibus suis. Et audiui numerum signatorum: centum quadraginta quatuor millia signati ex omni tribu filiorum Israël: Ex tribu Iuda duodecim millia signati: Ex tribu Ruben, duodecim millia signati. Cúmq; cæterarum
Apoc. 14. tribuum diuisionem fecisset, Tribu Dan omissa, deinceps
I post plura subiungit. Et vidi, & ecce agnus stans, & cum eo centum quadraginta quatuor millia habentia nomen eius, & nomen patris sui scriptum in frontibus suis. Et audiui vocem de cœlo, tanquam vocem aquarum multarum, & tanquam vocem tonitrui magni. Et vocem audiui citharedorum citharizantium citharis suis, & cantabant quasi canticũ nouum ante sedẽ, & ante quatuor animalia, & seniores, & nemo poterat dicere canticum, nisi illa centum quadraginta quatuor millia, qui empti sunt de terra. Hi sunt, qui cum mulieribus non sunt coinquinati. Virgines enim sunt. Hi sequuntur agnum quòcunque ierit. Hi empti sunt ex hominibus primitię Deo, & Agno, & in ore eorum non est inuentus dolus. Sine macula enim sunt ante thronum Dei. Quòd autem hæc dicantur apud Ioannem de his, qui crediderunt in Christum, qui etiam ipsi sunt ex tribubus, etiam si corporale ipsorum genus ad semen Patriarcharum non videatur referri, hunc in modum colligere possumus. Nolite, inquit, nocere terræ & mari, neque arboribus, quoadusque Dei nostri seruos signauerimus in frontibus suis. Et audiui numerum signatorum, centum quadraginta quatuor millia signati, ex omni tribu filiorum Israël. Cum igitur qui signantur ex omni tribu filiorum Israël in frontibus suis, cẽtum quadraginta quatuor millia sint numero, & hi centum quadraginta quatuor millia virgines existentes, & cum mulieribus non inquinati, in sequen- L
tibus apud Ioannem nomen Agni, & patris eius in frontibus suis scriptum habere dicantur: Quodnam aliud esse poterit sigillum frontibus ipsorum impressum, quàm nomen Agni, & nomen patris eius? cum vtrisque in locis, frontes, alicubi quidem sigillum, alicubi vero literas, nomen Agni, & nomen patris eius continentes, habere dicantur? Quin etiam, si hi qui sunt ex tribubus, iidem sunt cum virginibus, vt antea ostendimus, pauci autem sunt ex Israël secundum carnem, qui credant: vt fortassis ausit quis dicere, ne numerum quidem centum quadraginta quatuor millium compleri ex credentibus, qui sint ex Israële secundum carnem, perspicuum est eos, qui ex gentibus diuino adhæserunt verbo, constituere illa cẽtum quadraginta quatuor millia eorum, qui cum mulieribus non sunt coinquinati: adeo vt non sinamus à veritate aberrare dicentem, Primitias cuiusque tribus esse virgines ipsius. Nam subiungitur, hi empti sunt ex hominibus primitiæ Deo, & Apo. 14.
Agno, & in ore eorum non est inuentum mendacium, irreprehensibiles enim sunt. Non est autem ignorandum, sermonem de centum quadraginta quatuor millibus virginum anagogicam interpretationem recipere, superfluum vero æquè tunc, atque ab instituta disputatione alienum est, propheta-
rum testimonia apponere, idem de iis, qui ex gentibus credi- M
derunt, nos docentia. Atqui, quid hæc omnia sibi velint, dices, in hæc scripta incidens ô Ambrosi, verè homo Dei, & homo in Christo, & qui pro virili contendis esse spiritualis, nec amplius homo: audi igitur. Alij quidem sunt ex tribubus, qui decimas, & primitias offerunt Deo per Leuiticos sacerdotes, cum tamen ipsi nullis fruantur decimis, aut primitiis. Leuitæ verò, & sacerdotes in omnibus decimis fruentes, & primitiis, Deo decimas, atque etiam (vt opinor) primitias offerunt per Pontificem: Eodem modo, complures ex nobis, qui ad Christi disciplinam accesserunt, maiori ex parte in tuenda vita occupati, paucas actiones Deo offerentes, fortasse sunt iis similes, qui ex tribubus parum communicant cum sacerdotibus, & paucis cultores Dei nutriunt. Qui verò diuino dicati sunt verbo, & in solo Dei cultu syncere, legitiméque immorantur, Leuitæ, Sacerdotésque vocari poterunt, iuxta differẽtiam eorum motuũ & actionũ, quę huc, & illarum, quę illuc spectant. Fortassis autẽ pręstantes, atque proximi progenitoribus nobilitatis suę, summi sacerdotes erunt, iuxta Aaronis ordinẽ non iuxta ordinẽ Melchisedech. Quod si quis obiiciat, nos minus in hoc piè sentire, quod summi sacerdotis nomẽ ad homines redigimus, quoniam sæpe Iesus magnus sacerdos à Prophetis

A tis vocatur: Habemus enim inquit sacerdotem magnum, qui cœlos penetrauit, Iesum filium Dei, Huic respondendum est, Apostolum id notasse, cum diceret propheram de Christo locutum fuisse, cum inquit: Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech, & non secundum ordinem Aaron, à quo & nos sumentes, dicimus fieri posse, vt homines iuxta Aaronis ordinem, sint summi sacerdotes, cum iuxta ordinem Melchisedech, sacerdotem esse ad Christum Dei filium pertineat. Toto itaque ordine vitæ, atque nostro instituto Deo dicato, quoniam ad præstantiora magno studio contendimus, cupientibúsque nobis primitias ipsas omnes multarum primitiarum habere, nisi hoc existimantes decipimur, quænam aliæ nobis primitiæ præstantiores esse debuerunt, posteaquam mutua corporis consuetudine seiuncti sumus, quam instituere de Euangelio disputationem? Etenim audendum est dicere, omnium scripturarum primitias Euangelium esse. Ex quo igitur tempore Alexandriam peruenimus, quásnam alias esse oportuit nostrarum actionum primitias, quam in scripturarum primitiis? Sed sciamus necesse est, non idem esse ἀπερχὴν quod est, si interpreteris, primitias, & πρωτογέννημα quod sonat primam genituram. Si quidem post omnes fructus dedicatur ἀπερχὴ, hoc est primitię, ante omnes vero fructus πρωτογέννημα, hoc est, prima genitura. Proinde haud equidem quis aberrabit, si ex

Scripturarũ primitiæ Euangeliũ.

B omnibus scripturis, quæ in omnibus ecclesiis, & feruntur, & creduntur esse diuinæ, Moysis legem dixerit πρωτογέννημα quasi primam genituram: Euangelium verò ἀπερχὴν id est primitias. Quandoquidem post omnes prophetarum fructus, qui fuerunt vsque ad dominum Iesum, perfectus ille sermo germinauit. Quòd si propter interpretationem datam τῇ ἀπερχῇ hoc est, primitiis, reclamet aliquis dicés: Rursum post Euangelia circunferri etiam tùm acta, tùm epistolas Apostolorum, & idcirco hoc minus verum esse, quod superius de hoc vocabulo tradidimus, nempe Euangelium totius scripturæ ἀπερχὴν, hoc est, primitias esse: huic primum dicendum est, eorum, qui in Christo sunt sapientes, quíque adiumentum ob prædictas epistolas afferentes opus habent testimoniis in lege, ac prophetis positis, quò fidem sibi concilient, mentem esse, vt Apostolica scripta sapientiæ plena quidem, & irreprehensibilia, & valde certa esse dicant, haud tamen similia huic dicto. Hæc dicit dominus omnipotens. Et hanc ob causam, inspice complectatur necne suas epistolas Paulus, cum dicit:
2.Tim.3. Omnis scriptura afflatu prodita vtilis est: Et cum ait: Dico e-
1.Cor.7. go, non dominus: & illud: Sic in omnibus ecclesiis ordino. Itémque qualia passus sum Antiochiæ, Iconij, Listris, & his similia, interdum ab ipso scripta, & iuxta potestatem, non tamen secundum accuratam synceritatem sermonum qui sunt ex diuina inspiratione. Deinde huic etiam ostendendum est
C veterem scripturam non esse Euangelium: quæ venientem non ostendit, sed prænunciat: omnem vero nouam Euangelium esse, quę non solum (vt in Euangelij initio scriptum est)
Ioan.1. ait: Ecce Agnus dei, ecce qui aufert peccatum mundi, verumetiam, quæ varias opiniones, doctrinásque continet eius, per quem Euangelium est Euangelium. Præterea si Deus posuit in ecclesia Apostolos, & Prophetas, & Euangelistas, pastorés-
Ephe.4. que, & Doctores, cum accuratè examinauerimus, quodnam sit Euangelistæ officium, & inuenerimus pertinere ad eum,
Ioan.9. & 11. non semper enarrare, quonam pacto Seruator cæcum à natiuitate sanauerit, fœtentem mortuum excitarit, vel aliquid supra hominum opinionem fecerit: non dubitamus affirmare aliquo modo Euangelium esse, quæ scripserint Apostoli: cum ad Euangelistæ munus attineat, adhortatoria etiam oratione fidem iis, quæ de Iesu tradita sunt, acquirere. Quantum verò attinet ad hoc, quod secundo loco tradidimus, si obiecerit aliquis, quod minus probè nominauerimus totum Testamentum nouum Euangelium, eo quòd Euangelij inscriptionem non habeant epistolæ: huic dicemus, scripturas à nobis frequéter duas, vel plures eodem vocabulo nuncupari, etiam si magis propriè vni earum illud attribuitur. Verbi gratia, dicente Seruatore: Ne voceris magistrum super terram, inquit Apostolus, magistros in ecclesia ordinatos fuisse. Non erunt ergo hi magistri secundum exactam intelligentiam vocis huius Euangelij: Sic etiam non erit Euangelium, qualiscunque

Etiã epistolæ apostolorum euãgeliũ cõtinet.

tandem illa fuerit scriptura, quæ sub nomine epistolarum D fuerit, si conferatur cum scriptura, quæ actiones, passiones, sermonésque Iesu contineat. Attamen totius scripturæ primitiæ est Euangelium, actionúmque omnium, quæ ex animi sententia nobis cessuræ sunt, primitias facimus in primitiis Euangelij. Arbitror verò ego etiam si quatuor sint Euan- *2.Cor.5.*
gelia, veluti elementa fidei ecclesiæ, ex quibus elementis totus constat hic mundus, Deo per Christum reconciliatus (sicut inquit Paulus) Deus erat in Christo, mundum sibi reconcilians, cuius mundi peccatum sustulit Iesus: (De mundo enim ecclesiæ sermo ille est scriptus, Ecce Agnus Dei, qui au- *Ioan.1.*
fert peccatum mundi,) Euangeliorum primitias Euangelium esse Ioannis, nobis propositum, cuius sensum pro virili nostra iussi sumus abs te inuestigare. Idque arbitror considerans genealogiam texentem, & incipientem ab eo, qui genealogia caret. Nam Matthæus quidem cum scriberet Hebræis, qui venturum ex Abrahamo, & Dauide expectabant, Liber, inquit, generationis Iesu Christi filij Dauid, filij Abraham. Mar- *Matt.1.*
cus verò sciens id quod scribit, initium enarrat Euangelij, for- *Mar.1.*
tassis quod inueniamus finem ipsius apud Ioannem, qui in principio verbum Deum fuisse, inquit. Lucas etiam cum di- *Luc.3.*
xisset. † Sed nimirum maiores, perfectiorésque de Iesu sermones teseruat ei, qui supra pectus Iesu recubuit. Nullus enim illorum adeò pure manifestauit illius diuinitatem, vt Ioannes, quippe qui inducat illum dicentem: Ego sum E
lux mundi: Ego sum via, veritas & vita. Ego sum resurrectio. *Io.8.&14*
Ego sum ostium. Ego sum pastor bonus, & in Apocalypsi, *Ioan.10.*
Ego sum α & ω. Principium & finis, primus & nouissimus. *Apoc.1.*
Audeamus igitur dicere primitias scripturarum omnium Euangelium esse, Euangeliorum vero primitias, Euangelium à Ioanne traditum: cuius sensum percipere nemo potest, nisi qui supra pectus Iesu recubuerit, vel acceperit à Iesu Mariam, *Ioan.19.*
quæ etiam ipsius mater fiat: adeo talem, tantúmque esse necesse est, qui Ioannes alius sit futurus, vt quemadmodum Ioannes, itidem etiam & iste à Iesu Iesus existere ostendatur. Nam si nullus est Mariæ filius, iudicio eorum, qui de ipsa sanè senserunt, præterquàm Iesus: dicítque Iesus matri: Mulier ecce filius, & non ecce etiam hic est filius tuus: perinde est, ac si dixisset, ecce hic est Iesus, quem genuisti. Etenim quisquis perfectus est, non amplius viuit ipse, sed in ipso viuit Christus, Cúmque in ipso viuat Christus, dicitur de eo Mariæ: ecce filius tuus Christus: Quid ergo attinet dicere, quanta nobis opus sit mente, vt in testaceis abiectæ literæ thesauris reconditum verbum dignè valeamus interpretari? Præsertim cum litera passim à quibusuis legatur, verbúmque per vocem sensibile audiatur ab omnibus, qui auditum prębent corporalem? Qui enim hæc accuratè apprehensurus sit, vere is dicat, oportet: Nos autem Christi sensum habemus, vt sciamus quæ à Deo donata sunt nobis. Quòd verò omne testamentum no- F
uum sit Euangelium, adduci possumus ad credendum ex his, *1.Cor.2.*
quæ Paulus dicit: quando alicubi scribit, secundum Euangelium meum. Inter scripta enim Pauli, nullus extat liber, qui *Rom.2.*
vocari Euangelium consueuerit. Sed quicquid vel prædicauit, vel dixit, est Euangelium, quæ vero prædicauit, & dixit, hæc etiam scripsit, ergo ex his colligitur ipsius scripta Euangelium esse. Quòd si Pauli scripta sunt Euangelium, profectò idem censendum est de Petri etiam scriptis, & vt in vniuersum loquar, omnia quæ ipsius Christi confirmant aduentum, & quæ stabiliunt præsentiam illius, quæque inducunt ipsam in animos cupientium suscipere Dei sermonem, stantem pro foribus, & pulsantem, & ingredi volentem in animas, sunt Euangelium. Sed tempus iam est accuratius exquirere, quid vox Euangelij significet, & quare hi libri inscriptionem hanc habeant. Est igitur Euangelium oratio, quę bonam & conue- *Quid euangelium.*
nientem rationi rerum annuntiationem continet, quæ lętum reddunt auditorem propter vtilitatem, simulatque ab ipso admissa fuerint, quæ nuntiantur. Nec vero minus talis oratio est Euangelium, quamuis ex habitu audientis perpendatur. Vel Euangelium oratio est, continens boni præsentiam cuicunque credenti. Vel, oratio affirmans adesse bonum, quod expectabatur. Omnes autem, quas prædiximus, diffinitiones iis conueniunt, quæ inscribuntur Euangelia. Vnumquodque enim Euangelium continens res nunciatas vtiles

G credenti, ei qui à se illud non reiecerit, cum pro suo iure afferat vtilitatem, iure optimo etiam lætitiam affert dicens salutarem aduentum ad homines, & propter homines primogeniti omnis creaturæ, nempe Iesu Christi. Quin etiam *Iudicia aliorum de Messia.* quod Euangelium vnumquodque sit oratio, docens boni patris in filio aduentum ad volentes eum excipere, credenti cuilibet perspicuum est. Quòd autem expectatum etiam bonum, per hos libros promittitur, non est obscurum. Totius namque populi ferè ore loquens Baptista Ioannes in legatione ad Iesum missa ait: *Matt.11.* Num tu es ille venturus, an alium expectamus? Expectatum enim à populo bonum, Iesus erat: de quo prophetis annuntiantibus, etiam è vulgo quilibet homines qui sub lege, & prophetis erant, in eo spem habebant. Samaritide illa hoc testante, atque dicente: *Ioan.4.* Noui quòd Messias venit, qui dicitur Christus. Cum ergo venerit ille, nobis nuntiabit omnia. Quin & Simon, & Cleophas inter se sermones conferentes de omnibus, quæ ipsi Iesu Christo, qui resurrexerat, accidissent, nondum ipsum è mortuis excitum fuisse scientes inquiunt: *Luc.24.* Tu solus peregrinus es Hierosolymis, neque cognouisti quæ facta sunt illic his diebus? cúmque ille dixisset, quæ? responderunt de Iesu Nazareno, qui fuit vir propheta, & potens opere & sermone coram Deo, & toto populo, & quomodo tradiderunt eum summi sacerdotes, & principes nostri in condemnationem mortis, & crucifixerunt eum. Nos autem sperabamus, eum esse illum, qui redempturus esset Israël. *Ioan.1.* Ad hæc Andreas frater H Simonis Petri, reperto fratre suo Simone dicit: Inuenimus Messiam, quod est, si interpreteris Christus. Cúmque paulò post Philippus reperisset Nathanaëlem, dicit illi: *Ioan.1.* De quo scripsit Moses in lege, & prophetis, inuenimus Iesum filium Ioseph Nazarenum. Quòd si quis repugnare velit primæ diffinitioni, quia cadant & alia sub eam, quæ non inscribantur Euangelij titulo, dicátque legem, & propheticos sermones continere promissionem rerum conuenienter rationi factam, quæ propter vtilitatem, lætum reddunt auditorem, simul ac ab ipso approbatæ fuerint: respondebimus, non habuisse legem, & propheticos sermones ante Christi aduentum, quia nondum aduenisset ille, qui in his contenta reseraret mysteria, eam ipsam promissionem, quæ in Euangelij diffinitione continetur. Seruatorem verò, ad nos cum accessisset, & vt Euangeliū corpore esset præditum effecisset, perfecisse cum Euangelio, vt omnia essent instar Euangelij. Neque præter propositum exemplo vtere, qui pauca. † Quando enim filiis hominum diuinitate sua ablato, quod in lege, & prophetis erat, velamine, Deum certis rationibus ostendit palàm ob oculos ponens his, qui sapientiæ eius discipuli vellent fieri, quæ nam vera lex Mosis contineret, quorum exemplum, & vmbram colebant antiqui: & quæ nam sit veritas rerum in historiis contentarum, quæ in figura contingebant I illis, propter nos scripta, ad quos fines seculorum deducti sunt. *1.Cor.10.* Nullus ergo, ad quem Christus accesserit, vel in Hierosolymorum vrbe, vel in Samaritarum monte Deum adorat. *Ioan.4.* Sed cum didicerit Deum spiritum esse, spiritualiter illum colens spiritu & veritate, non amplius sub figuris patrem vniuersorum, mundíque opificem adorat. Quamobrem ante illud Euangelium, quod per Christi aduentum est ortum, nihil rerum antiquarum Euangelium erat. Porrò Euangeliū, quod est nouum testamentum, cùm nos à vetustate literæ abduxisset, spiritus nouitatem nunquam senescentem, & ad nouum testamentum propriè pertinentem, quæ in omnibus est scripturis, luce cognitionis illustrauit. Siquidem necesse erat, vt id, quod efficiebat, vt in testamento veteri putaretur Euangelium esse, præcipuè Euangelium appellaretur. Attamen non ignorandum nobis est Christi aduentum, antequam corpore ad terras descenderet, intelligibilem multò ante factum fuisse perfectioribus, miniméque paruulis, quippe qui à pædagogorum, curatorúmque cura, ac tutela liberi essent, *Gal.4.* ob oculos habentes plenitudinem eam temporis, quæ mente cernebatur. Vt erant illi patriarchæ, & Moses ille tantus seruus, ac reliqui prophetæ, qui Christi gloriam contemplati sunt. Cæterum vt ante corporalem, & manifestum aduentum ad perfectos aduenerat, sic etiam post diuulgatam ipsius præsentiam ad eos, qui etiam non sunt paruuli, quia sint sub curatoribus, & administratoribus, ac nondum peruenerint ad temporis plenitudinem, sermones quidam præcursores Christi K aduenerunt, animis puerilibus accommodati, qui iure pędagogi vocentur. At vero ipse filius, ipse glorificatus deus verbū nondum aduenit: nimirum expectans, vt Dei homines diuinitatem illius percepturi decentem apparatum faciant. Iam & hoc quoque sciamus necesse est. Vt lex vmbram continet futurorum bonorum, quæ declarantur ab ea lege, quæ annunciatur secundum veritatem, sic etiam Euangelium, quod vel à quibuscunque vulgaribus intelligi existimatur, vmbrā docet mysteriorum Christi. Atque equidem quod Ioannes appellat Euangelium sempiternum, quod propriè dici posset spirituale, aperte viris cordatis, & intelligentibus ob oculos ponit omnia de ipso filio Dei, tum mysteria ab ipsius sermonibus exhibita, tum res, quarum ænigmata ipsius actiones erant. His consequens est exponere, vt in manifesto Iudæus quis est, & circuncisus. † Sic Christianus sit, & baptisma. Quin etiam Paulus quidem & Petrus, qui in manifesto Iudæi antea erant & circuncisi, postea tantum in occulto: tales vt essent, sicuti prius in aperto, à Iesu acceperunt: cum non alia de causa etiam se in manifesto Iudęos esse, quam propter multorum salutem, & propter ædificationem, non solum verbis faterētur, verum etiam factis declararent. Id quod etiam de eorū Christianismo censendum est, & quemadmodum Iudæis secundum carnem adiumento esse non potest Paulus, nisi quando euincit ratio, circuncidat Timotheum, & quando consentaneum est, tondeatur, oblationem offerat, L & vt in vniuersum dicam: Iudæis Iudæus efficiatur, vt Iudæos lucrifaciat: ita fieri nequit, vt is, qui multorum vtilitati expositus est, euehat ad præstantiora, & in sublime, melioresque reddat per Christianismi in occulto existētis legem eos, qui exteriorem Christianismum sequuntur. Hanc ob causam, tum spiritu, tum corpore Christiani vt simus necesse est, & corporale Euangelium prædicare, quando opus fuerit, dicendo carnalibus, nihil nos scire, nisi Iesum Christum, & hunc crucifixū: Atque hoc quidem ita faciendum est. Cum autem inuenti fuerint eleuati spiritu, & in ipso fructificantes, amantésque sapientiæ cœlestis, hi participes efficiendi sunt verbi, & filij Dei regressi post incarnationem ad id, quod erat in principio apud Deum. Cęterum hæc haud frustra nos disseruisse existimamus, Euangelij sensum accuratè inuestigantes, & Euangelium sensibile, ab Euangelio intelligibili separantes. Etenim nunc nobis propositum est, vt Euangelium sensibile, transmutemus in intelligibile, & spiritale: alioqui quæ enarratio erit Euangelij sensibilis, nisi accommodetur ad intelligibile & spiritale: nulla sanè, vel exigua, eáque vulgarium, qui ex verbis ipsis vim eorū, quę declarantur, percipere sibi persuadent. Verum tota contentio nostra eò nobis dirigenda est, vt pertingere conemur profunditatem sensus Euangelici, accuratius indagantes veritatem in ipso figuris nudam. Atque equidem si considerentur ea, M quæ annuntiantur in bonorum promissione: Apostoli quidem Iesum prædicant, dicuntur quidem, ceu bonum, resurrectionem etiam annunciare, quæ ipsa aliquo modo est Iesus, dicente Iesu, ego sum resurrectio. Iesus verò quę sanctis reposita sunt, Euangelizat pauperibus, cohortās eos ad diuina promissa. Quibus sanè bonis annuntiationibus, vel Apostolorū, vel seruatoris nostri, diuinę quoque attestantur scripturę: Dauid enim de apostolis, fortassis etiam de euangelistis ait: Dominus dabit verbum Euangelizantibus virtute multa, ac rursum: Rex virtutum dilecti, simul etiam docent, non compositionem verborum, non prolationem vocum, non elaboratam orationis pulchritudinem ad persuadendum conducere, sed virtutis diuinæ suppeditationem. Quare Paulus etiam alicubi sic inquit. Non agnoscam sermonem istorum, qui sunt inflati, sed virtutem. Nec enim est in sermone regnum Dei, sed in virtute. Et aliàs, sermo meus, & prædicatio mea non in persuasibilibus sapientiæ verbis, sed in demonstratione spiritus, & virtutis. Huic virtuti attestantes Simon, & Cleophas dicunt: Nónne cor nostrum ardens erat in via? quando reserabat nobis scripturas. Verùm Apostoli, quia quantitas virtutis à Deo prædicantibus suppeditatæ est præstans... tam habuere virtutem. Iuxta illud, quod apud Dauidem ... tur: Dominus dabit verbum euangelizantibus virtute mu[lta] ...

Margin notes (right column): *Euangelium docet vmbram mysteriorum Christi.* — *Apoc.14.* — *Rom.2.* — *Act.16.* — *1.Cor.9.* — *1.Cor.9. Necesse est nos spiritu & corpore christianos esse.* — *Euangelium sensibile & intelligibile.* — *Ioan.11.* — *Luc.4.* — *Psal.67.*

A Porrò Esaias, cum diceret: Quàm pulchri sunt pedes Euāgelizantium bona, prædicationem intelligens Apostolorum maturā, & tempore atque opportunè factam, dū viam sternunt dicenti, ego sum via, laudat pedes incedentes per viam Christi Iesu, ingredientésque per ostium ad Deum. Itaq; bona Euangelizant illi, quorum pedes sunt pulchri, bona inquā, scilicet Iesum. Nec miretur quispiam si nomine bonorum, numero multitudinis, exposuimus annuntiari Iesum ab Euāgelizantibus, expositis enim rebus nomina habentibus, quibus Dei filius nuncupatur, sciemus quomodo multa bona sit Iesus, quem annunciant ij, quorum speciosi sunt pedes. Vita bonum est vnū, at Iesus est vita. Bonum alterum lux est mūdi, lux vera, lux hominum. At hæc omnia dicitur esse filius Dei. Ad hæc, præterquam quòd vita & lux est, aliud etiā est bonū, iuxta considerationes nostras, veritas scilicet. Rursus est aliud bonum, quod est quartum bonū, nempe via, quæ ad hæc bona nos conducat. Hęc autem omnia seruator seipsum esse docet, dicens: Ego sum via, veritas & vita. Quomodo autē non bonum est resurgere hominem excusso puluere, & mortalitate, hócque à domino assequi, in quātum ipse Iesus est resurrectio? qui etiam inquit, ego sum resurrectio. Quin & ostiū etiam, per quod ad summam beatitudinem quis ingreditur, est bonum. At Christus inquit, ego sum ostium. Quid vero

Psal.68. *Esa.53.* *In Christo omnia bona nobis proposita.* *Prouer.8.*

B opus est verba facere de sapientia, quam condidit Deus in initio viarum suarum, in opera sua, qua adgaudebat pater ipsius, oblectatus in multifaria ipsius pulchritudine intelligibili, quæ solis intellectualibus oculis cernitur, quæque considerantem diuinam pulchritudinem ad amorem cœlestem inuitat? Bonum enim est sapientia Dei. At hoc quoque præterea, quæ supra recensuimus, ij annuntiant, quorum pedes sunt pulchri. Potentia Dei præterea octauum nobis bonum annumeratur, qui est Christus: Verum enim verò haud silentio prætereundum est illud verbum, quod cum patre vniuersorum est Deus. Námque & hoc bonum nullo alio bono est inferius. Itaque beati qui admiserint hæc bona, quíque perceperint ea, ab iis qui pedes habent pulchros, atque qui Euangelizant. Veruntamen quamuis Corinthius quispiam extiterit, apud quem affirmet Paulus se nihil scire, nisi Iesum Christum, & hunc quidem crucifixum, admiserítque edoctus, hunc nostri causa hominem factum: is iam principia bonorum ingreditur, homo Dei factus ab homine Iesu, & ex morte eius moriens peccato: etenim quòd ille mortuus fuit, peccato mortuus est semel: ex vita verò ipsius, quoniā Iesus est illud, quod viuit, viuit Deo vnusquisque, & conformis factus resurrectioni eius hoc assequitur, vt viuat Deo. Quis autē ambigat, an id, quod per se iustitia est, quódque per se sanctificatio, atque per se perfecta redemptio est, sit bonum?

1.Cor.3. *Rom.6.* *1.Cor.1.*

C quæ etiam ipsa, Iesum Euangelizantes, Euangelizant: dicentes eum factum fuisse nobis iustitiam à Deo, & sanctificationem, & redemptionem. Quæ autem scripta sunt ab his de ipso, vix numerari poterunt, docentia nos subtiliter considerare ex iis bonis, quæ difficulter numerantur, quæque scripta sunt, quomodo multitudo bonorū sit Iesus, quæ in ipso quidem sunt, in quem beneplacitum fuit omnem plenitudinem diuinitatis corporaliter habitare, haud tamen à literis continetur: quid dico à literis? quando & de toto mundo dicat Ioannes, Nec ipse, opinor, mundus caperet eos, qui scriberentur libros, dicere ergo Apostolos Euangelizare seruatorem, perinde est, ac si diceremus eos Euangelizare bona omnia, quamobrem hic est ille, qui à bono patre accepit, vt esset tot bona: vt vnusquisque eo quod capit, vel iis quæ capit, cum per Iesum ea perceperit, fruatur bonis. Haud poterant autem Apostoli quorum pulchri sunt pedes, & horū studiosi imitatores Euangelizare bona, nisi Iesus antea ipsis Euangelizasset. Quemadmodum loquitur Esaias: Ego ipse, qui loquebar, adsum, sicut opportunitas in mōtibus, sicut pedes Euangelizantis pacem, sicut Euangelizans bona, quoniam auditam salutem tuam faciā, dicens: Sion regnabit deus tuus. Qui nam enim sunt montes, in quibus se loquentem affuturum dicit, nisi hi, qui nulla re inferiores sunt iis, qui super terram sunt maximi, & altissimi: quos quæsitos oportuit ab his, qui noui testamenti ministri sunt idonei. Scilicet vt seruent præceptum dicens, super montem altum ascende qui Euangelizas Sion, exalta cum fortitudine vocem tuam qui annuncias Hierusalem. Nec mirere si Euangelizaturis bona, bona

Col.2. *Ioan.21.* *Christus bona omnia.* *Esa.52.*

D quoque Iesus Euangelizet, quæ non alia sunt à seipso, quādoquidem seipsum illis Euangelizat filius Dei, qui ipsum discere queunt. Veruntamen qui ascendit mōtes, illis Euangelizās bona, haud contemptui habet pauperes spiritu, à bono illo edoctus patre, qui solem suū exoriri facit super bonos & malos, & qui pluit super iustos & iniustos. Nāque his quoque Euangelizat, sicut ipsemet testatur: ex eo quod sumpto Esaiæ libro legit: Spiritus domini super me, propterea quòd vnxit me, ad Euangelizandum pauperibus misit me, vt prædicem captiuis remissionem, & cæcis visum. Complicatum enim librum cum reddidisset ministro, resedit: Cumque omnium in eum defixi essent oculi, dixit: Hodie scriptura hęc impleta est in auribus vestris. Necessariò etiam illud sciendum est, omnē bonam actionem, erga Iesum factam, hoc Euangelium continere, quomodo etiam continet mulieris illius præclaram illā actionem, quæ mala opera cum admisisset, resipuissétq;, boni odoris vnguentum potuit ob insignem, & ex animo factam à malis mutationē, super Iesum fundere, quo facto, tota domus atque adeo quotquot illic aderant, illius vnguenti fragrantiā sensu perceperunt. Quocirca etiā scriptum est: vbicunq; prędicatum fuerit hoc euāgelium in omnibus gentibus, dicetur etiam istius factum ad memoriam suam. Porrò perspicuū est,

Mat.5. *Luc.4.* *Ioan.12.*

E Christum sibi accepta referre, quæcunque in discipulos suos collata fuerint. Vnde beneficium accipientes ostendere volens, dantibus beneficium dixit quod his feceritis, mihi feceritis. Quamobrem quæuis actio bona à nobis in proximū collata, ad euangelium refertur, quod in cœli tabulis inscribitur, agnoscitúrq;, ac legitur ab omnibus, qui vniuersorum cognatione digni habiti fuerint. Cùm ex aduerso etiam, pars euangelij accusationē contineat eorum, qui deliquerunt in Iesum. Itaque Iudę proditio, populíq; impij vociferatio dicētis, tolle hunc à terra, & crucifige, crucifige eum, & irrisiones eorū, à quibus est spinis coronatus, & his similia per ordinem in euangeliis posita sunt. Quibus consequens est, vt consideremus, quòd quisquis Iesu discipulos prodiderit, is reputetur Iesum prodidisse. Hinc ad Paulum adhuc se persequentem dicit Iesus: Saul Saul cur me persequeris? Et illud: ego sum Iesus Nazarenus, quem tu persequeris. Qui vero spinas habēt, quibus spretum Iesum coronent, nisi hi qui diuitiarum solicitudinibus ac præsentis vitæ voluptatib' suffocati, ex accepto Dei verbo nullum referunt fructum? Proinde cauendum est nobis, ne quando in eorum numerum redacti, ac descripti, qui Iesum suis coronant spinis, huius generis homines esse legamur ab iis, qui dicunt, quo pacto Iesus, qui in omnibus, & penes omnes rationis compotes, & sanctos commoratur, tū vnguento vnguatur, tum conuiuio excipiatur, ac deinde glorificetur, tum contra spernatur, irrideatúrq;, ac vapulet. Necessario autem sunt hæc nobis dicta, cū demonstraremus om-

Christus sibi accepta fert quæ in sua mēbra collata sunt *Matt.25.* *Matt.26.* *Act.9.* *Ioan.19.*

F nes actiones nostras bonas, & peccata delinquentium per ordinem in euangelio esse posita, aut ad vitam æternam, aut ad opprobrium, & confusionem sempiternam. Nec si inter homines aliqui sint euāgelistarum ministerio honorati, ipseque Iesus bona euangelizet, atque etiam pauperibus euangelizet, idcirco oportuit angelos factos à Deo spiritus, existētes ignis flammam & ministros patris vniuersorum, hac laude priuari, vt & ipsi non sint euāgelistæ. Hanc ob causam, coram pastoribus angelus cùm stetisset, eósque gloria vndequaque illustrasset, ne terreamini, inquit. Ecce enim euāgelizo vobis gaudium magnum quod erit omni populo, quoniā natus est nobis hodie seruator, qui est Christus dominus, in ciuitate Dauid quando nondū intelligentibus hominibus euangelij mysterium ipsis præstantiores cœlestis exercitus Dei, laudibus Deū vehentes dicant: Gloria in altissimis deo, & in terra pax, in hominibus bona voluntas, hísque dictis pastoribus, in cœlum sese recipiunt angeli, nobis cōsiderandum relinquentes, quomodo annuntiatum nobis ex ortu Christi Iesu gaudium, & gloria etiam est in altissimis Deo, reuertētibus in requiem suam, & in altissimis Deum glorificantibus per Christū iis, qui humiliati fuerant in puluerem. Mirantur etiam angeli pacem per Iesum futurā in terra, quæ locus est bellis infestus, in quē delapsus è cœlo lucifer ille, qui mane oriebatur, à Iesu est cō-

Angeli euāgelistæ. *Heb.1.* *Luc.2.* *Esa.14.*

G terendus. Ad hæc & illud de euangelio sciamus necesse est, euangelium in primis esse Iesu Christi, qui est caput totius corporis eorum, qui seruantur, dicente Marco: Initium euangelij Iesu Christi: deinde etiã apostolorum. Quocirca etiam Paulus, inquit, iuxta euangelium meum. Veruntamen vel totum vetus instrumentum, cuius figura est Ioãnes, initium est euangelij: nam euangelium eo quòd magnitudinem habeat, initiũ quoq;, & quæ sequuntur, media scilicet, & fines habet: vel propter coniunctionem noui instrumenti ad vetus, fines veteris instrumenti, quos Ioannes exhibuit, initium sunt euãgelij, dicente Marco, initium euangelij Iesu Christi, sicut scriptum est in Esaia propheta. Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam. Vox clamantis in deserto, parate viam domini, rectas facite semitas eius. Vnde subit mihi admirari, quomodo qui ab ecclesię decretis dissentiunt, duorum testamentorum duos asserãt Deos, alioqui non parum his verbis cõuicti. Quî fieri enim potest, vt Ioannes euangelij sit initium, vt ipsi putant, ad alterum pertinens Deum, opificis mundi homo, & ignorans, vt asserunt, nouam deitatem? Cæterum non vno eóque breui, atque inter solos pastores obeundo munere funguntur angeli euangelico, sed in fine sublimis, & volans angelus euangelium habens euangelizabit omni populo, bono patre non perpetuò deserente H eos, qui à se desciuerint. Itaque inquit in Apocalypsi Ioannes ille Zebedæi filius: & vidi angelum volantem per mediũ cœli, habentem euangelium æternum, vt euangelizaret habitantibus super terram, & omni genti, & tribui, & linguæ, & populo, dicẽtem voce magna. Timete Deum, & date illi honorem, quia venit hora iudicij eius: & adorate eum, qui fecit cœlum & terram, mare, & fontes aquarum. Quia igitur iuxta veram intelligentiam ostendimus totum vetus instrumentum, significatum per nomen Ioannis, euangelij initium esse, ne sine aliquo testimonio hæc dicantur, apponemus quæ referunt Acta apostolica de Eunucho reginæ Æthiopũ, & Philippo. Incipiens enim, inquit, Philippus ab Esaiæ scriptura, quæ scilicet inquit: Tanquam ouis ad occisionem ductus est, & tanquam agnus coram tondente mutus, euangelizauit illi dominum Iesum. Quomodo enim incipiens à propheta, euangelizat Iesum, nisi pars aliqua est Esaias principij euangelij? Insuper quòd principio diximus, totam scilicet diuinam scripturã posse dici euangelium, hinc confirmari potest. Nanque si euangelizans euangelizat bona, omnésque qui ante aduentum Christi corporalem fuere, Christum euangelizant, qui est omnium bona, vt antea ostẽdimus: quodammodo diuini sermones, & scriptura diuina, pars sunt euangelij. Quod euangelium cum diuulgandum esse dicatur in toto mundo, nos per totum mundum non tantũ intelligimus terrestrẽ hunc locũ, sed etiam omnem globum ex cœlo, & terra, vel ex cœlis & terra. Sed quid opus est diutius protrahere sermonem de eo quid sit euangelium, cùm ex minime spernen- I dis, copioséque à nobis disputatis similia colligere valeamus ex scripturis, & intueri quam gloriam bonorũ in Christo Iesu exhibeat euãgelium, tum ab hominibus, tum ab angelis administratum, & vt ego arbitror, etiam à principatibus, & potestatibus, à thronis, & dominationibus, ac denique ab omni nomine, quod nominatur, non solum in hoc seculo, verumetiam in futuro, tum etiam ab ipso Christo? Hanc ob causam hoc in loco finiemus, quæ narranda esse diximus ante interpretationem eorum, quæ prælegunt his scriptis. Iam verò Deum oremus, vt nobis sit adiumẽto per Christum in sancto spiritu ad explicandum mysticum sensum in verbis, perinde ac thesaurum reconditum.

Mar.1.

Mar.1.

Contra hæreticos sui temporis.

Apoc.14.

Act.4.

Psal.53.

Tota scriptura euãgelium.

Eph.1.

In principio erat verbum.

Principij vox multiplex.

HANC vocem principij, multa significare, non tantum gentiles fatentur, sed etiam si quis obseruare, atque intelligere voluerit vndique colligẽs hoc nomen, & accuratè exquirens, qua de re in singulis scripturarum locis positum sit, inueniet multiplicem vocis huius significationem in diuinis sermonibus esse. Est namque principium aliud transitus, quod ad viam pertinet, & longitudinẽ, vt hæc verba declarant, viæ bonæ principium est facere iusta. Longissima enim via bona cum sit, ad eam in K primis pertinere eam philosophiæ partem cẽsendum est, quæ in rerum actione versatur, quod ostenditur ex illis verbis, facere iusta, cùm quod reliquum est viæ, id totum ad eam vim spectet, quæ in rerum cognitione, ac contemplatione est sita, in quam etiam contemplationem viæ ipsius finem desiturum opinor, simulárque aduenerit restitutio, quam vocant: eò quòd tum temporis ne vnus quidem relinquendus sit inimicus. Nam verè dicente Paulo illud: Oportet enim eum regnare, donec posuerit omnes inimicos sub pedes suos, & nouissimus hostis aboleatur mors, tum vna erit actio, nempe cognoscendi; contemplandíque Deum eorum, qui ad Deum peruenerint, duce eo verbo, quod est apud Deum: vt sic sint in cognitione Patris, formati omnes accuratè filius, vt nunc solus filius nouit patrem. Nam si diligenter quis examinet, quando patrem agnoscent hi, quibus reuelat filius, qui solus patrem nouit, & consideret videntem nunc per speculum, & ænigmate ipsum videre nondum cognoscentem, quemadmodum opus est nosse, haud aberrabit, si dixerit neminem nouisse patrem, etiam si apostolus, etiam si propheta quis fuerit, sed tum patrem ab his cognoscendum esse, cùm vnum erunt, sicut filius, & per vnum sunt. Quod si quis putet nos à re digressos fuisse, quia hæc disseruimus, vnam principij significationem explanantes, sciat hic, digressionem ad rem, de qua agitur, & vtilem, L & necessariam fuisse. Nam si principium, vt transitus est, & viæ, & longitudinis, principiúmque viæ bonæ est facere iusta, sciendum est, quomodo omnis via bona principium habeat facere iusta, post principium verò contemplationem, & quo nam pacto cõtemplationem. Rursum est etiam principium aliud generationis; quod videri potest in hoc dicto: In principio fecit Deus cœlum, & terram. Sed apertius in Iob significatum hoc enuntiari arbitror, his verbis, Hoc est principium figmenti domini factum, vt illudatur ab angelis suis. Posset enim quispiam existimare cœlum, & terram principio facta fuisse ante omnia, quæ sunt in mundi generatione. Sed melius est, vt sententiæ Iob habita ratione, cùm multa sint quæ in corporibus facta fuere, primus eorum quæ sunt in corpore, factus sit ille, qui appellatur draco, nominatus etiam alicubi magnum cete, quod vicit dominus. Necessarium est autem considerare, an ille, qui appellatur draco, æqualis factus sit sanctis viuentibus vitam immaterialem, & incorpoream in beatitudine, delapsus vero ante omnes à pura vita, alligatus fuerit materiei, & corpori, vt propter hoc respondens dominus per turbinem, & nubes dicat: hoc est principium figmenti domini factum, vt illudatur ab angelis suis, fieri enim potest, vt draco nõ sit omnino principium figmẽti domini, sed vt multorum, quæ facta sint in corpore, vt illu- M derẽtur ab angelis, sit hic draco principium, cùm possint aliqui existere in corpore, haud ita tamen. Etenim anima * Eliæ in corpore est, atque etiam vniuersa creatura, de qua apostolus dicit: Tota creatura suspirat, & cõdolet vsque in præsens, & fortassis de illa est hoc: vanitati creatura subiecta est volẽs, sed propter eum, qui subiecit eam in spe, vt in vanitate sint corpora, & ipsum facere corporalia, id quod necessarium existenti in corpore. † qui est in corpore, non lubens facit quæ sunt corporis, Hanc ob causam vanitati creatura subiecta est volens, & qui non vult, quæ sunt corporis, quod facit, spei gratia facit, tãquam si diceremus, Paulum velle permanere in carne, non sponte, sed propter spem. Præferentem enim per se resolui, & cũ Christo esse, nihil est absurdi velle permanere in carne propter aliorũ vtilitatem, & profectum in rebus, non tantum quas ipse sperat, sed etiam quas sperent hi, quibus est adiumento. Iam iuxta hoc significatum, quod dicimus principium generationis, intelligere poterimus etiam, illud prouerbiorum: Deus creauit me principium viarum suarum, ad opera sua: quod tamen potest etiã ad primum significatum referri, scilicet ad significatũ viæ, eò quòd dicatur, creauit me Deus principium viarum suarum. Nec absurdè vniuersorum Deum, dixerit quispiam principium, palã eò procedens, vt filij principium sit pater, & principiũ creaturarum creator, atque generatim, entiũ principium sit Deus, confirmabit hoc Ioannes, cùm dicẽdo, In principio erat verbum

1.Cor.15.

Matt.11.

Ioan.17.

Principium generationis.

Gen.1.

Iob.40.

Draco.

Iob.38.

** Solis ver-tu Pervers*

Rom.8.

Phil.1.

Prover.8.

A bum, verbum intelligit filium, qui in principio esse dicitur, quia sit in patre. Tertio illud ex quo, vnde tanquam ex præexistenti materia oriantur alia, principium existimant illi, qui materiam ingenitam astruunt. Secus verò apud nos est, qui credimus ex non entibus, Deum entia fecisse, vt mater illa septem martyrum in Machabæorum gestis, & pœnitétiæ angelus, in Pastore docuit. Ad hæc principium etiam est veluti secundum formam, hoc pacto. Si primogenitus omnis creaturæ, est imago Dei inuisibilis, principium ipsius est pater, Similiter etiam Christus est principium eorum, qui facti sunt secundum imaginem Dei. Nam si homines sunt, secundum imaginem, imago verò secundum patrem, iuxta hoc quidem, pater principium est filij iuxta illud verò hominum principium est Christus, qui nascuntur non secundum illud, cuius est imago, sed secundum imaginem ipsius, congruet autem ad idem exemplum, contextus hic, In principio erat verbum. Est etiam principium disciplinæ, iuxta quam intelligentiam, dicimus elementa principium esse grammatices, ob hoc dicit apostolus, Cùm deberetis esse magistri propter tempus, rursum opus habetis, vt doceamini, quæ sint elementa principij sermonum Dei. Sed duplex est principium disciplinæ, alterum natura: alterũ respectu nostri. Vt si dicamus de Christo, quòd natura principium ipsius sit diuinitas: quo ad nos verò, qui non valemus ex magnitudine eius veritatem de ipso assequi, humanitas, in quantum paruulis prædicatur Iesus Christus, & hic crucifixus.

Principiũ ingenitam quibusdam materia. 2. Mac. 7. Hermæ pastor. Col. 1. & 2. Heb. 1. Principiũ disciplinæ. Heb. 5. Principiũ disciplinæ duplex.

B Quare hac ratione Christum dicimus natura principium esse disciplinæ, secundum quòd Dei sapientia, & Dei potentia est, quo ad nos verò caro factus est, vt habitaret in nobis, qui hoc modo tantùm initio eum capere valebamus. Ac fortassis ob hanc causam non modo primogenitus est omnis creaturæ sed etiam interpretatur homo Adam, eũ dicente Paulo Adam his verbis: Vltimus Adam in spiritum viuificantem. Præterea dicitur etiam principium de actione, in qua actione inest finis quidam post principium, & obserua, an sapientia principium actionum Dei existens hoc modo intelligi possit esse principium. Iam cùm tot nobis in præsentia succurrant principij significata, quærimus de quo intelligi oporteat illud. In principio erat verbum. Perspicuúmque est hoc principium sumi non posse de principio transitus, aut viæ, & longitudinis. Liquet autem, quòd neque de principio generationis. Verumtamen fieri potest, vt illud accipias tanquam principium, à quo, quod est faciens. Quandoquidem mandauit Deus, & creata sunt. Creator enim aliquo modo est Christus, quo dixit pater, fiat lux, & fiat firmamentum. Creatórque est Christus, tanquam principium, in quantum sapientia est. Idcirco dictus principium, quia sapientia sit: dicente per Salomonem sapientia, Deus creauit me principium viarum suarum, ad opera eius, vt sit in principio verbum, hoc est in sapientia:

Ioan. 1. 1. Cor. 15. Principiũ actionis. Gen. 1. Prouer. 8.

C secundum quidem collectionem contemplationis, & intelligentiarum de rebus vniuersis, considerata sapientia: Secundum verò rerum contéplatarum communionem, ad ea, quæ sunt rationis capacia, considerato verbo, hoc est λόγῳ, quæ ratio etiam dicitur. Nec mirum si, vt prædiximus, multa bona, existens seruator, in se contineat, quæ vno, & altero, item & tertio considerentur modo. Cùm enim protulerit Ioannes de verbo loquens, quod factum est in ipso vita erat, ostendit factam fuisse vitam in verbo. Neque verò verbum hoc aliud est à Christo, Deus existens, & verbum apud patrem, per quod facta sunt omnia: neque vita alia est à Dei filio, qui inquit, Ego sum via, veritas, & vita. Vnde non secus atque vita facta fuit in verbo, sic verbum erat in principio. Proinde inspice, an iuxta hoc significatum possimus intelligere hoc dictum, in principio erat verbum, hoc est λόγος, qua ratio etiam dicitur: vt secundum sapientiam, & secundum figuras collectionis intelligentiarum, quæ sunt in ipsa, fiant omnia. Opinor enim sicut domus, & nauis fabricatur, vel ædificatur iuxta figuras, & formas mentibus eorum, qui structuræ præsident, conceptas, domo, nauique principium sumentibus ab his figuris, & rationibus, quæ sunt in artifice: sic vniuersa facta fuisse iuxta rerum futurarum rationes, iam antea à Deo manifestatas in sapientia. Omnia enim in sapientia fecit. Dicendúmque est, Deum, cùm animatam sapientiam, vt ita loquar, creasset, illius curæ permisisse, vt

Ioan. 10.

ex figuris, & speciebus, quas ipsa habebat, (opinor) subsistentiam, & plasmationem, & formas præberet entibus, & D materiæ. Ego etiam inspicio, an dicere possimus principium, & entium esse filium Dei, dicentem ego sum principium & finis, α & ω, primus & nouissimus, cùm necessario etiã, sciendũ sit nobis ipsum nõ esse principiũ, iuxta omnia, quibus nominatur. Qui enim fieri potest, vt sit principiũ, in quãtum est vita, cùm vita facta fuerit in verbo, quod est ipsius vitæ principiũ? Manifestius præterea est, ipsum nõ esse principiũ, quatenus primogenitus est ex mortuis. Quod si diligẽter examinemus, omnia ipsius cognomina, solũ quia sit sapiẽtia, principium est, ne principiũ quidem existẽs in quantũ est λόγος, id est verbum, vel ratio. Quãdoquidẽ verbum, vel ratio in principio erat. Adeò vt audacter ausit quis dicere antiquiorẽ omnibus, quæ excogitãtur nominibus primogeniti omnis creaturæ, sapientiã esse. Atq; deus quidem vnũ est, & simplex. Seruator verò noster propter multa, quandoquidẽ proposuit illũ deus propitiationẽ, & primitias omnis creaturæ, efficitur etiã multa, vel etiã fortasse omnia hæc purgat ipsius creatura, quæ vniuersa liberare valet. Hinc fit lux hominũ, quãdo homines à vitio obscurati luce egent lucente in tenebris, & à tenebris non apprehensa: lux non futurus, nisi homines obscurati non fuissent. Simile cõsiderare possumus de eo, quod dicitur primogenitus ex mortuis. Nam si ponamus mulierem deceptã non fuisse, nec Adam deliquisse, sed creatum hominẽ ad immortalitatem obtinuisse, neq; in puluerẽ mortis descendisset Christus, neq; mortuus fuisset nõ existente peccato, aut erga E humanum genus amore moriendũ illi erat. Ac si hæc non fecisset, minime fuisset primogenitus ex mortuis. Disquirendũ & illud, num forte etiã hominis pastor futurus non erat, si cõpatatus homo iumentis insipientibus, non fuisset, neque similis illis factus. Nam si homines, & iumenta seruat deus, seruat quæ seruat iumenta, illis donando pastorem, quæ regem capere nequeunt. Exploret ergo oportet, qui collegerit filij nomenclaturas, quænam ipsarum ipsi accesserint, alioqui illi nõ accessuræ, si sancti incepissent, & perseuerassent in beatitudine, quótque eæ sint. Nam fortasse sola sapientia, vel etiam verbum, vel vita, atque omnino veritas permaneret, haud tamen omnia alia nomina, quæ nostri causa assumpsit. Verum enim vero beati illi, qui egentes filio Dei, eiusmodi fuere, vt in posterum non eguerint medico, qui male affectos curaret: neque pastore, neque redemptione, sed sapiẽtia, & verbo, ac iustitia, vel si quid aliud est ipse Christus iis, qui ob perfectionem pulcherrima quæque ipsius percipere valent. Sed hæc sufficiant de eo, quod scriptum est in principio. Videamus nunc diligentius quisnam sit hic λόγος, id est verbum, seu ratio, quæ in principio esse dicitur. Atque equidem reputanti mihi, quænam frequenter dicuntur de Christo ab iis, qui in ipsum credere volunt, mirari subit, cur nam tandem F imposita nomina seruatori nostro, quę vix numerari possunt, plerunque hi silentio pertranseant, atque etiam si eorum mẽtio facta fuerit, illa immutant non proprie sed tropicè, Iesum his nominibus appellari dicentes: in sola appellatione verbi insistentes, veluti solum verbum astruant, esse Christum Dei, non perinde atque in cæteris vocabulis, quibus ipse nuncupatur, indagantes vim significari ex hac voce λόγος. Iam in quo me mirari dicam multorum ruditatem, (apertius enim loquar,) tale est. Inquit alicubi filius Dei, Ego sum lux mundi, & alibi, Ego sum resurrectio, & rursum, Ego sum via, veritas & vita. Scriptum est & illud, Ego sum ostium. Dictum est etiam, Ego sum pastor bonus, & ad Samaritidem dicentem, Scimus quòd Messias venit, qui dicitur Christus, cum autem venerit ille, nunciabit nobis omnia, Respondet, Ego sum qui loquor tecum. Ad hæc cum lauisset pedes discipulorum, dominum se, & magistrum his verbis fatetur. Vos dicitis dominũ me, & magistrum, & bene dicitis, sum etenim. Quin aperte, & clare seipsum filium Dei esse pronunciat, dicens: Quem pater sanctificauit, & misit in mundum, vos dicitis me blasphemare: quoniam dixi, Filius Dei sum ego, & illud, Pater, venit hora, glorifica filium tuum, vt & filius tuus glorificet te, inuenimus etiam seipsum pronunciantem, regem. Veluti cum Pilato dicenti, Rex es tu Iudæorum? Respondens dixit: regnum meum non est ex hoc mundo. Si ex hoc mundo esset regnum meũ, mi-

Apoc. 1. Rom. 3. Gen. 3. Ioan. 10. De nominibus Christi. Ioan. 8. Ioan. 11. Ioan. 14. Ioan. 10. Ioan. 4. Ioan. 13. Ioan. 10. Ioan. 17. Ioan. 18.

G nistri mei certaturi fuerant,ne traderer Iudæis. Nunc autem
regnum meum non est hinc.Legimus & illud, Ego sum vitis
Ioan.15. vera,& pater meus agricola est.Et rursum,Ego sum vitis, vos
palmites. Connumerentur his hæc quoque . Ego sum panis
vitæ,& iterum,Ego sum panis viuens,qui de cœlo descendi,
Ioan.6. & vitam mundo præbeo.Et hęc quidem quæ filius dei se esse
asserit,quæque nobis ad id,de quo agimus, succurrerunt , ex
euangeliorũ textu in medũ protulimus. Sed addendũ etiam
Apo.1. illud est ex Ioannis Apocalypsi:Ego sum primus,& vltimus,
& viuens & factus sum mortuus. Et ecce viuẽs sum in secula
seculorũ,& rursus,Factus sum ego,α,& ω,primus & vltimus,
principium,& finis.Sunt autem non pauca,atque his,quę diximus,similia,quæ sumi ex prophetis poterunt ab eo,qui diligenter versatus fuerit in sanctis libris. Veluti quòd sagittam
electam,& seruum dei,& lucem gentium seipsum appellat,
Esa.49. Esaia dicente,Ex vtero matris meę vocauit me nomine meo,
& posuit os meum quasi gladium acutum,& sub protectione manus suæ abscondit me . Posuit me quasi sagittam electam, & in pharetra sua abscondit me , & dixit mihi seruus
meus es tu Israel,& in te glorificabor , & post pauca , Deus
meus erit fortitudo mea . Et dixit mihi,magnum tibi est,vt
voceris seruus meus,& suscites tribus Iacob,& dispersionem
Israelis conuertas.Ecce posui te in lucem gentium,vt sis salus
mea vsque ad extremum terræ. Sed & in Hieremia ita seip-
Hier.11. sum agno assimilat:Ego sicut agnus innocens,qui ducitur ad
sacrificandum. Hæc itaque & his similia seipsum appellat.
Porrò innumera vocabula,tum apud euangelia,tum apud a-
H postolos,tum apud prophetas colligas , licebit , quibus filius
dei appellari gaudet. Videlicet,vel iis qui euangelia scripserunt , quid de ipso sentirent exponentibus , vel apostolis ex
his quę didicerant,ipsum glorificantibus,vel prophetis ipsius
futurum aduentum præcinentibus , & res illius variis nomi-
Ioan.1. nibus efferentibus.Veluti Ioannes agnum dei ipsum prædicat,dicens:Ecce agnus dei,ecce qui tollit peccatum mundi.
Virum vero his,quæ sequuntur:hic est,de quo dicebam, post
me vir venit, qui ante me factus est , quoniam prior me erat,
1.Ioan.2. & ego nesciebam eum.Sanè in catholica epistola Ioannes illum appellat aduocatum animarum ad patrem,dicẽs.Si quis
Rom.3. peccauerit , aduocatum apud patrem habemus Iesum Christum iustum,Subiungit etiam,quòd sit recõciliatio pro peccatis nostris,ad cuius similitudinem Paulus appellat eum re-
1.Cor.1. conciliatorem,dicens. Quem proposuit deus reconciliatorẽ
per fidem in sanguine ipsius propter remissionem præteritorum peccatorum,quæ deus tolerauit. Ad hæc prædicatus est
etiam à Paulo,potentia dei esse,vt in Corinthiorum epistola,
quando dicit.Christus est dei potentia,sapiẽtia, Quòd etiam
sanctificatio sit,& redemptio.Factus est,inquit,sapientia nobis à deo,& iustitia,& sanctificatio,& redemptio. Quin etiã
Heb.5. sacerdotem magnum eundẽ esse docet nos ad Hebræos scribens,habentes ergo sacerdotem magnum,qui pertrãsiuit cœ
Gen.49. los Iesum filium dei,teneamus cõfessionem. Prophetæ etiam
I præter hæc diuersis eum nominibus appellant. Iacob itaque
dum filios,Iudámque benediceret,Iuda,inquit,laudabunt te
fratres tui.Catulus Leonis Iuda,ex germine fili mi ascendisti,
recumbens dormisti vt leo,& vt leonis catulus.Quis excitabit illum?Cæterum præsentis non est temporis singulis immorari,ostendendo,quomodo , quæ de Iuda dici videntur,
Christo conueniant.Atque etiam obiectio , quæ iure inferri
posset,(scilicet,non deficiet princeps de Iuda,& dux de fœmoribus eius,donec venerit cui repositum est.) aliàs cõmo-
Esa.42. dius soluetur.Iam Esaias aliquoties nouit ipsum Christũ ap-
Vbi tamen pellare Iacob,& Israel,dicẽs. Iacob dilectus meus auxiliabor
voces Ia- ei:Israel electus meus,suscepit illum anima mea.Iudiciũ gen-
cob & Is- tibus nunciabit,non contendet,neque clamabit , neque au-
rael nõ re- diet aliquis in plateis vocem eius. Calamum contritum non
periuntur. confringet,& linũ fumigans non extinguet,donec proiecerit
ex contentione iudicium,& in nomine eius gentes sperabũt.
Quod enim hæc de Christo prophetę nuntiẽt,palàm Mattheus
Matth.12. ostendit in euangelio,ex parte,mutila citans:& dicens:vt impleretur quod dictum est per prophetam,nõ cõtendet,& nõ
clamabit:& quæ sequuntur. Vocatur etiam Dauid Christus.
Ezech.34 Veluti quando Ezechiel prophetans ad pastores subiungit ex
persona dei. Excitabo Dauid seruum meum,qui regit eos.

Non enim Dauid patriarcha exurget recturus sanctos , sed K
Christus.Ad hæc virgam,& florem appellat Christum Esaias
his verbis: Egredietur virga de radice Iesse , & flos de radice Esa.11.
eius ascendet,& requiescet super eum spiritus domini , spiritus sapientiæ, & intellectus, spiritus consilij, & fortitudinis,
spiritus cognitionis,& pietatis,& replebit eum spiritu timoris dei.Iam lapis etiam dicitur dominus noster,ita in psalmis.
Lapidem quem reprobauerunt ædificantes,hic factus est in Psal.118.
caput anguli,à domino factus est hic,& est mirabilis in oculis nostris.Declarat autem euangelium, & Lucas in actis non
alium esse lapidem,quàm Christum,euangelium quidem sic:
Nunquam legistis lapidem,quem reprobauerunt ædificãtes,
hic factus est in caput anguli ? Omnis,qui ceciderit super la- Matt.21.
pidem hunc,conteretur,super quem vero ceciderit, conteret
eum.In actis vero Lucas scribit:hic est lapis ille qui reiectus Act.4.
est à vobis ædificãtibus,qui factus est caput anguli. Cum igitur verbum illud,quod erat in principio,verbum inquã deus
apud deum,vnum sit ex nominibus seruatori attributis , nec
tamen ab ipso dictum,sed à Ioanne scriptum,operæ pretium
fuerit instare iis , qui tot à nobis enumerata nomina prætermittentes , hoc solo verbi vocabulo ceu præcipuo vtuntur:
rursus eorum interpretationem,si qua quis protulerit, requirentes,& hoc vnum verbi vocabulum admittentes:tanquam
liqueat,quid sit filius dei,verbum nũcupatus, ídque tum maxime quod continuè vtantur hoc dicto:Eructauit cor meum
verbum bonum:existimantes filium dei paternam prolatio- L
nem esse tanquam in syllabis positam. Et idcirco Hypostasin,& subsistentiam illi,si accuratè ipsos interrogemus , non
tribuentes,neque essentiam eius explanantes,nondum dici- Psal.44.
mus talem,vel talem,sed quomodocunque essentiam. Verbũ Docet christum esse
enim pronunciatum intelligere vel vulgaris quiuis potest , at verbũ per
renuntient nobis & proferant verbũ tale per se viuere,quòd se subsistens.
vel non sit separatum à patre,& hac etiam ratione neq; subsistat,neque sit filius:vel quod sit separatum , & substantiam
habens deus verbum.Itaque dicendum est,non secus à nobis
fieri debere,cum vocabulo verbi ille nuncupatur, atque facimus singillatim in nominibus prædictis , cum ex proprietate
nominis explicamus intelligentiam rei nominatæ : cúmque
certas rationes adoptamus ad explicandum , quomodo filius
dei hoc vel illo nomine nuncupetur. Quæ enim est hæc priuata istorum electio,non insistere in singulis quibusque spectando vim vocabuli:sed,vt ita dicam , cum quæsierint quomodo ostium, quomodo vitem , quánam etiam de causa intelligere debeamus eum esse viam , idem solum non facere,
cum audis eum dici in scripturis verbum? Vt ergo diligentius
ac reuerentius assequamur ea,quæ dicturi sumus in ea qua de Digressio
agitur disputatione , scilicet quomodo filius dei dicatur esse qua, nomina filij
verbum à nominibus ipsius nobis à principio propositis, in- explicat.
cipiamus necesse est. Nec ignoramus fore aliquos, quibus
eiusmodi digressio maior , quàm pro rei necessitate esse videatur. Attamen animum adhibenti rei,qua de agitur,nõ pa- M
rum vtile fuerit explorare sensa,de quibus nomina ponũtur,
quorum etiam consideratio vtilis erit ad res,quæ subsequuntur. Proinde cum semel in theologiam de seruatore incide-
rimus,inuenientes,diligentia adhibita , quæ de illo feruntur,
necessariò non tantum eum ea parte considerabimus , qua
λόγος,id est verbum,& ratio dicitur: sed etiam plenius , &
vberius,pro virili nostra,reliqua vocabula quibus appellatur,
tractabimus.Cum ergo dixerit seipsum lucem mundi, etiam
proxima,& similia huic voci,quæ quibusdam fortasse, non
tantum proxima,& similia,sed etiam eadem videbũtur esse,
examinabimus.Itaque lux est hominum, lux est vera, lux est
denique gentium. Quòd sit lux hominum, Euangelij , cuius
instituitur nunc à nobis interpretatio ,initium testatur,dicẽs: Ioan.1.
Quòd factum est in ipso vita erat:& vita erat lux hominum,
& lux in tenebris lucet,& tenebræ eam non apprehenderũt.
Quòd etiam sit lux vera,eiusdem Euangelij verba declarant,
quæ mox subnectuntur.Erat lux vera,quę illuminat omnem
hominem venientem in mundum.Lux vero gentiũ ab Esaia
appellatur,sicut prædiximus , illud illius testimonium proferentes:ecce posui te in lucem gentium,vt sis salus mea ab ex- Esa.49.
tremis terræ. Cæterum lux mundi sub sensum cadens sol est.
Post hunc non inconcinne etiam luna , ac denique reliquæ
stellæ

A stellæ eodem nomine nuncupabuntur. Lux attamē cum hæc sint, sub sensum cadens, eò quod terrestria illuminant, dicta apud Mosem quarto die facta fuisse, haud tamen lux sunt vera. At vero seruator noster illucescēs his, qui rationis sunt capaces, præstantissimis animarum eorum partibus, vt ipsorum mens propria aspectabilia cernat, intelligibilis mundi lux est. Nimirum animarum rationis capacium in hoc mundo sensibili existentium, & siquid præter hæc mundum complet: ex quo seruator noster esse nos docet. Fortasse ipse illius præcellens, præstantissimaque pars existens, vt ita dicam, sol, qui faciat diem domini magnum, cuius diei causa ad eos dicit, qui lucis suæ participes erāt, operamini dum dies est, veniet nox, quando nullus postea potest operari: quandiu sum in mundo, lux sum mundi. Quoniam verò discipulis etiam dicit: vos estis lux mundi: & luceat lux vestra coram hominibus, non secus atque lunam, & astra, lucere existimamus sponsam ecclesiam, & discipulos, qui propriam lucem habent, & ab illo vero sole mutuatam, vt luceant illis, qui lucis fontē in se præparare non possunt. Verbi gratia, Paulum quidem, & Petrum dicimus lucem mundi, vulgares verò, vel ipsorum discipulos, qui illuminentur quidem, haud tamen illuminare alios possint, mundum: cuius mundi lux fuére Apostoli. At vero Seruator lux existens mundi, non corpora, sed incorpoream mētem incorporea potentia illuminat, vt tanquàm à sole illumi-
B natus vnusquisque nostrum videre alia etiam intelligibilia possit. Vt autem sole illucescente vis illa lunæ, & stellarum illuminandi obscuratur, sic hi, qui à Christo illustrantur, quíq; splendores illius perceperunt, nullam operam desiderant aliquorum administrantium Apostolorum, vel prophetarum, ac ne angelorum quidem: audendum enim est veritatem dicere: proinde addam, neq; præstantissimarum virtutum eos indigere, quos ipsa primigena lux edocuerit. Porrò iis, qui minimè solares Christi radios capere valent, sancti ipsi ministrātes lucem præbent, sed ea, quam prædiximus longè inferiorē, cum vix alioqui hanc patuam ipsi capere valeant mox ab ipsa pleni. Est autem Christus lux mundi: est & lux vera ad eius lucis differentiam, quæ sensu percipitur. Cum nihil, quod sensu percipiatur, sit verum, nec tamen quia, quod sensu percipitur, non est verum, idcirco falsum est: nam potest comparationem, proportionémque habere quod sensu percipitur ad illud, quod animo cernitur, rationéque comprehēditur, cum interim sanè, rectéque de omni non vero, nō prædicetur falsum. Quare autem an idem sit lux mundi, & lux hominum. Ac meum quidem iudicium est maiorem tunc lucis vim exhiberi, cum appellatur lux mundi, quàm quando lux hominum. Nam mundus iuxta vnum sensum, non tantum homi-
1.Cor.4. nes. Et Paulus in priore ad Corinthios epistola maius quiddam esse, vel etiam diuersum ab hominibus mundum hunc astruit dicens: Theatrum facti sumus mundo, & angelis, & hominibus. Proinde obserua, an iuxta vnum sensum mundus
C sit creatura illa, quæ liberanda dicitur ab interitus seruitute in libertatem gloriæ filiorum Dei, cuius vehemens desideriū reuelationem filiorum Dei expectat. Obserua, autem addidimus, quòd in medium producta fuerint ea verba: Ego sum lux mundi, quæ possunt etiam de discipulis intelligi, cum eis quoque Iesus dixerit: Vos estis lux mundi. Siquidem sunt, qui suspicantur præstantiores aliis creaturis eos esse homines, qui ab ipso Iesu sincere edocti fuerint. Quorum alij quidem hos homines natura, alij vero ratione, quæ in actione difficiliori versatur, tales existere affirmant. Maiores enim labores, maioráque vitæ pericula, qui carne ac sanguine constant, habere, quàm qui æthereo corpore. Nam neque lumina cœlestia dicunt corpora terrena si suscepissent, à periculis omnino, & à peccando immunia præsentem vitam transactura, cui etiam rationi qui fauent scripturarum quarundam testimoniis enūtiantibus maxima de hominibus, superuenientiámque promissionis ad hominem pertinere dicentibus, vsuri sunt: cum tamen hoc ipsum de creatura, vel vt intelleximus de mundo testimonia hæc non permittant. Illud enim, vt ego, & tu vnū
Ioan.17. sumus, vt & ipsi in nobis vnum sint, & vbi ego sum, illic erit
Ioan.12. & minister meus, aperte de hominibus scriptum esse dicunt. De creatura verò quòd liberatur ab interitus corruptione in libertatem glorię filiorum Dei. Non silent autem etiam hoc: videlicet primogenitum omnis creaturæ pro eo honore, quo D
hominem præter cætera prosequebatur hominem factum, non animal aliquod cœleste. Quinetiam rursus addunt ministram, & seruam cognitionis Iesu stellam, quæ in oriente apparuit, creatam fuisse, vel similem reliquis astris, vel fortasse etiam præstantiorem, quippe quæ omnium præstantissimum
designaret. Quòd si gloriationes sanctorum sunt in afflictio- Rom. 5.
nibus, qui sciunt afflictionem parere patientiam, patientiam verò probationem, probationem verò spem, spem autem nō confundere, neque patientiam, neque probationem, habebit non afflicta creatura æqualem, sed diuersam: quoniam vanitati creatura subiecta est non volens, sed propter eū, qui subiecit illam sub spe. Cæterum qui nō in animum inducit suū,
talia homini beneficia collata fuisse, aliò voluntate tendens Rom. 8.
dicet, creaturam, quæ vanitati suspirās subiacet, affligi magis, quàm hos, qui suspirant in hoc tabernaculo: quippe quæ tēpore quamplurimo, ídque cum multiplicatione seruiat humani certaminis vanitati. Quare enim nolens hoc facit? nisi quod vanitati subiectam esse, & non habere præcipuum vitę statum sit contra eius naturam? Quem quidem statum, quia in mūdi interitu, & in interitu vanitatis corporum liberatur, & soluitur, receptura est? Verum enimuero quoniam plura, quàm quæ conueniant propositæ disputationi, videmur disseruisse, redeamus vnde digressa erat oratio, memoria repetē-
tes, qua de causa tum lux mundi, tum lux vera, tum denique E
lux hominum seruator dicatur. Explicatum est ergo eum lucem veram appellari, propter lucem mundi sensibilem: vel quòd idem sit esse lucem mundi, & lucem hominum, vel in disputationem cadat, sit nec ne idem. Quæ necessariò nobis inuestigata sunt propter eos, qui nihil commentati sunt, quare seruator diceretur verbum: quo persuasum haberemus, nos nō ex præfinitione stare debere in solius vocabuli huius verbum intelligentia, cum minus sit decens, vt hoc vocabulum per translationem non exponatur, cum anagogicè, atque allegoricè exponamus illud lumen mundi, atq; multa alia, quæ in medium protulimus. Vt autem eò quòd illuminet, illustrétque eas hominum partes, quas principales vocamus, vel generatim omnium, qui rationis sunt capaces, lux est hominum, & lux vera, & lux mundi: sic eò quòd auctor sit omnis mortalitatis deponendæ, ingenerandique eam, quam propriè vocamus vitam, resurgentibus ex mortuis iis, qui eum sincere
receperint, appellatur resurrectio. Hoc autem non modo in Rom. 5.
præsentia in his operatur, qui valent dicere, consepulti sumus 2.Cor.4.
cum Christo per baptismum, cúmque eo simul resurreximus: sed etiam multò magis cum prorsus omni deposita mortalitate, aliquis in nouitate vitę ipsius filij ambulat: mortalitatem vero Iesu semper in corpore, dū hic degimus, circumferimus, quādo magnum fructum cepimus: vt vita Iesu in corporibus nostris manifestetur. Quinetiam via, quæ est in sapientia, & actione eorum, qui seruātur in ipso facta circa permeationes,
& explicationes de veritate in diuino verbo, & circa actio- F
nes existentes in vera iustitia, vim exhibet nobis intelligendi, quomodo Christus via dicatur, in quam viam nihil gestare debet, neque peram, neque pallium, ac ne baculum quidem,
vel calceos, quibus induat pedes iter facturus. Sufficiēs enim Prou.30.
per se est hæc via ad omnia suppeditanda itineri necessaria: nulláque re omnino indiget, quisquis hanc ingreditur, ornatus eo vestimento, quo ornatum esse eum decet, qui inuitatus vadit ad nuptias, cum nulla res similiter molesta possit in hac via occurrere. Facile enim factu non est, teste Salomone, vt serpentis, & vt ego arbitror, cuiusuis etiam feræ vias inueniat quis supra petrā. Quare nihil opus est baculo in via hac, quæ tantum abest, vt contrariorum vestigia habeat, vt ne illorum quidem, quæ mala sunt, ob soliditatem, vnde etiam petra dicitur, sit capax. Porro vnigenitus veritas est, omnem omnium rerum iuxta patris voluntatem, cum omni claritate rationem in se complectens, atque vnicuique in quantū est veritas pro illius dignitate, & merito distribuens. Quod si quis inquirat, num omne, quod tandem cognitum est patri iuxta profunditatem, & diuitiarum, & sapientiæ, & cognitionis eius, seruator noster sciat, & causa glorificandi patrem, quædam à patre cognita esse dicat, quæ filius ignoret, cum alioqui possit ex æquo perinde atque ingenitus Deus apprehensiones prehen-

G dere, sciendum est seruatorem ipsum, quia sit veritas, nihil veri ignorare, idque tum maximè adiungendum est, solida si est veritas, ne claudicet veritas diminuta cognitione eorum, quę sunt in solo patre, vt isti tradunt: vel ostendat aliquis, quędam esse, quæ cognoscuntur, quæ veritatis appellatione nuncupari non possunt, sed supra ipsam veritatem sita sunt. Cæterum perspicuum est principium, fontémque vitę sincerioris ac purioris, atque à mixtione cuiuscunque rei alienæ, propriè in primogenito omnis creaturæ existere, à qua qui Christi sunt participes sumentes, veram viuunt vitam, cum hi, qui præter ipsum viuere existimantur, vt veram lucem non habent, ita ne veram quidem viuant vitam. Iam ostium quoque Seruator inscriptus est: quoniam in patre non licet esse ei, qui non peruenerit apud patrem, primum ab imo ascendentem ad filij diuinitatem, per quam quis manu duci poteſt etiam ad paternam, generis autem humani amās cum sit, & qualemcunq; animorum ad meliorem frugem inclinationem admittat, eorum qui ad λόγον, id est ad rationem, non festinant, sed ouiū instar exquisitam, sed irrationalem mansuetudinem, & lenitatem habent, pastor efficitur. Homines enim, & iumēta seruat dominus. Quin & Israel, & Iudas ne dum hominum, sed etiam iumentorum semen seminat. Ad hæc à principio considerandum est Christi vocabulum, adiuncto etiam vocabulo regis, vt comparatione, quid differant, intelligatur. Cum itaque in quarto hic, & quadragesimo psalmo dicatur, amans iustitiæ, & osor iniquitatis prę participibus, ob talem erga iustitiæ amorem, ergáque iniquitatem odium promeruisse, vt
H vngeretur, tanquam non simul cum esse vnctionem existentem, concreatámque acceperit: quæ vnctio regni, interdúmque etiam sacerdotij mortalibus est signum, censebis tu mortale filij Dei regnum esse, nec simul cum eo natum? Atqui quî fieri potest, vt primogenitus omnis creaturæ rex efficeretur, cum id antea non haberet? & idcirco quia iustitiam dilexerit, cum sit ipsa iustitia? Verum haudquaquam nos latere debet, vocabulum Christi ad eam naturam, qua est homo, præcipuè pertinere: iuxta quam etiam anima ipsius dicitur turbata, & pertristis fuisse: Vocabulum verò regis referri ad diuinitatem: id quod ex primo, & septuagesimo psalmo confirmare licet, dicente:
Psal.17. Deus iudicium tuum regi da, & iustitiam tuam filio regis, vt iudicet populum tuum in iustitia, & pauperes tuos in iudicio: aperte enim Salomoni inscriptus hic psalmus de Christo prophetat, operæque pretium est videre, cui regi optet à deo propheta iudicium dari: & cui filio regis, & cuius regis iustitiam. Meum itaque est iudicium, præcipuam primogeniti totius creaturæ naturam, cui ob præstantiam datum sit iudicium, regem dici: filium verò regis, eum, quem assumpsit hominem ab illa formatum, & effigiatum secundum iustitiam. Quàm rem sic se habere, vt credam, adducor ex eo, quòd sub vnam & eandem rationem contractum
I sint vtrunque: & quod quæ dicuntur, non tanquam de duobus quibusdam, sed tanquam de vno enuntientur. Nam fecit
Ephes.2. seruator vtraq; vnum, cum hoc primum in seipso fecisset, eò quòd sit primitiæ eorum, in quibus vtraque facta sunt vnum: vocem enim Vtraque refero ad homines etiam illos, qui permixtam spiritu sancto habentes animā, spirituales effecti seruantur. Vt igitur aliquos cernere est, quibus Christus est pastor, sicuti prædiximus, propter suam ipsorum mansuetudinem, & firmitatem, quæ inest in irrationali parte animæ: Sic etiam aliquos videas, quibus rex sit ipse Christus, ob eam animæ partem, quæ rationis magis est capax, per quam accedunt ad Dei cultum. Quorum quidem regem habentium sunt differentiæ, regnante in illis rege, vel magis secundum mysticā, & arcanam rationem, arcanius, ac diuinius, vel imperfectius. Ex quo dixerim ego præcipuam, ac diuinam vnigeniti naturam in illis regnare, qui eousque ratione peruenerunt, vt cōtemplati fuerint ea, quæ corporea non sunt, & à Paulo vocā-
Rom. 1. tur ἀόρατα, hoc est inuisibilia: & μὴ βλεπόμενα, hoc est, quæ oculis non cernuntur: appellat, cum Christus iuxta humanam naturam regnet in illis, qui rationem tantum attigerunt rerum earum, quæ sensu percipi possunt: ex hisce rebus sub sensum cadentibus glorificantes eum, qui fecit, vt etiam in ipsos, qui sub regno rationis sunt, ipse Christus regnaret.

Neque verò offendatur vllus, separantibus nobis, quæ sunt in seruatore, significationes, idem existimans etiam in substantia ipsius nos facere. Vel vulgaribus verò quibusque admodū etiam patebit quomodo dominus noster, magister sit, & explanator his, qui contendunt ad pietatem: ac dominus seruorum illorum, qui spiritum seruitutis habent ad timorem: qui si proficiant, & ad sapientiam summo studio contendant, etiā hac digni habentur, quoniam seruus nescit, quid velit dominus ipsius, nec amplius autem permanet dominus, factus illorum amicus, id quod ipse docet: cum adhuc serui erant ipsius audirores, dicens: vos vocatis me magistrum, ac dominū, & bene dicitis, sum etenim. Alibi verò, post hac, nō dico vos seruos, quia seruus nescit, quæ sit voluntas domini sui: sed dico vos amicos, quoniam permāsistis mecum in omnibus tribulationibus meis. Qui ergo in timore viuunt, (quem exigit Deus à seruis non bonis, vt legimus in Malachia, si dominus ego sum, vbi est timor meus?) serui sunt domini, qui illorum vocatur seruator. Attamen nec his omnibus manifestè filij nobilitas declaratur, sed tum, cum, filius meus es tu, ego hodie genui te, dicitur ad illum à Deo, cui semper est hodie, neque enim est vespera diei, neque mane, meo quidem iudicio, sed tempus (vt ita dicam) simul se extendens cum illa ipsius ingenita, & sempiterna vita ipsi dies est hodie, in qua genitus est filius, sic non inuento originis ipsius principio, sicut neq; diei. Insuper addendum est his, quæ diximus, quomodo filius sit vitis vera. Ac profectò hoc perspicuum erit iis, qui vt dignum est prophetica gratia, intelligunt illud, vinum lætificat cor hominis. Nam si cor pars διανοητικὴ ea est, quæ cogita- L tione versat, & agitat, ipsúmque lætificat ratio, maxime potabilis, abducens à rebus humanis, & furere faciens, & ebrium esse ebrietate, non ea quidem, quæ est aliena à ratione, sed diuina, qua etiam Ioseph fratres, vt puto, ebrios facit: meritò is, qui vinum cor lætificans affert, est viris vera: ob hanc causam veram, quòd racemos habeat veritatem, & palmites discipulos, sui imitatores, & ipsos fructificantes veritatem. Difficile autem est differentiam proponere panis, & vitis: quandoquidem non vitam tantum, sed etiam panem vitę seipsum appellat. Proinde vide, ne forte quemadmodum panis nutrit, & cor roborat, confirmare cor hominis dictus, & vinum lætificat diffundens animum, atque exhilarans, sic disciplinæ morales, (Euangelicas intelligo docentes operati) quæ vitam acquirunt eas addiscenti, atque operāri, panis quidem sint vitæ: non tamen fructus vitis dicantur: Theoremata verò arcana, & mystica, lætificantia, atque numine animam afflantia, quæ ingenerantur in iis, qui oblectantur in domino, non solū nutriri, verumetiam oblectari desiderantes, vinum vocentur à vera vite peruenientia. Ad hæc elaborandum nobis est, quonam pacto primus, & vltimus in Apocalypsi inscriptus est. Diuersus, in quantum primus est, existens ab α, id est principio, & in quantum est vltimus, non idem existens cum ω, id est fine. Opinor itaque, cum animalia, quæ rationem partici- M pant, diuersarum sint specierum, aliud inter ipsa esse primum, aliud secundum, aliud tertium, & sic deinceps vsque ad vltimum: quorum sanè quodnam sit primum, & secundum, & tertium, & sic vsque ad vltimum accuratè dicere, humani non admodum ingenij est, sed eius quod naturam superet nostram. Conabimur tamen quæ ad huius considerationis declarationem pertinere videbuntur, pro virili nostra afferre in medium, atque eloqui. Sunt quidem dij, quorum deus deus est, vt prophetiæ loquuntur: confitemini Deo deorum: & Deus deorum dominus locutus est, & vocauit terram. Deus autem, vt Euangelium tradit, non mortuorum Deus est, sed viuentium. Vnde viuentes etiam dij sunt, quo- 1.Cor. rum Deus, Deus est. Quin etiam scribente ad Corinthios Apostolo iuxta propheticas voces, quemadmodum sunt dij multi, & domini multi, nomen deorum interpretati sumus, tanquam existant. Sunt vero etiam alij præter deos, qui quorum Deus, est Deus, qui vocantur Throni: & alij, qui dicuntur principatus, rursus præter hos alij, qui dicuntur dominationes, & potestates. Dicente autem Paulo supra omne nomen, quod nominatur non solùm in seculo hoc, verum etiam in futuro, credere debemus alia esse etiam, præter hæc, rationalia, quorum vocabula haud ita

A ita familiariter nobis sint in vsu, quorum vnum quoddam genus Sabba vocabat Hebræus, ob eam causam, dicens, nomen formatum fuisse Sabaoth, qui princeps huius ordinis esset, nec diuersus à Deo. Præter hæc omnia est mortale rationale ipse homo. Vniuersorum ergo Deus, genus primum quoddam rationale, quod cæteris honore excelleret, fecit quod mea sententia eos complectatur, qui vocantur Dij: alterum in præsentia vocentur throni: tertium verò principatus sine dissidio. Sic autem rationale ad vltimum rationale descendendum est, quod non aliud fortasse fuerit, quàm homo. Seruator igitur diuinius multò, quàm Paulus, factus est omnibus omnia, vt omnes vel lucrifaceret, vel perficeret: & manifestè homo hominibus, angelis angelus factus est. Cúmque fidelium nemo ambigat hominem eum fuisse, angelum etiam eum fuisse inducamur ad credendum seruantes angelorum apparitiones, & verba, quando potestatem eum apparet angelorum habere: in quibusdam scripturæ locis angelis loquentibus: veluti illo in loco, visus est angelus domini in flamma ignis de medio rubi, & dixit: Ego sum Deus Abraham, & Isaac, & Iacob. Quin etiam Esaias dicit: Vocabitur nomen eius magni consilij angelus. Primus ergo & vltimus est Seruator, non quòd non sit etiam media, sed idcirco duorum extremorum vocabulo gaudet, vt declaret se

Exod.3. *Esa.9.*

B omnia fuisse. Ipse verò vtrum homo sit vltimum rationale, an ea, quæ vocantur subterranea, quorum de numero sunt dæmones, vel omnes, vel aliqui. Inquirenda sunt & illa, quæ Seruator se factum per prophetam Dauid inquit: & factus sum sicut homo sine adiutorio inter mortuos liber: sicut plus habens in hominibus, quia natus sit ex virgine: & ob reliquam vitam supra vulgi opinionem, & admirabiliter transactam, ita inter mortuos, non derelicta est anima eius in infernum, eò quòd illic solus fuerit liber. Atque hunc quidem in modum primus est, & vltimus. Quòd si sunt literæ Dei (vt certè sunt) quas sancti legentes ea se dicunt legere, quæ sint in tabulis cœli: elementa illa, per quæ legenda sunt cœlestia, notiones sunt, in minutas partes diuisæ, nempe in α, & quæ sequuntur vsque ad ω, de filio Dei. Rursus idem Dei filius principium est, & finis. Sed secundum significationes non est idem. Nam principium cum sit, quatenus sapientia est, vt in Prouerbiis didicimus, nam scriptum est: Deus creauit me principium viarum suarum ad opera eius: quatenus verbum est, non est principium, quia in principio erat verbum. Igitur significationes eius continent principium, & secundum quiddam, & tertium, præter principium, & sic vsque ad finem: tanquam si diceret, principium sum, quatenus sapientia sum: secundum autem, si for-

Psal.87.

C tè sic contingeret dici, in quantum sum inuisibilis: tertium, in quantum vita: quoniam quod factum est, in ipso vita erat. Quod siquis scripturarum sensum inuestigans, idoneus est eum assequi, is quidem fortasse inueniet pleraque, quæ ad ordinem pertineant, atque finem ipsum, omnia autem non arbitror illum inuenturum: apertius autem principium, ac finis, secundum communem loquendi consuetudinem, de re continua, & vnita dici videntur: vt domus principium est fundamentum, & finis fastigium. Et sanè summo angulari lapide existente Christo, toti corpori vnito eorum, qui seruantur, adaptandum est exemplum hoc, omnia enim, & in omnibus est Christus vnigenitus, qui vt principium in eo est homine, quem assumpsit, vt finis autem in vltimo, sanctorum scilicet, etiam in his, qui sunt in medio existens. Est etiā Christus, vt principium quidem, in Adam, vt finis autem, in aduentu suo. Iuxta illud, vltimus Adam in spiritum viuificantem. Veruntamen hoc dictum congruet etiam explicationi harum vocum, primus & vltimus. Cæterum si obseruauerimus, quæ superius à nobis dicta fuere de vocabulis primi, & vltimi, vbi tum ad species rationalium, tum ad filij Dei diuersas appellationes, & significationes, orationem retulimus, habemus etiam differentiam primi, & principij, & vltimi, & finis, quin etiam eius, quod esse dicitur α, & ω: Sed neque obscurum est, quomodo Christus dicatur viuens, & mortuus, imò post hanc vocem mortuus, viuens in secula seculorum. Quoniam enim non iuuabamur à præcedenti ipsius vita, peccato obnoxij, descendit ipse ad mortalitatem nostram: vt

1.Cor.3. *1.Cor.15.* *Apoc.2.*

nos ipsius Iesu, peccato mortui mortificationem circūferentes, ordine capere possimus eam, quæ post mortificationem ipsius extitit, vitā in secula seculorum. Nam qui semper Iesu mortificationē in suo corpore circunferunt, etiam ipsam Iesu vitam habituri sunt in corporibus ipsorum clarè apparētem: & hæc quidem ipse de seipso in libris Testamenti noui enuntiauit: Apud Esaiam autem suum ipsius os à patre positum esse dixit, veluti gladium acutum, & se abscōditum fuisse sub vmbra manus ipsius, assimilatum interim sagittæ electæ, & in patris pharetra absconditum: seruum Dei vniuersorum ab ipso vocatum, & Israelem, & lucem gentium. Gladius itaque acutus est os filij Dei, quoniam viuus est sermo Dei, & efficax, & penetrantior quouis gladio vtrinque incidēte, & pertingens vsque ad diuisionem animæ simul, ac spiritus, compagúmque, & medullarum, & discretor cogitationum, & notionum cordis: præsertim cum venerit, non vt mittat pacem super terram, hoc est, in res corporeas, & sensibiles, sed gladium, & vt discindat pernitiosam, vt ita loquar, corporis amicitiam & animæ, quò anima permittens seipsam spiritui, qui militat aduersus carnem, amicitiam cum Deo ineat: gladium inquam eum, qui vt gladium acutum, habuit os iuxta propheticum sermonem. Quinetiam inspiciens aliquis tot diuino amore sauciatos, non secus atque erat illa, quæ in Cantico Canticorum se hoc passam fatebatur, inquiens, amore vulnerata ego sum: is profectò non aliam inuenturus est sagittam multorum animas amore Dei vulnerantem, quàm eum, qui dicit: posuit me sicut sagittam electam. Ad hæc quisquis intellexerit, quo nam pacto Iesus factus sit discipulis, non tanquam recumbat, sed tanquam ministrans, cum filius Dei existens, pro liberandis iis qui peccato seruiebant formam serui sumpserit: non ignorabit quomodo ad ipsum pater dicat: seruus meus es tu: ac mox, magnum tibi est, vt vòceris seruus meus. Nam nobis audendum est dicere, maiorem, diuiniorémque, atque verè secundum imaginem patris, Christi bonitatem apparere, quando humilem præbuit semetipsum factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis, quàm, si rapinam arbitratus fuisset esse se æqualem Deo, nec voluisset pro mundi salute fieri seruus. Ob eam causam volens nos docere, magnum donum se à patre accepisse, quòd sic seruierit, inquit: Et Deus meus erit mihi fortitudo mea. Et dixit mihi: Magnum tibi est, vt voceris seruus meus: nam seruus non factus, non excitasset Iacob, neque dispersionem Israel conuertisset. Sed neque futurus erat in lucem gentium, vt vsque ad extremum terræ salus esset. Et res quidem non vsque adeo magna est, quòd seruus ipse fuerit factus, quamuis à patre hoc magnum esse dicatur, si conferatur cum agnello, & agno innocente: vt enim agnellus innocens, qui ducitur vt sacrificetur, factus est ille agnus Dei, vt auferat peccatum mundi, & qui omnibus sermonem suppeditat, etiam assimilatus est agnello sine voce, coram tondente, vt morte ipsius omnes nos purificemur, quæ datur instar pharmaci aduersus actiones aduersarias, & aduersus peccatum eorum, qui recipere cupiunt veritatem. Siquidem imbelles fecit mors Christi eas potentias, quæ humano generi bellum inferunt, & vindicabit à peccato vitam in vnoquoque credentium, potentia indicibili. Quoniam autem aufert peccatum, vt totus sine peccato sit mundus, idq; facit, donec vniuersos hostes suos, atque adeo mortem ipsam, nempe vltimum hostem, deuicerit: Idcirco Ioannes ait, ostēdens ipsum: Ecce agnus Dei, qui tollit peccatum mundi: non inquit, qui tollit aliquando: neque item, qui abstulit quidem ante, nunc autem non tollit, sed tollit, inquit, quòd assiduè hoc agit, id est, tollit ab vnoquoque in mūdo existente peccatum, neque cessat tollere, quoad è toto mūdo sublatum fuerit peccatum, ac Seruator tradiderit patri regnum paratū, eo quòd nullum, ac ne leue quidem peccatum perfuturum sit debellandum à patre: & rursum suscipiēs omnia Dei in toto seipso perfectè, quando implerur illud, vt sit Deus omnia in omnibus. Dicitur etiam præter hæc, vir veniens post Ioannem, ante ipsum factus, & ante ipsum existens, vt edoceamur, etiam hominem filij Dei, diuinitati ipsius cō mixtum ante fuisse, quàm nasceretur ex Maria, quem hominem dicit se nescire. Quem tamen quomodo non norat, cum iam subsiliisset præ gaudio in-

Esa.49. *Heb 4.* *Matt.10.* D E *Esa.49.* *Phil.2.* F *Ioan.1.*

G fans,& adhuc existens in vtero Elizabethæ? quãdo facta fuit
vox salutationis Mariæ,ad aures coniugis Zachariæ. Proinde
obserua, num quod Ioannes dicit se non nosse, referri possit
ad id tempus, quo nondum ipse Christus in corpore appa-
ruerat. Sin verò nõ norat ipsum Christum, antequam id tem-
poris apparuisset in corpore, cum tamen ipsum iam agno-
uisset existẽtem in vtero matris, fortasse dicit quiddam aliud
de eo, diuersum ab illo, quod agnoscebat, scilicet quòd super
quem dilapsus spiritus sanctus maneret super eum, hic esset,
qui baptizaret spiritu sancto, & igni, quando vidit spiritum
descendentem, & super eum manentem. Attamen virum
ipsum etiam antea existere norat Ioannes. Verum enimuero
nullum vocabulum ex his, quæ supra diximus, æquè Christi
pro nobis patrocinium apud patrem declarat, obsecrantis
pro hominum natura, & eam expiantis, atque aduocatus, &
propitiatio, & propitiator: & aduocatum quidem nuncu-
1.Ioan.2. pat eum Ioannes in epistola sua dicens: Si peccauerit quis,
1.Ioan.2. aduocatum habemus apud patrem Iesum Christum iustum.
Rom.3. Dicitur etiam propitiatio ab eodem, in eadem epistola. Et
hic propitiatio est pro peccatis nostris, similiter in epistola ad
Romanos, propitiator. Quem proposuit Deus propitiato-
rem per fidem, cuius propitiatorij erat vmbra quædam au-
reum illud propitiatorium duobus impositum Cherubim in
intima, & sancta sanctorum. Quomodonam verò aduoca-
tus, & propitiatio, tum etiam propitiatorium esse posset Ie-
sus absque Dei potentia, quæ nostram abolet infirmitatem,
H & quæ in credentium animos influit, & à Iesu subministra-
tur, quia ea peior est, cum sit ipsa Dei potentia, hoc est, αὐτο-
Phil.4. δύναμις, per quem etiam dicat aliquis, omnia possum per
Christum, qui me corroborat. Quapropter Simonẽ quidem
illum Magum seipsum prædicantem esse potentiam Dei, quæ
vocatur magna, scimus vnà cum suo argento in interitum, &
perditionem abiisse, eos verò omnes qui quomodocunque
sunt fortes, & fatẽtur Christum esse verè potentiã Dei, ipsum
Christum (quatenus potentia est) participare credimus. Illud
autem silentio non prætereundum: Iesum Dei sapiẽtiam me-
ritò existere, & hanc ob causam hoc nomine appellari: quip-
pe cum non in nudis visionibus Dei, & patris vniuersorum
substantiam habeat sapientia ipsius, perinde atque phantas-
mata cogitationum humanarum: Quòd siquis potest incor-
poream substantiarum variarum speculationum omnium ra-
tiones continentium, viuentem, & veluti animatam conside-
rare, is planè sciet Dei sapientiam omni creatura longè præ-
Prou.8. stãtem, ac bene de seipsa dicere: Deus creauit me initium via-
rum suarum ad opera eius, per quam creationem potuit quę-
uis creatura subsistere, haud expers existens diuinæ sapientiæ,
per quam facta est, quandoquidem, teste Dauide, in sapientia
fecit omnia Deus, sed multa quidem participatione sapien-
tiæ orta sunt, quæ vicissim non assequuntur eam, qua creata
I sunt, ex quo pauca sunt admodum, quæ nõ modo possideant
ex seipsis sapientiam, verumetiam ex multis aliis, cum Chri-
stus sit vniuersa sapiẽtia: & quilibet sapiens, quatenus sapien-
tiam capit, fit Christi (in quantum est sapientia) particeps per-
inde atque quisque viribus longè præcellens, quantum par-
ticeps est potentiæ, tantũdem etiam Christi (quatenus est po-
tentia) fit particeps. Quòd idem etiam de sanctificatione, &
de redemptione sentiendum est. Ipsa siquidem sanctificatio,
vnde sancti sumunt sanctificationem, & redemptio, Christus
nobis factus est: & vnusquisque nostrum illa sanctificatione
sanctificatur, & illa redemptione redimitur. Obserua autem,
an particulam, nobis, minimè frustra addiderit Apostolus di-
1.Cor.1. cens: Qui factus est nobis sapientia à Deo, & iustitia, & san-
ctificatio, & redemptio. Itidémque obseruat Apostolum non
ab re alibi dixisse absolutè Christum, Dei sapientiam, & Dei
potentiam, quatenus potẽtia, & sapientia est, etiam si nos exi-
stimassemus eum non esse potentiam Dei, neq; sapientiam in
vniuersum, sed nobis: nunc autem Iesum scribens Apostolus
sapientiam esse potentiã, aliquoties, vocabulum nobis, addit,
aliquoties non addit, absolutè eum sapientiam, & potentiam
scribens, cum itidem interim non faciat, scribẽs eum esse san-
ctificationem, & redemptionem. Quo circa vide (quoniam
qui sanctificat, & qui sanctificantur ex vno omnes) an ipsius,
qui est nostra sanctificatio, sanctificatio sit pater, quemadmo-
dum ipsius Christi existentis nostri capitis, caput est pater. Est K
autem redemptio nostra Christus, eò quòd in captiuitatem
abducti opus habuimus redẽptione. Nec ipsius redemptio-
nem quæro, qui tentatus est per omnia, iuxta similitudinem
absque peccato, sed nunquam ab hostibus factus captiuus.
Cum semel autem distinxerimus inter voculam nobis, & vo-
culam simpliciter, siue absolutè, dicentes non simpliciter san-
ctificationem, & redemptionẽ scribi à Paulo esse Christum,
sed cum additamento, nobis (cum potentia, & sapientia di-
catur, & cum additamento nobis, & simpliciter sine vocula,
nobis) non sinere debemus inexploratum sermonem de iu-
stitia. Et quòd quidem iustitia, nobis sit Christus, perspicuum
est ex eo: qui factus est nobis sapiẽtia à Deo & iustitia, & san-
ctificatio, & redemptio. Quòd si non inuenimus ipsum iu-
stitiam simpliciter dici, quemadmodum simpliciter sapien-
tia, & potẽtia Dei dicitur, vestigare debemus an ipsi Christo,
quemadmodum sanctificatio est pater, ita etiã iustitia sit pa-
ter. Neque enim iniustitia est apud Deum. Et iustus, & san-
ctus est dominus, & in iustitia iudicia eius. Iustus autem cum
sit, iustè omnia dispẽsat. Quod autem attinet ad id, quod hæ-
retici dicunt, diuersum scilicet esse iustum à bono, sed quod
ipsi non explanant, existimantes iustum quidem esse mundi
opificem, Christi autem patrem bonum, mea sententia accu-
ratè examinatum posset dici de patre, & filio: filio quidem
existente iustitia, qui accepit potestatem faciendi iudicium,
quoniam filius hominis est, & iudicabit orbem terrarum in L
iustitia: patre verò (eos, qui in filij iustitia eruditi fuerint post
Christi regnum beneficio afficiente) boni vocabulum operi-
bus ostensuro, quando fuerit Deus omnia in omnibus. Cuius
fortassis iustitia Seruator instruit omnia, temporibus ido-
neis, & ratione, & ordine, & punitionibus, & spiritualibus,
vt ita loquar, auxiliis ipsius medicinalibus ad capiendum in
fine patris bonitatem. Cuius vim probè tenens Seruator, illi,
qui sibi vnigenito, dicebat, præceptor bone, Cur me, inquit,
appellas bonum? Nemo bonus nisi vnus: nempe ille Deus: M
ille pater. Simile verò etiam in aliis ostendimus, tum verò ma
ximè in hoc, quod dicunt maiorem esse aliquem demiurgo,
hoc est mundi opifice, per mundi opificẽ interpretãtes Chri-
stum, per hoc verò maiorem patrem: hic igitur qui tot nomi-
nibus nũcupatur, aduocatus, propitiatio, propitiatoriũ, com-
passus infirmitatibus nostris, tentatus in omnibus humanis,
iuxta similitudinem sine peccato, magnus est Pontifex non
modo pro hominibus, sed etiam pro omni, quod rationis est N
capax, hostiam semel oblatã seipsum offerens Sine Deo enim
vel per gratiam Dei (vt in quibusdam exemplaribus epistolæ
ad Hebræos ponitur:) Pro omni gustauit mortem: siue sine H
Deo pro omni gustauit mortem, non solùm pro hominibus
mortuus est, verum etiam pro cæteris rationis capacibus, siue
per gratiã Dei. Pro omni gustauit mortem: pro omnibus sine
Deo mortuus est: per gratiam nanque Dei pro omni gustauit
mortem: etenim absurdum est pro peccatis quidem humanis
dicere eum mortem gustasse, non ita vero pro quibuscunque
etiam aliis, qui præter hominẽ in peccatis essent, verbi gratia
pro astris, nimirum neque astris omnino corã Deo puris exi-
stentibus, veluti legimus apud Iob, Astra autẽ non sunt mun-
da in conspectu eius, nisi fortè hoc hyperbolicè dictũ est. Ob
eam causam magnus est Põtifex, quoniã regno patris omnia
restituit, faciens ea repleri, quæ in vnoquoq; mortalium de-
sunt, vt capiãt paternam gloriam. Sanè hic magnus Pontifex
iuxta aliam considerationem Iudas vocatur, vt qui in occultò
sunt Iudæi non à Iuda Iacob filio nominẽtur, sed ab hoc, exi-
stentes ipsius fratres, & laudantes eum, adipiscentes liberta-
tem, qua liberantur ab ipso, & liberati ab hostibus suis, ipso
scilicet manus suas in illorũ dorsum imponente, & subiiciẽte
ipsos, quin etiam supplantantẽ actionẽ oppositam, præterea
solus videns patrẽ (etiam quando homo factus est) Iacob est,
& Israel, à quo vocato Iacob, & Israel, ita vocamur etiam nos,
Iacob, & Israel, vt ab ipso, qui est lux mundi, lux etiam nun-
cupamur. Quoniam autem assumit sibi regnum à rege, quem
sibi præfecerunt filij Israel, id non suggerente Deo, quémque
imperare fecerunt, Deo id non approbãte, & quoniam bella
domini gerens filio suo (nempe) populo pacem præparat, for-
tassis hanc ob causam Dauid vocatur: deinde virga, nimirum
his,

A his, qui etiamnum laboriosa, ac duriore vitæ institutione indigent, cum nec dum seipsos amori, mansuetudiníque patris permiserint. Hanc ob causam si virga vocatur, egredietur, neque enim manet intra se, sed extra primigenum statum esse videtur. Cúmque egressus fuerit factus virga, non manet virga, sed post virgam exoritur flos ascendens. Vnde ipsam virgæ extremitatem florem esse conspiciunt illi, qui ab eo facto virga visitati fuerint. Visitabit enim Deus in virga (nempe Christo) iniquitates eorũ, quos visitabit, misericordiam verò non disperget ab eo. Ipsum nanque miseratur, quandoquidem quos miseratur filius, miseratur & pater. Possumus autem non de iisdem accipere, factum fuisse ipsum virgam, & florem, sed virgam quidem egentibus punitione, florem verò his, qui seruantur, sed melius arbitror, quod prius dixi. Attamen hoc etiam in hoc loco addendum est fortasse futurum, vt cui fuerit Christus virga, sit illi etiam propter virgæ extremitatem omnino flos, sed non contra. Neque enim si alicui flos, huic etiam est virga, nisi fortè quia sit aliquid flore perfectius, & flos, ac ipsum florere dicatur de his, qui nõdum perfectè fructificãt, perfecti enim illud Christi capiunt, quod est flore præstantius, qui verò ipsius virga tentati fuerint, simul cum ipsa virga futuri nõ sunt participes perfectionũ Christi, sed tantùm floris præcedentis fructus ipsius. Vltimò ante sermonem, Lapis est Christus reprobatus ab ædificantibus, & in caput anguli ordinatus, (quoniam enim lapides viui ædificãtur in fundamẽto, ipso Iesu Christo domino nostro existente B summo angulari lapide, aliis lapidibus apostolorum, & prophetarum, eò quòd ipse sit pars structuræ, quæ est ex lapidibus viuentibus in regione viuentium) lapis appellatur. Hæc autem à nobis dicta sunt redarguere multos volentibus, qui priuata quadam electione, & vtuntur, & segnes sunt in indagando, nam tot nomina cum sint, quæ ad Christum referantur, in solo τοῦ λόγου, id est rationis, & sermonis vocabulo acquiescentes non expendunt, cur nam tandem filius Dei, *att.19.* Deus in principio apud patrem, scriptus sit λόγος, per quem omnia facta sunt, vt igitur propter actionem, eò quòd illuminet mundũ, cuius est lux, lux mundi appellatur, & ex eò quòd auctor sit deponendæ mortificationis, illi sincerè adhærentibus, & resurgentibus recipiendi vitæ nouitatem resurrectio vocatur, itémque propter aliam actionem, & pastor, & præceptor, & rex, ac denique sagitta electa, & seruus, ad hæc aduocatus, propitiatio, & propitiator, sic etiam λόγος, hoc est ratio dicitur, veluti quicquid in nobis est à ratione alienum prorsus auferens, & nos præparans conuenienter veritati, rationis participes esse, omnia vitæ opera tum vulgaria, tum *ebr.2.* perfectiora, propter hunc λόγον, rationémque ad Dei gloriam agentes: adeò vt vel manducando, vel bibendo gloriæ Dei studeamus: nam si ipsum participantes resuscitamur, illu-C minamúrque, fortassis autem pascimur, etiã vel regimur, quis non videat rationis capaces nos diuinitus effici ipso λόγῳ, hoc est filio Dei, atque ipsa ratione, cuncta in nobis à ratione aliena, atque mortificationem ipsam, quatenus ratio est & resurrectio, abolente? Quocirca inspice, an quodã modo ipsius, quatenus λόγος (hoc est ratio) est, participes sint omnes homines, quos eum inueniendi cupidos hac etiam ratione doceat Apostolus extra se quærere non debere, dicens: ne dixe-*Rom.10.* ris in corde tuo, quis ascẽdet in cœlum? hoc est Christum ex alto deducere, aut quis descendet in abyssum? hoc est Christum ex mortuis reducere. Sed quid dicit scriptura? prope te *Ioan.15.* verbũ est valde in ore tuo, & in corde tuo, perinde ac si ipse Christus etiam esset verbum, quod quæritur, quin etiam quãdo ipse dominus loquitur, nisi venissem & loquutus fuissem eis, peccatum non haberent, nunc autem non habent quod prætexant peccato suo, nihil aliud intelligendum est λόγον (hoc est filium Dei, & rationem) dicere, quàm eos, quibus nondum λόγος (id est ratio) complera est, peccatum non habere, sed illos tãtùm peccato obnoxios esse, qui participes effecti iam ipsius rationis, agunt præter rationes, ex quibus hæc ratio in nobis cõpletur, in quem sensum tantùm verum est illud, nisi venissem, & loquutus fuissem eis, peccatum non haberent. Age enim de Iesu aspectabili (vt vulgares existimabunt) hoc expendatur quomodo iam verum sit eos, ad quos non venerit, non habere peccatum. Nanq; omnes, qui fuerint

ante Seruatoris aduentum, ab omni peccato immunes futuri D sunt, quoniam non venerit aspectabilis iuxta carnem Iesus. Quin etiam omnes, quibus de eo nunciatum non fuerit, peccatum non habebũt. Vnde apertè sequitur etiam non peccatum non habentes, condemnationi non subiici. At λόγος, id est ratio, quæ est in hominibus, cuius participare genus nostrum diximus, bifariã dicitur, vel iuxta complemẽtum, quòd omni inest, qui puerilem transcendit ætatem, detractis prodigiis, vel iuxta summam perfectionẽ, quæ in solis perfectis inuenitur. Itaque iuxta priorem sensum intelligenda sunt hæc verba, nisi venissem, & loquutus fuissem eis, peccatum non haberent. Iuxta secũdum verò: omnes, quotquot ante me ve- *Ioan.10.* nerunt, fures sunt & latrones, & non audierũt eos oues. Nam antequam perficiatur ratio, omnia, quæ insunt hominibus, vituperabilia sunt, quia sint indiga, & imperfecta, quibus etiam perfectè non obtemperant ea, quæ sunt in nobis ratione carentia, tropicè oues dicta: ac fortasse iuxta primum sensum, λόγος (id est ratio) facta est caro: iuxta secundum verò, Deus erat ille λόγος, hoc est illa ratio. Huic autem consequens est quærere, num cernere possimus medium aliquod in hominibus inter hanc particulam, ratio facta est caro, & inter hanc, Deus erat illa ratio, videlicet reelemẽtata, atq; in idẽ redeunte ratione illã, postquã fuerat facta caro tantisper inferior facta, donec fieret, quod erat in principio apud Deũ, Deus λόγος, id est ratio illa apud patrem: cuius λόγου, & filij Dei gloriam vidit Ioannes verè venigeniti veluti à patre. Potest autẽ filius etiã sermo esse, eò quòd renũciet occulta patris sui, qui mens E existit perinde atque filius, qui vocatur sermo. Vt enim apud nos sermo nuncius est earum rerum, quæ à mente cernuntur, sic ille Dei sermo, qui patrem agnouit (nemine alioqui mortalium absque duce in eum intendere valente) patrẽ agnitum reuelat. Nullus enim agnouit patrem, nisi filius, aut ille, cui filius reuelabit: in quantum sermo est, magni existens consilij nuncius: cuius principatus factus est super humerum eius, regnauit enim eò quòd in crucem suffixus. Cęterum in Apoca- *Apo.19.* lypsi sermo fidelis, & verus sedere dicitur in equo albo, mea sententia denotans vocis claritatem, quam insonat ad nos, accedens veritatis sermo. Non est autem præsentis temporis ostendere, vocabulum equi frequenter poni in voce scripturæ, in qua proponuntur, quę nobis sint adiumento diuinas disciplinas audientibus. Tantũ vnius, aut alterius loci submoneamus. Huius fallax equus est ad salutẽ, & illius. Hi in curribus, *Psal.33.* & hi in equis, nos autem in nomine Dei nostri magnificabi- *Psal.19.* mur. Porrò quòd in quarto, & quadragesimo psalmo est scri- *Psal.44.* ptum: Eructauit cor meum sermonem bonum, dico ego opera mea regi, frequentissimè repetitum à multis tanquam nobis agnitum, haud intactum prætereundum est. Esto enim patrem hæc dicere, quodnam dicent esse ipsius cor, vt sermo videatur bonus consequenter cordi? Si enim hæc vox λόγος, id est ratio, vel sermo, interpretatione non eget, vt illi F existimant, abundè constat neque cordis vocabulum interpretatione egere, id quod est absurdissimum: Existimare scilicet non secus cor partem Dei esse, atque est in nostro corpore. Sed admonendi sunt illi, quòd quemadmodum manus, & brachium, atque etiam digitus Dei dicitur, nudum vocabulum acie mentis nobis non dispicientibus, sed examinantibus quonam pacto hæc sanè, & vt Deo est dignum, sunt accipienda, ita etiam nos intelligere debere, cor Dei esse eius eam vim, quæ intelligẽtiam efficiat, & vniuersa disponat, sermonẽ verò illud esse, quod, quę in illo sunt corde, renunciet: Quis verò patris consilium his, qui inter mortales digni extiterint, quiq; horum naturam superauerint, renunciat, nisi Seruator? Fortè autẽ non frustra positũ est, eructauit: cum huius verbi vice alia innumera dici potuissent, nimirum proposuit, vel protulit cor meum sermonem bonum: Loquutum est cor meum sermonẽ bonum. Sed vide ne fortè quemadmodũ alicuius flatus occulti progressus in apertũ est ructus eructãtis, tanquam per hunc respirantis, ita veritatis speculationes non continens pater, eructet, faciátque harum figuras in sermone, qui etiam hanc ob causam vocetur inuisibilis Dei imago, & hæc quidem, vt illud, eructauit cor meum sermonem meum, dici à patre intelligamus, multorum intelligentiæ adhærentes. Quibus tamen non statim cedendum, perinde ac constet

G Deum hæc enunciare : quare enim non propheta ille loquatur plenus spiritu sancto,& proferat sermonem bonum pertinentem ad prophetiam de Christo ? continere ipsum non valens. Scilicet. Eructauit cor meum sermonem bonum, dico ego opera mea regi : lingua mea calamus scribæ velociter scribentis, speciosus forma præ filiis hominum : postea ad ipsum Christum, diffusa est gratia in labiis tuis,propterea benedixit te Deus in æternum:& post pauca, propter hoc vnxit te Deus Deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis. Verum illud obiiciat aliquis(volens hæc psalmi verba à patre enunciari) audi filia,& vide, & inclina aurem tuam, & obliuiscere populum tuum,&domum patris,& dicat prophetam non fuisse dicturum ad ecclesiam,audi filia. At ex aliis psalmis difficile non fuerit ostendere personarum plerunque fieri immutationes, vt ab eo loco, audi filia, possit hic pater loqui. Iam indagantibus nobis vim sermonis, adiungendum est etiam hoc : Sermone Dei cœli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis virtus eorum,quę quidam existimant de Seruatore,& spiritu sancto posita esse,cum etiam hunc sensum habere possint,cœlos Dei ratione firmatos fuisse, non secus ac dicimus domum ædificatam fuisse ratione illa,quæ est ars fabricandarum ædium, & nauim compactam fuisse ratione illa, quæ est ars fabricandarum nauium, sic etiam dicentes cœlos Dei ratione firmatos fuisse : qui diuinius corpus assequuntur, quod etiam propter hoc firmamentum vocatur, non ha-

Psal.44. Psal.32.

H bens quàmplurimum fluxus, eámque facilitatem fluendi, quam cætera inferiora : propter quam differentiam, ac præstantiam dicimus etiam cœlum eximiè diuina ratione firmatum fuisse : quoniam igitur proponitur, vt apertè intelligamus hoc dictum,in principio erat λόγος, hoc est sermo, siue ratio, principium vero sapientiam dici explicatum est, testimoniis ex Prouerbiis sumptis,consideratúrque sapientia ante sermonem ipsam annunciantem,intelligamus necesse est,sermonem in principio,hoc est sapientia,semper esse,cúmque sit in sapientia,quę vocatur principium,non prohiberi esse apud Deum,cum sit etiam ipse Deus. Nec apud Deum simpliciter est ipse,sed existens in principio (similiter sapientia) est apud Deum,subiungit enim,& inquit, hic erat in principio apud Deum. Poterat enim dicere,hic erat apud Deum. Sed quemadmodum erat in principio, sic & apud Deum in principio erat. Et omnia per ipsum facta sunt, existentem in principio, omnia enim Deus(teste Dauide)in sapientia fecit. Ad hæc vt intelligamus sermonem propriam habere inscriptionem,velut qui vitam per se assequatur,dicendum etiam est de potentiis,non de potentia. Hęc dicit dominus potentiarum,multis in locis ponitur,nomine potentiarum intellectus quibusdam diuinis animantibus, quæ rationis sunt capacia, quibus superior, & præstantior Christus est, non tantum sapientia Dei,

I sed etiam potentia dictus. Vt igitur virtutes complures sunt, quarum singulæ descriptionem habent, quibus differt seruator,sic etiam ὁ λόγος,id est ille filius Dei,illa ratio(etiam si illa ratio, quæ in nobis est, non habeat descriptionem) extra nos intelligetur Christus, iuxta ea, quæ antea indagauimus, hypostasim habens in principio,hoc est in sapientia. Sed hactenus de eo,quod est, In principio erat sermo.

EXPLANATIONVM ORIGENIS Adamantij in Euangelium secundum Ioannem, Tomus secundus.

Et verbum erat apud Deum.

SATIS pro viribus nostris sacer Ambrosi, idémque frater euangelio conformis, cum antehac disseruerimus, quid sit euangelium, & quod, qualéue principium,in quo erat sermo, & quisnam sit ille sermo, qui erat in principio. Consequenter nunc consideremus quonam pacto sermo ille erat apud Deum. Ergo vtile erit ad hoc explicandum colligere sermonem,qui scriptus est, factum fuisse ad quosdam. Verbi gratia,sermo domini factus est ad Osee filium Beeri. Et sermo factus est ad Esaiam filium Amos,de Iudæa,& de Hierusalem, & sermo factus est ad Hieremiam de siccitate. Quomodo ergo sermo domini factus est ad Oseam, & sermo ad Esaiam filium Amos, & rursus ad Hieremiam, considerandum est, vt sic collatione facta inueniri possit, quonam pacto sermo ille erat apud Deum, atque equidem vulgus simplicius exponet prophetarum dicta, veluti sermone domini, vel sermone facto ad ipsos. Tu verò vide, ne fortè vt dicimus, hunc ad hunc fieri, sic etiam nunc à nobis theologicè consideratus filius,sermo factus sit ad Oseam,missus ad ipsum à patre : quòd ad historiam quidem attinet ad prophetam Oseam filium Beeri, quantum verò ad mysticam rationem ad seruatum(sonat enim Oseas,si interpreteris, seruatus)filium Beeri,quæ vox puteos sonat. Efficitur enim quilibet eorum,qui seruantur, putei filius, quia sapientia Dei ex profundo scaturit. Nec mirum sanè est puteorum filium sic esse sanctum qui ex strenue factis, frequenter filius nominatur. Idcirco quidem quia luceant opera eius coram hominibus,filius lucis nuncupatus:quia verò habeat pacem Dei,exuperantem omnem intelligentiam, filius pacis : atque etiam propter sapientiæ vtilitatem,filius sapientiæ. Iustificata est enim inquit sapientia à filiis suis. Hunc igitur in modum ille etiam,qui diuino spiritu omnia profunda Dei perscrutatur, vt eloqui possit,ô profunditatem diuitiarum,& sapientiæ,& cognitionis Dei, potest esse puteorum filius : ad quem sermo fiat domini. Sic sermo etiam ad Esaiam venit docens, quæ in vltimis diebus euentura erant tum Iudeæ, tum Hierusalem : eodem modo & ad Hieremiam diuina elatione elatum(nam ἰαὼ interpretatur elatio.) Sed ad homines quidem,qui prius capaces non erant aduentus filij Dei, qui est sermo, fit sermo, ad Deum verò non fit, quasi qui antea non existeret apud ipsum, sed eò quòd sit semper cum patre, dicitur, & sermo erat apud Deum, non enim factus est apud Deum, & idem verbum erat,de sermone prædicatur, quoniam in principio erat etiam tum, cum apud Deum erat,neque à principio separatus, neque patrem deserens. Et rursus neque eo quòd non sit in principio factus, in principio,neque eo quòd non sit apud Deum, factus vt esset apud Deum(ante omne enim tempus,& seculum,in principio erat sermo,& sermo erat apud Deum.) Quoniam igitur vt inueniremus sensum verborum illorum, & sermo ille erat apud Deum,apposuimus verba prophetica,quomodo factus sit sermo ad Oseam,& Esaiam,& Hieremiam,obseruauimúsq; non parum differre,fuit,& factus est,à verbo erat,addemus, dum ad prophetas sermo fit, sermonem prophetas illustrare luce cognitionis : facientem eos, tanquam coràm videntes ea videre, quæ non intellexerant, antequam fieret ad eos sermo ipse, apud Deum Deus existens,ex eo quòd sit apud ipsum, itaque fortasse talem quendam ordinem intuitus Ioannes, in sermone non præposuit, Deus erat sermo, illis verbis: Sermo erat apud Deum, nihil alioqui, quòd ad enuntiationes attinet,obfutura serie ad intelligēdam vim seorsum cuiuscunque pronunciati,vnum nanque pronunciatum est, in principio erat ille sermo. Alterum,ille sermo erat apud Deum, & deinceps,& Deus erat ille sermo. Sed quoniam fortasse ordinem quendam declarat,quia positum sit primo loco hoc pronunciatum,in principio erat ille sermo,iuxta talem seriem, & sermo erat apud Deum:& tertio loco,& Deus erat sermo,idcirco dicitur,& ille sermo erat apud Deum, deinde, & Deus erat ille sermo : vt ille sermo intelligi possit esse Deus, quia sit apud Deum. Cæterum magna obseruatione (non tanquam non callens elaboratum Græcorum dicendi genus)alibi quidem articulis vsus est Ioannes,alibi verò reticuit,in voce nandemque sermonis articulum cum addiderit, in Dei vocabulo aliquando id ponit, aliquando differentiæ gratia id non ponit. Nam cum Dei vocabulum ponitur de ingenito vniuersorum auctore,articulum ponit,reticens illud, cum ille sermo Deus nominatur. Proinde vide,ne forte vt in his locis differt Deus cum articulo, & Deus sine articulo, sic differat etiam ὁ λόγος cum articulo, & λόγος, id est ille sermo, vel illa ratio, cum articulo, & λόγος, id est sermo, siue ratio, sine articulo. Vt enim Deus ille, qui est in omnibus, ille Deus est cum articulo, & non simpliciter Deus,sine articulo, sic fons rationis(quæ vnicuique rationis capaci inest)ratio illa est,cum articulo,cum alioqui ratio,quæ in vnoquoque inest,non perinde propriè,atque illa ratio prima,

Osee 1 Esa.1. Hier.14. Philip.4. Matt.11. K L M

A ma, quam fontem huius dico, nominetur, dicatúrque illa ratio, cum articulo. Et hinc solui potest illud, quod perturbat multos profitentes se Dei amantes esse, ac verentes duos prædicare deos. Er propter hoc in falsa, & impia dogmata incidentes, vel negantes proprietatem filij esse aliam à patris proprietate, confitentes Deum esse cum nomine tantùm, qui apud ipsos filius appellatur, vel negantes filij diuinitatem, & ponentes ipsius proprietatem, & essentiam per descriptionem existere aliam à patre. Dicendum enim est illis, quod αὐτόθεος quidem, hoc est, per se Deus, Deus ille est cum articulo, propter quod, & seruator in precatione ad patrem inquit, vt agnoscant te illum solum verum Deum, quicquid verò est præter hunc, qui αὐτόθεος dicitur, hoc est per se Deus, participatione, & communione diuinitatis illius deificatum, non ille Deus cum articulo, sed Deus sine articulo magis propriè dicendum esse, quo nomine omninò primogenitus omnis creaturæ, quippe qui cum primus sit apud ipsum attrahens diuinitatem ad seipsum, honorabilior est reliquis diis, qui sunt præter ipsum, quorum ille Deus, Deus est, iuxta id, quod dicitur, ille Deus deorum dominus loquutus est, & vocauit terram, dans esse diis, à Deo hauriens abundanter, vnde ipsos efficiat deos, & vnde illis iuxta suam ipsius bonitatem suppeditet. Verus igitur Deus est ille Deus cum articulo. Qui autem dij efformantur ad eius formam, ve- *Ioan. 17.* *Psal. 94.*
B lut imagines quædam sunt primi exemplaris. Sed rursus multarum imaginum archetypa imago est ille λόγος, qui est apud Deum in principio existens, quia sit apud Deum semper manens Deus, haud quaquam id habiturus, nisi apud Deum esset. Et haudquaquam Deus mansurus, nisi perpetuò permansisset in contemplatione paternæ profunditatis. Sed quoniam fortasse verisimile est futurum, vt multi offendantur, quia diximus vnum esse verum Deum, nempe patrem, & præter Deum verum multos factos deos participatione Dei: verentes gloriam eius, qui omnem creaturam præcellit, æquari reliquis obtinentibus appellationem Dei sine articulo, præter datam differentiam, per quam Deum λόγον diximus reliquis omnibus diis ministrum esse deitatis, etiam hæc differentia est apponenda. Ea enim ratio, quæ in singulis rationis capacibus inest, eandem comparationem habet ad illam rationem, quæ in principio apud Deum est, & Deus est λόγος quam habet Deus λόγος, id est ratio sine articulo ad Deum cum articulo. Vt enim pater αὐτόθεος (hoc est per se Deus, & verus Deus) se habet ad imaginem, & ad imagines imaginis, quam ob causam etiam dicuntur homines non esse imagines, sed ad imaginem, sic hunc in modum se habet ipse λόγος, hoc est ipsa ratio ad eam, quæ est in singulis, rationem. Vtraque enim locum obtinent fontis, & originis, pater quidem diuinitatis, filius verò λόγου, id est rationis. Quemad-
C modum ergo dij multi, sed nobis vnus Deus est, nempe ille pater: & multi domini sunt, sed nobis vnus dominus est Iesus Christus, sic multi etiam sunt λόγοι, hoc est rationes, sed nobis illum λόγον, id est rationem illam precamur inesse, quæ est in principio, quæ est apud Deum, quæ est Deus λόγος. Qui enim non capit λόγον hunc, id est rationem, quæ in principio apud Deum, aut ipsum assequetur, quatenus caro factus est, aut particeps efficietur alicuius eorum, qui λόγον hunc, id est rationem ipsam assequuntur: si verò nec alicuius quidem horum, qui huius rationis participes existunt, particeps effici poterit, in numero omnino eorum erit, qui à ratione alieni dicuntur. Id autem quod diximus, palàm efficietur ex exemplis de Deo illo, qui profertur cum articulo, & de illo λόγῳ cum articulo, qui est Deus sine articulo, tum etiam de diis, qui vel participant Deum, vel dij quidem dicuntur, nullo pacto autem sunt, & rursus de λόγῳ Deo, & de λόγῳ, qui factus est caro, necnon de λόγοις, qui hunc quodam modo participant, & λόγοι secundi, ac tertij ab ipso dicuntur, & λόγοι esse existimantur, cum tamen verè non sint, sed potius, vt ita loquar, prorsus dici merentur ἄλογοι λόγοι, hoc est rationes irrationales, quemadmodum etiam de iis, qui dij quidem dicuntur, cum non sint, diceret aliquis dij non dij: non secus enim & hi vocantur ἄλογοι λόγοι, hoc est rationes ratione carentes. Atque ille quidem Deus vniuersorum, electionis est Deus, & multò magis il-

lius, qui hanc seruauit, deinceps eorum, qui verè sunt dij, D
& vt semel dicam, Deus est viuentium, & non mortuorum, at vero Deus λόγος, fortasse Deus est eorum, qui in ipso sistunt omnia, quíque existimant ipsum esse patrem. Sol autem, & Luna, & astra, vt ante nos quidam disseruerunt, illis attributa fuerunt, qui minus digni habentur, vt illo titulo, ac laude cohonestentur, vt Deus deorum, Deus ipsorum sit. Sic autem intellexerunt adducti verbis Deuteronomij, quæ ita sese habent: Ne cum suspexeris in cœlum, & intui- *Deut. 4.* tus fueris solem, & lunam, & omne cœli ornamentum, deceptus adores ea, & seruias eis, quæ ipsa distribuit Deus tuus cunctis gentibus. Vobis autem non sic dedit dominus Deus tuus. Sed qui distribuit cunctis gentibus solem, & lunam, & omne cœli ornamentum Deus, cum sic non dederit Israëli? Scilicet vt qui non possunt ad intelligibilem recurrere naturam, rebus corporeis, ac sub sensum cadentibus diuinitatem esse suspicati, vel lubenter in his sisterent, non prolapsi ad idola, & dæmonia. Deum igitur alij quidem Deum vniuersorum habent, qui verò hos proxime sequuntur, in Christum Dei ipsius filium defixi sunt. Tertij verò sunt, qui solem, lunam, omnéque cœli ornamentum habentes à Deo aberrant, veruntamen errore longè præcellenti, præstantioréque, quàm eorum, qui vocant deos opera manuum hominum, aurum, & argentum artis excogitationes. At omnium vltimi sunt, qui dicati sunt his, qui dij quidem dicuntur, E
haudquaquam vero sunt. Similiter igitur aliqui participant quidem ipsius λόγου, id est rationis, siue sermonis, qui est in principio, qui est apud Deum, qui est Deus, vel vt Oseas, & Hieremias, & Esaias, & siquis alius talem se ipsum exhibuit, vt sermo domini, vel sermo ad se fieret, alij verò, qui nihil sciunt, nisi Iesum Christum, & hunc crucifixum, tantum secundum carnem agnoscunt Christum, existimantes se habere amplius nihil de sermone, nisi quòd caro factus est: cuiusmodi est multitudo eorum, qui credere putantur. Iam tertij se sermonibus aliquantulum illum sermonem participantibus applicuerunt, perinde quasi sermones illi omnem sermonem præcellant. Et fortè hi sunt, qui præclaras in philosophia, & præstantes sectas apud gentiles exercent. Quarto verò loco ab his numerandi sunt illi, qui sermonibus prorsus corruptis, & impiis crediderunt, euidentem, ac ferè sub sensum cadentem de medio tollentes prouidentiam, aliúmque finem quendam, præter bonum, honestúmue approbantes. Quòd si digredi visi sumus, commodè tamen id fecisse remur, & appositè, nimirum quod ad Dei nomen attinet, res quatuor in eo inspectuti, & totidem in nomine λόγος, qui est ratio, siue sermo. Erat enim Deus cum articulo, & Deus sine articulo, deinde dij dupliciter. Hic erat in principio apud Deum. Tribus prædictis propositionibus, tres ordines nos docens Euangelista, tria in vnum connectit F
dicens: Hic erat in principio apud deum. In prima propositione didicimus, in quo erat λόγος. Videlicet, quod in principio: & apud quem hic erat, videlicet, quòd apud deum: & quisnam λόγος erat, videlicet quòd deus. Tanquam ergo demonstrans sermonem, quem ante dixerat deum per particulam, hic & in quartam propositionem congregans illud, in principio erat sermo, & sermo erat apud deum, & deus erat ille sermo, inquit: Hic erat in principio apud deum. Potest tamen principij nomen sumi etiam de principio mundi, addiscentibus nobis per hæc dicta, sermonem illum antiquiorem esse rebus à principio factis. Nam si in principio fecit deus cœlum, & terram, clarum est id, quod in principio erat, apertius esse eo, quod in principio factum est, nec solùm firmamento, & arida, sed cœlo, & terra sermo ille est antiquior. Forte autem non absurdè quis inquirat, quare non sit dictum. In principio erat sermo dei: & sermo dei erat apud deum, & deus erat ille sermo dei. Sed consequitur, vt, qui quærit, cur tandem non scriptum sit, in principio erat sermo dei, & quæ sequuntur, plures enunciet esse sermones, & fortasse diuersi generis. Vel vnus quidem erit dei sermo, alter (vt ita dicam) angelorum sermo, alius item hominum. Et ita in cæteris sermonibus. Quòd si vocabulum, sermo, hoc modo se habebit, idem fortassis censendum erit de sapientia, & de iustitia. Dictu autem absurdum est,

G plures vocabuli huius, sermo, appellationes propriè esse, & sapientiæ,& iustitiæ. Conuincemur etiam à veritate,minime à nobis quæri oportere plures sermones,& sapientias,& iustitias,quę propriè sic nominētur.Nam vnusquisq; confiteretur vnam esse veritatē.Nec auderet aliquis dicere, aliam esse dei veritatem,aliam angelorum,aliam hominum.Cum in natura entium vna sit de vnaquaq; re veritas, quòd si veritas est vna, perspicuum est,etiam sapientiam,quæ cōfirmatio,& demonstratio ipsius est veritatis, meritò intelligi vnam esse, quippe cum ne ea quidem, quæ appellatur sapientia, nomen suum rectè tueri queat, si non adsit veritas. Quòd si veritas vna, & sapientia vna est, vnus etiam sermo sit oportet, annuncians veritatem, & sapientiam rerum earum, quæ simplices sunt, & apertæ, ad eos, qui sunt capaces. Nec hoc dicimus negantes esse veritatem,& sapientiam,& sermonem Dei,sed ostendentes vtilitatem, ob quam euangelista reticuit dei vocabulum, non scribens: In principio erat sermo dei. Idem autem Ioannes etiam cum additione dei nominat eum in Apocalypsi dicens: Et vidi cœlum apertum,& ecce equus albus,& qui sedebat super eum vocabatur fidelis, & verax,& in iustitia iudicat, & pugnat. Oculi autem eius, sicut flamma ignis, & in capite eius diademata multa, habens nomen scriptum, quod nemo nouit nisi ipse, & indutus erat veste tincta sanguine. Et vocatur nomen eius sermo Dei. Et exercitus, qui sunt in cœlo, sequebantur eum in equis albis vestiti byssino Apoc.19.

H albo,& puro, & ex ore eius procedit gladius anceps, & acutus, vt eo percutiat gentes, & ipse reget eos virga ferrea, & ipse calcat torcular vini furoris, & iræ dei omnipotentis, & habet in vestimento, & in femore suo nomen scriptum, rex regum, & dominus dominantium. Sed necessariò, & absolutè posuit Ioannes vocabulum, sermo, & cum adiectione etiam, sermo dei. Nam si alterum tacuisset, occasionem habituri eramus admittendi multos sermones, & aberrandi à veritate huius vocabuli,sermo: ac si absolutè scripsisset Ioannes sermonem,nec dixisset etiam cum adiectione sermonem dei,non didicissemus apertè hunc sermonem esse sermonem dei. Rursus si sermonem Dei dixisset, nec absolutè sermonem, etiam multos sermones fingentes iuxta relationem ad vnumquemque eorum, qui sermone, ac ratione vtuntur, multos propriè sic nominatos admissuri fueramus.Itaque rectè Ioannes Apostolus, & euangelista, iam verò etiam propter Apocalypsin propheta describens in Apocalypsi sermonem dei, se dei sermonem vidisse, inquit, aperto cœlo, equo albo vectum. Ex quo etiam considerandum est,quòd innuatur, quia cœlum sit apertum, & quia equus albus, & quia super ipsum sedeat ille qui sermo Dei vocatur, qui etiam præterquam est sermo Dei,fidelis dicitur, & verax, & in iustitia iudicans, & bellans, vt eo magis proficiamus, cum intellexerimus quæ ad dei sermonem pertinent. Proinde arbitror ego

I impiis, & terrestrem imaginem gerentibus,cœlum esse clausum, apertum verò iustis, & his, qui insigniti fuerint supercœlestis imagine. Nimirum impiis quidem humi etiamnum repentibus, & in carne existentibus præstantiora sunt clausa, quia non intelligant ea, nec possint eorum pulchritudinem (quia nolunt) dispicere proni, nec erigere se conantes,cum iusti, & excellentes, quia ius ciuitatis in cœlis habeant, cœlestia contemplentur, Dauidis claui aperta, nempe diuino sermone aperiente ea, & manifestante, eo quòd vehatur equo, hoc est vocibus significata renunciantibus, albo, propter perspicuam, & candidam, & lucidam cognitionem. Sedet autem super equum album ille, qui vocatur fidelis, firmius, (& vt ita dicam) regalius insidens in vocibus, quæ subuerti non possunt, ac quouis equo velocius, ac celerius currunt, & gloria in ipso impetu superant aduersarium omnem simulantem, se esse sermonem, itidémque simulantem, se esse veritatem, & apparentem veritatem. Vocatur autem fidelis, non quia fidem alicui habeat, sed quia fide dignus sit. Nam Mose teste, fidelis, & verax est dominus. Verax est etiam ad differentiam vmbræ, & figuræ, & imaginis: quoniam talis est ille sermo, qui est in cœlo aperto, non enim talis est sermo terrestris, qualis cœlestis, quia factus caro per vmbras, & figuras, & imagines loquitur. Multitudines ergo eorum, qui putantur credere vmbra sermonis, non verò illo sermone Dei, qui est in cœlo aperto, erudiuntur. Propterea Hieremias inquit, spiritus personarum K nostrarum Christus dominus, cui diximus, in vmbra ipsius viuimus in gentibus. Sic igitur sermo ille Dei, qui fidelis vocatur, etiam verax vocatur, & in iustitia iudicat, & bellum gerit, quod iustitia ipsa, ac iudicio ipso facultatem à Deo acceperint iudicandi, & distribuendi, ex dignitate vniuscuiusque entium. Nemo enim eorum, qui iustitiam ac facultatem, iudicandi populum habent ita in sua ipsius anima omnino imprimere poterit, & iustitiæ, & iudicandi figuras ipsas, & idæas, vt nulla in re sit inferior ea, quæ ex se est iustitia, & eo, quod ex se est, iudicio. Quemadmodum neque qui pingit imaginem, potis erit pictura exprimere omnes rei depictæ proprietates. Propterea Dauidem dixisse reor, non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens, non enim generatim dixit, omnis homo, siue omnis angelus, sed omnis viuens, quoniam etiam si vitæ quis sit particeps, & mortalitatem prorsus excusserit, sic neque tui comparatione iustificari poterit, perinde atque vita. Neque fieri potest, vt qui particeps est vitæ, & ob hoc viuens nominatur, ipse sit vita, nec qui compos est iustitiæ, & idcirco iustus dicitur, omnino ipsi iustitiæ æquiparari poterit. Iam verò quemadmodum ad Dei sermonem pertinet iudicare in iustitia, ita etiam ad ipsum pertinet bellum gerere in iustitia. Vt ex eo, quòd dicitur oppugnare hunc in modum, ipsi sermoni, & iustitiæ inimicos, sublatis his, qui à L ratione sunt alieni, & iniustitia sublata, inhabitet, & instificet: expellens contraria ab anima illius, qui salutis causa (vt ita dicam) captiuus factus est à Christo. Sed apertius cernere possumus hoc sermonis bellum, quod gerit cum sermone ipso fungente legatione pro veritate, alter, qui cùm non sit sermo, fingit tamen se esse sermonem: itémque simulata veritas, quæ non est veritas, sed mendacium fingit, & prædicat se ipsius sermonis esse ipsam veritatem. Sed enim armatus sermo contra mendacium, illud interficit spiritu oris sui, & destruit apparitione præsentiæ suæ. Et videan hunc sensum subinnuere voluerit Apostolus hæc scribens in epistola ad Thessalonicenses: Quid enim est, quod spiritu oris Christi interficitur, cum Christus sit sermo, veritas, & sapientia, nisi mendacium? Et quid est illud, quod destruitur apparitione præsentiæ Christi, qui sapientia, & sermo consideratur, nisi id omne, quod profitetur se esse sapientiam, atque etiam sapientia eatenus existens, quatenus Deus per illud comprehendit eos, qui non sunt sapientes vera sapientia in vafricie ipsorum? Quare mirè, ac supra modum de sermone differens Ioannes, qui equo albo vehebatur, inquit etiam illud, oculi eius velut flamma ignis. Vt enim flamma clara,pariter & lucida,iam verò etiam ignea est,& consumptrix materialium, sic oculi (vt ita dicam) sermonis,quibus & ipse videt,& quisquis illius fuerit particeps, præterquam quòd percipiunt intelligibilia per ea,quę in ipso M insunt, conficiunt, & demoliuntur conceptus crassiores, & magis materiales, omnibus quomodocunque falsis gracilitatem, & tenuitatem veritatis fugientibus. Valde autem ordinatè postquam induxit sermonem iudicantem in iustitia, & vt iudicet in iustitia,bellum gerentem,atque deinde post bellum, illuminantem,illud subiungitur, in ipsius capite multa diademata.Nam si vnum, & vniforme esset mendacium, de quo prostrato coronam acciperet victor, fidelis, & verax sermo, iure etiam sermo, qui superasset Deo repugnantes, scriptus fuisset vno diademate insignitus. Nunc autem multa cum sint mendacia, quæ profitentur veritatem, aduersus quæ bellum gerens ille sermo coronatur, multa sunt etiam diademata capiti cuncta vincentis imposita. Quin etiam vnamquamque actionem rebellem superans, multis coronis ob victoriam multiplicem insignitur. Dictus etiam post diademata capiti imposita nomen habere scriptum,quod nemo nouit nisi ipse, nouit enim solus quædam animatus hic sermo,cum nullus intueri possit ea, quæ ille comprehendit, eo quod res,quæ continuè generantur, longe inferiores sint natura ipsius. Atque etiam fortassis soli participes illius sermonis quædam norunt,quæ sunt abscōdita non participantibus illum.Porrò sermo ille dei non nudus à Ioanne cernitur, dum

Thren.4. Psal.142. 1.Thess.2.

A dum equo albo vehitur, ſed circundatus veſte ſanguine tincta, ſermo ille factus caro, veſtigiis ingredi cœpit, & idcirco etiam mortuus, quia caro factus, ita vt ſanguinem ſuper terram ſuum profuderit, milite latus eius pungente. Paſſionis namque illius, & veritatis & inſtituti vitæ, quam tenuit in corpore noſtro, nulla nos vnquam tenebit obliuio, etiam ſi forraſſe quomodocunque peruenerimus ad altiſſimam, ſupernámque ipſius ſermonis, & filij Dei contemplationem. Hunc Dei ſermonem cœleſtes exercitus omnes ſequuntur, ſermonem ſequentes ducem, & imitantes eum in omnibus. Idque tum maxime, cum non ſecus ac ipſe, inſcendunt equos albos, omnia enim aperta ſunt intelligentibus. Et quemadmodum fugit dolor & mœror, & ſuſpirium in fine rerum, ſic arbitror fugere etiam obſcuritatem, & dubitationem, omnibus ſapientiæ Dei myſteriis diligenter, & manifeſtè in apertum productis. Conſidera verò albos equos eorum, qui ſequuntur ſermonem, indutos albo, & puro abyſſo & conſidera, num quia byſſus è terra oritur, byſſina indumenta ſignificent proprietates linguarum, quæ ſunt in terra, quibus indutæ ſunt voces, res apertè, & purè ſignificantes: hæc autem ſumpta ex Apocalypſi, quæ docet nos qualis ſit Dei ſermo, prolixius tractauimus, vt accuratius, & ſubtilius, quæ ad ipſum ſermonem ſpectant conſideraremus.

B

Hic erat in principio apud Deum.

Ioan.1.

IS qui accuratè non attendunt diuerſas in his, quæ enunciantur, propoſitiones, videbitur Euangeliſta eadem repetere, ac ſic nihil plus diceret his verbis: Hic erat in principio apud Deum, quàm illis: & ille ſermo erat apud Deum. Sed obſeruemus neceſſe eſt, nos quando dicimus, ille ſermo erat apud Deum, non addiſcere quando erat, vel in quo erat apud Deum, iuxta quartum pronunciatum additum. (Nam quatuor cum ſint in hoc loco ἀξιώματα, hoc eſt pronunciata, quæ aliqui προτάσεις, hoc eſt propoſitiones appellant, pronunciatum quartum eſt. Hic erat in principio apud Deum.) Inſuper hæc propoſitio: ille ſermo erat apud Deum, non idem eſt cum illa, quæ inquit: Hic erat non ſimpliciter apud Deum, ſed quando erat apud Deũ, ſcilicet, Hic erat in principio apud Deum, quin etiam illud, hic, per demonſtrationem exiſtimabitur poſitum fuiſſe, vel de ſermone, vel de Deo, ab eo, qui minus diligenter inueſtigauerit, vt etiam inueniat comprehenſionem priorum, & comprehenſionẽ conſiderationis huius vocis ſermo, & huius vocis Deus, factam in pronomine hic: vt hæc demonſtratio in vnum ea congreget, quæ conſideratione ſunt diuerſa, neq; enim dum conſideramus Deum, conſideramus ſermonem,
C neq; dum conſideramus ſermonẽ, conſideramus Deũ. Fortaſſis autẽ ſumma eſt, & collectio triũ propoſitionum in vnã hanc: Hic erat in principio apud Deum, quatenus enim in principio erat ſermo, non didiceramus, quòd apud Deum. Quatenus verò apud Deum ſermo ille erat, non agnoueramus apertè, quòd in principio apud Deum erat: quatenus autem, Deus ille ſermo erat, neque declarabatur ipſum in principio eſſe, neque quòd apud Deum erat. Quòd ſi dicente Euangeliſta, hic erat in principio apud Deum, ſub pronomine demonſtratiuo, hic, intelligatur, & ſermo, & Deus, & particula, in principio, ſic coniungatur, addatúrque etiam apud Deum, nihil omittitur eorum, quæ ſunt in tribus propoſitionibus, quod ſummatim non comprehendatur redactis tribus propoſitionibus in vnum. Vide verò an fieri poſſit, vt etiam duas res dicamus, quia bis dicatur, in principio, alterã quidem, quòd in principio erat ille ſermo, quaſi & iam ex ſe eſſet, & non omnino apud aliquem, alteram verò, quòd in principio apud Deum erat. Meúmq; eſt iudiciũ, abſque mendacio dici poſſe de eo, quòd & in principio erat, & in principio apud Deum, neque apud Deum ſolùm exiſtens, quoniam in principio erat, neque in principio ſolùm exiſtens, & non apud Deum exiſtens, quoniam hic erat in principio apud Deum.

Omnia per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil. D

NVNQVAM principem locum habet particula, Per quem, ſed ſemper ſecundum: veluti in epiſtola ad Romanos, Paulus ſeruus inquit Ieſu Chriſti, vocatus ad munus apoſtolicum, ſegregatus in Euangelium Dei, quod ante promiſerat per prophetas ſuos in ſcripturis ſanctis de filio ſuo, genitus fuit ex ſemine Dauid ſecundum carnem: qui declaratus fuit filius Dei cum potentia ſecundum ſpiritum ſanctificationis ex eo quòd reſurrexit è mortuis Ieſus Chriſtus dominus noſter, per quem accepimus gratiam, & apoſtolici muneris functionem, vt obediatur fidei inter omnes gentes ſuper ipſius nomine, Deus enim euangelium ſuũ pręnunciauerat per prophetas, ſubminiſtrantibus prophetis, & habentibus ſermonem illius, cui competit per quem. & rurſum, Deus dedit gratiam, & apoſtolici muneris functionem Paulo, & reliquis, vt obediant fidei omnes gentes. Et dedit per Chriſtum ſeruatorem, habentem particulam, per quem. Et in epiſtola ad Hebræos ipſe Paulus inquit: In nouiſſimis Heb.1. diebus loquutus eſt nobis in filio, quem poſuit hęredem omnium, per quem fecit & ſecula, docẽs nos Deum ſecula feciſſe per filium. Vnigenito habente particulam δι'οὗ, id eſt per E quem, dum ſecula fierent. Sic igitur hoc etiam in loco, ſi omnia per ſermonem facta fuerunt, non à ſermone facta fuerũt, ſed ab eo, qui ipſo ſermone maior eſt, quem quis alium dixerit, quàm patrem ipſum? Quærendum eſt & illud, an ipſe etiam ſpiritus ſanctus per ipſum ſit factus. Verum cum ſit, omnia per ſermonem facta fuiſſe, ac meo quidem iudicio, ſi quis dicat factum eſſe ſpiritum ſanctum, & admittat omnia per ſermonem facta fuiſſe, is etiam fateatur neceſſe eſt, ſpiritum ipſum à ſermone factum, nimirum ſermone ipſo antiquiore exiſtente ipſo ſpiritu. Qui verò noluerit ſpiritum ſanctum per Chriſtum fuiſſe factum, ſequitur, vt is vera credens, quæ in hoc Euangelio ſunt ſcripta, ſpiritum ipſum ingenitum aſſerat. Ad hæc quæramus oportet & illa in hoc dictum. Omnia per ipſum facta ſunt, quia ſermo intellectione animi alius eſt à vita, & quod factum eſt in ſermone vita erat, & vita erat lux hominum, an vt omnia per ipſum facta ſunt, ſic etiam vita per ipſum facta ſit, quæ eſt lux hominum, & aliæ ſeruatoris intellectiones: an omnia per ipſum facta fuiſſe, intelligere opus ſit, detractis his, quæ in ipſo ſunt, quod mihi melius eſſe videtur. Vt enim concedatur ipſum feciſſe omnia, eò quòd vita (quæ eſt lux hominum) facta fuerit, quid dicendum de ſapientia, quæ ante ipſum ſermonem conſideratur? Nam profectò per ſermonem factum non eſt, quod excellit ſermonem. Quare omnia per ſermonem Deum facta ſunt, præterea, quæ conſiderantur in Chriſto, quia pater fecerit ea in ſapientia, omnia enim inquit in ſapientia feciſti, F
non per ſapiẽtiam feciſti. Videamus etiam quam ob rem dictum ſit: Et ſine ipſo factum eſt nihil, (etiam ſi quibuſdam videatur ſuperfluum eſſe illud, ſine ipſo factum eſt nihil,) Ioan.1.
quod ſubiungitur his verbis, omnia per ipſum facta ſunt. Si omne & quicquid dixeris per ſermonem factum fuit, nihil ſine ſermone factum fuit, tamen non ſequitur, ſi ſine ſermone nõ factum eſt aliquid, omnia per ſermonem facta fuiſſe. Nam fieri poteſt, vt cum nihil ſine ſermone factum fuerit, non tantùm omnia per ſermonem facta ſint, ſed aliqua ſolùm ab ipſo facta fuerint. Proinde intelligamus neceſſe eſt, quonam pacto accipere debeamus vocabulum, omnia, & quomodo vocabulum, nihil. Fieri enim poteſt, ni explanauerimus vtraſque dictiones, ſi omnia per ſermonem facta ſunt, & appellatione omnium comprehendatur & vitium, & omnis fuſio peccati, & omnia praua, vt intelligamus etiam hæc per ſermonem facta fuiſſe, quod eſt falſum: creaturas enim per ſermonem factas fuiſſe nihil eſt abſurdi: atque etiam beatos viros omnia pręclatè facta, & egregia facinora per ſermonem peregiſſe, nobis neceſſarium eſt intelligere, non item verò lapſus, & peccata. Expoſuerunt igitur quidam, propterea quòd non ſubſiſtat vitium, (neque enim fuit ab initio, ac ne in ſeculum quidem futurum eſt) ea nihil eſſe. Et quemadmodum gentiles quidam genera, & ſpecies, veluti animal, & hominem

G nihil esse dicunt, ita hi arbitrati sunt esse omne illud, quod nec à Deo, nec per sermonem sumpserit apparentem subsistentiam. Et adnotamus num è scripturis possunt hæc accuratissimè ostendi. Quantum igitur attinet ad significata huius voculæ, nihil, & voculæ, non ens, Synonyma videbuntur esse, cum non ens dicatur nihil, & nihil non ens. Ita- 1.Cor.1. que videtur Apostolus non entia dicere, non quæ omnino nequaquam sunt, sed ea, quæ sint praua, existimans praua non existere, quæ enim non erant, inquit, Deus velut entia vocauit. Quin Mardochæus etiam in libro Ester iuxta septuagin- Ester 14. ta, non existentes vocat inimicos Israel dicens: Ne tradideris sceptrum tuum domine nō existentibus. Possumus etiam adiungere, quomodo propter vitium mali appellenrur nō exi- Exod.3. stentes, ex Dei nomine, quod scriptum est in Exodo: Dixit enim dominus ad Mosen: Existēs hoc mihi est nomen, Bonus Deus hæc loquitur iudicio nostro, qui gloriamur esse de Ecclesia, quem glorificans seruator dicit. Nemo bonus nisi solus Deus, nempe ille pater. Igitur bonus idem est cum existente. Cum verò malum aut prauum contrarium sit bono, & contrarium existenti sit non existens, sequitur malum, & prauum esse nō existens. Et fortassis hac ratione adducti fuerunt, qui dicunt diabolum non esse Dei opificium, in quantū enim diabolus est, non est Dei opificium, in quantum verò illi contigit, diabolo esse, factus cum sit (cum nihil creatum H sit extra Deum nostrum) Dei est opificium, non auferentes, ipsum à Deo factum fuisse, in quantū homo est. Nanque ponentes etiā nos, eum esse sumpsisse à Deo, in quantum homo est, non ponimus hoc eum sumpsisse, in quantum est interfector. Itaque omnes participantes ens (participant autem sancti) meritò erunt existentes, qui verò diffugiunt entis participationem, eò quòd priuati sint ente, facti fuerunt non existentes. Diximus autem superius ens, & nihil, synonyma, & vniuoca esse: & hanc ob causam, qui non sunt, nihil esse, & omne virium etiam nihil esse, quoniam est, non ens: & nihil vocatum, sine sermone factum fuisse, non connumeratum cū vocula hac omnibus. Atque nos quidem pro virili ostendimus, quæ sint omnia facta per sermonem, & quid sit sine ipso quidem factum, nunquam autem existens, & hanc ob causam nihil vocatum. Sed arbitror Heracleonem, qui dicitur esse familiaris Valentini, enarrantem hoc dictum, omnia per ipsum facta sunt, coactè & nullo teste adhibito excepisse mundum, & quæ in ipso sunt, à vocabulo, omnia, excludentem, quantum ad positionem suam, mundum, & quæ in ipso sunt, per sermonem enim inquit, non insignia, non seculum, non quæ in seculo sunt, facta fuere, existimans illa ante sermonem fuisse. Impudentius insuper instans ad illud, sine eo Deut.4. factum est nihil (neque veritus illud: ne addideris sermonibus eius, ne te redarguat, & mendax sis) illi nihil addit eorū, quæ in mundo sunt, & in hac conditione. Et quoniam aper- I tum est dicta ipsius valde coacta esse, prætérque euidentiam pronūtiata (si quæ ipse diuina opinatur, excluduntur à voce omnium, quæ verò sunt opinione sua omnino corruptibilia proprie dicuntur omnia) non immorandum nobis est in his confutandis, quæ ex se absurditatem præseferunt. Quale est illud etiam quod scriptura dicente, Et sine ipso factum est nihil, ipse addit sine auctoritate scripturæ, nihil eorum, quę sunt in mundo, & creatione, quod neque cum probabilitate pronunciat, sed dignum se putat, cui non secus atque prophetis, vel apostolis credatur, qui cum auctoritate, & inculpatè reliquerunt sui similibus, ac posteris suis salutaria scripta. Iam verò, & hoc dictum, omnia per ipsum facta sunt, priuatim, atque secus, quàm alij, exposuit dicēs: sermonem eum esse, qui causam præbuerit generationis mundi opifici, nec tamen sermoni competere particulam à quo, vel ex quo, sed per quem, exponens id, quod scriptum est, phrasim esse consuetam, sed si rerum veritas erat, vt ipse putat, scriptum fuisse oportuit, omnia per opificem facta fuisse à sermone, nō vice versa per sermonem ab opifice. Et nos quidem cum vsi sumus vocula, per quem, perinde atque facit consuetudo, non sine teste expositionem dimisimus. At verò ille præterquam quòd suam opinionem è diuinis scripturis nō cōfirmat, videtur & suspicatus fuisse veritatem, & impudenter illi aduersatus, dicens: nō enim faciebat ipse sermo tanquam ab alio operante (vt sic intelligeretur vocula per quē) sed ipso operante alius faciebat. K Cæterùm non præsentis est tēporis probare quòd mundi opifex, & fabricator fecerit mūdum, non factus minister sermonis, & ostendere, quòd sermo, vt minister opificis mundum cōdiderit. Iuxta Dauid enim prophetam, Deus dixit & facta sunt: mandauit, & creata sunt, mādauit enim ingenitus Deus primogenito omnis creaturę, & creata sunt, non solùm mundus, & quæ sunt in illo, verùm etiā reliqua omnia. Siue throni, siue dominationes, siue potestates, omnia enim per illum, Col.1. & in illum creata sunt, & ipse est ante omnia. Ad hæc in hoc dictum, & sine ipso factum est nihil, non intacta sinenda est oratio de vitio, quamuis enim admodum dissentanea atq; absimilis esse videatur, ego nihil fermè facile contemnendum esse censeo. Quærēdum enim est, an etiam vitium per λόγον, id est rationem factum sit, sumendo nunc λόγον, id est rationem attentè, & diligenter pro eo λόγῳ, qui est in vnoquoque, quoniam & ipse ingenitus est singulis ab eo λόγῳ, qui erat in principio. Inquit igitur Apostolus, sine lege peccatū est Rom.7. mortuum, & addit, veniente autem mandato peccatū reuixit, vniuerse docens de peccato, quòd peccatū ipsum nullam habeat operationem, antequam veniat lex, & mādatum. Proinde cum λόγος, id est ratio, sit aliquo modo lex, & mandatum, & non sit peccatum non existente lege (peccatum enim non imputatur, cum non sit lex) etiam rursus non erit peccatum, si non sit ratio. Nam si non venissem, inquit, & loquutus eis L fuissem, peccatum non haberent. Aufertur enim prætextus omnis ab eo, qui voluerit se de peccato defendere, quoniam sermoni, & rationi in se existenti, ostendentíque quid agendum, non paruerit. Vnde omnia, vel fortasse etiam ipsa deteriora facta sunt per rationem, & sine ipso (exponentibus nobis simplicius voculam nihil) factū est nihil. Nec rationi omnino vitio vertendum est, si omnia per ipsam facta sint, & sine ipsa factum sit nihil: quemadmodum neq; magistro vitio vertendum est, qui discenti necessaria ostēderit, cum propter huius disciplinas nullus defensionis peccanti relinquitur locus, perinde quasi ignorauerit, ídque præsertim, si considerauerimus magistrum à discēte inseparabilem: veluti enim magister inseparabilis est à discente, sic ratio in vnoquoque, qui rationis est compos, naturaliter existens: semper agenda suggerens, etiam si non obediamus illius præceptis, permittentes nos ipsos voluptatibus, & prætermittentes optima illius consilia. Vt autem oculo nobis ad bona ministro dato etiam abutimur in his, quæ honestè non videmus, perinde atque in auditu facimus, cum præbemus nos ipsos attentos audiendis canticis, quę nos condemnant, auditionibúsque nobis vetitis, sic cōtumeliam inferentes rationi, quæ in nobis inést, nec vbi oportet, illa vtentes, per ipsam trāsgredimur legem, quæ peccantibus inest ad iudicium. Et idcirco eum iudicās, qui ipsam omnibus nō prætulerit. Vnde etiam inquit: Sermo, quem lo- M quutus sum, ipse condemnabit vos, perinde quasi diceret, ego Ioan.12. ille λόγος, ille in vobis insonans, ipse vos condemnabo, cum nullum omnino vobis locum reliquerim à ratione alienum. Verum coactior videbitur esse hæc intelligentia, exponentibus nobis alium λόγον in principio existentem λόγον apud Deum, Deum λόγον, alium autem ipsum considerantibus, quia non solum de præcipuis opificiis omnia per ipsum facta fuisse dici, diximus, verum etiam de omnibus, quæ fiunt ab his λόγων, & rationis sunt cōpotes, sine quo λόγῳ, id est ratione nihil peccamus. Insuper quærendū etiā est, an is λόγος, qui in nobis est, idem sit cum eo, qui est in principio, & qui est apud Deum, & Deus λόγος, præsertim quoniam tanquam hoc λόγῳ altero non existente, ab eo λόγῳ, qui est in principio apud Deum, videatur Apostolus illud docere. Ne dixeris in corde tuo, quis ascendet in cœlum: hoc est Christum Rom.10. deducere, vel quis descendet in abyssum, hoc est Christum ex mortuis reducere. Sed quid dicit scriptura? propè te verbum Deut.30. est, valde in ore tuo, & in corde tuo.

TOMVS TERTIVS.

Quod factum est in ipso vita erat, & vita illa erat lux hominum.

Quædam

A 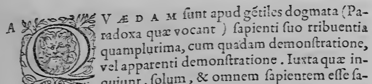VÆ DAM sunt apud gẽtiles dogmata (Paradoxa quæ vocant) sapienti suo tribuentia quamplurima, cum quadam demonstratione, vel apparenti demonstratione. Iuxta quæ inquiunt, solum, & omnem sapientem esse sacerdotem: eò quòd solus sapiens cultus diuini sapientiam teneat: solum etiam, & omnem sapientem inquiunt esse liberum: tanquam qui acceperit libertatem ex animi sui sententia, operandi à lege diuina, libertatem etiam diffinientes legitimam permissionem. Et quid opus est nos nunc dicere de his, quæ paradoxa appellantur, cum multum operæ insumatur in eis, & ea, quæ ab ipsis enunciantur iuxta paradoxa collatione egeant cum voluntate scripturæ, vt in quibus cultus diuini ratio concordet, & in quibus contrarium velit, his, quæ ab illis dicuntur, ostendere possimus? Horum autem mentio facta est, inquirentibus illud: quod factum est in ipso vita erat, propterea quod possit aliquis scripturam sequẽs, complura huiusmodi ostendere, quæ formam veluti habeant paradoxorum: quæque etiam (si quid quod magis sit paradoxon, opus est dicere) magis sint paradoxa, quàm quæ ab illis dicuntur. Nam si considerauerimus λόγον, id est rationẽ, & filium Dei in principio existẽtem: rationem apud Deum, & rationem Deum, fortassis eum solum, qui huius particeps sit, in quantum est talis, rationis capacem dicere poterimus:

B Adeò vt enunciemus solum sanctum rationis capacem esse. Rursum si intellexerimus factam in sermone vitam (iuxta eum, qui dicit: ego sum vita) dicturi sumus neminem extra Christi fidem viuere, sed omnes mortuos esse, qui Deo non viuant, & quòd viuere ipsorum, sit viuere peccato, & idcirco (vt ita dicam) Viuere ipsorum ad mortem pertineat. Inspice verò, an non hoc frequenter proponant diuinæ scripturæ, *Exod.3.* alicubi. Seruatore dicente, an non legistis, quod dictum est *Psal.142.* in Rubo: Ego Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob, non est Deus mortuorum, sed viuentium: & non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens. Cæterũ quid dicere opus est de ipso Deo, vel Seruatore? Ambigitur enim vtrius sit vox illa, quæ apud prophetas dicit, viuo ego, dicit dominus. Ac principio quidem videamus illud, non est Deus mortuorum, sed viuentium. Quod perinde valet atque illud, non est peccatorum Deus, sed sanctorum Deus. Magnum enim patriarcharum munus, deum vice sui nominis illorum nomenclaturam applicuisse suæ propriæ appellationi Dei: quemadmodũ *Heb.11.* etiam Paulus inquit, propter quod non erubescit Deus, vocari Deus ipsorum. Itaq; Deus est patrum, & omnium sanctorum: nec alibi scriptum reperias, Deum esse alicuius impiorum Deum. Si ergo Deus sanctorum est, & Deus viuentium esse dicitur, sancti sunt viuentes, & viuentes sancti. Quippe cum sanctus non sit extra viuentes, nec aliquis iam sit viuens, qui cum ipsa vita non etiã hoc habeat, vt sit sanctus. Idem fe-

C rè de eo sentiendum est, quod ait: Hilariter affectus ero erga dominum in regione viuentium: Perinde ac si dixisset in ordine sanctorum, vel in loco sanctorũ, nempe animi hilaritate propriè, vel in ordine, vel in loco sanctorum existẽte, & perinde quasi nullus eam plenè sit possessurus, qui vel ad ordinẽ sanctorum, vel ad locum sanctorum nõ peruenerit: ad quem accedat oportet, quisquis hac in vita perceperit vmbram veluti, & imaginẽ veræ hilaritatis. Quin illud, non iustificabuntur coram Deo viuentia omnia, declarat neminem, quãtumlibet beatum, si cum Deo, ac iustitia ipsius conferatur, iustificari, veluti si tale quiddam altero exemplo diceremus, non splendebit lucerna vlla coram sole, splendebit quidem omnis lucerna, sed tum, cum radiorũ solis splendore non illustratur. Iustificabitur etiam omnis viuẽs, at verò non coram Deo iustificabitur, quando cum illis comparatur, qui infernè habitant, quique tenebris detinẽtur, apud quos lucebit illorum lux. Et vide num hac ratione intelligendum sit etiam illud, *Mat.5.* quod est in Euangelio: Luceat lux vestra coram hominibus, nõ enim dixit, luceat lux vestra coram Deo, alioqui præceptũ daturus impossibile, si hoc præcepisset, perinde ac si lucernis animatis præcepisset, vti lux ipsorum coram sole luceret. Quamobrem non modò vulgus viuentium nõ iustificabitur coram Deo, sed nec etiam hi, qui ceu inter viuentes inferioribus præstant, quòdque magis etiam est, omnium viuẽtium

in vnum collecta iustitia, comparatione Dei, non iustificabitur, perinde ac si luminibus, quæ super terram sunt, nocturnis in vnum collectis, dicerem ego, fieri non posse, vti splendorem afferant, splendorum huius solis comparatione: Per repetitionem verò eorum, quæ diximus, considerandum etiam *Num.14.* illud est: Viuo ego dicit dominus, cum proprium viuere (præcipue ex his, quæ de viuendo disseruimus) penes solum sit Deum. Et vide num ob hoc possit Apostolus in hyperbolen vsque cõsiderata Dei vitæ excellentia, & vt dignum est Deo, intelligens illud, viuo ego dicit dominus, de Deo dixisse: qui solus habet immortalitatem, nullo viuente præter Deum, immutabilem, inalterabilem diuinitatem habentem, & quid ambigimus de cæteris, quãdo ne Christus quidem patris ha- *Heb.2.* buerit immortalitatem? Nam pro quocũque mortem gustauit. Cum verò inquiramus de his, quę ad Deum viuẽtem pertinent, & de vita, quæ est Christus, déque viuentibus, qui sunt in sua regione, atque de viuẽtibus etiam his, qui coràm Deo non iustificantur, consequenter his apponentes, qui solus habet immortalitatem, pariter etiam assumemus, quæ subintelliguntur, nempe quod omne quicquid dixeris rationis capax, non habeat substãtialiter (ceu inseparabile accidens) beatitudinem. Nam si inseparabilem habeat beatitudinem, & præcipuam vitã, quomodo verum erit illud, quod de Deo dicitur, qui solus habet immortalitatem? Sciendum est attamen Seruatorem non esse sibi ipsi aliqua, sed aliis, aliqua verò & ipsi, E

& aliis. Insuper quærendum est, an aliqua ipse habeat, quæ nullus alius. Namque palàm aliis est pastor: non more pastorum, qui hominibus præsunt, vtilitatem ad se trahẽs, eò quòd pascat, nisi fortè eorum, qui pascantur, vtilitatem, benignitatis causa propriam esse reputet. Quin etiam via est, aliis similiter etiam ostium, iam etiã in confesso est, quòd sit etiam virga: sibi verò ipsi, & aliis sapientia, fortassis etiam λόγος, id est ratio. Quærendum est insuper, num ex ea multitudine speculationum, quæ sunt in ipso, in quãtum sapientia est, sint aliquæ speculationes apud ipsum, quas reliqua natura generata percipere nequeat, quarúmque sibi ipsi scientiam reseruet. Nec inexaminata relinquenda est oratio de spiritu sancto ob timorem, nam quòd etiam ipse ab illo edoceatur, liquet, ex eo quòd de paracleto, & spiritu sancto dicitur, de meo accipiet, & annunciabit vobis: sed diligentius inquirendum est, an cum docetur, omnia capiat, quæ defixis in patrem oculis à principio existens filius agnoscit. Si ergo Seruator aliqua quidem est aliis, aliqua verò forsitan sibi ipsi, eáque vel nulli, vel vni, vel paucis, examinandum est, vtrum Seruator, quatenus est vita illa, quæ facta est in sermone, sibi ipsi, & aliis sit vita, an aliis, & si aliis, quibus aliis. Quam ob rem si vita, & lux hominum idem sunt, (inquit enim, quod factum est, in ipso vita erat: & vita illa erat lux hominum.) Et lux hominũ, aliquorum est lux, & hæc nõ omnium, qui rationis sint capaces, propterea quòd addita sit vocula, hominum, sed hominũ est lux, vita erit etiam vita hominum, quorũ etiam lux est. Et F

in quantum est vita, dici potest Seruator nõ sibi ipsi, sed aliis vita, quorum est etiam lux. Hæc sanè vita in λόγῳ, hoc est in Dei filio fit, inseparabilis ab ipso existens, simulátque facta fuerit: præexistat enim λόγος, id est sermo, siue ratio in anima oportet, qui ipsam expurget, vt post hunc, & ab ipso prouenientem purgationem omni prorsus ablata mortificatione, & infirmitate, pura, sinceráque vita ingeneretur apud omnem, qui fecerit seipsum capacem sermonis, in quãtum Deus est. Cæterum duo singulatim obseruanda sunt, differentiáque eorum accuratè examinanda, primum quidem λόγος, id est, sermo est in principio, deinde quod vita in sermone. Sed sermo quidem in principio non est factus. Nec enim fuit quando principium fuerit absq; sermone, & ratione, quam ob causam dicitur: In principio sermo erat. At vero vita in λόγῳ, id est, sermone non erat, sed facta est (quãdoquidem vita est lux hominum) cum enim homo nondum esset, neque lux hominum erat: considerata luce hominũ, iuxta relationem ad homines. Cæterum nemo nos vrgeat ratus nos hæc tẽporaliter enuntiare, ordine exigente, primũ, & secundum, & quæ deinceps, etiam si tempus non inueniatur, quando ternarius numerus, aut quartus haud quaquam à sermone substrati erant. Vt igitur omnia per ipsum facta sunt, non omnia per ipsum

G erant,& sine ipso factum est nihil,non sine ipso erat nihil, sic quod factum est in ipso(non quod erat in ipso) vita erat. Et rursus non quod factum est in principio sermo erat,sed quod erat in principio,sermo erat. Quædam tamen exemplaria, & fortassis non improbabiliter habent:quod factum est in ipso vita est,quòd si vita idem est cum luce hominum, nullus qui sit in tenebris viuit,nec vllus viuentium est in tenebris, cum omnis,qui viuit, is etiam sit in luce, & omnis, qui sit in luce, is etiam viuat,adeò vt solus,& omnis viuens sit lucis filius : filius autem lucis, cuius luceant opera coràm hominibus. Rursus, quoniam ex his, quæ disseruimus, de contrariis, intelligi possunt contraria prætermissa, disseritur autem de vita, & luce hominum, contrarium autem vitæ mors est, & contrarium luci hominum, tenebræ hominum, videre est, quòd in tenebris existat hominum, is etiam sit in morte, & quæ mortis sunt agens, non alibi sit quàm in tenebris.At qui memor est Dei(si cōsideraueri mus, quid sit memorem esse Dei)nō est in morte iuxta illud,quod dicitur:nihil rei cum morte habet,qui memor est tui. An vero tenebræ hominum,& mors,natura talia sint, nec ne, alterius est considerationis.Nos eramus aliquando tenebrę,nunc autem lux in domino,etiam si sancti, spiritualésque iam aliquo maxime pacto simus. Quisquis fuit aliquando tenebræ factus est perinde atque Paulus,tenebræ cum esset, capax & aptus,vt fieret lux in domino. Haud verò scio,an iuxta opi-
H nionem eorum,qui naturas tenent spirituales,veluti Paulum, ac sanctos Apostolos,consistat,spiritualem esse aliquādo tenebris,ipsúmq; postea lucem fieri : nam si spiritualis tenebræ quandoque fuit terrestris qualis? Quod si verum est,tenebras factas fuisse lucem,quænam priuata electio est, cur non omnes tenebrę lux fieri queant? Nisi enim de Paulo dictum fuisset,eramus aliquando in tenebris, nūc autem lucidi cum domino,locum vtique habuisset opinio de naturis in illis, quos arbitrantur esse naturæ deperditæ, quoniam tenebræ fuerāt, vel tenebræ sunt. Nunc autem Paulus inquit se aliquando tenebras fuisse, nūncque esse lucem in domino, quasi in lucem tenebræ transire possint. Haud autem difficile est cernentem vniuscuiusque contingentem mutationem in melius, vel in peius, diligenter perspicere ex his,quæ diximus, quæ ad omnes tenebras hominum, & quæ ad hanc mortem in tenebris hominum existentem pertinent. Cæterum valde coactè ad hunc contextum veniens Heracleō, quòd factum est in ipso,vita erat, in ipso interpretatus est, in hominibus spiritualibus:quasi sermonem,&spirituales idem esse arbitratus fuerit.Et si non apertè id dixerit,ac veluti causam reddēs inquit:Ipsam enim primam formationem,quoad ortum attinet,ipsis præbuit,ab alio prętermissa in formam,& illuminationem,& delineationem propriam ducens, & ostendens.
1.Cor.2. Non obseruauit autem Paulum de spiritualibus loquentem
I eos homines esse,reticuisse: animalis enim inquit homo non recipit,quæ sunt spiritus. Stultitia enim est illi : at spiritualis omnia diiudicat,Nos enim dicimus non ab re nomē hominis à Paulo prætermissum,cum spiritualem diceret, eò quòd præstantius quiddam spiritualis sit,quàm homo : nempe homine,vel in anima,vel in corpore,vel in vtrisque formam accipiente:non ita verò in spiritu,his longe diuiniore: secundū cuius participationem præualentem est spiritualis. Præterea verò quæ ad talem opinionem spectant,vel sine apparēti demonstratione enunciat,ne mediocrem quidem persuasionē attingere valens,dissetendo de hisce rebus.Sed de illo hactenus.Agè verò inquiramus etiā nos hoc, scilicet num vita erat hominum tantum lux,& non potius cuiusuis in beatitudine existentis.Nam si vita & lux hominum idem sunt,& hominū tantum sit Christi lux,hominum tantum etiam vita erit: hoc autem suspicari æquè stultum est,atque impium, refragantibus aliis scripturis huic intelligentiæ:siquidem quando proficiemus,erimus tanquam pares angelis. Sed sic soluendum est dubium.Siquid aliquorum esse dicatur,non continuò illud ad eos solos,de quibus id dicitur,pertinere. Sic igitur nō si vita lux hominum dicitur,hominum tantum est lux. Poterat enim addi,vita erat hominum tantum lux,fieri enim potest vt lux hominum,aliorum quoque, præterquam hominū sit lux perinde atque cum animalia quædam, & plantæ hominibus suppeditant,vnde alantur,tamen alia quoque præter homines alere possunt. Hoc autem exemplum ex consuetu- K
dine sumptum est.Verum enimuero dignum est,vt è scripturis Dei spiritu proditis, simile conferamus. Proinde hoc in loco inquirimus,num quicquam prohibeat,lucem hominum esse etiam lucem aliorum:dicentes non quia dicatur lux hominum continuò excludi alios ipsis etiam hominibus præstantiores,ne perinde sint lux,atque homines. Nam cum sit scriptum,Deum esse Deum Abraham,& Deum Isaac,& Deū Iacob,qui voluerit,quia dictum sit, vita erat lux hominum, lucem ad nullum alium,præterquam ad homines pertinere, existimet oportet is pari modo,Deum nullius alterius Deum esse,nisi tantum horum trium patrum. Verum Solis profectò etiam est Deus. Et vt inquit Iudith,patris sui Simeon,atque etiam Hebręorum est Deus. Quam obrem si nihil prohibet, Deum aliorum quoque esse Deum,eodem modo nihil prohibeat oportet,lucem hominum esse etiam aliorum, præterquàm hominum lucem. Porrò alius quispiam etiam testimonio illo vtens,faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram,hominem esse dicit, quicquid ad imaginem Dei sit factum,innumeris hac in re vtens exemplis, nihil referre scripturæ,hominem dicat,an angelum,de eodem enim subiecto alicubi poni angeli,& hominis vocabulum, quemadmodum in tribus illis, qui apud Abraham hospitio fuere excepti,& in duobus,qui Sodomis fuerunt,& in tota scripturæ serie,aliquando quidem angeli,aliquando verò homines L
esse dicuntur. Quin etiam,qui hoc existimat,dicet,quòd vt homines vocati sunt angeli,apud eos, quos palam cernere est esse homines,quemadmodum Zacharias dicens, angelus Dei,ego vobiscum sum dicit dominus omnipotens,& Ioannes,de quo scriptum est.Ecce ego mitto angelum meum an- Malach.3.
te faciem tuam, sic etiam qui Dei sint angeli, hoc vocabulo nuncupati propter officium, qui non fuere vocati homines propter naturam. Præterea magis etiam hoc corroborabit, quoniam nomina in virtutibus præstantioribus non naturarum animalium sunt nomina,sed ordinum,quos hæc & hæc, rationis compos natura sortita sit à Deo, thronos enim non species animalis est,neque principatus,neque dominatio,neque potestas species sunt animalis,sed rerum nomina,in quibus ordinati sunt,qui sic appellantur,quorum subiectum nihil aliud sit,quàm homo,cui subiecto contingat esse vel throno,vel dominationi,vel principatui,vel potestati. Et in Iesu Iosue 5.
Naue ponitur illud:Visus est Iesu ipsi homo in Hiericho,qui inquit,ego sum princeps exercitus potentiæ domini, nūc accessi.Secundū hoc ergo,vt æque valens interpretabitur lucē hominū,lucē etiā esse cuiuslibet,qui rationis sit cōpos, quippe quia sit homo,ad imaginē,& similitudinē dei. Sanè lux ipsa trifariā nominatur. Lux hominum,& simpliciter lux,& lux vera. Atque lux quidem est hominum, vel vt ante ostensum est,nullo prohibente eam intelligere lucem etiam aliorū prę-
ter hominum esse,vel omnium, qui rationis sunt compotes, M
quíque homines vocantur, quia facti sint ad imaginem, & similitudinem Dei. Quia verò lucem simpliciter hoc in loco Seruator,in ipsius verò Ioannis catholica epistola, Deus lux esse dicitur,alius quidem existimat etiam hinc colligi,patrem à filio substantia non differre,qui verò, & diligentius obseruarit,& rectius loquutus fuerit, docet,non idem esse lux,quę in tenebris luceat ab illis non apprehensa,& lux,in qua haud quaquam sint tenebræ.Siquidem ea lux, quæ in tenebris lucet,tanquam superuenit tenebris. Cúmque ab ipsis persequutionem patitur,&,vt ita dicam,insidiis petitur, non comprehenditur.At lux,in qua nullę sunt tenebræ,neque lucet in tenebris,neque principio ab ipsis persequutionem patitur, vt ceu vincens publicè declaretur,quòd ab ipsis persequentibus non sit apprehensa.Tertio dicitur hęc lux,lux vera,qua ratione patet veritatis, Deus amplior,& maior est,quàm veritas, & pater cum sit sapientiæ,præstantior est ipsa sapientia, hac etiam ratione excellit eum,qui est lux vera. Apertius autem patrem,& filiū duas existere luces per hæc, à Dauide sciemus psalmo quinto & trigesimo,dicēte:In lumine tuo videbimus lumen. Eadem sanè lux hominum in tenebris lucens, lux vera,in sequentibus Euangelij lux esse mundi dicitur; dicente Iesu.Ego sum lux mundi. Quare neque hoc sinamus nō animaduersum,

A inaduersum, cur cum potuisset scribere, quod factũ est in ipso lux erat hominum, & lux hominum vita erat, contrarium fecerit, preponens vitam luci hominum: quamuis idem sit vita, & lux hominum, & dicendum quòd in his, qui participes sunt vitæ, quæ est lux hominum, primùm nobis occurrat ipsos viuere vita beata, & antea dicta, deinde eos illustrari, supponatur enim, viuere oportet, vt viuens illuminatus fiat. Nec consequens fuisse illuminari eum, qui nondum intellectus fuisset viuere, & superinduci illuminationi ipsum viuere. Quamuis enim idem sit vita, & lux hominum, considerationes tamen secundum aliud, & aliud sumuntur. Hæc itaq; lux hominum dicitur etiam lux gentium apud prophetam Esaiã, iuxta illud: Ecce posui te in testamentum generis in lucẽ gentium: & huic luci cõfisus Dauid in sexto, & vigesimo psalmo
Esa.42. inquit. Dominus illuminatio mea, & salus mea, quem timebo?
Psal.2. Sanè ad eos qui fingunt fabulosum de seculis in coniugationibus commentum, & existimant à mente, & veritate sermonem, vitámq; iam ante emissos, & productos fuisse, haud absurdum est talia mouere dubia. Quomodo enim vita sermonis, vt ipsi tradunt, coniunx esse sumit in marito? Quod factum est enim inquit in ipso (scilicet prædicto sermone) vita erat. Dicant ergo nobis, quomodo coniunx sermonis vita facta sit in sermone, & quomodo ipsa vita potius quàm sermo lux sit hominum. Verum enimuero probabile est, vt
B viri meliore mente prædtti, qui quæstionibus permouentur, dubitatione hac perculsi, ex aduerso nos interrogẽt, vrgeántque, ni inuenerimus causam, per quam sermo non sit dictus lux hominum, sed vita quæ facta est in sermone ipso: quibus talia respondebimus. Vitam hoc in loco non eam intelligi, quam communiter participant, & rationis capaces, & bruta, sed eam, quæ completæ in nobis rationi superuenit, sumpta participatione ἀπὸ τȣ πρώτου λόγου, hoc est, à ratione prima, cuius in primis vitæ participes efficimur, vt ab apparente, nec verè existente vita abducamur, vitam illam verè existentem capere desiderantes, qua percepta mox in nobis oriri etiam dicimus fundamentum lucis cognitionis. Et fortassis ipsa hæc vita penes quosdam quidem potentia, non actu, lux est: nempe penes eos, qui minimè, quæ ad cognitionem pertinent, inquirere contendũt: apud quosdam verò actu etiam:
1.Cor.13. factos iam lucem, quos eos esse perspicuum est, qui Pauli preceptum cum laude impleuerint, nimirum æmulamini charismata vtiliora, quibus charismatibus vtilius illud est, quod omnibus etiam præponitur, nempe sapientiæ sermo, quem mox cognitionis sermo sequitur. Iam vero quid differant inter se sapientiæ, & cognitionis significata ipsa mutuò inter se collata, non est præsentis temporis disserere.

TOMVS QVARTVS.

C *Et lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non apprehenderunt.*

Adhvc de hominum luce, quoniam in ordine prima est, inquirimus, atque etiam, opinor, de eius contrario: nempe tenebris, de quibus nondum inquisiuimus. De hominum autem luce inquam, quoniam fortasse lux hominum genus est duarum specialium rerum: atque etiam similiter tenebræ. Vt enim dicimus eum, qui possederit hominum lucem, quíque ipsius splendores participauerit, lucis opera perficere, & illustratum luce scientiæ agnoscere etiam, sic è contrario perspecta, & considerata analogia, & proportione, dicimus praua opera, & habitam falsò scientiam, tenebras esse. Et quòd quidem res ad agendum aptas, lucem soleat scriptura sacra dicere, inquit Esaias, eò quòd lux sint mandata tua super ter-
Osee 10. ram, & Dauid in decimo octauo psalmo, mandatum tuũ lucidum illuminans oculos: Quòd verò præter mãdata, & precepta lux sit quædam scientiæ, inuenimus apud quendam ex duodecim. Seminate vobis ipsis ad iustitiam, vindemiate ad fructum vitæ, illuminate vobis ipsis lucem scientiæ. Veluti enim existente alia luce scientiæ præter mandata, dicitur, illuminate vobis ipsis lucem, nõ simpliciter lucem, sed qualem? nempe lucem scientiæ. Nam si quæuis lux, quam sibi homo illuminat, lux scientiæ esset, frustra additum fuisset, illuminate vobis ipsis lucem scientiæ. Rursus quod tenebræ de pra- D
uis operibus sumantur, ipse Ioannes in sua docet epistola, dicens: Si dixerimus quòd communicationem cum ipso habemus, & ambulamus in tenebris, mentimur, & non facimus veritatem. Et rursus qui dicit se in luce esse, & fratrem suum odit, in tenebris est vsque modo. Et adhuc, qui odit fratrem suum, in tenebris est, & in tenebris ambulat, nec nouit quò vadat, quia tenebræ excæcauerũt ipsius oculos, siquidem per ambulationem in tenebris indicat actionem vituperabilem. Quin etiam odio prosequi fratrem suum, nónne lapsus est ab ea, quæ propriè vocatur scientia? Quòd autem qui ignorat diuina, propter ipsum ignorare in tenebris ambulet, inquit
Dauid: nõ cognouerunt, neque intellexerunt, in tenebris ambulant. 1.Ioan.1.
Illud vero obserua, an idcirco dicatur, Deus lux est, & tenebræ in eo, ne vnæ quidem sunt, non quia vnæ sint tenebre, sed vel propter genus duplex tenebrarum, vel etiam quia vnaquæque species tenebrarum multas habeat prauas actiones, & multa falsa dogmata, vnde tenebræ sunt multe. Et no- Matt. 5.
ta Seruatorem, cũ de sancto dixisset: vos estis lux mundi, non dixisse, sanctus est lux mundi: & tenebræ in eo non sunt vlle, Proinde quæret aliquis: si de patre positum est, quòd tenebræ nullæ sint in eo, quomodo ceu rem eximiam, & præcipuam hoc in ipso dicemus esse, cum de Seruatore quoque dicatur, quòd omnino sit impeccabilis, ita vt eum dicamus esse lucẽ, E
in qua nullæ sint tenebræ? Ex parte itaque differentiam in superioribus ostendimus: Atque etianum illis audacius addemus, si Christum non agnoscentem peccatum fecit pater pro nobis peccatum, si fecit inquam deus ille, Christum pro nobis peccatum, dici non posse de eo, tenebre in eo nõ sunt vllæ. Quamuis enim in similitudinem carnis peccati, haud tamen omnino hæc de eo rectè dicuntur, scilicet quòd nullæ tenebræ insint in eo. Addemus autem eum infirmitates nostras, & morbos assumpsisse, & animæ infirmitates, & morbos occulti cordis nostri hominis, quas infirmitates, morbósque quia à nobis sustulerit, dicitur apud Zachariam, animam Zach.3.
pertristem, perturbatámque habere: atque vestibus sordidis indutus, quibus quoniam exuendus erat, dicuntur esse peccata. Subiungit ergo eodem in loco: Ecce ego abstuli peccata tua: eo enim quòd ipse receperit in seipsum populi credentium peccata, frequenter inquit: Longè à salute mea verba delictorum meorum: & tu cognouisti insipientiam meã, & delicta mea à te non sunt abscondita. Nec verò suspicetur nos quisquam hæc dicere, minus piè Christum Dei colentes. Nam qua ratione solus pater habet immortalitatem, quia dominus noster omnium nostrum nomine morte ob amorem erga genus humanum pertulerit, hac pater solus habet, vt in ipso nullæ sint tenebre: cum Christus, vt homines beneficio afficeret, tenebras nostras in seipsum receperit, vt potẽtia sua mortem nostram deleret, expelleretque animarũ no- Esa.9.
strarum tenebras, nimirum vt impleretur illud Esaiæ: popu- F
lus, qui sedebat in tenebris, vidit lucem magnam. Hæc itaque Ephe.5.
lux, quæ facta est in sermone, existens etiam vita, lucet in tenebris animarum nostrarum. Et eò accessit, vbi erant mundi rectores tenebrarum seculi huius, qui quia cum genere humano luctentur, in tenebras adducere eos contendunt, qui pro virili non instant, vt illuminati in filiorum lucis numero censeantur. Iam verò etiam hæc lux lucens in tenebris persequutionem patitur quidem à tenebris, sed non apprehenditur. Quod si quis putet nos addere, quod non sit scriptum, nempe quod tenebre lucem insequantur, audiat, frustra illud dici, quòd tenebræ eam non apprehenderunt, si nequaquam tenebre lucem sunt persequutæ. Veluti autem intelligẽtibus, & mente preditis, per quam intelligere possent consequentia rerum scripturarum, quæ putarentur omissa: scribit Ioannes: tenebras lucem non apprehendisse. Nam si non apprehenderunt, persequute non apprehenderunt: quódque lucẽ tenebre persequute fuerint perspicuum est, tum ex his, quæ Seruator perpessus est, tum etiam illi, qui illius disciplinã exceperunt, & secuti sunt, genuini ipsius filij: tenebris operantibus aduersus lucis filios, & fugare volentibus lucem ab hominibus. At quoniam si Deus pro nobis, nullus etiam si velit, poterit aliquid aduersum nos, quanto magis seipsos humiliabant, tantò plures existebant, preualebántque admodum

G valde. Porrò duobus modis tenebræ non apprehenderũt lucem: vel quia lux eas longo interuallo post se relinqueret, vt quam celeritate, pernicitatéque cursus præstantem, ob propriam tarditatem ipsæ tenebræ, ne iuxta quantitatem quidẽ, assequi possent, vel quia sicubi tenebræ luci insidias struere voluerint, atque certe quodam consilio, & per dispensationẽ superuenientes ipsas lux expectauerit, mox atque luci appropinquauerint, euanescunt. Attamen vtroque modo tenebræ lucem non apprehenderũt. Necesse autem est nos in his versantes annotare, non, sicubi tenebræ nominentur, mox eas in peiorem partem sumi, verum scripturam etiam in bonã partẽ aliquoties has accipere, quòd qui diuersa à nobis sentiunt, non diuidentes, horrenda de mundi opifice dogmata admittentes ab ipso recesserunt, seipsos figmentis fabularum addicentes. Quomodo ergo, & quando, & num in meliorẽ partem, tenebrarum nomen sumatur iam est ostendendum.
Psal. 17. Tenebræ, nubes, nimbúsque in Exodo circa deum esse dicũtur, & in Psalmo decimo septimo: Deus posuit tenebras latibulum suum, in circuitu eius tabernaculũ eius: tenebrosa aqua in nubibus aëris: si enim quis consideraucrit multitudinem contemplationum, & cognitionis de deo, quam humana natura percipere nequeat, fortasse autẽ, nec alij, qui geniti sunt, præter Christum, & spiritum sanctum, sciet quo nam pacto circa deum sint tenebræ: propterea quod nulla, quãtumlibet copiosa, atque ornata oratio explicare valeat, ac nesciat quidẽ
H ex dignitate ipsius dei, in quibus tenebris posuerit latibulum suum, qui hoc fecit, eò quòd quæ de ipso sunt, ignorentur, imperceptibilia cum sint. Quòd siquis huiuscemodi expositionibus offendetur, is in sententiam nostram veniat, adductus tum à tenebrosis sermonibus, tum à thesauris Christo datis à deo, tenebrosis, occultis, & inuisibilibus: nec enim aliud opinor esse tenebrosos thesauros per Christum manifestatos, tenebras posuit deus latibulum suum.
Matth. 20 Et sanctus intelliget parabolam, & obscurum sermonem. Verum considera, num ob hoc dicat seruator discipulis suis: Idcirco quæ in tenebris audistis, dicite in luce. Tradita enim ipsis mysteria, cognitu difficilia, & obscura, in loco secreto, & non in frequenti auditorio iubet eos illuminatos, & ob hoc dictos esse in luce, tenũciare cuicunq;, quòd lux extiterit. Admirabilius autem quiddam addam de tenebris laudatis: nempe has festinare ad lucem, eámque apprehendere, atque quę olim fuissent tenebrę, non dispicienti vim ipsarum, eò quòd ignoraretur, sic immutari, vt cum is ad eorum scientiam peruenerit, quę ignorabat, enunciet, quæ didicerit, fuisse sibi aliquando tenebras, nunc autem lucem.

TOMVS QVINTVS.

I *Fuit homo missus à Deo, nomen illi Ioannes.*

Ccvrativs aliquis intelligens vocem, Missus (quoniam qui mittitur alicunde, & aliquò mittitur) quæret vnde Ioannes sit missus, & quò. Cum verò liqueat quò, nimirum iuxta historiam, quòd ad Israel, & ad volentes eum audire in heremo Iudeæ commorantem, & apud Iordanem fluuium baptizantem (iuxta verò rationem profundiorem, in mundum, intelligendo per mundum, locum hunc terrestrem, vbi sunt homines.) Inquiret quo nam pacto particula,
Gen. 3. vnde sumi debeat. Itaq; diutius dictionem examinans, fortè etiam enunciabit, quòd quemadmodum de Adam scriptum est, quòd emiserit eum dominus deus è paradiso voluptatis, vt coleret terrã, è qua sumptus fuerat: Ita Ioannes missus fuerit vel è cœlo, vel è paradiso, vel ex alia parte alicunde tãdem ad hunc super terram locum. Et missus fuerit, vt testaretur de
Esa. 6. luce. Habet autem non contemnendam obiectionem sermo hic, quoniam scriptum sit apud Esaiam: Quem mittã, & quis ibit ad populum hunc? Et respondens propheta, inquit: Ecce
Esa. 6. ego mitto te. Dicet enim qui aduersabitur huic opinioni, quę profundior apparet, quòd quemadmodum Esaias missus est non ab alio loco ad hunc mundum, sed postquam vidit dominum sedentem in throno excelso, & elato, vt ad populum K
diceret: auditu audietis, & non intelligetis, & quę sequuntur, ita etiam Ioannem (suppresso principio missionis analogiam, & rationem habentis ad missionem Esaiæ) mitti ad baptizãdum, & præparandum domino populum instructum, & ad testificandum de luce. His ita dictis ad primam rationem, solutiones tales adducuntur: assensum attrahentes ad id, quod de Ioanne profundius excogitatum est, ex eodem enim loco subiungitur: Hic venit ad testificandum, vt testaretur de luce, si enim venit, alicunde venit. Dicendum etiam est illi, qui hęc Ioan. 1.
grauatè admittit, id quod in sequentibus à Ioanne dicitur, postquàm vidit spiritum sanctum descendentem, ceu columbam super Seruatore, inquit enim qui misit me ad baptizandum in aqua, ille mihi dixit: Super quem videris spiritum descendentem, & manẽtem super eum, hic est qui baptizat spi- Ioan. 1.
ritu sancto, & igni: quando enim ille, qui misit, hoc præcepit? At probabile est responsurum, qui hæc grauatè admittit, ad interrogationem hãc, eum qui ad Ioannem loquebatur, tum hæc verba dixisse ei, cum eũ mitteret, vt baptizare inciperet. Adhuc autem admirabilius est illud ad probandum, quòd alicunde ex alio loco missus sit Ioannes, qui corpus assumit, causam non aliam aduentus sui in vitam habens, quàm vt testaretur de luce, quòd repletus fuerit spiritu sancto adhuc ex vtero matris suæ, id quod dixit Gabriel, qui nunciauit Zachariæ quidem ortum Ioannis, Mariæ autem Seruatoris nostri Luc. 1.
inter homines aduentum, & illud etiam: Ecce enim vt facta est vox salutationis tuæ in auribus meis, exultauit in gaudio infans in vtero meo. Proinde qui cauet ne quicquam vel iniustè, vel casu, vel priuata electione faciat, antiquiorem esse L
Ioannis animam, quàm corpus admittat, necesse est, & antea subsistentem missam fuisse ad ministerium testandi de luce. Ad hæc haud ita contemnendum est etiam illud: Hic est Helias, qui venturus est, quòd si prępualuerit vniuersalis de anima opinio, tanquam quæ cum corpore pariter nõ seminetur, sed ante ipsum existat, ob variásque causas carnem, & sanguinem induat, particula, missus à deo, non videbitur amplius dicta, ceu res quædam eximia de Ioanne. Itaq; omnium pessimus, homo peccati, filius perditionis dicitur apud Paulum mitti à deo. Propter hoc enim, inquit, mittit illis deus actionem erroris, vt credant mendacio: vt iudicentur quotquot veritati Matt. 11.
non credunt, sed sibi complacent in iniustitia. At vide, num 2. Thess. 2.
hanc quæstionem sic soluere possimus, nempe quòd quemadmodũ simpliciter omnis homo, eò quòd creatus sit à deo, homo est dei (cum nullus homo sit dei, nisi qui deo fuerit addictus) quemadmodum Helias, & qui in scriptutis inscribuntur homines Dei, ita dici posse, communiter omnem hominem à deo missum esse, propriè autem non alium à deo mitti, quàm qui ad ministerium diuinum, & ad obeũdam humani generis salutem in vitam aduenerit. Quam ob rem nõ inuenimus, quòd quisquam mittatur à deo, positũ: nisi de sanctis: de Esaia quidẽ, vt antea proposuimus. De Hieremia ve- Ezech. 2.
ròad omnes, ad quos misero te, ibis. De Ezechiele etiam, ec- M
ce ego mitto te ad gentes rebelles, & incredulas mihi. Cæterum haud ita ad propositum sumpta fuisse videbuntur exempla missionis, cum nos quæramus de missione, quæ fit ad hanc vitam, & illa non apertè dicant, aliquem existentem extra hanc vitam, missum fuisse in hanc vitam. Attamen sic etiam nihil est absurdi orationem transferre ad id, de quo quærimus. Si dicamus quòd, vt solos sanctos, de quibus loquuti sumus, mittere dicitur deus, sic etiam de his intelligendum esse, qui ad vitam mittuntur. Et quoniam omnino in Ioannis sermone versamur, ipsius missionem inuestigantes, non importunè opinionem no- Malach. 3.
stram, quam de ipso habemus, proponemus. Quoniam enim legimus prophetiam de ipso. Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te, adnotamus num fortè vnus sanctorum angelorum existens, præcursor ad ministerium demittatur Seruatoris nostri. Et mirum profectò est nihil, Christi primogeniti omnis creaturæ ob amorem erga homines incarnati æmulatores, imitatorésque aliquos extitisse, quibus dulce fuerit ei benignitati, quam in ipsos ostendisset, inseruire, eadem corporis similitudine: Sed quem nam non moueret exultans

A exultans in gaudio adhuc existens in vtero matris suæ, perinde ac communem hominũ naturam excellens? Quòd si quis admittat precatiõnẽ Ioseph inscriptam in his libris, qui apud Hebræos dicũtur Apochryphi, mox hoc dogma etiam apertè dictũ inde sumpturus est: perinde quasi qui à principio eximium aliquid præ hominibus habuerunt, longè meliores cæteris animabus, cum angeli essent, ad humanam descenderint naturam. Inquit ergo Iacob, ego qui ad vos loquor, Iacob sum, & Israel, angelus Dei sum ego, & spiritus primarius, & Abraham, & Isaac, ante omne opus creati fuerunt. Ego autem Iacob, vocatus ab hominibus Iacob: nomen verò meum Israel: qui vocor Israel à Deo: vir videns Deum, quoniam ego primogenitus omnis animantis à Deo animati. Et subiungit, cum verò ego venissem à Mesopotamia Syria, exiuit Vriel angelus Dei, & dicit se descendisse ad terram, & habitasse inter homines, & quòd vocatus fuisset nomine Iacob, æmulatúsque est, & pugnauit mecum, & luctatus est, mihi dicens: suum nomen primas habere supra nomen meum, & ante omnem angelum. Interrogauíque eum de nomine suo, & quotus esset inter filios Dei. Nónne tu es Vriel octauus à me, & ego Israel archangelus potentia domini, & princeps tribunus militum inter filios Dei? Nónne ergo Israel in persona Dei, minister primus? Et inuocaui nomine inextinguibili Deum meum? Probabile enim est his à Iacob verè dictis, B & ob hoc scriptis, etiam illud, in vtero supplantauit fratrem suum, prudenter factum fuisse. Inspice verò num celeberrima quæstio de Iacob, & Esau solutionem habeat. Quandoquidem nondum natis pueris, cum neque boni quidpiam fecissent, neque mali, vt secũdum electionem propositum Dei maneret, non ex operibus, sed ex vocante. Dictũ est illi: maior seruiet minori. Sicut scriptũ est, Iacob dilexi, Esau verò odio habui. Quid igitur dicemus? Num iniustitia est apud Deum? Absit, non recurrentibus ergo nobis ad opera hanc vitã præcedentia, quomodo verum erit, iniustitiam non esse apud Deum, si maior minori seruiat, odio habitus, antequam digna vel seruitute, vel odio faciat? Sed latius digressi sumus, sermonem Iacob assumentes, & adducentes nobis in testimonium scripturam, haud ita facile contemnendam, vt confirmatior de Ioanne oratio ea esset, quæ astruit eum angelum existentem, iuxta Esaiæ vocem, in corpore aduenisse testificaturum de luce. Sed hactenus de Ioanne homine: arbitror verò ego quemadmodum vox & sermo apud nos differũt, cum interdum proferri possit, vox nihil significans absque sermone, itidémque sermo absque voce renũciari possit menti (veluti cum intra nos ipsos discurrimus) ita Ioannem etiam, C veluti vocem existentem ad comparationem Christi, qui sermo est, differre à Seruatore, qui iuxta quandam considerationem sermo est. Ad hoc autem me inuitat ipse Ioannes, quisnam tandem esset ad interrogantes, respondens: Ego vox clamantis in deserto, parate viam domini, rectas facite semitas eius. Et fortasse propter hoc incredulus Zacharias in ortu vocis Dei, quæ demonstrat sermonem, amittit vocem, sumens eam, nascente voce, quæ est præcursor sermonis. Vox enim auribus percipiatur oportet, vt postea mens demõstratum à voce sermonem excipere valeat. Idcirco etiam paulò antiquior Christo est Ioannes, quod ad ortum pertinet. Vocem enim ante sermonem recipimus: demõstrat etiam Christum Ioannes, quia voce demõstratur sermo, atque etiam baptizatur Christus à Ioanne, fatente se opus habere, vt ab ipso baptizetur, quia sermo purificatur à voce inter homines, cum natura vocem omnem significantem purificet sermo. Prorsúsque cũ Ioannes Christum ostendit, homo Deum ostendit, & Seruatorem incorporeum, & vox sermonem. Vt autem in rebus multis nominum euidentia est vtilis, sic hoc quoque in loco vtile erit videre, quid Zacharias, quidúe Ioannes significent. Etenim perinde ac si esset aliquis non contemnendus, quòd ad nominis positionem attinet, cognati quidem, Zachariam appellandum censent ipsum Ioannem: dissentiétes quia vellet eum Elizabeth Ioannem appellare, cum verò, Ioannes erit illi nomen Zacharias scripsisset, à molesto silentio liberatur. Inuenimus ergo in interpretatione nominum, Ioannes. Et inuenimus particulam Ioa seorsum sumptã, sine nes, quod idem valere putamus, atque Ioannes. Quoniam alia quoque

Rom.9.

Ioan.1.

nouum instrumentum Hebræorum nomina Græcè reddiderit, forma Græca pronũcians ipsa, veluti pro Iacob, Iacobum, D pro Simeon, Simeonem. Porrò Zacharias memoria esse dicitur: Elizabeth verò Dei mei iusiurandum, vel Dei mei septimum. Ex memoria igitur de Deo iuxta iusiurandum Dei nostri, quod iurauit ad patres, genitus est Ioannes (hoc est gratia à Deo) præparans domino populum instructum: cum vetus instrumentum, quod est sabbarismi extremitas, peruenisset ad finem. Quare gigni non potuit ab hebdomada Dei nostri requies, quæ est post sabbatum: nimirum Deo seruatore nostro, eam ingenerante secundum requiem suam in nobis, qui facti sumus morti ipsius conformes, & idcirco etiam resurrectioni.

Hic venit in testimonium, vt testificaretur de luce, vt omnes crederent per ipsum. Ioan.1.

QVIDAM ex his, qui ab ecclesiæ decretis dissentiunt, credere se dicẽtes in Christum, & eò quòd fingant Deum alium diuersum à mundi fabricatore, vt est ipsis consequens, non admittentes aduentum ipsius à prophetis prænunciatum fuisse, subuertere conantur prophetarum testimonia de Christo, dicentes, opus non esse testibus filio Dei: vt qui fidem sibi conciliaret, tum E ex salutaribus sermonibus, quos denunciabat potentia plenis, tum ex prodigiosis, & admirandis operibus, quæ vel quẽlibet ex se perterrere poterant, & dicunt: Si Mosi habita fuit fides, sermonis, virtutísque gratia, nullis præuiis testibus, qui ipsum annunciarent egenti, atque etiam prophetarum vnusquisque receptus à populo fuit, veluti à Deo missus, quomodo Mose, atque prophetis præstantior non poterit absque prophetis de seipso testificantibus, facilius quod velit perficere, & hominum generi adiumento esse? Superfluum ergo esse aiunt existimare, à prophetis cum pronunciatum fuisse, qui de hoc anxij fuissent, si (vt illi dicerent) noluissent diuinitatis nouitatem admitti à credentibus in Christum, sed eos peruenire ad ipsum Deum, quem etiam ante Iesum Moses, & prophetæ docuissent. Quam ob rem respondendum est illis, quòd multæ causæ esse cum possent, quæ ad credendum inuitarent, & interdum aliquos, qui ab vna miraculorum demonstratione non percellerentur, ab alia demonstratione permoueri: posse Deum complures causas hominibus præbere, vt admittant Deum, qui est super omnia genita, humanam assumpsisse naturam. Vnde etiam euidenter cernere est, nonnullos ex propheticis vaticiniis in admirationem Christi venire, tot prophetarum, qui ante ipsum F fuerunt, perculsos voce stabiliente quicquid ad locum pertinet, in quo genitus fuit, & eam etiam regionem, in qua enutritus fuit, & vim ipsius doctrinæ, & rerũ admirabilium operationem, ac denique passionẽ humanam à resurrectione destructam. Quin hoc quoque considerandum est, quòd prodigiosæ, & admirandæ potentiæ, eos quidem, qui domini ætate extitissent, inuitare poterãt ad credendum, at non seruassent post multa tempora euidentem demonstrationem, quinimo fabularum etiam loco habitæ fuissent: plus enim potentiis, ac miraculis illius temporis potuit ad persuadendum prophetia, quæ nunc cum potentiis ipsis, & miraculis expenditur, & comparatur, confirmans prophetiæ indagatores, vt fidem habeant illis potentiis prodigiosis, & admirandis. Fortasse verò prophetica testimonia non tantùm prædicãt Christum venturum, hoc nos docentes, & nihil præterea, sed multam theologiam, & quomodo sese habeat pater ad filium, filiúsque ad patrem discere licet non minus ex his, quæ prophetæ de ipso annunciarunt, quàm ab apostolis magnificentiam filij Dei narrantibus. Iam verò etiam qui ausus fuerit, tale quiddam potest præter hæc dicere. Nempe aliquos Christi μάρτυρας, hoc est testes, eò quòd testificentur de illo, honore honestari, cui tamen nihil prorsus gratificentur propter ipsam testificationem de filio Dei, vt omnes fassuri sunt de his, qui propriè Christi nominãtur martyres. Quid mirum igitur, si quemadmodum multi, Christi germani, discipuli cohonestati fuêre, eò quòd essent Christi μάρτυρες, hoc est testes, ita etiam prophetæ agnoscentes ipsum id muneris à Deo acce-

G perint, vt eum præcinerent, docentes non solùm quid illis, qui post Christi aduentum futuri erant, sentiendum foret, verumetiam quid illis, qui sua tempestate essent? Quemadmodum enim qui non agnouit nunc filium, neque patrem habet, sic etiam de superioribus seculis considerãdum est, quam ob rem Abraham exultauit, vt videret diem Christi, & vidit, & gauisus est. Chorum ergo prophetarum maxima vult gratia priuare, quisquis noluerit oportere eos de Christo testari. Quid enim aliud æquè excellens habebit prophetia ex inspiratione spiritus sancti, si ab ea detrahãtur, quæ ad domini nostri dispensationem attinent? Vt enim nunc pietas, & religio eorum bene ordinata est, qui peritè ad Deum vniuersorũ accesserint per mediatorẽ, & summũ sacerdotem, & paracletũ, declinaturus alioqui, nisi per hostium ingressus fuerit ad patrem, sic etiam cultus antiquorũ patrum diuinus, tum intelligentia, tum fide, tum deniq; Christi expectatione sacer erat, & apud Deum charus. Quandoquidẽ obseruauimus etiã Deum se μάρτυρα, hoc est testem fateri, obsecrãs omnes, vt idipsum de Christo etiam enuncient: nempe vt sint sui, & Christi imitatores, dum testimonium de eo præbent, quibus testatione

Esa.44. est opus. Inquit enim estote mihi testes. Et ego testis, dicit dominus Deus: & filius quem elegi. Quisquis autẽ testificator de veritate, tum verbis, tum operibus, quomodocunque fauens illi, is iure testis dicendus est: sed iam fraternitatis mo-

H rem, qui admiratione prosequuti sunt (nempe affectum eorum, qui vsque ad mortem certarunt pro veritate, vel fortitudine) eos propriè solos nominarũt martyres, seu testes, qui sui ipsorum sanguinis effusione, diuini cultus mysterio, testimonium reddidere. Cùm Seruator etiam nominet omnes testimonium præbentes iis, quæ de se annũciantur, μάρτυρες, hoc

Act.1. est, testes, cum in cœlum reciperetur dicẽdo Apostolis: Eritis mihi testes tum in Hierusalem, tum in Samaria, & vsque ad vltimum terræ. Vt autem leprosus ille mũdatus munus offert à Mose præceptum, ad testimonium hoc faciens iis, qui in Christum nondum crediderunt, sic ad testimonium afferendum infidelibus, tum martyres, tum sancti cæteri testificãtur, quorum opera coram hominibus lucent. Vitam enim degũt, in Christi cruce summam fiduciam habentes, & testificantes

Ioan.1. de vera illa luce. Et Ioannes ergo venit, vt testificaretur de luce illa, qui testificans clamauit, dicens: qui post me venit, ante me factus est, quia me erat honoratior: quoniam ex plenitudine eius nos omnes accepimus: & gratiã pro gratia, quoniam lex per Mosen data est, gratia autem, & veritas per Iesum Christum facta est. Deum nemo vidit vnquam: vnigenitus qui est in sinu patris, ille enarrauit. Tota ergo hæc oratio ex Baptistæ persona testantis de Christo dicta est, id quod multos latet opinãtes ab illis verbis, ex plenitudine eius om-

I nes accepimus, vsque ad illa, ille enarrauit, ex Ioannis apostoli persona dicta fuisse. Præter ante dictum verò Baptistæ testimonium (quod incipit ab illis verbis: qui post me venit, ante me factus est, & desinit in illa verba: ille enarrauit) etiã hoc est testimonium Ioannis post illud secundum, quando ad eos, qui miserunt ex Hierosolymis sacerdotes, & leuitas. (Iudæi nempe miserunt illos) fatetur, non negans verum, quòd ipse nõ esset ille Christus, neque Helias, neque propheta ille, sed vox clamantis in deserto: dirigite viam domini, dixit Esaias propheta. Post hæc verò aliud ipsius Baptistæ de

Ioan.1. Christo testimonium est, quod docet etiam ipsius pręcipuam hypostasin peruadentem in omnem mũdum propter animas rationis capaces, cum inquit, in medio vestri stat, quem vos nescitis, qui post me venit, cuius non sum ego dignus, vt soluam corrigiam calciamenti eius. At considera, num quia cor in medio totius sit corporis, inque corde animæ principatus, illud, quod ait in medio vestri stat, quem vos nescitis, intelligi possit ratio, quæ in vnoquoque est. Quartum verò Ioannis de Christo est testimonium, humanam ipsius etiam pas-

Ioan.1. sionem iam describẽs, cum dicit: Ecce agnus ille Dei, qui tollit peccatum mundi. Hic est, de quo dicebam: Post me venit vir, qui ante me extitit, quia honoratior me erat, & ego nesciebam eum. Sed vt manifestus fieret Israeli, propterea veni ego, in aqua baptizans. Iam quintum testimonium inscriptum est in verbis illis: Vidi spiritum descendentem sicut columbam è cœlo, & mansit super eum, & ego non noueram eum, sed qui misit me ad baptizandum in aqua, ille mihi di- K xit. Super quem videris spiritum descendentem, & manentem super eum, hic est qui baptizat spiritu sancto, & ego vidi, & testificatus sum, hunc esse filium Dei. Porrò sexta iam vice testimonium perhibet Christo in duobus discipulis Ioãnes, cum intuitus Iesu ambulantem, inquit: Ecce agnus ille Dei. Post quod testimonium cum audissent duo discipuli Ioannem, sequutíque fuissent Iesum, conuersus Iesus, & conspicatus duos sequentes, respondet, dicens: Quid quæritis? & fortassis non frustra post sex testimonia cessat Ioannes testificari: & Iesus profert in septimo, quid quæritis? His insuper, qui Ioannis testimonio adiuti fuerint, vox est illa decens, quæ prædicat Christum magistrum: & fatetur filij Dei domunculam cupere se intueri. Nam dicunt illi: rabbi, quod dicitur ex interpretatione, magister, vbi manes? Et quoniam omnis qui quærit, inuenit: quærentibus Ioannis discipulis Iesu mansionem, eam ostendit ipsis Iesus, dicens: Venite, & videte, fortassis per vocem, venite, inuitans eos ad eam philosophiæ partem, quæ in rerum actione versatur, per vocem verò, videte, contemplationem præclarè facta sequentem, omnino his futuram qui voluerint, designans: existentem in Iesu mansione. At qui quæsierant, vbi maneret Iesus, quíque sequuti, ac conspicati magistrum fuerant, deliberauerunt apud Iesum permanere totam illam diem, cúmque filio Dei morari. Verùm enimuero cum decennarius numerus obseruatus sit vt sanctus, cum mysteria non parua fuis- L se facta in decennio numero inscribantur, intelligendum est, non frustra in Euangelio decimam inscribi horam, cum discipuli Ioannis apud Iesum diuertunt, ex quorum numero erat Andreas frater Simonis Petri, qui dum maneret apud Iesum, adiutus, inuento fratre suo Simone (fortè enim antea non inuenerat) Messiam se inuenisse, inquit, quod est, si interpreteris, Christus. Quoniam enim qui quærit, inuenit, quæsierat autem vbi maneret Iesus. Et sequutus, cum perspexisset eius mansionem, manet apud dominum decima hora, & inuenit Dei filium: sermonem, scilicet, & sapientiam, & regitur ab ipso: hanc ob causam, inquit, inuenimus Messiam, quæ vox à quouis dici poterit, qui inuenerit Dei sermonem, & qui ab ipsius diuinitate regitur, fructum verò mox offert Christo fratrem Simonem, quem vt munere Iesus singulari remuneraretur, in ipsum intuitus est, per illum intuitum declarans, se Simonis curam gerere: animæ illius parte præstantissima illustrata. Potuítque Simon, eò quòd Iesus in ipsum intuitus est, eousq; stabiliri, vt ab opere stabili, firmóque cognomen traheret, & vocaretur Petrus. Sed dicturus est aliquis. Cur tandem proposita nobis interpretatione verborum eorum: Hic venit ad testificandum, vt testificaretur de M luce illa, omnia hæc transcurrimus? At dicendũ, necesse fuisse Ioannis testimonia de luce illa demonstrare, ordinémque eorum exponere: atq; vtilitatem, quæ insequuta fuerit eos, apud quos testatus fuisset, factam post Ioannis testimonium à Iesu, vt perfectio testimonij Ioannis declararetur. Quin ante hæc testimonia Baptistæ exultatio præ gaudio in vtero Helisabethæ propter Mariæ salutationem, testimoniũ fuit de Christo, testificante Baptista de diuinitate cõceptionis, & ortus Christi. Quid plura? vel vbique testis, & præcursor Iesu est Ioãnes, participans illius ortum, & paulò ante mortem filij Dei moriens, vt nõ solùm ad viuos, verum & ad expectantes libertatem à morte per Christum futurũ, ante Christum adueniens, vbiq; domino pararet populum instructum: pertingit autem vsque ad secundum, eúmque diuiniorem, Christi aduentum Ioãnis testimonium. Si enim vultis, inquit, recipere eum, ipse *Matt.11.* est Helias, qui venturus est: qui habet aures audiendi, audiat. Cæterùm cum sit principium, in quo est sermo (quod sapientiam esse ex Prouerbiorum libro ostendimus) cúmque etiam sit sermo, atque vita, in hoc facta, ac deinde vita etiam sit lux hominũ: quæro cur tandem, cum homo missus à Deo, cui nomen erat Ioannes, venerit ad testificandum, vt testificaretur de luce, non etiã venerit, vt testificaretur de vita? Vel vt testificaretur de sermone, vel de principio, vel de quacunque alia consideratione Christi. Proinde considera, an quoniã populus, qui sedebat in tenebris, viderit lucem magnã, & quoniam lux in tenebris lucet non deprehensa ab ipsis tenebris, illi

A illi qui sunt in tenebris (nempe homines) luce indigeāt. Nam si lux hominum in tenebris lucet, quando nulla omnino tenebrarū operatio erit, tunc alias Christi considerationes participabimus, cum minime ipsas propriè nunc, & certò participemus. Nam quomodo vitæ participes sumus, qui adhuc corpore hoc mortali circundamur? quorum vita abscondita est vnà cum Christo in Deo? Cum enim Christus apparuerit vita nostra, tunc & nos cum ipso apparebimus in gloria. Homo ergo nullus qui venisset, testificari poterat de vita etiam num cum Christo abscondita in Deo. Sed neque venit ad testificandum, vt testificaretur de sermone: sermonem considerantibus nobis in principio, apud Deum, & Deum sermonem, super terram enim sermo factus est caro. Et fuisset testimonium (quāuis quibusdam videretur esse de sermone) propriè dicendum de sermone, qui factus est caro, non autem de sermone Dei, quare non venit, vt testificaretur de sermone. Quomodo fieri verò poterat testimonium de sapiētia purè, lucidéque verum non dispicientibus, etiam si existimarent se agnoscere, sed cernentibus per speculum, & in ænigmate? Proinde probabile est futurum, vt ante secundum, & diuiniorem Christi aduentum veniat Ioannes, aut Helias ad testificandum de vita, paulò antequam Christus manifestandus sit vita nostra, ac tùm de sermone testificaturi sint, ostensurique testimonium de sapientia. Indagatione autem eget, an in vnaquaque consideratione de Christo testificatio Ioannis sit veluti præcursor. Hæc quidem in illud: Hic venit ad testificandum, vt testificaretur de luce. Deinceps verò consi-
B derādum est, quid commentari debeamus in illud: vt omnes crederent per illum.

Col. 3.

TOMVS SEXTVS.

PRÆFATIO.

OMNIS quidem domus, quæ quantū fieri potest firmissimè construenda est, in ea parte, vbi cœli sit serenitas, ventorúmque tranquillitas ædificatur: ne impediatur dicentem recipere stabilitatem, vt talis etiam esse possit, quę sustineat impetum exundationis, & allisionem fluuij, & quæcunque solent, si contingat tempestas, atque vis venti, quæ nam ædificia putrida, ac debilia, atque quæ firma, & stabilia propriam virtutē receperint, declarare. Pręcipuè verò ædificium rationis compos constans veluti in promissione, & literis, contemplationum veritatis capax, potissimum tùm probè ædificatur, cum anima, pace illa, quæ omnem intelligentiam superat, vtens, summa tranquillitate potitur, ab omni tumultu liberata, & nullis vndarum procellis agitata. Hæc igitur accuratè cum perspexissent, & prophetici spiritus interpretes,
C & euangelicæ prædicationis ministri, mihi videntur seipsos dignos exhibuisse, qui acciperent pacem interiorem ab eo, qui eam dignis semper exhibet, quiq; dixit: pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis, nō quomodo mundus dat pacem, ego do vobis pacem. Proinde inspice, num quando tale quid innuat historia Dauidis, & Salomonis de templo Dauid, siquidem hostes domini debellans, & contra plures instans sui ipsius, & Israelis inimicos, volens ędificare templum Deo, à Deo per Nathan prohibetur dicente: non ædificabis mihi domum, quia vir sanguinum es tu: Solomon autem qui Deum per somnium conspexit, quíque etiam sapientiam per somnium cœpit (seruabatur enim reuera dicenti, ecce plus quàm Solomon hoc in loco) in altissima pace existens, ita vt vnusquisque sub sua vite, & sub sua ficu requiesceret, cognomen eius pacis habens, quę suo tempore contigerat (nam Solomon interpretatur pacificus) propter pacem, vacat ad ædificandum Deo celeberrimum templum. Quin Esdrę tempore cum vinum, & inimicum regem, ac denique mulieres vincit veritas, reædificatur templum Deo. Hæc à nobis sint tibi dicta, ô sacer Ambrosi, pro defensione nostra, quoniam turtim euangelicam ex sancto hortatu tuo volentes literis ædificare, supputauimus quidem sedentes, sumptum an habeamus ad ea, quibus opus est ad perficiendum: ne illudamur reprehensi ab intuentibus, tanquam qui fundamentum quidem iecerimus, perficere verò opus nequiuerimus: cæterùm suppu- D tatione facta cum deprehendissemus, perficiendæ fabricæ, ea quæ paraueramus, non sufficere, id totum Deo commisimus, ditanti in omni sermone, & cognitione, credentes, quòd nos ipsos leges seruare spirituales conantes ditabit, & quòd progredientes in structura adiuti his, quæ ipsæ suppeditauerit, ad ædificij etiam coronam perueniemus: quæ eum, qui ascenderit ad domum sermonis, cadere prohibet, cum ab his tantum domibus, quæ corona carent, cadant ij, qui cadunt, propter imperfectionem ædificiorum, quæ cædes, & casus causantur his, qui in eodem sunt loco. Iam ad quintum vsque tomum, quamuis aduersari nobis videretur Alexandriæ procella, quæ concessa fuere: loquuti sumus, Iesu increpante ventos, & vndas maris. Ex hoc casu progressi, extracti sumus ex Ægypto, Deo nos liberante, qui educit populum suum ex ea: deinde, inimico aduersus nos acerbissimè pugnāte per suas nouas literas, reuera euāgelio inimicas, omnésque Ægypti ventos aduersus nos concitante, stare me magis adhortabatur ratio ad certamen, & seruare præstantissimam mei partem, quàm importunè coniungere restantem scripturam, antequam rationis discursus tranquillitatem reciperet, ne fortè cogitationes prauæ inualescerēt in animam etiam meam procellam inducere. Quin absentes quoque, qui mihi de more adsunt, veloces scriptores, me prohibebant, quæ excogitassem, mandare literis. Nunc verò quando aduersum nos ignitæ sagittæ multæ vanæ fuerunt factæ, Deo illas extinguēte, & assueta anima nostra his, quæ cœlestis sermonis causa contingunt, ferre co- E gitur facilius factas insidias, veluti aliquantum serenitatis nacti, nō amplius differētes dictare volumus quæ restant, Deum magistrum in animæ nostræ adyto penetrali insonantem adesse præcantes, vt finem accipiat structura enarrationis euangelij secundum Ioannem. Atque vtinam audiat Deus preces nostras, vt corpus totius operis cōiungere possimus, nec vlla post hac necessitas intercipiat, atque interrumpat scripturæ seriem: Cæterum scias ex multa nos promptitudine initium sexti tomi denuò facere, eò quòd quæ antea interpretati fueramus Alexandriæ, nescio quo pacto nobiscum allata nō fuerunt. Melius enim ratus sum, ne interim etiam hoc opus cum ignauia intermitteretur, quæ restabant prosequi, quàm dum incertus sum inueniendi, quæ interpretati fueramus, expectare: hoc interim tempore, quòd lucri non parua est accessio, pereunte, & hæc procemij loco satis sunto, Nunc iam contextum sequamur.

Ioan. 14. | 3. Reg. 7. | Esd. 40. | Luc. 14. | Ioan. 1.

Et hoc est testimonium Ioannis.

SECVNDVM hoc est Ioannis Baptistæ de Christo scriptum testimonium, primo testimonio incipiente ab illis verbis, hic erat, quem dixi: Qui post me venit, & desinente in ea, vnigenitus filius Dei, qui est in sinu patris, ille enarrauit. At verò non rectè Heracleon suspicatur verba illa, nullus F Deum vidit vnquam, & quę sequuntur, dicta fuisse non à Baptista, sed à discipulo. Nam si etiam opinione sua, quòd ex plenitudine eius nos omnes accepimus, & gratiam pro gratia, quoniam lex per Mosen data est, gratia, & veritas per Iesum Christum facta est, à Baptista est dictum, quomodo nō consequens est, eum, qui ex plenitudine Christi acceperit, & gratiam secundam pro gratia prima, quíque fassus fuerit datam fuisse per Mosen legem, gratiam verò, & veritatē per Iesum Christum factam fuisse ex his, quæ ex plenitudine in ipsum deuenissent, tum intellexisse, quomodo Deum nullus vidit vnquam, tum etiam, quòd vnigenitus ad sinum patris existēs, hæc ipsi, & omnibus, qui ex plenitudine eius hausissent, enarrauerit. Non enim nunc primum enarrauit, qui est ad sinum patris, perinde quasi nullus antea idoneus extiterit accipere, quæ Apostolis enarrauerit, quandoquidem antequam Abraham existeret, docet nos Abraham exultasse, vt videret diem ipsius, gauisumq; fuisse. Quin quòd ait: Ex plenitudine ipsius nos omnes accepimus: & gratiam pro gratia, vt in superioribus diximus, arguit prophetas etiam ex Christi plenitudine donum cepisse, gratiámque secundam pro prima eos sumpsisse: peruenerūt enim & illi à spiritu manuducti, postquam

Ioan. 1.

G introducti fuissent, atque exerciti in figuris, ad veritatis visionem. Quo circa non omnes prophetæ, sed multi desiderarunt videre, quæ Apostoli viderunt. Nam si prophetarum erat differentia, perfecti, & præstantes non desiderarunt videre, quæ viderunt Apostoli. Viderunt enim ipsa. Qui verò non æquè atque hi assequuti sunt, vt ad altitudinem sermonis ascenderint, appetiuerunt ea, quæ Apostoli per Christum cognouerunt. Nam illud videre, non corporaliter dictum fuisse interpretati sumus, quemadmodum etiam illud audire spiritualiter prolatum intelleximus: quippe cum is solus aures possideat, qui eas præparauerit ad audiendum sermones Iesu, quæ res haud ita frequentet obtingit. Iam verò sanctos cæteris credentibus habentes plus quippiam, diuinitatis mysteria ante corporalem Iesu aduentum intellexisse, dei sermone eos edocente etiam antequam caro fieret (nam semper operatur imitator patris cum sit, de quo dicit: Pater meus vsque modo operatur) considerare licet ex his etiam dictionibus, vbi Saducæis non credentibus sermoni de resurrectione inquit: non legistis quod Deus in rubo dixit. Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob, Deus verò non est mortuorum, sed viuentium. Si igitur Deum non pudet virorum horum vocari Deum, híque viri inter viuentes à Deo
Ioan.5. numerantur, filiíque Abraham sunt omnes credentes (quan-
Exod.3. doquidem in fideli Abraham, qui positus est pater gentium à
H Deo, benedicuntur omnes gentes) ambigimus admittere viuentes viuentium agnouisse disciplinas? Idque à Christo edoctos ante luciferum genito, antequam caro fieret? Cæterum ob eam causam viuebant, quoniam participabant dicentem: Ego sum vita, & percipiebant apparitionem non modò angelorum, sed etiam Dei per Christum, tanquam tantarum promissionum hæredes: & fortasse videntes imaginem inuisibilis Dei (quandoquidem qui vidit filium, vidit & patrem) quum intellexissent Deum, Deíque sermones pro ipsius dignitate audissent, Deum vidisse, ipsúmque audisse scribuntur. Arbitror verò ego eos, qui perfectè, & sincetè filij Abraham extiterint, filios esse actionum ipsius Abrahæ, quæ intelliguntur esse spirituales, atque etiam filios esse scientię manifestatæ ipsi Abrahæ, quoniam quæ ipse cognouit, & fecit, ingenita fuerint illis, qui filij sunt patriarchæ, quemadmodum docet habentes aures, dicens: Si filij Abraham essetis, opera Abrahæ faceretis. Quòd si sapiens intelliget quæ ex proprio ore protulerit, in labiis verò portabit animi candorem. Vel necessariò quædam de prophetis, tanquam non sapientibus (vt qui non intellexerint propriò ore prolata) inconsideratè enuncianda erunt, vel quod celebre est, & verũ admittentes (nempe prophetas sapientes esse) fatendum erit, quæ proprio ore protulerint, eos intellexisse, ínque labiis gestasse animi candorem, & perspicuum est Mosen mentis acie, legis veritatem,
I historiarúmque apud se scriptarum allegorias iuxta anagogen vidisse. Imò Iesus veram distributionem factam post destructionem nouem & viginti regum intelligit, cum magis quam nos conspicere posset, quas veritates adumbrarent res à se gestæ. Quin perspicuum etiam est Esaiam, mysterium sedentis in throno, & duorum Seraphin, & aliarum, ipsiúsque altaris, & forcipis, & operimenti faciei, & pedum (quod faciebant Seraphin) vidisse. Rursus Ezechiel Cherubin, & ipsorum iter, & firmamentum super ipsos, & sedentem in throno vidit, quibus quid gloriosius, sublimiúsque? Et ne singulatim prosequens in longum protendam sermonem, volens ostendere viros perfectos in superioribus ætatibus non minus cognouisse, quàm qui à Christo reuelationem habuerunt, quippe cum his ille idem, qui Apostolos docuit, cultus Dei mysteria abscondita retexerit, adhuc paucis additis iudicandum legentibus relinquam, & considerandum de hisce rebus, quicquid
Rom.16. volunt. Nam inquit in Romanorum Paulus epistola. Ei autem qui potest nos firmare secundum Euangelium meum iuxta reuelationem mysterij, quod temporibus sempiternis est tacitum, manifestatum autem nunc per scripturas propheticas, & per apparitionem domini nostri Iesu Christi. Si enim apostolis manifestatum est mysterium per scripturas propheticas, olim tacitum, & prophetæ intelligebant, quæ proprio ore proferebant, quia sapientes essent, profectò quæ apostolis manifestata fuere, etiam prophetæ intellexerunt.

Quoniam verò multis, & vulgaribus reuelatum non fuerat, K
ob eam causam inquit Paulus, aliis ætatibus non innotuit filiis hominum, quemadmodum nunc reuelatum est sanctis apostolis eius, & propheris per spiritum: vt sint gentes cohæredes, & eiusdem corporis. Vide verò, an etiam ob obiectionem, quam obiicere possent hi, qui non admittunt rationem nostram, sic interpretari possimus vocabulum reuelatum: nempe vt duobus modis dicatur. Vno quidem modo, quando id, quod reuelatur, intelligitur, altero verò, quando fuerit aliquid prophetatum, quod futurum sit, & complendum. Tum enim reuelatur, quando res impleta perficitur. Quòd igitur gentes per Christum sint cohæredes, & eiusdem corporis, & comparticipes promissionis in Christo, quantum quidem attinet ad cognitionem, vt gentes futuræ sint cohæredes, & eiusdem corporis, & comparticipes, & quando cohæredes erant futuræ, & quare, & quales essent, & quomodo extraneæ à testamentis, alienáque à promissione, futuræ in posterum erant eiusdem corporis, & compatticipes, norant prophetæ, cum ipsis hoc reuelatum fuisset. Intelligentibus verò tantum, & non videntibus perfecta fuisse ea, quæ prophetata fuerant, non sic reuelata sunt futura, vt iis, qui sub aspe- *Ephe.3.*
ctum horum euentum cernebant, quod factum est in Apostolis: nam, vt ad vnum modum, arbitror eos non magis res intellexisse, quam patres, & prophetæ, sic altero modo verificatur de eis illud, quod aliis ętatibus reuelatũ non fuit, quemadmodũ nunc Apostolis, gentes esse cohæredes, & eiusdem L
corporis, & comparticipes promissionis per Christum: quia præterquam quod intelligunt mysteria, etiam actionem, per rem perfectam intuentur. Quòd autem ait, multi prophetæ, *Matt.13.*
& iusti cupierunt videre, quæ vos videtis, & non viderunt, & audire, quæ auditis, & non audierunt, similem potest habere interpretationem: perinde quasi cupierint & illi videre mysterium olim prędictum dispositum incarnationis, & descensus filij Dei, ad œconomiam passionis suæ, compluribus salutaris, tanquam si exempli gratia tale quiddam aliud sumeremus. Esto aliquis Apostolus, qui intelligat verba ineffabilia, quæ non licet ad hominem loqui, sitque is non visurus secundum gloriosum Christi aduentum diuulgatum apud fideles, & tamen cupiat videre ipsum: rursus sunto alij duo, qui non solùm non perceperint, atque intellexerint eadem, quæ Apostolus, sed impendio minus ipso etiam spem diuinam possederint, atque hi deprehendant secundum seruatoris nostri aduentum (quem cupiat quidem Apostolus iuxta exemplum, nec tamen videat) certè nec falsò pronunciabimus hos duos vidisse, quæ cupierit Apostolus ille, vel apostoli videre: nec omnino hanc ob causam necessariò dicemus, eos prudentiores, beatioresque Apostolis. Ad hunc igitur modum neque Apostolos sapientiores patribus, vel Mose, vel prophetis dicturi sumus: hísque præcipuè, qui diutius ob virtutem supernis apparitionibus, vel repræsentationibus diuinis, & reuela- M
tionibus grandium mysteriorum digni fuere habiti. Sed diutius commorati sumus in his, inquirentes eorum dicta, qui propter opinationem glorificandi Christi aduentum, dicunt, longè sapientiores Apostolos, quàm prophetas, & patres fuisse. Nam aliqui quidem Deum maiorem finxerunt: aliqui verò hoc non ausi, quantum ex ipsorum verbis percipimus, propter dogmata, quæ explicatu difficilia sunt, prophetas, ac patres dono defraudant, quod illis à Deo donatum fuerat per Christum, per quem omnia facta sunt, nam si omnia, perspicuum etiam est, quę illis reuelata fuerunt pręclara, & peracta, signa sanctorum mysteriorum cultus Dei, per ipsum facta fuisse: Iam quoniam vndequaque sepiri necesse est generosos Christi milites pro veritate, nusquam pro virili fieri permittentes ingressum falsæ persuasioni, age & hæc consideremus. Nam fortasse primum Ioannis de Christo testimonium esse dicent: Qui post me venit, ante me factus est, quia prior me erat. Et illud: Ex plenitudine eius nos omnes accepimus, & gratiam pro gratia, & quæ sequuntur, dictum fuisse ex persona discipuli. Vnde necesse est intelligentiam hanc refellere, ceu coactam, & non consequentem. Admodum enim violentum est existimare repentè adeò, & importunè Baptistæ orationem interruptam fuisse ab oratione discipuli. Et sanè vel cuilibet, qui tantillum iudicare sciat contextum orationis corum,

A eorum, quę dicuntur, lectionis series aperta est. Hic erat, quem dixi, qui post me venit, ante me factus, quia prior me erat. Docet autem Baptista, quomodo ante se factus sit Iesus, dictus ipso Baptista prior, quia sit primogenitus omnis creaturæ, per illa verba, quoniam ex plenitudine eius nos omnes accepimus, ob hanc enim causam inquit, ante me factus est, quoniam prior me erat, & ob hanc causam intelligo eum priorem me existere, & apud patrem honorabiliorem esse, quoniam ex eius plenitudine, tùm ego, tùm prophetæ, qui me antecesserunt, sumpserimus: nempe gratiam diuiniorem, & maiorem, & propheticam, pro ea gratia, quæ secundum electionem nostram recepta est. Ob hanc autem causam ante me etiam factus est, quoniam prior me erat, quia ex plenitudine eius cum hausissemus, intelleximus etiam legem per Mosen, non à Mose datam fuisse: gratiam verò, & veritatem per Iesum Christum non solùm datam, sed etiam factam fuisse. Nempe Deo, & patre ipsius, tùm legem per Mosen dante, tùm veritatem, & gratiam per Iesum Christum faciente, gratiam autem, & veritatem per Christum faciente, quæ homines præuenit, candidius enim, & simplicius interpretantes ea verba, gratia & veritas per Iesum Christum facta est, non disceptabimur, perinde quasi contraria his sit illud: Ego sum via, veritas, & vita: nam si Iesus est, qui dicit, ego sum veritas, qui fieri potest, vt veritas per Iesum fiat? cum aliquis per seipsum non fiat? Sed intelligendum est, quòd αὐτοαλήθεια ea,

Ioan. 1.

B quæ est per se veritas, ipsa illa, quæ est substantialis, &, vt ita dicam, primum exemplar illius veritatis, quæ in animabus inest rationis capacibus, à qua veritate, veluti imagines illius, impressæ fuere spectantibus veritatem, non per Iesum Christum facta est, neque omnino per aliquem, sed à Deo. Quemadmodum enim neque sermo ille, qui in principio erat apud Deum, non est per aliquem: neque sapientia illa, quam creauit initio viarum suarum Deus, non est per aliquem: sic neque veritas illa est per aliquem. Verùm quæ apud homines est veritas, per Iesum Christum facta est, verbi gratia: veritas, quæ in Paulo inest, cæterísque Apostolis, per Iesum Christum facta est. Nec mirum est, si veritas cum sit vna, multas quasi veritates ab illa dicamus diffluere. Vidit enim Dauid ille propheta multas veritates dicens: Veritates exquiret dominus, non enim vnam exquirit veritatem veritatis ipsius pater, sed multas, per quas seruantur, qui eas habent. Simile verò quiddam huic orationi de veritate, & veritatibus dictum inuenimus de iustitia, & iustitiis. Ipsa enim iustitia, quæ ex se est, & substantialis, Christus est, qui factus est nobis sapientia à deo, iustitiáque, & sanctificatio, & redemptio perfecta. Ab illa autem iustitia ea iustitia formatur, quę in vnoquoq; inest, ita vt in his, qui seruantur, multæ fiant iustitiæ: hanc ob causam etiam scriptum est, iustus dominus, & iustitias dilexit: sic enim in veris

Psal. 11.

C exemplaribus, & cæteris traditionibus iuxta septuaginta, & ipso Hebraico inuenimus. Inspice verò, num isto modo alia quoque, quę Christus esse dicitur singulatiter, pro proportione multiplicata, plurium numero efferri possint, verbi gratia: Christus est vita nostra, quemadmodum Seruator ipse inquit: Ego sum via, veritas, & vita. Et Apostolus: Quandocunque Christus manifestatus fuerit vita nostra, tunc & vos cum illo manifestabimini in gloria. Rursus in psalmis scriptum: Melior misericordia tua super vitas. Nam quia Christus in vnoquoque inest vita, ideò multiplicantur vitę. Fortassis isto modo & illud inquirendum: num experimentum quæritis eius, qui in me loquitur Christus? Fermè enim in vnoquoque sancto Christus inuenitur. Et fiunt per vnum Christum multi Christi, illius imitatores, & transformati ad illius similitudinem, qui est imago Dei: vnde per Prophetam inquit Deus: Ne tetigeritis Christos meos: quod igitur in enarrando visi sumus præteriisse (nēpe gratia, & veritas per Iesum Christum facta est) obiter explicuimus, insuper ostendentes Ioannis Baptistæ hanc esse vocem: adhuc etiam per hæc verba testimonium reddentis filio Dei. Iam ergo videamus secundum Ioannis testimonium, è Hierosolymis Iudæi, ceu affines Baptistæ, qui ex genere sacerdotali erant, sacerdotes mittunt, & leuitas, interrogaturos, quis tandem esset Ioannes. At ille dicens, non sum ego Christus, veritatis confessionem edidit, nec vt aliquis suspicari posset, per hæc verba, non sum ego Christus, negauit, neque enim negatio est ad Christi gloriam, dicere se non esse Christum. Cæterum cum audissent qui missi fuerant è Hierosolymorum vrbe sacerdotes, & leuitæ, ipsum non esse Christum expectatum, de secundo, qui sperabatur (nempe Helia) cuius nomē magni apud ipsos fiebat, percunctantur, num ipse ille esset? Quo dicente se non esse Heliam, rursus dicendo non sum, fatetur verum. Quoniam verò prophetæ multi cum essent in Israël, vnus quispiam præcipuè expectabatur prophetatus à Mose, iuxta verbum illud dicens: Prophetam suscitabit dominus Deus noster ex fratribus vestris, sicut me, ipsum audite, & omnis anima, quæ non audierit prophetam illum, ex populo suo exterminabitur: tertio interrogant: non si propheta esset, sed an propheta ille? Et hoc non ponentibus illis hoc nomen de Christo, sed alterum esse ipsum præter Christum existimantibus, ipse cognoscens illum, cuius præcursor est (nempe quod Christus, quòd propheta est ille prophetatus) respondet, non: responsurus fortasse, næ, (quæ vox est assentientis) si absque articulo interrogassent, cum non ignoraret se prophetam existere: in omnibus his etiam responsionibus secūdum Ioannis testimonium non absolutum fuit, donec petentibus responsionem renunciandam his, qui eos miserant, seipsum è voce prophetica Esaiæ manifestauit, quæ sic se habet: Vox clamantis in deserto, parate viam domini. Quæsitu autem dignum est, vtrum absolutum sit secundum testimonium, & tertium incipiat ad

Ioan. 1. Ps. 1. Col. 3. Psal. 36.

D ... Ioan. 1. Deut. 18. Ioan. 1.

E eos, qui miserant ex pharisæis, & volentes intelligere, cur tandem baptizaret, cum neque Christus neque Helias, neque propheta existeret, in illis verbis, ego baptizo in aqua, sed in medio vestrum stat quem vos nescitis, ipse est, qui post me veniens, ante me factus est, cuius non sum ego dignus, vt soluam corrigiam calciamenti, an pars secundi testimonij sit responsio ad pharisæos. Verùm ego quantum coniectare ex lectione valeo, dicturus sum tertium testimonium esse responsionem ad eos, qui missi fuerant ex pharisæis. Obseruandum insuper quod primum testimonium diuinitatem seruatoris demonstrat. Alterum suspicionem ambigentium, num fortè Ioannes esset Christus, purgat. Tertium inuisibiliter hominibus præsentem prædicat ilico venturum: verùm ante testimonia sequentia, ex quibus qui demonstratur, testimonium accipit. Videamus singulas dictiones secundi, & tertij testimonij: hoc primum obseruantes, duas legationes fieri ad Baptistam, alteram è Hierosolymis à Iudæis mittentibus sacerdotes, & leuitas, vt interrogarent eum, tu quis es? alteram à pharisæis mittentibus, atque pręter factam responsionem sacerdotibus, & leuitis, dubia mouentibus. Obserua ergo, quomodo propter personam sacratam, & leuiticam, cum mansuetudine, atque discendi auiditate dicuntur ea verba, tu quis es? Et illud, quid ergo Helias es tu? Et illud, num propheta ille es tu? Et ad hæc, quis es? vt responsum demus his, qui miserunt nos, quid dicis de te ipso? Neque enim quicquam præ-

F fractum, temerariúmue inest in horum interrogatione, sed omnia conuenientia veris dei cultoribus. Cum contra qui missi fuerant à pharisęis, leuitis alioqui & sacerdotibus minime anxiè disquirentibus ea, quæ dicta fuerant, vocibus veluti contumeliosis, & inhumanioribus cum baptista agunt, per illud, quid ergo baptizas, si tu non es Christus, neque Helias, neque ille propheta? Et ferè non intelligere volentes veluti prædicti leuitæ, & sacerdotes, hi mittunt, sed prohibere volentes à baptizando. Cum fortassis existimarent ad nullum alium pertinere baptizare, quàm ad Christum, vel ad Heliam, vel ad prophetam: Iam qui accuratè scripturam legere voluerit, diligentiam is adhibeat oportet, obseruare necessarium cum sit, quæ dicuntur, à quibus, & quando dicuntur: vt per totos sanctos libros inueniamus personis aptè tributum sermonem.

Ioan. 1.

TOMVS SEPTIMVS.

Tunc miserunt Iudæi ab Hierosolymis sacerdotes, & leuitas, vt interrogarent eum, tu qui es? Et confessus est, & non negauit, & confessus est, non sum ego ille Christus.

G VOS mittere legatos ad Ioannem Iudæi debebant, & vnde, nisi eos qui præcellere existimabantur, & à Hierosolymorum loco super omnem terram bonam celebrato: vbi templum erat Dei? Ioannem itaque tanto cum honore interrogant. De Christo verò nihil tale Iudæos fecisse scriptum est. Sed quod Iudæi erga Ioannem faciunt, isthuc Ioannes erga Christum fecit, per suos discipulos interrogans: tu es, qui venturus es, an alium expectamus? Et Ioannes quidem ad eos, qui venerant, confessus cum fuisset, & non negasset, subinde illud: Ego vox clamantis in deserto, enunciat, Christus verò, tanquam qui maius testimonium quam Ioannem haberet, responsionem facit sermonibus & operibus dicens:
Matt. 11. Ite & renunciate Ioanni, quæ auditis, & videtis. Cæci visum recipiunt, claudi ambulant, leprosi mundãtur, surdi audiunt, pauperes lætum accipiunt euangelij nuncium, de quibus commodius, Deo dante, in suis disputabimus locis. Fortasse autem non sine causa quis instaret, cur tandem sacerdotibus, & leuitis interrogantibus Ioannem, num si ipse esset Christus, sed tu quis es? respondet Baptista non id, quod par erat ad illud, tu quis es? Ego vox clamantis in deserto, sed quod aptè dictum fuisset, si interrogassent, tu es Christus? conueniebat enim ad illud, es tu ille Christus? Illud, ego non sum Christus, ad illud vero, tu quis es? ego vox clamantis in deserto. Dicendum verò ad hoc, quod ex interrogatione vide-
H bat Ioannes (vt probabile erat) timiditatem leuitarum, & sacerdotum præseferentium quidem suspicionem opinionis, num fortè is, qui baptizat, esset Christus, sed apertius illud nominare, ne viderentur petulantes, cauentium. Vnde iure, vt in primis omnem ipsorum suspicionem tolleret, quam de se ipso falsam habebant, deinde sic ostenderet veritatem, ante omnia enunciat illud, non sum ego Christus. Declarat autem tale quiddam suspicatos eos fuisse secunda, atque etiam tertia interrogatio. Heliam enim cum venturum sperarent, atque plurimi facerent, eum esse suspicantes honore ipsi Christo proximum, atque secundum, enunciante Ioanne se non esse Christum, interrogant, quid ergo Helias es tu? Et dixit, non sum, tertiò num ipse esset ille propheta scire volunt: quo respondente, non, cum non amplius possent dicere priuatim nomen alicuius, qui ad se accessurus speraretur, inquiunt, quis es? vt responsum demus his, qui miserunt nos? quid dicis de te ipso? hoc innuentes: hæc quidem non es, quæ Israëli futura expectantur, qualis autem sis, qui baptizas, nescimus, quare isthuc nos doceto, vt possimus renunciare his, qui hanc ob causam nos ad te miserunt. Rursus verò etiam hoc his, quæ proposita sunt, proximum addemus, Videlicet quòd tempus aduentus Christi commouerat populum: quod quidem tempus iam aliquo modo instabat circa annos, qui erant ab ortu Iesu, & paulò superius vsque ad demonstrationem prædica-
I tionis. Quocirca Scribis, & legis peritis, vt probabile erat, iam expectantibus eum, qui sperabatur, quia tempus illius è diui-
Act. 5. nis scripturis collegerant, tumultuatus est Theudas non parua multitudine congregata, tanquam, opinor, Christus esset. Et post illum Iudas Galilæus in diebus professionis. Consentaneum ergo est, cum Christi aduentus feruentius expectaretur, diuulgaretúrque, Iudæos ab Hierosolymis sacerdotes, &
Ioan. 1. leuitas misisse ad Ioannem, per illud, tu quis es? discere volentes, num fateretur, se ipsum esse Christum: & interrogauerunt eum, quid ergo, Helias es tu? & dicit non sum. Verùm enimuerò quis audiens Iesum dicentem de Ioanne, si vultis accipere, ipse est Helias, qui venturus est, non quæsiturus sit, quonã pacto ad interrogantes, Helias es tu? dicat Ioãnes, non sum, atque etiam quomodo opus sit intelligere Ioannem esse Heliam venturum, iuxta id, quod à Malachia est dictum, sic
Malac. 4. habens. Et ecce ego mitto vobis Heliam Thesbiten, antequam veniat dies domini magna, & manifesta, qui restituet cor patris erga filium, & cor hominis erga proximum suum, ne veniam, & percutiam terram funditus. Quin angeli oratio ad Zachariam stantis à dextris altaris incensi (quem ipse etiam Zacharias conspexit) simile quiddam his, quæ dixit Ma-
Luc. 1. lachias, per hæc verba ostendit. Et vxor tua Elisabeth pariet tibi filium: & vocabis nomen eius, Ioannes, & post pauca, ipse procedet coràm ipso cum spiritu, & virtute Heliæ, vt conuertat corda patrum ad filios, & contumaces ad pruden- K
tiam iustorum, vt præparet domino populum instructum. Ad primum igitur aliquis dicet: Ioannem ignorasse se ipsum esse Heliam: & fortassis hac ratione vsuri sunt, qui fauent opinioni eorum, qui ponunt μετενσωμάτωσιν, hoc est, transcorporationem: perinde quasi anima subinde induat corpora, prorsus immemor anteactæ vitæ. Sed & hi ipsi dicturi sunt aliquos ex Iudæis huic dogmati assentientes de seruatore dixisse: eum fortassis vnum quempiam esse ex veteribus prophetis: qui resurrexisset non ex monumentis, sed ab ortu. Quî fieri enim poterat, vt palàm cum innotuisset Mariam ipsius esse matrem, putaretúrque Ioseph faber illi pater esse, existimarent eum vnũ quendam ex prophetis existere à mortuis resuscitatum? Quin etiam illo testimonio Geneseos hi vtentes, delebo vniuersam resurrectionem, statuent in certamine virum ab hoc dogmate stantem, gnarum soluendi è scripturis diuinis fallaces probabilitates adductas. Cæterum alius ecclesiasticus orationem eam, quæ astruat transcorporationem, veluti falsam respuens, nec admittens Ioannis animam aliquando Heliam fuisse, prædicta oratione angeli vsurus est, qui non nominauerit Heliæ animam in ortu Ioannis, sed spiritum, & virtutem, per hæc verba. Et ipse præcedet cum spiritu, & virtute Heliæ, vt corda patrum ad filios conuertat: infinitis scripturarum locis ostendere valens, aliud esse spiritum, & id quod nominatur virtus spiritus, aliud esse animam: de quibus tempestiuam non est nunc multa in medium affer- L
re, ne in immensum orationem protrahamus. Quocirca ad ostendendum virtutem spiritus differre ab anima, contentus *Luc. 1.*
erit ecclesiasticus in præsentia illo testimonio: & virtus altissimi obumbrabit tibi: ad ostendendum verò eos spiritus, qui sunt in prophetis (vt qui illis à Deo donati sint) veluti illorum *1. Cor. 14.*
mancipia esse, eo vtetur. Spiritus prophetarum prophetis subiicitur. Et illo, requieuit spiritus Heliæ super Helisæum. Isto enim modo nihil absurdi erit, inquiet, vt Ioannes conuertens in spiritu, & virtute Heliæ corda patris ad filios, dicatur propter hunc spiritum, Helias, qui venturus est, ad quorum confirmationem etiam hac ratione vtetur. Si vniuersorum Deus familiaris factus sanctis, Deus ipsorum fit, sic nominatus Deus Abraam, Deus Isaac, & Deus Iacob, quantò magis spiritus sanctus familiaris factus prophetis, spiritus ipsorum haberi poterit, vt hunc in modum spiritus dicatur, spiritus Heliæ, & spiritus Esaiæ? Dicétque hic ipse ecclesiasticus, potuisse quidem eos, qui suspicati fuissent vnum, solúmq; prophetarum esse Iesum, è mortuis resuscitatum, decipi, tùm ex prædicto dogmate, tùm ex suspitione, quòd ipse vnus ex prophetis esset, sed præterquam quòd existimarẽt eum vnum ex prophetis esse, atque ex monumentis resuscitatum fuisse, labi eos etiam, & falsa opinari potuisse ignorando, quisnam pater ipsius diceretur, & quænam eius esset mater. Ad illud etiam, quod est in Genesi de voce resurrectionis, occurret ec- *Gen. 4.*
M clesiasticus vtens eo testimonio: Resuscitauit mihi semen aliud Deus pro Abel, quem interfecit Cain, voce resurrectionis posita, etiam de natiuitate. Proinde hic ad primam dubitationem alio modo, quàm is, qui suspicatur transcorporationem, respondens dicet. Per ea quidem, quæ nuper probata sunt: Ioannem ratione quadam Heliam esse venturum, respondisse verò sacerdotibus ac leuitis, non sum, coniectantem, interrogationis ipsorum voluntatem. Nec enim intendebat hæc inquisitio primo Ioanni facta à sacerdotibus, & leuitis, vt discerent, an idem spiritus in vtroque esset, sed an Ioannes esset ille ipse Helias, qui assumptus fuerat, nunc apparens iuxta Iudæorum expectationem absque ortu, quem fortasse etiam ignorabant, qui missi fuerunt ab Hierosolymis, ad quam interrogationem meritò respondet, non sum neque enim Helias ille sursum receptus alternauerat corpus, dictus Ioannes. At contra primus ille, cuius sensum proposuimus existimantis transcorporationem hinc astrui immorans in examinatione dictionis, dicet ad alterũ: minime consequens esse Zachariæ tanti sacerdotis filium in senectute vtrisque gentium parentibus, præter omnem humanam expectationem, ignorari à tot Iudæis, qui erant Hierosolimæ, & ab iis, qui missi fuerũt ab ipsis leuitis, & sacerdotibus nesciẽtibus ipsum *Luc. 1.*
natum fuisse, & maxime testificante Luca, timorem ingruisse
super

A super vicinos eorum, nempe Zachariæ, & Elisabethę, & quòd in tota montana Iudeæ diuulgabātur omnia verba hæc, quòd si ortus Ioannis ex Zacharia non ignorabatur, miserántque Iudæi ab Hierosolimis per leuitas, & sacerdotes interrogaturi, Helias es tu? perspicuum esse, hoc eos dixisse verum putantes esse dogma de transcorporatione: quod ceu patrium esset ipsorum, & non alienum ab arcana doctrina, quæ apud ipsos traditur, addétque etiam hanc ob causam Ioannem dicere, non sum Helias, quòd ignoraret, quodnā vitæ genus ante transegisset. His igitur non cōtemnendam probabilitatem habentibus, rursum ecclesiasticus dubitabit cōtra illum priorem, an illius prophetæ sit, qui à spiritu illuminatur, qui ab Esaia prophetatur, qui à tali, tantóque angelo, priusquam nasceretur, prædicitur pariendus, qui ex plenitudine Christi accepit, qui gratiam talem, ac tantam participauit, qui intellexit veritatem per Iesum Christum factam fuisse, qui talia ac tanta de Deo, ac de eius vnigenito illo, qui ad sinum patris est, enarrauit, mentiri, atque etiam hæsitare non agnoscentem, quod erat. Oportebat enim de rebus obscurioribus assensionem inhibere, neque concedendo, neque tollendo propositionem. Quomodo autem rationi cōsentaneum non erat, si multorum tùm temporis dogma hoc fuisset, vt dubitaret Ioannes de se ipso, num quando anima sua in Helia fuerit? Quin ad historiam prouocabit ecclesiasticus illū priorem B auditurum ab his, qui se scire profitentur, quæ apud Hebręos arcana sunt, & euulgare sit nefas, num dogma aliquod huiusmodi sit apud ipsos: nam si nullo loco appareat, hoc hunc in modum se habere, perspicuum est illius prioris rationem dissipatam esse. Quamobrem nihilò minus ecclesiasticus solutione vtetur, quam ante explicauimus: adhuc etiam ipse voluntatem interrogantium produci in medium postulantes. Nam si illi, qui miserunt, sciunt, vt is probauit, genitum ex Zacharia, & Elisabeth Ioannem fuisse, atque etiam multò magis ij, qui missi fuerant, ex genere cum essent sacerdotali, quibus clàm futura non erat clara, atque admiranda soboles Zachariæ cognati tàm illustris, quid cogitarunt interrogantes (es tu Helias?) viri qui legerant Heliam in cœlos receptum fuisse, & qui expectabant aduentum eius? Fortassis igitur quoniam consummationis tempore Heliam ante Christum expectant, & post Heliam Christum, veluti tropicè interrogare videntur, num tu es ille prænuncians venturam ante Christum, consummationis tempore, prædicationem? Et scienter ad hoc respondet, non sum. Præterea verò ecclesiasticus instans ad ea, quæ inquirit alter, qui ostendere tentat, non latuisse sacerdotes ortum Ioannis adeo manifestum factum, eò quòd diuulgata fuerint omnia ver-C ba hæc per montana Iudææ, dicet: multos simili errore deceptos fuisse in seruatore: quoniam alij quidem Ioannem *Matt.16.* Baptistam ipsum, alij Heliam, alij Hieremiam, aut vnum prophetarum dicerent. Quemadmodum & discipuli interroganti domino (cum venisset in partes Cæsareæ, quæ cognominatur Philippi) dixerunt. Quin Herodes dicens, cui ego præcidi caput, Ioannes iste est, ipse surrexit à mortuis, videtur nescisse de Iesu, quæ diuulgabantur ab his, qui dicebāt, *Matt.13.* nonne hic est ille fabri filius? Nonne mater eius vocatur Maria? & fratres eius Iacobus, & Ioses, & Simon, & Iudas, & sorores illius nonne omnes apud nos sunt? Nihil ergo mirū dicet ecclesiasticus esse sic alios in seruatore deceptos fuisse, cū multi alioqui qui cognouerint ipsius ortum ex Maria: quemadmodum etiam de Ioanne mirum nō est, alios quidē ipsius ortum ex Zacharia sciuisse, alios verò ambigere, vtrum Helias apparuerit in Ioāne. Nec profectò locum magis habet addubitatio de Ioāne, vtrum ipse sit Helias, quàm de seruatore, ne forte ipse sit Ioannes. Quorum Helię quidem formam ex sola dictione, & non à sensu refellere facile erat propter illud, vir pilosus, & zona pellicea circa lumbos suos circuncinctus, Ioannis verò forma præcognita fortasse, neque similis existēs formæ Iesu nihilo minus suspicionem habuit, ne fortè Ioannes à mortuis resurrexerit, mutato nomine, dictus Iesus. Iam quòd ad nominis mutationem attinet, nescio vnde, veluti in Apocryphis, moti Hebræi tradāt Phinees illum, qui est Eleazari filius (qui absque dubio produxit vitam vsq; ad multos iudices: sicuti legimus in libro Iudicum) ipsum esse Heliam, & immortalitatem ipsi promissam in Numerorum libro, per D pacem nominatam fœdus, eò quòd zelum habuit: vnde com- *Num.25.* motus zelo diuino percusserit Madianitidem, & Israelitam, & cessare fecerit furorem (vti vocant) Dei, iuxta id, quod scriptum est. Phinees filius Eleazar filij Aaron, cessare fecit furorem meum, quoniam zelum habuit pro me. Quamobrem nihil est mirum, si qui suspicabantur eundē esse Phinees, & Heliam? vel rectè dicentes, vel non (nec enim hac de re propositа nobis est nunc inquisitio) eundem esse putabant Ioānem, & Iesum. Vel profectò hac de re ambigebant, sciréq; volebāt, num ipse esset Ioannes, & Helias. Præcipuè verò atque alio tempore inquirenda est diligentius, diuriúsque indaganda ratio de substantia animæ, déq; principio formationis eius, atq; ingressu ipsius in corpus hoc terreum. Indagandū etiam, quid iniunctum sit vitæ vniuscuiusq; animæ, atque de eius recessu ex hac vita, & an contingat illam denuo ingredi in corpus, an non, & eodem periodo, & eadem dispositione, nec ne, & nū in eodem corpore, an in alio: quòd si in eodem, vtrum manēte eodem secundum subiectum, sed mutato secundum qualitatem, an etiam idem futuro secundum subiectum, & qualitatem, & num semper eodem corpore vsura sit, an immutatura illud. In quibus etiam illud, quid propriè sit μετενσωμάτωσις, id est transcorporatio, quídque hæc differat ab incorporatione, quæ Græcè est ἐνσωμάτωσις, indagare necesse E erit, & num sequatur, vt qui astruit mutanda corpora, seruet mundū incorruptibilem, in quibus necessariò ponendæ erūt rationes eorum, qui volūt ex scripturarum auctoritate, vt anima simul cum corpore seminetur, & quæ sequuntur ipsas, &, vt semel dicā, oratio de anima, copiosa alioqui, & ad interpretandum difficilis, si vndequaq; colligi debeat ex his quæ sparsim posita sunt in scripturis, proprium requirit opus. Quamobrē nunc decenter ex his, quæ de Ioanne, déque Helia conquisita sunt, cum breuiter perscrutati simus quæstionem, ad cætera transeamus.

Es tu propheta ille? & respondit non. *Ioan.1.*

SI lex, & prophetæ vsque ad Ioannem, quid aliud *Luc.1.* diceremus Ioannem esse, quàm prophetā: quemadmodū pater eius Zacharias plenus spiritu sancto, prophetans inquit: Et tu puer propheta altissimi vocaberis: præibis enim ante faciem domini, ad præparandum vias eius, nisi fortè quis sumat vocem, vocaberis, non esse dictam pro eo quod est, eris, ídque potissimū, quòd ser- *Matt.11.* uator dixerit eis, qui existimabant eum esse prophetam. Quid existis in desertum ad vidēdum? Prophetam? etiam dico vobis plusquam prophetam. Obseruādum autem, quòd ea verba, etiam dico vobis, ponant Ioannem esse prophetam, nec auferant eum prophetam esse. Quòd si præterquam quòd est propheta, etiam maior quàm propheta à Seruatore dicitur, F quomodo si propheta est, sacerdotibus ac leuitis interrogantibus, propheta es tu? respondit, non. Dicendum autem ad hoc: non idem esse, propheta es tu ille, cum articulo, & es tu propheta, sine articulo. Similia verò obseruauimus antè, quid differat ille Deus cum articulo, & Deus sine articulo: & ille sermo, & sermo. Quoniam ergo in Deuteronomio scriptum *Deut.18.* est, prophetam vobis suscitabit dominus Deus vester de fratribus vestris mei similem, ipsum audietis. Futurum est autē, vt omnis anima, quę non audierit prophetam illum, exterminetur è populo suo. Expectabatur quispiam eximiè propheta, qui simile quid Mosi habēs mediatorem ageret inter Deū, & homines, & acceptum à Deo testamentum nouum discipulis traderet: atque in singulis prophetis agnouerat populus Israel neminem eorum hūc extitisse, qui à Mose prophetatus fuerat. Vt ergo de Ioanne ambigebant, num fortè ipse esset Christus, sic etiam, num esset ille propheta. Nec mirum si ambigentes de Ioanne, an fortè ipse esset Christus, diligenter nō inuestigarunt, an ipse esset Christus, & ille propheta. Sequitur enim, vt qui hac de re sic interrogant, ignorēt etiam quòd ipse, qui sit Christus, sit etiā ille propheta. Latuit autem multos ea differentia, quæ est inter prophetam illum cum articulo, & prophetam absque articulo: veluti etiam Heracleonem, qui hisce dictionibus inquit: Sic igitur Ioannes fassus est se

G Christum non esse, neque prophetam, neque Heliam: opus cum alioqui fuisset hunc locum sic interpretantem perscrutari, vera nec ne Ioannes narret dicens se neque prophetam, neque Heliam esse. Verùm cum loca hæc non considerasset ille in commentariis, quæ reliquit, talia sine vlla examinatione præteriit, quædam admodum paucula, eáque indiligenter examinata insequentibus dicens: de quibus mox dicturi sumus.

Ioan.1. *Dixerunt ergo ei, quis es, vt responsum demus his, qui miserunt nos? quid dicis de te ipso?*

ILLVD quod dicunt hi, qui missi fuerant, hoc valet. Aduneramus discédi gratia, quòd rebamur te esse, & agnouimus te non esse talem, restat post hæc, vt abs te audiamus, quis sis, vt renuntiemus his, qui miserunt nos, res-
Ioan.1. ponsum tuum de te. Ego vox clamantis in deserto, dirigite viam domini, sicut dixit Esaias propheta. Vt ille, qui propriè filius est Dei non alius à sermone cum sit, sermone vtitur: ipse enim in principio sermo ille erat, & ille λόγος, Deus apud Deum? Sic Ioannes minister illius sermonis (si propriè scripturam intelligamus) non alius cum sit à voce, voce vtitur ostendente sermonem. Qui etiam cum intellexisset prophe-
H tiam de se apud Esaiam dictam fuisse, vocem se esse inquit: nec vocem clamantem in deserto, sed vocem clamantis in
Ioan.7. deserto: nempe illius, qui stabat, & clamabat, si quis sitit, ve-
Luc.3. niat ad me, & bibat: dicendo & illud, dirigite viam domini, rectas facite semitas eius. Omnis vallis implebitur, & omnis mons, & collis reddetur humilis, & erunt omnia obliqua in
Exod.7. viam rectam. Vt enim scriptum est in Exodo Mosi à Deo dici: Ecce dedi te Deum Pharaonis, & Aaron frater tuus erit tuus propheta, sic intelligendum est in his rationem quandam, & analogiam esse Ioannis ad sermonem Deum, qui est in principio etiam si vndequaque similitudo non quadret. Vox enim demonstrans, & ob oculos ponens sermonem illum, Ioannes erat. Quamobrem valde aptè non alia puni-
Luc.1. tione plectitur Zacharias (cum dixisset angelo, quî cognoscam isthuc? ego enim sum senex, & vxor mea prouectæ iam ætatis) quàm priuatione vocis, eò quòd non credidisset ortui vocis iuxta dictum Gabrielis ad ipsum: Ecce eris tacitus, nec poteris loqui ad eum vsque diem, quo hæc fiant, eò quòd non credidisti verbis meis, quæ implebuntur tempore suo. Hic itaque Zacharias cum postulata tabellula scripsisset dicens: Ioannes est nomen eius, & mirati fuissent omnes, recepit
Luc.1. vocem: apertum est enim illico os eius, & loquebatur benedicens Deum. Vt autem disputantes quonam pacto intelligendum esset, sermonem esse Dei filium, declarauimus, quæ
I in mentem venerunt, sic iuxta conuenientem consequentiam, quoniam Ioannes venit ad testificandum homo missus à Deo, vt testificaretur de luce, vt omnes crederet per ipsum, intelligere debemus Ioannem vocem esse, quæ sola capere valeat sermonem annunciatum: potissimúmque hoc intelligemus, si memoria repetemus, quæ ante proposuimus enarrantes ea verba, vt omnes crederent per ipsum, in eo loco, hic est de quo scriptum est: Ecce ego mitto angelum meum, qui præparabit viam ante faciem tuam. Illud etiam egregiè, quòd non ait, se vocem esse dicentis in deserto, sed clamantis in deserto, etenim qui clamat, dirigite viam domini, etiam dicit, sed contingit vt quispiam non clamans, hoc ipsum etiã dicat. Clamat verò, & vociferatur, vt & qui sunt procul à dicente, audiant, & qui ad audiendum sunt tardi, rerum quæ dicuntur, magnitudinem intelligant: voce pronunciata cum magnitudine opem ferẽs tum his, qui à Deo recesserint, tùm his, qui auditus acuitatem perdiderint. Hanc ob causam enim
Ioan.7. stabat etiam Iesus, & clamabat dicens: Si quis sitit, veniat ad me, & bibat. Hanc ob causam Ioannes etiam testificatur de eo, & dicens clamabat. Hanc ob causam iubet Esaiam Deus
Esa.40. clamare in voce dicente: clama, cui respondet Esaias, quid clamabo? At vox precantium, quæ intelligentia percipitur, quamuis magna, neque prolixa omnino fuerit, neque adauxerint illi clamorem, ac vociferationem, audit tamen hunc in modum precantes Deus, Mosi dicens: Quid ad me clamas? qui sensibiliter nõ clamauerat, neque enim scriptum est K in Exodo, Mosen sensibiliter clamasse, cum per precationem ea voce valde clamasset, quam solus Deus audit. Hãc ob causam Dauid etiam inquit: Voce mea ad dominum clamaui, & *Psal.76.* exaudiuit me. Opus est autem voce clamantis in deserto, vbi anima etiam, Deo atque, veritate destituta, quodnam enim aliud desertum asperius, quàm anima, quæ Deo, atque omni virtute sit destituta? eò quòd adhuc obliquè ambulet egens doctrina, inuitetur ad dirigendam domini viam, quam quidem viam dirigit ille quidem, qui nequaquam serpentis iter tortuosum imitatur, peruertit verò, qui huic est contrarius. Quamobrem acerbius reprehenditur etiam talis similibus verbis per illud. Quare peruertitis vias domini rectas? Cæterum bifariam via domini dirigitur, primùm propter cõtemplationem, quæ manifestatur in veritate absque vlla permixtione mendacij, deinde propter actionem: siquis cum probè peruiderit quid agendum, actionem conuenientem rationi rectæ, suggerenti agenda in opus produxerit. Vt accuratius verò intelligamus illud, dirigite viam domini, opportunum erit citare, quod in prouerbiorum libro est dictũ: Ne declinaueris ad dexteram neque ad sinistram. Qui enim *Num.20.* in vtramlibet inclinat, is amisit illud dirigere, factus non amplius cura, & consideratione dignus, quando transgressus fuerit itineris rectitudinem. Quoniam enim iustus dominus, & iustitias dilexit, & rectitudines vidit vultus eius, illud, L quod videt, illuminat. Hanc ob causam qui est in consideratione, & tutela, vtilitatem ex hac cura, & protectione capiens, inquit: Signatum est super nos lumen vultus tui do- *Psal.5.* mine. Itaque stemus in viis iuxta Hieremiæ dicta, & videntes interrogemus semitas domini sempiternas: & videamus, quænam sit via bona, & ambulemus in ea: perinde atque Apostoli, qui steterunt, & interrogatunt semitas domini sempiternas: nempe patriarchas, & prophetas, quorum literas cum interrogassent, postea ipsós intelligendo, viderunt viam bonam: nempe Iesum dicentem ego sum via, & ambulauerunt in ea. Bona enim via est, quæ ad patrem ducit, bonum hominem de thesauro suo proferentem bona: & bonum seruum, & fidelem: cæterùm hæc quidem via angusta est, vulgaribus, & alioqui carnis amantibus, qui iter per eam facere non possunt, sed eadem etiam pressa, & trita est ab his, qui vim faciunt, vt per eam eant: quoniam non est dicta premens, sed pressa. Nam qui non soluerit calciamenta pedum suorum, neque sincerè admiserit, quòd locus, in quo stat, vel etiam, per quem ambulat, terra sancta est, is præmit viuentem viam, & sentientem proprietates facientis iter. Ducet præterea hæc via ad eum, qui, vita cum sit, dixit: Ego sum vita. Seruator namque, in quo vniuersa est virtus, variis modis potest intelligi, & significari. Hinc illi, qui ad finem nondum peruenerit, sed adhuc progreditur, ac proficit, est via: illi verò, qui omnem mortalitatem deposue- M rit, vita. Per hanc viam qui ambulat, docetur nihil in illam *Mar.6.* tollere, quia ipsa panes habet, & quæ ad vitam pertinent, ne virga quidem egens, quòd nihil in illa possint hostes, sed neque calceis, quia sancta sit, valet autem tantundem illud. Ego vox clamantis in deserto, & quod sequitur, ac si dice- *Ioan.1.* res. Ego sum ille, de quo scriptum est. Vox clamantis, vt clamante Ioanne, vox huius etiam clamet, dirigite viam domini. Maledicentius autem Heracleon de Ioanne, & prophetis disserens inquit: Sermonem esse seruatorem: vocem per Ioannem intelligi, sonum verò esse vniuersum prophetarum ordinem, contra quem dicendum, quemadmodum si incertam vocem tuba dederit, nullus adornatur ad bellum, *1.Cor.14.* & qui sine charitate mysteriorum cognitionem, seu prophetiam habet, factus est æs resonans, aut cimbalum tinniens, ita si nihil aliud vox prophetica sit, quàm sonus, quomodo remittens ad eam nos Seruator dicit: Scrutamini scripturas, quia vos videmini in ipsis vitam æternam habere, & illæ sunt, *Ioan.5.* quæ testificantur de me? & si credidissetis Mosi, credidissetis vtiq; & mihi: de me enim ille scripsit. Et bene prophetauit *Matt.15.* de vobis Esaias dicẽs: Populus hic labiis me honorat. Haud enim scio, an rationabiliter admittet aliquis incertum sonum à seruatore laudari: vel an licet ex scripturis (ad quas remittimur) ceu à voce tubæ adornari ad bellum contra oppositas actiones,

A actiones, si sonus dederit incertam vocem? Quonã enim pacto, si charitatem non habuerunt prophetæ, ob eamque causam veluti æs resonabant, aut tanquam cimbalum tinniebãt, ad sonum ipsorũ, vt illi interpretati sunt: remittit nos dominus inde vtilitatem percepturos? Rursus etiam nescio, quomodo absque vlla probatione enũciet vocem sermoni valde accommodatam, sermonem fieri: quasi verũ mulierem in virum transmuter. Preterea quasi potestatem habens condendi dogmata, & fidem sibi acquirendi, & proficiendi, fututum, inquit, vt sonitus mutetur in vocem, loco discipuli statuens vocem trãseuntem in sermonem, loco verò serui sonitũ transeuntem in vocem, quòd si quomodocũque attulisset aliquas probabiles rationes in his astruendis, laborassemus etiam nos in his refellendis. Sed sufficit ad hæc refellẽda nuda, simplexque negatio. Sed age, quod distuleramus in præcedentibus inquirere, quomodo motus fuit nunc disseramus. Seruator iuxta Heracleonem, Ioannem ipsum dicit, & prophetam, & Heliam: quorum vtrunq; se esse negat Ioannes ipse. Præterea prophetam, & Heliam, cum Seruator ipsum dicit (inquit Heracleon) non ipsum Ioannem declarat, sed quæ sunt circa ipsum: cum verò maiorem etiam prophetis, & his, qui sunt inter natos mulierum, tunc ipsum Ioannem designat. Proinde inquit Heracleon, Ioãnes ipse interrogatus, de seipso respondet, non de his, quę circa seipsum sunt. Cæterum magnam di-
B ligentiam de hisce rebus pro virili adhibuimus, vt nihil non confirmatum omitteremus, quo comparentur termini, quos vocant, cum his, quæ enunciata fuerũt ab Heracleone: quippe qui non habeat potestatem dicendi quicquid velit. Quia enim ratione, ne leuiter quidem, probare conatur hoc (quòd scilicet Ioannes, quatenus est propheta, & Helias, & vox clamantis in deserto) esse ex numero eorum, quæ sunt circa ipsum, sed vtitur exemplo, quòd quæ sunt circa ipsum, sint veluti vestimenta diuersa ab eo: & quod interrogatus de vestimentis, an ipse vestimenta esset, non respondisset illud, næ. Quomodo enim vestimenta Ioannis hoc sit, esse Heliã venturum, nõ admodum, vt ab hoc traditum est, clarè video. Fortasse dici aliquo modo cum possit, vt à nobis est dictũ: qui vt potuimus, exposuimus illud, cũ spiritu, & virtute Heliæ, hunc spiritum Heliæ in potentia esse spiritum animæ Ioannis. Cæterùm qui demonstrare volunt, quare sacerdotes, & leuitæ fuerint hi, qui à Iudæis missi fuerunt, vt interrogarent Ioannem, non male dicerent, idcirco ex hoc ordine missos, quia conueniens esset hos in Dei cultu iugiter perseuerãtes, de hisce rebus interrogare, ac solicitos esse. Nec illud valde exquisitè protulit, Ioannem ex tribu leuitica esse, quemadmodum antea dubitantes nos indagauimus, quia si agnouissent Ioannem, ortũmq; eius, illi, qui missi fuerãt, quomodo habuissent locum interrogandi, an ipse esset Helias? Rursum in illis verbis, num propheta ille es tu? nihil præcipuum existimans si-
C gnificati ex articuli adiectione, dicit eos interrogasse, nũ propheta esset: rem multis communem addiscere volentes. Præterea verò non solus Heracleon, sed, quantum ego videre potui, omnes etiam, qui à nobis diuersa sentiunt, vtpote qui per exiguam, ac tenuem dubitationem distinguere non possunt, Ioannem suspicati sunt Heliã, atque prophetis omnibus maiorem esse: propterea quòd nemo surrexerit inter natos mulierum maior Ioanne, nõ videntes duobus modis verum esse, quod dicitur, neminem Ioãne maiorem esse inter natos mulierum: non solùm quia ipse sit maior omnibus, verùm etiam quia sint aliqui ipsi æquales. Nam verùm est, multis prophetis ipsi æqualibus existentibus, neminem eo maiorẽ esse propter gratiam ipsi datam. Existimat autem confirmari Ioannẽ esse maiorem, quia prophetatus fuerit ab Esaia, perinde quasi nemo ex eorũ numero, qui aliquando prophetarunt, hoc honore dignatus fuerit, vere veluti despiciens testamentum vetus, quod vocant: nec obseruans ipsum Heliam prophetatum
Malach. 4. fuisse. Prophetatur enim Helias à Malachia dicente. Ecce ego mitto vobis Heliam thesbiten, qui reducet cor patris erga filium. Quin etiam Iosias (vt in Regum tertio legimus) nominatim prophetatur à propheta, qui ex Iuda aduenerat, dicẽte (Cum etiam adesset Hieroboam iuxta altare.) Hæc dicit do-
3. Reg. 13. minus: Ecce filius nascitur Dauidi Iosias nomine. Inquiunt
Gen. 49. etiam nonnulli Sampsonem à Iacob prophetatum fuisse, dicente: Dan iudicabit suum ipsius populum, quemadmodum D
etiam vna tribus in Israel, quoniam è tribu Dan genitus Sampson iudicauit Israelem. Sed hactenus de prophetia, propter eum, qui enunciauit præter Ioannem prophetatum fuisse neminem: & hæc dixi volens aliquid disserere in illud.

Ego vox clamantis in deserto, & qui missi fuerant, erant ex pharisæis. Et interrogauerunt eum ac dixerunt ei. Quid ergo baptizas? si tu non es Christus ille, neque Helias, neque propheta ille.

QVI quidem ab Hierosolymis sacerdotes, & leuitas interrogaturos Ioannem miserãt, cum didicissent quis esset, vel non esset ipse Ioannes, decentissimè quiescunt: veluti silentio fauentes, & demõstrantes, se admittere, quæ audissent: quòd baptizare conueniat voci clamantis in deserto ad dirigendam viam domini. Contra verò pharisæi (vt qui iuxta nomen suum diuisi quidam, & seditiosi essent) se eadem non sentire demonstrat cum Iudæis existẽtibus in vrbe Metropoli, & cum ministris cultus diuini, ac sacerdotibus, & leuitis: mittendo qui veluti increpantes, ac prohibentes, quantum in ipsis esset, baptizare, interrogarent. Quid ergo Ioan. 1.
baptizas, si tu non es ille Christus, neque Helias, neque pro- E
pheta ille? Et fortasse si vnum in corpus connectamus, quæ in Euangeliis sunt scripta, dicturi sumus nunc quidem eos hæc dixisse, deinde verò nescio quomodo eos, cum se baptis- Mat. 3.
mo dedissent, à Ioanne audisse illud. Progenies viperatum, quis vos docuit fugere à ventura ira? Facite igitur fructum dignum pœnitentia. Hæc enim apud Matthæum dicta sunt à Baptista, cum vidisset multos Pharisæorum, & Sadducæorum venientes ad baptisma. Sed liquet, eos pœnitentiæ fructus non habere, atque Pharisaicè apud seipsos gloriari de Abraham tanquam patre, quocirca sæuius obiurgãtur à Ioanne, zelum Heliæ habente iuxta communicationem spiritũs sancti. Obiurgatiua enim oratio est illa, quæ inquit. Ne co- Matt. 3.
gitetis dicere apud vos ipsos patrem Abraam: didascalia autem illa: quòd infideles (ob cor lapideum lapides dicti) immutari possint virtute Dei ex lapidibus in liberos Abraę, quo quoniam erant in oculis prophetæ, non fugientes illius diuinum obtutum. Quam ob causam illud ab ipso dicitur: Dico Mat. 3.
vobis posse Deum è lapidibus istis suscitare liberos Abraę. Et quoniam cum nõ fecissent fructum pœnitentia dignum, veniunt ad baptisma, conuenientissimè ipsis illud dicitur. Iam verò, & securis ad radicem arborum posita est, omnis igitur Mat. 3.
arbor non faciens fructum bonum exciditur, & in ignem cõiicitur, veluti ipsis apertè dicens. Quoniam venistis ad baptismum, cum non feceritis fructum pœnitentiæ, arbor estis non faciens fructum bonum, excidenda ab acutissima, & va- Heb. 4.
lidissima securi: nempe à sermone viuẽte, & efficaci: qui pe- F
netrãtior est quouis gladio vtrinq; incidente. Cæterum Pharisæorum de se prædicationem produxit Lucas in medium, Luc. 18.
per illud. Duo homines ascenderunt in templum, vt precarentur, vnus Pharisæus, & alter Publicanus. Pharisæus stans hæc apud se orabat: Deus gratias ago tibi, quòd non sum quales cæteri homines, raptores, iniusti, adulteri, qualis etiam hic Publicanus. Quando propter hæc verba, Publicanus domum suam descendit iustificatus magis, quàm ille, additur etiam, omnem exaltantem se, humiliari. Vt hypocritæ igitur (iuxta Seruatoris ad ipsos obiurgatoria verba) veniunt ad baptisma, non latentes baptizantem, quòd adhuc haberent viperarum, & aspidum venenum sub labiis suis. Venenum enim, inquit, sub labiis eorum. Cũmque verè venenum haberent, vt venenum serpentis, id e- Psal. 58.
tiam expresserunt per hanc amaram interrogationem: quid ergo baptizas, si tu non es Christus, neque Helias, neque propheta ille? Quibus ego dicere possem, tanquam Christo, atque Helia propheta baptizantibus, cum vox clamantis in heremo hanc facultatem non acceperit. Inhumaniter ô boni interrogatis missum nuncium ante faciem Christi ad præparandum viam eius coràm ipso, vniuersa ipsius, qui ad hunc locum attinet, ignorantes mysteria, nam is cum sit Christus (vel si nolitis) & ille propheta, ipse nõ baptizauit,

G sed discipuli eius. Proinde vnde nã vobis persuasum est Heliã venturum ad baptizandum? qui neque ligna altari superposita tempore Achab, eáque egentia balneo, vt cōburerentur (cum apparuisset per ignem dominus) baptizauerit? Iubet enim sacerdotibus, vt istuc facerent, nec id tãtum semel, nam dicit, denuo id facite. Cúmque denuo id fecissent, tertiò inquit, id facite. Et tertio id fecerunt. Cum ergo ipse tum non baptizarit, sed aliis cesserit hanc prouinciam, quomodo cum accesserit iuxta Malachiæ vaticinium, baptizaturus est. Igitur Christus in aqua nō baptizat, sed discipuli eius: sibi ipsi reseruans baptismum in spiritu sancto, & igni. Porrò Heracleon admittens Pharisæorum sermonem rectè prolatum, perinde quasi tum Christus, tum Helias, tum denique prophetæ omnes debitores essent baptizandi iisdem verbis, inquit, quibus solis opus est baptizare. Cúmque à nobis nuper sit redargutus ex his, quæ diximus, idque præsertim, qui per prophetam illum intellexerit propheram quempiam vulgarem (neque enim ostendere potest prophetarum aliquem baptizasse) nō inscitè ait Pharisæos, non quia vellent discere, sed ex propria versutia interrogare. Quoniam verò necessarium nobis esse videtur in medium afferre Euangeliorum verba similia huic contextui, quem in manibus habemus (& hoc singulatim ad finem vsque est faciendum, quò quæ discrepantiam habere videntur, consona ostendantur, atque item vt explanentur, quæ veluti singulare quidpiam priuatim habēt) age id etiam

3.Reg.18.

H hoc in loco faciamus. Illud enim, vox clamantis in deserto, dirigite viam Domini, apud discipulum Ioannem ex persona Baptistæ dicitur, apud Marcum verò tanquam principium Euangelij IesuChristi ex Esaiæ voce hunc in modum est scriptum. Initium Euangelij Iesu Christi, pro vt scriptum est in Esaia propheta. Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparaturus est viam tuam ante te. Vox clamantis in deserto, parate viam domini, rectas facite semitas eius. Cæterum non ponitur in propheta, dirigite viam domini, quod citauit Ioannes. Proinde vide, ne fortè Ioannes decurtãs illud, parate viam domini, rectas facite semitas dei nostri, scripserit, dirigite viam domini: quæ verba Marcus duas prophetias duobus in locis dictas à duobus prophetis in vnum colligens fecit, prout scriptum est in Esaia propheta. Ecce ego mitto nuncium meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te. Vox clamantis in deserto, parate viam domini, rectas facite semitas eius. Illud enim, vox clamantis in deserto, mox scriptum est post historiam narrantem, Ezechiã ex morbo conualuisse. Illud autem. Ecce ego mitto nūcium meum ante faciem tuam, à Malachia. Quod autem fecit Ioannes abbreuians textum à se citatum, id Marcus etiam ipse in alia dictione repręsentauit, quando quidem, dicente propheta, parate viam domini, rectas facite semitas dei nostri, scripserit ipse: parate viam domini, rectas facite semitas eius:

Ioan. 1. *Marc. 1.* *Mal. 3.* *Marc. 1.* *Malach. 3.*

I idem fecit etiam in illis verbis. Ecce ego mitto angelum meū ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te: addens, ante te, quod positum non fuerat à propheta. Insuper diligētiam adhibentes in illud, & qui missi fuerant, erant ex Pharisæis, & interrogauerunt eum, nos proposuimus pharisæorum interrogationem (quòd Matthæus eam tacuerit) his, quę scripta sunt facta fuisse apud Matthæum dicentem: quòd intuitus Ioannes multos Pharisæorum, & Sadducæorum venientes ad baptisma dixerit illis. Progenies viperarum, & quæ sequuntur, consequens cum sit primum eos interrogasse, tum verò aduenisse. Hoc etiam obiter obseruandum est, quòd exeuntibus tum Hierosolyma, tum tota Iudæa, tum verò tota regione fluuio Iordani circumiecta, sua ipsorum peccata confitentibus, Matthęo nullum dicente eos verbum à Baptista audisse obiurgatorium, & asperum, sed solos Pharisæos, & Sadducæos, eósque multos, cum venirent, conspectos audisse illud: Progenies viperarum, & quæ sequuntur. Marcum cōsequenter, quia non nominarit pharisæos, neque Sadduceos, nullum obiurgatorium verbum narrare dictum fuisse à Ioãne his, qui ad se venerunt, cum accessissent ad eum tota Iudæa, ac Hierosolymitæ omnes, & baptizarentur ab eo in Iordane, confitentes peccata sua. Quin & hoc necessariò addamus oportet, nempe vtrosque, Matthæum videlicet, & Marcum dicere, totam Hierosolymam, totámq; Iudæam, ac omnem circumiectam Iordanis regionem, vel totam Iudæam regionem, & Hierosolymitas omnes confiteri peccata sua, K sed cum Matthæus induxerit venientes ad baptisma Pharisæos, & Sadducæos, non tamen confitentes peccata sua, probabile esse, atque rationi consentaneum, vt hanc ob causam audierint: Progenies viperarum. Cæterum ne nos existimes importunè, quæ quatuor Euangelistæ dixerunt, contulisse, inquirens quæ pertinent ad eos, qui missi fuerant ex Pharisæis, & interrogauerũt Ioannem. Nam si bene adaptauimus Pharisæorum interrogationem scriptam apud discipulum Ioannem, baptismo ipsorum posito apud Matthæum, consequens erat inquirere, quæ ad hæc loca etiam intelligenda pertinebant, & quas inuenissemus obseruationes addere. Meminit autem Lucas, perinde atque Marcus ex persona propria eorum verborum, vox clamantis in deserto hunc in modum. Factum est verbum domini ad Ioannem Zachariæ filium in deserto. Et venit in omnem regionem finitimã Iordani prædicans baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum, sicut scriptum est in libro sermonum Esaiæ prophetæ dicentis: Vox clamantis in deserto, parate viam domini, rectas facite semitas eius. Addit autem Lucas, quod reliquum erat prophetiæ. Omnis vallis implebitur, & omnis mōs, & collis reddetur humilis, vertentúrque distorta in vias rectas, & asperæ viæ in planas, videbítque omnis caro salutare dei, perinde atque Marcus, cum scripsisset rectas facite semitas eius, decurtans, vt prediximus, illud, rectas facite semitas eius dei nostri. L In illis verò verbis, erunt omnia obliqua in rectum, vocem, omnia, prætermisit, plurium etiã numero rectas dicens, quod rectum singulari numero dictum fuerat. Ad hæc etiam pro eo, quod est aspera in planitiem, fecit, & asperę viæ in planas. Cúmque prætermisisset illud, videbitur gloria domini, addidit deinceps, & videbit omnis caro salutare dei. Præter hoc verò conferunt etiam huiusmodi obseruationes ad demonstrandum decurtata fuisse ab Euangelistis prophetica. Adhęc verò obseruandum est illud, progenies viperarum, & quæ sequuntur, Matthæum narrare, dictum fuisse Pharisæis, & Sadducęis aduentantibus ad baptismum, diuersis existentibus ab his, qui confitebantur peccata sua, & nihil tale audiebãt: Lucam verò, egredientibus turbis, vt baptizarentur ab ipso, hæc dicta fuisse: non facientem duos ordines eorum, qui baptizabãtur, quod apud Matthęum inuenimus. Sed iure Matthęus Baptistam inducit dicentem turbis, progenies viperarum, & quę sequuntur, quando turbæ in bonam non sumuntur, vt obseruantibus perspicuum erit. Pharisæis præterea, & Sadducæis numero singulari dictum est, facite fructum dignũ pœnitentia, turbis verò numero plurium, fructus dignos pœnitentia. Fortassis enim fructus pœnitentiæ eximius à Pharisæis exigitur, qui non alius est, quàm Iesus, & fides erga ipsum, à turbis autem neque principium bonorum habentibus omnes exiguntur pœnitentię fructus. Quamobrem plurium numero, fructus facite, dixit ipsis Baptista. Illud etiã pręter hęc M Pharisęis dicitur. Ne cogitetis apud vosmetipsos dicere, patrem habemus Abraam. Pharisęi verò non incipiũt, sed multò ante hoc cogitant. Vtrique tamen pręđictos lapides ostēsos audiũt, quasi ex his suscitari possent liberi Abrahę ipsi, suscitaturos ab insensibilitate, & mortificatione. Obserua autē Pharisęis (iuxta id quod dictum fuit apud Prophetam, comedistis fructum mendacem) habentibus fructum mendacē dici: omnis igitur arbor non faciens fructum bonum excinditur. Id enim, quod fructum non haber, nec bonum quidem fructum habet, quamobrem dignum est, vt excindatur, quod autem fructum haber, id non omnino fructum bonum habet, quare iute, & ipsum à securi deiicitur. Cęterum si accuratius exquisierimus, fieri non posse videbimus, vt id, quod nuper excoli sit cęptum, etiam si fructificet, primos afferat fructus bonos. Contentúsque est agricola primam arboris culturam conuenientes fructus proferre, tum verò procedente tempore, post hos qualescunque fructus, sumpturus etiã fructus bonos: adhibitis purgationibus agriculturę conuenientibus. Quin lex etiam huic nostrę intelligentię attestatur dicens, oportere eum, qui plantauerit, impurgarum trriennio sinere, quod plantauerit: Non comessis rei plantatę fructus. Tres enim inquit annos vobis fructus impurgatus non comedetur,

Luc. 3. *Osee 10.* *Leuit. 19.*

A medetur, quarto autem anno erit omnis fructus sanctus, laudabilis domino. Iure ergo ad turbas absque additione boni dicitur. Omnis igitur arbor, quæ non facit fructum, excinditur, & in ignem conijcitur: postquàm per triennium instructæ peruenerint ad annum quartum, non facientes aliquem fructum sanctum, laudabilem domino. Hæc autem omnia, quamuis per digressionem videantur à nobis dicta, cōparantibus etiam quæ cætera Euangelia dicant, non importunè tamen ascita, neque aliena à præsenti consideratione iudicio sunt meo. Pharisæi enim mittunt ad Ioannem post sacerdotes, & Leuitas ab Hierosolymis missos, ad interrogādum ipsum, quisnam esset, interrogantes, quid ergo baptizas, si tu nō es ille Christus, neque Helias, neque ille propheta? cúmque interrogassent hoc in loco, deinceps profecti, vt baptizarentur (vt scribit Matthæus) audiunt conuenietia fastui, & simulationi suæ. Porrò quoniam his eadem ferè, quæ turbis dicta fuerant, postulabant hæc collationem, atque explanationem, quæ dum fiunt, plura compuilt nos consequentia rerum considerare. His insuper quæ diximus, necessariò illud addemus, Ioannem scribere duos ordines esse mittētium: alterum quidem Iudæorum mittentium ab Hierosolymis sacerdotes, & leuitas: alterum verò Pharisæorum addubitantium quare baptizer. Tradidimus etiam Pharisæos post interrogationem profectos fuisse, vt baptizarentur. Proinde vide, ne fortè B Iudæi, qui ante Pharisæos miserant ab Hierosolymis, admissa Ioannis oratione, quia priores Pharisæis miserint, priores etiā veniant. Hierosolyma enim, & tota Iudæa, & consequenter omnis regio Iordani finitima baptizabantur ab ipso in Iordane fluuio, confitentes peccata sua. Velut Lucas inquit. Egrediebatur ad ipsum tota Iudea regio, & Hierosolomytæ omnes, & baptizabantur ab ipso in Iordane fluuio confitentes peccata sua. Cæterum neque Mattheus Pharisæos, & Sadducæos, quibus dicitur, progenies viperarum, neque Lucas turbas eandem increpationem, audisse inducunt confitentes peccata sua. Illud verò dubitatione dignum est, quomodo cū tota Hierosolymitarum vrbs, & tota Iudæa, & tota regio Iordani finitima baptizarentur à Ioanne, Seruator dicat. Venit Ioannes Baptista neque manducans, neque bibens, & dicitis, dæmonium habet: & interrogantibus, in qua potestate hæc facis? dicit: Interrogabo & ego vos vnum verbum, quod si dixeritis mihi: dicam etiam ego vobis, in qua potestate hæc facio. Baptismus Ioannis vnde erat? è cœlo, an ex hominibus? quando, & disceptantes inquiunt: si dixerimus è cœlo, dicet: quare non credidistis illi? Sed soluitur hunc in mundum dubitatio. Pharisæi, vt antea obseruauimus, qui audierant, progenies viperarum, nec illi crediderant, accedunt ad baptismū, timentes, vti probabile est, turbam, atque propter illos simulatè volentes lauari, ne tot hominibus aduersari viderentur. Sentientes igitur ipsum ab hominibus, nō è cœlo habere baptismum, timent, quòd suspicantur dicere, ne forte lapiden-C tur à turba. Quare quæ Seruator Pharisæis locutus est, cōtraria non sunt his, quæ scripta fuerunt in Euangeliis de multitudine eorum, qui apud Ioannem baptizati fuerunt. Cum alioqui temeritatis pharisæorum fuerit dicere, Ioannem habere dæmonium, & Iesum in Belzebub dæmoniorum principe virtutes edidisse.

Ioan. 1. Ioan. 1. Matt. 11. Matt. 11. Luc. 3. Matt. 11. Matth. 21.

TOMVS OCTAVVS.

Respondet illis Ioannes dicens, ego quidem baptizo vos in aqua: in medio autem vestri stat, quem vos nescitis. Ipse est, qui post me venturus est, cuius non sum dignus, vt soluam corrigiam calceamenti.

QVIDEM Heracleon existimat Ioannem respondere his, quis à Pharisæis missi fuerāt, quod ipse volebat, non ad id, quod illi interrogauerant, non aduertens se incusare prophetam inscitiæ, si aliud interrogatus, de re alia respondet: (cauendum enim nobis est hoc, dum colloquimur, tanquam vitium.) Contra, nos dicimus maximè appositam esse respōsionem. Námque ad illud, quid ergo baptizas, si tu nō es ille Christus, quid aliud dici oportuit, quàm ostendere baptisma D suum esse corporale? Ego enim inquit baptizo aqua: cúmque hoc respondisset ad illud, quid ergo baptizas, ad alterum, si tu non es ille Christus, laudes enarrat de præcipua, ac præcedenti substantia Christi. Nempe quòd Christus tantum viriū habet, vt inuisibilis etiam sit diuinitate sua, omni homini præsens, & per vniuersum orbem extensus: quod declaratur per illud, in medio vestri stat ille, quem vos nescitis. Et quoniam nihil tale expectantes Christi aduentum Pharisæi de ipso videbant, tantum suspicantes eum esse hominem sanctum, cōcinnè redarguit Pharisæorum ignorantiam, qui ipsius excellentiam ignorabant, adijciens, quem vos nescitis, illis verbis, in medio vestri stat. Et ne quis suspicetur eum, qui sit inuisibilis, quíque penetret ad omnem hominem, & ad totum mundum, diuersum esse ab eo, qui humanam sumpsit carnem, & super terram est visus, & cum hominibus est conuersatus, cōiūgit illis verbis, in medio vestri stat, quem vos nescitis, illud: qui post me venturus est, hoc est, qui post me manifestandus est. Cuius cum excedente, & exuperante excellentia intellexisset Ioannes suam ipsius naturam superari, ob quam ambigebant nonnulli, an ipse esset Christus, ostendere volens, quātò inferior esset Christi magnitudine, ne quis de se cogitaret aliquid supra id, quod videt, aut audit à semetipso, dicit etiā illud: non sum ego dignus, vt soluam eius corrigiam calceamenti, illud innuens, se minime idoneum esse, qui de ipsius E Christi incorporatione rationem (quæ veluti ligata est, & occulta non intelligentibus) soluat, explicétq;: dignum aliquid dicendo de tanto aduentu in tantam breuitatem contracto. Verum enimuero haud importunū fuerit inquirentibus nobis illud. Ego aqua baptizo, addere, siquid simile de hoc dixerint Euangelistæ, & cum re, qua de agitur, conferre: itaque Matthæus inquit, cum conspexisset multos ex Pharisæis & ex Sadducæis veniētes ad Baptismum (post verba increpatoria, de quibus inquisiuimus) ego quidem vos aqua baptizo ad resipiscentiam. At ille, qui post me venturus est, potentior me est, cuius non sum idoneus, vt calceamenta portem. Ipse vos baptizabit spiritu sancto, & igni: cum sermone Ioannis conueniens narrante, confessionē baptismi ad eos, qui missi fuerant ex Pharisæis. At Marcus: prædicabat (inquit) Ioannes dicens: Venit, qui fortior est me, post me, cuius non sum idoneus, vt procumbens soluam corrigiam calceamentorū eius. Ego quidem baptizo vos aqua, ille verò baptizabit vos spiritu sancto. Ad complures, & omnes audientes docens hæc prædicata fuisse, rursum Lucas inquit, quòd expectante populo, & cogitantibus omnibus in cordibus suis de Ioanne, an ipse esset Christus, responderit Ioannes dicens vniuersis. Ego quidem aqua baptizo vos, sed veniet, qui potentior est me, cuius non sum dignus soluere corrigiam calceamentorum, ipse vos baptizabit spiritu sancto, & igni. Tenentes igitur quatuor Euangelistarum similia verba, age videamus pro F virili seorsum vniuscuiusque verbi sensum, & differentias, initio sumpto à Matthæo: qui primus cæterorum traditur Euāgelium tradidisse Hebræis, qui ex circuncisione crediderant: ego vos, inquit, aqua baptizo, veluti purgans, & deterrens à rebus malis, & ad resipiscentiam inuitans: vt præpararem enim populum instructum ego veni: & ad præparandum locū resipiscentiæ per baptismum post me venturo, qui hac etiam ratione longè potentius, præstantiúsque quàm mea si potentia, vobis adiumento futurus est. Siquidem illius baptismus non est corporalis, cum resipiscentem repleat spiritus sanctus, qui igne diuiniori quicquid vel materiale, vel terrenum fuerit, demolitur, consumítque. Et hoc non tantùm in eo, qui ipsum admiserit, sed etiam in eo, qui audierit ipsum habentes. Tantò autem est me fortior, qui post me venturus est, vt ne ea quidem, quæ ad amictum spectant extremarum potentiarum, quę sunt circa ipsum, ferre queam, quippe cum manifestò exposita non sint, neque vulgus ea ferre sustinens existimare possit me idoneum esse, qui ea feram. Igitur non noui vtrum prius dicam, meam ne multam imbecillitatem, quę ne vilia quidem Christi (magnarum rerum circa ipsum existentium comparatione) ferre queat, an diuinitatem illius eminētem, & toto mundo maiorem, quandoquidem ego, qui tantam accepi gratiam, vt prophetia dignus habitus fuerim, quæ

Ioan. 1. Ioan. 1. Matt. 3. Mar. 1. Luc. 3.

G meum aduentum ad vitam hominum prædiceret, illis verbis: Ego vox clamantis in deserto: Et ecce ego mitto nunciũ meum ante faciem tuam. Ego cuius ortum Gabriel adstans coràm altari admirabiliter annunciauit, patre meo in senectute existente. Ego, ad cuius nomen Zacharias mox vocem recepit, atque etiam prophetandi munus per ipsum. Ego, de quo dominus testificatus est, neminem inter natos mulierũ me maiorem existere, neque calceamenta eius idoneus sum portare, quòd si non calceamenta, quid dicendum de vestimentis eius? quis tantus, qui totam illius vestem custodire quæat? quis est qui cogitaturus sit, se comprehensurum rationem eã, quam habet tunica à summo inconsutilis, qui sit per totum contexta? Illud verò obseruandũ, quòd quatuor Euangelistis dicentibus, Ioannem fateri se aduenisse ad baptizandum aqua, solus Mattheus huic rei addiderit ad resipiscentiã, nimirum dicens vtilitatẽ futuram baptismatis ei, qui ex proposito baptizaretur, quæ ad resipiscentem perueniens ei, qui accederet non resipiscens, asperius iudicium futura esset: sciẽdum est insuper, quemadmodum prodigiosæ virtutes in curationibus à Seruatore factis, notę existentes eorum, qui semper à λόγῳ, id est filio Dei liberantur tum ab omni ægritudine, tum à mollitie, profuerunt (etiam corporaliter factæ:) inuitantes ad fidem eos, qui beneficio afficiebantur, ita lauacrum aquæ symbolum, & nota existens purificationis animę, H ablutæ ab omni sorde malitiæ, nihilominus (etiam ex se) esse principium, ac fontem munerum diuinorum propter potentiam inuocationũ adorandæ triadis ei, qui se exhibuerit deitati. Diuisiones enim donorum sunt. Testimonium autẽ meis verbis prębet historia in actis Apostolorũ scripta de eo, quòd adeò euidenter tunc aduenerit spiritus his, qui baptizabãtur, præstruente viam aqua his, qui sincere ad ipsum accedebant, adeò vt Simon ille magus obstupefactus vellet à Petro hanc gratiam accipere, velletque rem iustissimam per mammona iniquitatis. Quin & hoc insuper notandũ, quòd Ioannis baptismus Iesu baptismo, quod dabatur per discipulos eius, inferior erat. Qui ergo in actis baptizati erant in Ioãnis baptismo, & neq; an spiritus sanctus esset, audierãt, denuo ab Apostolo baptizantur, quia regeneratio non apud Ioannem, sed apud Iesum per Apostolos suos fiebat, atque etiam regenerationis quod dicitur lauacrum, quod fiebat cum renouationẽ spiritus, qui etiam nunc præfertur aquæ (quoniam à deo est) sed non omnibus post aquam imprimitur, & ingeneratur, hęc quidem hactenus, quòd ad inquisitionem attinet eorum, quæ sunt in Euangelio secundum Matthæum. Proinde iam Marcum etiam consideremus: qui prædicantem quidem Ioãnem eadem scripsit dixisse, iuxta illud, venit potentior me, *Marc. 1.* post me: hæc enim æquè valent, atque ea verba, qui post me I venturus est, potentior me est, nõ amplius verò eadem, dum inquit, non sum idoneus procumbens soluere corrigiam calceamentorum eius: aliud est etenim gestare calceamenta: iam scilicet soluta à pedibus calceati: aliud etiam, procumbentem soluere corrigiam calceamentorum. Proinde consequens est nullo ex Euangelistis vel fallente, vel mentiente, vt dicerent qui credunt vtraq;, Baptistam diuersis temporibus dixisse secundum aliam, & aliam mentem motum. Non enim de iisdẽ rebus variè loquuti sunt Euangelistæ, vt quidam expositores putant accuratè non inquirentes singula dicta, vel facta. Atq; magnum quidem est gestare Iesu calceamenta, sed magnum etiam est illud, procumbentem ad ipsius corporalia deorsum facta (considerandi causa imaginem inferiorem) soluere obscura quæque mysterij incarnationis, quæ veluti sunt calceamentorum corrigia: vnum enim est obscuritatis vinculum, sicut etiam vna sciẽtię est clauis, quæ ne ipse quidem maior inter natos mulierum ex se soluere, vel aperire ideoneus est, nẽpe ex solo ligante, aperienteq;, qui quibus ipse velit, elargitur, soluere, & aperire corrigiam calceamenrorum, atq; etiã quæ clausa sunt. Quòd si mysticus est calceamentorum locus, ne hũc quidem præterire dignum est. Igitur opinor hominis assumptionem (cum carnem, & ossa recipit dei filius) alterum esse calceamentorum, alterum autem esse descẽsum ad infernum, quisquis tandem sit ille infernus, & ad carcerem cũ spiritu iter, illud de descensu ad infernum scribitur in quintodecimo psalmo: Non derelinques animam meam in infernum. *1. Pet. 3.*

Et de itinere cum spiritu ad carcerem apud Petrũ in catholica epistola, mortificatus enim, inquit, carne, sed viuificatur K spiritu: in quo etiam profectus spiritibus, qui erant in carcere, prædicauit: qui inobedientes fuerunt quõdam, cum expectabatur dei lenitas in diebus Noë, cum apparabatur arca. Qui itaque, vt dignum est vtrisque aduentibus, orationem habere potest, corrigiam soluere calceamentorum Iesu idoneus est, etiam ipse mente procumbens, paritérque cum descendente in infernum descendens, & à cœlo, & à mysteriis diuinitatis Christi descendens ad ipsius apud nos aduentum necessariò factum, cum hominem subinduit. Porrò qui hominem subinduit, etiam mortuũ subinduit. In hoc enim Iesus mortuus est, & resurrexit, vt & mortuis, & viuẽribus dominetur. Quis *Rom. 14.* ergo idoneus est procumbens soluere corrigiam talium calceamentorum? eáque soluta non dimittere, sed ex altera idoneitate ea recipere, & gestare, eò quod circumferat in memoria, quæ intellexerit? Nec illud sinatur intactum, Lucam, similitérque Ioannem vocem, procumbens, omisisse. Et fortassis quidem cõtingit, vt qui procubuerit, soluat iuxta id, quod est dictum, sed facile factu est etiam, vt qui obseruat altitudinẽ interualli, & spatij existẽtis à λόγῳ filio Dei, inueniat calceamentorum solutionem (quæ, cum ea quærit ligata apparent) vt ea quis cum soluerit calceamenta, quæ separabilia sunt, videat λόγον dei filium per se nudum rebus inferioribus. Petscribit autem Ioannes, non sum ego dignus, quod idẽ non est *Rom. 12.* cũ illis verbis, non sum ego idoneus: Fieri enim potest, vt qui dignus non sit, sit idoneus, contra qui dignus sit, nondum sit idoneus. Si enim etiã ad id, quod expedit, data sunt dona, nec L id tantũ ex proportione fidei, dei humanũ genus amãtis officiũ erit pręuidẽtis nocumẽtum elatione, vel inflatione insequutura, ne digno quidẽ aliquãdo idoneitatẽ dare. Accõmodatũ est autẽ ad naturã bonitatis dei, vincere in cõferẽdis beneficiis eũ, in quẽ beneficia cõferũtur, anticiparéq; eũ, qui dignus futurus est, atq; ornare idoneitate, vt post idoneitatẽ assequatur esse dignus. Ne talis dignus omnino cũ fuerit, præueniẽs deũ munera largiẽtẽ, ipsiusq; gratias anticipãs, ad hoc pertingat, vt sit idoneus. Ergo apud tres euãgelistas se nõ esse idoneũ inquit, Baptista, apud Ioannẽ autẽ nõ esse dignũ: Nec profectò qui dixit, se nondũ existere idoneũ, excluditur, quin factus fuerit postea idoneus, etiã si nõdũ dignus esset, qui vicissim quũ dixit, se nõ esse dignũ, cũ non esset dignus, nõ excluditur, quin ad hoc nõ pertigerit, vt esset dignus. Nisi fortè quis dicturus est, eò quod mortalis natura nõ capax sit, neque possit illò pertingere aliquãdo, vt calceamẽta ipsa soluere, atq; gestare possit, vt dignũ est ipsis, Ioannẽ vera narrantẽ habere illud, vt nũquã fuerit idoneus, ac ne dignus quidẽ soluere corrigiã calceamẽtorũ pro dignitate ipsius Christi, quia quamuis *Eccl. 18.* multa cognitione percepimus, adhuc relinquãtur tamẽ multa, nõdũ intellecta: quoniã cũ absoluerit homo tũc incipit: & cũ quieuerit tũc incertus erit, iuxta Iesu filij Sirach sapientiã. Adhuc de calceis hũc in modũ apud tres Euangelistas nominatis disseramus, illos cõferẽtes cũ illo calceo, qui apud discipulũ Ioãnẽ numero singulari nominatur. Nõ sum enim ego, M inquit, dignus, vt soluã eius corrigiã calceamẽti, fortassis igitur victus à Dei gratia munus accepit (nõdũ alioqui quantũ in se erat dignus existẽs) soluẽdi corrigiã alterius calceamẽtorũ, cũ perspexisset illius inter homines aduentũ, de quo & testificatur: Sed quoniã deficiebat illi cõprehẽsio rerũ, quę sequuturę erãt, nesciẽti, an Iesus esset etiã illò vẽturus, quò futurũ erat, vt ipse ex carcere decollatus accederet, an aliũ oporteret expectare, ob hãc causam dubitationẽ illã, quæ nobis postea apertius declaratur, etiã innuẽs, inquit illud, Nõ sũ ego dignus, vt soluã eius corrigiã calceamẽti. Quòd si quis existimarit curiosius hoc à nobis dictũ fuisse, is in idẽ cõgregabit, quod dictũ est de calceamẽtis, & calceamẽto, vt veluti dicat, haudquaquã dignus sum soluere corrigiã (ne in principio quidẽ) vnius calcei: vel etiã hũc in modũ in vnũ adduci possunt, quę quatuor euãgelistę dixerũt. Si enim Ioãnes intelligebat, quę pertinent ad aduẽtũ Christi ad nos, dubitabatq; de rebus sequentibus, vera narrat dicẽs, se nõ idoneũ, qui soluat corrigiã calceamẽtorũ. Nec enim vtraq; soluit, qui vnũ soluerit: vera etiã narrat dicens corrigiã calceamẽti, quoniã, vt prædictũ est, etiãnũ nõ dubitat de eo, an ipse sit ille vẽturus, & etiam ille expectãdus, an

A an alter. Quin, quòd ad id attinet, in medio vestri stat, quem vos nescitis, hæc disserenda sunt de filio Dei λόγῳ, per quem omnia facta sunt, subsistente substantialiter secundum subiectum, & idem existente cum sapientia. Hic enim per vniuersam orbis machinam permeat, vt quę semper fiunt, per ipsum fiant, & de vniuersis quæcunque protuleris, semper verũ erit: Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Et illud, Omnia in sapientia fecisti. quòd si per omnem creationem, atque vniuersam mundi fabricam permeat, in medio scilicet etiam eorum stat, qui interrogabant, quid ergo baptizas, si tu non es ille Christus, neque Helias, neque propheta ille? In medio, inquam, stat λόγος ipse, hoc est ratio, & filius Dei à patre firmatus vbique. Vel verba ea, in medio vestri stat, sic intelligantur, quia homines vos estis rationis compotes, idcirco in medio vestri stat, eo quòd in medio sit totius corporis ea animæ pars præstantissima (principatum quam vocant) scripturis inuiolatæ fidei ostendentibus, eam in corde existere. qui igitur in sui ipsorum medio λόγον, hoc est rationem habent, cum interim non differant vel de ipsius natura, vel à quo fonte & principio venerit, neque tãdem quomodo confirmauerit ipsos, hi in medio sui ipsorum λόγον, & rationem se habere nesciunt. At Ioannes ipsum nouit, proinde quòd ait, quem vos nescitis, contumeliosè dictum ad Pharisæos, ostendit Ioannem agnouisse, quem illi ignorarent. Quam ob causam etiam Baptista ipsum agnoscens, nouit post se venturum, in medio existentem, hoc est post se, & post doctrinam à se in baptismo datam aduenientem ad eos qui secundum sermonem, seu rationem abluti fuerint. Non idem autem significatur hoc in loco per vocem, post, & quando Iesus mittit nos per seipsum. Illic enim post ipsum esse iubemur, vt incedentes per ipsius vestigia, perueniamus ad patrem: hoc verò in loco, vt declararetur Iesum post Ioannis doctrinas (quandoquidem hic venit, vt omnes crederent per ipsum) accedere ad eos qui antea præparati fuissent, atque purificati per inferiora ad perfectum λόγον, seu rationem. Præcipuè itaque stat pater immutabilis, & inalterabilis existens, stat autem, & sermo ipsius semper, dum seruat, etiam si fiat caro, etiam si in medio sit hominum, non comprehensus, sed neque visus, stat autem & docens, inuitans omnes ad bibendum à fonte suo abundanti. Stabat enim Iesus, & clamabat, dicens: Si quis sitit, veniat ad me, & bibat. At Heracleon, in medio vestri stat, interpretatur iam adest, & est in mundo, & inter nos omnes homines iam visibilis est, qua interpretatione tollit quod docuimus, nẽpe, quòd ipse discurrat ac permeet per totũ mundum. Dicendum enim ad illum,

B (margin, beside "& rationem se habere nesciunt")

Ioan.7. (margin, beside "mabat, dicens")

C quando enim non adest, quando autem non est in mundo? præsertim Euangelio dicente: In mundo erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognouit. Et ob hanc causam hi etiã, ad quos est sermo (ille quem vos nescitis) nesciunt eum, quoniam nondum è mundo egressi fuerãt, mundus verò eum non cognouit. Sed quo rempore cessauit inter homines esse? An non erat in Esaia dicente: Spiritus domini super me, propterea quòd vnxit me? Et manifestus factus sum his qui me non quærebant. Rursus dicant, an à semetipso dicente: Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum eius? Et quæcunq; in psalmis ex persona Christi scripta sunt Cúmque euidenter docere queam Iesum semper inter homines esse, ad conuincendũ non rectè Heracleonem exponendo, in medio vestri stat, exposuisse, iam adest, & est in mundo, & in homine, quid opus est me singulatim argumẽta congerere, cum ea vix enumerari queãt? Non absurdè tamen apud eũ dicitur, quòd verba illa, Qui post me venit, declarant Ioannem præcursorem Christi existere. Verè enim non secus atque seruus præcurrit dominum. Longè verò simplicius ea verba interpretatus est: Non sum ego dignus, vt soluam eius corrigiã calceamenti, perinde quasi fateatur Baptista his verbis, se neque dignum, qui vltima officia in Christum cõferat. Attamen post hanc expositionem satis probabiliter subiũxit: Non sum ego idoneus, vt mei gratia descendat à magnitudine, & carnem accipiat, ceu calceamentum, de qua rationem reddere ego non valeo, neque enarrare, vel soluere de ipsa dispensationem. Rursus minus prudenter, atque animosius Heracleon ipse cum per calceum interpretatus esset mũdum, ad rem magis impiam transit, nempe ad enunciandũ, hęc omnia intelligi etiam oportere de mundi fabricatore, intelligendo per Ioannem, personam fabricatoris mundi. Existimat enim mundi opificem inferiorem Christo existentem, hoc per verba fateri, quod est omnium impiissimum. Nam pater qui misit illum, viuẽtium Deus (vt etiam ipse Ioannes testatur) nempe Abraham, Isaac & Iacob: & idcirco Dominus cœli & terræ, quòd ea fecerit: hic etiam solus bonus, & maior est misso. Quòd si minus prudenter (vt antea diximus) ab Heracleone excogitatum est, omnem etiam mundum calceamentum esse Iesu, non arbitror oportere, vt illi assentiamur. Quomodo enim cum tali intelligentia seruabitur illud, Cœlum mihi sedes est, terra autem subsellium pedum meorum: quod testimonium sic sumit Iesus, perinde quasi pater id dixerit? Non enim iuraueritis, inquit, per cœlum, quoniam sedes est Dei: neque per terram, quoniam subsellium pedum eius est. Proinde quomodo si docuerimus totũ mundum, intelligendum esse calceamentum Iesu, illud intelligetur, Nónne cœlum & terram ego impleo, dicit Dominus? Verũtamen dignum est, vt inspiciamus, vtrum quia sermo & sapientia, hoc est filius Dei per totum mundum permeet: pater verò sit in filio, vt apposuimus, verba intelligenda sint: an præcipuè circuncingens omnem creaturam, propterea quòd filius sit in ipso, donauerit Seruatori, quasi post se secundo, & Deo λόγῳ existenti per totam creaturam permeare. Ac potissimum his qui dispicere queunt tanti cœli indeficientem motũ, vt quod circũducat ab oriente in occidentem vsque tantam stellarũ multitudinem, dignũ erit quæsitu, quæ nam sit ea vis tanta, & talis in toto mũdo existens. Nam aliud hanc dicere audere præter patrem & filium, fortasse non est pium.

D (margin, beside "rem magis impiam transit")

E (margin, beside "gens omnem creaturam")

Hæc in Bethabara facta sunt, trans Iordanem, vbi erat Ioannes baptizans.

VOD in omnibus ferè exemplaribus ponatur, Hæc in Bethania facta sunt, nõ ignoramus, & videtur hoc etiam factum fuisse: vnde apud Heracleonem etiam Bethaniam legimus. Sed persuasi sumus non Bethania, sed Bethabara legere, cum ad loca peruenissemus, vt Iesu discipulorumq; eius, ac prophetarum vestigia inspiceremus. Bethania nanque, vt ipse inquit euangelista, patria Lazari, & Mariæ, & Marthæ, qui vndecim stadiis à Hierosolymis distat, qua Iordanes fluuius, lato computo, abest stadiis circiter octoginta supra centum, sed neque locus est circa Iordanem, qui nomẽ commune habeat cum Bethania. Dicunt autem ostendi circa tumulos Iordanis Bethabara, vbi historiæ dicunt Ioannem baptizasse, éstque nominis interpretatio consequens baptismati præparantis Domino populum instructum. Est enim, si interpreteris, domus instructionis. Bethania verò domus obedientiæ. Nam profectò vbi baptizare opus erat ei, qui missus fuerat ante faciẽ Christi ad præparandum viam ipsius coram ipso, quàm in domo instructionis? Quæ nam verò magis propria est patria ipsi Mariæ, quæ elegerat bonã partem à se non auferendam, & Marthæ in diuersa distractæ propter suscipiendum Iesum, atque ipsarum fratri Lazaro, qui à Seruatore amicus dicitur, quàm Bethania obedientiæ domus? Itaq; contemnenda non est accurata circa nomina diligẽtia ei qui voluerit probè intelligere sanctas literas. Peccatũ equidem frequenter fuisse in gentilium exemplaribus, indeq; errata in euangeliis translata facile quis credat. Dispensatio nanque circa porcos è rupe præcipitatos, & in mari suffocatos à dæmoniis, scriptum est fuisse in loco Gerasenorum. Gerasa autem vrbs est Arabiæ, neque mare, neque stagnum in propinquo habens. Nec mendacium adeo apertum, quódque facile redargui posset, dixissent euangelistæ viri diligenter agnoscentes regionem Iudææ. Quoniam verò in paucis exemplaribus inuenimus in locum Gadarenorum, ad hoc etiam est dicendum, Gadaram quidem ciuitatem esse Iudææ, circa quam celeberrima balnea sunt, haudquaquam verò in ea esse stagnum, vel mare præcipitiis adiacens. At Gergesa, à qua Gergesæi, vrbs est antiqua iuxta stagnum, quod nunc Tiberiadis vocamus, iuxta quam rupes est stagno adiacens, è qua ostenditur por-

F (margin, beside "ra, vbi historiæ dicunt")

Luc.8. (margin, beside "quis credat. Dispensatio")

G cos à dæmonibus in præceps delatos fuisse. Interpretatur autem Gergesa habitatio eiicientium, fortasse cognomentũ sortita propheticæ illius rei, quam locorum ciues erga Seruatorem fecerunt, obsecrantes eum, vt è finibus suis excederet. Tale subinde erratum in lege, & prophetis, circa nomina licet cernere, vt accuratè perspeximus ab Hebræis edocti, cum ipsorum exemplaribus nostra comparantes, quæ testimonium habent ab eruditionibus Aquilæ, & Symmachi, & Theodotionis, quæ nondum sunt deprauatæ. Pauca igitur apponemus in studiosorum gratiam, quò in his diligentius versentur. Vnus filiorum Leui primus in pluribus exemplaribus Geson nominatus est, pro eo quod est Gerson, eiusdem nominis existens cum primogenito Mosis, nomine verè vtrisque posito, quòd geniti fuissent in terra aliena habitantes. Rursus Iudæ secundus apud nos quidem Aunan esse dicitur, apud Hebræos verò Onan, quod est, labor ipsorum. Ad hæc in profectionibus filiorum Israel in Numerorum libro inuenimus, quòd profecti sunt ex Sochoth, & castra fixerunt in Buthan: cum Hebraicum pro Buthan, Æman habeat: & quid me opus est tardantem plura apponere, cum veritatem, quæ est in nominibus, cuiuis volenti, tum inquirere, tum agnoscere sit in promptu? Sed in primis ea scripturarum loca suspecta habere debemus, vbi pariter

Num. 3. *Gen. 38.*

H complurium nominum est enumeratio, veluti in libro Iesu Naue, sunt quæ ad diuisionem hæreditatis pertinent. Et in primo Paralipomenon à principio per ordinem vsque ad ea quæ in principio sunt super. * Similiter autem in Esdra. Nec verò paruipendenda sunt nomina, cum res vtiles ex eis significentur locorum interpretatione. Cæterùm haud est nunc opportunum instituere sermonem de ratione nominum, omittendo quæ sunt proposita. Quamobrem videamus quæ ad euangelicam lectionem spectant. Iordanes quidem interpretatur descensus ipsorum: huic autem (vt ita dicam) vicinum est nomen Iared, quod & ipsum interpretatur descendens, quoniam genitus est Malaleeli, vt in libro Enoch est scriptum (si cui placet admittere librum vt sanctum) his diebus cum filij Israel descenderent ad filias hominum. quo descensu quidam suspicati sunt innui animarum ad corpora descensum: filias hominum metaphoricè terrenum habitaculum dici existimantes. Si igitur hoc se sic habet, quis erit fluuius descensus ipsorum, ad quem non descendentem proprio descensu, sed descensu hominum, quicunque venerit, purificatione egeat, nisi Seruator noster, disterminans eos qui à Mose hæreditatem acceperint ab his

I qui proprias partes acceperunt per Iesum? Huius igitur impetus, qui sunt per fluuium descendentem lætificant, vt in Psalmis est scriptum: Ciuitatem Dei, non Hierusalem sub sensum cadentem: nec enim Hierusalem habet adiacentem fluuium, sed inculpatam Dei ecclesiam, ædificatam super fundamentum apostolorum & prophetarum, summo angulari lapide Christo Iesu existente domino nostro. Iordanis itaque intelligendus est ille Dei sermo, qui factus est caro, & habitauit in nobis. Iesus, inquam, qui quicquid assumpsit hominum, hæreditarium fecit: quod est etiam summus angularis lapis, quod etiam ipsum, in diuinitate filij Dei factum, ex eo quòd ab ipso assumptum fuerit, lauatur, & tum capit simplicem, & sine dolo columbam spiritus, sibi colligatam, nec amplius auolare valentem. Super quem enim, inquit, videris spiritum descendentem, & manẽtem super eum: hic est qui baptizat spiritu sancto. Propter hoc qui acceperit spiritum manentem super ipsum Iesum, baptizare poterit ad se accedentes, spiritu sancto in ipso permanente. Sed trans Iordanem in partibus extra Iudæam vergentibus in Bethabara baptizat Ioannes: præcursor illius existens, qui venit non iustos, sed peccatores ad resipiscentiam vocaturus: quíque docet non opus sanis medico, sed malè habentibus. Etenim remissionem peccatorũ datur lauacrum: cæterùm probabile est, aliquem qui non intellexerit diuersas de Seruatore notiones, offensum iri pro explicata Iordanis interpretatione, eo quòd Ioannes dicat, Ego baptizo aqua, sed qui post me venturus est, is est me fortior, ipse vos baptizabit spiritu sancto. Ad quem sic est dicendum, quòd vt sermo Dei potabilis existens, aliquibus quidem aqua, aliquibus verò vinum lætificans cor hominis: nonnullis etiam sanguis est (propter

K illud: Nisi biberitis sanguinem meum, non habetis in vobis ipsis vitam. Quin cibus dictus, non eadem ratione consideratur panis viuens & caro) sic ipsum existere aliquibus quidem aquæ baptisma, & spiritus, & ignis: aliquibus etiam baptisma sanguinis. De quo vltimo baptismate inquit, vt quidam dixerunt: Hoc baptismate ego baptizari habeo, & aliquo modo coarctor, donec illuc perfectũ fuerit. Huic cõsona discipulus Ioannes scripsit in epistola, dicens: Spiritũ, aquam & sanguinem tria esse, quæ facta fuerint vnum. Cumq; viam & ostium se esse fateatur, palàm est omnino eum nõ esse ostium, cui sit via, nec amplius viam esse illi, cui sit ostium. Quotquot ergo initiãtur primis elementis sermonũ Dei accedẽtes ad vocem clamãtis in deserto: Dirigite viam domini: accedẽtes inquam trans Iordanem, ad vocem existẽtem apud domum præparationis, diligenter præparent se, vt præcedenti præparatione percipere queant spiritualem sermonem, qui imprimitur per illuminationẽ spiritus. Continenter igitur rei propositæ colligentes, quæ ad Iordanem pertinẽt, accuratius consideremus fluuium. Deus igitur per Mosen traducit populum per mare rubrum, cum fecisset, vt aqua ipsis murus esset à dextris, & à sinistris. Iesus verò traducit eum per Iordanem. Cum legisset autem scripturam Paulus, non amplius secundum carnem illi militans, (nouerat enim legem spiritualem esse) spiritualiter docet nos interpretari quæ contigerunt in transitu maris rubri, dicens in priore ad Corinthios epistola: Nolo vos ignorare fratres, omnes patres nostros sub nube fuisse, omnésque

Ios. 3. *1. Cor. 10.*

L per mare transiisse, & omnes in Mose baptizatos fuisse in nube, & in mari, & omnes eundem cibum spiritualem comedisse, & omnes eundem potum spiritualem bibisse: bibebant enim ex spirituali sequente eos petra: at verò illa petra erat Christus. Quibus consequenter petamus etiam nos, vt à Deo accipiamus intelligentiam spiritualem transitus Iordanis per Iesum, dicentes de hoc etiam dixisse Paulum: Nolo vos ignorare fratres, quòd omnes patres nostri per Iordanem transierunt, & omnes in Iesu baptizati fuerunt in spiritu & in fluuio. At Iesus Mosi succedens, figura fuit Iesu Christi, qui in euangelica prædicatione illi œconomiæ, quæ per legem erat, successit. quam ob causam, etiam si omnes in Mose baptizantur in nube, & in mari: amatũ attamen nonnihil & salsum habet illorum baptisma, adhuc timentium inimicos ab ipsis, & clamantium ad dominum, dicentiúmque Mosi: Propterea quòd non essent monumenta in Ægypto eduxisti nos, vt interficeres in eremo. At verò baptisma in Iesu, in fluuio verè dulci, & potabili multa eximia præ illo baptismate habet: nimirum quia iam clareret, acciperétque decentem ordinem Dei cultus. Arca enim testamenti domini Dei nostri, & sacerdotes, & Leuitæ præcedunt, sequẽte populo, sequentéque illo cultores Dei. Cæterùm his qui percipiunt mandatum de sanctificatione, dicit Iesus, nempe populo: Sanctificamini

Ios. 4. *Ibidem.*

M in crastinum, faciet dominus mirabilia. Quin sacerdotibus etiam præcipit cum arca testamenti præcedere coram populo, quando etiam mysterium ostenditur œconomiæ patris ad filium superexaltatum ab ipso, qui dedit illi hoc munus, vt in nomine Iesu omne genu flectatur cœlestium, terrestrium, & infernorum: & omnis lingua cõfiteatur, quòd Iesus Christus dominus est ad gloriam Dei patris. Per hęc enim declarantur illa quæ sunt in libro, qui inscriptus est Iesu Naue. Et dixit Dominus ad Iesum: In die hac incipiam exaltare te corã filiis Israel. Accedite huc, & audietis verbum domini Dei nostri. In hoc agnoscetis Deum viuentẽ in vobis esse: cum enim baptizamur in Iesu, agnoscimus Deum viuentẽ in nobis esse. Et illic quidem (nempe in Ægypto) faciẽtes pascha, principium exitus faciunt. At verò apud Iesum post transitũ Iordanis decima primi mẽsis castrametati sunt in Galgalis, quãdo primũ oportebat qui accepisset ouem, conuocare cõuiuaturos post baptisma Iesu. Petra autẽ acutissima circũciduntur filij Israel à Iesu, nimirum quòd omnes filij eorum, qui egressi fuerant ex Ægypto, incircumcisi essent, & opprobrium Ægypti faretur Dominus se auferre in Die baptismatis in Iesu, quãdo Iesus vndequaq; purificauit filios Israel. Scriptum est enim: Et dixit Dominus ad Iesum filiũ Naue: In die hac deuolui à vobis probrum Ægypti. Tunc fecerũt filij Israel pascha quartadecima

Ios. 3. *Exod. 13.* *Ios. 4.* *Ios. 5.*

A decima die mensis, longè quàm in Ægypto hilarius: quando etiam comederunt è frumento terræ sanctæ azyma, & nouum cibum meliorem māna. Neque enim cum terram promissionis acceperint, vilioribus cibat eos Deus: neq; duce tali Iesu inferiorem panem assequuntur. Hoc etiam perspicuum erit consideranti veram sanctámque terram nimirum supernam Hierusalem. Hanc ob causam in illo etiam euāgelio illud ponitur: Patres vestri in deserto manducauerūt manna, & mortui sunt. Qui hunc verò panem manducauerit, is victurus est in æternum. Manna etenim illud, etiam si erat panis à Deo datus, erat tamen panis profectus, & augmenti his suppeditatus, qui etiamnū indigerent pædagogis, erátque panis conuenientissimus his qui sub tutoribus & curatoribus erant. At verò panis recens demessus mediatore Iesu in terra sancta è frumento terræ (ea quæ alij laborauerunt metentibus ipsius discipulis) illo pane lōgè vitalior erat: qui distribuitur iis qui recipere possunt paternam hæreditatem propter perfectionem. Quocirca, qui etiamnum illo pane eruditur & instituitur, rationabiliter mortem suscipere potest: at verò qui pertigerit ad panem illo posteriorem, manducaueritque ipsum, is profectò in æternum viuet. Hęc autem non intempestiuè apposita fuisse reor, Inquirētes de Ioānis baptismate, quod efficiebatur à Ioanne apud Iordanē in Bethabara. Sed hoc etiam obseruādum est, quòd Helias subuehēdus turbine in cœlum, acceptum palliū suum inuoluens, percusserit aquam, quæ huc & huc diuisa est: & transierūt ambo, ipse scilicet & Helisæus: aptior enim qui subueheretur factus est, baptizatus in Ior-

B dane, quoniam transitum per aquam admirabilem, vocauit Paulus, vt superius posuimus, baptisma. Propter hunc igitur ipsum Iordanē capit Helisæus per Heliam donū illud, quod cupierat accipere, dicens: Sit quæso duplex portio spiritus tui super me. Et fortassis hanc ob causam duplex accepit donum in spiritu Heliæ super seipsum, quoniam bis transiuit Iordanem. Semel quidem cum Helia, secundò cum accepto pallio Heliæ percussit, & dixit: Vbi est Deus Heliæ? etiā ipse? Et percussit aquas, & diuisit huc & huc: at si quis offendatur hoc dicto, Percussit aquā, propter ea quæ superius à nobis sunt tradita de Iordane, nempe quòd Iordanis figura fuerit sermonis filij Dei, qui humilem se reddidit æquè ac nos. Dicendum est perspicuum esse apud apostolū, quòd Christus sit petra, quæ bis percutitur virga, vt bibere possint è spirituali sequēte eos petra. Est igitur ille verbero, qui in dubitatione antequam discat quod quæritur, contraria profert sermonis conclusioni, à quibus liberans nos Deus interdum quidem sitientibus dat potum, interdum verò quod initium nobis, & imperceptibile est propter profunditatem, peruium illud pręparat diuisione sermonis, cum quamplurima ex ratione diuidendi nobis manifestentur. Ad hęc vt admittamus interpretationē de potabilissimo & gratiarum pleno Iordane, vtile nobis erit apponere Naaman illum Syrum à lepra mundatum, & quæ di-

C cuntur de fluminibus apud hostes cultus diuini. Atq; de Naaman quidem scriptum est, quòd venerit cum equitatu & curru, & steterit ante fores domus Helisæi, quódque miserit Helisæus nuncium ad illum, dicens: Profectus lauate in Iordane septies, & restituetur tibi caro tua, & mundaberis. quando etiam commouetur indignatione Naaman non intelligens, quòd Iordanis noster is sit, qui immundos ob lepram liberat ab immunditia, sanátque, non ille propheta: quandoquidem prophetæ officium est mittere ad illud quod sanitatem affert: Non intelligēs igitur Iordanis magnum mysterium, Naaman inquit: En, cogitaram apud me: omnino exibit, & stans inuocabit nomen domini Dei sui, imponétque manum suam ad locum, & curabit lepram. Etenim manum leprę imponere, & curare solius domini mei Iesu officium est, qui non tantùm dixit cum fide pronuncianti: Si vis, potes me mundare: volo, mundus esto. Præterquam quod enim loquutus est, tetigit etiam eum, & mundatus fuit à lepra sua. Errans etiam Naaman, nec videns, quantum cæteri fluuij Iordane sint inferiores, quantum attinet ad curādum eos qui morbo affecti sunt, laudat Damasci fluuios, Arbana & Pharpha, dicens: An non bonus est Arbana & Pharpha fluuij Damasci præ omnibus aquis Israelis? Nónne profectus lauabor in eis, & mūdabor? Vt enim nullus bonus, nisi vnus, nempe Deus: sic inter flu-

Ioan.6. *Ios.5.* *4.Reg.2.* *4.Reg.5.*

uios nullus est bonus, nisi Iordanis, etiam à lepra liberare va- D
lens eum, qui cum fide lauat animam in Iesu. Proinde meum est iudicium, scriptum fuisse omnes sedentes super flumina Babylonis propter hunc flere, memoria reperentes Sion. Deducti enim ob vitium in captiuitatem, cum alias degustassent aquas post sanctum Iordanem, in memoriam, desideriúmque veniunt proprij & salutaris fluuij. Propterea de fluuiis Babylonis inquiunt: Illic sedimus (nimirum stare nequeuntes) & fleuimus. Quando etiam Hieremias minatur volētibus Ægyptiam aquam bibere, & relinquentibus aquā è cœlo descendentem, & descensus agnomen habentem Iordanem, dicens: Nunc igitur quid est tibi in via Ægypti, vt bibas aquā Geon, *Hier.2.* & vt bibas aquam fluuiorum, vel vt Hebraicum habet, Bibere aquam Seor? de qua nunc propositum nō est dicere. quòd autem non de his fluminibus, qui sensu percipiuntur, præcipuus sit sermo spiritui loquenti in scripturis à Deo inspiratis, id licet etiam cernere ex his, quæ ab Ezechiel prophetantur ad Pharaonem regem Ægypti, quæ sic habent: En ego ad te, *Ezech.29.* ô Pharao rex Ægypti, draconem magnum, sedentem in medio fluuiorum, te ipsúmque alloquentem, mihi sunt fluuij, & ego feci eos, & dabo laqueos in maxillas tuas: adglutinabo pisces fluuij, & deijciam te celeriter: & omnes pisces fluuij coram facie terræ tuæ cadent, & non congregaberis, & non ornaberis. Quem enim serpentem corporalem, in corporali Ægypti fluuio visum fuisse prodiderunt vnquam historiæ? Proinde vide ne fortè fluuius Ægypti locus sit draconis inimici nostri: qui ne Mosen quidem puerum interficere quiuit. Vt autē draco est in Ægypti fluuio, sic Deus est in fluuio læti- E
ficante ciuitatem Dei: nam pater est in filio. Hanc ob causam qui ad ipsum pergunt, vt lauentur, probrum deponunt ex Ægypto ductum, aptioréſque fiunt, vt subuehantur, & mundantur à lepra, duplicationémque donorum accipiunt, atque etiam fiunt ad spiritus sancti receptionem parati, nimirum ad aliud flumen non aduolante columba. Quamobrem magnificentius considerato Iordane, ipsiúsque lauacro, ac Iesu qui in ipso lauatur, tum Bethabara, hoc est domo instructionis, tantùm vtilitatis à fluuio hauriamus, quantum egemus.

TOMVS NONVS.

Postero die videt Ioannes Iesum venientem ad se.

PRIVS Iesu mater, simulatque ipsum concepit, ad Ioannis matrem, eámque vterum ferentem pergit, quando qui formatur accuratiorem formationem donat ei qui formabatur, conformem illum efficiens suæ gloriæ, adeò vt ob formam communem, Ioannes crederetur esse Christus, & item Christus Ioannes esse à mortuis excitus putaretur F
apud eos qui non discernunt inter imaginem, & inter eum qui est secundum imaginem: nunc autem ipse Iesus post ea, quæ antea accuratè examinauimus, testimonia Ioannis de ipso, videtur à Baptista veniens ad illum. Sed obiter obseruandum est, quòd illic per vocem salutationis Mariæ, quæ peruenit ad aures Elizabeth, exilit Ioannes infans in vtero matris, tum veluti à sancta Maria sumentis spiritum sanctum. Euenit enim, inquit, vt audiuit salutationem Mariæ Elizabeth, subsiliuit infans in vtero eius, & repleta est spiritu sancto Elizabeth, & exclamauit voce magna: Hic autem videt Ioannes Iesum ad seipsum venientem, & dicit: Ecce ille agnus Dei, qui tollit peccatum mundi. in rebus etenim præstantibus, per auditum primum quis eruditur, deinde oculatus testis ipsarum rerum fit. Sed profectò adiuuari Ioannem ad formationem à domino, qui adhuc cum formaretur perrexit in matre ad Elizabetham, ei perspicuum erit, qui tenuerit quæ disseruimus, dum diceremus Ioannem esse vocem, Iesum verò sermonem: magna enim vox fit in Elizabeth, repleta spiritu sancto, ob Mariæ salutationem, vt lectio ipsa docet hunc in modum habens: Et clamauit voce magna, scilicet Elizabeth, & dixit: Vox enim salutationis Mariæ, quæ peruenit ad aures

G Elisabeth, repleuit Ioannem seipsa, quam ob causam subsilit Ioannes, materque veluti os filij, & prophetissa efficitur voce magna exclamans, ac dicens: Benedicta tu inter mulieres, & benedictus ille fructus ventris tui. Iam verò à nobis apertè perspici potest, tum Mariæ iter ad montana cum festinatione, tum ingressus in domum Zachariæ, ac deinde salutatio, qua salutat Elisabeth. Hæc enim omnia eueniunt, vt Maria faciat participem Ioannem (etiamnum in vtero matris existentem) eius potentiæ, quam habet ab eo quem conceperat: qui quidem Ioannes & ipse participem facturus erat matrem illius gratiæ propheticæ, quam acceperat. Et decentissimè profectò in montana tales dispensationes perficiuntur, cum nihil magni capi possit ab his hominibus, qui valles ob humilitatem vocandi sunt. Ideo hoc in loco post Ioannis testimonia: primum quidem quod dicitur à Ioanne clamante, ac theologum agente: alterum verò ad sacerdotes & Leuitas ab Hierosolymis à Iudæis missos: tertium ad eos qui ex Pharisæis existentes acerbius interrogarunt, Iesus iam videtur ab eo qui testimonium perhibuerat venienti ad se, adhuc proficientem, melioremque euadentem, cuius profectus, & ad meliora progressus, nota est ea dies quæ postera dicitur: veluti enim in sequenti illuminatione, & in postera die propter ea quæ præcesserant, Iesus venit, non tantùm ignotus (tanquam qui in medio steterit etiam nescientium) sed iam etiam veniens conspicuus ei, qui hæc antea annunciarat. Prima ergo
H die testimonia fiunt, altera Iesus ad Iordanem venit. Tertia autem Ioannes (cum staret cum duobus discipulis, intuitúsque esset Iesum ambulantem, ac dixisset: Ecce agnus ille Dei) præsentes admonet, vti sequantur filium Dei. Iam in quarta die, cum exire vellet in Galilæam, ille qui exiit ad quærendum quod petierat, inuenit Philippum, & dicit ei: Sequere me: die verò tertia post quartam, quæ sexta est in earum numero, quas à principio recensuimus, nuptiæ fiunt in Cana Galilææ: de quibus videbimus, cum ad locum hunc peruenerimus. Illud etiam obiter obseruandum, quòd Maria illa præstantior venit ad Elizabeth inferiorem, & filius Dei ad Baptistam: ex quibus id vtilitatis capimus, vt impigri simus ad ferendam opem inferioribus, & ad mediocritatem conseruandam. Quoniam autem apud Ioannem discipulum, vnde ad Baptistam Ioannem veniat Seruator, non dicitur, hoc discimus ex his quæ Matthæus scripsit: Tunc aduenit Iesus à Galilæa ad Iordanem ad Ioannem, vt baptizaretur ab illo. At Marcus etiam locum Galilææ addidit, dicens: Et eue-
Matt.5. nit in diebus illis vt veniret Iesus à Nazareth Galilææ, & ba-
Mar.1. ptizaretur à Ioanne in Iordane. Porrò Lucas locum quidem reticuit, vnde Iesus aduenit, prætermittendo quæ alij scripserant, sed quod ab illis non didicimus, ipse nos docet: sic igitur post baptismum ascendenti ipsi apertum est cœlum. Et
I descēdit spiritus sanctus corporea specie, sicut columba. Rursus dicente Matthæo, Dominum prohibitum à Ioanne di-
Matt.3. cente Seruatori: Mihi opus est, vt abs te baptizer, & tu venis ad me: nullus quidpiam addidit, ne eadem repeterent. Quin etiam omnem iustitiam solus scribit Matthæus. Et dicit: Ec-
Ioan.1. ce agnus ille Dei, qui tollit peccatum mundi. Iam verò cum quinque animalia offerantur super altare, terrestria tria, alata duo, quæsitu dignum mihi videtur, cur tandem à Ioanne Seruator dicatur Agnus, & nullum cæterorum, atque etiam cur agnum ex genere ouium appellarit, cum animalia hæc terrestria in vnaquaque trium ętatum offerantur. Quinque autem animalia hęc sunt, vitulus, ouis, capra, turtur & columba. Sunt etiam ætates cuiuslibet animalis terrestris hæ. Vitulus, bos, vitellus, aries, agnellus, agnus, hircus, capra, hœdus: alatorum verò, columbarum quidem iugum, sed id tantùm pullorum, & turturum iugum perfectum. Inquirendum ergo est ei qui accuratè spiritualem rationem victimarum comprehendere voluerit, quorum cœlestium exemplari, & vmbra hæc fiebāt. Itémque quánam ratione sanciat sermo vnumquodque animal sacrificari: priuatímque colligenda sunt quæ de agno di-
Heb.8. cuntur. Quòd autem sermo victimarum intelligendus sit de
Heb.9. quibusdam mysteriis cœlestibus, docet apostolus, dicens: Qui exemplari & vmbræ cœlestium deseruiunt. Et rursum. Necesse ergo est, vt exemplaria rerum quæ sunt in cœlis, hisce rebus purificentur: ipsa verò cœlestia mundentur victimis

præ his potioribus. Cæterùm in his singulis inuentam victimam legis spiritualis per Christum factam enarrare (veritas K
maior quam pro captu humanæ naturæ) nullius alterius opus est quàm perfecti, nempe eius qui sensus excitatos habet ad diiudicandum, tum bonum, tum malum: quíque ex affectu vera narrante dicere potest, Sapientiam loquimur inter perfectos. Et verè de hisce rebus, hísque simillimis dicere possumus, quam nullus principum seculi huius cognouit. Veruntamen agnum in sacrificiis ἐνδελεχισμοῦ (hoc est iugis oblationis) inuenimus oblatum. Sic autem scriptum est: Et hæc sunt quæ facies in altari. Agnos anniculos duos imma- *Num.28.*
culatos per singulos dies super altare iugiter oblationem endelechismi. Agnum vnum offeres mane, & alterum vespere, & decimam partem similaginis mixtam oleo contuso cum quarta parte vini in agno vno. Et agnum alterum offeres vespere, iuxta sacrificium primum, & iuxta libamen ipsius odorem fragrantiæ oblationem Domino. Sacrificium endelechismi in generationes vestras ad ostia tabernaculi testimonij coram Domino, in quibus agnoscar tibi illic in tantum, vt loquar ad te, ibíque ordinabo filiis Israël, & sanctificabor in gloria mea, & sanctificatione sanctificabo tentorium testimonij. Verum enimuero quænam alia intelligibilis victima ἐνδελεχισμοῦ (hoc est iugis oblationis) esse potest λογικῷ (hoc est ei qui sermonis cōpos est, & sermocinatur) quam sermo floridior, symbolicè dictus agnus, qui simulatque illustratur anima, offertur (hæc enim esse potest matuti- L
na endelechismi victima) & offertur etiam, cum mens cessat versari in rebus diuinioribus. Non enim potest semper sufficere, vt sit in præstantioribus anima, quandiu illi contigerit, coniunctam esse huic terreno & aggrauanti corpori. Quòd si quærat quis, quid facturus sit sanctus eo tempore quod est inter mane, & vesperam, transferat sermonem ab hisce rebus, quæ ad cultum Mosaicum pertinent, & deinde euangelica potiora sequatur. Vt enim legis veteris sacerdotes principium victimarum offerunt endelechismi victimam, ac deinde ante vespertinam victimam endelechismi, cæteras ex lege (verbi gratia pro delicto, vel pro his quæ sponte non committuntur, vel pro salute, vel pro precatione, vel pro zelotypia, vel pro sabbato, vel pro nouilunio, & reliquis quæ longum esset in præsentia recensere) sic etiam nos à sermone de imagine, qui est Christus, oblationem facere incipientes, de multis, hísque vtilissimis disserere poterimus. Rursúsque in his quæ Christi sunt, finientes, ad vesperam veluti, noctémque perueniemus, venientes ad corpora etiam. Sin verò sermonem exquirimus de Iesu demonstrato à Ioanne, iuxta id: Ecce agnus ille Dei, qui tollit peccatum mundi, insistentes in ipsa dispensatione corporei aduentus filij Dei ad vitam hominum: agnum non alium existimabimus quàm hominem: hic enim veluti ouis ad cædem ductus est, & tan- M
quam agnus coram tondente se mutus, dicens: Ego tanquam agnus innocens ducor, vt immoler. Quam ob causam, *Esa.53.*
& in Apocalypsi videtur agnus stans ceu immolatus. Hic igi- *Hier.11.*
tur agnus occisus purificatio factus est, iuxta quasdam rationes occultas totius mundi, pro quo ob amorem, quo pater humanum genus prosequitur, cædem etiam suscepit, suo ipsius sanguine nos peccatis venditos redimens ab eo qui nos seduxerat. Porrò qui agnum hunc ad sacrificium offerebat, Deus in homine erat, magnus sacerdos, qui hoc declarat per ea verba: Nullus animam meam à me tollit, sed ego à memetipso pono eam, potestatem habeo ponendi eam: & rursum potestatem habeo sumendi eam. Et sanè huius victimæ cognatæ sunt cæteræ, quarum notæ sunt legales: per cæteras verò victimas huic victimæ cognatas, effusiones intelligo sanguinis generosorum martyrum, qui non frustra conspiciuntur stare à discipulo Ioanne iuxta cœleste altare. Sed quis sapiens, & intelliget hæc, vel prudens, & agnoscet hæc? Ad hæc altioris contemplationis est vel tantillum exequi rationem de huiusmodi victimis, quæ purgant eos pro quibus offeruntur. Consideranda ergo est ratio sacrificatæ filiæ Iephtæ, qui propter hanc filios Ammon vicit, cui quidem voto propensa fuit ea etiam quæ offerebatur, ad patrem dicen- *Iudi.11.*
tem: Apertum est os meum aduersum te ad Dominum respondens, & si aperuisti os tuum aduersum me ad Dominum

A num, fac votum tuum. Atque simulacrum quidem crudelitatis per hæc producitur illius, cui tales pro hominum salute perficiuntur victimæ, sed profectò mente generosiore, quæ calleat soluere, quæ dicuntur contra prouidentiam, egemus, vt simul de omnibus quæ veluti secretiora sunt, & supra humanam naturam, nos excusemus. Magna enim iudicia Domini, eáque ægrè, nec facilè narrantur, atque ob hanc causam rudes animæ errauerunt. Notum autem atque testatum cum sit apud gentiles, multos cædi pro communi hominum salute seipsos tradidisse, cum pestilentes morbi suam patriam inuasissent: Et hæc euenisse admittit non sine causa scripturis credens, Clemens ille fidelis, de quo hunc in modum testificatur Paulus, dicens: Cum Clemente & reliquis coadiutoribus meis, quorum nomina sunt in libro vitæ, similem habent dissimilitudinem apud eum qui velit mysteria, quæ multos latent, incusare, quæ de martyribus traduntur: Deo magis approbante, vt vel asperrima supplicia suscipiamus, dum confiteamur illius diuinitatem, quam à tot rebus, quæ malæ existimantur, liberari ad breue tempus, sermone nostro vbique sequentes voluntatem inimicorum veritatis. Quamobrem existimare debemus destructionem fieri potentiarum maleficarum, per mortem sanctorum martyrum, veluti tolerantia & confessione vsque ad mortem, atque erga pietatem promptitudine, hebetantibus & mitigantibus feritatem insidiarum tyrannorum illorum, contra tot cruciatus
B patientem, vt heberata, & debili reddita potentia ipsorum, alij etiam plures victis, dimitterentur liberari eo onere, quo potentiæ malæ instantes eos grauabant & lædebant. Quin etiam martyres ipsi, qui passi sunt, postea non incidunt in supplicia, quanuis non debilitatis, ac delassatis his qui alios malis afficiunt, nimirum quia is qui talem victimam obtulit, vicit hanc contrariam potentiam, tanquam si ex parte hac vterer similitudine vtili ad ea de quibus agitur: Qui interficit, aut carmine sopit animal venenatum, aut ipsum vi quapiam, vacuum reddit à veneno, is in multos beneficia confert, qui in posterum aliquid passuri erant, nisi interfectum illud, vel sopitum fuisset, vel veneno euacuatum, atque etiam si alicui morso manifestum fiat, & liberatus ille à nocumento per morsum contracto, defigat oculos in mortuum, qui læsit, vel inscendat mortuum, vel attingat mortuum, vel gustet huius partem, fiet sanè antea passo medicina, & beneficium ab eo qui interfecisset id quod lædebat. Simile quiddam fieri morte piissimorum martyrum existimandum est, multis ex ipsorum morte indicibili quadam vi adiumentum sumentibus. Cæterùm multum immorati sumus de martyribus verba facientes, atque enarrantes de his qui perierunt ob pestilentes constitutiones, vt videremus excellentiam illius qui ductus
C est velut ouis ad cædem, quíque sicut agnus coram tondente fuit mutus. Nanque si aliqua gentibus non falsò historiis mandata sunt, aliqua verò tum de martyribus sunt dicta, qui fuerunt mundi purgamenta, tum de apostolis, qui omnium reiectamenta ob hanc causam dicuntur, qui & quantum sentiendum est de agno illo Dei, qui ob hanc causam sacrificatur, vt tollat peccatum mundi, pro quo & passus est: Quanuis enim peccet aliquis, aduocatum habemus apud patrem
1.Ioan.2. Iesum Christum iustum: & ipse propitiatio pro peccatis nostris: non pro nostris autem tantùm, sed etiam pro totius mundi: quoniam Seruator est omnium hominum, & maximè fidelium, qui suo ipsius sanguine chirographum, quod aduersus nos erat, deleuit. Et illud, Sustulit è medio affixum cruci, vt ne vestigia quidem peccatorum perpetratorum inueniantur, qui expoliatos principatus ac potestates ostentauit palàm triumphans in ligno. Iraque adflicti in mundo docemur confidere, confidenti causam hanc esse edocti, quia mundus sit victus, quem perspicuum est victori subiectum fuisse. Vnde etiam omnes gentes absolutæ ab his qui antè præualuerant, seruiunt ipsi, quoniam liberauit mendicum à potente, per propriam passionem, & pauperem cui nullus erat adiutor. Hic igitur Seruator humiliato calumniatore (eo quòd seipsum humiliauerit) cum intelligibili sole permanet coram splendidissima ecclesia (quæ tropicè luna dicitur) à generatione in generationem. Et cum hostes per passionem
Ioan.20. sustulisset potens & fortis in bello Dominus poculo purifi-

catorio indigens (quod à solo patre ob rectè facta dari potest) prohibet Mariam seipsum tangere, dicens: Ne me tangas, nondum enim ascendi ad patrem meum: sed vade, & D
dic fratribus meis: Vado ad patrem meum, & patrem vestrum, Deum meum, & Deum vestrum. Cæterùm cum pergit victoriis, trophęísque onustus, cum corpore, quod ex mortuis resurrexerat, (quomodo enim aliter intelligere oporter illud, Ascendi ad patrem meum, & illud, Vado ad patrem meum?) nunc aliquæ quidem potentiæ dicunt: Quis est iste Esa. 63.
qui accedit ab Edom rubra vestimenta habens ex Bosor, adeò speciosus? qui verò præibant illum, illis qui præfecti erant potiis cœlestibus, inquiunt. Tollite portas principes vestras, & eleuamini portæ æternales, & introibit rex gloriæ. Præterea verò interrogant veluti aspectu ipso, vt ita dicam, ipsius dexteram videntes cruentatam, eúmque totum repletum operibus strenuè gestis. Quare rubra sunt vestimenta tua sicut calcatio torcularis pleni vua calcata, quando & respondet, Calcaui eos. Verè ob hæc indiguit, vt lauaret in vino stolam suam, & vestimentum suum in sanguine vuæ. Infirmitates enim nostras cum sumpsisset, ægritudinésque portasset, totiúsque mundi peccatum cum sustulisset, & in tot beneficia contulisset, fortassis tum baptismum accepit quouis alio, qui apud homines excogitari potest, maiorem de quo reor eum dixisse. Baptismo habeo baptizari, & aliquo modo Luc.12.
coarctor, donec perfectum fuerit. Vt enim audacius orationem explorans instem ad ea quæ plurimi sentiunt, dicant nobis qui martyrium ipsius, baptismum existimant, maximum E
esse, supra quem alium excogitare baptismum non liceat, cur tandem post hoc dicat Mariæ, Ne me tangas. oportebat enim seipsum magis exhibere tangendum, tanquam qui per mysterium passionis baptismum sumpsisset perfectum. Sed quoniam, vt prædiximus rebus aduersus aduersarios præclarè gestis, opus habebat lauare in vino stolam suam, & in sanguine vuæ vestimentum suum, ascendit ad agricolam veræ illius vitis, nempe patrem: vt illic lotus, postquam ascendisset in altum captiuata captiuitate descenderet, varia ferens charismata, nempe diuisas apostolis linguas veluti igneas, atque etiam ad futuros in omni actione sanctos angelos liberaturos ipsos. Ante has enim dispensationes, purificati nondum cum essent, capaces non erant angelorum ad se aduentus, fortassis ne angelis quidem ipsis adesse volentibus his qui nondum optimè instituti, purificatíque à Iesu fuissent. Solius enim Iesu benignitatis erat cum peccatoribus, & publicanis manducare & bibere, atque suos ipsius pedes præbere lacrymis resipiscentis peccatricis, & ad mortem vsque pro impiis descendere, non rapinam arbitrantem se esse æqualem Deo, & inanientem semetipsum, serui forma sumpta. F
Hæc autem omnia perficiens patris magis voluntatem ipsum tradentis pro impiis perficiebat, quam suam ipsius. Bonus etenim est pater: Seruator verò imago est bonitatis ipsius: porrò toti mundo officia conferens, quoniam Deus in Christo mundum sibi ipsi reconciliat, antea propter malitiam inimicum factum, tum viá, tum ordine officia confert his rebus, in quas ipse beneficia confert, non subitò accipiens scabellum pedum, nempe inimicos omnes. Dicit enim ad ipsum vniuscuiusque nostri Dominum pater: Sede à dextris Psal.109.
meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Et hæc fiunt quoad vltimus inimicus, nempe mors, ab ipso destructus fuerit. Si verò cōsiderauerimus, quid sit subiici Christo (ídque maximè ex illis verbis, Cum autem ipsi omnia subiecta fuerint, tunc ipse filius subiicietur ei qui omnia sibi subiecit) vt dignum est bonitate Dei vniuersorum, intelligemus agnum Dei, tollentem peccatum mundi. Verum non omnium peccatum ab agno aufertur, nempe eorum qui non dolent, quíque non affliguntur, donec ablatum fuerit. Spinæ nanque non tantùm infixæ, sed etiam altius radicatæ in manus sunt cuiuscunque per vitium temulenti, quíque sobrietatem perdiderit: iuxta illud quod in Prouerbiis Prou. 26.
dicitur: Spinæ nascuntur in manu temulenti. Quantum verò doloris patient in eo, qui tales plantas admiserit in corpus suæ ipsius animæ, iam dicere difficillimum est. Nam abscindatur oportet à sermone Dei viuentis, penetrantiore quouis gladio vtrinque incidente, & efficaci, & supra omnem ignem

G comburente, quisquis eò profunditatis suæ ipsius animæ admisit vitium, vt factus sit terra spinas germinans. Et profectò opus erit ad huiusmodi animam ignem mitti inuenientem spinas, propéque eas stantem, ac penetrantem sua ipsius diuinitate, nec combusturum areas, vel spicas camporum. Verum enimuero agni tollentis peccatum mundi, idq; per propriam cædem incipientis, complutes sunt viæ: quarum aliæ quidem manifestæ possunt esse vulgo, aliæ verò vulgus latentes his, qui diuina sapientia digni habiti fuerint, quibus solis sunt notæ. Quid enim opus est recensere quot viis ad credendum veniat quis inter homines, cum liceat vnicuique, dum adhuc in hoc est corpore, ex se id considerare. Veruntamen per vias credendi licet peccatum quoque tollere: per flagella, per spiritus malos, per morbos difficillimos, per infirmitates laboriosissimas. Quis ergo nouit quæ sunt etiam post hæc? Cæterùm necessarium fuit, ne respueremus eum qui assequi videtur veram intelligentiam sermonis illius, qui dicit: Ecce agnus ille Dei, qui tollit peccatum mundi, diutius de hisce rebus disserere, vt scientes nos & furore Dei aliquando redargui, & ira Dei corripi, neminem ob amorem erga genus humanum, vel ad hyperbolen vsque, sinentis omnino irredargutum, atque non correptum, omnia faciamus, vt talibus redargutionibus, atque correptione ea quæ sita est in rebus asperrimis, atque molestissimis non egeamus. Consideret insuper lector oporter quæ suprà sunt à nobis dicta cum appositione compluH rium exemplorum de eo quod est, quid significetur iuxta scripturam per vocem mundi, nec enim consentaneum esse putaui repetere. Non ignoramus autem quendam exposuisse per mundum Ecclesiam solam: mundum, & ornamentum existentem mundi. Quandoquidem lux etiam mundi dicitur: Vos enim estis (inquit) lux mundi. Mundus autem & ornamentum mundi, est ecclesia, Christo existente mundo & ornamento ecclesiæ, quippe qui sit prima lux mundi. Considerandum autem est, num eiusdem mundi lux esse dicatur Christus, & discipuli eius. Proinde vide, ne, quando Christus lux est mundi, fortassis lux sit ecclesiæ: quando verò discipuli eius lux sunt mundi, inuocantium sint lux, qui diuersi sunt ab ecclesia. Quemadmodum à Paulo dictum est in procemio prioris epistolæ ad Corinthios scribente ad ecclesiam Dei cum omnibus qui inuocant nomen Domini nostri Iesu Christi. Si quis suspicetur ecclesiam dici lucem mundi, hoc est reliqui generis hominum, & infidelium, siquidem prophetice hoc interpretabitur propter sermonem de consummatione, fortasse locum habet illud quod dicitur, sin verò tanquam iam factum id considerabit (quoniam lux alicuius illustrat illud, cuius est lux) ostendant quomodo reliquum genus illustratur ab ecclesia peregrinate in mundo. Quòd si hoc ostendere nequeunt, aduertant, num rectè exposuerimus lucem esse ecclesiam, & mundum inuocantes. Sed vocula quæ sequi-

I tur, posita in euangelio à Matthæo tradito exprimet enarrationem ei qui diligentissimè scrutatur scripturas. Vos enim, inquit, estis sal terræ: fortasse per terram intelligens reliquos homines, quorum sal sunt, qui crediderunt, auctores existentes, vt mundus seruetur propterea quòd credant. tunc enim consummatio erit, si sal infatuatus fuerit, & non sit amplius qui saliat, conseruétque terram. Quoniam liquet si impleta fuerit iniquitas, & refriguerit charitas super terram (vt etiam Seruator ipse dubiam profert vocem de his qui in suo ipsius aduentu erunt) dicens: Veruntamen cum venerit filius hominis, num inueniet fidem super terram? futuram consummationem seculi: dicatur itaque ecclesia mundus, quando à Seruatore illustratur. Nos autem quærimus, an propter illud: Ecce agnus ille Dei, qui tollit peccatum mundi, interpretati debeamus mundum spiritualiter esse Ecclesiam (ablatione peccatorum circunclusa in sola ecclesia.) Quomodo enim quod

1.Ioan.2. à discipulo suo in epistola dicitur de Seruatore, qui propitiatio est pro peccatis, interpretabimur, sic habes: Si quis pec-

1.Tim.4. cauerit, aduocatum habemus apud patrem Iesum Christum iustum, & ipse est propitiatio pro peccatis nostris: non pro nostris tantùm, sed etiam pro totius mundi? Quando quod apud Paulum est, huic reor esse simile, sic habens: Qui est Seruator omnium hominum, maximè fidelium. Rursus ad hunc locum Heracleon veniens, absque aliqua approbatione & appositione testimoniorum, enunciat Ioannem K tanquam prophetam dicere, Agnus Dei: & vt excellentior quàm propheta dicere, Qui aufert peccatum mundi. Quorum primum existimat de corpore eius dici: secundum verò de eo quod est in corpore, quia agnus imperfectus sit in ouium genere. Atque tale etiam sit corpus comparatione inhabitantis in ipso. Perfectionem verò, inquit, si volebat corpori attribuere, arietem ipsum immolandum dixisset. Sed non arbitror necessarium esse post tot inquisitiones factas, eadem hoc in loco repetere, contendentes contra ea quæ dixit Heracleon parum doctè. Tantum hoc adhuc notetur, quòd vt vix mundus capax illius fuit, qui seipsum inaniuit, sic agno, & non ariete opus fuisse ad illius anferendum peccatum.

TOMVS DECIMVS.

Postea descendit Capharnaum ipse & mater eius, & fratres eius, & discipuli eius, & ibi manserunt non multis diebus. Instabat autem pascha Iudæorum, &c.

VMERI, qui in ipso Numerorum libro scripti fuerunt, iuxta quandam proportionem conuenientem vnicuique rei, scriptura digni habiti sunt. Inquirendum autem est, an vnus ex L Mosis libris numerorum inscriptione notatus, rationem Numerorum eximiè doceat eos, qui huiuscemodi accuratè inuestigare valent, quæ mihi ad te in principio decimi tomi dicuntur, tum intuenti frequenter numerum denarium assequutum fuisse priuilegium scripturæ excellentis, vt ibi quoque licet diligenter considerare, tum speranti etiam fore, vt aliquid maius à Deo in hunc tomum accipiam, quod vt contingat, pro viribus præbere nos ipsos Deo tentemus, qui cupit optima largiri: sed incipiendus hinc est liber. Postea descendit Capharnaum ipse, & mater eius, & Ioan.2. discipuli eius, & manserunt ibi non multis diebus. Etiam cæteri tres, qui euangelia scripserunt, inquiunt Dominum in Galilæam secessisse, post ipsius contra diabolum certamen. Matthæus autem & Lucas prius cum venisset Nazareth, postea illa relicta profectum habitasse Capharnaum. Matthæus verò & Marcus causam etiam quandam dicunt, cur ipse inde discesserit, nempe quia audisset Ioannem ab Herode in carcerem coniectum fuisse. Habent autem se sic verba, Matthæi quidem, Tunc omittit illum diabolus: & Matt.4. ecce angeli accedebant, & ministrabant ei. Cum audisset autem Iesus, Ioannem traditum esse, secessit in Galilæam: & relicta Nazareth, profectus habitauit in Capharnao maritima, & in finibus Zabulon & Neptalim, vt impleretur quod M dictum fuerat per Esaiam prophetam, dicentem: Terra Zabulon, & terra Neptalim: & postea quæ dicta sunt in Esaia, dicit: Ex eo tempore cœpit Iesus prædicare, & dicere: Resipiscite, instat enim regnum cœlorum. Marcus verò. Et e- Mar.1. rat, inquit, in deserto dies quadraginta, & tentabatur à Satana: erátque cum feris, & angeli ministrabant illi. Postquam autem traditus est Ioannes, venit Iesus in Galilæam prædicans euangelium Dei, nempe impletum est tempus, instátque regnum Dei. Resipiscite, & credite euangelio. Deinde cum enarrasset de Andrea, & de Petro, Iacobóque ac Ioanne, scribit hæc. Et ingressus Capharnaum statim, sabbatis docebat in synagoga. Lucas verò, Luc.4. Et cum consummasset, inquit, tentationem diabolus, recessit ab illo vsque ad tempus. Et reuersus est Iesus virtute spiritus in Galilæam, & fama exiit per vniuersam regionem de ipso, & ipse docebat in synagogis eorum, & glorificabatur ab omnibus: & venit in Nazara, vbi erat nutritus, intrauítque secundum consuetudinem suam die sabbatorum in synagogam. Cúmque docuisset, quæ in Nazaris ab ipso dicta fuerant, furorémque eorum qui erant in synagoga, aduersus ipsum (vt qui eiecissent eum è ciuitate, ac duxissent vsque ad supercilium montis, super quem ciuitas illorum erat ædificata, vt præcipitarent eum) & vt

A & vt transiens per medium illorum ibat, superaddit hæc. Et descendit Capharnaum ciuitatem Galilææ, & docebat illos sabbatis. Veritatem de hisce rebus oportet repositam esse in his quæ animo cernuntur, aut si dissonantia non soluatur, recedere à fide euangeliorum, tanquam quæ verè non sint scripta per spiritū, neq; sint diuiniora, neque optimo ordine cōmentata, vtroque enim modo dicitur scriptura ordinata fuisse. Dicant enim nobis qui recipiunt quatuor euangelia, & existimant apparentem dissonantiam nō dissolui per anagogen (præter prædictas à nobis dubitationes de quadraginta diebus tētationis, qui minimè locum habere possunt apud Ioannem) quando fuit in Capharnao Dominus? Nam si post sex dies ab eo tempore, postquam baptizatus est Iesus, fuit Capharnao (sexta die facta dispensatione, & miraculo in nuptiis, in Cana Galilææ) perspicuum est, neque tētatum fuisse, neque in Nazaris fuisse, neque Ioānem adhuc traditum fuisse. Itaque post Capharnaum, vbi mansit non multos dies, cū pascha esset Iudæorum in propinquo, ascendit Hierosolymā, quando è templo eiecit tum oues, tum boues, & mēsariorum æra effudit. Videtur autem Nicodemus pharisæotū princeps, noctu ad ipsum principio venisse Hierosolymam: audisseq;, quæ licet ex euangelio accipere. Post hæc autem venit Iesus, & discipuli eius in terrā Iudæam, & illic morabatur cum eis, ac baptizabat, quo tempore erat Ioannes in Ænon iuxta Salim, quia aquæ multæ erant illic, & veniebant, ac baptizaban-
B tur. Nondum enim coniectus fuerat in carcerem Ioannes, quando orta etiam quæstio est ex discipulis Ioannis de purificatione cum Iudæis. Et venerunt ad Ioannem dicentes de Seruatore. Ecce is baptizat, & omnes veniunt ad eum. Audierant enim Baptistæ verba, quæ accuratius ex ipsa scriptura licet assumere. Quòd si interrogantibus nobis quādo primum fuit in Capharnao Christus? qui lectionem Matthæi, reliquorúmque duorum sequuntur, dicent post tentationem (quando relicta Nazareth profectus habitauit in Capharnao, quæ est ciuitas maritima) quomodo simul verum esse dicét & illud, quod apud Matthæum & Marcum dictum est, Iesum scilicet secessisse in Galilæam, tanquam qui audisset Ioannem traditum fuisse? & illud quod positum est apud Ioannem, scilicet nondum fuisse Baptistam coniectum in carcerem, sed baptizare in Ænon iuxta Salim? Id quod ponitur post mansionem domini in Caphatnao? & post ascensum ad Hierosolymam, indéque ad Iudæam descensum, ac post multas alias œconomias & dispensationes? Quin si de aliis compluribus diligenter quis exquisierit euangelia de dissonantia secundum historiam, quam singulatim tentabimus pro virili ob oculos ponere, vertigine affectus, vel renuet confirmare euangelia tanquam vera, & iudicio suo sibi eligens quod voluerit, alicui ipsorum euangeliorum adhærebit, non audens funditus infirmare de domino nostro fidem, vel admit-
C tens quatuor esse euāgelia, veritatem ipsorum non in formis, & characteribus corporalibus esse adiunget. Vt autem aliquā considerationem sententiæ ac voluntatis euangeliorum de hisce rebus sumamus, nobis hoc est dicendum. Esto quibusdam spiritu Deum videntibus, huiúsque sermones ad sanctos, atque præsentiam, qua illis se offert, præcipuis temporibus profectus ipsorum (atque hi plures numero existant, & diuersis in locis, nec similibus omnino beneficiis affecti) esto inquam propositum his singulis, sua renunciare quæ spiritu tum de Deo, tum de sermonibus eius, ac de apparitionibus ad sanctos vident, ita vt hic quidem renuncier, quæ dicuntur vel aguntur à Deo in tali loco huic iusto: ille verò quæ alius per oracula vel audierit, vel receperit, & alius præter duos prædictos velit nos de aliquo docere. Esto autem etiam aliquis quartus, perinde atque hi tres, faciens, conferántque hi quatuor inter se de quibusdam quæ spiritus illis suggesserit, & de aliis breui oratione renuncient: adeò vt huiusmodi sint illorum narrationes. Visus est Deus huic hoc tempore, hoc in loco, & hæc illi fecit hunc in modum (si illi apparuerit tali forma) & manu duxit ad hunc locum, vbi hæc fecit. Secundus eodem tempore quo hæc dicta sunt, facta fuisse apud primum, referat Deum visum fuisse in quadam vrbe cuipiam secundo (quem ipse velit) existenti in loco valde remoto à loco prioris, & alios eodem tempore sermones à Deo huic, quem secundum posuimus, habitos fuisse D dicat. Similiter de tertio & quarto existimandum est. Consentiant autem hi (vt prædiximus) inter se vera de Deo nunciantes, déque ipsius erga aliquos beneficiis, in quibusdam narrationibus, quas ipsi renuncient. Apparebit igitur historiam esse existimanti horum narrationem, quæ propria sunt imaginis historiæ, ad res veras accommodare, & ei qui arbitratur Deum esse in loco secundum circunscriptionem, eodē tempore nequeuntem plures de seipso ingenerare visiones pluribus, in pluribus locis, nec plura etiam simul dicere, impossibile esse, vt hi quatuor, quos supposuimus, vera narrent ex eo quòd facile factu non sit Deum esse in hoc quodam certo tempore, quia etiam consideratus fuerit esse in loco secundum circunscriptionem, & huic, & illi, hæc & illa dicere: & facete hæc, & his contraria, & (vt ita dicam) sedentem simul & stantem esse, in hoc quidem tempore dicentes eum stantem hæc dixisse, & alia fecisse in loco eodem sedentem. Vt igitur sensus præceptus historicorum charactere & forma in his quos supposui volentes nos docere, quæ mens ipsorum perspexerit, nullam inueniretur habere dissonantiam, si quatuor fuerint sapientes: sic etiam in quatuor euangelistis rem se habere intelligendum est. Abutentibus multis tum dictis, tum factis Iesu iuxta illius prodigiosam & admirabilissimam potentiam: interdum etiam attexentibus ad scripturam, cum dictione veluti de sensibilibus, quod illis E puro ac solo intellectu manifestatum erat. Non reprehendo autem ipsos aliquo pacto transposuisse ad vtilitatem mysticæ considerationis harum rerum, id quod (quantum atinet ad historiam) alio modo factum fuerat: ita vt quod vno loco factum fuerat, tanquam in alio gestum sit narrarent, & quod vno tempore tanquam in alio, & illud quod vno modo pronuntiatum fuerat, cum quandam alteratione referrent. Propositum enim illis erat vera narrare; & spiritualiter, & corporaliter, vbi liceret: vbi autem non contingebat vtrumque, rem præferre spiritualem rei corporeæ: seruata sæpe veritate spirituali, in corporali (vt aliquis diceret) Gen. 27.
mendacio. Quemadmodum si etiam ex historia diceremus Iacob dicentem Isaac: Ego sum Esau primogenitus tuus filius, secundum intellectum spiritualem narrasse vera: & participem factum primogeniturarum, quæ in fratre iam perierant, & recepta forma & figura Esau externa per vestem hœdinarum pellium: atq; factus Esau sine voce laudante Deum, vt deinde locum inueniret Esau ad benedictionem consequendam. Nam fortasse, ni benedictus fuisset Iacob, tanquam Esau, ne Esau quidem capere quiuisset ex se benedictionem. Is igitur multa est secūdum varias nationes, ex quibus probabile est euangelistas notiones sumentes diuersas, interdum etiam alias de quibusdam consentientes scripsisse euangelia. Verbi gratia: verum est, quod ad textum attinet, contraria dicere de domino nostro, nempe eum genitum ex F Dauid, & non genitum ex Dauid. Verum etenim est genitū fuisse ex Dauid (vt etiam apostolus inquit, genitum ex semine Dauid secundum carnem) si ad corpus ipsius referamus: falsum autem hoc ipsum est, si de diuiniore ipsius potentia intellexerimus eum genitum fuisse ex semine Dauid. Declaratus namque filius Dei fuit cum potentia. Et fortassis hanc ob causam diuinæ scripturæ aliquoties eum seruum, aliquoties eum filium prædicant, seruum quidem propter serui formam: & quia ex Dauide, filium verò Dei propter potentiam suam primogenitam: sic verum est dicere eum hominem, & non hominem, hominem quidem propter illud quod mortis est capax: cæterum non hominem propter illud quod homine est diuinius. Ego autem arbitror etiam Marcionem respuentem doctrinam suam, & reiiciētem ipsius ex Maria ortum, enunciasse eum iuxta diuinam naturam genitum ex Maria non fuisse: & hanc ob causam ausum fuisse delere hos locos ex euangelio, cui simile quiddam passi fuisse hi videntur, qui illius humanitatem tollunt, solam illius diuinitatem admittentes, atque his contrarij, qui diuinitatem eius obliterant, hominem eum hominum omnium iustissimum, & sanctissimum fassi. Quin qui introducunt opinionem (quia non intellexerint eum, qui seipsum ad mortem vsque humiliauit obediens factus vsque ad crucem, & solam

Luc. 4.
Ioan. 3.

G eius eam partem, quæ perturbationibus vacat, quæque superior est quouis tali casu imaginauerunt) priuare nos pro virili sua volunt eo homine, qui hominum omnium sit iustissimus, valens, etiam per seipsum seruari (vt enim per vnum hominem mors, sic per vnum hominem vitæ iustificatio) vtilitatem nobis alioqui nō percepturis ex filio Dei, si remoto homine, talis esset, qualis erat in principio apud patrem Deum, neque hominem assumpsisset, qui omnium primus, & omnibus honorabilior, ac longè omnibus purior valeret ipsum capere, post quem poterimus vnusquisq; nostrum tantum, ac talem, qualis erat, ipsum capere, si locum magnitudini eius conueniente in anima nostra preparauerimus. Hæc mihi dicta sunt declarare volenti, via spiritualis intelligentiæ, apparentem euangeliorum dissonantiam. In eundem autem locum huiusmodi etiam exemplo vtendum est, scilicet Paulum carnalem se esse venditum sub peccato dicere, nec quidquam diiudicare posse, spiritualem verò omnia diiudicare posse, & à nemine iudicari, & carnalis quidem hæ sunt
Rom. 7. voces: Non enim quod volo, hoc facio, sed quod odi, hoc facio: spiritualis verò, quod volo, hoc facio, & quod odi, non facio. Quin etiam qui raptus fuit vsque ad tertiū cœlum, & au-
2. Cor. 12. diuit arcana verba, diuersus erat ab eo, qui dicebat, Pro hac re gloriabor, pro meipso autem non gloriabor. Sin verò etiam Iudæis fit quasi Iudæus, vt Iudæos lucrifaciat, & his, qui sub lege erant, tanquàm sub lege esset, vt eos, qui sub lege erāt, lu-
H crifaceret, & his qui sine lege erant, tanquam esset sine lege, cum non esset sine lege Deo, sed obnoxius legi Christi, vt lucrifaceret exleges, & infirmis infirmus, vt infirmos lucrifaceret, perspicuum est inquirendas esse diligenter rationes huius rei: ídque priuatim in singulis: siue cum efficitur tanquàm Iudæus, siue cum tanquàm sub lege, siue cum est quasi sine lege, siue interdum etiam efficitur infirmus. Verbi gratia, illa quæ dicit propter veniam, non propter imperium, tanquàm infirmus existens, dicit. Quis enim, inquit, infirmatur, & ego
2. Cor. 11. non infirmor? Cum autem tondetur, oblationem offert, vel
Act. 16. Timotheum circuncidit, fit Iudæus. Quando autē Athenien-
Act. 17. sibus inquit, Inueni aram, in qua inscriptū erat, ignoto Deo, quod ergo ignorantes colitis, hoc ego vobis annuncio, & illud, sicut & quidam vestratium poetarum dixerunt, Huius enim & genus sumus, his, qui sine lege erant, fit tanquàm sine lege: pietatem testibus firmans impiissimis, & illo, qui dicit. Ab Ioue principium, illo illius hemistichio (nam huius progenies etiam sumus) abusus ad id, quod volebat. Fortasse verò interdum his, qui non sunt Iudæi, sed sub lege, fit sub lege. Cæterùm hæc exempla non solùm vtilia sunt in rebus Seruatoris, verùm etiam in rebus discipulorum, de quibus etiam ipsis est quædam secundum textum dissonantia. Nam fortasse Simon, qui à suo fratre Andrea inuenitur, & audit, tu vocaberis Cephas, cogitatione diuersus est ab eo, qui videtur cum fratre à Iesu deambulante iuxta mare Galilææ, di-
I uersus etiam ab eo, qui cum illo Andrea pariter audit. Venite post me, faciam vos piscatores hominum. Decebat enim, vt qui renunciabat solidiori ratione de λόγῳ, hoc est de filio Dei, qui factus est caro, qui etiam ortum hanc ob causam non scripsit filij Dei existentis in principio apud Deum, ne inuentum quidem apud mare, indéque vocatum dicere, sed narrare inuentum à fratre, qui mā̄sit apud Iesum hora decima, qui etiam eò quòd sic inuentus fuerit, mox acceperit nomen Cephæ. Nam qui videtur à deambulante iuxta mare Galilææ, vix aliquando etiam post illud accipit, tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam. Et Iesum quidem apud Ioannem agnoscunt baptizare pharisæi in discipulis eius, cum aliis rebus præcipuis etiam hoc facieus. At apud tres Iesus haudquaquā baptizat. Insuper Baptista Ioannes apud eiusdem nominis euāgelistam perseuerat non coniectus in carcerem. Contra apud Matthæum ferè tentato Iesu in carcerem traditur, quam ob causam secedit etiam Iesus in Galilæam, cauens trudi in carcerem. Quando ne carceri quidem traditus inuenitur Baptista apud Ioannem. Proinde quis adeo sapiens, & in tantum idoneus est, vt totum Iesum ex quatuor euangelistis discat, quíque valeat vnamquamque rem priuatim agnoscere, omnésque Christi, vel peregrinationes, vel sermones, vel opera, quæ singuli narrarunt, videre præsertim ea, quæ in præsenti loco Seruatorem fecisse K
remur cōsequenter sexto die, quando facta est dispensatio illa nuptiarum in Cana Galilææ, & quādo eū descendisse remur cū matre, & fratribus, atque discipulis in Capharnaum, quod interpretatur ager consolationis. Ad agrum namq; cōsolationis post epulum illud vino celebre cum matre, cúmq; discipulis venire Seruatorem necesse erat consolatutum discipulos, atque eam animam, quæ ex spiritu sancto conceperat, & eos, qui illic vtilitatem perceperunt: consolaturum inquam è fructibus in agro pleno futuris. Quærendum attamen, quare Ioan. 2.
ad nuptias fratres eius non vocentur. Sed neq; erant illic. Nec enim dictum est in Capharnaū descendunt cum ipso, & matre sua, & discipulis. Insuper quærendum, quare nunc non ingrediuntur Capharnaū, neq; ascendunt ad ipsam, sed descendunt. Quare vide, an hoc in loco per fratres intelligendæ sint hæ potentiæ, quæ cum ipso descenderunt, quæ etiam ad nuptias vocatæ nō sunt ob ea, quæ prædiximus: cum infra, & in locis humilioribus, iuuentur ij, qui Christi habentur discipuli, & alterius generis homines, quoniam, si vocatur mater eius, sint quidam proficientes, & fructificantes, ad quos etiam descendit dominus ipse cum ministris verbi Dei, & discipulis, tales adiuuans, matre sibi etiam assistente. Sanè habitatores in Capharnao videntur non capere diuturniorem Iesu, eorúmque, qui cum ipso descenderant, apud se consuetudinem, vnde manent apud ipsos non multis diebus. L
Nam ager consolationis infernæ non capit illuminationem de multis dogmatibus, rerum tenuium cum sit capax. Præterea vt videamus differentiam eorum, qui plus, vel minus Ioan. 2.
suscipiunt Iesum, addendum est verbis illis, illic manserunt non multis diebus, illud quod dicitur à domino resuscitato ex mortuis apud Matthæum, discipulis missis ad docendum omnes gentes, sic habens, Ecce ego vobiscum sum vsque ad Mat. 26.
consummationem seculi. Namque agnituris quidem quæcunque agnoscere potest humana natura, dum hic degit, dicitur demonstratiuè hoc. Ecce ego vobiscum sum, de omni verò ortu, & illuminatione, quæ his exoritur, qui speculantur, quæque dies plures ob oculos ponit beatissimis, illud omnibus diebus vsque ad consummationem seculi, de his autem, qui sunt in Capharnao, ad quos, vtpotè infra existentes, descendunt non solùm Iesus, verumetiam mater eius, & fratres eius, & discipuli, dicitur, illic manserunt non multis diebus. Credibile autem est aliquos non sine causa quæsituros, an post omnes huius seculi dies non amplius futurus sit cum his, qui eum acceperint vsque ad consummationem seculi, ille qui dixit. Ecce ego vobiscum sum vsque ad consummationem seculi, nam particula, vsque, veluti circunscriptionem quandam denotat temporis. Proinde ad hoc etiam est dicendum, non idem esse, vobiscum sum, & in vobis sum. Quamobrem fortasse magis propriè diceremus, non in discipulis Seruatorem esse, sed cum ipsis, qui mente, non præ- M
uenerint consummationem seculi. Cum verò instātem consummationem mundi viderint sibi crucifixi (quantum ad illorum conatum attinet) tunc non amplius cum ipsis, sed in ipsis existente Iesu, dicent illud: non amplius viuo ego, sed viuit in me Christus. Et illud, An experimentum quæritis lo- Gal. 2.
quentis in me Christi? Hæc autem dicimus, obseruata priua- 2. Cor. 12.
tim à nobis aliquo modo ea expositione, quæ docet omnibus diebus vsque ad consummationem seculi dici iuxta ea, quæ humana natura comprehēdere potest, dum hoc in mundo existit, nam possumus etiam seruata illa interpretatione notare vocabulum, ego, vt ille, vsque ad consummationem, cum his, qui mittuntur ad docendū omnes gentes, sit, qui euacuauit seipsum, forma serui sumpta, tanquàm si hoc dixisset, quòd sit cum his post consummationem seculi alius: existens in statu præcedenti suam inanitionem, quando à patre positi fuerint omnes inimici Christi subsellium pedū suorum. Post hæc (cum tradiderit filius regnum Deo, & patri) patre dicēte illis. Ecce ego vobiscū sum. Vtrum verò omnibus diebus vsque ad hoc tempus, an simpliciter omnibus diebus absque vocula, vsque, & an nō omnibus, sed omni dicet, potest qui velit considerare. Nunc enim quę proposita sunt, nos nō permittunt vsque adeo ab oratione digredi. Sanè Heracleon ipse enarrans, postea descendit in Capharnaum, alterius rursus dispensa-

A dispensationis principium inquit declarari, voce, descẽdit, nõ ociose dicta. Et inquit Capharnao significare hæc extrema mundi, hæc materialia, ad quæ descendit. Et quia non aptus (inquit) esset locus, nihil in ea ciuitate vel fecisse, vel loquutus fuisse dicitur. Quamobrem si in reliquis euangelistis scriptum fuisset, nihil in Capharnao dominũ nostrum vel fecisse, vel dixisse, fortasse dubitassemus recipere ipsius interpretationem. Nunc autem Matthęus quidem dominum nostrum, relicta Nazareth, profectum habitasse Capharnaum ciuitatẽ maritimam, & exinde initiũ prædicandi fecisse inquit, dicentem: Respicite: instat enim regnum cœlorum. Marcus verò: Postquam tentasset dominum diabolus, postquam traditus fuisset Ioannes in carcerem, nobis annunciat dominum aduenisse in Galilæam prædicantẽ euangelium Dei: ingrediuntur etiam Capharnaum post electionem quatuor piscatorum ad functionem muneris apostolici, statímq; sabbatis docuit in synagoga, & obstupescebant super doctrina illius. Quin etiam actionem quãdam eum fecisse in Capharnao scribit: statim enim inquit: Erat in synagoga eorum homo spiritui immundo obnoxius, & exclamauit, dicens: Ah quid rei nobis tecum est Iesu Nazarene? venisti ad perdendũ nos? Noui te, quis sis, nimirum ille filius Dei, & increpauit illum Iesus dicens: Obmutesce, & exi ab homine. Et cum discerpsisset eũ spiritus immundus, exclamassétque voce magna, exiit ab eo.

Matt. 4. *Mar. I.* *Mar. I.*

B Et obstupuerunt omnes. Et socrus Simonis liberatur in Capharnao à febri. Ad hæc Marcus inquit, vesperi curatos fuisse omnes malè habentes, & qui à dæmoniis agitabantur. Quin etiam Lucas similia cũ Marco loquitur de Capharnao, dicens: Et venit in Capharnaum ciuitatem Galilææ, ibíq; docebat illos sabbatis. Et stupebant super doctrina eius, quia cum potestate coniunctus erat sermo ipsius. Et in synagoga erat homo habens spiritum dæmonis immundi, & exclamauit voce magna dicens. Eia, quid tibi nobiscum est Iesu Nazarene? venisti ad perdendum nos? scio te, quis sis, sanctus ille Dei. Et increpauit illum Iesus dicens, obmutesce, & exi ab eo. Et cum proiecisset illum, dæmonium in medium exiit ab illo, nihílque illi nocuit, & postea narrat, quomodo surgẽs dominus è synagoga ingressus est in domum Simonis, & cũ increpasset febrim in socru ipsius, liberauit eam à morbo. Post quam liberatam, occidente, inquit, sole omnes, qui habebant infirmos variis morbis, ducebant illos ad eum, at ille singulis manus imponens sanabat eos. Exibant autem dæmonia à multis clamantia, ac dicentia. Tu es ille filius Dei, & increpans non sinebat ea loqui, quòd sciebant ipsum esse Christum. Hæc autẽ omnia docuimus ex his, quæ Seruator, vel dixit, vel fecit in Capharnao, vt redargueremus Heracleonis interpretationem, dicentis. Hanc ob causam Iesus dicitur neque fecisse aliquid in ea, aut loquutus fuisse. Aut enim considerationes duas vrbi Caphatnao tribuat etiam ipse, &

Luc. 4.

C doceat, & persuadeat qualésnam sint, aut hoc facere non valens, dicere cesset Seruatorem frustra in locum aduenisse. At nos (Deo dante) cum peruenerimus ad hunc textum, conabimur manifestare, non vanum fuisse illius accessum, etiam si ex lectione fermè appareat eum ad aliqua loca profectum nihil fecisse. Præterea verò Matthæus ingrediente domino in Caphanaum, inquit, Centurionem ad ipsum accessisse dicentem, famulus meus decũbit domi paralyticus, ac grauiter discruciatur. Et post alia, quæ dominus de ipso dicit, audisse, vade, & sicut credidisti, fiat tibi, & de Petri socru consona aliis duobus etiam ipse docuit. Proinde honorificum, & Christi studioso decorum arbitror esse, colligere ex quatuor euangeliis omnia, quæ de Capharnao sunt scripta, sermonésque in ea habitos, & opera domini, & quoties ad ipsam accessit, & vt aliquando quidem descendisse ad ipsam dicitur, aliquando verò ingressus fuisse, & vnde. Hæc enim inter se collata non sinent nos aberrare in his, quæ ad intelligentiam ciuitatis Capharnai pertinent. Cæterùm etiam si ægrotantes illi curentur, & aliæ virtutes illic fiãt, inde tamen incipit dominus prędicare, quòd instat regnum cœlorum: id quod videtur signũ esse (vt principio subostendimus) loci cuiusdam humilioris, qui fortasse consolationis locus efficitur per Iesum dãtem illi solamen ex his, quæ illic docuit, fecit in loco, qui est consolationis ager: scimus enim etiam locorum nomina eiusdem nominis esse cum rebus per Iesum factis. Quemadmodum Gergesa vrbs (vbi rogauerunt eum locorum illorum ciues, vt è finibus suis discederet) interpretatione est habitatio eiicientiũ, rursum de Capharnao hæc etiam obseruauimus: in ea nõ solùm prædicare dominum incepisse, instat cœlorũ regnum, verùm (vt tres euangelistæ tradunt) primas illic etiam virtutes edidisse. Quorum nullus in his paradoxis, quæ primùm facta fuisse scripsit in Capharnao, imitatus est in notãdo primo miraculo discipulum Ioannem dicentem: Hoc initium signorum edidit Iesus in Cana Galilææ. Neque enim erat initium signorum illud, quod editum fuit in Capharnao, eò quòd præcedens, ac præcipuũ signorum filij Dei sit ἡ εὐφροσύνη (hoc est exhilaratio illa, quæ mœrorem omnem aufert, accessione rerum honestarum, & pulchrarum) λόγῳ & filio Dei non sic per curationem declarante propriam pulchritudinem, dum curat ægre affectos, quantum in exhilarandis his sobrio poculo, qui, quia sani sint, indulgere valent conuiuio publico. Et proximum erat pascha Iudæorum: Sapientissimi Ioannis diligentiam mecum reputans, quærebam, quid sibi velit additamentum Iudæorum. Quæ enim alia gẽs habet paschatis solennitatem? Quocirca cum sufficisset dicere, in propinquo erat pascha, vide, ne fortè pascha Iudæorum dicatur ad differentiam paschatis diuini: quandoquidem alterum est pascha humanum (nempe eorum, qui non celebrant illud ex voluntate scripturæ) alterum verò diuinum: verum scilicet, quod spiritu, & veritate perficitur ab his, qui Deum spiritu, & veritate adorant. Audiamus igitur domini de paschate legem sancientis verba, quando etiam primum nominatum fuit in scriptura, & loquutus est dominus ad Mosen, & Aaron in terra Ægypti dicẽs. Decima mensis huius tollat vnusquisque agnũ per familias, & domos suas: & post pauca, in quibus nondum pascha nominatim dictum fuerat, subiungit, Sic autem illum comederis, renes vestri circuncincti erunt, & calceamenta vestra in pedibus vestris, & baculi in manibus vestris, & comedetis ipsum cum festinatione, pascha est enim domini, nec dicit pascha est vestrum. Et paulò post sic nominat solennitatem: & erit, si dixerint vobis filij vestri, quæ est ista religio? dicetis ad eos: victima est pascha domini, quoniam protexit domos filiorũ Israel. Rursúmque post pauca, locutus est autẽ dominus ad Mosen, & Aaron dicens: Hæc est lex paschatis, alienigena ex eo non comedet, & rursus post pauca. Si accesserit ad vos proselytus, & fecerit pascha domini, circũcidetis omne ipsius masculinum. Cæterùm illud obseruandum est, quòd in legis sanctione nullibi dicatur pascha vestrum, sed in his, quæ citauimus, semel tantùm pascha, absque vllo additamento, & ter, pascha domini. Vt verò confirmemus, hoc sic se habere de differentia paschatis domini, & paschatis Iudæorum, videamus quæ in Esaia hũc in modum sunt scripta, Nouilunia vestra, & sabbata, & diẽ magnam non tolero, ieiuniũ, & segnitiẽ, & nouilunia vestra, & festiuitates vestras odit anima mea. Minimè enim ad seipsum propriè pertinere inquit dominus, quæ à peccatoribus perficiuntur, non nouilunia, non sabbata, non diem magnam, non ieiunium, non festiuitates. Rursum in legislatione exodi hæc dicuntur. Dixit autem Moses ad eos, Hoc est verbum, quod locutus est dominus. Sabbata requies sancta erunt domino, & post pauca. Dixit autem Moses, comedite, hodie enim sunt sabbata domino. Et in Numeris. Ante has victimas, quæ offeruntur in singulis festiuitatibus: perinde quasi singuli dies festi sint iuxta legem endelechismi, id est iugis oblationis: hæc scripta sunt, & locutus est dominus ad Mosen: Renuntia filiis Israel, & loquere ad eos dicens: Dona mea, munera mea, oblationes meas in odorem suauitatis perseuerabitis offerre mihi in festiuitatibus meis, & dices eis, Hæ sunt primitiæ, quos offeretis domino, suas enim festiuitates, & dona ipsius, & munera ipsius, quæ exposita sunt in scriptura offeretis: non quæ sunt eorum qui legem accipiunt. His quiddã simile scriptum est in Exodo de populo quem dñs non peccantẽ suum esse cum dixisset, rursus eundem, quia vitulum conflasset, abdicans, Mosis populũ nominauit. Ad Pharaonem (inquit) dices: Hęc dicit dominus Deus, dimitte populum meum, vt sacrificet mihi in deserto: si verò nolueris dimittere populũ meũ, ecce ego emittã in te, &

Matt. 7.

D *Ioan. 8.* *Ioan. 2.* *Ioan. 2.* E *Exod. 12.* F *Exod. 16.*

G in seruos tuos,& in populum tuum,& in domos tuas muscas caninas , & in terram in qua sunt , in ea emittam, & glorificabo in die illa terram Gesem,in qua populus meus inest, eatenus vt in illa non sit musca canina, vt scias quoniam ego sum Dominus:Dominus vniuersæ terræ. Er dabo differentiam,ponámque differentiam inter populum meum:ad Mosen autem locutus est Dominus,dicens:Vade,descende celeriter:impiè enim gessit populus tuus, quos eduxisti ex terra Ægypti,quamobrem vt populus non peccans , populus Dei est:peccans non item , ita & festiuitates cum Domini anima eas prosequitur odio,peccantium sunt festiuitates:cum verò eas Dominus sancit,Domini esse dicuntur. Verùm festiuitatum vna est etiam pascha , quod in euangelij proposita scriptura,non Domini,sed Iudæorum pascha dicitur.Rursus alibi inquit:Hæ sunt Domini festiuitates , quas ipsas vocabitis sanctas.Ex Domini itaque voce non licet his quæ docuimus, contradicere.Verùm ex epistola ad Corinthios probabiliter
1.Cor.5. aliquis quærat,cur apostolus scribat : Etenim pascha vestrum pro nobis immolatus est Christus, non pascha Domini immolatus est Christus:ad quæ dicendum est,vel apostolum dixisse simplicius,pascha nostrum immolatum,quod pro nobis immolatum fuit,vel omnem eam festiuitatem,quę re vera sit Domini,quarum vna est pascha,non in hoc seculo,neque super terram,sed in futuro,& in cœlis , instante cœlorũ regno,
H celebratum iri . Quin de festiuitatibus illis vnus duodecim
Osee 9. prophetarum inquit,Quid facietis in diebus celebritatis, & in diebus festiuitatis Domini?Et in epistola ad Hebręos Paulus,Accessistis ad montem Sion,& ad ciuitatem Dei viuentis
Heb.12. Hierusalem supercœlestem,& ad myriadas angelorum:nempe ad celebritatem, & ecclesiam primogenitorum scriptorũ in cœlis. Et in epistola ad Collossenses. Non igitur iudicet a-
Col.2. liquis vos in cibo,aut in potu,aut in parte dici festi,aut in nouilunio,vel sabbatis,quæ sunt vmbra futurorum. Porrò autẽ manifestare,quonam pacto festiuitates(quarum vmbra apud Iudæos corporalis erat)perfectionémque filij Dei percepturi simus in supercœlestibus,sub illam veram legem , primùm puerorum more instructi apud curatores,& œconomos,donec aderit ea temporis plenitudo,quæ illic est,officium est illius sapientiæ , quæ in mysterio abscondita fuit , protsúsque eius est sapientiæ contueri,quæ de cibis lege sanciuntur,quæ nota sunt eorum,quæ nutritura sunt,fortémque redditura animam nostram.At verò aliquem temere imaginatum fuisse tantarum intelligentiarum pelagus,volentémq; seruare,quomodo cultus præsentis loci specimen,atque vmbra sit supercœlestium,volentémque intelligere victimas, & ouem, præcedere,ac superare erit apostolum , qui prudentiam quidem nostram exigere voluit à dogmatibus de lege terrenis,parum tamen ostendit quomodo futura sint hæc.Sin verò etiam fe-
I stiuitates,quarum vna est pascha , ad futurum seculum reducuntur,adhuc magis considerandum est,quomodo etiã nunc pascha nostrum immolatus sit Christus, & in posterum immolabitur. Cæterùm ad hanc dogmatum nostrorũ perplexitatem pauca sunt nobis addenda , quæ tractatu egerent præcipui,ac magni libri, quæque omnino requirerent mysticam in lege existentem rationem , & præsertim rerum earum rationem,quæ sunt in festiuitatibus , atque etiam magis præcipuè eorum,quæ ad pascha pertinent . Quocirca Iudæorum pascha,ouis est,quæ immolatur,quam singuli sibi sumũt per domos familiarium , & perficitur cum pluribus myriadibus agnorum,& hœdorum occisis , iuxta porportionem numeri domorum populi. Nostrum verò pascha pro nobis immolatus est Christus. Rursus illi azyma habent, cessare facientes de domibus suis fermentum, nos festiuitates agimus non in fermento vetere,neque in fermento malitiæ,& nequitiæ,sed in azymis syncetitatis,& veritatis . An verò præter illa duo, quæ diximus,sit quoddam tertium pascha Domini,& festiuitas azymorum,accuratius examinandum est,eò quòd illa exemplo,& vmbrę rerum supercœlestium seruiant,nec tantùm cibi,& vasa,& nouilunia,& sabbata,sed etiã festiuitates vmbræ sint futurorum.Primum igitur apostolo dicente, pascha nostrum immolatus est Christus , de hisce dubitabit aliquis, dicens.Si ouis apud Iudæos figura erat immolationis Christi, vel oportuisse vnam,non plures oues immolari,quemadmodum vnus est Christus , vel cum multæ immolarentur oues, K multos etiam(vt ita loquar)immolandos fuisse Christos, cōsequenter figuræ . Vt autem hoc præmittamus,quærendum
est,quomodo ouis,quæ immolatur,contineat Christi imagi- Exo.12.
nem,cum hæc immoletur ab iis,qui seruant legem, Christus interimatur ab his,qui eam transgrediuntur. Inquirẽdum est etiam,quomodo de Christo illud interpretandum sit:Edent carnes hac nocte assas igni,& azyma edent cum intybis. Et illud:Non comederis ex eo crudum , neque elixatum aqua: sed tantùm assa igni:caput cum pedibus & intestinis comedetis,nec relinqueris ex eis vsque mane , & os non comminueris ex eis.Quærendum est insuper,quomodo Ioannes videatur vti hoc euangelij dicto,perinde quasi referatur ad œconomiam Seruatoris, & ad illud tempus , quando sine lege iubentur ouem comedentes os non conterere. Dicit autem sic,Venerunt ergo milites,& primi quidem fregerunt crura, & alterius qui cum eo crucifixus erat: ad Iesum autem cũ venissent,vt viderunt eum iam mortuum , non fregerunt eius crura:sed vnus militum lancea latus eius fodit. Et continuò effluxit sanguis & aqua.Et qui vidit, testimonium perhibuit, & verum est testimonium eius.Et ille scit quòd vera dicat,vt & vos credatis.Facta sunt enim hæc,vt scriptura impleretur, Os non comminuetis ex eo.Quin alia innumera sunt præter hæc ad lectionem apostoli examinanda,& de paschate,& de azymis.Examinanda autem,vt antea diximus , scriptione ac- L
curata longissimi libri.Nunc autem veluti per compendium hæc in medium afferentes,quæ apparent dubia propter propositam lectionem,sic soluere tentabimus. Illud etiam memoria repetentes,Hic est ille agnus Dei, qui tollit peccatum mundi,quoniam & in paschate ex agnis,inquit,& hœdis su-
meris.Videtur etiam Ioannes euangelista cum Paulo cōscien- Ioan.6.
tiens similia dubia habere his,quæ à nobis indagata sunt. Dicendum autem est ad hoc,si sermo factus est caro , & inquit Dominus:Nisi manducaueritis carnem filij hominis,& biberitis eius sanguinem,non habetis vitam in vobis,& qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem,habet vitam æternam,&ego resuscitabo eum in nouissimo die,caro enim mea verè est cibus,& sanguis meus verus est potus:qui manducat meam carnem,& bibit meum sanguinem,in me manet,& ego in illo:fortasse hanc esse carnem agni tolléris peccatum mundi,&hunc esse sanguinem,de quo ponere necesse sit super duo liminaria, & super vtrunque postem in his domibus,in quibus comedimus pascha. Atq; ex huius agni carnibus comedere oportet in mundi tempore , quod est nox, assas verò carnes esse manducandas cum pane & azymis:
quandoquidem Dei sermo non tantùm est caro. Inquit igi- Ioan.6.
tur:Ego sum panis vitæ:& hic est panis qui de cœlo descendit,vt qui ex ipso comederit:non pereat : ego sum panis qui de cœlo descendi : si quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternũ.Nec sanè ignorandũ est , omnem cibũ abusiuè panẽ dici,quemadmodum deMose scriptum est in Deuterono- M
mio.Quadraginta diebus panem non comedit,& aquam nō Deut.9.
bibit,pro eo quod est,neque siccum,neque humidum gustauit cibum.Quod idcirco obseruaui,quia dicat Ioãnes in suo euangelio:Et panis etiam quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita.Cæterùm in intybis comedimus carnes agni, & azyma,vel cum nos pœniret peccatorum nostrorum,& affligimur ea tristitia,quæ exDeo est,quæque operatur nobis pœnitentiam,pœnitere nesciam in salutem,vel cum ob vexationes,& tormenta quærentes enutrimur ab ipsis veritatis speculationibus.Non comedẽda est igitur agni caro cruda, perinde ac faciunt literæ serui,more animantium ratione carentium,& sæuientium contra eos,qui idcirco ratione verè vtutur,quia velint intelligere spiritualia , id quod ratione caret ferarum agrestium immurantes.Sed elaborandum est transmutanti cruditatem scripturæ ad coctionem , ne in aliquid humidius,& aquosius,& dissolutũ transmutet ea quæ scripta sunt:quod faciunt prurientes auribus , & à veritate quidem auertẽtes se ipsos ad remissam, & flaccidam viuendi rationẽ sua instituta transmutãtes.Nos verò feruẽti spiritu,& ignitis
sermonibus à Deo datis (quales Hieremias sumpserat ab eo Hier.5.
qui sibi dicebat : Ecce ego dedi sermones meos in os tuum ignem) assas faciemus agni carnes:ita vt qui illas participent, dicant:

A dicant: Cor nostrum ardens erat, loquente in nobis Christo, & illud, quàm reserabat nobis scripturas. Quod si ad hac rem opus erit nos quærere, vt assemus agni carnes igne, in mediū afferenda erit confessio, vbi in sermonibus de passione Dei Hieremias dicit, Et factum est vt ignis combutens, & ardens in ossibus meis: & resoluar, & sustinere non possum. Incipiēdum autem est, dum comedimus, à capite, hoc est à supremis & primatiis dogmatibus de rebus supercœlestibus, & desinēdum in pedes: nimirum in vltimas disciplinas, quærentes de vltima natura in entibus: vel de rebus materialibus, vel terrestribus, vel malis spiritibus & impuris dæmonibus. Nam fieri potest, vt sermo de ipsis diuersis existens ab illis sublimibus reconditus in mysteriis scripturæ, per pedes agni nominatus sit. Quin ab intestinis, & interioribus, & abstrusis non recedendum est. Sed ad scripturam totam perinde atque ad vnū corpus accedamus oportet. Nec collacerandæ, discindendæque sunt, tum constantissimæ, tum fortissimæ harmoniæ totius compositionis ipsius, id quod fecerunt, qui quantum in ipsis est, vnius vnitatem spiritus, in omnibus scripturis existētem, collacerāt. Et sanè hæc prædicta ex agno prophetia, vna sola nocte tenebratum, quę sunt in pręsenti vita, nos nuttiat: tanquam enim exoriente die rerum post pręsentem vitā futurarum: sic nos nihil reliquum facere debemus de cibo solū
Hier. 20.

B nobis in pręsentia vtili. Cum enim nox præterierit, ac superuenerit postea dies, azymum habentes haudquaquam ex veteribus, & ex his quę infernè fermentant, panem comedimus nobis eousque profuturum, donec post azymum fuerit nobis datum manna: hoc est angelicus ille, & non humanus cibus. Ab vnoquoque igitur nostrum immoletur ouis in omni domo familię nostrę. Facile etiam factu sit, vt aliquis transgressor sit legis non mactans ouem, alio vniuersum seruante mandatum, mactante, & coquente, & os eius non confringēte. Et sic, vt quàm breuissimè dicam, consonè apostolicę intelligentię, & euangelico agno designetur Christus esse immolatum pascha. Neque enim existimandum est historica historicorum esse figuras, & corporalia corporalium, sed corporalia spiritualium, & historica rerum quę mente percipiūtur: vt ascendamus oratione ad tertium etiam pascha perficiendū in myriadibus angelorum: nimirum conuentu omnium celeberrimo & perfectissimo, atque ἐν μακαριωτάτῃ, hoc est beatissimo exitu, de quo disserere non est nunc necessarium: cum etiam hęc latius & copiosius, quàm lectio exigat, disputauerimus. Verùm non imperuestigatum sinendum est, quomodo in propinquo erat pascha Iudæorum, quando erat Dominus simul cum matre, & fratribus, & discipulis in Caphatnao. Atque in euangelio quidem secundum Matthæum dimissus à diabolo, cum aduenissent, ministrarēntque illi angeli, audissētque Ioannem traditum fuisse, secessit in Galilæam, & relicta Nazara profectus habitauit in Capharnao. Deinde
Ioan. 12.

C cum incepisset prædicationem, elegissētque quatuor piscatores apostolos, docuissētque in synagogis totius Galileæ, sanassētque sibi allatos, in montem ascendit. Dicitque beatitudines, & quæ his sunt proxima. Cum verò finisset illam doctrinam, descendisset de monte, denuò Caphatnaum ingreditur, indéque ingressus nauim, transit ad locum Gergessenorum, è quorum finibus rogatus decedere, cum nauim conscendisset, traiecit, & venit in ciuitatem suam, vbi quibusdā sanitate reddita circumibat ciuitates omnes, & vicos, docens in synagogis eorum. Aliáque quamplurima postea fiunt, antequam adnotet Matthæus paschatis tempus. Quin etiam apud alios euangelistas, postquam diuersatus fuisset in Caphatnao Dominus, non inuenitur, quòd dicatur pascha esse in propinquo, quorum consilium seruare poterit, qui cogitarit quæ in superioribus de Caphatnao disseruerimus, nempe dum ibi diuersaretur, in propinquo esse Iudæorum pascha, maximè quoniā in paschate Iudæorum inueniuntur in templo vendētes boues, & oues, & columbas: propter quæ etiam nō additur, Domini, sed Iudæorum esse pascha. Vt enim domus patris facta est domus mercatus apud eos qui ipsam non sanctificabant: sic etiam pascha Domini factum est humanum, & Iudaicum pascha apud eos qui illud abiectius & corporalius elegerint. Cæterùm alias commodius videre erit, etiam quæ ad paschatis tempus pertinent, quod circa vernum æquinoctium con-

D ringit, & siquid aliud quæstio, de qua agitur, postulat expoliendum. Sanè Heracleon hæc magna, inquit, est festiuitas: figura enim passionis Seruatoris erat, quando non solùm interficiebatur ouis, verùm etiam comesa præberet requiem, & immolata quidem passionem Seruatoris in mundo significabat: comesa verò requiem futuram in nuptiis. Apposuimus autem verba ipsius, vt cum viderimus virum hunc tātis in rebus nullo apparatu versantem, sed contemptim, & sine firmitate, magis ipsum despiciamus.

TOMVS VNDECIMVS.

Et ascendit Hierosolymam Iesus, & reperit in templo eos qui vendebant boues, & oues, & columbas, & mensarios sedentes: & cum fecisset flagellum è funiculis, omnes eiecit è templo: oues simul, ac boues, et mensariorum æs effudit, & mensas subuertit, & his, qui columbas vendebant, dixit: Auferte ista hinc, nec facite domum patris mei domum mercatus. Recordati verò sunt discipuli eius scriptum esse, Zelus domus tuæ comedit me. E

NOTANDVM quidem est Ioannem scribere secundū Iesu opus fuisse repertos ab ipso vendentes oues, & boues, & columbas in templo, cum cæteri ferè in fine, vicinum illud faciant dispensationi illi, quæ erat tempore passionis, & Matthæus quidem sic. Cum intrasset Iesus Hierosolyma, commota est vniuersa ciuitas dicens, quis est hic? Turbæ autē dicebant. Hic est Iesus ille propheta à Nazareth Galilææ: & intrauit Iesus in tēplum, & eiecit omnes vendentes, & ementes in templo, mensásque mensariorum, & cathedras vendētium columbas subuertit, & dicit eis: Scriptū est, domus mea, domus precationis vocabitur: at vos facitis illā latronū speluncam. At Marcus: Et veniūt Hierosolyma ingressúsque Iesus in templum, cœpit eiicere eos qui vendebant & emebant in templo: & mensas argentariorū, sellásq; vendentium colūbas subuertit: nec permittebat, vt quisquā deportaret vas per templum: & docebat dicens illis: Nōnne scriptum est, domus mea, domus precationis vocabitur omnibus gētibus? Vos autem fecistis eam latronum speluncam. Lucas verò: Et vt appropinquauit videns ciuitatem, fleuit super illa, dicens: O si cognouisses & tu. Et quidem hoc die tuo, quæ ad pacem tuā pertinent, curares: nūc autem occultata sunt à filiis tuis, quia superuenient tibi dies, cum circundabunt te inimici tui vallo, & cingent te, & coangustabunt te vndique, & solo æquabunt te, & filios tuos qui in te sunt. Et non relinquēt in te lapidem super lapidem, eo quòd non cognoueris tempus visitationis tuæ. Et ingressus in templum, cœpit eiicere vendentes in illo, & ementes, dicens illis: Scriptum est, domus mea, domus precationis est: vos autem fecistis illam speluncam latronum. Præterea hoc etiam obseruandum est, quòd his quæ dicta sunt apud tres euangelistas in ascensu Domini ad Hierosolyma, in quo hæc fecit in templo, similia scripserit Ioannes post multa fuisse facta, nempe post alterum ipsius aduentum ad Hierosolyma à præsenti diuersum. Sunt autem hunc in modum cōsideranda: atque in primis quæ à Matthæo tradunrur. Cum appropinquassent Hierosolymis, & venissent Bethphage ad mōtem oliuarum, tunc Iesus misit duos discipulos dicens eis: Ite in vicum, qui è regione vestri est, & statim inuenietis asinam alligatam, & pullum cum ea, soluite, & adducite mihi: & siquis vobis aliquid dixerit, dicetis: Dominus his opus habet, & cōfestim dimittet eos. Hoc autem totum factum est, vt impleretur quod dictum est per prophetā dicentem: Dicite filiæ Sion: ecce Rex tuus venit tibi mansuetus, & sedens super asinam, & pullum filium subiugis. Profecti autem discipuli, fecerūt sicut præceperat illis Iesus. Et adduxerunt asinam & pullum, & imposuerunt super eos vestimenta sua, & insedit illis. Plurima autem turba strauerunt vestimenta sua in via. Alij autem cædebāt ramos de arboribus,
Matth. 21.
Marc. 11.
Luc. 19.
F
Matt. 21.

G & ſternebant in via. Porrò turbæ quæ præcedebant, & ſequebantur, clamabant dicentes: Hoſanna fili Dauid : benedictus qui venit in nomine Domini: Hoſanna in altiſſimis. Deinde verò hæc ſequuntur: Et cum intraſſet ipſe Hieroſolyma, cõmota eſt vniuerſa ciuitas : quæ in ſuperioribus citauimus.

Marc. 11. Nunc verò verba Marci conſideremus. Et cũ appropinquant Hieroſolymis ad Bethphage , & Bethaniam iuxta montem oliuarum emittit duos è diſcipulis ſuis, & dicit illis : Abite in vicum qui è regione veſtri eſt: & ſtatim ingrediẽtes in illum, inuenietis pullum alligatum, ſuper quem nullus hominũ ſedit: ſoluite eum, & adducite. Et ſi quis vobis dixerit cur facitis hoc, dicite quòd Dominus eo opus habet : & continuo illum mittet huc. Abierunt autem, & inuenerunt pullum alligatum iuxta ianuam foris in biuio, & ſoluunt illum. Et nonnulli eorum qui illic ſtabant, dicebant illis : Quid facitis ſoluentes pullum? At illi dixerunt eis, quemadmodum præceperat Ieſus: & ſinebant illos: & adduxerunt pullum ad Ieſum, & iniecerunt illi veſtimenta ſua, ſeditque ſuper illum. Multi verò veſtimenta ſua ſternebant in viã. Et qui præcedebant, quíque ſequebantur, clamabant dicentes: Hoſanna, benedictus qui venit in nomine Domini, Benedictum quod venit regnũ nomine Domini patris noſtri Dauid, Hoſanna in altiſſimis. Et ingreſſus eſt Hieroſolymam, & in templum Dominus, & cũ circunſpexiſſet omnia, iámque tempus eſſet veſpertinum,
H egreſſus eſt Bethaniam cum duodecim: & poſtero die , cum exiſſet Bethania, eſuriit. Et ingreſſus in templum, cœpit eiicere vendentes, & quæ ſequuntur hunc in modum à Luca narrata. Et euenit cum appropinquaſſet ad Bethphage, & Bethania iuxta montem, qui vocatur oliuarum, miſit duos diſcipulorum

Luc. 19. ſuorum dicens: Abite in caſtellum, quod eſt ex aduerſo, in quod introeuntes inuenietis pullum alligatum , in quo nemo hominum vnquam ſedit, ſoluite, & adducite: & ſi quis vos interrogauerit, quare ſoluitis? Sic dicetis eis, quia Dominus eo opus habet. Abierunt autem qui miſſi erant , & inuenerunt ſicut dixerat. Soluentibus autem illis pullum, dixerũt Domini eius ipſis: Quare ſoluitis pullũ? At illi dixerunt: Quia Dominus eo opus habet. Et duxerunt illum ad Ieſum: iniectíſque veſtimentis ſuis ſuper pullũ, impoſuerunt Ieſum. Proficiſcente autem illo, ſubſternebant veſtimenta ſua in via. Et cum appropinquaret iam ad deſcenſum montis oliuarum, cœperunt omnis multitudo diſcipulorum gaudentes laudare Deum voce magna ſuper omnibus, quas viderant, virtutibus dicentes. Benedictus rex, qui venit in nomine Domini. Pax in cœlo, & gloria in altiſſimis. Et quidam phariſæorum è turba dixerunt illi. Magiſter increpa diſcipulos tuos: quibus re-

Ioan. 2. ſpondens ipſe ait, Dico vobis, ſi hi tacuerint, lapides clamaturos. Et vt appropinquauit intuitus ciuitatem fleuit ſuper illa, & quæ ſequuntur à nobis poſita . Atque Ioannes poſt illud:
I Aſcendit Ieſus Hieroſolymam, & reperit in templo vendentes oues, & boues, pluribus interiectis alterum Domini enarrans ad Hieroſolymam aſcenſum (poſt eam cœnam, quę Bethaniæ fuit, ante ſex dies paſchatis, in qua Martha miniſtrabat

Ioan. 12. Lazaro accumbẽte) hæc inquit. Poſtero die turba multa, quæ venerat ad diẽ feſtum, cum audiſſet, quòd veniret Ieſus Hieroſolymam, acceperunt ramos palmarum, & proceſſerũt obuiam ei, & clamabant. Oſanna benedictus, qui venit in nomine Domini, rex Iſraelis. Nactus autem Ieſus aſellum inſedit ei, ſicut ſcriptum eſt , Ne metue filia Sion: ecce rex tuus

Zach. 9. venit , ſedens ſuper pullum aſinæ. Porrò hæc me neceſſariò feciſſe reor, etiam ſi quàmplurima euangeliſtarum verba citarim, vt oſtenderem diſſonantiam, quæ eſt in textu. Tribus quidem in vno , eodémque Domini ad Hieroſolymam aduentu dicentibus ea , quæ multi exiſtimant eadem eſſe cum his, quæ Ioannes etiam ſcripſerit, Ioanne verò hæc, quę expoſuimus , referente facta fuiſſe in duobus Domini aſcenſibus ad Hieroſolymam, atque diuerſis, diſtantibúſque actionibus: enarrante etiam Dominum interim ad diuerſa loca profectum fuiſſe . Itaque meum eſt iudicium minimè oſtendi poſſe apparentem diſſonantiam , conſonam exiſtere his, qui in hiſce rebus, nihil, præter hiſtoriam admittunt, quòd ſiquis nos rectè non expoſuiſſe retur, contra hanc noſtram intelligentiam prudẽter ſcribat. Cæterùm poſtulantes ab eo, qui dat omni petenti, & omni conanti acutè quærere, itémq; eum pulſantes, vt nobis aperiantur, ſcientiæ clauibus, occulta K ſcripturę, iuxta vires nobis ſuppeditatas exponemus, quæ nos monent ad horum concordiã, cũ primis vidẽtes Ioannis textum incipiente ab illis verbis. Et aſcendit Ieſus Hieroſolymã: eſt igitur Hieroſolyma, vt ipſe Dominus docet in euangelio ſecundum Matthęum, ciuitas regis magni non in cõualle, vel infernè alicubi poſita, ſed in alto monte ædificata, ac montes in circuitu eius, cuius participatio eius in idipſum. Et illuc aſcenderunt tribus Domini teſtimonium Iſraeli. Vocatur etiã hæc ciuitas Hieruſalem, ad quam nullus eorum , qui manent in terris, aſcendit, neque ingreditur, ſed quælibet anima, quæ naturalem habet celſitudinem, vímq; acutè intelligendi, perſpiciendíque intelligibilia, huius ciuitatis eſt ciuis. Fieri etiam poteſt, vt in peccato ſit etiam Hieroſolymita : quòd poſſint etiam optimo ingenio præditi peccare (ni celerius poſt peccatum redeant) perdentes aptitudinem illam, & futuri in vna earum ciuitatum, quæ alienæ ſunt à Iudæa, non ſolùm aduenæ, verùm etiam in ea nomen ſuum daturi. Aſcẽdit igitur Ieſus Hieroſolymam, poſtquàm opem tuliſſet his , qui erant in Cana Galilææ : ac deinde Capharnaum deſcendit , facturus Hieroſolymis, quæ ſunt ſcripta. Reperit ergo in tẽplo (quod & domus patris Seruatoris eſſe dicitur) hoc eſt in eccleſia, vel in annunciatione eccleſiaſtici, & ſani ſermonis, quoſdam, qui domum patris, domum mercatus facerent. Ac ſemper aliquos reperit Ieſus in templo. Quando enim in ea, quæ dicitur eccleſia, quæ eſt domus Dei viuentis, columna , & firmamentum veritatis, non ſunt aliqui menſarij ſedentes , quibus L opus ſit plagis ex flagello è funiculis à Ieſu facto? Rurſus quãdo non ſunt argentarij, quibus ſit opus illorum æs effundi, ac menſas ipſorum ſubuerti ? Quando item non ſunt , qui mercatorum more vendunt boues, quos oportuit ſeruare ad aratrum, vt iniectis ad ipſum manibus, nec ad poſteriora conuerſi , regno Dei ſint apti? Sed quando non ſunt præferentes mammonam iniquitatis ouibus , quarum cauſa efficitur, vt ipſi honore honeſtentur ? Sunt etiam complures, qui ſynceritatem , & puritatem priuatam omni amaritudine, & bili ſpernant , etiam lucri infelicis cauſa prodentes diligentiam eorum, qui tropicè columbæ dicuntur. Cum igitur reperit Seruator in templo (quod eſt domus patris) vendentes boues , & oues, & columbas, & menſarios ſedentes, expellit illos (vſus flagello è funculis à ſe facto) vnà cum ouibus , bobúſque venalibus , ipſorum etiam pecunias congregatas effundens , tanquam indignas , quæ ſimul tenerentur, & ipſorum inutilitatem oſtendens. Subuertit etiam (quæ in auarorum erant animis) menſas , dicens his, qui columbas vendebant. Auferte iſta hinc , ne poſt hac in templo Dei vendantur. Arbitror verò ego Ieſum ipſum ediidiſſe ſigna, per ea, quæ dixit , profundius , vt nos intelligeremus ſignificari per hæc , quòd non amplius in poſterum perficiendus eſſet cultus à ſacerdotibus in templo illo , iuxta cultus ſub ſenſum cadentes : neque legem ſeruati poſſe amplius conſtanter , ſaltem vt volebant corporales Iudæi. M Neque enim expellente Ieſu boues , & oues, iubentéque inde auferri columbas , futurum erat, vt in multum temporis immolarentur boues , & oues , & columbæ , iuxta Iudæorum morem . Sic Ieſu effundente nomiſmata, quæ figurabant homines corporales non habentes Dei formas , & impreſſiones , legis conſtitutio , quæ veneranda eſſe videbatur , propter occidentem literam diſſoluenda, effundendáque erat, & adueniente Ieſu , atque vtente aduerſus populum flagellis, transferendum erat ſacerdotium ad eos, qui ex gentibus crediidiſſent in Deum per Chriſtum à Iudæis , à quibus etiam auferendum regnum Dei dandum erat genti facienti fructus eius. Fieri verò etiam poteſt , vt naturaliter Dei templum ſit anima rationi obtemperans : corpore ſuperior propter ingenitam ſibi rationem exiſtens , ad quam è Capharnao infernè poſita (nimirum in humilioribus) aſcendit Ieſus : in qua reperiuntur terreni (antequàm à Ieſu erudiatur, caſtigetúrque) & fatui, & beſtiales motus, atque ea, quæ nos (cum non ſint) in bonis ducimus , quæ expelluntur à Ieſu , ratione contexta ex dogmatibus demonſtratiuis , & obiurgatoriis , ne anima domus patris ſui ſit amplius domus mercatus , ſed recipiat Dei

A Dei cultum, qui peragitur iuxta cœlestes, spiritualésque leges, tùm pro sua, tùm pro plurium salute. Motuum sanè terrenorum nota est bos, cum sit agricultor, fatuorum, & bestialium ouis, quoniam præ omnibus brutis, seruile est animal: leuium verò, & instabilium cogitationum columba, eorũ verò, quæ in bonis ducimus, nomismata. Quòd si quis expositione hac offenditur, quia pura sint animalia, quæ in scripturam fuêre assumpta, dicendum est dubiæ fidei futuram scripturam secundum contingentem historiam, si narraret ingressa fuisse alia animalia etiam ad mercaturam, præter ea, quæ immolabantur, quòd dici non posset aliorũ animalium gregem, prætetquàm purorum, fuisse in templo Dei. Quapropter euangelista, iudicio meo, vsus est re illa, quam mercatores fecere, qui aduenerant temporibus Iudaïcarum festiuitatum, inducerántque animalia hæc in templi vestibulum exterius. Porrò cui curæ est accuratior inquisitio, cõsiderabit, an iuxta dignitatem præsentis vitæ erat, vt Iesus rem talem auderet facere: extrudere videlicet mercatorum multitudinem, qui ad diem festum ascenderát, distributuri boues ditioribus, & tanto populo oues mactandas per domos familiarum, quæ multorum millium complerét numerum: atque eos, qui in rebus talibus gloriantes producturi in medium erát columbas, quas multi
B empturi erát, ceu in cõuentu celeberrimo conuiuaturi. Considerabit hic etiam, an numulariorum erat, nõ accusare Iesum contumeliosè propter suas ipsorum effusas pecunias, & mensas subuersas. Quis autem flagello è funiculis verberatus expulsúsque ab eo, qui penes eos habebatur vilis, hunc adortus non inclamasset, totis viribus sese vlciscens? Cum præsertim tantam haberet multitudinem eorum, qui sibi æquè contumeliam fieri credebant, fauentem sibi aduersum Iesum? Insuper consideremus Dei filium funiculos sumentem, sibíque flagellum texentẽ ad extrudendũ è templo, an nõ repræsentet preter audaciã, & temeritatem, inordinatum etiam quiddam. At verò vnum relinquitur defensionis suffugium contra hæc voleti etiam historiam seruare. Vis quædam Iesu diuinior, qui poterat, cum vellet inflammatum inimicorum animum extinguere, & multa hominum millia superare gratia diuina, & cogitationes tumultuantium dissipare. Dominus enim dissipat consilia gẽtium, & spernit cogitationes populorum, consilium autem Domini in sempiternum præstat, adeò vt historia præsentis loci (si tamen hæc facta fuit) ostẽdat nullis quãtumlibet admirabiliter ab ipso factis, atque inuitantibus ad fidem eos, qui viderunt, virtutem nunc editam minorẽ fuisse: quam etiam maiorem pronunciare possumus, quàm quod in
C Cana Galilææ sit aqua in vinum mutata, nimirum quòd illic inanimem materiam mutauerit, hoc verò in loco tot myriadum ingenia, præstantissimásque animæ partes subiugarit. Cæterùm obseruandum est matrem Iesu dici adesse nuptiis, vocatúmque fuisse Iesum cum discipulis suis, neminem verò præter Iesum numerari Hierosolymam ascendisse. Viderísque discipulos etiam adfuisse, quandoquidem recordati sunt scriptum esse, Zelus domus tuæ comedit me. Ac fortasse in singulis discipulis erat Iesus Hierosolymam ascendens, quo circa non dictum est: ascendit Iesus Hierosolymam, & discipuli eius: quemadmodum descendit Caphatnaum ipse & mater eius, & fratres, & discipuli eius. Sed iam cognata huic loco (nimirum quòd eiecti fuerint è templo, qui illud facerẽt domum mercatus) apud cæteros posita consideranda sunt. Ac sanè videamus in primis, quæ sunt apud Matthæum, dicentem: Ingresso Domino Hierosolymam, cõmotam fuisse vniuersam ciuitatem, dicentem: Quis est hic? narrantémque ante hæc de asina & pullo sumptis iussu Domini à duobus discipulis ab eo missis à Bethphage. Et inuentis in vico è regione
Matt.21. ipsius existente. Vbi & à duobus discipulis soluitur asina antea alligata: iussis si quis quid illis dixisset respondere: Dominus his opus habet, & confestim dimittet eos. Narrat etiam Matthæus per hæc impleri prophetiam factam, dicentem: Ecce rex tuus venit tibi mansuetus, & sedens super asinam, & pullum filium subiugis, quam apud Zachariam inuenimus: & inquit profectos discipulos, cum fecissent quæ illis iussisset Iesus, asinam adduxisse, & pullum, atque imposuisse super eos vestimenta sua: Dominúmque illis (nimirum asinæ, & pullo) insedisse: tùm scilicet, cum turba strauit vestimenta

in via, & alij ab arboribus resectos ramos in via sternerent, D
præcedentibus, ac sequentibus turbis, quæ clamarent, Osanna fili ô Dauid. Benedictus qui venit in nomine Domini, Osanna in altissimis. Verumtamen postquam ingressus est horum gratia Hierosolymam. commota est vniuersa ciuitas dicens: Quis est hic? Et turbæ videlicet, quæ præcedebant, & sequebantur, responderunt interrogantibus, dicentes: Hic est ille Iesus propheta: ille à Nazareth Galilææ: & intrauit Iesus in templum Dei, & eiecit omnes vendentes, & ementes in templo, mensásque mensariorum, & cathedras vendentium columbas subuertit, & dicit eis, scriptum est, domus mea, domus precationis vocabitur, at vos facitis illam speluncam latronum. Interrogemus igitur eos, qui nihil vltra historiam propositum fuisse rentur Matthæo euangelium scribenti, quid illud erat perurgens vti mitterentur duo discipuli in vicum, qui erat è regione Bethphage, asinam alligatam repertam, & pullum cum ea soluturi, & adducturi ad eum. Quid autem scriptione dignum fecit Iesus asinæ insidens, & pullo, & ingressus ciuitatem? Cur autem prophetans Zacharias quæ de Christo postea euenerunt: gaude valde filia Sion (inquit) annuncia filia Hierusalem. Ecce rex tuus venit tibi iustus, & seruans, mansuetus, & ascendens super subiugum, & pullum nouum? Nam si prophetia hæc tan- E
tum prædicit id, quod Euangelistæ corporaliter repræsentant, consequentiam prophetiæ seruent nobis, literæ insisten- Zach.9.
tes, sic habentem. Excindam currus Ephraim, & equum ex Zach.9.
Hierusalem, & excindetur arcus bellicus, & multitudo: & pax ex gentibus, & imperabit aquis vsque ad mare, & à fluuiis vsque ad exitus terræ. Et quæ sequuntur. Sciendum est etiam Matthæum non protulisse textum, prout iacet apud prophetam, pro eo nanque quod erat, exulta vehementer filia Sion, annuncia filia Hierusalem, fecit. Dicite filiæ Sion, abbreuians illud, quod propheta dixerat, tacuit, & iustus, & seruans ipse, cum dixisset, vt positum est, mansuetus, & ascendens. Et pro eo quod erat, super subiugũ, & pullum nouum, inscripsit, super asinam, & pullum filium subiugis. Quin Iudæi quoque prophetiæ seriem cum his, quæ de Iesu scripta sunt, conferentes, non vulgariter nos vrgent: petẽtes, quomodo Iesus exciderit currus ex Ephraim, & equum ex Hierusalem, exciderítque arcum bellicosum, ac fecerit quæ sequuntur. Sed hactenus quidem de prophetia, quòd si longitudinem viæ pretendent, nihil dignum inuenientes œconomia filij Dei in sermone de asina, & pullo, primùm, quidem, qui quindecim stadiis vtuntur existentibus parua distantia, non admodum consentaneam defensione viȩ afferent, deinde verò causam nobis dicát, quomodo ad viam tàm breuem duobus iumentis opus habeat, insedit enim, inquit, illis. Prȩterea illud etiã, si quis vobis aliquid dixerit, dicite quòd Do-
minus his opus habet: statímque dimittet eos, nõ arbitror di- F
gnum esse diuinitate filij Dei: vt dicamus tali naturȩ fatẽdum esse sibi opus esse asina soluta à vinculis, & pullo cum ea veniẽte. Magnum enim omne sit oportet, dignúmque bonitate eius, quo filius Dei opus habeat. Ad hȩc verò plurima turba vestimenta sua sternens in via (tolerante hȩc Iesu, & non increpante) vt perspicuum est ex his, quȩ alij narrant (nimirum si hi tacuerint, lapides clamabũt) haud scio, an non ostendant stolidam causam ipsius (si nihil aliud ex his declaratur) qui ob hȩc lȩtatur. Iam ramos ab arboribus excisos in via sterni asinis pertrãseuntibus, & impedimenta anteponi iniuria potius afficientis, quàm excogitata laus videri potest. Cȩterùm his similia, de quibus dubitauimus eorũ causa, qui è templo eiecti fuêre ab ipso, atq; etiam maiora hoc in loco dicenda sunt. In Euangelio enim Ioannis ementes eiicit, dicente Matthȩo, omnes eum eiecisse tum vendentes, tum ementes in templo. Longè autem maior, vt probabile est, ementium, quàm vendentium erat numerus. Notemus etiam, an nõ supra dignitatem Iesu erat, qui putabatur filius esse fabri, omnes è templo eiicere vendentes, & emẽtes, nisi fortè, vt etiam illic diximus, potentia diuiniore subegit omnes: qui acerbiora apud alios Euangelistas, quàm apud Ioannem, audiunt. Nam narrante Ioanne illis dictum fuisse à Iesu, nolite facere domum patris mei, domũ mercatus, apud alios redarguuntur fecisse domum precationis speluncam latronum, nequeunte domo pa-

G tris fieri ſpelunca latronum, ſed eouſque à peccatoribus adducta, vt ipſa fiat mercatus domus. Non tantùm verò (precationis omnino patris domus cum ſit) neglecta latrones etiam ſuſcipiet, domus illorum non exiſtens, ſed etiam ſpelunca efficietur, res minimè facta à diligentia architectonica, & rationis compote. Atque hæc quidem videre, quomodo ſe habeant, mente, atque intelligẽtia vera data his, qui dicunt: Nos autem mentem Chriſti habemus, vt videamus, quę à Deo donata ſunt nobis, eſſe credimus ſupra captum noſtrum. Neque enim ea animæ pars præſtantiſſima, principatum quam vocamus, in nobis eſt pura: ſed nec oculi quidẽ puri ſunt, quales oportet eſſe oculos pulchre ſponſæ Chriſti, de quibus inquit, ſponſus: oculi tui columbarum: fortaſſe innuens vim acutæ intelligentiæ, quam habent ſpirituales, propterea quòd etiam ſuper Dominum, atque ſuper ſingulos ipſum habentes, ſpiritus ſanctus, ſicut columba aduenit: attamen ſic etiam affecti non tardabimus contrectantes dictos vitæ ſermones, periculum facere percipiendi vim ipſorum diffluentem in eum, qui cum fide tetigerit. Eſt igitur Ieſus Dei ſermo, qui ingreditur in animam, quæ vocatur Hieroſolyma: vectus aſina, quam diſcipuli à vinculis ſoluerunt, vectus inquam aſina, hoc eſt literis veteris inſtrumenti ſimplicibus, quas explanarunt, illos ſoluentes diſcipuli duo: altero ad animę medelam reducente ea, quæ ſcripta ſunt, eiúſque gratia per allegorias illa tractante, altero futura, eáque vera bona per ea, quæ in vmbra poſita erant, edocente. Sed vehitur etiam nouo pullo, hoc eſt nouo inſtrumento. In vtriſque enim inuenire licet veritatis ſermo-

1.Cor.2. *Principale animæ.* *Cantic.1.* *Allegoria.*

H nem nos purificantem, expellentémque cogitationes omnes in nobis vendentes & ementes. Solus autem ad Hieroſolymam, animam non venit: ſed neque cum paucis quibuſdam: multa enim ſint in nobis oportet præcedẽtia ſermonem nos perficientem, aliáque quamplurima ipſum ſequentia, nimirum omnia ipſum laudantia, & glorificantia: propriúmque ornamentum, ac veſtem ipſi ſupponentia, quo vehicula ipſius terram non tangant, habentia eum, qui è cœlo deſcendit, in ſe requieſcẽtem. Vt autem magis ſint ſupra terram ipſum vehentes, nimirum ſcripturarum ſermones, noui & veteres, excindantur rami de arboribus oportet, vt aſcendant ſuper ea, quæ rationi conuenienter ſunt expoſita. Cæterùm præcedentes ipſum, ac ſequentes turbæ declarare poſſunt angelicas cooperationes: aliquibus quidem præparãtibus illi viam in animabus noſtris, quibus ipſi honeſtẽtur, aliquibus verò aduentum ipſius intra nos ſequentibus. Qua de re ſæpius cum diſſeruerimus, nũc ad hoc teſtibus non egemus. Ac fortaſſe non ab re aſſimilaui aſinæ voces, quæ circunſteterunt ſermonem ducentes ipſum ad animam. Nam & animal eſt aſina onera geſtans, & multũ ponderis, onúſque graue, declaratur ex ſcriptura, præſertim veteris inſtrumenti, vt perſpicuum eſt inſpi-

I cienti, quæ apud Iudæos fiunt. Sed non ſic pullus, vt aſina, geſtat onera, quamuis enim graue ſit omne onus literæ non valentibus id, quod ſpiritus habet, ſurſum tẽdens, ac leuiſſimum capere, minus tamẽ oneris habet inſtrumentũ nouum, quàm vetus. Proinde quoſdam noui, qui aſinam quidem alligatam, eſſe interpretarentur ex circũciſione credentes, quos à multis vinculis ſoluiſſent hi: qui ſincerè per filium Dei ſpiritualiter edocti fuere, pullum verò gentiles: qui antequam Ieſu ſermonem ſuſciperent, extra omne impoſitum iugum exiſtentes, nullo coërcebãtur freno, ſed ſoluti erant, ac voluptatis amantes. Quamuis autem hi non diſſeruerint de pręcedentibus, & ſequentibus turbis, non improbabile tamen fuerit dicere pręcedentes eſſe Moſen, & prophetas: ſequentes verò ſanctos apoſtolos: de quibus omnibus, quam ingrediantur Hieroſolymam, & in quam domum habentem multos vendentes, & ementes expulſos à filio Dei, quantum ad hunc ſermonem ſpectat, quærendum eſt. Ac fortaſſis hæc eſt illa quæ ſurſum eſt Hieruſalem, ad quam aſcendet dominus, more aurigæ regens, tum ex circunciſione, tum ex gentibus credentes præcedentibus ipſis, ac ſequentibus vel prophetis, & apoſtolis, vel miniſtrantibus ipſi angelis (nam poſſunt ſic declarari ex præcedentibus, & ſequentibus ipſum, vt nunc dicitur,) quæ habebat ante aſcenſum ipſius eos ſpiritus, qui ſpirituales aſtutiæ in cœleſtibus dicuntur. Vel Chananæos, & Chettæos, & Amorræos, & hoſtes populi, & omnino alienos, cum illic

Typus Iudæorum & Gentium. *Eph.6.*

etiam aliquo modo impleri poſſet prophetia dicens: terra K veſtra deſerta, ciuitates veſtræ igni ſuccenſæ, ipſam regionem veſtram alieni deuorãt: hi enim ſunt, qui cœleſtem patris domum, Hieruſalem ſanctam, domum precationis inquinantes, *Eſa.1.* ſpeluncam etiam fecerunt latronum: non aliorum, quàm ſui ipſorum, qui argentum habent adulteratum, dantes accedentibus obolos, & collyba, vilia, & contemptibilia nomiſmata. Hi ſunt, qui dum cum animabus luctãtur, precioſiora ab illis auferunt, deprædantúrque pręſtantiora, vt dent ea, quæ nullius ſunt pretij. Attamen profecti diſcipuli, inueniunt aſinam alligatam, & non habentem Ieſum, propter impoſitum legi velamen, & ſoluunt. Quin inuenitur, & pullus cum ea: quoniam vtraque ante Ieſum petierant: dico autem tam eos, qui ex circunciſione, quàm eos, qui ex gentibus poſtea crediderunt. Verùm enimuero dicere quomodo mox rurſus hi mittuntur, poſtquam inſidens aſinæ dominus Hieroſolymam aſcendit, dici non poteſt ſine periculo, res alioqui myſtica, & mutationi ſanctorum in angelos coniuncta, mittendos in futuro ſeculo, perinde atque illi adminiſtratorij ſpiritus, qui mittuntur in miniſterium eorum, qui hæreditatem ſortiẽtur vitæ æternæ propter hæc. Quòd ſi aſina & pullus, literæ ve- *Hebr.1.* teres, & nouæ ſunt, quibus ſermo ille Dei vehitur, haud admodum difficile fuerit oſtendere, poſtquam inſederit ſuper illis ſermo, & poſtquam ingreſſus fuerit Hieroſolymã, quomodo remittantur non manentes inter eos, qui eiecerunt à ſe cogitationes omnes vendentes, & emẽtes. Arbitror verò ego non fruſtra etiam vicum, eúmque ſine nomine eſſe locum L hunc, vbi alligata aſina erat, & pullus. Vicus enim comparatione totius ornatus, qui eſt in cœlo, vniuerſa eſt terra, vbi eſt alligata aſina, & pullus: & vicus contentus vocari abſque adiectione alterius nominis. A Bethphage verò Matthæus inquit miſſos fuiſſe, qui aſſumerent aſinam, & pullum. Sanè hęc Bethphage locus eſt, quem (ſi interpreteris) vocare poſſis domum maxillarum ſacram. Et hæc quidem habuimus, quæ diſſereremus pro virili de his, quæ ſunt apud Matthæum, pleniorem, atque accuratiorem ſermonem habituri, nacti commodiorem occaſionem interpretãdi Euangelium à Matthęo *Confert D.* traditum. At Marcus, & Lucas pullum alligatum, ſuper quem *Marcũ cum* nullus hominum ſediſſet, repertum dicunt iuxta Domini iuſ- *D.Luca.* ſionem à duobus diſcipulis: quem ſolutum ad Dominum duxerint. Addit autem Marcus repertum pullum alligatum ad ianuam foris in biuio, ſed quis foris erat niſi gentiles? extranei à teſtamentis, & alieni à promiſſione Dei? In biuio non ſub tecto, domóue acquieſcentes, proprijs peccatis vincti, & ſoluti à prædicta duplici ſcientia familiarium Ieſu. Vincula verò alligatæ aſinæ, & peccata facta circa ſanam doctrinam redarguta ab ipſo, qui erat ianua vitæ (reſpectu illius ianuæ vitæ) non erant intra ianuam, ſed foris. Nam fortaſſis intra ianuam fieri nequit vinculum vitioſitatis. Steterunt autem, vt Marcus ſcribit, quidam apud alligatum pullum, nimirum qui ligauerunt ipſum, vt Lucas ſcribit: dixerũntque pulli Domini ad di- M ſcipulos: cur pullum ſoluitis? Domini enim qui ſubiecerant, & ligauerãt peccatorem, iniqui, & exleges ſunt, qui reſpicere nequeunt in verum dominum liberantem pullum à vinculis ipſorum. Quoniam ergo inquiunt diſcipuli: Dominus illo opus habet, nihil valentibus prauis dominis reſpondere, ducunt ad Ieſum pullum nudum, & ſubſternunt proprium ornamentum, vt iniectis veſtimentis diſcipulorum, inſidens Ieſus quieſcat. Cætera ex his, quæ dicta ſunt apud Matthæum non admodum obſcura erunt. Nempe quõnam pacto veniũt Hieroſolyma, & ingreſſus templum cœperit eiicere vẽdentes & emẽtes è templo: vel vt appropinquauit intuitus ciuitatem fleuit ſuper illam, cumq; ingreſſus eſſet templũ, cœpit eiicere vendentes. In aliquibus etenim habentibus in ſe templum, eiicit omnes vendentes, & ementes in tẽplo, in aliis verò non admodum parentibus ſermoni Dei, tantũ facit initiũ eiiciendi vendentes, & ementes. Præter hos verò ſunt etiam tertij, in quibus cœpit eiicere tantũ vendentes non etiam ementes. Verùm apud Ioannem omnes eiiciuntur flagello ex funiculis plicato vno cum ouibus, & bobus. Inſpice verò diligen- *Conciliatio* ter an alterationes rerum ſcripturarum, diſſonantiæque diſſolui *anagogica* poſſint tropo anagogico: nimirum vnoquoq; Euãgeliſtarum *præcedẽtiũ.* diuerſas actiones τοῦ λόγου, hoc eſt filij Dei, deſcribente in diuerſis

diuerſis

A diuersis animarum moribus:non eadem,sed similia quædam perficientes. Quin differentia etiam illa, quæ videtur esse de ascensionibus domini ad Hierosolymam apud Ioannem,qui Euãgelium,quod in manibus habemus, aliter quàm tres,scripsit, vt exposuimus in verbis ipsorum, sic solum seruari potest,Ioanne similia asserente,& dicente: excisis ab arboribus ramis,vel frõdibus ex agris,& stratis in via, ramos palmarum multam turbam, quæ venerat ad diem festum, accepisse, & processisse obuiam ei clamãtem:benedictus qui venit in nomine domini,& rex ille Israelis. Cæterùm ab ipso Iesu inquit Ioannes repertum asellum, super quem sedit Christus:maius quiddam nobis ob oculos ponens per hunc asellum sic tropicè dictum: qui beneficium maius accepit non ab hominibus, neque per homines, sed per Iesum Christum. Quin ne
Ioan.12. Ioannes quidem ipse protulit prophetiam iisdem verbis, sed pro ea dixit. Noli timere filia Sion:ecce rex tuus venit sedens
Zach.9. super pullum asinæ:pro eo, quod est: ascendens super subiugalem, & pullum nouum. Illud verò noli timere filia Sion, haud quaquam dictum est. Verùtamen cum exposuerint omnes propheticum sermonem, videamus, an non necessariò gaudendum sit filiæ Sion:atque hac præstantiori filiæ Hierusalem, non solùm valde gaudere, verùm etiam prædicare necesse sit regem suum aduenientem, iustum, & seruantem, & mansuetum, eo quòd super subiugalem, & pullum nouum ascenderit. Quisquis igitur ipsum receperit,non in posterum formidabit diuersæ sectæ homines, eloquentiæ vitibus armatos, qui currus Ephraim dicuntur,& à Deo excindi: quique

Discrimen inter filiam Siõ & Hierusalem.

B multos lædunt, Hierusalem habitare, & intendere volentes sanæ doctrinæ.Non formidabit etiam equum fallacem ad salutem, hoc est, desiderium insanum, & rebus sub sensum cadentibus familiare. Adhæc gaudere dignum est, eo quòd ab eo excindatur arcus bellicus, qui vehitur super subiugalem,& pullum nouum,non valentibus amplius inimici ignitis sagittis aduersus eum, qui receperit Iesum in suum templum:Erit autem in Hierusalem multitudo ex gentibus cum pace,Seruatoris aduentu,imperantis aquis,vt conterat capita draconum in aqua,& vt calcentur vndę maris à nobis perue-
Mar.11. nientibus,vsque ad exitus fluuiorum omnium,qui sunt super terram. Cæterùm quod Marcus de pullo scribens à domino dictum fuisse inquit: Super quem nemo vnquam hominum sedit, innuere mihi videtur,quòd hi,qui postea crediderunt, nunquam rationi antea se ipsos subdidissent, quàm Iesus inter ipsos adueniret. Nam fortassis hominum nemo vnquam insederat pullo, cum alioqui ex feris,vel ex his potestatibus, quæ à ratione alienæ erant, aliquæ insedissent. Quandoquidem diuitiæ aduersariarum potentiarum etiam apud Esaiam prophetam super asinos,& camelos ferri dicantur in tribula-
Esa.30. tione,& angustia. Leo, & catulus leonis,inde etiam volantia genimina viperarum, ferentium super asinos, & camelos di-
C uitias suas. Proinde rursum interrogandi sunt, qui nudæ literæ sunt intenti, an non iudicio suo frustra scriptum fuisse videatur,super quem nemo vnquam hominũ sedit.Quis enim, præter hominem,super pullos asinorum sedet?& nos quidem
Heracleon hæreticus. sic. Videamus verò quæ Heracleon dicat,inquiens: Domini ascensum ad Hierosolymam, significare ascensum à materialibus ad animalem locum, imaginem existentem Hierosolymæ. Illud etiam inuenit in templo, non dictum fuisse existimans de locis supernis,ne intelligeremus vocationem solam, sine spiritus ope adiuuari à domino, existimat enim templum esse sancta sanctorum, in quæ solus summus pontifex ingrediebatur,quò etiam proficisci spirituales arbirror illum dicere:vestibulum verò(vbi etiam leuitæ erant) arbitratur notam esse earum animarum,quæ inueniuntur in salute extra pleroma. Adhæc inuentos in templo vendentes boues,& oues,& columbas,& sedentes mensarios,dici exposuit pro his,qui nihil gratiæ tribuunt,sed mercatura, putant, & lucrum, ingressum extraneorum in templum:victimas proprij lucri, & auaritiæ causa ad cultum Dei suppeditantes.Quin enim Iesum è funiculis fecisse flagellũ,non ab alio illud accepisse,suo more pronunciat:flagellum imaginẽ esse dicens potentiæ,& actionis spiritus sancti,efflantis,& expellentis malos,& inquit flagellum,linum, sindonem, & cætera talia, imaginem esse potentiæ,& operationis spiritus sancti:postea sibi assumit,quod

scriptum nõ est:nimirum quòd flagellum ad lignum ligatum D
erat:quod lignum interpretatus est figuram esse crucis, & inquir,hoc ligno consumptos,& deletos aleatores,mercatores, omnémque malitiam. Nec scio quomodo nugãs dicat flagellum ex hisce duabus rebus paratum fuisse,quęrens quomodo à Iesu factum fuerit illud. Neque enim ex pelle, inquit, mortua illud fecit,vt ecclesiam præpararet nõ amplius speluncam latronum,& mercatorum, sed domum patris sui. Dicendum est etiam id, quod maximè est necessarium de diuinitate ex hoc contextu ipsi Heracleoni. Nam si templum,quod Hierosolymis erat,domum proprij patris dicit esse Iesus,factúmque fuerat templum illud ad gloriam eius, qui cœlum, terrámque creauit,quomodo non statim edocemur,non putare filium Dei alicuius alterius filium esse,quàm eius,qui cœlum, terrámque condidit? Ad hanc ergo domum patris Iesu, tanquam existẽtem domum precationis,etiam Christi Apostoli (vt in illorum actis inuenimus) ab angelo iubentur profecti stare,& loqui populo omnia hæc vitæ verba.Quin etiam per *Act.5.*
portam speciosam illic precaturi, veluti ad domũ precationis proficiscũtur:haudquaquã hæc facturi,nisi ipsum eundẽ cum eo nouissent Deum, qui adorabatur ab his, qui templũ illud Deo consecrarant. Quocirca obedientes Deo, magis quàm *Act.5.*
hominibus Petrus,& Apostoli dicunt. Deus patrum nostrorum suscitauit Iesum, quem vos interemistis suspensum in ligno:non enim ab alio Deo sciunt excitum Iesum è mortuis, nisi à Deo patrum: quem Christus glorificans, Abraham, & *Matt.22.*
Isaac, & Iacob Deum dicit esse, non mortuorum, sed viuentium. Atque etiam quomodo discipuli, si domus non fuisset E
eiusdem Dei cum Deo Christi, recordati fuissent verborum illorum:zelus domus tuæ comedit me,quæ dicuntur in psalmo sexagesimo octauo. Sic enim ponitur in propheta,comedit,tempore præsenti,& non comedet tempore futuro. Diligit autem eximiè Christus domum Dei in vnoquoque no- *Psal.68.*
strum,nolens ipsam fieri domum mercatus:neque volens, vt domus precationis spelũca fiat latronum:quippe qui Dei zelantis sit filius, si candido animo tales scripturarum voces audimus,à rebus humanis per metaphoram desumptas, ad demonstrandum, quòd Deus nolit alieni quicquam à voluntate sua admisceri animæ,omnium quidem hominum,sed pręcipuè eorum, qui admittere volunt diuinissimam fidem. Attamen sciendum est, psalmum octauum, & sexagesimum habentem,zelus domus tuæ comedit,& post pauca: Dederunt in escam meam fel,& in siti potauerunt me aceto (quæ vtraque in Euangeliis sunt scripta)ex persona Christi dici,nullam personæ loquentis ostendentem mutationem. Valde etiam inobseruãter Heracleon illud,zelus domus tuæ comedit me, dici putat ex persona earum potentiarum,quæ eiectæ fuerũt, & consumptæ à Seruatore,non valens seriem prophetiæ seruare:nam nobis intelligentibus hæc ex eiectarum, & cõsumptarum potentiarum persona dici, consequẽs est iudicio suo, vt ab illis etiam dicãtur verba illa: Dederunt in escam meam fel,quæ in eodem scripta sunt psalmo: sed (vt probabile est) F
illum turbauit vox,comedit(perinde quasi à Christo dici non posset) non videntem mortem scripturarum hominum affectus Deo,& Christo tribuentium.

TOMVS DVODECIMVS.

Responderunt ergo Iudæi,& dixerunt ei: Quod signum ostendis nobis,quòd ista facias? Respondit Iesus,& dixit eis: destruite templum hoc, & in tribus diebus erigam illud.

CORPORIS amantes, ac rerum, sensibilium, nunc iam mihi videntur innui Iudæi: qui ægrè ferentes expulsos fuisse à Iesu, qui domum patris faciebant domum mercatus, rebus ab ipso gestis signum postulãt, ex quo signo filius Dei, quem illi non recipiunt, videatur hæc decenter facere. Sed coniungens Seruator sermonem de corpore suo, perinde quasi loqueretur de templo illo, interrogantibus, quod signum ostendis, quòd hæc facias, respondet: Destruite tem-

G plum hoc,& in tribus diebus erigam illud. Nam etiam si vel alia decem signorum millia potuisset ostendere, certè ad illud: quòd hæc facias, nullum aliud ostendere poterat: proinde mentionem templi fecit, pro signis à templo diuersis. Attamen vtraque tum templum, tum corpus Iesu iuxta vnam intelligentiam, figura mihi esse videntur ecclesiæ, eò quod hæc ædificata sit ex viuentibus lapidibus: facta domus spiritualis in sacerdotium sanctum, super ædificata supra fundamentum Apostolorum & prophetarum, & Iesu Christi, qui est lapis angularis, re vera templum existens. Sin verò propter illud, vos estis corpus Christi, & membra ex parte videatur iunctura, & conuenientia lapidum templi destrui, dissiparique (vt in primo, & vigesimo scriptum est psalmo) Christi ossa ab insidiis, quæ sunt in persequutionibus,& tribulationibus,& ab his, qui bellum inferunt vnitati templi ob persequutiones, erigetur templum,& suscitabitur corpus tertia die post diem malitiæ in ipso instantem, atque post diem consummationis hac posteriorem. Tertia enim in cœlo nouo,& terra noua instabit dies: quando ossa hæc nempe domus Israël in magna dominica excitabuntur morte deuicta, adeò vt facta resurrectio Christi à crucis passione, contineat mysterium resurrectionis totius corporis Christi. Vt autem corpus illud Iesu sensibus obnoxium, cruci affixum est, sepultúmque, & postea excitum, sic totum sanctorum Christi corpus cum Christo cruci affixum est, & nunc non amplius viuit. Vnusquisque enim illorum perinde atque Paulus, in nulla re alia

Figura ecclesiæ. *Ephe.2.*

H gloriatur, præterquam in cruce domini nostri Iesu Christi: per quem ipse mundo crucifixus est, & mundus illi. Quamobrem non tantum vnà cum Christo cruci fuit affixus vnusquisque, ac mundo, sed etiam vnà cum Christo sepelitur, sepulti enim sumus vnà cum Christo, inquit Paulus, addens etiam (veluti ad quempiam resurrectionis arrabonem peruenisset) & cum ipso surreximus. Postea in quadam nouitate vitæ ambulat: tanquam qui beata illa,& perfecta resurrectione nondum resurrexerit: Vel igitur nunc quidem crucifixus fuit, postea verò sepelitur, vel nunc sepelitur sublatus etiam è cruce, aliquando (quatenus sepultus nunc fuit) resuscitaturus: Cæterum magnum est resurrectionis nostræ mysterium, prorsúsque contemplatu difficile: quod cum in aliis scripturarum locis, tum verò etiam apud Ezechielem his verbis annunciatur. Et facta est super me manus domini,& eduxit me in spiritu domini,& posuit me in medio campi, qui erat plenus ossibus hominum,& circunduxit me per ea in gyrum: erant autem multa valde super faciem campi, siccáque vehementer: & dixit ad me: Vaticinare de ossibus istis, & dices eis, ossa arida audite verbum domini,& post pauca. Et locutus est ad me dominus dicens, fili hominis ossa hæc, domus est vniuersa Israël,& ipsi dicunt: Aruerunt ossa nostra, periit

Gal.6. *Rom.6.* *Resurrectionis mysterium.* *Ezec.37.*

I spes nostra, abscissi sumus. Quibus enim ossibus dicitur, audite verbum domini, tanquam quæ sentiant verbum domini, tanquámque quæ sint domus Israël, nisi Christi corpori? de quo dicebat dominus, dissipata sunt ossa mea? cum alioqui ossa ipsius dissipata non fuerint? ac ne vno quidem ex ipsis contritum? Proinde cum efficitur resurrectio hęc veri,& perfectioris corporis Christi, tunc membra Christi (nimirum ossa ea, quæ in præsentia futuri comparatione sunt arida) coniungentur: os scilicet ad os suum, & iunctura ad iuncturam, nemine qui priuatus sit iunctura, occursuro in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis corporis Christi: & tunc membra multa vnum erunt corpus, cum omnia corporis membra (quæ multa sunt) fient vnius corporis. At vsum pedis, manúsque, atque oculi, ac denique auditus,& olfactus, complentibus singulatim quidem caput, singulatim verò pedes,& cætera membra, tum imbecilliora, tum abiectiora, ac ea, quæ putantur indecora, & decora, solius Dei est facere: qui simul temperabit corpus, etiam magis, quàm nunc, copiosiorem honorem addens ei, cui deerit, ne dissidium sit in corpore, sed inuicem alia pro aliis sollicitudinem eandem gerant membra. Et siue patitur vnum membrum, simul patientur omnia membra, siue glorificatur vnum membrum, simul gaudebunt omnia membra. Hæc sunt à me dicta (nec præter institutum) de templo, déque ex ipso expulsis, de quo Seruator dicit. Zelus domus tuæ comedit me: atque etiam de Iudæis petentibus signum sibi ostendi, ac denique de domini ad ipsos responsione coniungentis sermonem templi sermoni proprij corporis, & dicentis. Destruite templum hoc, & in tribus diebus erigam illud. Ab hoc enim templo, quod est corpus Christi, expellantur hæc oportet, quæ rationis capacia non sunt,& quæ mercaturam exercent, vt non in posterum sit domus mercaturam exercentium. Destrui etiam hoc templum ab his, qui insidiantur sermoni Dei, necesse est, cúmque dirutum fuerit, tertia, quàm prædiximus, die excitari. K

Ephe.4. *1.Cor.12.* *Psal.68.*

Quando etiam discipuli eius recordabuntur, quæ dixerit filius Dei, antequam destrueretur templum, perfecta tunc cum cognitione, fide etiam ipsorum: & credent sermoni, quem dixerit Iesus. Quin vnusquisque, qui erit huiusmodi (Iesu illum purificante) cum deposuerit, quæ aliena sunt à ratione, ac vendentia, propter inhabitantis in se filij Dei zelum destruetur, vt à Iesu erigatur: non tertia die, quod ad propositam lectionem attinet (nec enim scriptum est, destruite templum hoc,& ego tertia die illud erigam) sed in tribus diebus. Erigitur autem templi erectio (postquam destructum fuerit) prima, & secunda die, & perficitur in totis tribus diebus. Quamobrem, & facta est resurrectio, siquidem vnà cum Christo crucifixi sumus, vnáque cum ipso sepulti. Et quoniam non satis est ad integram resurrectionem illud verbum, consurreximus omnes in Christo, addidit, viuificabimur, vnusquisque autem in suo ordine: primitiæ Christus, deinde qui sunt Christi in aduentu eius: postremo finis. Resurrectionis L etiam illud est, prima die in paradiso esse Dei, resurrectionis item, quando apparens ne me tangas, inquit, nondum enim ascendi ad patrem meum. Et perfecta est resurrectio, cum vadit ad patrem. Quoniam verò quidam confunduntur, cum venerint ad locum de patre, & filio adducentes illud. Inuenimur autem & falsi testes Dei, quod testati fuerimus aduersus Deum, quod excitauerit Christum, quem non excitauit (& his similia declarantia alium esse eum, qui excitatus fuit) & illud, destruite templum hoc, & in tribus diebus ego erigam illud, existimantes ex his ostendi, numero non differre filium à patre, sed vnitum substantia, atque etiam vtrosque subiecto existentes propter quasdam intelligentias diuersos, non propter hypostasin dici patrem, & filium, illis respondere debemus: in ptimis quidem ea verba, quæ præcipuè astruant alium esse filium à patre, & quòd necessariò filius sit patris filius, & pater filij sit pater, tum verò non absurdum esse, eum, qui fateatur se nihil posse facere, nisi quod viderit patrem facientem, quíque dicat quicquid pater facit, similiter etiam filius facit) corpus, quod mortuum erat, excitasse: patre hoc illi donante: qui pater præcipuè dicendus est Christum excitasse è mortuis. Sanè Heracleon in tribus inquit, pro eo quod est, in tertia, non perscrutatus (quamuis notarit voculam, tribus) quomodo in tribus diebus peragatur resurrectio. M Atque etiam præterea tertiam diem appellat spiritualem, in qua declatari putant ecclesiæ resurrectionem. His consequens est, vt prima dies terrestris, secunda animalis dicatur, non facta ecclesiæ resurrectione in ipsis. Videntur equidem, quę scripta sunt in Euangelio secundum Matthæum,& Marcum à falsis testibus, in fine Euangelij accusantibus dominum nostrum Iesum Christum, relationem habere ad illud, destruite templum hoc, & ego in tribus diebus erigam illud. Ille enim de templo corporis sui dicebat, quæ illi suspicantes de eo templo dici, quod ex lapidibus ædificatum fuerat, quæ hic dicta sunt, dixerunt accusantes: hic dixit: Possum destruere templum Dei, & in triduo illud ædificare. Vel vt Marcus, nos audiuimus hunc dicentem, ego diruam templum hoc manu factum, & tribus diebus aliud non manu factum extruam, quando & summus sacerdos surgens dixit: Nihil respondes? cur isti aduersum te testificantur? At Iesus tacebat, vel vt Matthæus inquit, & surgens summus sacerdos in medium interrogabat Iesum dicens. Non respondes quicquam? cur isti aduersum te dicunt testimonia? At ille tacebat, neque quicquam respondebat. Arbitror verò necessariò etiam hæc citata fuisse relationem habentia ad eum textum, qui est ptæ manibus. Dixerunt ergo Iudæi, quadraginta & sex annis ædificatum est templum hoc, & tu in tribus diebus eriges illud? Quomodo quadraginta & sex annis extructum

Rom.6. *1.Cor.15.* *Distinctu esse personas patris & filij.* *Ioan.5.* *Matt.26.* *Mar.14.* *Matt.26.*

A ctum fuisse Iudæi dicant templum hoc, si historiam sequamur, dicere non possumus. Nam in tertio regum scriptum est, quod præparauerint lapides, & ligna tribus annis. In quarto autem anno, mense secundo, regnante rege Solomone super Israël, mandauit rex, & tollunt lapides grandes, lapides pretiosos pro fundaměto domus, atque lapides impolitos, & sculpserunt eos filij Salomonis, & filij Hiram: iecerúntque eos pro fundatione in quarto anno, & fundauerunt domum domini in mense Nisan (is est secundus mensis.) Vndecimo autem anno in mense Baal, qui est mensis octauus, perfecta est domus per omnes partes suas, & iuxta cunctam dispositionem suam. Vt ergo etiam præparationem eius cum tempore structuræ annumeremus, vndecim annorum numerus non completur ad structuram templi. Quamobrem quomodo Iudęi dicunt quadraginta, & sex annis ædificatum fuisse templum hoc? Nisi fortè quis, qui vrgeretur, contenderet ostendere tempus quadraginta & sex annorum compleri ab eo tempore, quo Dauid inquit ad Nathan prophetam: consulens de ædificatione templi. En ego habito in domo cedrina, & arca Dei manet in medio tentorij. Nam etiam si prohibitus fuit, ceu vir sanguinum ipsum ædificare, at saltem videtur se exercuisse circa colligendam materiam templi. Inquit ergo in primo Paralipomenon libro rex Dauid cunctę congregationi. Solomon filius meus, in quem feliciter complacuit B sibi dominus, iuuenis est, & delicatus: opúsque magnum est, quoniam non homini, sed domino Deo ædificat. Præparaui ergo illi pro viribus meis ad domum Dei mei construendam, aurum, argentum, æs, & ferrum, ligna, lapides Soem, & plenitudinis: lapidésque sumptuosos, & varios, & omnem lapidem pretiosum, & parium, & marmor, vt complacerem in domo Dei mei: est etiam mihi, quod acquisiui, aurum, & argentum: & ecce dedi in domum Dei mei in altitudinem: ex tot præparaui in domum sanctorum tria millia talentorum auri ex Suphir, & septem millia talentorum argenti probati, vt incrustetur ex ipsis domus Dei per manus artificum. Regnauit enim Dauid annis septem in Hebron, & tria supra triginta in Hierusalem. Quare si poterit quis ostendere principium præparationis templi fuisse (colligente eo materiam conuenientem à tempore quinti anni regni sui) poterit, si vrgeatur, dicere de quadraginta sex annis. Alius verò quispiam dicet templum, quod ostenditur non esse illud à Solomone extructum (nam euersum fuit captiuitatis temporibus) sed quod Esdra ædificauerit: de quo non possumus apertè ostendere orationem vera narrantem de quadraginta, & sex annis. Apparet etiam apud Maccabaica multam inconstantiam, & confusionem fuisse circa templum, & circa populum. Et haud scio, an tunc reædificatum fuerit tot annis. Sanè Heracleon C (ne inspecta quidem historia) Solomonem inquit quadraginta, & sex annis ædificasse templum, existens imaginem Seruatoris: & numerum senarium ad materiam, hoc est ad plasma, refert: de numero quadragenario inquiens. Quaternarius numerus est, qui non implicatur cum flatu, & illud semen, quod est cum flatu. Tu verò vide, num possis accipere per quadragenarium numerum quatuor elementa mundi, quę ponuntur in angulis templi, per senarium verò, hominem sexta die factum.

Quot annis templum extructum. — *2.Reg.7. 1.Para.22.* — *1.Paral.28*

At ille dicebat de templo corporis sui, cum ergo surrexit è mortuis, recordati sunt discipuli eius, quòd hoc dixisset illis, & crediderunt scripturæ, & sermoni quem dixerat Iesus.

IN illud, quòd Iesus corpus suum vocauit templum, quæsitu dignum est, simpliciter ne hoc accipiendum sit, an contendendum sit singula, quæ de templo scribuntur, referre ad sermonem de corpore Iesu, videlicet quod ipse ex virgine sumpsit, vel ad ecclesiam, quæ ipsa etiam corpus Christi dicitur: & ob quam nos etiam membra ipsius Christi apud apostolum nominamur. Atque molestiis quidem seipsum liberans aliquis, & desperando singula referre se posse, quæ de templo dicuntur, ad corpus (vtrolibet modo se habeat) ad intelligentiam simpliciorem confugiet dicens: idcirco corpus vtroque modo intellectum, tẽplum nuncupatum fuisse, quod quemadmodum templum illud gloriam Dei habebat in seipso habitantem, ita imago, & gloria Dei existens primogenitus omnis creaturæ repræsentans corpus suum, vel ecclesiam templum Dei rationabiliter fuerit dictum. Nos verò videntes quidem difficile esse de singulis rebus templi disserere, quæ in Regum tertio dicuntur, longéque maius oratione nostra, alioqui etiam ad præsentem scriptionem non pertinens, differimus. Imò in talibus, pręsertim quia supra naturam sit humanam, & iuxta Dei sapientiam, proprietatem scripturæ Dei afflatu proditæ, repræsentare, postulantes sapientiam, nobis ob oculos repræsentantem sapientiam illam in mysterio reconditam, quam nullus principum cognouit, & deprehendentes nos ipsos eximij spiritus sapientia egere, ad intelligendum talia, vt sacerdotem decet, quàm paucissimis poterimus describere huius loci intelligentiam tentabimus, edocti à Petro ecclesiam corpus esse, & domum Dei ex lapidibus viuentibus ædificatam; domum spiritualem in sacerdotium sanctum, ita vt Dauidis filius sit hanc ob causam Christi figura, ædificans templum: qui post bella (pace altissima facta) ædificat ad gloriam Dei templum, in terrestri Hierusalem, ne posterum cultus Dei perficiatur in tentorio subinde mutabili, singulas res templi ad ecclesiam referre tentabimus. Fortassis enim si inimici omnes subsellium fiant pedum Christi, & vltimus inimicus, nempe mors, aboleatur, perfectissima pax erit quando Christus erit Solomon, quem E si interpreteris, est pacificus. Impleta in ipsum prophetia, quæ dicit: cum his, qui odio habebant pacem, eram pacificus. Ac tunc vnusquisque viuens lapis pro dignitate præsentis vitæ erit templi lapis, alter quidem in fundamento apostolus, vel propheta portans superimpositos: alter verò post eos, qui sunt in fundamento, portatus quidem & ipse ab apostolis, alios sed ipse etiam portans infirmiores cum Apostolis: atque etiam alter quidem lapis erit penitissimus, vbi arca, & Cherubin est, & propitiatorium: alter verò lapis vestibuli, & alius adhuc extra vestibulum leuitarum, & sacerdotum lapis altaris, in quo offeruntur fructuum oblationes. Porrò harum rerum œconomia, & ministerium concredetur sanctis virtutibus, nempe angelis Dei, quarum aliquæ quidem sunt dominationes, vel throni, vel principatus, vel potestates, aliquæ verò his subiectæ: quarum figuram gerunt sexcenti illi supra tria millia præfecti, præfecti principes constituti super opera Solomonis: & septuaginta chiliades gestantium onera, & octoginta chiliades lapicidum in monte facientes operas: & præparantes lapides, & ligna. Et obseruandum: quod qui inscribuntur gestare onera, numeri septenarij sint cognati. Rursum lapicidæ, & scalpentes lapides, vt conuenienter sint in templo, octonario numero sunt similes. At perfecti illi sexcenti existentes, numeri senarij perfectioni, vt qui in seipsum mul- F tiplicetur, coniunguntur. Iam verò præparationes lapidum, qui tolluntur, & aptantur ad structuram, tribus annis perfectæ, ostendere mihi videntur solum tempus interualli cognati triadi, quæ sempiterna est. Quæ omnia quidem erunt, cum pax perfecta fuerit post annos quadringẽtos, & triginta œconomiæ rerum factarum, dum egrederetur ex Ægypto. Et post annos triginta testamenti ad Abraam: vt sint ad Abraam vsque ad principium ædificationis templi sabbatici, hoc est septenarij, numeri duo: nempe septingentesimus, & septuagesimus: quando etiam mandabit rex noster Christus septuaginta chiliadibus, humeris onera gestantium, ne obuios, & vulgares tollant lapides, ad domus fundamentum: sed lapides grandes, pretiosos, non scalptos: qui non à quibusuis artificibus scalpantur, sed à Solomonis filiis: nam hoc in Regum tertio scriptum inuenimus. Tunc etiam propter multam pacem Tyri rex Hiram coadiuuat ædificationem templi, datis suis ipsius filiis, Solomonis filiis, vt scalpant grandes, & pretiosos lapides sanctæ domus, etiam in quarto anno, sedentes ad fundationem domus Dei: cæterum octogenario numero annorum completur domus, octauo mense octaui anni à fundatione. Nihil autem absurdi erit existimantibus præter historiam declarari per hæc aliud nihil, in medio sermone verba adhibere, quibus pudore perfundantur, & flectantur ad quærendum in his, ceu literis spiritus, sensum spiritu dignum. An regum filij vacabant scalptioni grandium, & pre-

Ephe.5. — *3.Reg.7. & 8.* — *1.Pet.4.* — *Structura templi ecclesiastici.* — *Psal.109.* — *1.Cor.15.* — *Operæ Salomonis in structura templi.* — *3.Reg.5.* — D

G tiosorum lapidum, sumpta arte à regia generositate,& nobilitate aliena? An etiam numerus humeris onera gestantium, & lapicidarum, & præfectorum, ac postremo temporis præparationis lapidum, rerúmque similium vulgariter inscriptus est? Scilicet Deo ædificari necesse erat domum sanctam, quæ in pace construebatur, sine malleo, & securi, & quouis ferri instrumento, vt turbulentum nihil sequeretur in templo Dei. Proinde rursus contra hos, qui literæ seruiunt, *Quæstio.* quæstionem moueo. Quî fieri poterat, vt chiliades octoginta lapicidarum cum essent, ædificaretur domus Dei lapidibus duris, candidis, neque malleo, neque securi, seu aliquo ferri instrumento audito in domo ipsius, dum ipsa ædificaretur? *Lapides viuentes.* Vide verò, ne forte viuentes lapicidis lapides, sine strepitu secti,& tumultu excindantur alicubi extra templum, vt parati veniant ad structuræ locum conuenientem. Quin ascensus *3.Reg.6.* quidam est circa domum Dei non habens angulos,sed flexiones rectarum linearum. Scriptum est enim. Et ascensus flectuosus erat ad medium thalamum: & à medio vsque ad tertium laqueare. Flexuosum enim esse necesse erat in Dei templo ascensum ipsum: linea obliqua ascensu ipso imitante circulum æquissimum. Iam verò vt domus hæc sit firma, ædificantur illi quàm pulcherrimè, vincula quinque per totam domum vnius cubiti altitudine: vt innuatur debere nos ascendere in sublime à rebus sensibilibus ad eos sensus, quos diuinos vocant: contuendi, ac contemplandi causa res eas, H quæ animo cernuntur. Porrò beatiorum lapidum locus ille *2.Para.5.* esse videtur, qui vocatur Dabir. Vbi arca testamenti domini erat, & chirographum (vt ita dicam) Dei: nempe tabulæ scriptæ digito ipsius. At tota domus inauratur. Totam enim inquir domum auro circunquaque aurauit vsque ad perfectionem domus. *2.Para.5.* Præterea duo Cherubin in Dabir erant, quod propriè interpretari non potuerunt, qui res Hebraicas in Græcum transtulerunt. Abusiuè autem quidam hunc locum dixerunt templum,quod honorabilius templo existeret. Cęterum quę in domo sunt,fiunt tota aurea,in signum,quod mens omninò perfecta accuratam discretionem habeat rerum,quæ mente percipiuntur,quæ quoniam omninò peruia, & cognoscibilia non sunt, fabricatur velamen aulæ, penitissimis, non retectis leuitarum, & sacerdotum compluribus. *Mentis perfectio.* Quæsitu autem dignum est, quomodo tanquam rex dicatur Solomon ædificare templum, & Hiram tanquam architectus: quem accitum recepit Solomon filium coniugis viduæ ex Tyro, & patre Tyrio,& è tribu Neptalim: faber ærarius, *Quæstio de Hyram.* & plenus sapientia, & agnitione ad faciendum omne opus ex ære, qui cum adductus fuisset ad regem Solomonem, fecit omnia opera. Proinde inspicito,an forte Solomon accipi possit in primogenitum omnis creaturæ, Hiram verò in hominem, quem hic primogenitus assumpsit ab hominum congregatione: sonat enim Tyrij(si eos interpretemur)continentes, hominem natura genus continentem, qui impletus I omni arte,& scientia,& agnitione, adductus est (cooperans primogenito omnis creaturæ) vt ædificet templum, in quo struuntur etiam portulæ prominentes, vt splendores lucis Dei capi possint, &.vt ecclesia: quid enim oportet me singula recensere?) rationem habens spiritualis domus, & templi Dei, inueniatur corpus Christi. Vt enim prædixi, sapientia egemus ea, quæ in mysterio est recondita, & quæ soli illi est perceptibilis, qui dicere potest. Nos autem Christi mentem tenemus, vt singula quæ dicta sunt, spiritualiter interpretemur iuxta illius voluntatem, qui disposuit, vt hæc scriberentur. Alioqui etiam singula hæc exponere non est præsentis lectionis. Quamobrem sufficiant hæc ad videndum,quomodo ille dicebat de templo corporis sui.Cęterùm dignum est,vt post hæc inspiciamus,an facile factu sit,vt hęc, quæ historia refert facta fuisse in templo, euenerint aliquando,seu euentura sint circa domum spiritualem. Videtur verò nos vtrinque vrgere ratio: nam siue dicamus fieri posse, vt hæc fiant,vel quadam ratione facta fuisse in domo spirituali, grauate admittent, qui audiunt, talium bonorum transmutationem: primum quidem, quia illis sic Iubeat, deinde quòd dissentaneum sit bonorum transmutationem futurã esse. Sin verò volẽtes immutabilia seruare,quæ semel sanctis data fuerunt bona,non accommodabimus,quæ historia narrat,quidam hæreticis simile videbimur hac in re facere: enarrationis scripturarum consonantiam non seruantibus à principio K vsque ad finem. Nisi tragicè tamen, atque Iudæorum more, promissiones eas, quæ apud Prophetas,& præsertim Esaiam scriptæ sunt, intellecturi sumus: nos fuisse templum necesse est,& captiuatum fuisse populum,sed rediturum ad Iudæam, & Hierusalem, atque lapidibus pretiosis Hierusalem ipsam ædificandam. Haud scio autem,an temporum periodis longis reuolutis similia fieri possint, veluti in peius. Habent autem promissiones apud Esaiam hunc in modum: En ego præparo tibi carbunculum lapidem tuum: & fundamenta tua Saphyrum, & ponam propugnacula tua Iaspin: & portas ruas lapides Christalli, & loricam murorum tuorum lapides electos: & omnes filios tuos à Deo doctos: & in pace multa filij tui: & in iustitia ædificaberis. *De Hierusalē mysticè fabrica & ornatu. Esa.54.* Et paulò post ad ipsam Hierusalem: Et gloria Libani ad te veniet in Cyparisso,& pino,& cedro vnà cum glorificantibus locum sanctum meum. *Esa.60.* Et ibunt ad te timentes filij eorum, qui te humiliauerunt, & irritauerunt te, & vocaberis ciuitas Domini, Syon, sancti Israëlis, pro eo quòd fueris derelicta,& odio habita, nec esset, qui tibi opem ferret. Et ponam te exultationem sempiternam: iocunditatem generationum generationibus, & suges lac gentium: & regum diuitias comedes: & cognosces quòd ego Dominus seruans te,& eruens te Deus Israël: pro ære afferam tibi aurum, & ferro adducam tibi argentum:pro lignis æs, & pro lapidibus ferrum: & dabo principes tuos in L pace, & episcopos tuos in iustitia. Iniquitas non audietur vltra in terra tua, neque contritio, & miseria in terminis tuis: sed vocabuntur salutare muri tui, & portæ tuæ sculptura.Sol non erit tibi vltra in lucem diei, neque ortus Lunæ lumen præbebit tibi noctu: sed erit tibi Christus lux sempiterna, & Deus gloria tua: non enim occidet tibi Sol, & Luna tua non deficiet: erit enim Dominus tibi lux sempiterna, & complebuntur dies luctus tui. Hæc enim apertè de futuro seculo Prophetat filiis Israël in captiuitate de gentibus, ad quos missus est ille, qui dicebat: ego non sum missus, nisi ad oues perditas domus Israël. Quòd si captiui existentes hæc in patria sua recipient, quando etiam proselyti ad ipsos venient per Christum, & ad ipsos diffugient, secundum quod dicitur: ecce proselyti ad te venient per me, & ad te diffugient, perspicuum est, quòd captiui qui in templo fuere aliquando, etiam ad illud rursus redibunt reædificandi,pretiosissimi lapides facti. Nam vincens quispiam in Apocalypsi apud Ioannem, promissionem habet, vt sit columna in Dei *Apoc.2.* templo: extra non exiturus. Cæterùm hæc omnia à me dicta sunt, vt breuem saltem intelligentiam habeamus rerum templi, & domus Dei, & ecclesiæ, & Hierusalem, de quibus singulatim dicere non est præsentis temporis. At ac- M curatissimam, diligentémque, vel ad vulgarem vsque inquisitionem, circa hæc faciant hi necesse est, qui non defatigantur legendo prophetias, quærere in eis spiritualem sensum. Sed hactenus de templo corporis sui. Verùm enimuerò quoniam simulátque surrexit è mortuis recordati sunt discipuli eius quod hoc dixerit, & crediderunt scripturæ, & sermoni, quem dixit Iesus, intelligendum est,quòd ad *Simplex verborū de templo corporis explanatio.* textum attinet, discipulos, postquam dominus è mortuis resuscitasset, intellexisse quæ de templo dicta fuerant, referri ad passionem eius, & resurrectionem: repetentes quòd verba illa, in tribus diebus erigam illud, resurrectionem declarabant, quando etiam crediderunt scripturæ, & sermoni, quem dixerat Iesus: cum antea dicti non fuerint credidisse scripturæ,& sermoni, quem dixit Iesus.Nam fides propriè illius est, qui tota anima admittit illud, quod creditur in baptisma. Quòd autem ad superiorem intelligentiam attinet, quoniam prædicta fuit nobis resurrectio totius corporis Domini è mortuis, sciamus oportet, quod admoniti discipuli per effectus scripturæ, quam antea, quando erant in vita,accuratè non intelligebant,sub aspectum factæ,& manifestatæ, admonitique quorum cœlestium exempla erant, & vmbra,rebus illis crediderunt,quibus antea non crediderant, atque sermoni Iesu, quem ante resurrectionem, sic volente illo,qui loquebatur,non intellexerunt.Quî enim fieri potest, vt propriè quis credere scripturæ dicatur, non contemplans sensum

A sensum spiritus sancti, qui in ipsa est, quem credi mauult Deus, quàm literæ voluntatem: iuxta hanc intelligentiam nullus ex his, qui secundum carnem ambulant, credere dicendus est rebus spiritualibus legis, quarum principium ne imaginatur quidem. Verùm beatiores inquiunt, qui non viderunt, & crediderunt, his, qui viderunt, & crediderunt, qui exponunt quod in fine euangelij Ioannis dicit dominus ad Thomam: beati qui non viderunt, & crediderunt. Sed non beatiores inquit eos, qui non viderunt, & crediderunt his, qui viderunt, & crediderunt: alioqui iuxta hanc intelligentiam, apostolis posteriores beatiores sunt apostolis ipsis, quod est fatuissimum omnium. Proinde mente videat oportet, quæ creduntur, qui beatus futurus est, perinde atque apostoli, illud audire valens: beati oculi vestri quia vident, & aures vestræ quia audiunt. Et illud, multi prophetæ, & iusti cupierunt videre, quæ videtis, & non viderunt, & audire, quæ auditis, & non audierunt. Amabile tamen etiam est minorem accipere beatitudinem dicētem: beati qui non viderunt, & crediderunt. Quomodo enim non beatiores oculi, qui à Iesu beatificantur ob res visas his, qui non peruenerunt ad talium rerum visionem? Simeon igitur contentus sumpsisse in vlnas salutare Dei, illúdque contemplatus dixit. Nunc dimittis seruum tuum domine, secundum verbum tuum in pace, quoniam viderunt oculi mei salutare tuum. Quocirca contendamus necesse est aperire oculos, B iuxta Solomonem, vt impleamur panibus. Inquit enim: Aperi oculos, vt repleare panibus. Sed hactenus de eo, quod dicitur: crediderunt scripturæ, & sermoni quem dixit Iesus: vt ex his, quæ de fide exquisiuimus, perfectionem fidei dari nobis comprehēdamus in magna resurrectione totius corporis Christi: nempe sanctæ ipsius ecclesiæ. Nam quod de cognitione est dictum, nunc cognosco ex parte, id etiā consequenter de quouis bono dici arbitror, quorum vnum est etiam fides. Quamobrem cognosco nunc ex parte, cum verò venerit perfectio fidei, destruetur quod est parte est, fide ea, quæ per formam subsistit longè præcellente illa fide, quæ per speculum (vt ita loquar) est, & in ænigmate, perinde atque præsens cognitio.

Ioan.20. *Luc.2.* *1.Cor.13.*

Cum autem esset Hierosolymis in pascha in die festo multi crediderunt in nomine eius, videntes quæ faciebat, signa. Ipse verò Iesus non credebat seipsum illis, eò quod ipse cognosceret omnes, nec opus haberet, vt testificaretur quis de homine. Ipse enim sciebat quid esset in homine.

C QVÆRAT aliquis quomodo seipsum non crederet Iesus his, de quibus testatum fuerat, quòd crederent, ad quod dicendum est, non his, qui credunt in ipsum, non se credere Iesum, sed his qui credunt in nomine eius. Differt enim credere in ipsum, ab eo, quod est, credere in nomine ipsius. Itaque qui per fidem non est iudicandus, non iudicatur eò quòd credat in ipsum, non eò quòd credat in nomine ipsius. Inquit enim dominus, qui credit in me, non iudicatur, at non item qui credit in nomine meo non iudicatur. Nec tamen inquit, qui credit in me iam iudicatus est. Fortassis enim qui credit in nomine ipsius, credit quidem, quare indignus est, qui iam iudicatus sit, sed minor eo est, qui credit in ipsum. Quam ob causam credenti in nomine ipsius, seipsum non credit Iesus. Ipsum igitur potius quàm suum nomen habeamus necesse est: ne in nomine eius virtutes facientes audiamus, quæ ab ipso dicta audierunt, qui gloriabantur in nomine ipsius. Sed confidamus imitatores facti Pauli dicere: omnia possum in Iesu Christo me corroborante. Illud autem obseruandum est, quòd superius quidem dicat propè esse pascha Iudæorum, hic verò non in paschate Iudæorum, sed in paschate Hierosolymis erat Iesus. Et illic quidem quando Iudæorum dicitur pascha, non dictum est dies festus, hic verò scriptum fuisse Iesum esse in die festo: Hierolymis enim existens Christus in paschate erat, & in die festo multis credentibus etiam in nomine ipsius. Ac profectò illud etiam obseruandum est, multos dici credere non in ipsum, sed in nomine ipsius: qui verò in D illum credunt, hi sunt, qui ambulant per viam arctam, atque angustam, ducentem ad vitam, quæ à quàm paucissimis inuenitur. Fieri attamen potest, vt multi ex his, qui in nomine ipsius credunt, recumbant cum Abraam, Isaac, & Iacob in regno cœlorum. Quoniam multi ab oriente, & occidente venient, & recumbent cum Abraam, Isaac, & Iacob in regno cœlorum: quæ domus est patris, in qua mansiones multæ sunt. Atque etiam hoc obseruandum est, multos credentes in nomine ipsius, non quemadmodum Andreas, & Petrus, & Nathanael, & Philippus, credere, sed testimonio Ioannis parere dicentis: ecce agnus ille Dei, vel Christo ab Andrea reperto, vel ipsi Iesu dicenti ad Philippum, sequere me. Vel Philippo dicenti, quem scripsit Moses, & prophetæ inuenimus, Iesum filium Ioseph à Nazareth. Hi autem crediderunt in nomine eius, videntes ipsius signa, quæ faciebat. Etiam signa credentibus non in ipsum, sed in nomine eius, non credebat Iesus seipsum eis, omnes agnoscens, & non opus habens, vt quis testificaretur de homine: eò quòd agnosceret singulatim, quid esset in vnoquoque homine. Hæc verba: non enim opus habebant vt aliquis testificaretur de homine, opportune vtenda sunt ad demonstrandum, quòd filius Dei à seipso videre singulas res hominum valeat, nullóque omnino testimonio cuiusquam eū egere. Cæterum verba illa, non opus habebat vt quis testificaretur de homine, distinguēda sunt ab illis: Non opus habet vt quis testetur de E aliquo. Nam si hanc vocem, homine, sumamus de quouis, qui sit ad imaginem Dei, vel de omni rationis compote, non opus habebit Christus, vt quis de ipso testetur (de quocunque tandem dixeris rationis compote) à seipso cognoscens omnes iuxta facultatem à patre sibi traditam. Sin verò hanc vocem, hominis, obseruauerimus de mortali animante rationis compote, alius dicturus est Christum ipsum opus habere, vt quis testetur de his, quæ sunt supra hominem, vt qui hæc perinde atque humana cognoscere nō sufficiat. Alius autem quispiam inquit eum, qui seipsum inaniuit, non opus habere, vt quis testetur de homine, sed opus habere, vt quis testetur de his, quæ præstantiores sunt hominibus. Quin hoc etiam quærendum est, quot signa ipsius multi videntes, crediderunt in eum. Non enim scriptum est signa fecisse Hierosolymis: nisi fortasse facta signa scripta non fuerunt. Proinde considera, an inter signa reputari possit, quòd fecerit è funiculis flagellum: omnes è tēplo eiiciendo, tùm oues, tùm boues: atque argentariorum æs effundendo, & mensas subuertendo. Ad eos profectò, qui suspicantur de solis hominibus, non opus habere ipsum testibus, dicere oportet duo euangelistam illi attribuisse. Alterum, quòd agnoscat omnes, alterum, quòd opus nō habeat, vt quis testetur de homine. Nam si omnes agnoscebat, etiam omnes, qui essent extra hæc cor- F pora, agnoscebat, atque quid esset in homine: quippe qui maior existeret his, qui in prophetando manifestant, & iudicant occulta cordis omnia, quæ spiritus illis suggerit in apertum ducentes. Cæterùm illud: agnoscebat quid esset in homine, sumi etiam potest de virtutibus malis, vel bonis operantibus in hominibus. Nam si dederit quis locum diabolo, ingreditur in illum Satanas (quemadmodum dedit Iudas: cum iam diabolus misisset in cor eius, vt traderet eum, quā ob causam post bucellam intrauit in illum Satanas, sin Deo locum dederit, beatus fit. Beatus enim, cuius est illi retributio à Deo, & ascensio in corde eius à Deo. Quare agnoscis ô fili Dei (omnia agnoscens) quid sit in homine. Sed cū iam satis scriptionis sumpserit duodecimus tomus, hic finiemus sermonem.

Credere in Iesum & in nomen eius nō plane idem. *Mat.7.* *Phil.4.* *Matt.7.* *Mat.8.* *Ioā.1.et 14* *Ioan.1.* *Filius Dei omniscius & præscius omnium.* *Ioan.13.*

DECIMVSTERTIVS TOMVS.

IBI quidem Dei amātissime, ac piissime Ambrosi non videbatur fortasse scindendus sermo Samaritidis, ita vt illius pars esset in duodecimo tomo, & reliqua quæ restabant in tertiodecimo. Sed quoniam videbamus, duodecimum commentariorum tomum satis scriptionum accepisse, visum est nobis desinere in sermonem Samaratidis, vbi lo-

Huic videtur alium fuisse tomorū Origenis in Ioanem numerum.

G quebatur ipsa de puteo, quemadmodum Iacob illud dederit, & ipse ex eo biberit, & filij eius, & pecora eius, tertiumdecimum tomum incœpturis, vbi dominus ad ipsam respondet.

Respondit Iesus & dixit illi: omnis, qui biberit ex aqua hac, sitiet iterum, qui autem biberit ex aqua, quam ego illi dedero, fiet fons in eo aquæ salientis in vitam æternam.

HOc respondet secūdò Iesus ad Samaritidem: primum quidem dicens, si scires donum Dei, & quis est, qui dicit tibi, da mihi, quod bibam, tu fortassis ab eo petiisses, & dedisset tibi aquā viuam: & nunc quando admonens ipsam vt peteret aquam viuam, dicit, quæ recensuimus, & ad primam quidem responsionem nihil loquitur Samaritis, sed addubitat de comparatione aquarum, post secundam verò domini responsionem admittens, quæ ab ipso dicta fuerant. Da mihi hanc (inquit) aquam. Fortassis enim dogma est, neminem donum diuinum accipere præter petentem illud: quam ob rem Seruatorem ipsum, pater ipse admonet per psalmum vti petat sibi donari, docente nos ipso ac dicente: Dominus dixit ad me, filius meus es tu, postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Dicit etiam Seruator: Petite & dabitur vobis, omnis enim qui petit, accipit. Paret quidē Samaritis vt petat aquam à Iesu, imago existens (vt prædiximus) eorum, qui ab ecclesiæ decretis dissidentes, sunt in diuinis scripturis exercitati, quando audit de comparatione vtrarúmque aquarum. Et vide ex his, quæ passa fuerat, quomodo bibens ex puteo, quem ipsa existimabat profundum, nec refocillaretur, nec à siti liberaretur. Proinde videamus, quid ex illis verbis significetur. Omnis qui biberit ex hac aqua sitiet iterum. Portò vocis sitiendi, & vocis esuriendi ad sensum humilem, & corporalem, attinet, duæ sunt significationes, alteram cum vacui cibo egemus, illum quod appetimus humido destituti, alteram cum sæpe pauperes, & qui sunt in egestate rerum necessariarum dicunt (etiam si satiati fuerint) se esurire vel sitire. Primæ quidem testimonium habes in Exodo, quando egentes cibis decima nona die, mense secundo, cum egressi fuissent Iudæi è terra Ægypti, murmurauit vniuersa congregatio filiorum Israel aduersus Mosen, & Aaron, & dixerunt ad ipsos filij Israel. Vtinam periissemus percussi à domino in terra Ægypti, quādo sedebamus super lebetes carnium, & quando comedebamus panes ad saturitatem, cur eduxit nos ad hanc solitudinem, vt interficeret fame cunctam hanc cōgregationem? Dixit autem dominus ad Mosen: Ecce ego pluo vobis panes è cœlo, & egredietur populus, & colligent singulis diebus, vt tentem an ambulaturi sint in lege mea nec ne. Esurientibus I enim & egentibus necessario cibo, magnā murmurationem faciebant ipsorum sermones, quia aqua egentes, & sitientes murmurabāt aduersus Mosen: dicentes quid bibemus? quādo clamauit Moses ad dominum, & dominus ostendit illi lignū, & proiecit illud in aquam, & dulcis facta est aqua, & paulo post cum venissent in Raphidim, scriptum est populum sitisse illic propter aquam, illic murmurasse populum aduersus Mosen. Porrò secundæ significationis exemplum apud Paulum reperias dicentem. Vsque ad horam præsentem, & esurimus, & sitimus, & nudi sumus. Primo modo sitire, & esurire necessariò contingit sanis corporibus: altero modo his, qui sunt pauperes. Igitur quærendum etiam est ex his verbis, omnis qui biberit ex aqua hac sitiet iterum, quali significatu vocabulū sitiet dicatur. Atque in primis quidem etiā si quòd ad sensum humilem, & corporalem attinet, apertè declaretur, quòd quamuis satietur ad præsens is, qui biberit, mox tamen subtracto potu eandem passionem sit perpessurus, hoc est rursum siturus siti, quam à principio habuerat, restitutus, quamobrem illud etiam subiūgit: qui autem biberit ex aqua, quam ego illi dabo, fiet in eo fons aquæ salientis ad vitam æternam. quē fontem in seipso qui habet quomodo sitire poterit? præcipuè tamē ac principaliter horum verborum intelligentia talis erit: qui participat (inquit) profunditatem humanæ sapientiæ prudentésque rationes receptis, intelligentiísque profundissime haustis, & iudicio suo inuentis, tamen rursum secundo cogitans denuo dubitauit de his K in quibus requieuerat, atque etiam rerum, quæ quæruntur apprehensionem formans, perceptam à se profunditatem eloqui non poterit. Quare etiam si correptus aliquis veri similitudine eorum, quæ dicuntur, cōdescenderit, eandem tamen dubitationem in se existentem postea inueniet, quam etiam habebat, antequàm illa disceret. At verò mea (inquit Christus) ratio est, vt fons vitalis potionis fiat in eo, qui recepit, quæ à me promittuntur: tantáque beneficia in eo collaturus sum, qui sumpserit aquam meam, vt fons salientium aquarum inuentor omnium, quæ quæruntur, scaturiat in ipso, intelligentia saliente, & fortassis transuolante consequenter huic aquæ, facilè mobili: ipso actu saliendi, & transiliendi, ferente ipsum in sublime, nimirum ad vitam æternam. Vt autem in cantico canticorum de sponso disserens Solomon. Ecce (inquit) iste venit saliens super montes, transiliens colles, nam hoc pacto super generosiores, diuinioresque animas montes dictas salit sponsus, transilit verò deteriores dictas colleis. Sic hoc in loco fons factus in eo, qui biberit ex aqua, aquam dat Iesus, salit ad vitam æternam, fortassis etiam saliturus vltra vitam æternam, nempe ad patrem existentem supra vitam æternam. Est enim Christus vita: proinde qui maior est Christo, vita etiam est maior. Cæterùm tunc fontem in seipso existentem aquæ salientis ad vitam æternam habebit, qui biberit ex aqua, quam dat Iesus, quando promissio L complectur hominis, cui promittitur beatitudo, eò quòd esurierit, & sitierit iustitiam, inquit enim filius Dei. Beati qui esuriunt, & sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabūtur. Et fortassis quoniam esurire, & sitire iustitiam satiati est, siquis iustitiam, antequam satietur, fecerit, is famem, & sitim ingeneret in se oportet, vt saturetur, illud dicturus. Quemadmodum desiderat ceruus ad fonteis aquarū, ita desiderat anima mea ad te Deus. Sitiuit anima ad Deum: nempe ad illum fontem, ad illum viuentem, quando veniam, & videbor coram facie tua? Vt ergo sitiamus, bonum est è fonte Iacob vt in primis bibamus: illum, non perinde atque Samaritis, dicentes puteum. Nam Seruator ad illius respondens sermonem, ne nunc quidem ex puteo inquit aquam esse, sed simpliciter inquit, omnis qui biberit ex aqua hac sitiet iterum. quod si bibenti ex illo fonte nulla prouenisset vtilitas, haudquaquam sessurus fuerat apud fontem Iesus, neque dicturus Samaritidi: da mihi quod bibam. proinde obseruandum est, quemadmodum petenti à se aquam Samaritidi nō alibi promiserit Iesus illam se daturum, quàm apud fontem, dicens illi. Vade ad vocandum virum tuum, & veni huc. Adhuc autem inspiciamus, num quia qui biberit ex fonte Iacob, sitiat iterum, qui verò biberit ex aqua, quā dat Iesus, fontem in seipso habeat aquæ salientis ad vitam æternam, innui possit diuersam esse vtilitatem eorum, qui cum ipsa veritate cōsuetudinem habuere, habituríque sunt, ab ea vtilitate, quam nobis oriri existimamus M ex scripturis, etiam si accuratè intellectæ fuerint, præsertim cum quædam ex principalioribus, diuinioribúsque Dei mysteriis nec capere potuerit scriptura, quædam etiam nec vox humana: nam quædam significationes diuinæ cum sint, lingua est humana. sunt namq; etiam multa, quæ fecit Iesus, quæ singulatim si scribantur, nec ipsum arbitror mundum capturum qui scriberērtur libros: quin & quæ loquuta sunt septem illa tonitrua scripturus Ioannes prohibetur. & Paulus se audisse inquit indicibilia verba, nō quę non liceret alicui loqui, licebat enim ad angelos ea loqui, ad homines non licebat, omnia quidem licent, at non omnia expediunt. Sin verò audiuit ineffabilia verba, quæ fas non esset ad hominem loqui, arbitror ego vniuersæ cognitionis elementa quædam minima, breuissimásque introductiones esse vniuersas scripturas, etiā si accuratè intellectæ fuerint. Quamobrem vide, num fons Iacob, ex quo bibebat aliquando Iacob, sed nunc non bibit, atq; etiam bibebant filij sui, sed nunc potum habēt illo priori potu præstantiorem (quin bibebunt etiam peccora eorum) possit esse vniuersa scriptura, aqua verò Iesu, illud esse possit, quod est supra ea, quæ scripta sunt: non omnibus autem scrutari licet, quæ sint superiora his, quæ scripta sunt, nisi qui assimilatus fuerit ipsis: ne obiurgetur audiens: Te difficiliora ne quæras:

Ioan. 4.
Dei dona precib⁹ impetranda.
Psal. 2.
Matt. 7.
H
Ioan. 4.
Fames & sitis corporalis & mystica.
Exod. 16.
I
Exod. 17.
Rom. 12.
1. Cor. 4.
Fons aquæ salientis in vitā æternam.
Cant. 2.
Matt. 5.
Psal. 41.
Ioan. 4.
Ioan. 21.
2. Cor. 12.
Allegoria.

A quæras:& te fortiora ne vestiga. Quòd si dicimus aliqua esse
Apoc.10. supra ea, quæ scripta sunt, non hæc dicimus ea posse multis esse nota, sed Ioanni, qui audiens, scribere etiam qualia essent ea tonitruum verba non permittitur, cúmque ea didicisset, ea non scribit, vt pareat mundo. rebatur enim ne ipsum quidem mundum capturum, qui scriberentur, libros. Quin etiam, quæ Paulus didicit, sunt supra ea, quæ scripta sunt: quādoquidem homines ea loquuti sunt, & quę oculus non vidit, sunt supra ea, quæ scripta sunt: & quę auris non audiuit, scribi non possunt. Quin quæ in cor hominis nō ascenderunt fonte Iacob sunt maiora: quippe quæ à fonte aquæ salientis ad vitam æternam manifestantur his, qui cor hominis non amplius habent, sed dicere valent: nos autem mētem Christi habemus, vt videamus, quæ à Deo donata sunt nobis: quæ etiā loquimur non in sermonibus, quos humana sapientia docet, sed quos docet spiritus sanctus: & inspice an fieri possit, vt humana sapientia non loquatur falsa dogmata, sed quæ veritatem confirment. & ad homines posteriores perueniant, quæ verò spiritus edocet, sint fortasse fons aquæ salientis ad vitā æternam. introductiones ergo sunt scripturæ, à quibus accuratè intellectis, & nunc nominatis fons Iacob, ascendendum est ad Iesum, vt nobis largiatur fontem aquæ salientis ad vitā æternam. Cæterùm nō similiter omnis haurit è fonte Iacob: nam etiam si bibebat Iacob, & filij eius & pecora eius, atque etiam Samaritis illa venit ad fontem ipsum, & haurit, vide ne
1.Cor.2.
Scriptura sunt introductiones ad omnem veritatem.
B aliter & prudenter biberit Iacob cum filiis, aliter, & simplicius, moréque magis pecuino biberint pecora eius: rursus biberit etiam aliter quàm Iacob, & filij, & pecora eius, Samaritis illa: qui enim docti sunt in scripturis, bibunt sicut Iacob, & filij eius, rudiores verò, & simpliciores, qui dicūtur oues Christi, bibunt perinde atque oues Iacob, tùm aliqui laudantes scripturas, & quædā constituentes malè dicta prætextu, quòd eas intellexerint, non secus bibunt, atque bibebat Samaritis illa, antequàm crederet in Iesum. Dicit ad illum mulier, Domine da mihi hanc aquam ne sitiam, neque veniam huc ad hauriendum.] Iam secundò prædicat mulier dominum Seruatorem. primùm cum dicit domine neque haustorium habes, & puteus altus est, quādo etiam interrogat, vnde habeat aquam & num maior sit Iacob, qui putabatur esse pater eius, & nunc etiam, quando petit aquam illam, quæ in bibente fit fons aquę salientis ad vitam æternam: & si quidem verum est illud, tu petiisses ab eo, & dedisset tibi aquam viuam, perspicuum est, eò quòd dixerit. Da mihi hanc aquam, accepisse viuentem aquam, ne in posterum egeret sitiens, neque veniret ad fontē Iacob hauriēdi causa, sed posset sine aqua Iacob angelicè videre veritatem supra hominem existētem: nam neq; angeli egent fonte Iacob, vt bibant, sed vnusquisque ipsorum in seipso fontem habet aquæ salientis ad vitā æternam, orientem ac retectum ab ipso sermone dei filio, atq; sapientia ipsa:
Ioan.4.
C neque enim facile factu est, vt aquam, quæ à filio Dei datur, diuersam existētem ab aqua fontis Iacob accipiat aliquis, qui se non diligentissimè exercuerit veniendo, & inde hauriēdo, eò quòd sitiat, perinde atque ille, qui petit hanc aquam frequēter inter multos magnos homines, vt qui diutius exerciti fuerint hauriendo è fonte Iacob, dicit illi. Vade, voca virum tuum, & veni huc, respondit mulier, & dixit, non habeo virum.] Diximus etiam in superioribus hūc virum, esse legem, quæ princeps sit animæ, nam habet vnusquisq; instituta quædam, ac mores, sub quibus tanquàm sub lege viuit, cui vnusquisque seipsum subiecerit. Nunc verò etiam illud apostoli ex epistola ad Romanos ad hanc rem testimonium adducemus dicentes. An ignoratis fratres, scientibus enim legem loquor, quòd lex tantisper dominatur homini, quo ad vixerit? vixerit autem quis? nempe lex (communiter intelligentibus nobis legem) nam mulier obnoxia viro, viuenti viro obligata est legi, tanquam si diceret viuenti viro, qui vir est lex: mox rursum, inquit, quòd si mortuus fuerit vir, liberata est à lege viri, veluti liberata est mulier à lege mortua: nec amplius opera mulieris erga virū exercet. deinde inquit, proinde viuente viro, adultera vocabitur, si se iunxerit alteri viro, sin autem mortuus fuerit vir, libera est à lege viri, vt non sit adultera, si iuncta fuerit alteri viro, nimirum ei legi, quæ est ex spiritu: mortuo autem viro mortua esse mulier aliquo modo di-
Ioan.4.
Lex instar mariti.
Rom.7.

cetur etiam viro, adeò vt nos hunc in modum exponamus D illud. Itaque fratres vos quoque mortificati estis legi per corpus Christi, vt iungeremini alteri, nimirum ei, qui ex mortuis surrexit, vt fructificemus Deo. Si igitur lex est vir, & Samaritis habet virum aliquem, quia seipsam iuxta intelligentiam sanorum verborum subiecerit legi alicui (iuxta quam vult viuere vnusquisque ab ecclesiæ decretis dissidens) & si vult etiam hoc in loco diuinus sermo animam manifestari ecclesiæ decretis dissentientem, quæ sibi ipsi præfecerit legem principem, vt spreto viro, ceu non legitimo, quærat alterum nuptura alteri viro, nimirum sermoni filio Dei, qui resuscitatus est ex mortuis nō mutandus, neque moriturus, sed sempiternus, manens, & regnans omnésque inimicos subiiciens (Christus enim excitatus à mortuis nō amplius moritur, mors illi vltra non dominabitur, quod enim mortuus est, peccato mortuus est semel, quòd verò viuit, viuit per Deum, in dextera eius sedens, donec omnes inimici eius positi fuerint subsellium pedum ipsi.) Si hæc inquam ita se habent, vbi nam debebat Iesus manifestare eum, qui putabatur esse Samaritidis, virum non esse illius, nisi apud fontem Iacob, si à seipsa mulier non negasset virum? hanc ob causam dicit illi Iesus, vade, & voca virum tuum, & veni huc. Iam verò veluti nonnihil habens aquæ salientis ad vitam æternam, eò quòd dixisset, da mihi hanc aquam, nec fallere quiret, qui prædixerat, si tu petiisses ab eo, dedisset tibi aquam viuam, respondit mu- E lier, condemnans seipsam, quòd cum huiusmodi viro consuetudinem habuisset, & dicit, non habeo virum. Dicit illi Iesus: Bene dixisti, non habeo virum, nam quinque viros habuisti, & nunc quem habes, non est tuus vir. hoc verè dixisti.] arbitror quòd omnis anima, quæ introducitur ad eam, quæ est per scripturas, pietatem in Christo, incipiens ab his rebus, quæ sensibus sunt obnoxiæ, & quæ corporeæ vocantur, habeat priores quinque viros: vno quoque sensu virū aliquem faciente, postea verò quàm habita consuetudine cū his quæ sensu percipiuntur, emergere quis volens, & conuersus ad ea, quæ animo cernuntur, impegerit in sermonem spiritualem non sanum, prætextu allegoriæ, hic post quinque viros ad sextum pergit, dato (vt ita dicam) repudij libello quinque primis, & decernens cum sexto habitare: verùm cum aduenerit sermo domini, dissserueritque nobiscum, negantes illum virum, dicimus, non habeo virum: quando etiam laudat nos dominus dicens, bene dixisti, non habeo virum. Illud verò, hoc verè dixisti, veluti obiurgatoriū est, perinde quasi mulier in superioribus non vera dixerit. Ac fortasse verū non erat Iudæos cum Samaritanis commercium non habere ipso Iesu (vt in superioribus diximus) commercium habente cum Samaritanis, vt illis esset adiumento. Ac ne illud quidem verū est, neque haustorium habes, & puteus altus est. Fortassis etiā neque illud, quò Iacob ex puteo biberit, & filij eius, & peco- F ra eius. Nam si Iacob, & filij eius, & pecora eius non similiter biberunt, vt mulier Samaritis, existimátque illa similem se omninò potum, atque eundem bibisse cum Iacob, & filiis eius, & pecoribus eius, perspicuū est falsa eam dixisse. Sed iam videamus quid Heracleon hoc in loco sentiat: inquit autem fontem illum, imbecillem, & temporariam, & deficientem fuisse vitam, illiúsque gloriam, mūdana enim (inquit) erat: & existimat se demonstrationem afferre per fontem significari vitam mundanam eò, quòd pecora Iacob ex eo biberint, & siquidem imbecillem, & temporariam, & deficientem accepisset cognitionem eam, quæ est ex parte, nempe cognitionē è scripturis prouenientem, comparatione verborum indicibilium, & quæ ad hominē eloqui non est fas, omnē scilicet pręsentem cognitionem, quę per speculum est, & per ænigma, & quæ destruitur, cum venerit illud, quod perfectum est, haudquaquam illud reprehendissemus: sin verò isthuc agit, vt reprehendat vetera, reprehendendus est ipse. Porrò quòd ait aquam dat Seruator, ex spiritu esse, & ex ipsius potentia, vera narrat. quin hæc verba, non sitiet in æternū, iisdem penè verbis interpretatus est sic dicens: Vita æterna est vita ipsius, & quæ nunquam corrumpitur (sicut prima illa aqua, quæ est ex puteo) sed manens, nequit enim auferri donū, & gratia Seruatoris nostri, quæ neque cōsumitur, neque corrūpitur, in eo, qui particeps ipsius fuerit. Porrò autem cum primam viam
Rom.7.
Christus alter animæ maritus.
Rom.6.
Ioan.4.
De quinque sensib⁹ allegoria.
Heracleonis corrupta expositio.
1.Cor.13.

G corruptibilem dederit, siquidem eam corruptibilem vitam dixit, quę est secundum literam, quærens, & inueniens oblatione velaminis vitam tam, quę est ex spiritu, rectè dixit: sin verò corruptibilem dicens, accusat vitam veterum, perspicuũ est eum hoc facere, tanquam qui non videat bona illa vmbrã habere futurorum illorum. Cęterùm non inscitè interpretatus est vocem salientis aquę, dicens eos, qui è supernis illam abundanter suppeditatam participarẽt, vicissim etiam ea scaturire, quę sibi suppeditata fuerint. Sed & Samaritidem laudat, vt quæ suæ ipsius naturæ fidem ostenderit æqualem, & constantem: non motam ob ea, quæ illi dicebat Seruator, cui etiam nos annuimus, si propositum laudat, nihil de natura veluti excellenti innuens, sin verò ad naturale opificium refert, quòd Seruatori obtemperarit Samaritis, quasi hoc non omnibus insit, subuertenda est illius oratio. Nescio verò quomodo Heracleon, quòd scriptum etiam non est, assumens, dixerit in hoc dictum. Da mihi hanc aquam, breui, à sermone Dei filio stimulatam mulierem odio habuisse etiam locum illius putei, qui dicebatur Iacob, præterea in illud, Da mihi aquam hanc, vt non sitiam, neque veniam huc ad hauriẽdum, inquit, mulierem hæc dicere ostendentem labore hauriri, & cũ difficultate parari aquam illam ad irrigandum non aptam, neq; nutrientem. Vnde enim potest ostendere aquam Iacob irrigationi aptam non esse, nec nutrientem? Adhuc in hæc duo H verba dicit illi, inquit Heracleon: scilicet tale quid dicens, si vis accipere hanc aquam, vade, voca virum tuum: & existimat virum, quem Samaritidis esse Seruator dicit pleroma Samaritidis esse, vt profecta cum illo ad Seruatorem, reportare ab ipso potentiam, & vnionem, & commixtionem ad pleroma suum posset, cum Christus non dixerit, inquit Heracleon, mulieri de homine mundano, vt vocaret quoniã non ignorabat eã legitimum virũ non habere: cæterùm manifestè hoc in loco vrgetur dicens, quòd mulieri Seruator dixerit. Vade voca virum tuum, & veni huc, significans maritum, quem ex pleromate habebat: nam si hoc sic se habebat, oportuerat virũ dicendo, modum etiam, quo vocandus erat, dicere, vt cum ipso ad Seruatorem pergeret. Sed quoniam (vt Heracleon inquit) iuxta intelligentiam spiritualem ignorabat virum suum, secũdum verò simplicem intelligẽtiam erubescebat dicere, quòd mœchum haberet non virum, quomodo non frustra imperabit dicens, Vade voca virum tuum, & veni huc? Deinde ad illud, verè dixisti quoniam virum non habeo, inquit: quoniam in mundo virum non habebat Samaritis viro suo existente in Æone. Atque nos quidem legimus, quinque enim viros habuisti, apud Heracleonem verò inuenimus, sex viros habuisti: interpretatúrque per viros sex, vniuersam malitiam materialem declarari, cui complicata fuerat, cuiq; approximarat pręter rationem fornicans, contumeliis affecta, & separata, & derelicta ab ipsis: sed ipsi Heracleoni dicendum est: si fornicata est spiritualis, peccasse spiritualem, si verè peccauit spiritualis, I arborem bonam non fuisse spiritualem, iuxta enim euangelium: Non potest arbor bona malos fructus ferre: proinde apertè illis perire, quæ finxerunt: quòd si fieri nequit, vt arbor bona malos ferat fructus, & arbor bona est Samaritis, quia sit spiritualis, consequens illi est dicere, quòd aut fornicatio eius non sit peccatum, aut quòd hęc non est fornicata: dicit ad eũ mulier. Domine video te esse prophetã. Patres nostri in monte hoc adorauerunt, & vos dicitis Hierosolymæ locum esse, vbi oporteat adorare.] Tertiò iam Samaritis Seruatorem nostrum Dominum prædicat, quando etiam scriptum est vltimò hoc eam illi dixisse: attamen nõdum credit eum esse prophetis præstantiorem, neque quem prophetę prędixerint, sed prophetam aliquem. Sententia etiam ab ecclesię decretis dissentiens eorum, qui versantur in scripturis, quinque illis viris in apertum sibi productis, cúmque illis eo, quem ipsa post illos occuparat, quíque existimabatur vir esse, λόγον, & sermonem filium Dei, qui illos manifestarat, non valens à principio cernere, prophetam esse inquit: ceu diuinum quempiã, eúmque habentem homine quid maius: haud tamen tantũ, quantum erat: quam ob causam inquit, veluti quæ sustulisset aliquo modo oculos, & se existimaret in visione fuisse, video te esse prophetam. Sanè quòd ad illud attinet, patres nostri, & quæ sequuntur, agnoscenda est Samaritanorum cum iudæis

2. Cor. 3. — *Heb. 10.* — *Hæc valẽtinianorũ deliria exponit et refutat Hireneus libr. 1. & 2.* — *Heracleon aliter legebat, quàm in nostris exemplaribus.* — *Matt. 7.* — *Ioan. 4.* — *De montibus Garizim & Gebal.*

differentia, de loco, quem illi rebantur sanctum: nam Samaritani montem sanctum existimantes eum, qui vocatur Garizim, Deum ibi adorant: cuius meminit Moses in Deuteronomio sic dicens, & præcepit Moses populo in die illa dicẽs. Hi stabunt ad benedicendum populum in monte Garizim, cum transierint Iordanem Symeon, Leui, Iudas, Isachar, Ioseph, & Beniamin: & hi stabunt in execratione in monte Gebal: Rubim, Gad, Asser, Zabulon, Dein & Nephtalim. Iudæi autem Syon montem diuinum esse rati, propriúmque Dei illum rentur esse locum, electum à patre vniuersorum: & hanc ob causam dicunt, in ipso ædificatum fuisse templum à Salomone: omnémque Leuiticum, sacerdotalémque cultum illic perfici, quas suspiciones vtraque gens sequẽs, existimauit patres in hoc, vel illo monte adorasse Deum. Quòd si vsque in hodiernum diem contenderent aliquando Iudęi cum Samaritanis, addubitabit vterq; ad alterum. Dicétque sanè Samaritanus Iudæo, præsentem mulieris scriptum sermonem. Patres nostri in monte hoc adorauerunt, ostendens Garizim, vos autem dicitis Hierosolymę locum esse, vbi oporteat adorare. Sed quoniam Iudæi gerunt imaginem eorum, qui sanæ sunt opinionis, Samaritæ autem eorum, qui ab ecclesiæ decretis diffident, beatificant consequenter Samaritæ, Garizim: qui mons interpretatur discissio, vel diuisio, cum etiam separatio, & diuisio iuxta historiam decem tribuum, quæ diuisæ fuerunt à reliquis duabus, facta fuerit temporibus Hieroboam, qui, & ipse interpretatur diuisio populi, Iudęi autem Syon: quem si interpreteris, sonat specula, sed probabile est dubitaturum aliquem, quare benedictiones fiant in monte Garizim apud Mosen: ad quod dicendum est, quoniam vox Garizim discissionem, & diuisionem significat, discissionis quidem significatum sumendum esse, cum scinditur populus à Hieroboan, habitátque Samariam Rex, diuisionis verò vocem, sumendam esse in bonam partem: quia apposité sapientes vtantur diuisione in vnaquaque propositione disputabili: necessaria existente diuisione ad cognitionem veritatis. Quocirca quia nondũ venit hora illa dicta à Domino, quando neque in monte hoc, neque Hierosolymæ adorabunt patrem, fugiendus est mons Samaritanorũ, & interim in Syon, vbi est Hierosolyma, Deus adorandus, quæ Hierosolyma ciuitas regis magni dicitur à Christo. Sed quænam alia ciuitas erit regis magni, & vera Hierosolyma, nisi ecclesia ex viuis lapidibus ædificata? Vbi est sacerdotium sanctum, vbi spirituales offeruntur hostiæ Deo à spiritualibus, & ab his, qui spiritualem intellexerint legem. Cum enimuero audierit plenitudo illa temporis, adhæc cum quis nequaquam in carne, sed in spiritu fuerit, nec amplius in figura, sed totus in veritate, & taliter instructus, vt seipsum similem reddat eorum adoratorum, quos Deus quærit, tunc non censendum est verã adorationem, perfectúmque Dei cultum Hierosolymis perfectum iri. Bis autem scriptum est, venit hora. Sed primùm cum non addiderit euangelista, & nunc est: secundò inquit: sed venit hora, & nunc est. Ac, mea quidem sententia, prima lectio declarat futuram adorationem extra corpora propter perfectionem: altera profectum, eorum qui perficiuntur in hac vita, quoad licet humanæ naturæ, quamobrem licet adorare patrem, & spiritu, & veritate, quando non solùm venit hora, verùm etiam venit hora, & nunc est: & quando Hierosolymis esse existimamur propter eos, qui eo vsque tantum ascenderunt. Quando ergo scriptum est, venit hora, & nunc est, non amplius dicitur, neque in monte hoc, neque Hierosolymis adorabitis patrem, vt dictum est: attamen falsa opinatur Samaritis hæc dicens: non aliter quàm cum putabat fontem Iacob dici puteum. Illic etenim inquit.

Num tu maior es patre nostro Iacob? qui dedit nobis hunc puteum? & ipse ex eo bibit, & filij eius, & pecora eius.

HIc autem, & patres vestri in monte hoc adorauerunt. Cæterùm in his verbis inquit Heracleon Iesus honestè Samaritidem fassam fuisse, quæ sibi Iesus dixisset: solius enim prophetę (inquit Heracleon) est omnia cernere: vtrobique mẽtiens: cum etiam angeli huiusmodi cernere queant, & prophera non videat omnia. Ex parte

K — *Deut. 27.* — *Samarita imago hereticorum.* — *L* — *3. Reg. 12.* — *Matt. 5.* — *Ioan. 4.* — *M* — *1. Cor. 13.*

A parte enim cognoſcimus, & ex parte prophetamus : etiam ſi prophetemus,vel agnoſcamus : deinde Samaritidem laudat, tanquàm quæ decenter naturæ ſuæ fecerit,quæ neque mentita ſit,neque continuò faſſa fuerit turpitudinem ſuam,perſuaſamq;,Ieſum prophetam eſſe,ipſam inquit interrogare eum, oſtendentem ſimul etiam cauſam,per quam fornicata fuerit: nimirum quòd propter ignorantiam Dei,& diuini cultus: vt quæ neglexerit etiam omnia ſibi ad præſentem vitam neceſſaria:quam alioquin ignorantiam hac in vita ſemper habuiſſet:neque enim (inquit) veniſſet hæc ad puteum , qui erat extra vrbem. Sed neſcio quomodo exiſtimauerint oſtendi cauſam fornicandi , vel ignorantiam diuini cultus cauſam fuiſſe delictorum:ſed hoc videtur extemporaliter dixiſſe abſq; vlla veriſimilitudine:hiſque addit eam volentem diſcere,quomodo, Deum adorans,& illi grata,liberaretur à fornicatione, illud dixiſſe:Patres noſtri in hoc monte adorauerũt:& ea, quæ ſequuntur. Sed facilè admodum redarguuntur hæc dicta, vnde enim liquet,eam diſcere velle, quo pacto Deo grata liberaretur à fornicatione? Dicit illi Ieſus,crede mihi mulier , venit hora quando,neque in hoc monte, neque Hieroſolymis adorabitis patrem. Quando viſus eſt Heracleon aptiſſimè in hæc præcedentibus obſeruaſſe non dictum fuiſſe illi, mulier crede mihi,nunc autem hoc illi adiunctum fuiſſe , tunc non inſcitam obſeruationem obſeruauit,cum dixiſſet, per montẽ intelligi diabolum,vel mundum eius:quandoquidẽ pars vna eſt,inquit,diabolus totius materiæ , mundus verò vniuerſus malitiæ mons,deſertus,& habitatio ferarum,quem adorabũt omnes ante legem,& gentiles. Per Hieroſolymam verò intelligi dicit creationem,vel creatorem, quem adorabant Iudæi:quin rurſum exiſtimauit montem eſſe creationem,quam gentiles adorarent,Hieroſolymam autem creatorem , quem Iudæi colerent. Vos ergo,inquit,veluti ſpirituales,neq; creationem,neque mundi opificem adorabitis , ſed patrem veritatis:ac illam ſanè adiuuat,inquit, tanquam iam fidelem , & quæ annumeretur adorantibus eum in veritate. At verò nos per hoc dictum,neque in monte hoc, declarari exiſtimamus illud,quod Dei cultum appellant hi, qui ab eccleſiæ decretis diſſident , exiſtens in imaginatione ſermonum, qui ſunt cognoſcibiles,& qui exiſtimantur alti,per illud verò: neq; Hieroſolymis,regulam eccleſiæ iuxta multos declarari exiſtimamus,quam etiam ipſam,ſanctus,& perfectus tranſcẽdet,acutius,& apertius,& diuinius adorans patrem. Vt enim (quod & Iudæi fatebuntur) angeli Hieroſolymis non adorant patrem,eò quòd longè melius patrem adorent quàm Hieroſolymis,etiam ſic qui affectu id habent,vt pares ſint angelis,neque Hieroſolymis patrem adorabunt , ſed longè melius his, qui ſunt Hieroſolymis:etiam ſi propter eos , qui Hieroſolymis habitant, conſuetudinem habent cum Iudæis Hieroſolymæ degentibus,facti Iudęi,vt Iudęos lucrifaciant. Sed Hieroſolyma mihi conſideretur,vt antea oſtendimus,atque etiã ſimiliter Iudæi. Quando verò neque in monte hoc, neque Hieroſolymis quis adorat,quia venerit iam hora , is filius factus,patrem cum fiducia adorat:quam ob cauſam non dictũ eſt,neque Hieroſolymis adorabitis Deum,ſed neque Hieroſolymis adorabitis patrem.

Ad Heracleonem cedit. B

Regula Eccleſiæ.

C

QVARTVSDECIMVS TOMVS.

Vos adoratis,quod neſcitis:nos adoramus,quod ſcimus,quoniam ſalus ex Iudæis eſt.

PEr voculam , Vos , quod ad expoſitionem attinet,intelliguntur Samaritani,quantum verò ad Anagogen,illi qui in ſcripturis diuerſa à nobis ſentiunt:ſic per voculam,nos,quantum ad propoſitum,intelliguntur Iudæi, quantum ad allegoriam,ipſe Dei ſermo,ipſe Dei filius,& qui in ipſum transformantur,ſalutem habentes à ſcriptis Iudaicis: nam manifeſtatum nunc myſterium manifeſtum eſt per ſcripturas propheticas,& per aduentum Domini noſtri Ieſu Chriſti. Vide verò an non impropriè, & præter conſequentiam verborum Heracleon diſſeruerit,exponens illud, vos, pro eo quod eſt, vos Iudæi,& gentiles,quale autem eſt,vt ad Samaritidem dicatur vos Iudæi?vel ad Samaritidem vos gentiles? ſed profectò neſciunt,qui ab eccleſiæ decretis diſſident, quod adorãt, figmentum eſſe non veritatem,fabulam,non myſteria, at verò qui creatorem adorat,præſertim iuxta Iudæum occultum, & iuxta ſermones Iudaicos ſpirituales nouit,quod adorat,ſed longè melius eſt ipſius Heracleonis dicta in medium apponere,quæ ab eo libro ſumpſit,qui prædicatio Petri inſcriptus eſt:inſiſteréque etiam ad ea , diſquirentes ſit nec ne genuinus liber,an nothus, an mixtus:quam ob cauſam libẽtes hęc differimus:tantùm illud notantes,librum ipſum docere,perinde quaſi Petrus docuerit non oportere gentilium more adorare: materialia laudantium,atque ſeruientium lignis,& lapidibus, neque Iudæorum more Deum colentium,quãdoquidem, & ipſi hi ſoli , Deum ſcire exiſtimati ipſum ignorant : ſeruientes angelis,& menſi,& lunæ:vnde quæramus neceſſe eſt, cui cultum corporalem exhibeant Iudæi , nam illis propoſitum fuiſſe offerre victimas creatori vniuerſi perſpicuum eſt. Proinde operæ precium eſt videre,quòd in apoſtolorũ actis ſcriptum eſt. Conuertit ſe Deus,& tradidit eos ad colendam militiam cœli:neſcio autem,quomodo Seruatore palam dicente ſalutem ex Iudæis eſſe,qui ab eccleſiæ decretis , diſſident, negent Deum Abraam,& Iſaac,& Iacob:qui fuere patres Iudæorum,præterea ſi implet Seruator legem,& vt impleantur, quæ ſcripta ſunt in prophetis, hæc, & hæc fiunt tempore aduentus Domini,quomodo non liquet , quo nam pacto ſalus ex Iudæis fiat? idem enim Deus iudæorum,& gentium : quãdoquidem vnus eſt Deus,qui iuſtificabit circumciſionem ex fide,& præputium per fidem, non enim deſtruimus legẽ per fidem,ſed ſtabilimus legem per fidem.

D

Prædicatio Petri liber hodie editus Grecè & Latinè nomine clementis Romani.

Act.7.

Matt. 5.

E

Rom.3.

Venit hora,& nunc eſt,quando veri adoratores adorabunt patrem ſpiritu,& veritate.

QVi minimè ſe profitentur adorare patrem,hos ne nominare quidem oportet adoratores Dei : ſed ex omnibus profitentibus ſe adorare mundi opificem,ſi quidam non amplius ſint in carne,ſed in ſpiritu:ſpiritu,quia ambulent,deſideria carnis non perficientes:Et aliqui non in ſpiritu ſint,ſed in carne,& ſecũdum carnem militent, tunc dicendum eſt veros adoratores eſſe eos, qui patrem adorant ſpiritu, non carne : veritate, non figuris: non veros verò,eos qui ſic ſe non habent. Ille etiam qui non particeps fuerit,ſpiritus viuificantis, quíque ſpiritualia legis non ſequens à litera occidente in ſeruitutem redactus fuerit, hic verus non erit adorator:nec ſpiritu adorabit patrem. Imò hic ipſe,totus figuris,& rebus corporeis addictus,cum ſe maximè aſſequi exiſtimauerit,tunc figura,& non veritate Deum adorat,& iccirco verus adorator eſſe non valens: fortaſſe cõceſſum eſt,aliquando conueniẽter rationi, vt verus adorator, ſpiritu,& veritate adorans,quædam faciat,quæ figura ſint, vt quos figura irretierit ſumma diſpenſatione ab ea liberatos ad veritatem adducat:id quod Timotheo Paulum feciſſe apparet,fortaſſis autem in Cenchris, & Hieroſolymis veluti in apoſtolorum Actis ſcriptum eſt , obſeruandum verò eſt veros adoratores nõ ſolùm in futura hora,verùm etiam in præſenti adorare patrem ſpiritu,& veritate. Sed qui ſpiritu adorãt ſpiritum,quem acceperunt ſpiritum adorantes,in arrabone ſpiritus nunc adorant:tũc ſpiritu patrem adoraturi, cum totum perceperint ſpiritum. Quòd ſi is,qui videt per ſpeculum,non videt verum,vti hæc optimè callentes oſtẽdunt his imaginariè videntibus,& per ſpeculum adorat Deum videtque:Paulus nunc per ſpeculum,ſuíque ſimiles,perſpicuum eſt Paulum ſic adorare Deum,quemadmodum videt,atq; etiam per ſpeculum adorare Deum: cum verò venerit hora poſt inſtãtem futura,tunc erit adoratio in veritate,quæ facie ad faciem, nõ amplius per ſpeculum videtur:Sanè ea verba:nos adoramus, Heracleon eſſe retur eum,qui eſt in Æone , & qui cum ipſo venerunt:nam hi inquit nouerunt,quem adorant,ſecundum veritatem adorantes. Quin illud etiam, ſalus ex Iudæis eſt, quoniam in Iudæa genitus eſt,inquit,non inter ipſos:quia in omneis ipſos animi propenſionem non habuerit , & quoniam ex illa gente egreſſa eſt ſalus,& ſermo in orbem terrarum: iuxta intelligentiam verò ſpiritualem ex Iudæis narrat

F

Act.16. & 21.

1.Cor.13.

Æones Valẽtinianorum.

G factam fuisse salutem, quoniam hi similitudines esse existimantur eorum, qui sunt in pleromate: sed ostenderet necesse erat ipse, eiusque sequaces, quomodo vnusquisque sit similitudo eorum, qui sunt in pleromate, modò non sola voce hoc dicant, sed verè hoc sentiat; præterea enarrans illud, in spiritu, & veritate adorari Deum, priores adoratores, inquit, carne, & errore adorauerunt eum, qui pater non erat, quare eadem etiam ratione decepti fuere omnes, qui adorarunt mundi opificem: subiungitque Heracleon eos seruisse creaturæ, non ei, qui in veritate creator erat, qui est Christus, quandoquidem omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Etenim pater taleis quærit, qui ipsum adorarent: si quærit pater, per filium quærit, qui venit ad quærendum, & seruandum quod perierat: quos purificans, & erudiens ratione, & sanis dogmatibus præparat esse veros adoratores. *Ioan. 1.* Periisse autem Heracleon (inquit) in profunda materia erroris rem familiarem patri, quæ quæritur, vt à familiaribus adoretur, itaq; hunc quidem sermonem si intellexisset de ouium perditione, & de filio, qui à patre deciderit, saltem admisissemus ipsius enarrationem: sed nescio quid tandè apertè doceant de perditione spiritualis naturæ qui ipsum sequuntur fabulantes, & nihil apertum nos docentes de seculis, vel temporibus, quæ fuere ante ipsam perditionem: neque enim manifestare valent rationem suam: hanc ob causam prætermisimus ipsos sponte, tantùm dubij.

H

Spiritus est Deus, & eos qui adorant eum, spiritu, & veritate adorare.

Vm multi multa de Deo, déq; eius essentia enunciarint, adeo vt quidam illum corporeę, & tenuis, & cœlestis naturæ dixerint, alij incorporeæ, rursum alij Deū has naturas transcendere dixerint potentia, & excellētia essentiæ suæ, operæpretium est vt videamus an à scripturis diuinis habeamus causas ad dicendum aliquid de Dei essentia. *De essentia dei.* Atque hoc quidem in loco dicitur quasi essentia eius esse spiritus. Spiritus est Deus, inquit, in lege verò ignis dicitur. Scriptum est enim: Deus noster ignis consumens est apud Ioannē verò lux. Deus enim inquit lux est, & tenebræ in eo non sunt vllæ. *Heb. 13. Deut. 4. 1. Ioan. 2.* Si ergo simplicius hæc intellexerimus, nihil pręter lexim perscrutantes, occasionem habebimus dicendi Deum esse corpus, cum interim, quæ nos sequantur absurda hoc dicentes vulgarium non sit cernere: quia pauci disseruerint de corporum natura, & maximè de his corporibus, quæ ornantur ratione, & prouidentia: *Deum non esse corpus.* quanquam generali sermone dicāt prouidentem, & prospicientem eiusdem essentiæ esse cum his, quibus prospicitur: perfectum tamen, & diuersum ab eo, cui prospicitur. Admiserunt autem, quę repugnabant rationi ipsorum absurda, qui volunt Deum esse corpus, quia non valerent contra eos, qui euidenter, & rationabiliter pugnabant, resistere: quę dico excipiendo eos, qui quintam naturam corporum, præter elementa esse dicunt, *Quinta essentia.* quod si omne corpus materiale, naturam habet propria ratione sine qualitate existens, vertibilem autem, & alterabilem, & per omnia mutabilem, & qualitates capientem, quas illi mundi opifex imprimere voluerit, etiam necesse est Deum materialem existentem, vertibilem esse, & alterabilem, & mutabilem, & illos quidem non pudet dicere Deum corruptibilem esse, corpus cum sit, sed corpus spirituale, & cœleste, præcipuè secundum principatum ipsius: corruptibilisque cum sit, iccirco eum non corrumpi, quòd non habeat corrumpentem. Atnos eò quod non videamus consequentia, si corpus eum dixerimus, & per scripturam tale corpus, nempe spiritum, & ignem consumentem, & lucem, quæ necessariò hanc opinionem sequantur, absurda non admittentes, erubescamus veluti fatui dicentes contra aperta, & euidentia. Omnis enim ignis opus habens vt alatur, corruptibilis est, & omnis spiritus (si simpliciter intelligamus spiritum) corpus cum sit, accipit, quod ad suam naturam attinet, mutationem in rem crassiorem: *Spiritū hic vocat ventum.* ergo his fiet, vt vel seruantes verba, tot absurda, & inexplicabilia de Deo admittamus, vel eadem via incedendum est, quemadmodum etiam in pluribus faciemus: exquirendúmque, quid K innui, & declarari possit cum Deus, dicitur spiritus, vel ignis, vel lux. Ac principiò dicendum est vt oculos, & palpebras, & aures, & manus, & brachia, & atque etiam alas, & pedes, scripta de Deo inuenientes, transmutamus quæ scripta fuerint in allegoriam, spretis his, qui Deo similem hominibus formam attribuunt, hócque iure facimus, *Membra m[...] deo alleg[...] rice.* sic etiam nobis idem faciendum esse, in prædictis nominibus: ac profectò id liquet ex re, quæ videtur nobis magis in vsu esse. Deus enim lux est secundum Ioannem, & tenebræ in eo non sunt vllæ: *1. Ioan. 2.* quomodo autem lux ipse intelligendus sit pro virili cordatius consideremus: dupliciter lux dicitur tùm corporaliter, tùm spiritualiter, hoc est, quæ mente cernitur, & vt scripturæ dicerent, quæ sub visum non cadit, seu vt gentiles, incorporea, *Lux duplex.* & corporalis sanè lucis manifestum exemplum est illud his, qui hanc scripturam accipiunt: omnibus autem filiis Israel erat lux in omnibus, in quibus versabantur. *2. Cor. 4.* Spiritualis verò exemplum est apud quendam prophetam ex duodecim. *Exod. 9. Ose. 10.* Seminate vobis ipsis iustitiam, vindemiate fructum vitæ, illuminate vobis ipsis lumen cognitionis. Rursus similiter per comparationem, & proportionem bifariam dicentur tenebræ: quarum, quæ communius dicuntur, exemplum est illud, & vocauit Deus lucem, diem, & tenebras vocauit noctem: *Tenebræ duplices. Gen. 1.* tenebrarum verò intelligibilium hoc est exemplum: populus qui sedebat in tenebris, L & vmbra mortis, vidit lucem magnam. His sic habentibus dignum est cernere, quid nobis conueniat intelligere de Deo, cum lux dicitur, in qua nullæ sunt tenebræ. *Tenebræ intelligibiles.* Vtrum Deus lux est illuminans corporeos oculos, an intelligibiles? de quibus, & propheta dicit. *Esa. 9.* Illumina oculos meos, ne vnquam obdormiam in morte, existimo autem apertum cuicunque esse nos haudquaquam dicturos, Deum solis officium facere, *Psal. 12.* si alij cedat munus illustrandi eorum oculos, qui dormituri non sunt in morte: ergo illuminat Deus eorum mentem, quos dignos iudicat propria illuminatione: quòd si mentis est illustrator, iuxta illud, quod dicitur, Dominus illuminatio mea, *Psal. 26.* necesse est ipsum, qui mente cernitur, qui sub visum non cadit, qui est expers corporis, ipsius mentis, quæ sub visum non cadit, lucem esse corpore carentem, quòd Deus ignis consumens dictus nequaquam corporalis ignis esse videatur, qui consumat corpora veluti ligna, fœnum, stipulam, sed si cernantur in nobis ligna, fœnum, stipula, *1. Cor. 3.* sit Deus noster ignis, talis materiæ consumptor, qui dicitur ignis consumens: decétque profectò, Dominum talia consumere, deleréque peiora: quo facto dolores arbitror, laborésque oriri nullo corporeo tactu circa principatus, & parteis animæ præstantissimas, vbi structura fuerit digna, quæ consumetur. Lux ergo Deus nominatur, translatione sumpta à luce corporea ad inuisibilem, & incorpoream lucem, *Deus lux trāslatione ab hac luce sumpta.* sic dictus propter vim illuminandi oculos intelligibiles. Appellatur etiam ignis consumens consideratione habita ab eo igne, qui est corporeus, M & consumptor talis materiæ. Simile quiddam mihi videtur esse Deus, cum spiritus dicitur, quoniam enim viuificatione eam, quæ media est, & quæ communiori vocabulo vita appellatur, dicta etiam corporalis flatus vitæ spiritus nostri, videntes viuificamur à spiritu: inde sumptum fuisse arbitror, vt Deus ducens nos ad vitam veram spiritus dicatur. Spiritus enim, more sacræ scripturæ, dicitur id, quod viuificat, non ea viuificatione, quæ est media, sed diuiniori: *Spiritus quid in scriptura.* etenim litera occidit, & ingenerat mortem, non eam, quæ est separatio corporis ab anima, sed mortem, quæ animam à Deo, & Domino suo, & sancto spiritu separat. Vide igitur, ne fortè illud: Auferes spiritum ab eis, & deficient: & illud Emittes spiritum tuum, & creabuntur, & renouabis faciem terræ, *Mors duplex.* melius exponeremus de diuino spiritu: existimantes, quòd qui priuatur diuino spiritu, terrenus efficiatur, cum contrà qui aptum seipsum fecerit ad susceptionem ipsius, & eum acceperit, renouetur, & denuo creetur. *Psal. 103.* Huiusmodi quiddam est illud: insufflauit in faciem eius flatum vitæ, & factus est homo in animam viuentem: *Gen. 1. Leuit. 26. 2. Cor. 15.* adeò, vt & inspirationem, & flatum vitæ, & vitam animæ spiritaliter intelligamus. Quoniam autem vis prædicta

A cta nacta animam sancti, quasi domunculam aptam, seipsam exhibet ad permanendum, vt ita loquar, in ea, & propter hoc illud scriptum esse etiam existimãdum est: Inhabitabo in eis, & deambulabo inter ipsos, & ero illis Deus, & ipsi erũt mihi populus: multa sanè exercitatione egemus, vt perfecti, & exercitati in his, quæ Paulus vocat sensoria, diiudicare possimus bona, & mala: vera, & falsa: videréque intelligibilia, quò diligentius, & vt Deo magis est decens, iuxta vireis humanæ naturæ, intelligere possimus, quomodo Deus sit lux, quomodo ignis, quomodo spiritus. Quin in Regũ tertio, talia quædam de Deo suggerit Domini spiritus, ad Heliam factus: dixit enim: Egredietur cras, & stabit coram Domino in monte, & ecce præteribit Dominus, & ventus magnus, fortis, diffindens monteis, & confringens petras coram Domino, at Dominus non est in vento: in aliis verò exemplaribus inuenimus, in spiritu Domini post ventum illum commotio solùm: in commotione Dominus, & post cõmotionem ignis, neque in igne Dominus, post ignem autem, vox auræ tenuis, & fortasse in quantis oporteat nos versari pro cognoscendo, atque apprehendendo Domino, declaratur per hæc verba, quæ non est præsentis temporis enarrare. decuit autem nos aliqua de Deo dicere, quisnam sit, vel de filio (nam patrem nemo agnouit, nisi filius) vt etiam nos, reuelante filio, agnoscamus, quónã pacto Deus sit spiritus, & cõtendamus Deum adorare spiritu viuificante, non litera occidente, eúmque colere veritate, non amplius figuris, & exemplaribus, perinde B atque angeli, qui nõ exemplaribus, & vmbra cœlestium, Deo deseruiũt, sed rebus intelligibilibus, & supercœlestibus: summum illum sacerdotem secundum ordinem Melchisedech pro orantium, atque egentium salute, habentes ducem cultus mystici, atque ineffabilis visionis. Sanè in ea verba: Deus est spiritus, inquit Heracleon, immaculata, & pura, & inuisibilis est diuina ipsius natura. Sed hæc cum dixerit, haud scio, an docuerit nos, quomodo Deus sit spiritus. Illud etiam, adorantes oportet adorare spiritu, & veritate, ratus se declarare, inquit, pro dignitate eius, qui adoratur spiritualiter, non carnaliter. etenim ipsi eiusdem naturę cum patre existentes, sunt spiritus, qui secundum veritatem, & non secundum errorem adorant, quemadmodum & Apostolus docet, dicens: Rationabilem cultum, talem Dei cultum. Sed annotabimus, an non valde sit impium dicere: Quòd adorantes Deum spiritu, & veritate, eiusdem sint essentiæ cum ingenita illa, & vndequaque beata natura, quos paulò ante dixerat Heracleon lapsos fuisse, cum Samaritidem diceret spiritualis existentem naturæ, meretricatam fuisse. Quòd si Heracleon, ac sui sequaces admiserint spiritualem naturam, quæ sit eiusdem essentiæ cum diuina, & vndequaque beata natura, vt ipsi tradunt C meretricari, prophana, & impia, & irreligiosa de Deo sequuntur rationem ipsorum. ac ne sine periculo quidem conferri possunt hæc inter se, atque imaginari, prẽsertim cum audiamus Seruatorem dicentem: quare qui misit me maior me est, nec tolerantem admittere oblatam sibi boni appellationem: propriam, & veram, & perfectam, sed gratiosè admodum referentem eam ad patrem, cum increpatione illius, qui volebat glorificare filium, omnibus, quæ facta sunt, antecellentem cum spiritu sancto, non comparatione, sed exuberanti excellentia: quanta enim est doxologia filij antecellentis thronos, dominationes, principatus, potestates, atq; omne nomen, quod nominatur non solùm in hoc seculo, verùm etiam in futuro? Dicit ei mulier,

[Margin: 1 Cor 6. | Hebr.5. | 3.Reg.19. | Matt.11. | Heb.7. | Rom.12. | Heracleonis impietas. | Matt.19.]

Scio Meßiam venturum esse, qui dicitur Christus, cúmque venerit ille, annunciabit nobis omnia.

DIGNVM est, vt videamus, quónam pacto Samaritis nihil plus admittens, quàm quinq; Mosis libros, Christi aduẽtum expectar, veluti tantùm à lege nunciatum: ac profectò consentaneum est, eam futurum huius aduẽtum sperasse ex benedictione, quam Iudæ Iacob dedit, dicens: Iuda, te laudabunt fratres tui: manus tuæ in ceruice hostium tuorum: Genu flectent tibi filij patris tui, & post pauca: non deficiet dux de Iuda, & princeps de fœmoribus eius, donec venerint

[Margin: Moses lex vbi mẽtionem faciat de Christo. | Gen.49.]

reposita illi, & ipse expectatio gentium. quin verisimile est D Samaritanos ex propheriis Balaam idem sperasse: & ex hac præsertim. Egredietur homo ex semine eius, & dominabitur gentibus multis, & exaltabitur regnum Gog, & regnum eius augebitur: Deus ducet eum ex Ægypto: gloria eius veluti gloria vnicornis: deuorabit genteis inimicorum suorum, & crassities illorum medulla priuabit, & iaculis suis inimicum impetet: decumbens requieuit, vt leo, & vt catulus leonis: quis excitabit eum? benedicentes te, benedicentur, & execrantes te, execrati sint. Quin in sequentibus etiam, inquit ipse Balaam: apparebo illis, & non nunc beatificabo: & non approximat, exurget astrum ex Iacob, & exurget homo ex Israël, & vulnerabit. Duces Moab, & captiuos ducet omneis filios Seth, & erit Edom hæreditas: & erit hæreditas Esau inimicus eius, & Israël fecit in fortitudine, & excitabitur ex Iacob, & perdet seruatum ex vrbe. Inspicies verò num fortè Samaritanis quoque complaceat, vt Mosis benedictio ad Iudam, referatur ad Christum, sic habens: Exaudi Domine vocem Iuda, & ad populum eius, quæso, venias: manus eius simul iudicant eum, & adiutor sibi ab inimicis eius eris. Sed quoniam gloriantur Samaritani de Patriarcha Ioseph, inspicio num fortè aliqui benedictionem Iacob ad Ioseph, & benedictionem Mosis accipiant dici de Christi aduentu. poterit autem quisquis voluerit ex ipsa scriptura sumere verba: quin Seruator ipse sciens Mosen multa de Messiæ prophetia scripsisse, ad Iudæos inquit: Si Mosi crederetis, crederetis etiam mihi, de me enim ille scripsit. quamobrem quamplurima inuenire licet scripta in lege tùm typice apertè, tùm obscurè, quæ referantur ad Christum. Apertiora verò E alia, & manifestiora præter hæc, ego in præsentia non video. Messias quidem lingua Hebræorum dicitur, quod septuaginta interpretati sunt, Christus, Aquilas verò vnctus. Intuendum, & illud cum venerit ille, renunciabit vobis omnem veritatem. Vtrum ex traditione id dixerit Samaritis, an ex lege: nec sanè ignorandum est, vt Iesus seipsum non solùm esse ex Iudęis Messiam dicebat, & demonstrabat, sic Dositheum etiam quendam extitisse ex Samaritanis, qui seipsum diceret Messiam prophetatum, à quo vsque nunc Dositheini sunt, libros Dosithei circũferentes, & fabulas quasdam enarrantes de eo, perinde quasi ille non perierit, sed alicubi in hac vita denegat, & hæc quidem, quòd ad lectionis seriem attinet. Quin etiam diuersæ sectæ mulier apud fontem Iacob, quem puteum putabat, quem mente suspicatur esse perfectiorem, λόγον, id est sermonem, hunc Christum nominans inquit. Cũ venerit ille, annũciabit nobis omnia, præsens autẽ cum esset ille, qui, & expectabatur, & sperabatur: ille ego F sum: qui tecum loquor, inquit. Sed vide quid Heracleon dicat. inquit enim: expectabat ecclesia Christum, & persuasa erat de eo, quòd solus ille omnia nouit.

[Margin: Num.24. | Num. 24. | Deut.33. | Gen.49. | Deut.33. | Ioan.5. | Epiphaniũ lib.1.Panarij consule. | Ioan.5.]

Dicit illud Iesus, ego sum, qui loquor tecum, & interim venerunt discipuli eius, mirabantúrque quod cum muliere loqueretur: nemo tamen dixit, quid quæris, aut cur loqueris cum ea?

INQVIRERE debemus sicubi Christus euãgelizauit seipsum, locáque inter se conferre, veluti: Ego sum qui de me ipso testimonium fero, & testatur de me, qui misit me, pater. Et illud: Si crederetis Mosi, crederetis etiam mihi, de me enim ille scripsit, & si quid horum simile dictum est in aliquo Euangelio. Veruntamen quod ad lectionis seriem attinet, ab ipso hinc discimus, quòd mansuetus, quòd mitis, & humilis corde sit, talibus de rebus differere nõ spernens cum muliere aquam gerente, & ob multam paupertatem ex vrbe egressa, ac laborante in haurienda aqua. Ac profectò mirantur discipuli superuenientes, qui præuiderant magnitudinem diuinitatis in ipso, mirantúrque, quomodo tantus cum muliere loqueretur, sed nos iactantia, ac superbia ducti simplices despicimus, obliti illud singulatim ad quemuis hominem pertinere: Faciamus hominem ad imaginem, & similitudinem nostram: & memoria non repetentes fingentem in vtero, & fingentem singulatim corda hominum

[Margin: Ioan.5. | Matt.11. | Gen.1.]

G omnium,& intelligentem in omnia opera eorum,non agnoscimus,quòd abiectorum,& paruulorum Deus auxiliator,& susceptor infirmorum, succurrens desperantibus, & eos, qui deplorati sunt seruans. Vtitur autem hac muliere veluti apostola ad eos,qui erant in vrbe, in tantùm eam sermonibus inflammans, vt dimissa hydria sua mulier, abierit in ciuitatem, dixerítque hominibus: Venite, & videte hominem, qui dixit mihi omnia,quæcunque feci:an hic est ille Christus? tunc ex vrbe exierunt,& venerunt ad ipsum.] Mulierem hanc non post habens apertissimè, seipsum ostendit sermo Dei filius, adeò vt cum venissent apostoli, mirarentur, si cum hac fœmella,& quæ facilè decipi posset, dignaretur colloqui sermo filius Dei. Attamen omnia præclarè fieri à sermone persuasi discipuli,non increpant Iesum,nec dubitant de disputatione eius cum Samaritide, vel de Samaritidis collocutione cum Iesu: fortassis verò etiam obstupuerant de multa bonitate filij Dei condescendentis, animæ spernenti Syon, & spem in montem Samariæ habenti: quam ob causam scriptum est: mirabantur, quòd cum muliere loqueretur. Heracleon verò in ea verba,Ego sum qui loquor tibi,inquit, Samaritidi, quoniam persuasa fuerat, Christum, cum venisset, omnia illi annunciaturũ,dicere Iesum hęc verba:quem tu expectas.Inquit
H etiam Heracleon, venerunt ad eum discipuli, quorum causa venerat in Samariam. at quónam pacto discipulorum causa in Samariam venerat,qui cum illo prius fuerant?

Psal.33. — *Apostola Samaritana.*

Reliquit,inquit,mulier hydriam suam, & ciuitatem adijt, & hominibus ait: agite,videte virum,qui dixit mihi omnia,quæcunque feci: an hic est ille Christus?

NON frustra reor scripsisse euangelistam de dimissione hydriæ,quòd reliquerit illam mulier profecta ad vrbem,ostẽdens (quod ad textum quidem attinet)studium maius, quàm pro Samaritide, vt quæ reliquerit hydriam, non sic cordi habẽs corporeũ, & humile officium, vt multorum vtilitatem: humanitate enim mota est,quæ voluit ciuibus euangelizare Christum:ipsi testimonium dans,quòd omnia,quæcunque fecisset,sibi dixerit:inuitat autem ipsos ad videndum hominem,habentem rationem,ac sermonem, longè homine præstantiorem. id enim quotidie de eo nostris oculis aspectabile erat,homo erat: quaobrẽ obliuiscamur & nos necesse est rerum corporalium, hísque omissis festinemus ad communicãdam aliis,quam participauerimus,vtilitatem. Ad hoc nanque inuitat euangelista laudem scribens mulieris prudenti lectori:sed ad altiorem intelligentiam intendendus est animus, quæ nam scilicet sit hydria, quam relinquit Samaritis, quæ aliquo modo acceperat Iesu sermones, & fortasse vas aquæ nobilitatæ ob profunditatem doctrinæ,his rebus, quas antea curabat,spretis,reponit apud eum,qui vase longè præ-
I stantior est, cum sumpsisset ex illa aqua, quæ iam in se facta fuerat principium fontis aquæ. quomodo enim si non particeps talis aquæ fuisset, quomodo inquam humanè Christum ciuibus prædicasset,admirans eum sibi omnia,quęcunque fecisset,renuntiantem, nisi particeps facta fuisset aquæ salutaris per ea verba,quæ audierat? Rebecca sanè, & ipsa hydriam habens super humeros,antequam Abrahæ filius finẽ loquendi faceret,in cogitatione egrediebatur virgo specie peruenusta: quæ quoniam non perinde, atque Samaritis hæc hauriret, descendit ad fontem, & implet hydriam, eíque ascendenti accurrens Abrahæ filius dixit:Potum præbe mihi quæso, nempe pauculum aquæ ex hydria tua. Quoniam igitur filius erat Abraham, contentus fuit vel tantulum aquæ ex hydria Rebeccæ sumere: & festinauit Rebecca, & deposuit hydriam super humeros suos: potum illi præbens, donec cessaret à bibendo. quoniam igitur laudabilis erat Rebeccæ hydria, non relinquitur à Rebecca, sed Samaritidis hydria relinquitur, hora existente sexta. Hoc igitur in loco mulier annunciat Christum,in fine verò euangeliorum, resurrectionem Seruatoris enarrat apostolis mulier, ante omnes ipsum conspicata. Sed neque huic, tanquam quæ renunciarit perfectionem fidei, gratiæ à Samaritanis habentur dicentibus, non amplius propter loquelam tuam credimus: ipsi enim
K audiuimus hunc esse verè Seruatorem mundi,neque illi conceduntur primitiæ tangendi Christum, dicentem ei: Noli me tangere:quia Thomas auditurus erat,affer digitum tuum huc, & vide manus meas, & affer manum tuam, & mitte in latus meum. Omnia autem erant, quæ fecit mulier, consuetudo cum quinque viris, & post hos condescẽsio ad sextum, qui legitimus vir non erat, quem cum negasset, hydriámque reliquisset,honestè in septimum requiescit,quæ etiam in causa fuit, vt illi è ciuitate exirent, & venirent ad Iesum. Magna autem obseruatione Iesum rogant Samaritani in sequentibus, non vt maneat in ciuitate, sed apud ipsos, hoc est, vt sit in principatu eorum, animæ parte præstantissima: nam fortasse nequibat Iesus in ciuitate eorum manere, quandoquidem etiam ipsi ex ciuitate exierant, optimè facientes, & venerant ad eum. Quòd autem huiuscemodi quædam innuantur,causas nobis præbente Euangelista accuratissimè ad sensum anagogicum, hoc est ad sublimiorem intelligentiam, ex his verbis diiudicandum est. Primùm quidem scriptum est: exierunt ex ciuitate, & venerunt ad eum, & post pauca, ex ciuitate autem illa multi Samaritanorum crediderunt in eum, propter sermonem mulieris, quæ testificabatur dicens: Iesus dixit mihi omnia, quæcunque feci. vt ergo venerunt ad eum Samaritæ, rogauerunt eum, vt maneret apud ipsos. Igitur prius, cum ex ciuitate ad eum venissent, etiam denuò venerunt ad eum,Samaritæ, adhuc exi- L
stentem apud fontem Iacob, nec enim inde discesserat, & rogauerunt eum, vt maneret apud ipsos: Nec scriptum est postea,quòd ingressus sit ciuitatem, sed mansit ibi duos dies. Quin etiam in sequentibus non dictum est, post duos verò dies exiuit ex ciuitate, sed scriptum est, exiuit inde: quantum enim ad intelligentiam pertinet, omnis œconomia vtilitatis erga Samaritanos facta est apud fontem Iacob. Porrò Heracleon hydriam esse existimat dispositionem, & notionem susceptiuam vitæ, atque etiam eius potentiæ, quæ à Seruatore est: quam relinquens inquit apud ipsum, hoc est habens apud Seruatorem tale vas, in quo ad sumendam viuam aquam venerat, reuersa est in mundum, nuncians voce præsentiam,& aduentum Christi:per spiritum enim,& à spiritu anima ad Seruatorem adducitur. Igitur considera, laudabilis ne esse possit hæc hydria,quæ omninò relinquitur. dimisit enim,inquit,hydriam suam mulier: non enim additur, quòd dimiserit eam apud Seruatorem. Sed quomodo non absurdum erit eam,quæ disseruisset,dispositionem, & notionem susceptiuam vitæ, & potentiæ, à Seruatore manantem, & vas, in quo venerat, vt acciperet aquam viuam, abiisse in mundum sine his, vt euangelizaret voce Christi aduentum, & præsentiam? quomodo etiam hæc spiritualis post tot sermones persuasa clarè non est de Christo,sed,inquit,an hic ille Christus? quin & illud,exierunt è ciuitate,exposuit pro pri- M
ma eorum conuersione, quæ mundana erat, & venerunt per fidem,inquit, ad Seruatorem. sed ei respondendum est quomodo manet duos dies? apud ipsos? non enim obseruauit quod nos proposuimus,scriptum scilicet non esse, eum duos dies in ciuitate mansisse.

Literæ sensus. — *Allegoria.* — *Gene.24.* — *Matt.28. Luc.24.* — *Ioan.20.* — *Sensus anagogicus.* — *Ad Heracleonis nugas reuertitur.*

QVINTVSDECIMVS TOMVS.

Interim rogabant eum discipuli dicentes, Rabbi,comede.

POST œconomiam potus, & post doctrinam diuersitatis aquarum, consequens erat inscribi, quæ ad cibum pertinebant. Samaritis itaque cum rogaretur potum, dubitat propter eum, qui petierat, neque enim poterat dare Iesu dignum illo potum, num se iussam aquam porrigere, vellet Iesus beneficio afficere per hunc potum. Decebat igitur à Samaritide. * Porrò discipuli, qui ciuitatem adierant, vt cibos emerent, cum eos apud homines diuersæ sectæ ex animi sententia inuenissent, nempe sermones quosdam conuenientes, dicunt illi, comede, tempus illud idoneum rati, vt Iesus comederet, in quo mulier

A lier ciuitatem peierat, venturíque erant ad eum Samaritani, cum alioqui cibum coram vllo hospite illi non apposuissent. Ac fortassis futurum erat, vti Samaritis conturbaretur, si vidisset discipulos magistro apponere volentes cibaria, quæ vel in Samaria emissent, vel emisse verisimile esset: neque meritò coram Samaritanis volentibus suam ipsorum derelinquere ciuitatem dixissent, Rabbi, comede, ideo bene additum est, interim rogabant eum discipuli, dicẽtes: Rabbi, manduca: sed quam ob causam scriptum sit, rogabant ipsum, & non dicebãt illi, dignum est cernere: simplicius enim scriptum fuisset: interim dicebant ei discipuli: Rabbi, comede: proinde rogare, vt comedat, & supplicare eum, & precari, fortassis aliquid innuit ante supplicationem, atque etiam interdum post supplicationem. Vide verò, ne fortè vereantur discipuli, ne sermo Dei filius propriis alitus sit, vel fortificatus cibis, & ideo orent eum, comedere inuentos cibos. His enim quæ inueniunt discipuli, semper nutrire λόγον volunt, vt fortificatus, & validus, & corroboratus, diutius assideat ipsum nutrientibus: vicissim nutriens apponentes illi cibos. Hanc ob causam iubet stare ad ostium, & pulsare, vt si quis ostium aperuerit, ingrediatur ad eum, & cœnet cum illo, vt postea conuiuator possit vicissim conuiuio excipi à λόγῳ, qui apud *Apoc. 3.*
B illum cœnauerit. Sanè Heracleon, inquit, discipulos voluisse cum Iesu communicare, quæ emissent, atque à Samaria attulissent. At ipse dixit eis.

Ego cibum habeo comedere, quem vos nescitis.

Quo cibo indigeant, vel non indigeant. ID quod sibi sufficit, non eget cibo, proinde quod cibo eget, non sibi sufficit. Hinc perspicuum est comedentem comedere, non quia non egeat, sed quia egeat: & valde egeat, & corpora quidẽ, quia natura fluxibilia sunt, nutriũtur cibo replente locum eorum, quæ defluunt, sed quæ ipso corpore præstantiora sunt, nutriuntur intelligentiis incorporeis, & sermonibus, actionibúsque sanis: non quòd ad nón esse dissoluerentur, nisi nutrirentur, neque enim corpora hæc, quæ non nutriuntur, ad non esse dissoluuntur, sed quòd quæ excellentioris sunt naturæ, quàm corpora, perdant esse talia, si talibus non nutriantur. *De animæ & corporis cibo.* Vt autem corpora, quæ cibo egent, non his aluntur cibis, qui à qualitatibus procedunt, neque eadem ciborum quantitas omnibus sufficit, sic etiam intelligamus oportet de his, quæ sunt meliora, & præstantiora corporibus: inter hæc enim aliqua copiosiore, aliqua minore cibo egent, tanquam quæ eandem mensuram non capiant. sed neque qualitas sermonum, & conceptuum in cõtemplatione, qui sunt actiones his conuenientes, eadem congruit omnibus animabus. Quin etiam
C holus, & cibus solidus non eodem tempore nos nutriunt, qui ex ipsis fructum aliquem percepturi sunt: nam infantes recẽs nati, vt inquit Petrus, lac doli nescium, idque animi, non corporis desiderant: idque etiam desideret, si quis infantiam Corinthiorũ habet, ad quos inquit Paulus, Lactis vos potu alui, & non cibo: infirmus verò, eò quòd nõ credat, holera comedit, ac profectò melius est aliquando holera cum pace comedere, quàm vitulum cum inimicitia, & odio: perfectorum verò est solidus cibus, nempe eorum, qui per lectionem exercitata habent sensoria ad cognoscẽdum tùm bonum, tùm malum, est etiam quidam cibus mortificus, quem discimus ex quarto Regũ, dicẽtibus quibusdam ad Helisæum: Mors est in lebete, ô homo Dei: quin etiam est alius earum animarũ, quæ rationis non sunt compotes, cibus herbarius, & alius fœnum, & stipula: quæ significantur per ea Psaltæ verba: Dominus pascet me, & nihil mihi deerit, in locum herbæ virentis accubare me fecit: super aquam refocillationem præbentem nutriuit me. Atque etiam Esaias ait: Leo vt bos paleas comedit: quin etiam fœnum iumentis in domo Rebeccę Abrahæ filiæ apponũt. Quòd si quis rationabilior fuerit, & hanc etiam ob causam intelligibilis homo panem intelligibilem manducat, quemadmodum scriptum est in Psalmis. Panis cõsolidat cor hominis, & vino intelligibili non alius, quàm homo oblectatur, sed ratione ascendamus necesse est à rationibus, & ab hominibus vsque ad ipsos angelos, quãdoquidem etiam ipsi nutriuntur sibi omnino non sufficientes, panem igitur angelorum manducauit homo, beatúsque sanè Abraam, qui tribus D illis, qui sibi apparuerunt, apponere potuit azyma subcineritia. Sed rursus eò redeat, vnde defluxerat oratio: nimirum ad sermonem de cibo Christi, quem discipuli non nouerunt: verè enim dicit Iesus: Ego habeo cibum manducare, quem vos nescitis, quod enim agebat Iesus, voluntatem patris, à quo missus fuerat, faciens, & perficiens illius opus, hoc discipuli non norant. Verùm, vt apertius intelligantur ea verba, ego habeo cibum manducare, quem vos nescitis, loquatur Paulus: Corinthiis lacte opus habentibus, non solido cibo, qui etiam lac biberant, non cibum, eò quòd cibi participes esse non possent, his inquam loquatur Paulus, ego habeo cibum manducare, quem vos nescitis: sempérque profectò qui præstat deterioribus, hísque, qui videre nequeant ea, quæ vident præstantiores, dicet: ego cibum habeo manducare, quem vos nescitis. Nec sanè absurdum erit, si dixerimus non solùm homines, & angelos indigere cibis intelligibilibus, verùm etiam ipsum Dei Christum: nanque ipse etiam (vt ita dicam) semper instruitur à patre, qui nullus eget sibi sufficiens. Sumit autem cibos vulgus discentium à discipulis Iesu, qui iubentur turbis apponere, Iesu verò discipuli ab ipso Iesu: veruntamen interdum etiam à sanctis angelis; at filius Dei à solo patre cibos sumit, absque vllo mediatore. Itidem non absurdum erit, spiritum sanctum nutriri, dicere. Proinde inquirenda est lectio E scripturæ, quæ nos hoc edoceat, totum autem mysterium vocationis, & electionis, cibi sunt illius magnæ cœnæ. Homo *Matt. 22.* enim (inquit) fecit cœnam magnam, cœnæq́; tempore misit, *Luc. 14.* qui vocarent inuitatos: relegendæq́; sunt, omnino ex Euangeliis parabolæ, quæ de cœnis loquuntur. Quin etiam per Esaiam promissiones habemus comedendi, & bibẽdi dicentem: Ecce serui mei comedunt, vos autem esurietis: ecce serui mei bibunt, vos autem sitietis. *Esa. 26.* Ad hæc ipsum hominem ponit Deus apud Genesin in paradiso deliciatum, datis illi legibus, vt quædam comederet, quædam non comederet: mansurúsque erat immortalis homo, si ex omni ligno paradisi comedisset, præterquam è ligno cognoscendi bonum, & malum. *Gen. 2.* Vide quæ in primo, & vigesimo Psalmis dicũtur de his, qui adorarunt, eò quòd comederint. Comederunt enim, inquit, homines, & adorauerunt terram, propterea non interficiet Dominus fame animam iustam: sed quando iniusti efficimur, immittet famem super terram: nõ famem panis, neque sitim aquæ, sed famem audiendi verbi Dei: quanto igitur magis proficimus, tãto meliora, ac plura comedimus, donec fortasse perueniamus ad id, vt eundem cibum comedamus cum filio Dei, quem in præsentia discipuli non norant. Hoc in loco nihil dixit Heracleon. *Psal. 21.* F *Amos 6.*

Gene. 18. *Ioan. 4.*

Dicebant igitur discipuli inter se, num aliquis attulit illi aliquid ad edendum?

ETIAM si carnaliter retur Heracleon hæc à discipulis disci, tanquam qui adhuc humi repant, Samaritidem imitantes dicẽtem, neque haustorium habes, & puteus altus est: dignum est, vti cernamus, num fortè aliquid diuinius videntes discipuli dicant inter se, num quis attulit illi, quod edat? fortassis enim rebantur potentiam aliquam angelicam attulisse illi, quod ederet, & fortassis idcirco docebãtur maiorem esse illum cibum, quem manducare habebat, qui erat, vt faceret voluntatem eius, qui eum miserat, perficerétque opus illius. *Ioan. 4.* *Ioan. 4.* Dicit illi Iesus, meus cibus est, vt faciam voluntatem eius, qui misit me, patris, & perficiam illius opus.] Decens cibus filio Dei, quando efficit voluntatem paternam: hoc velle in seipso faciens, quod est & in patre: ita vt voluntas Dei sit in filij voluntate immutabili à voluntate patris: ne sint amplius duæ voluntates sed voluntas: quæ vna voluntas autor est filio Dei dicendi: ego, & pater vnum sumus: & hanc ob voluntatem qui vidit filium, vidit etiam eum, qui misit ipsum. *Cibus filij Dei.* Ac decens profectò est, vt hunc in modum effici voluntatem patris à filio intelligamus: à qua voluntate omnia, quæ sunt extra volentem, bene facta fuerunt: quando non opus est, vt curiosi in indaganda volũtate existimemus hoc esse facere voluntatem illius, qui misit ipsum, dum ipse filius aliqua, quæ sunt extra, *Ioan. 5.*

Apoc. 3. — *1 Pet. 2.* *1 Cor. 3.* *Rom. 14.* *4. Reg. 4.* *Psal. 23.* *Esa. 11.* *Gen. 24.*

G facit. Illud enim (dico autem illud, quod extra volentem) factum seorsum à voluntate prædicta, non est tota voluntas patris: cum alioqui tota voluntas patris à filio sit effecta, cum velle Dei natum in filio faciat hæc, quæ velit voluntas Dei: solo filio faciēte totam patris voluntatem à parte perceptam: quam etiam ob causam imago ipsius est: id quod etiam de spiritu sancto considerandum est. Cæterùm reliqui sancti nihil quidem facient prçter voluntatem Dei, atque omnia profectò, quæ facient, facient secundum voluntatem Dei, haud tamen vt tota Dei voluntas imprimatur in eis. Quin hoc sanctum prç illo sancto plus, atque expressius percipiet ex voluntate paterna, comparatione alterius, quo sancto rursus aliud sanctum excellentius percipiet. At omnem, vniuersámque Dei voluntatem ille faciet, qui dixit, Meus cibus est, vt faciam voluntatem eius, qui misit me, post hæc igitur aliquantò de Deo inquit gratiosè admodum. Nihil potest filius accipere à seipso, nisi viderit patrem aliquid facientem, quæ enim pater facit, ea similiter filius facit: pater diligit filium, & omnia illi ostendit, quæ ipse facit, & fortassis hanc ob causam imago est Dei inuisibilis, etenim voluntas, quæ in ipso est, imago est veræ diuinitatis, imago etiam existens bonitatis patris, inquit: cur me vocas bonum, & sanè voluntas hæc cibus est filij Dei, atque illi proprius, ideo cibus est, quod voluntas est, quòd autem voluntas sit, quæ pertinet ad dispositionem, declarat, qui subiungitur, contextus. Secundò dicens, post

Spiritus S. totā patris voluntatē facit &c.

Ioan. 5.

Col. 1. & 2.

Heb. 1.

H executionem voluntatis perfici opus Dei. Sed diutius considerandus est hic contextus, vt intelligamus hoc dictum, nempè perficiam opus ipsius. Atque aliquis quidem simpliciter dicet iniunctum opus illius esse, qui iussit. Veluti si, verbi gratia, diceremus eos, qui fabricant, quíque terram arant, dicere se perficere opus illius, qui eos sumpsisset ad aliquod opus obeundum, dum perficerent illud, cuius gratia assumpti fuerant: alius verò dicturus est, si perficiatur opus Dei à Christo, liquere, hoc imperfectum fuisse, antequàm perficeretur. Sed quomodo imperfectum erat opus existens Dei? rursúsque quomodo perficitur Dei voluntas ab eo, qui dixit, Qui misit me, maior me est, sed perfectio operis perfectio erat naturæ illius, quæ rationis est compos. Ad hanc enim naturam, quæ rationis est compos, imperfecta cum esset, perficiendam venit Sermo Dei filius factus caro, num ergo creatum est imperfectum opus, & mittitur Seruator ad illud imperfectum perficiendum? sed quomodo non est absurdum, si dixerimus patrem rei imperfectæ auctorem fuisse, Seruatorem verò eam imperfectam, creatámque imperfectam perfecisse? Igitur meo iudicio profundius aliquod mysterium hoc in loco repositum est: nam fortassis id, quod rationis est capax, tùm cum in paradiso positum fuit imperfectum omninò non

De operib⁹ Dei & earū perfectione.

Matt. 14.

I erat. Alioquin quî posuisset Deus rem imperfectam in paradiso, quæ operaretur, & custodiret eum? Nec enim consentaneum est, vti imperfectus is dicatur, qui operari possit lignum vitæ, & omnia, quæ plantauerat Deus, & postea Deus eum inde extruserit: proinde vide, ne fortè perfectus cum esset homo, imperfectus sit factus ob inobedientiam, eguerítque aliquo, qui ipsum ab hac imperfectione liberaret? & hanc ob causam missus fuerit Seruator? primùm quidem, vt faceret voluntatem eius, qui misit ipsum, operarius illius etiam hoc loco factus, deinde verò, vt perficeret opus Dei, & vnusquisque factus perfectus assuesceret solido cibo, ac cum sapientia consuetudinem haberet, perfectorum autem est solidus cibus, nempe eorum, qui per lectionem sensoria exercitata habent ad diiudicandum, tùm bonum, tùm malum: Sapientiam, inquit, sapientiam loquimur inter perfectos: & cum vnusquisque nostrum, qui opus Dei sumus, perfectus factus fuerit, dicet: bonum certamen certaui, cursum consummaui, fidem seruaui: posthac reposita est mihi corona iustitiæ, nec solus homo lapsus est, cum perfectus esset, ad imperfectum, sed filij etiam Dei, qui cum vidissent filias hominum pulchras esse, acceperunt sibi ex omnibus, quas elegissent: generatim omnes, qui deseruerunt propriam habitationem, & non seruauerunt suum ipsorum principium. Nec dicens principium, principatum dico, qui comparatur potestati, sed principium dico, quod fini opponitur, quódque cum primo coniunctum est, vt quemadmodum homini principium essen-

Gen. 2.

Christus hominem per inobedientiā imperfectū perficit.

Heb. 5.

2. Tim. 6.

Gen. 6.

Iudi. 1.

ἀρχὴ non principatū sed princi-

di in paradiso fuit, finis verò propter transgressionem fortas K sis in inferno deorsum, vel in aliquo loco simili: ita singulis prolapsis datum sit proprium quoddam principium, cçterum perficiens Iesus opus Dei, dico autem quicquid rationis est capax, non tantum hominem, vno, eodémque modo ipsum perficit: si quidem ea, quæ beatiora sunt, parentia sermoni, & rationi, non egentia labore, solo sermone, & ratione perficiuntur, alia verò non credentia sermoni, & rationi, laboribus egent, vt post labores, rationibus postea aliquando adducta, his perficiantur. Veruntamen hæc vtraque, scilicet patris sui voluntatem facere, qui misit illum, & opus illius perficere, vnus, & proprius cibus Iesu sunt. Heracleon per hæc verba, meus cibus est, vt faciam voluntatem eius, qui misit me, Seruatorem inquit enarrare discipulis id, cibum suum esse: quod loquebatur cum muliere: dicens patris voluntatem: quæ ipsius cibus, & requies, & potentia erat, sanè patris voluntatem esse dicebat, vt homines patrem cognoscerent, & seruarentur: quæ res erat opus Seruatoris: qui ipsius causa rei Samariam missus fuerat, hoc est in mundum. Ipsum ergo cibum Iesu, interpretatus est colloquium cum Samaritide: id quod existimo apertè cuicunque videri, tùm abiectè, tùm coactè interpretatum fuisse, quomodo autem voluntas patris sit cibus Seruatoris, quomodo etiam voluntas patris sit requies, apertè non ostendit. Loquitur enim alicubi Dominus, perinde quasi non omnis voluntas patris sit illius requies. Pater, si fieri potest, transeat à me calix iste, verunta- L men non quod ego volo, sed quod tu. Sed vnde etiam habet, quòd potentia Seruatoris sit Dei voluntas? Nonne vos dicitis, quòd adhuc menses sunt quatuor, & messis venit? ecce dico vobis: leuate oculos vestros, & videte regiones iam albas esse ad messem: Contra eos, qui existimant simplicius hæc dicta fuisse dubia mouenda sunt, vt persuasum habeant, spiritualia, & nuda rebus sub sensum cadentibus, & corporalibus, Seruatorem sæpius loquutum fuisse, si enim tempus, quando Iesus hçc loquebatur, ante messem mensium quatuor spatio erat, perspicuum est hyemem fuisse (messis enim incipit fieri circa mensem qui apud hebræos Nisan appellatur, quando agitur pascha, adeò vt aliquoties azyma faciant Iudçi ex nouo frumento) sed esto illo mense non esse messem, sed in mense post illum proximè sequente, qui apud eos appellatur etiam hoc tempore illius mensis, qui hyems summa est. Cum igitur ostenderimus, cum hçc diceret Iesus, tempus non fuisse messis, nec existentis, nec proximæ fini, demonstratum nobis erit id, de quo agitur. Obseruandum itaque est post œconomiam, quæ facta fuit in Cana Galilææ circa mutationem aquæ in vinum, descendisse dici Dominum Capharnaum, cúmque ipso matrem eius, & fratres, & discipulos: vbi M manserit non multos dies: fuisséque in propinquo pascha Iudæorum, & Hierosolymam ascendisse Iesum, cum omneis in templo inuentos vendentes boues, & oues, & columbas, & cçtera, quç scripta sunt, facto flagello è funiculis, eiecit è templo, dictísque quibusdam ad Nicodemum, postea venisse ipsum, & discipulos eius in terram Iudæam, & illic commoratum fuisse cum eis, & baptizasse, quantum igitur temporis ponemus eum in Iudæa consumpsisse baptizantem post pascha? non enim apertè scriptum est: & apparet eò quòd cognouerint Pharisæi, Iesum plureis discipulos facere, & baptizare, quàm Ioannes, Iesum Iudæam reliquisse, profectúmque in Galilæam, cum oporteret eum transire per Samariam, venisse ad fontem Iacob, vbi inquit hæc verba: nónne vos dicitis, quòd adhuc quatuor sunt menses, & messis venit? Ecce dico vobis, leuate oculos vestros, & videte regiones iam albas esse ad messem. Quòd si quis existimat plurimum mensium tempus consumpsisse Iesum post pascha in Iudæa baptizantem cum discipulis suis, adeo vt iam instaret tempus, quod erat ante quartum mensem messis: adiungendum est illi, quòd duos dies cum mansisset illic apud Samaritanos, post hos exierit in Galilæam: scriptúmque esse, quod (perinde quasi nuper paschate facto, rebúsque quas ipse egerat Hierosolymis) cum venisset in Galilæam, exceperint illum Galilæi, qui viderant quæcunque Hierosolymis fecisset in die festo. Venerant enim etiam ipsi ad diem festum, sed probabile est aliquem ad hæc dicturum, nihil obstare plurimum

piū significat in 3. Iude canonica.

Heracleonis interpretatio.

Matt. 26.

Ioan. 2.

Ioan. 3.

Ioan. 4.

A mum temporis eum in Iudæa commoratum venisse ad fontem Iacob, abeuntem in Galilæam, quando dixit adhuc quatuor menses sunt ad messem, nec quicquam absurdi esse Galilæos eum excepisse propter ea, quæ in præcedentibus mensibus ipse Hierosolymis egisset: sed respondendum est illis quod profectus in Galilæam venerit Canam ciuitatem Galilææ, vbi antea fecerat ex aqua vinum, vbi etiam Reguli filium ægrotantem in Capharnao curauit, patri ipsius dicens: filius tuus viuit: & postea, hic erat dies festus Iudæorum, & ascendit Iesus Hierosolymam, quando paralyticum octo, & triginta annos habentem se in infirmitate curauit. An verò hic dies festus, paschalis erat, non additur enim nomen eius. Vrget autem sequens historia, & maximè quòd post pauca subiungitur, proximus erat dies festus Iudæorum Scenopegia. His igitur diutius examinatis, consequens est dispicienti profundius sensum scripturarum quærere, quid cogitans Iesus discipulis dixerit. *Ioan.5.*

Nonne vos dicitis, quòd adhuc quatuor menses sunt, & messis venit? Ecce dico vobis, leuate oculos vestros, & videte regiones albas esse iam ad messem.

B QVEMADMODVM autem dicebamus aquas accuratè examinantes in sermone Samaritidis, ita hoc etiam loco faciemus. quis enim iam non sit fassurus dictum hoc: Leuate oculos vestros, & videte regiones albas esse ad messem, spirituale esse, nudúmque his rebus, quæ sensu percipiuntur? cui consequens etiam erit, vti dicant discipuli post quatuor menses futuram messem colligentium fructus, quantum ad suum intellectum in messem, quæ ostendebatur à Iesu, existimamus ergo in his discipulorum verbis, quatuor menses sunt, & messis venit, talem inesse sensum. Complures discipulorum τȣ̃ λόγȣ, hoc est filij Dei, considerantes difficiliorem esse veritatem, quàm quæ ab humana natura percipi facilè possit, cum disseruerunt de ea vita, quæ est altera à præsenti, defatigati in apprehendendo fine earum rerum, quæ in præsenti vita quæruntur, veritatem se apprehensuros existimant, cum quatuor elementa transcenderint: cum quibus cognationem habent, proinde dicunt discipuli, messem, quæ iuxta Domini vocem est consummatio curantium, & conuehentium opera veritatis, fieri post instantem quaternitatem. Porrò mensium nomen conuenienter sermoni corporeo de messe sumptum est. Nec enim dicere oportebat, nonne vos dicitis, quòd adhuc quatuor dies sunt, & messis venit, vel adhuc quatuor anni, & messis venit: idque potissimum, quoniam filius Dei vulgum, & corpori deditos velit latere: & mysticum celans, & id quod simplicius est, ostendens, vt aperti esse existimentur sermones à Seruatore prolati: vel fortassis discipulorum voluntas dicentium, adhuc sunt quatuor menses, & messis venit, talis est. Quatuor sunt sphæræ quatuor elementorum, quæ subiectæ sunt naturæ cœlesti, in medio quidem, & maximè infernè sphæra est terræ: circa hanc est sphæra aquæ: tertia est aëris, quarta ignis: post quam sphæra lunæ, & cæterarum. Notemus etiam, ne fortè discipuli existiment, eos veritatem percepturos, qui hinc instructi discesserint, & prope puriorem essentiam peruenerint, quando possit quis non corruptus peccato ignis etiam sphæram transire, quæ quidem ignis sphæra materia est vniuersi in * Hanc opinionem, ceu non sanam, redarguens sermo ille caro factus ad eos, qui talia credunt, inquit: Nónne vos dicitis, quòd quatuor menses sunt, & messis venit? Ecce dico vobis, leuate oculos vestros, & videte regiones iam albas ad messem.] Facile factu non esse certè nobis videtur, non de spiritus messe eum in his differere, quandoquidem, sententia eorum, qui simplicius exponunt vera loquentes discipulos obiurgat Dominus existimantes, vt hi putant, post quartum mensem venturam messem, quam in superioribus proposuimus, non admodum posse post quartum mensem consistere: Alioquin discipulorum etiam opinionem ferè corrigens, inquit. Nónne vos hoc dicitis? at ego hoc dico. Ac hæc quomodo absurdum non est

Allegoria. *Sphæra quatuor clementorum.*

allegoricè palàm in omnibus non explicare hoc dictum, Leuate oculos vestros; & hoc, Videte regiones iam albas ad messem esse, in eo verò, quod ante hoc positum est, nempe: Non ne vos dicitis, quòd adhuc menses quatuor sunt, & messis venit, idem faciendum non censere? Attamen Heracleon, non secus atque multi, literæ assidet, ratus eam anagogicum sensum non recipere: inquit ergo, Iesum loqui de messe eorum, quæ generantur, perinde quasi hæc messis, spatium quatuor mensium determinatum habeat, quam ipse dicebat iam instare. Nec scio, quo pacto etiam messem interpretatus sit de anima credentium, dicens eos iam maturos, & paratos ad messem esse, atque etiam idoneos, qui inducantur in horreum, hoc est per fidem in quietem, si tamen sint parati, nec enim omnes parati sunt: nam animarum aliquæ paratæ fuerant, inquit, aliquæ erant se præparaturæ, nempe illæ animæ: & aliquæ quidem iam seminantur: aliquæ verò seminandæ sunt: hæc quidem ille. Sed nescio an ipse ostendere possit, quomodo discipuli eleuantes oculos videre possint animas iam idoneas existentes (vt putat) vt in horreum inducantur, quin etiam quomodo de animabus verum est hoc: Alius qui seminat, & alius est, qui metit. Et illud, Ego misi vos ad metendum, quod vos non laborastis. Quomodo etiam fieri potest, vt illud de anima intelligatur, Alij laborauetunt, & vos in laborem illorum introistis? quamobrem per messem nos intelligimus messem fructus, qui colligitur in vitam æternam, iuxta perfectionem rationis, quæ in notionibus nostris, seminis instar, ingenita, multo labore perficitur. Cæterùm quomodo ab alio seminatur, & ab alio metitur, in sequentibus differemus. Ecce dico vobis, leuate oculos vestros, & videte iam loca alba esse ad messem. In multis scripturæ locis positum est hoc dictum: Leuate oculos vestros, diuina nos oratione admonente vt attollamus, eleuemúsque tùm sensus, tùm vim videndi infernè iacentem, & pronam, nec erigere se valentem, vt perfectè sublimia contempletur, quemadmodum in Esaia. Leuate oculos vestros, & videte, quis vobis hæc omnia ostendit. Seruator etiam beatitudines dicturus, eleuatis oculis ad discipulos inquit, beati hi, & hi, nullus enim discipulus germanus Iesu, iacet infernè, quemadmodum neque ille, qui in Abrahæ sinibus requiescebat: ex quo qui in dominatu diues fuerat, cum eleuasset oculos, videt Abraam, & Lazarum in huius finibus. Ad hæc mulier illa contracta, nec caput erigere omninò valens, cum à Iesu erecta fuisset, contractionem, atque infirmitatem erigendi sese deponit, vt eleuet oculos. Nec vllus profectò est, qui perturbationibus obnoxius, & carni adhærens, vel rebus materialibus commixtus, mandatum seruauerit dicens. Leuate oculos vestros, quamobrem ne loca quidem visurus est iste, etiam si iam alba sint ad messem. Præterea nullus, qui operatur opera carnis, leuauit oculos. Porrò alba sunt ad messem iam loca, quando adest Dei sermo aperiens, & illustrans omnia scripturæ loca, quæ plena sunt, aduemente Iesu: fortassis etiam omnia, quæ sensu percipiuntur, vel ad ipsum vsque cœlum, atque vsque ad ea, quæ in ipso sunt, alba sunt loca parata iam ad messem, eleuantibus oculos: palàm vniuscuiusque rei ratione illis ob oculos exhibita, qui receperunt, eò quòd transformentur ad eandem imaginem à gloria in gloriam, similitudinem oculorum, qui viderunt quomodo singula, quæ facta fuerant, bona essent. Hoc enim dictum, vidit Deus singillatim, quæ creata sunt, bona esse, tale est. Inspexit Deus cuiusque rei rationes, eásque vidit bonas esse propter rationes, quibus vnumquodque creatum erat, quòd si quis sic non intelligit hoc dictum, & vidit Deus, quòd bonum esset, enarret nobis, quomodo in his verbis educant aquæ, reptilia animarum, quæ victuræ sint, & volatilia alata super terram in firmamento cœli, seruetur, Deum vidisse, quòd bonum esset, idque potissimum, quòd fecerit Deus cete magna: sed ratio vniuscuiusque harum rerum deo perspecta res bona est, idem censendum est de illis verbis. Educat terra animam viuentem iuxta genus, quadrupeda, & reptilia, & feras terræ, quibus subiungitur etiam: vidit Deus, quod bonum est, quomodo enim feræ, & reptilia bonum sunt, nisi ratio earum bonum est? quę à nobis dicuntur propter illud: Leuate ocu-

D *Heracleon non recipiebat anagogicum sensum legis.* *Meßis fructus.* E *Ioan.4.* *Matt.5.* *Luc.16.* *Luc.13.* F *Gen.1.* *Gen.1.*

G los vestros, & videte loca iam alba esse ad messem filio Dei, qui discipulis aderat, auditores monente, vt eleuarent oculos ad loca scripturæ, & ad loca rationis, singulis entibus innatæ, ingenitæque, vt albedinem, splendorémque lucis veritatis, quæ vbique est, aliquis videat, omnia enim coràm intelligentibus, teste Solomone, rectáque his, qui sensum distribuere volunt.

TOMVS SEXTVSDECIMVS.

Qui seminat mercedem accipit, & congregat fructum in vitam æternam, vt qui seminat, simul gaudeat, & qui metit.

Messis quot modis dicatur. QVOT modis in scriptura messis dicatur, & in quot significationibus ponatur, dicere oportet: ídque necessariò apponendum reor, vt possimus, significatione huius nominis nobis pro viribus perspecta, ex pluribus, videre, in qua nam ponendum sit: dicemus ergo. Doctrinam Domini, qui in euangelio Matthæi, cum accessissent discipuli ad eum dicentes. Edissere nobis parabolam zizaniorum agri, de hoc nomine post alia dicit: Messis est finis seculi, messores angeli sunt. At verò etiam alio in loco de multitudine credentium, & opus habentium doctrina, quæ illis manifestet ea, quæ credunt, Seruator inquit noster: Messis quidem multa, operarij autem pauci, obsecrate ergo Dominum messis, vt emittat operarios in messem suam. Ad hæc apostolus semen quidem nominat benignitatem, quam exhibent homines proximo suo in præsenti vita, vel peccatum eorum, messem verò ea, quæ vnicuique meritò reposita sunt, vel ob præclarè facta, vel ob peccata, quæ in præsenti vita quisque egerit, sic dicens. Quicquid enim seminauerit homo, hoc etiam metet, quoniam qui in carne seminat, de carne messurus est corruptionem: at qui spiritu, è spiritu metet vitam æternam. In aliqua verò simili significatione arbitror etiam prophetam, qui in Psalmis circumfertur, dixisse. Qui seminant in lacrymis, in exultatione metent. Euntes ibant, & flebant mittentes semina sua, venientes autem venient cum exultatione portantes manipulos suos. Ponitur etiam hoc nomen frequenter, vt loqui consueuimus, quemadmodum in libro Ruth hisce verbis. Venerúntque Bethlehem, cum messis ordeacea inciperet. Expositis itaque in præsentia quinque significationibus messis, manifestum est hoc in loco, messem non accipi, vt loqui consueuimus, sed ne pro fine quidem, & consummatione, neque enim hoc modo loqui consueuimus: Qui seminat mercedem accipit, & congregat fructum in vitam æternam. Neque de messoribus angelis consentaneum est nos hoc in loco intelligere admonitionem de metendo, sed ne cum hoc quidem dicto, Qui seminat in carne, de carne messurus est corruptionem, & qui seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam, fieri potest, vt intelligamus hæc verba conuenire posse, qui metit mercedem accipit, & congregat fructum in vitam æternam: iuxta enim apostolica dicta idem est, qui seminat, & metit, siue in carne, siue in spiritu, & ob hoc etiam congregans, vel corruptionem, vel vitam æternam: in præsentibus verò alius est, qui seminat, alius qui metit. In psalmis etiam idem similiter seminat, & idem metit, iuxta dictum, quod proposuimus ab apostolico differens ratione sacratiore, & occultiore: nam dictum apostolicum simplicius prolatum est, non docens de diuersa natura seminum, vnde sumantur. At quod è psalmis proposuimus, declarare mihi videtur animarum nobilium descensum, quæ venerint in hanc vitam, cum salutaribus seminibus, quæque inuitæ ferè venerint suspirantes, sed redierint cum exultatione, eò quòd egregiè laborauerint, & auxerint, & multiplicarint semina, cum quibus venerant. Alius autem est, qui seminat, & alius, qui metit in præsenti orationis contextu, dicétque profectò Heracleon, & secum fortassis sentiens alius etiam ecclesiasticus, propter hanc expositionem, hæc verba dicta fuisse in ea significatione, qua dictum est, Messis quidem multa, sed operarij pauci, eò quod essent parati ad messem, & idonei, qui

Matt. 13. *Luc. 10.* H *Gal. 5.* *Psal. 125.* *Ruth. 1.* I *Descensus animarũ in corpora.* *Luc. 17.*

inducerentur in horreum, hoc est in requiem per fidem: essentque idonei ad salutem, & ad susceptionem verbi Dei, secundum Heracleonem quidem, quia tales creati fuerint, & talem habuerint naturam: secundum ecclesiasticum verò, propter quandam diligentem præparationem eius partis animæ, præstantissima est, paratæ, & promptæ ad perfectionem, vt etiam metantur, sed dicendum est his, qui hunc in modum exposuerunt, an velint admittere, nunquam factam fuisse ante Seruatoris nostri aduentum messem similem illi messi, quæ sic sperabatur à temporibus euangelicæ prædicationis. Nam si, quia erat messis multa, multi crediderunt (quantum paucis existentibus operariis apostolis comparatione multitudinis suscipientium verbum Dei) vel (quia non vidit regiones iam esse albas ad messem) nullus ante corporalem Seruatoris nostri aduentum credidit, neque etiam fuit aliquis operarius credentium, quod est absurdissimum dictu, si Abraam, & Moses, & prophetæ, nec operariorum, nec eorum, qui metunt, habeant locum, vel si etiam antea fuere operarij, fuítque messis, nihil admirabile videbitur Seruatorem annunciare eleuantibus oculos, vt videant regiones iam albas esse ad messem. Ex his clarè perspici potest, nihil eorum, quæ supra diximus, hoc in loco intelligi de voce messis. Sed neque, quod apud apostolum alio loco considerauimus, hic congruit, dicentem, Qui parcè seminat, parcè & metet, & qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet. Quæramus igitur septimam significationem conuenientem his, quæ supra disseruimus in illud. Nónne vos dicitis, quod adhuc quatuor menses sunt, & messis venit? & in hoc, Ecce dico vobis, Leuate oculos vestros, & videte regiones iam albas esse ad messem sitque messis nobis ratio, siue oratio aperta, de perspicuitate scripturarum (veluti quomodo omnia, quæ fecit Deus, sint valde bona) quam messem qui metit, duos fructus metendi habet: alterum quòd accipit mercedem: alterum, quòd colligit fructum in vitam æternam, & arbitror per eas promissiones, quæ postea futuræ sunt (iuxta id, quod scriptum est, Ecce Dominus, & merces eius in manu eius, vt reddat vnicuique secundum ea, quæ gesserit) dictum fuisse, mercedem accipit, propter punientem autem ex ipsa cognitione vtilitatem, quæ ex se secundum naturam in mente inest (etiam in rationali natura, ceu egregium quiddam, & insigne existens) etiam præter promissiones, quæ aliæ sunt ab ipsis scriptum fuisse, qui colligit fructum in vitam æternam: quæ res beneficium quoddam, & commodum τοῦ ἡγεμονικοῦ, siue mentis principalis, ostendit: quemadmodum in tertio Stromaton libro exposuimus, enarrantes dictum illud: Pater tuus, qui in abscondito videt, reddet tibi in manifesto. Heracleon dici existimat, qui metit, mercedem accipit, quoniam Seruator seipsum dicat messorem, mercedémque Domini nostri esse existimat eorum, qui metunt saltem, & restitutionem, eò quòd ipse in eis requiescat: in his verò verbis, fructum colligit in vitam æternam, fructum dictum fuisse existimat, vel quia id, quod colligitur, fructus sit vitæ æternæ, vel quia ipsa collectio vita etiam æterna est. At reor hoc in loco coactam esse illius interpretationem, dicentis Seruatorem accipere mercedem, & confundentis mercedem, & collectionem fructus in vnum, manifestè duas res scriptura in medio ponente, vt supra ostendimus. Quamobrem si assequuti fuimus eleuationem oculorum apostolicorum, visionémque regionum, iam ad messem albarum, eodem modo accuratè inquiramus oportet, quid sit hoc dictum: Vt qui seminat, simul gaudeat, & qui metit: existimo igitur eum in omni arte, & scientia, quæ pluribus speculationibus constet, seminare, qui principia inueniat: quæ alij assumentes, curiosiúsque ea examinantes, vicissimque aliis tradentes inuenta sua, auctores sunt posteris, ex his, quæ inuenerint (non valentibus principia inuenire, & sequentia coniungere, & summam manum artibus, & scientiis imponere) vt plenum fructum percipiant: non secus, atque in messe, huiusmodi artibus, & scientiis completis. Quòd si hoc verum est in artibus, & quibusdam scientiis, quanto magis in ea arte, quæ ars est artium, & scientia scientiarum, conspicere id licet? Inuenta enim à maioribus curiosius cum indagassent posteri

K *Heracleonis sententia.* *2. Cor. 9.* L *Ioan. 4.* *Principale mentis.* *Matt. 6.* M *Allegoria.*

A po'teri, occasionem successoribus suis, qui hæc inuenta cum diligentia adiissent, tradiderunt, vt vnum veritatis corpus cum sapientia coniungerent, igitur completo toto opere artis artium, qui seminat, simul gaudet, & qui metit, Deo vicissim in vnum finem omnes congregante. Proinde vide, an seminantes sint Moses, & prophetæ, qui scripserunt ea, quæ pertinent ad nostram admonitionem, in quos fineis seculorũ deuenerunt, quíque prædicauerunt aduentum Christi: qui messuerunt autem sint apostoli, qui Christum receperunt, viderúntque gloriam eius, cõsonam propheticis, & rationabilibus de ipso seminibus: quæ demessa fuere à seculis, propter accuratam indaginem, & intelligentiam mysterij, absconditi quidem à seculis, sed retecti in nouissimis temporibus, quod in aliis ætatibus non innotuit filiis hominum, quemadmodũ reuelatum est nunc sanctis eius apostolis, & prophetis, semen verò sit vniuersa illa ratio illius mysterij siue arcani consilij, quod temporibus æternis tacitum, nunc per reuelationem, & per scripturas propheticas, atque per aduentum domini nostri Iesu Christi innotuit, quando lux illa vera regiones fecit (illis illucescendo) iam albas esse ad messem. Secundum hanc igitur rationem regiones, in quibus cõiecta fuere semina legis, ac prophetarum sunt scripturæ, quæ albæ non erãt, quòd non recepissent præsentiam, & aduentum sermonis filij Dei.

seminãtes Moses & prophetæ. Eph.3. Messores apostoli. semen mysterij cælestis.

B Tales verò fiunt his, qui edocti fuerint à filio Dei, quíque illi paruerint dicenti. Attollite oculos vestros, & videte regiones iam albas esse ad messem. Attollamus igitur etiam nos, ceu germani Christi discipuli oculos, & regiones à Mose, cæterisq; prophetis seminatas intueamur, vt videamus ipsarum albedinem: quo etiam modo iam eas metere libeat, & congregare ipsarum fructum in vitam æternam: sperantes etiam mercedem à domino victorum, & largitore seminum. Itaque seminantem simul, & metentem gaudere, cum aufugerit dolor, & mœror, & suspirium, in futuro seculo, fatebitur quidem, quisquis legerit futurum, vt multi ab oriente, & occidente veniant, & accumbant cum Abraam, & Isaac, & Iacob in regno cœlorum: *Matt.8.* iam verò omnẽ seminantem cum omni metente gaudere si quis ambigat admittere, consideret, quòd aliquo modo messis fuit transformatio Iesu, qui visus est in gloria, nõ solùm metentibus, Petro, Iacob, & Ioanni, qui cum ipso ascenderant, verum etiã seminatoribus Mosi, & Heliæ: *Matt.17.* cum ipsis enim pariter gaudẽt videntes gloriam filij Dei, quam à patre illustratam, illustrantémque videntes antea nõ viderat Moses, & Helias, vt nunc vident simul cum sanctis apostolis: perinde autem, quasi vniuersale sit hoc dictum, sumimus. *Ioan.4.* Ille, qui metit mercedem, accipit, & congregat fructum in vitam æternam, vt qui seminat simul gaudeat, & qui metit, eò quòd in sequentibus plures dicantur esse, qui metunt, & plures, qui laborauerint, nimirum in seminando. *Ioan.4.* Dicitur enim veluti ad multos messores: Ego misi vos ad

C metendum, quod vos non laborastis: & quasi multi sint, qui in semine laborauerint, similiter dicitur, alij laborauerũt, & vos in laborem eorum introistis: proinde æquiualet vniuersali hæc propositio: ille qui metit mercedem accipit: & sensus talis est. Omnis qui metit mercedem accipit, & congregat fructum in vitam æternam, vt omnis, qui seminat, simul gaudeat, & omnis, qui metit. Hæc autem aliqui quidem promptè admittent non ambigentes, quin manifestata sint sanctis apostolis in aduẽtu Christi, qui eis illustrauit omnem scripturam luce cognitionis, quæ occultata fuerant ipsi Mosi, & prophetis, alij verò verebuntur admittere, non audentes dicere Mosen virum tantùm, & prophetas, adhuc agentes in humanis, non assequutos fuisse, quæ apostoli intellexissent: præsertim cum hæc in scripturis sint seminata, quas ipse Moses, ac prophetæ administrauerint. Sed illi primi hoc dicto vtentur, Multi prophetæ, & iusti cupierunt videre, quæ vos videtis, & non viderunt: & audire, quæ auditis, & non audierunt: & hoc etiam: Ecce plusquàm Solomon hoc in loco: & illo etiam: In aliis ætatibus non innotuit filiis hominum, quemadmodum reuelatum est nunc sanctis apostolis eius, & prophetis, vt sint gentes cohæredes, & eiusdem corporis consortésque promissionis in Christo. Adducent etiam hi illud, quod Daniel post visionem scripsit. Surrexi, & non erat, qui intelligeret, & illud Esaiæ: Sermones huius libri sunt

Obiectio de iis, quæ prophetæ non sunt assecuti. Luc.10. Eph.3. Dan.8. Esa.29.

veluti liber hominis signatus: quem ipsum si dederint homini nescienti literas dicentes, lege, dicet nescio literas: & dabunt illum homini scienti literas, & dicet, non possum legere, eò quòd signatus sit. D Rursus alij hæc omnia hac sententia destruent: Sapiens intelliget, quæ ex ore suo prodibunt, & in labiis suis gestat sapientiam: dicentes, Mosen, & vnumquenque prophetarum intellexisse, quæ ipsi administrauerint, non tamen vt aliis etiam traderent, reuelaréntque mysteria: apostolos verò, vt qui tempore reuelationis extiterint, dicere: state, & tenete traditiones, quas edocti fuistis: & illud. *2.Thes.2.* Quæ audisti à me per multos testes, hęc propone hominibus fidelibus, qui idonei erunt alios etiam docere: *2.Tim.2.* dicentémq;, si desiderarũt multi prophetæ, & iusti videre, quæ viderunt, & audierunt apostoli à Seruatore loquente, non omninò desiderasse scripturas legis, & prophetarũ, sed his maiora: *2.Cor.12.* nempe quæ Seruator apostolis enunciasset, præter spiritualia legis, & abstrusa prophetarum, de quorum numero illud erat: Audiui arcana verba, quæ non licet ad hominem loqui: & similia his, quæ dicuntur à paracleto. Præterea verò etiam in his, contextum consideremus, quemadmodum quẽdam esse metentem, qui mercedem accipiat, & congreget fructum in vitam æternam, narrat euangelista dicens.

Qui seminat simul gaudeat, & qui metit.

NAM si, vt qui seminat, simul gaudeat, etiam qui metit, mercedem accipit, & congregat fructum in vitam æternam, fortassis qui seminat participans mercedem cum metente, & collectionem fructus, qui conuehitur, in vitã æternam, simul cum metente gaudebit. E At alius dicturus est, omnia legalia, & prophetica Mosen, ac prophetas accuratè intellexisse, iuxta spiritualem intelligentiam, &, vt oportebat, rectè, & consideratè, scripta seminata esse. Quoniam autem, si sermonem sapientem audierit sapiens, laudabit eum, & ad ipsum addet: apostoli scilicet rerum magis reconditarum, & profundarum, vsi seminibus, quæ Moses, & prophetæ distribuissent, eò peruenerunt, vt assequerentur visiones veritatis multò copiosiores, nimirũ Iesu illorum oculos attollente, & illucescente illorũ mentibus, quæ copiosiores visiones, messis regionum albarum erant, Cæterùm non quia fuerint abiectiores prophetæ, ac Moses, à principio non viderunt omnia, quæ apostoli in aduentu Christi: sed quia veluti expectabant temporis plenitudinem: quo quidẽ tempore cum eximij illius Iesu Christi aduentu reuelanda erant etiam excellentiora his, quæ vnquam vel dicta, vel scripta fuerint in mundo, ab eo, qui non rapinã arbitratus est se Deo æqualem esse, sed seipsum exinaniuit, forma serui accepta. *Phil.2.* In hoc enim sermo verax est, quòd.

Maior doctrinæ lux in apostolis quàm in prophetis.

Alius est, qui seminat, alius qui metit. F

SIVE secundùm exemplum ab artibus, & sciẽtiis sumptum interpretemur præsentia, clarum est: quòd verus sit sermo: Alius est, qui seminat, alius est, qui metit, siue eo quod seminarit Moses, & prophetę, viderũt regiones albas esse, qui leuauerunt oculos iuxta præceptum domini nostri Iesu Christi, qui eis præceperat, vt viderent, quomodo regiones iam albæ essent ad Messem, etiam sic manifestum est, quonã pacto alius sit, qui seminat, alius qui metit. Considera verò num alius, & alius iccirco dicatur, eò quòd illi iustificentur quidem tali vitæ instituto, hi verò alio, præter aliud: adeò vt alterum legalem, alterum euangelicum dicamus. Attamen simul gaudent, vno fine vtriusque reposito ab vno Deo per vnum Christum in sancto spiritu: At Heracleon sic enarrauit hæc verba: vt qui seminat simul gaudeat, & qui metit, gaudet quidem, inquit, qui seminat, & quoniã seminat, & quòd species quædam seminum ipsius congregantur, spem eandem etiam de cæteris habens, qui verò metit, similiter aliquid metit: sed primus quidem qui seminat, incœpit: secundus verò est ille, qui metit, non enim eodem tempore poterant vtrique incipere: opus enim erat, vt primùm seminaretur, tùm

Heracleon hæreticus.

G meteretur: itaq; cessante à satione satore, tùm messor metet:
in præsentia equidem vtrique proprium opus operátes simul
gaudent, commune gaudium seminũ, perfectionem rati, præ-
Ioan.4. terea in eo dicto: In hoc est sermo verus, quod alius est, qui
seminat, & alius qui metit, inquit. Alter quidem supra locum
filius hominis seminat, sed Seruator cum sit, & ipse filius ho-
minis, metit, & messores congregat, nempe eos, quos disci-
puli rentur angelos: vnumquemque ad suam ipsius animam.
Non admodũ autem clarè exposuit, qui sint duo filij homi-
nis, quorum alter seminat, alter etiam metit.

Ego misi vos ad metendum, quod vos non laborastis,
alij autem laborauerunt, & vos in eo-
rum laborem introistis:

AVD est difficile videre ex his, quæ supra di-
ximus, quomodo miserit Iesus discipulos ad
metendum illud, in quod ipsi non laborarint,
sed maiores sui: cum enim laborarit Moses, &
prophetæ vt percipere quirent intelligentiam
mysteriorum, quorum vestigia in suis ipsorum scriptis reli-
querunt, in Mosis, ac prophetarum laborem introiere apo-
stoli, à Iesu edocti, metentes, & congregantes, in horrea suę
ipsorum animæ sensum in illis reconditum. Ac semper certè
sermo ille, & filius Dei maiorum labores clariores facit his,
H qui germanè discere cupiunt, etiam si non æquè laborent, at-
que hi, qui seminarunt. est & hoc quoque considerandum
inter omnia, quæ de alijs metentibus dicuntur: num quando
angelis ad satus hominum ordinatis, cooperatores perfectio-
nis eorum, qui seminati fuerunt apostoli, in aliorum laborem
ingrediantur: metentes, & fructus in his, qui adiuuabantur,
De angelorum ministerio, quod animabus præstant. inuenientes, quos Iesu aduentus paratos ad messem, etiã an-
te quatuor menses, qui separabantur, fecerat. Quòd si hæc ita
se habent, dignum est, vt inspiciamus, num ministerium an-
gelorum, quod impendunt animas in corporibus seminãdo,
laboriosum sit, quippe qui duo quædam cõgregent, quæ na-
tura sunt contraria, in vnum temperamentum, & in tempo-
re ordinato, quíque incipiant vniuscuiusque œconomiam
facere, & ad perfectionem producant hominem antea plas-
matum. Sed dicet aliquis contrarium his esse, quòd Deus
Psal.118. dicatur hominem plasmare tùm hoc dicto: Manus tuæ fe-
Hier.1. cerunt me, & plasmauerunt me: tùm illo, Antequàm for-
marem te in ventre, noui te, & antequam de vulua exires,
sanctificaui te, adquod respondendum est: quòd quemad-
Gal.3. modum lex per angelos ordinata & dictus sermo per an-
Heb.2. gelos fuit stabilis (cum alioquin perspicuum sit eum à Deo
dictum fuisse) ita etiam cõtingere in generatione, vt per an-
Iob.14. gelos mediatores Deum plasmare dicamus. Sed haud scio, an
Psal.118. huic nodo soluendo tale quid adduci possit: nẽpe quòd Iob,
Hier.1. & Dauid, partis Dei cum essent, dicentes, Manus tuæ fecerũt
I me, & plasmauerunt me, à Deo plasmati fuerint: Hieremias e-
tiam audiens, Antequàm formarem te in vtero, noui te, ceu
partis Dei futurus, ab ipso formatus fuerit, alij verò aliorum
existentes partes, ab his formantur, quibus sorte obtingunt,
Gen.1. & laboriosius profectò interpretabitur hęc oratio: Faciamus
hominem ad imaginem, & similitudinem nostram, hoc di-
cente Deo de omnibus hominibus, & de opere antegresso:
Gen.11. quod deinde opus, & à cæteris fit, secundum propriam par-
tem, ad quos fit sermo: Deo his dicente. Faciamus hominem:
quibus etiam inquit in confusione linguarũ. Venite, & descẽ-
dentes confundamus illic illorum linguam, hæc autem non
definientes dicimus, cum alioquin hæc multa egeant exami-
natione, vt inueniatur hoc, an illo modo res se habeat, atta-
Deut.32. men non est parui pendenda hæc interpretatio: vnusquisque
homo pars est alicuius: iuxta illud. Quando diuidebat altis-
simus gentes, & quando seminabat filios Adam, constituit
terminos populorum iuxta numerum angelorũ Dei: factúsq;
est pars domini populus eius, Iacob funiculus hæreditatis e-
ius: Quòd si omninò vnusquisq; alicuius est pars, quia Deus
disseminarit filios Adam, vnusquisq; quidem angelorum la-
borat circa suam partem, disponens, quæ ad ipsam pertinẽt.
Matt.18. Sed in aduentu Seruatoris assumunr captiuitati, vt obediant
Mar.16. Christo ex omnium parte per ministrãtes euangelio aposto-
los, & euangelistas, & doctores, à Christo: adducuntúrque, K
vt sint gentes hæredes Christi: vide igitur, ne fortè propter
hoc dici possit, apostolis post paulò audituris. Ite docete om-
nes gentes, illud: Alij laborauerunt, & vos in laborem illo-
rum introitis, quòd si sancti angeli reliquas partes, præter ele-
ctam, sortiti fuerint, & ordinati sunt ad sationem animarum,
nihil absurdi consequitur, seminantem simul gaudere, & me-
tẽtem post messem. Verum Heracleon inquit, neque per ip-
sos, neque ab ipsis, intelligit autem apostolos, seminata fuisse
hæc semina: qui labotauerunt, inquit, sunt angeli, quibus hæc
cura credita est: per quos veluti mediatores seminata sunt, &
nutrita. Porrò in hoc dictum, vos in laborem eorũ introistis:
hæc protulit: non idem est labor seminantium, & metentiũ:
illi enim in frigore, & aqua, & labore, terram fodientes semi-
nant, & per totam hyemem sarrientes satagunt, & syluas ex-
tirpantes, qui verò in fructum paratum ingressi fuerint, læti
metunt. Cæterùm prudens lector conferens, quæ nos dixi-
mus, cum his, quæ dixit Heracleon, videre poterit, vtrius ex-
positiones sint probabiliores.

TOMVS DECIMVSSEPTIMVS.

Ex vrbe autem illa multi Samaritanorum crediderunt
propter sermonem mulieris testantis, eum
dixisse omnia quæcunque fecisset.

VM hydriam reliquisset, abiissétque in ciuita- L
tem Samaritis, vt annunciaret, quæ à Seruato-
re audierat, cúmque veniret ad dominum cre-
dentes sermoni mulieris, interim Seruator di-
scipulis loquens verba fecit superius dicta, ob- *Redit ad historiam de Samaritana & eius popularib.*
secrantibus discipulis, vt comedat: postquàm autem dicta
fuissent ad discipulos, quæ pro virili indagauimus, resumit
scriptura narrationem de his, qui venerant è ciuitate ad ip-
sum, & de his, qui crediderant per testimonium mulieris di-
centis eum dixisse sibi omnia, quæcunque fecisset. Quòd si
memores sumus eorum, quæ superius diximus de Samaria,
& de Samaritide, & de fonte Iacob, non difficile est videre
quonam pacto qui assequuti fuerint sanam doctrinam, cum
antea occupati fuissent in doctrinis ab ecclesiæ decretis dissi-
dentibus, relinquunt veluti dogmatum ciuitatem, & egres-
si ex ea in vacuum, aliquo modo credunt, cum vna quæpiam
mulier antea perceperit apud fontem Iacob salutarem do-
ctrinam, & reliquerit prædictam hydriam inuitatura alios,
vt similiter iuuentur. Sanè Heracleon interpretatus est ex vr-
be, pro è mundo: illud verò propter sermonem mulieris,
hoc est, inquit, propter spiritualem ecclesiam, notátque il-
lud, multi, quasi multi sint animales, vnam verò natura ele-
ctionis, asserit esse incorruptam, & vniformem, & singu- M
larem: quibus nos institimus in superioribus pro virili.

Vt ergo venerunt ad eam Samaritani, rogabant eum,
vt apud ipsos maneret, & mansit illic duos
dies, & multò plures crediderunt
propter sermonem suum.

ON inscitè quis conferet hoc dictũ: In viam *Matt.10.*
gentium ne abieritis, & in ciuitatem Samari-
tanorum non ingrediemini, cum hoc contex- *Soluit quandam antinomiam.*
tu: rogatus enim Seruatot, vt maneret apud
Samaritanos, mansit illic duos dies, qui dixe-
rat, in viam gentium non ingrediemini: vnde perspicuum
est, discipulos eius cum ipso ciuitatem ingressos non fuisse.
Ad quod dicendum est, quòd ire in viam gentium, sit recipe-
re aliquod dogma gentile, alienum ab Israele Dei, & ambu-
lare in illo: ingredi verò in ciuitatem Samaritanorum, sit ad-
hærere alicui scientiæ, falsò nominatæ, eorum, qui se dicunt
adhibere mentem legalibus, vel propheticis, vel euangelicis,
vel apostolicis sermonibus. Relinquentibus autem Samarita-
nis propriam vrbem, & venienribus ad Iesum apud fonrem
Iacob, licet Iesu admittenti eorum, qui crediderant, propo-
situm, manere apud ipsos rogantes. Arbitrórque Ioannem
cum iudicio non fecisse, rogabant eum Samaritani, vt Sa-
mariam

A mariam ingrederetur, vel vt ingrederetur ciuitatem: non enim idem est manere apud credentem, & ingredi in ciuitatem ipsius. Quin lectio sequens non inquit, mansisse eum in ciuitate illa duos dies, vel quòd manserit in Samaria, sed mansit illic, hoc est penes eos, qui rogarant. Manet enim Iesus apud eos, qui rogant, & præcipuè cum rogantes eum egrediuntur ex vrbe sua, & veniunt ad Iesum, Abraam veluti imitati parentem, Deo dicente: Egredere de terra tua, & de cognatione tua, & domo patris tui. Mansit autem duos dies penes eos, à quibus rogatus fuerat (nondum enim capiebant tertium illius diem) quoniam miraculorum aliquid capere non poterant, perinde atque conciues Canæ Galileæ tertia die cum Iesu cœnantes in nuptiis. principium igitur, quòd multi crediderunt, ex Samaria sermo fuit mulieris testificantis, dixisse sibi Iesum omnia quæcunque fecisset: incrementum verò, & multiplicatio eorum, qui multò plures crediderunt, non amplius propter sermonem mulieris, sed propter sermonem eius, quòd non æquè ipse sermo, seu filius Dei agnoscatur, cum aliquis de ipso testificatur, atque cum ipse à se ipso illustrat, & erudit percipientem discipulum. At Heracleon in hæc loca hæc inquit: apud ipsos mansit, & non in ipsis: & duos dies, videlicet præsens seculum, & futurum tempus nuptiarum, vel tempus ante passionem suam, & post passionem suam, quod tempus apud ipsos cum degisset, &

Christus apud quos maneat.

Gen.12.

Principia & incrementa fidei.

B multò plures proprio sermone conuertisset ad fidem, separatus est ab illis: ad quam ipsius apparentem obseruationem (scilicet quòd apud ipsos, & non in ipsis, scriptum fuerit) dicendum est, quòd illud dictum: Ecce ego vobiscum sum vsque ad consummationem seculi, simile sit huic, apud ipsos mansit: non enim dixit in vobis sum. Præterea dicens duos dies esse: vel hoc præsens seculum, & futurum, vel tempus ante passionem, & post passionem, neque superuenientia secula post futurum seculum considerauit (de quibus inquit apostolus: vt ostenderet in superuenturis seculis) neque perspexit, quòd Iesus non solùm ante passionem, verùm etiam post passionem conuersatur cum his, qui ad ipsum veniunt, & postea separatur: semper enim cum discipulis est, nunquã ab eis discedens: adeò vt etiam dicant: Viuo autem non amplius ego, sed viuit in me Christus.

Mat.28.

Eph.2.

Gal.2.

Mulieri autem dicebant: non amplius propter loquelam tuam credimus, ipsi enim audiuimus, & scimus quòd hic est verè Seruator mundi.

NEGANT fidem eam, quam habebant propter loquelam mulieris, eo quòd hac præstantiorem inuenissent, audito Seruatore ipso, adeò vt agnouerint hunc esse verè Seruatorem C mũdi. Ac certè melius est, propriis oculis cernere τὸν λόγον, id est filium Dei, ipsúmque audire docẽtem, sine instrumentis, & citra docentes visa imprimentem, τῷ ἡγεμονικῷ, hoc est animæ principatui, inuenienti veritatis figuras manifestò, quàm non videntes ipsum, neq; ab illius illustratos potentia, doctrinam percipere de illo per ministros, qui illum viderint. Difficillimum enim factu est, vt affectionem eandem, quę in principatu animæ illius, qui viderit, efficitur, patiatur ille, qui edocetur ab eo, qui ipsam viderit, vnde etiam longe melius est per speciem ambulare, quàm per fidẽ. Hanc ob causam aliqui per speciem ambulãtes in præcipuis dicentur esse charismatibus, nempe in sermone sapientiæ per spiritum Dei, & in sermone scientiæ iuxta eundem spiritum, qui verò per fidem ambulant (etiam si donum sit fides, iuxta illud, alij autem fides in eodem spiritu) in ordine priorũ sunt vltimi. Cæterũ inquiramus oportet quando, & quomodo dicat Paulus: per fidem enim ambulamus, nõ per speciem: quomodo enim vt multi rentur per fidẽ, & non per speciem ambulat, qui grauissimè dicit: Nónne sum liber? nónne sum apostolus? nónne dominum nostrum Iesum Christum vidi? nónne opus meum vos estis in domino? proinde videamus, quomodo intelligẽdum sit illud, per fidẽ enim ambulamus, non per speciem, reassumentes ex superioribus ipsum sic habens. At Deus, qui vos in hoc ipsum parauit, Deus est: qui etiã dedit arrabonem spiritus, itaque bono animo simus semper, & D scientes, quòd cum domi sumus in corpore, peregrinamur à domino (per fidem enim ambulamus, non per speciem, scilicet cum domi existentes in corpore, peregrinamur à domino) confidentes, magis probamus peregre abesse à corpore, & præsentes adesse apud dominum. His sic dictis intelligendi causa, quid sit præsens esse in corpore, & peregrinari à domino, itémque quid sit peregre abesse à corpore, & præsens adesse ad dominum, nos ipsos interrogemus, quid de apostolo dicturi simus, vtrũ ne quòd domi existens in corpore peregre absit à domino, an quòd peregre agẽs à corpore præsens adsit apud dominum? Sed perspicuum est id, nam quoniam qui in carne sunt Deo placere non possunt, & sancti non sunt in carne, sed in spiritu (quandoquidem Dei spiritus habitat in ipsis) Paulus neque in carne, neque in corpore erat, nam verè dicit: opinor autem quòd & ego spiritum Dei habeam, sed neque in carne, neque in corpore habitabat: cum iis, qui corpus inhabitat, per fidem ambulet, non per speciem. Ac vide num apostolicę diligentiæ possit esse, vt esse in carne, & habitare in corpore, non idem esse dicamus. Etenim qui in carne sunt, Deo placere non possunt. Rursus qui habitant in corpore, peregre quidem absunt à domino, veruntamen per fidẽ ambulant, etiam si nondum perceperint per speciem: & eos quidem in carne arbitror esse, qui secundum carnem militãt, corpus verò inhabitare, & peregre abesse à domino eos esse, E qui sensus scripturæ non intelligentes, corpore toti sunt ipsi scripturę addicti: alioquin quomodo non peregre abest à domino (si dominus spiritus est) qui nondum percipit spiritum viuificantem, & sensum scripturę spiritualem? attamen per fidem, qui huiusmodi est, ambulat peregre cum absit illa à corpore, & tendat ad dominum, qui spiritualia spiritualibus cõferens, factus spiritualis omnia diiudicat, ipse à nullo diiudicatus. Hæc quanquam à nobis per digressionem in apostolica verba dicta videtur, maximè tamen necessaria sunt ad differentiam sermonis Samaritanorum, nõn amplius propter loquelam mulieris credentium, sed quia viderunt, & audierunt hũc esse Seruatorẽ mundi. Nec mirum sanè debet esse, quosdam per fidem ambulare, non per speciem, quosdam per speciem, id quod maius est, quàm ambulare per fidẽ. Porrò Heracleon simplius cum exposuisset hoc dictum: non amplius propter loquelam tuam credimus, abesse inquit vocabulum, solam, prętere in illud, ipsi enim audiuimus & vidimus hunc esse Seruatorem mundi, inquit, homines ab hominibus primum instructi Seruatori credunt, at simulátque in sermones eius inciderint, non amplius propter solum humanum testimonium, sed propter ipsam veritatem credunt.

2.Cor.5.

1.Cor.12.

1.Cor.9.

Ambulare per fidẽ & speciem 2.Cor.5.

1.Cor.7.

Esse in carne & habitare in corpore differunt.

Post duos verò dies exiit inde in Galilæam, ipse enim Iesus testatus est prophetam in propria patria honorem non habere. F

VALDE inconsequens videtur oratio: quid enim commune habet hoc dictum: ipse enim Iesus testatus est prophetam in propria patria honorem non habere, ad illud quòd exierit ipse post duos dies à Samaritanis, apud quos manserat, & in Galilæam abierit? nam si in patria ipsius fuisset Samaria illícque contemptus fuisset, & hanc ob causam non cõmoratus vltra duos dies, consequenter dictum fuisset, ipse enim Iesus testatus est prophetam in propria patria non habere honorem, quinetiam si scriptum fuisset, post duos autem dies exiit in Galilæam, nec profectus est ad suam patriã, ipse enim Iesus testatus est prophetã in propria patria honorem nõ habere, etiam hoc modo locum habiturum fuerat id quod dicitur. Et fortassis voluntas cõtextus talis est, sed Ioannes, ceu sermone rudis, obscurè scripsit, quod mente cõceperat, etenim in aliquem Galilææ locum receperunt eum Galilæi, qui viderant omnia, quæcunque Hierosolymis fecisset in die festo: quod non est dictũ ab euangelista, qui scripsit post hoc, Iesum profectum fuisse Canam Galileæ. resecat autẽ sese euangelista, nec dubitat de re proposita. Cum ergo prædixisset, quonam pacto reliquit Iudæam, proficisceretúrq; in Galilæam dominus, cúmque narrasset, quę dicuntur propè locum

G quem dedit Iacob Iosepho apud fontem Iacob, quoniam oportebat eum transire per Samariam, & quomodo mansisset apud Samaritanos duos dies, assignat accessum illius in Galilæam: quanquam interim non pauca fuissent dicta. Verum quoniam in superioribus Iudæam prædiximus notã esse melioris cuiusdam rei, quia in sublimi posita esset, deterioris deterioris verò rei Galilæam, & hac ratione Deum humani generis amantem eos, qui visitatione egeãt, quique sint inferiores, non despicere, hanc ob causam illis celeriter relictis, affuturus erat Galilæis, qui illum promptè receperant, & Reguli
Ioan. 4. filium curaturus, cum hæc in Galilæa fecisset, instante Iudæorum festo Hierosolymam ascendit: solennitatem meliorem, festiuiorémque suo ipsius aduentu facturus. Sed videamus quid sit: ipse enim Iesus testatus est, prophetam in propria
Act. 7. patria honorem non habere: atque ex Iesu dignitate hoc testificantis, quæramus huius contextus intelligentiam. Patria igitur prophetarum in Iudæa erat, manifestúmque est hono-
Heb. 11. rem illis habitum non fuisse apud Iudæos, qui fuere lapidati, secti, tentati, in occisione gladij pereuntes, vt probro essent, circumeuntes in velleribus ouium, in pellibus captinis, post habiti, tribulati, malis vexationibus. Ac profectò Iudæis conuitiaturis, qui coram eis dicebat: Quem prophetarũ non sunt persequuti patres vestri? qui etiam occiderunt eos, qui de aduentu iusti prædixissent: qui etiam postremò prophetam om-
H nibus eminentiorem cum spreuissent, tolle, tolle, crucifige eum, dixerunt. Honorati autem sunt in mea patria prophetæ, & is etiam, qui à deo excitatus est, iuxta ea, quę de ipso à Mo-
Deut. 8. se dicta sunt: Prophetam suscitabit vobis dominus deus noster è fratribus vestris mei similem ipsum audietis: patria, enim ipsius in gentibus inest, quæ lapsu Israelis salutem rece-
Luc. 4. perunt, in aliis etiam scriptum est: Nullus propheta acceptus est in patria & in domo sua, vtiléque profectò fuerit contextu his testimoniis cognato in vnum collecto, videre quando, & quo in loco Seruator hoc dixerit. Libet autem admirari veritatem enunciationis Seruatoris, quæ non tantum ad sanctos prophetas, spretos à familiaribus, & ad ipsum Dominum pertinuit, sed ad eos etiam, qui aliqua sapientia claruerint, qui adeò contemptui ciuibus fuere habiti, vt vel ad mortem ducerentur, quæ libet ex Gręcorum historia colligere de his, qui in philosophiæ, & astronomiæ, vel in quibusuis tandem volueris disciplinis consenuerunt. Proinde conuitiantium sunt etiam hæ voces: nónne hic est fabri filius? nónne mater eius
Matt. 13. dicitur Maria, & fratres eius sunt apud nos? vnde ergo huic hæc omnia? Atque etiam, quod summa admiratione dignum est, contigit hoc in prophetis, vt quod in eius erat viuum, nõ honorarint ciues, quod mortuum verò esset, fouerint, ædificantes ipsorum monumenta, & ornantes: ædificantur autem prophetarum monumenta, & ornantur, cum relicto qui spiritu viuificante latente in sensibus literarum ipsarum, fouet &
I ornat literam occidentem, pulchritudinem propheriæ ratus positam esse in nuda literarum intelligẽtia, quod quidem facere solẽt tum pharisæi, tum scribæ, quibus væh dicitur à domino, quorum alteri nempe nudæ literæ cognomento dicti sunt literarij, siue scribæ: pharisæi verò, eo quòd diuisi sunt, perdiderintque diuinam vnitatem, nam pharisæi, si interpreteris, iidem sunt, atque diuisi.

Cum ergo venit in Galilæam, receperunt eum Galilæi, vt qui vidissent omnia, quæ Iesus Hierosolymis fecisset in die festo.

Cur Galilæi honorificè christũ susceperint

DIgnum est, vt videamus causam, propter quam receperint Galilæi Seruatorem in Galilæam profectum, num tanta sit vt in stuporem, admirationémque Seruatoris coniecti illum excipiant, prętereaad quæ referendum sit hoc dictum, perinde quasi multa essent, quæ Hierosolymis fecisset Iesus, cũ omnia vidissent, quæ fecisset Iesus Hierosolymis in die festo. Sed ne superius quidem quicquam inuenimus, nisi quòd inuenerit in templo vendentes boues, & columbas, & mensarios sedentes, factóque è funiculis flagello omneis è templo eiecerit, tum o-
Ioan. 4. ues, tum boues, & mensariorum æs effuderit, & mensas subuerterit, & columbas vendentibus dixerit: tollite hinc ista, nec facite domum patris mei domum mercatus: quid ergo in his K tanti est, vt horum gratia, moti Galilęi Dominum reciperent: quos, quia hunc recipiant testatur Euangelista, Hierosolymã cum venissent, vidisse omnia, quæ illic Iesus fecerat? Ad quod respondendum est, si memores sumus eorum, quę diximus in eum locum, quæ declarabant non minorem potentiam Seruatoris apparuisse in eiiciendis illis, quàm cum operabatur, vt cæci visum reciperent, surdi audirent, claudi ambularent, Galilæos fortasse, cum vidissent, quod nũquam rati fuissent, per- Matt. 11.
culsos diuinitate Iesu, ipsum in Galilæam aduentantem excepisse, nimirum cum omnia vidissent quæ Hierosolymis fecisset. Quæ sanè omnia hæc fuere: oues, & boues, flagello è funiculis facto, è templo eiectos fuisse, æráque argentariorum effusa, mensásque subuersas: dictúmque cum potestate fuisse vendentibus columbas, tollite hinc ista, nec facite domũ patris mei domum mercatus. Opinor verò non isthæc tantum, Ioan. 2.
tùm ab ipso facta, sed alia etiam signa, eò quòd his inferatur. Cum autem esset Hierosolymis in die festo paschatis, multi crediderunt in nomine ipsius, videntes ipsius signa, quę fecisset: propter quę etiam Nicodemus, inquit, magister scimus te à Deo venisse magistrum: nemo enim potest hæc signa face- Ioan. 3.
re quæ tu facis, nisi fuerit Deus cum eo. Attamen potes (Galilæus si es) diem festum agere, Hierosolyma profectus, vbi tẽplum est Dei, & videre omnia, quæ illic fecerit Iesus: ac præ- L
cipuè quonam pacto flagello è funiculis à se facto, omneis eiiciat, qui boues, oues, & columbas vendant: ipsasq; oues, & boues, & cætera. Festiuitas enim quę Hierosolymis agebatur, initium Galilæis fuit ad excipiendum Dominum venientem ad ipsos: alioquin nisi vidissent, quæ fecisset in die festo non recepturi erant ipsum sed ne ipse quidẽ adeò studiosè ad eos accessisset nisi antea præparati fuissent ad eum bono animo excipiẽdum, cum relinqueret eos, penes quos rogabatur manere: equidem qui Iesum exceperint, iidem etiam receperint eum, qui ipsum misit, inquit enim: Qui me recipit, recipit eũ Luc. 9.
qui me misit. Principio igitur videndum est, hoc est intelligẽdum, quæ opera Hierosolymis fecerit Iesus, quonam pacto expurgat templũ, illud restituens, vt sit domus patris, nec amplius domus mercatus: vt postquam hæc considerauerimus, sermonem filium Dei, qui hæc operatus sit, recipiamus: futurúmque arbitror, vt qui non viderit opera omnia, quę Hierosolymis operatus sit Iesus, non suscipiat Iesum, vel neque accedet Iesus ad eos, qui antea non ascenderit ad diem festum, nec contemplati fuerint, quæcunq; Hierosolymis fecerit.

Venit ergo rursus Canam Galilææ, vbi fecerat ex aqua vinum.

QVÆCVNQVE percepimus de ciuitate Cana, superius diximus, sed non frustra bis Iesus Canam M proficiscitur, proinde vide, ne fortè significet hoc, duos in mundum Seruatoris nostri aduentus: semel quidem, vt conuiuas exhilaret, secundò verò, vt morti proximum non Regis, sed Reguli cuiusdam filium curaret, & fortassis Regulus erat Abraam, vel Iacob, quorum filium populum existentem, cum plenitudo gentium intrauerit, seruabit in fine. Possunt etiam filij Dei aduentus esse duo in anima, prior quidem vinum suppeditans ex aqua factum ad iucunditatem conuiuantium, alter omnem relictam infirmitatem, & quicquid mortem minatur, auferens. Nihil autem mirum est, Iesum multa pro salute multorum facere, quãdoquidem multa eorum, quæ gessit, latent: quorum figuræ sunt reliqui inscripti loci: bis Canam hanc proficiscitur, sibi ipsi stabiliens possessionem eorum, qui ex hac terra in patrem per ipsum crederent.

Saluatoris duo in mũdo aduentus.

Explicit Tomus decimus septimus.

TOMVS DECIMVS OCTAVVS.

Et erat quidam Regulus cuius filius infirmabatur in Capharnao, & cætera. Et credidit ipse, & domus eius tota.

Non

A NON admodum vsitatum inuenimus apud Iudęos Reguli nomen, vnde neque quantum ad historiā cogitatione assequimur, quis sit iste Regulus, & cuius Regis sit cognominis. Itaq; simplicior existimabit Regulum hunc hominem esse aliquem Herodis Regis. Rursus alter huic similis dicturus est è Cæsaris domo hūc fuisse Regulum, tum temporis aliquid in Iudæa exigentem, tractantémve, neque enim aperte inuenitur, quòd fuerit Iudæus, quoniam non sequitur indigenam eum fuisse illorum locorum, eo quòd filius suus in Capharnao ęgrotabat. Ostēditur autem illius dignitas etiam ex hoc, quòd illi descendēti occurrisse dicunrur serui, dicentes filium ipsius viuere, plurium enim numero serui dicuntur. Habeat igitur historia vt iuber, elegantiúsque se habeat Reguli filius iuxta Seruatoris vocem hora septima liberatus à febri, domúsq; eius tota credat. At age pro virili nostra vestigemus, cuius rei nota esse possit hic Regulus & filius eius. Magnum igitur Regem (cuius ciuitas vera Hierosolyma sunt) & Regem regnantiū peregre profectum ad regionem longinquam accipiendi sibi regni causa, & redeundi, & venientem Regem, alium neminem scimus, nisi dicentem: Ego autem constitutus sum Rex ab eo super Syon mōtem sanctum eius, diuulgabo pręceptum Domini, huius diē qui viderint & lętari fuerint, omnes sunt Reguli, & qui credūt in patrem per ipsum, Regni illius sunt cognomines, quorum vnum quendam quęrimus, & ipsius filiū qui ęgrotarit, & cętera, quę de hoc scribūtur. Diximus autem in superioribus omnem populum filium esse Abrahę, quemadmodum etiam ipsi gloriantes fatentur: Nos semen Abrahę sumus, & nemini seruimus vnquam, & illud: nū tu maior patre nostro Abraam, qui mortuus est? perinde enim quasi populus gloriaretur in ipso magis, quàm in cęteris patribus, iísque etiam, qui post ipsum extitissent, inquit Seruator: Ne cœperitis dicere patrem habemus Abraam, vel ne cogitetis dicere, patrem habemus Abraam, nam potest deus de lapidibus his suscitare semen Abrahę. Quin Hesaias quoque ad populum inquit: Inspicite in Abraam patrem vestrum, & in Saram quę vos pepetit, & quid opus est exemplis sermonem producere, manifestum cum sit quòd ipse Abraam sit primus pater populi, propter quod singulariter etiam nominatur pater? Suspicamur igitur Regulum esse Abraam, eius verò filiū (qui etiam moriturus in Capharnao ęgrotauit) Israeliticum genus quod ægrotauerat in dei cultu, & obseruatione diuinarum legum & etiam deo vt moreretur, feruentibus (vt ita loquar) inimici sagittis, fetuefactum fuerat, vnde etiam feruere, id est febricitare dicitur. Apparet autem sanctis, qui antea ex hac vita emigrarint, curam esse de populo, quemadmodū in Machabæorum gestis scriptum est: post quàm plurimos annos ab obitu Hieremiæ. Hic est Hieremias dei propheta qui multum orat pro populo. Vide ergo num exponere possimus, quòd Abraam Regulus quispiam existens, ægrotante sibi filio, eóque morituro dominum rogat pro filij laborantis sanatione profectus ad ipsum, & obsecrans, vt descendat, & curet suum filium iam moriturum. Illud verò, quod ad ipsum dicitur, nisi signa, & prodigia videritis, relationem habet ad multitudinem filiorum eius, & fortassis ad ipsum etiam, vt enim Ioannes Christi aduentum expectans expectabat signū datum, vt per eum agnosceret eum, qui prophetabatur, signū verò erat, super quem videris spiritum descendentem, & manentem super eum, hic est filius dei, sic etiam sancti, qui antea è vita decesserant, expectantes Christi aduentum in corpore à signis, & prodigiis eum manifestandum expectabant, per hæc credentes in eum qui sperabatur, obsecrat autem vt Dominus celeriter descendat ad suum ipsius filium ægrotantem, sollicitus existens, ne mors præoccuparet victum infirmum, febrímque sermone expellit Christus, renuncians patri filium periclitantem viuere, per illud: vade filius tuus viuit. Habet etiam hic Regulus non solum filium, verū etiam seruos, quorū nota erant vernæ Abrahæ, & hi quos argento emerat (forma quædam credentium abiectio, & humilior) hi consuetudinem habentes cum filio febricitante, vident illius salutem, occurrúntque patri vitam sanitati annuncianres, eúmque lætum reddentes illo verbo, filius tuus viuit, qui antea non cogitarant filium domini viuere. Non frustra autem hora septima relinquit eum febris, nam numerus nota est quieris. Capharnaum sanè (hoc est in consolationis agro) est ille filius qui ægrotat, & curatur (nempe genus quoddam ęgrotantium quidem, sed qui non omnino sint sine fructibus) credítque perfectissimè pater, agnita filij salute, Christo credēs cum tota domo sua. Quomodo autem descendens Iesus à Iudæa in Galilæam hoc signum secundum fecerit in sequentibus indagabimus pro virili, cum ad contextum peruenerimus. Considerandum etiam est, num potentiæ alicuius ex his, qui huic seculo imperant, imago sit Regulus, num etiā filius eius imago sit eorum, qui existunt sub potestate, seu populi præstantis, & vt ita dicam, veluti electionis apud ipsum, num etiā infirmitas eius sit affectus prauus, præter principis propositum, & ciuitas Capharnaum sit imago loci mansionis sibi subditorum. Existimo enim aliquot ex principibus obstupefactos propter potentiam, & diuinitatem Iesu, confugisse ad eum, & orasse pro sibi subditis. Alioquin cur quæso homines pœnitentiam recipiunt, ex infidelitatéq; ad fidem transeunt, idē verò in potētiis dicere veremur? Vel nobis dicat aliquis causam, cur homines carnem & sanguinē induti confugere possint (mutati) ad Deum per Christum, eos verò qui puriori natura vtantur, idem non posse, sed omnes incapaces esse credendi in Seruatorem, minimé que obstupescere propter prodigiosas virtutes, quas ipse fecerit. At ego reor etiam circa eas potentias (principatus quos vocāt) aliquid factum fuisse, immutatas in melius in Christi aduentu, adeò vt quædam integræ vrbes, vel etiā gentes, commodiúsque multi habuerint, quæ ad Christum pertinent, & profecto iuxta hanc intelligētiam nihil absurdi erit, vt ad Regulum dicatur, nisi signa & prodigia videritis non credetis. Potest autem & de potentia Dei Regulus obsecrare profectus ad ipsum, vt descendat ad locum infirmitatis filij, & medeatur ægrotanti, sed non omnino descendisse opus est ad filium Reguli febricitantem, sufficit enim illud: filius tuus viuit, dictum ad salutem filij, quippe cum efficax sit sermo efficiénsque eorum omnium, quę velit loquens. Videtur autem Heracleon dicere Regulum mundi opificem (quòd & ipse imperiū haberet in subditos sibi) sed quòd paruum & temporarium esset ipsius Regnum, nominatum fuisse Regulum, veluti paruum quendam Regem, ordinatum à Rege vniuersali, filiū verò eius in vrbe Capharnao existentem interpretatur illum esse qui sit in humiliori parte medietatis iuxta mare, hoc est in ea parte, quæ coniuncta est materiæ, inquítque, quòd seruus ipsius homo, infirmus existens, hoc est, non secundum naturam se habens, in ignorantia & peccatis fuerit: deinde quod dicitur à Iudæa in Galilæā, exposuit pro eo quod est à superna Iudæa, nescio quomodo autem motus in ea verba, erat enim moriturus, existimet subuerti eorum opinionem, qui animam immortalem ponunt, eodem coniicit existimans tum animam, tum corpus, & interire in gehenna, nec immortalem esse existimat Heracleon animam, sed apte habentem ad salutem, ipsam esse dicens corruptibile illud, quod induit incorruptibilitatem, & mortale, quod induit immortalitatē, cum mors ipsius animæ, absorpta fuerit in victoriam. Ad hæc, illud etiam, nisi signa, & prodigia videritis, nō credetis, dici (inquit) proprie ad talem personam, quæ per opera, & per sensum naturā habeat obediendi, non autem credēdi per rationem, hoc etiam: Descende priusquam moriatur filius meus, dictum fuisse putat, eo, quòd mors, quam lex infert (nempe lege interficiēre propter peccata) sit finis. antequam igitur (inquit) perfecte moriatur filius propter peccata, eget pater solo Seruatore, vt opē filio ferat, hoc est tali naturę, pręterea verba illa, filius tuus viuit interpretatus est dicta fuisse à Seruatore propter modestiam, quoniam non dixerit volo, neque ostenderit seipsum præstitisse illi vitam. Dicit etiā quòd cùm descēdisset ad infirmum, liberassétque eum ab infirmitate (hoc est à peccatis) ac viuificasset propter remissionem dixerit, filius tuus viuit, addítque huic dicto credidit homo, quòd facilis ad credendum sit etiam mundi opifex, quódque possit Seruator etiam non præsens curare, seruósque Reguli interpretatus est angelos opificis mundi renūciantes illis verbis filius tuus viuit, quod commode & probe haberet, non amplius agens à se aliena, & hanc ob causam existimat seruos renunciare Re-

Quis iste regulus. — *Matt. 5.* — *Psal. 2.* — *Ioan. 8.* — *Luc. 3.* — *Esa. 51.* — *Abrahā regulus.* — *2. Maca. 15* — *Gene. 14.* — B — C — D — *Anagogica expositio* — *Canet.* — E — *Absurda Heracleonis interpretatio.* — F — *Heracleon animas mortales facit.* — *1. Cor. 15.*

G gulo, quæ ad salutem filij pertinebant, primósque existimat angelos videre actiones hominum in mundo, an fortiter & sincere vitam degant ab eo tempore, quo Christus aduenit. Ad hæc per horam septimam dicit designari naturam sanari, demum credidit ipse, & domus eius tota, interpreratus est dici de angelico ordine, déque hominibus ipsi effectori mundi coniunctioribus. Inquit etiam inquiri de quibusdam angelis, vtrum seruabuntur necne, nempe de his, qui descenderunt ad filias hominum, quinetiam virorum effectoris mundi perditionem declarari existimat hoc dicto: Filij regni exibunt in tenebras exteriores. Esaiámque de his prophetare illud: Filios genui & exaltaui, ipsi autem spreuerunt me, quos filios alienos & semen nequam, & iniustum appellat, vitémque quæ fecerit spinas, & hæ quidem sunt commentationes Heracleonis, quas & audacius & magis impie dictas oportuerat multo apparatu demonstrari, si quidem veræ erãt. Sed nescio quomodo etiam de animæ immortalitate dubitat, cũ non exposuerit, quot sint ex mortis voce significationes. Verum enim significatum oportebat cum consideratione & diligentia videre, & an iuxta omnes significationes, anima sit mortalis, necne: Nam si ex eo quòd peccare potest anima, quæ peccat, ipsa moritur, etiam nos eandem hoc modo mortalem dicimus, quòd si vniuersalem dissolutionem, & demolitionem eius, mortem existimat, nos non admittemus, ne a-

Gen. 6. *Matt. 8.* *Esa. 1.*

Quatenus anima immortalis: et quatenus moriatur.

H nimo quidem dispicere valentes substantiam mortalem transeuntem in immortale, & naturã incorruptibilem in id, quod est incorruptibile, hoc enim est perinde ac si diceremus transire aliquid à corpore in rem incorpoream, perinde quasi subiectum aliquod commune sit naturæ corporum, & rerum incorporearum, quod manet, quemadmodum manere dicunt materiale, hisce in rebus clarissime qualitatibus transeuntibus in incorruptibilitatem, cæterum non idem est corruptibilem naturam induere incorruptionem, & corruptibilem naturam transire in incorruptionem. Eadem etiam, & de natura mortali dicenda sunt, quę non immutatur in immortalitatem, sed eam induit, præterea quandoquidem animalem animam existimauit per opera & sensum credere, non autem per rationem, interrogemus eum de Paulo, cuius naturæ erat. nam si naturæ spiritualis, quomodo per prodigiosam apparitionem credidit? quod si non aliter, quàm per apparitionem prodigiosam credere poterat, cõsequitur iuxta illorum opinionem etiam ipsum animalem fuisse. Sed quomodo non impiũ est, & præter euidentem rationem de mundi opifice, quòd ante mundi opificem angeli eius viderint sanum, & sincerum modum viuendi eorum, qui propter potentiam Seruatoris meliores facti fuerint contra scripturam dicentem: Num occultabitur homo in locis latentibus, & ego non videbo eum? & Dominus scrutans renes & corda, & dominus cognoscens cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt. Quomodo etiam seruat illud, qui videt omnia ante ortum ipsorum, si natura sanati designatur ab horæ numero, sit natura medicamẽ-

Act. 9.

I ti facta numero, qui accommodatus est ad quietem. Quod verò scriptum est propter corruptionem eorum, qui sunt animales in fine eorum, quæ exposuimus ab eo dicta fuisse, ęquiuocacio vtentis est, & introducentis quartam naturam, quod ipse non approbat. Hoc autem rursus secundum signum fecit Iesus, veniens à Iudæa in Galilæã, hic contextu, est ambiguus, habet enim talem significationem, quasi Iesus duo signa fecerit, cum veniret à Iudæa in Galilæam, quorum signum de filio Reguli sit secundum, & quòd duo signa cum sint, quæ fecerit Iesus in Galilæa, secundum fecerit veniens à Iudæa in Galilæam, estque hoc receptum, & verum, neque enim cum proficisceretur à Iudæa in Galilæam primum fecit, sed primum fecit, quando mutauit aquam in vinum, factúmque est postera die, fuítque etiam in causa, vt Andreas frater Symonis Petri interrogãs, vbi maneret circa decimam diei horam, apud dominum maneret, scriptum est enim: Postridie voluit exire in Galilæam, & inuenit Philippum. Sed vide num intelligere possimus œconomiam, eo quòd notarit etiã euangelista hoc secundum signũ factum fuisse cum descenderet Dominus à Iudæa in Galilæam. Diximus autem in superioribus, duos Seruatoris nostri aduentus in Canam accipi posse pro duobus ipsius super terram aduentibus, quæ quidem terra,

Ioan. 4.

Ioan. 2.

quia facta sit possessio eius, qui accepit potestatem omnem, K ita in terra, quemadmodum in cœlo, idcirco χαρά appellata est. Primo itaque aduentu nos post lauacrum cum ipso conuiuantes exhilarat, etiam donans, vt bibamus è vino potentię suæ, quod quidem aqua erat, quando hauriebatur antea, sed vinum facta est, quando immutauit illam Iesus. Etenim vere ante Iesum scriptura erat aqua, simul autem atq; venit Iesus, facta est nobis vinum: Secundo verò aduentu liberat à febri tempore iudicij, quod illi à deo concreditum fuit, vt iudicet, liberans à febri, & perfectè sanans Reguli filium, siue Abrahæ, siue principis alicuius, qui Regulus nominetur, & hæc quidem veluti prætereundo superiores expositiones, quarum quoniam memores nos esse oporter, dicendum est fieri posse, vt omnis creatura duplicem illius aduentum hunc ad se consideret, proinde inspicies, num principalis dicendus sit hac ratione primus, sequens verò secundus, adeo vt in principali exhilarentur hi, qui eum receperint: in secundo verò liberentur ab omni morbo, & ab ignitis inimici sagittis hi, qui noluerant antea de eius vino bibere: Et primum quidem miraculum indiuisum est, nam Canæ est, & qui aquam vertit in vinum, & qui bibunt. Secundum verò miraculum quandam veluti separationem habet, nam filius Reguli ægrotans non erat vbi Iesus: nõ enim erat in Cana, sed in Capharnao, & sermo quidem potentiæ à Cana egreditur, nam filius tuus viuit, in Cana dictum est, opus verò sermonis efficitur in Capharnao, illic enim ægrotus Reguli filius sermone curatus est hora septima: inuenimúsque hunc à Iesu curatum, qui non putabatur illi adesse, atque etiam Centurionis seruum. Etenim (procul ab illo cum esset) non proficiscitur dominus ad domum Centurionis, qui dixit: Domine non sum idoneus, vt sub tectum meum intres, sed tantum dic verbum, & sanabitur puer meus, propter quod inquit ad ipsum. Vade, & vt credidisti, fiat tibi. Obseruauimus autem vtrosque ęgrotanteis in Capharnao fuisse, scilicet Reguli filium, & Cẽturionis seruũ. Quin socrus etiã Petri prostrata, febri laborabat in Capharnao, cuius manus cum attigisset prostratam sanauit, adeo vt erecta ministraret illi, & hi quidem die existente curati fuere in Capharnao (nam Reguli filius hora septima, Centurionis seruus, & Petri socrus ante vesperam) vespera verò facta iuxta Matthæum attulerunt illi in Capharnao multos à dęmone vexatos, spiritúsque eiecit sermone, omnesque malè habentes curauit, Tardius ergo quidam, celerius alij curantur è Iesu, sed qui curantur serò, vel tardius, ceu inferiores existentes curantur: quippe qui à dæmone vexentur, magísque malè habeant, quàm hi, qui in die curati fuerunt. Proinde contendẽdum nobis est, vt congregemus loca, vbi inuenti fuere, qui curatione egebant, notandúmque est, quibus in locis alia facta fuerint signa, & vbi sint ægrotantes, veluti in Samaria signum erat, quinque viros habuisti, & nunc quem habes, non est tuus vir, propterea cum obstupuisset mulier, dixit: video te prophetam esse, ciuibúsq; dicit: M

Matt. 28. L *Matth. 8.*

Agite videte hominem, qui dixit mihi omnia, quæcunque feci, númquid hic est Christus?

OBSERVANDA sunt etiam verba ipsius, vbi & quamobrem, & propter quæ facta dicũtur. Huiuscemodi námque solis obseruationibus, & indagationibus, inuenies Lydios lapides, breui laborum tuorum fructus mãducaturus. Præterea huic dicto, hoc rursus secundum signum fecit Iesus, hoc etiam addendum est, nullibi prodigia sola nominari, sed sicubi scribantur, ascribi etiam signa, quemadmodum in his verbis nisi signa, & videritis, non credetis, frequenter verò signa sine prodigiis inueniri, quemadmodum etiam hoc in loco. Proinde quærendum est habeant, necne differentiam aliquam inter se prodigia & signa, & arbitror ea facta, quæ superant opinionem, quæque prodigiosa sunt, eo quòd ipsam opinionem, & consuetudinem transcenderint, sintque admiranda, & supra hominem, prodigia nominari, quæ verò aliquid innuant præterea quæ fiunt, signa dici. Quam etiam ob causam nomen

Quid intersit inter signa & prodigia.

A nomen signi inuenitur in his, quæ nõ sunt præter opinionem (veluti signum nominatur à Deo in his, circumcidetur vobis omne masculinum, & circumcidetis carnem præputij vestri, & erit in signum testamenti inter me & vos.) [*Gen.17.*] Nullibi autem sola prodigia nominata sunt, quoniam non est aliquid paradoxon in scriptura, quòd non sit signum, & nota alterius rei, præter id, quod sensibiliter fit, quoniam si fuisset prodigiosi aliquid factum alterius rei non index, scriptum fuisset, hoc prodigium fecisse Iesum, vel Mosen (vt ita dicam) vel aliquem sanctorum, quando igitur edocemur à scriptura oportere quærere, cuius signum sit id, quod factum est, dicitur, hoc autem rursus secũdum signum fecit Iesus, quando autem Regulo ceu probro datur, quòd crediturus non sit absque visione prodigiorum, non amplius dicitur, nisi signa videritis, non credetis, non enim signa facta inuitant ad credendum, in quantum signa sunt, si contingat, vt signum non sit etiam prodigium, sed dicitur nisi signa, & prodigia videritis non credetis, vobis quidem credentibus propter prodigium, nobis autem præter hoc etiam honorem illi deferentibus propter illud, cuius illud est signum. Quæres autem in septuagesimoseptimo psalmo, sicut disposuit in Ægypto signa sua, [*Psal.76.*] & prodigia sua in campo Taneos, vtrum subiecto nec ne differant signa, & prodigia, an eadem in quantum signa sunt, facta sint in Ægypto, cum ipsa etiam Ægyptus ad in- B intelligibilia quædam reducatur, in quantum autem prodigia facta sint in campo Taneos, cum alioqui in prodigia, in quantum prodigia, neque campus Taneos, in quantum est campus Taneos, allegoriam capiant, quin etiam prodigia in quantum signa sunt, sensu anagogico egent, & campus Taneos, in quãtum est Ægyptus. Cæterùm hoc in loco finiemus etiam decimum octauum tomum continentem explanationem eorũ, quæ sunt à principio vsque ad septimum iter Iesu, nam primum Bethara proficiscitur cum baptizatur apud Ior- [*Profectiões Christi.*] danem, secundo profectus Canam Galilææ ex aqua vinum fecit, tertiò Capharnaum descendit, & congruit, vt vbi sint ægroti, descendat. Quartò Hierosolymam redit, quintò commoratur cum discipulis in terra Iudęa, sextò in Samaria apud fontem docuit, quę pro viribus indagauimus, septimò denuo proficiscitur Canam Galilææ, in sequentibus verò Deo dante, differemus de his, quæ ab ipso facta sunt Hierosolymis in die festo Iudæorum.

TOMVS DECIMVSNONVS.

Respondit Iesus, neque me scitis, neque patrem meum: si me sciretis, & patrem meum sciretis.

C SI oratio dicens, & me scitis, vnde sim, & ea, quæ dicit, neque me scitis, neque patrem meum, ad eosdem diceretur, palàm videretur contrarium esse, quod dicitur, nunc verò illud, me nostis, ad quosdam dicitur Hierosolymitas, qui dixerunt, num verè cognouerunt principes hunc esse illum Christum? sed hunc scimus, vnde sit, at Christus cum venerit, nullus agnoscet vnde sit, hoc verò, neque me scitis, & quod sequitur, ad pharisæos dicitur, qui dixerunt illi, tu testificaris de te ipso, testimoium [*Ioan.8.*] tuum non est verum. Veruntamen Hierosolymitis etiam per superiora, & pharisæis per præsentia, quæ nunc examinamus, [*Ioan.7.*] inquit, quòd patrẽ non norint: Hierosolymitis per illa, à me ipso non veni, sed est verax, qui me misit, quem vos non nostis: ego noui eum, quia ab ipso sum, & ille me misit, pharisæis verò per hæc, neque me scitis, neque patrem meum, si me sciretis, & patrem meum sciretis. Ac certè merito quis quæreret quomodo Hierosolymitæ, ad quos inquit, & me scitis, non norint patrem, si verum est illud, si me sciretis, & patrem meum sciretis. Adauget autem loci difficultatem Ioannes in epistola catholica hæc dicens: qui negat patrem, negat etiam filium: omnis enim, qui negat filium, is ne patrem quidem habet: quod si qui negat patrem, is negat etiam filium, & qui filium fatetur, is etiam patrem habet, perspicuum est, Hierosolymitas (quod ad contextum attinet) negantes patrem (eo quòd patrem non agnoscãt) negare etiam filium: proinde si filium negant, quomodo verum est, & me D scitis? Rursus si hi filium norunt propter illud, & me scitis (quoniam qui fatetur filium, habet etiam patrem) fatẽtur patrem, quòd si fatẽtur patrem, quonam pacto verum est illud, sed est verax, qui me misit pater, quem vos nescitis? quibus respondendum est aliquando Seruatorem de se ipso veluti ho- [*Distinctio duarũ naturarum Christi.*] mine disserere, aliquando de diuiniori natura, eáque vnita ingenitæ patris naturæ, cum enim dicit, nunc autẽ quæritis me interficere hominem, qui veritatem vobis loquutus sum, hoc loquitur sciens, non Deum, sed hominem quæri ad mortem: Cum verò inquit, ego & pater vnum sumus, ego sum veritas [*Ioan.5.*] & vita, ego sum resurrectio, & his similia, nõ docet de eo homine qui quærebatur. Isto igitur modo de his etiã, quæ à no- [*Ioan.14.*] bis in præsentia quęruntur, vt similiter soluantur, considerandum est, illud enim, & me scitis, & vnde sim, scitis, de se ipso [*Ioan.11.*] homine disputat, hoc verò neque me scitis, neque patrem meũ, de diuinitate. Illis enim verbis, & me scitis, & vnde sim, scitis, hæc proposita sunt: Dicebant autem ex Hierosolymi- [*Ioan.7.*] tis, nónne hic est, quem quærunt interficere? & ecce cum fiducia loquitur, nec quicquam illi dicũt. Num verè cognouerunt principes hunc esse Christum? sed hunc scimus vnde sit, at Christus cũ venerit nemo agnoscet, vnde sit, his verò, neq; scitis, neq; patrem meum, hæc sunt proposita. Dixerunt ergo [*Ioan.7.*] ei pharisæi, tu de te ipso testificaris? testimonium tuum nõ est verum, respondit Iesus & dixit illis: Etiam si ego testificor de E me ipso, testimonium meum verum est, quia noui vnde veni, & quò vado, vos secundum carnem iudicatis, ego non iudico quẽquam, atque etiam si iudico ego, iudicium meum verum est, quòd solus non sum, sed ego, & qui misit me, pater. Ex his ergo perspicuum est à Hierosolymitis dictũ fuisse, hunc scimus vnde sit, hoc referẽtibus ad ortum ipsius in Bethleem, sciebántque hunc esse, cuius mater dicebatur Maria, & fratres eius Iacobus & Ioannes, & Symon Iudas, quam ob causam assentitur etiam his, qui dixerãt, scimus vnde sit, per hæc verba, & me scitis, & vnde sim scitis. At pharisæis de diuiniori natura disserens, & vt aliquis diceret, in quãtum est primogenitus omnis creaturæ, hæc dixit: Si ego testificor de me [*Ioan.7.*] ipso, testimonium meum verum est, quia scio vnde veni, & quò vado, quamobrem interrogantibus eum contra hæc, & dicentibus: vbi est pater tuus, respondet, vt aliquis diceret alius existens ab eo, qui dicit, & me scitis, & inquit, neque me scitis, neque patrem meum. Cæterùm ruditatis phari- [*Ioan.8.*] sæorum erat, vel non intelligere Iesum de Deo vniuersorum loqui, dum diceret, testificatur de me, qui misit me, pater, vel si intellexerant de Deo hæc dici, existimare Deum esse in loco, & idcirco respondere, vbi est pater tuus. Verum scire oportet, quòd hinc manifestè ostendi putent hæretici F Deum, qui seruiebant Iudæi, non esse patrem Christi, nam [*Confutatio hæreseos negantis Deũ legis esse patrem Christi.*] si Pharisæi seruientibus mundi effectori, inquiunt, dicebat Seruator, neque me scitis, neque patrem meum scitis, manifestum est Pharisæos non nosse patrem Iesu alterum existentem à mundi effectore, sed ne Hierosolymitæ quidem, inquiunt, eum norant, quibus suprà dixerat: Sed est verax, qui misit me, pater, quæ dicunt, quia non legerunt scripturas diuinas, neque obseruarunt consuetudinem locutionis ipsarum, quamuis intelligere quis possit, quæ ad Deum pertinẽt, à patribus edoctus huic soli seruiendum esse, si viuat is non bene, hunc non habere cognitionem Dei. Si quisquam igitur alius nouit, quæ ad mundi effectorem pertinent, & quæ ad cultum sacerdotalem, perspicuum certè est inter hos fuisse filios Heli sacerdotis, qui nutriti fuere in Dei cultu. Attamen eo quod peccauerint, scripta sunt hæc de illis in primo Regum, & filij Heli, filij pestilentes non agnouerunt [*1.Reg.3.*] Dominum, & respondentibus illis, hęc ad mundi effectorem pertinere, quæremus quamobrem de filiis Heli dictum sit, non cognouerũt Dominum, vtrum propter rationes de Deo mundi fabricatore, an propter malitiã ipsorũ, sed liquet pro- [*Malitiam causã esse cur quidã dominũ nõ agnoscunt.*] pter malitiã, eos dici nõ agnouisse dominũ, quã rem non solũ in filiis Leui inuenire licet, verũ etiã in aliis, qui cũ regnarint in Israel, & Iudæa, peccatores fuere. Isto igitur modò pharisæi patrem non norunt, cum non viuerent ex sentẽtia patris. Cum autem diuersæ sint significationes agnoscẽdi Deum, diuersum quoq; est agnoscere Deũ, & credere nudè in Deum,

G vt liquet ex eo. Scimus autem quòd quæcunque lex loquitur
Rom.3. his, hæc loquatur, qui sunt sub lege. An non perspicuum est
etiam prophetas, quorum verba, vt in aliis ostendimus, lex
dicuntur, dictum est igitur in Psalmis: vacate & agnoscite
quòd ego sum Deus, quis autem non fateretur se credere hęc
scripta fuisse populo credenti in mundi opificem, quem
agnoscere non valeat, qui non vacarit, purificarítque mentem,
dignis hoc munere habitis his, qui oculis diuinioribus
Deum considerant, vidéntque, quia cor mundum fecerint,
Matt.5. quemadmodum testatur Dominus dicens: Beati mundo cor-
Mar.11. de, quia ipsi Deum videbunt. Simul etiam in eo dicto: nemo
agnouit patrem, nisi filius, dicturi sumus, nō idem esse agno-
Genes.15. scere patrem, & illi credere. Vnde illud dictum: nemo agnouit
patrem, nisi filius, non pugnat cum hoc, credidit Abraham
Deo, & imputatum est illi ad iustitiam. Quòd si quis
existimet nos vim facere, qui dicamus non idem esse credere,
quod agnoscere, contingeréque aliquando, vt aliquis credat,
qui non habeat cognitionem rei ab ipso creditæ, Iesum
Ioan.8. audiat dicentem ad eos, qui in ipsum crediderant, Iudæos, si
1.Reg.2. manseritis in sermone meo, agnoscetis veritatem, & veritas
vos liberabit. Obserua enim, quòd ante ea verba, si manseritis
in sermone meo, agnoscetis veritatem, scriptum sit, dicebat
igitur Iesus ad eos, qui crediderant illi, Iudæos, & quod
H quæ dixerit erant, si manseritis in sermone meo, agnoscetis
Cognoscere veritatem. Multa autem est differentia inter cognoscere con-
& credere iunctim cum credere, & inter credere solùm, alij enim per
differunt. spiritum datur sermo sapientiæ, alij autem sermo cognitionis,
alij fides in eodem spiritu. Et hæc quidem vt ostenderemus
1.Cor.12. aliud esse agnoscere Deum, ab eo, quod est credere in
Deum. Hoc verò (quod ad accuratam interpretationem attinet)
his, quæ diximus, addemus: meritò aliquem dicturum
ad Pharisæos, quibus inquit Iesus, neque me scitis, neque patrem
meum, sed neque in patrem meum creditis cum ei, qui
à patre missus fuerat, non crediderint, & qui negat filium, is
ne patrē omninò quidem habeat: omninóque inquam, quia
neque secundum fidem, neque secundum cognitionem. Vide
verò an non alio etiam modo scriptura dicat eos, qui alicui
rei commixti, vnitíque fuerint, illam agnoscere, cui commixti
fuerint, communicauerintque, ante talem verò vnionem
& communionem, etiam si rationes aliqua de re asse-
Gene.2. quantur, non agnoscere illam. Hinc Adam cum diceret de
Gen.4. Eua, hóc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea, non
agnoscebat coniugem, cum verò illi adhæsit, tùm dictum est
illud: agnouit autem Adam Euam coniugem suam. Quòd si
quis irrideat, quòd de Dei cognitione tractantes, acceperimus
illud exemplum, cognouit autem Adam cōiugem suam,
optimum quidem illud is notet: hoc mysterium magnum est,
deinde autem apponat, & conferat, quod dicitur apud Apostolum
de mare & fœmina (nam eadem dictione vtitur de
homine, & de domino) qui adhæret inquiēs meretrici, vnum
est corpus, & qui adhæret domino vnus est spiritus: itaq; qui
1 Cor.6. adhæret meretrici, meretricē agnoscat, qui adhæret coniugi,
coniugē agnoscat, imò, potius quàm hoc, qui adhæret domi-
I no; & sanctè, agnoscat dominū. Quòd si hæc ita se habet, Pharisæi
nō norant, neq; patrē, neq; filium, veriúsq; est sermo dicens:
neque me scitis, neque patrem meum. Si verò isto modo
non exponamus, dico autem secundo vltimam intelligentiam,
verbum agnoscere, pro eo, quod est commisceri, &
Gal.4. vniri, exponat aliquis illud. Nunc autem agnoscentes Deum,
2 Tim.2. magis autem agniti à Deo, & illud, agnouit dominus eos, qui
Dei agni- sunt eius, iudicio enim meo, agnouit dominus eos, qui sunt
tio qualis. eius, commixtus illis, & suam ipsius diuinitatem illis participans,
assuménsque ipsos, vt Euangelica lectio habet, in sua ipsius
manu: quippe cum in manibus sint patris, qui crediderunt
in Seruatorem: quamobrem etiam non rapientur, ni ab
ipsa cadant elongantes se à manu Dei, nullus enim eas rapit
Ioan.8. de manu patris. Posthæc inquires in illud dictum: neque me
nostis, neque patrem meum, num sit aliquis, qui agnoscat
Deum, & patrem non cognoscat: nam si alia illius notio est,
in quantum pater, alia in quantum Deus, fortassis aliquis cognoscat
Deum, nullam patris cognitionem habēs, nisi quia sit
ipse Deus. Inquit igitur Seruator post resurrectionem Marię:
Ioan.21. Vade ad fratres meos, & dic illis: vado ad patrem meum, &

patrem vestrum, & Deum meum, & Deum vestrum. Ac pro- K
fectò gratificando illis, qui ab ecclesiæ decretis dissident, dicere
possumus: Mosen & Prophetas, patrem Christi non
agnouisse: quæ res forrassis est vera, quòd omnino non agnouit
patrem, quia filius agnoscit patrem, seruus dominum,
quemadmodum impiè non diceremus filium non agnouisse
dominum, quia filius cum sit, non tentatur à patre domino,
ita seruantes eundem Deum, nihil absurdi admittemus dicentes
decere, vt filius agnoscat patrem, seruus dominum,
quia neque seruus agnoscat patrem, neque filius dominum,
cum innumeræ igitur precationes in Psalmis sint scriptæ, &
prophetis, atque etiam lege, non admodum inuenimus aliquem,
qui Deum patrem appellet. Siquidem precationes
Deo fundentes, non dicunt pater fortassis, quoniam non
agnouerunt patrem, fundunt autem illi preces veluti Deo, &
domino, expectantes eum, qui effundit spiritum adoptionis,
non minus super illos, quàm super credētes per eū in Deum,
post ipsius aduentum: nisi fortè intelligibilem aduentum
Christi ipsi habuerunt, factique perfecti habuerunt aliquando
adoptionis spiritum, clàm autem, & non manifestè omnibus
dicebant, vel scribebant Deum, & patrem, ne præoccuparent
gratiam toti mundo per Iesum effusam, omnes inuocantem
ad filiorum adoptionem, vt enarraret Dei nomē fratribus
suis, patrémque in ecclesiæ medio laudaret, secundum L
quod scriptum est, narrabo nomen tuum fratribus meis, in
medio ecclesiæ laudabo te. Quòd ipse quidem sit Deus prophetarum,
mundíque procreator, multi ex locis videre possumus,
sed in præsenti sufficiat, cōcionem Stephani ex Actis ad
populum hunc in modum dicentis, videre. Viri fratres & pa- *Act.7.*
tres audite: Deus gloriæ apparuit patri nostro Abrahæ, cum
esset in Mesopotamia, antequam habitaret in Chara, dixitque *Gen.12.*
ad eū, egredere è terra tua, & cognatione tua, & quæ sequuntur:
per totam enim orationem citra cōtradictionem cernere
licet prophetarum Deum patrem esse Christi Iesu. Idem cernere
etiam licet ex Apostolo epistola ad Romanos, in his: *Rom.1.*
Paulus seruus Iesu Christi, vocatus ad munus Apostolicum,
segregatus in Euāgelium Dei, quod ante promiserat per prophetas
suos in scripturis sanctis de filio suo genito ex semine
Dauid secundum carnem, declarato filio Dei cum potentia,
propter spiritum sanctificātem ex eo, quòd resurrexit à mortuis
Iesus Christus dominus noster, per quem accepimus gratiam,
& Apostolici muneris functionem, vt obediatur fidei
in omnibus gentibus, pro nomine eius, in quibus estis & vos
vocati Iesu Christi, omnibus qui sunt Romæ, dilectis Dei vocatis
sanctis, gratia vobis, & pax à Deo patre nostro, & domino
Iesu Christo. Ex his enim palàm didicimus mundi procreatorem,
Deum prophetarum, & patrem Christi, Deum & M
patrem nostrum. Pharisæi igitur non solùm cognitionē non
habebant patris Christi, qui legem dedit, quatenus pater est,
seu quatenus Deus, sed ne citra controuersiam quidem ipsi
credebant, quatenus pater erat Iesu, & Deus ipsius, atque
etiam fortasse, quatenus Deus erat, qui omnia creauerat.
Sed ne Iesum quidem norant, & bene Seruator eos redarguit
dicens: neque me scitis, neque patrem meum scitis. Insu- *Ioan.7.*
per hæc quæro, vtrum hoc proloquium, si patrem meum sciretis,
& me sciretis, idem valeat cum illo, si me sciretis, & patrem
meum sciretis, an non? & arbitror hæc inter se nō æquipollere,
eò quòd qui patrem agnoscit, ascendat à cognitione
filij ad cognitionem patris, nec alio modo videatur pater,
quàm visione filij, qui enim vidit me (inquit) vidit patrem, qui
misit me: nec tamen dixisset, qui vidit patrem, vidit me, quo- *Matt.11.*
niam qui sermonē Dei videt, videt Deum, ascēdens à filio ad
patrē: fieri enim nequit, vt videat quis Deū nō habēs ducem
λόγον, seu sermonē, & filiū Dei, & qui cognouit sapientiā quā
creauit Deus ante secula ad opera sua, à cognitione sapientiæ
ascēdit ad ipsius sapiētię patrē: fieri etiā nequit, vt sine huius sapiētiæ
ductu intelligatur sapiētiæ Deus, quod idē de veritate
dices. Non enim intelligit aliquis Deum, vel videt ipsum, &
postea veritatē, sed antea veritatē, vt isto modo veniat ad cōtemplandam
essentiā, vel essentia superiorem potentiam, &
naturam Dei. Ac profectò fortasse quemadmodū gradus quidam
erāt in templo, per quos ingrediebatur aliquis in sancta
sanctorum, ita omnes gradus nostri vnigenitus est filius Dei,
& sicut

A & sicut primus graduum vnigenitus est in rebus inferis, itémque secundus primo superior, & sic deinceps vsque ad supremum, sic omnes gradus sunt Seruator: cuius humanitas gradus inferior veluti primus est, per quam gradiẽtes emetimur omnem graduum viam, & deinceps ea, quæ ipse est, ita vt ascendamus per ipsum, qui angelus est, & cæteræ potentiæ. Quin etiam propter cõsiderationes de ipso (quandoquidem aliud est via, & aliud ostium) primum pergamus per viam necesse est, vt postea isto modo perueniamus ad ostium, & ad vtendum eo, præcipuè in quantum est pastor, vt quis etiam
Ioan.10. eo vt rege frui possit iuuaríq; ab ipso, primo gradu, ceu agno, vt in primis tollat peccatum nostrum, ac postea purificati comedamus ipsius carnem, nempe verum cibum: cúmque quis diligentius perscrutatus fuerit his proxima, perceperítque illud, audiet: si me sciretis, & patrẽ meum sciretis, & quoniam
Ioan.7. me scitis, & patrem meum scitis.

Hæc verba loquutus est in gazophylacio docens in templo, & nullus eum apprehendit, quòd nondum venerat eius hora.

NISI aliqua esset vtilitas, eò quòd prædicta nũciata fuere, ac dicta à Seruatore in tẽplo, haud-
B quaquam additurus fuerat Euangelista his, quæ dixerat Iesus, hæc verba loquutus est in gazophylacio docens in templo, & frequenter vbi additur, hæc verba loquutus est in tali loco, si indagaueris, inuenies, quòd sit illi additamento consentaneum: vt igitur intelligatur aliquid, quare à Iesu dicta fuerint hæc verba in gazophylacio, apponamus ea, quæ à Luca, & Marco didicimus,
Luc.21. qui mentionem gazophylacij fecerunt, & hæc quidem Lucæ sunt verba. Cúmque respexisset in diuites munera sua in gazophylacium mittẽtes, vidit pauperculam quandam viduam mittentem minuta duo, & dixit: Verè dico vobis hanc pauperem viduam plusquam omnes misisse, nam omnes hi ex eo quod sibi redundat, miserunt in dona Dei, hæc autem ex penuria sua vniuersam substantiam, quam habebat, misit. Marci
Mar.12. verò verba sic se habent: & cum sederet Iesus ex aduerso gazophylacij, spectabat quomodo multitudo mitteret æs in gazohpylacium: & multi diuites mittebant multa: & venit quædam vidua pauper, misítque minuta duo, qui est quadrans: vocatísque ad se discipulis suis, dicit illis: amen dico vobis, vidua hæc pauper plus misit, quàm omnes qui miserunt in gazophylacium: nam omnes ex eo, quod illis supererat, miserunt, at hæc è penuria sua omnia, quæcunque habebat, misit totam substantiam suam. Quid autem ego velim obseruans additionem verborum, nempe quòd gazophylacium erat in
C templo, pro intelligentia contextus Ioannis, quo de agitur, iam dicemus, siue templum Dei, & quæ in templo sunt, sensu anagogico exponimus, siue spiritualem sermonem, huic consequenter, gazophylacium etiam, quod in templo erat diligenter considerabimus. Quod quidem gazophylacium locus cum sit numismatum quæ offeruntur ad honorem Dei, & ad dispensationem requiei pauperum: quid aliud sunt numismata, quàm diuini sermones imaginem magni regis impressam habentes? qui considerantur à mensariis probatis: gnaris diuidendi probata ab improbatis, quæ mentiuntur se esse probata, & seruantibus illud Iesu mandatum. Estote probi trapezitæ: & Pauli doctrinam dicentis: omnia probantes, quod bonum est tenete, ab omni specie mala abstinete vos. Vnusquisque autem inferat ad ædificationem ecclesiæ ferens ad gazophylacium, quod mente cernitur, quæcunque potest ad honorem Dei, & vtilitatem cõmunem: Quoniam verò communitas duobus modis iuuatur, verbis, & operibus, quæ iustus agit, pulchrè hæc etiam opera referuntur ad gazophylacium, quod mente cernitur. Sed quoniam non æquales, ac ne omninò quidem similes omnibus sunt vires in hac vita (quãdoquidem dedit paterfamiliâs vni quinque talẽta, alteri duo, & alij vnum, vnicuique secundum propriam potentiam) animatus huius sermo laudat, quos laudat respiciens ad potentiam mittentium in illud, quod interpretati sumus gazophylacium: non respiciens ad solam quantitatem rerum, quæ offeruntur, quam etiam ob causam scripta sunt, quæ ex Luca &

Allegoria de gazophylacio.

1 Thes.5.

Marco apposuimus: & quoniam est aliquis, qui plura potest, D pauciora quidem faciens, quàm pro potentia in se existenti, sed plura comparatione eorũ, qui minus possunt, magis laudantur hi, qui totis viribus suis fecerũt pauciora, quàm hi, qui plura intulerint ex potentia, quæ ferre valeat longè copiosiora. Pariter etiam docetur his dictis is, qui spiritualiter hæc cõsiderauit, quòd, qui putantur præcellere, extollere se non debeant contra eos, qui iudicio hominum sunt tenuiores: non enim certus est fidelis, existimans se meliora, & copiosiora facere, conferens seipsum cum minima agentibus, quòd omnia, quæ potuit, fecit, vel quòd per sermonem, & filium Dei non poterant exigi ab eo omnia, quæ reddidit: Respexit ergo ad eos diuites Iesus, qui munera sua mittebant in gazophylacium: & intuitus pauperculam viduam, minuta duo mittentem (fortassis cogitantem simplicius de rebus diuinis contemplatione, & actione) & consequenter his viuentem, dixit: verè dicam vobis, viduam hanc pauperem plus quàm omnes misisse: quod dixit despiciẽs quodammodo diuites: qui multò copiosiora ferre in commune valentes (quod ad potẽtiam attinet) ex eo, quod illis redundabat, mittebant in munera Dei partem minimam eorum quæ inferre poterãt. Considera etiam viduæ penurias, & quòd vim sibi inferens, omnem E quam habebat substãtiam tulerit in templum in gazophylacium, offerens omnem potentiam suam Deo. Semper igitur Iesus, iuxta Lucam, respiciens in diuites mittẽtes munera sua in gazophylacium, videt etiam pauperculam mulierem mittentem minuta duo. Iuxta Marcum verò, cum sederit ex aduerso gazophylacij videt, quónam modo omnis populus mittit pro viribus suis æs spirituale in gazophylacium: & (tãquam qui solus videre possit diuites) videt, quænam tandem mittat in illud pro viribus suis etiam anima paupercula, & egena: quæ quia, quod potest, mittit, quæ multis diuitibus iustificatur etiã: Nec alloquitur Iesus veluti vulgares, sed (quemadmodum Marcus inquit) discipulos suos. Etenim nunc vocatis ad se discipulis suis, dicit illis illud, edocens eos, vt videant, non quemadmodum homo, sed quemadmodum videt Deus (homo enim videt in facie, Deus verò in corde:) Amen dico vobis, viduam hãc pauperem plus omnibus misisse, qui mittant in gazophylacium, & quæ sequuntur. Sed Mar.12. quid nam quæso putas me velle hoc longo hyperbato, cum propositum sit narrare hæc verba, quæ loquutus est Iesus in gazophylacio, docens in templo? nisi ostendere, quòd omnibus inferẽtibus in gazophylacium templi, quæ in communi alimento futura essent egentibus, necesse sit, vti Iesus magis, quàm omnes, inferat quæ vtilitati sint futura? nempe verba vitæ æternæ, & doctrinæ de Deo, & de se ipso? Ac splen- F didius profectò quouis numismate illud erat. Ego sum lux mundi, quod dictum fuit in gazophylacio, & illud: Si me sci- Ioan.8. retis, & patrem meum sciretis, sed & omnia quæ sunt in illo loco, splẽdida sunt. Atque aurum sanè omne, cæterorum qui in gazophylacio ferebant, quæ habebant, arena erat pauca compataratione verborum Iesu. Sapientia siquidem erat quiuis eius sermo, de qua dicitur: omne aurum coram sapientia, est pauca arena, & ceu cœnum reputabitur argentum coram Sap.7. ea, & hæc certè considerabunt, quotquot edocti sunt audire sapientiam illam, quæ annunciatur inter perfectos, in myste- Sap.7. rio abscondita, quam prædestinat Deus ante secula ad iusto- 1 Cor.12. rum suorum gloriam. Considerabunt hoc etiam, qui dispicere valent sapientia Dei longè excellentiorem sapientia huius seculi, vel principum seculi huius, qui destruuntur, ceu qui vtantur propriis prophetis, & tueantur qualescunque sermones alios, præter veritatem, nam cæteræ sapientiæ, quæ veluti aurum reputantur harena, sunt parua coram sapientia, quam creauit Deus principium viarum suarum ad opera sua, argen- Prou.8. túmque splendida, & eloquens multorum oratio, ceu cœnum reputabitur coram castis sermonibus Domini, qui igniti sunt, & purgati, & probati septuplum, quia processerunt ab illo sermone, qui erat in principio apud Deum. Cæterùm testimonia ex libro, qui inscribitur sapientia, aliâs apposuimus, vt videremus vim dicti illius, hæc verba loquutus est Iesus in gazophylacio, docens in templo: obseruetur enim expositio de pauperibus, déque vidua paupercula, vt explicata est, & si quis imitator est Christi, veniat ad templũ Dei, quod

Sermones Christi auro & argento potiores.

G mente cernitur, & non est in loco, mente iter faciens, & sequens spiritum, à quo manu duci ipse ad templum ipsum potest, afferátque probata numismata, nempe verba vitæ æternæ ad Gazophilacium, & opera huiuscemodi verbis consona. Atque vtinam aliquis nostrum non sit illa vidua, quæ ferre plus nil valet duobus minutis, neque diues afferens ex eo solo, quod redundat, sed omneis diuitias Deo dedicet. Cæterum non omnia, quæ habebat, verba loquutus est Iesus in Gazophylacio docens, sed tot, quot capiebat Gazophylacium, nam ne mundum quidem ipsum totum arbitror capere Dei verbum. Attamen tot verba in Gazophylacio loquens, & docens Iesus in templo, nondum ab vllo tenetur, verba nanque ipsius fortiora erant ipsum apprehendere volentibus: & certè quandiu loquitur, tam diu nemo illi insidias struentium apprehendere eum valent, sed si tacuerit, tunc *Ioan.19.* tenetur, vnde interrogatus à Pilato, & flagellatus (quòd vellet pro mundo pati) tacer, alioquin si loquutus fuisset, non crucifigendus ex infirmitate, quoniam non est infirmitas in his, quæ sermo filius Dei loquitur, cúmque existeret in Gazophylacio, nondum instabat hora, qua prehenderetur, sed neque oportebat eum prehendi in templo, torrentem esse necesse erat locum, vbi volebat Iesus prehendi, & vbi poterat prehendi. Quin etiam tempus, quo capiendus erat, mini- *Ioan. 18.* mè diurnum esse oportebat. Nam Iudas cum accepisset cohortem, & à principibus sacerdotum, ac pharisæis ministros, venit illuc cum laternis, & facibus ac armis, cæterum de hoc dicto, nondum venerat hora eius, in superioribus differ- H uimus pluribus verbis, quibus etiam in præsentia vteris.

Rursus ergo dixit illis, ego vado, & quæretis me, & in peccato vestro moriemini, quò ego vado, vos non potestis venire.

ET hæc in Gazophylacio in templo cum loqueretur, addidit superioribus: nec solum hæc, sed alia multò plura vsque ad eum contextum, antequam Abraham fieret, ego sum: post hunc autem sermonem cum lapides tulissent Iudæi, vt lapidarent eum, Iesus abscondit se, & exiuit è templo, quando præteriens vidit cæcum à natiuitate, de quo sciemus, Deo dante, cum ad locum peruenerimus, hæc autem loquitur, vt eueniat id, quod subiungitur, hæc eo loquente, crediderunt in eum nimirum pauperes, qui ad Gazophylacium ve- *Ioan.8.* nerant, inde accepturi, quæ possent, & quæ sibi distributa fuissent. Itaque multi crediderunt in eum, sed non multi agnouerunt eum, quoniam ex his, qui crediderunt in eum manentes in sermone eius, verè facti discipuli eius agnoscunt veritatem, sed non multi ex his, qui crediderunt in eum, manent in sermone eius, ac ne multi quidem verè efficiuntur il- I lius discipuli, proinde ne multi quidem agnoscunt veritatem, & veritate liberi non redduntur, admodum enim pauci *Loquitur de exaltatione in cruce.* capiunt veritatem, sed quinam agnituri sunt eum, nisi exaltantes eum? vt etiam ipse docet dicens, cum exaltaueritis fi- *Ioan. 8.* lium hominis, tunc agnoscetis, quòd ipse sum, nullus autem eum exaltat, qui lacte alitur præparans seipsum ad susceptionem cibi solidi, quamobrem tali dicit: iudicaui me nihil scire *1.Cor.2.* inter vos, nisi Iesum Christum, & hunc crucifixum, penes quem etiam sermonis minister in infirmitate versatur, vt inquit Paulus talibus, ego in infirmitate, & in timore, & in tremore multo versatus sum apud vos. Inquit igitur illi Dei sermo, ille Dei filius, rursum docere incipiens in Gazophylacio in templo.

Ego vado, & quæretis me, & in peccato vestro moriemini.

QVÆRO propter hoc dictum, hæc eo loquente multi crediderunt in eum, númquid ad omneis præsentes dixerit, ego vado, & quæretis me, & in *In peccatis qui moriuntur.* peccato vestro moriemini, an potius ad eos, quos (quia nō credidissent) nouerat in peccato suo morituros, non valentes ponè ipsum sequi (non valentes autem, eo quòd nollent) nam si volentes non poterant haudquaquam illis rationabiliter diceretur, in peccato vestro moriemini. At verò aliquis contra hoc dicturus est. Si hæc dicebat permanentibus K in fide, quomodo talibus dicit, quæretis me? nam quærere Iesum sæpenumero est bonum, quòd idem ferè sit, quod quærere sermonem, & veritatem, & sapientiam. Sed respondebis hoc verbū quærere, dici aliquando de his, qui insidias struunt: quemadmodum in illo dicto, quærebant eum prehendere, & nemo in eum iniecit manus, quòd nondum venisset hora eius, & in hoc: *Ioan.7.*

Noui vos Abraham semen esse, sed quæritis me interficere, quod sermo meus non capit in vobis, denique etiam in hoc, nunc autem quæritis me interficere hominem, qui loquutus sum veritatem vobis, quam audiui à patre.

QVAM etiam ob causam dicitur illud eum non bene quærentibus, & quæretis me, quod contrarium non est ei dicto: omnis qui quærit inuenit. Ac certè, differentiæ semper sunt *Quærentiū Christum differentiæ.* quærentium Iesum, cum omnes non sincerè, & pro sua ipsorum salute, & vt ab eo iuuentur, quærant eum. Sunt enim aliqui innumeris argumentis, quæ ab honesto deflexerunt, quærentes Iesum, quamobrem soli rectè quærentes eum, pacem inuenerunt, qui etiam propriè dicentur ipsum quærere in principio existentem sermonem, sermonem apud Deum, vt ipsos adducat ad patrem. Assistens autem ille λόγος, id est ratio, & filius Dei, & notiones suggerens, nisi admissus fuerit, minatur se abiturum, & dicit: ego vado, eum no- L bis postea (si abeuntem quæsierimus) non inuenturis, sed in peccato nostro morituris. Nouit autem à quo discedit, & apud quem manet, nondum inuentus, vt in tempore quæsitus inueniatur, quibus profectò isto modo habentibus eum, nec adhuc illum videntibus dicitur illud: Ne dixeris in corde tuo, quis ascendet in cœlum, hoc est Christum deducere, vel quis descendet in abyssum, hoc est Christum ex mortuis *Rom.10.* reducere. Sed quid dicit scriptura? admodum prope te est verbum in ore tuo, & in corde tuo. Proinde his etiam benignè Seruator ostendit, quæ ad regnum Dei pertinent, ne quærant illud extra seipsos, neque dicant: ecce hic, vel ecce illic: Inquit enim: Regnum Dei intra vos, & quamdiu quidem seruamus animę nostrę ingenita veritatis semina eiúsque *Quandiu Christus apud nos maneat.* principia, nunquam à nobis discedit ille λόγος, id est ratio, & filius Dei. Quòd si malitiæ dissolutione corrupti fuerimus, tunc nobis dicturus est ab eo, non inuenturis illum, etiam si quæramus maximè, sed in peccato nostro morituris, deprehensis in eo, & assumptis ab his, qui ordinati sunt, vt repetant animam, iuxta dicentem, insipiens, nocte hac animam abs te tuam repetunt. Sed ne hoc quidem dictum, in peccato vestro moriemini, absque indagine prætereundum est. Nam *Luc.12.* sic communiter accipiatur, perspicuum est peccatores in pec *Ioan.8.* cato suo morituros, iustos verò in sua iustitia: sin verò mo- M riemini, accipiatur de morte, quæ est inimica Christi, vt is pereat, qui ad mortem peccauit, perspiciuum est, nondum periisse eos, quibus hæc dicebantur. Quæres etiam, quonam pacto, qui non crediderant se viuere in infirmitate, morituri sint aliquando, præsertim cum aliquis in horum defensione sit responsurus, incredulitatem in illo tempore nondum fuisse peccatum ad mortem: & idcirco illos, penes quos loquebatur Seruator, ad mortem non peccasse, viuebant illi tamen in infirmitate animæ suæ, erátque infirmitas illa ad mortem, propterea videns illos miserè ægrotantes, atque de illorum salute desperans dicebat, ego vado, & quæretis me, & in peccato vestro moriemini. Dicamus igitur, quòd infirmitas illa *Ioan.8.* illis ad mortem erat tanquam à Iesu edocti differentiam infirmitatis: infirmabatur nanque Lazarus, sed nouerat medicus, infirmitatem huius non esse ad mortem, quamobrem, inquit, infirmitas hæc non est ad mortem. Hanc ob causam si *Act.20.* suscipiamus infirmitates ipsorum ægrotantium, adhibeamus animum, ne quando ad mortem ægrotemus, morbo facto immedicabili, cum adhuc spes esse posset. Pariter etiam apertius erit hoc dictum: quò ego vado, vos non potestis venire: quòd subiungitur verbis illis, & in peccato vestro moriemini: Quando enim moritur quis in suo ipsius peccato, quò vadit *Ioan.8.* Iesus, non potest abire, nullus enim mortuus sequi potest

Iesum

A Iesum, quandoquidem mortui non te laudabunt domine, neque omnes qui descendunt in infernum, sed nos viuentes laudabimus dominum. Ad hæc huic dicto, in peccato vestro moriemini, illud Ezechielis adiunges hunc in modum se habens: Anima peccans ipsa moritur, mors enim animæ peccatum, non omne tamē meo iudicio, sed illud quod dicit Ioannes ad mortem, qui pariter etiam distinguit peccatum aliquod mortem esse animæ, & item aliquod infirmitatem esse eius, fortassis etiam tertio modo peccatum aliquod damnum est animæ, quod scilicet ex eo liquet: Quid vtilitatis habebit homo si vniuersum mundum lucretur, animæ verò suæ detrimentum patiatur? & ex eo: Si cuius opus exustum fuerit, damnum habebit. Atque in peccato quidem morientibus inquit: vado & quæretis me, & in peccato vestro moriemini, quò ego vado, vos non potestis venire: ad Petrum verò, quò ego vado, non potes me modo sequi, sequeris autem postea, licet enim discipulis Iesu esse præparatis nunc ad sequendum Christum, abeuntem ad patrem, sequuturis alioquin postea (cum diligentia, & arte iter facientibus) præceptorem, & sermonem Dei. Cæterum propter ea, quæ à nobis de fine considerata sunt, credibile est aliquem notaturum illud: quò ego vado vos non potestis venire, dictur ú mque ad hoc, licere nunc quidem istis nō posse (sed futurum vt in posterum possint hi etiam) quandoquidem si est quoddam præsens seculum, aliud etiam sit futurum, ad quos dictum est, non potestis venire in præsenti seculo. Verum multum superest temporis ad consummationem seculi, in quo venire non possunt eò, vbi est Iesus, nimirum vbi est veritas, vbi est sapientia, vbi est sermo Dei filius, hoc enim est, vbi est Iesus. Noui autem quosdam, qui non solum in hoc seculo, verumetiam in futuro à proprio peccato detineantur, veluti istos de quibus filius inquit Dei: Qui blasphemauerit in spiritum sanctum, non habet remissionem, neque in præsenti seculo, neque in futuro: nec tamen sequitur, non habet remissionem in futuro seculo, ergo nec insuper venturis seculis. Sanè Heracleon exponens dictionem Gazophylacij, nihil dixit in eam. In hoc autem dictum, quò ego vado vos non potestis venire, inquit, quomodo qui in ignorantia, & in infidelitate sunt, & in peccatis, incorruptibiles fieri possunt? neque hac in re sibi ipsi consentiens: Nam si in ignorantia, & in incredulitate, & in peccatis existentes, fieri non possunt incorruptibiles, quomodo Apostoli, qui aliquando fuere in ignorantia, & in incredulitate, & in peccatis facti sunt incorruptibiles? proinde possunt, qui in incredulitate, & in ignorantia, & in peccatis sunt, fieri incorruptibiles, si immutentur, facilé que etiam factu est eos mutari. Dicebant ergo Iudæi.

Ezec.18. *Mors animæ peccatum.* *Ioan.5.* *Matt.6.* *1.Cor.5.* *Ioan.8.* B *Matt.12.* *Blasphemi in spiritum sanctum.*

Nunquid seipsum interfecturus est, quod dicit: quò ego vado, vos non potestis venire.

C DIGNVM quæsitu est, vndenam moti Iudæi ad illud dictum, quò ego vado, vos non potestis venire, dicant, nunquid interfecturus est seipsum, quòd dicit: quò ego vado, vos non potestis venire? Vt verò etiam detur simplicius eos dixisse, nunquid interfecturus est seipsum, quomodo qui poterant seipsos interficere, etiam si non interficiant seipsos, neque vadant eò quò vadit, qui seipsum interficit, eò abire non possunt quò recedit, qui seipsum interficit? Itaque respondeant oportet ad hæc quæsita, qui diligentius, & profundius intelligunt, quæ à Iudæis dicuntur in Euangeliis, clarum esse Iudæos multa secundum quasdam traditiones occultas, & separatas loqui, tanquā qui alia cognouerint præter ea quæ publica erant & trita: Cum autem viderimus ex appositione dictorum illa, tunc quæremus, num etiam hoc ab ipsis de Seruatore dicatur, videntibus quiddam profundius: Quoniam verò secundum separatas, minimé que vulgares rationes, vel sermones dicebant eum, qui sine dolo erat, in principe dæmoniorum Beelzebul eiicere dæmonia, omnino de dæmonibus, dé que eorum principis Beelzebul nomine nonnulla didicerant, quæ haud ita ponuntur in libris, qui circunferuntur: etiam testimonio Seruatoris (falsis existentibus sermonibus de Beelzebul) Si ergo præsidio Beelzebul eiicio, dæmonia, filij vestri cuius præsidio eiiciunt? Cum enim admisisset esse quendam Beelzebul, & qui illius præsidio dæmonia eiiceret, dissidium veluti quoddam Sathanæ operari, eò quòd secum ipse dissideret, hæc inquit. Atque illi quidam errabant dicentes per Beelzebul Seruatorem dæmonia eiicere, perceperant tamen esse quendam Beelzebul principem dæmoniorum: Quin etiam cum dicunt de Iesu, quòd ipse sit Ioannes, qui à mortuis resurrexit, vel vnus aliquis prophetarum, talia de Seruatore cogitant: dogma omninò habentes de anima, vt antea accuratè exquisiuimus de Ioanne tractantes. Proinde probabile est, eos alia innumera, vel ex traditione, vel ex occultis libris scire, præ multis. Videamus igitur etiam in hoc, nunquid interfecturus est seipsum, an facile factu sit, Iudæos non intellexisse quicquam communius, vel simplicius perinde quasi ipse seipsum è vita educeret, vel laqueo, vel gladio, vel qualicunque tandem via eorum, qui hinc seipsos liberant: & maximè quoniam existimant ipsum interfectum, eò abiturum, quò difficillimum factu sit eos proficisci, & nisi circa nomina superstitiosi simus, sed intueamur res, non inuenientes vti aliis nominibus de rebus, fortasse diuinius (vt ita dicam) aliquo modo se interfecit dominus, quam rem sic ostendemus, quia omnium animæ, qui ab hoc corpore discedunt (repetentibus quibusdam eas ad hoc ordinatis) assumantur, vbi probabile est esse huic muneri obeundo ordinatos, qui ipsis animabus sint præstantiores: Illud enim insipiens, hac nocte repetunt abs te animam tuam, tale qui declarat. Quòd si quis dicat, hoc dici posse de malis, non de viris præstantioribus, dé que his, qui probe vixerint, illud notet, an non dominus de seipso singulare quiddam præ omnibus, qui in corpus aduenerint, de seipso dicat: Nemo tollit à me animam meam, sed ego pono eam à meipso; & habeo potestatem ponendi eam, & iterum habeo potestatem sumendi eam. Consideremus enim quid sibi velit, qui relinquit corpus, & exit sine via ferente ad mortem: scilicet exiens sine viis violentis, vel sine morbis: rursú sque cum voluerit, rediens, vté nsque instrumento corpore, quod reliquerat. Ac decens profectò est de Iesu anima isto modo dicere mortem fuisse: ipsú mque ostendere volentem discipulis nobilitatem discessus hinc sui, dixisse: Nemo tollit à me animam meam, sed ego pono eam à meipso. Hoc enim neque Moses, neque Patriarcharum aliquis, neque prophetarum, ac Apostolorum quidem aliquis dixit præter Iesum. Proinde hoc considerato, manifestum esse illud potest, quod in septimo & octogesimo psalmo dictum est hoc modo, ex persona Seruatoris: In mortuis liber. notans autem Euangeliorum scripta de discessu hinc suo, inuenies in illis non dissonantem intelligentiam scriptorum de exitu suo: nam si mortuus fuisset perinde ac illi latrones qui cum eo crucifixi fuere, & quorum milites fregerunt damnatorum crura, haud quaquam dicere possemus animam à semetipso Iesum posuisse, sed aliqua via morientium. At nunc Iesus voce valida cum clamasset, emisit spiritum: cú mque etiam, quasi Rex, reliquisset corpus, & cum potentia operatus fuisset, quæ iudicabat consentaneum esse facere, statim velum templi scissum est à sursum vsque deorsum, & terra mota est, & petræ scissæ sunt, & monumenta aperta sunt, & multa corpora sanctorum, qui dormierant, surrexerunt, & egressi è monumentis post resurrectionem eius, ingressi in sanctam ciuitatem apparuerunt multis: ita vt Centurio, & qui cum illi erant, seruantes Iesum, viso terræmotu, & quæ fiebant, valde timuerint, dicentes: vere filius Dei erat hic. Fortassis igitur vt in traditionibus de Christo erat eum nasciturum in Bethleem, proditurú mque ex tribu Iuda, iuxta sanas intelligentias propheticorum sermonum, sic de morte ipsius etiam erat, quòd Christus seipsum liberaturus esset modo quo diximus, & certe probabile est eos intellexisse eum, qui sic proditurus esset abiturum in locum, quò ne hi quidem hæc intelligentes proficisci possent: adeò vt non simpliciter illud dixerint (sed iuxta quandam traditionem) nunquid interfecturus est seipsum, quia dicit, quò ego vado, vos non potestis venire: Quòd si etiam hæc loquuntur Iudæi, ambiguè hæc loquuntur. Nam dicere, nunquid interfecturus est seipsum, tale quiddam est. nec sanè mirum est eos de Christo ambi-

Matt.12. D *Mar.6.* *Matt.16.* *Matt.14.* *De animabus & iis qui illas è corporibus migrantes repetunt.* *Luc.12.* E *Psal.87.* *Ioan.9.* F *Luc.23.* *Matt.27.*

G gere, quando etiam in superioribus cum turbæ audissent sermones Iesu, dicerent: hic est verè propheta ille: alij, hic est
Ioan.7. ille Christus: quidam autem dicebant: númnam ex Galilæa Christus venit? nónne scriptura dicit, quòd ex semine Dauid, & de Bethleem castello vbi erat Dauid, Christus veniet: quando etiam dissensio orta est in turba propter eum: sed paulo post illa scriptum est, respondisse ministros, nunquam isto modo loquutus est homo: adeò vt pharisæi admirantes sermonem eius dixerint, num vos etiam decepti estis? num aliquis ex principibus, vel ex Pharisæis in eum credidit? An non turba hæc quæ non agnoscit legem, execrabiles sunt? quando etiam cum dixisset Nicodemus, num lex nostra iudicat hominem, nisi prius audierit ab ipso, & cognouerit quid faciat: responderunt, num & tu Galilæus es? scrutare,
Ioan. 7. & vide quod à Galilæa propheta non egreditur, neque surgit. Sed quomodo simplicius poterant intelligere futu-
Ioan.8. rum, vt seipsum interficeret, audientes eum dicentem: Ego sum lux mundi, qui sequitur me, nequaquam ambulauerit in
Ioan.8. tenebris, sed habebit lumen vitæ: ad quem Pharisæi dixerunt: tu de te ipso testificaris, testimonium tuum non est verum: respondit Iesus & dixit eis: etiam si ego testimonium perhibeo de meipso, verum est testimonium meum, quia scio vnde venio, & quò vado. Vos secundum carnem iudicatis, ego non iudico quenquam. Porrò etiam si iudicem ego, iu-
H dicium meum verum est, quia solus non sum, sed ego, & qui misit me, pater. Quin & in lege vestra scriptum est, quòd duorum hominum testimonium verum est: ego sum is, qui testimonium fero de meipso, & testimonium fert de me, qui
Ioan.8. misit me, pater. Cur verò verisimile erat, quòd se ipsum interfecturus esset post tot verba tã magnificè à se hunc in modum dicta: neque me scitis, neque patrem meum, si me sciretis, etiam patrem meum sciretis? Credibile enim est eos (perinde atque hæc verba) intellexisse illud. Ego vado, & quæretis me, & in peccato vestro moriemini, quò ego vado,
Potestatis Christi argumenta. eò vos non potestis venire. Valde etiam ostenditur potestas eius tùm in eo, quòd libera potestate & voluntate ipse moriatur relicto corpore, tum etiam in hoc dicto: Ego vado, & fortassis, quia dixit ego vado, subiungitur, & quæretis me. Verisimile enim est, eos, qui forte fortuna adessent, illum hunc in modum è vita discedentem quærere, sed eò quòd perirent in peccatis suis, neque post hæc omnia pudefacti, vt non ambiguè de ipso dicerent: nunquid interfecturus est seipsum, quia dicit, quò ipse abit non posse nos illum sequi? Existimo etiam, quòd malignius nominantes illud, quod erat in traditione de morte Christi, qui ad eos venerat, & non glorificantes eum, è vita isto modo discedentem, dixerunt: Nunquid seipsum interfecturus est? Licebat quidem ambiguè dicere, sed cum consensu eius gloriæ, quæ erat penes mortem eius, & quasi hunc in modum
I dicere: nunquid anima eius, quando ipse vult exibit derelicto corpore? & hanc ob causam inquit, quò ego vado, eò vos non potestis venire? Simul etiam obseruabis (quia disseruimus quomodo è vita discesserit) illud: & ascendens Iesus Hierosolymam, assumpsit duodecim seorsum, & in via
Matt.20. dixit illis: Ecce ascendimus Hierosolymam, & filius homi-
Christus mortis suæ præscius. nis tradetur principibus sacerdotum, & Pharisæis & scribis, & condemnabunt eum morti, & tradetur gentibus conspuendus, & flagellandus, & crucifigendus, & tertia die re-
Mar.19. surget. Quòd si quis respondeat illud: ab eo tempore cœpit ostendere discipulis suis, quod oporteret eum Hierosolymam proficisci, & multa pati à principibus sacerdotum & Pharisæis & scribis, & interfici, & illud: futurum est, vt filius hominis tradatur in manus hominum, & occident eum, & tertia de resurget, dices, quòd interfecerunt eum omnes dicentes: Crucifige crucifige eum, & hi qui rei fuerunt mor-
Ioan.19. tis ipsius: etiam si præoccupans milites venienteis, vt fran-
Gen.4. gerent crura eius, cum clamasset voce valida, expirauerit. Hinc etiam illud adiunges: omnis inueniens me occidet me: & illud omnis qui interfecerit Caim septuplo vindicabitur. Quomodo enim omnis inueniens eum, occidet eum, si vnus anticipauerit interficere eum: vel quomodo omnis, qui interfecerit Caim, septuplum punietur, cum multi non interfecerint eum? nam veluti de multitudine dicta est vox omnis. Fortassis etiam humanius cum intellexis-
K ser Petrus, quæ dicta sunt à Seruatore, inquit: propitius esto tibi Domine, non erit hoc tibi. At verò Seruator increpans
Matt.16. eum, quasi non bene intellexerit, quod dictum fuerat inquit: vade retro me Satana, scandalum mihi es, quoniam non sapis quæ Dei sunt, sed quæ sunt hominum. Vide verò, an non
Ephe. 5. etiam, quòd apud Paulum dicitur: seipsum tradidit pro nobis ostiam Deo, sit tale: sic igitur solum seruare poteris summum sacerdotem in seculum secundum ordinem Melchisedech, & agnum Dei tollentem peccatum mundi oblatum ostiam Deo, non ab impiis, sed piis pontificibus. Hæc quidem nos tradidimus pro viribus explorantes propositum dicentium, nunquid interfecturus est seipsum, quia dicit, quò ego vado eò vos non potestis venire, postquam audiuissent taleis tantósque sermones, quos superius dixerat Iesus. Credibile autem est, quosdã offensos hac interpretatione tanquam coacta, existimare eos simplicius dixisse, nunquid interfecturus est seipsum, perinde quasi Iesus interfecturus esset seipsum, & futurus in loco eorum, qui sibi ipsis manus intulerint, & ob hoc sunt puniendi: Iudæis non valentibus ob hoc illò ire, propterea quòd obnoxij non essent illi peccato de seipsis. At verò hi notent num possint Iudæi subcogitare, Iesum hæc dixisse condemnantem seipsum, veluti profecturum ad locum supplicij, quò non poterant illi proficisci, quantum attinet ad hanc intelligentiam: quasi Iesus melior ac præstantior
L esset: vel consequens erit dicere, Iesum, si loquebatur hoc cogitans, & volens seipsum interficere, melius putare seipsum interficere, quàm non se interficere. Heracleon sanè, perinde quasi hoc dictum fuerit simplicius, nunquid interfecturus est seipsum, inquit, quod malignè cogitantes Iudæi hæc loquerentur, seipsos etiam ostendentes ipso Seruatore maiores: & existimantes se quidem profecturos ad Deum in requiem sempiternam, Seruatorem autem ad corruptionem, & ad mortem vi sibi ipsi illata, quò seipsos non existimabant profecturos: & iisdem verbis inquit, Iudæos existimare, Seruatorem dicere: ego mihi ipsi vi illata, ad corruptionem profectus sum, quò vos non potestis venire. Sed haud scio, quónam pacto cum dixisset Iesus, ego sum lux mundi, & quæ sequuntur, possit dicere, ego (mihi ipsi vi illata) profecturus sum ad corruptionem. Sin verò dicat aliquis, Seruatorem hoc non dixisse, sed hoc Iudæos subcogitasse, dicet scilicet Iudæos cogitasse de eo, quòd corrumpuntur, qui sibi ipsis mortem consciscunt, & nihilominus Iesum hæc facturum, etiamsi futurum crederet, vt corrumperetur, & puniretur, id quod erat modis omnibus fatuum.

Et dicebat illis: vos ex infernis estis, ego è supernis sum: vos ex hoc mundo estis, ego non sum ex hoc mundo.

IN superioribus etiam dixit, qui de terra est, de M
terra loquitur, qui è cœlo venit supra omneis est, & quod vidit & audiuit hoc testatur. Si igitur qui de terra est, de terra loquitur, & qui è cœlo venit, quod vidit & audiuit hoc testatur, quæres vtrum idẽ sit esse è terra, & esse ex infernis, an diuer- *Ioan.3.*
sum. Simul autem obseruabis quod illic non dixerit, qui est è cœlo etiam cœlo loquitur: nam fortassis Seruator non erat è cœlo. Non erat, præsertim in quantũ est primogenitus omnis creaturæ, quod enim attinet ad vocẽ, è cœlo, secundus homo est è cœlo: quemadmodum alicubi Paulus dicit: primus ho- *1.Cor.15.*
mo è terra terrenus, secundus homo è cœlo. Atque etiam hoc in loco notabis vtrum tandem idem dicat dicendo, vos ex infernis estis, & vos ex mundo estis, an diuersum sit, esse è terra, ab eo quod est esse ex hoc mundo. Similiter etiam in his verbis quęres: ego è supernis sum, & ego nõ sum ex hoc mundo. Dignum enim est, vt inspiciamus, quid sit ex supernis esse, & quid sit non esse ex hoc mundo. Vide igitur, an qui assumpsit ortum à materia & corporibus, eò quòd meliora reliquerit, sit è terra: qui quatenus est è terra, de terra loquitur, altius aliquid intueri vel dicere non valens: qui idem etiam ex infernis est: nam alia est consideratio esse ex infernis, alia esse è terra: vox enim infernè consideratur in quodam veluti loco, itidem in dogmatibus, & in discursu mentis: omnísque

profectò

A profectò talibus dogmatibus & discursu mentis vtens, quæ sunt ex infernis, ex infernis est. Atque etiam hic mundus visibilis, materialis existens, propter eos, qui materiali vita e-
Mundi visibilis loca. gent, loca quidem habet diuersa: quæ sanè omnia comparatione rerum immaterialium & inuisibilium, & corpore carentium, infernè sunt: non in loco, sed comparatione rerum inuisibilium. Quantum autem ad hunc mundum attinet, inquiratur inter loca mundi, num quædam sint loca infernè, quædam supernè: terræ enim proxima infernè sunt, cœlestia verò supernè, adeò vt hac ratione, qui ex infernis sit, is etiam sit ex hoc mundo. At verò qui ex hoc mundo sit, non omnino sit ex infernis. Vide enim, an municeps corporum aliquo pacto sit ex hoc mundo, non tamen ex infernis localiter: veruntamen ipse etiam ex infernis est, cōparatione rerum, quæ mente percipiuntur: etenim omnis municeps eorum quæ videntur, quæque pertranseunt, & quæ sunt temporalia, ex infernis est, etiam si comparatione locorum sit ex supernis: licétque profectò cuicunque, qui ex infernis, & ex hoc mundo, & è terra fuerit, immutari, & fieri è supernis, nec am-
Ioan.8. plius ex hoc mundo esse, alij etiam licet, ex hoc seculo cum sit, fieri è cœlo, dicente discipulis Seruatore: ex mundo era-
selecti è mundo apostoli & fideles. tis, & ego vos è mundo elegi, nec amplius ex hoc mundo estis: quandoquidem enim venit Seruator quærere & seruare quod petierat, venit eos translaturus ad superna, qui infernè erant, & adscripti ciues inter eos, qui infernè erant:
Eph. 4. Quin etiam ipse est, qui descendit in inferiores partes terræ,
B propter eos, qui erant in infimis partibus terræ: Quin etiam ascendit super omnes cœlos, viam præparans volentibus, atque etiam his, qui ipsius discipuli sincerè fuerint, ad ea, quæ sunt super omne cœlum, hoc est ad ea, quæ sunt extra corpora. Quòd si cupis à scriptura discere quis sit ex infernis, itém-
Matt.6. que quis sit è supernis, audi illud: Vbi fuerit thesaurus vester, illic erit & cor vestrum, & illud: Si quis thesauros recondiderit in terra, ex ipso quòd recondit thesauros in terra, ex infernis efficitur, sin verò thesauros recondiderit in cœlis, nascitur è supernis, & assumit imaginem supercœlestis. Atque etiam alius cum penetrarit omnes cœlos, in fine inuenietur beatissimo. Sint autem vtriusque opera, qualia dixi: ita vt dicamus opera carnis facere eum, qui ex infernis est, fructū verò spiritus facere eum, qui est è supernis. Atque rursus amorem erga hunc mundum facere hominem ex hoc mundo
Ioan.4. existentem, quoniam secundum Ioannem, qui habet amorem Dei, ille non est ex hoc mundo, qui autem non diligit mundum, nec ea quidem quæ in mundo sunt diligit, sed di-
Gal.4. cit: Mihi absit gloriari, nisi in cruce domini mei Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est & ego mundo, & cœpit diligere dominum Deum suum ex toto corde suo, & ex tota anima sua, & ex tota mente sua, eo quòd non præmatur talis amor ab amore mundi, & ab his, quæ sunt in mundo. Fieri enim nequit, vt simul existat amor erga mundum
C cum amore erga Deum, quemadmodum fieri nequit, vt simul existant lux & tenebræ, Christus & Belial. Item fieri nequit, vt idem templum sit templum Dei & templum idolorum. Iam quasi differat inter se loca, quæ infernè sunt superlatiuè dicitur: posuerunt me in lacu infimo, & illud: Qui de-
Psal.87. scendit ad infimas partes terræ, hic etiā est qui ascendit: quo-
Eph.4. circa coram Christo procident omnes descendentes ad inferiores partes terræ in infernum, quoniā verum est illud: Non est in morte, qui memor sit tui, in inferno autem quis confitebitur tibi? Quòd si contrà quis obiiciat, ipsum etiā descendere ad inferiores partes terræ, obseruabis dictum esse de de-
1.Cor.15. scendentibus verbum, procident: namque ex his qui coram Christo cadunt, quíque genu flectunt in nomine Iesu, quidam antea, quidam post, coram eo cadent: & fortassis qui sunt super terram antè cadent, & ante alios subiicientur: malorum namque est vltimò subiici: quam ob causam vltimus etiam inimicus aboletur, nempe mors. Postea quæres num quemadmodum locorum quæ sunt infernè, ita etiam eorum quæ sunt supernè, sit differentia: idque præsertim, quoniam regni cœlorum hæreditas nobis obtingat, qui cœli omnes hæreditate nobis obtingentes, cum sint supernè, non similiter tamen habent illud supernè. Quin etiam si notaueris intelligibilem descensum animæ propter malitiam & praua

dogmata, & intelligibilem ipsius ascensum, non paruam D
inuenies differentiam: latius enim considerabis intelligibiliter descendentes. Simul etiam vide, an sacratiori modo, & non localiter intelligas de anima Iesu, qui ascendit super omneis cœlos. Nam intelligibilis ascensus illius animæ vltra etiam omneis cœlos transiliit, iámque (vt ita dicam) ad ipsum peruenit Deum. Veruntamen est alius mundus præter hunc visibilem & sensibilem mundum, constantem è cœlo & terra, vel è cœlis & terra, in quo sunt quæ videntur: & hoc totum est alius mundus inaspectabilis, mundus qui non videtur, mundus intelligibilis, cuius visione & pulchritudine fruentur qui puro sunt corde, quò huius mundi intelligibilis visione antea bene parati, penetrant vel ad ipsum Deum videndum, quatenus videri natura potest Deus. Insuper etiam quæres, an iuxta aliquam significationem possit primogenitus omnis creaturæ esse mundus, & præsertim in quan- *Eph.3.*
tum est sapientia multiformis: eo enim quòd sint in sapientia omnes rei cuiuscūque rationes, iuxta quas facta sunt omnia quæ facta fuere à Deo, vt inquit propheta: omnia in sapientia fecisti. in ipso etiam mūdus fuerit tantò picturatior, ornatior, atque etiam præstantior mūdo sensibili, quantò ra- *Mūdus sensibilis & intelligibilis.*
tio mundi nuda ab omni materia præstat hoc mundo materiato, non propter materiam, sed participatione illius λόγου, id est, illius filij Dei, qui est vera ratio & paticipatione sapiētiæ, quæ mundum & ornamentum afferunt materię omniū, quæ mundo insignita fuerint. Ac vide num possit anima esse Iesu, quæ dicit: Ego sum ex hoc mundo, conuersans in illo E
toto mundo, omnémque eum perlustrans, manúque ducens ad eum eos qui didicissent nihil infernè habere mundum illum intelligibilem, quemadmodum neque iste, siquis accuratè perpendat, quicquam supernè habet, alioquin quomodo mundus iste habere aliquid supernè potest, cuius cōditio est deiectio? neque enim oscitanter legendum est illud, ante deiectionem mundi: cum sancti conuenienter, & studiose nomen hoc τῆς καταβολῆς, hoc est deiectionis propter talem intelligentiam finxerint. Alioquin dicere poterant πρὸ κτήσεως, hoc est, ante conditionem mundi, nec vti deiectionis vocabulo. Totus itaque mundus, & quæ in ipso sunt, in deiectione sunt, at verò extra deiectionem totius mundi existunt germani Iesu discipuli, quos è mundo elegerat, vt non amplius essent è mundo, tollentes crucem suam & sequentes eum.

Dixi ergo vobis quòd moriemini in peccatis vestris, nisi enim credideritis, quòd ego sum, moriemini in peccatis vestris.

QVANDO dixit illis, moriemini in peccatis vestris, nisi quando dixit, quæretis me, & in peccatis vestris moriemini? Quid verò est in causa, vt homines moriantur in peccatis suis, nisi non credere Iesum esse Christum? ipse enim inquit, nisi credideritis quòd ego ipse sum, moriemini in peccatis vestris? F *Incredulitate homines moriūtur in suis peccatis.*
quòd si quis non credit Iesum esse Christum, moritur in peccatis suis, scilicet qui non moritur in peccatis suis is Christo credidit. At verò qui moritur in peccatis suis, etiam si dicat se Christo credere, quantum ad veritatem ipsi non credidit, nam etiam si dicatur fides, sed sit fine operibus, huiusmodi fides mortua est, vt legimus in epistola, quæ Iacobi nomine circunfertur: quis igitur putas est credens? nisi ille, qui eò peruenit, vt non cadat (quantum ad hæc verba pertinet) in ea peccata, quæ sunt ad mortem, eò quòd affectus sit secundum rationem, & coaluerit cum ea? Quantum verò ad illa verba (omnis qui credit Iesum esse Christum, ex Deo natus est) vt non peccet in vllo eorum, quæ fiunt præter rectam rationem? Insuper memoria repetens ea, quæ est primogenitus *Ioan. 8.*
omnis creaturæ, considerabis quid sit: Nisi credideritis, quòd ego sum, moriemini in peccatis vestris. Verbi gratia, qui credit quid sit iustitia, iniuriam non inferet, & qui crediderit in sapientiam, quòd satis exploratè perceperit, cognoueritque eam, is nec fatuum aliquid loquetur, nec faciet. Ad hæc qui crediderit λόγῳ, id est rationi & filio Dei, qui erat in principio apud Deum, dum illius cognitione fruitur, nihil à ratio-

G ne alienum facturus est: sic qui credit, quòd ipse est pax no-
Psal. 38. stra, haudquaquam quidpiam operabitur dissidij, aut belli. Quin etiam, quandoquidem Christus est non solum Dei sapientia, verum etiam Dei potentia, qui credit illi, in quātum potentia Dei est, haudquaquam erit impotens ad præclara. Proinde necessariò eum considerantes patientiam, & fortitudinem, propter illud, & nunc quæ est patientia mea, nónne dominus etiam fortitudo mea, & substantia mea dominus, dicemus. Quòd si credimus ad labores non credimus illi, in quantum est patientia, & si infirmamur, non credimus ei, in quantum est robur: quòd si collegeris cæteras Christi considerationes, non difficulter inuenies ex his, quæ diximus, quonam pacto qui non credit Christo, moriatur in peccatis suis. Nam qui fuerit in his, quæ contraria sunt considerationi earum rerum, quæ est Christus, in suis peccatis moritur.

Dicebant ergo illi, tu quis es?

Ioan. 8. ONSEQVENS erat, vt audientes quæ à Iesu dicebantur cum multa potestate, interrogarent: quis esset talia loquens, videbatur enim esse aliquis homine maior, & natura quædam diuinior, Seruator dicēs: Nisi credideritis, quòd ego sum, moriemini in peccatis vestris. Illud ergo, tu quis es?
H veluti postulantium est responsum, ego sum Christus: vel e-
Deut. 18. go sum ille propheta, vel ego sum Helias, vel ego sum angelus Dei: neque enim, nisi vnus ex his esset, ac similis eis, proferret talia verba gemina.

TOMVS VIGESIMVS.

IGESIMVM tomum in euangelium à Ioanne traditum cōmentaturi, Dei amantissime atque in domino exercitatissime Ambrosi, decētissimè precamur è plenitudine filij Dei (in quē
Col. 2. propenso animo fuit omnis plenitudo diuinitatis habitare) accipere sensus plenos, & vt ita dicā, solidos, nihílque vacui habentes, vt euāgelium quod à nobis examinatur, manifestetur. Nihil nobis omittētibus eorum, quæ indaginem requirant, quæque committi debeāt commentationibus, neque item exuberantibus, vbi nō sit opus, ac ne peruertentibus quidem Seruatoris nostri Iesu mentem. Atque vtinam deus nobis mittat suum ipsius verbum, quod seipsum ostendat, vt profunditatem ipsius, donante patre videre possimus.

Noui quòd Abrahæ semen estis, sed quæritis me interficere, quoniam sermo meus locum non habet in vobis.

I IC contextus, noui quòd Abrahæ semen estis, videtur non considerantibus quid significet, vox, semē, & quid significet vox, filius, pugnare cum illo contextu, qui mox inferendus est, quíque ad eosdem dicitur nempe si filij Abrahæ essetis, opera Abrahæ faceretis. Vt ergo hæc considerentur, videamus in primis corporaliter filij, & seminis differen-
Differētia inter filiū & semen. tiam. At certè perspicuum est, quòd semen illius, cuius est semen, rationes in seipso contineat, adhuc pausantes & reconditas, filium verò exoriri & subsistere (mutato semine, & operante in materiam sibi appositā à muliere, & ex nutrimentis collectis) formatum, & ad ortum diligenter præparatum. Quòd si aliquid alicuius est proprie filius, quòd ad corporalia attinet, ex semine ortum est, cum tamen si aliquid est semen, non continuò sit filius. Hæc cū præfati fuerimus, si quidem corporaliter intelligendus esset ille cōtextus, noui quòd Abrahæ semen estis, illud omnino videretur sequi, vt hi, quibus loquebatur, essent filij Abrahæ (concesso quòd semen sit
Filij Abrahæ quinā. etiam filius, & non dato iuxta accuratam intelligētiam.) Sed quoniam ex moribus, & operibus iudicantur filij Abrahæ, vide ne fortè designandi sint, qui sunt semen Abrahæ, ex rationibus quibusdam seminalibus, insitis, vt opinor, quibusdam animis, & quemadmodum quod ad corpus attinet, non omnes homines semen sunt Abrahæ, ita iuxta ea, quæ nunc explicuimus, qui nam sint semen Abrahæ, ne homines qui- K
dem omnes aduenerunt ad hanc hominū vitam cum rationibus omnino seminalibus ingenitis suis animabus, quorū causam propter magna iudicia, eáque dictu difficilia (quæ videntur ab his, qui mentem Christi perceperunt vt videant quæ à Deo sibi donata sunt) pauci comprehendere possunt, qui diligentius cōmentati sunt, quæ ortum præcedant, quæque sint in ortu cuiuscunq;. Ac profecto huiusmodi perturbāt quemliber. Qui etenim hęc proposuerit non adhibita diligentia, in periculum seipsum conijcit, quandoquidē dicere atque explicare talia (vt maximè vera dicantur) periculosum sit, & certè periculosum est, propterea quòd opus sit dispensatori mysteriorum Dei, tempus quærere proferendi talia dogmata absq; molestia auditoris, nam vt temporis rationem habeat, nedum inspiciat is necesse est, ne vel parcior, quàm res postulet in loquendo sit, vel redundans (id quòd vitij gignitur præter rectam rationem) sed diligentius etiā perpēdat oportet, vtrum conserui sint, quibus traduntur talia, an serui cuiuspiam alterius, qui diuersus sit à domino dominantium. Quòd autem necessario perpendenda sint hæc omnia à dispensatore my- 1.Cor. 4.
steriorum Dei, docet scriptura dicens: Quis nam est fidelis Luc. 12.
dispensator, ac prudens, quem præficiat dominus famulitio suo, vt det in tempore demensum conseruis suis. Non omnes ergo homines semen sunt Abrahæ, neq; enim suis animis ingenitas habent rationes, quæ valeant, si excolantur, facere fi- L
lios Abrahæ. Quærat igitur aliquis ad hæc, dicens: fieri quidē posse, vt vituperatione sit dignus, qui genitus semen Abrahæ non etiam filius ipsius fiat, sed quo pacto iure incusaretur nō faciens opera Abrahæ, qui ne principio quidem habet, vt sit semen Abrahæ, à quo proficiscitur esse filios Abrahæ? ad quę respondebimus (historia tanquam scala vtentes, & vestigia veritatis huius loci quærentes in literis) si cum non esset quis Abrahæ filius, nullius iusti semen esset, etiam culpa vacare peccans posset, quippe qui nullam honesti causam à seminibus haberet. At nunc vt in seminibus corporalibus alter quidem complurium iustorum semen est, alter verò pauciorum (vt perspicuum erit ex his, quę dicentur) ita etiam esse dicendum analogon in seminibus mysticis. Abraam vigesimus genitus est à protoplasto (nam decem generationes sunt ab Adam vsque ad Noe, & decem à Noe vsque ad Abraam) fue- Gen. 11.
réque fratres Abrahæ Nachor, & Arram (namque hos treis filios habuit Thara) atque Nachor quidem, & Arram non erant semen Abrahæ, sed ne ipse quidem Abraam semen erat Abrahæ, sed erant hi tres semen iustorum, cum quæratur adhuc inter nepotes Adam, in quibus annumerādus sit Abraam ipse, veluti Seth, quem excitauit dominus pro Abel, & Enos, qui sperauit inuocare nomen domini Dei, & Enoch, qui placuit Deo, post quam genuit Mathusala annis trecentis, &
Noe, de quo dictum est, vir iustus & integer erat suo seculo M
Noe, Deo placuit Noe, & Sem, cuius primi apparet domi- Gen. 9.
num Deum in Geneseos libro vocatum fuisse Deum vt hisce verbis clarum est: Laudandus dominus Deus Sem. Cæterum præter hos iustos, hi quoque Tharæ tres filij, semen erant reliquorum. Proinde quod diximus de semine Abrahæ, idem censendum est etiam de semine Sem, Noe, & superiorum iustorum quorum proprietas Abraam, Nachor, & Arram in ortum venientes seminaliter sumpsisse in communi videntur, & Abraam quidem iustorum omnium se præcedentium rationes seminales, quas in seipso habebat, cum excoluisset, his etiam addidit sanctam suam qualitatem, nempe eam, quæ erat in proprio semine, cuius participes esse possent, qui post ipsum vocarentur semen Abrahæ. At verò Arram minimam sui ipsius, paternorúmq; in seipso seminum curam fecisse videtur, vnde in rerum naturam producere Loth spirantem saltem aliquantum salutis potuit. Porrò Nachor vtrisque fratribus inferior fuisse videtur, quamobrem licet ei, qui non sit semen Abrahæ, esse semen Noe eo quòd domino genitus sit iuxta diluuij historiam) à Noe, per successionem, quòd si hoc, etiam semen Enoch, omninóque etiā semen Enos, & Seth. Incertum autem est nobis in multis posteris Noe, quis nam Posteritas Noe obscura.
sit semen Sem, quis semen Cham, quísque sit semen Iaphet, & sic deinceps, cum nullus sit tamen, qui omnino sit seminis iustorum expers. Inspicio autem, num fortè facile factu sit,

vt qui

A vt qui non sit semen Abrahæ, habeátque occasiones, quas habuit Abraam ex prioribus seminibus, talis fieri possit, vt similis sit Abrahæ, etiam si alioquin semen illius non sit. Vt enim Abraham nõ ex semine Abrahæ existens, sed ex eorum quos suprà recensuimus, factus est Abraham, sic facile factu est, vt quis alter fiat Abraham, si coluerit meliora sibi ingenita semina, nec omnino erit ex semine Abrahæ, sed ipse etiam idoneus erit seminare, tanquam Abraham. interpretamur autem hæc omnia referentes, quæ dicuntur, nõ ad corpora, nec ad homines, sed ad quædam intelligibilia & ad rationes plureis, vel pauciores, participant diuersimodè descendentes, vel venientes in lucem, fortassis aliquo etiam modo ascendentes. Inspicies etiam, num ad talia semina, atque etiam ad semina eorum, qui accipiebant in seipsos ipsa, quæ sua nominabantur, illud referri possit: Euntes ibant & flebant mittentes semina sua. Consideret enim, qui potest, quarundam animarum iter venientium in ortum cum fletu, & semina ferentium vel plurium iustorum vel pauciorum, atque iniustorum similiter. Is etiam intuens veluti agricolas pro seminibus, quæ habeant sollicitos consideret, quomodo hæc quidem excolant (nempe semina præstantia) illa verò non quidem seminent, quando quidem venient etiam cum prauis seminibus, qualem enim fletum probabile est hos plorare, de quibus inquit sermo: Euntes ibant & flebant mittentes semina sua? ac profectò bona spes est in euntibus, ac flentibus,

Psal.125.

B mittentibus semina sua. Hi namq; tanquam omnino venientes venient in exultatione portantes manipulos suos, & fortassis etiam alij venerunt, de quibus illud dici posset: Euntes ibant & ridebãt, mittentes semina sua, quos illud sequetur, venientes autem venient cum ploratu portantes manipulos suos, de quibus dici posset, geniti sunt veluti gramen domorum, quod antequam euelleretur exaruit, cuius non impleuit messor manum suam, & sinum suum, qui manipulos colligit, & non dixerunt prætereuntes, benedictio domini super vos, & vide, num hac ratione sacratius, & profundius dixerit Seruator noster: Beati qui nunc flent, quoniam ridebunt, & illud: Væh vobis qui nunc ridetis, quoniam plorabitis & flebitis. Atque sanè, quanto quis est seminis iuniorum iustorum, tanto plures iustitiæ fert rationes, adeò vt propter hoc scriptum sit: Semen Abraham serui eius, filij Iacob electi eius, propter hoc etiam aliquo modo de Ioanne illud dictum est: Maior inter natos mulierum Ioanne Baptista nemo est, ad quæ loca cum perueneris, adhibe animum, num rationem habeat, deleri à Deo quædam semina, ne mala multiplicentur super terram, dum hi seminant qui nullas occasiones habent à melioribus progenitoribus excolendi præstantia semina. Hanc enim ob causam diluuium fit, vt deleatur Caym semen, posteris ipsius alioquin habere nõ valentibus aliquid, quod excoletent, nisi semina ab Adam

Luc.6.

Psal.104.

Luc.7.

C prouenientia. Quòd verò diluuium seminis Caym delendi causa factum fuerit, sapientiæ liber Solomoni inscriptus, his verbis docet. Recedens autem ab ipsa (nempe sapientia) iniustus in ira sua periit, cum animis fratricidis, per quem inundatam terram rursus seruauit sapientia, vili ligno iustum gubernans. Quin etiam idem mihi videtur docere de Sodomis Solomon, eos cum sua ipsorum terra incendio periisse memorans, quorum etiam nũ malitiæ testimonio fumosum restat solum, & plantæ intempestiuum fructum ferentes. At certè Dei boni officium fuit Sodomorum terram delere, & quicquid relictum ex ea fuisset humiditatis, arefaciendo ne in posterũ oriretur vitis Sodomorum, neque malleolus Gomorræ, neque vua iræ, neque botrus amaritudinis, ac ne vinum quidem, furor draconum, & venenum aspidum insanabile. Simile quiddam dices etiam de Ægyptiis, de quibus dictum est: Occidit in grandine vineam eorum, & moros eorum in pruina. Boni enim Dei est interficere vineas Ægyptiorum, & moros impiorum. Hæc adiuncta institutæ disputationi de seminibus Abrahæ, vel alicuius iusti sint nobis dicta, vt ostenderemus quomodo Seruator eis dixerit, noui, quòd semen Abrahæ estis: Et si filij Abrahæ essetis, opera Abrahæ faceretis. Cæterum de filiis Abrahæ opera Abrahæ facientibus commodius, Deo dante, differemus, cum ad explorationem illius contextus peruenerimus. Ei ergo, qui fuerit Abrahæ semen, licet etiam fieri, si diligentiam adhibeat, D eius filius quemadmodũ factu facillimum est, vt nulla diligẽtia, nulláq; cultura adhibita, hoc etiam perdat, quod semen erat. Porrò hi, ad quos erat sermo, nondũ erãt deploratę spei, sciente Iesu eos, etiamnum Abrahæ semen esse, ac vidẽte eos nondũ amisisse facultatem eã, qua fieri poterant, Abrahę filij, *Iudæi non* tanquam enim facile factu esset, vt præter quàm quòd semen *amiserant* essent Abrahę, etiã filij efficerẽtur, inquit ad eos: Si filij Abrahæ essetis, opera Abrahæ faceretis. Vt autem sunt quidam, semen Abrahæ, sic alij existentes semen, non sunt semen dicẽte Daniele semen Chanaan, & non Iuda, sic alij aliorum sunt, & nõ sunt, dicente sapientia: Semen execratione deuotũ ab initio. Quin etiam his addemus, quòd vt in rebus corporalibus vnum interdum semen operari valens magis proficit, quàm multa semina, sic cernere etiam liceat in seminibus spiritualibus. Id autem quod dico ex his, quæ mox dicentur, liquebit. Quoniã enim qui seminat, rationes à maioribus acceptas in seipso habet, & ingenitas aliquando quidẽ præualet eius ratio ídq; quod gignitur, æditur seminanti simile, aliquãdo verò ratio fratris eius qui seminauit, vel patris, vel auũculi, adde etiam aui præualet, quam ob causam, qui in lucem æduntur, oriuntur his vel illis similes. Cernere verò etiam est rationem coniugis, vel fratris eius, vel aui eius præualere iuxta concussiones, quæ sunt in mixtionibus, dũ simul omnes, eoúsq; concutiuntur, quoad præualeat aliqua ratio seminalis. Hæc igitur E transferantur ad animam seminibus intelligibilibus plenam, quæ venerint à quibusdam, qui patres eius dicuntur, & veluti seminales quædam patrũ rationes perficiantur, propter multam mobilitatẽ, agilitatémq;, & in tensionem ad taleis imaginationes eius partis animæ, quæ præstantissima est, quæ si excollantur, erit aliquis filius hic quidẽ Abrahæ, Noe nihilominus etiam filius, ille verò Noe, nõ ita tamen vt etiam Abrahæ sit filius. Rursus alius Chanaan, & item alius alicuius iustorũ, vel iniustorum. Attamen nec cũ similibus, iisdem seminibus venimus omnes, nec etiã vacuus salutaribus, & sanctis seminibus venit quispiam. Nisi forte hac in re quis nos refellat, præsidium à Deo proueniens adducens in medium, quod ne de pessimis quidem desperat, qui nullus seminibus optimis in vitã venerint, & sanè ex hoc dicto refellere nos quis potest. Potẽs est Deus ex hisce lapidibus suscitare filios Abrahæ. Cæterum omnia, quæ diximus de semine Abrahæ, déq; his, qui similitudinem cum hoc habent, iure admittemus, si admittamus iuxta corporalem intelligentiam dictum fuisse illud: Nõ sum missus, nisi ad oues quæ perietant, domus Israel, & illud: Ne in Israele quidem tantum fidei inueni, & quæ his similia dicta sunt. Videntur autem hi ad quos est sermo non capere sermonem, qui præ præstantia magnitudinis suæ, quæ supra ipsos erat, non habebat locum in eis, quandoquidem semen Abrahæ adhuc tantum erant. Quòd si Abrahæ semen cum essent, addidissent, illud Abrahæ semen excolere, vt magnum F fieret & augeretur, accreuisset illud certè ad incrementũ, magnitudinémque seminis Abrahæ, atque percepissent Iesu sermonem. Et hactenus quidem dices, sermonem non capere in eos, qui non eo vsque profecerunt, vt semen Abrahæ cum essent, fierent etiam eius filij. Hi etiam interficere volunt sermonem, velutíque ipsum conterere, magnitudinem non capientes eius. Proinde aliquos semper est cernere non capientes sermonem, quòd breuiora sunt eorum vasa, volentes interficere vnitatem sermonis, quasi cum ipsum interfecerint, capere possint contritionem eius, & diuidere eum in his, in quibus fuerit. Hic sanè sermo veluti ad suos interfectores inquit, disperserunt vndequaque ossa mea. Itaque si ex nobis aliquis semen est Abrahæ, & adhuc in se locum non habet sermo Dei, ne quæso quærat interficere sermonem, sed ex semine Abrahæ immutatus in filiũ Abrahæ sermonem, hactenus non perceptum capere poterit.

facultatem vt filij Dei fierent.

Dan.13.

Sap.12.

De semine intelligibili et nõ intelligibili.

Matt.3.

Matt.15.

Mat.8.

Psal.21.

Sap.10.

Gen.19.

Psal.7.

Ioan.8.

TOMVS VIGESIMVSSEPTIMVS.

Ego quæ vidi apud patrem meum, loquor, & vos quod vidistis apud patrem vestrum facitis.

G VT homines quosdam dicimus ab initio ipsosmet filij dei spectatores fuisse (de quibus Lucas inquit : Sicuti tradiderunt nobis hi , qui ab *Luc.1.* initio sibimet spectatores,ac ministri fuere sermonis) sic Seruatorem etiam dicemus ipsummet spectarorem esse eorum,qui sunt apud patrem , & hanc etiam ob causam dictum illud fuisse : nemo agnouit patrem *Matt.11.* nisi filius,cum homines quibus filius reuelat, non sinr autoptæ,hoc est per se spectatores. Ac etiam præsens contextus. Ego quæ vidi apud patrem meũ loquor, palàm declarat Seruatorem autoptam esse eorum quæ sunt in patre. Sed quærens , num aliquando futurum sit , vt angeli ipsi visuri sint, quę sunt apud patrem , nullo mediarore , ac ministro intercedente , videntes ea : nam quando, viso quis filio viderit patrem , qui misit illum , per filium videt patrem , cum verò videt aliquis parrem,perinde atque filius, atque videbit filium apud patrē is,quasi non aliter,ac filius autoptes,ac per se spectator patris,& eorum quę patris sunt,erit non amplius mediāte imagine patris,cōsiderās res patris. Et sanè reor hoc esse finis,cum tradiderit Regnum Deo patri, & quādo Deus *1.Cor.15.* erit omnia in omnibus.Itaque seruator , quæ vidit apud patrem loquitur.Iudæi verò, qui crediderunt ei , non viderunt apud patrem sed audierunt à patre, vt quæ audierint faciant, H hanc ob causam inquit ad eos Dominus : Vos igitur quæ audiuistis à patre facite.Sed quærat aliquis , quando Iudæi qui *Ioan.1.* Domino crediderant,à patre audierint,ad quod qui simpliciter intellexerit hæc verba,quæ vos audiuistis à patre facitis, dicet eos audiuisse à patre,eo quod pater per Mosen, & prophetas sanxerit,quæ in lege,& prophetis scripta sunt facienda,quo testimonio quisquis cōtra eos, qui ab ecclesiæ decretis diffident, vsus fuerit,is docebit non alium esse Deum, qui hanc dederit legem,& prophetas,quàm Christi patrem . At verò alius his etiam vetbis vtens:omnis qui audiuit à patre& didicit, venit ad me,nō quòd patrem quis viderit, nisi qui est apud patrem,hic vidit patrem,dicturus est ex animabus, quæ cotpora induant quasdam esse,quæ antequam otiantur,edoctæ fuerint apud patrem,atq; ab eo audierint, quæ etiam veniant ad Seruatorem, atque ex earum numero fuisse hos Iudæos,quos sibi cum credidissent,interrogat,alloquiturq; Dominus dicens:Vos igitur,quæ audiuistis à patre facite . Dicet etiam hos esse qui vocētur semen Abrahæ,Rursum huic alius *Ioan.8.* contradiceret dicens,hæc quidem verba,omnis qui audiuit à patre & didicit,venit ad me,ostendere,quòd qui à patre audierit,& ab ipso didicerit,veniat omnino ad Seruatorem, illa verò , vos igitur quæ audiuistis à patre facite , dicta ad Iudæos quærentes interficere filium Dei(quibus etiam,tanquā qui non essent filij Abrahæ dicitur,si filij Abrahę essetis opera Abrahæ faceretis)docere hos, nondum habere fructus veniendi ad Setuatorem.At verò ad hunc sic contradicentem I respondebit alius:non idem esse omnis qui audit à patre , & didicit cum his verbis,vos igitur quę audiuistis à patre facite, illum nanque pręterquam quòd à patre audierit & didicerit, etiam venire ad Seruatorem,hos verò qui audierint quidem, *Confutat valentinianos de pylicis & choicis.* non omnino didicerint etiam, nondum esse Abrahæ filios. Sed interrogentur à nobis,qui naturas introducunt , quíque in hoc contextu,sermo meus locum non habet in vobis, iuxta Heracleonem,explicant eum idcirco locum in eis non habere,quia sint natura,vel animo inhabiles,quomodo inhabiles natura à patre audierunt?Sed vtrum tandem hi erāt oues Christi , an ab ipso alieni ? quòd si erant alieni quomodo audierunt à patre,palàm vt putant dicente ad alienos : propter hoc vos non auditis quòd non sitis ex ouibus meis? Nisi forte cum vrgeantur,in aliud absurdum seipsos coniiciunt,dicētes à patre quidem audisse alienos,hoc verò ipsos non audire à Seruatore,sed si familiares erant Seruatoris, & beatæ illius naturæ,quomodo quærebant eum interficere ? & quomodo Seruatoris sermo non habebat locum in eis ? Responderunt & dixerunt ei,pater noster Abraam est. Videtur hi abiectius *Ioan.8.* longè respondere,quàm dixerit Dominus , declarantes quis ipsorum esset pater,si quidem Iesus ad eum referens dixerat: vos igitur facite quæ audiuistis à patre,hi verò abiectius, patrem gentium,patrem suum fatentur dicentes : pater noster Abraam est.Quòd si quis eos defendens , tanquam qui bene responderint dicet,Iesu dicente,facite quæ audiuistis à patre, K & voculam patris referent ad deum eos dicere , pater noster Abraam est,ceu modestos,& volentes sibi tribuere , quòd filij dei essent, perspicuum est hoc etiam à Seruatore corrigi, ceu falsò dictum his verbis:Si filij Abrahæ estis, facite opera Abrahæ. Neque verò absurde præter hæc quærat etiam aliquis,quomodo Seruator (qui eis ne filiis quidem esse Abrahæ concedebat)dicere posset, vos igitur quæ audiuistis à pa- *Ioan.8.* tre facire,relata voce patris ad Deum: nam qui Abrahæ filius non est , qualicunque modo virtutem posterorum Abrahæ imitando,is vituperabilis perinde atq; hi , ad quos est sermo, multo magis non erit filius Dei. Proinde vide , an etiam ad hoc dicere possimus(quoniam non dictum fuit, facite igitur etiam vos,quæ audiuistis à patre vestro,vel à patre nostro,sed à patre)quòd licet aliquis sit pater, non continuò tamen pater etiam sit eorum, qui non sunt filij Abrahæ, nec formati à semine Abrahæ in filiis Abrahæ,vel hæc verba(indefinitè dicta)quę audiuistis à patre,sumi possunt pro eo,quod est à patre meo,vt declarant illa verba,quæ ego vidi apud patrem loquor,quæ idem valent,ac si dicas,apud patrem meum. Verū enim verò edocemur etiam in sequētibus, quorumnam deus *Ioan.8.* sit pater,per hæc quæ loquitur Seruator:Si Deus pater vester esset,diligeretis vtique me.Ac profectò liquet, qui filiū quærant interficere illum non diligere,& non diligentes eum,fi- L lios Dei non esse,vnde perspicuum efficitur hæc verba , facite quæ audiuistis à patre,non minus valere, ac si dictum fuis- *De fide & operibus Abraha.* set à patre vestro,dicit illis Iesus: si filij Abrahæ estis facite opera Abrahæ.Respondeant,qui ex his quæ gessit Abraam, elegerūt vnum quoddam opus(nempe credidit Abraam deo, *Ioan.8.* & imputatum est illi ad iustitiam) & hoc existimant esse , ad quod referantur hæc verba,facite opera Abrahæ,vt etiam cōcedatur illis,fidem esse opus,quod minime concederent, qui *Gen.15.* auctoritatem illam admittūt, fides sine operibus mortua est, *Rom.4.* neque hi qui intelligunt melius esse iustificari ex fide , quàm ex operibus legis,& dicant,quare non dictum singulariter, si filij Abrahæ estis opus facite Abrahæ , sed numero plurium, *An fides sit opus.* facite opera Abrahæ, quod meo iudicio perinde valet , ac si dictum fuisset,omnia opera Abrahę facite.Sin verò idem est: *Iac.2.* ac si diceremus omnia opera Abrahæ facite,& neque corpo- *Rom.4.* raliter adhærere ancillæ debetis, qui vxorem habet , neque defuncti coniugi aliam ad senectutem coniugem superindu- *Gen.16.* cere,iuxta Seruatoris interpretationem , volentis eum decla- *Gen.15.* rari Abrahæ filium,qui Abrahæ opera fecerit,palàm hinc discimus necesse nobis esse,vt allegoricè intelligentes omnem Abtahæ histotiam,singula, quæ ipse corporaliter fecit , spiritualiter à nobis fiant,incipiētes ab eo dicto:Egredere de terra tua,& de cognatione tua,& de domo patris tui, & veni in *Gen.12.* terram quam monstrauero tibi,id quod sanè dictum est non soli Abrahę,verum etiam cuicunque,qui ipsius filius sit futu- M rus,est enim quædam vniuscuiusque nostrum terra,atq; quædam ante diuinum responsum non bona cognatio,& postremo quædam domus patris nostri,antequam perueniat sermo Dei ad nos , quæ omnia nobis propter sermonem Dei damnanda sunt,& omittenda,si Seruatorem audimus dicentem: si filij estis Abrahæ,opera facite Abrahę,sic enim peruenimus (quia reliquerimus terram nostrā) ad eā terram,quam nobis ostendet dominus , nempe ad terram verè bonam , veréque multam,quam à Domino Deo dari par est his, qui quod iubet in illo dicto:egredere de terra tua,peregerint. Quin etiā *Allegoria de historia Abrahã.* tanquam qui reliquerimus cognationem nō bonam, erimus in gentem magnam,eámque maiorem quàm hominum,tanquámque qui despeximus domum patris nostri illaudabilem benedicemur.Magnificato nomine nostro,& ad tantam benedictionem peruenientes, vt vel nobis quoque benedicentes à Domino benedicantur,nobísque maledicentes,diris deuoueantur,atque etiam omnes familiæ terræ in nobis benedicantur,quando etiam nobis sermo ille dicetur:Egressus est *Gen.12.* Abraam,quemadmodum loquutus ei fuerat dominus.Existimo autem futurum,vt in principio,& aliquandiu , Loth nos sequatur,cuius nota illud fuit.Ambulauit cum eo Lorh,&re- *Gen.12.* deuntes in Chanaan pertransibimus regionem, vsque ad locum Sichem:sic ascensione cogitationis proficientes , donec perueniamus ad quercum altam. Videbitur etiam nobis dominus

A minus deus,qui viſus eſt Abrahę,ac promittet circa quercum
altam ſemini intelligibili animæ noſtræ dare terram. Porrò
ad eum,qui hæc verba conſiderauerit, facire opera Abrahæ,
pertinet quoque aram ædificare Domino:Domino inquam,
qui nobis quoque apparet,vbi eſt quercus alta:poſteáque re-
cedere à loco altæ quercus,quaſi ad montem,& à monte ad
Orientem Bethel (quod ſi interpreteris, eſt domus Dei) vbi
figet tentorium ſuum:Bethel quidem tanquam ad mare, An-
gæ verò tanquam ad Orientem, ſi interpreteris enim Angæ,
ſonat feſtiuitates, atque is profectò ceu proficiens poſt hæc
rurſum domino ædificabit aram : iam etiam inuocare valens
in nomine Domini,per ordinémque inde ſoluens, qui futu-
rus eſt filius Abrahæ, factus aliquo modo ducendi exercitus
peritior, intelligénſque, ad quot bella ſeipſum præparare o-
porteat,caſtramerabitur in ſolitudine,poſtea cum famem or-
tam in terra ſentiet,in Ægyptum deſcendet, illic habitaturus
(ne aduerſum quoque ſe præualeat fames, quæ ſuper terram
præualuerit)deſcendétque in Ægyptum cum coniuge ſua e-
leganti forma,pactis quibuſdam cum ipſa conſtitutis, quò ſe
manſuetè Ægyptij illius cauſa vtantur,ſintque illi in Ægypto
oues,& vituli,& aſini, & ſerui, & ancillæ, & muli, & cameli,
de quibus ſinguli alicuius ſapientis, & qui profunda ſcriptu-
ræ doctè penetrare poſſit,officium erit dicere: & certe gene-
ratim omnem Abrahæ hiſtoriam explorantes,& quæcunque
B de ipſo ſunt ſcripta,quæ vnum dicunt,& aliud innuunt,ſpiri-
tuales ſpiritualiter omnia facere conabimur. Vide verò an
non apertè ex his,quæ in hoc loco indagauimus conſtet, ſa-
pientis cuiuſdam eſſe,& omni virtute ornati,fieri Abrahæ fi-
lius. Quid enim opus eſt dicere,quanta opus ſit ſapientia, vt
Abrahæ opera conſideremus ? quantáque opus ſit potentia,
vt ea faciamus?Sed quali ſapientia,qualíque potêtia egemus,
1. Cor. 1. niſi Chriſti,qui eſt Dei potentia,& Dei ſapientia? Cum ergo
ſcriptum ſit,ſi filij Abrahæ eſtis,opera Abrahæ facite, conſe-
quenter huic dixeris,ſi filij Iſaac eſtis,facite opera Iſaac:ſimi-
litérque de Iacob,& de ſingulis ſanctis patribus.Contrà,ſin-
guli peccantes generatim quidem filij ſunt diaboli(quoniam
qui facit peccatum ex diabolo natus eſt) priuatè verò vel
Caym,vel Cham,vel Pharaonis,vel Nabuchodonoſor,vel ali-
cuius impiorum.Conſequenter etiam his dices, vnumquen-
que ex hac vita migrantem proficiſci ad ſuos patres:omnibus
enim hominibus decedentibus è vita,non ſoli Abraamo dici
cenſendum eſt:Tu autem ad patres tuos ibis,etiam ſi nō om-
nibus hominibus addatur illud,cum pace. At verò perfectis,
híſque,qui ſpiritualiter longæui fuerint, illud etiam additur,
in ſenectute bona : quandoquidem canicies hominibus eſt
prudentia,& corona gloriationis,& ſenectus,& gloria: veris
ac diuinis ſenibus canicies illæ ſunt,quę mente cernuntur,ip-
ſos ornantes.Nunc autem quæritis me interficere, hominem
qui veritatem loquutus ſum vobis,quam audiui à Deo.] Ie-
C ſum qui quærunt interficere (quoniam Deus nō interficitur)
etiam ſi interficiant,hominem interficient.Quòd ſi quærunt
interficere,& nondum interficiant,inſidias illi veluti homini
ſtruunt,non Deum eſſe exiſtimantes,cui ſtruuntur inſidiæ.
Nam nullus exiſtimans Deum eſſe,cui ſtruuntur inſidiæ,inſi-
Qui quærāt chriſtum interficere. dias illi ſtrueret. Cernere verò licet quoſdam aliquo modo
ſemper ſermoni dei ſtruentes inſidias, quoniam interficere
quærunt eum,& delere,tanquàm hominem ipſum (hoc eſt,
humanum & mortalem)eſſe exiſtimantes: qui vel humanio-
rem ipſius partem,& quod videtur, inuadunt, ſed vt corpus
Matt. 5. & 10. etiam ſermonis interficiant, perſpicuum eſt eos amplius ali-
quid facere non poſſe. Quamobrem non eſt nobis timendū
ab his,qui occidunt corpus, nihil reliqui poſtea quod faciant
habentes:neque timendum eſt ab his, qui occidunt corpus,
animam verò Sermonis interficere non valent,ſed timendus
eſt Dei Sermo, qui poteſt & corpus & animam perdere &
delere,ſiue in gehenna,ſiue quò ei lubitum fuerit: cum eiuſ-
modi ſit quiſpiam ſermo,vt corpus & animam habeat, quæ
2. Theſ. 2. Antichriſtū perdet chriſtus. perdantur,quia ſint perditione digna: quam ſermonem ſibi
aduerſarium Dominus Ieſus conficiet ſpiritu oris ſui,& abo-
lebit claritate aduentus ſui efferentem ſe aduerſum omnem,
qui dicitur deus,aut numen. Et ſanè hi, ad quos eſt ſermo,
quærunt interficere hominem, qui veritatem loquutus eſt,
quam audiuit,& accepit à patre. Etiam ſi ſimpliciter locum

hunc interpretemur,apertè Seruator docuit, quòd is, quem D
quærebant Iudæi,vt morti traderent,Deus non erat, ſed ho- *Deū mori*
mo,qui etiam interfectus eſt. Nam Deum dicere mori ne- *dicere ne-*
phas eſt:& hanc ob cauſam verbum illud, quod erat in prin- *fas.*
cipio apud Deum,quod etiam Deus verbum erat,non mor- *Ioan. 1.*
tuum fuit.Sed quęres quoniam ſcriptum ſit,verbum caro fa-
ctum eſt,vtrum tandem verbum caro factum eo,quòd factū
ſit caro,factum etiam ſit homo, aut non ſit factum homo:
nam ſi factum eſt homo,poteſt ipſum quæri, vt interficiatur.
Quod ſi nō fuerit factum homo, verbum etiam caro factum
non interfectum,reſtitutum eſt,ſúnque ſingula ipſius reſti-
tuta ad hoc,quod erat antequam fieret caro. Hoc Abraā non
fecit,quod nullo modo Abrahæ facile factu erat, ſi non fecit
Abraam,idque poſtea contigit,deſtruere atque abrogare vi-
detur hunc contextum,hoc Abraam non fecit : quibuſdam
ad hoc dicturis,fruſtra dici,hoc Abraam non fecit, ſi id nul-
lo modo fieri poterat ętate Abrahæ:non enim natus erat A-
brahę tempore Ieſus. Sed dicerem ego (quoniam veluti in
laudem dici Abrahæ opinor hęc verba, hoc Abraam non fe-
cit)iuxta doctrinam ſeruatoris,docentis,ac dicentis, Abraam
pater veſter exultauit vt videret diem meum, & vidit & ga-
uiſus eſt, fuiſſe Abrahe tempore hominem, qui veritatem,
quam à Deo audiſſet,loqueretur : quem tamen Abraam ipſe
interficiendum non curarit:Et obſerua,quòd homo, qui tro- E
picè intelligitur in Ieſu,nunquam non aduenerit in hanc vi-
tam:& poſt tempora hiſtorię ſui ipſius, & antea. Hanc ob *Heb. 6.*
cauſam fieri nō poſſe exiſtimo,vt qui ſemel illuminatus fue-
rit, quíque donum cœleſte guſtauerit particeps factus ſpiri-
tus ſancti,guſtaueritque bona Dei verba,ac virtutes futuri ſe-
culi,ſi excidet,denuo reponetur per pœnitentiam ab integro
crucifigens ſibimet ipſi filium Dei,& infamans, vel ante cru-
cifigens,vel denuo crucifigens filium Dei,infamánſque, ſiue
antequā corporalis Seruatoris noſtri aduentus hiſtoriis man-
datetur,ſiue poſt.Non enim qui nunc poſt illuminationem,
cęteráq; Dei in ſe beneficia peccat,filium dei crucifigit pro-
pter peccata, ad quę recurrit, nihil perficiens illius actionis,
quę communius dicitur corporalis ad crucifigendum filium
Dei,non idem etiam antea fieret, & qui peccat poſt quàm
audierit diuina verba,antea crucifixerat filium dei. Quòd ſi *Acta Pau-*
cui placet admittere,quod in actis Pauli ſcriptum eſt tanquā *li liber apo-*
à Seruatore dictum,denuo debeo crucifigi, exiſtentem iſto *cryphus.*
modo etiam ante acceſſum,quando eadem cauſa eſt dicenti,
iam debeo crucifigi,quamobrem enim non etiam antea cru-
cifixus eſt, vt crucifigendus eſt denuo ? Vide verò, an non *Gal. 2.*
tantum ſanctorum, qui poſt Chriſti aduentum fuere, ſit
vox illa, cum Chriſto crucifixus ſum, ſed ęquè ad priores *Gal. 2.*
etiam pertineat,ne differre dicamus ſanctos, qui poſt Chri-
ſti aduentum fuere, à Moyſe, & patriarchis. Vox illa quo-
que : viuo ego, non amplius ego, ſed viuit in me Chri-
ſtus,æquè etiam dicatur non ſolum de ſanctis,qui poſt Chri- F
ſti aduentum fuere, verùm etiam de his, qui antea. Obſer-
uo etiam, & hoc dictum Seruatoris : Deus Abraam, & *Matth. 22.*
Deus Iſaach, & Deus Iacob, Deus autem non eſt mortuo-
rum, ſed viuentium, num forte Abraam, & Iſaach,& Ia- *Rom. 6.*
cob, propter hoc ſint viuentes, quoniam, & ipſi cum Chri-
ſto conſepulti, reſurrexerunt : non tamen corporalis ſepul-
turę Ieſu, vel corporalis reſurrectionis eius inſtar. Hęc ha-
ctenus de eo quod eſt : Abraam hoc non fecit. Quid au-
tem hoc eſt aliud, niſi quęrere interficere hominem,qui ve-
ritatem loquutus fuerit, quam à deo audierit. Tradimus
enim, & docemus, nunquam defuiſſe ſanctis ſpiritualem
Ieſu aduentum, atque diſpenſationem. Quòd ſi hæc(perin- *Ioan. 8.*
de atque in aliis conſiderauimus) ad ſenſum anagogicum re- *Anagoge.*
duxeris, alius hæc omnia huius loci ſimiliter explanare ten-
tabit, ad myſticum Abraam ea referens, omiſſa vulgari ex-
planandi conſuetudine, quęrens horum ſingulorum conſe-
quentiam. Vos facitis opera patris veſtri. Quòd ad dictum
hoc attinet,clarum non eſt, quem patrem Iudeorum, qui ſi-
bi crediderant,quíque nondum agnouerant veritatem, velit
dicere,ad hoc enim hęc omnia loquitur : quòd niſi poſt pau-
ca intuliſſet vos à patre diabolo eſtis, & deſideria patris ve- *Ioan. 8.*
ſtri,vultis facere,ne nunc quidem agnoſceremus(ſaltim aper-
tè)conſilium loquentis. Nec mirum profectò,ſi ad eos Iu-

G dæos,qui ei crediderant, nec tamen tantum temporis in sermone eius permanserant, vt verè ipsius facti discipuli agnoscerent veritatem,vt ab ea liberarentur,dixerit.Vos facitis opera patris vestri:& illud etiam,quod in sequentibus subiungitur:vos ex patre diabolo estis.Quamuis enim inhumanum hoc dictum videatur ad eos qui ei crediderant, quiq; aliquo modo ab eo edocti fuerant,non tamen eo vsque, vt verè discipuli Christi dicerentur, attamen necesse est consideremus illud à Ioanne in catholica epistola dictum de filiis dei, déque filiis Diaboli: Qui committit peccatum ex diabolo est, quoniam ab initio diabolus peccat. Ad hoc apparuit filius Dei,vt dissoluat opera diaboli, omnis qui natus est ex Deo, peccatum non committit, quoniam semen ipsius in eo manet,& non potest peccare eo,quòd ex deo natus est. In hoc manifesti sunt filij dei,& filij diaboli,omnis qui non facit iustitiam,non est ex deo,& qui non diligit fratrem suum. Quibus verbis sic habentibus, considera, an non apertè dictum sit:omnis qui committit peccatum ex diabolo est. Proinde in quantum,peccatum committimus,nondum exuimus ortum ex diabolo, etiam si credere in Iesum existimemur, & consequens est hoc dici à Iesu Iudæis,qui ei crediderant:Vos facitis opera patris vestri,telationem habente voce patris, ad diabolum,propter illud:vos ex patre diabolo estis. Quòd si

1.Ioan.3.

H omnis qui committit peccatum est ex diabolo,omnis qui nō est ex diabolo,non committit peccatum. Quin etiam si ad hoc apparuit filius dei,vt soluat opera diaboli,quatenus nondum soluit in nobis opera diaboli, quia huic non exhibuerimus nos ipsos soluenti opera diaboli, nondum deposuimus esse filij diaboli : quia ab operibus agnoscimur cuius filij simus,ex quibus etiam perspicuum est,non propter opificium, aliquem diaboli filium esse, neque quia sic creatus fuerit filius quispiam in hominibus dici dei : imò manifestum est, quòd qui aliquādo fuerit diaboli filius,effici possit filius dei. Id quod etiam Matthæus hunc in modum manifestat Seruatorem dixisse scribens,Audistis dictum esse:Diliges proximū tuum,& odio habebis inimicum tuum. At ego dico vobis: diligite inimicos vestros,& orate pro persequentibus vos, vt sitis filij patris vestri,qui in cœlis est. Orate enim vt orantes pro persequentibus vos,& inimicos vestros amore prosequētes,filij efficiamini patris cœlestis, si quis antea ex vobis non fuerit illius filius. Quoniam autem manifesti sunt filij dei,& filij diaboli, propter id quod superius dictum est de diaboli filiis nempe qui committit peccatum ex diabolo est, De filiis verò Dei:omnis qui natus est ex deo,peccatum non committit,quoniam semen ipsius in eo manet, & non potest peccare,eo quòd ex deo natus est, perspicuum est hominem omnem,qui compleuerit rationem,vel filium Dei, vel filiū diaboli esse. Aut enim committit peccatum, aut nō committit:

Contra Manichæos qui opificium propter dei opificium aliquē diaboli filium esse dicebāt.

Matt. 5.

1.Ioan.3.

Filij dei nō peccāt, scilicet ad mortem.

I cum nihil sit inter committere peccatum, & non committere peccatum:& siquidem peccatum committit, diaboli est: sin verò peccatum non committit,ex Deo natus est. Coniuncta sunt autem enunciationi horum de filiis Dei & filiis diaboli,quæ in epistola ipsa dicuntur de his,qui sunt in filio Dei, déque his,qui non viderunt eum:omnis enim(inquit)qui in eo manet non peccat, & omnis qui peccat,nō vidit eum:igitur si omnis,qui in illo manet non peccat,qui peccat nō manet in filio:& si omnis qui peccat, non vidit filium, qui vidit filium non peccat. Pariter hoc etiam notabis quid sibi velit Ioannes dicens:omnis qui peccat non vidit filium : quasi his verbis vidit ipsum,innuens semper aliquos esse posse, qui videant filium dei, quique ex ipsius visione participent potentiam nunquam peccandi : prætetea dices hæc verba, vos facitis opera patris vestri, aliquando quidem dici ad filios diaboli, aliquando verò ad filios Dei : Qui peccata nanque committunt, opera patris sui diaboli committunt, at verò qui præclare se gerunt, opera faciunt patris sui dei. Sed probabile est futurum, vt aliquis ex his moueatur,cogitans an faciendo bona & mala seorsum, idem propter bona filius dei, & propter mala filius diaboli esse possit. Sed hoc præterquam quod absurdissimū est,non innuitur ex dictis.Enunciat nanque Ioannes,quòd vnusquisque, qui ex Deo natus est, peccatum non faciat(quòd semen illius in seipso habeat)nec posse hunc peccare, eo quòd ex deo natus

1.Ioan.3.

1.Ioan.3.

sit.Omnis igitur, qui ex deo natus est, peccatum non com K mittit: nec tamen scriptum est, quòd omnis natus ex diabolo, iustitiam non committit: sed qui committit peccatum, ex diabolo est. Rursus non quemadmodum dictum est de eo qui committit peccatum, ex diabolo est, ita scriptum est, qui committit iustitiam, ex Deo est. Et adhibe animum ad differentias propositionum, quonam pacto cum omni diligentia à Ioanne dictæ fuerint, adeò vt miretur aliquis, quomodo irreprehensibiliter, & vt quidam dicerent, dialecticè,illis vsus fuerit : cúmque similia afferret de his qui sunt ex diabolo, déque his, qui sunt ex Deo, similiter extulisset si fecisset: quemadmodum qui peccatum committit ex diabolo est,ita qui iustitiam cōmittit ex Deo est. Vel si(quémadmodum scripserat:omnis qui natus est ex Deo, peccatum non committit)fecisset : omnis qui natus est ex diabolo, iustitiam non committit. An non etiam sapientissimè admodum posuit verbum est, & vocabulum genitus? verbum est (dictum de eo qui ex diabolo est)non ponens de his, qui ex Deo sunt,& vocabulum,genitus,scriptum de his,qui sunt ex Deo, non ponens de his, qui sunt ex diabolo : extulit enim eum,qui ex Deo est,vocabulum genitus,ponens de eo:quod si etiam de diabolo posuisset,peius quiddam ostensurus erat, quàm si dixisset,est ex diabolo.Atque etiam si posuisset verbum est,de eo qui est ex Deo, quemadmodum posuit de eo, L qui ex diabolo est,minus ostensurus fuerat de eo,qui ex Deo natus est:cum longe melius sit genitum fuisse ex Deo,quàm ex Deo esse.Sed dicet aliquis quasdam creaturas esse ex deo, quæ omnino genitæ non sint ex Deo, hásque omnino inferiores esse omnibus,quæ à Deo dicantur genita esse. Ac certè cum perueneris ad differentiam illam, quæ est inter esse ex diabolo,& inter genitum esse ex Deo, quæres num fortè aliquis sit,qui etiam ex diabolo sit natus:cum omnino qui sit ex diabolo, non continuò etiam natus sit ex diabolo: cum si sit aliquis ex Deo,non omnino sit etiam natus ex Deo.Proinde formatur, delineatúrque qui natus est ex deo, si peccatum non committat,eo quòd semen dei in ipso maneat, & à potentia dei in se existente ingenita vim habeat in posterum non peccandi.Dicitur etiam in extremo huius epistolę: omnis qui natus est ex deo,non peccat,sed qui genitus est ex Deo,seruat seipsum,& malus ille non tangit eum. Qui seipsum non seruat ne malo illo tangatur,nō genitus est ex Deo, & omnis,quem tangit malus ille non genitus est ex deo,tangit autem malus ille eos,qui seipsos non seruant. Quoniam verò nullo facto interuallo ad eos, de rebus Abraam hoc infertur, facite vos opera patris vestri, quærebamus num fortè propter primum Abrahæ datum mandatum, hoc scriptum sit. Primum nanque diuinum mandatum ad eum sic habet: Egredere de terra tua de, cognatione tua & de domo patris tui, & vade ad terram, quam ostendam tibi. Exiuit ergo Abraam de domo patris sui, quod non fecisse conuincuntur M hi qui reprehenduntur, eo quòd non bene dixerint: Pater noster Abraam est. Nam si filij Abrahæ faciunt opera Abrahæ, & primum opus exire de terra sua, & de domo patris sui, & proficisci ad eam terram, quam illi ostendit deus (& hanc ob causam hi,ad quos est sermo, reprehenduntur tanquam qui non sint filij Abrahæ)liquet eos idcirco reprehendi,quia non exierint è domo patris sui: tanquā adhuc ad malum patrem diabolum pertinentes:atque adhuc patris illius opera faciens. His à nobis hunc in contextum dictis palàm opinor eos conuictos, qui hinc ostendi existimant filios diaboli ex creatione esse.

Contra Manichæos qui malos à diabolo genitos dicebant.

Quæstio de quibusdam creaturis.

1.Ioan.5.

Gene. 12.

Ioan.8.

TOMVS VIGEGIMVS SECVNDVS.

Dixerunt ergo illi, nos ex stupro non sumus nati, sed vnum patrem habemus Deum.

QVÆRO

A QVÆRO num forte Iudæi illi, qui dicuntur Domino credidisse, redarguti, quòd non sint filij Abrahã, acerbius respondeat illi, rectè innuétes, Seruatorem ex stupro natũ fuisse: hoc suspicátes, vt probabile est, quòd admissus non fuerit celebris, atque diuulgatus illius ortus ex virgine. Admodum enim præter rationem, atque præter rem, de qua agitur, videntur mihi hæc verba ipsi effutisse, cum neque ad superiora, neque consequenter posterioribus dictum fuisse possit, ac ne simpliciter quidem intelligi illud: Nos ex stupro non sumus nati quod ipsi dixerunt. Quin etiam quoniam patrem suum dicebat Deum Seruator, neminem hominem patrem sui ipsius confitens, probabile est ipsos illi dicto, nos ex stupro non sumus nati, subiungere, rursum inimici facti, illud: Vnum patrem habemus Deum, tanquam si dicerent: nos potius, quàm tu habemus vnum patrem Deum, qui te ortum dicis ex virgine, cum natus sis ex fornicatione: qui etiam dicis te vnum solum patrem habere Deum, quia iactes te natum ex virgine, fatentibus alioqui nobis Deum patrem, non tamen negãtibus hominem etiam nos habere patrem. Sed dicet aliquis hęc sic intellecta non posse esse verba eorum Iudæorum, qui illi crediderant, ad quod dicendum est: Quòd cum principio dictum fuisset illis illud: si vos manseritis in sermone meo, verè discipuli mei eritis, & agnoscetis veritaté, perinde ac possent manere in sermone Iesu, & non manere, non difficillimum factu esse, quosdã redargutos nõ mansisse in sermone ipsius, cumq; B non mansissent, acerbiùs & repugnanter illud dixisse: Nos ex stupro nõ sumus nati, vnũ patrem habemus Deum. Videntur mihi contentiosius quoque respondisse. Cum enim antea dixissent, semen Abrahæ sumus, & quasi hoc manifestius per illud, pater noster Abraham est, confessi fuissent, atque audiuissent ad illud, si pater vester Abraham esset, opera Abrahæ faceretis, maiorem Abrahamo suum ipsorum patrem fatẽtur, dicentes: vnũ patrem habemus Deum: Ac fortassis, eò quòd aliqui homines sint ex diabolo, alij verò orti ex Deo, omnes rectè diceremus, qui geniti ex Deo † essent, ex stupro ortos fuisse. Non enim ex sponsa, sed ex meretrice materia gignit, vel creat diabolus eos, qui ab ipso sunt: qui etiam immodicè affecti, & affixi rebus corporalibus adglutinantur meretrici materiæ facti cum ipsa vnum corpus: cum hi, qui ex Deo fuerint geniti, à meretrice materia recedant, etiam adglutinentur domino, vniti sermoni illi, qui in principio erat apud Deum, & sapientiæ ipsius, quam creauit principium viarum suarum ad opera sua: vt sint cum ipsa vnus spiritus. Qui enim adglutinatur meretrici vnum est corpus, qui verò adglutinatur domino, vnus spiritus est.

Iudæi tege re volebat virginitatẽ D. Mariæ.

† nõ, videtur desiderari.

1. Cor. 6.

Dixit illis Iesus: si Deus pater vester esset, diligeretis vtique me: ego enim ex Deo exiui, & venio.

C QVONIAM qui naturas introducunt, vtuntur hoc textu, enarrantes ipsum, ac si dixisset Iesus: tãquam agnatum vobis ac fratrem agnouissetis me, atque veluti propriũ dilexissetis me, si Deus pater vester esset, mouenda sunt contra ipsos dubia, hunc in modum. Erat quando Paulus oderat Iesum, cumq; oderat, cũ depopularetur & persequeretur ecclesiam Dei, veraq; narrans dicebat illi primũ Dei oraculũ: Saul, Saul quid me persequeris? cum ergo verè dixerit illud: si Deus pater vester esset, diligeretis vtique me, perspicuum est quoque illud, quod cum hoc conuertitur, rectum esse: si me nõ diligeretis, nequaquã Deus pater vester esset. Ergo Deus pater non est eorum, qui non diligunt Iesum, cumq; tempus fuerit, quo Paulus non diligebat Iesum, sequitur quoque tempus fuisse, quo Deus pater Pauli non erat: non ergo natura Paulus erat Dei filius, sed postea factus est Dei filius: quando etiam rectè assumeremus id, quod sequitur illud, quod præcedit coniunctum, dicens: Atqui, ô Paule, Deus pater est tuus, diligis ergo Iesum. Quin etiam ante tempora fidei Pauli, cum verum esset illud: si Deus pater vester esset, diligeretis vtiq; me, rectè assumere posset Iesus, dicens: Atqui, ô Paule me non diligis, non ergo pater tuus Deus est. Quãdo autẽ Deus efficitur alicuius pater, nisi quãdo aliquis seruauerit mandata? quibus (cũ antea non esset aliquis filius patris cœlestis) efficitur ipsius filius, D quando etiã pater ducens hunc ad regenerationẽ pater ipsius efficitur, & habetur ipsius pater. His adiungere possumus, quę in euangelio secundum Matthæum scripta sunt hunc in modum: Audistis dictum esse, Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum, at ego dico vobis: diligite inimicos vestros, & orate pro his, qui vos persequuntur, vt sitis filij patris, qui in cœlis est. Adhibe autem animum ad illud, vt sitis filij patris vestri, qui in cœlis est, ostendens quòd qui antea non est filius illius patris, qui est in cœlis, deinde illius efficiatur filius: cumq; diligẽter obseruaueris illud, vestri (quod additur vocabulo patris, sic enim scriptum est: vt sitis filij patris vestri) quæres, vtrum simplicius illud dictũ sit, an peccantibus exemplaribus additũ sit illud, vestri. Nihil enim quæsissemus, si scriptum fuisset, vt sitis filij patris illius qui in cœlis est: & præsertim quoniã videntur hæc repugnare: vt aliquis sit filius nõ simpliciter patris illius qui est in cœlis, sed sui patris: nam E si est pater ipsius, non efficitur postea filius ipsius. Sin verò ipsius filius efficitur, non erat antea ipsius pater. Illud simul obseruabis (eò quòd ex his qui censentur credere, quidam serui Dei, rursum alij dicantur filij Dei) an fortè non qualecunque mandatum, sed quædam per excellentiam præclarè acta faciant aliquem, qui ea obierit, effici filium Dei. Quamobrem cum in Matthæo multa sint dicta, illud obserua, vt sitis filij patris vestri, qui in cœlis est, quod subiũgitur illis verbis: Ego autem dico vobis, diligite inimicos vestros, & orate pro his, qui vos persequuntur. Elucet enim similitudo erga Deum, atque imitatio ipsius diligentis omnia entia, & nihil abominantis eorum, quæ fecit, & omnibus parcentis: quandoquidem ipsius domini animarum amantis, sunt omnia in eo, qui diligit inimicos suos, & precatur pro his, qui persequuntur eum: Alioquin quomodo conuenienter subiungeretur illud: vt filij sitis patris vestri, qui in cœlis est, illis verbis: dictum est, ne committes adulterium: at ego dico vobis, quicunque aspexerit mulierẽ ad cõcupiscendam eam, iam adulterium cõmisit in corde suo cum ea, atque illis de perditione vnius membrorum, ne totũ corpus cõiiciatur in gehennam? Quin etiam si subiungeretur, post illud, dictum est antiquis, F & post illud: Non peierabis, sed persolues domino iuramenta tua: at ego dico vobis, ne iuretis omnino, vt sitis filij patris vestri, qui in cœlis est, multum profectò offendiculi ex se fecisset: nunc autem vt ille pater cœlestis exoriri solem facit super malos & bonos, sic vnusquisq; filiorum Dei dilectionem in semetipso, veluti solem habemus, hanc exoriri facit etiam super malos, cum suos ipsius dilexerit inimicos. Ac rursum quemadmodum pluit Deus super iustos & iniustos, ita sanctus (veluti pluuiam quandam) demittit precationem super eos, qui deorsum degunt, eò quòd illum persequebantur, pro talibus etiam orans. Hæc in illud quod mihi explanandum incidit, si Deus pater vester esset, diligeretis vtique me. Videamus verò & illud. Ex Deo exiui, & venio, cum quo conferre illud Michææ vtile videtur sic habens: Audite populi sermones, & attendat terra, & omnes qui in ea sunt, & erit dominus testis contra vos: dominus inquam de domo sancta sua. Ecce egreditur dominus de loco suo, & descédet, & calcabit super excelsa terræ, & cõmouebuntur mõtes sub illo, & valles liquescent, sicut cera à facie ignis, & sicut aqua, quæ descendens per præceps defertur. Et vide an fortè æquipolleat illud: exiui à Deo, cum illo: Dominus egreditur de loco suo, quoniã quando filius in patre est, antequã seipsum inaniat, veluti locus ipsius est Deus. & si quis consideret ipsum existentem in principali illa Dei forma, videbit nondum egressum à Deo filiũ ipsius, & dominũ nondum egredientẽ de loco suo, cum verò cũ hoc statu cõtulerit statũ illius, qui seipsum inani uit, ex eò ꝙ formã serui assumpserit, intelligit quomodo filius Dei exierit, & venerit ad nos, ac veluti extra eũ, qui misit illũ, factus fuerit, etiam si alio modo nõ dimiserit illum solum pater, sed est cum ipso, qui etiam est in filio, quemadmodum filius est in patre. Sin verò non consideraueris alio modo esse filium in patre, quàm erat antequam exiret à Deo, videbitur repugnare, egressum esse à Deo, & egressum à Deo esse adhuc in Deo. Cæterùm alij illud, exiui à Deo, exposuerunt pro eo quod est, genitus sum ex Deo: quos sequitur filium dicere

Cõtra deliriũ de duabus naturis

Act. 9.

Matt. 6.

Matt. 5. & 6.

Ioan. 8.

Mich. 1.

Ioan. 14.

G ex ſubſtantiâ genitum fuiſſe patris veluti diminuti, & carentis, ſubſtantia filij, quam ante habebat, quando generauit filium: tanquam ſi conſideraret aliquis hoc etiam in prægnantibus. Conſequitur autem illos dicere, patrem & filium corpus eſſe, ac patrem diuidi: quæ dogmata hominum ſunt eorum, qui ne per ſomnium quidem rerum quæ animo cernuntur, & incorpoream naturã (quæ propriè eſt ſubſtantia) imaginati ſunt: vnde etiam perſpicuum eſt hos in corporali loco patrem eſſe daturos, & filium immutato loco, ex loco ad hanc vitam deueniſſe, nec mutaſſe ſtatum ex ſtatu, vt nos interpretati ſumus. Neque enim à memetipſo veni, ſed ille me miſit. Hæc arbitror dici perinde, quaſi à ſemetipſis veniant quidam, nõ miſſi à patre doctrinam, vel prophetiam prominentes: At de talibus quidem hominibus docemur à Hieremia, apud quem ſcriptum eſt: Non mittebam prophetas, & ipſi currebant. An verò potentiæ etiã aliquæ non miſſæ à patre venerint ad homines, notabis: & an aliquæ inter ipſas egreſſæ ſint à Deo, & idcirco peccarint, quia miſſæ nõ fuerint ab ipſo. Nec prætereundus eſt locus abſque indagine de ſermone animæ. Nam fortaſſis Ieſu anima in ſua ipſius perfectione exiſtẽs, in Deo, & in plenitudine erat: & inde egreſſa, quia miſſa fuerat à patre, aſſumpſit corpus ex Maria: alię verò H non ſic exierunt à Deo: hoc eſt non à Deo miſſæ, neque à diuina voluntate præmiſſæ.

Cautè. *Natura incorporea propriè ſubſtantia.* *Ioan.8.* *Hier.23.* *De angelis & anima.*

Quare dicta mea non agnoſcitis? quia non poteſtis audire ſermonem meum.

VOS, inquit, non poſſe ſermonem meum audire, in cauſa eſt, quòd dicta mea non agnoſcatis. Vnde primum comparanda nobis eſt vis audiendi diuinum ſermonem, vt deinde omnia Ieſu dicta agnoſcere poſſimus: licet enim illi, qui antea non valebat audire ſermones Ieſu, poſtea eò peruenire, vt poſſit audire illos, quoniam quàm diu non medicauerit alicuius auditum ſermo, ac filius Dei dicens mutuo adaperire, non poteſt ille audire. Simul atque autem ſolutum fuerit vinculum, quod occaſionem præbebat ſurditatis, tunc audite quis poterit Ieſum, quando etiam cognoſcere poteſt ipſius dicta. Alioquin dicant nobis illi, qui exiſtimant hiſce verbis conſtitui dogma de naturis, vtrum poterant illi (quibus medicatus eſt poſtea) muti adhuc exiſtentes, audire, an non? ſed cum liqueat eos non potuiſſe, perſpicuum eſt licere immutari ab impotentia audiendi ſermones Ieſu, ad audiendum illos, & non propter naturam incurabiliter habentem, quando non poteſt aliquis audire: ſunt I hæc potiſſimum dicenda his, qui ab eccleſiæ decretis diſſident, gaudentes allegoriis, & ſanationum hiſtoriam reducentibus ad curationem animæ, quam Ieſus liberat ab omni morbo, & ab omni mollitie. Arbitror verò ego vocabulum audire, poſitum nunc eſſe pro intelligere, quæ dicuntur. Vocabulum verò agnoſcere, pro eo, qui percipiens aſſentitur, illuſtratus luce cognoſcendi ea. Sanè Heracleon ſuſpicatur cauſam reddi, cur ipſi audire non poſſint Ieſu ſermones, neque illius dicta cognoſcere, per illud vos ex patre diabolo eſtis, iſtiſque verbis, inquit: Quare autem non poteſtis audire ſermonem meum? an quoniam ex patre diabolo eſtis, pro eo quod eſt, ex eſſentia diaboli? manifeſtans de cætero naturam ipſorum, cum prædixiſſet ipſos neque Abraham eſſe filios, haud enim odio proſequerentur illum, neque Dei, ex quo non diligebant illum. Cæterum ſi illud: vos ex patre diabolo eſtis expoſuiſſet, vt in ſuperioribus expoſuimus nos, & dixiſſet: quia adhuc ex diabolo eſtis, non poteſtis audire ſermonẽ meum admiſiſſemus etiam illius enarrationem: nunc autem apertè dicit quoſdam homines eſſe ὁμοουσίους, hoc eſt eiuſdem ſubſtantiæ cum diabolo: qui alterius eſt ſubſtantiæ (vt exiſtimant illius etiam ſectatores) ab his, quos vocant animales, vel ſpirituales.

Mar.7. *Audire pro intelligere.*

TOMVS VIGESIMVSTERTIVS.

Vos ex illo patre diabolo eſtis, & deſideria patris veſtri vultis facere illius diaboli.

AMBIGVVS eſt contextus, proinde quoque K duplex ex eo elici poteſt ſenſus: alter, vt ſit quaſi diabolus habeat patrem, ex quo patre (quantum ad cõtextum attinet) oſtendatur hi eſſe, ad quos eſt ſermo: Alter (qui etiam melior eſt) vos ex hoc patre eſtis, de quo prædicatur diabolus. Atque ambiguus quidem futurus erat hic cõtextus, ſi etiam omiſſo primo articulo, dictũ fuiſſet ex patre, & non ex illo patre, attamẽ aperius apparuiſſet voluntas contextus. & quidẽ qui faueret credenti eſſe aliquem diaboli patrẽ, cuius filios videatur dicere hos, ad quos eſt ſermo, verbis quæ ſubiungũtur vſurus eſt, ſic ſe habentibus: Cum loquitur mendaciũ, ex propriis loquitur, quoniam mendax eſt & pater ſuus † dicẽtque mendacium eſſe diabolum, diuerſum verò ab hoc eſſe mendacij patrẽ, ſed nõ rectè hoc diceretur: nã magis cõueniet mendacium contrario dicentis: Ego ſum veritas. dico autẽ contrario Chriſti, cui mẽdax eſt pater, qui diabolus eſt. Sed cõſentaneũ eſt aliquẽ offenſum iri, eò quòd dixerimus Antichriſtum eſſe mendaciũ, vituperabilem non amplius futurũ, ſi hypoſtaſi, & eſſentia nil aliud ſit mendaciũ, contra quem cum attuleris in mediũ illud: perditio factus es, & non eris in ſeculũ (quod in Ezechiele dictũ eſt de quodam, qui propter vitiũ immutatus fuerat, vt eſſet ipſa perditio) tu ſimiliter etiã proferes aliquem non eſſe natura mendaciũ, ex creatione, ſed ex mutatione, & proprio propoſito talem factũ fuiſſe, & ſic, vt nouẽ dicã, naturatũ. Quamobrem non fugiens quis ceu abſurdum dicere: Antichriſtum mendacium eſſe, dicet omnibus etiã cõgruere mentiẽtibus hoc dictũ: Cum loquitur mendaciũ, ex propriis loquitur. Cum enim mendaciũ (quod in ſingulis mẽtientibus L ineſt) loquitur, ex propriis mendaciis loquitur. Quinetiam ſi referas hæc verba: mẽdax eſt & pater eius, ad vnumquenque proferentem mẽdacium ex ſuo ipſius ore, dicãſque hunc eſſe patrem eius mẽdacij quod loquitur, huiuſmodi ſanè aſſignatio abſurda non erit. Sed dicta hæc ſunto veluti adiacentia amphiboliæ contextus nobis expoſiti: ſequitur.

eius, ſcilicet mendacij. *Ioan.10. & 19.* *Ezech.26.* *Mendaciũ nõ ex creatione, ſed ex mutatione.*

Et deſideria patris veſtri vultis facere.

ENARRANTES illa verba: vos opera patris veſtri facite, anteuertimus etiã in hoc diſſerere, frequenter alioqui colligentes, quæ nobis vtilia viſa fuerãt ad enarrationẽ. Proinde ſine cauſa nunc hoc in loco nõ immorabimur, niſi quod ſi ortus fuerit aliquis ex diabolo (eò quòd cõmittat peccatũ) & hunc ab illo ortũ non aboleuerit, hunc nõ vnum, ſed plura deſideria talis patris, velle facere. Cumq; deſideria, quæ ſunt in omnibus filiis diaboli, naſcuntur à deſideriis, quę ſunt in diabolo, perſpicuum eſt deſideria illius eſſe prudentiã materiæ, & corruptionis, quas propriè inimicas dixerit aliquis eſſe aduerſus Deum: Atq; cædes quidem, & iniuſtitias, & auaritiam, ſi quis dicat illius eſſe deſideria, quæ generẽt deſideria M his ſimilia in filiis eius, non diſſentanea loquitur: atque etiam generaliter dicere immũditia naturæ illi puriſſimè contrarias exiſtentes, eſſe illius deſideria, à quibus deſideria ingenerẽtur diaboli filiis, ad res immundas, non grauatè admittẽdum eſt, dicere etiã fornicationem, vel adulteriũ, vel amorem obſcœnum in pueros, vel mollitiem eſſe illius deſideriũ, facilè quis etiã admiſerit: Quòd ſi dubitet quis, quónam pacto hæc deſideria in hominibus oriantur deſideriis quæ ſunt in illo, quantum ad verba attinet, veluti quiddam vniuerſale doceatur de deſideriis, quæ ſunt in hominibus, quòd velint homines deſideria patris ſui facere, quia omnia, quæ præter legem deſiderant, antea fuerint deſideriũ patris ſui, tale enim eſt, quod dicitur: deſideria patris veſtri vultis facere, ad hunc dicendum eſt, diabolum deſiderare vt corrumpatur, verbi gratia: hic puer, illa adulteriũ cõmittat, hi fornicentur, & hæc deſiderando ingenerare his qui valent illi obſequi, deſiderium faciẽdi, quæ ille cupiat effici: vt hac ratione dicat aliquis diabolum cõmittentem fornicationem, aut adulterium, prius fornicari, & prius adulterium committere, quàm hominem. Idem etiam dices de omni peccato, verbi gratia: diabolus argentum non deſiderat, at amat argẽti cupidos facere, facereq; homines rerum materialium affectibus obnoxios: quod ipſius deſiderium facere

Deſideria diaboli quæ

A facere volunt hi, qui argentũ non aliter quàm volũtate amãt. Quamobrem omnia quæ acturi sumus, inspiciamus oportet, & examinemus, ne fortè quod facere volumus, si ex desideriis diaboli: vt cũ viderimus diaboli desideria, desinamus velle ea facere: scientes omnem, qui diaboli desideria facere voluerit, ex Deo patre haudquaquam esse posse, sed factũ fuisse diaboli filium, atq; etiam formatum, & factum ad imaginem mali patris, eo quòd velit peioris desideria facere, à quo proficiscũtur, formanturq; terrestris illius imagines. Primus enim terrenus ille (eo quòd primus delapsus fuerit à rebus melioribus, & desiderauerit alteram vitam, præter vitam præstantiorem) dignus factus fuit, vt esset principium nõ creaturæ, non operis, sed figmenti domini: factus vt illuderetur ab angelis eius. Nostra verò principalis substantia in ea parte est, quæ ad similitudinem est creatoris. Altera verò ex culpa in figmẽto, quòd è puluere terræ est sumptum. Atque equidem si obliti veluti substantiæ melioris, quæ in nobis est: ei figmento, quod est è puluere, subdiderimus nos ipsos, pars etiam præstantior imaginem terreni sumet, sin verò intelligentes quod factum est ad imaginem, & quod sumptum est è puluere terræ, inclinauerimus ad hunc, ad cuius imaginem facti sumus, erimus etiam ad similitudinem Dei: omni affectione erga materiam, & erga corpora, atque etiam erga aliquem eorum, qui sunt ad similitudinem, abolita. Quoniam autem, ἐπιθυμία, hoc est desiderium indifferens est in scripturis diuinis non agnoscentibus accuratam vocabulorum significationem, à gentibus qui diligenter disseruere traditam (qui τὸ ἀστεῖον, hoc est) quid industrium, studiosúmque est nominent βούλημα, hoc est voluntatem: eam deffinientes appetitum rationi consentaneum, quod verò malum est ἐπιθυμία, hoc est desiderium, quod dicunt esse appetitum à ratione alienum, vel vehementem appetitum dicendum est: omnem naturam genitam desideria patris sui velle facere: quemadmodum etiam omnis natura facit opera patris sui: in primis quidẽ illius patris sancti, ingeniti existentis, qui est Deus, illius verò in primis mali patris, qui ex nullo est patre: quippe in quo nullus pater effecerit, vt subsisteret prauitas, sed auersio à Deo genuerit eam. Quod igitur nunc examinatum à nobis est, nempe vos desideria patris vestri vultis facere, perspicuum est ad diabolum referri, cum superius dictũ sit: vos ex patre diabolo estis, & subiungatur, ille homicida erat ab initio. Quin etiam ad vnumquenque, siue is fuerit ex diabolo, siue ex Deo rectè dicetur: vos desideria patris vestri vultis facere. Dicuntur enim etiam Dei quædam esse desideria, isto modo sic dictis voluntatibus ipsius. vnde in 18. psalmo dictum est: Iudicia Domini vera, simúlque iusta desideria, super aurum, & lapidem preciosum multũ. Quòd si legas desiderabilia super super aurum, & lapidem preciosum multum, vt quædam habent exemplaria, dices desiderabilia digna esse, vt aliquis desideret ea, sicut laudabilia vt laudentur, & diligibilia vt diligantur. Vt igitur laudabilia, magis à Deo laudantur, benedicta vt benedicantur, & diligibilia vt diligantur. Vt igitur benedicta magis à Deo benedicuntur, & diligibilia magis à Deo diliguntur, sic etiam desiderabilia, rationabilibus multò à Deo desiderantur. Candidius, & in bonam (vt diximus superius) partem accipientes ἐπιθυμίαν, hoc est desiderium, dicente etiam Seruatore: Desiderio desideraui hoc pascha manducare vobiscum, antequam patiar. Quòd verò etiam in malam partem sumatur desiderium, etiam si sufficere potest præsens contextus quem nunc tractamus, nihilominus tamen ille etiam addendus est: Qui inspexerit in mulierem ad desiderandum eam, iam adulterium in corde suo cum ea commisit. Porrò qui desiderat, non omnino id quod abest desiderat, quemadmodum neq; qui vult, is omnino absentia vult: hoc autem præmuniuimus, propter desideria Dei, & perfectorum desideria. quisquis ergo alicuius filius fuerit, is etiam patris sui desideria vult facere, suiq; patris opera facit, omninòque in potestate nostra qui sumus homines, vel Dei, vel diaboli sumus opera: & quæ facere volumus, vel desiderium est patris nostri boni cœlestis, vel diaboli, qui est inimicus illi: & siquidem facimus opera Dei, volumúsque eius desideria facere, filij sumus dei: sin, quæ diaboli sunt agimus, volẽtes quæ ille desiderat facere, ex patre diabolo sumus: quamobrem inspiciamus non solùm, quæ agimus, verũ etiam quæ

1.Cor.15. Gen.1. B βούλημα & ἐπιθυμία quomodo differunt. Desideria Dei. C Luc.22. Desiderij vocabulũ in malam partẽ sumptum. Matt.5.

D volumus. Vt enim aliquis sit diaboli filius, sufficit vel solùm velle illius desideria facere: & fortassis etiã hac de causa post illud, vos facitis opera patris vestri, dictum est, vos desideria patris vestri vultis facere: vt hinc discamus nos esse diaboli filios, si vel solùm velimus facere quæ diabolus desiderat. At aptissimè quis ad hæc diceret: sufficere etiam vt simus filij Dei, velle desideria illius facere, etiam si opera illius non faciamus, sed dicendum est, quòd necesse sit ei qui velit desideria Dei facere, vt etiã faciat opera Dei: non enim solùm velle, verum etiam operari (vt inquit Paulus) ex Deo est, cum hoc bonum velle sequatur omnino operatio, veluti sua (vt ita dicam) coniunx. Diligentibus enim Deum omnia cooperantur in bonum: nec Deus omnino bonũ velle imperfectum sinet, qui facit omnia opera valde bona. Quin ne excogitari quidem potest bonum velle, non coniuncta in tali voluntate operatione bona, bono velle: sanè operatio, velle coniuncta est, etiam si plerunque rationi conuenienter impediatur à prouidentia, quando pro aliqua vniuersali vtilitate, vel pro qualicunque vtilitate, opus est interrumpi opus malum, secundum voluntatem. sed in hæc inquit Heracleon: Hi, ad quos est sermo, ex substantia diaboli erant, perinde quasi diaboli substantia diuersa sit ab essentia sanctorum angelorum rationis cõpote. Ac mihi simile quiddam in hoc passus fuisse videtur atque ille, qui diuersam essentiam dicit esse oculi sani, & oculi perperam videntis: & alteram esse essentiam auditus vitiati, alteram auditus sani. Vt enim in his non essentia diuersa, sed causa quædam contigit, vt auditus oculúsque vitiarentur, sic cuiuscunque natura apti ad assequendam rationem essentia assecutiua, eadem est, siue rationem admittat, siue eam renuat. Quòd enim in nobis hominibus differat vis illa quæ assequuta est ab ea quæ non assequitur, haud equidem dicere queam, etiam si post dictorum intelligẽtiam, alter quidem ea laudans acquiescat dicto, alter verò illud renuat. At frequenter diximus si concessum fuerit essentias esse diuersas, miniméque rerum præstantium capacem diabolum esse, futurũ esse, vt ille à nobis defendatur, perinde quasi prauitatis non sit auctor, notam alioquin iniusti ei, qui illum creauit, quíque ipsi essentiam est largitus: id quod omnium absurdissimum est. Manifesta autem erit absurditas intuenti humanarum animarũ essentiam, & inspicienti quòd quemadmodum fieri nequit, vt corpora humana magis, quàm alia humana corpora sint alterius, & alterius essentiæ, ita fieri non posse, vt animæ magis quàm aliæ animæ, & res ad intellectum spectans magis, quàm res ad intellectum spectans, & vis cogitandi magis, quàm vis cogitandi, sit alterius essentię. Idem dices etiam de eo, quod rationis est compos, & de potẽtiis, quæ sunt in animo: nempe de potentia memoriæ, & de potẽtia sic imaginandi. Si enim homo præ alio homine alterius est substantiæ, alterius quoq; generis necesse est esse animæ potentias, & genere (vt ita dicam) differre memoriæ potentiã à memoriæ potẽtia, & discurrendi potentiã à potentia discurrẽdi. F Sed certis agamus: exemplo vtẽtes eorũ quæ similiter intelligunt & discurrunt: ita vt vnus spiritualis, alter terrestris (vt illi loquuntur) similiter assentiantur, vel assensionẽ inhibeant aut abnuãt: vtrum hæc similitudo fuit in diuersis essentiis, an potius passio similis fuit, quoniã id cui cõtingit passio erat eiusdem essentiæ? Atq; equidem si dixerint easdẽ figuras imaginationũ, & assensionũ, & recordationũ, & discursuum factas fuisse in his quæ essentia differãt, alienũ est à ratione, sin verò dicent eos qui sunt eiusdem essentiæ, quandam & aliam in se habere essentiam particularem ab illis diuersam, fatuum erit. Ostendant præter has potentias alteram quandam essentiam esse non intelligẽtem, neque cõsiderantem, neq; reminiscentem, neque imaginãtem esse in his quos spirituales appellant, & in his quos terrestres, meliorem potentia intelligendi, atque cogitandi, vel similem, vel peiorem: neque enim dicturi sunt meliorem, sed consentaneum est eos dicturos, quemadmodum contingit, vt ex eodem sigillo similiter imprimatur dissimilis essentia, puta auri, argenti, stanni, plumbi, & ceræ, sic facile factu esse, vt ex iisdẽ imaginationibus imprimantur figuræ in diuersas essentias habentibus, & imaginantibus simile etiam de discursu, de intelligentia & reminiscentia di-

Phil.2. Rom.8. Heracleonis impietas. E Animæ sunt eiusdẽ essentiæ & naturæ. Similitudo.

G ctúri. At vide, ne fortè (etiam si admodum persuasibilis hæc videatur oratio) corripere magis, ac decipere sic collata possit, quam persuadere illi qui exemplum accurate annotarit. Ac de imagine illud quidem possum ostendere, quod figura in auro, qua ratione figura est, similis illi figuræ quæ in argento proprietatem ostendat, cur facta sit potius in auro, quam impressa sit in argento, vel in cæteris materiis. Quare vicissim nobis ostendant illi proprietatem eius, quod amisit maiorem figuram, vel minorem, vel infimam, ac tentent saltim nugari, ac circumloqui diuersam essentiam figurarum suscipientium similiter impressionem: quod cum non exhibuerint, enunciabunt quidem, sed non demonstrabunt. Hactenus de Heracleone, qui exposuit ex patre diabolo, pro eo quod est, ex substantia patris diaboli: Qui rursus in hoc dictum, desideria patris vestri vultis facere, disputat dicens: diabolum non habere voluntatem, sed desideria: cuius dicti absurditas apparet ex se, dum omnibus in confesso est, illum mala velle. Colliges etiam tu ipse (etiam si præsentia non sit nobis ad manus, quod in medium adducamus) an alicubi in scriptura positum sit vocabulum, velle, de diabolo. Inquit etiam post hæc Heracleon, hæc dicta fuisse, non ad terrenos natura existentes diaboli filios, sed ad eos qui sunt animales, factos diaboli filios positione: ex quibus possunt quidam natura & positione filij Dei esse. Inquit præterea hos fieri diaboli, eò quòd dilexerint faciántque diaboli desideria, cum natura huiusmodi non sint. Disputat etiam vocabulum filiorum trifariam intelligi debere: primum natura, alterum voluntate, tertium dignitate. Natura inquiens, illud est, quod genitum est à quodam genito, quod etiam propriè filius vocatur: Voluntate verò, cum quis voluntatem faciens alicuius, animi sui iudicio filius, cuius facit voluntatem, vocatur. Postremò dignitate, iuxta quod dicuntur quidam gehennæ filij, & tenebrarum, & iniquitatis, & serpentium & viperarum progenies. Non enim generant hæc inquit talia quædam sua ipsorum natura, cum potius corrumpant consumántque eos, qui in se coniecti fuerint: sed quoniam effecerint illorum opera, eorum filij vocantur. Hanc autem differentiam cum dederit, cúmque ne tantulum quidem suam narrationem ex scripturis confirmarit, respondebimus illi, si non natura, sed dignitate vocantur gehennæ filij, & tenebrarum, & iniquitatis, nam hæc corrumpunt, consumunt, magis confirmant, quomodo Paulus hoc inquit: Natura eramus filij iræ, sicut & cæteri? alioquin dicant nobis iram illam, cuius nos natura filij eramus non consumere, & ex se maximè non corrumpere. Rursum inquit diaboli filios à Iesu hos dici, non quòd diabolus generet, sed quòd diaboli opera facientes assimilati fuerint ipsi. At verò quantò melius est idcirco eos diaboli filios haberi, quia illi assimiles sint faciendo opera eius, non per essentiam, neque per creationem, in qua nulla sunt opera?

Heracleonis peruersa interpretatio. — *An diabolus præter desiderium habeat etiã voluntatẽ.* — *De filiis diaboli.* — *Positio hic significat adoptionem.* — H — *Ephe. 2.* — *Matt. 23. & 3.* — *Ephe. 2.* — I

TOMVS VIGESIMVSQVARTVS

Ille homicida erat ab initio, & in veritate non stetit, quia non est veritas in eo.

VONIAM GENERATIM homicida est ille, qui quomodocunque interfecerit hominem, qui etiam est indifferens, iuxta id quod etiam fecit Phinees, qui Israëlitam interfecit fornicantem, & Madianitam, & Dauid etiam absque vituperatione dicetur homicida, qui in nomine Domini Dei virtutum, coram acie Israëlis interfecit Goliath, quærendum est, quæ nam sit hominis vera vita, & rursum quæ sit huius mors veræ vitæ contraria: vt intelligamus, quis nam sit vituperabilis homicida. Et quantum quidem ad historiam pertinet, dices, Adam & Euam tàm diu interfectos non fuisse, quàm diu non peccauerunt, mox verò periisse in eà die qua de ligno vetito comederunt, nullo alio interficiente eos, quã homicida illo diabolo: quando Euam decepit per serpentem, & Eua dedit viro de ligno, & comedit vir: Quantum verò ad profundiora dogmata, si consideraueris dictum illud: non moriar sed viuam, & enarrabo opera domini: & illud à Seruatore dictum ad Sadducæos occultissimè his, qui quod dictum erat, intelligere quirent, in Euãgelio à Matthæo K tradito de resurrectione mortuorum: An non legistis, quod dictum est vobis à Deo, qui ait: ego sum Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob, Deus non est Deus mortuorum, sed viuentium: & in Euangelio à Luca tradito: Quòd verò resurgant mortui etiam Moses ostendit iuxta rubum, cum dicit, dominum Deum Abraham, & Deum Isaac, & Deum Iacob: Deus autem non est mortuorum, sed viuentium, omnes enim viuunt illi. Ad hæc etiam in Euangelio secundum Marcum de mortuis, qui resuscitentur. Non legistis in libro Mosi, quomodo in rubo loquutus sit illi Deus dicens: ego ille Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob? non est Deus mortuorum, sed Deus viuentium, si hęc inquam consideraueris, videbis, si viuit, quia ex mortuis resurrexerit Abraham, & Isaac, & Iacob, hos fuisse mortuos antequàm viuerent. Videbis etiam neminem propriè dici mortuum, qui ante non vixerit. Inspice verò etiam hoc: In Adam omnes moriuntur, & in Christo omnes viuificabuntur. Quibus verbis neque mors media significatur hoc dicto, in Adam omnes moriuntur, neque indifferens vita (quæ neque bonum per se est, neque malum) in illo: In Christo omnes viuificabuntur, & videbis vitam hominis, qui est ad imaginem: cuius vita considerata, intelliges quonam pacto homicida ille interfecerit viuẽtem hominem, rectè dicendus homicida, non quia vnum quempiam priuatim interfecerit, sed propter vniuersum genus à se interfectũ: vnde in Adam omnes moriuntur. Hoc verò homicidium o- L peratus est, cum incœpisset ab initio: per huius homicidium vnusquisque rem ipsam considerans, suúmque ipsius corpus, & cui accommodatum sit, hoc dicturus est, seipsum dicens miserum, eò quòd in Adam perierit, infelix ego homo, quis me liberabit ex hoc corpore morti obnoxio? Videns etiam quonam pacto dictum sit illud: In puluerem mortis deduxisti me, & illud: Humiliasti nos in loco afflictionis, & illud: Corpus nostrum humile. Est etiam occultius quiddam, propter quod homicida ille ab initio princeps sit, huius mundi inquam, hoc est terrestris loci, vbi sunt homines, quos interfecit. Atque homicida quidem interfecit nos, nos verò Dei gratia consepulti sumus Christo, & consurreximus illi, conformes facti resurrectioni eius, & in nouitate vitæ ambulantes. At verò homicida ille princeps est interfectorum, itémque mortuorum: nullius viuentis valens princeps esse. Quòd si latius consideraueris, quæ scripta sunt de mortuis, veluti hoc: in hoc enim Christus, & mortuus est & resurrexit, vt mortuorum ac viuentium sit princeps, videbis quomodo per mortem Iesu ne mortuorum quidem amplius sit ille princeps. Mortuus est enim Iesus, vt mortuis etiam dominetur: atque quàm diu viuit homo, non gerit imaginem terreni, sed cum moritur interficitúrque ab homicida illo, tùm perdit dei M imaginem, tùm recipit imaginẽ terreni & mortificatur: mortuus enim est terrenus, quomodo viuus est supercœlestis: & Deus non est Deus mortuorum, sed viuentium: ergo, si quidem consurreximus, in nouitate vitæ ambulantes, Deus est noster: quod si adhuc inter mortuos sumus, cum Deus non sit mortuorum, ne nostri quidem erit Deus. Cæterum institutæ disputationi de eo quod est, qui erat homicida ab initio, proximum est vt videamus aliquos quidẽ mortuos esse, sed non in alio præterquàm in Christo: qui etiam primum resurrecturi sunt, de quibus in epistola sic ad Corinthios dicitur: Clanget tuba, & mortui resurgent incorruptibiles, & nos immutabimur. In epistola verò ad Thessalonicenses. Hoc enim vobis dicimus in verbo domini, quòd nos qui viuemus, & reliqui erimus, in aduẽtu domini nequaquam præueniemus eos, qui dormiunt: quoniam ipse dominus cum hortatu, & voce archangeli, ac tuba Dei, descẽdet de cœlo, & mortui in Christo resurgent primum, deinde nos qui viuemus, qui reliqui erimus, simul cum illis rapiemur in nubibus in occursum domini in aëra, & sic semper cum domino erimus. Itaque arbitror perfectos, & qui nequaquam amplius peccata committant, viuentes esse in Christo, mortuos verò in Christo eos esse, qui affecti quidem sint secundum eam fidem quæ est in Christo, quíque deliberant optimè viuere, haud tamen illud assequuti iam fuerint, vel propter ignorantiam accuratæ & veræ rationis de iustitia, vel propter infirmitatem iudicio-rum,

Homicidarum differentiæ. — *Num. 25.* — *1. Reg. 17.* — *Vera vita vel mors.* — *Gen. 3.* — *Psal. 117.* — *Mat. 22.* — *Luc. 20.* — *Mar. 12.* — *Exod. 3.* — *Rom. 5.* — *Rom. 6.* — *Psal. 20.* — *Psal. 42.* — *Philip. 3.* — *Rom. 6.* — *Rom. 14.* — *1. Cor. 15.* — *1. Thes. 4.* — *Qui in Christo viuant & qui sint mortui.*

A rum, quæ victa fuerunt à carne concupiscente aduersus spiritum. Ac profectò his consequens est, Paulum sibimetipsi conscium iam præclarè se gessisse, dicere illud, nos viuentes. Cæterum, quos diximus mortuos, hi maximè indigent resurrectione, cum ne viuentes quidem rapi possint in nubibus in occursum domini in aëra, antequam primùm resurgant mortui in Christo: quo circa scriptum est: mortui in Christo resurgent primùm, deinde nos, qui viuemus, & quæ sequuntur. Inspicies autem, num etiam propter homicidium suum effecerit, vt essent ea, quæ non erant super terram maledictam, propter opera eiecti à paradiso delitiarum Adam. Verunta men factus fuit homicida hic ab initio rerum existentium, qui opinor factus principium figmenti domini inuidit his, quæ creata fuere vt essent: sic inuidia mors introiuit in mundum, semper homines diabolo occidente, in quibus viuentibus vitam inuenerit, donec omnibus inimicis positis sub pedes filij Dei, vltimus hostis mors abolebitur. Videamus verò etiam de hoc: In veritate non stetit. Atque omnis quidem ac solus ille, qui recta firmiter habet dogmata, & propter firmitatem dogmatum perpetuò constantis est sententiæ, nullo infortunio, nullo corporali prætextu concussus, is sterit in veritate: qui verò etiam num appetitu, vehementiore rerum venerearum, vel qualicunque culpa concutitur, ita vt aliquantulum dimoueatur ab honesto, is meritò non stetisse existimetur in veritate. Sed hæc oratio peruenit ad eas naturas, quę

1.Cor.15. Ioan.8.

B sunt extra carnem & sanguinem, est enim etiam illatum vita necessariò dicendum eas, quæ præclarè se gesserint, stare in veritate? sin verò aliquis hunc in modum non vixerit, is non stetit in veritate. Sed obseruo, ne fortè vnum quiddam & vniforme sit, stare in veritate, varium verò ac multiplex, non stare in ea: quibusdam conantibus in ea stare, sed id assequi non valentibus, quòd pedes habeant tremebundos, vt ita dicam, & vacillantes, aliis verò, etiam si hoc modo affecti non fuerint, in periculo tamen constitutis, ne idem sibi contingat, qualis erat, qui dicit: Mei autem penè moti sunt pedes: rursúmque etiam aliis in ea labentibus, de quibus dici opinor: Qui ceciderit super petram conteretur. Ad hoc stare in veritate Dominus adhortans Mosen, dixit ad eum: Ecce locus apud me, & stabis super petram: nam si petra Christus erat, Christúsque inquit: Ego sum veritas, fortassis hoc dictum, Stabis super petram, idem est atque hoc: Stabis supra veritatem: id quod vix post multa tandem contingit alicui. Vnde ad id etiam vsque temporis, quo dicta fuere hæc verba Mosi, ecce locus apud me est, & stabis supra petram, Moses non steterat supra petram. Quòd si quis diligentius inspexerit naturam humanam nō facile valentem se mundare à falsis dogmatibus, is visurus est, quemadmodum omnis homo est mendax, ita etiam nullum hominem stare in veritate: nam si ali-

Luc.20. Exod.33. Stare in veritate. 1.Cor.10. Rom.4.

C quis non est amplius mendax, aut stat in veritate, huiusmodi sanè non est homo: adeò vt Deus illi suíque similibus dicat: ego dixi dij estis, & filij excelsi omnes. Nec illud de eo subiungetur. Vos autem sicut homines moriemini. Quòd si quisquam alius non stetit in veritate, profectò is fuit diabolus, qui ab initio fuit homicida: & causa sanè cur ipse non steterit in veritate, dicta est hunc in modum: Veritas Dei in eo non est. Hanc autem ob causam non est in eo veritas, quoniam deceptus est, falsáque opinatur: ipséque à seipso deceptus est peior his cæteris deceptis habitus, quòd illi quidem decipiuntur ab hoc, ipse autem sibi fabricator, & auctor est deceptionis. Sed dignum quæsitu est, quomodo veritas non dicatur in eo esse: vtrúmue tandem, quia nullum dogma verum habet, sed quæcunque opinatur falsa sint, an potius qui particeps Christo non est vt sunt participes Christi dicentis: ego sum veritas (qui enim participes sunt illius, illius sunt participes, in quantum est veritas, & idcirco veritas in eis est.) Rursum tertio addubitabitur hoc in loco quibusdam annotaturis, num dicere oporteat non esse veritatem in eo, qui qualecunque mendacium opinatur, etiam si cum multis veris ipsum opinetur. Vt enim falsa est complexio ex innumeris, quæ valde vera sint, & vno mendacio constans, sic in eo qui cum multis veris vnum mendacium opinatur, talis fermè est complexio & copulatio, vt in illo dicamus veritatem non esse. Ostendo autem cum multis veris vnum menda-

cium suspicantem, & tria videbuntur habere rationem: ali- D quo quidem dicturo propter hoc dictum fuisse: in veritate non stetit, quoniam particeps non sit Christi (quippe cui etiam inferat bellum) altero autem, quoniam nil verè cogitet, sed mentitus sit, propter quod etiam diabolus sit, & malus, & peior quocunque cadente, quoniam fortassis in multis sit etiam aliquid veri admixtum illis multis, quibus falluntur, in hoc verò nihil sit verum. Atque etiam tertius patrocinabitur reliquo: dicens fieri non posse, vt aliquod animal rationis compos ita de omnibus falsa opinetur, vt de re nulla (saltem imbecilliter) cogitet verum. Nam omnino saltem hoc diabolus dogma verum habet, quòd se ipsum rationis comporem esse intelligit: quódque talis etiam homo est, itidémque angelus, quódque corpus est tale, & quale corpus: & aliud quiddam à corpore diuersum. Sed vt demum non dicat, nec consideret, ac saltem satis sunt prima, vt verum esse non possit de eo, quod nihil veri cogitat. Atque nos quidem hoc dictum, in veritate non stetit, intelligimus non tanquam ostendentes naturam talem, neque docentes fieri non posse, vt ipse stet in veritate, Heracleon verò in hæc inquit hoc. Natura ipsius ex veritate non est, sed ex eo, quod contrarium est veritati: nimirum ex errore, & ignorantia. Quo circa inquit, neque stare in veritate, neque veritatem in se ipso habere potest, ex natura sua proprium habens mendacium: naturaliter aliquando non valens dicere veritatem, dico autem, quod non solùm ipse mendax est, verum etiam pater ipsius, priuatim pater ipsius exponens, naturam ipsius: quandoquidem ex errore & falsitate constat. Quæ omnia diabolum liberant omni vituperatione, & culpa, & accusatione. Nullus enim iure vel vituperaret, vel inculparet, vel accusaret non natum aptum natura ad præstantiora: Quamobrem infelix potius, quàm vituperabilis est diabolus, iudicio Heracleonis. Sciendum verò est, quemadmodum diabolus in veritate non stetit, quoniam non est veritas in eo, sic etiam, qui sint ex patre diabolo, in veritate non stare, quoniam veritas non sit in ipsis: cuiusmodi sunt omnes etiam num peccantes, etiam si Christi se dicant esse: omnis, enim qui committit peccatum, ex diabolo est.

Heracleon naturā accusat nō apostasiam. E

Cum loquitur mendacium, ex propriis loquitur, quoniam mendax est & pater eius.

QVONIAM exponentes illud, vos ex patre diabolo estis, memores huius dicti anticipauimus dicere, quę nobis tum in hunc textum succurrerunt, quærentes quid sit mendacium, & quid sit pater eius, expendenda quoque nunc sunt cum illis, quæ à nobis dicentur: & arbitror ego omnem spiritum malum & fallacem, mendacium esse: cúmque vnusquisque horum loquitur, ex propriis loquitur, non ex his, quæ Dei sunt: horúmque mendax pater diabolus est. Vnde verò moti fuerimus, vt diceremus omnem malum spiritum mendacium esse, nunc in medium adducemus. Scriptum est in tertio Regum. Sic dixit Micheas vocatus ab Achab prophetandi causa, vtrum sibi conduceret ire ad bellum, an non. Vidi Deum Israëlis sedentem in solio suo, & omnis exercitus cœli stabat iuxta eum ad dexteram eius, & ad sinistram eius, dixítque dominus, quis decipiet Achab Regem Israël, & ascendet, & cadet in Rammoth Galaad? cúmque alius aliud diceret, egrediebatur spiritus quidam, & stans coram domino ait: ego decipiam eum: dixítque ad eum dominus, qua in re? is dixit egrediar, & ero spiritus mendacij in ore omnium prophetarū eius. Et in secundo Paralipomenon. Ipse Micheas ad Achab, & Iosaphath inquit: Audite verbum domini. Vidi dominum sedentem in solio suo, & omnis potentia cœli stabat ad dexteram eius, & ad sinistram eius, & dixit dominus: quis decipiet Achab Regem Israël? & ascendet, & corruet in Ramoth Gaalad? cúmque alius aliud dixisset, egressus est spiritus, & stetit coram domino, & dixit: ego decipiam eum: & dixit dominus, qua in re? & dixit: egrediar, & ero spiritus mendax in ore omnium prophetarum eius. Apertè igitur ex his declaratur, quòd est aliquis spiritus mendax, ac spiritus etiam similes, spiritus esse menda-

De spiritu mendacij. F 3.Reg.22. 2.Para.18.

G ces: quippe qui à patre suo mendace, acceperint esse spiritus mendaces, propter mendacium, & propter vitium: non quia propter essentiam, & naturam sint tales. Atque spiritus quidem sanctus, vel angelicus spiritus cum loquitur, non ex propriis loquitur, sed loquitur à sermone veritatis, & sapientiæ: id quod etiam manifestat Ioannis Euangelium, in quo de paracleto docens Seruator inquit: de meo accipiet, & annunciabit vobis, qui verò ex propriis loquitur, mendacium loquitur. Ex propriis enim loquutus est etiam ille in tertio regum spiritus mendax decipiens Achab: Veruntamen obserua vocabulũ, mendax, similiter positum fuisse de diabolo, qui mendacium genuit, & de homine. Atque hoc quidem in loco dicitur de homine & de diabolo, mendax est, & pater eius, in Psalmis verò de homine solum: & illud. Ego dixi in excessu meo, omnis homo mendax. Verum hæc omnia in medium adduximus, vt quoad fieri potest, fugiamus esse homines, festinãtes filij dei effici, quoniam quam diu homines sumus, mendaces sumus, sicut & pater mendacij mendax est. Simile est autem participare nos vnum, & nomen eius, & participare rem ab ipso nomine significatam. Nos dico (si manserimus homines) & diabolum, qui mendax est dictus.

Spiritus esse mendaces suo scilicet nõ naturæ vitio.

Ioan. 14.

Psal. 115.

TOMVS VIGESIMVSQVINTVS.

H *Ego autem, quia veritatem dico, non creditis mihi.*

SI memores sumus, ad quos loquitur (nempe ad eos, qui crediderant ei, Iudæos, qui promissionem acceperant, si permansissent in sermone Iesu tùm verè discipulos eius futuros, & agnituros veritatem liberantem eos) dubitabimus quomodo talibus dicat: ego autem quia veritatem dico vobis, non creditis. Proinde vide, ne fortè iuxta vnam considerationem fieri possit, vt quis illi credat, & iuxta aliam considerationem illi non credat: verbi gratia. Qui credunt in Iesum crucifixum tempore Pontij Pilati in Iudæa, non credunt autem in eum, qui natus est ex Maria virgine, hi in eum credunt, & in eum non credunt. Rursúmque qui credunt in Iesum qui fecit in Iudæa signa & prodigia quæ scripta sunt, nõ credunt autem in Iesum filium eius, qui fecit cœlum & terram, in deum credunt, & non credunt. Ac rursus qui credunt in patrem Iesu Christi, non credunt autem in opificem factorémque huius vniuersi, hi in eum credunt, & non credũt. Atque equidem qui credunt in factorem cœli & terræ, non credunt autem in patrem Iesu crucifixi tempore Pontij Pilati, in deum credũt, & non credunt. Ne igitur statim sit contrarietas (perinde quasi qui hoc scribit huiusmodi Euangelium, non itidem hoc perspexerit) dices, quòd dicens eis qui
I crediderant ei Iudæis, ego autem quia veritatem dico vobis, non creditis mihi, secundum vnam considerationem credentibus, secundum aliam considerationem nõ credentibus hæc dixerit: & certe consentaneum est credidisse quidẽ eos iuxta apparentaim propter prodigia, & non credidisse dictis ipsius profundioribus. Proinde hoc dictum, quia veritatem dico non creditis mihi, conuenit cum illo: Agnoscetis veritatem: quod perinde est, ac si non agnoscerent veritatem, tanquàm si diceret: quatenus prodigia facio creditis mihi, quatenus autem veritatem dico non creditis mihi. Hoc nunc in multis cernere possis admirantibus quidem Iesum, cum illius historiæ intendunt, haud ita verò credentibus, simul atque profundior ac maior, quàm pro captu ipsorum explicata fuerit illis ratio, sed suspicantibus illam esse falsam. Quo circa intendamus, ne forte nobis etiam dicat sermo dei filius, quia veritatem dico non creditis mihi: Quis ex vobis arguit me de peccato, sermo dei filius, cum apertè voluntatem suam ob oculos posuisset, ita vt ne vnus quidem audientium contradicere posset, etiam hæc dicit, visum perstringens eorum, qui sibi non assentiebantur: si nõn ostenditis ea, quæ dicuntur peccata esse, iam iure à vobis exigo consensum. Magnam autem fiduciam habet Seruatoris oratio in hoc dicto, nullo homine cum ea confidentia quæ nascitur ex non peccasse, dicere valente, quis ex vobis arguit me de peccato, sed solo domino nostro dicere hæc valente ad omnes qui vnquam illum cognouerunt, qui peccatum non fecit, per omnia tentatus iuxta similitudinem absque peccato. Quòd autem dixit quis ex vobis, sic intelligo, vt id ad non præsentes tantùm, sed ad vniuersum genus dictum sit, tanquam si sic explanaretur: Quis ex vestro genere, vel quis, qualiscunque tandem sit ille homo, arguere poterit me de peccato? at certè nemo. Propter autem hoc dictum: imitatores mei estote, & ego Christi, omni modo contendẽdum nobis est, vt iuxta vires humanæ naturæ talem recipiamus fiduciam mundæ conscientiæ erga omnes homines, vt dicamus in futurum, ac post fidei principium ad singulos nos agnoscentes, quis ex vobis arguet me de peccato, etiam si factu facile non est, vt hoc dicamus, cum compleuimus rationem? Cæterum non ad homines tantum Seruator dixit hoc, sed etiam ad diabolũ, atque ad potentias subiectas illi, nihil valentes quòd ipse peccaret, ipsi obiicere, & hoc sanè consequens est illi: Venit princeps mundi huius, & in me non habet quicquam, & nihil in me inuenit. Possumus verò etiam nos ex multa diligentia per aliquod tempus fiduciam recipere ad dicendum diabolo quærenti aduersum nos occasionem, cum animam efflamus, quis ex vobis arguit me de peccato? Si veritatem dico, quare vos non creditis mihi?] Dignum est vt videamus, quid innuatur ex hac interrogatione: at hoc videbimus: etiam si illi, ad quos erat sermo non responderint proferẽtes conueniens responsum: respon-
L dere enim posset aliquis, hanc ob causam nõ credimus, quoniam non videbimus quonam pacto illud, quod dicit, sit veritas, non videmus autem eò quòd nondum mundati sint in nobis illi oculi, qui vim perspiciendæ veritatis natura habẽt. Et quoniam tales sumus, non sumus ex deo, quod si nondum ex deo sumus, etiam oculi vim perspiciendæ veritatis habentes mundi non sunt, vel quia cooperti sint, vel quia sint crassi, vel quia sint turbidi propter vitium. Ac considerantes diligenter quidem quid sit propriè credere (iuxta illud dictum, omnis qui credit quòd Iesus Christus est, ex deo genitus est) scientésque quantum absimus ab hoc credendi modo, hæc respondeamus: obsecrantes medicum oculorum animæ, vt sua ipsius tum sapientia tum amore, quo genus humanum prosequitur, omnia faciat, quo aperiantur oculi nostri adhuc clausi ab ignominia nostra propter vitium, iuxta illud, cooperuit nos ignominia nostra: & confitentibus nobis exaudientur causæ cur nondum credamus, & quasi male affectis atque medico egentibus opem ferens dominus cooperabitur nobis ad percipiendum donum credendi. Tertio loco apud Paulum posito, dum recenset dona: nimirum post donum sapientiæ, & post donum scientiæ, quibus subiungit: Alij fides per eundem spiritum, de quo dono, & alibi inquit, à deo nobis donatum est, non solum vt in ipsum credamus, verum etiam vt pro ipso patiamur. Atque equidem si quis efficaciam credendi notarit, videbit manifestò non vulgare M
esse donum, quòd quis credat nulli alij, prẹterquàm soli verò: præsertim cum plura dogmata, eáque varia diuulgẽtur à multis vera se docere promittentibus. Hoc enim iam probati etiam numulatij officium est, quem si quis perfectum nominarit, haud aberrabit: cum etiam in Hebræorum epistola scriptum sit: Perfectorum est solidus cibus, nempe horum, qui propter assuetudinem sensus habent exercitatos ad discretionem boni pariter & mali.

Qui credũt simul & non credũt vbi summatim hæreses suo cũ tẽpore grassantes retexit.

Christus fiducia plenus.

Heb. 4.

Ioan. 8.

Ephes. 4.

Ioan. 13.

Donum fidei.

1. Ioan. 5.

Hier. 3.

1. Cor. 12.

Philip. 1.

Heb. 5.

Quis ex deo est, verba dei audit, propterea vos non auditis, quia ex deo non estis.

QVi diuersarum naturarum introducunt commentum, quíque dicunt filios dei natura tales existere, eósque solum capaces esse verborum dei propter cognationem quam cum deo habent, ex hoc etiam loco existimant se probare quod proposuerint: hoc contextu, quem mordicus etiam tenent in suam opinionem trahentes rudes, & sine iudicio, nec valẽtes respõdere ad probabilitatem volũtatis cõtextus, neq; videntes eius solutionem hunc in modũ se habẽtem: si palàm est

Contra hæresim de duabus naturis.

A est quotquot receperunt lucem veram, quæ illuminat omnẽ hominem venientem in mundum, non quia sint ex Deo, recepisse eam (nam si eò quòd essent ex Deo, recepissent illam, haud quaquam de eis scriptum fuisset: quotquot autem receperunt eum, dedit eis credentibus in nomen eius potestatem vt filij Dei fierent) *Ioan.1.* liquere etiam eos qui nõ sunt ex Deo, potestatem non habere aliquo pacto filios Dei fieri, antequàm acceperint veram lucem. Immò qui acceperint, ne filij quidẽ Dei adhuc sunt, sed potestatem accipiunt filios Dei fieri, & tunc ex Deo geniti, etiam verba Dei audiunt: non amplius tantum simpliciter credentes, sed iam acutius res diuini cultus intelligentes. Porrò qui huiusmodi esse non cõtenderint, nec filij Dei fiunt, nec sunt ex eo: & hanc ob causam, neque audiunt verba ipsius, neque intelligunt voluntatem illorum, sed manent in statu præcedẽti filios Dei: nempe in statu eorũ qui tantùm crediderunt, serui Dei, eò quòd acceperint seruitutis spiritum in timore, nec contenderint eò procedere & proficere, vt etiam adoptionis filiorum spiritum acciperent, *Rom. 8.* per quem clamant illũ habentes, Abba pater: quòd enim generatim nullus homo ab initio sit filius dei, palàm est tum ex *Eph. 2.* hoc dicto, eramus natura filij iræ (id quod Paulus etiam de *Matt. 5.* se ipso dixit) tùm ex eo: dico autem vobis, Diligite inimicos vestros, & orate pro persequentibus vos, vt sitis filij patris vestri cœlestis: nam si Paulus natura filius iræ erat, quis non filius iræ antequàm accipiat potestatem filium Dei fieri, & antequàm

B filius Dei efficiatur, superior est Paulo, quatenus ad creationem attinet? Quòd si non aliter efficitur aliquis filius patris cœlestis, nisi diligendo suos ipsius inimicos, & orando pro persequentibus se, perspicuum est nullum hominem, eò quòd natura sit ex Deo, verba Dei audire, sed quia acceperit potestatem, vt filius Dei efficiatur, eáque vtatur commodè, & eò quòd dilexerit inimicos, & orauerit pro se lædentibus, factus filius patris cœlestis, tunc ex Deo, & verba Dei audire, intelligens ea, & scientiam illorũ recipiens: quæ res non propria *Quomodo iræ filius efficiatur filius Dei.* est seruis, sed his qui sunt Dei filij, qui omnẽ quidem ortum destruxerunt, sed ortum à Deo receperunt, duce spiritu adoptionis. Pariter illud etiam diligenter cõsiderandum est, quomodo accipi opus sit hoc dictum, verba Dei audit: cui simile est illud: *Ioan.10.* Oues meæ vocem meam audiunt. Nam si vocabulum audiendi de nudo sumamus consensu, etiam animales ad tẽpus credentes ex Deo erunt: de quibus Seruator inquit *Matt. 13.* quosdam esse qui ad tempus credant. Rursum si verbum audiendi sumamus pro eo, quod est seruare mandata, perspicuum est, vel in vno peccantem, non futurum filium Dei: quod quidẽ non premit, qui dicimus ex mutatione vnũquenque filium Dei fieri, sed illos, qui neque seipsos, neque iisdem disciplinis imbutos facile ostendere possunt ἀναμαρτήτους, *Impeccabiles.* hoc est impeccabiles. Quòd si audire sumamus pro eo quod est intelligere & cõsiderare ostendant aliquem omnes hunc

C in modum noui testamenti sermones audientem: vt illum dicamus filium Dei, si expositio illius in sacris literis in versionem non recipiat: nos enim etiam in his magnum quendam & admirandum imaginantes esse eum qui iam filius Dei effectus est, non inscitè indicauimus quis nam sit ille, qui ex Deo est, explanãtes illud, qui est ex Deo, verba Dei audit. Vide verò *Paradoxũ.* paradoxon quod ex cõtrariis emergit, scilicet quòd aliquis filius Dei, alio sit magis filius Dei, & quòd alius filius Dei sit magis alio in duplo filius Dei: quod quomodo ex contrario ostendatur, sic proponemus. In Euangelio à Matthæo tradito secunda comminatio ad pharisæos & scribas sic se habet. *Mat.23.* Væh vobis scribæ & Pharisæi, hypocritæ, quia obitis mare & terram, vt faciatis vnum proselytum, & cum fuerit factus, facitis illum filium gehẽnæ, duplo magis quàm vos estis: igitur hac ratione, neque quidam natura sunt filij gehẽnæ, neq; gehennæ filij ex æquo sunt illius filij, si alius duplo magis quàm alius est gehẽnæ filius. Quòd si alius duplò magis quàm alius est gehennæ filius, cur nõ etiam perditionis, & mortis, & tenebrarum, & cæterorum, quorũ qui variè peccant, sunt filij? Quòd si in his sic se res habet, cur non etiam filij lucis alij duplò magis quàm alij erunt, & filij vitæ, & filij sapientiæ, atque etiam hunc in modum filij Dei? quòd si duplo alius magis quàm alius efficitur filius Dei, cur non etiam multipliciter, & tantò multipliciter, quantò multipliciter dignum est cõside-

D rare esse primogenitum totius creaturæ filium Dei super omnes, qui sunt filij Dei, & non amplius habent spiritum serui- *Rom. 8.* tutis in timore, sed acceperunt spiritum adoptionis. Fortassis *1.Cor. 12.* igitur plura cum sint verba Dei, non solum quæ scripta sunt, verum etiã ineffabilia, & quæ homini dicere nefas est, & ea de quibus inquit Ioannes, nec ipse opinor mundus caperet *Ioan.21.* eos qui scriberentur libros, quilibet qualicunq; verba Dei audiens & intelligens iam ex Deo est: & quãtò plura verba Dei audierit, tantò magis efficitur ex Deo: vt iam re vera aliquis qui audierit omnia verba Dei nostri, nominetur filius Dei, si hoc apparuerit in aliquo qui accipiat spiritum perfectæ adoptionis, & eximiè nascitur filius Dei, & omninò, & totaliter, & totus. Candidius autem sunt intelligendæ illæ voculæ, totaliter & totus, vt respondeant totis dogmatibus, toti cogni- *Totaliter & totus.* tioni & totis mysteriis, adeò vt totus & totaliter dicat se genitum ex Deo, qui nouerit omnia mysteria, & omnẽ cognitionem, feliciter etiam gestis, quæ sunt perfectæ dilectionis. *1.Cor.13.* Vide verò an is consequenter huic dicto, Ex parte cognoscimus, & ex parte prophetamus, possit dicere, & ex parte sumus filij Dei: & rursum cũ venerit quod perfectum est, abolebitur quod ex parte est, & illud: cum venerit vt perfectè efficiamur filij Dei, non amplius ex parte efficietur aliquis filius Dei. Nec hoc sinatur intactum, num fieri possit, vt aliquis ex parte sit filius præstãtioris partis, nempe diuinæ, & ex parte sit alterius partis contrariæ, an potius hoc impossibile sit sic se habere: Similiter inquires, quomodo multi vnius patris E dicantur filij, vtrum propter proauos & propter successores illorum, an propter talem consideratione. At verò, cum accepimus potestatẽ vt efficiamur filij Dei, omnia faciamus vt *Ioan.1.* simus ex Deo, & verba eius audiamus vt proficiamus etiam, quia simus ex Deo, proficiamus etiam, quia audimus verba Dei. Plura ex his verbis semper manifestantes, donec omnia perceperimus verba Dei, quę vel nunc vel in posterum percipere possunt hi, qui spiritu adoptionis digni habiti fuerint. Quoties autem verba quæ à Deo dicuntur, nõ audimus (hoc est ea non intelligimus) toties consentaneũ est nos redargui, perinde quasi non simus ex Deo: nam propter hoc nõ audit qui non audit verba Dei, quoniam ex Deo nõ est, & ex Deo non est propter seipsum, etiam si aliquãdo acceperit potestatem fieri filius Dei, possitque diligendo inimicos, & orando pro his à quibus læditur, fieri filius patris cœlestis.

TOMVS VIGESIMVSSEXTVS.

Responderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei: nonne bene dicimus nos, quòd Samaritanus es, & dæmonium habes?

CONSENTANEVM est propter id quod tacetur, quòd frequenter inter se hæc quidam de F Seruatore dicerent, Samaritanum illum appel- *Cur Iudæi Christum Samaritanum appelarint.* lantes tanquam qui res Iudaicas adulteraret, non secus atque Samaritani: non enim cõmercium habent Iudæi cum Samaritanis, in multis dogmatibus ab illis dissidentes. Sed profectò quæsitu dignum est, quo- *Ioan.4.* modo Samaritanis futurum seculum negantibus, & ne animæ quidem permanentiam admittentibus, ausi fuerint Ser- *Samaritanorum errores.* uatorem dicere Samaritanum, qui quàm plurima docuerat & de resurrectione & de iudicio. At fortassis hoc dicunt illum mordentes, perinde quasi eadem quæ illi decreta poneret. Verisimile est etiam aliquos existimasse eũ non ex affectu de futuro seculo, de resurrectione, de iudicio docere, sed Samariticè affectum (perinde ac nihil reliquum foret post hanc vitam) simulationis causa propter opinionẽ quam habebant Iudæi (& vt illis placeret) de resurrectione, déque æterna vita verba facere. Quin dæmonium quoque eum habere dicebant propter ipsius sermones, qui hominum captum trãscendebant, quibus patrem suum dicebat Deum, séque è cœlo de- *Ioan.6.* scendisse, quódque esset panis vitæ longè melior mãna, adeò qui ex hoc pane comederet, victurus esset in æternum, aliáq; innumera, quibus Euangelia repleta sunt. Potest etiã propter suspitionem eorum circa Beelzebul dictum fuisse, tu dæmo- *Mat. 12.* nium habes, quãdo quidem in Beelzebul principe dæmoniorum existimabant eum eiicere dæmonia, tanquam qui in se

G haberet Beelzebul. Atque inimici quidem dicẽtes ipsum habere dæmonium illi viderint:nos verò illi credamus dicẽti: ego dæmonium non habeo:neq; enim potest dęmonium cęcorum oculos aperire, vel hæc signa facere quæ scripta sunt, quorum etiam vestigia & reliquiæ vel vsque in præsens fiunt in ecclesiis in nomine domini. Præterea quærat aliquis, cur respondentibus Iudæis (non illis qui crediderant ei) duóque crimina ei impingentibus, nempe Samaritanus es tu, & dæmonium non habeo. Et vide an ad hoc applicari possit illud illius parabolæ, quæ est apud Euangelium Lucæ: nempe de eo, qui cum descenderet à Hierusalem in Hierico, incidit in latrones, quem cum sacerdos & Leuita præteriissent, Samaritanus iter faciẽs venit ad eum, & viso eo misericordia motus est, & cum accessisset, obligauit vulnera eius infundens oleũ & vinũ. Nam si poterit quis de hac parabola disputans ostendere ad nullum alium, præterquàm ad solum Seruatorem referri posse quæ de Samaritano dicuntur, qui semimortuum & delapsum in latrones curauit, is ostendet etiam, quare Seruator non negarit se Samaritanum. At verò alius, quia differant apud Paulum Iudæi ab his qui sunt sub lege, considerans, & sensu anagogico pro his qui sunt sub lege, Samaritanos intelligens, inueniénsque Seruatorem magis quàm Paulum omnibus omnia factum fuisse, vt omnes lucrifaceret, dicet, eò quòd factus sit sub lege his qui sub lege erant, veluti H etiam Samaritanum fuisse factum: & idcirco non negasse etiam se Samaritanum fuisse. Rursus aliquis tertius interpretationem Samaritani intelligens significantis custodem, dicturus est quamuis alia consideratione dixerint Iudæi Iesum Samaritanũ, ipsum tamen significatione nominis perspecta, illud se esse non negasse: sciẽtem se custodem animarum hominum, de quo etiam dictum est: ecce non dormitabit neq; dormiet qui custodit Israel, & custodiẽs paruulos dominus. Hebræi etiam Somer dicunt custodem: sicq; tradunt Samaritanos primùm appellatos fuisse, quòd missi fuerint ab Assyriorum Rege ad custodiã terræ Israel, post captiuitatẽ Israelis, qui diuersus erat à Iuda: qui etiam Israel propter peccata multa in captiuitatem deductus fuit Assyriorum.

Miracula in Ecclesiis fiebãt tempore Origenis, & Ireneus lib. 4. & 5. fatetur.

Luc. 10.

Cur se Samaritanũ non negarit tres causæ.

3. Reg. 17.

Respondit Iesus: ego dæmonium non habeo, sed honoro patrem meum, & vos ignominia affecistis me: ego non quæro gloriam meam, est qui quærit & iudicat.

Psal. 1.

SI lignum iuxta decursus aquarũ plantatum huiusmodi est, vt fructum suum in tempore afferat, ita vt ne folium quidem eius defluat, sed cuncta quæcunque fecerit, felicem habeant successum, quid existimandum est de Seruatore nostro Iesu, nisi quòd (cum sit lignum vitæ quatenus est I sapientia) fructificat etiam, vt sapientia sit lignum vitæ omnibus recipientibus eam? sed folia præter fructus talia habẽs, vt ne vnum quidem ex ipsis defluat: hanc ob causam nullum Iesu verbum (præsertim quod habitum dignum fuerit scriptione à sanctis ipsius discipulis) vulgariter intelligendũ est. Quin etiam omnis diligentia adhibenda est nobis, his etiam quæ existimantur aperta, non desperantes in eius sermone, etiam si extẽporaneus & simplex esse credatur, inueniri semper aliquid illius ore sacro dignum à rectè quętentibus: quòd si aliquando nõn inueniamus, nos incusandi sumus, non illius sermo, tanquàm qui non spiret ex plenitudine dogmata plena veritatis & sapientiæ, quæ mihi dicta sunt volenti inquirere de eo: ego dæmonium non habeo, per quod omnes euangelium legentes rem docemur, quam, antequam euangelium legeremus, non noueramus: quæ qualis nã sit, consideranda est. Conuenit iuxta scripturas, peccantes multa facere præter rationem, non ob aliud nisi quia facti fuerint capaces operationis mali spiritus, vel voluntatis immundi dæmonis. Non dubitarunt igitur vel ea, quæ existimantur esse leuia peccata dæmoniis tribuere illi, qui dixerũt repentinam iram similitérque detractionem dæmonium esse. Consentaneum verò est dæmoniis in nobis imaginationes imprimentibus, in nósque operantibus innumera alia nos iuxta illorũ voluntatem facere. Et vt inter homines nullus est absque sordibus, & nullus iustus super terram qui faciat bonum & non peccet, sic etiam nullus est semper à dæmoniis mundus, & K perpetuo factus incapax operationis horum. Quocirca allegoricè interpretantes curationes in euangelio positas, in quibus sunt etiam dæmonum expulsiones, dicemus Iesum ab illis omnibus semper dæmonas expellere, qui propterea quòd curati fuerint à filio Dei, non amplius admittunt dæmonum operationes. Quamobrem solius Iesu vocem esse reor (qui solus expoliauit principatus, & potestates ostentauit palam, & triumphans eas in ligno trophæum aduersus omnem potentiam contrariam statuit crucem) ita dicere: ego dæmonium neque habui, neque habeo, ac ne habiturus quidem sum, quemadmodum illud etiam dixit: Venit princeps mundi huius, & in me non habet quicquam. Possimus quidem etiam nos proferre, & dicere, dæmonium non habeo, sed refellemur perinde, atque hi, qui cum negauerint se insanire, ipsis factis conuincuntur mentitos fuisse. An nõ manifestum argumentum nos insanire, quando statum habentes insanientium clamamus, excandescentia, & ira accensi, vel cum rabie agitati, & tanquam hinnientes, proprias etiam coniuges instar equorum equarum amore insanientium conscendimus, post tergum eiicientes quicquid Deus dixerit de sedandis affectibus? Quin etiam qui abiecti, & obscuri à mœrore detineamur: propriáque generositate eorum, qui rationis sunt compotes, amissa, obliuiscimur ne vnũ quidem passerem absque Deo in laqueum cadere, iustáque esse quarumlibet rerum, quæ hominibus cõtingunt, iudicia, quid dicturi sumus, nisi nos hæc pati, quia vicerit nos diabolus, & quia etiam animæ partem præstantissimam (principatum quam vocant) offuscarit turbidarítque? Quin etiam timores rerum non timendarum, gaudiáque elata de rebus nihili, quorum sunt actiones? non dæmonum? qui impleuerunt eos, qui cum veritate dicere nequeunt, ego dæmonium non habeo. Sed cõsentaneum est futuros aliquos, qui sanctos patriarchas, vel seruum illũ sacrum, vel admirandos prophetas, vel potentissimos Seruatoris nostri Iesu apostolos, in hanc disputationem afferentes, nos refutẽt, quasi hi perinde atq; Iesus dicturi sint: Ego dæmonium nõ habeo. ad quos dicere licet: num hi aliquando peccarint, an falsum est illud: Omnes peccauerunt, ac destituuntur gloria Dei? num etiam verum non est illud: Nullus mundus à sorde? an non dictum est cum cõsideratione, non est iustus super terram, qui faciat bonum, & non peccet? An non perspicuum est omnes scripturas veras esse? Igitur non semper neq; ab initio poterant hi dicere, ac ne hi quidem, qui trãseunt ad vitam virtute constantẽ: ego dæmoniũ non habeo, sed solius hominis, qui consideratur in Seruatore vox est illa, ab initio: qui etiam hanc ob causam propriissimè, & perfectissime solus patrem honorauit. Nullus enim honorans aliquid eorum quę honorantur à Deo, honorat spernentẽ quæ ille honoret, Alioquin quomodo dicendus est aliquis M honorare patrem, qui ne à principio quidẽ spiritum adoptionis perceperit? Nam nullus habet adoptionis spiritum peccans. Qui enim ex Deo genitus est, nõ peccat. Præterea quomodo honorat quis patrem, honorans gloriam quæ est ab hominibus, vel argentum, vel terrenas diuitias, vel generatim, quæ sunt propria materiei, & interitus? Itaq; perspicuum est, quomodo Seruatoris vox illa sit, ego honoro patrẽ, quam pro virili contendere nos etiam debemus dicere, tribuentes Deo & patri honorem, nec vlli alij tribuentes ipsum, constante nobis conscientia in spiritu sancto. Ac pulchrè profectò cum aduenisset temporis plenitudo, missus à Deo vt ex muliere nasceretur, fierétque sub lege, quasi qui esset sub lege dicente: honora patrem tuum, & matrem tuam vt bene sit tibi, nullum alium habens patrẽ nisi Deum cœlestem, inquit: sed ego honoro patrem meum. Dicemus verò etiã nos hanc vocem, si cõsiderauerimus regenerationis lauacrum, lotíque in eo, vt efficiamur filij Dei, non amplius vocabimus patrem super terrã, eò quòd facti fuerimus filij patris cœlestis, fratrésque dicentis: Vado ad patrem meum & patrem vestrum, Deum meum & Deum vestrum. Quamobrem perspicuum est, quòd propriissimè & perfectissimè dicente Iesu: Ego dæmonium non habeo, sed ego honoro patrem meum, vnusquisque nostrum imitator eius, quoad fieri potest, & omnia potens

Ioan. 8.

Dæmones multa in demoniacis peccata exercent.

Eph. 2.

Ioan. 14.

Demoniaci spirituales.

An apostoli & prophetæ immunes à peccatis.

Rom. 3.

Iob. 25.

Eccl. 7.

1. Ioan. 3.

Gal. 4.

Exod. 19.

Eph. 6.

Ioan. 20.

A potens in Christo Iesu eũ corroboráte dicturus etiã est: Ego dæmoniũ non habeo, sed cohonesto patrẽ meum. Cæterùm quis inter mortuos versans,in sepulchrisq; habitans dicere poterit:ego dæmoniũ nõ habeo?vel quis quippiam aliud honorãs præter Deum,verbúmq; ipsius,ac præter id quod à verbo præcipitur(cum sit necesse honorẽ illi tribuere) & alteri honorem tribuens, decenter honorẽ se illi tribuere existimans, dicturus est tanquam Iesu discipulus: sed honoro patrem meum ? cui dicto proximum est hoc, & vos ignominia afficitis me, quod dictum est ad eos, qui illum contemptui habebant,quíq; illi dicebãt,Nónne bene dicimus nos, quòd Samaritanus es tu, & dæmonium habes? existimantes, quod male dixerant, se bene dixisse: male enim cogitantes enunciarunt Seruatorem Samaritanum, & dæmonium habẽtem. Nec verò existimandum est illis solis tunc dictum fuisse, vos ignominia me afficitis,sed his etiam,qui perpetuo Christum, qui est iustitia, ignominia afficiunt per ea,quæ iniustè agunt, atque etiam his qui ignominia potentiam Dei afficiunt, quæ est Seruator (Christus enim est Dei potentia,) ex his,quæ efficiunt in debilitate, & infirmitate, Quin etiã cuicunq; spernenti Dei sapientiam dicetur, vos ignominia me afficitis: quandoquidem Christus etiam est sapiẽtia, atque etiam pax. Quòd si quispiam est ex ipso, is pacem etiã cum hominibus omnibus habeat oportet, adeò vt dicat propheticum illud:

Ioan. 8.

1. Cor. 1.

Psal. 119.

B Cum his, qui oderunt pacem, eram pacificus,opus etiam est, vt recipiat pacem superantem omnem Dei intelligentiam, cõtque custodientem sensus eius, qui eam receperit. Quòd si quis bellandi cupidus mordeat etiam, incusẽtque ac deuoret proximum, sitque etiam plenus perturbationibus, causa seditionis existentis in suo ipsius animæ principatu, huic etiam dicetur: vos ignominia me afficitis, Christus enim pax nostra est.Rursus quoniam qui male agit,odit lucem,& non venit ad lucem, luxque est ille qui dixit,ego sum lux mundi, perspicuum est,quòd qui male agit ignominia lucem afficiẽs, ignominia etiam Christum afficiat: auditurus etiam, & vos ignominia me afficitis, & quid opus est in longum protrahere sermonem,explicantem,& ostendentem, qui nam sint qui à Iesu redarguantur,& qui sint qui audiant ab ipso,vos ignominia me afficitis, cũ manifesti sint ex his quæ explicuimus, & ex his quæ his consequenter coniugi possunt? Post hæc videamus quid sit. Ego non quæro gloriam meã: est qui quærit & iudicat.] Quærit Deus (qui nobis suum ipsius filium dedit) in singulis, qui eum receperint,gloriam Christi,quam quidem inueniet in his, qui sui curam egerint,quíque diligẽter excolunt natura sibi ingenitas ad virtutem causas. Alioquin hanc non inuenturus in his,qui huiusmodi non fuerint, & non inueniens iudicat eos, in quibus non inuenit gloriam filij sui,ad quos dicet,per vos nomen meum male audit inter gentes. Addubitabit etiam aliquis propter hoc, est qui quæ-

Phil. 4.

Eph. 2.

Ioan. 8.

Ioan. 8.

Ingenita ad virtutẽ seminaria.

Rom. 2.

Ioan. 6.

C rit & iudicat,num ad Deum referri hoc opus sit, cum palàm dixerit Seruator: pater neminem iudicat,sed omne iudicium dedit filio suo, vt omnes honorent filium sicut honorat patrem.At vide, an ad hoc vti possis eo dicto, non possum ego facere à me ipso quicquam, sicut audio, iudico, & iudicium meum verum est,quoniam nõ quæro voluntatem meam,sed voluntatem eius qui misit me. Nam si, vt audit à patre Seruator,sic iudicat, quærens non suam, sed patris, qui eum misit, gloriam,& hanc ob causam iustum est eius iudicium,fortassis iudici[illegible] quod iudicat,qui à patre audit,nõ est audientis, sed magis propriè eius, qui dicit audienti. Sin verò etiam dicit iudicium meum iustum est, audi eum in ipso euãgelio dicentem: Omnia mea tua sunt. Nam si verum est,quod à Seruatore dictum est: omnia mea tua sunt, perspicuum est iudicium etiam ipsum,de quo inquit, meum iudiciũ iustum est, patris esse iudicium,quòd si patris est iudicium, potest solui dubium huius dicti: Ego autem non quæro gloriam meam, est qui quærit, & iudicat. Habet autem quandam modestiæ emphasim conuenientem Seruatori quod dicitur: Ego non quęro gloriam meam,neque enim admodum decebat illum, vt gloriam exigeret & ob hoc iudicaret eos,qui illi illam non reddidissent: sed oportebat, vti pater,qui gloriam filio dederat,exigeret eam ab his,qui eum illa priuabant, iudicarẽtque eos:propter hãc fortassis etiam Seruator imitator patris cum esset,gloriam Dei quærit ab his,qui didicerunt quæ sunt Dei: D & nisi inuenerit in aliquibus patris gloriam, iudicabit illos, tanquam qui potestatem acceperit faciẽdi iudicium, quoniã filius hominis est.Heracleon sanè in illud:est qui quęrit& iudicat,qui me vindicat (inquit) est minister ad hoc ordinatus qui non temere gladium portat vindex Regis. Moses autem est hic quemadmodũ superius illis dixit Iesus dicens, in quẽ vos sperauistis,postea subiungit:qui iudicat & punit est Moses, hoc est ipse legislator. Postea dubiũ contra seipsum mouet Heracleon dicẽs:Quomodo igitur dicit,omne iudicium sibi traditum fuisse? & existimãs se soluere obiectionem,hæc inquit: Pulchrè dicit,nam Moses tanquam minister, voluntatem Christi faciens iudicat,quemadmodum apparet etiam in hominibus euenire:Quomodo verò alij tanquam inferiori Seruatore (nempe vt ipse putat demiurgo, & mundi effectori) iudicium tribuat,neq; sic ostendere potest,cum apertè sit scriptum: Neque enim pater iudicat quenquam,sed omne iudicium dedit filio,& illud: Potestatem dedit ipsi iudicium faciendi, quoniam filius hominis est.

Ioan. 5.

Ioan. 8.

Ioan. 16.

Ioan. 8.

Ioan. 8.

Inepta Heracleonis interpretatio.

Ioan. 5.

TOMVS VIGESIMVSSEPTIMVS.

Amen amen dico vobis, si quis sermonem meum seruauerit, mortem non videbit in æternum.

E

QVEMADMODVM est quædam vita, quæ nobis est indifferens, neque bonum, neque malum existẽs (iuxta quam etiam impios, & animalia bruta viuere dicimus) altera, quæ non est indifferens, non malum, sed bonum existens (de qua inquit Paulus: vita nostra abscõdita est cum Christo in Deo,& ipse dominus noster de ipso: Ego sum vita) ita mortẽ eam,quæ contraria sit indifferenti vitæ, indifferentem dixeris: illam vero, quæ est inimica dicenti, ego sum veritas malam quandam,& asperam mortem: qua qui moritur,est in morte,de qua scriptum est:vltimus inimicus aboletur,nempe mors. Ac profectò de hac morte censendum est apostolum hæc loqui: propter hoc queádmodum per vnum hominem peccatum intrauit in mundum, etiã per peccatum mors, & sic in omnes homines pertransiit, eò quòd omnes peccauerunt. Vsque ad legem enim peccatum erat in mũdo, peccatum enim non imputatur non existente lege,sed regnauit mors ab Adam vsque ad Mosen, etiam in eos, qui peccarunt ad similitudinem transgressionis Adam, & post pauca: etenim si per vnius delictum mors regnauit per vnum, multò magis hi,qui exuberantiam gratiæ & iustitię accipiunt per vitam, regnabunt auctore vno Iesu Christo.Quæ nam enim est mors, quę per peccatum introiit in mundum,nisi vltimus inimicus Christo abolendus? & quæ nam mors illa est quæ in omneis homines peruasit, eò quòd omnes peccauerint, nisi F hæc?quæ etiam regnauit ab Adam vsque ad Moysen. Moses autẽ hoc est lex,fuit vsq; ad Seruatoris nostri Iesu Christi aduentum. Ac profecto regnauit vnius delicto per vnũ,quo vsque qui exuberantiam gratiæ & iustitiæ accipiunt per vitam, regnẽt autore vno Iesu Christo.Hanc igitur mortẽ non videbit in ęternum,qui sermonem vnigeniti & primogeniti omnis creaturæ seruauerit,natura aptũ ad prohibẽdum, vt mors non videatur. Sic igitur intelligendum est,si quis sermonem meum seruauerit, mortem nõn videbit in æternũ,perinde ac si hęc loquens,quia donasset lucem audientibus,diceret illis: si quis meam hãc seruauerit lucẽ, tenebras non videbit in æternum.Nam fieri non potest, vt tenebræ oriãtur illi qui seruat hanc lucem,atqui hanc lucem qui perdiderit futurum est vt mox talis videat tenebras. Isto igitur modo vita facta est in sermone qui in principio erat apud deum.Quocirca principium(hoc est sapientia quæ dicit,Dominus creauit me initium viarum suarum ad opera eius) de sermone in seipsa existente, in quo facta est vita, docebit & dicet: Si quis sermonem meum seruauerit, mortem non videbit in æternum: pariter enim seruat quis sermonem, & vitam in ipso factã,ab ipsoq; inseparabilem, quæ etiam vita lux est hominũ lucẽs in tenebris,& ab ipsis non apprehensa. Si igitur veluti percunctans propheta dicat: Quis est homo, qui viuet, & nõ vide-

Vita quędã indifferes, quædam bona.

Col. 3.

Mors duplex.

1. Cor. 15.

Rom. 5.

Moses lex.

Prouer. 8.

Ioan. 1.

Psal. 88.

G bit mortem? respondebimus à Seruatore nostro edocti, & dicemus. Ille homo viuet, & non videbit mortem, qui seruat

In æternū. sermonem dicētis: Si quis sermonem meum seruauerit, mortem nō videbit in æternum. Hoc in loco pariter quæro num fortè vocabulum, in æternum, intelligendum sit communiter, vt totum sit huiusmodi: Si quis sermonem meum seruauerit in æternum, mortem non videbit in æternum. Videtur enim aliquis tam diu non videre mortem, quàm diu sermonem seruat Iesu, simul enim atque quis eum perdiderit, mortem etiam vidit. Quòd si recurrere quis potest ad profundiores rationes, & considerare, quomodo dicatur ab homi-

Rom. 7. ne, & in puluerē mortis adduxisti me, & à Paulo, quis me liberabit ex corpore hoc morrali? videbit etiam quomodo quam diu seruatus fuerit sermo, tandiu mors visa non fuerit ab eo, qui ipsum seruarit, & quomodo, cum quis ægrè attendens obseruationi sermonis, & circa eius custodiam negligēs factus, eum cessatit custodire, tunc mortem viderit, non apud alium quàm apud seipsum. Ac profectò dogma, legémque sempiternam censendum est hoc esse, perpetuo dicendū esse his, qui receperint sermonem. Si quis sermonem meum seruauerit, mortem non videbit in ęternum. Vt autem (vt ita dicam) diutius visæ tenebræ aciem illius, qui viderit obrundūt, sic mors conspecta ab eo qui sermonem non seruauerit, in-

H terimit & mortificat, excæcátque faciem contemplationi assuetam, adeò vt opus habeat eo, qui cæcorum oculos, aperit. Ac profectò existimo idcirco cæcos (quorū nota fuerunt cæ-

Matth. 11. ci, qui in euangelio scribuntur) amisisse oculos, eo quòd (sermonem cum non seruassent) mortem conspexerint.

Dixerunt ei Iudæi, nunc cognouimus, quòd dæmonium habes.

De peccati ortu.

COMPLVRES, hique sapientes omne genus peccati (cuius vna etiam species est peccatum in sermone) non aliunde oriri existimant, quàm à prauis iudiciis: At verò qui scripturis sacris tanquam diuinis crediderunt, sic disputant de hominibus præter rationem operantibus, tanquam absque dæmoniis, vel qualibuscunq; potentiis contrariis peccata non perficiantur: Quáobrem Iudæi etiam existimabant Iesum iuxta dæmonis operationem dixisse: Amen amen dico vobis, Si quis sermonem meum seruauetit mortem non vibebit in æternum. Quod passi sunt, quia nec sermonem setuauerunt, nec vim dicti viderunt. Nam mortem quandam sciēs Iesus inimicam esse rationi, qua moriantur peccantes, & hanc in æternum non videri, diceret ab eo, qui sermonem ipsius seruauerit, illi de cōmuni morte dictum esse existimantes, aberrare arbitrati sunt (cum mortuus fuisset Abraam, cæterique prophetæ) dicentē, neminem in æternum mori, qui mandata sua seruarit.

I

Abraam mortuus est, & prophetæ, & tu dicis, si quis sermonem meum seruauerit, mortem non gustabit in æternum. Num tu maior es patre nostro Abrahamo qui mortuus est, & prophetæ mortui sunt. Quem teipsum facis?

ETIAM si iuxta simpliciorem intelligentiam videtur apertum esse id, quod Iudæi suspicati fuerant, respondentes ad Seruatoris sermonem, de Abraam, cæterísque prophetis, perinde quasi illi mortui fuissent, nihilominus non sinenda est disputatio inexplorata, cum collatione ostendente superiora similia. Vtrum existimabant Seruatorem cum nulla ratione dixisse, si quis sermonem meum seruauerit, mortem non videbit in æternum, & hanc ob causam manifestum quiddam ad ipsius sermonem responderunt, an potius, sicut consideramus, non de communi motte ipsum loquutum fuisse opinabantur? & animo cogitantes Abtaam, & prophetas aliquádo spiritualiter mortuos fuisse, sermone illius spreto (vt qui ne eum quidem talem esse, qualem loquens se promittebat, existimarent) inquiunt: nunc cognouimus quòd dæmonium habes? Simile verò etiam in aliis ipsius sermonibus pluribus

Ioan. 4. verbis in superioribus exquisiuimus, veluti in Samaritide,

quando cum dixisset ei Iesus, da mihi quod bibam, post alia

talia addidit: Si scires donum dei, & quis sit qui dicit tibi, da K

mihi quod bibam, tu vtique petiisses ab eo, & dedisset tibi aquam viuam. Et dicit illi mulier: Domine neque haustorium habes, & puteus profundus est, vnde ergo habes illam aquam viuam? & rursus, Domine da mihi istam aquam viuam, vt nō sitiam, neque veniam huc ad hauriendum. Haud enim probabile est, Samaritidem illi respondere de aqua sub sensum cadenre, vel ab ipso petere corporalem aquam, ne in posterū sitiret, vel ne venirer ad hauriendum ex fonte Iacob sub sensum cadente. Quin eriam dicente Domino, panis quem ego

Ioan. 6. dabo, caro mea est pro mundi vita (quando pugnabant inter se Iudæi dicentes: quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad manducandū?) ostendimus non adeo stupidos fuisse, qui audiebant, vt opinarentur Iesum hæc loquentem inuitare auditores, vt accederent comesturi carnem ipsius, consentaneúmque cettè est Iudæos dixisse in præsenti contextu, quem nunc examinamus, hæc verba: Abraam mortuus est, & prophetæ, quoniam didicissent, quomodo per vnum hominem peccatum intrauit in mundum, & per peccatum mors, & ita in omneis homines mors petuasit, eò quòd omnes peccauerunt. Consentaneum verò etiam est, eos vidisse mortem

Rom. 5. regnasse in eos, qui peccarunt ad similitudinem transgressionis Adæ, habuisséque sermonem de morte, quæ per peccatū in omneis homines peruasit, eò quòd omnes peccauerunt: de L

his autem edocti, Iesu sermones non nouerunr, quia, quæ sequuntur, non admiserunt: nimirum quòd non sicut delictum ita & donum. Sed ne ratiocinari quidem poterant, quòd si

Ibid. vnius delicto multi periēre, multo magis gratia dei, & donum per gratiam, quæ fuir vnius hominis Iesu Christi in multos exuberauit. Non intellexerunt etiam, quomodo donum non est simile morti, quæ fuit per vnum qui peccauit: neque enim eruditi fuerant aliquando donum ex multis delictis fuisse ad iustificationem, sed ne viderant quidem etiam, quòd exuberantiam gratiæ, & doni accipientes per vitam, regnabunt au-

Gen. 25. ctore vno Iesu Christo. Atque Abrahæ quidem, & prophetarum mortem versabant animo, audiētes quòd etiam Samuel (quasi per mortem sub terra existens) à phytonissa excitatus fuisset quę Deos cum existimaret infetne sub terram esse, di-

1. Reg. 28. cebat: ego vidi Deos ascendentes è terra. At verò vitam A-

Matt. 22. brahæ, & prophetarum non apprehenderunt, ac ne apprehēdetunt quidem Deum Abrahæ, & Isaac, & Iacob, Deum nō esse ipsorum mortuorum, sed viuentium: ac veluti suspicantes mortuos esse prophetas, fabricabantur illorum sepulchra: Hanc etiam ob causam miseti habiti. Etiam igitur si Abraam mortuus fuerit, reuixit in posterum non visurus mortem. Ab eo enim tempore, quo vidit Iesu diem, exulrauit, & gauisus est. Atque etiam ob hác causam arbitror Seruatorē docentē Abraam viuere, cum dixisset Abraam mortuus est, mox intulisse: Abraam pater vester exultauit, vt videret diem meum, & vidit, & gauisus est. Quod si nolit aliquis res Abrahæ sic se habere, dicat nobis: Vtrum qui vidit aliquando Seruatoris

nostri diem, & hanc ob causam exultauit, & gauisus est, di- M

gnatus tali visione, tanquam ipsa dignus, postea priuatus fuit ea re, quam viderat? Nam si vtrumque horum absurdum est, cum Abraam vidit Iesu diem, cum ipso pariter videre, audiuit etiam sermonem ipsius, & seruauit, nec amplius mortem vidit. Nec rectè Iudæi dicebant, Abraam morruus est, perinde

Viuunt Abraham & prophetæ. quasi mors Abrahæ in causa esset, vt etiam Christus moreretur. Simile etiam de prophetis dices. Nam si deus non est mortuorum, sed viuentium, & vt est Abraam, Isaac, & Iacob deus, sic etiam est cæterorum prophetarum deus, viuunt etiā prophetæ, vt qui seruatunt etiam sermonem filij dei, quando sermo factus est ad Oseam, vel sermo factus est ad Hieremiā,

Osee. 1. vel sermo factus est ad Esaiam. Nec enim alius ad aliquem horum factus est, pręterquam sermo ille, qui erat in principio apud deum, filius ipsius dei sermo, quem (si quis alius) prophetæ in primis seruauerunt, qui etiam ex quo acceperūt sermonem, mortem amplius non viderunt. Similiter igitur falsum est, quod dixerunt Iudæi: Nunc cognouimus, quòd dæmonium habes, & Abraam mortuus est, & prophetæ. Neque enim agnouerát dæmonium habere eum, qui imperabat dæmoniis (nullus enim cognoscit, quod non est) neq; Abraam,

&

A & prophetæ in morte amplius erant, quando dicebant Iudæi: Abraam mortuus est, & prophetæ. Deinde quærimus, cur tādem, cum dixisset Seruator de quocunque, qui sermonem ipsius seruat, mortem non videbit in æternum, idque exigeret, vti Iudæi post illa verba, quę antea examinauimus (consequēter his verbis, mortem non videbit in æternum) dicerent. Et tu dicis, si quis sermonem meum seruauerit, mortem non videbit in æternum, illi non hoc faciant, sed respondeant quod Seruator non dixerit. Neque enim dixerat Seruator: Si quis sermonem meum seruauerit, mortem non gustabit in æternum, quod isti proferant tanquam à Domino nostro dictum. Et vide an quia differentia sit inter videre mortem, & gustare mortem, à cæteris pariter euangelistis dictum fuerit, eos qui propè Iesu essent non gustaturos mortem, quoad vsque vidissent filium hominis venientem in regno suo.

Videre & gustare mortē differunt.

Matt.16. Matthæus quidem sic habet: Amen dico vobis, sunt quidam hic stantes, qui non gustabunt mortem, donec viderint filium hominis venientem in regno suo. Marcus verò:

Marc. 9. Gen.9. Amen dico vobis, Sunt quidam inter eos qui hic stant, qui non gustabunt mortem, donec viderint Regnum Dei venisse cum potentia. At Lucas sic: Verè sunt quidam hic stantes, qui non gustabunt mortem, donec videant filium hominis in gloria sua. Vt enim in corpore diuersi sunt sensus, gustus, & visus sic iuxta sensus, qui a Salomone diuini dicuntur,

Sap.7.

alia erit animæ potentia, quæ vim videndi habet, & contemplandi, alia quæ gustandi, & adipiscendi qualitatem eorum

B ciborum, qui animo percipiuntur, & quoniam quatenus dominus panis est viuus, qui è cœlo descendit, sub gustum cadit, nutriens animam (cadens etiam sub visum, quatenus sapientia est, cuius pulchritudinis amatorem se esse fatetur ille, qui dicit: Amator factus sum illius pulchtitudinis, nobis etiā illud præcipiens amabis eam, & seruabis) hanc ob causam in psalmis dictum est: gustate & videte, quòd suauis est Dominus: & vt Dominus sub gustum, & sub visum cadit, sic etiam aduersaria eius mors, sub gustum & sub visum cadit. Mortem sub gustum cadete illud docet: Sunt quidam hic stantes, qui non gustabunt mortem, & quæ sequuntur. Quòd verò sub visum etiam cadat, illud: Si quis sermonem meum seruauerit, mortem non videbit in æternum. Proinde gustat mortem, nec solùm gustat, verum etiam morte, veluti cibo expletur, qui contraria verbis vitæ æternæ profert. Promissio etiam est neminem stantem in loco, qui mente cernitur, (quem demōstrat Iesus) gustaturum mortem. Obserua enim tres euangelistas dixisse pariter. Sunt quidam hic stantes, vel sunt quidam, qui hic steterunt, de quibus scripserunt, quòd gustaturi non essent mortem, donec vidissent filium hominis venientem in regno suo, vel in gloria sua, vel donec vidissent regnum dei aduenisse cum potentia, & quoniam quasi fieri possit, vt qui stat, cadat, dictum est, qui stare se existimat, videat ne cadat. Hanc ob causam obserua nō de omnibus, sed de quibusdam

Psal.33. *Matt.16.* *Luc.9.*

C scriptum fuisse: Amen dico vobis, sunt quidam hic stantes. Atque stans quidem aliquis, non gustat mortem (nimirum seruans illud stare) qui verò sermonem perceperit & seruat, mortem non videbit. Quamobrem si differentia quædam est gustandi mortem, & videndi mortem, Iudæi veluti auditores parum intelligentes, confundentésq; domini sermonem, pro eo quod est, non videbit mortem, dixerunt, non gustabit mortem: verbo delapsi in sensum deteriorem: Quæres etiam nunquid quemadmodum dicimus videre mortem, & gustare mortem, ita etiam sit in cæteris sensibus, vel audire mortem, vel adorare mortem, vel tangere mortem: & si manus apostolorum contrectauerunt de verbo vitæ, nunquid manus pseudoapostolorum, & operariorum dolosorum, qui transfigurantur in angelos iustitiæ, contrectauerint de verbo mortis: & si oues Christi audiunt vocem eius, nunquid etiam quæ non sunt eius oues, (ad quos dicitur, vos non estis ex ouibus meis) audiant vocem mortis? Proinde vide, ne fortè etiam sit odor mortis in his vibicibus, quæ ex peccato proueniunt (de quibus dictum est: Fœtuerunt, & corruptæ sunt vibices meę) & odor mortis in Lazaro, antequam à mortuis resurgeret: quem nolentes adorare apostoli dicebant Seruatori: Domine iam fœtet, quatriduanus enim est. At verò quod ad mortis odorem attinet, qui mente cernitur, & odorem vitæ, apostolicum illud obseruemus necesse est. Christi bonus odor sumus in omni loco, in his qui seruantur, & in his qui pereunt: istis quidem odor mortis in mortem; illis verò odor vitæ in vitam, bonus enim odor Christi sunt, & haudquaquam malus odor, homines qui sunt in Christo. Verum enimuero quoniam, vt corporalis bonus odor animalia quędam perimere dicitur, sic etiam propter præcedens vitium, bonus Christi odor his, qui sunt ex morte, fit in mortem ipsorum, cum interim his qui sunt ex vita, fiat in vitam. Hæc nobis visa sunt esse adiacentia disputationi de gustando mortē, vel de videndo, vel non videndo mortem. Posthæc non videntes, quantum præstaret & patriarchis, & prophetis, ac ne Messiam quidem esse credentes talia, tantáque docētem, addubitant dicētes: Num tu maior es patre nostro Abraam, qui mortuus est?] Nō vident autem, quod qui genitus est ex virgine, non solum Abrahamo ipso, verum etiam quocunque ex mulieribus genito sit maior, itémq; omnibus prophetis, prophetatus ab ipsis, atque omnibus qui mortui fuerint, quia ipsos viuificauerit: Nec hoc, quia seipsum talem fecerit, sed quia isthuc à patre acceperit. Vt enim pater vitam habet in semetipso, sic dedit etiam filio, vt vitam habeat in semetipso, filio non valente à seipso facere quicquàm, nec quęrente voluntatem suam facere, sed eius, qui misit illum. Dicūt etiam, quem tu teipsum facis?] quippe qui non viderant vocem eius: quoniam non seipsum fecerat Iesus, quod est. Quam ob causam etiam videtur mihi ad hoc respondere docens, quis ipsum fecisset id, quod erat: Si ego glorifico meipsum, gloria mea nulla est, est pater qui me glorificat. Sed hæc hoc in loco finē sumant, cum tomus septimus & vigesimus explanationum in euangelium à Ioanne traditum circumscriptionem sufficientem accepetit, vt (deo nobis velante) quæ restant, consideremus in sequenti tomo, prosequentes ab illis verbis. Respondit Iesus, si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est.

Psal.37. *Ioan.11.* *1.Ioan.1.* *1.Cor.12.* *Ioan.10.* *2.Cor.2.* D *Christus sanctorum maximus.* *Ioan.5.* E

TOMVS VIGEGIMVS OCTAVVS.

Senarius numerus perfectus.

QVI naturas numerorum inuestigarunt, primum quidem senarium definiuerunt perfectum, cum ex suis ipsius constet partibus, ex compositione duplati ab vnitate, vnius & duorum, quod est tria, numerus primus, & in quem ex iis duplicatio, dico autem duo, multiplicatus enim duo in tria, fecit ipsum sex: secundum autem perfectum dicunt esse viginti & octo, constantem ex composito duplicatorum ac vnitate, donec fiat primus numerus ex eo, in quem terminauit duplicatio: nam quatuor est ille, qui ab vnitate est duplicatus, in eo quod est, vnum duo, quatuor † Hanc ob causam Mosen reor in omni scientia & disciplina Ægyptiorum eruditum, disponere facilius extructionem tabernaculi domini: cubitorum enim octo & viginti, longitudine sunt aulæ, oportebátque sanè, vt tabernaculum testimonij quod in domini gloriā construebatur, cum præcipuis numeris haberet etiam vigesimumoctauum: ad quem, Sacer Ambrosi, quia peruenimus (erit hic enim tomus explanationū in euangelium à Ioanne traditum, Deo largiente, vigesimus octauus) Deum in primis inuocantes perfectum, ac perfectionem suppeditantem, auctore summo sacerdote, nostro (nēpe Iesu Christo) vt nobis det inueniendi intelligentiam, veritatémque rerum exquirendarum, dispositionémq; earū: sic pergemus ad ea quæ sequūtur.

Act.7. F

Dicit Iesus tollite lapidem.

QVONIAM hoc in loco superimpositum speluncæ lapidem non ipse Iesus tollit, sed dicit, tollite lapidem, in Genesi verò, vbi lapis erat ingens super ore putei, & vbi congregabantur omnes greges, & reuoluebant lapidem ab ore putei, & collecti potum præbebant ouibus, & rursum restituebant lapidem super ore putei in locū suum, & vbi (quia nondum hoc factum fuisset, propterea quòd nondum congregata fuissent iumēta) Iacob intuitus Rachaelem filiā Labam fratris matris suæ, & oues Labam fratris matris suæ, cum accessisset ipse reuoluit lapidē ab

Ioan.11. Historiam de Lazaro resuscitato explanare incipit. *Gen.29.*

G ore putei,& potũ præbuit ouibus Labã fratris matris suę, volumus vtrosq; lapides inter se cõferre, vt quod cõsentaneũ est rationi consideremus: nempe quare hoc in loco non ipse Iesus sustulerit à spelunca lapidẽ, sed dixerit tollite hũc lapidẽ: In Genesi verò ipse Iacob reuoluerit lapidem ab ore putei. Et animũ adhibe an dicere possimus, nõ oportuisse vt Iesus tangeret lapidẽ speluncæ superimpositũ, quoniam spelunca monumentũ erat, sed præcipere tantũ his, qui muneri obeundo præerant, vt tollerent lapidem: iustum verò esse, vt ipse Iacob hunc superpositũ ori putei, & obstantẽ quominus oues biberent (à quibus futurũ erat, vt adiuuarentur nobilia, & pars Iacob) acciperet, cúmque ad hunc lapidem accessisset, reuolueret eũ ab ore putei, vt potum daret ouibus Labam fratris matris suæ. Ac profectò opus erat, vt ad puteum ipse accederet Iacob, extra speluncã verò staret Iesus. Vide verò, an inspicere possis, quamobrẽ superpositus spelũcæ lapis non reuoluatur, sed tollatur, à puteo autẽ non omnino tollatur, sed reuoluatur. Oportebat quidẽ omnino à monumẽto lapidem tolli, nec rursum volui, alterũ verò reuolui tantũ à puteo: superius enim dictum est quòd † gloriam dei, & cõsiderantes magnitudinem eius fidei, quæ est ad iustitiam, credamus. Quòd si aliquis ex eorũ numero, qui se credidisse existimant, nondũ gloriam dei vidit, is dicat se argui nõ credidisse, eò quòd nõdum vidit gloriã dei: mentiri etenim ille non nouit, qui non solum vni Matthæ, verum etiam cuicunq; dicit: si credideris, H videbis gloriã dei. Sustulerunt ergo lapidẽ: vt lapis speluncæ impositus, tardius tolleretur, soror defuncti fecit, quæ veluti his, quibus iusserat Iesus dicens, tollite lapidem, obstitit, cum dixisset: iam fœtet, quadriduanus enim est. Et sanè ni coercita fuisset Marthæ infidelitas, dicente illi Iesu: nónne dixi tibi, quòd si credideris, videbis gloriã dei, haudquaquam qui audierãt, tollite lapidem, sustulissent lapidẽ. Agè enim, ponatur cũ diceret Iesus, tollite lapidẽ, defuncti sororẽ nec respõdisse nec dixisse, iam fœtet quatriduanus enim est: quid sequuturũ fuerat, quia scriptum fuisset, dicit Iesus, tollite lapidem, nisi sustulerunt igitur lapidem? Nunc autem quæ dicuntur à sorore defuncti, inter hoc dictũ tollite lapidẽ, & inter illud, sustulerunt igitur lapidẽ, impedimento fuere, quo minus tolleretur lapis. Ac ne principio quidẽ etiam si sero, sublatũ fuisset, nisi respondens Iesus ad illius incredulitatẽ dixisset, nõne dixi tibi, quòd si credideris, videbis gloriam dei? quamobrem bonũ est, si cum quid cuíque iusserit dominus, is nihil interposuerit inter eius iussionẽ, & operis impletionẽ: opinórque sanè cõuenire vt tali dicatur, vt imitator Christi fiat. Vt enim Christo dixit Deus, & facta sunt, mandauit, & creata sunt, sic fideli cũ dixit Christus, fidelis fecit, cum Christus mandat, ille mandatũ impleuit nihil moræ interponens, vel sibi damnificus erit inobedientia, quia intercedat tempus inter imperiũ & imperij expletionẽ. Existimare enim debemus, tẽpus illud, quod interponunt aliqui, postea mandata facientes, tẽpus esse inobe- I dientiæ præcepti. Hanc etiam ob causam qui iubetur à patre in euangelij parabola proficisci in agrum & operari, quia nõ confestim fecit, sed quando præsentia motus abiit, non fecit voluntatem patris per id tempus quod intercessit, antequam pœnitẽtia moueretur. Quo circa memores simus necesse est illius dicti: ne percuncteris reuerti ad Dominũ, neq; differas de die in diẽ, & illius: ne dixeris rediens redi, & cras dabo tibi, cum possis beneficiũ conferre. Itaq; necessario nobis existimandum est accusationẽ esse Marthæ, quòd tardius scriptũ fuerit sustulerunt igitur lapidem: cum alioquin res postularet, cum dixisset Iesus, tollite lapidem, deinceps sequeretur, tulerunt ergo lapidem. At Iesus sustulit oculos sursum, & dixit quæ scripta sunt. De oculis Iesu, déque eorum habitu erga quosdam, diligens obseruatio, inquisitióque est adhibenda. Verbi gratia: in euangelio Lucæ dicturus beatitudines, hísque coniunctam doctrinam, eleuatis oculis in discipulos suos dicebat. Nunc autem cum sustulisset oculos suos sursum, dixit: à primo nanque dicto monemur discipulos suos infernè non esse, quam ob causam eleuantur magistri oculi in eos in quos dignum erat, vt suos ipse oculos attolleret. Hoc autem, quod nunc tractamus, edocemur Iesum intelligentiam humanam transtulisse à consuetudine, quam habebat cum his qui infernè degebant: eámque

Quæstio

Increduli dei gloriã nõ vident.

Psal.32.

Matth. 21.

Eccl.5.

Ioan. 11.
De oculis christi eorúmque habitu.
Luc. 11.

in sublime eleuasse & exaltasse, euehens eam per precationem ad patrem super omnia existentem. Quinetiam Pau- K lus cum sui similibus (quandoquidem imitator Christi est) exemplo, & imitatione precationis Christi precaturus, necessario attollere debet oculos animæ sursum, eósque abducere à rebus præsentibus nempe à memoria, à considerationibus atque cogitationibus, sícque deo dicere precationis verba magna eáque cœlestia, de rebus magnis, déque supercœlestibus. Verum si quis opposuerit publicanum, qui ne oculos quidem attollere voluerit, quíque percusserit pectus suum dicens: Deus propitius esto mihi peccatori, huic est respondendum: quemadmodum neque omnibus, neque semper assumendus est dolor qui est secundum deum, quíque operatur pœnitentiam ad salutem haud pœnitendam, sed ei soli, & omni, qui dignum aliquid tali dolore commiserit, ob eúmque dolorem resipuerit (isque sanè assumendus est cum mensura, & non exuberans, ne exuberantiori dolore absorbeatur à Sathana) ita fortassis non cõuenire, vt velint omnes semper attollere oculos, vt etiã non cõuenit semper stare procul. Cęterùm vnusquisq; seipsum de rebus huiusce modi iudicet probetq; homo, & sic nõ solum ex illo pane comedat, & ex calice bibat, verũ etiam oculos eleuet supernè eos attollens, precémque fundat subiiciens seipsum deo, humiliánsq; illi. Quòd si existimamus quomodocunque viuẽti licere, perinde atq; publicano, nolle oculos ad cœlum leuare, commodè dicemus volenti leuare oculos suos, itidem ei stãdum esse procul à templo, quod quale aliud erit, nisi ecclesia L dei viuẽtis? quæ etiam à Paulo dicitur domus dei, dum dicit: Quòd si tardius venero, vt noris quomodo oporteat te in domo dei versari, quæ est ecclesia dei viuẽtis: columna, & basis veritatis. Vt igitur nõ decet omnem vti illo pane, & bibere ex illo calice, & esse procul à domo dei & ab ecclesia, sic nõ decet omnem nolle eleuare oculos. Peccat autem aliquis, si cum deceat eum leuare oculos, non leuat eos. Rursúmque itidem peccat, si cum eum dedeceat leuare oculos, eos leuat. Atq; publicanus quidẽ in euãgelio nec oculos leuare volebat, decẽter faciens, quos iure leuaret discipulus Iesu assistens, cui etiã mandatũ datur dicens: Attollite oculos vestros, & contẽplamini regiones, quoniã albæ iã sunt ad messem. Quin propheta quoq; inquit: Leuate in altũ oculos vestros, & in psalmo CXXII, qui graduũ est cantus quartus, tanquã qui decenter leuauerit oculos suos ad deũ inquit propheta: Ad te leuaui oculos meos, qui habitas in cœlo. Ecce sicut oculi seruorum ad manus dominorũ suorũ, & sicut oculi ancillæ ad manus dominæ suæ, ita oculi nostri ad dominũ deum nostrum, donec misereatur nostri. Quòd si apertius etiã docere opus est, quẽ quidẽ deceat imitari Iesum supernè oculos attollentem, dum etiã ipse attollit oculos suos, rursus quẽ dedeceat non solũ instar publicani procul à templo stare, verũ etiam nolle oculos M attollere, in mediũ adducemus ex Daniele, quæ scripta sunt de iniquis senibus amatoribus Susannæ, hunc in modũ se habentia: & auerterunt mentẽ suã, & declinarũt oculos suos, ne in cœlũ suspicerent, neque memores essent iudiciorũ iustorũ. Adducemus etiã in medium, quæ de Susanna scribuntur hoc modo dicta: at illa flens suspexit in cœlũ, quoniam cor eius fidebat domino. Obserua enim in istis, quòd qui auertãt mentẽ suam, declinarunt oculos suos, ne in cœlũ suspicerẽt, ea verò, quæ domino fidebat, cõsequenter fiduciæ, quam habebat in domino, suspexerit in cœlũ. Decebat enim precaturã ob fiduciã temperantiæ suspicere in cœlũ, supernéq; oculos attollere, seniores verò decebat nolle oculos leuare, atq; etiã procul perinde ac publicanus stare, verberaréque pectora sua, & dicere: Deus propitius esto nobis peccatoribus, si supponatur postquã auerterẽt mentẽ suam, declinauerántq; oculos suos, ne suspicerẽt in cœlũ, neque recordarẽtur iustorũ iudiciorũ, eos resipuisse, atq; post dolũ intentatũ mulieris, impotes facti factos precari. Cęterũ erigẽtis oculos sursum, eósq; decenter erigentis in cœlũ, officiũ quoq; erit sustollere manus sanctas, prǽsertim quãdo absq; ira & disceptationibus emittit precẽ. Sic enim nostris etiã oculis sursum per cogitationẽ & contẽplationẽ erectis, atque etiã manibus ipsis erectis per actiones sustollẽtes atq; exaltantes, animã Moseos more, ita sustollẽtis manus vt etiã diceret, eleuatio manuũ mearũ sacrificium vespertinum,

Ephes.5.

Luc.18.

1.Cor.11.

Qui leuent oculos ad Deum.

Psal. 122.

Dan.13.

1.Tim.2.

Exod.17.

A spertinum, Amalecitæ, & omnes inuisibiles inimici vincētur, Israelitæ verò, nempe cogitationes nostræ vincent. Hactenus de eo, quod est, sustulit oculos Iesus sursum, & dixit, in quem locum diximus, quæ nobis sunt visa conducere.

Pater, gratias ago tibi, quoniam audisti me: Ego autem sciebam, quòd semper me audis, sed propter turbam, quæ circumstat, dixi, vt credant quòd tu me miseris.

SI orantibus viris probis, & in carne viuentibus, nec secundum carnem militātibus: tale quiddam promisit Deus, pro eorum prece, adhuc loquēte te dicam, ecce adsum, quid cēsendum est de Seruatore, & Domino? nōnne hoc, antequam loquaris tu, ego dicam, adsum? simul enim sustulit oculos sursum, & dixit: Quid dixit? si fieri potest, vt coniectemus in talibus consequenter huic dicto, antequam loquaris tu, ego dicam, ecce adsum, vt maius sit, quod dicitur ad Seruatorem, quàm quòd scriptum fuerit in promissione, quæ est ad sanctos (nempe adhuc te loquente, ego dicam, adsum) quid, inquam, dixit? proposuerat Seruator precari, sed præoccupante illius precationem illo, qui ei dixerat, antequam loquaris tu, ego dicam, adsum, pro precatione, quam animo conceptam dicturus erat patri, qui præoccuparat preces, gratias agit: & (perinde quasi exauditus B fuisset) propter ea, quæ animo tantùm conceperant, non tamen protulerat, precando, inquit:

De precum exauditiōe.

Pater, gratias ago tibi, quòd me audisti.

PRECATVRVS ergo erat pro Lazari resurrectione, & præoccupans illius precationem solus ille bonus Deus, & pater audiuit, quæ dicenda erant in precatione, pro quibus in frequenti auditorio circumstantis ipsum turbæ, precum vice remittit gratiarum actionē Seruator, duo pariter faciens, & gratias agens pro his, quæ de Lazaro assequutus fuerat, & circumstantem sibi turbam confirmans. Volebat enim Iesus vt hi admitterēt se à Deo missum, ad hanc vitam aduenisse. Agnouit autem se exauditum, quoniam spiritu norat Lazari animam remissam ab animatum loco, corpori eius restitutam. Nec enim censendum est quòd Lazari anima adesset corpori post suum excessum, & quòd quasi celeriter præsens cum clamasset Iesus, dixissetque, Lazare prodi foras, cōiuncta corpori fuerit. Alioquin si quis hoc de Lazari anima suspicatur, absurditatémque admittat de anima à corpore liberata, perinde quasi mortuo assideat, dicat quomodo auditus fuerit Iesus à patre, manente adhuc mortuo Lazari corpore, & anima quidē separata (aliquis eorum, qui hoc asserunt, diceret) assidente autē corpori. C Vt enim hoc concedatur haudquaquā dicturi essemus, Iesum exauditū fuisse: auditurum ꝙ anima habitabat in corpore. Simile opinor factū fuisse, quādo archisynagogi suscitauit filiā, precibus etiam pro hoc habitis. Petiit enim, vt rediret anima, inhabitarétque corpus rursum. Cæterùm an simile sit necne, quod attinet ad viduæ filiū qui efferebatur, inquires tu ipse, vt inuenias consequētiam locorum omnium: nec enim alioquin tales digressiones decet nos facere. fortasse verò cognouit etiam Iesus, talis, tantusq;, Lazari animā ipsam, vel adductam ab his, quibus hoc opus obeundum præceptum fuit, vel ab ipsa paterna voluntate, quæ Iesum exaudierat: qui cum vidisset ipsam egredientem per locum, vnde ablatus erat lapis, dixit: pater gratias ago tibi, ꝙ audisti me. Sed quoniā antehac alia etiam innumera fuerat cōsequutus, hanc ob causam non propter Lazarum modo, sed etiam propter alia priora gratias agit dicens, propter Lazarum quidem, pater gratias ago tibi, quòd audisti me, propter priora verò:

De animorū è corporibus discessu & regressu. *Locus animarum.* *Matt. 9. Luc. 7.*

Ego autem noram quòd semper me audis: id quod totum dixi, inquit, turbæ circumstantis causa, vt credant quòd tu me miseris.

SED de hoc contextu ac Lazari resurrectione hactenus quidem. Cæterùm sensus huius loci anagogicus, ex his, quæ explicuimus, haud est difficilis. Petiit enim Iesus, vt qui peccauerat post amicitiam, quam erga se habuerat, mortuus factus Deo, diuina virtute rediret denuò ad vitā, votiq; D compos factus est, vidítque in huiuscemodi homine vitales motus, quibus gratias agit patri. Circa huiuscemodi autem mortuum stabat turba nondum credentium Iesum à Deo missum fuisse, nec sermonem hunc diuinitus ad homines accessisse. Atque vtinam hæc turba circumstans miretur quòd aliquis adeò fœtidus factus ob peccata ad mortem, mortuúsque virtuti denuò ad vitam redierit, cúmque mirata fuerit, credat sermoni ipsam aliquando viuificaturo, quòd diuinitus ad homines aduenerit.

Anagoge.

TOMVS VIGESIMVSNONVS.

Hæc cum dixisset Iesus, voce magna clamauit: Lazare veni foras. Et prodijt qui mortuus fuerat, manus & pedes habens reuinctos fascijs funereis: & facies illius sudario erat obuincta. Dicit eis Iesus: soluite eum, & sinite abire.

PRECATVRVS Iesus cum sustulisset oculos exauditus fuit, & precum loco gratias egit, quia diligenter perspexisset Lazari animam corpus ingressam fuisse, egentem superuentura sibi (ob E iussionem Iesu) strenuitate, & vigore ad exeundum è monumento. Quocirca postquam patri gratias egisset, voce magna clamauit robur impositura in Lazaro, magna voce opus habente, quia nondum acumine præditus esset audiendi clamorem inuitantem se extra monumentum. Atque hoc sanè opus dignum Iesu esse dicendum est, vt non solùm pro mortui vita oret, verùm etiam si in illo insonet, vocétque illum in monumento existentem, & in spelunca ad prodeundum foras. Sed notemus necesse est aliquos etiamnum Lazaros esse, qui post contractam cum Iesu amicitiam infirmati sunt, & periere: qui etiam in monumento, & in mortuorum loco manserunt cum mortuis mortui, & postea oratione Iesu, qui illos è monumento ad prodeundum foras voce sua magna vocauit, viuificati: cui qui paret, egreditur, vinculis mortificatione dignis ob priora peccata circundatus: & faciem etiamnum obuinctam habens, neque videns, neque ambulare valens, neque aliquid operari propter mortificationis vincula, donec Iesus iusserit soluentibus eum: (penes quos etiam facultas esset sinendi eum abire) & sanè quisquis dicere valet. An experimentum quæritis in me loquentis Christi, is tentet talis fieri, vt sibi Christus voce magna cū clamauerit dicat: Lazare prodi foras. sibi F inquam, qui postquam mortuus fuit, inuocauit quidem, sed nō acutè, & idcirco etiā opus habebat Iesu clamore. Proinde cogita eam qui à Christo recessit, ad gentilē relapsus vitā, post acceptam veritatis cognitionem, & postquā illuminatus fuerit, gustaueritq; donum supercœleste, particeps factus spiritus sancti, atq; gustauerit bonū Dei verbum, virtutesq; futuri seculi: Cogita inquā talem in inferno esse cum vmbris, & mortuis, in loco ac regione mortuorū & monumētis. Simul atq; igitur peruenerit Iesus ad huiuscemodi hominis monumētū, & extra illud stans pro tali orauerit, & exauditus fuerit, postulans illius voci, illius sermonibus innasci robur, voce magna clamat illum quem sic adamabat, ad ea quæ procul adsunt à gentiliū vita, & à monumento atq; spelunca eorum vocans: quādo Iesu sectatori licet agnoscere, quonam pacto talis propter Iesu quidem vocē prodeat, sed adhuc suorū peccatorum spiris ligatus, & strictus, atq; ob pœnitentiam quidem, atque quia audierit Iesus vocem, viuens, sed nec pedibus (quia nondum liberatus sit peccati vinculis) liberis ingredi, nec res eximias liberè operari valens, manus & pedes reuinctos habens vinculis mortuorum sepulchralibus. Ac talis profectò præter in se existentem mortificationem, præter vincula etiam manuum & pedum, faciem quoque ignorantia coopertam & obuinctam habet. Deinde, quoniam non tātum voluit Iesus hunc viuere, nec amplius in monumento manere, extra monumētum cum venisset Lazarus ligatam (vt superius dictum est) faciem habens, atque impeditus, quatenus ligatus erat, è monumento prodire, dicit illis, qui huic muneri obeundo

Allegorica interpretatio. *2. Cor. 13.* *Heb. 7.* *Peccantes post acceptā veritatis cognitionem.*

G idonei erant Iesus, soluite eum & sinite abire: existimo quòd non approbans rationem conuersionis postquam peccauerat, nec adhuc valens iuxta illam viuere, quòd detinerentur animæ illius potentiæ (nempe eundi, operandi, & contemplandi) talis prodiit è monumento: adhuc manus, & pedes reuinctos habens fasciis sepulchralibus, faciémque suam sudario obuinctam. Sed postquam dicente Iesu Christo tanquam Domino, soluite eum, & sinite abire (his, qui soluere illum poterant) ob iussionem Iesu solutus fuit pedibus & manibus, ac deposuit quod impositum faciei suæ operimentum fuerat, instituit iter tale, vt etiam ipse eò perueniat, vt sit vnus ex accumbentibus cum Iesu. Iam propter illud prodiit, qui mortuus fuerat, vinctos habens pedes & manus fasciis funereis, dicendum est differentiam esse inter eos, qui vinctos habent pedes & manus: nec idem esse cœpisse ligari mortificationem (nunc nanque κείριαι vincula mortuorum significant) & ligatum fuisse iudicio Domini, qui ingressus vt videret accumbentes, cum audisset non habentem vestem nuptialem de eo dixit: ligatis illius pedibus & manibus, eiicite eum in tenebras exteriores. Insuper hoc in loco est nonnihil quod egeat inquisitione, nempe dum dicitur: Lazari faciem sudario obuinctam fuisse, & velamen impositũ faciei Mosis, cum populum alloqueretur. Impositum nanque Lazari faciei sudarium regebat illius mortificatas visiones: At verò Mosis velamen per œconomiam faciei illius impositum erat, ob illos ex populo, qui gloriam vultus eius intueri non poterant. Sed quæ res de eo qui non indutus erat veste nuptiali, de quo dictum est: ligatis illius manibus & pedibus, eiicite eum in tenebras exteriores, vtrum perpetuo maneat vinctus, & tenebris exterioribus (non enim additur vocabulum illud, in seculum, vel in secula) an aliquando soluendus sit? non enim apparet ex his quæ de ipso dicuntur, scriptum fuisse de futura eius liberatione: nec mihi tutum esse videtur de aliquo pronunciare, quod assequutus non fueris, presertim cum literis non sit id expressum. Quæres præterea, eò quòd dicat Iesus ipsis, soluite eum, quínam sint hi ipsi quibus dixit: neque enim discipulis, neque circumstanti turbæ, ac ne Iudæis quidem qui cum Maria erant, quíque eam consolabantur, scriptum est eum dixisse. Sed fortasse aliquis propter contextum illum: Accesserunt angeli, & ministrabant ei, & propter sensum anagogicum huius loci suspicabitur illis etiam dictum videri posse: Soluite eum, & sinite abire. Adhuc quęro, an impleuerit Iesus hoc dictum: sed vado vt suscitem eum, quod illi subiungitur, Lazarus amicus noster dormit. itaque inspicio, an fortè expletum fuerit hoc dictum: ego vado vt à somno excitem eum, cum Iesus voce magna clamans, dixit: Lazare prodi foras: nam vox magna & clamor, non absurdè dicetur excitasse eum. Inspicio etiam, an possis enunciare in hoc magis impletum fuisse illud: Ego vado vt

Differẽtia inter eos qui vinctos habẽt pedes & manus.

Matt.22.

Exod.34.

Matt.4.

Ioan.11.

Ioan.11.

Ioan.11.

I à somno excitem eum, quàm cum pater audita Iesu precatione, Lazari animam fecit ad corpus eius redire, quod in monumẽto repositum erat. Dicturus est aliquis patrem (cum audiuisset orantem filium) Lazari animam ex mortuis excitasse, Iesum verò voce magna cum clamasset, ac dixisset, Lazare prodi foras, id, quod antea promiserat, implesse: sed vado vt suscitem eum. Atque hoc quidem qui astruit, differre dicens hoc dictum: Lazarus amicus noster dormit, ab hoc, Lazarus mortuus est, dicet ad vocabulum, dormit. Iesum promisisse: vado vt suscitem eum ex mortuis. At verò qui soluit, apparentem esse in his differentiam, & dans Lazari ex mortuis resurrectionem commune opus fuisse, tùm filij precantis, tùm patris exaudiẽtis, vtetur testimonio Domini ad Martham, dicentis: Ego sum resurrectio & vita: addẽtque illud etiam: vt enim pater suscitat mortuos & viuificat, sic etiam filius, quos vult, viuificat: multi igitur ex Iudæis qui venerant ad Mariam, cum vidissent quæ fecisset Iesus, crediderunt in eum: Quemnam eorum, qui demersi admodum fuere vitio, tanquam mortificatione, & fœtore, quíque summa mutatione facta deposuerunt (imperio & cooperatione filij Dei) non solùm multum fœtorem ex peccato contractum, verum etiam vincula vires animæ detinentia (nempe vires eundi, & operandi, atque etiã præterea vim contemplandi) quem nam inquam non mouerũt hæc ad credendum, atque etiã ad verè

Ioan.11.

Ioan.11.

Ioan.11.

credendum prædicationi Iesu? Perculsi enim qui gloriabãtur K se multa diligentia adhibita exerceri in verbo Dei, plenitudinem verò eius non perceperant, crediderunt: præsertímque credituri erant, quòd propter mortuum, & omnino desperatum, quem & ipsi deploratum habebant, ad Mariam venerãt officij gratia: plorãtem ob fratris casum, quorum etiam causa potius, quam eius qui mortuus fuerat, cũ venissent ad defuncti speluncam, sustulit oculos sursum, & dixit: Pater, gratias ago tibi, quod audisti me: Ego autem noueram quòd semper me audis. Quod enim horũ gratia magis quàm Lazari huiuscemodi gratiarũ actionem reddiderit, perspicuum est ex his verbis: nempe propter circumstantem turbam: vt multi Iudæorum, qui ad Mariam venerant, quíque viderunt, quæ fecisset Iesus, in ipsum crederent. Sed audi etiam de his, verum non tantùm corporaliter.

Ioan.11.

Quidam autem ex eis abierunt ad Pharisæos, & dixerunt illis, quæ fecisset Iesus.

NON nihil ambigui habet hic contextus. Vtrum qui inde ad Pharisæos concesserant, dixerántque ipsis, quæ fecisset Iesus, essent ex ea Iudæorũ multitudine, qui crediderant in eum, conspectis his quæ fecisset, hoc agentes, vt etiã eos flecterent, qui hostili animo erga Iesum erãt affecti, nunciãtes, quæ Lazaro euenissent, L an alij (præter illos multos qui crediderant) ceu ædito miraculo non moti ad credendum in Iesum: imò potius quantum in seipsis erat Pharisæos, atq; zelum malum in seipsis existentem, excitantes cõtra Iesum per ea quæ de Lazaro nunciabãt, id quod videtur magis mihi significare voluisse Euangelista. Quo circa subiungitur: Collegerũt igitur Pharisæi, & quæ sequuntur. Multos igitur dicẽs, intellexit eos, qui cõspectis his, quæ circa Lazarum egerat, crediderant: quemadmodum pauciores dixit esse, qui huiusmodi nõ essent, dicens: Quidam ex ipsis abierunt, & quæ sequuntur. Adhibe verò animum his, quæ dicturus sum, nempe an huius approbationem mouere nos possit, quod dictum non fuerit: Multi igitur ex Iudæis, nempe hi, qui venerant ad Mariam, & viderant quæ fecisset Iesus, crediderunt in eum, sed scriptum sit: Multi igitur ex illis Iudæis, qui venerant ad Mariã, & viderant, quæ fecisset Iesus, crediderunt in eum. Moueor præsertim ob anagogen, num fortè omnes οἱ θεασάμενοι τουτέστι θεωρήσαντες, καὶ συνιέντας, hoc est, qui viderant, & contemplati fuerant, & intellexerant, quæ fecisset Iesus, crediderint in eum, cum contra de his, qui abierunt ad Pharisæos, & dixerunt illis, quæ fecisset Iesus, non dicatur, quòd viderint, & contemplati fuerint. Et fortasse quia laudi datur his, qui cre- M diderunt, vocabulum videndi, seu contemplandi, hi qui abierunt ad Pharisæos, non habent vocabulum videndi seu contemplandi. Quandoquidem si etiam hi, qui in eum crediderunt, contemplati fuissent, scriptum esset: quosdam ex his ad Pharisæos concessisse, dixisséque ipsis, quæ contemplati fuissent, fecisse Iesum vel se contemplatos fuisse, quod fecisset Iesus, nunc autem vocabulum contemplandi haudquaquam dictum est de hisce, sed de his, qui crediderant, & venerant etiam ad Mariam, & viderant, quæ fecisset Iesus: propter quos etiam opinor eum dixisse, sed propter circumstantem turbã dixi, vt credant, quòd tu me miseris.] Pariter etiam huc mentem adhibe, num possis eos solos, qui ad Mariam venerint, quíque contẽplati fuerint, quę fecisset Iesus, quíque in ipsum crediderint, dicere (quia multi essent) fuisse turbam, circum Iesum stantẽ, cuius causa dixit illud: Pater, gratias ago tibi, quoniam audisti me, ego autem sciebam, quod semper me audis.] Nam si hæc dixit turbæ circumstantis causa, vt crederent, quòd pater illum misisset, & propter hoc loquens dixit, vt turba circumstans credat, haudquaquam ad patrem loquuturus fuerat, perinde atq; aliquis homo futurorum ignarus (si futurũ erat, vt aliquis ex ipsis non crederet) propter turbam circũstantem dixi, vt credant, quòd tu me misisti. Proinde vide, ne fortè qui venerant ad Mariam, & cõtemplati fuerant, quæ fecerat, & crediderant in eũ, soli sint turba circumstans Iesum, cæteros verò neque contemplatos fuisse, quæ fecerat Iesus, neque circa eum stetisse.

Quo affectu quidã erga Christum.

Anagoge.

Cõtẽplari & videre.

Collegerunt

Collegerunt ergo Pontifices & Pharisæi concilium, ac dicebant: Quid facimus, quia hic homo multa signa edit, si permiserimus eum sic, omnes credent in eum, veniéntque Romani, & tollent, tum locum nostrum, tum gentem.

QVOD attinet ad contextum, Pharisæi, & Pontifices videbant facillimum factu esse, vt ob magnitudinem prodigiorum, ac virtutum quas fecisset Iesus, totus Iudæorum populus traduceretur ad credendum in eum, & traductus despiceret cultum illius loci corporalem, tum leuiticum, tum sacerdotalem: adeò vt res huiuscemodi, prætextus fieret (quia non fouerent Iudæi locum) vt Romani haberent (causa Seruatoris) tum locum dictum (quod ab illis plurimi fiebat (tum gentem Iudæorum totam, nolentium omnino seruare confessionem quòd essent Iudæi ipsi. Deinde quoniam cultum diuinum & locum, & gentis multitudinem omnibus præferebant, quæ præ his maioris esse momenti censebantur, hanc ob causam consilium agitant contra Iesum, ne sinant eum viuere. Arbitrórque eos simili modo dixisse: Hic homo tanquam ad destruendam gloriam eius: Nec enim credebant his quæ superius dixerat (nempe quòd esset ipse Deus) cum lapidare eum voluerunt, tanquam pro blasphemia dicentes illis: Tu homo cum sis, facis teipsum Deum, quando etiam sua benignitate respondit docēs, omnem ad quem sermo Dei factus est, dici Deum à Deo cum non valeat solui, vel dissolui scriptura prophetica, quæ hoc enunciat. Licet etiam ex his, quæ pharisæi & pontifices dixerunt, considerare illorum apertam malitiam, & cæcam: Apertam quidem, quoniam attestabantur illi eum multa fecisse signa, posséque huic, qui tot signa egerat, insidias strui, perinde quasi sui causa nihil posset contra factas sibi insidias: id quod ipsum etiam nihilominus cæcitatis erat, cum eiusdem esset, qui multa fecisset miracula, insidias etiam superare nolentium eum sic dimittere: Nisi fortè credebant eum facere miracula, & ita suspicabantur ea non fieri virtute diuina, ita vt hanc ob causam, omnia ipse non posset, neque se eripere ex illorum insidiis. Atque illi quidem cogitabant non dimittere eum, existimantes futurum, vt hanc ob causam impedimento essent credentibus in eum, & Romanis qui ablaturi erant ab eis, tum locum, tum gentem. Verum quia dominus dissipat consilia gentium, & reprobat cogitationes populorum, nihilominus etiam si non dimiserunt eum, & omnes gentes seruierunt ei, & Romani venientes tulerunt illorum locum. Alioquin vbi diuinum, quod illi vocant templum? Atque etiam tulere gentem, ablatis illis è loco vix concedentes illis stare, vbi vellent, & in dispersione. Quòd si audere necesse est in sensum anagogicum horum verborum, dicemus horum qui ex circuncisione sunt, locum gentes accepisse, quia illorum lapsu salus venerit gentibus, quo ipsis Iudæi æmularentur, & pro gentibus Romanos fuisse dictum, hoc est pro subditis, eos qui rerum potiebantur: proinde gens à gentibus ablata fuit: Qui enim populus non erat, factus est populus, & qui ex Israel erant, non amplius sunt Israelis, quíque semen erant, eò non peruenerunt, vt filij fierent, quarum rerum causa multa fuêre Iesu miracula. Et quia dimisit illum pater superiorem factum pontificum & pharisæorum, qui concilium aduersus eum collegerant consilio. At verò pontifices, & totus Iudæorum corporalis cultus, pharisæique, & tota legis doctrina, iuxta literam insidias molitur veritati Iesu, vúltque figuram subsistere, veritatis manifestationem impediens, & non secus ac caro, etiam hanc ob causam concupiscit aduersus spiritum. Sed fortior cum sit spiritus concupiscēs aduersus carnem, & verus Seruator nostri principatus sacerdotij, spiritualísque illius doctrina pontificum, pharisæorúmque concilium aduersus eum insidias struentium dissoluit. Hæc autem etiam num fieri censendum est, vt est cernere in his, qui spiritualem Christi doctrinam per conspirationem Iudaicam dissoluere volunt.

Ioan.21. Ioan.8. B Ioan.10. Pharisæorū malitia. Psal.32. C Rom.11. Gal.5.

Vnus autem quispiam ex eis, nomine Caiaphas, cum esset Pontifex anni illius, dixit eis: Vos nescitis quicquam, nec perpenditis expedire nobis, vt vnus homo moriatur pro populo, ac non tota gens pereat. Hoc autem à semetipso non dixit, sed cum esset Pontifex anni illius, vaticinatus est Iesum moriturum esse pro gente: & non tantum pro gente, sed vt etiam filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in vnum.

CAIAPHAS igitur pōtifex, cum esset anni illius, prophetauit quidem Iesum moriturum pro gente, & non pro gente tantum, sed vt filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in vnum, haud tamen propheta erat: Quòd si Balaam prophetauit, quæ in Numerorū libro sunt scripta, dicens: Verbum quod immiserit Deus in os meum, hoc loquar, & quæ sunt ab eo loco, ex Mesopotamia accersiuit me, & quæ sequuntur, perspicuum est quòd propheta non erat: Augurem enim fuisse scriptum est: Atque si aliquis quidem propheta est, prophetat, sin verò quis prophetat, non continuò etiam est propheta. Tanquam si de re alia quapiam meliorem dicerem: si quis est iustus, ius etiam persequitur, ac si quis ius persequitur, nō tamen statim iustus est: id quod intelliges notās dictum illud, iuste, quod iustum est, persequeris, quandoquidem hæc vocula iuste, non frustra præposita fuerit illis voculis: quod iustum est, persequeris. Facillimū enim factu esse reor, vt ius quis persequatur, sed non iustè. Etenim qui faciūt opus aliquod ex se bonum, vt ab hominibus glorificentur (verbi gratia in paupetes benefici) rem quidem iustam fecerūt, haud tamen ex habitu iustitiæ, sed ob vanam gloriam. Ac mea quidem sententia iuxta comparationem dicti huius: iuste ius persequeris, dicetur etiam hoc: modestè id quod modestum est persequeris, & viriliter id quod virile est persequeris, & sapienter id, quod sapiens est, persequeris: ac deinde similiter in cæteris virtutibus. Hæc autem diximus, vt conferremus cum propheta augurem, qui similis illi cum sit, non tamen est propheta. Hanc etiam ob causam continenter in prophetiis à prophetis dici arbitror: dicit Hieremias propheta, & si quid his est simile. Porrò qui nominum vim tenent inquiunt, non continuò si quis quid fecerit quod ad medicinam spectet, vel rem quampiam quæ ad sanitatem conducat, illum medicum esse, neque si quis quid fecerit quod ad artem ædificandi pertineat, domorum fabricatorem esse. Insuper ex his quæ de Caiapha scripta sunt, qui de Seruatore prophetauit, dicere possumus: animam quoque prauam suscipere prophetandi munus. Accusatur enim ab Euangelistis Caiaphæ prauitas, qui erat pontifex anni illius, quando Seruator noster, dum pro hominibus pateretur, perfecit œconomiam. Matthæus etenim inquit: Tunc profectus vnus de duodecim, qui dicebatur Iudas Iscariotes, ad principes sacerdotes dixit: quid vultis mihi dare, & ego vobis illum tradam? at illi constituerunt ei triginta argenteos, & paulò post inquit: Iudas vnus ex duodecim venit, & cum eo turba multa cum gladiis, & fustibus à pontificibus, & senioribus populi. Atque in his quidem pontificibus intelligimus etiam inesse Caiapham, quod de illo testatum sit eum pontificem esse anni illius. Apertè autem post hæc Matthæus inquit: At illi comprehensum Iesum abduxerunt ad Caiapham pontificem, vbi scribæ, & seniores conuenerant: post pauca etiam infert. Pontifices autem, & concilium quærebant falsum testimonium contra Iesum, vt morti eum traderent, & non inueniebant, etiam cum multi falsi testes accessissent: postremò autem aduenerunt duo falsi testes & dixerunt: hic dixit, possum destruere templū Dei, & in triduo ædificare illud. Et surgens princeps sacerdotum, ait illi: nihil respondes? cur isti aduersum te testificantur? Iesus autem tacebat. Et respondens princeps sacerdotum dixit illi: adiuro te per Deum, vt dicas nobis an tu sis Christus filius Dei, dicit illi Iesus, tu dixisti: Veruntamen dico vobis, iam hinc videbitis filium hominis sedentem à dextera potentiæ, & venientem in nubibus cœli. Tunc princeps sacerdotum disrupit vestimenta sua, dicens: proloquutus est blasphemiam, quid insuper egemus testibus? Ecce nunc audistis blas-

Non omnes qui prophetant veri sunt prophetæ. Num.24. Num.23. Deut.16. E Matt.6. *Ex habitu iustitiæ aliquid facere.* Simile. Matt.26. F

G phemiam eius, quid vobis videtur? At illi respondentes dixerunt: reus est mortis, deinde rursum post alia: & cum accusaretur à principibus sacerdotũ & senioribus nihil respondit, rursúmque post pauca. *Matt.27.* Principes autem sacerdotum & *Matt.28.* seniores, persuaserunt multitudini vt peterent Barrabam, Iesum verò perderent. Postea post resurrectionem Seruatoris, abeuntibus Maria Magdalena & altera Maria, ecce quidam ex custodia venerunt in ciuitatem, ac nunciarunt principibus sacerdotum omnia quæ acciderant: & congregatis cum senioribus, consilio capto, pecuniam numerosam dederunt militibus dicentes: Dicite, discipuli eius nocte venerunt, & furati sunt eum nobis dormientibus: & si hoc auditum fuerit sub præside, nos persuadebimus ei, & securos vos faciemus.

Luc.22. At Lucas scripsit quòd egressus fuerit Sathanas in Iudam, cui cognomen erat Iscariotes, qui erat ex numero duodecim, abiítque & locutus est cum principibus sacerdotum, ac magistratibus, quomodo eum traderet illis. Deinde post pauca dixit, inquit, Iesus iis, qui venerant ad se principibus sacerdotum, ac magistratibus templi & senioribus: Quasi ad latronem existis cum gladiis & fustibus, & post pauca. Comprehensum autem eum duxerunt, & induxerunt in domum principis sacerdotum. & adhuc post pauca: Stabant autem principes sacerdotum, & scribæ accusantes eum. Rursúmque post pauca: Vt illuxit, conuenerunt seniores populi, principes sacerdotum & scribæ duxerúntque illum in concilium *Mar.14.* suum. Porrò Marcus inquit: Iudas vnus ex numero duode-H cim accessit ad summos sacerdotes, vt proderet eum illis: hoc autem illi audito gauisi sunt & polliciti sunt ei pecuniam se daturos. & post pauca: Adhuc loquente Iesu accedit Iudas, qui erat vnus è duodecim, & cum illo turba multa, cum gladiis & fustibus à summis sacerdotibus & scribis & senioribus, & post pauca: Abduxerunt Iesum ad summum sacerdotem Caipham, & conueniunt ad illum omnes summi sacerdotes & seniores & scribæ, deinde rursum post pauca: & surgens summus sacerdos interrogauit Iesum dicens: non respondes quicquam? quid isti aduersum te testificantur? At ille tacebat, neque quicquam respondebat. Rursum summus sacerdos interrogabat eum dicens: Es tu ille Christus filius illius benedicti? At Iesus respondens dicit illi: tu dixisti, ego sum, & videbitis filium hominis sedentem à dextera potentiæ, & veniẽtem cum nubibus cœli. At summus sacerdos di- *Mar.15.* laceratis vestibus suis dicit: Quid præterea opus habemus testibus? Deinde post pauca: Et diluculo consilio inito summi sacerdotes cum senioribus & scribis ac toto consessu, vinctum Iesum abduxerunt in aulam, tradiderúntque Pilato, Deinde post pauca: accusabant eum sacerdotes de multis: ipse verò nihil respondit. Ioannes etiam inquit. Ducunt Iesum à Caipha in prætorium. Hæc autem diutius exposuimus, vt multis omnium Euangelistarum testimoniis ostendere-I mus dissolutionem vitiositatis Caiaphæ, & quòd aduersum Iesum contendens nihilominus prophetarit. Atque quòd prophetarit, manifestè docuit nos Ioannes. Sed quæres, an qui prophetat, is omnino à spiritu sancto prophetet, etiam si aliquibus non videatur hoc dictum quæstionem postulare. Verum quomodo non est hoc quęsitu dignum, si Dauid post *Sap.1.* peccatum in Vriam commissum, timens ne ab se auferretur *Psal.51.* spiritus sanctus inquit: Spiritum sanctum tuum ne auferas à me? Quòd si quis etiam admittat illud, spiritus disciplinæ effugiet dolosum & recedet à prauis consiliis, apertè videbitur ostendere spiritum sanctum animam fugere, etiam si in ea *1.Cor.12.* antè dolus, & peccatum habitauerit. Sic autem quæsitu dignum est illud de spiritu sancto, an in peccatrice quoque anima esse possit, vt aliquis dicturus sit, in ipsis quoque peccatoribus esse spiritum sanctum: quando quidem nemine valente dicere dominum Iesum, nisi in spiritu sancto, multi tamen peccatores affecti inueniantur erga Iesum, tanquam erga dominum. Ac forte, quoniam qui peccant, postquam ipsum acceperint, non assequuturi sunt remissionem, hanc ob causam dicitur cuidam lapso in spiritum sanctum: om- *Matt.12.* ne peccatum, & blasphemia remittetur filiis hominum: At verò de his, qui post acceptum spiritum sanctum peccauerint, illud: Qui verò in spiritum sanctum blasphe- *Matt.12.* miam dixerit, non habet remissionem neque in hoc seculo, neque in futuro. Blasphemat enim operibus, & sermoni- K bus peccati in præsens, in spiritum sanctum, qui peccat spiritu sancto præsente in eius anima. Sic enim dicet aliquis dictum illud fuisse, quod in epistola ad Hebræos hunc in modum scriptum est. Difficile factu est, vt qui semel illu- *Hebr.6.* minati fuerint, gustauerintque donum supercœleste, parti- *De peccato in spiritum sanctum.* cipésque facti fuerint spiritus sancti, & donum dei verbum degustarint, potentiásque futuri seculi, prolapsíque fuerint, ab integro renouari ad pœnitentiam: crucifigentes sibimet ipsis filium dei, & infamantes. Attende enim his verbis. Participes facti spiritus sancti, ex aduerso, quòd Caiaphas, etiam si prophetarit, nihilominus non habuerit in se spiritum sanctum, dici posset illud: Nondum erat spiritus, quòd non *Ioan.7.* dum esset Iesus glorificatus. Quòd si ne in Apostolis quidem erat spiritus, antequàm glorificaretur Iesus, quanto magis non erat in Caiapha? proinde cum surrexisset Seruator in- *Ioan.20.* sufflauit discipulis, & dicit illis: accipite spiritum sanctum, & quæ sequuntur. Atque audacter quidem addet aliquis ad illud, Quòd non ex spiritu sancto prophetauerit Caiaphas, quæ dicenda sunt. Similiter igitur dicet iste, malos etiam spiritus posse testimonium præbere Iesu, & prophetare de eo non secus, atque ille, qui dixit. Noui te quis sis: nempe ille *Mar.1.* sanctus dei, & vt illi qui rogabant eum, vt præciperet illis in abyssum abire, & dicentes: venisti ad perdendum nos. Quin in Apostolorum quoque actis hæc scripta sunt. Contigit vt *Act.16.* euntibus nobis ad precationem puella quædam spiritum pythonis habens nobis occurreret, quæ quæstum magnum L præstabat dominis suis diuinando: hæc subsequuta Paulum, ad nos clamabat dicens: isti homines serui dei excelsissimi sunt, qui annunciant nobis viam salutis. Proinde qui his te- *Quid differt prophetia à diuinatoris spiritus oratione.* stimoniis vtitur, dicet nihil distare à prophetia orationem spiritus diuinatoris, testimonium præbens Apostolis, & admonens audientes, vt viam salutis, quæ annuntiabatur, crederent. Quoniam autem in medium adduximus, quæ dixit Balaam, adhibe mentem, an de illo quoque dici possit, diuinitus eum non fuisse loquutum, sed ab angelo. Stetit enim *Num.22.* inquit angelus dei in via, dum transiret ipse, ascendítque Ba- *De Balaam pseudopropheta.* laam super Asinam suam, & duo sui pueri secum. Vidénsque asina angelum domini stantem è regione in via, gladiúmque districtum in manu eius, declinauit asina de via, & iuit in campum. At Balaam verberauit asinam virga, vt rediret in viam. Stetit autem angelus in angusta semita vinearum, erátque ex vtraque parte maceria. Denique post pauca. Videns asina angelum dei, succubuit sub Balaam. Deinde post pauca, & dixit angelus dei illi: cur iam ter verberasti asinam tuam? En ego egressus sum, vt te impedirem: abertat enim via tua coram me: & videns me asina declinauit iam ter: quæ si non declinasset coram me, te interfecto ipsam incolumem seruassem, & dixit Balaam angelo: Domine peccaui, quoniam M non noui, quòd tu aduersum me in via stares: quòd si tibi displicet, reuertar. aitque angelus domini ad Balaam, vade cum viris illis, & verbum quod loquutus fuero ad te, loqueris. Obserua enim, quòd angelus sit, qui dicit verbum, quod loquutus fuero ad te, loqueris, verùm dices, paulo pòst, deum ipsi Balaam apparuisse, dixisséque illi Balaam. Septem aras paraui, & imposui in vnaquaque vitulum, & arietem, & quòd dominus sermonem indidit ori Balaam, & dixit: Reuersus ad Balaam sic loqueris. At verò tu attende, quomodo vtraq; vera sunt, & quod ab angelo dicitur (nempe quod ego ad te dixero, loqueris) & quod scriptura pronunciat, indidit deus sermonem ori Balaam, & dixit: cæterum verò transfiximus hæc verba, factus est spiritus dei in ipso, quod neque ea, neque his simile quicquam in cæterorum editionibus inuenerimus. Rursúmque è diuerso post pauca. Occurrit inquit deus Balaam, & indidit sermonẽ in ore eius, & dixit. Reuertere ad Balaam, & hæc loqueris. In hæc autem omnia audens aliquis, dicet: de Saule etiam dictum fuisse spiritus malus suffocabat eum. Quin etiam cum exisset spiritus *1.Reg.18. & 19.* mendax factus est in ore omnium prophetarum Achab dicente domino: Quis decipiet Achab? & exeunte spiritu men- *3.Reg.vlt.* daci, & dicente: ego decipiam eum. Atque hæc quidem his in locis examinata sunt, cum alioquin valeat vnusquisque à semetipso consequenter his testimoniis, quæ in medium protulimus

A protulimus considerate quomodo prophetauerit Caiaphas. Vide verò an fortè hæc etiam dicenda sunt de propheta eius, quoniam non sanctus erat, etiam si prophetarit, non tamen ex afflatu spiritus sancti prophetasse Caiapham. Vt autem quæsitu dignum est, quomodo prophetauerit Caiaphas, sic etiam in primo Regum quæres, quomodo prophetarint nuncij Saulis missi ad Dauidem, & post ipsos Saul. Scriptum est enim, & nunciatum est Sauli hisce verbis: Ecce Dauid est in Nauoth in Rama, & misit Saul nuncios qui adducerent Dauidem, & viderunt cuneum prophetarum, & Samuëlem stantem antistitem super eos: factúsque est spiritus Dei super nuncios Saulis, vt & ipsi prophetarent: nunciatúmque est Sauli, & misit alios nuncios, qui etiam ipsi prophetarunt: & excanduit ira Saul, concessitque etiam ipse in Ramà, & venit vsque ad puteum magnum, & ad viam quæ est in Soccoth Ophèm, & interrogans ait: Vbi est Samuel & Dauid? & dixerunt, ecce in Nauoth Ramà: & concedunt illinc in Nauoth Ramà: factúsque est spiritus domini super eum, & eundo ibat, atque prophetabat donec cùm venisset in Nauoth in Ramà, exutis vestimentis suis prophetauit coram Samuele, & procidit nudus tota illa die & tota nocte. Hinc dicitur, num & Saul inter prophetas? hæc verò necessariò apposita fuisse reor, vt clareret peccatores quoq; prophetare: & vtrū ex spiritu sancto, an ex alia potentia non men-

1.Reg.19. Saul prophetans.

B tiente (quantum ad testificandum veritati attinet) hi prophetent. Rursúmque in primo Regum inueniuntur idolorum vates, ostendentes de arca, denuntiantésque Palęstinis, quòd si bucculæ lactentes in viam ambulauerint Iesu Bethsamuæ, sciant sibi àdeo factam fuisse plagam. Ac ne illud quidem de muliere habente spiritum pythonis, déque Samuele in his locis reticendum est: ex quibus didicit Saul futurum, vt postero die cum filiis interficeretur: quorum locorum accuratam intelligentiam is visurus est, qui differere potest de diuersis potentiis, tùm bonis, tùm malis, atque de his etiam, quæ inter has mediæ sunt, si quæ sunt. Rursus qui velit Caiapham prophetasse vi potentiæ malæ, dicturus est, nil mirum esse, si mala potentia hæc dixerit, quandoquidem inueniatur diabolus non omnino ignorare Iesum dictum fuisse in his, quæ ab Euangelistis sunt scripta, filium Dei esse: cum ipse loqueretur ad dominum: dicet etiam malitiam quandam innatam esse prophetandi de Seruatore in potentia hęc operante: quippe cui scopus esset non fideles facere auditores, sed summos sacerdotes, pharisæósque, qui conuenerant in concilium aduersus Iesum, irritare, vt ipsum interficerent: quæ operatio non erat ex spiritu sancto. Vide verò, an non concitare velit auditores siue Caiaphas, siue is, qui illi vim prophetandi suppeditabat, ad interficiendum Iesum hisce verbis.

1.Reg.28.

Potentiæ bonæ malæ, et mediæ.

C

Vos nescitis, neque cogitatis quicquam, quia expedit nobis vt vnus homo moriatur pro populo, & non tota gens pereat.

TRVM qui dicit, expedit nobis, quæ verba sunt prophetię ipsius pars, vera narrat, an mentitur? si vera narrat seruatur Caiaphas cum his, qui in concilio aduersus Iesum contendunt, quia mortuus est Iesus pro populo: consequuntúrque omnes hi vtilitatem: Si verò absurdum est dicere Caiapham, eósque qui concilio aderant aduersus Iesum seruari, assequutósque eos fuisse vtilitatem, quia mortuus fuerit Iesus, perspicuum est non dici spiritum sanctum talia operatum fuisse: spiritus enim sanctus non mentitur. Qui verò velit Caiapham atque potentiam in ipso operantem vera narrare dicendo, expedit nobis, vt vnus homo moriatur pro populo, profundius intelliget hoc dictum: expedit nobis propter rationem finis, vtetúrque eo testimonio, vt per gratiam Dei, vel sine Deo prò omni gustaret mortem: & notabit illud pro omni, & illud sine Deo, pro omni. Vtetur pariter etiam illo: Qui est Seruator omnium hominum præsertim fidelium, & illo: Hic est ille agnus Dei qui aufert peccatum mundi, propriè intelligens auferti peccatum mundi, non partis eius. Cæterum qui verum esse dicit: Expedit nobis vt

Hier.2.

1.Tim.4.

Ioan.1.

D vnus homo moriatur, dicet totum præsentem locum veram prophetiam esse, incipientem ab illo: vos nescitis quicquam. Nihil enim norant summi sacerdotes & pharisæi nescientes Iesum veritatem esse, sapientiam, iustitiam & pacem: Ipse enim est pax nostra. Quin etiam non cogitabant hi nihil scientes, quonam pacto conduceret illis, vt vnus homo moreretur pro populo. Iesus enim qui mortuus est, homo est: quo circa ipse etiam inquit, nunc autem quæritis me interficere hominem, qui loquutus sum veritatem: & quoniam homo est ille, qui mortuus est (non erat autem homo veritas, sapientia, pax, & iustitia, & de quo scriptum est, Deus erat sermo) non mortuus est ille Deus sermo, & veritas, & sapientia & iustitia: Si quidem imago inuisibilis Dei primogenitus omnis creaturæ incapax est mortis. Pro populo autem moritur hic homo omnibus animantibus purior, qui peccata nostra tulit & infirmitates, quia posset vniuersum totius mundi peccatum in se receptum soluere & consumere & delere, quoniam peccatum non fecit, neque inuentus est in ore eius dolus, neque agnouit peccatum. Hanc etiam ob causam opinor Paulum dixisse: Deus fecit eum peccatum, qui non nouit peccatum, vt nos efficeremur iustitia Dei per illum: peccatum enim dixit, ipsum fecit, qui peccatum non nouit, quia cum ipse nihil peccati commisisset, omnium in se peccata recepit: & si audacius loqui audendum est magis quàm cæteri sui Apostoli, purga-

Col.1. Christus pro suo populo mortuus.

2.Cor.5.

E mentum mundi factus fuerit, reiectamentáque omnium dicentium: quasi purgamenta mundi facti sumus, omnium reiectamenta vsque nunc. Quòd autem frequenter inualescentibus rebus quibusdam asperis, veluti peste, vel fame, vel nocuis ventorum agitationibus, in hominum genere, soluantur hæc, abolito (verbi gratia) spiritu illo malo, qui hæc operabatur eò quòd aliquis seipsum pro communi salute dederit, multorum auctorum narrant historiæ tùm Græcorum tum barbarorum: hanc nostram intelligentiam, neque respuentium, neque reprobantium, quæ veræ sint, nec ne, non est præsentis temporis accuratè exquirere. Veruntamen nullibi gentium, nullis historiis aliquando mandatum est, ac ne mandari quidem potest, fuisse aliquem qui se reciperet pro toto mundo mortem obiturum, vt totus mundus purgaretur illius sanctitate: alioquin perdendus, ni pro eo seruando mortem oppeteret, quippe quòd solius sit Iesu posse omnium peccati onus in se recipere per crucem pro omnibus sine Deo, atque in gentibus suis viribus illud portare. Calluit enim hic solus ferre languorem, vt inquit Esaias propheta dicens: Homo in plaga existens, & sciens ferre languorem. Atque hic sanè peccata nostra accepit, & ægrè affectus est propter iniquitates nostras, in seque facta est punitio quæ nobis debebatur, vt pacem recipiamus dum erudimur castigati:

Sophocles in Antigone & Plutarchus in Alexandro magno.

Esa.53.

F Isto nanque modo hoc intelligo: eruditio pacis super eum, fortasse autem quia liuore eius sanati sumus (liuore ex cruce illi obueniente) sanati dicemus: Mihi absit gloriari, nisi in cruce domini nostri Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. Traditus est à patre propter peccata nostra hic Iesus, qui etiam propterea ad occisionem ductus est, vt agnus coram tondente mutus. Huius in humilitate (qua humilem præbuit seipsum factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis) iudicium sublatum est, sic enim hoc intelligo: In humilitate iudicium eius sublatum est, perinde ac diceret in humilitate eius, iudicium sublatum est, & fuit hic propter iniquitates populi Dei ductus ad mortem. Mortuus est igitur hic homo pro populo, & propter hunc non tota gens periit. Ac vide num populi nomen referre possis ad eos qui sunt ex circuncisione, gentis verò ad cæteros. Mortuus etenim est hic homo non tantum pro populo, sed etiam ne tota gens pereat: tanquàm si dixisset, ne qui vocantur gens inter Iudæos, & omnes gentiles pereant: His proximum est:

Esa.53.

Philip.2.

Hoc à semetipso non dixit.

G *Vnde hæc prophetia.* HOc dicto nos discere opinor, quædam nos homines à nobismetipsis proferre, nullo spiritu nos ad id impellente: alia verò veluti insonante, ac suggerente nobis spiritu quopiam quæ dicamus, etiam si omninò à nobis non alienemur, & inconsequenter affecti erga ipsa quæ dicimus, videamur illa assequi. Contingit autem, vt assequentes ea quę dicimus, non assequamur voluntatem, & consilium eorum quæ dicuntur: quemadmodum nunc Caiaphas pontifex, qui nec à semetipso loquutus est, nec sensum loquutus est, vt prophetiam, quia prophetiã eorũ, quę loquebatur, non intellexit. *Tit.1.* Quin apud Paulum etiam sunt quidam legis doctores, neque intelligentes quæ dicunt, neque de quibus affirmant. At verò sapiẽs non est huiusmodi, de quo loquitur in prouerbiis Salomon ille: Sapiens intelliget, quæ ex ore suo prodibunt, & in labiis suis portabit agnitionem. Ac meũ profectò est iudiciũ, casum aliquoties in causa esse prophetandi, vt nunc Caiaphæ in causa fuit, quod pontifex esset anni illius quo moriturus erat Iesus, non tantum pro populo, sed ne tota gens pereat. Cum enim alij quoque Pontifices essent (vt perspicuum est ex his quæ in medium protulimus) nullus prophetat nisi Pontifex anni illius quo passurus erat Iesus, summus Pontifex. *1.Reg.19.* Itidem casus fecit nuncios Saulis ad Dauidem missos ipsúmque Saulem, prophetare: ferè enim quia quæsierunt Dauid H obuenit vt prophetarent: sed eo modo quo scriptum est: *Num.22. 23. & 24.* Quin & Balaam ni recepisset dilationem, dixisset: Ex Mesopotamia accersiuit me, & quæ sequuntur, ni vidisset Israelem castrametatum fuisse: & semper aliam partem exercitus videns ex nouitate rei conspectæ mouebatur ad dicendum pro Israele. Moriturus ergo erat Iesus pro gente, quæ diuersa erat à filiis Dei dispersis, vt perspicuum est hoc dicto: futurum erat, vt Iesus moreretur non tantum pro gente, sed etiam vt *Filij dei dispersi qui nam.* filios Dei qui dispersi erant, congregaret in vnum. Qui nam verò alij præter gentes filij Dei dispersi essent, nunc tempus est quærere: de quibus, qui naturas introducunt, dicturi sunt illos qui iudicio eorum sunt spirituales filios esse Dei, spiri- *Contra Valentinianos* tualiter non diiudicantes omnia. Hoc enim dicere consequens est eos qui naturas esse existimant, intelligentes hoc *1.Cor.2.* vocabulum spirituale, præter voluntatem Apostoli dicentis: Spiritualis omnia diiudicat, & ipse à nullo diiudicatur, qui- *1.Cor.2.* bus verbis efficitur, vt qui omnia non diiudicet, vel non sit spiritualis, vel nondum sit spiritualis. Quin si quis diiudicatur ab aliquo, quoniam spiritualis à nullo diiudicatur, vel non est spiritualis, vel nondum spiritualis. Vide verò, an non melius dicendum sit effici aliquem spiritualem, qui antea non esset, qui propriè iam filius etiam Dei est. Qui nam igitur sint qui dicuntur filij, si non sunt hi, qui spirituales sunt iudicio eorum, qui naturas introducunt, tempus est considerare: & vide I an filios Dei dispersos alios à gentibus intelligere possis eos esse qui iam iusti erant in Deo cum hæc tum dicerentur: siue patriarchas, qui iam antea è vita excesserant, vel prophetas, vel quosdam alios Dei electos, siue etiam eos, qui per id temporis sani erant: quasi enim aliqui sani essent non ægrotantes, inquit, non opus habent qui sani sunt medico, sed ægrè affecti: & quasi essent etiam aliqui iusti, dicit: Non veni vocare *Matt.9.* iustos, sed peccatores ad pœnitentiam. Moriturus itaque Iesus erat pro gente, vt non periret, pro filiis verò Dei qui in dispersione erant, vt congregarentur in vnum sermonem, fie- *Ioan.10.* rẽntque vnus grex, vnus pastor: quando mea sententia, Ser- *Ioan.17.* uatoris precatio implebitur dicentis: vt ego & tu vnum sumus, vt & ipsi vnum sint. Sin verò de Israelis non natura, sed genere altius aliquid dicendum sit (de quo cum in dispersio- *Exod.4.* ne esset scriptum, est primogenitus meus filius Israel) notabis: quasi hi sint filij Dei dispersi, pro quibus moriturus sit Iesus, vt eos in vnum congregatet.

TOMVS TRIGESIMVS PRIMVS

Ab illo ergo die consultarunt vnà, vt interficerent eum pontifices & Pharisæi.

QVI concilium collegerant, & considerauerant K quid facere deberent (cum Caiaphas Pontifex, *Cur spiritus* quæ superius exposuimus dixisset, & huius ser- *prophetia* monibus fuissent incitati) consulrarunt, vnà vt *Caiaphæ* interficerent dominum. Quo circa quęres quo *tribuenda.* spiritu prophetarit Iesum moriturum pro gente: & vtrum sanctus spiritus hac etiam in re operatus sit, auctórq; fuerit concilij aduersus Iesum, an ille quidem non fuerit, sed alius spiritus, valens in impio etiam loqui, sibíque similes aduersum Iesum mouere: nihilominus vide etiam tu in Iesum, vt pro viribus superius exquisiuimus. Atque omnino qui respondere voluerit spititum sanctum auctorem videri fuisse, vt pontifices & Pharisæi moti ex sermonibus Caiaphæ vnà consultarent interficere Iesum, dicet non alienum esse tale opus à sanctitate, quoniam ne Iesus quidem rem se indignam fecerit in ruinam, & resurrectionem multarum gentium, quæ erant in Is- *Luc.2.* rael veniens, & dicens: Ego in iudicium in hunc mundum ve- *Ioan.9.* ni, vt non videntes videant, & videntes cæci fiant. Vt enim opus habemus sermone sapientię, quo defendamus quomodo rem se indignam ille non fecerit, qui se huic mundo accessisse in iudicium fatetur, sic etiam in hoc, vt ostendamus Pontifices & Pharisæos ex Caiaphæ verbis vnà consultasse vt interficerent Iesum. Atque de eo quidem, quod est in iudicium ęgo in hunc mundum veni, in explanationibus illius loci pro viribus disseruimus, nunc verò, quòd attinet ad id quo de agitur, hæc dicentur, nempe quòd quemadmodum sacram L scripturarum intelligentiam (ob eorum vtilitatem dictam, qui ex ea iuuari quærunt) calumniantur hi, qui eam in deteriorem partem intelligunt, quo ansam habere videâtur impiam, confirmandi doctrinam eorum qui loquuntur in altitudinem iniustitiam, sic pontifices etiam & Phatisæi non recte intelligentes factam à Caiapha de Seruatore nostro veram prophetiam (nempe quod expediret nobis, vt vnus homo moreretur pro populo & tota gens non periret) sed aliam intelligentiam esse rati in voluntate consilij Caiaphæ, ab illo die vnà consultarunt, vt Iesum interficerent. Hæc autem di- *Dubiũ relinquit spiritusne sanctus an malignus locutus sit per Caiapham* co sequens hanc intelligentiam, vt spiritus sanctus sit ille, qui prophetatit in Caiapha: non omnino confirmans hoc ita se habere, sed lectoribus iudicium relinquens, vtrũ admitti oporteat de Caiapha, quòd quasi repente spiritu sancto sit motus.

Iesus ergo iam non propalàm ambulabat inter Iudæos, sed abiit illinc in regionem deserto vicinam, in ciuitatem, quæ dicitur Ephraim, ibíque versabatur cum discipulis suis.

HÆc & his similia scripta fuisse censeo, volente *De cõfessione veritatis & periculis.* Iesu nos aduertere, ne iracundius ac inconsideratius insiliamus in certamen mortis, pro veritate testimonium prebituri. Etenim honestum quidem est, si incederit certamen pro confitendo Iesum con- M fessionem non differre, neque tardare mortem pro veritate oppetere. At non minus quàm hoc honestum est, tali tantæque tentationi occasionem non dare, sed omnimodo vitare eam, non solum quia tantæ rei exitus incertus sit nobis, verùm etiam, ne nos occasio simus, vt magis peccatores, magísque impij euadant illi, qui nondum sanguinem nostrum quidem re ipsa effudisse rei sunt facti, si quæ in nobis sunt facientes, declinauerimus eos, qui insidias nobis vel ad mortem vsque, moliuntur, sed puniendi alioquin maiori, grauioríque pœna nostri causa, si nostri amantes rebus illorum posthabitis, exposuerimus nos ipsos interficiendo, nulla nos necessitate vrgente. Nam si etiam qui alicui occasio peccati factus fuerit, is pœnas dabit ob ea quæ sui causa peccauerint aliqui homines, quomodo non etiam pœnas daturus est, qui cum declinandi facultatem habeat, ne proditor ille Christiani sit hominis, & insidiator cultus diuini erga Iesum, non declinauerit? imò potius concitauerit? etiam si quod ad promptitudinem attinet, fortitudinémque hac in re honore ac laude fit dignus apud Deum, quem piè colit, apúdque Seruatorem, quem confessus fuerit. Porrò quòd nostri causa hæc scripta fuerint, quo Iesum haberemus exemplar, cuius in huiuscemodi rebus imitatores essemus, docet scriptura dicens:

A *Quærebant igitur eum comprehendere, & nullus in eum coniecit manum, quòd nondum venisset hora eius.*

T enim iuxta hunc textum nullus in eum cōiecit manum (præsentem, & non fugientem) quia nondum venisset hora eius, sic etiam si non secessit ad tempus, quòd nondum instaret hora, eum haudquaquam detenturi fuerant: Attamen nullus in eum coniecit manum. Quocirca intelligendum est non tātum illud, si persequuti vos fuerint in vna ciuitate, fugite ad aliam, & ea quæ sequuntur, sed etiam hoc, quòd quando vnà consultauerunt Pontifices & Pharisæi vt Iesum interficerent, id quòd rationi erat maximè consentaneum, Seruator non amplius propalàm ambulabat inter Iudæos: sed neq; in vrbem secessit turbis plenam, sed in quandam vrbem seorsum positam. Scriptum est enim: Iesus igitur non propalàm ambulabat inter Iudæos, sed abiit illinc in locum deserto proximum, nempe in ciuitatem, quæ dicitur Ephrem. Nec sanè solus eò concessit, verùm ne vllam occasionem se quærentibus daret, discipulos etiam secum assumpsit, illícque versabatur cum discipulis. Tale quiddam est, quod in Euangelium à Matthæo tradito scriptum est: quando audiens Ioannem traditum esse, secessit in Galilæam, relictáque Nazareth profectus habitauit Capharnaum ciuitatem B maritimam in montibus Zabulon & Nephthalim: & cum tempus appeteret, vt comprehenderetur, obseruauit, ne vltra illud pateretur: neque in Hierosolymis inueniretur vel in templo, vbi frequenter docuit, neque in vllo alio simili loco: exiuit enim cum discipulis suis trans torrentem Cedron vbi erat hortus, in quem intrauit ipse & discipuli eius. Sic autem secessit per id temporis & in publico non ambulabat, vt Pōtifices & Pharisæi volentes illum comprehēdere egerent Iuda: propterea quod discipulus ipsius cum esset, probè sciret loca secessus illius.

De fuga in persecutione. — *Matt.10.* — *Matt.4.* — ὕστερον πρότερον.

Quocirca tunc Iudas cum accepisset cohortem, & ex principibus sacerdotum ac Pharisæis ministros, illuc venit cum laternis & facibus & armis.

ÆTERVM in hoc loco Euanglij declaratur, quòd si quidem noluisset capi, haudquaquam detentus fuisset: detentus autem fuit, cum humilem præbuit seipsum, factus obediens detinentibus eum, vel vsque ad crucem: Quando igitur exiuit, & dicit his, qui ad hortum venerant, quem quæritis? & responderunt ipsi, Iesum illum Nazarenum, cum illis dixisset, ego sum, virtute sua diuina abiere retro, humíque ceciderunt. Deinde post hoc cum voluisset re-C cipere dispēsationem atque œconomiam per passionem rursum interrogauit eos, quem quæritis? at illi dixerunt, Iesum Nazarenum. Et post pauca: Cohors & tribunus militum & ministri Iudæorum comprehenderunt Iesum volentem & ligauerunt ipsum se præbētem vinculis. Nam si pati noluisset, rursum dixisset, ego sum, & abiissent hi, tot cum essent retro, omnésque humi prostrari fuissent. Vt autē talibus rebus docet nos secedere in persequutionibus, & in insidiis quæ aduersum nos struūtur, sic etiam alibi reperias eum secedere ab his, quæ bona mundus ducit, vt hanc ob causam doceat nos mundi dignitates fugere, excellentiásque in ipso existentes. Iesus enim cum aliquando cognouisset futurum, vt venirent, & raperent eum, vt illum Regem facerent, secessit in montem, sed nō cum discipulis sed solus, ne his occasionem quidem præbens (tanquàm ipsum amantibus & volentibus cum cæteris ipsum facere Regem) vt iam mūdanè ipsorum etiam Rex esset. Hæc quidem in textum, & in doctrinam, quæ est ex euangelica litera, de secessu. At verò in anagogen talia dicuntur: Iesum olim propalàm inter iudæos obambulasse, quando sermo Dei per prophetas inter eos versabatur: Iesu enim erat propalā vox illa: hæc dicit dominus, sed nunc non amplius Iesus inter Iudæos propalam obambulat, sed inde abiit, nec est Dei sermo inter Iudęos: indéque digressus nempe à Iudæis, venit in locum deserto vicinum, de quo dicitur: multi filij desertæ magísque eius, quæ virum habet, & ad quā D dicitur: Lætare sterilis, quæ non paris, erumpe & clama, quæ non parturis. *Gal.4.* Est autem deserto vicina ciuitas Ephraim ad quam venit Iesus, non amplius propalam obambulans inter Iudæos. Sonat autem Ephraim (si interpreteris) fertilitas: fuítq; Ephraim frater Manasse, hoc est populi natu grādioris, maximéque obliuioni tradi. Simulátque enim derelictus est populus obliuioni traditus, orta est ex gentibus fertilitas: nēpe cum flumina quidem, quæ sunt in Israele, vertit in desertum, & venas aquarum illic existentium, in loca siticulosa. Et terram eorum frugiferam in sterile solum, propter incolarum vitiositatem, gentium verò desertum vertit in stagna aquarum, terrámque eorum siticulosam, in venas aquarum: ibi collocauit famelicos, & extruxerunt vrbem celebrem, nempe ecclesiam, vbi seminauit agros iuxta semen, quod cecidit in terram bonā facientem fructum cētesimum & plantauit vineas, cuius palmites erant discipuli domini, qui etiam fecerunt fructum copiosum, & benedixit eis, & multiplicati sunt valde. Quin etiam ne hos quidem, qui à ratione alieniores erāt, paruos esse cogitauit ille, qui homines & iumenta seruat. Scriptum est enim, & iumenta eorum non minuit: Ac Iudæi quidem imminuti sunt, & afflicti fuere propter tribulationem & propter mala & propter dolorem, effudítque Deus contemptum in principes propter Abraam: & errare E fecit eos per vastitatem in viam, & non in via. Deus igitur, post Iudæos, populum gentilem pauperem exemit ex mendacitate, tractauítque familias velut oues, quos videbūt mox angeli & lætabuntur, & omnis iniquitas obturabit os suum. His in psalmo sexto supra centesimo prophetatis, subiungitur, quisquis igitur sapit custodiet hæc & intelliget: benefico enim existente domino in gentileis, sapiens hæc custodiet intelligens beneficia domini. Iesus igitur non amplius in pupblico obambulabat inter Iudæos, sed inde abiit in locum totius orbis ecclesiæ deserto vicinum, nempe in vrbem Ephraim, quæ dicitur frugifera ciuitas, illícque versabatur cum discipulis. Estque ad hunc vsque diem Iesus cum discipulis in vrbe quam vocant Ephraim deserto vicinam, nam adest fertilitati, & in ortu sanè huius Ephraim dicet illius genitor dominus noster frumenti errogator (qui seipsum humilem præbuit factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis) auxit me Deus in terra afflictionis meæ.

Ioan.18. — *Ioan.6.* — *Christus nō amplius inter Iudæos.*

Instabat autem pascha Iudæorum, & ascenderunt multi Hierosolymam è regione ante pascha, vt purificarent se. Quærebant ergo Iesum, & colloquebantur inter se in templo stantes: Quid videtur vobis, quòd non venerit ad diem festum.

F

ON idem censendum est esse Pascha domini, & Pascha Iudæorum. Nam Pascha secundum legem, ad dominum pertinet, ad eos verò qui sunt exleges, Pascha Iudæorum. Quocirca animaduertendū est quando dicitur Pascha domini, & alij dies, & quando non domini, sed eorum qui redarguuntur ob peccata. Verbi gratia, in Exodo post alia scriptum est de paschate in primo præcepto: Et comedetis illud festinanter. Pascha est enim domini. Et in secundo: Si dixerint ad vos filij vestri, qui nam cultus est vobis iste? respondete, victima est pascha domini, quoniam protexit domus filiorum Israel in Ægypto. In Esaia verò non sui ipsius, sed peccatorum inquit dominus esse nouilunia, & sabbata, & ieiuniū, & ferias, & festiuitates, quòd si festiuitates, liquet etiā quòd pascha, cum hæc vna sit inter festiuitates. Scriptum est autem hunc in modum: Nouilunia vestra, & sabbata vestra, & diem magnum non tolero: ieiunium, & ferias, & nouilunia vestra, & festiuitates vestras odit anima mea. Quin in vno ex duodecim prophetis scriptum est. Odi ac detestor festiuitates vestras: & iuxta expositam eloquutionem, Pascha non domini, sed Iudæorum erat: dictúmque est Iudæorum Pascha, quòd in ipso insidias moliterētur Seruatori nostro. Opinor etiam illis propheticè dictum fuisse: odi atque abominatus sum festiuitates vestras: opus enim non congruens festiuitati Dei, sed scelestum in ipso Paschate fecerunt, interfecto Iesu. Verūta-

Quid sit inter pascha domini & Iudæorum. — *Exod.12.* — *Esa.1.*

G men ante hoc Pascha Iudæorum, multi aſcenderũt ex regio-
Purificatio Iudaica. ne, vt ſe purificarent. Præoccupans autem dicerem, multos non conſideraſſe, quomodo purificarent ſeipſos, propterea quòd exiſtimantes ſuum ipſorum Paſcha cultum præſtare Deo, tantũ abſuit vt ſe purificarent, vt etiam ſceleſtiores fierent quàm erant antequàm ſanctificarent ſeipſos. Dixerunt enim Pilato, qui Ieſum illi tradiderunt, Iudæi: Nobis non licet interficere quenquam, propter quos ille dixit Seruatori: Nunquid ego Iudæus ſum? gens tua & põtifices tui tradiderunt te mihi. Ac ſanè qui dicebant ſe aſcendiſſe, vt purificarentur, clamauerunt dicentes Pilato: Hunc ne dimiſeris, ſed
Mat.27. Luc.23. Ioan.19. Barabam: erat autem Barabas latro, & rurſum reſponderunt Iudæi: Nos legem habemus, & ſecundum legem debet mori, quia filium Dei ſe fecit. Et rurſus Iudæi clamauerunt ad Pilatum dicentes. Si hunc dimittis, non es amicus Cæſaris: nam quiſquis ſe regẽ facit, contradicit Cæſari. Ac rurſus clamauerunt Iudæi tolle, tolle, crucifige eum. Ac ſanè qui aſcenderant ante Paſcha ſeipſos purificaturi dicant in eodem Paſchate: non habemus regem niſi Cæſarem. Cæterum quod diſcipulis Seruator dixerat prophetans ac dicens: venit hora cũ quiſquis vos interfecerit, videatur cultum præſtare Deo, in ſeipſo cum incœpiſſet impletum eſt. Qui nãque dignum eſſe cenſũ erunt vt moreretur, quíque aſcenderant Hieroſolymã ante Paſcha, vt ſe purificarent, videbantur cultum præſtare
H Deo. At verò purificatio vera non ante paſcha, ſed in ipſo Paſchate erat tum ſcilicet quando Ieſus mortuus eſt pro his qui purificabantur, velut agnus ille Dei, & tulit peccata mundi. Ac profectò Ieſum quærebant hi Iudæi non vt adiuuarentur, ſed vt eum interficerent, quibus dixerat: Nunc verò quæritis interficere me hominem qui veritatẽ loquutus ſum vobis: quam audiui à Deo, & ſanè in templo ipſo ſtãtes colloquebantur inter ſe de Ieſu: Quid videtur vobis quòd non venerit ad diem feſtum? At non vbi hi ſtabant diem feſtum agebat Ieſus, ſed in cœnaculo magno ſcopis purgato & mun-
Luc. 22. dato, vbi deſiderio deſiderauerat Paſcha manducare cum diſcipulis antequàm pateretur. Dices igitur eos etiãnum in tẽplo ſtare quęrentes Ieſum, innixos veluti ſacris ſcripturis: ſed quia quærentes ignorent eum qui venit, huic quidem maledicere, diuerſum verò ab hoc cõfiteri Chriſtum. Adhibe verò mentem, an dicere poſſis, alios quoque Iudæos eſſe qui aſcendãt Hieroſolymam, veniántque ad vrbem Dei ex regione quæ eſt extra Hieroſolymam, veniántque vt purificati diẽ
1.Cor. 5. feſtum tum agere, poſſint cũ Paſcha immolatus fuerit Chriſtus, non fermento veteri, neque fermento malitiæ & verſutiæ, ſed in panibus fermento carentibus, hoc eſt ſynceritate & veritate. Huiuſmodíque ſanè quærent Ieſum in templo ſcripturarum ſtantes, & inter ſe dubitantes, an venturus ſit Ieſus ad diem feſtum.

I

Dederant autem Pharisæi & pontifices mandatum, vt ſi quis cognouiſſet vbi eſſet, indicaret, vt comprehenderent eum.

De ſeceſſu in perſecutione.

VIDE vt dictus eſt ſeceſſiſſe, quo nos etiã diſcamus in tempore idem facere. Ac profectò attende, neque Pontifices neq; Phariſæos noſſe vbi ſit Ieſus: & quòd neſcientis, dent mandatum, vt ſi quis agnouerit vbi ſit indicet illis, vt comprehendant eum. Atque etiam aliter dices, quòd qui Ieſu inſidias moliuntur, neſciunt vbi ſit, quam ob cauſam alia dant mandata à mãdatis Dei, docentes doctrinas, hominúmque mandata. Et ſunt ipſorum mandata, quæ Phariſæi præbent & pontifices corporalium Iudæorum aduerſus Ieſum. Volunt enim quoſdam indicari ſibi Ieſum, vt illum mancipium acceptum prodant, & dices, omnem curioſè perſcrutantem Chriſtianiſmum quo ſubuertat illud & accuſet, Phariſæum quendam eſſe, & non bonum põtificem: rerum ratione carentium dantem mãdata, quibus exiſtimat ſe docere Ieſum, vt ipſum ſibi indicatũ comprehendat, & contumeliis affectum occidat. Verum cum ſatis inſcriptionis acceperit primus & trigeſimus tomus explanationum in Euangelium à Ioanne traditum, hoc in loco finiemus orationem, in ſecũdo & trigeſimo quæ ſequuntur, proſequuturi, Deo dante.

TOMVS TRIGESIMVS SECVNDVS.

K

DEO nobis per Ieſum Chriſtum iter ex animi ſententia largiẽte, gradimur per Euangelij ſancti viam magnam, eámque viuentem, vt ad ipſius etiam finem perueniamus, ſi per eam à nobis agnitam ambulauerimus, atque vtinam cũ nunc veluti ſecundam & trigeſimam ſtationem, in his quæ dicentur ingredi conemur, nobis columna illa lucidæ nubis Ieſu, quæ nos præcedat cum opus erit, rurſúſque ſtet cũ oportebit, donec ô Ambroſi homo ſacer idémque frater, totum copioſis commentationibus explanauerimus Euangelium, non ſuccumbentes ob longitudinem viæ prolixæ, neq; defatigati ob noſtram infirmitatem, ſed conantes incedere per veſtigia columnæ veritatis. Vtrum autẽ velit Deus, mentem noſtram iter perficere ſcripturæ totius Euangelij à Ioanne traditi explanationibus an non, ipſe nouit. Tantum domi exiſtentes in corpore, & ab ipſo peregrinantes, vt præſentes adſimus apud dominum, extra Euangelium non eamus, vt operibus, ſermonibúſque beatitudines ferentibus, in Paradiſo deliciarum Dei fruamur.

Et cœna facta cum diabolus iam immiſiſſet in cor Iudæ Simonis Iſca- *Ioan.13.*
riotæ, vt proderet eum, ſciens Ieſus omnia dediſſe ſibi patrem in L
manus, ſéque à Deo exiſſe, & ad Deum abire, ſurgit à cœna, & ponit veſtimenta, cúmque accepiſſet linteum præcinxit ſe, deinde miſit aquam in peluim, & cœpit lauare pedes diſcipulorum, & extergere linteo quo præcinctus erat.

IN Homiliis, quas in Lucam ædidimus, parabolis inter ſe collatis, inquiſiuimus quid in diuinis ſcripturis ſignificaret prandium, quídque rurſus in his ſignificet cœna, dicatur ergo etiã nunc, quòd prandium ſit illi primus cibus qui iis, qui introducuntur, conuenit, atque etiam antequàm finiatur dies ſpiritualis, qui in hac vita obtingit, cœnam verò eſſe vltimum illum cibum, qui rationabiliter apponitur his, qui plus profecerunt, niſi dicat etiam aliquis, prandium eſſe intelligentiam literarum antiquarum, cœnam verò myſteria, quæ in nouo teſtamento ſunt recondita. Hæc autem in prooœmio dicta mihi fuere exquirenti, quomodo facta cœna ſurgit Ieſus, & miſſa aqua in peluim, cœpit lauare pedes diſcipulorum, arbitror enim ego, eos qui cum Ieſu cœnãt, cibum cum ipſo percipientes, in vltimo huius vitæ die, purificatione quidem aliqua opus habere, cũ tamen non opus habeant, vt primæ partes corporis animæ (vt ita loquar) illotũ lauentur ſed vt aliquis diceret, illa illis tãtum lauanda ſint, quæ ſunt vltima, & extrema, & quæ in terra neceſſariò verſantur, háncque purificationem primum quidem à nullo, præterquàm à ſolo Ieſu fieri poſſe, deinde verò etiam à diſcipulis ſuis, quibus dixit: debetis & vos mutuò lauare pedes, exemplum enim dedi vobis, vt quemadmodum ego feci, ſic & vos faciatis. Quin Euangeliſta etiam videtur mihi, excitans mentem noſtram ad intelligentiam ſpiritualem præſentis loci, nõ obſeruaſſe hoc in loco corporalem lauandi conſequentiam & ordinem: quandoquidem qui opus habent lauari ante cœnam, antéque cœnæ accubitum pedes lauent, ſed id temporis cum ſermone conſumpſiſſet, ſcripſiſſe Ieſum, qui iam accubuerat cœnandi cauſa, à cœna ſurrexiſſe, vt diſcipulorum, qui iam cœnarant, magiſter & dominus inciperet pedes lauare: námque ante cœnam loti erant, & facti mũdi toti, propter illud, lauamini, mundi eſtote, auferte vitia ab animabus veſtris, coram oculis veſtris, & quæ ſequuntur: poſt quod lauacrum ſecunda etiam aqua egebant ad ſolos pedes, hoc eſt ad eas ſolas partes, quæ infimæ ſunt. Nam alioquin facile factu non eſt, vt anima nihil ſordium contrahat, ne in extremis quidem partibus, & quæ infimæ ſunt, etiam ſi quo ad homines perfectus quis eſſe videatur, atque multi quidem etiã poſt baptiſmum peccatorũ puluere caput replent, vel ea quæ ſunt paulo inferiora, qui verò germanè ipſius Ieſu diſcipuli fuerint, adeò vt eò perueniant, vt etiam cũ eo ipſo cœnent, ſolos

Exemplũ veræ humilitatis.

Prandiũ et cœnam myſticè quid ſignificent.

M

Eſa. 1.

Animæ ſordium ablutio.

A ſolos pedes habent, qui egeant lauari ἀπὸ τοῦ λόγου, hoc eſt à filio Dei, & ratione, & certè qui videt diuerſitates peccatorum, quíque peccata conſiderat (quantum ad accuratam, & conſtantem rationem) quæ nec peccata exiſtimantur eſſe apud multos, is viſurus eſt quæ nam ſint illa, ob quæ opus habeant pedes lauari à Ieſu. Sin verò talia ſunt pedum inquinamenta, quid facturi ſumus nos, qui nunquam ad cœnandum cum Ieſu peruenimus? quíque non pedes tantum habemus inquinatos? dicente Ieſu Petro tùm neſcienti, ſed agnituro poſtea myſterium lauationis pedum qui à Ieſu mūdantur, niſi lauero te, nō habebis partem mecum, quod quem ſenſum habeant inquires, vtrúmne hunc: Niſi lauero te, nullam omnino bonam partem habiturus es, an illum, ne mecum quidem præceptore ac domino, habiturus es partem, niſi lauero te. Sed cum me inferioribus, inter quos ſunt ij, qui poſt baptiſmum nec cœnarunt mecum, nec pedes habuerunt à me lotos, vel ſi cœnarūt, à me tamen loti non fuerunt, illud autem noto: *Apoc. 3.* ego ſto ad oſtium & pulſo, ſi quis mihi aperuerit oſtium, ingrediar ad eum, & cœnabo cū eo, & ipſe mecum, *Luc. 11.* ne fortè Ieſus cum vllo non prādeat: neque enim eget intro- *3. Reg. 10.* ductione & primis diſciplinis, neque prādet aliquis cum eo, *Mat. 12.* ſed qui cum illo comedit, tātùm cœnat. Pluſquam enim Solomon, inquit, hoc in loco, de quo ſcriptum eſt, & erat prandium Solomonis hoc, quod in Regum tertio recenſitum eſt.

B Auſim etiam hoc dicere tanquam conſequens huic dicto, niſi lauero te, non habebis partem mecum, Ieſum Iudæ pedes nō lauiſſe: nimirum quòd illi iam diabolus immiſiſſet in cor, vt Ieſum traderet præceptorem & dominum, cum inueniſſet eum non indutum omnem Dei armaturam, nec habentem fi- *Eph. 6.* dei ſcutum, quo valet quis omnes mali illius ſagittas ignitas extinguere, intelligo enim iaculo petitum, ſicut ſcriptura hac de re in ſeptimo pſalmo docet, feriente diabolo, qui veluti ſagittarius ſagittas ignitas confecit iis, qui omni cuſtodia cor ſuum non ſeruant. Eſt autem pſalmi cōtextus talis: Niſi conuerſi fueritis, gladium ſuum vibrauit, arcum ſuum tetendit & parauit illum, & in eo parauit vaſa mortis, ſagittas ſuas ardentes effecit. Ecce parturiit iniuſtitiam, concepit laborem & peperit iniquitatem: Atque omnis quidem fatebitur, ecce parturiit iniuſtitiam, concepit laborem, & peperit iniquitatem, referri poſſe ad diabolum, ad quorum etiam verborum ſimilitudinem, non exiſtimare dictum fuiſſe illud, niſi conuerſi fueritis, gladium ſuum vibrabit, arcum ſuum tetendit & parauit illum, & in eo parauit vaſa mortis, abſurdum eſt. Nam vaſa mortis nemo alius arcu ſuo quem tetendit, parauit, niſi ille cuius inuidia mors intrauit in orbem. Ex iis igitur ſagittis quas ardētes cōfecerat diabolus, immiſit in cor Iudæ Symonis Iſcariotis, iam ſic in cœna ſaucij, vt etiam illi placeret celeriter cōuiuatorem prodere. quoniam cœnæ hu- *Ioan. 12.* ius cibus, vinúmque, quod in ipſa erat, cor non poterat (diaboli enim erat ſagitta ſaucium) penetrare. Nec apertè in his

C apparet quis eſſet ille, à quo cœna fiebat, vt in ſuperioribus: *Ioan. 13.* fecerunt illic, inquit, cœnam illi, & Martha miniſtrabat, erátque Lazarus vnus ex recumbentibus cum ipſo, atque de Iuda quidem ſcriptum eſt, cum iam diabolus immiſiſſet in cor Iudæ Symonis Iſcariotæ, vt proderet eum. Sed huic conſequenter dices de ſingulis cor à diabolo ſaucium habentibus: cum iam miſiſſet diabolus in cor illius vt fornicaretur, & in cor illius vt fraudaret, & vt perditæ opinionis admittat idolatriam alicuius ex his, qui videntur eſſe in dignitate: & iſto modo in cæteris peccatis etiam dices, quæ diabolus mittit in cor, quod nō habet fidei ſcutum, quo fidei ſcuto non vnam, aut duas, ſed omnes mali ſagittas extinguere quis poteſt. Appropinquante igitur œconomia paſſionis, in qua proditurus cū erat Iudas Symon Iſcariotes à diabolo ſaucius eſt factus.

Cœna iam facta, ſciens Ieſus omnia ſibi dediſſe patrem in manus, ſéque à Deo exiiſſe, & ad Deum abire, ſurgit à cœna.

Pſal. 119. Pater omnia dedit filio.

GITVR quæ antea non erant in manibus Ieſu, dantur à patre in manu illius, nec aliqua quidem & aliqua non, ſed omnia, quæ ſpiritualiter Dauid videns inquit: Dixit dominus domino meo, ſede ad dexteram meam, donec inimicos tuos ſubdam ſcabellum pedibus tuis. Etenim inimici Ieſu pars quædam D omnium erant, quos nouerat Ieſus, quātum ad præſcientiam ſibi datos fuiſſe à patre. Vt autem videamus apertius, quòd ſcit omnia ſibi dediſſe patrem in manus, inſpiciamus hoc dictum. Quemadmodum omnes in Adam moriuntur, ſic e- *1. Cor. 15.* tiam in Chriſto omnes viuificabuntur, nam quamuis dederit illi omnia pater in manus, atque in Chriſto ſint omnes viuificandi, non confunditur tamen iuſtitia Dei, quin diſtributio fiat ex dignitate vniuſcuiuſque, quod declaratur ex his, quæ mox huic dicto, ſic in Chriſto omnes viuificabuntur, ſubiungūtur, nempe vnuſquiſque autem in ſuo ordine. Rurſúſque variè ipſos conſiderabis ordines eorum, qui in Chriſto *1. Cor. 15.* ſunt viuificandi, quando impletur illud: omnia dedit ei pater in manus, illud notans, primitiæ Chriſtus. Deinde hi qui *1. Cor. 15.* ſunt Chriſti, id aduentu eius. Deinde finis, qui finis cum Chriſto in aduētu eius inſtabit, cum tradiderit regnum Deo & patri, prius omni principatu & poteſtate ac virtute abolitis. Mouet autem me, vt credam principatum omnem & poteſtatem omnem & virtutem omnem quę deſtruuntur, ea eſſe, aduerſus quæ nobis ſit pugna, eò quòd his quæ Paulus di- *1. Cor. 15.* xit, mox ſubiungatur: Oportet enim eum regnare, donec poſuerit omnes inimicos ſub pedes ſuos. Deinde nouiſſimus hoſtis aboleatur mors, quod profectò cum hoc dicto, omnia dedit illi pater in manus eius, conuenit, id quod apertius exponens Paulus inquit: cum dicat omnia illi ſubiecta eſſe, pa- *1. Cor. 15.* lam eſt excipiendum eum, qui ſubiecit illi omnia. Sin verò E omnia ſubiecta fuere, præter eum qui ſubiecit illi omnia, perſpicuum eſt quòd & is de quo ſcriptum, cotam domino omnipotente collum fregit, erit ex his qui ſubduntur illi victus vt cedet ſermoni filio Dei, & vt ſubdatur imagini Dei, & ſit ſubſellium Chriſti pedum, œconomiam igitur aſpiciens ad bonum finem iam tendentem, propter illud, cum iam immiſiſſet diabolus in cor Iudę Symonis Iſcariotis, vt eum proderet, nouerat omnia ſibi patrem dediſſe, dediſſéque in manus omnia capientes, vt omnia eſſent illi mancipia. Vel omnia dediſſe ſibi patrem in manus nouerat, hoc eſt in actiones ſuas, & rectè facta, nam pater, inquit, meus ad hoc vſque temporis operatur, & ego operor. Cæterum propter illa, quæ, *Ioan. 5.* à Deo exierant facta extra Deum, & extra eum, qui voluiſſet principaliter exire à patre, exiuit à Deo Ieſus, vt quæ exierant, venirent in manus via, & ordine Ieſu, diſponerentur ad Deum ire ſequentia Ieſum: & quia ſequerentur Ieſum futura apud Deum, ex quo dictū eſt Petro, quò ego vado, non *Ioan. vlt.* potes me nunc ſequi, ſequeris autem poſtea, adhuc enim habebat Petrus, quod non permitteret illum ſequi λόγον, & filium Dei. An vero ſimile ſit, an potius iuxta quandam iuſtā analogiam, & rationem illud, quod dicendum eſt ſingulis illis omnibus, quæ pater filio dedit in ipſius manus (ſingulis enim omnibus dicetur illud. Sequeris autē me poſtea) conſiderare te oportet: verum ſi ſimul non ſequantur, cum dici- F tur, ſequeris autē me poſtea, vox poſtea ſingulis, qui ſequuti fuerint, conueniens, non ad idem tempus refertur, id quod etiam mihi conſidera de his, quæ deſtruuntur, ſiue cum deſtruxerit omnem principatum, ſiue omnem poteſtatem, ſiue omnem virtutem, & generatim donec poſuerit omnes inimicos ſub pedes ſuos, atq; vltimus hoſtis abolebitur mors. *Ioan. 13.* Sciens igitur Ieſus omnia dediſſe ſibi patrem in manus, ſéque à Deo exiſſe, & ad patrem abire, & ſciens valde, ob quæ moti ſumus, vt expoſuerimus in mediū adducentes opinionem noſtram, in hoc dictum, à Deo exiuit, & ad Deum vadit, ſurgit inquit à cœna, quod pariter conſiderabimus cum ſequentibus: & vide, an poſſis in his dicere, ſummopere quidem illum oblectatum fuiſſe cœnādo cum diſcipulis ſuis, afflictim verò, & neceſſario, propter diſcipulos, à cœna ſurgere, eatenúſque, à cœnando eum ceſſare, quatenus pedes mundet diſcipulorum non valentium habere partem ſecum, niſi ipſe illorum pedes lauerit. Sed conſideremus diligenter quid dicatur poſt hæc verba.

Surgit à cœna: ponit veſtimenta, cúmque accepiſſet linteum, præcinxit ſe.

G DICAMVS etiam in hoc contextu ad eos qui nolunt à verbis aſcendere, & mente cõſiderare animæ cibos in his verbis poſitos. Quid obſtabat quo minus indutus ipſe diſcipulorum pedes lauaret? An verò niſi aliquo modo viderimus, vt dignũ eſt ipſius Ieſu veſtimenta quibus circundabatur cœnans, cum diſcipulis exhilarans, conſiderabimus quod ornamentum circa ſe habebat caro factus, filius dei ſermo, hoc autem formatum in quadam textura, & tela dictionum ad dictiones, & vocũ ad voces deponit, fitq; nudior cum figura ſeruili, quod declaratur per illud, cum accepiſſet linteum præcinxit ſe, vt & nõ omnino nudus eſſet, & cum lauiſſet, tela ad id accommodatiore diſcipulorum abſtergeret pedes. Et vide in his, quomodo magnus & glorificatus ſermo factus caro ſeipſum minuat, vt lauet pedes diſcipulorum, mittit enim, inquit, aquam
Gen.18. in peluim. Atque Abraam equidem cum reſpexiſſet oculis ſuis vidit, & ecce tres viri ſteterunt iuxta eum, quos cum vidiſſet occurrit eis de oſtio tabernaculi, & incuruauit ſe verſus terram & dixit: Amabo Domine ſi hanc gratiam à te im-
Gen.43. petrare poſſum, ne quæſo prætereas ſeruum tuum. Non ipſe accipit aquam, non promittit ſe pedes eorum (qui veluti hoſpites aduenerant) lauare, ſed inquit: Sumatur quæſo aqua, & lauentur pedes veſtri. Sed ne Ioſeph quidem aquam attu-
Matt.11. lit, vt lauaret vndecim fratrum pedes, ſed homo de do-
H mo Ioſeph eduxit ad eos Symeon, & tulit aquàm vt lauaret pedes ſuos: at verò ille, qui dixit: Ego veni, non tanquam qui recumbit, ſed tanquam qui miniſtrat, quíque dicebat iuſtè, diſcite à me, quia mitis ſum, & humilis corde, ipſe mittit aquam in peluim: norat enim neminem ſic poſſe lauare pedes diſcipulorum, qui venerant ad peluim appoſitũ ſibi à Ieſu. Deinde quæro, cur tandem non ſcriptum ſit, lauit pedes diſcipulorum, ſed dictum fuerit, cœpit lauare pedes diſcipulorum. Sed fortaſſe conſuetudo talis eſt ſcripturarum, iuxta quam non iure (comparatione conſuetudinis multorum) præponi videtur illud, cœpit quidem lauare pedes diſcipulorum Ieſus, haud tamen ceſſauit, cum tum lauiſſet illorum pedes, lauans etiam poſtea atque complens ipſum lauare, quoniam inquinati fuerant, iuxta illud: omnes vos offendemini cauſa mea nocte hac, & iuxta illud quod Petro eſt dictum:
Matt.26. Non cantabit gallus, donec ter abnegaris me. Cum enim hęc peccata commiſſa fuerunt, tunc opus habuerunt diſcipulorũ pedes inquinari, vt rurſum lauarentur: quos lauare cœpit quãdo ſurgit à cœna, ac lauare compleuit cum eos mundaſſet non amplius inquinandos. Hunc etiam in modum cœpit extergere pedes diſcipulorum, illos complens abſtergere, cum compleuit etiam lauare.

Venit ergo ad Symonem Petrum, & dicit ei ille: Domine tu mihi lauas pedes? Reſpondit Ieſus, & dixit ei: Quod ego facio, tu nunc neſcis, ſcies autem poſtea. Dicit ei Petrus: Nequaquã laueris pedes meos in æternum. Reſpondit ei Ieſus: Si non lauero te, non habes partem
I *mecum. Dicit ei Symon Petrus: Domine non tantum pedes meos, ſed & manus, & caput. Dicit ei Ieſus: Qui lotus eſt, nihil opus habet, præterquam pedes lauare, ſed eſt mundus totus, & vos mundi eſtis, ſed non omnes, ſciebat enim, quis nam eſſet proditor ipſius.*

HIS, quæ nunc à Petro ſunt dicta opportunè vtemur, exempli cauſa ſic vbi opus fuerit, propterea quòd facilè factu ſit, vt aliquis propter imprudẽtiam optimo propoſito dicat, quæ ſibi minime ſint vtilia: Nam ſi Petro vtile erat ad habendam partem cum Ieſu, vt ſui pedes lauarentur ab ipſo, & Petrus neſciens vtile hoc eſſe, prius quidem veluti addubitans dixit verecũdè: Domine tu mihi lauas pedes? ac denuo, non lauabis mihi pedes in æternum, & quæ Petrus dicebat, prohibebant Ieſum eò eũ euehere, vt haberet partem ſecum: perſpicuum eſt etiam ſi ſano propoſito, & venerando ad præceptorem hoc dixerit, nocenter ſibi dixiſſe. Itaque hac ſpecie peccatorum vita eorum repleta eſt, qui dum ad fidem veniunt, res quidem proponũt ſibi præſtantes, propter ignorantiam tamen quæ in contrariũ ducunt, dicunt vel etiam faciunt. Atque huiuſmodi profectò
Coloſ.2. ſunt qui dicunt, ne tetigeris, neque guſtaueris, neque contrectaueris de omnibus quæ ſunt in corruptionem, & abuſum omnium, iuxta quandam doctrinam vtpote humanam diui- K
na longe inferiorem. Quid autem dicere oportet de his qui in hæreſibus fluctuant, quíque omni vento circumferuntur per verſutiam hominum diuulgantium ſalutaria eſſe quæ perniciem afferunt, ac tanquam in honorem Ieſu falſa de ipſo opinantium. Petrum itaque ſæpenumero ſcriptura talem notauit feruentiorem ad promittendum, quæ ſibi videbantur meliora quemadmodum etiam in eo, quod dixit abſque vlla examinatione, ac veluti ſpernẽs prophetiam Ieſu de diſcipulis dicentis: omnes vos offendemini mea cauſa nocte hac, & cauſam oſtendentis in eo, quod ait: ſcriptum eſt enim, percutiam paſtorem, & diſpergẽtur oues gregis. Abſque vlla enim examinatione, & quaſi ſpernens enũciationem Ieſu, dixit ad hoc, etiam ſi omnes offendantur tua cauſa, ego tamen nunquam offendar: id quod tum temporis temerarium exiſtẽs in animo ipſius, etiam in cauſa fuit, vt grauiore præ cæteris lapſu peccarit ipſe, Ipſe Ieſum ter negando ante galli cantũ. Hanc ob cauſam talem ſui ipſius temeritatẽ priorẽ diligẽtius cum perſpexiſſet, poſtea factus eſt fortiſſimus, atque ad quidquid accidiſſet æquanimiter ferendum paratiſſimus. Quod declaratur ex eo, quòd Paulo dicente illi coram omnibus: Si tu Iudæus cum ſis gentiliter viuis, & non Iudaice, quomodo gentes cogis Iudæorum more viuere, & quæ ſequuntur, hic cum fortitudine tacuit, & patientiſſimè quod illo in loco cum ratione factum fuerat non docuit, quã de re accommodatius quis in epiſtola ad Galatas diſputabit. Quin in apoſtolorum L
quoque actis, conſtantia ipſius ad eandem imaginem tranſformati, patebit ſingula obſeruantibus, & mentem adhibentibus. Igitur hoc etiam in loco, Ieſu, qui à cœna ſurrexerat, & poſuerat veſtimenta, quíque præcinxerat ſe eo linteo quod acceperat, quíque poſuerat aquam in peluim, atque inceperat lauare pedes diſcipulorum, & abſtergere linteo quo erat pręcinctus, cum omnes exhibuiſſent pedes conſequẽter opinioni, quàm iam ante de Ieſu conceperant, videntes quòd talis non ſine cauſa, nec vt multi dicerent, grauare volens diſcipulos, lauat ipſorum pedes: ſed vtile aliquid perficiens, quod expectabant in poſterum cognoſcendũ, conſiderantes ne forte hæc agerentur ſymbolum exiſtens alicuius rei, ſolus Petrus, id quod in promptu erat & apertum intuitus, nullo alio conſilio adhibito, veluti honorans Ieſum, non præbuit illi ſuos pedes lauandos, ſed primum quidem tẽtauit illum pudore perfundere dicens: Domine tu mihi lauas pedes? Deinde cum debuiſſet parere dicenti, quod ego facio, tu neſcis nunc, ſcies autem poſtea, inquit: non mihi lauabis pedes in æternũ, alioquin etiam cum cæteri diſcipuli commiſiſſent ſeipſos Ieſu fidei, de re nulla illi contradicentes, hic ex his, quæ dicit (etiam ſi rectè ſe verba facere putabat) non ſolùm Ieſum incuſat, tãquam qui ſine cauſa diſcipulorum pedes lauare incepit, verum etiam cõdiſcipulos. Nam ſi ipſe, opinione ſua, dum prohibere vellet, officioſum ſe præbuit, illis idipſum non conſiderantibus, etiam illos accuſauit, qui præter officium pedes ſuos lauandos Ieſu præbuiſſent. Atque equidem ſi cogitaſſet, rei quæ cum ratione efficitur, non contradicendum, cogitaſ- M
ſetque rationabile eſſe id quod fiebat, dum lauarentur diſcipulorum pedes à Ieſu, haudquaquam repugnaſſet facto. Quãobrem apparet ſine iudicio eum cogitaſſe voluntatem Ieſu de lauandis pedibus diſcipulorum, rationi conſentaneam nõ fuiſſe: quod ſi opus eſt ſcripturam perſcrutari vſq; ad ea, quæ minima eſſe putantur, quęret aliquis. Cur tandem cum in numerandis apoſtolis primum locum obtineat Petrus (fortaſſis quia cæteris honorabilior, quoniam etiam verè omnium vltimus Iudas, ob malum affectum in vltimum locum proiectus iacet) cum Ieſus incepiſſet lauare pedes diſcipulorum, & abſtergere linteo quo erat præcinctus, non à Petro inceperit, ſed ab illo? Ad quod reſpondẽdum eſt: Vt medicus plurimis infirmis ſubminiſtrans iuxta artem medicinæ, initium medẽdi facit ab his qui vrgentur, quíque peius affecti ſunt, ſic diſcipulorum ſordidos pedes lauantem, incœpiſſe à magis ſordidis atque equidem fortaſſis ad Petrum poſtremò venit, quia minus cæteris indigeret vt ſibi lauarentur pedes: fortaſſis etiã ſtatus pedum ſuorum, qui proxime accedebat ad mũdiciem, effecit, vt contradicere cogitaret. Porrò ſi examinemus quod dixit Ieſus (nempe qui lotus eſt, nihil opus habet pręterquam Ioan.13.
pedes

Petrus ad promittendum promptus.

Matth.26. Zach.13.

Gal.2.

Ablutio pedũ ſymbolum alicuius rei.

Honoratiſſimus Apoſtolorum petrus, minimus Iudas.

A pedes lauare, sed est mundus totus, & vos mundi estis, sed nō omnes) fortasse talem suggerit intelligentiam, perinde quasi discipuli lotos haberent pedes à Iesu, & quòd non amplius opus haberent preter illam lauationem, vt lauarētur illorum pedes: quódque Petrus etiam mundus existeret, antequam illius pedes lauaret Iesus. Quòd si contra hæc quæstat aliquis, cur cum dixisset, qui lotus est, non opus habet vt lauetur, sed est mundus totus, lauet tamen Iesus pedes discipulorum, qui alioquin opus non habebant sibi eos lauari, huic illud dicendum est omni habenti dabitur & ad iicietur, vnde habentibus discipulis munditiem, Iesum, vt adiiceret munditiei illorum, illorum pedes etiam lauare, illos alioqui non lauaturus, ni loti fuissent, atque omnino mundi: ita tamen vt dicamus neminem ex his, qui isto modo sunt mūdi (etiam si perfectus sit inter homines) absente munditia (vt ita loquar) Iesu mundum reputandum esse. & hæc quidem vltimo expono, quæ succurrerunt post priora superius dicta, seruantibus nobis ordinem eorum quę in mentē venerunt, & intelligentiam: verbi gratia, cum prius conspexerimus sordidatos pedes discipurum, eguisse vt à Iesu lauarentur, nunc id circo illum illorum pedes lauisse dicimus, quia essent comparatione hominum mundi, sed nō etiam apud Deum. Nec enim sine Iesu aliquis fit apud Deum mundus, etiam si coram se existimetur aliquis aliqua diligentia seipsum mundum fecisse, iam in his, qui hominum comparatione mundi sunt facti, quíque loti sunt Iesu baptismo, quíque etiam ab ipso lotos pedes habent, inhabitare potest etiam spiritus sanctus, virtusq; ex alto ceu vestimentum. Atque Petrus quidem non considerans rationem voluntatis Iesu, qui inceperat lauare pedes discipulorum, & abstergere linteo quo erat præcinctus, dicit illi: Domine tu mihi lauas pedes? Dubitatiue, & veluti pudore illum afficere volens, hoc dicens.

Cur loti discipuli cū essent mūdi *Matt. 25.* *Qua ratione mundi discipuli.* B

At verò Iesus respondit, & dixit illi: Quod ego facio, tu nunc nescis, scies autem postea.

DOCENS mysterium hoc esse. Sed quid erat illud quod faciebat Iesus lauando pedes discipulorum? An operabatur lauando ipsorū pedes, & abstergēdo linteo quo erat pręcinctus, ipsos speciosos? cum futurum esset, vt apostoli bona euangelizarent? Nam quando lauit pedes discipulorum Iesus, tunc opinor illud prophetice dictum de apostolis suis completum fuisse: Quàm speciosi sunt pedes euangelizantiū bona. Quòd si pedes discipulorum lauans pulchros eos facit, quid dicturi sumus ingenerari à vera pulchritudine, his qui toti sunt baptizati à Iesu spiritu sancto & igni? proinde pedes euangelizantiū bona pulchri facti fuerāt, vt loti & mundati & abstersi Christi manibus, incedere possent per sanctā viam, atque iter facere per illum qui dixit: Ego sum via. Solus enim, & omnis cuius pedes lauerit Iesus, viam perambulat hanc viuentem, & ad patrē ducentem. Nec capit hæc via pedes inquinatos, & pedes qui nondum sint mūdi. Atque Moses quidem opus habebat soluere calciamentum ex pedibus suis, quoniam is locus ad quem peruenerat, & in quo stabat, terra sancta erat: similiter Iesus Naue filius. At verò Iesu discipuli, vt per hanc viuentem animatámque viam perambulent, tantùm sunt contenti non habere calceos in via, quia hoc illis præcepit Iesus. Sed enim ad hanc ipsam vitam conficiendam opus habebant lauari à Iesu, qui deposuit vestimenta: fortassis vt mundos illorum pedes existentes, mundiores faceret. Fortassis etiam, vt immunditiam, quam in pedibus suis habebant discipuli, in suum ipsius reciperet corpus, mediante linteo eo quo solo præcinctus erat: Fert ipse nanque infirmitates nostras. Vide igitur quòd lauaturus pedes discipulorum nullum aliud tempus elegerit, nisi quando iam diabolus immisisset in cor Symonis Iudæ Iscariotis vt proderet eum, & quando facienda erat pro hominibus œconomia: ante hāc etenim nō opportunum erat discipulos habere pedes à Iesu lotos, quis enim loturus fuerat pedum illorum sordes intra hoc tempus vsque ad passionem? Sed ne tempore quidem passionis. Neque enim alius erat Iesus, qui illorum lauaret pedes, ac ne post œconomiam quidem. Iam enim aderat hora

Ablutio pedum mysterium euāgelizationis. *Esa. 52.* *Speciosi pedes euāgelizantius.* *Ioán. 10.* *Exo. 3.* C *Iosua 1.* *Matt. 10.* *Es. 53.*

spiritus sancti ad discipulos venturi iam factos mundos, & lotos habentes pedes eósque promptos, & pulchros ad euangelizandum in spiritu sancto bona. Tale igitur illud est: quod ego facio, tu nūc nescis, scies autem postea. Quòd ego lauem pedes vestros, nota est, quòd animarum vestrarum purificentur gressus, vt sint pulchri, euangelizaturis vobis bona, & mūdis pedibus ingressuris in hominum animas. Hoc autem mysterium tu nunc nescis, quia nondum percipis cognitionem eius opportunius in te futuram, simulatq; ego lauero pedes tuos, postea cognosces, dū hoc intelliges illuminatus cognitione non parua, neque facilè contemnenda. Cæterùm hæc loquente Iesu Petro, discipulus respondet responsum non peritum, sed sententiam proficiscentem quidem ab affectu, & erga Iesum honoris & reuerentiæ plenam, sed tamen quæ falleretur. Quocirca quoniam vtilis Petro non erat eius responsio, non finit eam ille veram esse, qui nocua vtilitati ducentis, & verè euentura prohibet, pro sua bonitate. Atq; Petrus quidem inquit, non lauabis mihi pedes in æternū, enunciauítque cum Iesus illius pedes lauare decreuisset, nunquam futurum vt lauaretur ab ipso, ac ne hoc quidem vllo vnquam seculo futurum, sed ille, qui videbat Petro cōducibilius esse, vt hac in re mentiretur quàm vt vera diceret, vtilitatem ostēdit in eo quòd non opus erat vt qui hoc dixisset, verà loqueretur, dicens: nisi lauero te, non habebis patrem mecum. Atque equidem si Petrus, qui enunciarat, non lauabis mihi pedes in æternum, vera dicēs, hac in re non habiturus erat cum Iesu partem (alioqui habiturus mentiens) eò quòd temerariè præueniens locutus fuisset, quid aliud agere opus erat, nisi mentiri? ne hoc, quod verum Petrus diceret, impedimento ipsi Petro esset, quò minus haberet partem cum Iesu, qui ostendit illum mendacem lauando pedes eius? Scriptum est enim, omnis homo mendax. Opportune autem vtemur hoc dicto ad eos, qui audacius, ac sine delectu id se facturos dicunt, quod minime illis conducat, præsertim si desistere nolint ab eo, quod male promiserint, ostendentes enim illis, qui nullatenus habituri sint partem cum Iesu, si vocem temerariā in promittendo seruauerint, futurum verò, vt bonam spem habere possint, si quod prius dixerant, spreuerint, abducemus eos à persistendo in his, quæ male iudicassent, etiam si aliquādo cum iuramento tale fiat, propter multam temeritatem. Dicemúsque, vt prohibetur Petrus, qui dixit: non lauabis mihi pedes in æternum, persistere in eo, quod dixerat, vt habeat partem cum Iesu, sic tu, qui peccasti propter temeritatem, atque etiam hoc promisisti, nullo delectu melius facturus sis, si desistens à permanendo in hoc, quod male iudicasti, ad hoc agendum, quod magis est consentaneum, transeas. Qui autē hoc dictum obseruauerunt, quod ego facio, tu nunc nescis, scies autem postea, & illud, nisi lauero te, non habes partem mecum, nolentes illud, huícque similia ad mores referre, pudefacti admittant talem euangelicarum disputationum formam, vel nolentes ostendant, qui consentaneum esset si propter venerationem (vt isti dicturi sunt) qua Iesum prosequebatur Petrus dicebat, non lauabis mihi pedes in æternū, Petrum à magistro audire, sic non habiturum se partem cum filio dei, perinde ac maximo peccato obnoxium, quòd sui pedes ab ipso loti non fuissent. Nam dicere, si hoc delictū commiseris, non habebis partem mecum, locum habet (id quod dicitur de peccatis apertis) At verò dicere, nisi lauero te, non habes partem mecum, haudquaquam est consentaneum, si (quod nephas est dictu) magister videtur respondisse, quod absurdissimum, discipulo Petro ipsum honoranti, & pręberé nolenti pedes suos lauandos ab eo, qui statuerat lauare pedes ipsius mansuetissimè. Hanc ob causam præbeamus pedes nostros Iesu etiamdum surgenti à cœna, & ponenti vestimēta, & linteum accipienti, & præcingenti se, & mittenti aquam in peluim, & incipienti lauare pedes nostros, non secus, atque si essemus sui discipuli, & extergere linteo, quo præcingitur nostri causa, factus in medio nostri, tanquam qui ministrat. Nam nisi hoc fecerimus non habebimus partem cum eo, neque erunt pulchri pedes nostri: præsertim cū æmulemur charismata meliora, volentes inter eos annumerari, qui bona euāngelizant. Cæterum quando liberior est Petrus in loquendo importunè rogatus pedes suos pręberé Iesu, cum audisset,

D *Ablutio pedū cuius rei nota.* E *Rom. 3.* *Temere de futuris affirmātes et promittentes.* *Ioan. 13.* F *1. Cor. 14.*

G nisi lauero te, non habes partem mecum, mensuras petitio-
nis eius vult superare, non tantum solos pedes à Iesu lauan-
dos exhibens, verum etiam manus, quas nō amplius Iesus la-
Matth. 15. uari volebat, cum panem comederent, despiciens eos, qui di-
cerent: Discipuli tui non abluunt manus, cum panem edunt?
Exhibuit etiam, præter manus, caput, quod non amplius vole-
bat Iesus lauari: quippe quia in eo imago, & gloria dei iam
esset: sufficit enim nobis, si eò peruenerimus, vt occasionem
habeamus æque ac discipuli, præbendi illi pedes, quos solos
lauat & abstergit: quòd qui lotus sit, non opus habeat lauari,
sed sit mundus totus, quòd si quis non est mundus, totus is se
non lauit. Sed quærat aliquis, si lotus non opus habet lauari,
sed est mundus, & erant discipuli Iesu mundi (tanquam loti)
quomodo mittit aquam in peluim, & cœpit lauare pedes di-
scipulorum Iesus? cæterū hac de re cum supra disseruerimus
ex parte anticipantes, nunc etiam hęc illis addemus, nimirum
hæc verba: Opus habemus: posita esse de rebus necessariis, si-
ne quibus aliquis viuere non potest, vt si dicamus in rebus
corporalibus hominem nō pluribus opus habere, sed his so-
1. Tim. 6. lum, quæ dicit Apostolus: habentes cibum, & operimentum
his contenti sumus, quæ verò ad diuitias, & delicias conferūt
ex abundanti mollibus, & delicatis superesse non tanquàm
necessaria, & sine quibus non possint viuere, sed tanquàm su-
H perflua. Sic igitur, & diuinioribus opus quidem nobis est in-
troducentibus ad vitam, hísque, quæ faciūt in eo nos esse, qui
dicit, ego sum vita, quæ verò sunt supra hæc, de quibus dici-
Ioan. 10. tur: Deliciare in Domino, & dabit tibi petitiones cordis tui,
& quæcunque considerantur propter paradisum deliciarum,
& propter diuitias, & propter gloriam, quæ sunt in sinistra sa-
pientiæ iuxta dicentem, Longitudo vitæ, & anni vitæ in dex-
Psal. 37. tera eius, & in sinistra eius diuitiæ, & gloria, supra necessitatē
esse dicentur. Ac fortasse tale est, cum alicuius, qui lotus fue-
rit, lauantur pedes à tali magistro, ac Seruatore: Nam donum
Prou. 3. Dei excellit necessitatem, quemadmodum etiam esse in glo-
ria solis, vel lunæ, vel astrorum, in sacra mortuorum resurre-
ctione, atque qui mundus est quidem, & lotus, opus non ha-
bet, vt lauetur, sed lauatur propter illud, quod superius assi-
1. Cor. 15. gnauimus: nimirum quòd omni habēti dabitur, & adiicietur
(vt etiam inquit Ioannes) mundus mundetur adhuc, & san-
ctus sanctificetur adhuc, cęterùm illud, vos mundi estis, refer-
Matth. 15. tur ad vndecim, cui subiungitur illud, Non omnes, propter
Apo. 21. Iscariotem. Nouerat enim eum, à quo tradebatur, non esse
mundum: primùm quidem, quòd pauperes illi nō essent cu-
Cur Iudas ræ, fur cum esset, & quòd marsupium habens, quæ immitte-
non mūdus bantur, auferret: deinde quòd cœna facta cum iam diabolus
immisisset in cor ipsius Iudæ Simonis Iscariotæ, vt proderet
Iesum, non reputet ferientem. Quocirca loti vndecim etiam
mundiores facti fuere, cum illorum pedes lauisset Iesus, &
Apo. 21. Iudas non mundus (sordidus enim inquit sordescat adhuc)
factus est sordidior, & immundior, quando post bucellam in-
I trauit in illum Sathanas.

Postquàm ergo lauit pedes eorum, receptisque vestibus suis iterum accubuit, dixit eis. Vos vocatis me magistrum, ac dominum, & benè dicitis, sum etenim, si ergo laui pedes vestros Dominus, & magister, vos quoque debetis inuicem alij aliorum lauare pedes: exemplū enim præbui vobis, vt quemadmodum ego feci vobis, vos quoque faciatis.

PRobabile est eos, qui considerassent magnitudi-
nem potentiæ Iesu, quíque intellexissent, quid fa-
ctum fuisset à Iesu, qui lauauit pedes discipulorum,
vt vltimas, ac viles ipsorum partes, ac corpora hu-
mi versantia, quorum nota erant illa corpora, mundaret, ad-
miratos opus è leuatione proueniens, haudquaquam ausu-
ros fuisse rem talem etiam ipsos facere, tenuiores se esse exi-
stimantes, quàm qui possent lauare pedes interiores, & occul-
ti hominis, vel eorum, qui hæc amplectuntur Dei dogmata,
nisi Iesus per ea, quæ exposita sunt, ad hoc adhortatus fuisset
eos, figura cœnantis reassumpta, quando docturus erat ea,
quæ dicuntur ad eos qui iam cœnarant. Atque summa qui-
dem austeritate, orationésque ad admonendum maximè
accommodata (quo agnoscerent quod actum fuerat) dictum
est: Scitis quid fecerim vobis?] Scitis autem verbum per in-
terrogationem legendum est, vt ostendat rei gestæ magnitu- K
dinem, vel imperantis modo, cognoscite, ad excitandum il-
lorum intelligentiam, qua illum cognoscerent perpendentes,
quid gestum fuisset. Summa autem magistri autoritate, sum-
máque animi intentione persuadendi illos, dictum est. Vos
vocatis me magistrum, ac Dominum, & bene dicitis, sum e-
tenim, si ergo ego laui pedes vestros magister, & Dominus,
& vos debetis alij aliorum lauare pedes.] Lauit quidem Iesus
discipulorum pedes, quatenus eorum magister, pedésque ser-
uorū, quatenus Dominus erat. Doctrina enim purgatur pul-
uis, qui ex terra, rebúsque mundanis contractus non ad ali-
quid pertingit, quàm ad extremas, infimásque partes discipu-
lotum. Dominatione verò principatum, & potestatem habē-
tis, abiiciuntur ea, quæ pedes inquinant eorum, qui adhuc vel
vulgare, ac qualecunque inquinamentum suscipiunt, quia e-
tiam non habeant spiritum seruituris. Nec vllus cordatus est Ioan. 10.
dicturus est Iesum, quatenus ostium, vel quatenus pastor, vel Matt. 9.
quatenus medicus est, discipulorum, & seruorum, lauare pe-
des. Ego vero arbitror quoniam discipulorum pedes necessi-
tatem recipiunt, vt à magistro lauentur, nondum percepisse Ibid.
quod illis esset satis: Sed etiam non procul abesse ab illo di-
cto: Sufficit discipulo, si sit similis præceptori ipsius. Atq; hic
profectò finis est magistri erga discipulum (quatenus magi-
ster est) facere discipulum sui similem, ne in posterum egeat L
magistro: sed vt etiā ipse sit magister, quo alius egeat, vt enim
finis medici (quo egent qui male habent nō qui validi sunt) Matt. 10.
est sanare male habentes ab ægritudine sua, ne in posterum
opera eius egeant, sic finis magistri est discipulo acquirere il-
lud, quod ἀρχετόν, hoc est, sufficiēs dicitur, vt cum discipulus
id habuerit, quod sibi sufficit, sit similis præceptori ipsius. At
verò quod ad Seruatorem nostrum attinet existētem Domi-
num, cernere est eum ex se longè plus existere, quàm alij Do-
mini: nolentes, discipulos esse sicut magistros suos, vel seruos,
sicut dominos. Talis igitur est ille filius paternæ bonitatis, &
charitatis eius. Dominus enim cū sit, operatus est, vt sint serui Rom. 8.
sicut eorum Dominus, quando scilicet non amplius habebūt
spiritum seruitutis iterum in timore, sed accipient spiritum
adoptionis, per quem clamabunt Abba pater. Attamen, ante-
quàm fiant sicut magister, & Dominus, opus habent perinde
ac discipuli indigi, vt sui lauentur pedes, & quasi adhuc serui-
tutis spiritum in timorem habentes. At verò simulatque ali-
quis ex his habens, quæ discipulo sufficiant, vt sit sicut magi-
ster eius, & seruus sicut Dominus, eò peruenerit, vt sit sicut
magister suus, & Dominus suus, tunc imitari poterit eum, qui
lauit pedes discipulorum, discipulorúmq; pedes lauare, sicut
magister, quem Deus in ecclesia ordinauerit post apostolos, Ephes. 4.
qui in ea primum sortiti sunt locum, ac post prophetas, qui
secundum. Sin vero dictum hoc, fratri tuo seruies, referri po- M
test ad eos, quibus magis deest, Et illud: Esto dominus fratris Gen. 28.
tui, ad eos qui Iacob instar sunt præstantiores, perspicuum est Gen. 28.
seruum qui factus fuerit sicut Dominus, lauare pedes eorum
qui seruiunt doctrinæ, quam penes se habet, quoniam nō exi-
stimo dictum hoc: Vos vocatis me magistrum & Dominum,
& bene dicitis, sum etenim, nihil omninò habere profundū, Ioan. 13.
ac supra multorum intelligentiam, quandoquidem non om-
nibus qui dicunt Domine, Domine, dictum fuerit à Iesu: Mat. 7.
Vos vocatis me Dominum, ac magistrum, & bene dici-
tis. Neque enim bene dicunt illi, qui in die illa dicturi Luc. 13.
sunt: Domine nonne nomine tuo edimus, & nomine tuo
bibimus, & nomine tuo dæmonia eiecimus, & virtutes
multas fecimus? proinde dicet illis Iesus: discedite à me,
nunquam vos noui, quia operarij estis iniquitatis. Quæ
verba (nempe discedite à me) non illis dixit, qui bene di-
cunt, Domine Domine. Quin etiam hoc dictum: Non quis-
quis mihi dicit, Domine, Domine, intrabit regnum cœlorū,
palàm docet non omnem dicentem Domine, Domine, re-
stimonium habiturum ab ipso, sicur nunc apostoli, quibus
dixit: bene dicitis, sum etenim. Verè enim vitium non am-
plius eis dominabatur, sed λόγος id est ratio: & vt generatim
dicam, Dominus, hoc est vniuersa animata & viuens virtus.
Quin etiam si nullus potest dicere, Dominus Iesus, nisi in 2. Cor. 12.
spiritu sancto, & consideremus quid sit dicere hoc in lo-
co: Dominus Iesus. Qui dicit, Dominus Iesus in spiritu
sancto

A sancto, bene dicit: an verò qui bene dicit, is omnino dicat etiam in spiritu sancto, tu quæres, proprer illud: Et bene dicitis, quod nunc examinatur cum illo dicto. Nondum erat spiritus datus, quia nōdum esset Iesus glorificatus. Illius itaque, qui sincere, & ex animo seruit filio Dei, officium est bene dicere, Dominus Iesus, cum ad discipulum æquè pertineat huius instar dicere, magister, ad quem ipse respondeat, sum etenim id, quod alioquin dicturus non fuerat Iesus seruienti peccato, & discipulo mendaciorū. Contingit attamen sanctum quoque opus habere, vt sibi lauentur pedes: quoniam requiritur etiam à vidua, quæ connumeratur in honorem ecclesiasticum, an inter alia, sanctorum quoque pedes lauerit. Nam ridiculum existimo affigi literæ, viduámque hæc omnia (vt ita dicam) habentē, quæ sanctam delineat viduam, hácque vna re carētem, nō cōiungi honori ecclesiastico, cum ipsa frequēter mediātibus ancillis, & vernis prudēter egerit tempore, quo abūdabat: habebátque opportuna, quibus beneficiū conferret hospitibus, atque etiam his, vt generatim dicam, qui opus habebant, vt ab ea perciperent aliquid officij humani. Nec mireris si tibi exponendum sit anagogico sensu hoc dictū, si sanctorum pedes lauit, cum anus iubeantur pari ratione cū presbyteris honesta docere. Vide verò, an nō etiam operosum sit cuilibet discipulo volenti implere mādatum dicentis, &

Ioan. 13. *Ioan. 7.* *Vidua quędam connumerata in ordinē ecclesiasticum.* *Tit. 2.* *Tit. 2.*

B vos debetis alij aliorū lauare pedes, si velit corporales, ac sensibiles fratrum pedes lauare, ceu opus debitū, vt fideles in quouis vitæ genere existentes hoc faciant: siue qui videtur esse in sublimitate ecclesiastica episcopi, & presbyteri, siue in quibusdā aliis mundanis dignitatibus. Adeò vt hác ob causam Dominus quoque veniat ad lauandos serui credentis pedes, & parentes filij, qui mos quidē erat, sed nunc non fit, nisi supra modū rarissimè, & apud admodum simplices, rusticiorésq;. præter hæc autē meminisse debemus eorum, quæ disseruimus in hoc contextu: nisi lauero te, nō habes patrem mecum, atque etiam illud, scitis quid fecerim vobis? Decet enim Iesum dedisse nobis exemplum de lauandis pedibus ptincipalibus, quod respondet his, quæ tropicè dicta fuerunt à sponsa in Cantico Canticorū, dum dicit, Laui pedes meos, quomodo inquinabo illos? Attēde autē huic dicto, vt quemadmodum ego feci, ita vos etiam faciatis. Cum hæc pariter examinans, nisi lauero te, non habes partem mecum, Verùm si quispiam contra hęc dicat, quāuis per allegoriam dicantur, nihilominus iuxta contextū facta fuisse, moralitérque etiā intelligenda esse hæc verba, si igitur ego laui pedes vestros Magister, & Dominus, & vos debetis alij aliorum lauare pedes, exem-

Ioan. 13. *Ioan. 13.* *Cant. 6.*

C plum enim dedi vobis, vt quemadmodum ego feci, ita & vos faciatis. Ad huiusmodi respondendū est, ergo quoniā iuxta textum factum est, quod Petro dicenti, non lauabis mihi pedes in æternum, dictū fuit, nēpe nisi lauero te, non habes partem mecum, etiam nos, ob reuerentiam pedes suos lauandos non præbentibus, dicemus, audebimúsque talibus dicere, nisi lauero te, nō habes partem mecū, quòd si hoc in loco tibi nō persuadet, quod dixi, perpende, quid dicere te oporteat contra dubitationem, an omninò iuxta textū hæc sint seruanda, atque quod huic quidem aliquādo conueniat lauare pedes illius discipuli Iesu, aliquando suos ab ipso lauandos præbere, vt illi ob charitatē, & comitatem beneficiū conferat, hic se exhibeat, etiam ipse fateor: sin verò dicemus, vnumquemque non conscium sibi hoc fecisse, sanctorúmque isto modo pedes non lauisse, debitum quoddam mandatum nō persoluisse, nempe debetis alij aliorum lauare pedes, tempus est dicendi, omnes aliquo modo huius mandati debitores esse.

Amen amen dico vobis, non est seruus maior Domino suo, neque legatus maior est eo, qui legauit ipsum: si hæc nouistis: beati estis, si feceritis ea: non de omnibus vobis loquor. Ego scio quos elegerim, sed vt impleretur scriptura. Qui edit mecum panem, sustulit aduersum me calcaneum suum.

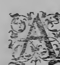

ADhuc, & hæc coherere mihi videatur, vt sciamus ad mores reducere, quæ dicuntur de lauatione pedum. Hæc enim verba, si hæc nouistis beati estis, si feceritis ea, cum nihil antea præscriptum sit quod agere debeamus, præterquam de lotione pedum, ad illa, habent relationem. Cæterùm præsentis loci doctrinas scire, nempe quomodo discipulorum, qui iam lauerant, pedes inquinentur, & quonam pacto lauentur, verè opus est vitorum beatorum, hoc enim tale, tantúmque nomen (nempe beatum) consentaneū non est dicere, adesse quibusdam vulgaribus: adeò vt vel seruo lauāti pedes Domini videatur hanc ob causam beati nomen obtingere, etiā si adulator, & hypocrita fuerit: cū, vt nos explicauimus, lauare pedes discipulorū Iesu magni cuiusdā sit, & Iesum in se habentis, & omnino beati: sed sciamus necesse est similia huic textui inesse in euangelio à Matthæo tradito. Sic enim habet: Nō est discipulus supra præceptorem, neque seruus supra Dominū suum, sufficit discipulo, vt sit similis præceptoris ipsius, & vt seruus similis Domini ipsius. Lucas verò sic habet: Nō est discipulus supra pręceptorē suū: perfectus autē omnis erit similis præceptoris ipsius: Huic proximū est, vt quęramus, ad quē referemus id, quod in fine dicitur. Nō de omnibus vobis dico. Atque aliquis quidē dicet, dictum hoc referri ad illud, beati estis, si feceritis ea, neque enim beatus Iudas. At ego

D *Nō omnes esse beatos.* *Mat. 10.* *Luc. 6.*

E non existimo rectè hoc dictū eò referri ad illud dictū, beati estis, si feceritis ea. Hoc enim totū, & de Iuda, & de quouis, quāuis prauissimus sit, verū est. Beatus es, quisquis hæc feceris, tanquàm, si dicerem intemperanti (etiamsi nō auditurus sit, quæ dicuntur, neque temperantia vsurus) beatus es, si temperatè vixeris, & sapientiā spernenti, etiam si ingrediatur hoc propositum, beatus es tu, si sapientiam, & disciplinam susceperis. Proinde vide, ne forte hæc verba, non de omnibus vobis dico, referenda sint ad illud, nō est seruus maior Domino suo. Quoniam enim quisquis peccatum committit, seruus est peccati, committebat autem peccatū Iudas, & maximè cum diabolus immisisset in cor eius, vt Seruatorē proderet, seruus erat Iudas peccati. Seruus autē peccati cū esset, non erat Dei seruus: istóque modo, ne Iesu quidem amplius apostolus erat, iam enim factus erat diaboli: qui in cor eius immiserat, vt Seruatorem proderet: idcirco negās Seruator cū esse seruū suū, & apostolum, cum dixisset, nō est seruus maior Domino suo, neque apostolus maior eo, qui misit ipsum, addidit, nō de omnibus vobis dico. Post hoc videamus hoc dictum, ego scio, quos elegerim, quod simplicius tale est. Scio qualis sit vnusquisque eorum, quos elegi: Quāobrē scio etiā, qualis

Iudas seruus peccati. *Mat. 7.*

F sit Iudas, nec me clā est, quę diabolus iam immiserit in cor eius aduersum me. Atque talē habet intelligentiā propter quandā consuetudinē scripturæ, cū vtitur vocabulo, scio, atque illi similibus: cuiusmodi etiā est, agnoui, Seruatore alicubi dicēte futurū, vt dicat dicturis, Domine nōne nomine tuo prophetauimus, & nomine tuo dæmonia eiecimus, nunquā noui vos: & illud nescio, vnde sitis, ꝙ simplicius si intelligatur, videbimur infra dignitatem Saluatoris cogitare. Proinde vide, ne fortè, quoniā cognouit Dominus, qui sunt eius, nō agnoscat etiā, qui nō sint eius, & quomodo de quibusdā inquit, nunquā noui vos, sic dicat etiā de Iuda, si non est ipsius, nunquā agnoui te, ꝙ si cum esset Iesu Iudas, & postea lapsus fuit, dicturus certè est illi Iesus, nō noui te, vnde sis. Vnde etiānum, quia immiserit diabolus in cor eius hęc aduersus Iesum, nescit illum Iesus, quāobrē dixit: Nūc ego scio omnes pręsentes, sed ego scio, quos elegerim: tanquā diceret, electos meos. Nō de omnibus autē pręsentibus inquā, ego scio quos elegerim: vtque hoc eueniat, ꝙ euenit, vnus ex vobis est causa, qui me est proditurus: vt impleatur scriptura dicēs, Qui māducat panē meū, sustulit cōtra me calcaneū suū: trāslatū autē est παραφρασικῶς, dictū hoc, à psalmo quadragesimo sic habēs. Homo pacis meæ, in quo speraui, qui edebat panes meos, magnificauit aduersum me supplātationem, ꝙ dictū Seruator de Iuda, ac seipso dictū fuisse inquit. In quo queres quomodo homo pacis Iudas fuerit, & quomodo Seruator in eum

2. Tim. 2. *Psal. 40.*

G ſperauerit.His verbis ergo declarari arbitror Iudã aliquan-
do ſyncere crediditſe: Neq; enim,ni aliquãdo fuiſſet filius
pacis,miſiſſet eũ Dominus cũ cæteris apoſtolis: eique di-
xiſſet(nam duodecim ſcriptum eſt eum dixiſſe) Dicite pax
Luc.10. huic domui, & ſi illic fuerit filius pacis, requieſcet ſuper
illũ pax veſtra,ſin minus,ad vos reuertetur pax veſtra.Pro-
indẽ vide poſt quanta diabolus immiſerit hæc in cor eius
aduerſum Seruatorem, & quia dictus eſt paulò ante fur eſ-
ſe,non opinor,quòd marſupium ei concreditum fuiſſet,ſi
à principio fur fuiſſet, ſed dignus cum eſſet, cui illud cre-
deretur,(etiam ſi eum præſciſset lapſurum Ieſus) illius illi
cura credita fuit,fuitque tantus homo pacis Chriſti, vt in
eo velut bono apoſtolo bonam ſpem habuerit aliquando
Ieſus:conſidera enim illud,in quem ſperaui. Proinde meũ
eſt iudicium, ſermones eum occultos, & firmiſſimos, ac
maximè nutrientes,quos à Ieſu accepiſset,apoſtolis com-
Pſal.40. municaſse,de quibus dixit,qui edebat panes meos. Cæte-
rùm pro magnificauit aduerſum me ſupplantationem, fe-
cit euangeliſta, ſuſtulit aduerſum me calcaneum ſuum, vt
idem valeat,magnificauit quod ſuſtulit:quòd ſi contextus
hic:ſuſtulit aduerſum me calcaneum ſuum, & magnifica-
uit aduerſum me ſupplantationem ſuam, neceſsariò nobis
explanandus ſit:dicemus,hoc fieri à calce intendente pla-
gas alicui:cuiuſmodi etiã erat Iudas Dei filium decipiens,
H manducánſque cum Ieſu eius panem, cum immerſam bu-
cellam, (accipiente Ieſu, ac Iudæ Simoni Iſcariotæ porri-
gente)ſuſtulit Iudas aduerſus preceptorem calcaneum ſuũ,
quando poſt bucellam intrauit Sathanas in Iudam.An ve-
rò illud, Iniquitas calcanei mei circundabit me, vnà exa-
minatum cum eo, Suſtulit contra me calcaneum ſuum,
referri ad Iudam poſſit, qui fuit in parte habitus poſſeſſio
eius, & apoſtolus, dictus verò calcaneum tropicè, quòd
ipſe vltimùm proditor fuerit, tu ipſe etiam conſiderabis.

Nunc dico vobis,vt cum factum fuerit, credatis,quia ego ſum.

Elationem habent hæc verba ad id, quod ſupe-
rius eſt dictum, non de omnibus vobis dico.
Scio quos elegerim,ſed vt impleatur ſcriptura,
qui manducat panem meum, ſuſtulit aduerſum
me calcaneum ſuum, hoc enim futurum, vt ſcriptura im-
pleretur de eo, qui ſuſtulit aduerſum me calcaneum ſuũ,
Quæſtio qui eſt ille,qui manducat panem meum.Nunc dico vobis,
de diſcipu & dico,antequam fiat,vt cum factũ fuerit, quod prophe-
lorũ fide. tatũ in ſcriptura futurũ eſt, vt impleatur, credatis me eſse
I eũ,de quo hæc prophetata ſunt:propter eũ, qui cum man-
ducaret panem meum,ſuſtulit aduerſum me calcaneũ ſuũ:
Sed quærat aliquis,quomodo dictũ ſit diſcipulis, quorum
lauerat pedes Ieſus, perinde quaſi nõdum credidiſſent ip-
ſum eſſe Chriſtũ: Nunc dico vobis antequàm fiat,vt cum
factum fuerit,credatis me eſſe Chriſtum prophetatum.At
vide num poſſimus cauentes accuſare tales,tantóſque Ieſu
diſcipulos,quaſi qui nondum credidiſsent, conſiliũ etiam
Prou.1. ſeruare dicentis:vt credatis, quia ego ſum: Qui recipit ſa-
pientia theoremata, interdum per priora, quibus iam ſa-
piens eſt,percipit poſteriora, in quibus antea non erat ſa-
piens,ſapientiórque erit: quemadmodũ illud etiã dicitur:
Sapiens qui hęc audierit,ſapiẽtior erit.Vt igitur ſi ſapienti
dicerentur quędã, & ſubiũgeretur, hæc faciũt ſapientem,
non omnino ſapientẽ conſideraremus ex non ſapiente,ſed
ex ſapiente ſapientiorẽ, tanquàm profectu ſuccedente, &
tendente ad perfectionẽ, ſic mihi conſidera credentẽ poſ-
ſe magis credentem fieri,apoſtoli enim cum aliquando ad
Dominũ acceſſiſsent non ſeipſos incuſantes tanquàm non
credẽtes,dixerũt illi:Domine adauge nobis fidẽ: ſiquidem
Luc.17. in vocabulo,adauge,apertè oſtẽditur fidem habuiſſe apo-
Incremẽ- ſtolos capientem additamentum. Quamobrem ſi hæc in-
ta fidei. tellex imus, mihi conſidera additamenta rerũ fidem faciẽ-
tium poſt quædam,quæ antea fidem fecerant,addidiſſe fi-
dei,adeò vt diſcipuli præter ea,quæ habebant fidem faciẽ-
tia,etiam hoc aſſumpſerint, vt viderent ſcripturam dicen-
Pſal.40. tem,Qui manducat panem meum, ſuſtulit contra me cal-
caneum ſuum, impletam ob oculos ponente eo, qui pro-
phetabatur ſe eſſe, de quo talia prædicta fuerant: videque K
vt intelligas hoc vocabulum,vt credatis. Perinde ac ſi:vt
operemini,permanentes incredulitate,nullam cauſam ha-
bentes qua mutemini:ac certe niſi magnitudine magna fi-
des eſſet aut multitudine multa,haudquaquã dixiſſet Pau- *1.Cor.13*
lus,etiã ſi habuero omnem fidem.Vt enim perfectus & o-
mnes habens virtutes,cum ſingulatim vnamquanque vir-
tutem perfectam perceperit,perfectam habet ſapientiã &
perfectam modeſtiam, atque etiam ſic pietatẽ & cæteras,
ſic aliquis diceret perfectũ in virtute credendi, eũ omnem
habere fidem.Hæc autem dico,tanquàm ſapientia,mode-
ſtia, pietas, cæteræque virtutes imperfectæ, non poſſint à
nobis propriè nominari,ſed abuſiuè,cùm etiam perfectus
qui efficitur in vnaquaque virtute, nominetur æquiuocè
cũ eo,qui eſt virtute perfecta. Nam hunc in modũ ſapiens
dicitur,qui in quibuſdam quidem offendit,vt obiurgatio-
ne egeat, haud tamen odit obiurgantes, imò vero diligit,
iuxta quod ſcriptũ eſt,Argue ſapientẽ,& diliget te, hũc e-
tiã in modũ ſapiens dicitur ille,qui capax cũ ſit aliorũ ſpe-
culationũ ſapientiæ,nondũ quæ reſtant,habet, iuxta quod
dicitur illud etiam, Da ſapienti occaſionem,& ſapientior
erit. At enim huc deuenimus oſtendentes contingere, vt
qui iam credit, diſcat aliqua rurſum crediturus, & addita-
mentum eorũ, quæ didicerit,addere fidei. Sin vero videre
volumus quiſnã ſit,qui omnẽ habeat fidẽ,ſumamus (exẽ- L
pli gratia)breuiter quæ credentem ſeruant,dum credũtur: *Omnẽ ha-*
ſintque(vt ita loquar)numero centũ,& dicamus eũ quidẽ, *bens fidẽ.*
qui hæc centũ,quæ prædiximus ſine vlla hæſitatione acci-
pit,ſingulis ipſis conſtanter credens, omnẽ habere fidem,
deficientem verò in aliquo numero rerũ earũ, quæ ſeruãt,
dũ credũtur,vel minus firmũ exiſtentẽ erga ea,quæ credũ-
tur, eo magis abeſſe ab habendo omnẽ fidem, quo plures
numeri ſibi credẽti defuerint:quóque magis abfuerit à fir-
mitate eorũ,quę credũtur,ſiue omniũ,ſiue aliquorũ(vt in-
terim demus aliquẽ aliquibus conſtanter credere poſſe,
aliquibus vero credere,ſed non conſtanter) attamẽ omniũ
conſenſu,dederis difficillimũ demonſtratu eſſe,vt cui vnus
defuerit numerus,nihil habeat firmitatis: eo quod non ę-
quali diſtãtia diſtet à firmitate erga ea quæ credũtur vnuſ-
quiſque eorũ,qui ſunt(vt ita loquar iuxta ſcripturã)exigua
fide prędit i,& qui nondũ receperũt firmitatẽ erga ea, quæ
creduntur.His vero conſequens eſt,propter illud,Iuxta fi-
dem tuam fiat tibi,& illud, Fides tua te ſeruauit, vnũquẽ- *Matt.8.*
que habere retributionẽ,quæ eſt in iuſto iudicio Dei iuxta
proportionem talis,& talis fidei,& ſalutis:Quandoquidẽ
in hac eſt eorũ,qui ſeruantur,differẽtia:Adeo vt illud,Qua
menſura metiemini,eadem menſura dabitur &vobis,per-
tingat etiam ad menſuras fidei,& ad menſuras retributio-
nis,& ſalutis,quæ eſt a Deo: Hanc rationem qui cõſidera- *Matt.7.*
rit diligenter,videbit quomodo meritò dicatur omnibus *1.Cor.4.*
iudicare non valentibus:Nolite iudicare,ne iudicemini,&
illud, Ne iudicetis quicquã ante tẽpus,donec veniat Do-
minus:Rurſus in hac,quoniam dixi,exempli gratiã,acentũ
numero exiſtentibus his,quę ſeruant dum creduntur, his
centũ firmiter credentem,omnem habere fidem, non ha-
bentem verò fidem erga aliqua eorum centum, vel variè
affectum firmitate erga ea, quę creduntur, non habere o-
mnem fidem,explanationis gratia exponemus talia. Ante *De deo*
omnia credito vnum eſſe Deum, qui omnia condidit, & *quæ ſint*
perfecit:quíque omnia fecit,vt eſſent ex re non exiſtente, *credenda.*
quin etiam credamus neceſſe eſt Ieſum Chriſtum eſſe Do-
minum,& omni veritati,quę de ipſo dicitur, tùm iuxta il-
lius diuinitatem,tùm iuxta illius humanitatem, in ſpiritũ
etiam ſanctũ credendi neceſſitatẽ habemus,& quòd liberi
arbitrij cũ ſimus,punimur ob ea, quę peccamus, honore-
mur verò ob rectè facta. Age igitur ponamus,ſi quis ſe cre-
dere in Ieſum putãs,non credat vnũ eſſe Deum legis,& e-
uangelij,cuius gloriã cœli,tanquàm ab ipſo facti,enarrãt,
& firmamentũ annunciant opera manuũ ſuarũ, tanquàm
earum opus: Huic profectò maximum deerit fidei caput *Pſal.18.*
Vel rurſus ſi quis credat Ieſum ſub Pontio Pilato præſide
cruci affixũ ſacram rem quandam, & ſalutarem mũdo at-
tuliſſe, non itẽ credens eũ ex virgine, & ſancto ſpiritu or-
tum

A tum assumpsisse, sed ex Ioseph, & Maria, huic etiam deerūt maximè necessaria, ad habendam omnem fidem: Rursus è regione si quis diuinitatem illius admittat, humanitatéque eius offensus nihil humani circa eum factum fuisse credat, vel hypostasin sumpsisse, huic quoque non vulgaria deerunt ad omnem fidem. E contrario denuò si quis humanas de eo res admittat, spreta hypostasi vnigeniti, & primogeniti omnis creaturæ, haudquaquam is dicere poterit omnem se habere fidem. Sicque per ordinem considera: Vt videamus quanta res sit absque vllo defectu, & constāter habere fidem adeò potentem, quando est in hominis anima, vt vel montes (qualescunque sint illi) transferre possit: cum omnes quidem homines loco dimouere valeant mōtes, quos Iesus ostenderit: sin verò quædam defuerint perfectæ fidei, desit etiam potentia transferendi montes. Ac profectò tali in huiusmodi rebus vtar exemplo: vt enim rales, tótque habentes vires, primum nauim deducunt in mare: Sin verò, vel vnus cooperarius, vel vires alicuius rei his defuerint, non deducitur nauis: Sic verbi gratia, sunt multi transferentes montes, omnis fides, in qua qui fuerit imperfectus, quò minus habuerit omnem fidem, aberit à potentia transferendi montes. Proinde vide, an non vtiliter hæc indagata fuerint propter discipulos, ad quos (cum lauisset Iesus eorum pedes) vt suspicari posset negligēs lector, quasi ad nondum credentes, dixit. Nunc dico vobis, priusquàm fiat, vt cum factū fuerit, credatis, quia ego sum,
B Pariter verò etiam explicata oratio, quanta res sit virtus omnem continens fidem, ostendit. Et quod rarò inueniatur: ostendit præterea, quàm procul abiit quiuis nostrum, vt habeat illam omnem fidem, qua montes transferat. Cęterùm non contemnenda res est, quæ nos ad credendum inducit (iuxta ea, quę nunc sunt proposita) quòd prophetę vaticinati antea fuerint, quæ ad Iesū pertinēt, & quòd iuxta sermonem illorum seruatori responderint, quæ ab ipsis prædicta fuerint.

Christum hypostasin non sumpsit.

1. Cor. 13.

Ioan. 13.

Amen amen dico vobis, qui recipit, quencunque misero, me recipit: Qui autem me recipit, recipit eum, qui misit me.

Christi quos mittat à nobis excipiendos.

Mittit Iesus nō solū sanctos, verū etiā, & sanctos, & angelos. Nomināturq; huius, quos mittit (eo quòd ab ipso mittātur) apostoli, hoc est missi. Iā verò horū apostolorū alij sunt homines, alij virtute præstantiores: Nec enim à vero aberrauimus apostoli nomen his angelis etiam ponentes, de quibus scriptū est, quod omnes sint administratorij spiritus, qui in ministeriū emittuntur propter eos, qui hæredes erunt salutis: Nam si παρὰ τὸ ἀποστέλλεσθαι ἀπόστολοι (hoc est à mittēdo, missi) omnésq; ab eo, qui fecit angelos suos spiritus, & ministros suos ignis flammā, in ministerium mittuntur administra-
C torij spiritus, hi etiam apostoli, hoc est missi dicentur eius, à quo mittuntur: Atque vnusquisque profectò qui mittitur ab aliquo, apostolus, hoc est missus, est illius, qui misit: Iuxta quod in superioribus est dictum post ea verba, Non est seruus maior Domino suo, neque apostolus maior eo, qui misit ipsum. Hanc ob causam nō aberrabit à verò, qui Ioannem etiam dixerit Dei apostolum propter illud: Erat homo missus à Deo, cui nomen erat Ioannes. Quin Esaias quoque apostolus erit, propter illud, Quem mittā, & quis ibit ad hunc populum? Quando respondit dicens, en ego sum, mitte me. Sed quid de hisce dico, quando & in Epistola ad Hebræos talis, tātúsque Seruator noster dictus sit apostolus à patre? Scriptum est enim: Habentes igitur pōtificem Magnum, & apostolum Iesum Christum. Quamobrem Si seruator aliquē miserit, qui aliquorum salutē administrarit, is, qui mittitur, apostolus est Iesu Christi. Verùm vt apostolus, apostolus est eius, qui misit, sic quibusdam solis, ad quos mittitur, est apostolus: Hanc rem considerās Paulus dicebat, etiam si aliis non sim apostolus, vobis sum tamen: Nam signaculum apostolatus mei vos estis in Domino: proinde licet alicui esse apostolo Iesu Christi ad vnum solum misso: si, Dei prouidentia, vni soli sermonem is administrauerit. Quæ quidem diximus, vt rursus

Heb. 1.

Ioan. 1.
Esa. 6.

Ex Heb. 3. & 4.

1. Cor. 9.
Apostoli quarundā gentium.

videamus eorum, qui Iesu Christi apostoli fuerunt habiti, excellentiam. Dexteras enim societatis mihi, & Barnabæ inquit, dederunt, vt nos in gentes, ipsi vero in circuncisionem. Igitur Paulus gētibus solis erat apostolus, Petrus toti circuncisioni. Quòd si ex nobis habitus fuerit aliquis dignus, vt ostendit apostolus, eundi ad aliquem, vel ad paulò plures, apostolus is efficitur, nec ex tollatur factus apostolus, illius dicti memor Quod superest autē, illud requiritur in dispensationibus, vt ndus aliquis inueniatur. Non enim si quæritur aliquid, illud omninò inuenitur. Cæterū propter hoc dictum, qui recipit, si quem misero, diximus quoscūque cōtigerit à Iesu mitti, hos esse apostolos, etiam si nō nominentur apostoli, vt consueuimus. Diximus etiā contingere, vt aliqua pręstantiora, quā natura sit hominū, mittantur à Iesu. Præterea, qui recipit, quem miserit Iesus, Iesum in misso recipit, qui autem Iesum recipit, patrem recipit: Igitur qui recipit, quem Iesus miserit, Iesu patrem recipit, qui misit ipsum. potest etiā hæc oratio talis esse, qui recipit, quem ego misero, me recipit eò vsque pertingens, vt me recipiat, qui verò me non recipit per aliquem meū apostolum, sed me recipit, non ab hominibus, neque per homines administratū, sed ad animas aduenientem eorū, qui seipsos diligenter præparauerunt ad mei receptionem, hi patrē, qui me misit, recipiunt: ita vt non solus ego Christus futurus sim in ipso, sed ipse quoque pater. Possumus
E autem ex his repugnantia etiam considerare: Qui nanque recipit, quem miserit filius mali, ille Antichristum recipit: qui recipit filium mali, & admittit sermonem Christo cōtrarium, fingentem se esse veritatem, falsóque promittentē se esse iustitiam, is ipsum recipit malum. Quamobrē attendamus, vt tanquàm boni numularij, eorū quidem, quæ vera sunt, ministrum probemus, falsa verò administrantem reprobemus. Atque hoc quidem in loco, qui recipit, inquit, si quem misero, me recipit: qui autem me recipit recipit eum qui me misit: & qui videt me, videt eum, qui misit me. At verò non dictum est, qui credit in vos, credit in me neque, qui videt vos, videt me: Vt enim recipiamus suos, ipsius apostolos vult quidē ille, non tamen vt in illos credamus: quamobrē recipiamus eos, qui à sermone mittuntur: ipsúmque Dei sermonem, haudquaquam tamē recipiamus apostolum Antichristi, sermonémque falsum.

Gal. 2.

1. Cor. 4.

Cum hæc dixisset, is turbatus est spiritu, & testificatus est, & dixit, amen amen dico vobis, quòd vnus ex vobis me proditurus est.

Vperius dixerat, nunc anima mea turbata est: Nunc verò hæc cum dixisset Iesus, turbatus est spiritu: Et quæro hunc in locum talia: Cur nam scilicet dictum non fuerit, spiritus Iesu turbatus est, perinde atque, nunc anima mea turbata est, vel cur hoc dictum Nunc anima mea turbata est ad similitudinem il-
F lius dicti: Turbatus est spiritu, pronunciatum non fuerit: Quæ quærere ausus sum, quòd mediocriter per totā scripturā diligenter obseruauerim spiritus, & animæ differentiam. Mediúmque quiddā viderim esse animā, capacēque virtutis, & vitij: Spiritū verò hominis, qui in ipso est, mala recipere minimè posse: quippe cū res optimæ, fructus dicantur esse spiritus, & spiritus hominis, non spiritus sancti: vt arbitraretur aliquis. Nam ad distinctionem huius spiritus hominis, opera carnis nuncupantur ea omnia, quę sunt vituperabilia: Quoniam nullū est carnis opus laudabile. Hactenus autē semel inueni spiritū hominis mali dictum à Deo. Hunc enim in modum scriptū est in Deuteronomio. Noluit Sion rex piè agens præterire per ipsum, quòd indurauerat Dominus Deus spiritum eius: & occupauit cor eius, vt traderetur in manus tuas, vt in die hac, quæ quidem accommodatius in Deuteronomio examinabuntur. Nūc propositum est nobis dicere, quomodo, quæ superius diximus, loquutus Iesus turbatus fuerit: & cur turbatus non fuerit in anima, neque propter animā, neque à spiritu, sed spiritu. Ne igitur, quid obseruauimus de spiritu prætereat: dicendū est, vbi nunc dicitur, anima mea turbata est, illam turbationis affectionem fuisse animæ: vbi verò dicitur Iesus, turbatus est spiritu, affectionē humanā fuisse venientē

Ioan. 12.
Differentia spiritus & animæ.

Gal. 6.

Deute. 2.

G ad Dominum spiritus. Vt enim sanctus viuit spiritu, auspi-
Rom. 8. cante in vita actionem omnem, & votum, & laudem ad
Deum, sic quicquid fecerit, id facit spiritu, atque etiã si pa-
titur, spiritu patitur, quod si sanctus sic se habet, quãtò ma-
gis dicenda sunt hæc de Iesu sanctorũ principe? cuius spi-
ritus hominis, qui in eo est, dum ipsum totum hominẽ as-
sumeret, cõcussit cætera in ipso humana? húncque in mo-
dum turbatus est spiritu, vt testaretur, & diceret cum diui-
no quasi iuramento illud. Amen dico vobis, quòd vnus
ex vobis me proditurus est. cum enim spiritus vidisset id,
quod immissum fuerat à diabolo in cor Iudæ Simonis Isca
riotæ, nimirum vt præceptorem proderet, futurum' prçui-
dens, turbatus est: & quoniam perturbatio illa ex cogni-
tione est orta, quæ erat per spiritũ, qui etiam spiritus per-
turbabatur, dictus est Iesus turbatus fuisse spiritu, fortasse
verò iuxta vnam intelligentiam, nempe illam, quæ dicit,
caro est infirma, caro etiam perturbata est, hæc autem ca-
ro erat Iesus, iuxta illud, quod à Gabriele Mariæ dictum
est: Ecce concipies in vtero, & vocabis nomen eius Iesum:
Luc. 1. Hic erit magnus, & filius altissimi vocabitur. Cæterùm
notabis in his, quæ indagauimus, quò vox, testatus est, re-
feratur ad ea verba: Vnus ex vobis me proditurus est. Hoc
etenim dictum discipulis, & prophetatũ de Iuda, qui vnus
erat ex eis, testimonium erat æquiuocè (opinor) cum illa
significatione, quæ à testando, & moriendo pro Dei cultu
H deducitur. Nec enim eandem significationem fuisse reor
per vocem testatus est, quando declaratur verbum illud, à
Martyr. quo ὁ μάρτυς hoc est testis Dei, & Christi sui, figuratus est,
& nũc quãdo refertur ad hęc verba, vnus ex vobis me pro-
diturus est, quod refertur ad Iudam, ne forte hoc ostendat
eum ab ordine apostolico decidisse, in quo fuit & ipse su-
blimatus, quòd aliquando ęquè affectus fuerit, atque alij
Gen. 3. apostoli. Sic enim ego intelligo, & illud. En Adam factus
est, quasi vnus ex nobis: quoniam ne illic quidem dictum
fuerit, quasi nos, vel quasi ego: sed propter vnum, qui ceci-
dit à beatitudine, quasi vnus ex nobis, quoniam vnus ce-
cidit: concinere videtur cum his versibus illud, Vos autem
quasi homines moriemini: & illud, Quasi vnus de princi-
Psal. 82. pibus cadetis. Plures enim cũ essent principes, vnus ruit,
cuius ruinam ferè imitantes peccatores, illius ruina ruũt:
vt enim ille in diuinitate existens ruit: sic, & quibus sermo
ille inquit: Ego dixi, Dii estis, & filij excelsi omnes. Cũ au-
tem ceciderint à beatitudine, cum principaliter non essent
homines, moriũtur quasi homines, & quasi vnus ex prin-
cipibus, cadunt. Existimo verò etiam cum admiratione di-
cta fuisse hæc verba tali sensu. Qui me proditurus est, non
est alienus à discipulis meis, ac ne vnus quidem ex multis,
I & vulgaribus discipulis, sed vnus ex illorum apostolorum
Matt. 27. numero, quos ego mihi honorando delegerã. Atque mul-
ti quidem, qui Iesum condemnarunt, dicũt crucifige, cru-
cifige eum, & tolle hũc è terra: At eum tradere opus illius
fuit, qui vidit, & cognouit eum, talium enim, tãtarúmque
disciplinarum, quas seorsim cum apostolis audierat, cum
sciret eum præceptorem, ac Dominum cum agnouisset,
prodens eum, magnitudinem illius, quam norat, prodidit,
cum nullus, qui magnitudinem illius non vidisset, acturus
fuisset hoc. Nam prodens proderet ille quidem magnum,
at non in quantum est magnus, cum Iesum non nosset in
quantum magnum. At verò, hic qui didicerat, quomodo
sit magnus, auditor factus magnitudinis sapientiæ, quę est
in eo, & rationis, & gratiæ, & prodidit eum, & prodidit
totam, quam nouit, magnitudinem. Hanc ob causam con-
ducebat illi natum non fuisse, siue regenerationis ortu (vt
profundius quis intelligeret) siue hoc communiori ortu,
de quo ortu molestiis se eximere quis volens, cum inqui-
sierit etiam, quod quicquid vtile est, vtile sit ei, qui est, &
considerans quod ei, qui non sit, nihil conferat, & vtile sit,
ad secundam expositionem cum deuenerit, illam magis
suscipiet.

Aspiciebant sese mutuò discipuli dubitantes, de quonam diceret.

Equidem si aperta fuisset Iudę malitia Iesu disci- K
pulis, agnitus etiam fuisset ille, qui magistrum
proditurus esset, dicente Seruatore, vnus vestrũ *Apostoli nihil de Iuda mali suspicati sunt.*
me proditurus est, at nunc intuentur sese mu-
tuo discipuli, dubitantes de quo diceret Iudas etenim ex
his, quæ antea recte egerat, persuaserat apostolis, vt nihil
de illo suspicarentur mali. Fortasse verò nondum Iudas Si-
mon Iscariotes prorsus à malitia dependebat, etiam si dia-
bolus immisisset in cor illius, vt proderet Iesum, reliquis
etiamnum existentibus in ipso boni propositi, quibus cũ
perspexisset, Iesum condemnatum, quando ligatum eum
abduxerũt, & tradiderunt Pilato præsidi, pœnitudine du-
ctus retulit triginta argenteos principibus sacerdotum, & Matth. 2.
senioribus dicẽs, peccaui tradens sanguinem innocentem,
quando, & dicẽtibus illis, quid ad nos? tu videris, proiectis Matt. 27.
argenteis, argenti ipse cupidus abiens laqueo se suspendit,
ne videre quidem expectans iudicij finem de Iesu apud
Pontium Pilatũ, neque hic syncere à peccato resipuit, ne-
que fuit huius malitia ad aliquid boni impos: siquidem e-
nim syncere resipuisset, atque perinde ac latro ille, qui di-
xit, Memẽto mei Domine, dũ veneris in regnũ tuũ: fecisset,
quæ ad ipsum pertinebãt, vt Iesum placatum redderet ob Luc. 23.
proditionẽ, quæ iã pręcesserat, quod si omninò expulisset
ab anima sua boni notionẽ, haudquaquã resipuisset vidẽs
Iesum condemnatũ, imò illũ accusans addidisset sermones L
similes proditioni: quinetiã fruens, ceu argẽti cupidus ar-
genteis triginta, quos acceperat preciũ appreciati, neque
voluisset argẽteos proiicere, neque retulisset eos principi-
bus sacerdotũ, & senioribus, neque corã illis ipsis peccatũ
suũ fassus fuisset seipsum accusans, & magistrũ laudans di-
cendo, peccaui tradẽs sanguinẽ iustũ. Quinetiã præfocare
seipsum laqueo nemo alius fecisset, præter illũ, qui in cor Act. 11.
suũ misisset, vt proderet Seruatorẽ. Ac profectò in vtrisque *An Iudas natura salutis capax.*
dedit Iudas locũ diabolo. Cæterũ hæc pro viribus accura-
tè inquisiui, simul quidẽ ostendens his, qui Iudã existima-
bant salutis non capacẽ esse natura, talẽ nõ esse, simul etiã
exponens, quomodo meritò intuerentur sese mutuò apo-
stoli ob Domini sermonẽ, dubitãtes de quonã diceret: sed
sufficiat ad ostendendũ eum corruisse, cũ sanctus esset, af-
ferre in mediũ lectionẽ propheticã ex Psalmo quadrage-
simo sic habẽtẽ. Homo pacis meæ, in quo speraui, qui ede- Psal. 40.
bat panes meos mecũ, magnificauit super me supplanta-
tionẽ. Quin etiã illud. Si inimicus meus conuitiis me in- Psal. 54.
cessisset, sustinuissem vtique, declarat eũ à principio inimi-
cũ nõ fuisse: illud etiam, Si is, qui me oderat, aduersum me
mala locutus fuisset, abscondissem me forsitan ab eo, pa- M
làm ostendit hunc aliquando dilexisse Iesum: eo vsque etiã
amãdo peruenientẽ, vt esset Iesu vnanimis. Iuxta illuc, Tu Psal. 54.
autẽ homo vnanimis, dux meus, & necessarius meus. Alio
qui sexcenta alia inuenias, ex quibus intelliges meritò di-
scipulos sese mutuò respexisse, dubitãtes de quonam dice-
ret. Porrò Lucas scripsit, cũ dixisset Iesus: veruntamen en Luc. 22.
manus me tradẽtis est mecũ in mẽsa, & filius quidem ho-
minis vadit iuxta id, quod sibi diffinitũ fuit: verũtamẽ veh
homini illi, per quem traditur, discipulos cœpisse inter se
quęrere, quis nã esset hoc facturus. Quærebãt enim inter
se, de quo diceret. Iam verò secundũ Lucã non apparet v-
nũquenque se suspectũ habere, perinde atque apud Mat- Matt. 26.
thæũ, & Marcũ, qui palàm hoc ostẽdũt. Inquit enim Mat- Marc. 10.
thæus. Et valde mœsti cœperunt dicere: nunquid ego sum
Domine? At Marcus, cœperũt mœsti esse, & dicere illi sin-
gulatim, nũquid ego? Et alius, nũquid ego? Secũ enim repe
tebãt, opinor, se homines esse, & propositum adhuc profi-
cientiũ mutabile esse: capáxque volẽdi repugnãria his, quę
antea proposuisset: fortassis etiã edocti, cõtra quæ sit no-
bis lucta, propter incertũ rerum humanarum exitum, ve-
rentur, ne quãdoque victi admittant proditionẽ de magi-
stro: nãque Petrus propositũ quidẽ habebat, cũ confirma-
tus dicebat: Etiã si omnes offendãtur tua causa, ego tamen
nũquã offendar, nõ negãdi Iesum, at victus propter timo-
rẽ spiritus, ante galli cãtũ ter eũ negauit. Istiusmodi igitur 1. Cor. 10.
rationib⁹ edocemur, vt qui existimat se stare, videat ne ca-
dat, atque etiã ne glorieris de die crastino, quando nescis
quid

A quid superaētura pariat dies, fortasse verò etiam illud (in-
Prou.17. tuebātur sese mutuū discipuli) præter id, quod simpliciter
intelligitur, tale quiddā declarat, quod vnusquisq; iuxta vi-
res humanæ naturæ in propositum alterius intueretur, ad-
dubitans an possit anima, quæ talia peregerit, & sic affecta
erga veracem magistrum, qui verè testatus fuerit dicendo.
Amen amen dico vobis, quòd vnus ex vobis me proditu-
rus est, in tantum immutari, & obliuisci doctrinarum ma
gistri, vt ad Deum tradēdum perueniret, emphasin enim
Ioan.13. habet dictio de discipulo, dicens dubitantes de quo di-
ceret, non enim habebant copiam cogitandi, cui compete
ret, quod prædictum fuerat: sed de hoc dubitabant, nihil a-
pertum, vel cogitare, vel dicere inuenientes.

Erat autem vnus ex discipulis Iesu recumbens in sinu ipsius, quem diligebat Iesus. Innuit ergo huic Simon Petrus, vt sciscitaretur, quis esset, de quo loqueretur, Itaque cum recubuisset ille super pectus Iesu, dicit ei, Domine quis est? Respondit Iesus: Ille est, cui ego intinctam offulam porrexero, Et cum intinxisset offulam, dedit illi Simoni Iscariotę, & post offulam ingressus in eum Sathanas. Dicit igitur ei Iesus, quod facis, fac ocyus, Hoc autem nemo discumbentium intelligebat, ad quid ei dixisset, quidam enim putabant, quia loculos habebat Iudas, dixisse ei Iesum, Eme ea, quæ opus sunt nobis ad diem festum, aut egenis vt aliquid daret.

Ioan.21. ILle qui in sinu Iesu erat recumbens, vnus ex di-
B scipulis, quem diligebat Iesus, videtur esse Ioan-
nes, qui Euangelium scripsit: quod in fine Euan-
gelij scriptū sit hunc in modum: Conuersus Pe-
trus videt illum discipulum, quem diligebat Iesus sequen-
tem, qui & recubuit in cœna super pectus eius, & dixit,
Domine quis est ille tui proditor? Hunc cum vidisset Pe-
trus, dicit Iesus: Domine hic autem quid? Dicit ei Iesus,
Si eum velim manere, donec veniam, quid tua? Tu me se-
quere: exiit ergo sermo ille inter fratres, quòd discipulus ille
non moreretur, & non dixerat ei Iesus, non moritur, sed si
velim eum manere, donec veniam, quid tua? quòd autem
Ioan.21. discipulus iste qui scripsit euangelium, sit Ioannes, liquet
ex his, quæ subiunguntur. Hic est discipulus ille, qui testi-
monium perhibet de his, & scripsit hæc. obserua autem in
vtriusque euangelij locis, quonam pacto Petrus quàm plu
rimum sibi fidens, interdum accumbens annuat Ioanni di
cens, quis est, de quo prodituro Iesus loquitur, aliquando
verò eum intuitus sequentem, veluti illius, plusquam cæ-
terorum curam habens, dicat Iesu de eo: Domine hic autē
quid? finem Ioannes dicere volens, perinde atque suum a-
gnouerat: nempe quòd cum senuisset, futurum erat, vt ma-
nus suas extenderet, & alius eum cingeret, & duceret, quo
non vellet, & si verba, quæ locutus est Iesus, spiritus sunt,
& non litera, in quibus omnibus vita est, & nusquam mors
C & discipulus, quem diligebat Iesus, ipsum imitans, vitam
etiam scribit: intelligendum est illud, Erat recūbens vnus
ex discipulis eius in sinu Iesu, pro dignitate honoris, quem
conueniens est filio Dei dare, & ei, quem ipse dilexerit, ac-
cipere: & existimo, quòd quanuis symbolicè recumberet
tùm temporis Ioannes in sinu Iesu hoc munere dignatus,
ceu præcipuo amore magistri habitus dignus, hoc symbo-
licum denotare, Ioannem, addictum in sermonem filium
Dei propensum, & illi multum fauentem, in rebusque se-
cretioribus acquiescentem, recubuisse in sinibus sermonis
filij Dei, perinde atque ipse Dei sermo est in sinibus patris,
iuxta illud, Vnigenitus, qui est in sinu patris, ipse nobis enar
Ioan.1. rauit, quin nisi abiectius intelligamus hoc dictum. Euenit
Luc.16. autē, vt moreretur mendicus Lazarus, & deduceretur ab ā-
De sinu gelis in sinum Abrahæ: tale quiddam de sinu Abraam e-
Abrahæ. tiam considerabimus: quod hunc in modum enarrabimus
nos defendentes contra dubitationem ex ignorantia scrip
turæ ducta ab eo, qui spernere voluit enarrationem de di-
uite, & paupere. Nā si recumbebat (inquit) Lazarus in sinu
Abrahæ, & ante illum alius, etiam alio iusto de vita dēce-
dente, mendicus assurget. Sed qui de hisce dubitat, non vi-
dit sinum Abrahæ, nec facilimè factu esse vidit, vt innume-
ri in sinu Abrahæ vnà conquiescant, participes rerum illius
rectarum. Sin verò locum alium pro sinus nomenclatura
in medium proferre opus fuerit ex scriptura, agè examine- D
mus, quonam pacto dixerit Dominus Mosi, Rursus infer
manum in sinum tuum: & intulit manum suam in sinum
suum, cúmque exeruisset eā è sinu suo, erat manus eius le-
prosa, velut nix, & dixit insere manum tuam in sinū tuum,
& inseruit manum suam in sinum suum, & cum exeruisset
eam è sinu suo, rursum restituta est in colorem carnis suæ.
Atque difficile quidem est, ac supra captum nostrum vide-
re, cuius rei nota possit esse hoc signum. Quoniā non opor
tet, vt quærentes dolore afficiamur, quod nobis succurrit
tradentes ad iudicandum lecturo dicemus. Manum plerū-
que operationum notā esse, sinum verò Mosis duas poten Exod.4.
tias habere, priorem quidem facientē iuxta literæ sensa o- Manus operationū
perātis actionē leprosam, veluti nix: quantū ad Hæbræorū symbolū.
vocem, posteriorē verò ostendentē institutū vitæ syncerū,
iuxta spiritualem legem restitutam ad voluntatem naturę,
& rationis: & obserua, quod his subiungatur. Nisi credi-
derint tibi, neque exaudierint vocem primi signi, credent Allegoriá de du-
tamen voci posterioris signi. Nam qui non crediderint in- plici scri-
terpretationi literæ, is ob animi præstantiam credit spiri- pturæ sen
tuali legis enarrationi, quòd si quis his duobus signis non su.
crediderit, nimirum priori, quia leprosam facit actionem:
secundo, quia eam restituit in naturam suam, aqua huic ef-
ficitur sanguis: scriptum est enim, Et erit, si nō duobus his
signis crediderint, neque audierint vocem tuam: accipies Exod.4.
de aquis fluminis, & effundes in siccam humum, eritque a- E
qua illa, quam de flumine acceperis: sanguis in siccam hu-
mum. Et mentem adhibe, quòd in hoc signo non amplius
dicatur, si credent, vel si non credent tibi. Innuitur enim,
quòd non credenti duobus signis, aqua de flumine sumpta
fiat sanguis, nequeunti propter infidelitatem frui ratione
potabili. Sed redeamus vnde aberrarat oratio, cum plura
quæ præsens locus postulet, de sinu Iesu assumpserimus.
Cumque didicerimus eum, quem amat Iesus, recumbere
in sinu Iesu, nihil non agamus, quò præcipuo ipsius amore
digni iudicemur, hunc enim in modum recumbemus etiā
ipsi in sinu Iesu. At annuit dilecto discipulo Simō Petrus,
nec annuisse contētus, inquit illi: sciscitare, quis nam sit il-
le, de quo loquitur: Quamobrem quoniā annuere in Pro-
uerbiis assumitur in calumniam, nam malus annuit oculo, Prou.6.
annuit & pede, docetque nutibus digitorū, corde peruerso
mala machinans: & qui annuit oculis, cum dolo aggregat
viris mœrores, dicendum est malum non esse annuere, sed
oculo annuere: hoc est oculo transuersa tueri, & non rectè
videre: & annuere cum dolo, vituperabile etiam est ei: At
amanter annuere, Petri officium esse. Et huic consequun-
tur nutui dicere condiscipulo, tāquàm maiorem erga ma-
gistrum libertatē habenti, vt sciscitaretur, de quo loque-
retur. Volebat enim fortassis mysterium, quod erat in pro-
ditione, qua Iesum Iudas prodit, nosse, quod vt discat Pe- F
trus, Ioannes, qui prius recubuerat in sinu Iesu, superascē-
dit, & recubuit super pectus: & fortassis non recūbenti su-
per pectus, sed perseueranti in sinu recumbere haudqua-
quam reddidisset Iesus, quem Petrus, & Ioannes desidera-
bant, sermonem. Quamuis igitur antea recūberet in sinu
Iesu, deinde verò recubuerit supra pectus Iesu, notatur ta-
men germanus Iesu discipulus in fine euangelij, non quia
in sinu, sed quia supra pectus recubuerit, quasi hoc vltimū
cellentius sit, ac præstantius, scriptum est enim:

Conuersus Petrus vidit discipulum, quem diligebat Iesus, sequentem, qui & recubuit in cœna super pectus eius, & dixit, Domine quis est, qui tradet te? non enim scriptū est, qui recubuit in sinu Iesu. Ille inquit est, cui ego offulam intinctam porrexero: Dixit igitur hoc Iesus: cumque intinxisset offulam, eam sumit, & porrigit Iudæ Simonis Iscariotæ.

STatim etiam post offulam intrauit in illum Sa-
thanas, qui neque antea valuerat intrare, neque
etiam mox cum misisset in illius cor, vt eū pro-
deret. Necesse enim erat, opinor, ob dationem
offulę, vt Iesus reacciperet donum ab indigno, quod se ha-
bere credebat: quandoquidem ab eo, qui non habet, & id,

G quod videtur habere, auferetur ab eo: priuatus ergo Iudas veluti indignus ab excellentiori, qui precatus fuerat pacẽ, recepit ingressum Sathanæ in se. exempli autem gratia, vt intelligatur quomodo Iudæ quidem dederit Dominus offulam, ille autẽ tunc illud à se repulerit, quod in se eximiũ habebat, & fortasse pacem reuertẽtem ab eo, qui audiuit, & non admisit dicentem, Si manserit illic filius pacis, pax

Luc.10.

vestra super illum requiescet, sin minus, pax vestra ad vos reuertetur, in medium adducemus, quæ in secundam ad Corinthios epistolam hunc in modum sunt scripta. Vestra

1.Cor.8.

copia illorum inopiæ succurrat, vt & illorum copia vestrę inopiæ, si enim consideraueris retributionem in hisce rebus rerum terrenarum ad spiritualia, scire poteris, quomodo ei, qui indignus erat pane, distribuerit offulam, vt per eam à Iuda auferret pacẽ, tanquàm indigno, qui amplius audiret: Et enim homo pacis meæ: nam sordidus sordescat

Psal.40.

Apo.21.

adhuc, qua ablata, ille qui obseruabat occasionẽ ingrediẽdi in animam illius, & in dantem sibi ingrediendi locum, in Iudam ingressus est: Pariter obserua Sathanam antea non ingressum fuisse in Iudam, sed tantùm misisse in cor e-

H ius, vt magistrum proderet, iuxta ea verò, quæ nunc accuratè exquisiuimus, post offulam introiisse in eum. Quamobrem caueamus & nos, ne quãdo diabolus in cor nostrũ iaciat qualẽcunque sagittã sui ipsius ignitam: Nã si iecerit, mox etiam obseruat tempus ingrediendi. Sed quærat aliquis, quare scriptum nõ fuerit: Ille est, cui ego offulam dedero, sed cum adiectione hac, intingã. Intingam enim, inquit, & porrigam offulam: & cũ intinxisset buccellam, sumit, & dat Iudæ Simoni Iscariotę. In similibus autem locis mentem adhibe, an possis dicere syncerum panem non esse tinctum, sed ex se esse τρόφιμον, hoc est, nutriens, illud vero, quod Iudæ dabatur, non fuisse panem, sed offulam, & non offulam absque immersione, sed tinctã, & immersam ab eo, qui poterat ab anima ipsius auellere omnem tincturam à ratione aliquantulum infusam, vt post offulam ingrederetur in illum Sathanas. At ego adhuc quęrerẽ, quod

Sathã corrumpere conatur in cor hominum.

Matt.26.

Mar.14.

Luc.12.

in Matthæo scribitur huic loco affine sic habens. Qui intinxit mecum manum in catino, hic me proditurus est. Itẽ illud, quod scribit Marcus. Intingens mecum in catino. Rursus etiam quod Lucas, etiam si non dicat, intinxit, sed tantùm, Veruntamen en manus me prodentis est mecum

I in mensa. Atque verus quidem hisce de rebus sermo inueniatur apud eos, qui me longè sapientia præstant. Ego autem cõiector, ne fortè impudẽtia Iudæ appareat hac quoque in re non honorãtis magistrum in conuiuio, dum vnà comederet: neque deferentis illi, dum in catino immergeret, vt cæteri deferebant. Hanc ob causam, cum nemo illorum immergeret cum Iesu, ipse æqualitatem volens cum illo habere, cum ipso immergebat, cum cedere debuisset excellentiæ ipsius. Quamobrem huic fortasse proximum est illud. Veruntamen, en manus me prodentis mecum est in mensa. Ac profectò quisquis vrbanè aliquando iuuenes admonuerit, vt senioribus in conuiuiis deferãt, hoc dicto vtetur, ne manum comprimant duorum. Scriptum est enim, & hoc quoque: Ne comprimas cum eo in catino. Cęterùm non ignorantes propter opinionem curiosæ quæstionis, & persuadere auditori non valentis, à defensione procul esse apud eos, qui hæc audiunt: hæc ausi sumus, melius esse rati omnia explorare, quàm aliquid, quod scriptũ sit, præterire intactum.

Iudæ inciuilitas & irreuerentia erga magistrũ.

Iuuenes vereãtur seniores.

Cum verò ingressus fuisset Sathanas in Iudam, dicit illi Iesus, quod facis, fac ocyus.

SEd cui dicat, dubium est. Nam vel Iudæ, vel Sathanæ potest dixisse Dominus, quod facis, fac ocyus, inuitans vel antagonistam ad pugnam, vel proditorem ad subministrandum dispensationi, quæ toti orbi salutifera futura erat: Quam non amplius retardare, sed pro viribus accelerare volebat: non vt quidam existimant malè intelligentes, quomodo dixerit

Mat. 26.

Dominus, Pater si fieri potest, transeat à me calix iste, sed confidentissimè ad certamen (vt ita loquar) exutus. Proinde arbitror vigesimum etiam Psalmum ex persona Serua- K toris prophetarum in tempore passionis diabolo totis viribus aduersus eum contendente: Quos intuitus aduersum se armatos, atque ad pugnam paratos, (quando astiterunt Reges terræ, & principes vna conuenerunt aduersus Dominum, & aduersus Christum eius) inquit, Dominus Lux mea, & salus mea, à quo-nam metuam? Dominus obtento scuto protegit vitam meam, à quo expauescam? Dum appropinquant super me, vt deuorent carnes meas tribulantes me inimici mei, ipsi infirmati sunt, & ceciderũt: Si aciẽ struant aduersum me castra, non timebit cor meum: Si insurgat aduersum me prælium, hac re nitar. Veruntamen quod dixit Iesus, siue Iudæ, siue Sathanæ, quod facis, fac ocyus, nemo agnouit discumbentium, ad quid dixerit, quidam enim putabant, quòd instaret Paschatis dies festus, Iesum dixisse habenti marsupium expensarũ, & eorum, quæ dabantur in vsum pauperum, vt emeret ea, quibus opus haberẽt ad diem festum: vel vt ex his, quę collecta fuerant, daret pauperibus. At Iesus non hoc dixerat, sed vidẽs L & Sathanam ingressum, & Iudam admittentem eum, omnẽsque aduersus se insidias, ad certamen veluti exutus, & ad strenuè se gerendum pro salute hominum aduersum malum, & diabolũ, hoc dixit: Quod facis, fac ocyus. Cum accepisset ergo ille offulam, exiuit continuò, erãtque nox. Dixerat quidem Seruator Iudæ, quod facis, fac ocyus, at proditor hac vna in re magistro nunc paret, sumpta nanque offula, non moratur, sed vt scriptum est, exiuit continuò, vt faceret ocyus proditionis opus, iuxta visionẽ Iesu: & verè exiuit: Nec enim tantùm iuxta simpliciorem sensum exiuit ex domo, in qua cœna fiebat, sed etiam exiuit à Iesu: Non secus atque illud: Exierunt à nobis. Arbitrórque Sathanam in Iudam ingressum post offulam ferre non potuisse, vt esset in eodẽ loco cum Iesu: Neque enim vlla cõueniẽtia est Christo ad Belial. Quęro insuper, nisi id curiosum est, quare tandẽ huic voci, cum accepisset offulam nõ addatur, & comedisset? sed inspicies etiã tu ipse, huic enim verbo accipiendi, comedẽdi verbum addunt euangelistæ, cum volunt, veluti in panis benedictione scriptum est, dixisse Iesum discipulis: accipite & comedite. An igitur acceptam offulam non comederit Iudas, etiam si quæ dicturi sumus, conuenire non videantur cum superioribus, explanabimus in præsenti loco, iudicante lecturo, vtrum oporteat admittere quæ dicuntur. Cũ intinxisset, inquit Iesus offulam, & dimisisset eam, licet in catino, ne vacet vox, M accipit, deinde dicitur, dat Iudæ Simonis Iscariotæ, & post offulã, tunc ingressus est in illũ Sathanas. Post offulã igitur fortasse à Iuda non comestã, anticipante Sathana, qui ingressus fuerat in Iudam, offulæ vsum, ne Iudas adiumentũ perciperet ex data à Iesu offula, (habebat enim hæc quidem vim adiuuandi ea vsurum, sed acceperat iam semel in suum cor Iudas, vt magistrum proderet) timẽs ne telum in Iudã emissum aberraret, si Iudas vsus offula fuisset anticipans, mox atque Iudas sumit offulam, ingressus est in illũ, tũ scilicet cũ dixisset illi Seruator, quod facis fac ocyus, accepissetque offulã Iudas, ingressus est statim. Proĩde haud absurdũ in præsenti loco diceretur, quòd vt qui panẽ Domini comedit, vel calicẽ eius indignè bibit, in iudiciũ mãducat & bibit, vna virtute præstantiori operante bonũ, in bono affectu supposito, panem & calicem, in affectu verò malo, operante condemnationem: sic offulam à Iesu datã eiusdem generis fuisse cum ea, quam Iesus dedit cæteris apostolis, dum diceret, accipite, & comedite, sed illis quidẽ ad salutẽ, Iudæ verò ad condemnationẽ, ita vt post offulã ingrederetur in illũ Sathanas. Cæterũ consideretur hic panis, & hoc poculũ à simplicioribus iuxta cõmuniorẽ intelligentiam de gratiarũ actione: At qui altius hæc intelligere didicerint, considerent hoc dictũ fuisse iuxta diuiniorem promissionẽ etiam de λόγῳ & verbo veritatis alimentũ vberius præstante, tãquam si exemplo dicerẽ: panem, quòd ad corpus attinet, alimentũ vberrimum præstantẽ febrim subeictã augere, cũ contra bonã corporis habitudinẽ ad sanitatẽ reducat. Quam ob causam plerunque sermo verus ægrotãti animę, & nõ indigẽti tali cibo datus illã cõteret, illi

Psal.2.

Psal.26.

Ioan.13.

Ioan.2.

Exire à Iesu.

1.Co.10.

Mat.26.

1.Cor.11. Eucharistia.

An offula data Iudæ fuerit Eucharistia.

Logos veritatis alimẽtum præstat.

A illi vt peius se habeat, causa existens. Atque etiam sic sequitur, vt vera dicere periculosum sit: hoc autem mihi dictum est propter offulam, quam intinctam dedit Iudæ Iesus Simonis Iscariotæ, mouimúsque rationem in vtranque partem, siue necesse sit dicere, Iudam acceptam offulam, comedisse, siue Sathana, qui in ipsum ingressus fuerat, prohibitum fuisse: sin verò perpẽdere etiam illud oportet: Erat

Nox symbolicè.

autem nox, tanquam non temere assignatum ab euangelista, dicendum est: symbolicè tunc noctem fuisse sub sensum cadentem quæ imago existeret noctis factæ in anima Iudæ, quando quæ ferebantur super abyssum, illæ tenebræ (nempe Sathanas) ingressæ sunt in eũ. Vocauit enim deus tenebras noctem

Gen. 1.

1. Thes. 5

Filij lucis qui.

Quare noctis, inquit Paulus, non sumus filij neque tenebrarum, dicens: Ergo fratres nõ sumus noctis, neque tenebrarum filij. Et illud: nos qui diei filij sumus, sobrij simus. Quamobrem nox non erat his, quorum pedes lauerat Iesus, sed dies, eáque splendidissima, vt qui iã mũdati essent, abiecissentque sordes, quas in pedibus animæ suæ habebant: excellentiori etiam modo. Nox non erat recumbenti in sinu Iesu, quòd Iesus amore, quo illum

Mat. 16.

prosequebatur, cũctas soluisset tenebras. Ac ne Petro quidem nox erat confitenti id, quod sibi cœlestis ille pater reuelarat, nempe tu es ille Christus, ille filius dei viuentis, cui tamen neganti, nox confestim fuit: etiam nunc igitur
B cum egressus est Iudas, sumpta offula, mox sibi ingresso nox fuit. Nec enim illic ille vir aderat, cui nomen est oriẽs, scilicet reliquerat, dum egrederetur iustitiæ solem. Ac Iesum quidem persequebatur Iudas tenebrarum plenus, sed tenebræ, & qui ipsas receperat non apprehenderunt eos, qui persequebantur lucem. Quocirca cum dixisset tanquã

Mat. 26.

iustitiæ sermonem, peccaui tradens sanguinem iustũ, profectus laqueo se præfocauit, Sathana nimirum, qui in ipso erat, eum vsque ad laqueum adducente, & in hoc ipsum præfocante, quãdo & animam eius diabolus attigit, quippe

Iob. 2.

qui talis non esset, vt de eo diceretur à domino, quod de Iob est dictum ad diabolum: at illius animam ne attingas.

Cum ergo exisset Iesus dicit: nunc glorificatus est filius hominis, & deus glorificatus est per eum, & deus glorificabit eum per se. Et continuo glorificabit eum.

Vnc glorificari cœpit filius hominis post gloriam, quæ ob signa & prodigia contigerat, & post gloriam transfigurationis, cum Iudas, Sathana in ipsum ingresso, à loco vbi erat Iesus, exiuit. Quocirca dixit dominus: Nunc glorificatus est filius hominis. Præterea illud etiam: si ego exaltatus à terra
C fuero, omnia traham ad meipsum, dictum est à Seruatore significante, quali morte glorificaturus esset deum, glorificauit enim etiam moriẽdo deum. Hanc ob causam, quoniam initium dispensationis morituri Iesu perficiebatur, egresso post offulam Iudæ, vt contra Iesum negotiaretur, dictum est: Nunc glorificatus est filius hominis, deinde quoniam non liceat glorificari Christum, non glorificato per ipsum patre, propterea his verbis, nunc glorificatus est filius hominis, adduntur hæc, & deus glorificatus est per ipsum. Veruntamen gloria contingẽs ob mortem pro hominibus non pertinebat ad vnigenitum, qui natura mori aptus non erat, neque ad sapientiam, & pietatem, & quæcunque alia esse dicuntur in Iesu diuiniora, sed ad hominem,

Deus carne passus.

Phil. 2.

Ioan. 1.

qui erat etiam filius hominis, genitus ex semine Dauid secundum carnem. Quo circa superius quidem dixit: Nunc glorificatus est filius hominis. Nunc etiam, opinor, Deus exaltauit factum obediẽtem vsque ad mortem, mortem autem crucis. Nam illud verbum, quod erat in principio apud deum, deus, non recipit exaltari. Cæterùm exaltatio filij hominis sibi facta glorificanti deum per suam

Vnũ sunt hypostasi filius dei & Mariæ, nõ autem essentia.

ipsius mortem, hæc fuit, vt non amplius ipse aliud esset à verbo, sed idem cum ipso. Nam, si qui adhæret domino, vnus est spiritus, vt de hoc, & de spiritu non amplius dicatur, quod duo sint, quomodo non magis diceremus id, quod de Iesu est humanum, factum fuisse vnum cũ verbo exaltato quidem illo, qui nõ rapinam arbitratus est esse se æqualem deo, sed verbo manente in sua altitudine, vel etiam restituto ad id, vbi erat prius, apud deum, deus verbũ D
existens, & homo? Altera verò glorificatio Iesu, deum per

Col. 2.

mortem suam glorificãtis tunc fuit, cum expoliatos principatus, ac potestates ostentauit palàm triumphãs de illis per lignum, pacificatis per sanguinem crucis eius, siue quæ in terra sunt, siue quæ in cœlis. In his enim omnibus glorificatus est filius hominis, deo etiam glorificato. Cæterum, quoniam qui glorificatur, ab aliquo glorificatur, quæres in his verbis, glorificatus est filius hominis, à quo glorificatus fuerit, similiter etiam in his facies: Deus glorificatus

Iesus à quo glorificatus.

est per eum. Pro quorum verborum explanatione diligẽter adhibeamus animum ad primum dictum, scilicet nunc glorificatus est filius hominis, item ad secundum, & deus glorificatus est per eum, & ad tertium, glorificabit eum per se, demum ad quartum, & continuo glorificabit eum. Nisi fortè quis dicat recipere coniunctionem coniuncti in finiente, vt coniunctum incipiat ab illis verbis, & deus glorificatus est per eum, & desinat in ea, & continuo glorificabit eum. Verum attendamus necesse est gloriæ vocabulo,

Gloria.

quod apud nullos gentiles de re media ponitur, ex quo diffiniunt, gloriam esse laudem à multis proficiscẽtem. Perspicuum verò est alia de re hoc nomen, etiam poni ex eo, quod hunc in modum in Exodo dictũ sit: & gloria domini repletum est tentorium.

Exod. 40

Nec poterat Moses ingredi in tentorium testimonij, quòd obumbrasset illud E
nubes, & gloria domini plenum fuit tentorium. In tertio

3. Reg. 8.

etiam Regum hunc in modum est scriptum: Euenit, cum egrederẽtur sacerdotes è sanctuario, vt nubes repleret domum domini, & non poterant sacerdotes stare coram nube ad ministrandum, quòd replesset gloria domini domũ. Quin de Mosis gloria scripta etiam sunt talia in Exodo:

Exod. 33.

Vt autem descendit Moses de monte, duæque tabulæ testamenti in manibus erant Mosis: cúmque è monte descenderet Moses, non norat glorificatum fuisse aspectum cutis vultus sui, dum deus sibi loqueretur. Viditque Aaron, & omnes filij Israel Mosen, & erat glorificatus aspectus cutis vultus sui, & timuerunt ei appropinquare. Hæc gloriæ significatio

Luc. 9.

in euangelio etiam Lucæ his verbis declaratur. Et facta est, dum oraret, species vultus eius alia, & vestitus eius candidus, ac refulgens: Et ecce duo viri loquebantur cum eo, qui erant Moses & Helias: qui visi in maiestate narrabant excessum eius, quem completurus erat Hierosolymis. Vide verò in quibus etiam Paulus nomen gloriæ

2. Cor. 4.

assumat, alicubi enim dicit: Si administratio mortis in literis deformata in saxis, fuit in gloria, adeò vt non possent intendere filij in faciem Mosis, propter gloriã vultus eius, quę aboletur, cur non potius administratio spiritus erit F
in gloria? Nã si administratio condẽnationis in gloria est, multo magis excellit administratio iustitiæ in gloria: quãdoquidem ne glorificatũ quidem est in hac parte propter eminentem gloriam: si enim quod aboletur in gloria fuit, multo magis, id, quod manet, est in gloria. Alibi verò: At nos omnes retecta facie gloriã Domini in speculo repræsentãtes ad eandem imaginem transformamur à gloria in gloriã: tanquam à domini spiritu. Rursúmque post pauca, si adhuc velatũ est euangeliũ nostrum, in his velatum est, qui pereunt: in quibus Deus huius seculi excæcauit sensus incredulorũ: ne illucesceret illis euangeliũ gloriæ Christi, qui est imago dei, & iterũ post pauca: deus, qui iussit è tenebris lucẽ illucescere, qui luxit in cordibus nostris ad illuminationẽ cognitionis gloriæ dei, in facie Iesu Christi.

Expositio verborũ Apostoli de gloria vtriusque testamẽti.

Quorũ singula quãuis accurate enarrare nõ postulet proposita enarratio textus euangelici, tamen paucis hæc dicẽda sunt. Quantũ ad sensum humilem, & corporalem attinet, diuinior quædam manifestatio in tentorio, & in templo completo facta fuit, & in facie Mosis, qui cum diuina natura cõuersatus fuerat: quantũ verò ad Anagogen, & altiorem intelligentiã, ea quæ de deo accuratè agnoscuntur, quęque acie mẽtis dispiciuntur, aptè propter excellẽtiam puritatis dicentur esse gloria dei conspecta. Quoniam mẽs mundificata, & quæ materialia cuncta transcẽderit, vt accuratè intueatur visionẽ dei, ob ea, quæ intueatur, deificatur. Dicẽdũ est etiã eiusmodi esse glorificari faciẽ eius, qui

G deũ intuitus fuerit,& cum ipso conuersatus, quique cùm huiusmodi visione consuetudinẽ habuerit, vt tropicè glorificata fuisse Mosis facies intelligatur, quia mẽs illius deificata fuerit. In hanc sententiam Paulus quoque dicebat: Nos autem retecta facie gloriã domini in speculo repræsentantes, ad eandem imaginem transformamur. Vt autẽ nocturnæ lucis splendor exoriente sole offuscatur, sic Mosis gloriæ, tenebras offũdit gloria, quæ est in Christo, cum alioquin excellentia, quæ est in Christo, comparationem non habeat, qua agnoscens patrem Christus, longe magis glorificatus fuit, quàm fuerit Moses ex his, quæ à se cognita fuere, & quæ glorificauerunt faciem animæ eius. Idcirco gloria in Mose existens dicta est destrui, à supereminẽti gloria, quæ est in Christo. Verùm enimuero cum hæc pro virili paucis disseruerimus in his, quæ in medium protulimus, redeamus ad illud, nunc glorificatus est filius hominis, & deus glorificatus est per ipsum. Agnoscens patrem filius glorificatus est ipsa patris agnitione, quæ maximum bonum, & tale, vt filius glorificetur in perfecta cognitione existens, qua agnoscit patrem. Arbitror verò etiam quo seipsum agnoscens (quæ ipsa res non procul à priori abest) glorificatus sit, eo quod seipsum agnouerit, an verò etiam vniuersorum cognitio magnitudinem gloriæ ipsius compleat, quæ sunt occulta, quæque aperta cognoscẽtis, quæres. Et vide ne fortè hanc glorificationem filius hominis

Mens deificatur. *Quo sensu efficimur consortes diuinæ naturæ.* *2.Pet.1.* *2.Cor.4.*

H habeat, quia vnitus sit sapientiæ, cum ipse sit αὐτοσοφία, vel vt vocant αὐτυιός, hoc est sapiẽtia ipsa, vel filius ipse. Hac enim gloria, qua glorificatus est filius hominis, à patre, qui hoc illi donauit, glorificatus fuit. Multáque cum sint gloriam omnem hominis quæ compleant, his omnibus præstans est Deus, qui non simpliciter à filio, dum cognoscitur, glorificatur, sed per filium glorificatur, iuxta quod audax quidem facinus, supráque captum nostrum nosmetipsos permittere horum inquisitioni, sed tamẽ audendum est suggerere, quod hoc in locò in quæstionẽ adduci possit. Quæro autem, an liceat glorificari Deum, prẹterque glorificari per filium, vt assignauimus. Et dicendum est necessario eum, quando in sua est specula, propter suam ipsius cognitionem, ac suam ipsius contemplationem maiorem contemplatione illa quæ est in filio, vt opus est, talia de Deo cogitare, oblectari indicibili quadam hilaritate, & iocunditate, & gaudio, in seipso libenter acquiescẽtem, & gaudentem. Quibus vocabulis ego quidem vtor non tanquàm propriè conuenientibus Deo, sed indigus indicibilium (vt ita loquar) verborum, quæ solus ipse vnigenitus filius eius cum ipso propria locutione effari potest, vel cogitare de eo. Cæterùm quoniam in hunc locum deuenimus, vbi Deus per Christum glorificatur, appositè

Christus est

I quæremus, quomodo etiam per spiritum sanctum glorificetur, & per omnes, à quibus conspecta fuerit, vel conspiciatur gloria Domini. Atque arbitror ego quidem totius gloriæ Dei splẽdorem esse filium, (vt à Paulo traditum est dicente: qui cum sit splendor gloriæ) peruenire tamẽ particulares splendores ab hoc splendore totius gloriæ ad reliquam naturam rationis capacem. Alioqui non arbitror percipere aliquem posse omnem splendorem totius gloriæ dei, nisi filium dei Nunc autem quando œconomia, & mysterium passionis filij hominis pro omnibus fit non sine deo, (quam ob causam deus illum superexaltauit) glorificatus est inquit, filius hominis, non solus (deus enim per ipsum etiam glorificatus est) ad huius loci similitudinem exponere quis poterit illud: nemo agnouit filium, nisi pater. Et illud: Beatus es Simon Bariona, quia caro & sanguis non reuelauit tibi, sed pater meus, qui in cœlis est. Quatenus enim filius non erat mundo agnitus (in mundo enim erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eũ non cognouit) nondum glorificatus erat per mundum, etiam si quòd per mundum glorificatus nondum esset, dãnum non erat Christi non glorificati, sed mundi, Christũ non glorificantis. Cum verò pater cœlestis reuelauit his, qui è mundo erant, Iesu cognitionem, tunc glorificatus est filius hominis per illos, qui eum cognouerunt. Et per eandem gloriam qua glorificatus fuit inter eos, qui eum cognouerunt, acquisiuit gloriam cognoscẽtibus ipsum. Qui

Deus quo modo per spiritum sanctum glorificetur. *Heb.1.* *Luc.10.* *Mat.16.* *Ioan.1.* *Cognoscẽtes Christum eundem glorificant.*

K enim retecta facie gloriam Domini repræsentant, ad illius imaginem transformantur. Vide verò, vnde à gloria dicat, & vbi ad gloriam, nimirum à gloria glorificati, ad gloriam glorificãtium. Cum igitur venit ad œconomiam, a qua & mundo illucescere, atque etiam cognitus glorificari debebat, propter gloriam glorificantium eum, nunc dixit, glorificatus est filius hominis: & quoniam nemo cognouit patrem, nisi filius, & cui filius reuelauerit, reuelaturúsque erat patrem filius ex œconomia: hanc ob causam etiã pater per filium glorificatus est. Vel illud, & Deus glorificatus est per ipsum, examinabis simul cum illo dicto: Qui vidit me, vidit patrem, qui misit me. Videtur enim in sermone existenti Deo, & imagine inuisibilis Dei pater, qui ipsum genuit: cum is qui inspexerit in imagine inuisibilis Dei, statim inspicere etiam possit in patre, qui est primum exemplar. Adhæc hunc in modũ apertius etiam interpretari potest hic locus. Cum enim per sanctos, quorum videntur bona opera splendidissima coram hominibus, glorificetur nomen patris in cœlis (quẽadmodum etiam nomen Dei per quosdam blasphematur inter gentes) in quo nam perinde glorificatus est pater, atque in Iesu? quandoquidem peccatum non fecit, nec inuentus fuit dolus in ore eius, neque cognouit peccatum. Talis igitur cum esset filius, glorificatus est, & deus glorificatus per ipsum est, quòd si deus glorificat⁹ est per ipsum, deus illi vicissim donat, quod maius est re illa, quam fecit filius hominis. Maius est enim, quod filius hominis glorificatus fuerit per Deum, inferior per præstantiorẽ, quàm quod inferior glorificauerit deum præstantiorem: iuxta illud. Pater qui misit me, maior me est. Atque profecto longè excellentior gloria est in filio, quando glorificat ipsum pater, quam sit in patre, quando glorificatus fuerit per filium. Dicebátque profecto, vt maior vicissim rependens gloriam, qua glorificarat eum filius, gratificaretur filio glorificando eum in se patre. Deinde quoniam hæc iam futura erant (dico autẽ glorificari filium hominis per deum) idcirco subiungit, & continuo glorificabit eum. Nec verò ignoramus hæc longe inferiora esse his, quę præsens requirat locus, quẽ nunc examinamus reuelante deo, & præsente existente verbo suo ad demonstrandum gloriam dei: quare veluti paruĩ & lõge abiectiores, quàm dignitas sermonum exigat, gratias deo agamus pro his, quæ exposuimus: quæ longe sunt maiora nostra dignitate.

L

Oeconomiam appellant Theologi Greci dispensationem carnis, siue incarnationem. *Mat.5.* *Rom.2.* *Es.53.* *2.Cor.5.*

Filioli adhuc paulisper vobiscum sum. Quæretis me, & sicut dixi Iudæis, quò abeo, vos non potestis venire, & vobis dico nunc.

M Vm collegeris voces ex euangeliis, quę dicũtur à Seruatore nostro, tanquam à patre ad filios, confidito dicere Seruatorem esse aliquorum patrem. Inquit enim paralytico, confide fili, remittuntur tibi peccata. Fœminæ verò fluxu sanguinis laboranti, filia fides tua te saluã fecit. Nũc etiam discipulis, inquit: Filioli, ostẽdente, opinor, Iesu nõnullum blandientis affectum, simulque docente apostolos etiam eum animo pusillos esse. Sin verò quærat aliquis, num paralyticus dictus filius honorabilior sit illis, quibus filius dei dixit filioli, is sciat eum, qui sit filiolus, esse etiam promnino filium, propter quod nec paralyticus dictus prohibitus est esse etiam filiolus, quemadmodum etiam nẽcesse non est, vt paralyticus nuncupatus filius honorabilior sit his quos filius dei dixit filiolos. Proinde sciamus necesse est, non vt in hominibus euenit, vt qui filius alicuius fuerit, is illius postea esse frater non possit, ita euenire in Iesu vt aliquis ex filio immutari non possit, vt sit illius frater. Quamobrem hi, quibus dixit, filioli, post Seruatoris resurrectionem (tãquam immutato Iesu ex resurrectione) fratres illius efficiuntur, qui antea illis dixerat filioli (vnde & scriptũ est: Vade ad fratres meos, & dic illis: Ascendo ad patrẽ meũ, & patrẽ vestrũ, deũ meũ & deũ vestrũ.) Et fortasse quẽadmodũ licet etiã ex seruo Iesu immutari, nã serui erant etiã discipuli, antequã fierent filij, vt ex hoc di-

Seruator aliquorũ Pater. *Mat.9.* *Quos Christus filiolos, seruos & fratres appellet.* *Ioan.20.*

A cto perspicuum est: Vos vocatis me magistrum & dominum, & bene dicitis, sum etenim. & ex illo: Non est seruus maior domino suo, quod scriptum est ante hæc verba: Filioli adhuc paulisper vobiscum sum. Inspicies verò an seruus efficiatur primùm discipulus, deinde filiolus: postremo frater Christi, & filius dei. Inspicies etiam, an discipulus inter hos dicendus sit, qui percepturus sit (eò quod seipsum exhibuerit sermonis scientiam) addiscens à tali, tantoque præceptore sapientiam dei. Cæterum hoc dictum: adhuc paulisper vobiscum sum, iuxta simpliciorem quidē sensum, quod ad cōtextum attinet, apertum est (quoniam iam futurus non erat amplius cum discipulis) primū quidem comprehensus à cohorte & Centurione, & à Iudaicis ministris, qui eum ligatum abduxerunt ad Annam primū, postea verò Pilato traditus, & deinceps ad crucem condemnatus, ac demum factis tribus diebus, & tribus noctibus in corde terræ. Iuxta profundiorem verò sensum quæres, an forte non fuerit cum illis paulisper, non eò quòd illis non adfuerit secundum carnem, & eò quòd descenderit cum anima sua ad inferos (huius enim rei causa non prohibebatur esse etiam cum discipulis ille qui dixerat: Vbi duo vel tres congregati fuerint in nomine meo, etiam ego sum in medio eorum: & ecce ego vobiscum sum vsque ad consummationem seculi) sed quia illud impleretur: omnes vos offendemini mea causa in nocte hac, scriptum est enim: Percutiam pastorem, & dispergentur oues gregis. Idcirco enim non amplius futurus erat cum illis, quia cum dignis est solis. Cæterum contra hoc obiiciet aliquis illud: In medio vestrum stat, quem vos nescitis, dicens eum cum his etiam esse, à quibus non cognoscatur. Proinde vide, ne fortè idem non sit esse cum aliquo, quod in promissione tanquam dignis datur, & stare in medio non agnoscentium eum. Cum enim sit in promissione illud: Vbi duo vel tres congregati fuerint in nomine meo, ego etiam in medio eorum sum. Et illud: Ecce ego vobiscū sum vsque ad consummationem seculi, non eiusmodi est illud: In medio vestri stat, quem vos nescitis. Proinde qui dixerat, ecce ego vobiscum sum, in præsenti contextu inquit: Adhuc paulisper vobiscum sum. Et qui dicit: Paulisper vobiscum sum, haudquaquam præsenti sensibiliter Iudæ (in cuius cor immiserat diabolus, vt proderet Seruatorem) dixit tecum sum. Non amplius enim erat cum ipso, cum intinctam offulam ipsi porrigeret. Quando verò post offulam ingressus est in Iudam Sathanas, multò minus erat cum illo Iesus, abducēte procul seipsum à Seruatore (quæ enim conuenientia Christi cum Belial?) (Quamuis attamen paulisper cum filiolis futurus esset Iesus, ipsorum pater, sciamus oportet illud, paulisper, magnum esse. Nam etiam si cum illis non erat Iesus, nihilominus quæsituri erant Iesum: quemadmodum Petrus post negationem amarè fleuit, quærens (opinor) Iesum. Nunc igitur illud:

Ioan. 13. | Ioan. 13. | Ioan. 18. & 19. | Matt. 18. | Matt. 28. | Matt. 26. | B | Ioan. 1. | Christus suis adest. | C

Ex capite 16. Ioan. *Filioli adhuc paulisper vobiscum sum, pusillum, & non videbitis me, & iterum pusillum, & videbitis me: quando dicentibus discipulis, quid est hoc, quod dicit pusillum? Nescimus quid loquatur. Cum intellexisset ergo Iesus qui vellent eum interrogare, dixit illis: De hoc quæritis inter vos, quòd dixi. Pusillum, & non videbitis me, & iterum pusillum, & videbitis me: Amen amen dico vobis, plorabitis, & lamentabimini vos, mundus autem gaudebit, vos autem mœrore afficiemini, sed mœror vester vertetur in gaudium.*

ILlo enim pusillo tempore, quo non videbant eum, quærebant Iesum. Quocirca plorabāt, & lamentabātur sed mœrore commutato illis in gaudium, implebatur tunc illud: Rursus pusillum & videbitis me. In quibus perscrutaberis, eum paulisper, & visurus eum post hoc pusillum tempus, postea visurus sit ipsum omnino non multum, considerantibus nobis illud: Rursum pusillum, & non videbitis me. Cæterum quærere Iesum, est quærere sermonem, sapientiam, & potentiam dei, quæ omnia est Christus. Quærunt verò quidem eum ex his, qui signa videtūt, quique cum ipso videre sumpserunt ab eo panem, & comedunt, habētibus illis quærendi causam, eò quod nutriti fuerint à λόγῳ & filio dei. Quæritis enim me, inquit, nō quia signa videritis, sed quia comederitis ex panibus, & saturati sitis. Deinde quoniam antea Iudæis dixerat: Ego vado, & quæretis me, & in peccato vestro moriemini. Et quò ego vado, vos non potestis venire, ad illud referens id, de quo agimus, inquit. Et sicut dixi Iudæis, quò ego abeo, vos non potestis venire, ita etiam dico nunc. Vt enim illis, inquit, hoc dixi, sic etiam vobis. Sed vobis etiam hoc dico, non de multo tempore. Sic enim ego intelligo illud: Etiā vobis dico nunc (quæ non idem sonant, ac si dixisset, & vobis dico, absque additione vocabuli nunc.) Iudæi enim, quos præuiderat morituros in peccato suo, ire non poterant, nec ad breue tempus, quò abibat Iesus: at verò discipuli post illud pusillum tempus, in quo non amplius futurus erat cum eis, propterea, quæ superius diximus, poterāt sequi sermonem abeuntem ad suas ipsius dispensationes. Et nisi his verbis, quò ego vado, vos non potestis venire, præposita fuissent hæc, sicut dixi Iudæis, simplicius existimassemus hæc etiam dicta fuisse, referentes verbum nunc ad id temporis, quo anima Iesu è vita decedebat. Cæterum si Iudæi perituri erant, & Iesus periturus, descensurusq; ad inferos, quomodo ire non poterant, quò Iesus abibat? Sed dicet aliquis, quòd in paradiso Dei etiā futurus erat Iesus, ad quem, qui in peccatis suis moriebantur, proficisci non poterant: Discipulos verò Iesu cum tunc ire non possent, postea potuisse: Idcirco Iudæis in peccato suo morietibus dictum fuisse: Quò ego abeo, vos non potestis venire. Discipulis verò: Quò ego abeo, vos non potestis venire nūc. Eloquutionis enim talis est ordo: Sicut dixi Iudæis, etiam vobis dico: quò ego vado, vos non potestis venire nunc. Quanquàm sic etiam non paruum quæstionis habet hic locus, propter hoc: Filius hominis aget in corde terræ tres dies & tres noctes. Nam quomodo tres dies & tres noctes egit in corde terræ, qui simulatque cum decessisset è vita, futurus erat in paradiso Dei? Iuxta illud: Hodie mecum eris in paradiso. Sic autem perturbauit hoc dictum nonnullos, ceu absonum, vt suspicari ausi fuerint, hæc verba, hodie mecum eris in paradiso Dei, addita fuisse euangelio ab aliquibus illud adulterantibus. At verò nos iuxta simpliciorem quidem sensum intelligimus, eum fortasse, antequàm abiret in cor terræ, vt vocant, restituisse in paradiso Dei dicentem sibi. Domine memento mei, dum veneris in regnum tuum, iuxta vero profundiorem sensum dicimus. Plerunque vocabulum, hodie, in scriptura extendere præsens tempus in totum seculum: vt in illud. Diuulgatum est hoc verbū apud Iudæos vsque hodie: & hic est pater Moabitarum vsque in hodiernam diem: Et hodie si vocem eius audieritis, ne recedatis à Domino. Itaque oranti latroni, vt sui memoria habeatur in regno Dei, promittit Christus in vocabulo, hodie, se facturum, vt latro ipse secum sit in regno Dei in præsenti seculo ante futurum. Sed hoc per interuallum sit dictum in id, quo de agimus. At vero discipulis volentibus sequi Iesum (non vt simpliciores rentur corporaliter, sed vt significat illud. Qui non tulerit crucē suā, & me subsequutus fuerit, nō est dignus meus esse discipulus) inquit nunc Dominus: quo ego abeo, vos non potestis nunc sequi. Nam etiam si sequi volebant verbum Dei filium, & confiteri eum non offensi causa ipsius, nondū poterant tamen hoc facere. Nōdum enim erat spiritus, quod nondū esset Iesus glorificatus. Et nullus potest dicere Domin⁹ Iesus, nisi in spiritu sancto. Cæterū abit λόγος, id est, filius Dei pergens ad sua itineta, quem quidem sequitur, qui λόγον, hoc est rationē sequitur: non potest vero sequi, qui seipsum non præparauerit pro dignitate illius ad suum ipsius patrem adducentis eos, qui nihil non agunt, vt possint illum sequi: & sequuntur eum, donec, vt Christo dignum est, dicant: Adhæsit anima mea post te. Verùm cum secundus & trigesimus tomus explanationum in euangelium à Ioanne traditum sufficientem scriptionem acceperit, illius sermonem hic finiemus.

Quærere Iesum quid sit.

D | Ioan. 6. | Ioan. 8. | Ioan. 13. | Iudæi eo quo Christus perrexit ire non poterant. | Ioan. 8. | E | Ioan. 13. | Mat. 12. | Luc. 24. | Mat. 28. | Gen. 19. | F | Mat. 10. | Ioan. 7. | 1. Cor. 12. | Psal. 62.

G K

Lector amice, scito me in hoc libro vertendo summa vsum esse fide ac diligentia, vt nihil prorsus sit immutatũ ab eo quod scribit author. Scito præterea me nihil inuenisse in hoc libro, quod videatur decretis sanctæ matris ecclesiæ aduersari, nam si inuenissem, aut librum non vertissem, aut locum signassem suspectum. Tamen omnia iudicio subiecta esse velim sanctissimæ matris ecclesiæ, & quilibet cautè, & cum iudicio legat.

SEQVVNTVR NONNVLLAE HOMILIAE ADAMANTII ORIGENIS, QVAS EX variis locis in vnum recollegimus. Illę autem inscribuntur Homiliæ in diuersos.

In illo tempore, cũ esset desponsata mater Iesu Maria Ioseph, antequam conuenirent inuenta est in vtero habens de spiritu sancto. Et reliqua.

Matthæi. Cap. I. Homilia I.

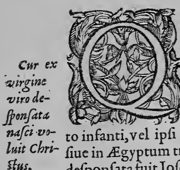

Cur ex virgine viro desponsata nasci voluit Christus.

Væ fuit necessitas vt desponsata esset Maria Ioseph, nisi propterea quatenus hoc sacramentum diabolo cęlaretur, & ille malignus fraudis cõmenta aduersus desponsatam virginem nulla penitus inueniret? Vel ideo fuerat desponsata Ioseph, vt nato infanti, vel ipsi Mariæ curã videretur gerere Ioseph, siue in Ægyptum transiens, siue inde denuo veniens. Ideo desponsata fuit Ioseph, non tamen in concupiscentia iuncta. Mater, inquit, eius. Mater immaculata, mater incorrupta, mater intacta. Mater eius Cuius eius? Mater dei vnigeniti domini & regis omnium, plasmatoris & creatoris cunctorum. Illius qui in excelsis sine matre, & in terra est sine patre. Ipsius qui in cœlis secundum deitatem in sinu est patris, & in terris secundum corporis susceptionem, in sinu est matris. O magnæ admirationis gratia. O inenarrabilis suauitas. O ineffabile, magnumq; sacramentum. Ipsa eademq; virgo, ipsa & mater domini, ipsa & genitrix, ipsa eius ancilla, plasmatio eius, ipsa quæ genuit. Quis vnquã ista audiuit? quis vidit talia? & quis cogitare potuit, vt mater virgo esset, & intacta generaret, quæ & virgo permansit, & genuit? Sicut enim quondam rubus cõburi videbatur, & ignis eum non tangebat: & sicut tres pueri in camino ignis inclusi habebantur, & tamen eos non lædebat incendium, nec odor fumi erat in eis: vel quemadmodum Danieli intra lacum leonum incluso, claustris non apertis allatum est prandium ab Abacuc: ita & hæc virgo sancta genuit deum, sed intacta permansit, mater effecta est, sed virginitatem non amisit: genuit infantem, & vt dictum est, virgo permansit. Virgo ergo genuit, & virgo permansit. Mater filij facta est, & castitatis sigillum non perdidit. Quare? quia non homo iste tantum qui videbatur, sed vnigenitus erat deus qui in carne aduenerat. Nec subito carnaliter genitus est, sed perfecta deitas in corpore venit. Ergo integer iste & indiuisus de⁹ in humano adueniẽs vel genitus est corpore: quiq; deus & dominus, figurã serui suscepit. Non enim pars vnigeniti venit in corpore, nec se ipse diuisit vt dimidius esset apud patrem, & dimidius esset in virgine, sed totus apud patrem, totus in virgine, totus in sinu patris, totus in humano corpore: non relinquens superiora venit quærere terrena, quæ in cœlis sunt conseruans, & quæ in terra sunt saluans, vbique omnipotens, in sanctis suis indiuisus, hic sanctus vnigenitus deus. Si enim hoc verbum humanum & corporale immissum in aures plurimorum non diuiditur per singulos, vt pars in alio, & pars sit iterum in alio, sed in omnibus integrum & plenum habetur, vt in vnoquoque totum sit: quanto magis verbum vnigenitus vbique totus est & in cœlo, & in terra, & apud patrem, & in virgine, & nõ diuiditur (vt dictum est) neque scinditur, neque in partes efficitur, sed totum totus tenet, totum implet, totum illustrat, & possidet? Huius itaque vnigeniti dei dicitur hęc mater virgo Maria, digna dei, immaculata sancti immaculati, vna vnius, vnica vnici. Nec enim alter vnigenitus super terram venit, aut alia virgo vnigenitum genuit. In omnibus his quæ dicta sunt desponsata legitur mater eius Maria, Et ait: Inuenta est in vtero habens. Cui inuenta, aut à quo inuenta est? Primo ab angelis custodientibus eam, protegentibus eam, conseruantibus eam, vel eius beatissimam animam, ad honorem illius qui ab ipsa generandus erat. Dehinc inuenta non cõgrue putatur ab ipso beato Ioseph sancto & iusto, qui pene licẽtia maritali licet eam non contingeret, futuræ tamen vt putabatur vxoris omnia nouerat. Ioseph autem vir eius, inquit, cum esset homo iustus, & nollet eam traducere.] Virũ eum appellauit contra Iudæorum prauitatem vt aduersus virginem non sæuirent. Propterea & desponsata fuit ipsi Ioseph, vt suprà dictum est. Si enim non fuisset desponsata Ioseph, omnium bonorum increduli & inimici Iudæi lapidibus eam occidissent. Ideo virum eius hic eum Euangelista appellauit. Ioseph vir eius cum esset homo iustus. Iustus autem in verbo, iustus in facto, iustus in lege, iustus in cõsummatione, iustus in iudicio gratiæ. Iustus itaque cum fuisset, & nollet eam traducere, voluit occulte eam dimittere]Noluit eam traducere, noluit eam accipere, noluit eam diffamare, sed voluit eam occulte dimittere. Occulte à se dimittere volebat, sicut mansuetus, sicut pius, sicut misericors. Talis ergo cum esset Ioseph, cogitabat eam occulte dimittere. Hæc, inquit, eo cogitante.] Quærendum est nobis, nunquid cogitauerit vt occulte eam dimitteret: & si cogitabat vt eam dimitteret, & si ita suspitionem in eam habebat, quomodo iustus erat. Si ergo non est suspicatus, vel tale aliquid cogitauit, cur eã dimittere volebat, vt immaculatam & sanctam vellet dimittere: iniustum enim & hoc erat. Sed simplicitatem sensus audi huius orationis. Iustus erat Ioseph, & illa virgo immaculata erat: sed ideo eam dimittere volebat, quoniam virtutem mysterij, & sacramentum quoddam magnificũ in eadem cognoscebat, cui approximare se indignum existimabat. Ergo humiliãs se ante tantam & tam ineffabilem rem, quærebat se longe facere. Sicut & beatus Petrus domino se humiliatus aiebat: Recede à me domine, quoniam ego peccator sum: vel sicut ille Centurio ad eundem dominum mittens dicebat: Non sum dignus vt intres sub tectum meum, quia neque meipsum dignum existimaui ad te venire: vel sicut sancta Elizabet ad ipsam beatam Mariam locuta est dicẽs: Et vnde hoc mihi, vt veniat mater domini mei ad me? Sic & Ioseph iuste humilians sese in omnibus cauebat, & timebat sibimetipsi tantæ sanctitatis coniunctionem adhibere. Idcirco occulte volebat eam dimittere, dimittam eam dicens, & à me longe faciam eam, & à cognitione mea. Maior est enim eius dignitas, superexcellit eius sanctitas, nec meæ congruit indignitati. Ideo volebat occulte dimittere eam. Hæc ergo eo cogitante, angelus domini per visum apparuit illi dicens: Quid dubitas ô Ioseph? quid imprudenter

Marginalia: H (beside "cta. Mater, inquit"); *Exod. 3.*; *Dan. 3.*; *Dan. 14.*; I (beside "mansit. Mater filij"); *Totus deus natus, non dimidiatus.*; L (beside "dientibus eam"); *Ioseph quàm iustus.*; *Quæstio.*; M (beside "habebat, quomodo"); *Luc. 5.*; *Matth. 8.*; *Luc. 1.*

A ter cogitas? quare irrationabiliter meditaris? Deus est enim qui generatur, virgo quæ generat. Huius generationis minister es, & non largitor: seruus, & non dominus: mancipium, & non plasmator. Propterea ministra, serua, custodi, fer curam, intende & huic qui nascitur, & huic quæ generat. Etenim si tibi vxor nominatur, si desponsata tibi esse dicitur, non tamen tibi vxor est, sed dei vnigeniti electa mater est. Propterea Ioseph fili Dauid qui has promissiones accepit, cui ista fidelia data sunt testamenta, Ioseph fili Dauid, non tantum secundum carnem, sed & secundũ spiritum, Ioseph fili Dauid. Si enim filius Dauid, iste & hæres eius tanquam filius patris. Ideo in hæreditatem accipe eáque illi promissa sunt testamenta fidelia. Ioseph fili Dauid ne timueris accipere Mariam coniugem tuam.] Ne timueris, ne trepidaueris, ne conturberis: sed securus & intrepidus accipe eam secundum legis præceptum vxorem tibi nominatam, sed secundum nuptiarum cõsuetudinem, & coniunctionem longe alienam. Accipe ergo eam sicut commẽdatum cœlestem thesaurum, deitatis diuitias, sicut plenissimam sanctitatem, sicut perfectam iustitiam. Accipe eam sicut vnigeniti mansionem, sicut honorabile templum, sicut domum dei, sicut creatoris omnium propria, sicut regis cœlestis sponsi domum immaculatam. Ita ergo Ioseph fili Dauid, ne timeas accipere eam tibi commendatam, tuæ religiositati creditam. Serua, fer curam, attende,
Mat. 2 fugiens ab Herode duc in Ægyptum: iterum remeaturus
B post Herodis mortem, deduc in terram Israel. Ne timueris accipere Mariam coniugem tuam. Coniugem audiens, ne expauescas, non conturberis nec tu, neque quisquam sequentium vsque in consummationem seculi. Coniugem eam dico propterea vt diabolo virginitatem eius occultẽ, & vt Iudæorum prauitatem excludam atque deiiciam, vt legis instituta non destruam. Et in consequentibus demõstrabo quod ista nec tua coniunx secundum consuetudinẽ coniugij habeatur, nec iste qui generatur, tuus filius esse credatur. Quod enim ex ea nascetur de spiritu sancto est.] Quia scilicet cooperator huius natiuitatis spiritus sanctus est. Nam vnigenitus filius qui ante secula ineffabiliter ex solo patre natus est, iam seculi propinquante fine in volũtate patris in humano corpore sancto cooperante spiritu
Esa. 9. inter homines venit. Iste est de quo scriptura pronunciauit dicens: Puer natus est nobis, & filius datus est nobis.
Gen. 3. Patris etenim vnigenitus filius ex virgine generatus est, vt
1. Tim. 2. illam virginem priorem Euam quæ ceciderat iterum teno uaret atque erigeret, & qui per prauam voluntatẽ filij effecti fuerant diaboli, per adoptionem gratiæ filios efficeret dei. Pariet, inquit, filium, & vocabis nomẽ eius Iesum.]
C Virgo generat, & tu hunc genitum vocabis Iesum, quod
Nomen Iesu. interpretatur saluator. Ipse enim saluum faciet populum suum à peccatis eorum.] Vocabis, ait, nomen eius, hoc quod ante fuit, quod ante secula nominatũ est. Non tu ei nomen pones, nec ex te ei vocabulum constitues, sed nomina & voca exultando Iesum, id est saluatorem. Saluatorem eum esse testare, neq; ex tempore cœpisse saluare, sed iam antiquissimũ saluatorẽ. Ipse enim saluum faciet populum suum à peccatis eorum. Duo enim per hoc verbum præclara designantur, quod & deus fuerit, & domin9 pri9
Duo nomina Iesu designantur. ante incarnationem Christus, & quod populus eius ab ipso saluandus, iam tunc annunciabatur. Et ideo dictũ est: Ipse saluum faciet populum suum à peccatis eorum, vt vere deus: Dei enim virtutis est à peccato saluare, vel peccata dimittere. Iste ergo filius dei habens populum suuum, ipsum venit (vt dictum est) à peccatis liberare atque saluare, siue ex Iudæis, siue ex gentibus, de quo iam ipse per pro-
Psal. 2. phetam fuerat locutus, dicẽs: Dominus dixit ad me, filius meus es tu, ego hodie genui te. Pete à me, & dabo tibi gẽtes hæreditatem tuã, & possessionem tuam terminos terræ. Ipse saluabit populum suum à peccatis eorum: sanguine videlicet suo cunctos redimẽs, morte sua de mortis eos liberans potestate. Ipse saluabit, hoc est, erit saluator omnium hominum fidelium atque credentium. Hoc autem totum factum est.] Quia totum hoc, per vnigeniti descensionẽ. Hoc de ista domini incarnatione. Hoc de angeli ad virginem destinatione. Hoc de ipsius virginis desponsatione, vel castitate. Hoc enim totum factum est ad totius mundi salutem. Hoc totum factum est, vt vnum compleretur, vt vnum consummaretur. Quid illud? Quod virgo genuit, quod virgo permansit, quod mater fuit, & intacta virgo perseuerauit. Ecce virgo in vtero accipiet.] Audite quid dicit omnes filiæ Euæ: Audite omnes vos quæ hæreditatẽ doloris & tristitiæ post illã & ex illius cõdẽnatione súpsistis. Vos quæ in tristitia generatis filios vel magis vos quę cõcupiscentiã corruptibilẽ nõ timuistis, audite, & lętamini, audite, & consolamini. Audite quod virgo in vtero D
accipiet: non ex desiderio partum concipiens, quæ neque Esa. 7.
persuasione serpentis decepta est, neque eius afflatibus venenosis infecta: sed virgo in vtero accipiet prædicationẽ angeli suscipiens, prophetarum testimonia assumens. Virgo in vtero accipiet, vt deum dignanter incarnatum ad mundi pariat salutem. Ecce, inquit. Hoc ipsum quod dicit: Ecce, admirantis est tanti mysterij magnitudinem, vt omnes velut de somno suscitans ad hoc dictum euigilet: Ecce virgo, dicit, in vtero accipiet, & pariet filium. Ad colligandum fortem armatum, ad conculcandum serpentis impij caput, ad conterendas vires eius, ad prædam eius diripiendam, atque captiuitatem sui populi conuertendam. Pariet filium ad denuo reparandum Adam, ad inobedientiam Euæ per Mariæ obedientiam excludendam, ad erigendum E
iacentium genus quod per mulieris temerariam credulitatem fuerat ante deiectum. Et vocabunt nomen eius Emmanuel, quod est interpretatum, nobiscum deus.) Vocant nomen eius prius angeli, psallentes in eius generatione atque gaudentes sicut deum omnium & regem pacis ad homines venientem. Deinde Apostoli vnigeniti dei Emmanuel.
dominationem atque virtutem omnibus gentibus prædicantes: adhuc & sancti martyres contra ignes & gladios vsque ad mortem resistentes. Deinde cuncti credẽtes: hoc ipsum nomen vsque ad consummationem seculi memorantes atque laudantes. Et vocabunt nomen eius Emmanuel, quod est interpretatum, nobiscum deus. Qui vocabunt, nisi iusti? quorum vocabitur interea nomen nouum, non sicut prius in figuris, & in imaginibus, sed facie ad faciem apparentem nobiscum deus. Abrahæ patri credentiũ tribus horis temporis, licet non per ipsam ineffabilem deitatis substantiam, sed potius per angelicam speciem à meridie visus est: nobis trigintatribus annis in terra apparuit, & cum hominibus conuersari dignatus est. Iacob etiam breui tempore per angelum nihilominus apparuit colluctans cum eo, quíque se ab eo superari permisit, vt hunc mundicordem merito benediceret, atque Israel nominaret: nobiscum deus amplius magis pro nobis magnificum certamen adimplens, vsque ad mortem accedens, F
vt morte sua mortem occideret, & benedictionem atque immortalitatem mundo corde populo condonaret, qui fiducialiter dicit nobiscum deus: per Euangelistarum & Apostolorum prædicationẽ, per sui sancti corporis & sanguinis sacramentum, per gloriosę crucis signaculum: per ista ergo omnia nobiscum deus, & ad nos atque in nobis, sicut ipse ait: Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationem seculi. Qui Mat. 28.
cum patre & spiritu sancto viuit, & regnat in secula seculorum.

Quot annis Christus in terra apparuit. Baruc. 3.

In principio erat verbum, & verbum erat apud deum, & deus erat verbum. Hoc erat in principio apud deum. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Et reliqua. Ioannis Cap. 1. Homilia II.

VOx spiritalis aquilæ auditum pulsat ecclesiæ. Exterior sensus transeuntem accipiat sonitum: interior animus manentem penetret intellectum. Vox altiuidi volatilis non aerem corporeum, vel æthera, vel totius sensibilis mundi ambitum super volitantis, sed omnem theoriam vltra omnia quæ sunt, & quæ non sunt citiuolis intimæ theologiæ pennis clarissimæ supernæque contemplationis

G obtutibus transcendentis. Dico enim quæ sunt, quæ siue humanum, siue angelicum nō omnino fugiunt sensum. *Iohannā.*
Quæ verò non sunt, quę profectò omnes intelligentiæ vires relinquunt: cum post deum sint, vt eorum numerum quæ ab vna omnium causa condita sunt non excedant. Superuolat itaque beatus Ioannes Theologus non solum quæ intelligi ac dici possunt, verum etiam ea quę superant omnem intellectum & significationē superuehitur, extraque omnia ineffabili mentis volatu in arcana vnius omnium principij exaltatur, incomprehensibilemque ipsius principij & verbi, hoc est patris & filij vnicam supersubstantialitatem pure dignoscens euangelium inchoat dicens: In principio erat verbum. O beate Ioannes non immerito vocaris Ioannes. Hebræum nomen est. Latine vero, cui donatum est. Cui enim theologorum donatū est, quod tibi donatum est? abdita videlicet summi boni penetrare mysteria, & ea quæ tibi reuelata & declarata sunt, humanis mētibus ac sensibus intimare? Dic quęso cui talis ac tanta donata est gratia? Fortassis quis dicet, summo vertici apostolorū, Petro dico, qui domino interrogāti quē se
Mat. 16. existimaret esse, respondit: Tu es Christus filius dei viui. Sed
Petri & Ioannis comparatio. non temere (vt opinor) quis dixerit plus in typo fidei & actionis, quàm scientiæ & contemplationis Petrū talia dixisse. Quare? Ea scilicet ratione qua Petrus in forma actionis ac fidei ponitur: Ioannes autem contēplationis atque
Ioan. 13. scientiæ typum imitatur. Vnus siquidem recūbebat super
Actio & contemplatio. pectus dominicum, quod est contemplationis sacramentum, alter sæpe titubat quasi trepidæ actionis symbolum. Actio nanque mandatorum diuinorum priusquàm perue-
H niat in habitum, puras aliquando discernit species virtutum, aliquando fallitur eius iudicium carnalium cogitationum nebulis obumbratum. Intimæ vero theoriæ acies postquàm semel veritatis perspexerit vultum, nequaquàm repercutitur, nunquam fallitur, nulla caligine obcæcatur in perpetuum. Ambo tamen currunt ad monumentum. Monumentum Christi est diuina scriptura, in qua diuini-
Ioan. 20. tatis eius mysteria densitate literæ veluti quadam muniū-
Luc. 24. tur petra. Sed Ioannes præcurrit citius Petro. Acutius nanque atque velocius intima diuinorum apicum penetrat secreta virtus contemplationis penitus purificatæ, quàm actionis adhuc purificandæ. Veruntamē primo intrat Petrus in monumentum, deinde Ioannes, ac sic ambo currunt, ambo intrant. Petrus siquidem fidei est symbolum, Ioannes signat intellectum. Ac per hoc quoniam scriptum est: Nisi credideritis, non intelligetis: necessario præcedit
Esa. 7. fides in monumentum sanctæ scripturæ: deinde sequens
Fides præcedit intelligentiam intrat intellectus, cui per fidem præparatur aditus. Petrus quidem Christum deum, & hominem iam factum in temporibus cognoscens & dicens: Tu es Christus filius dei vi-
I ui, altissime volauit: sed Ioannes altius illo, qui eundem Christum deum de Deo ante omnia tempora gēitum intellexit dicens: In principio erat verbum. Nemo nos existimet Petro Ioannem præferre. Quis hoc fecerit? Quis esset altior Apostolorum illo qui est & dicitur vertex eorū. Non præferimus Petro Ioannem, sed conferimus actioni contemplationem: purgandum adhuc animum, perfecte purgato: ascendenti adhuc virtuti ad incommutabilem habitum peruenientem iam virtutem. Nō enim nunc cōsideramus apostolicarum personarum dignitatem, sed inuestigamus pulcherrimam diuinorum mysteriorum differentiam. Petrus itaque (hoc est actio virtutum) dei filium mirabili & ineffabili modo carne circunscriptum per virtutem fidei & actionis conspicatur: Ioannes verò, hoc est altissima veritatis contemplatio, dei verbum per se ante carnem absolutum & infinitum in principio suo, hoc est in patre, miratur. Petrus æterna simul ac temporalia in Christo vnum facta diuina reuelatione introductus inspicit: Ioannes sola eius æterna in notitiam fidelium animarum introducit. Spiritale igitur petaurum, citiuolum, deiuidum, Ioannem dico theologum, omnem visibilem & inuisibilem creaturam superat, omnem intellectum pene-
2. Co. 12. trat, & deificatus in deum intrat se deificantem. O beate Paule raptus es (vt ipse asseris) in tertium cœlum, & paradisum: sed non es raptus super omne cœlum, & paradi- K
sum. Ioannes omne cœlum conditum, omnémque creatā paradisum, hoc est omnem humanam, angelicámque trāsgreditur naturam: in tertium cœlum raptus. O vas electionis & magister gentium, audisti verba quæ non licet homini loqui, Ioannes intimæ veritatis inspector vltra omne cœlū in paradiso paradisorū, hoc est in causa omniū audiuit vnū verbum per quod facta sunt omnia, & licuit ei illud verbum dicere, hominibúsque prædicare quantum hominib⁹ prædicare potest, ac fiducialiter clamat: In principio erat verbum. Non ergo Ioānes erat homo, sed plusquam homo, quando & seipsum & omnia quæ sunt superauit, & ineffabili sapientiæ virtute purissimoq; mentis acumine subuectus in ea quæ superiora sunt secreta, videlicet vnius essentiæ in tribus substantiis, & trium substantiarum in vna essentia, ingressus est. Non enim aliter po- *Trias.*
tuit ascendere in deum, nisi prius fieret deus. Vt enim radius oculorum nostrorū species rerum sensibilium colorésque non prius potest sentire quam se solaribus radiis immisceat, vnúmque cum ipsis, & in ipsis fiat: ita animus sanctorum puram rerum spiritualium, omnémque intellectū superantium cogitationem non sufficit accipere, nisi prius incomprehensibilem veritatis participationem dignus efficiatur habere. Sanctus itaque theologus in deum transmutatus, veritatis particeps, domini verbum subsistere in deo principio, hoc est deum filium in deo patre pronunciat. In principio, inquit, erat verbum.] Intuere cœlum apertum, hoc est summæ ac sanctæ trinitatis & vnitatis reuelatum mundo mysterium. Animaduerte angelum diui- L
num super filium hominis ascendentem, nobis videlicet *Ioan. 1.*
annunciantem ipsum esse ante omnia in principio verbū, ac mox descendentem super eundem filium hominis, clamantémque: Et verbum caro factum est. Descendit Euangelizans deum verum hominem factum supernaturaliter inter omnia ex virgine: ascendit proclamans Ioannes verbum superessentialiter genitum ex patre, ante & vltra omnia. In principio, inquit, erat verbum. Et notandū quod in hoc loco non temporis sed substantiæ significationem beatus Euangelista insinuat per hanc vocem quæ est, erat. Nam & positiuum eius, id est sum, inæqualiter duplicem continet intellectum, aliquando temporales motus secūdum aliorum verborum analogiam declarat. Tale est ergo quod ait: In principio erat verbum, ac si aperte diceret, in patre subsistit filius. Qui enim sapiēs dixerit filium in pa- *De diuinitate verbi.*
tre temporaliter vnquam substitisse? Illic enim sola cogitatur æternitas, vbi sola intelligitur immutabilis veritas. Et ne quis existimaret ita in principio verbum subsistere, vt nulla substantiarum differentia intelligatur inesse, continuo subiunxit: Et verbum erat apud deum: hoc est, & fili⁹ *Personas intelligit voce substantiarū.*
subsistit cum patre in vnitate essentiæ, & substantiali distinctione. Et iterum ne talis serperet venenosa contagio in quenquam, verbum non solummodo inquit cum patre esse, & in deo esse. Non autem ipsum verbum substantiali- M
ter, & coæternaliter subsistere ait deo patri. Hic nanque *Ariani posteriores fuerunt Origene.*
error per verbum perfidos inuasit Arianos. Ideo protinus adiecit: Et deus erat verbum. Videns item quod non defuturi essent qui dicerent, non de vno eodémque Euangelistam scripsisse: In principio erat verbum, sed aliud verbū in principio voluit, aliud deus erat verbum: hæreticam opinionem destituens, consequenter adiungit: Hoc erat in principio apud deum: ac si diceret, hoc verbum quod deus est, apud deum ipsum est, & non aliud, quod erat in principio. Sed significantius ex græcorum exemplaribus potest intelligi, in eis enim οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεὸν scribitur: & potest referri ad vtrunque, ad verbum videlicet, & deum. Hæc quippe duo nomina θεὸς & λόγος deus & verbum, apud græcos masculini generis. Ac per hoc ita potest intelligi. Et deus erat verbum, hic erat in principio apud deum: tanquam si luce clarius dixerit: Hic deus verbum apud deum, hic est de quo dixi: In principio *Ioan. 1.*
erat verbū: Omnia per ipsum facta sunt, per ipsum deum verbum, vel per ipsum verbum domini omnia facta sunt. Et quid est, per ipsum omnia facta sunt, nisi eo nascente ante

A ante omnia ex patre, omnia cum ipso, & per ipsum omnia facta sunt? Nam ipsius ex patre generatio ipsa est causarum omnium conditio, omniumque quæ ex causis in genera & species procedunt operatio,& effectus: per generationem quippe de verbi ex deo principio facta sunt omnia. Audi diuinum & ineffabile paradoxum, irreserabile secretum, inuisibile profundum, incomprehensibile mysterium. Per non factum sed genitum, omnia facta sed non genita. Principium ex quo omnia, pater est: Principium per quod omnia, filius est: patre loquente verbum suum, hoc est patre gignente suam sapientiam, omnia fiũt. Propheta ait: Omnia in sapientia fecisti, & alibi personã patris introducens. Eructauit cor meum. Et quid eructauit cor suum? Ipse exponit: Verbum bonum dico, verbum bonum loquor, filium bonum gigno. Cor patris est sua propria substantia, de qua genita est filij propria substantia. Præcedit pater verbum non natura, sed causa. Audi ipsum filium dicentẽ: Pater maior me est. Substãtia eius causa est meæ substãtiæ. Pater, inquit, præcedit filiũ causaliter, pręcedit filius omnia quæ per ipsũ facta sunt, naturaliter: & inchoauit in ipso esse ante tẽpora non in tẽpore, sed cum tẽporibus. Tẽpus siquidẽ inter cætera quę facta sunt factum est, non ante factũ, non prælatũ, sed cõcreatũ. Et quę enim cõsequẽtia verbi qđ locutũ est os altissimi? nõ eni in vanũ locut⁹ est pater, non infructuose, non sine magno effectu.

paradoxum.

Psal. 104

Psal. 44.

Ioan. 14.

B Nã & homines inter ipsos loquentes in auribus audientiũ efficiũt. Tria itaq; credere & intelligere debem⁹, patrẽ loquentẽ, filiũ gẽitũ, & ea quæ efficiũtur per verbũ pater loquitur, verbũ gignitur, omnia efficiũtur. Audi prophetam: Quia ipse dixit, & facta sũt: hoc est verbũ suũ genuit, per ꝙ facta sunt oĩa. Et ne forte existimares eorũ quæ sunt, quædã quidã per ipsũ dei verbũ facta esse, quædã verò extra ipsum aut facta esse existãtia per seipsa, ita vt nõ omnia quę sunt ad vnũ principiũ referãtur, cõ clusione toti⁹ prædictæ theologiæ subdit: Et sine ipso factum est nihil: hoc est nihil extra ipsum est factum, quia ipse ambit omnia intra se, comprehendẽs omnia, & nihil ei coæternum vel consubstantiale intelligitur, vel coessentiale præter suum patrem, & suum spiritum, à patre per ipsum procedentem. Et hoc facilius in græco datur intelligi: vbi enim Latini ponunt sine ipso, ibi Græci χωρὶς αὐτοῦ, hoc est, extra ipsum. Similiter & ipse dominus discipulis suis dixit: Extra me nihil potestis facere. Qui per vos, inquit, extra me non potuistis fieri, quid extra me facere potestis? Nam & ibi non χωρὶς, hoc est non sine, sed extra, græci scribunt, facilius propterea dixi, quia dum quis audiuit sine ipso, potest putare sine ipsius consilio, vel adiutorio: ac per hoc non totum, non omnia illi distribuit: audiens verò extra, nihil omnino relinquit quod in ipso & per ipsum factum non sit. Quod factum est in ipso vita erat.]

Psal. 148

Verbi opera.

Ioan. 15.

C Postquam remotissima oratione, & intellectu beatissimus Euangelista diuina reuelauit mysteria, deum verbum videlicet in deo loquentem, & in ambobus intelligentiam sancti spiritus diuinæ scripturæ contemplatoribus relinquẽs: vt enim qui loquitur, in verbo quod loquitur necessario spiritum proflat: ita deus pater, & filium suum gignit, & spiritum suum per genitum filium producit: & postquam per dei filium omnia facta esse, & nihil extra ipsum subsistere astruxit, veluti ab altero primordio suæ theologiæ seriem direxit dicens: Quod factũ est in ipso vita erat. Prędixit enim: Omnia per ipsum facta sunt: ac veluti à quopiam interrogatus de iis quæ per deum verbũ facta sunt, quomodo & in ipso quę per ipsum facta sunt, respõdet & ait: Quod factũ est in ipso vita erat. Quę sentẽtia dupliciter ꝓnunciatur. Potest enim subdistingui, quod factum est: ac deinde subiungi, in ipso vita erat. Potest etiam sic: Quod factum est in ipso, ac deinde subinferri, vita erat. Ac per hoc in duabus pronunciationibus duos speculamur intellectus. Non enim eadem theoria est quę dicit, quod factum est locis temporibusque discretum generibus, formis, numeris distinctum, sensibilibus intelligibilibusque substantiis seu compactum, seu segregatũ, hoc totum in ipso vita erat: & ea quę declarat, Quod factum est in ipso, non aliud erat nisi vita: vt sit sensus: Om-

Distinctio in varios creat intellectum.

nia quę per ipsum facta sunt, in ipso vita sunt, & vnũ sunt. D Erant enim, hoc est in ipso subsistunt causaliter priusquam sint in semetipsis effectiue. Aliter enim sub ipso sunt ea quæ per ipsum facta sunt, & in ipso viuunt incommutabiliter, & vita sunt, in quo neque fuerunt omnia temporalibus interuallis, seu localibus nec futura sunt, sed solummodo super omnia tempora & loca vnum sunt in ipso, & visibiliter subsistunt visibilia, inuisibilia, corporalia, incorporalia, rationabilia, irrationabilia, & simpliciter cælum, terra, abyssus, & quæcunque in eis sunt in ipso viuunt, & vita sunt, & æternaliter subsistunt, & quę nobis omni motu vitali carere videntur, & in verbo viuunt. Sed si quæris quomodo, & qua ratione omnia quæ per ipsum verbum facta sunt, in ipso vitaliter & vniformiter & causaliter subsistunt, accipe paradigmata ex creaturarum natura, disce factorem in iis quæ in ipso, & per ipsum facta sunt. Inuisibilia enim eius (vt ait Apostolus) per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur. Conspicare quomodo omnium rerum quas mundi huius sensibilis globositas comprehendit, causæ simul & vniformiter in isto sole, qui maximum mundi luminare vocitatur, subsistunt. Inde nanque formę omnium corporum procedunt: inde distantia colorum, pulchritudo, & cætera quæ de sensibili natura prædicari possunt. Considera multiplicem & infinitam seminum virtutem, quomodo numerositas herbarum, fructuum, animarum in singulis seminibus simul continentur, quomodo ex eis surgit formarum pulchra & innumerabilis multiplicitas. Intuere interioribus oculis quomodo multiplices regulæ in arte artificis vnum sunt, & in animo disponentis viuũt, quomodo infinitus linearum numerus in vno puncto vnum subsistit. Ex huiusmodi naturalia perspice exemplo, ex quibus veluti physicæ theoriæ pennis vltra omnia subuectus, diuina gratia adiutus & illuminatus, poteris arcana verbi mentis acie inspicere, & quantum datur humanis argumentationibus deum suum quærentibus videre quomodo omnia quæ per verbum sunt facta in ipso viuunt, & vita sunt. In ipso enim vt os loquitur diuinum, viuimus, mouemur, & sumus: & vt ait magnus Dionysius Areopagita, esse omnium est superessentia & diuinitas. Et vita erat lux hominum.] Dei filium quem ô beate Theologe prius vocasti verbum, nunc vitam nominas & lucem: nec immerito mutasti appellationes, vbi distantes nobis insinuares significationes. Verbum siquidem dei filium nominasti, quia per ipsum locutus est pater omnia. Quoniam ipse dixit & facta sunt. Lucem verò, & vitam, quoniam idem filius lux est & vita omnium quæ per ipsum facta. Et quid illuminat? Non aliud nisi seipsum & patrem suum. Lux itaque est, & seipsum illuminat, seipsum mundo declarat, seipsum se ignorantibus manifestat. Lux diuinæ cognitionis de mundo recessit, cum homo deum deseruit. Dupliciter ergo lux æterna se ipsam mundo declarat, per scripturam videlicet, & creaturam. Non enim aliter in nobis diuina cognitio renouatur, nisi per diuinæ scripturæ apices, & creaturæ species. Eloquia disce diuina, & in animo tuo eorum concipe intellectum, in quo cognosces verbum sensu corporeo. Formas, ac pulchritudines perspice sensibilium, & in eis intelliges dei verbum. Et his omnibus nihil aliud tibi veritas declarabit præter ipsum qui cuncta fecit. extra quem nihil contemplaturus es, quia ipse omnia in omnibus quæ sunt, ipse est quicquid est. Vt enim nullum bonum substantiale, ita nulla essentia præter ipsum est vel substantia. Et vita erat lux hominum.] Quasi specialiter, ac proprie lux hominum dicitur, quia in homine non solum hominibus, verũ etiam angelis, omnique creaturæ diuinæ cognitionis participẽ fieri valenti seipsum declarauit. Non enim per angelum angelis, neque per angelum hominibus, sed per hominem hominibus & angelis, non phantasia, sed in ipsa vera humanitate, quam totam sibi in vnitatem substantiæ suscepit, apparuit, suámque cognitionem omnibus cognoscentibus se præstitit. Lux itaque hominum est dominus noster Iesus Christus, qui humana natura omni rationali & intellectuali creaturæ seipsum manifestauit, suæque

Quo pacto omnia in filio.

Simili hoc docet.

Rom. 1.

E

Act. 17.

Dionysius Areopagita.

Psal. 148

F

Christus per scripturam se mundo declarat.

Vita & lux hominum.

G diuinitatis qua patri est æqualis abdita reserauit mysteria. Et lux in tenebris lucet.] Audi Apostolum. Fuistis aliquando tenebræ, nunc autem lux in domino. Audi Esaiã. Sedentibus in regione vmbræ mortis lux orta est eis. Lux in tenebris lucet. Totum genus humanum merito originalis peccati in tenebris erat, non exteriorum oculorum quibus sensibilium formæ coloresque sciuntur, sed interiorum quibus intelligibilium species & pulchritudines discernuntur, non in tenebris huius caliginosi aeris, sed in tenebris ignorantiæ veritatis: non in absentia lucis quæ mundum corporeum illuminat. Post cuius ortum ex virgine lux in tenebris lucet, in cordibus scilicet se cognoscẽtium. Quoniam verò totum genus humanum in duas veluti partes diuiditur: in eos videlicet quorum corda cognitione veritatis illuminata sunt, & in eos qui adhuc in obscutissimis impietatis atque perfidiæ tenebris permanent: Euangelista subiunxit. Et tenebræ eum non comprehenderunt.] Ac si euidenter diceret, lux in tenebris fidelium animarum lucet, & magis ac magis lucet, à fide inchoans, à spe trahens. Imperitorum verò cordium perfidia & ignorantia lucem verbi dei in carne fulgentis non comprehenderunt. Obscuratum est enim (vt ait Apostolus) insipiens cor eorum, & sapientes se esse dicentes, stulti facti sunt. sed iste sensus moralis est. Physica verò horum verborum theoria talis est: lux humana & si non

Eph.5.
Esa.9.
Mat.4
Duo ordines hominũ.
Rom.1.

H peccaret, suis propriis viribus lucere non posset. Non enim naturaliter lux est, sed particeps lucis. Capax siquidem sapientiæ est non ipsa sapientia, cuius participatione sapiens fieri potest. Sicut ergo aer iste per semetipsum nõ lucet, sed tenebrarum vocabulo nuncupatur, capax tamen solaris luminis est: ita nostra natura dum per seipsam consideratur, quædam tenebrosa substantia est capax ac particeps lucis sapientiæ, & quemadmodum præfatus aer dum solares radios participat, non dicitur per se lucere, sed solis splendor dicitur in eo apparere, ita vt naturalem suam obscuritatem non perdat, & lucem superuenientem in se recipiat: ita rationabilis nostrę naturæ pars dum præsentiam dei verbi possidet, non per se res intelligibiles & deũ suum, sed per insitum sibi diuinum lumen cognoscit. Audi ipsum verbum. Non vos, inquit, estis qui loquimini, sed spiritus patris vestri qui loquitur in vobis. Hac vna sententia voluit nos docere id ipsum in cæteris intelligere, hac semper in aure cordis nostri ineffabili modo sonare: Non vos estis qui lucetis, sed spiritus patris vestri qui lucet in vobis. Hoc enim meum in vobis lucere, vobis manifestat quod ego sum lux intelligibilis mundi: hoc est rationalis & intellectualis naturę. Non vos estis qui intelligitis me, sed ego ipse in vobis per spiritum meũ meipsum intelligo: quia vos non estis substantialis lux, sed participatio per se subsistentis luminis. Lux itaque in tenebris

Matt.10.

I lucet, quia dei verbum vita & lux hominum in nostra natura, quæ per se inuestigata & considerata informis quædam tenebrositas reperitur, lucere non desinit. nec ea quãuis delinquentem deserere voluit, nec vnquam deseruit formans eam per naturam continendo, reformansque per gratiam deificando: & quoniam ipse lux est omni creaturæ incomprehensibilis, tenebræ eam non comprehenderunt. Superat itaque deus omnem sensum & intellectum, & solus habet immortalitatem, cuius lux per excellẽtiam tenebræ nominatur, quoniam à nulla creatura quid vel quale sit comprehenditur. Fuit homo missus à deo, cui nomen erat Ioannes.] Ecce aquilam de sublimissimo vertice montis theologiæ leui volatu descendentem in profundissimam vallem historiæ, de cœlo vtique spiritalis mundi pennas altissimæ contemplationis relaxantem. Diuina siquidem scriptura mundus quidam est intelligibilis, suis quatuor partibus veluti quatuor elementis constitutus: cuius terra est veluti in medio imoque instar centri historia: circa quam aquarum similitudine abyssus circũfunditur moralis intelligentiæ, quæ à Græcis Ethica solet appellari: circa quas, historiam dico & Ethicam, veluti duas præfati mundi inferiores partes, aer ille naturalis scientiæ circunuoluitur. Quam naturalem dico scientiam, Græci vocant Physicam. Extra autem omnia & vltra, æ-

Diuina scriptura instar mundi.

K thereus ille igneus ardor Empyrei cœli, hoc est supernæ contemplationis diuinæ naturæ, quam Græci theologiam nominant, circunglobatur: vltra quam nullus ingreditur intellectus. Magnus itaque theologus (Ioannem dico) in primordio Euangelij sui excellentissima theologiæ cacumina tangens, cœlique cœlorum spiritualium secreta penetrans, vltra omnem historiam, & ethicam ascendens & physicam, ad ea quæ paulo antè incarnationem verbi facta sunt, scilicet ad historiam narrandam veluti in quandam terram suum intelligibilem deflectit volatum, & ait: Fuit homo missus à deo, cui nomen Ioannes. Ioannem consequenter in suam introducit theologiam. Abyssus abyssum inuocat, diuinorum mysteriorum Euangelista præcursoris narrat historiam: ille cui donatum est verbum in principio cognoscere, illum cui donatum est verbum incarnatum præire, commemorat. Fuit, inquit, homo. Non dixit simpliciter, fuit missus à deo, sed fuit homo, vt discerneret hominem solius humanitatis participem qui præcucurrit, ab homine diuinitate & humanitate coadunato & compacto, qui post me venit: vt segregaret vocem transeuntem, à verbo semper & incommutabiliter manante, vt insinuaret matutinam stellam in ortu regis cœlorum apparentem, & declararet solem iustitiæ permanentem. Testem ab eo discernit, de quo testimonium perhibet, missum ab eo qui mittit, lucernam lucubrantem à luce

Psal.41.
Ioannis Baptistæ & Christi comparatio.

L clarissima mundum implente, totius generis humani tenebras mortis & delictorum demoliente. Præcursor itaq; domini fuit homo, non deus. Dominus autem cuius præcursor erat, homo similiter & deus fuit. Præcursor homo fuit transiturus in deum per gratiã qua pręcucurrit. Deus erat per naturã, accepturus hominẽ per humilitatẽ, & nostræ salutis & redẽptionis voluntatẽ. Homo erat missus. A quo? A deo verbo. Quæ pręcucurrit missio eius? Pręcursor clamãs præmittit vocem: Vox clamantis in deserto nouũ præparat domini aduentum. Cui nomẽ erat Ioãnes. Cui donatum est vt regi regum fiat præcursor, incarnati verbi manifestator, & in spiritalẽ fęlicitatem baptizator, æterni luminis voce & martyrio testator. Hic venit in testimoniũ vt testimonium perhiberet, Christi videlicet. Audi testimonium: Ecce agnus dei, ecce qui tollit peccata mundi. Et iterum: Qui post me venit, ante me factus est. Quod euidentius in græco legitur ἐμπροσθέν μȣ γέγονεν, hoc est coram me, ante conspectum meum factus est. Ac si aperte diceret: qui in ordine temporum post natiuitatem meam natus est in carne, ante conspectum meum dum adhuc essem in visceribus meæ matris sterilis, prophetico visu vidi illum coram me conceptum, & hominem factũ in vtero virginis. Non erat ille lux, sed vt testimonium

Matth.3.

M perhiberet de lumine.] A superioribus subaudi, ac sic intellige: Non erat ille lux, sed vt testimonium perhiberet de lumine. Præcursor luminis non erat ille lux. Quare ergo lucerna ardens, astrumque vocitatur matutinum? Lucerna ardens erat, sed non proprio igne ardebat succensus, non propria luce lucebat. Stella erat matutina, sed non à seipso proprium lumen accepit, gratia ipsius quem præcurrebat in eo ardebat & splendebat. Non erat ille lux, sed vt particeps luminis: suum non erat, quod in se & per se fulgebat. Vt enim superius diximus, nulla rationalis & intellectualis creatura per seipsam substantialiter lux est, sed participatio vnius ac veri luminis substantialis, quod vbicunque in omnibusque intelligibiliter lucet. Propterea subditur. Erat autem lux vera quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.] Veram lucem dicit dei filium per se subsistentem ante omnia secula genitum: veram lucem dicit eundem filium hominem ex hominibus propter homines factum. Ipse est lux vera qui de seipso ait: Ego sum lux mundi, qui sequitur me non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ æternæ. Erat lux vera quæ illuminat omnem hominẽ venientem in hunc mundum. Et quid est veniẽtem in mundum? Et quis est omnis homo veniens in hunc mundum? Et vnde venit in mundum? Et in quem mundum venit? Si de

Ioan.5.

A Si de his quæ de occultis naturæ finibus in hunc mundum per generationem locis temporibúsque veniunt, acceperis: qualis illuminatio est in hac vita nascentibus vt moriantur, crescentibus vt corrumpantur, compositis vt soluantur, de quietudine silentis naturæ in inquietudinem tumultuantis miseriæ cadentibus: dic quæso qualis est lux spiritalis & vera, procreatis in vita transitoria & falsa? Nunquid mundus iste alienatus à vero lumine conueniens habitationi? nunquid non regio vmbræ mortis, & lachrymarum vallis, & ignorantię profundum, & terrena habitatio humanum animum grauans, & ex veri luminis contuitu interiores oculos eliminans non immerito dicitur? Non ergo de his qui de occultis seminum causis in species corporeas procedunt, debemus intelligere, Qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum: sed de his qui spiritaliter per generationem gratiæ quæ datur in baptismate in mundum veniunt inuisibilem, qui natiuitatem quæ secundum corruptibile corpus est spernentes, natiuitatem quæ est secundum spiritum eligunt, mundum qui deorsum est calcantes, vmbras ignorantiæ & mortis deserentes, lucem sapientiæ & vitæ appetentes, filij hominum esse desinentes, filij Dei fieri inchoantes, mundum vitiorum postponentes, & in semetipsis destruentes, mundum virtutum ante oculos mentis constituentes, & in eum totis viribus ascendere inhiantes.

Mundus hic qualis

B Eos itaque vera lux illuminat qui in mundum virtutum veniunt, non eos qui in mundum vitiorum ruunt. In mundo erat.] In hoc loco mundum appellat non solum generaliter sensibilem naturam, verumetiam specialiter rationalis creaturæ quæ in homine est, substantiam. In his siquidem omnibus, & (vt simpliciter dicam) in vniuersitate conditum verbum lux vera erat: idem subsistit, & semper erat, quia nunquam in omnibus subsistere desistit. Vt enim qui loquitur, dum loqui cessat vox eius esse desinit, & euanescit: sic cœlestis pater si verbum suum loqui cessauerit, effectus verbi, hoc est verbo vniuersitas cōdita non subsistet. Vniuersitatis nanque conditæ substitutio est & permansio, Dei patris locutio, hoc est, æterna & incōmutabilis sui verbi generatio. Potest etiā non irrationabiliter de hoc mundo solummodo sensibili hæc sententia intelligi, quæ ait: In mundo erat, & mundus per ipsum factus est. Ne forte quis putaret Manichææ hæresis consors mundum corporeis sensibus succumbētem à diabolo fuisse creatum, & nō à creatore omnium visibilium & inuisibilium, Theologus subnectit, In mundo erat, hoc

Deus per verbum omnia creauit et conseruat

C est in mundo subsistit ille qui continet omnia. Et mundus per ipsum factus est.] Non enim in alienis operibus vniuersitatis conditor habitabat, sed in suis quę fecit. Animaduertere debemus beatum Euangelistam quater mundum nominasse, tres tamen mundos oportet nos intelligere. Quorum primus, qui absolute solis inuisibilibus & spiritalibus virtutum impletur substātiis, in quem quicunque venerit, plenam veræ lucis possidet participationem. Secundus qui præfato ponitur ediuerso, quoniam absolute, ex visibilibus & corporalibus constituitur naturis: & quamuis vniuersitatis infimam obtineat proportionem, in eo tamen erat verbum, & per verbum factus est, & est primus gradus ad cognitionem veritatis ascendere per sensum volentibus. Species nanque visibilium ratiocinantem attrahit animum. Tertius mundus est qui ratione medietatis, & superiorem spiritalium, & inferiorem corporalium in seipso compulat, & de duobus vnum facit: & in homine solo intelligitur, in quo omnis creatura adunatur. Corpore enim constat & anima. Corpus de hoc mundo, & anima de altero mundo colligēs, vnum facit ornatum & corpus. Quæ de compagine vna conglobantur, omnem mundanum hominis conficiūt ornatum, ideóque homo dicitur omnis. Omnis nanque creaturæ in ipso velut in officina quadam cōflatur. Hinc & ipse Dominus prædicaturis discipulis pręcepit. Prędicate Euangelium omni creaturæ. Iste igitur mūdus, hoc est homo creatorem suum non cognouit: neque per legis scriptę symbola, neq; per visibilis creaturæ paradigmata deum suum voluit cognoscere, carnalium cogitationum vinculis detentus. Et mundus eum non cognouit.] Non cognouit deum verbum, neque ante inhumanationem eius per se sola diuinitate nudum, nec post inhumanationem sola incarnatione vestitum: inuisibilem ignorabat, visibilem negabat: noluit quærentem sequi, noluit audire vocantem, noluit colere deificantem, noluit recipere recipientem. In propria venit.] In ea videlicet quæ per ipsum facta sunt, ac per hoc propria illius sunt non immerito. Et sui eum non receperūt] Sui sunt omnes homines, quos voluit redimere, & redemit. Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios dei fieri, credentibus in nomine eius.] Iam diuiditur non humanitas rationabilis mundi, sed volūtas, segregātur receptores incarnationis à respuentibus eam: fideles credunt aduentum verbi, & libenter recipiūt dominum suum: impij negāt, & contumaciter renuunt, Iudæi per inuidiam, Pagani per ignorantiam. Recipientibus dedit eis potestatem filios dei fieri, non recipientibus dat adhuc spatium recipiendi. A nullo enim aufertur possibilitas credendi dei filium, & possibilitas essendi dei filiū. Hoc enim in arbitrio hominis, & cooperatione gratię cōstitutum est. Quibus dedit potestatem filios dei fieri? Recipientibus se videlicet, & credentibus in nomē eius. Multi

Homo microcosmus

Mar. 16.

Mat. 28.

Liberum arbitrium.

E recipiunt Christum, sed non credunt in nomine vnigeniti qui filium dei cōsubstantialem negant, hoc est patri consubstantialem eum affirmant, hoc est essentiam quæ pater est. Ac per hoc non prodest eis Christū recipere, dum conantur eius veritatem negare. Qui verò recipiunt Christū verum deum & verum hominē, & hoc firmissime credunt, eis possibilitas data est filios Dei fieri Qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex deo nati sunt.] Neque ex sanguinibus, inquit, hoc est non corporalibus procreationibus, qui adoptionem filiorum dei merito fidei adipiscuntur, sed à Deo patre per spiritum sanctum in cohæreditatem Christi, hoc est in cōfęlicitatem vnigeniti dei filij nati sunt. Neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri. Duplex introducitur sexus, ex quo in carne nascentium carnaliter numerositas propagatur. Carnis quidem nomine fœmineum, viri verò Euangelista masculinum significat habitum. Et ne forte dicas, impossibile videtur mortales fieri immortales, corruptibiles corruptione carere, puros homines dei filios esse, temporales æternitates possidere: ex his quæ maiora sunt accipe argumentū, quo rei de qua dubitas possis fidem accommodare. Et verbum caro factum est.] Si itaque quod plus est procul dubio

Græcæ voces hic videntur tantum deesse.

Filij Dei per adoptionem.

F pręcessit, cur incredibile videtur quod minus est posse cōsequi? Si filius Dei factus est homo (quod nemo eorum qui eum recipiunt, ambigit) quid mirum, si homo credens in filium Dei filius Dei futurus sit? Ad hoc siquidem verbum in carnem descendit, vt in ipsum caro, id est homo credens per carnem in verbum ascendat, vt per naturalem filium vnigenitum multi filij efficiantur adoptiui. Nō propter seipsum verbum caro factum est, sed propter nos, qui non nisi per verbi carnem potuissemus in dei filios transmutari. Solus descendit, vt cum multis ascenderet: de hominibus facit deos, qui de deo facit hominem. Et habitauit in nobis.] Id est, naturam nostram possedit, vt suæ naturæ participes faceret nos. Et vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à patre.] Vbi vidisti beate Theologe gloriam incarnati verbi? gloriam inhumanatam filij Dei quomodo vidisti? qualibus oculis perspexisti? Corporalibus (vt opinor) in monte, transformationis tempore. Tūc enim tertius aderas testis diuinæ glorificationis, præsens eras (vt existimo) in Hierusalē, & audisti vocem patris filiū suum glorificantem & dicentem: Et clarificaui, & iterum clarificabo. Audisti turbas infantium glorificantium, & Osanna filio Dauid dicentium. Quid dicam de gloria resurrectionis? vidisti eum resurgentem à mortuis, dum ad te cæterósque tuos cōdiscipulos clausis intrauit ianuis. Vidisti gloriam eius ascendētis ad patrem, quomodo ab an-

Matt. 17.

Ioan. 17.

Ioan. 20.

Act. 1.

G gelis est assumptus in cœlum: & super hęc omnia altissimo mentis contuitu contemplatus es, illud dico verbum in principio suo apud patrem suum, vbi gloriam eius vidisti. Quasi vnigeniti à patre, plenum gratiæ & veritatis.] Duplex huius periodi intellectus est: Potest enim de humanitate ac diuinitate incarnati verbi accipi, ita vt plenitudo gratiæ referatur ad humanitatem: plenitudo verò veritatis, ad diuinitatem. Verbum quippe incarnatum dominus noster Iesus Christus plenitudinem gratiæ secundum humanitatem accepit: quoniam caput est ecclesiæ, & primogenitus est creaturæ vniuersæ, hoc est totius vniuersaliter humanitatis, quæ in ipso, & per ipsum sanata & restituta est. In Christo dico, quoniam maximum & principale exemplum gratiæ qua nullis pręcedentibus meritis homo efficitur deus, ipse est, & in ipso primordialiter manifestatum est. Per ipsum verò, quoniam de plenitudine diuinitatis eius nos omnes accepimus gratiam deificationis per gratiam fidei qua in eum credimus, & actionem qua mădata eius custodimus. Potest etiam plenitudo gratiæ Christi de spiritu sancto intelligi. Spiritus nanque sanctus quoniam distributor est & operator donationū gratiæ, gratia solet appellari: cuius spiritus septiformis operario humanitatem Christi impleuit: & in quo requieuit, sicut ait propheta: Et requiescet super eum spiritus Domini, H spiritus sapientiæ & intellectus, spiritus consilij & fortitudinis, spiritus scientiæ & pietatis, & replebit eum spiritus timoris domini. Si ergo de Christo per seipsum vis accipere quod dictum est plenum gratiæ, de plenitudine deificationis & sanctificationis secundum humanitatem cognosce. Deificationis dico quia homo & Deus in vnitatem vnius substantiæ adunati sunt. Sanctificationis verò quia non solum de spiritu sancto conceptus, verum etiam plenitudine donationum eius repletus est, & veluti in summitate mystici ecclesiæ candelabri gratiarum lampades in ipso & de ipso fulsere. Si verò plenitudinem gratiæ & veritatis incarnationem verbi de nouo testamento mauis intelligere, sicut idem Euangelista paulo pòst videtur sensisse (ait enim, Lex per Moysen data est, gratia autem & veritas per Iesum Christum facta est) non incongrue pronunciabis plenitudinem gratiæ esse noui testamenti per Christum donatam, & legalium symbolorum veritatem in ipso esse impletam, sicut ait Apostolus, In quo plenitudo diuinitatis corporaliter habitat: Plenitudinem videlicet diuinitatis mysticos legalium vmbrarum intellectus appellans, quos Christus in carnem veniens in seipso I corporaliter, hoc est veraciter, habitasse & docuit & manifestauit: quoniam ipse est fons & plenitudo gratiarum, veritas symbolorum legalium, finis & propheticarum visionum. Cui est gloria cum patre & spiritu sancto per omnia secula seculorum, Amen.

Ephes. 5.
Esa. 11.
Ioan. 1.
Col. 1. & 2.

In illo tempore, angelus domini apparuit in somnis Ioseph dicens: Surge & accipe puerum & matrem eius, & fuge in Aegyptum, & esto ibi vsque dum dicam tibi. Et reliqua. Matthæi Cap. 2.

Homilia III.

ANgelus domini per somnium apparuit Ioseph. Qualis angelus? Ille ipse qui & ad Mariam destinatus fuerat Gabriel, ille annunciare venit qui ad Zachariam in templo locutus est, ipse & nūc per somnium ostendit se Ioseph sanctus angelus Gabriel. Ipsi enim iniunctum fuerat & commendatum generationis dominicæ sacramentum. Propterea & digne Gabriel appellatus est, quod interpretatur fortitudo Dei. Illius năque incarnationis sacramentum commendatum habebat, qui veniebat ad debellandas potestates aereas. Iste etiam angelus ad illos bene vigilantes pastores venit, & domini generationem eisdem annŭciauit. Angelus, inquit, domini stetit iuxta illos, & gloria dei circumfulsit illos. Iste ergo beatus & sanctus angelus, & nunc Ioseph apparuit per somnium dicens, Surge & accipe puerum, non tuum puerum, sed hunc puerum cui prius pater testimonium perhibuit dicens, Hic puer meus dilectus est, in quo bene cō-

Luc. 1.
Luc. 2.

placuit animæ meæ, & ea quæ sequuntur. Hunc dicit puerum accipe, per quem reges regnant, & potentes scribunt K iustitiam, per quem sapientes magnificantur, & principes possident terram. Hunc puerum accipe & matrem eius. Mat. 3. Non tu huic puero pater, sed hæc sola virgo huic puero mater. Non indiget patre super terram. Incorruptibilem enim habet patrem in excelsis. Non indiget matre in cœlis, immaculatam & castam habet matrem in terra hanc multum beatam virginem Mariam. Sine matre & sine patre similis filio Dei vt ait quidam: ita vt intelligatur filius Dei sine patre plenus super terram, sine matre in cœlis. Sine patre secundum corpus, sine matre secundum deitatem. Sine patre in sinu virginis, in nouissimo tempore: Heb. 7. sine matre in sinu patris ante omnia secula. Accipe puerum & matrem eius.] Ante generationem coniugem eam appellauit Ioseph, post generationem matrem eam dicit pueri. Et quare ante generationem coniugem dixit? Propterea vt diabolo occultaret vtrâque, vel impiis Iudæis: & postmodum perfecto sacramento, atque generato vnigenito ex ipsa virgine, post laudem quoque angelorum atque pastorum, post adoratione Magorum, post circuncisionem factam secundum legem, iam nec erat necesse vt coniunx diceretur, sed mater huius qui natus est Mat. 2. pueri vocatur. Idcirco & in Aegyptum fugere mandauit, Luc. 2. & iterum ad terram Israel reuerti, sicut dictum est ad Ioseph. Accipe puerum & matrem eius, & fuge in Aegyptū. O Ioseph fuge ab Herode, à simili fuge diabolo, cui virginitas Mariæ occulta est. Sed hic qui in ea natus est, non L occultus fuit. Audiuit enim angelos præconantes, pastores laudantes, Magos adorantes, stellam superfulgĕtem, & plura alia signa: & hunc promissum & magnum considerans omni virtute interficere perquirebat. Fuge nunc in Aegyptum ait. Quare in Aegyptum? propter multitudinem quæ ibi est idolorum, abominationúmque multarum. Fuge in Aegyptum propterea vt destruantur manufacta eorum, vt confringantur & pereant idola ipsorum: propterea vt dæmones turbentur, & regum fabricæ in idolis destruantur, vt fiat in aduentu Domini fugitiuorum seruorum atque malorum interitus. Fuge in Aegyptum vt adimpleas quæ dicta sunt: Ecce dominus se- Es. 19. det in nube pusilla, & veniet in Aegyptum & commouebuntur omnia manufacta Aegypti, Ecce dominus sedet in nube pusilla, carnalem animam non habente, nec aliquam peccati grauedinem. Nubes enim in aera eleuatur, atque leuitate sui in alta dirigitur, quia peccatum non fecit, nec dolus inuentus est in ore eius. Fuge in Aegyptū, Esa. 53. M vt fugiant de Aegypto qui ibi sunt dæmones, vt appropient ibidem angeli sancti qui Deum consequuntur, qui sanctis iunguntur, vt pro multitudine templorum atque abominationum multarum multitudo exuberet ecclesiarum, pro idolorum turbis turbæ abundĕt fidelium atque colentium dominum, pro vitiis & erroribus multis multa castitas, multáque sanctitas superabundet, multáque virginitas. Fuge in Aegyptum, vt hi qui in nomine Christi persecutionem patiuntur, qui tribulationes tolerant, qui iniurias perferunt, fortiter stent, & vtiliter prælientur, veritatem teneant, fidem non derelinquant, ecclesiam non deserant, sed semper meminerint, quia & Dominus à peccatoribus persecutionem perpessus est, quoniam ab iniustis contumeliatus est, & ab ipsis de loco in locum fugit, & ab ipsa sua infantia, ab initio penè introitus sui in hunc mundum. Fugit enim Dominus de loco in locum, non mortem timens nec interfectionem formidans, sed mysterium & consummationem passionis propter multorum salutem expectans. Sæpius enim à volentibus eum lapidare per medium eorum transiit. Sed post Luc. 4. hæc tamen omnia vel cætera sentiens Herodes quod de- Ioan. 8. lusus sit à Magis: deridere volens, derisus est: spernendo sanctos, spretus remansit, & subdolis cogitationibus fraudis suæ atque articulis suis superatus atque confusus expauit: Sentiens quod delusus sit à Magis, sicut lusa est eius animi peruersitas à sancta iustitia, sicut scriptum

A scriptum est: Dominus dissipat consilia gentium, reprobat autem cogitationes populorum, & reprobat cõsilia principum. Consilium verò domini manet in æternum, cogitationes cordis eius in generatione & generationem. (*Psal. 32.*) Hæc conuenienter, vel de Herode, vel de similibus eius dicta à sanctis prophetis atque conscripta sunt. Destructum est ergo consilium Herodis, vt multorum proficeret salus, & is qui ex virgine natus est, totum redimeret mundum. Hi ergo beati magi per somnium admoniti, Herode relicto ad propria per aliam profecti sunt viam: per illam viã per quam & desiderantes videre venerant Christum. Ipse eis via fuit Christus, qui & desiderantibus visus est, & remeantibus inhærere vel comitari dignatus est. Ipsi quoque annunciauerunt cunctis, nomênque sanctum vnigeniti prædicantes ad suam prouinciam perrexerunt. Quibus ita gestis sentiens Herodes quod delusus sit ab istis magis, iratus factus est nimis, vtpote quem auctor omnium scelerum diabolus possidebat, inerat illi furor serpentinus, horribilisque draconum & spirituum immundorum insania. Idcirco, vt dictum est, iratus est nimis. Multa in furore suo cogitans, diuersa considerans, intra semetipsum dicebat: En ego qui domui prouincias, occupaui vrbes, inuitos mihi subieci populos, alia voluntaria, alia necessitate ad meũ

B conuerti obsequium, qui terrui hostes, deuici aduersas gẽtes, in quibuscunque volui meis impietatibus satisfeci, furorique meo obsecundatus sum, nec quicquam mihi contra quod volui restiturum putaui: Ecce nunc meipsum videor circumuenisse, deludor nunc à magis, & ab alienigenis velut nullus irrideor: decidi à potentia mea, à miseris hominibus illudendus deueni. Hæc dicens impalluit, furiosusq; tremor per totam eius cucurrit mentem: Frendebat dẽtibus, nubilo tenebricabatur aspectu: Igneus oculis eius sese turbo infuderat, suîsque gemitibus intra semetipsum impius torquebatur. Nec immerito dicit scriptura, quia ira regis vt rugitus leonis. Ergo iratus factus est nimis, quo nefando furore excæcatus animus eius deum contemnit, iustitiam abigit, misericordiam spernit, pietatem relinquit, vno tantum (vt dixi) furori sese totum dedit. Iratus ergo frendebat nimis. Et vt impleret sibi exitiabilem causam, misit impius statim, & occidit omnes pueros qui erant in Bethleem, & in omnibus finibus eius. (*Infanticidium Herodis.*) Consummauit miser iniquitatis suæ furiosæ commenta, totúmque quod male cogitauerat, in sui pœnam adimpleuit. Multi multas iniquitates facere festinauerunt, iste autem nequissimus Herodes in pestifero ambitu cordis sui omnium facinorum crimina supergressus est. A deo discessit, cuius nec reuerentiam vnquam habuit, maiestatem diuinam offendere non curauit, innocentes, lactentes, & immaculatos

C ab omni crimine interficere festinauit, dolorem parentibus piis, luctusque multiplices cruentus ingessit. Misit & occidit omnes pueros. Quare occidit? Propterea vt post Magorum illusionem sicut putabat puerum inter istorum neces deperderet. Sic & antea iniquus fecerat Pharao, qui & ipse vniuersos paruulos in flumine necari mandauit: Moysen enim quærebat occidere, propter quem infantes iussit occidi. Etsi ad exercitum suum alia loquebatur, vt ne multitudo cresceret filiorum Israel, ideo debere necari infantes: (*Exod. 1.*) tamen in corde Moysen maxime interficere cogitabat. Ita & iste nunc malignissimus Herodes propter vnius ad cuius festinabat pueri necem cunctos ante prouectum ætatis occidit infantes. Saul etiam impius quondam innocentem persecutus est Dauid, quem & interficere modis omnibus festinabat. (*1. Reg. 22.*) Quo fugiẽte culpæ vilis ira commotus, sacerdotes pios, senes etiam & iuuenes, paruulos & lactentes, omnes pariter interimi sine mora præcepit. Sic & Achab rex irreligiosus Heliam sanctum quærens occidere, & minime inueniens, innumerabiles populos interemit, sicut refert Abdias sanctissimus. Ita & extremus Herodes, (*Act. 12.*) de quo in Actibus apost. commemoratum est: Petro de carcere ab angelo educto custodes innocentes & innoxios occidi mandauit. His ergo similibus supradictis omnibus peiora nunc augmenta adnectens sceleris sui ex-

aggerauit malitiam in miserrimos Herodes. D Magos se deludentes apprehendere quærens, nec potens, vt eos more canum si fieri contigerit, dentibus discerpsisset suis, (*Matt. 2.*) & nullo modo reperiens malitia (vt dictum est) canum rabidorum ad alios lacerandos conuersus est, vt suæ satisfaceret iracundiæ. Vel iterum sicut canis insanus saxo percussus, dum percutientem sequi non præualet ad ipsum furore conuertitur lapidem, quem pedibus dentibusque dissipare perquirit: non aliter Herodes sua præcipitatus iracundia, solitóque insanæ suę mentis furore in infantium cæde versatus & concitatus est. Misit & occidit omnes pueros qui erant in Bethlehem, & in omnibus finibus eius: non solum quia occidit, sed violenter occidi mandauit. Mortem enim ipsam quam intulit, cum cruciatibus pœnarum iniecit. A bimatu & infra omnes occidi iussit infantes: vt audierat tempus à magis. Misit ergo in Bethleem, misit impie, scelerate, crudeliter, indignos, impios, crudelitatis suæ socios, & ministros feritatis suæ, imperatis horribiles apparitores. Misit in Bethleem quasi aduersarios, & contra se repugnantes hostes. Misit quasi contra expugnatores (vt dixi) imperij sui. misit quasi contra fortem exercitum, quasi contra pugnatores & præliatores idoneos. Circundant missi illam omnem continuo regionem: (*Ioan. 6.*) viuentem quærentes panem vnigenitum de cœlo venientem, descendentem de supernis, hunc quærebant in Bethleem in domo panis. sic enim interpretatur Bethleem, E domus vel ciuitas panis. Ergo in panis domo viuentẽ quærebant panem, non ad vitam sibi, sed potius ad mortem, non ad salutem, sed ad interfectionem. Irrumpentes itaque in ciuitatem crudelissimi hostes feralia secum præcepta portantes percutiebant paruulos in manibus hęrentes miserorum parentum, percussique crudeliter paruuli iactabãtur in sinibus matrum, quibúsque matres dilaceratis crinibus oscula quantum poterant morientibus paruulis infigebant. De complexu iterum miserorum patrum alij plangentes rapti infantes collidebantur in terram, hastisque & gladiis fundebantur. Nec alter alterum de parentibus poterat consolari, quia omnibus proprius atque consimilis inerat luctus: in omnibus pene domibus occisi paruuli volutabantur in sanguine. Sicut in Ægypto (*Exod. 12.*) quondam vt superius dictum est, sub Pharaone impio gestum est, ita & hîc turba crudelium hostium turbam innocentum necauit infantum, in illorum morte sibi maximum interitum inferens: & sic sibi satis hostilis gladius fecit. Sed per suam dexteram prius se crudelis occidit hostis, vulnera aliis infigendo ipse suam animam vulnerauit, inferendo temporalem mortem se æterna morte dãnauit. Fletus ergo parentum, vel filiorum vndique resonabat, terrore gladiorũ omnis regio turbabatur. F Parentes dolore nimio exanimes pene remanserant, artubusque omnibus resolutis, in cruore adhuc trementum suorum iacebant paruulorum. Nec iam se quisquam consolari valebat, sed omne eis hoc erat grande solatium, si paruula corpora suorum infantum complecti quantum vellent, vel sepelire liceret. Cupiebant parentes pro filiis mori, libentérque sese & suppliciter cruentis vulneribus offerebant, petebant mortem pro filiis, sed non erat qui audiret, non erat qui annueret. Nulla ibi misericordia, nulla apud hostes pietas fuit: diuitum vel pauperum, seruorum atque liberorum, ciuium vel peregrinorum paruuli passim proiiciebantur occisi, nulli vt dictum est exhibita misericordia est, in singulis domibus bini & terni inueniebantur occisi. In plateis quoque omnibus luctus & fletus & vlulatus vndique sonabat. Nec erat (vt diximus) qui lugentem consolaretur parentem, quia omnibus par inerat luctus & dolor. Simile est hoc, vt sentire valemus, ad futurum iudicij diem, vbi omnes venient, & vnusquisque sibi timebit, nec alium poterit consolari, aut à sua culpa liberare. Ita gestum est in ista Bethleem, sicut iam ante ab Hieremia sancto propheta fuerat dictum: (*Hier. 31.*) Vox in Rama audita est, ploratus & vlulatus, Rachel plorans filios suos, & noluit consolari, quia non sunt.

G Hanc ergo historiam primo præcinuit spiritus sanctus, quia pro domino gerenda esset, vt audientes qui habitant Hierusalem, vel in Bethleem, & proximis locis, rememorarentur propheticorum dictorum, & in tribulatione sua cuncta forti animo tolerarent, quia dominus istos, de quibus prælocutus est per Prophetam, elegerat infantes: quique paruuli & ad memoriam æternæ laudis à beato Euangelista in sancto euangelio conscribuntur, horum & memoria semper vt dignum est in ecclesiis celebratur secundum integrum ordinem sanctorum, vt primorum martyrum pro domino occisorũ, & vt ipsa Bethleem primitias domino martyrum in qua natus est ipse Saluator obtulisse videatur. Sed adhuc primitiæ videbantur ex Iudæis, necnon etiam ex gentibus, quique postmodum ad similitudinem istorum paruulorum innocentes pro domino pati habent, velut & ipsi paruuli necdum habentes scientiam plenam in rebus seculi, neque astutiam aliquam: quibus Apostolus scribens dicebat: Velut infantibus lac vobis potum dedi: & velut innocentes infantes in nullo curam circa seculum habentes, sed omnia quasi contemnentes atque negligentes, paratique pro Domini charitate ad mortem ire. Tales videntur qui ex gentibus credunt velut innocentes, & intellectu ipsius puritatis fortes in passione. Imago ergo fuerunt gentium isti sancti infantes qui pro Domino sunt occisi.

Innocentium, qui primitiæ martyrũ fuerũt, memoria in ecclesia retinetur.

1. Cor. 3.

H Bene ergo & secundum voluntatem Dei eorum memoriam sancti patres celebrari mandauerũt sempiternam in ecclesiis velut pro Dño morientium, velut pro Iudæis & gẽtibus credituris, vel etiã ꝓ ipsis parẽtibus quorũ parẽtes præ nimio dolore (vt diximus) percutiebantur, vt eis intercessio filiorũ apud Deum plurimum profuisset. Considerantes, & in memoriam reuocantes parentes antiquorum sermones prophetarum sanctorum, suos mitigarunt exinde (vt dixi) dolores. Ideóq; hi beati & sancti infantes in æternum sociati sunt in numero omnium sanctorum atque beatorum. Rachel, inquit, plorans filios suos, & noluit consolari, quia non sunt. Cõsideremus & hoc, Ioseph & Bẽiamin mater cũ esset Rachel, quomodo plorauit Iudę filios, id est quos dixit suos affines ex Liæ sororis progenie venientes? Quomodo ergo plorauit ex Iudæ generatione occisos filios? Sed hoc vt ego arbitror, non magnam habet quæstionẽ. Rachel enim in via quæ dicitur Hippodromi in terra Cabrati introeuntibus Bethleem sepulta est, sicut narrat Iacob Ioseph filio suo. Dixit eam propheta quasi plorantem filios cũ Iudæ qui mortui sunt in Bethleẽ filiis. Duas nũc rationes habet hoc verbũ, vnam quã aliquãti dixerunt ad Ben-

Hier. 31.
Gen. 30.
Gen. 41.

I iamin pertinentem filium Rachel affinitate Iudæ generationis coniunctum, qui Iudæ filij pro Domino nec mortui sunt. Plorauit ergo Rachel filios quasi nihil passos in aduentu vel pro aduentu Domini, & quasi non essent existimauit ad illos qui pro Domino mortui sunt, & martirij tulerunt coronam. Ita ergo antiqui dixerunt. Est & alia ratio. Ipsa Rachel plorare dicitur, hoc est genus Beniamin affinitatem ipsam generationis Iudæ habens, Extendit enim & illuc suam crudelitatem Herodes, sine misericordia omnes affines Iudæ & Bẽiamin filios interficiẽs. Prius in Bethleem interficit omnes, postmodum misit in circuitu regionum sine misericordia manus, nullúmque viuum dereliquit infantem: ideóque plorare dicitur Rachel, hoc est generatio Bẽiamin. Vel propterea adhuc nominat Rachel, omnium nostrum pietatem per illam demonstrans circa filios vel proximos, in nomine Rachel vniuersas pias matres (vt dixi) significans. Matres enim infantes suos maiori diligunt affectu quàm patres: propterea cum aliquid infantibus contigerit, plus rabescunt illæ quæ eos genuerunt matres, quam qui illos fecerunt patres. Idcirco nunc maior & multiplex & nimium prolixus earum quę genuerunt effectus est luctus. Quidam enim infantes nimis paruuli, & nuper nati ad mortem oblati sunt: aliquanti paulo maiores amplectentes vbera matrum diripiebãtur occidendi: Alij in conspectu parentum repentes iam vel ludentes, gladiis sine misericordia necabantur, vt superius memoratum est: ideóque omnium horum occisorum matres per Rachel piæ matris nomen demonstrantur, miserabiliter plorantis, & nimis lugentis. Hi ergo cum iniuste vel impie occiderentur, in pace, in quiete multa, pro nomine Domini passi de hoc mundo sublati sunt, in ecclesia æterna per secula in Christo mansuri. Eorum verò parentes pro ipsorum merito passionis dignam mercedis accipient retributionem à iusto æterno Domino Deo. Venit ergo vt supra dictum est Dominus in Ægyptum, vt exinde omnes dęmonum exercitus fugaret, & omnia idola comminueret, & omnem ritum vel diuersa mala & opera actus inde euelleret, & fidei & castitatis fundamentum ibidem collocaret, & illud quod scriptum est ibi adimpleretur, & vbi abundauerit delictum superabũdaret & gratia. Ibi enim sustinuit Dominus quamdiu Herodes impius & crudelis defunctus esset: & exinde ad terram Israel remeare festinauit, quo patris præceptum illic perficeret, vt legis & prophetarum testificationes ibi adimpleret, vbi & prophetatæ & vaticinatæ sunt: illuc ergo reuertens Dominus vt populum Israel illuminaret, vt seculum saluaret, vt ecclesiam solidaret, vt cunctos se diligentes in vita æterna & in regno cœlorum sibi cohęredes faceret. Qui cum Deo patre & spiritu sancto viuit & regnat in secula seculorum, Amen.

K

Rom. 5.

L

In illo tempore, dixit Iesus discipulis suis: Cum ieiunatis nolite fieri sicut hypocritæ tristes. Demoliuntur enim facies suas, vt pareant hominibus ieiunantes. Et reliqua. Matthæi 6.

Homilia IIII.

SVperabundanter & digne Dominus cõsequentia orationis ieiunium commendauit. Conueniens & cõsequens orationis ieiunium: & procurat oratio ieiunium, vel iterum ieiunium orationem. Ideo Apostolus in quodam loco hoc significans ait: Vacate ieiunio & orationi. Qualis anima erit quæ sic voluntati carnis coniungitur vt alacri deuotione ieiunet & oret? & quomodo quæ propter deum vtraque adimplet, proficit? Ideo cum ieiunatis (ait Dominus) nõ propter humanam laudem, nec propter vanam placendi cuiquam cupiditatem, quæ pręterit, sed cum ieiunatis ex dilectione Dei ieiunate, propter regnum cœlorum ieiunate. Cum autem ieiunatis, per sanctorum viam pergite, ipsius Domini vestigia sequimini. Sic & Moyses ieiunium magnificans dicit: Ieiunaui quadraginta diebus & quadraginta noctibus, panem non manducaui, & aquam non bibi. Sic & Helias per ęquale ieiunium & tempus, illam magnificam vidit visionem Dei. Sic & Daniel ieiunãs gloriatur, & dicit: Ego Daniel fui ieiunans per tres hebdomadas dierum, panem desideriorum non manducaui, vinum non bibi, & caro non introiuit in os meum. Sic illi tres pueri delitiosam contemnentes mensam, legumina in ieiunio sumebant, & ita flammam fornacis cincti virtute fidei extinxerunt. Sic & illi beati duodecim apostoli assumpto ipso post resurrectionem, euãgelij prædicationẽ ieiunantes commendarunt mundo. Cum autem ieiunatis charissimi ad spiritualia conuertimini, ad cœlestia eleuamini. Cum autem ieiunatis dæmones vincitis, omnémque classem illam malignam retrorsum conuincitis, mala desideria effugatis. Quando alacriter ieiunatis, quando instanter & syncere à malis abstinetis, tunc non eritis hypocritæ tristes, simulatores, hominibus mentientes, similes illis hominibus qui exterminant facies suas vt pareat hominibus ieiunantes. Duo itaque mala faciunt: vnum quod tristes facies suas ostendunt, quia non voluntate ieiunant, propterea non habent mercedem. Hilarem enim datorem diligit Deus. Aliud autem quod coram hominibus, quod non sunt, esse fingunt, & humanam laudem lucrari quærunt, atque se videntes scandalizant, sibíque æternum iudicium præparant. Tales erant Iudæi, tales & nunc sunt innumerabiles hæretici, qui super alia infidelitatis & irreligiositatis

1. Cor. 7.

M

Ieiunium prophetarum

Dan. 9.

Dan. 1.

Act. 1.

Hypocritarum ieiunium.

A & irreligiositatis ostendant & addant & hoc, vt exterminent facies suas, vt dum ieiunant, colorent pallore vultus & oculos suos, vt visi admirentur quasi veraces, & vt perspecti diligantur velut pro ieiunio laborantes, honorentur etiam velut discipuli domini, beatificētur quoque velur hunc mundum contemnentes. Ideo exterminant facies suas isti hypocritæ, & isti increduli, isti spe inanes, qui iam acceperunt mercedem suam, illam breuissimam ab hominibus laudem, istam remporalem à mortalibus adulationem. Sed super terram hanc acceperunt mercedem: de cœlis aurem magnum eos expectat iudicium, sicut deo & hominibus mentienres. Attendire ô charissimi ecclesiæ filij, vt nullus quod non est, se esse fingat, sed in veritate deo seruiat, sed alacriter eius legem perficiat, sed eius diligentissime mandata custodiat, propterea vt æternæ vitæ mercedā ab ipso domino percipere mereatur. Exterminānt enim facies suas. Bene dicit quòd exterminant hoc est immaculatas maculāt, incoinquinatas coinquinant, mundas sordidant: propterea digna illos exterminatio in hoc seculo expectat. Tales sunt aliquæ mulieres, quæ album, & nigrū, & rubicundū super facies suas inducut, quasi sapientiores plasmatore suo, tanquā non bene illi fecerit vultū, tanquā non prudenter istā faciē cōstituerit. Huius creantis opus volunt emendare, & componere non erubescunt, & post fabricatoris manus super addere nō veretur: mortis

Quæ mulieres facies suas pinguāt.

B coloribus viuentes suas facies liniunt, & de viuentibus in mortē transmutant, ideo vt imprudentiū faciant euolare corda, vt minus cautorū subuertant animas, vt multā perditionem sibimet parent. Ista ergo omnia religiosæ credētes animæ fugere & abominari debent. Tu verò cum ieiunas, ait dominus, tu deum timens, tu fidem seruans, tu religiositatem adimplens, tu ergo cum ieiunas, quod sumpturus eras distribue pauperibus, cum ieiunas frange esurienti panem tuum, pauperem & sine tecto induc in domum tuam. Si videris eum nudum, vesti, & domesticos seminis tui ne despicias. Tunc erumpet tua domus pauperibus, quando tu sic ieiunas. Quando enim ieiunas ô amice, depone omnem maliciam, omnem zelum, omnem furorem, omnem iniquitatem, omnem iracundiam, omnem superbiam, omnem litem, omne maledictum. Cum ieiunas, non manducabis carnem, hoc est non manducabis carnem humanam, impie agendo. Non bibas vinum, non bibas sanguinem per crudelitatem. Non spires siceram, hoc est non spires adulationem, nec bilinguis sis in perditionem animæ. Cum ieiunas, sicut marcescit venter tuus, sic efficiatur os tuum, sed plus marceat tum cor tuum. Anima tua sit ab omni mala cogitatione seposita. Attende ne concipias dolores concupiscentiæ: sed omnia hæc mala deponens, omnia indigna expellens, sic sanctum & deo placens ieiu-

Ieiunium & abstinentia à peccatis.

C nium ieiunabis. Hilari animo & lympido corde ieiuna, & non tristi vultu. Cum ieiunas (ait) vnge caput tuum, & faciem tuam laua, vt non videaris hominibus ieiunans, sed angelis & omnibus sanctis. Omnes occasiones biice vt non videaris hominibus ieiunare. Et faciem tuam laua, vt non sit sordidus aspectus tuus: & caput tuum vnge, vt non indecorus videatis, vt non cognoscant videntes quod ieiunes, & dicant: Ecce ille Christianus vide quàm tristis est, quia ieiunat. Vnge ergo caput tuum. Caput tuum Christus est, ait Apostolus. Hoc ergo caput tuum vnge & hoc decora omni tempore, & maxime in tempore ieiunij vnge per singularem charitatem, vnge & compone per pauperum miserationem, peregrinorum eleemosynas: per ista ergo vnge caput tuum dominum tuum Christum, vt dicat tibi, quando fecisti vni ex his pusillis, mihi fecis. Ita ergo vnge caput tuum. Sed & faciem tuam laua. Omnis corporis gloria & decor facies est, id est aspectus & vultus. Sic & omnium credentium vnum corpus, aspectus & gloria est ecclesia, & sanctitas altaris. Hanc itaque laua, hoc est orna & exalta, honora & glorifica, & hoc fac ad gloriam & exaltationem capitis huius corporis, quod est Christus, qui est capur ecclesiæ. Etenim vere qui ecclesiā exaltant, vel altare honorificant sanctum, ad gloriam domini hoc faciunt. Ita ergo faciem tuam laua, hoc est visionem ani-

1.Cor.11. Eph.5.

mæ, aspectum cordis tui laua, munda ab omni contaminatione, ab omni caligine, ab omni erroris obscuritate, ab omni infidelitate. Ablue cor tuum Hierusalem vt salua sis, ait quidam: Lauamini, mundi estote, auferte iniquitates ab animabus vestris, à conspectu oculorum meorum. Hāc faciem & hunc aspectum lauemus ô dilectissimi, lympidam & sine offensione animæ nostræ faciem omni tempore conseruemus in conspectu dei, vt simus lympidi & sine offensa ante dominum in sempiternum. Hæc itaque omnia facite, vt pater vester qui videt in occulto, reddat vobis in manifesto, in illa manifestatione de qua dicit Daniel: Et tunc prudentes fulgebunt sicut luminaria cœli. Et iterum: Iusti atque alij plures sicut stellæ in æternum. Sequitur adhuc: Nolite thesaurizare vobis thesaurum in terra, vbi ærugo & tinea exterminant, & vbi effodiunt fures & furantur: Nihil in terra firmum, nihil stabile, nihil tutū: omnia infirma, omnia caduca, omnia temporalia & transitoria. Vita pertransit, iuuentus senescit, honor aufertur, diuitiæ fugiunt velut aliquis fugitiuus, discurrentes ab alio ad alium transeunt, meretricio more amorem fingētes, & nulli fidem seruantes. Ideo nolite thesaurizare vobis thesauros super terram, vbi nihil fidele, vbi inimicitiæ propter pecuniā, vbi zelus & iracundia pro cupiditatibus, vbi frater fratri inuidet ditiorem videns, alius alium circumuenire per zelum quærit, vbi qui habet & possidet thesauros, adhuc inhiat, & accumulat ad rapinam, & pauper vsque ad mortem tolerat necessitatem. Nolite thesaurizare vobis thesaurum super terram. Transiet enim ista terra & iste qui in ea est thesaurus: & antequam terra pertranseat, antea isti pertranseunt thesauri, aut qui thesaurizat moritur. Quid adiuuerunt Pharaonem illi plures thesauri Ægyptij? Nōnne repente in maris profundo absorptus est? Quid adiuuerunt Nabuchodonosor regem totius pariter orbis diuitiæ congregatæ, & in Babyloniam translatæ? Nōnne elisus est de throno gloriæ suæ, & de medio hominum subito separatus est, atque cum feris agrestibus deputatus, & septem annis habitare præceptus est? Etenim tūc ille consilium audiens beatissimi Danielis, peccata sua eleemosynis ex parte redemit. Quid adiuuit Balthasar filium eius quod ipse post patrem suum innumerabiles terrenas congregauit diuitias? Nōnne percussus statim in eadem nocte periit? Quid dicemus de aliis multis qui illi similantur, de quo in Euangelio scriptum est, quòd horrea sua destruens maiora ædificare quærebat sibimetipsi dicens: Habes multa bona multis thesaurisata annis? Propterea ista qui colebat relictis aliis ablatus est, & illa quæ remanserunt ad alios sine dubio transierunt. Nolite thesaurizare vobis thesaurum super terrā, hoc est, nolite defodere sensus vestros cum diuitiis in terra. Nolite recondere cor vestrum cum pecunia in perditionem, quia multa pericula in thesauris sunt, multa offendicula in humanis diuitiis, aliquanta abintro, deforis fures defodiunt māsiones, latrones obsident in solitudinibus & in desertis, aliquando plures vndique circumueniunt volentes modis omnibus irrumpere. Alij præparant flammas, & immittunt incendia, videntes illos thesauros habentes omni consilio eos depredari excogitant. Propterea super terram nō vobis thesaurum pereuntem thesaurizetis ô charissimi. Thesaurizate vobis thesaurum in cœlo, vbi thesaurizauerunt sibi beati omnes deū diligentes. Ibi thesaurizauit sibi Abraham per hospitalitatem, Iob per egenorum miserationem. Illic thesaurizauit sibi Samuel per iusta iudicia, ita Dauid omnésque sancti: quorum vestigia sequentes & vos omnes thesaurizate vobis thesauros in cœlo, vbi neque ærugo, neque tinea exterminant. Ærugo exterminat, id est diuersorum inuidia, & insatiabilis cogitatio. Neque fures effodiunt, & furantur. Illi nequissimi dæmones, & male articulosi, qui innumerabilium corda effodiunt. Isti multos & magnos thesauros furantur, isti effoderunt per auiditatem cor Esau. Isti furati sunt ei præclaras thesaurorum primitias cum benedictionum donis. Isti effoderunt per auaritiam Iudæ cor, & huic apostolatus magnum furati sunt thesaurum. Propter quid? quia non thesaurizauit sibi in

D *Esa.1.* *Dan.12.* *Dehortatio à cultu mammonæ.* *E* *Dan.4.* *Dan.5.* *Luca 12.* *F* *Iob.31.* *Thesauri in cælo.*

G cœlo, vbi isti supradicti fures non effodiunt nec furantur, sed super terram thesaurizauit, propter pulchritudinem argenti totius vitæ dominum vendidit. Isti effodiunt & nunc multorum corda, aliquantorum per superbiam & cupiditatem, aliorum quoque per ciborum auiditatem vel cætera carnis desideria, quos omnes cœlestibus regnis furantur ideo quia non in cœlis thesaurizãt sibi. Labore nimio & dolore quæramus, & nunc poterimus inuenire quem quærimus &c.

Mat.26. Act.1.

In illo tempore, cum descendisset Iesus de monte, secutæ sunt eum turbæ multæ. Ecce leprosus veniens adorabat eum dicens. Domine, si vis, potes me mun mundare. Et reliqua. Matthæi VIII. *Homilia* V.

DEscendente Iesu de monte secutæ sunt turbæ multæ. Docente verò domino in monte discipuli erant cum ipso, quibus datum erat cœlestis doctrinæ nosse secreta, per quæ salutis scientia brutorum corda salirent, cæcorúmque oculis per mundanæ delectationis tenebras caligantibus lucem patefacerent veritatis. Vnde & dominus ad eos: Vos estis (inquit) sal terræ, vos estis & lumina mundi. Nunc verò descendēte eo de monte turbæ secutæ sunt eum. In montem scilicet ascendere nequaquam poterant, quia quos delictorum sarcina deprimit, ad mysteriorum sublimia nisi abiecto onere scandere minime valent. Idcirco & filij Israel primitus in montem ascendere non poterant ad obuiandum deo, quia Ægyptiaca grauati conuersatione præpediebantur, sed solus Moyses ascenderat, & pauci cum eo seniorũ Israel. Veluti denique tunc cum domino discipuli in montem ascenderunt, sic & modo fideles animæ deum timentes, & dominum diligentes, regna cœlestia desiderantes, dominum semper sequentes post dominum in illum cœlestem montem ascenderunt audientes Apostolum dicentem: Quæ sursum sunt sapite, quæ sursum sunt quærite, vbi Christus est in dextera dei sedens. Descendente nunc domino, hoc est inclinante se ad infirmitatem, & impotentiam cæterorum, misertus imperfectioni eorum, vel infirmitati, secutæ sunt eum turbæ multæ, quidã propter charitatem, plerique propter doctrinã, nonnulli propter administrationem & curationem. Et ecce homo leprosus vnus ex illis qui curam quærebant, qui leuamen desiderabant, adorabat eum dicens: Domine, si vis potes me mundare. Deorsum currens rogas ô homo, & in monte nihil dicis. Quare sic? Quia tempus, & tempora omni rei sub cœlo. Tempus doctrinæ, & tempus curationis. In monte docuit, illuminauit, monuit, animas curauit, corda sanauit. Propterea ergo illa maiora ego tentare nolui, illa summa tradere passus sum. Ipsis ergo ab illo completis deorsum eo de monte ad curandum, sicuti de cœlestibus montibus ad saluandos carnales descendente, venit ad eũ homo leprosus adorans eum. Antequàm peteret, adorare cœpit: antequam rogaret, culturam ostendit. Adorauit eum. Pro hoc ipso deum & dominum eum inuocans adorabat eum. Sicut enim illi beati Magi prius procidentes adorauerunt eum, & ita demum ei munera obtulerunt: eodem modo & nunc iste cadens adorabat, & sic supplices obtulit postulationes, dicens, Domine tu qui digne adoraris, & merito coleris, te ego vt dominum adoro: ideóque & dominum dico, opera prius contestans, & sic verba loquens: Per te enim omnia facta sunt. Tu ergo domine si vis potes me mundare. Voluisti vt hæc immundissima lepra super me veniret, siue propter mea peccata, vt correptus pœnituissem, seu propter tuam prouidentiam, vt mirabiliter me mundans magnificeris: omnia dispensanter & prouidenter facis, & salutem largiter tribuis. Siue ergo hanc lepram propter mea peccata portaui, dimittens culpas meas munda me, siue propter prouidentiam tuam, mirabiliter me mũda. vt ab hominib' magnificeris: Domine si vis potes me mũdare, Voluntate tua opus est, quia & opera voluntati tuæ obediunt, ideóque si vis potes me mũdare. Non dubitans fallor, nec dicens sic vt ille qui filij salutem deprecabatur, Si quid potes, adiuua nos: sed scio quia omnia potes, idcirco nõ potentiã peto, nec fortitudinem quæro: homines enim scio deficiẽtes: sed tantum voluntatẽ tuam deprecor: & sequens virtus statim hanc gratiam implebit: Domine si vis, potes me mundare: mihi ad beneficium, tibi ad laudem, videntibus ad miraculum & proficiendi doctrinam. Domine si vis, potes me mundare. Tu qui prius (ait) Naaman principem Syriæ per Helisæum in Iordane tingens lepra mundasti, & modo si vis potes me mundare. Cui respõdens dominus ait: Confidens profiteris quia ego possum, & si volo fit, ideo volo mundare. Magnifice credis, magnifice & mundaris, plenissime confiteris, plenissime lætificaris. Volo mundare. Non dubitasti credere, non tardo sanare. Non distulisti confessionem, nõ differam te mundare: Volo mundare, vt magnam gratiam tibi ostendam, manum ad te porrigo. Extẽdens itaque manum Iesus tetigit eum, dicens. Et quid est quod tetigit eũ? cũ lex prohibuisset leprosum tangere. Propter hoc tetigit, vt ostenderet quia omnia munda mundis, quia aliorum alij non adhærẽt inquinamẽta, neque extranea immunditia immaculatos coinquinat. Sed ad hæc propter quid tetigit? vt humilitatẽ demõstraret, & nos doceret nullum spernere, aut horrere, vel contemptibilẽ ducere propter corporis læsionẽ, aut maculationem, quæ à deo immittitur, pro qua ipse sit redditurus rationem. Extendens ergo manum eius, tetigit eum. Medicus (ait) sum cœlestis, corpora cũ animabus curare possum: propterea omnes tango nõ vt infirmitas mihi adhæreat, sed vt ab iis qui eam habent expellã. Sol enim, ait, incomparabilis sum, & luna iustitiæ. Ideo omnibus approximo, & omnibus meis splendoribus ad salutẽ radio, ipse verò sicut fui permaneo in singularis meæ sanctitatis pulchritudine. Extendẽs manũ tetigit eũ. Nõ sperno legem sed curo vulnus: nec destruo mandatũ, sed fugo atque mundo leprã. Ideoque cum extendo manũ mox effugit: nec contaminatio meæ virtuti proximare, vel resistere meæ potentiæ poterit. Dico ergo: Volo mundare: & me manum ad tangendum extendente, effugit ilico lepra: & inuenta est manus domini non lepram, sed mundũ tetigisse corpus. Cõsideremus & nos nũc dilectissimi fratres, vt nullus peccati lepras in sua habeat anima, aut contaminationes delictorum in suo detineat corde. Sed & si habet, instanter dorãs dominũ dicat ad eum: Domine si vis, potes me mundare. Tu illũ prius multa delicta cõmittentem mundasti Manassem, & innumerabilibus aliis à seculo precantibus misertus. Tu ergo si vis potes me mundare. Et dominus me misericordiæ porrigens manũ dicit, Volo mũdare. Et Iesus ait illi mundato à lepra. Huic cui misertus est credenti domino, qui confisus est in virtute eius, huic ergo dixit Iesus Credidisti, saluus es: sperasti, mundus effectus es. Noli obliuisci qualis fueris, qualis factus sis. Non cesses gratias referre, non taceas confiteri. Charissimi hoc & nos debemus facere quando à domino de aliquo periculo liberamur, vel ab aliquo dolore saluamur, siue infirmitatis, seu vulneris, siue de qualibet necessitate. Non efficiamur ingrati, ne relinquamus liberatorem nostrum, sed alacriter gratiarum actiones ei reddamus, sed & munera secundum substantiam nostram ad honorificandũ eum exhibeamus. Hoc enim & illi mandauit dominus, Vade (ait) ad sacerdotes, & offer munus tuum. Dixit ergo ei Iesus, Vade, nemini dixeris. Et quare hoc domine dicere nemini? Propter meam humilitatem, propter meam dulcedinem. Et vos doceamini quando aliquid boni facitis, non gloriari, aut extolli vel inaniter placere velle in conspectu, sicut consuetudo est aliquantis qui cum quid boni fecerint seu ieiunauerint, seu in pauperum eleemosynis, largiratibus, necnon & in altatis honore, cultúque sanctorum: Etenim ipsi ante homines volunt gloriari, & sibi placere, ante dominum mercedem perdentes. Vide nemini dixeris. Te enim tacente, hoc mirabiliter clamabit. Te enim os non aperiente, omnis virtus tui corporis iubilabit. Hesterno immundus, hodie mundus ante pusillum horribilis, & nunc decorus. Vide ergo nemini dixeris, sed vade ostende te sacerdoti. Ambulantem ad templum videntes mirabuntur, & sacerdos

Matt.5.

H

Exod.18.

Col.3.

I

Matt.2.

K

4.Reg.5.

Centactus leprosi.

Cælestis medicus Christus.

L

De peccati lepra animas inficiente.

M

Contemptus inanis gloria.

A dos vidēs expauescet, quoniam secundum legem semel & bis ab eo inclusus, & ostēdens teipsum, mūdari non potuisti. Vade ergo ostēde te sacerdoti, vt vidēs cognoscat quia nō per legis cōsuetudinem mūdatus es, sed per gratię operationē: non propter terrenorū sacerdorū imaginē, sed per cœlestē sūmi sacerdotis splēdorē. Vade ostēde sacerdoti teipsum. Sacerdoti te ostēde à sūmo sacerdote missus, à summo sacerdote dei patris mundatus. Sed non videaris in cōspectu domini inanis, non videaris ad sacerdotē manu vacua venire. Non venias in cōspectu sancti templi infectuosus, sed offer munus tuum. Ad illum enim hoc tunc dictum nos admonet omnes loquens, vt & nos dona & munera nostra non teneamus apud nos, sed reddamus gratias deo, maxime cum de aliqua liberamur tribulatione. Offer, inquit, munus tuum. Quare? vt omnes qui vident portare & offerre, credant his mirabilibus, & magnificent deum qui misertus est tui, & infidelibus per hoc increpatio, & testimonium duritiæ cordis ipsorum fiet. Sic & illū xxxviij. annis iacentem in infirmitate erigens à languore iussit portare grabbatum suum, & ire in domum suam, vt hunc ipsum lectus portatus ab eo per mediam ciuitatem clamaret saluantem se inuocando & laudando. Sic & illū cæcum in natatoria Siloe misit, vt videntes ambulare illuc eundem cæcum, & iterum remeantem mirari & obstupescentes crederent huic talia mirabilia facienti. Post hæc

Ioan. 5.

Ioan. 9.

B quæ superius dicta sunt: Cum introisset Capernaum ciuitatem Galilææ:] Sic cognominata est Capernaum, in qua sæpius dominus virtutis suæ magnificentiam demonstrauit. Ingrediente eo Capernaum. Capernaum nanque interpretatur ager, vel villa cōsolationis. Cum ager quod in eo aliquid agatur, vel villa à circunuallatione limitis, hoc est munitione custodiæ nomen acceperit, congrue dispensatione carnis illo ingressus asseritur dominus, quò per deiratis portam circundando attrahens ad crudelitatē incredulos, & sanitatis miraculum erat acturus. Accessit Centurio externus generatione, sed mente domesticus, militū princeps, sed plus angelorum gaudium. Accessit ad eum Centurio.] Increpatio nanque illorum ostenditur ascendentium quondam ad Heliam in Carmelo quinquagenariorum, qui manentes in infidelitate, cœlesti sunt igne cōsumpti. Iste verò ex infideli particeps fidei factus, in sinum ilico deportatus est Abrahæ. Accessit ad eum Centurio rogans eum, & dicens: Domine puer meus iacet paralyticus in domo, & male torquetur.] Multi illo tempore pro diuersis rogabant infirmitatibus, nullus tamen pro seruo nisi iste solus: & hoc ei ad argumentum beatitudinis, & coronam gloriæ erat. Quid enim in mentis abdito dignum voluens Centurio iste aiebat? Mihi hic seruus est, & ego creatoris. Iste me super terram, & ego magnum in

Capernaū

4. Reg. 1.

C cœlis habeo dominum. Si ergo eius non misereor, quomodo mei ille miserebitur? Si ego huic non subuenio, quomodo mihi ille subueniet? Sic debent omnes qui famulos & famulas habent cogitare, sic misereri & condolere eis, supplicare & curam habere de seruis, vel de ancillis suis, sicut ille beatus Centurio fecit: Puer, inquit, meus iacet in domo. Non in vna hac re tantum miserabilis quod iacet, sed & in alia quod paralyticus, tertia quod male torquetur, omnia enim ista dolorem congeminant, & iacentem, & paralyticum, & dure detentum. Ideo vt suæ animæ angustias demonstraret, & dominum commoueret, quatenus & illius cruciatus demonstraret, & domini beneuolētiam inuitaret: Puer meus, inquit, iacet in domo: Et huc quare non attulisti eum? Ideo, ait, quia non opus est ostēdere illi omnia videnti, non opus est in conspectu offerre eius, cuius potentia non terminatur, nec includitur, neque excluditur. Iacet in domo paralyticus, & malè torquetur. Quid ergo vis & cupis seu desideras? Non multum loquor ait. Scio enim quia ad omnia præscientem respondeo. Ideóque iste cognoscens corda respondens dixit: Ego veniam & curabo eum.] Ego ad Abraham veniens senilē Saræ sanaui vterum, in senectute eis Isaac filium donans: ego & nunc veniens ad te curabo eum. Et quomodo promittis domine aduentum tuum huic? nec quærit, nec perit, sciens quod non acceptabile sit ei vt venias in domum

Gen. 18. & 19.

D eius. Ob hoc, vt & vos præualeatis, & eius fidei similes sitis, vel cognoscatis quid iste sit, vel qualis in eo fidei thesaurus habeatur occultus. Iam enim & primitus Abraham tentaui, non pro hoc vt cognoscerem quem ante sciebam, sed vt vos similes ei in omni tentatione fortissimi inueniamini. Et Iob ita probaui: non propter hoc probaui vt cognoscerem, quem iustum testificatus sum, sed vt vobis spē & fiduciam demonstrarem. Idcirco & huic dico. Ego veniam, & curabo, vt ipse magnam fidem suam proferens dicat: Domine terruisti me, conturbasti, interfecisti fortitudinem animæ meæ in hoc verbo. Nō sum dignus appropinquatione, aspectu, vel non sum dignus accessu, vel introitu tuo. Domine non sum dignus vt intres sub tectum meum.] Moyses ille primus magnus tuus cōfabulator, mirabilis tuorum narrator operum, fidelis in tota domo tua, nimium se humiliauit dicens: Non sum dignus ante hesternum & tertium diem. Quanto magis ego dicam: Domine non sum dignus vt intres sub tectum meum? Alienigena sum, gentilis miles gladio accinctus, sanguinem fundens, ad prælium exiens, & ob hoc non sum dignus vt intres sub tectum meum: Sed tantum dic verbo, sed tantum veni verbo: verbum aspectus tuus est, opúsque est consummatum. Quamobrem dic verbo, ostende absens corpore quod præsens spiritu consumare potes: vbique indeficiens præsentia, vbiq; præsens tuus aspectus. Idcirco ego accessu & introitu tuo indignus sum, & iste infirmus verbi tui visitatione indiget. Et hac de causa dic verbo, & sanabitur puer meus. Sed & hoc nullum nostrum pertranseat sicut pusillū aliquid, quod dixit iste Centurio: Non sum dignus vt sub tectum meum intres. Intrat & nunc dominus sub tectum credentium duplici figura vel more. Nunc enim quando sancti & deo acceptabiles ecclesiarum antistites sub tectum tuum intrant, tunc ibidē per eos dominus ingreditur. Et tu sic existimes tāquam dominum suscipiens. Et aliud: quando sanctum cibum illúdque incorruptū accipis epulum, quando vitæ pane & poculo frueris, manducas & bibis corpus & sanguinem domini, tūc dominus sub tectum tuum ingreditur. Et tu ergo humilians temetipsum imitare hunc Centurionem, & dicito: Domine non sum dignus vt intres sub tectum meum. Vbi enim indigne ingreditur, ibi ad iudicium ingreditur accipienti. Sed adhuc quid adiicit ille Centurio in sequentibus? Nam & ego homo sum sub potestate constitutus, & habeo sub me milites, & dico huic vade, & vadit: & alij veni, & venit: & seruo meo fac hoc, & facit. O prudentia intellectus animæ, O munditia cordis. Primus omnium manifeste veritatis confessionem reuelauit, & noui testamenti mysterium declarauit, & ecclesiæ in sese monstrauit imaginem, primitiæq; ex gentibus domino credentibus factus est. Ego, ait, homo sub potestate regis vel principis, indignus ego habeo sub potestate mea milites & seruos: & tu habes sanctos sub potestate tua angelos sicut milites, & sanctos omnes seruos. Ego mando vnicuique & secundum præceptum meum facit, & tu mandas quod & statim completur. Quod enim mandas & dicis, fit, & sine mora perficitur. Omnis enim creatura seruit tibi: & ideo dic verbo, & perficietur velociter, & saluabitur hic puer meus. O fides viri, O confidentia militis, O charissime amice veritatis, te admiratur dominus, & tuam indeficientem magnificat fidem, quomodo de tenebris gentium processit lumen rantum, qualiter de errore deum non cognoscentium tanta manifestata est iustitia, & ex ore stultorum idolis seruientium tam lympida effulsit fides. Audiens ergo dominus admirabatur eum. Et quod deus vnigenitus miratur quātum sit, aut quale, inenarrabile & inæstimabile, percipe sensum charissime, quod deo nihil est mirabile, nec aurum nec diuitiæ, nec regna, nec principatus: ista omnia sunt in conspectu eius tanquam vmbra & sicut nihil, vel flos decidens. Nihil ergo mirabile in conspectu dei magnum, vel preciosum, nisi tantum vna fides: hanc miratur honorificans, hanc acceptabilem sibi existimat. Ideóque cōuertēs se ad sequētes turbas ait: Amen dico vobis, hoc est,

Gen. 24.

Exod. 3.

E

Dominus quo modo subeat tecta fidelium

F

G vere dico vobis,non inueni tantam fidem in Iſrael.Non in
illo priore Iſrael beato Iacob tantā fidē abnegat dñs inue-
niſſe.Ille enim nō tātū credidit domino,ſed & prophetauit
de eo, & apertius eius iuſticiā demonſtrauit,& manifeſtū
aduētum eius prælocutus eſt.Niſi enim crediſſet ei,quo
modo de eo prophetaſſet? Sic & ij qui de Iſrael proceſſe-
runt,Iſrael enim & ipſi nominati ſunt prophetæ: & iuſti,
Dauid,Eſaias,Hieremias:Hi omnes clare & manifeſte eius
aduentum prænunciauerunt: omnes nanque hi habuerūt
fidem,habebant enim & prophetiam. Et iſte Centurio fi-
Gentium dem habuit, ſed prophetiam nō habuit. Idcirco dominus
fides iudeo admirans magnificauit fidem eius ſuper illum qui tunc
rum incre fuit Iſrael,hoc eſt ſuper omnes qui tunc fuerunt tribus Ia-
dulitatem cob,& non ſuper illum qui ab initio fuit,nec ſuper eos qui
redarguit poſtea prophetæ iuſti inuenti ſunt in Iſrael: Amen dico
vobis,quia nec in Iſrael tantam fidem inueni, ſicut in gen-
tibus barbaris atque alienigenis. Gentes filium dei me in-
uocant omnipotentem,vnigenitum confitentur, dominū
aſſerunt,diligunt,& ſicut bene omnia diſpenſantem,ado-
Eſa.1. rant. Et Iſrael me non cognouit, & populus hic me non
intellexit:Ideoque me Beelzebub & Samaritanum appel-
lant, & peccatorem exiſtimant. Iairus in Iſrael princeps
pro filia ſua me petens non dicit, dic verbo, ſed veni, ait,
velociter,antequam moriatur hæc filia mea. Nicodemus
Ioan.3. doctor in Iſrael de fidei ſacramēto audiens ait,quomō po-
Ioan.11. teſt hoc fieri? Maria & Martha me nimiū diligentes dicunt:
H Domine ſi hic fuiſſes, non eſſet mortuus frater meus: tan-
quam dubitantes quod vbique velox non poſſet eſſe mea
potentia. Propterea non inueni tantam fidem in Iſrael ſi-
cut in iſto alienigena.Dico enim vobis,quod multi ab O-
riente & Occidente venient, & recumbent cum Abrahā,
Iſaac & Iacob in regno cœlorum. Dico vobis, teſtor vo-
bis,annuncio vobis,prædico vobis,quia multi venient,de
quibus propheta locutus eſt dicēs: Venient & gētes mul-
Eſa.2. tæ,& dicent,venite aſcendamus in montem domini,& ad
domum dei Iacob ingrediamur, & oſtendat nobis viam
ſuam,& ambulemus in ea.Multi veniēt, illi de quibus do-
Ioan.10. minus ait: Alias oues habeo quæ non ſunt ex hoc ouili, &
illas adducam,& erit vnus grex & vnus paſtor. Multi ve-
nient, illi de quibus dictum eſt, vt & filij dei qui diſperſi
ſunt congregentur in vnum.Iſti ergo omnes venient. Vn-
de venient? Ab Oriente & Occidente, hoc eſt ex omni
gente quæ eſt ſub ſole ab Oriente vſque ad Occidentem.
Sicut enim per omnes gentes habetur hoc euangelium
prædicatum, ſic ex omnibus gentibus venturi ſunt ad
regnum cœlorum. Vel adhuc ab Oriente hi qui ſta-
tim illuminati tranſeunt, & ab Occidēte hi qui paſſio-
nes & perſecutiones vſque ad mortem tolerant pro fide.
I Multi ergo veniēt.Et quomō ergo alibi dicit: Multi vocati,
Matt.22. pauci verò electi? Multi vocati ait.Omnes enim tribus ho
minū ab initio ſeculi vocatæ ſunt. Et pauci electi, de mul-
titudine.Etenim per diuerſas generationes,& ſecula diuer
ſa pauci electi ſunt.Simul verò conuenientes, & congre-
gati in tempore viſitationis multi inueniētur,nimiumque
innumerabiles. Multi venient ab Oriente & Occidente,
& recumbent:nō carnaliter iacentes ſed ſpiritaliter quieſ-
centes,non temporaliter potantes, ſed æternè epulantes,
recumbent in regno dei, vbi lux & ſpes, lætitia & exulta-
tio,gloria & benedictio,lux oculorum, & longæuitas æ-
ternæ vitæ, vbi omnes iocundantur, omnes gaudent: vbi
patres illi beati recumbunt,prophetæ requieſcunt,omnes
apoſtoli & euangeliſtæ ſuper glorioſos ſedent thronos: v-
bi multitudo martyrum in æterna gloriatur domini glo-
ria, copioſitas virginum in ſecula exultat, portans coro-
nam immaculatæ virginitatis. O chariſſimi fratres iſta eſt
à ſeculo beneplacita, & annunciata exltatio, & ab initio
narrata requies,in iſtam feſtinate ire omnes dominum di-
ligentes. Ad iſtam colliguntur omnes ex gentibus domi-
num credentes,necnon & fidem ſeruantes. In eam & nos
omnes pergamus dilectiſſimi,ad iſtam omni virtute feſti-
nemus, nihil nos reuocet aut retardet, nihil nos impediat
ad hoc deſiderabile properare conuium, omnem negligē-
tiam à nobis repellamus, omnemque deſidiam ab animo
& corporis impedimēta proiiciamus: vt huius beatitudi-
nis & requiei domeſtici efficiamur, quatenus ſanctæ hu- K
ius (vt dictum eſt) epulationis digni inueniamur. Vadæ ſi-
cut credidiſti fiat tibi. Sic fiet vere vnicuique homini ſi-
cut crediderit, ſecūdum menſuram fidei remetietur ei iſta *Menſura*
à domino gratia. Ideoque dixit ad illum dominus. Sicut *fidei.*
credidiſti fiat tibi. Credidiſti quia ego omnia poſſum, om-
niumque dominus ego ſum. Sicut credidiſti fiat tibi. Cre-
damus & nos chariſſimi fratres Ieſum Chriſtum deum ac
dominum noſtrum omnia poſſe, vbique præſentem eſſe,
nobis remiſſiones cunctorum peccatorum indulgentia
eius (ſi tamen eius præcepta ſeruemus) largiri, vt & vnuſ-
quiſque noſtrum cum centurione iſto audire mereatur:
Vade,ſicut credidiſti fiat tibi: adiuuante ipſo domino no-
ſtro, qui cum patre & ſpiritu ſancto viuit & regnat in ſe-
cula ſeculorum, Amen.

In illo tempore, aſcendente Ieſu in nauiculam ſecuti ſunt eum diſcipuli eius. Et ecce motus magnus factus eſt in mari, ita vt nauicula operiretur fluctibus. Et reliqua. Matthæi VIII. *Homilia* VI.

INgrediente domino in nauiculam ſecuti ſunt
eum diſcipuli eius, non imbecilles, ſed firmi &
ſtabiles in fide, manſueti & pij, ſpernentes mun-
dum, non duplici corde, ſed ſimplici. Hi ergo ſe-
cuti ſunt eum, non tantum greſſus eius ſequentes, ſed ma-
gis ſanitatem comitantes, & iuſtitiam eius conſectantes. L
Et ecce tempeſtas magna facta eſt in mari, ita vt nauicula
operiretur fluctibus. Cum enim multa magna & miranda
oſtendiſſet in terra, trāſiit ad mare, vt ibidem adhuc excel-
lentiora opera demonſtraret, quatenus terræ mariſque do-
minum ſe eſſe cunctis oſtenderet. Ingreſſus ergo nauiculā
fecit turbari mare, commouit ventos, concitauit fluctus.
Cur hoc? ideo vt diſcipulos in timorem mitteret, & ſuum
auxilium poſtularent, ſuamque potentiam rogātibus ma-
nifeſtaret. Illa tempeſtas nō ex ſe orta eſt, ſed poteſtati pa-
ruit imperantis eius, Qui educit ventos de theſauris ſuis, *Pſal.134.*
Qui terminum mari arenam conſtituit. Dixit enim ei: Vſ-
que huc venies, & non ſupergredieris, ſed in temetipſo cō-
fringentur fluctus tui. Huius ergo iuſſione & præcepto
orta eſt tēpeſtas in mari propter occaſiones ſuperius me-
moratas. Facta eſt tempeſtas magna, & non puſilla, vt ma-
gna, & non puſilla, vt magnum opus & non puſillum o-
ſtenderetur: Quantóque fluctus nauiculæ magis irruebāt,
tanto magis diſcipulos timor conturbabat, vt plus deſide-
rarent ad liberandum ſe mirabilia ſaluatoris. Dominus ve-
rò dormiebat. O res mirabilis & ſtupēda. Is qui nunquàm
obdormiuit, dormit. Is qui cœlum & terram gubernat,
dormit. Is qui nunquàm dormit, neque dormitat, dormire M
dicitur. Dormiebat quidem corpore, ſed diuino nutu con-
turbabat mare, erigebátque fluctus, & apoſtolos conter- *Chriſtus*
rebat ſuam oſtenſurus potentiam: Dormiebat corpore, ſi- *Dormiens*
cuti & ad puteum de itinere fatigatus ſedebat, demon- *Ioan.4.*
ſtrans quia vere humanum portabat corpus quod corru-
ptibile induerat. Ipſe corpore dormiebat, deitate vero cō-
citabat & cōturbabat mare, & iterum complacabat. Dor-
miebat itaque corpore vt apoſtolos ſuſcitaret, faceretque
vigilare: præcipue autem ne omnes nos vnquàm animo
dormiamus, vel intellectu, aut prudentia, ſed vigilare in
omni tempore & iubilare domino, & ſalutem ab eo po-
ſtulare ſtudeamus. Nam quia ipſe qui dormiebat corpore,
illud ſecundum verbum dicit: Ego dormio, & cor meum
vigilat. Ad quem accedentes diſcipuli, ſuſcitabant eum di-
centes: Domine ſalua nos, perimus. Tanto fuerant metu
conterriti, & pene animo alienati, vt irruerent in eum, &
non modeſte ac leniter ſuggererent, ſed turbulenter ſuſci-
tarent eum, dicentes: Domine ſalua nos, perimus. O beati,
O veraces diſcipuli, dominum ſaluatorem vobiſcum ha-
betis, & periculum timetis? Vita vobiſcum eſt, & de mor-
te ſolliciti eſtis? Maris tumore trementes creatorem eius
præſentem ita ſuſcitatis quaſi nō poſſit dormiente corpo-
re fluctus ſedare, vel mitigare? Sed quid reſpondent dile-
ctiſſimi diſcipuli? Paruuli, inquiunt, ſumus adhuc infirmi,
& non-

A & nondum robusti: ideóque timemus, ideóque trepidamus. Necdum vidimus crucem, necdum nos confirmauit passio domini, & resurrectio, nō ascēsio in cœlos, nec promissi descensio sancti spiritus paracleti: propterea fragilitate nutamus, propterea & sæpius audiuimus à domino increpationem pusillæ fidei. Supportamus, toleramus libenter, volūtarie sustinemus. Vnde & nūc dicit Dominus: Quare turbati estis pusillæ fidei? Cur nō habetis fortitudinem? Cur non habetis confidētiam, & fiduciam apud me tenetis? Et si mors irrueret, nónne eam debuistis cōstantissime sustinere? Ad omne enim quicquid euenerit fortitudo necessaria est, ad omne periculum vel tribulationem vsque ad exitum animæ. Similiter & circa delitias, & diuitias, & terrenos honores, animi fortitudo tenenda est, vt neque extollaris ô homo, neque in superbiam erigaris, nō despicias inimicos, nec humilē spernas, neque obliuiscaris dominū, neque derelinquas creatorē, nec existas ingratus. Si ergo in necessitate, & in periculis fortitudo necessaria est, vt viriliter cū fide toleres vniuersa: multo magis circa delitias, vt dictum est, & luxurias fortitudo necessaria est, ne in decipulam incidas diaboli. Quare turbati estis pusillæ fidei? Si potētem me super terrā cognouistis, quare nō creditis quod & in mari potens sim. Si deum me vere esse & creatorem omnium suscepistis, quare nō creditis quòd

B ea quæ à me facta sunt in mea habeam potestatem? Quare ergo dubitastis pusillæ fidei? qui pusillum credit, arguetur: & qui nihil credit, contemnetur. Fragiles in fide corripiētur, alieni omnino à fide punientur. Tales fuerunt Iudæi & Pagani, ideo in malis suis euanuerunt: tales hæretici, ideóque in die iudicij damnabuntur. Tunc surgens imperauit ventis & mari, & facta est trāquillitas magna.] Scriptum fuit: Et exurrexit tanquam dormiens dominus, tanquam potens crapulatus à vino, & percussit inimicos suos in posteriora. Et nunc surgens imperauit ventis & mari,

Psal. 17. & facta est tranquillitas magna. Imperauit ventis & mari sicut creator, sicut suis, vt potens, vt dominus imperauit ventis & mari. Primitus ante discipulos, vt audientes firmarentur in fide, & potentia diuinitatis occulta, imperabat & comminabatur ei, magis autem regebat & placabat illud, secundum quod quidam ait. Imperauit ergo ventis & mari, & facta est tranquillitas. De magno vēto, & tempestate magna mari conturbato & tumēti, facta est tranquillitas magna. Decet hunc magnum magna & miranda facere, ideo paulo ante magna accinctus potentia magnifice conturbauit profundum maris: & nunc iterum in eo ipso ostendens suæ magnificentiam maiestatis, tranquil-

C litatem magnam fieri iussit. Hoc ideo, vt nimium conturbati apostoli magnifice exhilarati lætarentur. Dedit enim per hæc omnia nobis figuram dominus, & doctrinæ imaginem, vt & nos in omni conturbatione, & cōtumelia patientiam teneamus, stabiles simus, fidem non deseramus. Et si omnis iste mūdus tāquam mare ebulliat, atque in furorem consurgat, & si omnes venti & vertigines dæmonū vndique sæuiāt, & si omnes (vt diximus) tempestates maris, id est omnes principatus, & potestates mundi concitētur, & in tumore iracundiæ spument, vt surgāt super sanctos, & si adhuc vsque ad cœlos sese extollant, vt tempestates maris, malignitates, & dolos, & fremitus concitent aduersus aliquem vestrum, nolite timere, nolite turbari, nolite contremiscere, concitantes aduersus aliquem vestrum nolite deficere. Omnes enim quotquot in fidei nauicula cum domino nauigatis, omnes quotquot in hac nimirum sanctæ ecclesiæ nauicula cum domino per hunc vndosum supernatatis mundum, et ipse dominus pio dormiat somno, vestram patientiam & tolerantiam expectās, vel impiorum pœnitentiam & conuersionem sustinens, alacriter accedite ad eum orationibus instātes, atque cum

Patientia & tolerantia.

Ecclesia nauicula.

Psal. 43. propheta dicētes: Exurge, quare obdormis domine? exurge, & ne repellas in finem. Et iterum: Exurge domine adiuua nos, & libera nos propter nomen tuum. Et ipse surgens imperat ventis, id est aeris dæmonum spiritibus: ipsi enim maris tempestates commouēt, hoc est amatos concitant & elatos fluctus, huius principes mundi, ad persecutiones omnibus sanctis immittendas, ad cōtumelias fidelibus ingerēdas. Omnibus dominus imperat, omnibus comminatur, omnia mitigat, facítque trāquillitatem magnam circa opus & spiritum, pacem ecclesiæ, & serenitatem mundo. Scitis nanque quomodo sæpius consilia infidelium commota sunt aduersus veram & firmam ecclesiā, aliquoties hæreticorum, aliquoties paganorum, quam cōminantes & cōterentes huius principes mundi per omnia perdere se ecclesiæ filios arbitrantes. Sed surgēs Dominus increpauit ventos dæmonum, & omnes euanescere fecit audaces aduersarios fidei, magnámque pacem & trāquillitatem dedit ecclesiæ suæ. Homines autem illi in nauicula mirati sunt.] Qui homines? scilicet hanc habētes nauiculam, & ei intendentes nauiculæ. Non putes hic apostolos significatos: nusquam enim inuenimus præter honorē dictos discipulos, sed semper aut apostoli, aut discipuli nominantur. Mirabantur ergo hi homines, hi qui cum eo nauigabant, hi quorum erat nauicula, hi qui in eadem nauicula sese transferebant. Hi mirabantur, & admiratione dignum fuit, mare ac profundum commotum mitigari, eiúsque elatos deplacari fluctus, ventos furentes compesci. Mirabantur ergo dicentes: Qualis est iste, quia vēti & mare obediunt ei.] Non interrogantes dicunt qualis est iste: sed asserentes quia iste talis est cui venti & mare obediūt. E

Qualis est iste, hoc est quantus, quàm fortis, quam potēs, *Exod. 13.* quam magnus. Qualis est iste, maior Moyse, potētior Helia. *4. Reg. 2.* Illi enim ambo, quorum vnus ligno mari percusso cū labore discedit, alius ictu melotæ Iordanem transiit. Iste verò vno verbo mandat illis qui non habent verba, & obediunt ei qui nō habent auditum, & obtemperant ei. Hi qui prudentiæ & intellectus expertes sunt, inclinantur iubenti. Quibus neque loquela, neq; (vt diximus) sermo, obediūt. In eadem autem substantia in qua sunt, & sua natura mouentur, & eius iussioni deseruiūt, ad confusionem mortalium, ad condemnationem corruptibilium. Iubet mari, & non contemnit: dicit ventis & tempestatibus, & mox compescuntur: iubet & omni creaturæ, & nō supergreditur iussionem eius: & vnum hominum genus & vnum quod secundum similitudinem dei honoratum est, cui verbum & prudētia data est, hi soli homines resistūt, hi tātum inobediētes sunt, hi soli contemnūt. Ideóque & hi in iudicio damnabuntur, & à iustitia punientur, velut deteriores mutis animalibus, vel iis quæ sine spiritu & anima sunt in isto mundo. Mirabātur ergo illi quia mare cōpescitur, & venti mitigati sunt: admiremur & nos quando benignitates & beneuolētias ostēdit circa nos dn̄s quādo F nos de periculis saluare dignatur, quando de tumultibus nos liberat, quando ab inimicis insequentibus eruit nos. Miremur, & mirantes gratias agamus, grati obediamus, obedientes timeamus, timentes diligamus, vt æternæ charitatis ab eodem hæredes efficiamur. Mirabantur dicētes: Qualis est iste. Sicut homo videtur, & sicut deus potētiam ostendit, sicut vnus carnalium putatur esse, & super omnia carnalia, magna ostendit mirabilia. Dormit sicut homo, & imperat mari & ventis sicut deus. In nauicula sedet, & omnem creaturam iussione inclinat vbi vult Iesus Christus Dominus noster, qui cum patre & spiritu sancto viuit, & regnat in secula seculorum, Amen.

Et egressus inde Iesus secessit in partes Tyri & Sidonis. Matthæi 15. Homilia Septima.

MIra res ô Euāgelista: Et ecce mulier. Caput peccati, arma diaboli, expulsio paradisi, delicti mater, corruptio legis antiquæ. Et ecce mulier veniebat ad Dominum Iesum. Mulier Chananæa, mulier alienigena, de gentibus nouella plantatio. Mirum negotium: Iudæi fugiunt, Chananæa sequitur, domestici derelinquunt, alienigena hæret, iungere & proximare cupit. Et ecce mulier de finibus illis egressa clamabat dicens: Miserere mei Domine fili Dauid. Mulier hæc Euangelista efficitur. Probauit enim diuini consi-

De gentibus nouella plantatio.

G lij sacramentum, quando & diuinam virtutem obsecratur, & carnis naturam confitetur, dicens: Miserere mei domine fili Dauid. Cōsidera pulchram mulieris mentem, vide quid dicat: Non est bonum inquit, in actibus meis, non mihi de conuersatione iustitia: ad misericordiam tuā confugio, vbi nō cedit, nec requirit locus saluandi. Et quomodo ausa est mulier legis ignara, tam iniqua, sic abrupte accedere ad fontem salutis? Non petiit Iacobum, non rogauit Ioannem, non accessit ad Petrum, sed hos intermittens quid dicit? Non est mihi necessarius fideiussor. Suscepit in se pœnitentiæ patrocinium, & sola cucurrit ad dominum, tenet eum in voce, & dicit: Miserere mei domine fili Dauid. Ideo descendisti, ideo carnem suscepisti, vt ego loquar ad te, & cum fiducia petam. Cherubin aspectum eius tremunt in cœlo, & in terra mulier non formidat: Angeli metuunt in excelsis, & mulier non erubescit in terris. Instat opportune, & vocē suam exaggerat dicens: Miserere mei fili Dauid. Non habeo opus sponsore, per me accedo, per me obsecro miserere mei. Quid tibi opus est? Misericordiam quæro. Quid pateris? Dolorem quem nō suffero. Quid habes? Filia mea captiua tenetur. Quid illi est? Male à dæmonio vexatur. Et quid nunc? Miserere mei domine, pignus meum consumitur, & par corporis mei violatur. Opinio iniqua exit de filia mea. Noli me vereri peccatricem, & miseram, quoniam tu es deus qui secreta consideras. Filia mea male à dæmonio vexatur. Quid desideras?

H Vt liberetur de plaga. Mirabilis luctus concludit vterum meum, & animam meam perturbat sæua tempestas, Quid faciam, nescio: patitur misera, nec sentit tormenta, nec mortem scit timere, nec vitā sperare: Miserere mei. Iacet confusa, & causam tormenti ignorat. Me aspice domine, me exaudi cū fiducia peto, vide diuturna vulnera mea. Illa patitur, & ego deficio: passio eius pauorē cunctis incutit, cunctis sum spectaculum. Quid faciam, aut quò vadā, nescio. Non possum ab illa diuelli, non potest sola derelinqui: non enim de foris venit, sed intus est expugnator, in se habet hostem inclusum & gladium. Nauis est quæ de se concutit tempestatem, non inuenio nomen passionis eius. Miserere mei domine fili Dauid. Vtinā defuncta fuisset filia mea priusquàm sic viueret. Si enim mortua fuisset, & sepulta, transacto iam tempore oblita fuissem, nec meminissem vulneris, aut doloris. Nunc verò cadauer est semper in domo mea, casa mea sepulchrum eius, augetur quotidie vulnus meum, augescit & opprobrium, quoniam video oculis meis toruum aspectum torqueri, manu crinis vittas dissolui & dilacerari, spumas ex ore diffundi, dari voces & mugitum horrendum, sæuire intus inuisibilem inimicum, & pugnam manifestam. Miserere mei domiue, quoniam filia mea erat, & facta est dæmonis esca. Non audeo illi proximare, non ausa sum contingere, prohibet me pauor, expellit ipsa passio dura. Miserere mei fili Dauid.

I Qui ex vobis patres fuerunt, adiuuēt verba mea: quæ matres, lachryment vnà mecum, quia non sufficio exponere dolorē quem mulier ista sustinet. Miserere mei fili Dauid. O prudentia fœminæ, non iuit ad homines seductores, nō secuta est vates fallaces, non quæsiuit inanes ligaturas, aut ad falsa confugit præsidia, sed omnem relinquens diaboli cultum venit ad dominum Iesum omnium saluatorem, & dicit: Miserere mei domine fili Dauid, filia mea male vexatur. Vidisti sensum mulieris, probasti sapientiam eius, sed vide aliud nouum & inexpertum negotium: petit & obsecrat, & lamentum suum produxit in clamorem, & amator omnium deus non respondit ei verbum. Tacet fons vitæ, & pius medicus continet medicinam, & abnegat curam. Quid est hoc? nescio. Si non quærentes contemnis, quare non suscipis pulsantem mulierem? O sapiētia medici. Dominus, inquit, non respondit ei verbum: quapropter, nisi vt detegeret sapientiæ eius veritatem? Propterea dicunt ei discipuli: Dimitte eam, quia clamat post nos. Sed omnipotens deus vitam mulietis, virtutémque pēsabat. Et quid ait? Non sum missus nisi ad oues quæ perierunt domus Israel. Nihil proficiunt nec ipsi apostoli suggerentes: velox medicus differt magis curam, & exulcerat vulnus, & pote-

Perstringit sæculi sui mores.

Silentium Christi.

statem suam arte quadam excusat, vt latentia panderet sacramenta. Non sum (inquit) missus nisi ad oues quæ perie- K
runt domus Israel. Hic modo considerate semonem, & ad
verba mea dirigite intellectum, quoniam profundam vo-
lo comparationem exponere. Non sum (inquit) missus nisi
ad oues perditas Israel. Quid est hoc verbum? Quæ est ista
excusatio tua? Nunquid ideo te corpore velasti, vt vnum
tantummodo angulum liberares? & integrum relinquens orbem, Pontum & Asiam, Ægyptum & Ciliciam & Cappadociam, & reliquas nationes, & de Israel tantummodo curans relinquis terram desertam, nationes despectas, & solis Iudæis factus es liberaror? Non vides iniuriam patris tui in falsis simulacris, & dæmonum cærimoniis exercere? An non etiam hoc prophetę vulgarunt? Quid dicit affinis tuus Dauid? Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem terminos terræ. Quid Esaias qui oculis suis respexit? exurget virga de radice Iesse, qui dominabitur omnibus gentibus, & in eum fines terræ sperabūt. Quid Iacob patriarcha dixit? Non deficiet princeps de Iuda, & dux de femorib' eius, donec veniat dominator omnium cui destinatum est dominium, & hic est expectatio gentium. Quid enim Zacharias propheta? Propter nos (inquit) claudentur portæ æreæ, quoniam ab ortu solis vsque ad occasum gloriabuntur nomen domini in omni loco, & effundentur libamina ante ipsum. Dauid ipse quid iterum dixit? Omnes gentes plaudite manibus, iubilate deo in voce exultationis, quoniā deus excelsus, terribilis, L
rex magnus super omnem terram. Denique quando natus es in carne quos vocasti? Nónne Magos? Nunquid venisti vocare prophetas, qui ipsam salutem gentibus cecinerunt? Apostolos etiam cum mitteres, quid eis mandasti? Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris & filij & spiritus sancti. Et nunc misera hæc mulier acris doloris stimulis coarctata rogat te, & obsecrat pro filia sua vt eam à funesta passione absoluas: modo dicis: Nō sum missus nisi ad oues quæ perierunt domus Israel. Venit ad te Centurio rogans pro puero, & dixisti: Ego veniēs curabo eum. Pendenti latroni paradisum reserasti: Paralytico imperasti, dicens: Surge, tolle lectum tuum & ambula. Lazarus vocatus de monumento rediuiuus surrexit: varia quoque languorum genera verbo sanasti: Latronem liberasti: Meretricem virginibus prætulisti, & solam miserām hanc mulierem Chananæam despicis deprecantem. Quid est hoc verbum, miraculum inauditum? Nunc intendite vt sciatis quale compendium incipit reuelare. Quando liberatus est Israel à plagis Ægyptiorum, & à Pharaonis exercitu, transiuit populus per desertum, præcepit dominus in lege Iudæis, vt non communicarent Chananæis, nec conuenirent cum eis, quoniam sine lege erant idola colentes. Præcepit etiam dominus in lege Iudæis, vt non mercaren- M
tur cum eis, nec connubia in semine eorum miscerent, ne per hoc à suis legitimis priuarentur, & profanis idolorum cultibus iungerentur, Aspice & considera & intende quæ dico, quia adhuc in textura est tela. Mulier ista Chananæa de gente immunda, quibus non licebat communicare cū eis. Quid ergo? Sub lege venerat dominus vt adimpleret, non vt solueret legem. Igitur si ad momentum audisset
mulierem, dicere haberenr Iudæi: Ideo re non audi-
mus, nec sequimur, quoniam soluis legem. Præcepit om-
nis lex abstinere à Chananæis, propter hoc tacet domi-
nus, propter hoc non respondit mulieri. Vide quo-
modo legem conseruat, vt Iudæos confundat dicens:
Quisnam vestrum arguet me de peccato? Ecce non res-
picio ad mulierem Chananæam, ecce clamat sine causa,
obsecrat, & non exauditur. Ecce quomodo teneo le-
gis formam: ne dicatis, quoniam præteristi legem ideo nō
credimus in te. Ergo non ex me, sed ex vobis est error. Ob-
mutescite itaque propter obseruantiam legis, ecce po-
pulus quem non cognouimus seruire festinat. Nolite ita-
que argumento sis occasionibus vti. Ecce à non cogno-
scentibus me cognitus sum, & à cognitis ignoratus.
Ecce alienigenæ obsecundant, & domestici refugiunt.
Hæc est itaque prima causa, qua distulerit dominus re-
spondere

Christus ad gentes quoque missus.

Psal. 2. *Esa. 11.* *Gen. 49.*

Psal. 46.

Matt. 2.

Mat. 28.

Matt 8. *Mat. 9.* *Ioan. 11.*

Deut. 7.

Iudæis cō mercium cum Chananeis prohibitum.

Mat. 5.

Ioan. 8.

Prima causa cur Chananeę non respōderit dominus.

A spondere mulieri. Propterea perstitit domino in clamore dicens: Adiuua me domine.] Ad hoc tamen ipse respondit: Non licet tollere panem filiorum, & mittere canibus.] Qui sunt filij? Iudæi quos confundit, dicens quia fuerunt filij, & facti sunt canes, de quibus Paulus dicit:
Phil.3. Videte canes, videte malos operarios, videte interfectores. Nos verò qui velut canes eramus de gentibus, facti sumus
Gal.3. filij eorum radice, quos ita exhortatur Paulus. Filioli mei quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis. Excusat ergo Iudæos quum dicit: Non licet tollere panem filiorum & mittere canibus. Sed quid respondit mulier? Etiam domine potes, si velis. O mulier violenta: Dominus dicit: Non licet: & illa dicit: Etiam domine potes si velis. Oblita verecundia, & intermisso pudore conatur vincere dominum. Dominus dicit: Non licet tollere panem filiorum & mittere canibus: & illa respondet: Etiam domine sum quod dicis, canem me vocas, canis sum, cognosco nomen meum, confundis me, sed non recedam à te. Canis sum, sequar te quasi canis, vt porrigas mihi aliquid. Non quæro panem filiorum, da mihi vel micas quas catuli manducant, quæ cadunt de mensa dominorũ suorum. O certamen pietatis, O prudentia fœminæ. Canis
Certamen pietatis. sum domine, sum etenim. Itaque nutri me velut canem, quia non possum relinquere mensam domini. Sed quia
B canem me appellas, saltem porrige mihi micas. Dixisti causam meam, distulisti petitiones meas, & manifestasti conditionem meam: adiuua me nunc, quoniam catelli edunt de mensa dominorum suorum. O mulier accepisti
Altera causa cur tacuerit dominus. subito laudem, & inuenta es electis electior: idcirco tacet dominus. Ideo distulit & protraxit vt mentem tuam perpenderet, & viuam de te produceret vocem. Si enim statim vt cœpisti petere, accepisses, recessisses, & nemo fidem tuã probasset, nullúsque mentis tuæ cognouisset arcanum. Nunc autem quia intelligis dei virtutem, & sic te pure cognoscis vt dicas, etiam catelli edunt de mensa dominorum suorum, laudo te, & ego tibi dico: O mulier magna est fides tua, fiat tibi sicut vis.

Homilia de Epiphania domini, quam multi putant esse Adamantij Origenis, licet non plene stilum eiusdem redoleat. Idcirco sicut inter eius opera comperta est, ita inter eadem reponere curauimus. Et est octaua.

Phil.2. Odie verus sol ortus est mundo. Hodie in tenebris seculi nomen exortum est. Deus factus est homo, vt homo fieret deus. Formam domini serui accepit, vt seruus verteretur in dominum. Hodie cœlorum habitator & conditor habita-
C uit in terris, vt homo colonus terræ migraret in cœlum. O
De Christi natiuitate. dies omni sole lucidior. O tempus à cunctis seculis expectantius. Quod præstolabantur angeli, quod Cherubim & Seraphim & cœlorum mysteria nesciebant, hoc in nostro tempore reuelatum est. Quod illi videbant per speculum & per imaginem, nos cernimus in veritate. Qui loquebatur in Israelitico populo per Esaiam, Hieremiam, & cæteros prophetas, nunc nobis per filium loquitur. Vide-
1. Cor. 13 te quid sit inter Vetus testamentum & Nouum. In illo lo-
Heb.1. quebatur per nubilum, nobis loquitur per serenum: Ibi
Exod.3. deus uidebatur in rubo, hic de virgine deus nascitur. Ibi ignis erat populi peccata consumens, hic homo est populi
Luc.2. peccata dimittens, immo dominus ignoscens seruis suis.
Matth.3. Nemo enim potest peccata dimittere nisi solus deus. Siue hodie natus est dominus Iesus, siue hodie baptizatus, diuersa quippe opinio fertur in mundo, & pro traditionum varietate sententia est nobis, illud constat ad liquidũ quòd siue hodie natus ex virgine est, siue renatus in baptismo, & natiuitas carnis & spiritus nobis proficit. Vtrunque mysterium meum est, vtrunque vtilitas mea est. Dei filius non habebat necessarium vt nasceretur & baptizaretur: neque enim peccatum fecerat quod ei remitteretur in baptismo, sed illius humilitas nostra sublimitas est: illius crux, nostra victoria est: illius patibulum, noster triumphus. Gaudẽtes

leuemus hoc signum, in humeris nostris victoriarũ vexil- D
la portemus. Immortale lauacrum portemus in frontibus nostris. Cum dæmones viderint, contremiscent. Qui aurata capitolia non timent, crucem timent. Qui contemnunt scepta regalia, & purpuras Cæsarum & dapes, Christiani sordes & ieiunia pertimescunt. Denique in Ezechiele propheta cum omnes qui missus fuerat angelus occidisset, & interfectio cœpisset à sanctis, illi tantummodo sospites reseruantur, quos T tau literæ, id est crucis pictura signauerat. Exultemus itaque fratres charissimi, & ad crucis similitudinem sanctas in cœlum leuemus manus: cum sic nos dæmones armatos viderint, opprimentur. Quando Moyses erectas habebat manus, vincebatur Amalech. Si paulu- *Exod. 17*
lum illæ conciderant, inualescebat. Antennæ nauium, velorum cornua, sub figura nostræ crucis volitant. Aues quoque ipsæ quando in sublimiora obuoluuntur & pendent per aera extensis alis, imitantur crucem. Sed & trophæa ipsa, & victoriç triumphorum ornatç cruces sunt: Quas nõ solum in frontibus, sed & in animabus quoque nostris habere debemus, vt cum sic fuerimus armati, calcemus su- *Psal. 90.*
per aspidem & basiliscum in Christo Iesu: cui est gloria cum deo patre & spiritu sancto in secula seculorum, Amen.

In illo tempore, dixit Iesus discipulis suis: Cum venerit filius hominis in maiestate sua & omnes angeli eius cum eo, tunc sedebit in sede maiestatis suæ. Et reliqua, Matthæi XXV. Homilia Nona. E

EVangelicus quidem sermo videtur esse manifestus, quasi exhortans homines ad dandum & largiendum, & auertens ab omni inhumanitate & parcitate. Videamus tamen quid quærere in eo oportet propter illos qui aliud nihil arbitrantur in eo nisi exhortationem humanitatis. Certe secundum *De aduentu Christi glorioso.*
gloriosum Christi aduentum fore credit omnis ecclesia, quando & filius dei qui assumptus est in gloria, sic cum gloria huc reuertetur in specie sua & pulchritudine sua, vt corpus eius sit quale fuit cum transformatus esset in monte discipulis tribus coassistentibus ei, vt iam non tribus, nec aliis paucis, sed vniuersis gentibus congregatis ante eum appareat. Et sedebit super sedem glotiç suæ, & tunc *Act. 1.*
segregabit bonos & malos.] Quantum ergo pertinet ad simplicem textum, nec qui à dextris consistunt alia causa laudantur, & in præparatum regnum vocantur, nisi propter humanitatem solam: nec qui sunt à sinistris alia causa confunduntur & deputantur in ignem, nisi propter inhumanitatẽ. Quid ergo si isti qui humani fuerunt, circa virtutes cæteras negligentes fuerũt, consequentur talia hęc pro missa? aut illi qui non fuerunt humani, si alias impleuerunt F
virtutes, maledicti erunt omnino, & igne sunt condemnãdi, & hoc cum ipso diabolo? Vides ergo quod necessariam habet sapientiam sermo. Item tractandum est vtrum in loco futurus est saluatoris aduentus in gloria, an alteram expositionem debemus exquirere. Quis enim locus ille erit, vt accipiat omnes angelos venientes cum Christo in vno aspectu, & omnes gentes illic congregatas? Et de sede gloriæ eius quid est dicendum? Putas corporale aliquod subsellium erit? an etiam hoc opus interpretationem habet subtiliorem? Propterea qui vult omnia rationabiliter intelligere, multam sapientiã inueniet & in istis. Et periculosum quidem est de huiusmodi rebus exponere, sed ne propter intellectus difficultatem plenius tacẽtes derelinquamus eos qui mouentur in his ad fluctuãdũ: pauca de multis secũdum quod possibile est, exponamus. Existimo ergo quoniam erit tempus aduentus Christi, quin imo rãta manifestatio futura est Christi & diuinitatis eius, vt non solũ nullus iustorũ, sed nec aliquis peccatorum ignoret Christũ secundũ quod est, quando & peccatores cognoscent in cõ- *Iudicium extremũ.*
spectu suo sua delicta, & iusti manifeste videbunt semina iustitiæ suæ ad qualem eos perduxerunt finem: & hoc est quod dictum est: Congregabuntur ante eum omnes gẽtes. Cognoscẽt Christũ secundũ quod est, nec ipsi quod

G videntur cognoscere palam eum cognoscunt: sed in fide
tum intrant homines in conspectu eius quando cognitionem eius accipiunt per fidem, sicut scriptum est: Intrate in
conspectu eius in exultatione. Quin magis recte dicuntur
omnes gentes ante eum congregandæ & constituendæ,
quando palam omnibus tam bonis quam malis, tam fidelibus quàm infidelibus fuerit factus manifestus ante oculos mentis eorum, iam non fidei aut diligentiæ alicuius
inquisitione repertus, sed ipsius suæ diuinitatis manifestatione probatus. Non enim in aliquo quidem loco apparebit filiꝰ dei cũ venerit in gloria sua, & in altero nõ apparebit, sed sicut in se secundum comparationem fulguris exeuntis aduentum suum voluit demonstrare, dicens: Si dixe-
Matt.24. rint vobis: Ecce in deserto est, nolite exire: Ecce in domo,
nolite credere. Sicut enim fulgur egreditur ab oriente,
& apparet vsque in occidentem, sic cum venerit filius hominis in gloria sua. Propter quod vbique futurus est, ipse in conspectu omnium erit vbique, & omnes vbique erunt in conspectu ipsius, & sic constituerur ante sedẽ gloriæ eius, hoc est ante regnum eius, & potestatem dominationis eius. Sedes autem eius, aut certe quidam perfe-
ctiores dicuntur sanctorum, de quibus scriptum est: Quo-
Eph.1. niam illic sederunt sedes in iudicio: aut quædam virtutes
angelicæ, de quibus dicitur: Siue sedes, siue dominationes.
Ergo rex seculorum deus verbum, qui & in forma factus
est hominis, sedebit super huiusmodi sedem gloriæ suæ, &
congregbuntur ad eum omnes gentes iam non dispersę in
H dogmatibus falsis, & multis de eo, & sic erunt ante eum:
vt non localiter audiamus iustos ea dicturos quæ sunt dicturi. Quandiu ergo confusi sunt iniqui, nec se cognoscentes, nec Christum in erroribus tenebricati tenentur,
1.Cor.13 & iusti quandiu per speculum & in ænigmate vident, &
ex parte seipsos cognoscunt, non secundum quod vere
sunt, tandiu non sunt segregati boni à malis. Cum autem
propter manifestationem filij dei, omnes ad intellectum
venerint suum, tunc saluator segregabit bonos à malis. Oues autem dicti sunt qui saluantur propter mansuetudinẽ
quam didicerunt ab eo qui dixit: Discite à me quia mitis
Matt.11. sum & humilis corde. Et propter hoc vsque ad occisionẽ
Es.53. parati fuerunt venire imitantes Christum, quia sicut ouis
ad occisionem ductus est, & sicut agnus coram tondente
se sine voce: & non simpliciter sine voce, sed coram tondente, id est coram auferente quæ sunt ipsius & diripiente. Hœdi autem dicuntur mali, qui aspera & dura saxa
male ascendunt, & per præcipitia eorum incedunt. Sic
intelligi mihi videtur, & sanctos à dextris, qui dextera opera operati sunt, & plenius sunt conuersi ad iustitiã quæ
semper à dextris est dei. Propterea secundum dignitates actuum suorum dextrorum a dextris consistunt, & acceperunt mercedem suorum dextrorum dexteram regis, in qua
gloria & requies est. Qui autem ob peruersitatem vitæ
I seipsos separauerunt à dextris, propter opera sua pessima
& sinistra ceciderunt in sinistram: id est in rristitiam tormentorum damnati quòd à sinistris consistunt. Et dicet
ad eos qui sunt à dextris, inuitans eos ad se, Venite: vt
quicquid minus fuerat eis, cum perfectius vniti fuerint
Christo consequantur audientes Venite, & facientes. Ta-
Luc.19. le est quidem & quod dicit apud Lucam: Auferte talen-
Benedicti tum ab eo, & date ei qui habet decem. Ei autem qui non
à domino. habet, & hoc quod videtur habere auferetur ab eo. Vocat
autem illos addico: Benedicti patris mei: vt eminentia
benedictionis eorum manifestetur, qui benedicti sunt à
domino qui fecit cœlum & terram: & forsitan quia sunt
aliqui benedicti inferiores, qui quidem benedicti sunt
non autem patris. Accipite regnum quod vobis patatũ
est ab origiue mundi.] Quod in latino habet constitutionem, in græco habet depositionem mũdi. Esuriui enim
& dedistis mihi manducare & c.] Videtur mihi per hæc
quia vnius iustitiæ species remuneratur: sicut existimant
multi. Absurdum est enim nihil aliud intelligere virtutis in eo qui ita remuneratur, nisi tantum communicationem humanitatis. Non autem hoc dicimus vt negligentius studeamus humanitati, cum sit omnibus fidelibus
præcipue obseruanda: sed vt omnibus adiuti superna gra-
tia virtutibus æqualiter aut penè æqualiter studeamus, K
propterea ex omnibus omnem benedictionem percipiamus in cœlestibus in Christo Iesu. Necesse est enim, vt qui
studiosus est det cibum & potum, & vestimentum Christo esurienti & sitienti & algenti in sanctis, vt hoc modo
& peregrinum colligat, & infirmum visitet, & eat ad eum
in carcerem. Vere autem siue secundum simpliciora facta
intelligamus, siue secundum spiritalia, certum est quoniã
siue hoc siue illo modo quis faciat opus bonũ, & nutriat
animas spiritalibus cibis, siue qualemcunque speciem boni operis quis fuerit operatus ꝑpter deũ, Christo esurienti
& sitienti dat cibũ & potũ: siue quæ fecimus sanctis qui
sunt diuites meritis, pauperes rebus, siue in quibslibet qui
meritis pauperes sunt, & si fuerinr diuites rebus, siue in
qualibuscunque causis mandatũ Christi quis fecerit, Christum cibat & potat, qui fidelium iustitiam & veritatem
manducat & bibit. Item Christo algenti teximus vestimentum, accipientes sapientiæ texturam à deo, vt per doctrinam aliquos doceamus, & induamus eos viscera misericordiæ, castitatem, mansuetudinem, humilitatem, cæterásque virtutes. Quæ omnes virtutes spiritualia sunt vestimenta eorum qui audiunt doctrinam docentium eas, se-
cundum eum qui dicit: Induite vos viscera misericordiæ, Col.3.
benignitatem, humilitatem, mansuetudinem, & c. magis Indumẽ-
autem & ipsum Christum qui super hæc omnia fidelibus tum spiri-
est, secundum eum qui dicit: Induite dominũ Iesum. Cum tuale.
ergo huiusmodi vestimentis vestiuerimus vnum de minimis in Christo credentibus, ipsum dominum videmur ve-
stisse, vt ne quantum ad nos est nudum sit verbum dei in L
mundo. Sed & peregrinum dei filium constitutum debemus induere, & domesticos corporis eius peregrinos in
mundo ab omnibus actibus: sicut & ipse de se & de disci-
pulis suis dixit: Et isti non sunt de hoc mundo, sicut & ego Ioan.7.
non sum de hoc mundo. Et quærit Christus cum suis animam vbi succedat. Quando ergo præparamus cor no-
strum diuersis virtutibus ad receptaculum eius, vel illorũ Luc.22.
qui sunt ipsius, ipsum peregrinantem suscipimus in domũ
pectoris nostri, facientes cœnaculum magnum, mundatũ
& ornatum ad susceptionem Christi peregrinantis in mũdo, cæterorúmque discipulorum ipsius. Quorum enim
verbum suscipimus, ipsos suscepisse videmur in nobis, &
ipsum Christum cuius baiulant verbum. Item in infirmitatis hominibus siue à fide, siue ab aliquo opere bono, aut
scandalum patientibus, Christus infirmatur & scandalum
patitur, sicut ipse dixit ad Petrum quæ carnis sunt sapientem, scandalum mihi es. Sed & omnes discipuli eius dile-
cti simul cum rabulis infirmantur, & scandalum patiuntur Matt.16.
dicentes: Quis infirmatur, & nos non infirmamur? Quis 2.Cor.11.
scandalizatur & non vrimur nos? Et si discipuli coinfir-
mantur infirmis, quanto magis ipse saluator & creator i- M
psorum? Nam quem maior misericordia tenet hominum
infirmorũ, grauius constringit infirmitas talis. Cũ ergo v- Visitare
num fratrem iufirmarorum visitauerimus aut per doctri- fratres
nam, aut per increpationem aut per consolationem: aut Christum.
per cibos, aut per errorem iudicij, aut opera alicuius bona
facientes, & eum fecerimus meliorari in Christo, ipsum
Christum visitauimus infirmum, & cæteros discipulos talibus passionibus coinfirmanres refrigerauimus, sicut Pau-
lus ad Philemonem dicit: Gaudium enim magnum ha- Philem.1
buimus & consolationem in charitate tua, quia viscera
sanctorum requieuerunt per te frater. Et ne putes bla-
sphemiam infirmum dicere Christum. Ipse enim in in- Es.53.
firmitate est crucifixus propter misericordiam, & ipse infirmitates nostras tulit, & omnes noti ipsius. Deinde omne quod hic est, carcer est Christi, & eorum qui sunt
ipsius: propterea eamus ad eos qui in domo vinculorum istorum habentur, & quasi in carcere sunt in hoc
mundo degentes, quasi in carcere naturæ necessitate constricti. Cum ergo abierimus ad tales, & omne opus
bonũ fecerimꝰ in eis, visitauimꝰ eos in carcere, & Christũ
in eis. Videamus autem nisi generaliter hæc intellecta, &
ad simplicem humanitatem exhortãtur, & ad omnia laudabilia

A dabilia facta, vt benedictionem domini dicentis: Venite benedicti patris mei, consequi valeamus digne. Nō autem iusti obliti eorum quæ egerunt, tunc responderant ei dicentes: Domine quando te vidimus esurientem &c. sed humilitatis causa laude benefactorum suorum indignos se proclamantes. Ipse autem volens eis ostendere suam passionem, in suis eam pronunciat esse, in quibus fuerunt fratres eius; dicens: Amen dico vobis, ex eo quod fecistis vni minimorum fratrū meorum, mihi fecistis. Videamus nūc quid dicit iustis: Venite benedicti patris mei: iniustis autē: Discedite à me. Cum fuissent vtique, intelligimus impletum in eis quod dictum est: Omni habenti dabitur, & abundabit: ab eo autem qui non habet, & quod videtur habere auferetur ab eo. Nam propinqui sunt verbo qui seruant dei mandatum: vocantur adhuc vt magis propinqui efficiantur, audientes: Venite benedicti patris mei. Longe autem ab eo sunt, & si videantur assistere ei qui nō faciunt mandata eius: propter hoc tolletur ab eis quòd sibi videātur assistere, audientes: Imò discedite à me maledicti in ignem æternum: vt qui modo vel videntur esse ante eū, postea non videantur. Propter quod & nos debemus cōseruare ne audiamus & ipsi quasi elongantes nosipsos à domino: Discedite à me: & omnia faciamus vt dicat ad nos:

B Venite benedicti patris mei. Cōsiderandum est autē quoniam in sanctis non solum dictum est benedicti, sed cum additamento patris mei, non qualemcunque honorē habentes: id est benedicti non alicuius alterius nisi dei patris. E contra autem quibus dicitur maledicti, non dicitur maledicti patris mei. Nam benedictionis quidem ministrator est, maledictionis autem vnusquisq; sibi est autor, qui maledictionis dignam operationem habemus. Qui autē recedunt à Iesu, decidunt in ignem ęternum, qui alterius generis est ab hoc igne quem habemus in vsu. Nullus enim ignis inter homines est ęternus, sed nec multi tēporis: extinguitur enim cito. Aeternus autem est ignis de quo dicit Esaias in fine prophetiæ suæ: Vermis eorū non moritur, & ignis non extinguitur. A plerisque conscientia accipitur peccatorum quæ torqueat in suppliciis constitutos, quia vitio suo atque peccato tanto caruerūt bono, iuxta illud quod dicitur: Versatus sum in miseriis dum infigitur spina, & in Prouerbiis: Tinea ossium, cor intelligens, & iterum: Sicut tinea vestimentum, & vermis lignum, sic excruciat mœror cor viri. Ita duntaxat, vt non negent præuaricatorum & deum negantium ęterna supplicia, dicēte domino: Ligate ei manus & pedes, & mittite eum in tenebras exte-

C riores, ibi erit fletus & stridor dentium. Si manus audiuimus & pedes, & tenebras exteriores, quæ oculorum pœna est lumen dei non videntium, & fletum qui vtique & ipse ad oculos pertinet, & stridorem dentium, miror quosdam aereum corpus, & paulatim in auras tenues dissoluēdum post resurrectionem introducere, quia dominus potētia maiestatis suæ ad apostolos ingressus est ianuis clausis: qui certe & ante resurrectionem pendulo super mare ambulauit incessu, & hoc ipsum apostolo præbuit Petro, vt qui fide ambulauit, infidelitate postea mergeretur. Cui dictum est, quare dubitasti modicæ fidei? Ignis quoque iuxtà id accipiendus quod & vermis, qui tam diu habeat materiam, qua vorax flāma pascatur. Si quis igitur habeat in conscientia sua zizania quæ inimicus homo dormiente patrefamiliâs superseminauit, hæc ignis exuret, hæc deuorabit incendium, & omnium sanctorum oculis eorū supplicia monstrabuntur, qui pro auro & argento & lapide precioso ædificarunt super fundamētum domini fœnum, stipulam, lignum ignis pabulum sempiternum. Porrò qui volunt aliquando supplicia finiri, & licet post multa tempora, tamen terminum habere tormenta, his vtūtur testimoniis. Cum intrauerit plenitudo gentium, tunc omnis Israel saluus fiet. Et iterum: Conclusit deus omnia sub peccato, vt omnibus misereatur. Et in alio loco dicitur, vel loquitur sanctus: Iram domini sustinebo, quia peccaui ei, donec iustificet causam meā, & auferat iudiciū meum & educat in lucem. Et rursum: Benedico te domine quoniam iratus es mihi, auertisti faciem tuam à me, & misertus es mei.

Ignis æternus. *Esa. vlt.* *Psal. 32.* *Prou. 25.* *Mat. 22.* *Aereum corpus atqui hic error affectus est Origen.* *Mat. 14.* *Ioan. 6.* *Matt. 13.* *1. Cor. 3.* *Etiā hic error affectus fuit Origen.* *Rom. 11.* *Mich. 7.* *Psal. 59.* *Osea 14.* *Psal. 30.*

D Dominus loquitur ad peccatorem: Cū ira furoris mei rursum sanabo. Et hoc est quod alio loco dicitur: Quàm grādis multitudo bonitatis tuæ domine, quam abscondisti timentibus te. Hęc autem replicāt affirmare cupientes post cruciatus atque tormenta futura refrigeria, quæ abscondenda sunt ab his quibus timor est vtilis, vt dū supplicia formidant, peccare desistant. Quod nos dei solius debemus scientiæ derelinquere, cuius nō solum misericordiæ, sed & tormenta in pondere sunt, nouit quem, quomodo, & quādo debeat iudicare: solúmque dicamus quod humanæ cōuenit fragilitati: Domine ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me. Et sicut diaboli & omnium negatorum atque impiorum, qui dixerūt in corde suo nō est deus, credimus æterna tormenta: sic peccatorum, & tamē Christianorum, quorum probāda sunt atque purganda in igne opera, moderatam arbitramur & mixtam clementiæ sententiā iudicis. De quo igne dicitur in Iob: Deuorabit eū ignis qui non succēditur. Miro valde modo paucis verbis expressus est ignis gehennę. Ignis nāque corporeus, vt esse ignis valeat, corporeis indiget fomentis: qui cū necesse est vt seruetur, per cōgesta ligna nutritur, nec valeret nisi succensus esset, nisi refotus subsistere. At contra gehēnę ignis cū sit corporeus, & in se missos reprobos corporaliter exurit, nec studio humano succenditur, nec lignis nutritur, sed creatus semel durat inextinguibilis, & succensione nō indiget, & ardore non caret. Omnipotentis ergo dei iustitia

E futurorum pręscia ab ipsa mundi origine gehennæ ignem creauit, qui in pœna reproborum esse semel inciperet, sed ardorem suum etiam sine lignis nunquam finiret. Sciendū verò est quòd omnes reprobi, qui anima simul & carne peccauerunt, illic in anima pariter & carne crucientur. Cúmque hoc ita sit, considerandum est quoniam regnum quidem non aliis pręparatum dicit à constitutione mūdi, nisi iustis, & ideo reddet eis illud rex eorum Christus. Ignē autem eternum nō illis quibus dicitur: Discedite à me maligni, paratum ostendit, sicut regnum iustis, sed diabolo & angelis eius: quia quantum ad se homines non ad perditionem creauit, sed ad vitam & gaudium.

Purgatoriū Christianorū. *Iob. 20.* *Ignis gehennæ corporeus.* *Mat. 3.*

Maria stabat ad monumentum foris plorans. Et reliqua. Ioannis vigesimo. Homilia de Maria Magdalena, numero Decima.

IN præsenti solennitate locuturi auribus vestræ charitatis dilectissimi, amor venit ad memoriā, quomodo beata Maria Magdalene dominum

F nostrum super omnia diligendo, discipulis fugientibus, cum ad mortem euntem sequebatur, ac veri amoris igne succensa, nimio ardens desiderio indesinenter plorans à monumento non recedebat. Maria enim (vt ait euangelista) stabat ad monumentum foris plorans. Audiuimus fratres Mariam ad monumentū foris stantē. Audiuimus & plorantem: videamus si possumus cur staret, videamus & cur ploraret. Prosit nobis & illius state, prosit & illius plorare. Amor faciebat eam stare, & dolor cogebat eam plorare. Stabat & circunspiciebat, si forte videret quem diligebat. Plorabat verò, quia sublatum existimabat quem quærebat. Dolor renouatus erat, quia prius doluerat defunctum, & nunc dolebat sublatum. Et iste dolor maior erat, quia nullam consolationem habebat. Prima fuit causa doloris quia viuum perdiderat: sed de hoc dolore aliquantulum consolationem habebat, quia mortuum se retinere credebat: Nunc autem de isto dolore consolari non poterat, quia corpus defuncti non inueniebat. Metuebat ne amor magistri sui in pectore suo frigesceret, si corpus eius non inueniret, quo viso recalesceret. Venerat autem Maria ad monumentum, deferens, secum aromata & vnguenta quæ parauerat, vt sicut antea pedes viuentis vnguento pretioso vnxerat, sic & nunc totum corpus defuncti & vnguento vngeret, & aromatibus condiret: & sicut prius ad pedes eius lachrymas fuderat, fleuerat prius, & lachrymis suis pedes eius rigauerat pro morte animæ suæ, veniebat nunc ad mor-

Luc. 7.

G numentũ lachrymis rigare pro morte magistri sui. Quum
autem non inuenisset corpus in monumento, labor vn-
gendi periit, sed dolor lugendi creuit, defuit obsequio qui
non defuit dolori, defuit quem condiret: sed non defuit
quem ploraret, eóque magis plorabat quo magis ille dee-
rat. Plorabat enim vehementer Maria, quoniam additus
erat dolor super dolorem eius, duósque dolores eximios
vno gestabat in corde: quos mitigare lachrymis volebat,
sed non valebat. Et ideo tota posita in dolore, mẽte & cor-
pore deficiebat, & quid ageret ignorabat. Quid enim mu-
lier ista poterat agere nisi plorare, quæ & intolerabilẽ ha-
bebat dolorem, & nullũ inueniebat cõsolatorem? Petrus
quidem & Ioannes venerant cum ea ad monumẽtum, sed
non inuento corpore abierunt ad semetipsos: Maria autẽ
Ioan.20. stabat ad monumentum foris plorans, & quasi desperãdo
sperans, & sperando perseuerans. Petrus & Ioãnes timue-
runt, & ideo non steterunt. Maria autem nõ timebat, quia
nihil suspicabatur sibi superesse quod timere deberet. Per-
diderat enim magistrũ suum, quem ita singulariter dilige-
bat, vt prẹter ipsum nihil posset diligere, nihil posset spe-
rare. Perdiderat vitam animæ suæ, & iam sibi melius arbi-
trabatur fore mori quàm viuere, quia forsitan inueniret
moriens, quem inuenire non poterat viuens, sine quo ta-
men viuere non valebat. Fortis est vt mors dilectio. Quid
H *Cant.8.* enim aliud faceret mors in Maria? Facta erat exanimis, fa-
cta insensibilis, sentiẽs nõ sentiebat, videns nõ videbat, au-
diens non audiebat: sed neque ibi erat vbi erat, quia tota
ibi erat vbi magister erat, de quo tamẽ vbi esset nesciebat.
Quærebat eum & non inueniebat, & ideo stabat ad mo-
numentum & plorabat, tota lachrymabilis, tota miserabi-
lis. O Maria quid spei, quid consilij, aut quid cordis erat
Magdalenæ constantia. tibi, vt sola stares ad monumentum discipulis abeũtibus?
Tu ante illos venisti, & cum illis rediisti, & post illos re-
mansisti. Cur hoc fecisti? Sapiebas plus illis, aut diligebas
plus quàm illi: quia non timebas vt illi? Certe nihil modo
sapiebat Maria nisi diligere, & pro dilecto dolere. Oblita
erat timere, oblita erat gaudere, oblita erat seipsam, oblita
erat denique omnia præter illum quem diligebat super o-
mnia: & quod mirabile est, sic erat oblita vt etiam ipsum
non cognosceret. Credite mihi, si ipsum cognosceret, in
monumento eum non quæreret: & si verba illius corde re-
tineret, non de mortuo doleret, sed de viuente gauderet,
nec de sublato ploraret, sed de resurgente exultaret. Dixe-
rat enim Iesus quod sic moreretur, & quod die tertia re-
surgeret: sed, pro dolor, nimius dolor cor illius reple-
uerat, & memoriam horum verborum deleuerat, sen-
sus nullus in ea remanserat, omne consilium in ea perie-
rat, spes omnis defecerat, solummodo flere supererat.
I Flebat ergo quia flere poterat, & dum fleret inclina-
uit se & prospexit in monumentum, & vidit duos an-
gelos in albis sedentes, vnum ad pedes, & vnum ad
caput, qui dicunt ei: Mulier quid ploras? O Maria, ec-
ce magnam consolationem inuenisti, & forsitan me-
lius tibi contigit quam sperasti. Nam tu quærebas vnum,
& duos inuenisti. Quærebas mortuum, & viuentes repe-
risti. Reperisti eos qui de te curam videntur habere, & qui
volunt dolorem tuum lenire: ille verò quem quæris, do-
lorem tuum negligere, lachrymas tuas non videtur respi-
Matt.7. cere. Vocas eum, & non audit: oras, & non exaudit: quæ-
ris illum, & non inuenis: pulsas, & non aperit: tu sequeris
illum, sed fugit. Heu quid est hoc? Heu quã magna muta-
tio? Heu quomodo mutatum est in contrarium? Iste enim
est Iesus qui modo recessit à te. Et quomodo? Forte nescis
an diligat te. Olim te diligebat, olim à pharisæo te defen-
Luc.10. debat, & à sorore tua diligenter excusabat. Olim laudabat
te, quando vnguẽto pedes ipsius vngebas, lachrymis riga-
bas, & capillis tergebas dolorem tuum mulcebat, peccata
Ioan.11. dimittebat. Olim quærebat te cum non adesses, vocabat
te cum abesses: mandabat tibi per sororem tuam vt ad se
venires. Magister adest, & vocat te. O quàm cito surrexit
Maria vt audiuit, quã sollicite venit, & solito more cecidit
ad pedes tuos. O bone Iesu. Tu quoq; cũ vidisti eã lachry-
mantẽ lachrymatus es. O quã pie consolando eam dixisti:
Vbi posuistis eũ? Denique pro dilectione eius quæ multũ
dilexit te, fratrẽ eius Lazarũ suscitasti, & plãctum huius di- K
lectricis tuæ in gaudiũ conuertisti: & ô dulcissime magi-
ster, quid post hẹc peccauit in te hẹc discipula tua, aut in
quo postea offendit dulcedinẽ cordis tui hẹc amatrix tui,
quia sic recedis ab ea? Nos post hẹc nullũ aliud peccatũ de
ea audiuimus, nisi quia quando sepultus fuisti ante omnes
valde mane venit ad monumentũ tuum, ferens vnguenta
quibus vngeret corpus tuũ: & cũ non inuenisset te in mo-
numẽto, cucurrit & nũciauit hæc discipulis tuis. Illi vene-
rũt, viderunt & abierũt: hæc autẽ stat & plorat. Si hoc pec-
catum est, negare nõ possumus quin ipsa hoc faciat: si autẽ
peccatum non est, sed est amor tui, & desiderium quod
habet de te, quare sic recedis ab ea & abscondis te, tu qui
diligis omnes diligentes te, & qui inueniris ab omnibus
quẹrẽtibus te? Tu enim dicis, Ego diligentes me diligo, &
qui mane vigilauerit ad me inueniet me. Ergo mulier ista
quẹ valde mane vigilat ad te, quur nõ inuenit te? Quare nõ
consolaris lachrymas quas fundit pro te domino suo, sicut
consolatus es lachrymas quas fudit pro fratre suo? Si enim
solito more eam diligis, quur desiderium eius tamdiu pro-
trahis? O verax magister & fidelis, recordare testimonij
quod olim reddidisti Marthẹ sorori eius. Dixisti enim: Ma- *Luc.10.*
ria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea. Vere
optimam partam elegit Maria, quia elegit stare ad pedes L
tuos, & audire sermones tuos. Vere optimam partem ele-
git, quia te elegit. Sed quomodo verum est, Quæ non au-
feretur ab ea, si tu es ablatus ab ea? Quod si ab ea non est
ablata optima pars quam elegit, vt quid plorat? aut quid
quærit? Certe Maria nihil aliud quærit nisi quod elegit: & *Iob.7.*
propter hoc solum plorare non desinit, quia quod elegit
nunc perdidit. Ergo ô custos hominum, aut tu partem quã
elegit custodi in ea, aut ego nescio quomodo verum est,
Quæ nõ auferetur ab ea. Nisi & hoc ita intelligatur, quod
licet tu sis ablatus ab oculis eius, tamen non es ablatus à
corde eius. Sed ô Maria quid iam amplius moraris? quid
turbaris? quid ploras? Ecce habes angelos, sufficiat tibi an-
gelorũ visio: quia forsitan ille quẽ quæris, quẽ ploras, sen-
tit aliquid in te propter quod non vult videri à te. Pone iã
finẽ dolori tuo, sit modus lachrymis tuis. Recordare quid *Luc.23.*
ipse dixerit tibi & aliis mulieribus, Nolite flere super me.
Ergo quid est hoc quod facis? Ipse prohibuit flere, & tamẽ
tu non desinis flere. Timeo ne plorando ipsum offendas,
pro quo sic incessanter ploras. Nam si ipse amaret lachry-
mas tuas, non posset forsitan vt olim, tenere lachrymas
suas. Nunc audi consilium meum. Sufficiat tibi angelorum
consolatio, mane cum illis, interroga illos, & forte scient
quid factum sit de eo quem quæris & quem ploras. Ego M
certe credo quod ipsi ad hoc venerunt, vt testimonium de
ipso perhiberent: & credo quod ille quem ploras, misit
eos pro se & pro te, vt annuncient resurrectionem suam,
& consolẽtur deplorationem tuam. Dicunt enim ei: Mu-
lier quid ploras? quæ est causa tanti doloris tui? Non ab-
scondas à nobis lachrymas tuas, aperi nobis animum tuũ,
& nos indicabimus tibi desiderium tuum. Maria nimio
dolore confecta, tota in excessu mentis posita: nullam re-
cipit consolationem, & ad nullum tendit consolatorem:
sed intra se cogitat dicens: Proh dolor, qualis est ista con-
solatio, qualis est ista visitatio? Onerosi mihi sunt omnes
consolatores, grauant me & non consolantur. Ego au-
tem quæro creatorem, & ideo mihi grauis est ad viden-
dum omnis creatura. Nolo angelos videre, nolo cum an-
gelis manere, quia possunt dolorem augere, & non pos-
sunt penitus delere. Si cœperint mihi multa narrare, & si
voluero illis ad omnia respondere, timeo ne amorem
meum magis impediant quàm expediant. Denique ego
non quæro angelos, sed eum qui fecit me & angelos.
Non quæro angelos, sed meum & angelorum dominum.
Tulerunt Dominum meum: ipsum solum quæram, ipse
solus me potest consolari. Sed nescio vbi posuerunt eum.
Circumspicio si viderem illum, & non video: vellem in-
uenire locum in quo positus est, & non inuenio. Heu me
miseram, quid agam? quò ibo? quò enim abiit dilectus
meus?

A lectus meus? Quæsiui eũ in monumẽto,& nõ inueni: vocaui eũ,& nõ respõdit mihi. Heu me vbi eũ quærã, vbi eũ inueniam? Surgam certe, & circuibo omnia loca quę potero, non dabo somnum oculis meis, non dabo requiem pedibus meis donec inueniam illum quem diligit anima mea. Effundite lachrymas oculi mei, plorate & nolite deficere. Ambulate pedes mei, discurrite, & nolite quiescere. Heu heu quò abiit gaudium meum, vbi latet amor meus? vbi est dulcedo mea? Cur dereliquisti me salus mea? O dolores, ô angustiæ intolerabiles. Angustiæ sunt mihi vndique,& quid eligam ignoro. Si iuxta monumentũ maneo, ego illum non inuenio: si à monumẽto recessero, nescio infęlix quò vadam, nescio vbi eum quæram. Discedere à monumento, mors mihi est: stare ad monumentum irremediabilis dolor est. Melius autem mihi sepulchrum domini mei custodire quàm ab eo longius ire. Si enim lõgius abiero, forte quum rediero ipsum sublatum inueniam, & sepulchrum destructum. Stabo igitur & hic moriar, vt saltem iuxta sepulchrum domini mei sepeliar. O quàm beatum corpus meum, si fuerit sepultum prope magistrum meum. O quàm fęlix anima mea, quæ egrediens de vase fragili corporis mei, mox poterit ingredi in gloriosum sepulchrum domini mei. Corpus meum semper fuit animæ meæ labor & dolor, sepulchrum domini mei erit mihi requies & honor. Hoc ergo sepulchrum non deseram, quia B ita mori erit consolatio mea, & in morte mea erit requies mea. Viuens iuxta illud manebo, moriens illi adhærebo: nec viua nec mortua ab illo separabor. Heu me infælicem. Quare hæc tunc ego non prospexi, quando dominũ meũ sepeliri conspexi? quare cum eo non steti? quare monumentum tunc perseueranter non custodiui? Nunc certe non plorarem sublatum, quoniam aut prohibuissem, aut sublatores subsecuta fuissem. Sed proh dolor ego volui obseruare legem,& dimisi dominum legis. Legi obediui, & eum cui lex obedit non custodiui: quamuis cum Christo manere non fuisset legem trãsgredi, sed adimplere. Pascha enim ab isto defuncto non contaminatur, sed renouatur. Mortuus iste non polluit mundos, sed mundat immũdos. Sanat omnes tangentes se, & illuminat ad se accedentes. Sed quid recolo dolorem meum? Abij, redij, monumẽtum apertum inueni, ipsum autem quem quærebã non inueni. Stabo itaque & expectabo, si forte alicubi appareat. Sed quomodo stabo sola? Abierunt discipuli, & me solam plorantem reliquerunt. Nusquam apparet qui mecum doleat, nusquam apparet qui mecum magistrũ requirat. Apparuerunt angeli, sed nescio pro qua causa apparuerunt. Si me consolari deberent, causam pro qua ploro non ignorarent: si enim non ignorant pro qua ploro, cur dicunt mihi, quid ploras? An ideo interrogant vt me plorare prohibeant? Quæso non mihi suadeant, non hoc moneant, alioquin interficiant. Quid plura? Ego illis non obediam, & dum viuo plorare non desinam, donec dominum meum inueniam. Sed quid faciam vt illum inueniam? Quò me vertam? ad quem ibo, à quo consilium petam? Quem percontabor? Quis mei miserebitur? Quis me consolabitur? Quis indicabit mihi quem diligit anima mea, vbi positus sit, vbi cubet in meridie, vbi quiescat? Quæso nunciate illi quia amore lãgueo,& dolore deficio, nec est dolor sicut dolor meus. Reuertere dilecte mi, reuertere dilecte votorum meorum. O amabilis, ô desiderabilis, redde mihi lętitiam salutaris præsentiæ tuę. Ostende mihi faciem tuam, sonet vox tua in auribus meis: Vox enim tua dulcis, & facies tua decora. O spes mea, ne confundas me ab expectatione mea. Demonstra mihi faciem tuam, & sufficit animę meæ. Dum Maria sic doleret & sic fleret, cum hęc dixisset, conuersa est retrorsum, & vidit Iesum stantem, & nesciebat quia Iesus est. Dixit ei Iesus: Mulier quid ploras? & quẽ quæris? O desiderium animę suę cur interrogas eam quid ploras, & quem quæris? Ipsa paulo ante coram oculis suis cum magno dolore cordis sui viderat spem suam suspendi in ligno, & tu nunc dicis, Quid ploras? Ipsa die tertia viderat manus tuas, quibus sæpe benedicta fuerat, pedes tuos quos deosculata fuerat, & quos lachrymis rigauerat,

Passim alludit ad centones canticorũ Salomonis.

Cant. 3.

Iesu & Magdalenę colloquium.

cruce clauis affigi,& tu dolor eius nunc dicis, quid ploras? D Viderat te expirãtem spiritum suum, videlicet spiritũ tuũ, & tu dicis, quid ploras? Nunc insuper corpus tuum sublatum existimat, ad quod vngendum, vt se quoquo modo consolaretur, veniebat, & tu dicis, quid ploras? quem quęris? Tu scis quia te solum quærit, te solum diligit, pro te omnia contemnit,& tu dicis, quid quæris? Dulcis magister ad quid quæso prouocas spiritum huius mulieris? ad quid commoues animam eius? Tota pendet in te, tota manet in te, tota sperat de te,& tota desperat de se. Ita quærit te, vt quærans nihil quærat, nihil cogitet præter te. Ideoque forsitan non cognoscit te, quia non est in sese, sed propter te est extra se. Quur ergo dicis quid ploras? quem quæris? An putas quod ipse dicat, te ploro, te quæro, nisi tu prius inspiraueris & dixeris in corde eius, ego sum quem ploras & quem quæris? An putas quod ipsa cognoscat te, quamdiu volueris celare te? At illa existimans quia hortulanus esset, dixit ad eum: Domine, si tu sustulisti illum, dicito mihi vbi posuisti eum,& ego eum tollam. O dolor miserabilis, amor inenarrabilis. Mulier ista, quia densa nube doloris obtecta non videbat solem, qui mane surgens radiabat per fenestras eius,& per aures corporis sui, iam intrabat domum cordis sui: sed quoniam amore languebat, isto languore sic oculi cordis eius caligabant, vt non videret quem videbat: videbat enim Iesum, sed nesciebat si esset Iesus. O Maria si quæris Iesum, cur non cognoscis Iesum? Et si cognoscis Iesum, quid quęris Iesum? Ecce Iesus E venit ad te,& quem quęris quęrit à te Mulier quid ploras? Et tu eum hortulanum existimas, vt ipsum non cognoscas. Etenim Iesus est & hortulanus, quia ipse seminat omne semen bonum in horto animæ tuæ, & in cordibus fidelium suorum. Ipse omne holus plantat bonum,& rigat in animabus sanctorum, ipse est Iesus qui tecum loquitur. Sed forsitan eum ideo non cognoscis, quia tecum loquitur: mortuum tu quæris, & ideo viuentem non agnoscis. Nõne in veritate comperi hanc esse causam pro qua à te recedebat,& pro qua tibi nõ apparebat? Cur enim tibi appareret quẽ nõ quęrebas? Tu certe quęrebas qđ nõ erat,& nõ quærebas qđ erat. Tu quærebas Iesũ, & nõ quærebas Iesũ. Ideoq; vidẽdo Iesum, nesciebas Iesum. O pie & dulcis magister, non possum omnino excusare hanc discipulã tuam, non possum libere defendere hunc errorem eius,& tamen errabat, quia talem te requirebat qualem te viderat, & qualem in monumento positum reliquerat. Viderat quippe defunctum corpus tuum de cruce deponi, & in monumento reponi: tantúsque dolor inuaserat eam de morte tua, vt non posset sperare de vita tua: & tantus dolor inuaserat eam de sepultura tua, vt nihil posset cogitare de resurrectione tua. Denique Ioseph posuit in monumento F corpus tuum, Maria sepeliuit ibi pariter spiritum suum,& ita indissolubiliter iunxit, & quodammodo vniuit eum cum corpore tuo, vt facilius posset separare animam se viuificantem à viuificato corpore suo, quam spiritum suum te diligentem à defuncto corpore tuo. Spiritus enim Mariæ magis erat in corpore tuo quàm in corpore suo: cúmque requirebat corpus tuum, requirebat pariter spiritum suum: & vbi perdidit corpus tuum, perdidit cum eo spiritum suum. Quid igitur mirum si sensum non habebat quæ spiritum amiserat? Quid mirum si te nesciebat, quæ non habebat spiritum quo scire debebat? Redde ei itaque spiritum suum quem habet in se corpus tuum, & mox recuperabit sensum suum, & relinquet errorem suum. Sed quomodo errabat quæ sic pro te dolebat, & sic te amabat? Certe si errabat, indubitanter dico quod ipsa errare se ignorabat, & sic error non procedebat ab errore, sed ab amore & dolore. Igitur misericors & iuste iudex, amor quem habebat in te, & dolor quem habebat pro te, excuset eam apud te, si forte erret de te: nec attendas ad mulieris errorem, sed ad discipulæ amorem, quæ non pro errore, sed pro dolore & amore plorabat, & dixit tibi, Domine si tu sustulisti eum, dicito mihi vbi posuisti eum,&ego eum tollã. O quam scienter nescit, & quàm docte errat. Angelus di-

Iesus quatenus hortulano similis.

Mat. 27. Luc. 23.

G xit tulerũt & poſuerunt : & non dixit tuliſtis & poſuiſtis: quoniam angeli nec de monumento te tulerũt, neque te in aliquo loco poſuerũt. Tibi verò dixit: Si ſuſtuliſti eum, & vbi poſuiſti: quia tu reuera teipſum de monumento ſuſtuliſti, & in loco vbi es poſuiſti. Angelis non dixit, dicite mihi: quoniam angeli non poterãt ex toto dicere quod de te factum fuerat, & vt factum fuerat. Tibi verò dicit, dicito mihi: quia nõ eſt impoſſibile tibi dicere, quod poſſibile tibi fuit facere. Tu enim virtute tua ſurrexeras, & quod de te factum fuerat tu ipſe feceras. Quid eſt autem hoc domine, quia Maria tam crebro dicit & repetit verbum iſtud, vbi poſuiſti eum? Dixerat autem apoſtolis primo vbi poſuerũt eum: hoc idem poſtmodum dixit angelis, vbi poſuerũt eũ: & nũc tibi dixit de te: vbi poſuiſti eum. Multum dulceſcit verbũ hoc in corde eius, quod ſic abũdat in ore eius. Certe dulce magis hoc facit dulcedo tua, facit & hoc ipſa pro amore tuo, quoniã meminit te dixiſſe de fratre ſuo, vbi po-

Ioan. 11. ſuiſtis eum? Ex quo enim audiuit verbum hoc ab ore tuo, conſeruauit illud diligenter in corde ſuo, & delectata eſt vti eo in ſermone ſuo. O quantum diligit perſonam tuam, quæ ſic diligit vocem tuam. O quantum deſiderat videre vultum tuum, quæ tam deſideranter pronũtiat verbũ tuũ: & quàm libenter oſcularetur pedes tuos, quę tam libenter

H loquitur ſermones tuos. Quid eſt hoc etiam ô bone Ieſu quod dicit ad te de te, & ego eum tollam? Ioſeph timuit, & non fuit auſus tollere corpus tuũ de cruce, niſi de nocte, & niſi hoc peteret à Pilato: Maria verò noctem non præſtolatur, nec Pilatũ reueretur, ſed audacter promittit dicens, & ego eũ tollã. O Maria ſi corpus Ieſu forte poſitum eſt in atrio principis ſacerdotũ, in quo princeps apoſtolorũ calefaciebat ſe ad ignem, quid factura es? Ego eũ tollã. O mirabilis mulieris audacia. O mulier nõ mulier. Et ſi ancilla oſtiaria interrogauerit te quid factura es? Ego eum tollam. O ineffabilis huius mulieris amor, ô mirabilis mulieris audacia, ô mulier non mulier: nullum locum excipit, nullum anteponit, ſine timore dicit, abſolute promittit, dicito mi-

Matt. 9. hi vbi poſuiſti eũ, & ego eum tollam. O mulier magna eſt fides tua, magna eſt conſtãtia tua. Tu ergo bone dñe quur oblitus es dicere, Fiat tibi ſicut vis, & cõfide quia fides tua te ſaluã fecit? Nũquid oblitus es miſereri? Cur igitur nõ dicis ei vbi poſuiſti te, vt ipſa tollat te ſuper cor ſuũ, & portet in corpore ſuo, & annũciet te diſcipulis tuis? Noli quęſo dulcis magiſter illius vltra protrahere deſiderium, quia ecce iam triduo ſuſtinet te, nec habet quid manducet, ne-

I que habet vnde ſatiet animam ſuam eſurientem, niſi te manifeſtando porrigas illi panem corporis tui, & de fragmen-

Mar. 14. tis tuis repleas cophinũ cordis ſui. Si ergo non vis vt defi-

Ioan. 6. ciat in via, refrigera & cõforta viſcera animæ eius dulcedine ſaporis tui. Tu es enim panis viuus, qui habes in te delectamentũ, & omnem ſaporem ſuauitatis. Non enim diu poterit retineri vita corporis eius, niſi tu cito manifeſtes te vitam animæ eius. Dicit ei Ieſus: Maria. Cõuerſa dixit ei, Rabboni, quod dicitur magiſter. Dicit ei Ieſus: Noli me

Magd. agnoſcit dominum. tangere. O mutatio dexteræ excelſi. Conuerſus eſt dolor magnus in gaudiũ magnum, mutatæ ſunt lachrymę doloris in lachrymas amoris. Vbi Maria audiuit, Maria: (Sic enim cõſueuerat eam vocare magiſter ſuus) pręſenſit in nomine quandam ſingularem vocationis dulcedinem, & per eam cognouit ipſum à quo vocabatur eſſe magiſtrũ ſuum. Tunc reuixit ſpiritus eius, & reuerſus eſt ſenſus eius. Cúmque Ieſus vellet adhuc adiũgere, non potuit hęc Maria patiẽter expectare, ſed præ nimio gaudio interrupit ea dicẽs: Rabboni. Nõ enim arbitrabatur ſe indigere verbo quę inuenerat verbũ, & longe vtilius arbitrabatur tangere verbũ quam audire quęlibet verba. O amor fortis & impatiens. Non ſufficiebat illi videre Ieſum, & loqui cum Ieſu, niſi etiam tangeret Ieſum. Sciebat enim quia virtus de illo exibat, & ſanabat omnes. O piiſſime domine & dulciſſime magiſter, quam bonus es his qui recto ſunt corde, & quã ſuauis es his qui recto ſunt corde, & humiles ſunt ſpiritu. O quàm beati qui in ſimplicitate cordis quęrunt te, & quã fœlices qui ſperant in te. Verum certe eſt & indubitanter verum, quod tu diligis omnes diligentes te, & nunquam derelinquis ſperantes in te. Ecce enim dilectrix tua ſimpli- K
citer quęrebat te, & veraciter inuenit te: Sperabat in te, & non eſt derelicta à te: ſed plus eſt cõſecuta per te quam expectaret à te. Sequamur igitur fratres huius mulieris affectum, vt perueniamus ad effectum. Ploret vnuſquiſque ad Ieſum, & quęrat fideliter Ieſum, quia non celauit ſe quęrẽti peccatrici. Diſce peccator homo à peccatrice muliere, cui tamen dimiſſa ſunt peccata ſua, diſce plorare Dei abſentiam, & deſiderare eius pręſentiã. Diſce à Maria Ieſum amare, & in Ieſum ſperare, & quęrendo Ieſum inueſtigare, nulla aduerſa formidare, nullã conſolationẽ extra Ieſum accipere, omnia propter Ieſum cõtemnere. Diſce à Maria quærere Ieſum in monumento cordis tui. Reuolue lapidẽ ab oſtio monumenti dei, amoue omnem duritiem, & repelle omne obſtaculum à fide tua. Tolle omnẽ concupiſcentiã mundi à corde tuo, & diligenter perſcrutare ſi ſit Ieſus in eo. Si autẽ non inueneris in eo Ieſum, ſta foris & plora, permane in fide, & reſpice foris ad alios ſi forte in aliquo videris eũ, & plorando ora Ieſum vt dignetur intrare ad te, & inhabitet in te. Et ne forte erecta ceruice repellas eũ à te, humiliando inclinate. Et iterum reſpice in monumentum dei quod eſt in te: & ſi videris ibi angelos, vnum ad caput, & vnum ad pedes, id eſt ſi cognoueris in corde tuo quaſi cœleſtia deſideria, tam ad actiuam quã ad L
contemplatiuam pertinentia, per quæ tamen adhuc non poſſis videre & habere Ieſum, noli his contentus eſſe, noli adhuc deficiendo quieſcere, ſed plora, & quęre Ieſum in te donec inuenias. Et ſi forte aliquãdo tibi apparuerit, & deſiderio tuo ſe repræſentauerit, noli à te præſumere tãquam tu eum cognoſcas, ſed interroga illũ, & ora vt indicet tibi ſeipſum. Audeo tibi cõfidẽter promittere, ſi in fide ad monumentum cordis tui ſteteris, ſi plorando Ieſum quęſieris, & quęrendo perſeueraueris, ſi te cum humilitate inclinaueris, ſi exemplo Marię nullam conſolationem de Ieſu niſi Ieſum recipere volueris, ipſo reuelante ipſum inuenies & ipſum cognoſces, ita vt non ſit neceſſe ab iis quærere vbi ſit Ieſus, ſed tu magis indicabis eum nuncians aliis, Quia vidi dominum, & hæc dixit mihi: Cui eſt honor & gloria cum patre & ſpiritu ſancto in ſecula ſeculorum, Amen.

Nunc ab hypotheſi ad theſim deſcendit, de fide in Chriſtũ.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI PRAEfatio in explanationem Origenis ſuper epiſtolam Pauli ad Romanos, ad Heraclium.

VOlentem me paruo ſubuectum nauigio oram M
tranquilli littoris ſtringere, & minutos de græcorum ſtagnis piſciculos legere in altum frater Heracli laxare vela compellis, relictóque opere quod in transferendis Homiliis ſenis Adamantij habebã, ſuades vt noſtra voce quindecim eius volumina, quibus epiſtolam Pauli ad Romanos diſſeruit, explicemus: in quibus ille dum ſectatur Apoſtoli ſenſum, in tam profundum pelagus effertur, vt metus ingens ſit illuc eum ſequi, ne magnitudine ſenſuum, velut immanitate opprimar vndarum. Deinde nec illud aſpicis, quod tenuis mihi eſt ſpiritus ad implendam eius tam magnificam dicendi tubam. Super omnes autem difficultates eſt quod interpolati ſunt ipſi libri. Deſunt enim ferè apud omnium bibliothecas (incertum ſanè quo caſu) aliquanta ex ipſo corpore voluminis: & hæc adimplere in latino opere, & integram cõſequentiam dare, non eſt mei ingenij, ſed vt tu credis qui exigis, muneris fortaſſe diuini. Addis autem ne quid laboribus meis deſit, vt omne hoc quindecim voluminũ corpus, quod græcus ſermo ad quadraginta ferè aut eo amplius milia verſuum produxit, abbreuiem, & ad media ſi fieri poteſt, ſpatia coarctem. Dura ſatis imperia, & tanquã ab eo qui pondus operis huius ſcire nolit impoſita. Aggrediar tamen, ſi forte orationibus tuis quæ mihi tãquam homini impoſſibilia videntur, aſpirante domino poſſibilia fiant. Sed ipſum iam, ſi videtur Origenem, qualiter pręfationem ſuſcepti operis dirigat, audiamus.

Deſunt aliquot libri Origenis in epiſtolam ad Rom.

Origenis

ORIGENIS ADAMANTII

PRESBYTERI PRÆFATIO IN EXPLANATIONEM sancti Pauli ad Romanos, diuo Hieronymo translatore.

Causa difficultatis epistolę ad Romanos.

Vod cæteris apostoli Pauli epistolis difficilior putatur ad intelligendum hæc quæ ad Romanos scripta est, duabus mihi videtur fieri ex causis. Vna quod elocutionibus interdum cõfusis & minus explicitis vtitur. Alia, quod quæstiones in ea plurimas mouet, & eas præcipue quibus innitentes hæretici astruere solent, quod vniuscuiusque gestorum causa non ad propositum debeat, sed ad naturæ diuersitatem referri: & ex paucis huius epistolæ sermonibus totius scripturæ sensum qui arbitrij libertatem concessam à deo homini docet conantur euertere. Propter quod deprecantes prius deum qui docet hominem scientiam, & qui dat per spiritum verbum sapientiæ, quique illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, vt dignos nos facere dignetur intelligere parabolas & obscuros sermones dictaque sapientium & ænigmata, ita demum explanationis Pauli ad Rom. contingemus exordium, præmittentes hæc quæ ab studiosis obseruari solent, quòd videtur Apostolus in B hac epistola perfectior fuisse quàm in cæteris. Etenim cum primam ad Corinthios scriberet, erat quidem in magnis profectibus, aliquid tamen de seculo vt nutabundus eloquitur, cum dicit: Sed macero corpus meum & seruituti subiicio, ne forte cũ aliis prædicauerim ipse reprobus efficiar. Sed & ad Philippenses scribens quiddam in se minus adhuc esse illius quam postea assecutus est perfectionis ostendit, cum dicit conformari se morti Christi, si quomodo occurrat in resurrectionem quæ est à mortuis. Non enim diceret si quomodo, si ea iam res indubitata videretur. Sed in consequentibus eiusdem epistolæ hæc eadem ostendit cum: Nõ quod iam consecutus sim, aut iam perfectus sim, sequor autem vt comprehendam in quo & comprehensus sum à Christo. Fratres ego me ipse non arbitror apprehendisse. Quod si quis putat per humilitatem dictũ, videat in cõsequentibus quam magna de profectibus suis memoret cum dicit: Vnum autem ea quidem quæ retro sunt obliuiscens, & ad ea quæ in ante sunt me extendens, secundum propositum sequor ad palmam supernæ vocationis dei in Christo Iesu: & post hoc dicit: Quicunque ergo perfecti sumus hoc sentiamus. In quo ostendit duplicẽ esse perfectionem: vnam quæ est in expletione virtutum, secundum quam dicit quod non sit perfectus: & aliam cum ita quis proficit vt decidere non possit, neque retrorsum aspicere: secundum quam dicebat: Quicunque ergo C perfecti sumus hoc sentiamus. Quomodo ergo docebitur perfectior iam secundam ad Corinthios scripsisse quàm primam? Ex his sine dubio quæ in scripta referuntur, cum dicit: Tribulationem patimur, sed non angustiamur: aporiamur sed non exaporiamur: persecutionem patimur, sed non derelinquimur: deiicimur, sed non perimus. Semper mors Iesu in corpore nostro manifestatur. qui ergo mortẽ Iesu in corpore suo circunferebat nũquã in eo cõcupiscebat caro aduersus spiriũt, sed erat ei subiecta, vt pote mortificata ad similitudinẽ mortis Christi. quod si dicat nobis aliquis hæc verisimilia nõ videri, quia nõ multũ temporis inter primã epistolã fuerit ac secundã, potest ex eo euidentius noscere, quod in prima epistola eiectum eum qui fuerat incesti scelere pollutus, & traditum Satanæ in interitũ carnis, vt spiritus saluus fieret, in secunda iam reuocat, & ecclesiæ membris associat. Quod vtique non faceret, nisi processu temporis dignos in eo fructus pœnitentiæ peruidisset, & quod iam caro interitum quem designarat Apostolus suscepisset, peccato scilicet & vitiis mortua, vt ita demum viuiret deo. Cum ergo tantum spatij fuerit quo peccator incestus salutem spiritus laudabili carnis interitu recepit, quomodo nõ putandum est multo vel ociore cursu Apostolum quæ perfecta sunt assecutum? Sed in illis quidem iste eius fuerit profectus: quantum autem sublimior & eminentior sit ad Romanos scribens, ex ipsius epistolæ sermonibus colligamus, in qua dicit: Quis nos separabit à charitate Christi? Tribulatio? an angustia? an persecutio? an fames? an nuditas? an periculum? an gladius? Sicut scriptum est: Quia propter te morte afficimur tota die, existimati sumus sicut oues occisionis. Sed in his omnibus superuincimus propter eum qui dilexit nos. Certus sum enim, quia neque mors neque vita, neque angustia, neque principatus, neque potestates, neque præsentia, neque futura, neque virtus, neque altitudo, neque profundum, neque alia vlla creatura, poterit nos separare à charitate dei, quę est in Christo Iesu domino nostro. Veritatẽ dico in Christo, & in spiritu sancto. Nunquid videtur eadem sublimitate mentis dixisse: Macero corpus meum & seruituti subiicio, ne forte cum aliis prædicauerim, ipse reprobus efficiar: qua & hic dicit, quia in his omnibus superamus, &: Certus sum enim quia neque mors, neq; vita, neq; angustia, neque principatus, & cętera quę scripsit, poterit nos separare à charitate dei. His igitur nobis prout potuimus de sensu eius in hac epistola E iam perfectiore conceptis, etiam illud haud absurde admonebimus, quod videtur hanc epistolam de Corintho scribere, & aliis quidem pluribus indiciis, euidentius tamen ex eo quod dicit. Commendo autem vobis Phœben sororem nostram ministram ecclesiæ quæ est Cenchris. Cenchris enim dicitur locus Corintho vicinus, imò portus ipsius Corinthi. Et ex hoc ergo apparet de Corintho scripta, & ex eo quod dicit: Salutat vos Caius hospes meus. De quo Caio scribens Corinthiis commemorat dicens: Gratias ago deo meo quod neminem vestrum baptizaui nisi Crispum & Caium. Simile & deinde datur indicium vbi dicit: Salutat vos Erastus ὁ οἰκονόμος τῆς πόλεως arcarius ciuitatis. De quo Erasto ad Timotheum secundam scribens dixit: Erastus remansit Corinthi. Ex quibus omnibus colligi certissima videntur indicia, quod de Corintho scripta sit. Illud sanè non parũ cedit ad intelligentiæ difficultatem, quod multa de lege Moysi in hac eadem connectuntur epistola, de vocatione gentium, de Israel secundũ carnẽ, & de Israel qui non est secundũ carnẽ, de circuncisione carnis & cordis, de lege spiritali, lege literæ, de lege carnis, & lege membrorum, de lege mentis, & de lege peccati, de interiore & exteriore homine: quæ singula præ dixisse sufficiat: in his enim cõtinentia haberi videtur epistolę. Nunc iam prout viam nobis dominus aperire dignatur, ad explanationem ipsius quantocyus properemus. F

Prima nobis quæstio de nomine ipsius Pauli videtur exurgere, cur is qui Saulus dictus est in Actibus apostolorum, nunc Paulus dicatur. Inuenimus in scripturis diuinis quibusdam veterum commutata vocabula, vt ex Abram vocatus sit Abraham, ex Sarai Sara, & ex Iacob Israel. In euangelijs quoque ex Simone Petrus, & filij Zebedæi filij tonitrui nuncupati sunt. Sed hæc ex præcepto dei legimus facta, nusquam verò erga Paulum inuenimus tale quid gestum. De qua re quibusdam visum est, quod Pauli proconsulis, quem apud Cyprum Christi fidei subiecerat, vocabulum sibi Apostolus sumpserit, vt sicut reges solent deuictis (verbi gratia) Parthis Parthici, & Gotthis Gotthici nominari, ita & Apostolus subiugato Paulo Paulus fuerit appellatus. Quod ne nos quidem vsquequaque euacuandum putamus. Tamen quia nulla talis in scripturis diuinis consuetudo deprehenditur, magis ex his quæ in exemplo nostris sunt, absolutionem quæramus. Inuenimus igitur in scripturis aliquantos binis, alios etiam ternis visos esse nominibus, vt Salomonem, eundemque Idida dici, Sedechiam, eundémque Ioachim, Oziam, eũdém-

Marginalia: 1.Cor.9. — Apostolum paulum profecisse. — Phil.3. — Ibidem. — Duplex perfectio. — 2.Cor.4. — Gal.6. — 1.Cor.6. — Rom.8. — Rom.9. — 1.Cor.9. — Rom.16. — 1.Co.1. — 2.Tim.4 — Loci communes obscuriores in hac epistola. — Act.9. — De Saulis & Pauli nominibus. — Gen.17. — Gen.35. — Mar.3. — Act.13. — Plura nomina habentes.

G que Azariam: Aliósque plurimos in Regum vel Iudicum libris, binis nominibus inuenies vocitatos. Sed nec euágelia quidem hunc eundem renuunt morem. Nam & Matthæus ipse refert de se, quod cum transiret Iesus, inuenit *Luc.9.* quendam sedentem ad telonium nomine Matthæum: Lu- *Matt.10.* cas verò de eodem dicit: quia cum transiret Iesus, quendã vidit publicanum nomine Leui, & dixit ei, sequere me. Sed & idem Matthæus in cathalogo apostolorum dicit post multos, Matthæus publicanus, & Iacobus Alphæi, & Lebbæus, & Simon Chananæus. Marcus verò ita refert. Matthæus publicanus, & Thomas, & Iacobus Alphæi, & Thaddæus. Hunc eundem quem Matthæus Lebbæum, Marcus Thaddæum posuit: Lucas verò ita posuit: Mat- *Luc.6.* thæus, Thomas, Iacobus, & Iudas Iacobi. Igitur eundem quem Matthæus Lebbæum, & Marcus Thaddeum dixit, Lucas Iudam Iacobi scripsit. Certum est autem euangelistas non errasse in nominibus apostolorum: sed quia moris erat binis vel ternis nominibus vti Hæbræos, vnius K eiusdémque viri diuersa singuli nominum vocabula posuere. Secundum ergo hanc consuetudinẽ videtur nobis Paulus duplici vsus esse vocabulo: & donec quidem gẽti propriæ ministrabat Saulus esse vocatus, quod magis appellationi patriæ vernaculum videbatur. Paulum autem appellatum esse cum Græcis & gentibus leges ac pręcepta conscribit. Nam & hoc ipsum quod scriptura dicit: Saulus autem qui & Paulus, euidenter non ei tunc primum Pauli *Act.13.* nomen ostendit impositum, sed veteris appellationis id fuisse designat. Hæc ab ipso auctore operis omissa, nos quia id disertionis initiũ videbatur exposcere, putò quod non inconuenienter præmisimus. Cætera iam de explanationum corpore, quibus poterimus compendiis exequemur.

INCIPIT LIBER PRIMVS

EXPLANATIONVM ORIGENIS IN EPISTOLAM PAVLI

Apostoli ad Romanos, secundum Hieronymi orthodoxi egregiíque doctoris translationem ex Græco in Latinum. Cap. I.

H *Rom.8.* *Paulus cur seruus*

PAVLVS seruus Iesus Christi.] De Paulo iam diximus, requiramus nũc cur seruus dicatur is qui alibi scribit: Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timore, sed spiritum adoptionis, in quo clamamus abba pater. Et iterum: Quia autem estis filij, misit deus spiritum filij sui in corda vestra clamantem abba pater. Itaque iam non est seruus sed filius. Quomodo ergo cum etiam his quibus prædicabat, dicat quia iam nõ est seruus sed filius, ipse se seruum profitetur? Siue id secundum illam humilitatem dictum putemus, quam dominus *Mat.11.* docuit dicens: Discite à me quia mitis sum, & humilis cor- *1.Cor.9.* de, non errabimus Neque enim per hoc læditur veritas libertatis in Paulo. Dicit enim & ipse: Nam cum liber sim ab omnibus hominibus, me seruum feci. Seruit ergo Christo, non in spiritu seruitutis, sed in spiritu adoptionis, quia omni libertate nobilior est seruitus Christi. Siue qua imi- *Ioan.13.* tatur eius pronunciatum qui dixerat: Ecce ego sum in me- *Phil.2.* dio vestrum, non sicut discumbens, sed sicut ministrans, & eius qui semetipsum exinaniuit formã serui accipiens, vt sicut iis qui in lege sunt, fit & ipse sub lege, & iis qui sine lege sunt, efficitur etiam ipse sine lege: ita & ipse pro iis qui adhuc serui sunt, & nundum per spiritum adoptionis in libertatem perducti filiorum, seruus efficiatur, contrarium non videbitur. Ad hoc potest etiam illud addi, I quod ad Corinthios scribens idem Apostolus: & de nuptiis vel castitate præcipiens, tanquam alieno nomine quædam de libertate ac seruitute interserit dicens: Seruus vocatus es, nihil cures, sed si potes liber fieri, magis vtere. *1.Cor.7.* Qui enim in domino vocatus est seruus, libertus est domini: Similiter & qui liber vocatus est, seruus est Christi. Precio empti estis, nolite serui fieri hominũ. Quæ vtique nonnullis contra rationem videntur inserta. Quid enim ad nuptiarũ vel castitatis præcepta cõmemoratio seruitutis ac libertatis assumitur? Sed nos sensum Pauli ita intelligimus, quod seruum dicat eum qui iugali conditione cõstrictus est: quia mulier non habet potestatem corporis sui, sed vir eius: & vir non habet potestatem corporis sui, sed eius mulier. Propter quod & in aliis dicit de eis, quia *Rom.7.* non est seruituti subiectus frater vel soror, in talibus scilicet, quod in aliis eos seruituti sciret esse subiectos. Est ergo *1.Cor.7.* seruus vocatus qui in coniugio positus venit ad Christũ, cui dicitur: Seruus vocatus es, nihil ad te attineat: sed & si potes liber fieri, magis vtere: quod in cõiugibus alteri cõtinentiæ libertas, alteri generat periculum castitatis. Non enim debent nisi ex consensu ad tempus vacare orationi, & iterũ in idipsum esse reuertẽdum, ne eos tentet Satanas propter incontinentiam suam. Is ergo qui pro nexu coniugij seruus vocatus est, libertus est domini. Libertus enim neque ex integro liber, neque ex integro seruus est appellatus: si in cæteris virtutibus liber fuerit, si fidei, patientiæ, misericordiæ, iustitiæ tenuerit libertatem, libertus domini appellatur, vtpote qui pro actione virtutis liber sit, & pro L cõiugali necessitate sit seruus. Liber verò est qui sine vxore per puritatẽ continentiæ venit ad Christũ, qui tamẽ seruus Christi efficitur, dum ex integro virtutibus seruit. Pau- *Paulum quidam coniugatũ faciunt, alii nõ ita.* lus ergo (sicut quidã tradunt) cũ vxore vocatus est: de qua dicit ad Philippenses scribẽs: Rogo te etiam germana cõpar, adiuua illas quæ cum ipsa sunt. Ex cõsensu igitur liber effectus seruũ se nominat Christi. Si verò (vt aliis videtur) sine vxore, nihilominus qui liber vocatus est, seruus est *Philip.4.* Christi. Quid est autẽ seruũ esse Christi? quid est seruũ esse verbi dei, sapientiæ, iustitiæ, veritatis, & omniũ omnino virtutum, quæ Christus est? Sed & illud (si videtur) in hoc loco addimus, quod sicut sciẽtia quæ nũc datur sanctis, est per speculũ in ænigmate, & prophetia & vt cętera dona spiritus sancti: ita & libertas quæ nunc sanctis præstatur, nõ- *1.Co.13.* dũ plena libertas est, sed velut per speculũ & in ænigmate: & ideo sancti seruos se esse dicunt ad cõparationẽ illius libertatis quę facie ad faciẽ tribuitur. Quomodo etenim potest in carne quis positus adipisci integram libertatem, vt in nullo iam seruiat carni? Sicut nec adoptionem filiorum quis in corpore positus habere ex integro potest. Atque vtinam hoc saltem obtineri possit in vita mortalium, vt seruus quis Christi ex integro fiat, nõ carni, non sanguini, nõ vanæ gloriæ, non cupiditati, non auaritiæ, non iracundiæ, non inuidiæ, sed qui soli Christo, id est omnibus simul vir- M tutibus seruiat. Hæc de eo quod scriptum est, Paulus seruus Iesu Christi. Vocatus Apostolus.] Hoc nomen, id est vocatus, quia ad omnes pertinet qui in Christo credunt, generale potest videri: sed vnusquisque secundum id quod in eo præuidet & eligit deus, aut apostolus vocatur, aut propheta, aut magister, aut liber ab vxore, aut seruus in cõiuge, & pro diuersitate gratiæ completur illud quod scriptum est: Multi vocati, pauci electi. Sciendum tamen est *Matt.22.* quod possibile est aliquem esse vocatum apostolum, aut *Mat.26. & 27.* vocatum prophetam, aut vocatũ magistrum, & si neglexerit vocationis suæ gratiam, decidere ex ea: sicut & Iudas qui etiam Apostolus vocatus est, & negligens vocationis suæ gratiam ex apostolo factus est prædo proditor. Et fuit quidem vocatus apostolus, sed non fuit electus apostolus. Sed & ille propheta qui in tertio Regnorum libro refer- *Act.1.* tur prophetasse de Hieroboam, vocatus propheta fuit: si *3.Reg.13.* autem electus fuerit, ipsi discutite, quoniam quidem prohibitus panem manducare in Israel, manducauit, & reuertendo captus est à leone. Sunt & multi vocati magistri per omnes ecclesias dei, & vocati ministri, sed nescio qui in his magistri

A magistri electi sint, & ministri electi. Sic & quosdam puto
vocatos quidem vt putentur pati pro Christo, non tamen
electos, id est vocatos martyres: vt sunt illi qui post tor-
mentorum agones & carcerum, nonvsque ad finem in cō-
fessionis tolerantia perdurarunt. Est & vocata virgo, sed
non electa, quæ scilicet virgo sancta non fuerit corpore
& spiritu. Et est vocatus pastor, sed non electus, qui preest
gregi quidem, & lacte eius vtitur, & lanis eius operitur,
Math.6. sed infirmum non requirit, & claudū non colligit, & for-
tem circumscribit in laborem. Ita est & vocatus abstinens,
sed nō electus, scilicet qui ieiunat tristis, & exterminat fa-
ciem suam vt hominibus placeat. Sed & per singulos gra-
tiarum gradus similiter inuenies multos quidem vocatos,
paucos autem electos. Segregatus in Euangelium dei.]

In Paulo non sola generalis vocatio ad Apostolatū de-
signatur, sed electio protinus secundum dei præscientiam
subsecuta per hoc quod segregatus dicitur in Euangelium
dei: sicut alibi ipse de se dicit. Cum autem complacuit
deo qui me segregauit ex vtero matris meę, & vocauit per
Gal.1. gratiam suam, vt reuelaret filium suum in me. Quod ta-
men hæretici ad calumniam vocant, dicentes eum segre-
gatum esse ab vtero matris suæ ob hoc quod in eo naturæ
bonitas erat, sicut econtrario de his qui malæ natureę sunt,
dicitur in Psalmis, quia segregati sunt peccatores ex vte-
B ro. Nos autem dicimus quod neque Paulus fortuito, aut
Cur Paulus segregatus ab vtero ad Euangelij preconiū. naturali differentia electus est, sed electionis suę causas in
semetipso dedit ei, qui scit omnia antequam fiant: neque
peccatores qui separantur à ventre, iudicij iniquitate sepa-
rantur. Denique statim in consequentibus vide quid de eis
dicat sermo diuinus. Scriptū est enim: Segregati sunt pec-
catores ab vtero, errauerunt à veatre, locuti sunt falsa. Si
intelligamus quomodo statim vt de ventre matris proce-
dunt peccatores, errauerūt vel locuti sunt falsa, pariter in-
telligimus quod iusti separantur à ventre. Ergo & Paulus
Gal.1. quod segregatus in euangelium dicitur, & segregatus à vē-
tre matris suæ, causas in eo & merita quibus in hoc segre-
gari debuerit, vidit ille quem non latet mens. Præuidit e-
nim quod abundantius quàm cæteri omnes laboraturus
2.Cor.11. esset in euangelio, quod in fame & siti, in frigore & nudi-
tate, periculis latronum, periculis fluminū, periculis ma-
1.Cor.9. ris, prædicaturus esset euangelium Christi, sciens quod væ
esset sibi si non euangelizaret, & quod maceraturus esset
corpus suum, & seruituti subiecturus, ne forte cum aliis
prædicaret, ipse reprobus efficeretur. Hæc ergo & his simi-
lia & alia multa in eo de ventre matris præuidēs Iesus pro
his segregauit eum in euangelium. Si enim (vt hæretici pu
tant) vel sortis incerto, vel naturæ melioris prærogatiua
fuisset electus, nunquam vtique timuisset, ne si minus cor-
poris sui frena tenuisset, euenire posset vt reprobus fieret,
C vel væ sibi esset futurum si euangelizare cessaret. Denique
Rom.8. & ipse in consequentibus latius disserens ait: Quia quos
præsciuit, & prædestinauit conformes fieri imaginis filij
sui, euidenter ostendens quod eos quos præsciuit deus ta-
les futuros vt Christo se in passionibus conformarent, ip-
sos etiam conformes ac similes imaginis eius prædestina-
Præscientia precedit predestinationē. uit & gloriæ. Præcedit ergo præscientia dei, per quā no-
scuntur qui in se labores & virtutes habituri sint, & ita
prædestinatio sequitur: nec tamen rursus prædestinationis
causa putabitur præscientia. Quod enim apud homines v-
niuscuiusque meritū pēsatur ex præteritis gestis, hoc apud
deum iudicatur ex futuris, & valde impius est qui in hoc
non credit deo, vt quod nos in præteritis videmus, hoc ille
Mar.1. videat in futuris. Segregatus in euangelium dei, inquit. In
aliis locis scripturæ euangelium Christi esse dicuntur, sicut
& Marcus euangelista scribit: Initium Euangelij Iesu Chri
sti, sicut scriptum est in Esaia propheta: Verum quoniam
Christus verbum est, &: In principio erat apud deum,
& deus erat verbum, vnum atque idem dicit euange-
lium dei & euangelium Christi, vel quia ipse dominus
Ioan.1. dicit: Ego & pater vnum sumus. Et iterum dicit ad
Ioan.17. patrem: Omnia mea tua sunt, & tua mea, & glorifi-
Gal.2. catus sum in his. Ergo & euangelium patris euange-
lium filij est. Sed & Paulus dicit: Euangelium meū quod

prædico inter gentes. Quod fortassis vt hæres Christi dicit D
& tanquam in Euangelio cohæres, quia & alibi etiam plu-
rimorum dicit esse Euangelium sicut ad Galatas: Sed & si 2.Cor.4.
velatum est Euangelium nostrum, id est omnium qui co-
hæredes sumus Christi. Verum & secundum hoc quod ip-
se prædicator eius est, recte suum dicit esse Paulus Euan-
gelium.

Quod ante promiserat per ꝓphetas suos in scripturis san
ctis de filio suo.] Vtrū simpliciter accipi debeat euangeliū
per scripturas ꝓpheticas à deo repromissum ad distinctio-
nē alterius Euēgelij ꝙ æternū dicit Ioānes in Apocalypsi,
Quod tunc reuelandum est cum vmbra transierit, & veri-
tas venerit, & cum mors fuerit absorpta, & æternitas re-
stituta, considerato etiam tu qui legis. Cui æterno Euan-
gelio conuenire videbuntur etiam illi æterni anni de qui-
bus Propheta dicit: Et annos æternos in mente habui. Ei-
que adiungi potest & ille liber vitę, in quo sanctorum no-
mina scripta dicuntur. Sed & illi libri qui apud Danielem
cum iudicium consedisset, aperti sunt, vel qui apud Eze- Dan.7.
chielem prophetam deintus & deforis dicuntur inscripti Apo.6.
omnia quæque non attramento, sed spiritu dei viui scripta
memorantur, De quibus quamuis periculosum videatur
chartulis committere, tamen non otiose prætereunda sunt
dicta sapientium & ænigmata, sed subtili admodum men-
tis acie (in quantum res patitur) velut per quoddam spe-
culum contemplanda: ne forte is qui verbum caro factus E
apparuit positus in carne, sicut apostolus dicit: Quia ma-
nifestatus est in carne, iustificatus in spiritu, apparuit ange- 1.Tim.3.
lis: hoc quod apparuit angelis, non eis absque euangelio Es.61.
apparuit: sicut nec nobis quidem hominibus ad quos mis
sum se dicit euangelizare pauperibus, dimittere captiuos
in remissionem, & annunciare annum domini accepum.
Si ergo cum apparuit nobis omnibus hominibus non sine
euangelio apparuit, consequentia videtur ostendere quod
etiam angelico ordini non sine euangelio apparuerit, illo
fortassis quod æternum euangelium à Ioanne memoratū
supra edocuimus. Si verò etiam in reliquis cœlestibus or-
dinibus tale aliquid gestum esse ab eo suspicandum sit, in Apo.14.
ea qua singuli quique sunt forma apparuit eis, annuncians
pacem, quoniam quidem per sanguinem crucis suę pacifi-
cauit non solum quæ in terra, sed quæ in cœlis sunt, etiam Col.1.
tu apud temeipsum discutito. Quod promisit per prophe-
tas suos in scripturis sāctis. Quæ de Christo prædicta sunt
per prophetas, hæc etiam de Euangelio prædicta esse sen-
tiendum est, quamuis Marcus euangelista distinctionē fa-
cere videatur Christi & Euangelij, cum dicit: Qui dimise-
rit patrem & matrem &c. propter me vel propter Euan-
gelium. Quod & si proprie Euangelij promissiones requi-
rendæ sunt, in prophetis abundanter inuenies, vt est illud: F
Dominus dabit verbum euangelizantibus virtute multa, Mar.8.
&: Quàm speciosi pedes euangelizantium bona. Ad hoc Psal.68.
respicit &: Ad omnem terram exiuit sonus eorum, & in fi- Esa.52.
nes orbis terræ verba eorū. & Velociter currit sermo eius: Psal.18.
Sed &: Ecce ego mitto pastores multos, & venatores mul- 147.
tos, & capient eos super omnem montem, & super omnē Hier.16.
collem. Per Hieremiam promittitur, quod nūc Paulus di-
cit de Euangelio, quia promisit deus per prophetas suos in
scripturis sanctis de filio suo. Quod filius secundum car-
nem ex semine Dauid factus.] Factus est autem sine dubio
id quod prius non erat secundum carnem. Secundum verò
spiritum erat prius, & non erat prius, quādo non erat. Ob-
seruandum est enim quia non dicit, prædestinatus est fili⁹
dei in virtute secundum spiritum sanctificationis, sed qui
destinatus est fili⁹ dei in virtute. Et nemo putet nos de hoc
sermone curiosius quàm res patitur perscrutari. Quamuis
enim in latinis codicibus & exemplaribus prædestinatus
soleat inueniri, tamen quod interpretationis veritas habet
destinatus scriptum est nō prædestinatus. Destinatur enim Destinare & prædestinare.
ille qui est, prædestinatur verò ille qui nondum est. Sicut
de his quibus dicit apostolus: Quos autem præsciit, illos
& prædestinauit. Præsciri ergo & prædestinari possunt illi Rom.8.
qui nondum sunt. Ille autem qui est, & semper est, non
prædestinatur, sed destinatur. Hæc dicta sint à nobis pro-

G pter eos qui in vnigenitum filium dei impietatem loquūtur, & ignorantes differentiam destinati & prędestinati: putant eum inter eos qui cum ante non fuerint prędestinati sunt, esse numerandum: qui nunquam prædestinatus est vt esset filius, sed semper fuit sicut & pater. Qui ergo semper est, destinatur vt diximus, non prædestinatur. Qui autem prædestinatur, nondum erat tunc cum prædestinaretur, sed cœpit ex tempore. Necessaria igitur distinctione Apostolus vtitur, eum qui ex semine Dauid secūdum carnem est factus, prædestinatum dicens: eum verò quem filium dei in virtute secūdum spiritum sanctificationis nominat, destinatum. Etenim cum dixisset filium dei, non superfluo addidit in virtute, indicans per hoc quod substantia filius sit secundum spiritum sanctificationis. Christus enim Dei virtus & Dei sapientia dicitur, qui & vapor virtutis Dei, & manatio gloriæ omnipotentis purissima, & splendor lucis æternæ, & imago bonitatis dei appellatur. Sed requiritur si id quod de semine Dauid, secundum carnem est, quod verò in virtute destinatur secundum spiritum sanctificationis, filius Dei & in substantia dei est, quomodo accipiendum est de anima Iesu quæ hic nequaquam cum carne & spiritu sanctificationis vel diuinæ virtutis substantia nominatur? De qua alibi ipse saluator dicit, quia tristis est anima mea vsque ad mortem: & Nūc anima mea turbata est: quam & à semetipso posuit, imò qua vsque ad infernum descendit, de qua & dicitur: Non derelinques animam meam in inferno. Certum est enim quia hæc non de semine Dauid generata sit. Dicit enim, quia quod factum est ex semine Dauid, secūdum carnem est. Quia ergo neque in eo quod secundum carnem est, videtur annumerari, neque in eo vbi descēdit, de qua & dicitur: Non derelinques animam meam in inferno: Destinatur filius dei in virtute secundum spiritum sanctificationis.] Puto quod consuetudine sua Apostolus vtatur etiā in hoc loco, sciens mediam semper esse animam inter spiritum & carnem, & aut iungere se carni, & effici vnum cum carne: aut sociare se spiritui, & esse vnum cum spiritu: ex quo siquidem cum carne sit carnales homines fiant: si verò cum spiritu, spirituales, & idcirco extrinsecus eam non nominat, sed carnem tātum vel spiritum: scit enim alteri horum necessario animam cohærere, sicut & in his ad quos dicit: Vos autem in carne non estis, sed in spiritu: & qui se iungit meretrici vnum corpus est: Meretricem hic carnem uel corpus vocans: Qui autem iungit se domino vnus spiritus est. Ita ergo etiam nunc sciens de anima Iesu, quia sociato domino, & cohærens ei, vnus cum ipso factus sit spiritus sanctificationis, non eam nominauit extrinsecus ne solueret Iesum. Quod deus coniunxit homo non separet. Sanctificationis verò spiritus dicitur secundum hoc quod prębet omnibus I sanctitatem, sicut alibi de eo scriptum est: Qui factus est sapientia nobis à deo, & iustitia, & sanctificatio, & redemptio. Verum occurrunt nobis quædam quæstiones acerbissime commouētes, quomodo videatur Christus descēdere ex semine Dauid, quem constat nō esse ex Ioseph natum, in quem Ioseph series ex Dauid descendentis generationis adducitur. Quibus occurrere quamuis molestum sit secundum literę rationem, tamen respondetur à nostris quod Maria desponsata erat Ioseph, antequam conuenirent, & inuenta est in vtero habens de spiritu sancto. Secundum legem sine dubio contribuli suo & cognato coniuncta est. Et quamuis dicatur ad eam ab angelo, quia & cognato coniuncta est. Et quamuis dicatur ad eam ab angelo, qnia & Elizabet cognata tua ipsa etiam pariet filium in senectute sua: Elizabet autem ex filiabus Aaron esse dicitur, tamen affirmabitur à nostris quod cognationis nomen non solum ad contribules, sed ad omnes qui sunt ex genere Israel, inter se inuicem possit aptari competenter, sicut & idem apostolus de omnibus simul dicit: Qui sunt cognati mei secundum carnem. Hæc quidem & alia similiter respondentur: verum quàm sint valida aduersum assertiones eorum, qui nos de scripturarum testimoniis perurgent, probato qui legis. Nobis tamen hæc intelligenda secundum spiritalem vel allegoricam rationem magis videntur, secundum quod nihil obest etiam quod Ioseph pater Christi dicitur, cum omnino sit pater eius. Quia & in generationibus à Matthæo refertur quod Iosaphas genuerit Ioram, & Ioram genuerit Oziam. In quarto autem Regnorum libro scriptū est, quod Ioram genuerit Ochoziam, & Ochozias genuerit Ioas, & Ioas genuerit Amasiam, Amasias verò genuerit Azariam, ipsum qui interdum Ozias nominatur, & Azarias Ioatham. Hic ergo Ozias, qui & Azarias, cum in tertio Regnorum libro dicatur Amasiæ esse filius, à Matthæo filius Ioræ scribitur, tribus in medio generationibus prætermissis. Cuius rei dissertio, certum est quod non secundum historiam, sed secundum spiritalem intelligentiam constet, quæ non est nobis nunc in transitu pulsanda: in suo enim loco iungetur. Interim sufficit nobis ad eos qui aduersantur respondere, quod sicut Iesus Ioseph filius esse dicitur, ex quo non est generatus, & Ozias genitus ex Ioram, ex quo non est genitus, ita ex semine Dauid secūdum carnem Christus potest accipi, vt quicquid rationis vel assertionis in Ioram protulerunt, & in Ioseph, hoc & in Dauid suscipiendum dicamus. Ex resurrectione mortuorum, Iesu Christi domini nostri.] Quomodo quidem is qui secundum carnem factus esse dicitur ex semine Dauid, filius dei in resurrectione mortuorum, difficile nō est aduertere ei qui legerit illud quod scriptum est: Decebat enim eum per quem omnia, & in quo omnia, multos filios in gloriam adducentem, auctorem salutis eorum per passiones consummare. Finis autem passionum Christi, resurrectio. Et quia post resurrectionē vltra iam non moritur, & mors illi vltra non dominabitur, & iterum dicitur: Quia etsi agnouimus Christum secundum carnem, sed nunc iam non nouimus, ideo omne quod est in Christo, iam nunc filius dei est. Quomodo autem & ad eum qui filius dei est destinatus in virtute hoc referatur, coarctat intelligentiam nostram, nisi quod per indissolubilem vnitatem verbi, & carnis, omnia quæ carnis sunt ascribuntur & verbo, quomodo & quę verbi sunt prædicantur in carne: Iesum verò & Christum, & dominū inuenimus sæpe ad vtramque naturam referri, vt est illud: Vnus dominus noster Iesus Christus, per quem omnia. Et iterum: Si cognouissent, nunquam dominum gloriæ crucifixissent. Primitiuus ergo vel primogenitus ex mortuis dicitur Christus. Sed requirēdum nobis est, si solus primogenitus vel primitiuus ex mortuis, & non habet aliquos secum etiam in primatu participes, de quibus dicit apostolus: Quia suscitauit nos cum Christo, simúlque fecit sedere in cœlestibus. Ne forte ergo & isti quos dicit excitatos esse cum Christo, & cū eo sedere in cœlestibus, & ipsi primogeniti sunt, vel primitiui ex mortuis: sicut & illi fuerūt, qui cum illo suscitati esse dicuntur, cum monumenta aperta sunt, & multa sanctorum corpora qui dormierant surrexerunt, & ingressi sunt in sanctam ciuitatem. Et de his talibus fortassis dicit Apostolus esse ecclesiam illam primitiuorum, quam ascriptam memorat in cœlis.

Per quem accepimus gratiam & apostolatum ad obediendum fidei in omnibus gentibus pro nomine eius.] Per Christum se dicit accepisse gratiam & apostolatum, vtpote mediatorem dei & hominum. Gratiam & apostolatum. Gratia ad laborum patientiam referenda est: Apostolatus ad prædicationis auctoritatem, quia & ipse Christus apostolus dicitur, id est missus à patre: quippe qui ad euangelizandum pauperibus missum se dicit: Omnia ergo quæ sunt, dat etiam discipulis suis. Gratia dicitur diffusa in labiis eius: dat & apostolis suam gratiam, cum qua laborātes dicant: Abundantius verò quàm omnes illi laboraui: Non autem ego, sed gratia dei mecum. Et quia de ipso dictum est: Habentes igitur pontificem & apostolum confessionis nostræ Christum, dat discipulis suis apostolatus dignationem, vt & ipsi efficiātur apostoli dei. Non enim gentes quæ erant alienæ à testamento dei, & conuersatione Israel, credere poterant euangelio, nisi per gratiam quæ apostolis fuerat data, per quam prædicantibus apostolis in fidem obedire dicitur: & in omnem terram de nomine Christi sonus gratiæ eorum commemoratur exisse, ita

Marginal notes: *Ebioneos perstringit qui male sentiebant de diuinitate Christi.* — *1. Cor. 1.* — *De anima Christi dubitatur.* — *Mat. 26.* — *Ioan. 12.* — *Psal. 16.* — H — *Anima nō ex traduce.* — *Anima media inter spiritū & carnē.* — *Rom. 8.* — *1. Cor. 6.* — I — *1. Cor. 1.* — *Qui Christus ex semine dauid cùm modo ex Ioseph.* — *Matth. 1.* — *Luc. 1.* — *Rom. 9.* — K — *Mat. 1.* — *Heb. 2.* — L — *Rom. 6.* — *2. Cor. 5.* — *Communicatio idiomatum et nomina officij.* — *1 Co. 8.* — *1. Cor. 2.* — *Eph. 2.* — *Matt. 27.* — M — *Gratia Apostolatus.* — *Heb. 3.* — *Esa. 61.* — *Psal. 44.* — *1. Cor. 15* — *Heb. 3.* — *Eph. 2.* — *Psal. 18.* — *Rom. 10.*

A ita vt ad eos qui Romæ sunt perueniret, ad quos ait Apostolus: In quibus estis & vos vocati Iesu Christi.] Paulus vocatus Apostolus dicitur, & Romani vocati, non tamen Apostoli, sed vocati sancti in obedientiam fidei. De diuersitate autem vocatorum iam superius diximus. Omnibus qui sunt Romæ dilectis dei, gratia vobis & pax à deo patre nostro, & domino Iesu Christo.] Benedictio hęc pacis & gratiæ quæ datur dilectis Dei ad quos scribit apostolus Paulus, puto quod non sit minor quàm fuit benedictio Noe in Sem & Iapheth, quæ per spiritum impleta est erga
Gen. 9. eos, qui fuerint benedicti. Similiter & ea in qua benedictus est Abrahā à Melchisedech, & Iacob à patre suo Isaac
Gen. 14. 27. 49. & duodecim patriarchæ qua benedicuntur à patre suo Israel, vel benedictio Moysi qui benedixit tribus Israel. Non
Deut. 33. ergo his omnibus inferiorem dico hanc apostoli benedictionem, qua benedixit ecclesias Christi. Ait enim & ipse de se: Puto enim quia & ego spiritum dei habeo. In spiritu
1. Cor. 7. ergo dei scribit Apostolus, & in spiritu benedixit. Per ipsum ergo spiritum benedictiones capient hi qui benedicuntur ab Apostolo: si tamen digni inueniātur super quos veniat benedictio eius. Alioquin fiet illud in eo quod scri-
Mat. 10. ptum est: Si fuerit ibi filius pacis, pax vestra veniet super eum: Sin autem, pax vestra ad vos reuertetur. Quod scriptum est ergo de pace, hoc de gratia fiet, quia gratiam simul coniungit cum pace. Sciēdum verò est, quia hæc apo-
B stoli consuetudo scribendi non erga omnes ab eo seruatur
Salutationes epistolari Pauli confert. ecclesias. Nā ad Corinthios quidem in prima & secunda, & ad Galatas, & ad Ephesios, & ad Philippenses similiter scribit. Ad Colossenses verò: Gratia vobis & pax à deo patre nostro, dicit: & nō addidit & domino nostro Iesu Christo. Ad Thessalonicenses verò prima ita habet: Gratia vobis & pax, & nihil vltra. In secunda verò: Gratia vobis, & pax à deo nostro, & domino Iesu Christo. Ad Timotheum prima & secunda: Gratia, misericordia, & pax à deo patre, & Christo Iesu Domino nostro. Ad Titum verò: Gratia & pax à Deo patre & Iesu Christo saluatore nostro. Et quamuis curiosior videatur huiuscemodi obseruatio, tamen qui nihil otiosum credit in scripturis esse diuinis, etiam horum differentias & diuersitates non inanes putabit. Primum quidem gratias ago deo meo per Iesum Christum pro omnibus vobis, quoniam fides vestra annunciatur in vniuerso mundo.] Quoniam ad quosdam scribens Apostolus, dicit pro omnibus semper gratias agere sicut & nunc ad Romanos: ad alios verò scribens gratias quidem agere, sed non addidit pro omnibus: obseruans inuenies quod vbi dicit pro omnibus se gratias agere, culpas ali-
C quas graues, aut probra non exaggeret, vbi autem aliquos vel arguit, vel notat, non addidit gratiarum actionē, quod pro omnibus gratias agat, sicut ad Corinthios, & ad Co-
Gal. 1. lossenses. Ad Galatas verò omninò non ponit gratiarum actionem, quod eos miratur tam cito transferri ab eo qui vocauit eos in aliud euāgelium. Prima ergo vox incipit ad gratiarum actionē. Agere autē deo gratias, hoc est, sacrifi-
Per Christum sacrificium deo offertur. cium laudis offerre, & ideo addidit: Per Iesum Christum, velut per pontificem magnum. Oportet enim scire eū qui vult offerre sacrificiū deo, quod per manus pontificis debet offerre? Sed & hoc quod dixit: Deo meo, nō est otiose accipiendū. Non enim vox ista potest esse nisi sanctorum, quorū deus dicitur, sicut deus Abrahā, vel Isaac vel Iacob.
Exod. 3. Non potest dominum deū suum dicere is cui deus venter est, aut cui auaritia deus est, aut cui gloria seculi, & pompa
Quē quisque deum habeat. mundi, aut potentia rerum caducarum deus est. Quicquid enim vnusquisque supra cætera colit, hoc illi deus est. Sed videamus quid est pro quo Apostolus gratias agit de suo. Quoniā (inquit) fides vestra annunciatur in vniuerso mun-
Fides Romanorū passim celebrata. do.] Si in vniuerso mundo simpliciter accipiamus, hoc videtur designare quod dicimus in multis locis mundi, hoc est terræ huius, eorum qui Romæ sunt fides & religio prędicatur. Si verò in hoc loco vt etiam in nonnullis mundus designatur qui è cœlo constat & terra, atque omnibus quę
Luc. 15. in eis sunt, potest etiam illud intelligi, quòd virtutes de quibus dicit quia gaudium habeant super vno peccatore pœnitentiā agente, multo magis de conuersione quoque

& fide Romanorum lætentur, nunciantibus sibi angelis D
illis qui ascendunt & descendūt ad filium hominis. Et ipsi enim mirātur de conuersione gētium, & quod in omnem terram exiuit sonus Apostolorum Christi Iesu. Denique & agones ipsorum spectātes in hoc mundo lætantur, sicut & Apostolus dicit: Quia spectaculum facti sumus huic mun- *1. Cor. 4.*
do & angelis & hominibus. Potest tamen & ita intelligi, *Fidei vnitas.*
quod fides ista quā Romani habent, ipsa eadémque sit & non alia quę in vniuerso mundo annunciatur & creditur, quæ non solum in terra, sed etiā in cœlis prędicatur: quia Iesus pacificauit per sanguinem suū non solū quæ in terris *Col. 1.*
sunt, sed & quæ in cœlis, & in nomine eius genu flectunt *Phil. 2.*
non solum terrestria, sed & cœlestia & inferna. Et hoc est in vniuerso munndo fidem prędicari, per quā omnis mundus sit subditus deo. Obseruandum est sanè quia ad hoc quod dixit: Primum quidem, non reddidit verbi gratia vt diceret, secundo autem, sed vt prædiximus de loquutionibus minus finitis: nisi forte videatur in eo reddi cum dicit: Nolo autem vos ignorare fratres. Testis enim mihi est *Deus testis sanctorum.*
deus, cui seruio in spiritu meo, in euāgelio filij eius.] Deus testis est sanctis suis, quia & ipsi testes sunt dei, secundum quod dicit propheta: Eritis mihi testes, & ego testis, dicit Dominus. Sed & saluator ad discipulos dicit: Eritis mihi testes in Hierusalem, & in Samaria, & in omnibus finibus *Act. 1.*
terræ: secundum illud quod scriptum est: Qui confessus *Mat. 10.*
fuerit me, & ego confitebor eum corā patre meo. Videamus autem quid est quod dicit: Cui seruio in spiritu meo. E
Seruire in spiritu simile mihi videtur esse, imò & amplius aliquid quàm adorare in spiritu, sicut & ipse dominus dicebat ad Samaritanam mulierem: Venit hora, & nunc est *Ioan. 4.*
quando veri adoratores adorabunt patrem in spiritu & veritate. Sed & Paulus non solum adorat in spiritu, verum & deseruit in spiritu. Nam adorare quis potest & sine affectu: deseruire verò eius est, quem constringit affectus. Deseruit ergo Apostolus domino, non in corpore neque in anima, sed in meliore sui parte, in spiritu. Hæc enim *2. Thess. vlt.*
tria esse in homine designat ad Thessalonicenses scribens cum dicit: Vt integrum corpus nostrū & anima & spiritus *Dan. 3.*
in die domini nostri Iesu Christi seruetur. Et Daniel dicit: Laudate spiritus & animæ iustorum dominum. Apostolus ergo vbique spiritum præfert, & repudiat carnem, vel quæ carnis sunt. Denique & legis ipsius spiritum laudat: literam verò tāquam carnem spernit cum dicit: Litera occidit, spiritus verò viuificat. Sed & cum dicit: Etenim in *2. Cor. 3.*
quo infirmabatur lex per carnem, Deus filium suum mittens in similitudine carnis peccati: carnem legis, sine dubio literam legis dicit. Per literam nanque infirmabatur *Exod. 16.*
lex, vt non posset impleri: Quis enim impleret vel de sab- F
bato quod scriptum est: Non te mouebis de loco tuo in die sabbatorum? Quomodo enim fieri poterat vt se aliquis penitus non moueret de loco suo in die sabbatorum? vel de legibus lepræ in stamine, vel in pariete, vel in pellicula exortæ? & multa alia in quibus secundum literam tāquam secundum carnem infirmata est lex. Propterea ergo Apostolus dicit, quia lex spiritalis est. Qui igitur legem intelli- *Rom. 7.*
git spiritalem, hic spiritu seruit Deo. Vnde & ad alios di- *Rom. 8.*
cit: Si enim secundum carnem vixeritis, moriemini, hoc est secundum literam quæ occidit. Si autem spiritu actus carnis mortificaueritis, viuetis. Requirendum sanè est, si & patres antiqui & patriarchæ vel prophetæ, qui etiam ipsi fuerunt perfecti in spiritu, Deo serui esse credēdi sunt: qui & Abraham desiderauit vt videret diem domini, & *Ioan. 8.*
vidit & gauisus est: & Moyses & Helias apparuerunt in *Mat. 17.*
gloria cum Iesu colloquentes in monte. In quo ostendi- *1. The. 5.*
tur legem & prophetas cum euangeliis consonare, & in eadem gloria spiritalis aspectus atque intelligentiæ refulgere. Quomodo sine intermissione memoriam vestri facio semper in orationibus meis, obsecrans si quo modo tandem aliquando prosperum iter habeam in voluntate Dei veniēdi ad vos.] Quod sine intermissione pro his quibus scribit orare se dicit, mādati sui memor complet opere quod sermone præcipit. Quod autem dicit obsecrare se si quo modo tandem aliquando prosperum iter habeat, *Paulus quantopere desiderauerit Romanā ecclesiam cernere et alloqui.*

G vt voluntate dei veniat ad Romanos, conſiderãdum quod Apoſtolus ad dei opus ſanctum, & opus Euangelij proficiſcens expectat donec obſecrationibus impetraret non ſolum proſperum ſibi iter fieri, ſed & in voluntate dei proſperum fieri. Vnde & multo magis nobis quibus non eſt vel operis tanta, vel meriti conſcientia, cum aliquid agere diſponimus, à Deo itineris proſperitas poſtulanda eſt. Puto tamen quod etiam hoc voluit intelligi Apoſtolus, quia non ſemper proſperitas itineris dei voluntate perficitur. *Num.* 22 Denique & Balaam iter habuit proſperum eundi ad Balach, vt malediceret populo Iſrael, ſed non fuit illa ex voluntate diuina proſperitas. Et multi in rebus ſeculi proſperis vtuntur ſucceſſibus, & exultant in proſperitatibus ſuis, ſed non eſt talis proſperitas ex voluntate dei, niſi cum tale eſt opus itineris noſtri, quale hic deſignat Apoſtolus.

Deſidero enim videre vos, vt aliquid impartiar vobis gratiæ ſpiritalis ad confirmandos vos, id eſt, ſimul conſolari in vobis per eam quæ inuicem eſt fidem veſtram atque meam.] Primo omnium diſcere debemus eſſe apoſtolicũ, deſiderare fratres, ſed non aliam ob cauſam niſi vt vel cõferamus eis aliquid doni ſpiritalis ſi poſſumus: vel ſi non poſſumus, ipſi vt capiamus ab eis. Sine hoc enim non eſt probabile deſiderium circum eundi fratres. Quod autem dicit: Vt aliquod tradam vobis donum ſpiritale, videtur indicare eſſe aliquid quod donum quidem ſit, non tamen ſpiritale. Nam donum fidei ſine dubio ſpiritale eſt, & donum ſapientiæ & ſcientiæ, & virginitatis ſimiliter. H Vbi autem dicit de nuptiis & de virginitate loquens: *1. Cor.* 7. Sed vnuſquiſque proprium donum habet à Deo, alius ſic, *Prou.* 19. alius autem ſic: Donum quidem dicit eſſe nuptias, quoniã ſicut ſcriptum eſt: A Deo aptatur mulier viro: ſed nõ iſtud donum ſpiritale. Poſſunt & alia multa donum Dei dici, vt diuitiæ & fortitudo corporis, vt formæ decor, vt regnum terreſtre. A Deo enim etiam hæc donantur, ſicut & Daniel dicit: *Dan.* 2. Quia ipſe facit reges & commutat, ſed non ſunt hæc dona ſpiritalia. Beati ſunt ergo illi quibus ſpiritalem gratiam tradere vult Apoſtolus ad confirmationem fidei, vt vltra iam non ſint paruuli, neque circumferantur omni vento doctrinæ. Quod cum fit à Paulo, & ipſe conſolationem capit, opus ſuum firmum & ſtabile videns: & illi conſolantur, quia apoſtolicæ gratiæ participes fiunt.

Nolo autem vos ignorare fratres, quia ſæpe propoſui venire ad vos, & prohibitus ſum vſque adhuc, vt aliquem fructum habeam in vobis, ſicut & in cæteris gentibus: Græcis ac Barbaris, ſapientibus & inſipientibus debitor ſum. Ita quod in me eſt, promptum eſt & vobis qui Romæ eſtis, euangelizare.) Eſt quidem & hyperbaton in hoc I loco, & loquutionis defectio: ſed hyperbaton modo hoc *ordinatio hyperbati* poſſumus reddere. Nolo autem vos ignorare fratres, quia ſæpe propoſui venire ad vos, vt aliquem fructum haberẽ in vobis, ſicut & in cæteris gentibus Græcis ac Barbaris, ſapientibus & inſipientibus, & prohibitus ſum vſque adhuc. Defectio verò elocutionis hoc modo adimplebitur. In eo vbi dicit: Et in cæteris gentibus Græcis ac Barbaris, ſapientibus & inſipientibus, videtur deeſſe quibus: vt ea quæ ſubſequuntur ſic legantur, quibus debitor ſum, & ſit talis conſequentia. Sicut fructum habeo in cæteris gentibus Græcis ac Barbaris, ſapientibus & inſipientibus, quibus debitor ſum: ita quod in me eſt promptus ſum etiam vobis qui Romæ eſtis euangelizare. Nunquam enim apud vllam gentem erubui euangelium meum prædicare, quia virtus dei eſt in eo ad ſalutem omni credenti, Iudęo primũ & Græco: quia in euangelio Dei iuſtitia reuelatur, quę obtecta prius velabatur in lege. Reuelatur autem in his qui ex fide Veteris teſtamenti ad fidem nouam Euangelij veniunt, ſicut in propheta dictum eſt: quia iuſtus etiam ſi in lege adhuc ſit, Deo credens, & famulo eius Moyſi, ex fide viuit: & cum de Euangelio venit, ex fide legis in fide Chriſti dirigitur: ita ex fide in fidem proficit. Hæc quantum ad conſequentiam verborum ipſius Apoſtoli pertinet dicta ſint. Hoc autem quod ſpectat ad intelligentiam requiramus. Quod ait: Quia ſæpe propoſui venire ad vos: charitatem ſuam quam erga Romanos habebat, innotuit. Quod verò addidit: Et prohibitus ſum vſque adhuc, ſi quidem K putetur à deo prohibitus, oſtenditur per hoc etiam id cure eſſe deo, quo vnuſquiſque apoſtolorum vel debeat ire vel non debeat, & quod diſpẽſatione quadam aliis prohibeat quidem, aliis ſinat prædicare verbum dei, ſicut & alibi dicit: Et cum tẽtaremus ire in Bithyniam: prohibuit nos ſpiritus Ieſu. *Act.* 16 In euãgeliis à ſaluatore dicitur: Vobis datum eſt *Mat.* 13. noſſe myſterium regni dei, cæteris autem in parabolis, vt videntes non videant, & audientes non audiant. Si verò: Prohibitus ſum vſque adhuc, ad illum referatur de quo alibi ipſe dicit: Quia impediuit nos ſatanas: competenter *1. Theſ.* oſtendit ſe in orationibus ſine intermiſſione certare, vt deuictis ſatanæ impedimentis, proſperum iter eius fiat in voluntate dei eos videre qui Romæ ſunt. Deſiderat enim, & in orationibus obſecrare non ceſſat, fructum aliquem capere ex ipſis, ſicut ex cæteris gentibus. Vnde velut multarum diuitiarum cupidus Paulus, ex multis rationabilibus poſſeſſionibus reditus deſiderat congregare: congregat fructus ex Græcis, congregat ex Barbaris, congregat ex ſapientibus aliquid etiam ex inſipientibus colligit, dum aliis tanquam perfectis ſapiẽtiam loquitur, aliis tanquam inſipiẽtibus nihil aliud ſe ſcire dicit, niſi Chriſtum Ieſum & hunc crucifixum, dum alios ex lege & prophetis docet, alios ſignis & virtutibus ſuadet. Verum hos omnes fructus affert Paulus, quia tãquam pal- *1. Cor.* 2. mes bonus permanet in vite vera quæ Chriſtus eſt: quem frequentius pater purgat agricola, & ideo fructum pluri- L mum affert. Purgat autem eum in laboribus, in tribulationibus, in perſecutionibus. Sunt enim alij palmites, qui in vite quidem permanent, fructum verò non ferunt, ſed ſunt aridi: Ex quibus ſunt illi, nomine quidem permanent in Chriſto, operibus autem & actibus infructuoſi inueniuntur & aridi, qui dicuntur excidi, & in ignem mitti. *Mat.* 3. & 7. Sicut enim primus Adam quædam vitis fuit, & radix humani generis, quę attulit quoſdam quidem palmites fructuoſos, vt Seth, Enos, & reliquos vſque ad Noe: alios autem infructuoſos & inutiles, vt Cain, & omnem quæ ex ipſo procreata eſt ſtirpem: Ita & in Chriſto, qui eſt nouiſſimus Adam, ſunt quidam palmites fructuoſi, velut in vite vera fructificantes: quidam verò aridi & à patre agricola excidendi. Sed & illud obſeruãdum eſt, quod ſingulari numero Apoſtolus bonorum nominat fructum, ſicut & alibi: *Gal.* 5. Fructus autem ſpiritus, gaudium, charitas, & pax: Opera autem quæ exprobrat, pluraliter profert. Quod ſi quis obiiciat illud quod in pſalmo ſcriptum eſt: Labores fructuũ *Pſal.* 128 tuorum manducabis, pro bono & pluraliter dictum: ſciẽ- *Matt.* 13. dum eſt quod ſicut is qui margaritas negotiatur plures, inueniens vnam precioſam, vendidit omnes & emit illam M vnam: ita quis à pluribus fructibus incipiẽs, ad vnum perfectionis tendere debet fructum. Requirendum nunc eſt, quomodo Apoſtolus Græcis ac Barbaris, ſapientibus & inſipiẽtibus debitor eſt. Quid enim ab ipſis acceperat, vnde eis debitor fieret. Arbitror quidem diuerſis gentibus inde eum effectum eſſe debitorem, quod omnium gentium linguis eloquia accepit per gratiam ſpiritus ſancti, ſicut & ipſe dicit: Omnium veſtrum magis linguis loquor. Quia *1. Cor.* 14 ergo linguarum notitiam non pro ſe, ſed pro his quibus prædicandum eſt accipit, debitor omnibus illis efficitur, quorum accepit à deo linguę notitiam. Sapientibus autem efficitur debitor per hoc quod accepit ſapientiam in myſterio abſconditam, quam perfectis & ſapientibus loqueretur. *1. Cor.* 1. & 2. Quomodo autem & inſipientibus? In quo patientiæ gratiam & longanimitatis accepit. Summæ etenim patiẽtiæ eſt ferre inſipientium motus. Gratiſſime autem addidit in conſequentibus: Ita quod in me eſt promptus ſum & vobis euangelizare. Promptum ſe eſſe teſtatur, quod & a- *1. Cor.* 9. libi dicit: Si volens hoc ago, mercedem habeo. Promptus enim quis eſt prudentibus loqui. De inſipientibus verò ſciendum eſt illud, quod dicit: Si autem inuito diſpenſatio iſta credita eſt mihi, & væ mihi eſt ſi non euangelizauero. Non enim erubeſco euangelium. Virtus enim dei eſt in ſalutem omni credenti.] Multa quidem probra aduerſus euangelium in initio prædicationis exorta ſunt, ſed Paulus

A Paulus patiẽtiã didicerat à ꝓphetis dicẽtibus: Nolite vinci opprobriis eorum, neque cedatis persecutionibus eorum: & sciebat quia euangelium prædicaret non in suasoriis humanæ sapientiæ verbis, sed in virtute spiritus. Definiens ergo quid sit euangelium pronunciat. Virtus enim (inquit) dei est in salutem omni credenti, Iudæo primum & Græco.] Quod dixit: Virtus est dei in salutem, videtur ostendere quia sit aliqua virtus dei quæ non sit ad salutem, sed ad perditionem. Scit quippe & in propheta scripum esse: Et erit hæc virtus mea magna. Et iterum in psalmis dicitur: In virtute tua disperde illos, Et ideo hic dicit: Virtus Dei in salutem. Vidẽdum est ergo ne forte propter istas virtutum dei differentias dextra & sinistra in Deo appelletur, vt virtus in salutem dextra eius, & virt⁹ in qua disperdit, sinistra dicatur. Sed & illud aduertendum est, ne forte quia Christus virtus Dei dicatur, & Euangelium virtus dei, Christus sicut & alia multa, ita etiam Euangelium intelligi debeat, & forte quod æternum dicitur Euangeliũ de ipso dici sentiendum sit. Omni (inquit) credenti, Iudęo primum & Græco.] Græci enim duabus appellationibus omne hominum censuerant genus, id est vel Græcum dicentes esse vnumquenque, vel Barbarum: & distinctio eorum talis fuerat, vt omnis qui Græcus nõ esset, Barbarus haberetur. Sed multo veriore distinctione vtitur Paulus, Iudæos primum
B dicens, & postmodum Grecos, postremum verò Barbaros. Cum enim Græci, quia ipsi legibus vtebantur, omnes reliquos tanquam sine legibus viuentes, Barbaros appellauerint, merito Iudæi etiam ipsis Græcis ab Apostolo præferuntur, quia & ante ipsos legibus viuere cœperunt, & leges eorum à deo & nõ ab hominibus promulgatę sunt. Iustitia enim dei in Euangelio reuelatur ex fide in fidem. Iustitia enim dei in Euangelio reuelatur per id quod à salute nullus excipitur, siue Iudæus, siue Græcus, siue Barbarus veniat. Omnibus enim æque Saluator dicit: Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis. Iustitia enim dei in eo reuelatur ex fide in fidem, sicut scriptũ est: Iustus autem ex fide viuit.] Iam superius diximus, quia & prior populus in fide erat, quia crediderat deo & Moysi famulo eius, ex qua fide nunc ad fidem Euangelij transiit. Quod autem dicit ex testimonio Abacuc prophetæ, quia iustus ex fide in ea viuit, siue is qui in Euãgeliis est, vt etiam legi credat & prophetis: alterum enim sine altero integritatẽ non habet vitæ. Reuelatur enim ira dei de cœlo super omnem impietatem & iniustitiam hominum eorum, qui veritatem dei in iniquitate detinent: quia quod notum est dei, manifestum est in illis. Deus enim illis manifestauit.] De ira dei plenius à nobis in aliis locis dictum est: paucis tamen etiam in præsenti dicetur. Igitur ita Dei nunc reuelari dicitur non in parte aliqua, sed in omnem impietatem & iniquitatem, nec tamen in omnes homines: sed in illos
C solos qui veritatem dei in iniquitate detinent, quibus etiã dicit manifestum esse id quod notum est Dei, ostendẽs esse aliquid dei quod notum sit, & aliquid eius quod ignotum sit. Dicit ergo reuelari iram Dei his qui veritatem in iniquitate detinent. Quæ reuelantur de obscutis & reconditis ad notiam proferutur. Quia ergo & hic non ignorãtibus veritatem, sed tenentibus eam, licet male tenentibus, ita dei de cœlo dicitur reuelari, videtur ꝙ ratione & scientia iram dei manifestatã dicat esse his quibus veritas nota est, licet eam in iniquitate detineant. Quod quidem, vt ex consequentibus declaratur, de sapientibus huius mũdi, & eruditis, vel philosophis dici intelligitur: qui cum veritatem dei & iustitiam cognouissent, non sicut deum glorificauerunt, aut gratias egerunt, sed euanuerunt in cogitationibus suis conuersi ad idola, & dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt, quia commutauerunt gloriam incorruptibilis dei in similitudinem imaginis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & serpentium. In quibus etiã ostendit Apostolus, quod ea quidem quæ ad sapientes seculi de veritatis scientia peruenerunt, deo reuelante peruenerunt: sed dum aut vanæ gloriæ student, aut adulantur erroribus vetustis, aut metu principum refrenantur, damnationis suæ ipsi iudices fiunt. A quibus veritas quam deo re-

Euangelium quã efficax.

Psal. 146

Psal. 54.

Græci vel Barbari homines olim dicti.

Iudęi minus, Barbari quã Græci.

Matt. 11

Aba. 1.

Ira dei quomodo reueletur.

Deo reuelante philosophi ad veritatis aliquã scientiã peruenerunt.

uelante cognouerant, aut exclusa libertate contegitur, aut gestorum iniquitate denegatur. Ita ergo dei ira videtur interdum virtus ipsa quæ præest pœnarum ministris, & quæ supplicia infert peccatoribus dici: sicut significari existimo in eo quod refertur, quia ira dei cõmouerat Dauid vt iuberet Ioab numerare populum. Sed & ministri eius significantur ac socij, in eo quod dicitur: Immisit in eos irã furoris sui, tribulationem & iram per angelos malos. Interdum etiam ipsius conscientiæ cum delinquimus vltores vindices stimuli iræ appellantur, sicut idẽ apostolus dicit: Recõdis tibi iram ipse in die iræ. & alibi: Inter se inuicẽ cogitationibus accusantibus, aut etiã defendentibus, in die cum iudicabit deus occulta hominũ. Sed & tribulationis, vel tẽtationis afflictio ira dei nominatur, sicut Iob dicit: Ira autem domini est in corpore meo. Cur autem de cœlo nunc ira reuelari dicitur? fortassis ad distinctionem alterius iræ, quæ non est de cœlo, vt est illud: Furor draconum vinum eorum, & venenum aspidum insanabile. Aut forte quod ipsi aduersum quos sermo dirigitur, non in ignorantia, sed in scientia veritatis peccare dicuntur, ideo in eos pœna de cœlo dirigitur: inde enim pœnatum magister accipit potestatem. Vel certe quia spiritales nequitiæ aduersum quas nobis certamen est, in cœlestibus esse dicuntur, consequenter in eos qui ab his superantur, ira dei de cœlo dicitur iaculari: velut si dicamus quia ignita in eos tela inde vibrantur, & vulnera qui in peccato currunt inde suscipiunt: hi verò qui totius veritatis expertes sunt, vel qui nihil habent commune cum cœlo & luce, iram vel vitiorum suorum, passionũ, vel dæmonũ, quibus se sponte subdiderunt, perferunt. In omnem impietatem hominum, & iniquitatem, qui veritatem dei in iniquitate detinẽt.] Impietas in deũ peccare est, iniquitas in homines. In deũ ergo & homines peccãt, qui veritatẽ in iniquitate detinent. Quam veritatẽ agnouisse credendi sunt homines naturalibus, & à deo animæ insitis rationibus. Quibus tamen id prudentiæ concessum est, vt quod notum est dei, id est quod agnosci de deo potest per coniecturam creaturæ, ex his quæ videri possunt inuisibilia eius agnoscerent. Hoc ex pacto iustum erit iudicium dei etiam erga eos qui ante aduẽtum Christi, cum potuerint deum agnoscere, ab eius cultu declinantes ad imagines hominũ adorandas & animalium diuerterũt. Vt enim breuiter & omni in vnum collecta definitione dicamus, adorare alium quẽpiam præter patrẽ & filiũ & spiritum sanctũ, impietatis est crimẽ. Quia quod notũ est dei, manifestũ est in illis: Deus enim illis manifestauit.] Iam vt & superius diximus, quia notũ est dei hoc quod ex huius mũdi consequẽtiis vel rationibus assequi possunt, sicut & ipse Apostolus ex consequentibus indicat, dicens inuisibilia eius per ea quæ facta sunt contemplari: ignotũ autem dei intelligendum est ratio substantiæ eius, vel naturæ: cuiusq; sit proprietas, puto quod non solum nos homines, sed & omnem lateat creaturã: aut si aliquando tantus erit naturæ rationabilis profectus, vt in hanc quoque possit peruenire notitiam, dei est nosse. Tale enim aliquid mihi sperandum videtur ex his quæ à saluatore dicuntur: quia nemo nouit filium nisi pater, neque patrem quis nouit nisi filius, & cui voluerit filius reuelare. Non enim adderet: Et cui voluerit filius reuelare, nisi sciret aliquos esse quib⁹ reuelare vellet. Inuisibilia enim ipsius à creatura mũdi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, & sempiterna quoq; eius virtus & diuinitas, ita vt sint inexcusabiles: quia cum cognouissẽt deum, non sicut deum glorificauerunt, aut gratias egerũt, sed euanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorũ. Dicentes enim se esse sapientes stulti facti sunt, & mutauerũt gloriam incorruptibilis dei in similitudinem imaginis hominis corruptibilis, & volucrũ, & quadrupedũ, & serpentiũ.] Penè iã in superioribus de his omnibus dictum est. Diximus enim hæc quãuis ad omnes homines quibus inest ratio naturalis, maxime tamen spectare ad sapientes huius mundi, & eos qui philosophi nominantur, quibus præcipue creaturas mũdi & omnia quæ in eo facta sũt, discutere disciplina est, & per

D

2. Reg. 24

Psal. 78

Rom. 2.

Iob. 6.

Deut. 32.

E

Discrimẽ inter impietatem & iniquitatem.

Impietas.

F

Dei nota & ignota

Matt. 11.

G hæc quæ videntur, ea quæ non videntur ratione colligere. Sciendum tamen est quod hic inuisibilia quę nominar, de creaturis dicit: de quibus & in alio loco idem Apostolus dicit: quia omnia per ipsum, id est per Iesum Christum facta sunt, siue quæ in cœlo, siue quæ in terra, visibilia & inuisibilia. Et ideo præter ea quæ inuisibilia dixit, addit. Et sempiterna eius virtus ac diuinitas. Virtus ergo dei quæ sempiterna est, ac diuinitas quę nihilhominus sempiterna est, ex coniecturis agnoscitur creaturæ. Virtus est qua regit omnia, diuinitas qua replet vniuersa. Ex hoc ergo inexcusabiles fiunt: quia cum manifestante deo cognouerunt deum, non vt dignum est coluerunt deum, aut gratias egerunt, sed per cogitationum suarum vanitatem dum formas & imagines requirunt in deo, in semetipsis imaginem dei perdiderunt, & qui iactare se in luce sapientiæ videbantur, in profundas stultitiæ tenebras deuoluti sunt. Quid enim tam tetrum, tam obscurum, tamque tenebrosum, quam gloriam dei ad corporalem & incorruptibilem humanæ formæ effigiem vertere, vt moris est iis qui simulachra venerantur, & diuinæ maiestatis eminentiam volucribus, & quadrupedibus, & serpentibus exæquare? Propter quod tradidit illos deus in desideria cordis eorum, in immunditiam, vt contumeliis afficiant corpora sua in semetipsis, quia commutauerunt veritatem dei in mendacium, & coluerunt & seruierunt creaturæ potius quam creatori, qui est benedictus in secula, Amen.]

Inuisibilia quæ Col. 1. Potentia siue. Virtus dei & diuinitas.

H Quæ singula quamuis iuxta ecclesiæ fidem consequenter explanari videantur, quod præcedentibus causis culparū iure & merito deserātur à deo hi qui veritatē quā deo reuelante cognoscūt in iniquitate detentant, & per hoc quod deserūtur, traduntur in desideriis cordis sui: quorū desideria cordis hæc erant, vt immunditia & cōtumeliis afficerēt corpora sua in semetipsis: & quali iudicio erga diuinitatis vsi sunt ratione, dum dei incorruptibilis gloriā ad fœdas & indignas deducunt hominum vel animaliū formas, tali etiam erga semetipsos vtantur vice, vt rationabiles homines viuant more irrationabiliū beluarū: Requiramus tamē ab his qui deum bonū negant etiam iustū esse iudicē, quid respondeant de his quæ dicit Apostolus, quod tradidit eos deus in desideria cordis eorum, in immunditiam, vt cōtumeliis afficiant corpora sua. Videbitur enim in hoc non solum ipsorū ratio, quæ penitus excluditur, sed & nostra responsio coarctari. Quomodo enim iustum erit eum qui traditur, quāuis pro peccatis tradatur, tamen ad concupiscētias tradi, & ad hoc tradi, vt immunditiis & concupiscētiis afficiat corpus suū? sicut enim huic qui (verbi causa) tenebris traditur ad pœnā, imputari non potest quod in obscuro sit, & qui igni traditur culpari pro hoc ipso non potest cur vratur: ita his qui desideriis & immunditiis traduntur

Cōtra Valētinianos qui eundē deum & iustum & bonū esse negabant.

I vt contumeliis efficiant corpora sua, non digne videbitur imputari, si in desideriis & immunditiis positi, corpora sua contumeliis maculent. Marcion ergo, & omnes qui de schola eius velut serpentiū germina pullularunt, horū absolutiones ne extremo quidem digito attingere audebūt: quippe qui propter huiuscemodi quæstiones vetus instrumentum sicubi forte in eo tale aliquid legerāt, abiecerunt. Sed quid eis profuit cum similibus nihilominus noui instrumenti quęstionibus præferantur? Nos tamen qui vnū bonū deum & iustū legis & prophetarū & euangeliorum patrē Christi fatemur, eisdē explanationibus & in nouo & in veteri vtimur testamēto, inuocantes eum qui posuit in Sion lapidem offensionis, & petrā scādali, vt ipse nobis per spiritum sanctū suum offensionē & scādalū lectionis apostolicæ, per quem dubiæ mentes offendi videntur, aperiat. Frequenter in scripturis inuenimus, & à nobis sæpe dissertum est, quod homo spiritus & corpus & anima esse dicatur: verū cū dicitur, quia caro cōcupiscit aduersus spiritū, spirit⁹ autem aduersus carnē, media proculdubio ponitur anima quæ vel desideriis spiritus acquiescat: vel ad carnis concupiscentias inclinetur. Et si quidē se iunxerit carni, vnū cum ea corpus in libidine & cōcupiscentiis eius efficitur: si verò se sociauerit spiritui, vnus cū ea spiritus erit. Idcirco denique de his quorū se animæ ex integro cum carne iunxerant, dicit dominus in scripturis: Iam non permanebit spiritus meus in hominibus istis, quia caro sunt: De his autem quorū anima fuerat spiritu sociata, Apostolus dicit: Vos autē non estis in carne, sed in spiritu. Sunt præterea (sicut in multis scripturę locis inuenimus) etiā vtriusque partis vel vtriusque viæ fautores quidā & adiutores angeli. Nam carnis cōcupiscentiæ aduersus spiritum fauet diabolus & angeli eius, & omnes spiritales nequitiæ in cœlestibus, cunctique aduersus quos hominibus luctamen est, principatus & potestates, & mundi huius rectores tenebrarum. Econtrario verò spiritui aduersus carnem decertanti, animámque humanam quæ media est ad se reuocare conanti, fauent angeli hominum omnes illi, de quibus ait dominus: Quia angeli eorum semper vident faciem patris mei qui in cœlis est: & de quibus apostolus ad Hebræos ait: Nónne omnes sunt ministri spiritus ad ministeriū missi propter eos qui hęreditatem capiūt salutis? Fauet & ipse dominus, qui etiam animam suam ponit pro ouibus suis. Sed vtraque parte fauoris disciplina seruatur. Non enim vi res agitur, neque necessitate in alteram partem anima declinatur: alioquin nec culpa eius, nec virtus posset ascribi, nec boni electio præmium, nec declinatio mali supplicium mereretur: sed seruatur ei in omnibus libertas arbitrij, vt in quodcunque voluerit ipsa declinet, sicut scriptū est: Ecce posui ante faciem tuam vitam & mortē, & ignē & aquam. Vita ergo Christus est, & mors nouissimus inimicus, qui est diabolus. Habet ergo in arbitrio suo anima si velit eligere vitam Christum, aut in mortem ad diabolū declinare. Quod si agnoscens anima deum Christum vitā suam amplexata non fuerit, nec sicut Deum magnificauerit, aut gratias egerit, sed euanuerit in cogitationibus suis, & mutauerit gloriam incorruptibilis dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrū, & quadrupedum & serpentium, & his omnibus declinauerit ad carnē, atque eos qui carnis desideriis fauent: derelinquetur sine dubio & deseretur ab eis qui eam fauore suo vt spiritui iūgeretur animabāt: & cōcedent eā, vel tradēt desideriis cordis sui, quibus carni sociatur & adhæret. Neque enim obsistentē eam ac reluctantē, ad ea quæ refugit ac respuit reuocabūt. Cuius rei imaginem si adhuc videtur obscura, tali quadā specie manifestiorē planiorémque reddemus. Ponam⁹ esse aliquod domiciliū, in quo cum corpore & spiritu velut cum duobus cōsiliariis habitet anima, pro foribus verò huius domicilij astare pietatē, omnésque cum ea virtutes: ex alia verò parte impietatem, omnesq; luxuriarū ac libidinū formas expectare animę nutū, quē ex duobus pro foribus obseruātibus introduci ad se desideret, quē repelli: Nónne si spiritui obtēperans, & meliori vsa cōsiliario pietatis & pudicitię ad se reuocauerit chorū, ille alius spiritus repudiat⁹ discedet? Si verò carnis vsa cōsiliariis impietatis ad se & libidinis introduxerit turmā, omnis illa sanctitatis & pietatis corona cui malorū anima conciliū præposuit, ista cū indignatione recedet, & membrū Christi, & templū spiritus sancti relinquēs, eā in desideriis cordis sui permittet: vt ignominia & cōtumeliis afficiat corpus suum in semetipsa, quæ commutauit veritatē dei in mendaciū, & introducens ad se impietatis & infidelitatis principem, colit & seruit creaturæ potius quā creatori, qui est benedictus in secula. Quibus sanè ex causis anima humana tāti discriminis tam ancipitē subeat statū, non est præsentis loci discutere. Eorū ergo est cōtumeliis afficere corpora sua, qui deseruiūt simulacris: & eorū colere creaturā, qui derelīquerint creatorē. Nos autē qui nullā creaturā sed patrē & filiū & spiritum sanctū colimus & adoramus, sicut non erram⁹ in cultu, ita nec in actibus quidem & in cōuersatione peccemus, neque imitemur eos qui contumeliis afficiunt corpora sua in semetipsis: sed aspicientes quod dicit apostolus: An nescitis, quia corpora vestra membra sunt Christi? & iterum: Quia corpus vestrum templum est spiritus sancti: vt membra Christi & templum spiritus sancti corpora nostra in omni sanctitate & puritate seruemus, quo non solum angelorum digna ingressibus fiāt, verum etiam inhabitatione spiritus sancti, & māsione patris & filij, quę dicit

Marcionitę cur vetus testamentū reiecerint.

Gal. 6. Anima media inter carnē & spiritū

K Gen. 6. Rom. 8.

Matt. 18 Heb. 1. ioan. 10.

L Liberum arbitriū. Deut. 30. 1. Cor. 15

Simile sumptum ex Prodici Herculé, vel litera Pythagoræ.

M

1. Cor. 6.

A de eo qui in mandatis suis permanet: Ego & pater veniemus & mansionem apud eos faciemus. Propterea tradidit *Ioan. 14.* illos deus in passiones ignominiæ. Nam fœminæ eorum immutauerunt naturalem vsum in eum vsum qui est contra naturam. Similiter autem & masculi relicto naturali vsu fœminæ exarserunt in desideriis suis inuicem masculi in masculos turpitudinem operantes, & mercedem quam oportuit erroris sui in semetipsis recipientes. Et sicut non probauerunt deum habere in notitia, tradidit illos deus in reprobum sensum, vt faciant ea quæ non conueniunt, repleti omni iniquitate, malitia, fornicatione, auaritia, nequitia, plenos inuidia, homicidiis, contentione, dolo, malignitate, susurrones, detractores, deo odibiles, contumeliosos, superbos, elatos, inuentores malorum, parentibus non obedientes, insipientes, incompositos, sine affectione, absque fœdere, sine misericordia. Qui cum iustitiam Dei cognouissent, non intellexerunt quoniam qui talia agunt, digni sunt morte, non solum qui faciunt illa, sed etiam qui consentiunt facientibus. Propterea inexcusabilis es ô homo omnis qui iudicas: in quo enim alterum iudicas, teipsum condemnas. Eadem enim agis quę iudicas.] Ter inuenimus ab apostolo positum: Tradidit illos deus: & primę quidem traditionis causas dedit, quia cum cognouissent deum, non sicut deum magnificauerunt, aut gratias egerunt, vsque Et serpentium. Propterea, inquit, tradidit illos deus, vsque Corpora sua. Secundę traditionis cũ videtur præmittere cum dicit, quia cõmutauerunt veritatem dei in mendaciũ, vsque Creatori. Pro- B
Ter Paulus vtitur locutione tradendi in reprobũ sensum.
pter hoc (ait) tradidit illos Deus in passiones ignominiæ. Quæ tamen secunda traditio, grauioribus flagitiis videtur obnoxia. Etenim fœminæ eorum, inquit, immutauerunt, vsque Quæ est contra naturam. Similiter & masculi. Tertiæ quoque traditionis causas videtur dare cum dicit: Et sicut non probauerũt deum habere in notitia, tradidit illos deus in reprobum sensum, vt faciant ea quæ non conueniunt, repleti omni iniquitate, malitia, cæterisque sceleribus quæ consequenter enumerat. Verum distinctiones istæ causarum non mihi videntur satis cõgruere ad ea quę singulis quibusque obiecta sunt crimina. Quomodo enim turpioribus flagitiis traditur is qui creaturæ seruit, magis quàm ille qui gloriam incorruptibilis dei in similitudinem imagis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & serpentium mutauit? Aut quomodo supra vtrunque horum, vel examini cuidam tradũtur malorum hi qui non probauerũt deum habere in notitia? Vnde magis mihi videntur omnes hæ causę quę traditionibus singulis præferuntur, in vnum coaceruandæ, & rursum tra- C ditionis species in vnũ: vt (verbi causa) dicamus ita. Quoniam quidem homines mutauerunt gloriam incorruptibilis dei in similitudinem imaginis hominum & volucrũ & quadrupedum & serpentium, & quia commutauerunt veritatem dei in mendacium, & coluerunt, & seruierunt creaturæ potius quàm creatori, nec probauerunt deũ habere in notitia: propter hęc omnia tradidit illos deus in desideria cordis eorum, & in immunditiam vt contumeliis afficiant corpora sua, & tradidit eos in passiones ignominiæ, vt fœminę eorum immutarent naturalem vsum in eũ qui contra naturam est, similiter autem & masculi. Sed & tradidit illos deus in reprobum sensum, vt faciant ea quę non conueniunt: quia erant repleti omni iniquitate, malitia, nequitia & auaritia, plenique erant inuidia, homicidiis, cõtentione, dolo, & cæteris quę scripta sunt malis: quique cum cognouissent iustitiam dei hãc esse, vt qui talia agunt digni sint morte, non solum qui faciunt illa, sed & qui consentiunt facientibus. Et ideo pro his omnibus malis inexcusabiles erunt, dum alios in his quę ipsi agunt sceleribus & iudicant & condemnant. De se enim pronũciat quis, cum de his quę ipse committit, alium punit. Arbitror autem sufficere ea quæ de traditionis specie supra dicta sunt, quomodo deus tradere dicatur eos, quorum actus & animum à se declinantem, & indulgentem vitiis, abhorrescit & deserit, & eadem repetere superfluum pu-
Seipsos quisque cõdemnent.

to. Duo sunt sanè quę in hoc loco indicari reor, quorum D alterum designari videtur ex altero. Certum nanque est, quod si quem tradiderit deus vel in desideria cordis sui, vel in passiones ignominię, vel in reprobum sensum, continuo tanquam in terra pessima & reproba; omnis illa in eo qui traditur seges criminum surgat: & rursum si quis cognouerit deum, & non sicut deum magnificet, aut gratias agat, sed sit talis qualem per singula apostolicus sermo descripsit, dubium non est huiuscemodi animam derelictam esse à deo, & traditam. Neque enim possibile est cum his malis habitaculum esse deo, aut hæc mala inde procedere vbi habitat deus. Verum quia in his tribus vniuersas impietatis species enumerasse videtur apostolus, vel eorum qui idola colunt, vel eorum qui creaturæ deseruiunt potius quàm creatori, sed & eorum qui non probauerunt deum habere in notitia: in quorum primo titulo promiscui pagani, in alio sapientes eorum & philosophi designãtur: puto quod in hoc tertio indicentur hæretici, vel creatorem deum negantes, vel diuersas blasphemias in excelsum loquentes. Igitur singuli quique horum quos supra diximus in cultu diuinitatis errare, talibus malorum titulis designantur: Nos qui videmur in ecclesia fidem rectam tenere, consideremus nosmetipsos, & omni circumspectione pensemus, ne forte solo ab his veri cultus nomine separati, rebus eis atque actibus sociemur. Certum est enim, quia (verbi causa) repletus iniquitate, malitia, nequitia, auaritia, non probatur deum habere in noti- E tia, & est de numero eorum quos tradidit deus in reprobũ sensum. Et iterum quorũ fœminæ vel masculi relicto naturali vsu accenduntur in eum vsum qui contra naturam est, certum est, quia ex illorum numero sunt qui seruiunt creaturæ potius quàm creatori: & quos tradidit Deus in passiones ignominiæ, sed & si qui immunditia & contumeliis afficiant corpora sua, ex illis qui commutauerunt gloriam incorruptibilis dei: nisi quia grauiore sacrilegio is qui iam fidelis est, Christi templum, quam profanus adhuc templum contaminat idolorum. Non est sane prætereundum, ne istum quidem apostolicum sermonem in quo dicitur: Quoniam commutauerunt gloriam incorruptibilis dei in similitudinem imaginis hominis, non solum eos qui idola colunt arguere: sed inter Anthropomorphitas intelligendi sunt, computati, qui in ecclesia positi imaginem corpoream hominis, dei esse imaginem dicunt, ignorantes illud quod in Genesi scriptum est, ad imaginem dei factum esse hominem: de quo homine sentiendum sit & ab Apostolo interpretari cum dicit: Deponentes vete- F rem hominem cum actibus suis, & induentes nouum hominem qui secundum deum creatus est. Audis quia nouũ hominem dicit secundum deum creatum. Hunc autem eundem nouum hominem, alibi interiorem vocat hominem. Corruptibilem verò hunc, cuius hic imaginem respuit, exteriorem nominat cum dicit: Nam etsi is qui foris est homo noster corrumpatur, sed is qui intus est renouatur. Et vt planius eius sententiam sciant isti qui de imagine dei errant, audiant quem dicat esse apostolus hominem, qui ad imaginem dei creatus est, cum ad Colossenses hoc modo scribit: Nolite mentiri, inquit, spoliantes nos veterem hominem cum actibus suis, & induentes nouum, qui renouatur in agnitione secundum imaginem eius qui creauit eum. Ex quibus euidenter ostendit, quod interior homo qui per agnitionem renouatur, ipse ad imaginem Dei creatus est. Qui autem exteriorem hominem, id est corporeum & corruptibilem ad imaginem dei esse dicũt, cum his apostolo sociantur qui commutauerunt gloriam Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis. Verum oportuit ne hæc quidem in explanatione apostolici sermonis omitti, vt & in hoc capitulo apostoli sicut & in cæteris plurimis Anthropomorphitæ, id est qui corporei hominis imaginem, dei esse imaginem dicunt, conuictos se, & confutatos esse cognoscerent. Sed nos iam in his continentiam primi voluminis concludamus.

Pagani, philosophi et heretici

Anthropomorphitæ. Gen. 1. Col. 3.

Imago dei in animo.

2. Cõ. 4.

Colo. 3.

Homo externus & internus, vetus & nouus. 2. Cor. 4.

G LIBER II. CAP. II.

Iudicium Dei.

SCimus autem quoniam iudiciũ Dei eſt ſceundũ veritatẽ in eos qui talia agunt.] Iudiciumquidem Dei ſecundum veritatem, nõ ſolum in eos qui hęc agunt quæ ſuperius enumerata ſunt, verum in omnes quicunque modo boni quidã malíue gesſerunt, expectãdũ eſt & credendũ. Sed illud quid eſt, quod in hoc loco videtur oſtendi, quia ſolius Dei ſit ſecundum veritatem iudicium? Sunt enim quędam quę committuntur opere quidem malo, animo autem nõ malo: vt ſi quis, verbi cauſa, homicidium non voluntate commiſerit. Et alia fiunt opere quidem bono, ſed animo non

Operũ varietas.

bono: vt ſi quis miſericordiam non pro mãdato dei in bono, ſed vt laudetur ab hominibus faciat. Alia verò ſunt in quibus ſiue in bono ſiue in malo animus cum corpore cõcordat. Et quia corda hominum noſcere ſolius Dei eſt, & mentis ſecreta dignoſcere, idcirco ipſe ſolus eſt qui ſecundum veritatem poteſt habere iudicium. Sed requiritur,

Pſal. 32. Tribus modis remiſsio peccatorum acquiritur.

ſi ergo eis quorum remiſſæ ſunt iniquitates per baptiſmi gratiam, vel quorum tecta ſunt per pœnitentiam peccata, vel quibus imputandum non eſt peccatum per martyrij gloriam, videatur ſecundum veritatem deus ſeruare iudicium? Veritas quippe iudicij hoc poſtulat, vt malus mala, & bonus recipiat bona: & quamuis dona & largitio Dei

H nequaquam curioſitatem diſcutientis admittant, tamen etiam in hoc quanta ſit iudicij eius veritas oſtendamus. Communis profeſſio eſt bonum non debere puniri, ſed conſequi bona. Si quis ergo ſit, verbi gratia, qui egerit aliquando mala, certum eſt quia malus erat tunc cum agebat mala. Is verò ſi præteritorum pœnitens mentem ſuam corrigat ad bona, & agat bene, loquatur bene benéque cogitet, bene velit, qui hæc agit, non tibi videtur bonus, & merito recipere bona? Similiter & ſi ex bono quis conuertatur ad malum, non iam bonus quod fuit, & non eſt, ſed malus iudicabitur quod eſt. Actus enim ſiue boni ſiue mali prætereunt, ſed ſecundum ſui qualitatem agentis mentem imaginantur & formant, eámque vel bonam relinquũt vel malam, ſeu pœnæ, ſeu pręmiis deſtinandã. Erit ergò iniquum vel bonam mentem pro malis geſtis puniri, vel malã pro bonis actibus munerari. Verũ vt adhuc planius fiat quod dicimus, addamus etiã hęc: Ponamus eſſe animã in qua habitet impietas, iniuſtitia, ſtultitia, luxuria,

I & multitudo omnis malorũ, quibus ſcilicet miniſtram ſe famuláque ſubdiderit. Quod ſi in ſemetipſam regreſſa hæc anima, pietati rurſus & virtutibus mẽtis ſuæ ianuã pãdat, nonne ingreſſa pietas impietatem continuo depellet? ſimiliter & iuſtitia iniuſtitiã trudet, & ſapiẽtia ſtultiã, & ſobrietas luxuriam fugabit? atque ita depulſis habitatoribus barbaris ex ſemetipſa, ciuile & legitimum virtutibus præbebit hoſpitium? Quomodo ergo iam plenam virtutibus

Pſal. 32.

animam iuſtum erit de his arguere quæ geſſerit cum nondum eſſet amica virtutum, & de impietate piã, de iniuſtitia iuſtam, de luxuria ſobriam condemnare? Hoc ergo modo in his quorum etiã remiſſæ ſunt iniquitates, & quorum tecta ſunt peccata, credendus eſt deus ſecũdum veritatem ſeruare iudicium. Exiſtimas autem hoc ô homo omnis qui iudicas eos qui talia agunt, & facis illa, quia tu effugies iudicium dei?] Si omnia quę lex loquitur his qui in lege ſunt loquitur: & quę euangelium, vel nunc apoſtolus loquitur, non principibus ſeculi, nec regibus mũdi, ſed eccleſiarum rectoribus & principibus loquitur, his videlicet qui iudicant, eos qui intus ſunt, id eſt epiſcopis, vel preſbyteris & diaconibus: his ergo dicit ne exiſtiment ſe effugere iudiciũ dei, ſi ea committant ipſi de quibus alios iudicant & condemnãt. Et ideo oportet vnumquenque de ſua prius conſciẽtia iudicare, & tunc eius quem iudicat geſta diſcutere, quod ſi fieret, omnis penitus adeundi honoris eccleſiaſtici abſcinderetur ambitio, ſi ſe iudicandos potius quam iudicaturos hi qui præeſſe volunt populis, cogitarent. Nemo ergo exiſtimet quod poſſit effugere iudicium Dei, ſicut & propheta dicit: Quò ibo à ſpiritu tuo, & à facie tua quò K

Pſal. 138.

fugiam? Et quia hæc ad eos maxime dicuntur qui pręſunt iudiciis populorum, idcirco & alibi dicit, quod de domo domini incipiet iudicium: & item alibi dominus dicit: In his qui approximant mihi ſanctificabor: Sicut in Nadab & Abiuth geſtum eſt, cum alienum ignem, id eſt non ſacrum diuinis altaribus obtulerunt: Incipit ergo iudicium à filiis prius. Flagellat enim deus omnem quem in numerum recipit filiorum. Verum vt ego exiſtimo, nec ſi poſſet quis, deberet velle effugere iudicium dei. Nõ venire enim ad iudicium dei, hoc eſt ad emendationem, vel ſanitatem, & remedium non peruenire. Aut diuitias bonitatis eius & patientiæ, & longanimitatis contemnis? Ignoras quoniam benignitas dei ad pœnitentiam te adducit?] Diuitias bonitatis dei ille agnoſcere poteſt qui conſiderat quanta in terris mala quotidie homines gerant, & quomodo pene omnes declinantes & ſimul inutiles facti, latam & & ſpatioſam perditionis ambulant viam, anguſto vitæ itinere neglecto, & his omnibus deum producentem ſolem ſuum quotidie, & pluuias miniſtrantem: ſi quis conſideret quãti in deum quotidie blaſphemant, & in cœlum extendũt linguas ſuas. Iam quid de fraudibus, de vitiis, de ſcelere, de ſacrilegiis, & piaculis dicam? Quibus tamen omnibus in hoc loco illi videntur in ſcelere pręferri, qui alios iudicantes ipſi committunt quæ in cæteris puniunt. Si quis ergo L

Qui bonitatem dei agnoſcãt. Matt. 7.

hanc bonitatem dei & ſuſtentationem eius & patientiam contemnit, ignorat quod per hæc ad pœnitentiam prouocatur. Suſtentatio verò à patientia hoc videtur differre, quod qui infirmitate magis quàm propoſito delinquunt, ſuſtentari dicuntur: qui verò pertinaci mente velut exultant in delictis ſuis, ferri patienter dicendi ſunt. Sed ſicut omnia in menſura fecit deus, & pondere & numero, ita etiam patientiæ eius certa menſura eſt: quam menſurã credendum eſt eſſe conſumptam vel ab his qui diluuio periere, vel ab his qui in Sodomis cœleſti igne vaſtati ſunt. Vnde & de Amorrhæis dicitur: Nondum enim repleta ſunt peccata Amorrhæorum vſque nunc. Fert ergo deus patiẽter, & expectat vniuſcuiuſque pœnitentiam. Sed non nos

Geneſ. 15

diſſoluat hoc & tardos ad conuerſionem faciat, quia rurſus patientiæ eius & ſuſtentationis certa menſura eſt. Secundum duritiam autem tuam & cor impœnitens theſaurizas tibi iram in die irę & reuelationis iuſti iudicij dei, qui reddet vnicuique ſecundum opera eius.] Cor durum in ſcripturis dici videtur, cum mens humana velut cæra frigore iniquitatis obſtricta ſignaculum imaginis diuinę nõ

Cor durũ & craſſũ

M recipit. Hoc idem alibi cor craſſum appellatur, ſicut cum

Deut. 32.

dicit: Incraſſatum eſt cor populi huius: Contrarium verò eſt duro molle, quod in ſcripturis cor carneum nominatur, & ſubtile, vel tenue: quod apoſtolus ſpiritalem hominem vocat, eum qui examinat omnia. Igitur cum ſcit quæ bona ſunt, & non agit bona, per duritiam cordis contemptum omnium bonorum habere credẽdus eſt. Craſſitudo verò cordis eſt, vbi ſubtilis & ſpiritalis intelligentiæ non recipitur ſenſus: & ita cor impœnitens effectum theſaurizat ſibiipſi iram in die iræ & reuelationis iuſti iudicij Dei, dum opus bonum non agitur per duritiam, intellectus verò bonus per craſſitudinem cordis excluditur. De ira autem dei & ſuperius quãtum res pati potuit, & in aliis locis ſæpe diſſertũ eſt. Quod verò dicit, Thauſaurizas tibiipſi irã in die iræ, conſiderandũ eſt. Theſaurus appellatur quo diuerſi generis opes & diuitiæ congregantur. Huius in ſcripturis ſignificãtiam triplicem legimus. Dicitur enim in euãgelio, theſaurus eſſe quidã in terris, in quo prohibet dominus theſaurizari: & alius theſaurus in cœlo, in quo iubet fideles quoſq; opes ſuas recondere: & hic nũc apoſtolus dicit iræ theſauros. Omnes ergo homines per hęc quæ agunt in hoc mundo, in vno aliquo ex iſtis tribus congregant theſauros. Aut enim infidelis eſt quis & iniquus, & per duritiam cordis & cor impœnitens in theſauro iræ actus ſuos recondit. Aut terrenus eſt, & de terra ſapit, ac de terra loquitur, & cum ei attulerit ager fructus vberes, deſtruit horrea ſua, & maiora ædificat & theſaurizat in terra. Et ille quidem durus, hic autem ſtultus appellatur. Dicitur

Theſaurizare ſibi iram. Mat. 6.

Theſauri hominum

enim

A enim ad eum: Stulte hac nocte repetent abs te animam *Luc.12.* tuam; & ea quæ parasti, cuius erunt? Aut sapiens est in deum diues, & in terris ambulans conuersationem habet in cœlis, atque omnia quæ agit digna sunt regno cœlorũ. Iste talis diuitiarum suarum thesauros condit in cœlis. Ita ergo vniuscuiusque thesauri possessor & cõditor potest alius quidem carnalis, alius verò animalis homo, alius autẽ *Dies iræ.* spiritalis appellari. Nunc autem videamus qui est dies irę, quem hic apostolus nominat, qui tamen facilius dignoscitur, si de eo quid etiam reliquę scripturæ indicent requiramus: Quæ ergo ad pręsens exempla occurrere poterunt, *Amos 5.* aptabimus, & ex his qui sit dies iræ monstrabitur. Scriptũ est enim in Amos propheta: Væ his qui desiderant diem domini. Vt quid vobis dies domini? & hæc est tenebræ, & non lux, Quemadmodum si effugiat homo à facie leonis, & occurrat ei vrsus, & intret in domum suam, & extendat manus suas ad parietem, & mordeat eum serpens. Nónne tenebræ, & non lux sunt dies domini, & caligo quæ nõ resplendet? Sed & Iohel dicit ad sacerdotes, & eos qui altari deseruiũt. Clamate ad dominum sine cessatione: Heu me heu me in diem, quia prope est dies domini, & sicut miseria ex miseria veniet, & post pauca. Tuba canite in Sion, prædicate in mõte sancto meo, & confundãtur omnes qui habitant super terram, quia adest dies domini, quia prope
B est dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & nebulæ. Sicut matutinum effundetur super mõtes populus multus & fortis. Similis ei non fuit à seculo, & post ipsum non erit vsque in annos seculi seculorum. Ante ipsum ignis cõsumẽs, & post ipsum flamma accensa. Sicut paradisus delitiarũ erit terra ante faciem eius, & post tergum eius caput exterminij, & nullus est qui euadat eum. Sicut aspectus equorũ facies eorũ, & sicut equites ita sequẽtur. Sicut vox curruũ super vertices montium insilient. Sed & omnia in consequentibus de eadem scribit vsque ad eum locum vbi dicit: Et dominus dabit vocem suam ante faciẽ virtutis suę, quia ingens est valde multitudo casttorum eius, & valida opera verborũ eius. Propter quod magna est dies domini, magna & nobilis valde, & quis erit idoneus ei? Sophonias verò ita dicit: Reuertimini à facie domini dei, quoniam prope est dies domini, & præparauit dominus victimam suam, sanctificauit vocatos suos. Et post pauca: Prope est dies domini magna, prope est, & velox nimis. Vox diei domini amara, & dura posita est & valida. Dies iræ, dies illa, dies angustię, & necessitatis, dies acerbitatis & perditionis, dies tenebratũ & caliginis, dies nubis & nebulæ, dies tubæ & clangoris super ciuitates munitas, & super muros excelsos. Et afficiã homines, & ambulabũt sicut cæci, quoniã domino peccauerunt, & effundam sanguinem eorũ sicut puluerem & carnes eorum sicut stercora. Aurum eorum & argentũ
C eorũ non poterit liberare eos in die irę domini. In igne ę- *Esa.13.* mulationis consumetur omnis terra, quoniã consummationem & festinationem faciet super omnes qui habitant terram. Esaias quoque similiter memorat: Ecce enim dies domini veniet insanabilis furoris & iræ, ponere orbẽ terræ desertum, & peccatores perdere ex eo. Et post pauca: Cœlum enim furore accendetur, & terra mouebitur à fũdamentis suis propter furorẽ iræ domini Sabbaoth in die qua superuenerit furor eius. His tot & talibus de die iræ testimoniis congregatis, puto quod vltra locus hic expositione non egeat. Euidenter enim in his omnibus dies irę, & vindictæ, dies iudicij designatur. Inde denique ad diem iræ addit apostolus: Et reuelationis. Sic enim dicit: In die *Matth.10* iræ & reuelationis iusti iudicij dei. Reuelanda nanque esse *Reuelatio iusti iudicij dei.* omnia, etiam in euangelio designatur cum dicitur: Nihil occultum quod non manifestetur, nec opertum quod non reueletur. Sed & apostolus in consequentibus huius epistolæ dicit: Cogitationibus accusantibus aut etiam defendentibus in die cum iudicabit deus occulta hominum. In quo vtique ostendit occulta hominum reuelanda non nisi *1.Cor.4.* in die qua iudicaturus est deus, sicut ad Corinthios euidentius dicit: Nolite ante tempus iudicare vsquequo veniat domin', qui illuminabit occulta tenebrarum, & manifestabit consilia cordium. Quæ vtique omnia de hac eadem die dici intelliguntur, in qua tenebræ & mœror, & D tristitia futura dicitur, propter eos qui multis peccatorum *Esa.62.* vulneribus confossi ignis remediis indigebunt. Quo in tẽpore dicetur ad sanctos: Perge populus meus, intra in promptuaria tua, claude ostium tuum, occultare paulisper donec transeat furor iræ meæ. In quibus sermonibus quãtæ diuitiæ bonitatis dei occultentur propter eos qui patientiam eius bonitatẽmque contemnunt, manifestare non opus est. Requiritur sanè à quibusdam, cur dies hic de quo superius bibliothecas propheticas mouimus, in fine mundi statutus sit, vt omnes qui ab initio seculi vsque ad finem ipsius defuncti sunt, ad hunc vltimum diem iudicandi reseruentur. Cuius rei interiores causas certum est secretioribus mysteriis contegi: Mysterium verò regis abscondere bonum est. Tamẽ explanationis gratia dicemus in quãtum possibile est paginis verba committere: Multi sunt qui ex hac vita abeuntes vel bonorum, vel malorum post se quædam semina reliquerũt, ex quibus qui supersunt homines occasiones vel salutis vel perditionis accipiunt: Verbi gratia dixerim, vt sunt omnes qui prauas sectas & alienas à deo inter philosophos condiderunt, vel qui magica sacrilegia, aut qui errores astrorum, & decreta finxerunt: certe qui apud nos auctores hæreticorum & prauorum dogmatum libris æditis extitere, vel etiam qui schismata in ecclesiis, scandala, ac dissensiones operati sunt: econtrario apostolicarum literarum opus profectúsque per has vniuersæ ecclesiæ, & conuersio ad deum, atque emendatio totius mundi: quorum omnium causæ non nisi cum ipsi' mundi fine claudentur: & ideo non esset iustum iudicium dei, donec de his singulis vel profectus, vel impedimenta penderet. Quod & apostolus significare videtur cum dicit: Quorundam hominum peccata manifesta sunt præcedentia ad iudicium, quorundam autem & subsequuntur. Iam verò si etiam extra corpus positi vel sancti, qui cum Christo sunt, agunt aliquid, & laborant pro nobis ad similitudinem angelorum, qui salutis nostrę ministeria procurant: vel rursum, peccatores etiam ipsi extra corpus positi agunt aliquid secundum propositum mentis suæ, angelorum nihilominus ad similitudinem sinistrorum, cum quibus & in æternum ignem mittendi dicuntur à Christo: habeatur hoc quoque inter occulta dei, nec chartulæ committenda mysteria. Sufficiant ista de die iræ & reuelationis. Nunc requiramus de iusto Iudicio dei, in quo reddet vnicuique secundum opera sua. Et primo quidem excludantur hæretici, qui dicunt animarum naturas bonas vel malas: & audiant quia non pro natura vnicuique deus, sed pro operibus suis reddit. Secundo in loco ędificentur fideles, ne putent sibi hoc solum sufficere posse quod credunt, sed sciant iustum iudicium dei reddere vnicuique secundũ opera sua. Videbuntur nequaquam pro hoc sermone excludi posse gentiles: si forte & ipsi boni aliquid operentur, & emandatius agant. Sed & illud quod in Ezechiele scriptum est, huic sentẽtiæ videtur aduersari, dicit enim: Cum auerterit se iustus à iustitia sua, & fecerit iniquitatem secũdum omnes iniquitates quas facit iniquus, omnes iusticię eius quas fecit, non cõmemorabuntur: in lapsu eius quo lapsus est, & in peccatis suis quæ peccauit, in ipsis morietur. Dicent enim: Si nihil ex iusticia iusti cum lapsus fuerit memorabitur, quomodo vnicuique reddet secundum opera sua? Sed videamus ne forte absolutionem sui in se, ipse sermo diuinus inueniat, si obseruemus quomodo scriptũ est quod dicit: Cum auersus fuerit iustus à iusticia sua, sed addidit: Et fecerit omnem impietatem secundum omnes iniquitates quas facit iniquus. In quo videtur latentur huiusmodi inseruisse intellectum, vt si forte non secundum omnes iniquitates quas facit iniquus fecerit iustus, non omnes iusticiæ eius de memoria auferantur. Si verò omnes iniquitates fecerit quas iniquus agit, tunc demum omnes iusticiæ in lapsu eius de memoria subtrahuntur. Hæc quãuis occultauerit in scripturis spiritus sanctus propter hos qui diuitias bonitatis & patientiæ eius contemnunt non tamen penitus abstulit: quia & thesaurus in agro absconditus non quidem ab omnibus inuenitur, ne facile

Marginalia (right column): *Cur dies iudicij in fine mundi huius sit futurus.* — E — *1.Tim.5.* — *Hæreses Philosophorum.* — *Matt.25.* — *Manichei post Origenem hanc tenuerunt opinionẽ.* — F — *Ezec.18.* — *Matt.13.*

G diripiatur & pereat: inuenitur tamen à prudentibus, qui possunt ire & vendere omnia quæ habent, & emere agrũ illum. Et hæc ergo quamuis abscondita sunt in scripturis sicut scriptũ est: Quàm magna multitudo dulcedinis tuæ domine, quam abscondisti timentibus te: tamen inueniũtur ab his qui non solum iustum, sed etiam bonum esse deũ legis & prophetarũ testimoniis ex his quę in scripturarum mysterio sunt occultata defendunt. Ex quibus necessitas exigit pauca patefacere gratia exponendi Apostolicum sermonem, quo ait iusti iudicij dei, qui reddet vnicuique secundum opera sua. His quidem qui secundum patientiam boni operis, gloriam & honorem & incorruptionem quærentibus, vitam æternam: his autem qui ex contentione, & qui non acquiescunt veritati, obtemperãt autem iniquitati, ira, & indignatio, & tribulatio, & angustia in omnem animam hominis operantis malum, Iudæi primum & Græci. Gloria autem & honor & pax omni operanti bonum, Iudæo primum & Græco. Non enim personarum acceptio est apud deum.] Quærentibus, inquit, gloriam & honorem & incorruptionem pro boni operis patientia, vita æterna dabitur, non solum Iudæis, quibus credita videtur eloquia Dei, sed etiam Græcis, quia iustum est iudicium Dei, & non tantum Iudæorum Deus est, sed & gentium. His verò qui per contentionem mentis, & animi prauitatem veritati non credunt, sed iniquitatem sequuntur, redditur, & indignatio, tribulatio, & angustia,

Psal. 31.

Quibus vitã largiatur deus, & quos morte mulctet.

H non solum gentili, sed & Iudæo, quia non est personarum acceptio apud deum. Hæc quidem quãtum ad sermonum ordinem spectat, sed nunc quæ ad interiorem sensum pertinent requiramus. His, inquit, qui per patientiam boni operis.] Quod dicit patientiam boni operis, ostendit laborem quendam & agones imminere his qui bonum opus facere volunt: Luctamẽ est enim, sicut & idem Apostolus dicit, non aduersus carnem & sanguinẽ, sed aduersus principatum & potestatem, & mundi huius rectorem, quæ omnia bono operi aduersantur: & ideo patientia necessaria est, quia scriptum est: In vestra patientia acquiretis animas vestras. Videamus autem quod dicit opus bonum. Dominus in euangelio de ea muliere quæ alabastrum vnguenti pretiosi effudit super caput eius pronunciat, quod bonum opus operata est in me, designans quod qui verbo dei vnguentum superfuderit, id est, qui opera cum verbo sociauerit, ille opus bonum operetur. Odoratus nanque efficitur omni vnguentorum suauitate repletus sermo, cũ fuerit vt oportet actibus exornatus. Nunc quidem gloriam & incorruptionẽ requiramus. Multis in locis scripturæ sanctæ de gloria scribitur. Nam in Exodo de Moyse dicitur, quia cum descenderet de mõte glorificatus sit vultus eius. Hoc retexens Apostolus ad Corinthios dicit. Quod si ministerium mortis in literis formatum in lapidibus, factum est in gloria, ita vt non possent filij Israel intendere in faciem Moysi propter gloriã vultus eius qui aboletur, quãto magis ministerium spiritus erit in gloria? Si enim in ministerio damnationis gloria est, quãto magis abũdabit ministerium iusticiæ in gloria? Et post pauca addit: Nos autem omnes reuelata facie gloriam domini speculantes in eandem imaginem transformamur à gloria in gloriam tandam à domini spiritu. Est ergo quædam gloria secundum Apostolum quæ nõ glorificatur, vt illa quæ in vultu Moysi fuit, quæ dicitur esse destructa, quæ legis litera intelligi potest, habẽs quidem gloriam præceptorum, sed quæ glorificari non posset. Est & alia gloria, quæ permanet & glorificatur in Christo. Cum enim ascẽdisset in montem cum Petro, & Iacobo, & Ioanne, transformatus in gloria esse scribitur. Et tunc apparuerũt, inquit, Moyses & Helias loquentes cum eo. Per quod ostẽditur, quia legis & prophetarum gloria tunc apparuit, cum Christus fuisset transformatus in gloria, vt illius gloria illuminata prophetia & lex amoto velamine literæ intelligatur in spiritu. Verum quia & in Exodo dicitur gloria dei replesse tabernaculum testimonij, & iterum in dedicatione templi nihilominus descendisse gloriam dei, & replesse domum fumo, caligine, & nube, in quo vtiq; ipsa adesse dei præsentia designatur:

Ephes. 6.

Luc. 21.

Mat. 26.

Bonum opus.

I

Exod. 34.

2. Cor. 3.

Gloria.

Matt. 17.

Exod. 40

2. Par. 7.

illa in his putanda est Dei gloria, de qua Apostolus scribẽs K ad Hebræos dicit de filio, quia sit splendor gloriæ, & imago expressa substantiæ eius. Per quę hoc declaratur, ipsum fontem gloriæ patrem dici, ex quo splendor gloriæ filius generatur, cuius participatione omnes creaturæ gloriam habere dicuntur: sicut de his qui ex resurrectione sunt, scribitur: Alia gloria solis, alia gloria lunæ, alia gloria stellarum. Stella à stella differt in gloria. Hanc ergo gloriam quæ ex resurrectione est qui requirunt, & honorem, & incorruptionem, illud sine dubio inuenient quod scriptum est. Seminatur corpus in ignominia, surget in gloria: seminatur in corruptione, surget in incorruptione. Et ideo inquisitor huius gloriæ & honoris & incorruptionis per patientiam boni operis vitam consequitur ęternam. Verum quia de gloria (vt potuimus) discussimus, videamus quid & honor indicet: quia qui ad æternam vitam festinant, nõ solum gloriam, sed & honorem quęrunt. Scriptum est, quia homo cum in honore esset nõ intellexit, comparatus est iumentis insipientibus & similis factus est illis. Quęrit ergo illum honorem antequam comparetur iumentis insipiẽtibus, id est illum quem habebat in paradiso antequã peccaret, honorem quo dei vocem merebatur audire, honorem quo paradisi fructibus à ligno vitæ fruebatur. Sed & illud quod dicit Apostolus, Reddite omnibus debita, cui honorem, honorẽ, ad hoc mihi respicere videtur. Ego enim sic intelligo, honorem debitũ reddi, si quod debetur L iustitiæ reddatur, & nihil ex eius parte iniusticiæ concedatur: similiter & veritati si quę sua sunt ita reddãtur, vt nihil ex eius partibus mendacio relinquatur. Sapientiæ quoque & innocẽtiæ bonitatique, si ita reddamus quæ sua sunt, vt nihil ex eorum bonis, vel stulticiæ, vel calliditati, vel malitię permittam⁹. Cũ enim (verbi gratia) in iudicãdo vel personam potẽtis acceperis, vel pro amici gratia quę sunt vera suppresseris, nõ reddidisti honorẽ debitum iustitiæ, nec veritati, sed dehonorasti iusticiam, & fecisti contumeliam veritati: & cum Christus sit iusticia, & sanctificatio, & veritas, eris similis illis qui Christum colaphis ceciderunt, & qui in faciem eius conspuerunt, & qui in calamo caput eius percutientes, vertici eius imposuerunt spineam coronam. Quia autem honorem qui his omnibus virtutibus ab homine debetur in euangeliis edocemur, dicẽte domino, vt omnes honorificent filium sicut honorificant patrem: honorificat ergo patrem & filium, qui honorem dignum & studium defert sapientiæ, & iustitiæ, & veritati, omnibúsque his quæ esse dicũtur Christo. Hoc ergo modo quęrunt gloriam & honorem & incorruptionem, qui festinãt M ad æternam vitam. Sed & incorruptio quid indicet, cito sciemus, si quod ei contrarium est discutiamus. Incorruptio contrarium habet corruptionem. Corruptio duobus modis accidere dicitur, corporaliter & spiritaliter. Corporaliter accidit, cum euenerit illud quod scriptum est: Si quis templum dei corruperit, corrumpet illum Deus. Spiritaliter, cum illud acciderit, quod nihilominus Apostolus dicit: Vereor autem ne sicut serpens Euam seduxit astutia sua, corrumpantur sensus vestri à simplicitate fidei, quę est in Christo Iesu. Si quis ergo ab his quæ supra diximus, manserit corpore & spiritu incorruptus, iste incorruptionem quærere dicitur, quo scilicet ab obseruantiæ incorruptionem, illam quę ex resurrectione est incorruptionem consequi mereatur. Quid autem datur hęc requirentibus videamus: Vita (inquit) æterna: Illa de qua Saluator docet, cum dicitur: Hęc est autem vita ęterna, vt cognoscant te solum verum deum, & quem misisti Iesum Christum. Per quod ostendit in agnitione Dei & Christi Iesu vitæ ęternæ manere substantiam. Agnitio verò dei quomodo haberi possit, docemur in psalmis cum dicit: Vacate & agnoscite quoniam ego sum Deus. His autem qui ex contentione, & qui diffidunt quidem veritati, credũt autem iniquitati, ira, & indignatio, tribulatio, & angustia.] Qui simpliciter hęc accipit, sufficere credit ad intellectũ, secũdũ ea quę supra dicta sunt, reddere deum vnicuique secundum opera sua: id est sicut illis qui per patientiam boni operis credũt, vel quærunt gloriã, & incorruptionem, vitam reddit ęternam:

Heb. 1.

1. Cor. 15

Honor.

Psal. 49.

Rom. 13.

1. Cor. 1.

Ioan. 5.

Incorruptio quid.

1. Cor. 3.

2. Cor. 11

Ioan. 17.

Psal. 46.

Pœnæ malorum effectũ & operum.

A nam:ita & istis qui ex contentione diffidunt quidem veritati, obtemperant autem iniquitati, iram, & indignationem, tribulationem & angustiam reddat. Sed qui in Apostolicis literis, per quas Christus loquitur, iota vnum, aut vnum apicem non credit otiosum, asseuerabit non per errorem Apostolo contigisse, vt tali locutione vteretur dicens: Qui reddet his quidem qui per patientiam boni operis gloriam, & honorem quærunt, vitam æternam: his verò qui ex contẽtione obtẽperant iniquitati: & non dixit iram & indignationẽ, vt & hoc referatur ad reddet quod superius dixerat: sed ita, ira, & indignatio, tribulatio, & angustia. Vnde qui spiritalis est, & intelligit quid spiritus loquatur in Paulo, dicit non hæc Apostolum imperitia, sed per diuinam peritiam conscripsisse: scilicet vt per hæc ostenderet ea quidem quæ secundum patientiam boni operis quærentibus gloriam & incorruptionem reddenda sunt, per deum reddi, id est vitam æternam: ea verò quæ consequuntur eos qui per contentionem diffidunt quidẽ veritati, obtemperant verò iniquitati, non à deo dari, cuius dona vtique permanentia, & ipso digna sunt: sed ex consequentia gestorum suorum in his qui operantur malum, ira, & indignatio, tribulatio, & angustia erit, secundum ea quæ thesaurizauerunt sibiipsi. Nam vtique sicut ibi vitam æternam casu accusatiuo protulerat, ita & hic iram, & in-

Mat. 5.

B dignationem, tribulationemque & angustiam casu accusatiuo protulisset, si id ad reddentis dei personam referre voluisset. Quod & in aliis scripturæ locis similiter intelligitur designari, sicut in primo libro Regnorum, vbi dicit dominus: Glorificantes me glorificabo, & spernentes me spernentur. In quo euidenter ostenditur dicere dominus eos qui glorificandi sunt, per se glorificandos: de his verò qui spernendi sunt non retulisse ad se, sed absolute dixisse, quia spernentur. Si enim vt bona per semetipsum præstat, ita & mala per semetipsum retribueret deus, consequens erat, vt quomodo dixit, Glorificantes me glorificabo, ita diceret: Et spernentes me spernam. Sed & in alio loco per prophetã simile quid videtur ostẽdi in eo, quod hi qui eũt in ignem, non à deo, sed à semetipsis eum inueniant accensum, sicut dicit Esaias: Ite in lumine ignis vestri, & in flammam quam accendistis. Et vt adhuc planior horum fiat dissertio, addentur etiam hæc: Si quis contra præceptum medici sumptis malorum ciborum succis, & corporis turbata temperie, vel febres, vel quoslibet huiuscemodi incurrerit morbos, certum est quòd non per medicum sed per intemperantiam suam pestem languoris acceperit: Si verò medici præcepta custodiens in sospitate perduret, vtique per medicum dicetur habere gratiam sanitatis. Hoc ergo modo consequenter videtur deus ipse per se reddere vnicuique secundum opera sua quæ bona sunt: mala autem

1. Reg. 2.

Simile.

C venire intelligentur non à deo, sed ex pessimis intemperãtiæ succis, & cruda prauitate gestorum. Verum & hoc ipsum quod dixit: Qui ex contentione diffidunt quidem veritati, obtemperant autem iniquitati, indiscussum non omittamus. In his enim singulis languores quidam animi ab Apostolo designantur, quorum medelam nullus inueniet nisi prius morborum cognouerit causas: & ideo in scripturis diuinis ægritudines animæ numerantur, & remedia describuntur, vt hi qui se apostolicis subdiderint discipulis, ex his quæ scripta sunt agnitis languoribus suis, curati possint dicere: Lauda anima mea dominum, qui sanat omnes languores tuos. Vnus ergo ex cæteris animæ languor, & quidem pessimus, contentio intelligenda est, per quam omne opus prauum geritur. Per hanc hæreses nascuntur, per hanc schismata & omnia scandala in ecclesiis generantur, dum hi qui apud semetipsos prudentes sunt, & in conspectu suo sapientes, quicquid libuerit pro lege defendunt: & inde fit vt diffidatur quidem veritati, obtemperetur autem iniquitati. Diffidere porro pro non credere, vel non obtemperare, solet in scripturis sanctis inueniri, sicut & in hoc loco, quod forte aptius latinus interpretari potuisset, si dixisset: qui non obediunt veritati, sed obediunt iniquitati. Omnis ergo qui alienum à veritate iter ingreditur, nec sequitur eum qui dixit: Ego sum veri-

Diffidere veritati, obtemperare iniquitati.

Psal. 146

Contentio quantum mali sit.

Ioan. 14.

tas, diffidit veritati, & inobediẽs est ei. Sic non solũ in actibus, sed & in sensibus, & in fide errãt, quod maxime ex cõtẽtione contingit, sed & qui sapiẽtiæ obsistunt, & iusticiæ, & sanctificationi: Christo diffidũt. quia sicut veritas est ita & sapientia, ita & sanctificatio est. Non obtemperare autem Christo qui iusticia est, hoc est obtemperare iniquitati, & his actibus quos sine dubio consequuntur illa quæ scripta sunt, ira, & indignatio, tribulatio, & angustia. De ira sæpe iam diximus quod interdum peccati conscientia animæ incutitur cruciatus, ira appelletur. Indignatio autem ipsius iræ tumor, qui dictis significatur, & per singula quæque commotio. Vt si (verbi gratia) vulnus aliquod pessimum iram ponamus: huius autem tumor & distentio, indignatio vulneris appelletur. Tribulatio verò quàm subsequitur angustia, non est similis putanda illi tribulationi, de qua dicit Apostolus, quia tribulatio patientiam operatur. Illa enim talis tribulatio angustiam non habet subsequentem, sicut & ipse Apostolus dicit: Tribulationẽ patimur, sed non angustiamur. Imò verò non solum nullam angustiam tribulatio illa sanctorum, sed latitudinem habet: Denique sic dicit iustus: In tribulatione dilatasti me. Huius latitudinis & Apostolus cõscius sibi ad Corinthios scribit: Non angustiamini in me, sed angustiamini in visceribus vestris. Et addidit, Dilatamini & vos. Idcirco ergo deus de sanctis suis quos dilatari nouit, & habere intra cordis sui domicilium spacia longe latéque diffusa, dicit, Habitabo in eis, & inambulabo. Hoc munus à deo inter cætera sapientiæ munera accepit & Salomõ, sicut scritum est. Et dedit (inquit) dominus Salomoni prudentiam multam valde, & latitudinem cordis. In hac ergo sanctorũ cordis latitudine non solum habitat, sed & inambulat deus. In peccatorum verò cordibus vbi angustiæ sunt, quia locum dedere diabolo ingrediẽdi, ingreditur quidem diabolus, sed non vt habitet, neque vt inambulet, angustiæ enim sunt: sed vt lateat tanquam in cauerna, est enim serpẽs. Sic ergo in se infœlix anima quam pessimus hic anguis obsederit, serpentino frigore rigens attrahitur, & coarctatur, atque in omnes angustias cogitur: illa verò quæ obtemperat veritati, instar cœli dilatatur, atque diffunditur, & solis iusticiæ illustratur radiis, & aula sapientiæ ac veritatis efficitur. Cur tamen ira & indignatio Iudæo primum, & Græco? Quia gloria & honor ipsi primum. Prius enim illis credita sunt eloquia dei, & ipsi dicũt: Beati sumus Israel, quia quæ placent deo, nobis nota sunt. Et ideo secundum euangelij sententiam: Seruus qui cognouit voluntatem domini sui, & non fecit, digne plagis vapulabit multis, hic est Iudæus. Qui autem non cognouit Græcus, id est gentilis, vapulabit paucis. Interest enim cognouisse deum: & cognouisse voluntatem dei: quia cognosci deus à creatura mundi per ea quæ facta sunt etiam gentilibus potuit, & sempiterna eius virtus ac diuinitas: voluntas verò non nisi ex lege cognoscitur & prophetis. Verum quoniam & ad pœnam & ad præmium Iudæos præfert & Græcos postponit Apostolus, requirendum est, quos hic Græcos, quos Iudæos velit intelligi. Si illos dicit Iudæos qui adhuc sub lege sunt, & ad Christum non veniunt, & Christianos græcos, id est qui ex gentibus credunt, videtur contra totius mysterij venire sententiam. Quomodo enim illi primi dicentur de quibus dictum est: Ecce erũt primi nouissimi: & ad quos iterum dicit: Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta: & iterum, cum accessisset ad ficulneam Saluator in qua non inuenit fructum, dixit: Quia nunquam ex te fructus nascetur: & duo populi in vtero Rebeccæ designabantur, ex quibus dicitur, quia maior seruiet minori, & minor accepit benedictionem primatus? Sed & alia secundum hoc innumera in scripturis inuenies. Si verò Iudæos nos, id est Christianos appellat & eos qui ex omni genere crediderunt, quos ipse dicit in occulto Iudæos, restat vt Græcos gentiles illos dicat, qui nondum credidere. Sed quomodo Apostolus tantam spem gentibus nondum credentibus ponit, cum ecclesiastica regula videatur obsistere, quæ statuit vt nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto, nõ possit introire in regnum cœlorum? Et ite-

D

Ira & indignatio.

2. Cor. 6.

Ibid.

E

Leuit. 26

3. Reg. 4.

Luc. 12.

Rom. 1.

F

Iudæi & Græci qui

Matt. 22.

Matt. 23.

Mat. 21.

Gen. 25.

Ioan. 3.

G rum Petrus in Actibus apostolorum de Christo pronunciat dicens: Neque enim est aliud vllum nomen sub cœlo *Act.4.* in quo oporteat nos saluos fieri. Quomodo ergo hic gentes gloriæ & honoris & pacis secundo post Iudæos loco participes facit? Sed videamus ne forte illa quæ solet bonitas & dulcedo dei abscondi in scripturis sanctis, aliquid etiam hic moliatur occultum. *Tres hominum ordines.* Tres mihi hoc in loco ordines fecisse videtur Apostolus, primo enim dicit de his qui secundum patientiam boni operis gloriam, & honorem, & incorruptionem quærunt, quod ipsis reddidit deus vitam æternam: Patientiam autem boni operis in illis esse certum est, qui agones, & certamina perferunt pietatis. Quod supra diximus & exposuimus euidēter de Christianis dici, apud quos martyres fuerint. Probatur autem etiā per hoc quod dominus dicit ad apostolos, quia tribulationem habebitis in hoc mundo, & mundus gratulabitur, vos autem lugebitis. Et addidit post pauca: In patiētia vestra acquiretis animas vestras. *Luc. 22.* Christianorum ergo est pressuram pati in hoc seculo, & lugere quorum est vita æterna. Et vis scire quod nullius est vita æterna, nisi eius qui credat in Christum? Audi saluatoris ipsius vocem euidenter in euangeliis designantem: *Ioan.17.* Hæc est autem vita æterna, vt cognoscant te solum verum deum, & quem misisti Iesum Christum: Omnis enim qui non agnouit patrem solum verum deum, & filium eius Iesum Christum, alienus H est ab æternitate vitæ: Hæc enim ipsa agnitio & fides designatur vita esse æterna. *Ioan.14.* Est igitur primus hic Christianorum locus, quibus per patientiam boni operis gloriam & honorem & incorruptionem quærētibus vita æterna reddetur, illa sine dubio quæ dicit: Ego sum via, veritas, & vita. In Christo autem qui vita æterna est, bonorum omnis plenitudo. Secundo in loco ponuntur hi qui ex contentione, & qui diffidunt quidem veritati, obtemperant autem iniquitati, quibus ira & indignatio, tribulatio & angustia imminet, id est omni animæ operanti malum, Iudæo primum & Græco. His autem iisdem etiam bonorum retributio. Tertio in loco pari cum distinctione promittitur cum dicit: Gloria, & honor, & pax omni operanti bonum, Iudæo primum & Græco. Quod vt ego capere possum de Iudæis & gentibus dicit vtrisque nondum credentibus. Potest enim fieri, vt vel ex his qui in lege sunt, si quis persuasione quidem communi tutus Christo non credit, operetur tamen quod bonum est, iusticiam teneat, misericordiā diligat, castitatem & continentiam seruet, modestiam lenitatémque custodiat, atque omne bonum operetur. *Ethnicorum quorundam virtutes.* Hic etiamsi vitam non habet æternam, quia credens soli vero deo, non credidit & filio eius Iesu Christo quem misit, tamen gloria operum eius & pax & honor poterit non perire. Sed & Græcus, id est gentilis, qui cum legem non habeat, ipse sibi est lex, ostendens opus legis in corde suo, & naturali ratione immotus, sicut videmus nōnullos in gēti I bus, vel iusticiā teneat, vel castitatē seruet, vel prudentiā, tēperantiā, modestiámque custodiat: iste licet alienus à vita videatur æterna, *Ioan.3.* quia non credit Christo, & intrare non possit in regnum cœlorum, quia renatus non est ex aqua & spiritu, videtur quòd per hæc quæ dicuntur ab apostolo, bonorum operum gloriam & honorem, & pacem perdere penitus non possit. Si enim secundum ea quæ in superioribus disseruimus videtur Apostolus cōdemnare gētiles, ex eo quod naturali intelligentia cum cognouissent deum, non sicut deum magnificauerunt: quomodo non putamus quòd etiam collaudare eos possit, & debeat, si qui in his cognoscentes deum, sicut deum magnificent? *2.Cor. 5.* Dubitari igitur non puto quod is qui pro malo opere cōdemnari meruisset, idem si operatur bonum remuneratione boni operis dignus haberetur. Vide dicente Apostolo, quia omnes nos stare oportet ante tribunal Christi, vt reportet vnusquisq; propria corporis, prout gessit siue bonū siue malū. Inde deniq; est quod & in hoc loco subiungit: Nō enim personarū acceptio est apud deum. Quod si tibi adhuc dubium videtur, audi & Petrum quid in Actibus apostolorum pronunciet, cum ad gentilem Cornelium fuisset ingressus. *Act.10.* Compertum (inquit) habeo quod deus personarum acceptor non est, sed in omni loco & in omni gente qui facit voluntatem eius, acceptus est ei. K Sed obiici nobis potest illud quod deus in euangelio dicit: Omnis qui credit in me non iudicabitur. *Ioan.5.* Qui autem non credit, iam iudicatus est: quia non credit in nomine vnigeniti filij dei. Sed videamus quomodo non iudicamur qui credimus in Christo, vt sciamus quomodo & ille iam iudicatus sit qui non credit. Nunquid nam putamus qui crediderit in Christo, & post hoc homicidium vel adulterium commiserit, aut falsū testimoniū dixerit, aut aliquid huiusmodi gesserit, quæ nonnunquam videmus admittere etiam fideles, quia pro his iam non iudicabitur qui credidit in Christo? Certum est hæc omnia venire ad iudicium, & ideo sic intelligendus est domini sermo quem dicit. Qui credit in me non iudicabitur: quia secundum hoc quod credit non iudicabitur quasi incredulus, & infidelis: de actibus verò suis sine dubio iudicabitur. Ita ergo & ille iam indicatus est qui non credidit, secundum hoc quod non credidit: & sicut credenti si extrinsecus peccati aliquid cōmiserit salua fide iudicium manet, ita & non credenti si quid boni operis gesserit excepta infidelitate remuneratio non peribit. Nisi forte quis aliquid graue & intolerabile velit obiicere, vt dicat eum qui peccat cōputandum nō esse inter credētes: quia si credat quis non peccet: si verò peccat, ex hoc ipso arguatur quod non credat. Sed hęc quam dura sit sententia nulli ambiguum puto. L Quotus enim quisque inuenietur in terris, *Nullus sine peccato* qui ita vitam suam libret, vt in nullo penitus delinquat? Sed & Ioannes apostolus in epistola sua euidenter etiam opinionē huiusmodi notat cū dicit. *1. Ioan.1* Si quis dicit quia peccarum non habet, hic mendax est, & veritas in eo non est. *1.Ioan.2.* Si autem confiteamur peccata nostra, habemus aduocatum apud patrem Iesum iustū, qui exorat pro peccatis nostris. Hæc ergo à nobis in hoc loco prout potuimus discussa sunt considerantibus etiam illud quod dicit Apostolus: An Iudæorū deus tantū? Nónne & gētium: *Rom.3.* Imò & gentiū: vt per hæc euidentior fiat explanatio quomodo Iudæi primo, deinde Græci ponuntur ab Apostolo. Sed tamen in arbitrio legentis sit probare quæ dicta sunt. Nos autem plura adduximus in tractatū, ne quid de apostoli sensu indiscussum relinquere videremur. Quicunque enim sine lege peccauerunt, sine lege peribunt: & quicunque in lege peccauerunt, per legem iudicabūtur. Nō enim auditores legis iusti sunt apud deum, sed factores legis iustificabuntur.] Cum dicat Apostolus eos qui sine lege peccauerunt sine lege perituros, requiritur vtrū de sola Moysi *Quæstio de legibus* lege intelligendū sit, an & de lege Christi, vel etiā de quacunque humana lege sub qua vnumquēque mortaliū viuere cōtingit, quod secundū ipsam iudicari possit, qui in ea peccat: an qui extra Moysi legem est, etiam si sub aliqua lege viua, velut extra legem positus cum peccauerit pereat. Nam & ipse Paulus Apostolus cū dixit se his qui sine lege *1.Cor.9.* sunt quasi sine lege esse, & addidit. M Cū vtique sine lege non essem, sed in lege esse Christi: ostēdit se in lege Moysi quidē non esse tamē esse sub lege. Sed & humanæ (vt diximus) leges, si ad hoc ipsum reputari debeāt, nō video. Naturalis verò lex quæ communiter omnibus hominibus inest, cōsiderandum est si non omnes pene faciat in lege peccare, sicut in consequentibus dicit. Cum enim gentes quæ legē nō habent naturaliter quæ legis sunt faciunt, hi legem nō habentes ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis. Nisi eos forte dicamus extra legem positos, qui neque scriptis legibus, neque conscientiæ, & cogitationibus propriis reprehendētibus se, & arguētibus parent. Qui autem dicis: Quotquot in lege peccauerunt per legem iudicabuntur? Vtique qui in lege Christi est, per legem Christi: & qui in lege Moysi, per legem Moysi iudicabitur: neque qui sub lege Christi est quamuis etiam legi Moysi subditus videatur, iudicari tamen secundum eam putandus est, cur non sit circuncisus, vel cur sabbatū non seruet. *Rom.7.* Quod & si iuxta legē Moysi putandus est iudicari, secundum hoc quod lex spiritalis est, iudicabitur. Hoc est enim non auditorem legis, sed factorem iustificari. Quod verò grauiori sententia percuti videtur is qui sine lege

A peccauerit, quoniam periturus pronunciatur, cum vtique & miseratione aliqua dignus videatur, qui adiutorio non vsus est legis, videamus ne quid iterum (vt in cæteris docuimus) diuinæ bonitatis hic lateat, quam semper abscōdit timentibus se. Fortassis enim ob hoc propensiorē curam pro his qui pereunt inesse ipse dominus in euangelio ostendit, cum dicit, quia venit filius hominis quærere, & saluare quod perierat, & iterum dicit: Non sum missus nisi ad oues quæ perierunt domus Israel. Et Dauid dicit: Erraui sicut ouis perdita, require seruum tuum. Sed & in euangelio mna, quæ perierat, mundata domo inuenitur à muliere: & gaudet pater super filio iuniore pœnitente, qui mortuus fuerat, & reuixit: perierat, & inuentus est. Qui iunior filius (vt ego arbitror) etiam ipsam naturalem legem iam fregerat: hoc enim videtur indicari in eo, quod consumpserit partem paternæ substantiæ quæ ei contingebat, viuendo luxuriose. Sed & in Ezechiele propheta pastoribus imputatur, quia infirmum non colligauerint, & quod perierat non quæsierint: & post pauca ipse dominus dicit: Et quod periit, inquit, ego requiram. Veruntamen obseruandum est quod in his omnibus nusquam deus aliquem dicitur perdidisse, sed vnusquisque ex se pati hoc quod perit. Et in hoc ipso ait. Sine lege peribūt, &: Venit filius hominis quærere quod perierat: non quod perdiderat: & ad oues perditas domus Israel, non quas perdiderat. Et cum ipse dominus dixit: Omnes (inquit) quos dedisti mihi seruaui, & nullus ex eis periit: non dixit nullū ex eis perdidi. Sanè sicubi deus perdere dicitur, pro bono magis inuenies dictum, sicut cum dicit: Perdam sapientiā sapientium, & intellectum prudentium reprobabo. Quod aūt dicit, quia quotquot in lege peccauerūt per legem iudicabuntur, intuere ne forte secundum vindictas has quæ in lege scriptę sunt, quibus agebantur iudicia, vbi lapidari, vel in ignem tradi, vel ciuitatem refugij adire, vel alia huiusmodi pati iubebantur, ita sit & iudicium futurum: quoniam quidem typo, & vmbræ cœlestium deseruire dicuntur hi qui sub lege sunt, ne forte simili quadam ratione agatur etiam futurum iudicium in eos qui præuaricati fuerint legem. Cum ergo diuersas in scripturis dici claruerit leges, si quis in tantum omnes has refugerit, vt etiam naturalis illa lex, quæ nulli ferè defert, vel per duritiam, vel per crassitudinem cordis obliterata in eo videatur & abolita, de isto potest videri dictum quod sine lege pereat: Iudicandus verò per legem dicatur is qui sub lege viuit, quia & Apostolus contestatur omnem circuncidentem se quia debitor sit vniuersæ legi faciendæ. Cum enim gentes quæ legem non habent naturaliter quæ legis sunt faciunt, eiusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddēte eis conscientia ipsorum, & inter se inuicem cogitationū accusantium, aut etiam defendentium in die cum iudicabit deus occulta hominum secundum euangelium meum per Iesum Christum.] Certum est quod gentes quæ legē non habent, naturaliter quę legis sunt facere non pro sabbatis vel neomeniis dicantur vel sacrificiis quæ in lege scripta sunt. Non enim hæc lex in cordibus gentium dicitur scripta, sed hoc est quod sentire naturaliter possunt: verbi gratia, ne homicidium, ne adulterium faciant, ne furentur, ne falsum testimonium dicant: vt honorent patrē & matrem, & horum similia, fortassis & quod deus vnus creator sit omnium, scriptum est in cordibus gentium. Magis tamen mihi videntur hæc quæ in corde scripta dicuntur cum euangelicis legibus conuenire, vbi cuncta ad naturalem referuntur ęquitatem. Quid enim ita naturalibus sensibus proximum, quam vt quæ nolunt sibi fieri homines, hæc ne faciant alijs? Legi verò Moysi concordare, lex naturalis secundum spiritum, non secundum literam potest. Nam quæ erit in hoc intelligentia naturalis, verbi gratia, vt octaua die quis circuncidat infantem, aut cum lino simul ne lana texatur, vel ne quis in die nouorum fermentatum aliquid edat? Quæ cum aliquoties obiecissemus Iudæis, & vrgeremus vt si quid in his vtilitatis esset ostenderent, scimus eos hoc solum respōdere solitos, quia

Matt. 15 *Psal. 118.* *Luc. 15.* *Ezec. 34.* *Hominem perire sua pte culpa.* *Luc. 19.* B *Ioan. 10.* *1. Cor. 1.* *De Iudęis* *Heb. 7.* C *Qualex scripta in cordibus.* *Matt. 7.*

ita visum sit legislatori. Nos verò qui hæc omnia spiritaliter intelligenda sentimus, idcirco non auditores, sed factores legis iustificandos credimus, non legis secundū literam, quæ vtique pro sui impossibilitate non potest habere factorem, sed secundum spiritum, per quem solum lex impleri poterit. Hoc est ergo opus legis, quod etiā gentes Apostolus dicit implere naturaliter posse. Cum enim agunt quæ legis sunt, scripta videtur lex in cordibus eorū à deo, non attramēto, sed spiritu dei viui. Quod autē dicit in cordibus, non est putandū quia in mēbro corporis quod cor appellatur lex scripta dicatur. Vnde enim caro aut tantos prudentiæ sensus posset emittere, aut tanta memoriæ receptacula continere? Sed sciendum est rationalē animæ virtutem cor solere nominari. Testimonio sanè conscientiæ vti Apostolus dicit eos, qui descriptam continent in cordibus legem. Vnde necessarium videtur discutere, quid istud sit quod conscientiam Apostolus vocat: vtrum ne alia sit aliqua substantia, quàm cor, vel anima. Hæc enim & alibi dicitur quia reprehendat non reprehendatur, & iudicet hominem non ipsa iudicetur, sicut ait Ioannes: Si conscientia (inquit) non reprehendat nos, fiduciam habemus ad deum. Et iterū ipse Paulus alibi dicit: Quia gloriatio nostra hæc est, testimoniū conscientiæ nostræ. Quia ergo tantam eius video libertatem, quod in bonis quidem gestis gaudeat semper, & exultet, in malis verò non arguatur, sed ipsam animam cui cohæret reprehendat & arguat, arbitror quod ipse sit spiritus, qui ab Apostolo esse cum anima dicitur, secundum quod in superioribus edocuimus, velut pædagogus ei quidam sociatus, & rector, vt eam de melioribus moneat, vel de culpis castiget & arguat: de qua etiam dicit Apostolus: quia nemo scit hominum quę sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est: & ipse sit conscientiæ spiritus, de quo dicit: Ille spiritus testimoniū reddit spiritui nostro. Et forte hic ipse spiritus est, qui cohęret animabus iustorum, qui sibi in omnibus obedientes fuerint, & ideo scriptum est: Laudate spiritus & animæ iustorum dominum. Si verò inobediens ei anima & contumax fuerit, diuidetur ab ea post excessum, & separabitur. Et propter hoc puto dictum esse in euangelio de malo iudice, quia diuidet eum dominus, & partem eius cum infidelibus ponet. Ipse fortassis est spiritus, de quo scriptū est, quod incorruptibilis est spiritus in hominibus. Et secundū ea quæ superius diximus, quia diuidetur ac separabitur ab anima peccatrice: vt illa cum infidelibus accipiat pártem, potest similiter his aptari & illud quod dictū est: Erūt duo in agro, vnus assumetur & vnus relinquetur: & duæ ad molā, vna assumetur, & vna relinquetur. Hæc de eo quod scriptū est, Testimoniū reddente consciētia. Nūc videamus quod sequitur: Et inter se inuicem cogitationibus accusantibus, aut etiam defendentibus in die cum iudicabit Deus occulta hominum secundum euangeliū meum per Iesum Christum.] Rectum iudicium dei quis dubitet esse, vbi accusatores & defēsores adhibētur, & testes? Et quidem de hoc iusto iudicio dei nos homines exemplū capiamus, nec putemus vnquam sine accusante, & defendente, & testibus iustum haberi posse iudicium. Deinde vidēdum est, quomodo in illa die cum iudicabit deus occulta hominum, cogitationes vel accusabunt animam, vel defendent, non vtique illæ cogitationes quæ tunc erunt, sed istæ quæ nunc sunt in nobis. Cum enim siue bona, siue mala cogitamus, velut in cæteris ita in corde nostro tam bonarum quàm malarum cogitationum notæ quædam & signacula relinquuntur: quę in occulto tūc pectoris posita in illa die reuelari dicuntur à nullo alio nisi ab eo qui solus potest occulta hominum scire: quorum signorum, vel quarum notarum causas non latere deū etiam nostra conscientia contestabitur. Quod tamen iudicium secundum euangelium Pauli (hoc est quod Paulus annunciat) per Iesum Christū fiet. Pater enim neminem iudicat, sed omne iudicium dedit filio. Marcion tamen & omnes qui diuersis figmentis varias introducunt animarum naturas, hoc ex loco apertissime confutātur, cum à Paulo dicitur deus occulta hominū iudicare per Iesum Christū, & ostēditur

D *Cor rationalis animę virtus* *Conscientia quid.* *1. Ioan. 3* *2. Cor. 1.* E *1. Cor. 2.* *Dan. 3.* *Matt. 24.* F *Ioan. 5.* *Marcionis figmenta.*

G vnumquenque non naturæ priuilegio, ſed propriis cogitationibus accuſatum, vel excuſatum, conſcientiæ ſuæ teſtimonio iudicandum. Si autem tu Iudæus cognominaris, & requieſcis in lege, & gloriaris in deo, & cognoſcis voluntatem eius, & probas vtiliora inſtructus per legem, & confidis teipſum ducem eſſe cæcorum, lumen eorum qui in tenebris ſunt, eruditorem inſipientium, magiſtrum infantium, habentem formam ſcientiæ & veritatis in lege. Qui ergo alium doces, teipſum non doces: qui prædicas non furandum, furaris: qui dicis non mœchandum, mœcharis: qui abominaris idola, ſacrilegium committis: qui in lege gloriaris, per præuaricationem legis deum dehonoras. Nomen enim dei per vos blaſphematur inter gentes, ſicut ſcriptum eſt.] Quemadmodum in ſcripturis propheticis obſeruauimus, non ſolum dicentis perſonam latenter & ſubito commutari, verum & eorum ad quos ſermo, vel de quibus ſermo fit: verbi gratia, vt nunc ex patris perſona, nunc ex filij vel ſpiritus ſancti, nunc etiam ex perſona prophetæ aut aliorum quorumlibet aliqua dicantur, & nunc quidem ſermo ad Iſraeliticam gentem, nunc ad exteras nationes, aut ad reges, & ad mille alios dirigatur: ita mihi videtur etiam hoc modo ad Romanos ſcripta eſſe epiſtola, vt interdum & dicentis perſona mutetur, & aliquando quidem Paulus ſpiritalis loquatur, ſicut in multis epiſtolæ locis, aliquando verò Paulus carnalis, ſicut (verbi gratia) cum dicit: Ego autem carnalis ſum venundatus ſub peccato, vt oſtendemus cum ad ipſum locum domino dirigente venerimus. Interdum verò fit & eorum perſonæ ad quos ſermo eſt, commutatio, ita vt nunc ad omnẽ Romanorum dicatur eccleſiam: Gratias ago Deo meo per Ieſum Chriſtum pro omnibus vobis, quia fides veſtra annũciatur in vniuerſo mundo. In aliis verò non ad omnem eccleſiam, ſed ad omnem qui iudicat alium, & ipſe facit ea quæ in aliis condemnat, & eſt inexcuſabilis. Nunc autem neque ad eccleſiam, neque ad eum qui iudicat fit ſermo hic in quo dicit: Si autem tu Iudæus cognominaris, & requieſcis in lege, & cætera, vſque ad eum locum, Et iudicabit quod ex natura eſt præputium legem perficiens, te qui per literam & circumciſionem præuaricator es legis. Sicut in ſcripturis propheticis vigilanter oportet intendere eum qui vult intelligentiam eorum quę ſcripta ſunt capere, vel dicentium, vel ad quos, vel de quibus ſermo fit perſonis: ita nunc in Epiſtola ad Romanos agendum mihi videtur. Sed videamus iam quæ ſunt quæ dicit Apoſtolus ad eum qui cognominatus eſt Iudæus. Primo nanque hoc obſeruandum eſt, quod non dixit de eo, ſi autem tu Iudæus es, ſed ſi Iudæus cognominari: quia non idem eſt, eſſe Iudęũ, & cognominari: quia non idem eſt, eſſe Iudæum, & cognominari Iudæum. Ipſe etenim Paulus docet in conſequentibus, quàm vere Iudæus ſit ille qui in occulto circũciſus eſt circunciſione cordis, qui ſpiritu, non litera legem cuſtodit, cuius laus non ex hominibus, ſed ex deo eſt. Qui autem in manifeſto in carne circumciſus eſt, legem ad hoc obſeruans vt videatur ab hominibus, iſte non eſt vere, ſed cognominatur Iudæus. De his enim & ipſe Apoſtolus dicit: Videte conciſionem: nos enim ſumus circũciſio, qui ſpiritu deo ſeruimus. Sed & Ioannes in Apocalypſi de quibuſdam ita dicit: Qui dicunt ſe Iudæos & non ſunt: quos etiam de ſynagoga ſatanæ eſſe pronunciat. Sciendum tamen eſt, quod iſte qui in occulto & vere Iudæus eſt, ab illo Iuda vocabulum trahat, de quo ſcriptum eſt: Iuda te laudabunt fratres tui, manus tuæ ſuper dorſum inimicorum tuorum. Catulus leonis Iuda, & cætera quę in Saluatorem dominum prophetata ſunt. Igitur ſi claruit de differentiis perſonarum, & quis vere Iudæus ſit, quis autem ſolo nomine cognominetur, videamus quæ ad hunc qui ſe iactat eſſe Iudęum & non eſt, ſermo apoſtolicus dicat. Tu inquit qui Iudæus cognominaris, & omnem tibi requiem in legis litera collocas, & gloriaris in deo tanquam qui portio eius ſis, & cui conceſſum ſit ſcire voluntatem dei, & velut probandi gnarus iactas te ſcire poſſe & diſcernere quę ſint vtiliora, & differentia, ita vt non ſolũ quæ ſint bona ſcias, verumetiam quæ ſint meliora & vtiliora diſcernas, confidis quoque quod dux poſſis eſſe cęcorum, nimirum ex illis es ducibus de quibus dicebat dominus: Cęci ſunt duces cæcorum. Si cæco ducatum præſtet, ambo in foueam cadunt. Confidit ergo ducem ſe eſſe cæcorum, lumen eorum quoque qui in tenebris ſunt. Sed & ad iſtos nihilominus dominus dicit. Si autem lux quæ in te eſt tenebræ ſunt, ipſe tenebræ quantæ ſunt? Confidunt tamen quod eruditores ſint inſipientium, & magiſtri infantium, tanquam qui ex legis litera formã ſcientiæ & veritatis acceperint. Et quia hæc profitentur quidem, non tamen vere tenent, dicit ad eos Apoſtolus. Qui ergo doces alium, teipſum non doces: & qui prædicas non furandum, tu aduentum & præſentiam Chriſti quæ in vniuerſo mundo effulſit furaris: qui dicis non mœchandum, in ſynagogam populi dei adulterium committis, ſermonem doctrinæ prauum & adulterinum ei ſuperducens: & collocas eam cum legis litera quæ foris eſt, cum ſcriptum de ea legas, quia omnis gloria filiæ regis ab extrinſecus: & ad quam legis per prophetam nihilominus dictum. Niſi occulte audieritis, plorabit anima veſtra. Qui ergo negas mœchandum, tam graue adulteriũ committis, vt adulterinum ſenſum introducas ad eam de qua dictum legis à deo: Ego te mihi deſponſabo in fide & miſericordia. Qui abominaris idola ſacrilegium committis, verum templum dei quod eſt Chriſtus Ieſus violas: Soluiſti enim templum dei quod in tribus diebus reſuſcitatũ eſt iis qui credunt. Sed & qui ex lege & prophetis ſermonem Chriſtum pronunciantem furatur & occultat, ne populus audiat & credat, ſacrilegium committit, & vere dei templum violat. Idem quoque hic qui cognominatur Iudæus, & gloriatur in litera legis Moyſi, præuaricator legis arguitur cum non credit Chriſto. Si enim crederet vtique huic, de quo Moyſes ſcripſit. Propter iſtos ergo tales qui dicuntur Iudæi & non ſunt, nomen Dei blaſphematur inter gentes, non ſolum pro operibus eorum peſſimis, ſed & propter humilem & deiectam intelligentiam, quàm habent in lege & prophetis. Ridicula namque etiam gentibus ipſis legis literam ſequentes dicunt: Ne tetigeris, ne guſtaueris, ne contaminaueris: quæ ſunt omnia in corruptionem ſecundum mandata & doctrinas hominum. Verum hęc Apoſtolus quidem ad eum qui nomine non opere Iudæus eſt, dicit: pertinere tamen etiam ad omnem hominem poſſunt, in quo nomen tantum religionis & pietatis eſt, opera autem & ſcientia & fides deeſt: & ideo maiori cura hæc in nobis ipſis quàm in his qui ad fidem Chriſti non veniunt diſcutere debemus, ne quis noſtrum qui per fidem Chriſti & circumciſionem in baptiſmo datam verus Iudæus effectus eſt, & in lege Chriſti requieſcit, gloriatur quoque ſe idolorum errore depulſo agnouiſſe deum, & eius ſibi innotuiſſe voluntatem: ſcit enim probare quid bonum, & beneplacitum eſt, & perfectũ, & euſque peruenit, vt eſſe dux & doctor eccleſiæ ad illuminandos eos qui in ſcientia cæci ſunt, & inſtruendos paruulos in Chriſto: ne is inquam talis alios quidẽ velit docere diſtrictius, & de his quos inſtruit ſummam diſciplinam caſtitatis exigere, ipſe verò intemperantiæ vitio & cupiditatis vrgeatur, nonnunquam etiam flammis occultæ libidinis æſtuet. Ad huiuſmodi ergo hominem Apoſtolicus hic ſermo cõpetenter aptatur dicens ei: Tu qui doces alium teipſum non doces, qui prædicas non furandum, furaris: qui dicis non mœchãdum, mœcharis. Quod ſi etiã, vt nunnũquam fieri ſolet, munera oblata deo & ſtipem in vſus pauperum datam, ad propria lucra conuerterit, recte ei dicitur: Qui abominaris idola, ſacrilegium facis. Si verò etiam aperta incurrat opprobria, & de auaritia eius, atque iniquis ludicis, & temulentia publicam iam teneat notam, dehonoratur Deus in actibus: & cum doctor eccleſię talis eſſe populis innotuerit, nomen Dei blaſphematur in gentibus: Certi ſunt enim magiſtris ſimiles eſſe diſcipulos. Poſſunt tamen hæc eadem tertio loco etiam hæreticis aptari: & ipſi enim cognominantur Chriſtiani, & nonnulli eorum etiam legetenus per quam inſtructi doctores ſe eſſe cæcorum, & magiſtros infantium profitentur, probantes vtiliora quæ latere ab eccleſiaſticis dicunt. Sed iſti quoniam furantur

Marginal notes: Mutatio perſonæ in ſacris ſcripturis. — Paulus ſpiritalis & carnalis. — Rom. 7. — Rom. 1. — Apoſtolus ad Iudæos. — Phil. 3. — Apoc. 3. — Gen. 49. — H — I — K — διαφέροντα, præſtabiliora. — Matt. 15. — L — Oſee. 2. — Ioan. 2. — Col. 1. — M — Docentes alios non ſeipſos. — De hæreticis.

A furantur verba Dei, & intellectum eorum peruersa expositione surripiunt, & adulterinum fidei sensum ad sponsam Christi ecclesiam in regios thalamos inducunt, recte de his dicitur: Qui prędicas non furandum furaris: qui dicis non mœchandum mœcharis: & qui abominātur idola, sacrilegium committunt, preciosa vasa de templo dei, id est veræ fidei margaritas de scripturis sanctis furantes: per quos nomen Dei blasphematur inter gentes, dum casta & honesta ecclesiæ dogmata corruptis ac turpibus maculantur hæreticæ prauitatis erroribus. Ex illis enim & infanticidij, & incesti, cæterorúmque similium scelerum probra ad inuidiam sanctæ religionis exorta sunt. Sciendum tamen est, hæc Apostolorum per ironiam dicere ad Iudæos. Neq; enim qui vere requiescit in lege, & gloriatur in deo, & probat vtiliora, hæc quæ enumerata sunt facere credēdus est. Testimonium sanè quod posuit, id est, Nomen dei enim per vos blasphematur inter gentes, de Esaia sumptum est. Circumcisio quidem prodest si legem custodias, si autem præuaricator legis sis, circumcisio tua præputium facta est. Si igitur præputium iustitias legis custodiat, nōnne præputium illius in circumcisione reputabitur, & iudicabit id quod ex natura est prępútium legem consummās, te qui per literam & circūcisionem prẹuaricator es legis? Non enim qui in manifesto Iudęus est, neque in manifesto
B est in carne circumcisio, sed qui in abscōdito Iudęus est, & circumcisio cordis in spiritu nō litera, cuius laus nō ex hominibus est, sed ex deo.] *Quando prosit esse circumcisum.* Quæ sit circumcisio quā prodesse dicit Apostolus, vel quæ lex prosit si custodiatur, diligentius requirēdum videtur, vt cum hęc intellexerimus, possimus & nos circumcidi. Quippe si prodest circumcisio, secundum verbum Apostoli dicētis: Quia circumcisio prodest si legē custodias, ipse Apostolus in cōsequentibus docet quia non illa quæ in manifesto est in carne circūcisio, sed circumcisio cordis per spiritum non per literam facta, laudem habet non ab hominibus, sed ex deo, & alibi dicit: Videte circumcisionem: nos enim sumus circumcisio, qui in spiritu deo seruimus, non in carne confidimus. Hæc vt opinor est circumcisio quam prodesse dicit Apostolus, si legem custodias, non legem literæ, cuius vtique circumcisionem in carne non recipis, sed legem spiritus secūdum quam circumcideris corde. Litera enim occidit, spiritus autem viuificat, quia & lex dei non refertur attramēto scripta, sed digito Dei, qui est spiritus eius, & non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis. *Questio de Circūcisione.* Verum potest nobis obiici, quia si Apostolus circumcisionem prodesse dicit, quæ vtique alia non intelligitur esse quàm animæ pur-
C gatio, & abiectio vitiorum: quomodo addit adhuc, ita demum prodesse huiusmodi circumcisionem si legem custodias, cum hæc ipsa circumcisio nonnisi ex legis obseruantia fieri videatur. Sed intuere ne forte abscindere vitia, & cessare à malis circumcisionem significet: agere autem quæ bona sunt, & efficere quæ perfecta sunt, custodire sit legem. *Psal. 37.* Neque enim in eo perfectio est si cessetur à malis, sed in eo si agantur bona; sicut in Psalmo euidentius perdocemur, cum dicit: Declina à malo, & non hic sterit, sed addidit, Et fac bonum. Similiter ergo & Apostolus, vtpote in his imbutus, ita demum dicit, prodesse circumcisionem & abiectionem malorum, si custodias legem bonorum. Neque enim perfectus quis esse potest si nihil egerit mali, sed si aliquid egerit boni. Vnde & ipsa circumcisio quæ fiebat in carne, non absque huius intelligentiæ quam nunc exponimus significabatur imagine. *Gen. 8. Luc. 2. Iob. 1.* Denique octaua die paruulis dabatur, qui nihil vtique adhuc operis egerint. Quod si quis nobis obiiciat quod in principio libri Iob de laude eius positum est, vbi dicit: Et erat Iob homo verax sine querela, iustus dei cultor abstinens se ab omni re mala: cùr præcedente boni operis laude, in vltimo mali continentia numeretur? Illud quoque arbitror indicari quod sæpe fieri solet, quia plurimi hominum agant quidem quæ bona sunt, misceatur tamen aliquid & operis mali: pauci verò sicut Iob, qui ita & veraces & irreprehensibiles, ita iusti sint, & cultores dei, vt hæc omnia agētes abstineāt se ab omni re mala. Si ergo (inquit) prẹuaricator sis legis, sicut supra exposuimus, non agendo D quæ bona sunt, circumcisio tua præputium facta est, dum & hoc tibi quod abstinere à malo visus es, opera fidei & iustitiæ non agenti ad infidelitatem reputatur. Neq; enim possibile est alicui carnalem circūcisionem rursum in præputium verti, cum vtique abscissa præputij caro vltra redire non possit. Dignius ergo & euidentius intelligitur, quod continentia mali operis, quę per circumcisionem significatur, si opera fidei non habeat, ad immunditiam reputatur. Sed & si in ecclesia per baptismi gratiam circumciditur, si post hæc præuaricator sit legis Christi, circūcisio baptismi ad infidelitatis ei prẹputium reputabitur: quia & fides sine operibus mortua dicitur, & mali villici pars cum infidelibus ponitur. Si autem prẹputium iusticias legis custodiat, nōnne iudicabit id quod ex natura est prẹputium legē perficiens, te qui per literam & circumcisionē præuaricator es legis? Superius diximus quod duos Iudæos, & duas circumcisiones discutiat Apostolus, & nunc commemoret: videtur ergo in prẹsenti loco præputium dicere gētes, quæ in præputio carnis ad fidem Christi venerūt: quas legem spiritalem seruantes componit & comparat Iudeis, qui per literam & circumcisionem carnis præuaricatores sunt legis, quos & iudicandos ab his dicit in quibus non carnis circumcisio, sed legis obseruatio est. Possumus autem ex comparatione etiam nostros in ecclesia commo- E nere, verbi causa, si dicamus in præputio adhuc esse catechuminos, aut etiam gentiles, & circumcisos esse fideles per gratiam baptismi. Si ergo catechuminus qui nondum per gratiam lauacri circumcisus est, legem Christi seruet, iustitias & mandata custodiat, nōnne ex comparatione iūdicat eum, qui fidelis dicitur & præcepta non seruat, ac legem Christi, & mandata contemnit? Denique & ipse dominus dicebat: *Matt. 12* Regina Austri surget in iudicio cū viris generationis huius, & condemnabit eos, quia venit à finibus terræ audire sapientiā Salomonis. Hæc quidē ad instruendam ecclesiā nobis dicta sint. Verum considera si possit in hoc loco & ille intellectus admitti, vt dicatur etiā post aduentum Christi carnalis circumcisio quæ ex lege obserua- *Act. 10.* batur, prodesse aliquid custodientibus legem, secundū hoc *Act. 21.* quod in initio fidei nostræ adhuc à credentibus obseruabatur: vt in Actibus Apostolorum docetur vel Petrus in discretione ciborum, vel Paulus in sacrificiis purificationis fecisse: si forte etiā hic huiusmodi circumcisionē proposuisse videatur Apostolus, quam prodesse dicit ita si etiā lex seruetur: si minus, circumcisionem hanc in præputium vertēdam, hoc est nihil profuturam: imò etiam in aliis ha- F bere iudicium eum qui per circumcisionem carnis videatur legis obseruantiam profiteri, & præuaricando legem iudicari ab eo qui non susceperit quidem circuncisionem carnis, iusticias tamen seruauerit legis. Si ergo & hic sensus recipi debeat, *1. Cor. 9.* vide etiam tu qui legis, quoniam quidem ipse Apostolus profitetur se Iudæis fieri Iudæum, & his qui sine lege sunt quasi sine lege fit, & omnibus omnia fit, vt omnes lucrifaciat, ne forte propterea hic videatur indulgere Iudæis ea, quæ ad Galatas scribens his qui ex genti- *Gal. 5.* bus crediderunt non indulget, dicit enim: quia si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit. Nihil ergo pro- *Quibus prosit circuncisio quibus nō* dest circumcisio his qui ex ea putant aliquid iustificationis assumi: prodest autem his, qui putant sibi ad Christum non esse veniendum, si eis circumcidere filios vetaretur. Erant enim nonnulli in initiis qui circumcisionem veluti insigne vernaculum gentis suæ nimio amore seruarent: & impediri videbantur à fide, si eis vetaretur quo carere non poterant. Ergo videtur Apostolus ad huiusmodi homines dicere, ne eis fidei ianuam claudat, quia circumcisio prodest si legem custodias: Si autem præuaricator legis sis, circumcisio tua præputium facta est. Econtrario autem si credentes ex gentibus ad circumcisionem cogerentur, fidei Christi & præuaricationi verbi fieri videretur iniuria. Sed & illud obseruandum est, quod cum dixerit: Circumcisio quidem prodest si legem custodias: non addidit, si autem non custodias, sicut consequens videbatur, sed ait: Si autem præuaricator sis legis. In quo ostendit

G aliud esse non custodire legem, aliud præuaricari legem. Nam & Paulus ipse non semper legem custodit, nunquam tamen præuaricator est legis. Propterea in consequentibus dicit: Si autem præputium iusticiam legis custodiat, nonne iudicabit quod ex natura est præputiū legem perficiens, te qui per literam & circuncisionem præuaricator es legis? Custodit ergo legem is, qui eam secundum literā obseruat: & is præuaricatur eam, qui spiritalem eius non tenet sensum. Iusticiæ verò legis, moralis est locus. Lex enim generale vocabulum est: iusticiæ verò pars legis est. Continet enim lex iusticias, & iudicia & mandata, & iustificationes, aliásque quamplurimas species. Si ergo præputium nō ait ipsam legem, sed si iusticias legis custodiat, intantum præfertur circumcisioni præuaricanti legem, vt etiam iudicet eam, & bene addidit, legem perficiens. Ille enim qui secundum literam viuit, custodire dicitur legem: iste verò qui secundum spiritum, perficere, perfectio autem legis in Christo est, qui dixit: Non veni soluere legē, sed adimplere. Adimplere autē legē, est perficere legē. Custodit ergo legem carnalis Iudæus, perficit autem spiritalis, & qui in occulto Iudæus est. In quo ille quidem præuaricator legis, hic autem iudex præuaricatoris efficitur. Præuaricator autem carnalis Iudęus, quia lex ipsa infirmatur per carnem. Nisi enim infirma fuisset secundum carnē, non vtique diceretur: Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem. Per spiritum autē infirmari legē nunquā inuenies scriptū, & ideo qui in carne sunt deo placere nō possunt: Qui autē per spiritū actus carnis mortificauerint, nō solū viuēt, sed iudices erūt non tātum H hominū, sed & angelorū: quia illius laus ab hominibus est huius à deo. Hæc quidē dicta sint à nobis ad explanationē sermonis Apostolici, quē disserere proposuimus. Non tamen importunum videbitur etiam circumcisionis ipsius generalem discutere rationem, quādoquidem de ea locus ipse commonuit. Repetamus igitur, & in medium proferamus, si qua in lege de ea, vel in scripturis cæteris continentur. Inuenimus in Genesi scriptum primo de circumcisione mandatum, cum responsa darentur ad Abraham hoc modo: Et dixit Deus ad Abraham: Tu autem testamētum meum seruabis, & omne semen tuum post te in generationes suas. Et hoc testamentum quod disposui inter me & vos, & inter me & inter semen tuum post te in generatione sanctorum. Circuncidetur omne masculinum vestrum, & circumcidetis carnem præputij vestri, & erit in signum testamenti inter me & vos, & puer octaua die circumcidetur in vobis, omnis masculus in generationibus vestris, vernaculus & pęcunia emptus ab omnibus filiis alienigenatum, qui non est ex semine tuo, circumcisione circumcidetur vernaculus domus tuæ, & pecunia comparatus à te, & erit testamentum meum super carnem vestram testamentum æternum: & incircuncisus masculus qui non fuerit circuncisus in carne præputij sui die octaua, I exterminabitur anima illa de genere suo, quia testamentum meum dissipauit. Non nos tamen latere debet, quod in aliis exemplaribus nō habet positum octaua die, in hoc duntaxat loco. Item in Leuitico scriptum est: Et locutus est dominus ad Moysen dicens: Loquere filiis Israel & dices ad eos. Mulier quęcunque susceperit semen & pepererit masculū, immunda erit septem diebus, secundum diem purgationis immunda erit, & die octaua circumcidet carnem præputij eius, & triginta tribus diebus sedebit in sanguine suo immunda Hæc quidem de lege Moysi testimonia posuimus: Saluator verò in euāgelio ait, circumcisionem accipere hominem in sabbato, & non solui legē Moysi, & dicit eam ex patribus esse, & ante Moysen datā. Cuius sententiæ auctoritate simul & regalis præcepti grauitate permoti, etiam post aduentum Iesu suasi sunt quidam circumcidi, cum essent ex gentibus. Alij verò horrescentes pondus præcepti, refugerunt penitus etiam ab ipsis legibus in quibus hæc scripta videbantur, ita vt putarent hæc non esse boni dei mandata, nec eius quæ dominus & saluator noster prædicare venisset. Et ideo mihi videtur diligentior in talibus locis adhibenda discussio, si sit

Non custodire legē, & præuaricari legem. *Mat. 5.* *Rom. 7.* *De circūcisionis sacramēto.* *Gen. 17.* *Leuit. 12.* *Ioan. 7.* *Quidam circuncisi post aduētum Christi.* *Marcionitæ scilicet*

aliquid in huiusmodi mandato vtilitatis etiam secundum K literam: & si sit, quibus vtile sit, vel quem ad finem tendat eius vtilitas, aut si aliquid vtilius figuraliter indicetur. Igitur repetētes ea quæ ex lege protulimus testimonia, discutiamus attentius, vtrum ne soli Iudæorum genti videatur huiusmodi imminere mandatum, an & omnes qui ex gentibus crediderunt, æqua sorte constringat. Intueamur ergo illud quod ad Abraham defertur oraculum, quo iussus est circumcisionis testamenta seruare. Tu, inquit, & semen tuum post te per generationes suas inter me & semetipsos, vt circumcidatur omne masculinū eorum, & circumcidāt carnem præputij sui, vt sit signum testamenti inter me & ipsos, & omnis masculus octaua die circumcidatur. Quos sanè etiam ex alienigenis, id est qui minime ex Abraham stirpe ducuntur, circumcidi velit, manifeste pronunciat. Ait nanque: Vernaculus tuus, & pecunia emptus ab omnibus filiis alienigenis qui non est ex semine tuo, circumcisione circumcidatur. Nusquam fecit proselyti, id est, aduenæ mentionem, sed vernaculum seruum profecto gentis illius domi natum, vel etiam precio mercatum circumcidi iubet, non liberum, non hospitem constringit, non aduenam. Perscrutemur nunc etiam Leuitici legem, quomodo etiam Moysi præcipiat Deus: Loquere filiis Israel, & dices ad eos. Mulier si susceperit semen, & pepererit masculum, & post aliquanta. Octaua, inquit, die circumcidet carnem præputij eius. Intuere & hic quemadmodū de lege circumcisionis tātum ad filios Israel Moyses loqui videtur, vt alienigenatum nulla sit mentio. Si enim credimus per diuinum spiritum scripta esse quæ inferuntur in L lege, vtiq; nō frustra aut addi aliquid putandū est, aut sileri: & ideo cum in quibusdam mandatis dicitur: Loquere ad filios Israel & dices ad eos, in quibusdam verò additur, vt non solum filiis Israel, sed & proselytis, id est aduenis loquatur, necessaria vtique obseruanda distinctio est. Quia sicut in his locis vbi dicitur: loquere ad Aaron, & alibi: ad filios Aaron, & alibi, loquere ad Leuitas, & dices ad eos, certum est non subiacere reliquos filios Israel his legibus, quæ vel filiis Aaron, vel Leuitis, vel ipsi Aaron promulgatæ sunt: ita etiam quæ filiis Israel iubentur, nec alienigenæ memoria vlla fit, non est putandum commune in his esse mandatum, vel communem fieri legem, vbi appellationis habetur exceptio. Pauca tamē ad horū probationē testimonia adhibeamus ex pluribus, per quod necessariam cōesse vel adiectionē vel exceptionē huiusmodi nominū cōprobemus. In primis Leuitici partibus ad solos filios Israel fertur huiusmodi lex: Loquere, inquit dominus, filiis Israel & dices ad eos: Homo ex vobis si offerat dona deo ex pecoribus, & cætera, & iterum: Et locutus est dominus ad Moysen dicens: Loquere filiis Israel. Anima si peccauerit non voluntate & cætera. Hæc & huiusmodi quis dubitet quod ad solos filios Israel mandantur? Alia verò non ipsis, M sed Aaron, vel filiis eius, vt dicit in consequentibus. Et locutus est dominus ad Moysen dicens: Præcipe Aaron & filiis eius dicens: Hæc est lex holocaustorum &c. & rursum Locutus est dominus ad Moysen dicens: Loquere Aaron & filiis eius dicens: Hæc est lex peccati, in loco quo iugulauerint holocaustum, ibi iugulabūr pro peccato in conspectu domini. Et iterum ad Aaron: Vinum, inquit, & siceram non bibetis tu & filij tui tecum cum introieritis in tabernaculum testimonij. Alia autē neque Aarō, neque filiis Israel mandantur, sed senioribus Israel hoc modo. Loquere, inquit ad seniores Israel dicēs: Accipite, inquit, hircum ex capris pro peccato &c. Nunquid dubitatur quod hæc lex solis senioribus filiorum Israel præcipitur? Sed & de mundis & immūdis animalibus specialis nihilominus lex filiis Israel dari videtur. Ita nanque scriptum est: Et locutus est dominus ad Moysen & Aaron dicens: Loquimini filiis Israel dicentes ad eos, Hæc sunt animalia quę manducabitis, & reliqua. Sic ergo etiam de circumcisione, vel in his quæ in Leuitico continentur, non alius quisquam circumcisionis lege constringitur, nisi sit vel ex Abraham originem trahens, vel vernaculus eorum, aut precio emptus. Vis autem videre, quia sicubi vult etiam alienigenas vna

eadémque

Circumcisio an sit omnibus præcepta. *Genes. 17* *Leuit. 12.* *Exod. 29* *Num. 18* *Leuit. 22* *Leuit. 6.* *Leuit. 10.* *Leuit. 9.* *Leuit. 11.* *Conclusio de iis qui obligantur ad circuncisionē*

A eademque lege connecti, significanter ostendit? Audi quod scriptum sit: Et locutus est, inquit, dominus ad Moysen dicens: Loquere ad Aaron, & ad filios eius, & ad omnes filios Israel, & dices ad eos: Homo ex filiis Israel, vel ex aduenis qui fuerint in vobis, quicunque manducauerit omnē sanguinē, statuā animā meā super animā illam quæ manducauerit sanguinē, & disperdā eum de populo suo, quia anima omnis carnis sanguis illius est: & ego dedi vobis illum, vt ex ipso supra altare propitietur pro animabus vestris, quia sanguis pro anima expiabit. Propterea dixi filiis Israel: Omnis anima ex vobis non mãducabit sanguinem, & aduena quicunque fuerit ex vobis non manducabit sanguinē. Vides ergo hanc de obseruatione sanguinis legē quæ cōmuniter & filiis Israel, & aduenis data est, obseruari etiā à nobis q ex gētibus per Iesū Christū credim° deo. Nos enim proselytos & aduenas scriptura nominare consueuit, cum dicit aduena quidem in te ascendet super te sursum, tu autem descendens deorsum. Ipse erit tibi caput, tu autem eris eius cauda. Ideo ergo legem de obseruatione sanguinis communem cum filiis Israel etiam gentiū suscepit ecclesia. Hęc nanque intelligēs in lege scripta, tūc beatū illud apostolorū concilium decernebat, dogmata & decreta gentibus scribēs, vt abstinerent se non solū ab his quæ idolis immolantur, & à fornicatione, sed à sanguine,

Leuit. 17. *Deut. 28.* *Abstinebant Christiani esu sanguinis* *Act. 15.*

B & à suffocato. Verū fortasse requires, si vt de sanguinis obseruantia claruit, ita etam de suffocato doceatur, vtrū cōmunis filiis Israel cum aduenis data sit lex, quia etiam de hoc obseruare gentes apostolorum statuta decernūt: Audi quam obseruanter etiam super hoc in dei legibus cautum sit. Homo, homo, inquit, ex filiis Israel, & ex aduenis qui sunt in vobis, quicunque venatus fuerit feram aut auem quæ manducatur, effundat sanguinē eius, & cooperiat terra, quia anima omnis carnis sanguis ipsius est. Vide ergo quā obseruanter legislator in quo mandatū cōmune vult esse, cōiungit aduenas filiis Israel: in quo specialia dat præcepta, à quibus ea velit obseruati distinguit. Verū quoniā inter illa quæ de Leuitico superius protulimus, etiam hoc scriptum refertur: Homo homo ex filiis Israel, vel ex aduenis qui sunt in eis, quicunque fecerit holocaustum aut sacrificium, & ad ostium tabernaculi testimonij non adduxerit facere illud domino, exterminabitur homo ille de populo suo: & per hoc videtur etiam aduenæ & de sacrificiis iniungi, & ecclesia ex gentibus offerendis obnoxia fieri: etiam hæc diligentius verba, & syllabæ (vt ita dicam) obseruandæ sunt legis. Ait enim, si fuerit holocaustum vel sacrificium, vt adhibeat illud ad ostium tabernaculi testimonij. Lex non vt faciat iubet, sed si forte fecerit, quomodo facere debeat docet. Certum est enim nec dubitari

Leuit. 17.

C potest, quod dum Hierosolymis templum constaret, & religio patribus tradita vigeret, plurimi etiam gentiū veniebant adorare & offerre sacrificia. Sed hoc quoniā in loco vno tantūmodo fieri præceptū est, de quo etiam hic mandat, vt ad ostium tabernaculi iugulanda victima deducatur, tandiu potuit legitime fieri quādiu status loci permāsit incolumis? Denique & saluator ad illos decē leprosos quos mundauerat: Ite inquit, & ostendite vos sacerdoti: & offerte pro vobis hostias sicut præcepit Moyses. Ex quibus cum vnus regressus fuit ad saluatorē gratias agēs, ait dominus, Nónne decē purgati sunt? vbi sunt illi nouē? Non est inuentus qui redderet, & grati as ageret deo, nisi hic alienigena? Ita ergo cōstante tēpli statu, etiā alienigenis offerēdi sacrificia moris fuit: nunc verò quid exposcitur ab aduenis quod exhibere ne propriis quidē cultoribus licet? Hæc autem omnia dicta sunt à nobis, vt ostēderemus quanta sit in lege distinctio mandatorū, & præcipue vt de circūcisionis præcepto doceremus, quod nō aliis quā his qui ex Abrahā genus ducūt, vernaculisq; eorū vel precio emptis esset iniunctū: liberos verò esse ab huiuscemodi legibus eos, qui per Christū deo ex gentibus credunt. Quod tamen idcirco interim absq; vllius allegoriæ adiectione discussimus, nequa (vt solet) his qui sunt ex circumcisione, obstrepēdi aduersum veritatem resideret occasio. Sed adhuc validū aduersum nos leuare poterunt telum, confirmantes etiam

Luc. 17. *Gentes liberæ à circumcisione & similibus legibus.*

proselytos per legem circumcisioni obnoxios fieri, ex his quæ in exodo scripta sunt hoc modo: Si verò quis accesserit ad vos proselytus, & fecerit pascha domino, circumcides ei omne masculinum, & tunc accedet facere illud, & erit sicut indigena. Omnis incircumcisus non edet ex eo. Lex vna erit indigenæ & aduenę q aduenerit ad vos. Quæ quamuis arguta videatur obiectio, tamen admiranda legislatoris vbique cautela succurrit. Considera enim quod & hic non dixit: quia aduena qui veneritad vos faciat pascha domino & circuncidatur: sed obseruantissima moderatione decernit dicens: Si accesserit ad vos, & fecerit pascha. Nec dubitari enim de hoc potest, quod si quis cum Iudæis Iudaicum pascha fecerit, & circuncidi debeat, vnū hoc interim, quo retundantur contradicentes, legislatoris cautela prospexit. Est & illud preterea ad quod mutire nō poterunt. Pascha quod lex fieri pręcipit, in loco illo quem elegit dominus deus, id est Hierosolymis celebrandū est. In illo etenim templo tantum offerri sacrificia decernuntur. Recuperent ergo prius statum templi, & tunc de circumcisione contendant: Si verò ibi secundum sententiam saluatoris non remãsit lapis super lapidem, qui non sit destructus, superflua est de circumcisione causatio. In tantū autem circumcisio vernaculum ipsius & nullius alterius gentis insigne est, vt nusquam alius quis in historiis veterū

D *Exod. 12.* *Matt. 24.* *Exod. 4.*

pro hac referatur correptus, nisi filius Moysi, cuius mater Sephora vim angeli comminantis exitium filij circumcisione compescuit. Ex his ergo omnibus ostenditur Israel ille qui secundum carnem, aut solus circumcisioni carnis obnoxius: liber autem & alienus ab ea populus proselytus qui aduenit ad eam, qui ascendit & factus est sursum: ille autem descendit & factus est deorsum: & per misericordiam Christi factus est iste populus in capite, & ille in cauda. Facti sūt enim nouissimi primi, & primi nouissimi. Et ob hoc iudicat id quod ex natura est præputium legē perficiens, illos qui per literā & circūcisionē præuaricatores sunt legis. Non enim purificat animā hæc quæ in manifesto fit in carne circumcisio, sed illa quæ in occulto est circūcisio cordis, ipsa purificat mentē, & vitiorū maculas abscindit. Hactenus nobis de circūcisione carnali prò vitib° dictum sit. Age iam secundū eum qui dixit, quia lex spiritalis est: & qui de his quæ referūtur in lege, dicit quod per allegoriā dicta sint: quid etiā allegoricis legibus de ea sentiendū sit videamus. Scio multorū de hoc ferri dicta vel scripta, sed & nos quæ dominus dederit ad ea quæ ab aliis commodé composita videntur addemus. Circuncidere est ex genitali membro, per quod successio humani generis & carnalis propago ministratur, amputare aliquam partem.

E *Iudæis nō gentibus præscriptā circūcisionem.* *Deut. 28.* *Matt. 22.* *Rom. 7.* *De circūcisione allegoria.*

F Per hoc ergo indicari figuraliter reor, amputādam esse ab anima siqua illi ex consortio carnis adhæret impuritas, si quis eam libidinis malesuadæ sensus obtexit. Idcirco igitur non aliis ista desectio, sed genitalibus membris infigitur, vt clareat quod huiusmodi vitia animæ non ex propria substantia, sed ex genuino motu, & incentiuo carnis aduenient. Quod autem octaua die circūcisio datur, illud designari arbitror, quod pręsenti quidē seculo septimana deputata est, octauus autem dies futuri seculi mysteriū tenet. Illorum ergo est circūcisio spiritalis, qui futuro seculo militant, in quo neque nubent, neque nubentur, sed erunt sicut angeli dei, & eorū qui seipsos castrauerunt propter regnū dei, & quorū in terris ambulantiū in cœlis est conuersatio, quique prospiciunt non ea quæ videntur, sed quę nō vidētur, & sciūt quia quæ vidētur tēporalia sunt, quę aurē non videntur æterna. Verū (vt superius memorauimus) dictum est & ab aliis quod circumcisio spiritalis sit, omnem immūditiā, cogitationē, atque impuros sensus abscindere à corde & abiicere. Sed occurritur huiuscemodi æditionibus ex his quæ apud Ezechielē scripta referūtur, vbi dicit dominus: Omnis filius alenigena incircumcisus corde, & incircumcisus carne, non introibit in sancta mea ex omnibus filiis alienigenarum qui sunt in medio domus Israel. Euidenter etenim duas circumcisioneshoc in loco ostēdit sermo ꝓpheticus dicēs: Incircūcisus corde, & incircōcisus carne. Vnde cogimur secundū allegoricas leges vtriusque

Luc. 20. *Ezec. 44* *Duæ circūcisiones*

G circuncisionis formas ac species assignare, quãuis hoc pos-
sit nobis etiam in illis quas supra exposuimus rationibus
subiici. Sed interim videamus nunc quæ possit duarũ cir-
cuncisionum secundum allegoriam figura seruari: & vide-
Iaco.2. amus ne forte referri queat ad duo generalia peccata, in
quibus incircumcisum esse non expedit, id est in fide, & in
operibus: vt sit circumcisus corde qui habet fidem, & cir-
cuncisus carne qui opera non habet. Alterum nanque sine
altero reprobatur, quia & fides sine operibus mortua dici-
tur, & ex operibus sine fide nemo apud deum iustificatur.
Sic ergo vt ego arbitror, dictum propheticum conuenien-
ter aptabitur fidelium populo, quibus dicitur: Omnis alie-
Ezec.44 nigena qui est in vobis in medio domus Israel circumcisus
corde, & incircũcisus carne, non introibit in sancta mea.
Hoc est nimirũ quod & dominus in euangelio dicit: Qui
Ioan. 14. credit in me mãdata mea custodit, & iterũ: Qui audit ver-
Matt.7. ba mea & facit ea, & iterũ: Quid autẽ dicitis mihi, domine
Fidei & operũ coniunctio. domine, & nõ facitis quæ dico? Vides ergo vbique fidẽ cũ
operibus iungi, & opera sociari cũ fide. Cordis ista circũ-
cisio: nihil sordidũ, nihil indignũ sentire de fide. Carnis cir
cũcisio est, nihil immundũ, nihil cõtaminatum in opere ge
stisque cõmittere. Qui enim in altero horum incircũcisus
fuerit & immundus, dei vocibus ingredi prohibetur in san
cta. Ingreditur tamen & alienigena in sancta quò non li-
H ceat ingredi secundũ legẽ literæ nisi solis sacerdotibus. Da-
tur verò nunc & alienigenis vt ingrediantur, vt sint fidei
& actuum circuncisione purgati. Si quis autem ad nos su-
periores quæstiones reuocare contendat, & iterum nobis
replicet hoc quod scriptũ est de alienigena, quod ab eo vo
lente ingredi in sancta, nõ solũ cordis circũcisio, sed & car
Hier.6. nis exigitur: huic ita moleste persisteti, obuertimus & nos
Aurium circũcisio. illud quod Hieremias propheta dicit: Ecce incircumcisæ
sunt aures vestræ. Ostendat nobis iste carnalis circũcisio-
nis exactor aurium circumcisionem sensibilem & corpo-
ralem si potest: sed certũ est quod nullo pacto hoc facere
queat. Reuertitur ergo ad allegorias necessitate cõpulsus,
& dicit circũcidi aures, cũ secundũ Salomonis monita nõ
recipiunt auditionẽ vanã, & cum oppilantur ne audiãt iu-
dicium sanguinis, & cum sepiũtur spinis ne audiant obtre-
ctationẽ, sed vt soli verbo dei pateant, & his quæ ad ædifi-
cationẽ dicuntur. Sit ergo talis & illa cordis, qualis & hęc
auriũ circũcisio, quæ cõmuniter videtur exposita. Hoc au-
tẽ modo & incircũcisus labiis dicitur, qui non circũciderit
blasphemiã, scurrilitatem, turpiloquiũ de ore suo, qui non
posuerit custodiam ori suo, & ostium circumstantiæ la-
Labiorum biis suis, qui non etiam à verbo otioso circunciderit os
circũcisio. suum. Deniq; vbi dicit Moyses ad dominũ: Prouide domi-
Exod.6. ne aliũ quẽ mittas, ego autẽ tardæ linguæ, & gracili voce
Exod.4. ego sum: ipsi in Hebræis exẽplaribus habere se dicunt: Ego
I autẽ incircumcisus sum labiis, Quod si hoc modo, quo su-
perius diximus, potest quis incircũcisus videri auribus, &
incircuncisus labiis, cur non & simili forma incircumcisus
præputio carnis suæ dicatur is qui erga naturalem coitus
motum immoderatius & intemperantius effluit? Circũci-
sus verò habeatur, si qui in huiuscemodi negotio legitimis
& quantũ posteritati sufficit vtatur officiis? Verũ quoniã
de circũcisionis ratione tractamus, etiã illud his adiũgere
Iosue 5. non absurdum videtur, quod Iesus filius Naue ex præce-
pto domini filios Israel secundo circũcidisse cultris saxeis
memoratur: quod vtique quantum ad literã spectat impos
sibile factum videtur. Semel in carne præputij circumcisis,
quid iuuenire possit secunda circumcisio quod auferat? Ie-
sus verò noster qui vere post Moysen filios Israel in terrã
sanctã fluentẽ lac & mel, terrã repromissionis inducit, eui-
dẽs est quomodo nõ semel sed secũdo circũcidat creden-
tiũ populũ. Prima nanque est eius circumcisio, qua ab eis
vel idolorũ cultũ, vel cõmenta philosophicæ persuasionis
execuit. Secunda verò vtitur circũcisione, cum ab eis vete-
ris hominis cõsuetudinẽ, & passiones ac vitia carnis absci-
Ibid. dit: & tunc cõpletur quod in Iesu Naue scriptũ est: Hodie
Opprobria abstuli à vobis opprobria Ægypti. Oppropria nanque Æ-
Aegyptiaca. gypti secum circũfert, si quis in ecclesia positus, & sub Iesu
duce militans Ægyptios mores & motus animi barbaros

seruet. Marcion sanè cui per allegoriam placet nihil intel- K
ligi, quomodo exponat quod dicit apostolus, circumcisio-
ne prodesse, omnino non inueniet. Sed de singulis quidẽ
quæ inferuntur nullatenus reddere poterit rationem: ad-
uersari cum quadã irrisione notare deum legis qui circũ-
cisionem dederit solet non solũ ipse, sed & omnes hæreti-
ci qui vetus testamentũ repudiant, vnà cum gentilibus, qui
omnes aduersum deũ legis talia quædã, vel fœda obtre-
ctatione congeminãt. Stoici aiunt: indicet aliquid mysticũ
circuncisio, & figurã teneat allegoriæ: ita ne oportuit vt cũ *Calumniæ*
pœna & periculo paruulorũ, cum cruciatibus teneræ & ad- *hæretico-*
huc innocentis partis, in facie figurarũ species, & legis æ- *rum &*
nigmata conderentur? Sic non habebat legislator vbi for- *Stoicorũ.*
mas mysticas poneret, nisi in decurtatione verecundorum
locorum? & dei omnipotentis lex æterniq́ue testamenti si
gnaculum non potuit nisi obscœnis membrorum partibus
collocari? Ita ne bonus est deus iste qui natum hominem
statim in primis nouæ lucis auspiciis præceperit vulne-
rari? Et si, vt vobis videtur, ipse est & animæ creator & cor
poris: aut superfluo se plamasse partem illam corporis no-
tat quam postmodum mandat abscindi, vt per miserorum
supplicia proprium emẽdet errorẽ: aut quod necessario &
vtiliter fecit, non recte mãdat auferri. Tum præterea si cu-
ra est deo plurimos ad cultum sanę religionis adduci, ma-
ximũ ex circuncisione obstaculũ nascitur. Cum eo enim L
quod supplicium vnusquisque declinat, tum etiã irrisionẽ
turpitudinis refugit: vnde magis impedimentum hoc reli-
gionis quam insigne dicendum est. Hęc & multa his simi-
lia vel gentiles aduersum legislatorẽ, vel hæretici perstre- *Marcioni*
punt, quibus respondere necessarium puto, sed primo gẽ- *tæ secũdũ*
tibus. Nemo sapiens ea in aliis notat, quæ apud se honesta *Valenti-*
ducit & magna: etenim circũcisio apud vos ó gentiles ita *niani etc.*
magni habetur, vt nõ passim vulgo ignobili, sed solis sacer- *Respondet*
dotibus, & his qui inter ipsos electoribus studiis mãcipati *ad calum*
fuerint, credatur. Nam apud Ægyptios qui in superstitio- *nias ethni*
nibus vestris & vetustissimi habentur & eruditissimi, à qui *corum de*
bus prope omnes reliqui ritum sacrorum & cæremonias *circũcisio-*
mutuati sunt, apud hos, inquã, nullus aut Geometriæ stu- *ne. Eadẽ*
debat, aut Astronomiæ, quæ apud illos pręcipua ducitur, *ferè Iose-*
nullus certe Astrologiæ & Geneseos, qua nihil diuinius *phus cõtra*
putant, secreta rimabatur, nisi circũcisione suscepta. Sacer- *Appionẽ.*
dos apud eos, aruspex, aut quorũlibet sacrorũ minister, vel *Apud*
vt illi appellãt propheta omnis circumcisus est. Literasquo- *Aegyptius*
que sacerdotales veterũ Ægyptiorũ quas Hieroglyphicas *qui circũ-*
appellant nemo dicebat nisi circumcisus. Omnis hiero- *cidebãtur*
phantes, omnis vates, omnis cœli (vt putant) inferniq; mi- *Literę*
stes & conscius apud eos esse non creditur, nisi fuerit cir- *Hierogly-*
cũcisus. Hoc igitur apud nos turpe & obscœnũ iudicatis, *phica.*
quod apud vos ita honestum habetur & magnũ, vt cœle-
stiũ infernorũmque secreta non nisi per huiuscemodi insi- M
gnia enunciari vobis posse credatis? Quod si apud vos per *Hiero-*
tot & in tantis secretorũ vestrorũ causis quæ ministra cir- *phanta.*
cũcisione peragũtur, necessariũ erit rationẽ quæri, & talẽ
quæ contemni non debeat, ne cum eo cuncta pariter su-
bruãtur, cur non id etiam apud nos fieri posse speretis? Ve- *Quinam*
rum si replicetis historias vestras, inuenietis non solũ Æ- *populi cir-*
gyptiorum sacerdotes & hierophantas vsos esse circumci- *cuncide-*
sione, sed & Arabas & Æthiopas, & Phœnices, aliósque *rentur.*
quorum studia gratia huiuscemodi superstitionis nobilius
vigent. Hæc sufficienter dicta sint aduersum gentiles, qui-
bus de legis nostræ mysteriis loquendum apertius non e-
rat. Nunc iam nobis ad eos sermo dirigatur, qui Christo *Nunc re-*
quidem credũt, sed legem non recipiunt & prophetas. Fa- *spondet*
temini sine dubio verũ esse quod scriptũ est in epistola Pe- *Marcio-*
tri: Quia redempti sumus non corruptibili precio argenti *nitis &*
& auri, sed precioso sanguine vnigeniti. Si ergo precio em *Valenti-*
pti sumus, vt etiam Paulus adstipulatur, ab aliquo sine du- *nianis.*
bio empti sumus, cuius eramus serui, qui & preciũ popo- *1. Pet. 1.*
scit quod voluit vt de potestate dimittat quos tenebat. Te-
nebat autem nos diabolus, cui distracti fueramus peccatis
nostris. Poposcit ergo precium nostrum sanguinẽ Chri-
sti. Verum donec Iesu sanguis daretur, qui tam preciosus
fuit vt solus pro omnium redẽptione sufficeret, necessariũ
fuit

A fuit eos qui instruebantur in lege, vnumquenque pro se velut ad imitationem quãdam futuræ redemptionis sanguinem suum dare, & propterea nos pro quibus completu est precium sanguinis Christi, nõ necesse habemus pro nobis ipsis precium id est sanguinem circumcisionis offerre. Si verò culpabile vobis videtur quod Deus legis inferri iubet infantibus vulnera, & sanguinem fundi: hoc etiã in Christo factum culparis, qui & octaua die circumcisus est, & vulnera passionis excepit, & cũ crucis pœna sanguinẽ suũ fudit. Quod verò circũcisionis horrore difficilis vobis ad religionem videtur ascensus, difficilior multo videtur ingressus ad euangelium vobis, in quo non partem exiguam corporis, sed ipsam quis animam ponere iubetur. Sed exẽpla martyrum secundum vos prohibebant homines accedere ad fidẽ. An eo magis creditur firma religio, quod nihil remissum, nihil delicatum pollicetur aut molle. Quod & si nihil aliud sacramenti figuraliter circuncisio teneret, quid esset absurdi, si ad discretionem cæterarum gentium populus qui sub lege Dei instituebatur, proprium aliquod gestaret insigne? & si necessaria visa est partis alicuius amputatio, quid tã conueniens fuit quam eam inuenire quæ videbatur obscœna, & illa auferre quorũ diminutio nihil ad officiũ corporis impediret? Quod verò dicũt: quia si necessaria non erat illa pars mẽbri, fieri à creatore nõ debuit: B si necessaria facta, non debet auferri: interrogemus eos & nos, si necessariam dicant filiorũ procreationẽ. Necessariã sine dubio respondebunt. Erunt ergo culpabiles, qui continentiæ & virginitatis obtentu, necessatiis naturæ officiis non ministrant: & erunt cogendi ad nuptias, qui secundũ euangelij leges semetipsos castrauerunt propter regnum Dei, habentes exempli huius auctorem cum multos alios sanctorum, tum etiam ipsum dominum Iesum. In summa verò dicendum est quod sicut multa necessaria erant baptismata ante baptismum Christi, & multæ purificationes antequam purificatio per spiritum sanctũ fieret, & multæ hostiæ antequã vna hostia agnus immaculat⁹ semetipsum patri offerret hostiã Christus: ita etiam multis circũcisionibus opus fuit vsquequo vna in Christo circũcisio in omnibus traderetur: & multorum sanguinis effusio præcessit, vsquequo per vnius sanguinem omniũ redẽptio fieret. Hęc quidem nobis ad pręsens occurrere de circumcisionis ratione potuerunt: quæ tamen ea lege dicta sint à nobis, vt si quis melius & rationabilius dixerit, illa magis quam hęc nostra teneantur. Verum post excessum iusto fortsitan largiorem ad apostoli conclusionẽ capituli reuertamur. Igi- C tur quoniam frequens est apostoli iste tractatus, quo per singula quæque binos homines esse designat: quorum alterum exteriorẽ nominare, alterũ interiorẽ solet: eorúmq; alterum secundum carnem esse, alterum secundum spiritũ dicit: opinor ex illis institutis quæ in Genesi scripta sunt, vbi alius ad imaginem Dei factus, alius de limo terrę factus refertur: & hos ipsos nũc alium in manifesto, alium in occulto Iudæum vocat: Sciendum est quod horũ vterque in quibusdã dissonis, in nonnullis verò cõmunibus vtitur institutis. Nã sunt quędam quæ ab interiore homine initium sumũt, & vsque ad exteriorem perueniũt. Alia verò ab exteriore homine inchoata perueniũt vsque ad interiorem. Quod autem dico tale est. Si castitas ab interiore homine sumat exordiũ, peruenit vsque ad exteriorẽ. Neque enim fieri potest, vt si ante quis nõ mœchetur in corde, mœchari possit in corpore. Sed non continuo si quis ab exterioris hominis incipiat castitate, peruenit etiam ad interiorẽ cõtinentiam. Secundũ hæc ergo circuncisio interioris hominis allegoricis legibus intelligatur, cũ iam neque ille concupiscit in corde, neque exterior iste concupiscentiam ministrat in corpore: vt circũcisus dicatur in carne ille, quem apostolus dicit iam non esse in carne, sed in spiritu, & qui actus carnis per spiritum mortificat. Verum quoniam qui circũcisus est aliquam carnem perditam dedit, aliquã seruauit incolumẽ, in eo quod perditam dedit, illam carnem significari puto de qua scriptum est: Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius quasi flos fœni. Caro autem quę seruatur, & incolumis permanet, puto quod formam teneat illius carnis de qua dicitur: Quia omnis caro videbit salD uatorem Dei. Sed opus est auribus quæ audire possint quę sit caro quæ pereat, & quæ sit caro quę videbit saluatorẽ dei: quę post depositionẽ carnis pręputij salua permaneat, cum illa vt flos fœni deciderit. Quod qui intellexerit, inueniet ingentium mysteriorum formas circumcisionis ratione præmissa: & inueniet eum qui in occulto Iudęus est, & qui interiore homine circumcisus, tantum præstare & eminentiorem esse illo qui secundum carnem Iudæus est, quantum præstat & eminet Iudas ille quem collaudant fratres sui, & qui dormiuit vt leo, & vt catulus leonis suscitatus est, illo Iuda qui ex femoribus Iacob secundum carnem natus est.

Luc. 2.
Circumcisionis nota absque alio mysterio vtilis.
Cælibatus ecclesiæ.
Luc. 20.
Christus exempli de cælibatu auctor.
Duo homines.
Gen. 9.
Esa. 40.

CAPVT III.

Quid ergo amplius Iudæo? aut quæ vtilitas circumcisionis? Multum per omnem modum. Primum quidem quia credita sunt illis eloquia Dei. Quid enim si quidam illorum non crediderunt? nunquid incredulitas eorum fidem Dei euacuabit? Absit. Est autem Deus verax, omnis autem homo mẽdax: sicut scriptum est: Vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris.] In hac epistola Paulus velut arbiter quidam inter Iudæos residens, & Græcos, id est eos E qui ex gentibus credunt, vtrosque ad fidem Christi ita euocat & inuitat, vt neque Iudæos offendat penitus destruendo Iudaicos ritus, neque gentibus iniiciat desperationem confirmando obseruantiam legis & literæ: & siue de repromissionibus memoret, siue de pœnis, ad vtrunque populum diuidit verbum. Vt, verbi gratia, cum dicit: His autem qui ex contentione sunt, & qui diffidunt quidem veritati, credunt autem iniquitati, ira & indignatio, tribulatio & angustia in omnem animam hominis operantis malũ, Iudæo primũ & Græco. Ista de pœnis De promissionibus verò subiungit: Gloria autẽ & honor & pax omni operanti bonũ, Iudæo primũ & Græco. Rursum de gẽtibus dicere videtur: Quicunque enim sine lege peccauerũt, sine lege peribunt. Et iterum de circũcisis: Et quotquot in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur. Rursum vero gentes subleuans dicit: Cum enim gentes quæ legem non habent, naturaliter quæ legis sunt faciunt, hi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, &c. Et iterum sermonem conuertit ad Iudæos dicens: Si autem tu Iudæus cognominaris, & requiescis in lege, & reliqua vsque ad eum locum vbi F dicit: Nomen enim Dei per vos blasphematur inter gentes Et ne videretur nimius esse increpationibus Iudæorũ, dicit: Circumcisio prodest si legem custodias. Sed iterum ne erigeret eos qui nimiam in circumcisione ponunt gloriam, addidit: Si autem præuaricator sis legis, circumcisio tua præputium facta est. Vt autem paululum & eorum qui ex gentibus credunt animos alleuaret, subiungit: Si autem præputium legis iustitias custodiat, nónne præputium illius in circumcisionem reputabitur? Atque vt validius erigeret animos gentium, & scirent posse se si legem perfectius obseruatent etiam meliores effici Iudęis, dicit: Et iudicabit id quod ex natura est præputium legem perficiẽs, te qui per literam & circumcisionem pręuaricator es legis. Verum quoniam sciebat multas in lege & prophetis esse repromissiones ad Iudæos, ne possent desperare gentes tanquam quæ nihil societatis in conscriptis repromissionibus habeant, docet eos qui secundum mysticam rationem etiam ipsi Iudęi fiant & habeant circumcisionem. Propterea dicit: Non enim qui in manifesto Iudæus est, neque quæ manifeste in carne est circũcisio, sed qui in occulto Iudæus est circumcisione cordis in spiritu non litera, cuius laus non ex hominibus, sed ex Deo est. Verum quoniam in his omnibus superiorem quodãmodo causam gentium fecerat, rursum velut querelis eorum qui ex circũcisione sunt occurrens, proponens sibi ipse quæ in præsenti capitulo continentur dicit. Quid ergo amplius est Iudæo? aut quæ vtilitas circumcisionis? Multũ per omnem

De circumcisionis vsu.
Pauli de Iudæis et gentibus iudicia.

G modum. Si ergo, inquit, is qui in manifesto Iudęus est, & quæ manifeste in carne est circumcisio non reputatur, sed qui in occulto Iudęus est, & circūcisio cordis quę fit in spiritu, ipsa est vera circumcisio: dices mihi: Quid amplius est Iudæis qui hac appellatione cēsentur? vel quæ incorporali circumcisione habetur vtilitas? Ad hęc videtur in vtroque populo minus iustus arbiter resedisse pronuncians quid amplius habeat Iudęus & ea quę in carne est circumcisio, & dicit eos habere amplius multum per omnem modum. Quid autem multo sit amplius subiungit. Primo inquit, quia credita sunt illis eloquia dei. Quamuis enim & gētibus nunc credātur eloquia dei, sed illis ait primo sunt credita. Requiro tamen quid est quod dicitur primis eis credita esse eloquia dei, vtrū ne de literis hoc dicat & libris, an de sensu & intelligentia legis? Videmus enim plurimos Iudæorum ab infantia vsque ad senectutem semper discentes & nunquam ad scientiam veritatis peruenietes: & quomodo videbitur verum esse quod dicitur, quia amplius aliquid habeant in eo quòd primis eis eloquia Dei credita sunt, in quibus non intelligunt neque quæ loquūtur, neque de quibus affirmant. Si verò sapiens ille dicitur qui intelligit secundum Salomonem quæ ex proprio ore sunt, & qui in labiis portat intellectum: de Moyse & prophetis cæterisque horum similibus hæc intelligenda sunt dici, quibus credita sunt eloquia Dei: quia & ipsos Iudæos fuisse, & habuisse circumcisionem, nō potest dubitari. Sed & si quis apud eos sapiens & intelligens auditor & mirabilis cōsiliarius fuit, quos auferre dicitur dominus ab Hierusalem offensus impietatibus populi. Sic enim dicit Esaias: Ecce dominator dominus sabaoth auferet ab Hierusalem & à Iuda. & post aliquanta: Et prophetam inquit, & ęstimatorem, & senatorem, & quinquagenarium, & mirabilem consiliarium, & sapientem architectum, & prudentem auditorem. His ergo talibus existimādum est primis credita esse diuina, & his fatendum est fuisse amplius multum per omnem modum: sed & si qui alij his similes fuerunt, sicut in Regnorum libris scriptum apostolus memorauit: Reliqui mihi septem milia virorum qui non curuauerunt genua sua ante Baal. Sed & ipsi apostoli Christi & ipse vas electionis Paulus ex Iudæis & ex circumcisione veniens amplius habebat his quos docebat ex gentibus per omnem modum. Credita nanque eis sunt eloquia dei. Sed & hoc ipsum quod dicit, quia credita sunt illis eloquia dei, considerandum est, quia non dixerit literas esse creditas, sed eloquia dei. Vnde via nobis datur intelligendi, I quòd his qui legunt & non intelligunt, & qui legunt & non credunt litera sola sit credita, illa de qua dicit apostolus, quia litera occidit: Eloquia autem dei illis sint credita, qui intelligentes & credentes his quæ Moyses scripsit credunt & Christo: sicut & dominus dicit: quòd si credidissetis & ipsi Moysi, crederetis vtique & mihi: de me enim ille scripsit. Sed istud habeat amplius Iudæus in literis, habeat aliquid & in eloquiis dei. Nunquid penitus relinquuntur ij qui ex gentibus veniunt ad Christum? an & ipsis est vbi habeant aliquid amplius? Audi dominum dicentem ad Centurionem ex gentibus credentem. Amen dico vobis, nec in Israel tantam fidem inueni. Vide ergo vbi venitur ad fidem quantum amplius habeant gentes: de quibus in alio loco dominus dicit: Quia venient ab oriente & occidente, & à quatuor ventis terræ, & recumbent cum Abraham Isaac & Iacob in regno dei, filij autem regni eiicientur in tenebras exteriores. Vbi ergo ad leges venitur & literas, habent Iudęi amplius multum per omnem modum: Vbi verò venitur ad fidem (vt ex comparatione dixerim) habent gentes multum per omnem modum. Requirendū sanè est si etiam Samaritis dicendum est primis credita esse eloquia dei, quoniam quidem etiā apud ipsos lex Moysi seruari videtur. Sed illis ego ne ipsam quidem literam quæ occidere dicitur, creditam dixerim. Dicit enim de eis propheta: Væ his qui spernunt montem Sion, & confidunt in montem Samariæ: ipsi quippe se alienos à literis dei faciunt repudiantes prophetas. Sed & hæreticis qui iniquitatem loquuntur in excelsum, & qui impietate sua diuidūt

Iudæorum prærogatiua.
Tit. 1.
Esa. 3.
3. Reg. 19
Rom. 11.
Phil. 3.
2. Cor. 3.
Ioan. 5.
Mat. 8.
Ibid.
Amos 6.

vnitatem deitatis, & qui legem ab euangeliis separant, nō K dixerim credita esse eloquia dei pro eo quòd diuina apud eos volumina relegi videntur: sed quia nihil in his sentiūt spiritale, nihil deo dignum, solam apud eos quæ occidit haberi literam dixerim. Verum si forte Iudæi nollent recipere apostoli nostri sententiam, quæ dicit quia litera legis occidit: & iniuriam putent legi fieri, si secundum literam sperni videatur: reuertamur ad ipsum Moysen, & videamus quàm magnificauerit literam legis: qui cū accepisset tabulas lapideas inscriptas digito dei, tantum honoris detulit literæ legis, vt proiiceret de manibus suis tabulas, & comminueret quidem digito dei scriptas, nec tamen pro hoc impietatis culpa notatus sit. Vides ergo quia non solū Paulus spernit literam legis, sed multo ante eum Moyses spreuit, & abiecit, & contriuit literas legis: hoc sine dubio iam tunc designans, quòd honor & virtus legis non esset in literis, sed in spiritu. Sed & dominus in euangelio cum dicit, ad Iudæos loquens: Auferetur à vobis regnum dei, & dabitur genti facienti fructum eius: puto quòd sensum legis dixerit, qui ablatus est à Iudęis, manentibus apud illos solis literis legis, & datus est gētibus qui possint per fidem fructum spiritus facere. Quæ cum ita sint, cur tam ignaui & desides sumus, vt non tandem abiecta omni malitia, cum simplicitate & puritate cordis, ad suscipienda dei eloquia properemus, & ad capiendum de eis sensum Christi? quippe cū audiamus in his esse regnū Dei. Certe vnusquisque pro viribus capiat eloquia dei, quæ sunt sapientia quam apostolus loquitur inter perfectos. Qui verò ad hāc idoneus nōdū est, suscipiat eloquia dei in quibus agnoscat nihil amplius quam Christum Iesum, & hunc crucifixum. Qui nec hoc potest, in eo suscipiat eloquia dei, vt lacte vtatur, & non cibo forti. Si verò adhuc infirmatur in fide, eloquia dei in holeribus sumat. Tantum est vt omnes cōmuniter nouerimus eloquia dei esse eloquia casta, & argētum igne examinatum, terræ purgatū septuplum: id est vt in castitate & sanctitate cordis & corporis diuina seruemus eloquia. Credita sunt ergo primis illis quibus supra diximus eloquia dei, sed quidā (vt dicit) nō crediderūt siue deo siue eloquiis dei. Vides quia qui non credunt, ipsi sunt secūdum carnem, de quibus & alibi dixit. Animalis homo non percipit quæ sunt spiritus dei: Stultitia est enim illi Sed horum incredulitas non euacuat fidem dei. Fidem dei vel eam intelligimus quam fidem habet deus cū his quibus credit eloquia sua, vel eam fidem qua credunt deo ij qui ab eo eloquia diuina suscipiunt. Commonemur ergo vt incredulitas eorum qui vel non accedunt ad fidem, vel M decidunt ex ea, si forte irrideant nos opera fidei agentes, vel cum ieiunamus, vel cum misericordias facimus, vel cū custodiis & legi dei operam damus, vel etiam cū pro martyrio Christi tormenta sufferimus, meminerimus semper quia infidelitas eorum fidem dei quæ in nobis est non euacuat. Post hæc quod sequitur, minus quidem cōposite videtur adiūctum: dicit enim. Fiat autem deus verax, omnis autem homo mendax, sicut scriptum est: Vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris. Tamen tali quadam circumflexione superioribus id aptare tentabimus. Licet, inquit, non crediderint quidam Iudæorum, de infidelitate tamen eorū dicendum est, quòd Deus quidem solus sit verax, omnis autem homo sit mendax: qui etiam si quid iustū est, necesse est tamē vt in aliquo à veritate decidat, quā in omnibus seruare humanæ naturæ penè impossibile est. Quia ergo omnis homo mendax est, propterea Iudęorū quidam vt homines mendaces non crediderunt. Nam quia omnis homo mendax est, necessario in die illa cū ad iudicium venerit dominus cū hominibus, solus ipse iustificabitur in verbis suis. Ipsius enim verba in omnibus vera, quia verba sunt veritatis. Quod autem dominus ad iudicium veniat cū hominibus, propheta dicit: Venite & diiudicemur dicit dominus: & ipse dominus ad iudiciū veniet cum senioribus populi, & iterum: Memēto tu & iudicemus, dicit dominus. Hæc autē introduxit apostolus obseruans illam obiectionem quam sibi in alio loco proponit ibidē: Si autem iniustitia nostra iustitiam dei cōmendat.

Hæretici non credita eloquia Dei.
Exod. 31
Mat. 21.
1. Cor. 2.
Psal. 19.
1. Cor. 2.
Rom. 1.
Psal. 51.
Rom. 3.
Mich. 7.

A mendat. De qua cum ad locum eius ventum fuerit requiremus. Nunc ergo videamus quid est quod dicit: Fiat autẽ deus verax, omnis autem homo mẽdax. Ita enim in græcis exemplaribus habetur. Nam Latini fit pro fiat legunt. Primo ergo hoc sciendum est, quia quod dixit fiat, non imperatiuo modo dicit. Stultum est enim si putetur imperandũ esse deo vt verax fiat. Sed vt cum dicimus: Fiat voluntas tua sicut in cœlo & in terra: vel vt iterũ dicimus: Fiat pax in virtute tua, non imperantes sed optantes, immo potius pronunciantes, &c. quia non potest pax fieri nisi in virtute dei: ita & hic velut pronũciantis sermo accipiendus est: Erat autem deus verax, omnis autem homo mẽdax. Sed & hoc sciendum est, quòd sermo iste, id est omnis homo mẽdax, de psalmo cxv. assumptus est vbi dicit: Ego autem dixi in excessu meo, omnis homo mendax. Verum ad euidẽtius illuminãdum apostoli sensum, ne videatur legentibus onerosum si psalmi ipsius cõtinẽtiam, vnde assumit testimoniũ, breuiter exponamus. Videtur ergo mihi talẽ quendam propheta nunciare sensum. Cum multa sint, inquit, apud homines dogmata, & multi de veritatis inquisitione philosophẽtur, cúmque oporteret in his omnibus quæstionibus præcedere filium dei: alij quidẽ qui non prius credẽtes quæsierunt non inuenerũt: ego autẽ qui credidi antequã quærerẽ, idcirco quod quærebã inueni, & non solũ

Hic ab interprete intertecta Matt. 6. Pro optatiuo imperatiuus.

Psal. 115

Digreßio de Psalmi sententia.

B inueni, sed & locutus sum, & annunciaui populis quã inueneram veritatem: Nec tamen inuẽta veritate elatus sum in sapientia, neque inflatus in sciẽtia mea: sed eo magis humiliatus sum, cum agnoui & intellexi dominum esse qui docet omnem scientiã. Deinde considerans quę homines & quanta vel inter philosophos, vel inter cæteros barbaros de veritate locuti sunt, & quia multo labore multa dicentes, nil inuenerint, quia non crediderunt antequã quærerent, considerans omnia eorum vel dicta, vel scripta, & in excessu mentis effectus, id est stupore cordis attonitus, quod omnia illa philosophorum volumina quæ splendida & præfulgida videbantur oratione composita, procul à veritate consisterent: in excessu & in stupore mentis effectus dixi: Omnis homo mendax. Ego verò cui hæc ostenderat deus, ingratus non fui, sed cogitaui & quæsiui apud memetipsum, quid pro hoc quod mihi dominus præstat scientiam veritatis, domino rependerem muneris: intellexi tamẽ quod natura illa æterna, & omnium domina, nullius indiget. Vnum ergo inueni solum, quod me offerre oporteret deo, id est vt crederem de eo quod nunquam possit ab homine aliquid accipere sed semper dare, & ideo dixi: Calicẽ salutaris accipiã: velut si respõderet dicenti: Potes calicem bibere, quẽ ego bibiturus sum? & diceret: Possum domine, Sic ergo ait: Calicem passionis tuæ libẽter & tota voluntate suscipiam: & vt calicis tui, id est passionis gratiam ad finem vsque cõseruem, non meis viribus

C agam, sed nomẽ domini inuocabo. Preciosa est enim apud te mors, quæ pro deitate & veritate suscipitur. Secundum hoc igitur etiã in apostolicis dictis accipiendũ est: Omnis homo mẽdax, siue qui in legis litera sine fide confidunt, siue is qui in quibuslibet dogmatib⁹ & literis gloriatur. Sed obiicitur nobis: Si omnis homo mendax est, ipse Paulus homo est, erit ergo mendax. Sed & Dauid qui hæc dixit, homo fuit, si omnis homo mendax est, erit & ipse mẽdax: hoc ipsum falsum quod dicit: omnis homo mendax, quia mendacem se necessario cum cæteris hominibus ipse pronunciat: & si mendax est, vtique non erit verum quod à mendace dicitur: quia omnis homo sit mẽdax. Videtur ergo sermo eius incurrisse in syllogismum qui dicitur Aporus, id est dubius, qui & falsus appellatur. Sed si redeamus ad interiorem scripturæ intellectum, inueniemus quòd omnes prophetæ vel apostoli ex illis sint ad quos sermo sit, sicut scriptum est: Et factum est verbum domini ad illum vel illum prophetam, hos ergo ad quos sermo dei fit, dñs in euangelio non homines pronũciat esse, sed deos. Sic enim dicit: Quid si illos dicit deos ad quos sermo dei factus sit, & non potest solui scriptura: quia ergo & ad Dauid tãquam prophetã, & ad Paulũ tanquam apostolũ sermo dei factus est, sine dubio non erãt homines sed dij ad quos sermo dei factus est. Igitur quia non erãt homines sed dij, verum est quod de cæteris hominibus pronunciat, ad quos sermo dei non factus est: quia omnis homo mẽdax sit. Sed

Obiectio.

Syllogismus.

Ioan. 10.

D & quod sequitur nihilominus de Psal. 50. assumptum est, id est, Vt iustificeris in sermonibus tuis & vincas cum iudicaris. Est autem in psalmo integer sensus hoc modo positus. Tibi soli peccaui & malum coram te feci, vt iustificeris in sermonibus tuis & vincas cum iudicaris. Et quoniã grandis excessus est vt ab initio psalmi repetamus, breuitatis causa hunc tantummodo quem in medio posuimus, discutiamus sermonem: in quo statim in primo hæc difficilis videtur explanatio. Si enim historiam sequamur quæ in prætitulatione psalmi scripta est, vbi refertur perempto Vria Cetheo vxorem eius accepisse Dauid, quomodo ergo dicit: Tibi soli peccaui: cum vtique & in ipsum Vriam peccauerit, & in propinquos eius: sed & in ipsam Persabee atque omnem domum eius, cui intulisse maculam videtur adulterij? Sed est sciendum, quòd non semper prætitulationis historiam psalmi continẽtia sequitur, vt in plurimis psalmis qui obseruat inueniet. Et vt exempli causa dixerim, xvij. psalmi prætitulatio. In finem inquit puero domini Dauid, qui locutus est verba Cantici huius in die qua liberauit eum dominus de manu omnium inimicorũ suorum & de manu Saul, & dixit. Continentia verò psalmi

Psal. 50. cuius subiicit expositionem.

2. Reg. 12

E longe aliud quam prętitulatio cõtinet. Quæ enim fundamenta montium cõmota sunt, aut quando tremefacta est terra, cum pugnaret Dauid aduersum inimicos suos? Aut vbi refertur caligo sub pedibus domini fuisse? vel vbi indicatur ascendisse super Cherubim & volasse, vel super pennas ventorum, & cætera pene omnia, quæ à prætitulationis historia omnimode discrepant? Hoc ergo modo & in quinquagesimo psalmo, quòd secundum historiam non conueniunt, videndum est ne forte mulieris in prætitulatione per figuram idcirco facta sit mentio, vt sub hac appellatione intelligatur aliqua talis mulier, vel qualis describitur illa fortis quæ duplices chlamydes fecit viro suo: vel certe his contraria, vt fuerunt illæ quæ dicuntur declinasse cor Salomonis vt ædificaret aras gentium & idola. Quæ vtique in allegoriam sumptæ, non sunt ex diuina sapientia, sed ex illis quæ sunt ei cõtrariæ, id est alienæ à deo sectæ. Talis ergo & hæc Vrię vxor Cethei viri alieni ab Israel intelligi potest, quam positus in superioribus Dauid inspexerit lauantem immunditias suas in aquis, & sordes suas diluere volentem, eámque desiderauit, & acceperit. Sed quia non fuit voluntas domini alienas à veritate dei sectas introducere in domum Dauid, prima eius natiuitas & primus fructus extinguitur, vt secunda progenie rex de alienigena sapiens nasceretur. Sed longum est horum figuras & ænigmata persequi. Illud tamen quod ad rem pertinet, breuiter prosequemur. Cum, inquit, multa subtilitas

F sit in varietate sectarum, & qui sensus secundum deum sit, qui verò alienus à deo in tractatibus & disputationibus sapientium, nullius sit scire vel iudicare, nisi solius dei, qui solus potest comprehendere sapientes in astutia sua: ideo tibi soli peccaui, & malum coram te feci, quia cæteri omnes, vtpote animales homines, me qui spiritalis sum etiam si erraui diiudicare non possunt: quia spiritalis iudicat omnia, ipse verò à nemine iudicatur. Sed quia addit Paulus spiritalis, & dicit: Qui autem iudicat me dominus est: hoc sciens & Dauid quod solus dominus est qui spiritalem diiudicar, idcirco dicit: Tibi soli peccaui, à quo solum possũ diiudicari, Nam humana dies diiudicare non potest spiritalem. Sed & quod sequitur ad hunc respicit sensum: Vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris. Iudicatur nanque deus in disputationibus sapientium, dum alij hoc modo, alij alio, & diuerse singuli de deo sentiunt: Ipse verò vincit eos qui de se iudicant, cum errãtibus cunctis suam de se quomodo vel qualiter credendus ac venerandus sit reuelat ipse sententiam. Sed sufficiat hucusque spatia secũdi voluminis esse producta. Nescio quo pacto dum piget omittere siqua explanationi necessaria suggeruntur, euoluimurã breuitate, quã si res pateretur, lectoris fastidio consulentes, magnopere seruare cuperemus.

1. Co. 4.

G

LIBER TERTIVS.

I autem iniquitas nostra Dei iustitiam commendat, quid dicemus? Nunquid iniquus deus qui infert iram? Secundum hominem dico. Absit. Alioquin quomodo iudicabit deus mundum? Si enim veritas Dei in meo mendacio abundauit in gloria eius, quid aduc & ego tanquã peccator iudicor? & non sicut blasphemamur, & sicut dicunt nos quidam dicere: Faciamus mala vt veniãt bona? Quorum damnatio iusta est.] Multum fortassis inconsequens videbitur ordo dicendi, per omnem penè tum huius epistolæ ab apostolo Paulo digestus, dum eius sermo nunc aduersum gentes dirigitur, nunc pro gentibus temperatur, & rursum aduersum Iudæos, & iterum de Iudæis, aut etiam pro Iudæis ponitur, & ex ipsis alios quidem laude dicit dignos, alios vituperat. Qui rursum sensuum varietates extra lineas propositæ actionis putabitur abduxisse, veluti cũ exclamatione vtitur cum ait: Sit autem deus verax, omnis autẽ homo mendax. Vel etiam eã quam consequenter adiungit cum dicit: Si autẽ iniquitas nostra dei iustitiam commendat, & reliqua, vt per hoc de excessu in excessu videatur elapsus. Sed qui credimus ei dicẽti, quia idoneos nos fecit ministros noui testamenti non litera sed spiritu, sensum eius multo celsiorem quàm humanæ artis ratio habere creditur, inuenimus. Per omnem nanque huius epistolę textum docere vult quę fuerit vel ante aduentum rursum ex incredulitate Israel salus gentibus conferatur: & rursum quod neque ex integro gentes, nisi quę crediderint, veniant ad salutem, neque ex integro abiiciatur Israel, sed reliquię credentium saluę fiant. Et ideo confusus vt dixi videtur ordo dicendi, dum diuersitates credentium & non credentium partis vtriusque prosequitur. In quibus necessario sermonem conuertit ad deum, vt in his omnibus assumptionum repulsionúmque differentiis, vera quidem & iusta doceat esset iudicia Dei, multum autem in hominibus abũdare mẽdacij: & ideo dicit: Sit autẽ Deus verax, omnis autem homo mendax, Sicut scriptum est: Vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris, de quibus prout potuimus in superioribus diximus. Ad hoc ergo nunc videns posse sibi contrario verisimiliter obiici: quia si vt Deus verax sit, mendacem esse omnem hominem necesse est, & iustitia Dei per hominum iniustitiam commendatur, iniustus videbitur Deus, qui iram hominibus inferat, cum per hominum iniustitiam suam institiam videat approbari: Si enim nostra hoc est hominum iniustitia Dei iustitiam cõmendat, non vtique pœna digni homines videbuntur, per quos iustitia Dei probabilior habetur & clarior: Sed absit inquit, vt hoc ita recipiam, iniquũ Deum videri qui inducat iram aduersum homines. Quomodo enim iniustus putabitur qui iuducat mundũ, cum in ipso nomine iudicij ostendatur, nihil sine iudicio facere? Vbi autem iudicium est, constat esse iustitiam. A iustitia nanque & iudex & iudicium nominatur. Si ergo vt isti, inquit, nos affirmare confingunt, veritas Dei in meo mendacio abundauit, superfluo ego tanquam peccator iudicor. Sed illud magis videbitur in quo blasphemãt nos, qui quasi hoc videamur dicere, vt sit veritas Dei in hominum mẽdacio magis ostenditur, & iustitia eius per hominũ iniustitiã cõprobatur: Faciamus ergo nos mala, vt ex malis eueniant bona: & mẽtiamur nos, vt ex nostro mendacio Dei veritas clatescat. Sed hæc quidem de nobis confingũt blasphemãtes nos, quod quasi ex ipsius assertionis cõsequentia hęc dici vel consequi videantur. Quod ratio dogmatis nostri omnino non recipit, qui iustum & verum intelligimus iudicem Deum. Sciendum sanè est, quod in quibusdã etiam gręcis exemplaribus sic inuenitur: Nũquid iniquus Deus qui infert iram aduersum homines? Et magis secundum hunc sensum videbuntur conuenire quę diximus. Secũdum hoc verò quod in latinis exẽplaribus, & nonnullis græcorum inuenimus: Nunquid iniquus deus qui infert iram? Secundum hominem dico: Absit: ita intelligendum videtur hoc quod dicitur, iniquus Deus qui infert iram, pro eo quod iniustitia nostra iustitiam Dei commendat, non secundum deum, neque secundum sapientiam dei dicitur, sed secundum hominem, & secundum hoc quod dicitur: Omnis homo mendax. Hæc autem diximus ipsum adhuc ordinem sermonum & dictorum cõsequentiã pertractantes, vt diuisio ipsa verborum apertiorem nobis facere intelligendi viam. Nũc verò iam qualis in his sermonibus habeatur sensus secũdum dignationem apostolicam requiramus. Omnis disciplina ex propriis, & ex aduersis, vel contrariis cõstat. Verbi gratia: Medicinæ scientia non solum sanitatis, sed & languoris profitetur cognitionẽ: & quamuis sanitatis studium gerat, non potest tamẽ nescire quæ languoris sunt. Similiter & prudẽtia per boni & mali scientiam constat. Temperantia quę eligenda & quæ cauenda sint nouit: & fortitudo nõ ignorat quæ ad formidinem spectãt. Ita & iustitia. Si scire volumus quid est iustitia, necesse est nos scire & quid est iniustitia. Cum autem plenam scientiam iniustitiæ ceperimus, ex ipsa quæ sit etiã iustitia cognoscemus: Cum enim claruerit quid sit iniustũ, cõsequẽter quid etiam iustũ sit apparebit. Et quoniã in deo est iustitia, cuius natura humano sẽsui inaccessã est: iniustitia verò in nobis hominibus vel etiã vnaquaque rationabili creatura habetur, ex hac nostra iniustitia quę nobis nota est, illa quę nobis vel inaccessa est, vel incomprehensibilis dei iustitia cognoscitur, & cõmendatur, & velut ex contrario contrarium proditur. Notat igitur apostolus Paulus iniuriã eorũ, qui inconsequenter obiiciũt quæstionem, putantes iniquũ esse deũ qui iram in hominibus inducat, pro eo quod iustitia eius ex nostra iniustitia commendetur: ignorantes hoc nõ peccatorum nostrorum beneficio, sed ipsius rationis fieri consequentia, vt contraria ex contrariis approbentur. Ideo ergo sicut dicit apostolus: Si autem iniustitia nostra dei iustitiam cõmendat, quid dicemus? Nunquid iniquus deus qui infert irã? Secundum hominem dico. Absit. Alioquin quomodo iudicabit deus mundũ? Nõ ergo in hoc iniquus approbatur deus, si disciplinæ ratione cõtraria ex contrariis approbat, & ex iniustitia iustitiã cõmẽdat: sed cum omni cõsequẽtia digne merito, quia inimica est quæ aduersatur iniustitia iustitiæ, sicut inimica & aduersa est vita morti, & lux tenebris. Et ideo dicitur deus in quo est iustitia, inferre iram hominibus in quibus habitat iniustitia. Istæ enim sibi naturaliter aduersantur. Et quomodo etiam ex hoc ipso iniustus videbitur deus, qui aduersatur iniustitiæ? Et idcirco fortassis non dixit apostolus, quia nos homines iniusti commendamus iustitiam dei: sed ait: Si iniustitia nostra dei iustitiã commendat: vt ostenderet non deum hominibus, sed iustitiam iniustitiæ esse contrariam: induci autẽ hominibus iram pro eo quod in semetipsis locum iniustitiæ dederint. Non ergo iniustus videbitur deus qui est iustitia, cũ irascitur aduersum iniustitiam, cui eũ non decet esse propitium: sed peruenit ira hæc etiam in homines, qui se ministros iniustitiæ, cui deus irascitur, præbuerunt, Neque enim in vllo potest subsistere iniustitia & iustitia: sed sicut iustitiæ effectus est iusti rectíque operis, qui primo in deo, tum etiam in his qui imitantur eu inuenitur: ita & iniustitiæ effectus est iniusti prauíque operis, qui primo in diabolo, tũ etiam in his qui eum volũt imitari deprehenditur. Et ideo digne eis ira memoratur inferri, quamuis ex iniustitia eorum velut ex conrrario videatur dei claruisse iustitia. Poterant nanque sicut receperunt in se effectum iniusti prauíque operis, multo magis iusti rectiq; recipere. Iuste igitur à deo ira super omnes hominesinduci dicitur. Illi enim in quibus ira nõ habet locum, iam non homines, sed supra homines appellandi sunt. Et propterea fortassis idem apostolus Paulus de omnibus hominibus pronunciat dicens: Quia eramus natura filij iræ sicut & cæteri. Non enim dixit eramus filij iræ, sed addidit: Eramus natura filij irę sicut & cæteri. Omnes enim homines natura filij iræ effecti sũt ex eo quòd erant dij, & filij excelsi, & per hoc homines appellati sunt. Attende enim diligentius quomodo dicit: Ego dixi dij estis, & filij excelsi omnes: & addidit omnes vos. Quę adiectio omne simul sub hoc titulo humanum significat

Dispositio contextus Paulini. *Rom. 3.* *2. Cor. 3.* H *Scopus epistolæ.* *Psal. 115.* *Psal. 50.* *Paul. occurrit obiectioni.* I *Interpretis verba.* K *Disciplinæ ex quibus cõstat.* L *Accommodatio.* M *Ephes. 2.*

A significat genus connexum. Denique in consequentibus dicit: Vos autem vt homines moriemini. Vnde & illud

Gen.6. quod scriptum est: Et recogitauit deus quia fecit hominẽ super terram, & pœnituit in corde suo, & dixit deus: Deleã hominem quem feci à facie terræ: non solũ pro excidio diluuij dictum puto, sed aliquid ex hoc etiam sub mysterio de futuris prædictũ: vt eo modo sentiatur quod dictũ est: Deleam hominem, quo & per prophetam dicit deus: Ecce enim deleo sicut nubẽ iniquitates tuas: vt videatur delens eũ secundũ hoc quòd homo est, post hæc facere eũ deum

1.Cor.15 tunc cũ erit deus omnia in omnibus. Ad hunc autẽ sensum etiam illud applicari potest, quod in Genesi dicitur: Tẽpus omnis hominis venit in cõspectu meo: vt non solũ de illo tũc diluuij tẽpore dictũ putetur, sed & mysterio baptismi:

1.Pet.3. quemadmodum dicit apostolus Petrus, quia sicut tunc ex diluuio saluus factus est Noe, ita & nunc simili forma per baptismũ salui fiant credẽtes. Et ita potest hoc quod dicit, tẽpus omnis hominis aduenisse, intelligi ad salutẽ, vt per gratiã baptismi credẽtes intelligãtur ex hominibus in superiorẽ ordinẽ cõmutandi, cũ dies resurrectionis aduenerit, vbi sancti quique erunt sicut angeli dei. Hæc de eo quod dictum est: Nunquid iniquus deus qui infert iram, vel aduersum homines, vt in quibusdam exemplaribus legi diximus, vel vt nos habemus, secũdum hominem dico?

1.Ioan.8 absit. Hæc prout occurrere nobis potuit, dicta sint. Quod

B autem ait, Alioquin quomodo iudicabit deus mundum, in hoc loco mundum homines qui in hoc mundo sunt dicit, sicut & alibi legimus, quia omnis mundus in maligno positus est: quod vtique homines qui in hoc mundo habitãt, in malitia esse positos ostendit. Post hoc iã videamus quomodo dictum sit: Si enim veritas dei in meo mendacio abundauit in gloriam ipsius.] Multæ sunt in hoc mundo religionum species, multæ philosophorum sectæ, multa dogmata falsis assertionibus tradita, & argumentis conscripta mendacibus, quorum autores falso licet sapientiæ nomine, non tamen exiguæ aut contemptæ autoritatis viri habentur: ex quorum prærogatiua falsa pro veris recepta sunt, vt vniuersum pene mundum mendacibus contra religionem opinionibus occuparint, ita vt in errorem inducerẽtur si dici potest etiam electi. Quia ergo veritas dei & sapientia eius & verbum eius adueniens, arguit & confutauit omne mendacium, atque omnes falsorum dogmatum assertiones fide veritatis execuit, per vnumquodque mendacium quod prius ab hominibus fuerat assertum abundauit veritas dei surreptitias verisimilitudines arguendo, & in singulis quibusque dogmatibus tradendo simplicem fidei veritatem: & hoc modo Apostolus dicit veritatem dei in hominum mendacio abundasse. Verum vt adhuc manifestius fiat quod dicimus aliqua exempli causa

Varietas religionũ & opinionum Philosophicarum.

C proferamus. Erat in hominibus dogma, quod summum bonum pronunciaret esse voluptatem: in quo & illud cõsequenter asseritur, non esse prouidentiam, quippe si non ex legibus, sed ex voluptate viuendum sit: & hæc lauto satis ornatoque sermone, & argumentis validissimis per innumera volumina digeruntur. Sed intuere nunc quomodo is qui veritatem dei defendit, & qui secundum Christum, qui est dei veritas & dei sapientia, philosophus est, docet homines summum bonum esse æternam vitam: hãc autem esse æternam vitam, vt cognoscant homines vnum solum verum deum, & filium eius Iesum Christũ: & quomodo cum omni fiducia prouidentiam dei asserat, quæ dicit: Nõnne duo passeres asse veneunt, & vnus ex ipsis non cadit in terra sine patris voluntate? & quia ipse solem suũ oriri iubet super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. Per hæc autem singula dum illa falsæ scientiæ dogmata confutantur, in hominum mendacio abundat veritas dei. Sunt item alij qui dicant tres esse species boni: vnam erga animam, aliam erga corpora, tertiam extrinsecus. Quæ singula si conducibiliter habeãtur, ex ipsis summum bonum constare confirmant. Isti etiam dei prouidẽtiam resecantes, vsque ad lunæ eam globum superuenire contendunt: infra verò, hoc est ad homines, eam non descendere. Sunt item alij qui inuisibile & incorporeum nihil dicant esse, sed omnia quæ sunt corporibus assignant,

Dogma Epicureorum de voluptate & prouidentia. *1.Cor.1. Ioan.17.* *Mat.10. Mat.5.* *Peripateticorum dogma.* *Stoicos perstringit.*

D vnde patrem omnium deum corpus esse dixerunt. Verum quia vrgebat eos rationis suæ consequentia, qua constat omne corpus esse corruptibile, vt si etiam deum corpus esse asserant, sine dubio & corruptibilem fateantur, verterunt stropham verbi, & dixerunt natura quidem eum esse corruptibilem, nec tamen corrumpi pro eo quod non sit aliquid ipso superius, à quo corrumpi possit aut solui. Sunt & alia innumera hominum figmenta dialecticis argutijs & sophismatum fraude composita. Quæ cum singula per ecclesiasticos viros & diuina sapientia eruditos veritas dei conuincit, & argũmentorum decipulas redarguit, in hominum mendacio dei veritas dicitur abundare, & non solum abundare, sed abundare ad gloriam eius. Quod hoc modo intelligendum puto: Si doctor ecclesiæ simplices quosque auditores doceat, & nondum falsis dogmatibus occupatos, atque his de singulis quibusque rationem diuinæ veritatis aperiat, in huiuscemodi doctrina dei veritas videbitur abundare. Si verò ad omnes sermo sit qui obsistunt veritati, qui sanæ doctrinæ sermonibus contradicũt, & contradicentes confutentur & conuincantur, ita vt errorũ tenebris derelictis ad lucem veritatis accedant, tunc non solum abundabit veritas dei, sed & ad gloriam eius abundabit. Glorificatur enim deus per eum qui de errore mendacij ereptus lumen veritatis aspexit. Hæc ergo qui ita intellexerit, non vtique dicet illud quod in consequen- E tibus stulta obiectione profertur: Quid adhuc & ego tanquam peccator iudicor? sed aduertet merito se iudicandũ, si permaneat in mendacio hominum: & qui secundum ea quæ supra exposuimus ex dei veritate conuictus errasse se sentit, ab errore conuersus, deum verum agnita veritate glorificat, nec blasphemat vltra eos qui prædicant veritatem tanquam dicentes: Faciamus mala vt veniant bona, sciens in hoc verbo iustam esse blasphemantis damnationem. Obseruandum quoque est, quod eos qui veritatem dei prædicant, non tam maledici quod ad homines, sed blasphemari, quod ad deum pertinet, posuit. Quid ergo? præcellimus eos? nequaquam. Causati enim sumus Iudęos & Gręcos omnes sub peccato esse, sicut scriptum est. Quia non est iustus quisquam, non est intelligens, non est requirens deum. Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum. Sepulchrum patens est guttur eorum, & linguis suis dolose agebant, venenum aspidum sub labiis eorum. Quorum os maledictione & amaritudine plenum est, veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem. Contritio & infelicitas in viis eorum, & viam pacis non cognouerunt, non est timor dei ante oculos eorum.] Prædiximus iam quod in hac epistola Paulus velut arbiter quidam inter eos qui ex circuncisione crediderunt & eos qui ex gentibus, temperet sermonem semper & libret, vt nunc hos, nunc illos in quibusdam videatur arguere, & rursum singulas partes certa spe promissionis animet. Quia ergo visus fuerat in superioribus dicere, quoniam si præputium iustitias legis custodiat, iudicabit eum qui in circumcisione præuaricator est legis: vt rursum eos quos humiliauerat alleuaret addidit: Quid ergo amplius est Iudæo? aut quæ vtilitas circumcisionis? Multum per omnem modum. Primo quidem, quia credita sunt illis eloquia dei. Post hęc cũ his consequenter quasi quædam fuisset prosecutus addidit nunc & dicit, Quid ergo tenemus amplius? Causati enim sumus Iudæos & Græcos omnes sub peccato esse. Quod si omnes sub peccato sunt, ergo non erit elationis causa vni aduersum alium, cum vterque non ex sua iustitia, sed ex dei misericordia veniat ad salutẽ. Probauit ergo Græcos quidem, id est gentiles esse sub peccato cum ait. Dicentes enim se esse sapientes stulti facti sunt: & mutauerunt gloriam incorruptibilis dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & serpẽtium, propter quod tradidit eos deus in reprobũ sensum, & reliqua. Iudæos verò cum dicit. Si autem tu Iudæus cognominaris, & requiescis in lege, & reliqua. Quibus addidit. Qui ergo doces alium, teipsum non doces: qui prædi-

Paulus velut arbiter inter Iudæos & gentes. F *Rom.1.*

G cas non furandum, furaris, &c. Post hæc ergo dicit: Quia causati sumus Iudæos & Græcos omnes sub peccato esse. Post hæc verò, vt ei moris est, de scripturis sanctis vult affirmare quod dixerat: simul & doctoribus ecclesiæ præbet exemplũ, vt ea quæ loquuntur ad populum non propriis præsumpta sententiis, sed diuinis munita testimoniis proferant. Si enim ipse tantus ac talis apostolus auctoritatem dictorum suorum sufficere posse non credit, nisi doceat in lege & prophetis scripta esse quæ dicit: quanto magis nos minimi hoc obseruare debemus, vt non nostras cum docemus, sed sancti spiritus sententias proferamus? Illud etiã necessario ducimus admonendum, quod in nullis exemplaribus latinorum ea quæ subsequũtur testimonia in tredecimo Psalmo consequenter ex integro posita inueniuntur: In Græcis autem pene omnibus non amplius in tredecimo Psalmo, quàm vsque ad illum versiculum scriptum est: Non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum. Sed & quod dixit apostolus: Sicut scriptum est quia, nõ est iustus quisquã, non est intelligens, non est requirens deũ, nõ eisdẽ sermonibus in Psalmo, sed alij permutantur alij assumũtur, alij relinquũtur. Quod à studiosis quibusq; si obseruetur diligentius, puto dari in hoc apostolicã auctoritatẽ, vt cum scripturæ testimoniis vtendũ fuerit, sensum magis ex ea quàm verba capiamus. Hoc enim in euangeliis factũ frequenter inuenies. In tredecimo igitur Psalmo ita scriptum est. Dominus de cœlo respexit super filios hominũ,

Scripturæ testimoniis vtendum docẽti in Ecclesia.

H vt videret si est intelligens, aut requirens deũ. Sed in quinquagesimosecundo Psalmo ita dicit. Deus de cœlo respexit super filios hominum, vt videret si est intelligens, aut requirens deum. Et videtur idem seruari sensus etiam in eo quod apostolus posuit: Non est intelligens, non est requirens deum. Et quod dixit: non est iustus quisquam, puto quòd ex eo sumpserit quod scriptum est: Non est qui faciat bonitatem, non est vsque ad vnum qui faciat: in quo etiam si sermo conuerti videtur, sensus tamen vnus idemque seruatur. Quod verò in consequẽtibus dicitur. Sepulchrum patens est guttur eorum, linguis suis dolose agebãt, in secundo Psalmo reperies. Post hoc: Venenum aspidum sub labiis eorum, quod & ipsum ex quodã psalmo assumptũ immutatis, vt supra diximus, sermonibus puto. Quod autem sequitur: Quorum os maledictione & amaritudine plenum est, ex ix Psalmo videtur acceptum. Tum deinde: Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem, vel in Esaia inuenies, vel in Prouerbiis. Sed & Contritio & infelicitas in viis eorum, & viam pacis non cognouerunt: non quidem ad integrum recordor vbi scriptum sit, suspicor tamen in vno prophetarum inueniri posse. In psalmis tamen scriptum est: Non est timor dei ante oculos eorum. Hæc autem omnia testimonia videtur congregare voluisse ob hoc, vt ostenderet: quia quod causatur Iudæos & Græcos omnes sub peccato esse, non tam suam quàm sanctæ scripturæ sententiam pronunciet. Sed relinquamus

Prou. 6.

Psal. 13.

I quidem hoc ipsum sub peccato esse, sine exceptione enim sermo eius omnes, siue Iudæi sint, siue gentiles, videtur inuoluere. Sed occurrit nobis alia ipsius sententia, qua dicit: Vbi autem nõ est lex, nec præuaricatio. Apud Iudæos quidem legem Moysi esse manifestum est, apud gentiles verò legem naturæ esse confirmat, quo testimonio conscientiæ arguat delinquentem. Vbi ergo quærimus hominem in quo non sit lex, & qui per hoc non videatur esse in præuaricatione peccati? Quia & ipse Paulus de semetipso dicit: Ego autem viuebam sine lege aliquando. Quando Paulus sine lege vixit, qui rursum de semetipso dicit: Circuncisionem accepi octaui diei Hebræus ex Hebræis? Quomodo ergo verum erit eum aliquando sine lege vixisse, qui octaua natiuitatis suę signum circumcisionis ex lege suscepit? Vnde constat tunc fieri hominem sub lege, quando ad id ætatis venerit, vt eligere possit, & discernere quid sit lex: nec prius legis illius extrinsecus iugum suscipere, quam internæ, & naturalis legis habere inciperet firmitatem. Denique in eo vbi dixit: Ego autem viuebam sine lege aliquando, addidit: Sed vbi venit mandatum, peccatum reuixit. In quo hoc est quod ostendit, quia in pueritia prius

Rom. 4.

Rom. 7. Sine lege viuere.

quã discretionem quis habeat boni & mali, sine lege esse K dicitur. Quin etiã si peccat, quia lex in eo non est, peccatũ ei non imputabitur. Cũ verò discretionẽ boni malique ceperit, venisse ei dicitur lex, & dedisse mandatã. Vbi autẽ inest vis mandati, hoc est conscientia redarguens, peccatũ quod prius in eo mortuũ erat dicitur reuixisse. Et hoc ergo iã tẽpore si quis subdat se legi Moysi, vt eam secundũ literã obseruet, efficitur in manifesto Iudæus. Si verò secundum spiritum eam sequatur, efficitur in occulto Iudæus. Hæc pro eo quod dictum est: Causati enim sumus Iudæos & Græcos omnes sub peccato esse. Scilicet omnes intelligatur de illis dictum, quos vel naturali, vel scripta lege ne peccent constat edoceri. Nam & de gentibus sub peccato factis eodem modo intelligimus quo supra diximus: cum cœperint naturaliter quæ legis sunt facere, & ipsi sibi esse lex, tum redarguuntur à coscientia in his quæ contra legẽ facere videntur Propter quod & consequenter mihi videntur sensisse ij, qui legem naturæ legem dei dicunt: legẽ autem scriptam positione legem esse appellant. Si ergo Paulus de lege scripta hoc est de lege Moysi diceret, peccatum autem non imputabatur cum lex non esse videbatur, nec Cain reputatum esset peccatum, nec illis qui diluuio perierunt, nec illis quos in Sodomis ignis absumpsit. Sed quoniam videmus illis nõ solum reputata esse peccata, sed & vltionem in eos datam, ostenditur ex his de naturali lege Paulum dicere, quæ excepta prima ætate pueritiæ, in omnibus hominibus inest: & per hoc rectissime dicit: Causati enim sumus Iudæos & Græcos omnes sub L peccato esse. Vnde non mihi videtur quendam ex sapientibus contra rationem definisse, quod in omni mortalium genere, cum ad id ætatis ventum fuerit vbi discretionem recti prauique ingressus naturalis legis excipiat, primo omnium maliciã suscitari, posthæc iã eruditionibus, institutis, monitis, paulatim eam depelli, & ad virtutem transiri. Consona namque his etiam Paulus mihi sensisse videtur in eo quod dicit: Sed vbi venit mandatum, peccatum reuixit. Sed & Saluator cum dicit in Euangeliis: Nisi venissem, & locutus eis fuissem, peccatum non haberent: nunc autem excusationem non habent de peccato suo, videbitur secundum hanc dixisse rationem, quod virtus ea quæ replere dicitur mundum, ad vnumquemque hominem veniat, & loquatur in corde eius, ac mali bonique iudicium doceat. Ideo ergo Paulus scriptum esse dicit, quia non est iustus quisquam, non est intelligens, non est requirens deũ: omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt. Sicut & alibi propheta dicit. Quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens. Quod fortassis contrarium videatur aliis scripturis, quæ nonnullis testimonium perhibent quasi iustis: in tantum, vt etiam ad Hierusalem de Sodomis dicatur, quia iustificata est Sodoma ex te. Sed intuere diligentius cautelam scripturæ diuinæ, quomodo non dixit: iustificata est Sodoma, sed vt quoniam tu scelera multa commitis, & talia sunt quæ agis, vt omnes supergrediaris in magnitudine peccatorum, ad comparationem scelerum tuorum iam Sodoma iustificata est. Et hic ergo quod dixit: Non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens, nõ hoc sentire voluit, quia non iustificabitur omnis viuens, sed in conspectu tuo, hoc est dei non iustificabitur. Quamuis enim quis iustus, quamuis sanctus sit, non solum inter homines, sed & in supernis atque eminentioribus creaturis, ad comparationem dei certum est eum iustificari non posse. Denique & in Apocalypsi Ioannis, vbi liber signatus offertur in conspectu vetusti dierum, & quæritur ex omni tribu, lingua & populis, qui eum possit aperire, nullus inuentus est nisi solus agnus de tribu Iuda, qui iustificatus est in conspectu dei: & ipse solus librum meruit aperire, quia solus ipse est qui aperit, & nemo claudit, claudit & nemo aperit: Solus ergo Saluator noster dominus Iesus Christus iustificatur in conspectu patris, quia quæcunque facit pater, hæc & filius facit similiter. Omnis autem creatura ex comparatione inferiorũ iustificatur. Vt si verbi causa dicamus, ad comparationẽ reliqui populi iusta fuit Maria soror Moysi: & rursum ad comparationem Mariæ iustus

Gen. 4.

Gen. 19.

Dictum philosophi cuiusdam de lege naturæ.

Rom. 7.

Ioan. 17.

Psal. 142

Esech. 16. M

In conspectu dei neminem iustificari.

Apoc. 5.

Iustificatio comparatiua.

A ſtus erat Aaron: & iterum ad comparationem Aarō, iuſtus erat Moyſes. Beatus tamen eſt qui ex comparatione meliorum iuſtus appellatur, & non ex comparatione peſſimorū, ſicut Sodoma, quæ ex cōparatione Hieruſalem iuſtificata memoratur. Vnde & ego vereor ne ex nobis qui videmur eſſe in eccleſia dei, & legi eius operam dare, ac præceptis euangelicis deſeruire, inueniantur aliqui infidelium iuſtificādi. Vt verbi cauſa dicam, ſi nos libidini & impudicitiæ ſeruiamus, & gentilis qui alienus eſt à fide Chriſti, cuſtodiat caſtitatē, ille gentilis iuſtificatur ex nobis. Similiter & ſi nos auaritia, rapacitate, ſuperbia, & cęteris huiuſmodi malis inuoluamur, abſtineat autē ab his omnibus gētilis, & ij qui legem dei neſciunt, illi iuſtificabuntur ex nobis, & nos ex illorum comparatione damnabimur. Quin potius operam demus, vt ſicut fide præcedimus gētes, ita actibus & operibus præcellamus, ne mala noſtra fiāt aliena bona, & illorum temperantia noſtrā redarguat intemperantiā. Poteſt adhuc & alio modo explanari quod dixit: Non eſt iuſtus quiſquam, vel quod ait: Non iuſtificabitur in conſpectu tuo omnis viuens: quia donec quis viuit in corpore, iuſtificari non poteſt nec pronūciari iuſtus, ſed cū exierit de corpore & de vitæ huius agone diſceſſerit, ſicut & ſcriptura dicit: Ne beatificaueris hominem ante mortem, quia neſcis quæ erunt eius nouiſſima. Et iterum dicit Eccleſiaſtes: Et laudaui homines defunctos qui iam mortui ſunt, magis quàm viuos qui adhuc viuunt: ſed melior ſuper vtroſque qui nōdum natus eſt.

Sic Solon beatum neminem dixit ante mortem. *Eccleſ. 4.*

B Habes adhuc & aliā ſcripturæ ſententiā quæ dicit: quia quicūque ille minimus eſt in regno dei, maior ſit eo qui in corpore eſt, etiam ſi Ioannes ille ſit, quo maior inter natos mulierū non fuit. Non eſt ergo iuſtus quiſquam, & addidit: Non eſt intelligens. Et reuera cum Apoſtolus ipſe ex parte ſe dicat agnoſcere, & ex parte intelligere, quis erit qui dicatur intelligens? Quantumcunque enim quis intellexerit, in ſpeculo & ænigmate videbitur intelligere: quia poſt depoſitionē terreni corporis reuelabitur facie ad faciem intelligere: nūc verò vt ait ſcriptura: corruptibile corpus aggrauat animā, & demergit terrena habitatio ſenſum multa cogitantem. Vnde fit vt non ſit intelligens quis nec requirens deum. Dum enim corporis ſollicitudinibus occupamur, & quæ hominum ſunt quærimus, deum quærere, vel quæ dei ſunt cogitare non poſſumus. [Omnes declinauerunt, ſimul inutiles facti ſunt.] Mihi videtur quod non dicitur declinaſſe niſi is qui aliquando in via recta ſtetit. Vnde apparet primum illud naturæ rationabilis opus, quod à deo factū eſt fuiſſe rectum, & in via recta creatoris ipſius munere collocatū. Sed quia ab hac ad læuum peccati iter detorſit, merito nunc dicitur declinaſſe:

Matt. 11. *1. Cor. 13.* *Declinaſſe à recta via.*

C ſicut exemplū eſt primus homo Adam, qui de paradiſi via recta male ſuaſus fraude ſerpentis ad prauas & tortuoſas mortalis vitæ ſemitas declinauit. Conſequenter ergo omnes qui ex ipſius ſucceſſione in hunc mundū veniunt declinauerūt, & ſimul cū ipſo inutiles facti ſunt. Propter hoc puto & dominum in euāgeliis dare mandatum, vt cum omnia præcepta fecerimus, meminerimus tamen quid ſimus & dicamus: Serui inutiles ſumus, quod debuimus facere fecimus. Donec enim quis hoc facit tantū quod debet, id eſt ea quæ præcepta ſūt inutilis ſeruus eſt. Si autem addas aliquid præceptis, tunc non iam inutilis ſeruus eris, ſed dicetur ad te: Euge ſerue bone & fidelis. Quid autem eſt quod addatur præceptis, & ſupra debitum fiat, Paulus apoſtolus dicit. De virginibus autem pręceptum domini non habeo, conſilium autē do tanquam miſericordiam conſecutus à deo. Hoc opus ſuper præceptum eſt. Qui ergo completis præceptis addiderit etiam hoc, vt virginitatem cuſtodiat, non iam inutilis ſeruus, ſed ſeruus bonus & fidelis vocabitur. Et iterū præceptū eſt, vt qui euangelium annunciant, de euangelio viuant: Paulus tamen dicit, quia nullo horum vſus ſum: & ideo non inutilis erat ſeruus, ſed fidelis & prudens. Omnes ergo declinauerunt, ſimul inutiles facti ſunt. Quibus addidit: [Non eſt qui faciat bonitatem, non eſt vſque ad vnum.] Grauis ſententia, & quæ difficile aſtrui poſſit. Quomodo enim videtur fieri poſſe, nullū omnino, nullū vſque

Gen. 3. *Luc. 17.* *Inutiles & boni ſerui dei, quinā ſint.* *1. Cor. 7.* *Virginitas.* *1. Cor. 9.*

ad vnum, vel in Iudæis, vel in Græcis inueniri potuiſſe qui D faceret bonitatem? Si in eis credimus quod nullus fuerit qui vel hoſpitem aliquando receperit, vel eſurienti panem dederit, vel nudum texerit, vel innocentem de manibus potentis eripuit, vel tale aliquid boni operis egerit, non mihi videtur tam incredibilem ſermonem voluiſſe aſſerere Paulus apoſtolus. Sed hoc modo intelligendū puto, quod neget quenquam feciſſe bonitatem. Verbi gratia, velut ſi quis fundamenta iaciat domus, & vnum aut duos parietes extruat, aliquid etiam materię conuehat, nunquid dicetur feciſſe domum, quamuis operatus videatur in domo? Sed ille dicitur domum feciſſe, qui totius ędificij ad perfectum ſingula quæque membra produxerit. Ita arbitror & hic apoſtolum dicere neminem feciſſe bonitatem, hoc eſt à nullo eam ad perfectum & ad integrum conſummatam. Si autem requiramus qui ſit vere bonus, & qui perfectam fecerit bonitatē, illum inueniemus ſolum qui dicit: Ego ſum paſtor bonus. Et iterum: Paſtor bonus animam ſuam ponit pro ouibus ſuis. Poſt hæc de quinto vt ſupra diximus pſalmo dicit. Sepulchrum patēs eſt guttur eorum. Diuerſa in his (vt mihi videtur) humani generis peccata deſcribit. Omne ſepulchrum immunditiam defuncti cadaueris contegit: vnde & dominus dicebat in euangelio de ſcribis & phariſæis, quod eſſent ſepulchra dealbata, quæ foris quidē ſpecioſa videntur hominibus, intus autem plena ſunt omni immunditia. Videtur autem Paulus in hoc loco maius aliquid in iſtis de quibus ſermo eſt, oſtendere criminis: cū

Nullus perfecte bonū egit. *Ioan. 10.* *Pſal. 5.* *Sepulchra aperta vel clauſa quid ſignificent.* *Matt. 23.*

E eos ſepulchrum non tectum neque coopertum, ſed patens appellat. Clauſa enim ſepulchra dicuntur, quos aliquantulum pudor cohibet palam delinquere, & proferre ad publicum crimina ſua. Patens verò ſepulchrum dicuntur ij qui immunditias ſuas & impuritates in propatulo habent: quibus aſſiduitas & vſus ſcelerum, quod eſt in malis vltimum, etiam commiſſorum verecundiam ſuſtulit: vt iam non aperiant os ſuum, & proferant verbum dei viuū, ſed aperiant guttur ſuum, & proferant verbum mortuum, verbum diaboli, non de corde, ſed de ſepulchro: Si quando videtis ergo hominem laſciuo ore impudica verba iactātem, aut tumido & furibundo contumelias & maledicta proferentem, non dubites de hoc dicere, quia ſepulchrum patens eſt guttur eius. De abundantia enim cordis os loquitur. Ad hæc additur: [Linguis ſuis doloſe agebant.] Dolus eſt, cum aliud quis lingua loquitur, & aliud voluat in corde. Quod crimē neſcio ſi vel iuſtos quoſque & electos relinquat immunes, ſed puto quod alius plus, alius autem minus, nemo tamē ſit ab hoc ad perfectum purus, niſi ille ſolus de quo ſcriptum eſt: Qui peccatum non fecit, nec dolus inuentus eſt in ore eius.

Matt. 12.

F Nam & ſi inueniatur quis diligens & cautus, poteſt fortaſſis in grauioribus obſeruare: quomodo autem inuenias, qui in hæc vel præ verecūdia, vel præ negligentia non incurrat? Interdum & per obliuionem omittuntur quæ curanda fuerant, & ne appareat culpa, excuſantur aliter quæ geſta ſunt. Vnde & Petrus ſciens iſtas eſſe diuerſitates doli, in epiſtola ſua ſcribit dicens. Deponentes ergo omnem dolum, & ſimulationem, & inuidiam, & obtrectationem, quaſi modo geniti infantes rationabile & ſine dolo lac concupiſcite, vt in eo creſcatis in ſalutem. [Venenum aſpidum ſub labiis eorum.] Morſus ſerpentis veneno corpus interimit: morſus verbi venenati fraude animam necat. Poteſt accipi hoc & de his qui calumniarum commentis circumueniunt homines: poteſt & de his, qui per hæreticam doctrinam veneno diaboli infectam, animas decipiunt ſimplicium: quorum & amaritudine plenū eſt os & maledictione. De veneno quidem aſpidum, non dixit plena eſſe labia. In illo enim vitio plures fortaſſis inueniantur, non tamen plures qui plene, & ad integrum veneni illius virus exerceant. Maledictione autem & amaritudine repleri os, valde multorum eſt. Quis enim ita emendati oris eſt, quem non maledicendi conſuetudo ſollicitet? non dicam aduerſum eos qui maledicto digni ſunt, ſed aduerſum eos quos dominus non male dixit, id eſt iuſtos & innocentes viros, promptū hoc & procliue vitium eſt fragilitatis humanę erga ſubiectos,

1. Pet. 2. *Maledictio & amarulentia.*

G præcipue & inferiores: ita vt iam appellationem hanc non maledictionem putent. Et ideo plenum est os eorum, & tanquam de pleno oris vasculo indesinenter dicitur fluere maledictio. Huic tamen & amaritudo coniungitur, quia ex iracundiæ felle depromitur. Per iracundiam enim ac
Rom. 12. furorem ad maledicendum lingua compellitur. Et ideo di-
Heb. 12. cit idem Apostolus: Benedicite & nolite maledicere. Et a libi: Ne qua radix amaritudinis sursum germinans impediat. Additur in consequentibus: [Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem.] Quod tamen crimen non fortassis pluribus aptari posse videbitur eorum de quibus dixit: Causati enim sumus Iudæos & Græcos omnes sub peccato esse: nisi forte ita intelligamus, quia non corporaliter tantum sanguis effunditur eorum quorum corpora trucidantur, sed & hi qui quolibet scandalo animam à deo
Viri sanguinum. separant, viri sanguinum nominantur. Sicut enim homicida dicitur ille qui corpus ab anima separat, per quam viuificatur: ita multo etiam verius ille homicida dicendus est, qui animam à vera vita separat, qui est deus. Pedes autem hoc in loco illos intellige de quibus dicit Propheta:
Psal. 73. Mihi autem pene moti sunt pedes: hoc est consilium quo agimus iter vitæ, [Contritio & infœlicitas in viis eorum, & viam pacis non cognouerunt.] Contritionem hic dicit non illam qua spiritus peccatis contribulatur pro pœnitē-
Psal. 50. tia, vnde dicitur in psalmis: Cor contritum & humiliatum
Contritio iugi domini. deus non spernit: sed illam dicit contritionem qua peccatores dicuntur conterere iugum domini, & proiicere à ceruicibus suis. Similiter & infœlicitas, vel sicut alibi legitur
H miseria accipienda est, qua miser homo effectus est & infelix, qui cum in honore esset non intellexit, sed comparatus est iumentis insipientibus & similis factus est eis. [Et viam pacis non cognouerunt.] Pax nostra Christus est. Via ergo pacis, via Christi est. Sed & si accipiamus quod peccatores dum vitiorum bellis semper vrgentur, viam pacis igno
Psal. 118 rant, recte intelligimus: Dicit enim Propheta ad dominū: Pax multa diligentibus nomen tuum, & non est illis scandalum. Sed & ille populus qui de Aegypto ductus est per viam pacis incessit, vt ad terram promissionis veniret, & habitaret in Hierusalem, quæ interpretatur visio pacis, si-
Psal. 75. cut & prophera dicit. Factus est in pace locus eius, & habitatio eius in Sion. Plenius autem viam pacis agnoscit, qui ad cœlestis Hierusalem habitaculum tendit, vt ad sanctam ciuitatem dei viuentis ascendat. Post hæc addidit. [Non est timor dei ante oculos eorum.] Si quis sit qui semper de timore dei cogitet, quid ei placeat requirat, quídve
Timor dei displiceat, huic timor dei esse ante oculos dicitur. Sed peritus debet esse & ex lege domini diligenter eruditus, ne forte illic timeat timorem, vbi necessarius non erit timor. Ponendus est ergo semper timor dei ante oculos: non istos oculos carnis, neque enim visibile aliquid, aut corporeum quæritur: sed dicit de oculis mentis, quibus timoris dei &
I intellectus & doctrina perspicitur, per quam (sicut superius diximus) intelligat quid timendum sit, aut quid non sit timendum. Qui deum timet, potestates seculi non ti-
Eph. 5. met. Et quid dico de potestatibus seculi? nec illos principatus, & potestates, & mundi huius rectores, neque spiritalia nequitiæ in cœlestibus timet. Et vt ipsius Pauli autoritate firmemus, audi quomodo dicit de humanis po-
Rom 13. testatibus: Vis inquit non timere potestatem? fac quod bonum est, & habebis laudem ex ea. Et Propheta dicit: Dominus mihi adiutor est, non timebo quid faciat mihi homo. De aduersis verò potestatibus spirituum idem Propheta sensisse mihi videtur, vbi dicit. Multi qui debellant me de excelso, per diem timebunt, & iterum. Si consistant castra aduersum me, non tibebit cor meum. Opus ergo grande est & magnificum semper habere ante oculos cordis timorem dei: illum timorem, qui repleuit virgam quæ surrexerit de radice Iesse, & florem
Esa. 11. qui de radice eius surrexit. De quo dicitur: Et repleuit eum spiritus timoris domini. In tantum autem perfectum reddit hominem dei timor, vt cui sit nihil desit, vt prophera dicat, quia nihil deerit timentibus eum. Hæc prout potuimus singulis quibusque quæ à Paulo assumpta fuerant ap-

tauimus, quomodo conuenire viderentur his de quibus dicit: Causati enim sumus Iudæos & Græcos omnes sub K peccato esse, Quæ tamen ita puto debere intelligi, non vt in singulis hominibus omnia hæc fuisse arguantur, sed aliud in alio, ita tamen vt in omnibus impleretur vniuersitas ista vitiorum.

Scimus autem quoniam quæcunque lex loquitur, his qui in lege sunt loquitur, vt omne os obstruatur, & subditus fiat omnis mundus deo, quia ex operibus legis non iustificabitur omnis caro coram illo. Per legem enim cognitio peccati.] Præfati sumus in principiis, apostolum in hac epistola de pluribus legibus tractaturum, quarum di- *Lex peccati.* scretio & distinctio nisi per loca singula habeatur, confundere poterit sensum legentis. Igitur etiam in præsenti loco quod dicit: Scimus autem quoniam quæcunque lex loquitur, his qui in lege sunt loquitur, diligentius requirere debemus quæ sit lex quæ loquatur ad eos qui in lege sunt, & per hoc quod ad eos loquitur omni eos excusatione denudet, ne peccatorum suorum possint inuenire perfugia, hoc enim est quod dicit: Vt omne os obstruatur, & subditus fiat omnis mundus deo. Quod si velimus de lege Moysi intelligere, quæ illis sine dubio solis loquitur, quos ex matris vtero circumciderit & docuerit, quomodo consequēs videbitur quod per hanc legem, quæ vnam tantummodo institutis suis contingit gentem, omne os obstruatur, & omnis per eam mundus deo teneatur obnoxius. Quid enim comune ad hanc legem gentes omnes, quid totus habere mundus credendus est? Quomodo autem & agnitio L peccati per legem Moysi fieri dicitur, cum inueniantur plurimi & ante eam agnouisse peccatum suum: Cain denique cum peccasset ita ait: Maius est peccatum meum quam vt remitti possit. Sed & patriarchæ cum ad Ioseph *Gen.* 4. descendissent in Ægyptum, & simulata ab eo confutatione vrgerentur, ita ad alterutrum dicunt: In peccatis sumus *Genes.* 42 pro fratre nostro, quia despeximus tribulationem eius animæ cum rogaret nos, & non exaudiuimus eum, propter hoc venit super nos tribulatio hæc. Sed & Iob quem ante legem fuisse constat, ita dicit: Quod & si peccaui inuitus, *Iob.* 31. si occultaui peccatum meum, aut confusus sum multitudine populi, quo minus annunciarem delictum meum. Qui omnes euidenter docentur agnouisse peccatum suum. Ex his ergo colligitur apostolum Paulum non de lege Moysi dicere, quæ lex his qui in lege sunt loquitur, sed de naturali lege quæ scripta est in cordibus hominum. Hæc ergo lex *Lex naturæ eadem cum deca loge.* quæcunque dicit, his qui in lege sunt dicit. In lege autem sunt hi qui id ætatis agunt, quo discretionem boni malique iam capiunt. Sine lege verò illi sunt quibus nondum huiusmodi discretionis sensus aduenit, secundum quod & Paulus dicit: Ego autem viuebam sine lege aliquando. Se- *Rom.* 7. cundum hāc ergo legem naturatem cōsequenter Apostolus dixisse videbatur omne os obstruendum, & omnem M mundum obnoxium dei iudicio futurum. Huius enim legis quæ naturaliter hominibus inest, nullus est expers, neque Iudæorum neque gentium: & ideo consequenter dictum videtur etiam illud quòd iustificetur deus in verbis suis, & vincat cum iudicatur. Vt verbi causa dicamus: si requiratur quid deus homini cōtulerit, & quid homo ex his quæ à deo accepit operatus sit, iudicari cum hominibus deus videbitur: & inuenitur quidem deus dedisse homini omnes affectus, omnésque motus quibus ad virtutem niti possit & progredi: insuper etiam vim rationis inseruisse, qua agnosceret quid deberet agere, quid cauere. Hæc ergo inuenitur deus communiter omnibus hominibus præstitisse. Sed si his acceptis homo neglexit iter virtutis incedere, cui ex deo nihil defuit, inuenitur ipse defuisse iis quæ à deo data sunt sibi. Merito ergo dicitur in rali iudicio deus vincere & iustificari in verbis suis. Hęc ergo lex naturalis loquitur omnibus qui in lege sunt: ex cuius præceptis soli mihi immunes fieri videntur infantes, quibus nondum inest praui rectíque iudicium. Sed his si etiā *De infantibus & dementibus.* illi sociandi sunt qui quacunque ex causa dementes fiunt, videto. Exceptis verò his nullus hominum mihi effugere videtur hanc legem. Considerandum est autem ne forte

non

A non solum homines, sed & angelos, & omnem quæcunque illa est rationabilẽ creaturam lex ista cõstringat. Si enim recte à sapientibus definitum est, legem esse quæ dicat & quod agi debeat, & quod agi non debeat veter, quomodo non huiusmodi lex etiam supernis & cœlestibus ordinibus inserta videbitur? Quibus vtique & obseruandi quiddam, & quiddam cauẽdi disciplina est: & nisi hac lege tenerentur, nunquã de eis diceret scriptura diuina. Angelos quoque qui non seruauerunt principatum suum, sed derelinquerunt proprium domicilium, Deus ad iudicium magni diei æternis vinculis in tartarum constrictos sub caligine reseruauit. Vnde constat inesse his legem: qua non obseruata passi sunt hæc quæ superius scriptura testata est. Sed & Paulus cũ dicit: Aut nescitis quia angelos iudicabimus? quid aliud nisi sub lege scit esse positos eos quos pronũciat ad iudiciũ deducẽdos? Sed si quis nobis occurrat ex eo quod supra diximus deũ esse cum hominibus iudicandum, quasi etiam ipsum dicere videamur esse sub lege, audi quanta de hoc cautela in apostoli literis inuenitur, qui Christum non in lege esse, sed plenitudinem esse legis commemorat: & sicut ipse est iustitia ex qua omnes iusti fiunt, & ipse est veritas ex qua omnes in veritate cõsistunt, & ipse est vita ex qua omnes viuunt, ita & ipse est lex, ex qua omnes in lege sunt. Venit ergo ad iudicium, nõ tanquam qui in lege sit, sed tanquam qui lex sit. Ego autẽ puto quòd ij qui iam perfecti sunt, & domino coniuncti vnus spiritus cum ipso effecti sunt, nec ipsi in lege sunt, sed magis ipsi sunt lex. Sicut & alibi idem Apostolus dicit: Quia iusto lex non est posita. Iterum. Quæcunque lex loquitur iis qui in lege sũt loquitur, vt omne os obstruatur, secundum ea quæ supra diximus: vt subditus fiat, vel vt alibi legimus, obnoxius fiat omnis mundus deo, quod & magis cum Græcis exemplaribus conuenit. Sed requiramus, omnem mundum hic quid appellauerit. Nunquidnã putabitur omnis mundus ita terrenus hic debere intelligi locus, vt & arbores & lapides & herbæ ac semina & paleæ quæ in ipso sunt, pariter nominatæ sint? Partes enim mundi hæc esse singula videntur. Non arbitror ita quempiam ineptum inueniri vt hęc possit asserere. Restat igitur vt omnem mundum omne rationabile animal dicat: & sicut omne quod irrationabile est, excipitur ab hac sensu, ita nulla mihi videtur ab hac conditione rationabilis creatura secerni. Omnis ergo mundus obnoxius fit deo per hoc quod legem naturalem inseruit omnibus: de quibus & in alio loco dicit: Quia in nomine Iesu omne genu flectatur cœlestium, terrestrium & infernorũ. Quod vtique si faciat, complesse videbitur legem: si non faciat, esse obnoxius legi: per legẽ autem consequenter & deo. Si cui verò de solis hominibus hoc videbitur dictũ, quod & legem naturalem ipsis inesse dixerit, & de solis ipsis scriptũ accipiatur, Vt omne os obstruatur, & obnoxius fiat omnis mundus deo, vtetur occasione subsequentis sermonis, quo dicit: Quia ex operibus legis non iustificabitur omnis caro. Quod vtique dictum videtur de his tantũ qui in carne sunt positi. Sed qui priorem sensum magis tenere volunt, obseruabunt diligentius quomodo Apostolus dixerit ex operibus legis non iustificari carnem: quia ad eos qui in carne sunt opera legis spectant, ad eos verò qui in spiritu sunt, id est superiores ordines cœlestium ministeriorum, sensus pertinet legis. Ex operibus igitur legis quod nõ iustificabitur omnis caro in cõspectu eius, hoc modo intelligendum puto, quia omnis qui caro est, & secundũ carnem viuit nõ potest iustificari ex lege dei. Sicut & alibi dicit idẽ Apostolus: Quia qui in carne sunt, deo placere nõ possũt. Item alibi: Quia sapientia carnis inimica est deo, legi enim dei non est subiecta, nec enim potest, & Propheta dicit, omnis caro fœnum. Et in euangelio scriptũ est: Spiritus est qui viuificat, caro non prodest quicquam. De his ergo dicit, quia ex lege Dei non iustificabitur omnis caro coram ipso. Sed & hoc quod addidit coram ipso, non oriose prætereat, sicut iam frequentius admonuimus, quia aliud est coram deo iustificari, aliud coram hominibus: hoc est, ad comparationem aliorum hominũ potest alius homo qui

Legis definitio. *Iud. 1.* *1. Cor. 6.* *Christus nõ est sub lege, sed nomothe-ta.* B *1. Tim. 1.* *Rom. 3.* *Omnis mundus.* *Phil. 2.* C *Opera legis nõ iustificãt.* *Rom. 8.* *Esa. 40.* *Ioan. 6.*

emendatius vixerit, iustus videri: ad cõparationem autem D dei, non solũ homo non iustificabitur, sed & sicut Iob dicit: Stellæ non sunt mundæ corã ipso: quæ vtique corã nobis mũdæ habentur sanè, ad cõparationem verò dei mũdę esse non possunt. [Per legẽ enim cognitio peccati.] Videamus quomodo per legem fit agnitio peccati. Cum per legem discimus quid agendum sit, quid cauendum, simul & quid peccatum sit, & quid non sit agnoscimus. Non ergo vt hæretici deum legis accusant, mala radix est lex, & mala arbor per quam peccati venit agnitio: quia non dixit ex lege agnitio peccati, sed per legem, vt scias non per ipsam ortum, sed per ipsam agnitum esse peccatum. Vt verbi gratia, si diceremus per artem medicinæ datur agnitio languoris, nunquidnam videbitur tibi causa langoris esse medicina, quia per ipsam qualitas languoris agnoscitur? Sed sicut cõstat bonam esse medicinã quæ ęgritudinis intelligentiã præstat, qua possit vitare quæ velit, ita & lex bona est per quam deprehenditur & agnoscitur peccatũ. Seruat autem vt puto huiusmodi expositio etiã illius explanationis consequẽtiam, quam supra ædidimus de eo quod scriptum est: Causati enim sumus Iudæos & Græcos omnes sub peccato esse, sicut scriptũ est: Quia nõ est iustus quisquam, non est intelligẽs, non est requirens deum.

Iob. 25.

Nunc autem sine lege iustitia dei manifestata est, testificata à lege & prophetis. Iustitia autem dei per fidem Iesu E Christi in omnes & super oẽs qui credũt in eũ. Non enim est distinctio. Omnes enim peccauerunt, & egent gloria dei, iustificati gratis per gratiam ipsius, per redemptionem quæ est in Christo Iesu.] Quod astruximus in superiorib⁹, dicentes non de lege Moysi dictum, quia quæcunque lex loquitur, his qui in lege sunt loquitur: putabit aliquis non tam vere quàm violenter assertũ, cum videat nunc nomen legis non ad naturæ, sed ad Moysi legem referri: & dicet ꝙ in pręsenti loco iustitia Dei pronũcietur ab Apostolo manifestari per legem, & nõ solum per legem, sed & per prophetas, vt sine vlla ambiguitate de lege Moysi intelligãtur dicta esse quæ scripta sunt: ex qua lege iustitia Dei per fidẽ Christi Iesu manifestetur in omnes qui credunt, siue ex Iudæis, siue ex gentibus venientes: qui tamen non ex operibus iustificentur, sed ex gratia dei, in redemptionem eis effecto ipso Iesu Christo. Hæc quidem dicet is qui sensum Apostolo in his quæ supra exposuimus violenter à nobis accusabit inflexum. Sed illud est quod constanter possumus affirmare: quia sicut nos qui hæc asserimus, putant in hoc sermone Apostoli quem nunc proposuimus, nihil inuenire posse quo astruamus hęc non de Moysi, sed de naturæ lege conscripta: ita nec illi quidem inuenire aliquid poterunt, quomodo quæ superius dicta sunt ad Moysi potius quàm ad naturæ legem respicere videantur: & ideo sicut illis non idcirco priora stabunt, quia videntur posteriora constare, ita nec nobis quidem poterunt prima turbari, si secunda non eodem currere tramite videãtur. Quid igitur? contraria sibi scribere dicemus apostolum? & hæc erit egregij explanatoris assertio? quod accidere illis solet qui in diuersos sectarum sensus vnum fidei dogma disrũpunt, & illa tãtum de scripturis diuinis testimonia explorant, quibus proprium dogma constituãt: earum verò quæ è diuerso veniunt scripturæ diuinæ sententiarum absolutiones ne extremo (vt aiunt) digito contingunt. Sed qui fideliter & integre sacrorum voluminum colligit sensum, debet ostendere quomodo ea quæ videntur esse contraria, non sunt vere contraria. Tentabimus ergo etiam in præsenti loco ostendere quomodo priori expositioni nostræ hæc subsequens non repugnet. Sæpe diximus, & euidẽtius in pręfatione diximus, quod ita Apostolus in hac epistola multarum legum faciat mentionem, vt cum de vna ad alteram transit, deprehendi nisi ab intento satis lectore vix possit. Dixerat in superioribus, quia per legẽ agnitio peccati est: & quia sensit possibile responderi, ergo si ex lege naturali agnitio peccati est, potest ex ipsa & agnitio esse iustitiæ, secundum illam scilicet quam supra medicinæ artis imaginem dedimus: vt quemadmodum per illam languor agnoscitur vt sanitas inueniatur, ita etiam per legem

F

G naturæ si potest agnitio fieri peccati, similiter possit & iustitiæ fieri. Hoc ergo cum vidisset posse sibi obiici, postquam dixit, Per legem enim agnitio peccati, Nunc autem ait, sine lege iustitia dei manifestata est. Tale est ergo quod dicit: Nam sicut per legem agnitio peccati, ita & manifestatio iustitiæ dei per legem fit, sed sine lege manifestatur iustitia dei. Poterat enim naturæ lex arguere peccati naturam, & notitiam eius ostendere: iustitia autem supergreditur dei, & satis eminet hoc quodcunque mens humana solis naturalibus sensibus potest rimari. Neque enim sufficit ad intelligendum & considerandum non quancumque humanam, sed ipsam dei iustitiam & iudicia quæ ex ipsa

Rom.11. descendunt, de quibus dicitur quia sunt abyssus multa: & quia tam profunda sit iustitia dei & iudicia, vt Apostolus dicat: Quàm inscrutabilia sunt iudicia eius. Sed & sapientia ita ad homines loquitur, quasi non possit iustitia dei naturæ solius moribus sciri, sed per doctrinæ studium quæ-

Psal.2. ri, & ideo dicit: Discite iustitiam qui iudicatis terram. Quamobrem ad dei iustitiam cognoscendam nihil prorsus opitulabitur lex naturæ, etiamsi videatur sentire aliquid de humana iustitia. Illa enim lex potest sentire, quia inter homines iustum sit, vt quod ipse quis pati non vult hoc ne proximo faciat. Nunquid naturaliter potest sentiri de illa iustitia quæ dicit: Videte ne faciatis iustitiam vestrã coram hominibus, &: Vt nesciat sinistra tua quid faciat

Matt.6. dextra tua? Hanc & huiusmodi iustitiam dictare non

H potest lex naturę, & ideo dicit Apostolus: Nunc autem sine lege naturæ scilicet, iustitia dei manifestata est, testimonium habens legis Moysi & prophetarum: in quibus sanctus spiritus multa per figuras & ænigmata de iustitia dei scripserat. Et nolo mireris quod vnũ vocabulum legis secundo in eodem loco positum diuersa significet. Inuenimus hanc esse scripturæ consuetudinem

Ioan.4. & in aliis locis: vt ibi, Nônne vos dicitis, quia adhuc quatuor menses sunt vt veniat messis? eleuate oculos vestros, & videte regiones, quia albæ sunt ad messem. Nónne & hoc loco messis secundo nominata, primo ad corporalem messem refertur, secundo ad spiritalem? Et iterum in euangelio cum dicit ad Samaritanam mulierem saluator, Da mihi bibere. & post responsum eius iterum dicit ad eam, Si scires quis est qui dicit tibi da mihi bibere, tu vtique petisses eum, & dedisset tibi aquam viuam. Et iterum addi-

Ioan.4. dit ad eam: Omnis qui bibit ex aqua hac sitiet iterum: qui autem biberit ex aqua quam ego do ei, non sitiet in æternum. Vides quomodo & bibere ex aqua nũc quidem corporaliter, nunc autem spiritaliter in vno eodemque acci-

Ioan.9. pitur loco? Est & illic similiter positum, vbi cæcus à natiuitate curatur. Post hoc dicit saluator: In iudiciũ ego veni in hunc mundum vt qui non vident videant, & qui vidẽt, cæci fiant. Nónne etiam hic & videre & non videre nunc

I corporaliter, nunc spiritaliter intelligitur? Ita ergo etiam in hoc loco Apostolus cum sine lege dicit iusticiam dei manifestari, naturalis lex intelligitur: Cum verò dicit: Testificata à lege & prophetis, Moysi legem designat. Quod si adhuc tibi minus planum putatur esse quod diximus, addemus etiam hæc si tibi videtur, quod eadem lex sit de qua dicitur: Nunc autem sine lege iustitia dei manifestata est, quæ est & illa de qua ait, Testificata à lege & prophetis. Hæc quidem quæ sine lege manifestata est non accipit testimonium legis: si autem accipit testimonium legis, non ergo sine lege manifestata est. Quod cum insolubile sit, nec aliqua possit ratione conuelli, dicendum est iustitiam quidem dei manifestari à Christo Iesu, præbente ei testimonium non lege naturæ quæ adhuc est vtique exigua & parua, sed lege Moysi, non ea quę secundũ literam, sed quę

Rom.7. secundum spiritum est, de qua idem dicit apostolus: Quia lex spiritalis est, Similiter autem & prophetæ per eum qui in ipsis locutus est spiritum dei. Est præterea & illa apud Apostolum de hoc sermone, si quis diligentius obseruet,

Hæc sunt interpretis. mira distinctio. Moris est apud Græcos nominibus ἄρθρα præponi, quæ apud nos possunt articuli nominari. Si quando igitur Moysi legẽ nominat, solitum nomini præmittit articulum: si quãdo verò naturalem vult intelligi, sine articulo nominat legem. In hoc ergo loco vbi dicit, Nunc

K autem sine lege iustitia dei manifestata est, articulũ nõ habet: in sequẽti verò vbi dicit: Testificata à lege & prophetis, secũdo in loco legem cum articulo posuit. Si ergo sufficienter patuit de legis appellatione diuersitas, videamus nunc quę iusticia sine naturali lege manifestetur. Idẽ Apostolus Paulus dicit de Christo, quia factus est nobis sapiẽtia à deo & iustitia, & sanctificatio & redẽptio. Hæc ergo iustitia dei quæ est Christus, manifestatur sine lege quidẽ naturali, non tamen sine lege Moysi vel prophetarum: Dat enim ei testimoniũ lex, sicut & ipse dicit: Scrutamini scripturas, ipsę sunt quę testimonium reddunt de me. Nam lex quidem naturalis potest occasiones præbere, & intellectũ dare (vt diximus) vel ad ea quæ inter homines agi æquitas poscit vel ad hoc ipsum, vt esse sentiãt deũ: De Christo autẽ quòd sit filius dei, sentire naturaliter quis potest? Ideo ergo sine lege iustitia dei quæ est Christus manifestata est, testificata ex lege Moysi, & prophetis. Verum priusquàm ad cõsequentia properemus, omittenda nõ videtur ne hæc quidem obseruatio, quòd in peccato quidẽ agnitionẽ posuit, in iustitia verò manifestationẽ. Omne enim quod manifestatur lux est: & si quod manifestatur lux est, peccatũ quod lux non est nõ manifestatur, sed agnoscitur. Ego sic accipio & illud: Nihil occultum quod nõ manifestetur: nec opertum quod nõ reueletur. Sed ad propositũ reuertamur. Lex ergo & prophetę testes sunt iustitię dei: quæ iustitia per fidẽ Christi manifestatur in omnes credẽtes, in quibus nulla est distinctio, vtrũ ex Iudæis an ex gentibus credãt, Vide autem quia manifestat, de iustitia dei non vnã posuit causam tantummodo fidei, sed legẽ posuit & prophetas: quia neque fides sola sine lege & prophetis manifestat iustitiã dei, neque rursus lex prophetæ sine fide: alterũ ergo hæret ex altero, vt sit ex vtroque perfectio. Nulla, inquit, distinctio est inter Iudęos & Gręcos, & cũ constet ex æquo omnes sub peccato factos esse, sicut supra claruit, & nũc iustitiam dei, legis & prophetarũ testimoniis fultã, per fidẽ Iesu Christi ex æquo omnibus datam: ex eo quod omnes sub peccato facti fuerant, alieni sine dubio effecti sunt etiam à gloria dei, quod eam nec capere vllo genere poterant nec mereri. Quomodo enim peccator auderet dare gloriam deo, ad quẽ propheta dicit? Peccatori autẽ dixit deus: Quare tu enarras iustitias meas? & iterũ alia scriptura dicit: Nõ est speciosa laus dei in ore peccatoris. Idcirco iustitia dei per fidẽ Iesu Christi ad omnes perueniens qui credunt siue Iudæi siue Grçci, purgatos eos à prioribus sceleribus iustificat, & capaces facit gloriæ dei: & hoc non ex meritis eorũ, nec pro operibus facit, sed gratis gloriã pręstat. (Per redemptionẽ, inquit, quæ est in Christo Iesu.) Videamus attentius quid sibi velit redẽptio quę est in Christo Iesu. Redẽptio dicitur quod datur hostibus pro his quos in captiuitate detinent, vt eos restituant pristinę libertati. Detinebatur ergo apud hostes humani generis captiuitas peccato tanquã bello superata, venit filius dei qui factus est nobis non solum sapientia deo, & iustitia, & sanctificatio, sed & redẽptio: & semetipsum dedit redemptionẽ, id est, semetipsum hostibus tradidit ac sitientibus eis suũ sanguinẽ fudit: & hæc est credentibus facta redemptio, sicut & Petrus in Epistola sua scribit dicens: Quia nõ corruptibili argento vel auro redempti estis, sed precioso sanguine vnigeniti filij dei. hoc fortassis & Salomõ sub mysterio designabat dicens: Redẽptio animæ viri propriæ diuitiæ eius. Si enim requiras quæ sunt animæ propriæ diuitię, inuenies sapientiam diuitias eius esse, & iustitiam, & sanctificationẽ: Hæc autem Christum esse dicit Apostolus: Christus ergo est animæ diuitiæ, & ideo ipse est redemptio eius. Nam corporales diuitiæ pernicies magis animæ quàm redemptio eius esse credendæ sunt, nisi ad bonum opus conuersæ iustitiæ & misericordiæ fiant, & ex corporalibus diuitiis ad animæ diuitias transferantur. Quem proposuit deus propitiatorem per fidem in sanguine ipsius, ad ostensionem iustitiæ suæ propter remissionem præcedentium delictorũ, in sustentatione dei ad ostensionem iustitiæ eius in hoc tẽpore, vt sit ipse iustus & iustificans eum qui ex fide est Iesu Christi.]

Marginal notes (right column): 1.Cor.1. — Ioan.5. — Mat.10. — Iustitia dei. — L — Psal.49. — Redẽptio quæ est in Christo. — M — 1.Cor.1. — 1.Pet.1. — Prou.13. Diuitiæ animæ.

A Christi.] Cum multa nos & admiranda docuisset sanctus Apostolus de domino nostro Iesu Christo, quę per mysterium de eo dicuntur, hoc in loco eminentius aliquid protulit, quod non facile in aliis scripturæ locis arbitror inueniri. Nam cū superius dixisset, quod pro omni genere humano redemptionem semetipsum dedisset, vt eos qui in peccatorū captiuitate tenebantur redimeret, dum sine dolo pro omnibus mortem gustat: nunc addidit aliquid sublimius & dicit: quia posuit eum deus propitiationē per fidē in sanguine ipsius: quo scilicet per hostiā sui corporis propicium hominib⁹ faceret deū, & per hoc ostenderet iustitiā suam, dum eis remitteret præcedentia delicta, quę pessimis tyrānis seruiendo cōtraxerant eo tempore, quo sustinebat & patiebatur deus hæc fieri. Sed ad hoc patiebatur, vt post hæc idē in hoc tēpore ostenderet iustitiā suā. In cōsummatione etenim seculi, in nouissimo tēpore manifestauit deus iustitiā suam, & redēptionem dedit eum quē propitiatorē fecit: ne forte si prius propitiatorē misisset, non tam multos humani generis repropitiasset deo, quā in his tēporibus quibus iam mūdus repletus videtur hominib⁹. Deus enim iustus est, & iustus iustificare non poterat iniustos: ideo interuentū voluit esse propitiatoris, vt per eius fidē iustificarentur, quia per opera propria iustificari non poterant. Hęc quātū ad sermonis ipsius explanationē spectāt præmissa sint, vt apostolica lectio euidētior fiat. Nūc

Iustificatio fidei.

B autē vt nobis moris est, quid interior sēsus apostoli sermonis cōtineat requiramus, & primo omniū quomodo dictū sit, Quē ꝓposuit deus propitiatoriū siue propitiatorē per fidē in sanguine eius. Certū est in omnibus pene locis apostoli sensū ex legis & prophetarū manare thesauris. Inquiramus ergo vbi appellationē propitiatorij potuerit inuenire, & vnde hoc nomē assumpserit. Memini in Exodo loquentē ad Moysen & pręcipientē quę oporteat eū facere, primo quidē mādare arcā & vectes eius atq; anulos per arcæ latera fieri, post hæc: Et facies, inquit, propitiatoriū ex auro puro, duobus cubitis & semis lōgitudinē eius, & vnū cubitū & semis latitudinem eius: & facies duo Cherubim aurea tornata, & superpones ea per singula latera propitiatorij: & facies vt Cherubim duo sint ex duobus lateribus eius extendētia alas suas, & obūbrantia super ꝓpitiatoriū: & facies eorū cōtra se super ꝓpitiatoriū erūt: & facies Cherubim, & impones propitiatoriū super arcā, & in arcā mittes testimonia quæ dabo tibi, & innotescā tibi inde: & loquar ad te desursū super propitiatoriū inter mediū duorum Cherubim quæ sunt super arcā testamēti secundū opera q̄ præcipiā tibi ad filios Israel. Euidēter apparet quod nomē propitiatorij apostolus in his locis inuentū, in suis nūc literis posuit, de quo nobis sermo est. Et videtur propitiatoriū hoc de quo scriptū est in Exodo, ad nullū nisi ad saluatorē dominū retulisse cum dicit, quia hūc posuit deus ꝓpitiatoriū per fidē. Quomodo huius sanè veri propiciatorij

Exod. 25

De propitiatorio.

Propitiatorium ad Christum refertur.

C forma & figura fuerit illud ꝙ in Exodo describitur ex auro purissimo factū, operę præciū est inuestigare. Et primo quidem cōsiderandū est, quibus in locis aurū quod in opere assumitur, aurū purū dicatur: quibus verò in locis aurū tātūmodo sine vlla adiectione ponatur. Quod ego in pluribus obseruās, deprehēdisse mihi videor, quod sicubi cum adiectione aurū purū dicitur, indicet sanctā illā & puram Iesu animā quæ peccatū non fecit, nec inuētus est dolus in ore eius: & ipsi conueniant mēsuræ istæ lōgitudinis ac latitudinis propiciatorij. Hæc quāuis explanare sit arduū, & aptare illi animæ sanctæ singula quæque quæ de propitiatorio referuntur, primo ergo videamus quod dicit longitudinem propitiatorij, neque duos solum cubitos habuisse, qui numerus sociandis generandisque aptari corporibus solet: neque tres integros, qui numerus excedere appellationem creaturæ consueuit, & naturæ incorporeæ consecrari. Duos ergo cubitos & dimidium longitudinem dicit propitiatorij, & vnum ac dimidium latitudinē. Quod si audere in talibus fas est, quoniā dicit idē apostol⁹ de Christo quod dei & hominū mediator est, videtur mihi in deū & hominē media hæc esse anima, quæ inferior quidem sit à trinitatis natura minus aliquid habens, nec tamē

Aurum purū quid significat.

Es. 53.

1. Tim. 2

D cum inde infra sit, duali numero qui in corpore positis deputatur, absque eximia & præcellēti virtute suarū eminētia misceatur. Hoc enim ostēditur, quòd mensurā eius supra duos habere aliquid designauit, licet minus tribus: sed & quod latitudo eius vnum & dimidiū memoratur cubitū habere. Propterea quidem de monade hac singulari quid fastius describitur, non tamen ex toto in dualem numerū, qui interdum etiā pro immūdis ponitur, creuisse. Quāuis enim carnem naturæ nostræ susciperet, ex incontaminata tamen virgine assumpta, & casta sancti spiritus operatione formata est. Propterea ergo & apostolus de mediatore disserens, euidenti distinctione signauit dicens: Mediator dei & hominum homo Christus Iesus. Quo scilicet mediatorem non ad deitatem Christi, sed ad humanitatem quæ est eius anima referendū doceret. Longitudo ergo ponitur eius & latitudo. Longitudo illud significat quod tendit ad deū, trinitatiq; sociatur: Latitudo quod inter homines, qui latā spatiosamque viā incedere soleant, cōuersatur: & ideo mediatoris rectè nomine nūcupatur, quia vt diximus anima hæc sancta media quidē fuit inter diuinitatē trinitatis & fragilitatē humanitatis. Hæc ergo intelligi potest propitiatoriū secundū ea quæ supra diximus, cui superponi dicuntur duo Cherubim, vnus ex latere hoc, & vnus ex latere altero. Cuius ergo formā duo ista Cherubim habere existimāda sunt? Cherubim enim in nostrā linguā interpretatū plenitudinē scientiarū significat. Vbi ergo dicimus ple-

Matt. 1.

Luc 1. & 2.

1. Tim. 2.

Matt. 7.

E nitudinē scientiarum, nisi in eo de quo dicit Apostolus: In quo sunt omnes thæsauri sapientiæ & scientiæ ab scōditi? De verbo dei vtique hæc dicit Apostolus. Sed & de spiritu sancto similia scribit cum dicit: Nobis autē reuelauit deus per spiritū suū. Spiritus enim omnia scrutatur, etiā alta dei Significat igitur vt ego arbitror in isto propitiatorio, hoc est in anima Iesu, verbū dei qui est vnigenitus filius, & spiritū eius sanctū semper habitare: & hoc est quod indicant duo cherubim propitiatorio superposita. Sed & illud obserua, quod non dixit Cherubim vnū ex latere dextro & Cherubim aliud ex latere sinistro, sed ait Cherubim vnum ex latere hoc & Cherubim aliud ex latere altero: vt ostēderet in illo propitiatorio, hoc est in anima Christi, sinistrū nihil fuisse. Sunt autē & pennata duo hæc Cherubim: & non solū pēnata, sed & alas suas pādentia. Si quis sanctorū summū habere à deo testimonium meruit, dictū est quod deus esset cum eo, sicut ad Iesum Naue dicitur: Et deus erat cum ipso, sicut fuit cū Mose famulo eius. Sicubi verò pollicitatio maioris à deo muneris datur, dicitur: Et ero in eis & ambulabo inter eos. Nullā verò inter homines ita beatā, & ita excelsam reperies animā nisi hanc solam, in qua tantū latitudinis, tantū capacitatis inuenit verbū dei, & spiritus sanctus, vt non solū habitare, sed & alas expādere, & nouo sacramenti ritu aliquando etiā volitare dicatur. Faciem quoque contra se inuicem super hanc beatā animam

Col. 2.

1. Cor. 2.

Iof. 1.

Leuit. 26

F Cherubim vtraque habere dicuntur, per quod consors ei & cōsonus à filio dei & à spiritu sancto diuinitatis pensus infūditur. Vbi autē superponitur hæc anima deo plena, in qua complacuit habitare omnem plenitudinē deitatis? Super arcā (inquit) testamēti. Potest arca testamēti sancta eius caro, in qua beata hæc anima collocatur, intelligi, habens in se testimonia dei, quę intelliguntur Christi quas in carne pertulit passiones, diuinis olim prædicata testimoniis. Possunt etiam virtutes cœlestes intelligi arca dei, quæ & ipsæ capaces quidē dei sunt verbi & spiritus sancti, sed pręponitur eis aīa Iesu, & ipsę quodāmodo mediatricē gratiā diuinæ largitionis accipiūt. Post hæc: Et innotescā tibi (inquit) inde, & loquar ad te desuper de ꝓpitiatorio. Non solū Moysi, sed vnicuiq; sanctorū qui famulus dei est, nō aliūde innotescit deus, nec aliūde cognoscitur, nisi de ꝓpitiatorio isto ꝙ supra exposuimus, & de medio Cherubī. Hoc & Habacuc ꝓpheta significat vbi dicit: In medio duorū animaliū cognosceris, dū appropinquāt anni cognosceris, & cū affuerit tēpus ostēderis. Nemo enī scit patrē nisi fili⁹, & cui voluerit filius reuelare. Sed & Paul⁹ dicit: Quod nobis reuelauit deus per spiritū suū. Propterea ergo dicit ꝙ innotescam tibi inde, & loquar tibi desuper ꝓpitiatorio inter duo

Arca testamenti carnē eius designat.

Abac. 2.

Matt. 11.

1. Cor. 2.

G Cherubim q̃ sunt super arcã testamẽti. Puto autẽ ꝙ nõ importune ea q̃ de Exodo assũpsimus explanata sint, vt euidẽs fieret sẽsus quomodo apostolus in præsenti loco ꝓpitiatorij nomẽ assũpserit cũ dicit: Quẽ ꝓposuit deus ꝓpitiatoriũ per fidẽ. Sed & hoc ipsum quod dixit Proposuit, magis de anima Iesu quam de deitate eius dictũ sentietur. Proposuit enim intelligitur quasi prius posuit, hoc est, priusquam esset. Quod enim est ponitur, quod nõdum est, proponitur: Non ergo conuenit de eo qui semper erat, id est de verbo dei, dici quia propositus est: sed de anima eius, quę licet inseparabilis à verbo dei, creata tamen est, & vnigeniti deitate posterior: nec inconueniènter videbitur de ea dictum, quod antequam esset proposita est, & præordinata vt esset propitiatorium. Quia ergo secundum ea quæ suprà exposuimus Iesum Christum proposuit deus propitiatorium per fidem in sanguine eius, necessarium videtur requirere de diuinis legibus quæ sit ꝓpitiatio quę per sanguinẽ fiat, vt ex his colligere possimus, quomodo etiam per sanguinẽ Iesu propitiatio facta sit. Scriptum est in Leuitico post põtificis hostiam: Quod si omnis synagoga Israel ignorauerit
Leuit. 4. & latuerit sermo ab oculis eius, & fecerit vnum de mandatis domini quæ non fiet, & deliquerit, & innotuerit eis peccatum quod peccauerunt, adducet Synagoga vitulum ex bobus pro peccato, & post pauca: Et inferet sacerdos
H qui vnctus est ex sanguine vituli in tabernaculum testimonij, & post pauca iterum: Et faciet (inquit) vitulum quemadmodum fecit vitulum pro peccato, & repropitiabit pro his sacerdos, & remittetur eis. Per sanguinem verò repropitiat sacerdos pro omni synagoga vt remittatur eis. Requiramus nunc singula quæque nomina quę de saluatore scripta sunt, & in singulis appellationibꝰ quæ sint quæ designentur diligentius contemplemur. Inuenies igitur quoniam quidem in ipso complacuit habitare omnem plenitudinem diuinitatis corporaliter, esse ipsum & propitiatorium & pontificem, & hostiã quæ offertur pro populo. Et quidem de propitiatorio iam satis dictum : sed & de pontifice euidenter Dauid in Psalmo, & Apostolus Paulus ad Hebræos scribit: Quod autem sit & hostia, testatur
Ioan. 1. Ioannes dicens: Hic est agnus qui tollit peccata mundi: Secũdum hoc ergo quod hostia est, profusione sanguinis sui propitiatio efficitur in eo quod dat remissionem precedẽtium delictorum. Quæ tamen propitiatio ad vnumquenque credentium per viam fidei venit. Nisi enim daret remissionem pręcedentium delictorum, propitiatio nõ probaretur effecta. Cum verò remissio peccatorum tribuatur certũ est propitiationem effusione sacri sanguinis adimpletã. Absque sanguinis enim effusione (sicut apostolus dicit) non fit remissio peccatorum. Verũ ne Paulus tibi solus ꝓposuisse propitiationis nomen videatur in Christo, audi
I quomodo & Ioãnes cõsona de hoc sẽsu loquatur cũ dicit:
1. Ioan. 2 Filioli mei, hæc scribo vobis vt non peccetis, sed & si quis peccauerit aduocatũ habemus apud patrẽ Iesum Christũ iustum, & ipse est propitiatio pro peccatis nostris: non solum autem pro nostris, sed & pro vniuerso mundo. Vno igitur eodémque sensu apostoli propitiatorium vel propitiationem, vel vt in latinis codicibus frequentius inuenitur, propitiatorem nominant Christum. Sed nihil interest siue propitiator, siue propitiatorium, siue propitiatio, siue etiam exoratio scriptũ sit, cum apud Græcos vno semper eodémque sermone proferatur. Nisi forte videatur quibusdam propitiatio ipsa eius diuina substãtia: Propitiator verò cum dispẽsationes in hominibus explet intelligi. Sed & quod dixit Ioannes, quia ipse est exoratio siue propitiatio pro peccatis nostris, & non solũ pro nostris, sed & pro vniuerso mundo, quædam nobis intulisse videtur augmẽta mysterij, vt ostendat Iesum propitiatorem esse non solũ credentium, verũ & totius mundi, non tamen prius mundi & tunc nostrum, sed prius nostrum, & ita demũ totius mũdi. Quamuis enim vniuersa creatura gratiã redemptoris expectet, vnusquisque tamẽ veniet in suo ordine ad salutem. Hoc indicari arbitror & in Leuitico, vbi repropitiationis hostię per põtificem mandantur offerri. Nec tamen in his sacrificiorum cõfusus ordo proponitur: sed primo quidem dicit quæ sit propitiatio, & qualis hostia, si sacerdos peccauerit, offeratur. Secundo si omnis synagoga K
deliquerit per ignorantiam, cuiusmodi victimis placetur deus. Tertio si princeps peccauerit, quo ordine purificandus sit scribitur. Quarto si anima vna peccauerit, etiam de hoc qui sit expiandi ritus exponitur. Quæ singula mystico intellectu per figuram Christi propitiationem non solum pro peccatis nostris, sed pro vniuerso mundo certis quibúsque ordinibus & modis causisque designant: si quis tamen hæc secundum illam reuelationẽ, quę Moysi in monte demõstrata esse dicitur, sancto spiritu illuminatus aspiciat. Fit ergo per repropitionem sanguinis Christi remissio præcedentium delictorum in sustentatione dei ad ostẽsionem iustitiæ suæ, Sustentatio dei est, vbi peccator non statim punitur vt peccat, sed secundum quod ibidẽ Apostolus dixit, per patientiam dei adducitur ad pœnitentiam: & in hoc ostendere dicitur iustitiam suam deus. Bene autem addidit, in hoc tempore. Præsentis enim seculi tempore in sustentatione est iustitia dei, futuri verò in retributionem. Iustum nanque apud deum visum est, vt quia futurum seculum ad iudicium statuerat, præsens sustentationi & patientiæ deputaret. Nam si puniret in hoc tempore peccatorem, iustum non videtur iterum ad iudicium quem punierat euocare. Si verò sustentet & patiatur in præsenti seculo, rectè erit iustus iudex in futuro. Iustificat ergo eum qui ex fide est, sicut & de Abraham scriptum est, quia credidit Abraham deo, & reputatum est ei ad iustitiã. Quod L
si Abraham credidit, & ex fide iustificatus est, consequens Rom. 4.
sine dubio erit, vt & nunc qui credidit deo per fidem Iesu Christi iustificetur cum fideli Abraham. Vbi est ergo gloriatio tua? Exclusa est. Per quam legem? Operum? Nõ, sed per legem fidei. Arbitramur enim iustificari hominem per fidem sine operibus legis.] Iterum ac sæpius commonemꝰ eos qui scripta Pauli diligentius aduertere cupiunt, distinctionem illã quam supra diximus obseruare tenacius, quo nunc circumcisionis causam, nunc præputij, id est Iudæorum vel gentilium discreto semper tramite prosequatur. Si enim paululum quid fugerit legentem, cõtinuo angusta hac intelligentiæ semita perturbabitur. Igitur cum superius ostendisset apostolus quid esset amplius Iudæo, aut quæ vtilitas circũcisionis: & docuisset quia primis credita sunt illis eloquia dei, & per hæc visus fuisset extollere eorum iactantiam qua aduersus gentiles erigi solent: & rursum contra hæc in sequentibus obiecisset iustitiam dei per fidem Iesu Christi esse in omnes qui credunt, neque habere aliquam distinctionem, sed omnes deliquisse Iudæos & Gręcos, & egere gloria dei, & iustificari per gratiam ac redemptionem quæ est in Christo Iesu : ipsũmque esse propitiatorium per fidem, & iustificari ab eo qui ex fide est: nunc iam velut conclusionem assertionum suarum ponẽs M
in hoc loco dicit: Vbi est ergo gloriatio tua? Exclusa est. Per quam legem? operum? Non, sed per legem fidei. Arbitramur enim iustificari hominem per fidem sine operibus legis. Et dicit sufficere solius fidei iustificationẽ, ita vt credẽs quis tantũmodo iustificetur, etiã si nihil ab eo operis fuerit expletũ. Imminet igitur nobis qui integrã esse scripturã apostoli conamur asserere, & ordine suo cuncta constare, vt requiramus quis sine operibus sola fide iustificatus sit. Quantum igitur ad exemplum pertinet, sufficere arbitror illum latronem qui cum Christo crucifixus clamauit ei de cruce : Domine Iesu memento mei cum veneris in regnum tuum. Nec aliud quicquam describitur boni operis eius in euangeliis, sed pro hac sola fide ait ei Iesus: Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso. A- Luc. 23.
ptemus nunc si videtur huius latronis verba causæ apostoli Pauli, & dicamus ad Iudæum: Vbi est ergo gloriatio tua? Certũ quia exclusa est, exclusa autem non per legem operum, sed per legem fidei. Per fidem enim iustificatus est hic latro sine operibus legis: quia super hoc dominus non requisiuit quid prius operatus esset, nec expectauit quid operis cum credidisset expleret, sed sola confessione iustificatum comitémque sibi paradisum ingressurus assũpsit, Sed & mulier illa quæ in euãgelio secũdum

A dũ Lucã refertur, quia cũ cognouisset quod Iesus recubuit in domo pharisæi, attulit vas vnguẽti, & stans retro ad pedes eius ac flẽs, lachrymis lauit pedes eius, & capillis capitis sui detersit, & osculabatur atque vngebat vnguẽto. Videns autem pharisæus qui eũ vocauerat, dixit intra semetipsum: Hic si esset propheta, sciret vtique quæ & qualis est mulier quæ tangit pedes eius, quia peccatrix est. Iesus autẽ dixit ad eũ parabolam quingentorũ vel quinquaginta denariorũ, & ex nullo legis opere sed pro sola fide ait ad eam: Remittuntur tibi peccata tua. Et iterũ: Fides tua te saluam fecit, vade in pace. Sed & in multis euangelij locis hoc sermone vsum legimus saluatorem, vt credẽtis fidem causam dicat esse salutis eius. Ex quibus omnibus claret quòd recte arbitratur apostolus iustificari hominem per fidem sine operibus legis. Sed fortassis hæc aliquis audiẽs resoluatur, & bene agendi negligentiam capiat, siquidem ad iustificandum fides sola sufficiat. Ad quem dicemus: quia post iustificationem si iniuste quis agat, sine dubio iustificationis gratiam spreuit. Neque ob hoc quis accipit veniã peccatorum, vt rursum sibi putet peccandi licentiam datã. Indulgentia nanque non futurorum, sed præteritorum criminum datur. Igitur vt ad propositum redeamus, iustificatur homo per fidem, cui ad iustificandum nihil conferunt opera. Vbi verò fides non est quæ credentẽ iustificet, etiam si opera quis habeat ex lege, tamen quia non sunt ędificata

Luc. 7.

Luc. 7.

B supra fundamentũ fidei, quamuis videãtur esse bona opera operatorẽ suũ iustificare nõ possunt, si eis deest fides, quæ est signaculũ eorum qui iustificantur à deo, sicut supra diximus, quia credidit Abraham deo, & reputatum est ei ad iustitiam: tantum est, vt is qui iustificatur per gratiã fidei, dicat secundũ Paulũ, quia gratia dei quæ data est mihi, inanis non fuit. Excluditur ergo omnis gloriatio quæ ex legis operibus venit. Et vt adhuc manifestius fiat quod dicimus, exemplũ dabimus ex his quæ in euangelio scripta sunt, vbi ascendit pharisæus & publicanus ad templum dei: & stans (inquit) pharisæus in medio dicebat: Deus, gratias ago tibi, quoniã non sum sicut cæteri homines raptores, iniusti, adulteri, sicut publicanus iste: ieiuno bis in sabbato, decimas do omnium quæ possideo, & reliqua. Et hæc fortassis vere dixerit, sed secundum domini sententiam iactantiæ morbo corruptus non descendit iustificatus de tẽplo. Talis ergo gloriatio quæ veniebat ex operibus legis, quia non habet humilitatẽ crucis Christi. In qua qui gloriatur audi quid dicit: Mihi autem absit gloriari nisi in cruce domini nostri Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est,

Gal. 6.

C & ego mundo. Vides apostolum non gloriantem super iustitia sua, neque super castitate, neque super sapientia, neq; super cæteris virtutibus vel actibus suis, sed apertissime pronũciantem & dicentem, Qui gloriatur in domino glorietur. Et sic exclusa est Iudaica gloriatio, nõ per legẽ operum, sed per legem fidei: quæ est in Christo Iesu, in cuius cruce gloriatur Apostolus. Quis enim recte vel super castitate sua gloriabitur, cũ scriptum legat, quia si quis aspexerit mulierem ad concupiscendũ eam, iam mœchatus est eam in corde suo? Vnde & propheta dicit: Quomodo gloriabitur quis castũ se habere cor? Aut quis gloriabitur super sapientia, cum scriptũ videat, quia mundus per sapientiam non cognouit deum? & ideo placuit deo per stultitiã prædicationis saluos facere credentes, & iterũ: Quæ stulta sunt mũdi, elegit Deus, vt confundat sapiẽtes. Quis autem vel super iustitia sua gloriabitur, cum audiat deũ per prophetam dicentẽ: Quia omnis iustitia vestra sicut pannus mulieris menstruatæ? Sola igitur iusta gloriatio est in fide crucis Christi, quæ excludit omnem illam gloriationem, quæ descendit ex operibus legis. Hæc autem à nobis dicta sunt pro eo quòd tanquam interrogans dixit apostolus: Vbi est ergo gloriatio tua? Et ad hęc sibi ipse respondit: Exclusa est. Et rursum quasi interroget ait: Per quam legem? operũ? Et respondit sibiipsi: Non, sed per legem fidei. Arbitror enim iustificari hominem per fidem sine operibus legis. De his superius dixit. Quod verò etiam in præsenti loco duarum legum facit iterum mentionem, & dicit legem operum & legem dei, considera etiam ipse qui legis,

Prou. 20.

D vtrum ad legem Moysi & legem naturalem sermo hic debeat inclinari: an ad legem literæ & legem spiritus: quia lex literæ occidit: & mortem operatur: Lex autem spiritus liberat à lege peccati & mortis. Vnde & conuenienter in consequentibus ponit. An Iudæorum Deus tantum? Nonne & gentium? Imò & gentium. Quoniam quidem vnus Deus qui iustificat circumcisionem ex fide, & præputium per fidem.] His quidem qui alium volunt esse Iudæorum deũ, & alium gentiũ, id est alium legis, & aliũ euangeliorũ, satis de hoc angusta & arcta respõsio ab apostolo Paulo præstatur: satis ostendit sententiam suam, cũ non solum vnũ dicat esse deum Iudæorũ & gentiũ, sed & addat quod idem atque ipse sit qui iustificat circumcisionem ex fide, & præputium per fidem. Quod & si circũcisionem per allegoriam suscipere voluerint, ita vt sanctos & spiritales quosque ab eo circumcisionem dicant esse appellatos, statim in consequentibus inuenient obiicere. Si enim circũcisionem sanctos velut illi nominant spiritales appellauit, consequens est vt præputium peccatores dixerit, quos ille animales vocat. Et quomodo conueniet, vt bonus Deus pariter spiritales animalésque iustificet? Illis ergo in his apostoli sermonibus nodus inextricabilis erit. Secundũ nos verò qui circumcisionem eos qui ex Iudæis crediderũt, & præputium eos nihilominus qui ad fidem ex gentibus vocati sunt, dicimus, plana erit & facilis expositio. Idẽ enim E
ipse Deus ex vtroque populo credentes non circumcisionis aut præputij priuilegio, sed solius fidei contemplatione iustificat. Superest & vnius syllabæ differentia, in qua variasse videtur apostolus. Non nos otiose prætereat quid dicit, quod circumcisionem iustificet ex fide, & non per fidem: pręputium verò per fidem, & non ex fide. Non enim mihi videtur superflua apud deum haberi ista præpositionum commutatio, quia inuenimus ab eo & in alijs locis, non vt libet, sed obseruanter hæc posita, & necessario differentiam distinctionis huius esse seruatam, sicut cum de Deo loquens dicit: Quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia: & iterum alibi dicit: Sicut enim mulier ex viro, sic & vir per mulierem, omnia autem ex Deo. Tale est & quod ad Corinthios scribit: Alij quidem per spiritũ datur sermo sapientiæ secundum eundem spiritum, alij fides in eodem spiritu. Et non solus Paulus apostolus harum distinctionum obseruantias tenet, sed & Ioannes, qui quũ de verbo Dei dicat, quia omnia per ipsum facta sunt, vitam non per ipsum, sed in ipso factam esse testatur dicens: Quod factum est in ipso vita erat. Et quoniam multum est vt ea quæ nunc exempli causa protulimus exponantur, sensum eorum pro captu nostro breuiter colligamus. F Cum dicitur ex ipso, principale aliquid huius prępositionis indicio videtur ostendi. Cum verò per illum dicitur, sequentis causæ, id est eius quæ post principale est intelligentia, designatur. Vt verbi gratia dicamus quod ait: Ex ipso & per ipsum & in ipso sunt omnia: Ex ipso primæ creationis omnium, & quod hoc ipsum quod sunt ex Deo esse cœperunt, significantiam dedit. Per ipsum, quod ea quæ prius facta fuerant reguntur & dispensantur per eum à quo subsistendi initium trahunt. In ipso, quod hi qui iam correcti & emendati sunt, in ipsius perfectione consistũt. Sic ergo hæc plenissimæ rationis tenere differentias edocemur, vt quod subsistimus ex Deo habere dicamur: quod dispensamur & regimur, per ipsum fieri designetur: quod verò in summa perfectionis cõsistimus, in ipso esse declaretur. Potest & in præsenti loco talis quædam obseruari differentia, vt circumcisio quæ velut primo loco & ordine iustificatur, ex fide, & non per fidem iustificãda memoretur: Pręputium verò quod in secundo loco ad iustificationem trahitur, non ex fide, sed per fidem iustificandum dicatur. Puto autem quod & in ea differentia quam supra diximus: Sicut enim mulier ex viro ita & vir per mulierẽ, plenius ista designentur. Primo etenim loco vir est, ex quo descendere mulier dicitur, & non per virum. Secundo verò in loco per mulierem vir: quia mulier ministrare quodammodo videtur autori viro, & ideo per mulierem vir dicitur nasci & non ex muliere.

Rom. 11.
1. Cor. 11
1. Cor. 12

G Sed fortassis occurrat aliquis huic de muliere & viro expositioni nostrę, & obiiciat illud quod dicit apostolus de Christo: Factum ex muliere, factum sub lege: & non dixit factum per mulierem. Cui hoc modo respondendum puto. De omni quidem homine conueniet dici quod per mulierem factus sit, quoniam quidem priusquam per mulierem nasceretur ex viro accepit exordium: Christus verò qui non ex semine viri carnis suæ sumpsit originem, meritò ex muliere factus dicitur. Ipsi nanque, id est mulieri, & ipsa principalis origo carnis eius ascribitur, & rectè non per mulierem, sed ex muliere factus ab apostolo memoratur. Iustificabit ergo vnus atque idem Deus circumcisionẽ ex fide, & prępucium per fidem. Quod si requirat aliquis curiosius, ij qui ex fide iustificantur per quem iustificẽtur, & rursum ij qui per fidem iustificantur ex quo iustificẽtur: licet fortassis multa in hoc curiositas videatur, tamen conuenienter dicere possumus, quod qui ex fide iustificantur, initio ex fide sumpto, per adimpletionem bonorum operũ consummantur, & qui per fidem iustificantur, à bonis operibus extorsi per fidem summã perfectionis accipiunt. Ita vtrunque sibi adhærens alterum ex altero consummatur. Et propterea puto apostolũ statim in consequentibus posuisse: Legem ergo euacuamus per fidem? Absit, sed legem statuimus.] Quoniam in superioribus ad fidem cuncta visus est reuocare, ipse sibi quod ab alio aliquo proponi posset obtendit & dicit: si per fidem iustificatur homo, & non ex operibus legis circumcisionem ex fide iustificat, & prępucium per fidem, legem ergo Moysi ô Paule destrues per fidem? Sed ad hoc ipse respondens dicit: Absit, imò legem statuimus, hoc est confirmamus. Sed operęprecium est, videre quomodo legem se confirmare pronunciet, qui in superioribus dixerit, quia non iustificetur homo ex operibus legis. Saluator in euangeliis dicit: quia Moyses de me scripsit: Qui ergo non credit Christo, de quo Moyses scripsit in lege, destruit legem: qui autem credit Christo, de quo Moyses scripsit, legẽ cõfirmat per fidẽ, quia credit in Christum. Fidere autem dicimus in patrem & filium & spiritum sanctum, qui integram substantiam, plenam, perfectã, qui nihil diuersum nil discrepans aut extraneum in trinitate profitetur. Nam Marcion qui alium deum dicit legis, alium patrem Christi, per fidem suam non statuit neque confirmat, sed destruit legem. Hoc & Ebion facit, hoc & omnes qui in fide catholica aliquid corruptionis interserunt. Ego etiam illud conuenienter adiiciam, quod omnis qui credens Christo bene agit, & continet se ab omni macula peccati, hic legẽ Dei rectè viuendo confirmat: Qui

I verò præceps peccatorum vitiis agitur, & sine vllo pœnitendi retinaculo assiduitate scelerum maculatur, hic etiam si credere Christo videatur, per fidem suam non statuit, sed destruit legem. Sed & illa nequaquam nobis prætereunda videtur obiectio, quã proferre quis potest, & dicere quod contraria sibi scribere videatur apostolus, cum in præsenti quidem loco dicit, non destruit legem sed confirmat: in secunda verò ad Corinthios ita scribit: Quod si ministerium mortis in literis formatum in lapidibus factum est in gloria, ita vt non possent intendere filij Israel in faciem Moysi propter gloriam vultus eius quæ destruitur, quomodo nõ magis ministerium spiritus erit in gloria? Et paulo post: Si enim quod destruitur per gloriam est, multo magis quod manet, in gloria est. Dici ergo potest, quod gloria vultus Moysi destruitur, & hoc quod dicit: Si enim quod destruitur per gloriam, contraria videri huic sententiæ quo pronunciat: non destruimus legem per fidem, sed statuimus & confirmamus. Sed inde possumus hoc modo quod intentatur absoluere. Non est idem quod dicit: Legem destruimus, & lex destruitur. Paulus ergo in præsenti loco hoc pronunciat, quod legem ipse non destruat. Nam & ipsi destruitur lex per eam quæ supereminet gloriam, non per Paulum, neque per alium aliquem sanctorum destruitur. Vnde & ipse dominus dicebat: Non veni soluere legẽ, sed adimplere. Nullus ergo sanctorum, nec ipse dominus destruit legem sed gloria eius temporalis & pertransiens à gloria ęterna & permanente destruitur & superatur. Vnde vide quàm caute & perspicaciter apostolicæ legendæ sint literæ. Non dixit, neque enim glorificatum est quod gloriosum est: & siluit: alioquin falsum videretur: Quomodo enim quod gloriosum est non esset glorificatum? Sed addidit: Propter eam quæ supereminet gloriam: vt ostenderet non à quocunque destrui gloriam Moysi, id est legis, sed vt diximus ex comparatione maioris gloriæ quæ in Christo est, obtegi & obscurari eam gloriam quæ in lege est, & ideo dicit: Si enim quod destruitur per gloriam est, multo magis quod manet, in gloria est. Manere quæ Christi sunt dicit, destrui quæ Moysi sunt: sed destrui non per hominem, sed ex comparatione (vt diximus) supereminẽtis gloriæ. Quoniam quidem lex pædagogus noster fuit in Christo donec veniret plenitudo temporum: & sicut dicimus necessarium esse opus pædagogi, donec paruulus est is qui sub pædagogo est, destrui autem & non esse necessarium officium pædagogi, cum ad perfectionem venerit is qui sub pædagogo fuit: ita dicimus destrui iã opus legis vbi aduenit plenitudo temporis, & filius qui aliquãdo nihil differebat à seruo, hęres factus est paternæ substantiæ. Quod autem hæc debeant intelligi quę destruenda appellat apostolus, consuetudinem eius super hoc vocabulo etiã in aliis disce, vbi dicit: Ex parte scimus & ex parte prophetamus. Cũ autem venerit quod perfectũ est, destruentur ea quę ex parte sunt. Et in hoc loco scientia Pauli vel prophetia destrui dicitur absque iniuria apostolicæ gratię: quo scilicet intelligamus ad comparationem perfectorũ vacare, & otiosa esse ea quæ imperfecta sunt. Ita ergo in præsenti sermone Paulus quidem legem non destruit sed confirmat. Gloria autem Christi cum reuelata fuerit, eam gloriam quę apparuit in Moyse, & ex qua glorificatus fuerat, ipsa comparatione sui qua supereminet & confutat & arguit & ostendit nec gloriam confitendam. Tale est & quod alibi dicitur: Illum oportet crescere, me autem minui: & quod ipse Paulus dicit: Cum autem factus sum vir destruxi quæ erant paruuli. Hoc ostendit & similitudo pædagogi, cuius opus destruitur & cessat, cum ad ætatem perfectam venerit paruulus. Propterea ergo cautissime dixit apostolus: Legem ergo destruimus per fidem? Absit, &, non dixit: Lex ergo destruitur per fidem: sed legem ergo destruimus? Et rursus in sequentibus. Non, sed legem statuimus. Nam etsi destruitur lex, non per fidem destruitur, sed per supereminentem gloriam. Per fidem autem nõ solum non destruitur lex, sed statuitur per apostolos & confirmatur: quia Christum quem lex & prophetæ venturum prædixerunt, isti prædicant iam venisse: & confirmatio vtique prophetiæ vel legis est, cum quæ prædicta fuerant, monstrantur expleta.

Margin notes: Gal. 4. — Ioan. 5. — 2. Cor. 3. — Mat. 5. — K — L — Ioan. 3. — 1. Cor. 13 — M — H

LIBER IIII CAPVT IIII.

QVid ergo dicemus inuenisse Abraham patrem nostrum secundum carnem? Si enim Abraham ex operibus iustificatus est, habet gloriam, sed non apud deum. Quid enim scriptura dicit? Credidit Abraham deo, & reputatum est illi ad iustitiam. Ei autẽ qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum. Ei verò qui non operatur, credit autem in eum qui iustificat impium, reputatur fides eius ad iustitiam. Sicut & Dauid dicit beatitudinem hominis, cui Deus accepto fert iustitiam sine operibus. Beati quorũ remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Beatus vir cui non imputabit dominus peccatum.] Cum superius duas proposuerit leges, quarum vnam operum, aliam fidei nominauit, per quam legem fidei excludi gloriationem dicit eorum qui in legis operibus gloriantur, & pronunciauerit fide iustificari hominem sine operibus legis: consequenter nunc vt hæc de scripturis asserantur, Abrahæ producit exemplum, & dicit quia Abraham si ex operibus iustificatus est, habet mercedem, sed non apud Deum. Quod quidem non sine arte dialectica differit.

Margin notes: Gen. 15. — Psal. 31.

Nam

A Nam ſi iuſtificatus non habet gloriam apud deum, Abraham autem conſtat habere gloriam apud deum, ergo non ex operibus, ſed ex fide iuſtificatus eſt Abraham, vt neceſſario habeat apud deum gloriam: Sic enim ſcriptura pronunciat, quia credidit Abraham deo, & reputatum eſt illi ad iuſtitiam. Quod ſi deus reputauit illi ad iuſtitiam, ſine dubio & gloria eius apud deum eſt. Propterea ergo apoſtolus teſtimonio huic quod aſſumpſit ex lib. Geneſeos adiungit & proprium ſermonem, & dicit quia ei qui operatur, merces non imputatur ſecundum gratiam, ſed ſecundum debitum: Ei verò qui non operatur, credit autem in eum qui iuſtificat impium, reputatur fides eius ad iuſticiã. Per omnem itaque hunc locum apoſtolus hoc videtur oſtendere, quod duæ quædam ſint iuſtificationes, quarum vnam ex operibus nominat, aliã verò ex fide. Et illam quidem quæ ex operibus eſt, dicit habere gloriam, ſed in ſemetipſa, & non apud deum: illam verò quæ ex fide eſt, habere gloriam apud deum, vtpote apud inſpicientem corda hominum, & ſcientem quis eſt qui credit in occulto, & quis eſt qui non credit. Et ideo merito apud ſolum deum habet gloriam, qui affectum fidei eius præuidet in occultis: qui verò iuſtificationem ex operibus ſperat, poteſt fieri vt opera eius etiam ab hominibus comprobentur. Palã nanque eſt, & videri oculis poteſt quicquid opere manifeſtum eſt: B & ſi fides in occulto eſt, opera autem palam ſunt, conueniet in hoc aſſumi illud quod ſcriptum eſt, quia occulta ſunt domino deo tuo, quæ manifeſta ſunt vobis & filiis veſtris. Sed & illud his aptare conueniet quod ſcriptũ eſt, quia iuſtus ex fide mea viuet. Competenter igitur dicimus, quia eorum qui ſecundum interiorem hominem circunciduntur, & qui in occulto Iudæi ſunt ſpiritu non littera, laus & gloria non apud homines, ſed apud deum eſt. Qui verò ex operibus iuſtificãtur, quoniam palam ſunt & manifeſta opera eorum, poteſt eſſe gloria eorum vel apud ſanctos quoſque & iuſtos qui accipiunt à deo poteſtatem de humanis operibus viſibilibus iudicandi, vel etiam apud angelos, cæteráſque virtutum cœleſtium poteſtates, qui vtique glorificare eum cuius opera probauerunt poſſunt. Occulta verò cordis quoniam ſolius dei eſt noſcere: ipſe enim præuidet quis in vnoquoque fidei habitat affectus, & ideo qui ex fide iuſtificatur, apud ſolum deum habet gloriam qui occultorum & fidei ſolus inſpector eſt: igitur Abraham ſi ex operibus (inquit) iuſtificatus eſt, habet quidẽ gloriam ex operibus venientem, ſed non illam quæ apud deum eſt: certum autẽ eſt Abrahã apud ſolum deum habere gloriam: conſequens ergo eſt vt non ex operibus, ſed ex fide iuſtificatus ſit. Non autẽ putes quod ſi quis habeat talem fidem ex qua iuſtificatus habeat gloriam apud deũ, poſſit ſimul cum ea habere & iniuſtitiam: Nulla enim pars eſt fidei ſimul cum infidelitate, nulla iuſtitiæ cum iniqui-
C tate communio, ſicut nec luci cum tenebris poteſt eſſe ſocietas. Si enim qui credit quod Ieſus eſt Chriſtus, ex deo natus eſt. & qui ex deo natus eſt, non peccat: manifeſtũ eſt quia qui credit Ieſu Chriſto non peccat: quod ſi peccat, certum eſt quia nõ credit ei. Indicium igitur fidei veræ eſt vbi non delinquitur, ſicut econtra vbi delinquitur infidelitatis indicium eſt. Propterea ergo & in alio loco ſcripturæ dicitur de Abraham, quod ex operibus fidei iuſtificatus ſit: quia certum eſt eum qui vere credit, opus fidei & iuſtitiæ operari, & totius bonitatis, & capacem fieri vtriuſque gloriæ, tam eius quæ apud deum eſt in occulto, quã etiam eius quæ palam eſt, & non ſolum apud deum eſt. His ita pro viribus explanatis, etiam illud prætereundum minime videtur, quod patrem noſtrum ſecundũ carnẽ nominauit Abraham. Gentiũ etenim pater Abraham ſecundũ fidẽ nõ ſecundũ carnẽ videtur. Nam ipſius quidẽ apoſtoli poteſt & ſecundum carnẽ dici: ex genere enim Iſraelitico etiam ſecundum carnem patrem nominat Abraham: cæteræ verò gentes in ſpiritu eum patrem, non in carne nominabũt: niſi vtpote in locis ita anguſtis ad allegoricæ intelligentiæ latitudinem conuertamur, vbi pater ſecũdum carnem accipi poteſt is qui doctrinæ carnalis, id eſt legis, ſecundũ literam prima elemẽta tradiderit, & magiſter in diuina lege primæ inſtitutionis extiterit. Quod autem magiſtri e- D
tiam patres appellentur, & apoſtolus Paulus dicit, quia in *1. Cor. 4.*
Chriſto Ieſu per euangelium ego vos genui. Sed & tu legis, ex diuinis voluminibus ipſe tibi teſtimonia in hoc aſpicientia congregato. Additur in conſequentibus: Credidit Abraham deo, & reputatum eſt illi ad iuſtitiã. Hic ſermo ex libris Geneſis ſumitur, ex eo loco vbi non Abram, ſed Abraham dicit ad deum: quoniam non dediſti mihi ſemen, hic vernaculus meus hæreditabit me. Et dixit dominus ad eum: Non erit hæres tuus iſte, ſed qui exierit de te hic erit hæres tuus. Et eduxit (inquit) foras, & dixit ad *Gen. 15.*
eum: Reſpice ad cœlum & numera ſtellas ſi potueris dinumerare eas, & ait ad eum: Sic erit ſemen tuum, & credidit deo, & reputatum eſt ei ad iuſtitiam. Latius loca ipſa exẽpli de libro Geneſis repetiuimus, vt quæ iuſtificationis huius cauſa fuerit noſceremus. Vnde & acrius intẽdendũ eſt, an ob hoc ſolum quod dandum ſibi credidit filium, & ex eo progeniem ad multitudinem ſiderum propagandã, dicitur quia reputata eſt fides eius ad iuſtitiã: an pro hoc & pro omnibus quæ iam ante crediderat. Neque enim putãdum quod abſque fide fuerit illud vt exiret de terra ſua, & de cognatione patris ſui, & veniret in terram quam ei demonſtrauerat deus: vel illud cum ſeparato à ſe Lot, dicit ad *Gen. 14.*
eum dominus: Aſpice oculis tuis, & vide ex hoc loco in quo ſtas, & intuere ad Septentrionem, & Meridianum, & E
ad Occidentem, atque ad Orientem, quia omnem terram hanc quam vides tibi dabo eam, & ſemini tuo in æternũ. Sed & illud quis dicat abſque fide factum, quod veniẽs Abraham habitauit apud quercum Mambre in Ebron, & ędificauit ibi altare domino? Quomodo autem & illud nõ erat fidei opus cum Melchiſedec benedixit Abrahã & ait: Benedictus Abraham deo excelſo qui creauit cœlũ & terram, & benedictus deus excelſus, qui tradidit inimicos eius in manibus eius? Ex quibus omnibus colligitur, quod in his ſingulis fides quidem fuerit Abrahæ, ſed ex parte. In eo autem vbi dicitur, quia fides ei reputata eſt ad iuſtitiã, fides perfecta declaratur. Sicut enim ſcientiam & prophetiam ex parte dicit eſſe apoſtolus, & rurſum dicit eſſe perfectam, in eo cum ſcribit: Ex parte ſcimus & ex parte pro- *1. Cor. 13.*
phetamus, cum venerit autem quod perfectũ eſt, deſtruẽtur ea q̃ ex parte ſunt: ita & fidẽ poſſumus intelligere eſſe aliquando ex parte, & aliquando perfectam. Vt autẽ quod dicimus aliis adhuc ſcripturæ ſanctæ teſtimoniis muniatur, audi in euangelio ad dominum dicẽtes apoſtolos: Domine auge nobis fidem. Nónne per hæc euidenter oſtendunt habere ſe quidem fidem, ſed talem quæ egeat augmento? Sed & ipſe apoſtolus Paulus cum dicit: Si habeã *1. Cor. 13*
omnem fidem, ita vt montes transferam, omnem cum dicit, ex partib9 totam docet eſſe compoſitam. Neque enim F
omne poteſt nominari, vbi aut qualitatis, aut quantitatis diuerſitas eſt. Videtur ergo etiam in præſenti loco cum fides multæ Abrahæ præceſſerint per ſingula quæque quæ ex parte ſuperius memorauimus, in hoc nunc vniuerſa fides eius eſſe collecta, & ita ei ad iuſtitiam reputata. Iam ſane conſiderabis, ſi vt de fide dictum eſt, quia reputatum eſt ei ad iuſtitiam, ita & de aliis virtutibus dici poſſit, quia (verbi gratia) miſericordia vnicuique reputari poteſt ad iuſtitiam, aut ſapientia, aut ſcientia, aut mãſuetudo, & humilitas, vel certe ſi omni credenti fides ad iuſtitiam reputetur. Sed ad ſcripturas redeo, non omnibus credentibus *Exod. 14.*
inuenio quod fides ad iuſtitiam reputetur. Denique ſcriptum eſt de filiis Iſrael, quia crediderunt deo & famulo eius Moyſi, nec tamen additur quod de Abraham ſcriptum eſt, quia reputatum eſt illis ad iuſtitiam: ob hoc arbitror, quod non illis erat, ſicut in Abraham docuimus, ex multis partibus fidei in vnum coaceruata perfectio, quæ mereretur ad iuſtitiam reputari. Quod autem dicit: Ei verò qui operatur, merces non imputatur ſecundum gratiam, ſed ſecundum debitum: credenti autem in eum qui iuſtificat impiũ, reputatur fides ad iuſtitiam: videtur oſtendere, quaſi in fide quidem gratia ſit iuſtificantis, in opere verò iuſtitia tribuentis. Sed ego cum conſidero ſermonis eminẽtiam, quod dicit operanti ſecũdum debitum reddi, vix mi-

G hi suadeo quod possit vllum opus esse, quod ex debito remuneratione dei deposcat, cu etiã hoc ipsum quod agere aliquid possumus, vel cogitare, vel proloqui, ipsius dono & largitione faciamus, quod ergo erit debitũ illius, cuius gratia nos pręcessit? Et ideo videndum magis est, ne forte quod dixit: Ei aurẽ qui operatur merces secundũ debitum reputabitur, sinistri magis operis intelligendũ sit debitum. Debita enim peccata dici in diuinis voluminibus frequẽter inuenies, vt ipse dñs in oratione nos docuit dicere: Di-
Matt. 6. mitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Et iterum cũ dicit ipse dominus: Cuidam patrifamiliâs erant duo debitores, vnus debebat denarios quingentos, & alius quinquaginta: & hoc de peccatis dici ipse interpretatus est. Ne forte ergo & in hoc loco merce-
Mat. 7. dem operis quę secundum debitum redditur, ad hũc sensum quem supra diximus: Apostolus traxerit, de his qui ita operantur sicut & Cain operatus est terram: & sicut alibi
Rom. 6. dicit: Discedite à me operarij iniquitatis: quibus vtiq; qua si debita pœna pro mercede iniquitatis exoluitur. Vnde idẽ apostolus in alio loco: Stipẽdia (inquit) peccati mors, Et non addidit vt similiter diceret: Stipendia autem iustitiæ vita æterna, sed ait: Gratia autem dei vita æterna: vt stipendium quod vtique debito & merce di simile est, retributionem pœnæ esse doceret & mortis, vitam verò æter-
H nam soli gratiæ consignaret. Secundum hunc sensum &
Luc. 6. illud quod in euangelio scribitur: Qua mensura mẽsi fueritis, eadem remetietur vobis, de sinistris operibus accipiendum puto. Neque enim gratiæ suæ mensuram statuit Deus, cum scriptum sit: Non enim ad mensuram dat Deus spiritum. Si ergo hæc putantur rectè discussa, consequenter vtique eá quæ cohærent videbuntur intelligenda: vt operanti quidem opera iniquitatis, merces secundum peccati debitum rependatur: credenti verò in eum qui iustificat impium, fides ad iustitiam reputetur: si quidem bene meminerimus superiora, in quibus ostendimus non ei qui ex parte, sed qui ex integro, & qui perfectè credit, fidem posse ad iustitiam reputari: quæ fides tanta est vt iustificet etiam eum qui impius fuerit, vt vltra iam non sit impius, sicut ille latro qui peudebat in cruce & blasphemabat, sed
Luc. 23. sit sicut ille qui confitebatur & dicebat: Domine Iesu memento mei cum veneris in regnum tuum. Post hæc velut ad firmationem sermonis sui quem dixerat: Ei autem qui non operatur, credit autem in eum qui iustificat impium, reputatur fides ad iustitiam assumit testimonium de psalmis, & dicit: Sicut & Dauid dicit beatitudinem hominis, cui deus accepto fert iustitiam sine operibus: Beati quorũ remissæ sunt iniquitates, & reliqua vsque ad peccatum: videns per hos sermones cõsequenter approbari posse quod
I reputetur homini iustitia sine operibus. Vnde mihi videtur hoc intellexisse apostol⁹, quia impossibile sit in homine, cui iam per ætatem discernendi de bono & malo inest intellectus, neque iniustitiam inesse, neque iustitiam: quod si ita est, sine altero è duobus inueniri anima non potest: & cum esse desierit à malis, quod iam inueniatur in bonis: in malis autem nõ est illa anima, cuius remissæ sunt iniquitates, & cuius tecta sunt peccata, & cui nõ imputabit dominus peccatum, conueniens ergo vt sit in bonis. Competẽter igitur ad remissionem iniquitatum & obtectionẽ peccatorum, & aliquid quod non imputat dominus peccatũ, dicit apostolus quod homini iustitia reputetur, licet nondum opera iustitiæ egerit, sed pro eo tantum quod credidit eum, qui iustificat impium. Initium nanque, iustificari à deo, fides est quæ credit in iustificantem. Et hæc fides cum iustificata fuerit, tanquam radix imbre suscepto hæret in animæ solo, vt cum per legem dei excoli cœperit, surgant in ea rami qui fructus operum ferant. Non ergo ex operibus radix iustitiæ, sed ex radice iustitiæ fructus operum crescit, illa scilicet radice iustitiæ, qua deus accepto fert iustitiam sine operibus. Vnde propterea puro & Dauid trigesimo psalmo, quem superscripsit: Intellectus Dauid, dedisse istud initium, admonens per ipsam superscriptionem altiorem debere requiri intellectum in his quæ dicturus erat, quia beati quorum remittuntur iniquitates: de quibus prout potuimus diximus, cum de psalmis per
K ordinẽ dictaremus. Sed promouet nos ordinis ipsius differentia, quod primo dixit, Beati quorum remissę sunt iniquitates: Secundo, Quorum tecta sunt peccata: Tertio, cui non imputabit do minus peccatum. Et vide si forte potest iste ordo in anima vna eademq; intelligi: vt quia initium est conuersionis animæ mala derelinquere, pro hoc iniquitatum remissionem mereatur accipere: cum autem cœperit bona facere, velut singula quæque quæ pręcesserunt mala bonis recentibus obtegens, & abundantiorem numerum bonorum introducens quàm prius fuerat malorum, tegere peccata dicatur: Vbi verò iam ad perfectum venerit, ita vt omnis de ea malitiæ radix penitus amputetur, eovsque vt nullum in ea vestigium possit inueniri nequitiæ, vbi iam summa perfectæ beatitudinis promittatur, tum nullum possit dominus imputare peccatum. Iniquitas sane à peccato hanc habet differentiam, quod iniquitas in his dicitur, quæ contra legem committuntur: vnde & græcus sermo ἀνομίαν, appellat iniquitatem, hoc est quod committuntur: Peccatum verò etiam illud dici potest, si contra quàm natura docet, & conscientia arguit, delinquatur

Beatitudo ergo hæc in circumcisione tantum manet, an etiam in pręputio? Dicimus enim quia reputata est Abrahæ fides ad iustitiã. Quomodo ergo reputata est: In circũ- L
cisione, ac in pręputio? Non in circumcisione, sed in pręputio: & signum accepit circumcisionis signaculum iustitiæ fidei, quæ est in pręputio, vt sit pater omnium credentium per pręputium, vt reputetur & illis ad iustitiam, & sit pater circumcisionis non his tãtum qui sunt ex circumcisione, sed & illis qui sectantur vestigia eius quæ est in præputio fidei patris nostri Abrahæ.] Cum dixisset superius, quia credidit Abraham Deo, & reputatum est ei ad iustitiam: & huiuscemodi fides quid haberet beatitudinis ostẽdisset ex his quę in trigesimoseptimo scripta sunt psalmo, quia ita credenti non reputaret dominus peccatum: proponit interrogationem ex cuius responsione doceatur, & ex ipsa temporum ratione, quod beatitudo iustificationis Abrahæ non in circumcisione, sed adhuc in pręputio posito data est. Quod si Abraham cum esset adhuc in pręputio ex fide iustificatus est, potest & omnis qui credit Deo iustificari per fidem, etiam si sit in pręputio, & pertinere etiam ad ipsum hæc beatitudo quę dicit: Beatus cui non imputauit dominus peccatum: Ostendit ergo quia non cuilibet dominus nõ imputet peccatum, sed ei qui crediderit propter fidem suam peccata non reputet. Sicut enim Abrahæ reputata est fides ad iustitiam, ita & omni credẽti cum M
fides ad iustitiam reputatur, peccata vtique non imputantur: Neque enim de iustis dicit, quia reputetur eis fides ad iustitiam. Quod si ita putetur, quid videbitur gratiæ iusto reputari iustitiam ad iustitiam? Sed vtique illi dicit fidem reputatam esse ad iustitiam, qui antequam haberet hanc fidem, iustitiam non habebat: & iste vtique beat⁹, cui Deus accepto fert iustitiam sine operibus, & cui non imputatur peccatum, cui etiam remissæ sunt iniquitates, & obtecta siqua antea fuerant peccata. Simul autem & edocet nos diligentius intendere lectioni, cum tam vigilanter ea quæ scripta sunt de Abraham, quia reputata est ei fides ad iustitiam vult à nobis considerari etiam quando reputata sit: quo & temporis ratio in his quæ scripta sunt colligatur, vtrum ne in pręputio Abrahæ ista dicta sunt, an cum transiret iam ad circumcisionem, & ait: Quomodo ergo reputata est fides eius ad iustitiam? cum esset in circumcisione, an cum esset in pręputio? Si enim fuisset id temporis in circumcisione, videretur vtique à fidei huius gratia exclusum esse præputium. Nunc verò ostendit, quod in pręputio adhuc posito reputata est fides ad iustitiam, & ideo pronunciat, quia cum Abraham in pręputio positus per fidem iustificatus sit, sine dubio princeps & pater merito dicitur omnium credentium per pręputium. Quod verò post fidem quę fuit in pręputio accepit circũcisionem, consequenter causam qua circumcisio ei data fuerit, exponit. Vt esset (inquit) signaculũ fidei eius quam habuit

A habuit in præputio positus, vt per hoc pater fieret etiam eorum qui in circumcisione nascuntur: si tamen ad illam fidem pertineant quæ in præputio positum iustificauit Abraham. Efficitur ergo vtriusque generis pater, his qui sunt in præputio per fidem, & his qui sunt in circuncisione per carnem: & post circumcisionem generat primo Isaac, atque ab ipso auspicatur Ogdoadis initium, id est octaui diei in ipso consecrantur prima mysteria, & exinde incipit posteritas Abrahæ duplici currere sacraměto. Sicut enim fides natura sui aliud esse intelligitur, & aliud iustitia quæ ei per fidem reputata est: ita & alia eius esse in præputio, alia in circumcisione posteritas. Nam eos qui incircũcisi sunt, ipsos esse lapides puto de quibus posse dicitur deus suscitare filios Abrahæ, in quibus & illud cõpletur quod scriptum est: Quia benedicentur in te omnes tribus terræ. Sed repetamus adhuc quod dicit: Et lignum accepit circumcisionis signaculum iustitiæ fidei quæ est in præputio: ac profundam in his Pauli sapientiam contemplemur. Fortassis enim aliquibus eundem sermonem secũdo dicere videatur, id est signaculum. Sed mihi vterque sermo multam inter se videtur habere differentiam. Signũ
Matt. 16. nanque dicitur, cum per hoc quod videtur aliud aliquid indicatur: sicut cum verbi gratia dicit dominus in euangelio: Generatio hæc signum quærit, & signum non dabitur ei, nisi signum Ionę prophetæ. Sicut enim fuit Ionas in vẽ
B tre ceti tribus diebus, & tribus noctibus: ita & filium hominis oportet esse in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus. Hoc est ergo signum vbi Ionas videbatur, & Christus intelligebatur. Similiter & de ipso domino in euangelio dicitur: Ecce hic positus est in ruinam, & in resurrectionem multorum, & in signum cui contradicetur. Cõtradicebatur enim signo in quo Christus venerat, quia aliud in eo videbatur, & aliud intelligebatur. Caro cernebatur, & deus credebatur. Sic ergo accepit & Abraham signum: & quod esset signum in consequentibus dicit: Circumcisionem, inquit: quæ circumcisio esset signaculum iustitiæ fidei quam habuit antequàm circunciderettur. Bene ergo circumcisionem signum appellauit in Abraham, quia & ipsa aliud videbatur & aliud intelligebatur: & ostendit quia iam tunc carnalis illa circumcisio signum erat spiritalis circumcisionis, quæ non in carne suscipitur, sed in corde. Quod verò dixit signaculum, ita intelligi puto. Signaculum dicitur cum alicui rei seruandæ pro tempore custodia imponitur, quod nemo alius nisi ipse qui impressit debeat resignare. Per istud ergo signaculum, vt exponit apostolus, iustitia fidei quam in præputio positus Abrahã accipere meruit, indicatur, & pater esse multarum gentium: quod tunc credimus resignandũ cum plenitudo gẽ
C tium introierit, & omnis Israel saluabitur. Tunc enim fiet quod dicit apostolus, non solum gentium, sed etiam circumcisionis per fidem pater Abraham. Et adhuc apertius de signo & signaculo disseramus. Cum signum sit sicut diximus vbi indicatur aliquid per hoc quod videtur, signaculum verò vbi concluditur pro tempore aliquid & non patet, potest etiam ita intelligi, quod mysteria quæ in patriarchis & lege adumbrantur, huiusmodi erant quæ & signis indicanda essent, & signaculis obseruanda. Quod ergo signis indicanda erant his qui credebant ex gentibus, signum cepisse dicitur Abraham: quod verò his qui in circumcisione non erant credituri, obseruanda erant & obtegenda, signaculum dicitur accepisse. Quod signaculum illo vtique in tempore resignabitur, cum in nouissimis diebus postquam plenitudo (vt diximus) gentium introierit, omnis Israel saluus fiet. Idcirco denique ante Abrahã iustificatus in fide dum adhuc esset incircumcisus, & postea circumciditur, vt ostenderetur primo pater futurus multarum gentium, & postea eorum qui ex circumcisione credituri sunt. Neque enim hi qui secundum carnem nascuntur ex Abraham, filij Abraham dicendi sunt, nisi fidem & opera habeant Abrahæ. Inde denique & dominus
Ioan. 8. in euangelio dicit ad Iudæos, qui se iactabant filios esse Abrahæ: Si filij Abrahæ essetis, opera vtique Abrahæ faceretis. Vis autem ex veteri scriptura perdoceri quod filius quis dicitur non tantum eius de cuius carnali semine descendit, sed eius cuius actus imitatur & opera, D
audi Danielem quid dicat ad vnum ex illis senioribus quos arguit adulterij. Semen (inquit) Chanaan & non Iuda species seduxit te, & concupiscentia euertit cor Dan. 13.
tuum. Vides eum qui carnaliter de genere Iuda descenderat, negari filium esse Iuda, sed Chanaan, eius scilicet cuius actus & opera sequabatur. Ita ergo & hi qui de Abrahæ semine secundum carnem genus ducunt, non dicuntur filij Abrahæ, si eius non habent fidem. Sic denique & propheta dicit ad eos. Pater tuus Amorrheus, & mater Esech. 16.
tua Cethea. Quibus vtique non eos necessitudo generis, sed morum similitudo iungebat. Vt esset ergo (inquit) pater omnium credentium per præputium, vt reputetur illi ad iustitiam, & pater circumcisionis non his tantum qui sunt ex circumcisione, sed & illis qui sequuntur vestigia eius quæ est in præputio fidei patris nostri Abrahæ. In quo euidenter ex vtroque populo (sicut superius diximus) pronunciat non carnis originem, sed nobilitatem fidei requirendam. De circumcisionis autem sacramento latius iam in superioribus diximus, sed & in aliis pluribus locis quæ pro re & pro tempore occurrere visa sunt exposuimus. Sed diligentem lectorem, quem iota vnum aut apex de lege non præterierit, ne illud quidem latere debet: quia hoc quod apostolus dixit: Reputata est Abrahæ fides eius ad iustitiam, illo tempore cum de eo scriptum est, quia crediderit deo & reputatum sit ei ad iustitiam, nondum Abraham vocabatur, sed Abram erat nomen eius: Adhuc enim E
incircumcisus manebat, vt interpretatur apostolus. De quo aliquibus forte videbitur error in exemplaribus haberi, quod facile Abraham pro Abram scribi potuerit. Sed quia hæc existimatio potius incerta est quàm firma approbatio, nos compendiosius respondeamus, quod obseruans apostolus sententiam dei qua dixit: Iam non Abram, sed Abrahã erit nomen tuum, appellauit nunc eum non vt in Gen. 17.
loco Genesis scriptum est, sed vt de eo pronunciauerat deus. Quod enim diuinitus sancitur, obseruari in posterum conuenit. Hæc prout potuimus in locis tam arduis, & tam difficilibus probata si quis forte animi nostri studium cõsideret, amplecti poterit. Si verò infirmitatem sensus nostri notare velit, veniam petimus, & ei qui melius de his disserere vel explanare potuerit, libenter cedimus. Nos verò ad ea quæ sequuntur segni licet gressu conuertimus pedem. Non enim per legem promissio Abrahæ aut semini eius vt hæres esset mundi, sed per iustitiam fidei.] Hoc in loco mihi videtur de lege Moysi apostolus disputare, & asserere quod promissio quæ facta est ad Abraham vt hęreditatem mundi, id est terræ totius acciperet ipse vel semen eius, nõ ex Moysi lege constaret. Ante enim quàm Moyses legislator existeret, visus est (inquit) dominus Abrahæ, & dixit ad F
eum. Exi de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui, & veni in terram quam tibi ostendero, & faciam Gen. 12.
te in gentem magnam, & benedicam te, & magnificabo nomen tuum, & eris benedictus: & benedicam benedicentes te, & maledicam maledicentes te, & benedicentur in te omnes tribus terræ. Quod ergo dicit. Benedicentur in te omnes tribus terræ, hoc est hæredem factum esse totius mũdi. Quæ vtique promissio ad Abraham antea facta est, quàm per Moysen de legis obseruantia mandaretur. Sic ergo non est ex lege promissio Abrahæ neque semini eius vt hæres sit mundi, sed per iustitiam fidei. Et est ista iustitia fidei, de qua in superioribus dixit (vt sæpe iam diximus) quia credidit Abraham deo, & reputatum est illi ad iustitiam. Nec immerito: legis enim obseruantia pœnam tantummodo effugit, fidei verò meritum spem repromissionis expectat & præceptum seruis ponitur, fides quæritur ab amicis. Sed & si secundum ea quæ in superioribus disseruimus, de lege naturali Paulus hoc dicere intelligatur, non erit contrarium rationibus superius redditis. Quamuis enim lex naturæ de bono & malo testimonium reddat secundum iudicium conscientię, tamen legi fidei non potest adæquari, quia deo credidit Abrahã, & iustificari meruit, atque amicus dei appellari. Si enim qui ex lege, hæredes

G sunt, exinanita est fides, abolita est promissio: lex enim irã
operatur. Vbi autem non est lex, nec præuaricatio.] Si in-
quit non ex lege promissio data est Abrahæ vt hæres esset
mundi, sed per fidem quæ ei ad iustitiam reputata est, con-
sequens sine dubio erit, vt omnes qui sperant sibi à deo iu-
stitiam reputandam, non per legem, sed per fidem sperent.
Et vt hoc euidentius ostenderet addidit. Si (inquit) hi qui
ex lege sunt, ipsi hæredes erunt repromissionis illius quam
per fidem meruit Abraham, euacuabitur illud quod ex fi-
de iustificatus est Abraham: cum vtique si ex lege futura
esset hæreditas, oportuerit & Abraham legem prius im-
plere, & ita hæreditatem iustitiæ promereri. Et vt ostendat
nullo modo hoc ita fieri potuisse, dicit quod lex iram ope-
ratur. Vbi autem ira est, hæreditas non est, & addidit. Vbi
autem non est lex, nec præuaricatio. Sed repetamus paulu-
lum, & videamus de qua lege ista dicatur. In superioribus
quidem vbi dicit: Si enim qui ex lege hi hæredes sunt, exi-
nanita est fides, & euacuata est promissio, potest & ad Moy-
si legem, & ad naturalem referri. Certum est enim quod si
ex lege Moysi prestatur hereditas, vt euacuetur illud quod
scribitur, Abraham fidei credulitate meruisse: & rursum si
ad naturalem legem conuertatur intelligẽtia hæc, dici po-
test, si sufficere potuisset lex naturalis ad fidem, superfluum
videretur quod dictum est ad Abraham: Exi de terra tua,
H & de cognatione tua, & de domo patris tui, & veni in ter-
ram quam ostendero tibi, vt quid enim exiret de terra sua,
& de domo sua, si ei lex sufficeret naturalis, quam vtique
& in terra sua positus habere & custodire potuisset? Sed
nunc velut illa minus sufficiente iubetur legem fidei sequi,
quasi nec hæres esse mundi ipse vel semen eius, nec amicus
dei poterat appellari. Sic ergo potest ab vtraque lege sub-
tractum, ad solam fidei legem respicere quod dicit: Si enim
qui ex lege, sunt hæredes, exinanita est fides, & euacuata
est promissio. Iam verò in hoc loco vbi dicit, Lex enim irã
operatur, diligentius intuendum est, ad quam legem respi-
cere videatur hic sermo: sed & illud quod sequitur, Vbi e-
nim nõ est lex nec præuaricatio. Sed priusquã à nobis ple-
nior explanatio requiratur, ad illa breuiter respondeamus,
quæ de hoc loco Hæretici nobis solent obtendere. Aiunt
enim: Ecce quomodo apostolus dicit quia lex Moysi iram
operatur: vbi verò lex illa non fuerit ibi nec præuaricatio
erit. Requiramus ergo ab eis, Si vbi lex est, & preuaricatio
erit transgressæ legis: ergo vbi & fides est, transgressæ fidei
præuaricatio erit. Si enim præuaricator efficitur qui decli-
nat à fide, & si præuaricationi illi quę in lege est, lex ipsa in
causa est: etiam præuaricationi huic quę in fide est, fides in
causa esse creditur. Si verò absurdum est dicere quia fides
in causa est vt quis præuaricetur à fide, & si non accessisset
I ad fidem præuaricator fidei non fuisset: ita absurdum erit
præuaricationem legis ex eo accipere, quod susceperit quis
obseruantiam legis. Sed & illud addemus, quid dicent no-
bis de his qui ante legem Moysi in præuaricatione facti
sunt? Si enim nullus ante Moysen præuaricator extitit, ne-
mo condemnatus est, nemo punitus, quid dicent de Sodo-
mitis? quid de his qui in diluuio condemnati sunt? quid de
1.Tim.2. Cain? quid de ipso Adam? quid de Eua respondebunt? de
qua apostolus dicit, Mulier autem seducta in preuaricatio-
ne facta est. Si sine lege Moysi non est præuaricatio, vnde
Adam, vnde Eua, præuaricatores ab apostolo nominãtur?
Verum vt etiam in superioribus sæpe iam diximus, diuer-
sas in hac epistola leges apostolus introducit, & nunc de
lege Moysi loquitur, nunc legem fidei nominat, sicut cum
dicit: Vbi est gloriatio tua? Exclusa est. Per quam legem?
Operum? Non, sed per legem fidei. Inducit præterea & a-
lias leges, de quibus dicit: Condelector enim legi dei secũ-
Rom.7. dum interiorem hominem: video autem aliam legem in
membris meis repugnantem legi mentis meæ, & captiuũ
me ducentem in lege peccati: & ita de vna ad alteram le-
gem transit, vt nisi sensus vigilans & intentus sit, deprehẽ-
dere eum & sequi vix possit. Videndum est ergo ne forte
illa lex quæ est in membris meis, & captiuos nos ducit in
legem peccati, ipsa sit lex quam apostolus iram dicit ope-
rari. Operatur enim sine dubio iram ei, quem captiuum
duxerit in lege peccati. Vbi autem lex ista non fuerit, cer-
tum est quod ibi nec præuaricatio erit. Qui verò sub ista K
lege fuerint, consequenter nec hæredes erunt. Quod si de
lege Moysi commemorari quis velit, & dicere quia iram
operatur, pro eo fortassis solo hoc poterit affirmare quod
peccantem in se aut lapidari continuo, aut cremari igni-
bus iubet, vel si quod aliud peccantibus decernitur in lege
supplicium: vt pœna ipsa quæ peccanti infertur ex lege, ira
nunc ab apostolo nominata esse videatur. Similiter & de
præuaricatione, vt non omnem præuaricationem genera-
liter in hoc loco astruat appellatã, sed eius qui in lege posi-
tus deliquerit: vt grauius delictum videatur eius qui per
legem prohibetur & peccat, quàm eius qui nulla fuerit le-
ge commonitus. Sed & illud videndum est, quod non di-
xit apostolus quod vbi lex fuerit ibi & præuaricatio, sed
ait: Vbi autem non est lex, nec præuaricatio. In quo osten-
dit quod præuaricatio quidem esse omnino non possit, ni-
si lex fuerit, non tamen si lex sit, omni genere etiam præ-
uaricatio erit. Potest enim fieri vt sit lex, & præuarica-
tio non sit: non potest tamen fieri vt præuaricatio sit,
vbi lex non est. Non & si Moysi legem ponamus con-
tinuo omnes qui sub Moysi lege vixerunt in præuarica-
tione facti sunt. Alioquin simul & prophetas, & om-
nes iustos videmur inuoluere. Nisi forte dicat aliquis iu-
stos & omnes & prophetas non tam sub lege quàm sub fi- L
de vixisse: Peccatores verò & iniustos legis vinculis fuisse
constrictos, sicut & apostolus dicit, Quia iusto lex non est 1.Tim.1.
posita, sed iniustis & non subditis, impiis & peccatoribus,
scelestis & profanis, patricidis & matricidis, homicidis,
fornicatoribus, masculorum concubitoribus, plagiatori-
bus, mendacibus, periuris, & si quid aliud sanæ doctrinæ
aduersatur. Quod si talibus lex posita est, non tibi multo
meliores illi videbuntur de quibus dicitur: Cum enim gẽ-
tes quæ legem non habent, naturaliter quæ legis sunt fa-
ciunt, huiusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex,
qui ostendunt opus legis scriptũ in cordibus suis, testimo-
nium reddente eis conscientia? Et statuamus ante oculos si
videtur duos aliquos (verbi gratia) qui cum masculis non
petierint concubitum muliebrem, vnum ex his præcepto
legis prohibitum, cuius si metum nõ habuisset fortasse fe-
cisset: & alium qui propriæ mentis iudicio huiuscemodi
contagionem ne cogitationes quidem suas adire permise-
rit: nónne multo illum præferas qui nulla legis intermina-
tione deterritus, immunem se à flagitij cõtaminatione ser-
uauit? Similiter etiam de cęteris peccatis si habeatur exa-
men. Et ideo siue Moysi lex intelligatur, siue etiam quę in
nostris membris est, & iram operatur, non possunt qui ex M
ipsa sunt hęredes esse, sed illi qui sunt ex lege fidei: fidei au-
tem illius, ex qua iustificatus est Abraham. Sed fortasse re-
quirat aliquis, quomodo nõ & qui sub lege Moysi est, sub
lege fidei esse videatur, cum scriptũ sit in Exodo: Credidit Exod.14.
autem populus deo & Moysi famulo eius: & iterum in e- Ioan.5.
uangelio dominus dicat: Si crederetis Moysi, crederetis v-
tique & mihi: de me enim ille scripsit. Videbitur enim sicut
de se dixit, quia qui credit in me, credit & in eum qui misit
me: ita & de Moyse dicere, quod si crederetis Moysi, crede-
retis vtique & mihi. Ad quod respondebimus, quia illud
quod dictũ est in deserto: Credidit populus deo, & Moysi
famulo eius, narratio est, qua ostenditur quod ministerio
Moysi quo signa & mirabilia ministrauit, populus credidit
deo. In hoc verò vbi dicit: Si crederetis Moysi, crederetis
vtique & mihi, arguit infidelitatem eorũ qui dum ipsi non
credũt, ostendunt se nec Moysi literis credere in quibus de
aduentu Christi prophetali sermone comprehensum est. Ioan.12.
Vbi verò dicit: Qui credit in eum qui misit me, spẽ creden-
tium eleuat vsque ad deum patrem, vt sicut qui videt filiũ
vidisse se sciat & patrẽ, ita cum credit filio, credidisse sciat
& patri. Ideo ex fide, vt secundum gratiam firma sit pro-
missi omni semini, non ei qui ex lege est tantum, sed & ei
qui ex fide est Abrahæ: qui est pater omnium nostrum, si-
cut scriptum est, quia patrem multarum gentium posui
te: ante deum qui credidit, qui viuificat mortuos, & vo-
cat ea quę non sunt, tanquam ea quę sunt.] In superio-
ribus

A In superiorib⁹ distinctionem dedit mercedis & gratiæ, dicẽs mercedem rem debiti esse, gratiam autem nullius esse debiti, sed beneuolentiæ beneficium. Et in præsenti ergo loco ostendere volens deum hæreditatem promissionum non ex debito, sed per gratiam dare, dicit quia hæreditas à deo his qui credũt non ex mercedis debito, sed fidei munere concedatur. Sicut enim (vt exempli causa dixerim) hoc quod subsistamus non potest intelligi, quia ex operis nostri mercede subsistamus, sed euidenter dei munus est quod sumus, & gratia conditoris, qui esse nos voluit: ita & si hæreditatem promissionum dei capiamus, diuinæ gratię est, non alicuius debiti aut operis merces. Quod si forte videatur hoc ipsum quod dicitur ex fide, non esse gratis, quippe si offerenda sit fides prius ab homine, & ita à deo gratia promerenda: audi quomodo in aliis etiam de hoc idem Apostolus docet. Etenim vbi enumerat dona spiritus, quæ dicit secundum mensuram fidei credentibus dari, ibi inter cætera etiam donũ fidei asserit per spiritum sanctũ tribui. Post multa nanque ita etiam de hoc dicit: Alij fides in eodem spiritu: vt ostendat quod
1.Cor.12. etiam fides per gratiam datur. Sed & alibi idem Apostolus docet dicens, quia à deo vobis datum est non solum vt credatis in Christum, sed etiam vt patiamini pro illo. Inuenis
B hoc designari & in Euangeliis, vbi Apostoli intelligentes quod ea quæ ex homine est fides, esse non potest perfecta, ni addita fuerit etiam ea quæ ex deo est, dicunt ad Saluato-
Luc.17. rem: Auge nobis fidem. Ex quibus omnibus apertissime cõprobatur quod hic dicit Apostolus: Ideo ex fide, vt secundum gratiam firma sit promissio: quia etiam fides ipsa qua credere videmur deo, dono in nobis gratię confirmatur. Hæc autem est gratia quam inuenire sicut thesaurum
Gen.6. magnum meretur si quis beatus est. Hanc inuenit Noe, &
Exod.33. ideo scriptum est de eo: Noe autem inuenit gratiam in cõspectu domini dei. Hanc inuenerat gratiam & Moyses, & ideo dicebat ad deum: Si inueni gratiam in cõspectu tuo. Inuenimus tamen aliquos sanctorum, non solum in con-
Gen.40. spectu domini dei inuenisse gratiam, sed etiam in conspectu hominum. Denique de beato Ioseph scriptum est: Et inuenit Ioseph gratiam in conspectu domini sui. Sed ista gratia quæ in conspectu hominum inuenitur, deo largiẽte conceditur. Sic enim scriptum est de eodem Ioseph, Et erat dñs cum Ioseph, & infudit super eum misericordiã, & dedit illi gratiam in conspectu principis carceris. Amplius
Ester.2. adhuc aliquid de huiusmodi gratia in diuinis literis memoratur de beata Hester. Sic enim ait: quia erat Hester inueniens gratiam apud omnes qui videbãt eã. Paulo post dicit scriptura: Inuenit gratiam Hester super omnes cæteras virgines, & imposuit ei rex diadema muliebre. Hoc autem non arbitror importune & de scripturis sanctis requisiuimus ad confirmationem apostolici dicti, in quo de fide & gratia disputat. Ait ergo: Ideo ex fide, vt secundum gratiam
C firma sit promissio. Sed & hoc notãdum est quod ait: Ideo ex fide, vt secundũ gratiã firma sit promissio, quasi ostendere volens quod si ex lege esset, & non ex gratia promissio, firma non esset, nunc autẽ idcirco firma sit, quia nõ ex lege, sed per gratiã. In quo ego puto ꝙ tale aliquid intelligi velit, quia quæ ex lege sunt, extra nos sunt: quæ autẽ per gratiã, intra nos habentur. Verbi causa, quæ in lege scripta sunt, calamo & attramẽto in membranis vel chartulis scri-
2.Cor.3. pta sunt: quæ autẽ ex gratia descendunt, per spiritũ dei in corde nostro descripta sunt, sicut idẽ ipse Apostolus minister huius gratiæ in aliis designat, & dicit: Epistola nostra vos estis, inscripta non attramento sed spiritu dei viui, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. Ideo vt mihi videtur firmiora dicit ea quæ per gratiã, quã ea quæ ex lege sunt: quia illa extra nos sunt, & hæc intra nos: & illa in fragili materia cõsistunt, ita vt facile possint exolescere: hæc verò dei spiritu inscripta, & in animæ penetralibus impressa, firmitatẽ perpetuitatis obtinẽt. Talibus ergo literis promissionis inscribitur anima quæ fidem suam deo velut cæris obtulerit præparatis, vt in his dei gratia dignãter possit inscribi. & ideo huiusmodi fides reputatur ad iustitiam, quæ capax gratię cœlestis extiterit. Hoc autẽ cõ-

tingit semini Abrahæ, non ei tantum quod ex lege est, sed D ei quod ex fide est. Multo enim Abrahę nobilior ex fide est quam ex carne successio, quia non ex carne, sed ex fide iustificatus esse memoratur. Si enim non ex fide, sed ex semine danda successio est, conueniens erit & Ismaelis posteritatem, & eos qui ex Cethura descendunt, ad promissionum sacramenta perduci. Quod vtique non recipitur, sed sola legis ac fidei posteritas introducitur. Verum non nos prætereat Apostoli in hoc loco nutabunda quędam & ambigue prolata locutio. Quod enim dixit: Vt firma sit promissio omni semini, non ei quod ex lege tantum, sed & ei quod ex fide est: si ita intelligatur quasi aliud ex lege semen & aliud ex fide dixerit, vt tanquam ab vtroque semine promissio debeat expectari, inuenitur cõtraria dicere his quæ superius scripsit, cũ ait: Nõ enim hi qui ex lege, hæredes sunt. Item alibi, arbitramur enim iustificari hominem per fidem sine operibus legis. Et rursum. Si enim qui ex lege hæredes sunt, euacuata est fides. Etenim si ex fide Rom.3. iustificatur homo sine operibus legis, & hęredes non fue- Ibid. runt hi qui ex lege sunt: quomodo non contrarium videbitur quod in hoc loco dicit firmam esse promissionẽ per gratiã, non ei tantũ semini quod ex lege est sed & ei ꝙ ex fide est? Et cũ in superioribus eos qui ex lege sunt repulisse videatur, hic eos quomodo exæqueat his quos ex fide sperare gratiam dicit? Sed mihi videtur quod dicit: Omni se- E mini, non ei quod ex lege est tantum, sed & ei quod ex fide est: legem hic (sicut sæpe iam diximus) indicare naturalem & hoc asserere, quod non his qui ex lege naturali solũ veniunt, firma sit promissio, sed & his qui ex fide legi addiderint naturali eam fidem quam habuit Abrahã pater noster: vt non duos populos, vnum ex fide, & alium ex lege indicare videatur, sed vnum atque eundem qui non solum ex lege naturali qua omnes homines vtuntur, sed ex fide, cuius Abraham auctor extitit, placeat deo. Quo scilicet ostendat, quod si quis habeat integra omnia quę lex edocet naturalis, & in nullo eum peccati conscientia reprehẽdat, non tamen habeat etiam fidei gratiam, non posse eum iustificari. Fides enim est, quæ ad iustitiam reputatur. Et hoc modo habita distinctio reddit intelligentiam planiorem: atque ea quæ contraria putantur, consona esse & sibi inuicem concordantia deprehendentur. De diuersitate autem legum, quod in hac præcipue epistola Apostolus sæpe etiã latenter & subito ab alia ad aliam legem sermonis ordinẽ mutet, frequenter ostendimus, & eadem iterare superfluũ est. Bene autem non de Abraham dixit pater omnium, sed ait pater omnium vestrum: id est non qui ex lege descendimus, sed qui ex fide à lege succedimus. Et quia omnium qui huiusmodi sunt pater est, merito promissionis diuinæ sententiam in consequentibus posuit dicens: Sicut scriptũ est, quia patrem multarum gentium posui te, ante eum cui credidit deum. Si ergo pater futurus esse promittitur mul- F tarum gentium, non immerito pater & eorum qui ex gẽtibus, & eorum qui ex circumcisione veniunt, nominatur. Et recte addidit ex sua interpretatione Apostolus, Ante eum cui credidit deum: hoc est pater positus est multarum gentium ante ipsum deum cui credidit, cuius promissiones, & à quo signaculum fidei in circũcisione suscepit. Quomodo ergo circumcisio patrem sibi proprie defẽdit, cum ipse deus qui eam circumcisionem dedit, multarum eum gentium posuerit patrem? Quod si aliquis hoc ad Ismaelis posteritatem voluerit & Cethuræ conuertere, occurrit ei quod scriptũ est, quia benedicẽtur in te omnes tribus terræ. Hoc etiam in Euangelio Baptista dicebat, quia potens est deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. Mat.3. Addidit autem in subsequentibus: Qui viuificat mortuos, & vocat ea quæ non sunt, tãquã ea quæ sunt. Mortuos hic secundũ animæ peccatũ intelligimus, quoniam anima, inquit, quæ peccat, morietur. Sicut enim in morte corporali pereũt sensus, & nec quis vltra corp⁹, neq; auditũ, neq; odoratũ, aut gustũ recipit, vel tactũ: ita & qui spiritales sensus in anima perdiderit, vt non videat deũ, neq; audiat verbum dei, neq; suauẽ odorẽ capiat Christi, neq; gustet bonũ dei verbũ, neque manus eius pertractẽt de verbo vitę,

G huiusmodi homines merito mortui appellãtur. Tales inuenit nos aduentus Christi, sed viuificauit per gratiam suam, sicut & alibi dicit idem Apostolus: Et nos cum mortui essemus delictis & peccatis nostris, simul cum illo resuscitauit nos. Vis autem tibi & de scripturis propheticis approbari quod omnes qui idola colunt, & cõfidunt in eis, mortui sunt? Audi Dauid quomodo dicit: Simulacra gentium argentum & aurum, opera manuum hominum. Os habent & non loquentur: oculos habent, & non videbunt: aures habent, & non audient. Et post aliquanta. Similes, inquit, fiant eis qui faciunt ea, & omnes qui confidunt in eis. Vides mortuos esse, & similes simulacris effectos eos qui colunt ea, & qui confidunt in eis. Vnde diligẽtius intueamur si forte sicut hi qui colunt idola & confidunt in eis, similes eis fieri dicuntur: ita & hi qui verum deum colunt, & confidunt in eo, similes ei fiant. Et hoc est fortassis, quod in initiis homo cum propositum fuisset vt ad imaginem & similitudinem dei fieret, ad imaginem quidem factus est, similitudo autẽ dilata est ob hoc vt prius confideret in deo, & ita fieret similis ei, & ipse audiret quia similis ei fiet omnis qui confidit in eo. Hæc per excessum quendam sociauimus his quæ de mortis genere disseruimus, vt manifestius fieret, quibus modis deus viuificat mortuos. Sed & quod in consequentibus dicit: Et vocat quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt quomodo intelligi debeat, videamus.

Eph.2.

Psal.113

H Frequenter & in aliis exposuimus, quod deus solus est qui dicit: Ego sum qui sum: & vna est illa dei substantia quæ semper est: cui si quis se adiunxerit, vnus fit cum eo spiritus, & per illum qui semper est, etiam ipse dicitur. Qui verò longe est ab eo, nec participium eius sumit, nec esse quidem dicitur, sicut eramus nos gentes priusquam ad agnitionem veritatis diuinæ veniremus: & ideo dicitur deus vocare ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt. Inter eos enim qui sunt, id est qui participationem habent eius qui est, Abraham, & Isaac, & Iacob, & cæteri sancti numerantur. Quod si gentes credendo in fidem veniunt Abrahę, cõsequenter pronunciat Apostolus quod deus vocauerit ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt. Potest tamen etiam illud aduerti, vt in hoc loco erga laudes dei Apostolus latius videatur effusus, & initium primæ eius creaturæ cum admiratione memorasse, cum ex nihilo esse fecit vniuersa, & ea quæ non erant, virtute potentiæ suæ tanquam quæ essent & subsisterent euocauit: & ita ei in creando nihil fuisse difficile, vt cum nihil existerent, & omnia subito vocata ita fuisse tanquam quæ semper extiterint. Quod si quis nobis obiiciat illum Apostoli sermonem, quem ad Corinthios scribit vbi dicit, quia contemptibilia mundi

1.Cor.1.

I elegit deus quæ non sunt, vt ea quæ sunt destruantur, vt non glorietur omnis caro coram deo: & dicit secundum hanc expositionem non conuenire vt destrui dicantur quę sunt, cum ea quæ non sunt, vocata sunt: dicemus ad hæc, quia in illo loco alios dixit eos qui sunt, & alios in hoc capite in epistola ad Romanos. Declarauit enim ad Corinthios quia de his diceret quos supra enumerauerat. Dixit enim superius: Videte enim vocationem vestram fratres, quia non multi sapientes inter vos secundum carnem, nõ multi nobiles, sed quæ stulta sunt mundi elegit deus vt confundat sapientes, & infirma mundi elegit deus vt confundat fortia. Sicut ergo stulta mundi elegisse dicit deum, hoc est gentes, vt confunderet sapientes sine dubio Iudæos, & infirma mundi vt confundat fortia: eodem ordine in hoc loco dicit & de his quæ non sunt, vt ea quæ sunt destruat: & non esse gentes, esse autem Iudæos ostendit, id est qui in lege erant, sed legem non implebant, vt destruerentur, & iudicarentur illi qui non erant in lege, & Abrahæ fidei credulitatis merito iungerentur. Quod autem dixit: Vt confundat sapientes, non quod vere sapiẽtes essent, alioqui nunquam confunderet deus eos qui secũdum dei sapientiam sapientes sunt: sed illos dicit qui se putant esse sapientes & non sunt, sicut & alibi dicit: Vbi sapiens? vbi scriba? vbi conquisitor huius seculi? Nónne stultam fecit deus sapientiam huius mundi? Huius mundi ergo penuriã sensus, sed secundum illud quod dictum est: Qui vult sapiens esse: stultus fiat in hoc mundo vt sit sapiens apud deum: quia sapientia huius mundi stultitia est apud deum. K

Qui contra spem in spem credidit, vt fieret pater multarũ gentium, secundum quod dictum est ei: Sic erit semen tuũ sicut stellæ cœli, & arena maris: & non infirmatus est à fide, nec considerauit corpus suum emortuum, cum ferè cẽtum esset annorum, & emortuam vuluam Sarræ: in repromissione etiam dei non hæsitauit diffidentia: sed confortatus est à fide, dans gloriam deo, & plenissime sciens quia quæcunque promisit deus potens est & facere. Ideo & reputatum est illi ad iustitiam.]

Videtur mihi quod dixit Apostolus contra spem, aspexisse quod & in Genesi refertur Abraham dixisse ad dominum, Dominator domine quid mihi dabis? Ego autem dimittor sine filiis: hic autem filius manet vernaculæ meæ Damascus Eliezer: & addidit Abram: quoniam mihi non dedisti semen, hic vernaculus meus, hæres meus erit. Ex quibus vtique verbis Abraham de filiis suscipiendis intelligitur desperasse. Quod verò dixit: In spem credidit, datam rursus ei spem opinor inde collegit vbi scriptum est: Et vox domini facta est ad eum dicens: non est hic hæres tuus, sed qui exierit de te, ipse erit hęres tuus. Eduxit autem eum foras & dixit illi: Respice ad cœlum, & numera stellas si poteris dinumerare eas: & ait ad eum: Sic erit semen tuum. Et credidit deo, & reputatum est ei ad iustitiam. Ex L his ergo verbis desperatio prius, & postmodum data ei spes de promissionibus declaratur. Cui quia credidit, scribitur de eo hoc quod nunc proponit Apostolus, quia reputatum est ei ad iustitiam. Merito autem & more sibi solito vbi de fide tractat Apostolus, coniungit & spem, sciens fidei spem inseparabiliter cohærere, sicut & in epistola ad Hebræos idem docet dicens: Est autem fides sperandarum rerum substantia, iudicium non apparentium. Et iterum in hac eadem ad Romanos epistola in posterioribus dicit: Spe autem salui facti sumus. Spes autem quæ videtur non est spes. Quod enim videt quis quid sperat? Si verò quod non videmus speramus, per patiẽtiam expectamus. Quod si spe salui facti sumus, hoc idem est quod alibi dicit, quia per fidem saluati sumus, &, Fides tua te saluam fecit, &, Secundum fidem tuam contingat tibi. Quæ vtique illis dicuntur qui credentes in Iesu spem gesserunt ab eo se posse curari: Sicut autem Abraham contra spem in spẽ credidit, ita omnes qui per fidem filij sunt Abraham contra spem in spẽ credunt de singulis quibusque quæ credunt, siue de resurrectione mortuorũ, siue de hæreditate regni cœlorũ. Hæc enim quantum ad naturam humanam spectat, contra spem videntur: quantum autem ad potentiam dei, in spe creduntur: exemplo Abraham credentis quia quæcunque promisit deus, potẽs est & facere: si tamen his qui credunt maneat fides, spes & charitas. Et puto quod prima salutis initia, & ipsa fundamenta fides est: Profectus verò & augmenta ædificij spes est: perfectio autem & culmen totius operis charitas: & ideo maior omnium dicitur charitas. Igitur Abraham contra spem in spẽ credidit, vt pater fieret multarum gentium quæ futuræ essent sicut stellæ cœli, non solum multitudine, sed & claritate. Cuique promittenti fideliter credens, non, inquit, infirmatus est fide. Quod dicit, non infirmatus est fide, ostendere mihi videtur esse quandam infirmitatem in fide. Quod si est infirmitas, est sine dubio & sanitas, sicut & in aliis ostendit, cum dicit: Increpa illos acriter, vt sani sint in fide. Beatus ergo est qui non infirmatur in fide: Si verò quis infirmetur, curam eius describit Apostolus cum dicit: infirmantem autem in fide assumite non in disceptionibus cogitationum. Nam alius credit manducare se omnia: qui autem infirmus est, holera manducet. Per quod vtique designat verbi holera præbenda esse ei qui infirmatur in fide, ne plena fidei doctrina cunctantibus in ea & quodammodo ægrotantibus ingeratur. Sana autem fides dicitur quæ perfecta est, & cui nihil deest: & ipsa est quæ credit manducare omnia, id est quæ capere potest omnia: quã qui habet, spiritalis appellatur, & diiudicat omnia, & in nullo sermone scandalizari potest. Vnde euidenter apparet esse augmenta quædã & profe-

Gen.15.

Heb.11.

Rom.8.

M

Matt.9.

ad Tit.1.

Rom.14.

A & profectus in fide, & aliquos habere partem fidei exiguam, alios magnam, alios verò habere omnem fidem: 1.Cor.13 Vnde Apostolus dicebat: Si habeam omnem fidem ita vt montes transferã. Sed & in Euangeliis discipuli dicunt ad dominum, quasi quibus nondum plena inesset fides: Auge nobis fidem. Considera sane si secũdum ea quæ de fide dicimus, etiam de charitatis augmentis similiter possimus intelligere, ita vt dicamus & de charitate, sicut ille dixit: Si habeam omnem fidem, si habeam omnem charitatem: & illum habere omnem charitatem, qui omnia illa habuerit quæ propria charitatis sunt, sicut dicit Apostolus: Charitas patiens est, benigna est, non inflatur, non æmulatur, nõ ambitiosa est, non perperam agit, non irritatur, omnia tolerat, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet, & cætera his similia. Quæ si quis habeat, recte mihi videtur dicere quod habeat omnem charitatem: quæ charitas sine dubio ex his singulis ab Apostolo suprà memoratis partibus cõstat. Similiter autem & de misericordia & pietate cæterisque virtutibus arbitror dici posse. Et forte per hæc singula sicut de fide dictũ est, quia fides reputata est ad iustitiam, aut pietas, aut misericordia. Sed videamus iam ea quæ cõsequuntur. Et non, inquit, infirmatus est fide, nec considerauit suum corpus emortuum, cum ferè centum annorum esset, & emortuam vuluam Sarræ, in repromissione etiam B Dei non hæsitauit diffidentia, sed confortatus est fide.

Quantum quidem ad simplicem pertinet intellectũ, euidentem protulit rationem, quod Abraham cum audiret sibi à Deo sobolem repromitti, non respexit ad emortuas centenarij corporis vires, de quo vtique nequaquam sperari poterat vlla successio: sed potentiam promittentis intuitus, nihil difficile esse credidit in his quę promittebat omnipotens: sed dedit, inquit, gloriam Deo, intelligens solius Dei esse munus, vbi humanæ fœcunditatis iura cessauerant. Merito igitur dedit gloriam Deo, qui naturæ fuerat desertus auxiliis. Hęc, vt dixi, quantum ad simplicem intelligentiam pertinet sufficienter dicta videbuntur. Si verò quis obiiciat nobis, quomodo poterit Abraham in centenario annorum numero positus emortui corporis dici, qui posteaquam suscepisset Isaac, & defuncta esset Sarra, quæ eum nonagenaria conceperat, & vixerat annis centum vigintiseptem, postea etiam quam annorum qua- Gen. 24. draginta factus Isaac accepit Rebeccam, post omnia ista scribitur: Et apponens Abraham accepit vxorẽ cui nomen Cethura, & peperit ei Zamram, & Iecsan, & Madã, & Madian, & Iesboch, & Sue: quomodo ergo videbitur emortui corporis, qui multo senior effectus quàm tũc erat, vxorem C accepetit, & sex liberos potuit procreare? Quas obiectiones vt decenter possimus excludere, expositiones emortui corporis illo transferimus, vt dicamus Abraham non infirmitate ætatis emortuum, sed secundum illam virtutem quam sancti in semetipsis primo implentes etiam cæteros habere monent, & dicunt: Mortificate membra vestra quę sunt super terram. Nam & absurdum puto si hoc bonum quod in se Paulus habuit: neq; enim aliis imperaret quod ipse non fecerat: si inquam hoc bonum quod Paulus habuit, Abraham tantum patriarcham, quem etiam suũ patrem dicit Apostolus, non credamus habuisse. Fuit ergo etiam in illo mortificatio ista membrorum: nõ incitabatur 1.Cor. 7. luxuria, non vrebatur libidine, sicut illi de quibus Apostolus dicit, Melius est nubere quàm vri. Hoc idem erat & in Sara, quia defecerunt Sarræ fieri muliebria. Non enim erat in illa lasciuia muliebris, aut incontinentiæ dissolutio, neque in vsum libidinis præcipitabantur inuiti: sed vbi audiunt tantam posteritatis spem, & sobolis suę gloriã cœlo & sideribus exæquandam, vbi hæc audiunt non aspiciunt ad propria bona, ad continentiæ gratiam, ad membrorum mortificationem, sed hęc omnia quæ sibi lucra ducebant arbitrantur detrimenta, vt Christum lucrifaciant. Sed fortassis errasse me credis, quod cum de posteritate Abraham & seminis eius dicerem, non debuerim de Christo dicere. Non erramus, sed cum Apostolo loquimur. Ipse enim hæc de Christo dicta esse interpretatur cum dicit. Scriptum est: Gal.3. tibi dabo terram hanc & semini tuo. Non dixit, & seminibus, tanquam in multis: sed semini tuo, tanquam in vno, D qui est Christus. Vides ergo quomodo nos Apostolus docet sic dominum locutum esse ad Abraham, vt in semine suo Christum intelligeres debere sentiri: & ob hoc puto quod adiecerit Apostolus, & dixerit: Dans gloriam Deo. Non enim tantam gloriam Abraham potuisset efferre de natiuitate Isaac, quantam dare potuit gloriam Deo, si intellexit Christum de suo emortuo iam & vitiis defecato corpore nasciturum. Sed & tu si morifices mẽbra tua quæ sunt super terram, si abiecto omni feruore libidinis emortuum serues, & nullis obnoxium vitiis corpus, potes etiã tu fructus ex eo optimos generare, potes generare Isaac, quod est gaudiũ: & hic est primus spiritus fructus: potest semen tuum, & opera tua ascendere ad cœlum, & effici opera lucis, & stellarum fulgori splendorique conferri, vt cum dies resurrectionis affuerit, tanquam stella differas in claritate. Amplius adhuc dico: potes si tam purus mente, tam sanctus corpore, tam immaculatus actibus fueris, etiã ipsum generare Christum, secũdum illum qui dicebat, Filioli mei quos iterũ parturio donec formetur Christus in Gal.4. vobis: & sicut ipse de se dominus dicit: Qui fecerit voluntatem patris mei qui in cœlis est, ipse meus frater, soror, & 1.Tim.2. mater est. Quæ ergo erit mater Iesu, nisi cuius vulua emortua est? vt ita demum parturiat filios castitatis, sicut & mulier de qua dicit Apostolus: Salua autem erit per filiorum generationem, si permanserit in fide & castitate. Vnde etiã E pro his conuenienter additum puto: Et reputatum est ei ad iustitiam. Quomodo enim non ad iustitiam reputaretur ei, qui non solum in fide sed & in omnibus virtutibus perfectionem tenebat? Non est autem scriptum propter ipsum tantum, quod reputatum est ei ad iustitiam, sed & propter nos, quibus reputabitur credentibus in eum qui suscitauit Iesum Christum dominum nostrum à mortuis, qui traditus est propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram.] Hoc in loco quod dicit, Non propter ipsum tantum, intelligendum est de ipso: & iterum quod dicit, Sed & propter nos, hoc est & de nobis. Manifestum nanque est, quia hoc quod dicitur, Credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad iustitiam, non propterea Moyses scripsit vt Abrahã legeret, qui vtique olim fuerat defunctus: sed vt nos profectum fidei ex huiusmodi lectione patemus, intelligentes quia si nos ita credamus Deo vt ille credidit, etiam nobis reputabitur fides ad iustitiam credentibus in eum qui suscitauit Iesum dominum nostrum à mortuis. Vellem sane requirere quid est quod in hoc loco apostolus deum nominans, qui credidit, & cui Abraham credidit, non dixit credentibus in deum excel- F sum, vel credentibus in eum qui fecit cœlum & terram, vel in eum qui fecit angelos, cæterásque cœlestis gloriæ virtutes, sed ait, Qui suscitauit dominum Iesum à mortuis. Qua ergo de causa ad comparationem fidei Abrahæ titulus iste resurrectionis domini assumitur requiramus. Nunquid Abraham in eum crediderat qui suscitauit dominum Iesum à mortuis, cum Iesus tunc nondum fuisset resuscitatus à mortuis? Vellem ergo considerare quî visum sit Paulo promittenti nobis, quia sicut Abrahæ reputata est credenti fides ad iustitiam, ita & nobis reputabitur credentibus in eum qui suscitauit Iesum dominum nostrũ à mortuis. In quo ergo pro paruitate sensus mei illud aduerto, quod multo sit magnificentius in laudibus Dei resuscitasse Iesum dominum nostrum à mortuis, quàm fecisse cœlum & terram, creasse angelos, & cœlestes condidisse virtutes. Illud enim fuit facere quæ non erant, hoc autem reparare quod perierat. Illud fuit nondum deiecta instituere, hoc autem deiecta restituere. Illud deniq; iussione, hoc passione perfectum est. Sed huius tanti támque magnifici mysterij in fide Abraham forma & imago præcesserat. Ille enim crediderat cum offerre vnicum iuberetur, quia & à mortuis eum suscitare potens esset Deus: crediderat etiam quod non illi tantũ Isaac res tunc gereretur, sed & semini eius qui est Christus, plena sacramẽti veritas seruaretur. Inde denique gaudens vnicũ offerebat, quia in eo nõ interitum posteritatis, sed reparationẽ mundi, & innouationem

G totius creaturæ, quæ per resurrectionem domini restituta
Ioan. 8. est, cogitabat: & idem dicit dominus de eo: Quia Abrahā
pater vester exultauit vt videret diem meū, & vidit, & ga-
uisus est. Hic ergo competenter videbitur habita compa-
ratio fidei Abraham & eorum qui credunt in eum qui su-
scitauit dominum Iesum: quia quod ille futurum credidit,
à nobis creditur factum. Simul illud ostenditur, quod hæ-
reticis non placet, quia deus cui credidit Abraham, & fidē
eius dei iustitiam reputauit: ipse est qui & dominum Iesum
resuscitauit à mortuis, nec relinquitur locus vt alius deus
legis, alius domini nostri Iesu Christi pater intelligatur.
Sed adhuc requiramus, cum sint quam plurima quæ Chri-
stus esse dicitur: nam & sapientia, & virtus, & iustitia, &
verbum, & veritas, & vita ipse appellatur: cur potissimum
de resurrectione eius in fide nunc apostolus faciat mētio-
nem. Dicit in aliis idem apostolus, quia cum Christo coex-
citauit nos deus, & simul cum ipso sedere fecit in cœlesti-
bus. Hoc est ergo quod admonet. Si creditis Christum sur-
Eph. 2. rexisse à mortuis, credite etiam vosmetipsos cum ipso pari
ter surrexisse: & si creditis quia sedet ad dexteram patris in
cœlis, etiam vosmetipsos credite iam non in terrenis, sed
in cœlestibus collocatos: & si creditis vos Christo com-
Rom. 6. mortuos, credite quia & conuiuetis ei: & si creditis quia
Christus mortuus est peccato, & viuit deo, etiam vos mor-
tui estote peccato, & viuite deo. Et hoc est quod authori-
Col. 3. tate apostolica protestatur, & dicit. Si consurrexistis cum
Christo, quæ sursum sunt quærite, vbi Christus est in dex-
H tera dei sedens, quæ sursum sunt sapite, non quæ super ter-
ram. Quia qui hæc agit, hic se ostendit credere in eum qui
suscitauit Iesum dominum nostrum à mortuis: & huic ve-
re fides reputatur ad iustitiam. Neque enim possibile est vt
habenti in se aliquid in iustitiæ possit iustitia reputari, etiā
si credat in eum, qui suscitauit dominum Iesum à mortuis.
Iniustitia nanque cum iustitia nihil potest habere com-
mune, sicut nec lux cum tenebris, nec vita cum morte. Ita
ergo & credentibus quidem Christo, nec tamē deponen-
tibus veterem hominem cum actibus suis iniustis, fides re-
putari non potest ad iustitiam. Simili autem modo possu-
mus dicere, quia sicut iniusto non potest iustitia reputari,
ita nec impudico pudicitia, nec iniquo æquitas, nec auaro
liberalitas, nec impio pietas reputari potest, donec vetu-
sta vitiorum indumenta non abiicit & nouum se induat
hominem, qui secundum deum creatus est, & renouatur
in agnitione dei & imaginem eius qui creauit eum. Pro-
pterea enim & in sequentibus adiungit & dicit de domi-
no Iesu: Qui traditus est propter peccata nostra, & resur-
rexit propter iustificationem nostram: vt ostendat quia ea
pro quibus Christus traditus est, etiam nos abhorrere de-
beamus, & abiicere. Si enim propter peccata nostra tradi-
tum eum credimus, quomodo non alienum nobis & ini-
micum dicitur omne peccatum, pro quo redemptor no-
I ster traditus memoratur in mortem? Nam si in nobis ali-
qua rursum societas cum peccato aut amicitia fiat, osten-
dimus quod nihili ducamus mortem Christi Iesu, ample-
ctentes & sequentes ea quæ ille expugnauit & vicit, Idque
totum simul connectēs apostolus tanquam corpus ipsum
peccati, indumētum veteris hominis appellauit, quod de-
ponendum suadet his qui credunt ei qui suscitauit domi-
num Iesum à mortuis, vt abiecto indumento iniustitiæ in-
duant se dominum Iesum, quod est verum iustitiæ indu-
mentum, vt merito credentibus fides ad iustitiam repute-
tur. Traditus est ergo propter peccata nostra, & resurrexit
propter iustificationem nostram. Etenim si surreximus cū
Christo, qui est iustitia, & in nouitate vitæ ambulamus, &
secundum iustitiam viuimus, surrexit nobis Christus ad
iustificationem nostram. Si verò nondum deposuimus ve-
terem hominē cum actibus suis, sed in iniustitia viuimus,
audeo dicere quod nondum surrexit nobis Christus ad iu-
stificationem, nec traditus est propter peccata nostra. Si e-
nim hoc credo, quomodo illud amo, pro quo ille pertulit
mortem? Si hoc credo, quod ille ad iustificationem meam
surrexit, quomodo iniustitia placet? Iustificat ergo eos
Christus tantummodo qui nouam vitam exemplo resur-
rectionis ipsius susceperunt, & vetusta iniustitię atque ini-
quitatis indumenta, velut causam mortis abiiciunt. Sed il- K
lud vellem requirere, si pro hoc solo dicit apostolus: quia
non propter Abraham scriptum est sed propter nos, quod
dixit: Credidit Abraham deo & reputatum est illi ad iusti-
tiam: putas ne quod solus hic sermo ex omnibus quæ di-
cuntur de Abraham, non solum propter illum sed & pro-
pter nos scriptus est? An & alia aliqua videbuntur non so-
lum propter illum sed & propter nos scripta? An certe
omnia quæ dicuntur de ipso solo, sed & pro nobis dicun-
tur? Et non solum de Abraham, sed vide ne forte hæc eadē
etiam de Isaac similiter accipienda sint, vt quę de ipso scri-
pta sunt, non ipsum solum sed & nos aspiciant. Similiter
& de Iacob, & cæteris patriarchis. Nam quæ ratio videbi-
tur vt de Abraham quidem quæ scripta sunt, etiam ad nos
pertinere dicantur, non autem simili forma etiam de Isaac,
& de Iacob, & de Iuda, vel de Ioseph & cæteris? Quod si
nihil rationis videbitur cur de vno patriarcha hoc ita ac-
cipi debeat, & non etiam de cæteris, consequens erit vt de
omnibus quæ scripta sunt, nō solum propter illos qui tunc
erant, sed & propter nos conscripta videantur. In quo me
præcipue suadet ita sentire ille euangelij sermo, in quo do-
minus & saluator noster ad eos qui sibi dixerunt, quia pa-
ter noster Abraham est, respondit: Si semen Abrahæ esse- Ioan. 8.
tis, opera vtique Abrahæ faceretis. Nunc autem quæ-
ritis me occidere, hominem qui veritatem locutus sum
vobis, quam audiui à patre meo, hoc Abraham non
fecit. Per quod vtique ostendit, quia qui faciunt opera A- L
brahæ isti sunt filij Abrahæ: & propter illos scripta
sunt, quæ de Abraham scripta sunt. Hic autem iam sa-
pientis viri & à deo illuminati est intueri & perspicere quo-
modo vnumquodque opus quod de Abraham scribitur,
in semetipso videtur expleri. Verbi gratia, quod dictum
est ad illum: Exi de terra tua, & de cognatione tua, & de Gen. 12.
domo patris tui, & veni ad terram quam tibi ostendam:
quomodo & is qui de semine Abrahę esse ex operibus vult
videri, his debeat obsequi, quæ vtique sunt non propter il-
lum tantum scripta, sed & propter eos qui credunt in eum
qui suscitauit Iesum Christum dominum nostrum à mor-
tuis: & cum hæc impleuerit quomodo sperate etiam illud
quod subiungitur debeat, id est: Et faciam te in gentē ma-
gnam, & benedicam te, & magnificabo nomen tuum, &
eris benedictus, & benedicam benedicentes te, & maledi-
cam maledicentes te, & benedicentur in te omnes tribus
terræ, & iterum cum dicit scriptura, Abiit autem Abrahā
secundum ea quæ locutus est ei dominus: quomodo etiam
hoc non solum propter Abraham sed & propter nos scri-
ptum videatur, vt ambulemus secundum omnia quę locu-
tus est dominus. Sed & de Isaac, vel de cæteris quæ simili-
ter scribuntur, quomodo etiam ad nos pertinere videan-
tur. Non est autem pręsentis temporis omnia nos adduce- M
re in mediū, & singula quæque discutere, quo ordine etiā
in nobis qui credimus in eum cui credidit Abraham, quæ
de Abraham vel de cæteris sanctis in scripturis diuinis di-
cta vel facta sunt compleantur: sed in quantum præsentis
operis necessitas patitur, aperuimus viā qua latius qui in
scripturis exerceri desiderat, possit incedere. Hactenus de-
ratione fidei eius quæ ad iustitiā reputata est, & diuersitatū
legum obseruantia, ac prępurij circumcisionisque diuersi-
tate, disputationis sermo cucurrerit: nunc iam qualiter hi
qui ex fide, & non ex operibus iustificati sunt, informen-
tur ab apostolo, videamus.

CAPVT QVINTVM.

IVSTIFICATI igitur ex fide pacem habe-
mus ad eum per dominum nostrū Iesum Chri-
stum, per quem accessum habemus per fidem
in gratiam istam in qua stamus, & gloriamur
in spe gloriæ filiorum dei.] Apertissime enim per hæc quæ
intellexit quid sit ex fide & non ex operibus iustificari, ad
pacem dei quæ superat omnem mentem in qua & summa
perfectionis consistit, inuitat. Sed vt diligentius sensum
perspiciamus Apostoli, quid sibi velit pacis nomen, & eius
pacis

A pacis quæ per dominum nostrum Christum est, perquiramus. Pax dicitur vbi nemo dissidet, nemo discordat, vbi nihil hostile, nihil barbarũ geritur. Nos ergo qui aliquando fuimus inimici dei, sequẽtes hostem & tyrannum diabolum, nunc si illius arma proiecimus, & signum Christi & crucis eius vexilla suscepimus, pacem vtique habemus ad deum, sed per dominũ nostrum Iesum Christũ, qui nos per hostiam sanguinis sui reconciliauit deo, sicut scriptum est: Cum essemus inimici dei recõciliati sumus deo. Si quis ergo habet pacem ad deum, & recõciliatus est per sanguinem Christi, vltra nõ cogitat ea quæ inimica sunt deo. Vis autẽ audire quæ sunt ista quę inimica sunt deo? Paulus ipse te docet, qui ait: Sapientia carnis inimica est deo: legi enim dei non est subiecta. Si ergo carnaliter sapias, vel vitã tuam cupiditatibus carnis exponas, & affluentia delitiarum resoluas, aut si de legis intellectu carnaliter non spiritaliter sentias, & hæc assertionibus humana arte quæsitis, magis quã spiritali gratia & intellectu subtiliore defẽdas, per sapientiã carnis inimicus efficeris deo. Nec solus hæc Paulus in suis literis scribit: audi & Iacobum fratrẽ dñi similia-
Iacob.4. protestantẽ, cum dicit: Qui voluerit amicus esse seculi hu-
1.Ioan.2 ius inimicus dei constituetur. Sed & Ioannes pari spiritu attestatur: Filioli nolite amare ea quæ in mũdo sunt: quoniam omne quod in mundo est, concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorũ, & superbia vitæ, quæ non est
B ex deo. Igitur in quo hæc sunt, non potest habere pacẽ ad deum, sed rursum inimicitias suscitat, illas pro quibus soluendis Christus aduenit, sicut & idem Apostolus dicit de
Eph.2. Christo. Ipse est enim pax nostra qui fecit vtraque vnũ, & mediũ parietẽ sepis soluens inimicitias in carne sua, legem mandatorũ in decretis euacuãs, vt duos cõderet in semetipso in vno nouo homine faciens pacẽ. Quod si Christus aduenit vt inimicitias solueret, pacẽ faceret, ac dissidentes nos propter sepem malitiæ quam peccando texuimus, recõciliaret deo peccati sepe resoluta: qui iterũ ad peccata conuertitur, sine dubio rursus inimicitias reparat, & sepẽ dissensionis intexit, & per hæc opus Christi soluit, & crucem passionis eius euacuat. Sed nos iustificati ex fide pacẽ habeamus ad deum per dñm nostrum Iesum Christũ. Habeamus pacẽ vt vltra non aduersetur caro spiritui, nec legi dei obsistatur à lege membrorũ. Non sit in nobis est & nõ: sed vnũ dicamus omnes, eadẽ sapiamus, nec intra nosmetipsos, nec extrinsecus ad inuicem habeatur vlla dissensio, & tunc pacẽ habemus ad deũ per dñm nostrũ Iesum Christum. Illud enim certissime sciendũ est, quia omnis in quo est malitiæ vitium, nunquam potest habere pacem. Dum enim semper cogitat quomodo lædat proximum suum, dum semper nocendi artes requirit, nunquam mens eius
C in pace consistit. Quod si requiras à me quomodo iustus potest habere pacem qui impugnatur à diabolo, qui tentationum bella sustẽtat, ego ipsum magis supra omnes cæteros habere dixerim pacem. Vide enim Apostolus quàm obseruanter scribat. Non dixit, iustificati igitur ex fide pacem habeamus, & siluit, sed adiungit, Pacem habeamus ad deum: sciens quia bellum contra diabolum pacem patrat ad deum: & tunc magis in pacem dei venimus, quãdo aduersum diabolum persistimus contra peccata, & quã
Iacob.4. do aduersum carnis vitia dimicamus. Denique & Iacobus apostolus ita dicit: Resistite diabolo, & fugiet à vobis: appropinquate deo, & appropinquabit vobis. Vides et ipsum ita sensisse, quod tunc appropiet deo quando resistit diabolo. Pacem habeamus ergo ad deum per dominum nostrum Iesum Christũ, & addidit: Per quem & accessum ha-
Ioan.10. bemus in gratiam istã in qua stamus. Quomodo accessum habemus ad gratiã per dñm nostrũ IesũChristũ, ipse saluator dicit: Ego sũ ostiũ & nemo venit ad patrẽ nisi per me. Per ipsum ergo quia ostiũ est, accessũ habemus ad gratiã. Sed videamus quale est ostiũ, vt sciamus quales esse debeãt qui intrẽt per ipsũ, & accessum habeãt ad gratiã. Istud ostiũ veritas est, & per ostiũ veritatis non possunt introire mendaces. Et rursũ istud ostium iustitia est, & per ostiũ iustitię non ingrediũtur iniusti. Istud ostiũ dicit: Discite à me quia mitis sũ & humilis corde. Per ostiũ ergo humilitatis & mã

suetudinis: nec iracundus ingreditur, nec superbus. Si quis D
itaque est qui secundum apostoli verbum, per dominum Matt.11.
nostrum Iesum Christum, accessum vult habere in gratiã domini, in qua Paulus & si qui sunt similes ei, stare se dicit, oportet eum ab his omnibus quæ suprà memorauimus esse purgatum. Alioquin non patietur hoc ostium introire eos per se qui ea quæ à se aliena sunt gerunt, sed cõtinuo clauditur & transire per se non sinit dissimiles sibi. Hoc nimirum est quod & illis quinque insipientibus virginibus accidit, quæ quoniam oleum bonorum operum in vasculis suis non collegerãt, veniẽtes post moras, clausum ostiũ inuenerunt. Nec enim poterãt insipiẽtes animæ per ostiũ introire sapientiæ, & accessum habere in gratiã istam. Bene autẽ apostolus Paulus in gratia stare se dicit,
qui & alibi dixit: Abundãtius autẽ quã omnes illi labora- 1.Cor.15
ui: non autem ego, sed gratia dei mecum. Vnde si quis est
alius qui laboret abundantius, & qui glorietur in infirmi- 2.Cor.11
tatibus, qui in periculis sæpe versetur, periculis maris, periculis latronum, periculis in falsis fratribus, & in his omnibus ster semper in fide, iste similiter stare dicitur in gratia. Sed & quod sequitur, Et gloriamur in spe gloriæ dei, quale sit videamus. Mouet me cur non dixerit gloriari se in gloria dei, sed in spe gloriæ dei: in quo deesse quidem aliquid elocutionis videtur, ita vt subaudiri debeat, in spe
videndæ gloriæ dei. Edocet autem nos per hæc, sicut & a- 2.Cor.4.
libi ipse dicit, quia quæ sperantur æterna sunt, quæ autem
videntur temporalia. Nam vidisse dicitur & Moyses glo- E
riam dei, vidisse dicitur & populus in cõsecratione domus domini gloriam dei Israel. Sed de huiusmodi gloria quæ videri potuit, ausus est Paulus qui erat mysteriorum dei gnarus pronunciare, quod illa gloria destruetur quæ etiã in vultu Moysi videbatur, hæc autem gloria quæ speratur, de qua dicit, In spe gloriæ dei nunquam destruetur. Est
enim talis de qua idem Apostolus dicit loquens de Chri- Heb.1.
sto: Qui est (inquit) splendor gloriæ, & figura expressa Matt.5.
substantiæ eius. Huius ergo gloriæ videndę spem gerunt hi de quibus dictum est, Beati mundo corde quoniã ipsi deum videbunt: tunc cum iam aufugerit dolor & tri-
stitia & gemitus, & cum ea quæ in speculo nunc viden- 2.Co.3.
tur & ænigmate, destruentur, & manebunt illa quæ sunt facie ad faciem. Quod si cui forte videbitur huic expositioni nostræ illud econtrario obiici posse, quod ipse Apostolus dicit: Nos autem reuelata facie gloriã domini speculãtes, eadem imagine reformemur à gloria in gloriã tãquã à dñi spiritu, & dicit: quomodo adhuc spẽ gloriæ gerit, qui reuelata iam facie speculari se dicit gloriã dñi, & à gloria in gloriã reformari? vide si possumus hoc modo sol-
uere ꝙ obiectũ est. Differẽtias mihi videtur Apostolus o- F
stẽdere gloriarũ, & aliã fuisse gloriã quæ Moysi ministerio reuelata est, de qua iã in superioribus diximus: aliã fuisse q̃ in aduẽtu carnali saluatoris ministrata est, de qua dicit & Ioãnes in euãgelio: Et vidimus gloriã eius, gloriã tanquam
vnigeniti à patre, plenũ gratiæ & veritatis. De qua gloria Ioan.1.
non possumus dicere quod ipsa sit quæ speratur. Illa verò gloria quæ sperãda est, de qua iã in præsẽti loco dicit Apostol⁹, Gloriari in spe gloriæ dei, potest ipsa intelligi de qua saluator dicit in euãgelio: Cũ venerit filius hominis in gloria patris & sanctorũ angelorũ. Quod autẽ dixit, patris & sanctorũ angelorũ, non ꝙ dei patris & angelorũ vnã esse gloriã dicat, sed hoc mihi videtur ostẽdere, quod istæ gloriæ quæ vel per Moysen prioribus, vel nobis per aduẽtum carnis Christi delatæ sunt, non fuerũt angelorum, sed hominum, hominibus enim ministratæ sunt, & fuerunt eius mensuræ quas capere homines possent. Illa verò in qua filius hominis ad iudiciũ mũdi venturus est gloria patris, tãta erit quæ à solis angelis capi possit. Si verò etiam sanctorũ aliqui capaces illius gloriæ extiterint, illi nimirum erunt de quibus dicitur: quia erũt sicut angeli dei. Et hoc modo rectè de futura gloria quæ sperãda est, dictũ videtur, quod
filius hominis veniet in gloria patris & sanctorũ angelorũ Matt.24
id est quam non iam homines terreni, sed sancti angeli capere mereantur. Pro capacitate etenim mentium deus etiã dispensat magnitudines gloriarũ. Sed sicut istam gloriam

G quam vidisse se apostoli in euangeliis dicunt, gloriam tan-
quam vnigeniti à patre , plenum gratiæ & veritatis , nec
credere quis, nec capere potuit , nisi ex illa gloria quæ per
Ioan.1. Moysen in lege ministrata est, viam tenuisset intelligétiæ,
sicut contestatur ille qui dicebat ad Nathanael: Quẽ scri-
psit Moyses & prophetæ inuenimus Iesum à Nazareth : in
2.Cor.3. quo vtique ostendit , quia ex lege & prophetis illuminati
huius glorię quæ erat tanquam vnigeniti à patre lumen a-
spexerint : Ita & quod Apostolus dixit, quia reuelata facie
gloriam domini speculantes, eadem imagine transforma-
mur à gloria in glotiam tanquam à domini spiritu: intelli-
gi debet quod & qui istam gloriam vnigeniti reuelata fa-
cie, hoc est plenam fidei intelligentiæ contempletur , eadẽ
imagine qua de lege venit ad euangelia, & ad carnalem sal
uatoris aduentum, illuminato per fidem cordis intuitu, in
secundum nihilominus gloriæ aduentum , aciem mentis
1.Cor. 13 intendat, & à gloria præsenti ad futuram quę speratur glo-
riam transformetur . Vnde arbitror nec posse quempiam,
nec mereri futurę illius gloriæ fieri capacem, nisi iam hinc
vsum & meditationem quandam eius accipiat, secundum
quod Apostolus dicit in speculo & in ænigmate contuen-
do, vt ex hac imagine meditationis assiduæ, quam in carne
positus de diuina gloria gerit, paratior ad capacitatem ve-
H rę illius gloriæ per virtutem sancti spiritus transferatur.
Non solum autem sed & gloriamur in tribulationibus,
scientes quia tribulatio patiẽtiam operatur, patientia ve-
rò probationem, probatio autem spem . Spes autem non
confundit, quia charitas dei diffusa est in cordibus nostris
per spiritum sanctum qui datus est nobis .] Primus statim
sermo capituli huius ambiguitatis aliquid continet : non
enim habet in consequentibus aliquid ad quod referri de-
beat quod dixit: Nõ solum autem. Vnde vide si possumus
hoc modo ambiguitatem elocutionis absoluere. Quoniã
in superioribus multa nobis per dominum nostrum Iesum
Christum ptæstita esse perdocuit , vt quum dicit iustifica-
tos nos esse ex fide per dominum nostrum Iesum Christũ,
& per ipsum accessum habere in gratiam istam, per ipsum
etiam gloriari in spe gloriæ dei : ad hæc omnia quæ dicta
sunt, referri debere puto, Non solum autem hæc: Non so-
lum autem quæ supra dixi , sed & hoc quod gloriamur in
tribulationibus nostris, per dominum nostrũ Iesum Chri-
stum habemus. Cæteris enim in tribulatione tristantibus,
nos gratiæ ipsius virtute roborati , in tribulationibus glo-
riamur. Didicimus nanque nouam ex eruditione ipsius di-
sciplinam, vt per tribulationes bonum patientiæ capiam⁹:
habentes verò patientię bonum probabiles iudicemur: &
per patientiam multarum tribulationum probati, spem fu
turæ à deo remunerationis habeamus. Quæ spes quia cer-
I ta & vera est, non confundit sperantes . Fidem nanque &
spem consequitur charitas dei , quæ est omnium maxima,
& non solum replet mentem nostram , sed & abundat ac
diffunditur in cordibus nostris, pro eo quod non humana
à nobis arte quæritur, sed per gratiam sancti spiritus inun-
datur. Hęc secundum sermonis ipsius vel literæ consequẽ-
tiam ad apertionẽ apostolici eloquij explanata sint. Nunc
iam quid interior sensus contineat requiramus. Et primo
videamus de gloriatione quid dixit: Gloriam in tribulatio
nibus nostris. Sermo etiam gloriationis interdũ laudabili-
ter in scripturis, interdũ culpabiliter ponitur . Etenim qnũ
dicit Hieremias, Hæc dicit dominus: Non glorietur sapiẽs
in sapientia sua, nec fortis in fortitudine sua, neque glorie-
tur diues in diuitiis suis sed in hoc glorietur qui glori-
Hier.9. tur, intelligere & cognoscere me quia ego sum dominus
qui statuo misericordiam & iudicium & iusticiam super
terram : in vno eodémque capitulo gloriationem & lau-
dabiliter & culpabiliter posuit . Nam si quis (inquit) glo-
riatur vel in sapientia sua, vel in fortitudine, vel in diuitiis,
culpabiliter gloriatur. Si quis verò in agnoscẽdo dominũ
gloriatur, & in intellectu iudiciorũ eius, & misericordię &
iustitiæ, laudabiliter gloriatur. Cum ergo sermo iste ad v-
trunque respiciat , requirendum nobis est in quibus recta
gloriatio, & in quibus minus recta gloriatio sit. Quod ita
demum poterimus agnoscere, si naturas rerum cõpetenti
distinctione teneamus. Quod autem dicimus tale est: Om- K
nia quæ sunt vel aguntur, aut bona sunt, aut mala, aut in-
differentia. De quibus quãuis latior haberi debeat disputa
tio, tamen quantũ ad presentẽ locũ sufficit proferemus . Bo-
na illa cerru est proprie dici quæ ad virtutes animi pertinẽt,
& mala ea sola definiri quæ ad malitiam spectant, & cõtra
legem dei aguntur: cætera verò indifferentia esse, id est ne-
que bona , nec quæ ad virtutem animi pertinent , neque
mala nominanda , vt sunt diuitiæ , species corporis & for-
titudo vel proceritas, atq; ea quæ corporis vsibus seruiunt.
Si quis igitur distinctionem diuersitatis huius ignorat, &
gloriatur in his quæ non sunt vere bona, nec ad virtutẽ a-
nimi pertinẽt, culpabiliter gloriatur. Paul⁹ verò qui in his
erat peritissimus, quum dixisset, quia gloriamur in tribula-
tionibus nostris, ne forte putaretur in rebus indifferẽtibus
& mediis gloriari, reddit cõtinuo rationẽ, & ostẽdit quod
gloriatio sua quam in tribulationibus habet , ad virtutes
animi pertineat. Dicit enim : quia ttibulatio pro qua glo-
rior patiẽtiam operatur, patiẽtia verò probationẽ, proba-
tio verò spem, spes verò non confundit, quia charitas dei
diffusa est in cordibus nostris per spiritũ sanctum. Et in his
edocet quod per succedẽtes sibi virtutes gloriatio tribu-
lationũ vsque ad sancti spiritus cultũ ascẽdat, sicut & alibi
dicit: Qui gloriatur, in dño glorietur. Neque ergo in sapiẽ L
tia propria, neque in fortitudine, neque in diuitiis, sed in so- 1.Cor.1.
lo deo conuenit gloriari. Sed fortasse dices: Nũquid nõ sa-
piẽtia ad virtutes animi spectat? & quur culpabile dicitur
in sapientia gloriari? Vide ergo quàm astutus est scripturæ
sermo, qui impolitus videtur & agrestis . Non dixit, non
glorietur sapiẽs in sapientia, & siluit, sed ait: non glorietur
sapiens in sapientia sua. Qui enim in sua , & non in dei sa-
piẽtia gloriatur , culpabiliter gloriatur, quia & alibi dicit
propheta. Væ iis qui sapiẽtes sunt apud semetipsos, & in cõ-
spectu suo eruditi. Dei ergo sapiẽtia est deũ cognoscere, &
intelligere misericordiã eius & iudiciũ & iustitiã quã fecit
super terrã, in quo qui gloriatur, in domino gloriatur. Hu-
mana verò sapiẽtia non potest scire & intelligere dominũ,
neque agnoscere iudicia & misericordiam & iustitiã eius
quã fecir super terrã, & ideo indifferẽs est & media. Potest
enim fieri, vt ex hac humana sapiẽtia eruditus quis ad intel
ligentiã diuinæ sapientiæ paratior veniat, & in hac exerci-
tatus ad illã capacior fiat. Simili modo qui vtitur cæteris
quæ media esse diximus , fortitudine dũtaxat vel diuitiis :
quæ dum media sunt, hoc est dũ non in opere dei quis for-
tis est, neque in misericordiis pauperũ diues , gloriari ne-
que in fortitudine neque in diuitiis debet. Si verò ista quę
media sunt, ad animi vittutẽ & ad fructũ boni operis cõ-
uertãtur, gloriatione digna efficiũtur: sicut rursũ si ad ma-
lum opus cõferantur, vt per diuitias quis opprimat paupe M
rem, & per fortitudinẽ prosternat infirmũ, iã non hæc me-
dia, sed mala esse putãtur. Idcirco igitur natura sui indiffe-
rẽtia & media dicũtur, quia & ad malũ opus sociata mala
dici possunt, & bonis operibus iũcta, bona appellari. Sine
hac verò inclinatione ad alterũ è duobus qui ea bona di-
cunt , imperiti & ignari rationabiliũ definitionũ appella-
tionũque credendi sunt. Abusiue tamen & fabrũ dicimus
sapientẽ & gubernatorẽ & architectũ & mulierem texen-
di sapientem nominamus. Quod ergo in præsenti capitu-
lo Apostolus dicit, quia tribulatio patientiam operatur, si
patientiam vnam esse ex animi virtutibus constat, tribula-
tio sine dubio quæ virtutes animi parit, neque mala, neque
indifferẽs, sed bona appellãda est. Interim autẽ sicut supra
diximus, patientia virtus animi dicenda est, vt per patien-
tiam dicat probationem nostri fieri , & per probationem
spem dari: quæ vtique quoniam in deo sita est, qui virtutũ
omnium pater est, non confundit sperantem. Simul enim
cum spe & charitatis abundantiam tenet, quæ primo loco
quia maior omnium est charitas, spiritui copulatur. Quod
si quis nobis occurret, & dicat mediũ esse & indifferẽs tri-
bulationem, quoniam quidem inuenimus etiam malos &
impios tribulari: & nõ cõtinuo quia tribulãtur pro malis
actibus suis, virtus animi tribulatio eorũ reputãda est: vide
si possumus hoc modo respondere, quod tribulatio quidẽ
proprie

A proprie sanctorum est, impiorum autem & iniustorum tribulatio flagella appellantur. Denique in psalmo dicit: Multæ tribulationes iustorum. De istis autem ait: Multa
Psal. 34. flagella peccatorum. Et fortassis propterea tribulatio & angustia ad sanctos pertinent, quia ipsi sunt qui arctam viam & angustam incedunt, & propterea tribulati dicuntur. Quod etiam in domino, qui vera est via quam sancti incedunt, intellexisse apostolos arbitror, quum ad eū dicerent: Turbæ te comprimunt & coarctant magister. Tribulationes ergo iustorum, non solum eas debemus accipere quæ extrinsecus veniunt ex istis rebus quas indifferentes vel medias supra diximus, id est vel damnis vel languoribus, vel ex quolibet corporis circuitu: sed & in eo quod etiam in requie positi semetipsos affligunt, & atterunt resistendo voluntatibus suis, refrenando libidinem, coercendo licentiam, & omnia quæ ad bonum continentiæ pertinent profligando, secundum hunc ipsum qui dixit: Ma-
1. Cor. 9. cero corpus meum, & seruituti subiicio, ne forte cum aliis prædicauero ipse reprobus efficiar. Et hoc modo iustorū tribulatio non potest indifferens dici, sed aperte bona, per quam bona virtutis implentur. Iniusti verò etiam si tribulentur, quod magis à scriptura flagella diximus appellari, quoniam nihil in his ipsis flagellis & corruptionibus secundum virtutem animi gerunt, nihil ad patientiam ducunt, nec probationem per patientiam sperant, idcirco in illis non tribulatio quæ ad hæc bona peruenit, sed flagella
B vt scriptura voluit nominanda sunt, etiam abusiue aliquā-
2. Cor. 6. do & super iniustos dici tribulationis nomen inuenias. Vt autem scias quia iustorum tribulatio non angustat animi virtutem, sed potius dilatat, audi & ipse Paulus Corinthiis scribens quomodo ista distinguat: dicit enim ita: In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur: deiicimur, sed non perimus. Vides quoniam se tribulationem pati non in vno, sed in omnibus dicit, hoc est & in his quæ forinsecus accidunt, & ab aliis inferuntur, & in his quæ ipse intra semetipsum pro corporis continētia, & optimarum institutionum laboribus perfert: & propterea dicit: quia in omnibus tribulationem patimur, sed nō angustiamur. Neque enim angustiari potest qui virtutibus dilatatur. Et vt adhuc quod dicimus hoc modo clarius fiat, ipse
Phil. 4. Paulus scribit in consequentibus: Scio humiliari, scio & abūdare, & in omnibus, & ad omnia imbutus sum, & saturari & esurire, & abūdare & penuriam pati. Igitur si verū illud ꝙ superius dixi: In omnibus tribulationem patimur, certū est hoc ab eo indicari, quia & quū penuriam patitur, tribulatur, & quū abūdet, nihilo minus tribulatur. Tribulatur autem in penuria, quia deest: in abūdantia verò, quia semetipsum refrenat, ne per abundantiam resoluatur, vel ne minus competenter ea quæ videntur abundare dispenset. Sic & quum esurit, & quum saturatur, & quum per-
C sequutiones patitur, & quum in requie degit. Atque hoc modo qui in his omnibus tribulatur, rectè in tribulationibus suis gloriatur: ex quibus sine dubio nascitur patientia, quæ probabilis effecta pariat spem, quæ quum charitati coniuncta sit, spiritu sancto consocietur. Quod autem dixit: Charitas dei diffusa est in cordibus nostris, diligentius considerandum est in quorum cordibus dei charitas diffundatur. Ego puto quod in illorū qui iam non habent spiritum seruitutis iterum in timore, sed illorum in quibus perfecta charitas foras mittit timorem, & quibus spiritus adoptionis datur, qui clamet in cordibus eorum abba pater. Non est ergo cuiuscūque hominis nisi perfecti, & talis qualis erat Paulus, in cuius corde diffundatur charitas dei per spiritum sanctum. Sed & illud mihi considerandū videtur, vtrum ne hic charitatem illam dicat qua nos diligimus deū, an illā qua diligimur à deo, diffusam esse per spiritum sanctum in cordibus nostris. Et si quidem illa charitas qua deum diligimus intelligatur, sermo iste assertione non indiget: Si verò quia dixit effusam esse dei charitatem in cordibus nostris, ista potius intelligenda sit qua diligimur à deo, certū est quod velut summū & maximū donū sancti spiritus charitatem ponat, quod velut munere prius susceptto à deo per hoc ipsum diligere possimus deū, quòd diligimur à deo. Nam & ipse Paulus nominat spiritū cha- D
ritatis, & Deus charitas dicitur, & Christus filius charitatis appellatur. Quod si & spiritus charitatis & filius charitatis inuenitur, certū est quòd ex vno paternæ deitatis fonte & filius intelligendus est & spiritus sanctus, ex cuius abūdantia etiam sanctorum cordibus ad participationem capiendam diuinæ naturæ, sicut Petrus apostolus edocuit, a- 2. Pet. 1.
bundantia charitatis infunditur: vt per istud sancti spiritus donum compleatur ille sermo, quem dominus dixit: Sicut tu pater in me & ego in te, vt & isti in nobis vnum Ioan. 17.
sint: diuinæ scilicet naturæ participes effecti, in abundantia charitatis per spiritum sanctum ministratæ. Vt quid enim Christus cum adhuc essemus infirmi secundum tempus, pro impiis mortuus est? Vix enim pro iusto quis moritur. Nam pro bono forsitan quis audeat mori?] Plenius volens virtutes charitatis ostendere quam infusam in cordibus nostris dixerat per spiritū sanctum, quibus hoc causis intelligere debemus, exposuit. ‚Edocemur nos ꝙ Christus non pro piis, sed pro impiis mortuus est. Impij nanque eramus antequam conuerteremur ad deum: & Christus vtique mortem pro nobis antequam crederemus, excepit: quod proculdubio nō fecisset, nisi nimiam erga nos habuisset & abundantissimam charitatem, vel ipse dominus noster Iesus Christus moriendo pro impiis, vel Deus pater vnigenitum suum pro impiorum redemptione tradendo. Cum enim vix aliquis pro iusto moriatur, & dubitet vnusquisque mortem subire etiam si mortis iusta sit E
causa, quantus est hic, & charitas eius erga nos quanta pēsanda est, qui secundum illud tempus quo passus est, pro impiis & iniustis mortem perpeti non refugit? In quo vtique summę illius diuinæ bonitatis indicium est. Nisi enim esset hic ex illa veniens substantia, & illius patris filius, de quo dictum est, quia nemo bonus nisi vnus deus pater, tātam vtique erga nos bonitatem non potuisset ostendere. Vnde quia ex hoc tātę bonitatis indicia ipse esse hic agnoscitur bonus, pro hoc bono forsitan quis & audeat mori. Cum enim cognouerit vnusquisque tantam erga se bonitatem Christi, charitatémque eius habuerit in corde diffusam, non solum mori pro hoc bono, sed audacter mori desiderabit. Quod rebus ipsis & operibus sæpe videmus impleri, cum hi in quorum cordibus abundanter diffusa est charitas Christi, sponte etiam & cum omni audacitate semetipsos persecutoribus offerunt, & nomen Christi audiente mundo coram angelis & hominibus confitentur, vt non solum iniuriam pati pro nomine eius, sed & mortem pro hoc bono subire audeant: quamuis pro iusto quis perferat? Est enim amor vitæ huius tantus, vt etiam cum iusta causa mortis aduenerit, vix vnusquisque mortem patienter accipiat. Iusta autem causa mortis videtur cum naturæ legi defertur: & quamuis iustum sit conditioni mortalitatis, vix tamen amplectitur animus naturæ legibus ce- F
dere. Vix ergo pro iusto quis moritur. Nam pro bono audet quis mori, & audacter occumbit, præcipue si intellexit, quia cum adhuc secūdum tempus impij essemus & infirmi, ipse prior pro nobis mortuus est: & quomodo non qui hæc sibi ab illo præstita prius esse cognoscit, mortem quam ille malis impendit, hic bono reddet? Arguitur autem illorum error, qui hunc locum interpretandum putarunt, vt quod dixit, Vix enim pro iusto quis moritur, de deo legis quem iustum non etiam bonum dicunt, intelligi debere confirment, bonum autem Christum tāquam boni patris filium asseuerent. Sed quid agēt? quia inuenimus & in lege martyres multos: legant Machabæorum libros, 2. Mac. 6
vbi cum omnia instātia beata mater cū septem filijs martyrium suscepit, quique non solum martyrium patiēter excipiunt, verum & contumelias ingerunt in tyrannum: & videant si verum est quod dicunt, quia vix pro iusto quis moritur. Videant tres pueros in camino ignis ardentis cum omni fiducia pro fidei libertate coniectos, & dicant quia vix pro iusto quis moritur. Sola ergo mors est pro deo quæ cum omni audacia suscipitur: omnis autem reliqua mors vix toleratur, vix subitur etiam si iusta sit, & humanę conditionis legi condescendat.

G Commendat autem charitatem suam Deus in nobis, quoniam si dum adhuc peccatores essemus Christus pro nobis secundum tempus mortuus est, multo magis nuc ergo iustificati in sanguine ipsius salui erimus ab ira per ipsum.] Cum dixisset in superioribus, quia Christus secundũ tempus adhuc pro impiis mortuus est, nunc ostendere ex hoc vult Dei charitatis erga homines magnitudinem. Quia si erga impios & peccatores tanta extitit, vt pro salute horum vnicum filium daret, quanto magis erga conuersos, & emendatos, & vt ipse ait suo sanguine redemptos largior & diffusior erit? Non puto sanè quod otiosa sit apud Paulum varietas ista verborum, quod aliquando imfirmos, aliquando impios, aliquãdo peccatores nominat, pro quibus Christum mortuum dicit: & quamuis imperitum se fateatur in sermone, non tamen arbitror quod in his ille per imperitiam, sed profundam scientiam variauerit. Per hæc nanque nomina omne peccati colligitur genus. Aut enim non ignorans deum quis & volens seruare mandatum vincitur fragilitate carnis, & illecebris præsentis vitæ decipitur, & infirmus appellatur: aut sciens volésque contemnit mandatũ, & odit disciplinam Dei, ac proiicit sermones eius post se, & peccator nominatur. Atque ita Paulus qui se imperitum (vt iam diximus) sermone profitetur, in tribus his diuersitatibus vniuersa pro quibus Christus prædicatur, & mortuus esse commemoratur, H complexus est. Quod si interdum etiam ij qui sub lege sunt, & deum colere videntur, impij in scripturis diuinis nominantur, idcirco quod relinquentes deũ patrum suorum deos gentium colunt. Quod verò Paulus se cum peccatoribus numerat, qui in aliis dicit: Nos natura Iudæi, & non ex gentibus peccatores, humilitatis eius est virtus. Imitatur enim illum qui cum peccatum non fecisset, peccatum pro nobis factus est: & cum Deus esset, inter homines conuersatus est. Commendat ergo suam charitatem in nobis, hic commendat vel confirmat intelligitur, vel amabilẽ facit pro beneficiis præstitis. Quod enim Christus cum adhuc peccatores essemus, pro nobis mortuus est, spem nobis dat quod multo magis nos à peccato purgatos & iustificatos ab ira quæ imminet peccatoribus saluabit per ipsum: & qui alienos & inimicos ita dilexit, vt pro nobis ad mortem daret vnicum suum, multo magis suis effectis, & reconciliatis sibi, æternam salutem donabit. Quomodo autem Christus pro nobis mortuus sit, & quomodo cum sit agnus Dei, tulerit peccatum mundi, & infirmitates nostras portauerit, & pro nobis doluerit, sæpe à nobis dicta sunt in aliis locis: vbi adhibuimus & ea quę in secularibus historiis feruntur, quod etiã apud ipsos nonnulli pestilentias, vel turbines, aliáque his similia perhibentur morti se obiiciendo repulisse, & patriam vel gẽtem suam imminentis cladis excidio liberasse. Quæ qui-I dem quàm vere scripta sunt, vel quid rationis habeant, si vera sunt, Dei est nosse solius: Nullus tamen ipsorum de quibus ista narrantur, ne ficto quidem sermone totius mũdi peccata absoluisse perhibetur, nisi Iesus solus: qui cum esset in forma Dei, non rapinam arbitratus est esse se ęqualem deo, sed semetipsum exinaniuit, & secundum voluntatem patris forma serui suscepta, obtulit victimam pro vniuerso mundo, tradens sanguinem suum principi huius mundi, secundum sapientiam quam nemo principum huius mundi cognouit. Si enim cognouissent, nunquam dominum maiestatis crucifixissent: nec sanguis ille quem sitierant non tam sitim quam vires eorum extingueret, regnúmque destrueret: nec accideret eis illud quod dominus in euangelio dicit: Ecce nũc princeps huius mũdi iudicatus est, & illud: Ecce videbam Satanam sicut fulgur cadentem de cœlo. Multo ergo, inquit, magis iustificati nunc in sanguine eius, salui erimus ab ira per ipsum. In superioribus quidem dixerat: Iustificati igitur ex fide pacem habeamus ad deum, & nunc dicit: Multo magis nunc iustificati in sanguine ipsius salui erimus ab ira per ipsum. Ex quo ostendit, quod neque fides nostra sine sanguine Christi, neque sanguis Christi nos sine fide nostra iustificat. Ex vtroque tamen multo magis sanguis Christi quàm fides

Ioan. 12. *Luc.* 10.

nostra iustificat. Et ideo mihi videtur cum in superioribus simpliciter dixerit iustificati ex fide, hic addidisse, multo magis ergo nunc iustificati in sanguine eius, vt doceret, quia ab ira ventura etiam si fides nostra nos saluet, etiam si opera iustitiæ, super hæc tamen omnia multo magis sanguis Christi saluos nos faciat ab ira ventura. Ira verò dei quomodo intelligi debeat, in secundi à nobis psalmi expositione plenius dictũ est, & quomodo possit impleri quod scriptum est, vt salui efficiamur fugientes ab ira ventura, & iram quidem fugientes, ita vt non nos comprehendat, sectantes verò iustitiam, pietatem, fidem, charitatem, patientiam, mansuetudinem, & cætera his similia. Ista itaque est, cui traditur vnusquisque pro mensura & merito peccatorum, deo tamen secundum quod scriptum est in septuagesimoseptimo psalmo non accẽdente omnem iram suam. Quis enim sufferre posset si omnem aduersum peccatores accenderet dominus, cum terribile sit illud quod in Cantico Moysi pronunciatur, vbi dicit: Quia ignis accensus est ex furore meo, ardebit vsque ad infernum inferiorem: comedet terram & nascentia eius, conflagrabit fundamenta montium? Intuere ergo quia ignis iste qui de ira vel de furore domini accenditur, terram & infernum inferiorem comedit & opera terrena consumit: conflagrat etiam non excelsa montium, sed fundamenta, id est non sublimes animas, neque celestes sensus, sed humi atque in terram deiectos, vel etiam in profundum terræ vt sunt montium fundamenta demersos. Paululum ergo etiam de terra oportuit differi, vt apertius nosceretur, à quibus nos malis Christi sanguis eripuit. Si enim cum inimici essemus, reconciliati sumus deo per mortem filij eius, multo magis reconciliati salui erimus in vita ipsius. Non solum autem, sed & gloriamur in deo per dominum nostrum Iesum Christum, per quem nunc reconciliationem accepimus.] Quod dicit Cum inimici essemus, reconciliati sumus deo, euidenter ostendit non esse aliquã substantiam, quæ secundum definitionem Marcionis, vel Valentini naturaliter inimica sit deo: alioquin si quod inimicum est, naturæ esset, & non voluntatis, reconciliationem vtique non haberet. Vbi autem ex inimico quis amicus efficitur, certum est quod dum ea opera agit quæ non amat Deus, inimicus est dei, & vnusquisque tam grauis efficitur, & tam odibilis inimicus, quantum multiplicauerit opera inimicitiis digna. Sũt ergo mensurę & gradus quidã in his peccatorum qualitate vel quantitate distincti, qui inimici sunt deo. Vnde & ille qui supra omnes peccauit, à Paulo vltimus inimicus destruẽdus esse memoratur. Versa autem vice & ordine etiam eos qui reconciliati sunt per mortem filij eius, amicos haberi certũ est: & esse aliquem ita amicum, sicut Moyses amicus Dei appellatus est, esse quoque alios de quibus dicit saluator: Iam non dicam vos seruos, sed amicos. Credo autem esse adhuc magis familiares aliquos in cœlestibus amicos apud deum, vel illos qui semper vident faciem dei, vel eos qui semper astant in cóspectu altissimi: vt sicut suprà diximus esse quendam nouissimum inimicum: ita & ibi pro virtutũ meritis habeantur aliqui summi amici. Cum ergo ita hæc sint, nescio si is qui adhuc in his operibus est quæ odit Deus, & pro quibus inimicitiæ sunt inter deũ & homines, recóciliatus deo per sanguinẽ Christi merito dicatur. Quomodo enim reconciliatus est, qui causam inimĩci secũ gerit? Paulus ergo merito de se & sibi similibus dicit, quia cum inimici essemus, reconciliati sumus deo per sanguinem filij eius. Grãdis pudor est, vbi talis reconciliatio facta est, vbi inimicitias inter deum & homines, non sermo peccatoris, sed sanguis intercessoris absoluit, iterũ nos conuerti ad inimicitias, & agere ea quæ odit ille, quem nobis nisi effusio sanguinis sacri recóciliauerat nemo. Plenius autem etiam ad Ephesios ipse Paulus scribens de ratione reconciliationis & inimicitia ac profusione sanguinis Christi commemorat: quæ si his iungamus aperire locum præsentis capituli facilius possunt. Ait ergo ita: Propter quod memores estis vos, qui aliquando gentes in carne dicebamini pręputiũ ab ea quæ dicitur circũcisio in carne manu facta, quoniam

K L M

Deut. 32. *1. Cor.* 15. *Ephe.* 2.

A niam eratis illo tempore sine Christo alienati à conuersatione Israel, & peregrini promissionis testamentorũ eius, spem non habentes, & sine deo in hoc mundo. Nunc autẽ in Christo Iesu vos qui aliquando eratis longe, facti estis prope in sanguine Christi. Ipse est enim pax nostra qui fecit vtraque vnum, & mediũ parietem maceriȩ soluens inimicitias in carne sua, legem mandatorum in decretis euacuans, vt duos cõderet in semetipso, in vno nouo homine faciens pacẽ, vt reconciliaret vtrosque in corpore deo, per crucem interficiens inimicitias in semetipso: & veniens euangelizauit pacem nobis qui longe, & pacem iis qui prope, quoniam per ipsum habemus accessum vtrique in vno spiritu ad patrẽ. Sed pręcipue in his illud ad patrem obserua, quod Christus medium parietem maceriæ soluit in carne sua, id est inimicitiam, & quod reconciliauit vtrosq; in vno corpore deo per crucem, & quod interfecit inimicitiam in cruce. In quo non sine causa mihi Paulus secũdo videtur inimicitiam nominasse, & in vno quidem dixisse quod soluerit inimicitiam Christi in carne, in secundo verò interfecisse eam in cruce. Soluere nanque mihi videtur in his qui adhuc certamen gerunt aduersus peccatum, & repugnant ei pro viribus: interficere verò in his qui peccatum iam nequaquam omnino recipiunt, sed omni ex parte membra sua mortificauerunt peccato: Ex quibus erat & *Gal.2.* B ille qui dicebat, Christo crucifixus sum, viuo autem iã non ego, viuit verò in me Christus. Hoc ergo modo etiã Christus occidit inimicitiam in carne sua, cum morte suscepta exemplum dedit hominibus vsque ad mortẽ resistere aduersum peccatum: & ita demũ resoluta inimicitia in carne sua, recõciliauit per sanguinem suum homines deo, eos duntaxat qui inuiolatum reconciliationis fœdus vltra non peccando custodiunt. Igitur mors eius mortem inimicitiæ dedit ei quæ erat inter nos & deum, & recõciliationis initium. *Rom.6.* Resurrectio autẽ ipsius & vita salutẽ credẽtibus cõtulit, sicut & alibi apostolus dicit de Christo: ꝙ enim mortuus est peccato, mortuꝰ est semel, quod autẽ viuit, viuit deo. Peccato mortuus dicitur, non suo: neq; enim peccatũ fecit: sed ipsi peccato mortuꝰ, id est velut morte sua peccato intulit mortẽ. Viuere autẽ dicitur deo, vt & nos nõ nobis, neq; nostræ voluntati, sed deo viuamus, vt ita demũ in vita ipsius salui esse possimus, secundum eum qui dixit: Viuo autẽ iam non ego, viuit verò in me Christus. Quod verò vt similiter in superioribus posuit: Nõ solũ autẽ, sed & gloriamur in deo: & nihil addidit ad non solũ autẽ, similiter vt superiora intelligendũ est de his dictum quæ suprà cõprehensa sunt: id est, pro non solũ cum inimici essemus, reconciliati sumus deo per mortem filij eius, & non solum C in vita ipsius salui erimus, sed & nunc gloriamur in deo, per dominũ nostrũ Iesum Christum, per quẽ recõciliationem accepimus. Non autẽ sine causa addidit nũc, cum potuisset dicere, per quem reconciliationem accepimus: sed vt ostenderet gloriationẽ nobis non solum in futuro, sed & in præsenti datam de agnitione dei, & emendatione vi- *1.Tim.4.* tæ, & errorum correctione, sicut & in aliis item apostolus dicit: Spem habentes & præsentis vitæ & futuræ. Præsentis quod honestior & emendatior est, futuræ ꝙ æterna est.

LIBER QVINTVS.

PRopterea sicut per vnum hominem peccatum in hunc mundum intrauit, & per peccatum mors, & sic in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccauerũt. Vsque ad legem enim peccatũ in hoc mũdo. Peccatũ autẽ non imputabatur, cum lex non esset. Sed regnauit mors ab Adã vsq; ad Moysen, etiã in eos qui peccauerũt in similitudinẽ præuaricationis Adę qui est forma futuri.] Posteaquã edocuit differẽtiã fidei & legis & eorũ qui per fidẽ iustificantur, atq; eorũ qui promissiones quæ ad patres factæ fuerunt, nõ possunt sperare per legẽ: cũmq; aperuisset arcani secreta mysterij, quod cũ inimici essemus deo, per mortem filij eius reconciliati sumus, nunc & causas, vel cur inimici fuerimus, vel cur morte filij dei indiguerit ista reconciliatio cõsequenter exponit: D vt intuentes quãta nobis præstiterit Iesus, imò pro nobis quãta pertulerit, radicatiore erga eum fide, & inseparabili charitate teneamur. Ideo ergo licet non vsquequaque patefactum, indicat tamen nobis & alterius secreti rationem dicens: Propterea sicut per vnũ hominẽ mors introiuit in hunc mundũ & cętera. Sed priusquã ad explanationem totius capituli veniamus, pauca de eo qui videtur in consequẽtibus ipsius eloquij defectu, dicenda sunt. Vbi enim dicitur: Propterea sicut, necessariũ videtur quod addi debeat adimpletio quędã, vt dicatur, ita & illud vel illud, vt & ipse in nonnullis aliis locis scribit: verbi gratia, cum dicit. Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes viuificabuntur. Hic autem dum dixerit: Si- *1.Cor.15.* cut per vnum hominem peccatum introiuit in hunc mundum, & per peccatum mors, & ita in omnes homines pertransiit: non retulit vt diceret, verbi causa, ita & per vnum hominem iustitia introiuit in hunc mundum, & per iustitiam vita, & sic in omnes homines vita pertransiit, in qua omnes viuificati sunt, hoc enim videbatur propositi eloquij sensus expetere, secundum ea quæ in aliis ipse proloquitur. Neque enim multum differt illud quod alibi dicit: Sicut enim in Adam omnes moriuntur, & quod hic dicitur: Propterea sicut per vnum hominem peccatũ in hunc mundũ introiuit, & per peccatũ mors, & ita in omnes ho- E mines pertransiit, in quo omnes peccauerunt, Et iterum quod dixit: ita in Christo omnes viuificabuntur, nihil differt ab eo sensu, quẽ deesse elocutioni dixisset intellectui legẽtis relictũ. Sed mihi videtur Paulus qui dicit: quia sufficientia nostra ex deo est, qui idoneos nos fecit ministros noui testamenti, & qui iteru dicit: Aut documentũ quæritis eius qui in me loquitur Christus? non per hæc defectũ passus eloquij, sed prospexisse aliquid vtilitatis, quo etiam si intelligi deberẽt ea quæ deesse elocutioni & subintelligenda diximus, tamen propter negligentiores quosque si forte resolui possent, si audirẽt quod sicut mors in omnes homines per peccatum, ita & in omnes homines pertransiit vita per Christum, cõsiderauit palàm hęc dici & publice non debere, simul & illud ostẽdens, quod etiã si per vnũ hominẽ iustitia introiuit in hunc mundum, & per iustitiã vita in omnes homines pertransiuit: tamen non hoc in pręsenti statim contingere, nec otiosis accidere, sed his qui multo labore & sudore potuerint quæ occulta sunt quærere, pulsare quę clausa sunt, desiderare quæ abscõdita sũt. Denique & in eo capitulo, quod pro similitudine horũ dictorũ in medio adduximꝰ, id est, Sicut enim in Adã omnes moriũtur, non dixit, ita & in Christo omnes viuificati sunt aut viuificantur, sed viuificabuntur, vt ostenderet quidem F præsens tempus esse laboris & operis, in quo per bonã cõuersationem merita cõquirantur, futurũ verò esse in quo viuificabuntur hi qui in præsenti vita Christo cõmoriuntur, sicut & alibi idem dicit apostolus: Si enim commori- *2.Tim.2* mur, & conuiuemus. Et ideo etiã in pręsenti loco dissimulat exequi, & adimplere sermone ea quę sensu & cõsequentia videntur intelligi. Alius fortasse dicit, quia hoc quod videtur deesse in his quæ suprà diximus secundũ elocutionis ordinem, tarde quidem, sed in posterioribus redditur, vbi dicit: Sed non sicut delictum, ita & donatio. Si enim vnius delicto mortui sunt multi, multo magis gratia dei & donum gratia vnius hominis Iesu Christi in plures abũdauit: & asserit ex his cõpleta esse quæ defuisse in superioribus videbantur: nec multum interesse quod ibi in omnes homines dixerit pertransisse peccatum, hic verò donum & gratiam Iesu Christi in plures abũdasse, cum & omnes homines plures esse intelligantur, & plures omnes intelligi non videatur absurdum, maxime cum in subsequentibus dicat apertius: Sicut per vnius delictum in omnes homines in condemnationem, ita & per vnius iustitiam in omnes homines ad iustificationem vitę. Et vt euidentius ostenderet omnes homines, & multos homines idem esse, addidit his. Sicut enim per inobedientiã vnius hominis peccatores constituti sunt multi, ita & per vnius obedientiam iusti

G constituentur multi. Et quod superius omnes dixerat homines, hic eodem sensu multos nominauit. Nisi si quis dicat, quod magis permiscere & confundere volens apostolus id quod superius aperuerat, ne (vt diximus) dissolueret ac relaxaret audientes, eos quos ante omnes dixerat, hic plures nominauit, vt & illud quod omnes dixit, ad eos tātummodo traheretur, qui donum Christi gratiæ consecuti sunt, qui tamen non pauci, sed plures sunt. Etenim moris est apostolo Paulo, cum de benignitate Dei, & ineffabili eius bonitate aliqua patefecerit, rursum propter negligentiores quosque auditores paululum velut exasperare quę dixit, & metum aliquem remissioribus intentare, vt cum de fine omnium Corinthiis disputans ait: Sicut enim in Adam moriuntur, ita & in Christo omnes viuificabuntur, & paulo post: Deinde finis cum tradiderit regnū Deo & patri, & cætera. Pro quibus verens ne quis diuitias bonitatis Dei, & patientiæ, & longanimitatis contemnens, secundum duritiam suam & cor impœnitens thesaurizaret sibi iram in die iusti iudicij Dei, addidit post illa quę de fide dixerat: Nolite seduci. Corrumpunt mores bonos col-
1.Cor.15 loquia mala. Expergiscimini iusti, & nolite peccare. Ignorantiam enim Dei quidam habent, ad confusionem vobis dico. Agit ergo tanquam prudens dispensator verbi: & cū venerit ad ea loca, in quibus de Dei bonitate dicēdum est,
H propter segniores quosque & occultius hæc & obscurius profert, ne forte (vt diximus) diuitias bonitatis eius & patientiæ & longanimitatis contemnāt, & iram sibi thesaurizent in die iræ, in quam necesse est incurrere omnem qui huiusmodi gesta thesaurizauit, etiam si post hæc Iudæus quis fiat. Sed & quod ait: Vsque ad legem autem peccatū in hoc mundo, peccatum autem non imputatur cum lex non est, hoc videtur ostendere, quod vsque ad legem, hoc est vsquequo Christus veniret qui tollit peccatum mundi, peccatum erat. Manifestum est autem peccatum non posse imputari, vbi lex non est quæ arguat peccatorem.

Regnauit autem mors quæ per peccatum fuerat ingressa, vsque ad Moysen, hoc est vsquequo lex permansit in eos qui peccauerunt secundum similitudinem peccati Adam, per quem mors ipsa accepit ingressum, qui Adam forma futuri est, non secundum quod præuaricatus est, sed secundum hoc quod sicut per ipsum mors, ita per nouissimum Adam vita ingressa est in hunc mundum: & sicut per illum in omnes homines condemnatio, ita & per Christum in omnes homines iustificatio. Hæc de ipsius eloquij apostolici continentia dicta sint. Videamus nunc quid etiam interior habeat intellectus. Sed & illud primo in loco admonendum puto, quòd videtur mihi apostolus Paulus in
I his pręcipue locis quæ nunc habentur in manibus, ita & quodammodo hoc loqui, velut si quis fidelis famulus & prudēs à rege magno & domino suo introducatur in thesauros regios, & ostendantur ei diuersa & magna domicilia, quorum aditus varij & incerti, ita vt ei per alium ingressus, & per alium ministretur egressus, interdum autem ex diuersis ingressibus ad vnum conclaue veniatur, vt sæpe in terris quædam videmus extructa palatia: ostendatur etiam huic qui circumducitur fideli famulo thesaurus argenti regij, & alius auri, lapidum quoque & margaritarū, variorúmque monilium, purpuræ etiam regiæ locus, & alius diadematum, demonstrentur adhuc reginæ thalami in multis diuersisque mansionibus positi, & tunc singula hæc non penitus ad integrum patentibus ianuis referentur, sed ex parte subapertis, aut agnoscat quidem thesauros dominicos, & regias opes, nec tamen ad liquidum & ad perfectum singula quæque cognoscat. Post hæc verò iste seruus qui fidelis habitus est vt ei rex & dominus opum suarum magnitudinem faceret innotescere, mittatur vt exercitum congreget, delectum habeat, milites probet, pro eo quidem quia fidelis est, vt plures inuitet ad militandum, maiorem exercitum congreget regni, necessitatem patietur referre ex parte quæ viderit, & rursum quia prudens est, & scit necessarium esse abscondere mysterium regis indiciis quibusdam magis quam relationibus vtetur, ita vt potentia quidem regis non lateat, ordinis tamen atque ornatus palatij & habitus, occulta maneat dispensatio. Ita ergo (vt dixi) videtur mihi etiam Paulus Aposto- K
lus in his sermonibus facere, non solum pro eo quod & ipse dicit, quia ex parte sciat, & ex parte cognoscat, sed & propter nos qui nec ea quidem quæ ex parte scit capere possumus, temperare sermonem, & vniuscuiusque conclauis mysterium singulis aut vix binis perstringere & sub aperire sermonibus: & nunc per vnum aditum ingressus per alium digredi, nunc ex alio ingressus ad aliud conclaue concurrere, ita vt si requiras eum illo aditu quo ingressus est, non inuenias egressum. Hæc ergo prius de his quæ Paulus scribit, in mente nostra atque animis ordinantes, nunc iam ad inspicienda & contuenda ea quæ in manibus habentur pro viribus conuertamur. Et primo videamus quomodo per vnum hominem peccatum introiuit in hūc mundum, & per peccatum mors. Fortassis enim requirat aliquis, si ante Adam mulier peccauit, de qua dicitur, quia seducta in præuaricatione facta est, & rursum ante ipsam peccauit serpens: Peccauit enim cum dixit mulieri, Gen. 3.
Vt quid hoc dixit Deus, vt non manducetis de omni ligno Paradisi? & iterum peccauit cum dixit: Scit enim Deus quia quacunque die manducaueritis ex eo, aperiētur oculi vestri, & eritis sicut dij scientes bonum & malum: Si ergo ante Adam mulier peccauit, & ante mulierem serpens, & 1.Tim.2.
in alio loco dicit apostolus: Quia Adam non est seductus, mulier autem seducta est, quomodo per vnum hominem, L
& non magis per vnam mulierem videbitur introisse peccatum? A muliere enim initium peccati, & ante mulierem a serpente siue á diabolo, de quo dicitur in euangelio, quia ille homicida erat ab initio. Sed vide in his apostolum naturæ ordinem tenuisse, & ideo quoniam de peccato loquebatur, ex quo mors in omnes homines pertransierat, successionem posteritatis humanæ quæ huic morti succubuit ex peccato venienti non mulieri ascribit, sed viro. Non enim ex muliere posteritas, sed ex viro nominatur, sicut & ipse in aliis dicit: Non enim est vir ex mu- 1.Cor.11
liere, sed mulier ex viro, & iterum: Sicut enim mulier ex viro, ita & vir non ex muliere, sed per mulierem, & ob hoc mortalis posteritas, & corporalis successio, viro potius auctori & non mulieri deputatur. Sed vt adhuc euidentius fiat quod dicimus, addemus etiam hoc quod idem apostolus ad Hebræos scribit: Sed & Leui qui decimas Heb.7.
accepit, decimatus est. Adhuc enim in lumbis erat patris Gen. 14.
Abrahæ, cum obuiauit ei Melchisedec regresso à cæde regum. Si ergo Leui qui generatione quarta post Abraham nascitur, in lumbis Abrahæ fuisse perhibetur, multo magis omnes homines qui in hoc mundo nascuntur, & M
nati sunt, in lumbis erant Adæ, cum adhuc esset in Paradiso, & omnes homines cum ipso, vel in ipso expulsi sunt de Paradiso, cum ipse inde pulsus est, & per ipsum mors quæ ei præuaricatione venerat, consequenter & in eos pertrāsiit qui in lumbis eius habebantur, & ideo rectè apostolus 1.Cor.15.
dicit: Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes viuificabuntur. Neque ergo ex serpente qui ante mulierem peccauerat, neque ex muliere quæ ante virum in præuaricatione facta est, sed per Adam ex quo omnes mortales originem ducunt, dicitur introisse peccatum, & per peccatum mors. Sed hic nimirum est vnus homo per quem peccatum introiuit, & per peccatum mors, quem & alibi ipse Apostolus dicit primum hominem de terra terrenum, secundum verò de cœlo cœ- Ibid.
lestem, cum hortatur nos abiecta imagine terreni, imaginem portare cœlestis: id est vt secundum verbum Dei viuentes renouemur, & reformemur secundum interiorem hominem ad imaginem Dei qui creauit eum. Hic ergo homo qui iam reformatur & reparatur ad imaginem Dei, neque terrenus, neque in hoc mundo est, sed in cœlis esse dicitur conuersatio eius: & ideo secundum eum qui dicit: Vos autem non estis de hoc mundo, mors in eum non potest pertransire: Qui autem adhuc in hoc mundo est, terrenus est, ac terreni imaginem portat, de ipso dicitur, quod per eum peccatum in hunc mundum introiuit, & per peccatum mors. Quod si peccatum & mors

in

A huc mundum introiuit,& in hoc mũdo habitat, certum est alienos à morte & à peccato esse eos, qui per Christũ, vel cum Christo mortui sunt huic mundo, & cum ipso resuscitati, cum ipso etiam in cœlestibus sedere meruerunt, conuersationem non in hoc mundo, sed in cœlis habētes. Vnde pari consequentia ostenditur, quod omnis homo primo de terra terrenus est, sicut idem apostolus alibi dicit,cum imagine terreni ambulat,& secundum imaginem terreni ambulat,carnem cogitat, & quæ carnis sunt sapit, & vix aliquando est vt conuertatur ad dominum, & spiritu dei agatur, atque effectus spiritalis fiat nouissimus Adã in spiritu viuificante. Require sane quoniam per vnũ hominem in hunc mundum dicit introisse peccatum,& certum est quia hic mundum terrenum hunc appellat locum in quo homines habitant, si in nullo alio loco introiuit peccatũ,neque in his locis inuenitur,vbi spiritalia nequitię in cœlestibus nominatur. Sed & illud apud temeipsum pertracta,vnde in hunc mundum introiuit peccatum, aut vbi erat priusquam huc introiret,aut si omnino erat, vel si fuit ante illud ad quem dicitur, Vsquequo inuentæ sunt i-
Mich. 1. niquitates in te,& propter hoc proiicite in terram: nobis autem de his non est tutum plura disserere,cum videamus apostolum vix singulis hæc pertransisse sermonibus. Per vnum hominem peccatum introiuit in hunc mundum. Mundus autem (vt diximus) intelligendus vel locus in quo habitant homines, vel terrena & corporalis vita, in qua mors habet locum. Cui mundo, hoc est terrenæ vitæ
B crucifixos se dicunt sancti, & mortuos. Et per peccatum, inquit, mors. Illa sine dubio mors de qua & propheta dicit, quia anima quæ peccat ipsa morietur: cuius mortis hanc corporalem mortem vmbram merito quis dixerit. Quocunque enim illa incesserit,hanc necesse est subsequi, velut vmbram corpus. Quod si obiiciat quis quia saluator peccatum non fecit,nec mors in eo fuit animæ per peccatum,& tamen mortem sustinuit corporalem: Respondebimus ei:quia saluator sicut cum ipse peccatum non fecerit, pro nostra tamen salute per assumptionem carnis ipse dicitur factus esse pecatum:ita & cum mortem istam nulli deberet,nec ei esset obnoxius, pro salute tamen nostra hanc velut vmbrã illius susceptæ dispensationis,quam suprà diximus,sponte non necessitate suscepit: sicut ipse dixit:Potestatem habeo ponendi animam meam, & pote-
Ioan. 10. statem habeo iterum sumendi eam. Sed videamus quomodo in omnes homines pertransiit mors. In quo omnes inquit peccauarunt. Absoluta sentētia pronunciauit apostolus in omnes homines mortem pertransisse peccati in eo in quo omnes peccauerunt,sicut & alibi: Omnes enim peccauerunt,& egent gratia dei.Et ideo etiam si Abel illum iustum dixeris,non potest excusari.Omnes enim pec-
Rom. 3. cauerunt.Cur enim post dies obtulit,& prius Cain obtulit hostiam ex primogenitis,& non ante ipsum,& non sta-
C tim?Etiam si Enos dicas,qui sperauit inuocare nomen domini.Sperauit,& cur non inuocat statim,sed dissimulat& moratur?Etiam si Enoch dicas, non scribitur placuisse vsquequo generaret Matusalem.Matusalem autem interpretatur emissio mortis. Ex quo ostenditur, quia mors ista quæ in omnes homines pertransiit etiam in ipsum transierit,sed vix aliquando sensit esse intra se mortem, & cōuersus ad dominum emisit eam à se, & abiecit per pœnitentiam:& ideo Matusalē dicitur genuisse,quod à se mortem quæ eum obsederat abiecisset. Recte ergo quod iam morti non esset obnoxius, sed abiecisset eam à se & effugasset,dicitur quod transtulerit illum deus, vti ne videret mortem.Sed & de Noe si requiras attētius,inuenies quod
Gen. 6. quingentesimo demum anno scribitur de eo,quia Noe inuenit gratiam in conspectu domini dei,& quia iustus erat in generatione sua,& quia placuit deo:quod vtiq; si prius meruisset, nunquam id opinor scriptura diuina siluisset. Sed & si quis velit quod bibit vinum & inebriatus est ac
Gen. 9. nudatus,reputare,inueniet ex his omnibus non immerito ab apostolo dici:In quo omnes peccauerunt, etiam si euigilauit Noe à vino suo. Quid autem dicam & de Abrahã
Gen. 12 cui dicitur, Exi de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui? Quod vtique non diceretur, si in domo D
patris deo placere potuisset. Sed nō opus est cũ ingenti periculo in his singulos quosq; enumerare sanctorũ, cũ sufficiat & apostoli sententia quæ mortem dicit in omnes homines pertransisse,& illius qui dixit:Nemo mundus à sorde,etiamsi vnius diei fuerit vita eius. Sed ista mors peccati Iob. 15.
quæ in omnes partrãsiit,cum venisset ad Iesum, & tentasset eum perforare aculeo suo,aculeus tum mortis repulsus est & confractus: vita enim erat,& mors necessario exterminabatur à vita:& tũc ad eam dicitur: Vbi est mors aculeus tuus? vbi est mors victoria tua? Idcirco enim quia omnes vicerat,hic dicitur ad eam, Vbi est mors victoria tua? 1. Cor. 15.
Sed & quod peccatum quidem non dixit in omnes homines,sed in mundum introisse: Mortem verò non in mundum,sed in omnes homines,& non introisse, sed pertransisse:non puto quod frustra hac diuersitate vsus sit Paulus. Arbitror quod mundum hic terrenos quosque, & in terrena conuersatione permanentes designet: homines verò eos dicat qui iam se incipiunt agnoscere, & scire quod ad imaginem dei facti sunt. In illos ergo qui mundus appellantur,id est terrenos,intrasse dicit peccatum,& nusquam eius exitũ ponit. In eos verò quos iã homines vult intelligi,dicit pertransisse peccatum:id est fuisse quidem, sed per pœnitentiam conuersionis depulsum esse, & pertransisse, nec vltra in eis stetisse. Vnde apparet, in literis Pauli ne vnã quidem syllabam vacuam sentiri debere mysteriis. Videamus nunc quomodo dictũ est: Vsque ad legem enim peccatum in hoc mundo. Peccatum autem non imputatur, E
cum lex non est. Hoc in loco secundum eam similitudinē quam suprà exposuimus, videtur mihi Paulus per alium aditum ingressus, & per alium egressus. Quis enim sequi potest eum per istum aditũ quo pluribus videtur ingressus,vt de lege Moysi dicere intelligatur, quia vsque ad legem peccatum in hoc mundo: peccatum autem non imputabatur cum lex non esset? quasi ante legem peccatum non fuerit, & nemo peccauerit, nec peccatum fuerit illi peccatum, antequam lex Moysi daretur, cum legamus & Cain & Lamech reputatum esse peccatum, & ne per singulos immoremur in tantum pro peccatis hominum exacerbatum esse deum, vt diluuium mundo introduceret & diceret, Delebo omnem carnem quæ super terram est: & rursum Sodomitas igneus imber & sulphurea flamma vastauerit. Quomodo ergo vel in huiuscemodi peccatis dici potest non fuisse peccatum? vel in vindictis talibus negabitur reputatum esse peccatum? Et ideo occultiore aditu digressus nobis requirendus est Pauli in eo quod dicit, Vsque ad legem enim peccatum in hoc mundo: Peccatum autem non imputatur, cum lex non est. Inueniemus eum in posterioribus huius epistolæ dicentem hoc modo. Sine lege enim peccatum mortuum erat: ego autem viuebam sine lege aliquando. In quo vnus mihi atque idem sensus videtur vtriusque capituli. Quod enim hic deerat in ser- F
mone,ibi adimpleuit. Vsque ad legem enim peccatum in hoc mundo, deest mortuum, quod ibi euidentius expressit. Si ergo etiam hic iungamus istum sermonem, & dicamus, vsque ad legem enim peccatum erat in hoc mundo mortuum, peccatum autem non imputatur cum lex non est,vide quàm integre stare poterit sensus. Sed & illud sæpe iam diximus, in hac epistola Paulum de multis quidem legibus, sed de naturali lege frequentius disputare,quod & in hoc loco præcipue deprehenditur. Vsque ad legem enim naturalem, quæ certo ætatis tempore vbi rationis capax esse quis cœperit, & iusti iniustique, æqui & iniqui habere discrimen, tunc peccatum quod prius intra hominem,velut mortuum habebatur,reuiuiscere dicitur, pro eo quod est cum intrinsecus lex quæ vetat, ratio ostēdat non esse facienda. Sed vt apertius intelligatur quod dicimus,euidenti vtamur exemplo. Scriptum est: Qui percusserit patrem vel matrem morte moriatur: & qui male- Exod. 21.
dixerit patri aut matri morte moriatur. Puer ergo paruulus quatuor ferè aut quinque annorum (sicut fieri solet) indignatus percutiat patrem aut matrem, quãtum ad præceptum mandati spectat, mori debet. Sed quia lex in illo

G nondum est naturalis, quæ eum doceat non debere iniuriã
facere patri aut matri, vel sciat in hoc crimen impietatis
admitti: est quidem species peccati quod facit, matrem e-
nim percutit, vel maledicit sed mortuum est in eo pecca-
tum. quia per absentiam naturalis legis, quæ in eo nondũ
est, peccatum ei non potest reputari. Nondum est enim in-
tra eum ratio tanta quæ eum doceat hoc quod facit, fieri
non debere: & ideo etiam à parentibus non solum non re-
putatur ad culpam, sed ad gratia miucunditatẽmque susci-
pitur. Et hoc modo consequenter (vt ego arbitror) intelli-
gi potest quod apostolus dicit: Vsque ad legem enim pec-
catum in hoc mundo, vt subaudiatur mortuum. Peccatum
Rom. 7. autem non imputabatur, cum lex non esset. Conuenit e-
Phil. 3. nim secundum hanc expositionem etiam illud quod dicit
Apostolus: Ego autem viuebam sine lege aliquando. Nam
quomodo Paulus sine lege Moysi inuenitur aliquando vi-
xisse, cum ipse de se dicat, quia Hebræus ex Hebræis sit, &
octaua die circumcisus, statim à natiuitate in Moysi legis
obseruantia fuerit? Sed constat eum aliquando, hoc est in
puerili ætate, antequam rationis capax fieret, sine naturali
lege vixisse. Nondum enim ei in illa ætate inerat iusti in-
iustíque distinctio, nec recti prauíque patebat examen.
Rom. 7. Quod de naturali lege dici in sequentibus euidenter ostẽ-
dit, cum dicit: Sed vbi venit mandatum, peccatum reui-
H xit: ego autem mortuus sum. Per quod declarat illius æta-
tis peccata fuisse quidem, sed mortua habita, quia non re-
putabantur ad culpam. Vbi verò, inquit, cœpi scire quid a-
gendum sit, quid cauendum, & mandatum legis intra me
vigentis accipere: tunc in me reuixit peccatum, quod prius
per absentiam legis mortuum videbatur. Et ego, inquit,
mortuus sum: cœpit enim mihi iam reputari peccatum.
Sed hæc Basilides non aduertens de lege naturali debere
intelligi, ad ineptas & impias fabulas sermonem apostoli-
cum traxit in Pythagoricum dogma: id est quod animæ in
alia atque alia corpora transfundantur, ex hoc apostoli di-
cto conatur astruere. Dixit enim, inquit, apostolus, quia e-
go viuebam sine lege aliquãdo: hoc est antequam in istud
corpus venirem, in eam speciem corporis vixi quæ sub le-
ge non esset, pecudis scilicet vel auis. Sed non respexit ad
id quod sequitur, id est: Sed vbi venit mandatum, peccatũ
reuixit. Non enim dixit se venisse ad mandatum, sed adue-
nisse mandatum: & peccatum non dixit non fuisse in se,
sed mortuum fuisse & reuixisse. In quo vtique ostendit
quod de vna eadémque vita sua vtrunque loqueretur. Ve-
rum Basilides & si qui cum ipso hoc sentiunt, in sua im-
pietate relinquantur, nos autem Apostoli sensum secun-
dum pietatem ecclesiastici dogmatis aduertamus. Sed &
hoc ipsum quod dicit, Peccatum erat in hoc mundo, & nõ
I dixit in hominibus, cum vtique sint in mundo & pecudes
& cætera animalia, & arbores, ex quibuscunque hic mun-
dus constat, nec tamen in his creditur esse peccatum, qua-
le si requiramus. Videtur mihi quod hic homines illos sen-
tiat qui iam rationis capaces sunt, & naturalibus legibus
parent: illam verò ætatem quæ nondum ad capacitatem
rationis accessit, non tam homines quam mundum appel-
lauerit, pro eo quod partes quidem mundi sint, nondum
tamẽ in hoc venerint vt imaginem in se dei, ad quam ho-
mo factus esse dicitur, capacitate rationis expresserint. Sed
& illud velim, nisi plus iusto curiosum videtur, inquirere:
ne forte secundum eos qui Moysi legem in his intelligi vo-
lunt per hoc quod dicit: Peccatum autem non imputaba-
tur cum lex non esset: videatur etiam diabolus & angeli e-
ius absolui, si vbi lex non est, peccatum non reputatur. Et
quomodo ante legem Moysi, vel serpens condemnatus
est, vel inuidia diaboli mors introiuit in orbem terrarum?
Quomodo etiam quod Iudas apostolus in epistola catho-
Iud. 1. lica dicit, poterit explanari? Ait enim ita. Angelos quoque
qui non seruauerunt principatum suum, sed dereliquerunt
domicilium suum, in iudicium magni diei æternis vincu-
lis constrictos sub caligine reseruauit. Ex quibus omnibus
magis ac magis constat de ea lege hæc Apostolum dicere,
quam vnusquisque hominum, siue etiam angelorum, diui-
na quadam dispensatione vel munere intra se naturaliter

gerit: cuius tanta vis est, & tanta potentia, vt etiam ange-
los arguat, nec personam vllius dignitatis excipiat: & ipsa K
fecerit hoc quod superius apostolus Iudas dicit: vt angeli
qui non seruauerunt principatum suum, sed dereliquerunt
runt domicilium suum, ad iudicium magni diei æternis a-
stricti vinculis seruarentur. Ipsa est lex quæ etiam diabolũ
& angelos eius in ignem æternum, qui eis præparatus est,
pertrahit. Et sicut certum est quia neque illi angeli æternis
astricti vinculis ad iudicium seruarẽtur: neque isti in ignẽ
æternum qui eis pręparatus est mitterentur, nisi quia posi-
tam sibi à deo legem non seruauerunt: neque ad iudicium
venirent, nisi contra legem aliquid commisissent: ita cer-
tum videtur quia si custodissent positam sibi legem, neque
isti in ignem æternum, neque illi sub æterna caliginis vin-
cula decidissent. Superest etiam illud, vt pro viribus discu-
tiamus quomodo dictum sit: Sed regnauit mors ab Adam
vsque ad Moysen etiã in eos qui nõ peccauerunt in simili-
tudinem pręuaricationis Adæ, qui est forma futuri. Tertio
nunc Apostolus de morte commemorat. Primo ait quod
per peccatum mors introiuit in hunc mundum. Secundo,
in omnes homines, inquit, mors pertransiit. Nunc verò:
Regnauit, inquit, mors ab Adam vsque ad Moysen Et sciẽs
esse per hæc singula aliquas differentias, quando quidem
introierit, & quando regnauerit, indicauit. Tunc, inquit,
introiuit, cum primus homo deliquit: & quomodo in-
troierit dixit. Peccatum inquit. Et nunc regni eius tempus L
ab Adam vsque ad Moysen designat: quando autem per-
transierit non ostendit. Videtur ergo mihi in his describe-
re Apostolus velut tyranni alicuius ingressum, qui volue-
rit regnum legitimi regis inuadere, & primo quidem fau-
ces ipsas & aditus regni occupauerit præuaricatione cu-
stodis: tunc deinde cunctorum animos ad se inclinare ten-
tauerit, & maxima ex parte potuerit, & ita indebitum sibi
vendicauerit regnum. Hoc ergo per tyrannidem regnante
mittitur dux electus à rege legitimo Moyses, qui occupa-
tos ab eo populos ad ciuilis imperij iura reuocaret, & veri
regis vti legibus edoceret. Ille tunc tyrannus, id est mors
peccati, quæ per præuaricationem primi custodis irrepse-
rat, regnabat super omnes illos qui ad eũ simili vt ille pri-
mus præuaricatione declinauerunt. Sed iste legitimi prin-
cipis dux agit omnia quatenus aliquos ex peccati & mor-
tis regno diripiat, & obtinuit tandem vt vnam gentem &
si quis se huic voluit sociare conuerteret: & ex præcepto
regis primi sacrificia instituit, quibus certa solennitate o-
blatis diceret: Et remittetur ei peccatum. Et ita demum ex
parte aliqua homines cœperunt de regno peccati mortís-
que liberari. Nam tyrannus ille qui dicitur mors, ab Adam
qui primus præuaricatione sui ingressum ei dederat vt in
omnes homines pertransiret, regnabat vsque ad Moysen M
iustum quem diximus ducem, qui missus à deo omniũ re-
ge regnum eius cœpit infringere, & sub legem iusti princi-
pis reuocare. Regnauit ergo mors ab Adã vsq; ad Moysen,
secundum eam speciem quam suprà posuimus: non super
omnes, sed in eos qui peccauerunt in similitudinem præ-
uaricationis Adæ. Nam inrroiuit quidem mors in mundũ,
& in omnes pertransiit, non tamen in omnes regnauit. A-
liud est enim pertransire, & aliud regnare. Peccatum enim
pertransiit etiam iustos, & leui quadã eos contagione per-
strinxit. In præuaricatoribus verò, id est his qui se ei tota
mente ac deuotione subiiciunt, regnum tenet, & omni po
testate dominatur. Regnauit ergo mors ab Adam, qui pri-
mus transitum peccato in hoc mundo præuaricando pate-
fecit, vsque ad Moysen, id est vsque ad legem. Per legem e-
nim purificatio peccatorum cœpit aperiri, & ex parte ali-
qua tyrannidi eius obsisti per hostias, per expiationes va-
rias, per sacrificia, per præcepta. Sed quoniam tanta eius e-
rat dominatio quæ vires legis excederet, mittuntur in au-
xilinm regis prophetæ. Sed & ipsi præuidentes supra vires
suas esse tyranni potentiam, aduentum præsentiámque *Psal. 42.*
ipsius regis exorant, clamantes ad deum, Emitte lu- *143.*
cem tuam & veritatem tuam: & iterum, Inclina cœ-
los tuos, & descẽnde: & rursum, Exurge domine
fer opem nobis. Affuit ergo Iesus Christus filius dei,
& in

A & in quo lex infirmabatur per carnem, deus filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, de peccato damnauit peccatum in carne: & mundum quidem reconciliauit deo, exuit autem principatus & potestates tyranni triumphans eas in semetipso. Verum in hæc per excessum quendam prolapsi videmur: sed ad propositũ redeamus. Igitur mors peccati regnauit ab Adam vsque ad Moysen, id est vsque ad aduentum Christi. Moyses enim lex appellatur, & lex (sicut scriptum est) vsque ad Ioannis baptismũ habuit locum, ex quo cœpit Iesus regnum dei prædicare. Quod autem excepit certos quosque in quibus mors regnauerit, cum dicit, Regnauit mors in eos etiam qui non peccauerunt in similitudinem præuaricationis Adæ: non mihi videtur dici absq; mysterij alicuius indicatione. Forte ergo fuerunt aliqui vsque ad illud tempus, quo sub lege velut sub pædagogo homines habebantur, qui tale aliquid egerint quod Adam in paradiso egisse describitur, & contigisse ex ligno sciendi bonum & malum, & erubuisse nuditatem suam, atque ab habitatione paradisi decidisse. Aut magis simpliciter accipiendum videtur, & similitudo præuaricationis Adæ absque aliqua discussione recipiẽda, vt hoc sermone omnes qui ex Adam præuaricatore nati sunt indicati videantur, & habere in semetipsis similitudinem præuaricationis eius non solũ ex semine, sed ex institutione suscepta. Omnes enim qui in hoc mundo na-
Gen. 3.

B scuntur non solum nutriuntur à parentibus, sed & imbuuntur, & non solum sunt filij peccatorum, sed & discipuli. Vbi verò ætas adoleuerit, & agendi quæ sentit libertas accesserit, ibi iam aut pergit quis in viam patrum suorum, sicut de nonnullis regibus scribitur, aut certe incedit in viã domini dei sui. Denique de Abel tale aliquid mihi indicari videtur in eo quod scriptum est: Obtulit autem post dies Abel hostiam deo ex primogenitis ouium, & ex adipibus earum. Quod ergo dixit post dies, hoc ostẽdit, quia primis quidem vitæ suæ diebus paternæ præuaricationis institutionibus tenebatur: post illos verò dies vbi resipuit, vbi respexit ad deum naturæ lege commonitus, dicitur tunc obtulisse hostiam deo. Potest ergo vel hoc modo locus iste simpliciter exponi, vel occultatum in eo quod dicit in similitudinem præuaricationis Adæ sacramentum, & prope ineffabiliter reconditum, subtili quadam linea intelligentiæ colligi: vt si quis ponat mortem hanc quæ regnasse dicatur ab Adam vsque ad Moysen, id est vsque ad legis finẽ, & principium Christi, illam de qua in Propheta scribitur tanquam ex persona domini dicentis, De manu inferni eripiam eos & de morte liberabo eos. Aut certe quid sint excepti aliqui, & occultiore mysterio designati, qui ad similitudinem præuaricationis Adæ peccasse memorantur, in quos solos regnauerit mors. Si verò vt in nonnullis ex-
Gen. 4.

C emplaribus habetur, etiam in eos qui non peccauerunt in similitudinem præuaricationis Adæ mors ista, id est quę in inferno animas detinebat, regnasse dicatur, intelligimus & sanctos quosque sub ista morte, etiam si non peccãdi at certe moriendi lege decidisse: Christum verò idcirco in infernum descẽdisse, non solum vt ipse non teneretur à morte, sed vt & eos qui inibi non tam præuaricationis, vt diximus crimine, quàm moriendi conditione habebantur, absolueret: sicut scriptum est: Quia multa corpora sanctorum dormientium surrexerunt cum illo, & ingressi sunt in sanctam ciuitatem. In quo Prophetæ dicta complentur, qui ait de Christo. Ascendens in altum captiuam duxit captiuitatem. Et hoc modo per resurrectionẽ suam mortis quidem iam regna destruxit, vnde & captiuitatem scribitur liberasse: ipsum verò inimicum & tyrannũ, cuius regna dissoluuntur, audi quando dicat Apostolus destruendũ. Nouissimus inquit, inimicus destruetur mors. Regnum verò mortis iam destructum est, & captiuitas quæ sub ea tenebatur abducta est. Sed quia ipse inimicus & tyrãnus adhuc in nouissimo & in fine seculi destruendus: idcirco etiã nũc videmus eum non tam regnare quàm lattocinari: & depulsum regno, per deserta & auia circumeuntem quærere sibi infidelium manum: & ideo clamabat Apostolus: Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore ad obediẽ-
Matt. 27.
Psal. 68.
1. Cor. 14
Rom. 6.

D dum desideriis eius. Verum nos cõtenti perstrinxisse paucis ea quæ Apostolus obiecta esse voluit, sequentia requiramus. Addidit post hæc: Qui est forma futuri. Quod quidem ambiguũ mihi videtur, vtrum ex eo tẽpore quo hæc scribebat Apostolus, Adam futuri forma dicitur, quod est seculi venturi: an à semetipso id est ab Adam futuri, vt in Christo accipiatur, quod tempus Apostolo hæc scribenti futurum non erat, sed præteritum: quamuis & in alio loco cum de Adam & Eua loqueretur idem Apostolus dixerit: Mysterium hoc magnum est: ego autem dico in Christo & ecclesia: in quo videtur hoc magis nobis ad intelligendum dedisse, quod forma futuri dicatur Adam in eo quod aduenit Christus ad ecclesiam sibi sociandam. Nescio sane quomodo quis possit & præuaricationem eius & peccatũ, & hoc quod mors per ipsum in omnes homines pertransiit, in forma Christi coaptare, nisi forte ex contrariis, vt idem Apostolus in superioribus exponit: cum dicit. Sicut enim per vnum hominem mors, ita & per vnum resurrectio mortuorum: & iterum, Sicut enim per inobediẽtiam vnius hominis peccatores constituti sunt multi, ita & per vnius obediẽtiam iusti constituentur multi. Si verò intelligamus Apostolum à suis temporibus quibus hæc scribebat, dixisse Adam futuri esse formam, ita magis intelligitur: quod sicut in hoc seculo mors regnauit per vnũ Adã, & mortale effectum est omne hominum genus: ita & in
Eph. 5.

E futuro seculo vita regnabit per Christum, & immortalitate donabitur omne hominum genus. Similiter autem vt in hoc ambiguum diximus esse sermonem quo ait, Qui est forma futuri, inueniemus ad Colossenses ambigue scriptũ vbi dicit. Nõ ergo vos iudicet quisquam in cibo aut in potu, aut in parte diei festi, aut neomeniis, aut sabbatis, quæ sunt vmbra futurorum. Et item alibi idem Apostolus dicit: Vmbram enim habet lex bonorum futurorum. In quibus vtiq; similis disputatio est, vtrũ cibus & potus, & festi dies, neomeniæ, & sabbata, ita habeant vmbram futurorum, vt in aduentu Christi veritas vmbræ ipsius adimpleta sit, aut in futuro seculo sit implenda. Sed & totam legem quod dicit Apostolus vmbram habere futurorum bonorũ vtrum in aduẽtu Christi, an in futuro seculo vmbræ istius explenda sit veritas, incertũ est, quia in alio loco scribitur etiam de his quæ sub lege sunt quod formæ & vmbræ deseruiant cœlestium. Qui ergo vult astruere quod in aduẽtu Christi ista completa sint, cibi & potus rationes confirmabit expletas in eo, vbi Petrus per visionem vidit in linteo omne genus animalium deponi, & audiuit vocem: Quod deus mundauit tu ne commune dixeris: quod ad diuersos vtique hominum mores refertur: & poculũ dicet esse calicem noui testamenti: diem quoque festum probabit, vbi
Collo. 2.
Act. 10.

F pascha nostrum immolatus est Christus, & diem festũ celebramus non in fermento veteri, sed in azymis synceritatis & veritatis: Similiter & neomenias hoc est nouos menses fieri ostendet per Christum solem iustitiæ, & apostolos eius. Sed & sabbata obseruare docebit, non portãdo onera peccati, sed stando vnum quenque stabiliter in loco suo, non accendentem ignem: de quo per prophetam dicitur: Ite in lumine ignis vestri & flamma quam accendistis vobis. Alius verò qui formas istas & vmbram legis ad futurũ seculum transfert, & ministeriorũ cœlestium has esse dicit imagines in illa cœlesti Hierusalem complendas, de cibo & potu conabitur assignare secundum ea quæ dominus dicit: Donec bibam illud nouum vobiscum in regno patris mei. Sed & diem festum dicet secundum Prophetæ dictum: Quid facietis in die solennitatis, & in die festo domini: Neomeniam verò id est nouos menses in illis ęternis annis requiret: de quibus dicit Propheta: Memoratus sum annos æternos, & meditatus sum, & iterũ in cantico Deuteronomij: Recordamini dies æternos, & de sabbato dicitur: Relinquetur ergo sabbatismus populo dei. Et astruet, quia sicut hæc singula formam futuri seculi tenẽt, ita potest etiam Adam de quo dicitur, Qui est forma futuri, conferri ad futuri seculi rationem: & propterea cum præmissum esset de his qui peccauerant: In similitudinem præuaricationis Adæ, additum est: Qui est forma futuri. Sed non
Esa. 50.
Luc. 22.
Psal. 77.
Deut. 32.

G sicut delictum ita & donum. Si enim vnius delicto multi mortui sunt, multo magis gratia dei & donum in gratia vnius hominis Iesu Christi in plures abundauit, & non sicut per vnum peccatum, ita & donum. Nam iudicium quidem ex vno in condemnationem, gratia autem ex multis delictis in iustificationem.]

Cum in superioribus dixisset Apostolus de Adam qui est forma futuri, videns quia requiri posset, quia si Adam forma Christi est, ergo & in eo quo peccauit necesse est vt formam Christi habuerit, & in eo quo regnauit mors ab Adam vsque ad Moysen: hoc autem de Christo sentire videbatur absurdum, continuo subiungit: Sed non sicut delictum ita & donum: & incipit ex hoc sermone veluti semetipsum explanare quomodo formam Christi dixerit esse Adam. Si enim, inquit, vnius delicto multi mortui sunt, in Adam videlicet, multo magis gratia dei & donum in gratia vnius hominis Iesu Christi in plures abundabit: id est, si in vno peccante locum mors inueniens in plures potuit diffundi, multo magis gratia dei, quæ in Christo est, copiosius & latius abundabit, quam mors Adam in plures diffundatur: & intantum non est eadem delicti quæ & doni, vt cum iudicium habitum sit de Adam, & vno ipso delinquente condemnatio in omnes homines venerit, econtrario verò per Christum ex multis delictis quibus omne genus hominum tenebatur, iustificatio data sit in omnes:
H vt sicut mors per vnū regnauerat in delictis, ita & per vni⁹ obedientiam vita regnaret per iustitiam. Igitur non sine profunda arte dicendi Apostolus formam Christi esse Adā posuit, quæ sit per genus similis, per speciem contraria. Per genus nanque similis est forma in eo, quod sicut ab vno Adam in plures homines diffunditur, ita & ab vno Christo in plures homines diffundatur. Per speciem verò contraria, quod ex Adam præuaricatione cœpta peccatores constituti sunt multi, Christi verò obedientia iusti constituentur multi. Quia ergo quatenus forma Christi fuerit Adam, siue in similibus, siue in contrariis, secundum rationem eloquij ipsius explanatum est, nunc etiam quæ interior sensus Apostoli indicet in his, vel potius contegat videamus. Et quamuis periculosum videatur ea quæ occultius in Apostoli scriptis posita sunt patefacere, tamen qua ex parte possibile est indicia quædam ex his diuinæ bonitatis colligere non puto absurdum videri. Proposuit Apostolus ostendere quid humano generi intulerit primus Adam qui factus est in animam viuam, quid etiam secundus Adam qui est in spiritum viuificantem. Ex illius, inquit, præuaricatione peccatum apparuit, & per peccatum mors ingressa est in omnes homines, immo vt seruemus Pauli literis moderationē suam quam in præsenti loco tenuit, in multos homines mors pertransiit. Per obedientiam verò Chri-
I sti iustificatio, & per iustificationem vita multo magis in plures abūdabit. Et ostendere vult quod multo sit fortior vita quàm mors, & iustitia quàm peccatum: & per hoc edocere quia si ita per peccatum mors regnare in omnibus potuit, accipiens ex vnius hominis inobedientia initium, quanto potentius & dignius per iustitiam vita regnabit, initium accipiens per vnius obediētiam Christi, Christus, inquam, ad hoc opus non conditionis necessitate, sed sola miseratione permotus accessit. In forma enim dei erat, & videns vnius hominis delicto mortem regnare per populos, creaturæ suæ non obliuiscitur, nec rapinam ducit esse se æqualem deo: hoc est non sibi magni aliquid deputat quod ipse quidem æqualis deo, & vnum cum patre est, opus verò suum depascitur mors vnius hominis ingressa delicto. Exinaniuit igitur seipsum de æqualitate & forma dei, & serui suscepit formam, & fit homo: ad quem tentādum auderet quidem venire ille qui regnabat in omnibus, sed intrare non posset. Mortem tamen istam communem suscepit, cum illam peccati quæ regnabat in omnibus non receperit: vt sicut per hominem mors, ita & per hominem fieret resurrectio mortuorum: & sicut vnius delicto multi mortui sunt, multo magis gratia dei & donum in gratia v-
1 Co. 2. nius hominis Iesu Christi in plures abundaret. Non autē absque profunda sapientia quā Paulus inter perfectos loquitur se dicit, in hoc loco sermones suos moderatus est &
K quod alibi omnes dixerat, hic multos vel plures appellauit, vbi comparationem diffusi in omnes homines peccati & mortis ab Adam facit, & iustificationis ac vitæ à Christo: & ne forte si absolute pronunciaret, quia pari ratione atq; eodē ordine quo ab Adā in omnes homines mors diffusa peccati est, etiā iustificatio & vita quę à Christo est, in omnes homines diffunditur, resoluerētur auditores, & segniores fierent erga obseruantiam, certi de securitate vitæ quæ in omnes homines per Christi gratiam traderetur. Et ideo imprimit sermonem, & non omnes homines (sicut solet in cæteris) ponit, sed multos, qui vnius delicto peccatores constituti sunt: & rursum in gratia dei donum per vnum hominem Iesum Christum, non in omnes, sed in plures asserit abundare: quo & negligentiores metu suspendat ac solicitos faciat, & perfectioribus diuinæ bonitatis secreta non claudat. Bene autem quia plures posuit ad quos donum gratię pertinet, quàm eos qui vnius delicto constituti sunt peccatores: in quo arbitror quidem aliquid & latentis esse mysterij: quia & alibi mortem dicit regnasse ab Adam vsque ad Moysen, non in omnes, sed in eos tantum, qui secundum similitudinem præuaricationis Adæ peccauerunt. Tamen & simpliciore intellectu potest videri ideo plures dictos, quia quamuis qui ex Adam peccatores facti sunt, multi sint tamen qui per gratiam Christi viuificātur, ideo plures dicti sint, quia etiam ille ipse ex quo in cæteros
L mors peccati diffusa est, additur numero eorum, eo quod cum omnibus quos ipse fecerat sub delicto etiam ipse saluetur, sicut de sapientia dicitur. Hæc, inquit, illum qui primus factus est patrem mundi cum solus esset creatus custodiuit, & liberauit eum de peccato suo. Quæ est autem hæc sapientia quę primum hominem liberauit de peccato suo, nisi Christus, qui est dei virtus & dei sapientia? Sic ergo plures Christus reducit ad vitam, quàm Adam duxit ad mortem: quia etiam ipsum Adam qui cæteris causa extitit mortis, Christus reuocauit ad vitā: vt verum sit illud quod in consequentibus scribit Apostolus, quia primus gratiam in omnes homines iustificatione vitæ: Homo autem est etiam Adam: ergo & in ipsum iustificatio vitæ perueniet. Sed dices fortasse: si vno peccāte in omnes homines mors pertransiit, & rursus vnius iustitia in omnes homines iustificatio vitæ peruenit, neque vt moreremur aliquid nobis gestum est, neque vt viuamus, sed est mortis quidem causa Adam, vitæ autem Christus. Diximus quidem iam & in superioribus, quod parentes non solum generant filios, sed & imbuunt: & qui nascuntur, non solum filij parentibus sed & discipuli fiunt, & non tàm natura vrgentur in mortem peccati quàm discipulatu. Nam verbi causa si quis à deo recedens idola colat, nonne continuo etiam filios si
M genuerit docebit venerari & sacrificia offerre dæmoniis? Hoc secundum Adam facit, & in his regnat mors ab Adā, hoc est à natiuitate, vsque ad legis tempus: quod ad discretionem recti prauíque operis veniens capax Christi gratię effici potest: & ibi relinquit Adam qui eum vel genuit, vel docuit in mortem, & sequitur Christum, qui eum & docet, & gignit ad vitam. Vis autem scire quia non solum natiuitatis sed & doctrinæ est, in quo mors regnauit ab Adā, disce hoc ex contrariis: etenim dominus Iesus Christus cū venisset quæ perperam gesta fuerant emendare, pro eo quod in mortem generaret illa quæ ex Adam veniebat prima natiuitas introduxit secundam natiuitatem, quam regenerationem appellauit, per quam sine dubio vitium primæ natiuitatis aboleret: & sicut generationem, ita &
Mat. 28. doctrinæ substituit aliam doctrinam, mittens etenim ad hoc opus discipulos suos, non dixit tantum: Ite baptizate omnes gentes. sed ait: Ite docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris, & filij, & spiritus sancti. Sciēs ergo vtrumque esse in culpa, vtrumque remedium dedit, vt generatio mortalis regeneratione baptismi mutaretur, & impietatem doctrina pietatis excluderet. Tunc ergo nihil peccantibus nobis mors regnauit in nobis: sicut rursum non otiosis nobis, & nihil agentibus vita regnabit in nobis. Sed initium quidem vitæ datur à Christo, non inuitis, sed cre-

A sed credentibus, & peruenitur ad perfectionem vitæ perfectione virtutum, sicut in mortem dudum præuaricationis similitudine, & vitiorum expletione peruentum est. Et quamuis tanquam prudens dispensator verbi Dei Apostolus Paulus occulta hæc in literis suis esse voluerit & obtecta, inseruit tamen nec siluit in eo vbi dicit: Sed regnauit mors ab Adam vsque ad Moysen in eos qui peccauerũt in similitudinem præuaricationis Adæ. Vides ne vt à peccato nullum Paulus excuset? Sed & peccati genus designat, similitudinem præuaricationis Adæ in vnoquoque constituens, licet vbi, quando, aut quomodo ab vnoquoque similitudo ista præuaricationis admissa sit, tutum non credidit apertius proloqui. Sed qui eruditus est ex lege domini, scit intelligere obscurum sermonem dictáque sapientiũ & ænigmata. Ideo etiam denique de salute quæ in Christo, occultius loquitur: & cum dixisset: Sicut enim in Adã
1. Cor. 15. omnes moriuntur: non dixit, ita & in Christo omnes viuificantur, sed viuificabuntur. Et rursum cum dixisset: Sicut enim vnius peccato mors regnauit per vnum, ita & per vnius iustificationem non dixit regnat vita, sed regnabit vita per vnum Iesum Christum. Sciebat enim, vt dixi, scriptũ esse, quia fidelis spiritu cælat negotia: & item alibi, Quàm magna multitudo dulcedinis tuæ domine, quam abscondisti timentibus te. Si enim interroges quando vita regnabit per Iesum Christum, & quando iustitia eius in omnes homines iustificationem vitæ efficiet, quãdo in omnes ista
B beatitudo perueniet? ipsius domini Iesu Christi sermonibus disce, quibus dicit ad discipulos. Audistis hæc omnia?
Ioan. 13. Dicunt ei: etiam domine. Ait eis, Beati estis si feceritis ea. Tunc ergo beati erimus cum verbum Dei non solum audire & intelligere, sed & facere possimus. Quamuis enim promittatur exeundum esse quandoque de carcere, tamen designatur non inde exiri posse, nisi reddat vnusquisque etiam nouissimum quadrantem. Quod si etiam quadrantis (quæ est minima peccati pœna) pœna non remittitur, nisi in carcere vt per supplicia luatur: quomodo quis spe impunitatis resoluetur, aut donũ gratiæ peccandi libertatem putabit? Igitur ex vno quidem Adam cœpit in hoc mundo regnare peccatũ, & regnauit in eos qui secuti sunt præuaricationis Adæ similitudinem, & ideo iudicium ex vno in condemnationem: & rursum per vnum dominum nostrũ Iesum Christũ gratia regnare cœpit per iustitiã, quæ & regnabit omnibus qui obediunt ei, & custodiũt verba eius, & per hæc ex multis delictis veniũt ad iustificationem vitæ. Si enim vnius delicto mors regnauit per vnum: multo magis qui abũdantiam gratiæ & donationis iustitiæ accipientes erunt in vita, regnabũt per Iesum Christum.] Si esset sicut delictum ita & donum, dixisset vtique Apostolus, quia sicut vnius delicto mors regnauit per vnum, ita & per vnius iustitiam vita regnabit per vnum Iesum Christum.
C Nunc autem dicit quia mors quidem vnius delicto regnauit per vnum, omnes autem abundantiam gratiæ, & dona iustitiæ accipiunt, vt non solum vltra non regnet in eis mors (quod & ipsum vtique non paruæ esset gratiæ) sed & alia duo eis cõferuntur bona: Vnũ quod pro morte vita in eis regnat Christus Iesus: aliud, quod etiam ipsi regnabunt per vnum Iesum Christum. Cum ergo necessaria hęc in eos veniant bona, id est vt regnum mortis effugiant, & pro morte regnet in eis vita, immo vt & ipsi regnent in vita per vnum Iesum Christum: manifestũ est quomodo non sit ita delictũ sicut & donum: & quomodo dicatur, multo magis gratia dei & donum in gratia vnius hominis Iesu Christi in plures abũdabit. Et illud: Gratia autem ex multis delictis in iustificationem. Sed & hoc in præsenti quod dicit, Multo magis abundabit gratia & donum iustitię, accipitur in vita, regnabit per vnum Iesum Christum dominum nostrum. Quod ergo ait: Vnius delicto mors regnauit per vnum: ostendit quia per delictũ morti regnum datur: nec potest regnare in aliquo, nisi ius regni accipiat ex delicto. Per quod indicari videtur, quod cum libera a Deo creata sit anima, ipsa se in seruitutẽ redigat per delictũ, & velut chirographa immortalitatis suę, quę a creatore suo acceperat, morti tradat. Anima enim quæ peccat ipsa moritur. Ipsa denique anima clamat per prophetam dicens: D
In puluerem mortis deduxisti me. Quod vtique ei nisi ex delicto non potuisset accidere. Vnde euidenter apparet eã per delictum chirographa sui conscripsisse cum morte, vt & libertate immortalitatis amissa, iugum peccati, & regnũ mortis exciperet. Volens igitur Apostolus ostendere quãto maiora per Christum anima recipit quàm amiserat per Adam, frequentat istos sermones, vt dicat, multo magis & abundantia gratiæ, & donum iustitiæ regnabit per vnum Iesum Christum. Quę omnia vtique declarant multo abũdantiora esse dona quàm damna. Sed require, isti quos dicit regnaturos in vita per Iesum Christum, super quos regnabunt? Videtur mihi quod sicut mortis regnum in eos ostendit fuisse quos sibi peccãdo fecit obnoxios: ita & eorum qui abundantiam & dona iustitiæ accipiunt, & per vnum Iesum Christum regnaturi dicuntur, regnum ostẽdat futurum super illos qui eis eruditionem regni Dei subditi fuerint, & vt ita dicã, qui sapientiæ, & iustitiæ, ac vitæ quæ in eis est, & super quam regnant, capaces fuerint inuenti. Vnde & non otiose videtur mihi Apostolus, qui in cæteris locis dixerat: Quia in omnes homines mors pertransiit: & iterum, In plures abũdauit: & iterum: Ex multis delictis in iustificationem: hoc in loco neque omnes, neque multos, neque plures posuisse: sciẽs ad paucos pertinere istius beatitudinis summam, qui abundantiam gratię, & dona iustitiæ accipientes in vita regnant per vnum Iesum Christum.
Ipsius autem mortis hoc describitur regnum, quæ in aliis E
dicitur inimicus esse Christi vltimus vel nouissimus destruẽdus. Destruetur autem in eo vt vltra nõ regnet. Quod si nõ regnat, certum est iam nec delictum futurum esse, in quo solo mortis est regnum, tunc sine dubio cum ad eam dicetur: Vbi est mors aculeus tuus? Quoniam quidem vt
ipse Apostolus dicit, aculeus mortis peccatum est, virtus 1. Cor. 1. 5
autem peccati lex: restat ergo tunc neque legem futuram. si quidem peccati virtus ipsa dicatur, vt peccati virtute sublata, merito possit & regnum mortis aboleri. Sed hæc in excessu nunc dicta sint: suis enim in locis opportunius requirentur. Velim tamen percontari, quando quidem mortem regnum vsque ad præsentiam Christi, qui est vita, diximus tenuisse: venisse verò Christum dicit Apostolus non solum ad mortem destruendam, sed & ad illum ipsum, qui habebat mortis imperium, id est diabolum: hoc est antequam illud fiat quod scriptum est, Deinde finis cum tradiderit regnum deo & patri: quis regnat? Si enim dicamus id quod consequens videtur, quia vita regnat morte destructa, potest nobis occurri: quomodo ergo peccatur, & manifestum est mortem regnare per peccatum? Si verò dicamus in quibusdam regnare Christum, hoc est vitam, & in quibusdam mortẽ: vbi inueniemus in quibus ita regnum sit vitæ, vt regnum mortis in eis non habeat potestatem, hoc est qui penitus absque peccato sint? quæ mihi F
videntur magis ad futurum pertinere regnum, & ibi hæc esse complenda dicitur: quia sit Deus omnia in omnibus.
Idcirco enim & in oratione dominica dicere docemur, Ibid.
Adueniat regnum tuum, quasi quod nondum aduenerit: & ipse dominus in initio prædicationis suæ non dicit: venit regnum cœlorum: sed appropinquauit regnum cœlorum. Præsens verò tempus non tam regni dixerim videri quàm belli, per quod bellum futurum regnum quæratur: quamuis hoc ipso belli tempore, quia iam ex aliqua parte regnum mortis infringitur, & paulatim destruitur, quod prius in omnes homines fuerat dilatatum, Christus regnare dicatur, secundum illud quod scriptum est: Oportet enim eũ regnare donec ponat omnes inimicos eius sub pedibus eius. Et item alibi dicit: Nunc autem necdum videmus subiecta esse omnia. Vnde apparet quia hoc quod dicit, Oportet eum regnare, pro regnũ parare posuerit. Certum est enim quia pugnandum est & alligandus est fortis, & sic vasa eius diripienda sunt. Et ideo etiam ipse saluator dicit: Non veni pacem mittere, sed gladium. Tamdiu verò pugnandum est ab his qui regnare volũt in vita per Iesum Christũ, donec nouissimus inimicus destruatur mors. Sed & de abundantia gratiæ, & donis iustitiæ sciendũ est, quia

G ad istud regnum quod diximus præparari per bellum,non
venit aliquis qui vnam gratiam consecutus est,hoc est,qui
in vno aliquo opere placueritsed abundantia gratię requi-
ritur,secundum cum qui dicit: Abundantius autem quàm
omnes illi laboraui:non autem ego,sed gratia dei mecum.
Similia quoque etiam iis quos imbuit precatur,cum dicit:
Ibid. Gratia vobis & pax multiplicetur . Multiplicatur ergo
gratia & abundat, si & sermo noster semper in gratia sa-
le sit conditus, & opus nostrum cum gratia humilitatis
& simplicitatis fiat, & omnia quæ agimus ad gloriam dei
agamus. Similiter etiam de dono iustitiæ accipiendum.
Nihil enim sine iustitia agere debet qui iustificatur à Chri-
Psal.105 sto, secundum eum qui dicit: Beati qui custodiunt iudi-
cium & faciunt iustitiam in omni tempore: & secundum
Sap.7. quod sapientia pronunciat dicens: Quia & si perfectus sit
quis in filiis hominum, si non adsit iustitia à deo in nihilū
reputabitur:& hoc modo qui habuerit abundãtiam gra-
tiæ & dona iustitiæ, in vita regnabit per vnū Iesum Chri-
stum. Itaque sicut per vnius delictum in omnes homi-
nes in condemnationem,ita & per vnius iustitiam in om-
nes homines in iustificationem vitæ]Iam & superius dixi-
mus quod per delictum Adæ velut aditus quidam datus
H est,quo in omnes homines vel peccatū, vel mors peccati,
Ioan.10. vel condẽnatio perueniret. E cõtratrio ergo Christus adi-
tum iustificationis aperuit, per quem vita ingrederetur ad
homines & ideo dicebat de semetipso. Ego sum ostiū,per
me si quis ingressus fuerit saluabitur. Sed de his iam in su
perioribus satis dictum.Illud tamen obseruandū est,quod
non dixit in omnes homines in cõdemnationem mortis,
sed tantūmodo in condemnationem, quo scilicet in omni
bus probet multo abundantius donum esse quàm delictū.
Quomodo sane vel quæ condemnatio in omnes homines
venerit videndum est:& sufficere forsitan potest secundū
simplicem expositionem, vt dicamus condemnationem
esse delicti communem hãc mortem,quæ omnibus venit,
& veniet etiam si iusti videantur.Quod si forte aliquis ob
iiciat de Enoch &Helia qui translati sunt ne viderẽt mor-
tem,id quod modo excusabitur,quod non continuo falsa
videantur ea quæ de omnibus dicuntur, si aliqua dispen-
satio dei in vno vel duobus hominibus facta est.Sed & il-
lud quis cõpetenter(vt arbitror) proferet in loco,quia cū
deliquisset Adam, scriptum est quod eiecit eum dominus
Gen.3. de paradiso, & constituit eum de terra hac contra paradi-
sum delitiarum:& hæc fuit delicti eius condemnatio,quæ
in omnes homines sine dubio peruenit.Omnes enim in lo
co hoc humiliationis & in conualle fletus effecti sunt: si-
ue hoc in lumbis Adæ fuerunt omnes,qui ex eo nascũtur.
I cum ipso pariter eiecti sunt,siue alio quolibet modo enar-
rabili& soli deo cognito, vnusquisque de paradiso trusus
videtur excepisse condemnationem. Sicut enim per in-
obedientiam vnius hominis peccatores constituti sunt
multi, ita & per vnius obedientiam iusti constituentur
multi.Potest quidem fieri vt secundū ea quæ in superiori-
bus obseruauimus,Paulus volens mysteria secretiora con
tegere, quos alibi omnes dixerat, alibi multos ponat, ne
forte si dixisset per vnius obedientiam peccatores factos
esse omnes,& necessario subiunxisset,ita & per vnius obe
dientiam iusti constituentur omnes, videtur ex huiusmo-
di promissionis securitate resoluere animos eorum, qui-
bus expedit esse sub metu,& ideo nos fidelis & prudentis
in verbo dei dispensatoris consilium seruantes,pro eo ma-
gis satisfacere debemus,quomodo per vnius inobedien-
tiam non omnes sed multi sunt peccatores facti. Nam per
vnius obediẽtiam quomodo non omnes sed multi consti-
tuantur, difficultatem non habebit intelligentiæ secun-
dum illud quod dominus dicit in euangelio: Multi enim
Mat.8. venient ab oriente & occidente, & recumbent cum A-
braham, & Isaac, & Iacob in regno dei, & non dixit om
nes venient. Peccatores autem quomodo multi & non o-
mnes videantur, cum idem Apostolus dicat quod omnes
peccauerũt? Debemus ostẽdere, aliud esse peccasse, aliud
peccatorẽ esse. Peccator dicitur is qui multa delinquẽdo
in consuetudinem &(vt ita dicam)studium peccandi iam

venit, sicut econtrario iustus non dicitur is qui semel aut K
bis aliquid iustitiæ fecerit,sed ille qui semper iuste agendo
in vsu & consuetudine iustitiam habet.Nam si quis in cæ-
teris ferè omnibus iniustus sit,semel autem aut bis aliquid
iusti operis egerit,iste quidem in eo opere in quo iustitiā
tenuit iuste egisse dicitur,nõ tamen ex hoc iustus appella-
bitur.Ita & iustus peccasse quidem dicitur si aliquid cõmi
serit aliquando quod non licet,nõ tamẽ ex hoc peccator
appellabitur, qui peccandi vsum & consuetudinẽ non te-
net:sicut medicus ille non dicitur qui aut leuiter ruptæ ca
pitis cuti scit imponere araneam,aut qui tumorem vulne-
ris aqua calida fouerit, quãuis etiam hoc medicina esse vi
deatur:sed ille dicitur medicus qui vsum & studiū ac disci
plinã habet medendi. Ex quibus omnibus puto sufficien-
ter ostendi quod aliud est peccare, aliud peccatorem esse.
Omnes enim potest fieri vt peccauerint,etiã si sancti fue-
rint, quia nemo mundus à sorde,ne si vnius diei fuerit vi-
ta eius. Quis enim est qui non aut in facto, aut in verbo,
aut qui cautissimus certe est, vel in cogitatione peccaue-
rit? Et ideo vt dixi peccasse quidem omnes merito dicen-
tur, peccatores autem facti non omnes sed multi. Simili
quoque forma & iusti multi habebuntur non omnes, e-
tiam si omnes iusti aliquid operis agunt. Bene autem ab
Apostolo etiam temporum ratio custoditur. Nam cum L
multos constitutos esse peccatores ad pręteritum retule-
rit, iustos constituendos esse multos ad futurum transtu-
lit tempus,sciens sine dubio quod processu prædicationis
euangelicæ iustorum multitudo maior accresceret Quod
autem iusti multi fuerint etiam ante Saluatoris aduentum
idem dominus testatur in Euãgelio cum dicit: Multi Pro
phetæ & iusti cupierunt videre quæ videtis. Sed aliter hic
multos dicit Saluator iustos, & aliter Apostolus posuit.
Nam Saluator Apostolorum numerum aspiciens ad ipso-
rum comparationem multos dixit iustos & Prophetas, in *Matt.13*
præsenti verò loco Apostolus multos ad omnium qui in
hoc mundo nati sunt & nascentur comparationem intel-
ligendus est reuocasse, igitur per vnius inobedientiam pec
catores constituti sunt multi, secundum eam obseruan-
tiam multi peccatores intelligendi quam suprà de peccan
te &peccatore protulimus.Quod si quis nobis obijciat il-
lud quod de se ipso dicit Apostolus,quia Christus Iesus ve *1.Tim.1*
nit in hoc mundo peccatores saluos facere, quorum pri-
mus ego sum: quasi etiam se peccatorem dicere videatur:
dicemus quod aliud est ex persona scripturæ, vel prophe-
tæ,vel domini aliquem peccatorem designari: aliud est iu
stum ipsum sui fieri accusatorẽ, & humiliare semetipsum
vt exaltetur à deo,quamuis Paulus in eo quod dicit perse-
cutum se esse ecclesiam dei,& expugnasse eam, & traxisse M
viros ac mulieres,& in vincula coniecisse, licet ignoran-
tia fecerit, & misericordiam consecutus sit, tamen cū hæc
faceret nõ immerito fortassis peccatorem se dici debuisse
fateatur. Vt autẽ distinctionis huius quam dedimus inter
peccare & peccatorẽ esse,euidenter adhuc ratio clarescat:
vide Cain,qui cum manifeste peccator sit,fecit tamen ali-
quid rectū:propter quod dominus ad eū dixit:Si recte of-
feras.Et Pharao cū dicit: Dominus iustus,ego autẽ & po-
pulus meus impij: iustum aliquid fecit, sed non ex hoc iu
stus,dicitur & multa huiusmodi in scripturis diuinis inue *Gen.4*
nies,ex quibus & iustū peccasse aliquid,& peccatorẽ iusti *Exod.9.*
aliquid egisse deprehẽdes: nec tamen iustū quia in aliquo
peccauerit peccatorem dictū,aut peccatorẽ qui aliquid iu
stè egerit, iustū inuenies appellatum. Verū ne illud quidẽ
intentum prætereat auditorem, quod vbi inobedientiam
vnius dicit, addidit hominis, per quem peccatores con-
stituti sunt multi. Hic enim per quem iusti fiunt, sine du-
bio,ipsa iustitia est:sicut & idem Apostolus dicit de Chri-
sto: Qui factus est nobis iustitia à Deo. Dedit ergo Adam *1.Cor.1.*
peccatoribus formã per inobedientiã, Christus verò ecõ- *Rom.6.*
trario iustis formam per obedientiam posuit,sicut & alibi
scriptum est: Obedistis autem ex corde in eam formam
doctrinæ in quam traditi estis. Propterea enim & ipse o-
bediens factus est vsque ad mortem, vt qui inobedientiæ
formã sequentes constituti sunt peccatores, obedientiam
Christi

A Christi imitantes salui fiant. Lex autem subintrauit, vt abūdaret delictum. Vbi autem abundauit delictum, superabūdauit & gratia, vt sicut regnauit peccatum in mortem, ita gratia regnet per iustitiam in vitam æternam, per Iesum Christum dominum nostrum.] Si quidem antequā lex per Moysen daretur nemo peccasset, volentes accusare legē ex his apostolicis verbis Marcion & cæteri hæretici occasionem capere viderentur, tanquam hæc fuerit causa datæ legis, vt peccatum quod ante legem non fuerat, abundaret. Sed nescio quod tempus inueniatur vacuum peccatis ante legem. Quando interficiebat Cain Abel, & terram fraterno sanguine polluebat, ita vt diceret ad eum deus, Maledicta terra quæ aperuit os suum vt susciperet sanguinem fratris tui, non abundabat peccatum? Abundabat plane, & quidem cum & homines abundarent: vel tunc cum dicebat Lamech, Occidi virum in vulnere meo, & iuuenem in liuore meo. Et de Cain quidem iudicatum est septies, de Lamech verò septuagies septies. Noe verò temporibus in tantum abundauit delictum, vt videns, inquit, deus quia multiplicatæ sunt malitiæ hominum super terram, & omnis homo cor suum diligēter apposuit in malitia omnibus diebus vitæ suæ: recogitauit dominus quia fecerat hominem super terram, & pœnituit in corde suo, & dixit: Delcā
B hominem quem feci à facie terræ, ab homine vsque ad pecus, & à reptilibus vsque ad aues cœli, quoniam pœnitet me quod fecerim eos. Et iterum, cum dicitur: Corrupta est terra in conspectu domini, & repleta est terra iniquitatibus. Et vidit deus terram & erat corrupta valde, quia corruperat omnis caro viam suam super terram. Quis ergo ita stolidus qui in his omnibus neget abundasse peccatū? Vel certe cum de Sodomitis dicitur à Deo, Descendi vt viderem si secundum clamorem Sodomitarum consūmantur iniquitates eorum: vel cum circumsteterunt domum Lot, impudicitiæ suæ scelus etiam in angelos molientes? Aut tunc fortasse non abundabat peccatum, cum Pharao affligebat filios Israel in luto & latere, & natos eorum necari volebat in flumine? Et vtique nondū Moysi lex subintrauerat, cum hæc tanta peccatorum labes diffūdebatur in terra. Ex quibus colligitur, hæreticos quos supra diximus, vel si qui cum illis hæc de Moysi lege dicta suscipiunt ne leuiter quidem apostolicum sensum potuisse contingere. Magis ergo illud in hoc loco debet intelligi, esse (vt sæpe iam diximus) legem naturæ quæ scripta est non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus, non attramēto sed spiritu dei viui: quę lex ab illo qui ab initio creauit hominem, ita principali cordis eius ascripta est, vt opportuno tempore, cum iam paginæ ipsę mentis adoleuerint, vel potius vt scriptura nominauit, vbi tabulæ cordis carnales
C cœperint augmento tanto aperiri, diffundi incipiat per interna conscientiæ & repleri rationibus sensus. Tunc ergo aduersum præcepta quæ ex huiusmodi lege naturaliter suggeruntur, voluntas carnis exurgit, & alia suggerit desideria: & hoc est quod ait Apostolus, legem in membris positam resistentem legi mentis. Hanc ergo nunc legem membrorum posuisse in hoc loco videtur apostolus, quā subintrasse dicit vt abundaret peccatum. Nam & ipse sermo quo vsus est, plenissime mihi videtur hæc quæ dicimus indicare. Aliud nāque est intrare, aliud subintrare, sicut est aliud ducere, & aliud subducere, aliud trahere, & aliud sub trahere. Subintrare nanque hoc indicat, cum alio ingresso sub obtentu alius ingreditur. In qua ratione, quam supra exposuimus, euidenter ostenditur quod sub obtentu legis naturalis, quam legem mentis nominauit Apostolus, quæ legi Dei consentit, orta sit lex membrorum: quæ desideria carnis suggerens, & captiuum hominem ducēs libidine ac voluptatibus inquinatum, facit in eo abundare peccatum. Sic ergo lex subintrauit vt abundaret delictum: sed vbi abundauit, inquit, peccatum superabūdauit gratia. Sicut in superioribus docuimus, vbi per singula quæque comparationem facit eorum quæ ex præuaricatione Adam accidisse videntur aduersa, & multo maiora ostendit esse quæ per gratiam Christi ad remedium collata sunt: & in præsenti loco cum dixisset abundasse peccatum, sermone di-

Gen. 4.

Ibid.

Gen. 6.

Rom. 7.

gnissimo vsus est quo abundantiam vinceret, & superabū- D
dantiam poneret. Superabundauit autem gratia Christi in eo, vt non solum à præteritis peccatis absolueret hominē, verum etiam communiret à futuris. Siquidem duo quędam regna ostendit in homine, vnum quo peccatum in morte regnauit, aliud quo gratia per iustitiā regnet in vita. Gratia ergo est quæ de regno suo, id est de membris nostris peccatum eiecit & expulit, cum quo necessario etiam mors pariter exclusa est, vt ita demum regnum sibi in nobis gratia per iustitiam vendicaret, & vbi mors fuerat, æterna vita consisteret. Hoc autem est quod & alibi idem Apostolus dicit: Non ergo iam regnet peccatum in vestro mortali corpore, & idem alibi: Sicut enim exhibuistis mēbra vestra arma iniquitatis peccato, ita nunc exhibete mēbra vestra arma iustitiæ Deo. Est ergo grandis superabundantia ex eo quod vbi peccatum fuit & mors, ibi nunc est gratia, & iustitia, & vita æterna. Et hæc omnia sunt quidem supra cætera per dominum nostrum Iesum Christum: potest autem fieri, vt sicut hæc omnia bona dixit existere per dominum, ita & illa mala intelligi voluerit extitisse per diabolum, sed siluisse de auctoris eorum nomine, vt superabundantiam gratiæ in hominibus assignaret.
Nam sicut Christus vnum quidem est per substantiā, multis autem virtutibus & operationibus designatur, & gratia ipse esse intelligitur, sicut iustitia, sicut pax, sicut vita, sicut veritas, sicut verbum: ita fortassis & diabolus in multis vel in diuersis significationibus sæpe potest intelligi. Nam & peccatum quod regnare dicitur, ipse putandus est: & mors ipse credendus est, de quo dicitur, quia & nouissima inimica destruetur mors. Sed & perditio ipse intelligitur, secundum illud quod dictum est à propheta: Perditio factus es, & non subsistes in æternum tempus. Sed & quod dicit Apostolus, Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore, puto quod magis de ipso dictum sit. Ipse enim auctor peccati & mortis & perditionis, & consequenter ab inuentis rebus auctor inuenti nominatur. Non ergo potest fieri vt sine rege aliquando sit anima, sed hoc prouidendum est vt Christum regem habeat, cuius iugum suaue est, & onus leue, & non diabolum, cuius regnum graue est. Iniquitas enim est quę sedet super talentum plumbi. Christus autem vbi regnat, ibi superabūdat gratia & iustitia in vita æterna.

Rom. 6.

E

1. Cor. 15.

CAPVT VI.

Vid ergo dicemus? Permanebimus in peccato, vt gratia abundet? Absit. Qui enim mortui sumus peccato, quomodo adhuc viuemus in eo?] Quoniam superius dixerat, quia vbi abūdauit peccatum, superabundauit & gratia, nascentem ex hoc quæstionem nunc sibi ipse proponit, quia si abundantia peccati gratiæ superabundantiam parit, ergo peccandum est, vt gratia plus abundet. Sed absolutionem etiam quæstionis ostendit cum dicit: Absit, & continuo subiecit rationem, mortuos dicens esse peccato eos in quibus abūdauerit gratia. Certum est autem mortuum, peccatorē esse non posse. Non ergo permanere poterit in peccato qui mortuus est peccato. Verum hæc vt apertius clarescant, requiramus quid est viuere peccato, & quid est mori peccato. Sicut deo viuere dicitur is qui secundum volūtatem dei viuit, ita peccato viuere dicitur is qui secundum volūtatem peccati viuit, vt idem designat apostolus cum dicit: Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore ad obediendum desideriis eius. In quo ostendit quod obedire desideriis peccati, hoc est viuere peccato. Quod si facere desideria peccati peccato viuere est, non facere desideria peccati, nec obedire voluntati eius, hoc est mori peccato: quod tamen peccatum velut sedem quandam & soliū regni sui in nostro corpore collocatum habere dicit Apostolus. Est enim familiarior ei pars ista substantiæ & amica quædam cum carnis voluptatibus, ex qua occasiones incitamenti naturalis assumens paruo diuerticulo in præcipi-

F

G tium mortis naturæ ordinem vergit. Sed vt quod dicimus
aperrius explanetur, adhuc exempli causa ponamus. Na-
turales appetẽrias haber caro cibi & potus, quę intra cer-
tas mensuras sufficientiæ continentur, quas si quis excedat
persuasione peccati, iam nõ cibum & potum, quod naturæ
sufficit, caro: sed luxuriã temulentiámque deposcir. Simili
etiam modo inest carni incitamentum naturale, quo mi-
sceri fœminæ causa reparandæ successionis exposcat, sed
si ex hac occasione persuadente peccato declinetur à lege,
& naturalis libidinis motus ad illicita concitetur, peccato
viuit, qui in his singulis non dei legi, sed peccati persuasio-
nibus paret. Si ergo commonitus quis morte Christi qui
pro impiis mortuus est, pœniteat in his omnibus, & velut
pessimum regem regnantem in sua carne depellat, alenũq;
se ab eius desideriis faciat ac præceptis, iste per mortẽ Chri
sti peccato mortuus esse dicirur. Hic autem peccatum
ipsum peccati auctorem arbitror nominari. Si ergo mori-
tur quis peccato, certum est quia per pœnitentiam mori-
tur. Quomodo ergo quis permanebit in peccato vt gratia
abũdet, cum gratia ex eo abundet, quòd peccato quis mo-
ritur? Si enim permaneamus (vt proponitur) in peccato,
certum est quia non morimur sed viuimus peccato: viuen-
tibus autem peccato gratia non potest abundare. Requiri-
tur sanè, si in solis hominibus superabundat gratia, in qui-
bus abũdauit aliquando peccatum, & in nullo superabũ-
H det gratia nisi in quo abundauit peccatum, an & aliquibus
potest superabundare gratia, in quibus nunquam vel abũ-
dauerit, vel fuerit peccatum. Et si quis illud aspiciat quod
dicit Apostolus: quia pacificauit Christus per sanguinem
suum non solũ quæ in terris sunt sed quæ in cœlis, & illud
velit, quod sine dubio pro omnibus mortẽ, putabit & ibi
similiter aliquam abundantiam fuisse peccati, vt nihilomi
nus & gratiæ superabundantia fieret. Si verò ad hoc quod
superior lectio commemorauit attendas, vbi peccatum in
hunc mundum per vnum hominem dicit introisse, & per
peccatum mortem, & ita in omnes pertrãsisse: dices ex illo
initio pendere etiam ista quæ habentur in manibus, vt de
his solis de quibus in initio proposuit apostolus, tractare
videatur, id est quæ ad homines tantúmodo spectant. Ob-
seruandum sane est quam librato sermone vsus sit Aposto-
lus vt diceret, Permanebimus in peccato? Permanere nan-
que est à cœpto non desistere. Quod vtique si quis faciat,
certum est quod nec initiũ conuersionis accepit. Illud au-
tem interdum accidit, vt non quidem permaneat quis in
peccato, sed cum desierit, rursum redeat ad vomitũ, & fiat
infeliciſſimus, vt post depulsum in se regnũ peccati & mor
tis, & regnum vitæ iustitiæque susceptum, iterum se domi
nationi peccati substernat & mortis, & ista sunt quæ nau-
fragia fidei appellat apostolus. Veruntamen quamuis per-
maneat quis in peccato, quamuis sub mortis regno & po-
I testate perduret, non tamen ita æternum istud mortis esse
atbitror regnum, vt est vitæ atque iustitiæ, maxime cum &
nouiſſimam inimicam mortẽ ab apostolo audiam destru-
endam. Et re vera si eadem æternitas mortis ponatur esse
quæ vitæ est, iam non erit mors vitæ cõtraria sed æqualis.
Æternum nanque æterno contrarium non erit, sed idem.
Nunc autem certum est mortem vitæ esse cõtrariam, cer-
tum est ergo quia sic vitæ æternæ mors esse non poſſit æ-
terna: vnde & necessarium locũ tenet resurrectio mortuo-
rum. Cum enim mors animæ quæ est nouiſſimus inimicus
fuerit destructa, etiam hæc cõmunis mors, quam illius ve-
lut vmbram esse diximus, necessario abolebitur, & tũc cõ-
sequenter resurrectioni mortuorum dabitur locus, vbi re-
gnum mortis pariter cum morte destructũ est. Sed nos nõ
expectemus quando iste inimicus destruatur nouiſſimus,
qui semel illuminati sumus, & gustauimus donum cœleste
ac participes facti sumus spiritus sancti, & bonum gustaui
mus dei verbum, virtutes quoque seculi futuri: sed perma-
neamus in gratia: nec expectemus vt iterũ post lapsum re-
nouemur ad pœnitentiam, rursum crucifigentes in nobis-
ipsis filiũ dei, & ostentui habẽtes, sed regnũ iustitiæ in no-
bis fiat regnũ æternũ. Hoc interim fugiamus regnũ mortis,
ex quo liberati ad regnũ vitæ æternæ peruenimus, vt gra-
tia per iustitiam regnet in nobis in vita æterna per Iesum
Christũ dñm nostru. Quod ergo dixit: Mortui sumus pec- K
cato, hoc est quod alibi ait: cõformes nos Christi morti ef-
fectos, qui semel peccato mortuus est. Quod autẽ dicit se-
mel, ex integro significat. Ex integro nanque Christus pec-
cato mortuus est, qui peccatum non fecit, nec fuit dolus in
ore eius. An ignoratis quia quicunque baptizati sumus in
Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus? Consepulti
enim sumus cum illo per baptismũ in mortem, vt quẽad-
modum Christus surrexit à mortuis per gloriam patris, ita
& nos in nouitate vitæ ambulemus.] Obserua diligentius
ordinem dictorum, & consequentiã. Comparat enim mor-
tem quæ per Adam, vitæ quæ per Christũ est, & dicit: Nõ
sicut delictum, ita & donum: & item post hæc ait: Legem
subintroisse vt abundaret delictũ, abundante verò pecca-
to superabundasse gratiam, & in his soluit quod videbatur
esse contrarium, & dicit: Qui enim mortui sumus peccato,
quomodo viuemus adhuc in eo? Nunc ergo volens rebus
ipsis ostendere quid est mortuum esse peccato, dicit: An i-
gnoratis quia quicunque baptizati sumus in Christo Iesu,
in morte ipsius baprizari sumus? Cõsepulti enim sumus ei
per baptismum in mortẽ: docens per hoc quia si quis prius
mortuus peccato est, is necessario in baptismo cõsepultus L
est Christo. Si verò non ante quis moritur peccato, nõ po-
test sepeliri cum Christo. Nemo enim viuus aliquando se-
pelitur. Quod si non sepelitur cum Christo, nec legitime
baptizatur. Verum de ratione baptismatis, cum exponere-
mus euangelium secundum Ioannem, vbi ventum est ad
eum locum in quo dicit de Iesu: Ipse vos baptizabit in spi-
ritu sancto, & item vbi ipse saluator dicit: Nisi quis rena- Ioan.3.
tus fuerit denuo ex aqua & spiritu, non potest introire in
regnum dei, pro viribus nostris quæ occurrere potuerunt,
imò quæ donauit deus diximus, vbi & sermonis id quod di-
citur: Nisi quis renatus fuerit denuo, altius aperire tenta-
uimus. Quod enim nos Latini habemus denuo, Græ-
ci ἄνωθεν dicunt: qui sermo vtrunque significat, & de-
nuo, & de superioribus. In hoc ergo loco, quia qui bapti-
zatur à Iesu, in spiritu sancto baptizatur, non ita denuo, vt
de superioribus intelligi conuenit: nam denuo dicimus cũ
eadem quæ gesta sunt repetuntur, hic autem non eadẽ na-
tiuitas repetitur vel iteratur, sed de superioribus suscipitur
noua natiuitas, & ideo rectius legeremus in euangelio: si
quis non fuerit renatus de superioribus nõ potest introire
in regnum dei, hoc enim est in spiritu sãcto baptizati. Cui
rationi vt de superioribus esse baptismum cõfirmetur, non
immerito ad sanctum spiritum coniunguntur etiam aquæ
quæ sub cœlo sunt, vt laudent nomen domini. Et quamuis
secundum typum ecclesiæ traditum omnes baptizati su- M
mus in aquis istis visibilibus, & in charismate visibili, tamẽ
q mortus est peccato, & vere baptizatur in morte Christi,
& cõsepelitur ei per baptismũ in morte Christi iste vere in
spiritu sancto baptizatur de superioribus & aqua. Et intuere
adhuc diligẽtius mystici ordinis consequentiã. Mori prius
oportet peccato, vt poſſis sepeliri cum Christo. Mortuo e-
nim sepultura debetur. Si enim viuis adhuc peccato, con-
sepeliri non potes Christo, nec in nouo eius sepulchto col
locari, quia vetus homo tuus viuit, & non potest in nouita
te vitæ ambulare. Propterea nanq; curæ fuit spiritui sancto
tradere per scripturas quod & sepulchrũ nouũ fuerit in quo
sepultus est Iesus, & quod in sindone munda obuolutus sit: vt
sciat omnis qui cõsepeliri vult Christo per baptismũ, nihil
vetustatis ad sepulchrũ nouũ, nihil immũditiæ ad mundã 2.Cor.4.
sindonẽ deferendũ. Ista est ergo mors beata, de qua dicit a- 1.Cor.3.
postolus, quia semper mortẽ Iesu Christi in corpore nostro
circũferimus. Et iterum: Quotidie morior. Sed & illud cũ
dicit: Omnia vestra sunt, siue Paulus, siue Apollo, siue Ce-
phas, siue hic mundus, siue vita, siue mors, mortẽ hanc qua
peccato morimur, & Christo cõsepelimur enumerat. Ve-
rum potest quis in his locis requirere, cur apostolus de ba
ptismo nostro loquens & de Iesu dixerit: Consepulti ei su-
mus per baptismum, & iterũ alibi: Si cõmorimur ei & cõ-
uiuemus: item, Si compatimur, & conregnabimus, & nus-
quam dixit Christo cõbaptizati sumus, cũ vtiq; sicut mors
morti,

A morti, & vita vitæ, ita & baptismus baptismo conferri debuisse videatur. Sed vide in apostoli literis quanta cautela sit: ait enim quicunq; baptizati sumus in Christo Iesu. Nostrum ergo baptisma in Christo Iesu esse dicit. Ipse autem Christus à Ioanne refertur, non eo baptismate quod in Christo est, sed eo quod in lege est. Ita enim ipse ait ad Ioannem, Sine modo, sic enim decet nos adimplere omnem iustitiam. In quo ostendit, quo baptisma Ioannis expletio erat veterum, nō inchoatio nouorum. Denique refertur in Actibus Apostolorum, quod quidam ex discipulis qui baptismo Ioannis fuerant baptizati a, postolorum sententia rebaptizati sunt in nomine domini Iesu. Quicunque ergo baptizati in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus Requiras fortassis etiam hoc quod ipse dominus dixit ad discipulos, vt baptizarent omnes gentes in nomine patris & filij & spiritus sancti, cur hic Apostolus solius Christi in baptismo nomen assumpsit dicens: Quicunque baptizati sumus in Christo, cum vtique non habeatur legitimū baptisma, nisi sub nomine trinitatis. Sed intuere prudentiam Pauli, quoniam in præsenti loco nō tam baptismatis rationem, quam mortis Christi discutere cupiebat, ad cuius nos similitudinem etiam suaderet mori debere peccato, & cōsepeliri Christo. Et non vtique conueniens, vt vbi de morte dicebat, vel patrem nominaret, vel spiritum sanctum. Verbum enim caro factum est, & merito vbi caro est ibi de

Mat. 3.

B morte tractatur. Nec conueniebat vt diceret, quicunque baptizati sumus in nomine patris, vel in nomine spiritus sancti, in morte ipsius baptizati sumus. Vnde obseruanda est in hoc loco & in cæteris consuetudo apostoli, quod nō semper cum aliquid ex scripturis assumit, integrum textū verborū, vt in suo loco positus est assumit, sed ea tantum, quæ præsentis causæ requirit assertio, sicut in præsenti sermone diximus: quia de morte Christi docere cupiebat, sufficit ei dicere, quicunque baptizati sumus in Christo, in morte ipsius baptizati sumus: Mihi verò ne illud quidem otiose præmisisse in hoc capitulo videtur apostolus quod dicit: Aut nescitis. Per quod ostendit, quia tunc, hoc est apostolorum temporibus, non vt nunc fieri videmus, typus tantummodo mysteriorum his qui baptizabantur, sed virtus eorum ac ratio tradebatur, & tanquam scientibus & edoctis, quia qui baptizantur, in morte Christi baptizantur, & consepeliuntur ei per baptismum in morte: & quia sicut Christus surgens à mortuis per gloriā patris, in nouitate vitæ ambulare debeāt hi qui baptizati sunt: hæc apostolus scribit. Adhuc fortassis etiam hoc in præsenti capitulo requiratur: Si mortui sumus peccato, & consepulti sumus Christo, & consurreximus cum eo, necessarium videbitur secundum hanc formam ostendi, quomodo etiam cum ipso tres dies, & tres noctes in corde terræ sepulti fuerimus. Et vide si possumus tres dies cōsepulti Christo facere, cū plenam scientiā trinitatis capimus, lux enim pater, &

C in lumine eius qui est filius, lumen videmus spiritum sanctum. Facimus autem & tres noctes, cū destruimus tenebrarū & ignorantiæ patrem vnà cū mendacio quod ex eo natum est, & mendax est sicut & pater eius, & cum loquitur mēdacium de suis propriis loquitur. Sed & tertio loco spiritum erroris destruimus: qui inspirat pseudoprophetas vt dicant: Hæc dicit dominus, quos dominus nō misit. Destruimus hæc & conculcamus, si consepulti sumus Christo, etiam secundum illud quod ipse dicit: Ecce dedi vobis potestatem calcandi super serpentes & scorpiones, & super omnem virtutem inimici. Quæ singula ita sunt contraria veritati & trinitati, vt nos dei, vt tenebræ luci, vt mendacium veritati. Hæc interim quæ nobis in præsenti loco occurrere potuerunt. Si quis autem melius aliquid senserit, non pigeat his omissis illa recipere. Veruntamen hoc est quod colligitur ex his apostoli dictis per altiorem intelligentiam, quod sicut nemo viuus potest sepeliri cum mortuo, ita nemo qui adhuc viuit peccato, potest in baptismo cōsepeliri Christo, qui mortuus est peccato, & ideo qui festinant ad baptismum, hoc prius curare debent, vt moriantur ante peccato, & sic possint consepeliri Christo per baptismum, vt & ipsi dicant, Semper mortem domini

Luc. 10.

nostri Iesu Christi in corpore nostro circumferentes, vt & vita Iesu Christi manifestetur in carne nostra mortali. D Quomodo autem manifestetur vita Iesu Christi in corpore, ipse Paulus ostendit cum dicit: Viuo autem iam nō ego, viuit verò in me Christus, Hoc idem quod apostolus Ioannes in epistola sua scribit cum dicit: Omnis spiritus qui cōfitetur Iesum Christū in carne venisse, ex deo est. In quo vtique non is qui syllabas istas pronunciauerit & communi confessione protulerit, dei spiritu agi videbitur, sed qui vitam suam ita formauerit, & ita fructus operis attulerit, vt Christum in carne venisse, & mortuum esse peccato, ac viuere deo, ipsa operum suorū & sensuum religione monstrauerit. Videamus nunc, postquam quid sit consepeliri Christo pro viribus aperuimus, etiā hoc quod ait: Vt sicut surrexit Christus à mortuis per gloriam patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus. Sicut cōsepulti sumus Christo, secundū ea quę suprà diximus, id est secundū quod mortui sumus peccato, consequenter vtique resurgente Christo à mortuis & nos cū ipso simul resurgemus, & illo ascendēte ad cœlos cū ipso simul ascēdemus, & sedente ipso ad dexteram patris, cū ipso simul in cœlestibus sedere dicemur, secundum quod idē apostolus in aliis dicit: quia coexcitauit nos Christo, simúlque fecit sedere in cœlestibus. Surrexit Christus per gloriā patris: & nos si mortui sumus peccato, & Christo cōsepulti, quia omnes qui vidēt opera nostra bona, glorificēt patrem nostrū qui in cœlis est, merito Christo cōsurrexisse per gloriā patris dicimur, vt in nouitate vitæ ambulemus. Nouitas autem vitæ est, vbi veterem hominem cū actibus suis deposuimus, & induimus nouū, qui secundū deum creatus est, & qui renouatur in agnitione dei secundū imaginem dei, secundum imaginem eius qui creauit eum. Neque enim putes quod innouatio vitæ quæ dicitur, semel facta sufficiat, sed semper quotidie (si dici potest) ipsa nouitas innouāda est. Sic enim dicit apostolus: Nam & si is qui foris est homo noster corrūpitur, sed qui intus est renouatur de die in diem. Sicut enim vetus semper veterascit, & de die in diē vetustior fit, ita & nouus hic semper innouatur, & nunquam est quando non innouatio eius augescat, Intuere denique eos qui in fide proficiūt, & quotidie in virtutibus enitescunt, quomodo semper bonis operibus adiiciunt meliora, & honestis actibus honestiora conquirāt, quomodo in intellectu, in sciētia sapientiáque ditescant, & ea quæ ante minus plana ad intelligēdum videbantur, aperta post modū dilucidáque perspiciunt. Et vide si non rebus ipsis huiusmodi hominē quotidie dixeris innouari, sicut econtrario (vt diximus) si quis vetus effici cœperit, proficiet in peius, & quotidie vetustior, & semetipso deterior inuenietur. In nouitate ergo vitæ ambulemus, ostendentes nosmetipsos ei qui nos cū Christo suscitauit quotidie nouos, & vt ita dixerim pulchriores, decorē vultus nostri in Christo tanquam in speculo colligentes, gloriámque in ipso domino speculātes eadē imagine trāsformemur, quia Christus surgens à mortuis ab humilitate terrena ad gloriam paternæ maiestatis ascendit. Sed adhuc quod dixit: In nouitate vitæ ambulemus, videte ne forte mystice illud ostēdat, vt donec proficiat quis ambulare dicatur. Nec tamen putandū est quod sine fine ambulare dicatur, sed venire aliquando ad eum locum eos qui in his profectibus ambulant, vbi standum sit. Sic denique primo martyri Stephano qui iam ad perfectionis venerat gradū, stans à dextris virtutis apparuit Iesus Christus, & ad Moysen, qui & ipse post multos profectus ad perfectionem venerat, dicit dominus: Tu autem hic sta mecū. Sed & Paulus vbi in semetipso consummationem perfectionis agnouit, dixit: Cursum consummaui. His autem qui se putant stare, perfectos esse, nec tamen essent, dicit: Qui se putat stare, videat ne cadat. Imperfectis verò & adhuc initia habentibus dicitur vt ambulent post dominum deum suum, & de aliis dicitur, Dimittere eos ieiunos nolo, ne forte deficiant in via. Si enim complantati facti sumus similitudini mortis eius, simul & resurrectionis erimus, hoc scientes, quia vetus homo noster simul crucifixus est vt destruatur corpus peccati, vt vltra non seruiamus peccato.

Gal. 2. 1. Ioan. 4

E

2. Cor. 4.

F

Act. 7.

Deut. 5.

2. Tim. 4

Mat. 15.

G Qui mortuus est,iustificatus est à peccato.]Omnia hæc ad
illam respiciunt quæstionem, ne videatur locum dedisse
peccandi in eo quod diximus: Vbi abundauit peccatum
superabundauit gratia.Idcirco nanque & mortuos nos di-
cit esse peccato,& quicunque baptizati sumus in Christo,
in morte ipsius baptizatos nos dicit: & nũc complantatos
nos ad mortis eius similitudinem scribit,addens quod si si-
militudinem mortis eius qua peccato mortuus est gera-
mus,etiam resurrectionis similitudinem sperare debeamus.
Sed hoc quatenus possit fieri ostendit dicens: quia vetus
homo noster simul concrucifigi debeat Christo.Vetus au-
tem homo noster intelligendus est vita prior quam duxi-
mus in peccatis, cuius finem & interitum quendam faci-
mus vbi recipimus in nobis finem crucis Christi,per quam
ita destruitur corpus peccari, vt mẽbra nostra quæ seruie-
bant peccato,vltra ei non seruiant,sed deo. Sed nũc repe-
tentes sermonem, videamus quid est cõplãtari similitu-
dini mortis Christi, in quo velut plantam alicuius arboris
ostendit mortem Christi, cui nos complantatos vult esse,
vt ex succo radicis eius radix quoque nostra suscipiẽs pro-
ducat ramos iustitiæ,& fructus afferat vitæ. Quod si vis
Prou. 3. de scripturis agnoscere quę ista sit planta cui complantati
esse debeamus,& cuius generis arbor,audi quid de sapien-
tia scribitur: Arbor,inquit,vitæ est omnibus sperãtibus in
se:& qui confidũt in ea tanquam in domino.Christus ergo
H Dei virtus,& dei sapiẽtia,ipse est arbor vitæ,cui cõplanta-
ri debemus, & nouo quodã atque amabili dei dono mors
illius,arbor nobis vitę efficitur.Bene autẽ apostolus sciens
in pręsenti loco nõ de communi hac, sed de peccati morte
tractare,non dixit,si enim cõplantari sumus morti eius,sed
similitudini mortis eius. Christus enim ita semel mortuus
est peccato,vt peccatum omnino nõ fecerit, nec dolus in-
uentus sit in ore eius. Quod in alio homine ex integro in-
ueniri non poterit omnino. Nemo enim mundus à sorde
peccati,nec si vnius diei fuerit vita eius. Idcirco ergo ipsa
quidem morte qua Iesus mortuus est peccato, nos nõ pos-
sumus mori,vt imitantes eum,& vestigia sequentes absti-
neamus nos à peccato. Hoc est ergo quod recipere potest
humana natura, vt ad similitudinem mortis eius hoc fiat,
dum ipsum imitãdo non peccat. Nam omnino ex integro
nescire peccatum, solius Christi est. Sed hoc non intelli-
gentes quidam hæreticorum conati sunt ex hoc apostoli
loco asserere quod Christus non vere mortuus sit,sed simi-
litudinem mortis habuerit, & visus sit magis mori quam
vere mortuus sit.Quibus respõderi quoniam perfacile est,
non puto necessarium ex cæteris vel Apostoli, vel euange-
liorum dictis,vbi simpliciter mors eius, & non similitudo
mortis scribitur,testimoniorum pondus adhibere, cũ pos-
simus ad eos dicere:si similitudo mortis fuit,fuit & nõ ve-
I ra resurrectio,& nos ergo videbimur resurgere,& non re-
surgemus:& videbimur mori peccato,& non vere morie-
mur: & omne ergo quod gestum est & geritur, visum est
geri,sed non est gestum. Superest igitur vt & quod saluati
sumus,visi simus saluari,sed non vere saluari simus. Vnde
quoniam hæc tam absurda sunt vt non indigeant impro-
bationibus, nos ad explanationem eorum quæ habentur
in sequentibus conuertamur.Igitur complantari nos vult
mortis eius similitudini qua peccato mortuus est semel,vt
possimus & resurrectioni eius esse complantati.Ad vtrun-
que enim subaudiri debet complantati. Et vide quam ne-
cessario formam plantationis assumpserit. Omnis etenim
planta post hyemis mortem resurrectionẽ veris expectat.
Si ergo & nos in Christi morte complãtati sumus in hye-
me seculi huius & pręsentis vitæ,etiam ad futurum ver in-
ueniemur fructus iustitiæ ex ipsius radice proferentes,& si
complantati sumus ei, necesse est vt pater agricola purget
nos tanquam palmites vitis veræ, vt fructum plurimum
afferamus,sicut & ipse in euangeliis dicit:Ego sum vitis ve-
ra,& vos palmites,pater meus agricola. Omnem palmitẽ
qui in me nõ manet,excidet illum pater meus. Qui autem
Ioan.15. manet in me, purgabit eum vt fructum plurimum afferat.
Hoc ergo modo complantati sumus similitudini mortis e-
ius,vt & resurrectionis eius similitudini cõplantati simus.

Quid est autem similitudini resurrectionis eius esse com-
plantatos? Ioannes apostolus dicit:Filioli nondum scimus K
quod futuri sumus.Si autem reuelatus nobis fuerit,similes
illi erimus. Et iterum ipse saluator dicit: Pater volo vt vbi 1.Ioan.3.
ego sum & isti sint mecum,& iterum:Sicut ego in te,& tu
in me,vt & isti in nobis vnum sint. Quod vtique de illis
dicit,qui in præsenti vita complantati fuerint similitudini
mortis eius. Puto autem quod grate hoc & de illo latrone
dici possit,qui simul in cruce pependit cum Iesu:&per cõ-
fessionem suam qua dixit: Memento mei domine cum ve-
neris in regnum tuum,& alium blasphemantem corripuit
complantari per hæc visus sit similitudini mortis eius, sed
& resurrectioni eius complantatus sit per hoc quod ei di-
citur: Hodie mecum eris in paradiso,dignáque erat plan-
ra paradisi,quæ arbori vitæ sociata est. Propterea ergo ꝙ
dixerat apostolus complantari similitudini mortis Christi, Luc.23.
aliam rursum figuram repetit,& dicit: Quia vetus homo
noster simul crucifixus est ei vt destruatur corpus peccati.
In multis sępe iam diximus, quid est crucifigi cũ Christo,
& de veteri homine tractauimus,vnde breuiter in pręsenti
loco veterem hominem dicimus qui secundum Adam vi-
xit præuaricationi obnoxius & peccato, & cui dominata
est mors peccati, de quo chirographa peccati tenuit ille
qui habebat mortis imperium:Quę quia Christus sangui-
ne suo delens cruci suæ affixit,etiam nos qui peccato secũ-
dum veterem hominem obnoxij fuimus crucifixi esse de-
bemus,vt destruatur corpus peccati,vt vltra nõ seruiamus L
peccato. Obseruandum autem puto quòd apostolus vbi
dicit destruendum esse,corpus ponit peccati,vbi autẽ non
dicit destruendum,non corpus peccati, sed nos ipsos dicit
esse qui non seruiamus peccato, vt ostendat quia si destru-
ctum fuerit corpus peccati,iam nos non seruiamus pecca-
to,cui scilicet seruiuimus donec in nobis non erat destru-
ctum, nec erãt mortificata membra nostra quæ sunt super
terram.Sed diligentius adhuc repetendũ est,quomodo di-
xerit corpus peccati. In quo duplex dari videtur intelle-
ctus,vel quia nostrum corpus peccati ipsius dicat esse, vel
proprium aliquod corpus, quod destruẽdum sit iis qui nõ
debent vltra seruire peccato. Quia ergo vterque sensus in
loco admitti potest,de vtroque quid nobis videatur expo-
nemus. Etenim si proprium corpus ponamus esse peccati,
videbitur quòd sicut de his qui in nouum hominẽ reparati
sunt dictũ est:Quia vos estis membra Christi & corpus ex
parte, ita & de his qui veterẽ hominem nondum crucifi- 1.Co.12.
xerunt,dici posse quod sint corpus peccati & mẽbra,cuius
caput sit diabolus, sicut Christus caput corporis ecclesiæ
non habentis maculam aut rugam. Possunt autem & mẽ-
bra ex quibus corpus istud peccati constat, illa videri quæ
superius memorauit apostolus mẽbra esse super terram, id
est fornicationẽ,immunditiã,impudicitiam,auaritiã,con-
tentionẽ,irã,dolos,rixas,dissentiones,hæreses,inuidiã, co-
messationes, & his similia: ex quibus omnibus membris M
digne dicitur corpus constare peccati, & hoc corpus pec-
cati vetus homo appellari. Quod si quis per crucẽ Christi
destruatur, & in nouũ hominem qui secũdum deũ creatus
est,commutetur,vltra non dicetur seruire peccato,cui sine
dubio seruit donec alicui horum subiacet quæ suprà expo-
suimus membra esse peccati. Si verò magis hoc corpus
nostrum dixisse intelligatur apostolus,copus peccati secũ-
dum illam profecto accipietur intelligentiam, qua & Da-
uid de semetipso dicit: Quia in iniquitatibus conceptus Psal. 50.
sum,& in peccatis concepit me mater mea. Sed & ipse a-
postolus in aliis dicit: Quis me liberabit de corpore mor- Rom.7.8
tis huius? Et iterum corpus humilitatis nominat corpus
nostrum. Sed & de saluatore quodam loco dicit: Quia
venerit in similitudinem carnis peccati, vt de peccato
damnaret peccatum in carne.In quo ostendit quod nostra
quidem caro peccati sit caro,Christi autem caro similis sit
carni peccati. Non enim ex semine viri concepta est, sed
spiritus sanctus venit super Mariam, & virtus altissimi o-
bumbrauit ei, vt quod nascebatur ex ea, filius vocaretur
excelsi.Sic ergo Paulus per ineffabilẽ dei sapientiã,quę da-
ta est ei,arcanũ nescio quid intuens & recõditum, corpus
nostrum

A nostrum corpus peccati & corpus mortis & corpus humilitatis appellat. Sed & Dauid de eodē spiritu secretorū cœlestium gnarus dicebat de corpore: Et in puluerē mortis deduxisti me,& iterū:Humiliata est in puluere anima nostra. Hieremias quoque similis mysterij per dei spiritum conscius,in lamentationibus suis dicit, quia iuncti terræ sint homines omnes,corporis scilicet causa,& ait: Vt humiliet sub pedibus eius omnes vinctos terræ,quia declinauerunt iudicium viri in conspectu altissimi,& condemnauerunt hominē in iudicando. Corpus ergo peccati est corpus nostrum: quia nec Adam scribitur cognouisse Euam vxorem suam & genuisse Cain, nisi post peccatum. Deniq; & in lege pro illo qui natus fuerit iubetur offerri hostia, par turturum,aut duo pulli columbini:ex quibus vnus pro peccato, & alius in holocautomata. Pro quo peccato offertur hic pullus vnus? nunquid nuper æditus paruulus peccare potuit? & tunc habet peccatum pro quo hostia iubetur offerri, à quo mundus negatur quis esse & si vnius diei fuerit vita eius. De hoc ergo etiam Dauid dixisse credendus est illud quod suprà memorauimus: quia in peccato concepit me mater mea. Secundum historiam enim nullum matris eius declaratur peccatum. Pro hoc & ecclesia ab apostolis traditionem suscepit, etiam paruulis baptismum dare. Sciebant enim illi quibus mysteriorum secreta B commissa sunt diuinorum, quia essent in omnibus genuinæ sordes peccati, quæ per aquam & spiritum ablui deberent, propter quas etiam corpus ipsum corpus peccati nominatur, non vt putant aliqui eorum qui animarum transmigrationem in varia corpora introducunt, pro his quæ in alio corpore posita anima deliquerit, sed pro ipso quod in corpore peccati & corpore mortis atque humilitatis effecta est, & sicut ille dixerat: quia in puluerem humiliasti animam nostram. Hæc interim ad præsens, quæ de corpore peccati nobis occurrere potuerunt. Quæ autem è duabus expositionibus sensui conueniat apostolico, aut si neutra, probet qui legit. Quod autem in aliis apostolus dicit: Consurrexisse iam nos Christo, & simul coexcitatos, simúlque sedere in cœlestibus, & hic dicit: Si enim complantati sumus similitudini mortis eius, etiam resurrectionis erimus, hoc est quod alibi iam factum dicit, hic nunc futurum & sperandum dicit: illa est causa, quod duplex intelligitur resurrectio. Vna qua mente & proposito ac fide cum Christo à terrenis consurgimus vt cœlestia cogitemus & futura requiramus. Alia quæ generalis omniū erit in carne resurrectio. Ergo quæ secundū mentē est ex fide resurrectio, in his qui ea quæ sursum sunt sapiūt, vbi Christus est in dextera dei, videtur impleta. Generalis autē illa carnis resurrectio, quæ ad omnes pertinet, adhuc futura est, quia hæc in primo, illa in secūdo domini complebitur aduētu.

Psal. 22. *Thren. 3.* *Gen. 4.* *Iob. 25.* *Eph. 2.*

C Si autē mortui sumus cum Christo, credimus quia etiā simul viuemus cum eo, sciētes quia Christus surgens à mortuis iam non moritur, mors illi vltra non dominabitur. Quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel: quod autē viuit, viuit deo.] In omnibus quæ suprà dixit Apostolus, hoc ostēdere voluit, quia si Christus mortuus est prior peccato, & nos mortui sumus peccato cū ipso. Et cum dicit: in morte ipsius baptizati sumus, & cōplantati sumus similitudini mortis eius, per hęc omnia ostēdit quia mortui sumus cum Christo peccato, ex eo ꝙ Christus quidem pro peccatis nostris mortuus est secūdū scripturas, & vnicuiq; credentiū mortē peccati ipsius tanquā munus quoddā fidei ex sua morte donauit, his scilicet qui cum ipso se mortuos & crucifixos & cōsepultos ei credūt, & per hoc, peccatū in eis tanquā in mortuis non potest operari, atq; ita dicentur mortui esse peccato. Idcirco ergo præsēti sermone apostolus cōclusionem facit omniū quæ in superioribus astruxerat, & dicit: Si autē mortui sumus cū Christo, per hæc scilicet quæ superius ostendimus, credimus quia & conuiuemus ei. Non dixit & cōuiximus, sicut dixit mortui sumus, sed cōuiuemus, vt ostēdat quia in præsenti mors operatur, vita autem in futuro, tūc scilicet cum Christus manifestatus fuerit, qui est vita nostra abscondita in deo. Nunc ergo (vt ipse Paulus docet) mors in nobis operatur. Sed & ipsa mors quæ operatur in nobis, videtur mihi aliquas habere D differentias. Sicut enim in Christo aliud fuit tēpus mortis quod dicitur: Exclamans voce magna expirauit, & aliud est cum in sepulchro positus clauso ostio iacuit, aliud verò cū requisitus in monumento non est inuentus, quia iam resurrexerat, cuius resurrectionis initium visibile nulli homini num fuit, ita etiam in nobis qui credimus, triplex ista ratio mortis habenda est. Et primo quidem cōfessione vocis ostendenda est in nobis mors Christi, cum corde quidē creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem. Secūdo verò in mortificatione membrorum quæ sunt super terram, cum semper mortificationem Christi in corpore circūferimus nunc nostro, & hoc est quod dicit, quia mors in nobis operatur. Tertio verò cum iam resurgimus à mortuis, & in nouitate vitæ ambulamus. Et vt breuius ac lucidius explicemus, prima dies mortis est renunciasse seculo: Secunda, renunciasse etiam vitiis carnis: Plenitudo verò perfectionis in lumine sapientiæ, tertia resurrectionis est dies. Quas tamen in vnoquoque credentium differentias, & profectuum gradus solus ille potest scire & discernere, cui soli patent cordis occulta. Verum tu vide in scribendo Pauli sapientiam, qui ad Timothæum scribens dixit: quod si commorimur, & conuiuemus, quique commorientibus Christo, quasi consequens & necessarium sit, coniunxit E quod conuiuant ei, hic addit, credimus, vt ostenderet quia quamuis consequens & necessarium sit commorienti cōuiuere, fide tamen hoc media & credulitate perficitur, certi, inquit, & scientes quia Christus surgens à mortuis iam non moritur. Si enim iterum moreretur, sicut consequens & necessarium ostendimus quòd hi qui commoriuntur etiam conuiuent ei, ita sine dubio consequens videbitur, vt si post resurrectionem & vitam iterum moreretur, etiā hi qui conuiuunt ei, iterum morienti commorerentur. Idcirco igitur absoluta sentētia definit apostolus quòd Christus iam non morietur, vt & hi qui conuiuent ei, de æternitate vitæ securi sint. Post hæc autem, vt & ego ipsius apostoli verbis vtar, quibus ait: Esaias autem audet & dicit, & ego dico, Paulus autem audet & dicit: Mors ei vltra non dominabitur. Hic in eo ausus es ò Paule dicere de Christo, mors ei vltra non dominabitur, quasi aliquādo dominata sit, cuius vox per euangelium fertur omni sole lucidior, qua dicit: Nemo tollit à me animam, & potestatem habeo ponendi eam, & potestatem habeo iterum sumendi eam. Huic ergo mortem dicis esse dominatam, qui eam nō solū voluntate, sed & potestate suscepit? qui solus fuit inter mortuos liber, & quem solū mors tenere non potuit? Hæc vt opinor & his similia mouebūt aduersus Paulum hi qui tenero erga Iesum tenentur affectu, & nihil de eo humile nihil indignum patiuntur audire. Sed nos cum respicimus F ad Paulum, non putamus aliquem qui eum possit in amore Christi superare, vnde nec putandum est aliquid de eo contra quam & ipso dignum est, prolocutum esse, & ideo indagabimus per gratiam sancti spiritus verbum sapiētiæ quo sensum Pauli possimus aduertere, imò sensum Christi, qui in eo est, secundum quod ipse profitetur: Nos autem sensum Christi habemus. Potest quis compēdiosius dicere in his, quia hic mortem communem hanc dicit & mediam, qua mortuus est, sicut idem apostolus dicit, secundū scripturas, & nihil absurdū videri, si is qui formā serui susceperat, dominatum pertulerit mortis, quæ sine dubio dominatur omnibus qui in carne positi sub seruili forma cēsentur. Sed & illud assertioni huic adiacet, ꝙ propterea forma hæc serui, id est etiā nostra caro, seminatur in corruptione vt surgat in incorruptione, & seminatur in infirmitate, vt surgat in virtute, & seminatur in contumelia, vt surgat in gloria, & seminatur corpus animale, vt surgat corpus spiritale, sine dubio vt mors ipsi vltra nō dominetur, quæ dominata est ei dū esset in infirmitate, & cōtumelia, & corruptione. De tali enim carne quę adhuc in his est passionum vitiis, ipse Paulus dicit: Quia caro & sanguis regnū dei possidere nō possūt, neq; corruptio incorruptionē possidebit. Sed & quod alibi idem apostolus corpus mortis nominauit, is qui hæc asserit huius mediæ mortis intelligendum

Luc. 23. *Matt. 28.* *2. Tim. 2* *Ioan. 10* *1. Cor. 15*

G dicit, quæ huiuscemodi corpori dominatur donec animale est corruptibile, necdum per resurrectionis gloriam cōmutatum, atque ex corruptibili incorruptibile effectum, & ex ignobili gloriosum. Illud autem quod addidit assertioni valde contrarium, id est quod mortui sumus cum Christo, & consepulti sumus eis, quod vtique nullo modo de communi hac morte potest intelligi, hoc modo explanare conabitur, vt sicut in superioribus cùm de diuersitate legum exponeremus, ostendimus apostolū in vno eodémque loco legem nunc naturalem, nunc Moysi, nunc etiam peccati nominare, & hoc in vsu esse scripturæ diuinæ etiā ex aliis locis adhibitis docuimus testimoniis, ita & in præsenti nunc mortem communem, nunc peccati, nunc etiam ipsum auctorem mortis, qui & nouissimus destruendus dicitur inimicus, nunc etiam locum inferni in quo mortis habere imperium diabolus dicitur, cōfirmet ab apostolo nominari, & hoc ergo quod ait: Mors ei vltra nō dominabitur, de ista morte dictum confirmabit, qua communiter mortuus creditur Christus. Quæ tamen assertio quam sit valida probet qui legit. Alius verò qui profundiorem in his Pauli sensum in virtute spiritus continet, dicet quia mors hæc de qua dicitur quod vltra non dominabitur Christo, ipse ille intelligēdus est nouissimus inimicus, qui figuram habuerat ceti illius qui absorbuerat Ionā, de quo in Iob scriptum est. Sed maledicant illam qui maledicunt
H diei illi qui magnum cetum perempturus est. In quam mortem tanquam in ventre ceti Christus ingressus est, in eum scilicet locum quem saluator ipse cor terræ nominauit, in quo tres dies & tres noctes exemplo Ionæ futurum esse filium hominis dicit, vt eos qui inibi à morte detinebātur eximeret. Propterea enim formam serui susceperat, vt ad ipsum locum vbi mors regnum tenebat posset intrare, secundum quod & propheta ex persona ipsius dicit, & deputatus sum cum his qui descenderunt in lacum. & ite-
Psal. 28. rum: Quæ vtilitas in sanguine meo, dum descendo in cor-
29. ruptionem? quod vt adhuc planius possit aduerti, tali iterum similitudine vtemur. Regem ponamus iustum & nobilem, aduersum iniustum aliquem tyrannum ita bellum gerentem ne violento videatur cruentóque vicisse conflictu, quia militantes sub tyranno sui erant, quos non perdere, sed liberare cupiebat. Consilio igitur meliore habito sumit eos qui apud tyrannum erat, & specie per omnia fit similis eis, donec sub dominatione tyranni positus eis quidem qui ei parebant suaderet abscedere, & ad regnum legitimum repedare, ipsum verò fortem tempore opportuno alligare vt potestates eius ac principatus exueret, & abulsam captiuitatē quę ab eo [te]nebatur, abstraheret. Hoc ergo modo Christus etiam voluntate quidem exinaniuit semetipsum, & formam serui accepit, passúsque est dominatum tyranni factus obdiens vsque ad mortem: Per quam
I mortem destruxit eum qui habebat mortis imperium id est diabolū, & liberauit eos qui tenebantur à morte. Hinc enim alligato forti & in cruce sua triumphato perrexit etiā in domū eius in domū mortis, in infernū, & inde vasa eiùs diripuit, id est animas quas tenebat abstraxit. Et hoc erat quod ipse per ænigmata loquebatur in euangelio di-
Mat. 12. cens: Quis potest introire in domum fortis, & vasa eius diripere, nisi prius alligauerit fortem? Prius ergo alligauit eum in cruce, & sic ingressus est domum, id est infernum, & inde ascēdit in altum, captiuam duxit captiuitatem, eos scilicet qui cum ipso surrexerunt, & ingressi sunt sanctam ciuitatem Hierusalem cœlestem. Vnde rectè apostolus in præsenti loco dicit: quia mors ei vltra non dominabitur. Non enim dabit vltra semetipsum in dominationem tyrāni, neque iterum exinaniet se vt formam serui accipiat, & fiat obediens vsque ad mortē, neque rursum in forma serui quamuis voluntate & non necessitate positus dominationem tyranni mortísque patietur. Vnde miror quosdam contra hanc euidentissimam Pauli sententiam velle asserere, quòd in futuris iterum seculis vel eadem vel similia pati necesse sit Christum, vt liberari possint etiam hi quos in præsenti vita dispensationis eius medicina sanare non potuit. Aiunt enim: Nunquid potest seculum esse aliquod in

futuro vbi neque boni aliquid, neque mali agatur, sed stu-
peant res, & maneant profunda silentia? Absurdum hoc K
videri asserunt. Dabimus ergo agi aliquid, & vbi agatur
aliquid, necesse est (aiunt) vt aliquid rectè, aliquid e-
tiam minus rectè agatur, & in ipso actu aliqui proficiant,
& meliores fiant, alij deteriores. Libertas enim arbitrij
semper naturæ rationabili permanebit, & sicut possibile
fuit etiam illum qui p[ro] splendorē gloriæ Lucifer, & pro-
pter lumen scientiæ mane oriebatur, commutari de gloria
sua & effici tenebras propter malitiam quam recepit, & il-
lum qui fuit immaculatus à natiuitate sua, & habitauit cū
Cherubim, & in medio lapidum igneorū conuersatus est,
& indutus omne ornamentum virtutum, nec fuit vlla ar-
bor in paradiso dei virtutum quę ei comparari posset, post
hæc inuentæ sunt iniquitates in eo, & de cœlo in terram
proiectus est: Ita potest fieri vt in quocunque fuerit statu
& in quacunque perfectione virtutum, quoniā virtus mutabilis est, lapsum possit incurrere, vt sicut à vitiis ad virtutem, ita & à virtutibus inclinetur ad vitia. Quod si est, cōsequēs videbitur requirere medicum vbi languor est, quia secundum saluatoris vocem opus est medicus his qui male habent. Hæc ergo & his similia proponentes, easdem in futuris seculis etiam dispensationes à Christo repetendas esse arbitrantur. Sed ad hæc nos breuiter prout possumus respondebimus. Manere quidem naturæ rationabili semper liberum arbitrium non negamus, sed tantam esse vim
crucis Christi, & mortis huius quam in seculorum fine su- L
scepit, asserimus, vt ad sanitatem & remedium non solum præsentis & futuri, sed etiam præteritorum seculorum, & non solum humano huic nostro ordini, sed etiam cœlestibus virtutib[us] sque sufficiat. Secundum sententiam nanque
ipsius Pauli apostoli Christus pacificauit per sanguinem Eph.1.
crucis suæ non solum quæ in terra sunt, sed & quæ in cœlis. Quid autem sit quod in futuris seculis teneat arbitrij libertatem ne rursum corruat in peccatū, breui nos sermo-
ne apostolus docet, dicens: Charitas nunquam cadit. Id- 1.Cor.13
circo enim & fide, & spe maior charitas dicitur, quia sola erit per quam delinqui vltra non poterit. Si enim in id anima perfectionis ascenderit, vt ex toto corde suo, & ex tota anima sua, & ex totis viribus suis diligat deum, & proximū suum tanquam seipsam, vbi erit peccati locus: idcirco denique & in lege hoc dicitur primum mandatum esse, & in euangeliis supra cætera omnia de charitate mandatur, &
Petro cum summa rerum de pascendis ouibus traderetur, Mat. 16.
& super ipsum, velut super terram fundaretur ecclesia, nul- Ioan.20.
lius confessio virtutis alterius ab eo nisi charitas exigitur, 1.Ioan.4
& Ioannes cum multa de charitate, tum etiam hoc dicit; quia qui manet in charitate, in deo manet. Et ideo merito charitas quæ sola omniū maxima est, omnē creaturā cōtinebit à lapsu, tunc cum erit Deus omnia in omnibus. Ad hunc nanque perfectionis gradum ascendebat apostolus,
& in hoc stans confidens dicebat: Quis enim nos separa- M
bit à charitate Dei quæ est in Christo Iesu? tribulatio? an
angustia? an fames? an nuditas? an persecutio? an gladius? Rom.8.
Et iterum. Certus sum enim quia neque vita, neque mors, neque præsens, neque futurum, neque angustia, neque virtutes, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare à charitate dei quæ est in Christo Iesu domino nostro.
Ex quibus omnibus euidenter ostenditur, quia si hæc omnia quæ enumerauit apostolus separare nos non possunt à charitate Dei, cum in illud quis culmen perfectionis ascenderit, multo magis libertas arbitrij nos ab eius charitate separare non poterit. Quamuis enim sit etiam virtus, & maneat in natura, tamen tanta charitatis vis est, vt ad se omnia trahat, omnésque sibi societ vendicétque virtutes, maxime cum charitatis causas prior nobis dederit Deus, qui vnico filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, & cum illo omnia nobis donauit.
Vnde vel ille qui Lucifer fuit, & in cœlo operabatur, vel ille qui immaculatus fuit à natiuitate sua, & cum Cherubim positus, labi potuit antequam erga beneficia filij Dei charitatis vinculis stringeretur, postea verò quam

charitas

A charitas Dei diffundi in cordibus omnium cœperit per spiritum sanctum, certum erit illud quod pronuntiauit Apostolus, quia charitas nonquam cadet.

Hæc prout potuimus ad ea quæ hoc loco commemorata sunt diximus, vt manifestius claresceret quomodo Christus mortuus est semel peccato, vt vltra iam nō moriatur, & quia quod viuit, viuit deo. Viuere autem ita Deo intelligendum est, quòd in forma Dei positus exinaniuit semetipsum, & formam serui accepit, & factus est obediens vsque ad mortem, rursum permaneat in forma Dei atque æqualis patri. Vnde & merito in consequenti hæc ponit: Ita & vos existimate vos mortuos quidem esse peccato, viuentes autem Deo in Christo Iesu domino nostro. Quo scilicet imitatione Christi peccato moriamur alieni ab eo effecti, & deo viuamus, iungentes nos ei, vt vnius cum ipso spiritus facti. Non sine causa hoc dixit, existimate vos mortuos esse peccato, quod melius quidem in greco habet, cogitate vos mortuos esse peccato. Res enim de qua sermo est, in cogitatione magis, & ratione subsistit, quia huiusmodi mors nō in effectu, sed in cogitatione habēda est. Qui enim cogitat vel existimat apud semetipsum esse se mortuum, non peccat. Verbi gratia: si me concupiscentia mulieris trahit, si argenti, si auri, si prędij cupiditas pulset, & ponam in corde meo quod mortuus sim cum
B Christo, & de morte cogitē, extinguitur continuo concupiscentia & effugatur peccatum, aut si odio vel ira inflāmatus ad necem conciter inimici mei, si me existimē mortuum esse cum Christo, & cogitationes mortis ponam in animo meo, extinguitur sine dubio ira, furor cessat, odiū conquiescit, peccato non datur locus, & hoc modo peccato quis mori inuenitur, & viuere deo. Sed & hoc quod addidit, Viuentes deo in Christo Iesu, nō mihi otiosum videtur. Simile enim puto esse quasi dixisset, viuētes deo in sapientia, in pace, in iustitia, in sanctificatione, quæ omnia Christus est. In his ergo viuere deo, hoc est in Christo Iesu viuere deo. Quod si sine iustitia, & sine pace, & sine sanctificatione cæterisque virtutibus nemo viuit deo, certum est quod nemo viuat deo nisi in Christo.

LIBER SEXTVS.

NON ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore, vt obediatis concupiscētiis eius, neque exhibeatis membra vestra arma iniquitatis peccato, sed exhibete vos deo tāquam ex mortuis viuentes, & membra vestra arma iustitiæ deo. Peccatum enim vobis nō
C dominabitur. Nō enim sub lege estis, sed sub gratia.] In superioribus ait: Sicut regnauit peccatum in morte, nūc autem non dixit: Non ergo regnet peccatum in morte, sed ait: Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore ad obediendū desideriis eius, docens per hæc sedem quādam regnum peccati habere in corpore. Hoc est quod & alibi dixit: Prudētia carnis inimica est deo. Et iterū: Prudentia carnis mors est. Sed & omnia peccata apostolus opera carnis esse pronunciat, quæ dicit esse fornicationem, immunditiam, passionem, concupiscentiā malam, impuditiam, idololatriam, maleficia, inimicitiam, certamina, zelum, furorem, cōtentiones, dissensiones, hæreses, inuidiam, ebrietatem, comessationes, & his similia. Sed si requiras quomodo etiam hæreses inter carnis opera numerantur, inuenies eas de sensu carnis procedere. Sic enim dicit apostolus de quodā: Frustra quod afflatus à sensu carnis suæ & non tenens caput. Hæc autem diximus vt manifestior fieret intellectus quomodo peccatum regnet in corpore. Omnia nāque illa quæ superius opera esse carnis enumerauimus, velut exercitus quidam damnatus est sub hoc rege peccati militans, & legi eius parens, quæ in membris carnis inscripta est. Certum est enim, quia ex eo quod desideriis peccati caro obedientiam præbet, concupiscit caro aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem, & hæc sibi inuicē aduersantur. Illud tamen aduerte, quod

Rom. 8.

Col. 2.

ostendens in nostra potestate situm vt non regnet in nostro mortali corpore ad obediendum, præceptum dat apostolus, dicens: Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore ad obediendum desideriis eius. Nisi enim esset in nostra potestate vt non regnaret in nobis peccatum, præceptum vtique non dedisset. Quomodo ergo possibile est vt peccatum in carne nostra non regnet? Si faciamus illud quod idem apostolus dicit: Mortificate mēbra vestra quæ sunt super terram, & si semper mortem Christi in corpore nostro circunferamus. Certum nanque est, quia vbi mors Christi circunfertur, non potest regnare peccatum. Est enim tanta vis crucis Christi, vt si ante oculos ponatur, & in mente fideliter retineatur, ita vt in ipsam mortem Christi intentis oculis mētis aspiciatur, nulla concupiscentia, nulla libido, nullus furor, nulla superare possit inuidia: sed continuo ad eius præsentiam totus ille quem supra enumerauimus peccati & carnis fugatur exercitus. Ipsam verò peccatum nec subsistit, quippe cum substantia eius nusquam sit nisi in opere & gestis. Est ergo in nobis & concupiscentia peccati, quæ regnum habet in carne, est & concupiscentia spiritus, quæ regnum habet in mente, secundum id quod suprà diximus quia caro concupiscit aduersus spiritum, spiritus autem aduersus carnem. Cum ergo concupiscimus quod non licet vel quod non decet, vel quod non expedit, concupiscentia est carnis. Cùm verò concupiscit & deficit anima nostra quando viderit salutare Dei, ista concupiscentia spiritus est. Vnde apparet mediam quodammodo esse animam inter carnem & spiritum, & si quidem iunxit se carni ad obediendum desideriis peccati, efficitur vnum corpus cū ea. Si verò iunxerit se Deo, efficitur cum eo vnus spiritus secūdum quod dictum est. Qui enim iungit se meretrici, vnum corpus est, qui autē iungit se Deo, vnus spiritus efficitur. Nec mireris si carnem meretricem vocet, quæ illis omnibus quæ suprà enūciauimus vitiis atque peccatis tāquam turpissimis amatoribus subiacet. Requiro autē cur addiderit, In corpore vestro mortali, cum vtique suffecisset dicere, non ergo regnet peccatum in vestro corpore. Cur igitur additur mortali, quasi dubitaret aliquis corpus esse mortale? Sed mihi videtur quòd non sine causa etiam hoc addiderit. Admonuit enim per hoc quod possit ī corpore non regnare peccatum, secundum quòd alibi ipse dixerat, Corpus quidem mortuum propter peccatum, spiritus verò viuit propter iustitiam. Si ergo sciamus quia corpus nostrum mortificari potest, & mortuum esse peccato, potest fieri vt non regnet in eo peccatum. Secundum hoc namque quod mortuus est, iustificatus dicitur à peccato. Neque enim mortuus concupiscit, aut irascitur, aut furit, aut diripit aliena. Si ergo ab his omnibus concupiscentiis corpus reprimamus, mortuū peccato dicitur esse corpus, & hoc est quod in præsenti loco ita apostolus videtur cōmonere dicens: In corpore vestro mortuo. Alius fortasse diceret, quia ad distinctionem alterius corporis quod immortale est, corpus hoc in quo nunc sumus, mortuum nominauit. Quid sit autem corpus immortale, idem apostolus dicit in aliis, vbi ait: Necesse est enim vt corruptibile hoc induat incorruptionē, & mortale hoc induat immortalitatem, & dubium non est quin adepta immortalitate hoc ipsum quod nūc mortale est, immortale efficiatur corpus. Post hæc sequitur: Neque exhibeatis membra vestra arma iniquitatis peccato, sed exhibete vos Deo tanquam ex mortuis viuentes, & membra vestra arma iustitiæ Deo. Intuere per singula sapiētiam Pauli, quia necessariis discretionibus vtitur. Vbi dicit arma nostra præbēda esse peccato, vel iniquitati, non nos, sed membra nostra ponit, vbi verò suadet vt Deo nos exhibeamus, nō ante mēbra quàm nos ipsos exhiberi vult Deo, hoc est animam, vel propositum nostrum, vt cum pios nos ipsos exhibuerimus Deo, & adhæserimus ei, ita demum etiam membra nostra efficiamus arma iustitiæ Deo. Sicut enim manus sanctę dicuntur quæ operibus sanctis ministrauerint, vt apostolus dicit: Leuātes puras manus sine ira & disceptatione, vt rursum manus dicuntur plenæ sanguine quæ ad effundendum mi-

D
Col. 3.
E
1. Cor. 6.
F
1. Tim. 2.

G nistrauerint, ita & in præsenti loco membra quæ peccato
deseruiunt & iniquitati, arma iniquitatis appellantur: &
rursum si peccati cõcupiscentiam mortificemus in corpo-
re nostro mortali, & in opere iustitiæ laboremus, atque o-
mnibus membris nostris iustitiæ ministremus, efficimur
tanquam ex mortuis viuentes, peccato scilicet mortui, &
iustitiæ viuentes, & consequenter etiam membra nostra
fiunt arma iustitię Deo. Bene autem metaphoram superius
propositam custodiuit, vt quia regnare dixerat peccatum,
arma peccati membra nominaret, & rursum Deo regi ar-
ma iustitiæ fierent membra vestra. Sequitur post hęc: Pec-
catum enim vobis non dominabitur. Non enim sub lege
estis, sed sub gratia. Etiam hic intuere miram in Apostoli
sermone cautelam, cum de nobis loquitur dicens: Pecca-
tũ vobis non dominabitur, Cum de saluatore loqueretur,
non dixit, peccatũ ei non dominabitur, neque enim de eo
ita dici decebat, sed ait: Mors illi vltra non dominabitur.
Mortis enim in eo fuit locus, peccati nullus. At contra in
nobis nec conueniebat dici, mors vobis nõ dominabitur,
hoc enim cauere non possumus, sed peccatum vobis non
H dominabitur, quod sine dubio scire & vitare nõ possumus
secundum ea quæ superius diximus, si non mortificemus
concupiscentias carnis, in quibus peccatum potest domi-
nari. Propterea enim subiũgit: Non enim sub lege estis, sed
sub gratia, & euidenter ostendit ex his nos non esse sub le-
ge illa quam in membris positã repugnare dicit legi men-
tis, quia qui mortificat membra sua, certum est quod non
sit sub lege mẽbrorum, sed sub gratia Dei. De hac lege &
alibi dicit quia virtus peccati lex. Si quis velit hęc accipe-
re de lege Moysi, illud sine dubio dicet, quòd non sumus
sub lege literæ quæ occidit, sed sub lege spiritus quæ viui-
ficat, quam hic gratiam nominauit. Quid ergo? Peccabi-
mus quia non sumus sub lege, sed sub gratia? Absit.] Simi-
le videtur hoc illi dicto, quod superius exposuimus. Quid
ergo dicemus? permanebimus in peccato vt gratia abun-
det? Absit. & ideo vna atque eadem vtrique loco sufficiat
explanatio. Hoc solum est quod videtur habere differen-
tiam, quòd in superioribus vbi dicit: quid ergo, permane-
bimus in peccato? quasi iis qui nondum discesserint à pec-
cato dici videtur, ne permaneant in eo in quo esse adhuc
videbantur, hic verò tanquam ab iis qui discesserint à pec-
cato, fieri videtur interrogatio, & ibi vt quasi gratia quæ
nondum erat abũdaret, hic autem tanquam præsente iam
gratia dicit, quia nõ sumus sub lege, sed sub gratia. An ne-
scitis quia cui exhibetis vos seruos ad obediendum, serui
I estis eius cui obedistis, siue peccati ad mortẽ, siue obedien-
tiæ ad iustitiam? Gratias autem Deo quoniam fuistis serui
peccati, obedistis autem ex corde in eam formã doctrinæ,
in qua traditi estis. Liberati autem à peccato, serui autẽ fa-
cti estis iustitiæ.] Videtur fortassis minus integra elocutio,
quia ait, serui estis cui obedistis, siue peccati, siue obedien-
tiæ ad iustitiam, cum ratio posceret, serui estis eius cui obe
distis, siue peccati, siue iustitiæ per obedientiam. Sed in eo
qui imperitiam sermonis sponte profitetur, artem compo
sitionis verborum requirere superfluum puto, cum sensus
euidens habeatur. Hoc est ergo quod in hoc loco Aposto-
lus docet: quia vnusquisque in manu sua habet & in arbi-
trij potestate, vt aut peccati seruus sit, aut iustitiæ. Ad quã-
cunque enim potestatem inclinauerit obedientiæ, & cui-
cunque parere voluerit, hæc sibi eum vendicat seruum. In
quo (vt dixi) absque vlla cunctatione in nobis esse ostendit
arbitrij libertatem. In nobis namque est exhibere obediẽ-
Matt.6. tiam nostram vel iustitiæ vel peccato: Nemo potest duo-
bus simul dominis seruire, peccato & iustitiæ. Aut enim
vnum odio habebit, peccatum scilicet, & alium amabit, id
est iustitiam, aut patietur vnum scilicet peccatũ duntaxat,
& aliũ contemnet, id est iustitiã. Simile est ergo hoc quod
dixit Apostolus: Serui eius estis cui obedistis, siue peccati
siue iustitiæ. Nam omnis qui facit peccatũ seruus est pec-
cati, ad hoc respicit, quamuis etiam non adiecerit, Omnis
qui fecerit iustitiam seruus est iustitiæ. Quod fortassis pu-
tet alius idcirco subrelictũ, vt quasi ex consequentibus de-
beat intelligi, mihi tamen videtur consulto non additum.
Neque enim conueniebat dici, quia omnis qui facit iusti-
tiam seruus est iustitiæ. Nam & Deus ipse facit iustitiam, K
& non idcirco seruus iustitiæ dici potest, sed iustus domi-
nus. Non ergo ita omnis qui facit iustitiam seruus est iusti-
tiæ, vt omnis qui facit peccatũ seruus est peccati. Nam &
ipse diabolus sine dubio seruus est peccati, quippe quia di-
scessit à seruitute iustitiæ, & in conspectu omnipotẽtis do-
mini rebellauit, propter quod apostata appellatus est. Cõ-
stat ergo ex his esse seruos quibus Paulus dicit: Quia cui
exhibetis vos seruos ad obedientiam, serui estis cui obedi-
stis, siue peccati siue iustitiæ, quia sponte. Nam ipsi nos ex-
hibemus nullo cogẽte vel peccato seruire, vel iustitiæ per
obedientiam nostram, & ideo semper horũ meminisse de-
bemus, ne inanes querelas in peccati excusatione profera-
mus, quod diabolus fecit, vt peccatorem aut naturę neces-
sitas, aut fatalis conditio, aut cursus astrorum efficiat. Sed
audi apertam Pauli sententiam, qua dicit: Cui vos exhibe-
tis seruos ad obediẽtiam, serui estis cui obedistis, siue pec-
cati, siue iustitiæ. Post hæc, Gratias, inquit, Deo, quia fui-
stis serui peccati, obedistis autem ex corde in eam formam
doctrinæ in qua traditi estis. Videtur hæc ad eos dicere, de
quorum vita profectúque præsumit, & de quibus iam su-
perius dixerat, Gratias ago Deo per Iesum Christum pro
omnibus vobis, quia fides vestra nunciatur in vniuerso L
mundo. Tunc deinde & illud ostẽdit, quod omnes homi-
nes primo seruiant peccato, sic enim scriptum est: Quia
non est iustus super terram qui faciat bonum, & non pec-
cet. Primo enim necesse est in omni homine illud comple
ri, quod scriptum est: Sed vbi venit mandatum, peccatum
reuixit: Hoc verò quod sequitur ad paucos dicitur, & eos
qui emendantur: Gratias autem Deo quia fuistis serui pec-
cati, obedistis autem ex corde in eam formam doctrinæ in
qua traditi estis. Serui ergo omnes fuimus peccati: sed vbi
tradita est nobis forma doctrinæ, & huic non vtcunque
neque solis verbis, sed ex corde, & animo ex tota deuotio-
ne elegimus obedire, liberamur à seruitute peccati, & effi-
cimur serui iustitię. Vnde vereor ne forte plures simus qui
videamur suscepisse formam doctrinæ iustitiæ, & verbis
quidem vel professione iustitiæ videamur obedire, corde
verò obediamus peccato carnis adhuc vitiis in nobis do-
minantibus. Et ideo ante omnia indigemus illa de qua su-
perius docuit mortificatione membrorum. Quam autem
dixit formam doctrinæ in qua traditi estis, requirendum
puto quomodo vnusquisque tradatur. Inuenimus nanque
quia eos qui non probant Deum habere in notitiam, tra-
dat Deus secundum desideria cordis eorum in immundi-
tiam, vt contumeliis afficiant corpora sua in semetipsis: & M
alios qui commutauerunt gloriam incorruptibilis Dei,
tradat in passiones ignominiæ, de quib⁹ in locis suis prout
potuimus diximus. Et hic ergo qui semetipsos exhibẽt ser-
uos per obedientiam iustitiæ, deus tradidit vt instituantur
& imbuantur secũdum formam iustitiæ doctrinæ. Mouet
me etiam hoc, quod nõ dixit obedientiæ ex corde doctri-
næ in qua traditi estis, sed formã doctrinæ posuit. Nec pu-
to quòd vnum esse senserit Apostolus doctrinam, & for-
mam doctrinæ. Sed mihi videtur quod formam doctrinæ
minus esse scierit quàm ipsam doctrinã: & nũc quidem in
pręsenti vita dũ in hoc corpore sumus, & aggrauat terrenũ
hoc habitaculum sensum multa cogitantem, formam do-
ctrinę habemus, non ipsam doctrinã, sicut idem apostolus
in aliis dicit. Nũc autẽ videmus per speculũ in ænigmate: 1.Cor.13.
ipsa autem doctrina sit de qua dicit, Tunc autẽ videbimus
facie ad faciem. Vnde & in præsenti vita puto quod formã
atq; vmbram virtutũ tenere possimus, ipsas verò virtutes
tũc cum venerint illa quæ perfecta sunt, & ideo iustus ma-
gis (vt mihi videtur) in vmbra virtutũ, quàm in ipsis virtu-
tibus vixit. Et ob hoc fortassis Hieremias in lamẽtationib.
dicit, Spiritus vultus nostri Christus dominus, cui diximus
in vmbra eius viuemus in gentibus. Quod si Christus est
iustitia, & sapiẽtia, & veritas, & dicimus in vmbra eius vi-
uemus in gentibus: ergo in vmbra iustitiæ, & in vmbra
sapientiæ, & in vmbra veritatis viuimus, etiam si iusti, &
sapientes, & veritatis amatores esse videamur. Propter-
ea ergo

A rea ergo dicitur: Si quis se putat cognouisse, nondum cognouit quemadmodum oporteat scire. 1.Cor.8. Fortassis etiam ipsum verbum Dei, secundum hoc quod verbum caro factum est & habitauit in nobis, aliter in præsenti vitæ statu, aliter cum venerit quod perfectum est, cognoscetur: & aliter nunc in forma serui, tunc verò aliter in forma dei, & in patris æqualitate sentietur. Pro quibus omnibus, vel in forma doctrinæ, vt apostolus dicit, & nondum in ipsa doctrina, vel in vmbra Christi, vt Hieremias nominauit, & nondum in ipso Christo, viuere videmur inter gentes. Liberati autem à peccato, serui facti estis iustitiæ. Expositio est in his eorum quæ superius dixit. Si enim vltra non seruiatis peccato, certum est quia liberati ab eo serui facti estis iustitiæ. Sed requiritur quis est qui liberet à peccato: sine dubio veritatis agnitio. Sic enim dicebat Iesus ad Iudæos qui crediderant ei: Si credideritis verbo meo, agnoscetis veritatem, & veritas liberabit vos. Ioan.8. Veritas est ergo quæ liberat à peccato, & veritatis agnitio. Certum est autem quod omnis qui liberatus fuerit à peccato, iustitiæ seruiat. Quod autem dicimus, iustitię seruiat, quoniam iustitia vna est ex virtutũ choro, simile est vt si diceremus, quia si quis liberat⁹ est à peccato, seruiet veritati, & seruiet sapientiæ, seruiet pudicitiæ, prudentiæ, & pietati. Sic enim ego audio & illud quod dictum est: Aperite mihi portas iustitiæ, & ingressus in eas confitebor domino. Psal.118 B Non enim solius iustitiæ portas ingreditur qui cõfiteri vult domino, sed & veritatis, & sapientiæ, & pietatis, & pudicitiæ. Omnium namque vna est aula virtutum, cuius sibi iustitiæ nomine Paulus ianuas postulat aperiri. Eph.3. Humanum dico propter infirmitatem carnis vestræ. Sicut exhibuistis membra vestra seruire immundiciæ, & iniquitati ad iniquitatẽ, ita nunc exhibete membra vestra seruire iustitiæ in sanctificationem.] Pudorem quẽdam per hoc incutit apostolus auditoribus, vt hoc saltem obsequij dependant iustitiæ & sanctificationi, quod prius immũdiciæ & iniquitati detulerãt. Quid ergo tã humanũ, hoc est quid tã leue, quid tã sine onere, & quod nulla ratione prorsus possit infirmitatis excusari? Sicut, inquit, exhibuistis membra vestra seruire iniquitati, ita nunc exhibite membra vestra seruire iustitiæ in sanctificationem. Ingloriosum quidem est, vt ita quis virtutibus sicut vitiis seruiat: multo enim amplius & multo intẽtius honoranda iustitia est. Sed ego, inquit, humane & communiter ago, eadem postulo, similia requiro. Dudum currebant pedes vestri ad dæmonum templa, nũc autem concurrant ad ecclesiam Dei. Currebant prius ad effundendum, nunc autem ad liberandũ sanguinẽ currant. Protendebantur manus prius vt aliena diriperent, nunc protendantur vt propria largiantur. Circumspiciebant prius oculi mulierem, aut alienum aliquid ad cõcupiscendum, C nunc circumspiciant pauperes, debiles, egenos, ad miserandum. Aures delectabantur auditu vano, vel bonorum derogationibus, nunc conuertantur ad audiendum verbum Dei, ad explanationem legis, & ad capiendam sapientiam & disciplinã. Lingua quæ conuitiis, maledictis, & turpiloquiis erat assueta, nunc conuertatur ad benedicendum dominum in omni tempore, sermonem sanum proferat & honestum, vt det gratiam audientibus, & veritatem loquatur cum proximo suo. Sed quid opus est hęc singula persequi, cum pateat etiam tibi, vniuscuiusque membri ministerium quod exhibuit vitiis, aptare virtutibus, & actum quem exhibuit immundiciæ, ad castitatem nunc sanctificationémque conuertere? Videtur sane hic iustitiam pro omnibus simul virtutibus nominasse, sicut econtrario iniquitatem pro omnibus simul vitiis posuisse. Addit sane iustitiæ sanctificationem, quo videlicet castitatis partem & generaliter cum cæteris, & per semetipsam specialiter commendaret. Sed & illud aspice, quòd vbique per hęc arbitrij libertatem designat, & ostendit vnumquẽque habere in sua potestate, vt quæ ante iniquitati ad iniquitatem seruitia dependebant, hæc conuerso in melius proposito iustitiæ sanctificationique dependant: quod vtique fieri non posset, si necessitas naturæ (vt quibusdam videtur) repugnaret, aut astrorum cursus obsisteret. Cum enim serui essetis peccati, liberi fuistis iustitię. D Quem ergo fructum habuistis tunc in illis, in quibus nũc erubescitis? Nam finis illorum mors est. Nunc verò liberati à peccato, serui autem facti deo, habetis fructum vestrum in sanctificationem, finem verò vitam æternam.]

Quod quis peccati seruus sit, sufficienter iam in superioribus dictum est, cum exponeremus illum locum, Nescitis quia cui exhibetis vos seruos ad obediendum, serui estis eius cui obedistis, siue peccati, siue iustitiæ? Cũ ergo quis peccato seruit, iustitiæ liber est, hoc est alien⁹ à iustitia. hic enim liberum alienum dicit, & recte quidem. Nemo enim potest & peccato simul & iustitiæ seruire, sicut saluator dixit, quia nemo potest duobus dominis seruire. Sed de his plenissime supra diximus. Illud sane notandum est, esse libertatem culpabilem, & laudabilem seruitutem. Nam liberum esse iustitiæ, crimen est: seruum verò esse, laudabile. Quod autem dicit iustitiæ seruum fieri, simul intellige & sapientiæ & pietati, & pudicitiæ, & omnibus vnà virtutibus: sicut ecõtrario qui peccat, seruus est simul & concupiscentiæ malæ, & iræ, & furoris, & impudicitię, & rapinæ, & omnibus simul vitiis ac sceleribus seruit. Vnde nosmetipsos discutere semper debemus per singula quæ gerimus, & in vnoquoque actu considerare cuinam seruiamus, peccato ne ad iniquitatem, an iustitiæ in sanctificationem. Quem ergo fructum habuistis tunc in illis in quibus nunc erubescitis? Nam finis illorum mors est. Fructum & bonorum & malorum esse docet scriptura diuina, E vt ipse saluator in euangeliis dicit: Aut facite arborem bonam, Matt.12. & fructum eius bonum: aut facite arborem malam, & fructum eius malum. Non potest arbor bona fructũ malum facere, neque arbor mala fructum bonum facere. In quibus propositum & voluntas hominis, arbor dici videtur vel bona vel mala, fructus verò eius opera. Si quis igitur conuertat animum & propositum ad iustitiam, erubescit sine dubio, & ipse se notat de prioribus gestis quæ egit positus sub peccato, quia finis illorum mors est. Sed requiro quæ mors? certum est non ista communis. Non enim quis post mortem conuertitur ad iustitiam, vel pro malis gestis præteritis erubescit. Quid ergo est? Nunquid nam mortem peccati dicere videtur? Quoniã anima quæ peccat, ipsa morietur. An illud magis potest intelligi quod istam mortem dicit qua cum Christo peccato morimur, & vitiis ac sceleribus finem damus, vt post hæc dixisse videatur, quia finis illorum mors est? Nunc verò liberati à peccato, serui autem facti Deo, habetis fructum vestrum in sanctificationem, finem verò vitam æternam. Fructus fructibus comparat: & peccati quidem fructus pro quibus nunc hoc est postea quam liberati à peccato, serui autẽ facti deo, sancti erubescunt, pronunciat morte finiri: fructus F verò iustitiæ qui sunt in sanctificationem, finem dicit accipere vitam æternam. In quo illud primo non est omittendum, quod fructus quidem eos pro quibus non erubescimus, in quo sint noluit nominare: eorum verò fructum qui liberati sunt à peccato, & serui facti sunt Deo, dicit esse in sanctificationem. Bonorum enim frequentius quam malorum habenda memoria est. Quod autem prius de malis fructibus & fine eorum, postea verò de fructibus qui in sanctificatione sunt, & de fine eorum qui est vita æterna, memorauit, vide quia simile est hoc dicto prophetico illi quo ait, Ego occidam, & ego viuere faciam, & iterum, Percutiam, & ego sanabo. & rursum in Iob: Ipse dolere facit, Deut.32. Iob.5. & remedium dat: percutit, & manus eius sanat. Quæ omnia illuc aspiciunt, quod ante moriendũ est cum Christo, & ita conuiuendum: & ante compatiendum, & ita cõregnandum. Nisi enim prius per pœnitentiam moriamur peccato, non possumus per iustitiam viuere deo. Sed & hoc, quia superius dixerit, Liberati autem à peccato, serui facti estis iustitiæ: nunc autem cum similiter dixerit, liberati autem à peccato non similiter dixit, serui facti estis iustitiæ, sed serui facti estis deo: non est otiosa distinctio. Per hoc enim ostenditur, quod posteaquam quis liberatus à peccato fuerit, seruire debet primo iustitię & omnibus virtutibus simul, vt inde per profectum ascẽ-

G dat ad hoc, vt seruus fiat deo, quamuis & seruire iustitiæ, seruire Deo sit. Christus est enim iustitia,& seruire Christo,seruire Deo est. Est tamen ordo profectuum, & sunt profectibus vel virtutibus gradus,& idcirco dicitur Christus regnare, profecto secundum hoc quod iustitia est, donec in vnoquoque compleatur plenitudo virtutum, vbi vero mensura fuerit perfectionis expleta, tunc dicitur tradere regnum deo & patri,vt iam sit deus omnia in omnibus. Sed & illud adhuc obseruandum puto, quoniam collationem diximus fructuum malorum, & fructuum bonorum fecisse apostolum: quòd ibi quidem vbi de malis fructibus dicebat non dixit, fructum vestrum habuistis in quibus nunc erubescitis: sed dixit,quem ergo fructum habuistis,vbi verò de bonis fructibus dicit,addit vestrum. Sic enim scribit:Habetis fructum vestrum in sanctificationem,per quod indicare mihi videtur quod fructus malus, fructus erubescendus & pœnitendus, non est noster fructus. Non enim malam in nobis arborem deus plantauit quæ fructus malos proferret, sicut & ipse dicit per prophetam, *Hier.20.* Ego te plantaui vitem fructiferam totam veracem, quomodo conuersa es in amaritudinem vitis alienæ? Fructus ergo malos etiam si afferamus, non sunt nostri, alieni id est peccati: fructus vero bonos si afferamus in sanctificationem,nostri sunt fructus.Istos enim fructus H vt afferret humana natura à conditore suscepit. Nam illi alieni sunt in nobis, non seminati à deo. Vis autem scire quia dominus non seminat malos fructus? Audi in euangelio dicentem, *Matt.13.* Nonne bonum semen seminauimus in agro? Vnde ergo habet zizania? Et respondentes dixerunt, Inimicus homo hoc fecit. Et adhuc vis amplius discere, quia isti carnis fructus non sunt nostri, sed alieni? Ipse etiam in euangelio dominus dicit: Si in alieno fideles non fuistis,quod vestrum est quis dabit vobis? Sic ergo profundæ rationis mysterio in malo quidem fructu Apostolus non addidit vestrum: de bono autem dicit: Habetis fructum vestrum in sanctificationem. Quod autem perfectiores dicat hos quos seruire deo nominat, quàm illos quos primo seruire iustitiæ dixerat, etiam ex hoc probatur:quòd horum fructum in sanctificationem posuit, qui intelligi possint hi esse qui se castitati & continētiæ deuouerūt: illi autem quos seruos dixit esse iustitiæ,possint etiā hi videri qui in coniugiis positi iustitiæ tamē & omnibus virtutibus operam præbent.De vita autem æterna quāuis & in aliis locis sæpe à nobis dictum sit,tamē & in pręsenti breuiter perstringendum est, quod æternitas in scripturis aliquando pro eo ponatur vt finem nesciat,aliquādo verò vt in pręsenti quidem seculo finem non habeat,habeat ta- I men in futuro. Aliquando temporis alicuius,vel etiam vitæ vnius hominis spacium æternitas appellatur, vt est il- *Exod.21.* lud in lege scriptum de seruo Hebræo. Si dilexerit(inquit) vxorem suā, & filios suos, & permanere voluerit in seruitute propter ipsam,subula,inquit, pertūdes aurē in poste, & erit tibi seruus in æternum,Æternum hic sine dubio tēpus vitæ hominis posuit. Et iterum in Ecclesiaste dicitur, *Ecclesi.1.* Generatio vadit,& generatio venit,terra autē stat in æternum:hic æternum præsentis seculi tēpus ostendit. Vbi verò dicit vitam æternam, ad illud aspiciēdum est quod ipse *Ioan.17.* saluator dicit:Hæc est autem vita æterna,vt cognoscant te solum verum Deum & quem misisti Iesum Christū.Et ite- *Ioan.14.* rum,Ego sum via,veritas,& vita.Et ipse apostolus dicit in *1.Thess.4* aliis,quia rapiemur in nubibus obuiam Christo in aera,& sic semper cum domino erimus. Sicut ergo semper cū domino esse, finem non habet,ita vita æterna nullum finem habere credenda est. Stipendia enim peccati mors: Gratia autem Dei vita æterna in Christo Iesu domino nostro.] Simile est hoc quod dixit, stipēdia peccati mors,illi quod superius dixerat,finis autem illorū mors. Quorum autem illorum? sine dubio pro quibus nunc erubescitis, quorum fructus ne nominare dignum. Et iterum, Gratia autē Dei in Christo Iesu domino nostro, simile est illi quod dixit: Habetis fructum vestrum in sanctificationem,finem verò vitam æternam. Bene autem metaphoram, id est figuram militiæ ex initio propositā seruat,vt militantibus sub peccati rege, imò potius tyrannidi eius parentibus, stipendia K debita mortem dicat exolui. Deum verò non erat dignum militibus suis stipendia quasi debitū aliquod dare,sed donum & gratiam, quę est vita æterna in Christo Iesu domino nostro.Ego non puto etiam hoc vacuum esse,quod ad vitam æternā addidit,in Christo domino nostro: sed quia fortassis sciri voluit aliud esse vitā æternā solum, & aliud vitam ęternā in Christo Iesu.Illi enim qui surgent in confusionem & opprobrium sempiternum,habēt quidem vitam æternam,non tamen in Christo Iesu,sed in cōfusione & opprobrio æterno:Iusti autem qui surgent in vitā æternam,in Christo Iesu habebunt vitam æternam. Peccatum verò militibus suis in quibus regnat, stipēdia digna largitur mortem.Mortem autē dicimus non hanc corporalem, sed illam de qua scriptum est,Quia anima quę peccat ipsa *Ezec.18.* morietur.Et quāuis de diuersitate mortis à nobis sæpe iam dictum sit, tamen quia præsens admonuit locus, apertius eadem repetere, & in vnū quæ sparsim sunt dicta colligere,neque mihi pigrum sit,nec legentibus onerosum.Mors quidem in scripturis vnum quidem nomē est,sed multa significat. Etenim separatio corporis ab anima mors nominatur.Sed hæc neque mala,neq; bona dici potest:est enim media,quæ dicitur indifferens,id est communis. Et rursus separatio animę à Deo mors appellatur,quę per peccatum venit.Hæc aperte mala est,quę & peccati stipendium nominatur:hāc mortem Deus nō fecit,neque lætatur in perditione viuorum. L Inuidia diaboli mors introiuit in orbem terrarū. Et ipse iterum autor mortis huius diabolus mors appellatur,& ipse est qui dicitur inimicus Christi nouissimus destruendus. Sed & inferni locus in quo animæ detinebantur à morte etiam ipsa mors appellatur.Dicitur etiā illa mors laudabilis qua peccato quis moritur, & Christo consepelitur,per quam emendatio fit animæ,& vita æterna conquiritur. Cum ergo tanta differētia in hoc vno nomine mortis habeatur, si audias deum dicētem, Ego occidam,& ego viuere faciam, intelligere debes quæ sit mors quam dicit inferre Deum:illa sine dubio quæ conferat vitam,id est vt moriatur quis peccato, & viuat Deo. Cum occideret eos inquirebant eum. Apertissime docens quia Deus quē occidit, propterea occidit vt peccato moriatur, & quærat Deum. Sic ego audio illud quod scriptum est, quia occidit Deus Her filium Iudæ quoniā malignus erat, *Gen.38.* & si quid aliud huiusmodi de deo legimus scriptum.Sic & *1.Cor.5.* apostolus peccatorem tradebat in interitum carnis,vt spiritū faceret saluum,hoc est vt moreretur peccato,& viueret Deo.Et in præsenti igitur loco stipendia quæ dat peccatum,mors esse dicuntur: non ista mors quæ separat cor- M pus ab anima,sed illa qua separatur anima per peccatum à Deo. Et rursum nos in morte Christi dicimur baptizari, in illa sine dubio qua peccato mortuus est semel,vt & nos separemur à peccato,& viuamus Deo. Tali nanque morte qui moritur, iustificatus esse dicitur à peccato Sic ergo habēda est distinctio,quod deus etiam si occidere dicatur & morti tradere, talis quædam fit mors quæ à deo datur vt conferat vitam. Nihil enim mali datur à bono deo licet triste sit, licet doloris plenum prospectu tamen medendi & contemplatione sanitatis infertur, vt animam separauerat à Deo illecebra & dulcedo peccati, seueritatis austeritas separet à peccato.E contrario vero peccatum quicquid dederit, quicquid contulerit, etiam si stipendia largiatur,animæ mors est.

CAPVT VII.

AN ignoratis fratres (scientib. enim legē loquor) quia lex dominatur in homine quanto tempore viuit? Nā quæ sub viro est mulier, viuente viro alligata est legi: si autem mortu' fuerit vir eius, soluta est à lege viri. Igitur viuēte viro cognominabitur adultera si fuerit cū alio viro. Si aūt mortu' fuerit vir eius, liberata est à lege, vt nō sit adultera si fuerit cū alio viro. Itaq; fratres mei & vos mortificati estis legi per corp' Christi, vt sitis alteri' qui ex mortuis resurrexit, vt fructificetis Deo.

A deo. Cũ enim essemus in carne, passiones peccati quæ per legẽ erant, operabantur in membris nostris vt fructificarent morti. Nunc autem absoluti sumus à lege mortis in qua detinebamur, ita vt seruiamus in nouitate spiritus, & non in vetustate literæ.] Latius in superiore de fide & lege differens, per omnia præferendam esse ostendit fidem eorum duntaxat qui credunt in eum qui suscitauit dominum nostrum Iesum à mortuis. Post hęc qualis etiam eorũ conuersio deberet esse subiunxit: in quibus & de peccato Adã ac iustitia Christi disseruit: sed & de virtute ac libertate qua vel iustitiæ quis seruit & liber est à peccato, vel peccato seruit & iustitię liber est, disputauit. Nunc ergo post excessum quendam latius redit denuo ad tractatum legis & Christi, talia quædam in præsenti differens loco, quę paululum repetentes secundum literæ consequentiam prius aperire tentabimus. Tunc etiam pro viribus quid vnusquisque sermo virtutis habeat, requiremus.

Loquor, inquit, vobis qui scientiam legis habetis, & scitis sensum eius non esse in vetustate literæ, sed in spiritus nouitate: hoc est scientibus legem loquor, & appello vos propter huius legis scientiam fratres, & dico: Nunquid ignoratis quia lex vnicuique mancipato & seruienti sibi dominatur, sicut vir iunctæ mulieri: & sicut

B in omni vita sua dominatur mulieri legibus sibi coniunctæ, ita & homini qui sub lege est quamdiu viuit, & valet, dominatur lex. Sed sicut virum cui legibus subiũcta fuerat mulier, si accidat mori, libera efficitur mulier, & à viri potestate resoluitur: ita & is qui sub lege est, si accidat legem mori, ab operibus legis liber efficitur, & sicut mulier quæ prioris viri legibus absoluta est, habet libertatem vt alio viro iungatur: ita & is qui sub potestate legis vixit, vbi mortuam videt literam, habet potestatem viuenti verbo, tanquam viro sociari. Si vero viuentem adhuc priorem virum voluerit mulier relinquere & alij sociari, adultera sine dubio appellabitur. Quod simili forma etiã in eum cadit qui legem vt virum deserit, & alij iungitur.

Hæc autem scientibus (vt dixi) legem loquor fratres, vt intelligatis quia & vos legem tanquam mortuam reliquistis. Mors autem illius per aduentum Christi & assumptionem corporis eius, per quod vos effecti estis id est iuncti alij viro, illi scilicet qui à mortuis resurrexit, & vltrà mortem non recipit, quam recepit prior ille vir, id est lex. Vos ergo nunc facti estis eius viri qui à mortuis resurrexit sponsa: & ideo secundum voluntatem ipsius viuere debetis, quia iam non sumus in carne, sed in spiritu, etiam si aliquando in carne positi peccati & carnis passionibus vrgebamur: quæ passiones per occasionem legis in mẽbris nostris fructificabant, non deo sed morti, illi morti quam

C Deus non fecit. Nunc ergo sicut cum moritur vir, libera est & absoluta mulier à lege viri, ita liberi & nos facti sumus à lege quæ videbatur nobis dominari tanquam vir. Cui legi sine dubio etiam nos mortui sumus, & alieni à cõditione eius in qua detinebamur, vt post hæc iam seruiamus non in vetustate literæ sicut prius, sed in nouitate spiritus: quem spiritum à sponso nostro tãquam nuptiale pignus accepimus, sicut & alibi dicit: Qui dedit nobis pignus spiritum. Hic est ordo eloquentiæ. hæc apostolici cõpago sermonis. Sed nunc repetentes quæ dicta sunt, discutiamus per singula. Aut ignoratis, inquit, fratres, scientibus enim legem loquor, quia lex dominatur homini quanto tempore viuit? Hyperbatõ statim in principio habet, quod ita redditur. Aut ignoratis fratres quia lex dominatur in homine quanto tempore viuit? & post hæc redditur illud quod in medio insertum est. Scientibus enim legem loquor. Quod autem dixit, Scientibus legem loquor, simile est illi quod paulo post dicit, Scimus autem quoniam lex spiritalis est. Legem verò spiritalem non solum Paulus

1.Cor.2. sciebat, sed & hi qui ab ipso imbuebantur: qui tamen spiritales erant, de quibus dicit: Spiritalis autem examinat omnia. Nam de Galatis non possum pronunciare quod

Gal.3. sciant legem spiritalem esse, de quibus dicit: O insensati Galatæ. Nisi forte tunc scierant cum spiritu cœperant: sed non permanserunt in hac scientia, quia carne consummati

sunt. Apostolorum verò doctrina & eorum qui ab ipsis D instruebantur ad docendum talis erat, quæ docet homines seruire legi non in vetustate literę, sed in nouitate spiritus. Quod non solum apostolos, sed & prophetas, & si qui erãt tunc sapiẽtes in populo, sensisse arbitror, quia lex spiritalis est, licet multitudinis causa etiam carnalem videretur obseruantiam custodire. Nec mirum, cum & ipse Paulus dicat, Quia factus sum Iudæis tanquam Iudæus, vt Iudæos 1. Cor. 9. lucrifacerem. Ita ergo multi in populo priori proficiebãt in scientia spiritali, & videbant gloriam verbi Dei, sicut Esaias scribitur vidisse gloriam filij Dei, vt testatur Ioannes cum dicit, Hoc autem dicit Esaias quod vidit gloriam Ioan. 12 eius. Scientibus enim legem loquor, id est scientibus quæ sit in lege vetustas literæ, & nouitas spiritus: quia qui bene scit, nouit sine dubio quia lex ita dominatur homini quamdiu viuit, sicut vir mulieri: & sicut morte viri liberatur mulier à lege coniugij, & sociãdi viro alij accipit libertatem, ita & anima cuius vir lex est, cum vetustatem literæ in lege deprehenderit, quia quod veterascit prope exterminium est, veluti mortua sibi lege secundum literam, libertatem accipit nubẽdi alij viro qui est spiritus legis: spiritus autem dominus est. Quod autem dixit, Lex dominatur homini quanto tempore viuit, nõ ad hominem, sed ad legem refertur: hoc enim & in consequentibus indicat, vbi dicit, Viuente viro alligata est legi: & ipsum exemplum quod assumptum est, plenius idem ordo declarat: legem enim in loco viri posuit, & de ipsa dicit, Si autem mortuus E fuerit vir, soluta est à lege viri. Quæ tamen si de apostolis, vel de his qui ex circumcisione crediderunt dicta intelligantur, nil commouebitur quæstionis: Clarum nanque est quod hic legem velut virum dicit, sub cuius potestate viuebant. Sed vbi venit plenitudo temporum, lex infirmari cœpit in carne, & infirmitatem mors cõsecuta est, & si qui sub potestate huius viri vixerant, tanquam mulier spiritui nubunt Christo credentes. Hi verò qui ex gentibus crediderunt, domino crediderunt, & non videntur sub huius viri id est sub legis vixisse potestate, nec habuisse virum legis sermonem. Testimonium autem huius rei, id est quod hi qui ex circumcisione sunt sub viro fuerint, hi autem qui ex gentibus sine viro, Esaias declarat dicens: Lætare sterilis quæ non paris, erumpe & clama quæ non parturis, quoniam multi filij desertæ magis quàm eius quę habet virum: Multos filios dicens desertæ magis quam eius Gal. 4. quæ habet virum, quod multo plures ex gentibus, quàm ex circumcisione crediderunt. Et ostendit eam quæ habet virum, synagogam quæ habet legem: desertam verò, & vagam, ac sine vlla potestate legis viuentem, multitudinem gentium, quæ & sterilis erat, nullius legitimi verbi proferens germen. Ponitur ergo in his ab apostolo homo qui sub lege viuit, tanquam mulier quę sub viro est. Virum autem ponit sermonem legis, quem tamen virum mortalem dicit, qui est secũdum literam sermo legis. Sed is quo- F modo sit mortuus, prouidendum est. Potest quidem in hoc videri mortuus, cum spiritalis intelligentia excludit vel interimit corporalem, & ostendit refugiendam esse occidentem literam, & sequendum viuificantem spiritum. Sed & hoc modo mortuus esse hic vir euidentius probabitur: etenim donec lex vmbram gerebat futurorum bonorum & inhiabat in terrena, cœlestis culturæ typus & imago gerebatur, & altare manebat, & sacerdotium, sermo legis litera videbatur. Nondum enim introierat in sancta non manufacta Christus, nec accesserat ad velamen interius, quod ad Hebræos scribens apostolus carnem Christi esse interpretatur. Vbi verò verbum caro factum est, & habitauit in nobis à præsentia eius lex cum templo & altari, atque omnibus quæ ibi gerebantur, euersa est: tunc mortuus est vir eius, id est secundum literam lex. Aut non iure dicitur in hac parte mortuus sermo legis, cui nulla sacrificia, nullum sacerdotium, nulla Leuitici ordinis desit runtur ministeria? Homicidam punire non potest, nec adulterum lapidare: hæc enim sibi vendicat Romanorum potestas: & dubitas adhuc si mortua sit literæ lex?

Ter in anno apparere domino omnis masculus nõ ascen-

G dit: ouis in festiuitate paschæ ea in ciuitate quam elegisse
putatur dominus deus, nulla iugulatur, manipuli primitia
rum nulla celebratur oblatio: nulla lepra, nulla pecoris
immunditia, dubitari potest in his omnibus mortuam es-
se literam legis? Cum ergo claruerit per hæc omnia mor-
tuum esse virum priorem, nulla præuaricatio est Christo
tanquam viro alteri sociari, sicut mulieri crimen non est
si viro priore defuncto suscipiat secunda connubia. Et pro
pterea dicit: Igitur viuente viro cognominabitur adultera
si fuerit cum alio viro, vt ostendat quia & anima homi-
nis, si iam venit ad Christum, & Christo velut secundo vi
ro sociata est, nullo genere viuere ei debet vetustas literæ
quæ est quasi prior vir, ne forte si illum habeat in se viuē-
tem, efficiatur adultera, quæ ita adhuc secundo sociata est,
vt si viueret prior. Hoc est quod per aliam figuram & in
superioribus dixit, quia mori prius oportet, & ita conse-
peliri Christo. Denique etiam hic addit in posterioribus:
Itaque fratres mei & vos mortui estis legi per corpus Chri
sti, vt sitis alterius qui ex mortuis resurrexit, vt fructifice-
mus deo. Vides quomodo figurarum diuersitas videatur,
ad vnum tamē sensum cuncta reuocantur. Nam & quòd
legem nobis mortuā dicit, hoc idem libet intelligi, quod
H & sic nos mortui sumus legi per corpus Christi, in quo
corpore iniquitates nostras tulit, & peccata nostra porta-
uit, & in quo exuit principatum & potestatem triūphans
eos in semetipso. Festinandum est ergo ad has nuptias se-
cundas, quæ beatiores sunt multo quàm primæ. Et vide si
forte iam tunc lex tale nescio quid adumbrabat in eo cum
iuberet vt mulier mortuo priore viro de quo semen non
susceperat, fratri eius nuberet: Frater enim videtur legis
literæ, secundum spiritum lex: vt de ipso magis mulier af-
ferat fructum. Sed hæc plenius in locis suis requirentur.
Nunc autem (vt diximus) prius moriendum est legi li-
teræ, vt sic coniungi possimus Christo qui ex mortuis re-
surrexit. Potest autem fieri vt hoc non solum de lege
Moysi quæ est secundum litteram sentiatur. Sed de omni
homine: quoniam certum est quod quibuscunque institu-
tis, quibuscunque moribus agitur, quasi sub lege hac qua
vtitur viuere credendus est: cui vtique vel ipsa mori de
bet, vel ipse illi, ne forte sub alio viro posita anima ad
Christum veniens, non tamē nuptias eius adire quàm ad-
ultera effici videatur, quippe quæ sub prioris adhuc viri
legibus viuit. Quod tamen apostolus alia rursum figura
ad eum sensum explanationis adducit. Subiūgit enim: Cū
autem essemus in carne, vitia peccatorum quæ per legem
erant, operabantur in membris nostris vt fructificarent
morti. Nunc autem soluti sumus à lege mortis, in qua de-
I tinebamur, ita vt seruiamus in nouitate spiritus & non
in vetustate litteræ. Apparet & in his vt in superioribus
per exemplum cuiusdam similitudinis Paulum ex alio in
aliud cōclaue incertis & occultis gressibus digredi. Cum
enim in superioribus de lege literæ disputasset, quod vti-
que ad eos videretur tantum qui ex circuncisione credide
rant, pertinere: nunc latenti quadam conuersione carnis
& vitiorum discutit legem, ob id sine dubio vt etiam ad
cæteros homines non eos solos qui ex circuncisione sunt
tractatus iste pertinere videretur. Ait ergo: Cum enim es-
semus in carne. Et quidem quantum ad rem spectat, in
carne vtique positus ista dicebat: sed cū in carne essemus
hoc est, cum secundum carnem viueremus, vitia peccati
quæ per legem erant, operabantur in membris nostris.
Quænam lex ista est per quam vitia peccati operantur?
Nunquid lex Moysi etiam si secundum literam obserue-
tur, vitia generat peccatorum? Sed in aperto est quod illā
legem dicat membrorum, quæ resistit legi mentis de qua
& ante tractauimus, quomodo lex subintroiuit vt abun-
daret peccatum. Ipsa ergo lex est quæ facit in iis qui secun
dum carnem vixerint vitia peccatorum abundare vt fru-
ctificent morti. Ad hoc nanque est lex illa in membris no-
stris, vt resistens aduersus legem mētis captiuos nos ducat
peccato, & hos fructus afferat morti. Nunc autem soluti
sumus, à lege in qua mortui detinebamur. Ab hac ergo le-
ge nunc soluti sumus. Quando? Sine dubio quando cum
Christo mortui sumus, & consepulti cum eo per Baptis-
mum, & crucifixi cum ipso. & ideo dicit, Soluti sumus K
à lege mortis. Nisi enim quis mortuus fuerit cum Christo
ab ista lege non soluitur. Scio & in aliis exemplaribus scri
ptum, A lege mortis in qua detinebamur: sed hoc, id est
mortui, & verius est & rectius. Quod vero addit in con-
clusione. Ita vt seruiamus in nouitate spiritus, & non in
vetustate literæ, quod sine dubio de lege literæ dictū vi-
detur hoc modo consequenter intelligi poterit. In carne
quidem positi, & secūdum carnem viuentes, propter pec-
catorum vitia quæ lex illa quæ erat in membris nostris a-
lebat vt fructificaret morti, non poteramus seruire nouita
ti spiritus domini: illa lex: membrorum viuebat in nobis,
in modum quod nos secundum illam viuebamus. Vbi ve-
rò Christus pro nobis mortuus est, & nos cum ipso mor-
tui sumus peccato, liberi sumus per ipsum à lege peccati:
in qua detinebamur, vt possimus seruire iam legi Dei, ser-
uire autem in nouitate spiritus, non in vetustate literæ. Nō
enim idcirco nos Christus abstraxit à lege peccati, vt in
vetustate literæ seruiamus, id est vt circūcisionem recipia-
mus, & sabbata vel cætera quæ vetustas legis literæ conti
net: sed vt legem dei in spiritus nouitate seruemus, id est
ex omnibus quæ in ea scripta sunt spiritalem sensum spi-
ritu donante capiamus, sicut & idem apostolus in aliis di- L
cit, quia velamen positum est in facie Moysi, cum autem 2.Cor.3.
conuersus fuerit quis ad dominū, auferetur velamen. Do-
minus enim spiritus est: Vbi autem spiritus domini, ibi li-
bertas. Nouitatē sane spiritus scio quosdam intelligentes
illuc traxisse, vbi dicerent nouum spiritum esse tanquam
qui ante non fuerint, nec veteribus innotuerit, & nesciuit
se in hoc grauissime blasphemare, Ipse enim spiritus est in
lege, ipe in euangelio, ipse semper cum patre & filio est, &
semper est & erat & erit, sicut pater & filius. Non ergo ip-
se nouus est, sed credētes innouat, cum eos à veteribus ma
lis ad nouam vitam & nouam religionis Christi obseruan
tiam adducit & spiritales ex carnalibus facit. Quid ergo
dicemus? Lex peccatum est? Absit. Sed peccatum non co-
gnoui, nisi per legem. Nam concupiscentiam nesciebam
nisi lex diceret: Non concupisces. Occasione autem acce-
pta, peccatum per mandatum operatum est in me om-
nem concupiscentiam. Sine lege enim peccatum mortuū
erat. Ego autem sine lege viuebam aliquando. Sed cum
venisset mandatum, peccatum reuixit, ego autem mor-
tuus sum: & inuentum est mihi mandatum quod erat ad
vitam hoc esse ad mortem: nam pecatum occasione ac-
cepta per mandatum seduxit me, & per illud occidit. Ita-
que lex quidem sancta, & mandatum sanctum, & iustum
& bonum. Quod ergo bonum est, mihi factum est mors? M
Absit. Sed peccatum vt appareat peccatum, per bonum
operatum est mihi mortem, vt fiat supra modum peccans
peccatum per mandatum.] In his locis positos crebro nos
necesse est de legum diuersitatibus cōmonere. Hoc enim
vult Paulus qui sub vno legis nomine sensum de vno ad
alterum tacitis indiciis transfert, illo vt arbitramur pro-
posito, quo & scripturæ propheticæ constant, ne ea quæ
inspirata diuinitus prolocutus, impolitis hominibus &
minus adhuc vel fidei vel studij deferentibus in propatu-
lo ponerentur, pedibus (vt ita dixerim) conculcanda tra-
derentur: sed vt secundum ea quæ supra per quandam
similitudinem diximus, mysterium regis ad paucos & oc-
cultius perueniret. Ait itaque: Quid ergo dicemus? Lex
peccatum est? Putasti, inquit, me de lege Moysi dicere
quia peccatum est? Absit, ad vtrunque sufficiat quia ne-
que de lege Moysi loquor, neque de ipsa dico quia pec-
catum est. Sed peccatum non cognoui nisi per legem.
Nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, Non
concupisces. Intellige, inquit, de qua lege loquar,
quod nisi esset, peccatum nemo cognosceret. Nunquid Gen.3.4.
Moysi lex est per quam Adam cognouit peccatum suum,
& abscondit se à conspectu domini? Nunquid Moysi lex
est per quam cognouit Cain peccatum suum & dixit,
Maius est peccatum meum quam vt relinquar? Aut per Exod.9.
quam Pharao cognouit peccatum suum, & dixit, do-
minus

A minus iustus est, ego autem & populus meus impij: Quod si hi omnes, & alij innumeri ante Moysi legem cognouerunt peccatum suum, non erit sine dubio Moysi lex de qua dicit apostolus, Quia peccatum non cognoui nisi per legem: & de qua dicebat, Et concupiscētiam nesciebam nisi lex diceret, Non concupisces. Sed illa lex de qua frequenter diximus, quæ in hominum cordibus scripta est non attramento, sed spiritu Dei viui, & docet vnumquenque quid agendum sit, quid cauendum: ipsa est ergo per quam cognoscit homo peccatum suum. Aperte hic legem naturalem dicit tamdiu ignorari à nobis, quamdiu ætatis processu non nouimus inter bonum & malum discernere, & à conscientia nostra audierimus. Loquitur enim intra nos conscientia, & dicit, Non concupisces. Sed quoniam non semper, nec ex initio vt nascitur homo, lex ista inuenitur in homine; sed aliquamdiu dum ætas nondum patitur, sine hac lege viuitur, sicut ipse Paulus fatetur cum dicit, Ego autem viuebam sine lege aliquando, in illo tempore quo sine lege viximus concupiscentiam nesciebamus. Non dixit non habebam, sed dixit nesciebam, tanquam quæ esset quidem, ignoraretur tamen quia esset concupiscentia. Vbi autem venit ratio, & lex naturalis locum in nobis processu ætatis inuenit, docere nos cœpit quæ essent bona, & prohibere à malis. Hoc ergo est dum dicit non concupisces, quod ante nesciebamus ab

B ipsa didicimus malam esse concupiscentiam: occasione autem accepta peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam. Lex illa de qua dicit, quia concupiscentiam nesciebam nisi lex diceret, Non concupisces, ipsam etiam mandatum appellat cum ait, quia occasione mandati huius quo concupiscere prohibemur, peccatum vehementer exarsit in nobis, & omnem operatum est in nobis concupiscentiam. Ideo nanque in quo concupiscit caro aduersus spiritum, id est aduersus legem quę dicit, Non cōcupisces, etiā aduersatur ei, & certamen quoddam gerit, vt non solum concupiscentiæ non satisfaciat, sed etiam aduersarium vincat. Hæc est ergo occasio quam dicit venire ex mandato: Nescio quo etenim pacto ea quę prohibentur ardentius desiderantur, & ideo mandatum sanctum & iustum & bonum sit: Quod enim prohibet malum, necessario bonum est. Dum prohibendo concupiscētiam magis eam prouocat & inflammat, per bonum mihi operatum est mortem. Indicat tamē apostolus in his: quod origo peccati ex concupiscentia orta sit, dum prohibetur à lege siue Moysi quæ dicit, Non concupisces, siue etiam vt supra exposuimus naturali, eo contentiosius quod prohibetur expetitur. Sciendum sane est quod concupiscentia hic culpabilis ponitur: est autem & in multis laudabilis,

C sicut supra diximus. Sine lege enim peccatum mortuū est. Ego autem viuebam sine lege aliquādo. Sed vbi venit mādatum, peccatum reuixit, ego autem mortuus sum, & inuentum est mihi mandatum quod erat ad vitam, hoc esse ad mortem. De his pene omnibus iam in superioribus plene tractatum est: vnde ne eadem sæpius reuoluamus, breuiter quę dicta sunt, in memoriam reuocabimus. Sine lege autem peccatum mortuum esse in nobis, hoc est antequā per ætatem rationabilis intra nos sensus vigeret, ostendimus, cum etiam exemplum pueri percutientis patrem aut matrem vel maledicentis adduximus. In quo secūdum legem quidem prohibentem percuti vel maledici patrē aut matrem, peccatum fieri videtur: sed istud peccatum mortuum esse dicitur quia lex nondum adest in puero, quæ eū doceat hoc quod facit fieri non licere. Sine hac autem lege & Paulum & omnes homines certum est aliquando vixisse, hoc est in ætate puerili. Omnes enim similiter per illud tempus nondum capaces huius naturalis legis existūt: Nam vtique non videretur de hoc Pauli esse professio vera. Quomodo enim sine lege Moysi probabitur Paulus aliquando vixisse cum ipse se Hebræum ex Hebræis, & octaua die circumcisum secundum legis præcepta fateatur? Sed hoc modo quo diximus sine lege naturali vixit etiam ipse aliquando in pueritia. Quo in tempore non dixit non fuisse in homine peccatum, sed mortuum fuisse & reuixisse postmodum, vbi lex naturalis adueniens prohibuit concupiscētiam, cœpitque lex veluti mortuum suscitare peccatum: Peccati nanque natura hæc est, si fiat quod lex fieri vetat. Reuiuiscente ergo peccato ego inquit, mortuus sum Ego. quis? Anima sine dubio q̄ fecerat ꝙ lex fieri vetabat: Anima enim quæ peccat ipsa morietur. Inuentum est ergo mandatū quod datum fuerat ad vitam animæ, scilicet vt eam doceret opera vitæ, cessisse ei ad mortē, dū prohibita nō tam refugit quā ardentius expetit. Mouet me tamen quomodo dixerit in his peccatū mortuum reuixisse. Videtur enim quia nō possit dici mortuum nisi quod aliquādo vixerit, & postmodum vita caruerit. Sed hoc ipsum quod dixit reuixit, non nuper datā vitā, sed priorē redditā docet, ipse enim sermo, reuixit, rursum vixisse significat, Si ergo anima dicitur reuixisse peccato, quomodo de hoc sermone apostolus ait. Ego autem viuebam sine lege aliquando? Respondent Pythagorizātes hæretici qui docent animas hominū prius in pecudibus, vel auibus aut piscibus fuisse, & sic ad homines fluxisse, propterea dixisse apostolū, Ego autē viuebā sine lege aliquando, quasi qui antequā in hoc corpus veniret humanū, vixerit in eo ordine (verbi gratia) aut auiū, aut animaliū vbi lex nulla haberetur. Quomodo, inquit, ad hoc poterunt respondere, cum in anima non nuper exortum sed quod erat mortuū dicat reuixisse peccatū? & certum est quod is qui reuiuiscit, vixit aliquando?

D

E Nunquam ergo anima in eo ordine fuisse videbitur, vbi peccatum sine lege nec fuisse potuit nec vixisse. Hæc aduersum illos dicta sunt, qui apostoli sermonem ad dogma impiū trahunt. Nos autem mortem hanc peccati, beneficio Dei datam dicimus tempore eo, quo sine lege viueremus. Quod etsi veniente mandato quod & sanctum & iustum & bonum est, reuiuiscit in nobis peccatum, & occidit nos: peccatum enim accepta occasione per mandatum seduxit me, & per illud occidit: non est accusatio mandati per hæc, quia occasionem qua occidit me peccatum, venisse dicit ex mandato, sed hæc est dicti huius consequentia. Lex dicitur quæ docet quid fieri debeat, quid caueri, & necesse est illud vt caueri dicat & doceat quale sit, quo per hoc caueri facilius possit. Nemo enim potest vitare quod nescit. Si quis ergo edoctus per legem quale sit illud quod caueri debeat, nō tam caueat quam faciat illud, occasione quidem legis non faciēdæ rei scientiam videbitur accepisse: sed lex non idcirco eum docuerat vt faceret quod non debebat, & moreretur, sed vt non faceret & viueret. Sic ergo peccatum occasione accepta per mandatum seduxit me, & per illud occidit. Aut certe quia frequenter dixit, peccatum per mandatum seduxit me, & per illud occidit, potest hic peccatum vel ipsum auctorem dixisse peccati, de quo scriptum est, Serpēs F seduxit me: vel etiam personam finxisse peccati, quę visa sit hominem seduxisse occasione mandati, vt suauem faceret concupiscentiam: & anima dum suauitate concupiscentiæ delectatur præuaricando per mandatum quod dicebat, Non concupisces, moreretur. Sed ne hoc mandato legis ascriberet, quòd occasione præcepti seducta est anima & occisa, subiungit apostolus & dicit: Ita lex quidem sancta, & mandatum sanctum & iustum & bonum. Bonum nanque est mandatum, & lex sancta est. Bona enim præcipit, & bonorum obseruantiam mandat. Quod ergo, inquit, bonum est, mors mihi est? Absit. Obiectionem refellit necessario consurgentem, & dicit: Non quod bonum legis & mandatum mortem mihi intulerit, sed peccatum, inquit, vt quod iniquum sit, per bonum mihi intulit mortem. Bonum nanque est mandatum si seruatur: si verò non seruatur, necessario erit illi malum qui perdiderit bonum. Fit ergo ipsum peccatum supra modum peccator ex occasione mandati. Diximus & superius quod quasi personam finxerit peccati, & de ipsa dicat suprà modum peccatorem effectum ipsum peccatum, de cuius persona loquor, occasione mādati. Minus enim peccati est si id quod non prohibetur admittas. Si verò vetita & interdicta commiseris, suprà modū, vt ita dicā peccator es: quia non solum cōmisisti quod non debuisti, sed & præceptū præuaricatus es.

G Quod autem diximus peccatum peccator, maluimus vitium ſermonis recipere quàm ſenſum apoſtoli non integre exprimere: quia in Latino ſermone anguſtauit nos nomen peccati, quod neutro genere declinatur, in Græco verò fœmininum eſt: ideo peccatorem ipſum nos appellauimus: nam ibi peccatrix appellari poteſt. Scimus enim quia lex ſpiritalis eſt ego autem carnalis ſum, venundatus ſub peccato. Quod enim operor, ignoro. Non enim quod volo bonum, hoc ago, ſed quod odi malum, illud facio. Si autem quod nolo illud facio, conſentio legi quoniam bona eſt. Nunc autem iam non ego operor illud, ſed quod habitat in me peccatũ. Scio enim quia non habitat in me, hoc eſt in carne mea bonum. Velle enim adiacet mihi: perficere autem bonum non inuenio. Non enim quod volo facio bonũ, ſed quod nolo malum hoc ago. Si enim quod nolo hoc facio, iam non ego operor illud, ſed quod habitat in me peccatum. Inuenio igitur legem volenti mihi bonum facere, quia mihi malum adiacet. Condelector enim legi dei ſecundum interiorem hominem: video autẽ aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, & captiuantem me in lege peccati, quæ eſt in membris meis. Infœlix ego homo quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia dei per Ieſum Chriſtum dominũ noſtrum.] Sicut forte illa expoſitio quam de legum diuerſitate tenebamus uiolenter præſumpta videatur, aduertat
H nunc in apoſtolo, quomodo non ſolum legum, ſed & per
2.Cor.10 ſonatum diuerſitas introducitur. Nam Paulus qui in aliis dixit. Non enim ſecundum carnem viuimus, ſed ſecũdum carnem militamus: in præſenti loco dicit ſe eſſe carnalem, & hic ſub peccato dicit ſe eſſe venundatum, qui in alio dixit, Precio empti eſtis, & iterum, Chriſtus vos redemit, &
Gal.2. rurſum in aliis dicit, Viuo autem non iam ego, viuit verò
Rom.8. in me Chriſtus. Et iterum qui ait, Propter inhabitantem ſpiritum eius in nobis: nũc dicit. Quia non habitat in me, hoc eſt in carne mea bonum. Quod ſi non habitat in carne eius bonum, quomodo dicis, Quia corpus noſtrũ templum eſt dei, & templum ſpiritus ſancti? Sed & certe in quibus confitetur à lege quæ in membris ſuis eſt, & repugnat legi mentis ſuæ, captiuum duci ſe in lege peccati, quomodo apoſtolicæ conueniunt dignitati, Paulo præcipue, in quo Chriſtus & viuit & loquitur? Sed colligamus ex his quomodo moris eſt ſcripturæ diuinæ, & perſonas latenter, & res & cauſas, de quibus dicere videtur, & nomina commutare, imò potius eiſdẽ nominibus in aliis atque aliis rebus vti vt in præſenti loco ait apoſtolus. Scimus enim quia lex ſpiritalis eſt. Hic adhuc quod dixit. Scimus quia lex ſpiritalis eſt, apoſtolica auctoritate pronunciat. Nõ enim ſcit legẽ ſpiritalẽ eſſe qui carnalis eſt, & ſub pec-
I cato venundatus eſt, ſed qui habet in ſe ſpiritũ dei, ille ſcit quia ſpiritalis eſt quod de Moſi lege conuenit dictũ. Ipſa nanq; quæ his qui ſpiritaliter intelligunt, lex ſpiritalis eſt, & ſpiritus viuificans: qui verò carnaliter, lex literæ & litera occidens eſſe memoratur. Quod verò dicit, Ego autem carnalis ſum venũdatus ſub peccato, hic iã tanquã doctor eccleſiæ perſonam in ſemetipſum ſuſcipit infirmorũ: propter quod & alibi dixit, Factus ſum infirmis infirmus, vt infirmos lucrarer. Et hic ego infirmioribus quibuſque, id eſt carnalibus & qui ſub peccato venundati ſunt, efficitur Paulus carnalis & ſub peccato venundatus, & loquitur ea quæ illis loqui moris eſt vel excuſationis vel incuſationis obtentu. Ait ergo tãquam ex perſona illorum loquẽs, Ego autem carnalis ſum, venundatus ſub peccato: hoc eſt ſecundum carnem viuens, & in peccati poteſtatem libidinis & concupiſcentiæ precio redactus. Quod enim operor ignoro. Non enim quod volo facio, ſed quod odi hoc ago. Quod ergo ait, quia ignoro quod operor, non tam rem ipſam quam operatur quis ignorat, licet carnalis ſit, ſed cauſam rei quam agit dicitur ignorare. Quod enim dicit. Non enim quod volo ago, ſed quod odi illud facio, oſtendit quia licet carnalis, & ſub peccato venundatus qui hæc loquitur, tamen etiam reſiſtere aliquãtulum vitiis conetur, legis ſcilicet naturalis inſtinctu, ſed vincatur à vitiis & opprimatur in vitiis: vt ſæpe accidit (verbi gratia) cũ proponit quis patienter ferre inſtigantem ſe, & ad vltimum K
vincitur iracundia, & patitur hæc inuitus: iraſcitur ergo etiam cum nolit iraſci. Hoc idem etiam timoris vitio accidere ſolet, vt contra voluntatem quis metu & formidine terreatur: hoc in elatione ſubiti vel inopinati honoris ſæpe contingit, vt arrogantior quis fiat & tumidior quam vult. Vincitur ergo in his ſingulis qui nondum ſpiritalis eſt etiã contra voluntatem: quia voluntas iſta nondum ita fortis, & ita robuſta eſt, vt definiat apud ſe vſque ad mortem pro veritate certandum: nec talis eſt qui dicat eſt eſt, non non, & ideo non poteſt operari quæ vult ſed quæ non vult. Tamen ex ea parte qua non vult malum, conſentit legi dei quia bona eſt, quę prohibet malum: & conſonantiã quandam ad legem dei lex naturalis adducit, vt eadẽ velint atque eadem nolint. Quod ſi ſecundum voluntatem dei cõſentimus, malum ergo quod facimus iam non nos ſed peccatum quod in nobis eſt operatur, id eſt lex & volũtas carnis, quæ captiuos nos ducit in lege peccati. Et hic (id eſt Paulus carnalis) dicit quia iam non ego operor illud, ſed ꝙ habitat in me peccatũ. Paulus verò ſpiritalis in aliis dicit, Quia abundantius quam omnes illi laboraui: non autẽ ego, ſed gratia dei mecum. Vt ergo iſte labores ſuos non ſibi ſed gratiæ Dei quæ in ipſo operatur aſcribit, ita & ille carnalis opera non bona non ſibi, ſed peccato quod in ſe habitat & operatur, adnumerat. Ideo ergo dicit: Non iam ego operor illud, ſed quod habitat in me peccatum. Non e- L
nim habitat in me, hoc eſt in carne mea, bonum. Nondũ enim in eo Chriſtus inhabitat, neq; corpus eius templũ eſt ſpiritus ſancti. Veruntamen nõ vſquequaq; hic cuius perſona proponitur alienus eſt à bonis, ſed propoſito quidem & voluntate cœpit bona requirere, nondũ tamẽ poteſt bona rebus & operibus obtinere. Eſt etiã talis quædam infirmitas in his qui initia conuerſionis accipiunt, vt cum velint quidẽ ſtatim facere omne ꝙ bonũ eſt, non ſtatim volũtatẽ ſequatur effectus. Nã & meditatur apud ſemetipſum diſcernit (verbi cauſa) vt nõ iraſcatur, & hoc in volũtate definit: ſed quoniã longo vſu & conſuetudine diutina vitiũ in eo iracũdiæ dominatũ eſt, obſiſtit etiã voluntati ac propoſito, & in ſolita ſibi rurſus itinera vis furoris erũpit. Similiter agit & libidinis vitium: pari quoque conſuetudinis morbo mendacium ſurrepit, formido deterret: & in his ſingulis iſte qui iam initia conuerſionis cęperat, competẽter dicit, quia velle adiacet mihi, perficere autem bonum non inuenio. Non enim quod volo bonũ hoc ago, ſed ꝙ odi malum illud facio. Quod ſi iudicium de bonorum habet voluntas, conſuetudo autẽ carnaliũ vitiorum, quæ lex carnis vel lex membrorũ appellata eſt, obſiſtit, & ſurripit ex eo quod bona voluntate gero, licet agam mala, tamen M
quia inuitus ago cõſentio legi dei quoniã bona eſt. Odi enim mala, & cupio agere bona quæ lex iubet. Quod ſi cõtra voluntatem mala ago, victus conſuetudine vitiorum vſúque peccandi, nõ iam ego hoc eſt interior homo quod bonum volo hoc facio, ſed quod habitat in me peccatum. Conſuetudinem nanque peccandi peccatũ nominauit. Inuenio igitur legẽ volẽti mihi facere bonũ quia mihi malum adiacet. Condelector enim legi dei ſecundũ interiorem hominẽ. Et in his verò (vt ſuperius cõmonuimus) non videntur elocutiones integrè explicari, ſed coniunctionum vel abundantia, vel proprietatibus impediri. Tali ergo quodam ordine legere debemus vt intellectus lucidior fiat. Igitur quia malum mihi adiacet, volẽs facere bonum inuenio legem dei, & condelector ei ſecundum interiorem hominem. Per quod oſtendit, quia interior homo hoc eſt, voluntas & propoſitum quo initium accipit conuerti ad dominum, legi dei conſentit, & delectatur in ea. Sed (vt ſuperius diximus) non ſtatim vt voluntatem quis habuerit conuerti ad bona, etiam vſus boni operis ſubſecutus eſt. Cita enim res eſt voluntas, & ſine impedimento conuertitur: opus verò tardum eſt, quia & vſum & & artem & laborem requirit operandi. Quod vt euidentius fiat, vtamur etiam ſimilitudine exempli, verbi gratia vult quis ſapiẽs fieri, nec tamẽ ſtatim vt voluit ſapiens eſſe ctus eſt, ſed volũtas quidẽ præceſſit, nec ſine volũtate aliquis ſapiens

A sapiens fieri potest, sed tamen cum voluntas fuerit, adhibendus est labor, studium, solicitudo, vigiliæ, doctrina, institutio, & vix aliquando vsu longo & meditatione continua sapiens efficitur. Iste ergo ab initio quidem statim voluntatem habuit vt esset sapiens, sed non statim affuit ei opus sapientiæ, sed in eo ipso eruditur vt sapiens fiat, quod ante stulte & contra sapientiam gessit: qui tamen intelligere quidem potuit quam stulte gesserit, habebat iam studium sapientię, non tamen ita iam sapiens erat, vt cauere posset ne quid insipienter admitteret.

Iste ordo & de pudicitia habendus est, quoniam non statim quis vt voluerit pudicitiam profiteri etiam opere implebit vt nullis concupiscentiæ stimulis agitetur.

Sic & de mansuetudine, & de patientia, & de singulis quibusque virtutibus sciendum est. In quibus omnibus dici conuenit: Quia condelector legi Dei, hoc est virtutibus, secundum interiorem hominem. Video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, & captiuum me ducentem in lege peccati, quę est in mẽbris meis. Quod suprà dixerat, Vel enim bonũ adiacet mihi, hic voluntatem boni legem mentis nominauit: quæ lex mentis conuenit cum lege Dei, & consentit ei. Sed rursum motus corporis desideria carnis legem mẽbrorum dicit, quæ captiuam ducit animam, & peccati legibus subdit. Certum

B est nanque quod desideria carnis animam trahunt ad peccatum, & eam legibus eius subdunt: & sicut lex mẽtis quæ consentit cum lege Dei si animam potuerit obtinere, adducit eam ad legem Dei: ita & lex quæ in membris est, & concupiscẽtia carnis, si seduxerit animam, peccati eam legibus subdet. Sed cum hæc Paul⁹ assumpta fragiliore persona intra hominem certamen habere docuisset, & ostendisset quòd etiam contra voluntatem per desideria carnis anima vsu ipso peccandi in peccati iura raperetur, exclamatione vtitur adhuc ex persona illius, & dicit: Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Videt se miserum, intra quem tot leges sibi inuicem repugnant, tot prælia commouentur. Pugnat caro aduersum spiritũ, spiritus autem aduersus carnem: lex quæ in membris est repugnat legi mẽtis, & captiua ducitur anima in legem peccati, & sub iugo eius efficitur, etiã cum interior homo dei lege delectetur. Quomodo in his tot & talibus malis non miserum se dicat homo, & in corpore mortis habitare? Merito nanque corpus mortis appellatur, in quo habitat peccatum quod mortis est causa. Sit ergo exclamatio hæc ex persona illius, quem initia quidem conuersionis accepisse describit apostolus in eo quod voluntas adiacet boni, sed nondum in effectum venerit boni. Non enim inuenit perficere bonum, quia nondum in eo vsus exercitiúmque inoleuerat virtutum. Respõdetur verò ei ad hoc quod dixerat, Quis me liberabit de corpore mortis huius? iam

C non ex illius sed apostolica auctoritate: Gratia dei per Iesum Christum dominum nostrum. Vnde appatet quòd propterea hæc omnia descripsit apostolus, & mala quæ intra nos gerebantur exposuit, vt ad vltimum ostenderet & doceret de quantis nos malis, & de quantis mortibus nos Christus eripuit. Quod autem moris sit in scripturis diuinis sanctos personas assumere peccantium, & magistros suscipere in semetipsos infirmitates discipulorum, ex libro quidem psalmorũ plenissime perdocemur cùm dicit, Non est pax ossibus meis à facie peccatorum meorum, quia iniquitates superpositæ sunt capiti meo &c. vsque super me

Psal. 37. computruerunt & exarserunt cicatrices meæ à facie insipientiæ meæ. Miseriis afflictus & curuatus sum vsque in finẽ &c. quibus pene integer hic scribitur psalmus. Quod si forte alicui videbitur hæc Dauid magis de semetipso pro his quæ acciderant ei, dicere potuisse quam de aliis, quid etiam de Daniele dicimus, cuius peccatum quidem nullum refertur, sed vir desideriorum dicitur, tamen in ieiuniis & cilicio & cinere describetur, & oratio huiusmodi in qua inter cætera etiam hæc dicit: Peccauimus, iniquitatem fecimus, iniuste egimus, & impietatem commisimus,

Dan. 3. & discessimus, & declinauimus à mãdatis & iudiciis, & nõ audiuimus seruos tuos prophetas, qui loquebantur nobis in nomine tuo, & regibus & principibus nostris, & patribus nostris, & omni populo terræ, & tibi domine iustitia, nobis autem confusio faciei. Quis est qui in his verbis negare possit personam peccatorum à Daniele esse susceptam, pro quibus tanquam pro seipso hoc dicere videatur? D

Vnde conueniens est nos legẽtes dicta sanctorum, cum ab eis tale aliquid dici videmus, intelligere & sentire quia nõ stras in semetipsis passiones atque peccata describunt: & propterea illi hæc deflent, vt illorum fletibus nos inuitemur ad lachrymas. Considerabant enim neminem ita durum & ignarũ posse inueniri, qui cum ab aliis videat vulnera sua lugeri, ipse nullum de suis vulneribus sensum doloris accipiat. Ita ergo & in præsenti capitulo apostolus ne quis nostrum erubesceret de his quæ intra se geri sentiret, aut etiam conuersus ad dominum, & mutata quis iam voluntate, ne hæc adhuc intra semetipsum moueri sentiens desperaret, ipse ea quasi in semetipso geri describit, vt exẽplo apostoli nec corporis naturæ pudeat quenquam, nec pro emendatione desperet, nec malorum suorum multitudinem ignoret, ex quibus per Christi gratiam liberatur.

Itaque ego ipse mente seruio legi Dei, carne autem legi peccati.] Forte aliquis dicet, quod apostolus quia nunc vsque nõ quasi ipse, sed assumpta alterius persona locutus est, modo velut personæ immutationem designans dicat: Ego ipse, vt ostendat hæc dixisse ad seipsum idem apostolus pertinere. Dici autẽ ꝙ mente seruiat legi dei, carne autem legi peccati, quasi tanta sit peccandi vis, tanta carnis tyrannis, quod nec apostolus possit effugere. Et propterea E in aliis dixit: Macero corpus meum, & seruituti subiicio, ne forte cum aliis prædicauerim ipse reprobus efficiar. Sed hæc qui ex persona apostoli accipit dicta, desperationem mihi videtur incutere omni animę, quod nemo sit prorsus qui nõ peccet in carne, hoc est enim seruire carnẽ legi peccati. Mihi ergo magis videtur illius adhuc tenere personã 1. Cor. 9. quã suprà in semetipso describit, quasi volũtate iã & proposito ad meliora cõuersi, & mente atq; animo legi deseruiẽtis, nondũ tamen ita obtinuisse, vt etiã carnis obedientiam in consensu mentis adduceret. Etenim quoniam in superioribus de mortificatione corporis disseruerat, & Christo cõmoriendum esse docuerat, in his nunc quã non sit otiosum hoc opus videtur ostendere, & docere quia non statim vt vult aliquis, & vt proposuerit bonum continuo etiam facto adimpletur, sed vel consuetudinis tanta vis, vel vitiorum tanta dulcedo, vt cum animus intendat ad virtutem, & legi dei seruire decreuit, carnis tamen desideria seruire peccato, & legibus eius parere persuadeant.

CAPVT VIII.

Nihil ergo nunc damnationis est his qui sunt in Christo Iesu, qui non secũdum carnem am bulant: lex enim spiritus vitæ in Christo Iesu liberauit me à lege peccati & mortis. Quæ F esset diuersitas in his qui velut in quodam certamine positi mente quidem secundum legem dei viuunt, carnis verò desideriis aguntur in legem peccati, in superioribus docuit. Nunc verò de his dicit, qui iam non ex parte in spiritu, sed ex integro in Christo sunt, pronunciat in his nihil damnationis dignum, quia lex spiritus vitæ in Christo Iesu liberauit eos à lege peccati & mortis. Lex autem spiritus vitæ vna eadémque est quæ & lex Dei: sicut rursum vna eadémque est lex peccati & mortis. Nihil ergo damnationis erit his qui lege peccati quæ est lex mortis, penitus liberantur, & legi Dei quæ est lex spiritus, seruiunt. Seruire autem legi Dei, & esse sub lege spiritus, hoc est Christo seruire. Christo autem seruire, hoc est seruire sapientiæ, iustitiæ, seruire veritati, omnibúsque simul seruire virtutibus. Vnde non est putandum quod subito quis & statim vt voluerit à seruitio legis peccati translatus efficiatur in Christo Iesu, ita vt nihil in eo iam obtentu peccati damnationis habeatur.

Requirens autem in vnoquoque partes suas iustitia pro-

G bat si ita emendatus est iam & correctus vt nihil in eo in-
iusti operis inueniat ex quo damnatio subsequatur. Simi-
liter & veritas requirit in vnoquoque partem suam, si trās-
latus quis à lege peccati nulla iam ex parte inueniatur ob-
sequia veritatis contaminare mendacio. Similiter & pudi-
citia partem suam discutit, si nullis ab eo impudicitiæ de-
sideriis maculatur. Sic pietas sic sapientia partes suas in v-
noquoque discutiunt, quas si recte & integre in eo consta-
re repererint, tunc in Christo esse, & nihil damnationis ha-
bere putabitur. Quæ vtique dubium non est quin vsu &
meditatione longa & labore peruigili cōparentur, & ideo
non otiosis hæc accidere aut segnibus certum est, sed pau-
latim proficiendo, & primo pauca, tunc demum minima,
ad vltimum si obtinere potuerint nulla peccando. Et hoc
sentiens videtur mihi idē apostolus scripsisse in aliis, Præ-
terita obliuiscens ad futura me extendens, docens per hæc
Phil. 3. præterita debere esse in ea quibus aliquid culpabile fuerit,
& obliuione dignum, futura verò quæ in Christo sunt, &
hæc esse ad quæ nosmetipsos debemus extendere, eáque
tota auiditate mentis expetere, lex est sanè spiritus vitæ.
Nam de lege literæ quod diximus ipsam debere intelligi
legem dei, secundum eam videlicet partem qua lex esse di-
citur spiritalis, ideo addit, Lex spiritus vitę, dicere hoc non
poterat, de qua in aliis pronunciauerat quia litera occidit,
hoc & in aliis ministerium mortis dixerat. Vtrunque ergo
H continet lex, & literam occidentem, & spiritum viuifican-
tem. Vnde considera ne forte huius rei formam teneat &
illud lignum de quo scriptum est: Sciendi bonum & ma-
lum. Vtrunque ergo in vno sicut in lege continetur. Sed &
illud non omittamus, quod hic quidem qui liberat à lege
peccati & mortis, spiritus vitæ dicitur, in euangelio autem
Ioan. 8. secundum Ioannem, scriptū est domino dicente: Si manse-
ritis in verbo meo, agnoscetis veritatem, & veritas libera-
bit vos. In quo mihi quidem videtur, quod quamuis opere
hæc à se diuersa videantur vel nomine, tamē re ipsa vnum
sunt. Christus enim vita est, & ipse est qui liberabit, & hic
spiritus vitæ liberat, & quomodo non in vtroque vna li-
bertas est? Quæ enim agit spiritus, hęc & Christus agit, &
quem sibi Christi spiritus agit, Sicut enim quos sanctificat
spiritus sanctus, sanctificat Christus: ita & quos liberat spi-
ritus vitæ, liberat & vita. Tantum est vt liberati à lege spi-
ritus vitę, in Christo maneamus, nec vltra inueniamur ser-
uire legi peccati. Quia sicut is qui liberatur à lege spiritus
vitæ, permanet in Christo qui est vita: ita qui seruit legi
peccati permanet in morte quæ venit ex damnatione pec-
cati. Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur
per carnem, Deus filium suum mittens in similitudinem
carnis peccati, & de peccato damnauit peccatum in carne,
vt iustificatio legis impleretur in nobis, qui non secūdum
I carnem ambulamus, sed secundū spiritum. Qui enim secū-
dum carnem sunt, quę carnis sunt sapiunt, qui verò secun-
dum spiritum, quæ sunt spiritus sentiunt. Prudentia enim
carnis mors est, Prudētia autem spiritus vita & pax. Quo-
niam sapientia carnis inimica est deo: Legi enim Dei non
est subiecta, nec enim potest: Qui autē in carne sunt, Deo
placere non possunt. Vos autem in carne non estis sed in
spiritu, si tamen spiritus dei habitat in vobis.] Cum in su-
perioribus tot leges nominauerit, dixit enim & legē men-
tis, & legem spiritus vitæ: econtrario quoque legem in
membris esse, & legem mentis, & legem peccati cogno-
minauerit, hic nunc de qua harum lege dicat, Nam quod
possibile erat legi in quo infirmabatur per carnem, non est
paruæ deliberationis eligere. Puto tamen quòd legem
Moysi & hic, sicut & in aliis sæpe diximus, in duas partes
apostolus diuidat, & aliud in ea carnem, aliud spiritū no-
minet, & illam quidem obseruantiā quę secūdum literam
geritur, sensum carnis appellet, sicuti dicit de huiusmodi
Iudęis, Frustra inflatos sensu carnis suæ: Illam verò quæ ac-
cipitur spiritaliter, spiritum nominat, sicut & alibi dicit:
Litera occidit, spiritus viuificat. In hoc ergo loco quod di-
cit impossibile legis, & in quo infirmabatur per carnem,
intellectus qui secundum literam est accipi potest, Ipse e-
nim impossibilis erat & infirmus, si secundum carnem id

est secundum literam sentiretur. Quid enim tam impossi- K
bile quam sabbati obseruatio secundum literam legis, vt
in multis sępe iam diximus? Iubetur enim non exire de do-
mo sua, non se mouere de loco suo, nihil oneris leuare.
Quæ quia impossibilia videntur, Iudæi qui secundum car-
nem legem obseruant, inepta quædam & ridicula com-
mentantur, quibus impossibilitatem legis sarcire videan-
tur. Quid autem de sacrificiorum ratione, quæ simul om-
nis facta est impossibilis? Quippe vbi nec templum est,
nec altare, nec vllus prorsus sacrificandi locus: In quibus
singulis lex non dicam impossibilis & infirma, sed planè
iam mortua est. Nam ante mortem infirmabatur, tunc
cum sanguine vitulorum & hircorum conabatur nec ta-
men poterat auferre, & infirmabatur in legibus lepræ,
quas nec explanare vnquam potuit nec implere. In his er-
go omnibus aliísque innumeris & impossibilis erat lex, &
infirmabatur quantum ad carnis intelligentiam spectat, &
ideo Deus filiū suum mittens in similitudinem carnis pec-
cati, & de peccato, vel (vt verius habetur apud Gręcos) &
pro peccato damnauit peccatum in carne. Quod dixit: In
similitudinem carnis peccati, ostendit nos quidem habere
carnem peccati, filium verò dei similitudinem habuisse
carnis peccati, non carnem peccati. Omnes enim nos ho-
mines qui ex semine viri cum muliere conuenientis con-
cepti sumus, illa necessaria vtimur voce quā dicit Dauid:
Quoniam in iniquitate concepit me mater mea. Verum
qui ex nulla viri contagione, sed solo spiritu sancto super L
virginem veniente, & virtute altissimi obumbrante venit Psal. 50.
ad corpus immaculatum, naturam quidem corporis no-
stri habuit, pollutionem tamen peccati quæ ex concupi-
scentiæ motu conceptis traditur, omnino non habuit. Id-
circo ergo in similitudinem carnis peccati venisse dicitur
filius dei, & pro peccato, inquit dānauit peccatum in car-
ne. Quod hostia pro peccato factus sit Christus, & oblatus
sit pro purgatione peccatorum, omnes scripturæ testan-
tur, & præcipue Paulus ad Hebręos scribens cum dicit:
Hoc enim fecit semel semetipsum offerendo hostiam. & Rom. 8.
iterum: Qui proprio filio non pepercit, sed pro nobis om-
nibus tradidit illum. Per hanc ergo hostiam carnis suæ, æ-
que dicitur pro peccato damnauit peccatum in carne, si-
cut idem apostolus in aliis dicit: quia apparuit in nouissi-
mis diebus ad destructionem peccati. Et iterum propheta Esa. 53.
dicit: Ipse peccata nostra tulit, & iniquitates nostras por-
tauit. Pro peccato ergo, hoc est per hostiam carnis suę quā
obtulit pro peccato, damnauit peccatum in carne sua, vt
iustificatio legis impleretur in nobis, qui non secundum
carnem ambulamus, sed secundum spiritum. Post hāc ete-
nim hostiam carnis quæ oblata est pro peccato, & damna-
uit peccatum, hoc est fugauit peccatū, & abstulit, vt iustifi-
catio legis impleretur in nobis qui legem secundum spiri- M
tum custodimus, & non secūdum carnem: in qua parte se-
cundum ea quę suprà exposuimus impossibilis erat lex &
infirma. Qui enim secundum carnē sunt, quæ carnis sunt
sapiunt, qui verò secūdum spiritum, quæ sunt spiritus. Hic
iam apertius inter nos & Iudæos in medio statuens legem
Moysi dicit: Qui secundum carnem sunt quæ carnis sunt
sapiunt, hoc est Iudęi quos dicit secundum carnem Israel,
quę carnis legis sunt sapiunt in eo quòd secūdum carnem
legem intelligunt: qui verò secundum spiritum, de his di-
cens quos Iudęos dicit spiritu non litera, quę sunt spiritus.
Et adhuc satiat eundem sensum, & sapit euidētius cum di-
cit: Prudentia enim carnis mors est, prudentia autem spiri-
tus vita & pax, Nunquid nō vnū atquē idem est quod dicit 2. Cor. 3.
Prudētia carnis mors est, & illud: Litera occidit? Igitur pru
dentia carnis mors est. Cuius mors est? Animæ sine dubio.
Qui enim legem secūdum carnem, id est secundum literā,
intellexerit, nō venit ad Christum qui est vita, & ideo pru-
dentia carnis mors est: Prudentia verò spiritus, vita & pax.
Vitam nanque & pacem, quod est Christus, habet qui spi-
ritaliter intelligit legem. Quoniā sapientia carnis inimica
est deo, legi enim dei non est subiecta, nec enim potest.
Videtur adhuc idem intellectus euolui. Quomodo enim
sapientia carnis hoc est carnalis intelligentia non sit ini-
mica

A mici deo, quæ aduersatur Christo; quæ non recipit eum quem misit deus, quæ dicit: Nos legem habemus, & secundum legem debet mori, quia filium dei se fecit? Quomodo ergo talis sapientia, & talis intelligentia in lege dei non dicatur inimica deo, & legi eius ei quæ secundum spiritum eius non est subiecta, nec posset subiici? Quia sicut contraria sibi sunt mors & vita, ita contraria sunt sibi litera, quę & sapientia carnis est, & spiritus viuificans, qui vere lex dei est. Qui autem in carne sunt, deo placere non possunt. Vos autem in carne nõ estis, sed in spiritu, si tamẽ spiritus dei habitat in vobis. Eadem perdurat intelligentia. Qui in carne sunt, inquit, hoc est secundum literam sequuntur legem, deo placere non possunt. Hoc enim olim per Esaiam pronunciatum est à deo cum dicit: Ieiunia, & ferias, & diem magnum vestrum non substineo, Neomenias & sabbata vestra odit anima mea. Sed & vos, inquit, in quibus habitat spiritus, si tamen habitat, in carne non estis, sed in spiritu, hoc est, non intelligentiam carnalem legis sequimini, sed spiritalem per quam venistis ad spiritum viuificantẽ, si tamen actus vestri tales sint & conuersatio vt spiritum dei in vobis habere mereamini. In duas ergo (vt dixi) partes diuidens legem Moysi, id est in spiritum & carnem, quæ sunt spiritus, quam & spiritalẽ legem appellauit nobis tradidit, quæ vero carnis sunt, carnalibus Iudæis reliquit.

Ioan. 19.

Esa. 1.

B Sic denique & illud interpretatus est de Abraham cum dixit. Sed is quidem qui de ancilla secũdum carnem natus est, qui autem de libera, per repromissionẽ, & sicut tunc is qui secundum carnẽ natus, persequebatur eum qui secũdum spiritũ, ita & nunc. Certu est enim, qui secundũ carnẽ sunt Iudæi, persequuntur nos qui sumus nõ in manifesto, sed in occulto Iudæi, & legẽ secundũ spiritũ, nõ secũdũ carnẽ custodimus. Illi ergo qui secundũ carnẽ sapiunt, consequenter etiam repromissiones legis carnaliter sperant. Nos verò eas spiritaliter expectamus, secundũ sermonem Pauli dicentis: Vt repromissiones spiritus accipiamus. Et iterum: Benedictus deus & pater domini nostri Iesu Christi, qui benedixit nos in omni benedictione spiritali in cœlestibus in Christo. Ex quibus omnibus & quasi sit lex secundum carnem, & quæ secundum spiritum, vel quæ spes repromissionis carnalis ostenditur. Potest & secundum aliam expositionem, si repetamus ab initio quòd impossibile erat legi in quo infirmabatur per carnem, & de lege mentis intelligi, quã suprà dixit velle facere bonum, sed per infirmitatem & fragilitatem carnis implere nõ posse, & propterea misisse deum filium suum in similitudinem carnis peccati. & de peccato hoc est per hostiã pro peccato oblatam, damnasse peccatum. Tanta enim remissione peccatorum fugatum est & exterminatum de carne nostra peccatum, & cœpit in nobis iustificatio legis impleri, illius duntaxat legis quę delectatur lege dei, quæ impletur cito cum iam non resistit ei lex peccati quæ erat in membris nostris, si tamen non secundum carnem ambulemus sed secundum spiritum.

Gal. 3.
Eph. 1.

C Nam donec in carne est quis & secundum carnem viuit, quæ carnis sunt sapit. Cum verò conuertit se ad spiritum, & mortuus fuerit legi peccati & carnis quæ sunt spiritus sapit. Nam secundum carnem sapere, mors animæ est, secundum spiritum verò vita & pax est: quia sapientia carnis inimica est deo, hoc est dum caro resistit spiritui, & non est subiecta legi que lex Dei est, inimica est deo: & ideo qui carnaliter viuunt, deo placere non possunt. Sed vos, inquit, non estis in carne, sed secundum spiritum viuitis, si tamen spiritus dei habitat in vobis. Hæc possunt & secundum aliam (vt diximus) expositionem in loco coaptari. Eligat tamẽ qui legit & quod aptius probauerit hoc sequatur. Si quis autem spiritum Christi non habet, hic non est eius. Si autẽ Christus in vobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus verò viuit propter iustificationem. Quod si spiritus eius qui suscitauit Iesum à mortuis habitat in vobis, qui suscitauit Christum à mortuis viuificabit & mortalia vestra corpora propter inhabitantem spiritum eius in vobis.] Quod constantibus & dialectica arte collectis vtatur syllosmis apostolus Paulus, vel in hoc loco vel in alis epistolis suis, non mihi exponendum videtur, ne forte non tam sententiæ eius non sermonis in quo non vult se peritum dici, assertores videamus esse, & ideo propositum magis apostoli sensum discutere properabimus.

D In posterioribus vbi dixit, Vos autem in carne non estis, sed in spiritu, si tamen spiritus dei habitat in vobis, duplici modo quidem in spiritu esse explanauimus, id est, vel legẽ non secundum literam, sed secundum spiritalem sensum intelligere, vel etiam mortificato corpore, spiritus & non carnis legibus viuere. Et nunc ergo quod dicit: Si quis autem spiritum Christi non habet, hic non est eius, & subiunxit. Si autem Christus in vobis est, requirendum est vtrum diuersum sit spiritum dei esse in aliquo, ac spiritum Christi, vel etiam ipsum Christum, aut spiritum eius qui suscitauit Iesum à mortuis. Sed quantum vel consequentia loci pręsentis intueor, vel illud quod saluator in euangelio de spiritu sancto dicit: Qui à patre procedit, & de meo accipiet, & huius verbi explanationem in consequentibus iungit dicens. Pater omnia tua mea sunt, & mea tua omnia, propterea dixit quòd de meo accipiet, cum inquam tantam hanc audio vnitatis inter patrem & filium aspirationem, spiritus dei & spiritus Christi vnus atque idẽ mihi spiritus dici videtur. Possumus tamen & hoc modo intelligere quod dicit. Si quis autem spiritũ Christi nõ habet, hic non est eius.

E Quia & reuera abrupte pronunciatum videtur, vt si quis non tãtus & talis esse meruerit, qui spiritum Christi habere dignus sit, continuo Christi esse denegetur, cum in psalmis dicat: Meæ sunt omnes feræ syluarum & c. vsque Boues. Et si feræ & iumenta eius sunt, quomodo homines non sunt eius? sed potest vt dixi hoc sic intelligi, vt illud in Euangelio: Qui non tollit crucem suam & sequitur me, non est me dignus. Et hic ergo qui non habet spiritum Christi, hoc est eodem spiritu agitur, vt pro iustitia, pro veritate & verbo dei annunciando, pro regno cœlorum prædicando, vt pro litera legis abiicienda, & spiritu eius amplectendo aduersum peccatũ, pro his omnibus qui non vsque ad mortem eius venire paratus, nõ est eius discipulus. Qui ergo non est talis, nec talem in se spiritum gerit, hic creatura quidẽ eius est sicut feræ syluarum, & iumenta in montibus & boues, sed discipulus eius non est. Sic ergo: Si quis spiritum Christi non habet, hic non est eius. Si autem Christus in vobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus autem viuit propter iustitiam.] Spiritum Christi & Christum in hoc loco vnum mihi atque idem dicere videtur. In quo ergo Christus, ipse dicit: Quia semper mortẽ Christi in corpore nostro circunferimus. Mors autẽ corpori peccati causa id est, ne peccet imponitur, Quod si corpus peccato mortuũ est, necessario spiritus ad faciendã iustitiã viuit.

Psal. 49.
Mat. 10.

2. Cor. 4.

F Qui enim in corpore mortuꝰ est, nec seruit peccato, necesse est vt in spiritu viuat, & seruiat iustitiæ. Sic & idẽ apostolus in quodam loco dicit tradidisse se quendã in interitum carnis vt spiritus saluus fiat. Quod si spiritus eius qui suscitauit Iesum Christũ à mortuis habitat in vobis: qui suscitauit Iesum Christum à mortuis viuificabit & mortalia corpora vestra propter inhabitantem spiritũ eius in vobis. Quoniam suprà dixerat de his qui ad similitudinem mortis Christi corpora sua mortificant ne peccent necessario nunc mentionem facit eius qui suscitauit Christum à mortuis, vt similitudine & pari ratione qua commortui sunt & consepulti, sciant se per spiritum eius qui suscitauit Iesum à mortuis, viuificandos esse, & ad Christi similitudinem resuscitandos à mortuis, & quatenus id fiat ostẽdit dicens: Propter inhabitantẽ spiritũ eius in vobis. Si enim spiritus Christi habitat in vobis, necessariũ videtur spiritui reddi habitaculũ suũ tẽplũmq; restitui vel Iesum. Tamen hoc ipsum ꝙ dicitur vel spiritus Christi vel spiritus Dei, vel etiam ipse Christus in nobis habitare, quale sit intuere, vtrũnam ex initio omnibus iste spiritus datur, & postmodum pessimis & à deo alienis actibus effugatur, secundum illud quod scriptum est: Non permanebit in hominibus istis, quia caro sunt, an vitæ merito, & fidei gratia postmodum datur, secundũ ea quæ in Actibus

1. Cor. 5.

Gen. 6.

G apostolorum docentur, quia spiritus sanctus tanquam lin-
Act.2. guæ igneæ venit super vnumquenque eorum, vel certe si-
cut in enangelio docemur, cum ipse saluator posteaquam
resurrexit à mortuis ad discipulos dicit: Accipite spiritum
Ioan.20. sanctum, & insufflauit in vnumquemque eorum. Vnde
mihi videtur quòd & meritis conquiratur donum hoc, &
vitæ innocentia conseruetur, & vnicuique secundum pro-
fectum fidei augeatur & gratiæ, & quanto purior anima
redditur, tanto largior ei spiritus infunditur. Quod autem
dixit: Non permanebit spiritus meus in hominibus istis,
quia caro sunt, illuc respicit, vt quoniam anima eorum re-
pudiara spiritus seruitute ad carnis seruitia tota conuerti-
tur, etiam ipsa ei cui se coniunxit carni, & cum qua vnum
effecta est, non accedat. Diuersis ergo modis haberi potest
spiritus. Vel spiritus Christi habetur, secundum id quod
suprà diximus, ex inspiratione diuina, vbi ait: Accipite spi-
ritum sanctū, & insufflauit in eos, & rursum eo modo quo
in Actibus apostolorum dixit gestum, vt diuersis linguis
1.Reg.18 loquerentur apostoli. Est & ille modus, qui in Regnorum
libris refertur cum dicit scriptura: Et insiluit spiritus super
Saul, & cœpit prophetare. Est & ille adhuc alius modus,
vt cum saluator post resurrectionem cum Cleopha & alio
Luc.24. discipulo iter agens & aperiens eis scripturas afflauit eos
spiritu oris sui, ita vt illi dicerent: Nónne cor nostrum erat
ardens intra nos cum aperiret nobis scripturas? Vis autem
scire quia non solum Iesus loquens tradidit audiētibus spi-
ritum suum, sed & qui in nomine eius loquitur verbū Dei
Act.10. tradit audientibus spiritum Dei? In Actibus Apostolorum
H habetur quomodo loquente Petro ad Cornelium reple-
tur spiritu sancto ipse Cornelius & qui cum eo erant. Vn-
de & tu si loqueris verbum Dei, & loquaris fideliter ex
conscientia pura, nec ipse redarguaris verbis tuis quasi qui
aliter doceas, & aliter agas, potest fieri vt loquente te au-
ditorum sancti spiritus corda ignis inflammet, & continuo
conualescant & ardeant ad complenda vniuersa quæ do-
ces, & rebus impleant quæ sermonibus didicerint, & quæ
sursum sunt quærant, vbi Christus est in dextera dei sedēs:
quæ sursum sunt sapiant, non quæ super terram. Sed & sic
vnusquisque habere in se probatur spiritum Christi. Chri-
stus sapientia est. Si sit sapiens secundum Christum, & quę
Christi sunt sapiat, habet in se per sapientiam spiritū Chri-
sti. Christus iustitia est. Si quis habet in se iustitiam, per
iustitiam Christi, habet in se spiritum Christi. Christus
pax est. Si quis habet in se pacem Christi, per spiritum
pacis habet in se spiritum Christi. Sic & charitatem
& sanctificationem, & singula quæcunque Christus es-
se dicitur, qui habet hæc, spiritum Christi in se habe-
re credendus est, & sperare quòd mortale corpus suum vi-
uificabitur propter inhabitantem in se spiritum Christi.
I Ergo fratres debitores sumus non carni vt secundum car-
nem viuamus. Si enim secundum carnem vixeritis, morie-
mini. Si autem spiritu facta carnis mortificetis, viuetis.]
Spiritum Christi habitare in nobis, & dona spiritus nobis
collata, superius docuit. Consequenter ergo nunc addit
quia debitores sumus, eorū sine dubio quæ à spiritu Chri-
sti consecuti sumus. Carnis autem, inquit, debitores non
sumus. Non enim propterea nos fecit Deus ad imaginem
suā, vt carnis seruitio essemus obnoxij, sed potius vt crea-
tori suo anima deseruiēs ipsa seruitio ac ministerio carnis
vteretur. Sed fortasse dicat aliquis: Quomodo carni non
sumus debitores, cum & victum & vestimentum prouī-
dere naturæ necessitate cogamur? Sed vt ostēdat, non carni
aliquid conferre, sed ipsam vitam carni mancipare, culpa-
bile haberi, ideo addit. Si enim secundum carnem vixeri-
tis moriemini. Quid sit autem secundum carnem viuere,
sæpe iam dictum est, hoc est carnis desideriis indulgere. In
hoc ergo negat nos esse debitores, sicut & alibi dicit: Et
carnis curam ne feceritis in desideriis, & in concupiscen-
tiis: non vtique negans curam carnis habendam in neces-
sariis, sed in concupiscentiis. Ita ergo & hic, Si enim, in-
quit, secundū carnem vixeritis, moriemini. & addit: Si au-
tem spiritu actus carnis mortificetis, viuetis. Et de hoc iam
suprà dictum est, quomodo corpus quidem mortuum esse
debeat propter peccata, spiritus verò viuat propter iustifi-
ficationem. Qui ergo secundum spiritum agens mortifi- K
cat actus carnis, viuet propter inhabitantem in se spiritum
vitæ. Mortificat autem quis actus carnis hoc modo. Fru-
ctus est spiritus charitas, Odium carnis est actus. Odium
ergo per charitatem mortificatur & extinguitur. Gaudium
similiter fructus est spiritus, Tristitia verò huius seculi,
quæ mortem operatur, carnis est actus. Hæc ergo extin-
guitur, si sit in nobis gaudium spiritus. Pax fructus est spi-
ritus, dissensio & discordia carnis est actus: sed certum est
discordiam mortificari per pacem posse, sic & patientia
spiritus, violentiam carnis extinguit, & bonitas malitiam
perimit, & mansuetudo ferociam, & continentia intem-
peranriam, & castiras impudicitiam necat, talique ordine
qui per spiritum actus carnis mortificat, viuet. Intuendum
sanè est, quod sicut mortem non istam communem, sed il-
lam peccati dicit: Si enim secundum carnem vixeritis
moriemini, & vitam non hanc communem, sed illam di-
cit æternam, ad quam perueniet omnis qui secundum ea
quæ suprà exposuimus perfectus spiritu mortificet actus
carnis. Sed & illud scire debemus, quòd ista mortificatio
actuum carnis per patientiam fiat, & non ad subitum, sed
paulatim primo languescere eos necesse est in his qui inci-
piunt. Tum deinde cum ardentius proficere cœperint,
& abundantiore spiritu repleri, actus carnis non solum
languescere sed & tabescere incipient. Vbi verò ad perfe- L
ctum iam venerint, ita vt nulla in eis prorsus vel in facto,
vel in dicto, vel in cogitatu peccati oriantur indicia, tan-
dem actus carnis mortificasse, & ad integrum morti tra-
didisse credendi sunt.

LIBER VII.

Icut diuersas commemorari leges in
hac epistola à Paulo sub vno voca-
bulo legis ostendimus, & diuersas
mortes sub vna mortis appellatione
nominari, ita & diuersos spiritus nūc
videmus sub vno nomine spiritus
indicari. Ait ergo in præsenti capitu-
lo. Quicunque enim spiritu dei agū-
tur, ij filij sunt dei. In quo vtique ipsum dei spiritum dicit.
& iterum in sequenti: Non enim accepistis, inquit, iterum
seruitutis spiritum in timore. In hoc ostendit spiritum ser-
uitutis alium esse quam illum quem suprà dixit spiritum
dei. Et propterea subiungit. Sed accepistis spiritū adoptio-
nis filiorum, in quo clamamus abba pater. In hoc spiritum
adoptionis ostēdit ipsum esse quē dixit suprà spiritum dei,
de quo & repetit. Ipse enim spiritus testimoniū reddit spi-
ritui nostro, hoc est ipse spiritus Dei in quo patrem deum M
clamamus, testimoniū reddit spiritui nostro. Qui spiritus
noster alius sine dubio est quam ille spiritus seruitutis, qui
datur in timore, vel hic qui ei de inuocatione patris testi-
monium præbet. Omnes ergo homines, vt videtur, agun-
tur aliquo spiritu, sicut ipse Paulus scripsit: Scitis autē vos 1.Co.12.
cum essetis gentes, quomodo ad idola muta agebamini. In
hoc ostendit quòd etiam gentes ad idola aguntur aliquo
spiritu. Est ergo spititus dei, qui & idem est spititus Christi,
idémque & spiritus sanctus est. Sed & spiritus adoptionis
idem dici videtur, sicut præsens apostolicus declarat ser-
mo. Dauid quoque qui dicit, Spiritum sanctum tuum ne Psal.50.
auferas à me, & spiritu principali confirma me, de eodem
dicere videtur, quem principalem spiritū propterea arbi-
tror nominatum, vt ostenderet esse quidem multos spiri-
tus, sed in his principatum & dominationem spiritum san-
ctum, qui & principalis appellatur, tenere. Sicut enim
multi sunt filij dei, vt scriptura dicit: Ego dixi dij estis, & Psal.82.
filij excelsi omnes, vnus tamen est natura filius & vnige-
nitus de patre, per quem omnes filij appellantur: ita & spi-
ritus siquidem sunt multi, sed vnus est qui vere ex ipso deo
procedit, & cæteris omnibus vocabuli ac sanctificationis
suæ gratiam donat. Quod autem plures sunt spiritus, de-
clarat idem apostolus ad Hebræos scribens & dicens:

A Num omnes sunt ministeriales spiritus ad ministerium missi propter eos qui hæreditatem capiunt salutis? *Heb.1.* Sed & Dauid dicit: Qui facit angelos suos spiritus. Et Daniel nihilominus testatur, & dicit: *Dan.3.* Benedicite spiritus & animæ iustorum domino, & in præsenti loco Paulus: *1.Thess.5* Ipse spiritus (inquit) testimonium reddit spiritui nostro. & in aliis: Vt integer spiritus vester & anima & corpus in die domini nostri Iesu Christi seruetur. Quæ omnia dubium non est quod de rationabilibus spiritibus dicta sint. Appellantur prætereaspiritus mali & angeli mali, *Psal.77.* sicut & Dauid dicit: Emisit eis iram indignationis suæ, missionem per angelos malos. *1.Reg.16* & in Regnorum libris scriptum est de Saul: Et spiritus domini discessit à Saul, & suffocabat eum spiritus malignus à domino. *Iud.9.* Atque in libro Iudicum refertur: Et immisit Deus spiritum malignum inter medium Abimelech, & inter medium virorum Sicimorum. Hic ergo spiritus malignus qui dicitur vel exisse vt suffocaret Saul, vel Abimelech Sicimósque vt dirimeret, & à domino exisse ac missus esse memoratur, tanquam carnifex quidam intelligendus est missus ad exigendas de peccatoribus pœnas. Et quamuis mali propter propositum suum voluntatémque dicantur, in his tamen qui pœna digni sunt, B diuinæ voluntati exhibent ministerium, sicut & ille de quo *3.Reg.22* refert Micheas propheta: Spiritus mendax, qui cum a deo dictum fuisset, quis seducet mihi Achab? Ille respondit: Ego seducam, & dixit dominus: In quo? At ille: Ero, inquit, spiritus mendax in ore omnium prophetarum, & dicam vt ascendat in Galaad, & ibi cadet. & dixit dominus: *Psal.48.* Vade, seduces, equidem poteris. Sic ergo & ij qui dicuntur mali spiritus, officium Deo erga pœnarum exhibent ministeria. Sunt prætereà & alij spiritus de quibus dicit, In spiritu conteres naues Tharsis, & spiritus procellæ dicuntur, & spiritus ardoris. Quos tamen ego materiales magis quam rationabiles spiritus dixerim. Tali igitur de appellatione spiritus distinctione præmissa, nunc quod dixit: Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus Abba pater,] quale sit videamus. *Malach.1* Scriptum est & in Malachia propheta: Filius honorificat patrem, & seruus dominum suum, & si pater sum ego, vbi est honor meus? & si dominus ego sum, vbi est timor meus? dicit dominus omnipotens. Certum est autẽ quod filius quis Dei per adoptionis spiritum fiat, seruus autem Dei per spiritum seruitutis. Initium ergo seruiendi Deo, quia initiũ sapientiæ timor domini est: per spiritum timoris impletur, cum paruulus adhuc quis dicitur. Et paruulis quidem pædagogus est timor, C Vnde & apostolus de tali paruulo dicit, *Gal.4.* Quamdiu hæres paruulus est nihil differt à seruo cum sit dominus omnium, sed sub tutoribus & procuratoribus est vsque ad præfinitum tempus à patre. Ita & nos cum essemus paruuli, sub elementis mundi huius eramus seruiẽtes. Vides secundum concessam à Deo sapientiam Pauli quomodo spiritum seruitutis qui datur in timore, hic tutores paruulorum ac procuratores appellauerit, qui vnumquẽque nostrum donec paruulus est secundum interiorem hominem in timore custodiat, vsquequo ad id ætatis veniat quo spiritum adoptionis filiorum mereatur accipere, & sit iam filius ac dominus omnium. Omnia enim nostra sunt, & cum Christo nobis omnia donauit. Hoc est ergo quod docet Paulus, quia posteaquam commortui sumus Christo, & spiritus eius factus est nobis, non iterum spiritũ seruitutis accepimus in timore, hoc est non rursus paruuli & initia habentes effecti sumus, sed quasi perfecti semel iam accepimus spiritum adoptionis, in quo spiritu clamamus, Abba pater. Neque enim patrem alius quis nisi filius vocat. Quod verò addit abba, patriæ linguæ vocabulo id ipsum iterauit, velut si dixisset pater pater. Ipse enim spiritus testimoniũ reddit spiritui nostro quod sumus filij dei. Si autem filij & hæredes, hæredes quidem dei, cohæredes autem Christi: si tamen cõpatimur, vt & conglorificemur.

Ipse ergo spiritus adoptionis per quem in filium qui adoptatur reddit testimonium, & cõfirmat spiritum nostrũ quod sumus filij dei, posteaquã à spiritu seruitutis in adoptionis spiritum venerimus, cum iam nihil inest timoris, D id est nihil propter pœnam gerimus, sed propter amorẽ patris cuncta perficimus. Bene autẽ non animæ, sed spiritui, quæ melior in homine pars est, dicitur reddere testimoniũ spiritus Dei. Potest autem ad discretionem eorum qui spiritu seruitutis agũtur in timore, & eorum qui spiritu filiorum, etiam illud assumi: quòd Abraham hæreditatem quidem suam dedit Isaac, filiis verò ancillarum vel concubinarum non hæreditatẽ, sed dona dicitur dedisse vel munera. In quo sine dubio hoc obũbrabatur, quòd nec illi quidem penitus spernerentur qui adhuc in timore seruiunt deo, sed sunt illis dona, sunt munera, hæreditas tamen per quam Christo conglorificantur, eorum est qui adoptionis spiritum merentur accipere. Post hæc iam ex consequentibus syllogismum nectit apostolus, & dicit: Si spiritũ adoptionis accepimus, ergo filij sumus: Mercedem nanque seruus expectat, hæreditatem filius sperat. Et rursum aliud cõclusionis augmẽtum: Hæredes quidem Dei, cohæredes autẽ Christi. Hæres quis efficitur Dei cum quæ Dei sunt meretur accipere, id est incorruptionis & immortalitis gloriam, thesauros sapientiæ & scientiæ reconditos. Cohæredes verò Christi cum trãsformabit corpus humilitatis nostræ conforme corpori claritatis suæ, sed cum illud adipisci meruerit, quod dicit ipse saluator: Pater volo vt vbi ego sum & ipsi sint mecum, Est prætereà & illa dignitas cohæredes suos: Sedebitis & vos super duodecim thronos iudicantes duodecim tribus Israel. *Ioan.17.* Et hoc modo cohæredes suos Christus non solum in partem hæreditatis, sed etiam E in consortium potestatis adducit. *Matt.19.* Si tamen (inquit) compatimur vt & conglorificemur. Compatitur ergo qui dicit: Christo confixus sum. Viuo, ait, iam non ego, viuit verò in me Christus. Et iterum dicit: Si commortui sumus, & conuiuemus. *2.Tim.2.* Si toleramus, & conregnabimus. *Gal.2.* Vel etiam qui dicere potest, quia quod deerat passionum Christi, repleo in corpore meo. Sicut autem Christum quia humiliauerat se factus obediens vsque ad mortem, mortem autẽ crucis, superexaltauit Deus, & donauit illi nomen quod est super omne nomen, ita eos qui Chisto compatiuntur, & passionum eius imitantur exemplum, deus cum illo exaltat in gloria. Hæc nanque via est quam cohæredibus suis Christus aperuit, vt neque ex fortitudine, neque ex sapientia, sed ex humilitate exaltentur, & ex tribulationum patientia æternæ hæreditatis consequantur gloriam.

Existimo enim quòd non sint condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam quæ reuelabitur in nobis. Nam expectatio creaturæ reuelationem filiorum Dei expectat. Vanitati enim creatura subiecta est non volens, sed propter eum qui subiecit eam in spe: quia & ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis in libertatẽ gloriæ filiorum Dei. Scimus enim quod omnis creatura ingemiscit & parturit vsque adhuc.] Si quis intueatur quod F pro eo vt quis efficiatur filius excelsi Dei, & hæres bonitatis eius gloriæ, Christique vnigeniti filij dei cohæres, etiam si in omnium mandatorum obseruantia & iustificationibus domini sine querela permaneat, & peruigili in his mente perduret: si omnia etiam pœnarum genera quæ inferri humanæ naturæ vel extrinsecus possunt, aut etiam si quis illa sustineat quæ de Iob scripta esse memorantur, vbi *Iob.1.* non solum ea quæ extra ipsum in facultatibus ac liberis esse videbantur extinxit, verumetiam ossa & carnem ipsius contigit, & percussit eum vulnere pessimo à pedibus vsque ad caput, ita vt testam sumens raderet saniem de hulceribus suis fluentem. Si inquam his adhuc possunt esse grauiora quæ perferat is qui in hac vita breuissima in omnibus tribulationem patitur, qui animo & corpore cruciatur, & conferat hæc ad futuram gloriam quæ reuelabitur in sanctis, his quæ oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, intelligere potest quomodo Paulus ista considerans dixit: Existimo enim quod non sint condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam quæ reuelabitur in nobis. Nihil quidem dignum inueniri vel comparari ad futuram gloriam potest. In quo enim mortale immortali-

G bus conferas? aut inuisibilibus visibilia? aut æternis tem-
poralia?aut caduca perpetuis?Si quę tamen in præsenti vi-
ta velut quędam possunt semina gloriæ colligi futurę.ista,
inquit,semina ex tribulationibus & passionibus colligun-
tur,sicut & in aliis dicit idem apostolus: Quod enim in
pręsenti mométaneum est,& leue tribulationis nostræ su-
pra modum immensum ęternæ glorię pondus operatur in
nobis, non respicientibus quæ videntur, sed quæ non vi-
dentur. Ostendit enim per hæc quod qui illa respicit quæ
non vidit,& ęterna sunt,omnē tribulationem quęcunque
accidit ei,quamuis longa videatur mométaneam ducit &
leuem,etiam si tormentis subiiciatur & eculeis. Et tem-
pore quo suppliciis corpus affligitur si aspiciat ad futuram
gloriam quæ reuelanda est, & consideret quomodo post
tot tormenta corpus hoc humilitatis suę transformabitur,
vt fiat conforme corpori gloriæ filij dei, tribulationē præ-
sentem momentaneam ducit & leuem, pondus autem fu-
turæ gloriæ graue, hoc est magnum deputat in æternum:
& quanto magis multiplicari sibi tribulationum viderit
pœnas,tanto amplius intelligit sibi pondus & magnitudi-
nem gloriæ cumulari. Quod autem ex tribulationum
quantitate mensura quædam & magnitudo gloriæ colli-
Psal. 93. gatur,puto affirmet etiam Dauid propheta cum dicit: Se-
cundum multitudinem dolorum meorum in corde meo,
consolationes tuæ lætificauerūt animam meam.Vnde pu-
H to quod in præsenti vita consolatio quæ datur istis,secun-
dum mensuram cruciatus vulnerum detur, futuræ verò
gloriæ, de qua apostolus dicit quia reuelabitur in nobis,
non secundum mensuram passionum,non enim condignę
sunt hæ passiones ad futuram gloriam, sed sicut ad Corin-
thios dictum protulimus,ex momentaneo & leui tribula-
tionum nostrarum labore semina quædam collecta supra
modum immensum nobis æternæ pondus gloriæ præpa-
rabunt, Quod verò etiam in præsenti vita iustis secundum
mensuram passionum suarum cōsolatio diuina tribuatur,
confirmat idem apostolus in secunda ad Corinthios scri-
2. Cor. 4. bens: Quia sicut abundant passiones Christi in nobis, ita
abundat & consolatio nostra, & non dixit supra modum
abundat,aut in mensura,sed quantum passiones sunt, tan-
tum & cōsolationes. Quod autem dicit, Ad futuram glo-
riam quæ reuelabitur in nobis, suprà iam puto quod suffi-
cienter ostendimus de differentia gloriarum, quæ sit glo-
ria quæ iā reuelata est,& quæ sit quæ reuelanda sit:& quo-
modo quæ nunc videmus,per speculum videmus in ænig-
mate,tunc autem cum venerit filius hominis in gloria pa-
tris & sanctorum angelorum, videbimus facie ad faciem,
sicut & Ioannes dixit: quia videbimus eum sicuti est. Sed
etiā illa potest videri gloria quæ reuelanda est,cum de sin-
I gulis quibusque rationibus mundi, vel eorum quæ supra
mundum sunt, cœperit doctrina cognosci, & thesauri sa-
pientiæ eius & scientiæ reuelari. Post hæc dicit:Nam ex-
pectatio creaturæ reuelationem filiorum dei expectat.
Volens ostendere apostolus quāta qualisque sit gloria quæ
reuelanda est in ipso, vel in his qui agones Christi integre
desudauerint,ait etiam creaturam (vtpote rationabilem)
habere expectationem quandam,& spem gerere temporis
illius quo reuelanda est gloria filiorum Dei, hoc est cum
reuelabuntur ea quæ præparata sunt his qui filij Dei voca-
ri merebuntur, aut certe cum ablato ab his velamine quo
obtegūtur,manifestati fuerint ipsi quia filij Dei sunt.Quæ
autem est creatura quæ reuelationem filiorum Dei expe-
ctat?Hæc,inquit,quæ nunc vanitati subiecta est. Subiecta
autem non volens,nec sponte propria, sed voluntare eius
qui dispensat vniuersa. Propter ipsum autem subiecta est,
subiecta autem non ea conditione vt maneat semper sub-
iecta vanitati, sed cum quadam spe. Quæ autem sit spes
ista,commemorat dicens: Quoniam,inquit,& ipsa crea-
tura liberabitur à seruitute corruptionis, in libertatē glo-
riæ filiorum dei. Ait autem scire se Paulus & similes sibi,
quoniam omnis creatura ingemiscit & cōdolet vsque ad-
huc, vel vt in aliis habetur exemplaribus, congemiscit &
parturit vsque adhuc. Congemiscere autem & condolere
est cum alio dolente vel gemente gemere vel dolere, hoc
est cum ipse quidem causam gemendi non habeat vel do-
lendi, gemit tamen pro eo qui causam habet gemendi vel K
dolendi. Hoc aūt dicit facere creaturam pro eo quod va-
nitati subiecta est, & in seruitute corruptionis est posita.
Hęc quantum ad ipsius Apostolici sermonis ordinem per-
tinet,explanata sint. Nunc repetentes discutiamus inten-
tius quæ est ista vanitas cui creatura dicitur esse subiecta,
& quæ est ista corruprio de cuius seruitute liberandam se
sperat. Mihi videtur quod de hac materiali & corruptibili
corporis substantia ista dicantur. Neque enim corruptio
alicui quicquam nisi corpori dominatur. Nam ille inte-
rior homo qui secūdum deum creatus est, & ad imaginem
Dei factus, incorruptibilis est & inuisibilis, & secundum
propriam sibi rationem etiam incorporeus dici potest. Ex-
terior verò homo & corpore corruptibilis dicitur,propter
quod & Paulus dicebat: Nam si is qui deforis est homo Ibib.
noster corrumpitur,sed qui intus est renouatur. Interioris
autem hominis in his renouatio, vtpote qui est rationabi-
lis mens, in agnitione dei & capacitate sancti spiritus cō-
stat. Verum vt aliqua de tam profundis rebus breuiter &
statim etiam chartulis committamus, ex ipsa interioris
hominis, hoc est animæ mentísque substantia colligamus
imaginem, quomodo vanitati creatura subiecta est non
volens,sed propter eū qui subiecit eā in spe:& ipsum(si vi-
detur) Paulum ponamus in medio, cuius vtique anima vel
mens,qui est interior eius homo, supergreditur & ascēdit L
omne quod corporeum est,quod visibile,quod sensui sub-
iacet & aspectui, & ipsius diuinæ naturæ efficitur capax.
Sed & tanta & talis animæ eius substanria quæ rationes &
intelligentiam cœlestium diuinorúmque sensuum tenet
(quibus ex causis Deus viderit) subiecta est seruituti cor-
poris corruptibili,& vanitati eius deuincta est. Considera
enim necessitates corporis,appetentiam cibi,digestionum
putorem, posteritatis reparandæ verecundiam, vt seritur
soboles,vt æditur, vt nutritur, & vide in his quanta vani-
tas habeatur, quanta corruptio,cui creatura animæ nobi-
lis & rationabilis licet non volēs subiecta est, subiecta ta-
men in spe:tempus videlicet sperans quo liberetur in filiis
dei, cum tempus libertatis aduenerit. Hoc est ergo & ꝙ
in aliis apertius iam de se ipse dicebat apostolus, Dum su-
mus in habitaculo hoc ingemiscimus. Hoc & sapientia Sap. 9.
per Salomonem dicebar, quia corruptibile corpus aggra-
uat animā,& deprimit rerrena habitatio sensum multa co-
gitantem. & idem Paulus: Dum enim sumus in corpore
peregrinamur à domino, & cupit magis peregrinari à
corpore & adesse ad dominum. Hæc indicat & multo a-
pertius exponit & in eo vbi dicit: Coarctor autem è duo-
bus,desiderium habens reuerti,& cum Christo esse,multo M
enim melius permanere in carne magis propter vos. In
quo aperte ostendit quod non volens,quantum ad ea spe-
ctat quæ animæ suæ conscius erat, corruptioni vanitatí-
que seruiret,sed propter eum qui hęc ita voluit,& propter
nos vt salui esse possimus, permanet autem in catne pro-
pter nos,vt autem reuelati fuerint filij dei,& congregati in
vnum per ecclesiam quam statuit vni viro virginem ca-
stam exhibere Christo, tunc & ipse liberabitur à seruitute 2. Tim. 4
corruptionis,sicut & ipse dicit: Ego autem iam immolor,
& tempus resolutionis meæ instat. Cursum consum-
maui,fidem seruaui:de cętero reposita est mihi corona iu-
stitiæ, hoc est liberatum esse à seruitute corruptionis in li-
bertatem gloriæ filiorum dei. Sed ab his si videtur exem-
plis etiam ad superiora conscende, & vide ipsius solis &
lunæ ac stellarū cœli, & totius mundi ministeria quomo-
do subiecta sunt vanitati,corruptioníque deseruiunt. Ad
vsus nanque hominum alunt segeres,arbores,fructus pro-
ducunt herbámque camporum, atque eosdem in se reuer-
tentes anni circulos voluunt. Reparant enim quæ præte-
reunt,& pręterire rursum quæ reparata sunt,sinunt. Ipsos
quoque angelos si ad sententiam Pauli respicias quę dicit,
quia omnes ministeriales sunt spiritus ad ministeriū missi
propter eos qui hæreditatem capiūt salutis, intelliges tale
quid gerere, & huic rationi esse subiectos:crede etiam ip-
sos non volentes, sed propter eum qui subiecit eos in ipse.
Voluntati

A Voluntati enim illius quis resistit? Ego etiam de archangelis tale aliquid intelligere propheticis inuitor eloquiis. Quid enim tantæ vanitatis & tãtæ corruptionis inuenias, quam bella gerere in hoc mundo? pugnas aduersum se regum & gentium commouere? Vide ergo quod & in his præcipuum archangelici operis habetur, sicut Daniel pro-
Dan. 10. pheta testatur cum dicit, quia archãgelus loquitur ad cũ, qui diceret ei quòd pugnauerit aduersum principem Persarum, & nemo, inquit, fuit in adiutorium nisi Michael princeps vester. Per hæc ergo singula deprehẽditur rationabilis creatura vanitati esse subiecta non volens, sed propter eum qui subiecit in spe. Spes nanque est ab his rebus corporeis & corruptibilibus aliquando cessandum. Hanc enim habet expectationem creatura ista rationabilis, vt reuelatio fiat filiorum dei propter quos angeli mittuntur in ministerium, vt & ipsi cum his quibus ministrauerunt hæreditatem capiant salutis, vt terrestrium & cœlestium fiat vnus grex & vnus pastor, & sit deus omnia in omnibus. Et vt euidentius de his quæ dixerat confirmaret, addidit. Scimus enim quod omnis creatura congemiscit & condolet vsque adhuc. Superius dixerat: Existimo enim quod non sint condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam: & cum ibi se existimare dixerit, & in his scire se dixit quòd omnis creatura congemiscit &
B condolet vsque adhuc, quo scilicet nihil in hoc sensu dubitationis habeatur. Creatura enim licet non volens subiecta sit, tamen quoniam voluntati cedit eius qui subiecit eam, affectum quendam & charitatem circa eos exhibet, pro quibus videtur esse subiecta, & pro doloribus eorum dolet, & pro gemitibus gemit. Si verò (vt in aliis exemplaribus inuenitur) legimus congemiscit & parturit, secundum illum sensum accipiemus parturit, quo dicit apostolus genuisse se per euangelium eos quos per fidem Christi produxit ad lucem, vel sicut de aliis dixit: Filioli mei quos
Gal. 4. adhuc parturio donec formetur Christus in vobis. Parturit ergo creatura eos quos regenerat ad salutem. Quod si etiam hoc legentibus visum fuerit requirendum, cur in superioribus tertio nominauerit creaturas, & nusquam dixerit, omnis creatura, ad vltimum verò dicat, Scimus enim quod omnis creatura congemiscit & parturit & condolet: potest sic intelligi, quia non omnis creatura est quæ ingemiscit & dolet, hoc est quæ necessitati corporis corruptibilis subiacet. Omnis autem creatura est quæ dolentibus condolet, & quæ gementibus congemiscit. Omnis autem creatura superior agones & certamina nostra spectat, & dolet cum vincimur. Cum ergo vincimus gaudet, & multo plus quàm nobis inest gaudere cum gaudentibus, & dolere cum dolentibus. Non solum autem, sed & nos ipsi primitias spiritus habentes, & ipsi intra nos gemimus adoptionem filiorum Dei expectantes redemptionem cor
C poris nostri. Spe enim salui facti sumus. Spes autem quæ videtur non est spes. Quod enim videt quis quid sperat? Si autem quod non videmus speramus, per patientiam expectamus.] Consuetudinem apostolicæ elocutionis esse sæpe docuimus, cum dicit non solum, & nihil subiungit cui aptari debeat, superioribus dictis esse referendum, sicut in præsenti capitulo intelligi datur. Tale nanque est quod dicere videtur, non solum omnis creatura congemiscit & condolet, sed & nos ipsi primitias spiritus habentes intra nos gemimus, & nos enim expectamus adoptionem filiorum Dei, & redemptionem corporis nostri. Quamuis hoc ipso iam quod Christo credimus, salutem nobis præstitam nouerimus, tamen in spe adhuc est salus ista non aspectu visibilium. Si enim iam videretur, non vtique speraretur. Sperat enim quis vt videat. Si verò videat quæ sperabat, non est vltra sperare quod videt. Nos autem spem non habemus in his quæ videntur, ne inanis sit spes nostra, sed in his quæ non videntur. Et ideo quia quæ non videntur speramus, & tam magna sunt tàmque gloriosa, vt multis laboribus, multisque tribulationibus & periculis capiantur, idcirco ea per patientiam expectamus, tanquam vix aliquando ventura. Hæc diximus directum quendam, & lucidiorem sermonibus ipsis apostolicis ordinem dantes. Nunc si videtur quid est quod nouo hoc sermone in- D
dicet videamus, quod dixit: sed nos ipsi primitias habentes spiritus. Scriptum est enim vt scimus in lege, Primitias areæ, & primitias torcularis non fraudabis: & primitias omnium frugum tuarum inferes in domũ domini Dei tui. Quid ergo sicut primitiæ areæ & primitiæ torcularis eiusdem liquoris est cuius torcular, itáne videbitur & quod dicit primitiæ spiritus ex multis reliquis spiritibus sanctis & beatis vnus aliquis esse præcipuus? An illud potius intelligimus, quod cum secudum ea quæ superius disseruimus, multi sint spiritus ministeriales ministrantes in ministerio propter eos qui hęreditatem capiunt salutis, sub quibus agens vnusquisque credentium, velut sub tutoribus & procuratoribus instruitur vsque ad præfinitum tempus à patre, id est vsquequo ad legitimam ætatem animę perfectionis aduenerit: vbi quis iam supergressus spiritum seruitutis quem acceperat in timore, à quo velut pædagogo seruaretur, dignus efficitur accipere spiritum adoptionis primitias spiritus, per quem adoptatus in filium possit primitiuorum ecclesiæ quæ in cœlis est sociari? Et sicut multo differt filium esse quam seruum, ita multum differt à ministerialibus spiritibus spiritus sanctus, cuius primitias Paulus cum sui similibus habere se dicit. Vnus hic modus sit quo sermonis huius intelligentiam potuimus indagare. Videamus nunc & alium. Legimus apud ipsum apostolum Paulum dona vel gratiam sancti spiritus multos spiritus nominari, quum dicit: Nunc autem quoniam æmulatores estis spiritalium ad ædificationem ecclesiæ, quærite vt abundetis. & item alibi: Spiritus prophetarum prophe- E
tis subiecti sunt. Subiectos dicens prophetarũ, non quasi meliori inferiores, sed pro eo quod habens quis prophe- 1. Cor. 14
tię spiritum non inuitus loqui cogitur, vt illi qui habent spiritus immundos, sed cum vult & ratio postulat dicit: cum verò dicere opportunum non videbitur, silet, bene sciens quia tempus tacendi sit & tempus loquendi. Et ideo non ad iniuriam dicitur, quia prophetis subiecti sunt spiritus, sed ad dispensationem, sicut & illud dictum accepimus à saluatore, quia tunc & ipse filius subiectus erit ei qui sibi subdidit omnia. Et hic enim subiectus non quasi inferior dicitur. Quomodo enim inferior dici poterat qui filius & omnia est quæ pater? Omnia enim, inquit,
pater tua mea sunt. Sed in his quos patri subdit creden- Ioan. 17
tes in se, quoniam in vnoquoque eorum se esse dicit, & se in eis dicit esurire & sitire & nudum esse, séque pasci in eis & indui profitetur, idcirco & in illis ipse dicitur esse. Sed hæc per excessum quendam dicta sint, nunc autem ad propositum redeamus. Dona ergo diuersa spiritus, à Paulo multi spiritus appellantur: horum autem multorum donorum, quicquid est summum & magnum sine dubio a- F
postoli cõsecuti sunt, vt idonei essent (sicut & ipse Paulus 2. Cor. 3.
dicit) ministri noui testamenti, & vt repleri possint euangelio ab Hierusalem in circuitu vsque ad Illyricum, hoc quod in eos præ cæteris sublimius & præclarius collatum est sancti spiritus donum, merito primitias sancti spiritus appellauit. Et ideo dicit, Sed & nos ipsi. In quo specialiter designare videtur apostolicam dignitatem. Nos ergo, inquit, ipsi, hoc est apostoli primitias spiritus habẽtes, qui electi sumus ad hoc vt primitias spiritus acciperemus, etiã ipsi intra nos gemimus. Intantum, inquit, nulla creatura est quæ doloribus & gemitibus vacet, vt etiam nos ipsi qui summa à spiritu sancto & electa dona percepimus, tãtum expectantes adoptionem filiorum, id est perfectionẽ eorum quos docere & instituere missi sumus, donec videamus eos intantum proficere, vt adoptari mereantur in filios, necessariò dolemus & gemimus. Donec nos ergo inquam, qui instituimur ab aliis, negligimus & moramur & emendationis nostræ tempus longius protelamus, donec non inuisibilia quærimus, sed visibilibus delectamur, dolores apostolis commouemus, ac luctum (vt ita dicam) vniuersæ creaturæ & gemitus suscitamus. Vniuersa nanque creatura congemiscit & condolet duritiæ, dissimulationis nostræ damna suspirãs. Alius hic nobis explanationis ordo de primitiis spiritus videtur, si probãdus occurrit

G adhuc, addemus ad tertium. Idem ipſe apoſtolus dicit de domino Ieſu Chriſto, quia ſit primogenitus omnis creaturæ. Ne forte ergo vbi ille primogenitus dicitur omnis creaturæ, tali quadam ratione etiam multorum ſpirituum primitiæ dicarur ſpiritus ſanctus. Sit ergo iſte propoſitionis tertius modus. Probet autem qui legit, quid horũ magis cenſui conueniat apoſtolico. Si verò quod dixit, Et nos ipſi primitias ſpiritus, de omnibus dictum qui gratiam baptiſmi conſecuti videntur accipias, ſperandum eſt illud *Rom. 11.* quod idem apoſtolus dixit: Quod ſi primitiæ ſanctæ, & maſſa? & ſi radix ſancta, & rami. Quod etſi ita ſit, tamen ipſius maſſæ in qua videtur indicari multitudo fidelium, *Eph. 4.* primitiæ neceſſariò videbuntur in apoſtolis collocatæ. Sic enim ſcriptum eſt, quia in eccleſia poſuit deus primo apoſtolos, ſecundo prophetas, tertio doctores. Iſti ergo qui primo loco conſtituti ſunt, competenter primitias ſancti ſpiritus gratiæ ſpiritalis habere credentur, Nunc iam videamus quomodo adoptionem filiorum expectare ſe dicat qui in ſuperioribus dixit, quia ipſe ſpiritus teſtimoniũ reddit ſpiritui noſtro quia ſumus filij dei: & iterũ quomodo redemptionẽ corporis ſperat qui in aliis dicit, Chriſtus nos redemit. Sic (vt mihi videtur) ipſe hoc eo ſermone qui in ſequentibus habetur, abſoluit. Ait enim: Spe ſalui H facti ſumus. Quod ergo filij ſumus, & redempti ſumus, & quod ſaluati ſumus, in ſpe conſiſtit. Nunc autem videmus per ſpeculum, videmus in ænigmate per ſpeculum, & in ænigmate accipimus & adoptionem & redemtionem. Aduenit enim plenitudo temporum, & miſit Deus *Gal. 4.* filium ſuum factum ex muliere, factum ſub lege, vt eos qui ſub lege erant redimeret, vt adoptionem filiorum reciperemus. Recepimus ergo adoptionem, ſed iſtam quæ eſt per ſpeculum & in ænigmate. Cum autem venerint quæ perfecta ſunt, tunc adoptionem facie ad faciem conſequemur. Quod autem dixit redemptionem corporis noſtri, ego arbitror quòd totius eccleſiæ indicetur corpus, ſicut & alibi dicit: Vos autem eſtis corpus Chriſti & mem- *1. Cor. 12* bra ex parte. Omne ergo corpus eccleſiæ redimendum ſperat apoſtolus, nec putat poſſe dari quæ perfecta ſunt ſingulis quibuſque membris niſi vniuerſum corpus in vnum fuerit congregatum. Poteſt autem & ſic intelligi, vt redemptionem corporis noſtri dicat illam quæ in reſurrectione futura eſt, cum non ſolum animæ, ſed & corpora aduenient ante tribunal Chriſti, vt reportet vnuſquiſque propria corporis prout geſſit, & ſecundum illud quod di- *Matt. 11.* ctum eſt: Timete magis eum qui poteſt corpus & animam perdere in gehennam. Et ideo dolendum vnicuique eſt in hoc ſeculo & gemendum, ne forte per malos actus & præſentis vitæ negligentiam non mereatur redemptionẽ I corporis ſui conſequi: ſed inueniatur cum iſta ſententia quæ corpus & animam gehennæ ignibus damnet. Poſt hæc dicit: Spe autem ſalui facti ſumus. Spes autem quæ videtur non eſt ſpes. Sicut ſuperius de creatura dixerat, quia vanitati ſubiecta eſt propter eum qui ſubiecit in ſpe: ita & hic de ſemetipſo vel quoſcunque ſecum annumerari nouit, dicit, Spe enim ſalui facti ſumus: ſicut & gemitibus creaturæ ſuos quoque gemitus ſociauit. Quomodo autẽ in ſpe ſit ſaluus: ſpes autẽ non ſit in his poſita quæ videtur ſed quæ non videntur, iam ſuperius edocuimus. Illud ſolum breuiter addemus, quòd ex his ſermonibus, & ex illis in quibus dicit. Non reſpicientes ea quæ videntur, ſed quę non videntur, edocet nos in futuris bonis nihil eorũ quæ nunc videntur, vel videri poſſunt ſperare debere, etiã ſi cœlum videas iſtud viſibile, etiam ſi terram. Audi de his, *Matt. 24.* Quia cœlum & terra præteribunt, viſibilia enim ſunt. Quod vides quid ſperas? Nihil ergo prorſus ſperandum eſt in futuro de his quę videntur. Oculus enim non vidit quæ præparauit deus iis qui diligunt eum. Videt autem oculus cœlum & terram: non ergo oportet hoc quod videtur, credi præparatum eſſe à Deo iis qui diligunt eum, ſed cœlum quidem, imò potius cœlos multo eminentiores & excelſiores quàm eſt illud firmamentum, quod videri oculis poteſt. Sed & terra ſperanda eſt, non tamen hæc quæ arida dicitur, & oculis ſubiacet, ſed illa erit manſuetorum terra quam oculus non vidit. Euidens eſt enim apoſtoli ſententia, quæ docet non viſibilia & corporalia K *2. Cor. 4.* ſperanda in futuris, ſed ſpiritalia & æterna: quia quæ videntur temporalia ſunt, & cum tempore finiuntur, quæ autem non videntur, æterna ſunt, quę ſperanda apoſtolus docet. Idcirco nanque & ipſa corporis noſtri reparatio ex coruptibili incorruptibilis, & ex mortali immortalis, & ex infirmitate in virtutem reſtituitur, & ex animali corpore corpus efficitur ſpiritale, vt cũ ſpiritale factũ fuerit, poſſit etiã inuiſibilibus perfrui bonis: quæ bona in præſenti ſeculo non videntes, per ſpem ſperamus, per patientiam expectamus. Similiter autem & ſpiritus adiuuat infirmitatem noſtram. Nam quid oremus ſicut oportet neſcimus, ſed ipſe ſpiritus pro nobis interpellat gemitibus inenarrabilibus. Qui autem ſcrutatur corda ſcit quid deſideret ſpiritus, quia ſecundum Deum poſtulat pro ſanctis.] Cum in ſuperioribus dixiſſet, quia omnis creatura his qui in agone huius vitæ ſunt poſiti congemiſceret & condoleret, hoc eſt conlaboraret, vireſque conferret, tum etiam ſeipſum Paulus ac ſui ſimiles proferre gemitus pro laborantibus memoraſſet: vt per hoc ſolatetur in certamine poſitos, cum viderent omnes ſanctos vniuerſamque creaturam affectu ſecum labores gemitúſque coniungere, addit nũc excelſius aliquid & ſublimius. Ne (inquit) parum putetis quòd omnis nobiſcum congemiſcit & L condolet creatura, ne parum videatur quòd nos ipſi gemimus pro laboribus veſtris etiam diuinæ ipſi naturæ erga agones noſtros (vobiſcum enim me quoque coniungo) ineſt quidam miſerationis affectus. Ipſe enim (inquit) ſpiritus adiuuat infirmitatem noſtram, Denique quid orare, quid à deo petere oporteat, ignoramus. Interdum enim quæ contraria ſaluti ſunt cupimus infirmitate cogente. Sicut enim quis in ægritudine corporis poſitus non ea quæ ſanitati conducunt, ſed ea quæ præſens deſideriũ ſuggeſſerit, poſcit à medico: ita & nos in huius ſeculi infirmitate languentes interdum à Deo petimus quod non expedit nobis. Denique ipſe Paulus qui hæc loquor ad vos, cum mihi propter ſublimitatem reuelationum ne extolleret datus fuiſſet à domino angelus ſatanæ qui me collaphizaret, ter dominum rogaui vt diſcederet à me, neſciẽs quid orarem: & ideò quia neſciebam ſecundũ quod oportet orare, me audiuit dominus, & dixit mihi: Sufficit tibi gratia mea, nam virtus in infirmitate perficitur. Si ergo quid oremus ſecundum quod oportet neſcimus, ſed ipſe ſpiritus interpellat pro nobis gemitibus inenarrabilibus, magnum neſcio quid Paulus in gemitibus ſentit. Ecce enim iam tertio gemitus ponit. Nam & creatura (inquit) ingemiſcit, & nos ipſi gemimus, & ipſe ſpiritus M gemitibus interpellat deum pro ſanctis. Addidit ſane in his gemitibus. Quos per ſpiritum dicit deo offerri, quòd ſint inenarrabiles: hoc autem neque de totius creaturæ, neque de ſuis gemitibus dixit. Et vide ſi poſſumus in iſtis gemitibus multum fiduciæ & libertatis in conſpectu Dei intelligere, & quòd oratio quæ cum dolore & gemitu offertur deo, accipiat fiduciã à ſpiritu ſancto aſcẽdendi ad deum. Denique Adam cum peccaſſet, perdidit fiduciam, & abſcondit ſe à facie dei. Sanctus autem Dauid dicit. *Pſal. 38.* Quia gemitus meus à te non eſt abſconditus. Sed videamus quid eſt quod dicit, Ipſe autem ſpiritus interpellat pro nobis. Hoc enim & Ioannes Ieſum facere deſignat, *1. Ioan. 2* cum dicit: Filioli hęc ſcribo vobis vt non peccetis: ſi autẽ peccauerit aliquis noſtrum, aduocatum habemus apud partem iuſtum Ieſum qui interpellat pro nobis: & hic, Spiritus interpellat pro nobis. Hoc autẽ facit ſpiritus iuuãs infirmitatem noſtrã. Quæ autem ſit infirmitas noſtra, ipſe dominus docet cum dicit: Spiritus promptus, caro autem infirma. Igitur infirmitas noſtra ex carnis infirmitate deſcendit. Ipſa eſt enim quę concupiſcit aduerſus ſpiritum: & dum cõcupiſcẽtias ſuas ingerit, puritatẽ ſpiritus impedit, & ſynceritatẽ orationis offuſcat. Sed vbi viderit ſpiritus dei laborare ſpiritũ in aduerſando carni, & adhęrẽdo ſibi, porrigit manũ, & adiuuat infirmitatẽ eius: & velut ſi magiſter ſuſcipiẽs ad rudimẽta diſcipulũ, & ignorantẽ penitus literas, vt

A ras, vt eum docere possit & instituere, necesse habet inclinare se ad discipuli rudimenta, & ipse prius dicere nomen literæ, vt respondendo discipulus discat, & fit quodammodo magister incipienti discipulo similis, ea loquens & ea meditans quæ incipiens loqui debeat ac meditari: Ita & sanctus spiritus vbi oppugnationibus carnis perturbari nostrum spiritum viderit, & nescientem quid orare debeat secundum quod oportet, ipse velut magister orationem præmittit, quam noster spiritus, si tamen discipulus esse sancti spiritus desiderat, prosequatur: ipse gemitus offert, quibus noster spiritus discat ingemiscere, vt repropitiet sibi deũ. Si verò spiritus quidẽ doceat, & noster spiritus id est mens nostra nõ sequatur, suo vitio infructuosa ei fit magistri doctrina. Et istud Paulus in mysterium intra hominem geri
1.Cor.14 sciens, dicebat: Nam si linguis loquar, spiritus autem meus non oret, mens mea sine fructu est: spiritum suum dicens gratiam sancti spiritus quæ à deo omnibus datur. Vnde & cohortans nos vt non habeamus infructuosum hoc sancti spiritus beneficium, addit & dicit: Quid ergo est? Orabo spiritu, orabo & mente: psalmum dicam spiritu, psalmum dicam & mente: Igitur quãuis hæc inenarrabilia esse Paulus ipse signarit, & inenarrabilibus gemitibus gemere, tamen prout possibile nobis fuit, imaginem quãdam rerum quæ diuinitus geruntur, quásque ipse obiectus profert, edidimus. Qui autem spiritalis est examinet omnia, & si
B quid his altius inuestigare potuerit, habeat apud se: fidelis enim spiritu celat negotia. Admonendi tamen sunt qui prosperitatem sibi præsentis vitæ, & sanitatem vel diuitias vel honores postulant à deo: quia quid orent secundum quod expedit nesciunt. Sæpe enim fit vt ad damnum animæ vel opprobrium eius sempiternum concedantur præsentia hæc lucra & dignitas secularis. Et ideo illud magis tenendum est, quod in oratione docuit dominus: Fiat vo-
Mat.6. luntas tua. Qui autem scrutatur corda scit quid desideret spiritus, quia deum postulat pro sanctis. Ostendit quidem deum non tam verba nostra in oratione quam cor mentémque perpẽdere: ipse enim est qui scrutatur corda & renes: quod autẽ secundo dicit, quia spiritus interpellat, hoc est quod edocet nõ minimam dispẽsationem per spiritum sanctum in hominibus geri. Quamuis enim unigenitus filius dei pro salute humani generis incarnatus & passus sit, & morte sua destruxerit mortẽ, & resurrectione reddiderit vitã, insignius tamen absque incarnatione magnifice geruntur etiam per spiritum sanctũ. Tamen quòd & ille pro impiis mortuus est: sic enim & ipse Paulus ostendit cum
Rom.5. dicit: Adhuc enim Christus cum infirmi essemus secũdum tempus pro impiis mortuus est: sanctus autem spiritus nõ pro impiis iã interpellat, sed pro sanctis, & interpellat non secundum carnem, sed secundum deum. Christus autem
C non secundum deum mortuus dicitur, sed secundum carnem. Ideo non verbis offerre dicitur spiritus interpellationem pro sanctis, sed gemitibus, & non communibus istis gemitibus, sed inenarrabilibus. Quomodo enim enarrari potest quod spiritus dei loquitur deo, cum interdum nec ipse quidem noster spiritus quod sentit & intelligit, sermone possit exponere? Scimus autem quod diligentibus deum omnia cooperantur in bonum, his qui secundum propositum vocati sunt sancti. Nam quos præsciuit & prædestinauit conformes fieri imaginis filij sui, vt sit ipse primogenitus in multis fratribus.] Si spiritus (inquit) interpellat pro nobis gemitibus inenarrabilibus, & vniuersa creatura congemiscit, & dolet vsque nunc, quæ liberabitur tum demum à seruitute corruptionis, cum libertas gloriæ aduenerit, quomodo non competenter pronunciabitur, Scimus quòd diligentibus deum omnia cooperantur in bonum? In tantum enim omnia cooperantur & conlaborant his quis diligunt deum, vt & ipse spiritus adiuuet, nec dedignetur diuina natura duxesse itineris ad bonum. Verumtamen si sunt aliqui habentes spiritũ seruitutis in timore, alij verò sunt superiores his qui spiritum adoptionis accipiũt, ex eo quòd non iam timore deum, sed amore venerantur, & quòd perfecta in eis charitas foras mittit timorẽ: videndũ est ne forte non omnia cooperẽtur in bonum iis qui adhuc in spiritu permanẽt seruitutis, sed D
aliqua quidem etiam ipsis cooperentur, nõ tamen omnia, & nescio si ad ipsum bonum, sed potius (vt ita dixerim) ad ianuas boni perducantur. His verò qui diligunt deum, & toto ei inhærent charitatis affectu (vt diximus) collaborãt & iuuant, atque aliquid sui studij conferunt, quatenus eos in ipso bono quod nunquam potest permutationem recipere continuant. Quod si alij sunt qui diligunt deum, & alij qui spiritum seruitutis accipiunt, videndum est ne forte & hoc quod dicit: His qui secundum propositum vocati sunt, & quos præsciuit & prædestinauit conformes fieri imaginis filij sui, non conueniat illis qui in spiritu seruitutis sunt. Possunt enim & illi vocari quidem dici, non tamẽ secũdum propositum vocati: & pro eo quòd adhuc in spiritu seruitutis sunt, non possunt statui inter multos fratres quorum primogenitus est filius charitatis, & imago inuisibilis dei, ac primogenitus omnis creaturæ. Sed & hoc quod dixit, Cõformes imaginis filij sui, volo requirere cu- Phil.2.
ius formæ conformes fieri dicuntur. Legimus enim filium dei aliquando in forma dei, aliquando in forma serui esse propositum. Cui ergo formæ harum duarum conformes dicat futuros apostolus eos qui diligunt deum, & quibus omnia coopetantur in bonum, non otiosi discriminis mihi videtur esse. Arbitror ergo secundũ ea quæ in aliis idem Paulus designat, vbi dicit: Filioli mei quos iterum parturio donec formetur Christus in vobis: quòd formari in his Gal.4.
qui ad perfectionem tendunt Christus dicatur, secundum E
hoc quod verbum est, vt in eis verbi dei synceritas ad purum informetur, & secundum hoc quod veritas est, vt veritas in eis absque vllius fuci admixtione consistat: & secũdum hoc quod sapientia est, vt sapientia dei in eis illa quã inter perfectos loquitur Paulus, pura & absque vllo erroris diuerticulo conseruetur. Sic & secundum omnia quæ Prou.9.
Christus est, vel iustitia, vel sanctificatio, vel certe quæque virtutes, si in eis formentur ad liquidum, isti videbuntur ad illam formã quæ in forma dei est, conformes imaginis esse effecti. Si verò adhuc in initiis qui cõuersetur, Initium autem sapientiæ timor domini, & in timore adhuc positus prima cultus dei elementa suscipiat secũdum formam serui, quam suscepit ad hoc vt rudibus & ignaris timorẽ Dei doceret: conformes fieri intelligendi sunt ij qui prima initia in dei timore suscipiunt: quia (inquit) quos præsciuit & prædestinauit conformes fieri imaginis filij sui. Puto enim quòd sicut non de omnibus dixit qui prædestinati sunt, ita nec de omnibus quos præsciit. Non enim secundum communem vulgi opinionem putandum est bona maláque que præscire deum, sed secundum scripturæ sanctæ cõsuetudinem sciendum est. Obseruet enim qui studiosus est in scripturis, sicubi inuenit scriptã dicere, quia malos præsciesit Deus, sicut in præsenti loco dè bonis manifeste dicit, quia quos præsciuit & prædestinauit conformes fieri imaginis filij sui. Si enim quos præsciuit hos & prædestinauit F
conformes esse imaginis filij sui, nullus autem malus conformis potest imaginis esse filij dei, manifestum est quia de bonis tantum dicit, præsciit quos prædestinauit conformes fieri imaginis filij sui. Cæteros verò non modo præscire, sed nescire quidem dicitur Deus. Nouit enim Deus eos qui sunt eius. Ad eos autem qui non sunt digni vt sciantur à 2.Tim.2
deo, saluator dicit: Discedite à me vos operarij iniquitatis, Matt.7.
quia non cognoui vos. Sic ergo & in hoc præsenti loco quos præsciuit Deus, ipsos & prædestinauit conformes fieri imaginis filij sui: cæteri autem præsciri non dicuntur, nõ quòd aliquid latere possit illam naturam quæ vbique est, & nusquam deest, sed quia omne quod malum est, scientia eius vel præscientia habetur indignum. Quos ergo præsciit & prædestinauit. Sed & hoc intuere, si præscire & prædestinare dici potest Deus de his qui nondum sunt: vel his qui sunt quidem, nondum tamen conformes sunt imaginis filij eius: & præscientiam in hoc esse magis conuenit, quam in eo quod futurum sit id quod nondum est: in hoc enim voluntas magis est quam præscientia conditoris. Nam præsciẽtia in quo videbitur, cum id quod futurum est, pendeat in factoris arbitrio? Videbitur fortassis ab at-

G tentis lectoribus etiam hoc requiri, cur non dixerit cõformes filij sui, sed conformes imaginis filij sui. Dicet enim qui excitat hæc, quia sicut ipse filius qui imago dei inuisibilis dicitur, quãtum ad personam specialis est ab illo cuius imago est: ita & hic quæ dicitur imago filij eius, alia debet esse cuius imago est. Et quamuis ardua hæc videantur & difficilia, tamen vide si possumus illud dicere: quia quamuis omnis qui se ad eam formam quam suprà posuimus excoluerit, imago sit dei, hoc est imago filij dei: tamen specialis ac propria imago eius quæ eum totum atque ex integro suscepit, & in semetipsa formauit, ipsa anima Iesu dicenda est: quæ se per omnia verbo ac sapientiæ Dei ita coaptauit, vt in nullo prorsus ab eius similitudine decolor haberetur: ita vt quicunque summam perfectionis ac beatitudinis consectatur, ad illius imaginem ac similitudinem tendat, quæ primo loco & super omnes cæteros filij dei imago est: ita vt sit ipse primogenitus in multis fratribus, in his videlicet quorum conformatione filij dei imaginis primatum tenet. Quos autem prędestinauit hos & vocauit, & quos vocauit hos & iustificauit: Quos autem iustificauit illos & magnificauit.] Suprà dixit, Quos præsciit, hos prædestinauit: & nunc addit, Quos autem prędestinauit illos & vocauit, & quos vocauit hos & iustificauit. Et si præsciit & prædestinauit communi opinione sentiamus, videbitur vtique qui iustificatus est, propterea iu-
H stificatus esse quia prędestinatus est: & qui prædestinatus est, propterea prædestinatus esse quia pręcognitus est. Et rursum econtrario intelligis: Si quis autem iustificatus nõ est, ideo non est iustificatus quia non est vocatus: & quia non est vocatus ideo non est prædestinatus: & quia prędestinatus non est, ideo non est præcognitus. Vide in quam absurdam sententiam decidant hi qui præscientiam dei in hoc tantum accipiunt, quasi qui & quę postmodum futura sunt ante pręnoscat. Inuenitur enim secundum hęc postea quæ supra exposuimus, nõ pręscisce deus quos nõ prędestinauit. Et rursum si ad communem teferatur intelligẽtiam hoc quod dicit, quia quos vocauit, illos & iustificauit, ingentem fenestram patefaciemus iis qui negant esse in hominis potestate vt saluus fiat. Aiunt enim: Si Deus quos præsciit illos & prędestinauit, & quos prædestinauit illos & vocauit, & quos vocauit, illos & iustificauit, nihil culpæ habent ij qui nõ iustificantur, quia nec vocati sunt, nec prædestinati, nec præcogniti. Cum etiam illud aperte nobis aduersetur, quòd non omnes qui vocantur, etiam iustificantur. Nam & Iudas apostolus vocatus est, sed non est iustificatus: quia & si iustificatum eum contendat aliquis eo ipso quo vocatus est, non est certe glorificatus. Sed & illi de quibus dicit apostolus, quia naufragauerunt
I à fide, vocati quidem fuerunt, sed non sunt iustificati. Se-
Luc. 14. cundum euangelij parabolas illi ad quos missi fuerant ser-
Matt. 22. ui, & excusauerunt se, vocati fuerunt, sed non sunt iustificati: & ille qui ingressus conuiuium regis non habuit vestem nuptialem, vocatus est sed non est iustificatus. Cum ergo hæc singula sic se habeant, quomodo videbitur verus sermo apostoli, quem vel de prænoscendo, vel prædestinando, vel de vocando, vel etiam de iustificando memo-
Gen. 4. rauit? Sed ego secundum ea quæ suprà exposuimus, quomodo noscat vel prænoscat deus, ad consuetudinem scripturæ redeundum puto, quæ vernacula quadam appellatione in hoc sermone, id est in cognoscendo vti solet: velut cum dicit, Et cognouit Adam vxorem suam, pro eo vt dicat, admixtus est vxori suæ. Et iterum de Rebecca dici-
Gen. 24. tur: Virgo erat, & vir non cognouerat eam. Sed & de filiis
Deut. 33. Leui dicitur cum præuaricatores punirent, quia non cognouerit vnusquisque patrem suum, aut matrem suam. In quo sine dubio hoc ostenditur, quia non iunxit affectum suum & amorem cum patre vel matre. Sed & multa secũdum hunc sensum in scripturis de cognoscendo inuenies dicta, & ideo etiam in præsenti loco constat apostolum secundum scripturæ sacræ consuetudinem posuisse sermonem cognoscendi, vt illos ostenderet præcognitos à deo, in quibus sciens quales essent, amorem suum deus affectúmque posuisset, secũdum etiam illud quod scriptum est. Cgonouit dominus eos qui sunt eius: cum vtique quã- K
tum ad istam cõmunem scientiã pertinet, dominus nõ so- 2. Tim. 2
lum eos qui sui sunt, sed & eos qui errant à se non ignoret. Sed cognouisse eos dicitur, hoc est in dilectione habuisse, sibíque sociasse. Ita ergo quos præsciuit Deus illos & prædestinauit: & quos prædestinauit, illos vocauit: & quos vocauit, illos & iustificauit. Superest nobis adhuc illius quæstionis absolutio, quomodo quos vocauit illos & iustificauit, cum secundum ea quæ suprà diximus constet multos esse vocatos, paucos autem electos. Sed videtur mihi esse quædam vocationis differentia secundum illud quod in superiori exposuimus, quia omnes quidem vocati sunt, non tamen omnes secundum propositum bonum & bonam volũtatem quam circa dei cultum gerunt vocantur, ipsi sunt qui secundum propositum vocati dicuntur, & isti sunt qui vocati iustificati sunt. Bono enim eorum proposito deerat sola vocatio. Hi verò qui non habent bonum fixúmque propositum, vel erga diuinum cultum, vel erga opus bonum, vocantur quidem & ipsi, ne eis excusatio relinquatur, & hęc ipsi possint causari cum iudicantur: quia & nos si vocati fuissemus, potuissemus vtique iustificari, & non solum iustificari, sed & gloriati. Ideo ergo vocantur quidem & ipsi, sed quasi si in terra petrosa seminetur semen, cito quidem exoritur, increscente autem tribulationum sole, quia non habent altam radicem boni propositi, continuo arescunt & pereũt: & ipsi sunt de quibus dicit Apostolus, quia naufragauerunt à fide. Quos ergo vocauit, id est quos secundum pro- L
positum vocauit boni, illos & iustificauit. Quod si secun- 1. Tim. 1.
dum propositum ad deum referatur, hoc est vt secundum dei propositum, qui sciens in eis religiosam mentem & salutis inesse desiderium, vocati dicantur, non videbitur his quæ exposuimus etiam hoc esse contrarium. Hoc ergo pacto neque in pręscientia dei, vel salutis vel perditionis nostræ causa consistit, neque iustificatio ex sola vocatione pendebit, neque glorificari de nostra penitus potestate sublatũ est. Nam & si cõmuni intellectu de pręscientia sentiamus, nõ propterea erit aliquid, quia id scit Deus futurũ: sed quia futurũ est, scitur à deo antequã fiat. Nã etsi (verbi gratia) fingimus deũ non pręnoscere aliquid, futurum sine dubio erat, quòd ita vtputa Iudas proditor factus est, & hoc ita futurũ prophetæ prædixerunt. Non ergo quia prophetę prędixerunt, idcirco prodidit Iudas: sed quia futurus esset proditor, ea quę ille ex propositi sui nequitia gesturus erat prædixerunt prophetæ: cum vtique Iudas in potestate habuisset vt esset similis Petro & Ioanni si voluisset, sed elegit pecuniæ cupiditatẽ magis quam apostolici consortij gloriã: & hanc eius voluntatẽ futurã pręuidentes prophe- 1. Cor. 9.
tæ librorũ tradiderunt monumentis. Vt autem scias nõ in M
præscientia dei vnicuique salutis causam poni, sed in proposito & actibus suis, vide Paulum verẽtem ne forte cum aliis prędicauerit ipse reprobus efficiatur, macerare corpus suũ, & subiicere seruituti hoc. Aduersus eos qui nobis huiusmodi quæstionem obiiciunt, etiam hæc possumus dicere: Si quos præsciit illos & prædestinauit, non autẽ omnes prædestinauit, ergo non omnes præsciit: & secundum eos erunt aliqua quæ ignoret deus. Si verò prænoscere secundum hæc accipiatur quæ suprà diximus, hoc est in affectũ recipere sibíque sociare, verum erit quia sicut non omnes prædestinauit, ita neque omnes præcognouit. Sic enim & is dicitur non cognouisse peccatum. Nunquidnã dicemus quia nescierit is quid esset peccatum, id est quia nescierit homicidiũ peccatũ esse, vel adulteriũ vel furtũ, & his similia? An hoc est quod dicitur nescire peccatũ, quia peccato se nõ miscuit, neque adhæsit ei peccatũ? Sicut & alibi scriptũ est: Qui seruat mãdatum nõ cognoscet malũ verbum, hoc est nõ recipiet verbũ malum, nõ creder, non audiet libenter, neque admittet ingredi mentẽ suã. Quos ergo secundũ hunc modũ pręsciit deus, illos & prædestinauit: & quos prædestinauit, illos & vocauit, ea vocationis distinctione qua diximus: & quos vocauit, illos & iustificauit: & quos iustificauit, illos & glorificauit. De glorificatione possumus & in pręsenti seculo illud intelligere quod dicit Apostolus:

A Apostolus: Nos autem omnes reuelata facie gloriam domini speculantes eadem imagine transformamur à gloria in gloriam, tanquam à domini spiritu. Est ergo & hæc gloria quam iustificati quique in præsenti vita percipiunt: est & illa quæ speratur in futuro, cum corpus hoc humilitatis nostræ seminatur in contumelia, & surget in gloria: &, est alia gloria solis, alia gloria lunæ, alia gloria stellarũ, & stella à stella differt in gloria, ita erit resurrectio mor-
1.Cor.15. tuorũ. Quid ergo dicemus ad hæc? Si deus pro nobis quis contra nos? Qui etiam proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, quomodo non etiã cum illo omnia nobis donauit?] Deus quomodo pro nobis sit manifestum est ex his quę suprà exposuit, id est quòd spiritus Dei habitat in nobis, vel quòd spiritu Dei agimur, vel quòd spiritum adoptionis accepimus, vel quòd sumus filijDei & hæredes, & cohæredes Christi, vel quòd primitias spiritus accepimus, vel quòd ipse interpellat pro nobis gemitibus inenarrabilibus, vel quòd vniuersa creatura nobis congemiscit & condolet, vel quòd omnia nobis cooperantur in bonum diligentibus Deum, vel quòd secundũ propositum vocati sumus & præcogniti & prædestinati & iustificati & glorificati, horum enim omnium veluti epilogum faciens, & simul omnia reperens ait: Quid ergo dicemus ad hæc? hoc est, ad hæc omnia quę suprà diximus. Quia si sic deus pro nobis est, vt hęc nobis cuncta concesB serit, quis esse aduersum nos poterit? Non quo omnino neminem nobis esse dicat aduersarium. Quomodo enim
1.Pet.5. stabit illud quod dictum est à Petro: Aduersarius vester diabolus sicut leo rugiens circuit quærens quem transuoret? Sed hoc ostendit, quia Deo agente pro nobis contemptibilis & nihili efficitur aduersarius noster. Similiter autẽ
Psal.27. & Dauid dicit: Dominus illuminatio mea & saluator meᵒ quem timebo, Dominus protector vitæ meæ à quo trepidabo? Non ergo nullum dicit esse quem metuat, & qui aduersetur ei: Sed quamuis (inquit) appropiant super me
Ibid. vt edant carnes meas qui tribulant me inimici mei, tamen domino defendẽte vitam meam, infirmati sunt & ceciderunt. Dat præterea indicium maximum ingentis erga nos amoris Dei, qui intantum (inquit) nos dilexit, vt nec proprio filio pepercerit, sed pro nobis omnibus ad passionem tradidit eum. Et vt maiore nos admiratione constringeret, addidit sermonem ingentis arcani conscium dicens, quia proprio filio non pepercerit. Dixerat enim superius, quia etiam nos qui spiritum adoptionis accepimus, filij dei sumus. Ne ergo communi ista appellatione filiorum vnum aliquem ex his tradidisse putaretur qui in filios videbantur asciti, addidit proprio filio, vt eum qui solus ex ipso deo ineffabili natiuitate generatur, ostenderet. Pro nobis ergo omnibus tradidit eum, non illa tra-
Matt.10. ditione qua scriptum est, Tradet autem frater fratrem in C mortem, & parentes filios: sed tradidisse eum dicitur hoc ipso quod eum cum in forma Dei esset, passus est exinanire seipsum, & formam serui suscipere, & vsque ad mortem crucis peruenire: vt in ipso omnibus exemplum obedientiæ poneret, & viam resurrectionis à mortuis aperiret. Pro omnibus ergo tradidit eum, non solum pro sanctis, non solum pro magnis, sed & pro minimis omnino qui sunt in ecclesia, tradidit filium proprium pater: & ideo etiam si minimorum aliquem & infirmorum lædat quis percutiens eius infirmam conscientiam, in Christum peccare dicitur, quoniam quidem scandalizat animam pro qua Christus mortuus est. Quia ergo pro omnibus nobis tradidit filium pater, nullus omnino nec minimus quidem
Matt.18. qui est in ecclesia contemnendus est: & ideo dominus ipse dicebat: Si quis scandalizauerit vnum ex pusillis istis minimis, melius est molam asinariam circa collum eius ligari, & præcipitari eum in mare, quam vt scandalizet vnũ ex his. Deus ergo qui nos preciosos proprij filij pro nobis preciosum sanguinem fundendo fecit, quomodo non cum ipso omnia nobis dedit? Nihil est siue inuisibilis creaturæ, quod filio possit adæquari: Nullo enim pacto creatori suo creatura potest conferri: & si creator ipse donatus est nobis, quomodo non cum ipso creatura nobis do-

nabitur? Quamuis sermo hic dupliciter possit intelligi, id D est quod cum illo omnia donabit. Nam & hoc potest videri, quod si habemus in nobis Christum secundum hoc quod verbum, sapientia & veritas & iustitia & pax est, & cætera omnia quę de eo scripta sunt, cum hac plenitudine virtutum omnia nobis donabuntur, vt iam non in vnum ex omnibus creaturis, & paruum terræ hunc locum quem nunc videmus, habitare timeamus: sed omnia quæcunque creauit deus visibilia & inuisibilia, occulta & manifesta, temporalia & æterna cum Christo pariter habeamus. Potest autem & alio modo sic intelligi quod dicit, cũ ipso omnia nobis donauit: hoc est ipsi quidem vt hæredi, nobis verò vt cohæredibus eius pariter cum ipso perfrui vniuersa dabitur creatura. Quis accusabit aduersus electos Dei? Deus qui iustificat. Quis est qui condemnet? Christus Iesus qui mortuus est, imò qui & resurrexit, qui est ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis.] Videtur mihi quod ait, Quis accusabit aduersus electos Dei? de diabolo dicere: Nullus enim ita electus & ita magnus, quẽ ille non audeat accusare, nisi ille solus qui peccatum non fecit, qui dicebat hæc: Nunc venit princeps huius mundi, & in me nihil inuenit. Sed quamuis ille exerat nequitiam Ioan.14. propositi sui, Deo iustificante & delente sicut nubem iniquitatem electorum suorum; & sicut caliginem peccata eorum, & à prioribus delictis eos dealbante vt niuem, & E sicut lanam candidam faciente, quid proficiet accusator? Sed & cum Christus pro eis mortuus sit, imò potius à mortuis resurrexerit, & stet à dextris patris, & interpellet pro his, quis eos poterit condemnare? In superioribus sanctus spiritus interpellat pro nobis (inquit) gemitibus inenarrabilibus: hic Christus Iesus qui mortuus est & resurrexit, ipse interpellat pro nobis. Deus qui proprium filiũ tradidit pro nobis, ipse iustificat electos: quis erit vltra qui audeat condemnare? Sed diligentius intuere quomodo apostolus nusquam in sermonibus suis ab insita sibi cautela discedat. Non dixit, quis accusabit aduersum vocatos sed aduersum electos. Nisi enim fueris electus, nisi in omnibus te exhibueris probabilem Deo, habebis accusatorem. Si enim causa tua mala est, si te crimen tuum astringit, quid tibi proderit aduocatus, etiam si Iesus sit qui interpellat? Iesus enim veritas est: Non potest ergo pro te veritas fallere. In quo tibi opitulabitur aduocatus, ne accusatoris calumniis inuoluaris, ne tibi præterita peccata quæ tibi per baptismum deleta sunt, imputentur? Si verò post hæc iterum delinquas, nec vllis hæc pœnitentiæ lachrymis diluas, accusatori tuo criminandi te materiam dabis: & quamuis Iesus interpellet pro nobis, nõn potest dicere Iesus tenebras lucem esse, neque amarum dulce. Si F ergo vis vincere quod iudicaris, fac quod de iusto scriptũ est: Dispone sermones tuos in iudicio, præpara opera tua ad exitum, memento nouissimorum tuorum, & non peccabis: ne tibi contingat illud quod de quodam scriptum est: Cum iudicatur exeat condemnatus. Vide autem quomodo audias, quia Iesus interpellat pro nobis. Ipse est enim de quo & alibi scriptum est, quia pater neminem iudicat, sed omne iudicium dedit filio: & sicut ipse est hostia & sacerdos, & ipse est in forma serui & in forma Dei, sic ipse est aduocatus & iudex. Quis ergo separabit nos à charitate Dei? tribulatio? an angustia? an fames? an nuditas? an periculum? an persecutio? an gladius? sicut scriptũ est: Quia propter te mortificamur tota die, existimati sumus sicut oues occisionis. Sed in his omnibus superamus propter eum qui dilexit nos.] Pro his, inquit, omnibus quæ suprà enumerauimus, id est, quia iam non sumus in carne, sed in spiritu, & quod spiritus Dei habitat in nobis, & quòd Christus in nobis est, per quem corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus autem viuit propter iustificationem, & quod iam non sumus debitores carni vt secundum carnem viuamus, quia spiritu actus carnis mortificauimus, & quòd per spiritum adoptionis filij effecti sumus Dei, & si filij, etiam hæredes Dei, cohæredes autem Christi, & quòd vniuersa creatura congemiscit nobis & condolet, reuelationem filiorũ

G Dei expectans, & quòd diligentibus nobis deum omnia cooperantur in bonum, & quòd præsciit & prædestinauit nos conformes imaginis filij sui qui secundum propositũ vocati sumus: cum pro his, inquit, omnibus beneficiis quę consecuti sumus, fixi & radicati in charitate Dei sumus,
Eph.3. quis nos ab ea poterit separare? Tribulatio si venerit, dicemus ad deum, In tribulatione dilatati sumus. Angustia si fuerit mundi, & ex necessitate corporis veniens, sapientiæ Dei & scientiæ latitudinem requiremus, in qua nos angustare non potest mundus. Redeo enim ad scripturarum diuinarum amplissimos campos, intellectum verbi Dei spiritalem requiram, & nulla me in eo coarctabit angustia. Per largissima enim spatia intelligentiæ mysticæ & spiritalis equitabo. Persecutionem si patiar, & confitear Christum coram hominibus, certus sum quòd ille me confitebitur coram patre meo qui in cœlis est. Fames si affuerit, turbare me non potest: habeo enim panem vitæ qui de cœlo descendit & reficit animas esurientes. Nec aliquando potest panis iste deficere: est enim perfectus & æternus. Me nuditas non confundit: Indutus sum enim dominum Iesum Christum, & habitaculum nostrum quod de cœlo est, superindui spero: Oportet enim mortale hoc induere immortalitem, & corruptibile
H hoc induere incorruptionem. Periculum enim non timebo. Dominus illuminatio mea, quem timebo? & dominus defensor vitæ meæ, à quo trepidabo? Gladius terrenus terrere me non potest: Habeo enim mecum gladium spiritus quod est verbum Dei, & mecum est viuens & efficax sermo Dei, qui est penetrabilior omni gladio vtrinque acuto. Si ergo gladius mundi venerit super ceruices nostras, maiorem mihi ad Deum conciliat charitatem. Dicam nanque ad eum, quia scriptum est, Propter te mortificamur tota die, existimatus sum vt ouis occisionis. Non enim mihi sufficit vna hora mori pro Christo, vel cruciari, sed tota die, hoc est omni vitæ meæ tempore. Si enim totam vitam meam in persecutionibus & periculis agam, dicam quia non sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam quæ reuelabitur in nobis. Breue est enim huius vitæ tempus, exiguum quod in persecutionibus ducimus: æternum verò & perpetuum quod expectamus in gloria. Et ideo in his, inquit, omnibus superamus non nostra virtute, sed per eum qui nos dilexit. Dum enim in illius amore pendemus, sensum doloris non recipimus. Illius enim charitas qui nos dilexit, & nostrum ad se rapuit affectum, cruciatum corporis, & dolorem sentire nos non facit. Ideo ergo in his omnibus superamus. Tale aliquid & in canticis sponsa dicit ad verbum, quia vulnerata, inquit, charitate ego sum. Ad hunc ergo modũ
I & anima nostra à Christo vulnere charitatis accepto, etiã si tradat gladio corpus, nõ sentiet vulnera carnis præ vulnere charitatis. Certus sum enim quia neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque virtutes, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare à charitate Dei, quæ est in Christo Iesu domino nostro.] Duos videtur ordines apostolus ostendisse eorum quæ hominibus tentationes suscitare consueuerunt. Et in his quidem quæ prius disseruimus humanarum tentationum intelligitur ordo descriptus: de quibus etiam Co
1.Cor.10 rinthiis dicebat, vtpote qui maiora ferre non poterant, Tentatio vos non apprehendat nisi humana. Fidelis autem Deus qui non permittet vos tentari supra id quod potestis. Nunc verò in his sermonibus quos habemus in manibus, non humanas tentationes indicat, sed maiores humanis: & ideo puto quod in prioribus cum enumerasset singula quæque ad vltimum dixit, Sed in his omnibus superamus. In his verò secundi ordinis tentationibus non ita confidẽter dicit, superamus, sed valde tenuiter ait, quia nihil horum poterit nos separare à charitate Dei quæ est in Christo Iesu. De humanis enim tentationibus tanquam paruis & leuibus confidenter nos eas superare pronunciat: illas verò superiores, & plus quam humanas, etiamsi superare & prosternere non valemus, hoc enim solius Christi opus est, qui exuit principatus & potestates triumphans
eas in semetipso: tamen adhuc victoriæ locus est, etiam si K omnes in nos impugnationum suarum machinas torserint, quando à charitate tamen Dei nos minime separamur. Sed iam tentemus singula discutere, & quid de vno quoque sermone apostoli sentiendum sit pro viribus aperire, quamuis altiora contigisse videatur apostolus, quam expositioni vel nostra sufficit virtus, vel ratio breuitatis admittit. Requiramus tamen si omnia ista quæ enumerauit apostolus, an quædam ex ipsis (hoc enim studiosi quærunt) humanas animas à charitate Dei separare contendant, & propterea moliantur in nos cuncta quæ patimur. Videtur enim posse quidem hæc agere, vt à charitate Dei separemur, mors fortassis, & angeli, & principatus, & virtutes aduersantes nobis sine dubio, & præsentia quæ sunt vtique lubrica & caduca: sed & profundum potest similiter intelligi: Vita autem futura, & altitudo, & creatura alia, quomodo à Dei charitate separare nos conentur non otiosum videtur exponere: nisi quis forte dicat hyperbolice hoc apostolum dicere: hoc est non solum per ea quæ accidere possunt, sed ne per ea quidem quæ euenire omnino non possunt, vllo pacto à Dei charitate deflectimur. Verbi causa, vt si alia nobis daretur vita quam hæc illa quæ à deo data est, aut si futurorum spes alia promitteretur nobis, vel altitudo, vel etiam creatura alia quam L est illa quæ pro nobis congemiscit & condolet, quod fieri vtique non potest, nec ista quidem à charitate Dei separare nos possent. Est ergo hic vnus expositionis modus. Videamus tamen ne forte possit etiam iste intellectus admitti. Mors quam hic dicit, ille accipiendus est quem suprà exposuimus inimicum Christi destruendum nouissimum dici. Qui vtique propterea mors dicitur, quia sicut hæc communis mors animam separat à corpore, ita à charitate Dei animam separare & ille contendit: & hæc vtique est animæ mors. Potest ergo fieri vt sit & aliqua vita de parte illius, quæ cum ipso agit vt nos à charitate separet Dei, quæ vita est peccati. Nisi enim mala esset hæc vita, nunquam nos suaderet apostolus vt moreremur peccato, & in morte Christi baptizaremur, & cõsepeliremur ei. Potest ergo fieri vt hæc vita peccati sit quæ nos cupit separare à charitate Dei. Ego autem puto quòd & singula quæque peccata habeant aliquam vitam suam intra nos: nam vnumquodque vitium vita peccati est. Quanto ergo plura intra nos vitia deprehenduntur, tanto plures esse peccatorum vitæ videbuntur in nobis. Et propterea forte dictum sit: quia melior misericordia tua super vitas. Psal.63. Neque angeli, neque principatus, neque virtutes. In promptu est angelos illos intelligere, quibus ignis æternus à saluatore cum diabolo dicitur præparatus: Principatus M autem & virtutes, illas sine dubio aduersum quas nobis certamen est: vel illos principatus & potestates, de quibus dicit: Cum autem destruxerit omnem principatum & virtutem. Ex quibus & princeps huius mundi appellatur. Post hæc, Neque præsentia, inquit, siue instantia. Potest hoc de his dictum videri, quos in aliis idem apostolus rectores mundi huius tenebrarum nominauit: vel etiam quod præsentium rerum voluptas, & delectatio & vana huius mundi gloria studeat nos à charitate Dei deducere, quæ est in Christo Iesu domino nostro. Post hæc videamus quæ sint futura, quæ volunt quidem, sed non possunt Paulum & similem eius separare à charitate Dei. Dupliciter mihi etiam hoc intelligendum videtur. Possunt enim intelligi ab eo tempore quo hæc scribebat, vt hæc dicere videatur: si qua tentamenta, si quæ tribulationes superuenerint, à charitate Dei me separare non poterunt. Vel etiam futura intelligi ea quæ mundum hunc excedentibus occursura sunt, cum princeps huius mundi, aliæque virtutes quæ sub ipso sunt, retinere certabunt animam de corpore proficiscentem, sed non poterunt retinere eas, quibus perfecta charitas quæ est in Christo Iesu foras mittit timorem. Videbatur autem hunc sensum affirmare & illa scriptura quę dicit: Dum enim sumus 2.Cor.5. in corpore peregrinamur à domino: cupimus autem magis

A magis peregrinari à corpore, & adesse ad deum: & connitimur autem siue absentes, siue præsentes placere ei: absentes nos dicens in corpore positos, præsentes autem de corpore recedentes: & ostendit quod studeant sancti etiam de corpore recedentes placere deo. Si ergo in eis perfecta sit charitas, nec vlla quæ futura sunt in quibus placendum est deo, poterunt eos ab ipsa separare, cum vtique nō placebunt deo hi qui tam mobiles erunt in charitate Dei vt possint ab ea separari. Hæc nobis duplici modo dicta sunt de futuris. Potest autem fieri, vt sit & aliquis alius tertius horum superior, quem qui inuestigare potuerit dignū iudicet his præferre, Subiungit deinde, Neque virtutes. Species videtur esse vna ex pluribus rationabilibus creaturis, non in corpore mortali vitam ducens, sed vt angeli, ex alio tamen ordine quam sunt angeli. Et ipsæ ergo virtutes habent certamen separare nos à charitate dei, sed nec ipsę, inquit, poterunt, si radicata sit & fundata. Similiter & altitudo, & profundum impugnant nos, sicut & Dauid dicit,
Psal. 56. Multi qui debellant me de alto, sine dubio cum a spiritibus nequitiæ de cœlestibus vrgeretur: Et iterum, De profundis clamaui ad te domine: cum ab his qui inferno deputati sunt, & gehennæ spiritibus impugnaretur. Sed nec hæc (inquit Paulus) separare nos poterunt à charitate dei. Neque, inquit, creatura alia. Potest intelligi aliam creaturam
B dixisse præter hanc quam videmus: est enim alia nobis inuisibilis. Nunc autem potest & sic accipi, præter illa quę superius enumerauimus, hoc est angelos, & virtutes, & si qua est alia creatura, ne singula per species enumerando longum sermonem trahere videretur & superfluum. Aut & alio modo. Quoniam quidem sciebat Paulus multas & innumeras creaturas dei, quarum etiam non omnem, sed ex parte scientiam ceperat, quarúmque species & nomina in præsenti loco ignoretur: De quibus & in aliis item apo-
Ephes. 1. stolus dicit Saluatorem ascendisse super principatum, & potestatem, & virtutem, & dominationem, & omne nomen quod nominatur non solum in hoc seculo, sed etiam in futuro: Propterea ergo quoniam scit hæc non posse in præsenti seculo, sed in futuro nominari, dixisse videbitur, Neque vlla creatura alia poterit nos separare à charitate dei. Veruntamen ostendit Paulus ex his omnibus salutis suæ confidentiam, cum iam neque angelis aduersantibus, neque virtutibus impugnantibus, neque præsentibus, neque futuris sibi oblectationibus, neque vlla prorsus creatura aduersante, à charitate dei se posse diuelli dicit, nec ex vllo tot aduersariorum capere metum, vt verum ostenderet quòd perfecta charitas foras iam misit timorē. Habuit enim aliquando ipse metum, & timuit ne forte caderet: & iste qui modo cœlestium virtutum aduersum se si commoueantur bella non metuit, aliquando vel carnem suā metuit, & ex ea consurgentes insidias formidauit, quando di-
C cebat scribens ad Corinthios: Macero corpus meum, & in
1. Cor. 9. seruitutem subiicio, ne forte cum aliis prædicauerim ipse reprobus efficiat. Et ideo præ cæteris omnibus carnis insidiæ formidandæ sunt, & ille qui de nobis procedit hostis cauendus est ipse, donec in tantum profectum veniat anima, vt dulcedine charitatis dei astricta corporis blandimenta & carnis illecebras abhorrescat vnus cum deo spiritus facta.

CAPVT IX.

VEritatem dico in Christo, non mentior, testimonium mihi perhibente conscientia mea in spiritu sancto, quoniam tristitia est mihi magna, & continuus dolor cordi meo. Optabam enim ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem, qui sunt Israelitæ quorum adoptio est filiorum, & gloria, & testamentum, & legislatio, & obsequium & promissa, quorū patres, ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia deus benedictus in secula seculorum, Amen.] Videns Paulus quòd si secundum ea in quibus suprà exposuit, nulla in cœlestibus vel terrestribus, præsentibus vel futuris aduer- D
santibus sibi creatura possit à Christi charitate separare, contrarium & incredibile videretur quod nūc dicere proponebat, optare se à Christo quem tam inseparabiliter diligebat, anathema fieri, hoc est alienum effici, & mendacij notam subire videretur, satisfactionem præmittit, vt nequaquam de eius sermone dubitetur, & dicit: Veritatem dico in Christo, non mentior, testimonium mihi perhibēte conscientia mea in spiritu sancto. Sed videamus quare dixerit, Veritatem dico in Christo, quasi ostendens esse aliquam veritatem quæ non sit in Christo. Et vide si possumus tali quodam modo veritatem quæ est in Christo, ab ea quæ non est in Christo, distinguere: quia & alibi idem apostolus dicit: Est veritas Christi in me, quia non mentior. Veritas ergo Christi esse credenda est ibi, vbi & reliquæ virtutes quæ Christus esse describuntur: id est, vbi iustitia, vbi pax, vbi est verbum dei, ibi est & veritas Christi. Est autem veritas & in iniustitia: vt si (verbi causa) dicamus, dæmonium illud Pythonis, quod in actibus apostolorum refertur in ancilla quadā habitasse, & clamasse post apostolos quia hi serui summi dei sunt, qui annunciāt hominibus viam dei: erat veritas in his verbis: verum enim erat quod dicebatur: sed non erat ista veritas in Christo, & Act. 16.
propterea conuersus ad eam Paulus dixit, Obmutesce, & Ioan. 11.
exi ab ea. Sed & illud veritas erat quod dixit Caiphas: Expedit vobis vt vnus moriatur homo pro populo, & non vniuersa gens pereat: sed tamen ista veritas non fuit in E
Christo: & ideo apostolus ad distinctionem veritatis eius quæ extra Christum est, se dicit in Christo loqui veritatem. Sed & hoc quod dicit, Testimonium mihi perhibente conscientia in spiritu sancto, similem mihi habere videtur intelligentiam. Reddit enim testimonium conscientia etiam gentibus secundum quod in superioribus idem apostolus ait: Testimonium reddente eis conscientia, & inter se inuicem cogitationum accusantium, aut etiam defendentium. In illis ergo in quibus cogitationes suę habent aliquid quod accusent, & cōscientia ad testimonium venit, non potest dici pro quot malis actibus in spiritu sancto conscientia testimonium reddat. In apostolo verò vbi iam cogitatio non habet quod accuset, rectè conscientia in spiritu sancto testimonium reddit. Vide tamen magnitudinem pectoris apostolici, à dei charitate non potest separari. Quod loquor, in Christo loquor: quod in conscientia habet in spiritu sancto continetur. Qui quæso cœli, qui throni, quæ amplissimæ virtutum cœlestium mentes, tam amplis sedibus totam potuerunt capere trinitatem? Quoniam, inquit, tristitia est mihi magna, & continuus dolor cordi meo. Esto, habeas tristitiam: esto dolorem capias de perditione fratrum tuorum qui F
sunt cognati secundum carnem: nunquid eousque vt potes anathema fieri à Christo? & quid tibi prodest illorum salus, si tu à salute separeris? & cur saluabis alios si ipse pereas? Nunquid ita est? Sed ego didici à magistro & domino meo, quia qui vult animam suam saluam facere, perdet eam: & qui perdiderit eam inueniet eam.
Quid ergo mirum si apostolus pro fratribus suis anathema fieri velit, qui sciat eum qui in forma erat dei, exinanisse se de ea, ac suscepisse formam serui, & factum esse pro nobis maledictum? Quid ergo mirum si cum dominus pro seruis maledictum sit factum, seruus pro fratribus anathema fiat? Hæc autem arbitror quòd & Moy- Exod. 32
ses cum peccasset populus dicebat ad dominum. Et nunc siquidem remittis eis peccatum, remitte: sin autem, dele me de libro vitæ quem scripsisti. Quid ergo? inferiorem vis Moyse Paulum videri? Ille deleri se petit de libro vitæ pro fratribus suis: Paulus non debet optare anathema esse pro fratribus suis? Sed fortasse dicat aliquis, quia Moyses hoc offerens salutem populo meruit impetrare: Paulus verò optat quidem sed non est auditus. Quid si ostendam tibi magis Paulum auditum esse quam Moysen? Omnes enim illi qui per Moysen exierant, ceciderunt in deserto. Posteri verò eorum qui terram repromissionis acceperunt, etiam nunc iactantur ab

G ea exules, & extorres. Paulus verò audi quid dicat de Israel. Nolo vos, inquit, fratres ignorare mysteriũ hoc, quia cæcitas ex parte Israeli contigit, donec plenitudo gentium subintraret, & sic omnis Israel saluus fieret. Vides ergo quia exauditus est Paulus: & quia se obtulit anathema salutem meruit fratribus. Et ideo mihi videtur illa omnia præmisisse, quod nulla vis possit eum à charitate dei diuellere, vt cum se offert anathema pro fratribus suis, non lapsum eius passibilem iudices: sed sicut ille qui inseparabilis est à patre per naturam, & immortalis in mortem venit, & in inferno descendit: ita & iste imitando magistrum cum separari à Christi charitate non possit, à Christo anathema fiat pro fratribus suis, deuotione vtique non præuaricatione. Quod autem cognati secundum carnem sint Paulo Israelitæ, expositione non indiget. Quorum
Deut. 32. (inquit) adoptio filiorum. Adoptati enim sunt filij Israel à deo tunc cum diuideret excelsus gentes, & dispergeret filios Adam secundum numerum angelorum, & facta est portio domini Iacob, funiculus hæreditatis eius Israel. Ista est ergo adoptio filiorum, & gloriæ testamentum, & le-
2. Cor. 3. gislatio. De gloria datæ legis sæpe iam dictum est, sicut & ipse apostolus dicit. Si enim quod euacuatur per gloriam est, hoc est vetus testamentũ, multo magis quod manet in gloria est, euangelij scilicet prædicatio. Sed quod dicit testamentum & legislatio, vnum fortasse dicere vi-
H deatur. Lex enim quæ lata est, ipsa etiam testamentum appellatur. Sed ego hanc esse distinctionem puto, quod legislatio quidem fuerit vna, & semel habita per Moysen, Testamenta frequenter statuta sunt. Quoties enim peccauerunt, & abiecti sunt, toties exhæredati videntur. Et rursum, quoties repropitiatus est Deus, reuocauit eos, & in hæreditatem suæ possessionis adduxit, toties reparasse testamentum, & hæredes eos scripsisse credendus est. Et obsequium & promissiones. Obsequium sacerdotalia
Gal. 3. dicit officia: Promissiones quæ patribus factæ sunt, & sperantur dandæ his qui per fidem filij dicuntur Abrahæ.
Certum est tamen quòd etiam secundum carnem ex ipso genere, hoc est Israelitico fuerint non solum patres, sed & Christus sicut per prophetam dicitur. Væ illis quia caro mea ex ipsis est. Cur autem væ illis? Quia natus est Iesus in ruinam & in resurrectionem multorum, & quia ab illis quorum caro erat, repudiatus est, & à gentibus à quibus ignorabatur susceptus est, sicut & per Dauid dicit, Po-
Psal. 17. pulus quem non cognoui seruiuit mihi. Ex ipsis ergo est & Christus secundum carnem, qui est super omnia benedictus Deus in secula. Christum aliud secundum carnem esse, & aliud secundum spiritum, iam & in prioribus huius epistolæ partibus designauit, vbi dicit: Qui factus est
Rom. 1. I ex semine Dauid secundum carnem, qui prædestinatus est filius Dei in virtute secundum spiritum sanctificationis. Et quomodo secundum spiritum filius Dei sit, & secundum carnem filius Dauid, plenius pro viribus exposuimus. Quem ergo ibi secundum spiritum filium dixit, hic procedente doctrinæ ordine proficientibus vtpote auditoribus, deum qui est super omnia benedictus ipsum esse pronunciat. Et miror quomodo quidam legentes quod
1. Cor. 8. idem apostolus in aliis dicit, Vnus Deus pater ex quo omnia, & vnus dominus Iesus Christus per quem omnia, negent filium Dei Deum debere profiteri, ne duos deos dicere videantur. Et quid de hoc loco apostoli facient, in quo aperte Christus super omnia Deus esse perscribitur? Sed non aduertunt qui hæc ita sentiunt, quòd sicut dominum Iesum Christum non ita vnum esse dominum dixit, vt ex hoc Deus pater non dominus dicatur: ita & deum patrem non dixit ita esse vnum deum, vt Deus filius non credatur. Vera est enim scriptura quæ dicit, Scitote quo-
Psal. 100 niam dominus ipse est Deus. Vnus autem vterque est Deus, quia non est aliud filio diuinitatis initium quam pater, sed ipsius vnius paterni fontis (sicut sapientia dicit) purissima est emanatio filius. Est ergo Christus Deus super omnia. Quæ omnia? Illa sine dubio quæ & paulo ante diximus, super principatus, & potestates, & virtutes, & omne nomen quod nominatur non solum in hoc secu-

lo, sed etiam in futuro. Qui autem super omnes est, super se neminem habet. Non enim post patrem ipse, sed K
de patre. Hoc autem (id est sapientia dei) etiam de sancto spiritu intelligi dedit, vbi dicit. Spiritus domini repleuit orbem terrarum: & qui continet omnia, scientiam Sap. 1.
habet vocis, Si ergo filius dei super omnes dicitur, & spiritus sanctus continere omnia memoratur, Deus autem pater est ex quo omnia, euidenter ostenditur natura trinitatis, & substantia vna, quæ est super omnia. Non autẽ quòd exciderit verbum dei. Non enim omnes qui ex Israel, hi sunt Israelitæ: neque qui semen sunt Abrahæ, omnes filij: sed in Isaac vocabitur tibi semen: id est non qui filij carnis, hi filij dei: sed qui filij sunt promissionis æstimantur in semine.] Quoniam suprà dixerat pro fratribus suis qui sunt cognati secundum carnem, qui sunt Israelitæ, optare se anathema fieri, quorum esset adoptio filiorum, & legislatio, & promissio, de his nunc dicit quia verbum dei non excidit, hoc est promissio quæ ex eis facta est, non euanuit, Qui enim verus fuerit Israel, non ex carnali genere tãtum de Abraham genus ducens: non enim qui filij carnis sunt, hi filij sunt Dei: sed qui secundum repromissionem fidei de Abraham descendit, ipsa etiam Dei promissa consequitur. Nam de genere Israel multi sunt, sed non omnes Israel appellantur. Israel nanque deum videndo nominatus est. Sic & ipse Iacob dicit, Vidi dominum facie ad Gen. 32.
faciem, & salua facta est anima mea. Ergo quia vidit Ioan. 14.
deum, Israel appellatus est, Qui verò non videt eum qui L
dixit, Qui me videt, videt & patrem, Israel non potest dici. Nec quia semen sunt Abrahæ, omnes etiam filij sunt. Hæc discretio iam tunc designabatur in Abraham, cum ei multos filios haberet, quos apostolus filios carnis appellat, in solo Isaac qui erat repromissionis filius, seminis sui posteritas poneretur. Et nunc ergo qui secundum Isaac repromissionis filij sunt, id est fidei illius per quam promissionem Abraham meruit futuræ hæreditatis accipere, ipsi tantum deputantur in semen, & ipsis hæreditatis successio declaratur. Promissionis enim verbum hoc est: Secundum hoc tempus veniam, & erit Sarræ filius. Non solum autem illa, sed & Rebecca ex vno concubitu habens Isaac patris nostri. Cum nondum nati fuissent, aut aliquid boni egissent, aut mali, vt secundum electionem pro positum Dei maneret, non ex operibus, sed ex vocante di-
ctum est ei, quia maior seruiet minori, sicut scriptum est: Malac. 1.
Iacob dilexi, Esau autem odio habui.] Proposuit apostolus persequi, quòd licet repudiatus sit populus Israel per infidelitatem, non tamen promissiones Dei quæ erga eos habitæ fuerant, deciderunt & frustratæ sunt: docétque quòd cum multi filij fuerint Abrahæ, in solo Isaac facta est repromissio. M
Non enim, inquit, qui filij carnis sunt, hi filij sunt Dei. Et contendit ostendere, quomodo Isaac non sit filius carnis, sed sit filius dei, & redit ad ea quæ de ipso in Genesi scripta sunt, Promissionis, inquit, verbum hoc est: Ad hoc tẽpus veniam, & erit Sarræ filius. Non ergo, inquit, per ordinem natiuitatis carnalis Isaac nascitur: quippe cum & Abraham emortuo iam corpore haberetur, & vulua Sar-
ræ esset iam emortua (sicut suprà dictum est) sed per vir- Rom. 4.
tutem eius qui dixit, Ad hoc tempus veniam, & erit Sarræ filius. Merito igitur non carnis, sed Dei filius dicitur, qui ex aduentu & sermone nascitur Dei. Hæc ergo, inquit, ratio non solum de Isaac, sed & de Iacob recipienda est. Nam & Rebecca, inquit, non solum secundum carnalis natiuitatis ordinem protulit partum. Cum enim ex vno concubitu Isaac geminos concepisset, nondum partu editi neque vllis actibus puerorum boni maliue inter homines habiti, erga Iacob diuina habetur dilectio, & dicitur quia maior seruiet minori, & Iacob dilexi, Esau autem odio habui. Cur autem ita sit, docet: Vt secundum electionem, inquit, propositum Dei maneat, non ex operibus sed ex vocante dictum est hoc est vt non qui filij carnis, sed qui filij Dei sunt, ipsi deputentur in semen. Sicut enim ibi ex multis filiis carnis Isaac eligitur à deo qui adoptetur in filios Dei, ita & hic ex duobus
minor

A minor eligitur Iacob, qui adoptetur in filios Dei: & sic verum fit quod promissiones Dei non in filiis carnis, sed in filiis Dei consitent. Sed hæc omnia eò spectant, vt illud probet apostolus, quod si vel Isaac vel Iacob pro his meritis electi fuissent ad ea quæ in carne positi quæsierant, & per opera carnis iustificari meruissent, possetvtique meriti eorum gratia ad posteritatem carnis quoque & sanguinis pertinere. Nunc verò cum electio eorum non ex operibus facta sit, sed ex proposito Dei, ex vocantis arbitrio, promissionis gratia non in filiis carnis impletur, sed in filiis Dei: hoc est qui similiter vt ipsi ex proposito Dei eligantur, & adoptentur in filios. Completur nanque etiam in his illud quod suprà exposuimus: quia quos præsciuit, illos & prædestinauit: & quos prædestinauit, illos & vocauit: & quos vocauit, illos & iustificauit: & quos iustificauit, illos & glorificauit. Quæcunque autem ex his sermonibus suprà exposuimus, eadem etiam ad præsentis loci dispensationem satis abundéque sufficiunt, ne iterato fastidium legentibus generemus. Quid ergo dicemus? Nunquid iniquitas est apud Deum? Absit. Moysi enim dicit: Miserebor cui misertus sum, & misericordiam præstabo cui miserebor. Igitur non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei. Dicit enim scriptura Pharaoni, Quia in hoc ipsum excitaui te, vt ostendam in te virtutem, B & annuncietur nomen meum in vniuersa terra. Ergo cuius vult miseretur, & quem vult indurat. Dicitis itaque mihi. Quid adhuc quæritur? Voluntati enim eius quis resistet?] Legentem hæc meminisse attentius conuenit similitudinis illius, quam in superioribus libris de apostolici sermonis dispensatione posuimus, vt tanquam regiæ cuiusdam domus, quæ multiplicibus ingressibus egressibúsque distincta, & ex vno in aliud conclaue ita trãseat, vt vix ingredientis indicia, aut egredientis appareant: ita etiam Paulum diuinorum secreta paululum quidem subaperientem videri, non tamen plane apertéque pandentem. Denique cum pro his quæ superius dixerat de Isaac & Iacob, quòd per electionem & ex proposito dei antequam aliquid operis boni malíue gessissent deus dixerat vel de illo, Ad hoc tempus veniam, & erit Sarræ filius: vel de hoc, Iacob dilexi, Esau autem odio habui: cum in præsenti capitulo introduxisset aliquam personam velut contradicentem sibi & quæstionem mouentem, & diceret: Nunquid iniquitas est apud Deum? si non volentis, neque currentis, sed misericordiæ Dei est: & si Pharaonem propterea elegit, vt in ipso potentiam suæ virtutis ostenderet: & si ipse cui vult miseretur, & quem vult indurat: vt quid de hominibus, inquit, queritur? & cur qui peccat culpatur, cum talis de vnoquoque ipsius voluntas habeatur? Hæc ergo & his similia commouenti, atque in huius se mysterij cubiculum proteruius & importunius C ingerenti, cum increpatione dignissimę exclamationis occurrit, & dicit: O homo tu quis es qui contra respondeas Deo? Quasi diceret: Tu quis es qui te in aulam regis immergis, & interioris cubiculi ausus es secreta penetrare? Idcirco igitur & nos in talibus suspenso pede tanquam in aula regia positi pauca sermone, plura silentio transeamus, ipso nobis Paulo apostolo magistro & duce huius itineris facto. Igitur ex persona contradicentis sibi dicit apostolus: Nunquid iniquitas est apud Deum? & statim in initiis respondet. Absit: vt ad omnia cætera quæ ex persona contradicentis obiicienda sunt, ab apostolo semper responderi videatur, absit. Iste ergo qui contradicit, vtitur & Moysi verbis, quibus dicit ad eum dominus. Miserebor cui miserebor, & misericordiam præstabo cui miserebor. Quod si est, inquit, non ergo volentis neque currentis satus, sed eius qui miseretur. Nam Pharaoni, inquit, dicitur, quia ad hoc ipsum te suscitaui, vt ostendam in te virtutem meam, & vt annunciem nomen meum in vniuersa terra. Vt ex hoc videatur ostendi, quia si ad hoc electus est Pharao, vt per eum virtus Dei hominibus declararetur, non fuit in eius potestate quod periit. Et addidit post omnia. Ergo si cui vult miseretur, & quem vult obdurat: hoc est, inquit, quod assueuitas tu qui contradicis, quia sine causa conqueritur & arguit homines Deus. D Si enim ipse quem vult eligit, & quem vult abiicit, voluntati illius quis resistet, per quem omnia? Illud sine dubio contradictio ista molitur, quod in homine non sit libertas arbitrij, nec habeat vnusquisque potestatem sui vt saluetur aut pereat. De quibus plenius quidem a nobis in eo libello vbi de arbitrij libertate disseruimus, pro viribus singula queque discussa sunt, quæ ad instructionem satis superque sufficiant. Paucis tamen etiam nunc de his quæ ibi dicta sunt, admonebimus. Quod dixit, Non volentis neque currentis, sed miserentis est dei, ita accipitur, sicut Dauid dicit in psalmo. Nisi dominus *Psal. 126.* ædificauerit domum, in vanum laborauerunt qui ædificãt eam. Nisi dominus custodierit ciuitatem, frustra vigilat qui custodit eam. In quo ostendit non quod is qui domum ædificat nihil agat, & otiosus sit, & ita eam ædificet dominus: sed ipse quidem quantum est in homine vim sollicitudinis & laboris expendat, sicut obstaculis omnibus amotis opus perueniat ad perfectum. Cum ergo per hæc doceatur quod homo quidem laborem impendat & sollicitudinem, Deus autem successum operi tribuat & effectum, pium & religiosum est, ideo & bonum quod in se est operis summa, Deo magis quàm homini putare. Sic & cum Paulus plantabat, & Apollo rigabat, Deus dare dicitur incrementum. *1. Cor. 3.* Et additur: Itaque neque qui plantat, neque qui rigat est aliquid, sed qui incrementum dat Deus. E Ita ergo etiam in præsenti loco possumus dicere: Itaque neque qui currit est aliquid, neque qui vult, sed qui effectum dat Deus. Qui enim vult, & qui currit, hoc videntur esse quod est ille qui plantat: & eum qui rigat nihil dicit esse apostolus: non quod nihil agant, sed quod ad comparationẽ dei qui incrementũ dat operi vel effectũ illi nihil esse ducatur. Sed & hoc quod dicitur ad Pharaonem quia ad hoc ipsum te suscitaui vt ostẽdam in te virtutem meam, quale sit videamus. Certum est deum non solum scire vniuscuiusq; propositum ac voluntatem, sed & præscire. Sciens autem & prænoscens, tanquam bonus dispensator & iustus, vniuscuiusque motibus & proposito vtitur ad ea opera perficienda quæ vniuscuiusque animus ac voluntas eligit. Velut si verbi gratia dicamus, paterfamiliâs si quis sit sapiens & iustus & habens multa seruitia, nónne quanta fieri sagacitate potest contemplabitur, quorum ex his animus aptus sit ad rus colendum, & ipsos ruri deputabit? cuius verò ad negotiandum, cuius etiam nutriendi pecoris, cuius verò ad ministerium, & obseruandi cubili sui aptum probat ingenium, & ita vnumquenque competentibus officiis, vtpote sapiens mancipabit? Verum quoniam non latet eum siue paterfamiliâs, siue rex iste sit, quod necesse sit interdum rebellare subiectos, F & disciplinæ iura corrumpere, & ob hoc correctione ac verberibus indigere, necesse est ergo vt eligat ex omnibus apta ad hoc ingenia, siqua illa sunt atrocius incitata, quæ suis quidem motibus ferantur, emendationem tamen delinquentibus necessariam conferant. Ponamus ergo vel patremfamiliâs istum, vel regem vidisse tempus, quo emendari debuissent hi qui contra mores & disciplinam multa commiserunt, & elegisse durissimum aliquem, & his ipsis qui corripiendi sunt multo duriorem qui pro sceleribus suis iam non sit dignus emendatione sed morte. Volens ergo interitum eius ad emendationem proficere cæterorum, mittens eum ad illos quos morte eius corrigi cupit, dicit ei, quia ad hoc ipsum te suscitaui vt ostendam in te virtutem meam, & vt annunciem nomen meum in vniuersa terra. Vide enim quia non dixit, quia ad hoc ipsum te feci: alioquin ad conditorem referri videretur culpa: sed ait, ad hoc ipsum te suscitaui: hoc est vt per animi tui malitiam quam tibi infrunite & sine Dei timore viuendo quæsisti, & in alios irrogetur vtilis & fructuosa correctio, & in te ipsum ad posteritatis exemplũ famosissimus cõferatur interitus. Quod autẽ dicit, Cui vult miseretur, & quem vult indurat, ex his quæ in Exodo scripta sunt videtur assumere. Ibi enim dicit: Indurabo cor Pharaonis vt ne dimittat populum.

G Indurabatur cor Pharaonis hoc modo: noluit Deus subitã & plenam dare in eum vindictam. Quãuis enim esset consummatæ malitiæ, tamen per patientiam suam nec ipsi facultatẽ conuersionis excluserat: & ideo primo leuioribus, tum etiam paulatim ingrauescentibus in eum verberibus vtebatur. Sed quod Deus gerebat per patientiã, ex hoc ille indurabatur ad contemptum, maiorem sibi iram recondens, ita vt ad ipsum dici cõueniat illud quod scribit apostolus, An diuitias bonitatis & longanimitatis contemnis, ignorans quoniam patientia dei ad pœnitentiam te

Rom. 2. adducit? Secundum duritiam autem tuam & cor impœnitens thesaurizas tibi ipsi iram in die irę. Non ergo quem vult deus indurat, sed qui patienter obtemperare noluerit, induratur. Superfluum ergo est quod dicis tu qui apostolo aduersaris. Quid ergo adhuc queritur? Voluntati enim eius quis resistit? Voluntati quidem dei certum est quod nullus obsistat, sed voluntatem eius iustam rectámque esse scire nos conuenit. Attende quid dicit. Vt boni enim aut mali simus nostræ voluntatis est: malus autem ad cuiusmodi verbera, & bonus ad cuiusmodi gloriam destinetur, voluntatis est dei? O homo tu quis es qui respon-

Rom. 6. deas deo? Nunquid dicit figmentum ei qui se finxit: Quid me fecisti sic? An non habet potestatem figulus luti ex eadem massa facere aliud quidem vas in honorem, aliud verò in contumeliam?]

Luc. 20. H Legimus in euangelio, qui proterue & infideliter requirebant à domino in qua potestate hæc faceret quæ faciebat, & quis ei dedisset hanc potestatem, ne respõsione quidem dignos habitos. Similiter quoque & in præsenti loco motum videmus apostolum aduersum insolentes quęstiones, per ea quæ respondet proponentis contumaciam confudisse. Ait enim: O homo tu quis es qui contra respondeas deo? Hoc est enim homo apud deum, quod apud figulum lutum. Et sicut seruus nequam si forte videbitur domino fieri debere aliquod opus, quod rationis & vtilitatis plenum sit, ille autem operari nolens quæ dominus iubet, & discutere incipiat, & requirere à domino, vt quid hoc opus fieri iubes? cui prodest? cui necessarium est? Contumacis ergo quæ erit tam digna responsio, nisi vt dicatur ei: Tu quis es qui contra respondeas domino? ita placet, ita domino videtur. Non puto autem quod si fidelis seruus & prudens interroget, volens intelligere, & admirans sapientiam domini, quod dicatur ei, Tu quis es? Denique

Dan. 9. cum Daniel propheta voluntatem domini desiderasset agnoscere, vnde & vir desideriorum appellatus est, non ei dictum, tu quis es, sed missus est angelus, qui eum de omnibus dispensationibus dei & iudiciis edoceret. Et nos er-

I go si aliquid secreti dei & reconditi desideramus agnoscere, si desideriorum & non contemptionum viri sumus, occultius in diuinis literis inserta dei iudicia fideliter & hu-

Ioan. 5. militer requiramus. Propterea nanque & dominus dicebat: Scrutamini scripturas: sciens hæc non ab his qui in aliis negotiis occupati transitorie vel audiunt, vel legunt, sed his qui recto & simplici corde, iugi labore, continuísque vigiliis altius scripturas diuinas scrutantur, aperiri: ex quibus me non esse bene noui. Si quis tamen sit qui ita quærat, inueniet. Verum & nos pro viribus ad ea quæ habentur in manibus conuertamur. Nunquid dicit figulus ei, inquit, qui se finxit. & reliqua vsque ad contume-

Hier. 18. liam. Et apud Hieremiam prophetam tale aliquid legimus, vbi iubetur à deo introire in domum figuli, & videre eum fingentem: vtque vas collapsum de manibus suis recolligens rursum finxit illud secundum voluntatem suam. Et factus est, inquit, sermo domini ad eum dicens. Nunquid ego non possum facere domum Israel sicut figulus

Prou. 27. iste? Et sapientia dicit. Vasa figuli probat fornax, & homines iustos tentatio. Habet ergo nostri Deus potestatem sicut & figulus luti, vt faciat ex massa eadem vasa ad honorem, & vasa ad contumeliam. Tibi ergo qui insolenter respondes deo, hæc audisse sufficiat.

Qui verò opera dei sapienter in dispensationibus eius desiderat contueri, audiat in alio loco de his ipsis Paulum diuinorum secretorum conscium disputantem. In domo autem magna non sunt, inquit, tantummodo vasa aurea K & argentea, sed & lignea & fictilia, & alia quidem ad honorem, alia autem ad contumeliam: Si ergo quis emundauerit semeipsum ab his, erit vas ad honorem sanctificatum, & vtile domino ad omne opus bonum paratum. Audi Paulum in his in quibus non habuit proteruum cõtradictorem quomodo vasorum diuersitates aperuit. Nam ibi vbi auditor non erat dignus, sed contradictor erat, sola fictilia vasa commemorat: hic autem & aurea dicit esse, & argentea, & lignea, & fictilia: & alia quidem esse ad honorem, alia verò ad contumeliam.

Similiter & hic memorauit rationem quare alia ad honorem, alia verò ad contumeliam fiant: ibi siluit, hic aperuit. Si enim quis emundauerit semetipsum, inquit, ab his sine dubio peccati sordibus, erit ad honorem vas sanctificatum, & vtile domino ad omne opus bonum paratum. Restat igitur vt qui se non emundauerit, nec per pœnitentiam peccati maculam abluerit, sit vas ad contumeliam. Quod & si auxerit malitiam, & conuerti per duritiam mentis & cor impœnitens omnino contempserit, erit iam non solum vas contumeliæ, sed & vas iræ. Ita ergo rationem quam ibi indigne poscentibus claudit, hic digne desiderantibus pandit: per quam etiam illud quod paulo ante de Iacob & Esau proponit apertius explanatur. Vt enim Iacob esset vas ad honorem sanctificatum, & vtile domino ad omne opus bonum paratum, anima eius emundauerat semetipsam: & videns Deus puritatem eius, potestatem enim habens ex eadem massa facere aliud vas ad honorem, aliud ad contumeliam, Iacob quidem qui (vt diximus) emundauit semetipsum, fecit vas ad honorem: Esau verò cuius animam non ita puram nec ita simplicem vidit, ex eadem massa fecit vas ad contumeliam. Vt autem scias quod pro puritate & sim- Gen. 25. plicitate animæ Iacob factus fuerit ad honorem vas, audi quale ei diuina scriptura simplicitatis testimonium perhibet. Et erat, inquit, Iacob homo simplex habitans domum. Ideo ergo apostolus dicit de eis: Quia priusquam nascerentur dicitur de eis, Iacob dilexi, Esau autem odio habui. Quod si volens deus ostendere iram, & notam facere potentiam, sustinet in multa patientia vasa iræ apta ad interitum, vt ostenderet diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ quæ præparauit in gloriam, quos & vocauit non solum ex Iudæis, sed etiam ex gentibus, sicut in O- Osea. 1. see dicit: Vocabo non plebem meam, plebem meam, & non dilectam dilectam, & non misericordiam consecutam misericordiam consecutam: & erit in loco vbi dictum est eis, non plebs mea vos, ibi vocabuntur filij Dei viui.] Sæpe de incompositis elocutionibus Apo- M stoli de defectibúsque earum commonuimus, quod & in pręsenti loco nihilominus inuenitur. Non enim redditur ad aliquid hoc quod ait in principio capituli. Quod si volens Deus (verbi causa) vt & in aliis ipse dixit, quod si primitiæ sanctę & massa: hic nihil tale reddit, sed quasi vagam coniunctionem istam reliquit: quæ etiam si non assumatur, lucidior absque ea dabitur intellectus. Verbi causa vt ita legamus. Volens deus ostendere iram, & notã facere potentiam suam, sustinet in multa patientia vasa iræ apta in perditionem, vt notas faceret diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ. In quo hoc videtur intelligi, quia dum sustinet deus & patienter fert incredulos & infideles, notam facit hominibus & patientiam & potentiam suam. Patientiam dum diu sustinet, si forte resipiscant, & conuertantur: Potentiam dum aliquando punit, & flagitia non vsquequaque inulta derelinquit. Et rursum in vasis misericordiæ, hoc est qui semetipsos emundauerunt ab omni sorde peccati, ex qua mundus non est quisquam etiam si vnius diei fuerit vita eius super terram, notas facit diuitias gloriæ suæ: quæ vasa non irrationabili aliqua, aut fortuita gratia, sed cum ea supradictis sordibus se expurgauerant, præparauit in gloriam. Quod autem subiungit, Quos & vocauit, pro eo vt si dixisset, sicut nos quos vocauit non solum ex Iudæis, sed etiam ex gentibus. Superiora enim quasi de Pharaone qui fuit vas iræ, & de

A & de filiis Israel qui erant vasa misericordiæ, prosecutus videtur. Hic ergo quod subiungit, Quos & vocauit nos, non solum ex Iudæis, sed etiam ex gẽtibus, similitudinem videtur assumere: hoc est vt ita dictum videatur: sicut & nos sumus vasa misericordiæ quos vocauit non solum ex Iudæis, sed etiam ex gentibus. Hæc quãtum ad ipsius apostolici sermonis ordinem explanationemque verborum pertinet, dicta sint. Nunc breuiter repetentes aliqua etiam de intellectu interiore requiramus. Quomodo ergo deus notã faciet iram suam? Per vasa, inquit, iræ aptata ad perditionem. Obstupesco ego intra memetipsum sancti spiritus consilium in diuinis voluminibus contuens. Nam iram quidem dei quæ est à natura eius extranea, notam fieri hominibus dicit, sicut præsens hic apostoli indicat locus: bonitatem verò eius, & dulcedinem, quod naturæ eius est proprium, abscondi memorat, & occultari, sicut Dauid dicit. Quàm magna multitudo dulcedinis tuæ domine, quam abscondisti timẽtibus te. Quid ergo causæ dicemus quod deus iram manifestat hominibus, & dulcedinem celat? Scit sine dubio fragile esse hominum genus, & ad lapsum procliue per negligentiam, quibus expediat magis esse sub metu iræ, quàm spe benignitatis dei & dulcedinis relaxari, sicut & sapientia dei dicit. Qui parcit baculo, odit filium suum. Si enim percusserit eum virga, non morietur: animam autem eius saluam faciet à morte. *Prou. 13.*

B Notam ergo facit potentiã suam deus, dum impios castigat & corripit, vt secundum scripturæ sententiã dum flagellatur pestilens, innocens astutior fiat. Notas autem facit diuitias etiam gloriæ suæ in vasis misericordiæ quæ præparauit in gloriam. Innotescunt diuitiæ dei dum erga eos qui inter homines spernuntur, & humiles sunt, misericordia eius ostẽditur, qui nõ in diuitiis suis, nec in potentia, sed in domino sperant. Sicut tunc Hæbreorum gens desperata inter homines & abiecta, à deo misericordiam cõsecuta est: ita & nunc populus gentiũ qui spernebatur, & desperabatur ab his qui in circuncisione gloriantur, misericordiam consecutus est. Sed illud est quod acrius debemus intendere, quia & illi cõsecuti sunt misericordiam & plebs dei appellati sunt, & dilecti dei fuerunt: sed quoniam obseruare acceptam gratiam nescierunt, dicitur ad eos in quibus mœchabatur commemoratio Israel. Dimisi eam, dedi ei libellum repudij in manus suas: Et item alibi. Facti estis mihi in satietatem, iam non dimittam peccata vestra. Et per Hieremiam dominus dicit: Sicut spelunca hyenæ facta est mihi hæreditas mea. Ne forte etiam nos qui non sumus plebs dei, sed per diuitias gloriæ suæ vocauit nos plebem suam, & qui non fuimus dilecti, sed facti sumus dilecti, & filij dei viui, si non vt filij dei & filij lucis ambulemus, si non vt plebs dei ita agamus, vt videntes homines opera nostra bona magnificent patrem nostrum qui in cœlis est, verendũ ne illum sermonẽ incurramus apostoli qu[illegible]ait: Si enim deus naturalibus ramis non pepercit, nec tibi parcet. Testimoniũ sane hoc quod *Hier. 3.12*

C de Osee assumit apostolus, quantum ad locum ipsius prophetæ pertinet, non videtur de gentibus, sed de ipso Israel dici, sed vt in superioribus diximus, ex simili Paulus sumit exemplum, vt ostendat quia sicut illis quondam cum abiecti essent & desperati, dictum est primo, Vos nõ populus meus, & ego non sum vester deus: & addidit post hæc, Et erit in loco in quo dictum est, non mea plebs vos, vocabuntur & ipsi filij dei viui: ita, inquit, & nos quos vocauit non solum ex Iudæis, sed etiam ex gentibus, qui ante non eramus plebs eius, nunc plebẽ suam vocauit, & non dilectam, dilectã & in loco vbi dictũ est nobis, nõ plebs mea vos, ibi vocabimur filij dei viui. Sed fortassis requirant à nobis hi qui ex circũcisione sunt, & dicẽt. Vbi enim dictũ est ad vos, quia nõ sitis plebs dei vos vt ibi vocemini filij dei viui? asserẽt enim quod deus hæc in Iudæa locutus est: in ipsa enim tantũmodo notus est deus: & nihil hæc ad nos spectent, quia lex ad eos qui in lege sunt loquitur. Immo ego ostendam locum multo digniorem, vbi deum loqui & decuit & possibile fuit: Neque enim consequenter deus loqui in montibus & rupibus, & quibuscunque terrenis locis dicitur, sed in mente hominis loquitur deus, in D sensu rationabili, & in principali cordis: & ibi cum alieni & indigni à deo actus conscientia redarguente culpantur, ibi inquam pronũciatur, ibi dicitur ab singulos quosque: quia non plebs mea vos. Si verò emundet se quis ab his & purificet, & pax dei quæ exuperat omnem mentem, cor eius incipiat custodire, ibi hoc est in cordis secreto pacificus effectus, filius dei conscientia astipulante vocabitur. Esaias autem clamat pro Israel. Si fuerit numerus filiorum Israel tanquam arena maris, reliquiæ saluæ fient: verbum enim consummans & abbreuians in æquitate.] Postea quàm per dei sapientiam loquutus Paulus inter perfectos secreta & abscondita diuinæ dispensationis, exposuit & ostendit qua ratione quóue ordine vel iram deus ostendat in vasis iræ, vel diuitias gloriæ suæ in vasis misericordiæ: & docuit quod vas iræ fiat vnusquisque ex eo quod per duritiam suam & cor impœnitens thesaurizat sibi iram: vasa autem misericordiæ sunt hi qui se emundauerunt ab his, & ad omne opus bonum præparauerũt: nunc vt hæc ipsa maiore auctoritate confirmet, etiam in prophetis docet hæc esse scripta. Esaias, in quit, clamat pro Israel Si fuerit numerus filiorũ Israel tanquã arena maris, reliquiæ saluæ *Esa. 10.* fient. Prouidẽs etenim de futuris propheta videbat quod plurimi ex Israel, & hi maxime qui arenæ maris cõparãtur, per duritiam suam & cor impœnitẽs futuri erant vasa iræ aptata ad perditionẽ, non credẽtes vitæ suæ, sed dominũ maiestatis crucifigentes. Si ergo, inquit, fuerint tanquam E arena maris, reliquiæ saluæ fient. Illi qui non saluãtur, tanquã arena maris sunt: reliquiæ verò quæ saluæ fiẽt, tanquã stellæ cœli sunt. Vtrasq; enim promissiones quæ ad Abra- *Gene. 15.* ham factæ sunt, cõtinet sermo. Erit, inquit, semẽ tuũ sicut arena maris, & sicut stellæ cœli. & hoc est quod dicit. Verbum enim consummans & abbreuians in æquitate. Quia verbum breuiatum faciet dominus super terram] Verbum breuiatum, vbi multi vocati sunt pauci autem electi. Possumus autem & totius doctrinæ verbum dicere breuiatum, vt quod prius lex & prophetæ continebant in latitudine præceptorum, veniens dominus pronunciaret, & di- *Deut. 6.* ceret. Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo, ex totis viribus tuis, & ex tota anima tua, & proximũ tuum sicut teipsum. In his duobus mandatis pendet omnis lex & prophetæ. In quo euidẽter prophetas & legem duobus sermonibus breuiauit. Potest verbum breuiatũ dici fides symboli quæ credentibus traditur, in qua totius mysterij summa paucis nexa sermonibus continetur. Et sicut prædixit Esaias, Nisi dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus, & sicut Gomorra simi- *Esa. 1.* les fuissemus.] Quod semen Esaias à domino dicit derelictum? Illud sine dubio quod idem apostolus exponit in aliis, cum dicit, ad Abraham dictũ esse. Tibi dabo terram hanc, & semini tuo. Non dixit, & seminibus, quasi in multis, sed semini tuo, tãquam in vno quod est Christus. Non ergo est aliud quod dicit Esaias, Nisi dominus reliquisset nobis semen, id est nisi dedisset nobis Christum, vt ex nobis nasceretur, sicut Sodoma fuissemus, quantum ad im- F pietatis magnitudinem spectat: nisi quia & grauissimum aliquid apud Israelitas gestum est. Nam Sodomitæ in hospites incesti referuntur & impudici: populus verò Israel in eum sacrilegus extitit, qui cum dominus maiestatis sit, pater eorum & dici voluit & esse. Nisi ergo semẽ istud dominus reliquisset, per quod reliquiæ saluæ fierent, & vasa misericordiæ saluarentur, interisset populus ille vt Sodoma. Et tamen non otiose Esaias semẽ nominauit quod relictum est. Semen namque dicitur quod seminatur in terra, & fructum multiplicem reddit: docens per hæc, etiam Christum seminandum esse, id est sepeliendum in terra, & inde resurgẽtem fructum plurimum totius ecclesiæ multitudinis prolaturum, sicut & ipse dominus dicit: Nisi gra- *Ioan. 12.* num frumẽti in terram ceciderit, & mortuum fuerit, fructum non affert: si autem mortuum fuerit, fructum plurimum affert. Quid ergo dicemus? quod gentes quæ non sectabantur iustitiam apprehenderunt iustitiam, iustitiam autem quæ ex fide est.] Videtur fortassis hoc contrarium

G esse vel illis de quibus suprà diximus, quod vnusquisque emundet se & expurget, vt fiat vas vtile, & vas misericordiæ: vel illis quæ in superioribus disseruimus, quod naturali lege in qua sine dubio est & iustitia, vtatur etiam gentes. Quomodo ergo hic dicit gentes quæ non sectabantur iustitiam comprehendisse iustitiam? Vide ergo si hoc modo possumus respondere, aliud sectari, aliud insectari habere. Sectari dicitur ille qui per doctrinam & lectionem multam assequi aliquid cupit: vnde & à sectando sectæ appellatæ sunt huiusmodi doctrinæ quæ hominum traditione discuntur. Gentes verò quia legem tabulis vel libris sic scriptam non habuerunt, non dicuntur sectatæ esse iustitiam, habuerunt tamen insita quæ lex eos naturalis edocuit. Idcirco ergo proximi fuerunt iustitiæ ei quæ ex fide est, id est Christo. Israel verò sectando legem iustitiæ, in legem iustitiæ non peruenit.] Et hic locus sicut suprà obseruandus. Diximus enim in vno eodemque versiculo diuersę nominari leges. Certum est enim quod Israel sectabatur legem iustitiæ secundum literam, sed in legem non peruenit. Quam legem? Sine dubio spiritus. Neque
H enim hoc diceret apostolus, quia legem quam sectabatur, & quam tenebat & quam habebat, in hanc non peruenerit. Reddit ergo rationem, cur in legem Israel non potuerit peruenire. Quare? Quia non ex fide, sed quasi ex operibus.] De fide Christi & operibus legis, abunde in initiis huius epistolæ disseruimus: & ideo ne eadem sæpius iteremus, præsentem locum paucis ipsius apostoli sermonibus explicemus, quibus dicit: Ignorantes enim dei iustitiam, & suam quærentes statuere, iustitiæ dei non sunt subiecti: finis enim legis Christus ad iustitiam omni credenti. Quia ergo legem sectabantur non secundum opera iustitiæ dei, sed secundum opera suæ iustitiæ: idcirco, Offenderunt enim in lapidem offensionis, sicut scriptum est: Ecce pono in Sion lapidem offensionis & petram scandali, & omnis qui crediderit in eũ non confundetur.] Sciendum autem est, quod in Esaia propheta hoc testimonium
Esa.28. ita scriptum sit: Ecce ego mittam in fundamenta Sion lapidem preciosum, electum, angularem, præclarum in fundaměta eius, & qui crediderit in eum non erubescet: Apostolum autem lapidem offensionis & petram scandali, de alio loco ipsius Esaię prophetę huic testimonio inseruisse, in quo ita scriptum est, & non tanquam lapidi offensionis occurretis ei, neque vt lapidi ruinæ: & ex vtroque loco excerpentě quæ assertionibus cõmoda videbantur aptasse. Veruntamen dominus Iesus quem plurimis sed salutaribus & bonis nominibus compellari inuenimus, mirum fortasse videatur cur in hoc loco quem de Esaia propheta
I sumpsit apostolus, lapis offensionis & petra scandali nominetur: cum vtique bono domino, & patris bono filio quæcunque salutaria videntur aptanda sint, vt pax iustitia & veritas, & ostium quo intratur ad patrem, & pastor, & leo de tribu Iuda, vel catulus leonis qui excitatur à somno, vel sanctificatio, vel redemptio, & cætera huiusmodi quæ dignationi eius conuenire videantur. Sed vide si possumus etiam lapidě offensionis & petram scandali ostendere quatenus ei competenter possit aptari. Offensio & scandalum vnum prope atque idem significant. Scandalum etenim dicitur cum in via obex aliquis inuenitur, qui gressum incedentis vel scandentis impediat. Inde ergo scandalum tractum est. Quia igitur hi qui erant in Sion vias non bonas incedentes, iter perditionis concito pede currebant, malis suis fauentes inuicem, sicut propheta dicit, quia laudatur peccator vsque benedicetur, veniens ergo dominus & saluator noster, arguere cœpit vias eorum & dicere: Væ vobis scribæ & Pharisæi: & iterum, Væ
Matt.23. vobis diuitibus. & iterum, Væ tibi Hierusalě, quæ occidis
Luc.6. prophetas, & lapidas missos ad te. Sed & multa his similia dicens, & arguẽs eos, impedire cœpit vias perditionis eorum, & effectus est eis lapis offensionis & petra scandali, non sinens eos ingredi viam latam quæ ducit ad mortem. Sic denique & in Osee propheta scriptum est de his qui peccati iter incedũt. Propter hoc, inquit, ecce ego sepiam viam eius spinis, & obstruam viam eius, & semitam suam non inueniet. Ponamus ergo iterum, si videtur, in medio K
ipsum Paulum, qui acceptis quondam epistolis à sacerdotibus, Damascum pergebat vt omnes viros ac mulieres Act.9.
Christo credentes vinctos perduceret Hierusalem. Cum autem ageret istud iter peccati, occurrit ei dominus Iesus in via, & ad tempus eum cæcitate percussit: & factus est illi, quantum ad ipsum propositum spectat quo illuc pergebat, lapis offensionis & petra scandali, vt illud iter peccati quod tenebat, explere non posset. Sed conuersus credidit ei qui viam suam excluserat, & quibusdam sentibus comminationis obstruxerat, & credens in eum non erubescet.

LIBER VIII. CAPVT X.

FRATRES, voluntas quidem cordis mei, & obsecratio apud Deum fit pro illis in salutem. Et reliqua, vsque non sunt subiecti.] Et ex initio & pręcedente textu epistolę diximus Paulum nunc pro gentibus, nunc etiam pro Israel facere sermonem. Quia ergo in his quæ nuper L
exposita sunt, multis testimoniis aduersum Israel vsus est prophetarum, ita vt proferret de Esaia, Nisi dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus, & sicut Gomorra similes fuissemus: & iterum, Si fuerit numerus filiorum Israel tanquam arena maris, reliquiæ saluę fient: & hic addit quia Israel sectans legem iustitię in legem iustitię non peruenit: propterea nunc consolari rursus populum suum volens, & per hoc inuitare ad fidem, dicit: Fratres, voluntas quidem cordis mei & obsecratio apud Deum fit pro illis ad salutem. Et causam cur voluntas sua, & obsecratio pro illis habeatur, ostendit dicens Testimonium perhibeo illis quod æmulationem quidem Dei habeant, sed non secundum scientiam.] Quamuis, inquit, tot & tantis inuoluti sunt peccatorum suorum malis, tamen ineffabilis zelus & æmulatio dei, hæc me commouit causa, vt obsecratio fieret pro ipsis ad deum, vt vel in fine aliquando perueniant ad salutem. Habent enim zelum Dei, sed non secundum scientiam. Et probat quomodo non secundum scientiam zelum Dei habent, dicens. Ignorantes enim dei iustitiam, & suam quærentes statuere, iustitiæ Dei non sunt subiecti.] Non multum ergo prodest habere zelum Dei, & non habere scientiam dei. Denique Iudęi putantes zelum se dei habere, sacrilegi extiterunt in filium M
dei: qui non secundum scientiam zelati sunt sicut Phinees filius Eleazari, qui secundum scientiam zelatus interemit Madianitidem pariter & Israelitam fornicantem Num.25.
cum ea: & sicut Helias qui dixit, Zelans zelatus sum 3.Reg.19.
domnipotenti deo Israel quia dereliquerunt pactum domini filij Israel, prophetas tuos occiderunt, & altaria tua subuerterunt: & sicut Mathathias, de quo in primo 1.Mac.2.
libro Machabæorum scriptum est, quia zelatus est in lege dei, & intremuerunt renes eius, & ascendit furor eius secundum iudicium. Horum omnium zelus & æmulatio secundum scientiam fuit. Iudęorum verò zelus non erat secundum scientiam, idcirco quia ignorantes dei iustitiam propriam conabantur, id est quę hominibus iustitia videbatur, implere: cum vtique ipsos magis iustitię dei qui est Christus, conueniret obedire. Sed vide nunc ne forte non illis solis dici sermo iste videatur, qui zelum dei habent, sed non secundum scientiam. Similiter enim potest dicere apostolus & de aliis, quia testimonium perhibeo eis quod timorem dei habeant, sed non secundum scientiam: & de aliis qui charitatem dei habent, sed non secundum scientiam. Si enim habeat quis affectum erga deum, ignorat autem quia charitas patiens est, debet esse benigna, non inuidens, non perperam agens, non inflata, non ambitiosa, non quęrens quę sua sunt: hęc & his

A his similia si in charitate non habeat, sed in solo affectu diligat Deum, competenter & ad ipsum dicetur quia charitatem Dei habet, sed non secundum scientiam. Similiter autem dici potest & de alio, quia fidem Dei habet, sed non secundum scientiam, si ignoret quia fides sine operibus mortua est: & quia fides Dei non in solis verbis est, quæ interdum ab alio composita vel scripta discuntur, sed in affectu mentis. Talem quondam habuit illa quæ dixit, Si tetigero fimbriam vestimenti eius salua ero. Si quis ergo non ita habeat fidem vt ex actibus suis bonis cui credit ostendat, potest & ad ipsum dici quia fidem Dei habet, sed non secundum scientiam. Potest & de alio dici quia charitatem Dei habet sed non secundum scientiam: quippe si ab hominibus laudari vult. Et alius abstinens dici potest, sed non secundū scientiā, si propterea ieiunat vt hominibus placeat. Et sic per singula quæque quę gerimus, nisi scientiam, & intellectum geramus, potest ad nos dici, quia habemus zelum boni operis, sed non secundum scientiam. Et ideo danda est præcipue opera scientiæ, ne res nobis infęliciter accidat, vt in fide positi frustremur à fide, zelum habentes bonorum decidamus à bonis. Vis autem scire quia potest qui scientiam non habet euanescere in fide? Audi ipsum Paulum quibusdam dicentem: Nisi sine causa credidistis. Accidit ergo sine causa

Mat. 9.

B credidisse his qui sciētiæ operam non dant, vt in eo quod crediderunt etiam intellectum veritatis accipiant. Denique & apostoli hanc esse differentiam fidei simpliciter traditæ, & fidei quæ est secundum scientiam peruidentes, dicebant ad saluatorem, Auge nobis fidem: hoc est, vt habentes eam fidem quæ non est secundum scientiam, habeamus eam quæ est secundum scientiam. Intantum Iudæis testimonium perhibet Paulus, quod æmulationem Dei habeant, licet non secundum scientiam: tamen quia vtcunque habent æmulationem Dei, causam dederunt apostolo qua obsecrationem pro illis offerret Deo. Melius enim est habere zelum Dei, licet non secundum scientiam, quàm penitus non habere. Qui enim habet, sicut scriptum est, dabitur ei vel in nouissimis cum omnis Israel saluus fit. Qui autem non habet, etiam quod habet auferetur ab eo. Finis enim legis Christus ad iustitiam omni credenti. Moyses enim scribit, quia iustitiam quæ ex lege est qui fecerit homo viuet in ea. Quæ autem ex fide est iustitia, sic dicit: Ne dixeris in corde tuo, quis ascendet in cœlum? id est Christum deducere. Aut quis ascendet in abyssum? hoc est Christum à mortuis reuocare. Sed quid dicit scriptura?] Finis enim legis Christus, hoc est perfectio legis, & iustitia Christus est, sed credentibus. Non credentes verò qui non habent Christum, perfectionem non habent legis, & idcirco nec ad iustitiam poterunt

Luc. 17.

Matt. 13.

C peruenire. Moyses enim scribit, quia iustitiam quæ ex lege est qui fecerit homo viuet in ea. Quæ autem ex fide est iustitia, sic dicit. Iam & in superioribus apostolus duarum iustitiarum fecerat mentionem, vbi dicit, quia ignorans dei iustitiam, suam iustitiam statuere quærebat Israel: & hic nunc duas iterum iustitias dicit, vnam quæ ex lege est, & aliam quæ ex fide est. Sed mihi videtur quod illa quam superius dixit ignorari ab Israel dei iustitiam, ipsa sit iustitia hæc quę ex fide est: illa verò de qua dicit. Suam iustitiam volentes statuere, ipsa sit de qua & hic Moysi verbis insinuat, quia iustitiam quæ ex lege est qui fecerit homo viuet in ea. Sed vide iustitiarum differentiam pariter & vitarum. Illa enim iustitia Dei, id est Christus qui factus est nobis iustitia à Deo, & pax, vide quomodo dicit: Hæc est autem vita æterna, vt cognoscāt te solum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum. Hæc ergo iustitia non tantum vitam præbet, sed æternam vitam. Illa verò legis iustitia quam qui fecerit homo non dixit in æternum, sed tantummodo viuet in ea: quod finis legis (vt apostolus dicit) Christus est, nec ipsa quæ ex lege est iustitia, sine Christo adimpleri poterit, quia finem legis non suscipit Christum. Hęc ergo quę ex fide est iustitia, quæ est Christus, tāquam viuens & subsistens hæc (inquit) dicit: Ne dixeris in corde tuo, quis ascendit in cœlum? hoc est Christum deducere: Aut quis descendit in abyssum? hoc est Christum à mortuis reuocare. Nec mireris quod cum Christus ipse sit iustitia, quasi de alio ita de se hæc dicere videatur. In multis enim locis inuenies saluatorem quasi de alio ita de se loqui: vt in euangelio dicit, Et statuet oues à dextris, hœdos autem à sinistris: & dicet his qui à dextris sunt, & iterum qui à sinistris sunt ea quæ scripta sunt. Quod ergo ait, Ne dixeris in corde tuo, quis ascendit in cœlum, aut quis descendit in abyssum, exceptis his quæ media interserit, hoc est Christum deducere, vel à mortuis reducere: & prope est verbum in ore tuo, & in corde tuo, ex Deuteronomio videtur assumptum, vbi hoc modo scriptum est. Mandatum hoc quod ego mando tibi hodie, non est superexaltatum à te, neque longè à te. Non est in cœlo vt dicas: Quis ascendet nobis in cœlum & accipiet nobis illud, vt audientes faciamus illud? Neq; trans mare est vt dicas: Quis trāsibit nobis trans mare, & accipiet illud, vt audientes faciamus illud? Iuxta te est verbum valde in ore tuo, & in corde tuo, & in manibus tuis vt facias illud. Cum ergo hæc à Deuteronomio assumpta sint, & apostolus scribat, quia iustitia quæ ex fide est ipsa hæc dicit, quæ est Christus, ordine pio quæ in Deuteronomio dicuntur apostolus à Christo dicta esse pronunciat. Ipse est ergo qui dicit: Mandatum hoc, quod ego do vobis hodie, non est superexaltatum, neque longe. &

Ioan. 17.

D

Deut. 30.

E cætera quæ sequuntur. Quid ergo est quod per hoc apostolus docet? Ne scilicet dicamus in corde nostro, & putemus quod Christus in aliquo loco continetur, & non vbique est, ac per omnia ipse diffunditur: quippe qui cum esset in terris, dicebat quia esset & in cœlo. Sic enim loquebatur ad apostolos suos: Nemo ascendit in cœlum nisi qui descendit de cœlo filius hominis qui est in cœlo. Et rursum ne putemus eum esse in cœlo tantummodo, vacare autem eius præsentia abyssum, ideo iustitia quæ ex fide est dicit: Ne dixeris in corde tuo, quis ascendit in cœlum? Et quasi hoc simile sit dicenti, Christum deducere de cœlo, ita addidit apostolus, hoc est Christum deducere. Et rursum si quis mente & cogitatione descendat in abyssum, putans ibi tantum contineri Christum, quasi simile sit Christum reuocare à mortuis, ita subiungit, hoc est reducere Christum à mortuis. Sed ita (inquit) debes sentire de Christo, tanquam de verbo, & veritate, & sapientia, & iustitia Dei. Hæc autem omnia non in loco quæruntur, sed vbique adsunt, neque ab inferni locis euocantur, sed mente sola intellectúque capiuntur. Tanquam verbum ergo & sapientia. Prope est verbum in ore tuo & in corde tuo, & hoc est verbum fidei quod prædicamus, quia si confitearis in ore tuo dominum Iesum, & credideris in corde tuo quod deus suscitauit eum à mortuis, saluus eris. Corde enim creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem.] Debemus etiam hoc scire, quod aliud est

Ioan. 3.

F possibilitatem esse in aliquo, aliud efficaciam vel efficientiam, quod Græci endelechiam & energiam vocant. verbi causa, paruulus nuper natus possibilitate rationabilis homo est, potest enim esse rationabilis si adoleuerit: & possibilitate etiam faber & gubernator & grammaticus dicitur: possibile enim est vt horum aliquid sit. Efficacia verò vel efficientia, hoc est re ipsa atque effectu, nihil eorum est dum est paruulus: sed si cœperit vel rationis iā capax esse, vel aliquid fabrilis artis, aut cuiuslibet alterius efficere, tunc iam efficacia rationabilis, dicitur, vel faber, vel si quid aliud est quod effectu operis agit. Hoc ergo modo etiam Christus, qui est verbum Dei, possibilitate quidē iuxta nos, hoc est, iuxta omnem hominem esse credendus est tanquam ratio paruulis. Efficacia verò in me esse dicitur, cum in ore meo confessus fuero dominum Iesum, & in corde meo credidero quod deus illum suscitauit à mortuis. Vis autem scire quia adest vbique, & medius est etiam eorum qui ignorant eum, & non confitentur? Audi quomodo Ioannes Baptista de eo hæc ipsa testatur. Medius vestrum stat quem vos nescitis, qui post me venit. Est ergo medius etiam inter eos qui eum nesciunt, sed possibilitate eis medius est non efficacia. Possunt enim eum

Ioan. 1.

G capere, sed nondum capiunt. Efficacia verò vel efficientia
est inter illos medius quibus dicebar: Vbicunque fuerint
congregati duo vel tres in nomine meo, in medio eorum
Mat. 18. sum. Isti enim confitebantur in ore suo dominum Iesum,
& credebant in corde suo quod deus illũ suscitauit à mor-
tuis. Alioquin absurdũ, si & inter eos qui in nomine eius
congregantur, medius esse dicitur, & inter eos qui eum
nesciunt, nisi huiusmodi differentia teneatur, quod inter
ignorantes & nondum credentes possibilitate medius di-
citur, inter credentes verò efficacia, id est rei ipsius & ope-
ris effectu. Verum & illud obserua quod ait: Quia si con-
fitearis in ore tuo dominum Iesum, & credideris in corde
tuo quod deus suscitauit illum à mortuis, saluus eris. Vi-
debitur enim quibusdam per hæc, quia etiamsi desint ali-
cui boni operis priuilegia, etiam si virtutibus operam non
dederit, hoc ipso tamen quod credidit, non pereat, sed sal-
uetur, & habeat salutem etiam si beatitudinis gloriam ha-
bere nõ potuerit. Sed vide ne magis illud intelligi debeat,
quod qui vero & non falso confitetur ore dominum Ie-
sum, & corde credit, pariter cõfiteatur sed dominatui sub-
iectum esse sapientiæ, iustitiæ, & veritatis, & omnibus
quæ Christus est: nec sibi vltra esse dominum mammo-
nam, id est neque auaritiam vltra, neque iniustitiam, ne-
H que impudicitiã neque mẽdacium dominari. Semel enim
dominum Iesum Christum confessus nulli horum se ser-
uire profitetur. Sed & credens in corde suo quod deus
eum suscitauit à mortuis, certum est quia suscitauit eum
ad iustificationem sui. Alioquin quid proderit scire me &
credere quod Iesum suscitauit deus à mortuis, si in me
ipso non habeam eum suscitatum? Ergo si non in nouitate
vitæ ambulo, & vetustatis peccandi consuetudinẽ fugio,
nõdum mihi Christus surrexit à mortuis. Ad hunc autem
sensum etiam ea conueniunt quæ sequuntur quando ait.
Dicit enim scriptura, quia omnis qui credit in eum non
confundetur.] Hoc autẽ apud Esaiam scriptum est. Quod
si omnis qui credit in eum non erubescit: erubescit autem
omnis qui peccat, sicut Adã peccauit & erubuit, & abscõ-
dit se: qui adhuc ruborem peccati incurrit, credere non
videtur.

Non enim est distinctio Iudæi & Græci. Idem enim
ipse dominus omnium diues in omnes qui inuocant eum.
Omnis enim quicunque inuocauerit nomẽ domini saluus
erit.] Quomodo non sit distinctio in fide Iudæi & Græci,
suprà iam frequenter ostendimus. Quod autem idem sit
dominus omnium, secũdum hæc accipies quæ nuper edi-
dimus, hoc est si iustitia nobis & veritas & sanctificatio
& sapientia, quod totum est Christus dominus, domine-
I tur. Hæc sunt eius diuitiæ, vtpote in quo thesauri sapien-
tiæ & scientiæ sunt absconditi. Quas tamen diuitias non
dixit largiri eum omnibus hominibus, sed omnibus qui-
cunque inuocauerint nomẽ eius. Sed & in hoc similis vi-
detur quæstio vt in prioribus oboriri. Neque enim omnes
quicunque inuocauerint nomen eius salui esse possunt,
etiam si non egerint opera inuocati nominis digna, maxi-
Prouer. 1. me cum & sapiẽtia dei in prouerbiis dicat, Erit enim tem-
pus cum inuocabitis me, ego autem non exaudiam vos. In
quo videtur mihi sapientia coarctare & perurgere eos
qui saluari volunt, vt citius inuocent sapientiam neque
morentur, neque differant: ne forte cum statutum tempus
acceptabiléque præterierit, in quo pœnitendi facultas est,
tarde hi post hæc inuocent vbi pœnitentiæ locus non est:
& tunc dicit quia inuocabitis me, & ego non exaudiam
Ioel. 3. vos. Sermo tamen hic quem ponit apostolus, id est: Qui-
cunque inuocauerit nomen domini saluus erit, apud Ioel
prophetam hoc modo scriptus est: Et dabo prodigia in
cœlo sursum, & signa in terra deorsum, sanguinẽ & ignem
& vaporẽ fumi: Sol conuertetur in tenebras, & luna in
sanguinem antequam veniat dies domini magnus & no-
bilis, & omnis quicunque inuocauerit nomen domini
saluus erit. Videtur mihi tamen grande aliquid in scriptu-
ris diuinis sub hoc inuocationis nomine designari, non de
Gen. 4. qualibuscunque viris, sed ingentibus & præcipuis. Scribi-
tur quia Enos prius sperauit inuocare nomen domini. &
in psalmis: Moyses & Aaron in sacerdotibus eius, & Sa-
muel inter eos qui inuocant nomen eius. & reliqua vsque K
Loquebatur ad eos. Quomodo ergo inuocabunt in quem
non crediderunt? Aut quomodo credent ei quem non au-
dierunt? Quomodo verò audient sine prædicante? Quo-
modo autem prædicabunt nisi mittantur? Sicut scriptum
est, Quàm speciosi pedes euangelizantium pacem, euan-
gelizantium bona. Manifeste apparet in his per hoc quod
dicit, Quomodo ergo inuocabunt in quem nõ credide-
runt? Illud quod superius posuit de propheta dictum, quia
omnis quicunque inuocauerit nomen domini saluus erit.
Subiungit: Quomodo ergo inuocabunt in quem non cre-
diderunt? Christo enim Iudæi non crediderunt, ideo nec
inuocant eum cui non crediderunt. Sed & in principio
epistolæ quam ad Corinthios scribit, vbi dicit: Cũ omni-
bus qui inuocant nomen domini Iesu Christi in omni lo- 1. Cor. 1.
co ipsorum & nostro: eum cuius nomen inuocatur deum,
Iesum Christum esse pronunciat. Si ergo Enos, & Moyses,
& Aaron, & Samuel inuocabant dominum, & ipse exau-
diebat eos, sine dubio Christum Iesum dominum inuoca-
bant: & si inuocare domini nomen, & adorare deũ, vnum
atque idem est, sicut inuocatur Christus, & adorandus est
Christus, & sicut offerimus deo patri primo omnium ora-
tiones, ita & domino Iesu Christo: & sicut offerimus po-
stulationes patri, ita offerimus postulationes & filio: L
& sicut offerimus gratiarum actiones deo, ita gratias
offerimus saluatori. Vnum namque vtrique honorem de-
ferendum, id est deo patri & filio, diuinus docet sermo
cum dicit, vt honorificent filium sicut honorificant pa-
trem. Quod autem de epistola ad Corinthios proposui-
mus, vbi apostolus primo quidem dicit de ecclesia dei
quæ est Corinthi, Sãctificatis in Christo Iesu vocatis san-
ctis: & post hæc quasi alterius gradus & alterius ordinis,
ita subiungit quosdam, de quibus dicit: Cum vniuersis qui
inuocant nomen domini Iesu Christi in omni loco ipso-
rum & nostro: videbitur fortassis habere aliquid differen-
tiæ, quod illos quidem ecclesiam dei nominat, & sanctifi-
catos, & vocatos sanctos: istos autem tantum quia inuo-
cant nomen domini nostri Iesu Christi. Et vide ne forte
ista diuersitas tale aliquid ostendat, quale & præsens vide-
tur habere capitulum, in quo docet non posse inuocare
nomen domini, nisi prius credatur in Christum. Cum au-
tem crediderit quis Christo, etiam si nondum sanctifica-
tus sit, & ecclesiæ corpori sociatus, tamen necesse est vt
iam inuocet eum cui credidit. Christus enim venit mun-
dum reconciliare deo, & credentes sibi offerre patri. Quos
autem offert patri, spiritus suscipit, vt sanctificet eos, tan-
quam cœlestis ecclesiæ primitiuorum membra viuificet, M
atque in soliditatem totius corporis perfectionémque
restituat, vt ita demum ecclesia dei non habens maculam
aut rugam appellari mereantur. Prius ergo quàm ad gra-
dum istius perfectionis accedant, tanquam mediatoris dei
& hominum inuocent nomen domini nostri Iesu Christi.
Postea verò quàm spiritus dei fuerit in corde eorum cla-
mans abba pater, ipse spiritus etiam eos nomẽ patris edo-
cet inuocare. Ideo ergo quomodo (inquit) inuocabunt, in
quem non crediderunt? & in hoc arctissima eos conclu-
sione constringit. Salus (inquit) non est nisi inuocanti, ne-
mo verò inuocat qui non credit. Ergo quia non creditis
non inuocatis, quia non inuocatis nõ saluamini. Sed quo-
modo credent ei quem non audierunt? Quod non audie-
runt possumus sic intelligere, quia vel ipsum in carne po-
situm, vel apostolos prædicantes de eo audire noluerunt.
Sic enim & ipse dominus dicit, Qui vos audit, me audit, Luc. 10.
& qui vos spernit, me spernit. Potest autem & hoc intelli-
gi, quod etiam nunc & semper Christus tãquam verbum
& ratio vnicuiq; loquatur in corde, & de pietate doceat,
& de omni-
de iustitia suadeat, de castitate, de pudicitia,
bus simul virtutibus protestetur, sicut & ipse dicit, Oues Ioan. 10.
meę vocem meam audient. Sic denique & in corde Pauli 2. Cor. 3.
loquebatur, ita vt & ille diceret: An experimentum quę-
ritis eius qui in me loquitur Christus? Sequitur, Quomo-
do audient sine prędicante? In hoc magis prędicantium
serme

A sermonem Christum ostendit audire, in quibus secundum ea quæ suprà diximus, Christus loqui & docere monstratur. Quomodo autem prædicabunt, nisi mittantur? Difficultas mihi quædam in hoc sermone videtur exurgere. Si enim ita intelligimus, quod propterea non prædicẽt quia non mittantur, nullo autem prædicante non audient, non credentes autem non inuocabunt, non inuocantes non saluabuntur: colligitur ex his, vt causa qua non sunt saluati, ad vitium redeat auctoris, qui non miserit prędicantes. Sed magis ad illum nos qui rectiorem intelligẽtiæ tramitem continet, deflectamus: & quod dixit, Quomodo prædicabunt nisi mittãtur, sic accipiamus quasi dicat apostolus. Nos præcones & prædicatores Christi non possemus prędicare, nec annunciandi nobis virtus vlla subsisteret, nisi adesset nobis ipse qui misit. Quod si prædicantibus nobis audire non vultis, vestra iam culpa est, & si audientes non creditis, & non credentes non inuocatis, & non inuocantes salui esse nequitis. Quia ergo missi sunt ad prædicationem, idcirco de his qui ab ipso missi sunt scriptum est: Quàm speciosi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona. Quòd pedes hic speciosos non corporales, sed spiritales dicat, puto quòd quamuis amicus sit quis literæ, negare non possit. Neq; enim in id ridiculi deducet apostolicum sensum, vt euangelistarum pedes quòd corporeis oculis videri possint, putem ab eo de-
B coros dici & speciosos. Sed illi sunt decori & speciosi pedes qui ambulant per viam vitæ, secundum illum qui
Ioan. 14. dixit, Ego sum via. Intellige decoros & speciosos euangelizantium pedes qui per talem viam merentur incedere. Isti sunt ergo pedes quibus & Paulus cucurrisse cursum se dixit, sed sic cucurrisse vt comprehendat, id est animo quo tenditur & properatur ad cœlum. Gratifice autem pedes istos esse firmauit, quos Iesus discipulis lauat, & linteo quo præcinctus est tergit. Et quamuis corporaliter specie fuerit impletum, tamen Petro hoc solum quod fieri videbat non intelligenti, & quasi honoris causa ne sibi seruo pedes lauaret dominus recusanti, audi quàm profundi mysterij proditur sermo. Si te (inquit) non lauero, non habebis partem mecum. Et iterum aliam similẽ huic
Ioan. 13. vocem tanquam de se credentis scientiæ profert thesaurus, & dicit: Quod ego feci vobis, nescitis modo, scietis autem postea. & addidit: Quia si ego dominus & magister laui vestros pedes, & vos lauate pedes alterutrum. Exemplum enim dedi vobis. Videamus ergo quod sit istud exẽplum, quo magistri discipulorum lauare debeant pedes, aut de qua aqua lauare. Si quis inueniat aquam viuam, & si quis accipiat bibere à Iesu, & aqua illa fiat in eo fons aquæ salientis in vitam æternam, iste de hac aqua doctrinæ spiritalis potest lauare pedes discipulorum, & omnes ex a-
C nimo ipsorum immunditias sordesque diluere, & hoc faciens datum à magistro implebit exemplum. Speciosi ergo sunt pedes euangelizantium bona. De istis vt puto etiam pedibus in Canticis canticorum sponsa dicit ad ver-
Cant. 3. bum dei: Laui pedes meos, quomodo inquinabo eos? Et de ipsis nihilominus dicitur: Tibiæ tuæ sicut columnæ marmoreæ cum basibus argenteis. Et fortassis quia hæc pulchritudo est in pedibus euangelistarum, propterea non vult eos dominus Iesus calceamentis operiri, & occultare speciem pulchram, sed præcepit eis neque calceamentum habere in via, Quæ autem bona sunt quæ euangelizant, hoc est quæ annunciant videamus. Quamuis hoc ipsum quod dicit euangelizare, interpretetur bonum annunciare, quæ sunt tamen bona quæ bonis addidit, requiramus. Vnum & verum bonum est deus, cuius imago bonitatis eius est filius, & spiritus eius, qui dicitur bonus. Istud ergo vnum bonum, quia in deo patre & filio & spiritu sancto est, bona nominauit: hoc est enim quod annũciant euangelistæ, secundum præceptum domini & salua-
Mat. 28. toris nostri dicentis: Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris, & filij, & spiritus sancti. Hęc sunt ergo euangelizantium bona. Sed quoniam & ipse bonus nuncius dicitur, & annunciare de bonis, illa sit ratio quod non solum bona nunciant, sed & bene bona nun-

ciant. Sunt enim nonnulli qui annunciant quidem & D prædicant de patre, & filio, & spiritu sancto non syncere, non integre: vt sunt omnes hæretici, qui patrem quidem & filium, & spiritum sanctum annunciant, sed non bene, non fideliter annunciant. Aut enim male separant filium à patre, vt alterius naturæ patrem, alterius filium dicant: aut male confundunt, vt ex tribus compositum deum, vel trinæ tantummodo appellationis in eo esse vocabulum putent. Qui autem bene annunciat bona, proprietates quidem patri, & filio, & spiritui sancto suas cuique dabit, nihil autem diuersitatis esse confitebitur in natura vel in substantia. Qui ergo ita annunciant euangelium non solum bona annunciant, sed bene & integre annunciant bona. Exemplum verò de Esaia videtur assumptum, sed ibi propheta ad ipsum dominum euangelizandi officium retulit: ita enim ait, Quoniam ipse qui loquebar ad- Esa. 52. sum, tanquam ora in montibus, vt pedes euangelizantium auditum pacis, vt euangelizans bona. Verum videtur mihi Paulus, quia propheta dixerat vt pedes euangelizantium auditum pacis, vt euangelizans bona: & hoc quasi ex alterius comparatione memorasse: velut si diceret, ita adeo vt homo qui euangelizat pacem, & euangelizat bona. Hoc autem faciunt apostoli, idcirco de semetipsis hoc dictum, hoc est de apostolis, accepisse, ad quorum comparationem futurum & euangelizaturum bona per prophetas dixerat Christus. Sed non omnes obediunt E euangelio. Esaias enim dicit.] Neque enim omnes ex gentibus euangelio crediderunt, neque omnes ex Israel. Plures tamen & multo plures ex gentibus quàm ex Israel. Quod ergo ait apostolus quia Esaias dixerit:

Domine quis credidit auditui nostro?] Quis pro raro dictum est: & obseruare debemus quod sermo hic in scriptutis interdum pro raro, interdum omnino pro nullo ponitur. verbi gratia, vt cum dicit, Quis sapiens, & intelliget hæc? Quis ascendet in montem domini? & quis Osee. 14. est homo qui vult vitam: in his omnibus rarum quemque Psal. 15. significat. Vbi verò dicit, Quis ascendit in cœlum, hoc est Christum deducere, vel quis descendit in abyssum, hoc est à mortuis reducere: hic quis nullus intelligitur. Nullus est enim qui ascendit in cœlum Christum inde deducere. Nunc ergo, Domine quis credidit auditui nostro, quod dicit Esaias, rarum quemque significat. Scire nos tamen conuenit, quod domine quis credidit auditui nostro, in Hebræis exemplaribus domine non habetur, sed iuxta interpretationem LXX seniorum: sic & apostolus hoc probans quod apud illos est, posuit domine. Videtur tamen Esaias hæc ex persona apostolorum prophetare, quibus creditum fuerat prædicationis officium: & ipsi cum raritatem credentium præcipue de populo Israel vident, ad dominum dicunt: Domine, quis credidit auditui nostro? Sicut & illud ex persona illorum dicitur. Quia annũciamus sicut puer ante ipsum, sicut radix in terra sitienti. Et ipsi sunt nihilominus qui dicunt velut cum F ipso positi & videntes eum in habitu humano, quia vidimus eum, & non habebat speciem neque decorem, & reliqua. Sed & si ad personas ipsorum prophetarum referãtur hæc verba, quasi qui apud dominum conquerantur, quod iis qui de Christo prophetauerint, nemo aut admodum pauci ex populo crediderint, non videbitur alienum. Aut non est putandum, quia Moyses dicat ad dominum, Domine, nemo credidit auditui meo. Si enim credidissent literis meis, credidissent vtique & Christo: de ipso enim ego scripsi. Ergo fides ex auditu. Auditus autem per verbum Christi.] Hic verbum Christi prædicationem de Christo significat. Neque enim illi soli crediderunt qui verbum ab ipso domino loquente audierunt, sed multo plures sunt, qui aliis eum prædicantibus audierunt, sicut & ipse dominus prædixerat, loquens ad Thomam. Quia vidisti me (inquit) credidisti: beati qui non viderunt & crediderunt. Omne ergo verbum quod apostolus, & si qui alij ab ipso accepta gratia de Christo prædicauerunt, verbum Ioan. 20. Christi esse pronunciat.

Sed & in ecclesia si quis sapientiam quæ ex Deo est, &

G veritatem Dei loquatur,si quis viam dei quæ Christus est doceat,& iustitiam eius exponat, sine dubio quod loquitur verbum Christi est.Sed dico.Nunquid non audierūt? Equidem,In omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum.] Hoc de psalmo decimooctauo assumitur,vbi ait.Nō sunt loquelæ neque sermones,quibus non audiantur voces eorum. In omnem terram exiuit sonus eorum,& in fines orbis terræ verba eorum.In quo pro linguarum varietate & sermonum gentes sine dubio intelliguntur:& dicitur quia apostolorum Christi in omnem quidem terram sonus exierit: in fines verò orbis terræ non sonus,sed verba peruenerint. Quod ita intelligi potest,quia terram imperitos quosque & indocibiles homines dicat,ad quos non verba,in quibus ratio fidei continetur,& explanatio sapientiæ, sed sonus fidei communi & simplici prædicatione peruenerit:Finem verò orbis terrarum eruditiores quosque & prudentiores appellauerit.Finis enim perfectionem indicat rerum. Ad hos ergo tales non sonum vocis, sed verba & rationem peruenisse pronunciat,quia vtique andientes sermonem fidei etiam scrutari possunt & perquirere scripturas diuinas,vt cognoscant eorum verborum quæ eis per apostolos annunciata sunt veritatem.Et hanc esse in his differentiam sciens apostolus,id est in sono & verbis,quodam loco ita dicit,Et sermo meus & prædicatio mea non sunt in suasoriis sapientiæ verbis,sed in ostensione spiritus & virtutis:vt ostenderet verbum quidem esse quo per virtutem spiritus sapientia dei lucidius explanatur: prædicationem verò hanc esse,propheta de qua dicit,quia in omnem terram exiit sonus eorum:in qua scilicet simplex annūciatio fidei,& simplicioribus quibusque sufficiens. Sed & alibi de semetipso dicit,quia sit prędicator,& apostolus,& magister gentium.In quo apostolus quidem generalis indicat nomen officij,qui non solum prædicet,sed & doceat. Prædicet quidem simplicem fidem,vt illis quibus ait,Nihil enim aliud iudicaui me scire inter vos nisi Christum Iesum,& hunc crucifixum. Doceat verò eos quibus dicebat,Sapientiam autem loquimur inter perfectos. In quibus ostenditur quod illis quidem sonum prædicationis intulit,his verò sapientiam dei per verba disseruit. Sed dico.Nunquid Israel non cognouit? Primus Moyses dixit. Ego ad æmulationem vos adducam in non gentem, in gentem insipientem,in iram vos mittam.]Videtur ea quæ superius dixit,de gentibus prolocutus, nunc verò vt sibi moris est etiam de Israel subiungere, & vult quod inexcusabilis sit Israel testibus idoneis comprobare.Ipse(inquit) Moyses dicit ex persona dei:Ego ad æmulationem vos adducam in non gentem:de Christianis sine dubio dicens, qui à deo ad æmulationem prioris populi increduli & contemptoris assumpti sunt. Sed videatur fortassis gentem à deo fidei merito & deuotionis electam, Moyses iniuriosius compellasse,cum dicit,in non genrem, ita nihili ducere, vt nec gentem eam appellare dignetur, aut & si appellet, insipientes nominare. Sed non est iniuriosus Moyses,vtpote amicus dei,erga electos eius:nec cōtumelia videbitur in sermone,si ratio sermonis appareat. Vnaqueque gens verbi causa,Ægyptiorum, aut Syrorum, aut Moabitarum pro eo quod propriis terminis, & lingua, & habitu,& moribus atque institutis discernitur, gens illa vel illa appellatur:& neque Syri, Ægyptij aliquando dicuntur:neque Moabitæ,Idumæi appellantur, aut Arabes Scythæ.Christiani verò non est vna gens, sed ex omnibus gentibus vnus populus: & ideo Moyses pro summo honore non gētem eam nominauit,quia non erat vna gens, sed ita dici potest,omnium gentium gētes. Verum excludi videbimur in his quæ subsequuntur, vbi dicit, In gentem insensatam, in iram vos inducam: quod & gentem eam,& insipientem nominauerit. Verum ne in hoc quidem famulus domini Moyses contumeliam facit populo dei,sed præuidebat in spiritu,quod si quis vult sapiens esse,in hoc mundo insipiens fieri debet, vt sit sapiens apud deum:& quia non cognouit mundus per sapientiā deum, placuit deo per stultitiam prædicationis saluos facere credentes, quia per prædicationem crucis Christi, quæ est K stultitia gentibus, congregabitur populus qui fiat in hoc mundo stultus,vt sit sapiens apud deum. Irascantur ergo Iudæi quod ipsis excusantibus & refutantibus, ad conuiuium regis inuitatæ sunt gentes, non aspicientes ad ea quæ dudum de hoc mysterio.Esaias autem audet & dicit: Inuentus sum à non quærentibus me palàm apparui his qui me nō interrogabant.Ad Israel autē quid dicit? Tota die expandi manus meas ad populum non credentem, & contradicentem.]Sicut in superioribus sæpe ostendimus apostolum Paulum nunc de gentibus,nunc de Israel facere sermonem,nec tamen euidenter & palàm in mutationem declinare personæ:ita & Esaias in his sermonibus facit,quos ad exemplum apostolus protulit:& primas quidem partes,id est Inuentus sum à non quærentibus me, palàm apparui inter illos qui non interrogabant me, sine dubio de gentibus dicit:& vbi ille personam latenter immutat, apostolus euidentem distinctionem sermonibus suis dedit in eo quod addidit:Ad Israel autem quid dicit? Et superiora quidem ad gentes,sequentia verò exponit ad Israel esse referenda, in quibus air. Tota die expandi manus meas ad populum non credentem & contradicentem.Sed primo omnium quod ait, Esaias audet & dicit, videamus.Quid audet? vel quæ hæc prophetæ audacia? Si intendamus verbis beati Stephani dicentis, Quē enim prophetarum non persecuti sunt patres vestri,qui annunciabāt de aduētu iusti?tunc Esaiæ intelligimus audaciam, L qui persecutionibus & morte proposita ausus est tamen de aduentu iusti prædicare,& pro bono audet etiam mori.In quo tamen simul & illud ostenditur, quia non vt aliqui putant,prophetæ nesciebant quid dicerent, & quasi alienato sensu suo prophetabant. Quod enim dicit apostolus de Esaia,quia audet & dicit,hoc indicat quia mortem contemnens & persecutiones quæ inferebātur,quanuis sciret sibi imminere periculum, audet tamen & prædicat verbum dei:sicut & ipse Paulus dicebat, Scio quia vincula & carceres manent me Hierosolymis,sed ego non facio chariorem animam meam mihi. Si ergo & Esaias sciebat quidem secandum se esse & interficiēdum ab impiis, audet tamen,& ex persona Christi, dicit Inuētus sum à non quærentibus me:certum est quod gentes erant quæ Christum nec quærere nouerant, nec de eo interrogare didicerant,inuenerunt tamen quem non quæsierunt,quia ipse eos prior quęsiuit. Pastor est enim bonus, & ouem quę perierat, requisiuit: & sapientia est quę drachmam perditam quęsiuit,& quęrens inuenit. Iudęi autem vsque adhuc quęrunt de Christo, & interrogant scripturas de eo, & non inueniunt,quia crux eius eis est scandalum, & ideo dicit ad eos:Tota die expandi manus meas ad populum non credentem, sed contradicentem. Hoc est, cum M penderet in cruce, illi non solum non inuenerunt eum, sed insuper dixerunt:Si filius dei es descende nunc de cruce, & credimus tibi. Sed audi quid in sapientia Salomonis dicatur,quia non inuenitur ab his qui tentant eum, apparebit verò his qui non sunt increduli ad eum. Sed nec hoc quidem à nobis conuenit ignotari, quod in exemplaribus Hebręorum non habetur,Et contradicentem. Apostolus autem secutus est LXX. interpretum veritatem in suis scriptis:sicut illi interpretati sunt,exponit.

1.Cor.2. — Ibid. — Deut.32. — Esa.65. — Act.7. — Act.21.

H — I

CAPVT XI.

DIco igitur:Nunquid repulit deus plebē suam? Absit.] Quoniam ex his quę suprà dicta sunt videretur forsitan populus Iudęorum repulsus esse à deo,nec aliquid spei gerere,si quidem in ęmulationem induxerit eum deus in non gentem,& in iram,& in gentem insensatam, & manifestus sit his qui eum non quęrebant,& inuentus sit ab eo qui de eo non interrogabat:propterea apostolus volens ista curare, & ostendere quantum supersit salutis populo Israel si credant,& non idcirco repulsi sunt quia gens sit Israel, sed quia

A quia increduli fuerint, ait: Non repulit deus plebem suã quam præsciit. Et vt hoc præsenti probaret exemplo subiungit. Nam & ego Israelita sum, ex semine Abraham de tribu Beniamin.] Et tamen fidem Iesu doceo, & annuncio, quia ipse est Christus. Quod si mihi non obfuit quod sum Israelita ex semine Abraham, quo minus Christo crederem, & ex fide eius iustificarer: certum est quia non repulit deus plebem suam quam præsciuit. Quomodo autem illos quos præsciuit & vocauit, & quos vocauit illos & iustificauit, iam suprà dictum est: quod præscire deum non tantum prænoscere futura, quod nec dubitari potest, sed probare, & scientia sua digna ducere, in scripturis ponatur. Verum ne parum videretur quod exemplo suo non esse repulsam plebem Dei docebat apostolus, validiora requirit exempla, & dicit:

An nescitis in Helia quid dicit scriptura? Quemadmodum interpellabat deum aduersum Israel? Domine] prophetas tuos occiderunt, altaria tua suffoderunt, & ego relictus sum solus, & quærunt animam meam. Sed quid
3.Reg.19 dicit diuinum responsum?] In quibus docet quod propheta aliquando zelo est repletus Dei, cum aliquando apud deum querelam populi præuaricatoris exponeret, qui non solum prophetas occidisset, & altaria subuertisset, verum & Heliam qui videbatur solus superesse ex prophetis do-
B mini, conaretur extinguere. Et hoc Helia apud deum deplorante, audi quid ad eum oracula diuina respondeant, Reliqui mihi septem milia virorum qui non curuauerunt genua sua ante Baal.] Baal idoli nomen est, ad cuius cultum populus ille relicta Dei lege deciderat. Hæc sunt quæ apostolus ad exemplum temporis præsentis adducit & addit. Sic igitur & in hoc tempore reliquiæ secundum electionem gratiæ Dei saluæ factæ sunt. Si autem gratia iam non ex operibus. Alioquin gratia iam non est gratia.] Ostendendum ergo nobis pro viribus est, quomodo sicut factum est sub Helia, vbi omnem populum propheta simul putauerat refutatum: inueniuntur septem milia viri, qui permanserant in testamento Dei: sic factum est etiam in aduentu Christi, & his temporibus quibus prædicabat Paulus. Et vide si possumus forte Ioannem Baptistam, qui saluatoris præcessit aduentum, ponere in loco Heliæ: quandoquidem & euangelista tale ei testimo-
Matt.11. nium perhibet, quia in spiritu & virtute venerit Heliæ, & ipse dominus dixerit de eo: Et si vultis scire ipse est Helias. Qui habet aures audiendi audiat. Hic ergo quia in spiritu & virtute venerat Heliæ, intantum desperauerat de popu-
Matth.3. lo illo, vt non eos diceret filios Abrahæ, sed generationem viperarum, & his adderet. Nolite dicere quia patrem habemus Abraham. Dico enim vobis quia potens est deus de lapidibus suscitare filios Abraham. Huic ergo ista de populo conquerenti respondeatur à domino saluatore
C nostro. Ego scio quos elegerim. & iterum, Oues meæ vocem meam audiunt, & ego præcedo eas, & sequuntur me meæ. & iterum, Habeo alias oues quæ non sunt de hoc
Ioan.10. ouili, & illas oportet me adducere. Quid autem & ipse numerus septem milia virorum indicet videamus. Septi-
Gen.2. mus numerus ad requiem pertinet: Septima enim die re-
Matt.11. quieuit deus. Audi ergo & Christus credentes sibi quomodo ad requiem inuitat, & dicit. Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis, & inuenietis requiem animabus vestris.

Ad istum ergo septenarium numerum pertinet omnis, qui veniens ad Christum deposuit onera peccati, & requiẽ salutis inuenit. Recte ergo apostolus dicit, quia & sic in hoc tempore reliquiæ secundum electionem gratiæ saluæ factę sunt: reliquias dicens eos qui ex circumcisione crediderunt, tam apostolos cum quibus se quoque annumerat, quàm cæteros qui cum ipsis secuti sunt fidem Iesu Christi. Sed quod dicit secundum electionem gratiæ factas esse reliquias, hæc mihi videtur superflua esse electionis adiectio: potuit enim dicere, reliquiæ per gratiam saluæ factæ sunt. Sed ostendit per hęc esse gratiam & sine electione, & cum electione. Nã omnes quidẽ qui per fidẽ saluãtur, sine dubio per gratiam saluantur: qui autem per electionem gratiæ saluantur, perfectiores animæ mihi videntur osten- D di. Sicut & Israel dicitur omnis qui descendit de genere Israel: ille autem verus Israel est, qui mente pura, corde syncero videt deum. Ex hoc accipere possumus, quòd omnes quidem qui ad fidem veniunt Christi, per gratiam veniunt: qui verò donum gratiæ operibus virtutis & puritate cordis exornant, isti non solum per gratiam, sed per electionem gratiæ saluari dicuntur à Christo. Denique & ipse apostolus Paulus si quis eum in verbis suis diligenter obseruet, videt quomodo huiusmodi distinctionibus vtitur: alibi secundum carnem nominans Israel, alibi super eo carnis omnino non faciens mentionem, sicut in præsenti loco: vbi cum diceret, quia non repulit deus plebem suã, & nobilitatem Israeliticæ animę vellet exponere, ait: Nam & ego Israelita sum. In secunda verò ad Corinthios vbi quibusdam de Israelitico genere secundum carnem gloriantibus cogitur respondere, vide quid præmisit. Quæ loquor (inquit) non secundum deum loquor, sed quasi in insipientia in hac substantia gloriandi, quoniam quidem multi gloriantur secundum carnem, & ego gloriabor. Et post aliquanta dicit. Hebræi sunt, & ego: Israelitæ sunt, & ego: semen Abrahæ sunt, & ego. Sic ergo vbi de Israel loquebatur, illo interiore homine (talis est enim plebs 2.Cor.11 illa quam præsciit Deus, & non repulit) non dicit secundum carnem Israel. Ad eos verò qui carnis genere glo- E riabantur præmisit, quod de huiusmodi gloriatione neque secundum Deum loqueretur, neque in sapientia, sed vt ipse dicit in insipientia. Tales ergo sunt reliquiæ quæ secundum electionem gratiæ saluæ factę sunt. & addidit: Si autem gratia, iam non ex operibus. Sciendum est quia opera quæ Paulus repudiat, & frequenter vituperat, non sunt iustitiæ quæ mandantur in lege, sed ea in quibus hi qui secundum carnem legem custodiunt, gloriantur, id est vel circumcisio carnis, vel sacrificiorum ritus, vel obseruatio sabbatorum & neomeniarum. Hæc & huiusmodi sunt opera ex quibus dicit neminem potuisse saluari, & de quibus in ipso loco dicit, quia non ex operibus. Alioquin gratia, iam non est gratia. Si enim per hæc quis iustificatur, non gratis iustificatur. Qui autem per gratiam iustificatur, ista quidem opera ab eo minime quæruntur, sed obseruare debet ne accepta gratia inanis fiat in eo: sicut & Paulus dicit, Quia gratia eius in me vacua nõ fuit, sed amplius quàm omnes illi laboraui. Et iterum addidit tanquam memor gratiæ: Non ego (inquit) sed gratia Dei 1.Cor.15 mecum. Non facit ergo inanem gratiam ille qui digna ei opera subiungit, & gratiæ Dei non existit ingratus. Qui enim post consecutam gratiam peccat, ingratus fit ei qui præstitit gratiam. Si autem non inanem feceris gratiam, multiplicabitur tibi gratia, & tanquam mercedem boni operis gratiarum multitudinem consequeris, sicut & ipse scribit, & Petrus in epistola sua dicit: Gratia vobis & pax multiplicabitur in recognitione Dei. & iterum alibi. F
Vt boni dispensatores multiplicis gratiæ Dei, Quid er- 1.Pet.1.
go? quod quærebat Israel hoc non est consecutus, electio 1.Pet.4.
autem consecuta est, cæteri verò excęcati sunt sicut scriptum est.] In his apostolus Israel in duas diuidit partes: quarum vnam electionem vocat, quæ consecuta sit quod quærebat: aliam cæteros appellat, qui non solum consecuti non sunt quod quærebant, sed excæcati sunt spiritu compunctionis.

Quibus etiam Deum dedisse dicit oculos vt non videant, & aures vt non audiant, vsque in hodiernum diem, hoc est vsque ad consummationem seculi. Sed quæstio Esa.6.
nobis mouetur, quomodo de bono Deo dictum videatur, quod ipse dederit oculos residuo Israel quibus non videant, & aures quibus non audiant. Et vide ne forte hæc magis retributio sit & merces incredulitatis, secundum ea quæ in superioribus exposuimus: vbi quia non probauerunt Deum habere in notitiam, tradidit eos Deus in reprobum sensum: & hic enim oculus & aures cordis non corporis dicit, quia excæcati sunt & non audiunt: hi vtique qui Christum videntes in corpore, & audientes doctrinam, neque credere

G operibus quæ videbant, neque verbo quod audiebant obedire voluerunt. Verum de hac quæstione sufficienter nobis in primis huius epistolæ partibus dictum est. Vbi verò scriptum sit hoc ipsum quod dicit apostolus, Sicut scriptum est, Dedit illis deus spiritum compunctionis, oculos vt non videant, aures vt non audiant vsque in hodiernum diem.] Ego hactenus inuenire non potui Si quis verò diligentius quàm nos intendit in scripturis diuinis, si inuenerit manifestet. Puto tamen hoc modo dixisse apostolum, Cæteri verò excæcati sunt, sicut scriptum est de eis, dedit illis deus spiritum compunctionis: vt suis verbis dicere videatur dedisse eis spiritum compunctionis, secundum ea quę de cæcitate oculorum, & auditu aurium per Esaiam dicta sunt. Esaias enim ita dicit. Vade, & dic populo huic: Auditu audietis, & non intelligetis, & vidētes videbitis, & non videbitis. Incrassatum est enim cor populi huius, & auribus suis grauiter audierunt, & oculos suos clauserunt, ne forte videant oculis, & auribus audiāt, & corde intelligant, & conuertantur, & sanem eos. Hunc ergo sensum Esaię videtur apostolus suis quidem sermonibus protulisse, sed quod prophetæ sensum dicebat, addidisse, Sicut scriptum est. Similiter autem & de his facit quæ per Dauid dicta esse pronunciat. Et Dauid dicit. Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum, & in captionem, & Psal. 69. in scandalum, & in retributionem illis Obscurentur o-
H culi eorum ne videant, & dorsum eorum semper incurua.] Quod enim dicit, Fiat mensa eorum in laqueum, & in captionem, & in scandalum: In captionem in psalmo non habetur scriptum, neque in nostris LXX. interpretum exemplaribus, neque in Hebræorum. Et rursum in psalmo habetur, Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum: Apostolus autem non posuit coram ipsis. Hæc de sermonum ordine & assumptorum testimoniorum qualitate memorauimus, vt ostendamus per singula, quòd auctoritas apostoli nequaquam Hebræorum exemplaribus fidem facit, nec verbis semper interpretatum seruat, sed scripturarum sensum verbis quibus competit explicat.

Nunc ergo videamus quomodo propositi capituli sensus debeat explicari. Cæcitatem cordis, quia reliquus Israel, hoc est qui non credit, excæcatus est, duobus propheticis testimoniis probat, vel quod de Esaia vel quod ex Dauid videtur assumptum, & in vtroque quodammodo idem sensus exponitur. Nam & hic oculi eis dantur quibus non videant, & aures quibus non audiant: & illic optatur vt coram ipsis mensa eorum fiat in laqueum, & in captionem, & in retributionem, & in scandalum, & vt obscurentur oculi eorum ne videant: & quomodo hæc digne credantur dici, & maxime ex persona Christi in psalmo, non otiosum videtur ostendere. Vide ergo si hoc modo possum⁹ explicare quod quæritur. Sicut oculis corporis vs-
I titur vnusquisque ad videndum siue bona, siue mala, & in potestate habet vel eleuare oculos ad cœlum, & per id quod videt conditorem eius agnoscere, & collaudare creatorem, vel conferre ad spectacula circi, vel theatri, vel quarumlibet sordidarum oblectamenta visionum, quibus aut libidinem, aut rapacitatem, vel alia quæque vitia amans inflammetur: ita mihi intelligo animæ etiam oculos, quibus alij vtuntur quidem vt verbum Dei & doctrinam veritatis agnoscant, ac sapientiæ eius quotidie capiant profectum: alij verò vtuntur his oculis in contrarium exercentes scilicet semetipsos, quotidie inquirentes quomodo dogmata veritatis infringant, & fidem Christi quantum ipsis videtur impugnent. Ponamus ergo aliquem orare pro his qui perspicaces & argumentosi sunt in falsa scientia, & dicere: Det illis deus oculos vt non videant peruersi sensus acumina: & aures vt non audiāt mendacij scilicet magistros, & obscurentur oculi eorum ne videant: non tibi videtur amplectendus is qui hæc optat eis per quæ eorum peccata minuantur? Multo enim melius est non sapere, quàm male sapere. Non inquam tibi videtur, quod Marcion qui aduersum creatotem deum blasphema scripta composuit, vel Basilides, vel Valentinus, vel cæteri doctores prauorum dogmatum beati fuissent, si nullos quibus male sapientes erant cordis oculos habuissent? De his & Esaias dicit. Væ scribentibus. Scri- K
bentes enim nequitiam scribunt. Similiter autem & pro
his qui male docent, & mala loquuntur, orat Dauid in Esa. 10
psalmis, & dicit: Muta efficiantur labia iniqua, quæ lo-
quuntur aduersus iustum scelus in superbia & contemptu.
Ergo & de his Israel dicitur: Obscurentur oculi eorum ne videant, & det illis deus oculos, vt non videant. Hæc quantum ad oculorum cæcitatem pertinent, quæ male viuenti incredulo Israel tanquam pro remedio quodam dati à Deo videntur, dicta sint. Nunc etiam de mensa quę in laqueum & in captionem, & in scandalum, & in retributionem eis fieri dicitur, videamus. Sed primo ad eos pauca dicenda sunt qui allegorias in scripturis diuinis refutant, & irridere solent eos qui non in omnibus sequuntur historicum sensum. Dicant ergo nobis si mensam hic Iudæorum illam dicit propheta in qua prandere vel cœnare solent, vt ipsa eis fiat in laqueum, vt capiat eos: vel si ipsa mensa efficiatur eis in retributionem, vt ab ipsa pro his quæ deliquerunt recipiant vltionem, vel quomodo eis in scandalum sit, exponant. Quod si de his singulis explicare non valeant, & risum suum in confusionem viderint versum, tunc nobiscum pariter veniant, & requirant de scripturis diuinis qualiter mensa hæc Israel possit intelligi. Nobis igitur pro captu sensus nostri ita videtur, quod omnes scripturæ quæ ante aduentum do- L
mini erant apud Israel (primis enim illis credita sunt eloquia domini) & omne quod appellatur vetus testamentum, mensa est Israel: in qua mensa si quis volebat edere verbum Dei, appositis sibi legis & prophetarum sermonibus pascebatur, & hanc puto esse mensam de qua dicit Salomon: Si sederis cœnare ad mensam potentis, diligenter intellige quæ apponuntur tibi, & mitte manum tuā sciēs quia talia te parare oportet. Sed & saluator vbi dicit: Prouer. 23
Cum manducaueritis & biberitis ad mensam meam: quid aliud mensam eius intelligimus nisi dignos, & eos qui ca- Luc. 22.
pere possunt verbum sapientiæ, & rerum scientiam docere? Hoc & in Prouerbiis Salomon de sapientia protestatur dicens: Sapientia ædificauit sibi domum, & supposuit septem columnas, immolauit victimas suas, miscuit in Prouer. 9.
cratera vinum suum, & parauit mensam suam. Omnis ergo scriptura mensa est sapientiæ. Sed videamus quomodo hanc mensam orat Dauid fieri Israeliticis incredulis in conspectu eorum in laqueum, & in scandalum, & in captionem, & in retributionem. Fit eis in laqueum scriptura diuina, cum legunt ea quæ de Christo prophetata sunt, Hic ædificabit ciuitatem meam, & captiuitatem populi mei conuertet: & dicunt non esse hæc sub Iesu completa. Neque enim ædificauit (vt aiunt) ciuitatem Dei, neque captiuitatem populi reuocauit. Sed hæc dicunt, M
quia sedentes ad mensam potentis non faciunt illud quod ammonuit Salomon, quod intelligibiliter intelligant quę apposita sunt eis. Non enim visibiliter hæc, sed intelligibiliter hoc est spiritaliter, facturus est Christus, & prophetatus est Christus. Nam ædificauit vere ciuitatem Dei, sed ex lapidibus uiuis, in quibus suscitauit filios Abrahæ, ex ipsis ædificauit ecclesiam Dei, vt conuertat captiuitatem populi, eorum quos in peccatis captos diabolus detinebat. Illis ergo non ita intelligentibus, mensa hæc scripturæ diuinæ facta est in laqueum, & in captionem. Potest autem & illa captio mensæ huius uideri, qua dominus eos cœpit cum dixit ad eos: Quid vobis videtur de Christo, cuius filius est? At illi responderunt, Dauid. Et Psal. 109
dominus. Quomodo, inquit, Dauid vocat eum dominum dicens, Dixit dominus domino meo? & non potuerunt ei respondere verbum.

Fit autem & in retributionem eis hęc mensa, vt breuiter Ioan. 5.
dicam, secundum verbum domini quo ait: Putatis quod
ego accusem vos apud patrem? Est qui accuset vos Moy-
ses: & secundum illud quod apostolus dicit, Quicun-
que per legem peccauerunt, per legem iudicabuntur.
Fit autem & in scandalum mensa hæc hoc modo. Ex
scripturis didicerāt Iudæi, quia Christus manet in æternū:
Iesum

A Iesum verò videntes in carne, & non solum in carne, sed etiam in morte, & morte crucis, scandalizabantur in eum nescientes quia passus est ex infirmitate carnis, sed viuit ex virtute dei. Hæc ergo singula quia non intelligibiliter acceperunt quæ apposita sunt eis ad mensam potentis, scandalizati sunt, & ipsa mensa scripturarum diuinarum facta est in scandalum eis, & obscurati sunt oculi eorum secundum ea quæ suprà diximus, & dorsum eorum curuatum est semper. Neque enim deberent vltrà cœlum aspicere, qui in creatorem cœli peccauerunt, & in dominum maiestatis. Sed & vnicuique nostrum verendum est, ne forte hæc diuinorum mensa verborum, ad quam videmur consedisse vt cibum verbi dei pro possibilitate sumamus, fiat in laqueum, vel in retributionem, vel in scandalum, si non intelligibiliter, & vt dignum est, mundos ex ea, & puros, ac spiritales cibos sapientiæ capiamus, etiam illud pariter obseruantes ne immundis & sordidis vestimentis, id est corpore ac corde polluto ad mensam sapientiæ consideamus, & speciem futuri in cœlis conuiuij iam nunc meditantes, per conuersionem & pœnitentiam indumenta quotidie mundiora & nuptialia preparemus, quibus vtentes aulam sapientiæ thalamos filij regis intrare mereamur. Dico ergo, nunquid sic offenderunt vt caderent? Absit. Sed illorum delicto salus est gentibus, vt
B illos ęmulentur. Quod si delictum illorum diuitiæ sunt mundi, & diminutio eorum diuitiæ gentium, quanto magis plenitudo eorum?] Cum exposuisset apostolus ea in quibus repudiatus est Israel, & introductæ sunt gentes, & enumerasset etiam prophetas, qui de cæcitate ipsorum, & laqueo, & retributione scandali pędixerant: ne rursum gentibus insultandi causas & elationis materiam præberet, ipsum Israelis lapsum dicit talem fuisse, non vt illi caderent, sed vt delicto suo salutem gentibus darent: & ait, Dico ergo: Nunquid sic offenderunt vt caderent? Absit. Sed illorum delicto, salus gentibus. Et quomodo ex illorum delicto salus gentibus detur, ostendit: hoc est vt conuersionem gentium videntes, & testamentum dei, quod ipsi prius acceperant, illis traditum: & legem ac prophetas apud eos maiore & digniore haberi obseruantia, zelum capiant etiam ipsi in nouissimis saltem temporibus: & sicut nunc illorum lapsus salutem gentibus dedit, ita gentium fides & conuersatio Israeli æmulationem conuersionis conferat & salutis. Obseruandum tamen est, quod aliud ponit offendere ac delinquere, & aliud cadere. & offensioni quidem vel delicto remedium ponit: cecidisse autem eos quasi desperatio in hoc sit aliqua, non recipit. Dicit enim Nunquid sic offenderunt, vt caderent? Absit. Sed illorum delicto salus gentibus. Et est mi-
C rum quomodo in tot & talibus quæ de eis omnis epistolæ textus exponit, cecidisse tamen eos neget apostolus. Sed videtur mihi quod Paulus cadendi differentias bene no-
Prou. 24. uerit, & aliud sciat esse cadere, secundum illud quod scri-
Mich. 7. ptum est, Septies cadit iustus, & resurgit. & iterum, Noli
Hier. 8. mihi insultare inimica mea quia cecidi, & resurgam. & secundum quod Hieremias dicit. Nunquid qui cadit non adiiciet vt resurgat? aut qui auersus est non reuertetur? Sed & Iob de semetipso dicit: Tempore constituto paratus est ei cadere sub aliis, & donum eius diripi ab alienis, & in
4. Reg. 20 quarto Regnorum libro scriptum est: Cecidit Ezechias ab elatione cordis sui. Et omnes hi casus de quibus in supradictis sermonibus scripturam pronũciasse memorauimus, habent resurrectionem, & auersio eorum habet conuersionem. In pręsenti verò capitulo, quasi sciens apostolus quia si cecidissent resurgere omnino non possent, ita negat eos cecidisse, & valde excusat in eo quod dicit: Nunquid sic offenderunt vt caderent? Absit. Ne forte ergo ad alium casum respiciens apostolus Israel excuset, & abneget cecidisse illum: de quo dicebat dominus & saluator noster: quia videbam satanam sicut fulgur cecidisse de
Esa. 14. cœlo. Sed & illum de quo Esaias dicit: Quomodo cecidit de cœlo Lucifer, qui mane oriebatur? Hunc ergo talem casum negat cecidisse Israel. Illorum enim vel in fine seculi conuersio erit tunc cum plenitudo gẽtium subintrauerit, & omnis Israel saluus fiet: istius autem qui de D cœlo cecidisse dicitur nec in fine seculi erit vlla conuersio. Hũc ergo casum quem superius diximus, id est in quo qui cadit non adiiciet vt resurgat, similem esse huic quam in ipso loco offensionem nominat apostolus aduertamus, & quod delictum appellat: quod mihi tale videtur esse. Siquando iustus in vno aliquo victus, verbi causa, vel in fragilitate carnis, vel alio quolibet delicto ceciderit, non tamen ideo ab omni legis obseruantia ceciderit: sed iustitiam teneat, misericordiam colat, fidem, pietatem, mansuetudinem seruet, & legem dei non negligat meditari: de hoc possumus dicere, quia nunquid sic offendit vt caderet? Absit. Quia Israelitæ quamuis redemptorem suum negauerunt, & eos qui ab ipso missi sunt lapidauerunt, & persecuti sunt: tamen habent adhuc aliquid residui. Est apud illos meditatio legis, licet non credentes, nec intelligant. Est apud illos & æmulatio dei, licet non secundum scientiam. Et propterea dicit apostolus, quia non sic offenderunt vt caderent: hoc est vt ab omni legis dei obseruantia, vel meditatione declinarent. Et huiusmodi casum delictum nominauit. Illorum, inquit, delicto salus gentibus. Propterea ergo Dauid sciens huiusmodi esse delicta, in quibus qui cecidit non resurget, nec in consummatione seculi, dicebat: Delicta siue lapsus quis intelligit? Sequitur post hęc. Quod si delictum illorum diuitię mundi, & diminutio eorum diuitiæ gentium, quanto magis E plenitudo eorum? Considera in his dei sapientiam, quomodo apud eum nec ipsa quidem delicta & lapsus inutilitati cedunt. Sed cum vnusquisque ex propositi sui libertate delinquat, dispensatio diuinæ sapientiæ hoc ipso in quo illi damno suæ negligentię pauperes fiunt, alios diuites facit. etenim cum diuideret Deus gentes, & dispergeret filios Adam, statuit terminos gentium, & reliqua vsque ad Hæreditas eius Israel. Illis autem angelis quibus pars gentium distributa, seducentibus quodammodo singulos quosque de parte domini ac deprauantibus, fecerunt eos offendere, ita vt diceret dominus per prophetam: Facta est mihi portio mea desiderabilis in execratione. Necessarium fuit vt illa repudiata, esset alia pars domini super terram: quæ gloriam, & testamentum, & legislationem, & obsequia cultus dei (quæ omnia diuitiæ erant partis domini) susciperet, & pars domini pro illa parte quæ offenderat vocaretur. Idcirco delictum illorum fiunt diuitiæ mũdi. Nunc enim iam non vna Hebræorum gens, sed totus mundus pars domini effecta est. Sic enim ipse saluator Ioan. 12. dicit: Quia ego veni non vt iudicem mundum, sed vt saluetur mundus per me. Et ne ambiguum videretur mundi nomen, quoniam quidem sæpe ad cœlum & terram, sępe ad solam terram, interdum verò ad omnes homines F mũdi appellatio refertur: idcirco repetit apostolus, & manifestius in quo dixerit mundum designat. Ait enim: Hæc diminutio eorum, diuitiæ gentium. Quod enim illis qui offenderunt diminutum est & ablatum, ad diuitias gentium collatum est, quæ per fidem pars domini effecta sunt hęreditas eius. Bene autem ad diminutionem reddidit plenitudinem, & non sine profundo quodam sensu populũ Israel Paulus plenitudinẽ vocat: in quo ego pro viribus meis tale aliquid intelligo. Nũc quidẽ donec omnes gẽtes veniũt ad salutẽ, congregãtur diuitiæ dei ex credẽtiũ multudine: sed donec Israel in incredulitate persistit, nondum plenitudo portionis dñi dicitur esse cõpleta. Deest enim ad integrũ populus Israel. Cũ verò plenitudo gẽtiũ subintrauerit, & Israel in nouissimo tẽpore per fidem venerit ad salutẽ, ipse erit populus qui prior quidem fuerat, sed nouissimus veniẽs ipsam quodammodo hæreditatis & portionis domini plenitudinem compleat. Et ideo plenitudo appellatur, quia quod deerat in portione dei, in nouissimis ipse cõplebit: & ita omnipotentis & boni dei dispensatio delicta aliorũ fructuosa aliis efficit, sicut in pręsenti delicta Israel diuitias mundi facit, & imminutionem eorũ diuitias gẽtium. Iam sane fiet ex gentiũ delictis quę necessario delinquũt, tale aliquid: omniũ enim dispensator, & aliquibus ex eis diuitias confert: ne hoc quasi spiritale solius Israel

G fuiſſe videatur, ſed æquitas apud iuſtum & bonum deum ſuper omnibus habeatur: etiam tu qui legis apud remetipſum iſta require. Vobis enim dico gentibus. Quamdiu quidem ego ſum gentium apoſtolus, miniſterium meum honorificabo: ſi quo modo ad æmulãdum prouocem carnem meam, & ſaluos faciam aliquos ex illis. Si enim amiſſio eorum reconciliatio eſt mundi, quæ eſt aſſumptio niſi vita ex mortuis?] Sicut ſæpe obſeruauimus in hac epiſtola Pauli, aliquando pro Iudæis, aliquando pro Gentibus, interdum verò ad alterum horum, vel ad vtrunque facere ſermonem, ſicut cum dicebat: Si autem tu Iudæus
n. 2. cognominaris, quaſi ad Iudęum loquens. & iterum, Iudęo
om. 1. primum & Gręco, quaſi ad vtrunque: nunc verò aperte ad Gentes, hoc eſt ad eos maxime qui in vrbe Roma ex gentibus crediderunt dicit, Vobis enim dico gentibus. Quid ergo dicat gentibus videamus. Quamdiu quidem ego ſum, inquit, gentium apoſtolus miniſterium meum illuſtrabo, ſi quo modo in ęmulationem immittam carnem meam, & ſaluos faciam aliquos ex illis. Dicet aliquis: Quod ait, quamdiu ſum gentium apoſtolus, hoc videtur oſtendere, quod non ſemper erit gentium apoſtolus, ſed completo miniſterio aliorum quorumlibet apoſtolus ſit futurus.

Sed quantum & ex ipſius ſermonibus, & ex rerum geſtarum ratione colligitur, quamdiu in hoc mundo fuit permanſiſſe in fide & veritate gentium apoſtolus comprobatur. Quid ergo dicemus? Nunquid nam tanquam
H ſeruus bonus & fidelis, qui in pauca fuerit fidelis, ſciebat ſe ſuper multa conſtituendum, & apoſtolum futurum etiam poſt exitum ſuum, non ſolum gentium, ſed & Iſraelitarũ, & aliorum fortaſſis inuiſibilium ibi vbi benedicunt ſpiritus & animæ iuſtorum dominum, hymnum dicunt, & ſuperexaltant eum in ſecula?

An potius ſimpliciter debemus accipere, Quamdiu ego ſum gentium apoſtolus: ſicut & dominus ad apoſtolos dicit, Ecce ego vobiſcum ſum omnibus diebus vſque ad cõ-
at. 28. ſummationem ſeculi: non quod dicat ſe poſt conſummationem ſeculi non futurum cum eis, ſed vt oſtenderet ſe nunquam ab eis diſceſſurum vſque ad conſummationem ſeculi: dicatur ita & apoſtolus, Quamdiu ego ſum apoſtolus, dixiſſe pro ſemper, & ſine fine. Quæ autem ex vtraque recipi debeat expoſitio, relinquimus legentis arbitrio. Igitur quamdiu eſt gentium apoſtolus Paulus, miniſterium ſuum illuſtrare ſe dicit: & quid tam dignum quam vt vnuſquiſque miniſterium quod per dei prouidentiam ſuſcepit, exornet? Exornat autem & illuſtrat miniſterium, qui bene miniſtrat: ſicut econtrario dehoneſtat miniſterium ſuum, & notabile facit, qui negligenter & indigne miniſtrauerit. Verbi cauſa, in miniſterio eccleſię diaconus, inquit, qui be-
.Tim. 3. ne miniſtrauerit, bonum gradum ſibi acquirit, & multam
I fiduciam in fide Ieſu Chriſti. Si autem non bene miniſtrauerit: hoc eſt ſi non talem ſe exhibuerit qualem deſcribit apoſtolus, grauem, non bilinguem, non multo vino deditum, non turpis lucri appetitorem, ſed habentem myſterium fidei in conſcientia pura: non iam bonum gradum, ſed malam ſibi pœnam conquirit, tanquam qui contumeliam fecerit diuino miniſterio. Similiter autem & qui preſbyterij gradum ſuſcepit in eccleſia, ſatagat illuſtrare miniſterium preſbyterij. Ad ipſum enim pertinent & illa quæ
ſa. 3. de presbyteris ad Titum ſcribit apoſtolus: & ea quę Eſaias ſcribit, cum dicit: Ipſe dominus in iudicio veniet cum preſbyteris populi, & cum principibus eius iudicabit. & addit: Vos autem vt quid ſuccenditis vineam meam, & direptio pauperum in domibus veſtris eſt? Vt quid iniuriam facitis populo meo, & perſonas pauperum confunditis? Secundum hæc autem & epiſcopus illuſtrat miniſterium ſuum in epiſcopatu, ſi ſit ſecundum quod deſcribit apoſtolus irreprehenſibilis, vigilans, prudens, ornatus, hoſpitalis, doctor, non vinolentus, non percuſſor, ſed modeſtus, non litigioſus, non auarus, domum ſuam bene regens, filios habens in obſequio cum omni grauitate, non elatus ſuperbia, ne in iudicium incidat diaboli. Qui talis eſt, illuſtrat
att. 25. miniſterium epiſcopatus ſui: vt ipſe audiat, Euge ſerue bone & fidelis, quia ſuper pauca fuiſti fidelis, ſupra multa te

conſtituam. Similiter autem & vidua ſi permaneat in orationibus die ac nocte, & obſecrationibus illuſtrat, miniſterium viduitatis ſuę. K
Si verò ſit talis qualem apoſtolus notat otioſa, verboſa, & non ſolum verboſa, ſed & curioſa, loquens quæ non oportet, ſed in deliciis degens, viuens mortua, hæc dehonorauit, & non illuſtrauit miniſterium viduitatis ſuæ. Eodem modo etiam virgo conſecrata deo non illuſtrat miniſterium virginitatis ſuæ, nec illuſtrat lampadem ſuã, ſed econtrario lumen eius extinguitur, & efficitur vna de inſipientibus virginibus. Hæc eadem in eccleſia vnuſquiſque poſitus apud ſemetipſum reputet, vt in quocunque loco ſtat ſiue in clero, ſiue in plebe, illuſtret miniſterium ſuum fidei, & tales faciat actus ſuos, vt videntes homines opera eius bona magnificent patrem qui in cœlis eſt. Hoc enim faciebat Paulus docendo gentes, quorum erat apoſtolus: & inſtruendo infirmos alere, paruulos lacte alẽdo, robuſtis fortiorem verbi cibum prębendo, errantes, & in fide titubantes, ac velut in abortum quendam redactos, materno affectu rurſum parturiendo, donec Chriſtus formetur in eis. Et per hæc omnia illuſtrando miniſterium apoſtolatus ſui, in æmulationem fidei & zelum bonæ conuerſationis adducebat carnem, id eſt ſecundum carnem cognatos: vt ſi non omnes, aliquos tamen ſaluos faceret ex illis. Sic ergo dum peruigilem curam, & iugem ſolicitudinem erga doctrinam gentium gerit, & conuerſationem eorum ac L
vitam valde probabilem facit, videntes hæc Iſraelitas qui erant cognati eius ſecundum carnem, ad imitãdos eos qui proficiunt in fide dei inuitat, & prouocat: & eſt gloria miniſterij eius cum ex eruditione etiam illis profectus acceſſerit. Si enim amiſſio eorum reconciliatio eſt mundi, quæ eſt aſſumptio niſi vita ex mortuis? Hoc mihi oſtendere in his ſermonibus videtur apoſtolus, quod abiecto Iſrael & ad gentes neceſſario prædicatione tranſlata mundus re-
conciliatus eſt deo: ſecundũ quod ſcriptum eſt, Quia deus 2. Cor. 5.
erat in Chriſto mundum reconcilians ſibi, non reputans illis delicta ipſorum. & iterum ſicut Paulus dicit, Qui poſuit in nobis verbum reconciliationis: per quod verbum dicebat: Rogamus pro Chriſto, reconciliamini deo. Sic ergo inquit, Iſraeliticæ gentis huius abiectio reconciliationem pręſtitit mundo. Et ſi tanta fuit erga gentes iſta gratia, quæ ſublata ab eo vniuerſum mundum deo reconciliare ſufficeret, quantum putas tunc merebitur mundus, cum etiam gens iſta reconciliari merebitur deo? Et quid illud ſit quod ex reconciliatione Iſrael mundus acquirat, breuiter oſtendit dicens, Vita ex mortuis. Tunc enim erit aſſumptio Iſrael, quando iam mortui vitã recipient, & mundus ex corruptibili incorruptibilis fiet, & mortales immortalitate donabuntur. Abſurdum nanque videretur ſi M
vt offenſio ipſorum reconciliationem mundo donauerit, aſſumptio ipſorum non maius aliquid mundo & pręſtantius largiretur. Quod ſi delibatio ſancta eſt, & maſſa: & ſi radix ſancta, & rami. Quod ſi ex ramis aliqui fracti ſunt, tu autem cum oleaſter eſſes, inſertus es in illis, & ſocius radicis & pinguedinis oliuæ factus es, noli gloriari aduerſus ramos. Quod ſi gloriaris, non tu radicem portas, ſed radix te. Dicis ergo, fracti ſunt rami, vt ego inſerar. Bene, propter incredulitatem fracti ſunt. Tu autem fide ſtas: noli altum ſapere, ſed time. Si enim deus naturalibus ramis non pepercit, ne forte nec tibi parcat. Vide ergo bonitatem & ſeueritatem dei, in eos quidem qui ceciderunt ſeueritatẽ, in te autem bonitatem dei, ſi permanſeris in bonitate. Alioquin & tu excideris. Sed & illi ſi non permanſerint in incredulitate, inſerentur. Potens eſt enim deus iterum inſerere illos. Nam ſi tu ex naturali exciſus es oleaſtro, & contra naturam inſertus es in bonam oliuam, quanto magis hi ſecundum naturam inſerentur ſuæ oliuæ?] Neſcio quomodo qui de ſchola Valentini & Baſilidis veniunt, hæc ita à Paulo dicta non audientes, putant eſſe naturam animarum quæ ſemper ſalua ſit, & nunquam pereat, & aliam quæ ſemper pereat, & nunquam ſaluetur: cum Paulus aperte dicat fractos eſſe ramos bonę oliuæ propter incredulitatem ſuam, & ibi ſeueritatis indiguiſſe vindicta:

A dicta:& rursus oleastri ramos, quæ apud illos natura perdita ponitur, insertos esse radici pinguis oliuæ. Sed illis per hæc facilis responsio. Nihilominus auté etiam nobis qui vnam esse naturam omnium rationabilium dicimus, & ad salutem æqualiter habilem, & ad perditionem si negligat, occurri potest & dici. Quomodo ergo Paulus oliuā bonam & oleastrum ponit? cum vtique sciret esse naturā vnam omnium, diuersi generis arborum non introduxisset exemplum. Dicendum ergo ad hæc. Sicut omnis materia corporalis cum sine dubio vnius naturæ sit, per accidentes sibi qualitates diuersas species profert, vel corporum, vel arborum, vel herbarum: ita & cum omnium rationabiliū vna natura sit, arbitrij æqualiter libertate donata, vniuscuiusq; proprij motus ex arbitrij potestate prolati, vel ad virtutem, vel ad libidinem subiectam sibi animam perducētes, vel in bonæ eam, vel in malæ arboris formāt speciem: vt aut bona dicatur arbor, si per arbitrij potestatem delegerit bona, aut mala dicatur si elegerit mala: & vnusquisque secundum proposita sui motus aut bona oliua, si iter
Matt.12. virtutis incedat, aut si contraria sectetur, oleaster nominabitur. Inde denique & dominus in euangelio dicebat: Aut facite arborem malam, & fructum eius malum, aut facite arborem bonam, & fructum eius bonum. Vt ostenderet arborem bonam vel malam non nasci, sed fieri.

B Iam verò si accidit aliquid ad arbitrij libertatem, quod extrinsecus vel ad mala prouocet, vel hortetur ab bona, per ineffabiles quasdam diuinæ prouidentiæ dispensationes in nullo consequentiam propositæ absolutionis offēdit. Habet enim in semetipso natura rationabilis vigentē (& hæc arbitrij) libertatē, quæ vel obedire si velit, prouocanti, vel si nolit spernere possit hortantem. Quod autem diximus, quod materiæ corporali accidentes extrinsecus qualitates reddunt species diuersas, aliquas quidem ad multum tempus permanentes, aliquas ad breue, nonnullas verò non solum annis exiguis, sed interdum etiam mēsibus aut diebus paucis vix durantes, ita intelligitur. Verbi causa, Species cœli & solis, ac lunæ, vel astrorum talibus quibusdam formatæ sunt qualitatibus quæ vsque ad seculi finem perdurare sufficiant, & vsquequo liberentur à seruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei. Aliæ verò sunt terrenorum corporum qualitates, & in ipsis multa differentia. Nonnullorum enim animalium corpora, vel arborum, vel auium multis admodum possunt durare temporibus: aliorum verò paucis aut valde exiguis. Quod si hęc bene intellexisti, transeamus nunc ab exemplis corporeæ qualitatis ad naturæ rationabilis qualitatem: & vide quomodo aliæ quidem in qualitatibus beatitudinis secula multa perdurant: & aliæ qualitates perfidiæ vel malitiæ
C nihilominus secula multa consumunt, aliæ ex ipsis paruo tempore, vel in virtutibus, vel in malitiis manent, aliæ perexiguo, aliæ admodum breui. Quorum per singula notitiam nos quidem homines, vtpote corruptibiles, corporis pondere prægrauati, perexiguam aut etiam nullam capere possumus. Qui verò scrutatur omnia etiam alta Dei, spiritus sanctus vniuersa nouit, & nota facit cui ipse voluerit reuelare. In his etenim præcipue, id est in dispensatione rationabilis naturæ apostolicum illud dicendum est: O altitudo diuitiarum sapientiæ, & scientiæ Dei, quam incōprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius. Sic ergo vnusquisque ex arbitrij potestate, aut bona oliua, aut oleaster efficitur, aut Israelitici generis, aut alterius culpabilis gentis: vt dicatur de eo, Quia alienati sunt peccatores à vulua, errauerunt ab vtero, locuti sunt falsa: ita vt
Psal.22. sint peregrini testamentorum, & hospites promissionum Dei. Et alij in deum iactantur ex vtero, & dicunt: In te iactatus sum ex vtero, de ventre matris meæ deus meus es tu. Sed quoniam (vt diximus) permanet semper naturæ huic libertas arbitrij, possibile est vt cum sit quis Israeliticæ gētis, & bonæ oliuæ ramus, decidat in incredulitatem, & frangatur: & rursus alius qui elegerat genus esse culpabilis, & peccatricis, & per hoc ramus oleastri dicebatur, si cōuertatur ad fidem (habet enim in se arbitrij libertatem, qua conuerti possit ad fidem boni) inseritur bonę oliuæ per fidem, & efficitur socius radicis, & pinguedinis oliuæ. Radicem verò hanc alij Abraham nominant, alij Seth, alij aliquem vnum ex patribus bonæ mentis ponunt. Ego autem radicē aliam quæ sancta sit, & sanctas primitias nescio nisi dn̄m nostrum Iesum Christum. Ipse est enim primitiæ omnium, vel delibatio, vt in præsenti loco habem⁹ apostoli, secundum id quod alibi dicitur de eo, Qui est primogenitus omnis creaturę. Huic nanque radici omnis qui saluatur inseritur, & ex hac delibatione sancta omnis massa humani generis sanctificatur: & vere sicut radix sancta, manentibus in se ramis sanctitatis pinguedinem præbet, dum per spiritum suum sanctum adhærentes sibi viuificat, verbo excolit, sapientia floridos reddit, & in omnium virtutum plenitudine afferre fructus vberes facit: ita vt & ipsa dicat de eis, Ego autem sicut oliua fructifera in domo Dei. Etenim si rami qui fracti sunt, propter incredulitatem fracti sunt, & qui stant, fide stant: quis alius erit in quo stat nisi Iesus Christus? & quis est alius à quo per incredulitatem fracti sunt, nisi ipse cui non crediderunt? Semper ergo quicunque aduenæ ad fidem, vel ad conuersationem Israel veniebant, Christo qui erat verus Israel inserebantur. Præcipue tamen ex tempore aduentus eius multus oleaster insertus huic radici, vel ramis eius, apostolis scilicet & prophetis Dei: vt qui inseruntur eis, socij fiant radicis & pinguedinis Christi. Post hæc docet nos apostolus, non extolli aduersus radicem fractos ramos Israelitas, neque insultare eis: quia non nos radicem portamus, sed radix nos. Non enim habemus quod non accepimus. Si autem accepimus, quid gloriamur quasi non acceperimus? Tum deinde quasi quibusdam impudentibus insultantibus & dicentibus: Sed fracti sunt rami: bene propter incredulitatem fracti sunt, vt ego insereter qui credebam: hos ergo reprimens apostolus dicit: Illi quidem per incredulitatem fracti sunt, & tu insertus es per fidem, & in fide stas: sed memento quia omnis qui se exaltat humiliabitur: & ideo noli superba sapere, noli alta & elata proloqui. Quamuis enim in radice stes, & bene stes, timeto tamen videns quia & alij quibus insultas ibi steterunt vbi tu stas: & cum ibi non esses, ad oliuæ huius radicem aliunde translatus es, & possibile est etiam te peccare. Nam hoc ipso quod superbis & exaltaris, iam peccas: & scito quoniam si deus naturalibus ramis non pepercit, nec tibi parcet. Post hæc verò qui superbit & insultat lapsis, altioribus ab Apostolo sensibus humilitatis imbuitur, & dicit ad eum. Tu qui hęc dicis, vide bonitatem & seueritatem Dei: & cum vides seueritatem eius erga fractos ramos, metuendum tibi est ne forte & tu dum superbis & insultas lapsis, seueritatem Dei quæ peccatores perurget incurras ipse peccando. Bonitas eius permanet in his qui in bonitate permanserint. Alioquin eodem ordine & tu, si in bonitate non permanseris, excideris: & illi si in incredulitate non permanserint, inserentur, Deo enim non est impossibile iterum inserere illos si recedant ab incredulitate per quam fracti sunt. Quandoquidem facilius videtur propriæ arboris ramos radici suæ reddere, quàm inserere alienos. Quod autem dixit, ex naturali oleastro: & iterum secundum naturam inserentur suæ oliuæ: naturam oliuæ vel oleastri secundum hoc debemus accipere quòd suprà exposuimus, arbitrij libertas naturam fecerit vnicuique vel oleastri, vel bonæ oliuæ. Obseruandum sane est, quod hi quidem qui ex propria oliua deciderunt, fracti dicuntur: Hi verò qui ex oleastro inseruntur, si iterum peccauerint, non frangendi, quod vtique esset leuius, sed excidendi appellantur. In quo vehementior profecto Dei seueritas indicatur: si posteaquam cum esset oleaster, & ex peccatorum sylua collectus ad radicem fidei ac sanctitatis adductus est, rursus amaros malitiæ proferat succos. Sed ne hoc quidem lateat nos in hoc loco, quod non eo ordine apostolus oliuæ, & oleastri similitudinem posuit, quo apud agricolas habetur. Illi enim magis oliuam oleastro inserere, & non oliuæ oleastrum solent: Paulus verò apostolica auctoritate ordine commutato res magis causis, quàm causas rebus aptauit.

Margin letters (right column): D, Psal. 51., E, F

G Nolo vos ignorare fratres mysterium hoc, vt non sitis apud vometipsos sapientes, quia cæcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gentium intraret: & sic om-
…59. nis Israel saluus fieret, sicut scriptum est: Veniet ex Sion qui eripiat & auertat impietatem ab Iacob: & hoc illis à me testamentum cum abstulero peccata eorum.] Adhuc ad eos qui ex gentibus crediderant, quasi elatos & superbientes aduersus ramos qui fracti sunt, putantes quod non dei bonitate & ineffabili dispensatione sapientiæ eius, sed suis meritis cōsecuti sunt, vt illis defractis ipsi cum essent oleastri insererentur in bonam oliuam, dicit: Nolo vos ignorare fratres mysterium hoc, vt nō sitis apud vosmetipsos sapientes: Quia insultare lapsis, & gloriari aduersus ramos qui fracti sunt, non fit per dei sapientiam, sed per humanam culpabilem, & ignorantem mysterium dei. Qui enim secundum deum sapit, in beneficiis dei non insultat abiectis, sed cum timore gratias agit misericordiæ largientis. Est ergo mysterium quod ignorabatur ab iis qui insultabant, huiusmodi: quomodo in dispersione filiorum Adam cæteris quibusque gentibus secundum numerum angelorum distributis propria quædam pars dei facta sit Israel, sicut in aliis, & sicut in his ipsis paulo superius memorauimus: ad quos & repromissio bonorum, & testamenta, & legislatio facta est. Manente ergo parte domini in statu suo, possibile non erat nos qui eramus
H gentes introire in hæreditatem dei, & in sceptri eius iura succedere. Idcirco igitur patitur deus ex parte, id est non omnibus, sed aliquibus ex Israel fieri cæcitatem, ab illis sine dubio angelis obtentu inuidiæ & æmulationis allatam, qui cæterarum gentium sortiti fuerant principatum. Passus est ergo deus, & cum possit prohibere noluit, vt pro iis qui cæcitate decepti, id est, cordis obtusione prolapsi sunt, ipsorum qui istos deceperant portionem suam deus faceret, vt quodammodo in eo ipso quo ceperant, caperentur. Aduertentes enim ad se per peccati illecebras dei plebem, locum fecerūt gentibus ingrediendi in hæreditatem dei, deo cum ipsis communi quodam & æquissimo iure habente iudicium, vt donet illis plebem dei quam in cæcitatis captiuitate detinerent, quasi ad vicem eorum, quos ab initio ex portione dei & segregata eius hæreditate subtraxerant, gentium numerus redderetur. Cum verò plenitudo gentium fuisset expleta, & æmulatione salutis eorum cœpisset Israel discutere à semetipso cæcitatem cordis, & eleuatis oculis suis Christum verum lumen aspicere, ita secundum præcedentes prophetias salutem quam obcæcatus amiserat Israel quæreret instigatus, dicens apud semetipsum illud propheti-
Hier. 3. cum: Reuertar ad virum meum priorem, quoniam me-
I lius mihi erat antè quàm modò. Quod autem hæc illis promissa sint per prophetias, in multis quidem propheticis voluminibus inuenitur: ponemus tamen quod sufficiat ad præsens, vnum de Hieremia testimonium, ita continens: Si exaltetur cœlum in excelsum, & terra humilietur deorsum, ego non reprobabo genus Israel pro omnibus quæ fecerunt. Si ergo pro eo vt introiret gentiū plenitudo, cæcitas facta est in Israel pro omnibus quæ fecerunt, sine dubio cum ingressa fuerit gentium plenitudo cæcitas cessabit. Quod si vis, inquit apostolus, scire quomodo etiam post cæcitatem saluandus sit Israel, audi quomodo scriptum sit: Veniet ex Sion qui liberet, & auertat impietatem ab Iacob: & hoc illis à me testamentum, cum abstulero peccata eorum. Sciendum sane est, quod in propheta Esaia, vnde testimonium illud Paulus assumit, pro eo quòd dixit apostolus veniet ex Sion, scriptum est, Veniet propter Sion: & quod ait hic: cum abstulero peccata eorum: ibi omnino scriptum non est, sed nec apud Hebræos quidem: Apostoli tamen auctoritate sumptum est. Interim veniens dominus ex Sion liberet, & auertat impietates ab Iacob. Auertit autem impietates ab eo secundum illud quod scriptum est: Quia deleuit dominus sordes filiorum & filiarum Sion, & sanguinem mundauit de medio eius spiritu iudicij, & spiritu vltionis: & hoc ita fieri testamentum erat ei à deo, vt sic ab eis auerterentur impietates, & auferrentur peccata. Quis autem sit iste K
omnis Israel qui saluus fiet, vel quæ erit ita plenitudo etiā gentium, deus solus nouit, & vnigenitus eius: & si qui forte amici eius sunt, ad quos dicat: Iam non dicam vos seruos sed amicos: quia nota vobis feci omnia quæ audiui à patre. Hoc tamen potest etiam nostro sensui occurrere, quod sicut Israel quandiu permanet secundum carnem Israel, & non etiam secundum spiritum factus fuerit Israelita verus mente videns deum, pertingere non potest ad salutem: ita nec gētes quidem omnes omnino saluari possunt, nisi quæ intra plenitudinem fuerint repertæ, quæcunque illa est quæ ab apostolo nominatur. Ita ergo mysterium dei ineffabili quadam sapientiæ eius dispensatione tractatur, vt etiam cum sibi anima sortem malorum ipsa consciuerit, ille qui nouit vniuersa disponere, abiectionem eius & pœnam, aliorum faciat salutem. Sed & illud videtur mihi in loco diligentius contuendum, quod cæcitatem istam non dicit omni Israel contigisse, sed ex parte. Reliquiæ enim secundum electionem gratiæ saluæ factę sunt. De quibus reliquiis & Esaias prophetauerat dicens, Nisi Esa. 1.
dominus sabaoth reliquisset nobis semen. Istæ ergo reliquiæ in beatitudine conferuntur cum plenitudine gentium: cæteri verò qui excæcati sunt ex Israel, conferuntur his gentibus quæ non potuerunt ad plenitudinem peruenire. Si ergo que inueniuntur in sermonibus prophetarum de repromissionibus scripta beatitudinem continentia, si L
de Israel, ad reliquias istas quæ electæ sunt, pertinent: si de gentibus, ad plenitudinem spectant. Siqua verò tristia, si quidem de Israel dicuntur, ad illos sine dubio reliquos qui excæcati sunt referuntur: si verò de gentibus, illos profectò qui sunt extra plenitudinem stringunt. Omnia tamen finis perurget, & eos quidem qui beati sunt, siue illi ex Israel, siue & ex gentibus veniant, præsentis euangelicæ doctrinæ sermo purificat, vt sint tales sicut erant illi ad quos dominus dicebat: Ecce iam vos mundi estis propter ser- Ioan. 15.
monem quem locutus sum vobis. Qui verò verbi dei & doctrinæ euangelicæ purificationes spreuerit, tribus & pœnalibus purificationibus semetipsum reseruat, vt ignis gehennæ in cruciatibus purget, quem nec apostolica doctrina, nec euangelicus sermo purgauit, secundum illud quod scriptum est: Et purificabo te igni ad purificationem. Verum hęc ipsa purgatio quæ per pœnam ignis Num. 31
adhibetur, quantis temporibus, quantisue seculis de peccatoribus exigat cruciatus, solus scire potest ille cui pater omne iudicium tradidit, qui ita diligit creaturam suam, vt pro ipsa euacuauerit semetipsum de dei forma, & serui formam susceperit, humilians semetipsum ad mortem, volens omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. Veruntamen meminisse semper debemus, M
quod pręsentem locum apostolus quasi mysterium habere voluit, quo scilicet huiusmodi sensus fideles quique & perfecti intra semetipsos velut mysterium dei silentio tegant, nec passim imperfectis & minus capacibus proferant. Mysterium regis (ait scriptura) celare bonum est. Secundum euangelium quidem inimici propter vos, secundum electionem autem charissimi propter patres: sine pœnitentia enim sunt dona, & vocatio dei. Sicut enim aliquando & vos non credidistis deo, nunc autem misericordiam consecuti estis propter incredulitatem eorum: ita & isti non crediderunt in vestram misericordiam, vt & ipsi misericordiam consequantur.] Eadem prosequens adhuc de Israel & gentibus apostolus, & ramis eius oleastri qui insultabat ramis oliuæ fractis, imputans etiam hæc addidit: quia Israel secundum euangelium quidem inimicus factus est deo, quia non credidit Christo: quantum autem spectat ad honorificentiam patrum, electus est, & charissimus habetur apud deum. Semel autem donata electione semini patrum, & dilectione concessa, seruat sine dubio Deus dona reuocationem suam erga semen eorum, quorum meritis id aliquando largitus est: nec pœnitudo incurrit in deum etiamsi minus digni videantur existere hi erga quos promissa patribus beneficia cōferuntur. Verum (vt sæpe commonuimus) etiam in præsenti loco illa est

A la est obseruanda distinctio, quod Israel quidem qui inimicus est deo, ille dicatur qui clamat de Christo: Tolle tolle, crucifige eum. Quomodo enim non dicantur inimici deo, vel tunc, vel etiam nunc dixerit ista, vel dicant? Sed quod dicit, Propter vos, quorum saluti scilicet inuidentes Luc.23. prohibent apostolos gentibus loqui, & persequentes eos qui annunciant Christum. Secundum reliquias verò quæ saluandæ dicuntur, in quibus electio credentium secuta est ex Israel, charissimi sunt propter patres: quorum scilicet fidem sequentes, credunt in eum qui suscitauit Iesum à mortuis. Et secundum hoc erga huiusmodi semen sine pœnitẽtia sunt dona & vocatio dei. Post hæc verò latentes & profundiores incredulitatis eorum aperit causas, & dicit: Quia sicut vos gentes quondam nõ credebatis deo, nec tamen idcirco penitus reliquit vos deus, sed aliquando ad vltimum misericordiam consecuti estis: occasio tamen in vos conferendæ misericordiæ, populi Israel incredulitas extitit: ita etiam hi qui nunc de populo Israel non crediderunt, & pro incredulitate sua derelicti sunt, vt ad eos dei misericordia flecteretur, non vsquequaque relinquentur in incredulitate sua, sed cum plenitudinis gentium fuerit impleta dispensatio, etiam ipsi misericordiam consequentur. In quo volens apostolus bonitatem dei ostendere, quia incredulitatem illorum salutem facit, inquit: Conclusit enim deus omnia in incredulitate, vt B omnium misereatur.] Non quo ipse eis iniecerit incredulitatis propositum, sed ex ipsorum incredulitatis proposito credendi aditum aliis qui prius increduli fuerant patefecit. In his autem positus locis Paulus, & altius intuens huiusmodi causas, quomodo deus malum propositũ non continuo resecet, & excidat, sed compatitur, & reseruat: prospiciens quia aliquid boni in aliis facturus sit per alterius propositum mali: ab his opinor de quibus loquebatur, retulit oculos cordis sui ad ipsam malitiæ originem, quod eam ex initio in his quibus oborta est, quicunque illi sunt, pullulantem, & arbitrij libertate crescentem vtile non iudicauerit resecare: sed permiserit eos vti proposito suo, sciens & prospiciens quod multorum profectus & vtilitas ex malitiæ illorum occasione consurget: & intantum apud deũ virtuti locus est, vt & malitiæ opus quamuis illi perniciosa sit de quo procedit, beneficium tamen præstare dispensetur ei cui agones commouet, cum fuerit superata. Considerans ergo sanctus apostolus tantæ esse bonitatis dei diuitias, & tantum diuinæ sapientiæ opus erga rationabiles agi naturas, & quia tantum deus diues est in misericordia, & diues in omnes qui inuocant eum: & tantæ est bonitatis, & patientiæ, & longanimitatis, repente interiotibus eam cordis oculis intuens, immensitatémque earum prospiciens, stupore simul & pauore per- C cussus exclamat & dicit. O altitudo diuitiarum sapientiæ & sciẽtiæ dei, quàm incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius.] Vnde enim humanæ mentis sensus ita possit opinari, vt seruata vnicuique arbitrij libertate, alterius malitiæ opus vertatur alteri ad salutem, & vincenti se malitia palmam conferret, quæ vtenti se perniciem præbet? His ergo generali quantum videtur apostolus ratione perspectis exclamat & dicit, quia tanta est altitudo diuitiarum dei, & sapientiæ eius tanta est altitudo, & sciẽtiæ nihilominus tãta est altitudo (ad omnia enim hæc altitudinis sermo deseruit) vt scrutari iudicia eius, quibus vnamquanque animam atque omnem naturam rationabilem dispensat, nemo sufficiat, nec vias domini quibus prouidentia incedit inuestigare aliquis possit. Aliquis autem dicimus non solum hominum, sed & totius creaturæ. Neque enim inscrutabilia iudicia, & inuestigabiles viæ eius dicerentur, nisi quia nulla est creatura quæ vel inuestigare valeat vel scrutari. Solus est enim filius qui nouerit patrem, & solus est spiritus sanctus qui scrutatur omnia etiam altitudinem dei. Et ideo hanc altitudinem dei, quam & inscrutabilem dicit & inuestigabilem, creaturæ omni inscrutabilem & inuestigabilem di- Ioan. 17. 1.Cor.2. cit. De filio verò & spiritu sancto dicere ista non poterat, quia filius in euangelio dicit ad patrem: Pater omnia mea tua sunt, & tua mea. & de spiritu sancto ipse Paulus pro- D nunciat dicens: Nemo enim scit hominum quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est. Ita & quæ in deo sunt, nemo cognouit nisi spiritus domini. Vides ergo quod Paulus in præsenti capitulo in his quę dicit: Quis enim cognouit sensum domini, aut quis consiliarius eius fuit, aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei?] de creaturis dicat, naturam verò trinitatis excipiat. Quippe cui nihil sit cum creatura commune, nisi beneficentię opus. Sed & quod ait, Quis illi consiliarius fuit? non quasi minus ipse sufficiens cõsilio indigeret alterius, sed cõsilij participem nullam quidem in creaturis esse pronunciat. Consilium verò sapienti necessario in sapientia sua est quidem Christus, & in sanctitate quidem spiritus sanctus. Simili autem modo &: Quis prior dedit illi & retribuetur ei, intelligendum est. Nemo enim aliquid factori suo prior contulit: quippe cum etiã hoc ipsum quod est, vnusquisque à conditore susceperit. Quoniã ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia.] Vides quomodo in vltimis ostendit, quod in omnibus quę supra dixit segregauerit mysterium trinitatis. Sicut enim in præsenti loco quod ait, Quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia: conuenit illis dictis quę idem apostolus in aliis memorat locis cum dicit: 1.Cor. 8. Vnus deus pater ex quo omnia, & vnus dominus noster Iesus Christus per quem omnia: & iterum spiritu dei dicit E reuelari omnia, & per hęc designat in omnibus esse prouidẽtiam trinitatis: ita & cum dicit, Altitudo diuitiarum, patrem ex quo omnia dicit esse, significat: & sapientię altitudinem, Christum qui est sapientia eius, ostendit: & scientię altitudinem, spiritum sanctum, qui etiam alta dei nouit. Veruntamen quod dicit: Ex ipso, hoc ipsum quod sumus indicat: Per ipsum autem, quod per eius prouidentiam dispensamur in vita: In ipso verò, quod perfectio omnium & finis in ipso erit tunc cum erit deus omnia in omnibus. Et tunc ipsi gloria in secula. Amen. In secula, propter hoc quod perfectio omnis non intra vnum seculum concluditur, sed in multa protenditur, & vix aliquando adimplenda speratur. Iungit autem & Amen, vt intelligamus per illum ad istam beatitudinem veniendum, de quo scriptum est in Apocalypsi, Hęc dicit qui est Amen. Apoc. 7.

LIBER NONVS.

Vm per omnem textum epistolæ in superiorib⁹ docuisset apostolus quomodo à Iudæis ad gentes, à circuncisione ad fidem, à litera ad spiritum, ab vmbra ad veritatẽ, ab obseruantia carnali ad obseruantiam spiritalem religio summa translata sit, & F hæc ita futura propheticis ostendisset vocibus designata: iam nunc spiritalis huius obseruantiæ, ad quam cultus dei ritum docuit esse traslatum, aggreditur mores & instituta sancire, & ait.

CAP. XII.

Bsecro itaque vos fratres per misericordiã dei.] Quoniam, inquit, ostendimus à sacrificiis carnalibus recedendum, secundum quod & Propheta dicit, Hostiam & oblationes noluisti, nec placita sunt tibi: nunc, ait doceo vos quibus hostiis delectetur deus. Et hæc doceo non quasi imperans, nihil enim proficit legis imperium, sed quasi qui officium susceperim recõciliandi vos deo. Obsecro vos fratres, & obsecro non per potentiam, sed per misericordiam dei. Quia enim (sicut supra ostendi) omnes conclusi sunt sub peccato, nunc iam non in meritis, sed in misericordia dei salus humana consistit. Quid autem est quod vos obsecro? Vt exhibeatis corpora vestra hostiam viuentem, sanctam, deo placentem, rationabile obsequium vestrum.] Obsequium hic cultum dicit. Qui cultus quoniam dudum in pecudum

G mutorum corporibus consistebat: nunc, inquit, in corpore rationabilis hominis offeratur, & corpora magis vestra quàm pecudum fiant sacrificium deo, atque in sacris altaribus collocētur. Hi enim qui membra sua mortificant ab incentiuo libidinis & furoris, & actus corporis sui deo placitos habent, hostiam viuentem sanctam deo placentem rationabiliter offerunt, & legem sacrificiorum quæ in Leuitico lata est, secundum spiritalem intelligentiam complent, Verbi causa, vt ibi offerebant vitulum primo in loco, vel secundo arietem, aut tertio hircum, aut quarto turtures, vel etiam pullos columbarum, vt in his vniuscuiusque anima purificaretur pro qualitate gestorum: hæc nunc in suo corpore vnusquisque purificans, & spiritali sensu discernens, rationabili obsequio viuentem hostiam obtulit deo. De quibus singulis cū in lib. Leuit. aliqua diceremus, pro viribus explanare tentauimus, quomodo vnusquisque rationabili obsequio cultus dei, si superbiam corporis sui vincat, immolet vitulū, si iracūdiā superet, arietem iugulet, si libidinē vincat, in holocaustum offerat hircum: si vagos & lubricos cogitationum resecet volatus, columbas & turtures immolauerit. Sed hęc (ut dixi) si quis scire dignum putat, ibi latius disserta reperiet. Nunc autem Paulus obsecrat credentes in Christo, vt corpora sua
H exhibeant hostiam viuentem sanctam deo placentem. Viuentem dicit hostiam, quæ vitam hoc est Christum in se gerit, & dicit, Mortem Iesu in corpore circunferimus, vt & vita Iesu Christi in corpore nostro manifestetur. Sanctam dicit, in qua spiritus sanctus habitat, secūdum quod in alio loco dicit, Aut nescitis quia templum dei estis, & spiritus sanctus habitat in vobis? Placentem deo, vtpote à vitiis & peccatis separatam. Hæc autem omnia rationabilis cultus est dei. Potest enim pro tali cultu reddi ratio, & ostendi quia dignum est deo tales hostias immolare: Arietes autem & hircos, & vitulos immortali & incorporeo deo offerri nulla ratio recta & honesta suscipiet. Hæc ergo ita fieri, & ita colere deum eos qui Christo crediderunt, non solum docet apostolus, sed obsecrat per misericordiam dei, vt ostēdat per hoc humano generi (quoniam procliue est ad delictum) huiuscemodi hostias dei miseratione prouisas, quibus si vnquam lapsus acciderit, per rationabile obsequium & hostias eo modo quo suprà diximus immolatas reparari possit anima ac restitui ad salutem. Quod autem multæ sunt misericordiæ dei, designat Paulus in secunda ad Corinthios, dicens: Benedictus Deus, & pater domini nostri Iesu Christi, pater misericordiarum. Audi Deum sicut Christi pater est sapientiæ pater est, & iustitiæ pater est (quæ omnia Christus st) ita esse misericordiarum patrem. Ergo Christus si-
I cut & cætera omnia, & misericordia est: ipse est misericordiæ multæ non vna: hoc est sicut thesauri sapientiæ & scientiæ in ipso sunt, sed sunt absconditi, ita & misericordiæ thesaurus in ipso est, sed est absconditus: ne forte si ad subitum & ante tempus proferatur, faciat me, & si quis mihi similis in desidia esse voluerit, negligentem. Videbitur ergo præcipue hostia viuens, & sancta, & deo placens, corpus esse incontaminatum. Verum quoniam videmus nonnullos sanctorum, aliquos etiam apostolorum habuisse coniugia, non vsquequaque possumus de sola virginitate sentire, quamuis in huiuscemodi hostiis habere prius ordinem possit: sicut in lege, alia erat hostia sacerdotis, alia principis, alia synagogæ, & alia vnius animæ. Et quāuis in ecclesia prima post apostolos hostia martyrum, secunda virginum videatur, tertia continentium, puto tamen quod neque illi qui in coniugiis positi sunt, & ex consensu ad tempus vacant orationi, velut Nazaræorum vota soluentes, si in cæteris sancte agant & iuste, negandi sunt corpora sua exhibere posse hostiam viuentem, sanctam, deo placentem. Nec rursum corpora virginum vel continentium, si aut superbiæ macula, aut auaritiæ sordibus, aut linguæ maledicæ, vel mendacij immunditia polluantur, hostiam sanctam & deo placentem putanda sunt ex sola virginitate corporis obtulisse. Quia in lege hostia cum offerretur, inspiciebatur à sacerdote diligentius non solum si ex mundis esset animalibus, sed ne aut in oculo K
haberet vitium, aut in auribus, aut in pedibus, ne claudum, ne luscum, ne euulsum diuino admoueretur altari. Sic ergo per omnia membra discutitur & pertractatur hostia viuens, sancta, deo placens, quæ rationabiliter offerēda est. Et nolite conformari huic seculo.] Sciendum est quod in Græco habet, Vt probetis quæ sit voluntas dei bona & beneplacita & perfecta. Sed nos quia vnus in vtroque potest sensus videri, consuetudinem sequimur Latinorum. Nolite, inquit, cōformari huic seculo. In quo ostendit esse quandam formam huius seculi, & aliam esse seculi futuri: & si qui sunt qui amant præsens seculum, & ea quæ sunt in hoc mundo, secundum formam seculi præsentis aptantur: qui verò non respiciunt ea quæ videntur, sed quæ non videtur & æterna sunt, transformātur & renouantur ad futuri seculi formam. Er inde fit vt nō agnoscat eos hic mundus, sed odio habeat & persequatur, sed agnoscant istam formam angeli dei, qui sunt de illo seculo venturo. Et simile mihi videtur esse hoc, dicto illi quo ait: Sicut portauimus imaginē terreni, portemus & imaginē cœlestis. Vide ne forte cum venerit ira in cor tuum, conformem te facias huic seculo, similiter & cōcupiscentia mala, & auaritia, & cætera quibus præsens seculum delectatur, formam tibi præsentis seculi imponant. Si verò econtrario mansuetudo, patientia, lenitas, continentia, L
fides, veritas, cæteræque virtutes habitent in sensu tuo, conformē te futuri seculi facient, & ita pulchram animæ tuæ speciem reddent, vt verbum dei quod despondit eam sibi in misericordia & fide, dicat ad eam: Tota es formosa amica mea, & macula non est in te. Intende autem diligentius quod ait: Sed reformamini in nouitate sensus vestri.] Vt ostendat formam quidem culpabilem. Prius enim formam malitiæ habuit omnis anima. Sed adhortatur ex hoc sermo apostolicus, vt illa abiecta ad singularum virtutum speciem reformemur, & ita demum possimus reuelato vultu cordis domini gloriam speculari ab huiusmodi imagine transformati. Quomodo autem in hoc transformemur ipse docet dicens: In renouatione sensus nostri. Renouatur autem sensus noster per exercitia sapientiæ, & meditationem verbi dei, & legis eius intelligentiam spiritalem: & quantum quis quotidie ex scripturatum proficit lectione, quanto altius intellectus incedit, tanto semper nouus magis & quotidie nouior efficitur. Nescio autem si potest renouari sensus qui piger est erga scripturas diuinas & intelligentiæ spiritalis exercitia, quibus possit non solum intelligere quæ scripta sunt, verum ea applicare apertius, & manifestare diligentius. Potest tamē fieri vt non omnis sensus in hoc possit renouari, vt agnitione scientiæ dilatetur. Potest enim renouari sensus ad iustitiam, ad continentiam, ad misericordiam, fidem, patientiam. Sed vide quid in sequentibus huic renouationi sensus adiungat apostolus: Vt probetis quæ sit voluntas dei, quod bonum & beneplacitum, & perfectum,] Et vtique nisi ad omnes renouatus sit sensus, & totus dei sapientia illuminatus, probare non potest quæ sit voluntas dei. In multis enim putatur esse voluntas dei, & non est. In quo is vtique qui sensum non habet renouatum, errat, & fallitur. Est autem reuera non cuiusque sensus, sed valde renouati, & (vt ita dicam) ad dei iam imaginem reformati, probare in singulis quibusque quæ agimus, quæ loquimur, quæ cogitamus, si sit voluntas dei, & nihil omnino vel agere, vel dicere, vel cogitare quod voluntati dei non senserit conuenire. Quæ sit, inquit, voluntas dei, quod bonum, & beneplacitum, & perfectum. Non potest aliud velle deus, nisi quod bonum est & vtique quod bonum est & perfectum, sine dubio hoc deo placet. Si verò secundum hoc quod diximus apud Græcos haberi, id est vt probetis quæ sit voluntas dei bona & beneplacita & perfecta, potest quidem idem quod suprà diximus, videri, quod omnis voluntas dei bona sit, & beneplacita & perfecta. Potest autem & tale aliquid in his sermonibus sentiri, quia dei quidem voluntas semper bona est, sed non semper eius bona voluntate dispensari meremur, neque benepla-

Marginalia: Rom.6. — 1.Cor.6. — 2.Cor.1. — 1.Cor.15. — Cant.4.

A beneplacita & perfecta. Verbi causa, vt vngeretur Saul in regem, fuit quidem voluntas Dei, sed non beneplacita, neque perfecta: Irascens enim populo, qui refutauerat Deũ habere super se regem, regem eis hominem iussit institui. Sed & propheta ex persona Dei dicit: Dimisi eos secundũ desideria cordis eorum, vt irent in cupiditatibus suis. Sic ergo aliquando fit voluntas Dei in his quibus concupiscimus & desideramus. Sed & qui renouatus est sensu, probare debet si volũtas Dei hæc bona est, beneplacita atque perfecta: & non talis quæ magis desideriis nostris indulgeat, quàm vtilitatibus consulat. Sed iam ad sequentia conuertamur. Dico enim per gratiam, quę data est mihi omnibus qui sunt inter vos.] Sciendum primo est, quia vbi nos habemus, omnibus qui sunt inter vos, in Gręco habetur, Omni qui est inter vos. Qui sermo vtique ad eos indicat verbum fieri, qui cum ante non fuerint, nunc esse cœperint. Deus enim (vt dicit apostolus) vocat quæ non sunt tanquam quæ sunt: Non sunt autem hi qui participes non sunt eius qui vere est, qui dixit ad Moysen: Hæc dices filiis Israel, qui misit me ad vos. Quod ergo ait Paulus: Dico enim omnibus qui sunt inter vos, vel vt in græcis
Exod.3. haberi dicimus, omni qui est in vobis, simile est ac si diceret: dico enim omni qui in Deo est, non plus sapere quàm oportet sapere. Veruntamen videndum est, quia Paulus
1.Cor.2. (sicut & in aliis dicit) non in suasoriis sapientiæ carnalis
B verbis, sed per gratiam quæ sibi data est loquitur. Est enim multa differentia per gratiam loquentis, & per humanam sapientiam. Denique ex rebus ipsis sæpe compertum est, nonnullos eloquentes & eruditos viros non solum in sermone, sed & in sensibus præpotentes, cum multa in ecclesiis dixerint, & ingẽtem plausum laudis acceperint, neminem tamen auditorum ex his quæ dicta sunt compunctionem cordis accipere, nec proficere ad fidem, nec ad timorem Dei ex recordatione eorum quæ dicta sunt incitari, sed suauitate quadam, & delectatione sola auribus capta discedit ur: sæpe autem viros non magnæ eloquentiæ, nec compositioni sermonis studentes, verbis simplicibus & incompositis multos infidelium ad fidem conuertere, superbos inclinare ad humilitatem, peccãtibus stimulum conuersionis infigere. Et hoc vtique signi est, sicut in præsenti apostolus dicit, per gratiam loqui quę data est ei. Ego autem putem, non solum in verbo Dei ecclesiam docentibus adesse gratiam, si talis sit sermo qualem supra diximus qui auditorem non tam delectet, quam stimulet, & ad profectum aliquem virtutis adducat, sed & in omnibus fere quæ aguntur in vita, ita esse deprehendet. Est enim aliquis qui & quod agit & quod loquitur, habet gratiam: & alius qui interdum & prudentius loquitur & diligentius ac laboriosius agit, neque in verbis, neque in gestis suis in-
C uenit gratiam. Denique sicut & in aliis iam scriptum esse diximus, quia & Ioseph inuenit gratiam in conspectu principis carceris, & Hester inuenit gratiam apud regem. Repe rimus autem in quodam secretiore libello scriptum
Gen.49. quasi angelum quendam gratiæ, qui etiam vocabulum ex
Hest.1. gratia traheret. Anahel enim dicitur, quod est interpretatum gratia Dei. Hoc ergo scriptura illa cõtinebat, quod missus esset à domino iste angelus ad Hester, vt ei gratiam daret apud regem. Sic ergo alia virtus est sermonis, qui per gratiam dicitur: & alia vis doctrinæ, quę potestas vocatur. Alius sermo est ex eruditione communi, qui quamuis lautus sit, & arte compositus, tamen si non per gratiam vel dicitur, vel scribitur, delectare fortassis potest legentem, adducere autem ad profectum non potest auditorem. Paulus igitur non solum ista quæ dicit per gratiam dicit, sed & auditoribus suis precatur gratiam dari, & non solum gratiam, sed & multitudinem gratiæ. Sic enim scribit: Gratia vobis multiplicetur. Et in omnibus epistolis suis dicit, Gratia vobis, & pax. Sed videamus quidem quod per gratiam quæ data est sibi, apostolus dicit omnibus qui sunt inter Romanos: Non plus sapere quàm oportet sapere ad sobrietatem.] Videtur adhuc ad superbientes ramos oleastri, & insultantes quidem bonæ oliuæ, etiam hunc aptare sermonem, & dicere eis, non debere plus sapere quã oportet sapere. quod simile est illi sermoni quem dixit D
Noli superbe sapere quàm oportet. Sciendum tamen est, quod & cæteri eruditi viri vtuntur hac definitione, vt naturam vel causam peccati in eo ponant, si addatur aliquid virtutibus, aut minuatur. Verbi gratia, Iustitia virtus est: & si quid minus aliquis facit quàm iustitia patitur, sine dubio iniustus est. Si quis verò sub specie iustitiæ erga vindictas nimius fiat, & sæuius agat, in vltionis crudelitatem ex iustitia deuolutus est. Vnde & Salomon dicit: Noli fieri in multo iustus. Similiter & libertas si intra temperãtiam suam sit, virtus est: si minus habet, timiditas: si amplius, temeritas nominatur. Pari modo & prudentia si in sua mensura sit, virtus est: si minus habeat imprudẽtia: si plusquam oportet, malitia appellatur. Inde puto quod & serpens in paradiso prudentior dictus sit cæteris bestiis, hoc est excedens prudentiæ mensuram, & in partes malitiæ prolapsus. Inde & filij huius seculi prudentiores dicũtur quàm filij lucis: plus enim sapiunt quàm oportet sapere. Et sic in singulis quibusque virtutibus potest aliquis plus sapere quàm oportet. Potest aliquis etiam in castitate plus sapere quàm oportet sapere, vt sunt illi qui attendunt spiritibus seductoribus, & doctrinis dæmoniorũ E
Eccl.7.
Gen.3.
Luc 16.
in hypocrisi falsa loquentium, cauteriatam habentes conscientiam suam, prohibentium nubere, & abstinere à cibis quos deus creauit. Isti plus sapiunt de castitate quã oportet. Minus autem sapit quàm oportet luxuriosus & incestus. Ego autem dico quod hæretici plus sapiunt de Christo quàm oportet sapere, qui negant eum filium Dei creatoris esse, sed alterius nescio cuius melioris Dei. Sed & illi plus de Christo sapiunt quàm oportet sapere, qui negant eum in carne venisse, & natum esse de virgine, sed cœleste ei corpus assignant. In his ergo omnibus Paulus nos vult non plus sapere quàm oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem. Quod in Græco dicitur sophrosyne, in nostris codicibus, hoc est in scripturis diuinis, sobrietas à maioribus interpretatum est.

Ab aliis tamen eruditis viris tẽperantia ponitur: quę temperantia vna ex quatuor generalibus virtutibus habetur. Et in hoc loco ergo melius apostoli dicta lucerent, si haberemus & nos scriptum secundum græci sermonis virtutem, sed sapere ad temperantiam: id est, vt in omnibus quę agimus, vel quæ loquimur, vel quæ sentimus, temperantiam teneamus. In iis enim quæ suprà enumerauimus, neque amplius, neque minus fieri debere, sed modum seruare, nouit sola temperantia. Post hæc ait. Et vnicuique sicut deus diuisit mensuram fidei.] Hoc est vt sciat vnusquisque & intelligat quæ in eo sit mensura gratię Dei, quã cõsequi meruit per fidem. Interdum enim accidit, vt quis à Deo sapiat in opere charitatis, aut vt sapiat in officio visitandi, aut erga misericordias pauperum, aut circa debiliũ curam, aut erga viduarum & pupillorum defensionem, aut erga hospitalitatis solicitudinem. hæc ergo singula diuisit F
vnicuique deus secundum mensuram fidei. Sed si is qui accepit gratiam vt de vno aliquo horum saperet, non intelligit mensuram gratiæ sibi datæ, sed velit sapere de sapientia Dei, de verbo doctrinæ, de profundioris scientiæ ratione, in quo gratiam non accepit, & non tam discere velit, quàm docere quæ nescit, iste cum minus sapiat, plus vult sapere quàm oportet. Non enim sapit ad temperantiã vt custodiat vnicuique sicut deus diuisit mensuram fidei. Verum vt euidentius adhuc apostolus designaret, introducit exemplum & dicit. Sicut enim in vno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eundem actum habent: ita multi vnum corpus sumus in Christo, singuli autem alter alterius membra.] Ordinatissime per hæc componens omne corpus ecclesiæ: vt sicut membra corporis singula quæque proprios habent actus, & officiis suis vnumquodque deseruit, nec tamen possibile est vt nõ consensu mutuo sibi inuicem cedant: ita, inquit, & in ecclesia quæ est corpus Christi, diuersos singuli habemus actus. Verbi gratia: Alius studium omne erga sapientiam Dei & doctrinam verbi adhibet, & in meditatione legis diuinæ die ac nocte persistit, & est magni huius corporis

G oculus: alius, vt suprà diximus, erga ministerium fratrum,
& indigentium curam, & est sancti huius corporis manus.
Alius studiosus auditor verbi dei, & auris est corporis.
Alius ad visendos decumbentes, & requirendos tribulan-
tes, & positos in necessitatibus eruendos est impiger, &
pes sine dubio ecclesiastici corporis appellatur. Et ita in-
uenies vnumquenque pro posse erga vnum aliquod offi-
cium spiritale operam dare, cætera verò sequentia habe-
re. Neque enim hoc dicimus quod vnum sufficere debeat,
sed secundum formam propositi exempli: sicut verbi gra-
tia, oculus spiritale officium habet vt videat, veruntamen
est ex omnibus & in omnibus membris, & cum singulis
agit omnia, & cum ipso singula quæque agunt omnia: Ita
& qui per gratiam fidei vnum aliquod bonum spiritale
meruit, illud quidem principaliter administrat, in omni-
bus verò actibus socius cum cæteris habetur & particeps.
Quomodo autem corpus istud in Christo sit, id est in ve-
ritate, & sapiẽtia, & iustitia, & sanctificatione, quæ omnia
Christus est, sæpe iam diximus. Iam verò si in hoc corpo-
re, verbi gratia, vt sit aliquis oculus, quod est in corpore
toto nobilius, vel manus quod sequenti loco haberi po-
test, aut auris, aut lingua, aut cætera quæque quæ videntur
honestiora esse: & rursus vt sit aliquod aliud membrum
ex his quæ videntur inhonestiora esse, ipse aliquid causæ
præstitit, an dei voluntate absque vllis omnino causis ille
H illud vel illud constitutus sit membrum, supra nostram
intelligentiam esse puto. Verum ne hi qui naturas diuer-
sas asserunt animarum, & à diuersis conditoribus institu-
tas, locum confirmandi dogmatis sui inuenire videantur,
ea quæ nobis in superioribus de vasis honoris & vasis cõ-
tumeliæ disserta sunt, etiam præsenti sufficiant loco. Nun-
quam enim concedendum est, vt siue in præsenti, siue in
præteritis, siue etiam in futuris, seculis, nõ ita vnumquen-
que dispenset diuina prouidentia, vt vniuscuiusque meri-
tum arbitrij libertate collectum materiã præbeat dispen-
santi. Iustus est enim deus, & iniustitia nõ est apud deum.
Habentes donationes secundum gratiam quę data est no-
bis differentes, siue prophetiam secũdum rationem fidei,
siue ministerium in ministrando, siue qui docet in doctri-
na, qui exhortatur in exhortando.] Cum dixisset singulos
quosque credẽtium membra esse vnius corporis Christi,
nunc quasi diuersorum membrorum diuersitatem operis
dinumerat. Verbi gratia, velut oculo visum, ita menti quæ
est interior oculus, prophetiæ assignat officiũ, & alij tan-
quam manui ministerium ascribit, alij tanquàm linguæ
doctrinam tribuit: similiter etiam cætera. Illud quoque
quod nobis in superioribus ambiguum videbatur, absol-
uit, vbi quærebamus vtrum vnumquodque membrum
I ad honesta, vel minus honesta corporis officia aliquid ex
se causæ præbendo venerit: an nullis ex causis, sed sola dei
voluntate honestum, vel minus honestum esse membrum
vnicuique delegatum sit. Quod ergo ibi minus nobis cla-
rum fuit, hic apostolus euidenter aperuit dicens, siue pro-
phetia, siue ministerium, siue reliqua dona gratiarum se-
cundum rationem fidei dari: quamuis sermo iste, hoc est
rationem fidei, apud Latinos minus proprie translatus vi-
deatur. ἀναλογία enim in Græco, non tã ratio quàm men-
sura competens dici potest, vt quia vno non potest, duo-
bus sermonibus explicetur. Secundum ergo fidei mensu-
ram vnicuique diuersitatis dari pronunciat gratiarum, vt,
verbi causa, accepta quis gratia illud vel illud membrum
in Christi corpore fiat. Et hic quidem mẽsuram fidei cau-
1.Cor.12. sam capiendarum posuit gratiarum: ad Corinthios verò
scribens ait. Vnicuique autem datur manifestatio spiritus
ad id quod expedit. & post pauca addit: Omnia autẽ ope-
ratur vnus atque idem spiritus, diuidens vnicuique prout
vult. Vnde mihi videtur tam ad Romanos quàm ad Co-
rinthios scribens, tres capiendæ gratiæ modos docere, vt
ex nobis in eo agi aliquid ostendat, plurimum tamen in
dei largitione consistere. Ponit ergo & mensuram fidei
esse, per quam quis gratiam capit: ponit & ad id quod ex-
pedit, & spiritũ diuidere prout vult. Vt ergo in nobis tan-
ta fides inueniatur, quanta possit sublimior gratia prome-

reri, nostri operis videtur & studij: vt autem ad id detur K
quod expedit, & vtile sit accipienti, dei iudicium est, vel
omnino si dari velit in ipso est. Ideo & in aliis idem apo-
stolus dicit. Nunc autem deus posuit in corpore vnum-
quodque membrum, prout voluit. Voluit autem deus se-
cundum fidei mensuram quæ est in nobis, vel voluit ad id
quod expedit. Nisi forte & ita aliquis hoc velit intellige-
re. Deus posuit in corpore vnumquodque mẽbrum prout
voluit, vt voluit ad membrum magis referatur, hoc est
prout voluit, prout elegit, prout operam dedit, ne videa-
tur de homine arbitrij potestas auferri. Verũtamẽ ex hoc,
quod ait dari gratiam ad id quod expedit, potest fieri vt &
si sit in aliquo mensura fidei, tantóque excellẽtiorem gra-
tiam mereatur accipere, si sanctus spiritus futura prospi-
ciens expedire accipienti non iudicet, necessario diuidat
vnicuique prout vult & expedit. Denique nonnullos vi-
demus accepisse gratiam doctrinæ vel exhortationis ad
plebem, & ex hoc ipso elatos atque in superbiam versos
in iudicium incidisse diaboli: alios accepisse quidem gra-
tiam, sed negligentia animi & vitæ desidia corrupisse: vn-
de erat ille qui acceptum denarium in sudario colligauit,
nec operari ex eo aliquid voluit. Propterea denique & 1.Tim.4.
apostolus scribit ad charissimum sibi filium dicens, Noli
negligere gratiam quæ in te est: tanquam sciens posse gra-
tiam per negligentiam deperire. Quod autem dixit secun-
dum rationem vel mensuram fidei, puto iam plene in su- L
perioribus expositũ quæ sit fides quæ à nobis requiratur,
& quæ sit quæ à deo per gratiam datur secundum hoc
quod idem apostolus dicit, Alij fides in eodem spiritu: & Luc.17.
item vbi ad dominum dicunt, Auge nobis fidem: quod fi-
des quidẽ quæ speret & credat, & absque vlla dubitatione
confidat, in nobis est: ratio verò fidei ipsius & scientia &
perfectus eorũ intellectus quæ credimus, donatur à deo.
Sed & illud in hoc loco non omittamus, quod videtur se-
cretioris esse mysterij, Si enim in præsenti seculo dat deus
vnicuique gratiam secundum mensuram fidei, sine dubio
& in futuro dabit vnicuique gratiam pro mensura meri-
torum: & si in præsenti seculo talis est dispensatio dei, ta-
lis erit etiam in futuro: quomodo non præteritis seculis
quæ fuerunt ante nos, similis dei dispensatio erga omnem
rationabilem creaturam fuisse crederetur? Sed iam videa-
mus quæ sunt dona quæ enumerat secundum gratiam da-
ta: Prophetia inquit est, ministeriũ & doctrina, & exhor-
tatio, & tributio, hoc est præstatio, & præesse, & misereri.
his iungit charitatem & cætera. De quibus dicet fortasse
aliquis: Si hæc omnia per gratiam dat, non erit in culpa si
quis non prophetet aut non ministret, aut non doceat, aut
non exhortetur, aut non tribuat, aut non præsit, aut non
misereatur, aut non diligat, quia horum omnium gratiam M
non accepit. Sed ad hęc dicemus: sicut est fides quàm do-
cuimus esse in nobis, & rursus est fides quę per gratiam
datur, sicut suprà diximus scriptum esse. Alij fides in eo-
dem spiritu: ita etiam in vnoquoque horũ quę suprà enu-
merauimus à deo per gratiã dari, erit & in nobis aliquid,
ad cuius vnusquisque mensuram vel rationem gratiam
promeretur. Neque enim de sola sapientia accipiendum
illud quod scriptum est, quia si sit aliquis perfectus in fi-
liis hominum, si desit ei sapientia quę ex deo est, ad nihi-
lum deputabitur. Eodem namque modo possumus dice-
re, etiam si sit aliquis perfectus in filiis hominum, si desit
ei fides quę ex deo est, in nihilũ reputabitur: ita & si per-
fectus sit in doctrina quis, & desit ei doctrina gratię quę
ex deo est, in nihilum reputabitur. Et ita in omnibus quę
enumerata sunt, est quędã perfectio inter filios hominum
quam labore & studiis propriis assequuntur, siue in sapiẽ-
tia, siue in doctrina, siue in aliis officiis: quę tamen si non
habeant gratiam à deo datam, nihil erunt. Quia si desit
eis gratia spiritus, nec membra esse corporis Christi pos-
sunt. Sed in his quęritur, si potest esse aliqua in nobis vel
ex nobis prophetię species, quę nõ totum habeat ex deo,
sed aliquantulum ex humanis studiis capiat. Hoc quidem
apud cęteros valde impossibile videbitur, apud Paulum
tamen euidenter probatur dicentem, Æmulamini autem 1.Cor.12
dona

A dona maiora, magis autem vt prophetetis. In quo quis æmulatur in ministerium, & doctrinam & exhortationem, & cætera, per hoc quod adhibet erga hæc studium & laborem, ita vt erga prophetiam fieri debere ostendit apostolus. Vnde prophetia intelligenda est hæc, quam docet apostolus non illam esse per quam dicitur: Hæc dicit dominus: illa enim vsque ad Ioannem: sed illam de qua idem apostolus ait, Qui prophetat, omnibus loquitur ad ædificationem & exhortationem & consolationem. Prophetia autem dicitur apud Paulum cum quis loquitur hominibus ad ædificationem & cum loquitur ad exhortationem & consolationem: & ideo adhibere studium ad huiuscemodi prophetiam possibile nobis est, & in nostra potestate, vt nobis in dei opere sudantibus secundum rationem & mensuram fidei, si hæc facimus addat & illam quæ ex deo est prophetiam. Est autem secūdum apostolum etiam alia species prophetiæ, quam dicit: Si verò prophetetis intret autem quis infidelis, vel idiota, arguitur ab omnibus, iudicatur ab omnibus, occulta quoque cordis eius manifesta sunt, & tunc cadens in faciem pronunciabit quia vere deus in nobis est. Sicut enim spiritus dei omnia scrutatur, ita & verbum dei omnia quæ in occulto sunt perscrutatur: maxime cum verbum viuens sit & efficax, & penetrabilius omni gladio vtrinque acuto, penetrans vsque ad diuisionem animæ & spiritus, compagum quoque & medullarum. Etenim cum oramus in ecclesia, & sermo tractatur, tunc vnusquisque intra semetipsum cōscientia stimulatur recognoscente ex his quæ dicuntur propria peccata, recordante si qua forte in occulto commiserit. Interdū autem existimatio ipsa prudentium, vel ex vultu, vel ex moribus motu vniuscuiusque colligentium prophetiæ speciem tenet. Hęc nobis de prophetiæ vel ex gratia dicta sint. Post hæc sequitur: Siue ministerium in ministrando. Possumus hæc omnia ad illam reuocare regulam, quæ superius dicta est: hæc est: Non plus sapere quàm oportet sapere. vt verbi causa dicamus, non debere eum qui ministrat, in ministrādo plus sapere quàm oportet: & qui docet, in doctrina nō plus sapere quàm oportet: & qui exhortatur, in exhortando non plus sapere quam oportet sapere. Multi enim accepto ministerio vel accepta doctrina plus sapuerunt quàm oportet sapere: & elati in arrogantiam, vel in delitiis resoluti, præcipites corruerunt. Qui exhortatur in exhortando. Species est doctrinæ & verbi, quo afflictæ animæ scripturarum diuinarum prudenter aptatis & in vnum collectis sermonibus releuantur. Accidit enim sæpe animæ tribulationum nimietate desperatio, nec facile reparari, aut refici quibuscunque verbis potest, quamuis polita illa sint & plausibilia. Si vero sermo habens virtutem gratię dei fuerit adhibitus, tunc cor eius penetrat, & consolationem prębet, ad spem reuocat desperatione submota, secundum quod per prophetam dictum est à domino: Sacerdotes loquimini in corde Hierusalem. Qui tribuit, in simplicitate. Qui pręest, in sollicitudine. Qui miseretur, in hilaritate.] Qui tribuit & pręstat indigentibus, oportet inquit in simplicitate cordis hęc facere: hoc est ne videatur quidem indigentibus bene facere, corde verò laudem quęrat ab hominibus. Non est ergo simplicitas si aliud agi videatur in manibus, & aliud quęratur in corde. Qui autem pręest fratribus, vel qui pręest ecclesiæ, in sollicitude esse debet non humanarum causarum, nec secularium rerum: Hęc enim sollicitudo aliena debet esse ab his qui ecclesiæ pręsunt: sed talem recipiant sollicitudinem qualem apostolus dicit, Concursus in me quotidianus sollicitudo omnium ecclesiarum. Quis infirmatur & ego non infirmor? Quis scandalizatur & ego non vror? Qui ergo pręest ecclesiis talem sollicitudinem habere debet, & illam aliam secularem omnino habere non debet. Qui miseretur, in hilaritate. Videtur fortassis vnum atque idem esse quod suprà dixerat. Qui tribuit, in simplicate, & hoc, id est qui miseretur, in hilaritate. Sed mihi videtur vnum fortasse opus esse, non tamen operis ipsius vnus affectus. Aliud est enim dare indigenti, & aliud affectu misericordiæ cum indigenti partiri: & ideo non vult in tali opere esse tristitiam. Qui enim erogat pecuniam suam, si infidelis sit, & recepturum se desperet, necessario tanquam qui eam perdiderit contristatur: Qui verò cum fide & spe hoc agit, in hilaritate & lætitia agit, certus & quòd parua hęc quę pro mandato dei expendit indigentibus, sibi opes cœlestium diuitiarum, insuper autem & æternam conferant vitam. Charitas sine simulatione.] Ego puto quod omnis charitas quæ non est secundum deum, simulata sit, & veritas non sit. Etenim creator animæ Deus idcirco ei cum cæteris virtutibus etiam affectum charitatis inseruit, vt diligat deum, & ea quæ vult Deus. Cum ergo hoc opus anima dedit charitati, quicunque aliquid aliud dilexerit quàm deum, & quæ deo placent, charitas in eo ficta & simulata dicenda est. Sed & si quis proximum suum diligat, & cum errantem eum viderit non commoneat, non corrigat, simulata ista charitas dicenda est. Et ideo nihil habere adulatorium, nihil fucatum charitas debet, sicut & alibi idem apostolus dicit: Charitas de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta. Odientes malum, adhærentes bono.] Mirum fortasse si quidem inter cætera bona virtutum assumitur etiam odium, & tanquam necessario ab apostolo ponitur. Vnde certum est inesse animæ odij affectum: est enim laudabile odisse vitia, odisse peccata. Nisi enim quis odio habeat vitia, non potest amare, nec conseruare virtutes. Verbi gratia, Si quis pudicitiam custodire proponat, non potest eam tuto seruare nisi odium quoddam & execrationem aduersum impudicitiam sumat. Difficilis enim & valde difficilis est illa continentia, vbi desideratur illud à quo abstinetur, & cupiditas animi solo metu futuri iudicij refrenatur. Periculosa hæc valde periculosa sunt, nisi secundum consilium apostoli odientes malum & peccata, & quodāmodo aduersum ea odiorum bella peragentes, adhæreamus bono. Obseruandum etiam hoc, quòd sicut in aliis dicit, Qui adhæret domino vnus spiritus est, ita & hic dicit, adhæreamus bono, sine dubio vt contingat nobis vnum esse cum bono. Charitatem fraternitatis inuicem diligentes.] Hoc est mandatum, vt diligamus inuicem, sicut & Deus dilexit nos. Cum sit primum post primum: primum namque est diligere deum, & inter homines iterum hoc primum est, vt inuicē diligamus: nescio quomodo quasi vltimum & minus necessarium inter homines spernitur, & odium quod nobis insitum esse diximus ad hoc vt mala odio habeamus, præpostero ordine exercemus in bonis, & vitia carnis ac peccata diligentes fratrem odio habemus. Nec aliter accidit odisse nos quem non oportet, nisi quia diligimus quæ non oportet. Si enim putas aliquem impium esse, & ideo non iudicas eum diligendum, audi quod Christus pro impiis mortuus est. Aut si quia peccator est frater tuus, ideo eum non putas diligendum, audi quia Christus in hunc mundum venit peccatores saluos facere. Si verò iustus est, multo magis dilectione dignus est Dominus enim diligit iustos. Honore inuicem præuenientes.] Hoc est quod & dominus docuit, cum notaret scribas & Pharisæos prima sibi loca in conuiuiis vendicantes, & docet, vt cum vocatus fueris ad cœnam in nouissimo recumbas. Sollicitudine nō pigri.] Superius eum qui præest, in sollicitudine debere esse commonuit: nunc verò omnibus dat hoc in cōmune mandatum, ne quis nostrum audiat à domino, Serue male & piger. Spiritu feruentes.] Et hoc integrum spectat. Vult enim, vt nos qui sub lege spiritus viuimus, nihil remissum, nihil tepidum habeamus in nobis, sed cum feruore spiritus, & calore fidei cuncta peragamus. Domino seruientes.] Ille domino seruit, qui potest dicere: Nobis vnus dominus Iesus Christus, per quem omnia & nos per ipsum: nec vltra ei aut libido, aut auaritia, aut inanis gloria dominatur. Scio autem in nonnullis latinorum exemplaribus haberi: Tempori seruientes: quod mihi videtur inconuenienter insertum, nisi quis forte ita dictum putet, vt in aliis idem apostolus ait: Tempus breue est, superest vt qui habent, tanquam non habentes sint: vel vt illud dictū est, Redimentes tempus quoniam dies mali sunt. Spe gaudentes, in tribulatione patientes.]

G Spe gaudet qui non respicit ea quæ videntur, sed ea quæ non videntur expectat: & qui scit quia non sunt cōdignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam quæ reuelabitur in nobis, idem ipse & in tribulatione patiens erit, quia tribulatio patientiam operatur, patientia probationem, probatio verò spem: si tamen sermonem qui subsequitur impleamus, id est Orationi instantes.] In quo enim non sufficit humana fragilitas, auxilium dei orationibus implorandum est. Vsibus sanctorum communicantes.] Memini in latinis exemplaribus magis haberi Memoriis sanctorum communicantes: verum nos nec consuetudinem turbamus, nec veritati præiudicamus, maxime cum vtrumque cōueniat ædificationi. Nam vsibus sanctorum honeste & decenter non quasi stipem indigentibus præbere, sed censum nostrum cum ipsis quodammodo habere communem, & meminisse sanctorum siue in collectis solēnibus, siue pro eo vt ex recordatione eorum proficiamus, aptum & conueniens videtur. Hospitalitatē sectantes.] Quàm digne hospitalitatem sectantis magnificentiam vno sermone cōprehendit. Dicens enim sectandam esse hospitalitatem, non illud solum ostendit, vt venientem ad nos hospitem suscipiamus, sed & requiramus, & soliciti simus, & sectemur, ac perquiramus vbique hospites, ne forte in plateis sedeant, ne extra tectum iaceant.

H Recordare Lot, & inuenies quod non illum hospites, sed ipse quæsierit hospites. & hoc erat hospitalitatem sectari. *Gen.19.* Benedicite persequentibus vos, benedicite, & nolite maledicere.) Moralem locum latius apostolus exequens, actus, mentem, propositum, os quoque ipsum discipulorum, linquámque componit, Non vult credentes Christo de ore suo proferre maledictum, sed bene loqui, bene dicere, bene precari, vt ex hoc & boni domini serui, & boni magistri credantur esse discipuli Sciendum tamen est, quod sermo hic benedictionis in scripturis diuerse positus inuenitur. Nam & deus benedicere vel homines, vel cætera quæ creauit, inuenitur. Item homines vel cæteræ creaturæ deum benedicere iubentur. Sed dei quidem benedictio aliquid muneris semper his qui ab eo benedicūtur impartit: homines verò deū benedicere, pro eo quod est laudare, & gratias referre, dicūtur. Hic tamen apostolus, Benedicite, & nolite maledicere, quasi cum prouocamur ab inimicis, vel cum instigamur iniuriis, monet ne pro maledictis maledicta reddamus, sed faciamus quod ipse de semetipso scribit vbi dicit, Maledicimur, sed benedicimus. Gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus.) *1.Cor.4.* Habenda est etiam hic competens & apta distinctio. Non enim quibuscunque gaudiis Christianorum gaudia sociāda sunt, nec quibuscunque fletibus lachrymę nostræ iungendæ sunt.

I Non enim si videam gaudere aliquem super quæstu pecuniæ, aut possessionum latitudine, aut secularis honoris eminentia, congratulari debeo talibus, qui sciam quod huiusmodi gaudia luctus sequātur & lachrymæ. Intantum non est gaudendum de talibus, vt dominus discipulis suis ne inde quidem gaudere concesserit, quòd dæmonia sibi videbant esse subiecta, sed ait eis: Nolite *Luc.10.* gaudere quod dæmonia vobis subiecta sunt, sed gaudete inquit quia nomina vestra scripta sunt in libro vitæ. Et nos igitur si videamus ab aliquo tale opus geri, quod in cœlo scribi dignum sit, siue iustitiæ opus, siue charitatis, siue pacis, siue misericordiæ, & ita gestum, vt in libro vitæ referri mereatur, debemus gaudere cum talibus. Sed & si quem videamus ab errore conuersum relictis ignorantiæ tenebris ad lucem veritatis venisse, & remissionem peccatorum & gratiā sancti spiritus meruisse, debemus gaudere cum talibus. Similiter autem flere cum flētibus, non cum illis qui flent mortuos suos iubemur, aut qui flent damna secularia, scientes quia huius seculi tristitia mortem operatur. Non sunt ergo iungendæ lachrymæ cum talibus, sed cum illis flendum est de quibus dicit domi- *Matt.5.* nus, Beati qui flent, quoniam ipsi consolabuntur. Si qui flent pro peccatis suis, si quis post delictum conuertitur ad pœnitentiam, & errorem suum lacrymis lauat, si quis ingemiscit etiam in habitaculo isto positus, & ad Christum redire desiderat, & secundum desiderium lachrymarum profusione lauatur, iungamus cum talibus lachrymas nostras, & gemitus sociemus. Tristitia quæ secūdum deum est salutem stabilē operatur per pœnitentiam. K

Idipsum inuicem sentientes.] Sermo iste non natura sui, sed interpretatione obscurior factus est. hoc est enim quod dicit, vt ita de fratre sentiamus, vt de nobis ipsis, & ita velimus proximo, sicut & nobis volumus: vt in euangelio dominus dicit: Quæ vultis vt faciant vobis homines, eadem & vos facite illis. *Matt.7.* Non alta sapientes, sed humilibus consentiētes.] Superbiam super omnia refugiendam docet. hoc enim beneplacitum est deo. Et merito superbia fugienda est, cum scriptum sit: Quia initium discedendi à deo superbia est. *Eccl.10.* Vnde apostolus in vno sermone institutionem humilitatis commendat. Consentire enim humilibus, amare humiles, atque inclinare se ad eos, hoc est consuescere imitari eum qui cum in forma dei esset formam serui suscepit, & humiliauit se vsque ad mortem. Nolite esse prudētes apud vosmetipsos.] Qui sibiipsi prudens esse videtur, hic cum arrogantia stultus est, nec potest veram sapientiam dei scire, qui suam stultitiam quasi sapientiam colit. Denique in superioribus hanc fuisse incredulitatis causam Iudæis, ipse Paulus edocuit, dicens de eis: Quia ignorantes dei iustitiam & suam iustitiam quærentes statuere, iustitiæ dei non sunt subiecti. *Rom. 19.* Sic ergo & qui apud semetipsum sapiens est, non potest esse sapiens apud deum. L Nulli malum pro malo reddentes.] Si malum inferre peccare est, & reddere malum non vt quibusdam videtur iustum est, sed simile peccatum est, aut (vt ego arbitror) etiam grauius: Nam ille qui malum prior intulit, nō sentit malum esse quod fecit. Qui autem reddidit malum, eo ipso quo ad vlciscendum est motus, confessus est sensisse malum esse quod reddidit. Et ideo respiciendum est semper ad eum qui dixit, Mihi vindictam & ego retribuam, dicit dominus. *Deut. 32.* Prouidentes bona non tantum coram deo sed etiam coram omnibus hominibus.] Coram hominibus, cōtraria erit illa apostoli ipsius sententia quæ dicit: Ego si hominibus placere vellem, Christi seruus nō essem. *Gal.1.* Sed qui vitæ suæ ac morum atque actuum tenet libram, vt non possit ab vllo hominum reprehēdi, iste bona coram omnibus hominibus prouidet. Sed & hoc aduertamus, quomodo non dixit apostolus, hominibus placeamus. sed vt prouideamus bona coram omnibus hominibus, hoc est agamus nos bona coram omnibus hominibus, siue illis placeant quæ bona sunt, siue non placeant. Si possibile est, quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes.] Sciens apostolus pacem inter quos pax habetur non ex vna parte, sed ex vtraque constare, ne nos alterius animus si forte impacatus euenerit, à bono pacis impedire videretur, moderatissimum dedit præceptum: vt inter inimicos noster animus semper sit paratus ad pacem, & discordiæ culpa non penes alterum constet. M Sed fortasse dicat aliquis. Quomodo potest fieri vt pacem cum omnibus hominibus habeamus? & quid faciemus de scriptura quæ dicit, Furem videbas & concurrebas cum eo, & cum adulteris portionem tuam ponebas? *Psal. 49.* Ideo ergo apostolus bene addidit: Quod ex vobis est: hoc est, quod proposito vestro & fidei vestræ conuenit: cum malis enim habere pacem & societatem, fidei vestræ propositóque non conuenit. quamuis & alia in loco possit haberi distinctio. Aliud est enim homines amare, aliud crimina diligere. Qui homines amat creaturam dei: qui crimina diligit, diaboli sectator inuenitur. Qui ergo perfecti sunt, hoc ipso quod oderunt crimina, homines amant. & odio habentes in eis illud quod peccant, illud quod deus creauit amare non desinunt. Non vos vindicantes charissimi, sed date locum iræ. Scriptum est enim. Mihi vindictam, & ego retribuam, dicit dominus. [Hi qui seipsos non vindicant, quomodo iræ locum dent, dupliciter mihi videtur intelligi. Nam & hoc ipso quod (verbi causa) manum manu non referiunt, aut conuitio conuitium non reddunt, iræ illius qui fecit iniuriam pertranseundi & euanescendi locum dederunt. Nemo enim ita rabidus inuenietur, qui

illata

A illata iniuria si vicem nõ recipiat iterũ sæuiat, sed quasi effuso ac digesto furore, necessario mitescit. Est ergo & grande lucrum vbi & peccantis multitudo compescitur peccatorum, & iniuriæ passio patientia probabilis fit apud Deum. Est autem & hoc modo iræ locum dare, quando pro his quæ inferuntur iniuriis qui peccant secundum ipsius Pauli sententiam iram sibi thesaurizant in die iræ, tũc
Rom. 2. cum reddet Deus vnicuique secundum opera sua. Si ergo nosmetipsos vindicemus, non est magnum quod pro iniuria suscepta reddimus: verbi causa, aut palmam pro palma, aut saxum pro saxo, aut pro contumelia sermonis nihilominus contumeliam. Si verò seruemus ea vindictæ Dei, in eo qui læsit nos locum damus iræ: illi sine dubio quam sibi ipse suis malis actibus thesaurizat, quæ de eo in iudicio Dei multo grauiores quam nos inferre possumus exigat pœnas. Sed si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitierit, potum da illi: hoc enim faciens carbones ignis congeres super caput eius.] Hæc quidem & dominus in euangeliis præcipit: Et quamuis in propatulo sit intellectus iste, quo secundum ea quæ supra diximus, inquantum inimicis & lædentibus non solum vicem non reddimus, sed & bona præstamus, intantum pœnas eorum in Dei iudicio cumulamus: est enim vere iusta damnatio si arguantur ante dominum iis intulisse mala à quibus perceperint bona: tamen videamus ne forte dignius aliquid mandati huius contineat intellectus. Dicit enim & Hie-
B remias propheta ad peccatricem filiam Babylonis: habes
Esa. 47. carbones ignis, sede super eos, hi erunt tibi in adiutorium. Fortassis ergo & isti carbones ignis qui congregãtur super caput inimici, ad adiutorium ipsius congregantur. Potest enim fieri vt amens, ferus & barbarus inimicus, si sentiat beneficium nostrum si humanitatem, si affectum, si pietatem videat, compũctionem cordis capiat, commissi pœnitudinem gerat, & ex hoc ignis in eo quidam succendatur, qui eum pro commisso conscientiæ torquear, & adurat: & isti erunt carbones ignis qui super caput eius ex nostro misericordiæ & pietatis opere congregantur. Caput verò principale cordis appellatur: & merito caput dicitur, cuius intellectu & prudentia membra reguntur vniuersa. Noli vinci à malo, sed vince in bono malum.] Vincitur à malo, qui malis prouocatus reddit malum. In bono autem vincit malum, qui acceptis malis restituit bona. Certum est enim hanc esse mali naturam, vt ex similibus suis augeatur & crescat: sicut ignis, si ignem iungas: sicut noctis tenebræ, si aeris nubilum societur. Bonam verò si adhibeas, exterminatur malum. Contraria namque contrariis perimuntur: sicut per aquam ignis extinguitur, & per lucem tenebræ fugantur. Sed fortasse dicat aliquis, Paulum per
C imperitiã sermonis à proposito decidisse: proposuit enim loqui de bonis gratiarum quę per spiritum dantur. Et quidem quod ait, Siue prophetia, siue ministerium, siue doctrina, siue exhortatio, possunt hæc ad dona spiritalia pertinere. Fortassis & hæc quæ sequuntur: Qui tribuit, in simplicitate: qui præest, in solicitudine: qui miseretur, in hilaritate: superioribus possunt adiungi. Ea verò quæ post hæc enumerat, vt sit charitas sine simulatione, odiẽtes malum, adhærentes bono, & charitatem fraternitatis inuicẽ diligentes, & honore inuicem præuenientes, & cętera huiusmodi, præcepta potius dicat esse quàm dona. Sed consideremus diligentius ne forte quoniam quidem in his omnibus moralem locum tractare instituit, & non solum in fide veritatis stabilem, verum & immobilem in moribus ornatum facere Christianum, ideo ad munera gratiarum etiam moralia præcepta coniungit, vt ostendat Christianis etiam hæc per gratiam dari Dei. Sunt enim & nonnulli gentilium compositis moribus, & honestis institutis, qui tamen hoc ipsum quod habent, non ad Deum referunt, nec ab ipso sibi datam gratiam cõfitentur, sed aut propriæ industriæ ascribũt, aut super magistris institutoribus gloriantur. Nobis autem ostendit apostolus, omne quod bonum est, à Deo esse, & per spiritum sanctum dari: sicut
Iacob. 1. & Iacobus apostolus dicit: Omne datum bonum, & omne donum perfectum desursum est descendens à patre lu-

minum: vt qui gloriatur, in domino glorietur. Videamus D ergo nunc quid in consequentibus dicat Apostolus.

CAPVT XIII.

Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit.] Videtur mihi in hoc valde laudabiliter animam nominasse, quam subiacere potestatibus iubet. Nunquam enim dixisset, omnis spiritus subiaceat potestati, sed omnis anima. De qua differentia sæpe iam diximus, quod interdum per animam, interdum per carnem, interdum per spiritum, homo nominatur. Sed cum à parte meliori nominandus est, quasi qui spiritalis intelligi debeat, spiritus dicitur: quando ab inferiore, anima: cum verò à deteriore nominatur, caro dicitur: & horum testimonia de scripturis sæpe protulimus. Nunc ergo quoniam præcepta credentibus ponit apostolus, vult nos quietem quantum in nobis est præsentis vitæ pacémque seruare. Et si quidem tales sumus qui coniũcti domino vnus cum eo spiritus simus, domino dicimur esse subiecti. Si verò nondum tales sumus, sed communis adhuc anima est in nobis quæ habeat aliquid huius mundi, quæ sit in aliquibus alligata negotiis, huic præcepta apostolus ponit, & dicit vt subiecta sit potestatibus mundi. E
Quia & dominus dicit, vt hi qui habẽt in se superscriptionem Cæsaris, reddant Cæsari quæ sunt Cæsaris. Petrus & Mat. 22.
Ioannes nihil habebant quod Cæsari redderẽt. Dicit enim Petrus, Aurum & argentum non habeo. Qui hoc non habet, nec Cæsari habet quod reddat, nec vnde sublimioribus subiaceat potestatibus. Qui verò habet aut pecuniam, aut possessiones, aut aliquid in seculo, audiat, Omnis anima potestatibus sublimioribus subiaceat. Non est potestas nisi à Deo.] Dicet fortasse aliquis: Quid ergo? & illa potestas quæ seruos Dei persequitur, fidem impugnat, religionem subuertit, à Deo est? Ad hoc breuiter respondebimus. Nemo est qui nesciat quod & visus nobis à Deo donatus est & auditus & sensus. Cum ergo hæc à deo in potestate nostra sint, tamen vti visu vel ad bona vel ad mala possumus: similiter & auditu, & motu manuum, & cogitatione sensus: & in hoc iustũ iudicium Dei est, quod his quos ad visus ille bonos dedit, nos abutimur ad impia & iniqua ministeria. Ita ergo & potestas omnis à Deo data est ad vindictam quidem malorum, laudem verò bonorum, sicut idem apostolus in subsequentibus dicit. Erit autem iustum iudicium Dei erga eos qui acceptam potestatem secundum suas impietates, & non secundum diuinas temperant leges: & ideo dicit: Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit: qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt.] Non hic de illis potestatibus F dicit quæ persecutiones inferunt fidei: ibi enim dicendum est, Deo oportet obtemperare magis quàm hominibus: sed de istis communibus dicit quæ non sunt timori Act. 5.
boni operis, sed mali. Quibus vtique qui resistit, ipse sibi damnationem pro gestorum suorum qualitate conquirit. Vis autem non timere potestatem: bonum fac & habebis laudem ex illa, Dei enim minister est tibi in bonum. Si autem male feceris, time: non enim sine causa gladium portat: Dei enim minister est, vindex in ira ei qui quod malum est agit.] Mouet me in his sermonibus Paulus, quod potestatem seculi & iudicium mundi Dei ministerium dicit: & hoc non semel, sed secundo & tertio repetit. Velim ergo requirere quomodo iudex mundi Dei minister sit.

Inuenimus scriptum in Actibus apostolorum, quia conuenientes in vnum apostoli statuerunt decreta quæ obseruare deberemus nos, qui ex gentibus credimus Christo, in quibus hæc continentur. Apostoli & presbyteri fratribus qui sunt Antiochiæ & Syriæ & Ciliciæ omnibus qui Act. 15.
ex gentibus crediderunt, salutem. Quoniam quidem audiuimus quosdam exisse à nobis & perturbare vos, quibus non mandauimus. Et post aliquanta additur. Placuit an-

G tem sancto spiritui & nobis, nihil amplius superponi vobis ponderis, præter ea quæ necessaria sunt, vt abstineatis vos ab his quæ idolis immolantur, & sanguine, & suffocatis, & fornicatione, à quibus custodientes vosmetipsos bene agetis. Valete. In his ergo præceptis in quibus dicit nihil amplius imponendum esse oneris his qui ex gẽtibus credũt, nisi vt abstineant se ab his quæ idolis immolantur, & sanguine, & suffocatis, & fornicatione, neque homicidium prohibetur, neque adulterium, neque furtũ, neque masculorum concubitus, neque cętera crimina, quę diuinis & humanis legibus puniuntur. Quod si illa sola quæ suprà memoraui, obseruanda dicit esse Christianis, videbitur eis de cæteris dedisse licentiam. Sed vide ordinationem spiritus sancti: quoniam quidem cætera crimina seculi legibus iudicantur, & superfluum videbatur ea nunc diuina lege prohibere, quæ sufficienter humana lege plectuntur, illa sola de quibus nihil humana lex dixerat, religioni videbatur conuenire decernere. Ex quo apparet iudices mundi partem maximam Dei legis implere, Omnia enim crimina quæ vindicari vult Deus, non per antistites & principes ecclesiarum, sed per mundi iudices voluit vindicari: & hoc sciens Paulus, rectè eum ministrum Dei nominat & iudicem in eum qui quod malum est agit. Et
H hoc quod dicit de potestate. Fac quod bonum est, & habebis laudem ex ea, altius mihi requirendum videtur. Non enim consuetudo est potestatibus seculi laudare hos qui non fuerint criminosi. Nam peccantes quidem puniunt, non peccantes verò laudare eis mos nullus est. Sed videamus ne fortè Paulus etiam cum moralia videtur docere, inserere semper etiam de mysteriis aliquid non omittat. Etenim sciens quòd omnes qui in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur: vnumquenque autem in iudicio illa lex sine dubio arguet secundum quod vixit: ostendimus autem sanctum spiritum in multis humanæ legi locum dedisse: certum est quia in die iudicij habebit etiam ex istis legibus laudem apud Deum is qui nihil contra statutas commiserit leges, cum dicetur ei à domino: Euge serue bone & fidelis, suprà pauca fuisti fidelis, suprà multa te constituam.

1.Tim.1 Sciendũ tamẽ quòd iusto lex non est posita, sed iniustis, & non subditis, scelestis, homicidis, contaminatis, periuris, & cęteris qui huiusmodi sunt. Ipsi enim sunt qui timent legẽ. Qui autem facit bonum, hoc est qui non metu legis, sed amore boni facit quod bonum est, iste iam non sub lege literæ, sed sub lege spiritus viuit. Ideóque necessitate subditi estote non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam. Ideo enim & tributa penditis. Ministri enim Dei sunt in hoc ipsum instantes] Ordinat quidem per hæc Paulus ecclesiam Dei, vt nihil aduersi principibus & potestatibus seculi gerens, per quietem & tranquillitatem
I vitæ, opus iustitiæ & pietatis exerceat. Si enim ponamus, verbi gratia, credentes Christo potestatibus seculi non esse subiectos, tributa non reddere, nec vectigalia pensitare, nulli timorem, nulli honorem deferre, nónne per hęc rectorum & principum merito in semetipsos arma conuerterẽt, & persecutores quidẽ suos excusabiles, semetipsos verò culpabiles redderẽt? Non enim iam fidei sed cõtumaciæ causa impugnari viderentur: & esse eis causa quidem mortis, meritum verò mortis indignum. Hæc ergo Paulus per immensã sapientiã prouidens dicit. Reddite ergo omnibus debita. Cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorẽ. Nemini quicquam debeatis, nisi vt inuicem diligatis.] Puto tamen quòd etiam hęc Paulus non absque solitis sermonum suorum proferat sacramentis. Etenim omnem creaturam, omnésque spiritus siue recti siue etiam praui malíque pro positi, Deo ministrare & exhibere vnumquenque ad quod aptum se præbuerit ministerium in superioribus iam docuimus. De omnibus enim simul pronunciauit apostolus vbi dixit. Nónne omnes sunt ministeriales spiritus, in ministeriũ missi propter eos qui hæreditatem capiunt salutis? Ministrant ergo omnes spiritus hominũ vitę, vnusquisque tamen (vt diximus) pro dignitate & merito sui: & illi mini stri dicuntur quorũ ministeria quemadmodũ pertinet peraguntur. Vnde & apostolus qui dixerat de se, quia mihi mundus crucifixus est, & ego mundo, ait etiam hoc: Nos autem non spiritum huius mundi accepimus, sed spiritum qui ex Deo est, qui autem adhuc de mundo est, & ea sapit quæ mundi sunt, & quę carnis sunt quærit, necessario subiectus est ministris mundi: subiectus autem propter iram, quam sibi thesaurizauit ex peccatis, Et hoc mihi videtur dicere, Ideo necessitate subiecti, non solum propter iram, sed & propter conscientiam. Conscientię quoque quis subditur cum habet in se quod accusetur à conscientia. K Gal.6. 1.Cor.2.

His ergo etiam tributa quędam pendimus, dum adhuc secũdum carnem viuimus, & quæ carnis sunt cogitamus. Nam si vineã domini colamus, & vitẽ veram qui est Christus exerceamus in nobis, de ista vinea non ministris seculi pendemus tributa, sed ipsi domino fructus in tempore reddemus, secundũ quod ipse saluator in euangeliis dicit, quia colonis malis tollet vineam, & dabit eam aliis colonis qui reddant ei fructum in tempore. Sed & hoc ipsum quod dicit, Reddite omnibus debita, cui tributũ, tributũ: cui vectigal, vectigal: ab eo quod in sequentibus additur: Cui timorem, timorem: cui honorem, honorem, diuersum mihi videtur: & ad eos quidem quos suprà diximus ministros pertinere tributa & vectigalia. Exigunt enim à nobis tributa terræ nostræ, & vectigalia negotiationis nostræ. Et quid dico de nobis? Exoluit tributum etiam dominus noster Iesus Christus in carne positus: quod idcirco se dicit exoluere, non quòd debitor sit, sed ne scandalizet eos. Quod si ille qui nihil habebat in se Cæsaris, & in quo princeps huius mundi veniẽs non inuenit quicquam de suo, cum liber esset, soluit tamen tributum (venit enim & in mortem vt esset inter mortuos liber) quanto magis nos necesse est ista tributa carnis expẽdere, & negotiationis nostræ, si tamen negotiamur margaritas regni cœlorũ, per diuersas tentationes exigentibus nos spiritibus vectigalia pensitare? Timorem verò & honorem ad illum potius referre debemus qui dicit per prophetam, Nónne dominum & patrem vocatis me? Et si dominus sum ego, vbi est timor meus? & si pater sum, vbi est amor meus, & honor? Posteriora sane quæ addidit, vt nemini quicquam debeamus, certum est ad ministros referri, quibus debitor quis efficitur cum peccauerit. Debitum enim peccatum esse in multis frequenter ostendimus. Vult ergo Paulus peccati quidem omne debitum solui, nec remanere apud nos omnino debitum peccati, permanere tamen & nunquam cessare à nobis debitum charitatis, hoc enim & quotidie soluere, & semper debere expedit nobis. Denique quantæ virtutis sit charitas, in consequentibus ponit. Qui enim diligit proximum, legem impleuit. Nam nõ adulterabis, nõ occides, non furtum facies, non falsum testimonium dices, non concupisces, & si quod est aliud mandatum, in hoc verbo restauratur, Diliges proximum tuum sicut teipsum.] Et ad vltimum rationem tanti præcepti breuiter colligens ait. Matt.21. L Matt.17. M

Dilectio proximi malum non operatur. Plenitudo ergo legis est dilectio.] Suprà dixerat quia qui diligit proximum legem impleuit: & quia difficile videbatur quomodo possit quis omnem legem vno sermone complere, plenissimam reddit rationem dicens, Dilectio proximi malum non operatur, & ideo plenitudo legis est dilectio. Pone enim per singula mandata legis dilectionem, & vide quam facile cuncta complentur. Nunquid qui diligit proximum, occidere eum potest? Certum est quòd nemo quem diligit interficiat. Est ergo dilectio per quam impleatur mandatum quod præcipitur, Non occides. Iterum qui proximum suum diligit, in vxorem eius adulterium committit? Nunquam profectò. Si ergo diligas proximum, nec adulterium committes. Similiter & qui diligit proximum, quæ eius sunt non furatur: & qui diligit proximum, falsum aduersus eum testimonium non dicit. Similiter & cætera mandata legis, si sit erga proximum dilectio, absque aliquo labore seruantur. Puto etiam quòd & in hoc voluit nos aliquid compendiosius docere.

Nam

A Nam si diligentius requiras quis sit proximus noster, disces in euangelio illum esse proximum nostrum qui venit, & iacentes nos vulneratos à latronibus & nudatos à dæmonibus iumento corporis sui superposuit, & ad stabulum ecclesiæ detulit, & stabulario pro cura nostra & diligentia vel ipsi Paulo vel omni qui ecclesiæ præest, duos denarios noui ac veteris testamenti ad nostræ curæ concessit expensas. Hunc ergo proximum si diligamus, omnem legem & vniuersa mandata ipsius complemus. Finis enim legis Christus ad iustitiam omni credenti: nec fieri vllo pacto potest, vt qui ex toto corde, ex totis viribus suis diligit Christum, faciat aliquid quod non placeat Christo. Illum enim qui diligit non solum non occidit, quod prohibet lex, sed nec irascitur fratri suo, quia ita delectatur illo quem diligit: & non solum non facit adulterium, sed nec mulierem respicit ad concupiscendum, sed dicit ad ipsum magis: Concupiscit & deficit anima mea in deum viuum. Qui diligit Christum quomodo de furto cogitat, qui etiam sua omnia quæcunque habet reliquit vt sequatur Christum? Qui Christum diligit quando falsum testimonium dicit, cum sciat ipsum quem diligit falso testimonio perditum? Necessario autem qui diligit Christum, diligit & proximum suum. Hoc enim solo indicio Christi esse discipulus designatur, si charitatem cum pro-

B ximis habeat. Certum est enim quòd qui non diligit proximum, nesciat Christum. Et hoc scientes tempus, quoniam hora est iam nos de somno surgere. Nunc autem proprior est nostra salus quam cum credidimus. Nox præcessit, dies autem appropinquauit. Abiiciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis, sicut in die honeste ambulemus.) Cum post illas dissertiones quas vel de gentibus vel de Iudæis apostolus prosecutus est, introduxisset etiam moralem locum, quo magis auditores incitet ad conuersionem, introducit modo per vrgentem temporis rationem, quod est in rebus omnibus summum. Nemo enim ita somnolentus & piger est, quem aduenientis diei non excitet claritas, & cui sol oculis infusus non aperiat aspectum. Est ergo etiam animæ somnus quidam. Si enim sunt ei (vt sæpe iam diximus) proprij oculi, & aures propriæ, & manus propriæ, & pedes, quæ singula non tam membra corporalia inesse ei quam virtutes quibus ad vnumquodque mouetur & incitatur, reputandæ sunt, accidit sine dubio ei secundum oculos suos etiam somnus. Si enim non agat tempore opportuno quæ dei sunt, sed desideriis torpescat, merito dormire dicitur. Idcirco igitur Paulus præco Christi circuiens mundum in somno desidię positum, annunciat adesse iam lucem, & tēpus esse vt surgatur à somno: noctémque hoc est tēpus illud quo igno-

C rantia hominibus dominata est, processisse, & proximante iustitiæ solis aduentu, rarescētibus tenebris, imminere iam agnitionis diem: atque ideo clamat expergiscendum esse, ne per segnitiem quis noctem patiatur in luce, & abiicienda esse opera tenebrarum, atque arma lucis induēda. Opera tenebrarum sunt actus illi qui à deo alieni sunt: arma verò lucis assumptio virtutū. Et sicut diximus dedecorosum esse die iam perurgente dormire, multo est dedecorosius tempore diei & lucis opera gerere tenebrarum. Verum sciendum est, aduentum lucis huius & diei duplici modo accipiēdum, & generalem omnibus, & vnicuique specialem. Generalis omnibus aderit lux & dies, cum futuri seculi tempus aduenerit: ad cuius comparationem pręsentis huius mundi spatium tenebræ appellantur. Quod tempus labescentibus quotidie diebus appropiat, & spatia quæ præteritis augentur, futuris sine dubio minuuntur, & ideo proprior nostra salus quam cū credidimus, & quotidie fit propior: sicut & dominus cum consummationis seculi signa distingueret dixit, Cum autem videritis hæc omnia, leuate capita vestra, quoniam appropinquat redemptio vestra. Fit autem & per singulos dies huiusmodi aduentus nobis: & si Christus in corde sit, diem nobis facit. Si ignorantias nostras scientiæ radio fuget, & indignos actus declinantes pia quæque & honesta sectemur, in luce sumus positi, & quasi in die honeste ambulamus. Quæ sunt au-

Luc.10.

Psal.42.

Luc.21.

tem opera tenebrarum quæ abiicienda sunt, consequenter enumerat, & dicit. Non in comessationibus & ebrietatibus, non in cubilibus & impudicitiis, non in contentione & æmulatione.] Ista sunt opera tenebrarum, quæ & carnis opera appellantur, in his qui carnem suam luxuriæ & impudicitiæ non sanctitati neque domino manciparunt. Comessationes enim, hoc est inhonesta ac luxuriosa conuiuia, quibus necessario comes est turpissima temulentia, quid aliud subsequentur nisi cubilia impudicitiæ? A fœdis cubitationibus cubilia appellata sunt: cum non tam rationabilibus videantur hominibus, quam feris & beluis conuenire. Non in contentione & æmulatione. Illa quæ suprà dixi, carnis sunt vitia: hæc iam & animi: quamuis omnia carnis opera dicantur, & opera tenebrarum. Quia reuera contentio & æmulatio in malis, eorum est qui secundum carnem viuunt, & qui in tenebris ambulant. Qui autem in luce est, & sicut in die honeste ambulat, nihil per contentionem & inanem gloriam gerit. Hoc ergo modo abiicit quis (quod ait supra) opera tenebrarum. Quod verò dixit, Induamus arma lucis, quomodo debeat fieri nunc exponitur. Sed induimini dominum Iesum Christum, & carnis curam ne feceritis in desideriis.] Frequenter diximus Christum sapientiam esse, & iustitiam, & sanctificationem, & veritatem, & omnes simul virtutes: quas vtique qui assumpserit, Christum dicitur induisse. Si enim hæc omnia Christus, necessario qui hæc habet, habet Christum. Qui habet, carnis curam in concupiscentiis non facit. Moderatione sollicita apostolus vtitur, non per omnia carnis curam negat habendam. Certum est enim quòd in necessariis habenda est, in delitiis verò et luxuria atque omni concupiscentia, penitus excludenda.

D

E

CAPVT XIIII.

INfirmum autem in fide assumite, non in disceptationibus cogitationum: alius enim credit manducare se omnia, qui autem infirmus est, holus manducet. Et in superioribus de fidei firmitate mentionem fecit apostolus, vbi ait de Abraham: Cum ferè centum annorum esset, non infirmatus est fide. De qua infirmitate fidei in illis locis quæ occurrere potuerunt exposuimus. Sed & nunc de infirmitate in fide commemorat, quem in eo dicit infirmum, quia non credit mā-ducare omnia, sed tam exigua est fides eius, vt sola holera competentem sibi esse existimet cibum. Quod potest quidem videri dictum ad eos qui ex gentibus crediderunt, extollentes se in libertatem fidei, qua nihil commune aut immundum esse credunt aduersus eos qui ex circuncisione crediderunt, obseruantes adhuc secundum traditionem legis ciborum differentiam: vt eos reprimere videatur & monere, ne insultent eis quibus longa consuetudo in obseruandis cibis discretionem adhuc aliquam & cunctationem mouebat. Iubet ergo eum qui ita in hac fide infirmus est, assumi magis, & non abiici, nec quasi infidelem iudicari. Aliud est enim infidelem esse, aliud infirmari in fide. Nam infidelis dicitur qui non habet fidem: Infirmus autem in fide, qui dubitat in parte aliqua fidei. Componens igitur apostolus in pace corda dicit: Is qui manducat non manducantem non spernat: & qui non mā-ducat, manducantem non iudicet. Deus enim illum assumpsit.] Quo scilicet per hæc nulla esset inter credentes ciborum causa dissentio. Sed videtur hæc Paulus profundiore magis sensu elocutus. Neque enim ex circumcisione venientibus de edendis holeribus lex aliquid mā-dauerat, vt ipsis conuenire videatur quod ait. Qui autem infirmus est holera manducet. Vnde constat eum de cibo verbi ista tractare, & infirmum dicere in fide eum qui non ita perfectus est sensibus vt possit omnem cibum verbi Dei sumere, sicut & ipse apostolus in aliis dicit. Perfectorum autem est cibus solidus, eorum qui pro possibilitate sumendi exercitatos habent sensus ad di-

Rom.4.

F

Heb.5.

G scretionem boni & mali. Et iterum ad alios dicit, Lac
1. Cor. 3. vobis potum dedi non escam: nondum enim poteratis. Et nũquid ita inepti erimus, vt putemus apostolum qui missus est prædicare verbum Dei, lac portasse secundum quod Corinthiis potum daret? Sed manifestum est hæc eum de qualitate verbi proloqui, & propterea dicere. Si quis infirmior est sensibus, & nõ est ita perfectæ fidei, vt de secretioribus mysteriis capiat verbum, non debere eum per ea quę intelligere non potest disceptationibus cogitationũ moueri. Alius enim, inquit, credit manducare omnia. Nõ per hæc Paulus ad omnia comedenda discipulos hortatur, nec gulæ & gurgitis est magister: sed de illis sine dubio dicit, quorum fides perfecta est, & nullis in verbo Dei discretionibus impedita: quos idem apostolus in aliis spiritales appellat cum dicit. Spiritalis autem examinat omnia. Ipse est ergo de quo hic dicit, Alius autem credit manducare
Ioan. 16. omnia. Denique & apostolis antequam spiritum sanctum acciperent dicebatur à domino: Multa adhuc habeo quæ loquar vobis, sed non potestis illa audire modo. Veniet autem paracletus spiritus veritatis, ipse vos docebit omnia. Ista sunt ergo omnia quæ creditur manducare is qui pro fidei perfectione per gratiã sancti spiritus capax verbi secretioris extiterit. Habet tamen & infirmus quod sumat ex verbo dei, & est species quædam verbi quam hic apostolus holera appellauit, quæ audientis sensum non tam ro-
H bustum reddat & fortem, quam sustentet & interire nõ sinat. In multis etenim de interioribus animæ sensibus scriptura diuina quasi de exterioribus corporis loquitur mẽbris: & sicut sæpe docuimus interiorem hominem videre vel audire vel ambulare nominari, ita & nunc ipse interior homo aut omnem cibum posse dicitur percipere si perfectus est, aut si infirmus est holera manducare. Sed vt perfectorum & imperfectorum in ecclesia concordiam, & imperfectorum tanquam inhonestorum in corpore mẽbrorum honestorúmque componat, nec habeatur in eis vlla dissensio, dicit: Qui mãducat, non manducantem nõ spernat: & qui non manducat, manducantem non iudicet. Hoc
1. Cor. 12. est quod alibi dicit, Quia non potest dicere oculus manui, non es mihi necessaria, & caput pedibus, non desidero operam vestram. Sed multo magis corporis mẽbra quæ videntur inhonestiora esse, necessaria sunt. Et his ergo quorũ fides tanta est vt omnia possint mãducare, & omnem verbi speciem capere, ne superbiant & spernant eos qui inferiores sunt, præcipit: & rursum his qui incapaces sunt perfectioris doctrinæ, mandat ne iudicent eos quorum sensus capacior est, & intellectus eminentior. Solent enim peruerso ordine imperiti peritos iudicare & desides studiosos. Interdum & hi qui scientiæ aliqua initia ceperint, inflantur & extolluntur aduersus eos qui videntur minus capa-
I ces esse. Idcirco igitur increpatione apostolicæ autoritatis Paulus vtriusque partis insolentiam reprimens dicit. Tu quis es qui iudicas alienum seruum? Suo domino stat, aut cadit.] Quod dicit stat aut cadit, secundum sensum eius quem increpabat dicit. Nam & imperitior si videat quempiam profundius aliquid quod ipse capere non potest sentientem, cecidisse eum iudicat à fidei statu: & rursum qui inflantur ex scientia, & non cum charitate, sicut Paulus commonet, similiter de imperitioribus quibusque opinãtur: & ideo potestatem fratri iudicandi fratris exemit. Bene autem alienum seruum ait, quia dominus dicit, Vos autem omnes fratres estis. Omnes, hoc est vniuersa creatura, & vnus solus dominus Iesus Christus, qui est dominus omnium, diues in omnibus Simul & bonitatem dei ineffabilem manifestat, cum dicit de eo qui cecidisse videtur, etiãsi vere ceciderit, quia potens est enim Deus statuere illum. Dominus enim erigit elisos. Nam alius iudicat diem inter diem: alius autem iudicat omnem diem. Vnusquisque in suo sensu abundet.) Diximus superius secundum literæ apostolicæ consequentiam videri hic de ciborum continentia, vel de libertate tractari, quoniam vocatio quidem quæ in Christo est, nihil commune aut immundum ponit in cibis, sed continentiæ ratio suadet etiam à licitis abstinere. Non enim (vt & ipse in aliis dicit) quia omnia licent idcirco etiam omnia expediunt, vel omnia K
ædificant. Ipsa tamen abstinentiæ ratio diuersa est pro voto & proposito vouentis. Alius nanque hoc iudicat, & ita apud animum suum decernit, vt omnem diem hoc est cõtinuum vitæ suæ tempus exigat in abstinentia. Alius verò tempus aliquod velut votiua professione decernit. In quo siue vt iugem, siue vt temporalem suscipiat continentiam, vniuscuiusque sensibus dat liberam facultatem. Vtrunque tamen acceptum fieri apud dominum pollicetur, & propterea subiungit: Qui sapit diem, domino sapit: & qui manducat, domino manducat: gratias enim agit Deo: & qui non manducat, domino non manducat, & gratias agit deo.) Gratiæ deo ab vtroque referuntur ab illo pro fructu continentiæ, ab hoc verò pro libertate vescendi. Sed quoniam, vt in anterioribus ostendimus, profundior inuenitur apostoli sensus quàm ciborum carnalium ratio continet, in spiritali expositione secundum ea quæ supra disseruimus, de his quorum alius omnem diem, alius verò alternos iudicat dies, possumus illud sentire, quòd in scripturis diuinis vnum quodque capitulum in quo dogma pietatis & fidei continetur, dies dicatur. Vere enim dies est qui illuminat mentem, qui ignorantiæ tenebras fugat, qui Christum, qui sol est iustitiæ habet in se. Si quis ergo sit qui ita diuinis literis operam impendat ac studium, vt omnem diem & omnem sensum scripturæ diuinæ discutiat & diiudicet, ita vt non eum transeat de lege iota vnum vel L
vnus apex, hic omnem diem videbitur iudicare. Qui autem non est tantus ingenio, alternos id est paucos ex multis capiat sensus, & si non qui ad plenitudinem scientiæ sufficiant, at certe qui ad summam fidei satis fiunt. Vterque ergo secundum apostolicum sensum & consilium gratias agit Deo: ille qui sapit omnem diem, & qui manducat omnia, id est qui agnoscit & intelligit omnia: & ille qui licet non omnia manducet, & non vniuersorum intelligentiam capiat, breui tamen fidei confessione saluatur. Et ideo etiam non manducans omnia, nec omnium scientiam sumens, agere tamen etiam ipse gratias dicitur Deo. Nemo enim nostrum sibi viuit, & nemo sibi moritur.) Quid sit viuere in Christo, & quid sit in Christo mori, dictum sæpe à nobis est in huius epistolæ expositione, & præcipue in eo loco vbi explanare tentauimus sermonem apostoli quo ait: Si autem mortui sumus cum Christo, credimus quia & conuiuemus ei. Si ergo meminimus quæ in hoc loco dicta sunt, ex ipsis etiam propositus in præsenti sermone apostolus apertior & lucidior fiet, quomodo nemo nostrum sibi viuat, & nemo sibi moriatur. Non enim vnusquisque ipse sibi dat, sed à Christo sumit mortis exemplum, qui soli peccato mortuus est, vt & ipse imitatione eius possit alienus & mortuus effici à peccato. Sed & vitæ exemplum Rom. 9.
non ipsi ex nobis habemus. sed ex Christi resurrectione suscipimus, vt idem apostolus dicit: Vt sicut Christus resurrexit à mortuis per gloriam patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus. Nouitas ergo vitæ qua in Christo per fidem resurrectionis eius viuimus, domino reputatur, quia non à nobis, sed ab ipso sumit exordium. Et ideo. Siue enim viuimus, domino viuimus: siue morimur, domino morimur. Siue igitur viuimus, siue morimur, domini sumus.) Mortem etenim appellat illam, qua Christo (vt diximus) consepulti, & in morte ipsius baptizati peccato mortui sumus, & vitam qua alieni effecti ab hoc mundo, & vt ipse ait ex mortuis viuentes, non nobis id est non carni viuimus, sed deo, secundum ea quæ in subsequentibus iungit. In hoc enim Christus mortuus est & resurrexit, vt & viuorum & mortuorum dominetur.) Mortuum dicit esse Christum dispensatione sine dubio passionis: vixisse autem per sacramentum resurrectionis. Vnde & nobis primo passionis & mortificationis, post etiam resurrectionis & vitæ nouitatis reliquit exemplum. Sed moueat aliquem fortassis quod dicit apostolus, idcirco mortuum esse & vixisse, vt mortuorum & viuorum dominetur: quasi qui hoc dederit intelligendum, quod nisi mortuus fuisset, mortuorum dominatum non habuisset: & nisi post mortẽ rursus vixisset, nõ tenuisset dominationem viuorum

A virorum. Sed ad hæc ita respondēdū puto. Duobus ex modis constat in omnem creaturam Christi dominatio. Vno, per quem vt creator omnium & potestatem gerens vniuersorum, vi maiestatis & potentiæ necessitate habet cætera subiecta, per quem modum non solum bonis & sanctis mentibus ac spiritibus dominatur, verum & nequam & refugis & his quos scriptura diuina malignos angelos appellauit. Idcirco igitur & omnitenens, & omnipotens dicitur, secundum quod Ioannes designat in Apocalypsi, dicens: Hæc dicit qui est & qui erat & qui venturus est omnipotens. Hic ergo vnus est modus quo Christus omnibus dominatur. Alius verò est, quo tanquam bonus & boni patris filius non vult rationabiles spiritus ad obediētiam legis suæ violenter inflectere, sed expectat vt sponte veniant, vt voluntate & non necessitate bonum quærant, & docendo magis quam imperando, inuitando potius quam extorquendo persuadeat. Inde denique est, quod vsque ad mortem dignatur accedere, vt exemplum obedientiæ, & moriendi formam volentibus peccato emori & vitiis derelinquat. Et propter hoc in præsenti loco apostolus scribit: idcirco eum mortuum esse & vixisse, vt & viuorum & mortuorum dominetur. Viuorum profectò illorum qui pro resurrectionis eius exemplo nouā & cœlestem in terris exigunt vitam: Mortuorum sine dubio qui mortificationem Christi in corpore suo circunferunt, & mortificant membra sua quæ sunt super terram. Quod

Apoc. 1.

B si hæc ita se habent. Tu autem quid iudicas fratrem tuum? Aut tu quare spernis fratrem tuum?] Cum siue mortificatio sit in te carnis & vitiorum, non ex te orta sit, sed Christi morte donata: siue tibi nouitas vitæ est, & in terris ambulas conuersationem habens in cœlis, id Christi resurrectione merueris. Bene autem vtriusque vitij notam vernacula appellatio signauit, illi dicens, quare spernis? & huic, quare iudicas fratrem tuum? Solent enim hi qui aliquantulum videntur profecisse, spernere & nihili ducere eos qui altioris intelligentiæ minus capaces sunt. Econtrario autē imperiti & indocibiles iudicare hoc est condemnare & incusare eos qui altiora & profundiora perquirunt, quæ ipsi capere aut assequi non possunt. Et ideo apostolus resecare volens culpam exvtraque parte nascentem, illis quidem præcepit, ne inferiores spernant atque despiciant: his verò ne superiores se iudicent, cum peritiam non habeant iudicandi. Quāuis vtrunque reprehendat, & eum qui spernit fratrem inferiorem, & eum qui iudicat superiorem, tamen vt ostenderet illum grauius in iudicando, quam hunc in spernendo fratrem peccare, omissa spretionis culpa præsumptionem iudicandi fratris exaggerat, & ideo in consequentibus iungit: Omnes enim ante tribunal Christi stabimus. Scriptum est enim: Viuo ego dicit dominus, quo-

C niam mihi flectetur omne genu, & omnis lingua confitebitur Deo.] Assumens apostolus causas ex his in quibus non rectè iudicant qui iudicant fratres, recti & iusti introducit diuini iudicij formam, & ait: Omnes enim nos stare oportet ante tribunal Dei: Quo scilicet nouerit is qui iudicat fratrem, in tantum se crimen elationis incurrere, vt tribunal Dei sibi videatur assumere, & vnigeniti iudicium præuenire. Verum quid sibi velit hoc ipsum quod apostolus tribunal Dei memorat, & quomodo intelligendum sit videamus. Non solum in hoc loco, sed & ad Corinthios scribens, tribunalis facit nihilominus mentionem vbi ait: Propter quod studemus siue præsentes, siue absentes placere illi. Omnes manifestari oportet ante tribunal Christi, vt recipiat vnusquisque per corpus prout gessit, siue bonū siue malum. Sed & apud Danielem prophetam inuenimus talia quædam de iudicandi specie descripta. Videbam, inquit, & ecce sedes posita erat, & vetustus dierum sedebat, & indumentum eius sicut nix candidum, & capilli capitis eius sicut lana munda. Thronus eius flamma ignis, rotæ eius ignis accensus, fluuius igneus currebat ante ipsum. Milies milia ministrabant ei, & decies milies dena milia assistebant ei, & ante eum iudicium cōstitutum, & libri aperti sunt. In duodecim quoque prophetarum libro, sub mysterio dicitur quia in valle Iosaphat dn̄s populū suum iu-

2. Cor. 5.

Dan. 7.

dicet: Ipsam autē vallem Iosaphat paulopost vallē iudicij nominat. Sed de iis nunc singulis, quæ similitudinis causa protulimus, disserere longū videtur. Ea tamē quæ ad Corinth. scripsisse apostolum diximus, conferentes cum præsenti loco vel cæteris quæ apud prophetā scripta memorauimus, declarari videm⁹ ex omnibus certissime futurū esse iudiciū Dei, cuius species vt notior hominibus fieret, iudicandi forma ex iis quæ inter homines geruntur assumpta est, quo scilicet nosceremus, quia sicut iudex iste terrenus celsiorē quendā locum quod tribunal appellatur ascēdit, vt ex eo altior & eminētior cæteris qui iudicandi sunt fiat, ne cōspectui eius lateant vel malorū supplicia, vel allegationes innocentiū, intelligamus & iudicē omniū Christū natura & maiestate cęteris eminentē introspicere corda & cōscientiā singulorū, manifestare occulta, & obtecta reuelare, vt & bonis actib. laudem tribuat, & mali pœnā quam merentur accipiant. Quod si manet futurū iudiciū Dei, & tale iudiciū in quo non solū vnusquisq; recipiet pro actib. sed pro omni otioso verbo reddetur ratio secundū sententiam dn̄i: cogitationesq; malæ cōfutabuntur redarguente conscietia, & in omnibus vnusquisq; nostrū pro se rationē reddet Deo, nō ergo ampli⁹ inuicē iudicemus. Nudabitur enī vniuersæ (vt ego arbitror) creaturæ rationabili cor nostrū, & reuelabuntur occulta, vel etiā manifestabuntur. Est enim differentia. Vidētur enim ea quidē quæ reuelātur, ad malos pertinere, de quibus dicitur: in igne enim reuelabitur. Ea verò quæ manifestantur, ad bonos, & ideo dicitur: Omne enim ꝙ manifestatur, lux est: & tanquā libri quidā descripti, vel tabulæ incisæ continētes literas actuū cogitationūque nostrarū ab omni (vt diximus) creatura rationabili relegētur. Et hoc est ꝙ arbitror indicari per Danielem vbi dicit: Et libri aperti sunt, qui scilicet in corde nunc inuoluti sunt & obtecti, cōtinentes quædā scripta quæ gerimus, & notis quibusdā consciētię sulcati, nec tamē vlli nisi soli deo cogniti. Isti ergo libri animæ nostræ, vel hæ cordis nostri paginæ, aperientur in cōspectu throni flāmei, & rotarū ignis ardētis, & fluminis ignei ac percurētis ante vetustū dierū. Videbunt hæc, legent etiā angeli & milies milia angelorū illa, & decies milies dena milia ministrorū, & ita criminū nostrorū in quibus nunc vnū saltē testem pati cōfundimur, cœlestiū tunc virtutū testes cateruas innumerabiles patiemur. Cum autē Paulus dicat, Quia omnes stabimus ante tribunal Dei, & se consociet eis qui stabūt ante tribunal Dei, quisnam est qui semetipsum ita decipiat & fallat, vt ad iudicium Christi & ad tribunal cognitionis eius non putet se esse venturū? aut manifestandū se non putet in his quæ siue rectè, siue etiam minus rectè cōmiserit? Quod verò in præsenti quidem loco tribunal Dei, ad Corinth. verò tribunal Christi posuit, ego quidem puto nullā esse differentiā quo minus vnū atq; idē tribunal Christi & tribunal Dei nominetur, secundū ꝙ ipse saluator in euāgelio dicit: Omnia quæ habet pater, mea sunt. Et iterū: Pater, omnia mea tua sunt, & tua mea. Si quis tamē putat in sermonib⁹, quia nulla in eius literis otiosa vel syllaba est, causas varietatis huius esse requirēdas, poterit fortassis tale aliquid dicere. Christi vocabulū quantū ad ꝓprietatē appellationis ipsius pertinet, verbi in carne positi & mundū deo reconciliātis indiciū est, sicut & idē Paulus dicit: quia deus erat in Christo mundū recōcilians sibi, sed recōciliationis huius spatia cōuersionis nostræ dilatio & emēdationis negligentia distēdit, & longiora cōstituit, & donec euacuet oēs principatus & potestates, & ponat inimicos sub pedibus suis, ac nouissimū inimicū destruat mortē, ita eum regnare oportet, vt ministerium susceptæ in carne dispensationis exerceat, & bonos quidem manifestet, culpabiles autem accipiant vnusquisque secundum opera sua. Vbi ergo tradiderit regnum Deo & patri, id est conuersos omnes & emendatos obtulerit Deo, & ad integrum mysterium mundi reconciliationis expleuerit, tunc ait ante tribunal Dei stare omnes, vt impleatur hoc quod sequitur: Viuo ego dicit dominus, quia mihi flectetur omne genu, & confitebitur omnis lingua Deo. Flectet autem genu omnis creatura Deo in nomine Iesu, per quem reconciliata

D

E

F

Ioan. 17.

2. Cor. 5.

Esa. 45.

G eſt ei,ſecundum quod idem apoſtolus dicit:quia in nomine Ieſu omne genu flectetur cœleſtium terreſtrium & infernorum. Flectere ſanè genu,& omnem linguam confiteri Deo, de Eſaiæ prophetæ ſermonibus aſſumpſit apoſtolus. Quod tamen non eſt carnaliter accipiendum,vt putemus etiam cœleſtia quæ dicit genu flectere, carnalibus membris hæc facere:verbi cauſa vt putetur vel ſol,vel luna, vel ſtellæ, vel etiam angeli, & quæcunque ſunt quæ cœleſtia nominantur corporalibus inflexa genibus adorare, aut etiam lingua carnali & tali mẽbro quali nos homines loquimur,putentur confiteri Deo,de quibus dicitur quia ſint ſpiritus & ignis,ſecundum quod propheta dicit: Qui facit angelos ſuos ſpiritus,& miniſtros ſuos ignem vrentem.Et quæ genua in ſpiritibus eſſe creduntur?aut quæ linguæ in ignis ſpecie requirentur? Sed genu flectere,ſubiecta eſſe cuncta,& cultu Dei obedire declarat.mouet me adhuc ex his quæ de epiſtola ad Corinthios aſſumpſimus vbi dicit: Vt recipiat vnuſquiſque propria corporis prout geſſit,ſiue bona, ſiue mala: vtrum quia in omnibus hominibus neceſſe eſt eſſe aliquid boni,& eſſe aliquid mali, nec vllum in bonis inueniri qui non aliquid habuerit & mali, vel iterum aliquem in malis qui non habuerit aliquid & boni,propter ſcripturam quæ dicit: Spiritus enim corruptibilis in hominibus eſt, propterea dixerit vt vnuſquiſque & pro bonis ſuis bona,& pro malis recipiat mala: an
H bonos illos dicat quibus nihil mali aſcribendum ſit, & illos malos quibus boni nihil omnino debeatur. Sed ſi hoc nouiſſimum putemus,videbimur contra euidentem venire rationem. Nullus enim,vt dixi,ita bonus inuenietur, cui non aliquid inſitũ ſit mali, vt ex multorum ſanctorum perfacile colligi videtur exemplis: & rurſus nemo eſt peſſimorum,etiam ſi ipſe Iudas ponitur, qui ſuper impietatẽ impius fuit,vt non aliquid etiam ipſe boni habuiſſe videatur.Nam vt illa omittam,quæ cum apoſtolis poſitus quaſi vnus ex ipſis gerebat,quamuis & ibi iam bonis miſceret & mala,erat enim pecunię cupidus,tamẽ hoc ipſum quod pœnitentia ductus, reportauit triginta argenteos ad ſacerdotes & dixit:Peccaui tradens ſanguinem iuſtum,fuit ali-
Mat. 27. quid boni.Ex quibus omnibus videtur mihi,quia non poteſt vnus atque idem bona ſimul recipere & mala. Neque enim ſimul aut in paradiſum quis, aut in regna cœlorum, aut in gehennam mitti poteſt. Reſpondemus in illis tantummodo rationem vitæ bonæ non haberi,in quibus valde præponderant mala, & in illis rationem mali non accipi in quibus pręponderant bona, in quibus malorum veſtigia pœnitentia conuerſionis aboleuit.Vt autem ad propoſiti capituli finem concluſionémque redeamus,cum,inquit, tanta ſit apud Deum & apud Chriſtum eius iudicij
I veritas,tanta futuræ examinationis indago, non ergo amplius iudicemus inuicem.

Sed hoc iudicate magis ne ponatis offendiculum fratri vel ſcandalum.] Hoc iudicate,id eſt hoc ſtatuite, ne per obſeruantiam ciborum offenſionem fratribus vel ſcandala generetis. De offenſione vel ſcãdalo iam ſuprà diximus, quod ſcandalum ſit cum in via qua inceditur aliquid inuenitur obiectum, in quo offendantur ſcandentium vel incedentium pedes: hoc eſt ergo quod patiuntur hi qui viam fidei nuper ingreſſi,priorum vel contentionibus, vel negligentiis, vel contemptu & elationibus offenduntur, atque exemplis eorum repercuſſi auertuntur à fide. Scio & confido in domino Ieſu, quia nihil eſt commune per ſeipſum,niſi ei qui exiſtimat quid commune eſſe, illi commune eſt.) Diximus & in aliis, quod in ſcripturis ſanctis vernacula quadam appellatione quod ſanctum vel mundum non eſt commune nominetur:quæ tamen appellatio in nouo teſtamento frequentius,in veteri verò non recordor ſicubi nominata eſt,vt in euãgeliis ſaluator dicit: quia
Matt. 15. de corde procedunt cogitationes malæ, homicida, fornicationes, adulteria, furta, & falſa teſtimonia,& iſta ſunt quæ coinquinant hominem: non lotis autem manibus manducare,non communicat hominẽ,quamuis in nõnullis exemplaribus Latini pro cõmunicant coinquinant poſuerint,& licet eadem iſtic ſit proprietas,tamen ſermo cõmunicant habet.Sed & in Actibus apoſtolorum dominus K
dicit ad Petrum: Quod Deus mundauit,tu ne commune dixeris. Puto ergo inde vſum huius ſermonis aſſumptum, Act. 10.
vt quia,verbi gratia,vaſa templi miniſterio ſegregata,vaſa ſine dubio domini appellabantur, ad horum autem definitionem reliqua vaſa communia dicebantur: ita & ad ciborum diſtinctionem eorum quos quaſi mundos & ſecundum legem edendos ſcriptura ſegregauit, reliqui omnes communes appellati ſunt. Sed Iudæi vim verbi Dei ignorantes,vnde communis diceretur homo, quem communem appellabant, ſermonis vſum ſine ſignificationis intelligentia tenuerunt.Neque cibi quos Deus creauit,aut ignoranter aut ſimpliciter ſumpti communem facere hominem poterant & immundum, ſed mens illa hominis quæ Deo ſoli ſegregata eſt,merito munda appellatur,quæ verò aliena à Deo eſt, quoniam non ab vno ſpiritu immũdo,ſed à pluribus poſſidetur, idcirco talis homo communis appellatur, quaſi qui multorum vel vitiorum, vel dæmonum ſeruus,ſecundum illum qui interrogatus,quod tibi nomen eſt?Reſpondit Legio, multi enim ſumus. Et ſe- Luc. 8.
cundum illud quod à ſaluatore dicitur, Quia cum exierit Matt. 12.
ſpiritus immundus ab homine,circuit loca arida, quærens requiem,& non inueniens redit,& inueniens domum vacantem & ſcopis mundatam, aſſumit ſecum alios ſeptem ſpiritus nequiores ſe,& intrant in eum. Et ſine dubio iſte L
talis communis dicitur,eorum videlicet ſeruus effectus omnium ſpirituum malignorum qui habitant in eo.Merito ergo ſciens ſermonis huius hanc eſſe rationem Paulus dicit:Scio & cõfido in Domino Ieſu, quia nihil eſt commune per ſeipſum. Nihil enim in creaturis de natura ſui immundum eſt.Omnia nanque à bono Deo creata bona eſſe conſtat & munda.Sed ei,inquit, qui exiſtimat aliquid eſſe commune, ipſi commune eſt: hoc eſt qui intẽtione cordis immundum aliquid cogitat, & obſeruantiam diuerſitatis admittit,ſicut & in conſequentibus.Qui autem diſcernit, ſi manducauerit, damnatus eſt,quia non eſt ex fide. Omne enim quod non eſt ex fide,peccatum eſt.) Nec tamẽ in his diſtinctionem legis excluſit, vt abſolute diceret nihil eſſe commune aut immundum eorum quæ lex definiuit immunda. Præmiſit enim cauſas cur per ſemetipſum nihil cõmune dicatur. Scio,inquit,& cõfido in domino.In domino ergo Ieſu nihil cõmune per ſemetipſum, hoc eſt natura ſui dicitur,ſed illis,inquit,qui exiſtimãt,& qui putant aliquid eſſe cõmune,ipſis cõmune eſt. Et ne mireris quòd cogitatio mẽtis cibũ qui natura ſui communis vel pollutus nõ eſt,faciat pollutũ, cum econtrario cibũ vere pollutum (vere enim pollutus eſt qui idolis immolatur) ſimplicitas mentis,& in cogitatione nulla ſcrupuloſitas iniecta,omni ſuſpitione cõtaminationis abſoluat.Et rurſus etiã ſi mũdus M
ſit cibus, ſuſpitionẽ tamẽ aliquis patiatur quaſi quod idolis immolatus ſit, pollui dicitur pro conſcientiæ ſcrupulo. Si enim propter cibum frater tuus ſcandalizatur,vel cõtriſtatur,non iã ſecũdum charitatem ambulas. Noli cibo tuo illum perdere,pro quo Chriſtus mortuus eſt.] Cum enim definiſſet apoſtolico dogmate per Chriſtum Ieſum nihil commune aut immundum natura ſui putandum,& dediſſet erga vſus ciborum fidelibus quibuſque abſolutiſſimã libertatẽ, rurſus ad ędificationem fraterni amoris licẽtiam reſecat libertatis, & dicit:Et ſi commune nihil eſt, & vſus omniũ ciborum licenter admittitur,tamẽ tu ſi propter cibum quẽ licite putas ſumendũ, fratrem tuum qui nõdum ſcientiæ huius capax eſt ſcandalizas, iam non ſecundum charitatẽ ambulas,nec affectũ in te fraterni amoris oſtendis,Quid enim læderis,ſi vt fratrem tuum non contriſtes, etiam à licitis abſtineas?Tibi enim abſtinere à licitis crimẽ nullũ eſt, illi verò in quibus diſcernit & putat non licere, contaminabilis vſus eſt. Qui enim diſcernit,ſi mãducauerit,damnatus eſt. Quod ſi facias tu,vtique fratrem tuum perdis pro quo Chriſtus mortuus eſt, & tu ei cauſas perditionis acquiris.Magnificentius autẽ idem Paulus de his ad Coloſſenſes ſcribens dicit:Nemo itaq; vos iudicet in eſca, aut in potu,aut in parte diei feſti,aut neomœniis, aut ſabbato, quæ ſunt vmbra futurorum, corpus autem Chriſti.

Nemo

A Nemo vos seducat volens in humilitate cordis & religione angelorum quæ non vidit, extollens se frustra inflatur sensu carnis suæ, & non tenens caput. & post pauca: Si ergo mortui estis cum Christo ab elementis mundi, quid adhuc tanquam viuentes in hoc mundo decernitis. Ne tetigeritis, ne gustaueritis, ne attaminaueritis? quæ sunt omnia in corruptionem ipso vsu secundum præcepta & doctrinas hominum, quæ sunt rationem quidem habentia sapientiæ in obseruantia religionis, & humilitate per vexationem corporis, non in honore aliquo ad saturitatē carnis. de quibus per singula disserere non est præsentis operis: de his enim quæ ad Romanos scribit apostolus conamur exponere, hoc est tantum quod etiam præsenti asseritur exemplo, ne in cibo vel potu, vel in huiusmodi obseruantiis, quæ apud Iudęos velut angelorum religio putatur, iudicemur ab aliquo. Extollunt enim se in his quę videntur, & inflati sunt de visibilibus rebus. Quę tamen elatio non est secundum sapientiam spiritus, sed secundum sensum carnis. Non autem de carnalibus rebus pręceptum est, Ne tetigeritis, ne attaminaueritis, ne gustaueritis. Hęc enim omnia, hoc est carnalia, ad vsum hūc corruptibilem data sunt, & quę potest esse in corruptione obseruantia puritatis? Sed cum lex hęc de rationalibus pręcepit, quę si immunda sunt, verè tangenda non sunt, neque gustanda, ne participes nos faciant peccati & im- B munditię suę, pręcepta hominum & doctrinę relinquentes hunc spiritalē sensum, ad carnalia & corporalia transtulerunt, quę rationem sapientię habent in obseruatione religionis & humilitate corporis: non tantum verò occasione huiusmodi obseruantię honorabilis apud homines & carnis delitię requiruntur, dum pro paucorum abstinentia multi cibi requiruntur & electi. Vera autem obseruantia est vbi ita sumitur cibus, & ita aguntur omnia, vt nō de talibus dicatur: Quorum Deus venter est. *Phil. 3.* Abstinere conuenit ab omni cibo quem concupiscentia & libido pręsumit, quem delitię parant, & luxus excogitat. Videndum sane est non solum quali, sed quanto cibo, & quo in tempore, & quàm parco vtamur. Sic enim omnia *Tit. 1.* mundis munda fiunt: Contaminatis autem (vt dicit apostolus) & infidelibus nihil mundum. In quo ostendit, quia etiam ea quę apud Iudęos munda nominantur in cibis, si quis contaminatus sit & infidelis, munda ei esse non possunt. Consequens igitur erit, vt si ea quę mūda sunt, contaminatis immunda efficiantur: & ea quę dicuntur immunda, sanctis ac fidelibus munda fiant. Sanctificantur enim per verbum & orationem, quia omnis creatura Dei bona, & nihil abiiciendum quod cum gratiarum actione percipitur. Per orationem autem non cuiuscunque san- C ctificantur, sed eorum qui leuant puras manus sine ira & disceptatione. Vis autem magnificētius adhuc de mundis & immūdis quòd nō de corporibus, sed de animis dicātur & mētibus? Audi ipsius domini & saluatoris in euāgelio *Matt. 15.* sententiam dicentis: Non quę in os intrant coinquinant hominem, sed quę ex ore procedunt, quoniam intus de corde exeunt cogitationes malę, homicidia, adulteria, &c. Cogitatio ergo est & mens non recte sentiens quę polluit hominem, non ciborum qualitas, quę cuiuscunque modi fuerit, pati eodémque exitu vsum corruptionis expleuit. Et nihil mirum si sanctus cibus quem sumit, verbo Dei, *Act. 19.* & oratione sanctificat, cum etiam ipsa quibus induitur sancta sint vestimenta. Sudaria denique Pauli & semicinctia tantum ex ipsius puritate sanctificationis acceperant, vt ęgris adhibita fugarent morbos, & redderent sanita- *Act. 5.* tem. Nam de Petro quid dicam, cuius etiam vmbra corporis tantum sanctificationis gerebat, vt quoscunque pręteriens non ipse sed sola eius vmbra tetigisset, continuo ab omni ægritudine leuarentur? Sed paulo latius excessimus de mundis cibis & communibus disserentes, vt apostoli sensum quantum possibile est cōsideraremus excelsius. Sed memores propositæ breuitatis, in his noni voluminis conclusione facta, decimi eiusdem aggrediamur exordium.

LIBER DECIMVS.

NOn ergo blasphemetur bonum nomen. Non enim regnum dei est esca & potus, sed iustitia & pax & gaudiū in spiritu sancto.] Requiro quomodo blasphemari possit bonū nostrum nomen. Bonum est spiritaliter legē intelligere, impia & inepta hæreticorum vel falsæ philosophię studentium dogmata tanquam immūdos cibos pollutosque vitare: Hoc enim est quod spiritali lege sancitur. Tamet si quis Iudæus, Verbi causa, aut ex his qui Seueriani, Tatianíque appellantur velit Christo credere, putet tamen non parum inesse momenti in obseruantia continentiæ vel eorum ciborum qui lege prohibentur, vel quos quasi castitati aduersantes existimant nonnulli etiam scripturarum auctoritate declinandos: huiusmodi hominem si perurgeas ad communes hominum cibos, nec dicas eum aliter posse saluari, vel ad fidem Christi & gratiam peruenire, nisi sumptis his quos refugit cibis, tunc verè bonum spiritalis sententiæ blasphematur, putāte eo quem perurges hanc apud nos haberi fidem, vt saluum fieri nullum credamus nisi qui suilis vescatur carnibus, vel aliis huiusmodi communibus & indifferentibus cibis. Addit autem his. Non enim regnum dei esca & potus est, sed iustitia & pax, & gaudium in spiritu sancto. In quo iterum vehementer admiror sapientiam Pauli, qui præsentis temporis culpas futuri sacramenti auctoritate compescit, & vt ecclesię formam statuat, regni cœlorum mysterium prodit. Ait ergo: Quod opus est tantopere pro cibis & escarum qualitatibus fraternam pacem charitatémque turbare, cum regnum Dei propter quod laboramus & currimus, neque per escas constet, neque per potum: sed aliena hæc sunt à regno Dei, & ab illa conuersatione futura? Ibi enim sicut neque nubent, neque nubentur, sed sunt sicut angeli Dei, sic neque escam neque potum sument, sed sunt sicut angeli Dei. Igitur absolutissimo & euidenti dogmate ab apostoli sententia terminatum est, in regno Dei neque escas carnales neque potum habere locum, sed iustitiam & pacem in spiritu sancto: & ideo hortatur vt in illis nos exerceamus, & illa bona iam hic habere meditemur, atque illam substantiam possidere, quæ nobiscum trāsferri possit ad regna cœlorum, Pacem ergo & iustitiam, & siqua huiusmodi sunt, quæ per spiritū sanctum conquiruntur, ipsa nobis erunt cibus & substantia in regno Dei, & ideo per hæc docet non escarum corporalium rationes, quæ nullæ erunt in futuro, sed virtutum curam gerendam, quæ nobiscum & in præsenti vita, & in futura permaneant in regno Dei. Et ideo dicit, quia.

Qui enim in hoc seruit Christo, placet Deo & probatus est hominibus.] Hoc est quod de seipso in aliis dicit. Sicut & ego, inquit, per omnia hominibus placeo, non quærens quod mihi vtile sit, sed quod multis. Ideo enim cum esset apostolus Christi, fiebat Iudæis Iudæus, sine dubio vt placens Iudæis saluaret eos: & his qui sine lege erāt fiebat & ipse sine lege, vt placens eis saluos faceret eos. Placere autem dicit ita hominibus, non obsectando vitia, sed infirmitates eorum per patientiam sustentando. Sed ne illud quidem otiose prætereamus quod ait. Nam qui in hoc est, in spiritu sancto seruit, placet deo probatus hominibus. In spiritu sancto Christo seruire secundum hoc dicit quod & alibi ait: Nemo dicit dominum Iesum nisi in spiritu sancto. Seruit autem Christo in spiritu ipse Paulus, quia accepta gratia sancti spiritus seruit verbo Dei, seruit sapientiæ, seruit iustitiæ, & omnibus simul virtutibus quæ Christus esse memorantur. Et ideo placere in his dicitur Deo, qui implet voluntatem Dei secundum verbum quod ipse pronunciauit dicens: Hic est filius meus dilectus in quo mihi bene complacui, ipsum audite. Qui audit Deum & seruit Christo in quo complacuit Deus, placet Deo, & probatus est hominibus. Itaque quæ pacis sunt sectemur: & quæ ædificationis sunt inuicem, custodiamus. Noli propter cibum soluere opus Dei.] Suprà dixit, Hospitalitatem sectantes, & hic similiter, quæ pacis,

G inquit,sunt sectemur, & quæ ædificationis inuicem custodiamus, & sicur ibi ostendimus qualiter sectanda sit hospitaliras, ita & hic qualiter pax sectanda sit intelligamus:quia Dauid similiter dicit:Inquire pacem & sectare eam,Licet in Latinis codicibus habeatur, sequere eam,sectare tamen etiam ibi scriptum est.In quo mihi hoc videtur ostendi,quoniam quidem à multis inquiete & insolenter agentibus turbata pax & effugata velut subterfugit ab hominibus.Econtrario ab his qui Christum didicerunt,& ipsi seruiunt, etiam fugitans consectanda est, & modis omnibus reuocanda.Sectatur autem pacem,qui ea quibus pax constare potest, etiam cum labore suo, cum damno,cum opprobrio quoque,& si ita necesse sit etiam cum periculo vitæ famæque custodit.Hic enim nō solum pacem,verum ædificationem adinuicem seruat. Ædificatur enim is qui viderit te non quæ tibi soli, sed quæ aliis expediunt requirentem,& sic crescit ædificiū dei ac templum Dei ex lapidibus viuis, & per constructionem chariratis assurgit,& ideo addit. Noli propter cibum soluere opus Dei.Soluit enim opus Dei, & ædificiū destruit charitatis,qui propter ciborum intemperantiam scandalum fratribus ponit. Omnia quidem sunt munda, sed malum est homini qui per offendiculum manducat. Bonum est non mâducare carnē, & non bibere vinum,neque in quo frater tuus scandalizatur.] Quod dixit, Omnia quidem
H munda,sed malum est homini qui per offendiculum mâducat,simile est illi quod superius dixit, quia nihil per seipsum commune,nisi ei qui existimat quid commune esse,illi commune est.Igitur secūdum naturam sui & rationem creaturæ cuncta quæ à Deo facta sunt omnia munda sunt,& immundum vel quod commune dicitur nihil est. Duas tamen causas posuit,quibus vel quæ munda sunt, immunda fiant,vel quæ bona sunt,mala.Ait enim in præsenti quidem loco:Sed malum est homini qui per offensionem manducat. Quod ergo natura sui bonum est, ex offensione efficitur malum, id est in eo quod offenditur super te vtente his cibis in quibus ille scandalum patitur. Alia verò causa est qua commune & immundum efficitur quod natura sui immundum non est,si existimet quis, & apud se ita habeat quod commune sit.Illi ergo ipsi tantummodo qui hoc existimat, ita cōmune efficitur & immundum Quibus euidenter apostolus docet, non in rebus vel in substantiis,sed in actibus & cogitationibus minus rectis immunditiā pollutionémque consistere,quam-
Leuit. 11. uis Moysi lex quædam munda, & quædam immunda signauerit.In quibus distinctiones quasdam ponere voluit, vt populus qui sub lege censebatur,discerni per huiusmodi obseruantias à cæteris gentibus videretur. Et quandiu
I quidem populus ille sanctus, & segregatus à cæteris nationibus habebatur,etiam discretio de mundis & immūdis necessaria videbatur,quæ segregaret & secerneret specialem populum Dei à nationibus, quas ignorantia Dei & idolorum cultus faciebat immundas, vbi verò ianua fidei gentibus aperitur & inuitantur omnes ad Deum, ostenduntur Petro omnia quadrupedia & reptilia & volatilia exposita in linteo quod cœlitus fuerat deductum,
Act. 19. & dicitur ei:Surge Petre, occide & manduca. Cúmque legalis obseruantiæ memor respondisset ad dominum & dixisset,Absit domine,quia nunquàm commune aut immūdum introiuit in os meum:cœlesti sententia pronuntiatur,Quod Deus mūdauit,tu ne commune dixeris. Vbi ergo omnes gētes agnitione fidei à cōtaminatione mundantur,ibi & omnis cibus verbo domini & oratione purgatur:& ob hoc apostolus dicit quia omnia munda sunt, tantum vt illud vitetur quod in sequentibus ponit,ne per offensionem fratris manducanti rursum fiant immunda quæ munda sunt.Iam verò quod subiungit:bonū est non manducare carnē & non bibere vinum,nisi addidisset,neque in quo frater tuus offendatur, contrarium fortassis prioribus videretur. Manducare enim carnem, & non manducare,vel bibere vinum,aut non bibere,neque malum,neque bonum,sed medium haberi docuit & indifferens.Potest enim non manducare carnem & non bibere

vinum etiam malus homo & à fide alienus, vt sæpe etiam K
nonnullos idolorum causa facere hoc certū est, interdum etiam malarum artium.Fertur talis quoque haberi obseruatio hæreticorum, & non paucis obseruare hæc moris est,& tamen non continuo dicimus, bonum est eis quia non manducant carnem, neque bibunt vinum. Sed illo plane modo quo in sequentibus posuit, in quo frater offenditur, non manducare carnem & non bibere vinum, non iam medium aut indifferens,sed vere bonum est. Bonum enim non ponere offensionem fratri vel scandalum. Propter hoc enim & in aliis dicit. Sine offensione estote & Iudæis & Græcis,& ecclesiæ Dei.Et ideo videant si recte faciūt hi,qui qualiber ex causa cōtinentes à carnibus & vino cogunt omnimode degustare,quo scilicet per hæc ab eis videatur auferri suspitio,quia superstitiose purātur ciborum discretionibus inhærere. Considerent namque apostolum non dixisse, bonum est manducare & bibere vinum:sed non manducare carnem,& non bibere vinum si in eo frater offenditur.Noluit ergo vt pro his qui manducandum iudicant, cogatur ille ad manducandum qui in hoc offenditur:sed pro illo qui non putat manducandum,abstinere præcipit etiam his qui manducandum iudicant.Verēdum namque est ne forte abrupto semel muro continentiæ,& accepta licentia, in gulæ procellam ac profundum luxuriæ decidatur, & pariter subsequantur
naufragia castitatis.Omnia igitur fieri oportet ob hoc ne L
destruatur opus Dei: & ideo etiam manducandum est si in hoc frater ædificatur: & non est manducandum si per hoc non crescit opus Dei:& bibēdum est si per hoc proficit frater ad fidem:& non est bibendum si per hoc frater damnum fidei, aut tu detrimentū charitatis incurras. Post hæc dicit:Tu fidem quam habes apud temetipsum habe coram deo.]Fidem hic illam dicit qua credit quis mâducare oīa,sicut supra dixit:Alius credit manducare omnia. Ille sine dubio qui credit quod in creaturis Dei nihil cōmune,nihil immūdum sit.Sufficit tibi,inquit, habere coram Deo huiusmodi fidem.Non tamen idcirco cogendus est alius vt omnia manducet,qui nondū habet talē fidem vt credat omnia esse manducanda. Quod autē dixit,habe apud temetipsum,iactantiam resecat,ne magis in ostētatione sit quod credimus,quàm in virtute. Addidit, Habe coram Deo:vt doceret satisagendum nobis non vt apud homines fides nostra diffametur,sed vt apud Deū probetur.Multum autem est habere coram Deo probabilem fidem.Apud Deum enim etiam apostolorūm fides iudica-
tur.Vnde dicitur ad Petrū:Modicæ fidei quare dubitasti? *Matt. 14.*
Idcirco ergo vere magnus est qui coram Deo habet probabilem fidem.Beatus qui non iudicat semetipsum in eo
quod probat.Qui autem discernit, si mâducauerit dānatus est,quia non est ex fide.] Beatus quis dicitur non solū M
si faciat ea quæ competit,sed & si non faciat ea quæ non cōpetit:vt ille beatus dicitur qui non abiit in consilio impiorum,& ille nihilominus beatus qui ambulat in lege domini.Ita & præsenti loco apostolus, Beatus, inquit,qui nō iudicat semetipsum in eo quod probat.Sed cuius operis sit ista beatitudo videamus Multi sunt qui probāt aliquid boni facere:verbi gratia,qui audiētes de præmiis castitatis probant & statuunt caste viuere:sed processu temporis,vel surrepente negligentia, vel superāte libidine,id quod obseruandum probauerant maculatur & corrūpitur:& est infelix iste,qui in eo quod obseruare decreuerat,victus semetipsum iudicat & cōdemnat. Beatus verò ille est,qui in eo quod probat & statuit ita permanet fixus & stabilis,vt in nullo semetipsum iudicet,in nullo reprehēdat.Hoc autē in obseruātia ciborū secundū eam regulā quam superius texuit habendū dicit, vt si quis est qui per scientiam spiritalis legis probat omnia manducanda, & omnia esse munda,non rursum iudicet semetipsum,& dubitationē capiat vtrū sumere debeat necne. Quia qui hoc modo discernit, qui dubitat vtrum vere mundum sit an immundū quod sumit,iste ex animi sui dubitatione conscientia vrgēte damnatur.Causam verò huius damnationis exponit dicens,quoniā non ex fide ducitur, sed ex dubitatione.

A bitatione. Et post hæc generalem super omnia sententiam exponit dicens: Omne autem quod non est ex fide peccatum est.] In hoc sermone credentium quorundam negligentes & desides animos vinculo acriore constringit, vt nihil sine fide agant, nihil sine fide dicant, nec absque fide aliquid cogitent: quia siue quid gesseris sine fide, siue locutus fueris, siue etiam cogitaueris, peccas. Hoc idē est quod in aliis dicit: Siue manducatis, siue bibitis, siue aliud quid facitis, omnia ad gloriam Dei facite. Sed requirat aliquis, si hæretici quæ faciunt, quia secundum hoc quod faciunt credunt, ex fide facere credantur: An quia fides apud illos mala est, omne quod faciunt peccatum sit pronunciandū, quia non fit ex fide, & puto illorum credulitatem appellari magis quam fidem. Sicut enim pseudoprophetæ falso nomine interdum prophetæ appellantur, & falsa scientia scientia dicitur, & falsa sapientia sapientia abusiue nominatur: ita & hæreticorum credulitas, falso nomine fides appellatur. Vnde videndum est ne forte etiam si quid boni operis apud illos geri videtur, quia non fit ex fide, conuertatur in peccatum, sicut de quodam dictum est, Fiat oratio eius in peccatum. Est interdum & castitas quæ non est ex fide, eorum duntaxat qui attendunt spiritibus seductoribus & doctrinis dæmoniorum in hypocrisi falsa loquentium, cauteriatam habentium conscientiam, prohibentium nu-
B bere, & abstinentium se à cibis quos Deus creauit. Est ergo & illa fides eorum qui circa fidem naufragauerunt: est & falsa sapientia, huius scilicet mūdi, & principum huius mundi, quæ destruetur. Sicut enim piratæ solent in mari in locis vadosis occultisque scopulis per obscurū noctis lumen accendere, quo nauigantes sub spe confugiendi ad portum salutis, ad naufragia perditionis inuitent: ita & istud lumen falsæ sapiētiæ vel falsæ fidei, à principibus mūdi & spiritibus aeris huius accenditur, non per quod euadant, sed per quod pereant homines mundi huius fluctus
Iob.6. & vitæ pelagus nauigantes. De his (vt opinor) piratis dicebat & Iob. Sagittæ piratarum eius super me venerunt. Et ob hoc nimirum etiam ipse Paulus apostolus dicit, quia & ipse satanas trans figurat se sicut angelum lucis. Propterea nauigantes vitæ huius vndas, non omni lumini, id est
1.Ioan.4. non omni sapientiæ credere debemus: sed sicut monet a-
Psal.124 postolus, probate spiritus quod ex Deo sunt. Et ideo debemus indesinēter precari auxilium domini, & sperare quod ipse eripiet nos de laqueo venantium, vt & nos dicamus. Quia anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venātium, laqueus contritus est, &c.

CAPVT XV.

Debemus autem nos firmiores imbecillitates infirmorū sustinere, & non nobis placere.] Videtur in his Paulus firmum semetipsum pronunciare, sicut in prima epistola ad Corinthios dicit, quia factus sum infirmis infirmus vt infirmos lucrarer. Et ibi enim se nō dicit infirmū esse, sed fieri infirmū, & nō vtique si infirmus fuisset fieri potuisset infirmus: sed non ex hoc aspicias eum quasi immemorem mandati illius loci quo dicitur: Laudet te proximus tuus & non os tuum, extraneus & non labia tua. Non ergo pro laude propria sed pro rerum consequentia firmum semetipsum pronunciat. Si enim ipse humilitatis specie se inter firmos vitasset enumerare, quis in his qui aliorum infirmitates portare deberent auderet subire istud officij, vt quasi firmus ipse fra-
C gilitates infirmorum ferre niteretur? Sed ideo commune facit istud officium, vt vnusquisque nostrum in quo potest etiam si non in omnibus tamen in quo videtur firmior proximo suo esse, portet infirmitatem eius: sicut & aliis dicit, Inuicem onera vestra portate. Sed videtur onera hic pro corporeis necessitatibus nominasse, vt si quis in facultatibus opulentior est, onus pauperioris portet, & penuriam soletur abundantia. In eo verò vbi dicit, vt firmiores infirmorum sustineant infirmitates, non aliud intelligi potest, quàm vt in quibus alij per infirmitatem delinquunt, robustiores quique patienter ferant, & non cótinuo spernant eos, abiiciant, abhorrescant, si forte in ali- D
quo infirmitatis vitio vincuntur, neque specie purioris vitæ, à conuentu fratrum & ecclesiæ societate depellant. Qui enim hoc facit, non est imitator illius de quo Esaias dicit: Ipse infirmitates nostras portat, & pro nobis dolēs: Esa. 53.
& nos putabamus eum in dolore esse & plaga, & in afflictione. Quod si Christus portat infirmitates nostras, & deus patienter fert delicta nostra, quomodo & nos eorum qui paulo infirmiores videntur nequaquam delicta & negligentias toleramus? Hoc enim nimirum ipsum Christū auertere est ab hoc affectu, ne portare velit infirmitates nostras. Nemo enim ita perfectus est qui apud Deum in aliquo non inueniatur infirmus, & portetur à Christo: & ideo magis in hoc decet itidem compati inuicem & cōdolere, sicut & in aliis scribit: Donantes vobis inuicem delicta vestra, sicut & Deus in Christo donauit vobis. Hoc autem non idcirco præcipit, vt delinquentes nutriat, & indulgentia largiore infirmantes dissoluat: sed sciens quoniā si portetur infirmus, aut erubescit diutius portari, & corrigit vitium delinquendi: aut si emendare se non valet, erit certe fructus iste portātis eum, si non proficit in peius, nec semetipso deterior efficitur, sicut illi de quibus dicit apostolus: Nequaquam autem homines seductores proficient in peius seducentes & errantes. Debemus autem ad id quod infirmitates portamus infirmorum, addere etiam vt E
non nobis ipsis placeamus, sed proximo in bono tantum ad ædificationem. Philautiæ vitium, id est sibi ipsi placendi, & in aliis culpat propheta cum dicit: Væ his qui apud semetipsos sapientes sunt in conspectu suo eruditi. Similiter ergo & in hoc possumus dicere: Væ his qui sibimetipsis placent, & in conspectu suo boni videntur. Oportet enim in conspectu Dei primo placere, secundo etiā proximis. Sicut primo est diligere dominum Deum, & secundo proximum: ita & primo placere Deo, secundo etiā proximis. Sed fortasse dicat aliquis contraria sibi Paulum dicere in eo quod iubet nos proximis placere, quia in aliis dixerit, Ego si hominibus placerem, Christi seruus nō essem. Et vtique huic sententiæ videtur esse contrarium, vt vnusquisque proximo suo placeat, quod in aliis dicit: Si Gal. 1.
cut & ego per omnia hominibus placeo, non quærens quod mihi vtile est, sed quod multis, vt salui fiant. Dicendum ergo ad hæc, quia aliud est studium habere placendi hominibus vt laudem ab eis quærant: & aliud habere placendi studium hominibus in eo vt vita sua irreprehensibilis sit apud omnes, & proficiant ex eo omnes qui vel vidēt talem, vel audiunt. Ibi ergo non est placendum hominibus, vbi contra Deum, contra honestatem, contra religionem est in quo placeatur: & ideo dicit: Quia si hominibus placerem, hoc est incredulis & infidelibus Iudæis, Christi seruus non essem. Si enim voluisset Paulus placere Iudæis Damascum cum epistolis missus, traxisset vtique viros ac F
mulieres vinctos Hierosolymam, & visioni delatæ sibi in via cœlestique vitæ minime credidisset. Sed & si quis nos aliud agere exigit contra iustitiam, contra sanctitatem, cōtra regulam Christianam, & nisi hoc agamus odia & inimicitias minitetur, tunc oportet nos meminisse huius sermonis qui dicit, Quia si hominibus placere vellem, Christi seruus non essem. Cum autem dicit, Vnusquisque vestrum proximo placeat.] Necessaria distinctio sociatur, quæ in quo placendū sit proximo, euidenter ostendit cum dicit, In bonum ad ædificationem.] Cum ergo bene agimus, & bene docemus, placemus proximo, & ædificamus eum. Non enim gloriam ab hominibus quærendam monet, sed ædificationem de actu & sermone nostro proximis dandam. Sicut & in eo quod dicit saluator: Luceat lux vestra coram hominibus, vt videntes opera vestra bona, glorificent patrem vestrum qui in cœlis est. Per quod non vtique ad quærendam ab hominibus gloriam discipulos adhortatur. sed vt rectè honestéque viuentes ad ædi- Matt. 5.
ficationem videntibus placeant, & glorificetur Deus qui hominibus viam emendationis & salutis aperuit.
Nam & Christus non sibi placuit, sed sicut scriptum est, Improperia improperātium tibi ceciderunt super me.] In

G hoc videtur ostendere, quia & Christus non sibi placens, nec rapinam arbitrans esse se æqualem deo, semetipsum exinaniuit, sed volēs hominibus placere, hoc est homines saluare, improperia improperātium pertulit, sicut scriptū est, Improperia improperantium ceciderunt super me. Quod euidentius fiet si ea quæ sunt scripta in euangelio requiramus quomodo vt prodesset hominibus, & saluos faceret eos, cum peccatoribus & publicanis manducabat & bibebat, & ad hæc improperātes Iudæi dicebant. Quare cum publicanis & peccatoribus manducat magister vester? Vel iterum cum peccatricem mulierem non prohibebat contingere pedes suos, & lachrymis rigare, vel capillis detergere, & myro perungere: & per hoc improperantes & exprobrantes Iudæi dicebant, quia si hic propheta esset, sciret vtique quæ & qualis est mulier quę tangit eum, quia peccatrix est. Quod si requiras cur exēplum quod de psalmo, ita habeat quasi improperia quæ improperentur Deo, deciderint super Christū, ita possumus explanare. Quia sicut dicit: qui me recipit, recipit eum qui me misit, ita & hoc accipi potest, quia qui mihi improperat, improperat ei qui misit me. Exemplum enim quod assumpsit, in sexagesimo psalmo hoc modo scriptum est: Alienus factus sum fratribus meis, &c. vsque Ceciderunt super me. Quæcunque enim scripta sunt, ad nostram doctrinā scripta sunt.] Simile est hoc illi quod ipse in in aliis

Luc. 5. *Luc.* 7.

H dicit. Scripta sunt autem propter nos in quos fines seculorum deuenerunt. Quod si requiritur quomodo propter nos scripta sint, vide quia propter nos scriptum est: Non obturabis os boui trituranti: non enim de bobus cura est Deo, sed de nobis dicit, & propter nos scriptum est quia Abraham duos filios habuit, vnum de ancilla & vnum de libera: vt nos sciamus quia sunt allegorica, & hæc sunt duo testamenta. Propter nos & illud scriptum est, quia populus Manna manducauit in deserto, & bibit aquam de petra, vt nos intelligeremus quia spiritalē escam manducauerunt, & spiritalem potum biberunt, bibentes de sequenti petra, quæ petra erat Christus. Hæc atque alia huiusmodi erant mysteria, quæ occulta sunt temporibus æternis, manifestata autem nunc per scripturas propheticas, & aduentum domini & saluatoris nostri Iesu Christi. Sed vt adhuc manifestius fiat, quomodo quæ scripta sunt, propter nos scripta sunt, de priori populo dicit propheta, quia aure audietis, & non cognoscetis, & videntes videbiris, & non intelligetis. De nobis autem dicitur: quia quibus non est nunciatum de eo, videbunt: & qui non audierunt intelligent. Considera ergo ex hoc propter quod scripta sunt, videlicet vt scripta videantur. Quæ enim scribuntur, sine dubio propter eos scribuntur qui visuri &

Luc. 9. *1. Cor.* 9. *Exod.* 16. 17. *Esa.* 6.

I intellecturi sunt, non propter eos qui neque visuri, neque intellecturi dicuntur. Qui autem intelligunt quæ scripta sunt, illud sine dubio inuenient quod consequenter adiungitur. Vt per patientiam & consolationem scripturarum spem habeamus.] Consolatione namque ex scripturis nō ille qui neque credit, neque intelligit, sed ille qui & credit & intelligit, capit. Deus autem patientiæ & consolationis det vobis id ipsum sapere in alterutrum secundum Iesum Christum.] Si patientia virtus est, omnis autem virtus à Deo est, & patientia à Deo est. Cum ergo dicitur Deus patientiæ, hoc est quod videtur ostendi, quia Deus cum his est qui habent virtutem patientiæ in se: sicut cum dicitur Deus iustus, ostenditur in his esse Deus, qui seruant iustitiam. Similiter & Deus veritatis & Deus patientiæ intelligitur. Sed & Deus consolationis cum dicitur, cum illis esse ostenditur Deus qui ex diuinis scripturis per intelligentiam spiritalem consolationem spiritus capiunt. Deus autem patientiæ & cōsolationis det vobis, inquit, idipsum sapere in alterutrum secundū Iesum Christum. In hoc Paulus patriarcharum more & prophetarum quorum benedictiones scripræ referuntur, benedictiones tribuit Romanis, exorās eis dari à Deo vt id ipsum sapiant in alterutrum, Gratia Dei est benedictio ista, vt vnum sapiant omnes atque sentiāt, & sicut sibi vnusquisque velit proximo suo. Vis autem scire quātum vnanimitatis gratia valet? Saluator in euangeliis pronunciat, quia

K si duo vel tres in vnum consenserint, de omni re quamcūque petierint fiet eis: & iterum de semetipso dicit, quia vbi fuerint duo vel tres congregati in nomine meo, hoc est vnum atque idem sentientes in nomine Iesu Christi, ero in medio eorum. Vis & aliud accipere exēplum, quomodo vnum sentientibus Christus medius fiat? Vide in actibus apostolorum quomodo post ascensionem domini, cum eleuassent, inquit, duodecim apostoli cum cæteris vocem, & vnanimiter orassent, motus est locus in quo stabant, & præsentiam sancti spiritus meruerūt. Vt autem adhuc quanta sit vnanimitatis virtus, & quanta gratia clarius fiat, non puto absurdum videri si ea etiam quæ nobis in veteri testamento à patribus rationabiliter tradita sunt, his scilicet qui ex Hebræis ad Christi fidem venerūt, in medium proferamus. Aiebant ergo hi illos filios Core quorum nomina in Exodo inuenimus, id est Assir qui interpretatur erudito, & Helchana qui in lingua nostra dicitur possessio Dei, & Abiasaph qui in latino sermone indicat cōgregationem patris, cum pater eorum Core peccasset vnà cum Dathan & Abiron, & omnibus qui cōsenserunt eis, & diuinę vltionis in eos pataretur excidiū, istos segregasse se ab actu nefario, & ab impia cōspiratione sequestratos, vnanimiter ad Deum precē pœnitētiæ profudisse: atque exauditos à deo non solum veniam pœnæ sed

Num. 16.

L prophetiæ gratiā meruisse, & hoc quoque eis à Deo poscentibus esse præstitum, ne quid triste aut exitiabile prophetare iuberentur: & ob hoc omnes psalmos quicunque nominibus eorum attitulati referuntur, nihil triste aduersus peccatores aut asperum continere. Hoc autem protulimus vt quanta sit vnanimitatis virtus, & vnum sentire, atque vnum inuicem sapere, magnificentius nosceretur. Ego etiam illud quod Paulus in quibusdam epistolis aliorum vocabula secum iungit, & dicit Paulus & Sosthenes frater, & alibi, Paulus & Syluanus & Timotheus, puto non inaniter factum, sed per hoc ostendit, quia duobus vel tribus in vno positis spiritus sanctus vnum de eis sensum atque vnum elicuerit sermonē: vt qui ecclesiam docerē cupiebant vnum dicere atque vnum sapere, ipsi se prius vnum dicere atque vnum sapere demonstrarent. Et vno ore honorificetis Deum & patrem domini nostri Iesu Christi.] Vnum nanque os dicitur vbi vnus atque idem per diuersorum ora sensus & sermo procedit. Bene autem apostolus vbi ait, Idipsum sapere in alterutrum, addidit, Secundum Iesum Christum. Posset enim fieri vt in malitia aliqui vnanimiter consentirent, & vnum saperent in peius. ob hoc ergo addidit, Secundum Iesum Christum. Qui autem secundum Iesum Christum sapit, sine dubio

M omne quod bonū est sapit. Post hæc addit. Propter quod suscipite inuicem, sicut & Christus suscepit vos in honorem Dei.] Quod dicit, Suscipite inuicem ad illud referendum est quod primo proposuerat, vbi occasione mundorum vel immundorum ciborum diuersa sentientes ab inuicem discrepabant, & ait: Suscipite inuicē sicut & Christus suscepit vos, qui nullius immunditias horruit, nec reputauit alicui delicta sua. Nihil enim de immunditia animalium iudicetis, sicut nec ille immunditias credentium reputauit. Et qui in superioribus dixerat, Qui autem manducat non manducantem non iudicet, Deus enim illū assumpsit: hic dicit quòd Christus suscepit vos: vt ostēderet vnum atque idem esse à Deo suscipi & à Christo. Addit & hoc, quòd honor sit Dei suscipi à Christo. Quos enim suscipit Christus, docet eos ita agere debere, vt videntes homines opera eorum bona, glorificent patrem qui in cœlis est. Dico enim Iesum Christū ministrū fuisse circuncisionis propter veritatē Dei ad cōfirmandas promissiones patrū.] Quomodo Christus minister fuerit circuncisionis ad stabiliēdas promissiones patrū, duplici modo intelligi potest. Siue pro eo quod circuncisionē in carne sua suscepit ipse, vt manifestissime nosceretur ꝙ ex semine Abraham veniēs, cui promiserat Deus, Quia in semine tuo benedicentur omnes gētes, compleret in semetipso quæ patribus fuerant repromissa: & vt per hoc secundum propositum

Gen. 22.

A situm totius epistolæ ordinẽ, quo nũc eos qui ex circumcisione crediderant, nunc etiam eos qui ex gentibus aduersum se inuicem superbientes refrenat ac reprimit, doceret non esse penitus iudicandos eos qui in legis obseruationibus demorantur, quandoquidem Christus etiam in carne sua circuncisionis minister fuisse dicatur, de qua idem apostolus dicit: Non enim qui in manifesto Iudæus est, neque quæ manifesta est in carne circuncisio, sed qui in occulto Iudæus est & circuncisione cordis, quæ spiritu non litera, cuius laus non ex hominibus, sed ex Deo est. Et secundum quod idem apostolus in aliis dicit: In quo etiam circuncisi estis in circuncisione non manufacta in expoliatione corporis carnis, sed in circũcisione corporis Christi consepulti ei in baptismum. Per huiusmodi ergo circumcisionem certum est promissiones patrum esse completas. Quæ autem fuerint promissiones, subditis declarat exemplis quibus dicit, Gentes autem super misericordia honorare deum sicut scriptum est, Propterea confitebor tibi in gentibus, & nomini tuo cantabo.] Quod ex
Psal. 18. decimo octauo psalmo videtur assumptum parua immu-
Deut. 32. tatione habita non sensus sed sermonum: ibi enim dicit,
Psal. 116 Propterea confitebor tibi in gentibus domine, & psallam nomini tuo. Et quod item ait, Lætamini gentes cum populo eius.] Eisdem verbis in Deuteronomij cantico scriptum est. Et iterum, Laudate verò omnes gentes dominũ,
B & magnificate eum omnes populi.] In CXVI. psalmo legitur, tantum quòd ibi pro magnificate, collaudate positum est. Et rursus Esaias ait, Et erit in die illa radix Iesse, & qui exurget regere gentes, in eo gentes sperabunt. Et erit requies honor eius.] Omissis autem in primis quidem duobus sermonibus, id est, In die illa, & in vltimis, Et erit requies eius honor, cætera eisdem verbis posuit quibus LXX interpretes ediderunt. Vnde sciendum est quod in omnibus pene apostolus editionem LXX interpretum tenet, nisi quia forte ei quam exequitur assertioni minus necessaria videntur, aut si quando non tam verbis interpretum quam sensibus scripturæ vti vult sua enũciatione prolatis. Hunc autem sermonem de radice Iesse melius quidem in explanatione ipsius prophetæ Esaiæ visum est disseruisse: in præsenti tantum loco dicitur, quoniam Iesse interpretatur in nostra lingua, est mihi. In aduentu ergo
Exod. 3. Christi omnis qui credidit ei conuenienter dixit, est mihi. Ille enim de quo Moyses dicit, Qui est misit me ad vos, ipse est mihi, hoc est in ipsum credo, qui non ex nihilo vt impiis placet, sed qui est & semper est, & hoc ei nomen est, & ipse est qui surrexit ex radice Iesse, & in ipso gentes sperabunt. Pro qua misericordia quam ab eo consecuti sunt, is qui semper erat nasceretur ex radice Iesse ad salutem gẽtibus dandam, pro hac inquam sibi collata misericordia
C gentes honorant & magnificant Deum. Deus autem spei repleat vos omni gaudio & pace in credendo, vt abundetis in spe & virtute spiritus sancti.] Qui superius dixerat quod in Esaia scriptum est, Et in eo gentes sperabunt, gratanter adiecit, Deus autem spei: vt si scriptum fuisset, in ipso gentes credent, adiecisset sine dubio. Deus autem fidei, vt nunc à sperando gentes Deum spei inuocat super eos qui sperãt in eum, à quo eis benedictionis munus precatur augeri. Est autem benedictio huiusmodi vt repleantur
Esa. 54. omni gaudio & omni pace. Similiter autem & propheta dicit in quodam loco. Et erit in diebus eius iustitia & multitudo pacis vsquequo auferatur luna. Sed quia hæc de Christo dicuntur, in illo recte possumus multitudinem pacis aduertere, pro eo quod pacificauit per sanguinem crucis suæ non solum quæ in terra sunt, sed etiam quæ in cœlis sũt in omnibus. Quomodo possit impleri hoc quod precatur apostolus, vt impleantur omni gaudio & omni pace, difficile mihi videtur exponi. maxime cum etiã ipse apostolus in his quę per gratiam spiritus sancti consecutus
1. Cor. 5. est, ex parte se dicat scire, & ex parte prophetare. Sed ego puto in eo posse habere credentes plenitudinẽ pacis, cum reconcilientur Deo patri per fidem, secundum verbũ Pauli dicentis, Rogamus pro Christo reconciliamini Deo: & cum in pace redeunt cum filio Dei per sanguinem crucis eius, & cum sancto spiritui sociantur, cum se emundauerint ab omni inquinamento, & effecti fuerint vasa sancta: D
vt ita demum quis repletus videatur omni pace, si in plenitudine crediderit trinitatis. Propter hoc denique subiungit apostolus & dicit, Repleat vos omni gaudio & pace in credendo, vt abundetis spe & virtute spiritus sancti. Si enim qui credit virtute sancti spiritus munitur, certum est quòd plenitudinem gaudij semper habeat & plenitudinem pacis. Certus sum autem fratres & ego de vobis, quoniam & ipsi pleni estis dilectione, repleti omni scientia, ita vt possitis alterutrum monere.) Eadem ratione qua suprà diximus repleri omni gaudio & pace omni credentes, etiam hic plenos esse bonitate & omni scientia eos ad quos fit sermo confirmat. Similiter autem & Corinthiis scribens dicit: In omnibus diuites facti estis in illo in omni verbo & in omni scientia. Quia vt superius diximus, etiam de semetipso pronunciat, quòd nõ omnem scientiam 1. Cor. 1.
neque omnem prophetiam habeat, sed ex parte: de quo & in aliis quidem sæpe nos dixisse memini, & nũc nihilominus dicemus, quòd Paulus & si qui sunt tales ad comparationem cæterorum perfecti dicuntur: ad illam autem summam scientiã, vel ad illam perfectionem quę in cœlestibus est ordinibus, nullus potest inter homines perfectus dici vel esse. Vt si dicamus, in puerilibus studiis ad comparationem illius qui nuper imbuitur, & prima literarũ suscipit elementa, magister ipse librarius appellatur perfectus, sed non est ita perfectus vt ille qui grammaticam docet. Ipse E
verò grammaticus quamuis perfectus sit, superior, & tamẽ perfectior rhetor, & his omnibus longe eminentior philosophicæ doctrinæ perfectio. Cúmque in his omnibus sit literatura doctrina, diuersus tamen gradus perfectionis & magisterij in vnoquoque habetur. Ita ergo potest fieri vt Phil. 3.
cum Paulus dicit, Non quòd iam assecutus sim aut perfectus sim, ad illum apicem cœlestis perfectionis aspiciens hęc videatur scribere. Cũ verò dicit, Quicunq; ergo perfecti sentiamus, ad humanæ tantũ perfectionis respicit gradũ. Sic ergo & in pręsenti loco intelligẽdi sunt vel pace vel gaudio vel bonitate vel scientia repleti, siue Romani siue Corinthij, inquantũ possibile est repleri eos qui docentur in ecclesia, & sub perfectis doctoribus aguntur. Designat autem & sciẽtiæ ipsius mẽsuram cum dicit, Ita vt possitis & alios monere. In quo ostendit, quia in eo quod discit vnusquisq, debet etiã aliũ monere. & huiusmodi cũ cõdiscipulis habere colloquia quibus se moneant inuicẽ & ædificent. Potest enim cõferre plurimũ eruditionis alterna collatio si cum charitate habeatur, & de profundioribus quibusque vel obscurioribus expectet eruditorum perfectorúmque sententiam. Secundum quod Moyses dicit: Interroga patres tuos & annunciabũt tibi, presbyteros tuos & dicent tibi. Audaci' autẽ scripsi vobis ex parte tanquã cõ- F
memorans vos per gratiã datam mihi à deo, vt sim ministrans Christo Iesu in gentibus, sanctificans euangeliũ dei, vt sit oblatio gentiũ accepta sanctificata in spiritu sancto.) Tanquã qui cõscius sit sibi in omni textu epistolæ, dum ad eos interdũ qui ex circũcisione, interdũ verò ad eos qui ex gentibus crediderunt faceret verbũ, quòd non nulla etiam de secretioribus mysteriis & profundioribus contigerit, & studio reddendæ rationis plura quæ habebãtur in occultis patefecerit, licet in singulis dispensatione verbi moderationem seruauerit, ex aliqua parte indicans, ex multa rursum parte contegens, idcirco dicit: Audacius autem scripsi vobis ex parte, tanquam commemorans vos per gratiam quæ data est mihi. Audi apostolum dicentem, Ex parte Deut. 32.
scripsi. Vnde neque nobis aliquis succenseat, si mysteriorum diuinorum rationem explanare aliquando non valemus, cum audiat eum qui nobis hæc ipsa tradidit, ex parte tradidisse.

Neque quisquam suam scientiæ titulo ita inflatus incedat, tanquam vniuersa cognouerit, cum ipse Paulus à quo sciẽtiæ nobis sermo trãsfusus est, ex parte se dicat scribere, & ex parte cognoscere. Ego tamen arbitror quod quamuis etiam ipse Paulus ex parte se scire fateatur, plura tamen & multo plura scierit quam scripserit: tãquam qui ipse mul-

G ta sciret, nec tamē auderet multa referre, audaciā sibi fuisse dicit, vt aliqua saltē scripturæ cōmitteret. Quod verò ait? Commemorans vos per gratiam datam mihi, indicat fuisse quidem sibi iam sermonem de talibus, & disseruisse se sæpe de mysteriis: sed quoniam quæ solo sermone dicta sunt de facili posset intercipere obliuio, per hæc, inquit, pauca quæ scripsi per gratiam datam mihi, illorum vobis memoriam reuoco, quæ à me latius sæpe disserta sunt. De gratia autem quam sibi datam Paulus commemorat, suprà iam diximus. Quam gratiam ob hoc sibi datam dicit, vt sim, inquit, ministrans Christo Iesu in gentibus sanctificans euangelium Dei. Quod nos habemus sanctificans euangeliū Dei, Græci magnificentius dicunt ἱερουργοῦντα τὸ εὐαγγέλιον τοῦ θεοῦ. quod licet non plene, à nobis posset tamen dici sacrificans euangelium Dei: per quod ostenditur sacrificale opus esse annunciare euangelium. Idcirco denique subiungit, Vt fiat oblatio gentium accepta sanctificata in Spiritu sancto. Sicut ergo pontifices cum offerebant, necessario eis erat prouidendum ne macula inesset hostiæ, ne vituperationis vitium, vt possit accepta Deo esse & grata: ita & qui euangelium sanctificat, & verbum Dei annunciat, curare omnimode debet, ne qua in prædicando macula, ne quod in docendo vitium, ne qua in magisterio culpa nascatur: sed vt ita dixerim, si fieri potest semetipsum primo immolet, se primum vitiis iugulet, & sua
H prius peccato membra mortificet, vt nō solum doctrina, sed & vitæ exemplo discipulorum salutem oblationem suam acceptam faciat Deo. Sanctificata, inquit, in spiritu sancto. Sanctificationis fons spiritus sanctus est, & ideo oblatio gentium quæ Paulo sanctificante offertur, non per obseruantiam legis, sed per spiritum sanctum accepta dicitur fieri Deo. Habeo igitur gloriam in Christo Iesu ad Deum. Non enim audeo aliquid loqui eorum quæ per me non efficit Christus.] Vera quidem gloriatio ad Deum nō est nisi illa quæ est in Christo Iesu. Sine Christo autē gloriari in Deo, tale est quale si quis dicat posse se habere gloriam apud Deum sine iustitia, sine sapientia, sine veritate. Hæc omnia Christus est, & ideo in solo Christo vera est gloriatio apud Deum. Simile est hoc illi quod in aliis dicit: Qui autem gloriatur, in domino glorietur. Quomodo autem culpabilis sit gloriatio omnis quæ extra Christum est, verbi causa, in diuitiis & honoribus huius seculi vel sapientia mundi, vel cæteris artibus quæ extra Christum sunt, supra iam latius disseruimus. Sciēdum sane est quòd hic Latini gloria pro gloriatione posuerunt. Non enim, inquit, audeo aliquid loqui eorum quæ per me non effecit Christus. In obedientiam gentium verbo & factis per potestatem signorum & prodigiorum in virtute spiritus
I Dei.] Quæ loquor, inquit, non sunt alieni operis verba, nec alienorum gestorum laudator efficior, sed quæ scio Christum per me effecisse, hæc vobis scribo, quæ per obedientiam gentium verbo in me & opere expleuit, verbo prædicationis, opere signorum & prodigiorum. Quæ autem sit differentia inter signa & prodigia, in aliis iam diximus, & in præsenti compendiosius explicabimus loco. Signa appellantur in quibus cum sit aliquid mirabile, indicatur quoque aliquid futurum. Prodigia verò in quibus tantummodo mirabile aliquid ostenditur. Signa verò & prodigia quasi quæ vtrunque contineant dicit. Scriptura tamen diuina interdum tenet istas proprietates, interdum autem abusiue prodigia pro signis, & signa pro prodigiis ponit. Paulus ergo per potestatem signorum & prodigiorum, quæ tamen signa & prodigia faciebat in virtute sancti spiritus, ab Hierusalem vsque ad Illyricum impleuit euangelium Christi. Moysi & Aaron dederat Deus potestatem signorum & prodigiorum, sicut scriptum est, Po-
Psal.104 suit in eis verba signorum suorum & prodigiorum in terra Cham, vt filios Israel castigata Ægypto liberarent: sed illi vix rarumque aliquem potuerunt ex Ægyptiorū gente conuertere. Paulus accepta potestate signorum & prodigiorum non vnam gentem, aut duas aut tres populos, sed omnes ab Hierusalem vsque Illyricum nationes & populos prædicatione verbi, & operum virtutúmque potentia ad Christi sacramenta conuertit. Sic autem prædi- K
caui euangelium hoc non vbi nominatus est Christus, ne super alienum fundamentum ædificarem, sicut scriptum est.] Sic autem prædicauit hoc euangelium, vt non alienis laboribus, neque alienæ prædicationi additamentum sui sermonis insereret, ne ab alio positis fidei fundamentis ipse ædificium prædicationis propriæ imponeret, & alieni operis surripere gloriam videretur. Obseruanda hæc sunt ecclesiarum principibus & rectoribus, & diligenti intentione seruanda, vt neque loqui aliquid videantur eorum quæ per ipsos non effecerit Christus, neque alienos labores & studia decolorent. Loquitur autē quis ea quæ per se non effecit Christus, hoc modo si loquatur de continentia & doceat, quum ipse continens non sit: vel si loquatur de sobrietate & de iustitia, vel de largiendis opibus, & contemnendis facultatibus pro regno Dei, & ipse qui docet hæc, nihil horum effecerit. Et ideo formam sui apostolus ponit, & dicit ea se loqui, & ea cæteris prædicare, quæ per ipsum Christus prius impleuerit. Sed sicut scriptúm est inquit, Quibus non est annunciatum de eo videbunt, & qui non audierunt intelligent.] Obseruauit ergo diligenter apostolus, vt secundum propheticum eloquium illis nunciaret Christū, quibus à nullo fuerat nunciatus, vt & illi de eo intelligerent, qui à nullo ante didicissent. Et ista (vt opinor) causa fuit, quæ eum frequenter proponentem Romam pergere prohibebat, sicut dicit: L
Propter quod impediebar plurimum venire ad vos, & prohibitus sum vsque adhuc.) Non vt in aliis dicit, impeditus à satana, sed fundandi ecclesias occupatione detentus, & in his locis fundandi vbi nullum fidei præcesserat fundamentum. Exemplum autem de Esaia sumptum est, & iisdem ex integro verbis quibus apud prophetam legitur, positum. Nunc verò vlterius locum non habens in his regionibus, desiderium autem habens veniendi ad vos iam ex multis præcedentibus annis, cum in Hispaniā proficiscar spero quòd prætergrediens videam vos, & à vobis deducar illuc cum primo ex parte fruitus fuero vobis.) Videtur hæc in Achaia positus dicere apud Corinthum, sicut & in primis epistolæ partibus iam pro viribus demonstrauimus: quæ vtique Achaia, vicina & cohærens est Macedoniæ. In quibus locis degens cum singula quæque peragrasset euangelium prædicans in his duntaxat finibus in quibus Christus ante non fuerat prædicatus, & agnitione Dei replesset vniuersa, dicit vlterius se locum non habere in his regionibus, hoc est locum nullum sibi superesse Christi prædicationis vacuum, & tempus iam adesse designat quod desideriū suum videndi eos qui Romæ sunt debeat adimplere: quod conceptum ex multis annis gerebat, dilatum autem fuerat & dissimulatum, do- M
nec omnem locum in quo Christus non fuerat prædicatus, agnitione euangelij eius repleret. Quod autem dixit, Cum in Hispaniam proficiscar spero vt prætergrediens videam vos, non ita accipiendū est quasi tam paruo amore Paulus erga Romanos teneretur, vt eos in transitu tantummodo & aliorsum pergens iudicaret visendos. Vide enim in subsequētibus quid adiūgit. Cū primo, inquit, ex parte fruitus fuero vobis. In quo vtique in ipsorū videtur ponere potestate, quādo ab eis iter propositū debeat relaxari: & per hoc quodāmodo amorē ipsorū erga se inuitat & nutrit, vt si ipsi insatiabiliter erga affectū teneātur apostoli, sciant etiam ipsum id habere propositi, non prius ab eis discedere, neque alio proficisci, quā charitatis ipsorū gratia perfruatur. Quam tamen charitatē tantam præsentit futurā, cui nec possit ex integro satisfieri, sed ex parte, inquit. Præmonet enim quòd in omnibus euangelizandi necessitas præferēda sit. Bene autem his quos nondū secundū carnē viderat, & ad quos nondū in carne aduenerat, præsentiam sui & remorationē moderatius pollicetur. Desiderabilius enim suscipimus bona quæ cito metuimus auferenda, securius verò & negligentius quod retenturos nos diutius credimus. Intantum autē erga se Romanorū nutrit affectū, vt moratione suam in ipsorū arbitrio collocet, vt dicat se ab ipsis deducendū ad Hispaniā, & tunc

A deducendum,cum ipsis prius in amore satisfecerit. In quo vtique si propensiores extiterint,demorandi diutius causas ipsi apostolo dabunt. Nunc verò proficiscar in Hierusalem ministrare sanctis: probauerunt enim Macedonia & Achaia collationem aliquam facere in pauperes sanctorũ qui sunt in Hierusalem [Possumus & de secunda epistola ad Corinthios plenius dicere,in qua hæc scribit: Notam autem vobis facio fratres gratiam Dei quę data est mihi in ecclesiis Macedonię, quia in multa probatione tribulationis abundantia gaudij eorum fuit,&profunda paupertas eorum abundauit ad diuitias simplicitatis eorum, quoniã secundum virtutem testimonium perhibeo eis, & supra virtutem sponte sua multis precibus obsecrantes nos gratiam & communionem quę fit in sanctos & reliqua. Et sicut in his testimonium reddit Macedonibus, ita rursum cohortatur Corinthios dicens. Sicut in omnibus abundatis fide & verbo & scientia &nostra in vos charitate,ita & in hac gratia abundetis,& reliqua. Sed & in aliis collaudans Corinthios quia erga communionem pauperum qui sunt in Hierusalem prompti fuerint,dicit. Consilium in hoc do:hoc enim vobis expedit,qui non solum facere, sed & velle cœpistis ab anno priore,nunc autem & facto perficite. Sed & in reliquis de hac eadem communione prosequitur, & post aliquanta addit:De ministerio autẽ quod B fit in sanctos,superfluum est vobis scribere.Scio enim promptam voluntatem vestram,pro qua gratulor de vobis Macedonibus,quia Achaia parata est ab anno priore,& vestra æmulatio prouocauit plurimos. Quod autem post huius & Achaiæ ministerium quod fit in sanctos qui sunt in Hierusalem proposuisset apostolus etiam Romam videre, in actibus apostolorum indicatur hoc modo. Cum autẽ expleta esset hæc,proposuit Paulus in spiritu sancto, vt cum perambulasset Macedoniam & Achaiam, proficisceretur Hierosolymam dicens: Quia postquam fuero ibi, necesse est me Romam videre. Ex his omnibus verbis colligitur, quia non solum prima ad Corinthios, sed & secunda ante scripta est,quam hæc ad Romanos quam habemus in manibus. Simúlque illud aduertitur,quod quanto posterior Paulus in vnaquaque inuenitur epistola, tanto & perfectior: vt verus sit ille eius sermo quem dixit, Quia præterita obliuiscens, ad futura me extendo ad perfectum sequens palmam supernę vocationis. Quod autem dicit, Placuit Macedoniæ & Achaiæ collationem aliquam facere in pauperes sanctorum, subtiliter & verecunde dum Corinthios laudat, hortatur Romanos. Facilius enim deuotæ mentes ad benefaciendum exemplis quam sermonibus inuitantur. Sed in eo quod addit: Placuit enim eis, & debitores sunt eorum.] Quid aliud sentire vult Romanos nisi si Achæi & Macedones debitores sunt pauperibus sanctorum qui sunt in Hierusalem, eadem ratione qua vnam C fidem Christi etiam Romani tenent,aduertant semetipsos iis eisdem factos esse debitores? Neque enim soli Macedones & Achæi in spiritalibus participes sunt facti sanctis qui sunt in Hierusalem,vt in carnalibus eis debeant ministrare, sed & Romani, & ideo pari conditione debitores sunt: sed de illis tantum pronunciat, vti & isti se norint sententiæ subiacere. Hęc quidem secundum communem literæ dicta sint intellectum, verum magnificentiam solitam requiramus in literis Pauli. Non enim puto quod ita senserit,vt intra solam Hierusalem vnam duntaxat Palestinæ vrbem,pauperes sanctorum collocet,quos & spiritales appellauit,reliquos verò qui in omni terra sunt,gentes dixerit, qui habitantibus Hierusalem tanquam solis spiritalibus ministrare in carnalibus debeant: cum vtique liceat extra Hierusalem spiritales inueniri,quos non locus Gal.6. sed conuersatio sancta & fidei ac scientiæ perfectio fecerit spiritales,sicut & ipse Paulus scribens dicit: Fratres, & si præoccupatus fuerit quis in aliquo delicto,vos, qui spiritales estis instruite huiusmodi in spiritu mansuetudinis.

Quid ergo est quod in his sentire nos conuenit? quod omnis qui spiritalis est, id est qui spiritu Deo seruit, & qui non secundum carnem viuit,sed secundum spiritum, iste in Hierusalem, hoc est in loco pacis habitat, & in pacis visione consistit: & iste est pauper sanctorum, ex illis scilicet beatis pauperibus ad quos dicit, Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. D Ista est ergo beata paupertas quæ dicit,Argentum & aurum non habeo,sed quod habeo hoc dabo tibi,In nomine Iesu Christi Nazareni surge & ambula. Matt.5. Act.3. Iste talis pauper in Hierusalem semper habitat,diuitias possidens spiritales. Aurum enim sapientia est,argentum sermo scientiæ. Indumenta eius Christus est. Dapes eius & diuitiæ mensa est sapientiæ,cibus affluens in verbo Dei. Vinum lætitiæ bibit, quod in cratere suo miscuit sapientia, & de intelligentiis eius victimis edit cibos solidos, & verbũ carnem factum. Istæ sunt spiritales diuitiæ,quibus gentes adhuc in carne positæ cõmunicare festinant. Videtur ergo mihi hic quos nominat gentes,indicare imperfectiores quasque animas in carne, quę perfectorum magisterio indigeant:& si forte digni habiti fuerint vt participes eius fiant in intellectu & scientia spiritali,ipsi debeant in carnalibus ministrare eis: hoc est cum spiritus eorum imbui cœperit ad scientiam celsiorem, debeat etiam caro continentiæ & castitatis frena suscipiẽs spiritalibus ministrare pręceptis: ne forte si adhuc in carnalibus lasciuiat,sessorem suum Dei verbum incauta & effrenata deiiciat. Sed & ipsa differentia sermonum qua erga vtranque partem vsus est Paulus, non mihi videtur otiosa. E In spiritalibus enim communionem vel participationem posuit,in carnalibus verò ministerium: & hoc debitum esse,illud verò communicari dicit: vt ostendat quòd perfectiora quæque tanquam cœlestia terrenis non tam debentur quam commodantur, terrena verò & temporalia siue carnalia tanquam pro debito exiguntur. Debitores enim effecti sumus secundum illum qui primitus acceptũ immortalitatis & incorruptibilitatis censum perdidit in paradiso persuasione serpentis: & ideo debitores sumus & efficimur omnes qui in similitudine Adæ forte pręuaricationis astringimur. Idcirco ergo & pręcepta donantur,vt debita persoluamus. Denique & in euangelio ita saluator dicit. Cum autem feceritis omnia quæ pręcipio vobis, dicite quia serui inutiles sumus,quod debuimus facere fecimus. Luc.17. Ea verò quæ supra debitum facimus, non facimus ex præceptis. Verbi causa,virginitas non ex debito soluitur:neque enim per pręceptum expetitur,sed supra debitum offertur. Audi denique Paulum dicentem, De virginibus autem pręceptum domini non habeo. Sic ergo de spiritalibus & perfectioribus commune dixit: de 1. Cor.7. inferioribus verò & carnalibus debitum ministerium nominauit. Ego autem per huiusmodi ministerium etiam illud aduertendum puto quod est in psalmis. Qui facit angelos suos spiritus, & ministros suos flammam ignis: Heb.1. vt scilicet angelos bonos,spiritus appellauerit tanquam spiritales. Eos verò qui præsunt ministeriis pœnarum,& flammas peccatoribus parant, F ministros flammæ ardentis nominauit. Hæc quamuis per excessum quendam dicta esse videantur,tamen quia locus admonuit, non omisimus.

Post hæc dicit: Hęc ergo cum consummauero & assignauero eis fructum hunc,proficiscar per vos in Hispaniam. Scio enim quoniam veniens ad vos, in abundantia benedictionis Christi veniam.] Vide quanta cautela consignaturum se fructum offerentium repromittit. Quo putas signaculo fructũ sancti operis consignat apostolus? Illo puto quo imago Dei exprimitur,hoc est vt in cõplendo opere nulla sit alienæ cogitationis admixtio. Non laus ab hominibus quæratur,sed vt in simplicitate cordis qui tribuit tribuat,&non ex tristitia. Hilarẽ enim datorẽ diligit deus, & cætera his similia qui obseruat in opere Dei, opus suum signaculo diuinæ imaginis signat. Cũ ergo, inquit,hic cõsummauero, tunc per vos ad Hispaniã proficiscar. Promittit sane grande munus Romanis & dicit. Scio enim quoniam veniens ad vos,in abundantia benedictionis Christi 2.Cor.9. veniam. Quod non nisi per spiritum sanctum & prophetiæ gratiã pollicetur. Supra hominem nanque est hęc scire de futuris,quod non solum in benedictione Christi, verũ etiã in abundantia benedictionis venturus sit ad eos: quo & veniẽtis gratia,& suscipiẽtiũ merita pariter designãtur.

G Deprecor igitur vos fratres per dominum nostrum, & per charitatem spiritus.] Licet in superioribus dixerit, Scio enim quoniam veniens ad vos in abundantia benedictionis Christi veniam, nihilominus tamen sciebat etiam in his quæ manifeste futura cognouerat, orationem esse necessariam: quæ vtique si (verbi causa) non fuisset adhibita, sequeretur sine dubio non impleri quod fuerat prophetatum. Quis ergo est qui hæc legens quod Paulus deprecetur eos qui Romæ sunt fratres orare pro se, contemnat vel despiciat orationes ecclesiæ postulare, etiam si inferiores meritis esse videatur hi à quibus oratio postulatur? Ecce enim Paulus apostolicis præditus meritis non solum Romanos orare pro se, sed & Corinthios hortatur. Vide autē & quam validis eos astringat religiosisque sacramētis. Per dñm nostrum & per charitatem spiritus. Vt adiuuetis me in orationibus ad dominum.] Quod nostri posuerunt, adiuuetis me in orationibus, magnificētius legitur apud Græcos, συναγωνίσασθε, quando hoc est quod indicetur, adiuuetis me in agone orationum ad Deum, ostendens quasi agonem habeat & ipse certamen orationis, aduersantibus sibi sine dubio illis de quibus dicebat: Non enim
Ephe. 6. nobis certamen est aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principatus & potestates, aduersus huius mundi rectores tenebrarum harum, aduersus spiritalia nequitiæ in cœlestibus. Et certum est quod isti omnes sicut aduersantur fidei & resistunt pietati, sicut contra-
H rij sunt iustitiæ & veritati & omnibus bonis, ita sine dubio resistunt, & orationi aduersantur: & ideo ostendit Paulus esse non minimum in oratione certamen, si quidem in hoc certamine etiam auxilium eorum qui Romæ sunt crediderit implorandum. Obsistunt enim vere dæmones & contrariæ potestates in oratione primo per illud, ne talis inueniatur qui in orationis agone desudat, vt leuet puras manus sine ira. Quod & quis obtinere potuerit vt sine ira sit, vix est vt effugiat esse sine disceptatione, hoc est sine superfluis & vanis cogitationibus. Vix enim inuenies vt oranti cuiquam non aliquid inanis & alienæ cogitationis occurrat, & intentionem qua in deum mens dirigitur declinet ac frangat, neque eam per quæ nō competit rapiat. Et ideo agon magnus est orationis, vt obsistētibus inimicis, & orantis sensum in diuersa rapientibus, fixa ad Deum semper mens stabili intentione contendat, vt merito possit & ipse dicere, Certamen bonum certaui, cursum consummaui. Nunc ergo orat apostolus adiuuari se in agone
2. Tim. 4. orationum, vt liberetur ab incredulis qui sunt in Iudæa, à quibus non tam pati timet, nec perferre ea quę ad apostolatus eius gloriam pertinēt, quàm impediri veretur ne diutius obstaculis eorum retētus, vel minus gratum exhibeat sanctis ministerium, quod & ipsis orationibus indigentiū fiat acceptum: vel ne desiderium eius quod erga Romanos
I habet visendos, diutius differatur. Si enim inquit, hoc ita cesserit vt ministerium meum acceptum fiat sanctis in Hierosolymis, & liberatus ab incredulis qui sunt in Iudæa venire ad vos non impediar, pro bene gestis rebus gaudens profecto ad vos veniam cum voluntate Dei, & requiescā vobiscum. Non corporalem vtique requiem quærit Paulus, sed illam quæ consolationem habet ex Deo, sicut & ipse in primis epistolæ huius partibus dixit: Consolari vobis per eam quæ inuicem est fidem vestram atque meam. Deus autem pacis sit cum omnibus vobis. Amen.] Ingenti benedictione muneratur Romanos, vt Deus pacis sit cum eis, id est, vt pax Dei quæ exuperat omnem mentem, custodiat corda eorum, qui pax est vera.

CAPVT XVI.

Commendo autem vobis Phœben sororem nostram, quæ est in ministerio ecclesiæ quæ est in Cenchris.] Hic loc⁹ apostolica auctoritate docet etiam fœminas in ministerio ecclesiæ constitui. In quo officio positam Phœben apud ecclesiam quę est in Cenchris, Paulus cum laude magna & commendatione prosequitur, enumerans etiam gesta ipsius præclara & dicens, quia intantum omnibus astitit, hoc est in neces- K
sitatibus presto fuit, vt etiā mihi ipsi in necessitatibus meis apostolicisque laboribus tota deuotione mētis astiterit. Similе autē opus eius dixit hospitalitati Lot, qui dum sēper hospites suscipit, meruit aliquādo angelos hospitio suscipere. Similiter & Abraham dum semper occurrit hospitibus meruit vt & dñs cum angelis diuerteret ad tabernaculum eius. Ita & hæc religiosa Phœbe dum astat omnibus & obsequitur, assistere & obsequi etiam apostolo meruit. Et ideo locus hic duo pariter docet, & haberi (vt diximus) fœminas ministras in ecclesia, & tales debere assumi in ministerium, quę astiterint multis, & per bona officia vsq; ad apostolicā laudem meruerint peruenire. Hortatur etiam illud, vt qui bonis operibus in ecclesia dāt operam, vicem recipiant à fratribus & honorē, & in quibuscunq; necessariū fuerit siue spiritalibus siue carnalibus officiis, honorifice habeantur. Salutate Priscā & Aquilā adiutores meos. Et reliqua, vsque ad Domesticam eorū ecclesiam.] Videntur mihi ipsi esse, de quibus in Actibus apostolorū ita scriptū est. Post hæc autē discedens Paulus ab Athenis venit Corinthum, & inuēto ibi quodā Iudæo nomine Aquila Pontico genere qui nuper venerat de Italia, & Priscilla vxore eius, propterea quod præceperat Claudius discedere omnes Iudæos à Roma, accessit ad eos, & quia erat consimilis artificij mansit apud eos, & operantur simul. Erāt enim artifices tabernaculorū, hoc est sutores. Nec mirum si Paulus L
Priscam in epistola scribit, cum in actibus Priscilla sit scripta, cæteris concordantibus. Potest autem fieri vt quia illo tempore pulsis ex vrbe Iudæis præcepto Cæsaris Corinthum venerant, rursus edicti cessante sæuitia Romam ingressi salutentur à Paulo. Quos tantum apparet Iudæorū insidiis Paulo periclitante semetipsos obiecisse vt ille liber abscederet: hoc autē & Iason quidā fecisse in actibus apostolorū refertur: & hanc eorū laudē apostolus non silet, sed omnibus eam in ecclesiis admirandā tradit, & ideo dicit: Quibus non solus ego gratias ago, sed & vniuersæ ecclesię gentium. Vnde apparet eos officiosos & hospitales extitisse erga omnes fratres fideles, non solum qui ex Iudæis, sed etiam qui ex gentibus credidissent. Magna enim gratia in hospitalitatis officio non solū apud deum, sed & apud homines inuenitur. Quæ tamen res quoniam non solū in voluntate & proposito dñorum, sed & grato & fideli cōstitit ministerio famulorū, idcirco omnes qui ministerium istud cum ipsis fideliter adimpleuerunt, domesticā nominauit ecclesiam. Salutate Epænetū dilectum meum qui initiū Asiæ est in Christo.] Hic Epænetus videtur mihi omniū primus ex Asia credidisse, vnde & initiū eum ecclesiæ appellauit, vel vt in Græco habetur primitias Asiæ: nisi aliquid profundius sermo iste significat, vt intelligamus angelos Dei qui ecclesiis præsunt, offerre singulos quosque primi- M
tias Deo ex his qui credunt: primitiæ autē apud illos iudicentur non hi qui tēpore primi sunt, sed qui virtutibus & meritis præcellūt. Quorū sciens per spiritū Paulus electionē erga Epænetū, & quod ipsum ex omniū fideliū numero qui erant in Asia, electio inuenerit angelorū, appellauit eū primitias Asiæ]. Sed & in alia epistola dicit de quibusdam quia sunt primitiæ Achaiæ, eandem sine dubio sacramenti rationem etiam in illis aspiciens. Salutate Mariā quæ multum laborauit in nobis.] Docet & in hoc debere etiā fœminas laborare pro ecclesiis Dei. Nam laborāt cū docēt adolescētulas sobrias esse, diligere viros, filios enutrire, pudicas esse, castas, domū bene regētes, benignas, subditas viris suis, hospitio recipere, sanctorū pedes lauare, & cętera omnia quæ de officiis mulierū scripta referuntur in omni genere castitatis. Salute Andronicū & Iuliā cognatos meos & cōcaptiuos meos, qui sunt nobiles in apostolis, qui & ante me fuerūt in Christo Iesu] Potest quidē fieri vt & secundū carnē isti cognati fuerint Pauli, & ante ipsum crediderint, & nobiles habiti sint in apostolis Christi: de quibus possibile est & illud intelligi, ꝙ fortassis ex illis LXXII. qui & ipsi apostoli nominati sunt, fuerint, & ideo nobiles eos in apostolis dicat, & his apostolis qui ante eū fuerunt. Sed & illud me mouet quod ait, Concaptiuos meos. Quæ enim

A enim erat captiuitas Pauli, in qua sibi etiam Andronicũ & Iuliã cognatos concaptiuos esse testatur? nisi forte profundiore mysterio ad illã respiciamus captiuitatem, quã Christus venit absoluere, de qua scriptũ est, venire & dare eum captiuis remissionẽ, cęcis visum. In qua captiuitate vidẽtur vna atq; eadẽ ratione isti esse, qua & Paulus erat. Verbi enim gratia sic dicamus, quòd cũ captiuus esset populus Israel apud Assyrios vel Babylonios, omnes quidẽ erant captiui, sed alia ratio in cęteris captiuis, alia in Daniele, & Anania, atque Azaria vel Misael. Illi enim captiui erant pro peccatis suis, isti verò pro consolatione captiuorum erant etiam ipsi captiui: & ideo si diceret Daniel de aliquo vno ex plebe, concaptiuus meus, non ita conuenienter dici videbatur, vt si diceret de Anania, & Azaria, & Misael concaptiui mei. In istis enim vna captiuitatis est ratio, quæ lõgè à reliquis ratione diuersa est. Ita ergo & Paulus de se tale aliquid & Andronico ac Iulia secundum occultioris sacramenti intuens rationem, concaptiuos eos sibi in hoc mundo nominat, & nobiles in apostolis. Salutate Ampliatum dilectum meum in domino.] Huic quamuis nihil egregium præ cæteris in laude videatur ascribere, tamẽ hoc ipso quòd dilectus est Pauli, laudabilis & salutatione dignus efficitur. Salutate Vrbanum adiutorem nostrum in Christo, & Stachyn dilectum meum.] Et istos in salutatione coniungit, sed Vrbanum in laudibus prætulit: Illum enim adiutorem in Christo, Stachyn verò dilectum tan-

Luc. 4.

Dan. 3.

B tummodo, sicut Ampliatum nominauit. Adiutor autem apostoli in Christo, non aliud intelligitur quam apostolici operis particeps. Salutate Apellem probum in Christo.) Puto hunc Apellem per multas tribulationes transisse patienter, & fortiter sustentatum, & ideo pronunciatum ab Apostolo probum, secundum ea quæ in aliis dixit ipse, quia tribulatio patientiam operatur, patiẽtia verò probationem, probatio verò spem. Videndum sane est ne forte ipse sit hic qui in Actibus Apostolorum Apollo nominatur Alexandrinus in scripturis eruditus. Salutate eos qui sunt ex Aristobuli domo.] Quoniam nihil otiose in literis Apostoli vel additur vel minuitur, istos qui sunt de domo vel de familia Aristobuli non frustra, neque dilectos, neq; probos neq; adiutores in Christo nominat. Sed forte quia nihil tale habebant in meritis, idcirco eos solo titulo salutationis honorauit. Salutate Herodionem cognatum meum.] Et hic similiter vt Andronicus & Iulia Pauli cognatus dicitur: sed neque concaptiuus vt illi, neque nobilis in Apostolis in his qui ante Paulum fuerũt in Christo, nominatur. Vnde intelligendũ est etiam in his quos cognatos Paulus suos appellat, esse multam differentiam, secundum illam (vt ego arbitror) rationem quam superius aperire tẽtauimus. Salutate eos qui sunt ex Narcissi domo, qui sunt

Act. 18.

C in domino.] Vidẽtur quidem plures fuisse ex domo vel familia Narcissi, sed nõ omnes in domino fuisse, & ideo addidit eos salutandos, qui sunt in domino. Salutate Tryphęnam & Tryphosam quæ laborant in domino.] Bonum de his dat testimonium, quarũ laborem non huius neque cõmunis vitæ, sed in domino esse testatur. Multi enim laborãt, sed non omnium laborem esse constat in domino. Salutate Persidam charissimã, quæ multum laborauit in domino.] Videtur hæc magis laudari quã Tryphæna & Tryphosa: quoniã quidem illas laborasse dicit in domino, hãc autem laborasse multum in domino, cui & addidit charissimã. Salutate Rufum electum in domino, & matrem eius & meã.) Non puto in istis salutationibus inaniter fieri per singulos quosque laudis & salutationis differentiam. Qui enim scit quia Christus loquitur in Paulo, certus est quod pro merito alius quidem probus dicitur abeo, alius charissimus, alius laborans in domino, alius multum laborans, alius electus: & hic Rufus de quo nunc nobis sermo est, electus in domino salutatur, credo, quod Paulus sciret esse eum de numero nõ multorum qui vocati sunt, sed paucorum qui electi sunt: cuius & mater tãtum meriti habuit, vt eã Paulus suã nominauerit matrem, cum quo etiam ipse sicut Iesus cum Ioãne pariter haberet matris affectum. Salutate Asyncritum, Phlegontem, Hermen, Patroban, Hermam, & qui cum eis sunt fratres.] De istis simplex est salutatio, nec aliquid eis insigne laudis adiungitur. Puto tamẽ

D quod Hermas iste sit scriptor libelli illius qui Pastor appellatur, quæ scriptura valde mihi vtilis videtur, & vt puto diuinitus inspirata. Quod verò nihil eis laudis adscripsit, illa opinor est causa, quia videtur sicut scriptura illa declarat, post multa peccata ad pœnitentiam fuisse cõuersum, & ideo nec opprobrium ei aliquod ascripsit: didicerat enim scripturã, non improperare homini conuertenti se à peccato: neq; laudis aliquid tribuit, quia adhuc positus erat sub angelo pœnitentiæ, à quo tẽpore opportuno Christo rursus deberet offerri. Intelligitur autẽ quod simul habitauerint hi quorũ salutatio sociata est. Salutate Philologum & Iuliã, Nereum & sororẽ eius, & Olympiadem, & omnes sanctos qui cũ eis sunt.) Potest fieri vt Philologus & Iulia cõiuges fuerint, cæteri domestici eorum, ad quos simplex salutatio dirigitur. Salutate inuicem in osculo sancto.) Ex hoc sermone & aliis nõnullis similibus mos ecclesiis traditus est, vt post orationes osculo se inuicẽ suscipiãt fratres. Hoc autẽ osculum sanctũ appellat apostolus. Quo nomine illud docet primo, vt casta sint oscula quæ in ecclesiis dãtur. Tũc deinde vt simulata non sint, sicut fuerũt Iudæ, qui osculum labiis dabat, & proditionem corde tractabat. Osculũ verò fidele primo, vt diximus castũ sit, tunc deinde pacẽ in se simplicitatẽque habeat in charitate non ficta. Salutant vos omnes ecclesiæ Christi. Nũquid non in

E vna æde stat positus Paulus hęc scribẽs? & quomodo verũ est quod omnium simul salutes ecclesiarum Romanę mittit ecclesiæ? Sed pro eo intelligere debemus, vel quod vnus spiritus erat in Paulo atque omnibus ecclesiis Christi, vel salutare dicat per fidem & per spiritum iungi. Rogo autem vos fratres vt obseruetis eos qui dissẽsiones & offendicula prӕter doctrinã quã vos didicistis faciunt & declinate ab illis, huiusmodi enim Christo domino nostro non seruiũt, sed suo ventri, & per dulces sermones & benedictiones seducũt corda innocentiũ: vestra enim obediẽtia in omni loco diuulgata est.) Hæc & ad eos qui ecclesiis præsunt, & ad omnes credentes per spiritum sanctum scribere credẽdus est Paulus, vt diligentius considerent, & perspiciant qui sint qui dissensiones & offendicula in ecclesiis generant, & alieni sint ab illa beatitudine quã deus repromisit: Beati pacifici, quoniam ipsi filij dei vocabũtur. Hoc enim, inquit, vt pacifici sitis, à domino per euãgelium didicistis, dissensiones verò commouere vel scandala, præter doctrinam est quam vos didicistis, & ideo alienus vobis sit, nec omnino recipiatur inter vos, qui certamina cõmouet, qui serit iurgia, qui lites excitat, & studia cõtentionis exercet. Qui enim tales sũt, Christo dño nostro, qui est pax nostra, non seruiunt, sed suo ventri. Sed & quid causæ sit qua iurgia suscitantur in ecclesia, & lites, diuini spiritus instinctu

F aperit: Ventris, inquit, gratia hoc est quæstus & cupiditatis. Inde est vnde nonnulli circũeunt domos loquentes ad gratiam cum omni adulatione & deceptione, non vt in verbo dei ędificent animas ad virtutem, sed vt adulatoriis dulcibúsque sermonibus permanere, vel etiã proficere eas hortentur in vitiis, laudantes & bona dicentes ea quę correptione digna sunt: ponentes lucem tenebras & tenebras lucẽ, dulce amarum, & amarum dulce, & in his seducunt corda innocentiũ. Et ideo diligẽter oportet intendere quo prospectu doceat ille qui docet, vtrum gratiam & honorem ab auditoribus quærens, an mercedem à domino pro instructione & profectu discentium sperans. Subtiliter sane Paulus indiscretam & facilem Romanorum obedientiam notat, eámque asserit vbíque non laudatam, sed promulgatam. Sed ne eos rursum si pro hoc apertius castigaret, inobedientes efficeret, addidit: In vobis ergo gaudeo.) Sed dicis, quomodo vulgarem in eis notat obedientiam cum dicat se gaudere in eis? Primo quidem aliud est notare vitium, aliud homines. Potest enim fieri vt gaudeat in his in quibus multa bona alia deprehenderat, vitium autem quod ei displicuerat notet, ne putetur ei etiam ipsum cum cæteris placuisse.
Potest autem & pro eo dixisse apostolus gaudere se in eis,

G quod qui inobediens est, neque ad malū, neque ad bonum
trahi potest: qui verò obediens est, si quidem ad inutilia
trahatur, imperitiæ culpa fit. Ignorat enim inutilia esse ea
quibus obedientiam sui præbet. Cum vero didicerit quæ
sunt vtilia, habens parum obedientiæ, bonum cōtinuo per
eam iter virtutis ascendit. Gaudet ergo Paulus super obe-
dientes, certus quod cum docuerit eos, non vulgari obe-
dientia quam incaute omnibus præbēt vti eos debere præ
illa sola qua obedire oportet deo magis quam hominibus,
vt relictis cæteris ipsa laudetur. Nam & reuera nō est par-
uę discretionis, sed probabilis & exercitatissimi iudicij, sci-
re cui verbo, cuiue operi obediendum sit, & cui renitēdum.
Denique ipse dominus in euangeliis dicit: Attendite vobis
Matt. 7. ab iis qui veniunt ad vos in vestimētis ouium, intus autem
sunt lupi rapaces. Et ideo vigilans sensus & mens intenta
requiritur, quæ probare nouerit vel ouis in propatulo sim
plicitatem, vel lupi latentem rapacitatē. Vnde vide quàm
proximi periculis fiant hi qui exerceri in diuinis literis ne-
gligunt, ex quibus soli huiusmodi examinationis agnoscē-
da discretio est. Continuo ergo in breui speciem proposi-
tæ distinctionis ostendit, & dicit: Quoniam quidem facilis
& indiscreta est vestra obedientia, accipite quid seruare,
quid cauere debeatis. Volo, inquit, vos sapiētes esse in bo-
1. Cor. 14 no, & simplices in malo.] Simile est hoc illi dicto quod ad
Corinthios scribens dicit: Malitia paruuli estote, vt sensi-
H bus perfecti sitis. Sed & illud quod dominus ait, Quia filij
seculi huius prudentiores filiis lucis in generatione sua
sunt, huic conuenit dicto. Filij enim seculi huius pruden-
tiores sunt in malitia, pro eo quòd semper aliquid profun-
dius & subtilius inueniant in ea, vnde plus noceant, & ve-
hementius lędant, in bono autem stulti sunt: vix enim im-
ueniunt quid faciant boni. Econtrario Paulus vult nos sa-
pientes esse in bono, hoc est semper aliquid plus inuenire,
plus exquirere, & profundius cogitare quid faciamus bo-
ni, ita vt etiam si impediamur per alicuius malitiam ab o-
pere bono, sic nos sapiētes simus & excogitemus quomo-
do si opus bonum non possumus, vel sermonem bonum
proferamus: quòd si nec hoc licet, votum saltem bonū &
animum demonstremus. Sic ergo sapientes debemus esse
in bono, simplices verò in malo, vt si pulsemur malitia, pul
semur iniuria, non simus callidi, non simus versuti, artes &
argumenta quęrentes quibus reddere malum pro malo, &
nequitiam pro nequitia debeamus: sed in tali loco memi-
nisse debemus illius sententiæ quæ dicit: Si quis vult sapiēs
esse apud deum, stultus fiat in hoc mūdo. Simus ergo stulti
1. Cor. 3. accipientes iniuriam & non reddentes, vt sapientes simus
apud deum qui dicit: Mihi vindictam & ego retribuam.
Nam de impiis & Hieremias dicit: Sapientes sunt ad male-
I faciendum, bene autem facere nesciunt. Ad hoc respicit &
illud quod dominus dixit: Simplices nos esse debere sicut
Deut. 32. columbas, & prudētes sicut serpentes. Quod si aliquis no-
Hier. 4. bis ex infidelibus argute occurrat & dicat, Quomodo po-
Matt. 10 test idem esse sapiens & stultus? dicemus ad eum. Respice
ad artes istas quæ in vsu hominum habentur, quomodo il-
le qui (verbi causa) sapientissimus est grammaticus, in arte
fabrili insipientissimus inuenitur: vel rursum sapientissi-
mus gubernator, quomodo in arte medicinę inuenitur in-
sipiens. Sic ergo possibile est in his quæ ad deum pertinent
esse sapientem: in his quæ ad seculum pertinent, insipien-
tem. Sciendū sane est vbi ait: Huiusmodi enim nō seruiūt
Christo domino nostro, nō quòd ipsi se profiteantur Chri-
sto domino non seruire, sed quod discrepantes à seruitutis
eius regula, rebus ipsis ostendant se domino non seruire
Christo. Non enim videtur simul quis & Christo seruire
posse & ventri, ac voluptatis pariter amator esse & Dei,
nec deo quis simul seruire potest & mammonæ. Deus au-
tem pacis conterat satanam sub pedibus vestris velociter.]
Quæritur in hoc loco quem dixerit satanam sub pedibus
eorum quibus scribit, velociter à deo conterendum. Si e-
nim ad vnam referatur personam, illam scilicet de qua in
euangelio dicitur. Ecce video satanam de cœlo cadentem,
quíque satanas humano generi indicatur aduersus, videbi-
tur vtique si verè dicit Paulus quæ dicit, quod sub pedibus
eorum quibus tunc scribebat velociter conteratur, vltra K
iam non esse satanam qui agones & certamina & persecu-
tiones credentibus excitet, quod vtique nō admittit fides
rerum. Sed videtur mihi in hoc loco satanam dixisse om-
nem spiritum qui credentibus aduersatur. Satanas enim in
lingua nostra aduersarius interpretatur. Quicquid ergo a-
nimæ tendenti ad deum resistit & aduersatur, & quicquid
paci eius cōtrariū est, hoc satanas esse cōmemoratur. Ideo
denique præmisit, dicens: Deus pacis, hoc est deus cui pax
placet, conteret eum qui cōtrarius est paci & dissensiones
operatur. Sic denique & in Regnorum libro legimus, quia
suscitauit deus Salomoni satanam aduersus eum: hoc est 3. Reg. 11.
Salomoni qui erat pacificus, suscitauit satanam qui est cō-
trarius paci. Sed sicut his quoque apostolus docet si agant,
& tales se exhibeant quales eius sermo descripsit, pro emē-
datione vitæ promittit sub pedibus eorum à deo pacis sa-
tanam velociter conterendum. ita nihilominus deus pacis
ei qui pacem eius non in corde puro & conscientia munda
seruauerit, suscitat satanam, hoc est aduersarium, vt qui
bonum pacis neglexerit, inoppugnatione amaritudines
perferat, & ita demum pacis quam temerauit dulcedinem
in oppugnatione positus recordetur. Ex vtroque igitur æ-
dificamur scripturæ diuinæ loco, quòd suscitare deus sata-
nam dicitur negligentibus, vel conterere, ac subdere stu-
diosis, vt illos ad agones excitet, istis de prostrato aduersa-
rio palmam victoriæ tribuat, & virtuti præmia largiatur. L
Possumus & per singulos quosque agones si legitime cer-
temus videre quia Deus conteret satanam sub pedes no-
stros velociter, verbi causa si agonem susceperit castitatis,
si vsque ad finem immaculata conscientia perdurauerit, di-
ci de eo potest, quia contriuit deus satanam sub pedibus
eius, id est, spiritum qui erat contrarius castitati. Similiter
& qui agonē fidei suscipit, si stans ante reges & pręsides cū
fiducia confiteatur dominū Iesum Christum, & vsque ad
finem in confessione permaneat, deus contriuit satanā sub
pedibus eius, cum per fidem constantem infidelitatis spiri
tum vicit. Sic & qui concordiam perseueranter colit, dis-
sensionis dæmonem sub pedibus conterit. Qui mansuetu-
dinem seruat, iracundiæ satanam patientiæ vestigiis cal-
cat. Hoc est nimirum quod dominus in euangelio dicit: Luc. 10.
Ecce dedi vobis potestatem calcandi super serpentes &
scorpiones, & super omnes virtutes inimici. Gratia domini
nostri Iesu Christi vobiscum.] Gratia dei & gratia domini
nostri Iesu Christi vna atque eadem gratia accipienda est.
Sicut enim pater quos vult viuificat, & filius quos vult vi- Ioan. 5.
uificat: & sicut pater habet vitam in se, & filio dedit habe-
re in semetipso vitam, ita & gratiam quam dat pater, hanc
& filius dat. Sciendum sanè est, quòd omne quod habent
homines à deo, gratia est, Nihil enim ex debito habent.
Quis enim prior dedit illi, & retribuetur ei? Gratia ergo M
est quicquid habet is qui non fuit, & est accipiens ab eo Rom. 11
qui semper fuit, & est, & erit in æternum.

Salutat vos Timotheus adiutor meus, & Lucius, & Ia-
son, & Sosipater cognati mei.] Videtur mihi de istis quos
sequestrauit ab omni cathalogo salutantium, plus aliquid
sensisse. Denique Timotheum adiutorem suum dicit, &
omnes simul cognatos suos. Et quidem de Timotheo ple-
nissime refertur in actibus apostolorum quòd fuerit Der-
bæus ciuis, filius mulieris viduæ ex patre gentili. De quo & 1. Tim. 1.
ipse Paulus dicit, quia propterea rogauerat eū permanere
Ephesi, vt denunciet quibusdam ne aliter doceant, neque
attendant fabulis & genealogiis infinitis. Sed & Lucium
quidam perhibent esse Lucam qui euangelium scripsit,
pro eo quod soleant nomina interdum secundum patriam
declinationem, interdum etiam secundum Græcam, Ro-
manámque proferri. Iason verò ille est de quo etiam
in Actibus apostolorum scribitur quòd Thessalonicæ
pro Paulo & Syla seditionem commouentibus turbis, Act. 21.
semetipsum dederit, vt Apostolo dicendi faceret liberta-
tem. Sosipater quoque qui his iungitur suspicor quod
ipse sit qui in Actibus Apostolorum scribitur Sosipater
Pyrrhi Beroensis. Sed qui Pauli literas curiosius tan-
quam Christo in eo loquente considerat, mouebitur si-
ne du-

A sine dubio quomodo Paulus qui se Tarso Ciliciæ natum professus est Hebræũ ex Hebræis, nunc vel Timothei Derbensis ciuis ex patre gentili cognatus vel consanguineus esse dicatur, vel Iasonis Thessalonicẽsis, vel Sosipatris Pyrrhi Beroensis. Quod si pro eo aliquis dicat quia etiam ipsi qualibet ex parte ex circumcisione veniebant, non ergo oportuit de his specialiter dicere, sed & de omnibus qui ex Iudæis erant, quod essent cognati Paulo. Nunc verò cum cæteris nequaquam hoc nomen indulgeat, his verò & aliis non nullis ascribat, certum est eum aliã quãdam cognationem nominare, quæ isti Sosipatro cum Timotheo & Luca alijsque paucis horum similibus communis habeatur, quam cognationem vel consanguinitatẽ arbitror esse ex baptismo contractam. Saluto vos ego Tertius qui scripsi epistolam in domino. Salutat vos Caius hospes meus & vniuersæ ecclesiæ.] Hic est Caius de quo alibi dicit: Gratias ago Deo meo, quia neminem vestrum baptizaui nisi Crispum & Caium. Videtur ergo indicare de eo quod vir fuerit hospitalis, qui non solum Paulum ac singulos quosque diuersantes Corinthi hospitio reciperet, sed ecclesiæ vniuersæ in domo sua cõuenticulum ipse præbuerit. Fertur sane traditione maiorum, quod hic Caius episcopus fuerit Thessalonicensis ecclesiæ. Salutat vos Erastus Arcarius ciuitatis, & Quartus frater.] Ipsum puto B esse Erastum quem dicit quia remansit Corinthi, quique euidenter designato ciuitatis officio ostenditur. Sed non puto quòd ex hoc officij magnopere Paulus mentionem in hac epistola sua fecerit, nisi forte aliquid in eo amplius senserit, & Arcariũ eum, id est dispensatorẽ illius ciuitatis dixerit, cuius artifex & cõditor Deus, & ideo nec nomen posuerit cuius ciuitatis, sed tantummodo eum Arcarium nominauerit. Vtrum ergo tali modo aliquo, an verò simpliciter magis videndum sit, & nihil profundius in Pauli literis requirendum, considerato qui legis. Ei autem qui potens est vos confirmare secundum euangelium meum, & prędicationem Iesu Christi secundum reuelationem mysterij temporibus æternis taciti, quod nunc patefactum est per scripturas prophetarum secundum præceptum æterni Dei ad obeditionem fidei in cunctis gentibus cogniti soli sapienti Deo per Iesum Christum, cui honor & gloria.] Caput hoc Marcion à quo scripturę euangelicæ atque apostolicæ interpolatæ sunt, de hac epistola penitus abstulit, & non solum hoc, sed & ab eo vbi scriptum est, Omne autem quod non est ex fide peccatum est, vsque ad finem cuncta dissecuit. In aliis verò exemplaribus, id est in his quæ non sunt à Marcione temerata, hoc ipsum caput diuersæ positum inuenimus. In nonnullis etenim codicibus post eum locum quem suprà diximus, hoc est, Omne autem quod non est ex fide peccatum est, statim coherens habetur, Ei autem qui potens est vos confirmare. Alij C verò codices in fine, id est vt nunc est positum, continent. Sed iam veniamus ad capituli huius explanationem. Duas mihi causas Paulus videtur ostendere, quibus roborantur hi qui in fide euangelij confirmantur: vnam qua eis prædicatio Pauli, quæ est & Christi prædicatio, innotescat: & aliam qua reuelatur eis sacramentum quod omnium temporibus seculorum in silentio habitũ est: nunc verò, hoc est in aduentu Christi & præsentia corporali, manifestatũ est & apertum, & quantum spectat non sine idoneis testibus, sed scripturis propheticis astipulantibus declaratum. Ita enim præceptũ extitit æterni Dei, vt prædicatione quidem euangelij gentes ad obedientiam fidei vocarentur: ex reuelatione autem sacramenti agnita Dei sapientia, gloriæ claritas soli sapienti Deo redderetur in secula seculorum. Sed iterum recurramus, & consideremus quomodo dictũ est. Ei autem qui potens est vos confirmare secundum euangelium meum & prædicationem Iesu Christi, secundũ reuelationem sacramenti temporibus seculorum silentio habiti. Non mihi videtur quòd ad omnes pertineat ista vtriusque generis confirmatio, sed ad omnes quidem pertinet credentes duntaxat euangelium Pauli & prædicatio Ephes.3. Christi: Reuelatio verò sacramenti temporibus seculorũ in silentio habiti, non ad plures sed ad paucos & electos qui capaces esse possunt sapientiæ & scientiæ Dei, de quibus dicitur: Multi sunt vocati, pauci verò electi. Sed & de D eo quod ait, Sacramenti in silentio habiti, requirendum est Matt.22. vtrum id dicat in silentio habitum, vt omnino nullus agnouerit, ne ipsi quidem qui annunciabant prophetæ; an altior aliqua silentij intelligenda est ratio. Mihi quidem valde videtur absurdum, vt dicamus prophetas ita scripsisse de testamentis diuinis, vt non intellexerint ea ipsa quæ dicebant, cum scriptura dicat: Sapiens intelligit quæ de ore eius procedunt, & in labiis portat intellectum. Si ergo prophetæ non intellexerunt quæ de ore proprio proferebant, non erãt sapientes. Verum si stultum est prophetas confiteri, & negare eos sapientes fuisse, restat vt sapientes fuerint, & intellexerint quę ex ore proprio proferebãt, & habuerint intellectum in labiis suis. Quæ ergo silentij ratio? Videamus ne illa sit quam & ipse partim sibi traditam per sacramẽtorum dispensationem perdocuit, vbi dicit abductum se esse in tertium cœlum, & inde in paradisum, & audisse non edicenda verba, quæ non licet homini loqui. In quo vtique ostendit non quod ignoret ipse quod audierit, sed quòd proferre non licebat & aliis hominibus pandere quæ sibi sunt indicata. Ita ergo potest & in hoc loco dictum videri sacramentum temporibus seculorum in silentio habitum, quod vt scirent quidem perfecti, ex scripturis propheticis manifestatur: sed hominibus, E id est vulgo non manifestauerunt nec patefecerunt, sed silentio texerunt, secundum præceptum æterni Dei, vsquequo tempus adesset vt verbum caro fieret, & habitaret in nobis, & manifestaretur omnibus gentibus ad obedientiã fidei. Quod verò ait, Soli sapienti Deo, sapientem Deum non ita accipias, quasi quem sapientia fecerit sapientem, vt inter homines habetur. Sapiens enim inter homines dicitur vnusquisque ex participatione sapientiæ: Deus verò non quasi qui ex sapientia sapiens factus sit, sed quasi qui ipse auctor & genitor sit sapientiæ, sapiens appellatur. Non enim (vt diximus) ex sapientia sapiens Deus, sed ex sapiente Deo sapientia procedit. Merito ergo soli sapienti Deo. Solus est enim ita sapiens Deus, vt sapientiam ipse magis genuerit, quàm sapientia sapiens factus sit. Et rectè ei claritas per Iesum Christum refertur, qui ita sapientem esse solum Deum ostendit, vt ipse sapientiam genuerit Iesus Christus, qui est Dei virtus & Dei sapientia. In secula, verò, seculorum] quod ait, moris est scripturæ diuinæ immensitatem per hoc temporum designare. Amen autem quasi ad confirmationem omnium quæ superius scripta sunt, per quod vernaculo Hebræorum sermone vera & fidelia esse quę sunt scripta signaret.

PERORATIO TRANSLATORIS. F

Actenus nobis in epistolã ad Romanos prout potuimus dictantibus plurimo & labore & tempore desudatum sit Fateor nanque Heracli frater amantissime, quod dum tuis desideriis satisfacere cupio, oblitus sum pene mãdati quo pręcipitur, Onus suprà vires tuas ne leuaueris: quamuis nobis nec in cęteris quę te insistente, imò potius pensum diurni operis exigente in Latinum vertimus, defuerit plurimus labor, dum supplere cupimus ea quę ab Origene in auditorio ecclesię ex tẽpore, non tã explanationis quã ędificationis intentione perorata sunt: sicut in Homiliis, siue in oratiunculis in Genesim & in Exodum fecimus, & pręcipue in his quę in librum Leuitici ab illo quidem perorãdi stylo dictata, à nobis verò explanandi specie translata sunt. Quem laborẽ adimplẽdi quę deerant, idcirco suscepimus, ne pulsatę quęstiones & relictę, quod in homiliatico dicendi genere ab illo sępe fieri solet, Latino lectori fastidiũ generarent. Nam illa quę in Iesu Naue, & in Iudicum li-

G brum, & in trigesimum sextum, & in trigesimum septimum, & trigesimum octauum psalmum scripsimus, simpliciter expressimus vt inuenimus, & non multo cum labore transtulimus. Quamuis ergo & in cæteris quæ suprà diximus laborarum nobis sit in supplendis his quę omiserat, in hoc tamen opere Epistolæ ad Romanos pro his causis quas in pręfatione comprehendimus, immensus nobis & inæstimabilis incubuit labor. Sed delectabit indulsisse laboribus, si modo non, vt in aliis experti sumus, maleuolæ mentes vigiliis nostris contumelias reddant, si non studia obtrectationibus, & labores remunerentur insidiis.

Nouũ quippe apud eos culpæ genus subimus. Aiunt enim mihi: In his quæ scribis, quoniam plurima in eis tui operis habentur, da titulum nominis tui, & scribæ Hieronymi (verbi gratia) in epistolam ad Romanos explanationum libri, Sicut & apud auctores inquiunt seculares non illius qui ex Græco translatus est, sed illius qui transtulit nomen titulus tenet. Hoc autem totum mihi donant non amore mei, sed odio auctoris. Verũ ego qui plus conscientiæ meę quàm nomini defero, etiam si addere aliqua videor & explere quæ desunt, aut breuiare quæ longa sunt, furari tamen titulum eius qui fundamentum operis iecit, & construendi ædificij materiam præbuit, rectum non puto. K Sit sane in arbitrio legentis cum opus probauerit, operis meritum cui velit ascribere. Nobis enim propositum est non plausum legentium, sed fructum proficientium quęrere. Post hoc sane vocat nos opus quod olim quidẽ iniunctum est, sed nunc à beato Gaudentio episcopo vehementius perurgetur, Clementis scilicet Romani episcopi apostolorum comitis, quorum vt successoribus darem cognitionem, libri à nobis in Latinum vertuntur. In quo opere bene noui quòd laborem labor multiplicat, si sortem suscipiat. Satisfaciam sane in eo amicis meis, dabo titulo nomẽ meum auctoris nihilominus vocabulo permanente. Nam Hieronymi ne putetur, Clemens scribetur. Quod si me dominus implere permiserit, redibimus ad illos, & ad tua desideria, vt in Numerorum, & in Deuteronomij libros, Deo permittente, aliqua dicamus, hæc enim solum vobis de Pentateucho, vel de reliquis apostoli Pauli epistolis quæ possumus, domino protegente debemus.

Explicit interpretatio Origenis Adamantij in Nouum testamentum.

H L

ORIGENIS ADAMANTII

CONTRA CELSVM LIBER PRIMVS, SIGISMVNDO GELENIO INTERPRETE.

SERVATOR & dominus noster Iesus Christus falsis grauatus testimoniis obticuit, ad crimina obiecta nihil respondit, sciens tota sua vita & actis inter Iudæos spectatis, melius falsitatem delationis coargui, quàm vllis verbis aut defensionibus. Tu vero, pie vir Ambrosi, nescio cur contra Celsi calumnias, quas aduersus Christianos fidémque ecclesiasticam scripto edidit, voluisti nos respondere, quasi non manifestæ vanitatis conuincantur rebus ipsis longe efficacius quàm vllis literis aut orationibus, adeò criminationibus eius nihil inest verisimile. Iesum autem falso accusatum siluisse, satis ex Matthęi verbis cõstat, *Matt. 26* quibus & Marcus consonat. Si enim apud Matthæum legitur. Princeps autem sacerdotũ & totum concilium quęrebant falsum testimoniũ contra Iesum, vt morti eum traderent, & non inueniebãt, I etiam cum multi falsi testes accessissent. nouissime autem venerunt duo falsi testes & dixerunt: hic dixit: Possum destruere templum dei, & in triduo ædificare illud. Et surgens princeps sacerdotum ait illi. Nihil respondes ad istorum aduersus te testimonia? Iesus autem tacebat. Quin & ad accusationem nihil eũ respondisse, sic scriptum est. Iesus autem stetit ante præsidem, qui interrogauit eum dicens: Tu es rex Iudæorum. Dicit illi Iesus: Tu dicis. Et cum accusaretur à principibus sacerdotum & senioribus, nihil respondit. Tunc dixit illi Pilatus: Non audis quàm multa aduersum te dicant testimonia? Et non respondit ei ad vllum verbum, ita vt miraretur præses vehementer. Erat enim reuera dignũ quod quiuis vel mediocriter prudens miraretur, cum qui criminibus & falsis testimoniis vrgeretur, cum posset se defendere, & approbare suam innocentiam, atque etiam totius vitæ facta & diuinas virtutes denarrare, quo iudici viam ad mitiorem sententiam faceret, adeò nihil horũ curasse, vt strenue accusatores cõtempserit. Quod autem defensione audita iudex procul dubio Iesum absoluturus fuerit, liquet ex his scripturæ verbis: Vtrũ vultis dimittam vobis, Barrabbã, an Iesum, qui dicitur Christus? tum ex his quæ mox subiicit. Sciebat enim quòd propter inuidiam tradidissent eũ. Iesus igitur semper falsis testimoniis pręmitur, nunquã non male apud homines audiens. Silet quidem nunc quoque, nec respondet voce: cæterum satis causam suam agit, dum per germanorum discipulorum vitam reclamat suis accusatoribus, ac refellit omnia testium mendacia. Audeo igitur affirmare, hãc quam à nobis defensionem exigis, officere illi quæ rebus & factis constat, euidenter declarans Iesu potẽtiam, duntaxat his qui non omni sensu careant. Attamẽ ne videamur mandata tua detrectare, conati sumus respondere pro viribus ad singulas Celsi criminationes, quãuis non videatur periculum vt eis subuertatur vllus fidelium, absit enim vt inueniatur aliquis in caritate dei quę est per Christum Iesum tam frigidus, vt Celsi verbis aut similiũ dimoueatur à proposito. Certe Paulus innumera percensens quæ à dilectione Christi, & ab ea quæ in Christo est Dei charitate separare alios soleãt, quibus omnibus superior sit ipsius charitas, verba nõ ponit in hoc numero. Attende enim primum quidem sic eum loqui, Quis nos separabit à charitate dei? Tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius? sicut scriptum est: quoniam propter te morti tradimur quotidie, reputati M sumus sicut oues occisionis. sed in his omnibus superuincimus per eum qui dilexit nos. secundò vero alium ordinem enumerans eorum quæ solent parum firmatos à pietate diuellere, dicit: Scio enim quòd neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neq; potestates, neque præsentia, neque futura, neque altitudo, neq; profundum, neque vlla alia creatura separare nos poterit à charitate Dei, quæ est in Christo Iesu domino nostro. *Rom. 8.* Et profecto merito gloriari liceat nobis, quòd non separemur pressuris, aliisue quæ ibi enumerantur: sed non item Paulo apostolísque & eorum similibus, cum se profiteatur his rebus longe superiorem dicens: in his omnibus superuincimus per eum qui dilexit nos. nam id verbũ amplius quiddam sonat quàm vincere. Quod si apostoli ne hoc quidem gloriæ sibi ducunt, quod neque mors, neque vita, neq; angeli, neque potestates, neque quicquam eorum quę sequũtur, eos separare valeat à charitate dei quę est in Christo Iesu domino nostro: non opinor ei gratulandum, quem à fide dimouere potest Celsus, ne communem quidem hanc vitam inter homines viuens, sed iam dudum defunctus, ac ne orationem quidẽ habens efficacem aut viuidam. Nescio enim in quo ordine censendus sit, qui cõfirmatione eget, ne Celsi contra Christianos scriptis dimoueatur à fide.

Attamen

A Attamen quia fieri potest vt in vulgo fidelium reperiantur aliquot, quibus periculum immineat à scriptis Celsi, nisi in veritate fulciantur apologia eius petulantiæ confutatoria: decreui tua iussa capessere, transmissoque ad nos cōmmētario respondere: quamuis neminem qui modo leuiter in philosophia profecerit, putem nō deprehensurum, veritatem non inesse in opere, quam ille addidit in titulo, Veram orationem inscribens. Sanè Paulus animaduertens esse quædam in Græcorum philosophia non contemnēda, quibus sub specie veritatis insinuari possit mendaciū, sic de illis loquitur: Cauete nequis vos seducat per philosophiam & inanem deceptionem, iuxta traditiones hominum, iuxta elementa huius mūdi, & non Christum. Videtur in verbis mundanæ philosophiæ quiddam magnificum, ait sermonē philosophorum esse iuxta elementa huius mundi. Celsi vero scripta nemo sanæ mentis dixerit esse iuxta elementa huius mundi. Et illa quidē quod ad decipiendum sint idonea, vanam deceptionem nominauit: fortasse ad differentiam cuiusdam non vanæ, quam considerans Hieremias ausus est dicere ad Deum, Decepisti me domine & deceptus sum, inualuisti & vicisti. Celsi vero scripta nullam deceptionem habere mihi videntur, ac proinde ne vanam quidem, qualis inest in eorum libris qui varias sectas introduxerunt in philosophiam, in hu-
B iusmodi rebus ingenio non vulgari præditi. Quemadmodum enim non temere deprehendas mendacium in speculationibus geometricis, quæ exercitationis causa conscriptæ sunt: ita libri referre debent alicuius sectæ philosophicæ placita, qui merito dicantur esse inanis deceptio, & hominum iuxta huius mundi elementa traditio. Hæc præfari volui responsurus ad ea quibus, Celsus ex Iudæi persona Iesum alloquitur, vt lector præmonitus sciat eum non scripsisse fidelibus sed aut prorsus ignaris Christianæ fidei, aut infirmis in fide, vt Apostolus nominat, dum dicit, Infirmum fide assumite. Præfationi addatur & illud: aliud fuisse nostrum institutum dum principio scriptorum Celsi responderemus, aliud dum sequētibus. primùm enim conatus sum ad singula capita compedio respondere, de quibus mox differere rem fusius, postea vero res ipsa monuit me tempori parcere, contētumque compendiosis illis responsionibus in sequentibus pro virili certare contra obiecta crimina, quapropter veniam petimus, quantum ad primam operis partem attinet, quæ præfationem subsequitur. Quod si ne sequentia quidem videbuntur tibi ad persuadendum satis efficacia, illis quoque similem petens veniam, remitto te si quid amplius requiris, ad prudentiores alios, magísque idoneos confutandis Celsi criminationibus. Satius tamen fuerit nullis egere respon-
C sionibus & ne attingere quidem eius commētarios, quos quiuis Christi fidelis per inhabitantem in se spiritum merito contempserit.

Primum criminationis caput Celso est, à Christianis clancularios cōuentus haberi solere, legibus vetitos. nam cōuentus alios propalam celebrare legitime, alios occulte fieri, eosque damnari legibus, quæ eò tēdunt vt calumnietur Agapen quam Christiani vocitant, quoties occulte communis periculi metu conueniunt, eamque in conspirationis suspicionē conatur trahere. Hæc igitur quoniam iactat leges publicas, in contemptum earum dicens Christianos conuentus suos facere, ad hoc respondendum est: quod quemadmodum si quis peregrinus apud Scythas nefariis vtentes legibus nequeat se inde subducere, cogaturque inter illos viuere, vtatúrque veris legibus, violare Scytharum iura videbitur, & conspirare cum diuersæ opinionis sectatoribus: ita contra veritatem iudicant leges gentium, quæ statuarum cultum inducunt & impiæ deorum multitudinis, superantque hac parte immanitatem Scythicam. Non est igitur absurdum in veritatis fauorem conuentus contra leges facere. Quemadmodum enim qui contra tyrānum ciuitatis occupatorem conspirant, recte faciunt: ita Christiani pressi tyrannide diaboli & mendacij, contra eius leges in ipsum diabolum conspirant: dantque operam vt seruent quotquot possunt suo

ἀγάπη. Collecta.

suasu ab illo retrahere, tanquam à tyranno & à legibus D
Scythicis. Deinceps ait sectam hanc ab origine esse barbaram, nimirum Iudaismum taxans, cum quo Christianismus coniunctus est. Et merito non vituperat originē barbaricam, quandoquidem in ipso sermonis initio laudat barbaros vt inuētores dogmatum. Addit his iudicandis confirmandisque ac ad virtutem exercendis barbarorum inuentis Græcos præcellere. Hoc igitur in defensionem Christianismi ex ipsius aduersarij scriptis rapimus: quando verum est, hominem exercitatum disciplinis græcanicis, si ad eum accedat, non solum approbare veritatem, sed ad meditationem eius applicare animum, & siquid deesse videatur suppleturum græcanicis ratiocinationibus, ad astruendam Christianæ religionis veritatem. His adiiciendum, disciplinam nostram habere quandam demonstrationem propriam, diuiniorem quàm sint Græcorum demonstrationes, quam apostolus nominat demōstrationem spiritus & virtutis: vtpote spiritu per prophetias fidem astruente iis quæ de Christo feruntur, virtute vero per prodigia, quæ facta credimus tum argumētis aliis, tum quia supersunt etiam nunc eorum vestigia, duntaxat apud eos qui viuunt iuxta voluntatem ipsius. Post hæc cum dixisset Christianos clàm quicquid ipsis libet vel facere vel docere, idque non sine causa, sed metu
E capitalis pœnæ sibi intentatæ, periculum hoc cōfert cum philosophiæ professorum periculis, vt Socratis, poterat & Pythagoram addere & alios philosophos. Respōdendum ad hoc, Athenienses confestim pœnituisse perpetrati in Socratem facinoris, nec retinuisse odium vltra illius obitum: idémque factum de Pythagora, certe Pythagorici longo tempore scholas habuerūt in ea parte Italiæ, quam tunc magnam Græciam. In Christianorum autem dogmata Senatu Romano, Imperatoribus, exercitibus, populis, ipsis fidelium necessitudinibus conspirantibus oppressa fuissent vtique à tot inimicis infestata vndique, nisi diuina virtute sustentata è tot pressuris emergerēt, totumque mundum in se coortum vincerent. Nunc videamus quō eam partem quæ ad mores attinet calumniari se putat, dicens commune hoc cum cæteris philosophis, nec magni quicquam aut noui nostræ disciplinæ inesse. Ad hoc respondum, quod introducentes iustum Dei iudicium exploderentur vnà cum ipsis peccatorū pœnis, nisi communis omnium sensus præsumptionem de morali disciplina haberet insitam, quapropter non est mirandum eundem Deum eorum quæ per prophetas & seruatorem docuit, semina indidisse omnium mortalium animis, vt in diuino iudicio omnis homo sit inexcusabilis, habens mentem legis scriptam in corde suo: id quod obscure subindicat sermo fabulosus vt græci putāt, dum inducit Deum tradentem Moysi præcepta scripta proprio digito, eáque mox
F cōfracta per maliciam eorum qui vitulum conflauerant: ac si diceret, peccatorum superfusione ea esse abolita, iterum verò scriptas Deum dedisse in excisis per Mosen lapideis tabulis, nimirum prophetico sermone præparante animam post primum peccatum ad secundas Dei literas. Deinde idololatriæ vt propriè ad præsens argumentū pertinentis mentionē faciens sic sibi viam præmunit, negans suos habere Deos manufactos pro numinibus, quando probabile non sit inter Deos censeri nequām artificum & plerunque scelestorum hominum opera, itaque procedēre oratione volens ostendere hanc quoque opinionem nobis communem esse cum aliis, adducit Heracliti dictū, eos qui Deos inanimes accedant perinde facere ac si fabulentur cum parietibus. Ego etiam de hac re dicendum, insitam esse hominibus eius sensum, quemadmodum moralis disciplinæ reliquiæ, vnde hanc opinionem hausit & Heraclitus & quiuis alius vel Græcus vel barbarus, narrat enim & Persas idem sentire, adducens testem Herodotum, nos vero etiam Zenonem Citiensem allegabimus sic scribentem in libro de republica. Sacella quoque ædificare non opus erit, nihil enim sacrum existimandum est aut sanctum alicuius ve pretij, quod à cementariis fabris conficitur atque opificibus. Liquet igitur quod de hac

G quoque opinione diuinis literis inscriptum sit hominum cordibus quid sequendum sit. Post hæc nescio qua re motus Celsus ait, dæmonum quorundam nominibus & incantationibus videri pollere Christianos, opinor subindicans excãtatores & expulsores dæmonum: quod quidem manifestam præ se fert calumniam, non enim incantationibus pollere videntur, sed nomine Iesu cum commemoratione eius factorum, nam his verbis sæpenumero profligati sunt dæmones ex hominibus, pricipuè quoties qui enuntiant ea sano affectu & integra fide proferunt. Tanta certè vis nomini Iesu inest contra dæmones, vt nonnunquam etiam à malis nominatum sit efficax: quod docens Iesus dicebat: Multi dicent mihi in die illa, in nomine tuo dæmonia eiecimus & virtutes fecimus, id quòd nescio vtrum maliciose dissimulauerit Celsus, an omiserit per ignorantiam. Quin & ipsum seruatorem in sequentibus accusat, quasi magicis artibus miracula fecerit, & cum præsciſſet futuros & alios earundem peritos artium qui se iactarent, diuina potentia eiecisse illos è sua republica quod eius factum vt iniquum incusat: quando quidem si iuste alios expellat, eidem culpæ obnoxius malus sit, sin ipse non malus, ne illi quidem qui eius sint similes. Id argumentum de Iesu quamuis prima specie videatur insolubile, satis tamen apparet, Christianos nulla exercere in- H cantamenta, contentos inuocatione Iesu nominis, & recitatione scripturæ diuinæ receptæ à fidelibus. Deinde quoniam sæpius nominat doctrinam clãculariam, coarguendum est hoc quoque, quando per totum orbem notior est Christianorum prędicatio, quàm philosophorum placita. Quis enim Iesum è virgine natum & crucifixum ignorat? quis resurrectionem eius multis creditam, & denunciationem iudicij, redditurí pro dignitate pœnas peccatoribus & iustis præmia? Quin & resurrectionis futuræ mysterium vulgatum est, tametsi rideatur ab infidelibus quæ cum ita se habeant, perabsurdum est doctrinam hanc vocare clanculariam, quòd vero quædam insunt quæ non communicantur quibusuis, id non solius Christianæ doctrinæ proprium est, verum etiam philosophicæ. nam & illi exteriorem & penitiorem doctrinam habebant, & alij Pythagoram audiebant contenti ipsius autoritate: alij secrete discebant rationes non euulgandas in profanos nondúmque purgatos, cætera quoque mysteria quæ αὐτὸς ἔφα. vbiuis fiunt per Græciam atque Barbariam, nemo calumniatur eo nomine quòd occulte fiant, igitur & inconsiderate calumniatur Christianorum sacra clancularia. Videtur autem vehementer patrocinari Christianorum martyribus vsque ad mortem constantibus, his verbis: Nec hoc dico quòd discedendum censeam à recta opinione propter intentatum ab hominibus periculum, aut discessionem fingendam, verbisve abnegandum quod sentias, I vbi damnat eos qui cum Christianis sentientes, negent tamen id aut dissimulẽt, omnem fictionem negationemve hic improbans, quo nomine reprehendendus venit Celsus, vt qui sibi ipse parum constans contraria doceat, deprehenditur enim in aliis suis scriptis Epicureus, hic autem quo probabilior videatur accusatio, Epicuri placita non profitens, præ se fert ac si sentiat, inesse in homine quiddam terrena natura præstantius, quod cum Deo cognationem habeat, id esse animam, quæ vbi se bene habet, omnibus modis cognatam sibi naturam diuinam appetit, teneturque perpetuo desiderio de illa cognoscendi & audiendi aliquid. Considera igitur adulterinam ipsius animam: qui præfatus rectam opinionem tenenti, etiamsi periclitetur apud homines propter eam, non deficiendum tamen, neque defectionem fingendam, neque verbis negandum: ipse incidit in omnia contraria. Sciebat enim quòd si ex professo Epicureum ageret, ipse sibi fidem abrogaret accusans qualescunque assertores prouidentiæ, contendentes deum curam omnium rerum gerere. Traditur autem duos fuisse Celsos Epicureos, alterum antiquiorem Neronis ætate, hunc autem Adriani & posterioribus temporibus. Deinde adhortatur vt rationis ductum sequendo accipiamus dogmata, alioqui omnino fore vt decipiamur si assentiamus temere. & eos K qui sine ratione sunt creduli similes ait his qui delectãtur circulatoribus præstigiatoribúsque, mirhriacísque & subadiis, aut quibuscunque Hecates spectris aliorúmve dæmonum. Sicut enim illius generis homines scelesti plerunque illudentes simplici vulgo ducunt eum quacunquelibet, itidem ait apud Christianos solere fieri. Addit, quosdam ex his ne velle quidem rationem fidei vel reddere vel accipere, vsurparéque illud dictum: Ne examina, sed crede &, Fides tua seruabit te. Soleréque dicere: Mala res est mundana sapientia, bona vero stultitia. Respondendum ad hoc: Si possibile esset omnes homines relictis vitæ curis vacare philosophiæ, nemini aliam viam insistẽdam præter solam hãc. Inuenietur enim in Christianismo non minor (ne quid dicam arrogantius) fide ratio, & enarratio propheticorũ ænigmatum, parabolarumque euangelicarum, aliarumque innumerarum figurarum quæ vel in gestis continentur vel in legibus. Quod quia est impossibile tum propter vitæ necessitates, tum propter infirmitatem hominum, quorum quotus quisque aspirat ad hanc cognitionem, quid compendiosius excogitari queat ad subueniendum multitudini, quàm quod Iesus gentibus tradidit. Id experimur in multitudine credentium, liberatorum à vitiorum colluuie, in qua volutabantur antea, his vtrum est conducibilius, sine ampliori disquisitione L credere pœnas peccatorum ac bene gestorum præmia, sicque mores corrigere, an auersari nudam credulitatem & immanere moribus pristinis, donec se contemplationi doctrinæ dederint? manifestum est perpaucis exceptis reliquos ne id quidẽ assecuturos quod ex nuda fide adepti sunt, ac potius, mãsuros in vita pessima. Ergo si quid aliud est quod conuenientissimæ disciplinę in hominum vitam diuinitus aduentanti viam præstruat, certè fidei hoc est officium. nam vir pius ne corporum quidem medicum, multos ægrotos in meliorem restituentem valetudinem, putabit sine numine aduenisse ad laborantes gentes atque populos. quod si is qui multorum corpora meliori valetudini reddidit, non sine fauore Dei medicinam fecisse videtur: quanto magis qui multorum animas persanauit atque conuertit, melioresque redditas pendere fecit à Deo maximè, omnésque suas actiones ad illius voluntatem referre, omnia vitare quæ illi displiceant, vel dicta factáve omnia, atque cogitationes etiam? Deinde quoniam sine fine credulitatem nobis obiectant, dicendum nos qui experti sumus quàm sit vtilis, fateri quòd doceamus credere vel absque rationibus, præsertim eos qui non possunt omnibus negotiis relictis vacare inquirendi studio. Isti vere qui verbis à nobis dissentiunt, operibus idem quod nos faciunt. Quis enim eorum qui se contulerunt ad philosophiam, aut forte fortuna sectæ alicui deditus, aut à M magistro inductus, aliter se ad eam applicat, quàm si credat illam præstantiorem cæteris? non enim expectat donec auditis omniũ philosophorum opinionibus earumque varietatibus, tum singularum astructionibus aut subuersionibus, ita demum electionem faciat, Stoicúsne malit fieri, an Platonicus, an Peripateticus, Epicureúsve, aut cuiuscunque sectæ philosophicæ: sed ratione quapiam, aut potius, etiamsi hoc inficientur, impetu, feruntur ad exercendam disciplinam verbi gratia stoicam relictis cæteris, contempta platonica vt humiliore, peripatetica, vt humanis affectibus obnoxia, & plus quàm aliæ sectæ tribuente bonis, quæ magni fiunt apud homines. Multi ad primã statim prouidentiæ mentionẽ offensi, quod videãt in terris multa malis probísve præter æquum obuenire, propensiores sunt in eorum opinionem qui tollunt è rebus prouidentiam numinis, & Epicuro se addicunt Celsique studiis. Ergo si credendũ est vt ratio docuit vni cuipiam è sectis philosophicis, quę apud Gręcos celebrantur aut barbaros, quin potius Deo huius vniuersitatis domino credimus? adhibemúsque animum ei qui docet hũc solum colendum: cętera nihil esse, aut esse quidem, sed honore tantum digna nõ etiam cultu atque adoratione, quę nulli creaturæ concedi potest sine diuinitatis iniuria: id quod

A quod non credentibus solum est perspicuum,verum etiam res ipsa iuxta rationis examen considerantibus. An vero non est rationi consentaneum cum res hominum omnes à fide pendeant,Deo potissimum credere? quis enim nauigat,aut vxorem ducit, aut liberis procreandis dat operam, aut spargit in terram semina, non meliora sperans & credens? quantumuis possint accidere contraria,& interdum accidant, attamen fides qua creditur ex voto rem successuram, efficit vt omnes audeant eam in incertum euentū committere. Quod si omnes huius vitæ actiones, quarum exitus est dubius,bona spes futurorum & fides continet,qui hac freti nauigamus, seminamus, coniugiis operā damus,cæterísque humanis negotiis: quin potius credim⁹ Deo rerum omnium opifici: tum ei qui pro sua eximia beneficētia ausus est omnibus quàm late orbis terrarum patet hanc doctrinam commendare,non dissimulans proposita eis pericula & mortem ignominiosam, quam & ipse pro salute hominum perferre dignatus est: docuítque administratores eius doctrinæ mox à principio, peragrādum eis totum orbem inter continua pericula & mortes nunquam non impendentes,causa promouendæ salutis hominum. Deinde quoniam Celsus ad verbum sic loquitur: Si mihi respondere voluerint,non vt tentanti: noui enim omnia: sed vt curam gerenti ex æquo omnium, bene fecerint. B Sin noluerint,sed more suo dixerint, ne disquire & reliqua, necesse est eos docere cuiusmodi sint ista quę asseuerant,& vnde demanauerint, & reliqua:Respondendū est,primum illud: Noui enim omnia, dictum arroganter ab eo: quia si legisset maxime prophetas confessis refertos obscuritatibus,& sermonibus non cuiuis perspicuis, euoluissétque parabolas euangelicas cum reliquis scripturis legis & historię Iudaicæ,apostolorúmque verba, & lectorum sententiam grato perquisiuisset animo, non tanta cōfidentia rem gereret,nec diceret, Noui enim omnia:quod ne nos quidē in his versati diceremus, Noui enim omnia. Amica enim est veritas.Nemo nostrum dicet, Noui enim Epicuri omnia: nec audebit profiteri se nosse Platonis omnia,cum tantopere inter se discrepent etiam scriptorum eius interpretes.Quis enim est tam audax vt dicat se nosse Stoicorum omnia Peripateticorúmve? nisi forte hoc verbum Noui tum omnia,ab idiotis aliquibus imperitiā suam non agnoscentibus audiit, putans se ex huiusmodi præceptoribus perdidicisse omnia. Videtur sanè mihi ita facere, ac si aliquis in Ægypto peregrinatus, vbi sapientes Ægyptiorum eruditi literatura domestica multa philosophantur de diis patriis,plebeij verò homines fabulas quasdam audientes,quarum rationem non tenent,vehementer sibi placent earum cognitione, putet se pernosse omnem Ægyptiorum sapientiam ex vulgaribus colloquiis,cum nemine C sacerdotum conuersatus, nec à quoquam eorum doctus de mysteriis Ægyptiacis. Quod autem de Ægyptiorum sapientibus & vulgo dixi,idem liceret etiam de Persis dicere,apud quos sunt mystica sacra quę certis rationibus curantur à viris eruditione præcellentibus:à vulgo autem externa tantum signa tractantur,nihil sollicito de penitiore cognitione eorum quæ per illa significantur. Idem sentiendum & de Syris atque Indis, & quotquot alij scripturas simul habent cum fabulis. Quod vero addit Celsus vt vulgo apud Christianos iactatum, malam rem in vita esse sapientiam, bonam vero stulticiam,dicendum est eum per sycophantiam deprauare hanc sententiam, non ponentem verba vt habentur in paulinis literis, quæ ibi
1.Cor.3. leguntur in hunc modum. Siquis videtur sapiens esse inter vos, in hoc seculo, stultus fiat vt euadat sapiens. nam sapientia mundi huius,stulticia est apud Deum, Ergo apostolus non simpliciter ait, sapientiam esse apud Deum stulticiam: sed sapientiam huius mundi. ac rursum non si quis videtur esse sapiens inter vos, simpliciter stultus fiat: sed in hoc seculo fiat stultus,vt euadat in sapientem. Sapientiam igitur huius seculi dicimus,eam quæ per scripturas sacras inutilis & superuacua redditur, vniuersam falsis dogmatibus refertam philosophiam. similiter stulticiam bonam aimus non absolute, sed quoties aliquis huic seculo fit insipiens. Ac si diceremus & Platonicum credentem immortalitatem animæ, D quæque traduntur de ipsius transmigratione è corporibus in alia corpora, stultitiam assumpsisse quantum ad Stoicorum sententiam attinet, hanc eorum credulitatem cauillis exagitantium, quantúq́, ad Peripateticos ludibrio habētes verbosā Platonis facūdiam,tum quantum ad Epicuri sectatores, superstitionem exprobrantes assertoribus prouidentiæ, & Deum vniuersitati rerum præesse eámque gubernare credentibus. His addendum consentaneum esse,prestare cum ratione ac sapientia assentiri placitis,quàm sola credulitate, idque verbis illis significari. ne omnino nihil agant homines, id indicat Iesu germanus discipulus Paulus dicens: Quia enim in sapientia Dei non cognouit mundus per sapientiā Deū, 1.Cor.1.
visum est Deo per stulticiam prędicationis saluare credentes. Liquet igitur ex his, quòd in sapientiaDei oportebat cognosci Deum: & quia hoc factum non est, rursum visū est Deo seruare credentes, non simpliciter per stulticiam, sed quantum ad prædicationem attinet. Cum enim initiū prędicationis Iesu Christi ab ipsius cruce fit, stulticia est prædicationis,quemadmodum Paulus hoc intelligens dicit his verbis:Nos autem prędicamus Iesum Christum crucifixum,Iudęis quidem scandalum,Græcis autem stultitiā, ipsis autem vocatis Iudęis simul & Græcis Christum dei virtutem & Dei sapientiam. Cęterum cum Celsus existimet cognationem inter plerasque gentes intercedere consensúmque in dogmatibus,nescio quomodo solos Iu- E dęos calumniatur,non annumerans eorum gentem cęteris,quasi conuenientem cum eis in studiis & opinionibus. quapropter libenter eum interrogauerim,cur historiis barbarorum atque Grecorum credulus de antiquitatibus eorum quos nominatim recensuit,solius huius gentis historiis fidem abrogat.si enim sui cuiusque gētis scriptores veraciter res eius exposuerunt,cur solis Iudęorum prophetis non credimus? quod si ad gratiam Moses & prophetę pleraque de sua gēte prodiderunt, cur non idem dicere liceat & de reliquarum gentium historicis? An Ægyptij in suis annalibus male de Iudęis loquentes fidem merentur? Iudęi similiter de Aegyptiis querētes, iniuste se ab eis pressos multis grauaminibus,& propterea iustam Dei vindictam secutam,mentiuntur? id quod non de solis Aegyptiis dici potest. Inuenimus enim conflictationem Assyriorum cum Iudęis,eiúsque mentionem in Assyriorum antiquitatibus: & vicissim de bellis gestis contra Assyrios prodiderunt Iudæorum scriptores: prophetas enim eos nondum libet appellare. Vide igitur iam nunc hominis arrogantiam, qui aliis credit vt sapientibus,aliorum in totum damnat ignorantiam. Audi enim verba Celsi: Vetus sanè verbū est, quod gentes sapientissimæ atque populi, viríque sapien- F tes vsurpauerunt. nec tamen Iudæorum gentem sapientissimam dicere voluit,ne eam æquaret Aegyptiis, Assyriis Indis,Persis,Odrysi,Samothracibus,Eleusiniis. Quanto præstantior Celso vir vt ex ipsius scriptis apparet doctissimus, qui multo plura perscrutatus est dogmata,& ex pluribus collegit quæ vera visa sunt,pythagoricus Numenius. is in libro primo περὶ ταγαθοῦ, vbi enumerat gentes existimantes Deum incorporeum, inter eas & Iudæos recenset: nec piguit eum suis commentariis verba prophetarum inserere, eorúmque interpretari figuras. Fertur & Hermippus in primo De legislatoribus prodidisse, Pythagoram suam Philosophiam à Iudæis traduxisse in Græciā. extat & Hecatæi historici De Iudæis liber, in quo adeò probat huius gentis sapientiam, vt Herennius Philo in suis De Iudæis commentariis primum dubitet an huius historici id scriptum sit: deinde addat, si quidem eius est, videri eum correptum Iudæorum persuasionibus, probasséque illorum placita. Demiror autem quo modo cum Odrysas, Samothracas, Eleusinios, Hyperboreos inter antiquissimas & sapientissimas gentes recenseat Celsus, Iudæos ne in sapientium quidem ordinem recipere dignatus est, aut antiquorum,cum multa scripta ferantur apud Aegyptios, Phœnicas, Græcos, eorum antiquitati attestantia,quæ superuacaneum duxi hic apponere. Licet enim volentibus

G legere duos libros Flauij Iosephi De Iudæorum antiqui-
tate, vbi longam scriptorum seriem citat in gentis eius an-
tiquitatis testimonium. Sed & Tatiani iunioris circumfer-
tur ad Græcos oratio, qua eruditissime allegat eos qui in
suis historiis mentionem fecerunt de Iudæorum & Mosis
antiquitate. videtur igitur Celsus hæc non veraciter, sed
infenso animo scribere, vt cuius propositum sit criminari
Christianæ religionis initia habentis à Iudæis originem,
proinde Homericos Galactophagos, & Gallorum Drui-
des, & Getas sapientissimas ait esse gentes & antiquas, tra-
ctantes quædam cognata Iudęorum opinionibus, cum ta-
men incertum sit an earum gentium vlla extēt scripta, so-
los Hebræos, quantum in ipso est, eiicit ex antiquorum
æque ac sapientum numero, rursum vbi catalogum texit
virorum priscorum & celebratæ sapientiæ, qui ætatis suæ
homines præsentia iuuerint, scriptis vero editis poste-
ros, Moses excluditur è sapientum ordine: cum Lini cui
primum locum assignauit Celsus inter eos quos ibi nomi
natim enumerat, neque leges neque scripta habeantur ad
emendationem & institutionem gentium facientia. Mo-
sis vero leges integra gens circunferat, quacunque per
vniuersum orbem sparsa est. considera igitur an non pro-
cul dubio maliciose Mosen in sapientum catalogo præte-
rierit, Linum vero, Musæum, Orpheum, Pherecydē, Per-
sam Zoroastrem, Pythagoram dixerit de huiusmodi tra-
H ctasse opinionibus, quæ libris eorum insertæ seruentur in
hunc vsque diem: vbi volens ac prudens oblitus est fabu-
læ de his qui dij putantur, tribuentis eis affectus homi-
num, quod maxime apud Orpheum legitur. Deinceps ac-
cusans Mosis historiam, culpat eos qui ex ea tropologias
& allegorias eliciunt. Hunc egregium virum qui suo li-
bro indidit Veri sermonis titulum, merito roget aliquis:
Quid ita bone vir Deos quidem, quorum iàm varios ca-
sus scriptis mandauerunt sapiētes illi tui poetæ atque phi-
losophi, incesto coitu pollutos, parentum persecutores &
castratores extollis post talia eorum facinora talésque ca-
lamitates proditas: quoties vero Moses non de Deo, ne-
que de angelis sanctis, sed de hominibus multo leuiora
memorat: nemo enim apud Deum tale aliquid ausus est,
quale Saturnus contra Cœlum, aut Iupiter contra suum
patrem, neque cum propria filia concubuit, quemadmo-
dum pater hominúmque deumque: errare putatis dece-
ptos ab hoc legislatore homines? Mihi videtur Celsus idē
facere quod Platonicus ille Thrasymachus, non sinēs So-
cratem sicut ipse vult respondere de iusticia, sed dicens:
Caue quod vtile est iustum dixeris, aut quod necessarium,
aut huiusmodi aliquid, nam & iste accusatis vt ipsi vide-
tur Mosaicis historiis, culpatísque qui quærunt in his alle-
I gorias, admixta tamen laude quod hi sint æquiores, accu-
satione sua conatur impedire volentes & valentes ratio-
nem totius negotij reddere Nos vero possemus prouoca-
re ad librorum collationem, diceréque: age bone vir, pro-
fer in medium Lini, Musæi, Orpheíque poemata, & Phe-
recydis historiam, conferque ex propinquo Mosis narra-
tiones cum illorū narrationibus, moralésque præceptiun-
culas horum cum nostri legislatoris legibus: cōsideráque
vtræ sint efficaciores ad mutandos hominum animos in
melius quotquot eis aures atque mentem adhibuerint: &
cogita scriptores illos quos recensuisti penè nullam ratio-
nem vulgaris lectoris habuisse, solísque eruditis scripsisse,
qui tropologias & allegorias peculiaris ipsorum philoso-
phiæ valeant ex eis elicere. Moses vero in ore probi peri-
tíque oratoris adeò caute vtrinque temperauit sermonem
quinque suorum librorum, vt nec nimia multitudine in-
stitutorum Iudæis præberet occasionem peccandi in mo-
ribus: nec prudentioribus lectoribus qui rari sunt, deesset
contemplandi & perscrutandi materia. Et tuorum qui-
dem sapientum poetarum neque libri seruari amplius vi-
dentur, seruandi vtique si qua illorum esset vtilitas: Mosis
vero scripta multos etiam alienos à Iudæorum ritibus ad
credendum mouerunt, nimirum quia sicut in ipsis conti-
netur literis, primus earum legum lator fuit Deus huius
mundi conditor, qui eas Mosi tradidit. Par enim erat vt
totius mundi opifex post leges toti mundo impositas vim K
eis adderet, quæ valeret vbiuis gentium. Atque hæc mihi
dicuntur nondum de Iesu inquirenti, sed adhuc de Mose,
qui fuit longe inferior domino, quem ostendo, vt proce-
dente sermone patebit, multo præcellentiorem tuis sa-
pientibus poetis atque philosophis. Deinceps Celsus oc-
culte volens calumniari eam quæ apud Mosen legitur
mundi creationem, ante annorum nondum decem milia
sicut colligitur sed multo recentiorem, clàm transit in
aliena dogmata mundum non factum asserentium. Nam
quod ait multas à seculis exustiones fuisse, multa item di-
luuia, ex quibus nouissimum Deucalionis tempore non
admodum antiquum, manifeste suis auditoribus, quantū
in se est, persuadere conatur mundum non esse factum.
Dicat ipse qui fidem Christianorum incusat, quibus ne-
cessariis rationibus inductus est credere multas exustio-
nes fuisse multáque diluuia, & omnium recentissimum
Deucaleoneum, exustionum vero eam quæ Phaethontis
ætate accidit Quod si nos relegabit ad Platonis de his re-
bus dialogos, dicemus nobis quoque licere credere, in
Mosis pura piáque anima, celsiore creaturis omnibus, & à
solo rerum conditore pendente, inhabitasse diuinum spi-
ritum, multo euidētius quàm in Platone, aliisve qui apud
Græcos barbarósque autores fuerunt eius dogmatis. For-
tasse poscet à nobis rationē huius fidei. Reddat ipse prior
eorum quæ sine vlla demonstratione asseruit, tum nos
quoque nostra hæc ita se habere probabimus, quamuis L
imprudens Celsus attestatur mundum nōdum esse anno-
rum decem milium, fassus etiam Græcos illa existimare
prisca, quæ antiquiora sunt diluuiis & exustionibus me-
moriam ipsorum excedentibus Sed sit persuasum Celso
de exustionum & diluuiorum fabula, quando habet au-
tores eius Ægyptios suos sapientissimos: quorum sapien-
tiæ vestigia sunt in adoratis ab eis animātibus, & in com-
mentariis eorum, qui retrusiorem rationem reddunt hu-
iusmodi cultus mystici. Illi sapientes habentur dum ex-
tollunt suam de animantibus theologiā, qui vero Iudæo-
rum legi legislatoríque assentitur, si omnia referat ad vni-
uersitatis creatorem solum Deum, iudicio Celsi eiúsque
similium, habebitur indoctior eo qui fabulosas animæ de
corporibus in corpora migrationes astruens, deducit eam
non solum in rationalia & mortalia animalia, verū etiam
in ratione carentia: quasi diuina illa aura cœli conuexitate
delabatur non solum in brutas animantes mites tamen,
sed in efferatissimas quoque. Et Ægyptiorum quidem fa-
bulæ creduntur secreta philosophiæ tegere: Moses verò
vnius gentis res gestas scribens, & leges ei relinquens, fa-
bulosus putatur, ac ne allegoriam quidem in suis scriptis
admittere, sic enim Celso videtur & Epicureis. Hanc, in-
quit, doctrinam postquam apud sapientes gentes & eru- M
ditos viros audiit, diuinum nomen Moses consecutus est.
Ad hoc quoque respondendum est: vt ei concedatur Mo-
sen audisse doctrinam antiquiorem, quam mox Hebræis
tradiderit: si falsam audiunt, & nihil sapientiæ grauitatis-
ve habentem commēdauit suis discipulis, merito culpan-
dus est, quod si vt tu ais, assensit opinionibus sapientibus
& veris, eásque suos docuit, quid reprehensione dignum
fecit? Vtinam & Epicurus, & hoc minus impius erga pro-
uidentiam Aristoteles, & Deum esse corporeum affirman-
tes: Stoici, audiuissent hanc doctrinam, ne repleretur mū-
dus disputationibus negantibus prouidentiam, aut scin-
dentibus, & summum principem corruptibilem atque
corporeum inducentibus, iuxta quas etiam Deus Stoicis
corporeus est & mutabilis omniumque alterationum ca-
pax, vt nihil eum corrumpi vetet si corruptorem habeat,
& hoc vno nomine sit fœlix, quòd eo careat. Cæterū Iu-
dæorum Christianorumque doctrina immutabilem &
inalterabilem Deum seruans, habetur pro impia, quia non
sectatur impietatem vnà cum impiis, dicens in precibus
ad Deum: Tu autem idem es, Deus quoque creditur ver-
bum illud dixisse, Non mutor. Post hæc circumcisionem Psal. 102
pudendorum non reprehendens Celsus Iudæis vsitatam,
ait eam mutuatos ab Ægyptiis, malens Ægiptiis credere
quàm

A quam Mosi, qui refert primum mortalium circumcisum Abrahamum. Abrahami vero nomen non in solius Mosis scriptura legitur, vt deo familiaris, verum etiam multi ex iis qui excantant dæmonia verbis suis inserunt illud, Deus Abrahami, indicantes hoc nomine familiaritatẽ eius cum Deo: quapropter assumunt verbum hoc, Deus Abrahami, etiamsi nesciant quisnam fuerit ille Abraham. idem dicendum de Isaac & Iacob & Israel: quæ cum ex confesso hebræa sint vocabula, frequenter sunt interspersa Ægyptiorum disciplinis efficacioribus. Circuncisionis porro rationem, quæ ab Abrahamo inuenta per Iesum est vetita, nolentem eius vsum esse apud suos discipulos, non est propositum nunc exponere, neque enim hanc doctrinã præsens tempus postulat, sed certamen cum Celso, quod refellat eius aduersus Iudæos calumnias, per quas faciliorem sibi fore putat confutationem Christianismi, si eius initia ex falsa Iudæorum religione manasse ostenderit. Deinceps sic Celsus loquitur. Hi ducem suum Mosen secuti caprarij ouiúmque pastores, rusticanis dolis decepti vnum deum esse crediderunt. Ostendat igitur quomodo cum capratum ouiúmque pastores absque ratione, vt ipsi videtur, defecerint à cultu multorum deorum, approbare possit pluralitatem Græcorum aut barbaricorum numinum. ostendat substantiam & essentiam Mnemosynes quæque ex Ioue Musas genuit, aut Themidis qua Horas, aut Gratias semper
B nudas sistat nobis in sua essentia. Sed non poterit Græcorum figmenta, quibus ex re afficta sunt corpora, deos ostendere. Qui enim veriores sunt Græcorum fabulæ de diis, quam (verbi gratia) Aegyptiorum: qui in sua lingua nullam norunt Mnemosynem matrem nouem Musarum, nec Themin Horarum, nec Eurynomen vnam Gratiarum, nec reliquarum nomina. Quanto igitur probabilius & omnibus figmentis potius, quod ex his quæ videmus persuademur mundíque dispositione ordinatissima: nimirum vnius mundi vnum opificem colere, conspirantis in vnum suis partibus. vnde liquet non potuisse eum creari à multis conditoribus, nec cœlum hoc totum posse moueri à multis animabus vna enim sufficit, quæ orbẽ ἀπλανῆ (vt vocant) ab oriente in occidentem fert, continens intra se omnia quibus mũdus opus habet, quæ per se absoluta nõ sunt. omnia enim partes mundi sunt: Deus vero non est vniuersitatis pars. oportet enim deum esse non imperfectũ, sicut pars imperfecta est. Ac fortasse si altius in hãc disputationem descendamus, & proprie loquamur, apparebit deum sicut non est pars, ita neque totum esse. nam totum constat ex partibus: nec ratio admittit, deum huius vniuer-
C sitatis constare ex partibus, quarum quæque propriam habet vim & potentiam. Post hæc ait illos caprarum ouiúmque pastores vnum sibi optasse deum, siue is sit Altissimus, siue Adonai, siue Cœlestis, siue Sabaoth, siue quocunque tandem nomine illi gaudent appellare hunc mundũ, præter quem nihil norint amplius. ac deinceps addit, non referre etiamsi vulgato hoc apud Græcos nomine rerum omnium Deus vocetur, Iupiter, aut quopiam alio, verbi gratia Indis vsitato aut Aegyptiis. Respondendum & ad hoc, præsentem disputationem de natura nominum altiorem esse & reconditiorem: vtrum sicut placet Aristoteli, ex instituto imposita sint rebus vocabula: an vt Stoici malunt, natura primis vocibus res ipsas, quibus sunt, nomina, imitantibus, quam ob causam etiam elementa quædam etymologiæ & notationis inducunt. An sicut Epicurus aliter docet quam putent Stoici naturâ quidem sunt nomina sed quatenus primi homines quasdam voces de rebus ipsis temerè eiectarunt. Si igitur potuerimus in hac dissertatione proferre naturam nominum efficacium, quorum aliquot vtuntur Aegyptiorum sapientes, aut Persarum magi doctiores, aut Indicorum philosophorum vel Brachmanes vel Samanæi, atque ita singularum gentium: valuerimúsque declarare, quòd etiam magia quæ vocatur, non vt Epicurus & Aristoteles existimant, res incongrua sit, sed sicut eius periti demonstrant, constans quidem, sed habens rationes paucis admodum cognitas: tũ demum dicemus, nomen illud Sabaoth & Adonai, aliáque apud Hebræos cum magna veneratione tradita, non super vulgaribus istis
D & creatis rebus esse imposita, sed occultam quandam continere theologiam quæ vniuersitatis opifici congruat. quapropter nomina hæc efficacia sunt, si pronuncientur quodam ipsis congruenti modo & ordine. Alia quoque Aegyptiaca lingua prolata dæmonum nomina suam quandam vim habent, rursúsque aliam alia linguæ Persicæ: & sic apud singulas gentes alias ad quosdam assumuntur vsus. Atque ita inuenietur, quemadmodum terrestres genij sortiti sunt diuersa loca, sic per singula propriis earum gentium illos appellari vocabulis. Ergo quisquis ingeniosius vel modicã his rebus cogitationem impenderit, religiose cauebit ne aliena rebus aptet nomina, nequid tale sibi accidat, quale his qui dei nomen per errorem tribuunt materiæ inanimæ: aut boni appellationem primę causæ debitam, virtutique & honesto, transferunt in cæcas diuitias, & in carnium, sanguinis, ossiúmque decentem proportionem, sanitatémue aut prosperam habitudinem, vel eam quæ censetur generis nobilitas. Ac fortasse non minus periculum fuerit, nomen dei aut boni deducere ad ea ad quæ non oportet, quam in arcanis verbis permutare nomina, & deteriora potioribus accommodare, potiora deterioribus. Non dico quod ad Iouis mentionem confestim intelligitur Saturni & Opis filius, Iunonis vir, Neptuni frater, Mineruæ & Dianæ pater, filiæ suæ Proserpinæ stuprator:
E aut Apollinis nomine auditur Latonæ Iouísque filius, Dianæ frater, Mercurij germanus eodem patre prognatus, & quæcunque alia produnt sapientes illi Celsi dogmatum parentes, prisciíque Græcorum Theologi. Qua enim sorte Ioui obuenit vt sic nominetur, nec aliter? vtque pater eius sit Saturnus, Opis mater? idem censendum & de aliis qui habentur pro diis. quod crimen temere imponendi vocacula non cadit in eos qui occulta quadam ratione Sabaoth ponunt pro deo, aut Adonai, aut reliquorum nominum aliquod.

Qui autem potuerit de nominum secreta ratione philosophari, multa facile inueniet & de appellationibus angelorum dei, quorum alius Michael, alius Gabriel, alius Raphael nominatur, nomine quisque conuenienti suo ministerio, ex voluntate dei qui vniuersæ rerũ naturæ præsidet. Ad huiusmodi de nominibus philosophiã pertinet noster quoque Iesus, cuius nominis efficacia iam innumeri dæmones conspecti sunt manifeste fugati ex arreptorum corporibus & animis. His addendum quod affirmant incantandi periti, eandem incantationem pronunciatam lingua sua propria efficere quod pollicetur: sin transferas eam in alias quascunque voces, euidenter vim suam perdere: adeò vis ea non in significationibus rerum, sed in ipsis vocum qualitatibus & proprietatibus inest, ad hæc vel illa efficax.
F Qua ratione defendimus etiam Christianos vsq; ad mortem obstinatos in certaminibus, ne Ioui nomen Dei tribuant, aut deum aliena lingua nominent, aut enim indefinitè vtuntur hoc communi nomine Deus, aut cum additamento, vniuersorum conditor, cæli terræque creator. is misit ad humanum genus sapientes aliquot, quorum nomini adiunctum dei nomen, vim quandam apud homines exerit mirificam. Hoc loco & alia multa dici possent de nominibus, contra eos qui putant nihil referre quomodo eis vtamur. Nam si Plato est in admiratione quia scripsit in Philebo, Mihi Protarche non mediocris religio est circa deorum nomina: quoniam Philebus cum Socrate disserens Voluptatem deam vocauerat: quanto magis probanda est Christianorum pietas, qui rem indignam censent vocabulum aliquod poetarum fabulis celebratum accommodare conditori rerum omnium? Verùm de his in præsentiarum satis iam dictum sit. nunc videamus quo pacto Celsus omnia se nosse professus calumniam struat Iudæis, dicens eos venerationem & cultum exhibere angelis, & vacare damnatis maleficisque artibus, à Mose præceptore acceptis. Dicat iste qui nouit Iudæorum & Christianorum omnia, vbinam inuenit in Mosaicis literis à legislatore tradi cultum angelorum? aut quomodo maleficæ artes locum habent apud Mosis discipulos,

Gen. 17.

In philocalia cap. 17. Apostolos & pastores vnũ constituisse deum, siue altißimũ siue &c.

G qui legerunt in eius lege: Incantatoribus non adhęrebitis, ne ab eis polluamini? Deinde pollicetur se ostensurum quod Iudæi per imperitiam decepti aberrauerint, qui si deprehendisset eorum in agnoscendo Iesu Christo imperitiam, natam ex prophetiarum neglectu, verè potuisset errorē gentis coarguere, nunc cum nihil tale ne in mētem quidem ei venerit, qui nō sunt errores Iudæorū existimat. Et pollicitus postea se dicturum de rebus Iudaicis, primo loquitur de seruatore nostro, vt duce generationis huius, qua Christiani reddimur, quem ait ante valde paucos annos fuisse institutorem huius doctrinæ, à Christianis Dei filium habitum. De quo quantum ad hoc attinet, quòd ante paucos annos eum exortum ait, respondebimus: his ipsis annis quibus Iesu placuit disseminare verbum suum, tantum effecisse, vt in multis huius nostri orbis regionibus mirificè affecerit non paucos Græcos & barbaros, sapientes & insensatos, ita vt ad mortem vsque decertarint pro pietate Christiana, ne illum abnegarent, id quod in nullo vnquam alio dogmate factum narratur à scriptoribus: nec enim absque fauore numinis fieri potuit. Equidem non vt ad gratiam loquar, sed experiētia doctus, ausim affirmare, ne corpora quidem ægrotorum sine ope diuina restitui sanitati pristinæ, quod si quis etiam animas liberaret à vitiorum colluuie, libidinibus, iniquitatibus, H contemptu numinis, & experimentum huius operis in centum (verbi gratia) hominibus daret, certè nemo hunc verisimiliter diceret absque diuino auxilio, centum illis indidisse rationes tam validas ad liberandum à tot viciis, hæc qui prudenter considerauerit, assentiet nihil inter homines in melius instaurati absque Deo, quanto magis inquirenti id apparebit in fidentibus Iesu domino, multis qui se verbo eius dedunt pristinam vitæ rationem mutantibus: si animaduertat in quantis impuritatibus, in quantis iniquitatibus, & cupiditatibus fuerint singuli, priusquam decepti, vt Celsus eiúsque similes blaterant, recepissent hanc doctrinam perniciosam vt ipsis videtur vitæ hominum, tum post eam receptam quanto æquiores sint redditi, grauiores, constantiores: adeò vt quidam ex ipsis amore eximiæ puritatis, & quo castiores ad cultum diuinum accederent, ne concessa quidem & legitima vtantur venere. Hæc qui secum reputauerit, intelliget Iesum ausum maiora humanis viribus, & quod aggressus est effecisse. Omnibus enim iam inde ab initio resistentibus quominus verbum eius per totum orbem terrarum spargeretur, suæ quibusque ætatis regibus eorúmque tam militaribus quàm ciuilibus magistratibus, denique omnibus quacunque potestate præditis, & oppidatim populorum præsidibus præfectísque præsidiorum, vicit Dei verbum, quod sua natura opprimi se nō patitur, inuictúmque permanet, itaque tot aduersariis perdomitis Græciam totam subegit, maiorémque partem barbariæ traduxítque ad I pietatem innumeras animas, necesse autem erat, quoniam vbique plures sunt idiotæ quàm literati, in tanta multitudine manus verbo dantium longe plures esse illiteratos & rusticos quàm eruditione spectabiles. Celsus vero nolens considerare diuini verbi benignitatem, non subtrahentem se vlli sub sole animæ, putat rem esse vulgarem & imperitorum hominum, quasi rudis & nequaquā exculta doctrina solis plebeiis & rudibus persuaserit, quamuis ne ipse quidem ait solos idiotas verbo Iesu ad religionē adductos: fatetur enim multos in eis esse modestos, temperatos, prudentes, & ad allegorias intelligendas idoneos. Quoniam autem ei libuit vti prosopopœia, quasi adolescenti in rhetoris scholam tradito: inducítque Iudæum loquentem ad Iesum puerilia quædam & indigna philosophi canicie, age pro virili & his examinatis, coarguamus eum ne decorum quidem personæ seruasse in Iudæi sermonibus. Facit enim iam Iudæum disserentem, reprehendentemque Iesum multis vt ipsi videtur nominibus, & ante omnia quod finxisset se natum é virgine: exprobrat etiam ei quòd è vico sit ortus Iudaico; & è fœmina indigena paupercula, victum parante operis manuariis, quam ait eiectam à marito fabro materiario, quasi deprehensam in adulterio, deinde narrat à viro expulsam & ignominiose K vagabundam edidisse Iesum partu clanculario, quodque is præ inopia mercede seruire coactus in Ægypto, & ibi efficaces quasdam artes doctus quibus sibi placent Ægyptij, reuersus sit tanta potentia tumidus, propter quā pro Deo haberi postulauerit. Mihi sanè qui nihil eorum quæ ab infidelibus obiiciuntur possum indiscussum sinere, rerum principia scrutanti consentire hæc cūcta videntur, vt merito iuxta vatum oracula filius Dei Iesus dictus sit. Hominibus enim multum confert genus ad illustrem famam & claritatem nominis, quando parentes eorum potentes & præcellētes fuerint, amplius facultatibus prępediti ad excolendum ingenium filij, tum patria magna & nobilis, quando verò aliquis omnia habet his contraria, potest è tot obstaculis ad claritatē emergere, & commouere sui fama multitudinis animos, ac per totum orbem diuersis rumoribus de se strepentem celebris fieri, an non merito demireris naturam huiusmodi ut generosam & magnificam, tantámque confidentia versantem in negotiis arduis? In huiusmodi virū si cui libeat amplius inquirere, an non quæsiturus est quonam modo frugaliter & in paupertate educatus, nullisque liberalibus disciplinis institutus, neć eloquentiæ candidatus artiúmque idoneatum ad flectendos concionibus populorum animos & auditores demulcēdos, aggressus sit profiteri se docto- L rem nouorum dogmatum, introducta in humanum genus doctrina destruente Iudæorum placita, salua nihilominus prophetarum autoritate, & conuellente Græcorum leges cum suis ritibus ac ceremoniis. præterea quomodo talis, sic educatus, nihil magnum vt obtrectatores fatentur doctus ab homine, talia de iudicio Dei, déque pœnis malorum & bonorum præmiis disserere potuerit tanta admiratione, vt non solum agreste vulgus & illiteratum caperet, verum etiam non paucos è sapiētioribus, qui possent penitus introspiscere vtilitatē doctrinæ summa specie non admodum plausibilis? Apud Platonem Seriphius quidam Themistocli celeberrimo imperatori claritatem exprobrans, quasi non suapte virtute partam, sed quòd patria illi contigisset vrbs totius Græciæ nobilissima, audiit à nō ingrato Themistocle, & agnoscēte patriā quoque sibi contulisse aliquid ad gloriam: Nec ego si Seriphius fuissem tam celebris euasissem: nec si tibi Athenæ patria contigisset, fuisses Themistocles. Iesus vero noster, licet opprobretur ei patria vicus, isque non græcanicus, nec alicuius gentis celebratæ, infametur & ipse vt pauperculæ operariæque filius, & tum ob paupertatem relicta patria mercede famulatus in Aegypto, & vt ad præsens exemplum illudam, non solum Seriphius natus è minima ignobilissimaque insula, verum etiam Seriphiorum vt ita M dicam postremus, valuit concutere totum terrarum orbem, non solum magis quàm Atheniensis Themistocles, sed magis etiam quàm Plato aut Pythagoras, vel sapientum totius orbis quiuis alius, aut regum imperatorúmque. Quis igitur, modo exactius rerum naturam contempletur, non obstupescat eum eluctatum ex omnibus quæ possent officere gloriæ, & à tergo reliquisse omnes qui vnquam fuere celebres: quamuis paucis hominum contigerit pluribus simul nominibus gloriam consequi. Nam alius sapiētia, alius imperatoriis artibus, barbari vere nōnulli incantationum potentia, & alij aliis rebus non multis admirationem sibi parauerunt ac gloriam, hic autem præter cætera mirandus est ob sapientiam, ob potentiam, ob imperandi scientiam. Non enim vt tyrannus subduxit secum alios à legum obedientia, nec vt latro manum aliquam suorum armauit contra homines, nec vt opulentus allexit obuios largitionibus, nec impostorum more attraxit: sed vt doctor diuinæ religionis & sciētiæ, omnisque moralis disciplinæ, quæ iuxta eam viuentes Deo conciliare valeat. Ac Themistocli quidem aliisve viris illustribus ad gloriam tendentibus nulla fuerunt obstacula. Huic vero præter iam dicta, quæ poterāt obscurare quantumuis generosum animum, in crucem acto etiam mors in speciem ignominiosa poterat omnem existimationem

adime

A adimere etiam antea comparatam, vt eius doctrina decepti quemadmodum videtur aduersariis, confestim ad ea resilirent ipsúmque ceu impostorem damnarent. Nec minus mirandum quomodo discipulis eius non visa vt obtrectatores Iesu dicunt resurrectione, nec vllam ipsius diuinitatem expertis, in mentem venerit, non timere talem exitum qualis præceptoris fuerat, intrepidéque periculis se committere, patriísque relictis ex volũtate Iesu vacare prędicationi verbi ab illo sibi traditi. Arbitror enim neminẽ qui recte res examinet dicturum hos elegisse vagam vitã prædicandæ Iesu doctrinæ gratia, absque vehementi fiducia quam eis magister indidit, non solum viuendi iuxta suam disciplinam, verumetiam alios inflammandi ad vitæ rationem similem, cum talis esset rerum status, vt capitale periculum pręsto esset audenti nouare vulgo receptos ritus vbique gentium, & omnes veterum opinionum tenaces infensos sibi reddere. An non videbant Iesu discipuli, ausi non solum Iudæis ex prophetiis ostendere, hunc esse designatum vatum oraculis: sed reliquis quoque gentibus, quòd hic heri & nudiustertius crucifixus spõte mortem pro humano genere subiit, simile quiddam his qui sponte se morti deuouerunt ad auerrũcandam grassantem in sua patria pestilentiam, aut agri sterilitatem, tempestatémve arcentem nauigationibus? ita enim natura comparatum videtur occultis quibusdam & indeprehẽsibilibus
B rationibus, vt vnius iusti mors sponte suscepta pro salute populi auertat malorum dæmonum vim, sæuientem pestibus, sterilitatibus, & tempestatibus. Respondeant igitur qui nolunt credere Iesum pro humano genere in cruce mortuum, vtrum abrogaturi sint fidem etiam Græcorum barbarorúmque multis historiis, prodentibus de aliquot qui vltronea morte obita pro republica totos populos totásque gentes liberarint à calamitatibus? an illa quidẽ facta sunt, nec tamen est verisimile, eum qui homo sit habitus mortuum vt profligaretur magnus dæmon princeps cæterorum dæmonum, subiugator animarum omnium qui vnquam in terris visi sunt hominum? Hæc cum animaduertissent Iesu discipuli, aliáque his plura, quæ par est illos didicisse ex arcanis cum magistro colloquiis, virtute quoque quadam repletos, addidit eis robur audaciámque non virgo illa poetica, sed vere diuina sapientia prudẽtiáque, vt illustres fierent apud omnes non Argiuos tantum, sed Græcos quoque vniuersos simul & barbaros, bonámque famam consequerentur. Iam reuertamur ad Iudæi fictam personam, quę narrat Iesu matrem grauidam extrusam à sponso fabro lignario propter fidem coniugalem temeratam & pudicitiam: videamúsque an non cæci fuerint autores huius fabulę de virgine deprehensa cum panthera in adulterio & à fabro repudiata: quæ omnia finxerant vt conuellerent miraculosum conceptum de spiritu sancto.
C quamuis poterant propter nouitatem rei mendacium obiicere, & non vel inuiti assentiri Iesum non esse vulgari more natum ex coniugio, atque ita falsam fabulam supponere. nunc quia non fecerunt figmentum suum verisimile, sed concesso non ex Iosepho concepisse virginem, mendacium suum prodiderunt iis qui norunt examinare fabulas. Nam quomodo probabile est eum qui tanta sit ausus pro humano genere, dederítque quantum in se erat operam vt omnes Gręci pariter & barbari metu iudicij diuini abstinerent à viciis, séque ad facienda quæ Deo mundi fabricatori placent conuerterent, non mirandam habuisse natiuitatem, sed omnium iniquissimam ac turpissimam? Rogabo igitur Græcos, & in primis Celsum, siue cum Platone sentiat, seu non, certe adducentem platonica. Ergo is qui demittit animas in hominum corpora, ausurum tam multa, támque multos eruditurum & reuocaturum à viciorũ colluuie, detrusit in omnium turpissimam natiuitatem, ac ne per legitimas quidem nuptias in hominum vitam introduxit? An multo probabilius est (loquor nunc iuxta Pythagoram, Platonem, Empedoclẽ, quos sæpe Celsus nominat) vnamquanque animam occultis rationibus addictam corpori, addici pro præteritis suis moribus? Credibile igitur est hanc quoque animam multis (ne si dicam omnibus præmature dicere videar) vtiliorem vitę hominum, proficiscentem huc opus habuisse corpore pręstanti, imò ex omnibus præcipuo. Nam si alia quidem anima secretis quibusdam rationibus indigna habita quę inderetur omnino bruto corpori, nec tamen rationali digna, induitur portentosum corpus, ne perfecta rationę fruatur sic nata, minus caput habens quàm pro portione reliqui corporis: alia vero tale corpus accipit, vt paulo plus quã illa sapiat: ac rursum alia maius minusve pro modo corporis non obsecundantis rationi: quid vetat esse aliquam animã quæ nouo & mirando more corpus assumat? quod commune quiddam cum hominibus habeat, vt possit cum eis degere, habeat etiam quiddam eximium, vt anima maneat immunis ab omni vicio. Quod si vera est physiognomicorum scientia, vel Zopyri, vel Loxi, vel Polemonis, vel cuiuslibet eorum qui hæc profitentur, quid mirum si omnes animæ habeant corpora sibi congrua? quapropter ei quæ nouo mundo peregrinatura erat in vita & miracula factura, qui potuit contingere corpus vt opinatur Celsus ex pãtheræ atque virginis adulterio? oportebat enim ex huiusmodi coitu incesto potius insanum quempiam nasci & perniciosum hominibus magistrum intemperantiæ, iniusticię reliquorúmque viciorum, non temperantiæ, iusticiæ, virtutúmque cæterarum. De hoc vero prophetæ olim prędixerunt non tacentes de prodigio, nasciturum ex virgine E
qui ex re nomen habeat, quoniam eo nato Deus erit cum hominibus. Hic apte obiecturum me puto fictæ Iudæi personæ prophetiam Esaiæ, promittentis nasciturum Emanuelem è virgine: quam aut nesciuit Celsus quamuis omnia se nosse præfatus, aut si legit, data opera dissimulauit, ne imprudens nostram sententiam astrueret aduersam ipsius proposito. verba prophetiæ sic habent. Et adiecit dominus loqui ad Achaz dicens: Pete tibi signum à domino Deo tuo in profundum inferni, aut in excelsum supra. & dixit Achaz: non petam, & non tentabo dominum & dixit, Audite igitur domus Dauid. Nunquid parum est vobis molestos esse hominibus, & quomodo molesti estis domino? propterea dabit dominus ipse vobis signum. Ecce virgo concipiet, & pariet filium, & vocabit nomen eius Emanuel, quod interpretatur nobiscum Deus. Hanc prophetiam maliciose Celsum omisisse manifeste colligo, quòd cum alleget multa ex euangelio Matthæi, quale est illud de stella exorta in natiuitate Iesu, aliáque miracula, huius nullam prorsus mentionem fecerit. Quod si Iudæus vocabula excutiens, neget scriptum, ecce virgo, sed ecce adolescẽtula, dicemus ibi legi vocem alma, quam septuaginta interpretes verterunt virginem, alij vero adolescentulam. ea vt aiunt etiam in deuteronomio legitur in significato virginis in his verbis. Quod si puellam virginem desponsatam viro nactus homo in vrbe cõcubuerit cum ea, educentur ambo ad portam ciuitatis suæ, lapidabuntúrque & necabuntur: adolescentula ea ratione quòd non exclamarit in vrbe: homo ea ratione quòd humiliarit vxorem proximi sui, & deinceps. Quod si in campo nactus homo mulierem desponsatã per vim stuprauerit, necabitis hominem solum qui cum ea concubuit, adolescentulæ vero nihil facietis. non est adolescentulæ peccatum capitale. Sed ne videamur ex Hebraica prophetiæ voce non intelligentibus polliceri eum de cuius natiuitate dictum est, Nobiscum Deus: age ex ipsis verbis consideremus sententiam. Dominus scribitur dixisse ad Achaz: Pete tibi signum à domino Deo tuo in profundum vel in altum. ac mox subiicitur signum quod datur: Ecce virgo in vtero habebit & pariet filium, quale autem signum esset adolescentulam non virginem parere? Et vtri magis conuenit gignere Emanuelem, quod est nobiscum Deus: mulieri ne coitum passæ & more fœminarum grauidæ: an puræ ac castæ virgini? certe hanc decet parere talẽ prolẽ, qua nata dicatur nobiscum Deus. Quod si Iudęus pergat hærere verbis dicens ad Achaz dictum: pete tibi signum à domino Deo tuo: rogabimus quis fuerit natus Achaz temporibus,

Mat. Esa. F Deu

G de cuius natiuitate dicatur Emanuel, quod est nobiscum Deus. nam si nullus inuenietur, manifestum est id quod ad Achaz dictum est, promissũ esse Domui Dauidis, eo quod scriptum sit ex semine Dauidis natum seruatorem iuxta carnem. Quin & signum ipsum in profundum & in altũ dicitur, quoniam qui descendit, ipse est qui & ascendit super omnes cœlos, vt impleret omnia. Hæc autem mihi dicuntur ad Iudæum qui agnoscit prophetiam. Respondeat & Celsus aut aliquis eius sodalium, qua mente propheta de futuris hæc aliave prædicat quæ scripta sunt in prophetiis, præsaga ne futurorum an non? nam si præscia futurorum, diuinum spiritum habebant prophetæ. sin futurorum ignara, proferat nobis vnum aliquem qui temere vaticinari ausus, in admiratione apud Iudæos cum suis prophetiis fuerit. Et quando quidem semel in prophetarum mentionem incidimus, non solis Iudæis, qui credunt prophetas afflatos fuisse diuino spiritu, erunt vtilia quę inde proferemus, verum gentibus quoque: quibus dicimus admittendum necessario etiam Iudæos habuisse suos prophetas, siquidem continendi erant in datis sibi legibus, & in accepta fide creatoris, ne à lege deficerent ad gentium Deos. eam necessitatem sic demonstrabimus. Gentes sicut scriptum est in ipsa Iudæorum lege oraculis attendent & vaticiniis. populo verò illi dictum est: tibi autem non sic tradidit dominus Deus tuus, ac mox subiicitur illud:
H Prophetam ex fratribus tuis suscitabit tibi dominus Deus tuus. Ergo gentibus cognitionem futurorum petẽtibus ex oraculis, auspiciis, auguriis, ventriloquis, aruspicibus, Chaldæis genethliacis, quæ artes omnes apud Iudæos sunt vetitæ, si ipsi nullum solatium habuissent è futurorũ præscientia, certe impulsi humana quadam futura cognoscẽdi libidine contempsissent res suas vt nihil diuinum in se habentes, nec alium post Mosen prophetam recepissent, nec sermones eorum mandassent literis, transfugissentque ad oracula gentium, aut ipsi conati fuissent apud se simile aliquod instituere. Quamobrem nihil absurdi est etiam de fortuitis quibusdam prophetas eius gentis respondere solitos, quo satisfacerent talium rerum cognoscendarum cupidis, sicut Samuelem de asinis perditis, & de morbo regij pueri illum de quo in tertio libro Regnorum scriptum est: alioquin quomodo potuissent ij qui legi Iudaicæ patrocinabantur increpare aliquem volentem idolorum oracula consulere, sicut legitur Helias Ochoziam increpans: An eo quòd non sit Deus in Israel, vos itis in Baal ad consulẽdum Myiæum Deum Acaronitarum? Mihi sanè videtur bene comparatum fuisse, non tantum quòd nasciturus è virgine seruator noster, verum etiam quòd prophetæ Iudæis dati sint, qui prædicerent de futuris non solum illa vniuersalia, de Christo, de regnis mundanis, de futuris Israelitarum casibus, de crediturus seruatori gentibus, & a-
I liis multis quæ ad illum pertinent: sed de priuatis quoque negotiis, sicut de perditis asinis à Cis requisitis, de morbo quo ægrotauit filius regis Israel, aut siquid aliud tale in scripturis habetur. Præterea dicendum ad Græcos non credentes Iesum natum è virgine, mundi opificem in animãtium genitura tam varia satis declarasse, potuisse si libuisset in vnoquoque animali quod in aliis fecerit, atque etiam in homine. reperiuntur autem inter animantes quædam fœminæ quæ maris congressum prorsus nesciunt, sicut produnt de vulturibus ij qui scripserunt de naturis animalium, nihilominus hoc animal perpetuat successionem sui generis. Quid igitur mirum si volens Deus diuinum quendam magistrum generi hominum mittere, fecit vt vice proseminationis quæ fit ex congressu maris & fœminæ, alia quadam ratione consuleretur futuro partui? quando etiam ipsi Græci fatentur non omnes homines prognatos ex mare ac fœmina. Si enim factus est mundus sicut multis etiam Græcorum placet, necesse est primos non ex coitu esse natos, sed ex terra, in qua infuerit ratio seminis: quod arbitror incredibilius, quàm Iesum dimidia ex parte natum more hominum. Nec absurdum fuerit cum Græcis agentes græcas afferre Historias, ne videamur soli habere hanc historiam mirificam.

Rom. 1.

4. Reg. 1.

1. Reg. 9.

K Libuit enim quibusdam non in priscis & heroicis historiis, sed quæ heri & nudiustertius gesta continent, referre tanquam rem possibilem, Platonem quoque natum ex matre Amphictyone, vetita cum Aristone marito cõgredi priusquã partũ ederet satũ ex Appolline. Sed hęc merę sunt fabulę fictæ in eius viri gratiã, qui multorũ existimatione sapientia præcelluit cæteros, eoque à diuiniori quodam semine creditus est traxisse originem, quasi hoc natura humana superiorem deceat. Et quoniam Celsus inducit Iudæum alloquentem Iesum, & cauillis ludentem in fictam vt putat natiuitatem eius ex virgine, mutuatam à Græcorum fabulis de Danae, Melanippe, Auge, Antiope: dicendum hæc verba congruere fabulæ, non ei qui pollicita præstare studeat. Post hæc decerpens ex euangelio secundum Matthęum historiam de profectione Iesu in Ægyptum, non credit miraculis quę ibi referuntur de Iosepho angeli oraculo monito, nec inquirit nunquid rectius significetur per migrationem Iesu in Ægyptum ex Iudęa: sed fingit quiddam aliud, assentiens quodammodo mirificis virtutibus quas Iesus exeruit, quibus multi inducti sunt vt eum tanquam Christum sequerentur, conatus tamen eas calumniari, quasi magicis artibus non diuina vi editas. ait enim eum clam educatum, & in Ægypto mercede famulatum, peritum mirificarum eiusgentis artium, inde reuersum, quibus fretus pro Deo se haberi passus sit. Ego ve-
L ro non intelligo quomodo magus potuisset dare operam vt persuaderet vnumquemque ita suas actiones moderari, ac si redditurus esset earum rationem Deo iudici: atque ita suos discipulos instituere, quibus erat vsurus ministris doctrinę suę. Vtrũ igitur & discipuli eisdẽ instructi virtutibus capiebant auditores, an absque miraculis? Sed absurdum fuerit dicere nulla eos factitasse miracula, contentos doctrina cui crediderant ipsi nullis suffultę dialecticis rationibus sapientiæ grecanicæ, atque ita temere aggressos nouum docendi modum quocunque venirent gentium. alioquin, qua fiducia fuissent ausi nouate omnia? quod si patrabant ipsi quoque prodigia, quomodo probabile est magos se exposuisse tot periculis, interdicentes vsum magicarum artium? Superuacaneum videtur respondere verbis quæ nihil docent, & tantummodo vituperant: An, inquit, pulchra erat Iesu mater, & vt pulchram eam Deus complexu suo dignatus est, cuius natura non fert amorem corruptibilis corporis, ac ne conueniens quidem erat capi Deum amore puellę nec fortunatę nec regię, vt quę vix erat nota vicinię suæ, addit illudens, exosam eam & eiectam à fabro lignario nec credulitate sua seruatam nec diuina potentia. Ergo inquit, nihil hæc ad regnum Dei attinent. Quid hæc differunt à compitalibus conuiciis nihil serium habentibus? Deinde quod è Matthęo, aut etiam re-
M liquis euangelistis desumpsit, de columba quæ deuolauit in seruatorem à Ioanne baptizatum, calumniari conatur vt rem ficticiam: & probè exagitata vt ipsi videtur narratione de natiuitate seruatoris nostri ex virgine, non persequitur ordine sequentia, quando nihil ordinatum habet furor & odium, sed his affectibus occupati conuiciis appetunt quos prosequuntur odio, non permissi considerate atque ordine accusationem texere. nam si ordo placuisset, sumpto euangelio accusationem exorsus, post primam historiam arreptam transisset deinceps ad secundam, itaque ita ad reliquas. nunc vero post natiuitatem ex virgine Celsus iste qui se scire iactat nostra omnia, spiritum sanctum accusat specie columbæ conspectum in baptismate. post hęc calumniatur prophetias de seruatoris aduentu. deinde retroflectit cursum ad narrationem de stella quæ mox post Iesu natiuitatem scripta est, & ad magos qui ab oriente venerunt adoraturi puerum: qualia multa & ipse obseruando reperire potes confuse à Celso posita toto eius volumine, vt à scientibus seruare ordinem & quærere, vel ex hoc conuincatur arroganter & confidenter fecisse libro suo Veri sermonis titulum, quod nemo vnquam fecit è doctis philosophis.

Matth. 2.

Matt. 3.

Nam

A Nã Plato negat prudẽtis esse de talib⁹ rebus asseuerare aut obscurioribus. Chrysippus itẽ sæpenumero expositis quibus ipse moueretur rationibus, relegat nos ad alios, si forte possimus inuenire aliquos differentes eo melius. At iste & his & cæteris Græcis sapientia, vbique sui similis, sicut professus est se nosse omnia, sic librum suum inscripsit verum sermonem. Sed ne videamur non habentes quod respondeamus de industria transilire ipsius capitula, decreuimus singula obiecta ab eo confutare pro viribus, habita ratione non naturalis seriei rerum & consequentiæ, sed ordinis qui in ipsius libro scriptus est. Ergo age videamus quid dicat, dum calumniatur spiritum sanctum visum à seruatore in columbæ specie. adhuc autem loquitur ex persona Iudæi, apud quem fatemur & agnoscimus Iesum nostrum esse dominum. Lauanti inquit tibi apud Ioannem ais aduolasse spectrum auis ex aere. Deinde pergit scitari Celsi Iudæus: quis hanc visionem vidit testis qui fide dignus sit? quis audiuit vocem è cœlo adoptantem te deo filium? præter te vnum & alterum quempiam ex sociis tibi sceleris pariter atque supplicij priusquam defensionem aggrediamur dicendum, ferme omnium narrationum, etiamsi veræ sint, velle asserere veritatem & opinioni infigere, esse rem perdifficilem, & quibusdam impossibilem. Finge enim aliquem negare vnquam fuisse
B bellum troianum, præsertim cum quædam ei narrationi admixta sint impossibilia, de Achille marinæ deæ filio & hominis Pelei, de Iouis Sarpedone, Martis Ascalapho & Ialmeno, Ænea Veneris, quomodo astruemus talia si vrgeamur figmentis manifestariis? quamuis iam inualuerit opinio reuera bellum gessisse Græcos cum Troianis ad Ilium. Fac alium non credere de Iocasta & Oedipide communibúsque liberis Eteocle ac Polinice propter insertam narrationi Sphingen semipuellam, quomodo hoc demonstrabimus? idem sentiendum de Epigonis vt vocantur, horum sociorúmque filiis, etiamsi ea narratio careret figmentis similibus, déque profectione in Peloponesum filiorum Herculis, cæterísque innumeris, attamen candidus & circumspectus lector etiam illa recte diiudicabit, quibusdam assentietur, in aliis figmentum olentibus scrutabitur sensum Tropologicum, rursum aliis fidem abrogabit vt scriptis ad gratiam. Hæc præfati sumus non vocantes quemuis ad nudam fidem Euangelicæ de Iesu historiæ, sed præmonentes opus esse lectori prudentia diligentíque examine, & vt ita loquar introductione quadam in consilium eorum qui eam conscripserunt, vt inueniatur quo sensu quidque scriptum sit. Primum igitur dicemus, si is qui non credit spiritum sanctum apparuisse in columbæ specie fuisset Epicureus aut Democritus Peripateticúsue, locum vtcunque habuisset, quæ illi tribuitur oratio. nunc ne hoc quidem sapientissimus iste Celsus ani-
C maduertit, affingere se hæc verba Iudęo, qui multa credit in propheticis literis incredibiliora quàm sit hæc columbinæ speciei visio. Facile enim aliquis dixerit Iudæo difficilem se præbenti ad credendam visionem, & pro figmento eam habenti. Tu vero bone vir vnde mihi potes ostendere quid locutus sit Adamo Deus aut Eua, quid Caino, Noe, Abrahamo, Isaaco, Iacobo, quorum omnium cum deo colloquia habentur in scripturis. Et vt historiam proferam huic præsenti similem, dicerem Iudæo, certe tuus Ezechiel sic scribit: Aperti sunt cœli, & vidi visionem Dei. Quam enarrans subiicit. Hæc visio similitudinis gloriæ domini: & dixit ad me. Nam si falsa sunt quæ de Iesu scribuntur, quandoquidem vt putas non possumus euidenter eorum veritatem approbare, quòd ab ipso solo visa sint & audita, & vt tibi videris obseruasse, ab vno ex supplicij sociis, quin potius dicimus Ezechielem portenta fingere dũ sic loquitur: Aperti sunt cœli, & quæ sequuntur. Esaias quoque dũ ait: Vidi dominum Sabaoth
Ezec. 1. sedentẽ super Thronum excelsum & eleuatũ, & Seraphin
Esa. 6. circum hunc stantia: sex alæ vni, & sex alæ alteri: & quæ sequuntur: vnde scis eum vere hæc vidisse? Nimirũ credis Iudæe his vt indubitatis & à diuino spiritu proditis, eáq; prophetam non vidisse solum, verũ & mandasse literis. Quis igitur fide dignior, Ezechiel ne dicens apertos sibi cœlos, D
vocémq; se audisse: vel Esaias scribens visum à se dominũ Sabaoth in throno sedentem excelso & eleuato: an Iesus? Illorũ certe nullum simile opus reperitur. Iesu vero virtutes non eo tantũ tempore viguerunt quo in corpore versatus est in terris, sed nunc quæ eius potentia est efficax ad conuertendos & corrigẽdos quotquot deo credũt per illũ. Hęc enim ipsius virtute fieri vel inde manifestum est, quod cũ queratur de defectu operariorum ad messem animarum, tantũ segetum demessarũ vndique conuehatur & comportetur in areas ecclesiæ dei. Atque hæc ad Iudęũ dico, non fidem detrahens cum sim Christianus Ezecheli & Esaię, sed per ea quę ambo ex ęquo credimus pudorem incutiens ei: quãdoquidem hic multo dignior est cui credatur dicẽti sibi visas huiusmodi visiones, quas probabile est illũ discipulis denarrasse postea, simúlque vocem quã audierat. Aliquis tamen fortasse diceret non omnes Iesu narrante audisse quę scripserunt, de columbę specie, déq; voce missa cœlitus: sed spiritum qui Mosem docuit superiorũ ętatũ historiam à condito mundo vsque ad Abrahamũ autorem eius generis, hunc ipsum etiam euangelistas docuisse miraculũ quod in baptismatis Iesu tẽpus incidit. Cæterum cui contigit donũ sapientię, etiã causam reddet apertionis cœlorũ, & quid sibi velit columbæ species: cur ue in hac potissimum spiritus sanctus Iesu apparuerit: quibus de rebus differere nunc non est propositũ. Agimus enim cum E
Celso & ostendimus eum parũ apte affingere orationem Iudæo, quasi non credat hoc, cũ credat multo difficiliora. Equidem memini me olim in quadam disputatione cũ Iudæorum sapientibus in multorum præsentia his verbis vsum: Dicite mihi ô vos cũ duo versati sint inter homines, de quibus incredibilia quædam traduntur & humanã naturam excedentia, vester inquam legislator Moses qui de se ipse scripsit: & Iesus noster magister, qui nullum de seipso scriptum reliquit, sed discipulorum suorum in euangeliis de se habet testimonium: quæ ratio postulat vt credatur, Mosen vera prodere, quamuis vt magum & præstigiatorem calumnientur Ægyptij: Iesu vero nõ credatur propter vestras accusationes, ambo enim nituntur testimonio gẽtium: Moses quidem Iudæorum: Christiani vero non negantes Mosis prophetiam, etiam inde Iesum approbant, eóque facilius vera esse credunt quæ ab eius discipulis scripta sunt miracula. Iam si rationem à nobis poscitis de Iesu, prius vos de Mose qui præcessit illum reddite, ac tum demum de Iesu reddemus nos quoque. vobis vero tergiuersantibus & probationes detrectantibus, referemus par pari, quod in præsentiarum nobis sufficit, nihilominus fassi estis nullas vos de Mose probationes habere. at vos audite nostras de Iesu, desumptas è lege atque prophetis & quod magis mirum est, ex demonstrationibus de Iesu quæ F
habentur in lege prophetísque, ostenditur Mosen & prophetas fuisse Dei prophetas. plena est autem lex, pleni prophetæ miraculis similibus huic quod scriptum est de columba & voce missa cœlitus: Significatum porro arbitror sanctum spiritum per columbæ speciem, ídque colligo ex Iesu miraculis, quibus Celsus struit calumniam, asserens ab eo facta Ægyptiacis artibus. nec ex iis solis sumam argumentum, verumetiam vt par est, ex his que patrauerunt Iesu Apostoli. non enim illi si ne virtutibus & miraculis mouissent auditores nouę doctrinæ vt relictis institutis patriis reciperent eorum doctrinam, receptámque vsque ad mortem tuerentur contemptis omnibus periculis. Quin & hodie vestigia spiritus illius sancti nisi columbæ specie seruantur apud Christianos, excantant dæmonia, multas sanationes perficiunt, præuident voluntate Dei futura. Irrideat licet Celsus quod dicetur, aut introductus ab eo Iudæus, dicetur tamen: multos penè inuitos attractos esse ad Christianam religionem, spiritu quodam repente mutante intellectum eorum. vt pro verbo exoso ad id temporis non cũctarentur mortem oppetere, post visiones oblatas ipsis vel dormientibus vel vigilantibus. multa enim talia vidimus, quæ si memoraremus duntaxat gesta in nostra præsentia, cachinnũ tollerẽt

G infideles, rati nos quoque, sicut illos de quibus male suspicantur, fingere. Testis autem est Deus nostræ conscientiæ, conari me non falsis narratiunculis, sed variis exemplis commendare diuinam Iesu doctrinam. Et quoniam Iudęus est is qui in dubium reuocat quod de spiritu sancto in Iesum specie columbę delapso scriptum est, merito diceretur ei: heus tu, quis apud Esaiam sic loquitur: ϗ νυν κύριος ἀπέςαλκέμε ϗ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ quę Greca verba cum ambiguum sensum habeant, vtrum pater & sanctus spiritus miserint Iesum, an pater miserit Christum & sanctum spiritum, posterior est verus, nẽpe post seruatorem missus est spiritus sanctus. vt cõpleretur quòd à propheta dictum est. quam prophetiam completam esse oportebat nosse & posteros. ideoque Iesu discipuli retulerunt hoc factum in literas. Hic vellem Iudęum, cuius personam Celsus inducit, monitum, quando non inficiatur Iesum à Ioanne baptizatum, mentionem Ioannis in peccatorum remissionem baptizantis facere scriptorem qui mox secutus est Ioannis & Iesu tempora: nam Iosephus in decimooctauo Antiquitatum testatur Ioannem fuisse Baptistam, expiationemque baptizatis esse pollicitum. Idem quamuis Iesum parum agnoscens pro Christo, dum quærit causam Hierosolymorum excidij, templique demolitionis cum debuisset dicere id accidisse propter eius populi contra Iesum insidias, quia Christum à prophetis promissum interemissent, quasi inuitus haud procul à veritate discedens,
H ait hæc contigisse Iudæis in vltionem Iacobi cognomento Iusti, fratris Iesu qui dicitur Christus, quia iustissimum hominem occiderant. Hunc Iacobum germanus Iesu discipulus Paulus ait à se visum vt fratrem domini. non tam ob sanguinis cognationem communémque ipsorum educationem, quàm ob mores & doctrinam. Ergo si propter Iacobum dicit accidisse Iudæis desolationem Hierusalem, an non probabilius est propter Iesum Christum id contigisse, cuius diuinitatis testes extant tot hominum exemptorum è viciorum colluuie ecclesiæ, opificíque suo hærentium, & cuncta referentium ad illius placitum. Sed etiamsi Iudæus nihil pro Ezechiele ac Esaia respondeat, cum quibus commune nobis est quod de apertis Iesu seruatori cœlis & voce inde missa legitur, quãdo vterque atque etiã alij prophetæ similia memorant: nos certe rẽ hanc pro virili confirmabimus rationibus, dicentes quemadmodum in somnis creditur multis obuersatas visiones diuinas, vel palam vel per ęnigmata pręmonentes de quibusdam futuris ad vitam pertinentibus, ídque confessum est apud omnes qui admittunt prouidentiam: ita consentaneum esse vim illam quæ format intellectum in somnis, vigilanti quoq; posse easdem formas imprimere ad ipsius vtilitatem, aut eorum qui visionem audituri sunt? & quem
I admodum in somnis videmur nobis audire pulsato sensu auditus oculísque cernere, cum interim nec auditus nec oculi corporis tangantur, sed intellectus sic afficiatur: ita nihil absurdi fuerit idem accidisse prophetis, quoties legimus eos vidisse quædam fidem excedentia, aut audiuisse verba domini, aut spectasse cœlos apertos. Equidem non opinor sensibile hoc cœlum apertum fuisse, eiúsque corpus diuisum vt talia scriberet Ezechiel. Quid si etiam de seruatore idem intelligatur prudenter accipiendo verba euangelica? quamuis id non careat offendiculo simpliciorum, qui pręnimia simplicitate commouent mũdum, scindentes tam vastum corpus ídque vnitum cœli totius. Qui vero profundius scrutatur res huiusmodi, dicet quòd cum sit generalis quidam sensus diuinus vt scriptura nominat, quem solus vir beatus inuenit, sicut Solomon inquit: Et sensum diuinum inuenies: cúmque sint species huius sensus visiones aptæ ad cernendas res incorporeas, vt Cherubin & Seraphin, & auditiones capaces vocum non in aere substantiam habẽtium, & gustatus quo panis viuus percipitur qui de cœlis descendit vitam mundo cõferens: similiter odoratus olfaciens odores illos iuxta quos Paulus ait se esse, Christi suaueolentiam Deo, tactus quoque iuxta quem Ioannes ait se manibus palpasse de verbo vitæ: beati prophetæ diuino sensu inuento iam audientes videntésque diuinè & gustantes similiter atque olfacientes insensili (vt ita loquar) sensu, attingentésque verbum cum fide, vt ex eo defluxus quidam manaret in ipsos sanitatem conferens, sic videbant quæ scribunt se vidisse, audiebántque quæ se dicant audisse, aliáque similia patiebãtur, quemadmodum scribunt se çomedisse initium libri sibi oblati. Eodem pacto & Isaac olfecit odorem diuinioris amictus filij sui, sicut agri pleni quem benedixit dominus. Similiter etiam iuxta intellectum magis quam sensum Iesus leprosum attigit, vt eum purificaret opinione mea dupliciter, liberatum non solum vt vulgus audit à sensibili lepra per tactum sensibilem, sed & ab alia per tactum verè diuinum. Itaque Ioannes sic testatus est, Vidi spiritum descendentem quasi columbam è cœlo, & mansit super eũ, & ego nesciebam eum, sed qui misit me ad baptizandum aqua ille mihi dixit: Super quem videris spiritum descendentem & manentẽ super eum, hic est qui baptizat in spiritu sancto. Et ego vidi & testimonium perhibui, hunc esse filium dei. Et Iesu quidem aperti sunt cœli nemine, quãtum è scriptura colligi potest, pręter Ioannem videnteapertos. Seruator autem discipulis prædixit futurum vt cœlum aperiretur ipsis inspectãtibus. Amen amen, inquit, dico vobis, videbitis cœlum apertum, & angelos dei ascẽdentes & descendentes super filium hominis. Sic & Paulus raptus est in tertium cœlum, quod prius apertum viderat, quoniam erat Iesu discipulus. cæterum illa eius verba: siue in corpore non noui, siue extra corpus non noui, Deus nouit, interpretari non est præsentis temporis, illud addam, dum Celsus putat Iesum de se narrasse visionẽ de cœlis apertis & spiritu sancto in ipsum delapso specie columbæ apud Iordanem, cum nusquam scriptura tradat ipsum hoc de se pręedicasse: non intelligere virum egregium, quàm non conueniat ei qui discipulis interdixit necui proderent visionem in monte factam de resurrectione à mortuis, iactare apud illos id quod apud Iordanem visum est & auditum Ioanni. Id videre est in Iesu moribus, vbique paruifacientis quæ ipse de semet prædicat, eóque dicentis: Et si ipse de me-ipso dixero, testimonium meum non est verum. atque ita semota omni iactantia, quia malebat operibus declarare Christum se esse quàm verbis, Iudæi sic eum alloquuntur. Si tu es Christus dic nobis liberè. Quoniam autem apud Celsum Iudæus est, qui loquens de visione spiritus sancti in columbæ specie, sic Iesum alloquitur: nisi quòd tu ais, vnicum testem adducens è sociis tui supplicij, necesse est ostendere quàm hoc quoque inepte affictum sit personæ Iudęi. nec enim Iudęi Ioannem cum Iesu coniungunt, aut eorum supplicia. ergo & hic arguitur iactator iste cognitionis omnium, nesciuisse quęnã verba essent affingenda Iudęi personæ sermonem habentis ad Iesum. Post hæc nescio quo pacto id quo pręcipue commendatur Iesus, nimirum recepta Iudæis prophetarum vaticinia, Mosis & sequentium aut etiam præcedentium, velut data opera transilit, dubio procul non habens quod respondeat, sicut nec Iudęi habẽt, omnésque sectæ nostro Iesu reclamantium, negãtiúmque pręedictum prophetis eius aduentum. aut fortasse nulla sciuit de Iesu oracula. alioquin oppugnans illud Christianorum dictum, multos prophetas pręedixisse aduentum seruatoris, non tribuisset Iudęi personæ verba, quæ Samaritæ magis aut Sadducæo congruant: neque ficta ista Iudæi persona sic loqueretur. Meus vero propheta olim Hierosolymis cecinit, venturum dei filium piorum iudicem, iniustorum punitorem. non enim vnicus propheta de Christo vaticinatus est: aut si Samaritæ vel Sadducæi, qui solos Mosis libros recipiunt, dicant in illis prophetatum de Christo, at nequaquam Hierosolymis, cuius vrbis ne nomen quidem erat Mosis tempore, edita est ea prophetia. Optãdum igitur vt omnes verbi accusatores in tanta sint ignorantia, non solum rerum, sed & nudarum literarum scripturæ: atque ita religionem Christianam accusent, vt ne mediocrem quidem persuadendi vim eorum sermo habeat, quæ possit vel parum fundatos & ad tempus credulos auertere non dico à fide sed ab exiguitate fidei.

Cæterum

Marginalia: Esa. 48. — 1. Ioan. 1 — K — Gen. 26. — Ioan. 1. — Ibid. — L — Ioan. 5. — M

A Cæterum Iudæus nunquam fateretur prophetam aliquem prædixisse venturum Dei filium. hoc prędicunt, venturum Christum Dei: & quoties nobiscum disputant, statim quęrunt de Dei filio, quasi nusquam apud prophetas inueniatur quicquam huiusmodi. Nec tamen dicimus non prædictum à prophetis de filio Dei, sed personę Iudęi hoc negantis non apte affictà illa verba: Meus propheta olim Hierosolymis dixit venturum Dei filium. Deinde ac si solum hoc prophetatum fuisset, piorum fore iudicem & iniustorum punitorem, nihil de loco natiuitatis, non de supplicio quo afficiendus esset à Iudæis, non de resurrectione ipsius, non de patrandis per eum miraculis: qui magis, inquit, in te hęc prophetia competit, quam in alios innumeros qui fuere posterioribus seculis? Tum nescio quomodo volens ostendere & alios affectasse hanc opinionem, quasi de ipsis prophetatum sit, ait alios fanaticos, aliosfastu inflatos iactasse iam venisse Dei filium cœlitus. nihil enim constat apud Iudæos factum. Primum igitur respondendum est, multos prophetas variis modis prędixisse de Christo, alios per ænigmata, alios per allegorias alijsve modis, quosdam etiam apertis verbis. Et quoniam in sequentibus faciens Iudæum ad eos qui ex populo crediderunt loquentem, ait prophetias quæ ad hunc referuntur, posse aliis etiam accommodari negotiis, malitiose hoc dicés, paucas è multis exponemus, quas qui volet conetur argumentis necessariis subuertere, & ad fidem accurrentes auertere. Certe de loco natiuitatis eius dictum est, proditurum è Bethlehem qui futurus sit princeps, his verbis: Et tu Bethlehem domus Ephrata, non minima es vt sis in milibus Iuda. ex te mihi prodibit qui euadat in principem Israelitarum, & ingressus eius à principio dierum seculi. Hæc prophetia nemini quadrat fanaticorum, qui vt Celsi Iudæus loquitur, dicunt se venisse cœlitus, nisi quis se approbet è Bethlehem, vel vt alius diceret à Bethlehem, venisséque vt ductor fiat populi. De Iesu vero in Bethlehem natiuitate si quis vult post Michææ prophetiam, pósteque scriptam in euangeliis à Iesu discipulis historiã & aliunde fieri certior, consideret quod iuxta euangelicam de natiuitate ipsius historiam ostéditur apud Bethlehem spelunca vbi natus est, & in ea spelunca præsepe vbi fasciis obuolutus est. tum, quod ostentatur, celebratum est etiam in locis infidelium, in ea ipsa spelunca natum esse Iesum qui à Christianis adoratur. Equidem opinor ante Christi aduentũ pontifices scribásque populi propter manifestam prophetiam palam docuisse, Christum nasciturum esse in Bethlehem, adeò vt sermo is vulgatus sit inter Iudæos. Vnde scriptũ est etiam Herodem scitantem ex pontificibus atque scribis populi, audisse ab eis, Christum in Bethlehem Iudææ nasciturum, quæ fuit Dauidis patria. Præterea habetur in euangelio secũdum Ioannem, Iudęos dixisse Christum nasciturum in Bethlehem, vnde Dauid quoque prodierat.

Mich. 5.

B

C Cæterum post Christi aduentum quibus curæ erat modis omnibus hanc de ipso opinionem tollere è populo, quid iam dudum à prophetis prædictum esset de eius natiuitate, illam doctrinam sustulerunt è medio, vt agnoscas planè illorum germanos, qui militibus monumenti custodibus & resurrectionis consciis suaserunt dicere: Discipuli eius nobis dormientibus noctu furati sunt eum: polliciti eis si res deferretur ad præsidem, effecturos se vt securi sint. Molesta enim res est contentio, destinatáque voluntas resistendi etiam manifestis, pudore discedendi à consuetis opinionibus, quibus iam imbuta est anima: nec ab vllis consuetudinibus homo difficilius diuellitur, quàm ab iis quæ ad opiniones pertinent: quamuis & alia ægre negliguntur quibus assueueris, vt domus, vrbes, vici: ac ne hominum quidem familiarium facile relinquimus consuetudinem. Quo factum est tunc quoque vt Iudęorum vulgus resisteret manifestis prophetiis miraculísque quæ per Iesum facta leguntur. Quòd autem ita natura comparatum sit, liquet cõsiderantibus, quàm peruicaces sint homines in retinendis patriis traditionibus, quibus semel occupati sunt etiamsi sint turpissimæ. itaque non cito persuaderes Ægyptio cõtemptum religionis acceptæ à maioribus, ne deum putet aliquod brutum animal, néve gustum eius carnium magis quàm mortem horreat. Sicut verò prolixius hãc de Bethlehem prophetiam excussisse videbimur, putamus id factum necessario, dum eis respondemus qui forte dicturi erant: si tam manifestæ fuerunt de Iesu apud Iudæos prophetiæ, quid ita post aduentum eius non assenserunt eius doctrinæ, & transtulerunt se ad commõstratam ab illo viuendi rationem? Nobis verò fidelibus nemo tale quicquã opprobrare queat, cum videat non aspernandos sermones de in Iesum fide prædicari ab eius doctrinæ professoribus. Quod si etiam altera de Iesu manifesta prophetia nobis opus est, proferemus eam quæ multis annis ante seruatoris aduentum à Mose scripta est. vbi refert Iacobum mox è vita discessurum prophetasse singulis filiis, & Iudæ prædixisse inter cætera illud: Non deficiet princeps ex Iuda, & dux è femoribus eius, donec veniant quæ reposita sunt ei. Hanc prophetiam quisquis legerit, reuera quidem antiquiorem Mosis seculo, sed vt aliquis infidelium suspicari posset à Mose prolatam, mirabitur quomodo Moses potuerit prædicere reges Iudæorum, cum sint eius gentis tribus duodecim, exorituros è tribu Iudæ, regnaturósque in toto populo, vnde Iudæorum nomen natum est, ab vna tribu penes quam regnum erat, denominata gente vniuersa. Mirabitur item candidus huius prophetiæ lector, quo pacto post prædictum Iudæ tribus regnum, finem quoque eius præstituerit his verbis: non deficiet princeps è Iuda, & dux è femoribus eius, donec veniant quæ ei sunt reposita: & ipse est expectatio gentium. Venit enim ei cui repositũ erat Christus Dei, princeps promissionum Dei, in quem solum ex omnibus anterioribus seculis, ausim dicere etiam ex posterioribus, competit: vt dicatur expectatio gẽtium, omnium enim gentium homines crediderunt Deo per eũ, & in nomine eius spem fixerunt, iuxta oraculum Esaiæ dicentis. In nomine ipsius gentes sperabunt. Hic est qui dixit vinctis. quatenus catenis peccatorum suorum quisque astringitur, Exite: & his qui sunt in ignorantia, in lucem venite: quemadmodum & hęc à Prophetis prędicta sunt: Tradidi te in testamentum gentium, vt constituas res terrę, & hæreditas hæreditatem deserti, dicendo vinctis Exite: & his qui in tenebris sunt, prodite in propatulũ. Iámque videre est in huius aduentu per simpliciter credentes impleri vaticinium illud: In omnibus viis pascentur, & in omnibus semitis pascua eorum. Quoniam autem Celsus omnem nostram doctrinam se scire professus obiicit seruatori quòd in sua passione non sit adiutus à patre, nec seipse adiuuare potuerit, addẽdum & hoc: passionem eius prędictam esse à prophetis, atque etiam passionis causam: nimirum vtilem esse hominibus mortem pro ipsis obitam, & vibices quos vt damnatus perpessus est. Quin & illud prædictum est, agnoscendum eum à gentibus apud quas nunquam fuerunt prophetæ, & in contemptibili specie cõuersaturum cum hominibus. Verba oraculi sunt hęc: Ecce intelliget puer meus, exaltabitur, eleuabitur, sublimis erit valde. Sicut obstupescent super te multi, sic inglorius erit inter homines aspectus tuus, & gloria tua contemnetur ab hominibus. Sic mirabuntur eum gentes multæ, & reges continebunt os suum, quia quibus non est narratum de eo videbunt, & qui non audierunt intelligent. Domine quis credidit auditui nostro, & brachium domini cui reuelatum est? Annunciauimus sicut puerulus coram eo, sicut radix in terra sitiente. Non est species ei neque decor: vidimus eum, nec habuit speciem aut pulchritudinem, sed species eius erat contemptibilis, & inferior omnibus hominibus. Homo cõstitutus in plaga, & sciens ferre languorem. quia vultus eius auersus est & despectus, nec habita est eius vlla ratio. Hic peccata nostra fert, & pro nobis dolores patitur. Nos reputauimus eum esse in dolore, plaga, & afflictione: ipse autem vulneratus est propter peccata nostra, & languidus est propter iniquitates nostras. Disciplina pacis nostrę super eum, & liuore eius sanati sumus. Omnes quasi oues errauimus, homo errauit in via sua: & dñs tradidit eum pro peccatis nostris: & ipse prę afflictione non aperit os suum, in

D

Gen. 49.

E

Esa. 11.

Esa. 49.

F

Esa. 52.

Esa. 53.

G humiliatione eius iudicium eius sublatum est. Generationem eius quis enarrabit? quia sublata est è terra vita eius, propter iniquitates populi mei ductus est in mortem. Memini me olim in quadam cum Iudæorum sapientibus disputatione vsum hac prophetia: quam Iudæus aiebat vaticinari de vno integro populo, disperso & percusso vt multi proselyti fierent occasione dispersionis Iudæorum inter gentes plurimas. atque ita interpretabatur illud, Inhonorata erit apud homines species tua, & illud, Quibus non est annunciatum de eo, videbunt. & illud, Homo in plaga constitutus. In ea disputatione multis verbis coargui, hæc quæ de vna aliqua persona prædicta sunt, non recte illos referre ad integrũ populũ: sciscitabárque ex cuius persona dicatur: hic peccata nostra fert, & pro nobis dolores patitur, & illud, Ipse autẽ vulneratus est propter peccata nostra, & languet propter iniquitates nostras. ex cuius persona itẽ illud: liuore eius sanati sumus. Manifeste enim hi qui dudũ in peccatis fuerant, seruatoris passione sanati hæc dicunt apud prophetam futura videntem: siue sint ex illo populo, siue ex gentibus, Spiritu sancto accommodãte verba personis. Sed maxime visi sumus eos vrgere hoc dicto: propter iniquitates populi mei ductus est in mortem. Si enim iuxta illorum opinionem populus est de quo prophetatur, quomodo propter iniquitates populi dei hic ad mortem ductus est, nisi intelligamus de quopiam alio quam de dei
H populo? quis autem is est nisi Iesus Christus? cuius liuore sanati sumus quotquot in eum credimus, qui exspoliauit principatus & potestates dominatas in nobis, palámque traduxit eas in ligno. Cæterum prophetias enarrare nihilque in eis indiscussum relinquere, non huius est temporis. quòd vero his prolixius immoratus sum, necessariò mihi fecisse id videor, propter verba Iudæi quæ apud Celsum habentur. Latuit autem Celsum eiúsque Iudæum & quotquot Iesu non crediderunt, prophetas prædixisse duos aduentus Christi, alterum priorem obnoxium humanis passionibus & humiliorem, vt inter homines degens doceret eos viam ferentem ad deum, neminíque viuentium locum excusationis relinqueret, quod nihil audierit de futuro iudicio. alterum vero gloriosum, & diuinum tantummodo, nihil admixtum habentem humanarum passionum. Longum esset hic prophetias attexere, sufficit in præsentiarum
Psal. 44. illud è Psal. 44. in cuius titulo inter cætera habetur, esse canticum pro dilecto, vbi etiam deum esse illum pronunciatur. Diffusa est gratia in labiis tuis, propterea benedixit te deus in secula, Accingere gladio tuo super femur tuum, potens specie tua pulchritudinéque tua: & intende & prospere procede & regna, propter veritatem, mãsuetudinem & iustitiam, & deducet te mirabiliter dextera tua. Sagittæ
I tuæ acutæ potentissime, populi subter te cadent in corda inimicorum regis. nunc diligenter aduerte quomodo deus dicatur in sequentibus, inquit enim: Sedes tua deus in seculum seculi, virga directionis virga regni tui. Dilexisti iustitiam & odisti iniquatem: propterea vnxit te deus deus tuus oleo exultationis præ consortibus tuis. Considera quod deum alloquens propheta, cuius sedes est in seculum seculi, & virga directionis virga regni eius, hunc deum ait vnctum à deo qui sit ipsius deus, vnctum autem præ participibus suis. hic dilexit iustitiam, & habuit iniquitatem odio. His verbis memini me vrgere vehementer Iudæum qui sapiens habebatur apud suos: cúmque non posset se explicare, respondit sicut decebat Iudæum. Aiebat ad vniuersitatis deum dictum esse illud, Sedes tua deus in seculũ seculi, virga directionis virga regni tui. ad Christum vero illud: dilexisti iustitiam, & habuisti odio iniquitatem, propterea vnxit te deus deus, & reliqua. Pergit apud Celsum Iudæus sic seruatorem alloqui: Si dicis quemuis hominem iuxta dei prouidentiam fieri filium dei, qua in re præstantior es cæteris? Respondebo quemlibet qui (vt Paulus loquitur) non amplius sub timore pædagogo degit, sed virtutem propter ipsam eligit, esse dei filium. hic autem longo interuallo post se relinquit omnes qui propter virtutem appellantur filij Dei, vtqui sit initium & fons talium. verba Pauli sunt hæc, Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timorem, sed accepistis spiritum adoptionis, in quo clamamus abba, pater. Qui sunt autem K
isti innumeri, à quibus Celsi Iudæus ait Iesum coargui, dũ quisque ad se trahit quæ de illo à prophetis prædicta sunt? Equidem ignoro scierit ne Celsus aliquos, qui ad æmulationem Iesu voluerint inter homines haberi pro Dei filiis, aut pro Dei potentia. Et quoniam magno veritatis studio singulos locos examinamus, dicimus apud Iudæos fuisse ante Iesu natiuitatem Theudam quendam, qui se magnum quempiam iactaret: quo mortuo qui per eum decepti fuerant dissipati sunt. Post illum in diebus census, quo tempore Iesus natus est, Iudas quidam Galilæus fecit multos è populo ad se deficere, quid videretur vir sapiens, & moliri magnificum aliquid: qui vbi & ipse pœnas luit, doctrina quoque eius è medio sublata est, exceptis paruis reliquiis. Post Iesu quoque tempora Dositheus Samaritha conatus est persuadere suis ciuibus se esse Christum illum à Mose prænunciatum, & visus est inuenisse discipulos. Hic non incongruum fuerit referre quod in Actis Act. 10.
apostolorum legitur valde sapienter à Gamaliele dictum, illos quidem fuisse alienos à promissione, nec filios dei nec potentias: cæterum Iesum Christum vere fuisse Dei filiũ. Sic autem ibi loquitur Gamaliel: Si est ex hominibus consilium aut opus hoc, dissoluetur, sicut & illorum dissolutum est post eorum obitum. Sin ex deo est, non poteritis dissoluere hanc doctrinam, nequando & deo repu- L
gnare videamini. Quin & Simon Samaritanus magus per magiam suam quosdam decipere conatus effectu non caruit ad tempus: nunc autem in toto orbe opinor vix triginta Simonianos reperiri, ac fortasse ne tot quidem. Sunt enim in Palæstina pauci admodum: in reliquo terrarum orbe nusquam nomen eius est in ea opinione, in qua ipse haberi voluit. nam apud quos nominatur, eis ex Actis Apostolorum innotuit, Christianis hominibus. atque etiam ipsa res declarauit, nihil diuinum in Simone fuisse. Post hæc Celsi Iudæus pro Magis illis euangelicis Chaldæos ait Iesum iactasse pertractos ad suam natiuitatem, vt adorarent etiamnum infantem vt deum: ídque iudicasse Herodi tetrarchæ. Hunc vero missis satellitibus interfecisse quotquot nati sunt eodem tempore, ratum & eum periturum inter cæteros, nec peruenturum ad ætatem regno idoneam. Vide hic errorem non discernentis magos à Chaldæis, nec professionum earum differentiam, ideóque mentientis contra scripturam euangelicam, nec scio quomodo dissimulans quid magos mouerit, tacuit stellam visam ab eis in oriente sicut scriptum est. Videamus igitur quid etiam ad hæc dicendum sit. Stellam quæ in oriente visa est, nouam fuisse opinamur, nec vlli è notis istis similem, quæ vel in firmamento sunt, vel in orbibus inferioribus: sed eius generis quales cometæ visuntur tem- M
poranei, docides, pogoniæ, pithi, aut quomodocunque libet Græcis variis nominibus signare horum differentes figuras. hanc nostram opinionem hoc pacto astruimus. Obseruatum est quoties res magnæ insignésque mutationes fiunt in terris, existere huiusmodi stellas, significantes aut translationes regnorum, aut bella aut quicquid potest apud homines contingere ad commouendas res terrenas validum. Legimus autem in Cæremoniis Stoici commentario quem de cometis conscripsit, quomodo interdum etiam res bonas futuras exorti cometæ præsignauerint, ídque declarat exemplis petitis ex historiis.
Ergo si ad regnorum nouationes aliósque insignes casus terris stella quæ vocatur crinita exoritur, aliud ue sidus simile, quid mirum id factum in natiuitate renouaturi genus hominum, introducturíque doctrinam Iudęis, Gręcis, & Barbarorum plerísque communem? Equidem dicerem de cometis quidem nullam prophetiam ferri, illo regnante vel illo tempore talis cometa exorietur: de hac vero stella quæ Iesu nascente orta est, prophetasse Balamum his verbis quæ Moses scriptis suis inseruit: Exorietur Num. 24
stella ex Iacob, & exurget homo ex Israel. Quod si examinanda sunt quæ de magis & stella in natiuitate Iesu ab eis visa scripta sunt, aliter Græcis loquar, aliter Iudæis.

A Iudæis. Græcis quidem, Magos, qui cum dæmonibus habent commercium, eósque ad artes suas atque operationes inuocare solent, tantisper id agere, dum vis quæpiam diuinior ac potentior his qui per incantationes inuocantur interueniat aut nominetur, quod si diuinior illa superueniat, destruuntur operationes dæmonum, non valentium obtueri lucem diuinam. Idcirco verisimile est in natiuitate Iesu, quando multitudo militiæ cœlestis (sicut autori Lucæ credimus) laudauit Deum dicens, Gloria in excelsis Deo, & in terra pax, in hominibus bona voluntas: *Luc. 2.* dæmonas ea de causa debilitatos obtorpuisse, deprehensis eorum præstigiis efficaciáque destructa, non solum aduentantibus ad proxima terræ loca angelis, verum etiam agente id Iesu anima, & ea quæ in ipso est diuinitate, cúmque Magi operarentur solitis incãtationibus, non vulgarem huius casus causam rati scrutabantur: visóque in cœlis prodigio, voluerunt quod per id significabatur videre. Itaque cum haberent, vt opinor, Balami prophetias, quarum & Moses meminit extollens vt huius facultatis peritissimum, inuento illic de stella oraculo, verbísque illis: Ostendam ei & non tunc, beatum facio & non propinquabit: coniectauerunt eum qui cum stella prænuntiatus est hominem in vitam aduenisse: conceptáque opinione de illo, potentiorem esse omnibus dæmonus ac spectris familiaribus, decreuerunt eum adorare. Venerunt igitur in Iudæam, docti iam natum esse regem quendam, cæterum ignari cuiusnam regni, aut vbinam natalium eius sit
B locus: ferentes dona composito (vt sic loquar) ex mortali & Deo, aurum in signum potestatis regiæ, vt morituro myrrham, vt Deo thus, vbi vero cognouerunt locum natiuitatis, obtulerunt hæc ei. Sed quoniam Deus erat is qui potentior angelis homines adiutantibus seruator humani generis venerat, confestim angelus pietati magorum, qui Iesum adorauerant, retulit præmium: oraculóque monuit ne irent ad Herodem, sed per aliam viam reuerterentur in patriam. Insidiatum autem nato Herodem nil mirum, etiam si non credat Celsi Iudæus. Cæca enim est malicia, & conatur fata vincere, ac si ipsa sit potentior: sicut etiam Herodes credidit natum regem Iudæorum, nec tamen assensit: non intelligens aut omnino regem esse, & regnaturum vtique: aut si non regnabit, & necem eius esse superuacaneam, decreuit igitur eum occidere, quod inter se pugnantes sententias haberet propter maliciam, nimirum agitatus à malo cæcóque diabolo, qui mox ab initio struebat insidias seruatori, opinatus eum esse quendã magnum atque fore, itaque angelus oraculo Iosephum monuit, seruans rerum gerendarum consequẽtiam, quantumuis Celso non fiat verisimile, hominem in Aegyptum secessisse vnà cum puero eiúsque matre. At Herodes necauit omnes
C infantulos, quotquot erãt in Bethlehem oppido eiúsque finibus, quasi perditurus simul recens natum regem Iudæorum, non enim videbat potentiam nunquam dormitantem custodem hominum dignorum salute atque tali custodia. Quorum omnium honoratissimus erat Iesus, futurus rex non qualem Herodes putabat, sed qualem decebat esse qui diuinitus regnum acciperet ad beneficentiam exhibendam subditis, eamque non mediocrem & (vt sic loquar) indifferentem quantum ad subiectos, sed quæ legibus vere diuinis erudiret eos & subderet: quod etiam Iesus sciens, negánsque se more vulgato regem, & docens sui regni excellentiam quanta sit, dixit illud: Si meum regnum esset ex hoc mundo, ministri mei decertassent pro me ne Iudæis traderer. nunc autem non est de hoc mundo regnum meum. Hæc si vidisset Celsus: non dixisset: Sin ideo ne adultus eo pulso regnares, cur postquam ad virilem ætatem peruenisti non regnas? sed egregius ille Dei filius parum generose latebras præ metu quæritas, huc illuc in malum rem te subinde conferens. Non est generosum pro tempore cauisse pericula, non mortis metu, sed vt vitæ esset vtilis degendo inter homines, & iuuãdo alios dum tempus opportunum veniat quo mortẽ subiret hominibus vtilem, qui humanam naturam sumpserat: vt liquet intelligenti Iesum esse mortuum pro hominibus, de qua re pro viribus superius diximus. Post hæc quoniam D ne numerum quidem sciens apostolorum ait Iesum ascitis decem vndecimve famosis hominibus, publicanis nautisque nequissimis, cum his vltra citróque fugitasse corrogantem cibos sordide ac turpiter: age de his quoque tractemus pro nostra virili. Manifestũ est versantibus euangelia, quæ Celsus ne legisse quidem videtur, duodecim apostolos à Iesu electos, publicanum quidem Matthæum, quos vero cõfuse nautas vocat, fortasse Iacobum & Ioannem dicit, quia relicta naue & patre suo Zebedæo secuti *Matt. 9.* sunt Iesum. nam Petrum eiusque fratrem Andream, retibus necessarium victum sibi quærentes, non inter nautas, *Mat. 4.* sed vt scriptura tradit, inter piscatores censere debemus. Sit & Leui publicanus. qui Iesum secutus est, non erat tamen ex apostolorum numero, nisi iuxta quædam exemplaria secundum Marcum Euangelij. reliquorum non legimus quæstum quo prius quàm discipuli fierent victum sibi parabant. Ergo ad hæc respondeo, eos qui prudenter & candide possunt res apostolorum examinare, facile perspicere quòd diuina virtute religionem Christianam docuerint, tantoque successu verbo dei subiecerint homines. non enim eloquentia & disserendi ratio, artésque Græcorum dialecticæ rhetoricæve pollebant in eis ad subigendos auditorum animos. Mihi sanè videtur, si aliquos opinione vulgi sapientes, idoneósque sapere ac loqui ad multitudinis gratiam elegisset Iesus, quorum in do E cendo vteretur opera, non euasurum fuisset iustam suspicionem, quasi more philosophorum nouam aliquam sectam suo nomine vellet instituere, nec eius promissionibus credituros fuisse auditores nõ aliter quàm verbo dei, quandoquidem non ipsa doctrinæ vis persuaderet, sed ars dicendi ornata ac concinna elocutio. itaque res habita fuisset pro commento philosophico mundanæ sapientię, non pro diuina potentia. nunc vero quis videns piscatores atque publicanos, ac ne prima quidem literarum rudimenta scientes, vt euangelistæ scribunt de illis, & ipse Celsus hac parte libenter credit de eorum imperitia, confidenter non solum Iudæos alloqui de fide in Iesum, sed & inter reliquas gentes eandem efficaciter prædicare, non quæreret vnde nacti sint tãtam persuadendi vim nõ enim erat vulgaris. Ecquis non dicat, promissum illud: Venite *Matt. 4.* post me & faciã vos piscatores hominũ: impleuisse Iesum in discipulis diuina quadam potentia: quam & Paulus commendans sicut supra diximus, ait: Et sermo meus & prædicatio mea non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in demonstratione spiritus atque virtutis: *1. Co. 2.* vt fides nostra non sit sita in humana sapientia, sed in virtute dei. nam sicut dictum est per prophetas prenunciantes de prædicatione euangelij: Dominus dedit verbum *Psal. 68.* euangelizantibus virtute multa, rex virtutum illius dilecti: vt impleretur & alia prophetia dicens: Celeriter cur- *Psal. 18.* F rit sermo eius. Videmus sanè in omnem terram exisse vocem apostolorum Iesu, & in fines orbis verba eorum. quapropter virtute implentur qui verbum cum virtute prædicatum audiunt, quam præ se ferunt & affectibus & tota vita, parati vsque ad mortem pro veritate certare. quidam autem inanes permanent, quamuis profiteantur se in deum per Iesum credere, qui se non subiiciunt virtuti dei quamuis videantur trahi verbo eius. Et licet superius adduxerim dictum seruatoris euangelicum, nihilominus & nunc eo possum opportune vti ad commendandam illius de euangelij prædicatione præscientiam indicem diuinitatis & verbi efficaciæ, quod vel absque magistrorum opera vincit sua suadela auditorum animos. is dixit: messis quidem Multa, operarij vero pauci. Rogate igitur dominum Messis, vt extrudat operarios in messem suam. Et quoniam Celsus infames etiam vocat *Matt. 9.* apostolos, publicanos & nautas nequissimos: respondebimus satis apparere, libidine obtrectandi eum scripturis quoties ipsi commodum est credere: cæterum ne aperte prædicatam in iis libris deitatem confiteatur, nolle præbere fidem euangeliis, cum debuisset euangelistarum veracitate perspecta ex diligenti ratio-

G ne temporum, etiam de rebus angustioribus credere
Extat sane in Barnabæ catholica epistola scriptum vnde
fortasse Celsus occasionem arripuit vt apostolos infames
& nequissimos diceret, Iesum ad apostolicam functionem
Luc.5. elegisse homines omni iniquitate iniquiores, quin & in
euangelio secundum Lucam ait ad Iesum Petrus: Discede
à me quia vir peccator sum domine. Sed & Timotheo
1.Tim.1. Paulus, qui & ipse tandem factus est Iesu apostolus, sic
scribit: Fidelis sermo, quia Iesus Christus venit in mundum
vt peccatores saluos faceret, quorũ primus ego sum.
Nescio aut quomodo oblitus sit, aut ne cogitarit quidem
hic Pauli mentionem facere, fundatoris ecclesiarum post
Christum præcipui: nisi fortasse intelligebat simul dicendum
fuisse, quomodo primum persecutus ecclesiam Dei
cum tam amarulenta fidelium exagitatione vt non dubitaret
Iesu discipulos vel morti tradere, pòst in tãtum mutatus
est, vt quantum prouinciarum situm est Hierosolyma
inter & Illyricum oppleuerit Christi euangelio, ambitiose
cauens ne euangelizando super alienum fundamentum
strueret, sed duntaxat vbi nunquam ante a prædicatum
esset Christi euangelium. Quid igitur absurdi si Iesus
ostendere volens humano generi quantum eius medicina
contra pestes animarum polleat, infames & nequissimos
elegit eósque eò prouexit, vt morum purissimorũ exemplum
fierent amplectentibus ipsius euangelium. Quod si
par est vt iam mutatis opprobremus vitam pristinam, ac-
H cusandus erit & Phædon iam philosophus, quia vt habetur
in historia, è meritoria cella in scholam philosophicam
traduxerat eum Socrates, Sed & Polemoni Xenocratis
in professione philosophiæ successori luxum opprobrabimus
pristinum, cum potius deberemus eius vim &
in illis admirari, quòd tantis viciis occupatos valuerit efficacibus
suasionibus ad bonam mentem traducere. Et
ad Græcos quidem vnus quod sciam Phædon, vnus Polemon,
à luxuriosa & impura vita diuulsi cõplexi sunt philosophiam,
apud Iesum autem non solum illi duodecim
eius ætatis, sed semper & plurimi, qui per resipiscentiam
asciti in numerum temperatorum, sic de sua pristina vita
Tit.3. loquuntur: Eramus enim aliquãdo nos quoque insipientes,
inobedientes, errantes, seruientes concupiscentiis &
voluptatibus variis, in malicia & inuidia degentes, odibiles,
laborantes odiis mutuis, postquam autem apparuit
bonitas & humanitas seruatoris nostri Dei per lauacrum
regenerationis & innouationis spiritus, quem effudit in
Psal.107 nos abundãter, tales effecti sumus. Emisit enim Deus verbum
suum, & sanauit eos, & liberauit eos ex corruptionibus
eorum, quemadmodum docet psalmographus. His
adiecerim & illud, Dhrysippum in libro cui titulum fecit,
De curatione passionum, conantem curare passiones insitas
animis hominum, priusquam definisset qualenam sit
I veritatis dogma, iuxta varias sectas medicinam adhibere
laborantibus, Sic loquendo: Si voluptas finis sit, in hunc
modum passiones curãdæ sunt: Sin tria genera bonorum,
sic liberandi sunt obnoxij passionibus. At isti accusatores
Christianæ religionis non animaduertũt quot è passionibus
eximantur, quàm multi è vitiorum colluuie, quàm
multorum efferati mores mansuescunt per occasionem
prædicationis: quorum amplectenda erat ad doctrinam
communicandam facilitas nõ sine gratiis pro nouo compendiosoque
multorum vitiorum remedio: ipsaque doctrina
probanda, si non vt vera certe vt humano generi
Matt.10. vtilissima. Quoniam autem Iesus discipulos docens ne essent
temerarij dicebat eis illud. Si persecuti fuerint vos in
hac ciuitate, migrate in aliam: simúlque exemplo suo docebat
eos stabilem vitæ rationem, nec temere se periculis
exponentem, hoc quoque maliciose Celsus calumniatur,
& sic Iesum ex Iudæi persona alloquitur, cum discipulis
vltro citroque cursitas. Huic Iesu discipulorũque calumniosæ
insectationi simile est quod refertur de Aristotele.
Is enim cum intellexisset parari sibi iudiciũ vt impio, propter
quædã dogmata ipsius suspecta impietatis Atheniensibus,
digressus Athenis apud Chalcidem scholam habuit,
sic rationem reddens familiaribus: Discedamus Athenis,
ne præbeamus Atheniensibus secundam occasionem K
sceleris quale prius perpetrauerunt in Socratem, néve iterum
per impietatem violent philosophiam. Addit Iesum
cum discipulis vagum turpiter ac sordide cibos corrogare
solitum. Dicat à quibus acceperit de turpi & sordida eius
collectione: nam in euangeliis mulieres quædam, inter
quas & Susanna, sanatæ ab infirmitatibus, præbebant discipulis
victum è suis facultatibus. Quis porro philosophorum
à familiaribus quos excolebat non accipiebat
necessaria? An illos quidem decebat hoc facere, Iesu vero
discipuli idem facientes accusandi sunt à Celso: quasi
turpiter ac sordide cibos colligentes? Post hæc deinceps
apud Celsum Iudæus sic Iesum alloquitur: Quid autem
opus erat te infantem in Ægyptum deportari ne iugulareris?
deum enim non decebat mortem timere. Sed angelus
quidem venit è cœlo iubens te tuósque familiares
fugere ne comprehensi, necaremini: domi vero tuæ te
filium suum seruare non potuit magnus ille deus, qui iam
duos propter te demiserat angelos. Putat hic Celsus nos
existimare non diuinum quiddam inesse in humano corpore
Iesu & anima, sed & corpus eius tale fuisse, qualia
inducuntur in Homeri fabulis. Ludens igitur in sanguinem
Iesu profusum in cruce, dicit non fuisse illum cruorem
qualis diuis solet esse beatis. Nos vero ipsi Iesu credentes,
de deitate quidem quæ inerat ei dicenti: Ego sum Ioan.14.
via, veritas, & vita, & si quid est his simile: de corpore L
vero in quo erat humano sic loquenti: nunc quæritis me
interficere hominem qui veritatem vobis locutus sum,
aimus eum fuisse quiddam compositum: & oportebat
eum qui vellet humano more in vita degere, non intempestiue
se periculo mortis exponere: & cõsequenter oportebat
eum à nutriciis duci dispensatione diuina per angelum
præmonitis primo his verbis: Ioseph fili Dauid ne
timeas assumere Mariam vxorem tuam. nam quod in ea Matt.1.
natum est, ex spiritu sancto est. secundo vero his: Surge,
assume puerum & matrem eius, & fuge in Ægyptum, &
esto illic donec dixero tibi. Futurum est enim vt Herodes
quærat puerum ad perdendum eum. In hac scriptura nihil
mihi videtur esse incredibile. nam in alio scripturæ
loco legitur in somnis hæc dicta fuisse Iosepho per angelum.
Id autem plerunque contingit & aliis, vt significetur
eis somnio quid agendum sit, siue angelo, siue quauis alia
specie obseruante animo. Quid igitur absurdum si is qui
semel homo factus est, humano more ducatur ad vitanda
pericula, non quod impossibile sit aliter id fieri, sed quod
oporteat ordine suo dispensari Iesu incolumitatem. Certe
satius erat puerum Iesum cedere Herodis insidiis, & cum
nutriciis in Aegypto peregrinari vsque ad eius obitum,
regísque puerum occidere volentis impetum prudenter
eludere, quàm celebratum illum à poetis Orci galerum M
adhibere, similíve modo Iesu consulere, aut missos ad eius
necem affligere Sodomitico excidio, nam nimia nouitas
auxilij, supráque modum illustris, non conueniebat ei qui
vellet ostendere, se hominem à Deo testimonium habentem
occultare quiddam diuinius sub humana specie, id
quod erat proprie Dei filius, Deus verbum, potentia sapientiáque
Dei, qui vocatur Christus. Non est autem huius
temporis de sic composito, & ex quibus constabat homo
factus Iesus differere, cum de hoc loco propria quædam
vt sic dicam quæstio habeatur apud fideles. Post hæc
Celsi Iudæus ac si Græcus quispiam esset Græcanicæque
literaturæ studiosus ait priscorum fabulas Perseo, Amphioni,
Aeaco, Minoi diuinam geniturã tribuentes, quanuis
non sint verisimiles, tamen quo probabilius sit figmẽtum,
miranda quædam & prorsus humanam naturam excedentia
de illis memorare. Tu vero, inquit, quid egregiũ
aut admirandum dicto factóve nobis edidisti, quamlibet
prouocatus in templo vt manifesto signo declarares te
Dei filium? Ad hoc respondendũ: Imò Græci nobis ostendant
ab istis quos enumerasti profectam vtilitatem aliquam
egregiam profuturam & in posterum humano generi:
aut facinus aliquod eorum tam eximium, vt confirmare
posset opinionem ex fabulis conceptam de diuino
illorum

A illorum semine, Sed nihil inueniet in modo memoratis quod vel lõgo interuallo accedat ad ea quæ Iesus patrauit, nisi forte ad fabulas nos relegabunt Græci aut suas historias, postulantes nos illis absque vlla ratione credere, nostris autem rebus vel manifestariis fidem subtrahere. Affirmamus igitur Iesum factum extare apud vniuersi orbis habitati homines, quam late inter gentes incolunt fundatæ per Iesum ecclesiæ Dei, quæ constant ex conuersis ad meliorem mentem à malis innumeris. nomen quoque Iesu lymphatos sanat & dęmonas exigit, morbis etiam pręsentaneum adfert auxilium. Inserit etiam miram quandam mansuetudinẽ morumq; honestatem, humanitatẽ, bonitatem, placiditatem omnibus qui non propter vitæ curas hu manásve aliquas necessitates fucatè, sed ex animo amplectũtur prædicationẽ Dei Christiq, atque futuri iudicij. Deinceps Celsus non omnino ignarus quanta proferri possint de Iesu magnificis operibus, de quibus pauca ex multis commemorauimus, fingit se concedere vera esse quæcunque de sanationibus, aut resurrectione, aut multitudine paucis panibus nutrita, eorúmque reliquis sunt prodita, denique quicquid aliud putat discipulos narrare ad exaggerandam miraculorum magnitudinem. ac mox subiicit, age credamus hæc à te gesta: confestimque commune hoc ei facit cum præstigiatoribus non minora miracula pollicentibus, cumque Ægyptiacis circulatoribus, paucis obolis mirificas illas artes venditantibus, & ex hominibus dęmonia profligantibus, morbos exsufflantibus, animas heroum euocantibus, cœnarumque sumptuosarum & eduliorum opiparorum inanem speciem exhibentium, animãtiúmque spectra quæ moueri videantur cum non moueãtur reuera, interrogans: ergo quia hæc illi faciunt, credendum est nobis illos esse Dei filios? an potius dicẽdum has esse artes hominum nequam & infęlicium. Vides his verbis eum penè cõcedere esse magiam, cum fortasse is sit qui multis libris scripsit contra magiam: & tamen quia sic ipsi est commodum, magicas operationes confert cum his quę de Iesu leguntur & essent similia, si ostendisset nihil in eis fuisse præter speciem. nunc verò nullus præstigiator per ea quæ facit ad morum correctionem spectatores inuitat, neque timore Dei perculsos erudiunt id genus spectacula, neque circulator oculos coronæ pascens suadet ita viuere vt approbetur vita Deo iudici. Nihil horum faciunt præstigiatores, quia non possunt, ac ne volunt quidem negotium habere cum corrigendis hominibus, ut qui ipsi referti sunt turpissimis sceleribus & infandissimis. Is vero qui miraculis suis ad morum correctionem inducebat spectatores eorum quæ bene faciebat, merito credatur seipsum C exemplum præbuisse vitæ optimæ, non solum germanis suis discipulis, sed cæteris quoque omnibus vt & discipuli instituerentur ad docendos homines quæ sit voluntas Dei, & reliqui non tam verbis magistri quam vita docti & miraculis quomodo oporteat viuere, nihil aliud spectãt in factis suis quam quomodo Deo placeant. Quod si talis erat Iesu vita, quis sanæ mentis conferat eum cum pręstigiatorum proposito, ac non potius credat iuxta oracula Deum esse cõspectum in humano corpore vt in nostrum genus exerceret beneficentiam? Post hæc confundens sermonem, & quæ ab vna quapiam secta dicta sunt in vniuersum omnibus Christianis diuini verbi sectatoribus obiicient, Non est inquit, dei corpus tale, quale tuum hoc. Nos vero respondemus eum assumpsisse in hac vita corpus humanum è muliere, idque capax mortis humanæ, quapropter aimus eum inter cętera fuisse magnum certatorem propter humanum corpus, tẽtatum sicut omnes homines per omnia, non item cum peccato vt reliqui homines, sed prorsus absque peccato. Manifeste enim nobis compertum est, quod peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore ipsius: & quod peccatum non cognouerit, & quod eum purum tradiderit Deus pro omnibus peccatoribus. Deinde Celsus sic loquitur, non potest enim esse Dei corpus quod sic satum sit vt tu satus es. Non ignorans tamen quòd siquidem ita vt scribitur natus est, posset esse corpus quoque eius diuinius cęteris, atque etiam in quodam sensu Dei corpus, non credere scripturis de conceptione ipsius è sancto spiritu, malens è panthera cum virgine congressu natum credere, quamobrem dixit: Non est Dei corpus sic satum vt tu satus es. Verum de his superius plura diximus. Pergit: nec vescitur Dei corpus cibis qualibus tu: ac si posset ostendere ex ea angelicis literis eum vesci solitum, aut cuiusmodi cibis vsus sit. Sed esto dicat cum manducasse Pascha cum discipulis: nec solum protulisse illa verba, Desiderio desideraui hoc pascha edere vobiscum, sed & edisse: addat etiam sitiẽtem apud puteum Iacob bibisse: quid hoc attinet ad ea quæ dicimus nos de illius corpore? omnino constat eum post resurrectionem piscem edisse. nostra enim opinione corpus assumpsit vt nat' è fœmina. Ac ne voce quidem, inquit, tali Deus vtitur, nec tali suadela. Ergo inania sunt contemptúque dignissima (Celsum nunc alloquor) quæ apud Græcos feruntur de ipsorum Deo Pythio reddente oracula, déque Didymęo vocem edente qualem Pythia, déque prophetide quæ olim apud Miletum fuit. nec tamen ob id Græci criminantur Pythium quasi non vere Deum, sicut nec Didymæum aliúmve similem Gręcanicum Deum vni loco inclusum. Quanto melius erat Deum vti voce sic afficiente, eò quòd verbo inesset mirifica quædam & ineffabilis vis ad persuadendum auditoribus? Deinde conuicium Iesu faciens dicit res eius fuisse scelesti deóque inuisi præstigiatoris, ipse inuisus Deo propter impietatem atque scelesta dogmata. Quanquam si iuxta proprietatem examinẽtur & res & nomina, impossibile est esse hominem inuisum Deo: quia Deus diligit omnia quæ sunt, & nihil odio prosequitur eorum quæ fecit. nec enim oderat dum crearet, quod si voces similes interdum apud prophetas inueniuntur, vulgato more propter certas causas loquuntur, quemadmodum verbis humanas affectiones significantibus scriptura solet vti loquens de Deo. Cæterum quid attinet respondere præfato veritatem sermonis ad maledicta conuiciáque, quæ in Iesum iaculatur vt scelestum ac præstigiatorem? Hoc enim non est disputatoris, sed plebeium & indignum philosopho vicium, & furoris indicium: cum deberet rem propositam examinare candide, & quantum fieri potest nihil alienum ab ea dicere. Cæterum quoniam hic Celsi Iudęus Iesum alloqui desinit, nos quoque finem imponemus primo contra ipsum volumini. Deo vero concedente nobis veritatem quæ perdat mendacia iuxta votum propheticum: In veritate tua perdes eos: aggrediemur in sequentibus secundam prosopopœiam, in qua introductus ad eo Iudeus vertit sermonem ad fideles persuasos Iesu sermonibus.

Marginalia: B; D; Luc 22.; E

LIBER SECVNDVS.

F

POst primum librum quo respondimus Celsi commentaria pręferenti Veri sermonis titulum, vsque ad eum locum vbi afficta Iudæi personę verba desinunt, quia is satis excreuit, hũc secundum componere statuimus respondendo ad crimina quę idem obiicit iis qui ex Iudæorum populo Iesu crediderunt. Ac primum libet scitati, cur postquam semel decreuit Celsus per sonas introducere, maluit facere Iudæum suos populares alloquentem, quàm eos qui crediderunt ex gentibus. probabilior enim visa fuisset eius oratio si eam scripsisset ad nostros homines. Sed fortasse iste qui se profitetur nosse omnia, hoc loco non norat quid cõueniret prosopœiis. Considerandum igitur quid dicat ad fideles conuersos ex iudaismo, Ait eos illectos & deceptos valde ridendo modo à Iesu, relictis patriis institutis ac legibus, transfugisse in nomen aliud, rationémque viuendi longe diuersam: ne hoc quidem intellecto, quòd Iudæi qui in Iesum crediderunt non desciuerunt à patriis legibus: viuunt enim iuxta eas paupertati suæ legis cognomines. Nam ebion pauper

G Iudaica lingua vocatur, & ebiomei dicuntur à cæteris Iudæis qui Iesum pro Christo receperunt. Quin & Petrus videtur longo tempore iuxta Mosis legem obseruasse ritus Iudaicos, vt qui nondum ex Iesu didicerat à literali lege ad spiritualem ascẽdere, id quod ex actis apostolorum cognouimus. Nam postridie quàm Cornelius viderat angelum, monentem vt mitteret Ioppen ad Simonem cognomine Petrum, ascendit Petrus in cœnaculum ad prædicandum circa horam sextam, & cum esuriret, voluit gustare cibum, parantibus autem illis irruit super eum mentis excessus, & videt cœlum apertum, ac descendens ad se vas quoddam velut linteum magnum, quatuor initiis alligatum, summiti è cœlo in terram, in quo erant omnia quadrupedia terræ, bestiæque & reptilia & volatilia cœli, & facta est vox ad eum. Surge Petre, macta & vescere. *Act.* 10. Ait autem Petrus: nequaquam domine, quia nunquam edi quicquam commune & immundum. Et vox iterum ad eum: Quæ Deus purificauit tu communia ne dixeris. Aduerte quomodo hic probet ritus Iudaicos Petrus, adhuc obseruans discrimen purorum & impurorum: atque etiam ex sequẽtibus apparet visione opus ei fuisse vt communicaret sermonem fidei cum Cornelio, homine alieno à cognatione Israelitarũ, cúmque familiaribus eius: quod ipse Iudæus & iuxta Iudæorum traditiones viuens contemneret degentes extra Iudaismum. In epistola quoque H ad Galatas Paulus ostendit Petrum metu Iudæorum subduxisse se à conuiuio gẽtium. *Gal.* 2. Cum enim venissent ad eum quidam à Iacobo, secessit à gentibus circumcisos veritus, idémque fecerunt Iudæi reliqui & Barnabas, vnde consequens erat non deficere à Iudaicis ritibus eos qui ad circumcisos missi sunt, quando qui videbãtur esse columnæ, dextras societatis dederunt Paulo & Barnabæ, ipsi ad circumcisos abeuntes, vt illi prædicarent gentibus, & quid dico prædicatores circumcisorum subduxisse se ac separasse à gentibus, quãdo ipse Paulus Iudæis Iudæus factus est, vt Iudæos lucrarerur? quapropter sicut in Actis apostolorum scriptum est, oblationem etiam obtulit ad altare, vt Iudæis persuaderet se non esse legis desertorem. Hæc omnia si sciuisset Celsus, non introduxisset Iudæi personam sic alloquentem cõuersos ad fidẽ ex Iudaismo. Quid vobis accidit ciues, vt deserta patria lege, ab isto quẽ modo alloquebamur illecti valde ridicule decepti sitis, & à nobis transfugeretis in aliud nomen vitámque aliã. Quoniam vero semel facta est Petri mentio, corúmque qui apud circumcisos prædicauerũt doctrinam Christianam, libet hoc loco apponere dictum quoddam Iesu, ex euangelio secundum Ioannem, simúlque id enarrare. Adhuc, *Ioan.* 16. inquit, multa habeo vobis dicere, sed non potestis modo I ea portare, cum autem venerit ille spiritus veritatis, deducet vos in omnem veritatem: non enim loquetur à semetipso, sed quæcunque audiet loquetur. Hic quærimus quænam sint illa multa quæ Iesus habebat dicenda discipulis, sed ea ferre tunc non poterant. Equidem dixerim: fortassis vt Iudæis, & educatis in Mosaicæ legis litera apostolis, habebat quidem dicendum quæ sit vera lex, quarumve cœlestium rerum vmbris & signis constet cultus Iudaicus, quorúmve bonorum futurorum vmbras contineret lex de cibis & potibus, de festis, nouiluniis, sabbatis. Huiusmodi multa erant quæ habebat eis dicere, sed videns perdifficile esse ex animo reuellere penè connata & vsque ad grandem ætatem coalita dogmata, adeóque pro diuinis habita, vt amouere illa videretur impiũ: deinde quo magis persuadeatur Christi veritas, huius comparatione illa esse stercora detrimentáque ostendere: distulit hanc doctrinam in tempus opportunius post passionem ac resurrectionem suã, etenim reuera intempestiuum erat adhibere eis remedium cuius nondum capaces erant, quódque poterat receptæ existimationi Iesu officere, quòd esset Christus ille Dei viuentis filius. Et aduerte an non probabiliter sic intelligendũ sit illud: adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis ferre hoc tẽpore, multæ sunt enim legis spirituales interpretationes & declarationes, nec vllo modo eas potuisset portare discipuli eo tẽpore, vt nati educatíque inter Iudæos. Opinor autem, quoniam eram K illa figuræ essent, veritas vero quæ docendi erant à sancto spiritu, ideo dictum sit: postquam venerit ille spiritus veritatis deducet vos in omnem veritatem: ac si diceret, in omnem veritatem earum rerum, in quarum figuris versantes, putabatis vos, vero cultu Deum colere. Et iuxta promissionem Iesu venit spiritus veritatis in Petrum, dicens ad eum de quadrupedibus & reptilibus terræ, volatilibúsque cœli, Surge Petre, macta & manduca, & venit ad eum etiã tum superstitione laborantem, ait enim etiam post auditam diuinam vocem: Nequaquam domine, quia nunquam comedi quicquam commune & immundum, ac tum demum doctus est veram doctrinam de cibis spiritualibus, auditis illis verbis: Quod Deus purificauit tu caue commune dixeris, & post illam visionẽ spiritus veritatis deducens Petrum in omnem veritatem multa ei dicebat quæ non valuerat portare tantisper dum in carne conuersaretur cum Iesu. *Act.* 10. Verum de his dissererẽdi aliud tempus erit, quæ ad præscripta Mosaicæ legis pertinent: nunc propositum est imperitiam Celsi coarguere, apud quem Iudæus populares suos Israelitas in Iesum credentes percontatur, qui factum sit vt legem patriam desererent, & reliqua. Atqui quomodo patriam legem deseruerunt, qui non auscultantes ei obiurgant his verbis: Dicite mihi vos qui legem legitis, cur eam non auditis? Scriptum est enim, Abraham duos filios habuit, & cætera. Quomodo deser- L tores patriæ legis sunt, qui nunquam non eam in ore habent, dicúntque: An non & lex hæc docet? *Gal.* 4. Nam in Mosis lege scriptum est, non obturabis bouem triturãtem, num boues curæ sunt Deo, an propter nos vtique hoc dictum est? Propter nos enim hæc scripta sunt: & cætera. Quàm vero confuse hæc Celsi Iudæus loquitur, cum posset multo verisimilius dicere: quidam vestrum reliquerunt pristinos ritus prætextu interpretationum & allegoriarũ: quidam enarrantes eos vt aitis spiritualiter, nihilo minus obseruatis vt traditos à maioribus, quidam absque interpretatione mauultis & Iesum vt à prophetis prædictum recipere, & Mosis legem obseruare more maiorum, quando in verbis eius cõtineatur omnis spiritualis sensus. Sed qui possit hæc Celsus dilucide distinguere, qui procedẽte sermone hæresеum etiam impiarum meminit, & aliorum qui defecerunt à mundi opifice: nec nouit etiam fideles Israelitas non deseruisse legem patriam? non enim ei propositum fuit diligenter veritatem toto hoc loco examinare, vt si quid vtile inueniret reciperet: sed vt inimicus totúsque intentus ad subuertendum quicquid audierit, conscripsit talia. Pergit Iudæus eosdem alloquens: heri, inquit, & nudiustertius quando supplicium sumpsimus de isto vos vt brutas pecudes ductante, defecistis à lege patria: cum tamen nihil horum exacte tenẽt quæ loquuntur, vt demonstratum est. M Post hæc iam vehementior vt mihi videtur: qua fronte, inquit, à nostris sacris incipitis, in progressu vero ipsa contemnitis? cum non habeatis alia vestra opinionis initia quàm legem nostram, nam reuera introductio est ad Christianismum sacra Mosis literæque propheticæ: & post eam introductionem in harum expositione declaratione que cõsistit profectus quęrẽtium reuelationẽ mysterij ab ęterno taciti, quę reperitur in prophetarum vocibus & aduentu Iesu Christi nostri domini, sed non sicut obiicitur, in progressu cõtemnunt legis scripturam, imò maiorẽ honorẽ addunt ei, ostẽdentes quàm profunda sapientia lateat in eis literis, nunquam à Iudęis introspecta in superficie tantum hęrẽtibus perinde atque in fabulis. Quid autem absurdũ est legem esse initiũ nostri dogmatis id est euangelij, cum ipse Iesus dominus noster dicat ad nolentes sibi credere: Si crederetis Mosi, mihi crederetis, nã de me ille scripsit. *Ioan.* 5. Quod si literis illius non creditis, quomodo meis verbis credetis? Sed & vnus euã- *Mar.* 1. gelistarum Marcus inquit: Initiũ euangelij Iesu Christi, sicut scriptum est in Esaia propheta: ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui parabit viam tuam ante te, ostendens initiũ euangelij pendere à scriptis Iudaicis. Quid igitur contra nos affert Celsi Iudæus dicens: siue enim

A enim prænunciauit aliquis vobis Dei filium in cœlos venturum, noster hic erat propheta nostríque Dei. aut quale Christianismi crimen est, quòd Ioannes qui Iesum baptizauit Iudæus erat. non enim quia Iudæus erat, statim inde colligitur oportere omnem qui credit, siue à gentibus ad verbum accedit siue à Iudæis, iuxta literam Mosis legem seruare. Posthæc quamuis eadem blateret Celsus de Iesu, iterum repetens pro malefactis eum Iudæis dedisse supplicium, nos tamen responsionem non iterabimus, contenti his quæ iam ante diximus. Deinde quoniam vt nugas resurrectionem mortuorum, iudicium Dei, præmia iustorum, ignem iniustorum paruifacit ipsius Iudæus, & nihil hic noui Christianos docere dicens, putat se hoc pacto Christianismum subuertere: respondendum quod Iesus noster videns Iudæos nihil facere dignum doctrina prophetica, significauit per parabolam fore vt regnum Dei tollatur ab eis, & tradatur his qui crediturі essent ex gentibus. quamobrem videre licet nunc omnia quæ apud Iudæos sunt deliramenta esse & fabulas. non habent enim lumen illud quo pernoscuntur scripturæ sacræ: econtra Christianorū doctrinā habere veritatem quæ possit erigere attollerḗque mentem & animam hominis, & constituere ciuitatis formam quandam non qualis Iudæorum est humilem & terrenam, sed cœlestem, vt intelligāt qui magnitudinem ac sublimitatem sensuum propheticorum & in lege contentorum, percipiunt, & aliis quoque indicare possint.

Luc. 2.

B Sed concedamus omnes Iudaicos ritus Iesum obseruasse vsque ad sacrificia, qui hoc confert ad non credendum hunc esse dei filium? est ergo Iesus filius Dei, eius qui legem dedit & prophetas, quam legem non transgredimur nos qui censemur ecclesiæ nomine: sed omissis Iudæorum fabulositatibus erudimur & instituimur prophetarum intelligentia mystica. Namque prophetæ, vt qui non consistant intra patentem sensum historicum, nec intra verba legis & literam, alibi sic loquuntur, nimirum historias narraturi: Aperiam in parabolis os meum, loquar propositiones ab initio: alibi legis vt obscuræ & quæ sine diuino auxilio nequeat intelligi, sensum sibi aperiri precātur dicentes: Reuela oculos meos, vt intelligam mirabilia tua ex lege tua. Proferant vero vbi vel in speciem arroganter dictum à Iesu aliquid inueniatur. Quomodo enim arrogās haberi potest qui sic loquitur: Discedite à me quia mitis sum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus vestris: aut quomodo arrogans est, qui post cœnam coram discipulis veste deposita, accinctus linteo, & aqua peluim indita, lauat pedes singulis, & eos præbere nolentem obiurgat: Nisi lauero te, non habes partem mecum. aut quomodo arrogans qui dicit: Ego autem inter vos non

Matt. 11.

Ioan. 13.

C fui sicut recumbens, sed sicut ministrans, arguat eum num quem fefellerit, & producat eius magnum paruúmve mendacium, vt ostendat mendacem Iesum: quamuis & alioqui argui potest, non mendacium maius mendacio minúsve, sicut nec veritas veritate maior est minórve. Quæ vero sunt illæ Iesu impietates? proferat præsertim Iudæus à Celso introductus? nisi forte impium est desistere à corporali circuncisione, & sabbatis nouiluniis, cæterísque festorum corporalium obseruationibus, & purarum impurarúmque rerum discrimine, ab hísque transferre animum ad veram dei legem spiritualem & dignam Deo, simúlque in ministerio Christi scire Iudæis Iudæum fieri, vt acquirantur & Iudæi, & subditis, legi quasi legi subditum, vt acquirantur subditi legi. Addit potuisse alios quoque multos tales videri qualis Iesus, duntaxat his qui volunt decipi. Det igitur non multos, sed paucos, imò vel vnum, iste Celsi Iudęus, talem qualis erat Iesus, qui cum tanta virtute doctrinam & decreta vitæ vtilia inuexerit in humanum genus, atque id à colluuie viciorum ad meliorem frugem conuerterit. Preterea dicit hoc Christi fideles Iudæis obiicere, quòd non credant Dei filio: qua de re iam superius respondimus, simúlque ostendimus, quomodo eum deum opinemur, & quatenus existimemus hominem. Addit: Et quomodo nos qui omnibus hominibus indicauimus venturum à Deo quendam exactorem pœnarum ab iniustis, ignominiose tractauimus eum postquam aduenit? ad tam stultam interrogationem respondere non videtur operæpretium: non magis quàm si quis ita rogaret: nos qui docuimus temperantiam, quî fieri potest vt aliquid intemperanter egerimus? aut qui iusticiæ patrocinati sumus, quomodo iniuste egimus? Sicut enim ista inueniuntur in hominibus: ita humanum est eos qui se aiunt credere prophetis aduentum Christi prenunciantibus, iam præsenti & prophetiarum fidem exoluenti non credere. Quod si addenda est alia quoque causa, dicemus hoc ipsum à prophetis prædictum. Esaias certe manifeste dicit: Auribus audietis, nec intelligetis: & oculis aspicietis, nec enim cernetis. Incrassatum est enim cor populi huius &c. Dicant nobis quid intuentibus Iudæis quídve audientibus prophetatum est non esse intellecturos quæ dicuntur, nec quæ videntur sic visuros vt oportet. Sed manifeste constant videntes Iesum nō vidisse quisnam esset, audientésque illum non intellexisse ex eius dictis diuinitatem quę in ipso inerat, transferentem suam prouidentiam à Iudæis ad conuersos ad fidem ex gētibus. Itaque videre licet post Iesu aduentum Iudęos derelictos omnino, nihílque retinentes rerum apud ipsos olim venerabilium, nec vllum diuinæ præsentiæ vestigiū. nusquam enim apud eos iam prophetæ sunt, nusquam miracula, quorum saltem reliquię tanto tempore apud Christianos durant, & quædam non exiguę. fideles enim sumus qui dicere solemus. Vidimus & nos. Celsi vero Iudæus dicit. Cur

D

Esa. 6.

E contempsimus quem venturum tanto ante prædiximus? an vt maiores pœnas demus quàm alij? Ad hoc quoque licet respondere, profecto maiorem quàm alij pœnam Iudęos ipsi daturos tam infidelitatis quàm illatæ iniuriæ, vbi ventum fuerit ad iudicium illud quod credimus, atque etiam iam nunc dare. Quæ enim gens in exilium acta est è veteri sua patria procul solo proprio patriáque religione, preter Iudæos? id autem passi sunt vt omniū deterrimi, non ob aliud, quamuis in multis peccauerint, quàm ob ea quæ in Iesum ausi sunt. Pergit Iudęus: Quomodo autem existimare poteramus deum, qui cum in aliis rebus nihil pręstabat eorum que pollicebatur, tum postremo damnatus à nobis cum ad pœnam requireretur latitans ac fugitās turpissime captus est, proditus ab ipsis quos vocabat discipulos. atqui deo, inquit, non conueniebat vel fugere vel captum abduci: minus etiam à familiaribus suis & omnium consciis discipulísque pro seruatore habitum & Dei filio nuncióque prodi tamen & deseri. Ad hæc respōdemus, ne nos quidem credere, corpus illud Iesu quod tunc videbatur & tangebatur, esse deum. & quid dico corpus? imò ne animam quidem de qua dictum est illud: Tristis est anima mea vsque ad mortem. Sed quemadmodum iuxta Iudæorum literas is qui dicit: Ego dominus Deus omnis carnis: & illud, Ante me non fuit alius Deus, nec erit post me: creditur pro instrumento vsus prophetæ anima & corpore: & secundum Græcos qui dicit, Noui ego mensuram pelagi numerúmque arenæ, & surdum intelligo & mutum audio, Deus putatur dum auditur loqui per pythiam: ita secundum nos verbum Deus & Dei rerum vniuersarum filius dicebat in Iesu: ego sum via, veritas, & vita: Et illud: Ego sum ianua: & illud: Ego sum panis viuus qui è cœlo descendi: & siquid aliud his simile. Merito igitur Iudæos accusamus qui hunc non credant deum, cui tot locis prophetæ testantur, quòd sit magna virtus Dei, ipsius quoque rerum vniuersarum Dei atque parentis testimonio. Huic enim affirmamus apud Mosen vbi mundi creatio describitur, patrem iubendo dixisse illud, Fiat lux: &, Fiat firmamentum & reliqua quæcunque iussit Deus fieri. Huic etiam dixisse illud: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram: verbum autem Dei sicut iussum est fecisse quæcunque parte mandauit, nec nostra est hec coniectura, sed Iudeorum prophetiis id credimus, in quibus dicitur de Deo illiúsque creaturis ad verbum sic: ipse dixit & facta sunt, ipse mandauit & creata sunt. Psalmo xxxij.
Si enim mandauit Deus & conditæ sunt creaturæ, quis

F

Matt. 26.

Esa. 43.

Gen. 1.

G iuxta sententiam prophetici spiritus posset esse tanti paterni mandati executor, quàm ille vt sic loquar, animatus
Psal. 32. eius sermo & veritas? Quòd vero eum qui in Iesu locutus est illud, ego sum via, veritas & vita, ne euangelia quidem sic circumscribant corpore, vt nusquam esset extra Iesu corpus & animam, liquet ex multis locis, quorum aliquot paucos libet hic apponere. Baptista Ioannes prophetans
Ioan. 1. iamiam affore Dei filium, non in illo corpore animáque, sed præsentem vbique, dicit de eo, In medio vestrum stat quem vos nescitis, qui post me venturus est. Siquidem intellexisset illic tantummodo esse Dei filium, vbi corpus eius cerneretur, quomodo dixisset illud: in medio vestrum stat quem vos nescitis? Ipse quoque Iesus attollens mentem discipulorum ad sublimius sentiendum de Dei filio, inquit: Vbicunque duo aut tres fuerint in nomine meo
Matt. 18. congregati, ibi in medio eorum sum. Talis etiam est illa eius promissio dicentis ad discipulos, Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationem seculi. Hæc autem non eo nobis dicta sunt quòd separemus à Iesu filium Dei, vnita est enim post dispensationem anima Iesu corpusque cum verbo Dei, nam si iuxta Pauli doctri-
1. Cor. 6. nam dicentis, qui cohæret domino, vnus est spiritus, quisquis intelligit quid sit cohærere, eique cohæreret vnus fit cum eo spiritus, quomodo non multo diuinius & præstantius vnum est id, quod cum Dei verbo est compositum:
H Hic apud Iudæos declarauit se esse Dei potentiam per ea miracula quæ Celsus suspicatur præstigias: Iudæi vero in Beelzebub nescio vnde si noto dæmonum principe putabant eum eiicere dæmonia: Quos absurdissime loqui seruator ipse coarguit, eo quòd nondum finem haberet regnum maliciæ, vt liquebit scripturam euangelicam prudenter legentibus, quam non est tempestiuum nunc adducere. Quid porro pollicitus est Iesus quod non præstiterit, producat Celsus & ostendam. Sed nullo modo poterit, quamuis se putet vel ex male intellectis narrationibus, vel ex lectione euangelica, vel ex Fabulis Iudaicis afferre quæ dicit contra Iesum & contra nos. Et quia rursum Iudæus ait voluisse suos in conuictum & damnatum animaduertere, ostendant quomodo eum conuicerint qui quærebāt subornare falsa testimonia: nisi forte valde conuictus est Iesus illis accusatorum verbis: Hic dixit: possum
Matt. 26. destruere templum Dei, & in triduo reparare illud, quod ipse dixerat de templo sui corporis: illi vero, vt qui nesciebant mentem loquentis intelligere, putabant eum dicere de templo lapideo quod Iudæi venerabantur plus satis, contempto interim vero templo Dei verbi, veritatis & sapientiæ. Dicat etiam qui potest, quomodo turpiter latitans Iesus effugium quæsierit: ostendat quæ opprobari possit turpitudinem. Quia vero dicit captum esse, possum
I dicere: si capi nolentis est, non esse captum Iesum. Nam opportuno tempore in potestatem hominum se venire passus est vt agnus Dei, quo peccatum mundi tolleret. Sciens igitur omnia quæ ventura erant super se, processit, ac dixit eis: Quem quæritis? Responderunt ei: Iesum Nazarenum. Dicit eis Iesus, Ego sum. Stabat autem & Iudas qui prodebat eum cum ipsis. Vt ergo dixit eis, Ego sum: abierunt retrorsum, & ceciderunt in terram. Iterum ergo
Ioan. 18. interrogauit eos: Quem quæritis? Illi autem iterum dixerunt: Iesum Nazarenum. Respōdit Iesus: Dixi vobis quod ego sum: si ergo me quæritis, sinite hos abire. Quin & ad eum qui volebat opem ei ferre, seruum pontificis percussum mulctauerat auricula, dixit: Conuerte gladium tuum in locum suum, omnes enim qui acceperint gladium, gladio peribunt. An putas quòd non possum nunc rogare patrē meum, & exhibebit mihi plus quàm duodecim legiones angelorum? Quomodo igitur implebūtur scripturę, quòd sic oportet fieri? Quod si quis putat euangelistas hic fingere, quin potius figmēta sunt quę ab inimicis contra Christianos dicuntur ex odio: & vera quę coniunctissimi Iesu prodiderūt scripto, sic erga verbum eius affecti, vt parati essent illius causa quiduis perpeti? Tantam enim patientiam & constantiam vsque ad mortem prę se ferre, non est discipulorum de pręceptore suo quę nunquam facta sint pro libito fingētium: & manifestum argumen- K
tum est candidis lectoribus scisse illos quid scriberent, qui omnes aduersitates tanta tolerantia propter Dei filium in quem crediderunt sustinuerint. At Celsi Iudęus proditum quidem ab iis quos appellabat discipulos didicit ex euangeliis, vnum Iudam multos dicens discipulos, vt videatur exaggerare accusationem: vt verò omnia quę de Iuda scribuntur sciret, curiosus non fuit: Iudam distractum contrariis de suo pręceptore iudiciis, nec ex toto animo infensum ei fuisse, nec ex toto animo debitam magistro seruasse reuerentiam. Nam si quis tradebat eum, signum dedit Matt. 26.
turbæ venienti ad comprehendendum Iesum: quemcunque osculatus fuero, ipse est, tenete eum: retinens non nihil reuerentię pristinę: alioqui vel libere ac sine simulatione osculi tradidisset eum. Illud certe cuiuis persuadere poterit de Iudæ proposito, eum habuisse vnà cum auaritia prodendique domini mala voluntate admixtam in anima innatę ex Iesu verbis quādam vt ita loquar bonitatis speciē, quòd ita scriptū est: Iudas proditor videns eū damna- Matt. 27.
tum, pœnitentia ductus restituit illos triginta argenteos pontificibus & senioribus dicens: peccaui tradēs sanguinem iustum. Illi vero dixerunt, Quid ad nos? tu videris, & proiectis argēteis in templum, secesserit: digressúsque inde suspēdit se. Quodsi auarus ille Iudas, furari solitus quæ paùperibus distribuenda in crumenam mittebantur, pœnitentia tactus restituit triginta argenteos pontificibus & L
senioribus. satis apparet Iesu disciplinam efficacem in eo fuisse ad mouendam pœnitentiam, quæ non omnino contempta & proculcata proditori fuerat, sed & ipsa verba, peccaui tradens sanguinem iustum, peccatum confitentis erant. Et vide quàm flagrans ac vehemens pœnitētiæ dolor eum corripuerit, vt nec viuere sustineret amplius, sed in templum proiecta pecunia digressus inde sese præfocaret ipse sui condemnator & carnifex, ostendens quantum potuerit Iesu doctrina etiam in peccatore, fure, proditore, non valente in totum contemnere quæ à Iesu didicerat: nisi forte hæc quæ indicare videntur Iudam nō omnino desciuisse vel post facinorosam audaciam, figmenta dicet Celsus, id solum verū esse, proditorē eius fuisse vnum è discipulis, addéntque ad scripturam, etiā ex toto animo perpetratum proditionem: id quod perabsurdum fuerit, eiusdē commentarij lectioni prout odium dictauerit vel credere vel non credere. Quod si etiam à Iuda sumendum est nobis aliquid quod pudorem aduersariis incutiat, dicemus in libro Psalmorum integrum centesimum octauum Psalmum continere de Iuda prophetiam, qui sic incipit, Deus laudem meam ne taceas, quoniam os peccatoris & os dolosi apertum est contra me. Ibi prophetatur & illud, quod Iuda suapte culpa moto ex apostolorum ordine, in M
locum eius alter surrogatus est: quod indicatur his verbis: & Episcopatū eius accipiat alius. Sed fac eum proditū ab aliquo discipulo, qui Iuda peior omnem Iesu doctrinam proiecerit è pectore, quid hoc ad accusationem Iesu aut Christianismi attinet? quomodo religionis nostræ falsitatem arguit? quare vero sequuntur iam antè refellimus, quòd non fugiens captus sit Iesus, sed vltro seipsum pro nobis omnibus tradiderit, vt consequenter etiam vinctus sit, docens nos ne inuiti pro pietate subeamus talia. Ista quoque mihi videntur puerilia quæ mox subdit, quòd nunquam bonus imperator & dux multorum milium est proditus: imò ne latronum quidem princeps vir malus & peioribus præfectus, qui modo videretur suis vtilis. Hunc vero nec imperatoris boni more præfuisse, nec saltē qualis à latronibus exhibeatur suo principi, à deceptis discipulis impetrasse beneuolentiam, si sic eam licet appellare. Multos enim imperatores inuenire licet in historiis à suis procopiis proditos, & latronū principes captos à sociis propter parum seruatas conditiones. Sed fac nunquam principem à suis proditum vel imperatorem vel latronū principem, quid hoc facit ad negotium Iesu ab vno discipulorum suorum proditi? Quoniā autem pro philosopho vult haberi Celsus interrogemus eum, num Platonis erat crimē, quòd vigesimo anno pòst quàm eum audire cœperat Aristo

A Aristoteles à præceptore desciscēs accusauit ipsi° doctrinā de immortalitate animæ, & ideas Platonis argutationes nominauit? Possemus & amplius dubitando quęrere: Ergo Plato nihil amplius valebat in dialectica, nec idoneus erat tradendis suis cogitationibus, ex quo desertus est ab Aristotele, & proinde falsa sunt Platonis dogmata? an forte possibile est, quod facile Platonici concesserint, Aristotelem erga magistrum suum fuisse ingratum & improbū? Sed & Chrysippus sæpe in suis scriptis Cleanthem taxare videtur, nouans quædam prȩter acceptam ab illo doctrinam inter rudimenta adolescentiæ. quanquam Aristoteles per viginti continuos annos dicitur frequētasse Platonicam, nec parum temporis Chrysippus quoque contriuisse cum Cleanthis discipulis. Iudas vero apud Iesum ne tres quidem integros annos versatus est. Porro in commentariis de vitis philosophorum multa inueniri possunt talia, qualia Celsus Iesu nostro propter Iudam abiicit. Cæterum Pythagorei cenotaphia extruebāt iis qui defecissent à philosophia, reflexo cursu ad vitam idioticam, nec ideo deterior habitus est Pythagoras in doctrina & demonstrationibus, aut eius discipuli. Post hæc sic pergit Celsi Iudęus: cum multa possim de Iesu rebus dicere vera, nec scriptis discipulorum eius similia, prudens illa prætereo.

Quęnam igitur sunt illa vera, scriptis euangelicis dissimi-
B lia, quæ Iudæus iste præterit? an forte rhetorico vsus colore, fingit se habere quod dicat, nec habet tamen quicquam prȩter euangelia, quod vt verum queat auditorem percellere, nec omnino quicquam quod manifeste criminari possit Iesum eiúsque doctrinam? Accusat deinde discipulos, quasi finxerint præscisse illum & prędixisse omnia quæcunque sibi acciderunt. Imò hoc quoque verum esse vel inuito Celso ostendemus ex multis quæ prophetice à seruatore dicta sunt, in quibus prędixit Christianis euentura posterioribus seculis. & quis non miretur illud quod
Matt. 10. prędixit: Ante reges & præsides ducemini propter me in testimonium illis & gentibus: & si quid aliud de futuris discipulorum persecutionibus vaticinatus est. Ob quod enim dogma inter homines exortum puniuntur etiam alij, vt aliquis ex Iesu obtrectatoribus dicat, videntem eum impia falsaque accusari dogmata, ex huiusmodi quoque prædictionibus aucupatum opinionem magnificam. nam si propter dogmatum impietatem ducendi erant aliqui ante reges & principes, nullos prius quàm Epicureos duci oportebat tollentes in totum prouidentiam: aut peripateticos, qui negant quicquam prodesse preces ad Deum fusas vel sacrificia. Sed dicet aliquis etiam Samaritas persecutionem pati propter suam religionem. Et respondebimus: sicarios propter circuncisionem occidi, quòd seipsos
C mutilent, contra prȩscripta legum quæ solis Iudęis id permittunt: nec vnquam auditum quòd Iudex sicario suę religionis reo fecerit optionem malítne multa religione absolui, an occidi perstans in ea: sed satis est ad eius supplicium ostensa circumcisio. Christianis vero solis iuxta illam seruatoris prædictionem: Ante præsides & reges du-
Matt. 10. cemini propter me: quamdiu spirant à iudicibus permittitur eiurare christianismum, & more aliorum sacrificare, atque ita securos domi viuere. Ac vide an non pro potestate dicatur illud: Quicunque confessus fuerit me coram hominibus, confitebor & ego eum coram patre meo, qui in cœlis est: & quicunque negauerit me corā hominibus, negabo & ego eum coram patre meo: & ascende mente ad Iesum prædicētem hæc priusquam fierent: nisi forte dicturus es nolens credere: nugatur & nihil agit: non enim erunt hęc: aut dubitans de prædictionis fide dices non prius te crediturum quàm euentus eam approbet: quo facto tum demum assensurum te quòd accepta à patre potestate missus sit ad seminandum verbum hominibus, certus fore vt id vincat impedimenta omnia. Quis item non mirabitur ascendens contemplatione ad illud vaticinium: Prędicabitur euangelium hoc in vniuerso mundo, in testimonium ipsis & gentibus: cum videat iuxta illam prędi-
Matt. 28. ctionem iam prędicatum in omnibus quæ sub cœlo sunt terris Grȩcorum barbarorúmque tum sapientibus tum insipientibus. omnem enim humanam naturam vicit ser- D
mo prædicatus cum potentia, nec est videre vllum genus hominum à quo hæc doctrina recepta non sit. iste vero incredulus Celsi Iudæus, qui vanum putat quod proditum est de Iesu præscientia, consideret quemadmodum etiam tum stante Hierosolyma, & incolumibus in ea cæremoniis iudaicis, prædixerit Iesus quomodo à Romanis tractanda sit. non enim dicent, quòd familiares Iesu auditores absque literis docuerint euangelium, & discipulos reliquerint nullis instructos commentariis. Scriptum est enim in euangelio: cum autem videbitis obsessam ab exercitu Hierusalem, tunc scitote in proximo esse desolationem eius. certe cum hæc scriberentur, nulli exercitus obsidebant Hierusalem, nec circumuallatam oppugnabant. Hoc enim fieri cœptum est sub Neronis imperio, durauítque vsque ad Vespasiani tempora: cuius filius Titus solo æquauit Hierusalem, vt Iosepho videtur propter Iacobum Iustum qui vocabatur frater Iesu Christi, vt vero res ipsa clamat, propter Iesum Christum Dei filium. Et tamē poterat Celsus non negando eius præscientiam contemptum simulare, sicut prius virtutem eius extenuare conatus est magicis præstigiis eam tribuens: poterátque dicere multos per diuinandi, auspicandi, aruspicinę, astrorumque scientias cognouisse quid sibi euenturum esset: sed maluit hoc vt E
præstantius in totum negare, quòd vero ad miracula patrata attinet, calumniari vt fucata præstigiis. Phlegon certe in decimotertio, aut ni fallor in decimoquarto Chronicorum suorum volumine fatetur ingenue Christum præsciuisse futura, confundens Petrum cum Iesu, testatúrque euenisse quicquid prædictum fuerat: nihilominus illic quoque vel propter hanc præscientiam penè inuitus fatetur, non fuisse diuina virtute vacuum sermonem quem accepimus à maioribus, Addit Celsus, discipulos Iesu vt re Matt. 26.
manifesta nihil valentes fingere excogitasse vt dicerent eum præscisse omnia: quia nō legit, aut legere noluit quod veracissime scriptum est, illud quoque dictum ab eo discipulis: Omnes vos scandalizabimini nocte hac: vt reuera factum est. Petro etiam prædictum quòd ante galli cantū ter negaturus esset dominum, & ter negasse Petrum iuxta vaticinium. Nam nisi fuissent veritatis studiosi, aut si vt Celso videtur figmentis scribēdis delectati fuissent, nec Petri negationem, nec discipulos scandalizatos retulissent in literas. quis enim eos reprehendisset hoc nomine? atqui valde conueniebat vt hæc silerentur ab hominibus volentibus vt mortis contemptus disceretur ex lectione euangelij, quoties agitur de professione christianismi. nūc vero videntes quòd sermonis vis subactura esset homines, inseruerunt & talia, nescio quomodo nihil offutura lectoribus, nec occasionem datura negandi. Addit valde
stulte discipulos hæc vt excusarent magistrum suum di- F
xisse: ac si, inquit, aliquis affirmans quempiam esse iustum, ostenderet eum inique agere: & dicēs piū, ostenderet cædem patrare, aut dicens immortalem ostenderet mortuum, præfando ad singula, præscisse illum hæc omnia. At ista collatio nihil habet simile: quia nihil absurdum est eum qui se hominibus exemplar vitæ exhibere studuit, ostendisse non fugiendam mortem pro pietate: vt interim taceam, mortem eius vtilem fuisse vniuerso humano generi, sicut superiore volumine docuimus. Postea putat confessionem passionis ad criminationem illius non ad absolutionem facere. Nescit enim quàm multa sapienter à Paulo scripta sint de hoc negotio, quàm multa itē à prophetis sint prædicta. nescit etiam quendam autorem eius opinionis, quòd Iesus visus sit tantum pati, non reuera passus sit, damnatum pro hæretico, alioqui si scisset, non ita loqueretur dicens: Non enim pati illum piis hominibus visum docetis, non reuera passum, sed aperte passum affirmatis. Minime vero pati putatum dicimus, ne falsa sit eius & resurrectio, non vera. nam qui vere mortuus est si resurrexit, resurrexit reuera. qui autem mori putatus est, non resurrexit vere. Quoniam autē Iesu Christi resurrectionem irrident infideles, adducemus huc Platonem: qui narrat Erum Armenium post duodecim dies

G è rogo excitum retulisse de iis quæ sunt apud inferos: & quoniam ad infideles disserimus, quadrant huc & illa quæ Heraclides de muliere defuncta memorat. multi etiam alij feruntur reuersi à monumentis, vel eadem die, vel insequenti. Quid igitur mirum si is qui tam multa fecit miracula humanam naturam superantia, idque tam manifeste, vt qui inficiari non possunt cauillentur fuisse præstigias, etiam in obitu suo quiddam eximium habuit: vt anima sponte relicto corpore, post quædam extra illud dispensata, suo arbitratu reuersa sit. Sic enim alicubi apud Ioãnem
Ioan. 10. loquitur: Nemo tollit animam meam à me, sed ego pono eam à meipso. Potestatem habeo ponendi eam, & potestatem habeo sumendi eam & fortassis ideo maturauit egressum è corpore, vt conseruaret id integrum, nec frangerentur eius crura, sicut vnà crucifixorum latronum. nam mi-
Ioan. 19. lites fregerunt crura primi, & alterius qui crucifixus est cum eo, ad Iesum autem cum venissent, vt viderunt eum iam mortuum, non fregerunt eius crura. Iam ergo respódimus ad illud? quî credibile est eum prędixisse? cęterum quomodo immortalis sit is qui mortuus est, discat qui vult, quod non mortuus est immortalis, sed qui resurrexit è mortuis. non solum igitur mortuus immortalis non est, sed ne Iesus quidem antequam moreretur ille compositus immortalis erat, quandoquidem erat moriturus. ne-
H mo enim moriturus immortalis est: sed immortalis, quãdo non amplius morietur. Christus autem resurgens à mortuis iam non moritur: mors ei non amplius dominabitur, etiamsi nolint hęc intelligere qui capaces non sunt. Iam illud quàm stultum: Quisnam Deus, aut dæmon, aut homo prudens præsciens talia sibi obuentura, non siquidem potuisset deuitasset, sed volens incidisset in quæ præsenserat? Atqui Socrates sciebat epota cicuta se moriturum: & poterat si quidem parere Critoni voluisset, incolumis euadere custodiam: sed maluit certam quandam suam rationem secutus mori philosophicè, quàm viuere vitam indignam philosopho. Sed & Leonidas Lacedæmoniorum imperator sciens iamiam se moriturum cum Thermopylarum præsidiariis, non dedit operam vt turpiter viueret: sed dixit ad socios: Prandeamus tanquam apud inferos cœnaturi. qualia multa in historiis inueniuntur, si cui libeat consectari talia. Quid igitur mirum si Iesus futurorum non nescius non ea vitauit, sed incidit in præcognita, cum & Paulus discipul⁹ eius auditor quid pas surus esset Hierosolymis, nihilo secius exposuit se periculis, increpans etiam lachrymantes & obstantes ne illuc ascenderet. Quin & nostro tempore multis scientes moriendum sibi si confiteantur christianismum, abnegato vero absoluendos se recepturósque etiam bona confiscata,
I contempserunt vitam, & vltro mortem ob pietatem elegerunt. Deinceps vero & aliud æque stultum dicit Celsi Iudæus: Quomodo si prædixit & de proditore & de negatore, non vt Deum timuerunt, vt alter à proditione, alter à negatione abstineret Nec videt sapientissimus iste Celsus hoc loco pugnantia se loqui, quia si vt Deus præsciebat, non poterat eius præscientia fallere, nec erat possibile vel præcognitum proditorem non prodere, vel redargutum vt negatorem non negare, quòd si possibile erat alterum non fore proditorem, alterum non fore negatorẽ, vt pręmoniti à prodendo negandóve abstinerent: iam non fuisset verax, qui prædicebat alterum proditurum negaturum alterum. namque si præsciebat proditurum, maliciam sciebat proditoris, cui nihil obstabat ista præcognitio. ac rursum intellecta imbecillitatẽ negaturi per quam negaturus esset, negaturum prædixit, quia vtique imbecillitas hæc non tollebatur per præscientiam. Quid ergo sibi volunt illa verba: at illi paruifacientes eum. & prodiderunt & negauerunt? Iam enim ostensum est de proditore hoc falsum, quòd præceptorem per contemptum prodiderit: nihilo minus & de negatore idem ostenditur, qui egressus foras post negationem fleuit amarè Itaque vanum & illud: certe homo etiam præsentiens insidias si prædicat insidiatoribus, auertuntur à proposito, & cauent sibi. Quàm multi enim pręsentientibus quoque insidiari non destiterunt? Tandem veluti sermonem concludens inquit. Ergo K
quia prædicta sunt hæc, facta sunt, nec enim potest aliter fieri. Sed quia facta sunt, mendacium deprehẽditur quòd prædicta sint. omnino enim inconsistens est vt præmoniti vel proderent vel negarent. Verum quia præmissa confutata sunt, subuertitur & conclusio ista: Quia prædicta sunt hæc, facta sunt. Aimus autem, vt possibile esse factum. Et quia factum est, verum ostenditur quòd prædictum sit. nam futurorum veritas iudicatur ex euentibus. Falsa est igitur istius propositio: mendacium deprehendi quod de prędictione dicitur & inaniter Celsus dixit illud: omnino enim inconsistens est vt præmoniti vel negarent vel proderent. Videamus quid dicat postea. Hæc, inquit, cum Deus esset prędixit, & omnino oportebat fieri quod prædixerat. Deus ergo suos discipulos & prophetas, cum quibus cibum & potum sumebat, eò necessitatis adduxit vt contra ius ac pietatem facerent: qui debuerat cũ in alios omnes esse beneficus, tum præcipue in sodales suos. & homini nemo vnquam insidiatus est particeps mensæ, Deo vero insidiatus est: vel potius Deus insidiatus est sociis mensæ, proditores & impios faciens. Respondebimus & ad hæc, quando iubes vt ne ista quidem argumẽta præteream quæ mihi videntur friuola. Celsus putat quod aliquis præscius prædixit ideo fieri quia prædictum est. nos vero hoc non concedentes aimus non prædictorẽ L
causam esse futuri, sed futurum illud, quod omnino euenturum erat etiam nemine prædicente, præcognitori causam prędicendi præbuisse. Totum enim hoc in præcognitione vatis est, cum alterutrum fieri possit, fore hoc alterum. Non dicimus præcognitorem adimere possibilitatem vt vel fiat vel non, acsi diceret ita: Hoc omnino erit, & impossibile est secus fieri: id quod in vniuersum intelligitur de omnibus quęcunque de nobis pręsciri possunt, siue iuxta diuinam scripturam, siue iuxta græcorũ historias. alioqui sophisma illud quod dialectici ἀργὸν λόγον nominant, non erit sophisma Celso iudice, cum reuera sophisma sit. Quod vt intelligatur, à scripturis adducã de Iuda prophetias, & seruatoris nostri de ipso vt proditore prę-
scientiam: ex græcorũ vero historiis oraculum Laio reddi- *Psal. 34.*
tum, sinẽs interim vere esse redditum, quando pręsenti de Iuda disputationi non officit. In 108 Psalm. cuius initium est Deus laudem meam ne tacueris, ex persona seruatoris dicitur os peccatoris & os dolosi apertum est contra me. & modo obserues quæ in eo Psalmo scripta sunt, inuenies præcognitum sicut proditorem seruatoris fore, ita causam proditionis fore in ipso, vt dignus sit imprecationibus quas prophetia continet. Hæc, inquit, patiatur quia nó est recordatus misericordiam facere, & persecutus est hominem mendicum & pauperem. Ergo poterat recordari fa- M
ciendæ misericordiæ, nec persequi quem persecutus est. & quamuis poterat non fecit, sed prodidit, vt dignus sit diris prophetiæ. Græcis vero adducemus id quod dictum est apud tragicum Laio, siue totidem verbis, siue in eandem sententiam. ei præscius futurorum sic loquitur. Ne serere sulcos procreandis liberis inuitis diis, nam si progenueris natus te interimet. totáque domus sanguine miscebitur. Hic quoque intelligitur possibile fuisse Laio non serere sulcos procreandis liberis. quod caueret fatale erat eum pati tragica illa mala quæ feruntur de ipso & Iocasta communibúsque liberis. Huiusmodi est & sophisma illud vocatum ἀργὸς λόγος, quod ęgrotũ sophisticè dehortatur ne sanitatis causa vtatur medico hoc pacto: Si tibi fatale est è morbo resurges siue accersas medicum siue non. Itidem si fatale tibi est è morbo non resurgere, non resurges siue accersas eum siue non. Ergo siue in fatis est te resurgere, siue in fatis est te non resurgere, frustra accersis medicum. Verùm sophistę huic allusione festiua huiusmodi argumentum licebit opponere. Si tibi fatale est filios procreare, siue congrediaris cum muliere, siue non congrediaris, procreabit eos. Itidem si tibi fatale est non procreare filios, siue congrediaris cum muliere, siue non congrediaris, procreabis eos. Ergo siue procreare filios tibi fatale est, siue non procreare, frustra cum muliere congrederis.

Nam

A Nam sicut hęc quoniam absurdum & impossibile est procreare filios absque congressu cum muliere, non frustra adhibetur congressus cũ muliere: ita si reualescentia contingit ratione medicinæ, necessario medicus adhibetur: & falsum est illud, Frustra medicum accersis. Hæc autem adduximus omnia propter illud quod sapiẽtissimus hic Celsus scripsit: Deus cum esset prędixit, & omnino oportebat fieri quod prædictum est. Si enim vocem hanc omnino, accipit pro hac necessariò, non concedemus ei. Possibile enim erat etiam non fieri. quod si illud Omnino, dicit pro Nihil vetat hoc verum esse, etiamsi possibile est non fieri: non facit contra nos hæc oratio, nec consequitur, quia prædictum sit à Iesu de proditore, déque negatore, ideo ipsum causam eis fuisse impietatis & nefarij facinoris. Sciẽs enim eius prauos mores is qui vt nos credimus nouit quid sit in homine, vidensque quid ausurus esset propter auariciam & propter inconstantem de præceptore opinionem, dixit inter cætera & illud: Qui intinxit mecum manum in patinam, ille me proditurus est. Vnde porro euidens Celsi mendacium in his verbis: Quod si homini nemo insidiaretur eiusdem conuiuij particeps, multo minus deo. Quis enim nescit multos ad communionem salis & mensæ admissos, pòst insidiatos suis contubernalibus? Plena est historia tam Græcorum quàm barbarorũ exemplis talibus:
B & Patius ille iamborum scriptor exprobrans Lycambæ violatum fœdus quod sal & mensa conciliauerat, sic eum alloquitur: Sactamentum irritasti magnum, salémque & mensam. cæterum qui toti sunt in historiarum studio post habitis magis necessariis quæ propius ad bene viuendi rationem faciunt, plura proferent de insidiatoribus eorum quibuscum mensam communem habuerant. Post hæc quasi re iam aptissimis consequentiis demonstrata sic pergit: Et quod absurdius est, Deus ipse suis sodalibus insidiabatur proditores eos & impios faciens. Quomodo Iesus insidiatus sit, aut proditores atque impios discipulos suos fecerit, iste non potest ostendere, nisi ex hac vt illi videbatur consequentia, quam confutare cuius est facillimum. Post hæc dicit: Si ita visum est ipsi, & patri morem gerens subiit supplicium, manifestum est quòd & Deo & sponte perferenti nihil eorum quæ patiebatur molestum erat aut graue. Nec videt se loqui inter se pugnantia. Si enim concedit punitum ex sua patrísque voluntate, liquet quod pœnas soluerit, nec possunt infligi pœnæ absque doloribus. nemini enim suaues sunt & optabiles. quod si ideo dolorem abfuisse putat & cruciatum, quia non inuitus eas ferebat, quomodo punitum concedit? non intellexit iste, quòd qui semel per natiuitatem corpus assumpsit, vtique assumpsit doloribus obnoxium, & iis quæ molesta corpore indutis accidunt, si molesti nomine intelligimus quod nemo sibi vult. Sicut igitur sponte assumpsit corpus non
C alienum ab humanæ carnis natura, ita cum eo simul assumpsit quicquid ipsi dolorẽ affert atque molestiam: quę iam infligebantur ex arbitrio inimicorum, non ipsius qui patiebatur. Responsum autem est iam antea, non deuenturũ fuisse in manus hominum si noluisset: deuenisse autem propter ingentem illam vtilitatem quæ ex eius morte vniuerso humano generi obtigit. In sequentibus deinde volens docere molesta illi fuisse tristiáque quæ patiebatur, quia naturam eorum mutare non poterat etiamsi voluisset, sic loquitur: Cur igitur lamentatur & dolet, precatúrque vt exitij metus transeat his verbis: Pater, si fieri potest, transeat calix hic. Vide hic quoque Celsi maliciam, vt nõ amplectatur veracitatem euangelistarum, qui potuerant
Matt.26. silentio præterire quæ isti videntur digna opprobrio, non præterierunt autem multis de causis suo loco dicendis in euangeliorum interpretatione: sed tragice accuset textum euangelij, addens quę ibi non inueniuntur. non enim scribitur: lamentatum fuisse Iesum. Et transscribit quidem illud: Pater, si fieri potest, transeat calix hic: nec tamen apponit quod mox sequitur ad ostẽdendam ipsius insignem erga patrem pietatem & magnanimitatem, Veruntamen non sicut ego volo, sed sicut tu: ac ne illa quidem verba quibus suam voluntatem iudicio patris accommodat, vbi obedientiam suam declarans loquitur sic: Si nõ potest hoc D
poculum transire à me, nisi bibam illud, fiat voluntas tua. Facit hic Celsus quod solent auditores scripturæ diuinæ maliciosi & impij. nam & illi non dissimulant se audisse, imò frequenter nobis opprobrant illud: Ego interficiam: sed non meminerunt huius verbi, Ego viuificabo: cum tota illa oratio significet, homines publico malo viuentes & exercentes maliciam interfici à deo, quibus mox ab eo reddatur vita melior vt peccato moriantur. Similiter audierunt illud: ego percutiam: sed non item illud, & ego sanabo: perinde acsi medicus loquatur secans corpus vt noxium aliquid eximat, qui tamen non in cruciatum desinat, sed ipsum corpus curatione integræ valetudini restituat. at isti non audiunt totum hoc, quo idem qui dolorem infert, sanitati etiam restituat, sed tantummodo quòd dolorem faciat. Ad eundem modum Iudæus iste à Celso introductus postquam commemorauit illud, pater vtinam possit calix hic transire, nihil amplius addat eorum quæ ostẽdunt Iesu constantem promptúmque ad passionem animum, verum hæc retrusiores habentia sensus, aperiendos per diuinam illam sapiẽtiam quam Paulus perfectis recte tradi scribit dicens, Sapiẽtiam autem loquimur inter perfectos: aliquantisper differentes, agemus de quibusdã præsenti negotio accommodis in mentem nunc venientibus. Diximus & in supetioribus, esse quasdã voces in Iesu primogeniti totius creaturæ, vt: Ego sum via, veritas, & vita: & his similes, Alias vero hominis qui in eo intelligitur, qualis est illa: nunc vero quæritis me interficere hominem qui veritatem vobis locutus sum quã audiui à patre meo, ita hic quoque describit in humana sua natura tum carnis humanæ infirmitatem, tum alacritatem spiritus. infirmitatem his verbis: Pater si fieri potest transeat à me poculum hoc. alacritatem spiritus illis: Veruntamen non sicut ego volo, sed sicut tu. Quod si libet ordinem etiam dictorum obseruare, attende quod prius sit dictum illud infirmitatis vt sic vocem carnalis: posterius vero ex alacritate spiritus illa plura, vnum enim est hoc: Pater si fieri potest transeat à me hic calix. illa vero plura: non sicut ego volo, sed sicut tu: &, Pater mi si non potest hoc poculum transire nisi bibam illud, fiat voluntas tua. Obseruandũ etiam hoc, nõ esse dictũ, abeat à me poculum hoc: sed pia quadam reuerẽtia non sine exceptione hoc pacto: Pater si fieri potest trãseat à me calix hic. nec me latet alia quoque interpretatio huiusmodi: quod videns seruator qualia populus & Hierusalem patientur in vindictam à Iudæis perpetrati contra se facinoris, non ob aliud quam ptopter beneuolentiã qua populum illum prosequebatur volens vitare futuram passionem, dixerit Pater si fieri potest transeat à me calix hic. acsi diceret: quandoquidem propter epotum à me hunc supplicij calicem tota gẽs à te deseretur, precor, si fieri potest, vt trãseat à me calix hic, ne pottio mea propter audax in me facinus, omnino à te deseratur. Cęterum si, vt Celsus F
ait, Iesus nihil doloris molestiæue sensit passionis tempore, quî poterant eius sectatores vti exemplo ipsius in sustinendis rebus acerbis pietatis gratia, cum visus tantum pati, nihil humanum re vera passus sit? Pergit Celsi Iudæus discipulos Iesu vt talium narrationum confictores reprehendere, addens ne speciem quidem verisimilem eos potuisse mendaciis suis affingere. Ad quod respondebitur: facile fuisse vel fucare talia, vel in totum non scribere. quis enim nisi hæc in euangeliis haberentur, posset nobis opprobrare talia locutum Iesum in passione sua? Non intelligit autem Celsus, non cadere in eosdem vt decepti Iesum habeant pro deo præmonstrato prophetarum oraculis, & vt de eodem fingant quæ ipsi sciant vera non esse. Aut igitur non finxerunt, sed ex animo scribentes vera dixerunt: aut si falsa prodiderunt contra suam conscientiam, non fuerunt decepti vt eum haberent pro Deo. Post hæc dicit quosdam fidelium quasi per temulentiam permittere sibi quiduis in mutanda scriptura euangelica tribus modis quatuórve aut pluribus, vt sic retractata possint negare quoties arguuntur. Equidem à nemine alio mutatum euangeliũ scio, præterquam à Marcionis & Valentini

Deut.32. — 1. Cor.2. — Ioan. 14. E — Ioan.8.

G & fortasse Lucani discipulis: quod crimen non est euangelij, sed eorum qui id ausi sunt deprauare temere. Et quemadmodum nihil ad philosophiam crimen sophistarum, epicureorum, peripateticorum, aut quorumcunque falsa dogmata profitentium, ita in verum Christianismum non cadit crimen deprauantium euangelia, nouásque sectas in Iesu doctrinam introducentum. Et quoniam procedente oratione Iudæus iste hoc quoque Christianis obiicit, quód vtantur prophetarum de Iesu vaticiniis, præter iam superius dicta respondebimus: debuisse eum, si vt dicit parcit hominibus, sensum illarum prophetiarum exponere, & prolatis verisimilioribus rationibus, tum demum nostros homines vt abutentes propheriis redarguere. Sic enim cauisset ne videretur tam prolixum hoc caput nimis paucis verbis astringere: præsertim cum scribat, innumeris aliis modis accipi posse dicta prophetica multo aptius & verisimilius quàm si ad Iesum referantur. Debuerat etiam contra Christianorum validissimas rationes stare fortiter, & accurare per singulas prophetias declarare, quomodo melius quadrent aliis quàm nostro Iesu quantóque probabilius. Sed non intelligit quòd hæc si fuissent contra Christianos dicta à quopiam alieno à scripturis propheticis, fortasse verisimiliora fuissent. Nunc Celsus verba Iudęi personæ affingit quæ Iudæus nunquam diceret. non assentiet enim Iudęus, innumeris aptari posse prophetica dicta
H probabilius quàm Iesu: sed per singula suam aliquam interpretationem proferens conabitur eam à Christianis receptæ opponere, non omnino credibilia dicens, operam tamen dans vt hoc faciat. Diximus autem iam antea quomodo prophetatum sit de duobus Christi ad humanum genus aduentibus: quamobrem non opus est vt respondeamus Iudæo dicenti, præpotentem quendam regem & vniuersæ terræ omniúmque generum atque exercituum dominum à prophetis prænunciari eum qui venturus est. Illud satis Iudaicum est & stomachationi eorum conueniens, quòd omissis demonstrationibus mauult conuiciis Iesum impetere. quòd autem dicit tam pestilentum nunquam prænunciatum: nec Iudæus nec Celsus nec alius quisquam docere poterit, quòd pestilentus tam multos homines à viciorum colluuie traduxerit ad virtutum studium, vitámque temperanter iuxta naturæ pręscripta degendam. Adiecit Celsus & illud: Deum autem deique filium nemo ex talibus signis & rumoribus támque frigidis argumentis approbat. Debuerat autem istos rumores protractos falsitatis arguere, frigidáque ista argumenta confutare rationibus: vt si videretur afferre aliquid verisimile, haberet Christianus contendendi materiam, & conandi rationes eius subuertere. quæ autem mox de Iesu se-
I quuntur vt de magno viro dicta sunt: sed noluit agnoscere euidentissimam eius claritatem & amplitudinem: Quemadmodum sol, inquit, omnes alias res illustrans, primum seipsum ostendit, sic oportebat facere Dei filium. Possumus dicere: fecisse etiam. Exorta est enim in diebus eius iusticia, & multitudo pacis facta est mox ex quo natus est, præparante deo gentes ad eius doctrinam, vt omnes parerent vni Romanorum regi, néve propter multitudinem regnorum interruptis gentium commerciis difficilius fieret Iesu apostolis illud mandatum ipsius. Euntes docete omnes gentes. Cōstat autem Augusto regnante Iesum natum, qui princeps quasi complanauit pleraque terrarum vno regno inducto: fuisset enim impedimentū quominus distribueretur doctrina discipulorū Iesu in omnem orbē, si multa regna fuissent, non solum prædictas causas, sed quia propter bella militandū fuisset omnibus pro sua cuique patria, sicut ante Augusti seculum & superioribus tē-
Mat. 28. poribus, quando Atheniensibus bellum erat cum Pelo-
Luc. 2. ponnesiis, & aliis similiter cum aliis gentibus. Quomodo igitur pacifica illa doctrina, & ne vim inimicorum quidem repelli permittens, potuisset inualescere, nisi res orbis aduentu Iesu mutatæ fuissent in mitius. Post hęc Christianos incusat quasi sophistice argutantes dum filium dei verbum ipsum esse dicunt: putátque graue crimen, quod verbum polliciti pro dei filio, mox repræsentamus non verbū purū ac sanctū, sed affectum ignominiosissimo supplicio hominem, flagris cęsum, & in crucem actum. De his quoque su-
K perius compendio responsum est Celsi calūniis, vbi ostensum est omnis creaturæ primogenitum assumpsisse corpus & animam humanam, & mandato dei creatas esse tā multas creaturas, & id mandatum accepisse deum verbum. Et quoniam Iudæus est qui apud Celsum loquitur, non absurde vtemur illo dicto: Emisit verbum suum & sanauit eos, & liberauit eos à corruptionibus eorum: cuius & su- Psal. 129
perius mentionem fecimus. Ego sanè cum multis Iudæis, eísque sapientibus habitis cōflictatus, neminem audiui cui probaretur verbum esse filium dei: quod Celsus dicit, Iudæi sui personam sic loqui faciens: Si verbū est vobis filius dei, nobis quoq; probatur. Diximus autem iam antea, nec iactatorem nec pręstigiatorē posse haberi Iesum: ideo necesse non est eadē repetere, ne Celso respondendo referamus & ipsi eius battologiā. Carpens deinde genealogiam, illa quidem quæ & apud Christianos in disquisitionē veniunt, & à quibusdā reprehenduntur quasi discrepantibus genealogiis, nequaquam memorat: nesciebat enim iste vere iactator Celsus, professus se scire Christianorum omnia, prudenter hæsitare in scripturis: sed dicit nimis sibi placere genealogiæ textores, quod primum Iudæorum regem caput stemmatis Iesu faciant: & videtur sibi magnum aliquid inferre, quòd fabri vxor tantum generis sui principē ignorauerit. Quid enim hoc ad rem? Quid si non ignora-
uit, quid refert? Sed fac ignorasse, vnde tibi de hoc cōstat? L
nónne oriunda erat à primo homine? & quid vera illam sanguine coniunctam fuisse primis regibus? nisi forte Celsus necessarium putat, pauperum omnes maiores fuisse pauperes, aut regum omnes reges. Itaq; non libet his frustra immorari, quandoquidem manifestum est & nostris temporibus quosdam è diuitibus & illustribus factos pauperiores Maria, & contrà ex obscurissimis reges præsidésque gentium. Addit: quid autem magnificum Iesus fecit tanquam Deus è sublimi despiciens homines, & ludens irridésque id quod sibi accidit? Huic percontatori quid respondere debemus, etiamsi possimus proferre mirificam rem quæ in passione accidit, vel ex euangeliis, quando terra mota Petræ scissæ sunt, monumenta aperta, velum templi scissum à summo vsque ad imum, tenebræ interdiu sole deficiente factæ sunt. Quod si Celsus credet euangeliis quoties ei videntur contra Christianos facere, eisdem asserentibus Iesu diuinitatem nolet credere, dicemus ei: heus tu, aut in vniuersum eis non crede, & criminari desine: aut si credis omnibus quæ continent, admirare sermonem dei factum hominem, eo consilio, vt prodesset vniuerso humano generi. magnificum vero Iesu opus extat hodie, dum
hodiéque male affecti sanantur eius nomine quos deus M
sanari vult. De defectu autē solis sub Tiberio Cæsare, quo imperante Iesum constat crucifixum, déque magnis eius temporis terræmotibus etiam Phlegon scripsit in decimo tertio, aut ni fallor decimoquarto chronicorū volumine. Ludens autem vt ipsi videtur in Iesum Iudęus Celsi agnoscit Euripidis Bacchum dicentem: Deus me soluet, ipse cum voluero. Atqui Iudæi non solent curiosi esse in gręcorum literis. Sed fac aliquem Iudæorum tam literatum fuisse, num ideo Iesus quia seipsum non soluit, ne soluere quidem potuit? Aut enim credendum est Celso quod in meis scripturis habetur, Petrum vinctum in custodia soluente vincula angelo egressum, & Paulum vnà cum Syla Philippis Macedoniæ lignea compedē astrictum, solutum diuina virtute, quando fores quoque carceris apertæ sunt, quamuis Celsus ista rideat, aut nequaquam legit hanc historiam, alioqui dixisset magicis carminibus vincula soluta reseratásque fores, vt res nostras communes faceret præstigiatoribus. Sed ne condemnator quidem eius tale quicquam passus est, quale Pentheus in furorem versus aut dilaceratus. Nescit autem non tam eū condemnatū à Pilato, qui sciebat per inuidiā à Iudæis traditū, quā à gente ipsorū Iudæorū: quæ vtique condēnata est à deo, lacera & per vniuersam terrā sparsa magis quā mēbra Penthei. Cur autē spōte præteriit quæ scripta sunt de vxore Pilati inquietata somniis,

A somniis, ita vt marito dici iuberet: Nihil tibi cum viro hoc iusto: nam multa passa sum hodie in somnis propter eum. Ac rursus tacens quæ ostendunt Iesu diuinitatem, Celsus probra in eum iacit, ex scriptis euangelicis proferens ludibria coccineæ chlamydis, coronæque spineæ, & in manum datæ arundinis. Vnde hæc Celse didicisti, nisi ex euangeliis? Ergo tu videbas hæc exprobratu digna: illi vero qui ea scripserunt non intelligebant tibi quidem derisui fore tuísque similibus, alios vero exemplum inde sumpturos cõtemnendi derisores & vituperatores eorum qui propter pietatem libenter mortem obeunt. Mirare potius eorum veracitatem, ipsúmque qui sponte hæc passus est pro hominibus, summáque longanimitate ac tolerantia pertulit: nusquam enim scriptum est quod lamentatus sit post condemnationem, aut abiectè quicquam fecerit vel dixerit. Ad illa vero verba: cur non si minus antea, nunc saltem diuinitatem suam exerit, & ex hac ignominia seipsum eximit, & iniurios tam in se quam in patrem tractat pro merito: Dicendum similiter posse rogari Græcos qui prouidentiam asserunt & prodigiis aliquid tribuunt: quid ita Deus non animaduertit in impios tollentes prouidentiam numinis? Quicquid enim Græci ad hæc responderint, nos quoque similia vel meliora respondebimus,, quando & prodigiis cœlestibus defectu solis cæterísque miraculis sa-
B tis declaratum est diuinum aliquid nec vulgare in crucifixo fuisse. Pergit Celsus, quid crucifixi, cruor, qualis diuis manat ille beatis, Ludit quidem iste, nos tamen è seriis euangeliis vel inuito Celso proferemus cruorem non fabulosum & Homericum fluxisse ex eius corpore: sed illo iam mortuo vnum è militibus lãcea latus ipsius pupugisse móxque inde promanasse aquam atque sangninem. & qui vidit testatus est, & verum est testimonium eius, & ille scit quia vera dicit. In aliis mortuis corporibus sanguis cogitur, nec aqua limpida ex eis promanat: ex Iesu autem mortui corpore, ne tunc quidem cessantibus miraculis, sanguis & aqua profluxit è latere. Cæterum si calumniator iste Iesu Christianorúmque, arbitratu suo voculas excerpens ex euangeliis deprauánsque, quæ vero ad astruendam illius diuinitatem faciunt dissimulans, vult audire diuina miracula, legat euangelium, & videbit centurionẽ quoque cum cohorte Iesum asseruante conspecto terræmotu cæterísq; prodigiis territos exclamasse: Dei Filius erat hic. Post hæc rursus euangelicarum vocum excerptor, quas mox calumnietur, putat se inuenisse quod Iesu obiiciat, videlicet fel & acetũ, quod ille toto gutture auide hauserit sitis impatiẽs, quam sæpe vulgares homines perferant. Hæc res quamuis
C propriam habeat tropologiam, nunc communi illa respõsione defendi potest: hoc quòque à prophetis esse prædictum. Scriptum est enim in sexagesimo octauo Psalmo
Psal. 68. ex persona Christi: Et dederunt in cibum meum fel, & in siti mea potauerunt me aceto. Aut dicãt Iudæi quis est qui hæc apud prophetam loquitur, & ostendant ex historiis aliquem pro cibo felle pastum potatúmque aceto: vel perfricta fronte dicant, ad illum venturum vt putant ipsorum Messiam hæc pertinere: vt nos respondeamus, Quid igitur vetat quominus iam nunc credamus hoc completum, quod tanto ante per sacros vates prædictum vt cætera, candidum examinatorem permouere potest vt assentiat, hunc esse illum prophetarum oraculis prænunciatum Dei filium. Posthæc vlterius nos sic Iudæus alloquitur: Hoccine nobis obiicitis ô fidelissimi, quod hunc pro Deo non habeamus, nec vobis assentiamus ad hominum vtilitatem hæc illum passum, vt & nos pœnas contemnamus? Et ad hæc respondebimus, accusari à nobis Iudęos, innutritos legi atque prophetis Christum prænunciantibus: quia neque argumenta quibus hunc esse Christum ostendi mus dissoluunt ad excusandam incredulitatem suam: neque cum dissoluere non possint, credunt manifeste prænunciato per prophetas: qui post assumptam carnem discipulos suos docuit, propter hominum vtilitatem hæc se tulisse: quippe qui primo hoc aduentu non in hoc venerit vt nos prius iudicaret quàm doceret quid faciendum sit, nec vt malis pœnas, bonis salutem repręsentaret: sed mirifice seminaret doctrinam suam in totum humanum
D genus non sine diuina quadam potentia, quemadmodum prophetæ & hoc prædixerant. Præterea crimini damus eis, quia potentiam suam declaranti non crediderunt, sed in Belzebub principe dæmoniorum dixerunt eum eiicere dæmonas ex anima hominum. Item, quia humanitatem eius qui nullam non Iudæę ciuitatem, nullum non vicum prædicatione regni Dei dignatus est, spargens eam vbique calumniantur vt erronis vagationem in ignauo corpore. non est enim ignauum tantos labores sibi sumere in gratiã hominum vbiuis ex doctrina eius audita ad meliorem frugem conuerti valentium. Iam vero illud quod mox Celsi Iudęus dicit manifestum esse mendacium: quod ille cum nemini dum viueret persuasisset doctrinam suam, ac ne propriis quidem discipulis, pœnas ac crucem passus sit. Quomodo enim Iudæorum pontifices, seniores, & scribę inuidentes ei commoti sunt contra eum, nisi quod turbas persuasas trahebat post se vel in deserta, non solum allectas sermonibus ad captum suum accommodatissimis, verum etiam attonitas miraculosa potẽtia, efficaciore quàm sit vlla facundia. Æque manifestum mendacium est quod addit, ne discipulis quidem suis eum persuasisse: qui passi quidem sunt per infirmitatẽ humanum aliquid: nondum enim erant exercitati ad fortitudinem: non tamen mutauerunt suum de Christo iudicium. Nam Petrus statim post
E negationem sentiens in quantum malum prolapsus sit, egressus foras fleuit amare, reliqui mœtore perculsi, vt qui etiam tum eum mirabantur, mox in fide confirmati sunt per ipsius apparitionem, firmius quàm ante credentes esse Dei filium. Hic Celsus parum philosophice opinatur præstantiam hominis non in doctrina salutari moribúsq, puris consistere: sed in eo, si personæ susceptæ non respõdens mortalitate assumpta non moriatur: aut moriatur quidem, sed non ea morte, quæ exemplo esse aliis queat, vt re ipsa docti pro pietate mori haudquaquam grauentur, liberéque pręd icent pietatis & impietatis discrimen ignorantibus, ostendendo maximam impietatem esse quam pietatem putant isti, falsi suis de Deo cogitationibus, & quiduis potius colentes quàm verum Deum, cum sibi videantur interim egregie pij, pręsertim quoties ad mortem adigunt homines summo & manifestissimo Deo dicatos. Pergit accusare Iesum Celsus ex persona Iudæi, quòd se non ostenderit purum à malis omnibus. dicat Sermo iste Celsi, à quibus malis Iesus purum se non ostendit? Si enim à proprie malis negat eum purum fuisse, proferat palam malum eius factum aliquod. quod si mala vocat, paupertatem, crucem, insidias quibus petitus est, dubio procul & Socratem fatebitur malis fuisse obnoxium: nec enim ab his immunem ostendere poterit. Quantus porro sit chorus pauperum, qui apud Græcos philosophiam cum spontanea paupertate complexi sunt, vulgatum est apud Græcos ex ipsorum commentariis, in quibus Democritum
F prædia sua pecoribus reliquisse compascua: Cratetem quo liberius philosopharetur largitum populo Thebano pecuniam quam ex bonis suis venditis confecerat. Sed & Diogenes præ nimia frugalitate habitabat in dolio: nec tamen à quoquam vel mediocriter prudente hac de causa habebatur malis obnoxius. Præterea quia Celsus contendit ne irreprehensibilem quidem fuisse Iesum, ostendat quispiam ex iis qui præclato istius Sermone delectantur, vbinam vere scripserit eum fuisse reprehensibilem. aut si aliquid præter iam dicta reprehẽdẽdum ducit, profiteatur vndenam didicerit eum esse reprehensione dignum. certè promissionibus suis fidem fecit exhibitis magnis commoditatibus omnibus his quotquot ipsi præbuerunt se dociles, præsertim cum quotidie videntes impleri quæ tanto ante per eum pręd icta fuerant: quale est illud, fore vt prędicetur euangelium in toto mundo: & illud de profectione discipulorum in omnes gentes ad annnnciandum eis verbum ipsius. pręterea quod ducendi essent ad pręsides atque reges, nullam aliam ob causam, quàm ob professionem doctrinę Christianę, admiremur ipsum, & in dies confirmemur in fide ac fiducia.

Matth. 12.
Matt. 27.

G Equidem non video quibus maioribus argumentis fidem illi astrui Celsus postulet: nisi quòd apparet ignorasse eum Dei verbum factum hominem Iesum, ac proinde voluisse vt nihil humanum pateretur, nec fieret hominibus exemplum aduersitatum perferendarum fortiter: nimirū quod Celso hæc videantur probrosissima atque miserrima, vt qui dolorem pro malo maximo, voluptatem pro absoluto bono habeat: quod nemo vnquam philosophus existimauit duntaxat ex his qui prouidentiam asserunt, & fortitudinem, tolerantiam, magnanimitatem inter virtutes numerant. Non fecit igitur Iesus fidem suam irritam per ea quæ passus est, sed magis confirmauit in viris fortibus, qui ex eo didicerunt proprie veréque dictam vitam illam beatam non esse hic, sed in venturo vt ipse dicebat seculo: cæterum præsenti (vt vocatur) seculo viuere calamitatem esse, & certamen animæ maximum. Post hæc sic nobis loquitur: certè non dicetis eum, cum non posset hæc viuentibus persuadere, profectum ad inferos vt persuaderet illic agentibus. Imò vel ipso inuito animus illum & in corpore tam multis persuasisse vt ea de causa insidiis petitus sit, & exutam corpore animam cum aliis animabus similiter exutis habuisse colloquia, vt conuerteret etiam ex illis quotquot essent dociles, aut propter certas rationes ipsi notas magis ad hoc idoneæ. Deinceps vero nescio quomodo valde stulte loquitur: Si ridicule decepti putaris vos vere defensos excogitatis quibusdam absurdis defensionibus, quid vetat
H & alios quotquot damnati perierunt misere, haberi pro magis & diuinis angelis? Quod Iesus passus quæ de illo sūt prodita omnino dissimilis sit misere damnatis propter maleficas artes aliáve crimina, cuiuis manifestum est. nemo enim potest ostendere magicis artibus animas hominum conuersas à peccatis & viciorum colluuie. Et quoniam cum latronibus eum conferens Celsi Iudæus ait, posse aliquem similiter perfricta fronte etiam de latrone ac homicida dicere: hic non latro sed Deus erat: prædixit enim latrociniorum sociis passurum si quæ passus est: respondere potest, Primum non ideo quòd hæc prædixerit se passurum, credere nos de Iesu quæ profitemur libere, venisse ipsum missum à Deo, Deinde fatemur hæc iam dudum prodita in euangeliis, cum iniquis reputatum esse deum apud iniquos, latronem propter homicidium vinctum dimitti sibi malentes, Iesum vero crucifigi, quem mox in crucem affixerunt inter duos latrones: sicut semper apud veros Iesu discipulos & veritatis testes legitur cum latronibus damnatus ab hominibus & eodem affectus crucis supplicio. & dicimus: si hi simile quidquam habent latronum moribus, ac non propter pietatem erga rerum opificem conseruádámque sinceram & puram Iesu doctrinam cruciatus omnes mortésque omnes perferunt, manifestum est
I & ipsum Iesum doctrinæ huius autorem probabiliter à Celso comparari latronibus. Verum nec hi qui propter pietatem patiuntur, & soli hominum propter agnitam diuini cultus rationem exagitantur, necantur sine persecutorum suorum scelere: & ille omnium bono mortuus, per summam Iudæorum impietatem insidiis eorum de medio sublatus est. Nunc aduerte quid addat de familiaribus Iesu discipulis: Ergo illi cum viuo conuersati, & vocis ipsius doctrinæque auditores, pœnas dantem & morientem videntes, nec cum eo nec pro eo mortui sunt, nec induci potuerunt vt pœnas contemnerent, malentes abnegare magistrum, vos vero nunc ei commorimini? Hîc quoque peccatum discipulorum etiam tum imperfectorum decerpit ex euangeliis verum esse credens vt doctrinam criminetur: cæterum quomodo post peccatum emendati libere coram Iudæis prædicauerint, multásque iniurias ab illis perpessi ad vltimum pro confessione Iesu doctrinæ necati sint, id vero silentio præterit. nam nec illud audire voluit
Ioan. 21. quod Iesus prædixit Petro: Vbi vero senueris, extendes manus tuas, & cætera quæ sequuntur in scriptura: hoc autem dicebat significans qua morte glorificaturus esset deum: nec quòd Iacobus frater Ioannis, apostolus apostoli frater, gladio cæsus sit ab Herode propter verbum Christi: sicut nec illa quæ libere pro hac doctrina locuti sunt Petrus cæteríque apostoli: & quomodo à facie concilij digressi K sunt flagellati, gaudentes quòd digni habiti essent qui paterentur ignominiam pro hoc nomine, longéque à tergo relinquentes omnes philosophos, quorum fortitudo atque tolerantia celebratur Græcorum historiis. Fuit ergo iam inde à principio præcipua pars euangelicæ doctrinæ, vt sectatores eius vitam istam vulgo expetitam contemnerent, daréntque operam vt quam proxime ad diuinam vitam accederent. Iam illud an non de eo mentitur Celsi Iudæus, quòd doctrinam aggressus decem solos nautas & publicanos perditos attraxerit, ac ne his quidem omnibus persuaserit. Manifestum enim est vel ipsorum Iudæorum confessione non decem solos verbis eius fuisse captos, nec centum nec mille, sed nunc quinque milia simul, nūc quatuor milia, atque sic attractos vt in solitudines vsq; illum sequerentur, inaccessas omnibus præter multitudinem credentium deo per Iesum, vbi non solum verbis eos docebat, sed & operibus. Cæterū quoniam eadem iterum atque iterum repetit, cogit nos quoque similiter facere, ne videamur, criminationem aliquam præterire silentio. Itaq; vt hîc etiam sermonis eius ordinem sequamur: Si, inquit, ipse viuens nemini persuasit, post mortem autem eius quicunque volunt tam multis persuadent, an non est per quā absurda res? cum debuisset seruata consequentia dicere: si eo mortuo tam multis persuadent non qui volunt simpliciter, sed qui volunt & possunt, quanto probabilius est ipsum in vita versantem inter homines multo maiori multitudini persuasisse tam efficacibus sermonibus & operibus. L Ac mox interrogat nos. Qua nam ratione inducti existimatis eum dei filium? & ipse sibi ex nostra persona respondet, ea nos ratione inductos quod sciamus passionē eius factam ad destructionem autoris & parentis omnis maliciæ. arqui & aliis innumeris argumentis inducti sumus, quorum exiguam partem superius exposuimus, atque etiam exponemus deo fauente, non solum in hoc cōtra Celsum tractatū, verum in aliis quoque plurimis. Et perinde ac si diceremus ideo credi eum à nobis dei filium quia passus sit, rogat, Quid igitur, an non & alij multi passi sunt non minus fortiter? Qua in re Celsus idem facit quod inimicorum nostrorum vilissimi, qui legentes crucifixi Iesu historiam, colligunt inde nos venerationem exhibere in crucem actis omnibus. Illud non nouum est Celso, dum non valet virtutibus quæ à Iesu factæ produntur, resistere in faciem, calumniari eas quasi præstigias: ad quod iam sæpe respondimus vt potuimus. Addit ex nostra persona ipse sibi respondens. ideo nos putare eum esse dei filium, quia claudos & cæcos curauit, & quia resuscitauit mortuos: sicut vos (inquit) creditis. Certe quia claudos cæcósque sanauit, ideo pro Christo dei filio habendū, constat ex illis prophetiis. Tūc aperientur oculi cæcorū, & aures surdorum audient: tūc saliet claudus vt ceruus. M Esa. 35. Quod autem & mortui resuscitati sint, nec hoc esse figmentum euangelistarū, vel inde apparet, quia si figmentū esset, potuisset multos eius iussu resurrexisse scribere, eósq; humatos longo tempore. Sed quoniā figmentū non est, de valde paucis narratur: de archisynagogi filia de qua incertū cur dictū est nō mortuā sed sopitā esse, quod ea haberet quiddam peculiare præ cæteris mortuis: de vnico viduæ filio, quē miseratus vitæ restituit iussis baiulis cōsistere? déq; tertio Lazari quatriduano tum cadauere. Matt. 9. Luc. 7. Ioan. 11. Proinde dicemus aduersariis paulo candidioribus, præcipue Iudæo: sicut multi leprosi erant in diebus Elisæi prophetæ, nemo tamen eorum mundatus est præter Naimanem Syrum: & multæ viduæ erant in diebus Eliæ, ad nullam tamen propheta missus est nisi ad illam Sareptanam in agro Sidonio: diuino enim iudicio habita est digna miraculo quod in panibus contigit: ita multi mortui erant in diebus Iesu, soli tamen resuscitati sunt illi quos Dei verbum sciebat dignos resurrectione, vt ea domini facta non solum figuræ essent rerum quarundam, sed iam tum allicerent multos ad euangelicam doctrinam miraculi raritate atque magnitudine. Ausúmque dicere iuxta magistri promissionem maiora etiam fecisse discipulos, quàm quæ tūc Iesus externis sensibus exhibuit, semper

A per enim aperiuntur cæcarum animarum oculi, & aures quæ ante surdæ præceptis de virtute fuerant, dociles redduntur audiendo verbo Dei, atque æternæ vitæ promissionibus multi præterea claudicantes pedibus interioris vt scriptura nominat hominis, nunc sermone diuino sanati saliunt non simpliciter, sed sicut ceruus infestum serpentibus animal, & omni viperarum virulentia potẽtius: tum hi ipsi claudi iam sanati accipiunt à Iesu potestatem calcandi eisdem pedibus quibus antea claudicauerant serpẽtum & scorpionũ maliciam, atque adeo vniuersam inimici illius potentiam, eámque calcãt impune: nam & ipsi facti sunt fortiores omni malicia venenóque dæmonum, Iesu certe auertens discipulos non ab istis incantatoribus qui variis modis pollicentur miracula, sed ab illis qui haberi postularent pro Christo Dei filio, & præstigiis ad se discipulos Iesu allicerent, interdum sic loquitur: Si quis vobis dixerit, Ecce hic Christus aut illic, nolite credere. Matt. 24. Surgent enim pseudo Christi & pseudo prophetæ, & dabunt signa magna & prodigia, ita vt in errorem inducantur, si fieri posit, etiam electi, ecce prædixi vobis. Si ergo dixerint vobis: ecce in deserto est, nolite exire: ecce in penetralibus, nolite credere, sicut enim fulgur exit ab oriente & apparet vsque in occidentem, ita erit aduentus filij hominis, interdum vero sic: Multi dicent mihi in illa die: B Domine domine, nónne in nomine tuo comedimus, & in nomine tuo bibimus, & in nomine tuo dæmonia eiecimus, multásque virtutes patrauimus: & dicam eis: discedite à me, quando quidem iniquitatis estis operatores. At Celsus confundere volens miracula Iesu cum hominum præstigiis ad verbum hæc dicit: ò lucem & veritatem, suis verbis suáque voce profitetur, quemadmodũ vestræ scripturæ testantur, adnenturos ad vos alios quoque cum similibus præstigiis homines maleficos & præstigiatores: & Satanam vocat quendam qui harum autor erit artium: atque ita ne ipse quidẽ inficiatur ista nihil diuinitatis habere, sed esse maleficorum opera, & veritate cogente suas simul & aliorum artes detexit. An non igitur miserabile est & indignum, ex eisdem operibus hũc quidem Deum, alios vero præstigiatores existimari. Cur enim ex huiusmodi artibus coniecturam sumentes alios potius malos credamus quàm hunc, vel ipsius testimonio? certe ipse fassus est hæc non tam diuinæ naturæ quàm impostorum & sceleratorum hominum esse indicia. Considera an nõ manifeste deprehendatur Celsus hoc loco maliciose sermonem deprauans, cum aliter Iesus loquatur de venturis signorum & prodigiorum patratoribus, aliter iste à Celso introductus Iudæus. Si enim simpliciter monuisset discipulos, cauerent sibi à miraculorum ostentatoribus, nec addidisset quemnam se esse iactabunt, fortasse locum habuisset istius suspicio. Quoniam vero hi quos caueri vult C Iesus pro Christo se haberi volunt, quod non faciunt pręstigiatores, sed potius Iesu discipulos maleficis artibus aiunt miracula patrare & eiicere dæmonia, imò si sic loquendum est, amouetur hoc loco omnis magicarum vanitatum suspicio. commendatúrque Christi & eius discipulorum diuina potentia, sub cuius tamen nominis prætextu & alij pro Christo se venditare possent, qui lõge diuersa potentia in ipsis operante similitudinem quandam germanorum Christi discipulorum præ se ferentes: quod 2. Thess. 2 & Paulus in secunda ad Thessalonicẽses epistola indicat, quomodo reuelabitur homo ille scelerosus filius perditus, qui est aduersarius, & effertur aduersus omnem qui dicitur Deus aut numen, adeo vt in templo Dei sedeat, ostentans seipsum esse Deum: & rursus Thessalonicensibus dicit: & nunc quid detineat scitis, nempe vt ille reueletur in suo tempore, nam mysterium nunc agit iniquitatis, tantum qui tenet in præsentia, teneat, donec è medio tollatur: & tunc patefiet iniquus ille, quem dominus cõficiet spiritu oris sui, & abolebit claritate aduentus sui: cuius est aduentus secundum operationem Satanæ cũ omni potentia & signis ac prodigiis mendacibus & cum omni deceptione iniustitiæ in iis qui pereunt: additque causam cur permittatur scelestus ille in vita versari: eo quòd dilectionem veritatis non receperunt in hoc vt salui fierent: D & propterea mittit illis Deus efficaciam illusionis, vt credant mendacio, vt iudicentur omnes qui nõ crediderunt veritati, sed approbauerunt iustitiam: dicat nobis aliquis si potest, quid ex his euangelicis dictis, aut etiam apostolicis, possit præbere materiam suspicionis de maleficis artibus & damnatis, de quibus hoc loco prædicitur. Licebit autem cuiuis volenti ex Daniele quoque excerpere prophetiam quæ est de antichristo, cæterum mẽdacium inest Dan. 8. in deprauatione verborum Iesu, non enim dixit venturos alios malos & præstigiatores, vsurósque simili potentia: quod iste dictum interpretatur, Quemadmodum enim incantatorum Ægyptiorum potentia non erat similis mirificæ Moysis gratię, sed hanc diuinitus acceptam exitus declarauit, illam vero fuisse meras præstigias: sic antichristorum & ad similitudinem Iesu discipulorum virtutem suam exerere conantium miracula prodigiáque appellantur mendacia, omni deceptione iniustitię ad perdendos homines efficacia: miraculorum autem Christi eiúsque discipulorum fructus erat non deceptio, sed salus animatum, quis enim probabiliter diceret emendationem vitę quotidianósque à viciis ad virtutem profectus nasci è deceptionibus. Nec omnino ignorabat Celsus scripturam, dum Iesum ait dixisse quod istę machinationes erant Satanę: & velut arrepta occasione subinfert, nec ipsum Iesum negare in his operantibus nihil diuinum inesse, sed E esse eas malorum hominum: sub idem genus cogens quę sunt diuersissimi generis, & quemadmodum lupus non est eiusdem cum cane generis, tametsi videatur in corporis figura & voce habere quiddam simile, neque palumbes eiusdem cum columba: ita longe aliud est quod virtute Dei perficitur quàm quod præstigiis magicis, præterea quo magis coarguamus Celsi maliciam sic eum interrogabimus: Ergo virtute malorum dæmonum fiant quædã miracula, à diuina vero illa & beata natura nullũ editur? & cum deteriora extent in vita hominum, non capit hæc meliora? id quod mihi videtur posse dici de rebus omnibus vbicunque deterius aliquid præstantioris generis refert quandam similitudinem, ibi à contrario præstantius etiam esse: atque ita è præstigiatorum miraculis colligimus, necessario esse alia quæ diuina virtute patrentur in vita hominum, & consequens est aut vtrunque negari, neutrum concedendo, aut si alterum concedatur præsertim deterius, fateri etiam id quod est præstantius, quod si quis fateretur prodigiosa miracula fieri, negans vlla patrari diuinitus, perinde facere videretur, ac si falsus sophismata quædam esse rationésque probabiles, quædam veri similitudine, cum tamen nihil veritatis habeant, negaret extare apud homines alias veras & dialecticas longéque diuersas à sophismatibus. Quod si semel admittimus, manifeste existẽte in rebus arte magica, quæ per F maleficos homines genios malos curiosis carminibus delinitos eliciat ad patranda miracula, consequens esse vt etiam diuinæ virtutis operationes inueniantur inter homines, quin certis indiciis examinamus promissores talium miraculorum? videlicet desumptis ex eorũ vita moribúsque, tum ex miraculorum ipsorum affectibus, dispiciendo afferant ne damnum hominibus, an correctionẽ moribus, vt sciamus quæ nam vel ab incantatore fiant ministerio dæmonum, vel ab anima pura sanctáque & afflata diuino spiritu, cuius etiam corpus ex eiusdem spiritus commercio ad vtilitatem institutionémque hominum sit efficax, & ad confirmandam veram fidem in Deum. Quod si non sunt probanda miracula prius quam discernantur à quo rectè patrentur aut secus, ne vel omnia damnemus, vel omnia miremur tanquam diuina: an non perspicuum est è Mosis Iesúque miraculis, quibus gentes integræ ad religionem pertractæ sunt, non sine diuina virtute facta ab illis quæ scripturis sunt prodita. Numquam enim malis artibus & imposturis cõstituta fuisset integræ gẽtis respublica, cõtemptricis simulacrorum omnium, & superscensis creaturis omnibus contendentis ad Deum principem & autorem huius vniuersitatis carentem principio. Et

G quoniam Iudæus est qui apud Celsum ista loquitur, liber eũ sic appellare: Tu vero bone vir quid ita credis quæ tuis scripturis produntur à Deo per Mosen peracta, & conaris os obturare conferentibus, ea cum Ægyptiorum sapientium præstigiis: ipse vero etiam illa quæ fateris à Iesu patrata, inficiatis diuinitus facta, in hoc imitator Ægyptiorum peruicaciæ? nam si effectus operum, videlicet integra Israelitarum gens his auspiciis oriunda, satis declarat Deũ operatum per Mosis ministerium: quin potius de Iesu hoc persuadetur, cuius longe maius opus extat quàm Mosis, ille enim gentiles suos, Abrahæ posteritatem continua successione obseruantem circuncisionis, aliorúmque rituum & morum autoris sui æmulam, promptos & obsequentes nactus ex Ægypto eduxit, propositis eis diuinis vt & ipse credis legibus: hic autem maius quiddam ausus aggredi, antiquatis institutis pristinis moribúsque patriis in quibus gentes educatæ fuerãt superinduxit nouam reipublicæ, formam ex præscriptis Euãgelicis. Et quemadmodum vt Mosi crederetur à senatu populôque Iudæorum signis opus erat & prodigiis quæ in scripturis habentur: ita quid mirum si Iesu fuit eis opus ad patrandam fidem apud populum assuetum talia postulare, atque etiam maioribus quæ collata ad Mosaica possent eos auertere à Iudaicis fabulis & humanis traditionibus, persuaderéque,
H nouum hunc doctorem tanta potentia præditum, maiorem esse quàm prophetæ fuerint: quid ni? cum illorũ oraculis ipse prædictus sit venturus Christus & seruator humani generis. Possent autem omnes istæ calumniæ quibus Celsi Iudæus apud fideles disserẽs Iesum insectatur, transferri in Mosen verbis totidem, ei quoque maleficas artes opprobrando & præstigias, quando ista Iudæi criminatio non magis in illum quàm in hunc competat. Quale est illud Iudæi de Christo: ô lucem & veritatẽ, suis verbis suáque voce profitetur Iesus, quemadmodum vestræ scripturæ testantur, aduenturos ad vos alios quoque cum similibus fucis homines impostores & maleficos. Et de Mose posset vel Græcus incredulus vel Ægyptius vel quiuis alius Iudæo dicere: ô lucem & veritatem, suis verbis suáque voce profitetur Moses, sicut vestræ scripturæ testantur, venturos ad vos alios quoque cum similibus imposturis præstigiatores & maleficos homines. Scriptum est
Deut. 13. enim in vestra lege: Si surrexerit in te propheta, aut somnians somnium, & dederit tibi signum & prodigium, & veniat signum seu prodigium quod loquutus est ad te dicens: Eamus & sequamur Deos alienos quos nescitis, & seruiamus illis: nolite audire verba prophetæ illius, aut somniantis somnium illud, & reliqua. Et iste quidem verborum Iesu calumniator ait, Satanam ab eo appellari autorem talium artium: qui vero hæc ad Mosen detorquere
I velit, diceret prophetam somniantem ab eo vocari autorem talium artium. Et quemadmodum Celsi Iudæus de Iesu dicit: itaque ne ipse quidem inficiatur ista nihil diuinitatis habere, sed esse maleficiorum opera: ita quicunque Moysi non credi diceret totidem verbis: itaque ne ipse quidem Moses inficiatur ista nihil diuinitatis habere, sed est maleficorum hominum opera. Pari modo & illa verba: Veritate cogente suas simul aliorúmque artes detexit, ad Mosen torqueri poterunt. Itidem illa Iudęi: an non igitur indignum est ex eisdem operibus hũc quidem Deum, alios vero pręstigiatores existimari: in ipsum poterunt retorqueri sic: an non igitur indignum ex eisdem operibus. Mosen quidem prophetam Dei famulúmque existimari, alios vero pręstigiatores? Et quoniam Celsus huic loco immoratus, pręter iam dicta quę in vtrunque ex ęquo dici possunt, illud quoque adiecit: Cur enim ex huiusmodi artibus coniecturam sumentes alios potius malos credamus quàm hũc, vel ipsius testimonio addamus etiam nos similem orationem: Cur enim Mose vetante fidem haberi prodigiorum & miraculorum patratoribus, cęteros potius improbos putemus quàm ipsum qui damnauit hoc genus hominũ? Et quo magis rem exaggeret: Ipse inquit, fassus est hęc non tam diuinę naturę quàm impostorum & sceleratorum hominum esse iudicia. Quis nam is? Tu quidem Iudęe respondebis, Iesus aduersarius vero tuus ea- K dem in te retorquens crimina, ad Mosen id referet. Pergit Celsus ex eadem Iudęi persona nostros ad fidem à Iudaismo conuersos sic alloqui: Quid igitur vos ei conciliauit? an quia pędixit se post mortem resurrecturum? sed & hoc quemadmodum priora in Mosen transferetur: Quid *Deut. 4.* igitur vos ei conciliauit? an quia de obitu suo scripsit sic: Et mortuus est ibi Moses famulus domini in terra Moabitarum per verbũ domini, sepultúsque est in ea terra iuxta ędem Phogoris: nec quisquam nouit sepulchrum eius in hunc vsque diem. Sicut enim Iudęus calumniatur ipsum prędixisse suam resurrectionem: pari modo de Mose licet dicere, ipsum scripsisse (eius enim est etiam Deuteronomium) suum sepulchrum nemini cognitum esse in hunc vsque diem, quo venerabilius id faceret, vt ignotum humano generi. Post hęc Iudęus cum ciuibus suis ad Iesu fidem conuersis agens sic sermonem continuat: Age demus vobis prędictũ hoc ab illo: at quàm multi alij talibus miraculorum pręstigiis abusi sunt ad imponendum stultis auditoribus? Zamolxis apud Scythas seruus Pythagorę, ipséque Pythagoras in Italia & in Ægypto Rampsinitus: qui etiam apud inferos cum Cerere tesseris lusisse dicitur, & donum ab ea retulisse mantile aureum, tales etiam fuerunt Orpheus apud Odrysas, Protesilaus apud Thessalos, in Tenaro Theseus & Hercules. Sed illud cõsiderandum, num reuera mortuus quis vnquàm surrexerit eodem corpore, nisi forte externa pro figmentis habetis, vestrę fero L fabulę bellam & credibilem inuenisse vos putatis catastrophen, expirantis in cruce vocem, terręmotumque & tenebras: tum quod is qui viuus seipsum adiuuare non valuit, rediuiuus ostentarit vestigia supplicij, manus ita vt trasfixæ fuerant: idque conspectum à muliere furiosa, vt ipsi fatemini, & si quis alius fuit magicæ istius vanitatis sectator, aut alioqui somniator suapte sponte delusus spectris inanibus, id quod sæpe innumeris accidit: vel potius alios obstupefacere volens prodigiis talibus, & mendaciorum materiã præbere circulatoribus cæteris. Respondebimus vt Iudæo, quãdo quidem Iudæus hæc loquitur, & verba eius de Iesu ad Mosen transferentes dicemus: at quàm multi alij talibus miraculorum præstigiis abusi sunt ad imponendum stultis auditoribus? & alienus à religione Mosis decẽtius vtetur exemplis Zamolxidis atque Pythagoræ, quàm Iudæus non admodum curiosus lector historię græcanicæ. Ægyptius quoque non credens de Mosis miraculis, apte hic iniiciet mentionem Rampsiniti, dicens credibiliorem esse descensum eius ad inferos, & lusum cum Cerere, aureumque mantile inde relatum in argumentum infernalis peregrinationis, felicísque reditus, quàm quæ Moses scripsit de seipso: intrasse se in caliginem in qua Deus fuerit, solumque è tanta multitudine cum eo M congressum fuisse. Scripsit enim sic: Et Moses solus propius accedet ad Deum, cæteri vero non accedent propius. *Exod. 19.* Dicemus igitur nos Iesu discipuli ad istum Iudæum hæc obiicientem: Responde nobis quorum in Iesum fidem accusas, quid huic Aegyptio, quid Græcis referes? quid dices ad hęc quæ nostro Iesu opprobras, si quis & Mosem criminetur eodem modo? Quod si valde contendas pro Mose, sicut reuera efficaciter defendi potest & dilucide, eadem opera Iesum imprudens defendes multo Mose diuiniorem. Et quoniam historias quæ feruntur de heroum descensu ad inferos & inde reditu, portentosa figmenta dicit esse Celsi Iudęus, vt qui se ad tempus subduxissent è conspectu hominum, ac mox ostentassent quasi ab inferis redditos: id enim videntur indicare verba eius de Odrysa, Orpheo, Protesilaôque Thessalo, & Hercule ad Tenarum vnà cum Theseo: age declaremus non posse hæc quæ de Iesu resurrectione scribuntur conferri cum talibus fabulis, nam cuique Heroum modo dictorum liberum erat subducere se mortalium conspectu, ac rursum arbitratu suo reuerti ad eos. Iesus vero crucifixus inspectantibus Iudæis omnibus, & post mortem coram eodem populo de cruce demptus, quomodo potest insimulari tale quippiam finxisse, qualia iactantur de Heroum

A rorum ad inferos descensu & reditu? Ac fortasse id quoque ad defensionem Iesu crucifixi adferri potest, occasione arrepta ex istis narrationibus de heroibus, qui per vim ad inferos irrupisse dicuntur: voluisse illum mori ignominiosa nece, vt post tam compertam mortem totius populi Iudaici testimonio, locus non relinqueretur suspicionibus quæ habentur de heroibus. fieri enim potest vt præter cæteras hac quoque de causa publicè affectus sit supplicio: ne aliquis causaretur eum data opera secessisse è conspectu hominum, vt falso habitus pro mortuo, quando ipsi videretur proferret, quasi prodigiose reuersum in vitam à mortuis. Quin & ex discipulis ipsius manifestum non fictæ resurrectionis argumentum colligitur, qui alioqui nunquã cum tanto suo periculo aggressi fuissent doctrinam euangelicam inter homines serere tanta constantia, alios quoque ad mortis contemptum inuitantes exemplo suo. Attende vero quàm inconsiderate Celsi Iudeus, quasi res impossibilis esset è mortuis aliquem eodem resurgere corpore, dicat. Sed illud considerandum nunquis vnquam reuera mortuus resurrexerit eodem corpore. Hæc enim nũquam diceret Iudæus qui credit scripturis tertij quartíque regnorum libri de puerulis, quorum alterum Elias in vitã reuocauit, Elisæus alterum. Et ideo puto Iesum inter Iudæos potius quam apud alias gentes vitam egisse, vt hi as-
B sueti iam credere talia miracula, qualia facere ipsum videbant, vtrotumque collatione persuasi hunc tanto maiorẽ crederent quanto maiora patrabat quam illi de quibus sa-
3.Reg.17 cra narrat historia. Deinde postquam in medium pro-
4.Reg.4. duxit Iudæus quæ Græci produnt de his qui miris artibus effecerunt vt crederentur in vitam reuersi ab inferis, sic alloquitur Iudæos fidem & disciplinam Iesu secutos: nisi forte externa pro figmentis habetis, vestræ vero fabulæ bellam & credibilem inuenisse vos putatis catastrophen, verba expirantis in cruce. Ad quod ei respondebimus: ista quidem quæ protulisti plane pro fabulis habemus: cæterum quæ continentur in scripturis nobis vobiscum communibus, & quarum non minor apud nos est religio quam apud vos, ea vero pernegamus esse fabulas. quapropter & illa miracula non ficta credimus quæ ibi scripta sunt de excitatis à mortuis, & hunc nostrum resurrexisse, vt qui hoc iuxta sua prophetatumque promissa præstitit, tanto admiratione dignior quam rediuiui priores, quod illos prophetæ excitauerunt Elias & Elisæus, hunc autem prophetarum nullus, sed pater ipse cœlestis: quo factum est vt maiores effectus secuti sint huius resurrectionem quàm illorum. quid enim tale ex pueris ab Elia & Elisæo resuscitatis ad vtilitatem totius mundi profectum est, quale ex
C prædicatione resurrectionis Iesu per diuinam potentiam creditæ? Sed iste etiam terræmotum & tenebras habet pro ficticiis prodigiis, de qua re vt potuimus iam superius respondimus citato Phlegontis testimonio narrantibus hæc incidisse tempus passionis seruatoris domini. Quod vero addit, quod is qui viuus seipsum adiuuare non valuit, rediuiuus ostentarit vestigia supplicij, manus ita vt transfixæ fuerant: quærimus ex eo quid dictum velit hoc verbo adiuuare. si enim de virtute loquitur, dicemus eum seipsũ adiuuisse non mediocriter. nihil enim indecorum nec dixit nec fecit, sed reuera vt ouis ad occisionem ductus est, & vt agnus coram tondente se obmutuit, attestante euangelio non aperuisse illum os suum. quod si hoc verbum de indifferentibus rebus & corporeis vult intelligi, Dicimus nos iam ostendisse ex euangeliis, sponte illum subiisse talia. Deinde commemoratis ex scriptura vestigiis supplicij quæ post resurrectionem ostentauerit, videlicet manus ita vt ferro trans fixæ fuerant, percontatur quis hoc viderit. & obiter Mariam Magdalenam calumnians quæ hoc vidisse scribitur: mulier, inquit, vestra quoque confessione fanatica. & quia scriptũ est non à sola hac visum Iesum post resurrectionem, sed & ab aliis, híc quoque obtrectãs Celsi Iudæus, & si quis, inquit, alius fuit magicæ istius vanitatis sectator. móxque ac si esset impossibile hominem mortuum apparere viuentis specie, vt Epicureum agnoscas: aut, inquit, alioqui somniator suapte sponte delusus spectris inanibus, id quod sæpe innumeris accidit. Hoc D tametsi vehementer dictum ipsi videtur, nihilominus necessario inde colligitur superesse defunctorum animas, nec temere immortalitatem earum aut certe perpetuitatem à Platone creditam, qui huius opinionis assertor tradit in libro de anima, imagines vmbrarum specie circa monumẽta quibusdam conspectas. Ergo spectra ista laruarum non de nihilo apparent, sed quia defunctorum quoque animæ suum quoddam corpus habẽt, quod Grecis vocatur αὐγοειδές. at Celsus opinioni huic assentiens, tamen ait quosdam vigilantes somniare, suáque sponte deludi spectris inanibus: cuiusmodi ludibria per somnum obseruari, non nouum est, vigilantibus idem accidere non fit mihi verisimile, nisi forte mẽte captis, aut phrenitide, melancholiáve laborantibus: id quod non ignorans Celsus mulierem furentem vocauit, incertum vnde nactus occasionem cãlũniæ, quando in scripturis nihil tale habetur. Ergo Iesus quoque post resurrectionem apparuit, non vanas imagines vulnerum in cruce acceptorum ostentans, vt iste opinatur, qui euangeliis non credit nisi quando ipsi libet: sed accito vno è discipulis incredulo, quòd rem putatet impossibilem, assentiebat enim narrãtibus se ipsum vidisse, quasi non nouum esset conspici defuncti animam: cæterum vt eum resurrexisse cum eodem corpore crederet, id vero non poterat in animum inducere. quapropter non dixit, nisi vi- E dero non credam: sed adiunxit & illa verba: nisi misero manum meam in vestigium clauorum, & contrectauero latus eius, non credam. Hæc autẽ dicebat Thomas, quod *Ioan. 20.* arbitraretur fieri posse vt oculis se offerret corpus animæ, per omnia deposito simile, vocémque oculósque decoros, corporis atque modum, interdum amictu quoque non dissimili. Itaque vocato Thomæ dixit Iesus: Infer digitũ tuũ huc, & vide manus meas: & admoue manum tuam, & immitte in latus meum: & noli esse incredulus, sed credens: pulchrè autem quadrabat & prophetiis quibus prænunciatus est, & rebus gestis ipsius vt postremum hoc accederet maximum miraculum. prædictum enim erat à propheta ex persona Iesu: Et caro mea habitabit in spe, & nõ *Psal. 16* derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem. habuítque post resurrectionẽ corpus quoddam medium inter crassitudinem illam quæ ante passionem inerat, & animam nudatam illo corpore. quapropter cum essent discipuli eius simul, & Thomas cũ eis, venit Iesus ianuis clausis, & stetit in medio, & dixit: *Luc. 24.* Pax vobis. móxque subiecit hęc verba ad Thomam versus: Infer digitos tuos huc, & reliqua. Quin & in euangelio secundum Lucam Cleopa & Simone colloquentibus inter se de his quæ acciderant, Iesus repente interueniens iter F faciebãt cum eis. & illorum quidem oculi tenebantur, ne eum agnoscerent: ipse autem ait ad eos: qui sunt hi sermones quos confertis inter vos ambulantes. deinde postquã apertis oculis agnouerunt eum, tunc ad verbũ sic scriptura loquitur: & ipse euanuit à conspectu eorum. itaque quãuis Celsus has Iesu post resurrectionem apparitiones conferre conetur cum vulgaribus spectris & visionibus: tamẽ quisquis candide ac prudenter hæc examinauerit, videbit rem esse longe aliam. Post hæc: velut nactus ansam scripturas reprehendendi sic loquitur: Si Iesus volebat reuera declarare suam diuinam potentiam, debuerat suis insultatoribus, ipsique præsidi qui capitalem sententiam contra se tulerat, denique cæteris omnibus se ostendere. Liquet enim & nobis ex euangeliis, non ita vulgo se conspicuum præbuisse post resurrectionem sicut antea, cum in Actis legatur per quadraginta dies conspectus discipulis docuisse de regno Dei: item in euangelio non continue versatus cum eis, sed aliquando post octo dies clausis ianuis subito visus in eorum medio, aliquando aliis modis similibus. Paulus quoque circa finem prioris ad Corinthios indicãs eum non vulgo conspectum sicut ante passionem, Sic scribit: Tradidi enim vobis in primis quod & acceperam, quòd Christus mortuus fuerit pro peccatis nostris secun- *1. Cor. 15* dum scripturas, & quòd visus sit Cephæ, deinde duodecim illis: postea visus est plus quàm quingentis fratribus simul:

G ex quibus plures manent ad hunc vsque diem: quidam autem & obdormierūt, deinde visus est Iacobo, pòst apostolis omnibus, postremo vero omnium, velut abortiuo, visus est & mihi. Magna sanè res & miranda occurrit hoc loco, quæ non solum aliquem ex vulgo credentium exercere posset, sed perfectiores etiam: cur non dominus post resurrectionem æque ac superioribus temporibus conspiciendum se præbuerit. attamen ex superabundanti, vt in opere quòd contra aduersarios christianæ religionis scribitur, videamus an possumus probabile quid afferre, quod moueat animos audientium hanc apologiam. Iesus vnus cum esset, non vno modo cogitari poterat, & ab inspiciētibus non similiter videbatur ab omnibus. Et quòd pluribus modis cogitari poterat, manifestum est ex illis verbis: ego sum via, & veritas, & vita: tum ex illis: ego sum panis: tū ex illis: ego sum ianua, innumerisque aliis. Quod autem ab inspicientibus non eodem modo videbatur ab omnibus, sed prout capaces erant manifestum erit his qui sciunt: cur transformaturus se in excelso monte, ne discipulos quidem omnes assumpserit, sed solos, Petrum, Iacobum, Ioannem, vt qui soli capaces essent tam gloriosi spectaculi, possentque in illa claritate Mosen & Eliam considerare, audiréque illorum colloquia, ac etiam vocem cœlitus delatam è nubibus. Equidē opinor etiam antequam ascenderet montem in quo solos discipulos docuit illas beatitudines, cum in subiecta planicie vespere sanabat ad
H se adductos variis laborantes ægritudinibus, ab omnibus morbis eos liberans, non eūdem visum male affectis opéque illius egentibus, & eis qui vt sani ascendentē in montem consequi poterant. Et quemadmodum quoties parabolas eis priuatim explicabat, quas auditorum vulgus audiebat sub inuolúcris, excellentiorem auditum habebant qui absque inuolucris & explicatas audiebant: sic etiam visu præstabant, certæ animæ: & vt opinor etiam corporis, quin & illud indicat, non semper eum eodem modo videri solitum, quia Iudas proditurus eum turbæ quam secum adducebat, vt ignoranti eum dixit: quemcunque osculatus fuero, ipse est. Atque huc videntur etiam illa verba seruatoris facere: Quotidie docens in templo vobiscum eram, & non me tenuistis. Cum igitur talis esset Iesus non solum iuxta penitiorem illam diuinam naturam non cuiuis conspicuam, verum etiam iuxta variam corporis formam, qua quibus volebat & quoties volebat cernebatur: dicimus eum Iesum qui nondum principatus atque potestates spoliauerat, & nondum peccato mortuus fuerat, ab omnibus potuisse conspici, at eum qui spoliatis principibus & potestatibus nihil habebat quod à vulgo posset videri non amplius conspectum ab omnibus quibus antea se cernendum præbuerat, itaque parcēs eis post resurrectionem conspici noluit ab omnibus, & quid dico
I ab omnibus, cùm ne cum apostolis quidē perpetuo conuersatus sit, aut semper ab eis videri se permiserit, nimirum quòd non ferrent aspectum ipsius continuum, fulgidior enim iam erat post peractam dispensationem eius diuinitas, quam Cephas ait apostolorum primitiæ videre potuit, & post eum duodecim, Matthia in Iudæ locum subrogato, & post illos quingenti fratres simul, deinde Iacobus, deinde reliqui præter duodecim, fortassis omnes septuaginta discipuli: postremo vero Paulus tanquam abortiuus, qui scit cur alibi dicat: mihi sanctorum omnium minimo data est hæc gratia, & fortasse minimus idem est quòd abortiuus. Ergo sicut immerito accusaretur Iesus, quod non omnes apostolos assumpsisset in mōtem, sed tantum tres, quando mutata forma & vestitu fulgido sumpto ostensurus erat eis suam gloriam, colloquiúmque cum Mose & Elia: sic immerito apostolorum scripta calumniaretur, qui reprehenderet ibi tradi, quòd non omnibus conspectus sit Iesus post resurrectionem, sed iis solis quos sciebat habere oculos ad vidēdam eius resurrectionem idoneos. Facit autem ad præsentem defensionis partem & illud quod de eo dictum est: nam ideo Christus mortuus & resurrexit, vt & mortuorum & viuorum dominus fieret: Vide hic ideo mortuum Iesum vt dominus mortuorum fieret: resurrexisséque vt non solis mortuis K dominaretur, sed viuis etiam, hi sunt nimirum mortui ad Christi dominium pertinentes, de quibus idem apostolus in epistola ad Corinthios priore memorat: canet enim tuba, & mortui resurgent incorruptibiles, de aliis item viuis & immutandis, diuersis ab illis qui resuscitabunt ex mortuis, nam de his sic loquitur: & nos immutabimur, quæ verba sequuntur post illa: mortui resurgēt primum. Quoniam & in priore ad Thessalonicenses aliis verbis eadem indicat differentiam, alios esse dormientes dicens, viuos item alios. Nolo autem vos ignorare fratres, de his qui obdormierunt, ne doleatis, quemadmodum & cęteri non habentes spem, nam si credimus, quòd Iesus mortuus est, & resurrexit: sic & deus eos qui obdormierunt per Iesum, adducet cum illo, hoc enim vobis dicimus in verbo domini, quòd nos qui viuemus, & reliqui erimus in aduentum domini, nequaquam præueniemus eos qui dormiūt, quorum locorum interpretationem nostram exposuimus in commentariis prioris ad Thessalonicenses epistolæ. Nec mireris si non omnis multitudo in Iesum credētium videt eius resurrectionem, quādo Paulus scribens Corinthiis tanquam non plura capientibus, Ego, inquit, iudicaui nihil me scire inter vos, nisi Iesum Christum, & hunc crucifixum. Tale est & illud: non enim potuistis, neque etiam nunc potestis, adhuc enim carnales estis. Sic igitur L stilum moderante diuina voluntate de Iesu scriptum est, ante passionem quidem sine discrimine visum eum multitudini, idque non semper: post passionem vero non amplius ex æquo omnibus, sed cum delectu pto suo cuique modulo. Quemadmodum & in scripturis legitur, visus est Deus Abrahamo, aut è sanctis alicui: quod tamen non erat perpetuum, sed ex interuallo, & non omnibus apparebat: sic intelligendum etiam Dei filium eodem discrimine ab his conspectum, quo ab illis Deus visus est, Satis igitur responsum est, vt in huius generis scripto, ad illam obiectionem: si Iesus volebat reuera declarare suam diuinam potentiam, debuerat suis insultatoribus, ipsique præsidi, denique cæteris omnibus se ostendere. Imò nō oportebat eum conspici ab eo à quo damnatus fuerat, nec ab insultatoribus, nam vtrisque parcebat ne percuterentur tali cæcitate quali percussi sunt Sodomitæ olim insidiatores formæ angelorum exceptorum Loti hospitio, sicut refert scriptura: Extensis autem manibus viri traxerunt Lotum ad se in domum, & clauserunt ianuam, viros autem illos qui aderant pro foribus percusserunt cæcitate à paruo vsque magnum: & mulctati viribus quærebant ianuam, nimirum volebat Iesus diuinam suam potentiam ostendere solus ad videndam idoneis, & pro capacitatis eorum modulo: nec ob aliud vitauit passim cōspici, quàm quòd non omnes ferrent eius conspectum, itaque temere M Celsus profudit illud: certe neminem amplius timebat, primum semel mortuus, deinde iam Deus vt vos dicitis: nec ad hoc missus fuerat vt delitesceret. Imò missus est non solum vt cognosceretur, sed vt lateret etiam, nam & his à quibus noscebatur, nòn in totum erat cognitus, manens ignotus ex parte: quibusdam vero fuit omnino incognitus: vt qui ianuam lucis aperuit duntaxat iis qui cum antea fuissent filij tenebrarum & noctis, adoptandos se dederunt filios lucis & diei, etenim venit seruator noster dominus, non tam ad iustos, quàm ad sanandos peccatores refertos, vt medicus. Videamus porrò quid sibi velit quod Celsi Iudæus inquit: quodsi hoc ad deitatem approbandam faciebat, debuerat mox è cruce euanuisse. Id sanè resipit dogma istorum oppugnatorum prouidentiæ, qui solent aliter præscribere quàm factum est: dicuntque, melius fuisset si talis esset mundus qualem designauimus, & aut præscribunt quod possibile est, atque ita quantum in ipsis est ipsorumque præscriptione, deteriorem mundum faciunt: aut si præscribunt meliora, ostēdunt se velle quod iuxta naturam est impossibile: vtroque modo ridiculi. Ita hic quoque satis constat, potuisse illum disparere quoties vellet: & idem liquet ex scripturis, siquis eas non suo arbitratu nunc recipiat nunc eiciat, sicut isti faciunt, nam & in

Ioan. 14. 6. 10.
Matt. 26.
1. Thess. 4
1. Cor. 1.

A & in euangelio ſecundum Lucam ſcriptum eſt quòd poſt
reſurrectionem Ieſus accepto pane benedixit & fregit
porrexítque Simoni & Cleopæ. & poſtquam acceperunt
panem aperti ſunt oculi eorum, & agnouerunt eum, &
ipſe euanuit à conſpectu eorum. Oſtendemus autem quòd
non erat vtilius ad inſtitutam eius diſpenſationem, ſta-
tim in cruce diſparendo corpus oculis hominum ſubtra-
here. Veritas ſcripturæ tradentis nobis geſta Ieſu non
conſiſtit in nudis verbis hiſtoriæ. nam in vno quoque ſi-
gnificatur latens aliquid, quod prudentior lector intelli-
git, ſicut hoc ipſum de cruci affixo verum intellectum ha-
Gal. 4. bet in illo dicto: Cum Chriſto crucifixus ſum: & illo: Mihi
autem abſit gloriari niſi in cruce domini noſtri Ieſu Chri-
Rom. 6. ſti. per quem mihi mundus crucifixus eſt, & ego mundo.
Mors quoque eius neceſſaria, propter illud. Quod enim
mortuus eſt peccato, mortuus eſt ſemel: & quia iuſtus dicit
conformem ſe fieri morti eius: & propter illud dictum: ſi
enim cum eo morimur, viuemus etiam cum eo. Sic etiam
ſepultura eius peruenit ad conformes mortis eius, & ad ſi-
mul cum eo crucifixos atque mortuos: ſicut & Paulus ſcri
2. Tim. 2. bit: Conſepulti enim ſumus cum eo per baptiſmum, & ſi-
Col. 2. mul reſurteximus cum eo. Cæterum quæ de ſepultura &
monumento & eo qui ſepeliit ſcripta ſunt, opportunius &
prolixius diſſeremus aliâs, quando peculiaris erit horum
B tractatio: nunc ſufficit nobis pura ſindon qua inuolui o-
portebat purum corpus Ieſu, & nouum monumentum in
petra exciſum à Ioſepho, vbi nondum quiſquam iacuerat,
vel vt Ioannes ſcribit, in quo nondum quiſquam poſitus
fuerat. hîc aduerte an poſſit aliquem mouere conſenſus
trium euangeliſtarum, tam accurate de monumento exci-
ſo ſeu exſculpto in petra memorantium: vt qui rationem
ſcripturæ examinet, videat magni momenti res & in no-
uitate monumenti cuius Matthæus & Ioannes memine-
runt, & in eo quòd nullus vnquam ibi ſepultus fuerat, ſi-
cut à Luca & eodem Ioanne eſt proditum. Conueniebat
enim vt non vulgariter mortuus, ſed poſt mortem etiam
vitalia proferens è corpore aquam atque ſanguinem, no-
uúmque vt ita loquar cadauer, in nouo puróque monu-
mento deponeretur: vt quemadmodum eius natiuitas o-
mni natiuitate fuerat purior, eo quòd è virgine non è coi-
tu fuit natus: ita ſepultura quoque inſignem puritatem ha-
beret, depoſito corpore in monumentum nouum, non è
collecticiis lapidibus arte conſtructum, ſed e viuo ſaxo ex-
ciſum. Itaque occultior huius ſacræ narrationis ſignifi-
catio poſſet auguſtiorem & diuiniorem tractationem re-
cipere, ſi id eſſet propoſitum: cæterum quod ad rationem
contextus in præſens reddendam attinet, belle quadrabat
vt qui deſtinato conſilio crucis ſupplicium ſuſtinuit, in cō-
ſequentibus etiam decorum ſeruaret, vt qui ſicut homo
fuerat mortuus, ſicut homo item deponeretur è ſtipite at-
C que ſepeliretur. Attamen etiamſi ſcriptum fuiſſet in euan-
geliis è cruce eum euanuiſſe, vituperaſſet id Celſus cum in-
fidelibus, & hoc quoque carpentes dixiſſent: quid ita poſt
demum diſparuit, & non antea potius curauit ne deueni-
retur ad ſupplicium. Ergo ſi hoc ipſum reprehendendum
exiſtimant, euangeliſtas maluiſſe veritatem prodere, quàm
fingere diſparuiſſe illum è cruce, quomodo credituri ſunt
reſurrectionem, & quòd ſuo arbitratu modo clauſis ianuis
ſubito apparuerit ſtans in eorum medio, modo poſt datum
panem duobus è familiaribus, póſtque habitum cum eis
colloquium, ex ipſorum conſpectu euanuerit. Illud porro
quî Celſi Iudæo venit in mentem dicere, Ieſum latitaſſe?
ait enim: quis vnquam emiſſus nuncius, cum mandata re-
nunciare deberet quæſiuit latebras? Certe minime latita-
bat qui comprehendere ſe quærentibus dixit: quotidie li-
bere docebam in templo, nec tamen me comprehendiſtis.
Quòd autem mox Celſus repetit quæ antè deblaterans,
ſatis ſit ſemel iam reſponſum eſſe. poſſunt enim ex his quæ
in ſuperioribus paginis ſcripſimus confutari quod iterum
obiicit: cum in corpore verſaretur inter incredulos, omni-
bus paſſim obtrudebat prædicationem ſuam: nunc cum fi-
des aſtruenda eſſet reſurrectioni è mortuis, vni tātum mu-
lierculæ ſuíſque ſodalibus clàm videndum ſe præbuit.

Atqui falſum eſt eum vni tantum mulierculæ apparuiſſe. D
extat enim ſcriptum in euangelio ſecundum Matthæum:
Veſpere autem ſabbati, quę luceſcit in prima ſabbati, venit Matt. 28.
Maria Magdalena & altera illa Maria videre ſepulchrum,
& ecce terræmotus factus eſt magnus. angelus enim do-
mini deſcendit de cœlo, & accedens reuoluit lapidem. Et
paulo poſt infert idem euangeliſta: Et ecce Ieſus occurrit
illis, videlicet iam dictis Mariis, eáſque ſalutauit. at illæ ac-
cedentes tenuerunt pedes eius, & adorauerunt eum. Re-
ſponſum eſt & ad illud, quòd ſupplicium tulit omnibus
videntibus, poſt reſurrectionem verò vni viſus eſt: & cau-
ſam vtriuſque reddidimus. ac nunc quoque dicimus, hu-
manam eius naturam omnibus fuiſſe conſpicuam: diuinæ
vero (loquor autem de his naturis non inquantum refer-
tur altera ad alteram, ſed in quantum inter ſe differunt) nō
fuiſſe capaces omnium oculos. Atque hîc mihi aduerte
quomodo Celſus loquatur ſibiipſi contraria, cū enim mo-
do dixiſſet illum clàm apparuiſſe vni mulierculæ ſuíſque
ſodalibus, mox infert: ergo ſupplicium ferens omnibus vi-
ſus eſt, rediuiuus vero vni, cum oporteret contrariū facere.
Id contrarium quid ſit audiamus, ait paſſum eum omnibus
ſpectantibus, rediuiuum viſum ab vnica. ergo quantum
ex ipſius verbis colligitur, volebat Celſus id quod ab-
ſurdum eſt & impoſſibile, ſupplicium illius ab vnico ſpe-
ctatum eſſe, reſurrectionē ab omnibus. aut quomodo ali-
ter accipienda ſunt illa verba, cū oporteret contrarium fie- E
ri? Cæterum Ieſus ſatis nos docuit à quo miſſus ſit, dū di- Matt. 11.
ceret: Nemo nouit patrem niſi filius: &, Deum nemo vidit Ioan. 1.
vnquam, vnigenitus quippe dei deus qui eſt in ſinu patris,
ille enarrauit, ille diuinos ſermones de deo diſſeruit apud
germanos ſuos diſcipulos: cuius diſciplinæ veſtigia in ſcri-
pturis inuenientes, occaſionem inde habemus diſputandi
de Deo, dum audimus illud: Deus lux eſt, & nullæ ſunt in
eo tenebræ: tum illud, deus ſpiritus eſt, quem qui adorant,
in ſpiritu & veritate adorent neceſſe eſt. præterea cur à pa-
tre miſſus ſit, ex innumeris locis licet volenti diſcere, tum
ex prophetarum vaticiniis, tum ex euangeliis, nec exi-
guam partem ex apoſtolorum maxime Paulinis literis.
Ipſe eſt qui pijs prælucet ad ſalutis viam, & in peccatores
animaduertit: de quo imprudens Celſus dixit, quòd pios
in via deducat, peccatores miſeretur verſos ad pœniten-
tiam. Poſt hæc, Si, inquit, volebat latere, cur audita eſt è
cœlo vox prædicans eum dei filium? quod ſi latere noluit,
cur paſſus eſt & mortuus? putátq; ſic redargutam à ſe ſcri-
pturarum diſſonantiam, non intelligens voluiſſe illum
nec temere omnibus innoteſcere, nec omnino res ſuas
ignotas eſſe. certè cœleſtis vocis præconium, declarans
hunc eſſe illum dilectum filium in quo pater ſibi placeat,
non ſcribitur vulgo audita, quod Celſi Iudæus exiſtimat: F
ſicut & illa in monte præcelſo è nube profecta, ſolis his Matt. 3.
audita eſt qui ſimul aſcenderant cum eo, talis eſt enim dei
vox, vt à ſolis audiatur quos ipſe audire illam vult: ne in-
terim dicam dei vocem de qua hic ſcriptura loquitur, non
eſſe percuſſum aerem, aut percuſſionem aeris, aut quic-
quid aliud de voce dicitur: ideóque non iſto ſenſili auditu,
ſed longe præſtantiore diuinioréque percipi: & quoties
ipſe qui loquitur non ab omnibus eam exaudiri vult, eos
qui eximias illas aures habent audire deum: qui vero auri-
bus animæ obſurduerant, non ſentire ſermonem dei. Hoc
reſponſum ſit quærenti cur audita ſit è cœlo vox prædi-
cans eum Dei filium. cæterum quod quærit amplius, cur
ſi noluit latere, paſſus ſit ac mortuus, ſatis reſponſum eſt
ſuperius vbi prolixe de ipſius paſſione tractauimus. Poſt
hæc Celſi Iudæus colligit quaſi rem conſequentem quæ
minime conſequitur. non enim colligitur ex eo quod nos
paſſione ſua mortem contemnere docuit, debuiſſe poſt re-
ſurrectionem è mortuis vocare propalam ad nouam do-
ctrinæ lucem genus hominum, doceréque cauſam aduen-
tus ſui. Iam enim antè vocauerat omnes ad lucem his ver-
bis: Venite huc omnes qui laboratis & onerati eſtis, ego Matt. 11.
vos reficiam. Et qua de cauſa deſcenderit, relatum eſt in
prolixo illo ſermone de beatitudinibus, quæque eas ſe-
quūtur promiſſionibus, adhæc in parabolis & diſſertatio-

G nibus quas cum scribis atque Pharisæis habuit. Iá vero secundum Ioannis euangelium quàm multa doceat, liquet aduertentibus eius magniloquentiam, in rebus magis sitam quàm sermonibus, apparet enim ex euangeliis quantum autoritatis habuerint verba illius vsque ad miraculum. Tandem Celsi Iudæus clausurus orationem suam sic loquitur: Hæc igitur vobis protulimus ex vestris literis, vt non opus habeamus aliunde testimonia quærere, vestris enim ipsi telis configimini. At nos coarguimus hunc Iudæum multa præter nostras scripturas nugatum dum vel Iesum vel nos alloquitur: negamus vero illum ostendisse quomodo nostris ipsorum telis cófigamur, vt isti videtur. Et quoniam Iudæi persona prorumpit in hæc verba: Altissime cœlum incolens, quis vnquam Deus ad homines descendens fidem non impetrauit? respondendum etiam in Mosis lege haberi, quòd Deus manifestissime præsens Hebræis fuerit, non solum patrãdis in Ægypto prodigiis, & in transitu per rubrum mare, & in colũnis nubis ignísque verum etiam quando decem præcepta vniuerso populo sunt tradita. ac ne sic quidem illi fides est habita. Si enim credidissent ei quem videbant & audiebant, non fecissent vitulum conflatilem, nec mutassent gloriam suam in similitudinem iuuenci vescẽtis fœno, nec acclamassent ei: Hi sunt dij tui Israel, per quos eductus es ex Aegypto.

H Ac vide an non eiusdem sit duriciæ, tot tantísque miraculis, quibus se Dei præsentia exeruit, & olim peruicaciter non credidisse toto tempore quod in deserto exactum est, vt lex Iudæorum testatur: & post Iesu mirificum aduentum non flexos esse tantæ autoritatis sermonibus coniunctis cum miraculis patratis in conspectu totius populi: quod quidem argumentum vel solum sufficere posset ad conuincendam Iudæorum erga Iesum incredulitatem, videlicet similes eos fuisse suis maioribus vt legimus. Huic enim Celsi Iudæo percontanti quis vnquam Deus ad homines profectus fidem non impetrauit, præsertim post speratum suum aduentum? aut cur ne expectatus quidem est agnitus? respondere possem: quid vultis ô vos responderi ad istam interrogationem? vtræ virtutes maiores vestra opinione videntur, illæ ne in Aegypto & deserto factæ, an quas nos Iesum fecisse apud vos dicimus? nam si illæ his maiores sunt, iam hinc apparet non alienum esse à vestris moribus vt minora cótemnatis qui non credidistis maioribus: quandoquidem minoris apud vos fiũt quæ de Iesu dicimus, quod si hæc quæ de Iesu produntur paria sunt illis quæ à Mose scripta sunt, quid mirum si idem populus æquè hic atque illic mox à principio fuit incredulus? Initio namque legis Mosaicæ damnatur vestra incredulitas: nouæ quoque legis & secundi testamenti initio conuincimini teste Iesu increduli esse, incredulorum illorum qui Deo parum fidentes in deserto perierunt posteri.

I Licet enim & ad vos vti verbis seruatoris nostri: quòd sitis cófirmatores & approbatores facinorum patratorum à vestris maioribus, & quòd impleatur in vobis illa prophetia: erit vita vestra pẽdens ante oculos vestros, & non credetis vitæ vestræ: non enim credidistis vitæ quæ venit ad genus humanum. Nihil porrò Celsus sui Iudæi personæ affingit, quod non in ipsum retorqueri possit ex legis prophetarúmque scripturis. Crimini enim vertit Iesu quòd minetur & conuicietur grauitatis oblitus, dum intonat væ vobis, & prædico vobis, quasi confitens se persuadere non posse quod tam indignum Deo est, inquit, vt vix in hominem prudentem competat. Vide vero an non hæc retorqueri possint in Iudæum, nam & Deus minatur in legis ac prophetarum literis, obiurgat etiam nõ leuioribus verbis quàm sit væ illud euangelicum. Quale est illud in Esaia: Væ qui cóiungitis domũ ad domum: & prædium ad prædium. Item, væ vobis qui surgitis mane ad ebrietatem sectandam, Item væ vobis qui trahitis post vos iniquitates, vt funem lõgum. Item, væ qui dicitis malum bonum, & bonum malum, Item væ potentibus vestris potatoribus: aliáque id genus innumera. Minis vero an non illæ similes: væ vobis gens peccatrix, populus plenus peccatis, semen prauum, filij iniqui, & quæ sequuntur

Esa.5.

Esa.1.

non minus minacia quàm quæ Iesum ait locutum, nisi K forte non est comminatio, & quidem magna, hæc: Terra vestra deserta erit, vrbes vestræ igne cremabuntur: regionem vestram vobis inspectantibus deuorabunt exteri, & vastabitur ab alienigenis. Illa vera an non conuicia sunt in populum, vbi Ezechieli sic Deus loquitur: Inter scorpios tu habitas. Quid igitur in mentem tibi Celse venit vt Iudæum sic loquentem introduceres de Iesu quasi minatore, nullóque grauitatis respectu conuiciatore, quoties his verbis vtitur, væ vobis, &, prædico vobis? Non vides eadem quæ tuus Iudæus Iesu obiicit, in ipsum Iudæum posse regeri, cuius Deus pari modo loquitur: quandoquidem prorsus eadem inuenitur Deus in prophetarum oraculis dicere, quasi aliter persuadere non posse. Præterea possum etiam hoc respondere istis qui putant Celsi Iudæum rectè criminari talia, multas diras imprecationes scriptas esse in Leuitico & Deuteronomio: quas si Iudæus scripturarum suarum patronus defendere poterit, similiter aut etiam melius defendemus hęc quę contumeliose dicta putat & minaciter. Imò ipsi Mosis legi nos melius patrocinari poterimus, vtpote docti à Iesu sapientius intelligere legalia scripta, quam iste Iudęus, quamuis etiam ipse Iudęus si introspiciat mentem verborum propheticorum, ostendere poterit non temere Deum vti vocibus his minatoriis & obiurgatoriis, vę, & denuncio vobis: & quòd Deus vt homines ad se conuertat taliter loquatur, qualiter Celsus putat nõ locuturum ne cordatum quidem L hominem. Christiani quoque qui vnum Deum nouerunt in prophetis & in domino, reddere possunt eãdem rationem minarum & obiurgationum harum vt Celsus nominat. Et quia se profitetur tam philosophorum quàm nostra tenere dogmata, eum sic compellare. Heus tu, cum apud Homerum Mercurius Vlixem sic alloquitur: Infelix quid sic hos agros solus oberras? non admitteres rationẽ, ad castigãdum Vlixem ita loqui Mercurium homericum? quandoquidem adulari & ad gratiam loqui sirenibus magis conuenit, necatorum à se ossa incubantibus: Huc porro verte Grecorum sidus Vlixes, & nostros prophetas ipsúmque Iesum non fers ad conuertendos ad meliorem frugem homines vti hac voce vę aliísque quę tibi videntur conuicia, nec putas quicquam huiusmodi verba ad profectum auditorum facere, eísque pęoniam quandam medicinam afferre? nisi forte postulas vt Deus diuinę ve naturę particeps respiciat quid se tantum deceat, securus sit quàm efficax sit eius doctrina in hominum pectoribus, quámve singulorum affectibus accommoda. Illud vero an non ridiculum, quòd negat Iesum potuisse persuadere, idque ex Iudęi persona: cum innumera sint exempla talia non solũ apud prophetas, sed & apud scriptores Gręcos: viros sapientia celebres non potuisse persuadere vel insidiatoribus suis, vel iudicibus, vel accusatoribus, vt omissis viciis ingrederentur viam philosophię ferẽtem ad virtutum fastigiũ. Post hęc idem Iudęus dicit, videlicet iuxta Iudęorum placita: Speramus certe resurrectionẽ in corpore & vitam æternam: eiúsque exemplar ac primum ducem fore illum qui nobis mittendus est, assensurum posse Deum excitare quem vult etiam cum corpore. Equidem dubito an Iudæus diceret Christum qui ab eis expectatur exhibiturum in se exemplum resurrectionis, sed demus eum sic & sentire & loqui, respondebimus profitenti se ex nostris scripturis nobiscum agere: heus tu, ergo illa legisti quæ putas ad accusationem nostri facere, cæterum resurrectionem Iesu & quòd primogenitus sit ex mortuis non legisti? aut quia hęc scripta dissimulas, nec scripta sunt? Quoniam autem Iudęus iste à Celso introductus admittit resurrectionem corporum, nõ puto nunc prolixius agendum cum credente eam & fatente, siue ipse possit hanc veris rationibus asserere, siue imaginetur fabulosam aliquam, contentus igitur erit his quę iam responsa sunt. Et quoniam post hęc dicit: vbi est igitur vt videamus & credamus: quæremus ex ipso: vbi est igitur nunc ille qui per prophetas loquitur, & qui fecit miracula, vt videamus & credamus vos esse peculium Dei? An vobis licet respondere

A dere, non semper esse Deum præsentem Hebræorum generi, nobis idem respondere de Iesu non licet iam rediuiuo, vt satis persuasit suis discipulis? & in tantum persuasit, vt per constantem patientiam ostendant se respectu æternæ vitæ & approbatæ verbis ac rebus resurrectionis, pro lusu habere quicquid in hac præsenti vita molestum est & arduum. Pergit Iudæus: An ideo descendit, vt non credamus? Ad quod dicetur, non in hoc eum venisse vt Iudæos redderet incredulos: sed quia non credituros sciebat, iam ante hoc prædixisse: eorúmque incredulitate vsum ad vocationem gentium: illorum nanque delicto salus gẽtibus contigit, de quibus Christus ipse apud prophetas sic loquitur: Populus quem non noram seruiuit mihi, in auditu auris obediuit mihi, & inuentus sum ab his, qui me non quęrebant, manifestatus sum his qui me non interrogabant, constátque etiam in hac vita pœnam non effugisse Iudæos propter suam in Iesum sęuiciam. Eant nunc Iudæi, & & ingerãt nostris hominibus ex Iudaismo conuersis diuinam prouidentiam, per quam vt pœna digni priuati sint hierosolymitana vrbe, sanctuarióque quod ipsi vocant, & cultu Dei religiosissimo, quantum cunque extulerint diuinam prouidentiã, nobis contra ipsos magis quadrabit hæc oratio, mirandũ esse Dei consilium, quod peccato populi sui vsum sit ad vocandas per Iesum gentes alienas à testamẽtis & promissionibus de regno Dei. id quod iam olim à prophetis prędictum fuerat, propter peccata Hebręorum populi, electruum Deum non vnam aliquam gẽtem, sed selectos ex omnibus: & post electa ea quæ stulta sunt huius mundi, conuersurum gentem brutam ad eloquia Dei, ablato ab illis Dei regno & his tradito. Sufficiet inpręsentiarum vnum è multis oraculum adducere, quod in Deuteronomio de futura gentium vocatione canit in hunc modum ex persona domini: Ipsi ad ęmulationẽ me mouerunt in non diis, & ad iram prouocarunnt in idolis suis: ego quoque ad ęmulationem eos mouebo in non gente, in gente insipiente ad iram commouebo eos. Tandem Iudęus concludit sic de Iesu: Igitur homo erat ille, talis qualem & verba & res ipsę indicant. At ego nescio an homo ausus vniuersum orbem ad sui cultum suámque doctrinam attrahere, potuisset sine Deo tantum successum habere, superaréque omnia suę doctinę obstacula, etiam reges imperatorésque, senatum ipsum Romanum & omnes omnium populorum principes. Quomodo enim homo natus & nullius pręstantioris naturę particeps tantam ad se conuertere multitudinem: & quod magis mirum est non sapientum tantummodo, verum etiam affectibus magis quàm rationi obsequentium, ita vt mox versa vice fiant è brutis prudentes, Sed quoniam potentia Dei Christus erat & patris sui sapientia, ideo talia fecit & facit nũc quoque. Tergiuersentur licet Iudęi gentilésque verbis eius credere, nos certe nunquam desinemus Deo fidere iuxta doctrinam Iesu Christi, & cęcutientes alios ad Dei cultum si velint conuertere: etiamsi isti vere cęcutientes nos cęcutire dictitẽt, & siue Iudęi siue Gręci ductantes insensatos homines vt pecora, nobis quod ipsi faciunt obiiciant: nos siquidem non mali duces sumus à moribus perditis traducentes discipulos ad resipiscentiam, vt pro intemperantibus temperantes fiant, aut saltem proficiant ad temperantiã pro iniustis iusti, aut saltẽ proficiant ad iusticiam, pro imprudentibus prudentes, aut saltem ingrediantur viam prudentiæ, pro ignauis item ac timidis fortes ac patientes fiant, præsertim quoties certandum est pro pietate erga Deum conditorem rerum omnium. Venit igitur nõ vnius prophetæ sed omnium pręconio prænunciatus Iesus Christus: in quo etiam se Celsi ignorantia, dum ex Iudæi persona vnum prophetam dicit de Christo prædixisse. Et quoniam hactenus loquentem quasi iuxta suam legem Iudæũ Celsus fecit, nisi quod in fine quædam subiecit nulla mencione digna, ipse quoque hic desinam & claudam secundũ librum: ad reliqua Deo fauente & Christi virtute animo nostro assistente conabimur, Celso respondere in tertio deinceps volumine.

Psal. 17. (margin) B (margin) C (margin)

LIBER TERTIVS.

IN primo volumine, quod aduersus arroganter inscriptum Veriloqui sermonis titulo librum quo nos Celsus impetit scripsimus, pro virili percurrimus ira vt iussisti fidelissime Ambrosi præfationem eius & quæ deinceps sequuntur, examinantes singula eius dicta, donec desiimus insictã cõcionẽ ad Iesum ex persona Iudæi. In secũdo vero refutatis quantum potuimus omnibus à concionabundo eodem Iudæo ad nos dictis qui per Christum in Deum credidimus, tertio hoc libro iam aggredimur ea quę Celsus ex sua persona nobis obiicit. Ait stulte inter se contendere Christianos & Iudæos, nihílque differre hanc eorum concertationem de Christo ab illa prouerbio celebrata contentione de vmbra asini: nihílque grauitatis habere totam hãc quęstionem, vtrísque credentibus prænunciatum per afflatos diuino sprititu vates aduentum seruatoris humani generis, cæterum in hoc dissentientibus, veneritne is qui oraculis designatur, an non. nos enim Christiani Iesu credimus, vt ad nos cœlitus delato iuxta vaticinia: Iudæorum vero maxima pars tantum abest vt in eum credat, vt qui seculo illo fuerunt insidias Iesu struxerint, nostræ vero tempestatis Iudęis probetur illorum facinus, nec desinant conuiciis Iesum proscindere, vt qui se damnatis artibus venditarit pro illo à prophetis prædicto Christo, sicut vocatur à Iudæis. At dicat nobis Celsus cum suis applausoribus, videatur ne simile asini vmbræ, prædictum esse à Iudęorum prophetis locum natiuitatis ductoris recte viuentium qui censentur peculiaris Deo populus: foréque vt Emanuel nascatur è virgine, & talia fiant per venturum illum prodigia, támque celeriter eius verbum terras percurrat vt vniuersum orbem peruagetur sonus apostolorum: ad hęc quid passurus sit Iudæis damnantibus, & quomodo resurrecturus, ergo temere hæc effundebant prophetæ, nulla probabili causa moti non solum vt hęc prædicerent, sed mandarent etiam literis? ergo tanta Iudæorum gens vt olim propriam regionem coleret, nulla verisimili ratione adducta, aliis prophetarum honorem tribuit, alios abdicauit pro falsis vatibus? aut nihil eos inuitauit vt posteriorum prophetarum scripta connumerarent cum semper sacris habitis Moysis voluminibus? Quomodo ostendent nobis isti, qui stulticiam Iudæis atque Christianis obiiciunt, potuisse Iudæorum gentem consistere sine vlla promissionum præscientia? & cum circumuicinæ gentes singulæ in suorum vt tunc habebantur Deorum fana peterent oracula, hos solos qui contemptum externorum numinum didicerant, vt non Deorum sed dæmonum, nimirum prophetarum voce moniti omnes gentium Deos esse dæmonia: neminem habuisse qui diuinæ mentis interpretem se professus à vanis illis mentes ad se retraheret eos, qui alioqui noscẽdorum futurorum cupidine desciuissent ad cultos ab aliis dæmonas? considera igitur an non necesse fuerit eos domi habere meliorum vatum copiam, qui externos contemnebant vnà cum suis numinibus. Ergo cum passim miracula fierent, sicut ipse mox memorat Æsculapium sanationes & oracula pręstantem totis sibi dici dicatis vrbibus, Triccæ, Epidauro, Coo, Pergamo, & Aristeum Proconnesium, aliúmque quendam Clazomenium, & Cleomedem Astypalsem: apud solos Iudęos placentes sibi vt peculiarem Dei rerum vniuersarum conditoris populum, nihil erat signorum aut prodigiorum quod cõfirmaret fidem in eum, coniunctam cum spe melioris vitæ alię? atqui quomodo hoc putaret aliquis? statim enim desciuissent à Deo suo, cuius ope prius pendebãt, ad illos externos fatidicos & sanitarũ largitores deos, si sui nullam sensissent in rebus dubiis præsentiam. Quod si hoc non fecerunt, sed maluerunt innumeras calamitates perferre quàm abiurare Iudaismum legésque patrias, modo ab Assyriis, modo à Persis, modo ab Antiocho afflicti: quî fit vt isti qui non dignãtur historiarũ & prophetiarũ

D (margin) E (margin) Psal. 18. (margin) Psal. 96. (margin) F (margin)

G miraculis credere, figmenta hæc putent potius, quàm diuino spiritu afflatas fuisse vatum illorum sanctissimas animas, amore virtutis nullas ærumnas vitantium, dum habitante intra se numine agitati, tam ætati suę quàm futuris seculis fata publica priuatáque aperiunt, præcipue vero de venturo quodam seruatore humani generis. Hæc ita cũ se habeant, quomodo videri possunt de asini vmbra Iudęi cum Christianis contendere, inquirentes ex prophetiis quibus vtrique ex æquo credunt, venerit ne is de quo prophetæ canunt, an nondum, sed venturus sit, atque vt interim detur Celso non esse Iesum eum de quo à prophetis prænunciatum est, nihilo minus ne sic quidem de asini vmbra inquirerent, qui propheticas scripturas excuterēt, quo euidentius ostēderetur qualis nam designatus sit prophetatum oraculis, quídue facturus: & si fieri possit, quo aut quando venturus. Declarauimus autem iam antè paucarũ è multis prophetiarũ testimonio, hunc Iesum esse illũ Christum de quo prophetatum est: itaque non falluntur nec Iudæi nec Christiani dum prophetas diuinitus locutos opinantur: sed qui errant in eo falluntur, quòd adhuc vt venturum expectant de quo verissime prædixerunt prophetæ, addentes etiam eius patriam. Post hæc Celsus putans Iudæos ab Aegyptiis oriundos per seditionem Aegyptum deseruisse, contemptis publicis Aegyptiorum ritibus: ait eos quod prius ipsi Aegyptiis fecerant, idem pòst H passos ab iis qui ab ipsis ad Iesum defecerunt, secuti fidem eius tanquam Christi: & vtriúsque nouatæ religionis à seditione factum initium, & secessione. Aduertendum hic quid Celsus agat. Aegyptij quondam cum Hebræos propter famem in regionem suam delatos hospites & supplices multis iniuriis afficerent, quasi conspirassent in immeritos, diuina animaduersione castigati ęgre manumiserunt eos ex iniusta seruitute. itaque vtpote amātes sui generis, & qualibuscunque cognatis ęquiores quàm hospitibus, nullam calumniam omiserunt, qua non Mosen ac Iudæos appeterent, prodigia quidem per eum patrata non omnino inficiantes, cæterum magicis artibus ea tribuentes non diuinæ potentiæ, at Moses non magus, sed vir pius omnes suas res ad Deum vniuersorum referens, diuiníque spiritus particeps, eius instinctu leges Iudæis tulit, & res gestas varaciter mādauit literis. Celsus verò non ęquus examinator Aegyptiorum Hebræorúmque controuersię, sed præoccupatus illecebris Agyptiacis, maluit credere hospitum oppressoribus, Hebræos qui iniuriam patiebātur, per seditionem dicens Aegypto excessisse: non videns interim esse impossibile vt tanta multitudo Aegyptiis regnantibus per seditionem nouam gentem constitueret lingua etiam mutata, repentéque ex Aegyptia Hebræa fieret. Sed detur hoc quoque, eis relicta Aegypto subiisse linguæ etiam natiuæ tedium: quî factum est igitur vt non Syrorum potius I Phœnicúmve linguam assumpserint, sed Hebræam differentem ab vtraque. quibus omnibus rationibus colligitur falso credi, olim quosdam Aegyptij generis secessisse in Palæstinam à cęteris Aegyptiis, indéque natam coloniā quæ nunc Iudæa dicitur. nam Hebræi suam patriam linguam habebant prius quàm in Aegyptum descenderent, & Hæbraicæ literę diuersæ erant ab Aepyptiacis: quibus Moses vsus scripsit quinque illos codices sacros apud Iudęos habitos. Itaque vtrumque ex æquo falsum est, vel Hębręos cum olim Agyptiorum pars fuerint, per seditionem ab eis secessisse: vel Iesu temporibus orta seditione in Iudæorum republica, reuulsam, à cætero populo partem ad Iesum defecisse, nihil enim seditiosum Celsus & qui cum eo sentiunt, in Christianis ostendere poterunt. Certe si per seditionis causam orta fuisset Christiana religio, defectione facta à Iudæis, quibus & arma ad sui defensionem sumere licebat, & hostem occidere, non interdixisset Christianorum legislator omne homicidium, nefas esse volens suis discipulis tale facinus in hominem quemcunque vel sceleratissimum. indecorum enim putabat diuinis suis legibus permitti cædem qualiscũque hominis. neque Christiani, si à defectione habuissent initium, admisissent tam mansuetas leges, quæ præberent inimicis facultatem trucidandi se tanquam pecora non repugnantia. Quamuis K si altius introspiciamus negotium, possumus dicere de egressis ex Aegypto, non sine miraculo & diuina gratia populum vniuersum recepisse linguam pristinam quæ Hebræa dicitur: sicut & ipsorum quidā propheta canit: quòd in exitu eorum ex Aegypto linguam audierunt quam non nouerant. Est & aliud argumentum non fuisse Aegyptios qui Mosis ductu eam regionē egressi sunt. nam si fuissent, vtique habuissent nomina Aegyptiaca, sicut quæque lingua sua habet nomina. quod si constat nomina eorum esse Hebraica aut alienigenarum: plena est enim scriptura hebraicis appellationibus, quas etiam in Aegypto parentes filiis indiderant: satis apparet figmentum Aegyptiorum esse, quòd olim cum Mose ex Aegypto pulsi fuerint: & non dubium amplius relinquitur, natos esse ex Hebræis maioribus, sicut à Mose est proditum, & proinde vsos lingua eorum, etiam hebræa habuisse nomina à parentibus indita. Cæterum vt & de Christianis dicam, hi quia docti non repugnare infestatoribus suis, constanter seruauerunt mansuetam hanc & humanam legem autoris sui, plus cōsecuti sunt quàm si accepissent hostibus resistendi licentiā: nimirum Deo propugnante & opportunis temporibus cohibente persecutores Christiani nominis. Vt enim commonerentur aspicientes paucos pietatis athletas probatiores fieri, mortémque contemnerent, pauci per interualla temporum & facile numerabiles pro religione Christiana sunt mortui, Deo vetāte ne in totum excinderetur hoc L genus hominum. Subsistere enim id voluit, & omnes terras repleri salutari hac piáque doctrina. è diuerso vt infirmiores respirarent à mortis metu atque solicitudine, Deus prospexit fidelibus, nutu solo dissipatis cunctis aduersariorum conatibus, vt neque reges, neque prouinciarum præsides, neque populi possent exasperari contra eos amplius. Hæc responsa sint Celso affirmanti & quondam Iudæis & pòst Christianis à seditione fuisse initium. Quoniam autē in sequentibus manifeste mentitur, age apponamus verba ipsius. Si omnes homines vellent esse Christiani, isti hoc iam non admitterent. Hoc falsum esse liquet inde, quòd Christiani quantum in ipsis est non negligunt per totum orbem seminare doctrinam hanc suam. certe quidam hoc vnum sibi desumpserunt negotium, vt obambularent nō tantum per oppida, sed vicos etiam & villas, vt alios quoque ad pietatem verúmque Dei cultum pertraherent. nec obiici potest eos lucri causa id facere, quando sæpe recusant accipere victui necessaria: & si forte huc interdum coguntur præ inopia, præsenti tantum vsu cōtenti sunt, etiamsi non desit multorum vltronea liberalitas plura largiri cupientium. Ac nunc fortasse quando in tanta doctrinam hanc amplectentiũ multitudine, adiungunt se & diuites & honorati & delicatæ nobilésq; mulierculæ, audebit aliquis dicere, quosdam propter gloriolas suscipere cu- M ram instituendi Christiani populi: hoc tamen circa initia Christianismi non dixisset, cũ nullis magis imminebat periculum quàm doctoribus, nec potuisset id suspicari probabiliter: & hodiéque plus est his apud externos ignominiæ, quàm apud suos gloriæ, quæ tamen non contingit omnibus. Est igitur euidens mendacium, si omnes homines velint esse Christiani, istos hoc non admissuros. Ac vide quo argumento id colligat. Nam ab initio, inquit, cum pauci essent cōsentiebant. postquàm autem præ multitudine per varia loca dispersi sunt, iterum atque iterum scinduntur, & singuli suas partes habere volunt. id enim iam olim cupiebant. Fuisse quidem ab initio paucos Christinianos collatos ad posteriora tempora constat, quamuis non omnino pauci erant. hoc enim inuidiosum fecit Iesum, & Iudæos conciuit ad illi struendas insidias, quod quaterna quináve milia hominum sequebantur eum vsque in solitudines, non annumeratis mulieribus & pueris, tanta vis attrahendi velut iynx quædam inerat Iesu sermonibus, vt non solum viri sed etiam fœminę omissa imbecillitatis & existimationis cura persequerētur eum haud grauatim vsque in solitudines doctrinæ gratia: nec minus pueri omni alioquin affectu carentes, siue illi parentes, seque-

A sequerentur, siue potius diuina quadam vi adducti, cuius desiderio faciebant iter vnà cum genitoribus. Sed sit ita, fuerint pauci ab initio, hoccine facit vt Christiani nolint suam doctrinam recipi ab omnibus hominibus? Ait etiam consensum fuisse inter omnes, ne hic quidem videns quòd mox ab initio non conueniebat inter credentes de delectu diuinorum sacræ scripturæ voluminum. ad hæc apostolis etiam tum prædicantibus & quæ ex ipso Iesu audierant docentibus, quæstio non modica inter Iudæos fideles extitit, de his qui ad hanc doctrinam accedebant ex gentibus, exigendi ne sint ab eis ritus iudaici, an remittendum onus purorum impurorúmque ciborum discriminis, vt non necessarium: amplexis Iesum relicta superstitione maiorum suorum. quin & in Pauli epistolis æqualis eorum qui Iesum viderant inueniuntur quædam de his qui in quæstionem reuocabant resurrectionem, quasi iam facta esset, & de die domini habebant controuersiam, instaret
1.Tim.1. ne iam an non: & illa verba, Deuitans profanas vocum nouitates & oppositiones falso nominatæ scientiæ, quam quidam pollicentes fecerunt fidei naufragium: satis indicant ab initio variatum fuisse in quibusdam, cum nondum multi essent fideles vt Celsus existimat. Et quia mox „ in Christianorum sectas inuehitur dicens, postquam late „ spatsi sunt iterum atque iterum scissos, singulis suas fa„ ctiones sibi parantibus, & vt in multitudine dissona aliis „ alios redarguentibus: nec iam quicquam præter nomen
B eis commune superesse, si tamen vel hoc præ pudore commune relinquitur, reliqua vero aliorum alia instituta esse: etiam ad hoc respondebimus, nullam vnquam extitisse rem magnæ existimationis & communi vitę vtilem quę non in varias sectas discissa sit. medicinæ namque, quòd ea sit vtilis ac necessaria humano generi, multásque quæstiones habeat de modo curandi corpora, apud Græcos ex professo plures sectæ inueniuntur, & sicut opinor etiam apud barbaros qui medicinam profitentur. Rursum philosophia veritatis cognitionem rectéque viuẽdi rationem pollicetur, conatúrque nos res vtilissimas docere in multas quæstiones diductas, ideo sectas habet plurimas, quasdam magis, quasdam minus insignes, nec non Iudaismus sectarum materiam præbuit, aliis aliter Mosis atque prophetarum sermones accipiẽtibus. Eodẽ modo quia Christiana religio magnum quiddam ac venerabile visa est hominibus, non tantum seruili ingenio præditis sicut Celso videtur, verum etiam multis Græcorum eruditis, necessario exortæ sunt sectæ, non contentionis sed inquirendæ Christianæ veritatis studio: dum omnes admirantur ac venerantur diuinas scripturas, sed varij harum intellectus autores suos habent, vt quisque aliqua probabili ratione ad interpretandum motus est. At neque medicinam sanæ
C mentis homo fugiat propter sectarum differentias, & parum honeste faciat si quis simili de causa abhorreat à philosophia: sicut neque propter Iudaicas sectas damnanda sunt Mosis atque prophetarum sacra volumina. Quodsi hæc non absurde nobis dicta sunt, an nõ pari modo etiam
1.Cor.11. Christianorum sectas excusare licet? de quibus miranda mihi videtur Pauli sententia dicentis: Oportet sectas in vobis esse, vt qui probati sint manifesti fiant inter vos. Nam quemadmodum medicus is demum probatus est, qui variis medicorum sectis examinatis probe sese in earum plerisque exercuit, & is in philosophia profecisse intelligitur, qui variarum opinionum dissertationibus exercitatus potiores ex his rationes sequitur: sic ausim affirmare illum esse inter Christianos sapientissimum, qui Iudæorum atque Christianorum sectas introspexit diligentissime. Qui vero nostram doctrinam propter sectas eius vitupetat, damnabit etiam Socraticam, quòd ex eius philosophi disputationibus ortæ sint diuersæ scholæ aliquot: damnabit & Platonis decreta, propter dissentientem ab iis Aristotelem, & nouis indulgentem opinionibus: qua de re iam ante nobis dictum est. Celsus autem videtur mihi nõ esse quasdam hæreses, quibus ne nomen quidem Iesu nobiscum est commune. Fortassis enim audiuit de Ophianis qui vocantur & Cainanis, & si qua alia similis est sententia modis omnibus à doctrina Iesu discrepans, D verum ista nihil ad inculpatissimæ religionis Christianæ vituperationem attinẽt. Post hæc inquit: Quo magis mirum est eorum institutum, è nullius momenti initiis coalitum nisi quod secessio, eiúsque commoda, & metus quo sibi timent à diuersum sentientibus, mutuam inter ipsos fidem conciliat. Ad hoc quoque respõdebimus, adeo non de nihilo, imò diuina operatione institutum nostrum esse ortum vt initium habeat ab oraculis per prophetas editis, quibus docebantur homines sperare aduentum Christi seruatoris humani generis. Quanto enim falsior est hæc infidelium reprehensio, qua tamen sibi videntur merito in nos inuehi: tanto magis subsistit diuina doctrina, qua didicimus Iesum esse Dei filium, & ante assumptam humanam naturã & dum homo fit: addo etiam postea semper eum inueniri diuinissimum, modò quæratur animi oculis perspicacibus. apparebit enim eũ vere à deo descendisse: nec tum primum initium habuisse, quæque post initium secuta sunt, quando cœpit intelligi: sed ex quo Deus cœpit interesse rebus hominum, variis virtutibus multiplicíque sapientia sua Iudaicam primò, deinde Christianã religionem instituens. Iã autem antea confutatũ est quod putat à seditione indéq; profecta vtilitate initium factum doctrinæ per quam tanta multitudo conuersa est. Quod E verò mox sequitur de metu quo sibi timeant à diuersum sentientibus, eóque in mutua fide contineãtur, satis apparet etiam absque eo sodalitatem nostram consistere, vel ex hoc quòd valente deo metus is cessauit longo tempore: & verisimile est cessaturam præsentis vitæ securitatem in credentibus, vbi denuo calumniatores nostri causam tantorum motuum quibus nunc res Romanæ agitantur, in multitudinem fidelium conferre cœperint, quòd non impugnemur à principibus sicut superiore tempore. didicimus enim nec in pace de pristinis studiis quicquam remittere, luxuíve nos tradere, nec si à mundo infestemur lassari, deficeré ve à charitate Dei, quæ est in Christo Iesu. Itaque palàm approbamus veneranda religionis nostræ initia, non vt Celso videtur occultamus, quandoquidem eius candidatis ante omnia contemptum idolorum omniúmque statuarum indimus, mentémque horum à cultu ac veneratione creaturarum ad deum vniuersitatis huius conditorem attollimus, aperte de prænunciato à vatibus docentes, tum ex ipsorum propheticis, tum ex euangelistarum apostolorúmque sermonibus accurate traditis ad posteros qui modo prudentius eos audire valeant. Qualibus porro vaframětis terriculísve ficticiis vulgus attrahamus, vt Celsus temere obiicit, proferat qui vult: nisi forte quod de iudice deo, déq; hominibus in eo iudicio rationem factorum suorum postulandis docemus, astruentes id variis F modo, vel scripturarum autoritate, vel argumentis probabilibus, iste habet pro terriculis ficticiis: quamuis tandem (amica enim veritas) ipse Celsus ita loquatur: absit vt hi, aut ego, aut vllus mortalium, tollat opinionem de iniustorum pœnis & iniustorum præmiis. Quæ sunt igitur alia terricula quibus confictis homines attrahimus? Quin illud obiicientem, quòd priscas fabulas secus intellectas refingentes, his primùm obtundamus homines, velut sonis quibusdam corybanticis, interrogabimus quas priscas fabulas? nam siue de græcanicis dicit denarrantibus nobis inferorum tribunalia: siue de Iudæorum literis, inter cætera vitam futuram vaticinantibus: non poterit ostendere nos male intellexisse veritatem, qui vitam nostram his persuasissimis rationibus conamur corrigere: sicut nec conferre nostras res cum rebus Ægyptiorum: ad quos venienti offerunt se splendida fana cum lucis, & templa cum vestibulis atque porticibus eximia magnitudine pulchritudinéque mirandis, ceremoniæque admodum religiosæ ac mysticæ: introgressus autem videbit adorari felẽ, aut simiam, aut crocodilum, aut hircum, aut canem. quid enim est apud nos simile speciosis primo aspecta Aegyptiorum sacrariis? aut quid conferendum cum adoratis intus brutis animantibus? An forte propheticæ, & Deus vniuersorum dominus, & idolorum contemptus videntur

G etiam ei res magnificæ, Iesus vero Christus crucifixus similis adoratæ brutæ pecudi. Id si dicet, nec enim aliud dicturum puto, respondebimus multa nobis superius pro defensione Iesu memorata, quòd etiam quæ illi humano more accidisse videntur, vtilia fuerunt vniuerso mundo & salutaria. Et postea venerandas istas Ægyptiorum res, affirmantium animalibus brutis inesse quædam diuinitatis siue symbolū, siue quocunque modo hæc nominare libet ipsorum vatibus, ait præ se ferre quandam speciem non vanorum sacrorum, duntaxat apud peritos talium: cęterum quæ nostra disciplina habet Charismata (vt Pauli more loquar) concessæ per spiritum sapientiæ, cognitionísque spiritualis magis quàm ratiocinatricis, cuius Christiani studiosi sunt, ne in cogitationem quidem venisse Celso coniicio, non solū ex his eius verbis, sed etiam è sequentibus: vbi Christianū sodalitiū incusat, dicens arceri omnes sapientes à doctrina fidei, solos adsciscì amentes & ingenio seruili præditos: de quo videbimus post quàm ad eum locum ventum fuerit. Et ait à nobis stultè rideri Ægyptios, quamuis multa præclara subindicantes suis ænigmatibus, nempe idearum sempiternarum intellectum, non vt vulgo videtur brutorum mox interiturorum venerationem docentes, cum ipsi res veneratu nihilo digniores quàm hircos & canes Ægyptiacos introducamus in nostris de Iesu narrationibus. At hoc dicemus. H Ergo vir præclare si Ægyptios multa non contemnenda sub ænigmatum inuolucris & animalium suorum imaginibus docentes merito extollis, immerito nos accusas, quasi persuasus nihil sani nos dicere, sed friuola omnia, quoties de Iesu conditiorem sapientiā interpretamur apud initiatos Christianis mysteriis. de quibus vt huiusmodi sapientiæ capacibus Paulus sic scribit. Sapientiam autem 1.Cor.2. loquimur inter perfectos, sapientiam inquam non huius seculi, nec vanitatis coargutorum huius seculi principum: sed loquimur Dei sapientiam in mysterio cęlatam, quam prędefiniuit Deus ante secula in gloriam nostram, quam nemo cognouit principum huius seculi. Dicant nunc Celsi huius similes, nullam ne excellentiorem sapientiam Paulus imaginabatur, cum polliceretur locuturum se apud perfectos sapientiam? quod si quis perfricta fronte audebit dicere apostolum sapientiæ nihil habentem promisisse talia, iubebimus eum interpretari huius scriptoris epistolas, singularum dictionum introspecta mente quàm diligentissime: puta quæ sunt ad Ephesios, Colossenses. Thessalonicenses, Philippenses, Romanos: ostenderéque vtrunque, & quòd à se intellectæ sint, & quòd stultæ ac fatuæ. Sat enim scio, si se attentæ illarum lectioni dederit, aut admirabitur mentem viri vulgari dictione egregias complexi sententias: aut nisi admiratus fuerit, ipse ridiculus I videbitur: siue vt intellecta enarrare conabitur, siue confutare quæ ipse in eius literis imaginatus sit. Taceo nunc de his quæ in totis euangeliis obseruatione digna sunt: quorum singula habent multam contemplationem non imperitis solum & plebeiis difficilem, sed ingeniosis etiam, propter profundissimos sensus parabolarum quibus apud profanos Iesus est vsus, seruans earum intellectum discipulis auribus non vulgaribus præditis, & domi priuatim se de hoc appellantibus. Ibi mirabitur qui intellexerit qua ratione alij domi dicantur esse, foris alij. Rursus quis non obstupescat qui modo queat perspicere crebros Iesu transitus, nunc montem petentis hoc aut illud dicendi faciendí ve gratia: nunc iterum descendentis ad sanandos ægrotos, qui eum in montem vnà cum discipulis consequi non poterant. Verùm non est præsentis temporis enarrare diuinos sensus euāgeliorum Paulinarúmve literarum, hoc est sapientiæ verbíque Dei: satis sit vel hæc dixisse contra indecoram philosopho Celsi maledicentiam, comparantis ecclesiæ Dei mysterio cum Ægyptiorum felibus, simiis, crocodilis, hircis, canibus. Et vt nullam derisionis speciem reliquam faceret scurra iste in suo sermone quo nos impugnat, Castores, Herculem, Æsculapium, Bacchum memorat, deos factos vt Græci credunt ex hominibus: dicens nos non ferre pro diis eos habeti quamuis cæteris prestantiores optiméque de mortaliū genere meritos: Iesum vero prędicare quòd post mortē conspectus sit suis sodalibus: additque huic criminationi, vmbram visam esse ab eis. Ad hæc dicimus, Celsum egregie dissimulasse quòd hos deos non coleret, veritū lectorum opinionem, ne crederent eum impium: qui si cognitæ veritatis rationem habuisset, nunquā simulasset habere se illos pro diis. nobis non deest quod respondeamus, credat ille vtrumlibet. Age igitur disseramus cum his qui eos non putant esse deos. Ergo ne sunt quidem omnino, sed vt quorundam est opinio de humana anima, quòd cōfestim soluta pereat, periit horū quoq;, aut si iuxta opinionem aliorū animæ corpori superstites immortalitate fruūtur, supersunt hi quoque, sed aut heroes non dij, aut ne id quidem, sed purę putæ animæ. Ergo si eos nullos iam esse putatis, priorem illā de anima opinionem astruitis. sin adhuc sunt, assentiendum est vobis immortalitati animę, nō solum iuxta egregias illas Grecorum super hæc disputationes, verum etiam iuxta diuinæ doctrinæ placita. Nos ostēdemus ex historiis impossibile esse vt isti quos volunt auxisse superorum numerum, post mortem ad potiores sedes migrarunt, quando tam multa prodita sunt de Herculis amoribus vsque ad muliebris dominationis patientiam, dū non dedignatur seruire Omphalæ, déque Iouis ipsorum fulmine perempto Æsculapio. Quid memorem Castores L vitam mortémque alternantes singulorum dietum vicibus, & parem diis immortalibus honorem sortitos cum emoriantur toties? quî probabile est horum quenquam deum haberi aut heroa? At nos Iesum nostrum iā approbatum prophetarum oraculis, opponere istis possumus etiam collatione historiarum, quòd huius nullum feratur factum intemperans: alioquin eius insidiatores quęrentes vndique falsa testimonia quibus eum opprimerent, inuenissent aliquod saltem in speciem probabile, attripuissentque occasionem huiusmodi criminis. mors quoque illius est hominum insidiatorum facinus, nec habet quicquam simile Æsculapij fulmini. Iam furiosus ille Bacchus cum indumētis muliebribus quid est cur adoretur pro deo? vtcunque hæc quidā excusare conantur confugientes ad allegorias. quę si quid sani continent, seorsum examinandæ sunt: seorsum item quî consistat ipsius adoratio cultúsque, deturbati per Titanas è cœlesti solio. At noster Iesus conspectus à suis sodalibus, vt iste loquitur, verè conspectus est, & calumnia est visam tantum vmbram ipsius. Conferantur nunc illos celebrantes historiæ cum his quæ de Iesu mandata sunt literis: nisi Celsus illa vera esse credi postulat: hæc tametsi ab iis conscripta quibus spectata sunt, quíque re ipsa ostenderunt fidem sibi factam eorum quæ viderant constanter vsque ad mortem testati, haberi tamen pro figmentis. Et quis qui modo rationē sequatur, temere M illis credulus, nihílque examinans, pari temeritate his nostris fidem abroget? Itidem cum de Æsculapio dicitur, magnam multitudinem tā Grecorum quàm barbarorum asseuerate sæpe eum visum, hodiéque videri, non spectrum hoc, sed ipsum deū beneficia sanitatis & oraculis exhibentem Celsus vult credi etiam à Christianis hominibus. at si Iesu discipulis spectatoribus illius miraculorum, eorū conscientiam candidè profitentibus, considerata simplicitate scripturæ omni vafricie carentis assentiamus, stultitiam nobis non veretur impingere: cum tamen non possit proferre multitudinem istā Grecorum barbarorūque credentium Aesculapio, nos vero, quòd ille vanè iactat, possumus ostendere inenarrabilem tam Grecorum quàm barbarorum numerum Iesu nostro credentium. In his quidam in signum acceptæ per fidē virtutis mirificæ sanant ægrotos, inuocato tantum super eos vniuersorum deo, & Iesu nomine, recitatáque de rebus eius quapiam historia. Vidimus enim ipsi multos sic liberatos à grauibus malis, alienatione mentis, insania, aliisq; innumeris, quibus nunquam vel homines vel dæmones opem attulerunt. Iam vt concedamus medicum aliquem dæmonem curare morbos corporum qui vocetur Aesculapius, huius admiratoribus simúlque vatis Apollinis obiiciemus, medicinæ peritiā rem esse indiffe-

A indifferentem, quæ cadat in malos æque ac bonos: nec enim statim qui futura prænoscit etiam vir bonus est: proinde requiri aliam probationem, sanatores istos & fatidicos non malos esse, sed probos modis omnibus, & qui non immerito haberi possint pro diis. At non poterunt declarare istorum probitatem, quandoquidem multos sanare dicuntur indignos hoc beneficio, quibus propter mores peruersos exitio dignioribus nemo bonus opem tulerit. Quin & in oraculis Pythij possis inuenire absurda iussa, ex quibus duo nunc proferam: quòd Cleomeden opinor pugilem coli iussit diuinis honoribus, nescio quid admiratus in eius exercitio, nec Pythagoram nec Socratem dignatus honore quanto pugilem: præterea quòd Archilochum testatus esse Musarum famulum, virum qui in nequissimo argumento specimen poetices suę morúmque simul impurorum edidit, hoc tantum nomine pium pronunciauit, quòd esset famulus Musarum quas consecrauit error hominum. Atqui nemo facile pietatis laudem tribuat nisi ornato virtutibus omnibus: cæterum nemo honestus sustineret dicere, quæ venerandi isti Archilochi iambi continent. Quodsi nihil diuinum præ se fert Æsculapij medicina & Apollinis diuinatio, quæ ratio est, vt iam donem eos callere has artes, cur c olantur pro diis? præsertim cum ori Pythij specus insidens, quam vocant prophetidem, per muliebria recipiat spiritum Apollinis fatidicum, nullo cō-
B uestitum terreno corpore. nec enim est simile quod nos prædicamus de Iesu eiúsque virtute. quod enim ex virgine datum est, corpus erat constans ex humana materia, vulneribus mortíque obnoxium. Videamus porrò quæ Celsus affert ex historiis, non admodum verisimilia, ipsi tamen credita, quantum ex eius verbis apparet: & primum de Aristeo Procōnesio, de quo sic scribit: Ergo Aristeum Proconnesium, qui tam diuinè rebus humanis exemptus est, rursúsque manifestè conspiciendum se præbuit, & post multum temporis alio atque alio loco orbis peragrato miranda quędam renunciauit, etiam post interminationem Apollinis qui eum pro Deo coli à Metapontinis iussit, nemo iam Deum existimat? Hanc historiam videtur desumpsisse à Pindaro & Herodoto: nobis nunc sufficient quæ in quarto narrat Herodotus his verbis. Aristeus qui hęc retulit vnde fuerit, dictum est à me. Dicetur etiam quænam de eo viro in Proconneso & Cyzico audierim. Aristeum aiunt, qui nulli ciuium suorum nobilitate cederet, ingressum in Proconneso fulloniam decessisse: fullonémque occlusa officina abisse, vt nunciaret rem propinquis defuncti. Sparsóque iam per oppidum rumore, Aristeum esse vita functum, superuenisse de hac re loquentibus quendam Cyzicenum tum ex Artacia venientem, qui sibi in patriam redeunti spectrum eius inferos petentis visum diceret. Et cum id homo constanter
C asseueraret, propinquos mortui cum apparatu quo efferrent eum adfuisse ad fulloniam. qua aperta Aristeum nec viuum apparuisse nec mortuum: septimóque deinde anno cùm in Proconneso apparuisset, eos versus fecisse, qui nunc à Græcis Arimaspei vocantur: quibus conditis rursum disparuisse. ita fertur in his quas dixi ciuitatibus. Illud scio, obseruatum eum in Italia Metapontinis anno ducentesimo quadragesimo postquam iterum disparuit, quātum colligo ex collatione sermonum quos à Proconnesiis & Metapontinis audiui. Ipsi Metapontini dicunt Aristeum apud se conspectum iussisse aram dicari Apollini, iuxtáque statuam Aristeo proconnesio ponere: quod diceret Apollinem ad eos solos ex Italicis in ipsorum terram venisse, illum se assectante. & qui iam Aristeus esset, cùm Deum assectaretur fuisse coruum, his dictis illum abisse: se verò legatis Delphos missis, consuluisse oraculum, quòd nam sit id spectrum hominis. tum pythiam iussisse parerēt spectro: hoc enim in rem ipsorum fore, ac se responso accepto, fecisse quod mandatum est. hodiéque extat Aristei statua iuxta simulachrum Apollinis, & lauretum circūquaque. est autem in foro id simulachrum. hactenus de Aristeo. Respondeo ad hæc: si Celsus eius historiæ fidem penes autorem reliquisset, aliter me acturum fuisse cum eo nunc quoniam vt veram refert, dicens eum diuinè dispa- D
ruisse, ac rursum palàm apparuisse in multis orbis regionibus, multáque mira nunciasse: & oraculum etiam Apollinis memorat, iubentis Metapontinos vt hominem diuinis colerent honoribus, nimirum persuasus hęc ita se habere, libet eum sic compellare: tu qui pro figmentis habes Miracula prodita à Iesu discipulis, & aliorum crudelitatem accusas, quî fit vt ista figmenta esse & quidem prodigiosa non existimes? quomodo alios vt sine ratione vlla credētes de Iesu prodigiis criminaris, cùm ipse præ te feras fabulis te credere, nihil habentibus quod sit probabile, quod possis adducere? nisi fortè Pindarus & Herodotus tibi veraces sunt: homines verò soliti mori pro Iesu præceptoris placitis, quæ vt persuasissima sibi literis transmiserunt ad posteros, tam constanter pro figmentis, sicut putas, decertauerunt, vt iuxta normam eorum viuentes enecari mallent quàm desciscere. Itaque arbiter factus inter ea quę de Aristeo & Iesu scripta sunt, suspende tantisper sententiam, dum dispicias ex euentu, quod ad morum correctionem & pietatem erga Deum rerum omnium conditorem attinet, num non sine numine gesta sint quæ de Iesu narrantur, potius quàm illa quæ de Aristeo proconnesio. Quorsum enim diuina prouidentia voluisset edi per Aristeum fabulosa illa miracula? nec potes dicere quid vtilitatis hu- E
mano generi prouenisset ex istis quæ tibi videntur tam mirifica. Nos autem dum res Iesu enarramus, non vulgares rationes earum afferimus: Deum voluisse per Iesum salutarem doctrinam hominibus instituere, firmatam in apostolis tanquam fundamento ædificandi Christianismi, cæterum augendam tempore posteriore maioribus accessionibus, quando inuocato Iesu nomine sanationes fiunt, aliáque manifesta argumenta præsentis ac propitij cœlestis numinis. Quid tale facit Apollo seuerè indicens Metapōtinis vt honorem qualem cœlitibus Aristeo habeant? quā obsecro vtilitatem inde consecuturi, si eum qui modò homo fuerat, mox Deum factum crederent? Attamen Apollinis nostra opinione dæmonis, vestra dignatione nidoribus honorati & libaminibus commendatio pondus habet ad ornandum Aristeum: cæterum summi Dei sanctorúmque angelorum eius & prophetarum testimonia, non post natum Iesum, sed etiam multo ante natiuitatem ipsius edita, non mouent vos vt admiremini vel vates diuino spiritu afflatos, vel ab eis prænunciatum, cuius in hanc vitam aduentum ante tot secula multorum præconio significari contigit: adeò vt tota Iudęorum gens quæ dudum pendebat à venturi expectatione, post aduentum Iesu, inter se de hoc disceptaret, magna parte hunc esse Christum credente & contendente designatum prophetarum oraculis: F
cæteris non credentibus, & contempta discipulorum eius mansuetudine ne verbo quidem tenus seditionem spectantium, tantum facinus ausis, quantum narratur in veracissimis & candidissimis ipsorum discipulorum literis, in quibus ne illa quidem prætermittuntur quæ videri poterant allatura Christianis nonnihil decoris. hoc enim volebant Iesus & discipuli, vt ad hanc doctrinam accedentes non solùm ipsius diuinitati mirandísque factis crederent, semota consideratione assumptæ carnis concupiscentis aduersus spiritum: sed animaduerterent etiam cœlestem virtutem delapsam in naturam humanam suis circunstantiis obnoxiam, assumpta humana anima simúlque corpore, non minus vtilitatis inde relaturi ad salutis rationem & fidei, dum vident ab his exordiis prouenisse contextum naturæ diuinę cum humana, vt per diuinæ communicationem humana hæc fieret diuina, non in solo Iesu, sed & in omnibus quotquot vnà cum fide assumpserint vitam qualem Christus docuit, sursum ducentem ad Dei amicitiam communionémque cum illo omnes obseruatores pręceptorum Iesu. Apollo autem sic vt Celsus scribit, Metapontinis consulit vt Aristeum colant pro Deo. illi quibus persuasum erat Aristeum hominem fuisse, ac fortasse non bonum, in re manifesta noluerunt oraculo credere quòd is Deus sit aut dignus diuinis honoribus: atque ita contēptis iussis Apollinis, nemo Aristeū habet ꝓ Deo.

G De Iesu vero possumus dicere, quoniam erat vtile humano generi hunc excipere, vt Dei filium venientem in humana anima & corpore, quòd non erat in rem liguritorũ istorum & carnalium dæmonũ, hominúmve qui hos colunt pro diis: ideo terrestres dæmonas venditantes se apud imperitum vulgus pro superis, ipsorúmque cultores, conatos obsistere quominus Iesu doctrina propagaretur latius. videbant enim hac inualescente tolli nidores gratásque sibi libaminum cupedias. At Deus qui Iesum miserat, frustratus dæmonum insidias effecit vt per vniuersum orbem ad conuertendos corrigendósque homines præualeret eius euangelium, & vbique instituerẽtur ecclesiæ cum ratione viuendi contraria superstitiosorum, intemperantium, & iniustorum congregationibus. tales enim mores passim cernuntur in ciuitatibus. Cæterum ecclesiæ dei per eruditæ, collatæ ad vulgares cœtus hominum, planè mundi sunt lumina. quis enim non fateatur deteriorem ecclesiæ nostrę partem collatam cum vulgaribus concionibus longè præstantiorem esse? nam ecclesia Dei quę Athenis est, verbi gratia, mãsueta est & quieta, quippe quæ vni deo se approbare cupiat: Atheniensis autem populi concio seditiosa, nec vllo modo conferenda cum eius vrbis ecclesia dei. idem dicendum de ecclesia Dei quę est Corinthi, & concione populi Corinthiorum quam ipsi etiam sua lingua vocant ecclesiam: similiter de ecclesia Dei quæ est Alexandriæ (exempli gratia) & concione Alexandrini populi. H Quæ si quis candidus & veritatis studiosus audiens examinet, res mira videbitur conatũ hoc aliquem atque etiã effecisse, vt per ciuitates intra eadem mœnia cohabitarent ecclesiæ Dei cum profanis populis suas conciones celebrantibus. Sic etiam senatum ecclesiasticum si componas ad senatus singularum ciuitatum, inuenies quosdam senatores ecclesiasticos dignos vbiuis gentium administrare diuinitus constitutam rempublicam: senatores vero istos qui passim reperiuntur, nihil in moribus habere eximium præ plebeiis hominibus. Eodem modo magistratus ecclesiastici cum vrbanis magistratibus conferendi: vt intelligas magistratus ecclesię, etiam qui inter collegas paulo frigidius versantur in officio, tamẽ in morum & virtutum ratione vulgaribus senatoribus atque magistratibus pręcellere. Quæ cùm ita se habeant, quid absurdi fuerit in Iesu, cuius tam efficacem videmus potentiam, diuinitatem suspicere: at non itẽ in Aristeo Proconnesio quem Apollo in deorũ album referri voluit: aut in eis quos Celsus enumerat, dicens à nemine pro deo coli Abarim Hyperboreũ, cuius tanta vis erat vt cum sagitta eiaculata ferretur per aerem. Quid enim sibi voluit Abaridis diuinitas per quam consecutus est velocitatem sagittæ parem? quid commo- I dorum inde ad humanum genus rediit? aut ad ipsum etiã? vt iam demus hæc non esse figmenta, sed factum id cooperante quopiam numine. Dum vero nostrum Iesum dicimus assumptum in gloriam, video dispensationem dei cõmendantis hominibus doctorem per quem tam egregias res operatus est: quò non tanquam pro humanis disciplinis, sed pro diuina doctrina certantes se totis viribus dedicent supremo numini, & nihil non agant vt illi placeant, vtpote recepturi pro meritis ante dei tribunal quicquid in hac vita vel male gestum est vel bene. Quoniam autem mox & de illo Clazomenio Celsus mentionem fecit, addens ex historia, animam eius sępe relicto corpore oberrasse nudam, attamen nec hunc in deos relatum: & ad hoc dicemus, fortasse malorum dęmonum instinctu scripta esse talia (non enim credo ipsorum dispẽsatione facta etiam esse) vt prędictiones prophetarum de Iesu & sermones ipsius per calumniam dicerentur similes esse figmentis huiusmodi: minúsque admirationis haberent, quasi commune hoc esset ei cum aliis. Meus certè Iesus de anima sua non humano fato separanda à corpore, sed iuxta datam sibi etiam in hoc negocio mirandam potestatem, dicebat illud: Nemo tollit animam meam à me, sed ego pono eam spontè. Potestatem habeo ponendi eã, & rursum potestatẽ habeo recipiendi eam. nam quia potestatem habebat po- Mat. 27. nendi eam, posuit tunc cum dixit, Pater ad quid me deseruisti? emissóque clamore magno exhalauit spiritum, priusquam carnifices crura crucifixorum frangerent, ne cruciarentur diutius. K Resumpsit vero animam quando seipsum ostẽdit discipulis: quod antè prędixerat Iudæis incredulis: Soluite, inquit, templum hoc, & ego id triduo resuscitabo. Ioan. 2. Dicebat hoc de templo sui corporis: ita vt prophetarum præconiis prenunciatum fuerat, & inter cætera illo: Caro mea requiescet in spe, quoniam non derelinques animam meam in inferno: neq; dabis sanctum tuum videre corruptionem. Psal. 16. Celsus porrò indicat se multas legisse Græcorum historias, dum profert etiam Cleomedem Astypalæum: quem narrat arcam ingressum, & intus operculum eius retinentem non esse repertum in ea: sed diuino quodam fato euolasse, cùm inimici comprehendere hominem volentes arcam effringerent. Hoc quoque nimirum figmentum est, sicut etiam figmenti præ se fert speciem, nec habet quicquam rebus Iesu simile. nam in istorum, quorum exempla produxit, vita nullum diuinitatis argumentum est cernere: ediuerso Iesu attestantur & emẽdatorum ecclesiæ, & pręcinentes de illo prophetiæ, & sanationes quæ fiunt in eius nomine, & ipsius donum cognitio sapientiæ, & ea ratio qua à nuda fide altius ascenditur, excutiendo diuinarum scripturarum sensus iuxta pręceptum ipsius domini dicentis: Scrutamini scripturas: iuxtáque Pauli consilium quo ait: Oportet scire vnumquenque nostrum decenter respondere: & rursum: Ioan. 5. L Parati semper ad satisfaciendũ omni poscenti à vobis rationem eius quę in vobis est fidei. 1. Pet. 3. Quod si vult ipse vt concedamus nõ esse figmentũ, dicat quid sibi voluerit augustior illa vis, dũ fecit eum diuino quodam fato euolare ex arca. Si enim ostendet rem aliquam magni momenti, ob quam Deus meritò Cleomedem sic honoratum voluerit, quid opus est contradicere? quod si nihil habet saltem verisimile quod hoc loco dicat, manifestum est non inuenire hominẽ quomodo obturet os criminatoribus: & aut historiam veram esse negabimus, aut contendemus dęmonum pręstigiis illusum esse oculis eorum qui huic Cleomedis miraculo pręsentes aderant, qualia ludibria sæpe fiunt magicis artibus: quantumuis Celsus putet id iuxta oraculi fidem contigisse, & diuino quodam fato eum ex arca euolasse. Equidem puto Celsum hos solos sciuisse, & vt videretur volens ac prudens omittere exempla similia, dixisse illud, Cæterísque plures quos aliquis posset in medium adducere. Sed sic ita fuisse plures qui nihil humano generi profuerint, quid horum quiuis ad Iesu res egregias, quarum plerásque iam recensuimus? Post hæc Celsus opinatur nos qui comprehensum damnatúmque supplicio colimus idem facere quod Getas qui Zamolxim venerantur, & Cilicas qui M Mopsum, & Arcananas qui Amphilochum, & Thebanos qui Amphiaram, & Lebadienses qui Throphonium: quos omnes immeritò nobiscum conferri declarabimus. nam istis quos enumerauit templa & simulacra posita sunt à suis populis: nos vero qui non exhibemus deo tales honores, vtpote magis congruos dæmonibus hoc illóve loco consecratis, vt quemque aut ipsi occupauerunt, aut mysteriis quibusdam incantati habitare coguntur: admiramur Iesum qui mentes nostras ab omni sensibili, nec corruptibili tantum, sed etiam corrumpendo, traduxit ad cultum summi Dei, constantem correctione vitæ atque precibus: quas offerimus ei ceu mediatori inter omnem naturam genitam & ingenitam, qui nobis à suo patre omnia beneficia deferat, & vicissim in morem pontificis vota nostra ad summum deum perferat. Libet nunc mihi cum hoc talia nescio quomodo proferente nugari more ipsius: Vtrum nihil sunt hi quos modo enumerasti, nec vlla vis est apud Lebadiam in fano Trophonij, nec Thebis in Amphiarai, nec in Acarnania in Amphilochi, nec in Cilicia in Mopsi: an est his locis aliquis siue dæmon, siue heros, siue Deus, qui maiora humanis viribus opera faciat? Si dicet nihil dæmonum deorúmve ibi esse, saltem nunc fateatur suam sententiam quòd sit Epicureus, nec eadem quæ Græci sapiat, quippe qui nec dæmonas agnoscat, nec deos veneretur græcanicos: & apparebit eum frustrà ver-

A verbis extulisse quæ iam dixit vt vera, quæque inde conatur colligere. Quod si dixerit, siue dæmonas, siue heroas, siue Deos esse quos enumerauit, videat quòd his quæ dixit astruit imprudens, etiam Iesum fuisse tale quippiam, ideóque facile tantæ multitudini approbasse se missum à Deo vt genus humanum inuiseret. Id si semel admiserit, vide an non cogetur fateri potentiorem eum his quibus modò connumerandum esse assensit: quandoquidem illorum nemo vetat coli etiam alios: at hic sibiipse fidens vt pollentiori, interdicit ne istos recipiamus pro numinibus, quippe qui sint impuri ac scelesti dæmones incubantes terræ locis variis vt quenque occupauerunt, quoniam ad puriorem illam & diuiniorem regionem non valent pertingere, quò nunquam deueniunt terrenæ viciisque terrestribus inquinatæ crassitudines. Post hæc quia mētionem facit amorum etiam Hadriani Cæsaris, adolescentis inquam Antinoi, & honorum diuinorum quos is apud Antinoupolim oppidum Aegypti à se denominatum sortitus est, eósque putat non multum distare à cultu quem nostro Iesu exhibemus: age hoc quoque conuincamus dictum malicioso infensóque nobis animo. Quid enim habet adamati Hadriano adolescentis, ac ne marem quidē suum sexum à muliebribus propudiis tutati, vita nostro adorando Iesu simile? qui tantum abfuit ab omni genere in-
B temperantiæ, vt nemo vnquam tam maledicus & impudens calūniator extiterit, qui hac parte vel leuissima macula famam eius contaminare ausus sit. Quamuis si quis incorruptè veritatem scrutetur in rebus Antinoi, nihil inueniet præter præstigiosa quædam Aegyptiorum mysteria, cur ille miracula apud Antinoupolim edere videri debeat iam defunctus: quod non nouum est Aegyptiis & impostoribus huiusmodi, vt in aliquo loco domicilium statuant dæmoni fatidico aut medico, nonnunquam & tortori, qui cruciet aliquos parum diligentes in obseruandis suis superstitionibus, puta gustantes cibos vetitos, aut tangentes humanum cadauer, quo territent imperitam multitudinem. Talis est & is qui apud Antinoupolim ab Aegyptiis pro Deo colitur: de cuius virtutibus fabulantur quidam quibus inde quæstus est: sicut alij rursum prædicant cum decepti à dæmone loci eius præside, & scelerum sibi conscij putant se ditis agi torquerique ab Antinoo. Eiusmodi sunt etiam eorum mysteria quibus initiantur, & mantea, vnde oracula reddi putantur, res longè alia quàm Iesu religio, hunc enim non Magi regis alicuius aut imperatoris iussu in vnum coacti decreto suo retulerunt in Deorum numerum: sed ipse mundi conditor pro efficacia doctrinæ mirificæ commendauit diuino honore colendum credentium pectoribus, verendum non solum hominibus resipiscētibus, verum etiam geniis & aliis quæ non cernuntur potestatibus, quæ hodiéque præ se ferunt
C timorem Iesu nominis vt potentioris, siue metu compulsæ siue legibus sui domini, alioquin si nō diuinitus datam haberet vim suam, haud quaquam dęmones ad solum eius nomen inuocatum cederent ex insessis semel corporibus. Aegyptius igitur Antinoum colere doctus, si ei proferas Iouem aut Apollinem sustinebit venerari hos quoque, vt qui his suum Deum annumerent, mentitur enim Celsus hoc negans. At Christiani qui sciunt æternam vitam consistere in cognitione vnius veri Dei, & ab illo missi Iesu Christi: & qui didicerunt omnes Deos gentium esse dæmonia victimarum cruoris auida, versantiáque circa nidores huiusmodi ad decipiendos quotquot non habent apud totius creaturæ Deum refugium: cæterum angelos Dei tam natura quàm voluntate plurimum differre à terrenis dæmonibus: quódque hi paucis admodum hominibus noti sint prudenter ac diligenter talia perquirētibus: non patientur sibi obtrudi Iouem aut Apollinem, nec alium vllum requirentem nidores atque cruenta sacrificia: nonnulli simpliciores ne rationem quidem facti sui scientes reddere, contenti bona fide seruare quod acceperunt à suis maioribus: alij vero etiam rationes reddēt non contemnendas, imò profundiores & penitus vt Græci loquuntur, introspiciendas, in quibus crebra Dei mentio, & eorū qui Deo cari sunt vt vnigeniti verbi Dei participes D
& adoptati in nomen illius: crebra item bonorum geniorum qui Dei sunt internuncij, & ab his diuersorum veritatis hostium, qui dolosis præstigiis imponentes mortalibus ostentant se pro diis aut angelis Dei, aut bonis geniis aut heroibus, in quos bonas hominum animas mutari persuasum est, hi doctiores Christiani poterunt ostendere quòd sicut multi philosophorum videntur sibi tenere veritatē, aut à seipsis aut ab aliis temere inducti falsis persuasionibus: ita sunt etiam inter animos corpore carentes & angelos & dæmonas quidam qui sibi videntur rationem habere cur seipsi Deos pronuncient: & ideo quia certò compertum est nusquam apud tales tutam esse fidem, receptum est nostris moribus vt nemo se cuiquā credat vt Deo, excepto summo illo mediatore Iesu Christo, qui altissimas has contemplationes paucis suis tradidit. Est igitur hæc de Antinoo similibúsque apud Aegyptios & Gręcos fides malè fortunata, vt sic loquar: de Iesu autem vel bene fortunata vt quidam opinantur, vel exquisitè examinata: vulgo sic existimante quasi ea bono casu contingat, examinata verò apud paucos admodum. Et quamuis multi putent hanc fidē fortuitam bonáque fortuna contingere, nō dubito tamen rationem eius esse apud Deum, qui scit quid & cur tribuat cuique in hanc vitam venientium. Apud Græcos autem etiam sapientissimi multa bonæ fortunę imputant, in hanc referentes causam cur in hac vel illa disciplina alius meliores magistros nactus sit E
quàm alius, aut in hāc vel illam sectam inciderit, aut educatores meliores habuerit, multis enim talis institutio contigit, vt ne imaginari quidem sinātur boni quippiam: sed statim à prima ætate hominibus luxu libidinéque perditis aut heris suis sunt in deliciis, aut alio quopiam infortunio grauante, nequeunt animi oculos attollere. Harum rerum causas omnino verisimile est esse in prouidentiæ rationibus, tametsi non facile cadāt in cognitionē hominum, visum est autem hęc obiter dicere, vt sciatur quantum valeat persuasio, qua semel animus vtcunque pręoccupatus est, opus enim erat indicare diuersitatem fidei, ortam ex diuersis institutionibus, vt cuiusque bona maláve sors tulit: atque ita ostendere, etiam eos qui doctiores sunt habiti, has aut illas opiniones amplexos vt quisque felicior fuit aut infelicior. Verùm de his satis sit dictum, reuertēdum est iam ad Celsum deinceps dicentem quòd nostra quoque anima pręoccupata sit huiusmodi assensu de Iesu. Et reuera fides talem assensum efficit. Videndum autem an non hoc ipsum laudabile, quòd nosmetipsos Deo rerum omnium pręsidi credimus, gratias ei agendo quòd ipsius ductu ad hanc fiduciam peruenimus, fatendóque talem successum non absque Dei fauore contigisse nostris conatibus. Credimus etiam bonum propositum habuisse scriptores euangeliorum, cuius rei coniecturam facimus ex religione illorum & conscientia quę F
in his scriptis elucet, nullam imposturam aut adulterationem, nihil vafrum aut fictitium pręse ferentibus, persuasissimum enim nobis est animas illas nunquam versatas in vaframentis sophisticis ad permouendos homines efficacibus, nec in oratorum forensibus acuminibus, non habuisse facultatem fingendi res ad fidem persuadendam vitámque corrigendam tam validas. Opinor autē & Iesum ideo voluisse vti talibus dogmatum suorum doctoribus, ne quem locum haberet suspicio quasi artibus essent instructi sophisticis: sed euidenter intelligi posset, nihil fuci latuisse in animo tanta (vt ita dicam) simplicitate scribentium, ac proinde dignorum quibus scribentibus adesset diuinus spiritus, multò efficacior quàm sint istę Gręcorum artes, dicendi copia, elocutionis ornamenta, diuisionis dispositionisque artificium, & huiusmodi cętera, ac vide an non fidei nostrę placita per omnia cum sensu communi conueniant, faciléque illabantur beneuolorum auditorum animis. Vt enim persuasum sit vulgo à tot doctoribus vndique prauas opiniones inculcantibus de adorandis Deorum simulacris factis ex auro, argento, ebore, marmore, attamen communis sensus iubet nos cogitare,

G Deum haudquaquam esse materiam corruptibilem, nec delectari hoc honore imaginũ ab hominibus fabricatarũ quæ effigiem eius aut significationem repræsentent aliquam. Ideo statim succurrit de simulactis, non esse hæc numina: & de talibus artificum operibus, non esse conferenda ad mundi opificem, friuola ad autorem, conseruatorem, gubernatorem rerum omnium: moxque rationalis anima cognationem suam agnoscẽs abiicit quæ prius habebat pro diis, & naturali quodam philtro in conditoris sui amorem accenditur, eodémque rapitur etiam ad diligendum eum qui primus gentes hanc veritatem docuit, & discipulos potentia diuina instructos dimisit cum potestate ad prædicãdum sermonẽ de Deo déque regno Dei. Quod autem nobis obiicit iàm toties, quòd Iesum mortali corpore constantem credamus esse Deum, idque piè nobis videamur facere, superuacaneum fuerit ad hoc respondere, quando id iam superius copiose factum est: attamen sciãt isti criminatores, hunc Iesum quem iam olim Deum esse credimus deíque filiũ, esse ipsum verbũ, ipsam veritatem, ipsam sapientiam: cæterum mortale eius corpus & humanam in eo animam, illius verbi non solum communicatione, sed etiam vnitione & permixtione, tantum diuinitatis assumpsisse vt Deus fieret. Quod si quem offendit etiam de corpore eius nos hæc dicere, adeat Græ-
H corum scripta differẽtium de materia, quæ quum propriè careat omni qualitate, induit se qualescunque creator ei circumdare vult, & sæpenumero depositis prioribus, alias atque alias potiores assumit. Quorum opinio si sana est, quid mirum qualitatem mortalem Iesu corporis prouidentia Dei sic volentis mutatam in æthereum & diuinam qualitatem? At non sicut Celsus dialecticè argutatur, conferens humanas Iesu carnes cum auro & argento ac marmore, quòd illæ corruptibiliores sint: nam si exactè disquiratur, nec incorruptibile incorruptibili est incorruptibilius, nec corruptibile corruptibili corruptibilius: attamen esto sint corruptibiliores, dicemus & ad hoc: si possibile est vt mutet qualitates materia recipit quaslibet qualitates, an non possibile est etiam carnem Iesu mutatis qualitatibus talem esse redditam, qualem decebat habitare in summo æthere, nihil retinẽtem carnalis infirmitatis congenitæ, & eorum quæ impura Celsus nominat, idque parum philosophicè, nam propriè impurum est vitium, & quidquid vitio contaminatur: natura autem corporis non est impura, non enim è corporis natura vitium prouenit, vt id contaminet. Deinde subolfaciens quid à nobis respõderi possit, dicit de mutatione corporis, quòd depositis infirmitatibus erit vtique Deus, quin igitur po-
I tius Aesculapius, & Bacchus & Hercules? Dicemus, quid tam egregium Aesculapius fecit, aut Bacchus, aut Hercules? Quis doctrina eorum aut exẽplo factus est pilo emendatior? Vt referri debeant inter Deos? Videamus in historiis quæ de rebus eorum extant, num puri fuerint à libidine, iniusticia, timiditate, insipientia. Si nihil horum inuenietur in istorum moribus, non vana erit oratio Celsi pares eos Iesu faciens, quòd si cõstat etiamsi quædam ferantur de ipsis meliora, tamen innumera eorum non rectè facta memorari, quomodo dicis hos probabilius quàm Iesum relicto mortali corpore factos esse Deos? Post hæc obiicit nobis quòd rideamus adoratores Iouis, cuius sepulchrum apud Certenses ostendatur, nihilominus ipsi colentes eum qui sepultus est, nec scientes cur Cretenses id faciant. Vide quàm hac parte patrocinetur Cretensibus & Ioui eiúsque sepulcro, totam rem trahens ad figuratas locutiones quibus constet Iouis fabula: nobis vero crimini vertit quòd fassi Iesum nostrum sepultũ, dicamus eum resurrexisse è sepulcro, quòd Cretẽses nõ addunt de Ioue. Ergo quoniam videris causam pro Cretensis Iouis sepulcro dicere, dum ais nescire nos cur Cretenses id faciant: respondebimus & Cyrenẽsem Gallimachũ multæ lectionis hominem qui penè omnes Græcorũ historias, omnia poemata euoluerit, nullam sciuisse tropologiã in his quæ de Iouis sepulcro ferũtur, quamobrem incusat Cretenses semper mẽdaces, tuum enim rexsepulchrum extruxerũt: tu vero non es mortuus: semper enim es. Atqui ipse cuius K
verba sunt: tu vero nõ es mortuus: semper enim es, quãuis inficietur sepultum in Creta Iouem, tamen narrat de Ioue mortis initium. est enim mortis initiũ terrena natiuitas. Sic autem loquitur: Te apud Parrasios Rhea peperit. Oportebat autem cùm negarit in Creta natum propter sepulchrum eius, cõsiderare necessariò consequi mortuum esse qui natus sit in Arcadia. Sic enim dicit idem Callimachus. Iupiter te natum aiunt in Idæis montibus, Iupiter te in Arcadia. vtri pater mentiuntur? Cretenses semper mendaces, & cætera. Ad hæc autem proferenda deducti sumus Celsi oratione, qui Iesu parum æquus assentit quidẽ mortuum & sepultum esse, cæterum figmentum putat quòd è mortuis resurrexerit, quamuis id à tot prophetis prædictum sit, multisque signis constet rediuiuum apparuisse. Pergit Celsus, & quæ de Iesu doctrina dicuntur à paucis è Christianorum numero, non prudentioribus vt ipse putat, sed rudioribus, ait præcepta esse nostrorum hominum: Nemo accedat eruditus, nemo sapiens, nemo prudens: arcemus enim tales: sed si quis est indoctus, insipiens, infans, fidenter veniat. Hoc pacto, inquit, satis apparet quòd solos fatuos, ignauos, stolidos, mãcipia, mulierculas, pueros captent & pelliciant. Respondemus & ad hæc: quòd quemadmodum si aliquis cui notum sit Iesu præceptum docentis temperantiam & dicentis, Quicunque inspexerit mu- L
lierem ad concupiscẽdum eam, iam commisit adulterium *Matt. 5.*
in corde suo, videret paucos aliquot pro Christianis habitos libidinose viuere, meritò eis præuaricationem impingeret, sed iniquissimè faceret si doctrinæ Iesu imputaret eorum flagitia: ita cùm compertum sit Christianorum doctrinam inuitare ad sapientiam, obiurgandos qui patrocinantur imperitiæ suæ, dictitantes non quæ Celsus scripsit (nemo enim quantumuis idiota & imperitus ista diceret) sed alia quædã moderatius à studio sapientiæ reuocantia. Quod autem doctrina nostra sapiẽtiæ studium à nobis requirat probabimus & ex veteri Iudæorum instrumento quo etiã nos vtimur, & ex scripturis post Iesum editis, quæ diuinæ creduntur ab ecclesiis. Scriptum est certè in psalmo quinquagesimo Dauidis preces ad Deum fundentis sic: Incerta & occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi: & *3. Reg. 3.*
si quis verset psalmos, inueniet librum plenũ dogmatibus sapientissimis Salomon quoque sapientiã quia petiit impetrauit, cuius vestigia licet in scriptis eius animaduertere, breuibus verbis egregias sententias complectentia inter quas crebræ laudes sapientiæ, & exhortationes ad capessendum eius studium: & intantum erat sapiens Salomon, vt regina Sabbæorum audito præclaro eius nomine veniret ad periculum faciendum eius sapientiæ soluendis ænigmatis: quæ locuta est ei quicquid in corde habebat, & enarrauit ei Salomon omnes propositiones eius, nec M
erat vlla quam rex inexplicatam præteriret, & intellexit regina Sabbæorum omnem prudentiam Salomonis, eiusque vsum: quo factum est vt exclamaret: Vera est fama quam audiui in terra mea super sermonibus tuis & super sapientia tua: & non credebam narrantibus mihi donec ipsa veni & vidi his oculis, experta quòd nec media pars mihi nunciata sit. Vicit famam sapientia tua & magnificentia. De eodem rege scriptum est sic: Dedit Deus Salomoni sapientiam & prudentiam maximam, pectusque innumerarum rerum capax: & antecellebat sapientia eius sapientiam omnium priscorum, omnium Aegyptiorum professorum sapientiæ, denique omnium hominum: erátque sapientior Coethane Ezarita, & *3. Reg. 4.*
Emade, Chalcade, Arade, filiis Madis: & erat nomen eius celebre in circumuicinis gentibus. edidit etiam quæstionum tria milia, & carminum quinque milia: & disseruit de stirpibus à cedro Libani vsque ad hyssopũ prorumpentem per parietem: & disputauit de piscibus, pecudibus, volucribus frequentissimo populorum concursu ad ipsius auditorium: innotuítque sapiẽtia eius omnium terrarum regibus. Intantũ autem sapientia requiritur à fidelibus, vt permulta in doctrina nostra ænigmatibus obuelata sint & obscuritatibus ad exercendum auditoris ingenium

A nium, quædam etiam similitudinibus & quæstionibus
vnde prophetarum vnus Osee sermones suos claudit in
hunc modum: quis sapiens & intelliget, quis intelligens
& cognoscet hæc? Daniel porrò eiúsque captiuiuitatis so-
cij tãtum profecerunt in disciplinis babylonicis quas pro-
fitebantur sapientes regij, vt decuplo superarent cæteros.
Ezec.28. Ezechiel item propheta Tyri principem sapientię opinio-
ne tumentem sic alloquitur: num tu sapientior es Danie-
le? occulta omnia tibi reuelata sunt? quod si te vertas ad
scripta post aduentum Iesu volumina, inuenies turbas cre-
dentium audire tantum externas similitudines quibus so-
lis dignæ sint: discipulos vero seorsum enarrationes earũ
discere. Iesus enim priuatim suis explicabat omnia, quos
prę vulgo reliquo digniores iudicabat cœlesti sapientia.
Matt.23. Credentibus quoque pollicitus est missurum se scribas &
sapientes his verbis: Ecce ego missurus sum ad vos scribas
& sapientes, ex quorum numero multos crucifigetis & ne-
1.Cor.12 cabitis. Quin & Paulus in recensendis à Deo donatis
charismatibus primo loco ponit sapientiam, proximo e-
ruditionem, tertio demum & inferiore fidem. Et quoniam
doctrinam plurisfaciebat quàm miraculorum facultatem,
ideo virtutum operationes & charismata sanationum in-
ferius collocat quàm charismata scientiæ. In apostolorum
quoque Actis Stephanus testatur Mosem ornatum fuisse
cognitione multarum disciplinarum & artium, è priscorũ
monumentis petitarum, quas non attingant literatorum
B quilibet. ait enim: & eruditus erat Moses in omni Ægy-
Act.7. ptiorum sapientia. Quapropter dum patraret miracula
non deerant qui suspicarentur ne fortè non ex mandato
Dei legatione fungeretur, sed Ægyptiarum artium præsi-
dio talia faceret, quarum erat peritissimus. Hac enim su-
spicione motus rex accersiuit incantatores Ægyptios &
sophistas atque veneficos: quos mox Moses coarguit nihil
esse collatos ad suam sapientiam, excellentiorem omni Æ-
gyptiaca sapientia. Verisimile est autem ideo quibusdam
creditum, sapientes à doctrina Christiana reiicij, quia Pau-
lus in priore ad Corinthios inuehatur in Grecos sapientia
sua inflatos: sed audiat qui sic existimat, Paulum ibi cul-
pare hominum ignauiam, qui cùm nihil in rebus sempiter
nis & in mentis tantum visum venientibus sapiant, in sen-
sibilibus solis vestigandis curiosi sint, in quarum cognitio-
ne sapientes huius mundi omnia collocent: & cùm in
multa scindantur dogmata, quotquot nimium studentes
corporibus & materiæ, quicquid in rebus est pręcipuum
corporibus annumerant, affirmantes nihil esse pręterea,
siue inuisibile dicatur seu incorporeum, horum sapientiam
mundanam vocat, secularem, euanidam, & fatuam: illam
vero quæ animum à præsentibus negotiis ad futurã apud
C Deum beatitudinem traducit, & ad regnum quod Dei no-
minatur, quæ docet contemptis istis in sensuum & oculo-
rum cognitionem cadẽtibus vt temporaneis festinandum
ad contemplationem inuisibilium, eam vero ait esse Dei
sapientiam. quum enim veritatis amator sit Paulus, dicit
de quibusdam Græcorum sapientibus quatenus vera do-
Rom.1. cent: quòd quum Deum cognouerint, non vt Deum glo-
rificauerunt, neque grati fuerunt. Et testatur ab eis Deum
cognitum, at non nisi fauente numine, sic scribens: Deus
enim eis manifestauit: subindicans opinor eos qui à visi-
bilibus ascendunt ad intelligibilia: quandoquidem scri-
bit quòd quę sunt inuisibilia illius ex creatione mundi,
dum per opera intelliguntur peruiderint, ipsámque ęternã
1.Cor.1. eius potentiam diuinitatémque, in hoc vt sint inexcusabi-
les, propterea quòd quum Deum cognouerint, non vt deũ
glorificauerunt, neque grati fuerunt. Fortassis etiam ex il-
lis verbis: Videte vocationem vestram fratres, quoniam
non multi sapientes secundum carnem, non multi poten-
tes, non multi nobiles: sed stulta huius mundi elegit Deus
vt confundat sapientes, & ignobilia & contemptibilia e-
legit Deus & quæ non sunt, vt ea quę sunt exinaniat: vt
non glorietur omnis caro coram ipso: arripuerunt occa-
sionem quidam vt putarent neminem doctum, aut sapien-
tem, aut prudentem, ad hanc doctrinam accedere. Tales
audiant non esse dictum, Nemo sapiens secundum carnẽ,
sed, non multi sapientes secundum carnem: & vbi pręscri- D
buntur præcepta episcopis quos vocant, Paulum in epis-
copo formando etiam doctorem requirere: vt possit, in-
quit, contradicentes redarguere, vt vaniloquis & bonarũ
mentium seductoribus obturet os per propriam sapien-
tiam. Et quemadmodum vnius vxoris maritum iteranti
matrimonium præfert in episcoporum delectu, irreprehé-
sibilẽ reprehensibili, sobrium longè dissimili, temperantem
intemperanti, compositis moribus ornatum vel parum in-
cõposito: ita vult episcopum decenter constituendum ha-
bere docendi facultatẽ & obstruendi os contradictoribus.
Quæ igitur ratio mouit Celsum vt nos criminetur quasi
dicere solitos nemo doctus accedat, nemo sapiẽs, nemo pru-
dens. Imò accedat vel doctus vel sapiens vel prudens qui
cunque vult: sed nihilominus accedat etiam indoctus &
insipiens & rudis & infans. nam talibus, si accesserint, me-
dicinam pollicetur verbum Dei, omnes reddens Deo ido-
neos. Falsum autem est & illud, solos fatuos, ignauos, in-
sensatos, mancipia, mulierculas, pueros, captari à verbi di-
uini prædicatoribus. Vocat quidem etiam hos prædica-
tio, vt meliores reddat: sed vocat etiam multò his pręstan-
tiores: quoniam seruator est omnium hominum, Christus
præsertim fidelium, siue cordatorum siue simpliciorum, &
est propitiatio erga patrem pro peccatis nostris: nec solũ
pro nostris, sed & pro mundi totius. Superuacaneum igi- E
tur fuerit, velle nos posthac respondere ad Celsi dicta hu-
iusmodi. alioqui quid mali est eruditum esse, disciplinis
optimis excoluisse ingenium, prudentem esse & haberi?
quid hęc obstant cognitioni Dei? an non potius conducũt
ad assequendam veritatem? Est igitur res non mala eru-
ditio vera, quippe quæ ad virtutẽ via est: sed erronea dog-
mata habentes inter eruditos nemo sapiens numerat, ne
Græcus quidem. Rursum nemo non fateatur bonum es-
se studere disciplinis optimis: sed quas tandem dicimus
disciplinas optimas, nisi veras & excitantes ad virtutem?
prudentia quoque res est egregia, non itidem videri pru-
dentem, quod Celsus dicit. Et adeò non obstant cogni-
tioni Dei, eruditio, optimarum disciplinarum studium,
prudentia, vt adiuuent etiam: vt nos magis deceat de Cel
so ista dicere, maximè si Epicureus deprehensus fuerit. Vi-
deamus iam quid addat deinceps his verbis, Cernimus cer-
tè & circumforaneos istos circulatores ostentare ista vul-
go iactatissima non apud cœtus hominum prudentium,
quòd id nequaquam audeant: sed vbicunque animaduer-
terint adulescentum, mediastinorum, & fatuorum turbam
eò se ingerere, ibíque se venditare. Considera quomodo
hic quoque nobis struat calumniam, quos confert cum
circulatoribus fandas infandásque nugas garrientibus. at
quas tandem? aut quid nos facimus simile? qui lectioni- F
bus earúmque enarrationibus populum hortamur ad pie-
tatem erga Deum optimum maximum, cæterásque virtu-
tes pietatis comites indiuiduas, & abducimus à contem-
ptu numinis, cæterísque affectibus à præscripto rationis
exorbitantibus. Imò vel philosophis optãdum esset vt ex-
citarent tot auditores sermonibus ad honestatem vocan-
tibus, quod factum est à quibusdam præcipuè cynicis, pu-
blicè apud fortuitum auditorium disserentibus. Ergò ne
hos quoque non apud eruditorum vt videntur cœtus di-
sputantes, sed è triuio sibi quærentes auditoria, conferent
cum circulatoribus in forensibus coronis loquacitatem
ostentantibus? at neque Celsus neque similes, incusant
quod habent pro humanitatis officio, sermonibus plebe-
culam ineruditam instituere. Quod si philosophi cul-
pandi non sunt dum hęc faciunt, videamus an non Chri-
stiani longè melius plebeiam multitudinem ad honestatẽ
prouocent, nam illi propalam apud vulgus hominum
disserentes non sunt curiosi in discernẽdis auditoribus, sed
promiscuè qui vult adstat & auscultat: Christiani verò
quantum possunt præexaminant animos audire se cupien-
tium: ac primo priuatim incantatos priusquam in cœ-
tum recipiantur, vbi videntur eò profecisse vt honestæ vi-
tæ sint cupidi, tum demum introducunt, distinctis or-
dinibus, altero recens admissorum necdum assecutorũ lu-

G strationis symbolum, altero iam professorum religionem Christianam. in posteriore ordinari sunt aliquor qui inquirant in vitas & mores accedentium, vt non concessa facientes candidatos religionis arceant à suis conuentibus: cæteros horum dissimiles excipiat ex animo, & quotidianis accessibus meliores faciant. Iam erga peccantes quàm seuera disciplina, præcipuè contaminatos libidine, quos è sua Republica reiiciunt nostri, quamtumuis Celsus eos nugacibus circulatoribus similes faciat. Et Pythagoreorum quidem veneranda schola ponebat cenotaphia disciplinæ suæ desertoribus, nimirum quòd haberet eos pro mortuis: hi verò vt perditos deóque mortuos lugent eos qui libidine alióve simili malo victi fuerint: ac rursum resipiscentes, haud secus quàm rediuiuos recipiunt tandem, post longiorem melioris mētis approbationē quàm cùm primùm ad religionem discendam admitterentur, ea tamen conditione, vt quoniam lapsi sunt, excludantur in posterum ab omnibus dignitaribus & magistratibus ecclesiasticis. Nunc vide in tanta dissimilitudine quàm impudenti manifestarióque mendacio Celsus nos conferat cum circulatoribus, in forensibus coronis fandas infandásque nugas garrientibus. Id genus circulatorum nugatorumque circum foraneorum nostri similium (vt Celsus ait) nunquam se ostentar apud cœtus prudētum virorum, nec eos audet accedere: sicubi verò viderit adolescentum,
H medianistotum, fatuorumque turbam, eò se protinus ingerit ad venditandam suam facundiā. quibus verbis nihil aliud agit quàm vt nostros homines aspergat conuiciis, haud secus quàm mulierculæ rixantes in triuiis, & appetentes se maledictis mutuis. Nos enim quantum possumus operam damus modis omnibus vt conuentus noster constet ex hominibus prudentibus: & quicquid habemus egregium atque diuinum, tum demum in popularibus sermonibus promimus in medium, cum præstò est auditorum cordatorum copia: alioquin profundiores sensus celamus, & silentio prętermus in cœtu eorum qui opus habent lacte, vt vocamus per tropologiam. Sic enim Paulus scribit Corinthiis, nōdum perpurgatis à moribus græcanicis: Lac vobis præbui, non cibum, quem nondum ferebatis, ac ne nunc quidem ferre potestis. nam quantisper inter vos est æmulatio atque contentio, nónne carnales estis, & ambulatis secundum hominem? Idem ipse sciens alium cibum perfectiorem animæ, cæterum introductiones nouellorum similes esse lacti quo infantes aluntur, ait Facti estis tales vt lacte opus habeatis magis quàm cibo solido. Omnis enim lactis particeps & expers sermonum
Heb. 5. iustitiæ, infans est. perfectorum autem est cibus solidus, exercitatos sensus habentium ad discernendum bonum à
I malo. An non igitur credendum est isti, nostros quod eximium in doctrina habemus nunquam dicturos in cœtu virorum prudētium: sed sicubi animaduerterint collectos adolescentes aut mancipiorum insensatorumque multitudinem, in medium eorum daturos se, & apud tales demum auditores prolaturos diuinam doctrinam & venerabilem? Atqui liquet examinantibus mentem nostrarum scripturarū, Celsum æque infensum nobis ac imperitum vulgus est, temerè falsoque hæc dicere. imò fatemur nos cupere vt omnes vel inuito Celso, erudiantur verbo Dei, adeò vt etiam adolescentulis impartiamus conuenientem ipsis admonitionem, & famulis commōstremus quomodo sumpto liberali animo per verbum Dei reddantur ingenui: & qui apud nos præsunt doctrinæ, profitentur se debitores Gręcis & barbaris, sapientibus & insipientibus, non enim negant vel insipientium animis medicinam adhibendam, vt quantum fieri potest deposita ignorantia, studeant melius sapere, Solomoni obediant dicenti: Insipientes redite ad cor: & qui est inter vos infantissimus diuertat ad me: sapientiam quoque audiant inuitantem: Venite, comedite panem meum, & bibite vinum quod miscui vobis: relinquite insipientiam, & viuite, & ambulate per vias prudentiæ. Nec alienum fuerit à proposito Celsum sic appellare: an non philosophi iuuentutem ad audiendum inuitabant, & ad mentem meliorem reuocabant à vita perdita? num vernulas arcent à
K philosophia, aut accusandi sunt quòd seruos suos exemerint ad virtutis studium, vt Zamolxim Pythagoras, Zeeno Perseum, & heri aut nudiustertius quidā Epictetum conuerterunt ad philosophiam. An vobis Græci licet adolescentes & vernas insipientésque homines vocare ad philosophiam, nos verò idem facientes rem alienam ab humanitatis officio facimus, dum verbis mederi & rationibus omni rationali naturæ conamur, eámque opifici suo Deo familiarē reddere? Hæc contra Celsi conuicia verius quàm criminationes sufficere poterant, sed quoniā libidine conuiciandi prouectus vlterius plura his etiam addidit, age his quoque memoratis, dispiciamus vtrum hæc maiore suo dedecore dixerit an Christiani nominis. Videre licet, inquit, & in prauitatis lanificum, sutorum, fullonum ædibus illiteratissimum quemque & rusticissimum coram senioribus & prudentioribus patribusfamilias nihil audere proloqui: vbi verò seorsum nacti fuerint pueros eorum & mulierculas imperitas, mira quædam differere: non esse audiendos parentes ac præceptores, sed sibi credendum, quòd illi delirent & mēte capti sint, & nihil verè bonum vel sciant vel possint facere præoccupati nugis inanibus: ipsi verò soli rationem viuēdi norint exactissimè: & pueros beatos fore si se audiāt, atque adeò propter eos totam familiam. Quod si interim videant accedentem aliquem è præceptoribus prudentioribus, aut ipsum patrem, tum L hos si timidiores fuerint, perterreri: sin ferociores, autores fieri pueris vt habenas excutiant: obmurmurando quòd in præsentia patris præceptorumve nec velint nec possint quicquam boni proloqui, metu illorum stultitiæ sæuiciæque modis omnibus corruptorum & deuolutorū ad fundum maliciæ, & monitores punientium: sed si quid discere velint, debere eos relicto patre & præceptoribus, ire cum mulierculis & collusoribus pueris in conclaue mulierum aut officinam sutoriam fulloniámve, vt perfectionem adipiscantur præceptis obsequendo. Vide quo pacto hic quoque deridens nostros doctores nihil non conantes vt animas attollant ad Deum rerum omnium creatorem, & commonstrantes quomodo contemptis momentaneis & visibilibus adnitamur ad Dei societatem, vitámque beatam in contemplatione inuisibilium & intelligibilium rerum cum Deo eiusque amicis degendam, conferat cum lanificum, sutorum, fullonumque operis, rusticissimísque hominibus pueros paruulos & mulierculas ad res malas hortantibus, vt cōtempta patrum & præceptorum autoritate ipsos audiāt: à quibus enim patribus prudentibus, à quibus magistris seria docentibus alienamus paruos pueros & mulierculas? producat hos Celsus & M percontetur mulieres atque pueros qui nostram doctrinam sequuntur, ecquos audierint melius docentes quàm nostros homines, curue deserta graui & honesta disciplina, passi sint seduci se ad deteriora. Sed nihil tale potest coarguere in nobis, imò mulierculas ab impudicia, exercendisque cum maritis simultatibus atque à diuortiis arcemus, omnisque theatrorum & saltationū insania, omnibus item superstitionibus, pueros autem puberes in venerem prurientes castigamus, non solum admonitos quàm turpe sit indulgere libidini, verum etiam quantum inde animæ immineat periculum, quęve tales pœnæ maneant. Qui sunt porrò isti præceptores quos deliros & mente captos dicimus, quos Celsus tuetur, vt docentes meliora quàm nos? nisi fortè putat egregios institutores muliercularum nec vllo modo deliros, qui eas inuitant ad superstitionem obscœnáque spectacula & non esse mente captos, qui iuuentutem ferunt rapiuntque in omnia probra quæ scimus ab istis patrari sæpissime, at nos etiā philosophicis placitis imbutos, reuocamus ad nostram religionem quantum possumus, commendantes ipsis sinceritatem eius & excellentiam. Quod quia Celsus negat, dicens à nobis allectari solos fatuos, dixerim ei: Si nobis obiiceres, quod abducamus à philosophia iam occupatos eius placitis, etsi non verum, tamen fortassis esset verisimile: nunc cùm dicas per nos alienari à præceptoribus bonos

A nos adoleſcentes, quo minus eos audiant, profer alios doctores præter philoſophos, aut profeſſores artium vtilium. Sed nihil tale proferre poteris. Cæterum beatitudinē promittimus libere non clanculum iis qui vitam iuxta præcepta diuina inſtituunt, ſempérque deū & ipſi habent præ oculis, & quicquid agunt, approbari oculis illius cupiunt. Hæccine eſt diſciplina lanificum, ſutorū, fullonum, & illiteratiſſimorum agreſtium? ſed hoc oſtendere non poterit. porrò quòd ſellularios iſtos incultum & agreſte genus hominum in tabernis ac officinis ſuis garrire ſolitos, interuenientibus fortè patribus familiâs, aut magiſtris, nec velle nec poſſe pueris boni quicquam interpretari calumniatur. Reſpondebimus: heus tu, quos tu nobis magiſtros narras, quos patresfamilias? ſi virtutis ſtudioſos, abhorrentes à vitiis, & meliorum rerum cupidos, coram talibus quidem ſcito nos intrepidè noſtra dicturos apud pueros, iudicibus futuris & laudatoribus. quòd ſi coram patre iniquo honeſtati atque virtuti ſilemus, & coram ſanioris doctrinæ aduerſariis doctoribus, id vero non eſt dandum crimini immerentibus: quandoquidem tuipſe traditurus philoſophię myſteria iuuenibus, quorum parentes contemptores ſunt doctrinarum talium, non facturus es hoc in malorum patrum præſentia, ſed captata occaſione ſeorſum filios inſtitues. eadem ratio eſt & de præceptoribus. nam ſi iuuentu-
B tem auertimus à docentibus comicas, & obſcœnitates iambicas, & quæcunque alia nec doctorem ipſum meliorem reddunt, nec proſunt auditoribus, niſi quis philoſophice intelligat poemata, & ſingula interpretetur ad vtilitatem adoleſcentulorum, non pudet nos hæc fateri. quòd ſi mihi dederis præceptores philoſophiam docentes & exercentes, à talibus non deterrebimus iuuenes: ſed vbi fuerint in horum ſcholis & orbe vt vocant, diſciplinarum præexercitati, ſubueham eos altius ad Chriſtianorum ſublimem ignotámque vulgo grandiloquentiam, differentem de rebus arduis & maxime neceſſariis, ídque ex priſcorum prophetarum oraculis, & Ieſu apoſtolorum literis. Poſt hæc Celſus amarulentioris petulantiæ conſcientia tactus, tanquam excuſans hanc ſic loquitur: Quod autem nihil acer-
„ bius criminer quàm veritas poſtulat, facile eſt coniectare.
„ nam ad alia myſteria ſic ſolent initiandi per præconem
„ vocari: Quicunque eſt purus manibus & voce ſapiens:
„ ac rurſum aliter: Quicunque eſt purus ab omni ſcelere, &
„ cuicunque eſt anima nullius mali ſibi conſcia, & quicun-
„ que bene ac iuſte vixit: & hæc proclamant pollicentes ſa-
„ cra luſtralia, nunc ediuerſo audiamus quoſnam iſti vocēt.
„ Quiſquis peccator, quiſquis inſipiens, quiſquis puerilis, in
„ ſumma quiſquis infelix eſt, hunc regnum Dei capiet. Pec-
„ catorem dicendo an non iniuſtum, furem, veneficum, ſacrilegum, parietum ſepulchrorúmque perfoſſorem dici-
C tis? Siquis ad latrocinium vocaret, quoſnam vocaret alios? Ad hæc quoque reſpondemus, aliud eſſe animas ęgrotas ad medicinam vocare, aliud ſanas ad rerum diuinarum cognitionem & ſcientiam. quod diſcrimen non ignoremus, principio curandos vocamus vt audita ſalutari doctrina peccatores non peccare diſcant, inſipientes intellectum acquirant, pueriles mentem virilem, denique infelices felicitatem, vel potius beatitudinem, vt loquar magis proprie: vbi verò iam conuerſi ad ſaniorem mentem profeciſſe videntur, & diuino verbo purgati vitam etiam in melius mutaſſe pro viribus, tum demum initiamus eos noſtris myſteriis. Sapiētiam enim loquimur inter perfectos: & admonitis quod in animam malis artibus deditam non intrabit ſapientia, nec habitabit in corpore peccatis obnoxio, dicimus eis, Quicunque purus eſt manibus, eáſque tendens ad cœlum, vtpote vacans rebus cœleſti-
Pſal. 141 bus poteſt dicere, Eleuatio manuum mearum ſacrificium veſpertinum, venit ad nos: & quicunque eſt voce ſapiens, vtpote noctes atque dies exercens ſe in lege domini, iámque habitum quendam ſibi comparauit exercitatus ſenſibus ad dignoſcenda bona maláque, ne grauetur ad ſolidos cibos rationales accedere, conuenientes athletis pietaris virtutúmque omnium. Et quoniam gratia dei præſto eſt omnibus in incorruptibilitate diligentibus magiſtrum diſciplinarum immortalitatem conferentium, quiſquis D
purus eſt non ſolum ab omni ſcelere, verum etiam a peccatis iſtis quæ leuiora putantur, fidenter initietur myſteriis chriſtianæ religionis à Ieſu traditæ, quæ non communicantur niſi puris & ſanctis. Itaque Celſi myſta dicit: cuicunque eſt anima nullius mali ſibi conſcia, veniat: cæterum qui introducit ad diuina Ieſu myſteria dicet purificatos animos habentibus: cuicunque eſt anima iam diu nullius mali ſibi conſcia, præſertim ex quo acceſſit ad ſeruiendum deo, is audiat etiam eos ſermones quos Ieſus priuatim locutus eſt germanis ſuis diſcipulis. Ergo iſte dum confert Græcorum myſtas cum Chriſtianorum doctoribus, non nouit diſcrimen inter malos qui vocantur ad remediorum copiam, & puriſſimos qui vocantur ad myſteria. igitur non vocantur in partem ſapientiæ reuelatæ in myſterio, quam prædeſtinauit deus ante ſecula in gloriam iuſtorum, iniuſti, fures, venefici, ſacrilegi, parietum ſepulchrorúmque perfoſſores, & quoſcunque Celſus nominare poſſet rem exaggerans; ſed vt curentur à morbis ſuis. nam in diuina doctrina alia ſunt curandis male affectis idonea, de quibus Verbum Dei dixit: Non opus habent ſani medico ſed male affecti: alia conueniunt puris animo & corpore, quibus oſtendunt reuelationem myſterij temporibus æternis taciti, nunc autem in medium prolati per ſcripturas propheticas & aduentum domini noſtri Ieſu Chriſti, qui omnibus perfectis hominibus illuceſcit illuminans eos in rerum cognitionem nullo viciatam mendacio. E
Quoniam autem exaggerans noſtra crimina poſt enumeratos ſceleratiſſimos mortalium rogat quos alios vocaremus ad latrocinium & ad hoc reſpondebimus quod tales ad latrocinium vocet qui eorum malicia vult abuti ad iugulandos & ſpoliandos homines: Chriſtianus vero etiāſi eoſdem vocaret quos latro, diuerſa tamen eſt vocatio, videlicet vt eorum vulnera ſalubri ſermone obliget, & animæ viciis inflammatæ infundat remedia, tanquam vinum & oleum ac malagmata reliquaque medicorum auxilia. Deinde non diſcedens à ſuis ſycophantiis calumniatur ea quæ ad corrigendos male viuentes vocandóſque ad reſipiſcentiā ſcripta ſunt, & ait noſtrum hoc dictum, Deū miſſum eſſe peccatoribus. Id perinde facit acſi accuſaret eos, qui propter male affectos in vrbem miſſum medicum ab humaniſſimo rege dicerent. Miſſus eſt certe Sermo dei ad peccatores vt medicus: inquantum autem diuinorum myſteriorum doctor eſt, venit ad purificatos & non peccātes amplius. at Celſus non valens iſta diſcernere, vtpote qui non tenetur talium rerum ſtudio, quin potius, inquit, ad immunes à peccatis miſſus eſt? quid mali eſt non peccaſſe? Reſpondemus: ſi dicit immunes à peccatis qui peccare deſierunt, ad hos quoque ſeruator noſter miſſus eſt, ſed non vt medicus, quod ſi per immunes à peccato ſignificat eos qui nunquam peccauerunt (non enim ſatis expreſſit quos velit intelligi) reſpōdebimus impoſſibile eſſe inueniri hominem à peccato immunem, vtique in eo ſenſu, ſolo excepto homine quem Ieſus aſſumpſit, qui peccatum nō fecit. F
Illud certe malicioſe nobis Celſus obiicit, quaſi noſtrum dogma ſit: hominem iniuſtum ſi ſe propter miſeriam ſuam humiliauerit, à Deo recipi: iuſtum contrà, ſi iam inde ab initio virtutum amplexus ad eum oculos attollat, non recipi. hoc enim eſſe impoſſibile dicimus, vt homo ab initio mox virtutem complectatur, & ad deum attollat oculos. Neceſſum eſt enim maliciam primò in hominibus ſubſiſtere, ſicut etiam Paulus ſcribit: Sed poſtquam venit mandatum, peccatum reuixit, ego autem mortuus ſum. Neque de iniuſto docemus, ſufficere ad hoc vt à deo recipiatur, ſi agnoſcat ſuam miſeriam: ſed qui damnata præterita ſua vita conuertat ſe ad meliorem frugem, eum à deo recipi. Luc. 18.
Deinde non intelligens illud dictum, Omnis qui ſe extollit humiliabitur: ac ne à Platone quidem doctus quòd vir 1. Pet. 5.
bonus incedat honeſte & compoſite: & ignorans illud noſtrorum hominum præceptum: Humiliamini ſub potenti manu dei vt vos extollat ſuo tempore: ſic pergit, Ergo cum homines, qui recte præſident iudicio, vetent ſontes reos vti coram ſe lamentis & deplorationibus, ne ex

G affectu magis quàm iuxta veritatis normã iudicent, Deus in iudicando non tam veritate mouetur quàm adulationibus? An tibi videtur adulatio querula, si peccator illis diuinæ scripturæ precationibus vtatur Deum alloquens:
Psal. 23. Peccatum meum fateor, & iniquitatem meam non celo: dixi confitebor contra me iniquitatem meam domino, & quæ deinceps sequuntur, nunquam certe argumẽtis euincet, Deum non posse flecti talibus peccatoris ei se submittentis precibus. Tam inconsiderate autem in nos fertur præ nimia calumniandi libidine, vt parum sibi constans, nunc videatur scire hominem oculos ad cœlũ tollentem, qui mox ab initio virtutem amplexus eam perpetuo coluerit: nunc admittat illud nostris celebratum: Quis hominum perfecte iustus est, quis caret omni peccato? Nam vt admittens id: Verum est, inquit natura procliue esse ad peccandum genus hominum. Deinde quasi non omnes vocẽtur ad hanc nostram doctrinam, Oportebat, inquir, omnes omnino vocari, siquidem omnes peccato sunt obnoxij. Atqui iam superius ostendimus Iesum dixisse: Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, ego reficiã vos. Itaque omnes homines ob innatam ad peccandum procliuitatem laborantes & onerati vocantur à verbo dei ad quietem capessendam. Emisit enim Deus verbum suũ & sanauit eos, & liberabit eos è corruptionibus ipsorum. Et quoniam addit, Quænam est hæc peccatorũ prærogatiua, & cætera in eandem sententiam, Respondebimus non in vniuersum peccatorem præferri non peccatori: sed interdum peccator conscientia peccati sui tactus præfertur alteri qui non æque pro peccatore habetur ab aliis, ipse vero ne peccatorem quidem se existimat, imò erigit supercilium atque inflatus propter quædam benefacta quorum videtur sibi conscius: id quod euangelica similitudo candidis Lectoribus indicat, proponens nobis publicanum dicentem: Propitius esto mihi peccatori: & pharisæum cum fastu quodam se iactantem: Gratias ago tibi quòd non sim quales cæteri homines, raptores, iniusti, adulteri, aut etiã qualis hic publicanus. Sic enim claudit sermonem Iesus quem de vtroque habuit: & descendit in domum suam iustificatus hic magis quàm ille: quoniam omnis qui se extollit humiliabitur, & qui se humiliat extolletur. Quopropter nec male loquimur de Deo nec mentimur, dum quosuis docemus intelligere humanam paruitatem collatam ad maiestatem diuinã, vt semper ab illo petamus quod naturæ nostræ deficit, qui abũde sarcire potest. At iste in eam partem hoc interpretatur, quasi allectemus peccatores, quia neminẽ bonum ac iustum possimus attrahere: ideóque aperiamus portas sceleratissimo cuique & perditissimo. Consideret nos quiuis modo ne nobis iniquus, plures ei possumus ostẽdere conuersos à vita non admodum contaminata peccatis quàm à perditissima, sic enim natura cõparatum est, vt qui meliorem habent conscientiam cupiant vera esse quæ prædicantur de reddendis à Deo præmiis, eóque facilius huic doctrinæ quàm scelerati assentiant, quos retardat malorum conscientia, meritam mulctam intentans iudicium illud vniuersale cogitantibus. Nec sine causa propositus est ille terror extremi iudicij ad quod sistentur omnes homines, quandoquidem interdum etiam valde perditi capiuntur amore huius doctrinæ, inuitati sola spe pœnitentiæ, vtcunque retrahuntur inueterata peccandi consuetudine, vtpote imbuti malicia, nec valentes facile relictis moribus pristinis conferre se ad vitam correctiorem. Id quod etiam Celsus intellexisse videtur nescio quomodo, dum procedente oratione sic loquitur: Atqui plane constat, innata & consuetudine confirmata vicia ne castigando quidem emendari, tantum abest vt hoc miserando efficias, naturam enim in totum mutare est perdifficile: qui vero nihil peccant, melioris vitæ sunt participes. In hoc tamen Celsus valde falli mihi videtur quod non concedit perfectam mutationem natura & consuetudine peccatoribus, qui eos ne pœnis quidem putat sanabiles. Satis enim apparet quod omnes homines natura peccatores simus nonnulli vero etiam consuetudine: nec

Matt. 11. (margin)
H (margin)
Luc. 18. (margin)
I (margin)

tamen omnes sunt incapaces perfectæ mutationis in K melius, inueniuntur enim & in philosophiæ sectis omnibus, & in sacra scriptura, qui mutata vita in melius adeò profecerunt, vt exemplo esse possint cæteris, fertur etiam de aliquot heroibus tale quidpiam, vt de Hercule & Vlixe, posterioribus vero seculis nato Socrate, & heri atque nudius tertius de Musonio. Itaque non solum contra nos mentitus est Celsus dicens planè constare ingrata & consuetudine confirmata vicia ne castigando quidem & pœnis coercendo emendari, sed etiam contra serio philosophiæ deditos, nec desperantes virtutem recuperare vt rem impossibilẽ homini. Sed fac eum satis nobis approbasse quod voluit, nihilominus si æquis auribus cognoscamus dicta eius, non sana esse deprehẽdemus. Dixit enim innata & consuetudine cõfirmata vicia ne pœnis quidem corrigi: quorum verborũ sensum vt potuimus refellimus. Fieri tamen potest vt voluerit dicere, esse quædam flagitia moresque perditos, quos si ad natiuam procliuitatem accedat consuetudo pessima, ne pœnis quidem queas corrigere. Sed hoc quoque falsum ostenditur ex his quæ de quibusdam philosophis sunt memoriæ tradita, quis enim non narret inter perditissimos qui vtcũque adactus à suo domino sustineat prostare, & illudendum se præbere libidini prætereũtium? quod de Phædone proditur quis cum tibicina & luxu perditissimis comessationũ sociis irrumpentem in singulari honestate verendam scholam Xenocratis, vt obstreperet viro grauissimo, & virtutis merito L etiam probrosis venerabili, non diceret omnium bipedum nequissimum? attamen tantum valuit orationis vis, vt mutatis in melius moribus adeo profecerint, vt alterum Plato honoris gratia faciat narrantem Socraticas rationes de immortalitate animæ, eiúsque perpetuam constantiam in carcere contempta cicuta magna cum tranquillitate disserentis tam multa præclara & eximia, quorum maiestatem vix possunt assequi etiam attentissimi, & nullis distracti perturbationibus. Polemo verò è luxurioso factus temperãtissimus Xenocratis laudatissimi philosophi successor scholæ præfuerit. Non est igitur verum quod Celsus affirmat, innata & consuetudine adulta vicia ne pœnis quidem corrigi. Nec mirum composita & ornata philosophorum facundia motos mutasse vitam quos iam diximus: cum verò consideramus sermones vt Celso videtur idioticos haud secus quàm incantationes plenos efficacia, & agminatim retrahentes multitudinem à luxu ad honestatem, ad æquitatem ab iniusticia, à timiditate ad tantam constantiam, vt amore pietatis etiam mortem nihili faciant, annon merito demirabimur tantam potentiam? namque doctrina eorum qui primi laborauerunt in constituendis ecclesiis, ipsáque prædicatio habuit quidem suadelam, at non qualem professores sapientiæ Platonicæ, aut alterius hominis nihil supra humanam naturam M habentis: sed fuit apostolorum Iesu persuasio data diuinitus per fidẽ inspiratam efficax: quapropter celerrime cucurrit eorum prædicatio, vel Dei potius, ipsorum ministerio, transformans multos natura peccatores & assuetudine, quos nemo hominum mutasset pœnis quantislibet, at verbum Dei recudit eos formatos iuxta voluntatẽ suam. Et Celsus quidem à sua sententia non discedẽs concludit, naturam omnino mutare esse perdifficile: nos vero qui scimus vnam esse naturam omnis rationalis animæ, nec vllam malam creatam à cõditore omnium, sed plerosque deprauatos à malis educatoribus, & doctoribus, ita vt cõnatam videantur habere maliciam, vel in naturam versam potius, credimus eam posse diuino verbo mutari, & quidem satis facile: modo quis assentiat, oportere vnumquenque se Deo committere, & omnia sic agere vt ei placendi propositum habeat, apud quẽ non est bonus atque malus in eodem pretio, nec ignauus pariter moritur ac strenuus, quod si quibus videtur admodũ difficilis huiusmodi mutatio, in causa dicemus esse voluntatem ipsorum ad assentiẽdum difficilem, vt quam pigeat credere Deum vniuersorum dominum iudicem esse omnium quæ in hac vita aguntur, maximum enim momentum est in voluntate, in

A te, in quantumuis arduo negotio, atque etiam impossibili, vt loquitur hyperbolice, præsertim si accedat exercitatio. Incedere per extensum funem sublimen in medio theatro non sine grauibus gestaminibus potest, qui vsu studióque improbo hanc facultatem sibi parauit: & virtutis studium erit irritum? aut impossibile videri debet homini vtcunque deprauato ingenio? Vide qui hęc dicis ne creatorem rationalis animalis incuses magis quam creaturam: nisi forte ad efficienda ista operosa quidem, sed nulli vtilia, vim naturæ humanæ: indidit, & negauit quantum satis sit ad quærendam beatitudinem. Verum hęc sufficiant ad illam propositionem, naturam omnino mutare perdifficile fuerit: cui mox subnectit alteram: qui nihil peccant, melioris vitæ sunt participes: parum explicans de quibusnam loquatur. nam vt ab initio non peccent est impossibile. qui autem post resipiscentiam nihil peccant, raro inueniuntur, ex auditu verbi Dei tales redditi, non quod tales fuerint prius quam ad illud accederent. nisi enim adsit doctrina, eáque perfecta, impossibile est hominem sine peccato esse. Deinde sibiipse obiicit, quasi apud nos vulgo iactatum, Deus omnia poterit: ne id quidem dictum intelligens, aut quęnam sint illa omnia, & quomodo possit: de quibus rebus non est necesse nunc disserere, quandoquidē nec ipse hoc loco constitit, quamuis id probabiliter facere

B poterat, fortasse negligens quod in ipsum retorqueri poterat: aut si non negligens, videns tamen quid posset è diuerso obiici. Potest sanè Deus iuxta nostram opinionem omnia, per quorum omnipotentiam à deitate sua bonitatéque ac sapientia non excidit. at Celsus velut non intelligens quomodo dicatur Deus posse omnia, negant eum velle quicquam quod sit iniustum, concedens quod Deus possit etiam iniusta, nolit tamen. Nos dicimus: sicut quod natiuam suam dulcedinem indit rebus etiam aliis, nullam potest amaram reddere, quia hoc contra naturam suam faceret: neque quod natum est ad res illustrandas, potest eas obscurare, ita nec Deus potest iniuste facere, & quęcunque creatura potest aliquid iniuste facere, potest id naturaliter, quia facere iniuste non est naturæ suæ contrarium. Post hęc sumit sibi quod nunquam concedetet Christianus sapientior. fortasse simplicibus quibusdam temere creditum, quod quemadmodum quidam misericordia vincuntur, ita Deus misercordia coactus malos subleuet: bonos vero, cæterum hoc affectu carentes, ob hoc ipsum aspernetur: quod esset iniquissimum. nos enim credimus, neminem malum nisi ad virtutem conuersum subleuari à Deo: sicut neminem qui iam bonus sit reiici. nec propter miserationem, aut misericordiam vt vulgus loquitur, quē-

C quam subleuat: sed qui peccata sua damnant toto pectore, séque ipsos deflent ac lugent tanquam ob malefacta merito perditos, ac mox mutationem præ se ferunt quæ resipiscentes deceat, eis demum propter mutatam in melius mentem condonat errata præterita: eam pręteritorum obliuionem impetrante virtute, quę in locum profligatorū ex anima viciorum successit. quod si nō virtus, saltem profectus haud contemnendus sufficit ad abolendas viciorum maculas proxime accedentibus ad innocentiam. Deinde quasi ex persona nostri doctoris dicit: Sapiētes enim auersantur nostram doctrinam, seducti in errorem & impediti sua sapientia. Et ad hoc igitur respondendum: Si sapientia est diuinarum humanarúmque rerum scientia, earúmque causarum, aut vt sacra scriptura definit, diuinę potentię vapor, emanatio sincera omnipotentis glorię, & splendor sempiterni luminis, speculum virtutis Dei purissimū, bonitatísque eius imago expressa: nemo sapiens auersari poterit Christianum de religione sua perite differentem, neque sermonibus eius decipi. Vera sapientia non solet fallere, sed rudis imperitia: nec est in rebus firmum quicquam pręter veritatem & scientiam quę ex sapientia percipiuntur. Quodsi extra hanc sapientię definitionem sapientem vocas dogmata qualiacunque astruentem suis argutationibus, fatebimur quod talis tuus sapiens auersatur verbum Dei, deceptus suis argutationibus & verisimilitudinibus, eísque impedietur plurimum. quoniam autem iuxta nostram opinionem scientia malicię non est sapientia, & maliciæ scientia (si sic eam vocare licet) est in falsis D dogmatistis deceptis suis sophismatibus, ideo citius ignorantiam appellarem quam sapientiam qualisqualis est in huiusmodi hominibus. Post hæc rursum male loquitur Christiano doctori dicenseum ridicula narrare: nec tamen aperte ostendit quænam sint illa ridicula: & inter vituperandum negat vlli prudenti persuaderi nostram doctrinā, deterrito ipsa turba ad eam confluentium: quod quidem perinde est ac si quis dicat propter multitudinem plebeiorum iuxta leges viuentium neminem prudentem obediturum Soloni verbi gratia, aut Lycurgo, aut Zaleuco, aut alicui è legūlatoribus cæteris, præserrim si de ea prudentia loquatur quæ virtus est. quemadmodum enim legumlatores ciues suos in ipsorum vtilitatem astrinxerunt legibus: ita Deus per Iesum leges ferens humano generi, etiam imprudentes ad meliora ducit, sicut tales duci conuenit. Quapropter, vt iam suprà diximus, Deus apud Mosem sic loquitur: Ipsi me ad Zelotypiam commouerunt in non diis, irritauerunt me in simulachris suis. ego quoque Zelotypiā eis mouebo in non gente, in gente insipiente irritabo eos. *Deut. 3*
Paulus quoque id sciens Stulta, inquit, huius mūdi elegit, *Rom. 1.*
vt sapientes pudefaciat: sapientes more vulgari vocans omnes qui videntur in disciplinis profecisse, lapsos tamen in impium cultum plurium numinum: quia cum se crederent sapientes stulti facti sunt, mutauerúntque glo riam immortalis Dei, per imaginem non solum ad mortalis hominis similitudinem effictam, verum etiam volatilium & E quadrupedum & reptilium. Pergit insectari doctorem nostrum vt quærentem fatuos: quem libenter rogarem quos dicis fatuos? nam si exacte examines, omnis malus fatuus est. Igitur si fatuorum nomine malos intelligis, tuipse dum homines adducis ad philosophiam vtrum malos quæris an probos? atqui probos non potes quærere: iam pridem enim philosophantur. malos ergo, quod si malos, fatuos. & tales multos cupis adducere ad philosophiam. ergo tu quoque fatuos quæris. Ego vero etiam si tales fatuos quęrerem, similis essem medico prę humanitate quærenti ægrotos, quos adhibitis remediis bonæ valetudini restituat. sin fatuum dicens intelligi vis mente captum prodigium hominis, respondebo etiam tales me libēter meliores redditurum quantum potest fieri, nolle tamen vt ex talibus constet populus Christiani nominis. malim enim acriore ingenio præditos, qui possint assequi interpretationem ęnigmatum, eorúque quæ tectius dicta sunt in lege, prophetis, & euangeliis: quæ vt friuola contēnuntur à non introspicientibus sensum eorum penitus, nec mentē scriptoris examinātibus. Quoniā autem mox Christianū doctorē facit similē medico, qui pollicēs sanitatem corporū intermi netur ægrotis ne doctos medicos audiant, quominus deprehendatur ipsiusimperitia: hic quoque interrogabimus, F quos medicos narras à quibus idiotas auocamus? nō enim putas philosophiæ sectatores à nobis captari, vt per medicos significes philosophos, & ab his discipulos reuocari ad diuini verbi auditorium. aut igitur non respōdebit, non valens ostendere istos medicos: aut soli supersunt idiotæ, obtundentes imperitos ista vili doctrina de deorum multitudine, & quicquid aliud ab idiotis expectandum est. vtrum vis tamen fecerit, arguetur hoc loco temere iniecisse mentionem de absterrentibus à doctis medicis. certe dum ab Epicuro epicureísque medicis abducimus homines ne errent, rectissime facimus, liberātes eos à morbo grauissimo cōtracto ex mala curatione medicorum Celsi, tollentium prouidentiam, & voluptatem pro summo bono extollentium. Sed sit ita, eos qui ad nostram doctrinā inuitātur abduci per nos ab audiendis aliis philosophis, pura peripateticis tollentibus prouidentiam, & res humanas à Deo respici negantibus: an non pie facimus pręparando & curando nostræ doctrinę candidatos, dum illis persuademus vt se comittant Deo vniuersorū domino, atque ita sanādo ipsorū magna vulnera, inflicta per istos qui se philosophos nominant? Esto abducamus & iam ab aliis medicis stoicis Deum corruptibilē introducentibus, & substātiā eius

G dicentibus esse corpus versibile in omnia & alterabile ac
mutabile, résque omnes aliquando interituras affirmanti-
bus, excepto solo Deo: annon sic quoque discipulos do-
ciles ab erroribus pessimis liberatos adducemus ad pieta-
tem, qua se totos creatori dedicent, admirentúrque paren-
tem Christianæ doctrinæ clementissimum, qui animæ di-
sciplinas per totum humanum genus spargi curauerit?
Quin & illis medicam opem afferendo, qui transmigratio-
nis animarum in varia nunc rationalium nunc brutorum
corpora opinionem imbiberunt propinantibus imperitis
medicis, annon animas eorum meliores reddimus, persua-
sus credere sermonibus, non qui doceant malis mulctæ
nomine rationem adimi vt obbrutescant, sed qui ostendãt
esse quædam pharmaca conuertendis ad Deum peccatori-
bus efficacia, siue pœnis opus sit siue laboribus. hæc est
enim prudentium virorum Christianè viuentium senten-
tia, qua instruunt simpliciorem auditorem, tanquam pa-
tres infantes paruulos, non tanquam agrestes fatuos, si-
múlque monent fugiendum illud medicorum genus. Non
enim dicimus, cauete nequis vestrum attingat scientiam,
nec scientiam rem malam esse aimus, nec ita insanimus vt
dicamus per rerum cognitionem deprauari sanitatem hu-
manæ animæ, aut vnquam quenquam periisse propter sa-
pientiam: quandoquidem inter docendum non dicimus,
H Me audite: sed audite Deum omnium, & theologiæ do-
ctorem Iesum. Nemo nostrum est tam arrogans, vt a-
pud familiares discipulos vtatur illis quæ Celsus doctoris
personæ affingit verbis. Ego vos seruabo solus. vide quã
multa contra nos mentiatur. imò ne illud quidem dicimus
quod meri medici corrumpant homines quibus sanitatem
pollicentur. Addit alteram similitudinem: perinde nostros
doctores facere dicens, acsi ebrius in ebriorum cœtu so-
brios accuset quasi ebrios. Quæ collatio si quadrat, osten-
dat ex aliquo loco epistolarum Paulinarum (verbi gratia)
ebrium fuisse Iesu apostolũ, sermonẽ eius esse parum so-
brium: aut ex Ioannis literis, sentẽtias eius non esse sobrias
alienásque ab omni ebrietate viciorum. Proinde in nemi-
nem sobrium Christianæ doctrinæ professorem hæret e-
brietatis crimen, sed Celsus in nos conuicia iacit parũ phi-
losophicè, Qui sunt porro isti sobrij, quos à Christianorum
doctoribus male audire nobis obiicit? Nos certe habemus
omnes eos pro ebriis, quotquot statuas sensu carentes vt
numen inuocant. nec minus insaniunt qui putant veris
diis honorem reddi per huiusmodi opera nequissimorum
nonnunquam opificum. Post hæc doctorem confert la-
boranti oculis, discentes item oculos inflammatione vitia
tos habentibus: aitque apud tales illum obloqui cernẽti-
bus acute, quasi cæcutientibus.
I Percótemur igitur Græcos, qui sint isti non cernentes. ni-
mirum quæcunque tam magnifica mũdi rerumque huius
ambitu complexarum specie non admonentur, suspicien-
dum esse conditorem omnium: eum solum adorandum es-
se, admirandum atque colẽdum: nihílque præter eum, aut
pari honore cũ eo. Quæ enim nullo pacto conferẽda sunt,
cóparare cum longe præcellente omnẽ creaturam condi-
tam, vere cæcutientiũ est mentis oculis. Itaque non acute
cernentibus hebetudinis cæcitatísve conuicium facimus,
sed eos qui cœlestis numinis ignari inter tẽpla, & simula-
cra festáque statis mensibus recurrentia volutantur, aimus
excæcatos animo, præsertim si ad impietatem accedat vi-
ta luxu libidinibúsque perditissima, non habita illa hone-
statis ratione, sed obseruiẽdo solis turpibus cupiditatibus.
Et post tot atroces criminationes quibus in nos inuectus
est vult videri habere alia multa crimini vertenda, quę ta-
men silentio prætereat. Sic enim loquitur: Hæc sunt accu-
satione digna cæteráque id genus, ne percẽseam singula i-
móque ipsos male loqui de Deo, illectãdo homines spe va-
nissima, & docendo potiora contẽnere, quasi prestet illa
missa facere, Ad hoc quoque non deest respósio desumpta
è doctrinæ Christianæ viribus efficacibus: nó ita prompte
prauos homines ei se submittere, vt simplices & vt ita di-
cam subrusticos. nam hi pœnarum denunciatione territi,
ne in eas incidant facile permouentur vt sibi in posterum
à malefaciendo temperent: atque ita se totos pietati Chri- K
stianæ dedunt, eóque metu coerciti quicquid in hoc secu-
lo est laborum atque cruciatuum, mortem denique ipsam
contemnũt præ æternis illis (vt vere vocantur) suppliciis.
id quod nemo sapiens in malum virum cõpetere diceret.
quis enim destinatè malus prudentiam exercet ac tempe-
rantiam, aut liberalitatem ac beneficentiam? Quin & di-
uina scriptura vocat ad Dei timorem eos qui nondum per
se dispicere valent, quodnam sit illud summum bonũ pro-
pter seipsum expetendum, non propter alia, quod maius
est omnibus promissionibus: cuius desiderium fieri non
potest vt cadat in hominem seruientẽ viciis. Quod si quis
dicat nostros non malos quidem esse sed plus ęquo super-
stitiososatque credulos, vel hoc solum improbandum exi-
stimans, ei respondebimus, quod quemadmodum legisla-
tor rogatus an optimas leges tulisset suis ciuibus, diceret,
non omnino optimas, sed quãtum fieri potuit optimas: ita
diceret etiã Christianæ doctrinæ autor, se leges tulisse cor-
rigendis vulgarium moribus optimas, non falso minaces,
sed proponentes peccatoribus certissimas pœnas ac mi-
serias, ad compescendos contumaces necessarias, qui tamẽ
nec propositum castigatoris, nec pœnarum effectum intel
ligunt, vtilitatem publicam spectantium, quæ latet in ve-
rissimis illis legibus. Certe in genere nec mali nec viciis de
diti sunt Christianæ religionis doctores. Nec male de deo L
loquimur: vera enim de eo dicimus, & multis manifeste
etiam, sed istis obscura: sicut & philosopicę rationes pau-
cis sunt perspicuæ. Quoniam autem Celsus ait nos va-
na spe ad Christianam religionem illectare homines, re-
spondebo calumniatori doctrinæ pollicentis agendã cum
superis vitam beatam: heus tu opinione tua in vanum spe-
rant etiam qui Pythagoram atque Platonem secuti per-
suasum habent animas conuexa cœli ascendere, & in su-
percœlestibus locis contemplari spectatorum fortunatorũ
spectacula. iuxta te vero Celse etiam qui credunt animas
superstites cum heroibus ac diis degere, spe falsa decipiũ-
tur. Et fortasse hoc ipsum ei vanum videtur, sperare vitam
animæ exutæ corpore, prodeat igitur in certamen sectam
suam non dissimulans, & vt Epicureum decet oppugnet
ingenue quæcunque vel Græcorum vel barbarorum pla-
cita de futura vita & immortalitate animæ, & figuris ar-
gumentis declaret nugas esse istas vanam spem ostentãtes
credulis, sua vero dogmata esse aliena à spei fallaciis: vt
quæ spem faciant vel bonã, vel potius, nullam, si anima so-
luta corpore perit e uestigio: nisi forte Celsus cum suis Epi
cureis negabit vanã spem, quæ bonorũ summã collocat in
perpetua voluptate corporis, eámqua dicet nunquã falle-
re. Ne autẽ putes nos parũ Christiane cõtra Celsum dispu-
tare de immortalitate animæ corpori superstitis ex autori-
tate philosophorum, cum quibus sunt nobis quædam cõ- M
munia, scito in aliũ locũ magis opportunũ seruari clarã de
monstrationẽ, quod beata vita maneat solos piè Iuxta Ie-
su doctrinã viuentes colentésque Deũ conditorẽ omnium
cultu sincero & puro ab omnibus profanis religionibus,
quibus circa res creatas distinetur vulgus hominum. Sed
quænã sunt ista meliora quę contẽnenda esse docemus de-
ceptos à nobis homines? Conferat qui vult à Iesu Christo,
hoc est Dei verbo & sapientia virtutémque, promissum fi-
nem beatũ, gratuita Dei benignitate post vitã innocenter
actam repræsentandũ cunctis quicunque indiuulse adhæ-
serũt charitati Dei, cum omnibus omniũ sectarũ mysteriis
quæ vnquam fuerunt vel apud Græcos vel apud barbaros
pollicentes sibi finem beatũ, & ostendat quid illi habeant
præ nobis melius: & per consequens, penes illos esse veri-
tatem, nostras autem spes non conuenire vel gratuitæ Dei
benignitati, vel hominibus è vita bene acta excedentibus:
aut non esse hæc iam olim prænũciata per sanctissimas ꝓ-
phetarum animas afflatas sancto spiritu. Ostẽdat item qui
vult, scripturas quas omnium confessione constat esse hu-
manas, potiores habendas quam diuina oracula tantã fœ-
licitatem promittentia. Quænam igitur sunt illa potiora
quæ præstat missa facere siquis nos audiat? Si enim vera
loqui permittimur, statim apparet ne cogitari quidem
posse

A posse quicquam melius, quam totum se committere Deo rerum vniuersarum domino, & sectari doctrinam abducentem à creaturis omnibus, & adducentem per verbum viuũ, quod est viuens sapientia filius dei, ad deũ dominum omnium. Sed iam satis excreuit hoc volumen tertium eorum quæ contra Celsum commentanda suscepimus: quapropter hîc claudatur, vt contra eum certamen instauremus in sequentibus.

LIBER QVARTVS.

Ribus superioribus libris sacer Ambrosi cõplexi quicquid contra Celsi scripta dicendum putauimus, quartum deinceps inuocato per Christum deo aggredimur, qui vtinã suggerat nobis verba de qualibus in Hieremia scriptum est ex persona domini prophetam ipsum alloquentis: Ecce dedi verba mea in ore tuo ignem, ecce constitui te hodie super gentes & super regna, vt eradices, & diruas, & disperdas & demoliaris, ædifices & plantes. (Hier. 1.) Opus est enim nobis nũc verbis eradicantibus ex animis hominum mala germina occasione cõmentariorum Celsi & similium pullulantia contra veritatem, opus etiam sententiis diruentibus omne superstructũ dogB matibus falsis ædificium, & huius scriptoris insanas substructiones quales erant illorum magniloquorum, Venite ædificemus nobismet vrbem & turrim cuius fastigium vsque cœlos pertingat. (Gen. 11.) opus etiam habemus sapiẽtia demoliente omnem altitudinem extollentem se contra cognitionem dei, & arrogantem vastúmque Celsi animũ insurgentem contra nos. Deinde quia non satis est eradicare & diruere ea quæ diximus, sed in locum euulsorum plantanda est plantatio diuinæ agricolationis, & in locum dirutorum ædificandum templi dei gloriosum ædificiũ, vocamus in vota dominum datorem supra scriptorum apud Hieremiam munerum, vt nobis dignetur concedere sermones quibus valeamus & ædificare quæ Christi sunt, & plantare spiritualem legem, eíque pares sermones propheticos: quandoquidem nũc maxime opus est prædictis gratiis ad astruendum Christum è prophetarum oraculis, & Celsum deinceps redarguendũ. Is enim vtrísque se opponens, tam Iudæis Christum aduenisse negantibus & adhuc sperantibus, quam Christianis Iesum esse Christũ illum à prophetis prænunciatum affirmantibus, sic loquitur: quòd autem è Christianis quidam & Iudæi, alteri descendisse aiunt, alteri descensurum esse in terram quendam deum aut dei filium iustificatorem hic degentiũ, id vero indecorum est & tam absurdum vt non sit opus multis verbis refellere. Et de Iudæis quidem non quibusdam sed in vniuersum dicit, C putare eos descensurum aliquem in terram, de Christianis vero, esse quosdam ex eis qui descendisse dicant. Indicat enim eos qui Christum aduenisse confirmant è Iudæorum scripturis, & videtur nosse aliquas hæreses, negantes Iesum esse Christum illum à prophetis designatum. Nos iam superius pro virili docuimus prophetatum esse Christum, ideóque multa quæ hoc loco dici possent non repetemus, ad vitandum iterationis tedium. Nunc vide quod si probabili saltem aliqua ratione voluisset abrogare fidem prophetiis de aduentu Christi siue iam præterito siue futuro canentibus, debuerat ipsas exponere prophetias, quibus Christiani & Iudæi inter se disputantes vtuntur. sic enim potuisset videri in rectam viam reducere seductos quibusdam vt putat verisimilitudinibus, & Iesum credentes esse Christum propter prophetarum oracula, nunc vero siue quia non posset illis oraculis resistere, siue quia nesciret quidem quænam ea sint, nec vnum adducit dictum propheticum, cum tamen sint innumera de Christo loquẽtia: & accusatorem se putat prophetarum, ne hoc quidem exponens quas dicat verisimilitudines. Imò illud quoque ignorat Iudæos non admodum hoc asseuerare, Christum illum quem etiamnum expectant aduenturum, deum fore aut dei filium, vt iam superius à nobis dictum est. & præfatus, nos quidem dicere venisse iustificatorem, Iudęos vero venturum esse, hoc ipsum satis ad accusationem prædictorum existimat, indecora hæc esse absurdioráque quam vt refelli debeant verbis pluribus: ac mox rogat, quid in mẽtem deo venerit, vt descenderet: non videns in prõptu esse nobis rationem eius descensus, primùm illam euangelicã, vt conuerterentur perditæ oues domus Israelis: deinde vt propter illorum obstinatam incredulitatem auferretur ab eis regnũ dei quod uocatur, & reiectis Iudæis colonis veteribus, aliis traderetur, videlicet Christianis, reddituris deo fructus dignos regno ipsius, opera deo grata, cuique tempori cõuenientia. Et nos quidem paucas è multis causas produximus Celso quęrenti cur deus descenderet: ille vero omissis quæ vel à nobis referri possent vel à Iudæis, ipse subinfert: an vt res humanas agnosceret? quod nemo nostrum diceret, descendisse in hãc vitam Christum vt res hominum viseret. Deinde acsi ab aliis hæc descensus causa sibi esset reddita, ex aduerso illud obiicit: an non sciebat omnia? tum quasi respõso accepto, sciuisse: rursum aliã quæstionem mouet. Ergo sciebat quidem, at non corrigebat, nec corrigere diuina virtute poterat? Quæ omnia stulte loquitur. Deus enim nullo non seculo per verbum suum descendens, & amicos dei prophetásque faciẽs: corrigit omnes quotquot obediũt, sicut Christo nato per doctrinam Christianã emẽdat, non tamen inuitos, sed eos qui ad meliorem vitã deo placentẽ se conferunt. E Nescio porrò quãtam correctionem Celsus desiderãs sic pergit quærere: Ergo non erat possibile diuina virtute corrigere, nisi mitteretur ad hoc natus aliquis? Fortasse postulabat iste vt Deus pręsens hominibus apparens semel omnem maliciam eximeret, & pro ea virtutem insereret. qua de re merito dubitaretur posset ne fieri. Sed fac posse, vbi tum erit nostra voluntas? vbi laudabilis erga veritatem credulitas? Et probãda auersatio mendacij? Sed quantũcunque donemus hoc possibile atque decorum etiã, eadem opera quispiam similis Celsi quęreret, quin potius diuina potentia tales fecit homines vt ne correctione quidẽ opus esset, bonos atque perfectos iam inde ab initio, nulla admissa malicia? Huiusmodi cogitationes imperitis facile obrepunt, sed nõ item naturam rerum considerantibus, quod virtus ni spõtanea sit, ne virtus quidem erit. Verùm hæc peculiari tractatu opus habẽt, de quibus multa inueniuntur etiam in disputationibus Græcorũ de prouidentia, qui nunquam dicerent qualia Celsus: Sciebat, sed nõ corrigebat, nec corrigere diuina virtute poterat. Nos quoq; multis in locis quantũ potuimus de his disseruimus: & diuinæ scripturæ explicãt talia, modo accedat lector idoneus. Atqui verba ista quibus nobiscum & cum Iudæis Celsus agit, contra ipsum reflecti possunt hoc pacto: heus tu, summus deus scire ne res hominum an nescit? Si non fingis quæ habentur de prouidentia in tuis cõmentariis, necessario cõsequitur, eum scire. quod si scit, cur non eas corrigit? nisi forte à nobis exposcitur ratio cur non corrigat, F ex te vero dissimulante Epicureum, & agnitionem prouidẽtiæ simulante, nõ licet scitari, cur deus norit res humanas, nõ tamen eas corrigat: & quamobrem non vniuersos homines semel à viciis liberet. Nos autem libere dicimus, deum nunquam non correctores mittere: quandoquidem extant præcepta eius optima, ab ipso hominibus tradita. Iam vero etiam ministrorum dei magna est varietas, paucis per omnia pure veritatem tractãtibus, & perfectę correctioni studentibus, quales erant Moses & prophetæ. Accessit postremo magna correctio per Iesum, non vnius tantum terrarum anguli medicum, sed vniuersorum quantum in ipso est. Seruator enim venit omnibus hominibus. Præterea nescio vnde occasionem nactus egregius Celsus controuersum facit, quasi nos id affirmemus, descensurum ipsum deum ad homines: quod si fiat, veretur ne illic deserat suum solium. non enim nouit Dei potentiam, quod spiritus domini repleat orbem terrarum, & qui continet omnia, scientiam vocis habeat, nec illa verba intelligit: Nonne cœlum & terram ego impleo, dicit dominus: nec videt quod iuxta rationes Christianorum omnes in eo viuimus, mouemur, & sumus, sicut Paulus docet in concione ad Athenienses habita.

G Itaque siue huius vniuersitatis deus potentia sua descendat cum Iesu in vitam hominum, siue dei verbũ quod erat in principio, quódque ipsum deus est, ad nos veniat, non carebit sede nec eã deseret, vt alius loco eo sit vacuus, plenus alius qui ante vacauerat: sed dei potentia & deitas proficiscitur, quò vult, & apud quẽcunque inuenit locum, absque migratione, nec relicto loco per absentiã suam vacuo, repletóque alio per præsentiã. quãdo enim hoc repletum illud desertũ dicimus, non de loco intelligẽdum est: sed malam & viciis perditam animã dicimus à deo deseri: eũ vero qui cum virtute viuere cupiens, vel huc proficit, vel iã eam assecutus est, pronũciamus plenum esse diuini spiritus siue participẽ. Non est igitur opus propter Christi descensum, aut dei presentiã inter homines, deseri thronũ illũ eximiũ, aut aliquid hîc mutari, sicut Celsus somniat dum sic loquitur: Si enim hîc vel minimũ quid mutaueris, subuersa ruẽt omnia. Quod si quid mutatur in rebus humanis per præsentiã virtutis dei & aduentũ verbi eius ad homines, ingenue fatebimur mutari è malis in bonos, ex intemperãtibus in sobrios, è superstitiosis in pios, recepto dei verbo in hospitium animæ. Iam si etiã ad ridiculas eius nugas respondendũ est, audi quid dicat. Nisi forte ignotus erat deus hominibus, quã iniuriã non ferens, innotescere voluit, & periculum tã credentium, quam diffidentium facere, sicut solent homines recens adepti amplas facultates & recẽsen-
H tes numerosam familiã: quod de deo cogitare, nihil aliud est quã hominum mortalium ambitionẽ ei tribuere. Equidem fateor ignotum fuisse deum malis hominibus: nõ tamẽ quia per hoc aliquid ei decederet voluisse innotescere, sed vt cognitus miseros liberaret à suis miseriis. Nec periculũ facere volens, quinã sint increduli, qui contrà faciles ad credendũ, vel ipse inuisit quosdã ineffabili sua diuináq; potentia, vel mittit ad eos Christum suũ: sed vt credentes, & cognoscentes eius diuinitatẽ, ab omni liberentur infelicitate: incredulis vero nulla reliquatur excusatio: nec possint ignorantiam pretexere, quasi nihil doctrina huius ad aures eorum peruenerit. Quã igitur rationem adducit, cur videamur deũ facere ostẽtatorem more hominũ recens ditatorũ? Non ostẽtat se nobis deus dũ vult intelligi suã precellentiã, sed facit vt cognitus mactas felicitate reddat nostras animas, ad quam per verbũ suum & aduentũ Christi nunquã non nos solicitat familiaritatem nostrã expetens. Itaque nihil humanæ ambitionis doctrina Christiana deo tribuit: quod ipse nugator procedente sermone agnoscẽs, & velut verba temere effusa nescio quomodo corrigẽs, ait non ipsi deo fuisse opus cognosci, sed propter nostrã salutem voluisse innotescere: vt quotquot eum receperint, boni iam facti salutem consequantur: qui vero aspernati fue-
I rint, maliciæ conuicti pœnas luant. Id tamen ex persona nostra dictũ repetens, quæstionem mouet: Ergo nunc tandem post tot secula recordatus est deus iustificare vitã hominum, quòd priore tempore neglexerat? Ad quã respondemus, nunquam defuisse deo voluntatem iustificandi vitam hominũ, imò semper hoc ei cordi fuisse, per occasionem inuitanti animal rationale ad resipiscentiam. Singulis enim seculis dei sapientia sanctas animas intrãs prophetas & amicos dei facit: & licet inuenire in sacris voluminibus singularũ ætatum sanctos capaces diuini spiritus, pro virili conuertentes etiam alios. Nec mirũ est fuisse in his aliquot qui propter pectus eximie capax numinis perpetuãque recte viuendi constantiam non solum sui seculi prophetas superauerint, verũ etiam tam priores quã posteriores cæteros: sicut nec illud mirandum est, extitisse certis seculis hominum genere quædam memorabilia magis quã aut superioribus aut insequentibus: quorum ratio profundior est quam vt profanis auribus communicari debeat alioqui responsuro quod ad Christi aduentum attinet, quid ita post tot secula demum iustificare humanum genus in mentem deo venerit, & non antea attingendum esset aliquid de portionibus, & declarandum cur nam altissimus post diuisas gentes ac dispersos Adæ filios, terminos illis præfinierit iuxta numerum angelorum dei, cesseritque domino in portionem populus è Iacobo prognatus, & Israelitæ in funiculum hæreditarium: reddẽda esset etiam causa cur in quaque portione proueniant destinatæ ei portioni, & quo merito factus sit portio domini populus descendens à Iacobo, & Israelitæ hæreditas ipsius: de posteriore autem populo pater ad seruatorẽ loquatur: Postula à me, & dabo tibi gentes hereditatem tuam, & possessionem tuã terræ terminos. Sunt enim quedam consequentiæ seriesq; inexplicabiles & ineffabiles, per quas variis modis circũferuntur & disponuntur animæ hominum. Venit igitur Christus, quantũuis Celsus reclamet, post multos prophetas ad corrigendũ Israelis illius populũ, atque etiam orbis totius, nihil opus habens in priore dispensatione, qua erga homines vsus est, flagris, tormentis, & vinculis. sufficiebat enim doctrina, quo tẽpore exiit seminator ad seminãdum, vt semen suũ vbique spargeret. Quod si certũ tempus quo mundus hic maneat præfinitum est, necessario cõsequitur eum habuisse principiũ: quo tempore absoluto futurũ est iustũ de omnibus iudiciũ. quam disputationem siquis tractare velit philosophice, opus habebit variis argumẽtis & probationibus, tum ex diuinis scripturis, tum ex ratiocinationibus. cæterum multitudo simpliciũ non valẽtium diuinæ sapientiç varietatem sua contemplatione assequi, debet se totam deo & seruatori nostri generis credere, cõtenta eius autoritate quod ipse dixerit, nec aliud requirẽs prætera. Post hæc rursum Celsus more suo, quicquã nusquam nos parum pie de deo prędicare coarguit, sic loquitur: Ita- L
que nec pie nec pure hæc eos de deo prædicare manifestũ est: putátque nos ad obstupefaciendũ vulgus hæc fingere, quasi necessariò pœnæ peccatorem maneant. quapropter confert nos cum quibusdam proferentibus spectra & terricula in bacchanalibus. Ea sacra siquid rationis habent, à Græcis petendum est Celso cum suo sodalitio: nos pro nobis rationem reddimus, dicimúsque nos eò contendere vt corrigamus genus humanum, siue per comminationem pœnarum quas credimus omnino necessarias passuris, fortassis etiam non inutiles: siue per promissionem præmiorum propositorum pie viuentibus, hoc est vitæ beatæ degendæ in regno dei, & quicquid ea bonarum rerum in se complectitur. Post hæc volens ostendere nos nihil mirum aut nouum dicere de vniuersali diluuio aut conflagratione, sed neglectis Grecorum atque barbarorum autorũ super hac re testimoniis, nostris tãtum scripturis de hoc credere, his verbis vtitur: Quin & hoc tradunt, quod tamen nisi neglexissent ex illis audire poterant, longis temporum reuolutionibus & siderũ recursibus atque concursibus cõflagrationes diluuiáque fieri, & quod post vltimum illud Deucalioneũ reuolutionũ vicissitudo iam conflagrationẽ postulet. Id in causa fuit vt per errorem dicerent, descẽsu- M
rum deum cum igne in tortoris modum. Ad hæc respondeo, mirũ esse quomodo vir multæ lectionis Celsus, multarúmque historiarũ cognitionem præ se ferens, non inuenerit antiquitatẽ Mosis, quem quidam Grecorũ scriptores aiũt fuisse temporibus Inachi Phoronei filij, Ægyptiorum quoque & Phœnicũ scriptoribus attestantibus antiquitati hominis: de quo siquis certiora cupit agnoscere, legat Flauij Iosephi libros duos de Iudeorum antiquitatibus, vt sciat Mosen etate longe superiorem fuisse istis qui inundationum & exustionum vicissitudines asserũt, quos Celsus dicit à Iudæis ac Christianis cõtemptim audiri ideóque à non intelligẽtibus eas exustiones cõfictũ, descẽsurum esse deũ cum igne in tortoris modũ. cæterum sint ne istæ diluuiorũ & cõflagrationũ vicissitudines an non sint: & vtrum eas scripturæ agnoscãt cũ aliàs sæpe, tum apud Solomonẽ dicẽtem: Quod factũ est, idipsum & faciendũ est, & nõ est presentis tẽporis disputatio: sufficit tantũ adnotasse, quod antiquissimi viri Moses & prophetæ aliquot hanc opinionem de mundi exustione non sumpserunt ab aliis: imo si expendatur ratio temporum, alios, potius hæc non intellecta deprauasse confictis vicissitudinibus istis in orbem redeuntibus. eadem qua prius nec quidquam euariante facie. Nos autem nec diluuia nec exustiones certis periodis & siderum in eandem stationum formam recursibus acceptas ferimus, sed horum causam in maliciã hominum in im-

A in immensum auctam, nec nisi diluuio incendióue perpurgandam referimus. Deum porrò quoties in prophetarum oraculis audimus descendere, cum tamen ipse dicat, Nonne cœlum & terram ego impleo, dicit dominus: figurate id dictum accipimus. Descendit enim Deus à sua maiestate & altitudine, quoties res hominum præsertim malorum dispensat: & quemadmodum vulgaris loquendi consuetudo magistros dicit condescendere pueris, & in philosophia prouectos nouiciis discipulis, nequaquam de corpore volens hoc intelligi: ita sicubi Deus in sacra scriptura descendere dicitur, pari modo intelligendum est iuxta loquendi consuetudinem receptam: sicut de ascendo etiam.

Hier. 3.

Quoniam autem Celsus taxat nos, qui dicamus Deum in modum tortoris cum igne descendere, & cogit nos parum tempestiue hæc verba introspicere penitius, paucis tantũ dictis ad crimen refellendum & gustum profundioris sensus auditori exhibendum, reuertemur ad reliqua quæ deinceps sequuntur. Ait diuina scriptura Deum nostrum esse ignem consumentem, & fluuios ignis eum præcedere, ipsum etiam velut ignem conflatorium aduenire, & velut herbam fullonicam, vt conflet suum populum. ergo quãdoquidem ignis consumens dicitur esse, quæramus quid potissimum à Deo consumi deceat. Equidem maliciam dixerim, & quæcunque eius opera, quæ figurate nominantur ligna, fœnum, stipula, à deo consumi potissimum.

B Certè de malis dicitur, superstruete eos iactis fundamentis ligna, fœnum, stipulam. Quæ si quis docere potest aliter à Paulo accipi, & corporaliter intelligendum esse malos superstruere ligna, fœnum, stipulam, apparebit etiam ignem materialem intelligendum & sensibilem. quodsi euidenter figurata est locutio, dum mali hominis opera significantur lignorum, fœni, stipularúmque nomine: quî fit vt non statim succurrat quomodo ignis accipiendus sit qui consumat ligna huiusmodi? Nam vniuscuiusque opus (inquit scriptura) probabit ignis quale sit. Si cuius opus superædificatum permanserit, mercedem is accipiet: si cuius opus exuretur, is iacturam faciet. opus autem exustum quod aliud dici potest, quam opus malicię? Itaque Deus noster ignis consumens est vt ostendimus, & vt ignis conflatorius aduentat, conflaturus rationalem naturã plenam plumbo maliciæ, cæterísque impuris materiis, auream (vt sic loquar) naturam animæ argenteámve adulterantibus. Sic etiam ignei fluuij dicuntur Deum præcedere, abolentem quicquid viciosum est admixtum in tota anima. Sed hactenus responsum sit ad illud, quod nos putat falli credentes Deum descensurum tortoris more cum igne: videamus quid deinceps Celsus magno verborum apparatu afferat, inquit, Repetamus, altius sermonem ar-

C gumentis pluribus. Dicetur aut noui nihil, sed iam dudũ confessa omnibus. Deus est bonus, pulcher, fœlix, & pulcherrima, optimáque specie. is si descẽdat ad homines, vt mutetur opus est. mutabitur autem è bono in malũ, è pulchro in turpem, è fœlice in infœlicem, ex optimo in nequissimum. Quis sic se mutatum cuperet? Certè mutatio hæc & transformatio cadit in hominem mortalem: immortali vero semper eodem modo se habere conuenit. ergo nunquam Deus talem mutationem reciperet. Ad hæc satis responsum erit si dixero quomodo in sacris scripturis accipiatur descendens Dei ad homines: ad quem nulla mutatione opus est, vt Celsus putat nos opinari, nec versione in malum è bono, aut è pulchro in turpem, aut è fœlici in infœlicem, aut ex optimo in nequissimum. Immutabilis enim in sua essentia manens, condescendit rebus humanis dispensatione & prouidentia. Nos certè è sacris literis Deum immutabilem esse discimus, vbi legitur, Tu autem idem ipse es: & Non immutor. Epicuri vero dij ex atomis compositi, & proinde in eosdem dissolubiles, habent quod agant dum corruptibiles illos atomos excutiant. Quin & Stoicorum Deus, nunc mens est corpus habens igneum, nunc in totius mundi partes diffusus eas ordinat: nam isti ne potuerunt quidem clarè Dei naturam intelligere, quod sit omnino incorruptibilis, simplex, nec compositus nec diuisibilis. Id autem quod ad homines

Psal. 102

descendit erat in forma Dei, & propter amorem humani generis seipsum exinanit, vt posset concipi ab hominibus, D absque vlla tamen mutatione boni in malum: peccatum enim non fecit: sicut nec ex honesto in turpe mutatus est: peccatum enim non cognouit, nec ex fœlicitate decidit in miseriam, sed quamuis humiliatus, nihilominus beatus erat, etiam cum maxime propter vtilitatem humani generis se demitteret, nulla item mutatio fuit ex optimo in nequissimum. quî enim nequissimum esse potest, quod est amans hominum atque beneficum? alioqui medicus quoque multa vel molesta inspectans vel contrectans insuauia vt ægrotos sanitati restituat, ex bono in malum, ex honestate in turpitudinem, è fœlicitate in miseriam prolabitur. atqui medicus inspectans molesta, & contrectans iniucunda, non adeò tutus est quin possit in eadem incidere, animarum vero nostrarum sauciarum curator per verbum Dei quod ipse est, nihil malorum in se admittere poterat. Quodsi corpus mortale animámq; humanam ab immortali Dei verbo assumptam Celsus vocat mutationem & alterationem, discat verbum manere verbum sua substantia, nec pati eorum quicquam quæ corpus aut anima patitur: condescendere tamen interdum non valentibus claritatẽ ac splendorẽ deitatis obtueri, & velut carnem loqui corporaliter, tantisper dum auditor paulatim per verbum factus sublimior posset etiam illam pristinam (vt ita nominem) formam eius contemplari. sunt num varię velut formæ verbi, prout quisque in eo cognoscendo est perspicax & magis minúsve prouectus, & aut à limine virtutem salutauit, aut iam introgressus est eius penetralia. Quapropter longe aliter quàm vt Celso videtur & similibus transformatus est, & conscenso excelso monte ostendit suam formam multo præstantiorem quàm quę à manentibus in imo, & ad ardua non sequentibus posset conspici. humilis enim turba non habebat oculos capaces spectaculi diuinæ & gloriosæ metamorphoseos: imò vix talem capiebant qualis tum inter eos versabatur, ita vt qui nihil supra pręsentem speciem in eo suspiciebant dicerent: Vidimus eum & non habebat speciem nec pulchritudinem: sed species eius erat inhonora, infetior cæteris filiis hominum. E

Hæc contra Celsi suspicionem dixisse sufficiat, non intelligentis mutationes transformationésve quæ de Iesu produntur in historiis, nec mortalitatem aut immortalitatem illius. Annon hæc, pręsertim intellecta vt debent intelligi, multo plus grauitatis habẽt, quàm quæ ferũtur de Baccho circumuento à Titanibus, delapsóque à Iouis solio & dilacerato ab eis, ac rursum compositis membris rediuiuo cœlum scãdente? Aut Gręcis licet ista vt figuratè dicta interpretari de anima, nobis vero præclusus est aditus ad cõuenientẽ & consonam enarrationem sacræ scripturæ per F animas puras afflatu diuino proditæ? Itaque nullo modo Celsus nouit mentẽ nostrarũ literarum, & proinde non ꝙ illæ dicunt calumniatur, sed quod ipse inde excerpit: qui si intellexisset quid animam in futura vita ęterna maneat, & quid sentiendum sit de ipsius substantia & origine, non ita irrisisset immortalem ob assumptum mortale corpus, idque non iuxta Platonis opinionem de migratione animarum in aliud corpus ex alio, sed iuxta sublimiorem quãdam contemplationẽ: vidissetque vnam è multis insignẽ Dei beneficentiam, descensum ad conuertendas (vt sacra scriptura loquitur) oues perditas domus Israeliticæ, & errore delatas ab illis montibus, in quibus pastor saluas reliquit cæteras (quemadmodum est in quibusdam euangelicis parabolis) vt has quæreret. Hîc Celsus in non intellectis hærens diutius, in causa est vt nos quoque iteremus eadem, ne videamur quicquam ab eo dictorum inexaminatum relinquere. Sic autem deinceps loquitur: Aut reuera mutatur Deus, sicut isti aiunt, in corpus mortale, id quod iam ostendimus impossibile: Aut ipse quidẽ non mutatur, sed facit vt hoc putent qui vident, & imponit eis mendacio. porrò deceptio & mendacium aliàs semper malę res, tunc tantum sunt vsui, quãdo pro remedio sunt amicis curandis morbo vicióve laborantibus aut insanientibus, aut si quando apud inimicos per ea vitamus periculum.

G At Deo nec vitiosus aut insanus quisquam amicus est, & timet neminem, vt impostura opus habeat ad euadendum periculum. Ad hoc responderi potest distinguendo verbi Dei naturam quod Deus est, & Iesu animam. De verbi dei natura dicimus, quòd quemadmodum alimentorum qualitas, vt accommodetur infantis naturæ in lac nutricis vertitur, & medicus ægroto sanando medicamenta ex vsu ipsius temperat habito respectu eius virium: ita Deus pro ratione animæ humanæ verbi sui virtutem hominibus attemperat, respectu singulorum in variando habito: vt aliis fiat lac rationale dolum nesciens, sicut scriptura nominat, aliis infirmioribus tanquam olus, aliis perfectioribus ministretur vt cibus solidus. nec tamen suam naturam mentitur verbum dum cuique alimentum fit pro captu ipsius, nec imponit hominibus mendacio. Quia si de anima Iesu intelligit, mutatam per aduentum in corpus, quam mutationem dicat interrogabimus. Nam si substantiæ non concedimus, non solum de illa, sed ne de alia quidem vlla rationali anima. sin hoc dicit quòd afficiatur à corpore vt ei mixta, & à longo in quem deuenit, quid absurdi ob hoc contingit verbo descendenti ad seruandum adamatum genus hominum? sua morte præstanti quod ante aduentum eius nemo quantumuis magnifice opem medicam pollicens præstare potuit? Hæc cum ita sint sæpe nobis inculcat diuinum verbum in multis sacræ scripturæ locis, è quibus vnum Pauli dictum in præsens apponere sufficiet. verba eius sunt hęc: Is affectus sit in vobis qui fuit & in Christo Iesu: qui cum esset in forma Dei, non rapinam arbitratus est, vt esset æqualis deo: sed semetipsum inaniuit, forma serui sumpta, & in similitudine hominum constitutus humilem præbuit semetipsum, factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis. quapropter & deus illum in summam extulit sublimitatem, ac donauit illi nomen quod est supra omne nomen. Persuadeat igitur Celsus aliis non fuisse illum mutatum, sed illusisse oculis videntium: nos, quibus persuasissimum est, non putatiuè, sed vere manifestéque aduenisse Iesum ad homines, alieni sumus ab obiecto per Celsum crimine: attamen respondebimus, nónne tuum dictum est Celse, pro medicaméto interdum permitti vsum imposturæ ac mendacij? quid igitur absurdi fuisset ad salutem tale quippiam fieri? Sunt enim quidam conficti sermones, qui nihilominus mores vertunt in melius: qua arte medici quoque nonnunquam apud ęgrotos vtuntur dissimulata veritate: quod tamen non pro Iesu responsum sit. Si enim sananti amicum laborantem fas est vti remediis non quæsitis sed per occasionem oblatis: humanum quoque genus cum esset furore correptum debuit à medico verbo quibuscunque compendiis ad sanā mentem restitui. Ait præterea sic & cum inimicis agendum, ad effugiendum periculum. Deum autem à nemine sibi timere, vt euadendi causa insidiatores fallendos habeat, quod cùm Seruatori nostro nunquam obiectum sit, ne refellere quidem opus est. Quin & ad illud iam responsum est inter cætera, quod negat vel morbo viciatum vel insanum hominem esse carum deo: Respondetur enim ad hoc non propter amicos morbidos aut insanos hanc dispensationem factam, sed pro animabus inimicis morbo & naturalis rationis defectu laborantibus, vt reconciliatę deo amicæ fierét. nam manifeste dicitur Iesus omnia pertulisse pro peccatoribus, vt liberatos à peccatis iustos faceret. Deinde quoniam facit Iudæos seorsum causam reddétes cur Christum nondum venisse putent, sed venturum expectent: seorsum item Christianos affirmátes iam in hominum vitam venisse dei filium: age hæc quoque consideremus quanto fieri potest compendio. Iudæi apud eum dicunt, vitā refertam omni genere viciorum opus habere aliquo à deo mittendo, qui punitis iniustis repurget omnia, non aliter quàm olim factum sit per diluuium. & quoniam dicuntur Christiani plura his addere, liquet eadem etiā eos affirmare. Et quid absurdi est si propter inundationem viciorum adueniat qui mundum purificet, ac vnumquéque tractet pro dignitate? nec enim deum decet maliciæ gangrænam late serpentem non sistere, vt res collapsas instauret denuo. Norunt autem etiam Græci conflagrationibus & diluuiis terram purgari certis vicibus, sicut & Plato alicubi sic loquitur: Quando autem dij terram aquis purgantes inducunt diluuium, tunc incolæ montium, & reliqua. Dicendum igitur hæc quando ab illis affirmantur, ex autoritate pondus accipere: sin eadem ipsa quæ à Græcis laudantur, nos doceamus, iam nullius pretij fieri hæc placita. Atqui curiosius scripturas perscrutantes conabuntur ostendere non solum autorum antiquitatem, verum etiam grauitatem sententiarum, & quàm apte inter se quadrent & cohæreant. Nesciō autem cur diluuio, quo terram purgatam Iudæi pariter & Christiani asserunt, Celsus putet turris deiectionem similem. Vt enim nihil ænigmatice subindicet historia turris cuius mentio fit in Genesi, sed vt ipse putat, nihil tegat sub inuolucro, ne sic quidem ad expurgandam terram facta videbitur, nisi forte lustrationem terræ existimat, confusionem illam linguarum: de qua tempestiuius dici posset, si historia ad præsentem locum aliquid faceret, aut intellectus eius penitior. Et quoniam putat Mosem quæ scribit de turri confusionéque linguarum, deprauasse ex Aloidarum fabula, & ad turrim suam transtulisse: equidem dixerim, Aloei filiorū ante Homerum in literis meminisse neminem: at quæ de turri Moses prodidit, antiquiora esse non tantum Homero, verum etiam primis Græcarum literarum inuentoribus. Vter igitur alterius scripta deprauauit: scriptor ne Aloidarum fabulæ historiam turris: an is qui de turri & linguarum confusione meminit, Aloidarum fabulam? Certe incorruptis auditoribus apparet quòd Moses sit Homero antiquior. Sic & quæ de Sodomis & Gomorris propter peccatum igne deletis Moses narrat in libro Geneseos, Celsus comparat cum Phaethontis historia, in eundem iterum impingens lapidem ob non obseruatam antiquitatem Mosis temporum. nam hi qui de Phaethonte fabulantur, videntur Homeri ætate posteriores, quo Moses fuit tanto antiquior. Itaque non negamus lustratorium ignem absumpturum vnà cum ipso mundo vniuersam maliciam, quandoquidem è sacris prophetarū libris hoc didicimus, quorum veracitatem in prædicendo cum multi, vt iam diximus, ventus approbauerint manifesto argumento commercij cum diuino spiritu, indubitatum relinquitur etiam venturis fidem deberi quæcunque iuxta eadem oracula expectantur, vel potius dei spiritui qui pectus eorum obsederat. Porrò Christiani (inquit Celsus) quædam addentes Iudæorū dogmatibus, aiunt propter Iudæorum peccata iam venisse dei filium: & quod Iudæi acto in supplicium Iesu felléque potato, bilem Dei contra seipsos commouerint. Id si falsum est, refellat qui vult, si non sedibus suis expulsa est tota gens Iudaica, ne vno quidem seculo integro elapso post quàm Iesus passus est ab ipsis damnatus: nam quadragintaduo anni, non amplius opinor, intercesserunt inter Iesu crucem & deleta Hierosolyma: nec in vllis Iudæorum monumentis extat tempore eos caruisse diuino cultu suísque ceremoniis eiectos à potentioribus: sed si quando visi sunt propter peccata deseri, nihilominus Deo se respiciente reuersi in sua nemine prohibéte operati sunt sacris solennibus. Id vnum ex argumentis est, diuinum aliquid & sacrum fuisse Iesum, quo læso Iudæi tot & tantis malis affliguntur tam longo tempore: & audemus dicere, nunquam fore vt restituantur. Scelus enim commiserunt supra modum impium per insidias oppresso seruatore humani generis, in ea vrbe vbi sacra deo faciebāt maius mysterium significātia. Itaque necesse fuit eam vrbem, in qua hæc Iesus passus est, deleri funditus, & Iudæorum gentem expelli suis sedibus, & alios vocari ad Dei beatitudinem, Christianos inquam, ad quos peruenit sinceræ ac puræ religionis doctrina, assumptis nouis legibus, aptis cuicūque vbiuis terrarum reipublicę: quando priores illæ vni genti datę propriis regibus parenti non potuerūt seruari ab omnibus. Post hæc suo more irridens Iudæorū simul & Christianorū genus totum cōfert id vespertilionū agmini aut formicarum è cauernis suis prodeuntium, vt ranis gregatim paludes obsidétibus, aut lūbricis in natali cœno cœtus facientibus

Margin notes: Phil. 2. — Gen. 19. — Section letters: H, I, K, L, M.

A facientibus & inter se contendentibus quinam ex eis sint peccatis contaminatiores: dicentibusque omnia sibi Deum præsignificare prædicereque, & relicta mundi totius cura cœlestium reuolutionum terrarúmque tam late patentiũ, illis solis regendis vacare, cum solis per caduceatores internuncios continenter agere, curantem vt perpetuam cum eis habeat consuetudinem. Deinde non discedens à ficta similitudine ait nos ceu terrenos vermes dicere: Deus est, & post eum nos ab ipso facti per omnia Deo similes, nobis omnia subiecta sunt, terra, aqua, aer, astra omnia propter nos creata vt nobis seruiant, pergunt vermes eius, per quos vult nos intelligi: Nunc quoniam è nobis quidam peccant, veniet Deus aut mittet suum filium, vt exurat iniustos, cæteri cum ipso æterna vita fruamur. Tum infert post hæc omnia: Siccine vermes aut ranas aut Iudæos aut Christianos inter se contendere? Rogabimus istos qui applaudunt talibus. Omnésne homines cõgeriem vespertilionum, aut formicas, aut ranas existimatis propter tam immensam Dei præcellentiam: an exclusis aliis ab hac similitudine eo quod ratione legibúsque vtãtur solos Christianos & Iudæos propter diuersa dogmata vilifacitis cõferentes huiusmodi animantibus: Vtrumuis responderitis ostendere conabimur parum apte talia dicta vel de nobis, vel in vniuersum de hominibus. Esto comparetis omnes homines collatos ad Deũ vilibus his animalibus, quòd nihil ad diuinam maiestatem sit horum exiguitas, respondete quam exiguitatem dicitis? Si corporum, audi-
B te, vbi superius & inferius venit in verum iudicium non haberi rationem corporum: alioqui gryphes & elephanti potiores erunt nobis hominibus, vt quibus mole, robore, viuacitate cedamus, nemo tamen sanus diceret propter corpus bruta præstare ratione præditis, imò ne bonis quidem & beatis geniis inferiores sumus, quos dæmonas vos vocatis, nostri vero angelos, aut quibuscunque naturis eximiis, quoties in nobis ratio cum omni virtute absoluitur. Quod si hominis exiguitas non propter corpus vilipenditur, sed propter animam, quod ea deterior sit cæteris rationalibus presertim virtute præditis, vt viciis obnoxia, qui magis mali Christiani Iudæiue sunt congeries vespertilionũ, aut formicæ, aut vermes, aut ranæ, quam alij viciosi vbiuis gentium? alioqui hac ratione omnis malus ac viciis perditus erit vespertilio, vermis, rana, formica, collatus ad veros homines. Etiamsi Demosthenes sit orator ille celebris, sed factiosus & corrumpi facilis, etiamsi Antiphon & ipse inter oratores clarus, modo vir malus sit, tollens prouidentiam in suo vero sermone cuius inscriptionem Celsus imitatus est, nihilo secius vermes sunt tales, volutantes se in cœnosis ineruditionis & ignorantiæ latebris. Attamen nihil est ratione præditum, quod cum verme conferri debeat, cum ipsum capax virtutis sit, eo
C quòd nunquam possit vim à natura ad capessendam virtutem insitam deperdere. Vnde liquet nec in vniuersum homines habendos pro vermibus collatos ad Deum, nam ratio illa oriũda ab autore verbo Deo, non sinit rationale hoc animal existimari prorsus alienum à Deo, nec est cur vel mali Christiani aut Iudæi, & proinde si verum fatendum est nec inter Christianos nec inter Iudæos censendi comparari debeant vermibus in obscuro cœno se volutantibus: Quod si ipsa rationalis natura non admittit talem similitudinem, apparet iam non inferendam naturæ humanæ ad virtutem natæ hanc iniuriam, etiamsi deprauetur viciis, vt eam conferamus cum huiusmodi animalculis. Sin autem propter Christianorum dogmata Celso parum probata, imò ne intellecta quidem, hi quidem vermes sunt & formicæ, cæteri vero non tales: age examinemus confessa Christianorum Iudæorumque dogmata simul cum reliquorum placitis, visuri si vermium & formicarum appellatio in homines competit, num magis illi habendi sint pro ranis, formicis & vermibus, qui a vera Dei cognitione delapsi vana pietatis imagine venerantur bruta, statuas, aut quantumuis excellentes creaturas, cum debuissent per earum pulchritudinis admirationem ad colendum conditorem inuitari potius: cæterum pro hominibus & si quid est hominibus excellentius, hos demum qui rationis ductu transcensis lapidibus, & lignis, atque etiam istis quibus vulgi æstimatio præcium addidit, auro argentóque denique aliis omnibus quæcunque mũdus habet spectabilia, ad cõditorẽ ascendunt omniũ, séque committunt eius fidei, qui solus sufficere potest omnibus quæ in rerum natura sunt, omniumque cogitationes introspicere, exaudire preces ad se missas omnium: quo inspectante facimus quicquid facimus, quo audiente omnia debemus cauti esse nequid ex ore nostro excidat quod illi displiceat, nisi forte putandũ est tam insignem pietatem nec laboribus cedentem nec periculis capitalibus, nec humanis argutationibus succumbentem, non esse idoneam quæ suos cultores ab ignominiosa cum vermibus, collatione vindicet in pectus recepta, etiamsi eis fuissent similes antea, quid illi qui Veneris stimulos domitores & emollitores virilium animorum acerrimos vicerunt non ob aliud, nisi quod persuasi sunt neminẽ absque temperantia posse Deo placere, & ad eius familiaritatem ascendere, vidénturne vobis vermium germani, & formicarum ranarumque similes? iam illustris virtus iusticia humanæ societatis conseruatrix, & benignitas humanitásque nihil ne conducunt ad hoc ne qui his est præditus sit qualis vespertilio? Cæterum isti vulgi more in libi- E
dinibus se volutantes & commeantes ad lupanaria promiscue, atque etiam docentes se ita nihil præter officium facere, an nõ sunt vermes in cœno, præsertim collati cum iis qui didicerunt non auferenda membra Christi, hoc est habitata Dei verbo corpora, nec facienda membra meretricis, sciuntque rationalem animam & corpus Deo sacratum esse templum numinis adorãdi ab omnibus, dignum hoc honore propter opinionem de conditore puram & integram: qui quidem cauentes illicito concubitu sacratium Dei polluere, tanquam pietatem colunt temperantiam. Taceo reliqua hominum vicia, à quibus non facile reperias immunes ne istos quidem qui habentur pro philosophis, sunt enim multi adulterini philosophi, atque his obnoxij sunt homines professione nec Iudæi nec Christiani: quæ aut nõ sunt inter Christianos, si propriè Christianum accipias: aut si qua inueniuntur etiam inter hos, certe non inter illos qui ad cœtus communes & deprecationes conueniunt, nec ab eis arcentur, nisi forte perraro talis aliquis cæteros lateat. Itaque non sumus cœtus vermium qui contra Iudæos pugnamus ex literis, quarum etiam apud ipsos sacrosancta est autoritas: & ostendimus aduenisse illum designatum prophetarum oraculis, & illos derelictos esse propter peccata grauissima: nos vero qui verbum Dei recepimus habere spem optimam, per fidem in eum qui potest nos ab omni malicia miseriáque secculari purgatos domesticos sibi facere. Igitur non sim- F
pliciter quicunque Iudæum aut Christianum se profitetur potest dicere, En totam hanc mundi machinam cœlestésque cursus Deus propter nos potissimum fabricatus est: sed si quis iuxta Iesu doctrinam mundo est corde, mitis, pacificus, alacriter ferens amore pietatis pericula, is meritò confidit Deo: & intelligens prophetias potest dicere, Omnia hæc Deus nobis iam ante significauit & prænunciauit. Quoniam autem facit Christianos quos pro vermibus, habet sic loqui: Deum relicta mundi totius cura, cœlestium reuolutionũ terrarumque tam late patẽtium, ipsis solis regendis vacare, cum solis per caduceatores internuncios agere, curantem vt perpetuam cum eis habeat consuetudinem: dicemus istum nobis affingere quæ nunquam dicimus, quippe qui sciamus è sacris literis, Deum diligere omnia, & nihil odisse eorum quæ ipse creauit: nõ enim quicquã fecit, quod haberet odio, Legimus & illud: Parcis omnibus, quoniã omnia tua sunt, amator animarum, nam incorruptibilis spiritus est in omnibus, quapropter etiam delinquentes paulatim arguis, & erratorum admonens corrigis. Qui possumus dicere Deum relicta mundi cœlorumque cura terrarumque latissime patentium, vacare tantum administrandæ nostræ reipublicæ, qui in sacris precibus inuenimus Deum sic compellãdum

G à cordatis: Misericordia tua domine plena est terra, & be-
Psal. 33. neficentia carnem omnem prosequeris. Legimus & illud:
Matt. 5. quòd Deus cum sit bonus oriri iubet solem suum super
bonos pariter ac malos, & pluit super iustos atque iniu-
stos, non quoque vt ipsius filij fiamus hortatur ad similem
beneficentiam, porrigendam cuiuis pro viribus. Ille nam-
que seruator dictus est omnium præsertim fidelium: &
1. Ioan. 2. Christus eius factus est propitiatio pro peccatis nostris,
nec tantum pro nostris, sed & pro mundi totius. Et hoc
celso responsum sit Christianorum nomine, nam vulgus
Iudæorum responderet aliter. Christiani sciunt, Deum in
hoc approbasse nobis charitatem suam qua nos comple-
ctitur, quod Christus pro nobis mortuus est etiam tum
peccatoribus, atqui vix pro iusto quisquam mori sustinet.
Siquidem pro bono forsitan moreretur aliquis. Nūc pro
omnibus qui vsquam sunt peccatoribus, vt relictis pecca-
tis credant sese Deo, aduenisse prædicatur Iesus, qui iuxta
idioma gentis in qua natus est, Dei Christus esse dicitur.
Potest autem fieri vt Celsus aliquos ita loquentes audi-
uit, Est Deus, & post illum nos: videlicet vermes vt ipse
nominat, & perinde facit ac si quis sectam aliquam phi-
losophiæ criminetur propter temerarium quodpiam ado-
lescentuli verbum qui ante triduum scholam philosophi
frequentare cœperit, extollentis sese cæterisque præfe-
H rentis vt philosophiæ rudibus. Nos certe scimus multa es-
se maioris quàm homo sit precij, & legimus quod Deus
stetit in consilio Deorum, nō istorum Deorum qui vulgo
coluntur: omnes enim dij gentiū dæmonia: & quòd stans
in eorum concilio medio Deos diiudicat. Nouimus etiam
quòd etsi sint multi dii qui vocantur, siue in cœlo siue in
1. Cor. 8. terra, sicut sunt dij multi & domini multi: nobis tamen
vnus est Deus, ille pater ex quo sunt omnia, & nos in ipso:
& vnus dominus Iesus Christus, per quem sunt omnia, &
nos per ipsum. Nouimus item angelos tanto præstantio-
res hominibus, ut homines perfectionem adepti æquen-
tur angelis, nam in resurrectione mortuorum nec eloca-
Matt. 22. bunt nuptum, nec nuptas domum recipient: sed erunt iu-
sti sicut angeli Dei, iam æquales angelis. Nec ignoramus
inter cœlestes illos ordines alios esse qui vocantur thro-
ni, alios qui dominationes: alios qui potestates, alios qui
principatus: videmúsque nos illis longo interuallo proxi-
mos, sperātes interim per bonam vitam doctrinæ respon-
dentem euasuros nos ad eorum similitudinem. Postremo
& si nondum appareat quid erimus, scimus tamen quod
vbi apparuerit aduentus eius erimus Deo similes, & vide-
bimus eum sicut est. Quod si quis illud à quibusdam siue
intelligētibus siue non intelligentibus arroganter dictum
putat, Est Deus, deinde post illum nos: equidē vocem hāc
I Nos interpretarer, id est ratione præditi, vel potius ratio-
ne virtutéque ornati, nam iuxta nostrū dogma eadem est
virtus beatorum omnium, ac proinde eadem Dei & ho-
minis. Quapropter discimus illud præceptum: Estote per-
Matt. 5. fecti, sicut pater vester cœlestis perfectus est. Itaque nemo
bonus vermis est cœno innatans, nemo pius formica, ne-
mo iustus rana, nemo splendida veritatis luce illustratus
animam vespertilioni recte confert. Mihi videtur Celsus
Gen. 1. illud quidē satis intellexisse. Faciamus hominem ad ima-
ginem & similitudinem nostram: & inde effinxisse verba
vermium: nos à Deo facti, sumus ei per omnia similes,
qui si sciuisset differentiam inter hominē factum ad ima-
ginem Dei, & factum ad eius similitudinem scriptumque
esse, dixisse Deum: Faciamus hominem ad imaginem &
similitudinem nostram: factumque hominem à Deo ad
ipsius imaginem, nec addi etiam ad similitudinem, non
finxisset nos dicere, sumus Deo per omnia similes. Nec di-
cimus subiecta esse nobis astra etiam quia iustorum quæ
dicitur resurrectio, & à sapientibus intelligitur, confertur
soli, lunæ & stellis ab eo qui ait aliam esse gloriam solis,
aliam gloriā lunæ, aliam gloriam stellarum, stellam enim à
1. Cor. 15. stella superari gloria, eodémque modo se habere mortuo-
rum resurrectionē, sicut & Daniel de his rebus iam olim
cecinit. Ait preterea nos dicere omnia esse ordinata vt no-
bis seruiant, quia forte aut non audiuit aut non intellexit
quō accipiendum sit dictum illud vsurpatum nostris sa- K
pientibus, Qui maior inter nos sit seruum esse omnium.
Id si Græci dicerent, Solémque & noctem seruire morta-
libus, laudarent isti dictum & interpretarentur. Sin à no-
stris idem aut non dicatur aut dicatur aliter, calumniatur
Celsus id quoque: apud quem nos ipsius æstimatione ver-
mes inter cætera sic loquimur: & quoniā quidam è nobis
peccāt, veniet ad nos Deus aut mittet suum filiū, vt exurat
iniustos: reliquæ autē ranæ habeamus vitā æternā cū eo.
Vide scurrā quomodo denunciatū diuinū iudiciū & pœ-
nas iniustorū iustorúmq; præmia vertat in risum & ludi-
crum, cum velit videri philosophus: & concludit magis
ferendum si hæc dicantur à vermibus & ranis, quàm si à
Iudæis & Christianis inter se contendentibus. Nos eum
non imitabimur, nec commemorabimus contentiones
philosophorum noticiam rerum naturæ profitentiū, dum
inter ipsos parum cōstat, quō cœlum & terra facta sint,
quæque his continentur omnia: tum de animarum natu-
ra, sint ne ingenitæ, an à Deo creatæ dispensentur ab eo,
migréntque è corporibus in corpora: an potius prosemi-
natæ vnà cum corpore maneant ei superstites, aut non
maneant. Posset enim aliquis etiam professione inquiren-
dæ veritatis turgidos & magniloquos reprehēdere atque
vituperare, quod in cœnosis huius vitæ angulis degentes
sese non noscant nec metiantur suo modulo, ac proinde
tantis de rebus quasi capaces earum pronuncient, & de
eis tanquam à se visis contendant, cum tamen illæ absque L
diuino afflatu non veniant in contemplationem homi-
num. Nemo enim nouit res hominis nisi spiritus hominis
qui est in ipso: sicut & Dei res nemo nouit, nisi Dei spiri-
tus. Verum non insanimus, neque tantam virorum intelli-
gentiam (vt communiter vocatur) occupatam non circa
vulgaria, sed circa veritatis inquisitionem, comparamus
vermium reptantium nixibus, aut bestiolarum similium:
imò veraciter testamur de quibusdam Græcorum philo-
sophis, agnitum ab eis Deum, quandoquidem eis se ipse
ostendit, tametsi nō reddiderunt ei debitam gloriam, ne-
que gratias egerunt: sed cum se crederent esse sapientes Rom. 1.
stulti facti sunt, mutaueruntque gloriam immortalis Dei,
per imaginem, non solum ad mortalis hominis similitu-
dinem effictam, verumetiam volatiliū & quadrupedum
& reptilium. Post hæc volens confirmare quòd Iudæi &
Christiani nihil differant à iam dictis animalibus, ait Iu-
dæos esse fugitiuos Ægyptiorum, nullis vnquā rebus ge-
stis insignes, nullo in numero aut respectu habitos. Quos
non esse fugitiuos nec Aegyptios genere, sed Hebræos, &
inquilinos tantum Aegypti fuisse, iam superius diximus.
Quod si propterea putat credendum in nullo numero aut
respectu habitos, quia in Græcorum historiis non admo-
dum crebra fit eorum mentio: respondebimus, si quis dili-
gentius inspiciat eorum rempublicam iam inde à prima M
origine, legésque constitutas optime, inuenturū eos fuisse
genus hominum vitam cœlestem in terris quadam ceu
vmbra referentium: apud quos nullum aliud numen erat
receptum, quàm Deus huius rerum vniuersitatis præses,
procul ablegatis omnibus simulacrorum opificibus, nam
in ciuitatē eorum nullus pictor admittebatur, nullus sta-
tuarius, legibus totum hoc genus arcentibus, ne qua oc-
casio præberetur hominibus crassis, néve animi eorum à
Dei cultu auocarentur ad res terrenas per huiusmodi ille-
cebras, habebant enim inter cæteras legem hanc: Nolite
impie agere, nec facietis vobis sculptile in similitudinē
aut imaginem masculi vel fœminæ, in similitudinē omniū
iumentorū quæ sunt super terram, vel auium pennatarum
sub cœlo volantium, vel reptilium quæ mouentur in ter-
ra, vel piscium quorumuis qui degunt in aquis sub terra.
Quæ lex hoc agebat vt contenti rerum veritate cauerent
sibi à figmentis mentientibus faciem maris aut fœminæ,
aut pecudum, auium, reptilium, piscium, imagines refe-
rentibus. Illud quoque apud eos grauitatis & generosi-
tatis plenum: Caue ne forte oculis sublatis ad cœlum,
visóque sole, luna, cæterísque stellis cœli, decore ho-
rum deceptus adores aut colas aliquod ex siderum nu-
mero,

A mero. Iam qualis erat disciplina gentis totius, apud quam effœminatum ne videre quidem licebat: &, quod ęque mireris, nullæ fuerunt meretrices iuuentutis pestes in eorum republica, quin & iudicia persanctè tractabantur, quòd nemini committerentur nisi qui esset vitę integerrimæ ac laudatissimæ, adeò vt ob augustiorem morum probitatem dij dicerentur more quodam Iudæis patrio. Videbatúrque gens tota vacare philosophię studio, vt quæ ad audiendas diuinas leges feriaretur sabbatis quæ vocant, cæterísque festis diebus. Quid dicam de sacerdotum ordinibus & sacris varias res sub figurarum inuolucro tegentibus cognitu dignissimas? Sed quoniam nihil est in rebus hominum stabile, oportebat & illam rempublicam paulatim labantem degenerare. Cæterum diuina prouidentia venerandam illam disciplinam mutauit vt ipsi visum est conuenientissimum, in vicem illorum allectis ad fiduciam erga Iesum & pietatem vndecunque credentibus. Is Iesus non sapiens tantum, verumetiam deitatis particeps, pessundata religione terrestrium dæmonum, suffitibus, cruoribus, nidoribúsque inhiantium, & homines in morem fabulosorum Titanum aut Gigantum à veri Dei cognitione retrahentium, contemptísque insidiatoribus vt longe imparibus, leges tulit, iuxta quas qui viuerent assequerentur beatitudinem, non opus habentes amplius per

B sacrificia captare gratiam dæmonum, & in totum eos despicientes, nimirum freti Dei verbo adiutore omnium qui sursum ad Deum intentos habent oculos. Et quoniā deus voluit Iesu doctrinam inter homines inualescere, nihil cōtra eam valuerunt dæmones, quamuis nullo non rudente moto vt Christianum nomen extinguerent. Nam hi & reges & senatus & principes & populos ipsos vbique exasperauerunt contra doctrinam hanc & credentes in eam, sed verbum Dei potentius omnibus, ex ipsis obstaculis velut alimentum ad crescendum assumens, longe lateq; propagatum occupabat multorum animas. Deus enim iuuabat. Hæc autem à nobis & si per digressionem, necessario tamen (opinor) dicta sunt, voluimus enim Celsi calūniam retundere, dicentis Iudæos fuisse Ægyptiorum fugitiuos, & quòd nihil vnquam memorabile hi Deo cari homines gesserint. Iam ad illud quòd nullo vnquam in pretio numerôve ait habitos, dicimus quòd cum essent genus electum regaléque sacerdotium secedentes & deflectentes à profani vulgi consuetudine ne corrumperentur moribus, seruati sunt diuina potentia: nec concupiscentes sicut plerique hominum occupare aliena imperia, nec tamen ita derelicti vt propter paucitatem essent aliorum insidiis obnoxij delerique faciles, duntaxat tantisper dum curarent esse digni Dei præsidio. quoties vero erat opus vt tota gens in peccatum prolapsa per miserias conuerte-

C retur ad Deum suum, nunc breui nunc longiore tempore deferebantur, donec sub Romanis per summum scelus Iesu occiso in totum derelicti sunt. Deinde Celsus inuectus in primum librū Mosis qui inscribitur Genesis, dicit quòd aggressi genealogiam suam texere, orsi sint à prima propagine hominum impostorum erronúmque, obscuras & ambiguas voces adducendo in testimonium, cásque interpretando imperitis ac rudibus, qua de re tot ante seculis nulla fuerit controuersia. Quo loco mihi videtur valde obscure indicasse mentem suam: & forte data opera obscurus est, quòd videret vehementer grauari Iudæos si talibus crederentur oriundi maioribus: nec tamen videri vellet ignorare quæ non contemnenda produntur de illorum genere. Sanè constat Iudæos genus ducere à tribus illis patribus, Abrahamo, Isaaco, Iacobo, quorum nomina cum Dei nomine coniuncta habent vim tantam, vt non solum ab eorum posteris admisceantur sacris precationibus, & in excātando dæmonas inuocetur Deus Abrahami, Isaaci, & Iacobi, sed vsurpentur ab omnibus incantatoribus & magiā tractantibus. inuenitur enim sępe in magicis literis inuocatus hac appellatione Deus, coniunctáque illi horum virorum nomina, vt ipsi familiaria, & horrēda dæmonibus. Hæc igitur quę à Iudęis & Christianis adduci solent vt certissimum argumentū sanctitatis Abrahami, Isaaci, & Iacobi, patrum gentis Iudęorum, videtur mihi non omnino D

ignorasse Celsus, non tamen apertè posuisse, quòd officerent causę quam tuendam suscepit. Scitabimur enim ex omnibus qui vtuntur inuocationibus huiuscemodi, Dicite nobis ô boni, quis fuit hic Abrahamus, quę nam fuit tanta virtus Isaaci & Iacobi, vt Dei nomen coniunctum cum eorum vocabulis talia faciat miracula? à quibus hominibus didicistis, aut discere potestis, de rebus horum virorū? cui fuit curę literis eas mandare, siue propalam illos celebrantibus, siue per inuolucra ęnigmatum subindicantibus miranda quędam & pręclara, modo qui ea contemplari ualeat? Deinde vbi ad percontationem nostram nemo poterit quicquam proferre ex quibuscunque vel Gręcorum vel Barbarorum monumentis aut sacratiorib[9] literis quod ad hos viros attineat: nos proferemus eum codicem qui Genesis inscribitur, eorum gesta continentem, & diuina oracula eis reddita, & sic rursum percontabimur. Quid si à nobis accepistis hæc tria nomina autorum generis Iudaici, multis experimētis discentes non contemnendam vim per hæc Deum inuocatum exerere? quæ res facile indicat eos fuisse Deo charissimos, & ipsos diuinos quodammodo propter habita cum illo colloquia, quorum nullam habēmus noticiam præterquam è sacris Iudæorum voluminibus. quin & Deus Israelis, Deus Hebræorum, Deus submersor Ægyptiorum cum rege suo necatorum rubri maris fluctibus, sæpe cognominatus inseritur carminibus aduersus arrepticios & malas potestates efficacibus. quorum nomi- E

num noticiam & interpretationem habemus ex Hebræorum patriis literis, celebratorum lingua ipsis vernacula. Quomodo igitur Iudæi aggressi genealogiam suam ab his primis autoribus texere, quos Celsus putat impostores ac errones fuisse, possunt videri imprudenter agere quorum nomina cum sint Hebraica attestantur his sacros suos libros Hebraica lingua conscriptos habentibus, ita vt citra controuersiam appareat non esse alienos ab illorum cognatione. nam nostra quoque ætate nomina Iudæorum aut Hebręorum lingua proferuntur, eo quòd desumpta sint ex ipsorum scripturis: aut certe ex illis efficta & per interpretationem versa, idem quod illa significant. Nunc vide quisquis in Celsi scripta incidis, an non hæc istis verbis subindicet, Aggressi genealogiam suam texere, orsi sunt à prima propagine hominum impostorum erronúmque, obscuras & ambiguas voces adducentes in testimonium: sunt enim obscura & non multis cognita hæc nomina, nobis quidem non ambigua, etiamsi vsurpentur ab externis hominibus: à Celso uero nescio cur taxata, cum ambiguitatem eorum non intelligat. Atqui debuerat, si volebat non maliciose oppugnare confictam imprudenter genealogiam Iudęorum Abrahamum cum suis nepotibus generis autorem iactantium, citato scripturæ loco qui huc pertinet, probabilibus rationibus illos conuincere: productáque veritate quam putat, eiúsque assertionibus, errorem coarguere: Sed neque Celsus neque alius poterit F

disserendo de nominibus quæ ad virtutes faciendas adhibentur, reddere huius rei rationem: aut demonstrare vulgares ac contemnendos fuisse illos homines, quorum vel sola nomina tum apud domesticos tum apud exteros tantam vim obtinent. Debuerat etiam ostendere quomodo nos ineruditis & insensatis interpretantes ea nomina decipiamus auditores vt ipsi videtur: ipse vero qui se gloriatur non esse ex ineruditorum & insensatorum numero, verā eorum interpretationē afferat. Quin & illud adiecit in hac mentione Iudaicorum nominum quæ genealogia continet, nullam tot ante seculis fuisse controuersiam de huiusmodi nominibus: nunc autem Iudæos de eis contendere cum quibusdam aliis, quos tamen non nominat. Ostendat qui vult quis super hac re Iudæis controuersiam faciat saltem probabilem, aut quis eorum opinionem refellat, vel Christianorum etiam, quod ad hæc nomina attinet: & aliorum potiorem de viris sic nominatis sententiam proferat. Verùm certi sumus nomen hoc posse, cum nihil sit euidentius, quàm nomina hæc desumpta esse ex Hebræorum lingua quæ apud solos Iudæos inuenitur. Post hæc

G Celsus proferens è profanis historiis quorundam contentiones de antiquitate suæ gentis, vt Atheniensium, Aegyptiorum, Arcadum, Phrygum singulorum argumenta eius exhibentium, ait Iudæos in angulo Palæstinæ cóspiratos, homines indoctos & qui nunquam ante audissent eadem ab Hesiodo aliísque innumeris vitis diuinis celebrata, cóposuisse incredibilem & ineruditam fabulam: hominem quendam fictum esse Dei manibus, & inspiratum ab eo, productámque mulierculam ex eius latere, acceptáque præcepta à Deo, & serpenté aduersariú: ac postremo serpenté eum plus valuisse quàm Dei præcepta: anile deliramentú, quod nó sine summa impietate Deum mox ab initio faciat infirmú, qui apud hominem à se fictum nihil autoritatis habuerit. In hunc modú multiscius & eruditissimus Celsus Iudæis atque Christianis ruditaté & imperitiá obiiciens manifeste ostédit quàm exacte teneat rationem temporum, quibus vixerunt duo scriptores, alter Græcus, alter barbatus, qui putet Hesiodum aliósque innumeros viros diuinos vt ipse nominat, antiquiores esse Mose eiúsque literis: Mose inquam illo quem constat ætate longe superiorem rebus Iliacis. Itaque non Iudæi finxerunt incredibilem & ineruditam fabulam de homine terrigena: sed isti vt Celsus opinatur afflati Deo. Hesiodus cæteríque innumeri, non auditis priscis ac venerandis Palæstinorum narrationibus, tales scripserunt historias de rebus priscis, quales quia de diis vanissime nugantur, natos dicentes &
H alia non minus absurda, merito Plato eiicit è sua republica, vt pestem iuuentutis, nominatímque Homeri & similium poemata. Hos certe Plato non habuit pro afflatis Deo, qui huiusmodi carmina reliquissent posteris: at censor Platone magis idoneus Celsus Epicureus, si tamen is est qui & alios duos libros cótra Christianos composuit, pronuntiat afflatos Deo, nimirum per contentionem in nostrámque contumeliam, quos afflatos non existimat, criminatur nos præterea quod manibus Dei fictum inducamus hominem, cum Geneseos liber nec dum sit homo nec dum formatur mentionem faciat Dei manuum: sed Iob & Dauid dicant, Manus tuæ fecerunt me & formauerunt me. de quibus verbis quo sensu dicta sint, quid intersit interfacere & fingere, & quomodo Dei manus intelligendæ sint, longa posset institui disputatio, has enim & similes voces in sacris literis qui non intelligunt, putant nos optimo maximo Deo formam humanam addere, qui possent eadem opera suspicari aliis instructum etiam eum nos credere quando hæ quoque verbo tenus inueniuntur in nostris scripturis de Deo loquentibus: quas interpretari non est præsentis negotij, peculiarem enim operam interpretationi Geneseos impendimus vt potuimus. Vide iam maliciosam Celsi mentem in sequentibus. Cum scriptura nostra dicat de plasmatione hominis: Et insufflauit
I in faciem eius spiritú vitæ, & factus est homo in animam
Gen. 2. viuentem: iste maliciose carpere volens illud insufflauit in faciem eius spiritum, quod ne intelligit quidem quomodo dictum sit, scripsit composuisse eos fabulam de homine ficto Dei manibus: vt aliquis putans insufflationem illam sic accipiédam sicut de vtribus rideat insufflationem factam in hominis faciem: quæ sic interpretanda est impartiisse Deum homini spiritum incorruptibilem, sicut scriptú est: Incorruptibilis auté spiritus tuus est in omnibus. Deinde postquam semel statuit scripturas carpere, vi-
Ibidem. tuperat & illud: Immisit Deus soporem in Adamum, & obdormiuit: & accepit vnam de costis eius, & impleuit carné pro ea, & ædificauit costá quam tulerat de Adam, in mulierem, & quæ deinceps sequuntur: nec vllam interpretationem addit quæ auditoré figuratæ locutionis admoneat, malens dissimulare allegoriam: quamuis procedente sermone dicat modestiores tam Iudæos quàm Christianos præ pudore ad allegoriam refugere. Ad quod licet respondere: Ergo allegoriam admittit fabula Hesiodi tui diuinitus afflati, de muliere quam Iupiter ignis vice magnum malum dedit hominibus: hæc vero mulier de sopiti latere desumpta & ædificata à Deo, videtur sub externo inuolucro nihil reconditioris sensus tegere? At cuius can-

doris est, illa non ridere vt nugas, sed admirari vt myste- K
rium philosophicum obuelatum fabula: hæc vero verbis tantum inhærendo naso suspendere, & nullius æstimare precij? Si enim propter verborum simplicitatem accusandum est quod tetigit latentem sensum egregium, vide ne Hesiodus numine (vt ais) afflatus, tuis sannis magis sit obnoxius, qui sic canit:

Huic pater infensus nubes qui cogit aquosas,
Terrifico tales protulit ore sonos.
O nimis & plusquam par est versute Prometheu,
O nimis in pœnas ingeniose tuas.
Lætus es, & celebrem voluis sub corde triumphum,
Quòd cauta summum luseris arte Iouem,
Cur rutilum puris ignem subduxeris astris,
Subdolus æthereas ausus inire vias.
Heu nociture tibi, serísque nepotibus, ista
Quo ruis in clades calliditate tuas?
Tale genus pestis celso mittetur olympo,
Omnes quod cupida sumere fronte volent.
Perniciémque suam circumplectentur amanter,
Ah nimis exitij nescia turba sui.
Sic fatus risit superum pater atque hominum rex.
Nec mora Vulcano talia iussa dedit.
I celer, & terram misce fluuialibus vndis, L
Materia hæc operi apta futura tuo est.
Ex hac formosæ finget ur imago puellæ, Gen. 19.
Quæ referat superas ore habitúque deas.
Necnon dulciloquam cum viribus addito vocem,
Possit vt humanos promere blanda sonos.
Tu quoque de nostro Pallas pronata cerebro,
Protinus hanc donis imbue diua tuis.
Edoceas tenui percurrere pectine telas,
Atque operosa rudes ducere pensa manus.
Affundet capiti pulchram Diua aurea formam,
Quæ fuit è spumis progenerata maris.
Vt desiderio curísque voracibus omnes,
In desiderium concitet illa sui.
Tu quoque nate tuo non inficiande parenti,
Argi quo cecidit percutiente caput,
Fallaces indes mores, mentémque caninam,
Expers ne possit muneris esse tui.
Dixerat, assensere omnes, ac iussa facessunt,
Illius excelsi qui regit astra poli.
Lemnius è madida format tellure puellam, M
Cuius adequabat forma venusta deas.
Dotibus hanc Pallas claris, ac arte poliuit,
Instruxit variis pectora docta modis.
Aurea marmoreo posuere monilia collo,
Peitho, & cum gemina blanda sorore Charis.
Necnon auricomæ vernis de floribus Horæ,
Fecerunt nitidis rosea serta comis.
Ast ornamenta aptauit muliebria membris,
Quæ dea de patris vertice nata fuit.
Atque à Mercurio vigilem qui sustulit Argum,
Inside didicit lingua docente loqui.
Indidit hic mores vafros, teneròsque lepores,
Instituit variis pectora vana dolis.
Quódque, vt diuino mandarat Iuppiter ore,
Contulerant dotes diíque deæque suas,
Mercurius recto Pandoram nomine dixit,
Dulce, simul cunctis exitiale malum.
Nec minus ridiculum quod mox de vrna subiungit.
Nam prius humano generi mala nulla fuerunt,

Expers

A *Expers sollicitu vita laboris erat.*
Morborúmque abeant vultu pallente cateruæ,
Qui senium cunctis debile ferre solent.
Fœmina sed nocuo dum tollit opercula vase,
In mundum pestis prouolat omne genus.
Sola labris vrnæ dum forte hæreret in imis
Non illo mouit Spes sua castra cloco.
Nam prius iniecit, quàm Spes euadere posset,
Tegmina, consilium Virgo secuta Iouis.

Hæc qui seriis allegoriis referta contendet, siue scopum attingat, siue non, percontabimur, ego solis Græcis in penitioribus sensibus philosophari licet, aut etiam Ægyptiis & siqui alij barbari iactant se habere veritatem tectam mysteriis: Iudæi vero soli, & legislator eorum aliíque scriptores, videntur tibi mortalium omnium stultissimi: soláque hæc gens expers virtutis diuinæ, tam egregiis disciplinis excitata ad sectandam contemplatione sublimem illam dei naturam, illámque vnam intuendam, nec aliunde quàm ab illo boni quicquam sperandum? Quoniam autem & ea quæ mihi scripta sunt de colubro aduersante dei præceptis homini inditis Celsus comico dente atrodit, putans fabulam anicularum deliramentis similem, & data opera neque paradisum Dei nominauit, neque plantatum dixit à Deo in Edem ad orientem, ibíque mox exortam è terra omnem arborem gratam aspectu & suauem gustui, lignúmque vitę in paradisi medio, & quæ deinceps sequũtur, possũntque candidum lectorem mouere vt sub figurata locutione quærat aliquid serium, obiiciemus ei ex aduerso quæ apud Platonem in Symposio Socrates narrat de Cupidine. Verba Platonis sic habent. Quando nata est Venus, parato conuiuio discubuerunt dij, & inter cæteros Porus affluentiæ deus, Metidis filius post Cœnam Penia mendicatura cibum obuersabatur pro foribus aulæ in qua epulabantur. Interim Porus ebrius nectare (nondum vinum erat) Iouis hortum ingressus edormiebat crapulam. ibi Peniæ quærenti inopiæ suæ remedium in mentem venit clàm & per insidias obrepere Poro, procreandorum liberorum gratia. Itaque iuxta illum accubuit, & ex eo concepit: vnde natus est Amor, sectator cultórque Veneris, vt in Veneris natalibus progenitus. quinetiam natura pulcri desiderio capitur, cum venus ipsa sit pulcra. quoniam vero Pori & Peniæ filius est Amor, sortem huiusmodi nactus est. primùm aridus est & squalibus, nudis pedibus, sine domicilio, volitans circa humum, sine stratis ad fores in viis sub diuo cubitans, & à matre non degenerans vt inops perpetuo. Patrem vero in hoc refert quòd tum pulcris tum honestis delectatur eísque struit insidias, vt virilis, industrius, venatórque peritus, noua semper machinamenta texens, prudentiæ studiosus conquisitor, per omnem vitam philosophans, insignis præstigiator, veneficus & circulator, nec immortalibus adcensus nec mortalibus, interdum eadem die nunc viuens ac florens si adsit rerum cupitarum copia, nunc moriens, rursúmque rediuiuus propter paternam indolem. quod vero ei partum est, confestim elabitur. quapropter nec mendicus est Amor nunquam nec opulentus, incertum doctus an indoctus. Hæc quicunque legerint, si sint Celso malicia similes, id quòd à Christianis absit, irridebunt Platonem illum virum maximum. quodsi sub spem fabulæ doctrinam philosophicam examinauerint, deprehenderint eius mentem, quomodo præclara sua placita propter vulgus conuelauit figuris, ita tamen vt intelligatur à scientibus veritatem è fabulis excerpere. Id Platonis figmentum eo libentius apposui, quia Iouis hortus cuius meminit, videtur habere nonnihil paradiso Dei simile, sicut insidiatrix Penia serpentem referre, Porus vero per eius insidias deceptus circumuentum hominem. Nec satis liquet casúne fortuito philosophus in hác similitudinem inciderit: an vt quidam putant, quæ dum in Ægypto peregrinaretur è sapientum Iudæorũ colloquiis didicerat, partim ita vt acceperat reddiderit, partim mutarit ne Græcos offenderet nihil discere à sapientia Iudæorum ob leges à cæterarum gentiũ institutis diuersas vulgo infames. Verum nec Platonis fabulam, nec quæ de serpente ac Dei paradiso scribuntur, explanare nunc tempus est: iam enim peculiarem tractatum Geneseos enarrationi dicauimus. Quod autem dicit hæc impie Mosem confinxisse, quia deum mox à principio faciat infirmum, non valentem seruare hominem quem ipse condiderat: respondemus hoc perinde esse acsi quis reprehendat admissam esse in res humanas maliciam, quã Deus ne ab vno quidem homine arcere potuerit, vt saltem vnus eius esset expers vel in prima rerum origine. nam sicut ad hoc satis responsum est à patrocinãtibus prouidentiæ nec paucis nec contemnendis: ita & de Adamo eiúsque peccato philosophabũtur qui sciunt Adami vocabulo Hebræos significare hominem, & in his quæ de hoc Moses prodidit describi naturam hominis. nam vt ait scriptura, in Adamo omnes moriuntur, & damnati sunt in similitudine præuaricationis Adami. nec tam de vno quopiam quàm de toto humano genere scriptura diuina loquitur. nam maledictio quæ Adamo inflicta dicitur, communis est omnium: sicut quæ mulieri, non ad eam solam pertinet. Illæ quoque tunicæ pelliceæ quas propter peccatum eiecto è paradiso homini vxoríque Deus induit, significant arcanum quoddam mysterium, magis serium quàm quod Plato tradit de anima euulsis alis huc ruente donec nãciscatur aliquid solidum. Post hæc pergit in hunc modum. Adde his diluuium & absurdam arcam continentem in se omnia, tum columbam cornicémque nuncias, quæ narrant deprauantes hic quoque per lusum Deucalionis historiam. Non putabant enim, opinor hæc preditura in lucem, sed planè puerulis se narrare fabulam. Hic vide indecorum philosopho antiquissimæ Iudæorum scripturæ odium, cum enim non haberet quod obloqueretur historiæ diluuij, nec sciret posse contradici de mensuris, quî fieri potuisset vt arca iuxta vulgarem intellectum trecentos cubitos longa, quinquaginta lata, triginta alta caperet terrestrium animalium quatuordena è puris, ex impuris quaterna, simpliciter dixit absurdam in se continentem omnia. quid enim absurdi est, cum centum annis fabricata dicatur, à trecentis cubitis longitudinis, quinquaginta latitudinis, fastigiatam fuisse in altitudinem triginta cubitorum, desinentem in vnum cubitum longitudinis ac latitudinis? an non magis miranda erat structura magnæ vrbi similis, cuius basis patebat nonaginta milia cubitorum in longitudinem, vigintiquinque milia in latitudinem? an non mirandum opificis ingenium, qui sic eam compegerit & commissuras sic ferruminauerit, vt posset sustinere tempestatem tantam quanta satis sit ad diluuium? non enim pice aut materia simili obliniuit eam sed bitumine. an non mirandum introducta generum omniseminaria per Dei prouidentiam, vt rursum terra omnes animantes habeat, Deo magnificante homini iustissimo, futuro patri hominum qui secuti sunt diluuium. iecit tamen in columbam dicterium, vt videatur legisse librum Geneseos, quamuis nihil posset dicere quo rem fictam cõuinceret. deinde, sicut libenter scripturam mutat in ridiculum, è coruo fecit cornicem, & putat hæc Mosem scripsisse detorta è Græca de Deucalione fabula: nisi forte scripturam hanc non Mosis putat esse sed compluriũ: nam tale quiddam significat: deprauantes, inquiens, hic quoque per lusum quæ de Deucalione sunt prodita. non putabar enim, opinor hæc proditura in lucem. At quomodo fieri potuit vt quod toti genti tradebant, putabant non proditurum in lucem? præsertim cum prædixerint etiam fore vt hæc religionis ratio prædicaretur omnibus gentibus. Quid autem aliud sibi volunt hæc Iesu verba ad Iudæos Auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus eius, quàm scripturam eorum producturam in lucem Dei potentiam, vbi cõtinentur regni Dei mysteria? Et postea cũ Græcorum theogonias & duodecim deorũ historias legũt, grauitatem eis addunt per allegorias: cũ vero res nostras irridere libet, aiunt plane fabulamẽta esse

Marginalia: Gen. 2. — B — C — D — 1. Cor. — E — Gen. 7. — Gen. 6. — F

G puerilia. Mox cauillatur in intempestatiuam liberorum procreationem, nimirum Abrahamum & Sarram taxans, etiamsi non nominet. Obiicit & fraternas insidias, siue de Caino & Abele intelligi volens, siue de Iacobo & Esauo: patrem item cõtristatum, vel Isaacum propter Iacobi peregrinationem, vel Iacobum propter Iosephum in Aegyptum venditum, matrum autem dolos puto eum dicere consilium Rebeccæ, quo factum est vt Iacobus faustam imprecationem Esauo destinatã interceperit. His autem omnibus rebus interesse Deum si credimus, quid mali facimus, persuasi semper adesse numen eius his qui honestam & fortem vitam suam ei dicauerunt. Carpit & Iacobi opes apud Labanem quæsitas, non intelligens quonam referantur illa verba: & erant vnicoloria Labani, insignita autẽ aliqua varietatis nota Iacobi: aitque Deum filiis suis donare asellos, ouiculas, & camelas, non intelligens hæc omnia in figuris illis contigisse, scripta autem propter nos qui in fines seculorum incidimus, apud quos varietas morum in vsu est insignitorum verbo Dei: quæ quidem possessio est Iacobi figurate sic vocati. Hæc enim quæ de Labane Iacoboque sunt prodita, intelligi debent de credentibus in Deum conuersis ex gentibus, vt iste longe remotus ab intellectu scripturarum, ait Deum etiam puteos iustis dedisse, non enim obseruauit quòd iusti non lacunas

H sibi comparant, sed puteos in terra fodiunt, quærendo initium aliquod aquarum potabilium, vt qui figuratum præceptum acceperunt tale. Bibe aquam è tuis vasis, & à puteorum tuorum fontibus. Ne supereffundantur aquæ è fonte tuo, & intra tuas plateas decurrant aquæ tuæ, sint tibi soli, & nemo alienus tecum sit particeps. Sæpe autem scriptura rerum gestarũ narratione vtitur ad maius quiddam significandum intelligentibus, qualia sunt quæ produntur de puteis déque nuptiis iustorum & vario concubitu: quæ omnia tempestiuius tractarentur in commentariis ipsas scripturas illustrantibus. Puteos autem in terra Palæstina iustos illos adornasse ita vt scriptum est liquet ex mirandis puteis qui apud Ascalonem ostenduntur, visendis structuræ speciem multum enariantem à cæteris puteis. Nuptas porrò & ancillas referri ad tropologiam non nostrum inuentum est, sed accepimus id à sapientibus qui fuerũt ante nos: quorum vnus auditorem ad tropologiam erigens sic loquitur. Dicite mihi vos qui legem

Gen.4. legitis, non auditis quid lex narret: Abrahamum duos habuisse filios, alterum ex ancilla, è libera alterum? Verum is qui ex ancilla natus est, secundum carnem natus est: qui vero è libera, per repromissionem: que per allegoriam dicuntur: nam hæc sunt duo testamenta, vnum quidem à monte Sina in seruitutem generans, quæ est Agar. Et paulo post: at quæ sursum est Hierusalem, libera est, quæ est

I mater nostra. Et qui non grauabitur epistolam ad Galatas in manus sumere, sciet quomodo allegoricè intelligendæ sint nuptiæ & congressus cum ancillis: tum quòd scriptura velit vt æmulemur non quæ corporaliter facta sunt, sed quæ spiritualiter, vt solent loqui Iesu apostoli. Iste cum deberet amplecti veracitatem autorum diuinæ scripturæ, qui nec inhonestam speciem habentia silendo, ostendunt se & reliqua miranda non fingere, facit contrariũ: & quod de Loto filiabúsque refertur, nec vt verba sonant scrutatus nec iuxta subliuiorẽ sensum, ait esse immanius Thiesteis facinoribus. Cæterum huius loci tropologiam non est necesse nunc exponere: quæ sint Sodoma, & quid An-

Gen.19. geli seruatum inde moneant dicentes: Ne respicias retrorsum, neque consistas in vllo agro circumuicino, in montem euade, ne forte comprehendat te calamitas eadem quæ cæteros, tum quis sit Lotus quæ vxor eius versa in salis statuam, eo quod retrorsum se reflexerit: quę nam item sint illæ filiæ quę patrem inebriauerunt, vt matres ex eo fierent: historię tãtum quo minus lectorem offendat paucis patrocinabimur. Bonorum malorúmque naturam atque indifferentiam etiam Gręci quęsiuerunt, inuenerúntque bona & mala in voluntate tantum sita esse: quę si non examinetur, alioquin omnia esse indifferentia, voluntatem porro quę his vt debet vtatur, laudandam esse: quę

K contrà vituperandam. In hac indifferẽtiam ratione dixerunt concubitum cum filiabus esse indifferens, & si non admittendus sit in bene constitutas respublicas. Et vt exemplo docerent rem indifferentem esse cum filia congredi, proposuerunt virum sapientem solum cum filia relictum superstitem extincto vniuerso humano generi: quęruntque an ex officio tunc congressurus sit cum filia, ne rebus sic afflictis humanum genus per hanc occasionem funditus pereat. Ergo apud Gręcos hęc recte disseruntur, & approbantur à non contemnenda secta Stoicorum: puellę vero quę de incendio mundi & si non exacte didicerant, videntes flammis depopulatam vrbem suam cum agris, & putantes patrem suum séque ipsas relictos ad humani generis seminarium, si hac suspicione permotę voluerint pereunti mundo succurrere, deteriores habebuntur quàm ille Stoicorum iudicio sapiens, qui putat officij sui cum filia congredi si rerum vniuersitatis incolumitas sit eius operæ præmium? Nec ignoro quosdam offensos hac Loti filiarum voluntate factum earum putare impium, idéoque vt ex incesto concubitu prognatas gentes execratas Moabitarum & Amonitarum: & reuera nõ inuenitur diuina scriptura factum hoc vel probare manifeste vel improbare: attamen vtcũque se hoc habet, reducitur ad tropologiam, & habet quo excusetur nonnihil ex ipsius circunstantiis. Addit præterea odium erga Iacobũ Esaui hominis aperte mali scripturæ testimonio: & Leuim Simeonémque incusat vltores stupri communi suæ sorori oblati per regis Sicimorum filium, nec tamen causam facinoris eorum indicat. Fratres porrò venditores dicit filios Iacobi, & fratrem vẽditum Iosephum, & patrem deceptum Iacobum: quia nihil suspicatus de filiis versicolorem Iosephi tunicam ostendentibus, sed credens eis, lugebat tãquam extinctum Iosephum seruientem in Aegypto. Vide autem quomodo Celsus nostri odio magis quàm veritatis studio permotus historias colligat: vtque eas tantum attingat quæ ad accusationem videntur facere: vbi vero commendatur insignis Iosephi temperantia, non cedentis dominæ amantis vel minis vel precibus, ne verbo quidem eius mentionem faciat, multo enim Bellerophonte præstantior hac parte Iosephus, qui in carcere includi maluit quàm castitatẽ amittere. Itaque cum posset accusatrici respondere & causam suam agere, magno animo siluit Deo committẽs res suas. Post hæc religiosius iam, sed perobscure Celsus memorat insomnia pincernæ & præfecti panificum & Pharaonis, interpretationésque cuius occasione dimissus è custodia Iosephus secundum à rege thronum inter Aegyptios obtinuit. Ea narratio quid mali habet, vt in accusationis parte ponatur ab isto qui scripto suo Veri sermonis titulum addidit, non dogmata tradenti, sed accusanti Christianos Iudæósque? addi venditoribus suis fratribus propter famem in Aegyptum ad exportandum frumentum cum asinis profectis gratificatum nescio quid quod nõ explicat: renouatam inter fratres noticiam nescio cur memorans, aut quid absurdum in ea inueniens, quando ne Momus quidem merito posset hic quicquam carpere, quòd omnia vel absque tropologia ad bonos mores pertineant. Mox narrat quomodo ille olim in seruitutem venditus Ioseph iam liberatus cum exequiali pompa reducit patris funus ad sepulchrum, & putans hoc ad accusationem pertinere, ait: à quo, videlicet Iosepho, clarum illud & diuinum Iudæorum genus in Aegypto propagatum est, seorsum inquilinorum iure pasturis vacare iussum in locis vilibus: nec tamen rationem reddidit, cur Gesemitica Aegypti præfectura habenda sit inter alias vilior. Exitum deinde populi huius ex Aegypto fugam nominauit, in totum silentio dissimulatis quæ in Exodi libro habentur de hoc Hebræorum exitu: quem librum etiam commentariis illustrauimus, ostendimúsque nihil ibi esse accusatione dignum vel in verborum superficie, quæ tamen nugator Celsus accusationi suæ nescio cur admiscet, nihil ad nos coarguendos id quod iste conatur, facientia. Deinde hoc tantum agens vt inuisos sibi Iudæos pariter & Christianos

L (right margin, beside "mali scripturæ testimonio")
Rom.1. (right margin, beside "Iosephi temperantia")
M (right margin, beside "Iudæósque? addi venditoribus")

A nos calumniis exagitet, ait tam Iudæos quàm Christianos modestiores hæc ad allegoriam trahere, eóque propter pudorem refugere. Ad hanc calumniam responderi potest: Si pudore dignæ sunt propter speciem quam præ se ferunt fabulæ, siue ad tegendum occultiorem sensum conuictæ, siue quocunque tandem modo, in nullas magis quã Græcorum historias eum pudorem cadere: quas si legas inuenies inter Deos filios qui parentes castrent, & parẽtes qui deuorent filios: ibi etiam mater dea pro filio pater hominúmque deúmque lapidem subiicit, pater cõcumbit cum filia, vxor marito iniicit vincula in societatem facinoris ascitis fratre ipsius mariti & filia. Et quid me opus est enumerare absurdas de diis historias Græcorum pudẽdas primùm sed per allegoriam expositas, quando Chrysippus Solensis, qui plurimis scriptis porticum philosophorum ornasse creditur, interpretatur picturam in Samo, vbi Iuno depicta est morem gerens Iouis non nominandæ libidini? scribit enim in suis commentariis grauis ille philosophus, quòd excipiens seminalem Dei sermonem materia cõtinet in se, ad ornatum & ordinem rerum omnium. Nam materiam imagine IunonisSamia pictura significat, Deum vero Iouis. Quapropter nos his & similibus fabulis offensi, nullo modo ferimus Deum maximum vocari Iouis nomine, nec solem Apollinis, nec lunam Dianæ
B vocabulo: sed puram erga Deum pietatem exercendo, & pulcherrima eius opificia laudando, nec nomine tenus res diuinas contaminamus, approbantes Platonis in Philebo doctrinam, nolentis Voluptatem in Deorum album recipi. Religiosus sum, inquit Protarche circa Deorum nomina. Nos igitur reuera sumus religiosi erga Dei nomen, eiusque pręclara opificia, adeo vt neque Tropologiarum prætextu admittamus vllas fabulas nocituras iuuentutis moribus. Quodsi Celsus sincero animo scripturas nostras legisset, non negasset eas posse allegoriam admittere. Ex his enim prophetiis quæ historias continent, non tam ex rerum narratione licet vtilitatem capere quàm ex figurarum significatis, cum ita scriptæ sint & dispensatæ sapientissime, vt vel simplici vulgo fidelium conueniant, vel eximiis scrutari penitius volentibus ac valentibus. Quod si hodie qui Celso videntur cæteris Iudæis & Christianis modestiores interpretaretur scripta illa per allegoriam, fortasse probabilior esset eius oratio: nunc quando ipsi dogmatum autores tropologias explicant, quid aliud cogitandum est, quàm in hoc ipsum esse sic scripta vt adhibeatur tropologia? Quo magis autem appareat meram esse calumniam quod Celsus ait scripturas nostras non admittere allegoriam, pauca è multis exempli causa proferam. apud Paulum Iesu apostolum sic legitur.
1. Cor. 9. In lege scriptum est: Non obturabis os boui trituranti.
C Num boues curæ sunt Deo? an propter nos tantum hæc dicit? propter nos enim scriptum est: Debet sub spe qui arat arare: & qui trituram facit, sub spe fructus participandi eam facere. Idem alibi sic inquit: Scriptum est enim. Propterea relinquet homo patrem & matrem & adhærebit vxori suę & fiet ex duobus caro vna. Mysterium hoc magnum est, ad Christum inquam & ecclesiam pertinens. Rursum alibi: Scimus quòd patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes mare transierunt, & omnes in Mosem baptizai sunt in nube & in mari. Deinde interpretans historiam de manna, deque aqua quę scribitur è petra miraculose profluxisse, sic loquitur: & omnes eundem spiritualem cibum ederunt, omnes eundem spiritualem potum biberunt. bibebant enim è spirituali petra eos sequente, quæ petra erat ipse Christus. quin & Asaph indicans problemata & parabolas esse historias Exodi & Numerorum, memoraturus eas in psalmis sic præfatur: Attẽdite popule mi legem meam, inclinate aurem vestram in verba oris meis. Aperiam in parabolis os meum, loquar propositiones ab initio, quanta audiuimus & cognouimus ea, & patres nostri annunciauerunt nobis. Præterea si Mosis lex nihil habuisset latentioris sensus, nunquam propheta inter precandum Deo dixisset, Reuela oculos meos, & intelligã mirabilia tua de lege tua. Sed sciebat esse velamen ignorantiæ in cordibus legentium & non intelligentium quæ dicuntur per tropologiam: id velamen diuinitus tollitur vbi se quis per obedientiam deuouit deo creatori omnium, & multa exercitatione sensuum in diiudicando bona à malo contraxit sibi quendam habitum, vt inter preces continenter repetat, Reuela oculos meos, & intelligã mirabilia tua de lege tua. Quis porrò legens draconem degentem in Aegyptio fluuio, & pisces cubilia sua ponentes sub squamis eius, aut excrementis Pharaonis oppletos montes Aegyptios, non mouetur ad inquirendum quis sit ille qui fœtidis suis excrementis Aegyptios montes oppleat, quíve sint montes Aegyptij, quæ item Aegyptia flumina de quibus modo dictus Pharao iactabundus loquitur: mea sunt flumina hæc, ego feci ea: similíque ratione interpretandi quis sit ille dracho fluuialis, quíve pisces sub squamis ipsius. Sed quid opus est me plurib' asserere quæ nulla egent probatione? de quibus dicitur, Quis sapiens & intelliget hæc? quis intelligẽs & cognoscet ea? prolixior autem hic fui quo declararem non recte Celsum dixisse, quod modestiores è Iudæis atque Christianis conentur allegorice interpretari talia, quæ tamen allegoriam non possint recipere, sed sint merissimæ fabulæ. at Græcorum fabulæ non stultissimæ tantum sunt, verumetiam impiissimæ. nam nostræ scripturæ accommodant se etiã vulgo simplici, id quod non curauerunt facere græcanicorum fabulamentorum fictores. quapropter non inhumane facit Plato dum tales fabulas è sua republica eiicit, taliáque pœmata. Et videor mihi audisse alicubi extare commentarios de legiis allegoris, quos si iste legisset non diceret. Itaque allegoriæ quas videri nolũt, multo turpiores sunt quã ipsę fabulæ, atque absurdiores etiã, mira stulticia coaptare inter inter se conantes quæ nullo modo cohærent. Hoc autem de Philonis scriptis dicere videtur, aut etiam antiquioribus, qualia sunt Aristobuli. Certis autẽ coniecturis adducor vt putem Celsum non legisse illa volumina: quandoquidem sæpissime sic scripturæ mentem assequuntur, vt non piguerit Græcos philosophos quædam inde decerpere, nec stylum tantum excolere, sed in vsum suum transferre placita quoque & sententias fabularum vtCelsus existimat. Equidem scio Numenium Pythagoreum, plerísque de rebus melius quam Plato disserentem, & sectæ suæ principem, multa suis commentariis inserere deprompta è Mosis & prophetarum libris, tractata per verisimilem tropologiam, quemadmodum in Epope sic inscripto, itémque in libris de numeris & de loco, in tertio autem de bono narrat etiam de Iesu quandam historiam non addito nomine, eius quoque adducens tropologiam. vtrum autem rem attigerit, an non, huius temporis non est proferre sententiam. idem narrat de Mose & Ianne ac Mambre. quod tamen non in nostram gloriationem commemoramus, sed probamus hunc magis quam Celsum Græcósque alios, dignatum discendi causã etiã scripturas nostras perquirere, & habentem eas non pro stultis, sed figuratis. Post hæc è variis allegoriarum autoribus adducens quædã non omnino impolita, quæ tamen simplicibus citius persuadere possint quàm prudentibus: Qualem, inquit, Papisci cũ iudã & Iasonis cõtentionẽ noui, non tam risu dignã quã miseratione atque odio. Verum hæc confutare non est mei propositi, cum sint cuiuis dilucida, præsertim siquis sustineat ipsa scripta euoluere. Illud malo, inquit, docere deum nihil mortale fecisse: sed opera esse dei quotquot sunt immortalia, mortalia vero aliorum. proinde anima opus est dei, corpus vero diuersam naturam habet, atque hac parte homo nihil differt à vespertiliõe, aut verme rana ue, eadẽ est enim omnium horum materia, & eadem eorum corruptibilitas, Ego tamen cuperẽ quemcunque post audita grandia Celsi verba, dicentis scriptũ illud cui titulus est, Iasonis & Papisci contentio de Christo, non risu sed odio dignum esse, accepto in manus opusculo aliquãtum operæ lectioni eius insumere, vt reipsa doctus nihil inesse ibi dignum odio damnet Celsi vaniloquentiam.

Margin notes: Matt. 19. (beside "pandi eam facere"); Ephes. 5. (beside "hoc magnum est"); 1. Cor. 10 (beside "sub nube fuerunt"); Psal. 78. (beside "cans problemata"); Psal. 119. (beside "si Mosis lex"); Ezec. 29 (beside "ptia flumina"); Osee. 14. (beside "sces sub squamis"); D (beside "meos, & intelligã"); E (beside "fabulamentorum"); F (beside "mus, sed probamus").

G Si enim incorrupto animo ad legendum accesserit, ne ridiculum quidem quicquam in eo inueniet in quo inducitur Christianus cum Iudæo disputans, & ex ipsis Iudæorum literis euincens, quæcunque de Christo per prophetas prædicta sunt in Iesum competere, quamuis strenue satisque Iudaice contradicat aduersarius. cæterum nescio quomodo res quas natura non patitur conuenire in animum hominis ista coniunxerit, libellum dicens miseratione dignũ & odio, cum constet cuius misertum sit eum non posse interim haberi odio, nec contra qui odio habeatur eum tantisper miseratione dignari. Celsus porro ideo negat sibi propositum ista redarguere, quòd vel citra confutationem manifestum sit ea digna esse tum miseratione tum odio. Nos autem oramus omnes quotquot in hanc nostrã cõtra illum apologiam incidetint, ne grauetur nostrorum hominum scriptis attendere, & quantum fieri potest mentem eorum ex ipsis scriptis colligere, simúlque conscientiã atque propositum, inueniet enim homines feruidè contendentes de his quæ persuasa habent: & in his nonnullos satis declarantes quòd comperta prodant & memoratu dignissima in vtilitatem omnium ad quorum aures peruentura sint. Aut perfricet aliquis frontem & neget omnis sapientiæ fontem esse ac principium Deo credere, cunctásque suas actiones ad eum scopum referre vt Deo H placeant, ita vt ne in mentem quidem aut cogitationem admittatur quod illi displiceat quandoquidem non verborum tantum & operum sed cogitationum etiam reddenda est ratio ad tribunal summi iudicis. Nam quis alius modus est qui facilius hominem ad rectè viuendum conuertat quàm fides certáque persuasio nihil à nobis vel dici, vel geri vel cogitari denique, quin oculis Dei pateat? Conferat qui vult cum hac aliam viam conuertentem ad meliora non vnum aut alterum quempiam, sed quam fieri potest plurimos, vt ex collatione ambarum magis eluceat vtrius earum vis sit efficacior. Quoniam autem in modo recitatis Celsi verbis insunt quædam ex Timæo transscripta, quod Deus nihil mortale fecit, sed tantum immortalia: mortalia vero aliorum sunt opera: & quòd animæ quidem opus Dei sunt, corporum vero alia natura, nec differt corpus humanum à vespertilionis aut vermis aut ranæ corpore, cum eadem sit natura horum corruptibilis, age etiam de his paulisper disseramus, redarguamúsque hunc siue dissimulatorem Epicureæ sectæ, siue vt aliquis dicere posset mutatum in melius, siue vt fieri potest Epicureo cognominem. Cum enim asserat talia, & contradicat non solum nobis, verum etiam non ignobili philosophorum sectæ à Zenone Citiensi descendentium, debebat I argumentis astruere animalium corpora non esse Dei opera, quodque tam præclarum opificium à prima illa mente non sit profectum. debebat etiam de tam multis quæ ab incomprehensibili natura dispensantur variarum stirpium generibus factis in non contemnendos vsus hominum, animalibúsque quomodocunque vitæ ministrantibus, non solum pronunciate sed docere etiam, non esse à perfectissima quadam mente inditas eas qualitates materiæ, vnde producta sunt omnia. quodsi omnino ad Deos referebat omnium corporum opificium, ac si solius animæ summus Deus esset opifex: an non consequens erat vt cum distributa essent non sine certa quapiam discriminis ratione in tam multos Deos tot opificia, ita vt alij humana fabricarent corpora, alij pecunia (verbi gratia) iuxta suas species, ferina rursus alij: cúmque videret in numero Deorum opifices draconum, aspidum, basiliscorúmque, alios item speciatim stirpium herbarumque, redderet causam partitionis huiusmodi? fortassis enim si animum applicuisset ad exactam singulorum examinationem, aut inuenisset vnum deum omnium rerum opificem ad aliquid & certam aliquam ob causam fecisse singula: aut si non inuenisset, vtique dispexisset quæ ratio reddenda sit cur natura corruptibilis sit per se indifferens: vidissétque nihil absurdi esse quòd mundus ex tam diuersis rebus constans vnum habeat opificem, prout vniuersitati conuenit facientem specierum differentias. postremo debebat omnino tacere de K tali dogmate, cuius probatio cum expectaretur, ipse nullam afferre poterat. atqui si induxisset in mentem audire scripturas Mosis ac prophetarum, substitisset hærens curnam illa verba, fecit Deus, de cœlo terráque dicãtur & firmamento vt vocant, tum de luminaribus & stellis, ac mox de cetis magnis omníque anima animalium reptilium quæ produxerunt aquæ in suo quodque genere, & omni volucre pennata generatim: prætereáque de feris terræ iuxta genera, & pecoribus iuxta genera & omnibus reptilibus terræ iuxta genera, ac postremo de homine: cæterum absque illis verbis, Fecit Deus, scripura contenta sit dixisse, de luce quidem facta est lux, de collectione vero aquarum omnium quæ sub cœlo sunt, factum est sic: similiter *Gen. 1.* de germinantibus è terra, quando primum producta est herba virens cum suo semine iuxta genus & similitudinẽ, arbórque frugifera ferens fructum cum suo semine iuxta genera super terram: quæsissétque quomodo à Deo iussæ sint singulæ mundi partes vt fierent, nec tam temere incusasset quasi fatuas nihilque reconditiorum sensuum continentes scripturas, siue Mosis, siue spiritus sancti (vt nos malumus credere) quo intra pectoris sui domicilium recepto propheta oracula illa edidit: is enim verius norat, Quæ sunt, quæ fuerant, quæ mox ventura sequuntur, quàm vates illi quos hęc nouisse poetæ ferunt. Adhæc quoniã Celsus ait animam esse opus Dei, aliam autem naturam esse corporis, nihílque interesse inter corpus vespertilionis aut vermis aut ranę & hominis, cum eadem sit materia similísque corruptibilitas, Respondendum & ad hunc eius sermonem: Si propterea quia materia corporis vespertilionis vermísve, ranæve, eadem est quæ humani corporis, nihil differt inter omnia hæc corpora, dubio procul nullam differentiam fore inter hæc ipsa corpora & solis, lunę, cœli stellarúmque, denique cuiuscunque Dei ex iis quos Græci vocant sensibiles, eadem enim materia substantia est omnium corporum, qualitates eorum assumens, quarum suapte natura sicut & formarum expers est: quas haud scio quis quis ei addat, si non fallitur Celsus negans esse opus Dei quicquid est corruptibile: nam iuxta ratiocinationẽ istius necessario cõsequitur, quicquid ex eodem constat materia prorsus ex æquo esse corruptibile: nisi forte Celsus vrgentem refugiens à Platone resiliet è quadam cratera fingente animam, & confugiet ad Aristotelem ac peripateticos, qui æthérem negant esse materiam, dicentes eum esse quintam quandam naturam extra elementa illa quatuor, fortiter tam Platonicis quàm Stoicis reclamantibus. quin & nos vtcunque à Celso contempti aduersabimur ei, moti autoritate prophetæ dicentis: Cœli peribunt, *Psal. 102* tu autem permanes: & omnes tanquam vestimentum veterascent, & sicut amiculum reuolues eos & mutabuntur, tu autem idem ipse es, sed iam satis sit dictum contra Celsum non negantem animam esse opus Dei, ita M tamen vt alia sit natura corporis iuxta cuius rationes sequebatur nihil differre vespertilionum, vermium, ranarúmque corpora etiam ab æthereis corporibus. Vide igitur num relictis iis qui pro qualitatum differentiis docent differre & corpora, audiendus sit iste cum suis dogmatibus in Christianos inuehens. Scimus certe esse corpora cœlestia & corpora terrestria, quodque alia sit gloria cœlestium corporum, alia terrestrium, imò ne cœlestiũ quidem omnium eadem: nam alia gloria solis est, alia stellarum, & inter ipsas stellas maiorem hæc quàm illa habet gloriam. quapropter credentes resurrectionem mortuorum, dicimus mutari qualitates corporum: quia seminata in corruptione surgunt in incorruptione, & seminata in ignominia surgunt in gloria, & seminata in infirmitate surgunt in potentia, & seminata corpora animalia surgunt spiritualia. Quòd vero subiecta materia recipiat qualitates quascunque vult opifex, omnes credimus quotquot fatemur prouidentiam, quòd is materiæ qualitates arbitratu suo nunc has nunc illas vel det vel adimat eas plerumque mutans in melius.

Quo-

A Quoniam autem certæ sunt viæ mutationem corporũ ex quo mundus est, & quousque erit nescio an noua aliqua & ab his diuersa successura sit post mundi corruptionem, aut vt nostræ scripturę vocare solent consummationem: cum non miremur etiam nunc ex homine mortuo serpentem fieri, è dorsi medulla vt quidam aiunt, & ex boue apem, ex equo vespam, ex asino Scarabeũ, denique vermes è plerisque animalibus: id quod Celsus argumentum putat, nihil horum esse opus Dei, sed qualitates incognito quodam ordine alias ex aliis fieri, nec aliud in earum alteratione Dei sapientiam agere. Ad hæc cum Celsus dicat, Anima quidem opus est Dei, corporis autem alia natura est: non solum non astruens suum dictũ elapsum temere, sed ne distinguens quidem, vtrum omnem animam opus Dei dicat, an rationalem tantum: respondemus, si omnis anima est opus Dei, dubio procul etiam brutorum vel vilissimorum, vt omnis corporis natura sit alia quàm animę, certe procedente sermone, vbi etiam Deo cariora quàm nos bruta esse ait, etiam diuinitatis puriorem intellectum quã nos habeamus eis tribuit, vnde consequitur non minus brutorum quàm nostras animas opus esse dei. Quod si sola rationalis anima est opus Dei, primùm non diserte hoc expressisti. deinde quia parum definite dixisti, non omnem sed solam rationalem animam esse opus Dei, sequi-
B tur vt nec omnium corporum alia quàm animarum natutura sit. quod si non omnium alia, sed vniuscuiusque animantis corpus pro animæ suæ ratione conueniens est, ergo cuius animalis anima est opus Dei, eius corpus differt à corpore in quo habitat anima quæ non est opus Dei: atque ita falsum erit nihil interesse inter corpus hominis & corpus vespertilionis aut ranæ aut vermis. absurdum enim est saxa saxis & ędificia ędificiis haberi puriora impuriorave, quòd aut in honorem Dei sint exstructa aut ad viliũ ac impurorum corporum receptaculũ: corpora vero non differre siue brutis inhabitentur siue rationalibus, atque etiam humana corpora nihil inter se differre siue bonorum sint siue pessimorum. certe quidam tanto hæc separarunt discrimine, vt ausi sint consecrare hominum excellentium corpora, tanquam probæ animæ domicilia, malorum contrà ignominiose proiecerint, non recte quidẽ, attamen à recta existimatione occasionem nacti: nisi forte vir sapiens post obitum Anyti & Socratis, pari honore curabit funerandum corpus Socratis & Anyti, & ambobus simile decerneret sepulcrum ac monumentum, quia Celsus nullum corpus opus Dei censeat, putétque nihil inter esse inter corpus hominis & serpentis enati ex eo, sicut nec inter bouis & apium prognatarum ex eo, idémque sentiat de equo & asino, proscatentibúsque ex alterius cadauere
C vespis, ex alterius Scarabeis. quapropter necesse fuit vt retractaremus illud eius dictum, Anima quidem opus est Dei, sed corporis alia natura est. Post hæc ait communem esse naturam omnium prædictorum corporum, vt quę cum vna & eadem sit, mutationum vicibus abeat ac redeat. Respondeo manifestum esse ex iam dictis, non solum prędictorum corporum communem esse naturam, verum etiam cœlestium. quod quidem si ita est, satis apparet quod iuxta istius opinionem nescio tamen an etiam iuxta rei veritatem, vna & eadem cum sit, mutationum vicibus abit ac redit: id quod confessum est apud eos qui mundum faciunt corruptibilem. quin & qui diuersum sentiunt de mundo, & quintũ corpus asserunt, conabuntur tueri eandem sententiam de istis mutabilium corporum omnium vicissitudinibus. hoc autem pacto fit vt quod periit maneat, sed mutatum. subsistit enim materia, & qualitate pereunte ipsa permanet, iuxta opinionem eorum qui eam factam negant. quod si quis rationibus euincat diuersum, creatam esse in vsum aliquem, liquebit iam ei non fore naturam permanendi ac si increata ponatur. verùm hęc tractatio non est præsentis temporis, vt inter refellendum Celsi criminationes de natura disputemus. Ait etiam nihil esse immortale, quod prognatum sit è materia. ad quod respondebitur: Si è materia nihil immortale prouenit, aut immortalis est mundus, & proinde non factus è materia, alioquin immortalis non esset. qui D si est immortalis, vt placet solam animam dei opus esse affirmantibus, & ex creatore quodam enatam, ostendat Celsus non ex materia qualitate carente eum factum, incolumi sua sententia, quòd immortale nihil è materia proueniat. aut quia è materia prognatus est mundus, non est immortalis sed mortalis. ergo etiam corruptioni obnoxius aut non. nam si corrumpitur, vt Dei opus corrumpitur, pereunte vero mundo, Dei opus anima quid faciet? dicat Celsus. quod si torquens intellectum dicet hoc ipso immortalem esse mundum quod cum sit corruptibilis non corrumpatur tamen, acsi capax quidem mortis sit, non tamen moriatur, apparet quod iuxta eius sententiam erit aliquid mortale simul & immortale, cũ vtriusque sit capax, & erit mortale non moriens, & cũ non sit natura immortale, eo quòd non moriatur immortale dicetur. Quo igitur significato dictũ volet, è materia nihil immortale produci? vides vt si examinentur eius sententiæ nihil in eis inueniatur solidum cui contradici non valeat? His dictis infert, satis esse de hoc hactenus, & siquis plura audire cupiat, quærenda in sequentibus. Videamus igitur nos ipsius opinione insensati, quid sequetur si paulisper potuerimus audire diligentius quæstionem variam & non contemnẽdam de natura malorum, quam egregie pauculis verbis, quo discamus facilius, explicat in hunc modum: Mala in rebus nec antea, nec nunc, nec in posterum plura pauciorâue possunt esse. vna enim & eadem est natura rerum o- E mnium, & malorum generatio semper eadem. Hæc quoque videntur è Theęteto translata verbis aliis, vbi Plato inducit Socratem loquentem sic: Sed neque ex hominibus mala tollantur potest fieri, neque vt apud deos hęreat, & quæ deinceps sequuntur. Quamuis mihi videtur ne Platonem quidem satis audisse iste qui veritatem vno libello complectitur, cui contra nos scripto Veri sermonis titulum indidit. Nam illa verba in Timæo, Quoties dij terram aqua purgant indicant, terram aqua purgatam minus malorum habere quàm antea prius quàm purgaretur. Idque iuxta Platonis sententiam dicimus, mala interdum minui quandoquidem in totum tolli non possunt ex hominibus, sicut prius Theæteto in docentẽ audiuimus. Cæterum nescio qui fiat vt cum prouidentiæ fauere videatur duntaxat in hoc volumine, nunc dicat nec plura nec pauciora mala fieri, sed semper ceu stato esse numero, tollens interim dogma pulcherrimum, non circumscribi maliciam, & mala suapte natura esse innumera. Itaque si nec plura nec pauciora mala fuerunt, sunt, erúntve, consequens videtur vt quemadmodum iuxta opinionem eorum qui mundum aiunt nunquam periturum, elementorum ęquilibrium tuetur prouidentia, non sinens vllum eorum prævalere, ne mundus in periculum incolumitatis ve- F niat: ita malis quoque sua quædam præ prouidentia, quæ parilitatem ea seruare iubeat, absque auctibus ac defectibus. Est & aliud argumentum quo Celsi opinio de malis refellitur, sumptum è philosophorum de bonis malísque disputatione, ex historiis docentium quòd primùm extra vrbes & personatæ meretrices prosternebant se libidini prætereuntium: deinde vnà cum pudore deposuerunt personas, foris tamen manserunt arcentibus legibus: postremo disciplina indies deprauatiore intra vrbes penetrare ausæ sunt. Hæc Chrysippus in libro introductorio de bonis & malis: vnde licet colligere mala pro tempore augeri & minui: siquidem erant aliquando qui vocabantur amphiboli prostantes ad perferendum stuprum vel inferendum, & seruientes libidini ad se intrantium, eiecti demum ab ædilibus. innumera pręterea maliciæ profusissimæ exempla subrepserunt in vitam hominum, de quibus vere dici potest quòd non fuerint antea. certe antiquæ historiæ quamuis innumera peccata incusent, infandas tamen oris libidines nesciunt. Annon igitur per hæc & similia ridiculus Celsus ostenditur, putans mala nunquam augeri vel minui? Nam sic licet vna eadémque rerum natura, non tamen semper idem malorum prouentus est. Quemadmodum enim cum vna eadémque

G sit natura hominis cuiuspiam, non tamen semper eodem modo vel agit vel intelligit, sed qui modo vix rationis cōpos erat, iam cum ratione assumpsit, & maliciam, eámque nunc contractiorem nunc effusiorem, item in virtute nūc promouet nunc deficit, interdum excellenter in eius contemplatione maiore minoré ve studio proficiat: ita licet de vniuersa rerum natura pronunciare, quòd tametsi vna eadémque sit in genere, non tamen semper & vbique cōtingunt similia. nam nec fertilitates semper sunt, nec sterilitates, nec pluuiæ nec siccitates: ita nec bonarum animarum semper bonus prouentus aut semper malus, malis quoque nunc latius nunc arctius regnantibus. Estque necessaria veritatis vestigatoribus hæc persuasio de malis nō semper in eodem statu manentibus, propter curantem res terrenas prouidentiam, eásque repurgantem nunc incēdiis nunc diluuiis, & fortasse non solum has, sed & totum mūdum, vbi intantum inualescit malicia, vt purgatione opus habeat. Post hæc pergit Celsus: Naturam malorum cognoscere difficile est non philosophantibus, & satis est vulgum doceri, mala nō esse à Deo, sed materiam versari circa mala esséq; similes inter se rerum mortalium circuitus à principio vsque in finē, statásque reuolutiones. proinde necesse vt eadem semper fuerint, sint, futuráque sint. Hic Celsus ait malorum ortum non facile nosci à nō philosophantibus, quasi philosophiæ studiosus facile ortum

H eorum cognoscat, expers vero philosophiæ non facile quidem possit contemplari malorum originem, possit tamē, licet ęgre magnóque negotio. Nos vero respondentes addimus, ortum malorum ne à philosophātibus quidem cognosci facile, nisi diuino fauore aspirante mala elucescāt, fiátque manifestum vnde subsistant, & intelligatur quomodo tollenda sint. Cum igitur inter cætera mala sit non nosse deum, & quod pessimum est, nescire pietatem modúmque colendi numen cæleste, constat vel Celso teste philosophiæ studiosos hæc nesciuisse, vt liquet è sectis eorum discrepantibus: nostra autem opinione nemo eorum qui nesciūt malum esse putare pietatem in vulgaribus istis ciuitatum legibus consistere, poterit originem malorum intelligere. nemo preterea qui nescit de diabolo quem vocant eiúsque angelis, quisnam his diabolus fuerit antea, & quomodo factus sit diabolus, tum qua causa cum eo desciuerint qui vocantur eius angeli, poterit cognoscere malorum originem. oportet etiam tractare diligenter de dæmonibus eum qui peruenturus est ad huius originis cognitionem, sciréque quòd nō sint opus Dei quatenus sunt dæmones, sed quatenus sunt rationales, & vnde prolapsi sint eò vt tales fierent, & rationalis eorum natura censeretur in dæmonum ordine. Itaque siquis alius locus est in rebus humanis scrutatu difficilis naturæ nostræ inter hos

I merito numerari potest malorum origo. Deinde quasi haberet aliud secretius de hac origine, quo misso mallet loqui apta vulgari multitudini, ait sufficere apud vulgum de malorum ortu prædicari quòd non sint ex deo, sed hæreant materię versentúrque circa mortalia. Est quidem verum mala non esse ex deo, nam & noster Hieremias manifeste docet, quòd ex ore domini non egrediētur mala cum bonis: cæterum materiam quæ versetur circa mortalia causam esse malorum falsum est nostra opinione. nam sua cuique ratio causa est existentis in ipso maliciæ, quę quidem malum est, malæ quoque actiones quę ex ea proueniunt. nec aliud quicquam est malum iuxta nostrum examen exquisitissimum. Sed hanc disputationem scio habere opus confirmationibus plurimis, & gratia diuina quæ illustret mentem dignam cognitione rerum talium. Nescio autem cur expedire visum sit Celso contra nos scribenti mentionem facere dogmatis quod opus habet probatione saltem verisimili, quòd à principio ad finē vsque similes inter se fiant rerum mortalium circuitus, sitque necesse statis reuolutionibus eadem omnia quę iam facta sint fieri denuo, foréque in posterum. quo fit vt necesse sit semper Socratem philosophari & accusari propter noua demonia iuuentutísque deprauationem: Anytum vero & Melitum semper eum accusare, & senatum areopagitarum semper eum damnare ad cicutam sorbendam. eadem K ratione necesse erit semper reuolutis vicibus Phalarim exercere tyrannidem, Pherę́umque Alexandrum eius crudelitatis ęmulum: semper mugire damnatos in taurum Phalaridis: quod si concedatur, nescio quomodo nostra voluntas seruabitur, aut quis locus relinquetur meritis laudibus vel vituperiis? Et necesse erit, si verum dicit Celsus certis vicibus recurrētium temporum eadem omnia fuisse, fieri, futura iterum denuo, vt Mose, redeuntibus vicibus sæpius Ægyptum vnà cum Iudæorum populo exeat: Iesus quoque rursum in vitam hominum adueniat facturus omnia eadem quæ antea fecerat non semel sed multoties quotiescunque tempus aduentus reuolutum fuerit. Christiana etiam religio habebit suas exortus & obitus vicissitudines statis temporibus, rursúmque Celsus scribet suum librum iam ante à se scriptum milies. Et Celsus quidem mortalium tantum rerum circuitus & statas reuolutiones asserit, vt necessario fuerint, fiant, futuráque sint eadem omnia: at Stoicorum plerique inuehunt eosdem circuitus etiam in res immortalium & deorum quos ipsi existimāt. nam post vniuersale incendium infinities factum futurúmque eodem ordine à principio finem vsque recurrunt eadem omnia facta iam iterúmque futura. Stoici tamen vt medeātur absurditati, nescio quomodo per omnia similes L prioribus redire aiunt cum temporum circulis, vt non Socrates nascatur denuo, sed per omnia Socrati similis, ducturus per omnia similem priori Xanthippem, accusandus à per omnia similibus Anyto Melitóque. Id vero non intelligo quomodo cum mundus semper idem sit, & non alius per omnia priori similis, quæ in eo continētur non eadem sint sed per omnia indiscretæ similitudinis. Verùm de his contra Celsum atque Stoicos prolixius disserere nec huius propositi est, nec præsentis temporis. Post hæc dicit, hæc quæ videmus non homini data esse, sed singula ad vniuersitatis cōuersationem tam perire quam fieri alia post alia iam dictis vicibus. quam opinionem iam ante subuersam diutius impugnare superuacaneum fuerit: sicut & ad illud respōsum est quod ait tam bona quam mala nec plura nec pauciora fieri. Dictum est & hoc, non opus esse deo vt aliquid à se factum corrigat, aut more hominis opificis siquid minus artificiose factum sit emendantis, mundum per exustiones diluuiáque instauret in melius, sed ad reprimendam latè se fundentem maliciā id facere, eámque fortassis in totum sublaturum è medio, vbi rerum vniuersitati fuerit commodum. An vero post extinctam maliciam probabile sit eam reuersuram esse denuo, id propriam disputationem requirit. Vult igitur Deus nouis semper correctionibus instaurare collapsa. quamuis enim ordinarit *Gen. 1.* omnia pulcherrime dum mundum conderet, nihilominus M medicina quadam opus habuit aduersus maliciæ morbos quibus totus mundus infectus est: & nihil negligit Deus neque negliget, sed per singula tempora facit quod eum decet facere in mundo versatili & mutabili. Et quemadmodum agricola pro varietate anni temporum varia rustica opera facit in agro & his quæ ager fert: ita Deus velut quosdam annos vt ita dicam dispensat secula, per eorum singula faciens quicquid vniuersitatis huius decorum postulat, quod ipse solus absoluit ita vt verissimè apertissiméque intelligit. In hac malorum consideratione inter cætera sic Celsus loquitur: etiamsi tibi videatur malum aliquid, nondum liquet an malum sit. nescis enim quid tibi, vel alteri, vel toti mundo conferat. id dictum quamuis impietatem non præ se ferat, suspicatur tamen malorum naturam non omnino esse miserā, quia fieri possit vt in vniuersum sit vtile, quod malum sit singulis, veruntamen nequis dictum hoc non recte intelligens occasionem inueniat offendiculi, cogitans etiam suam maliciam conferre aliquid commodi vniuersitati, aut certe conferre posse: dico quod salua singulorum nostrum voluntate, etiamsi nequam hominum malicia Deus abutatur ad rerum huius mundi ordinē, ita vt ita mundanæ reipublicæ conferant aliquid, nihilominus quicunque talis est vituperandus est, & vt improbatus in suum ordinē redigitur ad

Thren. 2.

A tur ad aliquem vsum, deprecandum quidem cuiuis, conferentem tamen in summa quidpiam. Sicut in ciuitatibus ostendi potest ille vel ille ob malefacta damnatus ad opus publicum, vtilis quidem reipublicæ, sed in functione quã nemo non abominetur qui vel mediocriter sapiat. quin & apostolus Iesu Paulus nos docens, prodesse quidem in vniuersum aliquid etiam nequissimos, suo loco tamen inter abominabiles: sed optimum quemque eundem in vniuersum esse vtilissimum, ob id constitutum loco præclarissimo: In magna inquit domo non tantum sunt vasa aurea vel argentea, sed & lignea testaceáque, in honorem alia, in ignominiam alia, Si quis igitur expurgauerit seipsum, vas erit in honorem sanctificatum, vtile domino suo, ad omne opus bonum paratum. Atque ita satis responsum puro ad illud dictum: etiamsi tibi videatur malum aliquid, nondum liquet an malum sit, nescis enim quid tibi, vel alteri, vel toti mundo conferat: ne forte quis occasionem peccandi, ex huius loci disquisitione arripiat, quasi peccando possit vniuersitati rerum conferre quidpiam. Post hæc quoniam Celsus non intelligens taxat scripturæ verba humanos affectus Deo tribuentis vt videtur, quoties facit iracunde minacitérque inuehentem in impios: dicendum est quod sicut nos cum pueris paruulis agentes accommodamus verba ad eorum sensum quãtum possumus, & pueros pueriliter educamus erudimúsque vt putamus eis conueniens: Ita videtur diuina sapientia contexuisse scripturas ad auditorum modulum, id sibi decorum existimans quod illis sit vtile. De quo more Dei alloquentis homines hæc leguntur in Deuteronomio: Accommodauit se tuis moribus dominus Deus tuus, haud secus quàm homo pater accommodat se suo filio. Nimirum more hominũ scriptura loquitur ad vtilitatem hominum, non enim erat in rem plebeiæ multitudinis, si Dei persona induceretur loquens pro maiestate sua. Attamen cui studium est diuinas scripturas perspicere, inueniet ibi spiritualia dici spiritualibus vt vocantur, conferens inter se mentem eorum quæ dicuntur vel infirmioribus vel exercitatioribus, sæpenumero sic contemperata vt in eodem contextu inueniantur vtraque. Ergo cum iram Dei nominamus, non affectum eius dicimus, sed quiddam seueriore disciplina castigans homines tot tantisque peccatis obnoxios. Nam quòd erudiat homines ira (vt vocamus) furórque Dei, & hoc velle has voces, manifestum est ex illo psalmographi, Domine ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua erudias me. Sic Hieremias: Erudias nos domine, sed non in iudicio nec in furore, ne nos ad paruum numerum redigas. Iam si quis legat in secundo Regnorum libro irã Dei suadentem Dauidi vt censeat populum, & in primo Paralipomenon diabolum, eósque textus inter se conferens examinet, videbit quo significato ira ponatur, cuius filios omnes homines fuisse Paulus ait dicens: Fuimus naturaliter iræ filij, sicut & cæteri. Quòd autem non affectus Dei sit ira, sed vnusquisque sibi eam peccatis suis contrahat, docebit Paulus illis verbis: An diuitias bonitatis illius ac tolerantiæ lenitatísque contemnis, ignorans quod bonitas Dei ad pœnitentiam te inuitat? sed iuxta duriciam tuam, & cor pœnitere nescium, colligis tibiipsi iram in die iræ, quo apparebit iustum Dei iudicium. Quomodo igitur potest quisque thesaurizare sibiipsi iram in die iræ, si iram affectum intelligas? aut quomodo iræ affectus erudire potest? Ad hæc scriptura docens nos nullo modo irasci, & in trigesimosexto psalmo dicens, Desine ab ira & relinque furorem, & apud Paulum, Deponite & vos hæc omnia, iram, furorem, odium, maledicentiam, turpiloquiũ: affectum à quo nos immunes vult, nunquam Deo tribueret. Apparet autem iram Dei figurate dici, vel inde quod in eisdem scripturis etiam somnus eius legitur, ex quo velut excitans eam propheta dicit. Exurge, cur dormis domine? Rursum alibi dicit: Surrexit tanquam à somno dominus, tanquam robustus à crapula. quod si somnus aliud hic quam in quotidiano vsu significat, quid vetat iram quoque figurare intelligi? Sed & minæ denunciationes sunt calamitatis venturæ peccatoribus, haud secus quam

2.Tim.2.
B
Deut.23.
Psal.6.
Hier.10.
2.Reg.24
C
Rom.2.
Col.3.
Ephes.5.
Psal.78.

si quis minas vocet medici verba laborantem præmonentis, secabo te, & cauteria tibi adhibebo ni præscriptis meis pareas: nisique hac dieta vtaris, & hoc modo te geras. Itaque non humanas affectiones affingimus Deo, nec impias opiniones de illo concipimus, nec huiusmodi narrationibus quenquam fallimus, quandoquidem ex ipsius scripturæ locis inter se collatis verum sensum elicimus. Nec aliud propositum est nostris doctoribus quàm vt rudem simplicitatem audiroribus eximant, & prudentiam quantum possunt inserant. Deinde vt non intelligẽs quæ de ira Dei scripta sunt, Annon, inquit, ridiculum est, cum homo iratus Iudæis omnes puberes interfecerit incensis etiam vrbibus, adeo profligati erant, Deum illum summum iratum vt aiunt furoréque percitum & minabũdum mittere passurum tales pœnas suum filium? Certe quod post perpetratum in Iesum tam audax facinus Iudæorum vrbs flammis deleta est cæsis puberibus, non ex alia ira id eis accidit quàm ea quam sibi diu cumulauerunt, tandem semel in eos effusam vltore Deo iusto iudice, vocatam iram iuxta idioma linguæ ipsorum patriæ. porrò filius Dei volens ac sciens passus est quicquid pãssus est pro salute hominum, sicut superius pro viribus, ostendimus. Post hæc sic inquit: Verùm ne de solis Iudæis agam, non enim hoc propositum est: sed de tota rerum natura loquar vt sum pollicitus, planius declarabo quæ iam dicta sunt. Quis hæc legens modestus & infirmitatis humanæ conscius non miretur promissorem iactanter pollicentem redditurum se rationem pro vniuersa rerum natura, eadem arrogantia qua prius ausus est scripto suo titulum tam magnificum præfigere. Sed videamus quidnam sit hoc quod pro tota rerum natura dicturum se promittit, & quæ sit illa declaratio. Prolixe nos inculat quia propter hominem cuncta deum fecisse aimus: conatúrque ex animaliũ historia & solertia quam præ se ferunt, ostendere nihilo magis propter homines quàm propter bruta facta esse omnia: videtúrque mihi perinde loqui, atque hi qui odio inimicorum vituperant etiam quæ in amicis ipsorum sunt laudatissima. nam sicut hos excæcat odium ne videant interim accusari à se homines amicissimos dum putant se inimicis male loqui: eodem modo Celsus confusus rationem non vidit se obtrectare Stoicis, recte præponentibus hominem & in totum rationalem naturam brutis omnibus, quandoquidem propter hanc aiunt à prouidentia facta omnia. quapropter rationalia vt potiora filiorum locum obtinent, bruta vero & inanima possessionis comparatæ in filiorum gratiam. Mihi sanè videtur quemadmodum in vrbibus ædiles curam habent fori venaliúmque rerum, fruuntur tamen ea copia canes quoque & alia bruta: sic à prouidentia præcipuè curari animal rationale, bruta vero consequẽter etiam ipsa frui paratis in vsum hominum. Et sicut peccat quicunque dicit ędiles non magis gerere curam hominum quàm canum, quia & canes cum hominibus fruuntur copia venalium: sic Celsus & qui eadem sentiunt, magis sunt in Deum rationali creaturæ prouidentem impij, dicendo eum homines non magis quàm stirpes, arbores herbasque & sentes alere. Nam opinatur, primùm opera Dei non esse tonitrua, fulgura, pluuias, iam apertius Epicurizans: deinde vt demus, inquit, esse opera Dei, non magis nobis hominibus fiunt ad alimoniam quàm stirpibus, arboribus, herbis, sentibus. Verus Epicureus fortuito putat hęc non iuxta prouidentiam cõtingere. nam si non magis nobis, quàm stirpibus, arboribus, herbis, spinis, hæc prosunt, manifestum est ea non venire à prouidentia: aut si ab hac veniunt, non magis nobis, quàm stirpibus, arboribus, herbis, spinis, prouider. Vtrumque autem credere est impium: & stulticia est huiusmodi rationibus conari nos impietatis reos peragere. Satis enim liquet ex iam dictis quis sit impius. Quod si inquit, dicas hæc nasci hominibus, videlicet stirpes, arbores, herbas, sentes, quî magis hæc nascuntur hominibus quàm brutis vel feris quoque immanissimis? Ergo perfricta fronte dicat Celsus tã varias è terra nascentiũ rerum species non operante prouidentia progigni, sed

D
E
F

G atomorum concursu fortuito: & hoc quoque fortuitum quòd tam variæ stirpium arborum, herbarúmque facies generatim inter se sunt similes, nec esse in his quicquam artificij, nec initium habere à mente admirationē omnem supergressa. At nos Christiani qui hæc ad vnum deum autorem referimus, eíque gratias agimus vt conditori omnium, qui nobis tale domicilium adornauit, & propter nos seruientibus nobis animalibus: qui oriri facit fœnum pecoribus & olera virentia seruitura hominibus educitque panem è terra: & vinum exhilaraturum cor hominis facitque faciem eius oleo nitidam, & pane confirmat cor eius, quod si feris quoque immanissimis cibos parauit, non mirum est, quando etiam hæc philosophi quidam aiunt facta ad exercendum rationale animal: & vnus è nostris sapientibus alicubi sic loquitur: Ne dixeris, ad quid hoc? quandoquidem requirentur omnia suo tempore. Deinde Celsus volens prouidentiam non magis nobis fecisse quæ terra fert quàm feris immanissimis, ait: Nos certe magnis laboribus ægre victum quærimus, illis cuncta nulla semēte & nullo nascuntur aratu: non videns quòd Deus, volens vndecunque materiam intellectus exercendi præbere homini, ne sterilis maneret rudísque artium, inopiam ei comitem addidit, vt cogeretur eas inuenire alias ad victum alias ad amictum parandum necessarias, cum enim non essent vacaturi vestigandis rebus diuinis, satius erat egenos esse vt inueniendis artibus ingenium excolerēt, quàm per affluentiam rerum mētem incultam negligere. Ex hac rerum vitæ vtilium indigentia nata est agricultura, ex hac olitoria, ex hac fabrorum ars tam materiariorum quàm ferrariorum ærariorúmque ad facienda instrumenta illarum quæ alimentis quærendis inseruiunt. Tegmentorum item inopia tum lanificas artes dedit textoriam & fullonicam, tum cæmentariam, & altius ascendente cogitatione architectonicam. eadem vtensilium penuria fecit vt alienarum regionum prouentus transportarentur nauticę gubernatoriæque ope ad eos qui his careant: vt hac parte nō debeamus mirari prouidentiam, quæ vtiliter rationalibus minorem quàm brutis copiam largita est. nam bruta in promptu cibos habent, vt quæ ne formam quidem habēt aptam artificiis: tegmenta quoque his sunt naturalia, pili, pennæ, squamæ, crustæque. Hæc responsa sint Celso ad illud, Nos magnis laboribus victum quętimus, illa cuncta nulla semente & nullo nascuntur aratu. Post hæc oblitus inpręsentiarum sibi negocium esse Iudæos & Christianos accusare, senarium Euripidis ipse sibi obiicit aduersantem suæ sententiæ, congressúsque cum eo, accusat vt dictum non bene. Verba Celsi sunt hæc. Quod si mihi Euripideū illud ingeres, Soléque & noctes seruire mortalibus, quî magis nobis seruiunt quàm formicis muscísue? nam & illis nox quietem prębet, dies vero videndi facultatem & operandi. Hinc apparet quod non solum Iudæorū & Christianorum sententia sit, seruire nobis solem & cœlestia, sed etiam Scenicis philosophis idem dicat auditor quondam Anaxagoræ physiologi, qui per synechdochen hominis nomine omnem rationalem naturam vult intelligi, dum ei vniuersam hanc mundi machinam seruire dicit, rursum synechdochicos solis noctísque vocabulis eam significans: nisi tragicus efficientem accepit pro effectu, quod die noctéque maxime opus habeant quæ sub luna sunt, aliæ vero creaturæ non ęquè ac quæ terram incolunt. Ergo tum dies tum nox seruit mortalibus, factę propter irrationalia, quod si formicæ quoque & muscæ nobiscum his fruūtur, operantes interdiu, noctu interquiescentes: non statim dicendum diem & noctem in rebus esse propter formicas & muscas, aut alias animantes, sed vt prouisum esset hominū vsibus. Pergit: si quis nos dicat principes animalium quia venamur, & visceribus captorum epulas instruimus, quin potius nos propter illa factos credimus quandoquidem ab eis intercipimur deuoramúrque: & nobis opus est cassibus, armis, complurium hominum canúmque opera ad feras captandas, ipsæ vero à natura armatę sunt armis quibus facile nos conficiant. Atqui vel hinc perspicis quanto pręsidio nobis intellectus datus est quouis armorum genere potior quibus ferę possunt muniri, itaque cum simus multo inualidiore corpore quàm animalia, quibusdam etiam magnitudine valde impares, ratione vincimus bestias, & tantę molis elephantos venatu capimus, mansuefacimus etiam quę cicurari possunt à nobis doctas mitius degere. cæterum quarum natura non potest ferociam dediscere, aut etiamsi cicurentur non possunt seruire nostris vsibus, securitati nostræ consulentes includimus tantisper dum opus habeamus ad cibos mactatarum carnibus. Sicut etiam mitiora bruta seruituti rationalis hominis parauit mundi opifex: & in alios vsus habemus canes, puta ad gregum, armentorum, domorum custodiam, in alios boues vt ad agrorum culturam, in altos iumenta vt equos multósve saginarios, sic ad exercendam innatam fortitudinem datum est nobis genus aprorum, vrsorum, pardorum, leonum & similium. Deinde homines suam præ cęteris animantibus excellentiam agnoscentes alloquens: Si, inquit, dicitis vobis à deo datā potestatem capiendi feras & occidendi: respondebimus ante vrbes conditas & consuetudinem ciuilem, artésque inuētas, casséisque & instrumenta venationis cętera, homines sępenumero correptos ac deuoratos à bestiis, non feras capi solitas esse ab hominibus. Sed vide quod quamuis mutuum sit inter feras hominésque capi & capere, interest tamen permultum ratione vincantur an violentia. Cęterum quod ait, ante vrbes conditas, & cœtus hominum vnà degentium, inuē- L tionémque artium, oblitum opinor quod supra dixerat ingenitum mundum & incorruptibilem, nisi quod renouetur & instauretur alternis diluuiis atque conflagrationibus, per partes tamen non in vniuersum. Itaque sicut non possunt assertores ingeniti mundi principium eius ostendere, sic neque tempus quo nec vrbes fuerint, nec artes etiam tum inuentæ sint. Sed esto consentiamus hic cum eo cum tamen ipse à se dissentiat, non statim euincet fuisse olim tempus quo homines à feris arriperentur, non contra feræ ab hominibus. nam cum per prouidentiam mundus factus sit, necesse est seminaria humani generis fuisse mox ab initio sub pręsidio naturæ alicuius potioris, & iam tum pręsentem fuisse deum hominibus: id quod & Ascræus poeta intelligens dixit.

Communes epulas mixtáque sedilia diuis,
Ponebant homines non fastidita maiori.

Sacra quoque scriptura apud Mosem inducit priscos illos homines audientes diuinæ vocis oracula, & videntes interdum ad se venire angelos hospites. Par enim erat vt initio mundi magis adiuuaretur humana natura, donec intellectu ad virtutes artésque proficeret, quibus inuentis per M se vitam possent tueri, ne semper egerent curatoribus miraculose ad ministeria sua iussu Dei ventitantibus. vnde consequitur falli eos qui credunt olim homines à feris deuorari solere, ipsos vero per id seculum nullas ferarum capturas facere: & hinc apparet non esse verum quod Celsus ait, quòd hac parte heminem potius bestiis subiecit Deus. non enim subiecit feris hominem, sed rationem homini dedit artésque quibus in potestatem suam eas posset redigere. nam non sine diuina ope homines excogitauerūt quomodo incolumitatem suam à bestiarum immanitate tutam facerent, vsurparéntque in eas imperium. at iste vir egregius non animaduertens quàm multi philosophi asserant prouidentiam, dicántque propter rationalem naturam facta omnia, quantum in se est vnà cum optimis Christianorum placitis tollit etiam consensum eorum cū philosophis, magno pietatis impedimento si persuasum sit formicas & apes nihilo minus cordi esse deo quàm homines: quandoquidem si hoc nomine antestare brutis videantur homines, quia conditis vrbibus socialiter inter se degant, & per magistratus administrent respublicas, hoc nihil ad rem faciat. nam idem in formicis spectari & apibus. certè apibus suos reges esse regiis cultos obsequiis, quorum ductu prælientur, vincant & profligatas eiiciāt: esse etiam ciuitates & pomœria, vicésque operum, iudicia denique ac pœnas ignauiæ. nam fucos ab his trucidari aut abigi.

A abigi. Sed ne hic quidem videt quantum intersit inter rationis opera & naturæ solius: quorum causa est non vlla ratio (nullam enim habent animantes quæ hæc faciunt) sed antiquus ille Dei quidem filius, rerum autem vniuersitatis rex, naturam irrationalem condidit, adiutantem sine ratione hæc quibus nō est dignatus rationem indere. Itaque ciuitates hominum multis constant legum præscriptis, multis artibus: reguntúrque ac gubernantur per potestates, magistratus & principes, hoc est viros & probos & industrios, si loquamur proprie: aut vt nūc vulgus nominat, per eos qui ad illorum exemplar quantum possunt accedunt, nam qui tales sibi proposuerunt imitādos, tum leges pertulerunt cōmodas, tum formas reipublicæ constituerūt optimas: quale nihil inter bruta inuenias: quantumuis Celsus nomina quæ non nisi rationalibus conueniunt, attribuat brutis, ciuitates, respublicas, magistratus, potestates ad formicas & apes inferens: quorum nihil in formicas aut apes cadit cùm ratione careant, & proinde nihil rationis ductu faciant: sed potius admiranda est Dei benignitas vsque ad bruta se extendens, intantum vt exemplo possint esse hominibus, eisque pudorem incutere: quo animaduertēte formicas magis fiant industrij minúsque prodigi: apes item considerando discant parere magistratibus, & ad publicam incolumitatem cōseruandam dispensare inter ciues functiones & operas, fortassis
B etiam earum bella docent nos iuste bellum gerere si res ita postulet, nec ciuitates & pomœria habent, sed aluearia mellificiáque. quibus per vices operātur in varios vsus hominum tam in cibis mundioribus quàm in remediis, sic neque animaduersiones earum in fucos conferendæ sunt iudiciis & pœnis ignauos ac malos in ciuitate cohercentibus: sed vt iam dixi miranda est natura in talibus, homo vero cōtemplator omnium & moderator existimandus est minister prouidentiæ, vt non diuinæ tantum sed suæ quoque prouidentiæ subseruiēs. Post hæc Celsus quo magis non Christianos modo sed vniuersum humanum genus cū suis ciuitatibus, rebuspublicis, magistratibus, principatibus, cū bellis etiā pro patria gerēdis extenuet, ab apibus transit ad laudationem formicarum: & iactat solertiam earum venturæ hyemi mature prospicientium, quasi nihil sit præstantius hac irrationali prouidentia, si tamen merito eam ipse dignatur hoc nomine. Quem autem simplicium & naturam negotiorum nescientium introspicere, non auerteret Celsus quantum in se est à subleuandis pressis onere, & laboris parte subeunda, quando de formicis dicit, quòd aliæ aliis sub onere fessis succurrant. Si quis enim nouum hunc doctorem audiat, apud se cogitabit: si dum subleuamus fessos sub onere, nihilo meliores formicis sumus, quid laboramus incassum? Et formicæ quidem vt brutæ nihilo magnificentius de seipsis sentirent, quòd humanæ cōferatur earum industria. Cæterum
C homines ratione præditi audientes quo pacto vilipendatur eorum paratus ad communicandos labores animus facile offenderentur à Celso eiúsque sermonibus, non vidente quòd dum suis scriptis lectores alienare conatur à Christiana religione, etiam non Christianos alienat ab affectu succurrendi miserè sub sarcina laborantibus: qui si fuisset philosophus, debuerat sociali iure à natura hominibus insito tangi, & ad imitationem Christianorum non detrectare vitæ munia, ac pro sua virili patrocinari eorū virtutibus, præsertim iis quas communes habent cū aliis. Quod vero fruges arrosas condunt ne rursus enascantur, sed per annum alimento sint, non ratiocinationem formicarum in causa debemus credere: sed almam matrem naturam bruta quoque sic ornantem, vt etiam minimis addat sua quædam ingenia. Nisi forte Celsus per hæc subindicat, sicut plerunque Platonem sequitur, vnam esse omnium animarum speciem, nec differre ab humana formicæ apisve animam: quod quidem est deducentis animam à cœli conuexis non solum in humana verum etiam reliquorum animalium corpora: Id vero Christianis non fit verisimile, quibus persuasum est hominis animam factam ad imaginem Dei, esséque impossibile vt eius imaginis lineamēta semel impressa vnquam in totum omnino deleantur ex anima, & alia succedant nescio quā aliam imaginem referentia, post migrationem eius in corpus bruti alicuius. Quoniam vero & defunctis formicis viuas ait proprium quendam locum secernere, illúmque his esse monumenta patria, dicendum quòd quāto pluribus bruta ornat laudibus, tanto magis velit nolit extollit opus conditoris & ornatoris rerum omnium: indicátque quanta sit hominum dexteritas, quæ in brutis etiā ornare verbis dona naturæ valeat, quāuis Celsus ea ne bruta quidē existimet à communi opinione dissentiēs: Itaque nec formicas inter bruta censet iste qui se pollicetur dicturum de tota rerum natura, & veracitatem iactat mox in libri sui titulo, nam & colloqui eas inter se affirmat dicens: Ad hęc in occursu colloquuntur, quo fit vt non aberrent à via. Ergo perfecte rationales sunt, vt sensu communi & voce significatiua quorumlibet præditæ: nam voce significandi vim habente peraguntur colloquia, renunciante quicquid fors tulit: quæ quidem formicis tribuere an non perridiculum fuerit? Nec pudet eum ineptissima sua dogmata etiam posteris prodentem, sic hūc de formicis sermonem claudere: Age si quis è cœlo in terram despiciat, quid ei videbitur interesse inter nostros labores & formicarum aut apium? Sed prospector hic Celsi è cœlo perlustrans oculis quæ homines & formicæ faciunt, num sola corpora vtrorumque inspicit, non item ingenia, quod illi rationis ductum sequantur, cuius expertes formicæ feruntur quocunque rapit eas naturalis quædam imaginatio? atqui absurdum fuerit eum qui è tam longinquo à cœlo vsque ad terram dignetur inspicere in hominum & formicarum corpora, nō multo magis spectare naturas quibus ducuntur, & fontem appetitus rationalis vel irrationalis, quod si semel contuetur omnium fontem appetentiarum, mirum ni videt etiam harum differentiam, & quanto sit homo præstantior, non tantum formicis, sed elephantis etiā. Nam is qui è cœlo prospicit, videt in brutis quantumuis vasto corpore, non alium principatum quàm irrationalitatem, vt sic mihi permittā dicere: in rationalibus autem rationem, quæ quidem homini communis est cum cœlitibus, & forte cum ipso Deo maximo & optimo, cuius ad imaginem non ob aliud factus dicitur, imago enim Dei rerum vniuersarum domina est ipsius siue verbum siue ratio. Deinde quasi contēdens magis etiam deiicere humanum genus & brutis simile facere, & nihil intactum relinquere ex animaliū historia, duntaxat quod ad præstantiam eorum persuadēdam faciat, ait quibusdam inesse artes etiam magicas, nequid sibi homo hoc nomine placeat vt præstantior, Quod si, inquit, ob arcanā magicarum artium scientiam homo sibi videtur eximius, etiā hac parte sapientiores eo sunt serpentes & aquilæ, norūt enim multa aduersus morbos cæteráque mala remedia, & lapillorum quorundam virtutes, quos pro amuleto nidis inserūt ad tuendam pullorum incolumitatem: quos lapillos homines nacti putant nō parum accessisse suis facultatibus. Primùm nescio quomodo naturalium remediorum scientiam quam animalia siue per experientiam siue suopte ingenio cōsequuntur, magiam nominet, vulgo enim in deteriorem partem hoc nomen accipitur: nisi forte vt Epicureus latenter calumniari vult totū hoc genus & omnes qui vtuntur talibus, quæ ad magorum professionem pertinere videntur, veruntamen concedatur ei homines placere sibi cognitione rerum talium, siue hi magi sint siue non, quomodo hic serpentes potiores sunt hominibus? an ideo quòd acute cernendi facultatem & totius corporis agilitatem petunt à fœniculo, non excogitato remedio vtentes, sed parato & passim obuio, vt quod natura porrigat, at homines non instinctu naturę vt serpentes tractant remedia, sed partim vsu experiuntur, partim ratiocinatione colligunt, partim discunt ab eius scientię professoribus. Similiter & aquilę tametsi aetitem quem vocant lapidem inuentum in nidum ad tutelam pullorum deferunt, ideóne sapientes sunt magis etiā quàm homines qui vsu rationéque adiuti occultas naturę vires scrutan-

G tur. Esto habeãt & aliæ animantes remediorum noticiam, non statim sequitur vt eorum inuentionem rationali potius quàm innatæ sagacitati debeãt. Nam si ea inuenissent rationis beneficio, non contentæ fuissent vno tantum aut altero, nec alio serpentes, aquilæ alio, & sic de cæteris: sed tam multa inuenissent quàm homines, nunc quando videmus singulis animalibus naturã attribuisse certa quædam remedia, satis apparet, nõ esse id rationis nec sapientiæ, sed naturam ingeniosam parentem sic eorum incolumitati prospexisse. Possem hic, si vellem serio cum Celso congredi, allegare Solomonis prouerbia, vbi sic legitur: Quatuor sunt minima terræ, eadẽque sapientiora sapientibus, formicę populus infirmus, qui præparat in messe cibum sibi: erinacei plebs inualida, collocans in petra cubilia: regem locusta non habet, tamen egreditur vno agmine: stellio manibus repens captu facilis, & habitat in regum palatiis. Sed hæc non tanquam aperta adduco, imò vt decet in libro prænotato tali titulo videlicet Parœmiarum, perscrutor tanquam ænigmata. Solent enim hi viri quæcunque aliud præ se ferunt, aliud subsignificant penitius introspicientibus, in multas species diuidere, inter quas sunt & parœmiæ. Quapropter in euangeliis nostris legimus seruatorẽ nostrum dixisse. Hæc in parœmiis locutus sum vobis: aduentat hora quando non amplius
Ioan. 16.
H loquar vobis in parœmiis. Itaque non istæ quas videmus formicæ sapientiores sunt sapientibus, sed quos parœmia significat. Idem dicẽdum & de cæteris animalibus: quamuis Celsus existimet simplicissime scriptos Iudæorum & Christianorum libros ita vt vel plebeio lectori pateant, & violẽte ad allegorias torqueri præter autorum sententiam. Itaque his quoque refelluntur eius calumniæ, refellitur & opinio de serpentibus aquilisque homine vt ipsi videtur sapientioribus. volens porrò euincere, ne religione quidem homines antestare cæteris animalibus, sed & à brutis quibusdam Deum intelligi, cum tantopere variatum sit opinionibus de Deo vel inter acutissimos homines tam Gręcos quàm barbaros, sic loquitur: Quod si ideo præstãtior putatur homo cæteris animalibus quia Deum intelligit & agnoscit, ne hic quidem cessura sunt ei multa animalia, & merito, quid enim diuinius quàm præscire futura præmonstraréque? at istam præscientiam homines ab aliis animalibus discũt, præsertim auibus: & quotquot intendunt earum significationibus, hi diuini sunt, quòd si aues & similia quicquid ex Deo præcognoscunt nobis per signa indicant, apparet tanto maiorem familiaritatem his intercedere cum superis, tantóque sapientiora esse & Deo charissima. Aiunt pręterea viri prudẽtes etiam colloquia inter aues fieri, dubio procul sacratiora nostris: eáque se intelligere, & quod intelligant declarare, indicando hoc aut illud facturas aues aut abituras aliquò ita vt
I
prędixerant: elephantis autem nihil circa iusiurandum religiosius videtur, adeo non diffidunt interposito numini, omnino quia habent eius noticiam. Vide hic quomodo multa quę ad diuinationem ex auibus aliisque animalibus attinent, siue ea hominum inuenta sunt siue dęmonum, de quibus tamen nec inter Gręcos philosophos nec inter barbaros conuenit, iste pro confessis arripit. Primũ enim quæritur sit ne ars auguralis, & sitne oĩo diuinatio per animalia, an nulla sit. deinde qui concedunt esse diuinationem per aues, de causa eius non consentiunt: quoniam alij per dæmonas aut deos artis huius præsides aiunt moueri, aues quidẽ ad volatus varios vocesve, reliquas vero animantes ad motus tales aut tales: alij putant ipsas brutorum animas suapte quadam diuinitate ad hoc idoneas, quod est incredibile: proinde si Celsus volebat tantam diuinitatem & sapientiam brutis astruere vt hac parte potiora sint hominibus, debuerat prolixius approbare nobis auguralem scientiam, & tollentes eam refellere argumentis grauibus, nec leuioribus eos qui aiunt à dæmonibus diisve ad significandum moueri animalia, ac tum demum de brutorum anima diuinitatis capace cõtendere. sic enim vt viro imbuto philosophia rationes adducenti verisimiles restitissemus pro viribus, negantes bruta sapientiora hominibus: & falsum ostendentes quòd cogitationes nostris sanctiores habeant, quódque sacra quædam inter se celebrent colloquia. Nunc iste qui crimini nobis vertit quòd credimus deo vniuersorum domino, postulat vt credamus animas auium habere diuiniores & præclariores cogitationes quàm hominum: id si verum est, aues melius de deo quàm Celsus sentiunt. nec mirum cum Celsus tantopere hominem extenuet. nam ipsius opinione aues habent sublimiores ac diuiniores cogitationes non modo quàm nos Christiani & eisdem scripturis vtentes Iudæi, sed quàm Græcorum theologi. erant enim homines. Ergo iuxta Celsum capaciores diuinæ naturæ sunt alites præpetes & oscines, quàm Pherecydes, Pythagoras, Plato, Socrates: vt iam discendi causa frequentandæ sint auium scholæ non philosophorum, vt quemadmodum hominibus futura significant, sic earum magisterio docti desinant de rebus diuinis ambigere, percipiántque tam claram de deo quàm ipsæ habent sententiam. Sed tales magistros Celso relinquamus, hominibus in sapientia prælatos ipsius iudicio, imò ipsis philosophis: nos vero paucis ei respondebimus, coarguendo eius vanitatem erga conditorem ingratissimam: qui cum in honore esset non intellexit: propterea auibus quidem aliisve animantibus quas putat diuinitatis participes comparatus est, sed illis vltro cedens honoratiore loco seipse posthabuit, maiore quàm Aegyptiorum delirio, bruta pro diis venerantium. Quærendum igitur ante omnia, sit ne aliqua diuinatio ex auibus aliisve animalibus quæ obseruantur ab huius scientiæ professoribus, an verius nulla sit. sunt enim argumenta in vtramque partem non contemnenda: altera quæ pudendum uideri faciunt, si homines ratione prædití malint consulere alites quàm oracula dæmonum: altera multis subnixa testimoniis, quòd multi auspiciis parendo euaserint pericula maxima. Sed esto aliquam esse artem augurum, ut qui hoc credunt, discant etiam hoc concesso, longe præstantiorem brutis esse hominem, etiam his quæ consuluntur ab auguribus, adeo vt ne conferenda quidem sint. Dicendũ igitur, si tantam haberẽt diuinitatem futurorum consciam, vt ex eo quod sibi supersit possint etiam hominibus consulere, sine dubio primum omnium sibi prospicerent, cautéque volarent nec inciderent in laqueos aut retia quæ sibi tenduntur ab hominibus, neve scopus fierent iaculatoribus: & aquilæ præuidentes serpentum insidias, vel hominum ad lusus, aut in vsum aliquem pullos suos captantium, nunquam ibi nidificarent, vbi non putarent tutos ab insidiis: denique nullum ex his animalibus capi posset ab homine, vt diuinius ipsum & sapientius. Sed & si alites pugnent cum alitibus, augurales certe aues & bruta sensum diuinitatis futurorumque præscientiam habentia, si Celso credendum est, significarẽt ea cæteris: neque passer ille Gomeri nidulasset eo loco, in quo draconi præda & cibus fieret vnà cum suis pullis omnibus: & draco ille cuius alibi idẽ meminit cauisset ne corriperetur ab aquila. Versus admirandi poetæ de priore sunt hi: Quo tempore visum.

K L M

Est ingens nobis monstrum, draco terga cruentis
Distinctus maculis, aræ sublapsus ab imo
Prosiliit pede: sic Saturnius ipse volabat.
Ipse vago lapsu ramos amplexus, in altum
Euasit platanum, tetigitque cacumina: quorum
Nidus in arce fuit, numero bis quatuor intus
Passeris includens pullos: qui frondibus altis
Hærentes, exultabant implumibus alis.
Quos omnes vano matrem stridore vocantes,
Cum draco pestifero depastus dente fuisset,
Ipsam etiam matrem circum sua pignora frustra
Solicitas querulis quatientem vocibus alas
Corripuit, atróxque auidam demisit in aluum.
Protinus in saxum mutatum Iupiter ipsum

Conspi

A *Conspicuum posuit. Sed nos horrenda Deorum*
Constitimus stupido mirantes omnia visu:
Præcipue quanam ratione ad sacra Deorum
Tam dirum venisset opus monstrúmque nefandum. De secundo vero hi:
Hæc inter super ecce volans Iouis ales acutis
Vnguibus inuoluens maculosum terga draconem,
Immanémque & seminecem, qua parte sinistra
Troiani hostiles certabant vellere muros
Circuit. ille ferox conuerso gutture retro.
Imprimit in summo raptricis pectore dentes:
Illa dolore amens, resolutis vnguibus anguem
In medios Troas demisit, & inde volatu
Quàm potuit celeri se proripit ales in auras
Ingenti clamore sonans. hæc monstra videntes
Troiani trepidare omnes, & credere læuum Augurium Iouis esse.

Ergo aquila erat diuina, draco vero (nam & hunc obseruant augures) non ita: nisi quis ex euentu cõiecturam sumẽs dicat, etiam draconi eandem facultatem fuisse quã
B aquilæ, cuius vngues alioqui non potuisset euadere. Sunt & alia plurima exempla, ex quibus colligitur, non præscientiam inesse brutorum animę, sed vt Poeta loquitur, & vulgus credit, Saturnium hæc in conspectum hominum mittere. Quin & Apollo accipitris auspicio quædam significat, & is dicitur huius Dei celer nũcius. nostra autem opinio est, malos quosdam dæmonas, Titanicos vt sic dicam & Giganteos, per impietatem desciuisse à Deo vero eiúsque angelis: itaque præcipitatos è cœlo volutari humi circa crassiora & impuriora corpora, perspicaces tamẽ in rebus maximis, quòd nudi sint terrenis corporibus: hi talibus negotiis occupati, vt humanum genus abducant à vero Deo, insinuant se animalibus feris rapacitate notis & vafricie, eáque mouent ad quidlibet arbitratu suo: aut spectra quędam horum ipsorum animalium oculis humanis obiiciunt volantia vel aliter se mouentia, vt homines præoccupati huiusmodi diuinationibus non quærant Deum rerum omnium dominum, ne veram pietatem examinent, mentémque suam in terram deiiciant ad alites, dracones, vulpes, & lupos. Obseruatum est enim à talium peritis, euidentiora præsagia per huiusmodi animantes fieri, quòd dæmones non possint in mansuetioribus vim suam exerere ęque atque in illis propter similem maliciã:
C quę tamẽ in animalibus non est proprie malicia, sed quiddam simile. Vnde hoc quoque siquid aliud in Mose admiratione dignum existimo, quòd consideratis animaliũ differentiis, siue diuinitus edoctus quid cognationis cum quibus dæmonibus habeant singula animalia, siue suapte sapientia peruestigatis eorum ordinibus, omnia pronunciauit impura è quibus præsagia sumunt Ægyptij cæteríque homines: reliqua vero quæ non sunt huius generis pura ferè omnia: & in ordine impurorum censentur apud eum lupus, vulpes, draco, accipiter, aquila, & his similia: & maxima ex parte non solum in lege, sed & in prophetis inuenire licet id genus animalium exempla proponi ceu pessimorum, nec vnquam in bonam partem lupum aut vulpẽ accipi. itaque videtur quæque dæmonum species habere inter animalia quampiam speciem sibi similem. Et quemadmodum inter homines aliis alij sunt potentiores, non semper quia meliores: ita fieri potest vt dæmones dæmonibus sint potiores in rebus indifferentibus, vtentes aliis animalibus alij quo decipiant homines, iuxta voluntatem principis huius seculi, vt eum scriptura nominat, nunc hęc nunc illa mittentes prodigia. Ac vide maliciam dæmonũ, quomodo etiam è mustelis quidam aptent præsagia: & tecum ipse reputa, vtrum sit credibilius à Deo moueri augurales aues, tum quicquid obseruatur in auspiciis: an malos dæmonas vim suam in eis exercere, cum possint etiam in hominibus, sicut in sacris literis legitur de arrepticiis infessis ab impuris (vt ipsæ vocant) spiritibus. Quod si pro- D
pterea diuina est auium anima, quia ex harum obseruatione fata prædicuntur, quin potius de hominis anima sic sentimus, quando ex horum verbis sumuntur omina? Diuina igitur iuxta hos fuit apud Homerum ancilla pistrinaria sic procis ominans.

Extremam iubeat cœnam illis Iupiter esse.

Et hæc quidem diuina fuit, non item Vlixes amicus Mineruæ homericæ, sed intellecto ancillæ omine gaudebat vt Poeta ait:

Omne lætatus gaudebat diuus Vlixes.

Quodsi aues diuinam habent animam, & Deum sentiunt, vel Deos vt Celsus loquitur, nimirum & nos homines quoties sternuimus, ex diuina quadam affectione animę id facimus. sic enim creditur multorum testimonio: vnde illud Poetæ, Precanti sternuit omen: Et Penelope sic inquit:

Certum sternutans omen mihi nate fecisti.

Atqui verus Deus ad significanda futura nec brutis vtitur nec istis quæ homini fortuito accidunt, sed animas hominum in hunc vsum elegit purissimas & sanctissimas, quas numine suo correptas reddit fatidicas. quapropter cumprimis mirifice in lege Moysis præcipitur: Nec augur nec *Leuit. 19.*
auspex sit inter vos. & alibi: Nam gentes quas dominus Deus tuus delebit à facie sua, ipsę omnia obseruant & au- E
guria. tibi autẽ non ista dedit dominus Deus tuus. ac mox *Deut. 18.*
subiungit: Prophetam exoriri faciet dominus Deus tuus è *Num. 23.*
fratribus tuis. Et olim Deus per augurem abrogare volens fidem auguribus, afflatum eum suo spiritu iussit in hęc verba prorumpere. Non erunt auspices in Iacobi progenie, nec in Israelitis auguria. Tempestiue Iacob admonebitur, & Israeli verbum suum Deus ratum faciet. Hæc & similia cum non ignoremus, damus operam vt arcanum illud mandatum seruemus: Modis omnibus custodi cor- *Prouer. 4.*
tuum: ne forte in mentem nostram obrepat aliquod dæmonium, aut spiritus aliquis aduersarius flectat cogitationes nostras pro suo libitu: precamúrque vt illustret corda nostra lumen cognitionis gloriæ Dei, inuisente nostram imaginatiuam facultatem Dei spiritu, & suggerente co- *Rom. 8.*
gitationes dignas Deo. Nam quotquot spiritu Dei ducũtur, hi filij Dei sunt. Sciendum autem præscientiam futurorum non esse rem omnino diuinam: est enim per se indifferens, vt quæ cadat in malos æque ac bonos. itaque etiam medici ex arte sua præuident quædam etiamsi malis sint moribus: gubernatores item etiamsi nequam sint habent sua prognostica vnde futuras tempestatum mutationes colligunt experientia docti & diutinis obseruationibus, nec tamen ideo pro diuinis habentur si sint impuris
moribus. Falsum est igitur quod Celsus dicit, quid præsci- F
entia prænunciationeque futurorum diuinius? falsum itẽ, multa brutorum conari cogitare de Deo: nullum enim brutum de Deo quicquam intelligit. falsum & illud, bruta maximam familiaritatem habere cum Deo, quando etiam homines alioquin excellentes, si mali sint, longissime absunt à consuetudine cum Deo, quæ solis vere sapientibus & sincerè piis conceditur: quales nobis sunt prophetæ & in his Moses, de cuius magna puritate scriptura testatur dicens: Moses solus accedet ad Deum propius, *Exod. 19.*
reliqui non accedent. Iam illud quam impie dictum est ab isto nos accusante vt impios, bruta non solum sapientiora esse hominibus, sed Deo quoque chariora quam homines: quod quis non abominetur, draconem, vulpem, lupum, aquilam, accipitrẽ magis dilectos esse Deo quam naturam hominum? nam si hoc verum esset, necessario consequeretur, Socratem, Platonem, Pythagoram, Pherecydem, viros diuinos & tantopere laudatos minus quam has animantes charos esse Deo: quæ fœlicitas in Celsi caput vertat vt cum iis ex æquo Deo charus sit, fiátque ipsorum similis, quæ sua sententia hominibus prætulit. nec tamen putet sibi male precatum. quis enim non optarit fieri quã simillimus his quos putat Deo longe charissimos, vt & ipse ametur à Deo? Adhęc contendens colloquia brutorum

G sanctiora esse quàm nostra, dicit hoc ex autoritate non quorumuis sed prudentium, ergo bonorum, quando nemo malus prudens est, proinde sic loquitur: Aiunt viri prudêtes etiam colloquia inter bruta illa fieri, dubio procul sacratiora nostris: eáque se intelligere satis declarare ipsa re, indicando hoc aut illud facturas aues, aut abituras aliquo, ita vt prædixerant. Si veritatem consideremus, hoc nemo dixit sapiens, nemo prudens putauit sanctiora brutorum colloquia quàm hominum: alioqui iuxta rationes Celsi sanctiora erũt quàm grauissimæ disputationes Phecydis, Pythagoræ, Socratis, Platonis, aliorúmque philosophorum, quod adeo non est verisimile, vt nihil dici possit absurdius. Sed esto esse aliquos qui ex inarticulata voce auium discentes prædicant abituras aliquò, facturásve hoc aut illud, dicemus hoc quoque dæmonas indicasse hominibus non in aliud quàm vt eos decipiant, eorumque mentem alienent à Deo, abstractam à cœlo ad terram aut etiam inferius. Porrò quod ad elephantos attinet, nescio vbinam Celsus iuramentum eorum audiuerit, esséque hos nobis religiosiores erga cæleste numen, deumque noscere. Equidem memini narrari multa miranda de huius animalis natura & mansuetudine, nemo tamẽ quod sciam de elephantorum iureiurando prodidit, nisi fortasse fœdus cum homine semel initum perpetuóque seruatum intelligi vult hoc nomine: quod ne ipsum quidem verum
H est, nam & si raro, nonnunquam tamen eos oblitos consuetudinis efferatos contra homines legimus, & ob id è dominorum sententia necatos vt inutiles. Quoniam autem mox in argumentum pietatis, quà nos illis inferiores videri vult, adducit ciconias nutricationis vicem reddentes suis parentibus: respondemus ne hoc ex reputatione officij ciconias facere aut ratione aliqua, sed instinctu naturæ in brutis exemplum præbentis hominibus, vt pudeat eos gratiam autoribus vitæ suæ non referre. Quod si Celsus sciret quantum intersit ratione hæc fiant an natura, nũquam in laude pietatis ciconias anteferret hominibus, at ille contentiose palmam hanc brutis asserit, producens etiam arabicam alitem phœnicem in medium, post multorum annorum interualla in Aegyptum deuolantem, cõque deferentem patrem suum defunctum in globo myrrhæ sepeliendum in fano solis. Id narratur quidem, sed naturale potest esse, si tamen verũ est: & fortasse diuina prouidentia largitatem suam hominibus commendare voluit tam numerosa varietate animalium quibus ornauit mundum hunc, adeo vt non desit quod in suo genere sit vnicum, non vt ipsam autem miremur, sed eius conditorẽ potius. Quoniam autem post hæc omnia sic Celsus concludit: Ergo non homini hæc facta sunt, sicut nec leoni, nec
I aquilæ, nec delphino: sed quò mundus hic, ita vt opus Dei decet, esset integer & modis omnibus absolutissimus cõstans ex rebus omnibus, ideo diuersa omnia, non vt inter se, sed vt vniuersitati congruant: nam hæc Deo curæ est, hanc nunquam destituit prouidentia, nec detrimentum sinit capere: hanc nec post certa seculorum interualla interuisit, nec iratus hominibus, quibus non magis indignatur quàm simiis aut muribus: nec alicubi operum suorum minatur, vt quæ singula ordine suo distributa sint: age saltem paucis ei respondeamus. Puto autem iam ex antedictis satis ostensum, quòd homini & rationali natura facta sint omnia, potissimum enim propter rationale animal omnia creata sunt. Neget igitur Celsus facta vel homini, vel leoni, vel cuicunque horum quæ enumerat: nos dicemus, non leoni quidem, neque aquilæ, neque delphino, rerum opifex hæc condidit, sed vniuersa propter rationale animal, & vt Dei hoc opus integrum absoluatur partibus omnibus, nam huic vt recte dicto assentiendum est. Sed non solam vniuersitatem Deus curat, vt Celsus opinatur: imò præter eam quicquid rationis est particeps, nec vnquam curare desinet, nam etiamsi detrimenti aliquid capiat rerum vniuersitatis propter viciatam rationalem naturam, non cessat tamen prouidẽtia quo minus peccatum expiet, & post interuallũ temporũ ad se conuertat omnia. Nec simiis irascitur aut muribus, sed homines legum naturæ transgressores pœnis castigat, eísque per prophetas K minatur, atque etiam per eum qui aduentu suo seruauit genus hominum, vt territi ad bonam mentem se vertant, contemptores autem sermonis emẽdatorij pœnas vt par est luant meritas: quemadmodũ Deum decet punire noxios in ipsorum vtilitatem, quibus emendatione tali opus est: cæterum quia iam quartum quoque volumen satis excreuit, hic finem sermoni faciamus. Faxit Deus per suum filium, qui ipsius est sermo, sapientia, veritas, iusticia, & quicquid ei sacræ scripturæ de Deo loquentes tribuunt, vt quintum quoque aggrediamur in lectoris vtilitatẽ, cúmque absoluamus ipsius fauore aspirante nostro animo.

LIBER QVINTVS.

On studio vetitæ loquacitatis, quæ non potest peccatum effugere, iam quintum librum cõtra Celsi scripta incipimus sacer Ambrosi, sed pro viribus conãtes nihil eius dictorum inexaminatum præterire, præsertim sicubi videtur nõ stulte accusare nos aut Iudæos, certe si possemus penetrare conscientias quorumlibet qui in eius libros inciderunt, & extrahere tela sauciantia non satis munitos armatura Dei, admouerẽque rationale remedium inflicto per L Celsum vulneri, perlibenter hoc faceremus, nunc quoniã hoc Dei solius opus est, per spiritum suum vnà cum Christi spiritu adire quos aduentu suo dignatur: nobis autẽ qui conamur verbis & scriptis homines ad fidem adducere, animus est per omnia curare vt vocemur operarij sine ignominia recte sectãtes sermonem veritatis, & in primis argumenta quæ Celso videntur verisimilia dissoluere, bonáque fide iussa tua exequi: age pergamus reliqua conuellere, propositis eius verbis quæ deinceps sequuntur post iam confutata, recte an secus penes æquum lectorem esto iudicium. Deus faxit ne mens nostra eius adspirationis vacua disputationẽ hanc tractet, vt fides eorum quibus prodesse optamus, non sit in humana sapientia: sed accepto Christi spiritu, ab eo qui solus eum dat pater, adiuti in percipiendo verbo Dei, demoliamur omnem altitudinem attollentem se contra Dei noticiam, simulque fastum Celsi quo aduersum Iesum nostrum Mosémque & prophetas erigitur: vt eo qui dat verbum euangelizantibus virtute multa, nobis quoque id præbente, multámque virtutẽ donante, apud lectores fidẽ impetremus per verbum atque virtutẽ Dei. Ac primùm aggrediemur verba eius hæc: deus ô Iudei & Christiani deíque filius nullus vnquam descen- M dit, nec potest descendere: quòd si de angelis eius loquimini, quinam illi sint dicite: diíne, an genus aliud, mirum ni dæmones. Hactenus ad toties eadem repetendo obtũdentem Celsi loquacitatẽ, cui iam sæpius responsum est in superioribus, non multis verbis opus est: sufficiũt enim quæ iam dicta sunt: pauca tamẽ è multis adiiciemus eodem facientia, licet non prorsus eadem: quibus ostendemus eum dum in totum negat vllum Deum descendisse ad mortales aut Dei filium, vulgatam quoque opinionem tollere de Deo viso inter homines, sicut ipse superius fassus est. Si enim in vniuersum verum est quod Celsus dixit: nec Deus nec Dei filius vllus vnquam descendit, neque potest descendere: manifeste vanum est esse Deos quosdam in terra cœlitus delapsos vt hominibus vel oracula reddant, vel afferant morborũ remedia: Non Pythius, nõ Aesculapius, non alius quisquam eorum qui talia putãtur facere, Deus erit è cœlo profectus: aut etiãsi Deus sit, in perpetuum ad habitãdam terram destinatus, & velut exul è Deorum sedibus, indignus erit Deorũ consortio: & Apollo vnà cum Aesculapio suo similibúsque deitate spoliati longe deteriores habebuntur viris inter homines præcellẽtibus, virtutis gratia consecratis & receptis in cœlitum numerum. Vide quo modo nostra placita volens subuertere, quamuis per totum commentarium suum dissimularit se Epicuri sectatorem, nunc furtim in eius castra transfugere deprehenditur.

A henditur. Itaque super est vt lector scriptis eius assentiens aut neget vllum deum in gratiam hominum descendere: aut si hoc recipere placet vt verum, mendacij notā Celsi libro inurat: Ergo si omnino prouidentiam tolles, hoc pacto mendaces facies in suis scriptis in quibus prouidentiæ deorúmque fit mentio. Quod si prouidentiam concedis, à Celso hic dissentiens negante deum vllum déiue filium ad homines descendere aut descendisse: cur non diligenter perpendis examinando quæ de Iesu nostro dicimus, quæque prophetæ de illo prędixerunt, vter potius credendus sit Deus deique filius ad mortales descendisse. Iesus ne qui tantas dispensauit perfecítque, an isti qui prætextu vaticiniorum non solum non sanant à suis viciis quos curandos suscipiunt, verum etiam ipsi à sincero castóque Dei cultu deficiunt, in eandémque defectionem alios quoque autoritatem suam sequentes pertrahunt, ab vnius solius veri & manifesti Dei cultu alienatos, seducendo animas eorum ad religionem deorum plurium. Quoniam autem mox quasi respondissent Iudæi aut Christiani angelos esse descenderunt ad homines, Si angelos dicitis inquit: pergítque rogare dij ne sunt an aliud genus: ac rursum quasi responsum accipit aliud genus esse ad dęmonas pertinens: age consideremus hæc quoque. Fatemur quidem & angelos esse ministratorios quosdam spiritus, crebro mittente Deo commeantes ad eos homines quos manet salutis
B hæreditas: hósque modo ascendere ad purissima loca cœlestia, & puriora etiam supercœlestia, oblaturos preces hominum: modo rursum descendere ad homines reportādo illinc aliud in vsum singulorum vt quisque dignus est beneficio. Hos spiritus angelos ex officio suo nominare docti, inuenimus propter diuinitatem quandam interdum deos vocari à sacra scriptura, sed non sic vt iubeamur eos adorare aut diuinis honoribus colere, quamuis dona Dei nobis afferant. Omnia enim vota, omnes interpellationes, deprecationes, & gratiarum actiones destinandæ sunt ad deum rerum omnium dominum, per maiorem omnibus angelis summum pontificem viuum verbum & deum.

Gratias agemus etiam ipsi verbo, interpellabimus, vota & preces ei offeremus, modo intelligamus quomodo hęc accipiantur vel abusiuè vel proprie. angelos enim inuocare absque ipsorū cognitione cuius homo capax non est, non videtur rationi consentaneum. atque vt demus ab homine comprehendi miram quandam & arcanam eorum noticiam, officiorumque quibus funguntur singuli: hoc ipsum cohibebit nequis audeat preces offerre nisi soli domino Deo, qui vnus omnibus abunde sufficit, per seruatorē nostrum Dei filium, verbum, sapientiam, veritatem, & quicquid de eo prophetarum apostolorúmque Iesu literæ prædicant. & hoc nobis angelos Dei reddit satis propitios, vt libenter pro nobis faciant omnia, quod quantum huma-
C na natura fert bene affecti sumus erga deum, imitando in hoc angelos, qui & ipsi deum imitantur: & quod filiū eius verbum quantum possumus complectimur, quamuis melius intellectum à sanctis angelis, contendentes tamen ad clariorem indies eius noticiam. At iste vt nostrarum scripturarum ignarus, sibiipse pro nobis respōdet, quod aliud genus quàm deorum esse dicamus descendentes ad benefaciendum mortalibus angelos, nimirum dæmonas: ne id quidem videns quòd non sit hoc vocabulum medium vt hominum, inter quos alij boni sunt, praui alij: neque bonū quale deorū, accipiendo non pro malis geniis, aut statuis, aut animalibus, sed pro deū noscentibus reuera diuinis & beatis: semper autē significet malos & impostores genios nudos crassiore corpore, qui homines à vero Deo rebúsque cœlestibus detrahunt ad hæc humilia. Post hæc de Iudæis sic loquitur: Ac primùm Iudæos merito demiror, si cum cœlum & cœlites angelos venerentur, augustissimas eius partes potentissimásque, solem, lunam, aliásque stellas vel errantes vel fixas neglectim pretereunt: quasi fieri possit, vt quod totum deus est, partes deitatis expertes habeat: aut quasi eos, qui cæcutientibus & malis artibus deditis obuersantur in tenebris per obscuras somniorum imagines, bonum sit colere: hos vero qui tam clare nobis diui-
nam suam maiestatē ingerunt predicendo pluuias, æstus, D
nubes, adoratáque nonnullis fulgura, & fruges prouetúsque omnes depromunt, conspicuos summi Dei pręcones, & vere cœlestes angelos, pro nihilo ducere. Hic mihi Celsus videtur cōfuse vt male intellecta scripsisse, liquet enim Iudæorum placita examinantibus, & Christianorum ad illa conferentibus, quod Iudæi legi obtemperantes dicenti ex persona Dei: Non habebis deos alios pręter me: non facies tibi idolum nec vllam similitudinē quæ in cœlo sunt *Exod. 20*
supra, eorúmue quæ in terra infra, aut sub terra in aquis sunt: non adorabis ea neque coles: nihil aliud colūt quam deum vniuersorum dominum, creatorem cœli rerúmque omnium. æque manifestum est quod qui iuxta legem viuentes creatorem cœli colunt, cœlum ipsum pari honore *Deut. 4.*
non dignātur. quin & cœlestes angelos nemo adorat qui se legi Mosis subdidit: & sicut solem lunámque & astra ornamenta mundi adorare non audent, sic nec cœlestes angelos inhibiti lege sic præcipiente: Ne suspiciens in cœlum viso sole, luna, cæterísque stellis, quibus mundus ornatur, in errorem lapsus adores ea colásque pro numinibus quæ attribuit dominus Deus tuus vniuersis gentibus. Hoc licet inconcessum ipse sibi sumens, quòd Iudæi cœlum adorent, infert absurdum aliud, accusans eos qui cum cœlum adorent, grauentur tantundem honoris deferri soli, lunæ & stellis: quasi fieri possit vt quod totum Deus est, partes deitatis expertes habeat: totum dicens cœlum vt vi- E
detur, partes vero eius solem lunam & stellas. Atqui nec Iudæi nec Christiani cœlum esse deum pronunciant: sed demus esse verum quod dicit, cœlum à Iudeis haberi pro Deo: demus etiam partes cœli esse solem, lunam & astra, quod nequaquam verum est, nam nec terrestria animalia stirpes ve partes terræ sunt: vnde vel ex Græcorum placitis euincet, si totum sit Deus, etiam partes eius esse numina. Certe totum mundum deum esse dicunt, Stoici quidem primarium, platonici vero secundarium: nec desunt qui tertium inter deos locum ei assignent. Ergo iuxta horum opinionem quia mundus vniuersus Deus est, partes quoq; erunt dij: nec solum homines, sed & bruta & stirpes. Quod si inter partes mundi & montes sunt & flumina & maria, totus autem mundus Deus est, iam & flumina dij sunt & maria: id quod ne Græci quidem dicturi sunt, sed præsides eorum vel deos vel dæmonas nominant. atque ita etiam iuxta Græcorum duntaxat prouidentiam asserentium sententiam, falsa erit illa vniuersalis Celsi propositio, quidquid totum Deus est, eius partes quoque esse numina. alioqui concesso verum esse quod ait mundum esse deum, sequetur vt quicquid in eo est, numerum deorum augeat cum pars mundi sit, etiam animalia, ne muscis quidem exceptis & sciniphibus & vermibus, omníque serpentiū specie, tantóque magis aues, pisces: quod Iudæis etiam si mū- F
dum deum faterentur, per Mosis legem non liceret concedere, quantumuis nihil recōditioris sensus in ea noscentibus: imò ne cœlo quidem Dei naturam tribui permittent aut angelis. Quoniam autem diximus eū perturbatū quibusdam parū intellectis, age hæc quoque declaremus pro viribus, ostendamúsque falli Celsum qui putat cœlū à Iudæis adorari aut angelos, cum id ab eorum religione sit alienissimū, perinde atque solis, lunæ, stellarum, statuarū adoratio vetita ipsorum legibus. Extat apud Hieremiam sermo Dei, per prophetam expostulantis cum Iudæorum populo quòd adorent talia, & reginæ cœli sacra faciant omníque cœli militiæ: Christianorum etiam scripta idem crimen Iudæis obiiciunt, quòd propter talia peccata de- *Amos 5.*
serti sint à Deo. Sic enim in Actis apostolorum de eis scriptum est: Conuertit se autem Deus, & tradidit eos, vt colerent militiam cœli, sicut legitur in libro prophetarum: Num victimas & hostias obtulistis mihi annis quadraginta in deserto domus Israel? & suscepistis tabernaculum Moloch, & sidus Dei vestri Remphā, figuras quas fecistis ad adorandum eas. Paulus item exquisite doctus in Iudęorum literis, ac post miraculosa visione ad Christum conuersus, sic Colossenses alloquitur: Nequis vobis palmā in- *Col. 2.*
teruertat data opera per humilitatē & superstitionē ange-

G lorum, in his quæ non vidit fastuosus incedens, frustra inflatus à mente carnis suæ: nec obtinens caput, ex quo totum corpus per commissuras & compagines subministratum & compactum, augescit augmento Dei. Hæc cum nec legisset nec audisset Celsus, nescio quomodo inducit Iudæos saluis ipsorum legibus adorantes cœlum & cœlestes angelos, præterea pari ignorantia confusus, nec diligenter considerato hoc loco, putauit Iudæos per carmina magica euocatis quibusdam angelorum spectris persuasos vt adorarēt cœlestes angelos, non intelligens quod & id præter præscripta suæ legis fecissent dicentis, Non sectabimini ventriloquos, & incantatoribus non adhære-

Leuit. 19. bitis vt polluamini ab eis: ego dominus Deus vester. Debuerat igitur aut in totum tacere hæc de Iudæis si legem seruantes intelligi voluit: aut addere præter legem suam ista facere solitos. Sic etiam præuaricatores legis excæcati malis artibus in tenebris adorant obuersantes sibi per somnum obscuras imagines: iidémque astris sacra faciut: nec cohærent quæ dicit, cauere illos ab adoratione solis, lunæ, stellarumque, cum angelos adorare non sit eis religio. Quòd si à nobis quoque, qui nec ipsi angelos adoramus, postulatur ratio, cur non colamus solem, lunam, sidera, aliósque quos Græci conspicuos Deos nominant & sensibiles: dicemus in Mosis lege haberi: Deum hæc attri-

H buisse vniuersis gētibus quæ sub cœlo sunt: at nō iis quos peculiarem portionem selegit sibi ex omnibus terræ populis. Scriptū est certe in Deuteronomio: Caue ne suspi-

Deut. 4. ciens in Cœlum viso sole, luna, stellisque cæteris quibus mūdus ornatur, in errorem lapsus adores ea colásque pro numinibus: quæ attribuit dominus Deus tuus vniuersis gētibus, quæ degunt sub cœlo. Nos autē assumpsit Deus, & eduxit nos ex Aegypto fornace ferrea, vt essemus populus eius peculiaris & hæreditarius sicut in die hac, itaque cum genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitus vocati sint à Deo Hebręi, de quo voce ipsius domini Abrahamo prædictum si fuerat: Suspice in cœlum, & numera stellas si potes: sic erit semen tuum: spem habentes fore vt æquentur stellis numero, non poterant adorare eas, ad quarum multitudinē non nisi per obseruationem legis peruenire poterāt. Dictum est enim eis: Dominus Deus noster multiplicauit vos, ecce estis hodie tam multi quàm cœli sidera. Daniel propheta vatici-

Daniel. 12. natur talia de resurrectione: Et in tempore illo saluabitur populus omnis qui scriptus est in libro & multi ex his qui dormierunt in terræ puluere, euigilabunt, alij in vitam æternam, alij in opprobrium & ignominiam æternam, qui autem docti fuerint fulgebunt tanquam splendor firmamenti: & qui ad iusticiā erudiunt plurimos, quasi stellæ in perpetuas æternitates & amplius. Vnde sumptum est

I & quod Paulus inquit: Sunt corpora cœlestia, sunt corpo-

1. Cor. 15. ra terrena: sed alia cælestium gloria, terrestriū alia, alia est claritas solis: alia claritas lunæ, alia claritas stellarum, stella enim à stella differt in claritate: sic & mortuorum resurrectio. Itaque non decebat eos qui didicerant generose omnem creaturam transcēdere, speraréque à Deo præclara bene actæ vitæ præmia, audierántque vocem illam. Vos

Matt. 5. estis lux mundi: &, Luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum cælestem: contendebántque studiis feruentibus ad immarcescibilem illam sapientiam, aut iam perceperant, eam inquam quæ æternæ lucis splendor est, obstupescere ad solis, lunæ stellarumque lumen sensibile, intantum vt propter id se inferiores existimarēt, cum ipsi habeant tantam lucem intelligibilem, lucem veram, lucem mundi, lucem hominum: adoraréque illa à quibus adorari potius merētur, non propter sensibilem lucem, sed propter illam veram & intelligibilem. Siquidem etiam cœlestes stellæ animalia sunt rationalia virtute prædita, illustrata cognitionis lumine à sapientia illa quæ est splendor sempiterni luminis. Etenim sensibile eorum lumē opus creatoris est: intelligibile autem fortassis & ipsorum, profectum à voluntate propria. Et tamen nec ipsum adorandum est ab eo qui verum lumen videt, cui lumini debent omnia quæ-

cunque eius participant, nec ab eo qui Deum videt patrē K veri luminis, de quo pulchre dictū est: Deus est lux, & tenebræ nullæ sunt in eo. Et quemadmodum isti adoratores 1. Ioan. 1. solis, lunæ, stellarumque, & admiratores eorum luminis, nunquam adorarent scintillam ignis aut lucernam in terra, videntes incomparabiliter præcellentiora quorum lumen adoratione dignantur: ita qui intelligunt quomodo lumen sit, & quomodo filius eius lux vera sit illustrans omnem hominem in hunc mundum venientem & intelligunt etiam illud dictum: Ego sum lux mundi: immerito adorarēt paruam velut scintillā solis, lunæ, astrorumque, si conferatur ad verum illud lumen quod Deus est: non Ioan. 8. quod contemnant tam egregium Dei opificium, aut sicut Anaxagoras globum ignitum solem existimēt, lunámque & astra cætera, sed moti præstantia inenarrabili, qua Deus longe post se relinquit cætera omnia, sicut & vnigenitus eius filius. Nec ignorantes quod ipse sol, luna stellæque preces offerant Deo rerum omnium domino, iudicamus non opus esse vt precibus sollicitemus eos qui ipsi precātur, quandoquidem id gratius est eis, si precaturi Deum potius accedamus quàm se, & preces nostras non diuidamus. Hoc loco libet exemplum adducere. Seruator noster & dominus, appellatus aliquando præceptor bonus, ad patrē suum remittens eum qui se sic appellauerat, inquit: Quid me dicis bonum? nemo bonus, nisi vnus Deus, meus L pater, quodsi id recte vt imago bonitatis Dei dixit dilectissimus patris filius, annon iustius sol diceret suis adoratoribus: Quid me adoras? Dominum Deum tuum adorabis, & Matt. 19. Matth. 4. ei soli seruies, quem & ego & omnes qui mecū sunt, adoramus ac colimus, quod si quis tantum non est, nihilominus etiam talis cum precibus adeat Dei sermonē qui eum sanare potis est magísque etiam patrem ipsius, qui & priscis iustis emisit verbum suum & sanauit eos, & liberauit eos è corruptionibus eorum. Deus igitur pro sua bonitate non localiter sed per prouidentiam condescendit hominibus: & eius filius, non solum tunc, sed & semper cū suis est discipulis, iuxta promissionē illam: Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationem seculi. Matt. 28. Et siquidem palmes non potest fructum ferre nisi in vite maneat, liquet quod etiam verbi discipuli, intelligibiles veræ vitis, hoc est verbi, palmites, non possunt proferre fructus virtutis, nisi maneāt in vera vite Christo Dei, qui etiam localiter nobiscum in terra versari dignatus est, velut cum adnatis sibi vndique: iam vero etiam nescientibus eum adest vbique, quod Ioannes euangelista ex persona Ioannis baptistę indicat dicentis: Medius vestrum stat, quem vos nescitis, post me veniens. Absurdum autem esset, cum is qui cœlum & terram implet dicēs, Nonne cœ- Heb. 13. lum & terram ego impleo, ait dominus: nobis pręsto sit Ibidem. & in proximo: credimus enim dicenti, Deus propinquans M ego sum non Deus longinquus, ait dominus: quęrere cui vota facias non semper vbique pręsentem solem, lunam aut stellā aliquam. Esto autem (vt Celsi verbis vtar) pręcicete nobis solem lunam ac stellas futuras pluuias, ęstus, nubes, tonitrua: annon ergo si pręcicunt talia, Deus potius adorandus est cuius iussu pręcicunt, illéque potius obseruandus qui his vtitur pro vatibus? Pręcicant & fulgura & fructus omnésque prouentus, depromant omnia talia, non tamen eos adorabimus ideo, sicut nec Mosen posterioresque Dei prophetas, qui pręcixerunt meliora quàm pluuias, ęstus, nubes, tonitrua, fulgura, frugésque & prouētus sensibiles: imò etiamsi sol, luna stellęque meliora vaticinarentur quàm pluuias, ne tum quidem eos adoraremus, sed patrem pręcictionum autorem, eiusque ministrum verbum Dei. Sed demus eos etiam pręcones eius esse veréque cœlestes angelos: quî poterimus hos potius adorare quàm eum cuius sunt pręcones & angeli? Hoc autem ipse sibi pro confesso sumit Celsus, quòd solem lunam, stellásque habeamus pro nihilo, cū fateamur ab ipsis quoque expectari reuelationem filiorum Dei subiectis in pręsens vanitati materialium corporum, propter illū qui ea subiecit in spe. Atqui si sciuisset Celsus pręter innumera alia quę de sole, luna stellisque prædicamus, vel illud, Laudate

A Laudate eum omnes stellæ & lumen: vel illud, Laudate eum cœli cœlorum: nunquam de nobis pronunciasset, tantos laudatores Dei haberi à nobis pro nihilo. ac ne id quidem nouit, quod expectatio creaturæ reuelationem filiorum Dei expectat. vanitati enim creatura subiecta est non volens, sed propter eum qui subiecit eam in spe, quia & ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei. Hactenus satis respõsum sit ad id quod negat nos solem, lunam, stellásque colere: iam recitabimus ipsius verba quæ deinceps sequuntur, vt ad ea mox respondeamus quicquid veritatis lumen suggesserit. ea sic habẽt: Stultum porrò & illud, putare Deum postquã ignem coqui more iniecerit, reliquum quidem hominum genus omne excocturum: se autẽ solos permansuros, non solum qui tunc viuent, sed & iamdudũ defunctos in eadẽ carne rediuiuos emergentes è terra: quæ spes vermibus dignior est quàm hominibus. nam cuius hominis anima desideraret corpus iam putre? quando ne vobis quidẽ Christianis dogma hoc placet omnibus, damnatum à plerísque vt impurum, abominandum, & impossibile. nam quî fieri potest vt corpus omnino corruptum reuertatur in pristinam suam naturã & constitutionẽ deperditã? Hic cum nihil respondere valeant, confugiũt ad absurdissimum præsidium, Omnia esse Deo possibilia. certe turpia Deus non potest, neque naturæ cõtraria. nec si tu aliquid pro tua miseria concupieris inepte, statim Deus id poterit, statímque id fore credendum est. nec enim inordinati erroris, sed rectæ iustæque naturæ Deus est præses. potest animæ vitã æternam largiri: sed cadauera, vt ait Heraclius, proiici digniora sunt quàm stercora. cæterum carnem refertam non dicendis turpitudinibus sempiternam præter omem rationẽ reddere Deus nec volet vnquam nec poterit. ipse est enim omnium quæ in rerum natura sunt ratio, & proinde tam nihil potest sine ratione, quàm sine seipso facere. Hic vide quomodo mox à principio receptam etiam apud quosdã Græcorum non contemnendos philosophos de mundi conflagratione opinionem irridens, ait nos tanquam de coquo loquentes Deum igne vtentem inducere: non intelligens Græcos aliquot, fortasse sicut ab antiquissima Iudæorum gente acceperant, opinari eum ignem esse mundi lustratorium: & forte singulorum etiam hominũ quotquot opus habent ignis huius vel pœna vel remedio, vrentis & non exurentis eos qui non habent materiam cui ab illo igne consumi opus sit: vrentis item & exurentis eos qui in actionum, sermonum, cogitationúmque figurate dicto ædificio ligna fœnúmque ædificarunt & stipulam. Ait autem diuina scriptura Dominum sicut ignem conflatorium, & sicut herbam fullonum accẽsurum quemque cui opus sit, quòd admixtam habeat quandam viciosam materiam, ignis qui colliquet confusos ex æris, stanni plumbíque metallis: id quod licet ex Ezechiele propheta discere. Quod autem non vt coquus quispiam, sed vt benefactor Deus adhibeat ignem quibus hac castigatione opus est, testabitur & Esaias, apud quem legitur dictum esse ad quandam gentem peccatricem. Habes carbones ignis, sede super eos: hi tibi erunt auxilio. Sic autem diuinę scripturæ sapientia dispensatur vt vulgo lectorum conuenit, minis territans eos qui aliter non possunt conuerti à profusa peccandi licentia: attamen sic quoque inueniet qui obseruabit ad quem finem inducantur afflictis labores & miseriæ. In præsens sufficiet Esaiæ testimonium dicẽtis ex persona Dei: Propter nomen meum ostendam tibi furorẽ meum, & gloriosa mea inducam super te, ne perdam te. Coacti sumus autem explicare quæ simpliciter credẽtibus & simpliciore verborum paratu opus habentibus parum congruunt, ne non responderemus Celsi criminationi, de Deo in morem coqui ignem inferente. Ex iam dictis patet quomodo obuiandum sit & illi cauillamento, excoquendos esse omnes cæteros, ipsis solis incolumibus. Non mirum autem si de nobis sic sentit, quos stulta mũdi & ignobilia contemptibiliáque, & quæ non sunt, sacræ literæ nominant: quandoquidem per stultitiam prædicationis placuit Deo seruare credentes in se, posteaquam in sapientia

Rom. 8.

B

C

Esa. 47.

Esa. 48.

Dei non agnouit mundus Deum per sapientiam; non valens nec volens singulos scripturarũ locos articulatim disquirere, quamuis inuitante huc Iesu dicentéque: Scrutamini scripturas: & proinde sic erasse de igne intellexit, déque his quæ peccatoribus euentura sunt. Et fortasse quemadmodum paruis pueris fabulari conuenit pro captu eorum infantili, modo sic educentur ad meliora: sic istis quos scriptura vocat stultos huius mundi nulliúsque existimationis & ignobiles, conuenit expedita hæc doctrina de pœnis & castigatione, aliam emendationem non admittentibus, quam quæ metu & imaginatione mali absterret à viciis. Itaque hæc doctrina solos immunes ab incendio fore pollicetur, qui incorruptas opiniones, mores puros, mentem denique egregiè puram conseruarint: reliquos horum dissimiles, ignis castigatione pro suis meritis opus habentes, dispensandos ad certum quẽdam finem, vt dignum est eos qui ad imaginem diuinæ naturæ facti, contempta Dei voluntate non studuerunt vt vita respõderet eidem imagini. Atque hæc dicta sint de excoctione quam cauillatur humani generis, solis nostris incolumibus. Deinde, quod vel è sacris literis non intellectis hausit, vel ex his qui eas non intelligunt audiuit, ait nos dicere, in deflagratione mundi nos solos euasuros, non tantum quotquot viuos ea clades deprehendet, verum etiam dudum defunctos: non capiẽs apostoli Iesu verba per arcanam sapientiã prodentia, quod non omnes quidẽ dormiemus, omnes tamen mutabimur, in puncto temporis, in momento oculi, in tuba vltima. canet enim tuba, & mortui resurgent incorruptibiles, & nos quoque mutabimur. Atqui debuerat mentem hæc dicentis cognoscere, quòd vt nequaquam mortuus separat ab illis se suíque similes, post hæc verba, Et mortui resurgent incorruptibiles: subiungens illa, & nos immutabimur. Idque in eo sensu apostolum scripsisse ad Corinthios, confirmabo per ea quæ idem scribit in priore ad Thessalonicenses vt viuens vigilánsque & diuersus à dormientibus; Hoc enim vobis dicimus in verbo domini, quòd nos qui viuemus, & reliqui erimus in aduentum domini, nequaquam præueniemus eos qui dormiunt. quoniam ipse dominus cum classico vocis archangeli & cum tuba Dei descendet de cœlo: & mortui in Christo resurgent primum: deinde nos qui viuemus, qui reliqui erimus, simul cum illis rapiemur in nubibus in occursum domini in aera. Et quoniam comicè mordet carnis resurrectionem prædicatam in ecclesiis, apertius intellectam à sapientioribus, nec est opus iterum eius dicta repetere: age hanc quoque quæstionem tractemus quatenus decet in conflictatione cum profano homine, habita ratione paruulorum qui fluctuant ad omnem ventum doctrinæ hominum impostorum, in errorem quouis pertrahentium, quantum possumus ad captum vulgaris lectoris nos accommodantes. Ergo neque nos neque diuinæ literæ aiunt mortuos è terra emergentes reuicturos cum ipsis carnibus nihil mutatis in melius: sed hæc mera est Celsi calumnia, audimus enim multas scripturas sic de resurrectione loquentes, vt dignum est Deo harum autore, ex quibus in præsentiarum vnum Pauli locum adduxisse sat erit ex priore ad Corinthios epistola, vbi sic scribit: At dicet aliquis: quomodo resurgent mortui? quali autem corpore venient? Stulte, tu quod seminas non viuificatur, nisi mortuum fuerit. Et hoc quod seminas, non corpus, quod nascetur, seminas, sed nudum granum, exempli causa, tritici aut alicuius ex cæteris.
Sed Deus dat illi corpus vt voluit, & vnicuique seminum suum corpus. Vides quomodo non corpus nasciturum ait seminari, sed nudo semine in terram iacto, Deo cuique semini dante corpus proprium, quadam ceu resurrectione nasci ex ipso sato semine, vel spicam vel sinapis fruticem, vel è maiore nucleo puta oliuæ oleam, & similiter aliam quamuis frugiferam arborem. Deus igitur vnicuique dat corpus arbitratu suo, quemadmodum satis seminibus, ita his qui dum moriuntur quasi seminantur, tempore opportuno recepturi ex illo sato corpus pro dignitate, qualicunque hos vestire Deo libuerit, audimus enim scripturã com-

D

1. Cor. 15.

E

1. Thes. 4.

F

1. Cor. 15.

G pluribus verbis docentem differentiam inter seminatum & resurgens, dum sic loquitur: Seminatur in corruptione, surgit in incorruptione: seminatur in ignobilitate, surgit in gloria: seminatur in infirmitate, surgit in virtute: seminatur corpus animale, surgit corpus spirituale. Iam illa capiat qui potest, dum dicit: Qualis terrenus, tales & terreni: qualis cælestis, tales & cęlestes: & sicut gestauimus imaginem terreni, ita gestemus cælestis imaginem. Quo loco apostolus quamuis cęlans arcana quædam captum simplicium excedentia, nec conuenientia rudibus qui ad fidem etiamnum instituantur, tamen ne parum recte intelligeremus eius verba, postquam dixit, gestemus imaginem cælestis, subiungit, Hoc autem dico fratres, quia caro & sanguis regnum Dei hæreditare non possunt. ac mox quasi arcano scriptis ad posteros prodito Ecce, inquit, mysterium vobis dico. quod dici solet de rebus secretioribus nec cuiuis è vulgo communicandis. nam vt in Tobia le-
Tob.2. gitur, Arcanum regis celare bonum est: cęterum opera Dei magnifice dispensata ad vtilitatem hominum, veraciter ad ipsius gloriam reuelare bonum est. Non est igitur vermium spes nostra, nec anima nostra corpus putre desiderat, sed quamuis corpore opus habeat propter locales migrationes, tamen meditata sapientiam iuxta illud, Os
Psal. 37. iusti meditabitur sapientiam, intelligit differentiam inter domicilium terrenum in quo diuersatur, & tabernacula illa ad quæ vere iusti suspirant, grauatim hoc præsens domicilium deponentes, malentesque superindui, vt hoc
H pacto vita mortalitatem absorbeat. nam cum omnis natura corporea sit corruptibilis, oportet vt mortale hoc tabernaculum mortalitatem suam exuat, mutataque natura mortis propter peccatum capace, immortalitatem induat: vt vbi corruptibile incorruptibilitatem induerit, & mortale immortalitatem, tunc iuxta veteres prophetias aboleatur mortis victoria, qua deuictos sibi nos subiecerat: aboleatur & eius aculeus, quo solet animabus non satis permunitis infligere peccati vulnera. Sed quoniam de resurrectione quantum in pręsens satis est diximus, de qua alias prolixius suo loco disputatum est à nobis: nunc vero Celsus refellendus est, nec intelligens nostras scripturas, nec perspiciens autores earum vires sapientes non vana spe promissionum Christianarum lactatos: age ostendamus viros etiam in rationali contemplatione & dialecticis considerationibus non cõtemnendos in eadem fuisse sentententia: vt si nostra sannas merentur vt humilia & anilia, illi potius deridendi sint. Certe Stoici aiunt post certas temporum vices deflagrationem huius vniuersitatis fieri, eámque mox consequi instaurationem omnia restituentem discreta similitudine nihil à prioribus differentia. Quibus autem hoc nimium visum est, aiunt admodum paruam mutationem fieri in posteriore periodo: sic enim vocant illas vicissitudines. illi aiunt rursum reuerti Socra-
I tem Sophronisci filium Atheniensem qualis superiore periodo fuerat, rursúmque Phænareten è Sophronisci coniugio illum progignere. itaque etiamsi resurrectionem nõ nominent, rem vtique eandem significant, Socratem renasciturum è Sophronisci semine & Phænaretes vtero, educatúmque Athenis philosophaturũ, quasi philosophia quoque renascente per omnia priori simili, ita futurum est vt etiam Anytus Melitusque resurgant accusaturi Socratẽ denuo, & rursum Areopagitarum senatus capitalem in eum proferat sententiam. & quod magis est ridiculum, eadem quæ superiore periodo vestimenta gestaturum Socratem in eadem paupertate degentem & in Athenis eisdem per omnia. Phalaris etiam rursus tyrannum aget, & taurus eius aheneus eisdem vt ante damnatis in se inclusis aliena voce mugiet. Alexander quoque Pheræus eandem tyrannidem eadem crudelitate in eosdem exercebit quos olim damnauerat. Et quid opus est recensere hæc stoicorũ dogmata, adeò non irrisa Celso vt ea veneretur etiam, & Zenonem Iesu sapientiorem iudicet, cùm Pythagorę Platonisque propago quamuis videantur incorruptibilẽ mũdum asserere, in similes opiniones incidant, aiunt enim statis annorum circulis stellas ad eandem quam olim habuerant configurationem & inter se respectum recurrere, & K
inde in terra quoque eandem rerum faciem necessariò cõsequi, qualis ante aliquot secula sideribus in simili statione dispositis fuerat. Necesse est igitur sideribus ex longo interuallo ad eandem stationem reuersis quam tenuerãt Socratis ætate, rursum Socratem nasci patíque eadem quæ antea passus est, eisdem Anyto Melitóque accusantibus, eisdémque Areopagitis damnantibus. Aegyptiorum item doctrina eadem tradens placita, non ridetur à Celso, sed suspicitur: nos verò qui didicimus Deum vniuersa dispensare pro singulorum opportunitate & habitu, & quãtum fieri potest in melius quæque vertere: nostræque naturæ infirmitatem agnoscimus nonvalentis ad diuinam illã immutabilitatem proficere, non videmur dicere quicquam dignum quod examinetur diligentius. Hæc cum dicimus, nemo suspicetur nos esse ex illo nominetenus Christianorum numero, qui fidem resurrectioni & scripturis eam astruentibus abrogant: nam in illorum placitis nusquã est è grano puta tritici spica resurgens, aut arbor ex alio semine. nos autem credentes scripturis, non viuificari quod satum est, nisi moriatur prius, & non id corpus seri quod aliquãdò futurum est: Deus enim dat ei corpus sicut vult, seminatũ in corruptione suscitans incorruptibile, & seminatũ in ignominia suscitans in gloria, & seminatũ in infirmitate suscitans in virtute, & seminatũ animale suscitans L
spirituale: retinemus tum ecclesię Christi sententiam, tũ promissionis Dei amplitudinem: ídque ita fieri posse non asseueramus tantum, sed etiam confirmamus rationibus: scientes quòd etiamsi cœlum & terra quæque in eis continentur prætereant, verba tamen de singulis eorum, vt quæ vel pars totius sunt, vel generis species, nequaquam irrita præteritura sunt, libenter enim audimus eum qui dixit: Cœlum & terra præteribunt, mea verba non pręteribunt. nos igitur non aimus corruptum corpus rediturum Matt.24.
in naturam pristinam, sicut neque corruptum granum tritici. nam sicut è grano tritici exoriri spicam dicimus, ita in corpore insitum quiddam intelligitur, quod vt ipsum non corrumpitur, sic ex eo corpus resurgit incorruptibile: quamuis Stoici asseuerent illud ipsum corruptum corpus redire in naturam pristinam, concessis semel periodis omnia eadem referentibus & instaurantibus colligentes id necessariis rationibus dialecticis. Nos certè non ad absurdissimum refugium confugimus, dum omnia Deo possibilia dicimus: scimus enim hanc vocem Omnia intelligẽdam non de non existentibus, nec de ratione carentibus. fatemur etiam Deum nõ posse turpia: alioqui Deus posset non esse Deus. nam si tẽpore quid facit Deus, non est Deus. quoniam autem iste addit quòd etiam præter naturam nihil Deus vult, hanc propositionem distinguimus. aut enim M
præter naturam dicendo malum intelligit, & sic fatemur Deum nihil præter naturam velle, nec malum quicquam nec rationi contrarium. quòd si quicquid ratione & voluntate Dei fit, necessariò sequitur id non pręter naturam fieri, nihil præter naturam fità Deo, etiamsi videatur aliquibus incredibile. Quod si vis facienda est nominibus, dicimus quòd accipiẽdo naturæ vocabulum sic vt vulgus intelligit, quædam sunt super naturam, quæ facit Deus interdum supra humanam naturam attollendo hominem, mutandóque in naturam præstantiorem ac diuiniorem, conseruandóque talem quamdiu seipse præstat conseruari facilem & idoneum. Et quia semel diximus Deum nihil posse quod se non deceat, quãdo hoc deitas ipsius non admittat: dicimus etiã, si fortè quid homo pro sua nequitia stultè voluerit, id Deum non posse. Adeò verò contentiosi non sumus, sed veritatis studio Celsi dicta examinamus, vt assentiamus ei Deum non esse cupiditatibus immoderatis obnoxiũ, nec perturbationibus erroneis, sed rectæ iustæq; naturæ atque omnis honestatis eum esse præsidẽ: faremurque illum vitam æternã animabus posse cõcedere. nec potest solũ, sed cõcedit etiam. Quapropter nihil nobis officit Heracliti dictũ à Celso citatũ, cadauera esse abiectiora quã stercora. certè homines defuncti, propter animam quæ inhabitauit in eis, præsertim si bona sit, non sunt eiciendi.

A nam ciuiliores leges iubent eos cum conuenienti honore funerari, ne si proiiciantur tanquam iumenta, iniuria fiat animæ egressæ ex eo domicilio. Absit igitur vt Deus velit vel tritici granum sempiternum esse, sed vtique spicam enatam ex eo: vel id quod seminatur in corruptione, sed id quod ex eo resurgit incorruptibile. Iam quod omnium rerum rationem ipsum deum dicit, nos dicimus Dei filium, de quo philosophamur illa: In principio erat verbum (siue ratio) & verbum erat apud deum, & Deus erat verbum. Illud vero assentimus, Deum neque pręter rationem, neque præter seipsum quicquam facere. Nunc videamus quid deinceps in contextu verborum Celsi sequitur in hunc modum: Igitur Iudæi propria gente constituta latisque legibus, quas etiamnunc circumferunt simul cum religione qualicunque, sed tamen patria, faciunt more aliorum hominum, quorum suæ quisque patriæ instituta sequitur qualiacunque fuerint: id quod videtur etiam vtile, non solum quia leges aliis aliæ venerunt in mentem, & opus est seruari quicquid semel publicè placuit: verum etiam qui vt est credibile, partes terræ ab initio distributæ sunt aliis aliæ præsidibus velut prouinciæ. itaque in singulis rectè fit quod receptum est moribus, nec fas est violare prouinciatim instituta iam inde ab initio. Hic Celsus indicat Iudæos secessione ab Aegyptiis

B facta, quorum olim pars fuerant, constituisse gentem propriam, legésque suas retinere ex illo tempore: &, ne eadem ipsius verba repetamus, vtile hoc eis vt suis ritibus vtantur, sicut cæteræ gentes suis quæque vtuntur. Ac mox retrusiorem quandam causam profert cur Iudæis instituta patria seruare expediat: subindicans esse certos quosdam terrarum præsides, qui legislatores earum adiuuent in ferendis legibus. Itaque videtur significare, Iudæorum quoque regionem & gentem subesse vnicuipiam præsidi vel pluribus, cuius vel quorum auxilio Moses suas leges pertulerit ad populum. Oportet, inquit, leges seruare, non solum quia placuit aliis eas ferre aliter, & obseruandum est quicquid approbauit consensus populi: verum etiam quia credibile est partes terræ mox ab initio distributas alias aliis præsidibus, & velut prouinciatim gubernari ab eis. Deinde quasi oblitus Celsus quàm multa contra Iudæos dixerit, nunc in vniuersali patrias leges seruantium laude ipsos quoque complectitur dicẽs: & certè rectè facit quisquis viuit gentis suæ moribus. Et vide an non quantum in se est, Iudæum patriæ legis desertorẽ impietatis arguat: dicit enim, nefas esse violare leges regionum veteres. Quapropter libenter eum & cum ipso sentientes rogarem, quisnam sit ille qui ab initio partes terræ suis præsidibus distribuit, vt inter cæteros vtique Iudæorum etiam prouincia sorte vni cuipiam pluribús ve obuenerit. Num, vt

C Celsus diceret, Iupiter vni pluribúsve aliquibus attribuit Iudæorum gentem & regionem, voluítque vt qui Iudæam prouinciam sortitus esset, tales Iudæis leges scriberet: an fortè pręter Iouis voluntatem hoc factum est. Vtrumuis responderet, in angustiis hæreret eius oratio. Quòd si à nemine vno distributæ sunt regiones terræ suis præsidibus, ergo temerè vt nullo diuidente, suam quisque arripuit, quod & ipsum absurdum sit credere, nimirum tollẽs omnem è rebus prouidentiam. Quomodo autem & in quas prouincias distributa terra administretur à præsidibus, narret nobis qui vult, & ostendat quàm rectè fiant in singulis quæ fiunt arbitratu præsidum: tum quàm rectè se habeant Scytharum leges de occidendis patribus, quod exempli gratia dictum sit, vel Persarum non arcentes nec matres à filiorum, nec patres à filiarum connubio, sed quid opus est me varias gentium leges ex scriptoribus colligere, & dubitare per singulas quàm rectè fiant ex præsidum sententia. Dicat Celsus quomodo impium sit violare leges patrias de ducendis filiabus aut matribus, aut de beato vt putant, vitæ fine per suspendiũ, aut per rogum, in quem si quis viuum se mittat, aiunt purgari animam, & vnà cum corpore absumi peccata omnia. quomodo nefas sit soluere leges Taurorum exempli gratia, hospites pro victimis Dianæ mactantium, aut Afrorum filios Saturno immolantium. eadem Celsi ratiocinatione sequitur impiè D Iudæos facere, si præuaricentur leges patrias de non colendo alio Deo pręter huius mundi opificem: erítque iuxta ipsius opinionem fas & pium non naturale sed arbitrarium. Est enim pium apud alios venerari crocodilum, & vesci animalibus consecratis aliàs, apud alios vitulum, & rursum alios hircum pro Deo colere. atque ita fier vt vnus & idem pius sit aliorum legibus, aliorum contrà impius: quod est longè absurdissimum. Respondebunt fortasse pietatem in hoc sitam si fiat iuxta leges patrias, quòd externæ obligent neminem: nec statim esse impium qui ab aliis impius habeatur, modo ne discędat à ritu patrio: licereque huic aduersari legibus aliorum, & eorum sacra deuorare: id quod videndum ne magnam confusionẽ in ius & fas inuehat, si nullam hæc propriam naturam habeant, ad cuius formulam examinetur in factis pietas. Itaque si pietas, sanctitas, iustitia, relatiua sunt ad aliquid, vt eadem res pia sit & impia iuxta quod ad diuersas leges refertur, vide ne consequens sit & temperantiam quoque inter illa censeri quæ dicuntur ad aliquid, & fortitudinem, & prudentiam, & scientiam, virtutésque cæteras, quo nihil cogitari potest absurdius. atque hęc satis erat ad Celsi verba respondisse simpliciter & vulgari more. Sed quia fieri potest vt aliquis hæc nostra lecturus sit exquisitius, E age pauca proferamus arcanæ cuiusdam contemplationis de aliis alibi iam inde ab initio præsidibus & locis per eos occupatis, eámque opinionem repurgemus quoad eius potest fieri. Mihi videtur Celsus non rectè intellexisse hanc de diuisione terrarum doctrinam secretiorem, quam nonnihil attingit etiam Græcorum historia, inducens quosdam ex iis qui dij creduntur inter se certasse de Attica: tum apud poetas faciens quosdam ex deorum genere vsurpare sibi quædam loca vt præ cæteris familiaria: barbarica quoque præsertim Aegyptiorum historia habet quiddam simile de diuisione Ægypti in nomos quos vocant: inter quos Sain obuenisse Mineruæ quæ & Atticam possidet.

Cæterum Ægyptiorum sapientes ad fabellas hæc pertinere dicerent, fortasse quia Iudæorum quoque regio diuisa sit ad eundem modum. Et de his quidem nunc hactenus, duntaxat extra diuinas literas. Fatemur tamen quòd Mo- *Deut. 32.* ses is quem prophetam & germanum Dei famulum credimus in Deuteronomij cantico mentionem facit terræ diuisæ sic loquens: Quum diuideret altissimus gentes, & separaret filios Adami, constituit terminos gentium iuxta numerum angelorum Dei, & facta est portio domini populus Iacobo progenitus, & funiculus hæreditatis eius Israelitæ. quin & in libro qui Genesis inscribitur, idem F Moses de hac gentium distributione historicè sic prodit. *Gene. 11.* Erat autem terra labij vnius, & sermonum eorundem. Quúmque proficiscerentur de oriente, inuenerunt campum in terra Sennaar, & habitauerunt in eo. Et paulo post, Descendit, inquit, dominus vt videret ciuitatem & turrim quam ædificabant filij hominum. & dixit dominus: Ecce vnus est populus & vnum labium omnium, & istud cœperunt facere, nec desistent à cogitationibus suis donec eas opere compleant. venite descendamus & confundamus ibi linguam eorum, vt non audiat vnusquisque vocem proximi sui.

Atque ita diuisit eos dominus ex illo loco super faciem cunctarum regionum, & desiuerunt ædificare ciuitatem. & ideo vocatum est nomen eius confusio, quia ibi confusum est labium vniuersæ terræ, & inde dispersit eos dominus super faciem cunctarum regionum. Sed & in Solomonis sapientia, vt intitulatur, vbi diuisiones terrarum tempore confusionis linguarum factæ meminit, de sa- *Sap. 10.* pientia sic legitur: Hæc & in consensu maliciæ gentium confusarum cognouit iustum, & conseruauit inculpabilem Deo, & in filiis misericordiam fortem custodiuit.

Quibus de rebus prolixa, sed arcana est disputatio, in quam competit illud, Mysterium regis celare, bonum *Tob. 2.* est: ne in profanas aures proiiciatur sermo de animabus migrantibus in corpora, sed non ex aliis corpori-

G bus, neue sancta mittantur canibus, aut porcis vniones obiiciantur. impium enim esset vulgo prodere hęc arcana Dei sapientiæ, de qua pulchrè scriptum est: In maliciosam animam non ingreditur sapientia, nec habitabit in corpore peccatis obnoxio. Satis est quæ sub historia celantur historicè proponere, vt qui possunt sibiipsis quærant loci huius intellectum. Intelligantur igitur omnes super terram diuina quadam lingua vna vtentes, vt quotquot inter se consentiunt, conseruent se in hac diuina lingua, nec se dimoueant ab oriente tantisper dum sapiunt ea quæ sunt luminis eiúsque sempiterni fulgoris. Hi vbi se dimouerunt ab oriente, sapientes quæ orienti non conueniunt, inuenient campum in terra Sennaar, quod interpretatur dentium excussio, & quo significatur alimentum eis perisse, ibíque habitabunt. deinde materialia quęque in vnum contrahere & cœlo coniungere volentes quę non ad hoc nata sunt, vt per materialia contendant ad immaterialia, dicent, Venite faciamus lateres, & coquamus eos igni. Iámque consolidantes luteam materiam fingent pro lapidibus laterculos, eósque luto ferruminantes pro bitumine ædificabunt ciuitatem & turrim, cuius fastigium ipsorum opinione ad cœlum pertineat. Et quanto quisque magis minús ve ab oriente discessit, quanto magis minúsque operæ consumpsit in fingendis ferruminandísque lateribus, struendóque ędificio, tanto magis minús ve molestis tradetur angelis audaciæ pœnas exacturis ab eo, abrepturísque ędificatorum quenque in aliquam linguam & regionem terræ se dignam, aliis petentibus terram æstuosam, verbi gratia, aliis nimio frigore grauem habitatoribus, aliis cultura difficilem, rursus faciliorem aliis: item aliis refertam bestiis, aliis minus occupatam hoc genere. Hæc si quis potest vt historiam partim res gestas narrantem, partim secretius aliquid velantem considerare, videat eos qui pristinam linguam seruarunt, eo quòd ab oriente non discesserant, manentésque in oriente orientalem linguam retinuerant, solos factos portionem domini, populúmque eius vocatum Iacobi nomine, & Israelitas funiculum hęreditatis ipsius: híque soli pręsidem habebunt non in pœnam sicut alij. Hic obseruandum quantum obseruare permittit humana imbecillitas, etiam in eorum ciuitate qui vt eximia portio Deo sunt attributi, peccata admitti: primùm ferenda & talia vt non mererētur omnino derelinqui propterea: deinde plura, tolerabilia tamen, ídque longo tempore nunquam non adhibitis remediis, ita vt per interualla resipiscerent: tum quoties destituerentur pro peccati magnitudine, non secus quam alias regiones sortiti, primùm lenius punitos vt quasi puerili castigatione admoniti reuerterentur ad propria: deinde verò traditos sæuioribus dominis, quales scriptura nominat Assyrios, deinde Babylonios. obseruet pręterea quomodo postremo, cum adhibitis curationibus nihilominus malicia cresceret, per prædones principes abrepti, & in longinquas gentes dispersi sint in alienorum portiones pręsidum. Cęterum pręses eorum data opera conniuebat dum illi diriperentur à cęterarum gentium pręsidibus: vt & ipse optimo iurę tanquam illatas sibi iniurias vlciscens, nactus potestatem vicissim inuasis aliorum gentibus quotquot posset inde abduceret: eísque sub suas leges subactis rationem viuendi pręscriberet: atque ita ad eum finem adduceret, ad quem adducturus erat, ni peccata obstitissent, suę gentis olim sibi attributę homines, & per hoc erudiret eos qui possunt hec animaduertere: nimirum longè potentiorem cęteris esse hunc qui à peccato immunes etiamtum sortitus est: quandoquidem valeat ex omnibus portionibus selectos assumere retractos ab illis qui eos puniendos acceperant, & adducere ad leges vite vtiles, obliuioni traditis peccatis pristinis. Verùm hec, vt prefatus sum, rectè nobis dicta sint, quo apparet Celsum & similes non arrectè intellexisse terrę partitionem, & ceu prouincias assignatas suis pręsidibus. Quoniam autem isti ab oriente profecti, propter peccata sua traditi sunt in sensum reprobum, & passiones ignominiosas & in impuritates iuxta

Eccl.1. *Gen.11.* H I

suas concupiscentias, vt saturati peccatum fastidirent, dissentiemus hic à Celso credente propter distributos terræ partibus præsides in singulis regionibus rectè res administrari, nec probabimus singularum placita. Videmus enim fas esse priscas regionum leges mutare melioribus & diuinioribus, quas pro potestate Iesus suis pertulit, eripiens eos ab hoc præsenti seculo malo, & principibus huius seculi iam euanidis: & impium esse non subiicere se potentissimo principi exaltato super omnes cæteros: quem Deus ipse sic allocutus est, vt habetur in veterum prophetarum oraculis: Postula à me & dabo tibi gentes in hæreditatem tuam, & in possessionem tuam terræ terminos. Ipse enim factus est expectatio nobis qui ex gentibus in eum credidimus, & in patrem eius deum optimum maximum. Hæc autem quæ de præsidibus per nos dicta sunt, non modò iam recitatis Celsis verbis se opponunt, verumetiam his quæ recitabimus. Accedat, inquit, & secundus. rogabimus eos vnde veniant, quám ve sequantur legem patriam. nullam dicent, quandoquidem & ipsi ab eadem descendentes origine non aliunde habent doctorem suum & præsulem. attamen defecerunt à Iudæis. Nos singuli venimus in extremis diebus, post aduentum Iesu nostri, in conspicuum montem Domini, verbum omni verbo sublimius, & in domum Dei quæ est ecclesia Dei viuentis, columna & basis veritatis: hanc contemplemur quomodo ædificata sit in summis montibus, omnibus propheticis sermonibus, qui eius fundamenta sunt. extollitur autem hæc domus super omnes colles, qui videntur aliquid eximium in sapientia & veritate polliceri apud homines. In hunc montem omnes gentes properamus, in agmine cohortantes se mutuum ad amplectendam Iesu Christi religionem quæ effulsit diebus his nouissimis, & dicentes, Venite ascendamus in montem Domini, & in domum Dei Iacob: & annunciabit nobis viam suam, & ambulabimus in ea exiuit enim ex Sion lex, & migrauit ad nos spiritualiter.) Verbum quoque Domini exiuit ex illa Hierusalem, vt distribueretur in omnes terras, & iudicaret in medio gentium, seligendo quotquot se præberent faciles, & redarguendo turbam refractariam. Istis autem percontantibus vnde veniamus, quémve ducem sequamur: respondemus venire nos ad mandatum Iesu, vt recudamus rationales nostros gladios bellicos & sæuos in aratra, & ex pugnacibus olim nostris lanceis falces faciamus. Iam enim non sumimus contra vllam gentem gladium, neque bellare discimus, facti filij pacis per Iesum quem sequi malumus quàm instituta patria, in quibus dum maneremus, alieni à testamentis eramus: nunc accepta lege gratias liberatori agentes, liberati ab errore dicimus: Vana habuerunt patres nostri simulacra, nec est inter ea qui pluat. Præsul igitur noster & magister à Iudæis profectus vniuersum terrarum orbem pascit verbo doctrinæ suę. Atque his præstructis vehementer in nos impressionem facientem Celsi rationem retundemus pro viribus, excipientes eius dicta comínus, interim ne illa quidem dissimulantes quæ interiecit in medio. Pręsto est, inquit, & Herodoti testimonium verbis his: Qui Maream oppidum & Appim habitant in confiniis Ægypti & Lybiæ, ad Afros magis vt videtur pertinentes quàm Ægyptios, & molestè ferentes eorum religionem, cùm grauatim arcerentur à bubus fœminis, miserunt ad Ammonem qui suo nomine dicerent, nihil sibi esse cum Aegyptiis, quòd sedes extra Delta haberent: cuperéque (si Deus annuat) sibi liberum esse vesci quibusuis carnibus. At Deus hoc non permisit, totum id Aegyptum pronuncians quantum vndis Nili rigetur: & Aegyptios esse quicunque infra Elephantinam vrbem colentes ex hoc bibant flumine. Hæc Herodotus. Ammon verò nihilominus idoneus est ad distribuendas geniis prouincias quam Iudęorũ angeli: quapropter haud iniquum fuerit patrios quemque ritus seruare: & sanè magnã in his inuenimus per singulas gentes differentiã, nulla non suos probante vt optimos. Aethiopes qui Meroë habitant, Iouem & Liberum solos colunt, Arabes Liberum tantum

K L *Esa.2.* M

A tantum & Vraniam: Ægypti Osirim in vniuersum & Isidem, priuatim verò Saitæ Mineruam, Naucratitæ non ita dudum Serapim, reliqui quoque in singulis præfecturis alios Deos alij. horum alij ouibus abstinent vt sacris, capris alij, nonnulli crocodilis, quidam bubus fœminis. cęterum à subus abstinent præ odio. At apud Scythas etiam humanis visceribus vesci honestum habetur. inter Indos verò sunt qui & patres suos deuorant, putantes se id piè facere, vt autor est Herodotus. Apponam ipsius verba, quo res sit credibilior. Siquis quibusuis hominibus proponat, vt sibi deligant leges quas putent omnium optimas, nimirum suas quíque iudicantes optimas eligent præ cæteris, vt est verisimile, non alias insanum existimantes qui sentiret aliter. Hanc autem communem hominum opinionem esse de legibus, inter cætera est argumento factum Darij. Is nanque Græcis omnibus ad se conuocatis, duntaxat qui subessent ipsius imperio, rogabat quo præmio possent adduci vt parentes suos defunctos comederent. Illi negarũt se id vnquam admissuros. Tum rex accitis quibusdam Indis, quos Callatias nominant, apud quos deuorare parentes solenne est, adhuc Græcis astantibus, & per interpretem quid dicatur discẽtibus, percontabatur quantum mereri vellent vt demortuos parentes in rogo cremarent. ad hoc illi attoniti, Bona verba regem iubebant dicere. Itaque manent vtrisque suæ leges & hodie, vt rectè mihi videatur Pindarus canere, legem esse regem omnium.

B Hæc Celsi verba eò videntur tendere, vt persuadeant debere omnes homines moribus patriis viuere, idque illis licere consensu omnium: Christianos verò qui & patrios mores deseruerint, nec vnam gentem vt Iudæi constituāt, accusandos quod Iesu doctrinam sequantur. Dicat igitur nobis, vtrum hi qui philosophantur & superstitionem dediscunt, si deserant ritus patrios, ita vt vescantur cibis in patria sua vetitis, ex officio faciunt, an præter officium? Ergo cùm philosophiæ studiosis in contemptum superstitionis liceat cibum sumere præter patriæ consuetudinem: Christianis quoq;, quorũ doctrina nõ sinit eos hærere circa statuas & simulacra, ac ne circa creaturas quidẽ Dei, sed his trāscẽsis attollit ad creatorẽ animā, licebit idẽ ꝙ philosophis. Quodsi Celsus eiúsq; similes ad tuẽdā suam ꝓpositionem, dicent philosophum etiam seruaturum ritus patrios, perquàm ridicule philosophi apud Ægyptios verbi gratia cepis abstinebunt, propter consuetudinem patriæ, aut partibus quibusdam corporis, puta capite vel humero, vt seruent patrum suorum traditionem. taceo nunc eos Ægyptios qui venerantur ventris crepitus, ad quorum imitationem si quis philosophetur seruando ritus patrios,

C ridiculus philosophus erit faciens quę non decent philosophum. Sic qui doctus verum Deum colere, propter patriæ mores humi hæret circa statuas consecratas ab hominibus, nec vult mente ad creatorem ascendere, similis erit auditoribus philosophiæ nihilominus timentibus quę timenda non sunt, & his vel illis cibis vesci esse impietatem putantibus. Iam quis est iste Ammon Herodoti, cuius autoritate Celsus nos vrget, debere quemque suæ patriæ ritu viuere. Non sinit ille Maream & Apim habitantes Libyæ finitimos indifferenter vesci vaccarum visceribus, quæ res naturaliter est indifferens, & nihil vetat id bene honestéque fieri. Quod quidem si vetaret propter vsum vaccarum agriculturæ idoneum, tum propter propagationem eius generis, fortasse rationem haberet eius præceptum. nunc postulat vt simpliciter omnes Nilum bibentes teneantur Ægyptiorum lege quæ ad vaccas attinet. Mox Celsus nonnihil blandiens angelis Iudæorum apud Deum internunciis, negat Ammonem deteriorem in distribuendis prouinciis in genios, quàm Iudæorum angelos, quorum tamen nec verba, nec apparitiones quid sibi velint intelligit. alioqui vidisset boues non esse curæ Deo, vbi putatur de bubus & brutis leges statuere: sed in his quæ propter homines scribuntur sub brutorum prætextu subesse quandam physiologiam. Itaque Celsus negat iniustè facere eum qui viuit patriis legibus: vnde sequitur vt iuxta ipsius opinionem non iniustè faciant D Scythæ more patrio struentes epulas humanis visceribus: item Indi suos patres deuorantes piè faciant hac ratione, aut certè non iniustè. Hic pro se adducit Herodoti sententiam: rectè quemque vti suæ patriæ legibus: videtúrque probare Indos illos Callatias, qui rogati à Dario quātā mercede à se impetrari paterentur vt legem suam de parentibus comedendis antiquarent, exclamarunt vt bona verba diceret. Itaque quum sint duæ leges in genere, altera naturæ lex cuius Deus lator est, altera scripta valens in ciuitatibus vbicunque scripta lex legi Dei non aduersatur, decet accommodare se ciuibus, nec affectare leges exteras: vbi verò scriptæ contrarium, naturæ, id est Dei lex imperat, vide an non ratio dictet vt scripta lege valere iussa Deo legislatori te committens viuas iuxta illius præscriptum, etiamsi id faciendum sit cum innumeris periculis, laboribus, mortibus, ignominiis. Absurdum enim esset hominibus quæ Deo displicent probantibus, si sit impossibile Deo simul placere & hominibus tales leges tuentibus sic te gerere, vt contemptis actionibus quibus Deo conditori placere possis, illas quibus Deus offenditur, eligas in gratiam illegitimarum legum & earum amicorum. Quod si aliis in rebus æquum est naturæ rationem, quę ipsa Dei lex est, præponere legi scriptæ & ab hominibus latæ contra diuinæ legis sententiam, quanto magis id faciendum in legibus ad religionem pertinentibus? quapropter nec sicut Æthiopes Meroem incolentes Iouem & Liberum solos vt ipsis videtur Deos adorabimus, nec vllos æthiopicos Deos Æthiopum more honorabimus, nec vt Arabes Vraniam & Liberum solos pro diis habebimus: imò in totum Deorum hoc genus sexu distinctum damnabimus. nam Arabes vt fœminam Vraniam colunt, vt marem Liberum. Non vt omnes Ægyptij diuinos honores decernemus Osiridi & Isidi, non vt Saitę Mineruæ. quod si Naucratitis olim priscorum Deorum cultoribus heri & nudiustertius nescio quem Serapim venerari collibuit, nos certè in colendo Deo nouo non habebunt æmulos, ne noto quidem hominibus. Nam Dei filius primogenitus omnis creaturæ, & si nuper homo factus esse videtur, non tamen ideo nouus est. nouit enim hunc sacra scriptura creaturis antiquiorem omnibus, & Deum patrem ad ipsum dixisse, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Ostendam autem non rectè Celsum dicere, manendum cuíque in religione patria. Ait enim Æthiopas Meroes incolas duos tantum nosse Deos, Iouem & Liberum, eósque solos colere: Arabas item duos, Liberum communem sibi cum Æthiopibus, propriam verò Vraniam. proinde nec Aethiopes Vraniam, nec Arabes Iouem habent pro diis. Si igitur Aethiops aliquo casu in Arabiam F delatus, vt impius reus agatur capitis quòd non colat Vraniam, morietúrne potius, an præter ritus patrios eam adorabit? nam si transgredienda est ei patria religio, faciet impiè Celsi sententia. quod si duci se patietur ad supplicium, rationem reddat cur mortem eligat potius, quum nusquam tradatur Aethiopas philosophari de immortalitate animæ, patriæque religionis inuiolatæ præmio. Idem dicere licet de Arabe casu aliquo peregrinante apud Meroen, nam hic quoque domi doctus tantum Liberum venerari & Vraniam, non adorabit Iouem cum Aethiopibus: damnatúsque impietatis si ad mortem ducatur, quid facturus est, expediat nobis Celsus. De Osiride porrò Isidéque superuacuum fuerit denarrare fabulas & alienum à proposito negotio, tametsi hæc trahantur ad tropologiam docentem nos inanime aquarum elementum venerari, terrámque substratam hominibus & reliquis animalibus. Sic enim opinor Osirim pro aqua capiunt, pro terra Isidem. De Serapide verò longa est & parum sibi constans historia, heri & nudiustertius prolato in medium quibusdam imposturis Ptolemæi volẽtis Deũ hunc nobilitare apud Alexandriā. Legimus autem apud Numenium Pythagoricum de eius consistentia, quòd particeps sit substantiæ omnium quæ

G in rerum natura sunt tum animalium tum plantarum: vt
videatur cum profanis sacris & magicis artibus non solū
à statuariis Deus fieri, verumetiam à magis, veneficis, &
dæmonum incantatoribus. Quærendum igitur quid ra-
tionali mansuetóque animali, & omnia cum ratione agen-
ti, ad cibum conueniat aut minus: non velut sortito colen-
dæ oues aut capræ aut fœminæ boues. quamuis ab his ab-
stineri ferendum est, multum enim vtilitatis homo ex his
percipit crocodilis parcere, eósque consecrare nescio cui
fabuloso numini, res est longè stultissima. est enim stupi-
dorum parcere nō parcentibus, & colere animal homines
deuorare solitum. Celso tamen placent qui patrio more
crocodilos venerantur, nec vlla eius extat cōtra illos ora-
tio: sed Christiani videntur ei digni vituperio, quòd doceā-
tur odisse vitia temperaréque à maleficiis: virtutem con-
trà honorare ac colere, vt à Deo factam, & ipsam Dei filiū.
quamuis enim nomen fœmininum est, non tamen credē-
dum esse substantia fœminam sapiētiam iustitiámque, quę
iuxta nostram existimationem est Dei filius, sicut germa-
nus ipsius discipulus de eo scriptum prodidit, quòd factus
sit nobis à Deo sapientia, iusticia, sanctificatio, & redem-
ptio. Ergo etiamsi secundum deum dicamus, sciant quòd
his verbis nihil aliud dicimus quàm virtutem in se omnes
virtutes continentem, & rationem quæ totius rerum na-
turæ ad vtilitatem vniuersorum potissimum factæ ratio-
H nem complectatur: quam cum Iesu anima longè præ cę-
teris animabus vnicam cohęsisse tradimus, quòd ea sola
perfectè capax sit ipsius verbi summæ participationis, &
sapientiæ iustitięque ipsissimę. Quoniam autem Celsus
sic de varietate legum loquutus postremo infert, videri si-
bi rectè dixisse Pindarum, legem esse regem omnium, age
disseramus de hoc etiam. Heus tu, quam tandem legem
dicis regem omnium? Si dicis municipales istas, falsum est:
sub nullius enim earū regno sunt omnes homines: itaque
melius dixisset, leges sunt reges omnium. nam per singulas
gētes regnat lex aliqua. quòd si propriè lex acccipitur, na-
turalis ipsa est regina omnium: quamuis quidam more la-
tronum discedentium ab officio deficiunt ab ea, iniustè vi-
uentes & prædatoriè. Itaque nos Christiani naturalem il-
lam legem reginam omnium agnoscētes, quę ipsa Dei lex
est, conamur iuxta eam viuere, valere iussis omnibus ille-
gitimis legibus. Sed videamus quid deinceps Celsus lo-
quatur, parum admodum Christianos attingens, Iudæos
verò plurimum. Loquitur autem sic. Sanè quod eodem
modo Iudæi legem suam complectuntur toto pectore,
culpandum non est: sed illi potius accusandi qui desertis
institutis propriis ad Iudæos deficiunt. qui si altioris cu-
iusdam sapientiæ cognitione sibi placēt, ideóque vt purio-
rem dedignantur aliorum consuetudinem, iam audiuerūt
I ne illam quidem de cœlo opinionem ipsorum esse pro-
priam: sed vt alios taceam, Persæ quod Herodotus refert,
idem sentiunt iam dudum. Mos eis est, inquit, sacrificare
Ioui in montibus celcissimis, Iouem appellando totum
hoc cœli conuexum. Sciunt igitur opinor, nominum hanc
esse differentiam, supremus siue Diespiter, siue Iupiter, aut
Adonæus Sabaóth ve, aut Ammus, vt Ægyptij vocant, aut
vt Scythæ Pappæus. Sed nec ideo sanctiores sunt cæteris,
quia circumciduntur: hoc enim priores fecerunt Colchi &
Ægyptij. nec quia porcina carne abstinent: nam hoc Ægy-
ptiorum est, quos insuper ouibus, capris, bubus, piscibus,
constat parcere, Pythagoras verò cum discipulis eius fa-
bis sibi interdixit animatisque omnibus, nec tamen credi-
bile est illos ideo laudandos magis esse, aut Deo cariores
prę cæteris, non item alios: nec ad solos eum mittere suos
angelos, velut in regionem beatorum. Videmus enim
& ipsos, & regionem quæ eis obtigit. Facessat igitur pro-
cul iste arrogans chorus quò dignus est, non noscens ma-
gnum illum deum, sed deceptus Mosis pręstigiis, suóque
malo disciplinam eius amplexus. Apparet hic accusari
Iudæos, quòd falsò credant se esse summi Dei peculiarem
portionem præ cęteris gentibus selectam: quódque arro-
ganter iactent eum quem nesciant, malo suo decepti Mo-
sis præceptoris sui pręstigiis. Sed nos iam superius magna K
ex parte diximus de veneranda eximiáque Iudæorum re-
publica, cùm etiamtum staret templum ciuitatis dei sym-
bolum, altaréque cum suis ceremoniis. quod si quis erecta
mente ad contemplandum legislatoris consilium, exami-
net collata instituta eius gentis cum reliquarum moribus
quibus hodiéque vtuntur, nullum hominum genus magis
admirabitur: vt quod repudiatis omnibus rebus inutilibus
homini, solas recipit vtiles. ideo nulla fuerunt apud eos
vel scenicorum vel athletarum, vel circensium certamina,
non fœminæ vendentes florem ętatis cuiuis volenti semi-
nare incassum, & naturæ humanæ seminibus illudere. Iam
illud quale fuit, doceri à teneris statim vnguiculis omnem
sensibilem naturam superscendere, deúmque non ibi, sed
supra corpora quærere. quale item in crepundiis & vnà cū
vernaculo sermone discere immortalitatem animæ, infer-
náque tribunalia, eorúmque qui bene vixerunt prœmia. &
hæc quidem pueris pro ipsorum captu tradebantur sub
fabularum inuolucris: post verò proficientibus ratio fa-
bularum explicabatur, & retegebatur veritas. Mihi certè
persuasum est eos dignè appellatos Dei peculium, qui cō-
tempserunt omnem diuinationem vana spe lactantem ho-
mines, & malorum dęmonum potius quàm melioris na-
turæ inuentum, quærēdo veram futurorum pręscientiam L
in sanctis animis propter insignem puritatem capacibus
diuini spiritus. Quàm item rationi consentaneum, ne-
quis eiusdem religionis particeps seruiret plus sexennio,
tam ęquum vt nec hero nec seruo fiat iniuria. meritò igi-
tur Iudæi non tam angustis quàm cæteræ gentes leges
suas circumscribunt pomœriis, alioqui damnanda esset
eorum stupiditas, si putarent tam excellentem legem vni
tantum genti scriptam sicut cæteras. Velit nolit Celsus,
altiorem sapientiam tenent Iudæi, non solum quàm vul-
gus, verumetiam quàm hi qui habentur pro philoso-
phis. namque philosophiæ studiosi post graues illas suas
disputationes prolabuntur ad simulacra & dæmonas: Iu-
dæorum autem vel postremus ad solum deum optimum
max. respicit. & meritò hac de causa sibi placent, aliorum
vt impurorum & impiorum deuitantes consuetudinem.
Atque vtinam non contra legem peccassent, occisis pri-
mum prophetis, dein Iesu per insidias sublato: haberemus
exemplum ciuitatis cœlestis, quam Plato conatus est qui-
dem effingere, cæterum non videtur hoc ita præstitisse
vt Moses cæterique prophetæ post eum, formantes genus
electum, gentem sanctam, Deo dicatam, puréque educa-
tam procul omni superstitione. Quoniam autem Cel-
so libuit sacra Iudæorum quibusdam gentibus commu-
nia facere, agedum dispiciamus quid sit hoc quoque. M
Putat de cœlo dogma nihil differre ab opinione de Deo:
aítque Iudæorum more Persas Ioui sacra facere in celsis-
simis montium: non videns quòd Iudæi quemadmodum
vnum deum sciebant, ita vnicam sanctam precationis
domum, vnum altare holocautomatum, & sacri suffitus
aram vnicam, vnúmque Dei summum sacerdotem. Nihil
igitur commune Iudæis erat cum Persis altissimos mon-
tes eósque plures conscendentibus sacrorum causa longè
dissimilium sacrificiis Mosaicis, quæ ad quandam simili-
tudinem & vmbram cœlestium peragebantur à sacerdo-
tibus Iudęorum, in arcano intellectum legitimorum sa-
crorum enarrantibus, & quidnam significaretur per ea.
Vocent Iouis appellatione Persæ cœli ambitum, nos nec
Iouem nec deum cœlum esse credimus, vt qui scimus
quædam inferiora Deo super omnes cœlos ascendisse, &
super omnem naturam sensibilem, sic intelligentes il-
lud: Laudate deum cœli cœlorum, & aquæ quæ super
cœlos sunt laudent nomen domini. Et quia Celsus pu-
tat nihil referre Iupiter dicas an Diespiter, an Adonæus
vel sabaoth, an Ammus vt Ægyptij, an vt Scythæ Pap-
pęus, disseramus & de his paulisper: modo meminerit
lector quid superius circa eandem quęstionem diximus Lib. primo.
per occasionem à Celso nobis oblatam: & nunc idem re-
petimus, nominum naturam non esse ad hominum pla-
citum,

A citum, id quod visum est Aristoteli: nec enim ab hominibus initium sumpserunt linguæ hominum, vt liquet animaduertentibus proprietates incãtationum in linguis variis, & varios accentus nominũ pro diuersis regionibus: de quo suprà paucis tractauimus, dicendo quòd voces genuinam vim habentes in lingua quapiam, si transferantur in aliam, non eandem vim obtinent. Idem reperitur in hominibus, hominem enim à natiuitate Græco nomine illo vel illo vocatum, si mutato nomine in Romanum aut Aegyptium, aut cuiusuis gentis incantaueris, non erit efficax incãtatio, alioqui futura si veteris nomine illi dudum imposito. Idem accidet in Romano nomine, si in Græcum mutato incantationem tentes: non valebit quæ valitura erat non mutato hominis nomine pristino. Id si verum est in humanis nominibus, quid sentiẽdum de attributis Deo quacunque de causa? Exempli gratia: significat aliquid si interpreteris, Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Iacob, adiuret aliquis per Deum Abraham, Deum Isaac, Deum Iacob, efficiet aliquid per innatam vim eorum nominum, cedentibus dæmonibus & victoris iussa faciẽtibus. Idem adiurator si dicat, per Deũ patris electi sonãtis, per Deum risus, per Deum supplantatoris, tantundem efficiet, quantum si adhibeat quodcũque nomen inertissimum. Itidem nomen hoc Israel si mutemus in Romanam aliámve lin-B guam, nihil efficiemus: sin seruemus vt est, & adiungamus alia quæ solent periti harum artium, tum demum spei respondebit euentus exerente se in talium nominum. Idem dicendum de hac voce Sabaoth, quæ est frequens in incantationibus, pro ea si supponas, dominus virtutum, aut dominus exercituum, aut omnipotens (nam variè versa est ab interpretibus) nihil ages, quod si vocem ipsam hebræam serues, non erit inefficax, si credimus peritis huiusmodi artium: id quod dici potest etiam de nomine hoc Adonai. Ergo si neque Sabaoth, neque Adonai seruata sua significatione, mutatum in linguã aliam est efficax, quantominus valebit apud eos qui nihil referre putant Iouem altissimum dicas an Zena, Adonæum an Sabaoth. Hæc & alia pari modo arcana quod scirent Moses cæterique prophetæ vetuerunt nominare Deorum alienorum nomina, vno ore meditati preces offerre vni vniuersorum Deo, iugíque præceptorum eius memoria conseruare cor purum ab omni verborũ atque cogitationum vanitate, quapropter quosuis cruciatus perferimus potius quàm Iouem fateamur esse Deum, nec enim eundem credimus Iouem & Sabaoth: imò ne Deum quidẽ Iouem, sed dæmona quendam qui delectetur hoc nomine, infensum hominibus, & inimicum vero Deo. Et si Aegyptij nobis suum Ammun ingerant pœnas etiam intentantes, moriemur citius quàm C Ammun Deum appellabimus, inuocatum licet ab Aegyptiis incantatoribus, Affirment Scythæ quàm Pappæum esse illum vniuersorum Deum nobis id nunquam persuadebunt, credentibus quidẽ esse huius uniuersitatis vnum Deum, sed non nominaturis hunc Deum Pappæum quasi proprio nomine, videlicet ex arbitrio istius Scythicarum solitudinum & gentium linguarúmque præsidis, alioquin appellatiuo Dei nomine, vel scythicè, vel ægyptiacè, vel quacunque lingua in qua quisque educatus est, siquis eum nominet, nihil peccauerit. Cæterum circumcisionis causa non eadẽ est Iudæis quæ Colchis aut Aegyptiis, ac proinde nec eadem circumcisio, nam quemadmodum sacrificãs non eidem sacrificat, quamuis videatur similia sacra facere: & qui precatur, non eidem preces offert, quamuis precetur eadem: sic neque de circumciso dicẽdum, nihil eum differre à circumcisis quibuslibet, propositum enim & lex & voluntas circumcisi facit, vt sit aliud negocium. Et quo melius intelligatur hic locus, dicendum quòd quum iustitiæ nomen idem sit apud omnes Græcos, aliam tamen appareat esse iuxta Epicurum iustitiam, aliam iuxta. Stoicos negantes tripartitam animam, aliam iuxta Platonicos iusticiam dicentes propria cuiusque animę partis officia. Sic alia est Epicuri fortitudo laborem ferentis vt maiorem laborem effugiat: alia stoici omnem virtutẽ propter ipsam virtutem expetentis, alia Platonici ad irascibilem animæ partem virtutem hãc referentis, tribuentísque ei locum in D pectore. Sic quàm diuersa sunt circumcisorum dogmata, tam diuersa est & circumcisio, de qua non est necesse in hoc tractatu disserere: si quis cupit nostram super hoc loco sententiam cognoscere, legat nostros in Pauli ad Romanos epistolam commentarios. Itaque circumcisionem hanc qua se iactant Iudæi, non patientur sibi communem esse cum Colchis aut Aegyptiis, imò ne cum Ismaelitis quidem Arabici generis, quamuis à communi patre Abrahamo descendentis per Ismaelem qui vnà cum patre circumcisus fuit. Aiunt autem Iudæi octauæ diei circumcisionem esse præcipuam, cæteras superuacaneas. Et fortasse propter aliquem infestum Iudæorum genti angelum inuenta est, qui posset circumcisos lædere, circumcisos non item: quod colligi potest ex libris Exodi, vbi angelus ante circumcisionem Eliazari cõtra Mosen valuit: quo circumciso irrita facta est illius potẽtia, quod non ignorans Sephora, scrupo arrepto circumcidit suum filiolum, effata secundum vulgatam editionem, stetit sanguis circumcisionis mei pueri: secundum Hebræos verò, Sponsus sanguinum tu mihi, norat enim talem angelum validum ante sanguinem, sed cohibendum cruore circumcisionis: quapropter dixit, Sponsus sanguinum tu mihi. Verùm ista curiositatis quandam speciem præ se ferentia, nec satis apta vulgi auribus, hactenus prodere ausus, vnum etiã vt Christianum decet addam, móxque transibo ad deinceps sequentia. Potens erat, opinor, hic angelus contra non circuncisos ex populo, & in vniuersum contra omnes creatoris cultores, donec Iesus corpus assumeret, postquam autem assumpsit corpus, & in eo circuncisus est, irrita facta est tota eius potentia contra circumcisos per nostram religionem, quoniam inenarrabili sua deitate Iesus illam sustulit, ideóque discipulos suos circuncidi vetuit: quibus dictum est, Si circuncidamini Christus nihil vobis proderit. Nec ob suillæ carnis abstinentiam Iudæi sibi placent vt ob rem egregiam: sed quia sciũt purorum impurorúmque animalium discrimen, eiúsque causam, & suem esse in impurorum ordinem. Verùm hæc quoque aliud significabant vsque Christi aduentum: post quem dictum est eius discipulo nondum hæc intelligenti, & neganti vnquam quicquam inquinatum aut impurum receptũ in os suum: Quæ Deus purificauit, tu ne pro impuris censeas. Nec ad Iudęos igitur nec ad nos attinet quòd pręter sues etiã capris, ouibus, bubus, piscibus, sacerdotes Aegyptiorum abstinent: sed quia nõ quod intrat in os inquinat hominẽ, & cibus nos Deo non commendat, non magni facimus abstinẽtiam ciborum huiusmodi: nec tamen ita indulgemus ventri vt consectemur tales delicias, quapropter quãtum ad nos attinet, pythagoricos animatis abstinentes valere sinimus. Hic considerandum discrimen, quid pythagoricos, quid nostros in virtutum stadio se exercentes, ad abstinentiam ab animatis moueat. Illi abstinent propter fabulam de migratione animę in varia corpora.

Exod. 4.

E

F

Quis enim sua pignora cara
Mactaret demens, sacris operatus ad aras?

Nos autem dum aliquid tale facimus, suggillamus corpus nostrum, & in seruitutem redigimus, extinguere volentes membra terrena, scortationem, impuritatem, lasciuiam, affectus prauos & concupiscentias, vt morti tradamus actiones corporeas. Pergit Calsus Iudęis obloqui, nõ esse verisimile hos prę cæteris laude digniores habendos aut Deo gratiores: & ad solos mitti angelos ab eo, quasi iam degant in beatorum sedibus: cùm tamen noti sint & ipsi & eorũ regio. Refellamus igitur & hoc, ostendendo probatam eam gentem Deo, vt apparet vel inde, quòd etiam exteri & alieni à fide nostra Deum qui est optimus maximus, vocant Hebræorum Deum: & quòd vt probatos nunquam deseruit, quantumuis modicum eorum numerum potentia sua perpetuò protegens: vt ne ab Alexãdro quidem Macedone durius sint habiti, licet propter fœdera quædam noluerint contra Darium arma su-

G mere: quando etiam eorum pontificem sacerdotali stola amictum adoratum ferunt à Macedone, quòd diceret eo habitu visum sibi per somnium qui prænũciaret subigendã ipsius armis Asiam. Certè nos Christiani fatemur laudatos illos præ cæteris & amatos à Deo: & eam curã gratiámque migrasse ad nos, postquam Iesus felicitatem Iudæorum transtulit in eos qui crediderunt ex gẽtibus, quapropter etiamsi Romani multa tentarunt vt delerent nomen Christianum, nihil tamen potuerunt efficere, protegente eos manu Dei, cuius voluntas erat vt verbum suum ex vno Iudææ terræ angulo profectũ disseminaretur per vniuersum genus hominum. Quoniam autem pro viribus respondimus huic Celsi Iudæos insectantis calumniæ, age deinceps ostendamus, nec arroganter nos profiteri magni Dei notitiam, nec præstigiis circumuentos esse vel à Mose vel ab ipso seruatore nostro: sed nostro magno bono & in Mose Deum à nobis audiri: & approbatum ipsius Dei testimonio Iesum vt Dei filium à nobis recipi, cum optima spe si iuxta præcepta eius vixerimus. Illud volentes & scientes prætermittemus, quod iam ante docuimus, vnde oriundi simus, quémve autorem habeamus, & quæ sit eius lex. quòd si Celsus nos existimat nihilo meliores Aegyptiis, hircum, arietem, crocodilum, bouem, felem, equum fluuiatilem, simiam canicipitem adorantibus, ipse viderit,
H eiúsque similes siqui delectantur ipsius placitis, nos pro virili prolixè rationẽ nostræ religionis reddidimus superius: demonstrauimúsque meliora nos inuenisse, solósque tenere puram putam veritatem nullo vitiatam mendacio: id quod doctrinæ Iesu acceptum ferimus, nec nos ipsos sed præceptorem commendamus, iam ante commendatum egregio Dei testimonio, & prophetarum Hebræorum oraculis, sed præcipuè rebus ipsis tam euidentibus, nam liquidò apparet enim non potuisse tam magnas res præstare absque Deo. Cæterum verba Celsi quæ mox sequuntur, sic se habent. Omittamus ea quibus magister eorum potest coargui, sinamúsque eum videri verè angelum. Is primúsne venit & solus, an etiam alij priores. Si solum venisse dicent, in promptu est quo arguantur mendacij loquentes sibiipsis contraria, aiunt enim & alios sæpe venisse, interdum sexaginta simul aut septuaginta, eósque malicia corruptos ob id mulctatos esse vinculis subterraneis: vnde promanare fontes calidos, videlicet ex illorum lacrymis. Quin & ad ipsius sepulchrum tradunt venisse angelum, alij vnum, alij duos, qui eum resurrexisse nunciarent mulieribus, nam Dei filius videtur non potuisse aperire sepulcrum, sed opus erat alio qui amoliretur lapidem, præterea de Mariæ vtero nunciaturus ad fabrum venit angelus: rursúmque qui moneret vt infantem fuga eri-
I perent. Et quid attinet omnes curiose percensere, quot vel ad Mosem vel ad alios missi dicantur? Ergo si & alij missi sunt, manifestum est hunc quoque venisse ab eodem Deo. Sed fac eum nũciasse maius aliquid, nimirum delinquentibus Iudæis, & religionem suam deprauantibus, vel vt subindicari videtur impia facinora patrantibus. Equidem satis iam superius ad hæc Celsi verba respondi, vbi propriè de seruatore nostro Iesu tractabamus: tamẽ ne quem locum in eius scripturis transilire videamur, quasi desit quod dicamus, age etiamsi videbimur eadem iterare prouocante huc Celso, tamen disseramus quanto possumus compendio, si fortè quid super his rebus in mentem veniat vel recentius vel dilucidius. Ait se omittere quæ magistrum Christianorum redarguant, quum nihil omittendo dixerit quicquid poterat, vt patet ex ipsius verbis recitatis superius, sed hoc facit figura quadam rhetorica, quod autem ne redarguamur quidem in his quæ ad tam eximium seruatorem nostrum attinent, etiamsi criminator iste videatur sibi redarguere, liquebit lectoribus studio perquirendæ veritatis omni quæ de illo prædixerunt vatum oracula scrutantibus. Deinceps vero quod ait, donare se nobis de seruatore, verè enim esse angelum: respondemus accipere nos hoc non vt donaticium, sed vt reipsa compertum ab vniuerso humano genere, cum quo versatus est prædicatione pro captu cuiusque se admittentium: id quod facinus fuit non simplicis angeli, sed vt scriptura K
eum nominat, angeli magni consilij, nunciabat enim hominibus magnum Dei & patris vniuersorum de ipsis consilium, vt per integritatem vitæ sincerámque pietatem magnis passibus ad Deum ascenderet: cæterum qui hoc tam felix nuncium repellerent, scirent se suapte culpa per incredulitatem alienatos à Deo properare ad interitum. Si, inquit, angelus iste ad homines missus est, aut primus venit solúsque, aut ante eum priores alij, deinde vtrãque opinionem oppugnat, cùm nemo verè Christianus dicat nullum ante Christum esse missum nuncium, quapropter & Celsus ait alios visos ab hominibus. Et tamen quasi solum missum ad homines dicerent, adeò falsum hoc ait, vt illi qui per doctrinam Iesu recesserunt à mũdi opifice tanquam inferiore, & accesserunt tanquam ad potiorem Deum patrem ad se missi, dicant quosdam missos etiam à mundi opifice ad genus humanum. Hic locus quoniam studio veritatis nobis diligenter excutiendus est, respondemus Marcionis familiarem Appellem hæreseos cuiusdam autorem, & pro fabulis habentem Iudæorum literas, docuisse quòd solus Iesus ad homines missus sit. Itaque ne cum hoc quidem sic opinante Celsus digladiaretur rationabiliter, quando is non credit missos alios, vt iam diximus, & Hebræorum literis fidem abrogat vt vana miracula continentibus: multo autem minus admitteret quę Celsus adducit ex libro Enochi non intellecto. Nos igitur nemo mendacij coarguet vt docẽtes inter se pugnantia, quòd solus venerit Seruator noster, & quòd alij multi L
sæpe uenerint nuncij. Quanquam hic valde confuse calumniator loquitur in hac disquisitione de angelis missis ad homines, vt qui obscurè inaudiuit nescio quid ex Enochi literis, quas nec legisse videtur, nec scire quòd non magna sit earũ autoritas in ecclesiis: vnde fortasse illud sumptum est, sexagenos & septuagenos descendisse, eósque malos redditos. Sed interpretemur eius dictum candidius, quippe qui vidimus quod ille non vidit in Genesi scriptũ: *Gen. 6.*
Viderunt filij Dei filias hominum quòd essent pulchræ, acceperuntque sibi vxores selectas ex omnibus: nihilominus eos qui valent intelligere mentem propheticam, admonemus etiam ante nos quendam hæc retulisse ad animas cupidas viuendi in corpore, eas aiebat vocatas per figuratam locutionem filias hominum. Verùm vtcunque se habet hoc quod de filiabus hominum à filiis Dei adamatis legimus, nihil suffragatur Celso neganti Iesum seruatorem nostrum & benefactorem solum vt nuncium missum ad homines, cùm constet omnes qui vnquam ad corrigendam vitam inuitabant, perfunctos nunciorum officio. Deinde rursum commiscens & confundens quæ vndecunque audiuit, vel vbicunque legit, siue inter sacras scripturas à Christianis recepta siue non, ait illos qui sexageni septuagenive descendebant puniri vinculis subterraneis: additque vt ex Enochi autoritate, non tamen eum M
nominans: vnde & fontes calidi, ex illorum lacrymis: rem nec dictam vnquam, nec auditam in ecclesiis Dei, nemo enim fuit tam insipiens, vt corporeas lacrymas fingeret humanis adsimiles in profectis è cœlo angelis: & si modo licet ludere in his quæ Celsus tam serio loquitur, respondendum non posse dici fontes calidos constare angelorum lacrymis, cùm plerique dulces habeant latices, lacrymarum vero natura salsuginosa sit: nisi fortè Celsi angelis dulces manant lacrymę. Ac rursum miscens quę misceri non possunt vt dissimilia, post mentionem sexagenorum septuagenorumve angelorum descendentium & calidos fontes delacrymantium, addit visos etiam ad ipsius Iesu sepulcrum angelos duos vt quidam produnt, vnum vero vt alij, incertũ an ideo quòd in narratione Matthęi Marcique vnum inuenerit, duos vero apud Lucam & Ioannem: quę quidem non sunt contraria, nam qui vnum scribunt, narrant de eo qui auoluit à monumento lapidem: qui vero duos, de iis qui conspecti sunt intus sedere candidati: aut de iis qui venientibus ad sepulcrum mulieribus obtulerunt se in vestitu pręfulgido. cęterum singula horũ vel fieri potuisse, vel per figuras significare aliquid,

non

A non hic docere conuenit, quòd hoc enarratorum euangelij sit officium. Oblatas autem sæpe miraculosas visiones hominibus, legitur & in Græcorum historiis, non eorũ tantum quorum scripta vanitatis suspecta sunt vt fabulis similia, sed in illorum quoque qui inter graues ac veraces philosophos habiti, res compertas mandarunt literis. In hoc genere quædam legimus apud Chrysippum Solensem de Pythagora, & apud quosdam recentiores qui heri & nudiustertius commentati sunt, vt Plutarchus Cheronensis in commentariis de anima, & Pythagoricus Numenius in secundo de immortalitate animæ, nisi forte quoties Græci talia narrant, præsertim philosophi, non licet ridere, carpere, pro figmentis habere ac fabulis: dum vero homines Deo sacrati, quibus piaculare est vel tormentis vel intentatione mortis adigi vt de Deo mentiantur, dicunt se vidisse visiones angelorum, vani habendi sunt & indigni fide, nec sermones eorum in veris censendi sunt. Sed non est rationi consentaneum huiusmodi de veris ac falsis iudicium. nam qui dant operam ne decipiantur, post inquisitionem demum & examinationem tutò pronunciant, hoc verum esse, illud falsum in miraculosis narrationibus: quòd nec omnes fidem mereantur apud homines, nec omnes pro confictis fabulis reiici debeant. Porrò de Iesu à mortuis resurrectione hoc quoque dicendum non mirum esse: Vnum aut alterum angelum nunciasse, rediuiuum eum iam B res ipsi fidentium curare: quin & illud mihi fit verisimile, quòd fideles continue fructum ex ea resurrectione percipientes, & per conuersionem ad Deum emergentes è vitiorum colluuie viuentésque integre, ope angelorum adiutantur. Celsus autem nec hoc incalumniatum reliquit, quod angelus auoluit lapidem à monumento in quo Iesu corpus situm erat, adulescentulorum sub ferula declamantium more occasione arrepta: Ergo, inquit, Dei filius non valebat aperire sepulchrum, sed alieno ministerio ad amouendum saxum opus habuit. Hoc loco nequid agam curiosius, néve tropologiæ prætextu intempestiue philosopher, loquar de ipsa historia: magis esse è dignitate resurgentis ad vtilitatem humani generis, quòd per inferiorem ministrum lapis auolutus est, quàm si hoc ipse fecisset. Taceo nunc, quòd qui dei verbo insidiantur, postquam necatum ostenderunt populo exanimem & redactum in nihilum, nolunt aperire eius sepulchrum, nequis post nefarias eorũ insidias verbum viuum conspiciat. At Dei nũcius qui propter salutem hominum descẽderat, adiutor angeli fortior insidiatoribus auoluit graue illud saxum, vt qui putabant uerbum mortuum, discãt non amplius esse inter mortuos, sed viuere, & præmonstrare viam se sequentibus, quemadmodum solitus erat superiore tempore nondum altioris disciplinæ capaces instituere. Atque hic nescio quid sibi volens admiscet mentionem angeli de vtero Mariæ nũ-C cium Iosepho afferentis: ac rursum post natum infantem monentis de fugiendis quæ ei parabantur insidiis, Aegyptôque petenda: qua de re iam ante respondimus. Iam quorsum attinet quod ex scripturis affert quæ ibi narrantur de angelis ad Mosem missis & alios? mihi certe non uidentur quicquam ad eius propositum facere, præsertim cum nullus eorum conatus sit humanum genus à peccatis abstractum ad Deum conuertere. Itaque licet etiam alij missi sint à Deo, hic maius aliquid nunciasse credendus est Iudæis peccantibus, pietatem parum integre seruantibus, à quibus propter ipsorum impia facinora regnum Dei trãstulit ad colonos alios passim degentes in ecclesiis ad suam curam pertinentibus, & nihil non agentes vt per Iesu doctrinam vitámque tali doctrinæ consentaneam Deo lucrentur plurimos. Pergit Celsus: Ergo idem Deus Iudæorum est & istorum Christianorum videlicet. Et quasi hoc controuersum sit aut confirmatione opus habeat: id inquit, fatetur magna ecclesia, recipiens vt vera quæ à Iudæis traduntur de mundi creatione sex diebus absoluta, déque septimæ quiete, in qua scripturę docent quieuisse Deum à suis operibus, contemplantem singula: quas Celsus nec intelligens nec legens, putat eum à labore quæsisse requiem, id quod nusquam scriptum est. verùm de mundi creatione, & sabbatismo à populo Dei diligenter obseruato, longa est & arcana nec explicatu facilis disputatio. D Post hæc Celsus opinor vt volumen eius plenius fieret & grandius, multa temere congerit: qualia sunt, quòd eundẽ quem Iudæi putamus primum hominem, & ab illo originem atque successionem humani generis similiter deducimus. Cęterum mutuas fratrum insidias nescimus, sed Cainum Abeli struxisse insidias & Esauum Iacobo: quodsi Abel Caino insidiatus est & Iacobus Esauo, tum recte dixit Celsus, mutuas fratrum insidias æque apud nos narrari atque apud Iudæos. Esto autem etiam profectionem in Aegyptum eodem modo apud nos atque illos narrari, & inde reditum non fugam vt Celsus nominat, quid hæc faciunt ad accusationem vel Iudęorum vel nostrorum hominum? Sed iste vbi se putat ansam vituperandi nactum, fugam Hebræorum nominat: vbi vero res postulabat vt expenderet quæ de plagis scripta sunt quibus Deus afflixit Ägyptiorum gentem, ea libenter silentio prętcriit. Quodsi serio respondendum est ad opinionẽ Celsi credentis nos idem de scripturis sentire ꝙ Iudæi sentiunt, dicã cõfessum esse apud vtrosque sacros libros scriptos esse diuino spiritu, sed de intellectu eorum non consentire nos, quando nec viuimus vt Iudæi, quod non sapiamus iuxta externam legis literam. Et dicimus, quoties legitur Moses velamen esse obtensum cordibus eorum qui Iesu Christi viam non ingrediuntur, vt eos mens Mosis legislatoris lateat: scimus autem quod si quis se conuertat ad dominum, est autem spiritus is dominus, sublato velamine E retectâque facie, in occultis illis literarum sensibus tanquam in speculo gloriam domini contemplabitur, fruetúrque illa quæ Dei nominatur gloria in suam metipsius gloriam: accipiendo pro intellectu id quod vocatur facies, iuxta interiorem hominis faciem, repletam luce & gloria veritatis quæ continetur in illis legibus. Post hæc dicit: Nemo me putet ignorare, quosdam Christianorum assensuros communem sibi esse cum Iudæis Deum: quosdam vero dicturos, diuersum atque adeo contrarium, & ab illo venisse filium. Sed si hoc in Christiana religione improbat quod plures sectas habeat, quin eadem opera damnat philosophiam? quandoquidem in philosophorũ sectis discrepatur de rebus non vulgatibus, sed de maxime cognitu necessariis. Accusanda erit & medicina propter sectas suas. Esto igitur negent aliqui eundem esse nostrum & Iudæorum Deum, non ideo culpandi sunt qui ex communibus scripturis demonstrant eundem esse Iudæorum Deum & gentilium: Paulo qui ex Iudæis ad Christianam religionem accessit, manifeste dicente: Gratias ago Deo meo, cuius cultor sum iam inde à progenitoribus in conscientia pura. Sit licet etiam tertium genus eorum qui alios animales alios spirituales nominãt: puto autem eum F Valentinianos dicere: quid hoc ad nos ecclesiasticos? qui damnamus opinionem asserentium alios ad salutem natos, alios ad interitum: & hos natura malos, illos contrà natura bonos. sint rursum alij qui arroganti Gnosticorum nomine polliceantur nouam quandam scientiam, quemadmodum quidam se nominant Epicureos philosophos: attamen neque prouidentiam tollens fuerit germanus philosophus, neque isti qui absurda figmenta & Iesu successoribus improbata introducunt, Christiani vnquam fuerint. Sint alij etiam Iesum recipientes, eóque Christianos se iactantes, seruantes nihilominus legem & viuentes Iudæorũ moribus: videlicet Ebionæi duorum generum, vel nobiscũ fatentes Iesum natum è virgine, vel non ita sed reliquorũ more hominum: quid hoc crimen attinet ad ecclesiam, quam Celsus vulgi nomine significat? facit etiam mentionem nescio quorum Sibylistarum, fortasse quod audierat à quibusdam improbari eos qui Sibyllam prophetidem existimant, notarique Sibylistarum nomine. Deinde aceruum variarum appellationũ in nos congerens ait se nosse quosdam Simonianos, qui Helenam siue præceptorem Helenũ venerantes Heleniani dicantur. Sed in hoc fallitur Celsus cum Simoniani nolint fateri Iesum esse Dei filium, sed Simonem dicant Dei virtutem, prodigiosa quædam narran-

G tes de homine vano, qui putarit se miraculorum æmula-
tione non minorem existimationem quàm Iesus paratu-
rum apud homines. Sed neque Celsus neque Simon po-
tuerunt intelligere, quomodo Iesus in morem boni colo-
ni potuerit magnam Græciæ barbariæque partem opple-
re verbi semine, traducentis animas à viciis ad condito-
rem rerum omnium. Celsus porrò nouit & Marcellianos
à Marcellina & Harpocratianos à Salomone oriundos,
tum alios à Mariamme alios à Martha, nos autem qui dis-
cendi studio non solum nostræ doctrinæ varias sententias
perquisiuimus, verum etiam philosophorum veritatem
vestigantium scripta excussimus, nunquam in istos incidi-
mus. His addit Celsus Marcionistas sectatores Marcionis:
& vt alios etiam præter iam nominatos videatur nosse,
more suo loquens, Et alij alios, inquit, fingentes sibi dæ-
monas & magistros decepti voluātur in magnis tenebris
turpius quàm Aegypto sodales Antinoani. Videtur sanè
rem attigisse dum ab aliis dæmonibus alios dicit inuolu-
tos erroribus & ignorātiæ tenebris: quod verò Antinoum
confert cum nostro Iesu, non repetemus quæ antè ad hoc
respondimus. Hi, inquit, dicendis non dicendísque in se
inuicem velitantur conuiciis, nunquam concordes pro-
pter odia mutua. Ad hoc quoque iam antè respōsum est,
& apud philosophos itidem inueniri sectas sectis infen-
H sas & apud medicos: attamen qui meditati verba domini
Iesu eius doctrinæ consentanea didicimus & dicere & fa-
cere, conuiciantibus contrà bene precamur, persecutores
toleramus, obtrectatores nostros admonemus, non fanda
infandáque iacimus in dissidentes à nostris opinionibus:
sed siquidem possumus, nihil non tentamus quo illis cor-
rectis persuadeamus vt soli attendant creatori omnium,
omniáque tanquam rationem summo iudici reddituri fa-
ciant: quod si nihil proficimus, seruamus illud præceptū:
Tit. 3. Hæreticum hominem post vnam alterámve admonitio-
nem deuita, sciens quod deprauatus sit talis, peccétque à
seipso condemnatus. Præterea qui capiunt illud seruato-
Matt. 5. ris, Beati pacifici, & illud, Beati mites, non insectabuntur
odiose vel seductos vel seductores, nec eos cauillabuntur
esse Circas blandiloquas. Videtur autem Celsus ne illud
1. Tim. 4. quidem apostolicum satis intellexisse: In nouissimis tem-
poribus discedent quidam à fide, attendentes spiritibus er-
roris, & doctrinæ dæmoniorum, in hypocrisi loquentium
mendacium & cauteriatam habentium consciētiam, pro-
hibentium coniugia, vt abstineātur à cibis quos deus crea-
uit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus: ac
ne eos quidem qui his apostoli verbis vrgent istos qui no-
uitates & falsitates in sacram doctrinam inuehunt, qua-
I propter ait quosdam apud Christianos vocari aurium cau-
teria, & alios ænigmata, id quod nōdum vidimus. Certum
est scandali nomen frequens esse in nostris literis, quo so-
lemus vti de sanæ doctrinæ deprauatoribus, & simplicio-
rum hominum deceptoribus: quos tamen in eis literis
nusquam Sirenas saltatriculas, & sophistrias, nisi quis au-
res cera pręmuniat, porcina pro humanis capita imponen-
tes, nominari, comperimus: & ni fallor nec in nostris nec
in hæreticorum ita nominantur scriptutis: solus iste qui
omnia scire profitetur, etiam hoc asseuerat, ac mox addit
omnes autem tantopere inter se discrepātes, & fœdissimis
contentionibus mutuo se redarguentes, audies iactare il-
lud, Mihi mundus crucifixus, & ego mundo. nam hoc so-
Gal. 6. lum Celsus retinuisse videtur è paulinis literis. alioquin
obiiceret nobis alia innumera, velut illud. In carne viuen-
tes non iuxta carnem militamus. nam arma militiæ nostrę
non sunt carnalia, sed deo pollētia, ad demolitionem om-
nium substructionum & cogitationum in altum se extol-
lentium aduersus cognitionem dei. Quin & hoc ipsum
quod ait omnes iactare has voces, mihi mundus crucifixus
est & ego mundo, falsum esse coarguemus. Sunt enim quę-
dam hæreses quæ non recipiunt Paulinas Epistolas, vt E-
1. Cor. 10. bionæi vtriusque generis, & qui Encratitæ vocantur. certe
hi qui non habent apostolum pro viro beato & sapiente,
non dicerent, mihi mundus crucifixus est & ego mundo.
atque ita etiam hic Celsus mentitur, multis verbis in va-
rietatem hæresium inuehēs: sed tum indistincte, vt ne hoc K
quidē mihi videatur considerasse aut intellexisse, quomo-
do se dicant plura Iudæis nosse Christiani: vtrum appro-
bantes libros eorum, aliter tamen interpretantes, an in to-
tum reiicientes eorum scripturas. Sunt enim inter hæreti-
cos qui vel hoc vel illud faciunt. Post hæc sic loquitur. Er-
go age etiamsi nulla habēt idonea dogmatis sui principia,
ipsam doctrinam eorū examinemus: & primùm quæ pa-
rum intellecta deprauant per inscitiam, ineptè vsurpantes
sibi quæ ignorant. sunt autem hæc. ac mox fidelium Chri-
stianorum placita recensens, opponit eis philosophica: cō-
tendens quicquid bene à Christianis dictū putatur, & me-
lius & dilucidius traditum apud philosophos, vt ad philo-
sophiam rerrahat à dogmatibus honestatem & pietatem
præ se ferentibus. Nos hic quinto libro finem faciemus, à
reliquis sextum auspicabimur.

LIBER SEXTVS.

SExtum hunc librum ordiētibus no-
bis, sacer Ambrosi, contendendū est
aduersus Celsi calūnias, nō aduersus
opiniones philophicas, vt alicui pos-
set videri. nā multa pręsertim è Pla-
tone adducit, quę persuaderi possūt L
vel prudentibus ex sacris literis, eá-
que conatur ostendere nobis cum a-
liis esse communia, sed ita vt melius hauriri possint è Græ-
cis autoribus, etiamsi non referantur ad deum deiue filiū.
Ad quod respōdemus, cum veritatis professoribus propo-
situm sit prodesse quam plurimis mortalium, & pro hu-
manitatis officio quencunque attrahere, siue corda-
tum, siue insensatum: nec solum Gręcos aut mansue-
tos barbaros, sed quosuis è feris populis conuertere: dubio
procul opus esse ad hoc forma dicēdi cōmuni, quę quorū-
uis auribus se accōmodet. cæterū illos qui valere sinūt ple-
beios homines, eosque vt educatos illiberaliter, nec capa-
ces bene ordinatę doctrinę fastidiūt, literatorū tantum ra-
tione habita, angustis benignitatē suam circūscribere ter-
minis. Hoc autē ideo dico, quia Celsus aliíque criminātur
scripturarum nostrarū in eloquēdo simplicitatē, quam ad
se collatā splendor cultioris orationis obscurare videtur:
cum prophetę nostri & ipse Iesus eiúsque apostoli attenti
fuerint potissimum ad orationis modum non solum vera-
cissimum, sed etiam ad attrahendam multitudinem maxi-
me commodum: vt singuli tam conuersi & attracti pro vi-
rili percipiāt arcana sub sermonis simplicitate latētia. Imò M
si verū fateri licet, paucis profuit, si tamē profuit, Platonis
& similium exculta & accurata oratio: multo autē pluri-
bus ista simplicitas hominū tam stylo quā doctrina ad ca-
ptum vulgarem se attemperantiū. Itaq; videre licet Plato-
nem doctorū tantum teri manibus: Epictetū vulgo quoq;
lectorū admirabilem esse vtilitatis nomine, quod se pręce-
ptis illius admonitos proficere sentiant: id quod nolim ita
accipi, quasi dictū in Platonis contumeliā: est enim & hic
perutilis elegantioribus: sed quo melius intelligatur mens
eius qui dixit: Prędicatio mea non in persuasibilibus sapiē- 1 Cor. 2.
tię verbis, sed in ostēsione spiritus virtutis, vt fides nostra,
non sit in sapientia hominū, sed in virtute dei, quę verba
quid aliud sibi volunt, quam nō satis esse vt verū sit & na-
tum ad mouēdos animos hominū quod discimus, nisi do-
ctori diuinitus cōcessa sit vis quędā, & dictis eius adsit gra-
tię cœlestis energia. Idē ait propheta in Psal. sexagesimose-
ptimo. Dominus dabit verbum euangelizantibus virtute
multa. Itaque vt demus quędam placita nobis esse cū Gręci-
cis communia, certe illorū non tantundē valet ad afficien-
das animas: quo factū est vt rudes quantū ad Gręcam phi-
losophiam attinet Iesu discipuli peragrando multas orbis
nationes, afficerent eas pro dignitate auditoris cuiusque,
sicut visum est verbo dei: & quanto quisque ad discēdum
erat procliuior, tanto proficiebat in melius. Proinde sectē-
tur priscos magistros qui possunt eos assequi, doceat Plato
Aristonis filius de summo bono, scribat in quadam episto-
la,

A la, primum bonum esse ineffabile, sed post diutinam familiaritatem repente velut à flamma lumen ab eo in anima excandescere: quæ etiam nos cum audimus non assentire non possumus. Deus enim & hoc, & quicquid aliud bene dixerũt, eis manifestauit. quapropter dicimus, eos qui post conceptam veram opinionem de Deo nõ vt deum pie coluerunt, reos esse pœnę peccatoribus debitæ. Sic enim de his Paulus ad verbum loquitur. Palam fit ira Dei de cœlo
Rom. 1. aduersus omnem impietatem & iniusticiam hominũ, qui veritatẽ in iniusticia detinent, propterea quod id quod de Deo cognosci potest manifestum est in illis. Deus enim illis patefecit. Siquidem quæ sunt inuisibilia illius, ex creatione mundi, dum per opera intelliguntur, peruidẽtur: ipsáque ęterna eius potentia ac diuinitas, vt sint inexcusabiles: propterea quod cum deum cognouerint, non vt deum glorificauerunt, neque grati fuerunt, sed frustrati sunt per cogitationes suas, & obtenebratum est insciens cor eorũ. Cum se crederent esse sapientes, stulti facti sunt mutauerúntque gloriam immortalis Dei, per imaginem, non solũ ad mortalis hominis similitudinem effictam, verumetiam volatilium & quadrupedum & reptilium. Norunt igitur veritatem isti qui dicunt primum bonũ esse ineffabile, & post diutinam consuetudinem repente velut à flamma lumẽ ab eo in anima excãdescere, quod deinde alatur à seip-
B so: sed qui talia scribũt descendũt in Piræum adoraturi vt numẽ Dianam, & spectaturi festum Græcorum conuẽtũ: absolutísq; disputationibus egregiis de anima, eiusq; post exactã recte vitã felicitate, missa faciunt pręclara illa quæ Deus eis aperuit, humilia paruáque sapiũt, votiũm gallũ persoluẽtes Æsculapio: & inuisibilia Dei atque ideas contemplati, ex creatione huius mũdi rebúsque sensibilibus, à quibus ascendẽtes ad intelligibiles æternam eius potentiã ac diuinitatem nõ obscure viderũt, nihilominus stulti facti sunt in suis ratiocinationibus, & cor eorum quasi nihil intelligat volutatur in tenebris atque ignorãtia veræ religionis, licétque videre valde sibi placẽtes sapientiæ atque adeo theologiæ nomine adorare simulacrũ hominis corruptibilis velléque videri id facere in honorem numinis: quin & ad Ægyptiorum superstitionem nonnunquam se deiicere, & ad cultũ volucrium, quadrupedũ atque reptilium. Sed donemus esse qui mentẽ attollãt altius, certe cõperiuntur mutasse dei veritatẽ in mẽdacium, & venerari ac colere creaturã plusquam creatorẽ, quapropter multisciis Græcorum sapientibus errantibus in opinione de deitate, deus elegit stulta huius seculi, vt sapientes pudefaceret, infirma item, ignobilia contempta, & que nõ sunt, vt ea quæ sunt in nihilum redigeret, reuera vt ne glorietur vlla caro in conspectu domini. Cæterum sapientes nostri, antiquis-
C simus Moses aliique posteriores prophetę, non ignorantes deum esse inenarrabilem, scripserunt quidem eum apparuisse viris hoc honore dignis, Abrahamo, Isaaco, Iacobo: sed in qua essentia vel specie, aut quomodo quã ve sui parte viderint, eum exquirendum reliquerunt his qui possunt considerare talia similiter vt illi à quibus Deus conspectus est, puro corde, non oculis corporeis. nam iuxta nostrum Iesum, Beati mundo corde, quoniam ipsi deum videbunt. Quòd autem repente velut à flamma lumen excãdescat in anima, multo antè in scripturis dictum est per prophetam. Illuminate vos scientiæ lumine. Sed & Ioannes aliquando post dixit, quod vita erat in verbo, & vita erat lux hominum: quę quidem vera lux illustrat omnẽ hominem venientem in verum mundum intelligibilem, facítque vt & ipse sit mundi lux. Illuxit enim hęc lux in cor-
Psal. 118 dibus nostris, ad illustrandum euangelium gloriæ Dei in persona Christi quamobrẽ antiquissimus propheta qui vixit plus quã quartadecima ætate ante Cyrũ: Dominus, inquit illuminatio mea & seruator meus, quem timebo? &,
Esa. 60. Lucerna pedibus meis lex tua, lumen semitis meis. &, Signatum est super nos lumen vultus tui domine: in lumine tuo videbimus lumen. Ad hoc lumẽ inuitat nos Esaias dicens: Illuminare illuminare Hierusalem: venit enim lumẽ
Esa. 4. tuum, & gloria domini super te orta est. Idem vaticinans de aduentu Iesu auocantis à simulacris statuísque ac cultu dæmonum, sic inquit: Sedentibus in regione & vmbra D
morris lux orta est eis. Et rursum: Populus qui sedebat in tenebris, vidit lucem magnam. Vide differentiam inter pulchrum illud Platonis dictum de primo bono, & dicta prophetarum de beatorum lumine: & quod Platonis de hoc veritas nihil profuit lectoribus ad sinceram pietatem, ac ne ipsi quidem qui sic de primo bono philosophatus est: cæterum sacræ scripturæ simplex oratio germanum lectorem numine quodam afflatum corripit, quippe qui habet apud se lumen illud quod in parabola quinque prudẽtes virgines in lampadibus suis alunt oleo. Quoniam autem Celsus ex Platonis epistola profert & hæc verba: Si mihi visum fuisset ea quæ vel scribi possunt vel dici, apud multitudinem satis esse efficacia, quid rectius in vita hac agere possem, quam ea scribere quæ magnopere prodessent hominibus, & rerum naturam in lucem producere? age disseramus de his quoque breuiter, habuerit ne Plato aliquid sanctius ac diuinius quam quæ scripto prodidit, an non: idque cuique examinandum relinquamus pro viribus, ostendentes quod nostri quoque prophetæ altiora sapiebant per silentium, quam quæ mandauerunt literis. nã Ezechiel accipit caput libri scriptum à fronte & à tergo, in quo inerat lamentum & canticum & væ, iussúsque librum deuorat, ne eum scribat & euulget indignis: de Ioãne quo-
que scribitur simile quiddam eum vidisse & fecisse. Sic & Apoc. 10
Paulus audiuit verba ineffabilia, quæ non licet proloqui 1. Cor. 12
apud homines. & maior his omnibus Iesus legitur disci- E
pulis priuatim locutus verbum Dei præsertim in secessibus: sed quid eis dixerit non legitur. non enim videbantur talia vulgo scribenda vel prędicanda. quod si licet verum de tantis viris dicere, aio melius Platone hos vidisse per gratiam diuinitus sibi concessam, tum quid scribendum aut quomodo, quid non scribendum nec euulgãdum, tum quid prędicandum, quid non. Hanc scribendorum & non scribendorum differentiam docens nos Ioannes ait se audisse tonitrua septem, arcana quædam indicantia, vetantiáque ne referrentur in literas. multa huiusmodi & apud Mosem reperire licet ac prophetas antiquiores non Platone solum sed & Homero & ipsis literarum Græcarum inuentoribus, digna sanè gratia Dei quam acceperunt, & sublimibus sensibus referta. nec vt Celsus putat parum intellectas Platonis sententias deprauauerunt, qui enim potuerunt cum is nondum natus esset? Sin ad Iesum apostolos posteriores Platone referatur Celsi dictum, videndum ne hoc vero sit absimile, Paulum pellium sutorem, & Petrum Piscatorem, & Ioannem abductum à paternis retibus, male intellectis Platonis epistolis tales opiniones tradidisse de Deo. Solet autem Celsus quædam vt fide digna inculcare sæpius, iterum atque iterum referens quasi noua nec ante dicta: nos semel ad ea respondisse cõtenti erimus.
Iam quod ex eodem Platone affert, per interrogationes & F
responsiones elucere sensum philosophiæ platonicæ: ostẽdemus è sacris literis quod etiam diuina scriptura nos hortatur ad dialecticam, alibi Solomone dicente, Eruditio rationibus non examinata decipitur: alibi huic attestante autore libri sapientiæ Iesu Sirachi filio: Scientia, inquit, insensati est sermo carens examine. Itaque beneuolæ ratiocinationes apud nos sunt maximę, qui scimus quòd prępositus doctrinæ debet esset idoneus ad conuincendos qui conantur contradicere. quod si quis per segniciem nõ exercet se in diligenti lectione sacrarum scripturarum, nec eas ita vt Iesus præcepit scrutatur perquirens earum sententiam, nec intellectum petit à Deo, nec pulsat fores occlusas, non statim verbum Dei vacuum est omni sapientia. Deinde post quædam ex Platone citata in eam sententiam, quod à paucis summum illud bonum cognosci potest, subiungit hæc: Sunt qui alios temere contemnendo ipsi magnifica sed inani spe pleni, quasi nescio quid præclarum didicerint, dicunt vera nonnulla, sed quæ Plato multo ante docuit: nec tamen prodigiose loquitur, nec ob turat os scitantibus quid nam sit hoc quod pollicetur, nec iubet ante omnia credere talem esse deum, aut talem habere filium, quódque ipse sua ex illius colloquio hauserit.

G Ad hæc respondeo, de Platone Aristandrum ni fallor scripsisse, non Aristonis eum fuisse filium, sed spectri quod Apollini simile complexum sit Perictionem, cui attestantur plerique Platonici qui vitam magistri sui prodiderunt ad posteros. Quid memorem Pythagoram de quo multa prodigiosa feruntur, quòd in conuentu Græcorum nudauerit femur eburneum, quódque adgnouerit clypeum gestamẽ suum cum olim esset Euphorbus, conspectúsque sit eadem die in duabus vrbibus. Iam qui de Socrate ac Platone prodigiosas narrationes taxare voluerit, proferet cygnum Socrati commendatum per somnium, vocémque ipsius magistri quod Plato is cignus fuerit, cum postridie adolescẽs ei commendaretur. Similiter & illud quod Plato sibi visus sit tertium habere oculum, inter prodigiosa referet. nec deerit vnquam parum candidis de præstantissimo quoque maligne sentientibus calumnia, quandoquidem ludunt & in Socratis genium tanquam rem ficticiam. ergo non loquimur prodigiose dum acta Iesu narramus, sed germani eius discipuli de ipso scripserũt talia. At Celsus iste vt profitetur omniscius, tam multa è Platone proferens, data opera credo dissimulat id quod ille scripsit de filio dei verbo in sua ad Hermiam & Coriscum epistola his verbis: Iurando per deum rerum omnium ducem præsentium & futurarum, & ducis causæque patrem & dominum: quem H si vere philosophemur, cognoscemus omnes, quatenus felices homines possunt pertingere. Alia quoque verba Celsus adducit ex eodem sic. Libet amplius etiam de his rebus disserere. Si enim his explicatis aliud quiddã fiet apertius. Est enim sermo quidam verus, contrarius audenti quiduis istarum rerum scribere, sæpe quidem à me dictus & antea, dicendus tamẽ, ni fallor, nunc quoque. Ad parandam sciẽtiam cuique tria sunt necessaria, quarta verò ipsa. quintum ponendum est ipsum cognoscibile quod vere est ens. Vnũ quidem est nomen, secundum verbum, tertium simulacrũ. quartum scientia. Iuxta hanc rationem possumus dicere quod vox clamantis in deserto inductus est Ioannes ante Iesum, proportione quadam referens nomen quod apud Platonem est. secundo loco post Ioannem est Iesus ostensus ab eo, cui quadrat illud, Verbum caro factum est, respõ-
Ioan. 1. dẽtque verbo quod apud Platonem est. Tertium, porrò Plato ait esse simulacrum, qua voce quia nos in alio significato vtimur, apertius dicemus in animo facta post verbũ compunctione, figuram Christi in vnoquoque à Christi verbo imprimi. an autem iuxta eandem analogiam quartũ quæ est scientia, sit apud nos Christus perfectorum sapiẽtia, qui potest viderit. Deinde inquit: Vides quõ Plato quanuis præfatus rem esse ineffabilem, tamen ne videatur I refugere ad inconuincibilia, rationem reddit huius difficultatis. nam & nihil ipsum fortassis est ineffabile. Hæc quoniam eò tendere videntur vt affirmet non esse credendum simpliciter, sed rationem reddendam eorum quę credimus, adducemus & nos Paulum reprehendentem eos qui credunt temere, vbi dicit, Nisi temere credidistis. Hic Celsus rursum eadem iterans quantum in ipso est cogit & nos iterare eadem. cum enim mentio fiat de arrogantibus, negat Plat. arrogantem fuisse aut mendacem, vt qui non profiteatur à se inuẽtum nouum aliquid, nec è cœlo se venire nuncium, sed præ se ferat vnde sua sumpserit. Ad hæc responderi potest, imò arrogantem esse Plat. & tumidum, qui in Iouis apud Timęum concione sic loquitur: Dij deorum, quorum ipse & conditor sum & genitor: reliquaque quæ sequuntur, quod quis hæc defendere conabitur, propter sententiam Iouis apud Plat. concionantis, quin eadem opera perquirit sententiam verborũ filij dei, aut creatoris in scripturis propheticis, maiora inuenturus quam in cõcione Iouis quæ in Timęo legitur. nam diuini sermonis character est futurorum prædictio, quę in naturam humanam non cadit, & iudicatur ex euentibus, quando euidens fit diuini spiritus prænunciatio. Itaque non omni accedenti dicimus, primùm crede de quo te doceo dei filium esse: sed vnumquenque alloquimur habita ratione morum eius & conditionis: vt qui didicimus, debere nos scire quõ respondendũ sit cuique: & quos faciliores ad credendũ nãciscimur, eis hoc prędicamus: cæteris quoad eius fieri potest demõstramus percõtãdo vicissim ac respõdendo. Nec K ita vt Celsus exprobat dicimus, Crede esse hunc de quo te doceo Dei filium, quamuis ignominiose vinctus sit & turpi affectus supplicio, quamuis heri & nudiustertius in conspectu omnium tractatus probrosissime: nec dicimus, eapropter etiam magis crede, nam ad singula conamur plura dicere, quæ supra exposuimus. Post hæc Celsus de Christianis sic loquitur: Alij hunc inducunt, alij alium: omnibus tamen in promptu est commune illud verbum, crede, si vis saluus fieri, aut abi. Quid hic facturi sunt qui vere seruari cupiunt? num tesserarum iactu sortiẽtur quò se vertere debeat, & quibus addicere? Etiam ad hoc aperte respondebimus: si plures fuissent qui venissent in vitam hominum, quemadmodum narrãt de Iesu, Dei filio, & singuli ad se quosdam attraherent, vt propter similitudinem profitẽtium se Dei filios, incerta fides nostra fieret variantibus testimoniis, locum habuissent illa verba: alij hunc inducunt, alij alium: omnibus tamen in promptu est commune illud, crede si vis saluus fieri, aut abi, & reliqua, nũc autem per totum terrarum orbem Iesus prædicatur venisse ad humanum genus vnicus Dei filius, nam qui hæc prodigiosis, sicut Celsus, tribuẽtes artibus, similibus prodigiis conati sunt sibi conciliare fauorẽ multitudinis, nequam fuisse deprehensi sunt, Simon Samaritanus magus, & Dositheus eius conterraneus: quorum alter aiebat se virtutẽ illam magnam Dei, alter verò & ipse volebat haberi Dei filius, nunc nusquam gentium extant Simoniani, L quamuis Simon quo plures sibi pararet discipulos, sustulerit è sua doctrina mortis periculum, quod Christiani docebantur contemnere, dicens indifferentem rem esse idololatriã. Imò nec nulla persecutio contra Simonianos vnquam exorta est, sciebat enim malus dęmon doctrinæ Iesu insidiator nihil periculi rebus suis imminere à Simonis discipulis, cæterum Dositheani nec vnquam floruerunt, & nunc omnino extincti sunt, vt nomine tãtum manente inter triginta non censeantur. Quin & Iudas *Act. 5.* Galilæus, vt Lucas in Actis apostolorum scribit volebat videri magnus aliquis, & prior illo Theudas: sed quia non proficiscebatur à Deo hæc doctrina, perierunt, móxque omnes qui eos sectati fuerãt dispersi sunt. Quare nõ tesseris sortimur quo nos debeamus vertere, aut quem sequi, cum nulli sint, qui nos in diuersa trahant profitendo se à Deo missos ad genus humanũ. Verùm de his satis hactenus: transeundum est ad aliam Celsi calumniam, ne sententias quidem nostras scientis, sed male intelligendo affirmantis nos dicere, hominum sapientiam esse apud Deũ stulticiam: cum Paulus dicat: Sapientia huius mundi, stulticia est apud Deum. *1. Cor. 3.* Hic Celsus ait huius rei causam iam dudum redditã: putátque causam esse, quod velimus per hæc verba solos imperitos & fatuos ad nos allicere. Sed id iam ante à se dictum ipse significat, & nos ad hoc pro M viribus respõdimus: attamen conatur ostẽdere hoc quoque nos mutuatos à Gręcorum sapientibus, dicentibus, aliam esse diuinam, aliam humanam sapientiam. Itaque hic dicta Heracliti adducit in medium vnum illud: Nam homium mores rationem non habent, Deorum habent alterũ, Vir stultus audit à dæmone, sicut puer à viro, adducit & ex Plat. apologia pro Socrate scripta illud: Equidẽ viri Athenienses non ob aliud quam ob sapientiã quandã eiusmodi nomen adeptus sum. Sed ob quam sapientiam? forte ob eam quæ humana sapientia est. nam hac reuera sapiens esse videor. Celsus quidẽ hæc citat, ego verò vnũ etiam his addam ex Platonis ad Hermiam & Erastum Coriscumque epistola: Erasto autẽ & Corisco præter sapientiam istam de specieb. pulchrrimam, alia insuper affirmo, & si sum senex opus esse sapientia aduersus improbos iniustósque cauendi, & ad resistendum potentia. sunt enim inexperti fraudum: quia penes nos cum hominib. viuere diu consueti sunt minime malis. quapropter illos huiusmodi quadã indigere dico cautione, ne cogantur verã negligere sapientiam, & humanam hanc necessariámque plusquam deceat, meditari. Itaque iuxta hos alia est huma-
na

A na sapientia, alia diuina. humana quidem, quæ à nostris sapientia mundi huius dicitur, quæ est stulticia apud Deū. diuina vero & ab humana diuersa, siquidem est diuina, per gratiam Dei donata contingit his qui sese preparando fecerunt ad eam accipiendam idoneos: præsertim his qui vtriusque differētiam scientes, in suis ad Deum precibus dicere solent: etiam si quis perfectus sit inter filios hominū, si à te data sapientia careat, pro nihilo reputabitur. proinde gymnasium animæ humanam sapientiam dicimus, scopum verò & finem diuinam, quæ etiam solidus animæ cibus vocatur apud illum qui sic loquitur: Perfectorū autem est solidus cibus, eorum qui propter consuetudinem exercitatos habent sensus ad dignoscendū bonum à malo. Est quidem antiqua hæc opinio, sed nō vt Celsus putat ad Platonē referenda vel Heraclitū, longe enim ante horū ætatem prophetæ fecerūt hoc discrimen vtriusque sapiētiæ, id quod vel Dauidis testimonio satis manifestū esse poterit: qui de diuina sapientia prædito dicit, non visurū corruptionē cum sapientes morientes viderit. Diuina igitur sapientia primū locum inter Dei Charismata quæ vocāt obtinet: secundū vero, vt censent qui ista sciūt exactius, quæ vocatur cognitio: tertiū deinde, quia opus est etiā simplici ores ad pietatē proviribus accedētes saluos fieri, fides, quāobrem dicit Paulus: Alij quidē per spiritū datur sermo sapientiæ, alij sermo scientię per eundē spiritū, alij vero fides
B in eodē spiritu. quapropter nec vulgares homines inuenire licet diuinæ sapiētiæ participes: nec imperitissimo cuique vilissimo rudissimóque enarratur hęc sapientia, vt Celsus eos nominat qui nesciunt profanas literas & disciplinas græcanicas. nos vero eos dicimus ineruditissimos quos nō pudet alloqui res inanimas, & sanitatem ab infirmis petere, vitam à mortuis, opem ab inopibus, quodsi quis dixerit ista non esse Deos, sed Deorum verorum imagines & signa nihilominus hi quoque imperiti, viles, & ineruditi sunt, qui Deos imaginantur in manufacturis opificum, adeo vt ne infimi quidem è nostris hominibus laborant huiusmodi imperitia. attamen vel prudentissimos capaces spei diuinæ fatemur: sed non dicimus impossibile vt diuinā sapientiam percipiat qui se prius in humana non exercuerit, vt qui omnem humanam sapientiam, si ad diuinam cōferatur, stulticiam esse ducimus. Hic vbi agendum erat rationibus, iste præstigiatores nos vocans, ait vitari à nobis omnes elegantiores, quod hi non temere decipiantur, solos rusticiores illaqueari. nescit enim iam olim nos habuisse viros sapientes excultos disciplinis exoticis Mosem illum eruditum in vniuersa doctrina Ægyptiaca, Danielem, Ananiam, Azariam, Misaelem, peritos omnis literaturæ Assyriorum, adeò vt omnes eius gentis sapientes superarēt decuplo. quin & hodie habent ecclesiæ in tanta multitu-
C dine plebeiorum aliquot excellenter doctos: qui à carnali quam vocemus sapientia desciscentes nobis se adiunxerunt, & in his quosdam qui ab illa ad diuinam ascenderunt sapientiam. Post hæc Celsus quasi leui aliquo rumore de Christiana humilitate ac ne hoc quidem satis intellecto tactus, fatetur quidem eam apud nos esse: putat tamen hanc quoque perperam desumptam è Platonis doctrina, qui in libris de legibus alicubi sic loquitur: Deus enim (vt vetus prouerbium est) principium & finem rerum omnium & media continens, quæ recta sunt peragit naturæ accedens: hunc vero iusticia semper subsequitur, eos plectens, qui diuinam soluerint legem: hanc iusticiam qui futurus est fœlix, humilis & compositus sectatur. Nec videt apud multò Platone antiquiores extare in precibus voces illas: Domine non est exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei, neque ambulaui in magnis, neque in mirabilibus super me, nisi humiliter. Vnde docemur & hoc, non eam esse humilitatem si quis se abiecte demittat humi flexis genibus, aut pronus procumbat sordidatus miserabiliter & fœdatus puluere. nam quisquis ita vt hic propheta est humilis, ambulans in magnis & mirabilibus cogitationibus suū intellectū excedentibus sub potēti manu Dei se humiliat. quod si qui per imperitiā parū intelligētes hoc de humilitate dogma, illa quæ diximus abiecta factitāt, nō

Heb.5.

1.Cor.12

Gen.2.

doctrina in culpa est, sed vulgaris ignorātia, quæ postpositis potiorib. deteriora sequitur. Magis enim quā ille apud D
Platonem humilis est & cōpositus, quisquis se cōponit eo quod ambulet in magnis & mirabilibus super se, & tamē spōte humiliatur, non sub quolibet, sed sub potēti manu Dei, iuxta doctrinā Iesu magistri discipuloru taliū: qui non rapinam arbitratus est, vt esset æqualis Deo: sed semetipsum inaniuit, forma serui sumpta, in similitudine hominū constitutus, & figura repertus vt homo, humilē præbuit semet ipsum, factus obediens vsque ad mortē, mortē autē crucis. Estque tā præclarū hoc humilitatis institutū, vt nō vulgarē autorē habeat, sed ipse noster seruator dicat. Discite à me quia mitis sum & humilis corde, & inuenietis requiē animabus vestris. Post hæc dictū illud in diuites, facilius esse camelū intrare per foramē acus, quā diuitē in regnū cœlorum, ait Iesum omnino à Platone paucis mutatis desūpsisse: quandoquidē ipsius sit sētentia, impossibile esse vt eximiē bonus idem egregiè diues sit: Quis nō rideat Celsum vel mediocriter cordatus, siue is Christianus sit, siue vnus reliquorum hominum, dum audit Iesum apud Iudæos natum & educatum, Iosephi fabri existimatum filium, qui nunquā ne hebræas quidē nedū græcas literas didicerit, sicut de hoc veraces scripturæ testantur, legisse libros platonicos: & delectatū eius sententia de diuitibus, Impossibile esse vt eximie bonus idem egregie diues sit, detorsisse nonnihil & nouam ex ea fecisse: facilius esse camelum per foramen acus intrare quàm diuitem in regnum Dei? quod si E
Celsus candido animo & veritatis studioso versasset euangelia, didicisset curnam ad hanc collationem camelus potissimum adhibeatur, & animal distortum conferatur cum diuite: tum quid sibi velit angustum illud acus foramen, cui similis æque angusta & compressa dicitur via deducēs ad vitam. adhæc in lege inter impura censeri hoc animal quamuis ruminet, sed improbatum quia non diuidat vngulam, considerasset etiam quoties in sacris literis cameli nomen inueniatur, & de quibus vt videret verbi Dei volūtatem de diuitibus: nec illud indiscussum reliquisset, quod Iesus mactos dicat pauperes, diuites vero miseros: vtrum hæc de sensibilibus dicta sint paupetibus & diuitibus, an quandam paupertatem omnino beatam norit Dei filius, & rursum pœnitus damnandas diuitias: quandoquidem nec idiota indiscrete laudaret pauperes, quorum multi sunt pessimis moribus. verùm hæc quidem hactenus. Quoniā autem deinceps extenuare volens quæ apud nos de regno Dei scripta sunt, nihil horum memorare dignatus est, aut fortasse ne legerat quidem, sed Platonis sententias ex epistolis & Phædro adducit, quasi diuinas, & quasi nihil tale habeatur in nostris literis: age pauca proferamus vt conferantur cum Platonicis, verisimiliter quidem & probabiliter dictis, quæ tamen non tantum apud ipsum philosophum valuerint, quantum debuerant, vt eum ad veram F
pietatem & conditorem huius vniuersitatis colendum conuerterent, ablegata quæ religionem viciat & contaminat, siue idololatria vt nos nominamus, siue superstitione vt vulgus loquitur: Hebraica certe figura in decimiseptimi Psalmi Deus dicitur posuisse latibulum suum in tenebris: quo significatur neminem posse cogitare de Deo pro dignitate ipsius, velut in tenebris latentis quantum ad homines cognitionis eius splendorem non ferentes attinet, nec obtueri valentes, partim propter mentis impuritatem vinctæ humiliato hoc corpore, partim propter eius angustias haudquaquam capaces tanti numinis. Vt autem sciatur quam rarum sit paucisque mortalium concessum Deum cognoscere, scriptum est Moysem ingressum esse caliginem vbi Deus erat: & iterum de eodem: Moses solus prope Deum accedet, reliqui non accedent. Ac rursum vt propheta indicaret profunditatem diuinorum dogmatum, incomprehensibilem his qui carent spiritu scrutante omnia, etiā arcana Dei, Abyssus, inquit, sicut vestimentū amictus eius. quin & Seruator noster ac dñs, Dei verbum, magnitudinem cognitionis indicans qua pater eius noscitur, quódque pro dignitate ab ipso solo noscatur, secundo vero loco à mentibus illuminatis per verbum Dei, Nemo,

Philip.2

Matt.11.

Exod.24

Psal.104

G inquit, nouit filium nisi pater, neque patrem nisi filius, &
Matth.11 cui filius reuelauerit. nam neque ab æterno genitum omnisque creatæ naturę primogenitum quisquam pro dignitate potest nosse nisi pater ipse qui genuit: neque patrem quisquam æque ac animatum eius verbum, veritas & sapientia: cuius particeps tollentis à patre tenebras quas scriptura nominat, abyssúmque quo amictus est, ipso reuelante quoad fieri potest eum cognoscunt. Hæc è multis pauca disserui desumpta è sacrorum virorum de Deo commentationibus, ostendens plus grauitatis inesse his quam sermonibus Platonicis, modo afferas oculos qui maiestatẽ scripturarum introspicere valeant, verba Platonis quæ Celsus adduxit ita se habent. Omnium regem omnia circumstãt, & illis gratia vniuersa, & bonorum hic omnium causa. Secundum autem circa secunda, & tertium circa ea quæ tertia sunt. Humana igitur anima circa hæc cupit perdiscere qualia sint in ea intendens quæ sibi cognata sunt, quorum nihil se habet sufficienter. De rege vero & aliis supra dictis nihil est istiusmodi. Possem & ego in medium adducere quæ de Seraphim apud Hebræos vocatis scribit Esaias, operientibus Dei pedes & faciem, vel quæ de nominatis Cherubim narrat Ezechiel, qua sint effigie, & quomodo Deus dicatur super Cherubim inuehi:
Esa. 6. sed quia hæc valde operte dicta sunt propter indignos nõ valentes assequi maiestatem & sublimitatem huius theologiæ, non arbitratus sum conuenire huic operi tractationẽ rerum talium. Deinde Celsus ait quosdam Christia-
H nos occasione arrepta ex Platonis verbis non intellectis iactare supercœlestem Deum, & cœlum Iudæorum transcendere: non satis hic declarans, vtrum & Deum Iudæorum transcendant, an solum cœlum per quod illis iurare mos est. ceterum de his qui alium Deum prædicant præter eum qui à Iudæis adoratur, dicere non est huius propositi: sed nostram tantum causam agere, & ostendere quod Iudæorum prophetæ nihil potuerunt à Platone accipere, cũ antiquiores eo fuerint. Itaque ne ista quidem modo recitata inde accepimus, de rege omnium propter quem sint omnia, sed his longe præstantiora ex prophetis hausimus, ipso Iesu interpretante suis discipulis, quid per hæc oracula significare voluerit spiritus sanctus, qui fuit idem etiam Christi spiritus. Nec primus hic philosophus docuit de supercœlestibus, sed iam olim Dauid sublimiores rebus sensibilibus de Deo contemplationes docuit nos dicens, Laudate Deum cœli cœlorum, & aquæ quæ super cœlos sunt laudent nomen Domini. Illud nolim inficiari, sententias istas quæ in Phædro leguntur Platonem hausisse ab aliquibus Hebræis, aut vt quidam scripserunt, etiam lectis prophetarum libris, inseruisse disputationibus suis quædã de supercœlestibus vt illud: Supercœlestia loca è nostris poetis cecinit nemo, neque in posterum pro eorum digni-
I tate decantaturus est: & quæ deinceps sequuntur, in quibus & illud: Substantia enim quæ nec colorem nec figurã admittit, nec tãgibilis est, animæ haud dubia gubernatrix, sola mente conspicitur, circa quam verę scientię genus hũc obtinet locum. illis prophetarum oraculis eruditus Paulus noster, supermundana & supercœlestia desiderans, eorumque consequendorum causa nihil non faciens, sic scribit in posteriore ad Corinthios epistola. Nam momentanea leuitas afflictionis nostræ mire supra modum æternum põdus gloriæ parit nobis, dum non spectamus ea quæ videntur, sed ea quę non vidẽtur. nam quæ videntur, tẽporaria sunt: at quæ non videntur, æterna: vbi statim auditori succurrit idoneo, res sensibiles ab eo dici quæ videntur, intelligibiles vero quæ non videntur. sic etiam temporaneorum nomine accipiet sensibilia quæ vidẽtur, ęternorum vero quæ intelliguntur, non etiam videntur: quorum contemplatione potiri cupiens, præ nimio desiderio nihili facit vt leues quasuis afflictiones, haud grauatim ferẽs vel cum maxime affligitur, spe illius cõtẽplationis recreante: quoniam habemus pontificẽ maximũ qui magnitudine virtutis & intelligẽtię suę penetrauit cœlos, Iesum Dei filium, pollicẽtẽ germanis discipulis & digne diuina institutione viuentib. euecturũ se illos supra mundana omnia. ait enim, vt quò e-

go vado, ibi & vos sitis, quamobrẽ nos post exactos labo- K
res & certamina speramus in summũ cœlũ nos euasuros, & fontes aquæ salientis in vitã æternã hauriendo iuxta Iesu doctrinã, & flumina contemplationũ percipiendo, versaturos cum aquis illis de quibus scriptura loquitur supercœlestibus, laudantibus nomen domini: & quandiu laudabimus eum, non circũagemur cœli vertigine, semper intẽti in inuisibilia Dei, non amplius ex mũdana creatura noscitantes eum, sed facie ad faciẽ, vt inquit germanus ille Iesu discipulus: & rursum aliàs: Vbi venerit quod perfectũ est, tunc quod ex parte est euacuabitur. Porrò septẽ cœli, aut certus aliquis eorum numerus nusquam est in scripturis receptis ab ecclesiis Dei: sed cœli, siue orbes planetarum quos Grȩci vocant, siue quid secretius significetur per eos. Viã quoque animarũ in terram & à terra Celsus iuxta Platonem ait transire per planetas: Moses vero prophetarũ antiquissimus in somnio Iacobi visionem diuinã narrat, scalã Gen.28.
in cœlum pertingentẽ, & angelos Dei descendentes ascendentésque per eam, dñm vero innixum summæ scalæ: siue hoc ipsum subindicans per scalã, siue maius aliquid: de qua & Philo librum cõposuit, dignũ qui examinetur à sapiẽtibus veritatis amatoribus. Deinde vt in libro contra nos scripto Celsus variã eruditionem suam ostentaret, inserit quædã mysteria Persica, vbi dicit: Hæc subindicat & Persarum doctrina, & Mirrhæ sacrũ eis gentile: est enim in eo duarũ cœli reuolutionũ significatio, tum eius qua stellæ fi- L
xæ feruntur, tum eius qua planetæ, & animæ per eas transitus tale symbolũ. scala est in altum aliis super alias portis surrecta vsque summũ octauę portæ fornicẽ. prima portarum est plumbea, secunda stãnea, ahenea tertia, quarta ferrea, quinta mixti nomismatis, sexta argentea, septima aurea, primã faciunt Saturni, plumbo notantes tarditatã eius sideris. secundam Veneris, comparantes ei stãni splendorẽ & molliciẽ, tertiam Iouis æratã & solidam. quartam Mercurij. est enim laborũ patiens & negotiator, æque ac ferrũ celebratus hominibus, quintã Martis, ꝓpter mixturam inæqualem & variã. sextã lunæ argenteã, septimã solis aureã, coloribus suis referentes ea sidera. deinde examina causam sic recensiti stellarũ ordinis, indicati per Symbola nominũ portæ reliquæ, admiscens etiã rationes musicas ex Persarũ theologia. móxque pari ostentatione secundã narrationẽ adiungit, pertinentem ad contẽplationes musicas: quam si referrẽ æque ac Celsus absurde facerẽ, qui contra Christianos & Iudęos agẽs nõ cõtentus fuit Platonẽ intẽpestiue allegare, sed etiã persica Mithræ mysteria, eorũque enarrationẽ protulit. Ea siue ficta sunt, siue reuera celebrantur à Mithriacis & Persis, nihilo magis huc faciũt quam quęvis alia mysteria, vel eorum enarratio. non enim maioris apud Græcos existimationis sunt quã Eleusinia, aut quibus apud M
Æginenses initiantur sacra Hecates. quodsi barbarica memorare placueit, quin potius Ægyptiorũ adduxit à multis venerata, aut Cappadocum Dianę sacra in Comanis, aut Thracũ, aut Romanorũ quibus initiãtur etiã senatores nobilissimi. Hæc si intẽpestiua videbantur vt nihil faciẽtia ad Iudæorũ Christianorũve accusationẽ, quî factũ est vt nõ idẽ ei videretur de Mithriacis? Quod si quis velit nõ ab hac secta obscurissima, sed è libris, vel Iudaicis qui tam in synagogis quam à Christianis legũtur, vel solorũ Christianorũ, petere rationes magis mysticæ introductionis animarum ad contẽplandas res diuinas, legat finẽ Ezechielis ꝓphetię & eius vatis visiones: in quibus variæ portę describuntur, Ezec.44
per ęnigmata indicãtes diuinarũ animarũ ad meliora intro itus. legat itẽ in Ioannis apocalypsi de ciuitate Dei cœlesti Apoc.21
Hierusalem, & fundamentis eius atque portis. quodsi potest etiam viam ad res diuinas iter facientium per symbola & figuras indicatam discere, legat librum Mosis cui titul' est Numeri, & quærat aliquem qui se valeat introducere ad mysteria scripta de castrorum metationibus filiorum Israelis, quæ nam sint prima sita versus orientem quænam versus austrum & Africum, quænam versus mare, quæve postrema aquiloni obiacentia. videbit enim contemplationes non contẽnendas in his locis, non vt Celsus existimat, stultis auditoribus conuenientes atque vilibus.

A percipiet enim quædam in his ad numerorum naturam pertinentia, adaptata singulis tribubus, quæ nunc non est tempus exponere. Sciat autem Celsus & qui librum eius lecturi sunt, nusquam in receptis sacris scripturis dici septẽ cœlos, nec aliquid nostros prophetas mutuatos à Persis aut Cabiris, nec Iesu apostolos, nec ipsum dei filium. Deinceps post Mithriacorum mentionem Celsus iubet eũ, qui velit sacra Christianorum conferre cum persicis modo dictis, primum retegere Christiana, & sic considerare quid intersit: & cum hactenus nõ grauatus sit edere nomina hęresium quas nouerat, hîc vbi maxime debuerat hoc facere, si sciebat, & doceret quænam sit illa hæresis quæ descripto à se typo vtatur, nihil tale fecit. sed quantum ex ipsius verbis colligo, istam descriptionem à secta Ophianorum obscurissima sumpsit, dũtaxat ex parte. in eam nos cogno-
2.Tim.3. scendi studio incidimus, inuenimúsque ibi figmenta hominum, sicut Paulus loquitur, penetrãtium domos, & captiuantium mulierculas oneratas peccatis, distractas cupiditatibus variis, semper discentes, & nunquam valentes ad cognitionem veritatis peruenire. istorum tamen diagramma tam absurdũ est vt nec simplicissimis mulierculis probetur, nec rusticissimis hominibus. itaque quamuis multas regiones perlustrauerim, vbicunque quærens eos qui se a-
B liquid scire profiterentur, nusquam tamen inueni fautores eius diagrammatis: in quo erant circuli decem complectentes alius alium, ambiente omnes vno circulo, qui dicebatur esse vniuersalis anima nominata Leuiathã: quem Iudæorum scripturæ aliquid occultum subindicantes aiũt creatum à deo ad ludibrium. Sic enim in Psalmis legimus:
Iob.40. Omnia in sapientia fecisti, impleta est terra creaturis tuis,
Psal.104 mare magnum & spatiosum nimis: illic naues pertransẽut, animalia parua magnáque, draco iste quem finxisti ad illudendum ei. In Hebræo pro draconis vocabulo habetur leuiathan. Et hunc tam manifeste damnatum à propheta leuiathan illa impia delineatio faciebat animam penetrantem. in ea inuenimus & quendam nominatum Beemõ, subiectum omnium infimo circulo. Hunc autem leuiathan illius impij diagrammatis fictor & in circũferentia & in cẽtro scripsit, bis posito eius nomine. addit Celsus diagramma id diuidi nigra linea crassa, eámque vocari gehennam, qui est tartarus, nos autem cum gehennam inuenissemus in euangelio pro loco pœnarum, quæsiuimus sicubi in antiquorum scriptis haberetur, præsertim cum
Malach.3 & Iudęi vtãtur hoc vocabulo: inuenimúsque in eis vallem
Zach.5. filij Ennon alicubi nominati, pro qua in Hebręorũ literis indifferenter nunc vallis Ennon nunc gehenna legitur: & inter legendũ obseruauimus in sorte tribus Beniamin censeri gehennem siue vallem Ennon, vbi erat etiam Hierusa-
C lem: cúmq; amplius examinaremus, quid ita cœlestis Hierusalem contribuatur Beiniamiticæ tribui, in qua & vallis Ennon est, inuenimus eũ locum pœnarum accipi pro tormentis animæ purgatoriis iuxta illud: Ecce dominus venit vt ignis conflans, & herba fullonum: & sedebit conflãs & emundans tanquam argentum & aurum quod belle quadret circa Hierusalem esse pœnas eorum qui conflandi venirent, quia nonnihil maliciæ in substantiam animæ admiserint, quæ figurate plumbum dicitur: vnde apud Zachariam iniquitas plumbi talento insidet. cuius loci enarratio nec vulgaris est, nec huic tempori conuenit: ac ne tutum quidem est talia mandare literis, cum plerisque non alia sit opus doctrina quam de peccatorum pœnis. his non expedit philosophari altius, cum vix metu æterni supplicij compescantur quin præcipites ruant in omne viciorum genus. Itaque nec diagramma illud nec Celsus quid sit gehenna didicit: alioqui nec pictores illi vt rem præclaram delineassent ista diagrammata, quasi docentes hoc pacto veritatem: nec Celsus in calumnioso suo scripto contra Christianos inseruisset quæ nunquam à Christianis dicta sunt, sed à quibusdam quorum iam aut nullæ supersunt reliquiæ, aut perquàm exiguæ. Et quemadmodum Platonicorum non est causam pro impiis Epicuri dogmatis dicere, ita nec nostrum est respõdere pro isto diagrammate ad ea quæ Celsus obiicit: quamobrem hæc vt superuacua temereque Celso memorata prętermittimus, quãdoquidem D nos longe vehementiores quam iste accusatores sumus portentorum talium. Post nugamentum de diagrammate aliud de sigillo affert, cuius ne occasionem quidem accepit ab ecclesiasticis, noua quædam sibi fingens de mutuis verbis sigillo signantis qui vocetur pater, & signati qui iunior dicatur siue filius, respondeátque suo signatori, vnctus sum vnguento albo è ligno vitæ: id quod ne ab hæreticis quidem fieri vnquã audiuimus. ac mox adiungit certum numerum eorum qui à signatore prædicentur angelorum 7. vtrinque adstãtium animæ migraturæ è corpore: quorum alteri sint lucis, alteri vocẽtur principales: atque principalium principem vocari deum detestabilem. In talia docentes inuectus merito damnat eorum audaciam: quapropter & nos non minus indignamur quam accusatores istorum, si tamen sunt qui Iudæorum deum dicant execrabilem, pluentem & tonantem, mundi opificẽ, Mosis & ab illo descriptæ creationis deum. Hic videtur Celsus parum candide sentire de nobis, vt qui in consiliũ adhibuerit odium indecorũ philosopho, idque valde illiberaliter. volebat enim rerũ nostrarũ imperitos lectione sui commentarij nobis infensos reddere, acsi deum dicamus execrabilẽ, qui sit huius mũdi bonus conditor: videtúrque mihi fecisse idem quod Iudæi Christianæ doctrinæ initio, sparso rumore, quòd eius sectæ homines mactati pueri vescerentur carnibus: & quòd quoties eis libeat operam da- E re occultis libidinibus, extincto lumine constupret quam quisque primam nactus fuerit. quæ falsa & iniqua opinio dudum valde multos à religione nostra alienos tenuit, persuasos quod tales sint Christiani: nec desunt hodiéque impostores qui hoc pacto deceptos à se non sinãt vel simplex colloquium habere cum Christiano homine. Tale quiddam Celsus vt mihi videtur prestruens dixit à Christianis deum creatorem vocari execrabilem, vt qui huius calumniis credat, Christianos tãquam extreme impios ad internecionem prosequatur odio. hîc miscens & confundens omnia quasi causam redditurus cur Deus ille iuxta Mosem mundi creator dicatur execrabilis ab huius opinionis autoribus, ait hoc ideo factum, quia execratus est serpentem qui primis hominibus boni malíque scientiam indidit. atqui debuerat scire, istos quibus serpẽs placet vt bonus primorum hominum consiliarius, Titanibus & gigantibus magis impios, Ophianos ob id vocatos, tantum abesse vt Christiani sint, vt non minus quam Celsus Iesum accusent, nec quenquam admittant in suum sodalitium ni prius Iesum execratus fuerit. Vide quam absurde Celsus faciat in oratione contra Christianos admiscens vt Christianos qui nomen quidem Iesu audire sustinent, vel quatenus vir bonus fuit & sapiẽs. Quid igitur stultius aut insanius vel serpentem pro autore bonorum habentibus, vel Celso, qui F quod in Ophianos iaculatur putat in Christianos cadere? Fuit apud Græcos philosophos frugalitatis amator, qui exemplo suo volens ostendere egestatem felicitatis nihil officere, professus est se cynicum: at isti impij quasi non homines quorum serpens inimicus est, sed ipsi serpẽtes essent, gaudẽt ophiani denominari ab infensissimo & horrendissimo hominibus serpẽte, Euphratem quẽdam huius impietatis habentes autorem. Deinde quasi Christianis conuicium faciens, & accusans execratores Dei Mosis legísque per eum latæ, Christianos esse putans qui dicũt talia: Quid, inquit, stultius aut insanius hac insipiente sapiẽtia? An errauit Iudæorum legislator? quî fit igitur vt conditi orbis initia dicas te per allegoriam figurate accipere, ipsámque Iudæorum legem: & licet impius, tamen velis nolis laudes mundi opificem pollicentem suis incrementum generis propagandi vsque orbis terminos, & resurrectionem à mortuis vnà cum ipso corpore & sanguine prophetásque afflantem: móxque vice versa eidem cõuicieris? Nimirum hæc fateri dum cogeris, agnoscis vt deum colendum: quoties autem contrà tuus magister Iesus quàm Iudæorum Moses statuit, relicto hoc Deo & patre quæris alium. Hîc sanè Celsus vt egregiũ philosophum decet aperte Christianos calumniatur, dicens eos parũ sibi cõstantes

G nunc Iudæis confessionem exprimentibus eundem cum ipsis deum agnoscere: nunc Iesu contrarias Mosaicis leges statuēte, alium pro hoc deum quærere. Nos enim siue cum Iudæis agamus, siue inter nostros versemur, vnum & eundem scimus, quem & olim Iudæi, coluerunt deum, & nūc se dicunt colere, nec in eum sumus impij. eum non prædicamus mortuos resuscitaturum vnà cum ipsa carne & sanguine, vt iam supra dictum est. non enim hoc quod seminatur in corruptione & ignominia, & infirmitate, animale corpus dicimus resurgere quale seminatum est. verùm de his superius mediocriter disseruimus. Deinde iterum reuocat septem illos principales dæmonas qui nusquam apud Christianos nominantur, quos tamen reperimus in isto diagrammate, ordine quo Celsus recenset. Is primum dicit leonina specie formatum, non apponens qnomodo eum nominent homines vere impij: nos tamen inuenimus quòd illum in sacris literis laudatum creatoris angelum hoc sceleratum digtamma vocat Michaelem leonina facie. secundum Celsus ait esse taurum, diagramma verò quod nos habebamus hunc taurum Suricle m nominat: tertium Celsus horrisonum sibilatorem in terris simul & aquis degentem, eundem diagramma tertio loco Raphaelem serpentiformem: Celsus item quartum aquilina specie, quem diagramma dicit Gabrielem æquè aquiliformem. quintum deinceps Celsus vrsina facie, nominatum,
H Thauthabaoth vrsiformem in diagrammate. sextum canina facie, qui apud istos eodem descriptionis ordine nominetur Erathaoth. porrò septimum Celsus ait habere asini faciem, nominarique Thaphaoth siue Onoel: nos in diagrammate inuenimus quòd vocetur Onoel siue Thartharaoth, asinina specie visendus. Libuit autem nobis diligenter exponere talia, ne videamur ignorare quæ Celsus se scire profitetur, sed ostendamus hæc melius cognita nobis Christianis, non vt Christianam doctrinam, sed vt hominum à salute alienorum, nec vsquam Iesum dignantium titulo seruatoris, aut Dei, aut magistri, aut Dei filij. Quod si quis cupit figmenta illorum præstigiatorum cognoscere, quibus conati sunt, & si non magno successu, homines ad suam doctrinam pertrahere, quasi arcana quędam continentem: audiat quid doceatur dicere postquam septa viciorum (vt ipsi loquuntur) transgressi fuerint, & portas principum astrictas perpetuo: Regem vnius moris, vinculum cæcitatis, obliuionem incircumspectam saluto primam potentiam, spiritu prouidentiæ & sapientia conseruatam: vnde sincerus mittor iam pars lucis filij patrísque. Gratia sit mecum, ita, pater, sit mecum aiúntque se iam esse intra principatus ogdoadis. deinde prætergressi quem nominant Ialdabaoth, sic docentur dicere: Tu au-
I tem confidenter prime & septime nate ad imperādum Ialdabaoth, cum sis princeps verbū sincetæ mentis, opus perfectum filio & patri Charactere typi, vitę symbolum inferens, qui quam clausisti seculo tuo portam mundo aperuisti, transeo tuam liber rursum potestatem. Gratia sit mecū, ita pater, sit mecum. aiunt autem leoniformi principi consensum esse cum stella Phænonte. deinde putant ei qui præterito Ialdabaoth peruenit ad Iadin dicendum: Tu autem occultorum mysteriorum filij patrísque princeps noctiluca secunde Iao, & prime domine mortis pars innocentis, gestans iam proprium indicium, accedo libēs tuum principatum. confirmasti ex te natum verbo viuente. gratia sit mecum. ô pater sit mecum. Deinceps ad Sabaoth sic censent dicendum: Quintæ potestatis princeps, dynasta Sabaoth, præloquutor legis tuæ creaturæ solutæ per gratiam potentiorum pentade, admitte me symbolum, terminum tuæ artis irreprehensibilem effigie typi conseruatum, pentade solutum corpus. Gratia sit mecum, ô pater sit mecum. Deinceps Astaphium sic credunt compellandum. Tertiæ princeps portæ Astaphie episcope primæ aquæ principatus, vnum me ex initiatis respiciens admitte, virginis spiritu purgatum videns à mundi substantia. Gratia sit mecum, ô pater sit mecum. Post hunc Æloæum sic putant alloquendum: Secundæ princeps portæ Æolæe admitte me tuæ matris ferentem sibi Symbolum gratiam velatam virtutibus potestatum. Gratia sit K
mecum ô pater sit mecum. Postremum autem Horæum nominant, eique hęc dicenda putant: Superata sepe ignis intrepide, primam sortite portam Horæe admitte me tuæ videns virtutis Symbolum solutum typo vitæ ligni, imagine assumptum secūdum innocentis similitudinem. gratia sit mecum, ô pater sit mecum. Adhæc nos adegit Celsi vt putatur erudirio varia, verius autem curiositas & nugacitas, dum volumus ostendere lectori scriptorum illius, & nostræ responsionis, nos non nescire ista eius erudita, quæ nobis obiicit falso, nihil tale sapientibus, nec apud nostros inueniētibus: quamuis ipse hæc quoque cognoscere volui & exponere, ne impostores plura quam nos se scire profitentes decipiant aliquos imaginatione horum nominum attonitos. Poteram autem & pluribus memoratis declarare quod & scimus istas præstigias, & auersamur vt alienas ac impias, nec cōuenientes doctrinæ verè Christianæ quā tuemur vsque ad mortem. Sciendum tamen quod qui hæc composuerunt, neque magiam callentes, neque sacras scripturas dignoscētes, commiscuerunt omnia, ex magna Ialdabaoth, Astaphæum, Horæū: ex Hebraicis scripturis Iaoia quem Hebręi nominant, Sabaoth, Adonæū, Eloæum: quæ de scripturis desūpta nomina sunt ipsius vnius dei: id quod non intelligentes ex professo inimici deo, putauerunt aliū esse Iao, alium Sabaoth, tertium item ab hoc diuersum Adonęum. quem scripturæ vocant Adonai, & aliū Eloæum, L
quem prophetæ Hebraice nomināt Elaoi. Post hæc alias deinceps fabulas Celsus exponit de quibusdam in principales formas reuertētibus, vt alij spirent leones, alij tauros, alij dracones, aut aquilas, aut vrsos, aut canes. In eodē diagrammate inuenimus & quadrangulam formam quam Celsus nominat, sitam ad paradisi portas vt aiunt illi miseri, ibidem picta erat pro diametro circuli cuiusdam ignei romphæa flammea, quasi excubans ad scientiæ lignum & vitæ. cæterum Celsus aut noluit aut non potuit exponere sermones, quos per singulas portas iuxta istorum impiorum fabulas proloquuntur qui eas transeunt: nos & hoc fecimus, vt finem huius profani mysterij Celso & lectoribus ostenderemus nosse nos, à Christiana pietate alienissimi. Post iam dicta & quæ addidimus iis similia, subiungit Celsus hæc: At isti alia super alia congerunt, prophetarum sermones, circulos in circulis, defluxus ecclesiæ terrestris circumcisionísque, Prunici cuiusdam fluentem virtutem virginis, animam viuentem, iugulatum cœlum vt viuat, terram cultro iugulatam, multos iugulatos vt viuant, sublatam è mundo mortem peccato mundi mortuo: rursúmque descensum angustum, portásque sponte patentes. frequens autem ibi vitæ lignum, & resurrectio carnis à ligno. quamobrem, opinor, magister eorum cruci affixus est, & faber fuit lignarius, qui si fuisset è rupe præcipitatus, aut deiectus in aliquod barathrum, aut præfocatus laqueo, aut artem exercuisset coriariam, vel cæmentariam, vel ferrariam, esset super cœlos rupes vitæ, aut resurrectionis barathrum, aut immortalitatis funiculus, aut lapis beatus, aut ferrum dilectionis, aut sanctum corium. Quam anum mulcendo infantulo tales fabellas insusurrare non pudeat? Hic mihi videtur Celsus omnia non intellecta confundere. Probabile est eum audisse quarumcunque hæresium sententiolas, eásque non amplius expensas congessisse, vt imperitis ostentaret se gnarum doctrinæ, cum reuera nesciat quid hæretici quid Christiani doceant: id quod ex modo appositis eius verbis manifestum est. nam vt prophetarum oraculis, nostrum est, qui Iesum esse Christum illum ab eis pronunciatum euincimus, dum ex euangelicis historiis ostendimus euentum vaticiniorum. Quod autem circulos in circulis dicit, vel iam dictæ hæresis est, vno circulo, quem aiunt esse vniuersorum animam & leuiatham, complectentis septimis principales circulos: vel desumptum est ex Ecclesiaste non satis intellecta sententia dicentis: Gyrans per circulos spiritus proficiscitur, & in circulos suos reuertitur. porrò defluxus ecclesiæ terrestris circumcisionísque sumptus videtur à quibusdam asserentibus ęonis cuiusdam ecclesiæ Eccles. 1.
cœlestis

A cœlestis demanationem esse hanc terrestrem ecclesiam: & circumcisionis cuiusdam purgatoriæ quæ illic fit signum esse circumcisionem in lege scriptam. Prunicam autem quandam sapientiam Valentiniani nominant iuxta erroneam suam sapientiam? eius symbolum volunt esse fœminam illam quæ duodecim annis laborauit sãguinis profluuio: quam auditam at non intellectam iste qui omnia Græcorum, barbarorum, hæreticorum, in vnam massam congerit, dixit fluentem virtutem Prunici cuiusdam virginis. cæterum anima viuens fortassis alicubi dicitur in arcanis Valentinianorum de creatore quem animalem vocant: aut fortassis ad differentiam animæ mortuę viuens anima recte à quibusdam dicitur eius cui salus contigit. Iugulatum autem cœlum nusquam dicitur quod sciam, nec terra iugulata cultro, multíque iugulati vt viuant: vt facile credam Celsum hæc ex seipso finxisse. Sed cessaturam in mundo mortem postquam peccatum mortuum fuerit, id vero nostrum dogma est, qui hoc mysterium apud apostolum legimus: Cum omnes, inquit, inimicos subiugabit sub pedibus suis, tunc postremus inimicus destruetur mors. Scriptum est & illud: Cum hoc corruptibile incorruptionem induerit, tunc fiet quod dictum est. Absorpta est mors in victoriam. Iam descensum angustum fortasse
1.Cor.15.
B dicent qui animarum in varia corpora migrationes asserunt: portas verò sponte apertas verisimile est dici à quibusdam alludentibus ad illud Psalmi: Aperite portas iusticiæ vt introgressus confitear domino. Hæc porta domini, iusti intrabunt in eam. Ac rursum in nono Psalmo sic legitur: Qui exaltauit me de portis mortis, vt annunciem omnes laudes tuas in portis filiæ Sion. vbi portæ mortis significant peccata quę ducunt ad interitum, sicut econtra rio per portas Sion intelliguntur bona opera. eodem modo & portæ iusticiæ dicuntur, quasi portæ virtutis. hæ sponte aperiuntur virtutem consectantibus. de ligno vero vitæ opportunius tractaretur in commentariis in genesim vbi narratur Deus plantasse paradisum. Resurrectionem autem non contentus sæpius irrisisse Celsus quamuis non intellectam, nũc ait vocari resurrectionem carnis à ligno: quia, opinor, non bene audiuit illud figuratum. Per lignum mors, & per lignum vita: mors in Adamo, vita in Christo. Deinde cauillis in lignum ludens ait eius crebram mentionem fieri, vel quia magister noster cruci sit affixus, vel quod artem exercuerit materiarij, non videns lignum vitæ in Mosaicis reperiri literis, nec animaduertens nusquam in euangeliis ab ecclesia receptis legi Iesum ipsum fabrum fuisse. putat autem nos per tropologiam de cruce illud vitæ lignum finxisse: ac proinde ait, quod si ille de rupe præcipitatus fuisset aut pertrusus in barathrum, aut laqueo strãgulatus, finxissent super cœlis rupem vitæ, aut barathrum resurrectionis, aut immortalitatis funiculum. rursúmque Si, inquit, ideo finxerunt lignum vitæ, quia ille fuit faber lignarius, consequens erat vt si coriarius fuisset, aliquid de sancto corio dicerent: si cæmentarius, de beato lapide: si ferrarius, de ferro dilectionis. At quis non mox ab initio videat, nullius momenti esse has calumnias hominis, tantummodo conuiciantis iis, quos tanquam deceptos conuersurum se ad meliora pollicitus fuerat? Deinceps autem merito figmenta obiurgat, non ecclesiasticorum, sed fabulatorum asinicipites quosdam & alios leonum draconúmque speciem referentes inducentium. reuera enim vel anus ebria mulcens infantulum erubesceret, si tales ei denarraret occineréτve nænias, quales isti fabulantur de asinicipitibus, déque iterandis ad singulas portas sermonibus, cæterum ecclesiasticorum res ignotæ sunt Celso, ad quas intelligendas admodum pauci exercitati sunt, qui totam vitam suam dedicauerunt scrutandis iuxta Iesu monita scripturis, & in eruendis sacrarum literarum sensibus magis laborauerunt, quàm philosophi Græcorum in parandis profanis scientiis. Nec contentus vir generosus suo diagrammate, quo magis cumularet cõtra nos calumnias, qui nihil cum illo commune habemus, interserit quædam alia, istorum deliria repetens. sed quasi loquere-
Psal.117.
Gen.2.
C

tur de aliis. Ait enim: Illud cum primis mirandum, quòd inter illos supercœlestes circulos superne appicta quędam interpretantur, tum alia, tum præcipue duo hæc, maius & minus filij patrísque. inuenimus sanè in hoc diagrammate maiorem circulum & minorem: in quorum diametro inscriptus erat pater & filius. & inter maiorem in quo minor includebatur, duplicémque circulum compositum è flauo exteriore & interiore cœruleo, intercedere ceu septũ securis specie: & superne paruum circulum cohærere cum altero è duobus prioribus, videlicet maiore, cum inscriptione dilectionis infernè autẽ eidẽ circulo aliũ hærere cũ inscriptione Vitæ. secundo vero circulo cõplectenti duos alios circulos inerat & alia figura rombi specie, cũ inscriptione hac: Sapientiæ prouidentia. & intra communem eorum sectionem circulus erat, in eóque inscriptus intellectus, adiunximus autem huic responsioni nostræ hæc quoque, vt discat lector etiam ista melius Celso nos scire, non quemadmodum ille facit colligendo ex incertis confabulationibus, & nos quoque damnare talia. D

An autem ostentatores talium rerum polliceantur aliquas artes magicas, & hæc sit summa eorum sapientię, nos nihil super hoc habemus compertum. nunquam enim horum quicquam spectauimus. Viderit Celsus qui iam sæpe mendacij conuictus est atque calumnię, num hic etiam mentiatur: an quæ apud alienos à religione nostra deprehenderat, suis commentariis inseruerit. cuiusmodi magos & præstigiatores vtentes barbaricis dæmonum nominibus recte ait similes quibusdam, qui apud nescientes aliter eos à Græcis vocari, aliter à Scythis, ostentant voces quasdam prodigiosas. quas mox recenset desumptas ex Herodoto, Apollinem ab eis vocari Gongosyrum, Neptunum, Thatimasadem, Venerem, Argimpasam, Vestam Thabiti. Examinet autem qui potest, ne forte de his rebus vnà cum Herodoto Celsus mentiatur, cui non erat compertum an eadem esset Scytharum quę Græcorum de iis qui dij putantur sententia. Qui enim fit verisimile Apollinem Gongosyrum apud Scythas vocari, non enim puto interpretatione Græca vocis Gongosyrum fieri iuxta etymologiam Apollinis: aut quod Gongosyrus Scytharum lingua sonat, id significari per Apollinem, idem dicendum de reliquis. aliis enim causis moti Gręci suis numinibus indiderunt nomina. Scythę rursum aliis: eodem modo aliis Persæ, aliis Indi, vel Afri, vel Æthiopes: prout quibusque visum est nominare, postquã semel à vera & prima religione defecerũt, qua rerũ creatorẽ colimus. Satis autem iam ante declarauimus, non eundem esse Iouẽ & Sabaoth, quando etiã delinquis quędã attulimus è sacris literis. quapropter data opera repetẽdorũ eorundẽ occasiones declina. Deinde rursum è magicis artibus nõnihil admiscẽs ꝙ fortassis in neminem nostrum competat: fortassis etiam aliquibus ad decipiendos simplices diuinorum verborum potentiam sibi præsto esse videri volentibus, quędam memorat: Quid recẽseam inquit, eos qui lustrationes docuerunt, & incantationes pellendis morbis arcendísue, aut effigies formásque dæmonum varias, & præter hæc in vestibus, numeris, lapidibus, plantis, radicibus amuleta diuersorum generum? Ad quam criminationem iniquum esset nos respondere, cum ne leuis quidem suspiciuncula de nobis sit quasi talia tractantibus. Post hæc videtur mihi facere sicut quidã nomini Christiano infensissimi, qui apud ignorãtes qualis sit Christiana religio, reipsa expertos se asseuerãt, ꝙ hoc genus vescatur infantulorũ carnibus, & promiscue sine pudore contrectet eiusdẽ sectæ fœminas. quẽadmodum enim cõpertum est mendacia hæc conficta esse à prophanis in odium Christianorũ: deprehendi possunt & Celsi mendacia, dicentis se vidisse apud quosdam religionis nostræ præsbyteros volumina barbara, continentia dæmonum nomina & præstigias. addit hos ipsos presbyteros nihil boni profiteri, sed omnia hominibus noxia. Atque vtinam omnia quæ Christianis Celsus obiicit essent talia, vt à plurimis reipsa coargueretur vanitas, conuersantibus cum Christianis, & nihil
E
F

G vnquam tale ne audiētibus quidem de ipsorum moribus. Deindè velut oblitus contra Christianos se scribere, ait Dionysium quēdam musicum Aegyptium familiarem suū dicere solitum de magia, posse hanc aliquid in rudes & male moratos homines, cæterum contra philosophiæ studiosos nihil habere virium, quia his sit salubriter instituta victus ratio. Si nunc propositum esset de magia disserere, adderem non pauca ad ea quæ supra de hac diximus: sed quoniam dicenda sunt quæ magis ad Celsi commētarium pertinent, de magia hoc tantum dicimus: quicunque vult cognoscere vtrum & philosophi capi ab ea possint, an nō, legat scripta Mœragenis qui prodidit Apollonij Tyanensis magi & philosophi res memorabiles: vbi non Christianus sed philosophus ait captos ab Apollonij magia non ignobiles philosophos, cum tanquam ad prestigiatorem accessissent. & in his, opinor, etiam de famoso illo Euphrāte narrat, & quodam Epicureo. nos vero illud pro certo affirmamus nimirū experti, quòd qui ritu Christiano per Iesum colunt deum vniuersorum dominum, viuúntque iuxta eius euangelium, solennibus precibus vtentes noctu & interdiu, nec magis nec dæmonibus sunt expugnabiles. Verum est enim quod circumuallabit angelus domini timentes eum, & ab omni malo eruet eos: & quòd angeli qui in ecclesia paruulis assignati sunt ad eorum tutelam, semper aspicere dicuntur faciem patris cœlestis, quęcunque tandem est illa facies, & quicquid est illud aspicere.
H Deinde Celsus aliam aduersus nos orditur calumniā. Falluntur, inquit, impie per summam ignorantiam decepti non intellectis diuinis ænigmatibus, dum aduersariū Deo quendam diabolum faciunt, eundem Hebraicè nominantes Satanam. Est enim omnino mortalis infirmitatis, & prorsus alienum à pietate, dicere quòd Deus maximus volens benefacere hominibus, propter aduersarium obnitentem id nequeat. Ergóne Dei filius vincitur à diabolo: & vexatus ab eo docet nos vexationes eius contemnere, predicens quòd & Satanas similiter aduenturus sit editurúsque magna miracula, vsurpando sibi Dei gloriam, cui vt seductori non esse aduertendum animum, sed soli sibi credendum? Id vero manifeste impostoris est, operose precauentis sibi à contrariæ doctrinæ autoribus. Ac mox indicaturus ænigmata illa, quorum occasione deceptos putat nos inducere Satanam, ait veteres illos bellum deorum ænigmaticè tradere: vt Heraclitum cum ita scribit, Quodsi dicendum est commune quoddam bellum litémque esse, omniáque progigni ex lite, & reliqua: vt Pherecydem multo antiquiorem Heraclito, fabulose instruentem aduersas acies, quarum alteri Saturnum ducem præficiat, alteri Ophioneum, variásque prouocationes &
I certamina, conditionésque certas scribentem vt pars altera quæ in Ogenū eiiceretur habeatur pro deuicta, victrix verò aduersariis pulsis cœlum possideat. Porrò ad eandem sententiam pertinere Titanum & gigantum contra deos bella mystica: tum quicquid Aegyptij narrant de Typhone, & Horo, & Osiride. Post ista memorata nec tamen exposita iuxta meliorem sensum quàm à nobis intelligantur, conuiciatur nobis: dicens hæc longe aliter se habere quàm nostra commenta de diabolo dæmone: vel, quod ipse putat verius, de impostore homine aduersarie. Quin & Homerum sic intelligit, non aliena canentem ab Heraclito & Pherecyde, Titanúmq; & gigantum mysteriis, apud quem tale quiddam Vulcanus Iunoni subindicat:

Ille etiam auxilium quondam tibi ferre parantem
Arreptum pedibus supero deiecit Olympo.

Iupiter quoque Iunonem eandem sic alloquitur:

Pectore adhuc memori retinés ne, prioribus annis
Quas mihi commisso dederis pro crimine pœnas?
Cum suspensa polo super ardua nubila, longa
Fune pependisti, vinctas incude ligata
Ad plantas gemina, palmas innecteret aurum
Ponderis immensi: cùm te super æthera diui
Quotquot agunt, multa moti pietate volentes K
Soluere non poterant quos ipse, vt quemque prehensum
Arripui, ex alto deieci iratus Olympo,
Delapsi in terram vt vix satis ægra leuarent
Membra solo, penè exempti vitalibus auris

Hos versus sic interpretatur, vt dicat esse verba Dei ad materiam quę Iupiter Iunoni loquitur. his obscure innuit, quòd Deus cum eam errantem inuenisset ab initio, certis rationibus vinxerit & ornauerit: & quod noxios dæmonas qui circa illam versabantur, puniendos huc ad infima deiecerit: atque ad hunc sensum alludentem Pherecydem dixisse illud: Infra eam portionem est tartarea portio. eam custodiunt Boreæ proles harpiæ Thyelláque: quo Iupiter ablegat quoties aliquis peccauerit: Eodem pertinere & peplum Mineruæ quod spectādum circumfertur in pompa panathenaica. nam in illius pictura significari quòd casta illa & edita sine matre dea deuincit audaces terrigenas. Tum approbatis Grecorum figmentis in nostros homines inuehitur, apud quos Deus cruciatur à diabolo, & nos cruciat ut sic assuescamus ad patientiam: id quod ei videtur valde ridiculum, cum potius diabolus calumniator puniendus sit, non homines qui calumniis eius infestantur pœnis territandi sint. Vide an non iste qui nobis impium errorem impingit vt enigmata male intelligentibus, ipse L
manifeste fallatur, non intelligens quòd Mosaicæ literæ multo antiquiores vel Heraclito, vel Pherecyde, vel Homero etiam, narrant de malo illo qui è cœlo expulsus est. Nam serpens ille à quo Pherecydes suum denominauit Ophioneum, qui fuit in causa vt primus homo ex Dei paradiso eiiceretur, sub enigmatum inuolucris tale quiddam significat, ostentata diuinitatis & potioris conditionis spe decipiens fœminam, quæ secum maritum quoque traxit in eandem perniciem. Quin & exterminator ille in Mosis Exodo, quis alius esse potest quàm is qui consilium suum secutos præcipitauit in interitum, quod solet facere non resistentibus ipsius maliciæ. Item in Leuitico piacularis hircus quem Hebraicæ literę nominant Azazelem, non alius erat, sorte mittendus in desertum, malis omnibus in caput eius vertentibus. nam omnes qui propter maliciam ad deteriorem partem pertinent, à Deo deserti sunt. in Iudicum quoque libro Belial filij cuius nisi huius sunt filij propter maliciam? Sed apertissime apud Iobum Mose ipso antiquiorem scribitur diabolus adstate Deo petens contra hunc Iobum potestatem vt eum inuoluat calamitatibus grauissimis, primò iactura facultatum omnium & liberorum insuper, deinde elephantiasi quam vocant per totum corpus grassante. Taceo quę euangelistę narrant de M
tentatore seruatoris diabolo, ne videar contra Celsum niti recentiorum scriptorum testimoniis. In fine quoque libri Iob. 38.
Iobi, vbi scripta sunt quę ipsi per procellam & nubem loquutus est dominus, non pauca de dracone dicuntur. nequid memorem de Ezechiele hunc introducente sub persona Pharaonis, Nabuchodonosoris, Tyri principis: aut de Esaia, apud quem deploratur rex Babylonis Nabuchodonosor: ex quibus locis non pauca licet discere de malicia, déque huius origine: quòd à quodam ademptis alis Esa. 14.
multato, & cæteris eius spectatoribus æque alis spoliatis, orta sit malicia. non enim erat possibile, vt essentia bono simile esse id quod per accidens bonum bonitatem habebat aduenticiam, quæ quidem sumenti panem (vt ita loquar) viuentem nunquam deerit: quod si quem destituit, certe ipsius culpa destituit, qui negligenter particeps sit panis viuentis & veri poculi, quibus nutritæ rigatæque alæ reparantur iuxta sapientissimi Solomonis sententiā, de vere diuite viro dicentis, quòd preparauerit sibi alas vt aquila, & conuertatur in domicilium sui præsidis. Oportebat enim deū qui scit bene vti etiam apostatarum malicia, Prouer. 23
tam malis locū aliquem in hac vniuersitate assignare, ad exercendam virtutem legitime certantiū, vt reddantur tāquam aurum igne examinatum per istos afflictores, tentatis

A tatis omnibus ne quid adulterum in naturam suam rationalem admitterent, & ascensione ad Deum digni reperti, attollantur per verbum ad supremam beatitudinem, & arcem (vt ita loquar) bonorum, cæterum Satan Hebræa lingua dictus, & à quibusdam forma magis græcanica nominatus Satanas, interpretatur aduersarius, omnis autem qui in vita sectatur maliciam, vt contrarius virtuti, Satanas est, hoc est aduersarius Dei filij, qui est iusticia, veritas, & sapientia, sed magis proprie aduersarius est is qui primus omnium in pace beate degentium amissis alis à beatitudine sua excidit: qui vt ait Ezechiel ambulauit inculpabilis in omnibus viis suis, donec inuenta est iniquitas in eo: & cum esset quasi quodam sigillo expressa effigies & corona pulchritudinis in paradiso Dei, velut saturitate bonorum periit, iuxta verbum illius qui ad eum dixit mystice: Perditio factus es, & non eris in æternum. Hæc igitur pauca audenter quasi alea iacta his scriptis cómisimus, nec tamen quicquam fortasse profecimus. Quod si quis per otium examinarit sacras literas vbique de malicia loquentes sicut de re quapiam corporea, quomodo primum orta sit, & quomodo pereat: videre poterit ne per summũ quidem Celsum imaginatum, aut aliquem qui contempta vera religione ab hoc malo dæmone rapitur, quæ sit mens Mosis ac prophetarum de Satana. Quoniam autem & de

Ezec. 28

Ibidem.

B Antichristo, vt vocatur, quædam Celsus interiicit, nec Danielis nec Pauli testimoniis de eo perlectis, vel seruatoris apud euangelistas de aduentu eius vaticiniis, pauca etiam de his dicenda sunt: quòd sicut variæ sunt hominum facies multum inter se dissimiles, ita nec corda eorum sunt similia: vnde apparet maximam in his esse differentiam, cum inclinati ad bonum non omnes æque ad id facti formatíque sint, & ex virtutis contemptoribus proni ad malum alij aliis plus minúsve in id ruant: sunt enim quidam in omne viciorum genus profusissimi, sunt rursum qui ferantur in ea moderatius, non absurde igitur duas extremitates (vt ita nominem) in omnibus esse diximus, vnam bonorum, contrariorum alteram: vt boni extremitas intelligatur in eo qui secundum Iesum est homine, à quo in hominum genus promanauit tanta conuersio, medicina, & profectus in melius: cõtrarij vero extremitas in eo qui est iuxta eum qui antichristus dicitur. Deus autem qui omnia comprehendit sua præscientia, & vtrosque videt, voluit de his per prophetas significare hominibus: vt qui sermones eorum intelligunt, adhæreant melioribus, fugiántque contraria. Oportebat autem vt alterius extremitatũ præstãtissimus appellaretur Dei filius propter suam excellentiam, & huic ex diametro aduersus, diceretur filius mali dæmonis, Satanæ & diaboli. Et quoniam tunc maxime exuberat malicia peruenians ad extremum sui fastigium,

C quando boni specie prætexitur, ideo per nequissimum illum fiet, ei cooperante ipsius patre diabolo edendis signis, prodigiis & falsis virtutibus, istas enim vulgares magorum præstigias quæ fiunt ope dæmonum longe à tergo relinquet ipsius diaboli cooperatio ad imponendum humano generi. De hoc antichristo Paulus loquitur, ostendens non sine quodam inuolucro quomodo venturus sit & quando ad genus hominum, & qua de causa. Ac vide an non valde grauiter hæc doceat, & irreprehensibiliter, sic dicens: Rogamus autem vos fratres per aduentum domini nostri Iesu Christi, & nostri aggregationem in illum, ne cito dimoueamini à mente, neque turbemini, neque per spiritum, neque per sermonem, neque per epistolam, tanquam à nobis profectam, quasi instet dies Christi, nequis vos decipiat vllo modo: quoniam non adueniet dominus nisi venerit defectio prius, & reuelatus fuerit homo ille scelerosus, filius perditus, qui est aduersarius, & effertur aduersus omnem, qui dicitur Deus aut numen: adeo vt in templo Dei sedeat, ostẽtans seipsum esse Deum. An non meministis, quòd cum adhuc essem apud vos, hęc dixerim vobis? Et nunc quid detineat scitis, nempe vt ille reueletur suo tempore, nam mysterium nunc agit iniquitatis, tãtum qui tenet in præsentia teneat, donec è medio tollatur: & tunc patefiet iniquus ille, quem dominus conficiet spiritu

2. Thes. 2.

oris sui, & abolebit claritate aduentus sui: cuius est aduentus secundum operationem Satanæ, cum omni potentia, & signis ac prodigiis mendacibus, & cum omni deceptione iniusticiæ, in iis qui pereunt, pro eo quòd dilectionem veritatis non receperunt in hoc, vt salui fierent. Et propterea mittet illis Deus efficaciam illusionis, vt credant mẽdacio, vt iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed approbauerunt iniusticiam. Horum autem singula declarare non est præsentis tractatus. Cæterum prophetia designans eum apud Danielem extat, efficax ad mouendam prudenti ac candido lectori admirationem, cum ibi tam vetè prædicatur diuinitus de futuris regnis, incipiendo à Danielis temporibus & deinceps vsque ad mundi interitum, eam licet cui libet legere. Verùm de antichristo vide an nõ sic loquatur. Vltimis regni eorum temporibus, completis iam eorum peccatis exorietur rex impudens facie, & intelligens problemata: & roborabitur fortitudo eius, & destruet mirabilia. Prospetabitur, & res geret, & interficiet potentes sanctumque populum, & iugum vinculorum eius prosperabitur. Dolus in manibus eius, corde suo extolletur: perdẽtque multos dolis circumuentos: & instabit in multorũ perniciem, quos non aliter quàm oua manu conteret. Cęterum quod ex Paulo citauimus dicente, sessurum eum in templo Dei, & ostentaturum se pro Deo, id in Danielis libro sic legitur: Et in templo abominatio desolationis vsque cõsummationem temporis, consummatio dabitur ad desolationem. Hæc è multis adducenda mihi visa sunt, vt auditor aliquatenus mentem diuinorum verborum intelligat, de diabolo & antichristo nos docentium: quibus inpræsentiarum contenti, videamus quid deinceps Celsus dicat, certaturi aduersus eum pro viribus. Sequuntur autem hæc: Quid autẽ eis in mentem venerit vt vocent Dei filium, iam dicturus sum. Prisci illi mundum hunc vt à Deo factum, æquantes Deo dicebant Dei filium. Bella vero similitudo huius & illius Dei filij. Putauit nos Dei filium dicere, mutuatos eam opinionem à veteribus de mundo id prædicãtibus vt à Deo condito, tanquam & ipse Deus sit deique filius, non enim potuit inspectis Mosis & prophetarum temporibus videre ibi Dei filium memorari, multo ante quàm nati sint isti Græcorum scriptores quos Celsus priscos nominat: imo ne voluit quidem superius indicatum in Platonis epistolis locum animaduertere, vbi Dei filij moderantis omnia meminit, ne ipse vrgeretur Platonis autoritate qua nos grauare toties conatus est, affirmantis conditorem huius vniuersitatis esse Dei filium: primum autem & maximum Deum esse huius patrem. Quod autem tãto Dei filio anima Iesu dicitur vnita per summam participationem, nunquam ab eo separanda, nil mirum est. Norunt enim sacri diuinarum literarum sermones & alia, quæ duo cum sint natura, in vnum coniuncta reputantur & sunt: quale est illud de marito & vxore dictum: Non amplius sunt duo, sed caro vna: & de viro perfecto qui agglutinatur vero domino, verbo & sapientiæ & veritati, quod agglutinatus domino vnus est spiritus, quod si is qui domino agglutinatur vnus est spiritus, quanto magis Iesu anima agglutinata domino ipsi verbo, ipsi sapientiæ, ipsi veritati, ipsi iusticiæ: atque ita non sunt duo anima Iesu & Deus verbũ totius creaturæ primogenitus. At Celsus cum audit Stoicos asseuerantes summum Deum non esse feliciorem ipsorum sapiente, quandoquidem Dei virtus & hominis eadem virtus sit, sed parem esse amborum felicitatem, non irridet id dogma nec vituperat: cum vero diuina doctrina dicente hominem perfectum agglutinari virtute vnirique ipsi verbo, ex nobis audit, hunc sublimitatis elatã Iesu animam non separari à totius creaturæ primogenito, ridet Iesum dici Dei filium non videns quid de eo dicatur in arcanis diuinarũ scripturarum mysteriis, vt autem persuadeamus acquiescenti scripturis dogmatibus inter se consentientibus, & eius vtilitati consulamus, dicimus ex autoritate sacræ scripturæ, corpori Christi, quod est ecclesia Dei, pro anima esse Dei filium, membra autem vniuersi corporis esse quoscunque fideles: quoniam sicut anima viuificat &

D

Dan. 8.

E

F

G mouet corpus, quod ex seipso viuum motum non habet: ita verbum illud mira energia corpus suum incitans ad ea quæ debet facere, mouet simul membra ecclesiæ singula, nihil sine ratione facientia. Hæc igitur si quantum opinor pulchre cohæret, quid vetat quominus summa & incomparabili communione anima Iesu, & Iesus in vniuersum cohæreat tam indiuiduè cum ipso verbo vnigenito ac totius creaturæ primogenito, vt iam non sit diuersum ab eo? Sed de his hactenus, videamus & mox sequentia, in quibus citra probationem vnica dictione de Mose mundi primordia describente pronunciat, dicens quòd ea mundi generatio stulte credatur, qui si protulisset rationes cur ita videatur ei stulta hæc credulitas, contendissemus de hoc cum eo: nunc non æque facile est probationibus adductis euincere non tam stultam esse quàm ipsi videtur. Quod si quis considerare vult causas quibus moti fidem habemus autoritati Mosis de mundi creatione prodentis, sumat in
Gen. 1. manus commentarios nostros in Genesim, ab initio libri vsque eum textum: Hic est liber generationis hominum, vbi conati sumus ex diuinis literis astruere quodnam fuerit cœlum in principio, quæ terra, quid eius inuisibile ac incompositum, quænam abyssus & tenebræ desuper, quæ aqua & super eam vectatus Dei spiritus: quid sit lux, quid firmamentum diuersum ab eo cœlo quod omnium pri-
Gen. 3. mum est conditum, & reliqua deinceps. At iste hominum quoque generationem stultè in Genesi describi pronunciat, nec pro se, nec contra illam scripturam quicquam af-
H ferens: opinor quia nihil habebat quo refelleret ad imaginem dei factum esse hominem ac ne paradisum quidem intellexit à deo plantatum, & primam in eo vitam hominis, eiusque mutationem, postquam homo propter peccatum eiectus est, iussúsque habitare ex aduerso paradisi deliciis refertissimi. Sciat igitur iste qui hæc stulte dicta existimat, diligenter animaduertenda & alia singula, & illud, apposita esse Cherubim cum ignea romphæa versatili ad paradisi custodiam, ne ad vitæ lignum via pateat: nisi forte Moses nihil significans hæc scripsit per lusum haud aliter quàm poetæ veteris comœdiæ vulgata illa, Proetus occidit Bellerophontem, & Pegasus erat ex Arcadia. Sed illi vt risum spectatoribus mouerent composuerunt talia: at non est verisimile, eũ qui toti genti scriptas leges relinqueret, persuasuras eis quòd dei sint peculium, sine ratione ac sine mẽte scripsisse de Cherubim cum ignea romphea versatili appositis ad custodiendam viam ad lignum vitæ ferẽtem, aut aliquid de generatione hominum, circa quæ potissimũ versatur Hebręorum philosophia. Deinceps congestis nudis sententiis veterum de mundi & hominum origine variantium, ait Mosem & prophetas autores nostrarum scripturarum, ignaros mundi naturæ atque hominum confinxisse nugas maximas. qui si nobis indicasset cur sacrã scripturam existimaret nugas maximas, conati fuissemus re-
I fellere rationes ipsum mouẽtes ad hanc opinionem: nunc imitabimur & ipsi Celsum cauillando eum nescisse naturam mentis & sermonis apud prophetas: proinde arroganter confinxisse nugas maximas, inscripto veri sermonis titulo. Quoniam autem calumniatur quasi probe intellecta quę leguntur de diebus mundi creationis, quorum aliquot elapsi sunt ante factum solem lunámque & stellas aliquot post horum creationem, hoc vnum notatu dignum quęremus ex eo, num Moses oblitus se dixisse creatum mundum sex diebus, subiungat. Hic est liber generationis hominum, die qua fecit deus cœlum & terram. Sed nullo pacto fit verisimile Mosem nullo sensu dixisse post enumeratos sex dies, die qua fecit deus cœlum & terram. Quod si quis putat ea verba posse referri ad illud superius dictũ,
Gen. 1. In principio fecit deus cœlum & terram, sciat quòd ante illa verba, Fiat lux, & facta est lux, & vocauit deus lucem
Ibidem. diem, dicta sunt illa, In principio fecit deus cœlum & terram. Sed non est huius temporis differere de verbo sensibili & intelligibili, & quomodo bifariam accipiantur naturę horum dierum: quę singula propriis opus habent tractatibus ad expositionẽ creationis per Mosen descriptę: estque id à nobis factum pro viribus multo ante hãc cum

Celso conflictationem, meditatis hanc sex diebus facto- K
rum operum contemplationem per annos aliquot. Scien- Esa. 60.
dum tamen quòd apud Esaiam verbum Dei pollicetur iustis fore vt in perpetua die degant, cui pro sole luceat ipse dominus, & Deus sit ipsorum gloria. At iste quia fortasse in aliquas hæreticorum interpretationes incidit, has voces Fiat lux, quasi temere à conditore dictas accipientium: Quid ais, inquit, siccine rerũ opifex lumen à superis commodato accepit, sicut nos in uicinia lucernas accẽdimus? sicut ex alia impia hęresi desumpsit illa verba: Si erat aliquis execrandus Deus Deo magno aduersarius, & sine consensu eius faciens hæc opera, quomodo lumen vtendum accepit ab illo? Ad quæ tantum abest, vt respondeamus, vt magis errores illos accusare libeat, non ignotos, sicut Celsus faciat, sed exacte cognitos, partim ex eius sectæ hominibus, partim ex diligẽter euolutis eorum commentariis. Post hæc Celsus sic loquitur. Equidem de generatione mundi & corruptione, sitne innatus & incorruptibilis, an natus quidem sed incorruptibilis, an contrà, nihil nunc dico. Quapropter ne nos quidem de his disseremus, vt alienis à præsenti argumento. Illud non conce-
dimus, spiritum Dei se in aliena iniecisse, quando legimus Gen. 1.
quòd spiritus Dei ferebatur super aquas: ac ne id quidem,
quòd alius quispiam Deus malis artibus contra summi L
spiritum, ipso etiam dissimulante, conatus sit aliquid. Valeant igitur qui hæc dicunt, vnà cũ ipso Celso, non admodum scite illos reprehendente. Debuerat enim aut omnino eos præterisse silentio, aut, quod ipse quoque humanitatis officium existimat, propositos in mediũ errores eorum vt impios confutare acriter. Cæterum quòd summus Deus metuens creatoris spiritum, reposcat eum ab illo, id vero nunquam inter religionis nostræ homines auditum
est. Ac mox stulte accusans sermones vt impios, Quis, in- Matt. 24.
quit, Deus sic dat aliquid vt reposcat? nam indigentis est reposcere. Deus autem nulla re indiget: additque dictum valde ipsius iudicio sapiens: Cur cum vtendum daret, malo se dare nesciebat? Deinde permiscens opinor hæresibus hęreses, nec tamẽ ipsas distinguens quid à quaque sumpserit, Marcionis errores nobis obiicit, fortassis auditos ex idiota quopiam, non intellectos etiam: & accusatores eorum nos accusat, id ipsum parum diserte faciens. Itaque Marcionis dicta recitans, sed tacito autoris nomine, Cur, inquit, clam irrũpens destruit eius opificia? cur clam seductos in errorem inducit? cur ab hoc relegatos & execratos allectat vt dicitis, & plagiarij more surripuit? cur ab hero suo docet eos fugere? cur patrem fugitare? cur eos adoptat inuito patre? cur se patrem alienorum profitetur? ac mox velut admirabundus subinfert, En Deum singulari maiestate verendum, qui damnatis ab alio peccatoribus,
extorribus, & ut ipsi dicunt recrementis pater esse cupiat: M
& quem ipse miserat, discedentem ab officio retrahere ac punire nequeat. Ac mox quasi ad nos versus negantes alterius cuiusdam noui Dei hunc mundum esse, sic loquitur: Quodsi hæc eius sunt opera, quomodo mala Deus faciebat? quomodo suadere ac hortari nõ potest? qui fit vt eum propter malorum ingratitudinem pœniteat, vtque artificium suum accuset ac oderit, mineturque se perditurum suam progeniem: aut quò tandem ex hoc mundo educit factum à se hominem? Hic quoque mihi videtur parum declarare quænam sint mala ista, cum tamen etiam apud Gręcos variæ de bonis malísque opiniones fuerint, arripiens quasi iam confessum & euictum, quòd cum iuxta nostra placita mundi huius opifex sit Deus optimus maximus, malorum etiam factor sit. Habeant se quomodocunque istæ de malis opiniones, Vtrum ea Deus fecerit, an non facta ab eo creaturam aliam ultro consecuta sint: illud miror, si non æque vt Celsus ex nostris literis colligit, mala quoque à Deo facta quando mundum condidit, ita ex ipsius rationibus sequitur, mala condita esse à Deo. Sic enim aliquis posset quærere: Si hæc omnia sunt eius opera, quomodo Deus mala fecit? quomodo admonere & persuadere non potest? Est autem maximum in disserendo, vicium, si quis opinionem

A nem aliorum accuset vt non sanam, cum ipsius opiniones comperiantur non alienæ ab eodem crimine. Videamus igitur paulisper quid de bonis & malis diuina scriptura sentiat: & quid nobis respondendum rogatis quomodo deus mala fecit, & quomodo monendo & suadendo nil proficit. Sanè iuxta morem scripturę loquendo proprie bona sunt virtutes, & quæ ab eis proficiscuntur operationes: sicut proprie mala his contraria: ad quod confirmandum satis erit nunc ex Psalmo trigesimotertio testimonium. Inquirentes dominum non minuentur omni bono Venite filij, audite me: timorem domini docebo vos. Quis est homo qui vult vitam, diligit dies videre bonos? Prohibe linguam tuam à malo, & labia tua ne loquantur dolum. Declina à malo, & fac bonum. Nam declina à malo, & fac bonum non dicitur de corporis bonis, vt à quibusdam nominantur, nec de externis, sed de bonis malísve animi. & qui eiusmodi bona facit veræ vitæ desiderio, consecutus eam poterit frui bonis diebus, quibus pro sole est verbum iusticiæ, & ad eos perueniet ope diuina liberatus ab hoc præsenti seculo malo, & à diebus malis de quibus dicit
Eph.5. Paulus, Redimentes tempus quoniam dies mali sunt. Inueniuntur tamen abusiue & corporis & externa bona dici quæ ad hanc naturalem vitam conferunt, mala vero cótraria. Sic enim Iob ille vxori suæ loquitur. Si bona acce-
Iob.2. B pimus ex manu domini, mala non sustinebimus? Quoniã igitur inuenitur in diuinis scripturis alibi ex persona domini illud, Ego sum qui facio pacem, & construo mala: alibi rursum de eo, quòd descenderunt mala à domino in portas Hierosolymorum, strepitus curruum & equitum: & multos scripturæ sacræ lectores hæc turbauerunt, quòd nõ
Malach.1 valerent perspicere quid significetur bonorum malorúmque appellatione: probabile est Celsum quoque hic hæsitanté quærere quomodo mala Deus fecerit: aut quia fortasse audiuit aliquem imperite hunc locum interpretanté. At nos dicimus quòd malum, hoc est vitium eiúsque opera, Deus non fecit. alioqui quomodo consisteret prædicatio futuri iudicij, in quo mali pro ratione maleficiorum pœnas persoluturi sunt, virtutis autem sectatores iam beati fruentur destinatis à Deo pręmiis, si Deus malorum esset autor, duntaxat in hoc genere. Scio non defore quosdam, qui parum aduertentes ad totum scripturarum cótextum perpetuo culpantem peccatores, & approbantem beneficos, audebant ex eis vndecunque decerpere quo adstruất etiam in hoc sensu à Deo mala fieri, valiturum non nihil apud imperitos lectores: Verùm huiusmodi dicta in specié illis fauentia nunc interpretari operosum fuerit, nec huius præsentis tractationis proprium.

Itaque mala, si intelligantur proprie, Deus non fecit: sed primarium eius opus pauca quædam consecuta sunt talia,
C suum tamen locum in hac vniuersitate habitura, quales primarium fabri opus consequuntur scobinæ ramentáque tortilia: & qualia cæmentariis ædificantibus obiacent lapillorum in fragmentis & calce iuxta rudera. quodsi quis de externis & ad corpus pertinentibus loquatur, quę abusiue mala dicuntur, concedemus interdum hæc à Deo fieri, ad conuertendos aliquos. quid enim hic absurdum est? nam in hoc significato mali nomen accipiendo, sicut filios à parentibus, præceptoribus, pædagogísque castigatos male tractari dicimus, & alios à chirurgis medicinæ causa sectos vstósue, nemo tamen parentes aut præceptores pædagogósve sæuientes, aut chirurgos secantes accusat: ita quoties Deus dicitur illis vel illis malis ad meliorem mentem conuertere quosdam opus habentes tam duris remediis, nihil inconueniens dictum videtur, neque dum mala descendunt à domino in portas Hierosolymitanorum, hoste imminente castigationis eorum gratia: neque dum legem deserentium iniquitates cum virga visitat, & cum flagellis peccata eorum: neque dum dicit, Habes carbones, sede super eos, hi tibi erunt auxilio. Eodem modo
Esa.45. interpretamur & illud, Faciens pacem, & condens mala. condit enim mala corporis & externa, repurgans & castigans eos qui nolunt verbis castigari sanáque doctrina.

Hactenus quomodo Deus mala faciat: cæterum quod ait eum non posse monere ac persuadere, iam diximus si hoc D obiiciendum est, obiici posse omnibus assertoribus prouidentiæ. respondendum tamen, non esse impossibile Deo monere homines, quandoquidem per totam scripturam monet, & per eos qui diuinitus acceperunt docendi gratiã nisi monendi verbum accipiatur in alio significato præter vulgo receptum, vt intelligatur admonitio in auditoris animo efficax. Similiter de persuadendo quæstio est iactata apud omnes quotquot prouidentiam asserunt. Et quoniam persuaderi, verbum Celsi πείθεσθαι, est passiuum ad suum actiuum relatum, sicut tonderi dicitur de eo qui se tondendum præbet: ideo est opus non solum suadentis opera verumetiam eo qui se suadenti morigerum prębeat ea quæ suadentur admittens. Itaque dicendum est, non suadentis culpa fieri quo minus persuadeatur, sed eorum qui fide dignos Dei sermones non recipiunt: id quod verum est etiam de hominibus persuadendi artificibus. Fieri enim potest vt aliquis vel vsque ad summum prouectus in meditationibus rhetoricis, in alium obstinatum ac refractarium incidens, frustra disertus sit & eloquens. Quod autem etiamsi persuasorij sermones à Deo proficiscantur, credulitas tamen non veniat à Deo, manifeste Paulus docet his verbis: Obedientia vero non ex eo qui nos vocat. Gal.5.
Tale est & illud, Si volueritis & obedieritis mihi, bona Leuit.26.
terræ comedetis. sin nolueritis, & non obedieritis, gladius vos deuorabit. vt enim aliquis velit quæ dicit, monitor, & obediens dignus fiat Dei promissionibus, opus est E
auditoris assensu & proposito. quamobrem illud in Deu- Deut.10.
teronomio grauiter dictum videtur. Et nunc Israel, quid dominus Deus tuus à te postulat, nisi vt timeas dominum Deum tuum, & ambules in omnibus viis eius, & ipsum diligas, & custodias omnia mandata eius. Iam verborum series postulat vt respondeamus & ad illud quod quærit quî fiat vt Deum propter malorum ingratitudinem pœniteat, vtque artificium suum accuset ac oderit, minetúrque se perditurum suam progeniem: quo loco non sine calumnia mendacióque carpit hanc scripturam Geneseos: Cum vi- Gen.6.
deret autem dominus in immẽsum auctam esse maliciam hominum in terra, & nihil nisi malum indesinenter eos versare animo, recogitauit quid ita hominem fecisset in terra, sic secum statuens: Delebo hominem quem creaui à facie terræ, ab homine vsque animantia, à reptibili vsque volucria recogitaui enim quòd eos fecerim: ex non scriptis quasi scripta colligens. nusquam enim hic nominatur Dei pœnitentia, nusquam dicitur odisse aut accusare suum opificium. quodsi videtur minari diluuium & internecionem suæ progeniei, dicendum quòd cum sit immortalis humana anima, comminatio hæc ad emendationem pertinet, interitus autem hominum per diluuium, ad terræ lustrationem, quemadmodum tradunt etiam Græ- F
corum non contemnendi philosophi his verbis: Cum autem dij terram lustrauerint. cæterum de dictionibus humanos affectus significantibus quomodo ad Deum referantur, non pauca nobis superius dicta sunt. Porrò Celsus vel suspicatus vel intelligens quid hîc aduersarij possint referre de deletis diluuio, Quodsi, inquit, parcit suæ progeniei, quò illam ex hoc mundo à seipso facto subducit? Respondemus & ad hoc, quòd cum mundus constet è terra cœlóque, diluuium perpessos non omnino Deus educit è mundo, sed aufert ex hac vita quam degunt in corpore: solutósque corporibus exsoluit simul è terrena habitatione quam scriptura solet vocare mundi nomine, præsertim in euangelio secundum Ioannem, vbi sæpissime mundus pro locis terrenis inuenitur: sicut cum dicitur: Erat lux Ioan.1.
vera illuminans omnem hominem venientem in hunc Ioan.16.
mundum. pro, in mundo pressuram habebitis, sed confidite, ego vici mundum. Itaque si quis intelligat eductos ex hoc terreno loco, nihil occurrit inconueniens: sin mundũ pro cœlo simul & terra capiat, ad hunc modum non omnino è mundo sublati sunt quos oppressit clades illa diluuij. Posset etiam aliquis, qui audiuit illud: Non considerãtibus nobis ea quæ videntur, sed quæ non videntur: & illud, Nam eius inuisibilia per res ab eo conditas intelligũ-

G tur, dicere eos qui sunt inuisibilibus intenti exemptos è mundo, subducente hinc Dei verbo ad supercœlestia & res illic spectatu dignissimas Post hæc, modo examinara, sequuntur alia quæ in hoc tantum congessisse videtur vt libri moles cresceret, aliis verbis eadem fermè quæ paulo ante dixerat repetens in hunc modum: Sed longe stultissimum est quòd dies quidam mundi creationi attribuuntur, priusquam essent vlli dies, qui enim esse poterant ante cœlum factum & terram firmatam, & ante cursum solis? Quid enim ista differunt ab his eiusdem Celsi verbis: Repetamus, inquit, rem altius, & consideremus quomodo conueniat primo summóque Deo iubere Fiat hoc, & rursum hoc aut hoc: & vna die certum aliquid absoluere, secunda rursum amplius, deinceps tertia, quarta, quinta, sextáque similiter. Verùm de his iussis, Fiat hoc, & rursum hoc aut hoc, responsum videri potest iam tum, quando citauimus illud: Ipse dixit, & facta sunt: ipse mandauit, & creata sunt: dicēdo immediatum opificem esse filium Dei verbum, qui velut suis manibus mundum fabricauerit: verbi autem patrem, cuius mandato mundus sit per ipsum filium conditus, esse primarium opificē. Cæterum de ordine creationis, vt prima die sit facta lux, secunda firmamentum, tertia deinceps aquæ subcœlestes in vnum confluere sint iussæ, atque ita terra suapte natura protulerit varia germina, & quarta demum addita sint mūdo sua luminaria, quinta producta sint natatilia, sexta terrestria, postremúsque homo, quantum potuimus diximus in com-

H mentariis in Genesim. Quin & istos reprehendendo qui nihil penitius scrutantes sex diebus aiunt absolutā mundi

Gen. 1. creationem, obiecimus eis illa verba scripturæ: Hic liber generationis cœli & terræ, quando facta est dies qua fecit Deus cœlum & terram. Deinde rursum non intelligens illa verba: Compleuit Deus die septimo opera sua quæ fecerat, & cessauit die septimo ab vniuersis operibus quæ fecerat: & benedixit diei septimo, & sanctificauit illum, quia in illo cessauerat ab omnibus operibus suis quæ cœpit Deus facere: putánsque idem esse, requieuit die septimo, & cessauit die septimo, perinde, inquit, acsi aliquis, ignauus opifex iam defessus feriis opus haberet ad requiē, nescit enim quisnam sit ille post sex dies à mundo condito secuturus dies sabbati, in quo cuncti qui sex illis diebus opera sua perfecerunt, nihilque eorum prætermiserūt quæ pertinerent ad suum officium, cum Deo feriabuntur ascēdentes ad spectacula & iustorum beatorúmque celebritatem. Deinde quasi vel scripturæ dicerent, vel nos earum interpretes, Deum defatigatum quieuisse negat Celsus fas esse primum Deum defatigari, aut manibus operari, aut mandare, ad quod respondemus, nec Deum verbum defatigari, nec eos qui ad meliorem & diuiniorem ordinem pertinent, nam defatigari est degentium in corpore: & quæritur omnium ne in qualicunque corpore, an in ter-

I reno tantum, aut paulo præstantiore. Nefas est, inquit, primum Deum operari manibus. Imò si vocem hāc accipias propriè, ne secūdum quidem, aut vllam naturam diuiniorem. Sed fac abusiue dictum operari manibus, aut figurate, sicut interpretamur & illud: Opera manuum tuarum annunciat firmamentum: & opera manuum tuarum sunt cœli: & siquid ad eundem modum dictum est: cum figurate manus Dei & membra exponimus, quid absurdi prædicamus de Deo, dicentes manuum eius opera? Et sicut manibus operari Deum non est absurdum si recte intelligatur, ita neque iubere, quandoquidem honesta sunt ipsius iussa & laudabilia, deóque dignissima. At Celsus rursum non intelligens illud scripturæ: Os domini loquutum est hæc, aut iuxta vulgarem sensum temere accipiens, nec sciens nomina membrorum corporalium Dei pro eius potentiis vsurpari, Nec os, inquit, est ei nec vox. Verum est eum non habere vocem, si vox est aer percussus, aut aeris percussio, aut aeris species, aut quomodocunqne vocem definiunt quorum hæc est professio: sed quæ Dei vox dicitur, legitur vt Dei vox visa à po-

Exod. 24 pulo, vbi scriptura inquit, Omnis populus vidit vocem Dei, quo loco etiam videre iuxta morem sacrarum literarum intelligitur spiritualiter. Imò, inquit, nec aliud K

quicquam inest ei harum rerum quas ei tribuitis, nec tamen explicat quid ei tribuamus. Si de membris loquitur, ea non corporaliter intelligimus, sed accipiendo iuxta communem consuetudinem largius, quod si dixit in genere quicquid ei tribuimus, ea permulta sunt, virtus, beatitudo, diuinitas. Quod si sublimius intelligendum est quod dixit, cum omnia quæ illi tribuimus minora sint ipsius dignitate, fatemur nihil eorum ei adesse quæ nos agnoscimus. nam quæ insunt ei superant omnem scientiam non humanam solum, sed etiam excellentiorum naturarum. si legisset Celsus prophetarum dicta, vt illud Dauidis, Tu autem idem ipse es: & apud Malachiam, Idem *Psal. 102*

ipse sum, & non mutor: vidisset neminem nostrum de deo *Malac. 3.*

prædicare vllas mutationes vel cogitationū vel operum, nam immutabilis ipse manens disponit mutabilia pro natura ipsorum & suo arbitrio. Deinde rursum non percipiēs discrimen inter imaginem dei, & factum ad eam imaginē: quòd imago dei sit primogenitus totius creaturæ, ipsum verbum, ipsa veritas, ipsa sapientia, bonitatem eius exprimens: cæterum homo factus sit ad imaginem dei: & quòd omnis vir cuius Christus caput est, imago dei sit & gloriæ ac ne id quidem sciens, in quo cōsistat ille character imaginis, nimirum in exuendo veterem hominem cum suis actibus, ipse alienissimus ab hac imagine sic inquit: Non fecit deus hominem ad suam imaginem, non enim talis est deus vt alicui speciei sit similis, iam quale est compositi hominis parti deteriori, hoc est corpori, putare inesse ali- L

quid ad dei factum imaginem? Excipit Celsus corpus ab hac imagine. nam si corpori soli inesset, quid relinqueretur potiori hominis parti animæ? proinde nemo nostrum soli corpori hanc imaginem tribuit. quòd si compositum ex vtroque imago dei est, consequetur etiam deum compositum esse velut ex anima & corpore, vt imago potioris sit in animā hominis, deterioris autem & corporalis in corpore, id quod nemo nostrum diceret. Reliquum est vt hæc imago sit in interiori sicut nos vocamus homine, qui renouatur, & aptus natus est ad referendam conditoris imaginem, intelligendo eum demum ad imaginem fieri, qui sit perfectus sicut pater cœlestis perfectus est: & exaudit vocem illam, Sancti estote, quoniam ego sanctus domi- *Leui. 19.*

nus deus vester: discénsque illud: Estote imitatores dei, ex- *1. Cor. 4.*

cipit in anima sua proba dei characteres, quando corpus talem animam sic effigiatam continens, templum sit eius cuius anima refert imaginem, ídque propter dei similitudinem. Deinde rursum multa sibi sumit quasi à nobis concessa, quę nemo Christianorum sanam mētem habentium concederet. nemo enim nostrum dicit deum esse figuræ aut coloris participem, ac ne motus quidem, quia natura eius firma est & stabilis, & iustum ad eadem inuitat dicēs: Tu autem sta mecum. Quod sicubi moueri dicitur, quale M

est illud, Audiuerunt dominum deum deambulantem in *Gen. 3.*

paradiso sub vesperam, sic intelligendum est quasi discedere videatur deus peccatoribus. vel sic accipiendum sicut figuratè dormire Deus aut irasci dicitur, aut aliud simile naturæ Dei parum conueniens. Sed neque substantiæ particeps est. Participatur enim magis quàm participat, & participatur ab habentibus Dei spiritum: & seruator noster non est particeps iusticiæ, sed cùm ipse sit iusticia participatur à iustis. Porrò de essentia difficilis ac longa est disquisitio, præsertim de propria, firma, & incorporea: vtrum Deus omni essentia per potentiam & administrationem superior, cōmunicet essentiam quibus eam communicat: idque per verbum suum & ipsius verbi operatione: an & ipse sit essentia, licet natura inuisibilis dicatur, vbi de seruatore ait scriptura: qui est imago Dei inuisibilis, hoc est incorporei. Quærendum etiam an essentia essentiarum & idearum idea principiúmque dicatur vnigenitus, & totius creaturæ primogenitus, vniuersis autem superior pater eius & Deus. Celsus quidem de Deo dicit, ex ipso esse omnia, nescio quomodo absoluens ab eo omnia: Paulus verò noster dicit, ex ipso, & per ipsum, & in ipsum omnia, ostendens principium omnium substantiæ,

A tiæ,his verbis ex ipso:conseruationem his, per ipsum: finem his,in ipsum. Ipse autem Deus non aliunde quàm ex seipso habet essentiam. Quoniam autem dicit eum neque ratione comprehensibilem distinguo significatum, & dico sic intelligatur de ratione quæ vel inserta est nobis, vel è nobis se excrit, hac non esse deum comprehensibilem. Sin de illa quæ erat in principio,& erat apud deum,& ipsa erat Deus,aimus hac deum esse comprehensibilem. Quin & quod innominabilem censet,distinctione opus est.Si enim hoc vult, quod in verborum significatis nihil potest Dei proprietates exprimere, verum est: quandoquidem multæ qualitates non sunt nominabiles. quis enim discernat nominibus qualitatem dulcedinis palmulæ, & dulcedinis caricæ? quis singularum rerum proprias qualitates nominibus queat distinguere?Nō mirum igitur si hoc pacto deus est innominabilis.quod si nominabile accipiatur quatenus auditorem potest nominibus ad aliquam cognitionem Dei manuducere, quantum naturę humanæ licet comprehendere,nō absurdè diceretur nominabilis. Similiter distinguimus,& quod dicit,nihil accidere deo nomine comprehensibile:& fatemur eum extra omnes affectus esse. Et de his hactenus,videamus iam & sequentia,vbi fingit personam cuiusdam post hęc audita sic inferentis dubitationem: Quomodo igitur deum cognoscam? quo-B modo viam ad illum ducentem discam? Quomodo eum mihi ostendis? quandoquidem nunc oculis meis offundis tenebras,vt nihil clarè videam.Deinde quasi huic percontatori respondens, & causam tenebrarum ob oculos eius per modo dicta offusarum putans se reddere, ait in splendidam lucem è tenebris productos non posse intueri, radiis aciem lędentibus,adeò vt se cæcari existiment.Ad hęc quoque dicimus,sedere in tenebris & hærere in eis omnes qui sunt intenti pictorum,fictorum, statuariorum nō probandis artibus, nolentes mentem oculósque attollere ab his visibilibus & sensilibus ad creatorem qui est lux: contrà in luce esse omnes qui sequuntur prælucens verbū dei, & commostrans per quantam imperitiam, impietatem, numinis ignorātiam adorauerint ista friuola pro deo, manuducénsque volentes mentis incolumitatem ad ingenitum deum maximum. Populus enim gentium sedens in tenebris vidit lucem magnam,& sedentibus in vmbris infernalibus exorta est lux,nimirum Iesus ille Deus. Itaque Christianus Celso aut vlli ex istis diuini verbi calumniatoribus ad hunc modum respondebit,vt dicat Quomodo cognoscam deum. singuli enim eorum, quisque pro suo captu,cognouerunt deum,nec est inter eos qui dicat,quomodo viam ad eum ducentem discam: vt qui audiuerunt ex Seruatore: Ego sum via,vita,& veritas:obitérque gustauerunt veritatem accedētes ad eum. Nemo item Christianus Celso diceret,quomodo mihi deum ostendis.Illud C verum est, quòd auditis eius tenebricosis sermonibus responderet, quid mihi tenebras offundis ob oculos?Celsus enim & similes conantur tenebras oculis nostris offundere:nos verò luce verbi dispellimus tenebras impiorū dogmatum. Posset etiam Christianus dicere Celso lenibus & obscuris nugis perstrepenti, nihil illustre in tuis video sermonibus. Non enim è tenebris in claram lucem nos Celsus producit,sed vult è luce in tenebras retrahere, faciens ex luce tenebras, & lucem è tenebris. nos autem oculis animarum nostrarum apertis per verbum Dei,vidētes quid intersit inter lucem & tenebras, in luce modis omnibus persistere decreuimus, tenebris verò haudquaquam volumus accedere.Cæterum lux vera,quoniam etiam viua est, sit cui splendor ostendēdus sit,cui lux, non sustinenti splēdorem propter oculorum imbecillitatem.Quodsi qui meritò dicendi sunt oblæsos habere oculos, in nullos id dictum magis competit quàm in occupatos spiritu ignorantiæ veri numinis, & in istos qui affectibus variis impediri nequeunt veritatem cernere.Certè Christiani nullo modo se putant cæcari Celsi aliorúmve impiis sermonibus. cæterum qui se sentiunt occæcari exemplis imperiti vulgi, & moribus hominum dęmonia suis celebritatibus colentium, accedant ad verbum largiens oculos: vt quemadmodum olim cęci iuxta viam humi mendicantes, sanitatem à Iesu impetrauerunt, misericordiam consecuti quòd D implorassent miseratorem filium Dauidis: ita & ipsi recipiant nouos ac bonos oculos, quales à verbo Dei creari decet.Quapropter si nos Celsus interrogauerit,quomodo putemus nos cognoscere deum, & per illum salutem acquirere:respondebimus idoneum esse Dei verbum, vt ingressum quęrentibus se,suúmque aduentū expectantibus, patrem reuelet, qui cerni non potest nisi per pręcedentem aduentum filij. Quis enim alius valeat seruare,& ad deum optimum maximum humanam animam adducere, quàm Deus verbum, qui quum in principio apud deum esset, propter carni cohęrentes & carnales caro factus est,vt caperetur ab eis à quibus alioqui ne videri quidem poterat, in quantum verbum erat,& apud deum erat, & deus erat. nunc corporaliter loquens,& vt caro se præbens,ad se vocat omnes carneos:vt eos primùm formatos iuxta verbum quod caro factum est,deinde ad contēplationem suiipsius prouehat, cernatúrque ab eis qui ante carnem sumptum fuerat:vt per eius carnem introducti ad sublimiora dicant illud apostolicum: Etsi Christum aliquando secundū carnem noueramus, nunc certè non amplius sic eum nouimus.Itaque caro factus est,& factus caro habitauit in nobis,cùm non esset nobis extraneus. postquam autem habitauit & conuersatus est nobiscum, non retinuit formam pristinam,sed subductis nobis in rationalem montē excelsum, ostendit formam suam gloriosam, & splendorē suorum vestimentorum:nec suam tantum, verumetiam legis E spiritualis.is enim est Moses cum Iesu visus in gloria. præterea nobis ostendit omnem prophetiam. ne post assumptum quidem ab ipso hominem emortuam, sed in cœlum receptam,cuius Helias fuit symbolum.Quæ quisquis contemplatus est,potest dicere, Vidimus gloriam eius,gloriā quasi vnigeniti à patre:plenum gratia & veritate. Celsus igitur parum philosophicè finxit, quæ nos putabat ad interrogata responsuros,quomodo credamus nos peruenturos ad noscendum deum, & quomodo salutem per eum consecuturos.nos tamē non aliud quàm quod dixi, respōderemus. At Celsus quasi bonus coniector talem nobis responsionem affingit: Quoniam magnus est deus,& contemplatu difficilis, ideo proprio spiritu immisso,in corpus nostro simile demisit eum huc, vt ex ipso possemus audire atque discere. Iuxta nostram autem doctrinam non solus vniuersorum deus & pater magnus est: cōmunicauit enim suam magnitudinem cum vnigenito & primogenito creaturę totius: vt cùm inuisibilis Dei sit imago, magnitudine quoque imaginem patris referat: alioqui non habitura erat imago illius inuisibilis Dei pulchrā, vt ita loquar, proportionem, nisi magnitudo etiam accederet. porrò Deus iuxta nostram opinionem, cùm sit incorporeus, est inuisi- F bilis:contemplatiuus tamen hominibus corde,id est,mente cernitur:corde autem non vulgari,sed puro. nefas est enim cor pollutum intueri in deum: sed purum necesse est vt sit,quod puri contemplatione dignum habeatur. Fatemur etiam deum contemplatu difficilem, sed non solum, imò & eius vnigenitum.Est enim difficilis contēplatu deus verbum, difficilis & sapientia per quam deus creauit omnia. quis enim eam per singula creatoris opera considerare valeat? Ergo non ideo Deus contemplatu difficilis filium misit quasi contemplatu facilem: quod non intelligens Celsus ex nostra persona dixit: quoniam ipse contemplatu esset difficilis, ideo proprium spiritum huc misisse, insertum in corpus nostro simile, vt ex eo possemus audire & discere. Verùm vt nos ostendimus,etiam filius quum esset contemplatu difficilis, vt verbum Dei per quod omnia facta sunt,inter nos conuersatus est. Quodsi Celsus intelligeret quę dicimus de Dei spiritu, & quòd quotquot aguntur Dei spiritu, hi sunt Dei filij, nunquam ex nostra persona sibiipse respondisset, quòd Deus immisso in corpus proprio spiritu huc eum demiserit. Semper enim Deus impartit suum spiritum eius capacibus, non tamen per separationem & diuisionem dignis insertum. non est enim corpus iuxta nostram doctrinam spiritus,

G sicut nec ignis ille corpus est qui Deus esse dicitur apud
eum qui inquit, Deus noster ignis consumens, nam hæc
omnia figuratè dicuntur, vt per corporea cõsuetáque no-
bis nomina indicetur natura illa intelligibilis. Et sicut
quando peccata dicuntur esse ligna, fœnum, stipula, non
accipimus peccata esse corpora: & quando bona opera di-
cuntur esse aurum, argentum, gemmæ, non statim etiam
sunt corpora: ita quum dicitur Deus ignis consumens li-
gna, fœnum & stipulam, omnémque peccati substantiam,
non statim corpus eum intelligimus. Et quemadmodum
quoties ignis nomine censetur non intelligimus corpo-
reum, sic dum eum vocamus spiritum, corpus tamen illũ
esse nõ dicimus, nam ad differẽtiam sensibilium scriptura
solet intelligibilia vocare spiritus & spiritualia: vt quum
2.Cor.3. Paulus dicit, Sed sufficientia nostra ex Deo est, qui nos fe-
cit idoneos ministros noui testamenti, non literæ, sed spi-
ritus, nam litera occidit, spiritus viuificat, vbi literam no-
minauit, quum iuxta sensum diuinas literas accipimus,
spiritum verò quum iuxta intellectum. Ita quod ad Deum
spiritum attinet, quoniam Samaritani Iudæíque corpora-
liter & iuxta figuras mãdata legis obseruabant, dixit Ser-
uator ad Samaritanam, Venit hora quando nec Hieroso-
Ioan.4. lymis, nec in hoc monte adorabunt patrem meum. Deus
spiritus est, & qui eum adorant, in spiritu & veritate de-
bent adorare, quibus verbis docuit, non carnaliter ado-
randum esse Deum, nec colendum carnalibus sacrificiis,
sed spiritu, quum enim spiritu & intelligibiliter colatur,
H facilè inde colligitur ipsum esse spiritum, imò nec in figu-
ris adorãdus est pater, sed in veritate, quæ per Iesum Chri-
stum eluxit post datam legem Mosis ministerio. Quum
enim conuersi fuerimus ad dominum, qui dominus ipse
est spiritus, tolletur velamen quo tegitur cor quando Mo-
ses legitur. Quapropter Celsus vt nihil intelligens de spi-
ritu Dei: animalis enim homo non capit ea quæ sunt diui-
ni spiritus, sunt enim ei stulticia, nec potest nosse qui iu-
dicentur spiritualiter: somniat nos cùm Deum esse spiri-
tum dicimus, nihil hac parte differre à Græcorum Stoicis,
affirmantibus Deum esse spiritum qui meet per omnia,
omniáque in se contineat. Penetrat quidem aspectus Dei
ac prouidentia per omnia, sed nõ sicut ille Stoicorum spi-
ritus: & continet omnia quibus per suam prouidentiam
prospicit, at non corporaliter complectitur, quum corpus
ambiatur à diuina potentia. Itaque iuxta Stoicorum sen-
tentiam corporeos esse principatus asserentium, ac proin-
de corruptibiles, vt nisi absurditas rei vetaret, ipse sum-
mus Deus non absit à corruptionis periculo, etiam ratio
Dei ad homines & minima quæque pertingẽs, nihil aliud
est quàm corporeus spiritus, iuxta nostram autem doctri-
nam, quæ & rationalem animam conatur ostendere præ-
stantiorem omni natura corporea, vt substantiam inuisi-
bilem & incorpoream, Deus verbum corpus esse non po-
I test, per quem condita sunt omnia, qui efficit vt omnia ra-
tione fiant, non humana tãtum, verumetiam minima quæ
ad regnum naturæ pertinent. Quare licebit per nos Stoi-
cis vt deflagratione absumant omnia, nos nullam incor-
poream substantiam scimus esse cremabilem, nec ignibus
absumi hominis animam, aut angelorum, thronorum, do-
minationum, principatuum, potestatum substantiam. Id-
circo Celsus spiritualium rerum ignarus, in vanum effu-
dit illa verba: Si Dei filius est spiritus humano indutus
corpore, nec ipse Dei filius immortalis esse poterit. Ac
rursum sermonem ipse suum cõfundens, quasi nostrorum
hominum quidam negãtent spiritum esse Deum, Dei fi-
lium tamen faterentur esse spiritum, euincere se putat,
nullius spiritus eam esse naturam vt sempiternus sit: sicut
suprà quum diceremus Deum esse ignem consumentem,
negabat eam ignis naturam quæ in æternum maneat: non
videns quomodo Deum ignem esse prædicemus, & qua-
rum rerum consumptiuum, nimirum peccati & maliciæ.
Decet enim Deum bonũ, vt vbi quisque certatorum qua-
lis vir sit in certaminibus declarauerit, igne pœnarum ab-
sumat eius vicia. Ac rursum sumit sibi nunquam à nobis
concessa, quòd necesse sit iterum Deum spirare, vnde con-
sequi, nõ potuisse Iesum resurgere cum corpore, nec enim K
Deus recepisset quem dederat spiritum, contaminatum
iam natura corporis. Quos sermones quum nostri nõ sint,
stultum esset quasi nostros tueri. Deinde iterum eadem re-
petens, quasi non antea multis cauillatus sit in natiuita-
tem Dei ex virgine, ad quod iam pro virili respondimus,
sic loquitur: Quòd si voluit spiritum ex se emittere, quid
opus erat inspirare in vterum fœminæ? poterat enim, vt
qui iam sciebat homines fingere, huic quoque corpus af-
fingere, ne proprium spiritum in tantam contaminatio-
nẽ mitteret, atque hoc pacto è supernis prosatus hoc ipso
plus sibi conciliasset fidei. Hæc dixit, qui nesciebat puram
& virgineam incorruptámque natiuitatem corporis cu-
ius ministerio seruandum erat humanum genus. putat au-
tem iuxta Stoicorum opinionem, dissimulata doctrina de
indifferentibus, in contaminationem missam & contami-
natam diuinam naturam, siue quòd mansisset in mulieris
corpore donec & ipsi corpus formaretur, siue hoc ipso
quòd corpus sumpsisset: non aliter quàm qui putant ra-
dios solis pollui contactu cœni vel cadaueris, nec ibi
quoque puritatem suam seruare.
Quod si iuxta Celsi propositũ absque natiuitate Iesus cor
pus assumpsisset, non statim qui corpus id viderent, absq;
natiuitate factum crederent, aspectus enim non indicat L
naturam & originem. Verbi gratia, fac aliquod mel non
ab apibus profectum, de hoc nemo ex gustu aspectuve
pronunciaret, non esse oriundum ab apibus: sicut nec id
quod ab apibus est confectum gustu declarat suum prin-
cipium, sed id experientia discimus. ita eadem experientia
docet nos, vinum esse ortum ex vite, gustus enim non re-
fert à vite originem, eodem igitur modo sensibile corpus
non indicat rationem suæ subsistentiæ, quod autem dici-
mus confirmatur per cœlestia corpora, quorum splendo-
rem sensu percipimus: nec tamẽ is sensus nos docet vtrum
creata sint an non, nam de hoc inter sectas non conuenit,
quin & illi qui facta esse dicunt, non cõsentiunt quomo-
do facta sint, vt enim esse facta euincatur rationibus, sen-
sus tamen non docet quomodo facta sint. Ac rursum to-
ties inculcatas Marcionis opiniones repetit, nõnunquam
verè has recitans, interdum non intellectas etiã, quæ quia
nihil ad nos attinent, indignæ sunt responsione, móxque
iterum ad Marcionem reuersus pro illo & contrà disserit,
partim liberans à crimine, & dum
partim damnans eum, partim liberans à crimine, & dum
vult patrocinari his qui aiunt Christum prænunciatum
propheticis oraculis, accusans Marcionem eiusque se-
ctatores, apertè dicit, Quis affectum tali supplicio crede-
ret Dei filium, nisi esset id à prophetis prædictum? Dein-
de more suo cauillatur, duos inducens filios deorũ, alterũ
cõditoris, alterũ Marcionitarũ Dei eorũque monomachias M
depingens, qua dicit similes coturnicũ certaminibus, quæ
per ætatem pugnæ iam inutiles nõ amplius in se inuicem
sæuiant, sinántque pugnare suos filios. Hic ipsi occinemus
quod superius dixerat: Quæ anus mulcens infantulũ non
erubesceret dicẽdo talia, qualia hic in opere cui, Veri ser-
monis inscripsit titulum? quum enim deberet seriò con-
tendere, omissis seriis ludit & scurratur, putans se mimos
scribere aut dicteria, non videns hoc alienum ab instituto
volentis nos à Christiana pietate ad sua dogmata traduce-
re, qui si grauiter loqueretur, fortasse credibiliora diceret:
nunc quia cauillatur, ludit, scurratur, dicemus eum hoc
facere quòd meliora non habeat, alioquin in tantam nu-
gacitatem non incideret. Post hæc dicit, Quoniam diui-
nus spiritus erat in corpore, debebat esse præstantior cæ-
teris statura, aut forma, aut robore, aut voce, aut maiesta-
te, aut eloquentia. Est enim incredibile, cui plus diuinita-
tis inerat, eum nulla re fuisse præstantiorem cæteris, at hic
nihilo erat potior, sed quod ipsi fatentur, paruus & defor-
mis erat & humilis. Hinc quoque satis apparet, quòd
quoties ei Iesum accusare libet, credulus est scripturis no-
stris, vnde accusandi occasiones sibi vt putat oblatas arri-
pit, citans earũ testimonia: vbi verò easdem sentit aduer-
sari suis calumniis, eas se scire dissimulat. Fatemur scriptũ
de Iesu corpore despicabili, quamuis non habeatur apertè
ascrip-

A ascriptum, paruum fuisse ac vile. Est autem locus apud Esaiam prædicentem venturum eum non supra modum decora specie, nec excelleti pulchritudine: Domine quis credidit auditui nostro, & brachium Domini cui reuelatũ est? annunciauimus in conspectu eius sicut infantulus, sicut radix in terra siti squalida. non est species ei nec decor, sed species eius sine honore, & deficiens supra filios hominum. Hæc ergo Celsus audiuit, quòd putaret pro se esse, & ad accusationem Iesu facere: non item illa è psalmo quadragesimo quarto quomodo dicantur, Accingere gladio tuo super femur tuum potentissime specie tua & pulchritudine, & intende, prosperare, & regna. Sed fac eum non legisse hanc prophetiam, aut legisse quidem, seductum tamen à malis interpretibus non putare quicquam eam ad Christum pertinere, quid dicet de euangelio, vbi conscenso excelso monte transformatus est coram discipulis, & visus est in gloria: quando & Moses & Helias in gloria visi colloquebantur de ipsius exitu complẽdo in Hierusalem, nisi fortè dum Propheta dicit, Vidimus eum non habentẽ pulchritudinem, & reliqua, Celsus assentit prophetiã hanc ad Iesum referendam, cæcutiens circa eius intellectum, nec videns quantopere astruat fidem de Iesu Dei filio, hoc ipsum quòd tot ante natiuitatem ipsius seculis visus est vatibus non habens pulchritudinem. quod si alius propheta B prædicet eius formam & pulchritudinem, id verò negat esse de Christo prophetiam. Cæterum si manifestè perciperemus ex euangeliis eum non habuisse vel formam vel pulchritudinem, sed fuisse infœliciore specie quàm reliquos filios hominum, diceret aliquis Celsum hîc autoritatem euangelistarum sequutum non prophetarum. num quum nihil tale vel euangelia vel apostoli significet, quòd caruerit specie vel pulchritudine, cogitur fateri se prophetarum veritatem agnoscere, atque non finitur his ad calumnias contra Iesum abuti postea. Quid quod dum hæc verba diceret, siquidem diuinus spiritus erat in humano corpore, debuerat esse cæteris prestantior statura, aut forma, aut robore, aut voce, aut maiestate, aut eloquentia, non vidit eius præstantiam, duntaxat his vtilem qui possunt eam pro suo captu cernere. Nec mirum est, materiam suapte natura vertibilem, alterabilem, in quicquid conditori placet mutabilem, & cuiuscunque qualitatis quam eivoluerit suus opifex addere capacem, modò talem habere qualitatem iuxta quam dicatur non habuisse speciem vel pulchritudinem: modò tam gloriosam, mirandam, stupendámque, vt in faciem prociderent spectatores tam excellentis pulchritudinis: dico tres illos apostolos qui vnà cum Iesu montem ascenderant. Verùm hæc figmenta esse causabitur, nihilo potiora fabulis, sicut & reliqua quæ de Iesu feruntur miracula, ad quòd iam antè copiosè respondimus. Cæterum præsens hæc historia non C caret mysterio, significans varias Iesu formas referri ad dei verbi naturam, non eodem modo apparentem vulgo, & his quibus datum est, montem cum eo conscendere. nam his qui adhuc hęrent in inferioribus nondum parati ascendere, verbum non habet speciem nec pulchritudinem. apud tales enim species eius est despicabilis, & post habetur humanis dissertationibus, quandoquidem non sine figura dicti sunt filij hominum. talibus enim multo magis arrident & pulchri videntur philosophorum sermones, vt filiis hominum, deteriore loco prædicationem diuini verbi censentibus, quod isti putant habere quandam stulticiæ speciem. quam solam dum spectant, sic secum loquũtur, Vidimus eum, & non habebat speciem nec pulchritudinem. At qui valent ascendentem in montem excelsum assequi, his aspiciẽdum se offert diuina specie: cui spectaculo sufficit quisquis sicut Petrus ad ædificandam super se per verbum ecclesiam est idoneus, tali comparata habitudine, vt ne inferorum quidem portæ sibi præualeant, ipsius verbi beneficentia super portas mortis exaltato, vt annunciet omnes Dei laudes in portis filiæ Sion: aut si qui sunt per prædicationem renati iam magniloqui, conferendique cum filiis tonitrui.

Esa. 53.

Psal. 45.

Matt. 17.

Esa. 53.

D Sed quî potest Celso eiúsque similibus Christianas literas tantum insectandi studio legentibus, contingere vt intelliganr quid significet Iesu formarum varietas? addo etiam ætatum eius, atque gestorum vel ante passionem vel post resurrectionem à mortuis. Deinceps autem iu hunc modum Celsus loquitur. Præterea si voluit Deus, sicut in Comœdiis Iupiter è longo somno experrectus, humanum genus à malis eripere, quid ita in vnum angulum misit istum quem iactatis spiritum? quum deberet similiter alia inspirare corpora, & per totum orbem dimittere. Comicus certè risum spectatoribus moturus facit Iouem è somno excitum ad Athenienses & Lacedæmonios mittere Mercurium: vt verò non putas ridiculum figmẽtum, ad Iudæos mitti Dei filium? Vide hic quoque philosophicam grauitatem Celsi, è comœdia petentis risus materiam, & suo Ioui experrecto mittenti Mercurium comparantis nostrum Deum conditorem omnium.

Qua de re iam ante dictum est à nobis, quòd non velut è longo somno experrectus Deus ad humanum genus Iesum miserit, qui & si iustis de causis nunc demum incarnationis dispensationem suscepit, semper tamen in homines fuit beneficus. nihil enim vnquam inter homines boni gestum est, nisi Dei verbo animis eorum præsente, quãtulocunque tempore capacium eius energiæ. quin & aduentus Iesu in vnum vt videtur angulum ratione non caruit: quoniam oportebat vt ad eos qui vnum Deum didicerunt, eiúsque prophetas legebant, & de Christo præconia, veniret qui per prophetas prænunciatus fuerat, eo præsertim tempore, quo ex vno angulo diuulgandus erat toto orbe terrarum habitabilium. quapropter non opus erat vt multa vbique fierent corpora, multíque quales Iesu spiritus ad illuminandum Dei verbo orbem habitatum ab hominibus. Satis enim erat vnum verbum, tanquam iustitiæ sol exortus à Iudæa mittendis radiis in animas excipere volentium. quod si quis desiderat videre multa corpora repleta diuino spiritu, & quemadmodum vnicus ille Christus ministrantia saluti hominum vbiuis degentium, consideret eos qui passim recta vita sanáque Iesu doctrina prælucent hominibus, vocati & ipsi Christi in diuinis literis, vbi legitur, Nolite tangere Christos meos, & in prophetis meis ne malignemini. Nam sicut audiuimus quòd antichristus veniat, & nihilominus didicimus, multos antichristos esse in mundo: eodem modo agnoscentes Christi aduentum, contemplamur multos per eum in mundo factos Christianos, qui ad ipsius similitudinem dilexerunt iusticiam, & oderunt iniquitatem. quapropter & eos vnxit Deus, ille inquam Christi Deus, oleo exultationis. Sed Christus, quia præ participibus suis dilexit iusticiam, odio verò habuit iniquitatem, & primitias huius vnctionis accepit, & vt ita loquar, totam vnctionem olei huius exultatorij. cæterum participes eius, quantum quisque capere potuit, tantum eius vnctionis adeptus est. quamobrem cùm Christus sit caput ecclesiæ, vt pro vno corpore censeatur Christus & ecclesia, vnguentum capitis descendit in barbam Aaronis, quod est insigne viri perfecti, perueniq́ue descendendo vsque ad oram vestimenti. atque hæc dicta sint ad indecorum Celsi dicterium, quòd debuerint similiter inspirari multa corpora, & per totum orbem dimitti. Ergo comicus iste risum captans Iouem dormientem finxit, ac mox experrectum mittentem ad Græcos Mercurium. at nostra doctrina quæ nouit Dei naturam peruigilem, docet nos quòd Deus res huius mundi ratione summa dispensat pro opportunitate temporum. Non est autem mirandum, si cùm sint iudicia Dei magna & inenarrabilia, imperitorum animæ falluntur, & Celsus inter cæteras. Itaque non est ridendum, ad Iudæos, apud quos prophetæ fuerunt, missum esse Dei filium, vt illinc initio facto corporaliter, virtute ac spiritu oriretur animis non amplius terram à Deo desertam colere volentibus. Deinceps autem placuit Celso diuinissimas gentes dicere, primùm Chaldęorum, à quibus in homines propagata est fallax genethliacorum disciplina:

E

Psal. 105

F

G deinde Magorum,à quibus denominata magia & ad cęteras gentes profecta, corruptelam in eas inuexit & perniciem. Ægyptios quoque quamuis superius eorum errorē taxauerit, quòd intra ornatissimos templorū suorum ambitus,nihil sacrorum inclusum asserent pręter simias,crocodilos,capras,aspides,similésque bestias, nunc annumerat diuinissimis iam inde ab initio, fortasse quia iam inde ab initio Iudæis fuerunt infensissimi. In hunc diuinissimarum gentium ordinem accenset etiam Persas, infames matrum ac filiarum concubitu: atque Indos etiam, quòs paulo ante humanis carnibus vesci dixerat. Iudæos verò qui nihil vnquam tale fecerūt per tot secula,adeò non dixit diuinos,vt dicat mox perituros,Id autem iam velut vaticinatur de eis,non videns quam præsentem olim horum respublica Deum habuerit, & quòd per peccatum eorum gentibus externis salus contigerit,& delictum eorum attulerit mundo diuitias,donec compleatur gentium introitus,vt postea totus,quem Celsus non intelligit, Israel salutem consequatur. Illud nescio quomodo de Deo prædicet,quòd cùm sit omniscius, ignorauerit se tamen mittere filium ad malos homines,occisuros eum per summum scelus. mihi videtur oblitus eorum quæ de Iesu Christo prædicantur,præsciuisse illum diuino spiritu quicquid passurus erat,& omnia prædicta fuisse prophetarum vaticiniis. vnde sequitur falsum esse quod nescierit Deus filium se ad
H malos mittere, affecturos eum supplicio. quamuis mox ipse ait nos huc refugere,vt dicamus omnia hæc prænunciata vatum priscorum oraculis. Sed quoniam sextus liber iam satis excreuit,faciemus septimo initium,in quo videbimus quidCelsus contra nos afferat,dicentes omnia de Christo prænunciata per prophetas: ad quæ quoniā prolixius respondendum est, ne sermonem cogamur interrumpere,hic sextum librum alioqui maiorem iusta molē habiturum finire volumus.

LIBER SEPTIMVS.

POst longum certamen, quod sex superioribus libris cōtra CelsumChristianorum calumniatorem quantum potuimus decertauimus,nihil quoad licuit indiscussum relinquendo, inuocato diuino numine per ipsum Christum quem Celsus calumniis impetit,vt cùm sit veritas illucescat cordi nostro ad subuersionem mendacij,septimum iam ordimur à precatione
I illa prophetica,Deus in veritate tua disperde eos,nimirum sermones veritati aduersarios. nam hi per Dei veritatem disperduntur,vt his disperditis omnes à tētatione liberati dicant id quod mox sequitur, Voluntariè sacrificabo tibi, videlicet rationalem & sine fumo victimam, Deo vniuersorum Domino gratissimam. Est autem nunc institutum Celsi accusare eos qui aiunt prophetarum Iudæorum vaticinia de Iesu Christo præcinere:quare omnium primum fatemur,quod qui alium Deum inducunt quam Iudæorū, nequaquam possunt ad obiecta ipsius respondere: nos autem qui eundem Deum retinemus, defensuri nos ad prophetarum de Christo oracula cōfugimus,verba ipsius sunt hæc. Tideamus quid pro se adducturi sint.certè hi qui aliū Deum inducunt,nihil. Qui eundem, afferent illud sapiens dictum,oportuisse hæc ita fieri. argumentum autem hoc, quòd olim hæc à prophetis prædicta sint. Ad quod respondemus,tam esse infirma quæ paulo antè de Iesu & Christianis iste in medium attulit. vt etiam ab impia secta Deum alium introducentium refelli possint facile: quod nos ipsi faceremus ipsorum nomine, ni vereremur ne imbecilliores ansam inde arriperent declinandi ad deteriora dogmata, ostenderemúsque ne illis quidem deesse quo aduersus Celsum tueantur partes suas. quare his omissis,de prophetis dicemus, vt antè cœpimus, & primùm ad illud quod K
ait, Pythia, Dodonea, Claria, Branchidarum,Ammonis, aliáque innumera oracula, quorum monitis per omnes fermè terras deductæ sunt coloniæ,haberi pro nihilo: cæterum Iudæorum dicta non dicta, more gentis ambigua, qualia hodiéque Phœnicum sunt & Palæstinorum,miranda putari ac certissima. Dico igitur de modò enumeratis oraculis, posse nos ex autoritate Aristotelis & Peripateticorum multa proferre,Pythiæ cæterísque fidem abrogantia: posse item ex Epicuro eiúsque sectatoribus transcribere quid de his sentiant,ostenderéque quòd ipsi Græci nihili pendant Græciæ oracula vel celebratissima. Sed faciamus non esse figmenta hominum quæ feruntur de afflata numine Pythia, cæterísque id genus vatibus: videamus an non,si diligenter rei veritatem expēdamus, euinci possit, etiamsi maximè sint oracula, non consequi necessariò præesse illis numen aliquod, sed potius quosdam malos dæmonas,& spiritus infensos humano generi, opponentésque se animis ad cœlum per virtutis viam ac verā pietatem tendentibus,qua redeant ad Deum. Certè de Pythia,quo non aliud manteum est celebrius,narratur vatem illam Apollinis desidere super foramen specus Castalij, & ascendentem inde spiritum per muliebre gremium recipere,quo repleta profert ista præclara & diuina vt pu- L
tantur oracula. Considera nunc an non hoc ipso abundè intelligatur spiritus illius impuritas,non per cęcos meatus multo puriores muliebri gremio penetrantis in animam fatidicam,sed per eos,quos vir honestus non sustineret aspicere, nedum tangere: ídque non semel atque iterum, quod fortasse ferendum erat,sed quotiescunque illa inflata Phœbo prophetare creditur. quin & illud quòd extra se rapta, velut magicis artibus furiata, ipsa quid agat, non intelligit, non est opus diuini spiritus. Deberet enim quicunque diuino afflatur numine,ante alios qui oraculis eius iuuantur,& ad meliorem naturæ cōsentaneam vitam proficiunt,ipse cernere quid sit conducibile,præsertim tātisper dum Deus est in eius pectore.Nos sanè colligimus è sacris scripturis, quòd Iudæorum prophetæ illustrati diuino spiritu,quatenus opus erat illustrari diuinorum consiliorum interpretes,primi fruebantur aduentu ad se numinis: contactúque animam (vt ita loquar) sancto spiritu, & hanc adipiscebantur splendidiorem,& mentem perspicaciorem,atque adeò corpus ipsum,non amplius spiritu cōtumax,aut rectam vitæ rationem fastidiens,nimirū emortuum (sicut nostri loquuntur) carnis concupiscentiis. persuasum est enim nobis quòd opera carnis inimicę Deo mortificantur per diuiniorem spiritum. quod si Pythia extra se rapitur, dum fata canit, qualis existimandus est ille spiritus offundens menti ac rationi tenebras, cùm sit similis huic dæmonum generi,quod non pauci Christiani eii- M
ciunt ex obsessis corporibus, ídque sine omni curiositate magorum & veneficorum,sed solis precibus adiurationibusque simplicibus,quę sunt artes hominum simplicium: nam plerunque plebeij homines hæc faciunt, per verbum suum coarguente dæmonum infirmitatem Christi gratia, quòd non opus sit ad profligandos eos ex anima hominis & corpore sapientibus verbis & validis de fide rationibus. Porrò cùm persuasum habeant non solum Christiani & Iudæi, verumetiam alij multi tam Græci quàm barbari, quòd supersit & viuat post discessum à corpore humana anima: & rationi consentaneum sit, quòd quæcunque pura est nullísque maliciæ grauata compedibus, sublimis euolat ad puriora loca ætheris, relictis crassi corporis sordibus: contra quæcunque mala est & in terram depressa peccatorū onere,sine respiratione agitatur & volutatur huc & illuc,quædam circa monumenta, vbi etiam vmbrosa quædam animarum spectra interdum conspiciuntur, aliæ circa terram passim volitantes: quantum censendum est esse spiritum, qui tot integris seculis, siue aliquibus incantationibus, siue suapte malicia sunt alligati certis locis & ædificiis. hos omnes ratio iubet haberi pro malis,& arte diuinatoria,quæ quidem est indifferēs, abu-

A abutentibus ad decipiendos homines, & abstrahendos à vero numine, cultúsque huius purissimo. quòd autem tales sint apparet ex sacrificiorum nidoribus & victimarum cruoribus, in quibus eorum corpora delicientur, non aliter quàm mali homines, qui neglecta puriore vita toti voluptatibus corporis dediti, vitam degunt terrenam & humilem. Si autem Deus esset, vt Græci putant, Apollo delphicus, quem potius deberet eligere prophetam quàm virum sapientem, aut si talis non inueniretur, certè proficientem in melius: quî fit autem vt in hoc prophetandi ministerio virum fœminæ non prętulerit? aut si fœminam malebat, vt qui non posset alia re delectari quàm mulierum gremiis, cur non virginem fatidicam prætulit? Nunc ille admirandus apud Græcos Pythius, non sapientem, ac ne virum quidem diuino, vt Græci putant, afflatu dignatus est: imò nec inter fœminas quidem virginem aliquam, aut sapientem, aut eruditam in philosophia, sed vulgarem quampiam mulierem. fortassis enim qui tunc erant virorum præstantissimi, meliores erant quàm vt in eos vis numinis decumberet Apollinei. Atqui si Deus fuisset, debuerat ista futurorum præscientia homines inescare (vt ita loquar) ad meliorem frugem & mores emendatiores. nunc nihil tale de illo proditum legitur. nam & si Socratem pronunciauit omnium hominum sapientissimum, tamen hanc eius laudem obscurauit, addita
B mentione Sophoclis & Euripidis, dum inquit: Sapiens Sophocles, sapientior Euripides. Itaque dum Socrates præstantior censetur collatus ad tragicos, contendentes in scena & theatro de vulgari præmio, nunc miserationem spectatoribus mouentes nunc risum, (nihil enim aliud captant satyrica dramata) non admodum ornatur eius grauitas & veracitas philosophica. Et fortasse non tam propter philosophiam appellauit eum omnium hominum sapientissimum, quàm propter nidores sacrificiorum, quos offerebat tum ipsi tum reliquis dæmonibus: & dæmones propter hæc magis exaudiunt vota sacrificantium, quàm propter virtutem & eius opera. quapropter poetarum optimus Homerus res Græcorum describens, & docens quid potissimum dæmonas faciat sacrificantibus exorabiles, induxit Chrysen paucis coronis & taurorum caprarúmque femoribus emercantem quicquid Græcis propter filiam imprecatus est, vt peste adacti Chryseida sibi redderent. Memini etiam me legere apud quendam pythagoricum, qui scripsit de reconditioribus huius poetæ sensibus, quòd Chrysæ verba ad Apollinem, & ab Apolline immissa Gręcis pestilentia nos doceat, non ignoratos fuisse Homero malos quosdam dæmonas gaudentes
C nidoribus & sacrificiis, qua mercede corrupti, sacrificatoribus suis perniciem aliorum retribuant, si modò id illi postulent. Quin & ille Dodonæ præses hybernis incommodæ, cuius prophetæ humi cubitant illotis pedibus, reiectis viris ad prophetiam asciuit fœminas Dodonidas, vt ipse Celsus indicat. Iam esto alius his similis Clarius, alius in Branchidarum manteo, rursus in Ammonis alius, aut vbiuis gentium reddens oracula: vnde discemus deos esse hos non dæmonas? cęterum Iudęorum prophetę, quidam diuinitus inspirati prophetauerunt, hac ipsa functione sapientes redditi: alij horum oraculis illustrati animam, similes eorum facti sunt, electi per diuinam prouidentiam quibus crederentur sancti spiritus eloquia, propter incomparabilem vitæ integritatem, fortitudinem, libertatem, & contemptum mortis periculorúmque omnium. tales enim verbum elegit prophetas Dei maximi, ad quos collati ridiculi essent Antisthenes rigidi, & Crates ac Diogenes. namque propter veritatem & libertatem in reprehẽdendis peccatis lapidati sunt, dissecti sunt, tentati sunt, occisione gladij occubuerunt. oberrabant enim in ouillis & caprinis pellibus, destituti, afflicti, in desertis errantes & montibus & speluncis cauernísque terrę, quibus indignus erat terrenus hic mundus, semper contemplantes inuisibilia Dei, nullóque sensu comprehensibilia, proindéque sempiterna. horum singulorum vitę mandatæ sunt literis, nobis in pręsentiarum vel Moses sufficit:

huius enim prophetias lex continet: vel Hieremias cuius titulo extat prophetia, vel Esaias, qui per triennium nudipes ambulauit, durissimè victitans. quin & puerorum, Danielis sociorúmque, austeram vitam considera, aquæ potu contentorum & leguminibus, ab animatis in totum abstinentium: & superiora quoque tempora, si potes: Noe prophetantem, Isaacum filio bene precãtem ritu prophetico, Iacobum duodecim filiorum singulos inuitantem: Venite, annunciabo vobis quid futurum sit diebus vltimis. hi & innumeri alij Dei prophetæ de Iesu Christo prędixerunt. Quę quidem causa est vt nihili pendamus Pythia, Dodonęa, Claria, Branchidarum, Ammonísque oracula, & siqua celebrantur alia, soláque miremur Iudaica, vidẽtes horum fortem, constantem, honestámque vitam dignam fuisse vt in animis eorum hospitaretur diuinus spiritus, nihílque hîc simile dęmonum diuinationibus. Illud non intelligo quomodo Celsus cum dixisset, Cæterum Iudæorum more illius gentis dicta, subiuxit, non dicta. Videtur enim significare, fieri posse vt scripta sint, quamuis nunquam dicta fuerint. non enim nouit rationem temporum, & quòd multis ante annis prędixerint innumera, & in his Christi quoque aduentum. ad hæc quo magis calumniaretur priscos prophetas, ait eos prophetasse quemadmodum nunc etiam Phœnices & Palæstini solent, non satis disertè indicans num de aliquibus loquatur alienis à Iudæorum Christianorúmque doctrina, an de quibusdam more Iudaico ad ęmulationem prophetarum futura prędicentibus. Verùm vtcunque se habent quæ dicit, mendacij conuincitur. Nam neque externi à fide nostra quicquam habent prophetis simile, neque Iudæa gens post Iesu aduentum vllos prophetas habuisse proditur. constat enim eos destitutos esse à spiritu sancto postquam impij fuerunt in deum, & in illum quem prophetarum oracula designauerãt. signa autem spiritus sancti extiterunt sub initium Iesu prædicationis, sed plura post eius assumptionem, postea rursum pauciora: veruntamen nunc quoque sunt eius apud paucos vestigia, qui purgatas habent animas verbo & huic conuenientibus actionibus. Spiritus enim sanctus disciplinę fugiet fictum, & discedet à cogitationibus insipientibus. Quoniam autem etiam modum prophetandi Phœnicium & Palæstinum pollicetur se dicturum, quasi bene auditum & cognitum, age consideremus hæc quoque. primùm ait esse complures prophetiarum species, quas tamen non exponit. nec enim vllas habebat, sed falsò prętendebat, quos autem dicat in hoc genere perfectissimos videamus. Multi, inquit, vulgares & innominati quacunque de causa vel inter sacra vel absque sacris, quidam etiam circulatoriè se ingerentes vel vrbibus vel exercitibus, gestus quosdam edunt fanaticos. singulis autem in promptu sunt illa verba consueta: Ego sum Deus, aut Dei filius, aut diuinus spiritus. Veni autem quia mundo instat interitus, & vos homines perituri estis propter vestras iniquitates. at ego seruate vos volo, videbitísque me iterum redeuntem cum cœlestibus copiis, Beatus qui nunc me colit: reliquos omnes in ignem æternum cõiiciam vnà cum ipsis vrbibus eorum & regionibus. Et homines qui nunc suas pœnas nesciunt, tunc frustra gement sera tacti pœnitẽtia, qui autem mihi crediderint, eos seruabo in æternum. Deinde inquit: hæc obscura & incerta ostentantes, quorum mentem ne sapiens quidem inuenire queat propter obscuritatem, materiam prębent stultis & præstigiatoribus vsurpandi ea in quamlibet sententiam. Atqui nisi esset accusator iste liuidus, debuerat totidem verbis recitare ipsas prophetias, quibus se quis aut deum omnipotẽtem asseuerat, aut dei filium, aut quibus se persuadet esse sanctum spiritũ. Sed tum sudasset multum si voluisset ostendere nihil diuinũ inesse illis sermonibus, à peccantibus reuocãtibus peccatores & obiurgãtibus, futuráque prędicentibus. nam ideo prophetiarum autores scriptis eas tradiderunt asseruandas posteris, vt lectores admirarentur tanquam diuina oracula, & proficerent non tantum ex reprehensionibus admnitionibúsque, verũetiã ex prędictionibus: & ex earum euentu agnoscentes diuinum spiritum fatidicũ, iuxta

D Esa. 20.
E
Sap. 1.
F

G pietatis doctrinam se exercerent obediēdo legi ac prophetis. Certè ipsi prophetæ quicquid erat opus mox ab auditoribus intelligi, & quicquid ad corrigendos mores faciebat, absque vllis inuolucris proposuerunt eis ita vt Deus voluit. quicquid autem arcanum erat, & dispiciēdum amplius vt vulgari captu vt sublimius, id figuris obscurioribus conuelauerunt, ænigmatis, allegoriis, parœmiis ac parabolis, vt non ab ignauis inueniretur & segnibus, sed à virtutis ac veritatis studiosis perscrutatoribus, & inuentū iuxta diuinam doctrinam in vsum proprium verteretur. at præclarus hic Celsus velut itæ impotens quòd propheticas voces intelligere non valeat, conuiciis eas impetit, dicens ostentari iactarique quædam ac fanatica, eoq; intellecta sapienti nemini, sed stultis & præstigiatoribus occa-
2. Cor. 3. sionem præbentia vsurpandi se in quamlibet sententiam. at mihi videtur versutè dixisse, volens quantum in se esset, arcere lectores à diligentius discutiendis & examinandis prophetarum sensibus. in quo imitatur illos qui propheta quodam ingresso ad quendam vt ederet oraculum, postquam is abiit, dixerunt, Quid tibi mente captus iste attulit? Hic fortasse opus esset aliquo nobis sapiētiore qui Celsum mendacij coarguat, declarando quàm diuini sint ser-
Ioan. 4. mones prophetici: attamen nos quoque pro nostris facultatib. id fecimus, obscura illa, & vt Celsus vocat, fanatica
H exponendo ad verbum in cōmentariis quos super Esaiam atq; Ezechielē, & aliquot è duodecim numero scripsimus. quod si de⁹ amplius conatus nostros prouexerit, & in enarrandis ipsius literis industriam, quocunq; illi visum fuerit tempore, adiicientur vel reliqua quæ supersunt, vel quantum interpretationib⁹ illustrare nobis dabitur. Alij quoq; cordati viri scrutando scripturam intellectū eius inuenire poterunt, licet reuera sit multis locis obscura, sed nō sic, vt intelligatur à nemine, quantumuis Celsus id asseuerat. Nec talis est vt eam stultus quispiam aut præstigiator explanare aut arbitrio suo torquere valeat: sed solus quicunque verè sapiens in Christo est totam seriem occultioris prophetiæ percepetit, spiritualia cum spiritualibus conferens, & consuetis scripturam locutionibus adstruens singula. Nulli enim Celsi ætate prophetæ fuerunt priscis similes, alioqui similiter extarent scriptæ illorum prophetiæ, conseruatæ à suis admiratoribus. Illud autem mihi euidentissimum videtur Celsi mēdaciū, quòd prophetæ quos audierat, ipso redarguente falsi sint quid captantes alia super alia figmenta commenti sint. Debuerat enim nominasse istos quos ait sibi auditos, vt prolatis nominibus facilè fieret iudicium, veráne an falsa Celsus diceret. Putat etiam illos qui res Christi autoritate prophetarum asserunt, nihil ad versum (vt aiunt) posse dicere, quoties ibi aliquid miserum de Deo dici, aut turpe, aut impurum, aut sceleratum de-
I prehenditur: atque hîc quasi iam essent inexcusabiles, col-
1. Pet. 3. ligit innumera. quoniam non concedēda, sciendum quòd qui volunt iuxta scripturas vitam suam instituere, & non ignorant illud dictum de insipientibus, scientiam eorum esse verba inscrutabilia: & illud, Semper parari ad reddendam nostræ spei rationem omnibus poscentibus: non eò tantum confugiunt, vt dicant hæc olim prædicta fuisse prophetarum oraculis: sed & obiectiones, non temerè vt videri posset factas, conantur dissoluere: & declarare, nihil inesse in eis sermonibus, vel miserum, vel turpe, vel impurum, vel sceleratum, modò sic accipiatur vt decet à scripturam sacram intelligentibus. Debuerat igitur ex ipsis prophetis producere quæ offendebant, siue quid miserum, siue turpe, siue impurum, siue scelestum videbatur, si modò tale quid in eis reperit. sic enim vehementior fuisset oratio, & ad persuadendum efficacior. nunc nihil profert, sed intentando calumnias facturum se id minatur, contra scripturam interim mentiens. itaque non est respondendū ad inanem vocum eius strepitum, vt declaretur nihil miserum, aut turpe, aut impurum, aut scelestum inesse prophetarum sermonibus. Deus nihil turpe vel facit vel patitur, nec malo ministrat, vt Celsus opinatur. nihil enim tale prædictum est de eo. quod si ipse prædictum ait, facturum aliquid turpe passurúmve, aut malo ministraturum, cur non prophetias de hoc in medium attulit, cur frustra suos K auditores nefariis nugis contaminat? De Christo certè vaticinati sunt prophetæ, causam addēdo propter quam passurus esset: & deus sciebat quę passurus esset Christus suus. quid hic impuritatis Celsus ostendit? an fortè dicet impura & misera quæ ille sustinuit? quid refert, inquit, vtrum deum ouillam & fel edere, acetúmque bibere dicas, an vesci excrementis? At nos deum non opinamur ouillam edere. si enim edisse videtur, vt corpus gestans Iesus comedit. cæterum quod de aceto felléque per prophetas prænun- Psal. 69.
ciatum est, Dederunt in cibum mihi fel, & sitientem aceto potauerunt, quamuis ad hoc responsum sit superius, Celsus tamen cogit nos iterum eadem repetere: quod semper veritatis insidiatores fel suæ maliciæ, & acetum procliuitatis ad malum, offerunt domino Deo, qui gustatum non vult bibere. Deinde subuersurus fidem propter prophetias de Iesu credentium, Age, inquit, fac prophetas de magno Deo prædixisse, seruiturum eum, (nequid dicam grauius) aut ęgrotaturum, aut moriturum, necesse erit eum seruire, ægrotare, mori, quia sic prænunciatum est à vatibus, vt mortuus credatur esse Deus? sed hoc nunquam pro phetæ canerent: est enim malum impium. itaque non est spectandum quid prædictum sit, quid non, sed quid decorum & dignum Deo. sin aliquid malum est ac turpe, etiam si omnes insani homines prædixissent, non est credendum. L num igitur pium videtur, sic tractatum esse deum? Hic sibi videtur nactus vehemens argumentum de prophetis ad Iesum attinentibus, dum fidem earum irritam facere conatur, negans spectandum quid prędictum sit, quid non. atqui si non vafrmentis agere voluisset, debuerat dicere: igitur euincendum non esse prædicta, aut secus quàm prędictum est, euenisse quæ Iesu acciderunt: atque ita inferre quod illatum voluit. sic enim appareret quas prophetias nos ad Iesum referamus, & quàm strenuè nos refellat aduersarius: aut deprehenderetur quàm impudenter conetur deprauare veritatem quasi non sit veritas. Et quia quędam impossibilia & indecora Deo præsupponens ait, si hæc de Deo maximo prædicta fuissent, num propter eam prædictionem deberemus talia de Deo credere? putátque hinc colligi, quòd etiamsi certum esset, prędixisse hæc sacros vates de Dei filio, tamen non esse credenda, quandoquidem sit impossibile hæc eum pati aut facere: dicendum præsuppositionem hanc absurdam esse, vt quæ coniungat natura inter se pugnantia, id quod sic demonstrabitur. Si veridici prophetæ Dei vniuersorum domini seruiturum eum, aut ęgrotaturum aut moriturum prędixerunt, fatemur hæc ita euentura. necesse est enim non mentiri Dei prophetas. Sed si prophetæ iidem hęc de summo Deo vaticinantur, quoniam quæ naturaliter sunt impossibilia, falsa sunt, non euenient circa deum vera prophetarum præ- M
sagia. quoties autem duo coniuncta in res inter se contrarias desinunt, quod theorema vocatur ex duabus prophetiis, non consistunt etiam vtraque antecedentia, vt in præsenti negotio, dum prophetæ Dei maximi prędicunt eum seruiturum, ęgrotaturum, moriturum. Sic enim ratiocinamur. Si primum, etiam secundum. quod si non primum, neque secundum. ergo neque primum. Sic & de materialibus argutantur Stoici, afferentes illud, Si scis te mortuū. nectunt autem syllogismum hoc modo: Si scis te mortuū, est quod scis, ergo est quod est mortuum. ac rursum. Scis te mortuum, & est quod scis te mortuum. quoniam autem mortuus nihil scit, manifestè sequitur vt cùm scias te mortuum, nō sis mortuus. Sequitur autem, vt dixi, vtramque ratiocinationem: Ergo nescis te mortuum. Tale quiddam est & in Celsi propositione quam superius recitauimus. quamuis aliud est de prophetiis Iesum prænunciantibus. non enim prædixerunt deum crucifigendum, quando de mortem assumente sic loquuntur:

Vidimus eum non habentem speciem nec pulchritudinem: sed species eius sine honore supra cæteros filios hominum. homo in plaga constitutus & dolore, & sciens ferre infirmitatem. Vide vt apertè hominem nominent
Ioan. 8. qui humana passus est. & ipse Iesus bene sciens quod

A quod moriturum erat esse hominē, ait suis insidiatoribus: nunc autem quæritis me interficere, hominem qui veritatem vobis locutus sum, quam audiui à Deo. quod si quid in hoc quem per se hominem intelligimus diuinitatis inerat, id quod erat vnigenitus dei & primogenitus creaturæ totius, cuius verba sunt, Ego sum veritas, ego sum vita, ego sum ianua, ego sum via, &, Ego sum panis viuēs qui è cœlo descendit, alia de hoc eiúsque essentia consideratio est, seorsum ab eo quem in Iesu intelligimus homine. quamobrem ne simplicissimus quidem Christianus, & inexercitatus in doctrina exquisitiore, diceret obiisse veritatem, aut vitam, aut viam, aut viuum panē qui descēdit è cœlo, aut resurrectionem. nam resurrectionē se esse ait, qui in specie hominis Iesu docebat dicēs, Ego sum resurrectio. nec est vllus nostrū tam attonitus vt dicat, mortua est vita, mortua est resurrectio. inuenirentur autem tales si locum haberet suppositio Celsi, si fateremur prædixisse prophetas moriturū Dei verbum, aut veritatē, aut vitā, aut resurrectionē, aut aliquid eorū quæ de se prædicat dei filius. itaque in tantum verè Celsus hoc loco prolocutus est, q̄ nunquam hoc prophetæ prædicerent. id enim esset malū ac impium. quid autem hoc, nisi magnum Deum moriturum esse aut seruiturū. cæterum quæ prophetæ prædixerunt, Deo digna sunt, splendorem naturæ diuinæ characterémque in humana sancta Iesu anima esse inuisurum vitā

Ioan. 11.

B hominum, vt seminaret verbum conciliaturum Deo vniuersorum domino cunctos, quicunque id in animā suam reciperent, & excolerent perficeréntque quicquid potest Dei verbum receptum in corpus hominis & animā. quod ita futurum est, si non excludantur eius radij, nec aliūde petatur lumen illud quàm à verbo Dei. Igitur inquantum cogitātur gesta Iesu quæ in eo patrauit deitas, pia sunt nec aliena à sanctis de Deo cogitationibus. inquantum autem homo erat, supra omnes homines ornatus participatione ipsius verbi & ipsius sapientiæ, sustinuit vt sapiens & perfectus, quicquid oportebat sustinere nihil non facientem pro genere hominum siue rationalium. nec absurdum est mortuum fuisse hominem, mortémque eius propositā esse in exemplum moriendi pro pietate, atque etiam primam hanc profligasse illius mali diaboli potentiam latè per orbem terrarum dominantis. porrò signa destructionis eius sunt hi qui propter aduentum Iesu fugiunt vbique possessores suos dæmonas, & ab eorum seruitute liberati totos se Deo dedicant, in dies in puriore pietate proficientes pro viribus. Post hæc sic pergit Celsus. Nec illud etiā animaduertunt, si de hoc Iudæorum prophetæ prædixerunt eum fore Dei filium, quî factum sit vt ille quidem per Mosen legislatorem iuberet diuitias parare ac potentiam, replere terram progenie, totas hostium gentes delere ferro seruatis solis impuberibus, quod & ipse vt Moses fatetur, fecit in conspectu Iudaici populi, etiam ipsis diserte minitans, ni pareant habiturum se eos pro hostibus: filius vero

C eius homo Nazarenus leges ferret contrarias, ne accessū quidem ad patrem suum concedens cuicunque vel ditescenti, vel principatum affectanti, vel ad sapientiam enitēti aut gloriam. nec magis quàm coruis nobis curandam rē penuariam: vestis item minorem curam habendam quàm lilia habeāt. Semel percutienti præbendum iterum faciē. Vter mentitur, Moses an Iesus? An forte pater cum hunc mitteret oblitus erat quid olim Mosi mandauerit? an dānatis propriis legibus mutauit sententiam, & cum contrariis mandatis misit nuncium? Hoc loco Celso vt profitetur omniscio quiddam accidit idiota quàm philosopho dignius, dum in scripturis nihil supra literā intelligit, nec putat in prophetis latere sensum profundiorem, non videns cœlestem doctrinam nunquam tam aperte fuisse cōmendaturam ex inopinato corporales diuitias recte viuētibus, cum constet plurimos viros iustissimos vixisse in summa inopia. certe ipsi prophetæ per vitæ puritatem consecuti diuinum spiritum, obambulabant in ouillis & caprinis pellibus, egeni, oppressi, afflicti, errantes in montibus desertis per cauernas terræ ac speluncas. Multæ

Heb. 11.

sunt enim iustorum angustiæ, sicut canit hymnographus. D quodsi Celsus legisset Mosis legem, verisimile est quòd illa verba, Fœneraberis multis gentibus, ipse vero ad vsuram mutuum non accipies, quæ ad legis obseruatorem dicuntur, putasset promissionem iusto factam, intantum exuberaturas ei cæcas diuitias, vt præ multitudine pecuniarum iustus non Iudæis modo fœneretur, aut vni genti vel alteri, sed compluribus, ô quantum pecuniarum iustus acquisiuit in mercedem iusticiæ, vt iuxta legem fœneretur multis gentibus. ex eodem intellectu & illud colligitur iustum nunquam ad vsuram mutuum accipere, quia scriptum est: tu vero ad vsuram mutuum non accipies. Ergo hæc gens tot seculis permansit in Mosaica religione, cum legislatorem manifeste, vt Celsus vult mentientem videret? nusquam enim in historiis reperitur aliquem sic esse ditatum vt fœneraretur multis gentibus.

Psal. 34.

Sed non est probabile eos didicisse sic legem audire vt Celsus opinatur, & videndo vanas eius promissiones tam contentiose decertasse pro illa. Quodsi quis obiiciat peccata populi in argumentum contemptæ legis, fortasse ob fidem ei non habitam: ad hoc respondebimus, legendum etiam quod scribitur de tempore quo totus populus post perpetratum malum in conspectu domini ad meliorem mentem conuersus legis religionem complexus est. Imperium quoque in gentes externas quod illis scriptura est pollicita, & internecione delendas hostiles copias, dicim⁹ E si quis diligenter verba examinet, inuenturum non posse iuxta verba ipsa intelligi. Id ita esse vt sciatur, contentus ero pauca è Psalmis in testimonium producere, quomodo iustus introducatur dicens inter cætera etium illud: In matutino interficiebam omnes peccatores terræ, vt disperderem de ciuitate Domini omnes operantes iniquitates. Attende contextum verborum, & institutum loquentis, an potuerit post commemorata tot præclara facinora, quę vnicuique si libeat licet ibi legere, subinferre vt rem iuxta verborum sensum possibilem: quòd non alio diei tempore quàm matutino internecione occiderit omnes peccatores terræ, vt ne vnum quidem superstitem relinqueret: & num ex Hierosolymis profligauerit vniuersos quotcunque iniquitatem operabantur. Ad eundem modum permulta licet inuenire in lege quoque similia, sicut illud: neminem illorum viuum captum reliquimus superstitem. Addit mox, esse illis prædictum cum interminatione, nisi legi pareant fore vt eodem pacto ipsi tractētur habiti pro hostibus, sicut ipsi hostes suos tractare sint soliti. Sed priusquam Celsum audiamus pergentem conferre inter se quæcunque putat se inuenisse in institutis Christi Mosaicę legi contraria, respondendum est ad iam ante proposita. Dicimus igitur legem esse duplicem, videlicet alteram iuxta literam, alteram iuxta sententiam, sicut & maiores nostri docuerunt. F Iam illam quæ sic vt scriptum est accipitur, non tam nos quàm Deus per quendam prophetam ius non bonum nominat, & præcepta non bona. nec enim hoc loco propheta aduersatur voluntati sui domini. Quē imitatus Paulus noster pronūciauit literam occidere, quod perinde est ac si verba dixisset occidere. cæterum spiritus, inquit, viuificat quod tantundem valet acsi nos eorum intellectu vitam consequi scripsisset. Itaque licet etiam apud Paulum, sicut apud prophetas inuenire quædam in speciem contraria.

Sicut enim Ezechiel dicit quodam loco, Dedi eis iustificationes non bonas, in quibus non viuent in eis: & alibi, Dedi eis iustificationes bonas, præceptáque bona, in quibus viuent in eis, vel in hanc certe sententiam: Sic etiam Paulus alibi legalem literam incusare volens dicit, Quodsi ministratio mortis literis deformata in lapidibus fuit in gloria, ita vt non possent intendere filij Israel in faciem Mosis propter gloriam vultus eius quæ euacuatur, quomodo non magis ministratio spiritus erit in gloria? alibi vero laudās legē & suspiciēs, spiritualē eam nominat his verbis, Scimus quia lex spiritualis est. Itē illis: Itaq; lex quidem sancta, & præceptum sanctum, iustū, bonúmque.

Ezec. 20.

Rom. 7.

G Ergo quando legis verba diuitias pollicentur iustis, Celsus quidem iuxta literam occidentem putat cæcas istas diuitias promitti: nos autem eas perspicaces intelligimus, quibus aliquis ditatur in omni doctrina omníque scientia: quo sensu etiam præcipimus diuitibus huius seculi ne altum sapiant, néve sperent in diuitiarum instabilitate, sed in deo qui benigne præbet ad fruendum omnia, vt benefaciant ditescántque bonis operibus, & sint liberales communicatores. nam verorum bonorum diuitiæ redemptio sunt viri animæ, vt inquit Solomon: paupertas autem his contraria, perniciosa, propter quam pauper minas non sustinet. Eadem ratio est & de potentia iusti, qua persecuturus dicitur mille viros, & duo iusti profligaturi vigesima milia. Quod si sic intelligantur quæ dicta sunt de diuitiis, vide an non magis conueniat dei promissioni, fore vt diues in omni verbo & omni scientia sapiētiáque atque bonis operibus, fœneretur doctrinæ & sapiētiæ cognitionísque suæ diuitias multis gentibus: quemadmodum fecit
Rom. 15. Paulus per circuitum à Hierosolymis vsque Illiricum, re-
Deut. 15. plens euangelio Christi omnes gentes ad quascunque peruenit. Et quia per reuelationē diuinissimæ res innotuerant illuminato à verbo dei, idcirco non accipiebat mutuum ad vsuram, nec opus habebat vt doceretur ab homine. Et quia similiter scriptū est illud: Imperium habebis in multas gentes, tibi autem non dominabuntur: per verbi potē-
H tiam plurimos ex gentibus doctrinæ Christi subiugās, imperium obtinebat in eos, cum ipse nunquam hominibus subiiceretur tanquam præstantioribus. Sic autem etiam terram implebat. Quod si etiam de interficiendo enarrandum est, déque iusti in omnibus rebus potentia: respōdendum quod dum se dicit in matutino omnes peccatores terræ interficere, vt disperdat de ciuitate domini omnes operantes iniquitatem, per terram figurate ibi significatur caro, cuius sapientia inimica est deo: per dei vero ciuitatem, ipsius anima, in qua erat dei templum, quod capiebat opinionem & persuasionem rectam de deo vt miraculo esset omnibus eam videntibus. Itaque simul atque solis iusticiæ radij alluxissent eius animæ, tanquam animatus ab eis & corroboratus subuertebat omnem carnis sapientiā, quam terræ peccatores vocat: & disperdebat ex anima suā, ciuitate dei, omnes cogitationes operantes iniquitatem, & affectus veritatis aduersarios. Ad eundem modum iusti enecant in captiuitatem redacta omnia infensa sibi vicia, non parcentes nec recens subnascentibus. Sic audiuimus illud dictum in Psal. 136. Filia Babylonis misera, beatus qui red-
Psal. 137 det tibi retributionem quam reddidisti nobis, beatus qui corripiet paruulos tuos, & ad petram allidet. nam paruuli Babylonis, quæ interpretatur confusio, sunt subnascentes
I & suborientes in anima cogitationes conturbatoriæ vitiosæque, quas qui superat, ita vt firmitati ac soliditati rationis allidat earum capita, is infantulos Babylonis ad petrā affligit mactus virtutis huius nomine. Itaque licet Deus iubeat totas gentes & omnes puberes internecione deleri, nihil hic docet Iesu præceptis contrarium: faciat licet ipse hæc eadem hostibus in conspectu populi Iudæorum, sed qui in occulto Iudæi sunt, & viciis deprauatos afficiat meritis cladibus propter desertam disciplinam dei sui domini. Liquet igitur hominem Nazarenum non ferre leges priscis contrarias, de diuitiis, déque vitandis contentionibus: & quod difficile sit diuitem intrare in regnum cœlorum: siue quis simpliciter accipiat diuitem distractum pro pter opes in curas varias & quasi sēticetis prępeditū quominus fructum afferat siue abundātem falsis dogmatibus, de quo legitur in Prouerbiis, Melior pauper iustus, quam
Prou. 19. diues mendax. Quod autem de ambitione vetita Celsus
Matt. 20 adiicit, videtur hausisse ex illis dictis. Qui vult esse inter vos primus, sit minister omnium: & Principes gentium dominationem in eos exercent: & qui eis pro potestate imperant, seruatores appellantur & bene meriti: quæ tamen non sunt contraria his: Imperium habebis multarum gentium, tibi autem nemo dominabitur, vt iam declarauimus. Ac rursum sapientiæ mentionem iniicit, purās Iesum arcere sapientes à patris sui aditu. at quales sapientes? Si eos qui sibi contraxerunt, quendam habitū ex huius mun- K
di sapientia, quæ apud deum est stulticia, fatebimur non patere accessum ad eius patrem talibus quodsi nomine sapientiæ Christus intelligatur, quandoquidem Christus est dei virtus & dei sapientia, tali sapienti non solum accedēdum patrem dicimus, verumetiam hunc aliis non eadem spiritussancti gratia ornatis longe præstantiorem asserimus. Gloriæ quoque inter homines captationem fatemur à Iesu damnatam, sed non minus in scriptura veteri. Itaque propheta quidem seipsum execrans si esset peccatis obnoxius, inter magna mala reputat mundanam gloriam. loquitur autem sic. Domine deus meus, si feci hoc, si est ini- Psal. 7.
quitas in meis manibus: si retribui retribuētibus mihi mala, decidam merito ab inimicis meis inanis, persequatur inimicus animam meam & comprehendat, conculcet in terra vitam meam, & gloriam meā deducat in puluerem. Sed neque illud euangelicum, Nolite cogitare quid edatis aut quid bibatis, considerate volucres cœli: aut, considera- Matth. 6.
te coruos quod non seminent neque metant, & pater vester cœlestis alit eos: quanto magis vos potiores estis volucribus? Et de vestimentis quid estis solliciti? considerate ptatēsia lilia, & quæ sequuntur: contraria sunt faustis in lege imprecationibus, promittentibus fore vt iustus edendo saturetur, aut Solomoni dicenti quòd iustus edendo replet Prou. 13.
animam, animæ vero impiorum egestate laborant. oportet enim animaduertere legis benedictionem loqui de ci- L
bo animarum, quo non hic compositus homo expletur, sed sola anima: cæterum euangelij locus fortasse profundius aliquid continet, fortassis etiā simpliciter intelligendus, non esse distēdendam animam variis de cibo & cultu solicitudinibus, sed frugalitati studendum cum fiducia quod deus prouidebit his qui contenti sunt necessariis. Hactenus Celsus nihil ostendit in euangelio legi contrarium: nunc profert illud. Ei qui te semel percussit, præbe os iterum. Respondemus, scire nos dictum esse antiquis, Oculum pro oculo, dentem pro dente: legisse & hoc: Ego autem dico vobis, Quisquis impegerit alapam in dexterā Matth. 5.
tuam maxillam, obuerte illi & alteram. certe in Hieremiæ Threnis scriptum est, Bonum est viro cum portauerit iu- Thren. 2
gum ab adolescentia sua, sedebit solitarius & tacebit, quia leuauit super se. Præbebit percutienti se maxillam, & saturabitur opprobriis. Euangelium deo legis autori se non opponit, ne in hoc quidem dicto quod ad alapam attinet. neuter mentitur, non Moses, non Iesus. nec pater Iesum mittens oblitus erat quid Mosi mandauerit, neque pœnitentiā ductus damnata propria lege misit euangelium docturum contraria mandatis pristinis. quod si paucis verbis dicendum est de differentia rationis viuendi quam Iudæi quondam Mose præeunte secuti sunt, & huius ad quam M
nunc Christiani Iesu doctore mores suos dirigunt: arbitramur quod nec vocationi gentium cōueniebat iuxta legem Mosis, ita vt eius litera sonat, degere, cum Romano imperio sint subditæ: neque Iudæi poterant conseruare in eodem statu suam rempublicam, si persuasum eis fuisset recipere instituta euangelica. nam Christiano ritu viuendo non poterant iuxta Mosis legem vel in hostes sæuire cędibus, vel in sententia iusta damnatos lapidibus populariter coniectis animaduertere, aut ignis supplicio: quando ne nunc quidem si nostrā religionem amplectantur, possunt legis præscripta facere. Itaque si tum propriam rempublicam in regione propria habentibus ademptum fuisset ius pugnandi pro patria, & suppliciorum aut quarumcunque pœnarum mulctandis adulteris & homicidis aliísve facinorosis, nihil vetabat quin oppressi ab inimicis gentibus delerentur funditus, quasi suismet legibus eneruati, & cohibiti quominus arcerent hostiles. Nunc posteaquam diuina prouidentia voluit cessare ritus Iudaicos, vrbem eorum diruit, totúmque illum dei cultum vnā cum ipso templo sustulit, qui cōstabat sacrificiis præscriptis in lege Mosaica. & sicut illam religionem quæ iam displicebat, in totum sustulit, sic Christianam quotidianis incrementis auxit in immensum, eíque fiduciam addidit, quamuis innumeris obstaculis quominus Iesu doctrina per orbem pro-

pagaretur

A pagaretur impedientibus. Sed quoniam Deo visum est etiam gentes fructum huius prædicationis percipere, irrita facta sunt omnia consilia hominum huic obnitētium, quantomagis enim eius professores opprimebantur à regibus ac præsidibus gentiū, populis in eos vndique coorientibus, tanto magis crescebat piorum numerus. Posthæc Celsus multis verbis obiicit nobis opiniones de Deo quæ nunquam nostræ fuerunt, quasi corporeum prædicemus & humana specie: conatúrque subuertere quæ nos non adstruimus, quare superuacaneum fuerit vel ipsius criminationem, vel nostram dilutionem hic inserere. nam si reuera essent nostra de Deo dogmata quæ nobis tribuit, eaque ista reprehenderet, necesse esset ipsa verba proferre in medium, & nostris confirmatis confutare calumnias aduersarij: cum vero iste vel nunquam audita ex suo capite commentus sit, vel si quis huiusmodi audiit, ex hominibus simplicissimis hauserit scripturarum mentem non intelligentibus, quorsum attinet nos in cassum verba fundere? nam scriptura manifeste Deum incorporeum prædicat, vnde illud Deum, nemo vidit vnquam: & imago dicitur esse inuisibili Dei primogenitus creaturæ totius, quasi dicat incorporei. Disseruimus autem & de his mediocriter iam antea, cum examinaremus quō intelligatur illud, Deus est spiritus, & qui adorāt eum, adorare debent in spiritu & veritate. Post hanc de Deo calumniam scitatur ex nobis quonam, aut cum qua spe, simus abituri, ac mox ipse sibi ex nostra persona respondet sic: In aliam terram hac meliorem, ad quod subinfert: Proditum est à diuinis hominibus, priscis, & beatas animas vitam beatam degere, locum autem eum quidam beatorum insulas nominant, alij campum Elysium, etymologia græcæ vocis inde deducta, quod soluti sint malis omnibus, de quo Homerus sic canit:

Col. 1.

B

In nemus Elysium posthac sedésque beatas
Ab Ioue mitteris, in quo suauissima vita est.

Plato item immortalem credens animam locum quò mittitur aperte terram nominat, dicens eam patere latissime, & nos habitare à Phaside vsque herculeas columnas in parua quadam portiuncula, mare accolentes quemadmodum formicæ ranæve degunt circa paludes, esséque circa eam terram passim concauitates varias differentes inter se tam specie quàm amplitudine, in quas & aquam confluere, & caliginem atque aerem, ipsam vero terram puram in puro sitam esse æthere. Itaque Celsus suspicatur quæ de terra longe hac præstantiore opinamur, desumsisse nos à quibusdam quos ipse diuinos viros antiquos existimat, è Platone maxime, qui in Phœdone de pura terra in
C cœlo puro sita philosophatur: non videns quod Moses literis Græcorum multo antiquior induxit Deum promittētem terram sanctam, bonā & magnam, lacte melléque manantem, omnibus qui iuxta legem eius viuerent: non vt quidam opinantur istam fertilem Iudæam infernam, quæ & ipsa sita est in parte terræ maledictæ in suis operibus propter Adæ transgressionem. nam illa execratio,
Gen. 3. Maledicta terra in operibus tuis, in molestiis comedes ex ea omnibus diebus vitæ tuæ, ad totam terram pertinet: ex qua in molestiis, hoc est laboribus, edit omnis homo in Adā mortuus, idque omnibus diebus vitæ suæ: & omnis terra vt maledicta spinas ac tributos producit omnibus diebus vitæ cuiuscunque in Adamo eiecti è paradiso: & in sudore vultus sui edit omnis homo suum pabulum, donec reuertatur in terram ex qua desumptus est. Hoc loco cum multa dici possint ad clariorem eius explicationem, nos paucis in præsentiarum contenti sumus, hoc agentes ne quis de Iudæa intelligat, quod de terra bona dictum est quam Deus iustis pollicetur. Ergo si tota hæc terra maledicta est in operibus Adæ & eorū qui in ipso mortui sunt, dubio procul etiam omnes eius portiones maledictionis huius sunt participes, inter quas est terra Iudæa, ita vt non possint in eam competere quæ leguntur de terra bona & magna, de terra fundente lac & mel: tametsi symbolice

Iudæa & Hierusalem vmbra sit quædam illius terræ puræ, quæ bona & magna in cœlo puro sita est, in qua est cœlestis Hierusalem: de qua disserens apostolus vt resuscitatus cum Christo & superna quærens, mentémque consecutus nullis addictam Iudaicis fabulis, sic ait: Sed accessistis ad montem Sion, & ciuitatem Dei viuēris cœlestem Hierosolymā, & ad celebritatem angelorum multorum milium. Vt autem quis credat nos hæc nō sine spiritu Dei dicere de terra bona magnáque, legat omnes prophetas docentes reditum in Hierosolymam eorum qui aberrauerunt ab ea aut exciderunt, denique quomodocunque in ciuitatem Dei restituendorum: quæ & locus Dei apud quendam dicitur: In pace sancta locus eius: & alibi: Magnus dominus & laudabilis nimis, in ciuitate Dei nostri, in monte sancto eius bene fundato exultatione vniuersæ terræ. In præsentiarum sufficiet triginta sex Psalmi testimonium, in quo hæc de terra iustorum habentur: Qui autem sustinent dominum expectantes, ipsi hæreditate possidebunt terram, & paulo post. Mites autem hæreditate possidebunt terram, & in multitudine pacis deliciabuntur: & paulo post: Benedicentes eum hæreditate possidebunt terram, & habitabūt in ea in seculum seculi. Vide an non pura terra in cœlo puro per hæc significetur, si quis aures idoneas afferat ad id quod in eodem Psalmo recte dicitur: Sustine dominum, & custodi vias eius, & exaltabit te vt hæreditate terram possideas. Quin & ea quæ de lapidibus pretiosis, trahentibus originem à gemmis illius terræ, Plato memorat, videntur mihi sumpta ex Esaia de ciuitate Dei scribente sic: Ponam propugnacula tua iaspidem, & lapides tuos Chrystallinos: & mœnia tua lapides lectissimos, ac rursum: Ponam fundamenta tua saphirum. Hanc Platonicam fabulā per allegoriā interpretantur qui cum grauitate tractant scripta eius philosophi, cæterum prophetias ex quibus & Platonem hæc sumpsisse coniectamus, hi qui ad æmulationem prophætarū vitam suam instituerunt semper occupati examinandis sacris literis, enarrabunt idoneis ad hæc audienda per vitæ puritatem & diuinarum rerum studia, nos hoc agimus nunc vt ostendamus nec á Platone nec ab aliis Græcis acceptum esse quod de terra sancta credimus: imò illos vt posteriores ætate, non solum ab antiquissimo Mose, sed & ab aliis prophetis mutuatos, quicquid vel propter ænigmata parum intellectum, vel alioqui ex scripturis deprauatum de hac terra transtulerunt in suas cōmētationes. Manifeste autem ex Aggæo discimus, aliud esse aridam, aliud terram, dum aridam vocat hanc in qua degimus, is ita loquitur. Adhuc semel, & ego concutiam cœlum & terram, & aridam atque maria. Quemadmodum autem ipse hanc fabulam ad autorē Platonem refert, apud quem in Phœdone legitur, dicens: cæterum quid hæc significet non cuiuis cognitu est facile, nisi quis intelligere queat quid sit id quod ait: præ infirmitate ac tarditate non posse eos penetrare ad extremum aerem: & si modo natura eorum par esset tantæ contemplationi, posse eos cognoscere hoc esse verum cœlum verúmque lumen: Ita & nos, quia de sancta & bona terra tractare non est præsentis instituti, differemus hanc operam in tempus aliud quo prophetas enarrabimus: quamuis iam ex aliqua parte de ciuitate Dei tractauimus in explanatione Psalmorum quinti & septimi supra quadragesimum. Nouit autem antiquissima scriptura Mosis & prophetarum vera hæc omnia quæ eodem cum rebus apud nos vsitatis cēsentur nomine: vt verum lumen, & cœlum aliud quàm hoc firmamentum, & iusticiæ solem alium quàm hunc sensibilem & in vniuersum ad differentiam horum sensibilium, quorum nullum est verum, dictum est illud: Deus vera sunt opera tua propheta alia vocante opera Dei, alia, videlicet minora, opera eius manuum, certe Esaias queritur de his qui opera dei non aspiciunt, nec manuum eius opera considerant. Et de his quidem hactenus, quoniam autem de resurrectione longum & difficilem sermonem, qui non minus quàm quoduis dogma opus habet doctore prouecto ac sapiente, ostēsuro simile esse semini hoc animæ (vt scriptura vo-

D Col. 3.
Heb. 12.
Psal. 27.
Ibidem.
Esa. 54.
E
Aggæi. 2.
F

G eat) tabernaculum, in quo iusti ingemiscunt nolentes id
exuere, Celsus non intelligens, mirum ni auditum ab imperitis aliquibus non valentibus eius rationem reddere,
totam rem irridet: vnum etiam ad superius de hoc dicta
addendum est, falli Celsum qui putat nos resurrectionis
nomine accipere migrationem animarum ex corporibus
in corpora iuxta Græcorum opinionem: sed scimus animam suapte natura incorpoream & inuisibilem, in quocunque corporeo loco degat opus habere corpore conueniente loci eius naturæ: quod interdum gestat exuto
priore, necessario quidem sed iam superuacuo ad sequentia: interdum priori superinduitur, opus habenti meliore
vestiméto ad regionem priorem ęthercam cœlestémque.
etenim nascitura corpus accepit idoneum inhabirandæ
vuluæ certo tempore, ac rursum quod erat necessarium
in terra victuro, hoc terrenum tabernaculum scriptura
dicit corrumpi, quamuis in terra necessarium: foréque vt
superinduamur domum non manu factam sempiternam
in cœlis. Aiunt autem homines Dei, corruptibile hoc induturum incorruptionem, quæ quidem differt ab incorruptibili: & mortale hoc induturum immortalitatem, quę
item differt ab immortali, nam sicut se habet sapientia ad
ipsum sapiens, & iusticia ad ipsum iustum, & pax ad ipsum
pacatum: ita se habet incorruptio ad ipsum incorruptum,
immortalitas ad ipsum immortale. Vide quò nos inuitet
scriptura dicens. Induite incorruptionem & immortalitatem: quæ res dum pro indumento sunt, indutum talibus
H indumenris eáque retinentem non sinunt corrumpi aut
emori. Atque hæc vt audacius proferrem coegit me istius
ruditas, non intelligentis quid dicatur resurrectio, ac
proinde irridentis cauillantísque quod non intelligit. Putans autem nos eo quod sciamus & noscamus Deum resurrectionem asserere, colligens sibi quæcunque vult, sic
loquitur: Certe redarguti modis omnibus & conuicti,
rursum quasi nihil audissent ad eandem quæstionem redeunt: quomodo igitur possumus noscere ac videre Deū?
quomodo eum accedere? Sciat igitur quicũque vult, quod
si alioqui opus habemus corpore, quia corporaliter habitemus locum corporeum, & tali corpore qualis eius loci
natura est, & propterea superinduamur prędicta tabernacula, tamē ad cognitionem Dei nullo habemus opus corpore, nam id quod Deum noscit non est oculus corporis,
sed mens videns, facta ad conditoris imaginem, & facultatem videndi Deum nacta per diuinam prouidentiam:
& id quod videt Deum, est cor mundum, ex quo non amplius exeunt malæ cogitationes, non cædes, non adulteria, non scortationes, non furta: non falsa testimonia, non
blasphemiæ, non oculus malus, non aliud quicquam in-
Matth. 5. conueniens, quapropter dicitur, Beati mundi corde, quoniam ipsi Deum videbunt. Cæterum quia nostrum propositum non est sufficiens ad hoc vt mundum habeamus
cor, sed Deo est opus qui tale nobis creet, idcirco qui scit
Psal. 50. precari dicit, Cor mundum crea in me Deus. Nec percon-
I tabimur, quò ad Deum accedemus, cum is loco non continneatur. est enim omni loco præstantior, vt complectens
in se omnia, cum ipsum nihil possit capere. ergo accedere
deum nō iubemur corporaliter, dū adimus illud: Post dominū deū tuū ambulabis. neque corporaliter propheta cohærés deo in precibus, Adhæsit, inquit, post te anima mea.
Osee. 11. Mentitur ergo Celsus contra nos, dicens quod speremus
nos deum visuros oculis corporeis, & auribus vocem eius
audituros, & manib. sensibilibus eum contrectaturos. nouimus autem eodem nomine quo corporeos dici alios in
scripturis oculos, similitérque & aures & manus, & quod
magis mireris, sensum diuiniorem, & aliūm quàm qui vul-
Psal. 119. 18. 13. go sic nominatur. Cum enim dicit propheta: Reuela oculos meos, vt considerem mirabilia de lege tua: aut, Mandatum domini lucidum, illuminans oculos: aut, Illumina oculos meos, nequando obdormiam in mortem: nemo est
tam stupidus qui putet oculis corporeis considerari legis
diuinæ mirabilia, aut mandatum domini illustratiuum esse oculorum corporis, aut somno letali opprimi corporeos
Matth. 13. oculos. Item cum Seruator noster dicit: Qui habet aures
audiendi audiat, vel quiuis è plebe intelligit hæc dici de K
diuinioribus auribus. Et cum dicitur verbum domini factum in manu Hieremię prophetæ aut cuiuspiam alterius,
aut lex in Manu Mosis: aut quod manibus meis quæsiui
deum, & non sum deceptus: nemo est ita insipiens vt non
intelligat manus quasdam figurate vocari, de quibus &
Ioannes dicit, Manus nostræ palpauerunt de verbo vitæ.
quod si etiam de meliore sensu & nō corporeo vis è sacris
literis discere, audi Solomonem in Prouerbiis dicentem, Prouer. 8.
sensum diuinum iuuenies. Non est igitur opus nobis deū
quærentibus ire quò nos Celsus mittit, ad Trophonij, ad
Amphiarai, ad Mopsi, vbi ait humana specie deos videri,
eáque non falsa, sed manifeste cōspicua. Scimus enim hos
esse dæmonas, & pasci sanguinibus nidoribúsque à victimis exhalātib. retinerique his illecebris in carceribus istis
quos Gręci templa deorum existimant, nos vero cōpertum habemus esse impostorum dęmonum talia domicilia. Post hęc maliciose Celsus loquitur de iam dictis diis
humana specie se offerentib. quod non semel pręteruolent, quemadmodum seductor istorum, sed semper cum
quibusuis colloquium eorum expetentib. versentur familiariter. Quibus verbis significare videtur, pro spectro se
Iesum habere, post resurrectionem visum discipulis, quasi
celeri volatu raptum pręter eorum oculos: cęterum deos
istos quibus humanam speciem tribuit, ait nemini cupienti non facere copiam sui colloquij non potuit spectrum
(vt iste putat) pręteruolans ad decipiendos homines, etiā
post hanc oculorum illusionem operari tam efficaciter, & L
conuertere talium animas, eísque persuadere vt omnia iuxta placitum dei faciant, vt postulandi rationem in iudicio? quomodo spectrum nominatum fugat dęmonia, aliásque non contemnendas virtutes operatur, non vnum locum sortitum, vt isti quos narrat, dij humana specie, sed
pertransiens totum orbem habitabilem, & congregans attrahénsque sua diuina vi quotquot ad beneuiuēdum proniores inuenit. Post hęc, ad quę respondimus quantum
potuimus rursum ita Celsus loquitur: Dicēt iterum, Quomodo cognoscetur deus nisi sensu percipiatur? quis potest
eum sine sensu cognoscere? ac mox ad hęc respondens inquit: Non hominis, nec animę, sed carnis est hęc vox, audiant tamen, siquid audire possunt. ô miseri amatores corporis, si conniuentes sensibus, aperueritis mentis oculos,
eósque à carne auersos ad cœlum sustuleritis, ita demum
deum videbitis. Et si huius vię ducem quęritis, fugiendi
sunt impostores & pręstigiatores spectra vobis commendantes, ne sitis modis omnib. ridiculi, cęteros deos vituperantes vt idola, ipsi reuera idolum colentes, ac ne idolū
quidem sed mortuum, & patrem quęrentes eius similem.
Primùm quod ad prosopopœiam attinet affingentis nobis sermones de resurrectione, dicimus, artificium fingentis personas in eo consistere, vt seruet decorum in moribus & voluntate personę quam inducit: vicium vero, si
parum conuenientia verba personę loquenti affingat. ita- M
que non probantur artifices inducentes philosophicè loqui personas barbaras, ineruditas, seruiles, quę nunquam
audierunt philosophos, licet febulę autor nō sit rudis placitorum philosophię. nec enim est verisimile illas callere
talia. sicut vice versa nō decet vbi persona fingitur sapiēs,
huic tribui vulgares affectus & sententias plebeias magnā
prę se ferentes imperitiam: vnde Homerus laudatur quod
in herorum personis decorum seruet, perpetuo sui similes
faciens, Nestorem, Vlixem, Agamēnonem, Telemachum,
Penelopen, & reliquos. Euripides vero ab Aristophane comico taxatur vt importune loquax, quod persæpe anaxagoreas sententias, & si quas alias ipse à philosophis didicerat, tribuat barbaris mulierculis aut mācipiis. Quod si prorat, tribuat barbaris mulierculis aut mācipiis. Quod si prosopopœię viciū, illa virtus est an nō merito ridebitur Celsus Christianos loquētes faciens quę nunquā fuerūt Christianorū placita? nā si sunt idiotę quos inducit, quō tales
norunt discrimen inter sensum & mentem, inter sensilia &
intelligibilia? vndenam his placita stoicis similia tollentibus è rerum natura substantias intelligibiles, & sensu omnia comprehendi docentibus, nec aliter quam sensu percipi.

A cipi. sin hos sermones fingit esse versatorum diligenter in Christiana philosophia, ne sic quidem decorum seruatum est. nemo enim qui didicit Deum esse inuisibilem, esséque quasdam eius creaturas inuisibiles, hoc est intelligibiles, resurrectionem his verbis adstrueret: quomodo cognoscemus Deum sensu incomprehensibilem? aut quid sine sensu discere possumus? atqui non in secretioribus literis, & quæ à paucis studiosis leguntur, sed in istis vulgatioribus scriptum est, quod inuisibilia Dei è mūdi creati opificio intellecta cernuntur: vnde scire licet quod etiam in hac vita homines oportet à sensibilibus incipere, vt aliquando ascendant ad naturam intelligibilium, nec tamen manendum in sensibilibus. Itidem nemo nostrum dicet impossibile sine sensu intelligibilia discere: imò cum ipsi hæc sine sensu discant, coarguunt Celsum temere inferre verba illa, Non homines, nec animæ, sed carnis est hæc vox. Itaque cum dicamus dominum Deum nostrum esse mentem, aut quiddam etiam mente omníque substantia præstantius, simplicem, inuisibilem, incorporeum, non ab alio comprehensibilem fatemur, quam à mente facta ad ipsius imaginem: nunc quidem (vt verbis Paulinis vtamur) per speculum & ænigma, tunc autem facie ad faciem. Cum autem dico faciem, nemo significatum calumnietur propter vocabulum, sed discat illud quod dictum est, Reuelata facie

B dominum tanquam in speculo referentes in eandem imaginem transformamur à gloria in gloriam, non faciē sensibilem hic intelligendo, sed figurate accipiēdo, sicut & oculos, & quicquid superius eodem quo membra corporis nomine censeri demonstrauimus. Quin & homo, hoc est anima pro instrumento vtens corpore, quæ aliter interior homo dicitur, non ita responderet vt Celsus scribit, sed sicut ab hominibus Dei didicit. cæterum carnali voce nunquam Christianus vteretur, vt qui didicit spiritu mortificare actiones corporis, & vbique mortificationem Iesu circumferre in suo corpore: audiuítque illud præceptum:

Rom. 8. Mortificate membra vestra terrena: sciens etiam quid significet illud, Non permanebit spiritus meus in hominibus istis in seculum, quia carnes sunt: item illud, Qui in carne sunt Deo placere non possunt: ideóque faciens omnia vt iam non amplius in carne sit, sed in solo spiritu.

Gene. 6. Nunc videamus quò nos vocet, ut ex ipso audiamus quomodo cognoscendus sit Deus, quamuis putet neminem Christianū exaudire posse quæ dicturus est, inquiens, Audiant tamē, si quid exaudire possunt. Quid igitur est quod nos audire ex se vult? homo philosophus cum docere debeat, agit conuiciis, & cum debeat in exordio sermonis præ se ferre beneuolentiam erga auditores, obiicit eis contumacem etiam contra mortem peruicaciam in professione Christiani nominis, miseros vocans qui parati sint ad omnia tormenta & mille mortis species. ac mox nos vo-

C cat hominum genus amantissimum corporis, cum tamen

2. Cor. 5. dicamus: Etiamsi Christum aliquando noueramus in carne, sed nunc non nouimus: & tam incunctanter pro pietate corpus deponamus, quam prompte philosophus vix vestem exueret. denique sic nos alloquitur: si conniuentes sensibus, aperueritis mentis oculos, eósque à carne auersos ad cœlum sustuleritis, tum demum Deum videbitis. Et putat hæc quæ de duplicibus oculis à Græciis hausit, non esse prius tractata in nostrate philosophia. At nos dicimus Mosen, vbi describit mundi creationem, introducere hominem, modo videntem, modo non videntem: Videntem

Gen. 3. vbi loquitur de muliere: Vidit mulier bonum esse lignum ad vescendum & pulchrum aspectu: cæterum non vidētem, non solum vbi serpens mulieri loquitur tanquam de

ibidem. cæcis ipsorum oculis, Sciebat Deus quod quacunque die ederitis ex ipso, aperientur oculi vestri: verumetiam in eo quod dicitur: ederunt & aperti sunt eorum oculi sensus, quos bene prius concluserant, ne per eos distracti impedirent quo minus cernerent animæ oculo, quos autē prius habuerant perspicaces animæ oculos, fruentes Deo simul

Ioan. 9. & eius paradiso, eos opinor propter peccatum clauserūt. Vnde seruator quoque noster sciens duplicem hanc oculorum speciem in nobis, dicit: In iudicium ego in mundum hunc veni, vt qui non vident videant, & qui vident cæci

fiant: subindicans non videntes animæ oculos, quos Dei verbum facit videre: vidētes autem sensuum oculos, quos Dei verbum excæcabat, vt anima indistracta cerneret ea quæ deberet cernere. Omnes igitur qui officium Christiani faciunt, erectos habent mentis oculos, clausos vero sensuum. & quanto magis quisque apertos habet potiores oculos, clausos vero sensibiles, tanto magis intelligit & contemplatur deum rerum omnium dominum, filiúmque verbum eius & sapientiam & reliqua. Deinceps autē Celsus quasi ad omnes Christianos sermonem dirigit, qui nō competit nisi in quosdam ex professo à religione nostra alienissimos. nam Orphiani, à quibus abnegari Iesum superius diximus, aut qui sunt alij horum denuo similes, spectra commendant homines magi & impostores. hi sunt enim illi miseri, qui ianitorum ediscunt nomina. Temere igitur Christianis dicit illud, Si ducem huius viæ quæritis, fugiēdi sunt vobis isti præstigiatores & impostores qui spectra commendant. Et nesciens quod hi ipsi non minus quam Celsus veneficorum more Iesum conuiciis incessunt, totámque institutam ab eo pietatem, sua loquacitate nos cū illis confundens, Ne sitis, (inquit) omnino ridiculi, cæteros Deos vituperantes vt idola, ipsi reuera idolum colentes, ac ne idolum quidem sed mortuum, & patrem quærētes eius similem. quod enim nesciens discrimen inter Chri-

E stianorum placita & istorum figmenta, sed putans nostra esse crimina quæ eis obiiciūtur, hæc nobis falso impingat, liquet ex ipsius verbis his: Talibus imposturis, à mirādis illis consiliariis decepti diuinas preces funditis ad leones & amphibios & asiniformes quosdam alios cœlestésque ianitores, quorum nomina ediscitis miseri quæ propter miserè torquemini & crucifigimini. Atqui nescit ꝙ nemo ex istis qui leoniformes, asiniformes amphibios, ianitores ascēsus faciūt, cōstanter in sua religione vsque ad suppliciū perseuerat, sed nostræ pietatis est hæc excellentia & vt ita dicam nimietas, cuius amore nullum mortis genus subterfugimus. Et crucifigi dat iis qui nihil tale pati solent: nobis qui propter pietatem crucifigimur, exprobrat illorum de leoniforme amphibióque fabulas cum figmentis cæteris. Itaque non propter Celsi monita fugiemus istos leoniformes nunquam à nobis receptos, sed propter Iesu doctrinā figmentis huiusmodi contradicimus, non assensuri talem esse Michaelis faciem, aut cæterorum qui recensentur. Nūc considerandum quem nobis sequendum Celsus proponat, quasi non habeamus duces priscos viros sanctissimos. Mittit nos ad diuitus afflatos, vt ait, poetas, & sapientes philosophos, quos tamē non nominat: cúmque duces eos fore polliceatur, ostendit nobis incertum quos afflatos poetas & sapientes philosophos. quod si apposuisset eorum nomina, non temere contendissemus cæcos nobis duces ab eo dari vt cadamus: aut si non omnino cæcutien-

F tes, certe lapsos circa pleraque veritatis placita. Siue igitur Orpheum vult esse afflatum Deo poetam, siue Parmenidē, siue Empedoclem, siue ipsum Homerum aut etiam Hesiodum, ostendat qui vult, quomodo melius iter facient qui talibus vtūtur ducibus, aut quid ad vitam vtilitatis ab eis accipiunt, magis quam alij qui propter Iesu doctrinam relictis omnibus sacratis statuis, atque etiam omni superstitione Iudaica, per verbum Dei ad solum ipsius patrē suspiciūt. Qui sūt autē isti siue sapiētes siue philosophi, à quib. Celsus vult nos multa diuina audire, & Mosē cæterosque ꝓphetas Dei rerū omniū cōditoris missos facere: qui reuera tam multa dixerunt diuinitus, & aduērum clarissimū prænunciauerūt eius qui est ad pietatēvia factus hominib. nemini nō gustū præbēs suorū mysteriorū ꝓpter immensam suam humanitatem, quippe qui prudentioribus largitur theologiam attollentem animos à præsentibus negotiis ad sublimia, nihilominus condescendens ad captum inferiorum, quales sunt viri plebeij & illiterati, simplicésque mulieres ac mancipia, denique omnes quotquot à nemine nisi à solo Iesu opem postulant, & rationem viuendi melius, seruantes interim dogmata de Deo quæ possunt capere. Deinde ad Platonem nos mittit, quasi ad doctorem

G dilucidioris theologiæ, citans ex Timęo verba eius hæc. Factorem igitur vniuersitatis huius parentemque & inuenire arduum est, & qui eum inuenerit, ad omnes vt hunc perferat impossibile ac mox ipse subinfert: Videte quó diuinis viris veritatis via quæritur, vtque Plato sciuerit hanc non esse cuiuis meabilem. Postquam autem viri sapientes eam inuenerunt in hoc, vt illius primi & innominabilis adipiscamur intellectum aliquem, manifestantem eum siue per compositionem rerum aliarum ex aliis, siue per resolutionem in easdem, demirabor si vos hunc assequi poteritis, in totum detenti vinculis, & nihil cernentes quod purum sit. Equidem fateor nobilem & non contemnendam esse hanc Platonis sententiam, videndum tamen an non maioris sit erga humanū genus benignitatis, quod scriptura diuina deum verbum prædicat, qui quamuis in principio fuisset apud deum caro factus est, vt ad omnes peruenire posset eius prædicatio, quem etiam inuentum Plato negat enunciari posse omnibus. Sed ille merito difficile naturæ humanæ putat, inuenire factorem ac parentem huius vniuersitatis, eúmque vt dignum est cognoscere, aut si non vt dignum est, saltem magna ex parte, & plus quàm vulgo sit cognitus. in quo tamen si non falleretur, & reuera inuentus fuisset ab ipso alióue Græcorum non aliud quiddam coluissent deum id nominando adorandóque, aut verum deum derelinquentes, aut coniungentes ei non coniungenda. at nos dicimus non esse sufficientem humanam naturam ad quomodocumque quærendum deum, eúmque pure inueniendum, ni adiuuetur ab ipso qui quæritur: qui inuenitur à fatentibus, præter suum conatum opus se habere ipsius auxilio, ostendentis se his quos hoc honore dignatur, quatenus vel natura dei potest innotescere homini, vel hominis anima valet in corpore manens deum cognoscere. cæterum Plato cum ait etiam inuentum factorem parentémque huius vniuersitatis non posse cuiuis annunciari, non dicit eum ineffabilem & innominabilē, sed posse de illo verba fieri. At Celsus oblitus quid citarit, negat, deum nominabilem, dicens: sed postquam viri sapientes eam inuenerunt in hoc vt illius primi & innominabilis adipiscamur intellectum aliquem. Nos autem non solum deum dicimus ineffabilem, verumetiam alia quædam præter eum, quorum Paulus coactus meminisse ait: Audiui arcana verba quæ non licet homini loqui. hoc vocabulo audiui vsus propter intellexi: iuxta illud, Qui habet aures audiendi audiat. Fatemur tamen factorem parentémque huius vniuersitatis videre esse difficile. Videtur autem non modo iuxta illud, Beati mundi corde quoniam ipsi deum videbunt: sed etiam iuxta id quod dixit imago ipsius inuisibilis dei, Qui vidit me, vidit patrem illum meum à quo missus sum. Atqui hac ratione viderunt deum patrem etiam omnes qui acclamauerunt crucifige crucifige, & Pilatus quoque qui potestatem accepit in eius humanitatem, quod perabsurdum est. Verum id dictum non vulgari accipiendum liquet ex his quæ Philippus audiuit: Tantum temporis vobiscum sum, & non nosti me Philippe? quod quidem Seruator ei dixit postulanti videre patrem, dicentique, ostende nobis patrem, & satis est nobis. Ergo quicunque intelligit quó sit audiendum de vnigenito dei filio, primogenito creaturæ totius, quod verbum caro factum est, intelliget quomodo quisquis vidit imaginem visibilis dei, cognoscet patrem. & factorem huius vniuersitatis. Et Celsus quidem vel cōpositione aliorum ex aliis qualis est geometrarum, vel dissolutione, aut etiam proportionibus inter se relatis vt iidē geometrę solent facere, putat posse cognosci deum, aut saltem perueniri ad summi boni vestibulum: verbum autem dei dum dicit, Nemo nouit patrem nisi filius, & cui filius reuelauerit: ostendit quod per numinis fauorem insinuantis se in animum quodammodo afflatum deus cognoscatur. Est enim probabile cognitionem dei maiorem esse quam pro captu hominis, quo fit vt tam sępe circa eā fallantur homines: sed bonitate ac humanitate dei, mirandáque & planè diuina ipsius gratia, cōncedi eius cognitionem dumtaxat his qui ad hoc prędestinati sunt vt cognito deo digne viuant, nusquam deprauantes pietatem, etiamsi ab ignorantib. eam, & quiduis aliud pro ipsa complectentibus, rapiantur ad supplicium, aut etiamsi omnib. sint ludibrio. cæterum deus videns opinor arrogantiam & superciliosum fastum eorum qui alios præ se contemnunt inflati cognitione dei hausta è philosophia, cum interim haud secus quàm imperitissimus quisque ad statuas & templa celebratáque illa mysteria ducant alios, coarguit mundi stulticiam per Christianos simplicissimos, modestius ac purius viuentes quàm multi philosophi: vt pudefaceret istos sapientes, qui non erubescunt res inanimas tanquam deos alloqui aut deorum imagines. Quis enim sanæ mentis non rideat eum qui post egregias illas & valde philosophicas de deo siue diis disputationes, statuas respicit, & aut preces eis affert, aut per earum contemplationem tanquam signi alicuius conspicui conatur animum erigere ad imaginationem intelligibilis numinis? At Christianus etiam idiota persuasissimū habet quēuis mundi locum partem esse vniuersi, & mundum vniuersum esse templum dei: & in quouis loco precatur clausis sensibilib. oculis, erectis autem animæ luminibus, atque ita super totum mundum ascendit: nec consistit in cœli conuexis, sed transcensis mente locis supercœlestibus, ductu diuini spiritus velut iam extra mundum raptus, offert deo preces de rebus non vulgaribus. didicit enim à Iesu nihil paruum, hoc est sensibile petere, sed sola magna & reuera diuina, quæcunque à deo concessa perducunt ad eam quæ apud ipsum est per verbum deum filium eius beatitudinem. Videamus tamen que sint illa quę nos docere vult, si modo assequi poterimus homines deuincti carne, sed soluendi his vinculis modo recte viuamus iuxta Iesu doctrinam, audiēdo quod nobis dictūest: Nō in carne estis sed in spiritu si spiritus dei in vobis inhabitat: dicēs nos etiam nihil purū videre cū tamē conemur nos incontaminatos seruare à malis quoque cogitationibus, & inter peccandum dicamus: Cor mundum crea in me deus, & spiritum rectum innoua in meis visceribus: vt puro corde quod solum aptum est ad talem visionem, deū contemplemur. Verba Celsi sunt hæc. Substantia & generatio, intelligibile & visibile, cum substantia veritas, error cum generatione. circa veritatem igitur versatur scientia, circa diuersum opinio, & intelligibilis quidem rei est intellectus, visus autem rei visibilis. cognoscit autem intelligibilia quidem mens, visibilia vero oculus. Quod igitur in rebus visibilibus est sol, qui nec oculus est nec visus, sed oculo videndi causa, simúlque visui vt per eum consistat, & visibilib. vt videantur, omnibúsque sensibilibus vt fiāt, atque etiam sibiipse vt cernatur: hoc in rebus intelligibilibus est ille qui nec mens est nec intellectus nec scientia, sed homini intelligendi causa, & intellectui vt per ipsum cognoscatur, & intelligibilib, omnibus, ipsique veritati, ipsique substantiæ, vt sint, ipse his omnibus superior, ineffabili quadam potentia sua intelligibilibus. Hæc sunt quæ dicuntur à sanæ mentis hominib. quorum si aliquid vos quoque intelligitis, bene habetis. Et spiritus si quem putatis descendentem à deo nunciare diuinas res, idem hic est spiritus talia prædicans, quo repleti viri prisci multa bona nunciauerunt. ea si non potestis auscultare, tacete, & celate vestram imperitiam: néue dixeritis cęcutire eos qui cernunt, & claudos esse eos qui currunt, cum ipsi habeatis claudas animas, multari etiā corporibus, videlicet emortuis. Ad hæc nos qui non solemus aduersari cum aliquid bene dicitur vel ab alienis à nostra fide hominibus, neque contendere, neque conari ea quæ sana sunt subuertere, respondemus quòd isti quidem qui conuiciantur pietatem erga deum pro virili sectātibus, idiotis per fidem eum apprehendentibus, prudentioribus cum ratione & gratiarū actione vota creatori omnium facientibus, ídque per pontificem eum qui homines hanc pietatis sinceritatem docuit, & vocant eos claudos anima, mutilósque corpore, vt qui viuant immortificato, meditantes ex animo dicere illud apostolicum, In carne viuentes non secundum carnem militamus, arma enim militiæ nostræ non sunt carnalia, sed

Marginalia: H; 1. Cor. 12; Matth. 5.; Matt. 27; I; Ioan. 14.; Matth. 11; K; L; Rom. 8.; Psal. 50.; M

A sed deo fortia: videre debent ne hoc ipso quod male loquútur dei cultoribus, declarent claudas sibi esse animas, & mutilatum interiorem hominem, malè mulctando seipsos dum conuiciis debacchantur in conátes bene viuere, & priuando se ęquitate bonóque illo habitu qui naturaliter rationali naturæ per creatorem est insitus. Hi vero qui inter cętera didicerunt à verbo dei quod etiam faciunt, vt conuiciis appetiti bene precentur, persecutores suos sustineant, alloquutores suos comiter admoneát, ipsi sunt qui habét rectos gressus animę, mundádo eam & ornando, vt non verbis tátum à generatione distinguant substantiam, intelligibile à visibili, & veritatem coniungát cum substátia, errorem cum generatione cohęrétem fugiant modis omnibus: considerando quod didicerút non res generationis quæ sunt visibiles & temporaneæ, sed præstantiores, siue quis eas substantiam vocare vult, siue inuisibilia, quia intellectu solo percipiuntur, siue insensibilia, quia visum aliósque sensus effugiunt. Ad eundem modú etiam res generationis inspiciunt Iesu discipuli, vt eis tanquá gradibus scansilibus vtantur ad cognitionem natura rerum sub solo intellectu percipiendarum. Nam inuisibilia dei ex creatione mundi, hoc est intelligibilia ex creaturis intelligendo conspiciuntur. nec tamen postquam à creaturis mundi ad inuisibilia dei peruenerunt, in hoc gradu cósistunt, sed satis ibi prius exercitati mox altius ascendunt ad sempiternam Dei potentiam ipsamque deitatem: sciétes quòd deus
B quidem amator humani generis veritatem suam & quicquid sui cadit in noticiam hominum, manifestauit non solum sibi dicatis, verumetiam quibusdam à sincera religione vtraque pietate extraneis: quidam vero per diuiná prouidentiam euecti ad tátarum rerum cognitionem, nó gerentes se digne hac cognitione, impie faciunt detinentes veritatem in iniusticia, vt sint iam inexcusabiles post acceptam semel tantá cognitionem. Certe sacra scriptura testatur de talibus, quod postquá perceperunt hæc quę Celsus nunc exposuit, professores talium dogmatú, dicentes sibi deú cognitum, non vt deum glorificauerunt aut grati fuerút, sed vani facti sunt in suis cogitationibus, & post acceptam à Deo tantam cognitionis lucem obtenebratum est vltro cor eorum insipiens. Itaque videre licet istos sapientiæ professores edere magna stulticiæ specimina, dum post egregias illas disputationes in scholis agitatas de Deo rebúsque intelligibilibus, mutant gloriam incorruptibilis dei in similitudiné imaginis hominis corruptibilis, atque etiam volucrum, quadrupedum, reptilium. quapropter & ipsi à prouidentia deprehensi non digne cognitione sibi reuelata viuere, volutátur in concupiscentiis suorum cordium & impuritatibus, dedecorantes sua corpora lasciuiis & turpitudinibus, eo quod veritatem dei mutarint in mé-
C dacium, & venerati sint coluerintque creaturam magis quam creatorem. cęterum homines idiotæ, ab eis pro nihilo habiti vt stulti & illiberales, si modo committát se in fidem dei, & doctrinam Iesu recipiant, tantum absunt ab omni lasciuia, spurcicia, turpitudine libidinum, vt in moré perfectorum sacerdotum ab omni coitu abhorrentium multi eorum in totum caste puréque viuant alieni à congressu mulierum etiam legitimo. Et apud Athenienses quidem vnicus pontifex ne ipse quidem satis sibi fidens quod imperare possit masculis cupiditatibus, cicuta oblitis virilibus putatur satis idoneus ad caste obeundas eius ciuitatis solennes ceremonias, at apud Christianos non desunt viri quibus cicuta ad hoc nil opus est, vt deo caste seruiant, sed pro cicuta eis verbum dei sufficit ad expellendas è cogitatione omnes concupiscentias, & vacádum precationibus. Apud alios quoque vt putantur deos virgines exiguæ numero, siue ab hominibus custoditæ siue non (nec enim hoc nunc quęritur) vidétur perseuerare in castitate religionis gratia: cæterum apud Christianos non propter humanos honores, non propter mercedes pecuniarias, non propter gloriolas viget virginitatis studium: & quamprimum approbauerunt deum habere in noticia, conseruátur à deo in hac mente laudabili & pietatis officiis, pleni omni bonitate ac iusticia. Hæc dico non quod cótentiose aduerser bonis Gręcorum opinionibus, nec quod accusem sana eorum dogmata: sed vt demonstrem, & hęc & his etiam maiora diuinioráque dicta esse à diuinis viris dei prophetis & D
Iesu apostolis: quę perquiruntur à tendentibus ad perfectiorem Christianismú, scientibus quod os iusti meditabitur sapientiam, & lingua eius loquetur iudiciú: lex dei eius in corde ipsius. Quin & apud hos qui vel propter literarú imperitiá, vel propter simplicitaté, vel propter doctorum penuriam ad pietaté adhortantiú minus hæc intelligunt, credút tamen in deum maximú, in eiúsque vnigenitu filiú verbum & deum, inuenire licet grauitatem, puritaté, morum probitatem, simplicitatem, sępenumero potioré istis qui se sapientes nominant volutádo se cum pueris in modum nefarium, masculi in masculos patrantes turpitudinem. Et ipse quidem nó declarauit quomodo cum generatione sit error, nec quid sibi vellet docuit, vt hęc cu nostra doctrina collata consideraremus: prophetæ autem subindicantes hanc de generationis negotio sapientiam: sacrificium pro peccato aiunt offerri etiam pro recens genitis, quasi hi quoque nó sint puri à peccato. Dicunt enim nunc quod in iniquitatibus cóceptus sum, & in peccatis cócepit me mater mea: núc quod peccatores alienati sunt à vulua: addúntque quod mireris, Aberrauerunt ab vtero, locuti sunt mendacium. Et in tátum accusant nostri sapiétes naturam rerum sensibiliú, vt alibi vanitatem appellent corpora, vt ibi: Vanitati enim creatura subditur non volés, sed propter eum qui subdidit in spe: alibi vanitaté vanitatú. Sic enim ait Ecclesiastes: Vanitas vanitatú, omnia vanitas. Quis auté ęque accusauit hominis vitam quę hic degitur, atq; ille qui dixit: Veruntamé simul omnia vanitas, omnis homo viuens. non enim dubitauit de differétia vitę quam agit anima vel in terris vel extra terras, nec dixit, Quis scit num viuere sit mori, mori vero viuere, sed confidenter verum proloquitur dicens: Humiliata est in puluere anima mea, & in puluerem mortis deduxisti me. Quale est & illud, Quis me liberabit de corpore mortis huius? Iam ille qui inquit, Humiliasti nos in loco afflictionis, locum afflictionis vocat terrenum hunc in quem Adam, hoc est homo paradiso eiectus est propter peccatum suum. Et qui dicit, Videmus nunc per speculum in ęnigmate, tunc autem facie ad faciem: item, Peregrinantes in corpore peregrinamur à domino, propterea probamus exire de corpore, & migrare ad dominum: vide quam magna de vitarum differentia contemplatus est. Et quid opus est me amplius citatis è scriptura locis approbare quod hæc dicta multo apud nos antiquiora sint, quádo id ex iam relatis est perspicuum: id quod etiam ipse concedere videtur his verbis: Siquis spiritus diuinitus descendens res diuinas prænunciat, nimirum ipse est qui hæc prædicat: quo repleti viri priscis multa bona núciauerunt. Nescit autem quanto pręstátius F
nostri dicant: Incorruptibilis tuus spiritus est in omnibus: quapropter delinquentes deus paulatim castigans arguit, aiunt etiá his verbis, Accipite Spiritum sanctú, aliam quantitatem doni huius significari quàm illis: Baptizabimini spiritusancto post non paucos hos dies. Operosum autem fuerit his per diligentem cogitationem expensis videre differentiam eorum qui certis quibusdam ceu interuallis & gradibus alius alio largiorem haustum veritatis perceperunt: & quid intersit inter eos qui modicam dei cognitionem habét, & eos qui plenius edocti diuinitus semper cum deo versantur & aguntur eius spiritu: id quod si Celsus animaduertisset, non obiiceret nobis imperitiam, nec vetaret nos dicere cæcutire illos qui putant pietatem pertinere ad statuas ab artificibus factas è variis materiis. Nemo enim qui cernit animæ oculis, alio modo deum colit quá sicut ipse docuit, videlicet videndo creatorem in opificio suo, omnia vota ad illum dirigendo, omnia faciendo tanquá in eius conspectu, quem ne cogitationes quidé nostræ latét. Itaque profitemur nos & cernere, & duces cæcorum esse, donec accedentes ad verbum Dei recipiát animæ oculos excæcatos per ignorantiá. quodsi fecerimus digna præcepto illo, Vos estote lux mundi, & illa doctrina, quod lux in tenebris lucet, erimus etiam lux in tenebris, &

Psal. 37. Psal. 50. Psal. 57. Rom. 8. E Eccl. 1. Psal. 44. Rom. 7. Philip. 3. 1. Cor. 13. Ioan. 20. Matth. 5. Ioan. 1.

G erudiemus insipientes, docebímusque paruulos. nec est quod indignetur Celsus quia claudos & oblæsos animæ pedibus dicimus eos qui ad falso existimata sacra currunt tanquam ad vera, nec vident nihil sacri esse posse in artificum operibus. Currunt tamen etiam qui iuxta Iesu doctrinam pie viuunt, donec decurso stadio dicant vere & ex animo: Certamen bonum certaui, cursum consummaui, fidem seruaui: reliquum est vt accipiam coronam iusticiæ mihi repositam. Et vnusquisque nostrum sic currit, vt
2.Tim.4. non in incertum: & sic pugilatum exercet contra vicia, vt non videatur aerem diuerberare vanis ictibus, sed impetere principes aeris & spiritus nunc operantis in filiis inobedientiæ. Dicat licet Celsus nos viuere in mortuo corpore, qui audiuimus illud, Si iuxta carnem vixeritis, moriemini: quodsi spiritu actiones corporis mortificaueritis, viuetis: & didicimus illud, si spiritu viuimus, spiritu etiã ambulemus: possumus operibus aduersarios coarguere mẽdacij,
Rom.8. viuẽdo in mortificato corpore. Post hæc ad quæ vt potuimus respondimus, sic nos alloquitur. Quãto erat satius, si placebat nouare aliquid, de alio quopiã egregie defuncto, dignóq; hac opinione, recipere diuinitatis cõsecratę fabulã? Si nõ placuit Hercules aut Æsculapius & priscorũ virtus inclyta, Orpheum habebatis, virũ sine controuersia sancto afflatum spiritu, & violenta morte necatum. Sed is forte ab aliis occupatus est prioribus. Certe Anaxarchus, in mortarium coniectus dum crudelissime contunderetur, vocem emisit inter pœnas egregiam, & vere diuini cuiusdam spiritus: Tunde Anaxarchi follem, ipsum enim non tundis. Sed & hunc sibi iam vindicauerant quidam phy-
H sici. Quid Epictetus, cui cum herus torqueret crus, subridens imperterrite, perfringes inquit. cumque ille fregisset, Nonne prædicebam, inquit, quod perfringes? Quid tale vester deus inter pœnas profatus est? Vel Sibylla, cuius autoritate nituntur quidam vestri homines, dignior erat vt eam decerneretis haberi dei filiam: nunc vero huius carminibus temere inseruistis multa maledica: illum autem post vitam infamem & mortem miserrimam deum fecistis. Quanto digniorem hoc honore habebatis Ionam sub cucurbita, aut Danielem è lacu leonum incolumen, aliósque his prodigiosiores etiam? Quoniam igitur nos remittit ad Herculem, res gestas eius nobis proferat, & excuset turpem seruitutem quam apud Omphalen seruiit: doceátque quomodo diuinis honoribus sit dignus qui latronis in mortem ereptum vi bouem agricolæ deuorauit, magna voluptate illum cœnanti sibi male precantem audiens, vt feratur hodiéque sacrificari eius genio cum execrationibus. Ad Æsculapium quoque nos vocat denuo, quasi non iam ante de hoc respõsum sit, quod etiam nunc satis est: in Orpheo porrò quid miratur tantopere, vt persuasum habeat eum recte vitam instituisse non sine sancto spiritu, mirum ni res eius exaggerans per contentionem, quo magis Iesum nostrum deprimat? Eius de diis impias fabulas cum legerat non auersatus est, digniores quàm ho-
I mericas vt eiiciantur ex illa præclara republica? peiora enim de receptis apud Græcos diis Orpheus quàm Homerus cecinit. Fortiter sanè & Anaxarchus ad Aristocreontem Cypri tyrãnum, tunde tunde Anaxarchi follem, quod scriptores in eo mirantur vnicum. id si Celsus vt venerandæ virtutis indicium magnipenderet, improbe faceret quisquis contradiceret: non tamen eo dicto philosophus promeruit vt haberetur pro numine. Iam qnod ad Epictetum nos remittit admiratus apophthegma eius generosum, non est tamen cur conferatur hęc de facto cruce narratio cum tot miraculosis Iesu operibus, vtcunque Celsus ea figmẽta existimat, cum tamen per diuinam eorum vim hodiéque conuertantur, non solum simpliciores quidam, verumetiam multi è prudẽtioribus. Quoniam autem post enumeratos tot viros infert, quid tale vester deus inter pœnas profatus est? possumus ad hoc dicere, quòd inter flagra & cruciatus eius silentium maiorem præ se tulit fortitudinem ac patientiam quàm omnes Græcorum voces in similibus casibus editæ, siue credat Celsus sed non credat quod integre scriptum est à viris optimæ fidei, & inter cætera de constanti inter flagra silentio, sicut & de coccinea K
chlamyde induta ei per ludibrium, déque arundine in manum pro sceptro indita, quæ omnia summa mansuetudine pertulit, ne verbo quidem impatientiam aut stomachationem indicans in tanta immanitate sceleratorum hominũ. itaque non præ desperata duritia inter flagra tacuit, sed præ mansuetudine omnes illusiones tolerans. Ac ne illa Matt.26
quidem vox timiditatis fuit, vt quidam putant, cum diceret, Pater, si fieri potest, transeat hic calix à me. veruntamẽ non vt ego volo, sed vt tu. Habet vtique rationem hæc vt videtur deprecatio calicis quem nominat, quam reddidimus aliàs plenius & exquisitius. Vt autem vel simplicissime hoc dictum accipiamus, vide an non etiam cum summa pietate precatio hæc ad deum dirigitur, cum vulgus hominum casus suos non prædestinationi tribuat, sed ferat quicquid forte contigit dum ita pôstulat temporis necessitas. hæc tamen vox non ferentis fuit, sed probantis quicquid fiebat, & præferentis propriis affectibus id quod diuina prouidentia semel statuerat. Veruntamen, inquit, non quod ego volo, sed quod tu. Deinde nescio quid ei venit in mentem vt censeret Sibyllam à nobis potiusquam Iesum appellandam fuisse dei filiam, asseuerans nos multa eius versibus inseruisse maledica, non tamen indicans quæ sint illa quæ inseruimus. indicasset autem si antiqua habuisset incorruptiora exemplaria, in quibus non reperiantur quæ putat à nobis interpollata. Quod tamen non fecit, sed maluit iam iterum ac tertiò vitam Iesu infamem nominare, non expensis singulis illius vitæ actioni- L
bus, cur infames ei videantur, ne putetur sine ratione conuicia mera in ignotum iacere: qui si vel speciem infamiæ notasset in vita eius ac moribus, conati fuissemus respondere ad singula, quod vere ad mortem miseram attinet, idem posset dici & de Socrate, & de Anaxarcho cuius modo meminit, & de aliis innumeris: nisi forte dicturus est aut Iesu mortem fuisse miserrimam, illorum non item: aut illorum non miserrimam, Iesu vero miserrimam. Videt igitur hic quoque Celso fuisse propositum conuiciis Iesum impetere, concito vt opinor ab aliquo dæmonio per Iesum debellato, quod antea nidoribus & cruoribus pasci solitum dementauerat homines deum quærentes in statuis terrestribus, nec suspicientes ad verum deum vniuersorum dominũ. Deinde quasi hoc solum ageret vt libri chartas expleret, mauult nos vel Ionam potius deum Ioan.2.
habere quàm Iesum, Ionam qui vni ciuitati Niniue pœnitentiam prædicauit, pręferens Iesũ totius mundi ad pœnitentiam conuersoris prædicatione longe efficatiori, & miraculo seruatum è ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus post quàm deglutitus fuerat, deum à nobis vult cõsecrari: eum vero qui pro hominibus mortem pertulit, probatum omnium prophetarum testimoniis, Celsus non vult esse deo vniuersorum domino honore proximum ob egregia in cœlo simul & terra merita. & Ionas quidem à deo sibi demandatam prædicationis prouinciam fugiens M
à ceto absorptus est: Iesus vero post absolutum iniunctæ à deo prædicationis munus, pro humano genere mortem sustinuit. Mox autem ait satius fuisse Danielem è lacu leonum incolumen à nobis coli, quàm Iesum conculcatorem omnis efferæ potestatis aduersariæ. Deinde non habens alios quos proferret, ait, aut aliquem his etiam portento- Dan.14.
siorem, interim in Ionam & Danielem conuicium iaciens. nec enim sciebat bene loqui iustis hominib. Nunc videamus quid deinceps attexat. Habent præcepta huiusmodi. Iniuriam ne repellito. quodsi quis etiam in maxillam te percusserit, obuerte ei alteram. Vetus & hoc est, longe dictum antea, sed hic commemoratum rusticius, quod etiam Socrates cum Critone disserens à Plat. inducitur. Estnè igitur facienda iniuria? Nequaquam. Ergo referenda quidem, vt multorum est opinio, siquidem nullo pacto licet inferre iniuriam. Non videtur referenda. Quid porro? faciendum ne alteri malè, Crito, an non? Certe non faciendum mi Socrates. Quidsi quis malo affectus sit, num vicissim malum debet dare, vt vulgo videtur? Iustumne id esset an iniustum fortasse, quia malum inferre homini nõ abest

A ab iniuria? Verum dicis igitur nec iniuriam pro iniuria,
nec malum pro malo licet reponere, quamuis ipse ab aliis
passus fueris. Hæc Plato. & Paulo post: Ipse igitur con-
sidera, vtrum mecum nunc sentias, & idem tibi quoque
videatur, vt iam inde consentiamus, fieri non posse vt æ-
quum sit vel inferre iniuriam vel referre, vel malum pro
malo reponere, quòd quisquis id facit malum verius refe-
rat quàm à malo abstineat. Consentimúsne iam hinc? mihi
certe & olim ita est visum, & videtur nunc etiam. Et Pla-
tonis quidem hæc fuerunt placita, atque etiam ante eum
aliis diuinis hominibus idem visum est. Verùm de his aliis-
que quæ isti in suum vsum deprauant, hactenus. qui plura
de hoc scire cupit, cognoscet facile. Ad hoc & alia quę
Celsus, quia non audet perfricta fronte negare vera esse,
communia nobis cum Græcis asserit, respondendum est:
Siquod placitum sanum est & vtile, relatum idem & apud
Græcorum aliquem, siue Platonem siue alium, & apud Iu-
dæos in Mosis voluminibus, aut prohetarum alicuius, &
apud Christianos in Iesu sermonibus aut alicuius apostoli,
non ideo debere accusari quæ apud Iudæos aut Christia-
nos reperiuntur, quòd eadem sint in Græcis literis, præ-
sertim quum constet Hebraicas antiquiores esse quàm
Græcas. Econtra si eadem Græci eloquuntur venustius, nõ
statim putandum est ea dici etiam melius quàm simplicia
B nostra enunciata frugaliter: quandoquidẽ prophetæ sim-
plici stylo vsi reliquerunt nobis libros scriptos Hebraicæ,
non inornata tamẽ compositione iuxta linguam propriã.
Quodsi dicẽdum est aliquid pene incredibile, hæc ipsa cõ-
munia dogmata melius tradi in Hebręorum prophetarum
aut Christianorum literis, rem exemplo à cibis sumpto
comprobabimus. Sit aliquis salubris cibus, vescẽtibus ad
robur conferens. eum bene paratum & aromatibus condi
tum sumant, non homines inassueti, agrestes, ruri educati
frugaliter, sed soli delicati & diuites. eundem non lautio-
rum more sed suo modo paratum edant pauperes & vul-
gus rusticum multa hominum milia. fac deinde diuites il-
los bene valere, solos fruentes suis condimentis, attingẽ-
te nemine alio: vulgus item suo paratu contentum valere
prospere. Vtris magis gratias habebimus ob communica-
tum cibum, iísne qui eum sic parauerunt vt optimatibus
tantum sit vtilis: an iis qui sic, vt etiam vulgo prodesset, cũ
vtique æque bene valeant, vtrolibet modo cibus paretur?
Res ipsa loquitur medicum vtiliorẽ esse in publicum, qui
multorum, quàm qui paucorum, sanitatis rationem habe-
at. Hoc exemplum si est intellectum, transeamus à cibis
corporis ad cibos animarum rationalium proprios, & vi-
deamus an non Plato & Græcorum sapientes similes sint
medicis illis qui solis lautioribus prospiciunt neglecta ple-
C beiorum multitudine: Iudæorum vero prophetæ & Iesu
discipuli, qui valere iusserunt verborum ornamenta, totã-
que humanam sapientiam, quam scriptura carnalem vo-
care solet, sua lingua ænigmatica referunt illos, qui cibos
curãt quàm saluberrimos, ea compositione verborum, eó-
que apparatu qui sit accommodatissimus ad captum mul-
titudinis consuetam linguam desiderantis, & offendi soli-
tæ sermonum nouitatibus, inauditísque antea disputatio-
nibus. nam si in hoc factus est rationalis (vt ita loquar) ci-
bus, vt eum qui se gustarit, mitem ac tolerantem faciat,
an non melius paratus erit sermo qui totas plebes mites
ac patientes reddit, aut certe in his virtutibus facit profi-
cere, quàm qui exiguos numeros sic afficit, si quos tamen
afficit? Et quemadmodum si aliquis Græcus propositum
haberet Ægyptios aut Syros sana doctrina instituere, eo-
rum linguas perdiscere curaret, barbarizare malens, quòd
apud Græcos turpe est, quàm sua lingua vtendo, Ægyptiis
ac Syris esse inutilis: ita diuina potentia prouidens non so-
lis eruditis Græcis, vt existimantur, sed etiam reliquis, cõ-
descendit ad idioticum captum auditura multitudinis, vt
consuetis verbis apud eos vtendo imperitos ad auscul-
tandum alliceret, præsertim cum eis facile foret post pri-
mam illam introductionem studiose scrutari sensus re-
conditiores in sacris scripturis, & peruestigare. cuius enim
est perspicuum qui modo has legat, quòd qui eas diligẽ-

rer examinant, multo retrusiora inueniunt quàm quæ vi- D
dentur prima specie, ídque tanto magis, quanto quis plus
eis impendat operæ ac studij. Ostensum est ergo quòd
Iesus rudi hoc & rustico sermone, vt Celsus appellat, di-
cens, Percutienti te in maxillam obuerte & alteram: &
vocanti in iudicium vt auferat tibi tunicam, dimitte &
pallium, plus vitæ hominum profuit quàm illa Platonis in
Critone disputatio, quam tantum abest vt idiotæ audiant,
vt vix post absolutum disciplinarum orbem teratur à Græ-
corum philosophis. Considerandum etiam quòd doctri-
na de patientia non fit per verborum simplicitatem dete-
rior, sed meram hanc esse Celsi calumniam, cuius verba
sunt: Verum de his, aliisque quæ isti in suum vsum depra-
uant, hactenus. qui plura de hoc scire cupit, cognoscet fa-
cile. Age iam videamus quæ deinceps sequuntur, in hunc
modum. Transeamus ad alia. Non ferunt templa, aras, &
statuas inspicere. Ne Scythæ quidem, & Numidę, & Seres
impij: non aliæ gentes quæ tam religione carent quàm le-
gibus: Idem de Persis narrat Herodotus. Persarum, inquit,
ritus hos noui. Statuas, aras, templa, nec ipsi dedicant, &
alios pro stultis habent qui hoc faciunt: vt equidem opi-
nor, quia Deos non credunt esse humana specie, quæ Græ-
corum est opinio. Atqui Heraclitus sic de his pronunciat:
Ita preces offerũt istis simulachris, acsi quis fabuletur cum E
stipitibus: quia nec Deos nec heroas sciunt quinam sint.
Quid igitur hi nos docent Heraclito sapientius? Ille sub-
indicat stultum esse vota deponere apud statuas, nisi quis
noscat Deos & heroas, quoniam sint, vt apparet ex ipsius
sententia. at isti in totum contemnunt Deorum statuas. Si
vt lapidem, lignum, æs, aurum, ab illo vel illo expolitum,
ridicula est hæc sapientia. quis enim alius, nisi sit totus fa-
tuus, hæc Deos credit, non diis dicatas statuas? quodsi pu-
tant ne pro imaginibus quidem Deorum habendas, & aliã
esse Dei formam, vt etiam Persis videtur, imprudentes suũ
dogma redarguunt, ad imaginem Dei creatum esse homi-
nem, & ei specie similem. Sed de similitudinibus quidem as-
sentient, cæterum negabunt esse Deos quibus hæc dedi-
cantur, contendéntque esse dæmonia: fugiendam autem
Dei cultori venerationem dæmonum. Ad hæc quoque di-
cendum: licet Scythæ. Afrique Numidæ, & impij Seres, a-
liæque gẽtes vt Celsus ait tam religione carentes quàm le-
gibus, atque etiam Persæ, auersentur templa, aras, statuas,
non eandẽ auersandi causam esse illis & nobis. examinãda
sunt enim dogmata quibus moti statuas & templa abomi-
nantur qui hoc faciunt, vt vel laudetur cui constat facti sui
ratio, vel temerarius auersator vituperetur. Fieri enim po-
test vt diuersas super his opiniones habeant. Exempli gra-
tia: vitant adulterium philosophi qui Zenonem Citiẽsem F
sectantur, vitant & quibus Epicurus placet magister, non
nulli etiam ex illiterata plebecula: sed vide quàm varię sint
horum voluntates in fugiendo adulterio. Illi peccari cõ-
tra naturam & societatem humanam putant, si quis viciet
mulierem legitime coniunctam alteri & familiam eius a-
dulteret. Epicurei vero non hac de causa abstinent, sed
quia omnes actiones suas ad vnum scopum voluptatem di
rigunt, multis autẽ seipsum fraudat voluptatibus, qui huic
vni succumbit, interdum etiam in carceres, exilia, mortes,
incidit: & ante factum non caret periculo, dum obseruat
mariti è domo exitum, & aliorum qui illi fauent. Itaque
fac eum fallere posse maritum, domesticos eius, & cæte-
ros à quibus sibi timet opprobrium, quantum attinet ad
voluptatem, etiam adulter Epicureus fieret. quasi etiam i-
diota non mœchatur cum possit, in causa est legum ac
pœnarum metus, non cõtemptus voluptatum. vides quo-
modo cum simplex negotium videatur adulterij fuga, ta-
men pro diuersis hominum voluntatibus fit varium. aut
enim à sanis placitis nascitur: aut à nequam & impiis, vt in
idiota huiusmodi & Epicureo. Sicut autem hæc ab adulte-
riis abstinentia cum vna esse videatur, deprehenditur mul-
tiplex pro varietate opinionum ac voluntatum: ita etiam
inter abhorrentes à statuarum, templorum, altarium cere-
moniis, Scythæ, Numidæ, impiique Seres & Persæ, aliis
mouentur rationibus quã Christiani & Iudęi, quibus reli-

G gio est sic numen colere. Illarum enim gentium nemo ab his alienus est, quòd vereatur numen ad viles has ceremonias detrahere, quæ versantur circa aras, & materies effigiatas variis imaginibus, nec quòd intelligat dæmonas deuinctos hærere certis locis & statuis, siue incantatos quibusdam magicis carminibus, siue aliàs incubantes locis semel præoccupatis, vbi lurconum more se oblectant victimarum nidoribus voluptatem captantes nefariam & vetitam diuinis atque naturæ legibus. Cæterum Christiani homines & Iudæi sibi temperãt ab his propter illud legis: Dominum Deum tuum timebis, & ipsi soli seruies. item propter illud: Non erunt tibi alieni dij præter me: & non facies tibi ipsi simulachrum, nec vllam effigiem eorũ quæ in cœlo sunt & in terra sub cœlo, nec eorum quæ in aquis degunt infra terram: non adorabis ea nec seruies illis. item propter illud, Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruies: aliáque multa his similia: quæ adeo nos prohibent ab aris & simulachris, vt etiam emori iubeant, citius quàm contaminemus nostram de Deo fidẽ talibus impietatibus. Porrò de Persis superius diximus, simulacra quidem non colentibus, solem verò & Dei creaturas adorãtibus, quod nobis interdictũ est illo præcepto, Nolite seruire creaturæ magis quàm creatori, scientibus futurum olim

Deut. 6.
Exod. 20

H vt creatura hæc liberetur à seruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorũ Dei: & quòd expectatio creaturæ reuelationem filiorum Dei expectat, & quòd vanitati creatura sit subiecta non volẽs sed propter eum qui subiecit eam in spe: nec debere nos res corruptioni seruientes & vanitati spe meliorum subiectas colere loco Dei qui nullius indiget, aut loco filij eius primogeniti creaturæ totius. Atque hæc de Persarum gẽte dixisse sufficiet, aras & statuas auersantium, sed creaturæ magis quàm creatori seruientium.

Quoniam autem etiam Heracliti dictũ apposuit, quo ille subindicat stulte facere eos qui simulacris preces offerunt nisi norint Deos & heroas quinam sint: dicẽdum sciri posse Deum, & ipsius vnigenitum, & eos quicũque à Deo honorantur Deorum appellatione deitatis eius participes, diuersos esse à diis gentium qui sunt dæmonia: impossibile tamen esse vt qui Deum nouit, supplex fiat statuis, nec hoc tantum stultum est siquis preces simulacris offerat, sed etiam cum aliquis id simulat vulgi opinionibus se attemperans, quod faciunt philosophi peripatetici, & qui sectãtur sectam Epicuri aut Democriti: nihil enim adulterinum debet inesse in anima hominis vere pij erga Deum optimũ maximum. nos verò ideo quoque non honoramus simulacra, quia quantum possumus cauemus, ne quo modo incidamus in eam credulitatem, vt & his tribuamus diuinitatis aliquid. Et hoc est crimen quod Celso impingimus, aliisque omnibus qui hæc non esse Deos fatentur, deferre

I hos honorem statuis cum sapientes credantur, adeò vt vulgus exemplo eorum in errorem trahatur, intantum depressum animas falsa religione, vt negantem hos esse Deos ne audire quidem sustineant, quos ipsi assueuerunt colere. Celsus certe ait se credere, non Deos hæc esse, sed Deorum anathemata: non declarans quomodo hęc non hominum anathemata sint, sed Deorum vt ipse vocat. liquet enim hæc dedicari ab hominibus falsam opinionem de Deo habentibus. ac ne imagines quidem eorum putamus statuas, vt qui Deum incorporeum & inuisibilem nulla figura circumscribamus. Quoniam autem Celsus dicit nostras opiniones inter se pugnare, dum negamus in Deo humanam speciem, & dum credimus hominem ab eo factũ ad ipsius imaginem: respondendum vt supra, imaginem hanc Dei in anima rationali conseruari per virtutem: & quod Celsus non intelligẽs aliud esse imaginem Dei, aliud ad imaginem Dei, ait nos dicere quòd Deus fecit hominem suam imaginem, & specie sibi similem: ad quod iam superius responsum est. Post hæc ait Christianos concessuros hæc esse simulachra eorum quorum imaginem vel exprimunt vel non: negaturos tamen hos esse Deos, cum sint verius dęmonia, nec deberi ab homine pietati dicato vllum cultum dæmonibus. qui si sciſſet quid tradatur de dæmonibus & singulorum operationibus, quas faciunt vel inuocati à peritis talium artium, vel sponte prout volunt ac possunt, percepissétque disputationem de illis, sanè prolixã & excedentem captum humani ingenij: non reprehendisset negantes dæmonibus cultum deberi à piis veri Dei cultoribus. Et tantũ abest vt eos veneremur, vt precibus & sacrarum literarum recitatione profligemus eos ex obsessis hominibus, & ex locis sibi dicatis, interdum etiam ex animalibus. nonnunquã enim vt hæc quoq; lædant operãtur dęmones. Quoniã autem superius permulta de Iesu à nobis dicta sunt, non est opus vt iteremus eadem, quo respondeatur dicenti: ipsi certe manifestariis argumentis cõuincuntur, non dęmonem, sed mortuum colere. quapropter hoc omisso videamus quid deinceps Celsus dicat his verbis. Ac primũ interrogabo, cur non sint colendi dęmones, an non cuncta arbitrio Dei dispensantur & pendent ab eius prouidentia? an non in omnibus operante Deo, siue angelis, siue dæmonibus, siue heroibus, omnes hi legẽ habent à Deo præscriptam? an non horum quisque potestatem eam sortitus est, qua dignus est habitus? ergo eum qui à Deo potestatem accepit, cultor Dei non venerabitur, quia non licet seruire pluribus dominis? Vide hic quoque quã multa pro concessis arripuit disquisitione non mediocri egentia, atque etiam scientia profundiore ac secretiore de dispẽsatione rerum omniũ. nam hoc ipsum dispensari per Dei

K

voluntatem omnia, venit examinandum, vtrum hæc gubernatio pertineat etiã ad peccata an non. nã si ad ea quoque pertinet, non ad humana tantum pertinet verumetiã dæmonum, & siqua alia præter corporeas natura est peccatis obnoxia. quod qui dicit, viderit quanta absurditas sequatur hanc propositionem, omnia dispensari Dei arbitrio, sequetur enim vt quicquid peccatur per maliciam, fiat ex voluntate Dei quod quidem aliud est quàm fieri non prohibente Deo. quod si quis proprie intelligat dispensari quæ fiunt per maliciam, nimirum omnia fient ex Dei voluntate, nec vllus peccator contra Dei dispẽnsationẽ præuaricabitur. Similiter distinguendũ est de prouidentia, omnia procedere à diuina prouidentia de bonis intelligendo. quod si accipiantur simpliciter omnia etiam mala, falsum erit omnia fieri ex Dei prouidentia: nisi quis contendat, etiam ea quæ per consequens fiunt, ex prouidentia dei fieri. Idem affirmat quòd quicquid vel à Deo fit, vel ab angelis, vel à dęmonibus, vel ab heroibus, omnia hæc legem Dei habeant: quod tamen non vere affirmat. nec enim iniqui iuxta Dei summi legem inique faciunt. Patet autem euidenti ratione, non solum malos homines contra hanc legem facere, sed etiam malos dæmonas & malos angelos. esse porro malos dęmonas non nos soli dicimus, sed alij quoque ferme omnes, quicunque ponunt esse dæmonas.

L

M Ergo non omnia habent legem Dei maximi. nam quęcunque per propriam inaduertentiã, maliciam, miseriam, bonorum ignorantiam, desciuerunt à lege Dei, non habent legem Dei, sed (vt more scripturę loquar) habent legẽ peccati. Itaque iuxta opinionem multorum qui ponunt esse dæmonas, etiam mali dæmones non habent legem Dei, sed contra legem agunt: nostri autem homines idem opinantur de omnibus dæmonibus quotquot exciderũt à via ducente ad summum bonum, cum antea non fuissent dæmones: esséque hoc genus eorum qui Deum deseruerunt. quapropter quisquis Deum colit non debet seruire dęmonibus. Liquent etiam res dæmonũ ex eorum inuocatorib. qui horum opera vtuntur ad excitãdos amores & odia, aut ad impediendas actiones, innumeráque alia similia, quæ faciunt per incantationes magicas docti vocare & inducere dæmonas ad quicquid libuerit. quamobrem omnis dæmonũ cultura est aliena à nobis summi Dei cultoribus: est autem cultura dęmonum, etiam istos qui dij nominantur colere. omnes enim dij gentium dęmonia: id quod liquet ex templis quæ vt sacratiora putantur à præsente incoli numine, quòd ab initio dedicationis receperũt in delubra tales dæmonas per inuocationes curiosas & magicas. idcirco visum est nobis cultum dęmonum fugere non aliter quàm perniciem certissimam: quo nomine comprehendimus omnes religiones græcanicas quæ versantur circa

1. Cor. 8.

A circa templa deorum & aras ac statuas. Quod autem dicit, ordinatione Dei maximi suam cuique potestatem contigisse, opus habet vulgari sciētia: quæ docere possit, vtrum sicut carnifices in ciuitatibus præfecti sunt tristibus ministeriis, necessariis tamen ad statum reipublicæ: ita mali dęmones habeant sua ministeria attributa à deo vniuersorum domino: an quemadmodum in solitudinibus latrones constituto sibi principe, ita dæmones certis regionibus cateruatim grassentur sub aliquo sui generis principe, cuius ductu prædentur & vexent homines. cæterum qui de his rebus volet bene disserere, & respondere pro Christianis recusantibus colere quicquam præter deum vniuersorum dominum, & verbum eius primogenitū crea-
Ioan. 10. turæ totius, enarrare debebit & illud euangelicum: Omnes quotquot ante me venerunt, fures sunt & latrones, & non audierunt eos oues: & illud: Fur autem non venit nisi vt furetur, & mactet, & perdat: & siquid huiusmodi est in
Luc 10. sacris literis, vt illud: Ecce dedi vobis omnem potestatem calcandi super serpentes & scorpiones, & super omnem virtutem inimici, & nihil vobis nocebit. item illud, Super aspidem & basiliscum ambulabis, & conculcabis leonem
Psal. 91. & draconem. Verùm hæc Celsus nesciuit. si enim sciuisset, non dixisset, in omnibus operante deo, siue dæmonibus, siue heroibus, omnes hos legem habere ab eo præscriptam, & quenque potestatem sortitum qua dignus est iudica-
B tus: ac proinde non auersandum horum cultum pio homini, quasi non liceat seruire pluribus dominis. quæ postrema verba tractabimus in sequenti volumine, absoluto iam hoc septimo quo Celsi scriptis respondimus.

LIBER OCTAVVS.

ABsoluto septimo volumine octauum aggressurus precor deum & Verbum eius vnigenitum, vt adsit mihi fortiter confutaturo Celsi mendacia, fucata vano veritatis titulo, simúlque Christianæ religioni contra calumniatorem patrocinaturo: quando & nobis licet dicere, Pro Christo legatione fungimur deo iubente nos paulinis verbis vti ex animo, & pro Christo legatum agere apud homines, ipso dei verbo inuitante ad amicitiā, quos conciliatos sibi cupit per iustitiam, veritatem, virtutésque cæteras, hactenus ante cognita Iesu Christi dogmata versatos in tenebris, vt ignorantes deum conditorem suum atque dominum. Oro igitur iterum atque iterum vt deus det mihi verbum illud suum potens & verum, forte in bello quod contra vicia geritur. Iámque ad sequentem Celsi
C contextum pergendum est, cuius supra meminimus, vbi sciscitatur, qua de causa grauemur dęmonas colere: ad quod respondimus, prolatis in medium quæcunque è sacris dei scripturis de natura dęmonum didicimus. Ac mox inibi nos inducit, ad eius interrogationem postulantis vt colamus etiam dæmonas, prętexentes illud euangelicum, Impossibile esse seruire pluribus simul dominis. Hanc vocem ille seditiosam existimat, velut abrumpentium sese à societate reliquorum hominum. putátque nos hoc dicto affricare deo nostra vicia: quandoquidem id locum habeat in hominibus, vt qui vni homini seruit, merito abstineat à seruiendo alteri, ne forte hero suo noceat, si alteri cum eo male conueniat: quo casu etiam vni sociatus non potest fieri socius alterius, sine socij prioris incommodo: & hac ratione nec diuersis dæmonibus seruiēdum aut heroibus. cæterum erga deum, cui nihil est periculi ne vel offendatur vel lędatur, absurdum esse eadem ratione se gerere, qua erga homines aut heroas aut dęmonas. Ait etiam, eū qui plures deos veneretur, hoc ipso rem gratam summo Deo facere, quòd nemini honor contingat, nisi quem ille honorari vult. quapropter qui veneratur eius subditos, non offendere illum cuius omnes sunt. Videamus igitur an non recte probemus hanc sententiam, quę negat quenquam seruire posse duobus dominis móxque subiungit: aut enim

hūc habebit odio, & alterum diliget: aut huic adhærebit, D
& alterum negliget: & deinceps, Non potestis deo seruire & mammonæ. Hic apologiæ locus postulat vt profundius secretū penetremus de diis & dominis. Nouit enim scriptura esse magnum dominum super omnes deos: vbi deos intelligimus non istos qui adorantur à gentibus, cum dicerimus quòd omnes dij gentium sint dæmonia: sed deos quorum concilium legitur in propheticis literis, in quo summus deus hos diiudicat, distribuens sua cuique officia. Deus, inquit, stetit in concilio deorum, in medio autem deos diiudicat: Est enim deus deorum dominus, qui per filiū vocauit terram, ab ortu solis vsque ad occasum: & iubemur confiteri deo deorum, vt qui didicimus etiam illud, Deus non est mortuorum, sed viuentium. Quæ qui- Mat. 22
dem dicuntur non tantum in citatis locis, verumetiam in aliis innumeris. Similia de domino quoque dominorum docent nos inquirere ac sapere diuinæ literæ: nunc dicentes, Confitemini deo deorum, quoniam in seculum misericordia eius: confitemini domino dominorum, quoniam in seculum misericordia eius: nunc verò, Est deus rex regū & dominus dominantium. Nouit etiam scriptura, alios deos qui dicātur, alios qui sint, siue dicantur seu non.
Itidē de dominis qui sint, quíve nō sint, dicit Paulus: Nam 1. Cor. 8.
etsi sunt qui dicātur dij siue in cœlo siue in terra: siquidem sunt multi dij, & multi domini. deinde quia deus deorum vocat ab oriente & occidente ad suā portionem per Iesum
quóscunq; vult: eius autem Christus, cū sit dominus, ostēdit se superiorem omnibus dominantibus, eo quod ascen- E
dit super omnes terminos conuocaturus ad se ab omnibus terminis: ideo Paulus hæc sciens, post modo citata verba subiungit: Nobis tamen vnus deus pater ex quo omnia, & vnus dominus Iesus Christus per quem omnia, & nos per ipsum: cōsiderānsque mirā quandam & mysticam doctrinam hoc loco sic infert, Sed non in omnibus est scientia. Cum autem dicit, Nobis tamen vnus deus pater ex quo omnia, vocem hanc Nobis, dicit de seipso, & omnibus qui ascenderunt ad summū deum deorū, & ad summum dominorum dominum, ascendit autem ad summum deum is, qui eum inseparabiliter & indiuisibiliter colit per Iesum Dei filiū, cuius solius ductu peruenitur ad patrem, per cuius verbi ac sapientiæ contemplationē modis omnibus conciliamur, tam doctrina quàm operibus & cogitationibus deo conditori rerum omniū. Iuxta hæc & his similia opinor principem huius seculi, transformari solitū in lucis angelum, finxisse illud: Hunc verò deorum exercitus & dæmonum sequitur instructus vndecim ordinibus: vbi de seipso suæque sapiētiæ sectatoribus inquit: Cum Ioue quidem nos, alij verò cū dæmonibus aliis. Itaque cum multi dicantur aut sint dij, similitérque domini, nos nihil
non facimus vt non solum ascendamus super omne quic- F
quid in terra prò diis colitur à gentibus, verumetiam super eos quos scriptura deos nominat, de quibus nihil sciūt qui sunt alieni à testamentis dei per Mosen & Iesum seruatorem nostrū proditis, ad quos promissiones in his significatæ nil pertinent. Superascendit autem religiones omnium dæmonum, quisquis nullum opus facit gratū dæmonibus: & superascendit portionem eorū qui apud Paulum dij dicūtur, quisquis siue vt illi, siue quomodocūque, spectat non ea quæ cernūtur sed quæ nō cernūtur: vidénsque quomodo etiam creaturę expectatio reuelationem filiorū dei expectat, non volens, sed propter eum qui ipsam subiecit in spe, laudat creaturam benéq; ei precatur: & intelligens quomodo tota liberabitur à seruitute corruptionis, occursura in libertatem gloriæ filiorū dei, non distrahitur ipse à deo vt aliud colat simul cū eo, nec sustinet seruire duobus dominis. Non est igitur seditiosa vox sic sentientiū, & nolentium seruire dominis pluribus, contentorum vno domino Iesu Christo, cui seruientes erudiuntur ab eo, vt eruditi digni reddantur regno Dei & patris. abrumpuntur sanè secedúntque ab alienis à Dei republica, & nihil ad testamenta eius pertinentibus, vt iuxta instituta cœlestis ciuitatis degant, accedentes ad deum viuentem, & ciuitatem dei cœlestem Hierusalem, multorum milium

G angelorum frequentiam, & primogenitorum ecclesiam quorum in cœlo scripta sunt nomina. Nec ideo cauemus ne cui præter deū seruiamus, ne lædatur Deus sicut homo læditur si seruus eius seruiat alteri: sed ideo illi seruimus in præceptis ipsius & veritate, ne nos ipsi lædamur separantes nos à portione Dei, qui iuxta suam beatitudinem viuētes familiares sibi per spiritum adoptionis reddidit, vt simus patris cœlestis filij, non verbis sed reipsa in occulto clamātes Abba pater. olim Lacedæmoniorum legati Persarum regem, licet vehementer vrgentibus satellitibus, adorare noluerunt, timentes vnicum suum dominum, Lycurgi legem videlicet, qui verò multo maiore ac diuiniore legatione funguntur pro Christo, nec Persarum principē, nec Græcorum, nec Ægyptiorum, nec cuiuscunque gentis adorabunt, etiamsi satellites horum principum dæmones & angeli diaboli conētur eos vi huc adigere, suadeántque his valedicere legi præstantiori omnibus quæ sunt in terra legibus. Christi enim legatorum ipse Christus est dominus, pro quo legatione funguntur, verbum quod erat in principio, & apud deum erat, & Deus erat. Deinde quoniam Celso libuit mouere altiorem quàm putat sermonē de heroibus & quibusdam dęmonibus, dū postquàm dixit in hominum seruitute lædi priorem dominum, siquis velit insuper seruire alteri, ait idem cēsendum de heroibus & talibus dæmonibus: quærendum est ex eo quid per heroas velis intelligi, quósve dicat huiusmodi dæmonas, vt
H vni heroi seruiens non debeat seruire alteri, & tali dęmoni seruiens caueat seruire alteri, alioquin offensurus priorem herum dæmonum, non aliter quam fit apud homines, siquis pręter priorem asciscat sibi alium dominum: ad hæc quid detrimenti heroibus aut dęmonibus putet inde accidere. Cogetur enim aut in nugarum pelagus incidens suamet dicta irrita facere: aut si nugari grauetur, palam fateri quod nec heroum naturam sciat nec dęmonum. Iam vero quod ad homines attinet, lædi priorem dominum si eius seruus seruire velit & alteri, rogandus est Celsus, qua in re putet priorem lędi à seruo asciscente sibi alterum dominū. Si enim idioticè magis quàm philosophicè respondebit, detrimentum esse pecuniarum, quę res inter externas est nec proprie nostras, declarabit se ignorare dictum illud Socratis egregium, Me vero Anytus & Melitus interficere possunt, lędere non possunt. pręstantiorem enim ab inferiore lędi fas non est. Quodsi lęsionem accipit pro motu aliquo aut effectu ad vicium, cum tale detrimentum in sapientem non cadat, palam est posse aliquem seruire duobus sapientibus in diuersis locis habitantibus. Itaque apparet eum temere vsum exemplo dum reprehendit sententiam negantem possibile seruiri duobus dominis: & erit ratio nostra potior, adducens nos ad seruiendum vni
I Deo per ipsius filium. Nec ita Deo seruimus, quasi seruitio
Matth.6. nostro ille opus habeat, aut contristetur si ei seruire detrectemus: sed quòd nobis conducibilis sit hæc seruitus, sine damno ac molestia seruientibus Deo vniuersorum domino, idque per vnigenitum verbum eius & sapientiam. Vide quàm inconsiderate protulerit illa verba, quibus persuadere conatur, ad Dei honorem pertinere, quicquid veneneris ipsi subditum, posséque nos id absque peccato facere. Sed mox quasi sentiens se nō rectè dixisse illud, Nam etiamsi colas in hac vniuersitate aliquid aliud, dictum suū conatur corrigere addens hæc: Nemo potest honorari, nisi cui fauore illius honorari contigit. Libet hic percontari Celsum, de his qui pro numinibus coluntur vel heroes vel dęmones, ecquid possit demōstrare quòd à Deo honorem eum habeant, non ab ignorantia ruditatéque hominum errantium & à vere honorādo deficientium. Certe Adriani deliciæ honorantur, vt tuipse Celse paulo ante dixisti, nec tamen dices à summo Deo concessum Antinoo vt colatur pro numine. Idem licet de aliis quoque quærere, qui scire possimus concessum eis talem honorem à Deo. Quodsi vicissim de Iesu quęret, certissimis argumentis euincemus concessum hoc ei diuinitus, vt omnes honorent filium sicut patrem honorant. nam prophetiæ quæ natiuitatem eius præcesserunt, honorem eius nobis commendant. quin & miracula per eum patrata, non magicis K præstigiis vt Celsus putat, sed diuina virtute iuxta prophetarum vaticinia, diuinitus habent testimonium: vt honorantes filium qui est verbum & ratio, nihil absque ratione faciendo vtilitatem ex ea cultura capiant, & honorans eum qui est veritas, hoc ipso proficiat quòd veritatis cultor sit. idem cogitandum de sapientia iusticiáque, & quicquid sacra scriptura de filio Dei pręedicat. Quòd autem sani homines exhibeant cultum filio Dei, quemadmodum & Deo patri, vide an non doceamur tum ex illo scripturæ loco: Qui in lege gloriaris, per transgressionem legis deum afficis contumelia: tum ex illo, Quanto grauius supplicium mereri putatis eum qui filium Dei conculcauerit, & sanguinem testamenti pro impuro habuerit in quo sanctificatus est, & spiritui gratiarum largitori contumeliam fecerit. Si enim transgressor legis hac ipsa transgressione Deo facit contumeliam, & conculcat Dei filium quisquis verbum eius conculcat: satis apparet quòd honorat deum quisquis legem custodit, & colit deum quisquis ornatus est doctrina Dei conuenientibúsque huic operibus: quodsi Celsus sciret quinam ad Dei possessionem pertineant, videlicet soli sapiētes: quinā alieni sint, nimirū omnes mali qui non sunt proni ad virtutem: sciret quomodo intelligenda sint illa verba, Ergo qui honorat illos & veneratur, quomodo offendit deum omnium dominū? Deinceps autem sic loquitur: Atqui quisquis de Deo dicit vnum esse dominum, impie facit regnum dei diuidens, & dissidium inducens quasi sit aliqua diuersa factio caput L habens Dei aduersarium. Quod fortasse locum haberet, si ex scripturis probari posset deos esse istos qui à gentibus pro diis habiti versantur circa templa, statuas, altariáque, & non malos dęmonas. Regnum etiam Dei crebro memoratum in nostris tā literis quàm sermonibus precamur vt intelligamus, talésque reddamur vt à solo regnemur Deo, vt regnum Dei nostrum quoque fiat. At iste qui nobis suadet multos deos colere, si volebat consistere suam doctrinam, debebat regnum deorum dicere non regnum Dei. Igitur neque factiones sunt apud deū, neque vllus est Dei seditiosus aduersarius, quamuis quidam more gigantum ac Titanum cum Celso rebellent deo, qui modis innumeris Iesum seruatorem nostrum cōmendauit hominibus, vniuerso mundo se ingerentem duntaxat pro captu singulorum. Post hæc autē fortassis aliquis putabit nos reprehendi probabiliter dū dicit: Si nullum alium isti pręter vnum deū colerent, videri poterant merito alios contēnere: nunc cum recens exortum hunc immensis extollāt honoribus credunt se nihil peccare in deum quòd ministro eius reuerenter seruiant. Ad quod respondendum, Si Celsus *Ioan.8.* intellexisset illud, Ego & pater vnū sumus: & illud in pre- 14. catione dictum à filio Dei, Sicut ego & tu vnum sumus, M non putasset nos & alium colere præter deum vniuersorū dominum. Ait enim, Pater est in me, & ego in patre. quòd si quis his motus verebitur ne forte transfugiamus ad eos qui negant duas esse substantias patrem & filium, audiat illud, Erat autem omnium credentium cor vnum & vna anima, vt contempletur illud dictum, Ego & pater vnum sumus. Vnum igitur deum, sicut rationem reddidimus, patrem & filiū colimus, constantérque stamus contra alios, non recens exortū, quasi prius non fuerit, nimiis honoribus extollimus. Credimus enim eius verbis dicentis: Ante quàm Abrahā natus esset ego sum: itémque, Ego sum veritas. nec est quisquam nostrū tam illiberali ingenio, vt opinetur quòd veritatis essentia no fuerit ante aduētus Christi tempora. Itaque religiose colimus patrē veritatis, & veritatem filium, duos quidē substantia, vnum verò concordia, consensu, voluntatísque identitate: adeò vt quicunque vidit filium. qui est splendor gloriæ Dei, charactérque eius substantiæ, viderit in ipso deum vt in imagine Dei. Erat nunc, & ex eo quòd vnà cum Deo filium eius colimus, colligat nos quoque non solū deum, verūetiam ministros eius colere, qui quidem si intellexisset veros ministros dei post ipsius vnigenitum, Gabrielem, Michaelem, reliquósque angelos & archangelos, eósque colendos cōtenderet, fortasse

Rom.2.

A fortasse colendi significatum repugnantes & actiones colentium, dixissemus aliquid de hoc loco pro tantæ rei dignitate, prôque captu nostræ intelligentiæ. nunc quando ministros coli postulat hos dæmonas qui adorantur à gentibus, non euincit vt eos colamus, quos scriptura docet ministros esse illius mali principis huius seculi, ad defectionẽ à Deo pertrahentis quoscunque potest. Ergo non vt ministros istos qui à reliquis hominibus honorantur, detrectamus venerari & colere. si enim persuasum haberemus eos esse summi Dei ministros, nunquam appellaremus eos dæmonia. sed vnum Deum, & vnum eius filium ac verbum imaginémque quantum possumus supplicationibus & honoribus veneramur, offerentes Deo vniuersorum domino preces per suum vnigenitũ: cui prius eas adhibemus, rogantes vt ipse qui est propitiator pro peccatis nostris dignetur tanquam pontifex preces nostras & sacrificia & intercessiones offerre Deo optimo maximo. Itaque in Deo fides nostra consistit, per confirmantem eam in nobis ipsius filium: nec est quòd Celsus nobis seditionem obiiciat propter filium. Veneramur enim patrem, eo quòd admiramur eius filium, verbum & sapientiã, & veritatem & iusticiã, & quicquid didicimus esse Dei filium è tali patre progenitum. Et de his quidem hactenus. Quoniã autẽ rursum Celsus sic loquitur: Quodsi eos doceas non esse hunc Dei filiũ

B sed illũ patrem esse omniũ, quẽ solũ coli reuera oporteat, non colet nisi vnà cũ isto seditionis suæ autore quẽ nominant Dei filium, non quòd Deum venerentur magnopere, sed

Ioan. 14. quòd istum extollant plus nimio. Atqui nos scientes quis sit Dei filius, nimirũ splẽdor gloriæ characterque substãtiæ eius, vapor potentię Dei, omnipotentis gloriæ sincera promanatio, splendor sempiterni luminis, speculum immaculatum Dei potentię ac efficaciæ, imagóque bonitatis eius, scimus hunc illius filium, & illum huius patrem. nec est quicquam in hoc sermone indecens, nec male Deo conuenit talem sibi filium vnigenitum substituere. nec potest nobis persuaderi, hunc qui talis est, non esse ingeniti Dei & patris filium. Quod si Celsus audiuit peruersam doctrinam quorundam qui filium Dei negant esse creatoris filiũ, ipse viderit, & qui huic opinioni fauent. Non est ergo seditionis autor Iesus, sed omnis pacis, vt qui dixit suis discipulis, Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis. deinde quoniam sciebat huius mundi & non Dei homines hostes nobis futuros, addidit: Non sicut mundus dat pacem, ita & ego pacem do vobis. Confidimus autẽ propter eum etiamsi affligimur in mundo, quia dixit, In mundo afflictionem habebitis, sed confidite, ego vici mundũ. Hunc asseueramus esse Dei filium Dei inquã quem (si Celsi verbis vtendum est) magnopere veneramur, & filiũ eius ma-

C ximis à patre auctum honoribus agnoscimus. Esto autem non deesse quosdam, vt in tam numerosa credẽtium multitudine, qui discrepantes ab aliis temere affirment quod Seruator sit Deus ille vniuersorum dominus: nos certe hoc non facimus, qui credimus ipsi dicenti: Pater qui misit me,

Ioan. 14. maior me est. quapropter quem nunc patrem vocamus, eum non subiicimus, vt Celsus calumniatur, Dei filio. Pergit deinde, Quòd autem non aberrans à scopo sic opiner, vtar ipsorum testimoniis. nam in illo cœlesti dialogo alicubi hæc fermè ad verbum dicuntur: Si fortior est Dei filius, & dominus eius est filius hominis, & quis alius dominabitur Deo tenenti imperium? quomodo multi circa puteum, & nullus in puteum? & cur tantum itineris emensus timidus es? Falleris: adest enim mihi audacia & gladius, adeò non hoc est ipsis propositum. nam alium supercœlestem Deum huius patrem faciunt, in cuius cultũ consenserunt, vt sub prætextu magni Dei colant hunc quem sibi prefecerunt Dei filium quem aiunt vt fortiorem dominum esse Dei tenentis imperium, solúmque venerantur. vnde illud solenne præceptum eorum, non esse seruiẽdum duobus dominis, cauẽdo ne quis ab hoc vno dissideat. Hęc quoque rursum à nescio qua obscurissima hęresi desumpta vniuersis Christianis abiicit: obscurissimã autẽ dico, quia ne nobis quidẽ multũ cũ hæreticis cõflictatis liquet vndenam hæc Celsus acceperit si tamẽ accepit, & non finxit vel affinxit, de suo. Nos enim manifeste prædicamus creatoris,

D qui mundum hunc sensibilem condidit, filium non esse fortiorem patre sed inferiorem: id quod ex ipsius autoritate affirmamus dicente, Pater qui misit me, maior me est. nec est quisquam nostrum tam attonitus vt dicat, dominus est Dei hominis filius. Imperium autem ei, vt Dei verbo, sapientiæ, iustitiæ, veritati, astruimus in omnes suspicientes cum hoc nomine, sed non in Deum patrem omnipotentem. & quia verbum inuitis non imperat, sunt autem quidam etiam mali, non solum homines sed & angeli omnésque dæmones, in hos dicimus ei nondum esse imperium, quia non subdunt se vltro: in alio tamen imperij significato & his imperat, sicut hominem dicimus imperare brutis animãtibus, quamuis non ita subiectis sicut subiiciuntur leones cicurati & iumenta perdomita. nihil tamẽ ille non facit, vt & eos qui nunc imperium detrectant sibi subiiciat. Falsum igitur est quod quasi nostrum Celsus protulit, Quis alius omnipotenti Deo dominabitur? Deinde vt opinor rursum res confundens, ex alia hæresi admiscet illa verba: Multi circa puteum, nullus in puteum. & illa, Quid tantum itineris emensus timidus es? & illa, Falleris, adest mihi audacia & gladius: quæ omnia pro adulterinis habet ecclesia Christiani nominis. nostrum enim propositum est non ficticios Deos colere, sed mundi huius condi- E torem & rerum omnium etiam inuisibilium. Viderint qui aliam viam ingrediuntur aliásve semitas, hunc quidem negantes, nouum autem figmentum solo nomine Deum sibi asciscentes, & si qui affirmant filium, vt fortiorem, esse omnipotentis Dei dominum. Cæterum cur seruiendum non sit duobus dominis, iam rationem reddidimus, quando etiam docuimus, nullius seditionis posse argui propter Iesum dominum, quicunque confitentur eum superiorem cunctis dominari, & ipsi soli debere nos seruire vt Dei filio. Post hæc Celsus ait nos ararum, statuarum, templorúmque dedicationes fugere, vt occulti fœderis fidem sanciamus hac ceu tessera, non videns pro aris nobis esse mẽtem suam cuique, ex qua sursum feruntur vere ac intelligibiliter suaueolentes suffitus, preces è pura conscientia. quapropter dicitur apud Ioannem in Apocalypsi: Suffitus autem sunt orationes sanctorum. & in hymnis dauidicis,

Fiat oratio mea sicut incensum in conspectu tuo domine. *Apoc. 8.*

Simulacra autẽ Deo dicãda sunt non fabrorum opera, sed *Psal. 141.* à verbo Dei dedolata formatáque in nobis, videlicet virtutes ad imitationem primogeniti totius creaturæ, in quo sunt iusticiæ, temperantię, fortitudinis, sapientiæ, pietatis, cæterarumque virtutum exempla. hæ sunt statuę deo dicatæ in animis iusticiam iuxta præceptũ Dei, & fortitudinẽ & pietatẽ reliquásque virtutes exercentiũ, quibus decẽter honorari credimus omnium huiusmodi statuarũ archetypum primum, imaginẽ inuisibilis Dei Deum vnigenitũ. F quin & hi qui exuti veterẽ hominẽ cũ operib. eius, induti sunt nouum qui renouatur in agnitionẽ iuxta sui cõditoris imaginem, recepta hac imagine simulacra in seipsis faciũt qualibus delectatur deus optimus maximus. Et queadmodum inter simulacrorũ artifices quorundã vsque ad miraculũ excellunt opera, vt verbi gratia Phidiæ aut Polycleti, aut inter pictores Zeuxis & Apellis, aliorum minus bona sunt, ac rursus aliorũ deteriora, in summa plurimũ interest inter apparatũ statuarũ & imaginum: ad eundem modum sunt qui faciant simulacta dei rerũ omniũ domini egregia per absolutissimam scientiã, ad quę collatus nullius pretij videri possit Phidiæ Iupiter Olympius, si spectes pulchre repræsentatam Dei conditoris imaginem: sed in tota creatura nemini hoc contigit fœlicius & excellentius quàm Seruatori nostro cuius vox est hæc: Pater in me est. vnusquisque tamen qui eam imitatur pro viribus, simulacrũ est *Ioan. 14.* iuxta conditoris imaginem, quòd absoluitur dum quis imitatur eum puro corde intuens. In summa, omnes Christiani conantur dedicare aras & statuas quales diximus, nõ sensu & anima vacuas, nec lurconibus dęmonibus animarum seductoribus infessas, sed Dei spiritu inhabitatas, propter virtutes quas diximus & conditoris imaginem agnoscente suum domiciliũ. sic etiã Christi spiritus insidij

G suis vt ita loquar conformibus. id quod docere volens sacra scriptura facit deum iustis pollicentem hoc modo: In-
Leuit. 26 habitabo in ipsis & inambulabo, eróque illorum domi-
Ioan. 14. nus. & ipsi fient meus populus: Seruatorem vero ita dicentem: Siquis verba mea audierit & fecerit ea, ego & pater veniemus ad eum, & mansionem apud eum faciemus.
Conferat igitur qui vult aras quales diximus cum Celsi aris, & statuas in animis piorum Deo dicatas cum statuis Phidiæ ac Polycleti similiúmq;, & bene sciet has quidem inanimas esse obnoxiásque temporum & tempestatum iniuriis, illas vero sitas in immortali anima mansuras quam diu mens voluerit & ratio. Quodsi etiam templa templis conferenda sunt, vt discant Celsi fautores, non obstare nos quominus templa condantur conuenientia iam dictis aris & statuis, cauere tamen ne omnis vitæ largitori templa struamus exanima: audiat qui vult nostram doctrinam, quòd corpora nostra templum Dei sunt, & quòd si quis per intemperantiam aut per peccatum aliud corrumpit templum dei, is peribit vt in verum templum vere impius. omnium autem huius generis templorum longe præstantissimum erat sacrum illud & purũ corpus seruatoris nostri Iesu: qui sciens posse quidem ab initiis insidias strui tẽplo quod in se erat, hanc tamen sceleratam voluntatem insidiatorum non præualituram contra ædificatricem eius
Ioan. 2. templi deitatem, ait ad ipsos: Soluite templum hoc, & ego
H intra triduum excitabo illud. hoc autem dicebat de templo sui corporis. quin & aliás quoque sacra scriptura de resurrectione docens mystice eos qui verbum Dei possunt audire pro dignitate, prædicit eis fore vt instaurentur ex viuis lapidibus pretiosissimis, subindicans quòd vnusquisque conspirantium in veram pietatem per verbum Dei, lapis est pretiosus insertus structuræ templi Dei: quemadmodum Petrus dicit: Vos autem ædificati estis lapides viui, & domus spiritualis in sacerdotium sanctum, offerre spirituales hostias acceptabiles Deo per Iesum Christum. Et
1. Pet. 2. Paulus: Ædificati super fundametum apostolorum & prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Iesu domino nostro. huc pertinet etiam illud Esaiæ oraculum my-
Ephes. 2. sticum, alloquentis cœlestem illam Hierusalem in hác sen-
Esa. 14. tentiam: Præpato tibi carbunculum lapidem tuum, & fun-
Esa. 54. damenta tua Saphirum & propugnacula tua iaspidem, & portas tuas lapides Crystallinos, & mœnia tua lapides lectissimos, & omnes filios tuos à deo doctos: & in multa pace filij tui, & ędificaberis in iusticia. Sunt igitur quidam iustorum lapis carbunculus, alij saphirus, alij iaspis, alij crystallus, & sic omne genus electorũ pretiosorúmque lapidũ iusti sunt. porrò quomodo intelligendi sint hi lapides eorúmque natura, & ad quales animas referri possit pretiosi lapidis appellatio, non est pręsentis tẽporis disputatio: tãtũmodo erat opus admonere paucis, quid sibi velint apud nos templa, & quodnam sit illud vnicum Dei templum
I constructũ è pretiosis lapidibus. Sicut enim fit de istis vulgaribus templis profanis, vt suum quæque ciuitas iactet apud alias, & vehementer sibi placeat si contingat habere pręstãtius, velut arguẽs aliorum populorum hac parte negligentiam qui se superari siuerint: sic obiicientibus nobis quòd non colamus numen in templis sensu carẽtibus nos vicissim nostra templa ostentamus: & docemus eos, modo non ipsi quoque more suorum deorum sensu careãt, quod nullo pacto conferri debeant vel nostra simulacra cum simulacris gẽtium, vel altaria nostra suffitúsque cũ ipsorum cruẽtis aris & nidoribus: ac ne templa quidem nobis probata, cum sensu carentibus templis insensatorum hominũ, quibus ne in mentem quidem venit quid sentiẽdum sit de deo, & de eius statuis, templis, altaribus. Itaque non vt occulti fœderis fidem sanciamus hac ceu tessera, abhorremus à dicandis aris, templis, statuis, sed quia per Iesu doctrinam inuenta vera pietate vitamus fucatas istas religiones, quæ impios faciunt quotquot aberrant à religione Iesu Christi, qui solus est via pietatis, veréque dixit. Ego sum via, & veritas, & vita. Videamus iam quid deinceps Celsus loquatur de deo, adhortans nos reuera quidem ad idolorum potius dęmonũ sacrificia: vt autem ipse, quid vere sacrũ quid

ve sacrificium sit ignarus, appellat, ad Deo sacratas epulas. K
verba eius sunt hæc. Certe Deus omnibus communis est, bonus, nullius indigus, inuidens nemini. quid igitur vetat sacratissimum quemque cum aliis frui feste publico? Nescio quid imaginarus putat consequens esse, vt quoniam Deus bonus est, nullius indigus, inuidens nemini, sacrati ei fruantur cum aliis festo publico: quod concederem, si demõstrasset publica festa non habere quicquam erroneũ, essetque instituta religionis ac pietatis gratia. Quodsi nulla est ratio, cur publica ista nomine tantum festa conuenientia diuino cultui videri debeant: sed deprehenduntur figmenta esse inducta ad humanarum historiarum memoriam, aut ad quasdam aquæ, terræ, frugúmque eius physiologias: euidens est recte ac ratione facere quibuscunque cordi est exquisita pietas, si fruãtur festis publicis. Festum enim, vt quidam Græcorum sapiẽs pulcre dixit, nihil aliud est quam officium facere: & vere festum celebrat, quisquis facit quod debet, semper vacans precibus, continenter incruentas victimas offerens Deo suis precationibus. Vnde Gal. 14.
generosè mihi videtur dictum in paulinis epistolis, Dies obseruatis, & menses, & tempora, & annos: vereor ne frustra in vobis laborauerim. Quodsi quis nobis ex aduerso regerat nostras dominicas, parasceuásque, aut pascha & pentecosten, recurrentes solenniter: respondendum est & ad hoc quod qui perfectus est rationi, operibus, cogitatio- L
nibus perpetuò hærens Deo verbo, naturali nostro domino, semper agit dies domini, & nunquam non habet diem dominicam. Sic & qui semper parat seipsum ad veram vitam abstinens à mundanis voluptatibus multos seducentibus, nec alens carnis ferociam, sed suggillãs corpus suum & in seruitutem redigens, semper agit parasceuas. quisquis item cogitat pascha nostrum immolatum esse Christum, celebrandúmque hoc festum edendo carnem verbi, nunquam non pascha facit quod interpretatur ac si dicas Transitoria, transiens semper ratione omníque cogitatione atque actione ad deum à negotiis secularibus, & ad ciuitatem eius festinans. Insuper quicunque potest Col. 2.
vere dicere, Simul resurreximus cum Christo, & illud, simul nos resuscitauit & consedere nos fecit in supercœlestibus in Christo: semper habet dies pentecostes, præsertim quando in cœnaculum ascendens cum Iesu apostolis vacat precibus & orationibus, vt dignus fiat illo vehementi spiritu cœlesti, qui vehementia sua tollit ex hominibus maliciam eiusque opera, simúlque à Deo partem aliquam ignearum linguarum accipiat. vulgus autem eorũ qui credentes videntur magis quàm sunt, qui vel non potest vel nonvult quotidie festum agere, opus habet vt contineatur talibus sensibilibus admonitionibus, ne omnino dilabatur ab officio. Hæc, vt opinor, cogitans Paulus partem diei festi nominauit festum statis diebus recurrens, M
collatum ad festum illud aliud. subindicat autem his verbis, integrum & perpetuum festum esse in vita æterna, sicut sacra scriptura docet. Confer nunc etiam hæc quæ diximus cum Celsi festis & gentium, & vide an non longe potiora sint hæc nostra quàm illa publica, in quibus superbia carnis feriatur lasciuitque indulgens petulanter ebrietatibus ac libidinibus. Prolixum autem esset hoc tempore dicere, cur institutum sit in diuinæ legis festis panem afflictionis edere, siue azyma cum lactucis agrestibus: aut illud quod dicitur, Humiliate animas vestras, aliúdve simile. Impossibile est enim vt homo, cum sit compositus, & caro concupiscat aduersus spiritum, spiritus aduersus carnem, totus festum celebret: aut enim spiritu festum agẽs aliquis corpus suum affligit, quod propter superbiam carnis non est natum ad festum celebrandum cum spiritu: aut iuxta carnem feriatus non est capax festi spiritualis. Hæc de festis in præsens dixisse sufficiat, videamus iam quibus verbis Celsus conetur nobis persuadere ne abstineamus ab idolothytis, & publicorum festorum victimis. Si idola, inquit, nihil sunt, quid molesti est frui simul epulis? quod si sunt dæmones quidam, dubio procul & hi Dei sunt, quibus & credendum est, & litandum iuxta leges, preces quoque offerendæ sunt vt velint esse propitij.
Hic

A Hic operæpretium fuerit in manus sumere totum eum locum qui est in epistola Paulina prima, quam scripsit ad Corinthios, eúmque interpretari, vbi occurrens his qui aiunt nihil esse in rerum natura idolum, docet quàm noxium sit vesci idolothytis, demonstrans his qui capaces sunt, peccatum hoc grauius esse homicidio, dum non temperans sibi ab idolothitis perdit fratrem pro quo Christus est mortuus: vbi etiam præsupponens dæmonibus sacrificari eas victimas docet quòd participes earum communicent cum dæmonibus, & impossibile esse vt idem participet mensæ dęmoniorum. Sed quia res hæc opus habet integro volumine, si hic epistolæ ad Corinthios locus tractetur pluribus, cõtenti erimus paucis, ex quibus examinãti patebit, quòd etiãsi nihil sint idola, tamẽ graue piaculum sit eorum interesse epulo. Iam certè disseruimus mediocriter, quòd etiamsi sunt dęmones quibus sacrificantur victimæ, non debeamus eorum sacrorum fieri participes, cùm sciamus differentiam inter mensam domini & mensam dæmoniorum, & hoc scientes nihil non faciamus, vt semper participantes mensę domini, modis omnib. caueamus à communicatione mensæ dæmonum. Quoniam autem Celsus modò dixit, etiam dæmonas esse dei, ideóque credendum eis & litandum legitimè, orandósque vt velint esse propitij, discant etiam de hoc qui cupiunt, morem esse sacrarum scripturarum vt nihil malorum appellent dei possessionem, vt quæ haudquaquàm habeantur

1. Cor. 8.

B digna tanto domino. Quapropter ne homines quidem omnes vocantur homines dei, sed soli qui deo digni sint, qualis erat Moses & Helias, & siquis alius homo dei scribitur, aut similis est his de quibus scribitur. Itidem non omnes angeli dicuntur angeli dei, sed soli beati: cæterum qui conuersi sunt ad maliciam, nominantur angeli diaboli: quemadmodum mali homines, homines peccati aut filij, pestes, aut iniusticiæ filij. Quoniam igitur & homines quum sint partim boni, partim mali, alij dei dicuntur esse, alij diaboli, & angeli alij dei, alij mali illius, dæmones autem non ita sunt duplices, omnes enim malos esse demonstratur: ideo dicemus falsum esse Celsi sermonem dicentis: quodsi sunt dęmones quidam, dubio procul & hi dei sunt. aut demonstret qui volet, non esse sanam distinctionem nostram de hominibus & angelis, vel eodem modo posse inueniri discrimen inter dæmonas. id si est impossibile, liquet non esse dei dæmonas. princeps enim eorum non deus est, sed, vt sacra scriptura testatur, Beelzebud. Neque credendum est dæmonibus, etiamsi Celsus nos huc hortetur, sed moriendum citius, & nihil non perferendum fortiter, perstando in fide dei. Sic nec litandum est dæmonibus, ac ne potest quidem eis litari, quum sint mali & hominibus noxij. Iam iuxta quas leges vult nos litare Celsus

C dæmonibus? nam si iuxta receptas in ciuitatibus, doceat consonare has cum diuinis legibus. Id si non potest, quandoquidem nec inter se ciuiles leges hîc consentiunt, liquet quòd ne leges quidem propriè sunt, quum malæ sint, ac proinde his non esse obtemperandum. Obediendum enim est magis deo quàm hominibus. Apage hoc Celsi consilium iubentis adorari dæmonas, qui ne tantillum quidem audiendus est. Solus enim adorandus est deus optimus maximus, soli preces offerendę vnigenito dei verbo, primogenito creaturæ totius, qui vt pontifex eas ad deum suum & deum nostrum perferat, & patrem suum atque omnium iuxta verbum eius viuentium. Et quemadmodum non optaremus nobis fauorem hominum ad malos suos mores pertrahere nos volentium, si nemini beneuoli essent ex factione sibi aduersaria: quia horum beneuolentia facit nos inimicos deo, fortasse non futuro beneuolo habentibus tales beneuolos: ita qui norunt dæmonum nàturam, voluntatem, maliciam, nunquam sibi obtabunt eorum beneuolentiam. nam etiamsi eis non bene velint dæmones, nullo tamen malo possunt afficere custoditos propter pietatem à deo suo & omnium domino, angelos suos ad pręsidium eorum qui digni sunt ne lędantur à dæmonibus. quisquis autem habet dominum deum propitium propter suam erga illum pietatem, & propter consilij magni angelum dei receptum Iesum dominum,

D contentus dei per Iesum Christum fauore potest dicere fidenter, vt nihil passurus vel ab vniuerso dæmonum exercitu, Dominus illuminatio mea & seruator meus, quem timebo? dominus protector meæ vitæ, à quo formidabo? dicet etiam illud: Si tota castra cõtra me aciem struxerint, non timebit cor meum. Hactenus ad Celsi verba dicentis: quodsi sunt dęmones quidam, dubio procul & hi dei sunt, quibus & credẽdum est & litandũ iuxta leges: preces quoque offerendæ sunt vt velint esse propitij. Aggrediamur iam quæ deinceps sequuntur, & examinemus pro viribus: ea sic habent: Certè si qua patria consuetudo arcet hos à sacrificatis, debuerant in vniuersum abstinere esu animantium, vt Pythagoræ visum est, animam honoranti & eius instrumenta. Sin causa est quam afferunt, ne epulentur cum dæmonibus, macti sapientia qui nunc demum intelligunt epulari se cum eis, & tunc tantummodo sibi cauent quum videntur cœli victimam. cæterum cùm fruges edũt, vinum bibunt, gustántque fructus arborum, cùm aqua ipsóque fruuntur aere, ánnon hæc singula ab aliquo dæmonum accipiunt, quibus rerum harum cura distributa est? Nescio quomodo hîc putauit necessariò consequi vt abstineant ab esu omnium animalium qui ex instituto patrio sibi à sacrificatis temperant. non tamen negamus etiam sacram scripturam commonstrare talia, quo securius viuatur & purius, quando Apostolus inquit, Bonum est non manducare carnem, & non bibere vinum in quo

Psal. 27.

E frater tuus offenditur. & rursum, Ne perdas tuo cibo illum pro quo Christus mortuus est, & rursum: Si meo cibo frater offenditur, potius in æternum abstinebo ab esu carnium, quàm meo fratri sim offendiculo. Sciendum tamen quòd quum Iudæi putarent se Mosis legem intelligere, ac proinde lege concessis cibis vt puris vterentur, cauerent à reliquis vt impuris, itémque ab esu sanguinis animalium & carnium occisæ à fera pecudis, aliorumque de quibus non est tempus nunc disquirere: Iesus magister volens ad purum dei cultum vocare omnes homines, nequis propter cibos lege vetitos, grauatim reciperet religionem Christianam corrigendis moribus vtilissimam, pronũciauit non ea hominem inquinare quæ os intrant, sed quæ ex ore prodeunt. nam quicquid, inquit, in os intrat, in ventrem vadit, & in secessum emittitur: quæ autem procedunt ex ore, de corde exeunt, & ea sunt quæ inquinant hominem. De corde enim exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, scortationes, furta, falsa testimonia, blasphemiæ. Paulus quoque ait: Cibus non commendat nos deo: nec enim si non manducabimus deficiemus, nec si manducauerimus abundabimus. Deinde quoniam hæc non carent obscuritate nisi discernantur clarius, visum est Iesu apostolis, & collectis apud Antiochiam ea de causa presbyteris, & sancto, vt ipsi vocant, spiritui, scribere his qui ex

Rom. 14.

1. Cor. 8.

F gentibus crediderant epistolam, quæ necessariam tantum abstinentiam profiteretur se indicere, videlicet ab idolòthytis, suffocato, & sanguine. nam idolothyta sacrificantur dæmoniis, nec debet homo dei particeps fieri mensæ dæmonum. Suffocatis autem nobis interdicitur, quia sanguis ex eis non est excretus, cuius exhalatione aiunt pasci dæmonas, ne vescamur cibo dæmonum, & ne fortè simul nobiscum edant dæmones, si suffocatum edamus. quod autem de suffocato dictum est, satis indicat cur abstineatur à sanguine. Nec alienum hoc loco fuerit meminisse pulchræ sententiæ, quæ apud Sextum legitur multis Christianorum celebrata. ea sic habet. Esus animatorum est quidem indifferens, abstinere tamen præstat, videtúrque magis rationi consentaneum. Itaque non temerè abstinemus ab his quæ sacrificantur diis vulgo creditis aut heroibus aut dæmonibus, sed multis permoti rationibus, quarum partem iam exposuimus. Sed non ita est abstinendum ab esu omnium animantium, sicut à malicia vel eius operibus: imò non ab animantium tantum esu, verumetiam cuiuscunque rei debemus abstinere, si absque peccato non licet edere. non est enim edendum in hoc vt gulæ indulgeamus illecti cupediis, sed vt corpus curemus sanitatis

G gratia: quamuis procul absimus ab opinione de anima mutante corpora corporibus, & prolapsa vsque in brutas pecudes: ne ritu Pythagoreorũ abstineamus à carnibus parcentes animalibus. solas enim rationales animas honorare nouimus, & earum instrumenta solenni sepulturæ honore dignamur. meretur enim rationalis animæ domicilium non proiici temerè sicut brutorum cadauera, præsertim quod fuit animæ bene ac sanctè instrumento suo in certaminibus vsæ receptaculum. Cæterum quomodo mortui resurgant, & quo corpore veniant, superius paucis prout tractatus postulabat, docuimus. Mox Celsus adducit vulgatam illam & Christianis cum Iudæis communẽ responsionem, ideo abstinere ab idolothytis, ne deo sacrati epulentur cum dæmonibus, quam refellere conatur. Nos certè quantum ad cibum ac potum attinet, nescimus alium modum vescendi cum dæmonibus quàm si quis in turba edat victimarum exta, & bibat vinum libatum dæmoniis. Celsus verò putat vesci eum dæmonibus etiam eos qui fruuntur frugibus, & quodcunque vinum bibunt, gustántque fructus arborum: vel si quis aquam solam sumpserit, hunc quoque bibẽdo participare cum dæmonibus: addítque & aerem quem respiramus habere nos dæmonũ quorundã beneficio, qui pręsint auris vitalibus. Sumat sibi qui vult Celsi patrociniũ affirmãtis talia, declarétq; quòd non angeli dei, sed dæmones quorũ omne genus viciosum est, dispensationem rerum modò dictarũ commissam habeant. Fatemur enim etiam nos non absque præsidio inuisibilium (vt ita loquar) agricolarum ac dispensatorum aliorum, non solum terræ fruges præberi nobis, verumetiã fluenta aquarum omnium: ipsis curantibus terras, aquas, aerem proferre in mitioris vitæ vsum alimenta, fontes scatere vnde vndis vltrò nascẽtibus, & aere culta rigari tempestiuis imbribus, eundémque per spiracula reciprocatum vitam refrigerando conseruare: negamus tamen potestates illas inuisibiles esse dæmonas: sed si verum proferendum est liberè quænam sint horum opera, dicemus fames & sterilitates vinetorum ac arborum, siccitatésque nimias lædendis frugibus, interdum etiam pestilentiam sæuientem tum in bruta, tum in homines. hęc omnia dęmonum opera sunt ceu carnificum, iudicio quodam diuino potestatem hanc habentium certis temporibus, siue ad conuertendos homines & cohibendos ab effusa viciorum licentia, siue ad exercendum genus hominum ratione vtẽtium, vt mediis in aduersitatibus pietatem constanter colentes & à virtute non discedentes, conspicui fiant ob pręstantiam spectatoribus visibilibus & inuisibilibus: illi verò contrarij quærentes vitiorum latebras per calamitates arguantur quales sint, & ad se redeant per spectatores (vt ita dicam) traducti. Testatur diuinorũ hymnorum fidicen quòd tristiores dei iudicis sentẽtias exequãtur quidã mali angeli, vbi dicit: Immisit in eos irã furoris sui immissiones per angelos malos. An autẽ etiã alia præter hæc faciãt dæmones quãdo permittitur, semper quidẽ nocẽdi cupidi, sed non semper valẽtes lædere eò ꝙ prohibeantur, qui potest examinet, diuina iudicia quantũ homini licet imaginans, quoties multa simul animæ illa vel illa via delatæ ad mortem separantur à corporibus Magna sunt enim dei iudicia, & propter sui magnitudinem non capiuntur mente vincta etiamnum mortali corpore, ac proinde nec enarrari possunt. imperitæ verò animæ ne è longinquo quidem hæc inspiciunt. quapropter quidam per temerariam ignorantiam deo rerum administrationem adimũt, eóque prolabuntur impietatis, vt tollant prouidentiam. Itaque non à dæmonibus accipimus singula victui necessaria, præsertim qui eis decenter vti didicimus: neque cum dæmonibus epulantur qui fruuntur frugibus, vino, arborum fructibus, aquis, aere: sed potius hæc angelis dei ferimus accepta, qui quodammodo inuitantur, intra hominis pij domesticos parietes, præceptum illud tenentis, Siue editis, siue bibitis, omnia in gloriam dei facite. dum igitur in gloriam dei edimus, bibimus, spiramus, & cætera eadem ratione facimus, non epulamur cum vllo dæmone, sed cum angelis dei. non enim decuisset, nec licuisset has res consecrari, si commissæ essent curæ dæmonum. Vnde liquet iam responsum etiã ad ea quæ deinceps consequuntur in hunc modum: Ergo aut nullo modo vsquam viuendum est, nec in hanc vitam veniendum: aut, quoniam hac conditione in vitam ventum est, gratiæ sunt agendæ dæmonibus rerum terrenarum præfecturas sortitis, eísque preces offerendæ & primitiæ quoad viuimus, vt ipsos habeamus pręsentes ac propitios. Imò sic viuendum est vt vita instituatur iuxta diuina præcepta quoad potest fieri, & quoad nobis donatur. donatur autem si edendo, bibendo, omnia denique faciamus in dei gloriam. nec sunt aspernandą nobis conditoris munera, sed vtendum eis cum gratiarum actione. Hac enim conditione in vitam venimus, non qua Celsus existimat. nec subsumus dæmonibus, sed deo vniuersorum domino, conciliati ei per Iesum Christum & per leges dei. Nullus dæmon rerum terrenarum præfecturam sortitus est, sed propter suam maliciam ad ima deturbatis loca quædam assignata sunt, vel in solitudinibus vbi nulla dei piæque vitæ cognitio, sed aliena à cultu eius omnia, vel apud gentes impias & dignas tam diris præsidibus, vt quæ contempto deo malunt seruire suis viciis. Quapropter Celsus quoque deum nesciens vota persoluat dæmonibus. Nos qui rerum omnium conditori placere studemus, cum precibus & gratiarum pro beneficiis acceptis actione oblatos panes edimus, corpus iam per precationẽ factos sanctum quoddam & sanctificans vtentes eo cum sano proposito. Celsus verò etiam primitias vult nos dicare dæmoniis. at nos malumus hunc honorem habere illi qui dixit: Germinet terra herbam virentem afferentem semen iuxta genus suum & similitudinem suam, & lignum fructiferum faciens fructum, cuius semen in ipso secundũ genus suum in terra. Cui autem primitias offerimus, ad eundem etiam vota precésque nostras dirigimus habentes pontificem magnum qui cœlos penetrauit Iesum ipsius dei filium: & hanc fidei professionem constanter retinemus quandiu viuimus, benignitate dei, filiíque illius qui manifestatus est inter nos. Quodsi multorum etiam fauor captandus est, discimus in nostris literis quòd milia milium assistebant ei, & myriades myriadum ministrabant ei: quæ multitudo quum videt homines suam erga deum pietatem imitantes, adiutat eos contendentes ad salutem & deum inuocantes, interdum apparendo precantibus, non indignam rem cẽsens si eis ministret, magnáque alacritate ac consensu prompta ad gratificãdum cœlestis numinis inuocatoribus, cui & ipsa preces offerre non desinit. Omnes enim hi sunt ministeriales spiritus, vltro citróque missitari soliti, vt eorum ministerio prouehantur ad salutem qui saluandi sunt. Affirmant licet Græcorum sapientes nascentium cuique suum dęmonem sorte quadã obtigere, nos Iesus docuit ne minimos quidẽ contemnendos in ecclesia, dicens quòd angeli eorum semper aspiciãt patrem ipsius qui in cœlis est. Propheta quoque dicit: Vallo cinget angelus domini timẽtes eum, & eripiet eos. Itaque ne nos quidem negamus multos esse in terra dæmonas, sed fatemur eos esse, posséque multum in malos propter eorum maliciam: sed nihil posse in eos qui se induerunt armatura dei, acceperúntque robur ad resistendũ circũuenire se conãti diabolo, meditati huiusmodi certamina, vt qui sciunt non esse nobis luctam aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principatus, aduersus potestates, aduersus mũdi huius rectores, aduersus nequã spiritus huius aeris. Videamus porrò & aliud Celsi dictum tale: Nisi forte Persarum Romanorúmue regis satrapa, aut pręses, aut dux, aut procurator, aut etiam minorem magistratum gerens aliquis minorémue curam ac ministerium, neglectus multum potest lædere: aerij verò terrestrésque satrapę ac ministri parũ nocere possunt acceptis iniuriis. Vide quemamodum hominum more satrapas summi dei & præsides & duces & procuratores, minorésque magistratus ac minora ministeria faciat grauiter sæuire in cõtumeliosos, non intelligens quòd ne vir quidem sapiens lædere quenquam cupiat multo pronior ad corrigendos proteruos etiam: nisi forte Lycurgo Lacedæmoniorum legislato-

Marginalia: H; I; 1.Tim.4.; K; Gen.1.; L; Matth.18; Psal.33.; M

A latore & Citiensi Zenone deteriores sunt isti Celsi Satrapæ & præsides ducésque Dei optimi maximi. quorum Lycurgus in potestatem suam tradito qui extuderat ipsi oculum, adeò non vltus est acceptam iniuriam tam grauem, vt non prius salubribus monitis hominem incantare desierit quàm eum ad philosophãdum induceret. Zeno autem inimico dicenti, Dispeream ni malum tibi dedero: retulit, & ego dispeream ni te mihi conciliauero. Taceo formaros ad Iesu disciplinam, quibus dictum est: Diligite inimicos vestros, orare pro deuouentibus vos, vt fiatis filij patris vestri cœlestis, qui solem suum oriri iubet super malos atque bonos, & pluit super iustos atque iniustos. In propheticis quoque oraculis iustus ita loquitur: Domine deus meus, si feci hoc, si est iniquitas in meis manibus: si retribui retribuentibus mihi mala, decidam ab inimicis meis inanis: persequatur inimicus animam meam & comprehendat, & conculcet in terra vitam meam. Sed fallitur Celsus, veri satrapæ, præsides, duces, procuratorésque Dei angeli non lædunt contumeliosos homines: quos si qui lædunt, sunt ex numero malorum illorum quos etiam Celsus imaginatus est, qui nullam satrapiam procurationémve commissam habent à Deo. lædunt autem sibi obnoxios, qui se illis vltrò submiserunt tanquam dominis. Hoc est enim, opinor, cur certis in regionibus cibis vetitis vescentes si subditi sint iis dæmonibus non impunè ferunt. quod B si alienus idem faciat, qui se non subiecit eorum dominio, immunis est à piaculo, iubẽs flere illos dæmonas. Vt enim cæteri, per ignorantiam eis deuoti, obnoxij sint eorum iniuriis, certè Christianus qui verè Christianus est, dicatus vni Deo verbóque ipsius, non potest lædi à dæmonibus, vtpote illis præstantior. non læditur autem, quia circumuallabit angelus Domini circunquaque timentes eum, & eripiet eos: & angelus eius perpetuò faciem cœlestis patris aspiciens, semper preces eius in cœlum offert per vnicum põtificem summo Deo, ipse quoque pro sibi commisso deprecans. Proinde Celsus sua terriculamenta auferat minitans malum à dæmonibus quos nos contẽnimus. nihil enim nobis contempti dæmones possunt officere, cũ dicati simus ei qui vnus succurrere potest dignis omnibus, nihilominus tutores piis addens suos angelos: vt nec contrarij angeli, nec eorum princeps qui & huius seculi princeps dicitur, quicquam valeat contra Deo deuotos homines. Deinde oblitus cum Christianis se agere soli Deo per Iesum preces offerentibus, admiscet aliena temerè cũ rebus Christianorum confundens & dicens: Quos si barbaricis nominibus quis appellet virtutem habebunt: sin Græcis aut Romanis, non item. Quem enim nos inuocamus nomine barbaro? Quare persuasum sit omnibus, Celsum hæc nobis obiicere immeritis: sciántque quòd C germanè Christiani ne vsitatis quidem in sacra scriptura Dei nominibus vtantur inter precandum, sed Græci Græcis, Romani Romanis, singulíque precentur propria lingua, deúmque celebrent pro viribus: & omnium linguarũ dominus omnibus linguis precantes exaudit, tam variè loquentes haud secus quàm consonos (vt ita dicam) & vnius vocis homines intelligens. Non est enim Deus maximus vnus eorum qui certam aliquam linguam sortiti sunt siue Græcam siue Barbaram, cæterarum ignari, nec sollíciti de alienæ linguæ hominibus. Post hæc deinceps quod aut ex nemine Christiano audiuit, aut ex vulgari quopiã malo & indocto, ait Christianos dicere: Ecce accedens ad statuã Iouis aut Apollinis aut cuiuscunque Dei, conuicior ei colaphósque incutio, nec tamen vlciscitur: non videns in diuinis legibus hoc quoque mandatum, Diis non maledices ne os nostrum assuescat cuicunque maledicere: quibus dictum est: Bene precamini, & nolite maledicere: & qui didicimus quòd maledici regnum Dei non hæreditabunt. Quis est autem inter nos adeò stultus vt hæc dicat, nec videat, nihil talia valere ad tollendam opinionem de diis vulgo creditis? quandoquidem nonnulli prorsus tollentes numen ac prouidentiam, & quidam pro philosophis habiti dogmatum impiorum autores, nec ipsi passi sunt quicquam eorum quæ vulgus mala existimat, nec ij qui amplexi sunt illorum sententiam, sed fruũtur sanitate ac diuitiis: D siquis tamen diligentius disquirat, apparebunt tam mulctati quàm maximè. nam quæ grauior calamitas, quàm nõ intelligere conditorem ex hoc mundi ordine? quæ maior miseria quàm cæcatos habere mentis oculos, nec videre creatorem ac patrem omnium mentium? Talibus verbis nobis afflictis per calumniam, quum Christiani non soleant dicere talia, putat se nactum defensionem opinione sua seriam, nostra verò ludicram, ad nos sermonem vertens in hunc modum: Non vides igitur bone vir, quòd etiam tuo dæmoni opponens se quispiam non solùm conuiciatur, sed terra maríque illum exigit, & te sacratam ei statuam vinctum in crucem agit, non succurrente tuo dæmone quem ais Dei filiũ? Hæc responsio locum haberet, si vteremur verbis qualia nobis tribuit, ne sic quidem verũ dicens dum dæmona vocat Dei filium. nos enim qui didicimus malos esse omnes dæmonas, negamus dæmonẽ qui tam multos conuertit ad Deum, sed Dei verbum & Dei filium esse dicimus. Celsus verò, qui nullos scit malos dæmonas, nescio quomodo sui oblitus Iesum vocauit dæmonem. Sed manet sua pœna impios, qui contemptis quæ offerebãtur remediis perstant in malicia (vt ita loquar) immedicabili. nos tamen per doctrinam de futuro supplicio multos à peccando retrahimus. quid autem apud Celsum E sacerdos seu Apollinis seu Iouis super hoc respondeat cõsideremus. Sero, inquit, molunt Deorum molæ, & in natos natorum & qui nascentur ab illis. Vide quanto potius sit nostrum illud: Non morientur patres pro filiis, neque filij morientur pro parentibus. quisque suo peccato morietur. Item illud, Qui ederit vuam acerbam, ipsius dẽtes obstupescent. Item illud: Filius non portabit iniquitatẽ patris, & pater non portabit iniquitatem filij: & iusticia iusti erit super ipsũ, sicut iniquitas iniqui erit super ipsum. Quod si quis dixerit simile esse istud, in natos natorum, & qui nascentur ab illis, nostro huic, Qui reddit peccata patrum in filios ad secundam & tertiam generationem qui se oderint: discat quòd apud Ezechielem parabola hæc esse dicitur, reprehendentem eos qui dicunt, Patres ederũt vuam acerbam, & obstupuerunt dentes filiorum: quod dictum mox illud subsequitur, Viuo ego dicit Dominus, nisi quisque suo peccato morietur. non est autem huius temporis enarrare quid significet hæc de peccatis tertia quartáque generatione reddendis parabola. Tandem anicularum more conuiciatur. Tu simulacra horum irrides cum conuiciis, qui si præsenti Libero aut Herculi conuicium fecisses, fortasse lætus non discederes: tuũ verò Deũ præsentem qui distenderunt & cruciauerũt, nihil mali passi sunt, ac ne pòst quidem tot ætatibus quicquam circa eos nouatum videmus: sicut nemo eo melius habuit. quòd crederet hũc non magum fuisse, sed Dei filium. Ergo qui cum mandatis miserat filium, permisit eum tam crudeliter vnà F cum suis mandatis perire, & tot iam seculis rem dissimulat? quis pater est tam impius? Dices illum passum, quia sic voluit. Possem dicere hos quoque, quos tu blasphemiis lacessis, ferre quia sic libet. nam par pari cõferre fuerit optimum. sed vindicant profectò in cõuiciatores quos fugientes latitantésque protrahunt ad supplicium. Ad hęc quoque dicerem, nos conuiciari nemini, doctos quòd maledici regnum Dei non hæreditabunt: qui etiam illud legimus: Bene precamini deuouentibus vos, bene precamini & nolite execrari: scientes apostoli vocẽ esse: dum malè audimus bene loquimur. quod si ne regerere quidẽ conuicium disciplina Christiana permittit, quanto stultius est conuiciari vbi non oportet. Perinde est autem, siue lapidi conuicieris, siue auro & argento formato in effigiem nihil habentem Deo simile. itaque ne deridemus quidem statuas inanimas, sed istos qui ante illas venerabundi procidunt. Imò vt iam insint his simulacris dedicatis dæmones, & aliud habeatur pro Libero, aliud pro Hercule, ne in hos quidem iaculamur conuicia. vanum enim id fuerit, nec animæ mihi, pacatæ, tranquillæ conueniens, quæ didicit ne malis quidem conuiciandum vel hominibus vel dæmonibus. Nescio porrò quomodo Celsus imprudens eò

Matth. 5.
Psal. 7.
Exod. 22
Rom. 12
1. Cor. 6.
Ezec. 18.
Hier. 31.

G prolapsus sit, vt quos paulo antè celebrauit diuinis laudibus vel deos vel dæmonas, nunc ipsis factis ostendat esse pessimos, & vindictæ libidine sæuientes magis quàm corrigendi studio, si quis conuicium eis fecerit. ait enim: Si Liberum ipsum aut Herculem præsentem lacesseres cōuicio, fortasse non lætus discederes. Cæterum quomodo absens audiat, doceat qui vult: & cur nunc adsint nūc absint dæmones, rum ob quæ negotia vltrò citróque commeent. Deinceps autem putans nos corpus Iesu extensum & cruciatum, non deitatem eius, dicere dei filium, & inquantum extendebatur ac cruciabatur deum credere: tum verò, inquit, deum præsentem qui distenderunt & cruciauerunt nihil mali passi sunt. Qua de re quoniam superius diximus multa, nunc data opera locum hunc silentio præteribimus, ne videamur iisdem iterum atque iterum repetendis obtundere. Quoniam autem ait ne postea quidem per tot secula pœnas luisse quenquam ex Iesu cruciatoribus, declarabimus ipsi & omnibus qui volunt discere, vrbem illam in qua populus Iudæorum Iesum depoposcit ad suppliciū crucifige crucifige clamitans, latronem autem propter seditionem & homicidium in carcerē coniectum dimitti maluit quàm Iesum accusatum per inuidiam, non ita multo pòst bello petita, diuturnámque oppugnationē perpessa, vsqueadeò vastata est, vt deleretur funditus & desolaretur, deo iudicante locum ipsum indignum, qui habitaretur ab hominibus, & sic quoque consulente iis quos videbat inemendabiles, quotidiéque proficiētes in deterius, H donec dederentur hostibus ad suppliciū. hæc omnia facta sunt propter effusum Iesu sanguinē in ea terra ipsorū insidiis, quæ tantum scelus ferre amplius nō poterat, in Iesum perpetratum ab impiis. Itaque passionem eius magnæ rerū nouationes secutæ sunt, vna hæc quæ vrbi Iudæorum, altera quæ vniuersæ gēti accidit: in cuius locum noua Christianorum gens subitò exorta successit, velut vno partu edita. Nouum & hoc, quòd alieni à testamentis dei promissionibúsque, & à veritate procul dissiti, receperunt eam per diuinam potentiā. Hæc certè nō hominis magi, sed dei fuerunt opera, qui cum mādatis verbum suum in Iesu miserat. Sed quamuis ille à crudelibus accusatus iniustè damnatúsque supplicium inaudita mansuetudine pertulit, non perierunt tamen mādata quæ diuinitus attulerat propter mortem eius, imò quod mireris tanto magis peruenerunt
Ioan. 12. in notitiam hominum sicut ipse Iesus testatur dicens: Si granum frumenti delapsum in terram nō moriatur, ipsum solum manet: sin autē mortuū fuerit, multū fructū affert. Mortuum igitur frumenti granum Iesus multum fructum attulit, & pater eius prospicit omnib. omni seculo è morte huius frugiferi grani prouenientibus. Itaque pius pater est Iesu pater, qui proprio filio non pepercit, sed pro nobis omnibus eum tradidit, agnum suum, vt peccatum mundi tolleret. Agnus dei pro vniuerso mūdo mortuus, quapropter non coactus, sed volens ac sciens pertulit quicquid in I eum sibi permisit sceleratorum audacia. Posthęc Celsus ad conuiciatores simulacrorum vertens sermonem, Possem, inquit, dicere, hos quoque quos tu conuiciis lacessis, ferre hoc quia sic libet. nam par pari conferre fuerit optimum. sed vindicant profectò in conuiciatores, quos fugientes latitantésque protrahunt ad supplicium. Ergo non in conuiciatores sæuiunt, sed in homines Christianos profligantes se tum è simulacris, tum ex humanis animis ac corporibus, vt vlciscantur acceptam iniuriam. Imprudens enim Celsus verum dixit hoc loco. nam verum est refertas esse malis dæmonibus animas vel damnantium Christianos vel deferentium, omniumque quibus probatur Christianorum persecutio. Sed quoniam animæ occisorum propter Christianam pietatem gloriosè migrantes è corporibus demoliebantur dæmonum potentiam, & frangebant eorum insidias quas hominibus struere nunquàm desinunt: hanc ob causam, opinor, experimento docti victos se ac profligatos veritate martyrum, veriti sunt illos aggredi denuò, & vindictam de ipsis ob damnum acceptum sumere. atque ita vsque dum obliuiscantur anteactorum, verisimile est non conturbaturos mundum aduersus professores Christiani nominis. vbi verò vires recollegerint, K & malicia cęcati rursus oppugnare Christianos voluerint, rursus profligabuntur: & animę piorum propter pietatem exutæ corporibus delebunt mali dæmonis copias. Equidē opinor dæmonas, vt qui sentiunt noxiam esse potentiæ seu piorum victoriam, succumbentes autem in hoc certamine fidémque abnegantes fieri obnoxios, interdum fauere Christianis in iudicio, quòd torqueantur eorum cōfessione, negatione recreentur: cuius rei signum videre licet in ipsis iudicibus quibus permolestum est dum spectant tolerantes cruciatus fortiter, contrà exultant gaudio quoties Christianus victus est. non enim hoc humanitate quadam quam præ se ferunt faciunt, manifestè videntes, quod succumbentum iurata lingua est, animus iniuratus est. Hactenus ad illa verba, Vindicant profectò in conuiciatores, dum fugientes latitantésque protrahunt ad supplicium. Non metu tamen Christianus fugit etiamsi fugiat, sed seruans mandatū præceptoris sui, séque purū ad aliorum vtilitatem custodiens. Nunc videamus quid deinceps sequatur in hunc modum. Quid attinet recensere oracula tam multa partim prophetarum ac prophetidum, partim aliorum afflatorum tum virorum tum mulierum, fatidica voce canentium quæ hauserunt è deorum adytis? quàm multa item è victimarum extis prædicta sint ea cōsulentibus? quàm multa aliis præmonstrata prodigiis? quibusdam etiam manifestæ se obtulerunt deorum species. L plena est omnis vita exemplis quàm multæ vrbes ex oraculis sint conditæ, aut pestilentias famésque euaserint, quam multæ malè perierint securæ oraculorum aut immemores, quam multæ horum monitu deductæ sint coloniæ, auctæque magnis felicitatibus, dum iussa non negligunt. quam multi vel principes vel priuati bene maléue rem gesserint his rationibus quàm multi ægreferētes nullos se habere liberos voti sui facti sint compotes. quam multi effugerint iram dæmonum, quam multi membris mulctati sanitatem receperint pristinam. rursum quam multi sacris violatis mulctati sint euestigiò, alij mente capti, alij proferentes vltrò sua scelesta facinora, nonnulli illatis sibi manibus, nonnulli morbis correpti immedicabilibus. nec desunt exempla voce horrenda examinatorum erumpente intimis ex adytis. Nescio quî fit vt Celsus hæc tanquā confessa in mediū proferat, in nostras verò literas relata miracula, siue Iudaica, siue de Iesu eiúsq; discipulis prodita, habeat pro fabulis. quin potius nostra vera sunt, quæ Celsus affert fictitia? quando ea non credunt etiam Græcorum philosophi, præsertim qui sectantur Democritum, Epicurum, Aristotelem, forsan credituri nostris autoribus si incidissent in Mosem, aut prophetarum alicuius vel ipsius Iesu miracula. De Pythia certè fertur in historiis, corruptam aliquando edidisse oracula. nostri autem vates non solum suo seculo in magna fuerunt admiratione, verumetiam apud posteros. ex illorum enim oraculis & vrbes sunt conditæ, & homines sanitati restituti, & sedatæ pestilentiæ. Colonia quoque ex Ægypto in Palestinam oraculi monitu deducta est, vniuersus Iudęorum populus: qui tantisper dum pręcepta dei seruaret, floruit, lapsus verò pœnituit. Quid memorem quam multi principes aut idiotę in sacra historia legantur bene maléue rem gessisse, prout vel paruerunt prophetis vel contempserunt eorum monita? Quodsi de prole votis expetita dicendum est, inuenimus factos patres ac matres inuocato rerum conditoris numine. Legatur Abrahami Sarréque historia, ex quibus Isaac prognatus est iam decrepitis, pater ille Iudæorum omnium, déque aliis præterea. Legantur item quæ de Ezechia produntur, non solum sanato iuxta prædictionem Esaiæ, sed etiam magna cum fiducia pollicente sibi, Posthac procreabo liberos qui annuncient tuam iusticiā. In quarto quoque Regnorum Helæisi hospita gratia dei prophetæque precibus mater facta est, membrorum quoque vsu priuati ope Iesu sanitati restituti sunt innumeri, sicut in Macchabæorum rebus legitur de afflictis toto corpore, qui ceremonias Iudæorum templi violare ausi sunt. Sed dicent Græci hæc esse fabulas quamuis confirmata duarum

M

Gen. 21. *Esa. 31.* *4. Reg. 4.*

A duarum integrarum gentium testimoniis. Quin igitur
potius Græcorum scripta habentur pro fabulis? Quod
si quis propius res contemplatus, ne videatur temerè
sua probare, aliena reiicere, dicat & quæ Græci narrant,
patrata esse à quibusdam dæmonibus, & quæ Iudæi, vel à
Deo per prophetas facta vel ab angelis, aut à Deo per
angelos: Christianorum item miracula vel per Iesum desi-
gnata vel per apostolos: age conferamus hæc inuicem, vi-
deamúsque quid sibi voluerint qui hæc operati sunt: tum
quomodo inde vel vtilitatem vel damnum vel neutrum
acceperint qui putantur adiuti beneficiis: & an non meri-
tò videri debeat philosophata tota Iudæorum natio prius-
quam deum affecerunt iniuria: tum quàm mirabiliter
Christiani religionis initio non minus miraculis quàm
doctrina sint adducti ad relinquenda instituta patria, & ad
aliena traducti. nam quantum ratione colligi potest, non
est probabile, vel Iesu apostolos homines illiteratos &
plebeios ausos aggredi prædicationem doctrinæ Christia-
næ alia re fretos quàm data sibi virtute & in dicendo do-
cendóque gratia: vel auditores mutasse diuturnas multa-
rum ętatum consuetudines, nisi motos admirāda illorum
in patrandis prodigiis potentia, & addixisse se tam diuersis
à suo ritu opinionibus. Deinde nescio quomodo Celsus
mensione facta alacritatis nostrorum vsque ad mortem
decertantium ne fidem abiurent, mox memorat initiato-
B res istos quos mystagogos vocant, conferens eos & exæ-
quens Christianis hominibus. ait enim: Certè quemadmo-
dum tu bone vir credis æterna supplicia: sic etiam sacrorū
nostrorum interpretes, initiatores accedentium ad ea my-
stagogíque. tu ea minatis aliis, illi contrà tibi. Consideran-
dum igitur vtra veriora firmioráque. verbis enim ex æquo
vtrique contendunt pro suis opinionibus. quodsi argumē-
tis agendum sit, illi mox initio proferunt diuina respon-
sa & quædam dæmonicarum virtutum opera conquisita è
diuersis oraculorum sacrariis. Ergo hoc dicit, æternas pœ-
nas in terra & nos affirmare, & initiatores, examinan-
dúmque vtrorum sententia sit verior. Equidem pronun-
ciarem penes eos veritatem esse, qui possunt auditorem sic
dictis suis afficere, vt ita viuat tanquam hęc habeat persua-
sissima. Iudæi & Christiani vehemēter afficiuntur persua-
sione quam habent de futuro vt vocant seculo, déque prę-
miis iustorum tunc recipiendis & pœnis impiorum. Pro-
ferat Celsus aut quicunque vult aliquos ab istis mystago-
gis permotos terrore futuri supplicij. Credibile est enim
hanc esse patris illius & autoris doctrinæ voluntatem, vt
non solum abominemur eas pœnas, & disseramus de eis:
sed sic afficiamur his sermonibus, vt pro virili caueamus
ne quid committamus dignum pœnis talibus. quin &
C prophetarum libri, si quis non oscitāter legat eorum præ-
dictiones, sufficere videntur ad persuadendum illos viros
afflatos fuisse Dei spiritu. His nullo pacto conferri meren-
tur dæmonū opera menteorúmve oracula. Videamus quid
deinceps Celsus nobis afferat. Iam hæc an non absurda,
quòd desideratis & speratis resurrectionem corporis ni-
hil ducentes optabilius, & idem corpus vt vile in omnes
cruciatus proiicitis? verùm apud istos hoc credentes &
intabescentes corpori non est disserendum de rebus tali-
bus. hi sunt enim homines etiam aliàs rustici, impuri, sine
ratione laborantes seditionibus. Cęterum his qui animam
siue mens spiritualis ea dicenda est, siue spiritus intellecti-
uus sanctus beatúsque, siue anima viuens, siue diuinæ in-
corporeæque naturæ progenies cœlestis & incorruptibi-
lis, siue quomodocunq; hanc appellare libet, sperant se ha-
bituros sempiternam, illud cum Deo dicturus sum: rectè
eos sentire quòd felices erūt qui bene vixerunt, iniusti ve-
rò malis ęternis tenebuntur: à quo dogmate nec isti, nec
mortaliū quisquam vnquam resiliat. De resurrectione, vt-
cunque nobis eam sępius exprobrat, quia iam suprà dixi-
mus quod visum est & quod potuimus, nō est cur ad semel
dilutum crimen toties respondeamus quoties obiicitur.
Calumniatur autem Celsus, nihil nos in his è quibus con-
stamus existimare prestantius corpore. profitemur enim
animā, pręcipuè rationalem, potiorē esse quouis corpore:

quandoquidem imaginem conditoris capit, non corpus, D
sed anima. Nec enim deum esse corporeum opinamur, ne
deuoluamur in eas absurditates, in quas inciderūt quidam
Zenonis & Chrysippi sectatores philosophi. Quoniam au-
tem exprobrat nobis desiderium corporis, sciat si mala res
est desiderium, nos nihil desiderare. sin autem indifferens,
desideramus quicquid Deus iustis pollicetur. atque hac ra-
tione resurrectionem quoque iustorum desideramus spe-
ramúsque. Celsus putat nos facere inconsistētia, dum mo-
dò speramus deum dignaturum corpora nostra resurre-
ctionis honore, modo ipsi vt vile id in quosuis cruciatus
proiicimus. atqui nihil est vile quod propter pietatem pa-
titur, & propter virtutē aduersitatibus se obiicit: sed quod
cum viciis consumitur in voluptatibus. Testatur sacra scri-
ptura dicens: Semen honoratum semen hominis, semen vi-
le semen hominis. Deinde putat Celsus non disserendum
apud bene sperantes de corpore, vt intabescētes desiderio
rei quam impossibile sit assequi, rusticos eos, brutos, & se-
ditiosos nominans, cùm debuisset vt vir humanus succur-
rere imperitioribus. non est enim tam angustè circumscri-
pta benignitas vt se non etiam ad bruta porrigat, nedum
ad homines subrusticos: sed conditor noster fecit nos in
omnes ex æquo beneficos. digni sunt igitur etiam rustici
cum quibus disseratur, vt quantum fieri potest vrbaniores
reddantur: impuri quoque puriores faciendi sunt, & bruti
temerè quidlibet sentientes, animáque languētes curandi
sunt ne quid sine ratione agant posthac néve langueant. E
Posthæc probat eos qui animam, siue mens spiritualis ea
dicenda est, siue spiritus intellectiuus sanctus beatúsque,
siue viuens anima sperant se habituros sempiternam, lau-
dans etiam Deo fauente dogma de iustorum ęterna felici-
tate, iniustorū ęternis miseriis, nec vllū ex omnibus Celsi
dictis ęquè miror, quàm quod nunc ita concludit sermo-
nē, non Christiani, non alij, resiliāt ab hoc dogmate. atqui
quum contra Christianos scriberet, quorum fides omnis
versatur circa deū promissionésque iustis per Christum fa-
ctas, & cōminationes iniustis intentatas, cauere debuerat
ne quis sermonem ipsius præferens Christianæ doctrinæ
resiliret à dogmate in quo vult constanter permanere om-
nes tum Christianos tum reliquos homines. Quanto me-
lius Chrysippus in libro De curandis affectibus, qui vult
affectibus vt prementibus & molestantibus humanam a-
nimam mederi primò quidem rationibus sanis, secundò
autem & tertiò vel parum probatis sibi dogmatibus. ait e-
nim, etiamsi essent tria bonorum genera, tum quoque af-
fectibus medendum, non inquirendo curiose tempore in-
flammationis affectū quo dogmate præoccupatus sit qui
laborat, ne fortè dum intempestiuè occupamur in reuel-
lendo ex anima dogmate, pereat occasio medelę qualiscū-
que admittitur. additque, etiāsi voluptas esset bonū opi-
nione eius qui affectus est, nihilominus ei succurrendum,
declarādúmque quòd ne his quidem affectus concedūtur F
qui in voluptate summum bonum & actionum suarū sco-
pum constituunt. Debuerat igitur & Celsus semel appro-
bato dogmate de iustorum præmiis ęternis iniustorúmque
miseriis, pergere quà cœpit, ostendereque institutis pri-
mùm à se rationibus, si modo poterat, veram esse persua-
sionem tam de præmiis illis quàm de suppliciis nunquam
finiendis vtrisque. Nam nos quoque ante omnia rationi-
bus illis innumeris quibus ipsi ad Christianam pietatem
perducti sumus, conamur omnes quotquot possumus
eódem adducere. Vbi verò inuenimus præoccupatos calū-
niis quibus Christiani grauamur, ita vt imaginatione
Christianæ impietatis ne aures quidem adhibere susti-
neant his qui diuinam hanc doctrinam pollicentur: ibi
humanitati studentes quoad eius fieri potest, damus ope-
ram vt saltem illud de impiorum æternis pœnis dogma
persuadendo reddamus idoneos ad percipiendam hāc do-
ctrinam etiam eos qui nolunt Christiani fieri. Idem faci-
mus persuadendo vera esse quæ dicūtur de rectè actę vitæ
præmiis: quandoquidem videmus multa de vita bene in-
stituenda docere etiam alienos à cognitione nostræ fidei,
& quidem nostris placitis similia. nec enim omnes carent

G cõmuni ſenſu de rebus honeſtis & iuſtis iniuſtiſq; & turpibus. Itaque omnes homines contẽplantes hunc mundũ & ordinem motúmque cœleſtium orbium, ſiderúmque in aduerſum mundo intentum, adhæc aeris temperiem in vſum animantium pręcipué hominum, vberémque copiam rerum creatarum homini ſeruientium, vereri debent ne quid faciant quod creatorem offendat, quódque ipſorum menti ac conſcientiæ diſpliceat: ſciréque non defore peccatis pœnas & benefactis præmia, pro cuiúſque meritis rependenda per gubernatorem rerum omnium: futurúmque vt hinc migrent omnes homines, boni quidem feliciter ad melorem conditionem, mali verò malè, miſeriis & tormentis tradendi propter ea quæ deſignauerunt per iniquitates, libidines, & intemperantias, & per ignauiam, formidinem, omnémque inſipientiam. Hactenus ad hunc quoque locum, videnda ſunt & reliqua Celſi verba, quæ ſic habent. Quoniam autem alligati corpori homines nati ſunt, ſiue quòd ita poſtularet huius vniuerſitatis ordinatio, ſiue vt pœnas peccati luerent, ſiue affectibus quibuſdam animam grauantibus, donec purificetur per certos circuitus: ſiquidem iuxta Empedoclem debet.

Ter mille decies errando ſpiritus horas
Per varias ſpecies diuis procul eſſe beatis:

H credendum eſt commiſſos eos eſſe quibuſdam huius carceris curatoribus. Vide hic quoque vt de arduis rebus humano more dubitans, recenſiſque plurium opinionibus de cauſa noſtræ natiuitatis, quendam timorem præ ſe fert, non audens pronunciare quid horum falſum ſit, fortaſſe quia non ſuum putabat, ſemel lata ſententia vel aſſentiri cuiquam temerè, vel confidenter damnare placita veterum. Sic poterat etiam de Iudæorum ſcriptura, & prophetis de deo docentibus, ſaltem dubitare, ſi credere nolebat: conſideraréque quòd par erat & ſeruientibus deo vniuerſorum domino, vel propter honorem hunc ei habitum, vel propter commiſſas eis ab eo tantas res, legem ferri, ſæpe innumera pericula mortéſque contemnentibus modo ne deſpicerentur à deo. æquum item fuiſſe vt eis ſe aliquo pacto oſtenderet, quãdoquidẽ illi ſpretis ac faſtiditis ſimulacris operibus artificum conati ſint ratiocinatione ſubuehi vſque ad ipſum deum altiſſimum. Oportebat igitur eũ conſiderare, quòd ille qui audit cuncta vidétque communis pater omnium & conditor, etiam ſingulorum quęrentium ſe religionémque veram ſectantium voluntatem iudicans, his quoque fructum aliquem dominationis ſuæ retribuat, atque ita pietatem eorum erga ſe augeat. Hæc ſi reputaſſet Celſus, & qui oderunt Moſem prophetáſque Iudæorum & Ieſum ipſiuſque germanos diſcipulos verbi eius operarios, non ita conuiciarentur Moſi prophetiſque
I & Ieſu cum ſuis apoſtolis, nec ſolos ex omnibus orbis totius gentibus Iudæos reſpuerent, dicentes eos peiores Ægyptiis vſque ad bruta, ſiue per ſuperſtitionem, ſiue per quemcunque alium errorem, quantum ipſis eſt dei honorem demittentibus. Hæc autem diximus non quòd cuiquam autores velimus eſſe dubitandi de doctrina Chriſtiana: ſed vt doceremus iſtos eius doctrinæ laceratores, ſatius eſſe vel dubitare de profeſſoribus eius, quàm loqui tam temerariè de Ieſu atque illius diſcipulis quod neſciũt ipſi affirmando, nec cum comprehenſiua phantaſia quam vocant Stoici, nec cum alio vllo iudicio de quo ſingulæ philoſophorum ſectæ quicquid ipſis videtur pronunciant. Deinde quoniam Celſus ait: Credendum eſt eos commiſſos eſſe quibuſdam huius carceris curatoribus: reſpondemus quòd anima virtute prædita ſoluta eſt viciorum vinculis etiam in hac vita quam Hieremias vinctorum terram (*Hier.22.*) nominat: idque iuſſu Ieſu, ſicut multo ante aduentum eius (*Eſa.9.*) Eſaias propheta prædixerat. Quid autem ille iubet, niſi vt vincti è carcere prodeant, & in lucem qui degebant in tenebris? Et hic ipſe Ieſus, ſicut idem Eſaias olim de illo cecinit, ſedentibus in regione & vmbra mortis lux orta eſt, vt & nos dicamus, Dirumpamus vincula eorum, & proiiciamus à nobis iugum ipſorum. Quodſi poſſet audire ſenſum retruſiorem euangeliorum Celſus & qui ſimi- K liter ſunt affecti erga nos, non conſuluiſſet nobis vt pareremus his quos ipſe carceris huius curatores nominat. Scriptum eſt in euangelio quòd mulier quædam erat incuruata non valens ſe erigere. quam quum vidiſſet Ieſus, & animaduertiſſet qua de cauſa non ſineretur caput attollere, dixit: Hanc autem filiam Abrahæ quam alligauit Satanas ecce decem & octo annis, non oportuit ſolui in die ſabbati? Quod autem etiam nunc alligati à Satana proruũt in terram, illo non ſinente ſuſpicere, quòd velit nos terrena ſpectare, nec quiſquam eos erigit, niſi verbum quod in Ieſu aduenit, quod prius erat apud deum. Venit ſanè Ieſus vt liberaret omnes oppreſſos à diabolo, & de illo dixit cũ quadam decente ſe grauitate: Nunc princeps mundi huius iudicatus eſt. Itaque nõ conuiciamur dæmonibus hîc verſantibus, ſed coarguimus eorum machinationes in perniciem humani generis, ſub prætextu oraculorum & ſanandorum corporum, volentium à deo ſeparare animam delapſam in corpus hoc humilitatis: quam humilitatem qui intelligunt, exclamant illud apoſtolicum, Miſer ego ho- (*Rom.7.*) mo, quis me liberabit ex hoc mortali corpore? nec tamen fruſtra corpus præbemus torquendum & verberandum. non enim gratis hęc perferimus, dum recuſamus terreſtres dæmonas appellare deorum nomine, quantumlibet huc nos ſuis inſidiis pertrahere conentur tum ipſi, tum eorum cultores: & gratum eſt deo verberari nos propter virtutẽ, L atque torqueri propter pietatem: mori denique propter ſanctitatem meritò non refugimus, quia pretioſa eſt in conſpectu domini ſanctorum eius mors: & fatemur bonũ eſſe non nimis vitam amare. Cæterum Celſus dum nos confert maleficis merita pro latrociniis ſupplicia dantibus, nec erubeſcit noſtram voluntatem eorum affectui ſimilem dicere, prodit ſe germanum fratrem eſſe illorum qui Ieſum iniquis annumerauerunt: in quibus impleta eſt illa prophetia: Et cum iniquis reputatus eſt. Deinceps autem Celſus ſic loquitur. Alterutrum eligendum eſt. Si dedignantut colere officia præſidéſque horum ne ſumant vi- (*Eſa.53.*) rilem togam, ne ducant vxorem, ne ſuſcipiant liberos, ne faciant aliud quicquam in vita. auferant ſe hinc vniuerſi nullo relicto ſeminario, vt in totum ſolitudo ſit in terra huius hominum generis. quodſi & vxores ducturi ſunt & liberis operam daturi, & fruges guſtaturi, & vitæ ſocij futuri, etiam malorum partem ſuam perferent. hoc enim natura poſtulat, vt omnes homines mala experiantur. neceſſe eſt enim eſſe mala, nec habent locum alibi. reddendi ſunt igitur conueniẽtes & debiti honores horum præſidibus, & inſeruiendum huius vitæ officiis, donec ſoluantur è vinculis, ne videantur & ad hanc inutiles. iniuſtum enim eſt participem eſſe horum quæ iſti habent, & velle immunem eſſe. Reſpondemus & ad hęc, nullum videri nobis di- M gniorem è vita exitum quàm propter virtutem & pietatem, quoties ea conditio proponitur à magiſtratibus ius in vitam noſtram habere ſe putantibus, vt aut parendo in pręceptis Ieſu moriamur, aut ſi malimus viuere, ab eius inſtitutis diſcedamus, cæterum vxorẽ ducere permiſit nobis deus, quòd non omnes meliora, hoc eſt caſtitatẽ, capiant: & ſuſceptos ex his liberos educare, nõ è vita tollere quod donatum eſt à prouidentia. nec hoc pugnat cum contemptu terreſtrium dæmonum. armati enim armatura dei ſtamus vt athletæ pietatis contra inſidiantium nobis genus dæmonum. Itaque tametſi Celſus ſermone ſuo nos ex omni vita exterminet, vt omnino deſolata ſit terra noſtro genere, nos tamen in legibus à conditore noſtro datis perſeuerabimus, nunquam ſeruituri peccati legibus: & Vxores ſi voluerimus: liberóſque deo dante parabimus ex coniugio. quodſi neceſſe fuerit, etiam aduerſitatum huius vitæ participes erimus, vt tentationum animæ: ſic enim ſacra ſcriptura ſolet nominare caſus hominũ, in quibus ſicut aurum igni examinatum anima vel probatur vel reprobatur. adeóque parati ſumus contra iſta quæ Celſus mala nominat, vt dicamus, Tenta me domine, & proba me, ure renes meos & cor meum. (*Pſal.26.*) Nemo enim coronatur, niſi hic ſuper terram in hoc humilitatis corpore legitimè certauerit.

A rit. Adhæc neque honores reddimus debitos, vt putant, istis quibus Celsus ait commissa terrena negotia. Dominũ enim Deum nostrum adoramus,& illi soli seruimus, optãtes imitatores Christi fieri, qui diabolo dicenti sibi, Hæc omnia tibi dabo, si procidens adoraueris me: respondit,
Mat. 4. Dominum Deum tuũ adorabis,& illi soli seruies. Hoc est cur honores debitos istis quibus Celsus ait res terrenas cõmissas non reddimus, quia nemo potest seruire duobus dominis, nec possumus simul Deo seruire & mammonæ, siue hæc vox vnum aliquid siue plura significet. Præterea si legem transgrediendo legislator afficitur contumelia, manifestum nobis est quòd quum duæ leges sint inter se contrariæ, lex Dei & lex mammonæ, prestat nos per transgressionem legis mammonæ afficere contumelia mãmonam, vt per obseruationem legis Dei Deum honoremus, quàm per transgressionem legis Dei Deum afficere contumelia, vt per obseruationem legis mammonæ honoremus mammonam. Celsus tamen putat ad officia vitæ pertinere, si homines donec soluantur his vinculis, solennia sacra reddant istis qui oppidatim coluntur pro diis, non intelligẽs quid reuera sit officium, nec pietate id metiens. At nos aimus eum vitæ officia facere, qui creatoris memor, qui-
B búsve rebus ille delectetur, quicquid facit spectat Dei voluntatem. Celsus item vult nos esse gratos erga terrestres dæmonas,& votiua illis sacrificia reddere. nos verò, vt apertius loquamur de gratitudine, negamus nos ingratos dicendos, quia dęmonibus non solum non beneficis, sed & aduersariis, nec sacrificamus, nec honorem vllum deferimus. hoc tantum cauemus, ne ingrati erga Deum habeamur, cuius beneficiis sumus referti, quum simus eius creaturæ,& hoc ipsum quòd qualescunque sumus debeamus ipsius prouidentiæ, post hanc quoque vitam meliora sperantes ab eo. Habemus etiam eius gratiarum actionis symbolum, panem qui Eucharistia vocatur. Nec habẽt dęmones (vt suprà docuim⁹) vllam administrationem rerum ad nostros vsus creatarum: proinde nihil iniquum facimus, dum non sacrificamus dæmonibus ad quos hæc nihil attinent. Imò etiamsi sciamus non dæmonas, sed angelos pręesse frugũ prouentibus & fœturis animalium, pręedicamus eos vt beatos quibus à Deo commissæ sunt vtilitates hominum, non tamen honorem soli Deo debitum his reddimus, nam nec Deus hoc vult, nec ipsi quibus hæc cõmissa sunt:& amant nos, quia non sacrificamus eis. non enim opus habent istis nidoribus. Pergit Celsus in hunc modũ. Quòd autẽ vel minimæ res careant suis pręsidibus, discere licet ex Ægyptiis dicẽtibus humanum corpus in triginta-sex partes distributum,& suum cuiusque potestatẽ habere siue dæmonem, siue Deum quendam æthereum. quidã autem plures dicunt alias attribuentes aliis, eósque dæmonas
C propria lingua nominant, vt Chnumẽ, Chnachumẽ, Cnat, Sicat, Biu, Eru, Erebiu, Ramanor, Reianoor, cæterísque nominibus æque Aegyptiacis: & inuocati sanant morbos quisque suarum partium. quid igitur vetat & horum & aliorum ambire gratiam: siquis malit valere quàm ægrotare,& fœlix esse quàm infœlix,& liberari ab istis vt existimantur tortoribus? His quoq; verbis Celsus adducere conatur animas nostras ad dæmonas, acsi sortiti essent nostra corpora, asserens cuique suam partem attributam nostri corporis, volénsque nos credere dæmoniis quę narrat, & ea colere, vt valeamus potius quàm ægrotemus,& fœlices simus potius quàm infœlices,& quoad fieri potest liberemur à tortoribus. Adeò diffidit indiuisibili cultui Dei vniuersorum domini, vt putet adoratum deum & honoratum non sufficere ad arcendos insidiatores dæmonas à sanctis suis cultoribus. non enim vidit quomodo nomen Iesu à germanè credentibus inuocatum non paucos ab ęgritudinibus, lymphationibus, aliisque periculis liberauerit. Fieri potest vt rideat, cui Celsus placet dicentibus nobis quòd in nomine Iesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestriũ, & infernorum,& omnis lingua cõfiteatur quòd dominus Iesus Christus in gloria est Dei patris. rideat licet, clariora argumenta huius veritatis audire poterit, quàm de modò recitatis nominibus, Chnumen, Chanchumẽ, Cnat, Sicat,

& reliquis Aegyptiacis quæ inuocantur ad morbos sanandos in partibus certis corporis. Ac vide quomodo auertẽs D
à credendo in Deum per Iesum Christum, vocat nos ad fidem per corporis sanationem trigintasex barbaricorum dæmonum, quos soli Aegyptiorũ magi inuocantes nescio quomodo nobis pollicentur meliora, ergo autore Celso magi potius & præstigiatores quàm Christiani erimus, & infinito nostro dæmonum potius credemus quàm viuo ac manifesto cunctorũ Deo, per eum qui magna potentia seminauit toto orbe verbum pietatis purissimum non solum hominibus, sed etiam (quod citra mendacium dico) aliis creaturis rationalibus, quibuscunque opus est correctione sanatione, mutationéque ad virtutem à viciis. quapropter suspectum habẽs hoc lubricum in quo facilis lapsus est ad magiam,& sentiens fore vt offẽdatur auditor, addit: Illud tamen cauendum nequis liquescat voluptate huiusmodi ceremoniarum,& amore corporis auersus à potioribus in obliuionem eorum incidat. oportet enim opinor, fidẽ habere viris sapientibus, qui dicunt plerosque circumterraneos dęmonas, genituræ, cruori, nidori, melodiis & aliis id genus deuinctos affixósque nihil amplius posse quàm sanare corpora,& ventura hominibus ac ciuitatibus prædicere, tũ quicquid ad res mortales pertinet, id scire ac posse. Cùm igitur hic locus sit tam lubricus, vt ipse diuinæ veritatis inimicus testatur, quanto satius est securum istius vo- E
luptatis dæmoniacæ,& amoris corporũ, obliuionísque meliorũ, cõcredere se Deo vniuersorũ dño per Iesum Christum nostræ doctrinæ autorẽ, & ab illo poscere omne auxilium,& sanctorũ angelorũ iustorúmque custodiã, vt nos liberent à circũterraneis dæmonibus, genituræ voluptate perditis, cruori nidoríque affixis, melodiis similibúsque magis allici se teneríque sinentibus, dubio procul nihil vel Celso teste valentib. præter sanationes corporum. At ego possem dicere, ne hoc quidem consiliare, quod dæmones quomodocunque culti sanare queant corpora: sed quærẽda est sanitas vulgari more per rationẽ medicinæ, aut præter cõmunem modũ pietate erga Deum ac precibus. Tu ipse apud te cõsidera vtros mores magis probet Deus vniuersorum dñs, omnibus potentior tum cæteris rebus tum in benefaciendo hominibus siue corpus spectes siue animã, eiúsne qui sibi cõmittit omnia, an eius qui curiosus est circa dæmonũ nomina, virtutes, actiones, incantationes, herbas peculiares dæmonibus gemmásque & sculpturas referentes formas dæmonum siue symbolicas seu quascunque alias. Perspicuum est vel mediocriter consideratibus, quod simplices & minime curiosi mores hoc ipso placent Deo & omnibus eius amicis: eos verò qui propter corpus & eius sanitatẽ, fœlicitatémque in rebus indifferẽtibus curio- F
sius inquirũt dæmonũ nomina & quibus hi alliciãtur carminibus, vt malos & impios magísque dæmoniacos quam humanos, derelinquet dñs Iesus raptandos exagitãdósque per tẽtationes & calamitates varias. Probabile est enim cũ sint mali vt ipse Celsus fatetur,& affixi cruoribus, nidorib. melodiis,& similibus, ne cultoribus, quidẽ suis fidẽ seruaturos datãnque ceu dexterã. Inuococati enim cõtra suos cultores ab aliis,& corrupti pluribus cruoribus, nidiorib. cæterísq; obsequiis quibus redimitur eorũ opera, insidiabũtur hesterno cultori suo quãuis pasti eius epulo. Sed bene habet ꝙ Celsus qui hactenus nos mittebat ad eorũ oracula, mysteriáq; tanquã deorũ, nũc fatetur ꝙ isti qui futura p: iuatis hominibus & ciuitatibus prædicũt versantes circa mortales actiones, circũterranei sunt dæmones, genituris se oblectãtes, affixiq; cruorib. nidoribus, melodiis & rebus similib. nec possunt quicquã melius. Atqui si superius, dum Celsus proferebat mirificã illã suam theologiã de oraculis Deorũ & solẽnibus cęremoniis, dicẽtibus nobis dæmonũ hoc esse animas hominũ ad istas terrenas cupiditates pertrahẽtiũ, reclamasset aliquis loqui nos impie: nũc quisquis est is qui male de nobis suspicatur, credat rectè Christianos prædicare, vidẽs quod hic quoque qui contra Christianos scribit, iam sub finẽ operis, velut victus à veritatis spiritu, fatetur eadẽ. Quãuis igitur ille suadeat his sacris operandũ quatenus sunt vtilia, diuina tamen doctrina non sinit vt

G commercium habeamus cum cruentis & nidorosis dæmonibus, aut diuinitatem detrahamus ad has sordes dæmonum. Quodsi Celsus diligentius pensitando quid sit vtile, intellexisset proprie vtile virtutem esse huiusque opera, hæc verba, quatenus vtile est, non dixisset de talibus quos ipse fatetur esse dæmonas. Nos certe, si talibus debenda est sanitas & felicitas, malumus ægrotare atque infortunati esse salua pietatis erga Deum conscientia, quam diuelli ab eo & desciscere, proditáque salute animæ sani corpore ac per omnia cætera fortunati hanc præsentem vitam degere. Verùm Celsus pòst hæc quæ dixit de dæmonibus cruori nidoríque inhiantibus, quasi palinodiam recantaturus, ait existimandum potius eos nulla re indigere vel opus habere, sed delectari pietate erga se hominũ. Id si verum est, illa dixisse non debuit: Sed fieri non potest vt humana natura omnino derelinquatur à Deo veritatéque ipsius vnigenita: quapropter & Celsus verum quidem dixit quod dæmones cruore nidoréque opus habeant: rursus tamen per propriam maliciam relapsus in mendaciũ, confert eos hominibus perfecte iustis, iusta facientibus etiamsi nemo eis hoc nomine habeat gratiam, benefacientibus autem his solis qui grati sunt: vt mihi hoc loco homo parum sibi constare videatur, nunc mentem turbatus à dæmoniis, nunc recolligens se ex illa desipientia, & paulatim veritatem cernens.

H rursum enim sic infert: Deus nullo pacto vnquam relinquendus, non noctu non interdiu, non in priuato non in publico, non in cogitationibus vllis non in operibus sed siue cum his siue sine his semper intenta sit ad Deum anima. quod autem ait siue cum his, operibus intelligo & cogitationibus. Deinde rursum quasi ratione reluctans dæmonum seductionib. & plerunq; succumbens, sic infert: Si res ita se habet, quid mali fuerit placare terrenos principes, tum alios, tũ reges & dynastas hominum, quando ne hi quidem absque potentia dęmonum suam dignitatem adepti sunt. Superius quantũ in se fuit deducebat animas nostras ad dæmonas, nunc vult vt placemus etiam reges hominũ ac dynastas, quibus est plena vita & historiæ: quorum non opus est afferre exempla. Vnus est nobis placandus Deus vniuersorum dominus, vnius fauor ambiendus per pietatẽ virtutésq; cæteras: Si vult præter hunc placari etiam alios, cogitet quod sicut moto corpore vmbra quoque ipsius mouetur, ita cum aliquis Deum habet propitium sequitur vt amicos habeat omnes eius angelos animas & spiritus. Sentiunt enim qui sint digni fauore cœlestis numinis, quibus non solum ipsi bene volunt verum etiam dant operam vt Deum ei seruire volentibus concilient, & vnà nobiscũ precantur: vt quotquot eum colimus audeamus dicere, hominibus bonæ voluntatis precantibus vltro se adiungere innumera sanctorum angelorum milia, & intercedere pro mortali nostro genere, & (vt

I ita loquar) laborare nobiscum in hoc certamine, dum vident aduersarios dæmonas impugnatores salutis eorũ maxime qui se maxime Deo dedicant, & contemnunt ipsorũ inimicitiam, infensorum dtectátibus se cruoribus & nidoribus colere, & omni modo conciliari se Deo studentibus, per Iesum qui dum in terris ageret sanabat & cõuertebat oppressos à diabolo profligãs innumera dæmonia. Nec hominũ regnum fauor nobis exambiendus libidinũ & cędium turpib. fœdísque obsequiis, aut vlla re à pietate aliena, aut seruilibus adulationibus indignis viro magnanimo & fortitudinem ducente pro virtutum maxima. Cæterum quatenus salua pietate licet, non ita insanimus vt in nos irritemus reges aut potestates publicas seruituras per tormenta & supplicia. Legimus enim in nostris literis: Omnis anima potestatibus præcellentibus sit subdita. nõ est enim potestas nisi à Deo. itaque qui potestati resistit, Dei ordi-

Rom. 13. nationi resistet, quæ verba in cõmentariis super epistolam ad Ro. vt potuimus non vno modo enarrauimus, nũc vero simpliciter iuxta vulgarẽ sensũ ad præsens negotiũ citauimus, quandoquidẽ Celsus negat eis dignitatẽ cõtigisse absque fauore dæmonũ. Et quoniã multa dicẽda essent de regum ac principum statu, quod res disquisitione non careat propter aliquot principum sęuam tyrãnidem, & alios licentia potestatis prolapsos in delicias & nequiciam, ideo K hunc locũ inpræsentiarum supersedemus excutere. Per fortunam tamen regis non iuramus, sicut nec per alia numina ficticia. nam siue vt quidam putant cursus tantum rerũ fortuna est, non iuramus per id quod nihil est tanquã per Deum aut rem aliquam pollentem viribus, ne iureiurando abutamur: siue vt aliis videtur is est Romani principis genius, vt vnum è dæmonibus intelligamus fortunæ nomine, sic quoque moriendum est nobis potius quam iurandum per malum & perfidum dæmonem, peccantem persæpe cum eo quem sortitus est homine. imò quam homo sæpius. Deinde rursum Celsus, non aliter quam dęmoniaci nunc recolligentes se, nunc recidentes in malum pristinũ, paulisper resipiscens sic loquitur: Siqui tamen vrgeant dei cultorem vt aut impium aliquid aut turpe faciat, non est parendum sed etiam contra tormenta ferentes resistẽdum fortiter, etiamsi mori oporteat citius quam aut loqui aut cogitare de Deo quicquam quod pietati non conueniat. deinde rursum vt ignarus nostræ doctrinæ idéoque confundẽs omnia, subinfert hęc. Quod siquis iubeat bene loqui soli aut Mineruæ, alacriter Pęan canendus est. sic enim magnũ Deũ venerari magis videberis, si hos quoque hymnis honores & laudibus. pietas enim fit perfectior, si per omnia transeat. Respondemus nos non expectare dum iubeamur bene loqui soli, qui didicimus non solum contra magistratus non obloquendum, sed ne de inimicis quidẽ loquẽdum male. itaque bene loquimur de sole vt pulchra L Dei creatura seruante leges præscriptas sibi à Deo, & obediente voci prophetę inuitantis, Laudate dominum sol & luna. laudate quantum fieri potest patrem & conditorem rerum omnium. cæterũ Mineruam quam iste cum sole co- Psal. 148 pulat finxerunt Græcorũ fabulæ, siue cum occultiore sensu, siue absque alio significato narrantes genitã è Iouis capite totam armatam. quam persequente Vulcano vt eius virginitati illuderet, ipsam quidem effugisse: sed persecutoris sui genituram nimio libidinis feruore in terram prolapsam sustulisse ac educasse pro suo filium Erichthonium nomine, quem diua Minerua.

Nata Ioue eduxit, peperit sed inclyta Tellus, vt inquit ille. Equidem video si admittatur de Minerua fabula, recipiendas simul alias multas quas nemo reciperet qui fastiditis fabulis veritatis sit auidus. Iam si per Mineruam tropologicè prudentiam intelligamus, ostendatur nobis eius vel essentia vel substantia. quodsi vna priscarum heroinarũ Minerua cõsecrata est ab hominibus vt coleretur pro dea, multominus debentur ei honores diuini, quãdo ne solem quidem tam magnum adorari à nobis fas est, etiamsi bene sentiamus ac loquamur de illo. hymnos enim in solum Deum vniuersorum dominum canimus, & deum verbum eius vnigenitum, nec aliter eos laudamus quam ipse sol & M luna atque sidera totáque cœlestis militia. omnis enim hic chorus vnà cum iustis hominibus laudat summum Deum eiúsque vnigenitum. porrò de non iurando per regem hominum, eiúsue fortunam, vt vocant iam diximus: quare non est opus vt denuo respondeamus ad hæc verba, vel si per hominum regem iurare quis te iubeat, ne id quidem graue fuerit. data est enim huic potestas in terris, & quicquid accipis in vita ab hoc accipis. At nos negamus cõcessa huic in terris citra exceptionem omnia, negamus quicquid in vita accipimus ab hoc nos accipere. nam iuste honestéque accipientes à Deo prouidentiáque illius accipimus mitiores fruges, panem fulcientem cor hominis & oleum exhilarans faciem. deinceps Celsus negat dubitandum de fide antiqui viri cuius dictum est:

Vnius est regnum, cuicunque Saturnius addit.

Móxque infert: hoc dogma si volueris conuellere, merito à rege mulctaberis. nam si quod tu facis permittãt sibi cęteri, solitudo erit circa principẽ, & res in ferocissimorum ac immanissimorum barbarorum potestatem deuenient, simúlque & religio tolletur ex hominibus & decus veræ sapientiæ. Ergo si placet illud Homericum, Vnus princeps esto, vnus rex: non tamen cui hoc dedit Saturni obliqua

A obliqua cogitantis filius: sed cui dedit is qui constituit re-
1. Pet. 2. ges mutátque ac restituit, suis temporibus excitans humo
viros reipublicæ vtiles. Nō Iupiter Saturni à se regno pulsi
(vt narrant Græcorum fabulæ) & in Tartarum coniecti fi-
lius regna distribuit, & principes regionatim cōstituit: sed
Deus qui regit omnia, scit quem cui regioni præficere de-
beat principem. Vanum igitur iudicamus illud dogma de
regnorum distributore Saturni obliqua cogitantis filio, vt
qui persuasum habeamus non cogitari quicquam obliquū
sinuosúmve à Deo vel patre Dei, saluo tamen dogmate de
prouidentia, & his quæ inde proueniunt vel primariè vel
per consequentiam. nec tamen merito plecteremur à Cæ-
sare, quod dicamus non à Saturnio regnum ei datum, sed
ab eo qui reges & præficit regnis & amouet à regimine.
atque vtinam omnes reiecta Homeri sententia diuinam
magis probarent, & honorarent Cæsarem. non est pericu-
lum ne hac de causa destituto illo à suis stipatoribus & of-
ficialibus prouinciæ pateant immanissimorum barbaro-
rum incursibus. nam si omnes idem quod ego facerent, vt
Celsus loquitur, dubio procul, omnes barbari diuina do-
ctrina recepta fierent æquissimi ac mansuetissimi, euane-
scentibúsque religionibus sola floreret Christiana pietas:
id quod futurum est aliquando prædicatione latius spar-
gente se per animas hominum. Id dictum suum parū pro-
babile esse non animaduertens Celsus, pergit hoc modo:
B Non enim dicturus es quod Romani à te persuasi relictis
ceremoniis ritibúsque patriis, tuum altissimum, aut quo-
modocunque appellandus est, inuocaturi sint vt descen-
dens pugnet pro eis, nec opus sit aliis viribus. Idem enim
Deus iam antea tum hoc ipsum tum alia maiora suis polli-
citus, vt vosipsi fatemini, videtis quantum vel illis vel vo-
bis profuerit: cum illis pro sperato terrarum dominio ne
gleba quidem aut domicilium factum sit reliquum, vos v-
bicunque per latebras erratis quæramini ad supplicium.
Hic quoniam per fictionem rogat, si contingeret Roma-
nos à nobis persuasos patrias superstitiones negligere,
quid sequeretur postea recepto cultu Altissimi: audi quid
nobis super hoc videatur. Dicimus quod si vel duo è no-
bis concordes super terram petierint quamcunque rem,
continget eis à cœlesti patre iustorum. Gaudet enim con-
sensu rationalium animalium, & auersatur dissidia: Quid
existimandum est, si non perpauci, vt nunc, sed vniuersum
consentiret Romanum imperium? precarentur freti verbo
illo quod olim audiuerunt Hebræi persequentibus eos Æ-
Exod. 14. gyptiis: Dominus pugnabit pro vobis, vos autem silebitis:
precatique vnanimiter, multo plures hostes infestos pro-
fligarent quam Moses tum deuicit ope diuina impetrata
C suis suorúmque precibus. Quæ autem Deus pollicitus est
legem seruantibus si non præstitit, non ipso fallente id fa-
ctum est, sed eorum culpa qui non steterunt cōditionibus
& legitima viuendi formula: proinde si nec gleba terræ
nec domicilium post acceptas certis conditionibus pro-
missiones est reliquum, culpam referre debent in suas ini-
quitates, eam præcipue qua in Iesum peccauerunt. Roma-
ni vero si (vt Celsus fingit) populariter crederent, precibus
victores ne haberent quidem hostem, protegente illos di-
uina potētia, quæ olim propter quinquaginta iustos para-
ta erat totis quinque ciuitatibus parcere. Sal enim terræ
sunt Dei homines, per quos mundus hic conseruatur quā-
diu sal suum saporem obtinet. nam si sal fatuus reddatur,
nec ad aruum vtilis est nec ad sterquilinium, sed proiectus
cōculcabitur ab hominibus. Qui habet aures audiat quo-
modo hæc dicantur. Nos quoque quoties Dei permissu
Matt. 13. tentator potestatem persequendi nos accipit, persecutio-
nem patimur: quoties autem deos nos nihil pati vult, in
mundo infensos nobis mirabiliter pacem habemus, & cō-
fidimus in eo qui dixit: Bono animo esto: ego vici mundū.
Ioan. 16. Et reuera vixit quatenus vincere voluit, accepta à patre
potestate vincendi. quapropter & nos fiduciam colloca-
mus in illorum victoria. quodsi Deus vult vt iterum cer-
temus in stadio pietatis, veniant aduersarij, & audient, O-
mnia possum in eo qui mihi vires addit Christo Iesu no-
Mat. 10. stro domino. Etenim cum duo passerculi (vt scriptura no-
minat) asse veneant, nullus in laqueum cadit nolente patre
cœlesti. adeóque cuncta comprehendit Dei prouidentia, D
vt ne capillorum quidem nostrorum numerus eius noti-
tiam effugiat: Deinde rursum Celsus more suo confundēs
omnia, tribuit nobis quæ à nullo Christiano scripta sunt,
hæc dicens: Ne hæc quidem vestra vox ferenda, Si præsen-
tes imperatores ad fidem nostram pertraxerimus, pertra-
hentur rursum alij. Quòdsi ad hunc modū aliis post alios
in istam nassam illectis tandem omnes ad vestram fidem
pertrahendi sunt, aliquis princeps alieno periculo cautus,
totum genus vestrum extirpabit priusquam eueniat quod
fore dicitis. Adhæc respondere nil opus est, cum nemo no-
strum sic loquatur: si præsentes imperatores ad nostram re-
ligionem pertraxerimus, pertrahentur vniuersi alius post
alium. Quomodo autem ei hoc excidit, quòd principibus
alio post aliū in nostram religionem concedentibus, vnus
aliquis eorum sentiens id fieri eo quòd parcatur nobis ho-
stibus, totum hoc genus extirpabit funditus? Sed & hoc ex
se finxisse videtur, quandoquidem nugas nugis connectit.
Deinde precatus in easdem leges consentire Asiæ, Europæ,
Africæque gentes tam Græcas quàm barbaras vsque ad or-
bis habitati terminos impossibile hoc ratus subinfert, quod
qui hoc putat futurum imperitus rerum est. qua de re lo-
cus postulat vt vel paucis verbis dicamus, quamuis diligē- E
tius deberet tractari, quo pateat non solū possibile, sed e-
tiam verum id esse, sub easdem leges venturum aliquando
quicquid rationis est particeps. Stoici aiunt futuram ali-
quando cōflagrationē vniuersalem, igne vt qui fortior est,
præualente elemētis cæteris. nos autem dicimus verbi dei
prædicationem aliquando præualituram omni rationali
creaturæ, eámque mutaturam in suam perfectionem, quā-
do vnusquisque suapte potestate quæ volet eliget, & quic-
quid elegerit faciet: nec enim eandem esse conditionem a-
nimarum & corporum, vt quemadmodum in his sunt qui-
dam morbi arte medicinæ insuperabiles, ita in animabus
insint quædam vicia quæ impossibile sit sanari per verbum
Dei, nullus profecto malus affectus est animi, quo verbum
Dei non sit potentius. hoc enim vnicuique medicinam
iuxta Dei voluntatem admouet, cuius effectus est vicia
tollere. Vtrum autem in tantum vt anima posthac non
possit in eadem mala recidere, an contra, non est huius tē-
poris disputatio. Certe apud prophetas multa secretiora
habentur de penitus abolendis olim omnibus omnium a-
nimarum viciis, ex quibus Sophoniæ verbis nunc conten-
ti erimus. ea sic habent. Paratus esto, mane vigila: disperie- Sophon. 3.
runt omnes racemi eorum. Propterea expecta me, dicit
dominus, in die resurrectionis meæ in futurum: quia iudi-
cium meum vt congregem gentes, & colligam regna, vt
effundam super eas indignationem meam omnem, iram F
furoris mei. in igne enim Zeli mei consumetur omnis ter-
ra: quia tunc conuertam super populos linguam in gene-
rationem eius, vt inuocent omnes nomen domini, vt ser-
uiant ei sub iugo vno. De finibus fluminum Æthiopiæ
suscipiam dispersos meos: afferent victimas mihi. In die il-
la non confunderis ex omnibus adinuentionibus tuis in
quibus impie egisti in me, quia tūc auferam à te detractio-
nem contumeliæ tuæ: & vltra non adiicies vt magnificeris
per montem sanctum meum: & relinquam in te populum
mansuetum & humilem: & reuerebuntur nomen domi-
ni qui fuerint reliqui de Israel: & non facient iniquita-
tem, & non loquentur vana, & non inuenietur in ore eo-
rum lingua dolosa: quoniam ipsi pascentur & accuba-
būt, & non erit qui eos terreat. Huius propheriæ interpre-
tationem qui potest intelligat, præsertim illud examinans,
quid sit quod ait post consumptam omnem terram fore vt
reuertatur lingua in populos in generationem eius, quē-
admodum erat ante illam antiquam confusionem: &
cōsideret quòd propheta dicit inuocaturos omnes nomen
domini, vt seruiant ei sub iugo vno, vtq; auferantur detra-
ctiones contumeliosæ, nec sit posthac iniquitas & sermo-
nes vani & lingua dolosa. Hæc visum est adducere sic absq;
diligenti enarratione, propter Celsi dictū putātis impos-
sibile vt Europæ, Asiæ, Africæque gentes tam græcæ quàm

G barbaræ in vnum aliquando consentiant. Et fortasse reuera impossibile degentibus adhuc in corpore, non item solutis à corpore. Postremo hortatur nos Celsus vt opem feramus imperatori totis viribus, & geramus eius auspiciis iusta piáque bella, néve detrectemus militiam si res ita postulet. Respódemus, ferre nos imperatori auxilia suo tempore, sed diuina vt ita loquar, nimirum armatura fretos non humana: idque facimus apostoli monitis obedientes, cuius hæc verba sunt: Obsecro vos, primùm vt faciatis deprecationes, orationes, interpellationes, gratiarum actiones, pro omnibus hominibus, pro regibus & cūctis in potestate collocatis. Et quo cuiusque insignior est pietas, eo maiorem opē imperatori fert, magis quàm stantes in procinctu milites, & occidentes quotquot possunt ex hostibus. Possumus etiam sic respondere alienis à nostra fidè & ad militiam pro republica cædésque hominum nos vrgētibus: Ecce vestrorum quoque numinum sacerdotes & delubrorum custodes dextras seruant puras à sanguine causa sacrorum, vt incruentis impolutísque cæde manibus victimas offerant solennes iis quos habetis pro diis, nec vllo bello delectus habetis è sacrificorum ordine. huius moris si vobis constat ratio, quanto magis cæteris militantibus non contemnenda est nostrorum hominum militia, manus quidem puras seruantium, decertantium autem fusis ad deum precibus pro legitimo imperatore & piū iustúmque bellum gerente milite, vt destruatur quidquid est iuste facientibus aduersarium. Itaque precibus nostris profligantes omnes bellorum excitatores dæmonas, & perturbatores pacis ac fœderum, plus conferimus regibus quàm qui arma gestant pro republica: Laboramus autem pro imperio Romano dū iuste viuentes vota pro eo facimus, exercentes nos in contemnendis voluptatibus, nec sinentes nos ab eis quouis pertrahi. Sic nos prę aliis pugnamus pro imperatore: & licet cum ipso non militemus, habemus tamen castra propria pietatis auspiciis, & rem deprecationibus gerimus. Quodsi Celsus iubet nos etiam præfecturis militaribus fungi pro patria, sciat nos hoc quoque facere, sed non in conspectu hominum ad captandam inanem gloriam. In occulto enim mentis nostræ ad deum vota fundimus pro patria haud secus quā sacerdotes: & plus beneficiorum à Christianis confertur in patriam quàm à reliquis hominibus, dum ciues erudiunt ad pietatem erga deum tutelarē patriæ præsidem, eísque viā ad cœlestem quandam ciuitatem Dei muniunt, modo recte viuant vel

1.Tim.2.

in exiguis ciuitatibus. Ad quos dictum illud euangelicum I pertinet: Quoniam in minima ciuitate fidus fuisti, veni & ad magnam, vbi Deus stat in deorum concilio, & medius eorum ipsos diiudicat: & te illis annumerās, modo ne moriaris vt homo, & cadas vt vnus è numero principum. Quin & ad magistratus in patria gerendos hortatur nos Celsus, si hoc incolumitas legum ac pietatis tuenda postulet. Nos vero cum sciamus oppidatim alias ciuitates per verbum Dei conditas, eos qui vita & doctrina sana vt pręsint sunt idonei, hortamur ad præfecturas ecclesiarum, nō ambitiosos probando, sed modestos & non temere se in functiones tam arduas ingerentes cogimus ad curas publicas: & magistratus nostri bene rem administrantes suppræfecti sunt Magni regis illius quem filium esse Dei credimus: qui dum bene præsunt diuinitus constitutis patriis, hoc est ecclesiis à quibus electi sunt, regunt ea iuxta præscripta Dei, saluis etiam legibus publicis. nec hoc faciunt Christiani quòd ista publica vitæ munia refugiant, sed quòd se seruent diuinioribus & magis necessariis muniis ecclesiæ ad salutem hominum: quoniam hoc & iustum existimant & necessarium, omnium rationem habentes, suorum quidem vt indies proficiant, extraneorum vero, vt eos ad pietatis ac religionis doctrinam simul & opera pertrahant, & quantum possunt plurimos adiungant suæ reipublicæ, vt per diuinas leges vnum fiant cum Deo vniuersorū domino, idque vniente ipsius filio Deo verbo, K qui est sapientia, iustitia, veritas, per quem conuertitur cuicunque studium est vt tota vita Deo placeat. Habes sacer Ambrosi finem vt potuimus absoluti tuo iussu operis, quo in octo libros digesto responsum est ad Celsi titulotenus Verum sermonem. superest vt lectorem qui & illius scripta & nostra dignabitur cognoscere, oremus vt iudicet, vtra magis spirent verum deum & modum pietatis qua colitur recepta iam ab hominibus qui ab ipsa veritate docti vitam suam bene instituent. Scito tamen Celsum polliceri editurum se alium tractatum, in quo doceatur quomodo viuere debeant qui volunt & possunt parere ipsius monitis. quem si non scripsit quamuis promissum, contenti erimus ei respódisse his octo voluminibus. quòd si & illud opus ab eo perfectum est, quæsitum ad me mittito, vt & ad id respondeamus quicquid veritatis pater suggesserit, & refellamus mendacia, siquid autem verum admixtum fuerit, citra contentionem confirmemus nostro testimonio.

ADAMAN-

A ADAMANTII ORIGENIS D

CONTRA MARCIONISTAS DISPVTATIO, IN TRES DIALOGOS DISTINCTA LAVRENTIO HVMFRIDO ANGLO INTERPRETE.

ADAMANTII ORIGENIS DIALOGORVM argumentum generale, vniuersi sermonis summam explicans, è græco Latinè ita habet.

ADamantij, qui & Origenes est, de recta in Deum fide disceptatio, contra Megethium, & Marcum, Droserium, Valentem, & Marinum, hæreticos, singulis hæresim suam defendentibus, coniunctisque animis ac studiis, vt aduersus Adamantium de Religione disputationem instituerent, malitiosè, quod reipsa intellectum est, conuenientibus. Adoptarunt autem sibi omnes philosophum Græcum, Eutropium nomine, omnium dictorum moderatorem ac iudicem. Vnde Eutropius, causa religionis pertractata & elimata, persuasus veritate, euasit Christianus: ac cum eo Græci pariter multi etiam hæretici. Erat enim cum illis schola communi quasi conspiratione coacta. Victoria demum penes Ecclesiam catholicam fuit: B *atque non secus ac puluisculus à facie venti dispellitur, sic eorum dissipata fuit & explosa sententia.*

E

ADAMANTII ORIGENIS

DE RECTA IN VNVM DEVM FIDE CONTRA TRIA Megethij Marcionistæ principia Dialogus Primus.

ARGVMENTVM ET PARTITIO DIALOGI.

PRima coitio Origeni cum Megethio fuit, qui Marcionista tres ἀρχὰς id est, principatus seu, eodem sensu, principia statuit, ἀγαθὴν, δημιουργικὴν, πονηρὰν: Bonum, Christi Patrem esse vult & præesse Christianis, Conditorem Iudæis, Malum Ethnicis. Contrà suam Adamantius fidem proponit, adscito in Iudicem Eutropio: Ex qua sententiarum conflictione nascitur Quæstio: Síntne tria principia, an vnum potius? Ex hoc quasi fonte suboritur secundaria, An lex Christi aduentu sublata sit? &, Repugnétne legi Euangelium? Defenditur Catholica fides, primò, vnitas personarum in sancta Trinitate, secundo, vera scripturæ veteris ac nouæ harmonia & cõsensio. Negotiũ egregia & perspicua me-
C thodo tractatur. Est enim Dialogus ferè totus λυτικὸς seu ἐλεγκτικός, atque consumitur in Megethij rationibus cõfutandis, quæ ἐκ τῶν φαινομένων ἀντικειμένων petitæ priore loco sunt collocatæ, posteriore eas Antitheses falsas indicat Adamantius, & conciliat. Incurrunt in hanc disputationem loci communes de fide, de Euangelistis & Euangelij scriptoribus, de autoritate, consensu & spirituali interpretatione scripturæ, de aduentu Messiæ benedicti, & aliis nonnullis à nostro vsu & temporibus haud alienis.

PRIMI DIALOGI PERSONÆ.

Adamantius	Catholicus
Eutropius	Iudex
Megethius	Marcionista.

Adamantius.

Exordiũ γνωμικόν.

QVi studio veritatis ducuntur, & humanitatem morum cõsectantur, quíque huius mundi curriculum bene decursuri sunt, simúlque in eam, quæ maximè digna est expetitione & admiratione de Deo fidem intuentur: præstabilioris illi quidem & perfectissimæ gloriæ compotes sunt: Contrà vero, qui animo lubrici, cognitione curiosi, ratione deuij sunt, pro gloria, Deum etiam ignominia dedecoréque afficiunt. Ex quo non paruum periculum creare mihi videtur istorum perniciosa & praua de Deo fides: aptam autem & Deo congruentem existimationem & fidem basim virtutum omnium & firmamentum censeo. Quocirca tentemus rem sermonibus, siquidem tibi visum sit. Megeth. Quibus est præfatus verbis frater Adamãtius, pro me dixit: Scimus enim & nos fidem sanámque de Deo opinionem rebus omnibus antestare: Quare ad disceptatorem aliquem res deferenda est, qui vtroque audito diiudicet in vtro sit vera & legitima fides. Ostendam enim vos Deum magis blasphemare, quã honorem & gloriam ei tribuere. Certè verum Deum, qui Bonus est, cognoscere abnuitis, sed alium eius loco Bonũ erigere vultis: cum Christus affirmet, Nemo bonus nisi vnus pater. Eutrop. An vterque me legitis in iudicem? Adaman. Vterque. Eutrop. An nemo etiam F iudicio stabitis? Megethius. Stabo, tuámque sequar sententiam. Adaman. Celebres & haud vulgares auscultatores adsunt: Quòd si rite illis tuum iudicium probaueris, addam & ego meum calculum iis, quæ abs te secundum veritatem dicuntur. Megeth. Vis vt primum ego ex scripturis hanc ingrediar disquisitionem? Adaman. Imò primum constituat Megethius aliquam opinionis suæ circumscriptionem, vt sic eorum quæ posita sunt, demonstratio ex scripturis sumatur. Megeth. Quinimò Adamantius decidat nobis prior, quippe is fuit autor ordiendi sermonis. Eutrop. Enimuero æquum, vt qui orsus sit, prior ipse definiat. Adaman. Credo vnum omnium conditorem esse & opificem: & qui ab illo est, Deum verbum consubstantialem, iuxtáque perennem eúmque extremis tẽporibus hominẽ ex Maria assumpsisse, & in Crucem actũ & excitatũ à mortuis: Credo etiam spiritui sancto, qui in omnem æternitatẽ existit. Similiter hic explicet. Megeth. Ego tria esse principia statuo, Deũ patrem Christi bonũ: Et alium Creatorẽ, porrò alium Malũ. Nam bonus ille nec malorum est effector, neque prognat⁹ ex muliere, nec mundus ab eo est conditus, sed ab omni nequitia & effectione alienus est, atque hæc ita esse demõstrabo. Adaman. Tria dixit esse principia. Necesse est vt ꝙ instituisti expleas Nomẽ enim τῆς ἀρχῆς, id est, pricipij seu principat⁹ διά τὸ ἄρχειν τινὸς videtur esse deductũ

Fides Catholicorũ.

Fides hæreticorum

G quod nimirum præsit alicui: quomodo & Dominus appellatur, quòd cuipiam dominetur. Responde igitur, in quos principatum obtineant tria hæc principia. Megeth. Principium illud bonum præest Christianis: efficiens Iudæis: ac Malum Ethnicis. Adamantius. Sunt ne horum trium voluntates ac sensus inter se congruentes, an commune inuicem nihil habent? Megeth. Nihil inter se habent commune. Adaman. An tres illi pariter ad fingendos formandósque homines conuenerunt, vel separatim quisque sibi creauit hominem, in quem dominatum habeat? Megeth. Non illi tres creauerunt homines, sed vnus. Adaman. Quis ille de tribus? Megeth. Ille Iudæorum. Adaman. Quum Iudæorum Deus homines crearit, quomodo aut qua causa Bonus ille simúlque Malus homines præsident? Etenim vtrinque doceri potest, fabricatorem illum bonum esse: Si enim de iure suo illis relaxauerit volens, vt suis eos dominari sineret, bonus vt sit necesse est, qui etiam propria concedit alienis. Quòd si Bonus ille pariter ac malus propter imbecillitatem fabricatoris, eripuerint, erunt videlicet illi mali, vt qui res alienas concupiscant. Eutrop. An bonum prædicas, qui rapit fabricatori quæ ipsius sunt, & imperium sibi sumit in alienos? Quomodo fieri potest vt bonus dicatur is qui tollit aliena? Megeth. Non sustulit, sed miseratus, filium legauit vt bonum, & nos liberauit. Adaman. Vt misereatur alicuius, oportet vt

H quidam consensus concentúsque doloris adhibeatur erga id quod nos quadam ratione attingit, nobísque cognatum est. Commorione ergo hac vsus est bonus in suos vel in alienos? Megeth. In alienos. Adaman. Nunquid illis indulsit tanquam bonis, an vt malis? Megethius. Velut peccatoribus. Adaman. Antequam conciderunt peccatis homines, probi sunt effecti à Conditore vel improbi? Vel igitur tanquam bonos appetiuit vel tanquam malos. Si vt malos, est iam malorum expetitor: At bonus nequaquam expetit malos. Sin tanquam bonos, ergo erit fabricator ille bonorum effector, ergo etiam bonus. Nam prout sunt quę quis facit, ita nomenclaturam habet, vt misericors à miserendo dicitur, & quę sunt de hoc genere. Megeth. Nec ceu bonos eos adsciuit nec ceu malos, sed totis visceribus effusus, commiserabatur. Eutropius. Hæc scilicet dicturus est Megethius, neque diem esse neque noctem sed quiddam inter hæc medium atque confusum. Explicet igitur quid sit quod dicit, homines neque bonos esse neque malos conditos. Quid ergo relinquitur in medio bonum inter & malum? Megeth. Captiones istæ sunt. Ego verò ex scripturis enucleabo tria esse principia. Adaman. Quid igitur? Æqualiáne potestate sunt, an alia præstant aliis atque eminent? Megethius. Absit, non enim sunt paria. Adaman. Quodnam ergo

I est excellentius? Megeth. Boni principium multò est valentius. Adaman. An non proinde sunt minutiora principia sub robustiore subiecta? Megeth. Subiiciuntur. Adaman. Itaque ex arbitrio prꝙstantioris inferiora principia exequuntur omnia. Megeth. Nequaquam ad voluntatem illius isti mala patrant. Absolutè enim & omnino est ille potentior. Siquidem ipse Christus aduenien vicit diabolum, & Creatoris euertit dogmata. Adaman. Quid? Boníne assensu existunt etiam isti? Megeth. Non. Adaman. Ignorat ergo illos esse? Megeth. Non ignorat. Eutrop. dicis fortiorem esse illum bonum, præterea nolle illos esse. Quo igitur pacto fieri potest? si valens sit & præstans viribus & porrò non velit eos esse, sunt autem tuo adeò concessu: Vel illos esse vult, vel non potest tollere, vel nescit existere. Megeth. Ego ostendere possum falsa esse Euangelia. Adaman. Quibus tandem probationibus potes demonstrare id ita se habere? Megeth. Ex ipsis Euangeliis ostendo contaminata. Adam. Et me admittes etiam, modo ab ipsis Euangeliis probauero ea non esse adulterata? Megeth. Admittam, modo vt ostenderis. sed recense mihi primum eorum nomina

Status quæstionis

Confutatio propositionis Megethij.

qui Euangelia conscripserunt. Adaman. Discipuli K nimirum Christi scripserunt, Ioánes, & Mattheus, & Marcus, & Lucas. Megeth. Marcum & Lucam non habuit in discipulis Christus, & propterea vel hinc reprehendi potestis, falsa quippe effingentes. Cur enim ea non perscripserunt hi quorum nomina in Euangelio descripta sunt, sed ij qui non extant inter discipulos? Et quis demum est illę Lucas aut Marcus? Proin meritò caditis in hanc reprehensionem, qui nomina non consignata scripturis adducitis in medium. Eutrop. Cum Christus circum se discipulos haberet, an non his potius hoc muneris delegasset, quám illis qui in censum discipulorum non venerunt? Nec hercule illud mihi conueniens videtur. Siquidem ipsos potius discipulos ad huius officij perfunctionem cooptatos oportuit. Adaman. Etiam & hi discipuli sunt Christi. Megeth. Cura vt recitetur Euangelium, & deprehendes ibi nullam istorum nominum mentionem scriptis esse proditam. Eutrop. recitetur. Adaman. Apostolorum nomina duodecim recitata sunt, non etiam* septuaginta duo. Eutrop. Quot habuit Christus Apostolos? Adaman. Primum amandauit duodecim, pòst septuagintaduo, vt Euãgelium annũciarent. Marcus igitur & Lucas quum in numero septuagintaduorum essent, ipsi etiam Paulo Euangelium pꝛdicabant. Megeth. Et hoc impossibile, vt illi vnquam aspicerent Paulum. Adam. At ipsum ostendam Apostolum Marco simul & Lucæ testimonium L tribuisse. Megeth. At ego fidem non tribuam tuo supposito Apostolico. Adam. Produc tuum apostolicum licet maxima ex parte mutilatum & decurtatum sit, & Marcum & Lucam Paulo administros fuisse doceo. Eutrop. doce. Adam. Lego in extremis Epistolę Pauli ad Colossenses, Salutat vos inquit, Aristarchus captiuitatis meę consors, & Marcus cõsobrinus Barnabę (de quo in mandatis habuistis ad nos vti veniat) excipite itaque illum: & Iesus cognominatus Iustus è circumcisione, hi soli mihi fuerunt adiutores ad regnum Dei: qui solatio etiam mihi fuerunt. Ac deinde: Salutat vos Lucas & Demas. Citaui demõstrationes huius Epistolę. Vides igitur ipsummet Apostolum illis testificari? Eutrop. Aperta satis est harum rerum designatio. Megeth. Contrà arguo mendosa esse Euangelia. Dicit enim apostolus vnum Euangelium & vos memoratis quatuor. Adaman. Quatuor quidem sunt Euangelij scriptores, Euangelium autem vnum: si pote Christum decantarunt, & eandem rem enunciarunt. Quod si alium atque alium Christũ quisque prodidisset & Euangelizasset, tunc credibiliter ista diceres. Sin autem eundem nobis Christum quatuor concinant, non amplius quatuor sunt Euangelia, at vnũ duntaxat. Meg. Non dixit apostolus secundum Euangelia mea, sed secun- M dum Euangeliũ meum: Ecce vt vnum cõmemorat esse, & porro dicit, Si quis vobis Euangelium aliud nunciarit, pręterquam id quod Euangelizauimus vobis, sit execrationi deuotus. Quum ille proinde vnum esse dicat, quomodo vos quatuor esse contenditis? Adam. Etiam & nos vnum Euangelium confirmauimus esse, sed autores tamen Euangelij quatuor. Megeth. Sed neque sunt quatuor Euangelistæ, imò verò vnus. Dicit enim non esse aliud: Secundum Euangelium meum: Nisi quòd sint qui turbant vos, & in aliud vos Euangelium Christi transuersos volũt traducere. Adam. Quum ipse asseueret Paulus, plures esse Euangelistas, quamobrem tu vnum dicis? Megeth. At nec id quidem dixit multos esse Euangelistas. Adam. Habeo in manibus Apostolum & commostrabo eum in Epistola ad Galatas dicere, Sed etiamsi nos, vel Angelus de cœlo, aliud vobis Euangelium nunciauerit, præter quod vobis nunciauimus. Nunciauimus dixit. Si enim vnus fuisset, dixisset, præterquam quod vobis nunciaui: Hoc vero nunciauimus, multitudinis complexionem habet. Eutrop. Istud, Nunciauimus, designationem habet multorum, non vnius. Megeth. Sed de istis non innuit, sed de Syluano & Timotheo. Eutrop. Quũ prius soli Paulo attribueres Euangelistę munus, nunc

Colos. 4.

Rom. 2.
Gal. 1.

Gal. 1.

A nunc etiam confiteris esse alios. Ergo & aliis permissum discipulis Euangelium prædicare, siquidem Syluanus & Timotheus & Paulus prædicarint. Cum verò dicat Paulus, Secundum euangelium meum, probabile est multos esse Euangelistas, vnum tamen appellari Euangelium. Megeth. Atque dissonant Euangelia; & alia atque alia dictitant, vnde apparet deprauata esse. Adamantius. An alium atque alium Christum ebuccinant? An in hoc putas dissidere? Megeth. Minimè, sed pugnant tamen. Adaman. Definito mihi vt volueris: Nunquid dicis ex interiori intelligentia, an ex nudis verbis scripturas esse pensitandas? Et si vis, eloquere, vt sic nostra instituatur inquisitio. Megeth. Verbis affixas esse censeo, & eum afferte sensum, quem scriptio ostendit & non alium. Adam. Ait itaque Christus, Filius hominis sum. Ex tua ergo sententia filius hominis est, & non Dei? Megeth. Christus dei est filius. Eutrop. Dicebas scripta sic se habere. itaque quomodo filius est Dei, quum filium hominis esse se commemoret? Megeth. Parabola vsus est, cum se filium hominis appellaret. Eutrop. Parabolæ igitur latentne in comprehensione sententiæ, an in ipso sensu verborum? Megeth. In comprehensione ac vi sententiæ. Eutrop. Quomodo ais ergo exiliter è verbis scripturas æstimandas? Idcirco peræquè in intelligentia versantur ac in verbis: Et in quo verbotenus videntur discordare, mens & intelligentia eadem inuenitur.
B Megeth. Partim quidem in significatione consistunt, partim in scriptione. Eutrop. Videris instabili esse sententia & volatica. Megeth. Vbi accommodatur parabola, ibi sunt in intellectu ac complexione mentis, alia vero sunt in ipsis verbis impressa. Adamant. Illud scilicet agis, de filio hominis parabolam esse scriptam. Recognosce mecum non esse παραβολικῶς seu per similitudinem scriptum. Vnde igitur demonstras quòd filius sit Dei? De Duobus enim largieris alterum. Nam secundum placita tua, vel mendax inuenitur Christus, qui hominis filium se dixerit esse, quum homo non esset: vel diuinas omnes scripturas sub mentis notionem cadere necesse est, tametsi nulla parabola adhibita fuerit. Quocirca & omnem scripturam à deo aspiratam esse, ab Apostolo dicitur. Ac illarum conuenientia in animi perceptione cernitur, & sub complexionem mentis recidunt vniuersæ scripturæ. Nec ea quæ in verbis argutè eminent, sunt vsque adeo vera & dilucida. Megetg. Docebo vnum esse Euangelium. Adam. Quis nam est qui Euangelium literis commendauit, quod vnum esse prædicas? Megeth. Christus. Adaman. Quid: scripsitnè ipsemet Dominus, In crucem affixus eram, & tertia die resurrexi? Itane scripsit? Megeth. Paulus Apostolus illud addidit. Adam. Aderat siquidem Paul cum ad crucem affixus erat Christus? Megeth.
C Ille simpliciter illustrauit literis Euangelium. Adaman. Quod si demonstrato non affuisse Paulum, sed consecutis temporibus insectatum fuisse Ecclesiam, an fies Christianus? Megethius. An non Christianus sum? Adaman. Cuiusmodi tandem Christianus, qui ne sustines quidem appellari nomine Christiani? Non enim vocaris Christianus, sed Marcionianus. Megeth. Et vos à Catholica ecclesia sortiti estis nomen, non estis igitur & vos Christiani. Adam. Recte quidem esset abs te dictum, si hominis cognominationem haberemus. Sin propter vniuersitatem quæ per mundum dispersa est sic appellamur, quid hic subest mali? Megethius. Proba igitur fas non esse hominis insigniri nomine. Adam. Etiam paulò amplius demonstrabo, vsque eò abesse, vt Episcopi nomine liceat vocari, vt ne ab Apostolo quidem appellationem accipere sit permissum. Vter fuit maior, Marcion an Paulus? *Tituli & nomina.* Megeth. Paulus. Adaman. Audi igitur si placet, ipsam Pauli, qui præstantior erat, interdictionem, Auditum est mihi, inquit, ab his qui sunt Chloes, quod contentiones inter vos sint. Nam alius vestrum prædicat, Ego sum Pauli, Ego Apollo, Ego vero Cephę, Num diuisus est Christus? Num Paulus pro vobis crucifixus est? vel in Pauli nomine baptizati estis? Megeth. Tu mihi nomen attribuis, ego *ὑς μδρ. 1.Cor.1.* appellor Christianus: Quin & hic quidam Socratici nominantur. Adaman. Ego prorsus inficior nomen Socratis, nescio qui fuerit. Eutropius. Si vterque accersatis vobis nomina, necessum est, vt vterque auersetur. Adam. Ego Socratem qui fuerit nescio, repudiátne & ille Marcionem? D
Megeth. Episcopus meus fuit Marcion. Adam. Ex quo tempore Marcion è vita decesserit, quum tam numerosæ Episcoporum imò verius pseudepiscoporum successiones proseminatæ fuerint, quamobrem non successoris cuiuspiam nomen in vestram est sectam deriuatum, sed ad illius Marcionis nomen adhærescitis? Eutropius. Quum Apostolus Paulus vitio dederit aliquibus quòd ipsius, & Apollo, & Cephæ nominibus se venditauerant, documento est, fas non esse nomen Episcopi vsurpare. Magis enim conueniret ad excellentius nomen accedere quàm ad deterius. Megethius. Si dicendi potestatem feceritis, ostendam tria esse principia, & quòd alius sit legis Deus, alius ille deus Malus, & hęc esse eiusmodi, vestris ex scripturis demonstrabo. *ὑμετέρων.* Eutrop. Primum exponatur, an tria sint principia, an tres naturæ, & tum, quæ sit cuiusque dispensatio, liquebit. *Epanodos ad constitutionem.* Adaman. Doce tria esse principia, & postea dic quod lubet. Mege. Ostendam Conditorem illum alia legib. mandasse, & Christum alia huic contraria. *Lex & Euangelii non pugnant.* Adam. Quia nimirum suspicaris repugnantes esse inter se. & diuersas leges, propterea alium atque alium tibi Deum fingis. Megeth. Et secum profecto nemo vnquam dissidet ac pugnat, quemadmodum Euangelium legi ex aduerso repugnat. Adam. Conditor ille Deus, E quē Iudæorū esse dicis, an solus est & vnus, vel multi sunt? Megeth. Vnus est Iudæorum. Adam. Illustrius aliquod mihi exemplū videtur apponendū & attingendū, quò planius fiat, quod agitur. Quemadmodum fœmina quæ liberos edidit, non statim solidis illos educat nutrimentis, sed lacte primum molliusculè fouet, postero tempore, vegetiorib. cibis vtitur & fortioribus: (nec Paulus ignorauit hominibus iuxta progressiones, quas in lege fecerunt sese dedere, inquiens: Lactis potione vos alui, non cibo, nondum enim poteratis, imò etiamnum quidem non potestis, adhuc namque carnales estis:) *1.Cor.3.* Consimili ratione vsus est Deus. Nam & is secundum habilitates & progressus hominum leges suas posuit: Adamo enim alia velut infanti proposuit, alia Noe, Abrahamo alia, alia per Mosen sanxit, alia Euangelio prodit. Atque ea tamen omnia pro accommodatione & captu mundi tum orientis, pòst medij, vltimò occidentis: Perfectissimis autem velut de cella quadam & thesauro perfectissima depromens. Sed ne inconsistenti & eneruі oratione me vti putes, euincam argumentis vnum Deum vtriusque autorem & latorem fuisse. Mandauit enim Abrahamo vt suum filium interficeret: Posterius verò lege cauit per Mosen, neminem interficiendum, sed qui cædem fecerit, vicissim occidendum. An igitur binos propterea affirmatis esse Deos, sibíque mutuò aduersantes, quòd idem pro iusto habeat occidere & non occidere? Eutrop. Idem videlicet præcipit occidere & non occidere. F Adam. Omnino idem. Nec in hoc solum istud fecit, sed id etiam frequens est & solenne in aliis, vsque eò vt non rarò legem iubeat de victimis & sacrificiis ritè procurandis, alias verò contrà prohibeat. Quin dicat igitur, num alius Deus fuit, qui Isaac mandauit occidendum, alius qui interdixit? rursus qui sacrificia offerre iussit, & qui non offerre? Eutrop. Siccine in scripturis continetur, aliquando vt permittat fieri sacrificationes, alias vt aspernetur? Quid refers Megethi? Idémne est Deus qui leges mutat, vel bini sunt, quorum vnum nobis effectorem constituisti: Itaque non iam tria principia, sed quatuor, & ita vestrum simul dogma loco mouetur: Megethi. Ille, Iudæorū, idē fabricator est: at qui noster est nō est eius filius? Adaman. Quo tandem illud docebis argumento, Christum non esse filium illius conditoris? Megeth. Isto scilicet, quòd Christus omnia conditoris acta perfregerit, & liquidè ostendam confregisse. Adaman. Quin explica ita euertisse. Megeth. Deus ille generationis, Mosi ex *Exod. 12* Ægypto discessionem adornanti, in hanc præcepit senten-

G tiam. Parati estote mihi lumbis præcincti, pedibus calceati, virgas in manibus vestris habentes, & sacculos auro & argento cæteráque omnia auferte ab Ægyptiis: Noster autem Dominus bonus discipulos suos per orbis vniuersitatem ablegans dixit: Neque calceaméta in pedibus vestris, neque sacculum, neque binas tunicas, neque æs in zonis vestris. Ecce quàm luculenter Bonus iste noster, illius decreta oppugnet. Eutropius, Istuc quidem, argentum & peram accipere, & non accipere, idem omnino mihi videtur, vt occidere & non occidere, sacrificia nuncupare & contra. Ergo sic abs te quæro. Quum ille molitor Abrahamo delegarit, vt filium iugularet, aliúsne sit ille legis eius autor & rogator, quæ aduersus homicidium est, & porrò alius Abrahamo qui mandauerat? Adaman. Quòd si hæc pugnantia vnus sanxerit, eáque etiam approbarit ex optima esse regula & ratione firmata (quantumuis nobis videantur discrepantiora) quomodo tandem, quòd aliqua in Euangelio occurrant, quę videntur esse à quibusdam legis sanctionibus abhorrentia, propterea geminos affirmas esse deos qui ea iubent? cum tamen id planum non feceris. Itaque ipse legis deus, vnus cùm sit, quónam modo dixit, occidendum & non occidendum? Hoc verò si ei liceat, vt Deo, iuxta opportunitates, secundum quod voluerit, imò
H verò iuxta quod vtile probauerit, leges sciscere, apertum id quidem est eundem præcepisse, vt instructum viæ & viatica sumerent, & non sumerent. Causam verò harum rerum, ego non possum dicere, res autem pariles mihi videntur & similes. Eutrop. Quid ais. Megeth. Ille deus numnam vnus est, an bini qui in lege pugnantia mãdat? Megeth. Ille quidem idem est, attamen Christus non est eius filius. Eutrop. Si ea de causa Christum ab alio natum esse dicas, quòd legum quædam contradictio videatur esse & repugnantia. erras tu quidem Megethi. Siquidem iam patefactum est, eundem ipsum leges etiam maximè proprias & suas exautorare. Quod etiam ipse cõfessus es. Adaman. Si quod antea pro capite & firmamento sumpsit, consisteret, demonstrabitur vnius hæc & eiusdem dei esse. verumtamen ostendo, hoc non contrarium, sed rebus tantummodo variari & distingui. Nam qui Hierusalem à Christo mittebantur, illi quidem pacificationis legationem obierunt, qui verò ab Ægypto, bello suorum hominum diuexati fuerunt. Cham enim puer ser-
Gen.9. uus erit fratribus suis, referente scriptura de filiis, Noe, Sẽ, Cham & Iaphet: Cham seruus seruorũ erit fratribus suis. Oportuit igitur vernaculos & domesticos seruos, qui bellum hòc còncitarunt, bello excindi. quid? quod etiam Euãgelio familiare est malos vlcisci, eósque vita expellere. Nã
Mat.24. sic loquitur: Veniet dominus serui illius nequam, ad diem quàm ignorat, & ad horam quam non expectat, & disse-
I cabit illum, & partem eius reponet cum incredulis. Quocirca iustum est, vt qui bellum iniustè mouerunt, iustissimis armis opprimantur. Est etiam consentaneum, vt qui pacẽ prædicant, ab armis nudi & vacui prædicét, maximè cùm accedat illud Esaiæ prophetę elogium: Quàm speciosi sunt pedes Euangelizantium pacem: Quin & certa est apud illum temporis notatio, ad quam oportet arma con-
Esa.2. scindi & silere. Dicit enim, De Sion exibit lex, & sermo domini de Hierusalem. Et iudicabit in medio gẽtium, & populum copiosum arguet, & gladios suos concident in aratra, & lanceas suas in falces. Nec gens in gentem sumet gladium, nec vltrà bellum discent gerere. Eutrop. Non ergo hic quicquam est repugnantiæ, quùm sit probatum, etiam Christum pœnam irrogare malis cùm dicit, se nequam illum seruum esse medium conscissurum. Megeth. Propheta Dei, eius qui molitionis & fabricationis autor est, prælio in populum exardescente, verticem montis cõscendens manus suas expandit ad Deum, quò multos bello tolleret: At noster Dominus sanctus videlicet, manus suas non pro interemptione hominum extendit, sed pro conseruatione. Quid ergo simile est, cum ille manuum sublatione deleat, hic seruet? Adaman Necesse est vt expansionem manuum vtriusque gressius consideremus, tam Mosis quàm Christi: Et si quidem fuerint similes ac consonæ, bene habet, sin aduersæ & deiunctæ, ita sanè de- K
monstrandum. Etenim manuum porrectio quidem Mosis, populo credenti opem & salutem attulit, ac aduersarios extinxit. Similiter & illa Christi fecit. si enim extensio manuum Christi omnibus tribuerit salutem, tam credentibus, quàm non credentibus, & homicidis, & adulteris, aliquid habes quo stes. Sin verò credentes saluté per illum sunt consecuti, non credentes autem interierunt, non secus quàm Amalec, quid dissentaneum est, aut contrarium? imò post illam porrectionem manuum Christi Templum simul & vrbs eorum infidelium euersa & funditus deleta fuerunt, & populus disiectus fuit, & periit. Compar proinde fuit & assimilis vtriusque manuum proiectio, etiã illa Mosis adumbratio fuit ac typus Christi: Ambo siquidem credentes seruarunt & incredulos perdiderunt. Adaman. Sed par non est neque adsimile. Eutrop. Videris mihi minimè ea capere quæ dicuntur. Tum enim *Matth.5.*
res discriminata esse videtur, cum vnus fidelibus, alter verò infidelibus salutem confert. Atqui iam vtrunque idem effecisse compertum est. Nihil igitur est quòd hic contradicas, sed aliud si quid habes explica. Megeth. Legalis dominus inquit: Diligentem te diliges, & odio persequeris inimicum tuum. Noster verò, vniuersæ bonitatis Dominus: Diligite inimicos vestros, & orate pro insectantibus vos. Adaman. Pulchrè quidem abs te dictũ L
fuisset, siquidem in Euangelio solo esset positum. Siquidẽ in lege inuenitur scriptũ: Si videris (inquit) bouem inimici tui errantẽ, nõ sines eũ perire, sed aperies, & restitues illi bouem suum. Etiam rursum. Si videris asinum inimici tui de via collapsum, nõ præteribis illum, quoad erectum rursus oneraueris. Quid? quod populus cùm impetum fecisset *Num.10.*
in Mosen, vti eum è vita tollerent, & offudit se gloria do- *1.Sam.1.*
mini, atque fas erat inimicos illos pœna, mulctari, qui cõcitationem illam & concursum fecerant, & irruit secundum quod scriptum est, vastatio. Itaque iam iam periturus erat populus, nisi Moyses, depositis inimicitiis, pro inimicis suis deum precibus solicitasset: dicens Aaroni: Occurre Occurre vastatori & cape tibi acerram in manu tua. Audiens Aaron occurrit, ac continuo cessauit cõfractio. Por- *Matth.17*
ro Dauid persecutione Saulis appetitus, etiamsi locus iam daretur illius interimẽdi, manus tamen ei non attulit, imò contrà pro eo preces fudit. Et Hieremias coniectus ab inimicis in lacum, tantum abest, vt præteritorum malorum refricaret memoriam, vt etiam è diuerso ipse pro illis deprecatus fuerit. Euangelicis deinde literis dicit. Discedite à me qui perpetratis iniquitatem. Vides Euangelium Legi conuenire. Megeth. In quo concinunt? Eutrop. Quid ni verò eadem sint? Nempe quæ Christus faciunda proposuit, in lege præstita fuerunt & effecta. Præcepit ille diligere inimicos: Lex itidem vltionem inimicis inferre M
prohibuit, imò nec bouem nec asinum negligi despicíue *Ephes.4.*
iussit. Et quamobrem Christus non oderat maleficos & flagitiosos instar hostium: Cùm ait, Discedite à me: quoniã inimicos repellere, amoris indicium esse nullo modo potest. Megeth. Propheta dei Creationis, quò plures belligerando conficeret, vsque eò solis occasum sistebat, dum occidio & cædes facta fuisset eorum, qui contra populum manus conseruerunt: Dominus autem hic Bonus dicit: Sol ne cadat super iracundiam vestram. Adaman. Equidẽ, si qui aduersus dominos arma iniusta ferant, eos extermi- *Num.12.*
nare è medio fas ac pium esse demonstratum est, Ideo Christus etiam ipse eum qui perditè sceleraréque vixit, in tenebras exteriores præcipitem dari iubet, vbi ploratus est & stridor dentium. Quoad illud verò, Sol ne occidat super exacerbationem vestram, hoc ostenditur in lege non modo præcepto, sed etiam re ipsa factum. Etenim scriptũ est Aaronem & Mariam sororem eius factis suis prouocasse Mosen, & inde propter irritationem Mariam in lepram incidisse: Mosen tamen in Aaronis negotio non expectauisse, donec sol caderet, sed contrà, Deum rogauisse supplicem, vt soror eius sanaretur. Quamobrem hæc vide in lege vsuuenisse, in iracundiam solem nõ occidisse. Propheta demum concionatur clarissimè, Ne sitis memores iniuria-

A iniuriarum quisque aduersus proximum suum in cordibus vestris. Ex quo potest emergere tum in lege, tum in Euangelio illud esse, sol ne cadat super iracundiam vestram. Megeth. Neutiquam verò hoc vspiam in lege traditum est, ne sol caderet. Quid alia pro aliis supponis? Eutrop. Duntaxat absque causa Megethi pugnax esse vis & contentionis cupidus. Nam illud tam facto quàm mandato in lege expletum reperitur. Quippe cùm propheta in mandatis dat omnino iniuriarum tenacem nónne plus etiam dici videtur & enucleatius? præsertim cum Christus vnius *Veritas.* adeò diei circumscriptionem iræ indulgeat. propheta autem omnem prorsus iniuriarum memoriam esse oblitterandam præcipiat. Megeth. Non mihi tu personam iudicis suscepisse videris, sed aduersarij. Adam. Nequaquam Eutropius aduersarius tuus est, sed veritas. Illa nimirum obstrepere solet mendacibus. Est enim inuicta & immortalis veritas, Dei ipsius Boni germen ac flosculus.

Eutrop. Iudicent sancij, qui coràm adsunt, auditores, nũquid præter æquum & bonum dixerim. Nam & ipse Græcus, Christianus esse peruelim, ideóque oportet meliori sententiæ accedere. Megethius. Ostendam legi repugnare Euangelium. Eutropius. Repugnet sanè, non tamen probat geminos Deos, quoniam tute largiris vnum & eundem dixisse, Occide, & non occides.

B Megethius. Ex eo tamen conficitur, illum Creatorem bonum non esse, vt qui ipse secum dissidet. Adaman. Si quòd diuersas leges eum mandare dicis, idcirco eum Bonum neges, æqua mente & hoc audi, Christum ab eo non discrepare, sed pariter cum Creatore dispares atque dissimiles leges sanciuisse. Etenim, inquit, Diligite inimicos vestros, & deinceps loquitur inimicis fidei, Ite in tenebras exteriores, quonam modo amore prosequitur inimicos, quos in tenebras exteriores protrudit? In hoc qualis tandem charitas? Megethius. In lege ait, oculum pro oculo, dentem pro dente: at dominus vtpote bonus *Exod.12* in Euangelio, Si quis te palma ceciderit in maxillam, ob- *Mat.5.* uerte illi & alteram. Adaman. Pulchrè & apposité hæ voces legislatoris in legislatione ponuntur. Prima enim in lege, Oculum pro oculo, ex terrore conflata est, ne quis alterius oculum audeat eruere, desinántque ipsi inter se alij aliis suas exprobrare & commemorare iniurias. Itaque vt in lege pugnam terror impediuit sic & in Euangelio pari ratione prohibetur, ne propter leuissimam alapam contrà responsemus, mutuásque iniurias renouemus, sed potius credamus & acquiescamus. Hæc hęc sunt, Metus & æquanimitas, vtrumque pacem constituens atque conseruans: Vnde hic quidem propter terrorem à pugna frenatur, ille autem propter æquanimitatem pacem amplectitur. Si tergiuersaberis, solum in lege istas retaliationes cótineri, ausculta quid nobis Euangelium referat, qua metimini mensura & remetietur vobis. & dilucidius adhuc ex C ipso Euangelio discite, Quisque secundum quod fecit fe- *Matth.7.* ret, nempe quodammodo, oculum pro oculo, scilicet cùm dicit, Qui me negauerit coram hominibus, & ego negabo *Matt.10.* eum coram patre meo qui est in cœlis. Efficitur hinc ex lege & ex Euangelio, singulos, prout fratri suo fecerint, reportaturos. Megeth. Propheta Dei Helisæus (dei *2.Reg.2.* inquam creationis) ex syluis vrsam euocauit, vt egressa occurrentes sibi pueros deuoraret. Bonus autem Deus, Sinite, inquit, paruulos venire ad me, talium enim est regnum *Matth.19* cœlorum. Adaman. par est vtrinque in pueris aduentus considerare. Si enim eodem studio & consilio & pari modo accesserũt, bene habet. Totus enim rei cardo in destinatione & volunrate accedentium positus est. Qui Christum adierunt, benedictionis consequendæ causa venerunt: qui ad prophetam, proprer irrisionem ac insultationem, hoc rraxerunt secum, vt à feris necarentur. Quandoquidem conclusum est, vnũquemque, prout gesserit recepturum. Iure itaque optimo, qui ad benedictionem adipiscendam venerunt, voti sui compotes euadere: *Matt.26.* Contrà qui prophetæ illuserant, à feris lacerari & discerpi. Quo etiam modo pœnas luit Iudas, qui in dominum impiè peccauit. Sic enim ipse Christus, sententiam tulit dicens. Vę homini per quem filius hominis traditur, me- D lius erat illi, si natus non fuisset, vel postquam natus esset, vt mola asinaria ei appenderetur, & in profundo maris demergeretur. Dein inuenies prophetas multoties erga multos affectos misericordia, mortuósque aliquando ad vitam excitantes. Sed & Soumaniris cum rogasset prophetam, mortuum suum filium receperat. Cóstat ergo, ex vno Deo *2.Reg.4.* prophetas & Christum existere. Etenim ille vnus quem tu quasi oculatior solùm Bonum fingis, non autem iustum, nimirum Christus qua ratione iuber Iudam impiè iniustéque agentem, iustè in mare proiici? Quoniam arbitror qui in deliquentes animaduertunt, iusti illi quidem, nõn boni appellandi sunt. Nam iuxta sententiam tuam, qui solus Bonus est & non item iustus, nulli debet ille pœnam infligere, Est autem iustus, siquidem puniat. Isthuc igitur ita est dicendum. Nam illud in confesso est iustum illum Creatorem, cùm à Iuda nullo damno fuerat affectus, nihil habuisse causæ cur eum plecteret. Diabolus etiam eum supplicio cruciare non poterat; cum ab eo nec offensus nec violatus fuerat, sed contrà adiutus pótius. Quem enim reformidauit exclamans: Quid mihi tecum? venisti ante tempus, vt me torqueres? hunc aspexit à Iuda morti traditum. *Matth.8.* Quapropter cùm consentaneum sit neque Christum, Bonum videlicet, Iudam afflictasse, cùm Bonus à nullo pœnas deposcit: quemnam istorum trium Iudam puniuisse existimas? patet enim Iustum nulla lacessitum iniuria, neque cæsum non multauisse. Sin vindicauerit, necessum est eum ab illo vindicem fuisse constitutum qui iniuriam acceperat. Quod si verò Diabolus Iudam exagitauerit, non iam ma- E lus sed iustus erit. Is enim iustus habendus est, qui iniustum proditorem morti adiudicat & condemnat. Erit proinde non malus sed iustus. At si Christus ab illo suppliciũ sumpserit, erit hoc à tua disiunctum diuersumq; sententia. Bonus enim nunquam accedet ad pœnam inferendam. Sin afflixerit iustè, nó quatenus iustus: accipe & illud Apostoli dicentis, Quisque a Christo recipiet siue bonum siue malum. Megeth. Quid omnino simile? occidit propheta, seruauit Christus. Adaman. E contrario perdidit incredulos, dixit nãque singulis, fides tua saluũ te fecit. Quare si fides cuiusque ex certo ac confirmato iudicio seruare solet, contrà perdit infidelitas. Eutrop. Sed enim qui prophetã accesserũt, ideò accesserãt, vt eis benedicẽdo fausta precaretur. Adam. Minimè, sed vt ludibrio & contẽptui haberent, quippe quẽ caluũ vocitabant. Eutrop. Æquum fuit pro aduentus institutione & proposito sic quoque recipere: tum præsertim dicente Apostolo, à Christo seu bona seu mala reportari. Megeth. *Gen.3.* Creatorem latebat, vbi Adam esset, inquit enim, vbi es? Christus autem cogitationes hominum introspicit. Adamant. Qui igitur Christus dicit de Lazaro, vbi posuistis eum? ignorauit fortassis vbi iaceret. Megethius. *Ioan.11.* Non extat scriptum in nostro Euangelio. Adam. Scis F te recepisse ex nostro euangelio confirmaturum. At quia ita vis, vnde fit, quòd Deus à principe dæmoniorum sciscitatur, Quod est tibi nomen? Ille autem ait, legio. Ita forsitan tuo iudicio nesciuit, & idcirco percontatus est. Megethius. Nihil prorsus simile. Eutropius. Vtrunque mihi videtur ex ignoratione proficisci, si quis dicat vbi es? & quî voçaris? Adamantius. Non interrogandi sed commonefaciendi causa dicit Deus, Vbi es? Suggerit etenim & submonet eum antè benè beatéque vixisse, paulò quidem pòst transiliisse præceptum, iámque nudum esse, cùm ait, vbi es? Vide in quo statu fueris, & vbi es, qui ex paradisi deliciis excideris? Megethius. Cur ergo in lege dicit, vestem pro veste? rursum hic Bonus Dominus, Si quis tuam aufert tunicam præbe illi & pallium. Adamantius. Hoc argumentum [illegible] illi, Dentem pro dente. At ne tu putes remissè [illegible] tanrer nos respondere tuis propositis quæstiunculis [illegible] etiam videaris in locum Iudicis inuolasse, dum tuas scripturis obtrudis obiectiunculas, maior est enim qui obiicit quàm qui dissoluit) illud, Si quis tuam aufert vestem, in Euangelio quidem scribitur, in patriarchis au-

G tem reuera perficitur. Ioseph à fratribus veste dispoliatus, non pallium modo reddidit, ficuti in Euangelio dictum est, sed & cibaria & vrgente ac stringente penuria, victum atque omnia ad vsum cultúmque vitæ necessaria subministrauit. Quinimo in lege præcipitur: Si quis frater abs te argentum aut vestimtum accipit, & fœnus & sortem illi restitutes ac tunicam. Megethius. Propheta dei, qui effectioni rerum præest, ait, Arcus mei intẽsi sunt, & tela mea acuta sunt: Apostolus verò. Induite armaturam dei, vt possitis ignita illius mali iacula restinguere.

Ephes. 6. Adamantius. Bonum bono opponitur, nec malum malo, nec lux luci, nec candido candidum, sed atrum albo contrarium est. In quo igitur hæc prophetica ab apostolicis verbis dissentire censes? An non intelligis, arcus, & ensem, & scutum & tela, & arma omnia ad rem bellicam pertinere? Eutropius. Vtrius erat propheta Iustine illius an mali? Megethius. Iusti. Adamantius. Qua ergo de causa malum vocat Apostolus illum Iustum, dicens Tela illius Mali? Eutropius. Non ad eundem pertinent, Megethius Deus creationis dispensator, caligantem Isaac non amplius visui restituit: Noster Dominus natura bonus, multis cæcis oculos aperuit. Adamantius. Gubernationem & administrationem dei haud intelligis. Qui Abahamum in senectute præter expectationem liberis dotauit & donauit, qui Tobiæ visum indulsit, H ne omnia magnifica facta percensendo protrahamus orationem: poterat quidem concessisse & Isaac ne cæcutiret: Gene. 25. sed quia nolebat Isaac in Esaum suam conferre benedictionem, eratque dictum Rebeccæ, Maior seruiet minori, propter mysterium & arcanam duorum populorũ significationem, hæc illi offusa est caligatio, vt nolens succedenti Iudæorum populo, vniuersæ fusęque patentis Eclesiæ, fœlicitatem benedicendo apprecaretur. Megethius. Ex eo quòd crebris iactamur persecutionibus, & odio hominum laboramus, nonne luce clarius est nos in alterius dei potestate esse ac ditione, & à iurisdictione dei creatio-Prou. 10. nis alienos? Etenim inquit, Cor regis in manu dei. Ergo liquidum est, deum illum penes quem rerum procreatio est, nos persequi, quòd in manu sua corda regum habeat. Adamantius. Siquidem hæc antegressis temporibus argutè confinxisses, aliquam speciem probabilitatis habuisset, habuisset tamen facilem promptamque solutionem. Nunc autem arbitor istud argumenti te inepté adduxisse & ad tempus parum accommodatè. Iam vero cum Rex iste pius sit, religionísque studio flagret, quid? ais ne alterum quempiam Deum superiori memoria ante hunc corda illorum tenuisse & persecutorem fuisse, alterum autem Deum huius cor flectere ac moderari? Melius enim ac aliter quàm illi reges, hic imperat, Quæ enim dissiparunt illi, restaurat iste. quos odio prosecuti sunt illi, amore I complectitur iste: quæ illi phana & idola in honore habuerunt, hæc iste subuertit. Quocirca quòd tibi videtur alium deum in illis egisse & viguisse, alterum vero hunc versare ac vertere in eo summa elucet amentia. Non enim modo nos in persecutiones delabimur, sed & prophetæ multi, sed & ante ista tempora tres pueri Martyres fuerunt testimoniũmque veritati constantissimè tribuerunt. Hoc & propheta clamat, propter te morti tradimur tota die: vnde Paulus eadem prophetica vocis vsurpatione acclamat, propter te morti tradimur tota die. similiter & Christi discipuli qui longè à tergo successerant, in pares quoque persecutiones deuenerunt. Necesse est te longè latéque abesse ab hac regula prophetarum qui persecutionibus agitati sunt: Tum etiam à canone iustorum apostolorum & discipulorum, qui pari modo propter Christum in varias insectationes sunt deuoluti. Eutropius. Quî fit ergo quod prophetas allegat? Si namque prophetæ proponant, & ille eodem modo: Liquidum est, illum non inuenisse, sed eos velut probatos & classicos vsurpare. Megethius. Expresse nullis ad verbum, sed velut temere fortuito vtitur. Adamantius. Demonstro ex multis Apostolum ea citare ac comprobare, non reiicere. In prima ad Corinthios epistola, Ne glorietur omnis caro in conspectu eius, ex illo vos estis in Christo Iesu, qui K factus est sapientia nobis à Deo, & iustificatio & sanctificatio, & redemptio, vt quemadmodum scriptum est: Qui 1. Cor. 1. gloriatur, in domino glorietur. disertius deinde in eadem Epistola declarat in hanc sententiam, Quis pascit gregem 1. Cor. 9. & de lacte non edit? Num secundum hominem ista dico. An non & lex ea dicit? In lege enim Mosis scriptum est, Non obturabis os boui trituranti. Num de bobus curæ est Deo? An propter nos omnino dicit? propter nos enim scriptum est, quòd qui arat, debet sub spe arare. Megethius. Animaduertis eum Mosis legem nominare, non Dei. Eutropius. Video eum Mosis legẽ dicere, tamen probauit hisce verbis, Num de bobus curæ est Deo inquit? An propter nos omnino dicit? propter nos enim scriptum est: Vidésne vt communiat? vt illud rectè positum ad probationem adsciscat? Etenim nemo ad demonstrationem legem infirmam aut vitiosam adhibet, sed meliorem & solidam. Vt si cogitares sententiam tuam confirmatiorem facere, Paulum testem corrogares quò firma essent & inconcussa quæ à te dicerentur Sic & Apostolus lege teste vsus est. Megethius. Ex scripturis probabo, alium esse Christi patrem, alium fabricatorẽ. fabricator quod ex scripturis innotescit, Adamo cæterísque ea tempestate hominibus notus erat: Christi vero pater incognitus est, quomodo & Christus docuit, quando sic de illo loquitur: Nemo patrem nouit nisi filius, neque L filium quisquam nouit nisi pater. Adamantius. Admodum rudis es & imperitus scripturarum, hoc enim à ser- Matt. 11 uatore solum prolatum putas. Audi Esaiam loquentem. Bos cognouit possessorem, & asinus præsepe domini sui, Israel verò non agnouit me, & populus me non intelligit: Et Hieremias, quasi olim non fuisset cognitus, ait, omnes me cognoscent à minimo vsque ad maximum eorum. Megethius. Vnde igitur apud Ezechielem inquit? Agnitus eram patribus vestris in deserto. Adamantius. Non iam quòd Ezechiel ait cognitus eram patribus eorum, illi etiam eum cognouerunt. Nam dominus noster Iesus Christus tanto tempore cum discipulis commoratus dixit: Nemo nouit filium nisi pater: quamuis interea conspiceretur ab omnibus, non erat tamen cognitus, dicens, Discedite à me qui perpetratis iniquitatem non noui vos. Quid? Ille καρδιογνώστης qui omnes cordium latebras videt, eos non cognouit? Certè illi non vt volebat, suæ vitę rationẽ instituerant. Intelligere enim cognoscere dicitur, vt & Dauid, patres nostri non intellexerunt mirabilia mea in terra Canaan, etiamsi viderint. Neque vero statim ex visu oritur cognitio. Videris quidem tu non solum prophetis, sed & Euangelio palam contraniti: M Cum Christus manifestò visus sit ab omnibus, & dicat, Nemo nouit filium, vos comminiscimini prophetas illi reclamare. Ergo & Christus & prophetæ agnitionem Dei & ignorationem expressetunt. Eutropius. Certum est quod Scripturæ intelligere interpretentur cognoscere, quandoquidem ait propheta, Israel me non cognouit, & populus me non intellexit. Tamen adiecit Christus, qui etiam cum discipulis vitæ consuetudinem habuit, Nemo nouit filium nisi pater, sed & cum illis versans addidit. Nequaquam noui vos. Megethius. Luculentius demonstrare possem Christum non esse huius iusti filium, quum legalis ille nondum venerit. Si enim venisset, impleta essent ea quæ à Dauide de eo prædicta erant. Quare (inquit) fremuerunt gentes: & populi meditati sunt inania? Astiterunt reges terræ, & principes coacti sunt in vnum aduersus dominum, & aduersus Chri- Psal. 2. stum eius: Et rursus: Postula à me & dabo tibi gentes hæreditatem tuam. Et consequenter: Pasces eos in vir- Ibidem. ga ferrea: Ex quo docet Christum, qui venit, alium esse, quòd neque reges, neque principes contra illum fuerint, neque gentes pastæ sint aut rectæ virga ferrea. Adamantius. Qui summa rerum potiri videbantur in Israel, & regni gubernaculis assidere, mortisque ac vitæ potestatem habere, aduersum Christum omnes conuenerunt. Quod autem virga ferrea pascebantur, ex

A ex prophetia Danielis ostendendum est, qui ait: Post aureum, argenteum, & æneum exurget regnum ferreum, quod Romanorum esse exponitur, quo regebantur ij, qui contra Christum conspirarunt. Sunt enim gentes in hæreditatem ei datæ, de qua hæreditate dicit Dauid: Domine recordare nostrûm in fauore populi tui, visita nos in salute gentis tuæ, vt celebreris cum hæreditate tua. Palam est itaque hanc esse hæreditatem gentium, pro quibus precatur. Eutropius. Si regum & principum autoritas non viguisset, quomodo poterat Christus subigi in crucem? Megethius. Daniel ait, Vidi, & ecce lapis recisus erat à monte absque manibus, & percussit simulacrum, & redegit in puluerem, & difflabatur à vento. Lapis erat ex Deo regnum illustre & conspicuum, & simulacrum, regnum in terra constitutum. Apparet ergo ex lege & prophetis Christum nondum venisse, quia si venisset, aliud in terra regnum, vt adumbrauit Daniel, non haberetur: Colligitur autem ex eo quòd omnia regna constabilita sunt, Christum legalem & propheticum nondum aduenisse. Adamantius. Quæ in scripturis dicuntur rectè, studio & dedita opera perperam intelligis. Prophetæ nanque & euangelium duplicem Christi aduentum declarant; alterũ inglorium & ignobilem, nobilem & insignem alterum.
Esa. 53. De priori, Esaias ita, Vidimus illum, & decorem non habuit, neque formam, sed forma illius inhonorata erat, filiis hominum contemptior, & rursus: Ecce puer quem e-
Esa. 42. B legi, dilectus in quo conquieuit anima mea, non contendet, neque clamabit in plateis, calamum attritum non cõfringet, & linum fumigans nõ extinguet: Et iterum: Exulta filia Hierusalem plurimum, clama filia Sion. Ecce rex tuus venit mitis insidens asino: vti & in euangelio manifestatur, vt asino insidens ingressus sit Hierusalem. Itaque clarum est quandoque spectabilem in gloria, aliàs in humilitate venisse. Hunc gloriosum aduentum Paulus intellexit, inquiens, In cohortatione Dei, in voce archangeli, in vltima tuba descendet de cœlis Deus, & mortui excitabũtur primi, deinde & nos qui residui facti sumus in aduentu ipsius simul cum ipsis rapiemur in nubibus, in occursum eius. Sicuti & expressit Daniel. Vidi quasi filium hominis ex nubibus venientem. Et in Euangelio, Sicuti fulgur descendit ab oriente, & apparet vsque in occidentem, sic erit aduentus filij hominis. Conuictum est ergo euidentissimè aduentum ipsius primum despicabilem & submissum fuisse, magnificum alterum futurum. Itaque cum ipse in terra fuerit, aliúmque aduentum in gloria prædicauerit qui esse deberet, vos forsan vtrinque huic aduentui refragamini. Nec etenim priorem eius aduentum agnouistis, nec alium expectatis: Vtpote quum diuinitus tradita parum assequamini. Megeth. Christum à lege & prophetis alie-
Zach. 9.
C num fuisse certam tibi rationem proponam. Ioannes eum non agnouerat, quòd nullo modo fieri posset, prophetam à primo ortu Christum & vnctum suum ignorauisse. postquam enim in carcere audiuisset Christi facta, missis duobis ad ipsum suis discipulis, dixit ad eum: Tu es ille qui venit, an alium expectamus? Adaman. Si de Chri-
Matt. 11. sto quæsiuisset Ioannes, dixisset, Tu es Christus? dicit enim: Tu es ille qui venit, an alium expectamus: Nunc igitur præ
Ioan. 1. sentia exquirere, non est prudentia. Cum dicit, tu es, & Ecce agnus Dei qui tollit peccata mundi, non ille nesciuit, quis is esset, interrogauitq; ꝙ præuius ac præcursor esset, & in tenebroso carcere. Nouit enim eũ, qui dixit, Vado & mitto Paracletum, hoc est spiritum sanctum. aliter vero & accipe verius. Postquam discipuli eius duos Christi aduẽtus legissent, ignorassent tamen, quod is esset, qui de mundo exiturus erat, Ioannes traditurus domino discipulos (consentaneum nempe erat à Ioanne præcultos ac præparatos Christo postea tradi) discipulos hinc ablegauit, vti discerent, quòd is esset, necubi post illius mortem hallucinarentur: Ite ergo vos, audite, inquit, num ille sit. Spectare præterea Christi responsum. Adiungens sibi discipulos & cupiens docere, à factis auspicatus est, inquiens, Cæci vident, & surdi audiunt, & mortui excitantur, & beatus, qui non offensus erit in me. Proin ad hunc modum sibi eos accipiens, operibus admonebat, vti crederent, ipsum esse o- D mnem in vniuersum veritatem. Megethius. Sic nos ab illo Christo qui apparuit alieni eramus & ipsemet Christus, qui apparuit, à deo qui creauit, defunctus erat. Paulus habet, Christus nos emit, certum ergo vt alienos, suos enim nemo vnquam emit, alienos nimirum emit ac non proprios. Adamantius. Solutè admodum & inconsequenter arguramini. Quod si probares quod cogitasti, præclarè se res haberet. Sin rationem captas & venaris quæ solui enodaríque nequit, haud piè sentis. Proponis Christum emere. Venditor quis erat? Nunquid auditione peruenit ad te simplex fabula, quòd, Vendens & Emens germani sunt? Si diabolus qui malus est, bono vendiderit, malus non est, sed bonus, vt qui ab initio infestus homini, nunc odio nullo agitur aut fertur, tum prædium quasi ac possessionem bono tradiderit. nulla igitur percitus inuidia, omnémque vitiositatem exuẽs, iustus erit. Itaque inuenitur deus vẽdidisse: imò qui peccatis commaculabantur, ipsi homines, sceleribus se abalienarunt, demum autem per illius viscera & ex singulari misericordia sunt redempti. Sic enim propheta testatur, Diuenditi estis peccatis vestris, & iniquitatibus abdicaui matrem vestram: Et alius alibi: Gratis venditi estis & non argento redimemini, Hoc autem, Non cum argento, videlicet sanguine Christi perspicuum est. Hoc enim confirmat: Ipse vulneratus est propter pecata nostra, vibice ipsius sanati sumus: E Verisimile est iuxta opinionem tuam Christum nos emisse dato suo ipsius sanguine. Quomodo igitur & ex mortuis excitatus est? Nam ille qui pretium hominum accepit, sanguinem reddidit. Ergo amplius non vendidit. Si non reddidit Christus, quo pacto resurrexit? Non ergo illud consistit: Potestatem habeo ponendi & potestatem habeo accipiendi. Ergo pro hominum æstimatione & valore, diabolus Christi sanguinem possidet? O magnam & blasphemam amentiam, ô scelera, Mortuus est, resurrexit vt potens, posuit quod accepit. Hæc cuiusmodi erat emptio? Propheta dicit, Resurgat deus & dissipentur hostes ipsius: vbi resurrectio, ibi mors. Eutropius. Videtur mihi non emisse aliunde à quopiam. Quis vnquam sua emit? cedo. Adamantius. Christus ipse prophetis accinit quodammodo, cum inquit, Qui designat peccatum, seruus est peccati. Megethius A peccato redemit. Eutrop. Manifestum est eum peccatum appellasse dominum, & redemit, emisse dixit καταχρηστικῶς, per abusionem. Megeth. At non dixit peccatum esse dominum. Eutropius. O stupiditatem singularem: In eo quod ait, Omnis qui facit peccatum, seruus est peccati, nonne clarè satis demonstrat? Adamantius. Clarius adhuc suo sermone explicauit Apostolus his verbis. Quando eratis serui peccati, Liberi eratis iusticiæ. Rom. 6.
F Quorsum enim est dicendus dominus, nisi porrò sit, qui subsit dominatui? Eutropius. Expositum est hoc dilucidè. Megeth. Christus dixit planè, Nemo potest duobus dominis seruire. Quid alia pro aliis ingeritis? Adamantius. Quàm multos dominos putas illum inuenisse? Megeth. Quemadmodum significat Euangelium, Non potest arbor mala ferre fructus bonos, neque arbor bona malos fructus ferre, Duo commemorantur domini, Vides duas naturas, duos dominos. Adamantius. Quin totum pronunciari contextum recitas? sed quæ tibi conuenire iudicasti, excerpis, eaque solummodo inducis? Citabo igitur vt scribuntur: Nemo, inquit: potest duobus seruire dominis, vel enim vnum odio habebit, & alterum diliget, vel vni adhærebit, Matt. 6.
& alterum contemnet. Non potestis deo seruire & Mammonæ. Eutrop. Mammonem quem vult nominare? Adamantius. Diuitias & argentum: Ratio quoque illa foris assumpta extra scripturas tibi fidem faciet. A quo quisquis vincitur, ab eo in seruitutem addicitur. Itaque Christus iubet opes nõ consectari, neq; Mammonæ seruire, sed deo soli adhærescere. Quisquis enim inquit facit peccatum, seruus est peccati. Eutropius. Si Mammonam velit peculiarem naturam esse, & parti-

G cularem principatum, hoc est, diuitias, non erunt iam duo aut tres, sed plurimi: Quippe sol suam quandam naturam propriam habebit & principatum: Luna etiam pari ratione, & astra, & aer, & aqua. Quomodo igitur affirmas diuitias suum obtinere principium, propriámque naturam? Megeth. Hoc ego non dixi, illud dixit Christus, Non potest arbor mala fructus bonos proferre, neque arbor bona fructus malos proferre. Adaman. Hæc sententia non naturæ ergô sed hominum adducitur. Si de natura verba fecisset, non sanè fructuum fecisset mentionē, fieri enim non posse dicit vt mutentur. Adhæc ostendo ex Euangelio de hominibus qui suæ potestatis sunt, sermonem instituisse, & non de principiis. Sic etenim dicit. Venient ad vos in vestitu ouium, intus verò sunt lupi rapaces. A fructibus eorum agnoscetis eos. Et rursus, Bonus homo, ex bono thesauro profert bona, & malus ex malo thesauro profert mala, ex abundantia cordis os loquitur. K Ex corde enim prosiscicuntur ratiocinationes malæ. Vides ex vna natura hominum quomodo seruator dicat & bonum & malum prouenire? Megethius. Non de hominibus hoc pronunciat. Eutropius. Ecquam demonstrationem lucidiorem hac postulas? Adamantius. Dixeras naturas esse immutabiles & perpetuas. Verum in Euangelio dicit, ex lapidibus se filios excitaturum Abraham. Quod & Paulus Apostolus adprobat. Me quidem antè blasphemum & persecutorem & violentum. Qualis arbor erat, bona an mala? Responde. Megethius. Non quæro de Paulo. Adaman. Persecutor erat antè, postea factus est apostolus. Igitur quomodo mala arbor fit bona, si non possit arbor mala fructus bonos producere? Et Iudas prius cuiusmodi arbor erat?

Matth. 7. Matth. 12 Matth. 3. 1. Tim. 1.

ORIGENIS CONTRA MARCI DVO PRINCIPIA DIALOGVS SECVNDVS.

PERSONÆ.

Adamantius	Marcus hæret
Eutropius	Megethius.

Argumentum.

H *IN vices Megethij succedit Marcus Marcionista, duo principia in ipsa statim propositione constituit,* L
bonum & malum, illud dare salutem, hoc condemnare & iudicare, vtrunque ἄναρχον & ἀπέραντον
neque finem. Excurrit secundo loco in eum sermonem de lege conditoris & veteris ac noui fœderis re-
pugnantia, quem instituit Megethius Hebraicarum literarum fidem eleuans & calumnians, sed oppo-
nitur concentus, vnum legislatorem & conditorem esse ac Deum Christianorum & Hebræorum, Chri-
stum non hospitem aut nouum, sed conditoris in lege filium propheticis prædictionibus prænunciatum, legem esse
πρωτότυπον Euangelij, bono deo Iudiciari..m prærogatiuam tribuendam: Quod partim ἀνασκευῇ Marci obiecta
reprehendendo, partim κατασκευῇ conficitur, dum veritatem & vnitatem personarum, & legis ac Euangelij conue-
nientiam confirmat Adamantius. In Epilogo dirimit totam controuersiam Eutropius, & secundum Adaman-
tium præclaram fert sententiam, & Catholicæ Ecclesiæ cupit inseri.

CATHOLICÆ, ID EST, VBIVIS SPARSÆ & propagatæ Ecclesiæ, victoria.

I MARCVS Marcionista. Equidem sic existimo non tria esse, sed duo principia, malum, & bonum. Adamantius. An per se ac sua vi existunt & principio carent? vel vnum habent principium suæ essentiæ, Alterum sine principio extitit? Marcus. Sua sponte & ex se nata sunt, omnis principij expertia. Adamantius. Sunt ne hæc duo principia nullis circumscripta terminis, an suis limitibus finita? Marcus. Nullis finibus terminata sunt. Adamantius. Vbiuis ergo tam malus quàm bonus diffunditur. Vbique enim fusum esse videtur, quod in nullam circumscriptionem cadit. Marcus. Sunt incircumscripti. Adamantius. Vbilibet igitur malus porrigitur etiam & bonus. Quod enim incircumscriptum est, vbiuis oportet esse. Marcus. Peruagatur in omnibus locis & bonum & malum. Adamantius. Num etiā inter se coniugata sunt séque muto contingunt? Marcus. Neque coniuncta sunt neque contigua. Adamantius. Quod ergo disiunctum est & distat ab aliquo, non vbique dispersum est. Quomodo igitur duæ res locis disclusæ, & separatæ, extra omnem modum & complexum esse poterunt? Etenim quæ seiuncta sunt, necessario suis definita spaciis reperiuntur. Quod finem habet, habebit & principium, quod principium habet etiam finem habebit. Proinde neque vel absque principio, vel interminata esse iudicabuntur. Præterea locum qui capit, amM pliorem esse oportet iis, quæ capiuntur. Eutropius. Siquidem dissociata sunt inter se duo principa, deum ipsum in particularem aliquem locum compingi necesse est dicere. Deum autem in parte esse, aut fine concludi nemo qui sanè sapit est qui existimauerit. Sin verò velint hæc bina principia se mutuo contingere, quorum illud quidem bonum, hoc vero malum: Malū cum bono communicare, & bonum in mali societatem venire est necesse. Marcus. Suam habet vnumquodque vim & potentiam. Adamantius. Si cuique sua facultas propria sit, etiam suam peculiarem creaturam singulis tributam esse verisimile est. Vtrius esse putas homines, boni an mali? Eutropius. At quomodo bonus eos qui ad malum pertinent seuocauit ad se, cum par sit horum duorum conditio, ac ditio æqualis? Marcus. Cùm bonus hic videret homines iam per malum condemnationi proximos, accurrens à periculo damnationis liberauit, ἀμνηςίαν ac obliuionem, remissionémq; peccatorum tribuit. Eutrop. In quem nam peccarunt homines? Marcus. In malum. Eutrop. Quis has aniles ineptias ruas ferret? Quid? An qui proprio deliquerunt Domino, possúntne ab alio delictorū remissionem consequi? Adam. Quamobrem horum

alterum

A alterum malum, alterum bonum dicitis? An solis nominibus vtimini, an vnus bonus, alter re & opere malus videtur? Marcus. Reuera sunt bonus, & malus. Ada. Qui id tandem? Marcus. Nam seruat bonus, condénat malus. Adamantius. Nunquid bonus appellatur quòd conseruat? Marcus. Maximè, seruare enim boni munus est & officium. Adamātius. Malus itaque causa erit huius bonitatis. Marcus. Quomodo? Adamant. Propterea quod nisi creatoris homines peccatis se polluissent, huius bonitas nunquā enituisset. Quia si nemo fuisset peccator, Deus non fuisset nominatus bonus, atque causa bonitatis illius erat peccantium condemnatio: Cæterum alio modo patet, si à seruando bonum illum appellites, illum ab initio bonum non extitisse. Marcus. Semper est bonus. Adamantius. Quando descendit vt homines seruaret? Marcus. Tiberio Cęsare regnante, & præsidente Pilato vti habet Euangelium. Adamant. Ita sexies millesimo anno descenderat, postquam ille Architectus hominem formauerat. Quinam igitur bonus erat, qui tanto interuallo conseruarit neminem? Marcus. Semper bonus erat. Eutropius. Affirmabas ideo boni nomenclaturam sortitum fuisse, quòd seruet: At confessum est & concessum abs te illum descendisse Tiberio Cæsare imperante, Ergo manifestum est, ex eo B tempore, quo salutem dare cœpit, hanc appellationē tum eum consequutum, vt bonus diceretur. Adamantius. Si propter conseruationem bonus ille dicatur, cum ille cōditor etiam salutem multis conferat, vti lex promittit ac prophetæ: Præterea quoque hic bonus intelligendus est. Itaque seruat vterque similiter. Sed hic malus, ille bonus vobis videtur. Marcus. Bonus in omnia bonus est: Fabricator autem solùm iis, qui in ipso credunt, salutem appromittit. Adamantius. Bonus etiamne seruat omnes homicidas, & adulteros? An solos in ipso credentes? Marcus. Quicunque ad ipsum profugiunt, his salutem dat. Eutropius. Cum ambo eos, qui in ipsis fidem collocant conseruent, infideles vero repellat, quale tādem boni discrimen, quæ internotio? Vtriusque enim simile studium esse inuenitur. Marcus. Bonus credētes seruat, incredulos non condemnat: conditor, vt credentes in se conseruat, ita iudicat peccatoresque punit. Adamant. Proinde statuit bonum iudicare neminem. Marcus. Neminem. Adamantius. Si demonstrauero bonum iudicare, credésne vnum esse Deum? & nullum præterea alium? Marcus. Non demōstrabis. Adam. Credísne Apostolo? Marcus. Credo meo Apostolico. Adamantius. Habeo tuum Apostolicum, & recito, Iudicabit Deus occulta hominum secundum euangelium meum per Iesum Christum. Eutropius. Iudicij nomine tam bonos quàm malos amplectitur, & eorū pro dignitate mercedem. Vnde malis ac improbis irrogatur condemnatio & iudicium, quod secundum Euangeliū per Iesum Christum fit, quo secreta & retrusa hominum pro meritis arguentur; tum iusticiæ iuxta ac iniustitiæ prēmium tribuet. Adamantius. Audi eum Apostolū dicentem, Ego quidē vt absens corpore, præsens verò spiritu, nunc iudicaui quasi præsens, vt is qui tale commisit, in nomine domini nostri Iesu Christi, vobis congregatis & meo spiritu, in potentia domini nostri Iesu, tradatur Satanæ ad interitum. Et rursus dicit, Qui turbat vos, portabit iudicium. Respondeat, à quo portabit iudicium is, qui perturbat Ecclesiam? à bono an à malo? Si à Malo sequitur Christum à malo esse & apostolum, Sin à bono, consequitur bonum esse iudicem. Alioqui quorsum illa scriptura, Quę serit homo, eadem & metet? ac iterum, Alius iudicat inter diem & diem, alius iudicat omnem diem. Quorsum illa vox Seruatoris? Qua mensura metimini, remetientur & alij vobis: &, Qui negauerit me coram hominibus, nega bo & ego illum coram patre meo qui est in cœlis, &, Non (inquit) veni mittere pacem, sed gladium, non veni mittere pacem, sed ignem, ac illud, Væ vobis scribæ. Apostolus ibidem, siquidem iustum est à domino, rependere iis qui affligunt vos, afflictionem, & vobis afflictis requiem. Quis

Cōfirmatio bonum esse iudicē. Rom. 1.

C

1. Cor. 5.

Gal. 6. Rom. 14.

Matt. 7. Matt. 18

igitur est qui afflictionem reponet: Respondeat. Marcus. D Malus. Eutropius. Malúsne afflictionem infert? Sanè & ante afflictionē relaxationem. Itaque cùm ab isto Deo accipimus vt & premamur, & respiremus, quid opus alium subornare & substituere Deum? Probatum est satis & Deum ipsum esse iudicem, & vnum esse, & istas futiles esse & commentitias fabulas. Megethius. Primū illud Apostoli dictum explicabo clarius. Siquidem iustum est à Deo prementibus vos pressurā reddere, oppressis autem vobis refocillationem. Meminisse enim debes me tria posuisse principia, bonum, medium, malum: Medium itaque principium, si bono obediat, requietem confert & laxamentum, sin malo audiēs sit, afflictionem infligit & molestiam. Adamantius Cōsentaneum proinde est, medium, boni & mali administrum esse, & vtrique subiici ac per se nulla pollere authoritate, nec quicquam ex suo arbitrio administrare, præterquam ea quæ bonus & malus voluerint. Agedum ergo, ex cuius voluntate ac cōsilio medius homines condidit? Megeth. Ex se ille quidē creauit homines. Pœnitet enim me, inquit, fecisse hominem: quippe pœnitudine ductus est, quòd malos finxerat, illósque condemnaturus erat & perditurus. Huic non consentiens bonus, generis humani misertus est. Eutropius. At certè boni non est non assentiri, vt mala profligentur. Cum ille fabricator mala extirparet, bonus autem misericordia erga mala tangeretur, erit videlicet E autor malorum bonus. Bonum enim esse dicimus eum, qui mala tollit, multóque præstare illum qui mala esse non vult, ei qui illa tolerat & fouet. Marcus. Mali cum essent homines, malo bonus eripiens mutauit, bonósq; effecit eos qui ipsi crediderant. Adamantius. Postquam igitur contendis Bonum homines liberatos ad virtutem & bonitatem traduxisse, cedo, ad quid seruandum descendit Bonus? animam & corpus? an solam animam? Megethius. Solam animam. Adamantius. Animus éstne Boni vel Fabricatoris. Megethius. Fabricatoris spiraculum & afflatus est anima, Creatam verò malam, rebellémque viuens, abiecit, abiectam malus cum animaduerteret, ad se reduxit, reductam bonus cōmotus miseratione à malo eruit. Adamantius. Liberatā à malo animam dedítne bonus creatori, an apud se reseruauit? Eutropius. O summam bonitatem, aut magis impietatē: Accepit, inquit, à malo, vt creatorē proprio suo statu spoliaret. Adaman. Depromat nobis suas apodicticas demōstrationes. Quo modo proiecit Creator animā, & condēmnationi destinauit. Megeth. Vbi comedisset de ligno, ex quo præcepit non comedendū tum in condemnationem proruit, in mulctam & in exilium. Adamantius. Lege quo modo animā condemnauit. Megethius. Recita quę in Genesi scripta sunt. Adamant. Recitabo creatoris sententiā F & vtrum anima in condemnationem incurrerit, vel corpus, apparebit. Sic enim habetur. Quia audiuisti vxorem tuam, & edisti de ligno, de quo solo præcepi ne comederes, maledicta terra in laborib. tuis, in doloribus comedes illam cunctis diebus vitæ tuæ, spinas & tribulos progerminabit tibi, & manducabis herbam * agri, In sudore vultus tui comœdes panem tuum donec reduxero te in terram de qua sumpus es, Quia terra es, & in terram reuerteris. Hæc sententia corporisne condemnatio est an animę? Eutropius. Sententia condēnationem importat corporis, & non animæ. Ait enim donec reuersus eris in terrā vnde sumptus es. Quia terra es, & in terram redibis. Adamantius. Quod damnauit Creator, hoc inquit, bonus seruauit. Megeth. Maledictionē iussit ei, quid ni igitur damnarit? Adamantius. Non hominem, sed terrā execratus est. Nam sic dicit, Execrata est terra in operibus tuis. Megeth. Ergo non est homo de terra? Eutropius. Paulò ante contendisti animā creatoris particulam quandam esse & inflatum, nunc vero quasi oblitus, illum vis de terra esse desumptum? Adamantius. Itáne ergo venit bonus, vt animam indēnatam seruaret? Eutrop. Sic sanè corpus si damnatum fuit,

Gen. 3.

ἀγαθ. in Græco.

G neutiquam seruatur, vt illorum fert opinio. Dũtaxat illam condemnatoris insufflationem, animam scilicet, vt dicunt, quippe quæ ex Deo nascitur, & ipsius est aliqua particula, seruauit. Ei autem quod ex terra est, damnationíque subiacet, nihil suppetiarum attulir. Marcus. Ista quidem contra Megethium pulchrè videnrur dicta. Conrra autem dogma nostrum inefficax & inconcludens est hæc orario. Nos enim nec animam asserimus, nec corpus, at spirirum quemadmodum & Apostolus ait, Tradidi huiusmodi ad interitum carnis, vt spiritus saluus fieret. Adamant. Spiritus quo præditus erat homo, num creatoris est, vel boni? Marcus. Boni. Adamanrius. Proin ex cõmuni consensu homines, tum fabricaror tum bonus finxerunt. Marcus. Quid ita vero? Adamantius. Asseuerabas animam & corpus ex creatore, spiritum ex bono prouenire, Nunquid ita est? Marcus. Creator posteaquam hominem efformasset & illi inspirasset, nec tamen fœtum suum omnibus numeris perficere posset: Cúmque ille bonus è supernis figmentum volutans & luctans conspicatus fuisset, demisit de suo spiritu & hominem animatum vitalémque effecit. Nam hoc dicimus nos seruari spiritum. Adamantius. Num omnes homines ex hoc spiritu habent? an qui bono crediderunt? Marcus. In
H gratiarum actione venit. Adamantius. Quo igitur pacto se dicit ad hominis salutem descendisse? Iam ergo venit vt seruaret suum spiritum non hominem? Etiamne boni spiritus salure opus habet? O luculentam impudétiam. An spiritus boni cum homine condemnatus erat à creatore? Megethius. Nequaquam. Adamantius. Ergo venit seruare quod non erat condemnatum.

ἐπὶ τ̃ εὐχαει-πας.

Eutropius. Nam vel spiritus à bono missus communem cum homine subiuit condemnationem itaque multò satius esset creatori vtpote potentiori parere, qui enim spiritum boni poterat condemnare, quid ni multò magis dánaret homines qui sub eo erant, cum etiam non obediuerint, vel non condemnationi subiectus erat spiritus, & superuacaneum ac friuolum est dicere, venisse eum ad salutem hominibus impertiendam. Megethius. Bonus cum animam cõdemnatione fluctuantem cerneret misertus venir. Creator illi insidias voluit struere, vnde decreuit eum cruci etiã affigere. Adamantius. Vltroneámne mortem pro humana salute oppetiit, an potius coactus est ab alio? Megethius. Creator vbi animaduertit Bonum, legem suam violare & perfringere, collocauit ei insidias, nescius Boni mortem hominum salutem fuisse. Adamantius. Elegitne ipse pro conseruatione hominum mori, an pertractus est ab alio? Megethius. Ipse suapte sponte elegit, mors illi nullá vim intulit. Adamantius. Itaque Creator illi minimè posuit insidias. Eutropius. Quis tam rudis est, tam ig-
I narus rerum vt ibi insidias fieri iudicet, vbi quis spõtaneá ac voluntariam mortem perpetitur? Si enim mortem ipse vltro elegit, irritum est & frustraneum insidiarum mentionem facere, Sin verò Creator perpulerit reluctantem, erit videlicet ille hominum salutis auror & efficiens, non Bonus. Marcus. Nos ex scripturis ostendimus quòd is qui venit Christus non sit Crearoris, sed Boni filius. Nam legem Creatoris dissoluit. Adam. Quibus scripturis te polliceris comprobaturum? Marcus. Euangelio, & Apostolo, Iudaicis enim voculis non astipulor, ad alium enim Deum pertinent. Adamantius. Si ex euangelio & Apostolo commonstrauero, desines ne blasphemare? Marcus. Non enim legi suffragor neque prophetis. Adamantius. At Euágelio, an non? Marcus. Credo. Adamantius. Recitabo, & hoc
Luc.16. astruam eum qui legem & propheras reiicit, & Euangeliũ quoque refutare. Christus dicit in hunc modum: Erat homo diues, & induebatur purpura & bysso, ac epulabatur quotidie splendide. Mendicus autem quidam Lazarus iacebat pro foribus vlcerosus, cupiens saturari iis, quę cadebant de mensa diuitis. sed & canes venerunt lingentes vulnera eius. Factum est vt moreretur mendicus, & deportaretur ab angelis in sinum Abrahæ. Mortuus simul diues ac sepultus est in inferno. Atque eleuans oculos cum esset in K tormẽtis, videt Abrahã eminus, & Lazarum in sinu eius, & ipse clamans dixit. Pater Abrahã, miserere mei, & mitte Lazarum vt intingat extremum digiri sui in aquam, ac refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma. Dixit aurem Abrahã, fili recordare te recepisse bona in vita rua: Lazarus similirer mala, nunc aurem hic solatio fruitur, tu uero cruciaris, & ad hæc omnino inter nos & vos hiatus est ingens firmarus, vt hi qui volunt hinc transire ad vos, non possint, neque istinc huc transcendere. Rogo igirur te pater, vt mittas eum in domũ patris mei, habeo enim quinque fratres, vt testificetur illis ne & ipsi veniant in hunc locum cruciatus. Ait illi. Habent Mosen & prophetas, audiãt illos. Ille dixit, Non pater. Sed si quis ex mortuis ierit ad illos, resipiscent, Dixit autem illi. Si Mosen & prophetas non audierint, neque si quis ex mortuis resurrexerit, audiẽt ipsum. Quis ergo ex mortuis resurrexir & docuit, quę in iudicio futura sunt, nisi solus Christus? Itaque quicunque non admiserit Mosen & prophetas, nec illum accipiet qui ex mortuis resurrexit: Marcus. Ait in inferno fuisse Abraham non in regno cœlorum. Adamanrius. Lege an eum apud inferos fuisse dixerit. Marcus. Ex eo quòd illi cum diuite colloquiũ intercesserat, simul fuisse intelligitur. Adamantius. Eos simul collocutos au- L diuisti, Cæterum ingẽtem hiatum qui nominatur non attendisti? Medium enim illud inter cœlum & terram hiatũ vocat. Marcus. Poterítne quispiam à terra in cœlum vsque intueri? Fieri non potest. An valet quis oculis sublatis à terra vel potius ex inferis cœlum collustrare? Quin in confessio est vallem quasi in medio eorum esse interiectã. Adamantius. Oculi corporis, quæ prope sunt tãtum videre solent, animi acies in longinquum prospicit. Certum etiam est corpore hinc exutos, oculis animi se mutuo contemplari. Quid enim edisserat Euangelium, attende: Erigens oculos suos: tollere verò oculos in cælum, vsitatũ est, & non in terram. Eutropius. Christus hic vt mihi quidem videtur dissimilitudinem & iustorum & iniustorum, quæ inter ipsos est docens, proponit pauperem & diuitẽ. Quid enim aliud est regnum cœlorum quàm bonum? Vel quid aliud est Gehenna aut condemnatio quàm malum? Sicuti legitur in Euangelio. Fili, inquit, recordare quod perceperis tu bona in vita tua & Lazarus similiter mala. Nunc ille hic solatio fruitur, tu vero cruciaris, sed & eos qui Mosi & prophetis fidem non habent, etiam ei parum credere qui ex mortuis resurrexit, satis explicatè demonstrauit. Marcus. Nos prophetas & leges reiicimus & repudiamus, non enim illis quicquam est cum Deo nostro commercij: Euangelium vero, & Apostolum exosculamur. Adamantius. Quem Apostolum narras? multos enim Christus habuit Apostolos. Marcus. Paulũ. M
Adaman. Quî scis Paulum accensendum ordini Apostolorum? Si enim Euangelicis literis nomen illius traditũ & signatum repereris, profer. Sin autem nullis comprehẽsum scripturis habes, vnde didicisti eum esse Apostolum. Marc. Ipsemet scribit de seipso. Paulus Apostolus Iesu Christi. Adam. Nemo qui de sua re dicit testimonium, fide dignus est, etiam attestãte Paulo: Non qui seipsum cõmendat, probatus est. Neque verò quisquam præterea illi suo testimonio patrocinatur nec Euangelium. Vnde igitur est quòd ille fuerit Apostolus? Marcus. Et vos vnde cognoscitis ipsum esse Apostolum? Nec enim in Euágeliis proditum est. Adamant. Iube acta apostolorum recirari, & Epistolas, & illi. darum esse restimoniũ reperies: Alicubi enim vas electionis Christi confessione dicitur, a- Act.9.
licubi à Petro apostolo scriptum est: Secundum sapientiã 1.Pet.3.
quæ data est fratri meo Paulo. Eutropius. An pro veris habetis Marce acta apostolorum & eorum qui dicũtur discipuli, vel non? Marcus. Nos plura quã Euágelium & apostolũ non approbamus. Eutrop. Acta & E- Matt.10.
pistolæ à quibus apostolis cõscriptæ fuerũt? Memini enim in Eaungelio duodecim & septuaginta duos numerari. Adaman. Et acta & Epistolæ & Euangelia sunt eorũ qui describuntur in Euágelio. Eutropius. Recita. Adaman. Reciro

A Recito ex Euangelio: Conuocatis vero duodecim, dedit eis potestatem & facultatem super omnia dæmonia, vt morbos curarent, & misit eos ad prædicandum regnū dei & ad sanandum: ac subiiciens paulò post: Egressi, inquit, perambulauerunt omnes ciuitates & vicos, prędicantes Euangelium, & sanantes in omnibus locis. Eutropius. Quid est Marce, quòd eos vestro non probetis suffragio, quos Christus ad Euangelizandum & prędicandum emiserat, illi verò subscribatis, cuius nullas rationes affertis? Nonne ridiculum videri debet Matthæum, & Ioannem, quorum etiam nomina scriptis contestata sunt, & qui ad Euangelizandum ac prædicandum à Christo legati fuerāt, deprimere & explodere? Paulū vero recipere & amplecti, cuius nullam rationem habetis? Agè hoc mihi dicas, Prædicarunt & Euangelium promulgarunt omnes? Marcus. Prædicarunt. Eutrop. Scriptis ne prodita prædicarūt an non? Marcus. Nihil scriptis relictum. Eutrop. Stultum planè & stupidū est eos qui ad illam concionandi prouinciam euocati fuerant, prædicasse, & dicere Paulum omnino non missum, ea quæ scriptis consecrata sunt affirmare docuisse. Probabile erit itaque solū tunc audientibus salutem eos annunciauisse, ad posteros verò nullum inde cognitionis fructum peruenisse. Quæ enim sine scripto dicuntur, euanescunt, paulò pòst, cùm sua ratione & B pondere careant. Adam. Quo autem modo norūnt Christum esse dei filium? respondeant. Nam si legi consentirent, si prophetis primi fuerunt buccinatores, illud sanè esset commendabile. Prædictum est enim in illis verbum dei humanam carnem induiturum, in crucem agendum, & humanum genus seruaturum. Sin vero hos primos prædicatores tectius & inuolutius insinuantes non recipiant, vnde intelligent Christum esse dei filium? Eutrop. Quî scitis dei esse filium? Marcus. Ex Euangelio & apostolo. Adam. Atqui in Euangelio non eum dicit esse filium dei, sed filium hominis. Marcus. Habet Christus in Euangelio. Quem me dicunt homines, filium hominis? Dicunt discipuli Ioannem Baptistam, alij Eliam, alij ex antiquis prophetis quempiam resurrexisse. Dixit autem illis vos autem quem? Respondens Petrus dixit, Christum. Adam. Petrus quidem Iudæus & in lege informatus, Christum in lege & prophetis adumbratum expectauit, ideoque eum nominauit quòd antè audiuisset. Eut. Petrus non vocauit sic, aut quasi hoc illi nominis nunc primum indidisset, aut quasi peregrinū, sed quod fama & auditione prius accepisset. Hoc perconctari abs te volo. Scripsit ne Petrus Euangelium? Cur igitur commemorabas eos disseminasse nullis scriptis inuulgata? Mar. Petrus non scripsit Euangelium, sed Christus. Eu. Est ergo falsum quod in euangelio legitur, emisisse illum duodecim ad prædicandum Euangeliū. cæteroquin nō poteris astruere vel Paulū fuisse C apostolū, vel Christum appellari dei filiū. Quomodo non vera sunt quæ pertractata sunt ab Adamantio? Quæ enim olim promissa & antequam fierent prænunciata & credita erant, ea demum etiam in expectatione fuerunt. Adam. Fingit Christū hospitem & ad nullius vnquam emanauisse noticiā. At verò Christus non sic erat. A propheris nullis pręmonstratum eum dicit, sed ignotum omnibus. Tum profectò nos summa cautione & attentissima animaduersione explorare necessarium esset, cui credere oporteret, quibus ab illo præceptis acquiescere. Neque enim, inquiunt isti, vllius certi doctoris testimonio nitūtur ea, quæ de eo prędicantur: dein homo ignotus & obscurus in causa sua testis locuples non erat: quòd ipse ait, Si ego de me ipso testimonium fero, testimonium meum non est verū. Etenim non inconsideratè cuiuis est annuendum de seipso prædicanti. ita quibusuis idem factitantibus promiscuè fides habenda esset, tum Euangelium vt ignotum sermonem proclamasse existimaretur, si nec speratum, nec expectatum antè fuisset, vt istis placet. Et cur dicit Christum scriptis mandasse Euangelium? Non enim designauit se ipsum, is qui scripsit Euangelium, sed Christum Iesum denotat, quem prędicat, atq; ille qui scripsit, ab ipso edoctus non hunc, istorum sententia, quasi aduenā prædicat, nisi quam illi poterunt inuenire seruatorem docuisse quenquam Christum non esse nisi peregrinum. Mar. Christus & Paulus si à creatore fuissent ablegati, nunquā voluissent leges & prophetas antiquare. Adaman. Quomodo Christus vel apostolus abrogauit? Dicat. Quid? D Euertit legem? Sustulit supplicium? Irritūm ne fecit iudicium? Ergo quænam tanta necessitas fuit, vt reus à creatore refugiat, cùm neque iudicia exerceat, neque minas iactet, neque pœnæ formidinem opponat? Et si ista dissoluta sunt & fracta, quorsum illud? Væ illi per quem venit scandalū. *Mat. 18* Quorsum illud, Qui turbat vos, feret iudicium, quisquis est? *Gal. 5* Marcus. Præcepta illius abolet. Adaman. Hoc ergo est liquidum, eum alia instituta repositurum, illis contraria. Contrarium autem huic, Non mœchaberis, est mœchari, Non occides, occidere, Non furaberis, furari. Relinquitur igitur, hæc reliquáque edicta esse sublata. Dicat itaque mihi, quomodo Christus labefactauit legem? Extat enim in lege scriptum: Non mœchaberis: Non falsum dices testimonium, & cætera deinceps, dicat mihi, ecquam harū eneruauit? *Exod. 20* Cui mandauit committere adulterium is, qui vel solum aspectum ad concupiscendum & ad fornicandū prohibuit? Quem iussit occidere, qui dicit malo homini non resistendum? Quem furati docuit Seruator, quò legislatori resisteret? Hæc enim profectò Seruatoris pręcepta haud dudum sunt nata, sed ex lege & prophetis eruta Seruator enim dicit, Ego vobis dico, malo ne resistatis: *Matth. 5* Dicit vetus scriptura, Dicite iis qui vos odio habent & qui vos deuouent, fratres nostri estis. *Exod. 20* Rursum lex dicit, E Furtum non facies, dixit Seruator, Vende quæ possides, & da pauperibus. Dare item pauperibus, noua doctrina non est: sed in veteri testamento pręcipitur, Ne desistas, inquit, beneficio afficere egenum, quando tua manus possit opitulari. Et illud quod à Seruatore dictum est: Diligite inimicos vestros, recens non est, aut nunc primùm repertum, sed in prophetis mandatū est, *Matth. 5* Si esurit inimicus tuus, ciba illum: si sitit, pota illum. At quid attinet protrahare orationem? Cùm igitur sole clarius sit venisse Seruatorē vt legem perficeret, eum isti expungere & eradere iactitant Marcus. Iudaistæ hoc quidē attexunt & addunt de suo, Non veni vt soluerē legem, sed vt implerem: nec sic Christus, at sic: Non veni perficere legem, sed dissoluere. Adamant. Est ne hoc vestræ audaciæ non reliqua solum, sed hoc etiam adulterare? Sed enim prodeat Apostolus, vestras præstigias & fucos redarguat. Marcus. Disertè Seruator ait, Præceptum nouum do vobis, nouum veteri non est simile nec congruens. Pergit enim Seruator: Mittunt vinum nouum in vtres nouos, & vtrunque conseruatur. Nouum non est complemētum veteris. Rursus enim Seruator: Nemo immittit immissuram panni recentis vestimento veteri. *Matth 9* Non est supplementum legis Christus vel apostolus. Adam. Vide Eutropi iudex sanctissime, qua arte iste verborum auceps quasique venator, F bene constituta, male detorqueat. Iube recitetur Euangelium, & mox elucebit, quodnam sit mandatum quod Seruator mandat. Eutrop. Recitetur. Adam. Recitabo, Mandatū, inquit, nouum do vobis, vt diligatis mutuò, sicut & pater dilexit vos. Eutrop. Nimirum hoc illud est quod isti conantur, vt dilectionem determinēt esse nouum mandatum. Adam, At nouum haudquaquā est peregrinum ab eo veteri quod antecessit. Marcus. Antiqua lex à creatore rogata est, noua à Bono data est. *Matth: 9.* Nemo, inquit, pannum rudem ad vetus vestimentum assuit. Adamant. Nouus pannus ab inueterata veste, quî peregrinus erit, cum vna & eadē omnino subsit essentia, eadem omnino natura, ex qua lanæ texantur, sed lanæ texendæ artificium, vnum idémque sit, quod vetera & noua conficit? Similiter & vinum tam vetus quàm nouum ex eadem vite progignitur. Cęterum quò doceam planius, nullum mandatum singulare aut insolēs induci à saluatore, in eo quod dicat: Præceptum nouum do vobis, vt diligatis vos mutuò, lege quæ in lege præcepta sunt, Diliges, inquit, dominum deum tuum ex toto animo tuo, &, secūdum, Proximum tuum sicut teipsum. Marc. Quid est

G ergo quod apostolus dicit, Si qua in Christo noua creatura vetera præterierunt, ecce facta noua sunt omnia. Adam. Age verò, expone nobis quam tandem nouam creaturam? quod nouum fabricauit cœlum? quam terram nouam, aut quem nouum hominem condidit? Nónne intelligis quum vna subiecta sit substantia, quòd vetera quando reficiuntur & redintegrantur, appellationem noui subeant. Eutropius. Noua à veteribus aliena non sunt, nec semota quoad materiam. Quemadmodū si velit quis vas aliquod vetustate tritum refingere, aut arte adhibita renouare, & argentum de nouo excoquere, non sanè illud materia à priori aliud aut nouum esse dixerit. Dein etiam illa tua ratio, noua & peregrina, quam videbaris velle afferre, in lege reperitur scripta, & dementis est dicere, nouum deum, & qui peregrina procudat dogmata. Adaman. Apertius docebit Paulus, charitatem esse legis complementū. Legam, si placet, clausulam eam & circumductionem eius qui dicit sic. Hoc enim inquit, Non mœchaberis, non furaberis, & si quæ sit alia præceptio, in hoc sermone quasi in summa colligitur, Diliges proximum tuum vt teipsum. Dilectio proximi malum non molitur. Expletio igitur & absolutio legis charitas. Marcus. Verum hoc verbum ἀνακεφαλαιωθῆναι, id est, in vnum quasi caput & summam recolligi, seu (vt ita loquar) recapitulari, prioris amolitionem denotat. Eutropius. Audiui Aposto-
H lum eam legis completionem vocantem. Si enim id quod diminutius est resarciatur, non iam quod ante extitit, erit ab eo quod expletum est peregrinum: nec confusum ac commixtum, in capita summatim redactum erit à superiori alienum. Adamantius. Explanatius Seruator tibi persuadebit in Euangelio: Quum eum adiret quidam, Præceptor bone, quid faciam, inquit, vt in vitæ ęternæ hęreditatem veniam? Dixit autem Iesus, quid me vocas bonum? nemo bonus nisi vnus deus. Porróque dicit ille, Nosti præcepta, Non occides, Non mœchaberis, non furaberis, non falsò testificaberis, Honora patrem tuum & matrem tuam? Et ait, hæc omnia seruaui ab adolescentia. Audiens hoc dixit illi Iesus: Vnum tibi deest, omnia quæ habes vende, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlis. Eutropius. Viden' Marce omnes auditores ad hæc paradoxa & incredibiles demonstrationes obstupefactos mirari? Qui venerat, vt tu opinaris, ad soluendum legem, & ad dogmatizandum peregrina, vtique sic dixisset tum, Adhuc tibi deest, vt accipias thesaurum in cœlo. Sed hoc, Vnum, satis clarè indicat reliquorum plenitudinem. & huic sermoni admodum accinit Apostolus, Vnum multorum summam & finem exponens, nempe dilectionem. Adamant. Prototypum Euangelij, & primum exem-
I plar esse legem confitetur Apostolus, in hanc sententiam. Hæc quidem in typo contigerunt illis, ad nostram autem admonitionem scripta sunt. Marcus Nequaquam ita scriptum est, Nec enim dicit, Hæc in figura contigerūt illis, scripta sunt autem ad nostram admonitionem, sed de illis loquitur, in quibus deus huius seculi sensus incredulorum excæcauit, vt non illis lux illuceat. Malum nominat deum huius seculi, qui facit quò minus illius affulgescat illuminatio. Adamantius. Mens occupata, à malis possessa opinionibus, vix illis renunciare, aut renuere sustinet. Itaque pulchrè posita ab apostolo hi conātur malè interpretari. Non etenim hæc refert apostolus, quò aliū deum ostenderet, sed de infidelibus. Dictum autem καθ' ὑπέρβατον, id est, per transgressionem aut ordinis traiectionem positum, id vestro præiudicio ita se habere intelligitur. quòd si verò discendæ veritatis studio tenearis, ausculta. Hoc videlicet sibi voluit apostolus, in quibus inquit, deus infidelium huius mundi excæcauit intelligentiā. Dum enim deo non credunt homines, illi occæcantur, nescientes prudentésque contemnerent. Seruus enim, inquit, qui scit & non facit, cędetur multis: qui autem nescit facit tamen digna plagis, cædetur paucis. Deus itaque parcens, mentem infidelium exæcat. Adiunxit porrò, vt Bonus, & hoc, Si non credideritis, non intelligetis. Quin si pertinax sis & litigiosus, audi hoc & à Christo factum. Marcus

Matt. 19

I. Cor. 10

προέληψις, & pertinacia anticipata.

I. Cor. 10

Hoccine boni dei est homines cæcos reddere? Adamantius. Creator quidem eos qui ad ipsum accedunt, non K credentes cæcat. vbi verò replicas creatori præstare, longéque præcellere Christum, attende. Quonam modo eos qui non credunt ipsi, eiici iubet in tenebras exteriores, vbi luctus est & stridor dentium? Quomodo item apostolus I. Cor. 5. illius Boni, homines satanæ tradidit his verbis: Tradidi eiusmodi satanæ in interitum? Quid? potius est ac melius non credentes deo excæcari, an in tenebras deturbari, an satanæ tradi? Eutropius. Excæcatus, vnius solùm membri breuem dolorem hic patitur, saluis reliquis partibus, sed qui in tenebras extremas præcipitatur, vbi ploratus est ac stridor dentium, & qui satanæ traditus est, iacturam damnúmque omnium membrorum sustinet. Præstat igitur vnius membri dispendium facere, quàm totum corpus tormentis subiici. Adaman. Audi ipsum Seruatorem in Euangelio dicentem: Si oculus tuus dexter of- Matth. 6. fendat te, erue illum, & proiice abs te, conducit enim tibi, vt pereat vnum membrorum tibi potius quàm totum corpus in gehennam ignis coniiciatur. EVTROPIVS IVDEX SVRREXIT, ET AD OMNES AVDITORES PERORAVIT, Megethium quidem & Marcum, cæterósque eiusdem sententiæ assectatores stupidos homines iudico: Græcorúmque tragœdias horum commentis vendibiliores, longéque probabiliores esse existimo. Etenim Megethius qui tria posuit principia, Bonum, Iustum, Ma- L lum sola venditans nomina, lapsus est. Rebus enim agitatis & peruestigatis, Malus: quem somniauit, Iusto inuenitur iustior, & Iustus, quem imaginatus est, declaratur Bono melior, Marcus autem quum duo præfiniisset principia, Bonum, & Malum, re excussè diligentérque perpensa, Malum principium ipso Bono euasit præstantius & opulentius: Solùm mihi ab Adamantio, deus rectè & sanè fuisse descriptus videtur: vnus scilicet, conditor & architectator omnium, qui habet Verbum efficax & agens, ac Spiritum sanctum qui dominatur cunctis, cui obsistit nihil, cuius voluntati nihil obluctatur, cui meritò innititur catholica Ecclesia, quæ puram & illibatam religionem tuetur, cuius gregi ô si annumerarer, ita sentiens, & ita iudicans.

ADAMANTII ORIGENIS CONTRA MARINVM BARDESIANISTAM *& cæteros Dialogus tertius.*

Tria hoc sermone excutiuntur maximi ponderis dogmata: Primum, vnde Diabolus & M mala oriantur: deinde Christi verę humanitatis & incarnationis mysterium: tum Resurrectionis mortuorum doctrina summæ consolationis plena. Primum partitionis membrum trifariam explicatur. Marinus præsultor & quasi choragus fabulæ, diabolum αὐτοφυῆ & αὐτογένητον decīdit, duas stirpes, sic enim ῥίζας vocat, ponit, ex Mala verò ortū malorum esse, Droserius ex materia vitiosa & maculosa nescio qua ἀποιῳ & ὁμοχρόνῳ Deo, proficisci ait, Valens non ex substantia sed qualitatibus substantiæ. Sic hi tres eiusdem affines amentiæ, quos rectè & eleganter τῆς ἀνοίας κάπηλους nominat Origenes, de malorum origine philosophātur. Adamantius triplicem hanc opinionem distinctè & partitè conuellit, Remotione vsus, non à radice seu deo illo malo, aut materia aut qualitatibus gigni, nec deum instillauisse, sed eum quidem autorem omnium, tam caliginis quàm lucis, tam sinistri quàm dextri, sed mala ex ipsis hominibus quodam modo profluere, nimirum arbitrij liberi causa. De qua libertate fusius differit, incorruptam commodi causa homini primo & angelis datam fuisse degenerem verò ac corruptam & illis & nobis corruptionis ac vitiorum semen esse.

Secunda pars, Christum hominem non cœleste corpus assumpsisse, sed terrestrem carnem ex Maria probat contra Marinum.

Tertia, primò dilutas φυσιολογίας contra Resurrectionem

A nem diluit, secundò rationes ex scripturis deprauatas, tertiò suam stabilit pro Resurrectione sententiam, quartò scrupulum illum eximit, ad quem omnes hęretici impegerant, biblicas scripturas authenticas esse probans, & ex Euangelicis & Apostolicis literis vim suam ac robur obtinere. Quintò Eutropius Iudex perorat generalem & pulcherrimum addens Colophonē, propositæ doctrinæ summam recolligens, De vno Deo patre, eiúsque Verbo verè incarnato & Spiritu sancto, & de Ecclesia grauiter & maturè non νεοφύτως statuens.

PERSONÆ.

Marinus	Adamantius
Megethius	Eutropius
Droserius	Valens.

MARINVS BARDESIANISTA. Ferte me, qui paucis exercere me cupio, dum optimam sētētiam tueor. Eutropius. Agedū dic. Marinus. Qui hebetiores sunt, & sacratum literarum maximè rudes, scripturarum tamen arrogabunt intelligētiam, quod stultum est, ratiónique dissentiens. Propterea volo, iudicante Eutropio, vtrum nos an vos rectum sensum scripturæ dogmatum assecuti fuerimus, demonstrare. Adamantius. Primùm explica quam sis defensurus opinionem, & fidem profitere quoquo modo opineris, vt sic nobis quęstionis nascatur exordium. Si quis enim veritatis, non contentionis studio velit diuina perscrutari dogmata, næ is quid verum sit, videre & inuenire apertissimè poterit. Quam tandē sententiam rectissimam tenere te affirmas? responde, vt velut aurum igni perpurgatum & elaboratum, sic ad examen vocata, & ab vtrisque exagitata, nitidior ac tersior appareat oratio. Marinus. Absonum censeo, quod vos dicitis, malum à Deo fieri, Deus enim malorum causa non est: Deinde Verbum Dei carnem humanam assumpsisse, quod vos statuitis: tum quòd putatis eandem carnem, cui illigamur, resurgere: meritò enim onus appellatur, sepulchrum, & cō pedes, quoniam peccatis fœdata erat anima cùm hoc corpore sit colligata, sicut apostolus Christi Paulus clamat, vt à corpore soluatur: Miser ego homo, inquit, quis me liberabit à corpore mortis huius? Hæc tria sunt quæ quæro. Eutropius. Primum de fide quæ est in Deum, certos nobis antè fines constitue, & ista pòst exquirantur. Mari. Credo & ego vnum esse, vt & iste, & vnum deum esse in vnam mecum concurrit sententiam. Tria verò sunt, in quibus cum catholica ac vniuersa Ecclesia non facimus.

Arrogantia.

B

Propositio

Diuisio.

Rom.7.

C Eutropius. Quæ sunt illa? Marinus. Diabolū non esse à Deo creatum asserimus, & non dicimus Christū esse natum ex muliere, & corpus non resurgere. Adamant. Ea primo loco sunt attingēda necessariò, vnde tu sumpsisti dicēdi initium. Vbi hoc nobis visus es impingere, quasi nos asseueremus malùm à Deo fuisse cōditum. Malū enim solum nos id esse dicimus, priuari bonis. Marinus. Quid ni malum sit, cùm scriptura commemorat in principio serpētem Euæ imposuisse? Quinimò, diabolus passim, & satan, & malus, & malorum architectus in scripturis appellatur? Quonam pacto igitur dicis nullum esse malum? Adamantius. Quid malum sit, enarra. Marinus. Homicidium tibine malum videtur? Adamantius. Assertio tua rem præstantissimam esse homicidium confirmat. Marinus. Quid ira? Adamantius, Dicebas animæ vinculum esse corpus, & Paulum citabas testem: Miser, inquit, ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Homicidium verò, quod aiebas malum esse, dissolutio est ac secretio corporis ab anima: itaque homicidium bonum esse manifestum est, quippe quod corporis vinculum relaxet ab animo. Et, vt tua fert opinio, cædes bona erit, quæ vinctum & captiuum in libertatem vindicet, & animam ab hoste asserat. Marinus. Ego de his quæro quæ proposui. Adamantius. Atqui noli quæstiones cōfundere. Quid priore loco vis in disceptationem venire? Marinus. De diabolo. Eutropius. Vterque ptimum definite. Adamantius. Ego nihil aliud ingenitum esse dico, præter Deum solum, cætera verò omnia generata esse ac creata quæcunque sunt. Marinus. Ego diabolum concludo esse per se natum & per se genitum, & duas radices constituo, Malam & Bonam. Eutro. Duo itaque vis ingenita, Malum & Bonum. Marinus. Duas radices aio. Adam. Eas radices ingenitas statuis: Cedo, mutabilésne sunt an immutabiles? Mar. Quónā modo? Eutrop. Poterítne mutari mala radix, & fieri bona? Mar. Non, sic enim cōparatæ sunt. Eutro. Et certum est quoque non mutari bonam, & fieri malam. Mar. non, sunt enim duæ, Bona & Mala. Adaman. Quoniam igitur duas radices immotas esse constituis, dic cuiusque substantiæ qualitatem & efficaciam. Mar. Boni qualitas & virtus est, lumen, bonum, dexterum, misericors, pium, iustum, & siquid aliud sit dignum. Mali verò qualitas & operatio: tenebræ malæ, sinistrum, immite, impium, iniustum, & si quid aliud est sinistrum & prauum. Adam. An ista sub intelligentiam cadunt, ánne sub sensum? Marin. Interim nobis propositum est de his disserere quæ sensu percepta sunt. Adam. Lucem Boni, tenebras Mali, sensibus exposita dicis an intellectui?

Primum membrū distributionis de Malo. Obijciens Adamātius.

Malum quid.

Cōfutatio

Syllogismus.

D

De diabolo quæstio. Fides Adamātij. Fides Marini.

Mar. Interim de rebus sensui obuiis. Eutrop. Tenebræ & lux, dies & nox, sunt res aspectabiles. Adam. An vno consensu congressi sunt, Bonus & Malus, & lumen ac tenebras creauerunt? Mar. Minimè, quoniā sic inquit Apostolus, Nullam communionem luci cum tenebris esse, neque Christo cum Belial. Adam. Quo ergo pacto luci cum tenebris conuenit? Mar. Haud sanè conuenit, nec quicquam est ipsis inter ipsa commune. Adam. Habéntne lux & tenebræ statas horas? Mar. Duodecim horæ præfinitę sunt luci, & tenebris duodecim. Ada. Fieri non potest, vt alterum succedat alteri: nisi lux & tenebræ ad vnum autorem referantur. Certè ex mutuo creatorum consensu tenebræ sequuntur lucē, & lux tenebras. Etenim nisi concordes essent, benéque conueniētes creatores, impossibile est, hæc sibi mutuò locum dare & concedere. Ad hæc te instruam certius, Iudex colēdissime, quo hunc deducam ad absurdiores perplexitates, & angustias. Siquidē non patientur tenebræ nec suffragantur illis, duos vt opifices inferant. Eutrop. Quomodo? Adam. Nam si secundum istorum rationem, duodecim horis lux, & tenebræ itidem xij. clauderentur: perspicuum est ab vno eodémque Deo oriri & existere. Atqui res ita se nō habet. Nam in conuersione hyberna tenebræ productiores sunt pluribus horis adiectis, in æstiuo autem solstitio lux fit lōgior & protractior, & aliquid à tenebris mutuatur. Mar. Aliud lux est, & aliud sunt tenebræ. Eutrop. Si lux & tenebræ ad eundem creatorem non pertinerent, quo modo fieri potest, vt lux tenebris, & tenebræ luci succederēt? Nam si bono malum sit contrarium, & malum bono, in istis autē, in tenebris scilicet & luce nulla cernatur pugna aut contrarietas, constat profectò lucis & tenebrarum vnum esse creatorem. Adaman. Boni substantiam lucē esse dixeras, qualitatem bonum dexterum: huic verò accidit, vt ingenitum sit & incorruptibile. Repugnántne bonū & malum? respondeat. Mari. omnino pugnat malum cum bono. Adam. Perspicuum est igitur tum quo ad qualitatem, & secundum accidens. Tenebræ & lux substātia dissident, qualitate malum à bono discrepat. Quod si & secundum accidens oppositio fiat, genitum ac ingenitum, corruptibile & corruptelæ expers opponentur, inter seq; configent. Mar. Quo id pacto? Eutropius. Posuisti duas substātias quæ creatæ non sunt: Ingenitū verò & immortale cōnata sunt & cōcidūt. Necesse est etiā, vt geminę substantiæ si ortu careant, ab omni interitu sint remotissimæ, eo quód ingenitas statuis, Quin & hoc mihi perpēde. Si malū ingenitū sit, bonū ingenitum nō erit, quia non est malum, & pari ratione dicimus: Si malum generatū sit, id quod bonū est & non malum, erit non generatū. Adam.

E

F

G Duæ ſubſtantiæ ſunt ne corruptioni obnoxiæ, an alienæ à corruptione? vel vna abeſt à corruptione, ſubeſt altera? MEGETH. Duæ ſubſtantiæ ſunt incorruptæ. Ada. Te audite oportuit ſedatè, & quieſcere poſtquam quæſtiones antè agitatæ fuerint. Megeth. Hac in re à Marino ſto. Eutrop. Fatemini geminas ſubſtantias eſſe ingenitas & incorruptas. ita quoque eiuſdem eſſe participes ſubſtantiæ & conſimiles neceſſum eſt, quod tamen poſſibile non eſt. Adaman. Habént ne eandem vim & hæ binæ ſubſtantiæ? Megeth. Non parem obtinent potentiam aut vires, abſit. Chriſtus nanque in Euangelio: Nemo poteſt domum mali ingredi, & vaſa illius diripere, niſi prius fortiorem vinxerit. Itaque hinc patet fuiſſe pollentiorem, ſiquidem diabolum ligauerit, & vaſa illius rapuerit, & clarè oſtendit Chriſtus, quod nos, cum eſſemus Malo ſubiecti, eripuerit. Adamant. Si præciſè & ſimpliciter dixiſſet, Mali, & non, vaſa Mali, habuiſſes quod diceres: iam verò vaſa Mali nominat, docens vſu non proprietate poſſediſſe, nec effectione aut creatione occupauiſſe, ſed vſurpatione & vi alienum inuaſiſſe. Cui Paulus atteſtatur: Quemadmodum, inquit, præbuiſtis membra veſtra ſerua iniuſticiæ & impuritati ad iniquitatem, ſic præbete membra veſtra Deo ſeruire iuſticiæ. Tu malam ſubſtantiam ab omni interitu & ortu liberam eſſe diſſeris. Et ita ſanè, modo ſubſtantia Mali delebilis non ſit, fruſtrà Ieſus nititur extirpare mala, quum euelli non poterunt. Quo igitur pacto eſt perpeſſus vt mortem deleret,

Matt.12.

H quæ aboleri non poteſt? Quandoquidem contendis neutrum genitum eſſe, nec corruptibilem. Non cedit ergo alter alteri, ne perdatur. Quantumuis enim funeſta moliatur Malus, Bonus tamen non obſtat, Cùm etenim vterque generatione vacet & corruptione, vt tua fert ſententia, ſua diſturbari aut interrumpi opera haud ſuſtineret Malus. Eutropius. Quippe ſi vnum principium fuiſſet ingenitum, & alterum genitum, probabilius eſſet hoc, vt genitũ regno ac ditioni eius quod ingenitum eſt, ſubiaceret, & alterum dici valentius neceſſe eſt, quòd ingenitum ſit & immortale, alterum debilius, quum id quod ingenitũ eſt, firmius multò eſſe debeat ac fortius. Adaman. Admodum effrons eſt & in quæſtione defendenda impudẽs. Reſpondeat, num hæ duæ ſubſtantiæ inter ſe miſceantur, alteráque in aliquam copulam coniunctionémque cum altera veniat? Megeth. Non miſcentur, abſit. Adamantius. Quibus ergo modis Bonus impreſsionem fecit in poſſeſſionem Mali? Et cùm illæ ſubſtantiæ ſint incommixtæ, vnde illa coaluit mixtio? cùm præſertim pugnantes inter ſe & aduerſariæ ſint? Nam ſi mundus non propriè ad Ieſum ſpectaret, ſed ad Malum, quî poterat Ieſus, cùm non eſſet robuſtior irruere? Cùm nanque viribus pares ſunt & robore, neuter poteſt in alterum incurſionẽ facere, cùm neuter fuerit genitus, neuter corruptioni ſub-

I iectus. Marinus. Ego ſolum Deum à corruptione ſegregatum confirmo. Adaman. Corrumpi proinde diabolus poteſt. Eutropius. Si ſit genitum & ingenitum, poteſt ingenitum eſſe incorruptibile, & genitum corruptibile. Marinus. Age ſis, & mihi reſponde interroganti. Adamantius. Interroga. Mar. Eſt ne bonum? Adaman. Certè. Mar. Malúmne eſt? Adam. Bonum cenſeo eſſe quo ad ſubſtantiam, malum verò accidentarium, bonum incorporeum, malum ſenſibile. Huic igitur Bono malum non accidit, ſed bono quod eſt ſecundum poſitionem & adoptionem, propter liberum arbitrium. Mar. Quidnam illud ſecundum naturam & ſecundum adoptionem ſit, aueo cognoſcere. Adaman. Quanquam videbaris perridiculam antè mouiſſe quæſtionem, tamen auſculta. Secundum naturam deus eſt bonus, cui nullum accidit malum: ſecundum adoptionem homo dicitur bonus, vt & Verbum Dei ſecundum naturam, appellamus filium, ſecundum impoſitionem. Scriptura homines vocat filios, nimirum ὁμωνυμίᾳ, vtens ac nominis ſimilitudine. Proinde Bono huic ſecundum naturam malum non obtingit, ſed contingit ei, quod eſt ſecundum adoptionem &

Interrogans Marinus.

καταθέσιν. καταφύσιν καταθέσιν.

attributionem, propter arbitrij libertatem. Marinus. K

Itaque diabolus, tua ſententia, liberum arbitrium habet: quod autem ex ſe liberum eſt, & ex ſe natum eſt, & ex ſe generatum. Adamant. Diſcrimen eius quod eſt παντεξούσιον, id eſt omnino liberum ſuæque poteſtatis, ac eius quod eſt αὐτεξούσιον, id eſt liberũ, videris ignorare. Deum pantexouſion omninóque liberrimũ confirmo, apoſtatam verò defectorem illum angelum qui ſatan dicitur, autexouſion nempe ſuæ voluntatis compotẽ voco, ſimiliter etiam hominem. Mar. Quid? Diabolum ſentis & hominem ſui iuris eſſe? Adam. Angelos & homines à Deo libertate donatos eſſe ſentio, ſed non illa omni autoritate ac libertate arbitrij præditos. Mar. Dixit arbitrij libertatem ex deo, malum autem ex libertate arbitrij eſſe. Ergo concluditur ex Deo mala proficiſci. Iſtuc mihi dicas. Cùm Deus liberam arbitrij facultatem tribuit, an non preſciuit defectorem Angelum & hominem in deteriorem partem inclinare ac propendere. Adam. Eia etiam deo præire & præcurrere vult prudentia, nempe vt homines & angeli deo ſint æquales & omnino immutabiles. Mar. Quam ob rem immutabiles & deo pariles? Adam. Quoniam deus eſt immutabilis, homo mutabilis, deus immortalis ac perennis, homo mortalis. Deum igitur in ius vocas, quod non alium vt ſeipſum effecerit. Mar. Quo modo tandem? Adam. Si nõ ſuæ poteſtatis eſſet homo, fuiſſet immutabilis, ſi im- L

mutabilis, immortalis, ſi immortalis, deus. Nec ſatis erat, vt dei bonitate angeli ac homines crearentur, ſed & æterni eſſent & deo ſimillimi: itaque de deo fuiſſent reciſa ac detracta omnia eximia atque præſtantia. Mar. Quónam modo? Adaman. Recenſe dei virtutes. Mar. Bonum, iuſtum, miſericors, pium, ſanctum: iſtæ ſunt. Adamantius. Niſi homo ſuæ libertati relictus eſſet, omnia hæc de deo amputata fuiſſent & circunciſa. Mar. Quî ſic? Adam. Si in illa perpetuitate & ſtabilitate conſtituti homines fuiſſent, quo pacto ſe deus bonum declaraſſet, cùm eius bonitate non indigerent? Mar. Dic planius. Adam. Vires & facultates, quas tribuiſti deo, nunquid ſunt nomine tenus, vel reipſa potius? Mar. Reipſa ille efficax eſt & non tantum nomine. Adaman. In quos ille ſuam efficacitatem exerit? Mar. In homines. Eut. Si extitiſſent homines immutabiles, inutiles illæ virtutes eſſent & ſuperuacaneæ. Quorũ enim miſeratus fuiſſet, cùm non eſſent, qui peccarent? Quis bonus eſſe queat, cùm nemo malus eſſet, qui ea dei bonitate opus haberet? Adam. Quamobrem illam malam radicem eſſe dicis, & hanc bonam? Mar. Quoniã bona ſtirps ſeruat, mala perimit. Adam. Quis igitur in cauſa eſt, vt ſeruetur homo, vel interimatur? Mar. Salutis humanæ cauſa deus eſt, exitij diabolus. Adam. Quomodo igitur deũ iuſtum vocas? Mar. Et nunc dico iuſtum eſſe Deum. M

Adamantius. Eſt ne deus iudex iuſtus, an non? Mar. Iudex iuſtus eſt deus. Adam. Quem iudicat? Mar. Diabolum & eius angelos, & homines qui ad illum transfugæ ſunt. Adaman. Diabolum qua de re iudicat? Mer. Quòd ſeducat homines. Eut. Iniuſtiſſimum eſt hoc iudicium. Nam ſi arbitrij ſui laxatas habenas diabolus habet, vt penes ipſum ſit bonum fieri & rurſum malum, iure quidẽ optimo iudicatur, quod iuſtus non ſit, cùm eſſe poſſet. Sin autẽ bonus non poſſet eſſe, quia natura illius reclamitat, cùm ſit malæ ſubſtantiæ, iuſtum eſt nõ permittere, vt contra originem creſcat, vel vt creſcens iniuſtè iudicetur. Mar. Iudicatur propterea quod ille ſit malus. Eut. Et illud iudicium pariter iniquum eſt. Mar. Cur? Eut. Num poterit bonum conuerti, & malum euadere? Mar. Nequaquam. Eut. Qua de cauſa? Mar. quod talis ſit eſſentiæ. Eut. Eodẽ modo non poteſt malũ in bonum vergere. Proin cùm hæ duæ naturæ conſtantes ſint & immutabiles, iniuſtè altera iudicatur ab altera. Si malus iure iudicatur, & meritò quoque iudicatur Bonus. Mar. Bonus iudicat. Eut. Nunc eluceſcit apertiſſimè vnum eſſe ingenitum, alterum genitum, vnum corruptione carẽs, alterum corruptioni ſubiectum, vnum immutabile, & mu-

Deus pãtexousios. Homo, autexousios.

A & mutabile alterum, in summa iustè alterum iudicare, alterum verò iudicari. Adamantius. Dixerat homines iustè esse iudicatos à Deo. Dicat ergo si liberam voluntatem non habeant, quomodo iure iudicantur. Mar. Iustè à Deo iudicantur, quia Malo obsequuntur. Eutrop. Fateris iam clarissimè hominem liberi arbitrij participem esse. Etenim Malo obedientem esse, vel audientem Bono, libertatis est, non necessitatis. Adam. Pauca interrogatus responde. Mar. Quære. Adam. Dicisne Deum esse omnipotentem, vel non esse? Mar. Omnipotentem esse dico. Adam. Continétne omnia, an continetur? Mar. Dubiũ non est continere, & nõ contineri. Adam. A qua vi continetur & temperatur cœlum, vel terra, vel mare, vel hæc mundi vniuersitas? A quo comprehenditur & tenetur? Mar. Perspicuum est à Deo. Eut. A Bono, an à Malo? Mar. Ego vnum Deum bonũ agnosco. Eut. Igitur Malum vbinam esse ais? Mar. In terra. Sic enim Christus, Vidi, inquam, satanam ceu fulgur cadentẽ de cœlo. Consentaneum ergo satanam ab illo in terra custodi, qui terram conseruat, vt non effugiat. Quare non vacarit culpa Deus, qui Malum continet si ad horum triũ aliquod offenderet: aut consentiens illi vt sit, aut non satis ad extinguendum fortis, aut quid sit ignorans. Adam. Quoniam in Euangelij & satanæ cadentis mentionem incidit, par est, vt illud paucis perstringamus, quò diuini decreti veritatem perspicias. Seruator enim demonstraturus erat angelum antè quidem à Deo factum & lucis participem, tamen postea libero arbitrio mutatum in peius, vtpote qui declinauerit & resilierit à statu, non enim à lapsu sed à statu delapsus esse potest, ideo ait, Quasi fulgur, quo liquidò indicauit eum lucis compotem fuisse, antequam laberetur & concideret. Nam fulgur lucidum est. Eutr. vt duo sint ingenita, fieri non potest, Mar. Causa igitur mali est Bonus. Adam. Nihil obstat quò minus extrinsecus mundanum exemplum sumamus, quò planius fiat & intelligentius quod dicitur, Cum statuarius imaginem effictam argentóque exornatam tradiderit, pòst verò rubigo tua negligentia qui possides, eam per se quidem splendescentem exedat ac deformet, causa, te iudice, in statuarium transferenda est. Mar. Quî id fieri potest? Eutropius. Quia rubigo ex natura non est, sed ex contingẽti, eius videlicet incuria qui possidet: Ita in Deũ nec causa nec culpa recidit. Etenim nitidum & illustre rationis lumen, quæ libera erat, angelis & hominibus tradidit: ipse quidem omni reprehensione carebit, qui autem præditi sunt, in vitio sunt. Malum enim ex natura nõ manare constat, at ex accidenti fortuitóque irrepere.

Deus omnitenens παντοκράτορ. *Deus non cõtinetur.* *Luc. 10.* B *Simile.*

C DROSERIVS cùm audiuisset diu Marinum & eos qui illius sententiæ assentiuntur, eósque insulsitatis ac imperitiæ condemnasset: Volo, inquit, ipse cum filio meo Adamantio velitari & me exercere. Adam. Primùm circundate oportet tibiipsi certos terminos, & pòst in hanc arenam exercitationémque descendere. Dros. Valentiniani dogmatis suscipiam patrocinium, quod & rectissimum est, & persuadere vobis adeò poterit, nimirum vnde mala oriantur: & si placet Valentini definitionem, quam habeo, recitabo. Eutropius. Quod si hæc à Valentino exposita sententia ex altera parte labefactetur, tu iis quæ illata sunt, respondebis. Droserius. Equidem existimo constitutionem à Valentino explanatam, quum lecta fuerit, nullam habituram reprehensionem. Is enim qui profitetur eam, minimè vir plebeius fuit. Si tamen quis contrauenire velit, respondebo. Eutropius. Recitetur.

Narrationis principium. ἀκέφαλον.

DOGMA VALENTINI. Quum me sic bene affectum existimarem, ad meas ædes sum reuersus. Postero verò die, qui est hodiernus, quum venissem, duos generis nexu inter se deuinctos, homines dico, vidi digladiantes, & mutuis se conuiciis proscindentes. Dein & alium qui proximum suum cruentare cœpit & trucidare. Postea etiam alij atrociora his audere cœperant. Quidam enim distrahebat mortuum & conditum iam terra corpus, rursus soli exponebat, & similem effigiem adeò contumeliosis malis tractabat, vt mortuum canibus escam relinqueret. Alter in sibi conformem ac consimilem, hominem inquam gladio stricto irruebat. Cúmque hic fuga saluti suæ consuleret, ille non destitit persequi, neque iram reprimere voluit: Et quid verbis opus est? Adoritur interea illum, gladio statim transuerberat, ille supplex manus supplices tendebat proximo, vestem dare volebat, obsecrabat, tantum vti vitæ parceret, Cæterum iste iram non frangebat, nec frenabat, nec misericordia commouebatur in eum, qui eodem humanitatis vinculo coniunctus est: nec seipsum in illo speculo ac imagine volebat contemplari, sed velut immanis atque effrenata bellua, ense laniare incipiebat, corpúsque cognatum addebat corpori. Tantus erat furoris impetus. Iamque videres illum iniustè oppressum, hunc reliquias etiam lacerantem atque spoliantem, & ne terra quidem corpus operientem, sed vestitu quoque nudantem. Ad hæc accessit & alius, qui vxorem vicini sui fallere voluit, alienis insidiari nuptiis, & throno se illegitimo ac illicito miscere: Eúmque qui vxorem duxerat, perpulit, vt legitimus pater etiam nolens fieret. Enimuero hinc tragœdiis quidem fidem adhibere cœpi: hoc illud est, vnde adductus sum, vt verè gesta, non fictè narrata videantur: temulentámque Oenomai cupiditatem credam, & fratrum inter se ense contentionem non absimilem vero existimem. Itaque quum tot ac talium spectator essem factus, vnde ista nascerentur, cœpi recogitare, & quæ origo motionis istorum, & quis istiusmodi in homines machinaretur, vnde harum rerum inuentio, & quis istorum didascalus esset atque magister. Deum autem dicere horum autorem ac molitorem non audere potui, neque iudicabam hosce ab illo suam hausisse substantiam, vel constitutionẽ, vt in rerum natura subsisterent. Quî enim de Deo ista cogitari possent, quum bonus rerum meliorum procreator & effector sit, malorum verò in eo nihil insit: qui tantum abest, vt illiusmodi gaudeat, vt vniuersum illud genus ac propaginem auersetur: eósque qui illis delectantur, exterminat, qui autem ea fugiunt, recipit. Quomodo enim absurdum non sit Deum illorum architectum dicere, qui eadem respuit ac renuit? Neque verò extincta ea voluit & deleta, si primus autor ipse & parens extitisset. Imitatores enim sui vult esse eos, qui ad ipsum veniunt. Vnde mihi videtur minus esse rationi consentaneum hæc illi adaptare aut adscribere, vel quasi ab illo facta sint: vel, & si ipse maximè consentiret fieri posse, vt aliquid ex his quæ non sunt efficeretur, quod ipse mala effecerit, (nam qui ex his quæ non sunt esse illa faceret, nunquam ea denuò è medio exterminaret nè non essent:) vel si hoc necessariò dicendum sit, fuisse quidem olim, quando Deus malis caperetur & afficeretur: nunc tamen videtur dici non posse, sed natura diuina parum dignum esse ei hoc affingere. Quocirca hæc est ratio mea & sententia, fuisse apud eum illam, sic ei nomen est, materiam, ex qua ea quæ sunt, procreauit, cùm affabrè prudentérque discreuisset, & eleganter expoliuisset: ex qua & mala videntur profluere. Cùm enim nec facta nec formata nec polita esset, sed Dei artificium desideraret, ille non inuiderat, nec sic omni ex parte deformatam reliquerat, sed manum creationi admouit, & à pessimis distinguere voluit optima: sic ergo effecit. Quæcunque in illa, postquam fecisset, iacerent impura & fœculenta, vt erant ad opificium inepta, sic manere permisit, quæcunque nulla illum similitudine & conuenientia attingebant. Ex quibus apparet nunc mala in homines inundare: itaque mihi visum est se habere. Hoc dogma admodum sanum, & positionem irrefragabilem esse censeo, quæ à sapiente Valentino exposita est. Siquis tamen velit contrà dicere, prodeat sanè, paratus nanque sum respondere omnibus. Adamantius. Agedum omni præiudicatione & opinionis anticipatione deposita, ad ea quæ percõctor, quietè & placidè respondeas. Droserius. Mihi in animo est moderatè hanc causam agere & ordinatè, nec enim studeo malè vincere, sed verè inquirere. Adamant. Probas tu quidem mihi istam animi tui propensionem & alacritatem ad dicendum: quòd autem de his quæ sunt, ita sentias, Deum scilicet ex aliqua subiecta creasse substantiam, in eo

D E F *Opinio Valentini de malo.* *Conclusio. Regressio Dros. ad disput.*

G erras. Drosferius. Etenim verè quidem hæc de malis
conquisitio facit, vt multis sic videatur: Multi enim ita vt
ru affecti sunt. Cæterum quidam Deum horum creatorem
esse & artificem dixerunt, quia substantia cum Deo con-
iungere antiquitatis nomine & ratione pertimesceret: Alij
verò, cùm Deum malorum architectũ timerent dicere, ma-
teriam cum Deo vetustate exæquarunt. Vtrisque hoc vsu
venit, vt cùm Deum omnis scientiæ fontem nullo prose-
querentur iusto timore, non rectè dicerent. Ego verò pro-
pter hanc promptitudinem & studium tuum ad quæstio-
nis indagationem me cõuertam. tu modò sedatè ad inter-
rogata responde. Ita fiet, vt & tu quæ vera sunt intelligas,
& ego tecum non frustrà verba fecisse videar. Drosferius.
Equidem accinctus sum ad partes Valentini defenden-
Confirmatio. dum. Adamantius. Quibusnam firmamentis vteris,
ad probandum materiam Deo temporis diuturnitate æ-
qualem? Drosferius. Nónne dicit in Genesi, Terra erat
inuisibilis & incomposita? Eutropius. Siccine scriptũ
est, Et terra erat, & non à Deo facta? Drosferius. Si pla-
cet, recito. Adam. Nonnulli per quietem somniant
thesauros se habere magnificos & exquisitissimos, & quòd
emineãt ac euolent, tamen in manibus nihil habent, so-
lum inani spe lactant se, & vanis pascũtur somniis: Ita pro-
fectò & Drosferius. Iube igitur scripturam de creatione
mundi recitari. & sic elucere poterit, sitne terra prægressa
an materia. Eutropius. RECITETVR. In principio
H fecit Deus cœlum & terrã, Terra erat inuisibilis & infor-
mis. Adamant. Vidésne, Iudex sanctissime, maliciam
Drosferij & calliditatem, cum scriptura memoret Deũ an-
tè fecisse cœlum & terram, & deinde fuisse? Nec enim ait,
In principio erat terra, sed. In principio fecit Deus cœlum
& terram, ac mox subiungit, Terra erat non aspectabilis.
Eutrop. Scriptura non manifestò demonstrat terrã & cœ-
lum Dei fabricam esse, apertè nanque præponens effectio-
nem subdit, Erat, Nam id est necesse, postquam aliquid fa-
ctum est, esse quod factũ est. Adam. Sed recurramus ad
carceres, Valentinus vult materiã fuisse cum Deo ab omni
æternitate coæuam, quò Deum extra omnem culpam cau-
sámque malorum ponat. Dros. Ita pròrsus. Adam.
Erátne Deus à materia secretus, an cum ea complicatus?
Droser. Secretus. Adam. Quid erat illud intermediũ,
quod Deũ & materiã dirimebat: Dros. Nihil. Adam.
Itaque vnitus erat, si modò non erat qui dissociaret, &
Deum in parte coerceri vis, ac non expandi per omnia.
Eutrop. Fieri non poterit, vt vnum disiungatur ab altero,
nisi sit quippiam quod separet: atque illud quod diuidit,
eo quod diuiditur validius esse oportet. Itaque ter-
tia pars erit, Deus quippe qui copulat & moderatur. Quid
ad hæc Drosferi? An Deus in aliquod particulare curriculũ
redactus est? vel extensus est & fusus per omnia? Dros.
I Ego Deum in arctum cogi non dico, sed contendo non es-
se causam malorum. Adam. Verbo quidem illum non
esse causam dicis, re autem & sententia tu simulac Valen-
tinus & operariũ & receptaculũ malorum esse dictitatis.
Dros. Quonam pacto? Adam. Orationis processus hãc
definitionem euincet. Duo enim principia ingenita
simul esse non posse, te non latère arbitror: quãuis hoc an-
tè visus sis in oratione tua intexuisse. Alterũ enim horũ ti-
bi concedendum est necessariò, vel quòd Deus sit à mate-
ria seiunctus, vel rursus quòd sit cum ea coniunctus. Si cõ-
cludi cũ illo quis velit, vnũ affirmabit ingenitũ, vnaquæ-
que enim pars istorum sui quoque proximi pars est, vná-
que cohærescunt: Iam partes inter se conglutinatæ nõ sunt
duo ingenita, sed vnum quiddam est ex variis dissimilibús-
que rebus collectum & quasi consutum. Sin distracta ac
diuulsa dixerit, medium quoddam interiici est necessum,
quod illorum dissociationem & disiunctionem declaret.
Si verò ita dicat, nec seclusum esse à materia Deum, nec e-
tiam consociatum, sed esse in loco materiæ positũ, & ma-
teriam in Deo esse id quod continet: is audiat, si materiam
Dei sedem esse placeat, eum diuiduum esse & ad materiam
astrictum: deinde eodem modo se necessariò habere, vt
materia: tum in deteriore loco & conditione Deum
esse. necessariò confitendum est. Nam si materia inornata K
fuerit neglectáque, & eàm cultiorem ornatiorèmque red-
diderit, hoc nimirum consilio, vt meliorem efficeret, ac
omnino reficeret: erat Deus incompositus & incultus.
Quin & hoc iure quæri potest, vtrum totam materiam cõ-
pleuerit Deus, an vnam aliquam solam partem occuparit.
Nam si dixerit quispiam in vna particula materiæ conse-
disse Deum eáque meliori, parum aberit, quia illum iam
materia angustiorem ac minorem esse dixerit. Sed quæ
pars illius tanta Deum totum capere poterit? Si velit au-
tem æquabiliter fusum in sui parte esse & per totã mate-
riam dilatatum, dicat mihi, quomodo eam creauit? Ali-
quam sanè diminutionem factam & dei contractionem,
non potest non fateri, qua intercedente illud à quo refu-
git creauerat, vel seipsum in materiam cùm nullum sub-
terfugij & secessionis locum haberet. Sin verò materiam
in Deo locatam ac defixam quis autumet, pari ratione ex-
quirendum est, vtrum quemadmodum à seipso vnũ quip-
piam semotum est & separatum, & sicuti in aere animan-
tia, quo diuiso & partito ea quæ in ipso sunt recipiuntur:
an vt in loco, hóc est, quemadmodum in terra aqua conti-
netur: Si vt in aere, Deum in partes sectilem esse dicendum
est. Si vt aqua in terra, cùm fœda erat ac deformis mate-
ria, atque sordidata malis, statuendum est Deum esse rece-
ptaculum eorum, quæ deturpata sunt & mala, quod omi-
nosum est, imò verò dictu periculosum. Drosferius. Va-
lentinus quò deum à culpa vindicaret, in materiam mala L
deriuauit, & Deum ostendit causam non fuisse, sed mate-
riam. Adamantius. Materiam concretum cum Deo es-
se definis, quò Deum asseras malorum effectorem nõ esse,
quum autem hoc fugere cupias, verbotenus quidem vide-
ris effugere, re autem attentius ponderata, Deum malorũ
receptatorem & creatorem determinas. Si igitur materiã
constituis esse ex rebus existentibus generatis, esse quoque
ingenitam, dein etiam omnem malorum ortum & initiũ
à Deo quasi causa fluere dicis: idcirco hanc ingredi dispu-
tutationem operæprecium esse videtur. Quum enim hoc
planum perspicuum que factum sit, vnde mala proueniãt,
nec posse quenquam Deum malorum principium causãm
ue facere, tamen quum ei materiam subiicias, hæc tua fa-
cilé corruere videtur & labefieri constitutio. Quid enim?
Dicésne materiam, de qua mundi creatio cõfecta est, qua-
litatibus expertem cum Deo esse? Drosferius. Ita dico.
Adamantius. Ergo Deus necessariò ponendus separabi-
lis & partitus & à materia circumscriptus, ac instar mate-
riæ informis ac inconditus, nec in se manere nec consiste-
re. Itaque si materia qualitatibus carebat, & mundus erat
à Deo conditus, súntque in mundo qualitates, qualitatum
efficiens erat Deus. Quoniam illud re audiui antè legisse,
Ex his quæ non sunt aliquid esse non posse. Responde ad M
responsum meum. Existimásne mundi qualitates non pro-
seminari ex aliis subiectis qualitatibus? Drosferius. Exi-
stimo. Adamantius. Aliúdne præter substantias illæ vi-
dentur esse? Drosferius. Aliud dico esse & diuersum à
substantiis. Adamantius. Quod si igitur nec ex quali-
tatibus subiectis Deus qualitates eduxit, nec ex substantiis
oriuntur, quia non sunt substantiæ, necesse est dicere illas
à Deo ex nihilo creatas fuisse. Quò factum est, vt planè su-
peruacaneum sit quod posueras fieri non potuisse, vt quis
ex illis quæ non existerent, quicquam apud Deum factum
esse opinetur.

VALENS VERO HIC: Quid, inquit, ineptè Drose-
rius pertexuit, qui materiam qualitatibus nudam consti-
tuit? Adamantius. Ergo tu quid iudicas? qualitates in
materia inhærescere? Valens. Ego sic existimo mate-
riam habere qualitates quæ principio carent, & mala ex
illa quasi defluere, & decursu quodam emanare, vt Deus
fons malorum nõ constituatur, sed materia ipsissima cau-
sa relinquatur. Adamantius. Ne suo quidem magistro
Valentino Valens assensionem præbet, sed eius decretum
peruellit. Valens. Quid vellico? Adamantius. Va-
lentinus respondit formatorem materiæ Deum, tu contrà
etiam materiam qualitates substantiarum quæ ortu carẽt,
habere.

A habere. Cuius ergo rei perfector & effector erit Deus? Valens. Deus est mundi opifex. Eutropius. Valēs aliqua tantum consideratione & ratione creatorē Deum vult dicere. Valens. Quomodo? Eutropius. Ais materiam cum Deo copulatam,& qualitates. Si prius extiterit materia,simúlque qualitates coextiterint, frustraneum est iactare Deum esse creatorem: & aut Valentinus malè definiuit,aut Valens,aut vterque. Adamantius. Paucis sciscitabor,Valens mihi respondeat. Valens. Dic. Adamantius. Quo respectu Deum asseueras esse creatorem? num quia substantias immutauerit vt non sicut olim,sed vt diuersæ ab illis essent? an quia substantias conseruarit easdem quæ erant, qualitates autem earū commutauerit? Valens. Non censeo mutationem aliquam factam,sed alterationem qualitatum interuenisse: quo modo Deum conditorem accipio,exempli causa. Si quis fortè dicat exædificatam esse domum ex lapidibus,de quibus non licet dicere,non esse lapides amplius substanstiam: sic apparet Deum salua substantia qualitatum aliquam indixisse mutationem: atque ita àDeo absolutam esse mundi creationem interpretor. Adamantius.

Quoniam non diffiteris qualitates aliquam subire alterationem per Deum,iis quæ in percontando ponam respon
B de paucis. Valens. Dic modò. Adamantius. Ecquid substantiarum qualitates tibi in malis numerandæ videntur, an substantiæ? Valens. Substantiarum qualitates. Adamantius. Erántne qualitates ipsæ innatæ ab initio & infixæ in materia,an suæ naturæ principium traxerunt: Valens. Dico ipsas qualitates absque ortu cum ipsa materia connexas & quasi connatas esse. Adamantius. Nónne & deum putas motum & mutationem attulisse qualitatibus? Valens. Hoc affirmo. Adaman. In meliúsne vertit an in deterius? Valens. Indubiè in melius. Adamant. Itaque si qualitates materiæ sint malæ, qualitates autem in meliorē statum mutauerit, vnde mala importata sunt, videndum est. Etenim qualitates, vt erant quondam natura,non permanserant. Si autem prius vitiosæ qualitates non fuerint, consequeretur primùm fuisse in materia sic factas,nimirum deprauatas,cùm eas Deus mutaret atque corrigeret. Valens. Perinde quasi oblitus fueris Valentiniani axiomatis,ita profectò disputas. Sanciuit enim ille inchoatam & indolatam materiam, ex illa demū quædam facta meliora,quę verò deformia ac rudia essent, hæc ita relicta, vt quæ illi nulla cognatione & affinitate congruerent. Hinc videntur mihi mala feri. Adaman. Bona tantum selegit de materia, reliqua mala prætermisit? Valens. Sic est. Eutropius. Implicata admodum ac inconsiderata propositio à Valentino &
C Valente allata est. Quærēdum enim est, vtrum quum posset mala restinguere,noluerit tamen, vel quum posset,non habuerit? Etenim si facultatem adesse, deesse verò dixeritis voluntatem, eum necesse est machinatorem malorum appellare,quia quum potuerit efficere ne mala essent, illa tamen manere vt erant,permiserit,maximè verò quum ille materiam subigere & formare cœperit. Nam si omnem prorsus curam abiecisset,nullatenus causa diceretur, si iacere siuisset. Quando verò partem eius sic reliquerit,quum tamen reformare potuisset, causa sanè malorum erit, quoniam partem materiæ corruptam reliquit,ad interitum eius partis quam creauit & restaurauit. Imò hæc materiæ portio,quā adornauit,maxima videtur affici iniuria,quippe quę mala sentiat. Si quis enim attentiore animo res velit existimare,reperiet longè peius materiā se habere nunc quàm antea quum in priore deformitate ac sordibus constitueretur. Antè enim quàm selecta & secreta fuit, mala sentire minimè potuit,cùm nunc singulæ partes malorum sensum accipiant, Quod verò beneficij loco in materiam à Deo factum asseris,doloris sanè cumulus, non commoditatis alicuius auctarium esse inuenitur. Sin apponas Deū mala auferre non valere,eneruatum quendam Deum mihi facis & imbecillum. Et imbecillitas ea vel ex naturę infirmitatę surgit, vel quia metu ab aliquo excellentiori in seruitutem redigatur. Atque adeò mala dominari Deo vis, D quæ voluntatis illius impetum infringant & debilitent. quod de Deo asserere rationi videtur contrarium. Quare etenim, ex Valentini diiudicatione atque sententia non multo magis mala illa pro diis haberentur, vt quæ Deum superant. siquidem Deum illum esse dicimus,qui in omnia ditionem habet & iurisdictionem. Droserius. Multò turius potest trutinari,vnde mala scateant. Si enim hanc materiam quasique syluam cum Deo simul dicamus extitisse,multę absurditates veritatis comites erunt & pedissequæ. sin neque ex materia,neque ex Deo nata sunt, vbinam mala quærere certo poterimus? Adamantius.

Mala nec secundum naturam, nec secundum substantiam, nec secundum hypostasin sunt,at secundum modum ex libertate arbitrij promanant. Droserius. At enim mala ex substātia & essentia proficisci puto,modus etenim aduentitius est & accidentarius. Adamantius. *Mala ex libero arbitrio.*

Expedi nobis dilucidius,quæ tandem mala narres, secundum substantiam & secundum essentiam. Droserius.

Quę lex prohibuit,ea voco mala,puta homicidium, adulterium,furtum,scortationem, & quæcunque denique lex vetat. Adamantius. Hæc fortuita sunt,seu,vt vocant,per accidens. Etenim nec homicidium est substātia, nec adulterium,vel aliud simile malum,sed quemadmodū à Grammatica quæ non est ars oratoria, imò ab iis quæ ei E accidunt,denominationem accipit, à quibus sic denominari videtur,neutrum tamen eorum est: ita substantia hæc à malis,quæ extant & in conspectu collocata sunt, nomen obtinet. Malus enim dicitur,malorum artifex, seu maleficus: quæ autem quisque facit,non sunt habenda pro ipso qui facit,sed ipsius effecta sunt,à quibus hanc nominis vsurpationem habet. Si nimirum eum qui facit, & ea quæ facit,eadem vocaremus, facit verò homicidia, adulteria, furta,& cætera generis eiusdem: iam ille & hæc facta idē essent,& confunderentur. Si denique hæc pro illo ducerentur,cúmque tum existant solum,quando fiunt. vbi autē facta fuerint,esse cessent,cùm porrò fiant ab hominibus: erunt homines & sui ipsorum effectores,vt sint,& causæ, vt esse desinant. Si hæc illius operationes dicis,ex illis quæ conficit, habet vt sit malus, non ex quibus est substantia. Malum quippe diximus appellari,ab euētis quę substantię accidunt: quæ pro ipsa substantia,reputanda non sunt, vt ex arte fabrili faber. Si verò ex his quæ operatur,malus dicitur,quæ autem operatur, initium tum sumunt vt sint: cœpit ergo & ille esse malus, cœperunt & illa esse mala. Si ita sit,nō est absque ortu malus,nec sunt absque principio mala,cùm ab eo quasi genita & edita maleficia liquidò appareant. Droserius. Aiebas mala quodammodo F non secundum substantiam sata esse. constat autem à substantia mala fieri. ostēde igitur enodatius τρόπῳ, id est modo & ratione mala esse, & non ex substantia. Adam.

Ego primum nihil esse malum natura statuo, sed quōdam naturæ modo & habitu malum esse dicitur. Etenim nomen adulterij societatem viri ac fœminæ designat. sed si quis cō gressus sit cum vxore propter liberorum procreationem generisque propagationem, hæc laudata est cōgressio. Sin relicto concubitu licito,in alieno matrimonio petulanter iniurius sit, facinus iam omnino malum designat. Sedenim vtrobique eadem societas,modus verò vsus ac congressus non est idem. Item in ratione stupri eadem est oratio. Cōsociatio enim citra modum vsus seorsim inspecta, mala nō est,tunc autem malum se ostendit,cùm modi emergit euidentia. Eodémque modo de cęde iudico. Siquidem deprehensum in stupro si quis interfecerit, pœnas propter nefarios ausus deposcens,malum non committit. at nulla ratione probabili incitatus, si ei manus afferat, qui nullum interdictorum violat, vel rem familiarem diripiendo, vel eum facultatibus emungendo, vel spoliando opibus, scelus iam perpetrat. Factum in vtroque idem, modus autem facti discrimen facit. Addo & illud, accipere pecunias quadam capiendi ratione in vitio est.

Nam qui accipit ab eo qui erogat & communicat quę habet,nihil mali aut damni dat. Cæterū si ab inuito, vel fur-

G tim surripit, iam admittit maleficium. Alienum capere in ambobus vsu venit, sed via & modus accipiendi facit, vt illud mali nomen subeat. Ita etiam Deum colere secundum quendam modum vituperabile est. Si enim quis verum Deum colit, opus facit bonum: si illo spreto, eum qui non est, adorat, & honorem digniori proprium, in ligna, in lapides vult transferre, se iam scelere inquinat. Cultus quidem nominatio in vtrisque eadem residet, modus verò vsus factum commutat. Droser. Quando igitur de malis instirueris sermonem, & explicare cœperis, quomodo erumpant mala, quódque horum autores sint homines, porro pergam abs te pauca quærere, vtrum à seipsis occasionis ansam arripiant homines, & ipsi sint huius vsus efficientes & inuentores: vel à deo tales efficiantur, vel rursus alius quispiam ad talia homines impellat & inflammet.

Cultus & θεοσέβεια.

Adam. Adeo homines tales effici non dico, illud dico, hominem libero arbitrio donarum & gratis à deo summum illud beneficium conferri, cum cætera omnia sanctioni diuinæ necessitate seruiant & quasi ancillentur. Etenim cœlum mihi nominas? stat ferens dominum, loco limitato nō cedens. De sole me loqui vis? Motum sibi præscriptum, suúmque curriculum obit & conficit, non cursum abrumpens, sed necessitate subseruiens. Vides similiter terram immotam & fixam, decreta iubentis capescentem: sic & alia creatori suo necessariò subiiciuntur: nec potest eorum quicquam aliud quàm id, cui destinatum est, facere. Vnde ea non laude euehimus, quantumuis domini sui perfungantur imperio, nec illis meliorum spes reponitur, etiamsi quod ipsis mandatum est libenter obeant. Hominem au-

Hominis liberi status & felicitas.

H tem ratione & intelligentia subesse voluit, & quoddam priuilegium accepit, vt seipsum quodammodo subiugare posset non aliqua coactione naturæ frenum adhibens, nec suæ potestatis fraudatus prestária, quod ergo αὐτεξούσιον, id est, quandam libertatis prærogatiuam rerum meliorum causa nomino: vt scilicet plura reportet ac præstantiora quæ illi propter obtemperationem ac submissionem quasi debita à creatore accedunt. Nō enim hominem suo malo, sed commodi sui causa sic comparatum ac constitutum astruo. Nam si in elementum aliquod degenerasset aut in simile quippiam, deo fuisset necessario seruiendum, neque præmium suæ voluntatis & propositi retulisset, sed homo alioqui aliud fuisset nihil quam creatoris velut instrumentum, vbi is causa horū esset, qui vteretur: nec homo melius quicquam sciuisset, illud cognouisset duntaxat solum ad quod fuisset institutus. Hinc ego dico sic deum ornare voluisse hominem, sic honorare, vt res maiores scientia comprehenderet, & hunc ei dignitatis apicem contulisse, vt quæ vellet, posset suscipere. Eutropius. Non stupidum modo permouere, sed insanum etiam percellere posset gra-

Peroratio iudicis.

I uibus sententiis saluberrimísque opinionibus hæc referta oratio. Ineptum planè iudico, cùm tot rationum ponderibus totus hic sermo fultus instructúsque sit, diutius istis insistere, & orationem dilatare longius. Videor mihi posse me id quod agitur signo omni luce clariori demonstrare. Siquidem veritatem & totum hoc vniuersalis ecclesiæ dogma, & hunc acerrimum illius propugnatorem & velut clypeum perenni cuidam fonti similem esse iudico, qui perpetua fluens scatebra exuberat, quasique exultat & excrescit, quantóque magis hi Droserij assectæ hauriunt, séque exhausturos sperant, tanto redundat vberius & copiosioribus aquis scaturit. quapropter arbitror consultissimum esse, vt Droserius & Valens hac κακομαχία, id est, improba & subdola pugna supersedeant & canant receptui. Marinus nunc, si volet, reliquas propositiones suas in medium afferat: nam illa puto restare diuisionis membra, quæ ab ipso distributa sunt.

DE CHRISTO HOMINE VERO EX MARIA SECVNda pars diuisionis.

MARINVS. de Christo institui dicere. Quod enim vos contenditis illum nostram parricipasse hypostasin, ex eáque sumpsisse carnem, id illi immaculatæ & illibatę attribuere substantiæ, mihi perabsurdum videtur. Tradunt enim aliter & sacræ literæ, eum nempe cœlestem carnem accepisse. Adam. Qui verè sine fuco & phaleris cupit inquirere, & inquisitionem ad exitum syncerè perducere, & omnem pugnandi cupiditatem deponere, nullúmque secum domo præiudicium & animi prænotionem efferre, eum placidè & inoffensè se veritatē esse inuenturum. Primum ergo lucidè & candide ad certas quasdam metas reuoca caput disputationis tuæ. Mar. De Christo ineunda consultatio est. Ego illum cœleste corpus cepisse censeo, tu vicissim dicas quid tu sentias. Adam. Ego hoc teneo & credo ex primi parentis Adami substantia esse, de qua & nos. Mar. Dogma Christianorum fide & scripturis fundatum est. Æquum ergo ex scripturis vel persuadere vel persuaderi. Adam. Dic ex scripturis. Mar. Primum istud dispiciatur, num pudor hoc ferre posset, dicere illum nimirum verbum dei carnem accepisse de muliere. Adam. Si in verbum Dei aliqua cadat perturbatio, tum pudore suffusa est diuinitas. Mar. Vnde quęso? Eutrop. Quia pudendum esse dixeras, vt verbum carnem dicamus adsumpsisse. Diuinum quod est nec pudore afficitur, nec gloriam consectatur, nec ardet cupiditatib. Quippe affectus sunt, affectuum autem capax non est diuinitas. Adam. Pauca licet ex te quærere. Mar. Dic agè. Adam. Hominem quis creauit? Mar. Deus.

K

Dogmata ex scripturis demonstranda.

Gen. 1.

L Adam. Paterne verbi hoc est Christi? Mar. Pater simul cum verbo. Adam. Quónam modo creauit? Mar. Quemadmodum explicauit scriptura. Faciamus, inquit, hominem ad imaginem & similitudinem nostram, & deus accepit puluerem de terra, & finxit hominem. Adam. Puluere accepto de terra, an deus mutauit in meliorem statum, vel in deteriorem? Mar. Sanè in meliorem. Adam. Cum igitur puluerem accepisset ex terra, hominem ex deteriore finxerit, & non erubuerit, quid? puduítne recipere eum quem formauerat? Quid tibi vis? Eutrop. Dixisti creasse hominem de puluere, an non ita est? Mar. Maximè. Eutrop. Vtrum honoratius est & nobilius puluis, an homo? Mar. Homo. Eutrop. Insipientis est dicere non verecundatum fuisse eum in cōtemptiore, sed puduisse in præstantiore. Quòd si ergo puluerem accipere deus non erubuit, quomodo verecundia deterritus est, quo minus hominem natum similitudinem sui assumeret? Adam. Annon & hodie natura ipsa arguit verbum dei formare homines? Ecquid sine deo animal constitui posse dices? Ecquid in vtero fingi hominem? Mar. Ego vim dei existimo hominem in vitam

M lucémque producere. Adam. Audi Apostolum dicentem, Christus dei potentia est & dei sapientia: Audi Ioannem Euangelistam loquentem: Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est ne vnum quod factum est. Quin & Ieremias Propheta deum hominis formatorem quasi digito monstrat sic interloquentem, Antequam ego te formarem ex vtero, cognoui te. Dauid etiam: Manus tuæ fecerunt & finxerunt me. Sed & in Genesi. Sumpsit, inquit, deus puluerem & formauit hominem. Apostolus item, Quando, inquit, collibitum est deo segregare me de vtero matris meæ. Proinde cum testimoniis sacrarum literarum comprobatum sit verbum dei hominem vita donasse, quomodo fieri potest, vt hæc dedecorosa ac erubescenda recipiantur, siquidem deitatem in se admittere dedecus affirmetis, hæc verò nobiliora abiiciatis ac pro nihilo putetis? Mar. At quò ista abeunt? quid ad claras hasce scripturas, quæ docent cœleste corpus sumpsisse? Quoniam in Euangelio Ioānes perhibet: Et verbum caro factum est, & habitauit in nobis. Adam. Euangelista piè & orthodoxè interpretatus est hoc verbū, quod verbū habitauit in nobis, id est, in carne nostra. Mar. Sed verbum caro factū est. Ada. Si dixisset, verbum caro erat, habuisses quod prætexeres, at illud, factū est, ostendit manifestè

Ioan. 1.

Iere. 1.

Gen. 2.

Ioan. 1.

A festè quod non fuit, aduenisse: & id quod iam non erat, esse factum: non enim factum vocabitur ὢν existens, sed factum demonstrat non fuisse antequam factum fuisset. Itaque factum est caro, cum antè fuisset verbum, factum quippe, posterius est eo quod est. Marcus. At ὁ λόγος Verbum caro factum est, nihilque foris assumpsit. Adamant. Est ne verbum dei mutabile, an immutabile? Mar. Immutabile Eutrop. Dum probare vis verbum dei non accepisse carnem, illud fugiens, grauissima & detestabili eum configis blasphemia. Mar. Quãnam illa? Eutrop. Vnus est, quod cum assertione tua oratio hæc non concurrit neque conuenit: secundum verò quod verbum dei variabile erit & versatile, si caro factum fuerit, vt tu somnias. Quod enim mutatũ est contrà quam erat antea, non erit iam quod erat, sed quod factum est. Friuolum ergo erit dicere verbum dei esse Christum: non etenim iuxta tuam sententiam est verbum sed caro, Quin & illud inane est quod ais è cœlo illum carnem habuisse. Adam. Si carnẽ factum esse dicit, & non sumpsisse corpus hominis, dicat mihi quęso, quid sit illud quod in cruce passum est? Marinus. Opinione ille passus est. Eutro. Opinione, id est specie & phantasia ac non veritate. Adam. Si opinione, non veritate passus est, opinione Herodes iudicat, opinione Pilatus manus lauat, opinione Iudas tradidit, opinione & Caiphas, opinione eum & Iudæi comprehenderunt, opinione & apostoli,

Christum nõ δοκήσει sed ἀληθείᾳ passum.

B opinione sanguis ipsius est effusus, opinione Euangelistæ prædicarunt Euangelium, opinione descendit de cœlis, & opinione ascendit, denique & salus hominum opinione constat, non veritate. Quomodo igitur Christus dicit. Ego sum veritas. Eutropius. Marinus asseuerat vocabulo quidem Christum dicere, Ego sum veritas, reuera nihil veri exhibere aut præstare. Mar. Patefaciam tibi ex scripturis illum de cœlis accepto corpore venisse. Adam. Est ne in cœlo substantia & hypostasis carnea? Etenim tibi est probandum ex scripturis, esse in cœlis substantiã, quæ carnem habet, ossa, & sanguinem, & tum poteris ad alios tuæ demonstrationis neruos descendere. Marinus. De corpore demonstrabo, apostolo dicente. Corpora cœlestia & corpora terrestria. Adamant. Corpus nominat apostolus, cœlum, solem, lunam, Sic enim inquit: Corpora cœlestia, & corpora terrestria, alia gloria solis, & alia gloria lunæ, alia gloria stellarum, stella à stella differt in gloria, sic & resurrectio mortuorum. Explana igitur, ecquid caro & ossa, & sanguis substantiam habeant in cœlo? Mar. Corpus & caro idem sunt. Eutrop. Apostolus corpora ostendit, videlicet cœlum, solem, lunam. Adam. Idem non sunt. possumus ne cœlum nominare carnem? cum ta-

1. Cor. 15

C men nominamus corpus. Hoc ergo primum expedi, carnem & ossa, & sanguinem habere in cœlis substantiam, & tunc illas apodειxes tuas & achillæas argumentationes educas in aciem. Eutrop. Profitetur Adamantius contra omnes illum sumpsisse terrestrem, nostram scilicet carnẽ: Marinus verò cœlestem. Est igitur explicandum, sit ne in cœlo carnis substantia, pòst ad tuas demonstrationes accede. Vtrum ex terrestri sumpsit, an ex cœlesti? Adamantius. Hoc testatũ sit & præmissum à me, carnẽ esse substantiam, rationes ex scripturis proferã, verbum cœleste, carneam & sanguinem & ossa accepisse. Primum ex Euangelio. Etenim post resurrectionem ex mortuis, diffidente illi Thoma, dixit, mitte digitum tuum in vestigia clauorum, & manum tuam in latus, & ne sis incredulus, sed credens. Spiritus enim carnem & ossa non habet, sicut me videris habere. Eutropius. Christus planè docet carnem se & ossa habuisse. Primum itaque hoc enodandum venit, esse in cœlo substantiam, quæ carne & ossibus obuelata sit, & ita inuenietis veritatẽ minore cum periculo. Marinus. Iam id expediui, corpora scilicet esse cœlestia. Eutropius. Hoc ergo liquet, illum stellarum carnem & ossa & sanguinem accepisse, quod fieri non potest. Adamantius. Paulus te apertius docebit, quæ sit inter corpus & carnem distinctio & discrepantia: Sic, inquit, Vos olim, quando eratis hostes dei & peregrini à

promissione testamentorum, nunc autem reconciliauit in D corpore carnis suæ. declarans perspicuè illum & corpus & carnem induisse. Eutropius. Doceat, sit ne in cœlo substantia quæ carnem, sanguinem & ossa habet. Marinus. Cœlestem habuit, & id cœleste ostendimus. Adamantius. Ex qua substantia, num angelica, an ab aliquo principatu, aut potestate? vnde accepit? Cedo. Eutropius. Quando non indicatis substantiam, sed tantum inculcatis carnem recepisse cœlestẽ, necesse est vt concludamus illum ex his quæ non sunt, carnem assumpsisse. Marinus. Existimatione credimus illum accepisse, quemadmodum Angeli apparuerunt Abrahamo, cum illo edentes & bibentes, sic & hic. Adamantius. Quamobrem ergo venit, vt nobis veritatem retegeret? vt per eum seruari possemus? an, vt vobis visum est, vt falsa ac mendaci salutis promissione fucum faceret? Si enim per mendacia nos in vitæ participationem vocet, non erat vera mendacij promissio. Si veritatis magister erat, constat eum primum veritatem planam & perspicuam attulisse. Patrem enim suum Christus confitetur, misisse ipsum, pater siquidem non est dicendus pater, nisi fuerit qui ex illo generatus sit. Christum verò hunc isti nunquam esse genitum contendunt. Dicant ergo vtram harum duarum orationum falsam iudicant, suám ne, an Christi? Cum namque Christi natiuitatem inficiantur & dispensationem quæ est secundum carnem, quomodo ipsum audiũt, vbi se filium hominis appellitat? E Nam si quodam opinionis errore, forma hominis solum apparuerit, quid opus erat se, filium hominis vocare? Nudè & argute dixisse oportuit, Hominem multa pati oportet. At verò blaterant isti, ementita forma fuisse dominum conspectum, & non verè, sicuti erat, innotuisse. Siquidem veritatem docere homines voluerit, quid est quòd non hominem se, at hominis filium nuncupatit? sibique quod non erat affinxerit? Imò citra fucum ipse de se quod erat haud obscurè prædicauit. Nec enim idcirco magis se extulit nobilitauítque, cum pro deo homo haberi vellet, neque illi maiorem fidem tribuissent homines, quum enim hominem, quàm cum deum crediderant. Ad hæc, si in mundum venerit, vt veritatem, quæ ad ipsos homines spectat, contestatam & apertam faceret, non transformari, quò non appareret quid esset, sed ignorari debuit: neque cum dissimularet id quod erat verè, hominem se pro deo vocare oportuit. Et hoc dixisemus sanè, si planè & simpliciter seipsum dixisset hominem. Quum autem se filium hominis dicat, quomodo isti mendaciorum architecti comminiscantur intelligi omnino, filium hominis ideo vsurpatum fuisse, quum ex forma contrarium appareat? Sed quid de sola forma loquor, cum non exteriorem tantum formæ personam, præ se ferant homines, sed F & substantia conspiciuntur homines, qui veri sunt natura homines. Adam namque & Eua nec erant, nec vocabantur: nimirum si filius, humanam significasset substantiam, oportebat Adamum & Euam homines sanè, filios quoque hominum nuncupari. Sancti denique Angeli hac appellatione insigniendi essent, qui humana specie & externa similitudine sæpenumero visi sunt. Eutrop. Filius non hominum substantiam, sed ex hominibus procreationem & propagationem denotat. Marinus. Adhuc etiam atque etiam repeto: Vt angeli edentes, bibentes & colloquentes cum Abrahamo apparuerunt, sic & Christus etiam visus est. Adamantius. Typi ante Christi abeuntem erant, præsente veritate typi obsoleuerunt & euanuerunt, teste Apostolo, Lex enim vmbra est futurorum bonorum. Quòd si Christum adumbratè ac prophericè instar Angelorum & ipse venisset per alium, nunc etiam, secundum opinionem tuam, verè nobis expectandus est, licet sit filius hominis & verè mortuus, & sepultus, & excitatus è mortuis, qui integram & veram salutem hominibus est daturus. Marin. Si adumbrationes Christi fuerint Angeli, quo pacto ederunt cum Abrahamo & biberunt? comederúnt ne verè an non? Adamantius. Angeli protypi & primæ figuræ veri-

Heb. 10.

Angeli an comederint.

G tatis, Christi scilicet Seruatoris: comederunt quidem verè, nulla tamen ipsorum corporibus ex cibo accessit magnitudo vel accretio. Quemadmodum enim ignis omnia obiecta deuorat & consumit, sic & cum Abrahamo Angeli. Quod etiam Apost. testatur: Hæc quidem in figuris cōtigerunt illis, scripta sunt autem ad nostram admonitionem, in quos fines seculorum occurrerunt. Eutropius. Apostolus, vt ego quidem iudico, vmbram & figuram veritatis futuræ delineat, cuius repræsentationes ac schemata fuerunt Angeli. pulchre igitur & præclare apostolicis

κὴ οὕτω: literis hæc Angelorum εἰκών & imago congruet: Et sic. Si vt Angeli, sic Christus apparuerat, & simulachrū veritatis & tantum idęam repręsentauerat, necessariò nobis alius est quęrendus Christus, cuius speciem Angeli & Christus retulerunt, vanúmque est illud quod occinimus de Christo: Ego sum veritas. Adam. Exactius adhuc te admonebo de imagine & figura & veritate. Figura enim angelorum nec contrectabilis erat nec palpabilis: Veritas autem nimirum Christus comprehensus erat, passus erat, carne, sanguine, & ossibus contectus erat, & ex mortuis excitatus. Angeli se homines esse non profitebantur, sicuti Christus inquit, Quis me tetigit? Sensi enim virtutem exeuntem à me. Docebatur enim & Thomas cum vulnerum cicatrices contrectaret. An verò præ-

H stigiis volebat agere, & eas ludificare, auditores maximè suos & germanos discipulos? an veris potius illos instruere & imbuere, nempe, vt ipsum esse palpabilem perspice-

Panis & poculum εἰκόνες & figuræ

rent, & sic carnem, sanguinem, & ossa assumpsisse? Quod si, vti obloquuntur isti, carne destitutus erat, & exanguis, cuiusmodi carnis, cuius corporis, & qualis tandem sanguinis signa & imagines & panem & poculum ministrauit? iussítque per illa discipulos memoriam sui renouare? Attestatur enim Apostolus his, dicítque & panem & poculum benedictionis esse, & sanguinis & carnis communionem. Si autem, vt istis videtur, opinione & non veritate in Christo fuerunt ea, quæcunque vir integer habet, anima scilicet ratione pręditą, & sanguis & caro: nec vt vera commemorarentur à Paulo, & frustra nitimur, istorum iudicio, scire veritatem, quam dominus neque per se, neque per Apostolum expresè voluit significare, imò reluctari illi & obniti volumus, id cognituri quod ille abstrusum velit & recon-

Christus αὐτοαλήθεια.

ditū. Sin verò ille verus est, qui αὐτοαλήθεια ipsissimáque veritas est, qui passus est Christus: verus erit quoque Paulus ab eo missus, cum dicit, An specimen quæritis loquentis in me Christi? Patendum non minus verbis Apostoli quàm Christi, ex quibus audimus & sanguinem & corpus habuisse Christum, & pro nobis verè mortuum, & propria nos morte & sanguine redemisse, quæ non est credibile perpessum fuisse Christum, qui descendit de cœlis, si non

1.Cor.15. carnem susceperit. Quòd verò Apostolus non tectè sed liberè cum omni fiducia mortem & sanguinem prædicat,

I recitabo. Dicit enim hoc modo. Notum enim vobis facio Euangelium, quod euangelizaui vobis, quod & accepistis, in quo & stetistis, per quod & seruamini, qua ratione Euangelizaui vobis, si meministis, nisi frustra credidistis: Tradidi enim vobis in primis, quòd Christus mortuus est pro peccatis nostris, & quòd sepultus est, & quòd tertia die resurrexit. Si quis itaque non frustra crediderit, is constanter Apostoli traditionem retinet, & Euangelium per quod salutem adipiscimur, agnoscit & illud habet.

Eutropius. Rectissimè Apostolus, Pro peccatis, inquit, nostris mortuus est Christus, & sepultus, & tertia die excitatus. Hac quidem Hypothesi seu fictione, falsa erunt quę lecta sunt, siquidem Christus non fuerit carne præditus, sed merus tantum spiritus, hominis larua solummodo. Neque enim tradi poterat spiritus, quia contingi non potuit: nec mori, cum non fuerit naturæ mortalis: nec sepeliri vlla ratione, cum sit spiritus. Quid moror multis? sed nec sanguinem habet sua natura spiritus. Porro scripturæ etiā per mortem & sanguinem Christi salutem hominum annunciant: isti autem eum sanguinem & carnem habere negant. Ita nec ille mortuus est verè, neque sepultus: nec enim sanguinem habuit, sed opinione, non veritate ab eo hæc facta recitantur, neque nos verè sed opinione serua- K

mur? Quasi verò non etiam aduentu aliorum, qui & ipsi specie quoque apparuerunt, Angelorum, inquam, qui viuente Abrahamo extiterunt, vel si quis præterea alius extitit, mundus salutem non potuisset consequi. Quare in fide lapsi sumus, & hallucinamur, dum opinamur ipsē nos & salutem assecutos. Adam. Expecta paulisper & plures audi rationes ex Apostolo: Si, inquit, Christus non resurrexit ex mortuis, vana prædicatio, vana & fides nostra. Quapropter si existimatione, vt existimant isti, passus est, & nō verè, non erat verè mortuus, inde patet verè ex mortuis non resurrexisse, & verè inutilem fore prædicationem, & nostram fidem irritam. Tum infert: Nunc autem Christus prædicatur ex mortuis primitiæ dormientium. Quandoquidem enim per hominem mors: & per hominem mortuorum resurrectio. Quemadmodum enim in Adamo omnes moriuntur, sic & in Christo omnes ad vitam excitabuntur, primitiæ Christus. Eutropius. Credísne Marine Apostolico? Mar. Equidem credo illi, at quid ipse regerat Apostolus, animaduerte: Qui descēdit, idem est qui ascendit: & in Euangelio, Nemo ascendit in cœlum, nisi qui ex cœlis descendit filius hominis. Vides eum dicere apertè, eum de cœlo venisse? Adamantius. Nonne hæc argumenta nostram potius sententiam stabiliunt? Marinus. Quo pacto? Adamantius. Demonstrauit euidenter Euangelium, nisi verbum de cœlis descē-

dis-set, hominem in cœlos non ascensurum. Nemo enim, L inquit, ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlis, siquidem, Ascendit, tempus significat præteritum, quoniam non ait, Nemo ascendet, sed, Nemo ascendit. quò liquidè commonstrat, ante Christum ascendisse neminem. Id confirmans Apostolus, Erat, inquit, primogenitus, & rursus, Primitiæ dormientium: & rursus dicit: Primitiæ Christus, pòst hi qui sunt Christi. Priusquam igitur verbum dei descendit, & humanitatem ex vtero sumpsit, nemo ascendit: vbi autem ille Christus ascenderat, postea secuti sunt qui sunt eius. Sic namque dixit, Primitiæ Christus, deinde qui sunt Christi. Illud præterea, qui descendit, ipse est qui ascēdit, Apostolus ait, eò Verbum descripturus perturbationibus vacuum & mutationibus, verè enim qui descendit, idem & ascendit, nec alius quisquam, præter eum qui deus est. Eutropius. Hæc quidem elogia sententiæ Adamantij quadrant: tamen volo vtrunque hac de re iudicij vestri rationem fusius exponere. Adamantius. Verbum dei descendens hominem de Maria inuiolata virgine sumpsit in vtero, & sine viri coniunctione Christus genitus est: Ille ex Maria per spiritum sanctum sumptus est: ille vt hominem seruaret, omnes has humanas ærumnas pertulit. Marinus. Bene tu quidem, igitur cum homo pateretur, aderátne simul verbum dei annon? Eutropius. Expone primum, quid definis. Adamantius. Sine primum M me contra ipsum responsum dare. sic deinceps definitionē constituat. Fuit quidem verbum dei cum homine coniunctum, sed non iniuria affectum aut afflictum: perinde vt adamas à ferro percussus manet illæsus, imò contrà nocet nociturо, & inuiolatus igni traditus, infractus ac incorruptus persistit. Sed & ignis quoque à gladio conscissus non diuiditur, ignis quippe densitas in seipsam quasi recurrit, & indiuidua permanet: Proinde si hæ materiæ a- liis admotæ suum robur & firmitatem retinent, nec consumi possunt aut atteri: cur non verbum dei, natura impatibile & immutabile, multò etiam magis absque motu & passione perseuerat omnes passiones consumens & interimens? Recitabo, si libet, Euangelium, eum ex Maria natum esse. Mar. Equidem & nos confitemur per Ma- *Distinctio sophistica.* riam, sed non ex Maria. Sicuti aqua per canalem quidem perfluit, sed nihil attrahit, ita verbum dei non ex Maria sed per Mariā permeauit. Adam. Iube recitari Euangelium. Eutrop. Recitetur. Adam. Recito, quibus verbis Angelus alloquutus est Mariā. Spiritus sanctus per- *Luc. 1.* ueniet in te & virtus altissimi obumbrabit tibi: Quare quod ex te natum erit sanctum, filius altissimi vocabitur. Eutrop. Fortassis & hanc Angeli vocem fictitiam & phātasticam

A tasticam esse obstrepes. Quid enim verius, quid compertius, cum Euangelium dicit, quare quod natum est non per te, sed ex te? Et quo pacto non vanissimum sit illud, verbum per Mariam quasi per canalem transire confiteri, ex illa tamen quicquam contraxisse inficiari? Et pudore scilicet negatis, quasi pudore hæc diuinitas egeat. Quod pudore dignum est, Marine, fateris, quod decentius est & dispensationi accommodatius, denegas. Nam si Verbū per Mariam penetrare turpe non duxerit, nec ex ea aliquid sumere puduit. Nam quem in finem transiret, nisi inde aliquid delibaret? Adamantius. Si hominem non acceperit ex Maria, quomodo consistent verba Apostolorum? Quomodo mortuorum primogenitus erit? quomodo primitiæ dormientium? Hoc mihi explicent. Si enim more Angelorum sola specie eum dicant apparuisse, non potest primogenitus esse, nec primitiæ. Marinus. Quid ita? Eutropius. Apparuerúntne ante Christum Angeli, an Christus ante Angelos? Marinus. Longè antè apparuerunt Abrahamo Angeli. Eutrop. Si Angeli & Christus opinione tantum vterque visi erant, non poterat Christus Angelorum primogenitus esse cum B illi prius apparuerint, vt tute concedis, priores enim illos primogenitus nominare est necesse. Adamantius.

σνναμίτιδος. Quo tandem pacto erit Christus primitiæ dormientium, quando ante illum diu Sunamitidis filius ex mortuis resurrexerit, & filius Sarephtanæ, & Lazarus? Nisi igitur fuerit verè mortuus, & quæ gesta sunt, non existimatione & reputatione sed veritate gesta fuerint, sicuti dixit Ioannes Euangelista, lex per Mosen data est, gratia & veritas per Iesum Christum: dicat qua ratione sit Christus primitię dormientium. Marinus. Dic tu potius. Adamant. Dicam non modo primogenitum mortuorum verè esse Christum, sed etiam primitias eorum qui dormierunt. Nā qui ante Christum resurrexerunt, statim intermortui sunt, Christus autem resurgens non amplius moritur. Ergo vt Adam primæuus mortem obiit, sic Christus primus resurrexit. Citabo ipsa verba Apostoli. Quemadmodū, inquit, in Adam omnes moriuntur, sic in Christo omnes ad vitam resuscitabuntur, primitiæ verò Christus, deinceps qui sunt Christiani. Quid inueniri potest quod vtrunque luculentius doceat, & quòd Christus fuerit, & quòd homo fuerit id quod mortuum erat? Si enim primitiæ dormientium is, qui ex mortuis resuscitatus est Christus, vt per hominem esset ex mortuis resurrectio, & si eodem modo per hominem etiam mors grassata intelligatur, duo homines illi iudicandi sunt, vnus Adam per quem mors, alter Christus per quem resurrectio. Itaque è duob^9 C his conficietur alterū, aut verbum è cœlis fuisse mortuum aut, quem sumpsit, hominem: vel quod colligitur necessariò intelligendum esse fatebuntur, qui de cœlo descendit, fuisse Deum, vtque nos liberaret, carnē pro nobis assumpsisse, qua ille mori posset, nos redimi: Erat etiam primitię resurrectionis, quæ prima ipsa fuit ex mortuis excitata. Ita verè Deum secundum spiritū, verè hominē secundum carnem Christum esse confitentes, non imaginariam aut cōmentitiam fidem, sed veram & firmam habebimus. Quod & Apostolus tradidit, secundum carnem Christū mortuū esse & sepultum & excitatum à mortuis, & primitias resurrectionis eorū qui dormiunt. Mar. Aiebas ante Christum multos resurrexisse. quomodo ergo erit primitiæ? Adam. Ante Christum qui resurrexerunt, rursus mortui sunt: Christus autem resurgens non amplius moritur, mors illi non dominatur amplius: quòd enim mortuus est peccato, mortuus est semel, quod autem viuit, viuit Deo. Cui igitur mors dominata est? Quod etenim dicit, Non amplius dominatur, subinnuit prius fuisse dominatam. Eutrop. Liquidum est, si mors carni quam verbum sumpsit, non sit dominata, oportere dicere verbo fuisse mortē dominatā, nisi verbū carnē verè sumpserit: In dei autē verbum dominatum exercuisse mortem, illud mihi piè aut religiosè non posse dici videtur. Adam. Itaque Apostolū audi dicentem, & de morte, quòd verè vtique & non phātasticè mortu^9 erat, & de sanguine, quòd verè sanguis eius pro nostra salute profundebatur, Sic enim, inquit, confir- D mauit Deus suam in nos dilectionem, ꝙ cum essemus nos peccatores, Christus pro nobis mortuus est, multò magis iustificati in sanguine eius seruabimur ab ira. Et iterum. Etenim etsi crucifixus est ex infirmitate, viuet tamen ex potentia Dei. Rursus inquit, an ignoratis quòd quicūque baptizati estis in Christum Iesum, in mortem ipsius baptizati estis? Qui si non mortuus fuit, quis dubitat non esse Baptismum? Alibi: In gratiā nos recepit in dilecto filio suo, in quo habemus redemptionem per sanguinē ipsius. Præterea: Quia hæc passi estis à propriis contribulibus, vt & ipsi à Iudæis, qui & dominum Iesum occiderunt, & prophetas: Non dixit, & eos qui videbantur opinione tenus Angeli, quibus cum illum vos contulistis, sed, & prophetas, qui vera carne & non phantasia homines etiam vestra sententia, extiterunt. Alius quippe dissectus erat carne, lapidatus alius, reliqui in occisione gladij mortui sunt. Allegabo adhæc ipsius seruatoris verba quæ hanc passionem denunciauerunt in hunc modum: Oportet, inquit, filium hominis multa pati & reprobari à senioribus, & principibus sacerdotum & scribis ac cruci affigi, & post dies tres resurgere. Post resurrectionem item reprehendens quosdam: O inquit, stulti & tardi corde ad credendum in omnibus quæ loquutus sum apud vos: Quòd oportebat Christum hæc pati & Euangelista non apparentem sed veram carnem inferens, dicit: Exclamans magna voce Iesus dixit: In manus tuas commendabo spiritum meum, & expirauit. Atque ecce vir nomine Ioseph petens corpus inuoluit sindone, posuítque in nouo monumento. Quis igitur ille esset, dicant audacter. Nec enim expirauit spiritus cum sit æternus & nulli interitui obnoxius. At quis tandem ille fuit? qui spiritum habuit, & ita spiritum verè efflauit? qui expirans patri spiritum tradidit? quem Ioseph sindone inuoluit? Nam vmbram haud inuoluit & sepeliuit, sed eum ipsum qui ligno erat suffixus. Nimirum sic ipsemet testatur, discipulis post resurrectionē, cum illi phātasma fuisse putarent: Quid turbati estis, & qua re ratiocinia ascendunt in cor vestrum? videte manus meas & pedes meos quòd ego sum ipse, quia spiritus ossa & carnē non habet, sicuti me videtis habere. Sed quid istis immoror? aut quid istis argumentationibus verba produco in longum? Satis enim fuisset se filium hominis confiteri. Marcus. Cuiúsnam hominis filius erat? Adam. Ex semine Dauid est secundum carnem, quemadmodum habet Euangelium. Mar. In Euangelio cum Iudęi dicerent eum Dauidis filium, accusauit eos ipse Christus: & si placet, recitabo. Eutropius, recita. Mar. Dixit Iesus, Quid vobis videtur de Christo? cuius filius est? Dicunt illi, Dauidis. Aítque, illi Iesus, quomodo igitur Dauid in spiritu dominū illum vocat, dicens: Dixit dominus domino meo, sede à dextris meis? Si itaque Dauid in spiritu dominum illum appellat, quo pacto filius eius est? Vides damnare illos quòd dicunt eum esse Dauidis filium, & ipsummet ire inficias? Adam. Illud, Quomodo, non est inficiationis sed interrogationis: non enim semel at sæpe in scripturis est non ad negandum, sed ad percontandum collocatum: Quomodo, inquit, persequetur vnus mille? &. Quomodo facta est meretrix ciuitas fidelis Sion? &, quomodo decidit de cœlo lucifer mane oriens? Nec enim Christus negando dicit, quomodo sed quærendo. Marcus. Dauid illum dominum agnoscit, non filium. Adamantius. Dauid non eum dominum secūdum carnem profitetur, at secundum spiritum. siquidem verbum Dei non modo Dauidis dominus est, sed omnis principatus, potestatis, dominatus, & nominis quod nominatur. Cum enim prognostes quidam esset, & præscius rerū non in hoc solum, sed in futuro seculo, Iudæos præuidit non credere illud, secundū spiritū, & interrogationem adhibuit, dicens, Si Dauid in spiritu dominum illum vocat, quomodo filius eius est? Non enim dixit Christus: si igitur Dauid in carne dominum illum vocat sed, In spiritu, confessus illum spiritualem, qui est secundum carnem filius.

Producam tibi ex Euangelio, clarius quomodo Chri-

Rom. 5. Rom. 6. 1. Thess. 2. Luc. 2. E Luc. 23. Luc. 24. F Quomodo Esa. 1. Fides σῶτελος.

G ſtus ipſe conſentiat hanc fidem ſaluificam eſſe, & inuiolabilem: & ſi vis, recitabo. Eutro. Recita. Adamantius. Quoniam Megethiani adſunt, ex ipſorum Euangelio legã. Factum eſt, cum ille appropinquaret verſus Hierico, quidam cæcus mendicãs ſedit iuxta viam, audiénſque turbam prætereuntem rogauit, quid illud eſſet. Nunciatumque eſt ei Ieſum tranſire, clamauítq; inquiens, Ieſu fili Dauid, miſerere mei. Stans ille iuſſit hominem adduci, cum appropinquaſſet ille, rogauit eum, quid vis tibi faciam, dixitque ille, domine, vt viſum recipiam. Et reſpondit Ieſus, dicens, viſum recipe, fides tua ſaluum te fecit, & ſtatim viſum recepit. Eut. Cæcus mihi videtur rectè & iure bono viſum recepiſſe, vt qui à perſuaſione Megethij & Valentini, & Droſerij & Marini fuit alienus: & ille cũ ſana fide præditus eſſet, viſu illuſtratus eſt, hi ab inſania tranſuerſim abrepti ſuam occæcauerunt intelligentiam, cum fidem cæci Chriſtus diſertè collaudat, viſum accipe inquit, & fides tua te ſeruauit. Cæcus iſte credit, & eius tam carnalem quàm ſpiritualem confitetur præſentiam, vtrunque fide complectens, quod deus in homine eſſet, & primum agnoſcens hominem, ſtatim cognouit & dominum. & de homine dicit, fili Dauid miſerere mei: de deo autem, domine vt viſum recipiam. Proinde ſecundum placita Marini, niſi Dauidis filius ſit Chriſtus, ſibiipſe repugnat: hic quidem quòd totum crederet iuſſit cæcum videre, illic in quæſtio-
H ne ad iudæos negat ſe Dauidis filium: quî autem non eſt & contrarius, & à ſeipſo diſſidens Chriſtus, ex veſtra ſententia? Hæc vſu venire ſolent his, qui lubrica hac & vaga hæreſi fluctuant: hæc incommoda accidunt illis neceſſariò qui hiſce deliramentis & fabulis indulgent quæ diffluunt, & parum cohærent. Quamobrem illi opinioni inſiſtendum, qua cæcus viſui reſtitutus eſt. quem bene credentem Chriſtus ſuo comprobat teſtimonio: Quocirca videtur eſſe optimum, vt fides hæc Marini explodatur & velut funda eminus eiiciatur, & cum longè latéque à veritatis ſcopo aberret, nulláque ex parte diuinitati cõſentiat. Nam dum fabulis credunt, phantaſiis, & imaginationi: etiam fabula, phantaſia, & imaginatione ſalutem vnà cum ſuo dogmate adipiſcentor. mihi hic ergo viſum eſt vt Marinus litigioſæ ſententiæ renunciet, ſéque ad tertiam conſtitutionem, Reſurrectionis ſcilicet articulum, æquo & ſedato animo præparet.

Concluſio & ſententia Iudicis.

DE RESVRRECTIONE CAPVT *diuiſionis tertium.*

I MARINVS. Equidem de hoc diligenter paratus ſum diſputare, ſiquidem volueris ſtare à veritate. Eutrop. Adſunt homines clari & celebres, ipſi dicant ſi pote à iuſto receſſerim. Quòd ſi tu certis deſtinatiſque præiudicationibus addictus ſis & quaſi conſecratus, non par eſt hanc notam mihi inurere. Mar. Si in animo ſedeat fixum & ſtatutum verè & integrè in hac quæſtione verſari, his, quæ à philoſophicis præcepta traditáque ſunt, reiectis, ſolis ſcripturis credite. Adam. Sanè ſcripturis ſuadeamus. Eut. Apertum eſt & confeſſum, quæ ſit aſſertio vtriuſque. Mar. Puto vos inique hanc ingerere controuerſiam. Adam. Facile conuincet orationis curſus, num perperam ſit à nobis iniecta hæc quæſtio. Mari. Præſcribat mihi Adamant. & notet cuiuſmodi corpus reſurrecturum ſit: An quo ſumus circundati & colligati, an aliud ſpirituale? Adam. Dico reſurgere hoc corpus quod circumferimus. Marin. Hinc ſuppetit argumentum illuſtre, quod hanc* inſidioſam proſternet fallaciam. Hominis etenim corpus cùm fluxum & caducum ſit, à pueritia vſq; ad ſenectutem non idem manet. Quale igitur reſurgere dicis, corpús ne puerile, an ſenile? Adamant. Qui pictores parietum ſunt, & nauiũ fabricatores, & gubernatores, & nautas marinos exprimere norunt & delineare, ſed naues ipſi fabricari, aut gubernare neſciunt. Eodem modo effutit K
Marinus cuius nec experientiam nec probationem tenet. Eutropius. Cupio manifeſtius adhuc intelligere quamobrem primæ ætatis corpus cum grandiori non ſit idem. Marinus. Corpus cum infirmæ ſit & debilis ſubſtantiæ paulatim defluit, omninóque quod ex cibo accreſcit, morbis conſumitur vel in ætate ineunte vel ingraueſcente quod tametſi maximè fluit & deficit, ex nutrimẽto tamen alia accedit ſubſtantia. Ergo quale corpus reſurrecturum ais, illúdne morbis attritum, an puerile, an ſenile? Adamantius. Etſi tu quidem decreti immemor ad medicinam diuertas, etiam quum ex ſcripturis te fidem auditoribus facturum pollicitus fueris, attamen non grauabor & ipſe licet facultatem medendi non ſatis certò ſciam, hæc cerebri tui ſenſa reuincere & proterere. Nam ſi fluente ſubſtantia aliud & aliud corpus fieret, exciſas etiam partes vt auriculam, vt digitum, vt nares per alimentum repleri reſtituíque oporteret. Quin & vulnerum cicatrices ad ætatem vſque ſenilem impreſſæ non manerent, ſi modò (vt tu opinaris) ita corpora colliqueſcerent: ſed morbis labefactatis corporibus ſtatim fiunt alia. Cæterum quum anima ea quæ ipſa expetit non recipit, corpus conſtringet & contrahet, ſicuti viator quæ humefacta ſunt comprimit. Cùm verò à ſe concupita accipit, ad iuſtam ſuam molem redit: & pinguiora fiunt & quaſi intumeſcunt. Nec enim quamprimum ex morbo corpus recreatum ac L
reuelatum fuerit, quæ tanto tempore augeſcunt, ea ſubitò reſtaurantur in integrum. Eutropius. Si corpus ita dilaberetur, & aliud atque aliud diuerſum fieret corpus, nullo modo inueniri poſſet quod ſuam recuperaret ſubſtantiam. Marinus. Quonam modo iſtuc? Eutropius. In homine cape exemplum.

Si ex cera quis hominis ſtatuam conformaret, & primùm quidem exigua ſubſtantia & puſilla efformaret, aliámque denuò ceram funderet atque temperaret, eámque in quãdam altitudinem magnitudinémque refingeret, non eſſet id factu proclíue: Sic enim quod factum eſt, finiti & abſumi poterit, quoniam prima ceræ ſubſtantia deperit, & attemperatur altera, nec ſtatuarius operi ſuo vltimam manum imponeret: Homo autem à puero ſuam habet eſſentiam, & puerili exiſtentia manente ſalua, ad maiorem excreſcit magnitudinem, vnde & veſtigia vulnerum vſque ad ſenectam durant, & membrorum præciſiones. Quarè fruſtrà dicis corpus eſſe fluidum & labile. Marinus. Si corpus à primis vſque annis ad ætatem grandæuam reſurget, reſpondeat, qualiſnam ſanguis reſurgit cum homine? is ne qui in venarum inciſionibus, an qui in ſanguinis profluuiis emanat? Homines autem non pauci quotannis venam ſecant & excernunt. Dicat mihi ergo cuiuſmodi ſanguis vnà cum homine reſurgat? Adamantius. Qui venas incidunt, non purum & natiuum, ſed M
aduentitium & quaſi nothum ſanguinem egerunt, qui ex humoribus redundat. Similiter & in eruptionibus ſanguinis, non is qui genuinus & viuidus eſt, exilit. Quamobrem hi qui medicinam probè callent, quia ſciunt illum ex humoribus affluentem & rubeſcere, & ſanguini concolorem fieri, generoſum & bonum ſanguinem non attingunt in ſectionibus, ſed omnis corruptus, qui ater dicitur, emittitur: Flauo autẽ & vitali ebulliente, σαλσεις, id eſt, compreſſiones quaſdam ad ſiſtendum apparant, ne ille incorruptus & liquidus ſanguis effluens, animal diſſoluat & perimat. Eutropius. Inſulſa eſt hæc ſententia, quæ ex cibo proueniunt, ſputia, & adulterina, ea propria & pura ducere. Cibus enim intromiſſus & in ſuccum extenuatus, partim in ſanguinem, partim in pituitam, partim in ſaliuam excernitur. Omiſſis ergo his quæ remotiora ſunt, accedite ad ea quæ ſunt cauſæ ac inſtituto coniunctiora. Marinus. Homo ex terra, & aere, & aqua, & igne conſtituitur. Proin vbi moritur & diſſoluitur, vnaquæque ſubſtantia, id quod ſibi proprium eſt recipit, veluti pars ignis ignem, aquæ aquam, aeris aerem: terra denique ad terram ſe adiungit & agglutinat. Quo igitur modo fieri poterit vt homo reſurgeret, cuius partes liqueſactæ

Scripturis ſolis probandum.

De reſurrectione tractatus.

ἐπιβουλη prima obiectio phyſica.

Solutio.

ὁ ἰῶν

ἀνυπόστατον quaſi re ſubſtantiale.

Simile.

Secũda obiectio.

Reſponſio.

Tertia ratio philoſophica.

A partes liquefactæ ita concrescunt & coalescunt inuicem? Perinde est ac si quis in profundum maris aquam effunderet, & eandem rursus haurire cōtenderet, quum res sit quę confici nequeat. Necesse itaque alium hominem pro alio resurgere. Adamantius. Tua opinione, Deo homines fortiores esse ostenduntur, & vanum est Seruatoris pronunciatum: Quæ apud homines sunt impossibilia, apud Deum possibilia sunt. Marinus. Quo tandem pacto Deum superant homines potentia? Adamantius.

Depulsio à comparatis. Quoniam homines vinum aqua confusum seiungunt vsi arte & scientia, argentúmque ab ære separant, aliáque huiusmodi complura norunt secernere. Deus autem qui viribus inuictus & insuperabilis, artifex & opifex omnium, cui aer, aqua, terra obsecundant, cui timore seruiūt, & per omnia suas partes obeūt, quomodo non vnicuique

Ab exēplis. in resurrectione corpus suum proprium redderet? Si quidem ignis Deo subiectus est, & nutui obedit: Tres enim fratres in caminum ignis proiectos non læsit, sed viuos & saluos Domino tradidit. Aqua quoque Ionam acceptum in profundo tres dies & noctes integrum restituit: Aer Eliam in cœlum subuexit, terra Lazarum quatriduanum reddidit. Sed & dulces aquas, vbi iam in mare influxerint, ibíque commixtæ voluuntur, rursus per nubes edulcat, & à salsis diuisæ, longè latéque fluunt, vt & Propheta ait: Qui

B aduocat aquam maris, & diffundit eam super faciem terrę. Eutropius. Quum receperit se demonstraturū ex scripturis, ad physica & medica delabitur quò homines Deo potentiores comprobet. Marinus. Promptum est ac facile mihi ex scripturis ostendere, si æquus fuerit Adamātius. Eutropius. Non Adamātius causa est tuæ aberrationis, sed animus contendendi aculeo stimulatus. Adamantius. Conniuendum est & indulgendum, vt quæ velit censeat: ego verò me comparaui & præmuniui, vt obuiam eam omnibus, quum mihi subsidio sit veritas. Marinus. Quibúsnam scripturis fidem habes, vt confirmem ex illis carnem non resurgere? Adamantius.

Rationes ex scripturis. Omnibus classicis quæ in Testamento probata sunt, assentior. Marinus. Recito decretum Dei in primo Testamento loquentis: Non manebit spiritus meus in istis

Gen. 6. hominibus, quia caro & sanguis sunt. Adamantius.

Depulsio. Si itaque dicit: Non permanebit spiritus meus in istis, certum est quod in aliis requieuerit. Hoc nanque (istis) omnino particularis causa est, non generalis in omnes sentētia. Marinus. Suadebo tibi ex scripturis nec prophetas nec apostolos mentionem carnis & sanguinis fecisse, sed solius duntaxat animæ, quam & seruare precibus enixi sunt. Primùm Dauid, Quia liberasti, inquit, animam meam de mor

Psal. 15. te, & rursus idem, Sitiuit anima mea ad Deum viuentem. &, In te confidit anima mea, & in vmbra alarum tuarum sperabo. Præterea, Non relinques animam meam in infer-

C no. Vides eos orantes vt seruare possent solam animā, non

Responsio. carnem & sanguinem. Adamantius. De anima constituamus. Ecquid est, mortalis, an immortalis? Marinus. Perspicuum est immortalem esse. Adamant. Quomodo ait ergo, Ne tradas bestiis animam confitentē tibi. Bestiæ animam poterunt perdere, quum sit immor-

Anima totus homo. talitati consecrata? Eutropius. Belluæ non animam infestant, sed corpus. Quum enim dicit, Ne tradas bestiis animam confitentem tibi, profectò totum hominem ap-

λγ. pellat animam. Adamantius. Clarius te edocebit scriptura, quòd hominem ex corpore & anima conflatum vocet animam. Et erant, inquit, filij & filię Iacob animæ triginta tres. Adde & illud, Descendit Iacob in Ægyptum cū animabus septuaginta. Eutropius. Fortè (vt Marino visum est) incorporei descenderunt in Ægyptum Iacobi filij, sed confessum est scripturam integrum hominem vocare animam, nec opus est hîc ancipites vacillare. Marinus. Apostolum testem offero prophetis veriorem, corpus esse animæ vinculum, & rememoramentum ac causam malorum omnium, de quo dicit, Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius.

Rom. 7. Adamantius. Quomodo vinculum animę est corpus?

Marinus. Quum anima peccatis commaculata, Dei D mandatum violasset, tunc inquit, Fecit eis Deus coriaceas tunicas, & induit illos, hoc est corpus, vt & propheta Ieremias captiuos nos vocat, quod Deus animam concatenarit cum corpore. Quum ergo omniū malorum causa & fomes corpus ita se flagitiis conspurcauerit, quid? dicesne resurgere vt in vinculis deuincta semper torqueatur anima? Adamantius. Affirmabas animam, propterea quod peccasset, teneri constrictam in corpore, mox subiiciens dicis fuisse omnium malorum causam animæ, & eam tamen antequam illigaretur in corpore, peccasse. Quare si possit anima absque corpore peccare, quæ causa est corpus animæ vt peccaret? Eutropius. Si dicas animam priusquàm vincta erat, deliquisse, superfluum est causari omnium malorum radicem corpus extitisse. Nam si ante corpus transgressa fuerat & soluta nunc à corpore, denuo transgredietur, quia antè scilicet se peccatis immerserat. Itaque causa non erit corpus, sed anima. Adamantius. Si vinculum animæ corpus esse statuat, vinculum autem coercere soleat peccantes & cohibere ne in scelera proruant, corpus non est animę vinculum aut impedimentum sed adiumētum. Marius. Et quomodo. Eutropius. Vinculum non cooperatur aut adiuuat ligatum ad peccandum, sed retrahit vinctum & continet. Corpus verò stimulat animam ad homicidia & adulteria. Palàm est igitur Deum animæ adiunxisse corpus, non vt vinculum sed adiutorium & administrum. Marius. Respondeat Adamantius, num E credat Apostolo. Adamantius. Credo in omnibus Christifero & spirituali Paulo. Marinus. Si credas illi, pronunciantem audi & eloquentem. Caro & sanguis regni Dei hæreditatem consequi non possunt, nec corruptio incorruptionem. Quid hoc apertius, quid dilucidius esse potest? Hoc profectò argumentum hac antithesi informatum, & ex contrariis confectum profiteor, cui nemo posset obsibilare cum clarum & verum sit. *Paulus. Χριστοφόρος 1. Cor. 15.*

Adam. Qui ab Apostolo dicta spiritualiter & intelligenter non intelligunt, nuda verba intendentes, à vero excidunt, Apostolus enim carnem & sanguinem turpes & flagitiosissimas actiones nominat: qui carnalia sapiūt, carnales appellans, qui spiritualia faciunt, spirituales. Agè citabo tibi ipsum Apostolum disertè vocantem carnales qui non secūdum fidem versantur, sed fastu factísque vtūtur carnalibus. Et hunc in modum, inquit, Sic vt iustificatio legis impleretur in nobis non secundum carnem ambulantibus, sed secundum spiritum. Qui nāque iuxta carnem ambulant, quæ sunt carnis sapiunt, qui autem secundum spiritum, quæ sunt spiritus. Prudentia enim carnis inimicitia in Deum, prudentia verò spiritus vita & pax. Vos autem non estis in carne, sed in spiritu. Respondeat, hi quibus hæc scripta sunt, an sine carne fuerunt? Item: Lacte F enim, inquit, vos potaui, non cibo. Nondum enim poteratis. Nam adhuc carnales estis, quandiu enim inter vos contentio & dissidium, nonne carnales estis? Cum enim dicit quis, ego quidem sum Pauli, Alter, ego Apollo, Nonne carnales estis? Itidem: Quando enim eratis in carne, affectus peccatorum quæ sunt per carnem vigebant in vobis. Nunc autem non estis in carne sed in spiritu. Quanquam carne exuti non erant. Etenim demonstrant hæc omnia carnem eum appellare carnalem & improbam conuersationem. Sicut & hominem. Quis enim ignorat & si dixerit alius se Pauli fuisse, alius Apollo, eos tamen nihilominus fuisse hominum filios ex substantia, vel eos quibus scripsit, Quando eratis in carne, & tunc quantum ad substantiam carnis expertes non fuisse? Quippe appellauit carnem, carneam & corruptam vitæ institutionem, quam meritò de spe deturbat & deiicit, vt quæ regnum Dei hæreditate possidere non poterit. Si datis vt fieri potest carnem quidem corporis, in hanc spei societatem venire non posse, quæ tandem Baptismi & lauacri vtilitas? Ad hunc enim modum Apostolus, Hæc inquit, quondam eratis. At abluti estis, at san- *Dilutio. Caro homo.*

G ctificati estis. respondeant, quid est illud, lotum & sanctificatum? Cæterum quia fautores Megethij, auditores sunt, ideo ex eorum Apostolico cogor depromere, oratione ad vtrunque conuersa. Paulus igitur scribens Galaris sic habet. Quod verò nunc viuo in carne, in fide viuo filij dei qui dilexit me. rursus. Aliorum quidem nemo mihi temere facessat negocium. Ego enim stigmata Iesu in corpore meo porto. Agè dū, videamus quid hæc sibi verba velint: Quod viuo inquit in carne, in fide viuo. Constat fidei vitā in carne esse: stigmata Christi per quæ nobis salus est corpus gestare. Quo pacto igitur quod portat salutis notas & impressiones, vitámque fidei habet non seruetur? vt isti aiunt. Aut enim nihil emolumenti percipit quod fidei vitam & Iesu stigmata circumfert: Aut si hinc salus est, Caro conseruata est. Hæc ita esse confitetur. Corinthiis porro epistolam scribēs. Non scitis quod corpora vestra sunt mēbra Christi, tollens igitur membra Christi faciam membra meretricis? Absit. Si enim Christi membra sunt corpora, vel membra Christi pereunt, vel seruatur caro. Mar. Corpus non carnem nominat. Adamantius Ex his quæ inferuntur emergit. An nescitis inquit quod qui adglutinatur meretrici vnum corpus est? Erunt enim inquit duo in carnem vnam. At porro ait, vir enim non debet velare caput, cum sit imago & gloria dei. Si quòd tectum est

Argumenta pro Resurrectione.

H corpus sit quod apparet, scilicet caro, hoc etiam gloria dei & imago est. Ergo & salutem adipisci poterit. alioquin nisi salutis capax & particeps sit, esse non potest dei imago & gloria, Est autem vt scriptum est imago & gloria caro. Planum igitur est, quemadmodum hoc accipit, sic & salutem posse consequi. Atqui lucidius quo te doceam iube fundamentum apostoli huic recitari. Eutropius. Recitetur. Adamantius Lego in prima ad Cor. in hunc modum sermocinantem. Quid facient hi qui baptizantur pro mortuis, si omnino mortui non resurgunt, quid baptizantur pro illis? quid & nos periclitamur omni hora, & omni die * morientes* per vestram gloriationem, fratres, quam habeo in Christo Iesu domino nostro, si secundum hominem cum bestiis depugnaui Ephesi. quid mihi lucri si mortui non resurgunt, Edamus & bibamus cras enim moriemur. Ne erretis. Corrūpūt mores bonos colloquia mala. Expergiscimini iustè & ne peccetis. Nam ignorationem dei nonnulli habent. ad pudorem vobis loquor. At dicit aliquis, quomodo resurgent mortui? Quali autem corpore venient? Stulte, tu quod seminas non viuificatur, nisi mortuum fuerit. Et hoc quod seminas, non corpus quod nascitur seminas, sed nudum granum, puta, tritici aut alicuius ex cæteris. Sed deus illi dat corpus vt voluit & vnumquodque seminum corpus proprium recipit. Non omnis caro eadem caro, sed alia quidem est caro

Syllogismus.

1. Cor. 15.

ἀποθνήσκοντες. νὴ ὑμετέραν.

I hominis, alia verò caro pecorum, alia piscium. Et corpora cœlestia & corpora terrestria. Et alia quidem gloria cœlestium, alia verò terrestrium, alia gloria solis, & alia gloria lunæ, alia gloria stellarum. Stella siquidem à stella differt in gloria, sic & resurrectio mortuorum. Et paulò post subnectens ait. Ecce mysterium vobis dico. Omnes quidem non dormiemus, sed omnes immutabimur in puncto, in momento oculi, per extremam tubam. Clanget enim tuba, & mortui excitabuntur incorrupti & nos immutabimur. Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem. Marinus. Non hoc corpus dicit resurgere, sed aliud, ex eo quod dicat, Deus autem dat illi corpus prout vult. Adaman. Triticum in terra sepultum, denuo resurgit triticum, & homo terræ traditus homo resurgit, non alius factus, iuxta illam Apostoli vocem: Vnicuique vero seminum proprium corpus dat. Eutropius. Ista expositione non egent. Adeò clarè & citra ambiguitatem dicta sunt ab Apostolo. Neque enim fieri potest, vt terra inhumetur anima, nempe vel istorum confessione immortalis. Adamantius. Imò hæc caro, quæ vt triticum sata est. Videmus etenim corpus, quasi triticum, seri: Tu enim, inquit, quod seminas non viuificatur, nisi prius fuerit mortuum. Quid est ergo quod seminatur, & in terram proiectum? videlicet

caro. Marcus. Atqui vides eum dicere, Non corpus K quod nascitur seminas, sed nudum granum tritici. Adamantius. Quemadmodum triticum nudum voluntate Dei seminatum resurgit, herbam asciscit vestitum est, & caule speciosum redditur, non mutatum in aliud, prætterquam quod natura antè fuit: sic & homo humo conditus, & rursus voluntate dei resurgens immortalitate amictus est, sicuti cōmemorauit apostolus, oportet autem, inquit, mortale hoc induere immortalitatem, & hoc corruptum induere incorruptionem. MEGETHIVS. Non hoc enunciat in nostro Apostolico. Adamantius. Quomodo ergo? Megethius. Non dicit, Deus illi dat corpus vt vult, sed, Deus illi dat spiritum vt voluit: Seminatur corpus animale, resurgit corpus spirituale, seminatur in corruptione, resurget in incorruptione. Adamantius. Tua igitur opinione & iudicio dat illi deus corpus spirituale. Cuínam à deo spirituale hoc datur? Et quid illud est quod accipit? Marinus. Id quod accipit est anima. Adamantius. Ergóne sepelitur anima? Eutrop. Quamuis animæ immortalitatem statuerit, non solum tamen eam nunc morti subiectam, sed sepeliri etiam in terra nobis suadere compellitur, cum res in confesso sit, corpus sepeliri. Sed absurdum, in istis tempus conterere, & hæc ventilare diutius: nam hic sermo abundè & plenè nobis aperuit omnia. Adamantius. Forte non videtur istis L

Megethij cauillum

satis copiosa & iusta Resurrectionis huius pertractatio. Aliquantulum feras & aures adhibe Apostolo adhuc dicenti explicatius. Quòd estis Epistola Christi ministrata à nobis, scripta non atramento, at in spiritu Dei viuentis, non in tabulis lapideis, at tabulis cordis carneis. Itaque nisi caro resurgat, vt est istorum dementia, nihil prodest Christi epistola carneis cordibus inscripta, spiritu Dei viuentis. Sed non in irritum Epistola Christi fuit scripta Dei viuētis spiritu, at vt vitam det iis in quibus scripta est, quod in sequentibus declaraauit Apostolus: Si enim quod abolitum est, in gloria fuit, multò magis in gloria est quod manet, & non abolitum est. Ac si in carneis cordibus epistola Christi exarata est, manent sanè & corda carnea, in quibus remanet & id quod inscribitur, & non obliteratur. Item, Habemus igitur thesaurum nostrum in testaceis vasis, vt excellentia sit potentiæ Dei, & non nostrum. Eligant ergo isti phalerati Rhetores, & erroris oratores, quo modo hoc scriptum intelligent: in quo volunt hunc thesaurum esse scriptum? In homine interiore, istorum sententia. Si interior ergo homo testaceus est, testaceum vas secundum illos erit & anima. Imò caro vas testaceum est, quod est, vt illi sentiunt, homo exterior. In carne igitur the- M saurus erit. Et è duobus alterutrum erit verum: aut perit quod tantum habet thesaurum, aut caro citra contradictionem seruatur, in qua thesaurus est. Et iterum: Nos enim qui viuimus, ad mortem tradimur, vt & vita Iesu manifesta fiat in mortali nostra carne. nec opus habet explicatione: cum dicat vitam Iesu in carne patefieri. Rursus, Quādo absorbebitur mortale ab immortalitate. Quid aliud potest intelligi, quàm id quod est mortale, ad vitam peruenire? Et rursus, Ego igitur ipse mente quidem seruio legi Dei, carne vero legi peccati. Nulla igitur nunc condemnatio his qui sunt in Christo Iesu. Lex enim spiritus vitę in Christo Iesu liberauit nos à lege peccati & mortis. Si quidem mens legi Dei seruierit, legi autem peccati caro, liberauerit etiam nos in Christo Iesu lex spiritus vitę à lege peccati & mortis: nimirum id à peccato liberauit, quod legi peccati seruiebat. Seruiuit autem legi peccati non mens sed caro: Liberatur ergo à morte caro. Qua autem ratione salutis particeps sit, quod lege vitæ spiritus in Christo à morte liberatum est, ipse dicat. Me namque pudet refutare pluribus huius inscientiam. Eutropius. Comprehensum & summatim omniū malorum causa est ignoratio quam Megethius, & Droserius, & Marcus, Valens & Marinus à lacte nutricis suxerunt in eáque creuerunt ac adoleuerunt, à recta via optimáque sententia auersi. Quæ autem consentanea probabilitas est, isto quidē sermone seruari posse? Typo enim & figura præcedente, necesse

2. Cor. 3.

Syllogismus:

Ignorantia.

A necesse est, eos qui vident corrigi: correctio infigurata & typo non illustrata nunquam potest admitti. Adamãtius. Si prudentiæ tuæ visum sit, parumper sustine & attende
Ad defensionem legis transitio. quid dicat Apostolus, ab illis dudum citatus, quò eorum posses discere & perspicere amentiam. Schetæus enim Marcion fraudulenter Apostoli quidem verba detorsit, nō præterinit tamen omnia, quomodo & isti quoque adhuc, quæcunque ipsorum non congruant sententiæ, omnino resecant & prætermittunt. Quamobrem ego quæ sunt ab illis parum intellecta & omissa ipsis repugnantia, ea velut racemos ex verbis apostolicis ac propheticis decerpens, tuæ sapientiæ propalàm offeram & exhibebo. Dicit autē
1.Cor.14. ita Apostolus. Mulieres in ecclesia sileant, non enim permissum est illis loqui sed subiici, vt & lex dicit. Et insuper: Tertiò nunc venio ad vos: In ore duorum aut trium te-
2.Cor.13 stium stabit omne verbum. Sic & Apostolus hîc sine du-
1.Cor.15 bio legem videtur sequi, cum ait: Tum fiet sermo, qui scriptus est: Absorpta est mors in victoriam, vbi tua ô mors victoria? Dicant mihi, vbi ipsis scribitur hic sermo nisi in lege & Prophetis? Aut ergo quasi lege soluta dicit futurum illum sermonem qui ibi scribitur, aut implenda. Est enim hoc in numero rerum adeò impossibilium contradicere legi, & legem profiteri, ac in lege scripta euentura dicere.
Ephes.2. Ephesiis autem per epistolam scribens: Memores, inquit, quòd vos quondam gentes, vocati præputium, ab ea quæ
B dicta est circumcisio in carne, manibus facta: quòd eratis in tempore illo absq; Christo, abalienati à repub. Israëlis, hospites testamentorum promissionis spem non habentes, & sine deo in mundo: Nunc autem vos qui procul quondam eratis, facti estis prope per sanguinem Christi. Cuius ergo promissionis ibi facit mentionem: à qua extranei sunt, Christo carentes? An nunquam ille Deus extraneus, &, vt isti censent, ignotus appromisit? siquidem tum pollicitus est iis, qui ante Tiberij Cęsaris tempora nūquam apparuit. Aut quomodo ignotus erat illis qui antè locutus est, & antè promisit? Docet autem disertè eos à testa-
2.Cor.1. mento Israelis alienos fuisse, ἀθέους id est, deo carentes esse asserens. Et rursus ait, quæcunque enim promissiones erant dei in ipso sunt, etiam. Si enim extraneus, & nunc primùm visus, nec cuiquam antè notus, si non promisit, certè alius quàm creator, qui promiserit, non erat. sed volo clarius edocere, Christum ex lege prædicatum fuisse, & etiam ex Prophetis, quoniam de Ioanne locutus dicit ipse seruator, Ipse est de quo scriptum est, Ecce mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te. Hac ergo promissione facta per prophetas, præcursorem domini mittendum coram facie ipsius, viam domini præparaturū: poterúntne alium Ioannem ante faciem eius missum ostendere? Si enim ante Christum alius quispiam à creatore legatus venerit, proferant. Dein si alius nemo excepto solo domino nostro Iesu Christo apparuit, & an-
C te faciem eius est Ioannes, perspicuum est, tunc promissam fuisse, quæ aliquando impleta est, promissionem, & nullius filius est Christus nisi creatoris dei, cuius etiam erant Prophetæ & lex. sed & Apostolus ipse an non apertè
1.Cor.10. Christum ex lege prædicat, Corinthiis dicens: Quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes per mare transierunt, & omnes per Mosen baptizati sunt in nube & in mari, & omnes escam spiritualem ederunt, & omnes potum spiritualem biberunt, biberunt enim ex spirituali consequenti petra, Petra autem erat Christus. Quis non demiretur istorum insaniam, hæc quidem legentium, sed non intelligentium? Seu etiam illud oraculi quis velit ac-
1.Cor.5. cersere, Pascha nostrum immolatus est Christus: quod pa-
1.Cor.15 scha à conditore in lege sancitum est. Marcus. Hæc ab
Paulus. Apostolo audiuisti, illa verò dicentem audire non vis: Pri-
Ἀδαμ. mus homo Adam factus erat in animam viuentem, vltimus ✶ Dominus in spiritum viuificantem. Primus homo ex terra terrenus, secundus dominus de cœlo. Adaman. Apertè indicauit Apostolus, tum primum Adamum, tum secundum dominum eiusdem & non alterius cuiuspiam dei fuisse. Etenim sit sanè scriptum in hanc formulam: Primus ex terra terrenus homo Adam, & secundus de cœlo dominus, superuacanea tamen est hęc confictio. Nam hoc D
quod perscriptum est, non aliter quàm in lege scriptum inuenietur: Cœlum etiam, vnde dominus descendit, non alterius dei esse monstratur, quàm creatoris. Europius. Cœlósne obtinet Bonus? Marcus. non cœlos creatoris. Eutropius. Peregrinatúrne igitur vt aduena apud creatorem? Marcus. Proprios habet cœlos Bonus. Eutropius. Ergo confessum est & bonum esse creatorem cœlorum. Marcus. Cœli illius boni non sunt manufacti, sed ingeniti, igitur & innominati, quod enim ortu caret, caret etiam nomine. Præterea casum & fortuitam temeritatem cum Epicuro astruunt. Marcus. Quomodo id tandem? Eutropius. Apostolus dixit, secundus ex cœlo Dominus, vt vos dicitis, ex quo igitur cœlo perquirendum est: Si ex creatoris, apparet Christum esse creatoris: si ex altero, vt inquis, cœlo, an ingenitum posset ab ingenito disterminari, quærendum est. Adam. Fortassis, iuxta istos, quod tamen fieri non potest. Tum licet cœlis non vtatur creatoris, nominibus tamen. Vnde enim habuerunt cœli nomenclationem? An non manifestum est ex lege? Sic enim ait: Vocauit deus firmamentum cœlum. Specta mihi & profligatam hanc *Gen.1.*
impiámque audaciam, quibus modis scripturam adulterant, Deum enim Christi generationem secundum carnem tollere & amoliri moliuntur, mutarunt hoc secundus homo, & supposuerunt, secundus Dominus, parum videntes, E
vel carnem & spiritualis etiam Christi ortum necessariò debere fateri: vel illum Adamo posteriorē esse. Cum enim audimus, Erat primus & secundus, quid innuimus aliud quàm hoc, si ille primus erat. Dominus autem secundus, consequens est posteriorem Dominum Adamo intelligi? Rursus enim scribit ad Corinthios Apostolus: Quòd deus qui iussit ex tenebris lucem splendescere, ille illuxit cordibus vestris ad illustrationem noticiæ gloriæ ipsius in conspectu Christi. Quis ergo deus ait, vt elucesceret lux ex tenebris? Cui ait? & quando? Inueniemus certè, modo diligenter quæramus. Quem prædicat Deum Apostolus? vnde est illud, quod datur nobis luminis ex facie Christi? Si enim is qui refinxerat & bonus deus, quomodo isti iactitant, hoc alicui aut aliquibus dixit: inuenitur videlicet ignotus ille etiam docuisse aliquando, & alicui dixisse & aliquid. Si dixit, falsum illum incognitum asserere, & nunquam reuelatum esse, nec ad alicuius vnquam noticiam peruenisse. Si quippe sit locutus antè, & promiserit: nec obscurus erat, nec tunc primùm, vt aiunt, sub Tiberio descendens in Capharnao apparuit. Si autem non erat ille qui lumen promisit, sed creator, illius sumus & nos qui illuminamur. Ergo & Christus lucet in oculis coram, luce nimirum creatoris. Nam bonus, inquit, ignotus erat. Ephe- *Ephes.2.*
siis autem Apostolus missa epistola dicit: Et veniens Euangelizauit pacē vobis qui eratis lōgè, & iis qui propè, quia per illum habemus accessum vtrique in vno corpore ad F
patrē. A quo ergo nos longè aberamus & Iudæi propè? An, quomodo istis placet, ab exotico & alieno deo? At quomodo iudæi propinqui erant illi, quem ignorarunt perinde atque nos, cui nec obediuerunt vnquam nec attenderunt, alterum deum colentes, qui, vt isti dicunt, Boni institutioni atque decreto renititur? Proin dicit, per quē habemus aditum vtrique ad patrem. Ad quem patrem? An ad eum scilicet qui nos creauit? Sed adhibebimus oraculum ex ipso eodem Apostolo certissimum, cui contradici non potest, vnum esse omnium & conditorem & nostrum & vniuersæ creaturæ solum deum bonum, cuius & mundus est, & vniuersa. Paulus enim inquit: Vnus deus pater omnium, & in omnibus nobis pater, super omnia Deus. Quis itaque ille censebitur? An ne is, istorum arbitratu, bonus neminem creans nostrum, nullius omnino effector aut opifex? Vel quorum pater erit? non enim nos possumus illius esse filij à quo geniti non sumus. Propheta tamen, Nōne, inquit, Deus condidit nos? Et pater omnium nostrum est? Marcus. Credentium pater est hic bonus, ait namque Paulus, quòd in adoptionem filiorum adsciti sumus. Eutroqius. Vidésne Marce auditores ineptum tuum &

G rude litigandi studium deridere? Non enim dixit Apostolus, Vnus parer fidelium, sed omnium, & per omnia & in omnibus. Marcus. Imò sic habet: In adoptionem filiorum accepti sumus: Quis vnquam propria cooprat in filios? Adam. Erit proinde malus qui ab inuito aliena accepit, bonus autem ille qui consensit. Quòd autem Paulus deum creatorem esse referat, certò & indubitatò licet ex illo intelligere, qui ait: Deus corpus temperauit, ei, cui deerat, abundãtiorem honorem tribuẽs. Clarius etiamnũ
1.Cor.3. accipe oraculum. Quare, inquit, nemo glorietur in hominibus, omnia enim vestra sunt, siue Paulus, siue Cephas, siue mundus, siue vita, siue mors, siue instantia, siue futura, omnia vestra, vos autem Christi, Christus autem dei. Huius profectò dicti apostolici vis ac pondus eos inuitos etiã obtorto collo trahet, vt manus dare cogantur. Cuius enim dei volunt esse Christum, respondeant. Marcus. Boni. Adam. Boni igitur & nos qui sumus Christi, & nostra, hoc est, mundus & vita, & mors, & præsentia & futura.
Contentio Marcus. Mundus erat mali fabrica. Eutropius. Tum Christus & Paulus, & Cephas, & vita si tibi credimus, à
2.Cor.2. malo erunt. Enimuero rixandi petulantia & contẽtio planẽ ad impietatem trahit. Adamantius. Non grauabor & alteram Apostoli sententiam adducere: Gratia, inquit, sit deo, qui nos semper triumphare facit in Christo, & qui odorem cognitionis suæ patefecit per nos in omni loco, quia Christi bonus odor sumus in his, qui seruantur, & in
H his qui pereũt, his quidẽ odor à morte in mortẽ, illis verò odor ex vita in vitã. Ex quo igitur omnia nobis sunt, manifestũ est ex eo etiã bonum Christi odorem in vitam esse, iis qui salui fiunt: odorem verò mortiferum, ad mortem iis qui pereunt. Quocirca hæc cum institores & tam insignis amentiæ caupones legant, eòne proiectæ malitiæ prolapsi sunt, vt dicant bonum & patrem Christi seruare, & alterum porrò conditorem mundi & hominum iudicare? Nã si ex vno omnia sunt, & nos sumus etiam, & mundus, & mors, & vita, & alia omnia: cúmque Christus odor sit, aliis quidem vitæ, aliis verò mortis, ociosa profectò est & superflua alterius dei excogitatio. Et quomodo nõ erube-
Eph.3. scant, loquente Paulo: Mihi omnium sanctorum minimo data est gratia hæc, inter gentes Euangelizare imperuestigabiles Christi diuitias, & illustrãdi omnes ac patefaciendi quæ sit administratio mysterij reconditi à seculis in deo, qui omnia condidit? Hæc ordinatio à seculis erat, hæ sunt retrusæ & inuestigabiles Christi opes, & hoc est mysterium quod annũciat Paulus, & retegit gentibus. Et inde perspicuum est Paulum esse creatoris apostolum, qui dispensationem in illo absconditam in lucem effundit, atque inuolutas & nunquam explicabiles Christi diuitias euoluit prædicátque, nec alterius, sed eius qui creauit omnia. Quid? quod disertè citra cõtrouersiam legem & præcepta agnoscit, quod quidem istorum opinationi contrarium est. & ait: Igitur lex quidem sancta, & præceptum sanctum, & iustum, & bonum: & rursum Peccatum, in-
I quit, vt appareret peccatum per bonum mihi operatum
Rom.7. est mortem. Cum ergo bonum sit, quod ex lege deriuatur,
Rom.5. quemadmodum scriptum est, donandum est videlicet, bonum necessariò esse qui eam dedit: siquidem ex fructu arbor cognoscitur. Quinimo inquit, circumcisio quidem prodest, si legem præstiteris. Si autem circumcisio profuerit legem seruantibus, constat illis in bonum cessisse. Quis enim adeò mentis expers est, vt bona non fateatur esse, quæ vtilia sunt & prosunt? Deinde petra
Poculum benedictionis. data per Mosen erat Christus, vt ostendit Paulus. Vel igitur Christum pronnnciabunt bonum non esse, vel eum qui Petram dedit, bonum fatebuntur. Quando poculum benedictionis, & panem quem frangimus, sanguinis & corporis dominici communionem esse ait, nonne vult etiam, vt omnino bona intelligantur? Quod ni ita sit, cum malis erit sanguinis & corporis chisti Iesu communicatio, & lucis cum tenebris. Siue legant & quod in Euangelio scriptum est: Dominus aspiciens in cœlum gratias agit: ecquid non agit conditori gratias? Cum panem accepisset & poculum & benedixisset, quid? alterine pro creaturis conditoris benedicit? An potius illi K qui effecit & exhibuit? Mar. Nos ex Apostolo & Euangelio edocti sumus, creatorem & creaturas ipsius malas esse. Adamantius. Quæ Christus bona fatetur, túne dicis mala? Mar. Mundum nusquam appellat bonũ, nec opera eius. dicit enim: Si esseris de hoc mundo, mundus quod suum est, amasset. Adamantius. Adducam ti-
bi ipsa seruatoris verba, quæ in Euangelio prodidit: Si quẽ Matth.7.
ex vobis, inquit, petierit filius suus panem, num lapidem dabit ei? vel si petierit piscem, num serpentem reddet ei? vel si petierit ouum, an ei reddet scorpionem? Si igitur vos mali cum sitis, nostis bona dona filiis vestris dare. Quare cum bona confiteatur dona, panem, & ouum, & piscem, quæ sunt opificis creaturę, cur non vellet illis etiam verbis ipsum earum rerum creatorem bonum intelligi? siquidem arbor ex propriis fructibus cognoscitur. Cum verò Seruator dicit: Regnum cœlorum simile esse grano sinapis, vel fermento, vel alicui eiusdem generis, quid cogitant, aut quo animo affecti sunt isti, qui has creaturas, Dei creatoris, quibus regnum dei assimilat dominus, malas esse garriunt? De regno dei cogitent. Nam si granum sinapis malum sit, tanquã mali dei creatura, vt est istorum somnium, eodem modo quoque reliqua in eo loco & gradu ponenda sunt, & id ipsum regnum cœlorum, quid illis comparauit. Et quid expetimus illud, modo sit malum? Si bonum
sit regnum cœlorum, necessario bonum erit & granum si- L
napis, & alia omnia quibus bonum dei regnum simile est. Marcus. affero tibi expressa verba Apostoli, quæ indicãt alium esse mundi deum, hisce verbis: In quibus deus seculi huius excæcauit sensus infidelium.

EVTROPIVS ECCLESIAE MEMBRVM FIERI CVPIENS: Sunt qui voculas ex scripturis venan- Epilogus.
tur, quasique hamo captant, & expiscantur captiosè quæ suo morbo & præiudicio seruiunt, qui viam in cœlos planam & expeditam in barathrum & spinis interclusa diuerticula conuertunt, quorũ tu quidem ὑπερασπιστὴς es id est satelles ac signifer. Et si enim in his superioribus & extremis verbis fusa ac copiosa solutio adhibita sit, tu attamen non satis memor tui, obluctari & recalcitrare non desinis.
Quocirca par est, meo iudicio, si pote meis dictis velis ac- Exhortatio.
quiescere, ambo enim me delegistis in iudicem, persuaderi & subscribere his quæ ab Adamantio de religione & pietate in deum sunt constituta, téque Ecclesiæ catholicę, publicæ scilicet Christianorum consociationi aggregare: cuius ego, licet alienus, esse tamẽ filius percupio. Vide etiam omnes qui auscultant fratres, hunc pia sua testificatione collaudare. Disputatis ergo omnibus & examinatis, quæ
callidè & impiè corrogatæ sunt, sophisticis argutiis: tem- ἀνακεφαλαίωσις.
pus vocat, vt hæc terminetur oratio: Quæ nobis fidem ad- Fidei propositæ synopsis.
modum æquabilem & lenem, & veram enucleauit, ex qua omne eiectum est mendacium, eiecta est etiam fallax omnis imaginatio: Vnum & solum deum in sancta & consubstantiali Triade ostendit, non spurium aliquem, & arreptitium, & extraneum, & nudum, aut nouum hospitem, alie- M
narum rerum appetentem, vt impij hæretici dogmatizãt, sed diuitiarum suarum creatorem, cui omnia subdita sunt: quocum nulla materia in eadem dignitatis sede & æquabilitate collocatur, nec aliud quicquam eorum quæ opinosi & factiosi homines calumniosè subornant, præter filium & sanctum spiritum: Est enim hæc beata Trinitas ὁμόουσιος, eiusdémque essentiæ, ac indiuidua: quæ ex his quæ non sunt, ea quæ sunt, ex bonitate confecit, cuius verbum hominem accepisse, & iustam dispensationem administrasse verè declaratum est, non erubescens propter nostram salutem, quod creauit recipere, qui veniens euangelizauit pacem & his qui lõginqui, & his qui propinqui consisterent, qui te quoque deo & patri reconciliaret, redemptione sanguinis sui quem pro mundo vniuerso profudit, nósque omnes diriget & confirmabit, vt pacatam vitam in omni pietatis officio cum summa grauitate transmittamus, relictíque in hoc seculo laborum mercedem, & veram vitam nostram ab illo percipiamus: Vita enim nostra abscondita est cũ Christo in deo. Quum verò

A verò declaratus fuerit Christus vita nostra, cum Christo in deo & nos in gloria manifestabimur, qui sanctè promisit hominem & resurrecturum, & vnà cum corpore immortalitate perfruiturum: qui denique omnes propter libertatem arbitrij in iudicium vocaturum se contestatus est, cui nihil potest resistere, cui omnis dominatus subditur: quem iure optimo omnis orbis colit, omnísque Episcoporum corona, omnis eorum schola & auditorium, quibuscum reges cuncti ac principes, qui piè credunt, in vna veritatis consensione ac conspiratione congregantur, & propulsare mendacium atque excludere moliuntur. Etenim hæc sola ecclesia verè & iustè & piè & sanctè administratur, à qua si qui desciuerint, séque disiunxerint, longè à veritate discedunt, verbo quidem & oratione tenus veritatem se scire venditant, quando re vera tota via exorbitant. Quamobrem æquum esse iudico, vt qui se Marinianæ hæresi deuouerant, meæ sententiæ dictionem & consilium non aspernentur: sed fœdum hoc, monstrosum ac perniciosum dogma respuant, abstersóque pudore ad veram & consentaneam fidei puritatem redeant, vt nobiscum diuinarum disciplinarum mystæ & initiati, nobiscum salutem consequantur.

Ecclesiæ descriptio & Ecclesiasticæ fidei.

Clausula περιτρεπτική.

EPINICION SEV TRIVMPHALIS EVTROPII ALIORVMque, *vt apparet, auditorum, acclamatio in Adamantij Victoris laudem celebrata.* B

O DIVINE, omni sapientia & intelligentia ornate, Pentadem dogmatum impiorum ducem & propugnatricem contra Deum furentem pulchrè detexisti: Idcirco te nos omnes fideles illa in Dauidis laudem decantata voce honoramus ac coronamus. Dauid tyrannum Goliad interfecit, & opinionem cum deo pugnantem iugulauit Adamantius: Et sustulerunt probrum à filiis Israël.

DISPVTATIONIS Origenicæ Laurentio Humfrido interprete Finis.

OPERVM ORIGENIS SECVNDI TOMI FINIS.